

Class PB 2245

Book J7

THE
MYVYRIAN
Archæology of Wales:

COLLECTED OUT OF
ANCIENT MANUSCRIPTS.

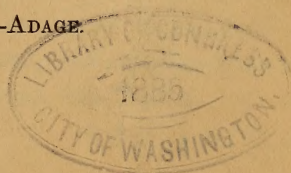
BY
OWEN JONES (MYVYR),
EDWARD WILLIAMS (IOLO MORGANWG),
WILLIAM OWEN PUGHE, D.C.L., F.A.S. (IDRISON).

3
3852
TO WHICH HAS BEEN ADDED
ADDITIONAL NOTES UPON THE "GODODIN,"
AND
AN ENGLISH TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWELL THE GOOD:
ALSO,
AN EXPLANATORY CHAPTER ON ANCIENT BRITISH MUSIC,
BY
JOHN THOMAS (PENCERDD GWALIA).

"AMMAU POB ANWYBOD."
"*Everything unknown is doubted.*"—ADAGE.

DENBIGH:
PRINTED AND PUBLISHED BY THOMAS GEE.

MDCCCLXX.

MYVYRIAN

of the

PB 2245
.57

ANCIENT MANUSCRIPTS

OWEN JONES (1804-1874)
EDWARD WILLIAMS (1804-1874)
WILLIAM OWEN PUGH (1804-1874)

ADDITIONAL NOTES TO THE
TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWARD THE GOOD

A TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWARD THE GOOD
BY JOHN THOMAS (1804-1874)

5/11/15
JH

AND PUBLISHED BY THOMAS GEE

The Dedications of the three Volumes.¹

TO PAUL PANTON, ESQUIRE,

OF PLAS GWYN, IN ANGLESEY, THIS VOLUME OF WELSH ARCHAIOLOGY IS HUMBLY DEDICATED, AS A TRIBUTE OF RESPECT FOR HIS PATRIOTISM, AND OF GRATITUDE FOR HIS LIBERALITY, IN LENDING HIS VALUABLE COLLECTION OF BRITISH MANUSCRIPTS TOWARDS COMPLETING THIS WORK,

BY THE EDITORS.

TO THOMAS JOHNES, ESQUIRE,

OF UCHTRYD, LORD LIEUTENANT CUSTOS ROTULORUM, AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS, TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

BY THE EDITORS.

TO THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER,

EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME, AND BARON PARKER, OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC, OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS FORWARDING OUR VIEW OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

---

¹PRINTED originally printed in three volumes: but each volume appears now as a separate division.

THE GENERAL ADVERTISEMENT.

THIS volume¹ of the Welsh Archæology may possibly come into the possession of persons who are unacquainted with the language of the materials that are contained in it. With a view of preventing the Welsh Archæology from being depreciated, the editors are anxious of giving a brief and a general account of the collection, which is now added in this form to the scanty store of archæological literature.

There still happily remains a great number of ancient manuscripts in the Welsh tongue; some of them brought together into the valuable depositories of public-spirited gentlemen, who are liberally solicitous of preserving such treasures for posterity; and many manuscripts are fortunately saved by attentive individuals.

These books are venerable monuments of enlightened periods of literature amongst the Britons, while scenes of barbarity were acted over Europe, and darkened the light of our island: a literature whose origin was not borrowed, but matured at home, under that extraordinary system, the Bardic institution; concerning which, under the name of Druidism, much has been written, much misunderstood, and of which the world yet knows but very little.

From a consciousness that time was rapidly diminishing the number of our most curious manuscripts, the conduct-

ors of the present undertaking were induced to take the necessary measures for preserving the contents of those remaining, by printing a few copies to supply the demand of the collectors of British history and antiquities. Towards accomplishing such a design, they lately increased a collection, which they had been several years accumulating for themselves, by purchasing many manuscripts, and by procuring transcripts of others; and the editors made application also to gentlemen possessed of rich treasures of this kind, for the use of their writings.

The materials being arranged from the above-mentioned sources, it was found that the plan naturally divided itself into two parts: one having poetry for its object, the other prose; and that it was eligible to pursue the following order in the execution of it.

The first division is appropriated for so much of the ancient poetry of the Britons as fate has bequeathed to us; and comprehending all the remaining compositions, from the earliest times to the beginning of the fourteenth century. To those who are tolerably well versed in Welsh literature, this will appear a very proper point for the conclusion of the division, as it forms a remarkable epoch in the character of our poetical compositions in particular, resulting from the loss of patronage, occasioned by the great change in our political condition.

The second division of Poetry includes the most select performances of the fourteenth, fifteenth, and sixteenth

¹ This work was originally published in three volumes; but as the whole is now contained in one volume, the wording of the preface is slightly changed, to adapt it to the work as it stands at present.—ED.

of Maclean, H. List of the Colts, 1902, p. 217/5

centuries. However charming all the effusions of the Cambrian muse, during those periods, may appear to the few, who are acquainted with them, the editors must content themselves with giving such pieces only as seem most deserving of notice, from their intrinsic merit; or as they may tend to elucidate our history, or to display our national manners and customs; for, by publishing the whole, which would extend to many volumes, there would be great expence incurred, without adequate gratification to the public.

This division will form a thesaurus of ancient British verse, through the space of about twelve hundred years; and it will display various characteristics, with respect to style and manner.

The first division of prose Archaiology is dedicated to history. It will embrace about the same extensive period as the first volume of poetry; that is, from the fifth to the beginning of the fourteenth century. Therein the reader may perceive that the Welsh have some records of their origin, and of ancient events, the preservation of which must obtain to them fair cause of exultation, in the presence of the nations of Europe.

The succeeding division of prose contains monuments of various parts of learning and science; amongst other matters, maxims of social economy and morality; a splendid collection of proverbs; institutes of grammar and of poetry. These, as they become known, will shine unexpectedly and with brilliant lustre before the world.

With respect to the nature and character of a collection of miscellaneous ancient writings, to such as do not understand the language in which they are conveyed, no satisfactory information can be given by an introductory discourse, however elaborate it may be; therefore, the editors will not make the attempt, trusting that the intention will be adequately answered by a reference to the table of contents, wherein any peculiar characteristics of the respective pieces are pointed out. But

however, there are some historical sketches of persons and things, appertaining to the object of this publication, which could not be well passed over. These the reader will find under the head of a Review of British Literature.

The editors beg leave to express their particular thanks to THOMAS JOHNES, Esq., of Havod, member of parliament for the county of Cardigan, for the liberality which he has shown by lending his very valuable collection.

To PAUL PANTON, Esq., of Plas gwyn, in Anglesey, the editors likewise return thanks for the generous promptitude with which he gave the free use of his very valuable manuscripts.

To GEORGE CHALMERS, Esq., the Rev. WILLIAM COXE, the Reverend JOHN WHITAKER, and SHARON TURNER, Esq.—those learned men, who have kindly imparted advice, and who have encouraged the appearance of the Welsh Archaiology before the world, the editors present their best respects.

To their respected friends and fellow-labourers in Welsh literature, they also return thanks, for the use of their curious manuscripts, and also for their advice and good offices respecting the conduct of the work; and whom they beg leave particularly to mention here by name:—

The Reverend EDWARD DAVIES, of Olveston, in Gloucestershire.

The Reverend RICHARD DAVIES, of Bangor.

The Reverend Mr. WILLIAMS, of Treffos, in Anglesey.

The Reverend WALTER DAVIES, of Meivod, in Montgomeryshire.

The Reverend PETER WILLIAMS, of Llan Rug, in Carnarvonshire.

The Reverend Mr. HERBERT, of Dolgellau.

The Reverend Mr. EVANS, of Brechva, Carmarthenshire.

Mr. EDWARD JONES, of Green street, Grosvenor square, London.

Dr. GRIFFITH ROBERTS, of Dolgellau.

Mr. RICE JONES, the aged bard of Blaenau.

Mr. HUGH MAURICE, of Tooley street, London.

DAVYDD THOMAS, *y Bardd*.

THOMAS EDWARDS, *y Bardd*.

From the liberality and patriotism of the possessors of the superb collections of WYNNSTAY, GLODDAITH, and HENGWET, the editors anticipate the pleasure of enriching the subsequent volumes out of those treasures of ancient British lore. And when their task is completed, the editors hope,

in having thus rendered a more easy access to the treasures of British manuscripts, that some individuals, who are properly qualified, will show a solicitude for their value, by publishing literal translations of them, as a means of attracting the attention of the literary world, which will repay to British literature what is due to it for the oblivion of centuries.

OWEN JONES,
EDWARD WILLIAMS,
WILLIAM OWEN.

*London, the first day of
January, 1801.*

CONTENTS.

<i>Aneurin</i> , 510—560.	PAGE.	Historical fragment ...	PAGE.	The appeasing of Lludd the Little ...	PAGE.
GODODIN: a poem on the battle of Catteraeth, the moral of which is to show the evil of intemperance and want of discipline in war ...	1	Dialogue between Merddin and Taliesin ...	44	The first song of Taliesin ...	63
Odes of the Months, containing maxims and moral observations ...	21	The destiny of Britain ...	45	An ode—historical ...	64
<i>Taliesin</i> , 520—570.		Urien's gift—historical ...	46	The Graves of Warriors—historical ...	65
Some account of his birth ...	22	Urien's reconciliation—historical allusions ...	47	Elphin's Consolation ...	69
An account of himself—mystical ...	24	The Battle of Gwynystad—with a translation ...	47	Incantation of Maelderw—historical ...	69
Elphin's consolation ...	25	The Battle of Argoed Llwyfvan—with a translation ...	48	The Day of Judgment ...	72
To Mead—invocation for Elphin's release ...	26	Ode to Urien—eulogy ...	49	The Oracle of varieties—mystical ...	74
To the Wind—the same subject ...	26	To Urien—eulogy ...	50	A view of past and future ages ...	76
The bard's juvenile accomplishment ...	27	To Urien—eulogy ...	50	The confession of Taliesin ...	79
The great world—mystical ...	28	Ode to Urien—historical ...	51	Satire on Cynan, son of Brochwel ...	80
The little world ...	29	The spoil of Taliesin—to Urien ...	51	Elegy on Corroi, son of Dairy ...	80
The gall of the Bards—satirical ...	29	To Gwallawg—historical ...	52	An ode—moral ...	81
The circle of the Bards—mystical ...	29	Urien's Reconciliation ...	52	Elegy on the thousand Saints ...	81
The beautiful things ...	30	Elegy on Owain, son of Urien ...	52	The miraculous Stone ...	81
Battle of the Trees—mystical ...	30	Godebon's Incantation ...	53	<i>Llywarch Hen</i> , 550—640.	
The appeasing of Lludd—historical ...	33	Cynvelyn's Incantation—with historical allusions ...	53	Elegy on Geraint, son of Erbin—historical ...	83
The primary Gratulation—historical ...	33	Maelderw's Incantation—historical ...	54	Elegy on Urien Reged—historical ...	84
The inimical Confederacy—historical and mystical ...	35	The song of Daronwy—historical ...	55	Elegy on Cynddylan—historical ...	84
The Chair of Taliesin ...	37	To Gwallawg ab Lleenawg—historical ...	55	Llywarch to his old age, and on his sons ...	92
Ode to the Wind—historical ...	38	Taliesin's Encomiastic ...	56	Ode to Maenwyn ...	96
Ode to Ale—historical ...	38	The Royal Chair—mystical and historical ...	56	Elegy on Cadwallawn, king of Britain—historical ...	96
The Plagues of Egypt ...	39	The Chair of Ceridwen—mystical ...	57	Gorwynion—ethical triplets ...	97
The Rod of Moses—religious ...	40	To the sons of Llyr ab Brychwel ...	57	Triplets—moral ...	99
The same subject ...	41	The prospect of Dinbych—historical ...	58	Moral triplets ...	99
The war horses ...	42	Sketch of the World ...	59	To the Cuckoo in the vale of Cuawg ...	100
The Lorica of Alexander ...	42	Elegy on Erewlf ...	59	Moral verses ...	101
The wonders of Alexander ...	43	Elegy on Madawc the Bold and Erov the Pious ...	59	Moral triplets ...	101
The Spoils of Hell—mystical, with historical allusions ...	43	Elegy on Aeddon of Môn—historical ...	60	<i>Myrddin</i> , 530—600.	
Eulogy on the men of Israel ...	43	Historical ...	60	To Yscolan ...	1
Dialogue between Ugnach and Taliesin ...	44	Elegy on Cunedda ...	60	Merddin's Oracles from his grave ...	11
		The Oracle—historical ...	61	Invocation to Pigs—historical allusions ...	11
		Elegy on Uthyr Pendragon ...	61	Dialogue between Merddin and his sister—historical allusions ...	11
		The Oracle—historical ...	62		
		The Contentment of Gwynedd and Deheubarth ...	62		
		The Praise of Lludd—historical ...	62		

The Impulses ...	351
<i>Llevoed</i> , 900—940.	
The Journey of Life—moral	118
<i>Golyddan</i> , 560—630.	
The destiny of Britain—historical	119
<i>Meigant</i> , 600—650.	
Elegy on Cynddylan	121
An ode—moral, with historical allusions	122
<i>Elaeth</i> , 640—760.	
Moral Triplets	123
<i>Tysilio</i> , 660—720.	
A religious Dialogue	123
<i>Cuhelyn</i> , 770—800.	
A religious Ode	124
A religious Ode	134
<i>Gwyddno</i> , 460—520.	
An Ode—moral	125
On the inundation of Cantrev y Gwaeld	125
A contention between Gwyddno and Gwyn ab Nudd	126
<i>Gwydion ab Don</i> , 470—520.	
Verses on the Battle of the Trees	127
<i>Anonymous Pieces of the earliest Bards.</i>	
Dialogue between Arthur, Cai, and Gweldwyd	127
The Oracles—moral	127
Dialogue between Arthur and Gwenhwyvar	130
Dialogue between Arthur and Eliwlod	130
Dialogue between Trystan and Gwalchmai	132
A fragment—historical	133
A fragment	134
An ode	134
Cybi's discourse with the Saints going to Enlli	134
An ode—religious	135
An ode	136
An ode	136
Religious triplets	136
A religious ode	138
A religious ode	138

THE BARDS OF THE MIDDLE AGES.

<i>Meilyr</i> , 1120—1160.	
Elegy on Gruffydd ab Cyman. 1137.	140
Elegy on Trahaiarn and Meilyr	142
Death-bed of Meilyr	142

<i>Gwalchmai</i> , 1150—1190.	
Gwalchmai's boasting—historical	142
To Owain Gwynedd—historical	144
Eulogy on Owain—historical	145
To Owain Gwynedd—historical	145
To Owain Gwynedd	145
To Owain Gwynedd	145
An ode to David, son of Owain	146
To Rodri, son of Owain	146
A panegyric on Madawg, prince of Powys	147
Elegy on the same	147
The dream of Gwalchmai	149
An ode to Eva, his wife	149

<i>Cynddelw</i> , 1150—1200.	
A panegyric on O. Gwynedd—historical	149
Another on the same—historical	150
Another on the same—historical	151
Elegy on the same—historical allusions	151
A contention with Seisyll for the chair of Madawg	154
To Madawg, prince of Powys	154
Verses to the same	154
Other verses to the same	154
Elegy on the same	155
Address to his family on his death	156
Verses to Owain, son of Madawg	156
A verse to the same	156
A panegyric on the same	157
Elegy on the same	157
A virgin eulogy, to Eva, daughter of Madawg	157
To Llywelyn, son of Madawg	159
Elegy on Cadwallawn, son of Madawg—historical	159
An ode to O. Cyveiliawg—historical	161
Elegy on the family of Owain Gwynedd—historical	163
The reconciliation of the lord Rhys—historical	164
A panegyric on the same	166
Elegiac verses on Rhiryd	167
Verses to the same	167
Elegy on the same	167
Elegy on Einion ab Madawg ab Iddon—historical	169
Verses to O. Cyveiliawg	170
The reconciliation of Rhys, son of Gruffudd	171
Elegy on Ithel, son of Cadivor, the Gwyddelian	174
Elegy on Iorwerth, son of Meredudd	174
The Circuit, or battles of Llywelyn—historical	175

To Gwenwynwyn	176
Verses of praise to the same	176
Verses to the same	176
An ode to Tysilio—historical	177
To God	179
A sonnet to a Damsel	183
Verses to Ednyved	183
Elegy on the sons of Dwywg	183
Verses to an alien of Llan-sadwrn	184
A verse	184
Verses to Hywel, son of Ienav.	184
Elegy on Bleddynt, the bard	184
Verses to Dyggynelw, his son	185
The tribes of Powys—historical	185
The privileges of the Men of Powys—historical	186
An ode to Hywel, son of Owain	186
To Llywelyn	189
To the Monks of Ystrad, who refused him burial	190
The death-bed of Cynddelw	190

<i>Owain Cyveiliawg</i> , 1150—1197.	
An ode to Hirlas, or the blue long horn	190
Verses on the circuit of Wales	192

<i>Daniel ab Ll. Mew.</i> , 1150—1200.	
Elegy on Owain Gwynedd	193

<i>Gwynvardd Brycheiniawg</i> , 1160—1220.	
To the lord Rhys—historical	193
To Dewi, or St. David	194

<i>Gwilym Ryfel</i> , 1160—1220.	
Verses to David, son of Owain	196
Verses of reconciliation to the same	196

<i>Hywel ab Owain Gwynedd</i> , 1140—1172.	
A love ode	197
Another	197
Another	197
A war ode	197
Another	197
A love ode	198
His boast	198
A love ode	199

<i>Llywarch ab Llywelyn</i> , 1160—1220.	
An ode to David, son of Owain—historical	199
The threatening of David	200
The gratulation of David	201
An ode to Rodri, son of Owain	201
A panegyric on the same	202

A panegyric on Rodri ...	202	A divine ode ...	227	To Owain Vychan, ab Ma-	
An ode to the same ...	203	Another ...	228	dawg ...	246
Verses to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	An ode to Llywelyn ab	
welyn ...	203	Another ...	229	Iorwerth ...	247
A verse to Bleddynt ...	203	Another ...	229	A panegyric on Owain—	
An ode to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	historical ...	247
welyn ...	203	Another ...	230	To Cadvan—a British saint	248
The threatening of Grufudd				Signs preceding the day of	
ab Cynan ...	204			judgment ...	250
An ode to the same ...	204	<i>Einiawn ab Gwalchmai,</i>		<i>Bleddyn Vardd, 1250—1290.</i>	
Elegy on the same ...	204	1170—1220.		Elegy on the three sons of	
An ode to the fiery ordeal—		Elegy on Nest, daughter of		Grufudd ab Llywelyn ...	251
on the loss of Madawg ab		Hywel ...	230	To Davydd ab Grufudd ab	
Owain ...	205	Ode to Llywelyn, son of		Llywelyn ...	251
To Grufudd ab Hywel ab		Iorwerth ...	230	Elegy on the same ...	251
Owain ...	205	A divine ode ...	231	To Owain ab Grufudd ab	
Elegy on the same ...	206	The same subject ...	232	Llywelyn ...	252
An ode to Gwenlliant,		Another ...	232	Elegy on the same ...	252
daughter of Hywel ...	206			Elegy on Llywelyn ab Gruf-	
An ode to Rhys Gryg—his-		<i>Einiawn Wan, 1200—1250.</i>		udd ab Llywelyn ...	253
torical ...	207	Elegy on Madawg ab Gruf-		udd ab Llywelyn ...	253
Elegy on Hywel ab Grufudd		udd Maelawr ...	232	Ode to Rhys ab Maredudd	
ab Cynan. 1216 ...	208	To the same ...	233	ab Rhys ...	253
To Madawg ab Gruf. of		Elegy on Llywelyn, son of		Elegy on Davydd ab Gruf-	
Maelawr ...	209	Iorwerth ...	233	udd ab Owain ab Madawg	253
Elegy on Iorwerth ab Rot-		To the same ...	234	Elegy on Goronwy ab Ed-	
pert ...	209	The reconciliation of Dav-		nyved ...	254
Elegy on Maredudd ab Cy-		ydd, son of Llywelyn ...	234	Elegy on Hywel, son of	
nan ...	210	Ode to Grufudd, son of		Goronwy ...	254
An ode to Llywelyn ab Ior-		Llywelyn ...	235	To Grufudd ab Iorwerth ab	
werth—historical ...	210			Maredudd ...	255
To the same ...	212	<i>Gwgawn, 1190—1240.</i>		Elegy on Davydd Benfras,	
To the same ...	212	Verses to Llywelyn ab Ior-		the bard ...	255
To the same ...	213	werth ...	235	The death-bed of Bleddyn	255
To the same ...	213			<i>Grufudd ab-Gwrgeneu,</i>	
To the same ...	214	<i>Seisyll, 1160—1210.</i>		1210—1260.	
The minor ode to the same	214	Elegy on Iorwerth, son of		Elegy on Grufudd ab Cynan	
A panegyric on the same...	215	Owain ...	235	ab Owain Gwynedd ...	256
To God ...	215	Elegy on Owain Gwynedd	236	Verses to his friends ...	256
To Llywelyn ab Iorwerth	217	To the lord Rhys ...	236		
<i>Davydd Benfras, 1190—1240.</i>		<i>Llygad gwr, 1220—1270.</i>		<i>Phylip Brydydd, 1200—1250.</i>	
An ode to Llywelyn ab		An ode to Grufudd Maelawr	237	An ode to Rhys Gryg ...	257
Iorwerth ...	217	To Llywelyn, his son ...	237	A conciliatory address ...	257
To the same ...	218	To Grufudd Maelawr ...	238	Verses to Rhys, the younger	257
To the same ...	218	To Llywelyn, prince of N.		An ode to the same, on a	
Elegy on the same ...	219	Wales ...	239	contention with poetasters	258
Elegy on Grufudd, son of		Elegy on Hywel, son of		The contention with the	
Llywelyn ...	220	Madawg ...	239	poetasters ...	258
A sonnet ...	221			Elegy on Rhys, the younger	259
Elegy on the three sons of		<i>Elidyr Sais, 1160—1220.</i>		<i>Prydydd Bychan, 1210—1260.</i>	
Llywelyn—historical ...	221	The reconciliation of Llyw-		Elegy on Rhys, the younger	259
Elegy on Davydd ab Llyw-		elyn ab Iorwerth ...	240	Verses to Maredudd ab	
elyn—historical ...	222	Elegy on Ednyfed Vychan,		Owain ...	259
In praise of Llywelyn ab		and Tegwared... ..	241	To the same ...	260
Grufudd ...	223	Elegy on Hywel ab Arthen	241	To the same ...	260
The progress of Llywelyn		Elegy on Rodri ab Owain...	241	To the same ...	260
—historical ...	223	A divine ode ...	242	Verses to Maredudd ab	
Elegy on Grufudd, son of		The same subject ...	242	Owain ...	261
Ednyved ...	225	Another ...	243	Elegy on the same ...	261
Moral verses ...	225	Another ...	243	To Owain ab Grufudd ab	
		Another ...	244	Rhys... ..	261
<i>Einiawn ab Gwgawn,</i>		An ode to Lent ...	245	Elegy on the same ...	262
1200—1260.		A divine ode ...	245	Elegy on Rhys Gryg ...	262
To Llywelyn ab Iorwerth		<i>Llywelyn Vardd, 1230—1280.</i>		Elegy on Morgant ab Rhys	
—historical ...	225	Elegy on Cedivor ab Gen-		Elegy on Cynan ab Hywel	
<i>Meilyr ab Gwalchmai,</i>		illyn ...	246	Elegy on Rhys, the bald,	
1170—1220.		To Owain ab Gruf. ab		and Samswn ab Meur...	263
A divine ode ...	226	Gwenwynwyn ...	246	Elegy on Rhys, ab Llywely	264

Elegy on Madawg Mon ... 264	<i>Llywelyn Ddu</i> , 1290—1340.	To Hopecyn ab Tho. ab Ein-iawn ... 321
Elegy on Bleddynt ab Dwywg ... 264	To Llywelyn ab Gwilym ab Hywel ... 280	To Morgan ab Llywelyn ... 322
Elegy on Gwên, son of Goronwy ... 264	<i>Llywarch Llaely</i> , 1290—1340.	To the same ... 323
Elegy on Llywelyn ab Rhys ... 265	To Llywelyn ab Madawg ab Maredudd ... 280	A lampoon, for a present of a lean calf ... 323
Elegy on Blegywryd ... 265	<i>Cafnodyn</i> , 1290—1340.	To a loose Woman ... 324
Elegy on Goronwy ab Ednyved ... 265	To Gwenlliant, daughter of Cynan ... 283	A lampoon ... 325
Verses to Owain ab Gruffudd ab Llywelyn ... 266	To Ieuan, abbot of Aber Conwy ... 283	Another ... 326
<i>Einiarn ab Madawg Rhahard</i> , 1230—1270.	To Ieuan ab Gruffudd ... 284	Another ... 326
An ode to Gruffudd ab Llywelyn ... 266	Elegy on Madawg ... 285	<i>Prydydd Breuan</i> , 1290—1340.
<i>Gwerneg ab Clydno</i> , 1270—1320.	An ode to the Trinity ... 287	To Maredudd ... 327
Moral verses ... 266	<i>Rhiffordyn</i> , 1290—1340.	<i>Y Proth</i> , 1300—1350.
<i>Hywel Voel ab Grifri</i> , 1240—1280.	To Hywel ab Gruffudd ... 290	To Tho. ab Hopecyn ... 327
To Owain ab Gruf. ab Llywelyn, in prison ... 266	<i>Gruffudd ab Maredudd</i> .	<i>Davydd y Coed</i> , 1300—1350.
To the same ... 267	To Tudur ab Goronwy ... 293	To Hopecyn ap Thomas ... 328
<i>Gruffudd ab yr Ynad Coch</i> , 1260—1300.	To the same ... 294	To Gruf. ab Llywelyn ab Ieuan ... 329
A divine ode ... 267	Elegy on Tudur ab Goronwy ... 295	A lampoon ... 330
The same subject ... 268	To the same ... 295	To Ieu. Ll. ab Ieu. ab Gruf. Voel ... 330
Elegy on Llywelyn ab Gruffudd, 1281 ... 268	To the same ... 296	To the fall of the Wye ... 331
A divine poem ... 269	To the same in his illness ... 296	A verse to the Author ... 331
The same subject ... 270	To the same ... 297	A pious ode ... 331
Another ... 271	To the same ... 297	<i>Trahaiarn</i> , 1300—1360.
Another ... 272	To Goronwy son of Tudur ... 298	To Hywel of Llandinog ... 331
Another ... 341	To the same in his illness ... 300	To Cadwgawn—a lampoon ... 332
<i>Madawg ab Gwallter</i> , 1250—1300.	Elegy on Goronwy Vychan who was drowned ... 301	<i>Goronwy Gyriawg</i> , 1310—1360.
A divine poem ... 273	Elegy on Hywel ab Gruffudd ... 301	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ... 332
A divine poem ... 274	The same subject ... 302	To Madawg bishop of Bangor ... 347
Another ... 275	To Goronwy Vychan ab Tudur ... 303	<i>Sevnyrn</i> , 1320—1370.
<i>Gwilym Ddu</i> , 1280—1320.	Elegy on Gwenhwyvar ... 303	To Angharad ... 333
Ode to the Months—To Sir Gr. Llwyd ... 275	To a fair Woman ... 305	To Llywelyn ... 333
To the same in prison ... 276	The same subject ... 306	Elegy on Iorwerth Gyriawg ... 334
Elegy on Trahaiarn the Bard, son of Gronwy ... 277	The Sabbath ... 306	<i>Iorwerth ab y Cyriawg</i> , 1320—1360.
<i>Llywelyn Brydydd Hodnant</i> , 1280—1330.	To the Cross at Chester ... 307	To a fair Woman ... 335
Verses to Ieuan ab Gruffudd Voel ... 277	An ode to a fair Woman ... 309	A pious ode ... 353
To the same ... 278	An ode to Awdl ... 309	<i>Llywarch y Nam</i> , 1310—1360.
<i>Hillyn</i> , 1280—1330.	An ode to Angharad ... 310	To Llywelyn ab Mad. ab Maredudd ... 335
To Ieu. ab Ieu. ab Gruffudd Voel ... 278	To Mary ... 311	<i>Iorwerth Llwyd</i> , 1310—1360.
To the same ... 278	To God ... 314	To Hopecyn Thomas ... 335
<i>Iorwerth Vychan</i> , 1290—1340.	To the Virgin Mary ... 316	<i>Meurug ab Iorwerth</i> , 1310—1360.
An ode to a fair woman ... 279	To the Deity ... 316	To Hopecyn ap Thomas ... 336
The same subject ... 279	The same subject ... 317	<i>Goronwy Ddu</i> , 1320—1370.
<i>Gruf. ab D. Tudyr</i> , 1290—1340.	Moral Verses ... 317	Elegy on Goronwy Ddu ab Tudur ... 337
Ode to a fair Woman ... 318	<i>Iorwerth Beli</i> .	To a fair Woman ... 337
To the well of St. Cedig ... 318	To the Bishop of Bangor ... 317	<i>Mab y Clochyddyn</i> , 1330—1370.
To thank Hywel for a Bow ... 319	<i>Gruf. ab D. Tudyr</i> .	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ... 338
To a fair Woman ... 319	<i>Gruf. ab D. Tudyr</i> .	
The same subject ... 320	1290—1340.	
<i>Madawg Dwygraig</i> , 1290—1340.	Ode to a fair Woman ... 318	
Elegy on Gruffudd ab Madawg ... 321	To the well of St. Cedig ... 318	
The same subject ... 321	To thank Hywel for a Bow ... 319	

<i>Hywel ab Einiawn Llyglir</i> , 1330—1370.	Officium B. Mariæ, in Welsh verse 367	<i>Taliesin.</i> The incantation of the Pre- cious Stones 363
An ode to Mevanwy of Dinas Bran 339	<i>Dewi Mynyw</i> , 1170—1210. Elegy on Rhys Gryg. ... 357	<i>Bergam.</i> A prediction 364
<i>Llywelyn Goch ab Meurig</i> , 1330—1370.	<i>Heinyn</i> , 520—560. A prediction to Maelgwn Gwynedd 364	<i>Ieuan Trwch y Daran.</i> A prediction 365
To Hopeyn ab Thomas ... 340	—	<i>Mab Cryg.</i> A satire 365
To Llywelynand Rhydderch 340	<i>Anonymous Authors of the middle ages.</i>	Another 365
To Llywelyn abbot of Ys- trad Flur 341	An ode to Rhys 281	Another 365
To Goronwy ab Tudur ... 344	An ode to Hywel 281	<i>Iustus Llwyd.</i> A satire 366
To Rhys ab Grufudd ab Ednyved 345	To a fair Woman 283	Another 367
To God 352	To Thomas ab Rotpert ... 283	
<i>Hywel Ystornym</i> , 1330—1370.	An epigram 353	
A lampoon on Adam, the tinker 342	A fragment 354	
<i>Tudur Ddall</i> , 1340—1380.	A paraphrase on the Lord's Prayer 354	<i>Addenda.</i> Twelve pieces, printed lite- rally, and line for line, out of the Llyvyr Du, one of the oldest Welsh Manu- scripts 378
A verse to the hall of Hywel 344	The works of the Six Days 356	Additional Readings of the Gododin (page 1), from a copy belonging to the Rev. Mr. Davies, of Ban- gor 383
<i>Perys ab Cedivor</i> , 1160—1200.	Characteristics of parts of Wales 356	
To Hywel ab Owain Gwyn- edd 346	Snowy Mountains—moral verses 359	
<i>Grufudd Gryg</i> , 1330—1370.	Others 359	
A divine ode 346	<i>Mab Claf ab Llywarch.</i> Snowy mountain—moral verses 359	
<i>Davydd Ddu o Hiraddug.</i> A pious ode 347	The same subject 360	

DIVISION II.—PROSE.

A COLLECTION OF HISTORICAL DOCUMENTS.

The Preface 383	Amrywiaethau i'r Trioedd blaenorol, allan o Lyvyr Mr. Paul Panton ... 411	Nodiadau perthynol i Brut Tysilio a Brut G. ab Arthur 555
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr Mr. R. Vaughan, o'r Hengwrt 383	Bonedd Saint Ynys Pryd- ain: allan o Lyvyr Havod Ychdryd 415	Brut y Tywysogion ... 602
Trioedd y Meirch 394	Bonedd y Saint: neu Ach- au Saint Ynys Prydain 417	Brut y Saeson 652
Trioedd Ynys Prydain: allan o'r Llyvyr Coch o Hergest 395	Brut Breninoedd Ynys Prydain: neu Brut y Bren- inoedd 432	Brut y Tywysogion, val y bu Ryfeloedd, &c. ... 685
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr ysgrifen- edig y diweddar Barch- edig Mr. Richards o Lan- egwad yn Ystrad Tywi... 400	Brut Tysilio 434	Brut Ieuan Brechfa, O Lyfr Rhys Thomas, Ar- graphydd 716
	Brut G. ab Arthur 476	Buchedd neu Hanes Gruff- udd ab Cynan 721
		Parthau Cymru 735
		Henwau Plwyvau Cymru 740

DIVISION III.—PROSE.

A COLLECTION OF APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS,
LEGISLATIVE TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

The Preface 751	Doethineb Catwg Ddoeth o Lancarvan, yr hwn	hefyd a elwir Catwg Sant 754
Doethineb Cenedily Cymry:		

Y Llyvyr a elwir y Gwydd- vaddd Cyvarwydd ...	756	Y Naw Helwriaeth ...	872	The Laws of Howel Dda, according to the Vene- dotian Code ...	1014
Athrawiaeth Geraint Vardd Glas ...	812	Llyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, a gasglwyd o Amryveilion hen lyvrau ysgriven ...	874	Book the First:—The Laws of the Court ...	1014
Diarhebbion Cymraeg a gasgl- odd yr hen Gyrys o Ial ...	838	Triodd Cyvraith ...	938	Book the Second:—The Laws of the Country ...	1026
Triodd Moes, o Lyvyr a elwir "Y Casgliad Di- drevn," eiddo Iarll Mac- clesfield ...	867	Cyvreithiau Hywel Dda, yn ol hen Gyfysgrif o eiddo Ysgol y Cymry yn Llun- dain ...	964	Book the Third:—Proof Book ...	1047
Triodd Cerdd ...	870	The Editor's Preface to Mr. Aneurin Owen's Transla- tion of the Laws of Howel Dda ...	1011	Glossary to Welsh and other terms which occur in the English version of the Laws of Howel Dda ...	1063
Y Pedair camp ar Ugain, a'r Achos y gwnaethbwyd hwynt ...	871				

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

Cerdd Dannau ...	1071	Caniad Cadwgan ...	1134	Caniad y Weyl ...	1162
Hen Gerddoriaeth, o Lyvyr Rhys Jones, y Bardd ...	1079	Caniad bach ar y Gogywair ...	1136	Caniad Tro Tant ...	1164
Clymau Cydgerdd yn de- chreu ...	1089	Dechre Caniad Cynwrig Bencerdd ...	1140	Caniad Sant Silin ...	1167
Macmwn byr yn dechreu ...	1100	Dechre caniad Llewelyn ab Ivan ab y Gov ...	1145	Caniad Marwnad Ivan y Gov ...	1170
Dechre Gosteg Davydd Athraw ...	1115	Caniad Suwsana ...	1149	Y Caniad Crychar y Brag- awd Gywair ...	1176
Dechre Gosteg yr Halen ...	1119	Pwnc ar ol pob proviad ...	1151	Caniad Hun Gwenllian ...	1185
Dechre yr Osteg Vawr, neu Osteg Ioan Vab y Gov ...	1122	Erddigan y Droell ...	1152	Caniad Pibau Morvudd ...	1191
Dechre Gosteg Lwyteg ...	1127	Cainc Davydd Brofwyd ...	1153	Caniad Llewelyn Delyn- ior ...	1199
Caniad y Gwyn Bibydd ...	1127	Proviad yr Eaws Brido ...	1153	Amryw Berthynasau i Gerddoriaeth. Cerdd Dannau o lyvyr eiddo Syr W. W. Wyn ...	1205
Caniad Ystavell ...	1130	Proviad chwith Ivan ab y Gov ...	1156		
		Proviad Forchawg ...	1158		
		Proviad y Botwm ...	1159		

THE MUSICAL NOTATION OF THE ANCIENT BRITONS. By JOHN THOMAS, (Pencerdd
Gwallia) 1270

EXPLANATION OF ABBREVIATIONS

USED IN REFERRING TO VARIOUS COPIES.

- H. Y..... HAVOD YCHDRYD LIBRARY, belonging to Thomas Johnes, Esq.
E. P..... The MSS. of Paul Panton, Esq.
E. D..... The MSS. of the Rev. Ed. Davies, of Olveston, Gloucestershire.
R. D..... The MSS. of the Rev. Richard Davies, of Bangor.
L. M..... The MSS. of Mr. Lewis Morris, in the Welsh School, Gray's Inn Lane, London.
Ll. D..... "LLYVYR DU," or Black Book. A very ancient MS. in Hengwrt Library.
Ll. C..... "LLYVYR COCH," or Red Book. In the Library of Jesus' College, Oxford.
-

A SHORT REVIEW

OF THE

PRESENT STATE OF WELSH MANUSCRIPTS.

THE existence of very ancient Welsh Manuscripts, in prose and verse, has been announced considerably more than two centuries ago: many respectable English writers have expressed a degree of surprise, and even regret, that these valuable remains of antiquity have never been consigned to the press; and so long have their expectations been disappointed, that hints, and even assertions, have of late been thrown out, that we have none, or none that are authentic; we will however advise such as entertain this opinion to suspend their judgment until the completion of this publication.

Our old manuscripts have for ages been locked up in the libraries of some of the first families in Wales—first in rank, first in fortune, and what on the present occasion is worth notice, first of birth and descent. These libraries have not for several centuries been disturbed by change of proprietors. In every other nation of Europe, such venerable monuments of ancestral celebrity, in the possession of ancient and opulent families, would have been long ago produced to the world with a degree of exultation that would have been very laudable; but it has not been so in Wales; patriotism and nationality admit of modifications that are truly philosophical; and, where they thus appear, are productive of very beneficent consequences. They encourage learning, improvements, and, in general, whatever tends to advance the progress of genuine civilization; but these first-moving virtues, for such they certainly

are, have almost disappeared in Wales. The *Amor patriæ* has long ceased to actuate the souls of families, who for many ages were by the Welsh nation regarded as the descendants and representatives of their venerated princes; who were even as such obeyed by them, for a long time after the title of sovereign was no longer allowed them. These families found their accounts in the general and warm attachments of the natives of Wales, who now know not those that are descended from their ancient native sovereigns; or, if they do, regard them not as such.

About the time when Wales was incorporated with England, government seems to have entertained an idea that it was not safe or politic to suffer the Welsh language to live: the use of it was discouraged, and all that could decently, and with saving-appearances, be done, was attempted, to suppress and annihilate it.

On the Reformation, the Welsh expressed a wish to have the Bible in their own language; and in 1563, an act of parliament enacted that, before the first of March, 1566, (little more than two years) the Scriptures of the Old and New Testaments should be translated, printed, and be ready for use in the churches of Wales; but, towards effecting this, not a single farthing was ever allowed by parliament, or any otherwise by government. The Bible was translated—and well translated—was printed, and brought into use, but not at the expense of government, which had given profuse encouragements to the English translators of

it. They were a few pious and patriotic individuals who did the Welsh this great service. Their names are known, and will, with high veneration, be known, as long as the Welsh language lives; which will be, we presume, as long as the Island of Britain exists. Why Welsh Bibles were taken out of churches, and burnt, as we have it recorded, and English ones ordered to be used in the room of them, cannot now be well known: we trust that, however hostile the politics of this country were once towards our language, they have so far ceased to be so, as to become absolutely in different about the matter. That it has been once in contemplation to banish the Welsh language out of Wales, admits of no positive proofs; but such as are strongly presumptive forcibly obtrude themselves upon us: otherwise, how is it that our literature has never experienced that degree of patronage and encouragement that would have enabled some individuals to usher it into the world. We desire to be understood as speaking of past times, sincerely hoping that those of the present will make amends before the tribunal of the literary world.

The printing of our ancient manuscripts has long been anxiously, but despairingly, wished for, and many persons of learning and every other necessary qualification, have at various times appeared in Wales. Attempts were made by them to bring those manuscripts out of their long and deep seclusions, but without any success. How far the absurd politics that would (had it been known how) have laid violent hands on the Welsh language, had succeeded in engaging the first and leading families of the Principality to act on such an idea, admits of no proof now, beyond that of a strong presumption; and if a few exceptions existed, which we will not deny, they were not numerous or powerful enough to give energy and effect to such an undertaking.

Many collections of Welsh manuscripts were formed, since the reign of Elizabeth, by curious persons, with a view of their

preservation; among those, which still remain, the following are the principal.

IN NORTH WALES.

The collections of
 SIR W. W. WYNN, at Wynnestay.
 SIR THOMAS MOSTYN, at Gloddait. *h*
 GRIFFITH HOWEL VAUGHAN, Esq., at Hengwrt.
 PAUL PANTON, Esq., at Plas Gwyn.
 ——— LEO, Esq., at Llanerch.
 GRIFFITH ROBERTS, M.D., at Dolgellau.
 MR. RICE JONES, at Blaenau, near Dolgellau.
 REV. RICHARD DAVIES, at Bangor.
 DAVYDD THOMAS y Bardd.
 THOMAS EDWARDS y Bardd.

SOUTH WALES.

The collections of
 THOMAS JONES, Esq., at Hafod.
 HERBERT HURST, Esq., at Ceubalva, near Llandaff.
 DAVID THOMAS, Esq., at Trev Groes, near Cowbridge.
 ——— TURBEVILLE, Esq., at Llanaran.
 MRS. BEVAN, at Tre'r Bryn, near Cowbridge.
 REV. JOSIAH REES, at Gelli Gron.
 HENRY WILLIAMS, Esq., at Cruc Hywel.
 MR. EDWARD WILLIAMS, the bard, at Flimston.

LONDON.

The collections of the British Museum.
 The Welsh School.
 MR. OWEN JONES.
 MR. EDWARD JONES.

OXFORD.

The collections of Jesus College.
 The Rev. MR. PRICE, at the Bodleian Library.
 The Earl of MACCLESFIELD, near Oxford.

One of the earliest and most assiduous collectors, was JOHN JONES, of Gelli Lyvdy, who continued making fair transcripts of choice materials from about 1590 to 1630, as appears by his excellent practice of affixing dates to all his labours. His volumes are folios and quartos, generally containing upwards of 1000 pages; and of these volumes the Editors are acquainted with upwards of 40, dispersed amongst various collections. The next were the contemporaries, ROBERT VAUGHAN and WILLIAM MAURICE:—the former of the *Hengwrt*, and the latter of the *Wynnestay* collections.

The learned EDWARD LLWYD, author of the *'Archæologia Britannica'*, spent the whole of his life and fortune in collecting manuscripts, and intended to print the most important of them. After he had struggled with almost insurmountable difficulties for many years, he brought together upwards of a hundred and eighty volumes of old writings—many of them of great value; he had been promised admittance to some of the first libraries for ancient manuscripts in Wales; but when it became known what services he intended to Welsh literature, his friends forsook him, and withdrew from him the patronage which they had promised him: books in or of use to the Welsh language were not to be encouraged. Of this he complains when speaking of one of those pseudo friends.¹ In short, he met with oppositions that disgrace the age in which it was his misfortune to be born. The most malignant artifices were practised to obstruct him, so that he was not able to accomplish his laudable design. He died, far advanced in years, and left his valuable and numerous collection to Sir JOHN SEABRIGHT; in whose library they remained for almost a whole century, inaccessible to any one that could make a proper use of them; and it was feared they were lost forever: but, very fortunately, as many of the books as were not scattered about and lost lately, became the property of THOMAS JONES, Esq., of Havod, and are lodged in his superb and immensely valuable library. This very patriotic gentleman, with that generosity which actuates him on every other occasion, has put those manuscripts into the hands of the Editors of the present publication.

Not long after the death of Mr. *E. Llwyd*, another gentleman of learning and appropriate abilities, the REV. MOSES WILLIAMS, engaged in a similar enterprize,

and collected a number of valuable manuscripts. Owing to the prevalence of the same spirit, he also failed of success, and was disappointed by those who had promised him their patronage; he left his collection of manuscripts to Mr. WILLIAM JONES, originally of the parish of Bodavon, in Anglesea, and who was the father of the late celebrated Sir WILLIAM JONES. This gentleman, on his death-bed, consigned the books to the custody of the late Earl of MACCLESFIELD, under the singular injunction of not even showing them to any person whatever. But, as the present noble possessor of them is at liberty to act agreeable to his own sentiments, the Editors hope that he will deposit them in the British Museum.

The late indefatigable Mr. LEWIS MORRIS, superintendent of the royal mines in Cardiganshire, employed the best part of a pretty long life in collecting manuscripts; and was for a while very successful; he was fortunate enough to be admitted into Hengwrt Library, in Merionethshire, the property of the late HUGH VAUGHAN, Esquire, and he copied thence a great number of very valuable articles; amongst them the works of our oldest bards, from manuscripts, some of which are older than the 12th century, which he collated with others of nearly the same antiquity. Mr. MORRIS had a design of printing many, or most of those ancient poems, with many things besides; but he was all the days of his life so perplexingly engaged in business, that he was never enabled to accomplish any of his designs. At his death, the manuscripts came into the possession of his brother, the late Mr. RICHARD MORRIS of the Navy Office, who, by his last will, left them to the CYMMRODORION SOCIETY; and they are now deposited in the library of the WELSH SCHOOL, *Gray's Inn Lane, London*; accessible to all that are found qualified to make a proper use of them. The collection contains upwards of 80 volumes, and their contents are chiefly ancient poetry.

¹ *At postea a quibusdam magis pseudopoliticis opinor, quam literatis dissuasus promissum revocavit. Vide Arch. Brit. p. 261. col. 2.*

The late Rev. EVAN EVANS devoted the whole of his life to the service of the Welsh language, and its literature; he also had been permitted by Mr. VAUGHAN to copy the works of our ancient bards, from Hengwrt Library. He had likewise access to the library of the late Sir WATKIN WILLIAMS WYNN, which contains a noble collection of ancient Welsh manuscripts.

The two last mentioned collections contain several of the oldest manuscripts that are in the Welsh language. From a careful examination of the hand writings, and a comparison with manuscripts whose dates are ascertained, some of them must be attributed to different periods, from as early as the ninth century downwards. Much of the contents of the Hengwrt books, being about 170 in number, has been detailed by Mr. LLWYD in his *Archæologia Britannica*.

Mr. EVANS was admitted to the collection of the late Sir ROGER MOSTYN, which also preserves a very great number of ancient manuscripts of great value; he likewise copied the works of the oldest bards, from a very large vellum manuscript, called the Red Book, in the library of Jesus College, Oxford, which contains, besides this valuable volume, some other ancient Welsh manuscripts. He thence also copied several valuable historical tracts of the 12th century, &c. He, besides what has been mentioned, explored every corner of Wales in quest of manuscripts, and met with considerable success; but the necessary encouragement, which was solicited towards putting a part of what he had thus collected to the press, was withheld from him; and he only was able, in 1764, to print a few specimens of ancient Welsh poetry, with an English translation in a volume, which at the time sold for six shillings, and for the copyright of which the late Mr. DODSLEY gave him twenty pounds. Poor EVANS! he spent the last years of his life in want; but a little before his death, the late PAUL PANTON, Esquire,

of Anglesea, settled on him an annuity, sufficient to secure to him the necessaries of life; and Mr. EVANS, in return of Mr. PANTON's beneficence, left him his collection of manuscripts. Some of those are ancient, but the greater number are transcripts from the Wynnstay and Hengwrt books, being upwards of 80 volumes in the whole. Mr. PANTON opened his library, as soon as it became the depository of this valuable collection, to such as knew how to make proper uses of the books, with a liberality and politeness that will be gratefully acknowledged, not only by those who had immediate experience of it, but by all in Wales, to remotest futurity, who shall be informed, or amused, by what they thus derive from him. The same must be said of his worthy son, the present PAUL PANTON, Esquire; who has, with the most generous affability, favoured the Editors with the free use of his manuscripts; and has treated with uncommon politeness those who, for the purpose of this publication, visited his valuable library.

With a cheerfulness equally polite, has the Rev. RICHARD DAVIES, of Bangor, favoured the Editors with the loan of his valuable manuscripts, as well as with the most friendly hospitality to those who at his house were permitted to examine and copy whatever they wished for in his library.

From many other parts of Wales the Editors have received valuable communications; all of which will, in a proper place, be duly acknowledged and specified.

Those who thus favour the undertaking will be gratefully remembered by our latest posterity, and their names will remain conspicuous amongst those in whom a new and more and enlightened epocha of Welsh literature commences; for such we hope will be the present commencement of a new century. A taste for books in their own language is now reviving, and gains considerably amongst the Welsh; than which nothing can more effectually secure

their morals, and consequently their happiness: especially as there are not, and we hope never will be, in our language, any such immoral and otherwise pernicious publications, as in most other countries are the bane of morality, and of social happiness. From this circumstance we claim some honour—due, and justly so, to our humbler classes, in whose hands, and at whose mercy, our literature has for ages been: and yet never considerably abused, or perverted from its proper ends of genuinely civilizing our successive generations.

It is hoped that this publication of our ancient literary remains will in some degree reanimate the genius of our country, enrich and purify the language of our writers, afford them models of writing in verse, and even, in some instances, in prose, that are more natural and truly beautiful, than awkward imitations can ever be of what, though in Greece and Rome natural, are not so amongst the ANCIENT BRITONS, who have a species of poetry peculiarly their own; of indigenous growth, founded on principles, which, if they are not always those of *Aristotle*, *Bossu*, and other votaries of Art, are undoubtedly those of Nature, and of Nature as she exhibits herself in the climate of BRITAIN, and in the manners of the remnants that still exist of its *aboriginal* inhabitants.

Those who may take some pains to acquire a proper knowledge of our language will be convinced of its rich copiousness and powers; it retains within itself the primitive roots of every word it possesses, and those, for aught that we can discover to the contrary, in their primeval acceptations. These roots so aptly associate in easy and elegant compounds, that we are not under the necessity of borrowing a single term, in any art or science, from other languages, ancient or modern. The origin of our verb is obvious; our derivative are peculiarly neat; the names of persons and places, as *Caswallawn*, *Casivelaunus*; *Cynvelyn*, *Cunobelinus*;

Caratoc, *Caractacus*; *Prydain*, *Britain*; *Celyddon*, *Caledonia*; *Essyllwyr*, *Silures*, &c., &c., are compounds and derivatives, on precisely the same principles that still actuate the language, and are as familiar to us as if they were of recent formation; which proves to a demonstration that our language has altered but very little or nothing; and equally demonstrates that it was formed long before the Roman invasion. It appears to have at that time attained to a stability, which secured it against all the storms that, through almost two thousand years, have assailed it. This accounts for its having escaped with life, when all the languages of the ancient Roman Empire died in its fall—even the Latin itself. Through all the dark ages which succeeded the ruin of the empire, the Welsh, for every purpose of literature, used their own language, whilst every other neighbouring nation were generally obliged to have recourse to the Latin tongue.

The ancient Welsh literature has been viewed in very false lights. The Welsh nation and language, as we have just observed, had passed through half a thousand years of Roman learning and civilization before the period wherein the oldest extant of our bards lived; they had also become CHRISTIAN for so long a time before; of course a literary people. After having possessed the advantages of so long and luminous a period of knowledge, how unjustly are our ancient manuscripts viewed through the same medium with the fictions of modern times? We pretend to give nothing from oral tradition; we produce many hundreds of manuscripts of undoubted antiquity, marked with all the genuine characteristics of authenticity.

No one branch of literature ever exists amongst any people by itself, singly and alone; it is always accompanied by others: thus in Wales we have in our old manuscripts, besides poetry, history, geography, such as it is, astronomy, laws, ethics, devotional tracts, agriculture, grammar,

vocabularies, criticisms, lives of saints, medical tracts of various ages : and all these by very numerous authors. Such are the natural and unavoidable circumstances of literary knowledge ; before we can hope to establish a forgery, in any one single branch, it is absolutely necessary that we should forge in all, or most, of the others, that every thing may have its inseparable concomitants. To say that letters had been used, in any country, and they had never been applied to, or ever had for their object more than one branch of learning, is as probable a tale as if one should say that he had seen a large and fertile country, where only one species of plant grew, but that in the greatest luxuriance. In all these various branches put together, the Welsh language affords upwards of a thousand, we will venture to say two thousand, manuscripts of very considerable antiquity.

Where a great number of copies of any work are found, that circumstance is a sufficient proof that it has been long extant ; and more particularly so, if such numerous copies are obviously of various antiquities ; clearly evinced to be so by the very various appearances of age, of colour, of decays of hand writing, &c.—appearances that art can never give ; at least, it has not hitherto succeeded in the attempt. Nothing but a great length of time can possibly give existence to such a number of copies, of characters and complexions so various, as we produce. This argument becomes still stronger, if those books appear to be of those ages when but few could write, and when inducements to write were also but very small : a still greater length of time is necessary, under such circumstances, to produce such a multitude of copies ; and hundreds of Welsh manuscripts are of such a description.

The copy of a negligent or unskilful transcriber gets into the hands of one who detects its errors, and in his own way corrects them ; in the hands of another person, such errors are corrected in a different

manner ; a third supplies the defect, on ideas of his own, very different, sometimes, from either of the others ; so does a fourth, a tenth, and possibly a hundredth. Thus will copies, in a long succession of years, differ greatly from each other ; and, perhaps, every one of them in some things from all the others ; and when time has left the original at a very remote distance, it becomes imperceptible, where no copy by the author, or of or near his age, can with any probability be discovered. The judicious critic can only prefer that copy which has the best readings ; that has the fewest inconsistencies in sense, purity of language, manners, versification, and the like. When a time arrives, wherein we find a great multiplicity of such copies, we may be well assured that their original is very ancient ; for such a multiplicity of copies, of variations in readings, of apparent but very various antiquities, evinced by the effects of time in different degrees upon them, can never be produced but by a long series of ages. These things are, as we may term them, the grey hairs and wrinkles of old age, which never deceive those who behold them. The many copies extant of the ancient Welsh bards have been thus acted upon, by time and by accident ; of course, they are authentic ; or there must have existed a very great number of forgers somewhere, and at some time, as remote at least as the appearances of the greatly decayed manuscripts indicate, who combined thus to impose on the world ; and in every age there must have been a succession of forgers, who, possessed of a secret, very similar to that of Free Masons, continued the fraud, and all to no purpose. If there are any who can possibly believe such a thing, we warmly congratulate them on the peculiar superiorities of their understandings ; who can stand under mountains of absurdities and improbabilities without failing.

Our bards were not barbarians. They were men of letters. We are informed in what seminaries they were educated ; we

talk not foolishly and incredibly of oral tradition, in such cases, but inform the world where their works are preserved, in very ancient and very numerous manuscripts; we name the libraries of the most opulent and respectable families of our country, the library of Jesus College, the Bodleian, the British Museum, and others. In these have our manuscripts been preserved for ages; in these they remain at present; and in these, we presume, they will be well preserved for ages to come, opened to all those who, possessed of proper qualifications, may, *rationaly incredulous*, wish to be informed. Ancient copies are also found in private hands, pretty numerous, in most parts of Wales; and that *stubborn audacity*, which either withholds or gives false evidence, is not chargeable on us; and we hope that we shall never have any occasion to bring a charge of *audacity equally stubborn* against those who, without examining the evidences which we point out to them, may presume to decide one way or the other, either for or against the authenticity of what we now give to the press.

These ancient poems have for ages been secluded from the eyes of the public; and some of the collections very difficult of access; and very mistaken ideas of them have for a long time circulated through every part of Wales; there are consequently preconceptions, from which many will too rashly criticise; but a long course of study is absolutely necessary to understand them properly: facts, of which no other records remain, are often alluded to; opinions that are forgotten; manners that no longer exist; idioms, and figurative modes of expression, that are obsolete, and obscured by various schemes of orthography, arising from the inadequacy of the Roman alphabet to represent the ancient British one, render many passages almost unintelligible novices. It is not from a supposed loss, or corruption of our language, that they are difficultly understood; they contain very few, if any words, either radicals

or derivatives, that are not at this day of common use, in one part or other of Wales; nor have any of those words materially changed their acceptation. Our language, as some have imagined, is not altered; it is therefore to be regretted that the Reverend EVAN EVANS did not, in his *Dissertatio de Bardis*, investigate and point out the various things which embarrassed him, instead of assigning all the difficulties to the language. In many of the allusions indeed they are dark, mutilations occasionally met with out of the question, which equally confuse in every age, the present as well as the past, and are matters, not of language, but of accident. Yet, with all these difficulties, which we have mentioned, a little close application to them will make pleasing discoveries; for, besides frequent instances of beautiful poetry, it will be found that from our old bards new and great lights on history are obtained. They exhibit lively pictures of primitive manners, afford curious anecdotes of our ancient knowledge, especially of the very beautiful ethics of our remote ancestors, who seem to have penetrated farther into The knowledge of human nature than the world can be easily brought to believe; and on these occasions we see the Welsh piercing into depths that are almost unfathomable to other languages. Some instances of this will be produced in a proper place from the works of our venerable bards, and also from our very ancient moral aphorisms, which are of nature so very singular in their structure, turn of thought, and mode of expression, that there has not yet been known a language in the world whence they could have been in any degree derived, or wherein strength, clearness, neatness, and facility of expression, can be equally found.¹

¹ Those who take a pleasure in the research of antiquity, would find their toil well required, were they to learn the Welsh language, in order to judge for themselves, after the example of SHARON TURNER, Esq., the elegant author of the History of the Anglo-Saxons.

We conceive it one of our greatest duties to give these ancient manuscripts with the most scrupulous fidelity, *as we find them*; even with all their real or supposed errors of orthography, omissions, interpolations; defective arrangements, of words, lines, stanzas, and the like, however obvious these may be; and to leave the work of purging them of such defects to the judicious and candid philologist. This we think the best way of obviating the charges of imposition and collusion, which may fairly be brought against those who send writings into the world through the medium of the press, in colours not originally their own; making them to appear what they will not in reality be found to be, by those who so far honour them as to explore the sources from whence they are derived.

Several of the ancient collectors of the works of our bards appear to have had more affection for, than knowledge of, what they copied; and perhaps the greatest number of the oldest manuscripts of every nation, language, and age, are in the same predicament of their authenticity; but, on the contrary, a very corroborative proof of it; especially where such defective copies are (as in our case) numerous, and those defects in the same passages numerously varying from each other, as we have already more fully observed.

In some of our oldest bards, passages that are *Papistically superstitious* appear, though but seldom; and some half-informed critics wish to consider such pieces as spurious. The churches of Wales, they observe, submitted not to the Papal authority till long after the age of TALIESIN, and others. So far they are right; but though the *power of the Church of Rome* was not then, nor for two centuries at least afterwards, acknowledged in *Wales*, many of its superstitions had taken root amongst us. Of this, we have the unequivocal proofs from monumental inscriptions anterior to the age of our most ancient bards, of whose works we have any thing remaining; amongst others, those in the church-yard

of *Lantwit Major*, in *Glamorgan*, where the monastery of ILTUTUS stood, are striking instances. Two of these monumental pillars, or crosses, as their inscriptions inform us, were erected by SAMSON, archbishop of Dole, in Brittany, who was the disciple and successor of ILTUTUS, about the year 500, or rather earlier: for ILTUTUS was vested with the superintendency of this monastery of *St. Germanus* about the year 440. For these reasons, such passages of superstitious doctrines affect not the authenticity of the poems in question; imprudent sticklers for the imaginary honours of our ancient church, or any thing else, that wears the colours of unphilosophical nationality, would admit, or reject, as best suited their prejudices; and would consequently greatly mutilate, and otherwise corrupt, our old manuscripts, give the world a very fallacious idea of them, and bring the whole into discredit. But, on our plan, the authenticity of every piece has, besides other supports, a foundation of its own to rest upon; and if its own should be found unable to bear it up, that of another may not beso in the least.

The index of the contents of the first volume of poetry will give the reader a tolerably exact idea of the periods when the different poets flourished, as the years are put therein after the name of each.

It has been already observed, that in the conclusion, it is intended to give a dissertation on the ancient Welsh poetry; wherein we shall consider the nature and peculiar character of it; analyze the verse of our different periods, point out in what they differed, the progress of their improvement, and enlarge on the subject of alliteration. This will enable the reader, who meets, as he frequently may, with ancient anonymous poems in Wales, to form a tolerable judgment of the age wherein they were written. It is intended also to give a catalogue of all our ancient writers in prose and verse, with such anecdotes of their lives as are known, what remains of their works, in whose possession, and to give a

proper account and description of such manuscripts as we have used, and as many others as we can meet with, or be well informed of.

The second part of this volume, as is likewise observed before, contains the works of a great number of our most celebrated bards of the second period, commencing at the beginning, or nearly so, of the twelfth century, and continued into the fourteenth century. At the close of this period, our versification had attained such a degree of perfection, by regular and progressive improvements, that no language, ancient or modern, ever yet attained to. Our system includes not only all the varieties of verse that has yet been produced in all known languages, and in all known ages, but also a number equally great of such constructed verse as we have neither seen nor heard of, in any country, or in any tongue; and yet these latter ones are by far the most beautiful and musical that we have. This system comprehends twenty-four classes of verse, or twenty-four elementary principles; these classes, and their subdivisions, include every species of verse that has ever yet, in any age, or amongst any people, been produced; be-

sides, as just observed, a prodigious number of originals entirely and exclusively our own:—all which had been discovered and brought into general practice about the close of this our second period. But, with the whole being arranged and reduced to a regular system commence our third period, the object of the second volume of poetry, which must consist now of only a selection from a great number of bards, the whole of whose works could not be comprised in a very great number of volumes. This period will come down to the time of queen ELIZABETH; ever since which period our poetry has been lamentably on the decline, till within about forty years ago, when a considerable revival took place; and it is now slowly returning, by an advancing reformation, to its ancient purity, which will be where it should stop, a little short of the excessive refinements to which it once attained. A selection of a sufficient variety of the *best*, rather than the restoration of the *cumbersome whole*, of our *ancient metres*, is that which seems most desirable; and of attaining to this we are, seemingly, in a pretty fair way at the present conjuncture.

CYFARWYDDYD I DDARLLEN

YR HEN GYFANSODDIADAU CYMRAEG

SYDD YN Y GWAITH HWN.

YSGRIFENWYD y cyfansoddiadau hynaf sydd yn y gwaith hwn yn y 12fed ganrif, llawer o'r rhai a geir yn "Y Llyvyr Dŷ o Gaer Vyrhyn." Hwn, yn ol barn Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 225], a gynnwys y llawysgrifau hynaf a mwyaf awdurdodol a feddwn. Y mae y rhan gyntaf o hono, medd E. L., wedi ei ysgrifenu mewn llythyrennau frasnau eglur, ac yn ymddangos yn llawer hynach na'r rhan olaf. Cynnwys y rhan gyntaf Farwnad i Hywel, yn B. A. 1104, gorŵyr i Hywel Dda; a chynnwys y rhan olaf Farwnad Fadawg fab Maredyd (tu dal. 155 o'r gwaith hwn) Tywysog Powys yn 1158, gan Cynddelw Brydydd Mawr; a thybia E. L. y dichon mai y bardd hwnw a ysgrifennodd yr rhan olaf o'r Llyfr Du. Y mae lliaws o'r caniadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Du; megys, "Ymddiddan rhwng Ugnach ab Mydno, o Gaer Seon â Thaliessin, o Gaer Dyganwy," tu dal. 44; "Ymddiddan rhwng Myrddin Wyllt â Thaliessin," tu dal. 45; "Kerdd i Wallawg ap Lleenawg," tu dal. 55; "Englynion beddau milwyr Ynys Prydain," tu dal. 65; "Marwnad Geraint ab Erbin," tu dal. 83; "Marwnad Urien Reged," tu dal. 84; "Marwnad Cynddylan ab Cyndrwyn," tu dal. 87; "Canu Llywarch Hen, i'w hennaint a'i Veibion," tu dal. 92; "Can Maenwyn," tu dal. 96; "I'r Gog, yn Aber Gwawg," tu dal. 100; "I Yscolan," tu dal. 104; "Hoianau neu Borchellanau Myrddin ap Morfryn, alias Myrddin Wyllt," tu dal. 106; "Afallenau Myrddin," tu dal. 115; "Gossymdeith Llevoet Wyneb Glawr," tu dal. 118; "Cyngogion Elaeth," tu dal. 123; "Gwyddneu," tu dal. 125; "Gwyddneu pan ddaeth y môr tros Gantref y Gwaelawd," tu dal. 125; "Ymryson Gwyddneu a Gwyn ab Nudd," tu dal. 126; "Marwnad Fadawg fab Maredudd," tu dal. 155; "Dadolwech yr Arglwyd Rys," tu dal. 164.

Cymmerodd Golygwyr cyntefig y gwaith hwn (Iolo Morganwg, Owain Myvyr, ac Idrison=y Dr. Pughe), amryw o'r caniadau crybwyllledig o lawysgrifau ereill, er

mwyn eu heglurdeb, fe allai, gan gyfeirio yn achlysurol ar odre'r ddalen at y Llyfr Du, a llyfrau ereill; ond y mae'r deuddeg awdl dienw sydd yn yr Attodiad, tu dal. 378, wedi eu cymmeryd "allan o'r Llyvyr Du lythyr yn llythyr."

Y nesaf i'r Llyfr Du o ran oedran a phwysigrwydd yw "Llyvyr Koch o Hengest," yr hwn, yn ol E. L., a ysgrifennwyd tua diwedd y 14eg ganrif; ond gan fod rhai caniadau yn niwedd y llyfr o waith Lewis Glyn Cothi, yr hwn a fucheddai tua diwedd y 15fed ganrif, rhaid fod y rhan yma o hono, o leiaf, yn llawer diweddarach na'r 14eg ganrif. Y mae yn dra thebyg nad ydyw holl gynnwys y Llyfr Coch, mwy na'r Llyfr Du, ar yr un amser, na chan yr un person; a bod y rhan olaf o'r naill fel y llall yn hynach na'r rhan flaenaf. Y mae rhai wedi meddwl mai L. G. Cothi a ysgrifennodd yr holl lyfr, tra y tybia ereill mai rhyw ad-ysgrifenydd proffesedig a wnaeth hyn, allan o ddefnyddiau hynach fyth [*Cambro Brit.* ii. 107]. Yn y rhan olaf o'r llyfr y mae'r brydyddiaeth a gynnwys wedi ei hysgrifenu: dechreu tu dal. 513. Y mae lliaws o'r caniadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Coch, o'r rhai a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, a Myrddin, hyd yr Iustus Llwyd; a chynnwys llawer o'r rhyddiaith a geir yma hefyd; megys Brut y Tywysogion, Brut y Saeson, ac amryw o'r Trioedd.

Nid yw hysbys, hyd y gwyddys, pa bryd yr ysgrifennwyd y Gododin gyntaf; ond ymddengys fod y gân yn hysbys yn y 12fed ganrif, gan fod Dafydd Benfras, (B. A. 1190—1240) yn crybwyll am dani ac am yr awdwr, fel hyn:—

"I ganu moliant mal *Aneirin* gynt
Dydd y cant *Ododin*."—tu dal. 217.

Dywed Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 261], fod William Maurice, Cefn y Braich, yn dywedyd am "Lyvyr Aneyrn, na Lyvyr y Gododhyne a'r Gwarchane," oedd yn yr Hengwrt, ei fod mewn "llaw hen dros ben." Dywed Ab Ithel [*Pref. to Gododin*,

tu dal. viii], fod ei gyfieithiad ef o'r God-odin wedi ei seilio ar lawysgrif ar femrwn, a ysgrifenyddwyd, fel y tybir, tua 1200.

Dywedir fod y llawysgrifau hynaf o Gyfreithiau Hywel Dda, a gasglwyd yn y 10fed ganrif, wedi eu hysgrifenu yn y 12fed ganrif. Ysgrifenyddwyd y copi o honynt sydd yn y gwaith hwn, gan y Dr. Pughe, mewn llythyræth o'i gynlluniad ef ei hun, yr hon y rhaid ei hegluro ar wahân i lythyræth yr hen gyfansoddiadau.

GWAHANOL DDEFNYDDIAD LLYTHYRENAU YR EGWYDDOR.

Prif nodwedd yr hen orgraphau (*orthographies*) ydyw eu hamddifadrwydd o dreigliad y llythyrenau; hyny yw, nid ydyw *c*, er esampl, braid un amser yn troi yn *g*, *ngh*, ac *ch*. Gan hyny, yn lle cefn, dy *gefn*, fy *nghefn*, ei *chefn*, megys yn yr orgraph bresennol, cefn, dy cefn, fy cefn, ei cefn, a geir yn yr hen orgraphau; a chyffelyb ydyw yr holl llythyrenau cyfnewidiol. Hyn ydyw'r peth penaf sy'n gwahaniaethu yr hen orgraphau oddi wrth y rhai diweddar; a pho hynaf y byddo orgraph, lleiaf oll a fydd o dreigliadau ynddi. Nodwn rai o'r manylion dan y gwahanol llythyrenau.

A.

Heb law ei sain gyffredin, defnyddid *a* am *o* ac *y*: "*a* dan morduyt mygr was"—*o* dan forddwyd mygr was; "*a* chimrev an biv"—*a* Chymry yn byw.

Ae am *a'i*:—"ar saer *ae* gunel"—*a'r* saer *a'i* gwnel; "arbenygaul mon *ae* guledychuy"—arbenigawl Mon *a'i* gwledychwy.

Ai am *ae* ac *e*: "*kair*"—*caer*; "*caitoir*"—*cedawr*.

Au am *aw*, *af*, *o*: "*maur* y kynnit"—*maur* yr cynnydd; "*arduireaue* Dev"—*arddwyreaf* fi Dduw; "*rringuedaul*"—*rhinweddol*.

Aw am *ab*, *af*: "*awraham* pen fit"—*Abraham* ben ffydd; "guengert aganaw"—*gwen-gerdd* a *ganaf*; "*bet* deheueint ar cleveint *awon*"—*bedd* Deheueint ar gleueint *afon*.

Ay am *a'i*, *ai*: "*dir* y paup or *ay* clywei"—*dir* i bawb *a'r* *a'i* clywei; "*ay* da kiliau rac y kornuyt"—*ai* da eillio rhag y cornwyd?

B.

B a saif yn fynych, heb law ei sain ei hun, am *f* ac *m*: "*gilbin*, morbran, ambodlaun"—*gylfin*, morfaran, anfoddlawn; "*em-bedid*"—*ym medydd*; "*em* *bedin*"—*ym myddin*.

Saif *b* yn ddamweiniol am *ff*: "*amgibret*"—*amgyffred*.

C.

C, heb law ei sain ei hun, a saif am *ch*, *g*, *ng*: "*niguorcosam*"—*ni worchusaf*; "*enelle* cinicier ar alanas"—yn y lle y cynygier ar alanas; "*gueleisse* guir *yg* cwinowant"—*gwelais* i wyr yng *ng*hwyndofant.

C a ddefnyddir yn ddamweiniol am *ch*:—"a honno aderckewyr"—*a hōno* a ddyrchefir; "*meckid* meibion Meigen"—*Mechydd* meibion Meigen.

CH.

Ceir *ch* yn y cyfansoddiadau hynaf yn dynodi y sain a roddir iddi yn bresennol, ac nid ydys yn gwybod iddi gael ei defnyddio erioed yn y Gymraeg am un sain arall: "*Ef* rhwygei a *chethrei* a *chethrawr* odduch lle lladdes a llafnawr;" "*Due uch* guit, ac vn *uch* eluit"—*dwyr uch* (*uwch*) gwŷdd, ac un *uch* elfydd.

D.

D, heb law ei sain ei hun, a saif yn fynych am *dd*, ac weithiau am *n* ac *th* hefyd: "*gaur* a *doded*"—*gawr* a *ddoded*; "*na didaul* i barch"—*na ddidawl* ei barch; "*medal*, *echuid*, *hvrdd*, *heid*"—*meddal*, *echwydd*, *hwrdd*, *haidd*: "*vy* *Dewis* kin-villaud"—*fy newis* gynnnullawd; "*bet* *Airgwl* in *Nyfed*; "*Ioruerd* uab madauc"—*Iorwerth* fab Madog.

Dd, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], tua'r flwyddyn 1400. Pa fodd bynag, ceir hi ddwywaith neu dair yn yr "Ymddidan rhwng Myrdin Wylt a Thaliessin," sydd yn y gwaith hwn (tu dal. 45), "*allan* o'r Ll. Du o Gaerfyrddin;" ac y mae'n fynych yn y copi sydd yma o'r "Gododin;" a cheir hi yn ddamweiniol yn yr holl gyfansoddiadau bron a elwir gwaith y *Cynfeirdd* a'r *Gogynfeirdd*, oddigerth "*Beddau* Milwyr Ynys Prydain," tu dal. 65, a'r Awdlau dienw sydd yn yr *Attodia*.

Dh a ddygwyd i'r orgraph i gynrychioli *dd*, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], yn amser y frenhines Elizabeth, gan y Dr. D. Powel [B.A. 1584], a'r Dr. J. D. Rhys [B.A. 1592]; ond yr ydym yn cael *dh* yn sefyll am *dd*, yn ddamweiniol yn y *Glossæ Oxoniensis* [Zeuss, ii. 1076], a ysgrifenyddwyd yn y 9fed ganrif, yn y gair "*mergidhaham*"—*meryddaf*. Ceir hi yn ddamweiniol hefyd yn y gwaith hwn; megys, "*ebryudhaw*"—*ebryuddaf*; "*echuidh*"—*echwydd*, &c. Tybir ei bod yn sefyll am *th* yn y gair "*laudhuer*"—*llaethter*, yn y *Glossæ*: Adferodd y Dr. Davies yr *dd* yn ei lle, yr hon a arferir hyd heddyw.

Dl, a saif am *ll*, yn y *Glos. Ox.*: “*dlonaid*”—*llonaid*.

F.

E, a saif weithiau am *a*, *i*, *y*, ac *ei*, heb law *ei* sain ei hun: “*guerin enuir*”—*gwerin anwir*; “*kynt e vud e vran nogyt e allawr*”—*cynt yn fwyd i fran nag (yr ä) ynghyd i allor*; “*chwerw eu trin a llain en emdullyaw*”—*chwerw yn nhrin a llain yn ymddullio*; “*disgynnyeis em bedin*”—*disgynais ym myddin*; “*Devi ehun*”—*Dewi ei hun*.

Ei am *ai*: “*man edelhei*”—*man y delai*.

Eu am *au*, *yw*, *y*, ac *u*, heblaw *ei* sain *ei* hun: “*meu i voli*”—*mau i foli*; “*afreu afop amrifreu*”—*a ffrau, a phob amryffrau*; “*arall eu pan del deu vrenyn ar eu cydterfyn*”—*arall yw pan ddel dau frenin ar eu cyd-derfyn*; “*a chimreuan biv*”—*a Chymru yn byw*.

Ev am *au*, *eu*, *ew*, *uw*, heb law *am ef*:—“*Dev yssi vn a deu, yssi tri hep ev*, *hep haut y amhev*”—*Duw ys sy un a dau, ys sy dri heb au, heb hawdd ei amheu*; “*ni but ar lev trev direid*”—*ni lydd ar lew dref ddiraid*.

Ew am *ef*, heb law *ew*: “*ni ddodai lew ar ladron*”—*ni ddodai lef ar ladron*; “*Ri oet ew Riogan ae quant*”—*Rhi oedd ef, Rhigogan a'i gwânt (gwanodd)*.

Ey am *ai* ac *ei*: “*o teyr forth egueneyr saraet yr brenyn*”—*o dair ffordd y gwneir sarhâd i'r brenin*.

F.

F, a saif am *ff* ac *ph*, heb law *ei* sain bresennol: “*fruieth afreu afop anrifreu*”—*ffrwyth a ffrau, a phob amryffiau*; “*ef a gief*”—*ef a gaff*.

Ff.

Ff, a ddygwyd i'r orgraph, medd *E. L. [Arch. Brit. 227]*, mor foreu a'r 12fed ganrif, neu gynnarach. Yr unig lawysgrifau sy genym, yn hynach na'r 12fed ganrif yw y *Glos. Oxon.*; ond ni cheir *ff* yn y rhai hyny. Saif *ff*, weithiau, yn yr hen gyfansoddiadau, am *f*: “*ac im cow. val ioff. a diwaud wrth y gureic. y am dreic vffyl-dawd*”—*ac i'm cof fel Icf (Iob) a ddywawd wrth ei wraig ei amddraig ufylldawd*; “*canydoet hagen higaff. y rotion*”—*can ydoedd hagen hygaf ei roddion*. Ond ei sain gyffredin ydoedd yr un ag yn bresennol; megys, “*offer y lwyth maddeu*.”

G.

G, heb law *ei* sain *ei* hun, a saif am *ng* ac *nhg*: “*athuendiceo de egluis a chageil*”—*a'th fendigo i eglwys a changhell*; “*y rug*

Kaer Kenedir a glan”—*y rhwng Caer Cenedr a glan*; “*yg goed gorynuy yg gordibet loegyr*”—*ynghoed Gorfynwy, yng ngorddibed Lloegr*.

Ge, neu *gk*, am *ngh* (=ng—ngh): “*nyd oet ageloduawr llaur pan llatei*”—*nid oedd anghlodiawr llaur pan laddai*; “*arf agcygnull agcyman dul agcysgoget*”—*arf anghynull anghyman ddull anghysgoged*; “*hiraethauc vvg kog ygkyueithas*”—*hiraethog fy nghog yng nghymdeithas*.

Gg, a saif yn *bur* fynych am *ng*: “*naut eggylion*”—*nawdd angylion*; “*yggrut yg gretyf carant*”—*yng ngrudd yng ngreddf carant*; “*meint uyd ygguasgar*”—*maint fydd yng ngwasgar*.

Gh, a saif weithiau am *ch*, ond yn fynych am *ng* neu *ngh*: “*treghissant trydyd o vei tryghanllog yn llyghes vordei*”—*trechasant trydydd dydd o Fai dri chan llong yn llynges Mordai*; “*kyn aghen agheu athrugar*”—*cyn angen angeu a thrugar*; “*nyt yngynghein*”—*nid yngynghein*; “*o gyt gyghor*”—*o gydgynghor*; “*aghyvyrdelit*”—*anghyfrdelid*; “*balch yghynted*”—*balch yng nghyntedd*.

Y mae *g* weithiau yn fud yn nechreu, ac yn nghanol geiriau: “*Ryv duted ed mic. ogyllestic guise. Agusevis im deni*”—*Rhyw dudeded edmyg o gyllestig wisg a a wisgwys am dani*; “*agueleiste gureic amab genti*”—*a welaist ti wraig a mab ganddi*; “*equin*”—*ewin*; “*ringuedaulyon*”—*rhinweddolion*; “*pedguar*”—*pedwar*; “*mergidhaham*”—*meryddaf*.

Ng.

Nid ydys yn cofio gweled *ng* mewn ysgrifau hynach na'r rhai a gymmerwyd o'r Llyfr Coch; megys, “*A diango*,” “*deuddeng guragedd*,” “*yn pump ran ryngthynt*”—*yn bum rhan rhyngthynt*.

H.

Defnyddid *h* o'r dechreuad yn yr orgraph: “*helgahti*”—*hela di*; “*hep amgnaubot*”—*heb ymnabod*; “*hacboi*”—*hacbwyt*”—*yr wyt yn hacio*.

Arferid *h* yn fynych yn y llawysgrifau hynaf o flaen mân eiriau a ddechreuant â llafariad; yn wir, tybia rhai mai ynganiad cyntaf y llafariad oll oedd *ha, he, hi, &c.*: “*ha crip*”—*a chrib*; “*hac orachmonou*”—*ac o'r achfenau*; “*hin map düop*”—*un mab i Iob (Iof, Iau?)*; *hin cetlinou ir leill*”—*yn gydlinau i'r lleill [Glos. Oxon.]*

Defnyddid *h* hefyd i hwybau llafariad ac i rymuso rhai o'r cydseiniad; ac yn y fath amgylchiadau, wrth gwrs, byddai yn

fud: “*ehag fin*”—*cang ffin*; “*llenn lliu ehauc*”—*llen lliw eog*; “*baket*”—*baedd*; *pan roho* naud ydyn ay lsd—*pan ro nawdd i ddyd a'i ladd*; “*heitham*”—*eithaf*; “*bahell*”—*bwyell*; “*elhid bendit*”—*elid bendith*; “*man edelthei*”—*man y delai*; “*etncoelhaam*”—*edngoeliaf* (rhoddaf goel i ednod).

Saif *h* yn ddamweiniol am *ch*: “*su^h*”—*swch* [*Glos. Oxen.*].

I.

I, a ddefnyddid weithiau, heb law ei sain ei hun, am *a, e, u, y*, ac *ei*: “*Rev duted ed mic. ogyllestic guisc. Aguisc vis im deni*”—*rhyw dudeded edmyg o gyllestig wisg a wisgwys am dani*; “*teilug pirfeith*”—*teilwng perffaith*; “*rotesew dirneid kin dirnaud*”—*rhoddes ef ddyrnaid cyn dyrnod*; “*angunel iechid iry penid ae bimp dirnaud*”—*a'n gwnel iechyd er y penyd a'i bum dyrnawd*; “*maab ad dyco ivam*”—*mab a ddygo ei fam*; “*i mae*”—*y mae*.

K.

K, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch 1200, gan y Normaniaid; “*ac nid ydyw byth i'w chael*,” eb efe, “*yn y llawysgrifau hynaf*.” Pa fodd bynnag, yr ydys yn ei chyfarfod yn fynych yn y caniaidau o'r Llyfr Du, a ysgrifenyddwyd, yn ol pob tebyg, cyn 1158; megys, “*Turr keissied y keissav keli*”—*twr ceisied i geisio Celi*. Ceir “*k kam*,” hefyd yn Egwyddor Nemnivus [*Zeuss.* ii. 1089], a ysgrifenyddwyd yn y 9fed ganrif.

K a saif yn y gwaith hwn am *c, g, ngh*, ac weithiau am *ch*: “*Erbarch o kyuarach. o. kyuaenad. vy kert ith kirpuill kanuill kangulad*”—*Erbarch o gyfarch o gyfaenad: fy ngherdd i'w gyrbwyll canwyll canwlad*; “*nat oed un gobeyth yda⁶ kaffae dyvot traykevyn oy kyvoeth*”—*nad oedd un gob-aith iddo caffai ddyfod drachefn o'i gyfoeth*. Gwel C.

L.

L, yn y cyfansoddiadau hynaf, a ddefnyddid am *l* ac *ll* yn ddiwahaniaeth: “*mi telun*”—*fy nhelyn*; “*med nouel*”—*medd nyfel*; “*an calaur*”—*a'n callor*; “*an patel*”—*a'n padell*; “*loinou*”—*llwynau*; “*budicaul*”—*buddugol*; “*gulan*”—*gwlan*; “*malgueretic*”—*malwaredig*.

Lh a ddefnyddid yn y cyfansoddiadau hynaf, yn fynych rhwng dwy lafariad, er mwyn grymusder, fe allai; megys, “*etn-coilhaam*”—*edngoeliaf*; “*men y delhei*”—*man y delai*; “*med a dalhei*”—*med a dalai*; “*elhid bendith*”—*elid bendith*; “*a yd alhaeth*”—*a rydd alaeth*.

Tua chanol yr 16eg ganrif, defnyddiodd y Dr. J. D. Rhys, a'r Dr. T. Williams, *lh* am *ll* yn gysson, hyd oni fwriodd y Dr. Morgan a'r Dr. Davies hi ymaith, gan ddefnyddio *ll* yn ei lle. Defnyddiodd E. Llwyd yr *lh* drachefn, yn ei *Archaiologia*, yn 1707; ond ni lwyddodd yntau i'w dwyn i arferiad yn lle *ll*.

LL.

Ll, a ddygwyd i arferiad, yn ol E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch y 12fed ganrif; ond y gwir yw ei bod yn cael ei harfer yn achlysurol, o leiaf, er pan ysgrifenyddwyd yr iaith gyntaf, canys cyfarfyddir â hi amryw weithiau yn y *Glos. Oxen.*, yn gystal ag yn y *Llyfr Du*; megys, “*bahell*”—*bwyell*; “*epill*”—*ebill*; “*guillhim*”—*gwellaif*; “*gratell*”—*gradell*; “*cuntulled*”—*cynulled*; “*cuntulletou*”—*cynulledau* (cynnulliadau).

Defnyddid *ll* yn ddamweiniol am *l*: “*o blein cingleis i allun guernenn*”—*o Flaen Cynlais i Alun Gwernen*.

M.

M, heb law ei sain ei hun, a saif am *f* yn fynych yn y cyfansoddiadau hynaf: “*irdigatma*”—*y ddygadfa*; “*guaroimaou*,” *gwareufau* (chwareufau); “*cemmein*”—*camfain*; “*iranamou*”—*yr anafau*; “*hac orachmonau*”—*ac o'r achfenau*; “*emneitiam*”—*amneidiaf*; “*cymreith na breint ecluis Teliau*”—*cyfraith a baint eglwys Tello*.

Y cynaniad yma o'r *m*, medd E. L., a barodd i'r Rhufeiniaid ysgrifenu Cadfan, Cuneddaf, Cynfarch, Brychfael, yn Catamannus, Cunotamus, Conmarchus, Brochmaelus.

M, a saif yn ddamweiniol am *b*: “*Bet Ebediv am Maelur*”—*bedd Ebedyw ab Maelur*.

N.

Fe allai mai *n* ydyw y sain fwyaf sefydlog yn yr egwyddor, oddi gerth *s*; canys nid ydys yn gwybod iddi erioed gael ei seinio yn wahanol. Yr unig ddyrswch gyda golwg ar *n* oedd, fod ysgrifenyddyr y canol oesoedd yn defnyddio yr un llythren i'w dynodi ag *u*; canys ysgrifenedi arenau, tyner, nerthu, y pryd hyny yn arewueu, tyuer, uertu, a'r cyffelyb; hyny yw, arferent yr un llythren am y ddwy sain *n* ac *u*.

O.

O, a saif yn yr hen gyfansoddiadau, heb law ei sain gyffredin, am *u, w*, neu *y*: “*ni*

guorcosam"—ni worchusaf; "Ugnach yw vy heno"—Ugnach yw fy heno; "coorn"—cyorn (cyforn); "doguomisur"—dygym-mesur; "doguohintiliat"—dygylhyntiliad (dygylhyntiad=myned ar hynt); "cenitol-aidou"—cenedyleddau (cenelaethau); "dat-olaham"—dadylaf (dadlaf, dadleuaf).

Oe, heb law ei sain bresennol, a saif am au, o'i, ac o'u: "ac angel a ddoeth att Padrig"—ac angel a ddaeth at Padrig; "neud men oe agheu dagreu digraun"—neu mau o'i angau dagrau digrawn; "erbyn oet y dlt. y del paup oe bet"—erbyn oed y dydd y del pawb o'u bedd.

Oi am aw, eu, oe, a'i sain bresennol o'i: "caitoir"—cedawr; "guaroiau"—gwareuau; "loinou"—llwynau; "coilou"—coelau.

Oo, weithiau am o: "oolin"—olwyn.

Ou, yn fynych am y terfyniad au, ac weithiau am ew: "aperthou"—abertau; "datlocou"—dadlogau; "cilchetou"—cylchedau; "emetou"—efyddau; "digulouchetic"—dyolewychedig.

Dywed E. L., mai terfyniad priodol y Gernywaeg a'r Llydawaeg ydyw ou, ac nad yw yn gwybod iddo gael ei arfer erioed yng Nghymru. Os felly, y Llyfr Du o Gaerfyrddin, lle y defnyddir y terfyniad eu, ydyw y peth cyntaf erioed a ysgrifenydd yng Nghymru; canys ou sydd yn yr holl lawysgrif sydd hynach na'r 12fed ganrif [Zeuss, ii. 1076, &c.]. Noda Zeuss dri chyfnod i'r iaith Frutanaeg. 1. Pan yn defnyddio ou. 2. Pan yn defnyddio eu. 3. Pan yn defnyddio au.

Oy, a ddefnyddid am oe ac o'i: "oyr"—oer; "oy gureic"—o'i wraig.

P.

P, a saif am b, mh, ac weithiau am ph, heb law ei sain ei hun: "Poriw new ap'is idi. imp'uet y chiwoeth y noethi"—Peryf nef a beris iddi ym mherfedd ei chyfoeth ei noethi; "a perchen fit"—a pherchen ffydd. Arferid ph hefyd, ac f, am ph, yn y Llyfr Du: "apheleidir agaur ingyanhvy"—a phelydr a gawr yn Nyganwy; "a phedir pen pob ieith"—a Phedir pen pob iaith; "afop amriffreu"—a phob amryffrau.

P, a saif weithiau am f ac ff: "guparch"—cyfarch; "hanpych guell"—henffych well.

Ceir p weithiau yn fud: "pimp dirnaud"—pum dyrnaud.

Q.

Q, a saif weithiau (ond anfyfych) am c neu g: "Quenetav"—Cyneddaf; "guith"—gwyth.

R.

R, a saif am rh cystal ag r: "rac brennin arac paup namyn dy Teliau"—rhag brenin a rhag pawb namyn y Teilo.

Tua diwedd y 15fed ganrif, medd E. L. [Arch. Brit. 229], defnyddid rr weithiau yn nechreu geiriau lle y rhoddwn ni rh; r, bryd arall, ac rr weithiau, lle y defnyddiwn ni r: "rriallaun"—Rhiallon; "guae-uawr rrin Rei adarwant"—gwaewawr rin, rhai a darfant.

Yr oedd r yn cael ei hysgrifenu mor debyg i n yn y llawysgrifau hynaf, medd E. L., fel nas gellid eu gwahaniaethu ond wrth y synwyr yn unig. Ysgrifenid guar-di yn guandi; corsen yn consen.

S.

S, fel n a geidw ei sain o'r dechreuad hyd yn awr, yn ddigysfnewid. Yr oedd yn cael ei dyblu weithiau yn nechreu geiriau, medd E. L., mor foreu a'r 12fed ganrif; a pharhawyd i wneuthur hyn, yn achlysurol, hyd amser W. Lley, neu ddiweddarach; megis, "ssyllu"—syllu; "Pedair llythyren ar higain Kymraeg y ssydd."—W. Lley.

T.

T, heb law ei sain bresennol, a saif yn fynych am d ac dd, yn enwedig yng nghanol a diwedd geiriau:—

"Bet ymarch bet y gwythur
Bet i gugavn Clefyfrut
Anoeth byt bet y Arthur."

Sef,

Bedd i March, bedd i Gwythur
Bedd i Gwgawn Gledyfrudd;
Anoeth bydd bedd i Arthur;

"Pa fort yt awn o Fortun"—pa ffordd yd awn o Fforddun; "anuton"—anudon; "datl"—dall; "legit"—llygaid; "katnav"—cadno; "calef"—caled.

Dywed E. L. [Arch. Brit. 229], na wyddai ef ond am un esampl o t yn troi i d yn nechreu geiriau; sef "Teurafti"—Dyfrod. Pa fodd bynag, canfyddir hi nid yn anfyfych yn nghyfansoddiadau y 12fed ganrif, os nad yn ddiweddarach, yn troi yn d yn nechreu geiriau; megis, "arduireaue tri trined in celi"—arddwyrcau fi dri, trined yng Ngheli; "vnguirth oe teithi"—ungwyrth o'i deithi; "yssi tri hep ev"—ys sy dri heb au. Y mae lliaws o esamplau o'r fath yn yr hen gyfansoddiadau sydd yn y gwaith hwn.

TH.

Y mae th yn ein llawysgrifau hynaf, a saif yn fynych am dd cystal ag am th: "in

llan beledh beth Owain"—yn Llan Heledd bedd Owain; "a rothoi o nebaud"—a roddai o nebawd; "teyr forth"—tair ffordd.

Th, yn ddamweiniol a saif am *d*: "ethuinam"—edfynaf; ac ymddengys ei bod yn fud, neu yn newid i *n*, yn "hanther"—hanner.

U.

U, a saif am *f*, *i*, *w*, *y*, heblaw ei sain bresennol *u*: "athuolaf uaurri maur dy urhidri"—a'th folaf fawr Ri, maur dy urhidri; "arduireaue tri"—arddwyreaf i dri; "Duw y enw in vn"—Duw ei enw yn un; "Duw y hun. Aunaeth maurth a llun"—Duw ei hun a wnaeth Maurth a Llun; "dricun i mynit"—drycin y mynydd; "maab a' ducco iuam"—mab a ddyco ei fam.

Uu, a safai weithiau yn ddamweiniol am *w*: "dauu"—dau (mab yng nghyfraith).

V.

V, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 229], tua 1200; ond yr ydym yn ei chael yn fynych yn y cyfansoddiadau o'r Llyfr Du; a saif am *f*, *u*, ac *w*: "ni lut ar leu. trev direid"—ni ludd ar leu dref ddiraid; "chuerv ruelin"—chwerw fuelin; "Der yssy vn a deu. yssi tri hep ev hep haut y amheu"—Duw ys sy vn a dau, ys sy dri heb au, heb hawdd ei amheu.

Yn y 14eg ganrif, ysgrifenedd *v* yn 6, yn enwedig pan yn sefyll am *w*, o'r hyn y ceir lliaws o esamplau yn y gwaith hwn, yn y caniadau a'r brutiau; megys, "G6yr yng-a6r g6erth6a6r g6rd ymdared"—gwyf yng ngawr gwerthfawr gwrth ymwared.

W.

W, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 229], o gylch 1200. Ceir y llythyren hon, pa fodd bynag, yn fynych yn y cyfansoddiadau a gymmerwyd o'r Llyfr Du; a saif am *b*, *f*, *u*, cystal ag am ei sain bresennol, *w*: "awraham pen fit"—Abraham ben fydd; "mi nid aw ina in awr"—mi nid af inneu yn awr; "bendith new a llawr"—bendith nef a llawr; "diwyguiff wympechawd"—diwygwyf fy mhechod; "penllu wu tra wu y amser"—pen llu fu tra fu ei amser; "yewenctit"—ieuengettyd; "datcanw"—dadganu.

Ysgrifenedd *w* yn 6 yn fynych yn y 14eg ganrif. *Gwel V*.

X.

X, a saif am *ch*, mewn dwy gân sydd yn y gwaith hwn, tu dal. 130, a gymmerwyd

o'r *Llyyr Gwyrd*; megys, "Pa xwardd pa edryx Eryr"—pa chwaddd pa edrych Eryr? Rhoddir *h*, mewn un esampl, ar ol yr *x*: "a xhelu medwl yu hir"—a chelu meddwl yn hir. Dengys orgraph gyffredinol y caniadau hyn, iddynt gael eu hysgrifenu tua diwedd y 15fed, neu ddechreu yr 16eg ganrif.

Ymddengys fod y sain yma i'r *x* (*χ* Roeg) yn hysbys i'r Brutaniaid cyn foreued, o leiaf, a'r 9fed ganrif, gan fod Nemnivus yn ei defnyddio fel hyn yn ei Egwyddor ef; megys, "dazu"—dechu, neu techu (enw'r llythyren *d*), [*Zeuss*. ii. 1089].

X, a ddefnyddid weithiau fel *cs*, mewn geiriau estronol; megys, "Rez radau"—reos rhadau; "Rez regwm"; "Rez awyr," &c.

Y.

Y, a saif yn yr hen gyfansoddiadau am *i*, *ei*, ac *i'w*, heb law ei dwy sain bresennol yn hynny (hynny): "aduyn yd rotir y paup ychuant"—addwyn y rhoddir i bawb ei chwant; "a phob un adoeth y le y eistedd fal y buassai"—a phob un a ddaeth i'w le i eistedd fal y buasai; "ae vam yn mynet yr eglwys y wrandaw"—a'i fam yn myned i'r eglwys i wrando.

Dwyed E. L. [*Arch. Brit.* 236], na ddefnyddid *y* o gwbl, hyd yr oedd ef wedi sylwi, cyn y concwest Normanaidd (1066), os cyn foreued (nid oes genym ni lawysgrifau mor hen a hyny, oddigerth y geirnoduadau yn y *Glos. Owen* yn unig). Yr oedd yn cael ei defnyddio mor gyffredin, eb efe, o gylch diwedd y 12fed ganrif mewn rhai llawysgrifau, fel yr oedd yn llwyr gau allan yr arferiad o *i*. Ysgrifenedd hi yn wastad y pryd hynny â dotyn uwch ei phen; a thua chanol y 12fed ganrif, neu ychydig yn ddiweddarach, ysgrifenedd *y* ac *i* yn yr un sefyllfa oedd bron yn ddiwahaniaeth.

Y mae *y* yn egwyddor Nemnivus; a'r enw a roddir iddi ydyw "*oyr*"—oer; ond nid yw yn cael ei defnyddio mewn un gair arall, hyd y canfyddasom ni, yn y *Glossæ*.

Z.

Hysbysa E. L. na bu hon erioed yn cael ei harfer yn y Gymraeg, ond y defnyddid hi yn fynych yn y Gernywaeg am *dd*; megys, "Ezeuon"—Eddewon, a'r cyffelyb. Pa fodd bynag, cawn fod hon hefyd gan Nemnivus; ac ymddengys wrth yr enw a roddai efe iddi, sef zeirch (seirch), yr ystyr iai hi yn gyfystyr âg *s*.

Ymdrechodd y Dr. Pughe yn egniol ddwyn *z* i arferiad yn y Gymraeg yn lle

dd yn yr argraphiad cyntaf o'i Eiriadur, cystal ag mewn rhai mân draethodau; ond "trech gwlad nac arglwydd;" a bu raid hyd yn oed i'r Dr. Pughe, blygu iddi hi, fel y prawf yr ail argraphiad o'i Eiriadur godidog, a gyhoeddwyd dan ei olygiad ef ei hun.

Dyma ni wedi myned trwy yr egwyddor oll; ac er y tybir ein bod wedi nodi llawer mwy o'r gwahanol ddulliau yr arferid y llythyrenau yn yr hen gyfansoddiadau nag y gwnaeth neb o'n blaen, nid ydym yn hŏni ddarfod i ni lwyddo i ganfod *pob* amrywiad o'r llythyrenau sydd yn yr hen ysgrifau Brutanaidd. Er hyny, credwn fod y nodiadau blaenorol ar yr y llythyrenau, a'r sylwadau canlynol ar yr hen ddull o gyfuno geiriau â'u gilydd, ac o ddefnyddio rhai amserau o'r berfau, yn ddigonol i gynnorthwyo pob myfyriwr manwl i ddarlenn yr holl hen gyfansoddiadau sydd wedi eu hargraphu, o leiaf, yn rhwydd a boddhaol.

Y DULL O GYSSYLLTU GEIRIAU A'U GILYDD YN YR HEN GYMRAEG.

Sylwa E. L. yn briodol, mai un o anhawsderau penaf yr hen ysgrifau Brutanaidd, oedd yr arfer mynych o gyssylltu arddodiaid, nid yn unig â geiriau ereill, ond weithiau â'u gilydd hefyd. Cyfarfyddir â rhai esamplau o eiriau ereill hefyd yn cael eu cyssylltu, ond nid ydynt ond anfynych mewn cymmhariaeth i'r arddodiadau.

Esamplau.

A = "gulib asich" — gwlyb *a* sych; "*a*-unaeth fruih afreu afop. amrifreu" — *a* wnaeth ffrwyth *a* ffrau, *a* phob amryffrau.

Cyssylltid *a* yn fynych wrth wahanol amserau'r berfau: "ef *aunaeth*" — ef *a* wnaeth; "disguil *aoruc*" — disgwyl *a* orug; "*asich* heil. Agulich edar" — *a* sych haul, *a* wlych *y* ddâr; "*agueleiste* gureic amab genti" — *a* welaist ti wraig *a* mab ganddi?

Ae = a'i: "arbenycaul mon *aeguledichvi*" — arbenigol Mon *a'i* gwledychwy; "detuitach no mi *aeharhowui*" — dedwyddach na mi *a'i* harofw; "*ni aegowinneis* y offer-eid bid" — ni *a'i* gofynais i offeiriad byd.

Am = a'm: "amdeffin duv *amdanav*" — amddiffyn Duw *am* danaf.

An = a'n: "Duu *anamuc*. Duu *angoruc*. Duu *anguaraud*" — Duw *a'n* hamyg, Duw *a'n* gorug, Duw *a'n* gwarawd.

Ar = a'r: "*argueisson* gleisson" — *a'r* gweision gleision.

Ath = a th: *athuendicco* de egluis" — *a th* fendigod di eglwys.

Can: "*canydoet* hagen higaff" — *can* ydoedd hagen hygaf.

De neu *te=di* neu *ti*, rhagenw yn gyssylltiedig â'r ferf flaenorol: "*Ystarnde* wineu" — ystarn *di* finnau; "*ruitade* vy neges" — rhwydda *di* fy neges: "athuendiguiste aron o moesen" — a th fendigwys *di* Aaron a Moesen; "*a gueleiste* dinion din. gewri" — *a* welaist *ti* ddynion yng ngofri?

Di = dy: "pan deuthoste y basse *di*-wedit" — pan ddaethosi *ti* i base *dy* fedydd.

Druc = dryg: "*drucaeet*" — *dryg*waed; "*druceithret*" — *dryg*weithred.

E = ei: "sant yn kerdet *ehun*" — sant yn cerdded *ei* hun.

E = y: "mae elle etal estrawn" — mae *y* lle *y* tâl estron.

E = i: rhagenw mewn cyssylltiad â'r ferf o'i flaen: "gueleisse guir ygcioinowant" — gwelais *i* wyr yng ngwynofant.

Eg = yng: "ag eghwyt edeu vrenyn" — ag *yng* ngwydd *y* ddau frenin.

En = yu: "*enelle* cenieier aralanas" — *yn* *y* lle *y* cynnygier ar alanas.

E6 = eu; rhagenw mewn cyssylltiad â berfau ar ei ol: "pa tri ederin gôillt nidele neb e6llad hep kaniat ardir arall" — pa dri aderyn gwyllt ni ddylai neb *eu* lladd heb ganiad (genad) ar dir arall?

Ev = yw; berf mewn cyssylltiad â rhagenw ar ei hol: "sev *evhene* peterarugeint" — sef *yw* hyny, pedair ar hugaint.

Ew = ef; rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: "Rotesev dirneid. kin dirnaud" — rhoddes *ef* ddyrnaid cyn dyrnod.

Ig = yng (yn): "ruit igniw rigig atew" — rhwydd *yng* agnif ry-gyngoddef.

Im = ym, yn: "*imparadui*. impir kynnuis rac puis pechad" — *ym* Mharadwys *yn* bur gynnwys rhag pwys pechod.

In = yn: "*y* duv *indin* digerit" — *i* Dduw *yn* ddyn digerydd; "*agaur idygan-hvy*" — *a* gawr *yn* Nyganwy; "*ameneich in* ynynich *invarchoeion*" — *a* mynaich *yn* fynych *yn* farchogion.

In = yng (yn): "*y* geissau *inguesti*" — *i* geisio *yng* ngwesty.

Init = onid: *initoet* aratur in eretic tir" — onid oedd aradr *yn* aredig tir.

Ir = er: "*aduch ir* gulet *iry* varet ae. werindaud" — henffych *ir* wledd *er* ei war-edd *a'i* werindod; "*an* gunel ieched *iry* penid ae pimp dirnaud" — *a'n* gwneid ieched *er* y penyd *a'i* bum dyrnod.

Ir = yr: "Ni chedwis eva *irawallen* per" — ni chedwis Efa *yr* afallen bêr.

It = yd (hyd oni?): "Dyv iev bv. ir. guarth *itatcorasant*" — dyw (dydd) Iau bu hir warth *yd* (hyd oni) adgorasant.

Na: “*nadigaun dinyon—na digon dynion*.”

Nam=*na'm*: “*namditaui oth. uit—na'm didol o' th wydd*.”

Nas: “*Duu a collei bei nasprinhei diuei deवाद*”—*Duw* a gollai *pe nas* prynai difai defod.

Ny=*ni*: “*am y cham nychimv ahi—am ei cham ni chymmu (chymmydd) â hi; “bv hyvit ac nybu doeth”—bu hywydd ac ni bu ddoeth*.”

Nith=*ni'th*: “*nythomet ingueti—ni'th omedd yng ngweddi*.”

O: “*Ryv duted edmic ogyllestic guisc—rhyw dudded edmyg o gyllestig wisg; “omorceawc orieinve radev rvytheint”—o Forganwg, o Rieinwg raddau rwyddant*.”

Or=*o'r*: “*ev aetinaut ortan—ef a'i tynodd o'r tân*.”

Ue=*fi*: rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: “*ny canlinaue—ni chanlynaf fi; “arduireaue tri trined in celi—arddwyreaf fi dri Trined yng Ngheli*.”

Uyg, vyg=*fy*: mewn cyssylltiad â geiriau yn dechreu â *g, c, neu k*: “*uygguesti agaduunt—fy ngvesti a gadwant; “nyt cyuch vygguat—nid cyuch (cyfuweb) fy ngwaed; uugcerenhit—fy ngharenydd; “nyt colletic uygkyueillyon—nid colledig fy nghyfeillion*.”

Uyn, vyn=*fy*: “*ar wyndvy coes—ar fy nwy goes; “yedrych vyntad yssit guanclau—i edrych fy nhad ys sy wanglaf; “adyn vyntroed o gadwyn—a dyn fy nhroed o gadwyn*.”

Wy=*fy*: “*nid eisieu wykert. yg kein-ev—nid eisieu fy ngherdd yng ngheiniau*.”

Wym=*fy'm* (*fy*): “*dywyccviff wympe chawd am gweithred—diwygiwyf fy'm pechod (fy mhechod) a'm gweithred*.”

Y a ragddodir at eiriau fel bannod, rhagferf, rhagenw, ac arddodiad: “*ar ydaear—ar y ddaear; “vrth ygw'r aweli—wrth y gwr a weli; “dit ydeuthant—dydd y daethant; “ac yno yllas albanac—ac yno y llas (lladdwyd) Albanact; “ac hid vraud ny vn yarvaeth—ac hyd frawd ni wn ei arfaeth; “pan wanpwyd yessu yng asseu—pan wanwyd Iesu yn ei asau; “arch y plwyf all dyvot ymywn—arch y plwyf all ddyfod i mewn*.”

Y: rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: “*neu cholleisy arglyt ruyt yn roti, neu'm rotesy hil run ryt aphali—neu (yn wir) collais i arglwydd, neu'm (oni) rhoddais i hil Rhun rydd a phali?*”

Yd=*ydd* (*yr*): fel rhagferf: “*ac yn yr amser hwnw ydoyd daniel pphwy't yn gwledychu—ac yn yr amser hwnw ydd*

(*yr*) oedd Daniel brophwyd yn gwledychu; “*ac yna yderchis ef ydwyn hi rac yvron ef—ac yna ydd (yr) erchis ef ei dwyn hi rhag ei fron ef; “ac yna ykvyd ygyr ac yddaa yr lle ykivyd yr heul—ac yna y cyfyd y gwy'r ac ydd (yr) â i'r lle y cyfyd yr haul*.”

Yg=*yng*, o flaen *c, k, ac g*: “*dywal ygcad—dyfal yng nghad; “oer guely piscad ygkiscad iaeu—oer gwely pysgod yng nghysgod iaeu; “guin ybid hi y veduen yguarthaw din vythvy—gwyn ei byd hi y fedwen yng ngwarthaf Dinfythyw*.”

Ygan=*gan*: “*yganidin—gan ddyn*.”

Ygyt=*gyd*: “*onyt edewy ditheu deuot ygyd aminneu yrsened vaur—oni addewi dithau ddyfod gyd â minnau i'r senedd fawr*.”

Ym=*yn*: “*ympen ydeg bluynet—ym mhen y deng mlynedd*.”

Yn: “*yny deyrnas—yn y deyrnas; “ynyr amser ydoet selew vab dauid ynad-eilat temyl crist—yn yr amser yr oedd Selyf fab Dafydd yn adeilad templ Crist; “gorbowys ageiff yndihaul ynymchuelho ygeuyn arydas—gorphowys a geiff yn ddihaul oni (byd oni) ymchwelo ei gefn ar y das*.”

Yr: “*yreneitiau hinw—yr eneidiau hyny*.”

Yr=*i'r*: “*athalet tri buhin yrbrenyn am gomet guis—a thaled tri bwyn (buch) i'r brenin am omedd gwys*.”

Ys: “*Brenhin guirhvin guirh uchaw yssit. yssi pen plant adaw—brenin gwyrrh-fyn, gwyrrh uchaf ys sydd, ys sy ben plant Adaf*.”

CYSSYLLTIAD GEIRIAU.

Cyssylltir geiriau yn yr hen ysgrifeniadau yn dra gwahanol i'n dull ni yn awr. Ni chaniatâ lle i ni roddi ond ychydig o esamplau byrion.

“*Deudeckeinyanc—deuddeg ceiniog; “namethryad—na'm eithriad: “namditaui—na'm didol; “irbleuporthetic—i'r blew-borthedig; “iargeuyn—oddi ar gefn; “morliaus—mor liaws (mor liasog); “mortru—mor dru (mor druenus); “ni ceinguodemisauch—ni chain oddefasoch*.”

CYFREDIAD A DYLEDFFIAD.

(*Gerunds and Supines.*)

Y mae y dulliau hyn yn gwbl allan o arfer yn bresennol; ond yr oedd beirdd y canoloesau yn eu defnyddio yn dra mynych. Rhoddwn ychydig esamplau.

Cyfrediad: “adeilator”—yn adeiladu (*in building*).

Dyleddiad: “adeilitor”—i’w adeiladu (*to be building*).

“Mwynawg am ran *cwyniator*”—mwynwr (yr uchelfryd) am ran *yn cwyno*.—ANEURIN.

“Gwelator aruydion”—yn *gweled* arwyddion.—TAL.

“Arwed Gwynedd *gweiniator*. Arwyrain Owain cain *ceinitor*”—Arwydd Gwynedd *yn gweini*: Arwyrain Owain gain *i’w ganu*.—CYNDELW.

“Cathl gwae *canator*”—cathl gwae *sydd yn canu*.—TAL.

“*Canator* cathl gwynfyd”—*yn canu* cathl gwynfyd.—MEIG.

“Llyvn môr *brithotor* tired”—llyfn môr, *brith y daw* tired.—LL. HEN.

“Gwae a eduis drysor ygglyn *llosgitor*”—gwae a adawes drysor mewn glyn *yn llosgi*.—TAL.

“Pob lluvyr *llemitor* arno”—pob llwfr *i gael llamu* arno.—LLEFOED.

GWAHANOL AMSEROEDD Y BERFAU.

Yr oedd rhai o’r hen ysgrifenwyr yn arfer yr un terfyniad, yn enwedig *ynt*, yn amser gorphenol, presennol, a dyfodol y ferf: megys yn y gân a briodolir i Taliesin, a elwir “Gwaith Argoed Llwyfain,” tu dal. 48, dywedir,—

“Nid *dodynt* nid *ydnt*, nid *ynt* parod’.

Hyny yw, “Ni *ddodasant*, nid *ydnt*, ni *byddant* barod,” lle y defnyddir yr un terfyniad i dri amser y ferf.

Y mae yr un dull anosbarthus yn cael ei arfer yn fynych yn y caniadau a briodolir i Llywarch Hen; megys,

“Gwyr dewr cymamyn*ynt* â dur.”

Yn y llinell hon, defnyddir *ynt* yn yr amser gorphenol; ond yn y llinell ganlynol, ceir ef yn y presennol:—

“Eglwysau Basa *ynt* dirion heno.”

Dywedir mai yn y cerddi a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen yn unig y ceir y cymmysgedd yma o’r amserau.

Yn y “Gododin” a briodolir i Aneurin, defnyddir *ent* yn y gorphenol, *ynt* yn y presennol, ac *ant* yn y dyfodol; megys, tu dal. 3,—

“Maon dychurant eu hoet bu hir.”

“Dyphorthy*nt* gowyssawr gelorawr hir.”

“Cyt *yven* (ent) vedd gloew wrth liw babir.”

Fe fernir mai yr achos fod y “Gododin” yn fanylach yn hyn, a phethau ereill, na’r caniadau a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen, ydoedd, fod awdwr neu awdwyr y “Gododin” yn fwy dysgedig a chynnefin â’r iaith Lladin na’r lleill, gan y dywedir fod ol dylanwad Lladin ar lawer o bethau heb law amserau y ferf yn y “Gododin.” Y mae lle cryf i gasglu mai monachod dysgedig oedd awdwyr y rhan fwyaf o’r “Gododin,” tra y gellir casglu oddi wrth lawer o’r caniadau a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, ac ereill o’r Cynfeirdd, mai gwaith y clerwyr annysgedig ydynt.

DEFNYDDIO Y FANNOD O FLAEN ENWAU PRIOD.

Cyfarfyddir â hyn yn fynych yn y Brutiau, y caniadau, ac yn enwedig yn y Mab-inogion; megys, “Heb *y* bendigeidvran”—eb (medd) Bendigeidfran; “Heb *y* math-olwch”—eb Matholwch; “heb *y* guen-huyvar”—eb Gwenhwyfar; “heb *yr* Owain”—eb Owain; “heb *yr* Arthur”—eb Arthur, &c.

Y mae yn ddiammheu mai yr “heb *yr*” yma yw gwreiddyn yr arfer gyffredin sydd ar lafar gwlad hyd heddyw, o ddywedyd—“*ebra* fo,” “*ebra* hi,” “*ebra* nhw,” &c.; ac yr ydym yn cofio gweled y dull yma unwaith mewn orgraph:—

“O Ifan *eb*r hithe, pan orygsoch chwi fyned i bant, yr oeddwn i goledig o dri mis gan blentyn,” &c.—*Arch. Brit.* 253.

Y CYNVEIRDD.

GODODIN.

ANEURIN GWAWDRYDD A'I CANT.

Heb law testyn yr argraffiad cyntaf, yr hwn a roddir yma yn gwbl ddinewidiad, y mas deg o gopïau ereill o'r *Gododiu*: ac un amrywiad, a elwir *Gorchan Maelderw*. Rhoddir gwahanol ddarlenniadau yr un ar ddeg hyn ar odreu y dalenau, ynghyd â nodiadau eglurhaol golygydd yr argraffiad blaenorol; a dynodir hwy fel y canlyn:—

Ab Ithel	a.	E. Evans (<i>Ieuan Brydydd Hir</i>)	e.	Sail copi y <i>Myvyrian Archaeologia</i> i.
D. Ellis	b.	Paul Pantón	f.	Gorchan Maelderw .. .. .
Etto	c.	Dr. Meyer	g.	R. Davies .. .. .
D. Thomas (<i>Dafydd Ddu Eryri</i>)	d.	E. Davies (sail copi Ab Ithel)	h.	Golygydd y <i>Myvyrian Archaeologia</i> m.

GREDYF gwr oed gwas
Gwhyr un dias¹
Meirch² mwth myngvras
Y³ dan mordhuyt⁴ mygr was⁵
Ysguyt ysgafn llydan⁶
Ar bedrein mein buan⁷
Cledyvawr⁸ glas glan⁹
Ethy aur a phan¹⁰
Ny¹¹ bi¹² ef¹³ a vi
Cas y¹⁴ rhof¹⁵ a thi
Gwell gwneif a thi¹⁶
Ar wawt dy voli
Cynt i¹⁷ waet elawr¹⁸
No gyt¹⁹ i²⁰ neithiawr²¹
Cynt²² y²³ uwyd²⁴ i vrein²⁵
Noc yr²⁶ argynrein²⁷
Cu cyveillt²⁸ Euein²⁹
Cwl³⁰ y³¹ vot³² y³³ dan vrein³⁴
March³⁵ ym pa vro
Ladd un mab Marco³⁶

Caeawc³⁷ cynhaiawc³⁸ men y dehai³⁹
Diphun⁴⁰ ymlaen bun medd⁴¹ a⁴² dalhei
Twll⁴³ tal i⁴⁴ rodawr yn y⁴⁵ clywei
Aur⁴⁶ ni⁴⁷ roddei⁴⁸ naud⁴⁹ meint dilynei
Ny⁵⁰ chyliei⁵¹ o gamhawn yn y⁵² verei
Waet mal⁵³ brwyn gomynai⁵⁴ gwyr nyt
elhei⁵⁵
Nys⁵⁶ adrawdd Gododin⁵⁷ ar lawr mordei
Rac pebyll Madawc pan atcorei
Namyn un⁵⁸ o gant yn y⁵⁹ delei⁶⁰

Caeawc Cymnyviat cyvlat⁶¹ erwynt⁶²
Ruthyr Eryr yn y lyr⁶³ pan lithiwynt⁶⁴
Yamot⁶⁵ a vu not a garwynt⁶⁶
Gwell a wnaeth y arwaeth⁶⁷ ny⁶⁸ giliwynt⁶⁹
Rac bedin Ododin⁷⁰ o dechwynt⁷¹
Hydr⁷² gymhell⁷³ ar vreithell vanawyt
Ny⁷⁴ nodi nac ysgeth⁷⁵ nag⁷⁶ ysgwynt
Ny⁷⁷ ellir anet⁷⁸ rhy vaethuwynt⁷⁹
Rac ergit⁸⁰ cadfannau⁸¹ catwynt⁸²

¹ Gwrhyt am dias,—a, d, f, g.
² March,—c, e.
³ A,—a, d, f, g; O,—c.
⁴ Vordwynt,—a.
⁵ Megyrwas,—a, d, f, g; mygrwas,—b, c, e.
⁶ Ysgwynt ysgauyn lledan,—a.
⁷ Vuan,—a; unam,—b, e; dinam,—c; unam neu vuan,—f.
⁸ Kledyvawr,—a; cleddyfwr,—c; cledyvar,—f.
⁹ Neu Glas,—m.
¹⁰ Ethy aur a than,—f; aphan,—a.
¹¹ Ni,—c.
¹² Bu,—b, c.
¹³ Efo,—c.
¹⁴ E,—a, d, f, g. *Nid yw y gair hwn yn c.*
¹⁵ Rof,—a, d, f, g.
¹⁶ *Nid yw y llinell hon yn b, c, e, i.*
¹⁷ Kynt y,—a, d, e, g.
¹⁸ E lawr,—d, f.
¹⁹ Nogyt,—a, d, e, f, g; Nag iti,—c.
²⁰ Y,—a, c, d, e, f, g.

²¹ Neithiawr,—a.
²² Kynt,—a.
²³ I,—b; o,—c.
²⁴ Vwynt,—a; wayd,—b; waet,—d. *Neu cynt y wyd (wuyd, vwyd) i frein,—m.*
²⁵ Y vrein,—a, e, g.
²⁶ Y,—a, d, f, g.
²⁷ Argurein,—a, g; angyrein,—e; argyvrain.
²⁸ Ku kuyeuillt,—a. [—f.
²⁹ Ewein,—a, c, d, f, g; Owain,—b.
³⁰ Kwl,—a.
³¹ I.—c.
³² Uot,—a.
³³ A,—a, d, f, g; o,—c.
³⁴ *Nid yw y llinell yn c.*
³⁵ Marth,—a, d, g.
³⁶ Marro,—a, d, e, g. Marth ym pa vro ladd un mab Marro,—f.
³⁷ Kayawc,—a.
³⁸ Kynhorawc,—a, d, e, g. caeawc cynhorawcmen y delei,—f.
³⁹ Delhei,—a.
⁴⁰ Diffyn,—a.
⁴¹ Med,—a.

⁴² Y,—c.
⁴³ Twyll,—e.
⁴⁴ Y,—a, d, e, f, g.
⁴⁵ Ene,—a, d, f, g.
⁴⁶ Awr,—a, d, f, g.
⁴⁷ Ny,—a, d, f, g.
⁴⁸ Rodei,—a.
⁴⁹ Neud,—b, c, f.
⁵⁰ Ni,—a, b, c, d, e, g.
⁵¹ Chilyei,—a.
⁵² Eny,—a, d, e, g; un o'i,—c.
⁵³ Mab,—c.
⁵⁴ Gomynnei,—a.
⁵⁵ Ny chillei o gamhawn yn i ferei waet Mal brwyn gymynei gwyrnyd eche (elei),—f; elei,—c; echei, [—a.
⁵⁶ Nis,—c.
⁵⁷ Gwawdodyn,—c.
⁵⁸ Namyn un gwr,—a, d, e, f, g, l.
⁵⁹ Eny,—a, d, f, g; yno,—c.
⁶⁰ Delhei,—a. *Un yw y pennill hwn a'r nesaf yn i.*
⁶¹ Kaeawc kynnnyvat (cyunifiad,—l) kywlat,—a; cyflad,—c.

⁶² Erwynt,—d, f.
⁶³ En ebyr,—a, d, g; yn ebyr,—f.
⁶⁴ Lithiwynt,—a.
⁶⁵ E amot,—a, f, g; y amot,—b, d, e; i ammod,—c.
⁶⁶ Gatwynt,—a, d, g; gatwynt,—f.
⁶⁷ E aruaeth,—a.
⁶⁸ Ni,—b, c, d.
⁶⁹ Gilywynt,—a.
⁷⁰ Wawdodyn,—c.
⁷¹ Odechwynt,—a, d, e, f, g.
⁷² Hydr,—g.
⁷³ Gymhell,—a.
⁷⁴ Ni,—c.
⁷⁵ Neu, hysgeth,—m; yscell,—f; osgeth,—c, e.
⁷⁶ Nac,—a.
⁷⁷ Ni,—c.
⁷⁸ Enet,—b; aned,—c.
⁷⁹ Vaethpwynt,—a, d, f; g; vaethuwynt,—e.
⁸⁰ Erybi,—a.
⁸¹ Cadfannau,—a, d, f, g.
⁸² *Un yw y pennill hwn a'r blaenorol yn h.*

Caeawc cynhorawc¹ bleide² maran
Gwefrawr³ godrwyaw⁴ torchawr am ran
Bu guefraur⁵ guerthvaur⁶ guerth gwin-
van⁷
Ef gwrthodes gwrys gwyr⁸ discrein⁹
Yt¹⁰ dyffei Wyned a gogledd¹¹ ei¹² rann
O gyssul¹³ mab ysgyran¹⁴
Ysgwyd wr¹⁵ angyfan¹⁶

Caeawc cynhorawc¹⁷ arawc¹⁸ yggawr¹⁹
Cyno diwygwr²⁰ gwrdd eggwyaw²¹
Cyvran²² yn²³ racwan rac²⁴ bydinawr
Cwydei²⁵ pym pymunt rac²⁶ y ta awr²⁷
O wyr Dewyr a Bryneich²⁸ dychrawr²⁹
Ugeincant³⁰ eu divant³¹ yn unawr³²
Cynt y³³ gig y³⁴ vleid³⁵ nog yt³⁶ e³⁷ neith-
iawr³⁸
Cynt e³⁹ vud⁴⁰ y⁴¹ vran noc yt y⁴² Elawr⁴³
Cyn⁴⁴ noe⁴⁵ argyurein⁴⁶ e waet e lawr⁴⁷
Gwerth med yngheyntedh⁴⁸ gan liwed awr⁴⁹
Kyneid⁵⁰ hir ernygir tra vo cerdawr⁵¹

Gwyr a aeth Ododin⁵² chwerthin ognaw
Chwerwyn⁵³ trin a llain yn ymduliaw⁵⁴
Byrr vlyned yn⁵⁵ hed udynt⁵⁶ yndaw⁵⁷
Mab Botgat gunaeth guynyeth⁵⁸ gunith⁵⁹
e⁶⁰ law

¹ Kaeawekynhorawc, —a.
² Bleid e, —a, d, f, g, l;
bleiddie, —b, c; bled
e, —e.
³ Gwefrawr, —a.
⁴ Godrwyaw, —a, f, g;
godiawr, —d.

Gwefrawr godiawr gwerthvaur gwinvan.

⁸ Gwyar, —a, d, f, g.
⁹ Disgrein, —a.
¹⁰ Ket, —a, d, g; Kyt, —f.
¹¹ Gogledd, —a.
¹² E, —a, d, f, g; eu, —c.
¹³ Gussyl, —a.
¹⁴ Ysgyran, —a. *Nid yw
y ban hwn yn e.*
¹⁵ Ysgwydwr, —a, d, f,
g; ysgwydwr, —e.
¹⁶ Angkyuan, —a. [a.
¹⁷ Kaeawc kynhorawc, —
a.
¹⁸ Aruawc, —a.
¹⁹ Eg gawr, —a, d, e, f,
g; yngawr, —b; yn
gawr, —c.
²⁰ Kyn no diw e gwr, —a,
d, f, g; cynnodiw y
gwr, —b; cyn od i'w y
gwr, —c.
²¹ Eg gwyawr, —a, d, f, g.
²² Kynran, a, d, g; cyn-
ran, —f.
²³ En, —a; ein, —d.
²⁴ Rai, —b.
²⁵ Kueydei, —a; cwyd ei,
—b, c.
²⁶ *Nid yw rac yn b.*
²⁷ Lafnawr, —a, d, e, g;
y la ... awr (lafnawr),
—f; iti awr, —c.
Deivyr a brennych, —
a; Deifra Bryneich, —f.

⁵ Gwefrawr, —a; gov-
rawr, —e.
⁶ Gwerthvaur, —a.
⁷ Gwin vann, —a; gwin-
vain, —b, c; gwrnwann,
—e. *Y mae y ban oll
yn f fel hyn: —*

²⁹ Dychiawr, —a, d, f, g.
³⁰ Ugein cant, —a.
³¹ Diant, —a, d, e, f, g.
³² En unawr, —a, d, e, f, g.
³³ O, —c.
³⁴ Gic e, —a, b, d, e, f, g;
gig i, —c.
³⁵ Flaidd, —c.
³⁶ Nogyt, —a, d, e, f, g;
noc yt, —b; nog it, —c.
³⁷ I, —c.
³⁸ Neithyawr, —a; allawr;
—g.
³⁹ Kynte, —a; kynt i, —c.
⁴⁰ Vydd, —c.
⁴¹ E, —a; i, —e.
⁴² Nogyt e, —a, d, e, g;
nag iti, —c; noc yty,
—f.
⁴³ Allawr, —d, f, g;
clawr, —c. *Nid yw'r
Uinell hon yn h.*
⁴⁴ Kyn, —a.
⁴⁵ Noo, —g.
⁴⁶ Argwyran, —d.
⁴⁷ *Nid yw y ban hwn yn
b, c, i.*
⁴⁸ Eg kynted, —a.
⁴⁹ Lliwedawr, —a, d, f;
lleisedawr, —g.
⁵⁰ Hyeuid, —a, d, e, g;
hyfeidd (kyneid ky-
uieid), —f.

Cyt⁶¹ elwynt y⁶² lanneu y⁶³ benytyaw⁶⁴
A hen a Ieueing⁶⁵ a hydyr⁶⁶ a⁶⁷ allaw⁶⁸
Dadyl diheu⁶⁹ angy⁷⁰ yn⁷¹ eu treiddiaw⁷²
Gwyr a aeth Ododin⁷³ chwerthin⁷⁴ wanar
Digynny ei⁷⁵ emm⁷⁶ bydin⁷⁷ trin diachar⁷⁸
Wy ledi⁷⁹ a llawnawr eb⁸⁰ vawr drydar
Colovn⁸¹ glyw reithvyw⁸² rodi arwar

Gwyr a aeth Gattræth oed ffraeth⁸³ y lu⁸⁴
Glasved eu hancwyn ae⁸⁵ gwenwyn vu
Trychant trwy beiriant yn cattâu
A gwedy elwch tawelwch vu
Cyt⁸⁶ elwynt y⁸⁷ lanneu y⁸⁸ benytu⁸⁹
Dadyl dieu⁹⁰ angy⁹¹ y⁹² eu treudu⁹³

Gwyr a aeth Gattræth⁹⁴ vedvaeth⁹⁵ vedwn⁹⁶
Phyru⁹⁷ fruythlaun⁹⁸ oed cam nas cym-
huyllun⁹⁹
Eam¹⁰⁰ lavnawr coch gorvawr gwrwmwn
Dwys dengyn yd¹⁰¹ ymledyn aergwn¹⁰²
Ar deulu Bryneich¹⁰³ be ich¹⁰⁴ barnasswn
Diliw¹⁰⁵ dyn yn¹⁰⁶ vyw nys gadawsswn¹⁰⁷
Cyfeillt¹⁰⁸ a golleis dipheis¹⁰⁹ odovn¹¹⁰
Rhugyl yn ymwerthryn rhynn rhiadwn¹¹¹
Ny mynws¹¹² gwrawl gwadawl chwegrwn
Maban y Gian o vaen Gwyngwn¹¹³

⁵¹ Kerdawr, —a. *Yr un
yw'r pennill hwn a'r
blaenorol yn h.*
⁵² Wawdodyn, —c.
⁵³ Chwerw en, —a, d, g;
chwerw yn, —f. [g.
⁵⁴ En emdullyaw, —a, e, f,
⁵⁵ En, —a. *Dim yn b.*
⁵⁶ Yd ynt, —a, f.
⁵⁷ Endaw, —a.
⁵⁸ Gwynaeth gwynmyeth,
—a, d, e, f, g; gwyn-
yeth, —b; gwyniaeth,
—c.
⁵⁹ Gwreith, —a, b, c, e, f,
g, l; gwreth, —d.
⁶⁰ Ei, —b, c.
⁶¹ Ket, —a, d, e, f, g.
⁶² I, —c.
⁶³ I, —c.
⁶⁴ Benidyaw, —a.
⁶⁵ Yeuieing, —a.
⁶⁶ Hydr, —f.
⁶⁷ *Heb fod yn d, f.*
⁶⁸ A llaw, —a, c, e, g;
allaw (a llaw), —f.
⁶⁹ Dithau, —d.
⁷⁰ Angheu, —a.
⁷¹ Y, —a, e, f, g.
⁷² Treidiaw, —a. *Un pen-
nill yw hwn a'r blaen-
orol yn d.*
⁷³ Wawdodyn, —c.
⁷⁴ Chwerth, —d.
⁷⁵ Disgynnyeis, —a, g;
dign ynei (disgynneis),
—f; disgynas, —d;
disgynnel, —e.
⁷⁶ Em, —a, f; im, —d.
⁷⁷ Bedin, —a; byddin, —f.
⁷⁸ *Diwedd pennill yn d.*
⁷⁹ Lledi, —a, wyleidi, —b, c.

⁸⁰ Heb, —a, d, e, f, g.
⁸¹ Colovyn, —a.
⁸² Reithuyw, —a, e, f, g.
⁸³ Fraeth, —a.
⁸⁴ Eu llu, —a, e, f, g; o
lu, —b.
⁸⁵ A, —a, d, f, g.
⁸⁶ Ket, —a, d, e, f, g.
⁸⁷ E, —a; i, —c.
⁸⁸ E, —a; i, —c.
⁸⁹ Benydu, —a.
⁹⁰ Diheu, —b, c, d.
⁹¹ Angheu, —a.
⁹² O, —c; yn, —f.
⁹³ Treidu, —a; eudu, —b;
treuddu, —f.
⁹⁴ Gatraeth, —a.
⁹⁵ Veduaeth, —a, c, e, f, g.
⁹⁶ Uedwn, —a, c, e, f, g.
⁹⁷ Fyryf, —a, d, e, f, g.
⁹⁸ Frwythlawu, —a, b, c,
d, e, f, g.
⁹⁹ Kymhwylwn, —a.
¹⁰⁰ E am, —a, b, c, d, e, f,
¹⁰¹ Ed, —a, d, e, f, g; ydd,
¹⁰² Oergwn, —b, c. [—c.
¹⁰³ Brenneych, —a.
¹⁰⁴ Beych, —a, d, e, f, g.
¹⁰⁵ Dilyw, —a.
¹⁰⁶ En, —a.
¹⁰⁷ Adawsswn, —a, d, e, f;
adasswn, —g.
¹⁰⁸ Kyueillt, —a.
¹⁰⁹ Diffleis, —a.
¹¹⁰ Vedwn, —a, e, f; oed-
wn, —b, c, d, g, l.
¹¹¹ Rugyl en emwrthryn
rynu riadwn, —a.
¹¹² Mennws, —a.
¹¹³ Gwyngwn, —a. *Un
maban e gian o dra
bannawc, —k.*

Gwyr a aeth Gattræth gan wawr
 Travodynt¹ yn² hed yn³ hownawr⁴
 Milcant a thrychant a em daflawr⁵
 Gwyarllyt a gwynodynt⁶ waewlawr⁷
 Ef gorsaf eng gwriaf⁸ eng guriawr⁹
 Rac Gosgordd Mynyddawr¹⁰ mwynvawr

Gwyr a aeth Gattræth¹¹ gan uawr¹²
 Dygymyrrus¹³ eu hoet eu hangenawr¹⁴
 Med vvynt¹⁵ melyn melyn¹⁶ maglawr
 Blwydyn bu llewyn llawen¹⁷ cerdawr¹⁸
 Coch eu cledyfau¹⁹ na phlwawr²⁰
 Eu llain guyngalch a phedryolet²¹ benawr²²
 Rac gosgordd mynyddawc mwynvawr

Gwyr a aeth Gattræth²³ gan dyd
 Neus goreu o gadeu gewilyd²⁴
 Wy gwnaethant yn²⁵ geugant gelorwyd
 A llafn arw²⁶ llawn anaawd²⁷ em²⁸ bedyd
 Goreu yw hyn²⁹ cyn³⁰ cystlwn carennyd³¹
 Enneint³² creu ac angeu oe hennydd³³
 Rac beddin³⁴ Ododin pan vu ddydd³⁵
 Neus goreu dan³⁶ buylliat neirithiad³⁷ gwy-
 chyd³⁸

Gwr a aeth Gattræth gan ddydd³⁹
 Ne⁴⁰ lewes ef vedd gwyn⁴¹ vei noethydd⁴²
 Bu truan gynatean⁴³ gyvlyudd⁴⁴

¹ Trauodynt,—a.

² En,—a, b, c, e, g; en,—d, f.

³ En,—a, d, f, g; en,—e; yn,—b, c.

⁴ Eofnawr,—c; hofnawr,—f.

⁵ Emdaflawr,—a, b, c, f, g; am daflawr,—b, c.

⁶ Gwynodynt,—a, d, e, f, g.

⁷ Waewawr,—a, d, f, g; waewlawr,—c, e.

⁸ Yng gwryaf,—a, d, f, g; engwriaf,—b, c, e.

⁹ Eg gwriawr,—a, d, e, f, g; enguriawr,—c.

¹⁰ Rac gosgordd mynyddawc,—a.

¹¹ Gatraeth,—a.

¹² Wawr,—a.

¹³ Dygymyrrws,—a.

¹⁴ Hanyanawr,—a, d, e, g; haganawr (hanianawr),—f; hanganawr,—f.

¹⁵ Evynt,—a. [—b.

¹⁶ Melyn, melyn,—c.

¹⁷ Llawer,—a, d, f, g.

¹⁸ Kerdawr,—a.

¹⁹ Cledyfau,—a; cledfyau,—c.

²⁰ Phurawr,—a, d, g; phluawr,—c, e; phlurawr (phurawr),—f.

²¹ Phedryollt,—a, d, e, f.

²² Bennawr,—a. [g, l.

²³ Gatraeth,—a.

²⁴ Gweilid,—a.

²⁵ En,—a.

²⁶ Llawawr,—a, d, e, g; llafnawr,—f.

²⁷ Annawd,—a, l; anawdd,—c.

²⁸ Ym,—c.

²⁹ Hwn,—a, d, f, g.

³⁰ Kyn,—a. *Nid yw'r gair hwn yn b.*

³¹ Kystlwnkerennyd,—a.

³² Enneint,—d; e meint,—f; enweint,—l.

³³ Hennydd,—a.

³⁴ Bedin,—a.

³⁵ Wawdedyn pan fu ddydd,—c; Ododin pan vudyd,—a, e, f, g.

³⁶ Deu,—a, d, e, f, g.

³⁷ Bywlyat neirthyat,—a.

³⁸ Gwytyd,—a; gwythyd,—d; gwythydd,—l. *Nid yw y ban hwn yn f.*

³⁹ Gatraeth gan dyd,—a. *Nid yw y ban hwn yn f.*

⁴⁰ Ni,—c, e.

⁴¹ Vedgwyn,—a, d, e, f, g.

⁴² Veinoethydd,—a, d, g; veinoethydd,—f.

⁴³ Gyuatcan,—a, d, e, g; gyvatgan,—f.

⁴⁴ Gvlyudd,—a.

⁴⁵ E,—a; i,—c.

⁴⁶ Or,—a, d, e, f, g.

⁴⁷ Drenghidydd,—a, d, f, g; drenghidydd,—l.

⁴⁸ Ni,—b, c, d, g. [a.

⁴⁹ Chryssiws gatraeth,—O,—c.

⁵⁰ O,—c.

⁵¹ Aruaeth,—a.

⁵² Arwyd,—a.

⁵³ Ni,—c.

⁵⁴ Gyvor,—b, c, e; gyffor,—a.

Y⁴⁵ neges ef o⁴⁶ drachwres dringhedydd⁴⁷
 Ny⁴⁸ chryssiws Gattræth⁴⁹ mawr

Mor ehelaeth y⁵⁰ arwaeth⁵¹ uch arwydd⁵²
 Ny⁵³ bu mor gyfor⁵⁴
 O eidin yscor⁵⁵

O ysgar ei⁵⁶ Oswydd⁵⁷
 Tutwvlchir⁵⁸ ech y⁵⁹ dir ae drewydd⁶⁰
 Ef lladd ei⁶¹ Saeson⁶² seithved dydd⁶³
 Perheit⁶⁴ ei⁶⁵ wrhyt⁶⁶ yn wr rhydd⁶⁷
 Ae govein gan ugein⁶⁸ gweithydd⁶⁹
 Pan dyvu Dudfwlch⁷⁰ dut⁷¹ nerthydd⁷²
 Oet gwaetlan⁷³ gwyalvan⁷⁴ vab Eilydd⁷⁵

Gwyr⁷⁶ a aeth Gattræth⁷⁷ gan wawr
 Wyneb udyd ysgorva ysgwydawr
 Crei cyrchynt⁷⁸ cyn hynt⁷⁹ treiawr⁸⁰
 Yn gynuan⁸¹ mal taran twrf aesawr⁸²
 Gwr gorvynt⁸³ gwr etwynt⁸⁴ gwr llawr⁸⁵
 Ef rhywyg⁸⁶ a chethrei a chethrawr
 O dduch⁸⁷ lle⁸⁸ laddes⁸⁹ a⁹⁰ llafnawr⁹¹
 Yn gystudd heyrn⁹² dur arbennawr
 Y⁹³ Mordei ystyngai a ddyledawr⁹⁴
 Rac erthei⁹⁵ erthrychei⁹⁶ viddinawr⁹⁷

O vreithell Gattræth⁹⁸ pan adroddir⁹⁹
 Maon dychurant¹⁰⁰ eu hoet bu hir
 Edyrn diedyrn a mygyn¹⁰¹ dir

⁵⁵ Ysgor,—a.

⁵⁶ A esgarei,—a, d, e, f, g.

⁵⁷ Oswydd,—a. *Fel hyn y mae'r pum llinell yma yn a:—*

Ny chryssiws gatraeth
 Mawr mor ehelaeth
 Eruaeth uch arwyd
 Ny bu mor gyfor
 O eidin yscor
 A esgarei oswyd

⁵⁸ Tutwvlchir,—a, d, e, f, g; tutwvlch hir,—l; tudfwlch ir,—c.

⁵⁹ O,—c.

⁶⁰ Dreuyd,—a, d, e; trewydd,—c; dreuydd,—g; drefydd,—f.

⁶¹ Lladei,—a, d, e, g; a ladei,—c; lladei,—f.

⁶² Saesson,—a; saeson,—f.

⁶³ Seithuet dyd,—a.

⁶⁴ Parheid,—c.

⁶⁵ Y,—a, d, e, f, g.

⁶⁶ Wrhyt,—b, c.

⁶⁷ En wrwyd,—a, d, f; wr vyd,—l.

⁶⁸ E gein,—a, d, g; ei gein,—l.

⁶⁹ Gyweithydd,—a.

⁷⁰ Dutwvlch,—a.

⁷¹ Drut,—b, c.

⁷² Nerthydd,—a.

⁷³ Gwaedlain,—c; gwaethan,—d.

⁷⁴ Gwyalfain,—c; gwyaluan,—a, d.

⁷⁵ Kilyd,—a, d, g; kilydd,—f.

⁷⁶ Gwr,—a, d, f, g.

⁷⁷ Gatraeth,—a.

⁷⁸ Cyrchynt,—a; cynhynt,—d, f.

⁷⁹ Kynnullynt,—a, d, g; cynnullent,—f.

⁸⁰ Reiawr,—a, d, f, g.

⁸¹ En gynnan,—a, b, c, d, f, g; (fortasse,—e); cynwan,—e; yn gynnan,—l.

⁸² Twrf aessawr,—a.

⁸³ Goruynt,—g.

⁸⁴ Etvynt,—a, d, f; etuynt,—g.

⁸⁵ Llawr,—a.

⁸⁶ Rwygei,—a.

⁸⁷ Od uch,—a, d, f, e, g; odduch,—b; oeddych,—lled,—a, d, f, g. [—c.

⁸⁸ Lladei,—a, d, e, f, g.

⁸⁹ Y,—f.

⁹⁰ Llawawr,—a.

⁹¹ En gystud heyrn,—a.

⁹² E,—a, d, e, f, g; a,—b, c.

⁹³ Dyledawr,—a.

⁹⁴ Erthgi,—a, d, f, g.

⁹⁵ Erthrychei,—a, d, f, g.

⁹⁶ Vydinawr,—a.

⁹⁷ Gatraeth,—a.

⁹⁸ Adrodir,—a.

⁹⁹ Dycheiorant,—a, d, e, g; dycharant (dychiorant),—f.

¹⁰⁰ Amygyn,—a, d, f, g.

*Tutwvlch treissic aer caer o dileith

Tutwvlch treissic hair caer godile't,—f.

†Mal tarannem tarhei scuitaur,—k.

A meibion Godebawc¹ gwerin enwir
Dyphorthynt² gowyssawr³ gelorawr hir
Bu truan⁴ dyngthedven angen⁵ gywir
A dyngut⁶ y Dulwlech⁷ a Chyvwlech hir
Cyt⁸ yven vedd gloew⁹ wrth liw¹⁰ babir
Cyt¹¹ vei da ei¹² vlas y¹³ gas bu hir

Blaen ych Echinig¹⁴ gaer¹⁵ y negei¹⁶
Gwyr gweryd¹⁷ gwanar ae dilynei
Blaen ar y¹⁸ bludue¹⁹ dy galonnit²⁰ vual²¹
Blaen gwirawt vragaut ef dybyddei²²
Blaen eur a phorphor cein²³ nas²⁴ mygei
Blaen eddystlawr²⁵ pasc ae gwaredei
Gwarth lei²⁶ ag²⁷ eno²⁸ bryt ae²⁹ derllydei³⁰
Blaen erwyre³¹ Gawr budvaur³² drei
Arch³³ yn³⁴ llwrw byth hwy'r y techai³⁵

A nawr³⁶ gynhornan³⁷
Huan ar wyran³⁸
Gwledig³⁹ gyd⁴⁰ gyfgein⁴¹
Nef Ynys Brydain⁴²
Garw rhyt⁴³ rac rhynn⁴⁴
Aes elwrw⁴⁵ budyn⁴⁶
Bual oedd⁴⁷ anvyn⁴⁸
Ygcutent⁴⁹ eidyn
Trihyd⁵⁰ ryodres eved⁵¹ meduau⁵²
Yvei⁵³ win gwirawt
Oet⁵⁴ ervid⁵⁵ vedel⁵⁶

Ynei⁵⁷ win gowel⁵⁸
Aerveid⁵⁹ yn arvel⁶⁰
Aer gennin⁶¹ vedel
Aer adan⁶² glaer
Cenyn cenit⁶³ aer
Aer serchiawc⁶⁴
Aer Edenawc
Nid⁶⁵ oed diryf⁶⁶ ysgwyt⁶⁷
Gan waeawr⁶⁸ plymnwyd
Cnydyn⁶⁹ gynvedyon⁷⁰
Ygcat⁷¹ blymnwyd
Di yssic⁷² ydias⁷³
Diveyl⁷⁴ as⁷⁵ talas
Hudit⁷⁶ ewyllyas⁷⁷
Cyn by⁷⁸ clawr glas
Bed gwrweling⁷⁹ vreise⁸⁰
* * *
* 81

Teithi amgant⁸²
Tri llwry novant⁸³
Pymwnt a phumcant⁸⁴
Trychwn⁸⁵ a thrychant⁸⁶
Tri 6⁸⁷ chat varehawc⁸⁸
Eidyn euruchawc⁸⁹
Tri llu llurugawc
Tri eurdeyrn⁹⁰ dorchawc
Tri marchawc dywal
Tri chant⁹¹ gyhafal⁹²
Tri chyfneit⁹³ cysnar⁹⁴

¹ Meibyon godebawc, —a.

² Dyphorthynt, —a.

³ Lynwyssawr, —a, d, f, g.

⁴ Tru a, —a, d, f, g.

⁵ Dynghetven anghen, —a.

⁶ Dyngwt, —a.

⁷ Dutwlech, —a, d, e, f, g.

⁸ Ket, —a, d, e, f, g.

⁹ Yvein ved gloyw, —a.

¹⁰ Leu, —a, d, f, g, l.

¹¹ Ket, —a, d, e, f, g.

¹² E, —a, d, e, f, g.

¹³ I, —c.

¹⁴ Echeching, —a, d, f, g; ycheching, —b, c, e.

¹⁵ Gaer glaer, —a, d, f, g.

¹⁶ Nid ydyw y gair olaf hwn yn y copiau ereill.

¹⁷ Ewgei, —a, d, f, g; yn-egei, —c.

¹⁸ Gweiryd, —a, d, f, g.

¹⁹ E, —a.

²⁰ Blouluw, —b; vluolve (corrupte), —e. Nid yw yn c.

²¹ Dygollouit, —a; digalonnit, —c; dygollovid, —d.

²² Ene wvynvawr vordei, —a; er ewyvnavr vordet, —f; ene wvynvawr vordei, —d. Nid yw y ban hwn yn i, b, c.

²³ Dybydei, —a.

²⁴ Kein, —a.

²⁵ As, —a, d, f, g.

²⁶ Edystrawr, —a, d, g; eddystrawr, —f.

²⁷ Gwrthlef, —a, d, g; gwarthlef, —e, f.

²⁸ Ac, —a, d, g.

²⁹ Euo, —a, d, g; enw, —b, c; evo, —f.

³⁰ Bryd ai, —f.

³¹ Y mae'r ban hwn ar ol y cantlynol yn b.

³² Arwyre, —b, c.

³³ Buduawr, —a, d, e, f, g.

³⁴ Arth, —a, d, f, g.

³⁵ En, —a.

³⁶ E techai, —a, c, e, f, g; etechai, —d.

³⁷ Anawr, —a, d, e, g; yn awr, —c; anawr (anawn), —f.

³⁸ Gynhoruan, —a, e, f, g; gynghorvan, —d.

³⁹ Arwyran, —a; arwyran, —f. Mae hwn ar ban blaenorol yn un yn f.

⁴⁰ Gwledic, —a.

⁴¹ Gwd, —a, d, f, g.

⁴² Gyffegin, —a.

⁴³ Enys brydein, —a.

⁴⁴ Ryt, —a, b, d, f, g; rhed, —c, e.

⁴⁵ Rynn, —a.

⁴⁶ O lwrw, —c; e lwrw, —d.

⁴⁷ Byddyn, —c.

⁴⁸ Oed, —a.

⁴⁹ Arwynn, —a, d, g; arwyn, —f.

⁵⁰ Eg kynted, —a; egcynted, —l.

⁵¹ Erchyd, —a, d, f, g, l.

⁵² E ved, —a, d, e, f, g; yfed, —c.

⁵³ Medwawt, —a; medwawd, —f. Mae y llinell hon yn ddwy linell yn a.

⁵⁴ Yuei, —a.

⁵⁵ Oed, —a.

⁵⁶ Erut, —a, d, e, f, g.

⁵⁷ Uedel, —a, d, e, f, g.

⁵⁸ Y uei, —a, d, e, g; yvei, —c, f.

⁵⁹ En, —a.

⁶⁰ Aerueid, —a, g; a erueid, —f; a arueid, —d.

⁶¹ En arued, —a, d, g; yn arfed, —f. Mae y ddwy linell flaenorol yn un yn f.

⁶² Aer gennyn, —c; aer-gennin, —e.

⁶³ A dan, —f.

⁶⁴ Kenyn keuit, —a, d, e, f, g; ceuit, —l.

⁶⁵ Seirchyawc, —a, d, e, g; seirchiawc, —f.

⁶⁶ Nyt, —a.

⁶⁷ Eiryf, —e.

⁶⁸ Y ysgwyd, —a, d, f, g.

⁶⁹ Waywawr, —a, c, e, f, g.

⁷⁰ Cnydyn, —a, d, e, g; cnydyn, —b; cuydyn, —f.

⁷¹ Gyuoedyon, —a, d, g; gynyfedyon, —b, c; gvyuoedyon, —f; gynyuoedyon, —e.

⁷² Eg cat, —a.

⁷³ Diessic, —a, c, d, e, f, g.

⁷⁴ E dias, —a, b, c, d, e, f, g.

⁷⁵ Divevul, —a, d, e, f, g; difafel, —c.

⁷⁶ Ys, —e.

⁷⁷ Huddid, —c.

⁷⁸ E wyllias, —a, d, f, g; ewyllias, —c.

⁷⁹ Kyn bu, —a, l.

⁸⁰ Gwruelling, —a, d, f, g, l.

⁸¹ Y mae'r llinell hon yn terfynu'r pennill hwn yn a, b, c, d, e.

⁸² Nid oes arwydd coll yma mewn un o'r copiau ereill.

⁸³ Etmygant, —a, d, f, g, l.

⁸⁴ Nouant, —d.

⁸⁵ Phymcant, —a.

⁸⁶ Erchwn, —f; tri chwn, —c.

⁸⁷ Thrichant, —c.

⁸⁸ Si, —a, d, g, l; chwech, —b, c; chant, —f; dim yn e.

⁸⁹ Chatvarchawc, —a, d, e, g; chadvarchawg, —f; cad farchawg, —b, c.

⁹⁰ Eur uchawc, —d.

⁹¹ Eur deyrn, —a; theyrn eur, —l.

⁹² Chat, —a, d, f, g.

⁹³ Gyhaual, —a.

⁹⁴ Chysneit, —a, d, f, g.

⁹⁵ Kysnar, —a; kysmar, —d.

Chwerfysgynt¹ ysgâr²
 Tri yn³ drin yn⁴ drwm
 Llew lledynt blwm
 Eur y gat⁵ gyngwrn
 Tri theyrn maon
 A ddyvu⁶ o⁷ vrython
 Cynric⁸ a Chenon⁹
 Cynrein¹⁰ o Aeron
 Gogyverth¹¹ yn honn
 Deivyr diverogion¹²
 A¹³ ddyvu¹⁴ o vrython
 Wr well no Chynon
 Sarphe seri alon
 Yveys¹⁵ y¹⁶ win a med y¹⁷ Mordei
 Mawr meint y¹⁸ vehyr¹⁹
 Ygeyvarvot²⁰ gwyr
 Bwyt y²¹ Eryr erysmygei
 Pan gryssiei gydywal cyfdwyrëi²²
 Awr gan wyrd wawr cyn y²³ dodei
 Aessawr dellt am bellt²⁴ a adawei²⁵
 Pareu rynn rwygiat²⁶ dygymmynei
 Y gat²⁷ blaen bragat briwei
 Mab Syvno syweddyd²⁸ ai gwyddyei²⁹
 A werthws³⁰ y³¹ eneit
 Yr³² wyneb grybweith³³
 A llafn llifeit lladdei³⁴
 Lleddessit³⁵ ag³⁶ a chrwys³⁷ a phrei³⁸

Er a mot³⁹ arvot arvaethei⁴⁰
 Ermygei⁴¹ genaledd⁴²
 O wyr gwydyr gwnnedd⁴³
 Ym⁴⁴ blaen Gwynedd⁴⁵ gwanei⁴⁶
 Yveys o⁴⁷ win a medd⁴⁸ y Mordei
 Can yveys disgynnei can⁴⁹ fin fanlyt⁵⁰
 Nyd didrachyvet⁵¹ cobnet⁵² drut
 Pan disgynnei pawb⁵³ ti disgynnnt⁵⁴
 Ys deupo gwaeant⁵⁵ gwerth na phechut⁵⁶
 Present⁵⁷ adrawt⁵⁸ oed vreichwawr⁵⁹ drut^{*}

Gwyr a aeth Gattræth⁶⁰ buant enwawc
 Gwin a med⁶¹ o⁶² eur vu eu gwirawd⁶³
 Blwyddyn yn⁶⁴ erbyn urdyn⁶⁵ deawd⁶⁶
 Triuir a thri ugeint a thrichant eurdorch-
 aut⁶⁷
 Or saul⁶⁸ yt gryssiasant⁶⁹ uch gormant uir-
 aut⁷⁰
 Ny diengei⁷¹ namyn tri o wrhydri flossawt⁷²
 Deu gatei⁷³ Aeron a Chenon dayarawt⁷⁴
 A minne⁷⁵ om guaetfreu guerth vyguen-
 uant⁷⁶†
 Yygar⁷⁷ yngwirwar⁷⁸ nyn gogyhrawt⁷⁹
 O heb⁸⁰ ony⁸¹ bei o gwyn dragon deucant⁸²
 Ny didolit ygyntedd⁸³ o ved gwirawt
 Es⁸⁴ gwnei⁸⁵ arceithing⁸⁶ perthin⁸⁷ arvod-
 iawc⁸⁸

¹ Chwerw vysgynt,—a,
 d, g; chwervys gynt,
 —b; chwerw ffysgynt,

² Esgar,—a. [—f.

³ En,—a.

⁴ En,—a.

⁵ E gat,—a; o gad,—c;
 ynghat,—e.

⁶ A dyuu,—a.

⁷ *Nid yw gair hwn yn b.*

⁸ Kynri,—a, d, f, g; cyn-
 frig,—c, e.

⁹ Cherion,—d.

¹⁰ Kynrein,—a.

¹¹ Gogyuerchi,—a, f, g;

¹² Gogyuerthi,—d.

¹³ Duierogion,—a.

¹⁴ *Nid yw yn d.*

¹⁵ Dyvu,—a.

¹⁶ Eveys,—a.

¹⁷ *Nid yw yn b; o,—c;
 i o,—e.*

¹⁸ E,—a; o,—c; *dim yn b.*

¹⁹ Ugyur, i.e. wewyr,—e. l.

²⁰ Ygyuarvot,—a; ys-
 cyvarvot,—b, c.

²¹ E,—a; i,—c, d.

²² Kyfdwyreie,—a.

²³ Kyvi,—a, d, f, g.

²⁴ Ambellt,—a, d, e, f, g.

²⁵ A dawei,—g.

²⁶ Rwygiat,—a.

²⁷ E gat,—a; i gat,—d;

²⁸ ynghat,—c, e.

²⁹ Syweddyd,—a.

³⁰ Ae gwyddyei,—a.

³¹ Wertho,—e.

³² E,—a; ei,—c.

³³ Er,—a, c, d, e, f, g.

³⁴ Grybwyllieit,—a, d,
 e, f, g.

³⁴ A llavyn lliveit lladei,
 —a.

³⁵ Lladessit,—a.

³⁶ Ac,—a. *Nid yw'r gair
 hwn yn f.*

³⁷ A thrwys,—a, f, g; ac
 athrwys,—d.

³⁸ Ac affrei,—a, d, g; ar
 affrei (a pharei),—f.

³⁹ Amot,—a, d, e, f, g; y
 mod,—c; ammot,—l.

⁴⁰ Aruot aruaethei,—a.

⁴¹ Dirmygei,—b, c, f.

⁴² Galaned,—a, d, e, g;
 gelanedd,—f.

⁴³ Gwned,—a.

⁴⁴ Em,—a.

⁴⁵ Gwyned,—a.

⁴⁶ *Ma'r Uinell yn ter-
 fyfynu pennill yn a. &c.*

⁴⁷ Eveys y,—a, d, e, f, g.

⁴⁸ Med e,—a.

⁴⁹ Rann,—a, d, g, l; gan,
 —c.

⁵⁰ Fin fawd ut,—a, d, g;
 ffin fllawt ut,—f. lg.

⁵¹ Didrachywed,—a, d, f.

⁵² Colwed,—a, d, g; cal-
 wed, colned,—e; (col-
 ned, eofned),—f; coun-
 net,—l.

⁵³ Bawb,—a.

⁵⁴ Disgynnnot,—a; dis-
 gynnnot,—b, c.

⁵⁵ Gwaeant,—a; gwae-
 aned,—e.

⁵⁶ Phechawd,—c.

⁵⁷ Present,—a.

⁵⁸ I drawd,—a, e, f, g;
 addrawd,—c.

⁵⁹ Vreichyawr,—a, d, f, g.

⁶⁰ Gattræth,—a.

⁶¹ Medd,—f.

⁶² Oc,—f; ag,—c.

⁶³ Gwirawt,—a.

⁶⁴ Blwyddyn en,—a.

⁶⁵ Tridyn,—b, c; wrdyn,
 —e; erbynwyr dyn,—l.

⁶⁶ *Neu tridyn dewawd,—
 m.*

⁶⁷ Trywyr a thri ugeint
 a thrichant eurdorch-
 awc,—a, b, c, d, e, f, g, l.

⁶⁸ Sawi,—a.

⁶⁹ Gryssyassant,—a.

⁷⁰ Wirawt,—a.

⁷¹ Diengis,—a, d, e, f, g.

⁷² Fossawt,—a.

⁷³ Gatki,—a; gatei,—b, c.

⁷⁴ Dayrawt,—a, d, f, g;

⁷⁵ daearawt,—b, c; dae-
 arawd,—l.

⁷⁶ Minheu,—a.

⁷⁷ Fy gwennewt,—a. Y
*ma'r Uinell hon yn
 terfyfynu pennill yn y
 copiau ereill.*

⁷⁸ Yng wirwar,—a, d, e,
 f, g.

⁷⁹ Gogyffrawt,—a; go-
 gyrrawd,—b; gogong-
 rawd,—c; gogyng-
 hrawd,—e; gogyrrawd
 (gogyffrawt),—f.

⁸⁰ O neb,—a, d, f, g.

⁸¹ O ny,—a, d, e, f, g.

⁸² Ducawt,—a, d, g;

⁸³ decant,—c; deueawt
 (ducawt),—f.

⁸⁴ Yng kynted,—a.

⁸⁵ Ef,—a, d, e, g; ys,—
 c; ev,—f.

⁸⁶ Gwnaei,—a, d, e, g.

⁸⁷ Ar beithing,—a, d, g;

⁸⁸ arcething,—e; arbeith-
 ing,—f.

⁸⁹ Perthying,—a, d, g;

⁹⁰ perthing,—f.

⁹¹ Aruodyawc,—a.

⁹² *Pan esgynnei (estynnei,—i) bawb ti disgynnnt
 (disgymint,—i) * * * *

Ath uodi (uedi,—i) gwas nym gweith (gwerth,—i)
 na thechut

Presentt kyadrawd (cyn adrawd,—i) oed breich-
 yaul glut,—k.

†Trywyr a thrygeint a thrychant
 Y vreithyel Gattræth ydaethant
 Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri
 Namyn tri nyt atcorasant (atcorant,—d)
 Cynon a chadraeth (chatreith,—d) a chathleu
 (chatlew,—d) a gatuant (o gatnant,—d)
 A minneu om creu * * * *k.

Es¹ discrein ygeat discrein yn aelawt²
 Neus adrawd Gododin³ gwedy ffoawt⁴
 Pan vei⁵ no llwyet⁶ llymmach⁷ nebawt^{8*}
 Arf ageynnull⁹ ageyman dul ageysgo-
 get¹⁰
 Tra chiwet¹¹ vawr treiglyssyt¹²
 Llauer¹³ Lloegrwys giwet¹⁴
 Heissit¹⁵ eis ygcynnuor¹⁶ eis ygeat vereu¹⁷

Gorne¹⁸ wyr¹⁹ lludw
 A gwragedd gwydu²⁰
 Cyn noi²¹ anghau
 Greit vab Hoewgi²²
 Ac ysperi
 Y²³ beri creu †

Arwr y²⁴ dwy ysgwyd²⁵ Adan
 Y²⁶ dalfrith ac eltith²⁷ Prwydan²⁸
 Bu trydar yn arvau²⁹ bu tan
 Bu hut³⁰ y³¹ waawr³² bu huan³³
 Bu bwyt brein bu bud y³⁴ vran
 A chyn edewit yn rhydon³⁵
 Gan wlith Eryr tith tirion³⁶
 Ac o du gwasgar gwanec tu³⁷ bron³⁸
 Beird byd³⁹ barnant wyr o galon⁴⁰

- ¹ Ef,—a, d, e, f, g; ys,
 —c.
² Disgrein eg catdisgrein
 en aelawt,—a.
³ Gwawdodyn,—c.
⁴ Fossawt,—a.
⁵ Fei,—f. *Nid yw y*
gair hwn yn e.
⁶ Llwyet,—d : lliven
 (llivyeu),—f.
⁷ Llymmach,—a.
⁸ *Mae y ban hwn yn ter-*
fynu pennill yn y co-
piau ereill.
⁹ Aryf angkynnyll,—a;
 ageun null,—b; ang-
 eu'n null,—c.
¹⁰ Agkyman dull agkys-
 goget,—a.
¹¹ Tra chywed,—a; tra-
 chywed,—d; trachiw-
 et,—e.
¹² Treiglessyd,—a.
¹³ Llaur,—a, d, e, f, g.
¹⁴ Grivet (?),—g. *Mae'r*
ddau fan hyn yn un
yn a.
¹⁵ Heissit,—a.
¹⁶ Ygkynnuor,—a, d, f, g;
 ynghynwr,—c; yg
 cynvor,—e.
¹⁷ Yg cat uereu,—a.
¹⁸ Goruc,—a, d, g, l; gor-
 ue,—f.
¹⁹ Gwyr,—f.

* Ny sathraut gododin ar glawr fossaut
 Pan vei no lif llymmach nebaut,—k.

† Ef gwneei gwyr llydw
 Y gwragedd gwydw
 Kynn oe anghau
 Breint mab bleidgi
 Rac (ac,—i) ysbrei
 Y beri greu,—k.

Diebyrth⁴¹ y geith⁴² y⁴³ gynghyr
 Diva⁴⁴ oed y⁴⁵ gyfrein⁴⁶ gan wyr
 A chyn i⁴⁷ olo o dan⁴⁸ eleirch
 Un⁴⁹ ytoed⁵⁰ wrhyt⁵¹ yn y⁵² eirch⁵³
 Gorgoiches y⁵⁴ greu y seirch
 Budvan vab Bleidvan dihavarch⁵⁵
 Cam y adaw⁵⁶ heb gof camb ehelaeth
 Nyd⁵⁷ adawai adwy yr adwriaeth
 Nyt edewis y⁵⁸ lys les cerdorion⁵⁹ Prydein
 Duw⁶⁰ calan Ionawr⁶¹ yn y⁶² arwaeth⁶³
 Nyt erdit⁶⁴ y dir cyvei⁶⁵ diffeith
 Drachas anias dreig⁶⁶ ehelaeth
 Dragon yggwyar⁶⁷ gwedy gwinfaeth⁶⁸
 Gwenabwy vab Gwenn gynhen Galltraeth⁶⁹

Bu gwir⁷⁰ mal y mead⁷¹ y⁷² gathleu⁷³
 Ny⁷⁴ deliis meirch neb marchleu⁷⁵
 Heissit maenor⁷⁶ y glyw⁷⁷
 Yar⁷⁸ Llemenig⁷⁹ llwybr⁸⁰ dew
 Ceny⁸¹ vacet⁸² am vum am borth⁸³
 Dywal y⁸⁴ gledyval⁸⁵ ymborth⁸⁶
 Heissit⁸⁷ onn o bedryolet⁸⁸ y law
 Yar⁸⁹ veingel⁹⁰ ygeddorth^{91*}
 Yt⁹² vannoi⁹³ rygu⁹⁴ rhyuin⁹⁵
 Yt⁹⁶ ladei allauyn⁹⁷ vreich⁹⁸ o eithin

- ⁴¹ E,—a, d, e, f, g.
⁴² A dan,—a, d, f, g.
⁴³ Vre,—a, d, f, g.
⁴⁴ Ytwed,—b; yt wed,—
 e.
⁴⁵ Wryt,—a.
⁴⁶ Ene,—a, d, f, g; yn i,
 —c, e.
⁴⁷ Arch,—a, d, f, g.
⁴⁸ E,—a.
⁴⁹ *Y mae'r llinell hon yn*
terfynu pennill yn yr
holl gopiau ereill ond
h.
⁵⁰ E adaw,—a, d, f, g;
 ydau,—b, e; y ddau,
 —c.
⁵¹ Nyt,—a.
⁵² E,—a; i,—c.
⁵³ Kerdoryon,—a.
⁵⁴ Diw,—a.
⁵⁵ Yonawr,—a.
⁵⁶ Ene,—a, d, f, g; yn i,
 —c, e.
⁵⁷ Aruaeth,—a.
⁵⁸ Er dir,—b, c, e.
⁵⁹ E dir kevei,—a, l.
⁶⁰ Dreic,—a.
⁶¹ Yg gwyar,—a.
⁶² Gwinfaeth,—a.
⁶³ Gatbraeth,—a, b, c, d,
 e, f, g; gatraeth,—l.
⁶⁴ Gwin,—c.
⁶⁵ Meud,—a, b, d, f, g;
 modd,—c, e.
⁶⁶ E,—a.
⁶⁷ Gatlew,—a, d, f, g.
⁶⁸ Ni,—c.
- ⁷⁵ Marchlew,—a, d, f, g.
⁷⁶ Waywawr,—a, d, f, g, l.
⁷⁷ *Nid yw y ban hwn a'r*
canlynol yn f.
⁷⁸ Y ar,—a, d, e, f, g.
⁷⁹ Llemenig,—a.
⁸⁰ Llwybyr,—a.
⁸¹ Keny,—a; cenen,—c, e.
⁸² Vaket,—a.
⁸³ Vyrn am borth,—a, d,
 g, l; vyrnamborth,—e;
 vyrn vy mam borth,
 —f.
⁸⁴ I,—c.
⁸⁵ Gledyual,—a.
⁸⁶ Emborth,—a. *Nid yw*
y ban hwn yn f.
⁸⁷ Heessyt,—a.
⁸⁸ Bedryolt,—a, d, e, f,
 g, l.
⁸⁹ Y ar,—a, d, e, g.
⁹⁰ Veinnyell,—a, d, e, g;
 veinniell,—f.
⁹¹ Fygdorth,—c.
⁹² It,—c, e.
⁹³ Rannei,—a, g, l; fan-
 nei,—d; van oi,—d.
⁹⁴ Ryngu,—c, e; vygu,
 —f.
⁹⁵ Rywin,—d, f, g; ryv-
 in,—b, c, e; e rywin,
 —a. *Nid yw yr "e"*
yn y copiau ereill.
⁹⁶ Ys,—b, c, e.
⁹⁷ A lauyn,—a, f, g; all-
 awyn,—b, c; a llawyn,
 —d; a llawyn,—c.
⁹⁸ Vreich,—a, d, e, f, g.

* Geu ath diwedus tutles (tut leo,—i)
 Na deliis meirch neb marchlew (march lew,—i)
 Keny vacet am byrth ampoth
 Oed cadarn e gledyual ynyrth
 Ur rwy ysginnuei y onn o bedryholl (bryholl,—i)
 Llavl (llaw,—i) yar vein erch mygedorth,—k.

Mal¹ pan del² medel ar vreithin³

Y⁴ gwnei⁵ varchleu⁶ waetlin⁷

Issac anvonawc⁸ o barth deheu

Tebyc⁹ mor lliant y ddevodeu¹⁰

O wyled a llaryed

O¹¹ chair¹² yved¹³ med¹⁴

Meu¹⁵ yth glawdd¹⁶ offer¹⁷ y¹⁸ bwyth madd-
eu¹⁹

Ni²⁰ bu hil²¹ dihil²² na hen²³ dileu

Seinyessit²⁴ y²⁵ gledyft²⁶ ym pen mam-
meu²⁷

Murgreit²⁸ oed molet²⁹ ef mab Gwydneu³⁰

Caredig³¹ caradwy y³² glot

Achubei gwarchatwei not

Lletvegin is³³ tawel cyn³⁴ dyvot³⁵

Dydd³⁶ gowychyd y³⁷ wybot

Ys deupo car cyrd³⁸ cyfnot³⁹

Y⁴⁰ wlat nef adef adnabot

Caredig⁴¹ caradwy⁴² gynran

Ceinyat⁴³ y geat⁴⁴ gowan⁴⁵

Ysgwyd aur⁴⁶, orwydr⁴⁷ cadlan

Gwaeawr⁴⁸ uswyd agcyvan⁴⁹

Cleddyval⁵⁰ dywal diwan⁵¹

Mal gwr catwei wyalvan⁵²

Cyn cystudd⁵³ daear cyn⁵⁴ aphan⁵⁵

O ddaphar diphynei y vann⁵⁶

Ys deupo cynnwys ygeyman⁵⁷

Can⁵⁸ drindawt yn⁵⁹ undawt gyvan⁶⁰

¹ Val,—a.

² Vel,—a, d, f, g, l.

³ Vreiddin,—e, f.

⁴ E,—a.

⁵ Gwnaei,—a, d, e, f, g;

gwneu,—c.

⁶ Varchlew,—a, d, e, f,

g.

⁷ Y mae'r llinell yma yn

terfynu pennill yn a.

⁸ Annonawc,—a.

⁹ Tebic,—a.

¹⁰ Deuodeu,—a, e, f, g;

y devo deu,—b; ydd

efo deu,—c; y deuad-

eu,—d.

¹¹ A,—a, d, f, g.

¹² Chein,—a, d, f, g.

¹³ Yued,—a.

¹⁴ Y mae'r ban hwn a'r

blaenorol yn un yn f.

¹⁵ Men,—a, d, f, g, l; mae,

¹⁶ Glawd,—a. [—c.

¹⁷ E offer,—a, d, f, g.

Nid yw yr "e" yn y

copiau ereill.

¹⁸ E,—a.

¹⁹ Maden,—a.

²⁰ Ny,—a, d, f, g.

²¹ Hyll,—a, d, f, g; hal,

—l.

²² Dihyll,—a, e, f, g.

²³ Heu,—a, d, f, g; hew,

²⁴ Seinyessyt,—a. [—l.

²⁵ E,—a; i,—c.

²⁶ Gledyf,—a.

²⁷ Mameu,—a.

²⁸ Mur greit,—d, l.

²⁹ Moleit,—a.

³⁰ *Cysylltir y pennill*

hwn a'r canlynol yn d.

³¹ Karedig,—a, d, e, f, g.

³² I,—c.

³³ Ys,—c, e.

³⁴ Kyn,—a; hyn,—g.

³⁵ Dyuoet,—a.

³⁶ E dyd,—a, d, f, g; o

³⁷ I,—c. [dyd,—l.

³⁸ Kyrd,—a; cyredd,—c.

³⁹ Kyvnot,—a.

⁴⁰ O,—c.

⁴¹ Keredic,—a, b, d, e, f, g.

⁴² Karadwy,—a.

⁴³ Keimyat,—a, d, f, g, l;

ceiniad,—c, e.

⁴⁴ Yg cat,—a, l.

⁴⁵ Gouaran,—a, d, f, g;

gowaran,—l.

⁴⁶ Eur,—a.

⁴⁷ Crwydyr,—a, d, e, f, g;

crwydr,—l.

⁴⁸ Gwaeawr,—a, d, e,

⁴⁹ Agkyuan,—a. [f, g.

⁵⁰ Kledyual,—a.

⁵¹ Divan,—e.

⁵² Wyaluan,—a.

⁵³ Kynn kysdyd,—a.

⁵⁴ Hynn,—a, e, f, g.

⁵⁵ Affan,—a.

⁵⁶ O daffar diffynnei e

vann,—a.

⁵⁷ Kynnwys yg kyma,—

a, d, f, g; agcyman,—

b, c; yg cyfan,—e.

⁵⁸ Gan,—c.

⁵⁹ En,—a.

Pan gryssyei Garadawc y⁶¹ gat

Mab⁶² baedd⁶³ coch⁶⁴ trychwn trychiat⁶⁵

Tarw beddin⁶⁶ yn⁶⁷ trin gomynyat⁶⁸

Ef lithyei⁶⁹ wyd gwn⁷⁰ oe anghat

Ys uy nhyst⁷¹ Ewein⁷² vab Eulat

A gwrien⁷³ a gwynn a gwriat⁷⁴

O Galltraeth⁷⁵ o gomyniat⁷⁶

O vryn hydwnn cyn⁷⁷ caffat

Gwedy med gloew ar anghat

Ny weles fron⁷⁸ y⁷⁹ dat⁸⁰

Gwyr⁸¹ gryssiasant⁸² buant gytneit⁸³

Hoedivyrion⁸⁴ medduon⁸⁵ uch medd⁸⁶ hid-
leit

Gosgordd vynyddawc⁸⁷ eurawc⁸⁸ yn rheit

Gwerth eu gwledd⁸⁹ o⁹⁰ vedd⁹¹ vu eu heneit

Caradawc a Madawc Pyll ag Ieuan⁹²

Gwgawn a Gwiawn Gwyn a Chynvan

Peredur arveu dur gwawr ddur⁹³ ac Aedan

Achubiat eg gaur⁹⁴ ysgwydawr agcyman⁹⁵

Achet⁹⁶ lledessynt⁹⁷ wy ladassant⁹⁸

Neb y⁹⁹ eu tymhyr nyt atcorsant¹⁰⁰

Gwyr a gryssiassant¹⁰¹ buant gyhaeth¹⁰²

Blwyddyn¹⁰³ o dduch¹⁰⁴ medd¹⁰⁵ mawr y¹⁰⁶
harvaeth¹⁰⁷

Mor dru eu hadrawdd¹⁰⁸ wy anghawr¹⁰⁹
hiraeth

Gwenwyn eu hadlam nyd¹¹⁰ mamae¹¹¹ maeth

Yn¹¹² ol gwyr pybyr¹¹³ temyr gwinvaeth¹¹⁴

Mor hir eu hedid¹¹⁵ ag¹¹⁶ eu hetgyllaeth¹¹⁷

⁶⁰ Gyuan,—a, e, f, g.

⁶¹ I,—c, i.

⁶² Mal,—a, d, e, f, g.

⁶³ Baed,—a.

⁶⁴ Coet,—a, d, e, f, g.

⁶⁵ Trychyat,—a.

⁶⁶ Bedin,—a.

⁶⁷ En,—a.

⁶⁸ Gornynyat,—b, c.

⁶⁹ Ef lithyei,—a.

⁷⁰ Wydgwn,—a, c, d, e,

f, g.

⁷¹ Vyn tyst,—a, d, e, f, g.

⁷² Owain,—a.

⁷³ Gwryen,—a.

⁷⁴ Gwryat,—a.

⁷⁵ Gatraeth,—a, c, d, e,

f, g.

⁷⁶ Gymynat,—a, d, e, f,

g; gornynyat,—b, c.

⁷⁷ Kyn,—a.

⁷⁸ Vrun,—a, g; unun,—d;

vrun vel uryen,—e;

uron,—f.

⁷⁹ E,—a; i,—c.

⁸⁰ *Mae'r llinell hon yn ter-*

fynu pennill yn a, &c.

⁸¹ Gwyr a,—a, b, c, d, e,

f, g.

⁸² Gryssyassant,—a; grys-

siast,—c.

⁸³ Gytneit,—b, c.

⁸⁴ Hoedivyrion,—a, d,

e, f, g.

⁸⁵ Medwon,—a. *Nid yw*

y gair hwn yn d.

⁸⁶ Med,—a. [a.

⁸⁷ Gosgordd mynydawc,—

⁸⁸ Enwawc,—a, d, f, g.

⁸⁹ Gwled,—a.

⁹⁰ E,—a, e, f, g.

⁹¹ Ved,—a.

⁹² Yeuan,—a.

⁹³ Gwawr-dur,—a, d, e, f.

⁹⁴ Achubiat eng gawr,

⁹⁵ Angkyman,—a. [—a.

⁹⁶ A chet,—a, b, c, d, e, f, g.

⁹⁷ Lle lesid,—e.

⁹⁸ Lladassan,—a.

⁹⁹ I,—c.

¹⁰⁰ Atcorsan,—a.

¹⁰¹ Gryssyassant,—a.

¹⁰² Gytvaeth,—a, d, f, g.

¹⁰³ Blwydyn,—a.

¹⁰⁴ Od uch,—a, c, d, e, f,

g; oduch,—b.

¹⁰⁵ Med,—a.

¹⁰⁶ En,—a, d, e, f, g.

¹⁰⁷ Haruaeth,—a.

¹⁰⁸ Hadrawd,—a.

¹⁰⁹ Angawr,—a.

¹¹⁰ Nyt mab,—a, b, c, d,

e, g; nid mam (mab

man,—f.

¹¹¹ Au,—f.

¹¹² En,—a.

¹¹³ Pebyr,—a.

¹¹⁴ Gwinaeth, *arall*,—m.

Y mae'r ban hwn

ar ol y ban canlynol

yn a, d, e, g. Nid yw

yn f.

¹¹⁵ Hetlit,—a, d, e, f, g;

hediad,—c.

¹¹⁶ Ac,—a; c,—g.

¹¹⁷ Het gyllaeth,—b.

Gwlyget Gododin¹ yn² erbyn fraeth
Ancwyn³ Mynyddawc⁴ enwawg y⁵ gwnaeth
A phrit er prynnu⁶ Breithell⁷ Galltraeth⁸

Gwyr a aeth Galltraeth⁹ ygcât¹⁰ ygcawr¹¹
Nerth meirch a gurmseirch¹² ac ysguyd-
aur¹³

Pelydr¹⁴ ar gychwyn a llym waeawr¹⁵
A lluruceu¹⁶ clae a chledyvawr¹⁷
Ragorei ty llei trwy vyddinawr¹⁸
Cwydei¹⁹ cym²⁰ pymwynt²¹ rac y llavn-
awr²²

Rhuwawn²³ hir ef eodei²⁴ eur y²⁵ allawr
A chet a choelwein gein²⁶ y²⁷ gerddawr²⁸

Ny wnaethpwyd neuadd²⁹ mor orchyman³⁰
Mor vawr³¹ mor o wawr³² y gyvlavan
Dyrlydut³³ meddut³⁴ Morien³⁵ tan
Ny thraethei na welei³⁶ Cenon eelain³⁷

Yn³⁸ seirchiawc saphwyawc³⁹ ton⁴⁰ llydnan⁴¹
Seinyessit⁴² y⁴³ gledyf ymhen⁴⁴ gorchan⁴⁵
Noe⁴⁶ ac Eseye⁴⁷ carrec⁴⁸ vawr⁴⁹ y chyhad-
van⁵⁰

Ni⁵¹ mwy ysgogit⁵² vit⁵³ vab Teithan⁵⁴
Ny wnaethpwyd neuadd⁵⁵ mor annovauc⁵⁶
Ony bei Vorien⁵⁷ eil Caradawc
Ny diengis yn⁵⁸ trwm y lwrw⁵⁹ mynawc
Dywal dywalach no mab Pheruwc⁶⁰

1 Gwawdodyn,—c.

2 En,—a.

3 Amcwyn,—d.

4 Mynyddawc,—a.

5 Enwawc e,—a.

6 Prynu,—a.

7 Breithyll,—a.

8 Gatraeth,—a, d, e, f, g.

9 Gatraeth,—a, d, e, f, g.

10 Yg cat,—a.

11 Yg gawr,—a, d, e, f, g;

anghawr,—c.

12 Gwrymseirch,—a; gwrw-

seirch,—b.

13 Ysgwydawl,—a.

14 Peleidyrr,—a; helydr,

e.—

15 Waewawr,—a, d, e, f, g.

16 Llurugeu,—a.

17 Chledyuawr,—a.

18 Vyddinawr,—a.

19 Kwydei,—a.

20 Bym,—a, d, f, g; bum,

—f.

21 Pymwnt,—a, d, e, g;

pumwnt,—c; *arwydd*

coll yn c.

22 Lawnawr,—a.

23 Rhuwawn,—a, d, e, f, g;

Rhufain,—c.

24 Rodei,—a, b, c, d, e, f, g,

E,—a; i,—c. [l.]

25 E,—a; i,—c.

26 Kein,—a.

27 I,—c.

28 Gerdawr,—a.

29 Neud,—a.

30 Orchynnau,—a, d, f, g.

31 Ofawr vel owawr,—c.

32 Oruawr,—a, e, g;

wawr,—c; orvawr,—

d, f.

33 Dyrlydut,—a, b, d, g;

derlyddwyd,—c.

34 Medut,—a, d, f, g;

meddwyd,—c, e.

35 Moryen,—a.

36 Wnelei,—a, d, f, g.

37 Kenon kelein,—a, l.

38 Un,—a, d, e, f, g.

39 Saphwryawc,—g.

40 Son,—a, d, e, f, g, l.

41 Elydan,—a, d, g, l;

llydvan,—d; elydan

elydnan,—f.

42 Seinyessit,—a.

43 E,—a; i,—c. [—d.

44 Empenn,—a; empenn,

Garthan,—a, d, f, g.

45 Noc,—a, d, e, f, g.

46 Esgyc,—a; esaue,—c;

yscog,—e; esyc,—d;

esyc,—f; esgyse,—g.

47 Canec,—a, g.

48 Vyrvawr,—a, d, e;

vur vawr,—f; vur

vawr,—g.

49 Chahydfan,—f.

50 Ny,—a.

51 Ysgogit,—a, d, e, f, g.

52 Wit,—a, d, g; fydd,—

c; fid,—e; uit,—f.

53 Peithan,—a, d, e, f, g.

54 Mae y ban hun yn ter-

fynu pennill yn a, &c.

55 Neud,—a.

56 Anvonawc,—a, d, i, g.

57 Vorgen,—d; voryen,

—a.

58 En,—a, b, e, g; un,—

c, d; yr eu,—f.

59 Elwrw,—a, f, g; o

lwrw,—c, e.

Ffer⁶¹ i⁶² law fflagleu⁶³ Fowys⁶⁴ farchawc⁶⁵

Glew dias dinas⁶⁶ y⁶⁷ lu ovnawc

Rac beddin⁶⁸ Ododin⁶⁹ bu wascarawc⁷⁰

Y gylchwy⁷¹ dan y⁷² gymwy bu a denawc⁷³

Yn dyd guch⁷⁴ bu ystuyth⁷⁵ neu buyth

atveiliauc⁷⁶

Dyrlyddei⁷⁷ veddgryn⁷⁸ eillt Mynyddawc⁷⁹

Ny wnaethpwyd neuadd⁸⁰ mor ddiysig⁸¹

Ny⁸² chynonlary vron⁸³ glinnyon⁸⁴ wledig⁸⁵

Nyt ef eisteddei⁸⁶ yn⁸⁷ tal lleithic

Y⁸⁸ neb a wanei nyt adwein⁸⁹

Raclym y⁹⁰ waeawr⁹¹

Calchdei⁹² ty llei vyddinawr⁹³

Racvuan⁹⁴ y⁹⁵ veirch rac rygiawr⁹⁶

Yn dydd⁹⁷ gwyh⁹⁸ atwyth oedd⁹⁹ y¹⁰⁰ lavn-

awr

Pan gryssei¹⁰¹ Gynon gan wyrdd¹⁰² wawr

Disgysnit¹⁰³ yn trwn¹⁰⁴ ygcyssevin¹⁰⁵

Ef diodes gormes ef dodes¹⁰⁶ ffin¹⁰⁷

Hut ephyt¹⁰⁸ y¹⁰⁹ wrhyt¹¹⁰ y lwrw¹¹¹ Elphin¹¹²

Ergyr guaw¹¹³ rhieu¹¹⁴ rhyel¹¹⁵ chwerthin

Eithin yn¹¹⁶ oleit¹¹⁷ mur greit tarw trin

Disgysnit yn¹¹⁸ trwm ygcyssevin¹¹⁹

Gwerth medd ygcyntedd¹²⁰ a gwirawt

gwin¹²¹

Heyessit¹²² y lavnawr rhwng¹²³ dwy vydd-

60 Ferawc,—a, d, e, f, g.

61 Fer,—a.

62 Y,—a, d, e, f, g.

63 Faglei,—a.

64 Towys,—b; tywys,—c.

65 Varchawc,—a.

66 O,—c.

67 Bu,—b.

68 Bedin,—a.

69 Wawdodyn,—c.

70 Gwasgarawc,—a.

71 Ynghylchw,—e.

72 O,—c; i,—e.

73 Aduawg,—f.

74 Gwyth,—a, d, e, f, g.

75 Ystwyth,—a.

76 Bwyth adveillyawc,—

a.

77 Dyrlydei,—a, b, d, e,

f; dyslyddei,—g; der-

lyddei,—c.

78 Vedgryn,—a.

79 Mynyddawc,—a.

80 Neud,—a.

81 Diessic,—a.

82 No,—a, b, d, e, f, g;

na,—c.

83 Vron,—a.

84 Geinnyon,—a, d, e, f, g.

85 Wledic,—a.

86 Eisteddei,—a.

87 En,—a.

88 E,—a.

89 Adwenit,—a, d, f, g.

90 E,—a; i,—c.

91 Waewawr,—a, d, e, f, g.

92 Calch drei,—a, d, g;

calchdrei,—l; calch ei

vel calchdei,—e; calch

trei,—f.

93 Vyddinawr,—a.

94 Racvuan,—a, d, e, f, g.

95 I,—c.

96 Rhyngiawr,—c, e.

97 En dyd,—a.

98 Gwyth,—a, d, e, f, g.

99 Oed,—a.

100 E,—a; i,—c.

101 Gryssyei,—a.

102 Wyrd,—a.

103 En,—a. [g, l.

104 Trwm,—a, b, c, d, e, f,

105 Yg kyssevin,—a.

106 Rhoddes,—c.

107 Fin,—a, d, e, f, g.

108 Effyt,—a, d, e, f, g, l;

a phyt,—b, c.

109 I,—c.

110 Wrthyt,—b.

111 Elwry,—a, g; olwrw,

—c; y lwrw,—e, f.

112 Elfin,—a; elffin,—f.

113 Mae y llinell hon ar ol

y nesafl yn a, b, d, e, g.

114 Gway,—a.

115 Rieu,—a.

116 Ryvel,—a, f.

117 Eithinyon,—a, f, g;

eithinyon,—d.

118 Uoleit,—a, f, g; nol-

it,—l; noleit,—i; vol-

eit,—c, d. Mae y llin-

ell hon yn terfynu

pennill yn a, &c.

119 En,—a.

120 Yg kysseuin,—a.

121 Med yf kynted,—a.

122 Win,—a.

123 A,—c.

124 Rwg,—a.

125 Vyddin,—a. Nid yw y

ban cantlynol yn i, b, c.

Eithin yn¹ noleir² mur greit tarw trin³
Disgynsit yn⁴ trwm rac alawedd⁵ wyrein^{*}

Wyre llu llaes⁶ ysgwydawl
Ysgwytrwriw rac biw Beli bloeddawl⁷
Nar odduch⁸ gwyar ffin⁹ festiniawr¹⁰
An delut¹¹ cynllwytr¹² yar¹³ gynghorawr
Gorwyd gwareufrith¹⁴ un ytheurdorch-
awl¹⁵

Twrch goruc amot ymlaen¹⁶ ystre ystryw-
awl

Teilyngdeith¹⁷ gwrthiat¹⁸ gawr
An gelwit y¹⁹ nef bit achledawl²⁰
Emyt²¹ ef crennytr²² y²³ gat waewawr
Cat nannen²⁴ yra Elut²⁵ clotvawr²⁶
Ny²⁷ chynhennit na bei llu iddaw²⁸ llawr

Am drynni drylaw drylenn

Am lwys am ddiwwys²⁹ dywarchen

A³⁰ gwyddaw³¹ gwallt y³² benn³³

Y³⁴ am awyr³⁵ eryr Gwydien³⁶

Gwydduc³⁷ neus amuc ae³⁸ waen³⁹

Arduhat⁴⁰ diwyllyat y⁴¹ berchen

¹ Eithinyn, -a, d, f, g.

² Uoleit, -a, d, g; uolu, -l; oleit, -b, c, e.

³ Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.

⁴ En, -a.

⁵ Alauoed, -a, d, e, f, g, l; alaved, -b, c.

⁶ Lliaws, -f.

⁷ Bloedvawr, -a.

⁸ Nar od uch, -a, d, e, f, g; na rodduch, -c.

⁹ Fin, -a, d, e, f, g.

¹⁰ Festinyawr, -a.

¹¹ Delit, -a, b, d, f, g; delyd, -c; denlut vel delut, -e.

¹² Kynllwytr, -a.

¹³ Yr, -a, d, e, f, g.

¹⁴ Gwareufrith, -a, g; gwareuſrith, -b, c; gwareus rith, -d, l; gware rith, -f; nid yw rith yn e.

¹⁵ Rin ych eurdorchawr, -a; un yth eurdorchawg, -b, c; rin ych eurdorchawc, -d; unyth ych eurdorchawc, -e; rin eurdorchawr, -f; rin ych (unyth), -l. Nid yw y ban hon yn g.

¹⁶ Emlaen, -a.

¹⁷ Teilyngdeith, -a; teilingdeith, -d.

¹⁸ Gwrthiat, -a.

¹⁹ E, -a.

²⁰ Athledhawr, -a, d, f, g; athledawl, -l.

²¹ Y myt, -d.

²² Krennit, -a.

²³ E, -a.

²⁴ Catvannan, -a, d, g; cadvannau, -d; catvanneu (clotvannan),

-f; calvannan (catvannar), -l.

²⁵ Er adlut, -a, g; yr a elut, -b, c; er a dut, -d; yr a dut, -e; er a clat, -f.

²⁶ Clot vawr, -d, f.

²⁷ No, -a, c, f, g; ni, -c.

²⁸ Idaw, -a.

²⁹ Difiwys, -a.

³⁰ Am, -a, d, e, f, g.

³¹ Gwyddaw, -a.

³² E ar, -a, d, g; y ar, -b; i ar, -c; y vel i ar, -c.

³³ Iar e benn, -f.

³⁴ I, -d, f.

³⁵ Wyr, -a, d, f, g.

³⁶ Gwydien, -a.

³⁷ Gwydduc, -a, d.

³⁸ Ac, -a, d, e, g.

³⁹ Wayw, -a, d, g, l; vaew, -f.

⁴⁰ Ardullyat, -a; arddwiliad, -c.

⁴¹ I, -c. [-d.

⁴² Moryen, -a; morgen,

⁴³ Gwenwawt, -a, c, d, f.

⁴⁴ Nurdyn, -d, f. [g.

⁴⁵ Chyvrannv, -a.

⁴⁶ Eg weryd, -a, c, d, g; priv eg gweryd, -f.

⁴⁷ Annerth, -c; amnerth, -f.

⁴⁸ Amhen, -c.

⁴⁹ Trywyr, -a, b, d, e, f, g.

⁵⁰ Yr, -a, d, f, g.

⁵¹ Neu deheuec, -m.

⁵² Gwen, -a. Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.

⁵³ Am drynni, -a, b, c, d, e, f, g.

⁵⁴ Gweinydiawr, -a.

⁵⁵ Gweithyen, -a, d, e, f, g.

⁵⁶ En, -a.

Amuc Morien⁴² gwennawt⁴³

Murdyn⁴⁴ a chyvrannu⁴⁵ penn

Prif egweryd⁴⁶ ac an nerth⁴⁷ ac am hen⁴⁸

Tryvyr⁴⁹ er⁵⁰ bot bun Bratwenn

Deudec⁵¹ Gwenabwy vab Gwenn⁵²

Amdrynni⁵³ drylaw drylenn

Gweinydiawr⁵⁴ ysgwydawl yngweithen⁵⁵

Yn⁵⁶ aryal cledyal⁵⁷ am benn

Yn Lloegr⁵⁸ drychion⁵⁹ racdrychant⁶⁰ un-

benn⁶¹

A dalwy⁶² mwng bleidd⁶³ heb benn⁶⁴

Yn y⁶⁵ glaw⁶⁶ gnawt gwychnawt yn y⁶⁷

Gyvrang⁶⁸ gwyth⁶⁹ ag⁷⁰ asgen [Lenn

Trengis ni ddiengis⁷¹ Bratwenn⁷²

Eur ar⁷³ vur caer ysgwydiat⁷⁴

Aer cret y na chae⁷⁵ aevlodiat⁷⁶

Yn⁷⁷ ara ae⁷⁸ lyssur⁷⁹ ar gatwytr⁸⁰

Adar crwydryar⁸¹

Syll o virein⁸² neus adrawd⁸³ a vo mwyr⁸⁴

O ddanwynnyeit⁸⁵ llwy

Od amluch lliuanat⁸⁶

Yn awr⁸⁷ blygeint⁸⁸

Na bei cynhafal⁸⁹ cynheilw⁹⁰

ara (unara), l.

⁷⁹ Ai, -f.

⁷⁹ Leissyar, -a, d, g; leissyr (laurleissyar), -f.

⁸⁰ Argatwytr, -a, c, d, e, f, g.

⁸¹ Brwydryat, -a, f, g; crydryat, -b; crwydrad, -c; brwydryar, -d; crwydryar, al. crwydrad, -e.

⁸² Virein, -a.

⁸³ Adrawd, -a.

⁸⁴ Mae y ban yma yn dechreu d Neus adrawd, ar ol y ddau ganlynol, yn f.

⁸⁵ Ddamweinyeit, -a, b, c, d, e, g; ddamweiniad, -l. Nid yw y ban hon na'r ddau ganlyn yn i, b, c.

⁸⁶ Amluch lliuanat, -a; llwyad amluch lliuant, -l.

⁸⁷ Enawr, -a; yn llawr, -f; en awr, -g; nys adrawd a fo mwyr yn awr, -l.

⁸⁸ Blygeint, -e, f, l. Cysleir y pedair llinell hyn, gyda chwanegiad o un atynt yn a, neu yn hytrach ail adroddiad o ran o'r flaenaf, fel hyn: -

Syll o virein neus adrawd a vo mwyr. O ddamweinyeit llwy Od amluch lliuanat Neus adrawd a vo mwyr Enawr blygeint

⁸⁹ Kynhawel, -a, f, g; kynawel, -d.

⁹⁰ Kynheilweing, -a, d,

f, g; cynheilweint, -l. Mae hon yn terfynu pennill yn a, &c.

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Eur ar mur caerisguitat Dair caret na hair ar mlodiat Un S sara secisiar argounduit Adar bro uual polloid

* Disgynsit in trwm in alauoed dwyrem, -k.

Pan vuost i¹ cynnyvin² clot
 Yn amwyn tyuysen³ gortiro⁴
 O haedot diachor din drei⁵
 Oedd mynyt⁶ wrth olut⁷ ac cyrchei⁸
 Oedd diwas⁹ y vyddin¹⁰ ae i¹¹ cretei
 Ny elwit gwinwyt men na bei¹²
 Cyt¹³ bei kannawr¹⁴ yn un¹⁵ ty
 Atwen ovalon¹⁶ ceny¹⁷
 Pen y gwyr¹⁸ taibeing¹⁹ a dely
 Nyf wyf vynawc blin
 Ni ddialav²⁰ vy ordin²¹
 Ny chwarddaf²² y²³ chwerrthin
 Adan²⁴ draed²⁵ ronin
 Ystynnawo²⁶ yyg glin²⁷ a bundat y²⁸
 Yn y ty²⁹ deyerin³⁰
 Catuyn heyernin³¹
 Am benn vy³² deulin
 O ved o vuelin³³
 O Gattræth³⁴ wnin³⁵
 Mi a³⁶ na vi³⁷ Aneurin
 Ys gwyr Taliessin³⁸
 Oveg cyvrenhin³⁹
 Neu chenig⁴⁰ Ododin⁴¹
 Cyn⁴² gwawr dydd⁴³ dilin

Mirein uys adrawd a uo byv o dan guenneit
 Lai o dani lun luch liuanat
 Nys draut a uo bin in dit plemieit
 Na bei cinaual cynelueit,—k.
 Nys adrawd gododin
 In dit pleigbeit
 Na bei cynhaua citeluat,—k.

¹Di,—a, d, f, g.

²Kynnyvin,—a, d, f, g;
 cynnypin,—b, c; kyn-
 nissyn,—e

³Tywyssen,—a.

⁴Gordiro,—a.
⁵Mae y llinell hon yn
 ddwy yn a, d, f, g:—

O haedot en gelwit redrych gwyr not
 Oed dor diachor diachor din drei,—a, l.

O haeddod yn gelwir edrych (gelwid redrych) gwyr not
 Oedd drei dor (diachor oedd dor) din drei,—f.

Haedot (haeddod,—c; haedod,—e) diachor (ddiachor,—
 c) din dre (dre,—e) diachor diachor,—g.

⁶Mynut,—a.

⁷Wrtholut,—b.

⁸Kyrchei,—a.

⁹Dinas,—a, d, e, g; div-
 as (dinas)—f.

¹⁰E vedin,—a.

¹¹Ac i,—b, e.

¹²Mae y llinell hon yn
 terfynu pennill yn a,
 ac y mae'r tair llinell
 nesaf yn un pennill.

¹³Ket,—a, d, f, g.

¹⁴Cann wr,—a, d, e, f,
 g; kannwr,—b, c.

¹⁵En vn,—a.

¹⁶O valon,—b.

¹⁷Ken,—a.

¹⁸Pen gwyr,—a, d, e, f,
 g, l.

¹⁹Taibeing,—a, d, e, f, g.

²⁰Ny dialav,—a.

²¹Ban o f,—m. *Nid*
gw yn i, b, c, d.

²²Chwarddaf,—a.

²³I,—c.

²⁴A dan,—a, c, d, e, f,
 g.

²⁵Droet,—a, d, f, g, l.

²⁶Ystynnawc,—a.

²⁷Fy nglin,—c; vig glin,
 —l.

²⁸Bun ddad,—c. *Nid*
gw a bundat y mewen
un ffurf yn d, f, g.

²⁹Eu ty,—a, d, e, f, g.

³⁰Deyerin,—a.

³¹Cadwyn heyernyn,—a;
 catuyn heyernin,—l.

³²Vyn,—a, d, e, f, g.

³³Ban o f,—m. *Nid*
gw yn i, b, c, d.

³⁴Gattræth,—a.

³⁵Neu werin,—m; werin,
 a, d, e, g. *Nid gw y*
linell hon yn f.

³⁶Mi na,—a, d, f, g; a
 wna,—c, e.

³⁷I,—e.

³⁸Talyessin,—a.

³⁹Kywrenhin,—a, f, g;
 vel cyfrennin,—e.

⁴⁰Chynig,—c; chenig,—
 l.

⁴¹E ododin,—a, d, f, g.
Nid gw e yn y lleill.

⁴²Kynn.—a.

Goroled⁴⁴ Gogledd⁴⁵ gwr ae gorug⁴⁶
 Lary vron⁴⁷ haeladon⁴⁸ ny yssyllut⁴⁹
 Nyt ymda⁵⁰ daear nyt yon duc mam⁵¹
 Mir⁵² eirian⁵³ gadarn haearn gaduc
 O nerth y cleddyf⁵⁴ clae⁵⁵ hamuc
 O garchar anwar⁵⁶ daear ym⁵⁷ duc
 O gyvle anghau o anghar dut
 Ceneu⁵⁸ vab Llywarch dihafarch drut⁵⁹
 Nyt ef borthor⁶⁰ gwarth gorsedd
 Senyllt ai⁶¹ Lestri lawn medd⁶²
 Goddolevi⁶³ gledddyf⁶⁴ y⁶⁵ garedd
 Goddolevi⁶⁶ lemenei⁶⁷ y⁶⁸ ryvel⁶⁹ dyphorth⁷⁰
 Seil yn muyssaur⁷¹ o⁷² freych⁷³
 Rac byddin⁷⁴ Ododin⁷⁵ a Brennych⁷⁶
 Gnawt yn y⁷⁷ neuadd⁷⁸ fyth⁷⁹ meirch
 Gwyar a gwrwmseirch
 Ceyng y el⁸⁰ hirvell oe law
 Ac yn⁸¹ elydd⁸² brysyiaw⁸³
 Gwen ac ymhyrddwen hyrddbleit⁸⁴
 Diserch⁸⁵ a serch ar tro⁸⁶
 Gwyr nyt oedyn drych draet⁸⁷ fo⁸⁸
 Heilin⁸⁹ achubyat pob bro
 Llech Leucu⁹⁰ tud leu⁹¹ leudvre
 Gododin⁹² ystre

⁴³Dyd,—a. *Mae y ban*
hwn yn terfynu pen-
nill yn a, &c.

⁴⁴Gwroled,—c, e.

⁴⁵Gogledd,—a.

⁴⁶Goruc,—a.

⁴⁷Llary vronn,—a.

⁴⁸Haelad,—b; haela

don,—f.

⁴⁹Essyllut,—a; yssylluc,

—f.

⁵⁰Emda,—a; am dda,

—c.

⁵¹Nytemduc,—a, d, e, g,
 l; nid ion ddug,—c;
 nid ymdug mam,—f.
Rhoddir mam yn ne-
chreu y ban nesaf
mewn amryw o'r copi-
au, ac felly cedwir y
brifodl.

⁵²Mor,—a, d, e, f, g.

⁵³Eirian,—a.

⁵⁴Cleddyf,—a.

⁵⁵E,—a; ei,—c.

⁵⁶Anwar,—a, d, f, g.

⁵⁷En,—a; ym vel im,

—e.

⁵⁸Keneu,—a.

Goddolei lemenei e ryvel

Dyfforthsei llynwysawr oe vreych.

Yn f fel hyn:—

Goddolei lemenei (lemenei) o ryvel dyphorthsei Cynnwys-
 awr oe freych.

⁷⁴Bedin,—a; bydin,—l.

⁷⁵Gwawdodyn,—c.

⁷⁶Brennych,—l.

⁷⁷Ene,—a, d, e, f, g; yn

⁷⁸Neuad,—a, l. [e,—l.

⁷⁹Vyth,—a, l.

⁸⁰Keingyell,—a, b, c, d,
 e, f, g.

⁸¹En,—a.

⁸²Elyd,—a.

⁸³Bryssyaw,—a.

⁸⁴Ymhyrdwen hyrd-

⁵⁹Terfyna y ban hwn
 bennill yn y rhan fwy-
 af o'r copiau.

⁶⁰Borthi,—a, b, c, d, e,
 f, g, l.

⁶¹Ae,—a, d, e, f, g.

⁶²Liawn med,—a.

⁶³Goddolei,—a, d, f, g, l.

⁶⁴I gleddy,—f; gledyf,
 —a, l.

⁶⁵I,—c, f.

⁶⁶Goddolei,—a, d, f, g, l.

⁶⁷Lemein,—a, d, g, l;
 lemein (lemenei)—f.

⁶⁸E,—a, l; o,—c, e, f.

⁶⁹Ryvel,—a, l. *Mae'r*
gair hwn yn terfynu'r
linell yn a, d, f, a'r
gair nesaf yn dechreu
y llinell ganlynol.

⁷⁰Dyfforthsei,—a, g; dy-
 phorthsei,—d, f, l.

⁷¹Lynwysawr,—a, d, g,
 l; yn mwysawc,—e;

cynnwysawr,—f.

⁷²Oe,—a, d, f, g, l.

⁷³Vreych,—a; vreich,—
 l. *Saif y ddwy llinell*
faenorol yn a fel hyn:

bleit,—a.

⁸⁵Disserch,—a.

⁸⁶Artro,—d.

⁸⁷Drychdraet,—d.

⁸⁸Dro,—b, c; ffo,—d.

⁸⁹Heilyn,—a. *Mae y*
linell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.

⁹⁰Leutu,—a, d, f, g; leu-
 eu,—b, c; leuta,—l.

⁹¹Nid gw yn d, f, g.

⁹²Gwawdodyn,—c.

Ystre ragno ar y angat¹
 Anghat gynghor i² leuver³ cat
 Cangen⁴ Gaerwys Ceny⁵ duliwys⁶
 Tymor tymhestyl⁷ Tymhestyl dymmor
 Y⁸ beri rhestr rhac rhiallu⁹
 O dindovyt¹⁰ yn dyvu wyt yn dy uovu¹¹
 Dwys ut¹² uodyn¹³ Llym yt wenyn
 Llwyrr genyn llu ysgwyt rygyn¹⁴
 Rac tarw trin y dal vriw¹⁵ vu^{*}
 Er cryn¹⁶ y¹⁷ alon ar af¹⁸
 Er¹⁹ y Brwydrin trin trachwar²⁰
 Cwr y van ceirw²¹
 Am gwr y van carw²²
 Byssed brych briuant²³ barr²⁴
 Am bwyll am Rhodri²⁵ am Rychwardd²⁶
 Ys broys²⁷ brys treulyaut Rhys²⁸
 Yn rhin drec²⁹ ny³⁰ hu³¹ ny gaffo y³²
 neges³³
 Nyt anghwy³⁴ o vanny³⁵ oddiwes³⁶
 Ny mat uanpuyt ysguyt³⁷
 Ar grymal³⁸ carnuyt³⁹
 Ny mat ddodes⁴⁰ y⁴¹ vorddwyt⁴²

¹ Anghat,—a. *Ban o f, m. Nid ydyw y ban ym i, b, c.*
² E,—a, d, e, f, g.
³ Leuver,—a.
⁴ Cangen,—b, c.
⁵ Keul,—a, d, g; cewi,—l; ceuy,—f.
⁶ Drillywys,—a, d, g; drillwys,—f; drillywys,—l.
⁷ Nid ydyw y ddau air hyn ym c.
⁸ I,—c; i et y,—e.
⁹ Restyr rac rhiallu,—a.
¹⁰ O dindwytt,—a, d, f, g; odindovyt,—b, c, e.
¹¹ Dy wovu,—a, e, g; dy uosu,—b; dywo dyvu,—d; dyuovu,—f. *Nid*
 Am bywll (am,—a) disteir am distar,—f.
 Yn ol i fel hyn :—
 Am bywll am distoir am distard.
Nid ydyw ym i, b, c, d.
²⁵ Am rodic,—a, l; Rhodie,—f.
²⁶ Rychward,—a; rychwedd,—b, c.
²⁷ Ys bro ys,—a, d, f, g, l; ysbroys,—c.
²⁸ Treulyawt ys,—a, l.
²⁹ En riwdrec,—a, d, g.
 Ys bro ys brys treilyawt rys en riwdrec
 Ny hu wy ny gaffo e neges
³⁴ Amghwy,—l.
³⁵ A wanny,—a, d, g, l; o vanny vel o fan,—e; a wa mvy,—f.
³⁶ Oddiwe,—a. *Mae y llinell hon ym terfynu pennill ym y lleill.*
^{*} Lech leud ud tut leu ure
 Gododin stre stre
 Ancat ancet cyngor cyngor
 Temestyl trameryn lestyr trameryn
 O dindwytt en dywv (dyowu,—i)
 Scuyt grugyn irac taryf trun tal triw (briw,—i)
 bu,—k.

Ar vreichir mein llwytt⁴³
 Gell y baladr⁴⁴ gell
 Gellach⁴⁵ o bell⁴⁶
 Y mae dy wr yn y⁴⁷ gell
 Yn enoi angell bwch⁴⁸
 Budd⁴⁹ oe law⁵⁰ yddaw⁵¹ poet ymbell⁵²
 Da y daeth⁵³ Adonwy atwen⁵⁴
 Ym a dawssyt⁵⁵ wen⁵⁶ heli Bratwen
 Gwnelut leadut⁵⁷ llosgut no Morien⁵⁸
 Ny naeth⁵⁹ wnelut
 Ny ddelyeist⁶⁰ nac eithaf na chynghor⁶¹
 Ysgwn drein⁶² dibennor
 Ny weleist⁶³ y morchuyd⁶⁴ mawr marchogion⁶⁵
 Ny leddin⁶⁶ my⁶⁷ roddin⁶⁸ nawdd⁶⁹ y Saeson^{*}

Gododin⁷⁰ gomynaf⁷¹ dy blegyt
 Tyno⁷² eu dra thrinnein⁷³ drinnessyt⁷⁴
 Gwas chwant y⁷⁵ ariant heb⁷⁶ ymwytt⁷⁷
 O gysul⁷⁸ mab dwyre⁷⁹ dy wrhyt
 Nyd oedd⁸⁰ gynghor uann⁸¹
 Uael⁸² rac lan⁸³ Veithin

⁴³ Mein-llwytt,—a. *Nid yw y pum llinell ganlynol ym c.*
⁴⁴ E baladr,—a.
⁴⁵ E,—a, c, d, e, f, g.
⁴⁶ Obell,—a, c, d, e, g; y obell,—f.
⁴⁷ Ene,—a, c, d, f, g.
⁴⁸ Bwch aut hwch,—b; hwch,—e.
 Y mae dy wr ené gell
 Yn enoi angell
 Bwch bud oe law idaw
 Poet ymbell angell

Ac y mae'r llinell hon ym terfynu pennill.
⁵³ Doeth,—a, d, e, f, g. *Nid yw'r pennill yma ym c.*
⁵⁴ At wen,—a.
⁵⁵ Ym adawssut,—a, c, d, f, g, l; ym adawssyt,—e.
⁵⁶ Wenn,—a.
⁵⁷ Lladut,—a, b, c, d, e, f, g, l.
⁵⁸ Morien,—a.
⁵⁹ Waeth,—a, c, d, g; vaeth,—e; waeth (vaeth),—f.
⁶⁰ Delyeist,—a.
⁶¹ Chynhor,—a, c, d, e, f, g.
⁶² Drem,—a, c, d, f, g.
⁶³ E,—a.
⁶⁴ Morchuyd,—a; ymorchuyd,—l.
⁶⁵ Marchogyon,—a.
⁶⁶ Wynedin,—a, c, g; wy nedin,—d, f.
⁶⁷ Ny,—b, d, ni (na),—l.
⁶⁸ Rodin,—a.
⁶⁹ Nawd,—a.
⁷⁰ Gwawdodyn,—c.
⁷¹ Gofynaf,—e.
⁷² Tynoeu,—a; ty noeu,—b.
⁷³ Thrumein,—a, d, f, g; thrinyein,—b, c; thrinyein,—e.
⁷⁴ Drum essayth,—a, d, g. Tynoeu tra thrumein drum essayth,—f.
⁷⁵ I,—c.
⁷⁶ Hem,—g.
⁷⁷ Enwytt,—a, d, f, g, l.
⁷⁸ Gussyl,—a; gyssu,—d.
⁷⁹ Dwywei,—a, d, g, l; dwywe,—f.
⁸⁰ Nyd oed,—a; nid ced,—f.
⁸¹ Gynghorwann,—a, d, f, g; ynghoruan,—b; gynghorwan,—c; gynghorfan,—e.
⁸² Waele,—a; haeli,—e. *Nid yw e ym i, b, c, e.*
⁸³ Tan,—a, d, e, f, g.

^{*} Da dyvot adonwy adonwy am adawssut
 A wnelei wratwen gwnelut lledut llosgut
 Ny chetweist nac eithaf na chynnor (chynghor,—i)
 Ysgwn tref dy beuwl (bennel,—i) ni weleis or mor
 Bwyr mor marchauc a vei waeth no odgur,—k.

O lychwr y¹ lychwr luthbin²
 Luchdor y³ borffor⁴ beryerin⁵
 Lladd gnaws⁶ gwan maws mur⁷ trin
 Anys garat⁸ vu⁹ ynat¹⁰ ac Aneurin¹¹
 Cywyrein cetwyr¹² cynrennin¹³
 Y¹⁴ Gattræth gwerin ffraeth¹⁵ fysgiolion¹⁶
 Gwerth medd¹⁷ ygcyntedd¹⁸ a gwirawt win
 Heessit y¹⁹ Lavnawr rhwng²⁰ dwy vyddin²¹
 Ardderchawc²² varchawc rac Gododin²³
 Eith iuy²⁴ voleit²⁵ mur greit²⁶ tarw trin²⁷
 Cywyrein cetwyr²⁸ cynrenhin²⁹
 Gwlat atvet³⁰ gochlywer³¹ eu³² dilin³³
 Dy goglawd³⁴ tonn beuyr³⁵ beryerin
 Men³⁶ ydynt³⁷ eiliassaf³⁸ elein
 O brei³⁹ vrych ny uelych⁴⁰ Ueyelin⁴¹
 Ny chemyd⁴² haedud⁴³ a Gorddin⁴⁴
 Ny phyrth meyl⁴⁵ moryal eu dilin
 Lavn⁴⁶ durawt⁴⁷ barawt y⁴⁸ uaeth lin⁴⁹
 Cywyrein cetwyr cywrenhin⁵⁰
 Gwlat atvel gochlyuer⁵¹ eu dilin⁵²
 Ef laddawdd⁵³ a chymawn⁵⁴ a llain
 A charneddawl⁵⁵ tra gogyhne⁵⁶ gwyr trin⁵⁷
 Cywrein⁵⁸ cetwyr⁵⁹ cyvaruuant⁶⁰
 Ygyt⁶¹ yn unvryt⁶² yt gychassant
 Byr⁶³ eu hoedyl, hir eu hoet ar eu carant

- ¹ I,—c.
² Lluh bin,—a, d, g;
 luthbin,—b; lwthlin,
 —c; lwch bin,—f.
³ I,—c.
⁴ Borfor,—a; borfor,—g.
⁵ Beryenin,—d.
⁶ Gnaws,—a, d, f, g, l;
 graws,—e.
⁷ Gwyr,—d.
⁸ Anysgarat,—a.
⁹ Ac vu,—a, e, g; ac un,
 —d, f, l. *Nid yw ac*
yn i,—b, c.
¹⁰ Y nat,—a, d, g; yn
 ad,—c; y nad,—f.
¹¹ *Nid yw ac yn g; mae y*
llinell hon yn terfynu
pennill yn y copiau
ercill.
¹² Kywyrein Ketwyr,—a.
¹³ Kywrennin,—a, d, f, g.
¹⁴ I,—c.
¹⁵ Fraeth,—a.
¹⁶ Fysgyolin,—a; wysg-
 iolin,—c.
¹⁷ Med,—a.
¹⁸ Yg kynted,—a.
¹⁹ Heyessit e,—a.
²⁰ Rwnng,—a.
²¹ Vedin,—a.
²² Arderchawc,—a.
²³ Gwawdodin,—c.
²⁴ Eithiny,—a, d, e, g,
 l; eithiwyn,—b; eith-
 in yn,—c, f.
²⁵ Uoleit,—d; noleit,—f.
²⁶ Murgreit,—a, d, e, g.
²⁷ *Mae'r llinell hon yn terfynu*
pennill yn y lleill.
²⁸ Kywyrein Ketwyr,—a.
²⁹ Kywrenhin,—a, d, f,
 g; cywrenhin, l.
³⁰ Atvel,—a, d, f, g, l;
 atuet,—b; adued,—c.

- ³¹ Gochlywer,—a, f.
³² Ei,—b.
³³ Dilyn,—d; *y mae ar-*
wydd coll rhwng y gair
hwn a'r nesaf yn g.
³⁴ Dygoglawd,—a, d, e, f,
 g.
³⁵ Tonn beuyr,—a.
³⁶ Mein,—b, c.
³⁷ Yd ynt,—a, d, e, f, g.
³⁸ Eiliassaf,—a; helies-
 synt,—c; heliesynt
 eiliassaf,—d; eliasaf,
 —e.
³⁹ Bei,—c.
⁴⁰ Welych,—a.
⁴¹ Weyelin,—a, d, f, g;
 lleuelin,—b, c, e, f; wey-
 elin,—l.
⁴² Chenyt,—b, c, e.
⁴³ Haed ud,—a, d, f.
⁴⁴ Gorddin,—a.
⁴⁵ Meryl,—a.
⁴⁶ Lavyr,—a; dawn,—e.
⁴⁷ Durat,—d.
⁴⁸ I,—c.
⁴⁹ Waetlin,—a, c, d, e, f,
 g, l. *Y mae'r llinell*
hon yn terfynu pennill
yn a, b, c, e, f, g; yn
d, y mae'r ddwy linell
olaf o'r pennill canlyn-
ol wedi eu ehwanegu
at y pennill hwn.
⁵⁰ Kywyrein ketwyr ky-
 wrenhin,—a.
⁵¹ Gochlywer,—a.
⁵² *Dau fan o f,—m.*
Nid yw'r ddwy linell
hyn yn i, b, c, d.
⁵³ Lladawd,—a; lladd-
 awdd,—l.
⁵⁴ Cham mawn,—c, e.
⁵⁵ Charneddawl,—a.
⁵⁶ Gogyhwc,—a, d, g;

Seith gymeint o Loegrwys a laddassant⁶⁴
 O gyurysed⁶⁵ Guraged⁶⁶ guych⁶⁷ a unaeth-
 ant⁶⁸

Llawer mam ae deigyrr ar⁶⁹ ei⁷⁰ hamrant⁷¹
 Ny wnaethpwyd neuadd⁷² mor ddianaf⁷³
 Lew mor hael baran llew llwybr⁷⁴ muyaf⁷⁵
 A Chynon lary vronn⁷⁶ a don⁷⁷ deccaf
 Dinas y dias ar led⁷⁸ eithaf
 Dor anghor byddin⁷⁹ budd⁸⁰ eilyassaf
 Er⁸¹ sawl a welais ac a welaf⁸²
 Ymyt⁸³ yn ymdduyn⁸⁴ aryf gryt guryt
 Guryaf⁸⁵
 Ef laddei oswydd a llafn llymmaf⁸⁶
 Mal brwyn⁸⁷ yt gwyddynt⁸⁸ rac y⁸⁹ adaf
 Mab Clytno⁹⁰ clothir⁹¹ canaf y ty⁹²
 Or clot heb or heb⁹³ eithaf⁹⁴
 O winveith a meddveith⁹⁵ dygoddolyn⁹⁶
 Gwn leith⁹⁷ mam Hwrreith Eidol ynial⁹⁸
 Ermygei racvre⁹⁹
 Rac bron Buddugre¹⁰⁰
 Breein¹⁰¹ dwyre
 Wybr¹⁰² ysgynnyal
 Cynrein¹⁰³ yn cynydaw¹⁰⁴
 Val glas heid¹⁰⁵ arnaw
 Heb gilyaw¹⁰⁶ gyhaval¹⁰⁷

- gogyhwc,—e; gogyhwe*
(gogyhwo),—f.
⁵⁷ *Mae y ban hwn yn terfynu*
pennill yn y copi-
au ereill, oddi gerth d.
⁵⁸ Kywyrein,—a, d, e, f,
⁵⁹ Ketwyr,—a. [g.
⁶⁰ Hyuaruuant,—a, e, f, g.
⁶¹ Y gyt,—a, d, f, g; yg-
 cyt,—b; ynghyd,—c,
 e.
⁶² Un vryt,—a, d, e, f, g.
⁶³ Byrr,—a.
⁶⁴ Ladassant,—a.
⁶⁵ Gyrrysed,—a, d, f,
 g; gywrysed,—b, c, e.
⁶⁶ Gwaged,—a.
⁶⁷ Gwyth,—a, d, f, g, l.
⁶⁸ Wnaethant,—a.
⁶⁹ *Nid yw yr yma yn d.*
⁷⁰ E,—a, c, f, g.
⁷¹ *Mae y llinell hon yn*
terfynu pennill yn y
lleill.
⁷² Neuad,—a.
⁷³ Dianaf,—a.
⁷⁴ Llwybyrr,—a.
⁷⁵ Wvwyth,—a, d, f;
 vwythaf,—g.

- ⁷⁶ Laryvronn,—a.
⁷⁷ Adon,—a, d, f, g, l;
 ar don,—c.
⁷⁸ Lled,—a.
⁷⁹ Angor bedin,—a.
⁸⁰ Bud,—a. *Nid ydyr*
gair hwn yn b.
⁸¹ Or,—a, d, f, g.
⁸² Welav,—a.
⁸³ Ymmud,—c; y mut,
 —d.
⁸⁴ En emdwyn,—a; yn
 dwyn,—e.
⁸⁵ Gwryt gwryaf,—a.
⁸⁶ *Ef lladei oswyd a llavyn*
llymaf,—a.
⁸⁷ O brwyn,—b.
⁸⁸ Gwydynt,—a.
⁸⁹ I,—c.
⁹⁰ Klytno,—a.
⁹¹ Clot hir,—a, b, c, d, e,
 f, g, l.
⁹² I ti,—e.
⁹³ Oreb,—e.
⁹⁴ Ertheiaf,—e. *Y mae'r*
ban hwn yn terfynu
pennill yn y lleill.
Trefnir y ddau fan
olaf yn a fel hyn:—

Mab klytno clot hir canaf
 Y ty or clot heb or heb eithaf.

- ⁹⁵ Medweith,—a, d, e, f, g.
⁹⁶ Dygododyn,—a, b, d, f,
 g; dygodd o lyn,—c.
⁹⁷ Gwnlleith,—a, d, f, g, l.

O winveith a medweith
 Dygododyn gwnlleith
 Mam hwreith
 Eidol enyal.

- ⁹⁹ Rac vre,—a, e, f, g.
¹⁰⁰ Bronn budugre,—a.
¹⁰¹ Brein,—b, c.
¹⁰² Wybyrr,—a.
¹⁰³ Kynrein,—a.

- ¹⁰⁴ Kwyaw,—a, d, f, g.
¹⁰⁵ Glasheid,—c.
¹⁰⁶ Giliaw,—a.
¹⁰⁷ Gyhual,—a.

Synwyr¹ ystwyr ystemet²

Yar³ neilyon⁴ guebyl⁵

Ac arddemyl gleddval⁶

Blaen anwyr⁷ anhun⁸

Hedin⁹ ar¹⁰ dihun

Mam¹¹ Reiddyn¹² rwyf trydar¹³

O winveith a meddvaeth¹⁴ ydd¹⁵ aethant

Yr¹⁶ gynhen¹⁷ llurygogyon

Nis¹⁸ gwn leith lletcynt¹⁹

Cyn lwydded²⁰ eu leas dyddarvu²¹

Rac Cattraeth²² oedd²³ ffraeth²⁴ eu llu

O osgorodd²⁵ uynyddawr²⁶ vawr²⁷ dru

O drychant namyn²⁸ un gwr ny ddyvu²⁹

O winveith³⁰ a meddveith³¹ yt gryssiasant³²

Gwyr yn rheit³³ moleit eneit dichwant

Gloyw ddull³⁴ y³⁵ am drulyt³⁶ gytvaethant³⁷

Gwin a mel³⁸ a mal³⁹ a muesant⁴⁰

O osgorodd⁴¹ vynyddawc⁴² am⁴³ duy⁴⁴ atvyl-
iawr⁴⁵

A rhwyf⁴⁶ a golleis am⁴⁷ gwir garant

O drychant rhiallu⁴⁸ yt gryssiasant⁴⁹ Gat-
traeth⁵⁰

¹ Synnwyr, —a.

² Ystemel, —a, d, e, f, g;
ystymeid, —c.

³ Y ar, —a, d, e, f, g; yr,
—c.

⁴ Weillyon, —a, d, f, g.

⁵ Gwebyl, —a; gwevyl,
—b, c.

⁶ Ardemyl gledyual, —a.

⁷ Ancwyn, —a, b, c, d, e,
f, g, l.

⁸ Nid yw'r gair hwn yn d.

⁹ Hediw, —a, f, g.

¹⁰ An, —a, d, f, g.

¹¹ Nam, —f.

¹² Reidun, —a, b, c, d, e,
f, g.

¹³ Y mae'r llinell hon yn
terfynu pennill yn y
lleill.

¹⁴ Medweith, —a, d, f, g.

¹⁵ Yd, —a, b, d, e, f, g.

¹⁶ E, —a, l; i, —c.

¹⁷ Genhyn, —a, b, d, f, g, l.

¹⁸ Nys, —a.

¹⁹ Lletkynt, —a.

²⁰ Llwyded, —a.

²¹ Llaes dydaruu, —a.

²² Cattraeth, —a.

²³ Oed, —a.

²⁴ Fraeth, —a.

²⁵ Osgord, —a.

²⁶ Vynyddawc, —a, d, f, g.

²⁷ Wawr, —a, e, f, g.

²⁸ Namyn, —a.

²⁹ Nid dyvu, —a. Mae y
linell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.

³⁰ Winveith, —e.

O drychan rhiallu yt gryssyasant

Gattraeth tru namyn vn gwr nyt atcorsant

³⁴ Hv bydei, —a.

³⁵ Yg kywyrein, —a, d, g;
yg cywyrein, —l; yng-
hywein, —f.

³⁶ Mal, —a, d, e, f, g.

³⁷ I, —a.

³⁸ E hu, —a, d, g; echu,
—b; echw, —c, f.

³¹ Medveith, —a; med-
weith, —e.

³² Gryssyasant, —a.

³³ En reit, —a.

³⁴ Dull, —a.

³⁵ I, —c.

³⁶ Drullyt, —a, d, e, f, g, l.

³⁷ Gyvaethant, —g; gyt
vaethant, —l.

³⁸ Med, —a, d, f, g.

³⁹ Amall, —a, d, f, g, l; a
mal aral, —e.

⁴⁰ A amuscant, —a, e, l;
amwesant, —b, c, f; a
gryssiant, —d; a am-
uscant, —g; neu Gwin
a medd a mal amwes-
ant, —m.

⁴¹ Osgord, —a.

⁴² Vynyddawc, —a, c, d, f,
g; vynyddawr, —b, c, e.

⁴³ Au (an), —f; an, —l.

⁴⁴ Dwyf, —a, d, f, g, l;
dwy, —b, c, e.

⁴⁵ Atveillyawc, —a, d, g;
atveillyawc, —f; ad-
veillyawc, —l.

⁴⁶ Rwyf, —a.

⁴⁷ Om, —a, d, e, f, g.

⁴⁸ Drychan rhiallu, —a.

⁴⁹ Gryssyasant, —e.

⁵⁰ Gattraeth, —a.

⁵¹ Namen vn, —a.

⁵² Nid yw'r gair hwn yn d.

⁵³ Atcorsant, —d. Mae
y llinell hon yn terfynu
pennill yn y lleill. Fel
hyn y mae hon a'r
flocorol yn a:—

Tru namyn un⁵¹ gwr⁵² nyt atcorsant⁵³

Hu byddei⁵⁴ ygcyvrein⁵⁵ present mab⁵⁶ pel

Ar y⁵⁷ ehu⁵⁸ beddei⁵⁹ yn y⁶⁰ vei⁶¹ atre

Hut amuc⁶² Ododin⁶³ o win a medd⁶⁴

Yn⁶⁵ dieding⁶⁶ yn gystryng⁶⁷ ystre

Ac Adan cadvannan⁶⁸ cochre,

Veirch marchawc goddrud⁶⁹ y more⁷⁰

Angor deur⁷¹ daen

Sarph seri raen

Sengi uymgaen⁷² ymlaen byddin⁷³ *

Ayth⁷⁴ arunyawl⁷⁵ drussyat⁷⁶ dreissyawr⁷⁷

Sengi uanenawr⁷⁸

Yn dydd⁷⁹ cadwynawr⁸⁰

Ygelawdd⁸¹ gwernin

Eil nedie⁸² nar⁸³

Neus duc drwy var

Gwledd⁸⁴ y⁸⁵ adar

Drydar⁸⁶ drin

Cywir⁸⁷ yth elwir enwir⁸⁸ weithret⁸⁹

Rhagan⁹⁰ rhwyuyadwr⁹¹ mur catuile⁹²

Merin a Madyen⁹³ mat yth anet†

Ar dyledawr⁹⁴ canu cyman⁹⁵ caffat⁹⁶

⁶³ Wawdodyn, —c, e.

⁶⁴ Med, —a.

⁶⁵ En, —a.

⁶⁶ Diedin, —c; ddiedin, —

e.

Hut amuc ododin

O win a med en dieding

Yng ystryng ystre

⁶⁷ Yng ystryng, —a; yn
ystryng, —l. *Trefnir*
y ddwy linell uchod fel
hyn yn a:—

⁶⁸ Gadvannan, —a; cat-
vannau, —e.

⁶⁹ Godrud, —a.

⁷⁰ E more, —a, b, f, g;
ym more, —c; emore,
—d; y more vel ym
more, —e. *Mae'r ban*
hwn yn terfynu pennill

⁷¹ Dewr, —a.

⁷² Wryngaen, —a; uym
gaen, —b, c.

⁷³ Emlaen bedin, —a. *Y*
mae y llinell yn ddwy
yn a, er mwyn y brif-
odl:—

⁷⁴ Arth, —a, d, f, g; ath,
—c; aeth vel ath, —e.

⁷⁵ I arwynawl, —a.

⁷⁶ Drussyawr, —a, f, g;
drwsiad, —c, e.

⁷⁷ Dreissyawr, —a.

⁷⁸ Waewawr, —a, d, g;
vaenawr, —b, c, e;
waywawr, —f.

⁷⁹ En dyd, —a.

⁸⁰ Cadyawr, —a, d, g;
cadiawr, —f.

⁸¹ Yg clawd, —a.

⁸² Redie, —b, c, e.

⁸³ Na'r, —c; yn ar, —e.

⁸⁴ Gwled, —a.

⁸⁵ I, —c.

⁸⁶ O drydar, —a, d, f, g.
Nid yw o ym y lleill.

⁸⁷ Kywir, —a; gwir, —c.

⁸⁸ Oth enwir, —a, d, f, g.

* Angor deur dain

Sarff sawfy graen

Anysgoget (anysgoc, —i) vaen blaen bedin, —k.

† Enwir yth elwir oth gywir (al. guir) weithret (al.

Enwir yth elwir gywir (al. oth gywir) weithret

Rector rwyvyadur (al. lliadur, al. cindir) mur

pob kiwet (al. uivet, al. kyvyeith)

Meryn mab madyeith mat yth anet, —k.

ym y lleill.

⁷¹ Dewr, —a.

⁷² Wryngaen, —a; uym
gaen, —b, c.

⁷³ Emlaen bedin, —a. *Y*
mae y llinell yn ddwy
yn a, er mwyn y brif-
odl:—

⁷⁴ Arth, —a, d, f, g; ath,
—c; aeth vel ath, —e.

⁷⁵ I arwynawl, —a.

⁷⁶ Drussyawr, —a, f, g;
drwsiad, —c, e.

⁷⁷ Dreissyawr, —a.

⁷⁸ Waewawr, —a, d, g;
vaenawr, —b, c, e;
waywawr, —f.

⁷⁹ En dyd, —a.

⁸⁰ Cadyawr, —a, d, g;
cadiawr, —f.

⁸¹ Yg clawd, —a.

⁸² Redie, —b, c, e.

⁸³ Na'r, —c; yn ar, —e.

⁸⁴ Gwled, —a.

⁸⁵ I, —c.

⁸⁶ O drydar, —a, d, f, g.
Nid yw o ym y lleill.

⁸⁷ Kywir, —a; gwir, —c.

⁸⁸ Oth enwir, —a, d, f, g.

* Angor deur dain

Sarff sawfy graen

Anysgoget (anysgoc, —i) vaen blaen bedin, —k.

† Enwir yth elwir oth gywir (al. guir) weithret (al.

Enwir yth elwir gywir (al. oth gywir) weithret

Rector rwyvyadur (al. lliadur, al. cindir) mur

pob kiwet (al. uivet, al. kyvyeith)

Meryn mab madyeith mat yth anet, —k.

Cetwyr am Gattræth a wnaeth brythret¹
 Brith² a uyar³ sathar sanget
 Sengi uit⁴ Gwynedd⁵ bual am dalmedd⁶
 A chalanedd⁷ cyuuringet⁸
 Nyf⁹ ardrawdd¹⁰ cibno cet¹¹
 Bei cymun¹² cein¹³ daeret¹⁴
 Wedy cyffro cat¹⁵ *

Ardyledawc canu cyman¹⁶ o vri¹⁷
 Twrf tan a tharan a rhyuerthi
 Gwrhyt ardderchawc marchawc¹⁸ mysgi
 Rudd vedel¹⁹ rhyvel a eidduni²⁰
 Gwr gwneid²¹ divuddiawc²² dimyngyei²³
 Y gat or²⁴ meint gwlat yt y clywi²⁵
 Ae²⁶ ysgwyd²⁷ ar y ysgwydd²⁸ hut a roli²⁹
 Llaen³⁰ mal gwin gloew o wydr lestri³¹
 Ariant³² am yvet³³ eur dylyi
 Gwinvaeth oedd³⁴ vaetnerth³⁵ Lyuri³⁶

Ardyledawc canu clær orchyrdon³⁷
 A gwedy dyrraith³⁸ dyleinw afon³⁹
 Dimcones⁴⁰ loveln ben⁴¹ eryron

- ¹ Ketwyr am gatraeth a wnaeth brithret, —a.
² Brithwy, —a, d, g, l.
³ Wyar, —a, b, c, d, e, f, g, l.
⁴ Sengi wit, —a; seng-iwyd, —c, e.
⁵ Gwned, —a, d, f, g, l.
⁶ Dal med, —a, b, c, d, f, g.
⁷ Chalaned, —a.
⁸ Kyuurynged, —a, d, f, g; cyuuringet, —b; cywiringed, —c; kyuirynged, al. cyfringed, —e; cyvirynged, —l.
⁹ Ni, —b.

Sengi wit gwneid bual am dal med
 A chalaned kyuurynged
 Nyf ardraw kibno wede kyffro
 Ket bei cymun keui dayret.

- ¹⁰ Adrawd, —a, b, c, d, e, f, g.
¹¹ Kibno wede kyffro ket, —a, d, g; Ni adrawd cibno wedi cyffro cad ced, —f; Wedi cyffro cat cyt bei cymun cein dayret, —l. [—c.
¹² Kymun, —a; cymain,
¹³ Keui, —a; ceui, —f.
¹⁴ Dayret, —a; daeret, —f. *Gyda'r gair yma y mae'r pennill yn terfynu yn a, d, g.*
¹⁵ Trefnir y pum llinell yma yn a yn bedair, fel hyn :—
¹⁶ Kyman, —a; cyfan, —e.
¹⁷ Ovri, —a, c, f, g.
¹⁸ Varchawc, —a.
¹⁹ Rudedel, —a, b, d, e, f, g; rhudd fedd, —c.
²⁰ Ryuel a eidduni, —a.
²¹ Gwynedd, —c.
²² Divudyawc, —a.
²³ Dimyngyei, —g.
²⁴ Er, —c.
²⁵ Yd y klywi, —a; yt glywei, —e; yt y clywei, —l.
²⁶ Ac, —b, c, e.
²⁷ Ysgwydd, —c.
²⁸ Ysgwyd, —a.
²⁹ Hut arolli, —a, c, d, f, g; aroli vel aroli, —e.
³⁰ Wayw, —a, d, f, g;

* Erdyledaf canu ciman cafa

In cetwir am gatraeth ri guanaid brit ret
 Brltgue ad guiar sathar sanget
 Segit guid gunet dial am dal med
 O galanet ciuei (cives, —i) riget
 Nis adrawd (*nid yw hwn yn i*) cipno gwedi kyffro cat
 Ceuei cimin idau ciui daeret, —k.

Luyt⁴² — ef goreu vuyt⁴³ y ysgvolyon⁴⁴
 Or a aeth Gattræth⁴⁵ o aurdorchogion⁴⁶
 Ar neges mynyddawc⁴⁷ mynawc maon
 Ny ddoeth⁴⁸ yn ddiwarth⁴⁹ o barth⁵⁰ Vryth-
 Ododin⁵¹ wr bell well no Chynon⁵² * [on
 Ardyledawc canu cemann⁵³ cynreint⁵⁴
 Llawn llogell⁵⁵ byt⁵⁶
 Bu didichwant† hu mynnei eng kyleh byt⁵⁷
 Eidol anant⁵⁸
 Yr eur a meirch maur a medd⁵⁹ meddueint⁶⁰
 Namyn⁶¹ yn y⁶² delei⁶³ o vyt hoffieint
 Cyndilic Aeron⁶⁴ wyr en o uant⁶⁵
 Ardyledawc canu clær orchyrdon⁶⁶
 Ar neges Mynyddawc⁶⁷ mynawc Maon
 A merch Eudaf hir dieis⁶⁸ gwanau hon⁶⁹
 Oedd porphor guysgyadur dir amdrych-
 ion⁷⁰
 Dyphorthes⁷¹ meinyr⁷² molut nyvet⁷³
 Baran tan terydd⁷⁴ ban gyneuet⁷⁵
 Duu maurth⁷⁶ guisgyasant⁷⁷ y⁷⁸ gwrym⁷⁹
 dudget⁸⁰
 Duw⁸¹ merchyr periddeint⁸² eu calchdoet⁸³

lynol yn i, b, c, hefyd.

- ⁴² Gorevwyd, —a.
⁴³ Ysgvolyon, —a, f, g;
⁴⁴ ysgolion, —c; ysglyf-
 yon, —d; ysgylion, —
 e; ysglyfyon (ysgylf-
 ion), —l.
⁴⁵ Gatraeth, —a.
⁴⁶ Eur dorchogyon, —a, e,
 f, g; eurdorchogyon, —
⁴⁷ Mynyddawc, —a. [d.
⁴⁸ Doeth, —a; ddaeth, —
 b, c, e.
⁴⁹ En diwarth, —a.
⁵⁰ Nid yw barth yn b, c.
⁵¹ Wawdodyn, —c.

⁵² Mae y llinell hon yn
 terfynu pennill yn y
 lleill.

⁵³ Kenian, —a, b, c, d, f,
 g; ceman, al. cyfan, —
 e; cymian, —l.

⁵⁴ Kywreint, —a, d, f, g;
 cywreint, —l.

⁵⁵ Llogell, —a.

⁵⁶ Bu, —e.

⁵⁷ Engkylch, —a. *Nid yw*
hu mynnei eng kyleh
byt yn b, c, d.

⁵⁸ *Nid yw eidol anat yn d.*
Trefnir y tair llinell
uchod yn a fel hyn :—

Llawn llogell byt bu didichwant
 Hu mynnei engkylch byt eidol anant.

- ⁵⁹ Med—a; meddw, —b,
 c, e.
⁶⁰ Medweint, —a.
⁶¹ Namen, —a.
⁶² Ene, —a, d, f, g.
⁶³ Dylai, —e.
⁶⁴ Kyndilic aeron, —a.
⁶⁵ Enouant, —a, d, f, g, l;
 en o gant, —b; un o
 gant, —c; ene novant,
 al. un o gant, —e. *Mae*
y llinell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.
⁶⁶ Orchyrdon, —a, b, f, g;
 orchorddion, —c, e.
⁶⁷ Mynyddawc, —a.
⁶⁸ Dreis, —a, d, g; dreit
 (dreis), —f.
⁶⁹ Gwananhon, —a, d, f, g.
⁷⁰ Oed porfor gwisgyad

ur dir amdrychyon, —
 a. *Y mae hon yn ter-*
fynu pennill yn y lleill.

⁷¹ Dyfforthes, —a; dy-
 phorthyt, —b.

⁷² Meiwyr, —a, d, f, g, l.

⁷³ Nyuet, —a.

⁷⁴ Teryd, —a.

⁷⁵ Gynneuet, —a.

⁷⁶ Duw mawrth, —a.

⁷⁷ Gwisgyasant, —a; grys-
 gyasant, —d.

⁷⁸ Eu, —a, d, e, f, g.

⁷⁹ Gwrm, —e.

⁸⁰ Dudget, —a.

⁸¹ Diw, —a.

⁸² Peri deint, —a; pridd-
 eint, —c.

⁸³ Calch doet, —a, d, f, g.

* Erdyledam canu i cimin cigueren
 In guarth ac ein bu diuant dileit aeron
 Riussiet i llofen ar pen erirhon
 Luit em rannuit guoreu buit i igliuon
 Ar les minidawc marchawc maon

Oed odit imit o barth vrython
 Gododin o bell guell no chemon, —k.

† Er dyledaf canu ciman ciguerenit
 Llawn llogell bit budit dit di, —k.

Dyvyeu¹ bu diheu eu diuoet
 Duu Gwener² calanedd³ amdyget⁴
 Duu Sadwrn⁵ bu divurn⁶ eu cytueithret⁷
 Duu Sul⁸ eu llavneu rhudd⁹ amddyget¹⁰
 Duu Llun¹¹ hyt ben¹² clungnaetlun gwelet¹³
 Neus adrawd¹⁴ Gododin¹⁵ gwedy lluddet¹⁶
 Rac pebyll madawc pan atcoret¹⁷ *
 Namyn¹⁸ un gwr o gant yn y¹⁹ ddelhet²⁰
 Moch dwyreawc²¹ yn²² more
 Cynnif Aber²³ rac ystre
 Bu bwlch bu twlch tandde²⁴
 Mal twrch y²⁵ tywysseist vre
 Bu golut mynut bu le²⁶
 Bu gwyar gweilch gwrwde²⁷ †
 Moch dwyreawc ym eilin²⁸
 O gynnu Aber rac fin
 O dyuys²⁹ yn lyuys dylin³⁰
 Rac cant ef gwant gysseuin
 Oed garu³¹ y³² gwnewchui waetlin³³
 Mal yvet medd³⁴ drwy chwerthin
 Oed lew³⁵ y lladeuch³⁶ chwi dyvin³⁷
 Cleddyval dywal ffyscynolin³⁸
 Oedd mor ddiachor yt laddei³⁹

¹ Divyeu, —a.² Diw gwener, —a.³ Calanedd, —a.⁴ Amddygiel, —c.⁵ Diw sadwrn, —a.⁶ Divurn, —a.⁷ Kytweithret, —a.⁸ Diw sul, —a.⁹ Rud, —a.¹⁰ Amdyget, —a; amdyg-¹¹ ied, —c.¹² Diw llun, —a.¹³ Benn, —a.¹⁴ Gwaetlun gwelet, —a.¹⁵ Adrawd, —a.¹⁶ Gwawdodyn, —c.¹⁷ Lluddet, —a.¹⁸ Atgored, —c; atcoret,¹⁹ —l.²⁰ Namen, —a.²¹ Ene, —a, d, f, g.²² Delhet, —a. *Y mae y*²³ *llinell hon yn terfynu*²⁴ *pennill yn a, &c.*²⁵ Mochdwyreawc, —a.²⁶ Y, —a, d, f, g.²⁷ Kynnif aber, —a.²⁸ Tande, —a.²⁹ *Nid yw y yn c.*³⁰ Lle, —a.³¹ Gwrymde, —a, d, f, g,³² l; gwrwmde, —c, e.³³ *Mae y ban hwn yn ter-*³⁴ *fynu pennill yn a, &c.*³⁵ Dywys, —a.³⁶ Y meitin, —a, d, e, f,³⁷ g, l; y meitin, —f.³⁸ Yn tywys yn dylin, —³⁹ a, d, f, g, l; yn lywys⁴⁰ yn dilyn, —c.⁴¹ Garw, —a.⁴² *Nid yw y yn b, c.*⁴³ Gwnaewch chwi waet-⁴⁴ lin, —a, l.⁴⁵ Mal yuet med, —a.⁴⁶ Llew, —a, d, e, f, g.⁴⁷ Lladewch, —a.⁴⁸ Dynin, —a, d, f, g.⁴⁹ Cledyal dywal fysg-⁵⁰ yolin, —a.⁵¹ Oed mor diachor yt⁵² laddei, —a.⁵³ Haua, —a; gyhavel⁵⁴ & gwr havel, —c.

Esgar gwr haval⁴⁰ yn y⁴¹ bei⁴² *
 Disgynnwys yn⁴³ apbwys⁴⁴ dra phenn
 Ny deliit cynyt⁴⁵ cywrenhin ben⁴⁶
 Disgiawr breint vu⁴⁷ e ladd⁴⁸ ar gagen
 Cynnedyd⁴⁹ y Ewein⁵⁰ escynnu⁵¹ as⁵² ystre
 Ystung cyn⁵³ gorot goreu gagen
 Dilyd⁵⁴ dyleyn rathleu⁵⁵ dilen
 Llywy llyvrodedd⁵⁶ ruych⁵⁷ ac asgen
 Anglas⁵⁸ asswydeu⁵⁹ loflen
 Dyphorthes ae law luruc wehyn
 Dymualau⁶⁰ gwledic dal⁶¹ oe brid⁶² bren-
 nyal⁶³
 Eidol adoer⁶⁴ crei granuawr⁶⁵ gwyn⁶⁶
 Dysgiawr pan vei bun barn benn
 Perchen meirch a gwymseirch⁶⁷
 Ac ysgwydwr yaen⁶⁸
 Gyvoet a⁶⁹ gyvergyr escyn discyn⁷⁰
 Aer dywys⁷¹ ry dywys ryvel
 Gwlat gordd⁷² garei⁷³ gwrdd⁷⁴ vedel
 Gwrdd ueryt⁷⁵ gwaet am iruedd⁷⁶
 Seingiat⁷⁷ am seirch⁷⁸ seirch seingiat⁷⁹
 Seirchiawc⁸⁰ am grudd⁸¹ yt vedd⁸² *
 Ar ddelw⁸³ lleith drygiawr⁸⁴ lludet

⁴¹ En y, —a; yn i, —c.⁴² *Mae'r llinell hon yn ter-*⁴³ *fynu pennill yn a, &c.*⁴⁴ En, —a.⁴⁵ Affwys, —a.⁴⁶ Kywyt, —a, d, g; cyuyd,⁴⁷ —f.⁴⁸ Kywrennin benn, —a.⁴⁹ Ou, —g.⁵⁰ Lad, —a.⁵¹ Gangen, —a, d, e, f, g.⁵² Kynneddyt, —a.⁵³ Esgynnu, —a, b, d, f, g;⁵⁴ esgynias, —c, e.⁵⁵ Ar, —a, l.⁵⁶ Ystung kyn, —a.⁵⁷ Dilud, —a.Dymgwallaw gwledic dal
Oe brid brennyal;*ac a'r llinell hon y**terfyna'r pennill.*⁶⁴ Adrer, —g.⁶⁵ Grannawr, —a, d, f, g,⁶⁶ l; graenawr, —c; grai-⁶⁷ anawr, al. granfawr,⁶⁸ —e.⁶⁹ Gwynn, —a.⁷⁰ Gwrymseirch, —a, b,⁷¹ c, d, e, f, g.⁷² *Nid yw yaen yn c.*⁷³ O, —l.⁷⁴ Gyuoet a gyuergyr es-⁷⁵ gyn disgyn, —a; *ac a'r*⁷⁶ *llinell hon y terfyna y*⁷⁷ *pennill.*⁷⁸ Y, —b; i, —c.⁷⁹ Gord, —a.⁵⁸ Cathleu, —a, d, e, f, g.⁵⁹ Llyvrodedd, —a.⁶⁰ Rwyh, —a; vrach,⁶¹ b, c.⁶² Angas, —g.⁶³ Asswyddeu, —c; a⁶⁴ swydeu, —e; as-⁶⁵ swyden, —g.⁶⁶ Dymgwallaw, —a, g;⁶⁷ dymwalaw, —d; dy-⁶⁸ wallaw, —e; dymgu-⁶⁹ alau, —f.⁷⁰ *Nid yw dal yn c.*⁷¹ Bridd, —c; brit, al.⁷² bridd, —e.⁷³ *Mae y llinell hon yn*⁷⁴ *ddwy yn a:—*⁷⁵ Gar ei, —e.⁷⁶ Gwrdd, —a.⁷⁷ Gwrddweryt, —a, d, e,⁷⁸ f, g.⁷⁹ Iroed, —a, c, f, g;⁸⁰ irved, —d.⁸¹ Seingyat, —a.⁸² Veirch, —f.⁸³ Seingyat, —a.⁸⁴ Seirchiawr, —a, d, f, g.⁸⁵ Am y rud, —a, d, g, l;⁸⁶ am y rudd, —f.⁸⁷ Ued, —a; ved, —l.⁸⁸ *Hon ydwy y flaenaf o'r*⁸⁹ *ddwy llinell yma yn y*⁹⁰ *lleill.*⁹¹ Delw, —a.⁹² Dygiawr, —a, d, f, g.

* Ni forthint, yeiri (*nid yw hwn yn i*) molut muet
 Rac trin riallu trin orthoret
 Tebihic tan teryd trin cinneuet
 Diu mawrth guisgassant eu cein duhet
 Diu merchyr bu guero eu citunet
 Diuye cennadau amodet
 Diu gwener calanet a ciuriuet
 Diu sadurn bu didvru eu cit guseithret
 Diu sul laueu ru d a at ranhet
 Diu llun hyt benn clun guet lun gwelet
 Nys adraud gododin guedy lludet
 Hir rac pebyll madauc pan atcorhet, —k.

† Moch amireit i more

I cinim a pherym rac stre

Bu ciurach guoir guiat

Ig cin or or cat

Ciueillt ar garat

Init gene

Bu guolut minut bu lle

Bu guanar gueliling gwrymde, —k.

* Moch aruireith i meitit pan ers
 Cinerein i midin
 O douis in towys milin
 Rac cant em quant cesseuin
 Oed mor guanauc idinin
 Mal iuet med neu win
 Oed mor diachar
 Yt wanei esgar
 Uid alt guanar gurthyn, —k.

Peleidyr yn¹ eis yn² dechreu cat
Hynt am oleu bu godeu bleidryat³
Seint⁴ amnant⁵ am diua⁶ dy gell
Ac ystavell yt vydei⁷ dyrlyd ei⁸
Medd⁹ melys maglawr
Gwrys aer gynglys¹⁰ gan uawr¹¹
Cet¹² luy¹³ Loegrwys liuedawr¹⁴
Rhy¹⁵ benyt ar hyt y attawr¹⁶
Eillt Wynedd¹⁷ clywer y¹⁸ ardderchedd¹⁹
Guan an hon²⁰ byt vedd²¹
Sauu²² radanwy²³ Gwynedd²⁴
Tarw byddin²⁵ treis trin teyrnedd²⁶
Cyn²⁷ cynnest²⁸ daear cyn goruedd²⁹
Byt³⁰ orfin³¹ Gododin bedd³²
Byddin orddyvnat yn agerw³³
Mynauc luyddauc³⁴ law cheurw³⁵
Bu ddoeth³⁶ a choeth a syberw
Nyt oedd³⁷ ef wrth gyffedd³⁸ gochwerw
Mudyn geinyon³⁹ ar eu⁴⁰ helw
Nyt oedd⁴¹ ar les⁴² bro pob delw
An gelwir mor a chynnwr ym plymnytt⁴³
Yn tryvruyt⁴⁴ peleidyr, peleidyr gogymuyt⁴⁵
Goglyssur heyrn lueyd,⁴⁶ llaun⁴⁷ yn⁴⁸ assed
Syrchyn⁴⁹ ygecorun⁵⁰ yn⁵¹ trydar
Gwr firwythlawu fflamddur⁵² rac ysgar⁵³

¹En,—a.²En,—a.³Bleidryal,—a, d, f, g; bleidrial,—l. *Mae y ban hwn yn terfynu pennill yn a, &c.*⁴Keint,—a, d, g; ceint,—f.⁵Amnat,—a, d, g; amnad,—f; amnant et amnawdd,—e.⁶Dina,—a, d, g; diva,—b, e; difei,—c; diva (dina),—f.⁷Ac ystavell yt uydei,—a.⁸Dyrlyldei,—a, b, d, e, f, g, l; (derlyldei),—c.⁹Med,—a.¹⁰Aergynglys,—a, e, f, g; aergynglwys,—d.¹¹Wawr,—a, c, d, e, f, g; vawr,—b.¹²Ket,—a; cad,—c, e.¹³Lwys,—a.¹⁴Loegrwys liuedawr,¹⁵Ry,—a. [—a.]¹⁶Yd allawr,—a; i allawr,—c, e; hyd ydd attawr,—f.¹⁷Wyned,—a.¹⁸Klywere,—a.¹⁹Ardherched,—a, e, f, g; i ardderchedd,—c.²⁰Gwananhon,—a, d, f, g; gwanan hon,—b, c, e, l.²¹Ved,—a.²²Sawwy,—a, l; et sawy,—e.²³Cadawwy,—a, d, g, l; rodanwy,—e; radanwy (radenny, cadauwy)—f.²⁴Gwyned,—a.²⁵Bedin,—a.²⁶Teyrned,—a.²⁷Kyn,—a.²⁸Kywesc,—a, d, g; cywest (cywest),—f; cywesc,—l.²⁹Kyn gorwed,—a.³⁰But,—a.³¹Orfun,—a, g; et orfin,—e; oryn,—d; orfun,—f.³²Bed,—a. *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*³³Bedin orddyvnat en agerw,—a.³⁴Lluyddauc,—a.³⁵Llaw chwerw,—a; law chwerw,—l.³⁶Doeth,—a.³⁷Oed,—a.³⁸Gyued,—a.³⁹Geinyon,—a.⁴⁰Y,—a.⁴¹Oed,—a.⁴²Lles,—a. *Terfynir y pennill yma yn a, &c.*⁴³Plymnytt,—a, e, f, g; plymuyt,—b, c; plymlywt,—d.⁴⁴Tryvruyt,—a; nhyruorwyd,—e.⁴⁵Gogymuyt,—a.⁴⁶Lliveit,—a, l.⁴⁷Llawr,—a, d, f, g; llawn,—b, c; llawn et llafn,—e; llawr,—l.⁴⁸En,—a.⁴⁹Syrchyn,—a, d, g; syrthyn,—c; iyrchyn (syrthyn),—f.⁵⁰Yg gorun,—a.⁵¹En,—a. [—a.]⁵²Frwythlawu flamdyr,

Dyphorthais⁵⁴ catveirch⁵⁵ a chatseirch⁵⁶
Greulet⁵⁷ ar Gatraeth cochre
Mae⁵⁸ blaenuyd byddin⁵⁹ dinus⁶⁰
Aergi, gwych⁶¹ guarthvrc⁶²
An⁶³ gélwir ny⁶⁴ fan⁶⁵ glaer vwyre⁶⁶
Echadaf heydyn⁶⁷ haearn de⁶⁸
Mynawc Gododin traeth y annor⁶⁹
Mynawc am rann cuynhyator⁷⁰
Rac eidyn arial⁷¹ phlam⁷² nyt atcor
Ef dodes ef dyls⁷³ y geynhor⁷⁴
Ef dodes rac trusi⁷⁵ teudor⁷⁶
Yn⁷⁷ aryal ar drywal⁷⁸ disgynnwys
Can lleues⁷⁹ porthes mam bwys⁸⁰
O osgordd vynyddawc ni ddiangwys⁸¹
Namyn⁸² yn⁸³ aryf⁸⁴ amddiphryf⁸⁵ amddiffwys⁸⁶
O Golet⁸⁷ moryet ny⁸⁸ bu aessawr
Dyphorthyn⁸⁹ traeth y ennyn⁹⁰ llawr
Rhy duc⁹¹ oe lovlen glas lavnawr
Peleidyr pwys preiglyn⁹² ben⁹³ periglaur
Y ar⁹⁴ orwydd⁹⁵ erchlas penifeddawr⁹⁶
Trin digwydd⁹⁷ trweh⁹⁸ trach y⁹⁹ lavnawr
Par¹⁰⁰ orwydd¹⁰¹ oe cat¹⁰² ni¹⁰³ bu ffoawr¹⁰⁴
An dyrlys¹⁰⁵ molet medd¹⁰⁶ melys maglawr

⁵³Esgar,—a; al ynhyrdar,—e. *Mae hon yn terfynu pennill yn a, &c.*⁵⁴Dyphorthes,—a.⁵⁵Cat veirch,—a, e, f, g.⁵⁶Chadveirch,—c; chat seirch,—d.⁵⁷Greulyd,—c.⁵⁸Mac,—d.⁵⁹Blaenwydd bedin,—a.⁶⁰Dinas,—b, c, e.⁶¹Gwyth,—a, d, f, g.⁶²Gwarth vre,—a, d, f, g.⁶³An,—e.⁶⁴Wy,—e; ni,—c.⁶⁵Faw,—a, d, g, l; flaw,—f.⁶⁶Fwyre,—a; ffwyre,—f.⁶⁷Treuddyn,—b, c, e.⁶⁸Haearn,—a, b, c, d, e, f, g. *Mae'r ban hwn yn terfynu pennill yn a, &c.*⁶⁹Traeth e annor,—a, d, g; traeth i annor,—c; traethannor vel traethannor,—f; traeth y annor (annor),—l.⁷⁰Kwynhator,—a; cuynhyator,—b.⁷¹Aryal,—a.⁷²Ham,—a.⁷³E dilis,—a, d, f, g, l.⁷⁴Yg kynhor,—a, d, e, f, g; i geinhor,—c; yg cynhor,—l.⁷⁵Trin,—a, d, g; ractris (rhag trin),—f.⁷⁶Tewdor,—a.⁷⁷En,—a.⁷⁸Dywal,—a, d, f, g; arddywal,—e.⁷⁹Lleues,—a.⁸⁰Mawrbwys,—a, d, g; mammwys,—c; mambwys & mammwys,—e; mawr bwys,—f.⁸¹Oosgordd vynyddawg ni diangwys,—a.⁸²Namen,—a.⁸³Vn,—a, b, c, d, e, f, g.⁸⁴Arf,—c.⁸⁵Amdiffyrf,—a, l; amddiffyrf,—c.⁸⁶Amdiffwys,—a; amdiffurf,—e. *Terfyna y llinell hon bennill yn a, &c.*⁸⁷Gollet,—a, d, f, g; golled,—b, c.⁸⁸Ni,—c.⁸⁹Dyfforthyn,—a.⁹⁰Treathennyn,—a.⁹¹Ry duc,—a; rhyduc,—b; rhyddug,—c.⁹²Periglyn,—c.⁹³Benn,—a.⁹⁴Yar,—f; i ar,—c.⁹⁵Orwyd,—a.⁹⁶Pen wedawr,—a, d, g; penivudawr,—b; penufuddawr,—c; pencu-edawr,—e; penweddawr,—f.⁹⁷Trindygydd,—a, d, f, g.⁹⁸Nid yw trweh yn d.⁹⁹I,—c.¹⁰⁰Pan,—a, d, e, f, g.¹⁰¹Orvyd,—a, d, g; oruyd,—b; orvydd,—f.¹⁰²Gat,—a.¹⁰³Ny,—a, b, d, e, f, g.¹⁰⁴Foawr,—a.¹⁰⁵Dyrlys,—a.¹⁰⁶Med,—a. *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

Gweleis y¹ dwll² o benn tir Odren³
Aberth am goelcerth⁴ a disgynny
Gwelais oedd cynevin⁵ ar dref ffeleg-
ein⁶

A gwyr unythion⁷ ry golessyn⁸
Gweleis gwyr dullyawr gan aur⁹ add-
euy¹⁰

A phen Dyfnual¹¹ a¹² breich¹³ brein ae
cnoy¹⁴

Mat mudic¹⁵ ysgafnuyn¹⁶ asgwrn¹⁷ advaon¹⁸
Ae lassawc¹⁹ tebedawc tra mordwy²⁰ alon

Gwrawl amddyvrwys²¹ goruawr y²² lu
Guryt vron²³ guran²⁴ gwanan aruau²⁵

Y²⁶ gynnedyf²⁷ disgynnu rac naw rhiallu²⁸
Ygguyd²⁹ gwaed a gulat³⁰ a gordiynau³¹

Caraf dy³² vuddic leithic³³ a vu anau³⁴
Cyndilic³⁵ Aron³⁶ cenhan³⁷ lew³⁸

Carassun³⁹ ddeigynnu⁴⁰ y⁴¹ Gattraeht⁴² ges-
sevin

Gwerth⁴³ medd⁴⁴ ygcuntedd⁴⁵ a gwirawd
gwin⁴⁶

Carasswn neu chablwys ar lain⁴⁷
Cyn⁴⁸ bu y⁴⁹ leas ae⁵⁰ las⁵¹ uphin⁵²

Carasswn eil clot dyphorthes⁵³ gwaetlin
Ef dodes y⁵⁴ gleddyf⁵⁵ yg goethin

Neus adrawd⁵⁶ gwrhyt⁵⁷ rac Gododin⁵⁸
Na bei mab Ceidiaw⁵⁹ clot un gwr trin⁶⁰

¹I,—c.

²Dull,—a, b, d, f, g;
dwl, al. ei ddull,—e.

³Adoun,—a, d, g; adoen
(adoyn),—f.

⁴Goelkerth,—a.

⁵Oed kenevin,—a.

⁶Redegein,—a, d, f, g.

⁷Nwythyon,—a, g;
wnythyon,—c; mwyth-

on,—d; unythyon al.
ufuddion,—e; nwyth-

on (mwythion),—f.

⁸Gollessyn,—a, d, e, f, g.

⁹Awr,—a, d, e, f, g.

¹⁰Adevyon,—a, d, f, g;
addewyn,—c; a ddeu-

yn,—e.

¹¹A phenndyvywal,—a.

¹²Nid yw a ym d, l.

¹³Brych,—a, f, g; vrych,
—e, l.

¹⁴Y mae'r llinell hon yn
terfynu pennill yn a,
&c.

¹⁵Vydic,—a, d, f, g.

¹⁶Ysgavynwyn,—a.

¹⁷Asgwrn,—d.

¹⁸Advaon,—a; addfaon,
—e.

¹⁹Aelussawc,—a, e, f, g.

²⁰Tramordwy,—e.

²¹Amddyvrwys,—a.

²²I,—b, c.

²³Gwryt vronn,—a.

²⁴Gwrvan,—a; guran,
—f.

²⁵Arnaw,—a, d, e, g.

²⁶Nid yw y ban hwn yn
i, b, c.

²⁷O,—b, c.

²⁸Gynneddyf,—a.

²⁹Riallu,—a.

³⁰Yg gyd,—a.

³¹Gwlat,—a.

³²Gordiynaw,—a, d, f, g;
gordiynau,—i, b, c;

³³gordiynau, gordineu,
et gorddyfau,—e.

³⁴Vy,—a, d, e, f, g.

³⁵Gordic lleithic,—a.

³⁶Anaw,—a, d, e, f, g.

³⁷Kyndilic,—a.

³⁸Aeron,—a, b, c, d, e,
f, g, l.

³⁹Kenhan,—a; cynon,
c, e.

⁴⁰Mae y ban hwn yn
terfynu pennill yn a, &c.

⁴¹Carasswn,—a.

⁴²Disgynnu,—a, d, e, f,
g; ddisgynnu,—l.

⁴³Yg,—a, d, f, g, l; o,—
c; y vel i,—a.

⁴⁴Catraeth,—a; cat-
traeth,—l.

⁴⁵Gwert,—a, d, f, g.

⁴⁶Med,—a.

⁴⁷Yg kynted,—a.

⁴⁸Win,—a.

⁴⁹Llain,—a.

⁵⁰Kyn,—a.

⁵¹E,—a, d, e, f, g.

⁵²Oe,—a, d, e, f, g.

⁵³Leas,—l.

⁵⁴Uffin,—a, l; wphin et
uphin,—e.

⁵⁵Dyfforthes,—a.

⁵⁶E,—a, e, f, g; 'i,—c. i

⁵⁷Gledyf,—a.

⁵⁸Adrawd,—a.

⁵⁹Gwtryd,—c.

⁶⁰Gododyn,—a.

⁶¹Keidyaw,—a.

Truan yw gennyf⁶¹ gwedy⁶² lluddet⁶³
Goddef⁶⁴ gloes anghew trwy agcyffret⁶⁵
Ac eil trwm trinau⁶⁶ gennyf vy gwelet
Dygyddai⁶⁷ an gwyr ny pen⁶⁸ o draet
Ac ucheneit hir ac eilyuet⁶⁹
Yn⁷⁰ o gwyr pybyr⁷¹ temyr⁷² tutuet⁷³
Rhuvau⁷⁴ a Gwgawn Gwiawn⁷⁵ a Gwyl-
yget⁷⁶

Gwyr gorsaf gwryaf gwid⁷⁷ ygcalet⁷⁸
Ys deupo eu heneit wy wedy trin⁷⁹

Cynnwys ygwlat⁷⁹ Nef addef anneuet⁸⁰
Ef gwrthodes tres tra gwyar lyn⁸¹

Ef laddei⁸² val⁸³ deur dull⁸⁴ nyt⁸⁵ erchyn⁸⁶
Tavloy⁸⁷ ac ysgeth tavlet wydrin⁸⁸

A medd⁸⁹ rac teyrnedd⁹⁰ tavlai⁹¹ vyddin⁹²
Meint⁹³ y gynghor⁹⁴

Men na lauarei⁹⁵ liaws⁹⁶
Ac vei annaws⁹⁷ nyd⁹⁸ edeint⁹⁹

Rac ruthyr bwyll yaddeu¹⁰⁰
A chleddyawr¹⁰¹ lliveit handit

Gwelir lavar¹⁰² lein¹⁰³
Porthloedd vyddin¹⁰⁴

Porthloedd¹⁰⁵ lain
A llu racnedd¹⁰⁶

Yn ragryuedd¹⁰⁷
Yn dydd gunedd¹⁰⁸

Ygcyvryssedd¹⁰⁹

⁶⁰Gwrtin,—b, g. *Nid
ywr llinell hon yn f.*

*Y mae'n terfynu pen-
nill yn a, &c.*

⁶¹Gennyf vy,—a, d, e, f,
g. *Nid yw vy yn i, b, b.*

⁶²Nid yw-gwedy yn e.

⁶³Lludet,—a.

⁶⁴Godef,—a.

⁶⁵Angkyffret,—a; am-
kyffret,—d.

⁶⁶Truan,—a, d, e, f, g.

⁶⁷Dygyddaw,—a, d, e,
f, g; digwyddai,—c.

⁶⁸Penn,—a.

⁶⁹Eilywet,—a; a'i clyw-
ed,—c; eilyvet,—g.

⁷⁰En,—a.

⁷¹Pebyr,—a, d, f, g.

⁷²Tymyr,—c.

⁷³Tudwet,—a.

⁷⁴Ruvawn,—a.

⁷⁵Nid yw gwiawn yn e.

⁷⁶Gwlyget,—a; gwylget,
—l.

⁷⁷Gwrd,—a; gwrrd,—f.

⁷⁸Yg calet,—a.

⁷⁹Kynnwys yg wlat,—a.

⁸⁰Avneuet,—a, d, f, l;
arneuet,—g. *Y mae'r
ban hwn yn terfynu
pennill yn a, &c.*

⁸¹Llyn,—a.

⁸²Lladei,—a.

*Meint y gynghor men na lleveri
Lliaws ac vei annaws nyt odewyt
Rac ruthyr bwylladeu a chledyawr
Lliveit handit gwelir lavar lleir;*

*ac fel hyn y terfynir y
pennill.*

¹⁰⁴Porthloed vedin,—a.

¹⁰⁵Porthloed,—a.

⁸³Nid yw val yn f.

⁸⁴Dewrdull,—a, e, g;
dewr dull,—b, c, d, f.

⁸⁵Nad,—f.

⁸⁶Echyn,—a, b, c, g;
ethyn,—d, l; echyn et
erchyn,—e.

⁸⁷Tavloyw,—a.

⁸⁸Vrwydrin,—e.

⁸⁹Med,—a.

⁹⁰Teyrned,—a.

⁹¹Tavlei,—a.

⁹²Vedin,—a. *Nid yw
hwn yn b, c.*

⁹³Menit,—a.

⁹⁴Gynghor. *Nid yw
meint y gynghor yn i,
b, c.*

⁹⁵Lleverir,—a, d, f, g.

⁹⁶Lliaws,—a.

⁹⁷Anaws,—a, d, f, g.

⁹⁸Myt,—a.

⁹⁹Odeywt,—a, g; ydyn',
—c, edewyt,—d, f;
edeint et ydyn,—e.

¹⁰⁰Bwylladeu,—a, c, e, f,
g; bwyll y adeu,—b;
bwys 'i adeu,—d;
bwylladeu,—l.

¹⁰¹Chledyawr,—a.

¹⁰²Llavar,—a; lasar,—e.

¹⁰³Lleir,—a, d, f, g.
*Trefnir y chwe ban
yna yn a fel hyn:—*

¹⁰⁶Racwed,—a, d, e, f, g.

¹⁰⁷Ragvrrwed,—a, l.

¹⁰⁸En dyd gwned,—a.

¹⁰⁹Yg kyvryssed,—a.

Buant gwyhawd¹
 Gwedy² medddawt³
 A medd yvet⁴
 Ny bu uaret⁵
 An gornylam⁶ ennyn phrwythlam⁷
 Pan adrodder⁸ torret ergyr⁹
 O ueirch¹⁰ a gwyr tyngyr¹¹ tyngel¹²
 Pam¹³ ymddyvydd¹⁴ lliaws Pryder Pryd-
 eraf ffyn¹⁵
 Ffun¹⁶ en ar dec¹⁷ aryal rodec¹⁸ ar hynt¹⁹
 wylaw
 Cy²⁰ cystyiu²¹
 Cu²² carassun²³
 Celeic²⁴ fau²⁵
 Ac argoedwys
 Gwal²⁶ gordyvnwys
 Y²⁷ em dulyaw²⁸
 Ef dadodes²⁹ ar lwydd³⁰ pwys ar les³¹ rieu
 Ar dilyvnn³² goet
 Ar diliu³³ hoet yn³⁴ cyveddu³⁵
 Cyuedugant³⁶
 Ef an dydduc³⁷ ar³⁸ dan advoyn³⁹
 Ac ar groen gwynn gosgroyw⁴⁰
 Gereint rac deheu⁴¹ gawr a ddodet⁴²
 Llwhc⁴³ gwyn⁴⁴ dwll⁴⁵ ar ysgwyt
 Yor yspar lary⁴⁶ yor⁴⁷
 Molut mynyt⁴⁸ mor

¹ Gwyhawc,—a, d, f, g,
 1.

² Gwede,—a.

³ Meddawt,—a; medd-
 dawd,—c.

⁴ A med yuet,—a.

⁵ Waret,—a, c, d, e, f, g.

⁶ Gornylam,—a, g; gorn-
 mylan,—b, c, e; gorn-
 wylan,—d; gornylan,—f.

⁷ Ennyn frwythlam,—a.

⁸ Adroder,—a.

⁹ Nid yw ergyr yn e; ac
 nid yw'r llinell yn i,
 b, c.

¹⁰ Veirch,—a.

¹¹ Tyngir,—a.

¹² Nid yw tyngyr tyngel
 yn e. Y llinell hon sydd
 yn terfynu pennill yn
 a, &c.

¹³ Pam,—a, e, f, g.

¹⁴ Ym dyvyd,—a, d, e, f,
 g.

¹⁵ Fun,—a, d, f, g.

¹⁶ Fun,—a.

¹⁷ Ardec,—a, d, f, g; un
 ar deg,—b, c, e.

¹⁸ Redec,—a, b, c, d, e, f,
 g, l.

¹⁹ Kynt,—d.

²⁰ Ku,—a.

²¹ Kystydwyn,—a, d, f,
 g; cystiwn,—b; gwest-
 iwn,—c; cystwywn,—
 e.

²² Ku,—a.

²³ Carasswn,—a.

²⁴ Kelleic,—a, d, e, g.

²⁵ Faw,—a, d, g; ffaw,
 —e, f.

²⁶ Guac,—a, d, f, g;
 gwall,—e.

²⁷ L,—c.

²⁸ Emdullyaw,—a, d, f,
 g; ymdduliaw,—c.

²⁹ Dyddodes,—c.

³⁰ Arlluyd,—a, f, g; ar
 lluyd,—d; ar luyd,—e.

³¹ Lles,—a.

³² Dilyvyn,—a; arduly-
 wn,—e; ar dilion,—f.

³³ Diliw,—a.

³⁴ Or,—c.

³⁵ Kyvedeu,—a.

³⁶ Kyvedwogant,—a.

³⁷ Dyduc,—a.

³⁸ At,—d.

³⁹ Adloyw,—a; adfoyw,
 —e.

⁴⁰ Goscroyw,—a. Mae y
 llinell hon yn terfynu
 pennill yn y cwbl ond
 i, d.

⁴¹ Achen,—g.

⁴² Dodet,—a.

⁴³ Lluch,—a, b, c, d, e, f,
 g.

⁴⁴ Gwynn gwynn,—a, d,
 f, g.

⁴⁵ Dull,—b, e.

⁴⁶ Llary,—a; larylw,—e.

⁴⁷ Y or,—d; nid yw yn
 b, c, e.

⁴⁸ Mynut,—a.

⁴⁹ Heissyllut,—a; heis-
 lyd,—c.

⁵⁰ Gwgynei,—a, d, g, l;
 gogwnei,—f.

⁵¹ Oedut,—a; edut,—d.
 Mae y llinell hon yn
 terfynu pennill yn a, &c.

⁵² Di annot,—d.

Gogwneif heissylut⁴⁹ gugyvei⁵⁰ Gereint

Hael mynawc oeddut⁵¹

Diannot⁵² y⁵³ glot y⁵⁴ glutvan⁵⁵

Diachor anghor⁵⁶ geyman⁵⁷

Diechyr eryr gwyr gouaran⁵⁸

Trin oddef eidded oedd eirian⁵⁹

Ragorei veirch racvuan⁶⁰

Yn⁶¹ trin lledvegin⁶² gwin o bann

Cyn⁶³ glas vedd⁶⁴ a glassu yn⁶⁵ rhann⁶⁶

Bu gwr gwledd⁶⁷ uch⁶⁸ medd⁶⁹ mygr⁷⁰ o
 bann

Dihenyt⁷¹ i⁷² bob llawr llannet⁷³

Y⁷⁴ hual amhau⁷⁵ afneuet

Tul⁷⁶ tal⁷⁷ e⁷⁸ rodawr cas o hir⁷⁹

Gwythawc rhyvonyauc⁸⁰ diphyrdeit⁸¹

Eil gweith gelwidet⁸² a malet⁸³

Ygcateveirch⁸⁴ a seirch greulet

Byddin⁸⁵ agcusgoget⁸⁶ yt⁸⁷ vyt⁸⁸ cat

Vorion⁸⁹ cochro llan⁹⁰ pan⁹¹ rygoddet⁹²

Trum⁹³ yn⁹⁴ trin a lavy⁹⁵ yt laddei⁹⁶

Garw rybydd⁹⁷ o gat dydygei

Can⁹⁸ Calan a ddarmerthei⁹⁹

Ef gweinit¹⁰⁰ Adan¹⁰¹ vab Erfei

Ef gweint¹⁰² Adan dwrch trahawc¹⁰³

Un Rhiein¹⁰⁴ a morwyn a mynauc¹⁰⁵

A phan oedd¹⁰⁶ mab teyrn teithiauc¹⁰⁷

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwaredawc

⁵³ E,—a; o,—c.

⁵⁴ E,—a.

⁵⁵ Ynglhytvan,—e.

⁵⁶ Angor,—a.

⁵⁷ Ygkyman,—a, b, c, d,

f, g; anghyman et ang-

hyvein,—e; yg cyman,

—l.

⁵⁸ Govaran,—a; gonar-

an,—b, c.

⁵⁹ Trin odef eidef oed eir-

yan,—a.

⁶⁰ Rac vuan,—g.

⁶¹ En,—a.

⁶² Lletvegin,—a.

⁶³ Kyn,—a; yn,—e.

⁶⁴ Glasved,—a, d, e, f, g.

⁶⁵ Eu,—a, d, f, g. Nid

yn yn e.

⁶⁶ Rann,—a.

⁶⁷ Gwled,—a.

⁶⁸ Od uch,—a, d, f: oduch,

—g.

⁶⁹ Med,—a; Bu gwr od

uch gwledd medd,—f.

⁷⁰ Mygr,—a. Y mae y

linell hon yn terfynu

pennill yn a, &c.

⁷¹ Dienhyt,—a, f, g; di-

henydd,—b, c, e.

⁷² Y,—a, e, f, g; nid yw

yn d.

⁷³ Llanwet,—a, d, f, g.

⁷⁴ E,—a, d, e, f, g; i,—c.

⁷⁵ Am hafal,—c.

⁷⁶ Twll,—a.

⁷⁷ Tall,—a, d, e, f, g.

⁷⁸ I,—c.

⁷⁹ Ohir,—d.

⁸⁰ Ryvonyauc,—a.

⁸¹ Diffreideit,—a, d, e, f,
 g; diphruideit,—b, c.

⁸² Gelweidint,—a, d, f,
 g, l; gelwidet,—b,
 c, e.

⁸³ Mallet,—a, f, g; ama-

let,—d.

⁸⁴ Ygcateveirch,—a, c, e,

f, g; yg cat veirch,

—d.

⁸⁵ Bedin,—a.

⁸⁶ Agkysgoget,—a.

⁸⁷ It,—c.

⁸⁸ Vyd,—a.

⁸⁹ Voryon,—a.

⁹⁰ Llann,—a.

⁹¹ Bann,—a, e, f, g.

⁹² Ry godhet,—a, d, e, f,
 g.

⁹³ Trwm,—a, c, d, e, f,
 g.

⁹⁴ En,—c.

⁹⁵ Llavyn,—d.

⁹⁶ Lladei,—a.

⁹⁷ Rybud,—a.

⁹⁸ Cann,—a, e, f; canr,

—g.

⁹⁹ Darmerthei,—a, e, f,
 g.

¹⁰⁰ Gwenit,—a, f, g;
 gweint,—e.

¹⁰¹ A dan,—d.

¹⁰² Gwenit,—a, d, f, g, l;
 gweinit,—b, c.

¹⁰³ Nid yw y ban hwn yn
 d.

¹⁰⁴ Ricin,—a.

¹⁰⁵ Mynawc,—a.

¹⁰⁶ Oed,—a.

¹⁰⁷ Teithyawc,—a.

¹⁰⁸ Yng gwyndyt,—a.

¹⁰⁹ Gwaed glyt,—a;
 gwaetglut,—d; gwaed-
 lyd,—f.

Cyn¹ golo gweryt at² rudd³ lary⁴
 Hael etvynt⁵ digythrudd
 O glod⁶ a chet echiawc⁷ neut bedd⁸
 Garthwys hir o dir Rhyvonyawc⁹
 Peis dinogat e vreith vreith
 O grwyn balaot ban¹⁰ ureith¹¹
 Chwit chwnt¹² chwidogeith
 Gochanwn¹³ gochenyn wyth geith
 Pan elai dy dat ti¹⁴ i¹⁵ helya
 Llath ar¹⁶ ysgwy¹⁷ llury¹⁸ yn y law¹⁹
 Ef gelui²⁰ gwn gogyhuc²¹
 Giph gaph ddaly ddaly²² ddue ddue²³
 Ef leddi²⁴ bysc ygoruc²⁵
 Mal bar²⁶ ladd lew²⁷ llyuyuc²⁸
 Pan elei dy dat ti²⁹ i³⁰ vynydd³¹
 Dydygei ef³² pen³³ y uarch³⁴
 Pen gwdd hwch³⁵ pen hydd³⁶
 Pen gruciar³⁷ vreith o³⁸ vynydd³⁹
 Pen pysc o Rayadyr deruenydd⁴⁰
 Or sawl a⁴¹ gyrchaeddei⁴² dy dat
 Ty ar⁴³ gieuein⁴⁴
 O wyth weh⁴⁵ a leuyn⁴⁶ a luyvein⁴⁷
 Ny⁴⁸ anghei ol⁴⁹ ny vei⁵⁰ oradein⁵¹
 Pan⁵² dodyw ageyvvung⁵³ o angyvarch⁵⁴

Nym daw nym dofydd⁵⁵ a vo⁵⁶ trymmach⁵⁷
 Ny magwyt yn neuadd⁵⁸ a vei lewach
 Nog⁵⁹ ef nac ygcath⁶⁰ a vei wasdadach⁶¹
 Ac aryt⁶² ben cluyd⁶³ Pennant⁶⁴ oedd⁶⁵ e⁶⁶
 veirch
 Pellynnig⁶⁷ y⁶⁸ glot pellus⁶⁹ y⁷⁰ galch
 A chyn golo⁷¹ gueir⁷² hir adan⁷³ dywarch
 Dyr llydei⁷⁴ vedd gyrr⁷⁵ un mab Veruarch⁷⁶
 Gweloys⁷⁷ y ddull⁷⁸ o bentir adoen⁷⁹
 Aberthach goel certh⁸⁰ a ymddygyr⁸¹
 Gweleis y ddeu⁸² oc⁸³ eu tre⁸⁴ ry gwyddyn⁸⁵
 O eir nunythron⁸⁶ ry goddessyn⁸⁷
 Gweleis⁸⁸ y uyr⁸⁹ tyll wawr⁹⁰ gan uaur⁹¹
 adoen⁹²
 A phen dyvynaul⁹³ vrych brein ae enoyr⁹⁴
 Gododin gomynnaf⁹⁵ oth blegyt
 Yg uydd⁹⁶ cant yn⁹⁷ aryal yr⁹⁸ enuyt⁹⁹
 A gwarthan¹⁰⁰ mab Duyueu¹⁰¹ da wrhyt
 Poet yno yn¹⁰² un¹⁰³ tyno treysst¹⁰⁴
 Er pan uant¹⁰⁵ maws mur trin¹⁰⁶
 Er pan aeth daear ar Aneurin
 Mi neit¹⁰⁷ ysgaras nat a Gododin¹⁰⁸
 Llech¹⁰⁹ lleffdir aryf gardith tithragon¹¹⁰
 Tec uare¹¹¹ rac Gododin¹¹² ystre anhon

¹ Kyn,—a.
² Ar,—a, d, e, f, g.
³ Rud,—a.
⁴ Llary,—a.
⁵ Elwynt,—b, c, e.
⁶ Glot,—a.
⁷ Echiawc,—a; eichiawc,—c; eichiawc,—e.
⁸ Bed,—a.
⁹ Rhywonyawc,—a, d, f, g. *Mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
¹⁰ Pan,—d.
¹¹ Wreith,—a, d, e, f, g; vreith,—b, c.
¹² Chwit,—a, e, g; chwent,—b, c; chwant,—d; chwint (chwit, chwant),—f.
¹³ Gochanwn,—b, e.
¹⁴ Ty,—a.
¹⁵ E,—a, e, f, g; y,—d.
¹⁶ Or,—e.
¹⁷ Y ysgwyd,—a, d, e, f, g; *nid yw y yn i, b, c.*
¹⁸ Llory,—a, d, f, g; llwry,—c, e; llory (llwry),
¹⁹ Eny llaw,—a. [—l.
²⁰ Gelui,—a; gelwei,—d; gelui,—l.
²¹ Gogyhuc,—a, e, f, g; gogyhuc,—d.
²² Giff (l), gaff dhaly dhaly,—a.
²³ Dhwc dhwc,—a, d, e, f, g.
²⁴ Lledi,—a.
²⁵ Yng corwc,—a, d, e, f, g.
²⁶ Ban,—a, d, f, g.
²⁷ Lad llew,—a.
²⁸ Llywyc,—a, d, f, g; llyuic,—b, c; llywio,—e.
²⁹ Ty,—a, b, d, e, f, g.
³⁰ E,—a, d, e, f, g.
³¹ Vynydd,—a.
³² *Nid yw ef yn d.*
³³ Penn,—a.
³⁴ Ywrrh,—a, d, g; y varch,—b; i varch,—c, e; yurch (yarch),—f; lwrth,—l.
³⁵ Gwythwhc,—a, d, e, f, g; guyd huch,—b; gwydd-hwch,—c; gwythwhc (gwydd hwch),—l.
³⁶ Penn hyd,—a.
³⁷ Grugyar,—a.
³⁸ Ar,—c.
³⁹ Venyd,—a.
⁴⁰ Derwennydd,—a; derfennydd,—c.
⁴¹ Yt,—a, d, e, f, g.
⁴² Gyrhaeddei,—a, d, f, g; gyrchaeddei,—e; gyrhaeddei,—l.
⁴³ Ae,—a, d, e, f, g, l.
⁴⁴ Gicwein,—a, d, e, f, g, l.
⁴⁵ Wythwhc,—a, d, e, f, g.
⁴⁶ Llewyn,—a, l.
⁴⁷ Llwyuein,—a, l.
⁴⁸ Nyt,—a.
⁴⁹ Anghei oll,—a, d, f, g; angheiol,—b; angheuol,—c; anghei o,—e.
⁵⁰ Uei,—a.
⁵¹ *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁵² Peum,—a, d, f, g.
⁵³ Angkyvrrwg,—a, d, f, g; ang-cyfrwg,—l.
⁵⁴ Angkyuarch,—a.
⁵⁵ Dyvyd,—a, d, e, f, g; dyfydd,—l.
⁵⁶ Uo,—a.

⁵⁷ Trymach,—a.
⁵⁸ Neud,—a.
⁵⁹ Noc,—a.
⁶⁰ Yng cat,—a.
⁶¹ Wastadach,—a.
⁶² Ar ryt,—a, d, f, g, l; ar hyd,—c, e.
⁶³ Bendclwyd,—a, d, f, g, l.
⁶⁴ Pennawt,—a, d, f, g.
⁶⁵ Oed,—a.
⁶⁶ O,—b, c, e.
⁶⁷ Pellynic,—a.
⁶⁸ E,—a, d, e, f, g; ei,—c.
⁶⁹ Pellws,—a, d, e, f, g.
⁷⁰ E,—a, d, e, f, g; i,—c.
⁷¹ Cholo,—g.
⁷² Gweir,—a.
⁷³ A dan,—a, b, d, e, f, g; o dan,—c.
⁷⁴ Dyrlyllydei,—a, b, c, d, e, f, g.
⁷⁵ Veddyryn,—a, b, c, d, e, f, g.
⁷⁶ Feruarch,—a; fervearch et ferwarch,—e; ferwarch,—c. *Mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁷⁷ Gweleis,—a; gweleis,—l.
⁷⁸ Dyll,—a, l. *Nid yw hyn yn e.*
⁷⁹ A doyn,—a, d, f, g; addoen,—c; aden fort. adoyr,—e; adoyr,—l.
⁸⁰ Coelcoerth,—a, c, e, f, g.
⁸¹ Emdygyr,—a.
⁸² Deu,—a.
⁸³ Ac,—b, c.
⁸⁴ Tre re,—a, d, f, g, l. *Nid yw re yn y lleill.*
⁸⁵ Gwydyr,—a; gwydyr,—b.
⁸⁶ Nwythron,—a, d, f, g, l; nynnythen et vanythron,—e.
⁸⁷ Godessyn,—a.
⁸⁸ Gweleis,—a.
⁸⁹ Wyr,—a, d, e, f, g; myr,—b, c.
⁹⁰ Tyllyuwr,—a, d, e, f, g.
⁹¹ Waur,—a.
⁹² A doyn,—a, d, f, g; addoen,—c; adoyr,—l.
⁹³ Dyvynwal,—a; dyvynwal,—a.
⁹⁴ Knoyn,—a; enovyn,—b, c. *Y mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁹⁵ Gofynnaf,—e.
⁹⁶ Yg gwyd,—a, c, d, f; yngwydd,—b; ygwyyd,—e; ys gwyd,—g.
⁹⁷ En,—a.
⁹⁸ En,—a, d, f, g, l.
⁹⁹ Enwyt,—a, d, f, g, l; enwyd,—c; enwyt,—e.
¹⁰⁰ Guarchan,—a, d, f, g; gwarchan,—l.
¹⁰¹ Dwywei,—a.
¹⁰² En,—a.
¹⁰³ Vn,—a.
¹⁰⁴ Treissyt,—a.
¹⁰⁵ Want,—a.
¹⁰⁶ Mor trin,—a, f, g; mur-trin,—e.
¹⁰⁷ Neut,—a, d, f, g.
¹⁰⁸ *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
¹⁰⁹ Lleth,—d.
¹¹⁰ Tith ragon,—a, d, f, l; lith ragon,—g.
¹¹¹ Ware,—a.
¹¹² Gwawdodyn,—c.

Rhy¹ duc diuyll² o uin³ bebyll
 Ar les⁴ tymyr⁵ tymor tymestyl
 Tra merin lestyr⁶ tra merin lu⁷
 Llu meythlyon⁸ cein⁹ gatrwt¹⁰
 Ruyd¹¹ rac rhiallu¹²
 O dinguyt¹³ yn¹⁴ duynuyt¹⁵ yn dyonn¹⁶
 Ys gwyt¹⁷ rygyn rac doleu trin talorin¹⁸ vu
 Dihenydd¹⁹ y²⁰ bob²¹ llawr²² llanet²³
 Y haul²⁴ amhal²⁵ afneuet
 Tull²⁶ tal y²⁷ rodauc Cas o hir²⁸ gwy-
 Rhyvynauc²⁹ diffret [auc
 Eil nith³⁰ gwelydeint a malet³¹
 Y³² gatveirch³³ ae eirch³⁴ ae³⁵ greulet
 Bit yn³⁶ anyscoget³⁷ bid³⁸ get
 Uoron³⁹ guychyrolion⁴⁰ pan goddet⁴¹
 Trum⁴² yn⁴³ trin a llain y lladdei⁴⁴
 Gwaew⁴⁵ rybydd⁴⁶ o gat ddydydges⁴⁷
 Gant can⁴⁸ ygcalan⁴⁹ darmerthei⁵⁰
 Ef gweint⁵¹ a dau⁵² vab Urvei⁵³
 Ef gweint⁵⁴ a dau⁵⁵ dwrch trahawe
 Un Urien⁵⁶ a Morwyn a menawe
 A chan oedd⁵⁷ mab brenhin teithiawc⁵⁸
 Udd⁵⁹ Gwyndygwaet Cilydd⁶⁰ Gwaredawc⁶¹
 Cyn⁶² golo gueryt⁶³ ar grut⁶⁴ hael etuynt⁶⁵

- ¹ Ry, —a.
² Diwyll, —a.
³ Win, —a.
⁴ Lles, —a.
⁵ Llestymyr, —d.
⁶ Llestyr, —a.
⁷ Llu, —a.
⁸ Meithlyon, —a.
⁹ Kein, —a.
¹⁰ Gadrawt, —a.
¹¹ Rwyd, —a; rhwyd, —d.
¹² Riallu, —a.
¹³ Dindwyt, —a, d, f, g;
 drinuwt, —b; dring-
 wyd, —c; dringuyt &
 ddingwyd, —e.
¹⁴ En, —a.
¹⁵ Dyuuwynt, —a, d, g;
 dwynwyd dyvnuwt, —
 c, f.
¹⁶ Dyvuu, —a, e, g; duou,
 —c; ddyoun, —d.
¹⁷ Ysgwyt, —a, b, c, d, e,
 f, g.
¹⁸ Tal vriw, —a, d, g; tal-
 vriw, —f. *Mae y llin-
 ell hon yn terfynu pen-
 nill yn a, &c.*
¹⁹ Dihenyd, —a.
²⁰ I, —c.
²¹ Bop, —a; bawb, —d.
²² Llawr, —a.
²³ Llanwet, —a, d, f, g, l.
²⁴ Haval, —b, c.
²⁵ Aml, —c; amhaval, —e.
²⁶ Twll, —a.
²⁷ I, —c.
²⁸ Ohir, —d.
²⁹ Ryvynyauw, —a; rhy-
 wynyauw, —l.
³⁰ With, —a, d, f, g, l.
³¹ Amallet, —a, d, f, g;
 am alet, —l.
³² I, —c.
³³ Gat veirch, —a, f, g;
 gateirch, —e.
³⁴ Seirch, —a, d, f, g, l;
 serch, —e.
³⁵ *Nid yw ac yn y lleill.*
³⁶ En, —a.
³⁷ Anyscoget, —a.
³⁸ Bit, —a.
³⁹ Woron, —c; voron, —e.
⁴⁰ Guychyrolion, —a.
⁴¹ Ry godet, —a, d, e, f, g.
Nid yw ry yn i, b, c.
⁴² Trwm, —a, c, d, e, f, g.
⁴³ En, —a.
⁴⁴ Lladdei, —a, d, f, g.
⁴⁵ Gwaro, —a, d, f, g, l.
⁴⁶ Rybud, —a.
⁴⁷ Dydygei, —a; dyddygei,
 —l.
⁴⁸ *Nid yw can yn e.*
⁴⁹ Yg calan, —a.
⁵⁰ Darmerthi, —b, c, e.
⁵¹ Gwenit, —a, d, e, f, g, l.
 guneint, —b.
⁵² Dan, —a, e, f, g, l.
⁵³ Urvei, —a, d, f, g; ur-
 fei, —c; wifel et urvei,
 —e.
⁵⁴ Gwenit, —a, d, f, g.
⁵⁵ Dan, —a, e, f, g, l.
⁵⁶ Riein, —a, d, f, g, l.
⁵⁷ Oed, —a.
⁵⁸ Teithiawg, —a.
⁵⁹ Ud, —a, d, f, g; yd, —
 b.
⁶⁰ Kilyd, —a.
⁶¹ Gwareawc, —e.
⁶² Kyn, —a.
⁶³ Gweryt, —a.
⁶⁴ Grud, —a; rudd, —c;
 grud & rudd, —e.

Doeth dygyrched⁶⁶ y⁶⁷ gat⁶⁸ ae glot ea
 eichiawc⁶⁹
 Not⁷⁰ bedd⁷¹ gorthyn hir O⁷² orthir Rhy-
 vynyawc⁷³
 Amdrynni⁷⁴ drilau⁷⁵ drylen
 Am lws am diphuys⁷⁶ dywarchen
 Tri chue⁷⁷ barnuaut⁷⁸ treis⁷⁹ dili plynin⁸⁰
 Atguc⁸¹ y Morien⁸² ae⁸³ gwian⁸⁴ hen⁸⁵
 Hanceu⁸⁶ vreuer⁸⁷ vracden⁸⁸
 At⁸⁹ gwy r a Gwyddyl⁹⁰ a Phrydein
 At gu celein⁹¹ veinrudd⁹² Gwen⁹³
 Deheuc gwenau ung⁹⁴ vab⁹⁵ Gwen
 Ar⁹⁶ ginyau⁹⁷ drylau⁹⁸ drylen
 Trym⁹⁹ dwys tra diphwys¹⁰⁰ dywarchen
 Cemp¹⁰¹ y¹⁰² lumen ar wr¹⁰³ Carwawt¹⁰⁴ as-
 get¹⁰⁵
 Arreith¹⁰⁶ edrych¹⁰⁷ eidyn a breithell
 Goruchyd¹⁰⁸ y¹⁰⁹ law¹¹⁰ loflen¹¹¹
 Ar Gynt a Gwyddyl¹¹² a Phrydein¹¹³
 A chyngo¹¹⁴ mwng bleidd¹¹⁵ heb brenn¹¹⁶
 Yn y¹¹⁷ law gnaut¹¹⁸ gwychlwt¹¹⁹ yn y¹²⁰
 lenn
 Prytwyf ny bei varw¹²¹ Moryen¹²²
 Deheuc Gwenabwy mab Gwen—

- ⁶⁶ Etyynt, —a, d, f, g; ed-
 wynt, —c; etwynt, —e.
⁶⁷ Dygyrchet, —a.
⁶⁸ I, —c.
⁶⁹ Get, —a.
⁷⁰ Eichiawc, —a, d, f, g.
⁷¹ Uot, —a, d, f, g; vot,
 —l.
⁷² Bed, —a.
⁷³ *Nid yw O yn c.*
⁷⁴ Rywynauc, —a, d, f, g.
⁷⁵ *Mae y ban hwn yn ter-
 fynu pennill yn a, &c.*
⁷⁶ Am drynnv, —a, b, c,
 d, e, f, g.
⁷⁷ Drylaw, —a, b, c, d, e,
 f, g; drylaw, —l.
⁷⁸ Diffwys, —a.
⁷⁹ Trihuc, —a, f, g; tri
 chue, —c; tri hwe, —d;
 tri huc, tri chue, —e.
⁸⁰ Baruaut, —a, d, f; barn-
 wawd, —c; barraut &
 barrawd, —e; barent,
 —g.
⁸¹ Dreis, —a.
⁸² Plec hen, —a, d, g, l;
 plecein, —f.
⁸³ Atguc, —a, f, g, l; at-
 gwne, —c; atgwne, —d;
 atgure, —e.
⁸⁴ Emorem, —a, d, f, g; i
 morien, —e; moryen,
 —l.
⁸⁵ A, —c.
⁸⁶ Guiau, —a, f, g; guian,
 —c; gwiau, —l.
⁸⁷ Hem, —a, d, f, g.
⁸⁸ Hancal, —a, d, f, g, l;
 e ancu, —b; e' angau,
 —c; eanceu, angau, —e.
⁸⁹ Ureuer, —a.
⁹⁰ Uragdenn, —a, d, f, g.
⁹¹ A, —c.
⁹² Gwydyl, —a.
⁹³ Kelein, —a.
⁹⁴ Rein rud, —a, d, f, g, l.
⁹⁵ Guen, —a.
⁹⁶ Gwenauwy, —a, d, e,
 f, g; gwenabwy, —c.
⁹⁷ Mab, —a. *Mae'r llin-
 ell hon yn terfynu pen-
 nill yn a, &c.*
⁹⁸ Am, —a, d, e, f, g, l.
⁹⁹ Giniav, —a; giniaw,
 —l.
¹⁰⁰ Drylaw, —a; drylawt,
 —b, e.
¹⁰¹ Trwm, —b; trwm, —c.
¹⁰² Diffwys, —a.
¹⁰³ Kemp, —a.
¹⁰⁴ E, —a, d, f, g; o, —g.
¹⁰⁵ Arwr, —a, d, f, g.
¹⁰⁶ Baruawt, —a, d, f, g;
 barwawt, —l.
¹⁰⁷ Asgell, —a, d, f, g, l.
¹⁰⁸ Vreith, —a, d, f, g;
 freith, —l.
¹⁰⁹ Edryth, —d.
¹¹⁰ Gorchudd, —c, e.
¹¹¹ Ei, —c.
¹¹² Lav, —a.
¹¹³ Loften, —a, e, f, g; lof-
 len, —b, c, d.
¹¹⁴ Gwydyl, —a.
¹¹⁵ Phryden, —a.
¹¹⁶ Chynhyo, —a, d, f,
 g, l.
¹¹⁷ Bleid, —a.
¹¹⁸ Pren, —a; ben, —e.
¹¹⁹ Eny, —a.
¹²⁰ Gnaut, —a.
¹²¹ Gwychlwt, —a.
¹²² Eny, —a.
¹²³ Marw, —a.
¹²⁴ Morem, —a, d, f, g, l.

ENGLYNION Y MISOEDD.

ANEURIN GWAUDRYD a gant Englynion y Misoed gyntaf ac rhag daed oedynt hwy aethant mor gyffredin, ag na cheisiodd neheu hysgrifenu, oni bu agos idynt a cholli haiachen fel na fedrid cael y deuddeg Englyn yn gwbl ym Mhywys a Gwynedd heb fod pedwar ar goll: a Guttyn Owain a wnaeth y pedwar olaf yn lle y llaill; ac wedi hynny y caed yn Neheubaath y pedwar oed ar goll fel y maent i gyd yma rhag llaw, Allan ar Llyfr Gwyrdd.

Mis IONAWR myglyd Dyffryn,
Blin Trulliad, treigladd Clerddyn;¹
Cul Bran, anaml llais Gwenyn;²
Gwag³ Buches, diwres Odyn;
Gwael gwr anwiw i ofyn⁴
Gwae a garo, ei dri gelyn!⁵
Gwir a ddywaid Cynfelyn
Gorau Canwyll Pwyll i ddyn.

Mis CHWEFROR anaml Ancwyn;⁶
Llafurus Pal, ag Olwyn;⁷
Cnawd gwarth, o fynych gysswyn;
Gwae heb raid a wnel achwyn;⁸
Tri pheth a dry drwg wenwyn
Cyngor Gwraig, Murn, a Chynllwyn:⁹
Penn Ci ar fore Gwanwyn;¹⁰
Gwae a laddodd ei Forwyn!

Mis MAWRTH, mawr ryfyg adar
Chweirw oerwynt, ar dalar:¹¹
Hwy fydd Hionon, na Heiniar¹²
Hwy peru Llid na Galar,
Pob rhyw Arynnaig¹³ a ysgar;
Pob edn a edwyn ei gymmar:¹⁴
Pob peth a ddaw trwy'r ddaear
Ond y Marw, mawr ei Garchar!

Mis EBRILL wybraidd gorthir;¹⁵
Lluddedig Ychen, llwm Tir;
Cnawd osh¹⁶ er nas gwaohoddir;
Gwael Hudd chwareus Clust-hir;
Aml bai lle nis cerir;¹⁷
Gwyn ei fyd a fo cywir;¹⁸
Cnawd¹⁹ difrod, ar blant enwir:
Cnawd gwedi Traha, tranc hir.

¹ Meirwon coed aml clerddyn.—*Llyfr Hir.*

² Cul bran, distaw gwenyn.—*Ll. H.*

³ Gwael.—*Ll. H.*

⁴ Cynnwy march distaw aderym.—*Ll. H.*

⁵ Hir i blygain byr brydnawyn.—*Ll. H.*

⁶ Llwm pob llwyn.—*Ll. H.*

⁷ Deffry neidr i hel gwenwyn.—*Ll. H.*

⁸ Yr ych llog ni fedr achwyn.—*Ll. H.*

⁹ Cyngor gwraig mewn llied nachynllwyn.—*Ll. H.*

¹⁰ Pechod marwol paid oi derllwyn.—*Ll. H.*

¹¹ Ar ben talar (a dalar).—*Ll. H.*

¹² Y diwyd a drin ei heiniar.—*Ll. H.*

¹³ A reing (o aig a).—*Ll. H.*

¹⁴ Ac a dyn ar gwr i ysgar.—*Ll. H.*

¹⁵ Eglur.—*Ll. H.* ¹⁶ Gwest.—*Ll. H.*

¹⁷ Pawb a ymarddel ai lafur.—*Ll. H.*

¹⁸ Nid teilwng ir iach segur

Hyf yr ymddengys y cywir

Diwradydd deurydd y cywir.—*Ll. H.*

¹⁹ Mynych.—*Ll. H.*

Mis MAI difrodus Geilwad;¹
Clyd clawdd i bob di gariad:
Llawen hen di Archenad;
Llafar Cog, a Bytheiad:²
Hawdd cymmod lle bo cariad³
Hyddail coed, hyfyrd anllad:
Nid hwyrach⁴ daw i'r Farchnad,
Groen yr Oen, na chroen y Ddafad⁵

Mis MEHEFIN hardd Tired;⁶
Llyfn Mor, llawen Maranedd;⁷
Hirgain ddydd, heini Gwragedd;
Hilawn Praidd, hyffordd Mignedd;⁸
Duw a gar bob Tangnefedd;
Diawl a bar⁹ bob Cynddyddedd;
Pawb a chwennych Anrhydedd;
Pob cadarn gwan ei ddiwedd.

Mis GORPHENAF hyglyd* Gwair;
Taer tes tawddedig Cyssair
Ni char Gwilliaid hir gyngrair:
Ni lwydd hil corph anniwair;†
Llom Ydlan lledwag crônffair;
Llwyrr dielid meff Mawrair;
Gwir a ddywaid Mab maeth Mair,
Duw a farn, Dyn a lefair.‡

Mis AWST molwynog Morfa;
Llon Gwenyn llawn Modryda;¹⁰
Gwell gwaith Crymman na Bwa
Amlach Das na chwareufa;
Ni lafur, ni weddia;¹¹
Nid teilwng iddo i Fara¹²
Gwir a ddywaid saint Breda,¹³
Nid llai cyrchir drwg na da.

Mis MENNI¹⁴ mynnawc planed,
Mwynieithus mor a threfred¹⁵
Gnawd Gwyr a meirch yn lludded
Gnawd pob ffrwyth yn adfed
Merch frenhinawl a aned

¹ Ynyfyd anllad.—*Ll. H.*

² Llafar cog ar lethr gwlad,

Uchel adlais bytheiad.—*Ll. H.*

³ Balch merch o aml gariad.—*Ll. H.*

⁴ Cyn ebrwydded.—*Ll. H.*

⁵ Gwae a vo ai fwrriad

Ar anwreidd na lledrad.—*Ll. H.*

⁶ Claeir wedd.—*Ll. H.*

⁷ Llawn murianedd (llon rhianedd).—*Ll. H.*

⁸ Hylawn ffair (lloid) hyffordd mignedd

Gwlithog llwybrau hyffordd mignedd.—*Ll. H.*

⁹ Gar.—*Ll. H.* ¹⁰ Difol gwenyn yn ol haf.—*Ll. H.*

¹¹ A fo diog y mis yma.—*Ll. H.*

¹² A ddwg eisiau drymder gaiaf.—*Ll. H.*

¹³ Brenda.—*Ll. H.* ¹⁴ Medi.

¹⁵ Threfred.

* Myglyd gwair.

† Y llinell hon yw y 6 yn Ll. R. Jones.

‡ Mis gorphenaf teilwng chwys

Gweiriau ar dan pawb mewn brys

Chwimwth morgrug rhuddion mefas

Segur milgwn ymhob llys

Llwm yw grudd dyn eiddugus

Gwyn ei fyd a fo cariadus

Ni bydd byth dihelbulus.—*Ll. H.*

An duc o'n dygn gaethiwed¹
Gwir a dywed saint Berned²
Ni chwsig Duw pan ro wared.*

Mis HYDREF hydraid Hydod
Melyn blaen bedw, gwedw Havod
Llawndras³ adar a physgod
Lleilai laeth Buwch a gafrod
Gwae a haed mefl er pechod
Gwell marw no mynych difrod
Tri pheth a dawd pob pechod⁴
Ymryd a gwedi a chardod†

Mis TACHWEDD moch mehinfawr
Aed Bugail delid cerdawr

¹Hwnnw a'n duc o gaethiwed

²Sain Bened.—A.D. 496

³Llymfras

⁴Bychod

⁵Mlwyd, neu gwyd.

* Mis Medi mydr ynghanon
Addfed coed yd ac aeron
Esgud teulu teilwng ddyinion
Gwae gan hiraeth fy nghanon
Golug Duw ar dylodion
Gwaetha gwir gwarthu dynion
Gwaetha da drwg anudon
Traha a threisio gwirion
A ddifa (ddifa sylwedd) etifedion.—*Gut. Owain.*

† Mis hydref hydraul echel
Chwareus hydd chwyrn awel
(Mynych drawiad o ryfel)
Gnawd ysbeilwyr (ysbeilynt, ysbeilwynt) yn
Gnawd lledrad yn ddiymgel [rhyfel]
(Erioed a gynnygid yn ddiargel)
Gwae'r dyn ni ddawr pan el
(Pan feid bras y barysia'r Gwyddel)
Trychni nid hawdd (rhywydd) ei ochel
Angeu a ddaw yn ddiogel
Ammau fydd y dydd a del.—*Gut. Owain.*

Gwaedlyd llafn llawn Escubawr
Llon merlyd pob callawr
Hirnos heinus carcharawr
Parchus pawb a fed drysawr
Tri dyn nid aml a'u didawr
Trist, Blwng, a chybyd angawr*

Mis RHAGFYR tomlyd archan
Llwm gwyd llonyd Llywethan
Llon ceiliog a Thwylluan
Au deudeng⁵-nyd yn hoean⁶
Am eni yspeiliwr sattan
Trwm tir trymluoc huan
Gwir a ddywed Yscolan⁷
Gwell Duw no'i drwg darogan⁸†

⁵Hoywan-Oi ddeuddegnydd yn hoyan ⁷Ysgolan
⁸Yr ab drogan, y mab darogan, no drwg ddarogan.

* Mis tachwedd tuchan merydd
Bras llydnod llednoeth coedydd
Awr addaw trwy lawenydd
Awr drist drosti a dderfydd
Y da nid eiddo'r cybydd
Yr hael ai rho pieufydd (rhoddo piau'r bydd)
Dyn a da'r byd a dderfydd
Da nefawi tragwyddawl fydd.—*Gut. Owain.*

Aral. Mis tachwedd diwedd dail
Llednoeth coed bras anifail
Llawen dedwydd hylwydd hael
Clyd nyth diwyd i ochel
Digid fydd ffau cybydd gwael
Ni erys nwyfus pan wiael
A dyro y dyn anhael
Cyffelypa ir casa cu cael.
† Mis Rhagfyr byrddydd hirnos
Brain yn egin brwyn ar ros
Tawel gwenyn ac eos
Trin ynghyffedd diweddinos
Adail dedwydd yn ddiiddos
Adwyth diriaid heb achos
Yr hoedl er hyd (fo) ei haros
A dderfydd yn nydd a (ac yn) nos.—*Gut. Owain.*

GWAITH TALIESIN.

HANES TALIESIN.

O'R MANGOFION.

GWR bonheddig oedd gynt ym Mhenllyn a elwid Tegid Voel ai drefdad oedd ynghanol llyn Tegid ai wraig briod a elwid Caridwen, ac o'r wraig honno y ganed mab a elwid Morfran ap Tegid a merch a elwid Greirfyw a thecca merch or byd oedd honno; a brawd iddynt hwy oedd y dyn hacraf or byd *Afayddu*. Ac yno Caridwen ei fam a feddylodd nad oedd ef debyg i gael ei gynnwys ymhlith boneddigion rhag ei hacred, oni bei arno ryw gampeu neu wybodau urddasol canys yn nechreuad Arthŵr ar ford gron oedd hynny.

Ac yna yr ordeiniodd hi drwy gelfyddyd Llyfrau Pheryllt i ferwi Pair o Awen a Gwybodeu iw mab fal y bai urddasch ei

gymeriad am ei wybodau ai gelfyddyd am y byd a ddelai rhag llaw. Yna y dechreuodd hi ferwi y pair yr hwn wedi dechreuid ei ferwi nid allid torri y berw dan ben undydd a Blwyddyn ac oni geffid tri defnydd bendigedig o rad yr Yspryd. A Gwion bach mab Gwreang o Lanfair yng nghaer Einion ym Mowys a roes hi i amodi y pair, a dall a elwid Morda i gynneu y tan dan y pair a gorchymmyn na adawai ir berw dorri hyd pan ddelai undydd a Blwyddyn. A hitha drwy Lyfrau Astronomyddion ac wrth oriau y planedau yn llysieuau beunydd o bob amrafael llysieu rhinweddol. Ac fal yr oedd Geridwen ddiwrnod yn llyseua ac ac yn gorchfanu yn agos i ben y flwyddyn y damweiniodd neittio a disgyn o dri defnydd o'r dŵr rhinweddol o'r pair ar fys Gwion

bach; a rhag ei frytted ef ai trewis yn ei ben ac yn gytrym ac y trewis y defnynnau gwyrtfiawr hynny yn ei ben efe a wyddai bob peth ar a ddelaï rhag llaw ac efe a adnabu yn hysbys mai mwya gôfal oedd iddaw ystryw Caridwen cany mawr oedd ei gwybodaï, a rhag dirfawr ofn efe a ffoes parth tua ei wlad. Ar pair a dorres yn ddau hanner, herwydd y dur i gyd oedd wenyw ynig eithr y tri defnyn rhinweddol hynny fal y gwenwynodd Feirch Gwyddno Garanhir am yfed y dwfr or Aber y rhedodd y pair iddi, ac am hynny y gelwir yr Aber o hynny allan gwenwyn feirch Gwyddno. Ac ar hynny Caridwen yn dyfod i mewn ac yn gweled ei llafur er ys blwyddyn yn golledig ysglyfy Rhodyl a tharo y dall Morda ar ei ben oni aeth un oi lygaïd ar ei rudd. Sef y dywaid ynteu drwg im anffurfiest a minneu yn wirion, ni buost golledig om hachos i. Gwir a ddywedaist eb y Caridwen, Gwion bach am hyspeiliodd a chyrchu ar ei ol dan redeg, ai chanfod hithau a wnaeth yntau, ac ymrithio yn rhith ysgyfarnog a rhedeg. Sef y rhithiodd hithau yn Filast ai ystumio ai, ymchoelyd tuag Afon. Ac ymrithio yn bysgodyn, a hithau yn rhith dyfrast, ac ymgeisio ag ef dan y dyfr, ôni fu ddîr iddo ymrithio yn Aderyn ir wybr a hithau yn Llymysten iw ymlid ac ni adodd iddo lonydd yn yr wybr; a phann oedd yn ei oddiwes ac ynteu ac ofn angyr arno, efe a arganfu dwr o wenith nithiedig ar lawr ysgubor ac efe a ddisgynodd ir gwenith, ac a ymrithiodd yn rhith un or grawn; ac yno yr ymrithiodd hithau yn iar ddû goppog ac ir gwenith yr aeth, ac ai thraed ei grafu ai adnabod ef ai lyngcu, ac fel y dywed yr ystori, Hi a fu nawmis yn feichiog arno ac wedi esgor o honi ni allei hi ar ei chalon ei ladd rhag mor deg oedd Namyn ei wisgaw mewn *boly o groen* ai fwrw ef yn ewyllys dyn yn y mor y 29 o Ebrill. Ac yn yr amser hwnnw yr oedd Gored Wyddno yn y traeth rhwng Dyfi ac Aberystwyth, garllaw ei gastell ei hun, ac yn y gored hwnnw y ceid cywerthydd can punt pob nos Galanmai; ac yn yr amser hwnnw yr oedd un mawr Wyddno a elwid Elphin yn un or rhai dryrssaf or ieuainge a mwyaf o eisiau arno, ac yn orthrwm gan ei dad hynny, gan dybiaw ei eni ar awr ddrwg; a thrwy annogiad ei gynghoriaid arno ef a roes ei Dad iddaw ddyndiad y gored y flwyddyn honno i edrych a ddamweinïai iddo ras byth ac i ddechreu gwaith iddo. A thrannoeth wrth edrych o Elphin ac nad oedd ynddi ddim ond wrth fyned i ffordd arganfod ar bawl y gored y *bol croen*

yna dywawd un or Goredwyr wrth Elphin ni buost ti anhappus erioed cyn henno Canys ti a dorraist Gyneddfau y gored yn yr hon y ceid ynddi werth can punt pob nos Glanmai. Beth yn awr, eb Elphin ef a allai fod yna Gywerthydd canpunt o dda? dattod y croen a wnaethpwyd ac arganfod or ag-orwr dâl mab ac a ddywawd wrth Elphin Llyma Daliessin! Taliesin bid eb Elphin a dyrchafel y mab rhwng ei ddwyllaw gan gwyno anhap iddo ac ai cymmerth yn brudd is ei gil; ar awr honno ef a berai i'r March rygyngu oedd yn tuthiaw or blaen ai arwain mor esmwyth a phettaï yn eistedd mewn Cadair esmwyth a byd; ac yn fuan yn ol hynny y gwnaeth y mab ddehuddiant i Elphin a moliant ac a brophwydodd urddas iddo ar ddyhuddiant oedd fal y gwelwch yn T.D. yr 25d. o'r llyfr hwn. A hon (sef y Dehuddiant) oedd y gerdd gyntaf a ganodd Taliesin or dyhuddo Elphin am ei fod yn drist golli helfa y gored a gwaeth ganddo weled or byd mai arno ef yr oedd y bai ar anffortun. Ac yno y gofynnodd Gwyddno Garanhir iddo beth oedd efe ai dyn ai yspryd. Ac yno y canodd yntau yr hanes ac y dywawd "Prif Fardd Cyffredin, &c." Yno daeth Elphin a Thaliessin ganddo i dy Wyddno ei dad, ac a ofynnodd Gwyddno iddaw ai da'r caffaeliad yn y gored? Yntau a ddywawd wrtho gaffael peth oedd well na physgod, beth oedd, eb Gwyddno? Bardd eb yr yntau Elphin; yna y dywawd Gwyddno. — Och druan beth a dal hwnw i ti? Yno yr atebawdd Taliessin ei hunan ac a ddywawd Efe â dâl hwn iddo ef fwy nag a dalodd y gored erioed iti. Yno y gofynnodd Gwyddno iddo a fedri di ddywedyd a chyn fychaned a wyt? Medraf i ddywedyd mwy nag y fedri di ofyn imi. Moes imi glywed beth a fedri eb yr Gwyddno.

Yno y canodd TALIessin—

Ar y dwr mae cyflwr cant bendigaw, &c.

Yn yr un M.S. lle y cefais yr hyn a aeth ymlaen o'r Mânogion, &c. Yr ydoedd y gerdd a ganlyn hebai Ll. Ddû. Mae yn debyg i ryw grynodeb o fywyd Taliessin.

KYNTAF im lluniwyd ar lun dyn glwys
Yn llys Caridwen em penydwyys [nwys
Cyd bawn bach o'm gwllled gwyl fy nghyn-
Oeddw fawr uwch llawr llann am tywys
Prid fwm parwyden per awen Parwys
Ag ynghyfraith heb iaith am rhydd ry-
Hen widdon ddulon pan lidiwys [lliwys
Anghuriawl ei hawl pan hwyliwys
Ffoes yn gadarn
Ffoes yn llyffan } Braidd orphowys
Foes yn rhith bran }

Ffoes yn derwyn	}	Mewnllwynllychwys
Ffoes yn gadwyn		
Ffoes yn llyrchwyn		
Ffoes yn fleiddyn		
Ffoes bleiddawr	}	Cyfaith Coelwys
Yn niffaeth		
Foes yn fronfraith		
Ffoes yn gadno		
Cyd naid ystumau	}	Fal na thycciwys
Ffoes yn Felau		
Ffoes yn wiwair ni chynnydd celwys		
Ffoes yn Gern Hudd rhydd im rhwyfwys		
Ffoes yn haearn mewn tan towys		
Ffoes yn ben gwayw gwae ai puchwys		
Ffoes yn Darw taer ymladdwys		
Ffoes yn faedd Gwrych mewn rhych rhith-		
Ffoes yn ronyng gwyn Gwenith lwys [iwys		
Ar ael llen carthen im carfaglwys		
Cymmaint oedd ei gweled a chyfeb rhewys		
A fai yn llenwi fal llong ar ddyfrwys		
Mewn boly tywyll im tywalldwys		
Mewn mor dylan im dychwelwys		
Bu goelfain im pan im cain fygwys		
Duw Arglwydd yn rhydd am rhyddhawys		

TAL. AE CANT.

HANES TALIESIN.

PRIFARD cyffredin
 Wy fi i Elffin
 Am gwlad gynhefin¹
 Iw bro Gerubin²

Ioannes Dewin
 Am gelwis i Merdin,
 Bellach pob Brenin
 Am geilw Taliesin

Mi a fum nawmis hayach
 Yn mol Gridwen wrach
 Mi a fum gynt Wion bach
 Taliesin ydwy bellach

Mi a fum gyda'm ner
 Yn y goruwchelder
 Pan gwypiod Lucifer
 I uffern dyfnder

My a fum yu dwyn banner
 O flaen Alecsander
 Mi a wn³ enwau'r ser
 Or gogledd hyd Awster

Mi a fum ynghaer Bedion⁴
 Tetragrammaton

Mi a dygum Heon
 I lawr glyn Ebron

Mi a fum yn y Ganon¹
 Pah las Absalon
 Mi fum yn y Llyd don²
 Cyn geni Gwdion

Mi a fum bedrenog³
 I Eli ag Enog
 Mi a fum⁴ ar fran crog
 Mab Duw Trugarog

Mi a fum ben ceidwod
 Ar wneuthur Twr Nimrod⁵
 Mi a fum dri chyferod
 Ynghaer Eirianrhod⁶

Mi a fum yn Area
 Gyda Noe ac Alpha
 Mi a welais difa
 Sodoma a Gomorra

Mi a fum yn Affrica
 Cyn adeilad Roma
 Mi a ddoethym yma
 At weddillion Troia

Mi fum gyda'm Rhên
 Yn mhreseb yr asen
 Mi a nerthais Foesen
 Trwy dwr Urdonen

Mi a fum ar yr Wybren
 Gyda Mair Fadlen
 Mi a gefais awen
 O bair Griduen

Mi a fum fardd telyn
 I Theon⁷ Llychlyn
 Mi a gefais newyn
 Am fab y Forwyn

Mi a fum yn y Gwynfryn
 Yn llys Cynfelyn
 Mewn cyff a gefyn
 Undydd a blwyddyn

Mi a fum am Logawd
 Yngwlad y Drindawd
 Ni wyddis beth yw y cnawd
 Ai cig ai pysgawd

Mi a fum dysgawd
 Ir holl fydysawd

¹Gyssefin.—L. M.²Sierubin.—R. I.³Rhif y ser.⁴Gwdion.⁵Mi a fum yng nghanon. ⁶Farn crog.—R. I.

—R. I.

⁷Ar waith Twr Emrod.⁸Mi fum yn Llys don.—⁹Arianrhod. [—R. I.¹⁰Baderog.—R. I. [R. I.¹¹Lleon.—R. I.

Mi a fyda hyd dyd brawd
Ar wyneb daiarawd

Mi a fum ynghadair flin
Uwch Caer Sidin¹
A honno yn troi fydd
Rhwing tri alfyd
Pand rhyfedd ir byd
Nas argenydd

DYHUDDIANT ELPHIN.

GOGNAWD gyrru
A gwawd dyfyrro
A thraethawd gedu
Pa fyd a ddyfu
Pwy a wyr canu
Gar bron yr Iessu
Yngwydd y tri llu
Pan foe'r yn barnu
Pa gerddor a gan
Pan alwer Cynan
I ddyfyn gader
Ger bron Cadwaladr
Pan fo'r dranc enaiar
Ar Cynan ap Bran
Os ywch brif feirddion
Crwyf celfyddon
Treuthwch oruchuddion
Or Mundi Maon
Y mae pryf atcas
Oi Kaer Satanas
A oresgynas
Rhwing dwfn a bas
Cyflod yw ei enau
A mynydd Mynnau
Nys gorfydd angeu
Na llaw na llafneu
Mae llwyth naw can maen
Yn rhawn dwy bawen
Un llygad yn ei ben
Gwyrdd fâl glas iaën
Tair ffynnon y sydd
Yn ei wegorlydd
Mor fryched arnaw
A nofiant trwyddaw
Bu laith bualawn
Deifr ddonwy dyfr ddawn
Henwa'r tair ffynnawn
O ganawl Eiglawn
Un llwydd heli
Pan fo yn corini
I edryd lliant
Dros Moroedd difant
Yr ail yn ddinam

¹Sidydd.

A ddigwydd arnam
Pan fo'r glaw allan
Drwy awyr dylan
Y drydedd a ddawedd
Trwy wythi Mynyddedd
Fal callestig wledd
O waith Rex Rexedd
Ydywch bosfeirdd
Mewn rhwyf ofeiliant
Ny wyddoch ddychanu
Teyrnas y Brytannaec
Minneu yw Taliesin
Ben beirdd y Gorllewin
A ollwng Elphin
Oi hual Lurin
Aryf ag cynnil¹
Ag cyman dull
Twryf yn agweud
Erac menwed
Erac maryed
Pan ysteyrn gwern
Eam gamgyrn eam gamled
Y voli rhi alar peithiu racued
Yd y gweles
Arhul tres Turdei galed
Dygochuiaur a chloi a phor
A pherth a pher
Arud morua
Ac ymorua
Ac Eivionydd
A Gwynheidyd
Cein edryssed
Trybedaut raut
Rac y Defaut
Eil dal rossed
Taryanneu ban amdal henfan²
Bu edryssed
Bleid y vyuyt
Oedd bleidyat rhyd
Yn y deuredd
Pubal Peleidyrr
Penyr pryd neidyrr
O luch nadredd
Velyd yt wyd
Gwelydon rhuyt
Riein gared
Carut vreidun
Carun dyvuyn
Vur heyured
Cam hurauc daru
Cuynaf dy varu
Carut dyhed
Baran mor y goryf guyt
Y am Gatpul yn man bran ygcynuyt
Tardei don gyu cyngon gouytawr byt
Ef gwrthodes
Ar lwyth peues

¹Cynnul.

²Heulan 9 W.M.

Ar les pedyt
 Petuar milet ar letauc byt
 Aesawr yn uellt a llavyn yguallt dri
     o betror
 Ur guylas
 O gyrrn glas
 Med meitin
 Bre eych tutuulch baran ret tost ben
     guaed gwin
 Yr med a fauryf yd aethan aury dros
     eu haufin
 Guyar van vaith
 Er cadu cynrheith
 Bu cynyeuin
 Cynan cenon
 Teithugir o Von
 Ar vreint Goelin
 Tutuulch cyuulch
 A oreu vulch
 Ar van caereu
 Gan vynydauc
 Bu atveilyauc
 Eu gwirodeu
 Blwydyn hiraeth
 Er gwyr Gattrraeth
 Am maeth yt meu
 Eu llafneu dur
 Eu med eu bur
 Eu hualeu
 Aryf ag cynnul
 Ag cyman dul
 Turyf nis cigleu.
     Ac vely tervyna

KANU Y MEDD

24 I ELPHIN MS. L. M.

GOLYCHAF¹ wledig pendefig pob wa
 Gwr a gynneil y Nef Arglwydd pob tra
 Gwr a wnaeth y dwfr i bawb yn dda
 Gwr a wnaeth pob llad ac ai llwydda
 Meddwer² Maelgwn Mon ag an meddwa
 Ai feddgorn ewyn gwerlyn gwynha
 As gynnul gwenyn ac nis mwynha
 Med hidleid moleid molud i bob tra
 Lleaws Creadur a fag terra
 A wnaeth Duw i ddyn er ei ddonha
 Rhai drud rhai mud ef ai mwynha
 Rhai gwyllt rhai dof Dofydd ai gwna
 Yn dillig iddynt yn dillad ydd a
 Yn fwyd yn ddiawd hyd frawd yd barha
 Golychaf i wledig pendefig gwlad hedd
 I ddillwng Elphin o alltudedd [medd
 Y gwr am rhoddes y gwin ar cwrwf ar
 Ar meirch mawr modur mirein eu gwedd

¹ Fa—L. M.

² Med wet—E. D.

Am rothwy etwa mal diwedd
 Trwy fodd Duw y rhydd trwy enrhydedd
 Pump pemhwt calan ynghaman hedd
 Elffinawg farchawg medd hwyr dy Ogledd*

I'R GWYNT.

DYCHYMIC di pwy yw
 Creadur cadarn cyn dilyw [waed
 Heb gig heb asgwrn heb wythen heb
 Heb pen a heb draet
 Ni bydd hyn ni bydd iau
 Nog yn y dechreu
 Er ofn nag ry ddifoes eisiau
 Gan greaduriau
 Mawr Dduw mor wynneu
 Ban ddaw o ddechreu
 Mawr ei fretheiriau
 Pan ddol or dehau
 Mawr ei ferthidau
 Y gur gan goreu
 Ef yn maes ef ynghoet
 Heb law ac heb droet
 Heb henaint heb hoet
 Ac ef yn gyfoed
 A phumoes pymhoed
 A hefyd y sydd hyn
 Pet pemwnt flwyddyn
 Ag ef yn gyflod
 Ag wyneb tudwed
 Ag ef ni anet
 Ac ef ni weled
 Ef a nona gythrudd
 Lle mynno Dofydd
 Ef ar for ef ar dir
 Ni wyl ni welir
 Ag ef yn anghywir
 Ni ddaw pan fyynnir
 Ef ar dir ef ar for
 Ef yn anhepcor
 Ef yn diesor
 Ef yn beteior
 Ef yn ddi achor
 Ef yn ddieisor
 Ef o bedeiror
 Ni bydd wrth gyngor
 Ni fydd heb gyngor
 Ef cychwyn agor
 O dduch maen mynor
 Ef yn llafar ef yn fud

*This poem was written when his patron, Elphin ap Gwyddno, was imprisoned in the Castle of Deganwy by his uncle Maelgwn Gwynedd, Prince or King of Wales, son of Caswallon Lawhir, which Caswallon built the fortress of Caer Gybi, and the son built the Collegiate church of Holyhead and the priory of Penmon.

Mae'n Gorwedd yn Ynys Seiriol.

Ef yn fynud
 Ef yn wrdd ef yn ddrut
 Pan dremyn drosdud
 Ef myd ef llafar
 Ef yn orddear
 Mwyaf y amar¹
 Ar wyneb daear
 Ef yn dda ef yn ddrwg
 Ef yn orddwc²
 Ef yn anamlwc
 Cannis gwyl golwc
 Ef yn ddrwg ef yn dda
 Ef hwnt ef yma
 Ef a anrhefna
 Ni ddiwg a wna
 Ni ddrwg a wnech
 Ec ef yn ddibech
 Ef yn wlyb ef yn sych
 Ef a ddaw'n fynych
 O wres haul ac oerfel
 Lloer yn hanhel³
 Lloer yn anlles
 Handid llai ei gwres
 Un gwr ai goreu
 Yr holl greadwriau
 Drwy ddirfawr awel
 I wneuthur dialedd
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Drwg y gwr goreu
 Greaduriau
 Ef biau dechreu
 A diwedd diheu
 Yr hwn a roddes
 Yr oerfel ar gwres
 Yr huan ar tes
 Ar Lloer llwyr achles
 Nyd cerddor celfydd
 Ny molwy Ddofydd
 Nyd cywir ceinad
 Ny molwy y Tad
 Ny nawd fydd arad
 Heb heyrn heb had
 Ny bu oleuad
 Cyn Celi cread
 Ny bydd offeiriad
 Na bendicco afrillad
 Ny wybydd anygnad
 Y saith lafanad
 Dengwlat darmarthad
 Yn yngylaw wlad
 Degvet digarad
 Digarwys eu tad
 Digaru cawat
 Yn rhwy rhewiniat
 Llucuffer Llygrad
 Eisor⁴ eisys wlad
 Saith seren y sydd

¹Ei Faniar.

³Hafydel.

²Angelwg.

⁴Eissyfwlad.

O seithnawn Dofydd
 Seon a Sywedydd
 A wyr eu defnydd
 Marca mercedus
 Ola olumis
 Luna lafurus
 Jupiter Venerus
 O Haul o hyd yrfer
 Hyd gylch lloer lleufer
 Nyf cof yn ofer
 Nyf crog ny chreter
 Ein Tad ein pater
 An car an cymer
 An tad an Rhen nin rhaner
 Gan hu Lucuffer *

MAB GYFREU TALIESSIN.

ELEMENTA TAL. E. L. LL.

KYVARCHAF im Rhen
 Ystyriaw Awen
 Py ddyddwg angen
 Cyn no cheridwen
 Cyssefin im byd
 A fu eissiwyd
 Myneich aleid
 Pyr nam dyweid
 Pyr nam eregyd
 Unawr nam herlynnyd
 Py ddatwreith mwy
 Pyd echenis mwg
 Py ffynnawn a ddiwg
 Uch arget tywyllwg
 Pan yw calaf cann
 Pan yw nos Lloergan
 Arall ni chanwyd
 Dy ysgwyd allan
 Pan yw gofaran twrwr
 Tonnau wrth lann
 Yn dial¹ dylan
 Dydd a haedd attan
 Pan yw mor drwm maen
 Pan yw mor llym draen
 A wddosti pwy gwell
 Ai ei fon ai ei flaen
 Py peris parwyd
 Rhwng dyn ag anwyd
 Pwy gwell ei Addwyd
 Ai ieuanc au llwyd
 A wddosti beth wyd
 Pan fyth yn cysgwyd
 Ai corph ai enaid
 Ai argel canhwyd }

¹Yn nial.

* TALIESIN ai gwnaeth ymmhorth Castell Teganwy i
 weddio r Creawdr pennaf am gael gwynt i dorri'r
 Carchar yr oedd Elphin a Gwyddno ynddo.
 Un o'r Pedair Colofn Cerdd.

Eilewydd celfydd
 Pyr nam dyweyd
 A wddosti cwdd fydd
 Nos yn aros dydd
 A wddosti arwydd
 Pet deilen y sydd
 Py drychefis mynydd
 Cyn rhewiniaw elfydd
 Py gynheil magwyr
 Daear yn breswyl
 Enaid pwy Gwynawr
 Pwy gwelas ef pwy gwyr
 Rhyfeddaf yn Llyfreu
 Nas gwddant yn ddiau
 Eneid pwy ei hadneu
 Pwy bryd ei haelodeu
 Py Barth pan dineu
 Ry wynt a ryffreu
 Rhyvel anygnawd
 Pechadur periglauw
 Rhyveddaf ar wawd
 Pan vu y gwaddawd
 Py goreu medd-dawd
 O fedd a bragawd
 Py goryw eu ffawd
 Amwyn Duw trindawd
 Pyr i traethwn i draethawd
 Namyn o honawd
 Py beris ceinhawe
 O ariant rhoddawg
 Pan yw mor rhedegawg
 Car mor eithiwawg
 Angeu seiliawg
 Ymhob gwlad ys rhannawg
 Angeu uch an pen
 Ys lledan ei lenn
 Uch nef noe nen
 Hynaf fydd dyn pan anher
 A Ieu Ieu pob amser
 Yssid a pryderer
 Or bressent haedd
 Gwedy anrheuffedd
 Pyr i'n gwna ni byrhoedledd
 Digawn llawrydedd
 Cywestwch a bedd [efin
 Ar gwr an gwnaeth o'r wlad gwerth-
 Boed ef an Duw an duwch
 Attaw or diwedd TERFYN

CANU Y BYD MAWR

O WAITH TALIESIN. ALLAN O'R DELYN LEDR.

GWOLYCHAF fy nhad
 Fy Nuw fy neirthiad
 A ddodes trwy fy iad
 Enaid ym pwyllad¹
 Am gorug ym gwyldad

¹Yr enaid yn y pen.

Fy saith llafanad
 O dan a daiar, a dwr ac awyr
 A niwl a Blodeu
 A gwynt a goddeheu
 Eil¹ synwyr pwyllad
 Im pwyllwys fy nhad
 Un yw a rynniat²
 A deu y tynnaf³
 A thi a waedaf⁴
 A phedwar a flasaf
 A phump a welaf
 A chwech a glywaf
 A saith a arogleuaf
 A ragddywedaf
 Seith awyr sydd
 Uwch ben syweddydd
 A thair rhan y myr
 Mor ynt amrygyr
 Mor fawr a rhyfedd
 Y byd nad unwedd
 Ry gorug Duw fry
 Ar y Planete
 Rygorug Sola
 Rygorug Luna
 Rygorug Marca
 Y Marcarucia
 Rygorug Venus
 Rygorug Venerus
 Rygorug Seuerus
 A seithfed Satwrnus
 Rygorug Duw dda
 Pump gwregys terra
 Pa hyd yd para
 Una y sydd oer
 A dau sydd oer
 Ar trydydd a sydd wres
 Ac an bludd afes
 A dyofec anlles
 Pedwerydd paradwys
 Gwerin a gynwys
 Pymhet artymherawd
 A byrth y fedyssawd
 Yn dri yd rannad
 Yn amgan pwyllad
 Un yw'r Assia
 Deu yw'r Affrica
 Tri yw Europa
 Bedydd gyngwara
 Hyd frodic yt para⁵
 Pan farner pob traha
 Rygorug fy Awen
 I foli fy Rhen
 Mydwyf Taliesin
 Areith lif Dewin
 Parahawd hyd ffin⁶
 Yng hynnelw Elphin⁷

¹Seith.

²Fynaf, Ewyllys.

³Teimlaw.

⁵Hyd frawd y para.

⁶Fin.

⁷I ollwng Elphin.

⁴Llafar.

CA NU YBYD BYCHAN

MOROEDD Q.

KEIN geneis canaf
Byd unddydd mwyaſ
Lliaws a bwyllaf
Ac a Bryderaf
Cyfarchafi Feirdd byd
Pryd nam dyweid
Py gynheil y byd
Na syrth yn eissywyd
Neu'r byd pei syrthiei
Py ar yd gwyddei
Pwy ai gogynhaliai
Byd mor yw aduant
Pan syrth yn diuant
Etwā yn geugant
Byd mor yw rhyfedd
Na syrth yn unwedd
Byd mor yw odid
Mor fawr yd sethrid
Johannes Matheus
Lucas a Marcus
Wy a gynneil y Byd
Trwy rad yr Ysryd
TALIESIN A'I CANT.

Degwm ag Offrwm teulwng nis talant
Deddfolion ddynion a ddyfalant
Adar a hedant gwenyn a felant
Pysgod a noſiant pryfed a mlysgant
Pob beth a ymdaith i gynull i borthiant
Ond cler ag Oedion a lladron difwyniant
Ni chabla i'ch mysg dysg na cherdwriaeth
Can's Duw ai rhoes gloes ar gyllaeth
Ond sawl syn arfer o gam arfaeth
Am watwar Iesu ai wasanaeth*
Tewch chwī Bosfeirddion ffeilsion anhy-
lwydd|| [wydd
Ni wyddoch i farnu rhwng gwira chel-
Odych brifeirdd ffydd o waith Duw
ofydd¹
Dywedwch i'ch Brenin beth fydd ei
dramgwydd
Myfi sydd Dewin a phrif Fardd cyffredin
A wyr bob gorsin yngwlad eich Brenin†
Mi a ryddhaf Elphin o fol twr meinin²
Ag a ddyweda i'ch Brenin bethe i gyffrin³
Fe ddaw pryf rhyfedd iâr Forfa Rhianedd
I ddial anwiredd ar Faelgwn Gwynedd
Ai flew ai ddanedd ai lyged yn eurwedd⁴
A hwnnw wna ddial⁵ ar Faelgwn Gwyn-
edd‡

DYMMA FUSTL Y BEIRDD,

A ganodd TALIESIN yn Llys MAELGWN GWYNEDD
yngwydd Beirdd Maelgwn i gyd
ALLAN O'R DELYN LEDR.

CLER o gam arfer a ymarferant
Cathlau aneddfol fydd eu moliant
Clod orwas ddiflas a ddatcanant
Celwydd bob amser a ymarferant
Gorchmynau deddfau Duw a dorant
Gwragedd priodol wrth ei moliant
Drwy feddwl drygbwyll a fawr dwyllant
Morwynion gwynion mair a lygrant
A goelio iddynt a gwilyddiant
A gwirion ddynion a ddyfalant
Ai hoēs ai hamser yn ofer y treuliant
Y nos y meddwant y dydd y cysgant
Segur heb lafur yr ymborthiant
Yr Eglwys a gashântar Dafarn a gyrchant
A lladron ffeilsion y cydsyniant
Llysoedd a gwleddoedd a'mofynant
Pob parabl dibwyll a grybwyllant
Pob pechod marwol a ganmolant
Pob pentre pob tre pob tir a dreiglant
Pob salwedd ofer a ymarferant
Gorchmynau y Drindod a ddiffrodant
Gwiliau na suliau nis addolant
Am ddyddiau angau nis gofalant
A phob glothineb nis arbedant
Gormod o fwydydd i diodydd a fynant

BUARTH BEIRDD.

Edd ympeibli oedd ympuyllled
O feirdd Prydein Pryddest ofer
Ymryoreu ymryorsedd
Digaun gofal i gofan gordd
Wyf eissyc pren cyfyn an Gerdd
Buarth beirdd ar nis guypo
Pymthengmil drostaw
Yn ei gymhwyaw
Wyf cerddoliad wyf ceiniad clær
Wyf Dwr wyf Dryw
Wyf saer wyf syw
Wyf sarpth wyf serch ydd ymgestaf
Nid wyf fardd syn yn yryfreidiaw

¹ Ddofydd² O rhyddhaf fi Elpin, &c. lygaidd ai ddannedd.³ Ag a ddyweda i'ch Brenin
gwbl o'i gyfrin.⁴ Ei flew fydd eurwedd ai
⁵ Ddiweddar Faelgwn, †
&c.* Yma diwedd mewn rhai llyfren, ond yr oedd y tra
dysgedig Mr. John Jones o'r Gelli Lyfdu yn tyb-
ied mai gorphenran or Bustl ydyw.||

† A edwyn bob orsin ynghyrau Gorllewin

‡ Yno (yn llys Maelgwn Gwynedd) i bu Taliesin onid
oedd 14 oedd yno i'r aeth Elphin ab Gwyddno
mewn gwahodd y Nadolig at Faelgwn Gwynedd ei
Ewythr ac y canmoleis ef Taliesin yn llys Mael-
gwn ac i rhoed Elphin yn ngharchar oni ddaeth
Taliesin ai ollwng allan ei hun ai gerdd ac yno
i canodd Taliesin oſteg y Beirdd gar bron 33 Beirdd
Maelgwn ac o hyunny allan y galwyd ef Taliesin
ben Beirdd. Gwel ddy huddiant Elphin a Hanes
Taliesin.

Pan gan ceinied canu yngof
 Nyf ef wnaft wy ryfedd uchon
 Handid a mi eu herbyniaw
 Mab arfoll dillad heb law
 Mal ymsawd yn llyn heb naw⁵
 Tyrff aches eofn yngradd
 Uchel yngwaed morddwyd trefydded
 Craig am waneg wrth wawr trefnad
 Anghlut² ysgrut esgar noddiaid
 Craig pen perchen pen anygnad
 Yn gwna meddud medddawt meddydd
 Wyf Cell wyf dell wyf darw becrllod
 Wyf llogell cerdd wyf lle ynydd
 Caraf y gorwydd a gorail clyd
 A bardd a bryd ni pryn yred
 Nyf ef caraf amryssoniad
 A geibl celfydd ny meuedd medd
 Madws myned ir ymddiod
 A chelfyddeid am Gelfyddyd
 A chanelwm cystwm cywlad
 Bugeil Brooedd porthoedd neirthiad
 Mal ymdaith heb drevet i gad
 Ni fynnei ymdaith heb droet
 Ni fagei Crau Ha heb goed
 Mal ceisiaw byweid yngrug
 Mal peiriant anrhaith ynfud
 Mal gosgordd lluydd heb benn
 Mal porthi anclyd ar Kenn
 Mal grynniaw tyndei o vro
 Mal haeddu awyr a bach
 Mal eirach a gwaed ysgall
 Mal gwneuthur goleu i ddall
 Mal dogni dillad i noeth
 Mal tannu engwyn ar draeth
 Mal porthi pysgawd ar laeth
 Mal toi neuadd a dail
 Mal lladd llyry a gwiel
 Mal toddi dyvet rhac gair
 (Mal) wyf bardd Neuodd wyf Kyv Kadeir
 Digonaf i feirdd llafar llestair
 Cyn ym argywrein ym garw gyflog
 Ry prynom ni an llog yth dy di Vab Ma

TALIES

ADDFWYNEU³ TALIESIN.

Q. AN ADDFWYN W. M. Q. YR UN AC ADDRYNNE
 ORNANAMENTA E. LL.

ATUYN rin rypenyd i ryled
 Arall atwyn pan fydd Duw ddymgwared
 Adwyn cyfed nwy gomedd gogyffred
 Arall atwyn y am corn cyvyved
 Atwyn Nudd udd bleidd naf
 Arall atwyn hael gwyl golyscaf
 Atwyn aeron yn amser cynhaeaf
 Arall atwyn gwenith ar galaf

¹ A nawf. ² In vetusto an clut.—W. M.
³ An addwyn ubiq. legendum.—W. M.

Atuyn Heul yn Ehwybr yn nuyfre
 Arall atwyn rhythalwyr aedde
 Atwyn march myngffras mangre
 Arall atwyn dilw yw he
 Atuynt chant ag ariant Amaerwy
 Arall atwyn dy vorwyn modrwy
 Atwyn Eryr ar lan llyr pan llanhwy
 Arall atwyn guylein yn guaruy
 Atwyn march ar Eurgalch gylchwy
 Arall atwyn addfwyn yn aduy
 Adduyn lyuawn meddit i liaws
 Arall atwyn cerddawr hael hygnaws
 Atwyn mai i gogeu ac Eaws
 Arall atwyn pan fydd hinhaw
 Atwyn reith a pherffeith Neithiawr
 Arall adduyn cyfluyn a Garhawr
 Atwyn bryd wrth benyd Periglawr
 Arall atwyn dyddwyn y allawr
 Addwyn medd ynghyntedd i Gerddawr
 Arall addwyn am derwyn torf fawr
 Atwyn cleiric catholic yn eglwys
 Arall addwyn enefydd yn neuaddwys
 Atwyn pluyl *cymrwydwy* Atowys
 Arall atwyn ar amser paradwys
 Atwyn lloer llewychawd yn elfydd
 Arall atwyn pan fydd da dymgofydd
 Atwyn Haf ac araf hirddydd
 Arall atwyn a threiddiaw o gerydd
 Atwyn blodeu ar warthas Perwydd
 Arall atwyn a chreawdr cerennydd
 Atwyn didrif Ewig ac Elain
 Arall addwyn ewynnawg am harchfain
 Atwyn lluarth pan llwydd y genhin
 Arall atwyn Kadawarth yn Egin
 Atwyn Eddystr ynghebystr lledrin
 Arall atwyn cyweithas y Brenhin
 Atwyn glew nuy goleith gogyweg
 Arall atwyn ellein gymaeg
 Atwyn grug pan fydd ehoeg
 Arall atwyn Morfa i wartheg
 Atwyn tympan dyn lloe llaeth
 Arall atwyn Ewynawg marchogaeth
 Ac ys i mi atwyn nid gwaeth
 A thad bual wrth dal meddfaitth
 Atwyn pysg yn ei lyn llywawd
 Arall atwyn y oreilw gwaryhawd
 Atwyn gair a lefair y drindawd
 Arall atwyn rypenyd y pechawd
 Addfwyn Haf or addfwyndawd
 Cerennydd a Dofydd dyddbrawd

KAD GODDEU.

Bum yn lliaws rhith
 Cyn bum dysgyfrith
 Bum cleddyl culfrith
 Credaf pan urith

Bum deigt yn awyr
 Bum *serwaw* syr
 Bum geir yn llythyr
 Bum llyfr yn mhrifder
 Bum llugyrn lleufer
 Blwyddyn a hanner
 Bum pont ar trigar
 Ar drugain Haber
 Bum hynt am Eryr
 Bum corwg emyr
 Bum darwedd yn llad
 Bum das ynghawad
 Bum cleddyf yn angad
 Bum Ysgwyd ynghad
 Bum tant yn nhelyn
 Lledrithiawg blwyddyn
 Yn nwfr yn Ewyn
 Bum yspwng yn nhan
 Bum gwydd ynguarthan
 Nid mi wyf ni gan
 Ceint er yn fychan
 Ceint ynghad godeu brig
 Rhag Prydein wledig
 Gweint feirch canholig
 Llynghessoed meuedig
 Gweint mil mawren
 Arnaw ydd oedd canpenn
 A chad er ddy gnawd
 Dan fon y tafawd
 A chad arall y sydd
 Yn ei wegilydd
 Llyffian du gaflaw
 Cantewin arnaw
 Neidr fraith gribawg
 Cant enaid trwy bechawd¹
 Bum ynghaer Fefenydd
 Yt gryssynt wellt y gwydd
 Cenynt Gerddorion
 Eryssynt cad faon
 Dadwyrain i Frythron
 A oreu gwydion
 Gelwyssid ar Neifon
 Ar Grist o achwysson
 Hyd pan y gwarettai
 Y rhen rwy digonessai
 Os atebwy Dofydd
 Trwy ieith ag elfydd
 Rhithwch rhieddawg wydd
 Gantaw yn llwydd
 A rhwystraw peblig
 Cad ar llaw annesig
 Pan swynhwyd godeu
 Y gobeith an goddeu
 Dygottoroynt godeu
 O bedryddant danheu
 Cwyddynt am aereu
 Brychwn trym ddiueu
 Dyar gardei bun

¹ Aboenir yn ei chnawd.—Ll. E. D.

Buddiant buch anhun
 Blaen llin blaen bun
 Tarddei am at gun
 Nim gwnei amellun
 Gwaed gwyr hyd an clun
 Mwyaf tair argyfyrd
 A chweris ymmyd
 Ac un a dderyw
 O ystyr dilyw
 A Christ y croccaw
 A ddydd brawd rhag llaw
 Gwern blaen llin
 A wnaent gyssevin
 Helyg a cherddin
 Buant hwyr ir fyddin
 Eirinwydd ys prin
 Anchwant o *dynin*
 Keri cywrenhin
 Gurthrychiad gurthrin
 ffaonwydd eithyt
 Ertuyn llu o Gewryt
 A fanwydd gwneithyt
 Ni goreu emwyd
 Er amgelweh bywyd
 Rhyswydd a Gwydd-fyd
 Ac eiddo ar ei bryd
 Mor eithin ir gryd
 Sirian senyssid
 Bedw er ei fawr fryd
 Bu hwyr gwisgyssid
 Nid er ei lyfrder
 Namyn er ei fawredd
 Auron delis bryd
 Allmyr uch allfryd
 Ffeinidwydd ynghyntedd
 Cadeir gyngwryssedd
 Omi goreu arddyrchedd
 Ger bron teyrnedd
 Llwyf ar ei farannedd
 Nid osgoes troedfedd
 Ef laddei a pherfedd
 Ac eithaf a diwedd
 Collwydd barnyssid
 Eiryf dy argyfyrd¹
 Gwyros gwyn ei fyd
 Tarw trin teyrn byd
 Morawg a moryd
 Ffawydd ffyniessyd
 Celyn glessysid
 Bu ef y gwrhyd
 Yspyddad amnad
 Heint *ech* i angad
 Gwiwydd gorthorrad
 Gorthorryssid ynghad
 Rhedyn anrheithad
 Banadl rhag bragad
 Eithin ni bu fad
 Er hynny gwerinad

¹ Arfgryd.—Ll. E. D.

Grug bu ddydd amnad
 Dy werin swynad
 Hyd gwyr erlyniad
 Derw buanawr
 Rhagddaw cryneu nef a llawr
 Gelyn glew dryssiawr
 Ei enw ym peullawr
 Clafuswydd cymgres
 Cymnaw a roddes
 Gwrthodi gwrthodes
 Ereill o tylles
 Per goreu gormes
 Ym mhlynnwyd maes
 Gorwythawg Cywydd
 Aches feilon wydd
 Castan cywilydd
 Gwrthriad ffenwydd
 Handud du muchudd
 Handid crum mynydd
 Handid Kyl Koetdydd
 Handid cynt myr mawr
 Er pan gigleu 'r awr
 An deilas blaen bedw
 An datrith an datedw
 An maglas blaen derw
 O warchan mael derw
 Wherthiniawg tu creig
 Ner nid Ystereig
 Nid o Fam a Thad
 Pan ymddigonad
 Am creu am cread
 O nawrhith llafanad
 O ffrwyth o ffrwytheu
 O ffrwyth Duw dechreu
 O Friallu blodeu bre
 O Flawd gwydd a Goddeu
 O bridd o briddred
 Pan ym digoned
 O Flawd danet
 O ddwfr ton nawfed
 Am swynwysei Math
 Kyn bum diaered
 Am swynwys i Wydion
 Mawrnwr o Brython
 O Eurwys o Eurwn
 O Euron o Fedron
 O bump pum hwnt Celfyddon
 Athrawon ail Math
 Pan ymdygaid
 Am swynwys i wledig
 Pan fu led losgedig
 Am swynwys sywydd
 Sywydon cyn byd
 Pan fei genyf fi rot
 Pan fei faint byd
 Hardd bardd budd an gnawd
 Ar wawd y tueddaf a draetho tafawd
 Gwaryeis yn Llychwr
 Cysgais ym mhorphor

Neu bum yn ysgor
 Gan ddylan ail mor
 Ynghylchedd ymherfedd
 Rhwng deulin teyrnedd
 Yn deu wayw anchwant
 O nef pan ddoethant
 Yn annwfn llifeiriant
 Wrth frwydin dybyddant
 Peduar ugein Kant
 A Gweint ar eu chuant
 Nid ynt hyn nid ynt iau
 No mi yn eu banau
 Arial cannwr a geni pawb o naw cant
 Oedd gennyf inneu
 Ynghledyf brith gwaed
 Bri am darwedd
 O Ddofydd a *Golo* lle ydd oedd
 O dof hyd las baedd
 Ef gwrith ef datwrith
 Ef gwrith ieithoedd
 Llachar ei enw Llawffer
 Lluch llywei Nifer
 Ys gein ynt yn ufel
 O dof yn uchel
 Bum neidr fraith ym mryn
 Bum gwiber yn llynn
 Bum Ser gam gymbyn
 Bum bwysfer hyn
 Fy nghassul am Cawg
 Armaaf nid yn ddrwg
 Peduar ugeint mwg
 Ar bawb a ddyddwg
 Pum pemhwnt angell
 A ymdal am cylllell
 Whech March Melynell
 Canwaith y sydd well
 Fy March melyngan
 Cyfred a gwyllan
 Mi hun nid Eban
 Cyfrwng mor a glan
 Neu gorwyf gwaed lan
 Arnaw cant cynrhan
 Rhudd em fy nghylchwy
 Eur fy ysgwydrwy
 Ni ganed yn adwy
 A vu im gowy
 Namyn Goronwy
 O Ddoleu Edrywy
 Hirwyn fy myssawr
 Pell na bum heussawr
 Treiglais y mewn llawr
 Cyn bum lleenawr
 Treiglais cychyneys
 Kysgeis Cant Ynys
 Cant Kaer a thrugys
 Derwyddon doethur
 Darogenwch i Arthur
 Yssid y sydd gynt
 Neu'r mi ergenhynt

A Christ y Crocaw
A dydd brawd rhagllaw
Ac am un a dderyw
O ystyr dilyw
Eurem yn euryll
Mi hydwyf berthyll
Ac ydwyf drythyll
O ormes fferyll

TALIESIN.

YMARWAR LUDD MAWR.

YN wir dymbi Romani Ker
Odid o fab dyn arall y Par
Rhagddaw ygglyhwawd maw gyfagar
A byddin a gwaedlin ar ei Esgar
A thruganedd cyn a gwerin trygar
Ry thrychynt rygyrchynt ynghlleddyfar
Arllwybr gwrid Arth gwrys diarchar
Arddyrchedd Cadwaladr lluch a llachar
Ar wyneb biddinawr broedd ynial
YN wir dymbi dyddranofeu
Gofuned dysgogen ynghynnechreu
Bluiddynedd buddig rossedd rihidd reithen
Gayaf gyd llyry llym llywid llongeu
Ceithiawn eiliassaf mynut ryffrenu
Prit myr ryferthwy ar war tonneu
Elyrch dydymgyrch tam o glawr balcheu
Arth a llew derllys oleu bylleu
Ef dibyn ei terfyn o ruydd fereu
Rwy ceissud cystudd rybudd rageu
Rag ei faranrhes oi fawr feddeu
Credeu cuydynt tyrch torynt torfoedd talen
I gynnif Cadwaladr clod lathr leu
Dyddyrchafwy dreie o barth deheu
Gan was ryded las yn nydd dyfieu
Yy wir dymbi hael hywredd
Teyrnawd *molut* mawr edryssedd
Llwybr lle lloussawg llydan ei wedd
Hyd pan fwynt seith Ieith i ri Gwynedd
Hyd pan fwynt trangwy traghawr trydar
Rhi eiddun dyhun *duded*
Trais ar Eingl a hynt i alludedd
Trwy for llithrant ei heissilledd
YN wir dymbi teithiawg Mon
Pen lluydd perchydd llurygogion
Ffaw dreig diffrediad i bobl Frython
Dwfn darogan dewin Drywon
Pebylliawnt ar Tren a Tharanhon
Gorllechant gorddyfyt i geisiau Mon
Pell debet by hyt o Iwerddon
Teg ffaw dillyngiauw Cessarogion
Dysgogan delwat o Agarat dyhedd
Gogwn pan perid Kad ar winfedd
Arth o ddeheubarth yn cyfarth Gwynedd
YN amwyn rhihyd rhyfedd rossedd

D

Y cheirig altired y darmerthedd
Gayaf Kalennig yn lleu tiredd
Cyflewyn aessawr yngawr ynghledd
Y cynnif Cadwaladr ar Ior Gwynedd
YN wir dyddheuawr dydderbi hyn
Lloegr oll ymellun eu meuoedd genhyn
Gweleart artebet y gwyrr brychwyn
Rhwyng saeth fereu a haiarn gwyn
Galw hawr ar bor gwaywawr aergryn
Nuchawnt yn eigiawn tra llydan lyn
Hallt ag ynysedd fydd eu buddyn
YN wir dymbi dy dra Hafren
Wrthenedig prydain brenhin gordden
Llary Lywydd lluydd lliaws ei echen
Teyrnas cyfaddas cas o iaen
Gwerin byd yn wir byddawnt lawen
Meddhawnt ar peiron berthwyr echen
Flamychawd hirell tu uch Hafren
Byddhawt Cymry cynnyll yn ddisgawen
Y cynnif Cadwaladr bythid llawen
Peneri Cerdorion clod y gweithen

YN wir dyddeuhawr
Ai lu ai longawr
A darf Ysgwydawr
Ai newidiaw gwaywaur
A gwedy gwydyr awr
Ei fodd ef gwnelawr
Cylch Prydain bo
Flemyched yngo
Draig nid ymgelo
Eir meint y *do*
Nid ysgawn i oled
Gorescyn Dyfed
Dyddycawd ynwet
Tra merin Reged
Prif perchen ced
Gwledychaud yn elued
Hael hydr ei ddylif
Gorfawr ei gynnif
Wrth awirio hif
Cadwaladr gweith heinif

TALIESIN.

PRIF GYFARCH TALIESIN

Ragodeu.—E. Ll. a Gôdoddau.
Remora seu Impedimenta.—LL.

PRIF gyfarch¹ gelvyd par ryleat²
Puy Kyntae tyuyl ae goleuat
Neu adaf pan vu pa dyd y great
Neu y dan tylwet py ry Seilyat
A vo Lleion nys myn pwylyat
Est qui peccator am niverait
Collant gulad Nef uy pluif Offeiryait

¹ Gyfan.—E. Ll.² Pan rylead.]

Boreu neb ni del
 Or ganon teir pel
 Eingngyl gallwydel
 Gunaont eu ryvel
 Pan dau nos a dyd
 Pan vyd lluyd Eryr
 Pan yw tyuyl nos
 Pan iu guyr d llinos
 Mor pan dyverwyd
 Cud anys guelyd
 Yssit teir ffynnaun
 Y mynyd Fuaun¹
 Yssit² gaer Gwarthawn
 A dan don eigiawn
 Gorith gyvarchawr³
 Puy enw y Porthawr
 Pwy y periglaur
 Y vab Meir mwynvawr
 Pa vessur muynaf⁴
 A orug Adaf
 Puy vessur Uffern
 Puy tuet y llen
 Puy llet y geneu
 Puy meint eu mein heu⁵
 Neu vlaen gwydd ffalsum
 Py estung mor grum
 Neu pet anat llon
 Yssyd yn eu bon
 Neu leu a gwydion
 A vuant gelvydon
 Neu a *rodant* lyvryon⁶
 Pan⁷ wnant
 Pan dau nos a lliant
 Pan vyd y diviant
 Cud anos rac dyd⁸
 Pater Noster ambulo
 Gentis tonans in adjuvando⁹
 Sibilem Signum
 Ro gentes fortium
 Am gwiw gwiwam gwmyd
 Am geissyant deu Gelvydd
 Am Kaer Kerindan Kerindydd
 Rys tyneirch¹⁰ *pector* Dauyd
 Y mwyngant ys ewant
 Ym Kaffwynt yn dirdan
 Kymry yggridvan
 Provater eneit
 Rac Lluyth eissyffleit
 Kymry prif diryeit
 Rann ry goll buyeit
 Gwaedd hir ucheneit
 As guyar honneit
 Dydoent guarthvor
 Gwydveirch dyarvor
 Eingyl yghygor

¹ Ffyawn.² Ys id.³ Pa.⁴ Go ith gyvarchawr.⁵ Cwdd a nos rhag dydd⁶ Lafur fwyaf.⁷ Pan daw nas welydd.⁸ Enneinie.⁹ Ambulando.¹⁰ Wyddont, lyvron.¹¹ Rhy dynnueirch.

Guelattor aruyddion
 Guynyeith ar Saesson
 Claudus in Sion
 O ruyvannussion
 Bydaut penn Seiron
 Rac ffichit¹ lewon
 Marini² Brython
 Ryd a roganon³
 A medi heon
 Am Hafren Avon
 Lladyr ffadyr Ken a Massuy
 Fsis amala ffur ffir Sel
 Dyrnedi trinet tramoced
 Creaudyr o ro hai⁴—huai
 Gentil divlannai⁵ gyspell
 Codigni ceta gosgord mur
 Gan nath beu gan Govannon
 Corvu.....dur
 Neu bum gan uyr Kelydon
 Gan Vatheu gan Govannon
 Gan Emnyd⁶ gan Elestron
 Ry ganhymdeith achuysson
 Bluydyn yg Kaer Govannon
 Wyf hen, uyf neuyd uyf guion
 Wyf lluyr uyf synwyr Keinyon
 Dy gy vi dyheu⁷ vrython
 Gudydyl Kyl diaerogyon⁸
 Meddut medduon
 Wyf bard uyf ny rivaf⁹ y eillyon
 Wyf llyu, uyf syu amrysson
 Sihei a rahei¹⁰ nys medry
 Si ffradyr yn y ffradri
 Pos Verdein bronrheir a dyvi
 A ddeuont uch medlestri
 A ganont gam vardoni
 A geissent gyvaruys nys deubi
 Heb gyvreith, heb reith, heb rodi
 A guedy hynny dyvysgi
 Brithvyt a byt dyoysci
 Nac eruyn dy hedduch nyth vi
 Reen nef rymavyr¹¹ dy wedi¹²
 Rac y gres¹³ rym guares dy voli
 Ri Rex gle¹⁴ am gogyvarch yn gelvyd
 A ueleisty Dominus ffortis
 Darogan dwfn Domini
 Budyant Uffern
 Hic nemor i por progenii
 Ef a dillyngys ei thuryf
 Dominus virtictum
 Kaeth naut Kynhulluys estis iste—est
 (Est) a chyn buassun a simsei¹⁵
 Ruyf deruin y duu diheu

¹ Ffichti.² Morini (Mariun).³ Ry daroganon.⁴ Oro hai.⁵ Dichanai.⁶ Ieuuyd—iewydd.⁷ Dy gofi dy hen.⁸ Diferogion.⁹ Ni rifai.¹⁰ Sihai arahai.¹¹ Arahei nys meddai,—
Deest in Ll. C.¹² Rym a wyr.¹³ Dy weddi.¹⁴ Yngres.¹⁵ Gloriae.¹⁶ Synsei arnaf.

A chyn mynnuyf dervyn ereu
 A chyn del ewyn friw ar uyggenau
 A chyn vvg Kyvalle ar y llatheu pren
 Poet ym heneit yd a Kyvadeu¹
 Abreid om dyweit llythyr llyvreu
 Kystud dygyn geudy guely agheu
 Ar saul a gigleu vy mardlyfreu²
 Ry bryn huynt wlat Nef adef goreu
 Ry prynwynt &c.

DIWEDD Y PRIF GYFARCH.

TALIESIN.

Myfi sydd Ddewin
 A Phrifardd cyffredin
 Mi adwaen bob corsin
 Yngogof gorthewin
 My a ryddhaf Elphin
 O fol y Twr Meinin
 Mi a fynagaf ich Brenin
 Ac hir bobl gyffredin
 E ddaw pryf rhyfedd
 O Forfa rhianedd
 I ddial enwired
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Ai flew ai ddannedd
 Ai lygaid yn eured
 A hun a una ddiwedd
 Ar Faelgwn Gwynedd.

ANGAR CYVYNDAWD.

Inimica Confederatio.—E. Ll.

BARDD yman y mae ni chaint aganho

Caned pan ddarffo
 Sywedydd yn yd fo
 Haelon am nacco
 Nis deubi a rotho
 Trwy Iaith Taliesin
 Bu ddydd ymellin
 Kian pan ddarfu
 Lliaws gyvolu
 By lleith bid araith afagddu
 Neus dwg yn gelfydd
 Cyfreu Argywydd
 Gwiawn a leferydd
 A ddwfn ddyfydd
 Gwnaei o farw fyw
 Ag anghyfoeth yw
 Gwneynt eu perion
 Af erwynt heb don
 Gwneynt eu delidau
 Yn oes Oesau
 Dydyth dyddycawd
 O ddyfnwedydd gwawd
 Neut Angar Cyfyndawd
 Pwy ei chynefawd

¹ Cyfeddeu.

Mard gyfreu.

Cymmeint cerdd ciwdawd
 A delis eich tafawd
 Pyr na threthwch draethawd
 Llad uch llyn llathrawd
 Penilliach pawb
 Dybyddaf yna gnawd
 Dwfn dyfu yngnawd
 Neu'r doddyw ysgygnawd
 Trydydd par ygnad
 Triugein mlynedd
 Yd porthes lawrwedd
 Yn nwfr Kaw a chiwed
 Yn elfydd tired
 Canweis am ddioedd
 Cant rihydd addynoedd
 Can yw ydd aethant
 Can yw y doethant
 Can eilewydd gant
 Ag ef ai darogant
 Lladdan ferch lliant
 Oedd bych ei chwant
 I aur ac Ariant
 Pwy byw ai diadas
 Gwaeid i ar mynwas
 Odid traethator
 Mawl molhator
 Mi dwyf Daliesin
 Ryphrydaf i iawnllin
 Parawd hyd ffin
 Ynghynelw Elphin
 Neur Deyrnged
 O rif eur dyled
 Pan gassad ni charad
 Anudon a brad
 Mi ni chwennyeh vad
 Trwy gogyweg an gwawd
 A gogyfarchwy brawd
 Wrthyf ny gwybydd nebawd
 Doethwr prif gelfydd
 Dispwyllawd sywedydd
 Am wyth am edrwyth
 Am ddoleu dynwedydd
 Am wyr gwawd gelfydd
 Cerddwn Dduw yssydd
 Trwy ieith Talhayarn
 Bedydd bu ddydd farn
 A farnwys teithi
 Angerdd Farddoni
 Ef ai rhin rhoddes
 Awen anghynnes¹
 Saith ugein Ogrfen
 Y sydd yn Awen
 Wyth ugein o bob ugein e fydd yn un
 Yn annwfn y diwyth
 Yn annwfn y gorwyth
 Yn annwfn is Elfydd
 Yn awyr uch Elfydd
 Y mae ei gwybydd

¹ Anghymmes.

Pa dristyd y sydd
 Gwell na llawenydd
 Gogwn ddeddf rhadeu
 Awen pan ddyffreu
 Am gelfydd taleu
 Am ddedwydd Ddieu
 Am buchedd ara
 Am oeseu ysgorfa
 Vm hafal Deyrnedd pa hyd eu cyng-
 wara
 Am gyhaval ydynt trwy weryd

Awel uchel gyd
 Pan fydd gohoyw bryd
 Pan fydd mor hyfryd
 Pan yw gwrch echen
 Pan echrewyd uchel
 Neu haul pan ddodir
 Pan yw toi tir
 Toi tir pwy maint
 Pan dynid gwytheint
 Gwytheint pan tynnid
 Pan yw gwyrdd gweryd
 Gweryd pan yw gwyrdd
 Pwy echenis cyrdd
 Cyrdd pwy echenis
 Ys dir pwy ystyriwys
 Ystyriwyd yn Llyfreu
 Pet wynt pet ffreu
 Pet ffreu pet wynt
 Pet Afon ar hynt
 Pet Afon ydynt
 Daeaf pwy ei lled
 Neu pwy ei thewed
 Gogwn t. ws llafnawr
 Am rudd am lawr
 Gogwn atrefnawr
 Rhwng nef a llawr
 Pan atsain advant
 Par ergyr divant
 Pan llewych Ariant
 Pan fydd tywyll Nant
 Anadl pan yw du
 Pan yw oreu a fu
 Buch pan yw bannog
 Gwraig pan yw Serchawg
 Llaeth pan yw Gwynn
 Pan yw glas celyn
 Pan yw barfawg myn
 Yn lliaws mehyn
 Pan yw baraut
 Pan yw creu efwr
 Pan yw meddw rolwyn
 Pan yw lleddf orddwyn
 Pan yw brith Iyrchwyn
 Pan yw hallt halwyn wyn
 Cwrrw pan yw Ystern
 Pan yw lledrudd gwern
 Pan yw gwyrdd Llinos

Pan yw rhudd Egroes
 Neu wreig ai dioes
 Pan ddygynnau nos
 Pan ddatwein y sydd yn eur Lliant
 Ni wyr neb pan ruddir ei bron huan
 Lliw yn erkynan newydd }
 Anahawr ei ddwyn }
 Tant telyn py gwyn
 Eog py gwyn ny Gan
 Py geidd ei diddan
 Py dyddwg Garthan
 Gereint ac Arman
 Py ddyddwg glain
 O erddygnawd fain
 Pan yw per Erwain
 Pan yw gwyrliw brain
 Talhayarn y sydd
 Mwyaf y Sywedydd
 Pwy amgyffrawd Gwydd
 O aches ammod dydd
 Gogwn da a drwg
 Cwdda cudd amewenir mwg
 Mawr maint gogyhwg
 Cawg pwy ae dylifas
 Pwy gwawr gorphennas
 Pwy a bregethas
 Eli ag Eneas
 Gogwn gogeu Haf
 A fyddant y gayaf
 Awen a ganaf
 O ddwfn ys dygaf
 fon cyd beryd
 Gogwn ei gwrhyd
 Gogwn pan ddyfeinw
 Gogwn pan ddyleinw
 Gogwn pan ddillydd
 Gogwn pan wegrydd
 Gogun py pegor
 Y sydd y dan For
 Gogun eu heissor
 Pawb yn ei Osgordd
 Pet gygloyd yn nydd
 Pet dydd ymlwyddyn
 Pet paladr ynghat
 Pet dos ynghawat¹
 Atwyn yd rannawd
 Gwawd mwy mefl gogyffrawd
 Aches gwyd Gwydion
 Gogwn i nebawd
 Py lenwis Afon
 Ar bobl Pharaon
 Pwy dyddwg rwynnon
 Baran achwssyon
 Py ysgawl oddef
 Pan ddyrchafwyd Nef
 Pwy fu fforch Hwyl
 O ddaear hyd Awyr
 Pet byssedd am pair

¹Bum dós yngh awad.—Dr. Davies.

Am un am neddair
 Pwy enw y ddeuair
 Ni eing yn un pair
 Pan yw mor meddwtawd
 Pan yw du Pysgawd
 Morfwyd fydd eu cnawd
 Hyd pan yw Meddysg
 Pan y gannawg Pysg
 Pan yw du troed alarch gwynn
 Pedryddawg gwaew Llynn
 Llwyth nef nid ystyng
 Py pedair tywarchen
 Ni wys eu gorphen
 Py voch neu py grwydr hydd
 Ath gyfarchaf fargad fardd
 Gwr yth gynnydd esgyrn Niwl
 Cwddynt dau raiadr gwynt
 Traethator fyngofeg
 Yn Efrai yn Efroëg
 Yn Efroëg yn Efrai
 Laudatum laudate Iessu
 Eilgweith yn rhithad
 Bum glas gleissiad
 Bum ei bum Hydd
 Bum Iwrch ym Mynydd
 Bum cyff mewn rhaw
 Bum bwall yn llaw
 Bum ebill yngefel
 Blwyddyn a hanner
 Bum Ceiliawg brithwyn
 Ar ieir yn eidin
 Bun Amws ar Re
 Bum tarw toste
 Bum bwch melinawr
 Mal y maethawr
 Bum gronyn erkennis
 Ef lyfwys ym Mryn
 A mettawr am ddottawr
 Yn sawell ym gyrrawr
 Ymrygiaw o Law
 Wrth fy ngoddeidiaw
 Am harfolles iar
 Grafrudd grib escar
 Gorffwysseis naw nos
 Yn ei chroth yn was
 Bum aeduedig feddedig
 Bum llad rhag gwledig
 Bum marw bum byw
 Keing ydd ym Eidduw
 Bum i arweddawd
 Rhag ddaw bum tlawd
 Am eil cynghores gres
 Grafrudd am rhoddes
 Odid traethator
 Mawr molhator
 Mi wyf Taliesin
 Ryphrydaf iawnllin
 Parahawd hyd ffin
 Ynghynelw Elphin

DIWEDD.

KADEIR TALLIESIN,

(24 ADAL) CATHEDEA.

MYDWYF Merwerydd
 Molawd Duw dofydd
 Llwrw cyfranc cywydd
 Cyfreu dyfynwedydd
 Bardd bron Sywedydd
 Pan atleferydd
 Awen cyd echwydd
 Ar feinoeth feinydd
 Beirdd llafar lluc de
 Eu gwawd nym gre
 Ar ystrawd ar ystre
 Ystryw mawr mire
 Ac mi wyf cerdd fud
 Gogyfarch feirdd tud
 Ryd ebrwyddaf drud
 Ry talmaf ehud
 Ryddy hynaf dremud
 Teyrn terwyn wolud
 Nid mi wyf cerdd fas
 Gogyfarch feirdd *tras*
 Bath vadawl idas
 Dofn eigiawn addas
 Pwy am lenwis cas
 Camp ymhob noethas
 Pan yw dien gwlith
 A lladd gwenith
 A gwliid Gwenyn
 A glud ac ystor
 Ac elyw tramor
 Ac aur bib lleu
 A llon ariant gwiw
 A rhudd em a grawn
 Ag ewyn eigiawn
 Py ddyfrys ffynnawn
 Berwr byrryddawn
 Py gysswllt gwerin
 Brecci bonedd llynn
 A llwyth lloer wehyn
 Lleddf lloned verbyn
 A syuion synhwyr
 A sewyd am loer
 A gofryw gwedd gwyr
 Gwrth awel awyr
 A mall a merin
 A gwadawl tra merin
 A chorwg gwydrin
 Ar llaw pererin
 A phybyr a phyg
 Ag urddawl segyrffyg
 A llyseu Meddyg
 Lle allwyr Venffyg
 A Beirdd a blodeu
 A guddig bertheu
 A briallu a briwddail
 A blaen gwydd goddeu
 A mall ameuedd

A mynych adneuedd
 A gwin tal cibedd
 O Rufein hyd Rossedd
 A dwfn ddwfr echwydd
 Dawn ei lif Dofydd
 Neu pren purawr fydd
 Ffrwythlon ei gynnydd
Rei ias berwidydd
 Oedd uch pair pumwydd
 A gwiawn afon
 A gofwy hinon
 A mel a meillion
 A meddgryn meddwon
 Addwyn i Ddragon
 Ddawn y Derwyddon

CAN Y GWYNT.

CYCHWEDL am doddyw o Galchfynydd
 Gwarth yn Neheubarth anrhaith clodrydd
 Da a rydd i lew dywaledd i fedydd
 Llaw yw ei Ystrad llawen gynnydd
 Llara lluedd peblat llara arallfro
 Cad gormes tra trachwres bro
 Odid o Gymry ai llefaro
 Dyfed dygyrched biw mab Idno
 Ac ni lleffessit neb nid *do*
 Er talu canmu erof un llo
 Golaith dy Ysgarant amgant dyvro
 Mal tan twym tarth yn yd vo
 Pan gyrchassam ni drwydded ar dir
 Gwyddno
 Oedd celein feinwen rhwng graian a gro
 Pan ymchoelwys Echwydd o Gludffro
 Nid Efrewwys buch wrth ei llo
 Gogyfarch fabon o arall fro cad
 Pan amug Owein biw ei fro
 Cad yn rhyd Aclud Cad Yngwen
 Cad Yngossulwyd aban uddun
 Cad rhag rhodawys eirwyn drych
 Gwaywaw a lleullenyn
 Cad tu man llachar derlyw derlin
 Ysgwydawl yn llaw garthan yngryn
 A welei Vabon ar Ranwen Rheidawl
 Rhag biw Reged y cymysgyn
 Oni bai ac adanedd ydd ehettyn
 Rhag Mabon heb gelanedd hwy nid *eyn*
 O gyfarfod disgyn a chychwyn cad
 Gwlad Vabon gwehenyd anoleithad
 Ban ddisgynnwys Owein rhag biw ei dad
 Tarddai Galch a chwyr ag yspyddad
 Nid ysgafael i neb ddwyn biw moel
 Cyd es glwch rhag gwyr rhain ruddion
 Rhag Pedrydan dandde
 Rhag cadarn gyfwyne
 Rhag gwyar ar gnawd

Rhag afar Ystaenwawd
 Cychwedl am doddyw o leutiredd deheu
 Traeth riau goleu haelon
 Nith ogyfeirch o chwynogion
 Am ryd or am gwern y Gadfaon
 Ban berid cad rhi rhwyf Dragon
 Billt na *owillt* biw rhag Mabon
 O gyfarfod Gwrgun
 Bu celanedd nedd rhai yn Rhun
 Bu llawenydd dy bydd i frain
 Ban ymadrawdd gwyr gwed Muchien cad
 Nid ef diengis ysgwyd Owein
 Ysgwyd fal urthiad ynghad trabludd
 Ni reëi wartheg heb wyneb rhudd
 Rhuddion beuder biw a mawr ei rad
 Gwyar gorgolcher gwarthaf iad
 Ac ar wyneb gwyn ydd yr ymgaffad
 Euorbell greuled genem ddulliad
 Praid wenhwys iolin praidd daresteinad
 Praid rhag taerfrwydr taer gyffestrawn
 Praidd heb gyfylchi Keing oreig ar ys-
 gwydawl
 Mawr ddiscreinawr llafnawr am iad
 Cad y rhag Owein mawr mawr o irad
 Meinddynt cwyddynt hwy wyr yn amwyn
 gwlad
 Gor erefein bud oi tad

KANU Y KWRWF

(24).

TEITHI edmynt
 Gwr a gadwynt gwynt
 Pan del ei rihudd
 Gorfloeddawg Elfydd
 Menhyd yn dragwydd
 Ys tydi a fedydd
 Dylif deweint a dydd
 Oedd ym amogawr
 Nos yn Orphowysawr
 Maswedd a folhawr
 Y wrth wledig mawr
 Mawr Dduw digones
 Heul haf ai rywres
 Ag ef digones
 Budd Coed a Maes
 Galwettawr Yraches
 Ar eilig anghymes
 Galwellawr pob neges
 Deus dymgwares
 Achyn dybyddyn
 Llwyth byd i'r unbryn
 Ni ellynt ronyn
 Heb gyfoeth Mechdeyrn
 Ef ai tawdd yn llyn
 Hyn y vo Eginyn

Ef ai tawdd waith arall
 Hyn y fo yn fall
 Drehawg dydderfydd
 Dysgofag yr Elfydd
 Golchettawr ei lestri
 Bid gloyw ei frecci
 A phan fo anawell
 Dyddyccawr o gell
 Dyddyccawr rhag rhieu
 Ynghein gyfedden
 Nis gwrthryn pob dau
 Y mel ai goreu
 Duw edwynt ynof
 Ydd fydd yn ei fodd
 Llaryaf yw trindawd
 Gorwyth meddw meddwhawd
 O fynud pysgawd meint y godrefi
 Grayan mor heli y dan dywawd
 Am cudd y ar teithiawg
 Mi hun am gwarawd
 Ni ddigonir nebawd
 Heb gyfoeth y Drindawd
 Teithi edygant¹
 Yn Nyffryn Garant
 Gallawg gallwgyd anchwant
 Sybwl symudant
 Ban erddefel tant
 Neu nos cwdd dyfydd
 Cwdd dirgel rhag dydd
 A wyr cerdd Gelfydd
 Py gel Kallofydd
 Am dyro amde
 Or porth pan ddwyre
 Py ddyddug llyw gayaf
 Py gyd ddechreu lle
 Yn dewis eichiawg
 Ffus ffons ffodiawg
 Ef dyhun hunawg
 Ef gobryn Carawg
 Cymry Caerneddawg
 Ytat Garadawg
 Dear meneiun
 Dear Mynawg Mon
 Mawr erch anudon
 Gwenhwys gwallthirion
 Am Gaer Wyrangon
 Pwy a dal y Ceinon
 Ai Maelgwn o Von
 Ai dyfydd o Aeron
 Ai Coel ai Canawon
 Ai gwrwedd ai feibion
 Nid anchwardd ei Alon
 O Ynry Wystlon
 Ef cyrch cerddorion
 Se Syberw Seon
 Neu'r dierfeis i rin
 Ymordei Uffin
 Ymhoroedd Gododin

Ys geirfrith cyfrenhin
 Bran bore ddewin
 Wyf carddenhin hen
 Wyf cyfreu lawen
 Athaw y dygen
 Meu molawd Urien
 Eirian eirioes
 Llyminawg llumoes
 Rhuddfedel afwys
 Rhuddyn ai llynwys
 Cad yn Harddnenwys
 Ynry ai briwys
 Cant calan cynnwys
 Can car amyuwys
 Gweleis wyr gorfawr
 A ddygyrchynt awr
 Gweleis waed ar llawr
 Rhag rhuthr cleddyfawr
 Glessynt esgyll gwawr
 Esgorynt yn waeywawr
 Trychant calan cyman clodfawr
 Ynry ar dir yn wir Cochawr

TAL.

PLAEU YR AIPHT.

EFREI edwyl ar weib Israel,
 Uchel enfryd
 Cyd rif dilyn
 Ry dynesseyn
 Ry gadwys dduw ddial
 Ar blwyf Pharaowys
 Deg pla poeni
 Cyn eu bodd
 Ym môr aphwys
 Cyssefinbla pyscawd ddifa
 Dignawd annwyd
 Eilbla llyffeint lluosawg
 Llewysynt Aronoed
 Tai a threfnau
 A thyleu
 A chellu bwyd
 Trydedd gwyddbed
 Gwychr gonoged gwaladwyd
 Pedwar *icwr*
 Cwr am ystyr edynogion
 Ail cygnoës
 Ffrwyth coed a Maes
 Cnwd cylion
 Pumed bwystnon
 Ar holl Vibnon
 Egyption
 Belsid miled
 O drum aeled
 Deritolion
 Chweched heb au

¹Teithi edmygant. *Dechreu can arall, Qy?*

Chwyssig crugau
 Creithiau *morion*
 Seithfed tarian
 Cynllysg a than
 A glaw cynwyd
 Gwynt gorddiberth
 Ar ddeil a gwydd
 Wythfed Locust
 Llydan eu clust
 Blodeu cyfys
 Nawfed Aruthr
 Diwedlawg uthr
 Doniawg nofys
 Du dywyllwg
 Drem eneglwg Egiptuis
 Deg veinoeth
 Mwyaf gwyniaith
 Ar blwyf cynrain
 Christ Iesu christioni grein
 Hyd ynt clydwr
 Chwechant milwr
 Miled Efrei

LLATH MOESSEN.

O BOB adfer y dorf froder
 Dychyfaerwawd
 Budd addefig
 I Grist Wledig
 Dogyn volawd
 Dybwyth Duw cein
 Yn Arffed Mair ei heissorawd
 Hynt gwirionedd
 Cyflawn riedd
 Cynnelw o honawd
 Gweil Iese
 Dy bobl Iude
 Dychyfaerawd
 Hu gelwir lleu
 O luch a letro
 Er eu pechawd
 Dehau reen
 Mynydd addien
 Mwyn gyfundawd
 Yn rhan Elfydd
 Yn nheml Selyf
 Sail o gyffrawd
 Gofuned gwas
 Colofn dias
 Fest flemychawd
 Paradwys ddrws
 Bugail Dews
 Dauun gwledychawd
 Neu rygigleu
 Gan broffwydeu lleenawc
 Geni Iesu

A ryddarfu
 Hyd ei fuchedd
 A fai fuchedd
 I bob rhiedd bywyd parawd
 Cyn peryssid bai mi prydwyn periglawd
 Ryddug claear
 Nid dayar a yspeiddawd
 Ar for diffwys
 Pan ddisgynnwys
 Dy amgyffrawd
 Gwlad priodawr
 Nis dug mwynfawr
 Bei im o honawd
 Maint dy godded
 Boed im dy rad
 Gweil Iesse
 A rhad Iessu
 Llathr eu blodeu
 Mawr gwyrth yn ei fryd
 O Dduw donieu
 Ef oedd Ygnad
 Ygnad oedd ef
 Dewin diheu
 Gwr y cussyl
 I bob ufudd rhag geu
 Ef y sydd gafael
 Claear nifer toeu
 Cynllaith i luydd Deheu
 Y mal bydewin dilid
 O lu lloneid
 Hubydd y gwrth mab mair
 Moli Reën
 Huarwas gwas
 O Dduar treiddas
 Pet wyr pet gwirion
 Dy rac afael cyfoed coed cyflawn
 Rhudd ni popon moch y dysged
 Lleddyssid gein o arffed Iessu
 A rhoddi rhad Rex Meibion
 Newydd anaw ni mawr glywant
 Dyniadon
 Gwir ei rad gwas porthiant heb wr
 adon
 Dygwerthydd pob uches rhag
 Rhai Derwyddon
 Nudris ni widyn llarychwel
 gweled Mabon
 Dyddugant thus
 Ag aur dilys o Ethiopia
 O Dduw gordden
 O Duw Reën Rex meneifon
 Herod gystig
 Ni bu goddig Yn geleudon
 Dy boenedig gwallawd
 Peues perchen meibion
 Pan aeth Dofydd par pan ddilludd
 Nilus habedd
 Py ddug Herod
 Anwyd gayafawl

Cyflawn fonedd
Ynghaer Nazaredd
Nid aeth peues perchen anaw
Byd adebriad
Hubwydd ith irad
Tud gorchorddion
Geni Dofydd dyddug perchen
Lleng Engylion

LLATH VOESSEN.

A Duw meiddad
Duw dofyddad
Dewin trugar
Mawr enwerys
Pan ym noddeist
I drwy donniar
Torfoedd Moesen
Gwledig reën
Gwae ae hesgar
Ys arganfu Perif ai Lu
Reglyd ai bar
Ac i vorawg a orugost
Newydd ei bar
Neu'r denwy
Trwy ryferthwy
A fawdd Adar
A ddrychaif haul
Hyd gollewin y bu dayar
Ti a noddyd a rygeryd
O bob carchar
Namyn torfoedd terydd
Eu gwawr trwm eu dear
A nawdd ninnheu
Rhag anwydeu
Uffern anwar
Ad Dduw meiddad
Duw ddofyddad
Dewin trugar
Ys teu di wlad Nef
Ys gurth dangnef
Iti y Kery
Nid oes tudded
Nag eissiwed
Ith wlad Ddofydd
Ni pherir neb
Ni bydd esgar neb i'w gilydd
Mi a wyddwn
Beis deallwn
Rhag cywilydd
Caru o honawd
Y lan Drindawd
O neb celfydd
Beirdd ach gogan
Wynt acharan
Yn dragywydd

Ni bu angwael
Y rhoddaist Irael
Yn llaw Ddafydd
Alexander ceffei lawer
Nifer ei wyr
Nid ef nerthas
Oni chafas
Dy garenhydd
Pan ddoethant ir ddaear
Buant ddear
Eu dihenydd
Selyf ygnad
A gennis gwlad
Bu gwell nog Ydd
Mab teyrnon
Bu gnawd berthnon
Oi gyweithydd
Iago feibion
A fu ferthnon
Ar eu helfydd
A ddygymuant
A rannysant
Trwy air Dofydd
Afel¹ wirion
A fu lwyddon
A gymyrth ffydd
Ei frawd Caën
Bu ddiwerin
Drwg ei gussyl
Asser a Soyw
Yn awyr loyw
Ei cyweithydd
Seren Angel
A ddwyn nifer
Rhag eu Milwyr
A llath Voessen
Ef ai ddorfoedd
Ar eu helfydd
Rhuddech ddalen
Udd eilladen
Ydd ei genhym
Llafar a Mud
A doeth a drud
As diwygydd
Gwledig cwdd
Un cwdd dirperian ddihenydd
Molaf inheu preswyl
Torfoedd addef menhwyd
Molaf inheu
Addawd goreu
Goreilenw byd
Prif deyrnas
A ddug Ionas
O berfedd Kyd
Ciwdawd Niniven
Bu gwrllawen
Pregethyssid
Rhiein tra mor

¹ Abel.

Bu cysgod Ior
Ysgoryssid
Ac Auasia
Meir Merch Anna
Mawr ei phenyd
Er dy haeledd
A thrugaredd
Fechdeyrn byd
Bwym ninheu
Yn nef gaereu
Gynhwys genhyd

CAN Y MEIRCH.

TORRID Anuynudawl
Tuthiawl dan Yogawl
Ef iolen o dduch lawr
Tan tan hwstin gwawr
Uch awen uchel
Uch no pob nyfel
Mawr ei anyfel
Ni thrig yngofel no neithiawr Llyr
Llyr llwybyr y tebyr
Dy far ynghynebyr
Gwawr gwen gwrth uchyr
Wrth wawr wrth wrys
Wrth bob heuelis
Wrth heuelis nwython
Wrth Pedyr Afaon
Arddyreaf a farn gwrys
Cadarn trydar dwfn ei gas
Nid mi gwr llwfr llwyd
Crwybr wrth clwyd
Hud fy nau garant
Deu dich far dichwant
Om llaw ith law *dyt dwep dim*
Trithri nodded
Ateor ar hened
A march mayawg
Cymrwy teithiawg
A march gwythur
A march gwarddur
A march Arthur
Ehofn rod-di cur
A march Taliessin
A march lleu lledfegin
A Phebyr llai llwynin
A Grei March Cunin
Cornan cynneifawg
Awydd awyddawg
Ar tri carn aflawg
Nid ant hynt hiliaw
Cethin March Ceidaw
Corn avarn arnaw
Ysgwyddfrith Ysgodig
Gorwydd llemenig
March Rydderch ryddig
Llwyd lliw elleig

A llamrai llawn elwig
A froenfol gwyrennig
March Sadyrnin
A March Custennin
Ac eraill yn rhin
Rhag tir all gwin
Henwn Mad dyddug
Cychwedl o Hiraddug
Bwn swch bum bwch
Bym Syw bum Swch
Bum ban bum banhwch
Bum gawr yn rhythwch
Bum llif yn eirth
Bum ton yn engweirth
Bum ysgof ysgeiniad dilyw
Bum cath benfrith ar driphren
Bum pell bum pen
Gafr ar ysgaw bren
Bum garan gwala gweled golwg
Tragwres miled morial
Cadwent cenedl dda
Or y sydd is awyr gwedi cassolwir
Nid byw ormodd maint am gwyr

"Deest folium integrum in vetusto membranaceo."
Verba "*Davissi sunt*, ex quo hæc transcripta sunt
per me."

IEUAN FARD.

LURYG ALEXANDER.

Ar glawr elfydd
Ei gystedlydd
Ni ryaned
Teir person Duw
Un mab addwyn
Terwyn trinded
Mab ir Dwydid¹
Mab ir dyndid
Un mab rhyfedd
Mab Duw dinas
Mab gwen Mairgwas
Mad gwas gwledig
Mawr ei ordden
Mawr Dduw Reën
Ran gogened
O Hil Adda
Ac Abraha yn ryaned
O hil Dofydd
Dogn ddyfnwedydd
Llu ryaned
Dyddug o eir
Deill a byddeir
O bob aeled
Rac pob anuaus
Pob yn ddilis
Dinas diffred

¹Deilas.

ANRHYFEDDODAU ALEXAN-
DER.

MENDOSUS TITULUS.—D.

RHYFEDDAF na chlawr
Addef nef i lawr
O ddyfod rhwyf gawr
Alexander mawr
Alexander Magidawr
Hewys hayarnddawn
Cleddyfal enwogawn
Aeth dan eigiawn
Dan eigiawn eithyd
I geisiaw celfyddyd
O geisio celfyddyd
Bid o iewin ei fryd
Eithyd odduch gwynt
Rwng deu griff ar hynt
I weled dremynt
Dremynt ni weles
Present ni chymhes
Gweles ryfeddawl
Gorllin gan bysgawd
A eiddunwys yn ei fryd
A gafas or byd
A hefyd o'i ddiwedd
Gan Dduw drugaredd

PREIDDEU ANNWN.

GOLYCH wledig pendefig gwad ri
Pa ledas y pennaeth tros draeth Mundi
Bu cywair carchar Gwair ynghaer Sidi
Trwy ebostol Pwyll a Phryderi
Neb cyn nog ef nid aeth iddi
Yr gadwyn dromlas cywirwas ai cedwi
A rhag Preiddieu Annwn tost yt geni
Ac yd frawd parahawd yn barddwedi
Tri lloneid prydwen ydd aetham ni iddi
Nam saith ni dyrraith o Gaer Sidi
Neud wyf glod geymyn cerdd o chlywir
Ynghaer pedryfan pedyr y chwelyd
Ynghynueir or pair pan leferid
O anadl naw morwyn gochynnessid
Neu pair pen annwfn pwy *wynyd*¹
Gwrym am ei oror a Mererid
Ni beirw bywd llwrf ni rydyngid
Kledddyf lluch lleawc iddaw rhyddyid
Ac yn llaw Lleminawg ydd edewid
A rhag drws porth Uffern llugyrn lloscid
A phan aetham ni gan Arthur trafferth
llethrid
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vediuid
Neud wyf glod geimyn cerdd glywanawr
Ynghaer Pedryfan Ynys Pybyrddor

¹Munud mos. Pair Tyrnog.—D.

Echwydd a Muchydd cymysgettor
Gwin gloyw eu gwirawd rhag ei gosgordd
Tri lloneid Prydwen ydd aetham ni ar for
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Rigor
Ni obrynaf lawyr llen llywiadur
Tra chaer wydr ni welsynt wrhyd Arthur
Tri ugeint canhwr a sefi ar y mur
Oedd anawdd ymadrawd ai gwiliadur
Tri lloneid Prydwen ydd aeth gan Arthur
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Goludd
Ni obrynnaf i lawyr llaes eu cylchwy
Ni wyddant hwy py ddydd peridydd pwy
Py awr ym meinddydd y ganed Cwy
Pwy gwnaeth ar nid aeth dolau Defwy
Ny wddant hwy yr ych brych bras ei ben-
rhwy

Seith ugein cygwn yn ei aerwy
A phan aetham ni gan Arthur afrddwl
gofwy

Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vandwy
Ni obrynaf lawyr llaes ei gehen
Ni wddant py ddydd peridydd pen
Py awr ym meinddydd y ganed perchen
Py fil a gatwant arian y pen
Pan aetham ni gan Arthur afrddwl gynhen
Namyn saith ni ddyrraith a Gaer Ochren
Mynaich dychnud fal cunin cor
O gyfranc uddydd ai Gwiddanhor
Ai un hynt gwynt ai un dwfr mor
Ai un ufel tan twrff diachor
Myneich dychnud fab bleiddawr
O gyfranc uddydd ai gwyddyanhawr
Ni wddant pan ysgar deweint a gwawr
Neu wynt pwy hynt pwy ei rynnawdd
Py *va* ddifa py dir a plawdd
Bed Sant yn ddifant o bet allawr
Golychaf i wledig pendefig mawr
Na bwyf trist Crist am gwaddawl

GWAUD GWYR ISRAEL.

TRINDAUD tragwydd
A oreu elfydd
A gwedy elfyd
Addaf yn gelfydd
A gwedy Addaf
Da y goreu Efa
Yr Israel bendigaid
A oreu Murgreid
Gwrdd ei grybwyllid
Glan ei gywyddeid
Deuddeg tref yr Israel
Dwyrein gywchel
Deuddeg veib Israel
A oreu Duw hael
Deuddeg tra dinam

Teir Mam ai maeth
 Un gwr ai crewys
 Creawdr ai gwnaeth
 Mal y gwna a fynho a fo Pennaeth
 Deuddeg Mab Israel a wnaeth cul-
 wydd
 Mal y gwna a fynho a fo Arglwydd
 Deuddeg meib Israel a wnaeth Dofydd
 Mal y y gwna a fynho a fo celfydd
 Deuddeg meib Israel dymgofu
 O ganhad Iesu
 Ac untan ai bu a their Mam uddu
 O naddu y doeth rhad
 Ag eissydd mad
 A mair mad gread
 A Christ fy nerthiad
 Arglwydd pob gwenwlad
 A alwaf a eilw pob rhydd
 Ha bo fynghynydd
 Genhyd gerennydd

YMDIDDAN

RHWNG UGNACH AB MYDNO, O GAER SEON A
 THALIESIN, O GAER DEGANWY.

ALLAN O'R LLYFR DU O GAERFYRDDIN.

TAL. 1.

MARCHAWC a girch y Dinas
 Ae con guinion ae cirn bras
 Nyth adwaen nu rythweles

UGN. 2.

Marchawc a circh ir Aber
 Y ar March cadarn cadfer
 Dabre genhiw nim gwatter

TAL. 3.

Mi nid aw ina in awr
 Gollew gueith y godriccaur
 Elhid bendith new a llawr

UGN. 4.

Y gwr nim gwelas beunit
 Y tebic y gur ddu
 Ba hyd eidy a phandeit

TAL. 5.

Ban deuaw o Caer Seon
 O imlat ac itewon
 I tau Caer leu a Guidion

UGN. 6.

Dabrede genhiw ir Dinas
 A thuit met ara phellas
 Ac eur coeth ar di wanas

TAL. 7.

Mi nyd aduen y gur hy
 A meteu tan a gveli
 Tec achuec y dywedi

UGN. 8.

Debre genhiw imtino
 A thuit guin gorysgelho
 Ugnach yw vy heno mab Mydno

TAL. 9.

Ugnach bendith ithorset
 Athro rad ac enrhydet
 Taliessin viw inheu talaw iti dy gulet

UGN. 10.

Taliessin penhaw or guir
 Beitad yng Kert Kyurgir
 Tric yma hyd dyv Merchir

TAL. 11.

Ugnach Moihav y alaw
 Ath ro rad y gulad penhaw
 Ny haetaw Kabit ny thrigiaw

"The following Poem, beginning GOGANWAWD TEYRN, &c., contains an odd sort of Philosophy about the origin of Salt Water, Rain, and Springs; but as the following part is historical, I insert it here."—L. MORRIS.

GOSGORDD Fardd uchod
 Gosgordd fardd isod
 Nid oes fan wybod
 Dan huan a rhod

Ni wyddoch chwithau
 Pa draetho'ch Tafodau
 Na dosparth diau
 Rhwng eich gwir ach gau

Beirddion bychain Brain bro
 Braidd nad ewch chwi ar ffo
 Y Bardd nim gostego
 Gosteg ni's caffo
 Oni el mewn gortho
 O ddaiar a Grô
 Ar sawl a'm gwrandawo
 Mab Duw ai Caro
 Elphin ap Gwyddno¹
 Sy'n Naeor Arthro²

¹Gwyddno Goronhir, the father of Elphin, was the lord of Cantref Gwaelod, which was swallowed up by the sea. It is said to extend from Sarn Badrig to Aberystwyth, for there is a place in the sea near, called Caer Wyddno. This must have happened *Circ. An.* 530 a 540.

²Arthro, now pronounced Artro, is a river in that neighbourhood, where Cantref Gwaelod is said to have been; and it seems Elphin was in prison at the Castle of Harlech (Diganwy says many others) by the command of Maelgwn, for differing with him about religion or politics.—*Vide* pa. 25.

Dan dri ar ddeg clo
Am gannol ei Athro

Myfi yw Taliesin
Ben beirdd y Gorllewin
Ac a adwaen bob Gorsin
Yngogeir Gorllewin
Ac a ollwng Elphin
O'i Hual Eurin

TALIESSIN.

YMDIDAN

RHWNG MYRDIN WYLLT A THALIESSIN.

ALLAN O'R LL. DU O GAERFYRDIN.

MYRD.

Mor truan genhyf mor truan a dery
Am Kedvy a chavan
Oed llachar Kyflavar cyflavan
Oed yscuid o Tryvvuyd¹ o truan

TAL.

Oed Maelgwn a welwn yn ymwan² y deulu
Rac ter y uulu ni thawant

MYRD.

Rhac deuwr yn nentur y tiran
Rhac Errith a Churrieth yar welugan
Meinwineu yndihen a dygan
Moch gweler y nifer gan Elgan
Och oe leith mawr ateith y deuthan

TAL.

Rys undant oedd rychwant y tarian
Hyd attad y daeth rhad cyflawn
Llas Cyndur tra messur y cwynap
Llas haelon o ddynon tra fuan
Trywyr nod mawr eu clod gan Elgan

MYRD.

Trwy a thrwi vug a rug y daethan
Traw a thraw undoeth Bran a Melgan
Llad Dyuel³ oe diwed cyflafan
Ab Erbin ae werin a wnaethan

TAL.

Llu Maelgwn bu yscwn y daethan
Aerwyr cad trybelidiad gwaedlan
Neu gweith Aryfderydd pan fyd y deunydd
O hyd y wychyd y darparan

MYRD.

Lliaws peleidrad gwaedlad gwaedlan
Lliaws aerwyr bryw breuawl sidan
Lliaws ban briwher lliaws ban foher
Lliaws eu hymchwel yn eu hymwan

TAL.

Saith meib Eliffer, seith gwyr ban broffer
Seith gwaew ni ochel yn eu seithran

¹ Owynrudy. ² Inim wan. ³ Dywal ab Erbin.

MYRD.

Seith tân ufelin, seith cad cyferbin
Seithfed Cynfelin y pop cinhvan

TAL.

Seith gwaew gowanon seith loneid afon
O gwaed Cinreinion y dylanwon

MYRD.

Seith ugein haelon a aethan yg wllwn
Ynghoed Celiddon y darfuan
Canys mi Myrtin gwydi Taliessin
Bythawd¹ cyffredin fy darogan

LLYMA AWDL A ELWIR

ARMES BRYDAIN.

O DAIR ARMES CERD TALIESIN.

DAROGANA fi hyn
Cad ym hob meyn
Cymry ar gychwyn
Crwst ymrhydyn
Ag Emil ar gychwyn
Rhag llion Llychlyn
A llynges drom droch
A Brython ar Foloeh
A deudd och
A diwedd dydd croch
A chelain Foch
A gadun yngwadun
A llew llawer dafn
A llaw ar y llafn
A gwaed iad ar rudd
A Brain ar golydd
A phelydr yn rhydd
a gosgerdd
Am gogawn pennardd
A llu digyfor o bell
A chroes Crist yw cymmell
A fflam o Feddlem
A chaerselem
A gorfod a fydd
I genedl Gwindodydd
Dwy flynedd yn hedd
A hanner y drydydd
Cynan Yngwynedd
Coel cyn celanedd
Cadwaladyr y sydd
Cymru llawenydd
Cymru fu Cymru fydd
Or mor bwygilydd
Cyn ein Gwindodydd
Oes cyn cudwydd
Tair blynedd di hêdd
Trigain Trichant i rai ai harwedd
Oer fydd ei difant

¹ Bydded.—L. M.

Heil plant o honyn i ddant
 Nid ef ai diwedda
 Nid aflwydd alaf
 Hedid yngaya
 Hed mab modreda
 Nid coel cyfynles
 Cymru di fuches
 Maë cad cyfeinedd
 Cymry ddifuchedd
 Anrhydedd rhinwedd
 Drindod Trugaredd

TALIESIN.

ANREC URIEN.

LLYFR COCH.

GOGYFERCHEIS, gogyvarchaf,
 gogyverchyd
 Urien Reget
 Duallovyet
 Y Leuenyd
 Eur ac Aryant
 Mor eu divant
 Eu dihenyd
 Kyn noc y dau
 Rug y duyiau
 Y guesceryd
 Ieuaſ a unaeth
 Coll ac alaeth
 Am feirch peunyid
 Keneu y vraut
 Kynnin daervaut
 Ni by geluyd
 Urien a wnaeth
 Dialynyaeth
 Y gewilyd
 Kynnin vynnu
 Kyvarchuelu
 Eu dihenyd
 Deutu Aerven
 Diffuys dilen
 Dydaſ lwyd
 Seleu delyit
 Enynnyessit
 Or a dybyd
 Dybi y vaeth
 A ryd albaeth
 Oe eu herwyd
 Cochliu lavneu
 Truy valch eiryeu
 Am ffruyth eu guyd
 Wy Kynnhalyant
 Lle peduar cant
 Y peduar guyr
 Dufyr dyvnav¹
 Bendigwyf clav

¹Dyvnavas.

Ac oe herwyd
 Yr ae Kaffo
 Kynvinaul vo
 Yn dragyuyd
 Dydeu collet
 Or ymdiret
 Yr ardelyd
 A llau heb vault
 A llavyn ar gnaut
 A thlaut lûyd
 Oes feibionein
 Nyſ ymgyghein
 Ymmerueryd
 Nyſ ymganret
 Nyſ ymdiret
 Neb oe gylyd
 Dreic o Wyned
 Diffwys dired
 Dirion drefyd
 Lloegrwys yd a
 A lletaut yna
 Harchollyd
 Torrit meinueith
 Yn anoleith
 Ar gyfhergyd
 Muy a gollir
 Noc a geffir
 O Wyndodyd
 O gyt gyghor
 Kyvrung esgor
 Mor a Mynyid
 Gotriffit Brythyon
 Yn at poryon
 Ar antyrron gyueithyd
 Ef a dau byt
 Ny byd Kerdglyt
 Ni byd Kelvyd
 Alaf gar maer
 Arthauc vyd chuaer
 Wrth y gilyd
 Llad a bodi
 O Eleri
 Hyt chuil fynyd
 Un gorvydyauc
 Antrugarauc
 Ef a orvyd
 Bychan y lu
 Yn ymchuelu
 Or Mercherdyd
 Arth or deau
 Kyvyt ynteu
 Dychyſervyd
 Lloegrays lledi
 Afrivedi
 O Bowysyd
 Guaith cors Vochno
 O diango
 Bydaud deduyd
 Deudeng guraged

Ac nyt ryved
 Am un gur vyd
 Oes Ieunctid
 Aghyvyrdelit
 Y vaeth dybyd
 Beru yndivant
 Barnauc or cant
 Nys ryuelyd
 Uryen o Reget hael ef syd ac a vyd
 Ac a vu yr Adaf letaf y gled [gogled
 Balch yghynted or tri Theyrn ar due or
 A un eu enu Aneuryn guautryd Auenyd
 A minneu Dalysesin o lann llyn geirionnydd
 Ny dalywyf yn hen
 Ym dygyn aghen
 Oni Moluyf Uryen. Amen.
 TAL AE DYUAUT.

DADOLWCH URIEN REGED.

TALIESIN.

URIEN yr echwydd
 Haelaf dyn bedydd
 Lliaws roddydd
 I ddynion efydd
 Angaw a gawsant
 A mynych goddiant
 Mal y cynyllwyd
 Yd wesgerydd
 Llawn beirdd bedydd
 Tra fo dy wychydd
 Ys mwy llawenydd
 Gan glodfein glodrydd
 Ys mwy gogoniant
 Fod Urien ai blant
 Ac ef yn arbennic
 Yn oruchel wledic
 Bellenic yn ciniad
 Cyntair Lloegrwys ei gwyddiead
 Yn ninas pellenig
 Yn ceiniad cynteig
 Lleegrwys ai gwyddant
 Pan ymadroddant
 Llosgi y trefred
 A dwyn eu Tudded
 Ac emmic¹ colhet
 A mawr anghyfred
 Heb gaffel gwaret
 Rhag Urien Rheget
 Rheget diffrydiad
 Clod ior angorwlad
 Fy modd y sydd arnat
 O bob herchlynad
 Dwys dy beleidrad
 Pan erglywad

¹Eimwng.

Cad pan i cyrchud
 Gwiniatha a wnud
 Tan yn nhai cyn dydd
 Udd yr echwydd
 Yr echwydd teccaf
 Ai dynion haelhaf
 Gnawd eingl heb waesaf
 Am deyrn glewaf
 Glewaf eissylydd
 Tydi goreu y sydd
 Teccaf ai dynion
 Haelaf gwawd . .
 Pan dremir arnaw
 Es helaeth y braw
 Gnawd gwyledd am danaw
 Am deyrn gognaw
 Am danaw gwyledd
 A lliaws teyrnedd¹
 Eurdeyrn gogledd
 Arbennig Teyrnedd
 Ac yn falchwy fi hen
 Ymdygn angeu angen
 Ny byddwyf yn dirwen
 Na Molwyf Urien

GWAITH GWENYSTRAD.

ARWYRE gwyf Kattrath gan dydd
 Am wledig gwaith fuddig gwartheegydd
 Urien hwn anawd eineuydd
 Cyfeddeily teyrnedd ai gofyn rhyfelgar
 Rwyg anwar rwyf bedydd
 Gwyf Prydain adwythein yn lluydd
 Gwen ystrad Ystadl cad cynnygydd
 Ni ddodes na maes na choedydd tud achles
 Diormes pan ddyfydd
 Mal tonnawr tost ei gawr tros elfydd
 Gwelais wyr gwychr yn lluydd
 A gwedi boregat briwigig
 Gwelais i dwrf teirflin trancedig
 Gwaed gohoyw gofaran gowlychid
 Yn amwyn Gwenystrad y gwelid gofwr
 Hag angwyr llawr lluddedig
 Yn nrws rhyd gwelais i wyr lledruddion
 Eirf dillwng rhag blawr gofodon
 Unynt tanc gan aethant golluddion
 Llaw ynghroes gryd ygro granwynion
 Cyfeddwynt y gynrhein Kywyn don
 Gwaneicawr golychynt rawn y caffon
 Gweleis i wyr gospeithig gospylad
 A gwyar a uglei ar ddillad
 A dulliaw diaflwm dwys wrth gad
 Cad gwortho ni buffo pan bwyllod
 Glyw Reged rhyfeddaf pan feiddad
 Gweles i ran reodig gan Urien

¹Maranhedd.

Pan amwyth ai Alon yn llech wen Galysten
tem

Ei wythiant oedd llafn aesawr gwyr
Goberthid wrth Angen
Awydd cad a ddiffo Euronwy
Ac yn y fallwyfi hen
Ym dygyn Angheu angher
Ni bydif yn dirwen
Na molwyf fi Urien

TALIESIN AE KANT.

Y CYFIEITHAD

GAN IEUAN FARD D AC OFFEIRIAD.

Extol the Men of Cattræth, who, with the dawn went with their victorious leader Urien, a renowned elder, the pillar of Kings, of matchless valour, a chief of great power. The Men of Britain came in a body to Gwenystrad to offer battle; neither the fields nor the woods afforded protection to their enemies when they came in their fury, like the roaring wave rushing in its might to cover the beach. I have seen brave men in the army, and after the battle in the morning the mangled flesh. I saw the place where the shout was given, and where three ranks of men fell, and the crimson gore covered the ground: in Gwenystrad was seen a fort, assailed by the laborious toil of warriors. In the pass of the fort have I seen men dyed with red who have hurted their arms * * *
† * * * they jointly fell to the ground when they lost the day; their hands were on the Crucifix, and horror was in the pale face of the dead warriors. I have seen men * * * and the blood entangled on their clothes, quick and furious thrusts in battle. Men bore patiently the warlike toil, and where there was no flying when they grew outrageous. I am astonished at the courage of Reged's Chief! I have seen Urien's Brow covered with rage when he furiously attacked the enemy by Lech Wen Galysten; his anger was satisfied in dealing deadly blows amongst his foe, and his shield in time of need was heaved up to defend him. Euronwy mayest thou grow desirous of Conflict! And till I grow old, and must necessarily die, may I have no constant joy if I praise not Urien.

N.B.... This battle was fought by Urien Reged, Prince of Cymbria, against the Saxons.

GWAITH ARGOED LLWYFEIN.

CANU URIEN.

Y BORE Dduw Sadwrn Cad fawr a fu
Or pan ddwyre Haul hyd pan gynnu
Dygrysowys fflamddwyn yn bedwarllu
Goddeu a Reged i ymddullu
Dyfwy o Argoed hyd Arfynydd
Ni cheffynt eiryoës hyd yr undydd
Atorelwis fflamddwyn fawr drybestawd
A ddodynt yngwystlon a ynt parawd
Yr atdebwys Owain ddwyrain flossawd
Nid dodynt nid ydynt nid ynt parawd
A cheneu mab Coel byddai Cymwyawg
lew

Cyn attalai owystl nebawd
Atorelwis Urien Udd yr echwydd
O bydd ynghyfarfod am garennnydd
Dyrchafwn eidoedd odduch mynydd
Ac ymportwn wyneb odduch emyl
A dyrchafwn beleidr odduch ben Gwyr
A chyrchwn fflamddwyn yn ei luydd
A laddwn ag ef ai gyweithydd
A rhag Gwaith Argoed Llwyfain
Bu llawer Celain
Rhuddei frain rhag rhyfel Gwyr
A gwerin a grysswys gan einewydd
Arinaf y blwyddyn nad wyf Kynnydd
Ac yn y fallwyf hen
Ym dygn angeu angen
Ni byddif ym dyrwen¹
No molwyf Urien²

TALIESIN.

ENGLISHED THUS.

BY L. MORRIS, 1763.

On Saturday Morning a great battle ensued, Which lasted from sun-rising to its descent;³ Fflamddwyn⁴ hastened in four legions Goddeu⁵ and Reged's⁶ forces to fight,⁷ They reached from Argoed⁸ to Arfynydd,⁹ but lived only one day. Flamddwyn loudly called in great hurry,

¹ "The two last lines were not in the Book of John Lewes of Llynwene."—*Daviesius*.

² This Urien is he whom the old Author in Nennius calls Urbgen, with his Sons. Deovix the Saxon fought stoutly. Vide Gale's Nenn.—*Ll. Dd.*

³ See Cynnu, Esgyn, Desgyn, in Davies's Dict.

⁴ The Saxon General Flammddwyn mentioned in Triade, 56.

⁵ Goddeu, a country in North Britain, where the famous Battle of Gwaith Goddeu was fought, Triade 47; one of the three trifling battles.

⁶ The King of Cumbria Reged.

⁷ Ymddyllu in the original signifies to dispose an army.

⁸ Argoed, the country of Llywarch-hen, out of which he was driven by the Saxons.

Gwyr Argoed ericed am Porthant.—*Ll. H.*
⁹ Arfynydd, some place on the borders of Northumbria.

Will they (the Britains) give pledges, are
they ready?
He was answered by Owein,¹ brandishing²
his spear,
They will give no pledges, nor are they
ready.
And Cenau,³ son of Coel, would be an
afflicted lion⁴
Before he would give pledges to any one.
In the forenoon Urien⁵ the Prince, with
fresh men,
Called aloud, We relations will unite our
forces,
And will erect our banner on the hills,
And will assist, and turn our faces above
the edges, [heads,
And will raise our shafts above men's
And will push Flamddwyn in his Army,
And kill⁶ (fight) with him and his auxili-
aries;
And because of the Battle of Argoed
Llwyfein⁷
There happened many a dead carcase,
And the ravens were coloured with the
War of Men,
And the common people ran about hastily
with the news.
I will foretell⁸ the year that is not pros-
perous; - [die,
And till I grow old, and necessarily must
Let me never smile if I praise not Urien.

CANU I URIEN REGED.⁹

URIEN yr Echwydd
Haelaf Dyn bedydd

¹Owein ap Urien Reged, the general of the Cum-
brian or Reged men, under Urien his father, he
and Flamddwyn had married two sisters, daughters
of Culfynawyd Prydain, noted in Triad 56 for their
incontinency.

²Or clashing his weapons.

³Cenau, son of Coel, must have been the general of
Goddau's men, who were auxiliaries with Owein.

⁴Or would behave like an angry lion.

⁵Urien the Prince was King of Cumbria, and his
dominion reached as far north as the river Clyde, to
the northward of which the men of Goddau were,
whom I take to be the Godini of Ptolomy. The
trifling battle mentioned in p. 48, note 5, seems to
be the same with that mentioned by John Major,
Hist. of Scotland, occasioned by a mastiff bitch
detained by the Picts; but as that battle has been
celebrated by Taliesin in his Gwaith Goddeu, it is
probable Major was out in his chronology about 300
years.

⁶The original word *lladd* is in the modern British
ymlladd, to fight.

⁷The meaning of the word Argoed Llwyfein seems
to be a Forest of Ems (Elms).

⁸Here the poet takes the character of a prophet,
after his usual manner. Vide Armes, in D. D.
Llewelyn Ddâ.

⁹*Gwel Dadolwch, tu dal. 47.*

Lliaws a roddydd
I ddynion elfydd
Mal y cynnullwyd
Yd wesgerydd
Llawn beirdd bedydd
Tra fo du uchydd
Ys mwy llawenydd
Gan glodfan clodrydd
Ys mwy Gogoniant
Fod Urien ai blant
Ac ef yn Arbennig
Yn oruchel wledig
Bellennig yn cyniad
Cyntau Lloegrwys ai gwyddiad
Yn Ninas Pellenig
Yn ceiniad cynteig
Lloegrwys ai gwyddant
Pan ymadroddant
Angeu a gawsant
A mynych goddiant
Losgi eu trefred
Adwyn eu lludded
Ac eimwng colled
A mawr amgyffred
Heb gaffel gwared
Rhag Urien Reged
Rheged diffreidiad
Clod Ior angor gwlad
Fy modd y sydd arnad
O bob erglywad
Dwys dy beleidrat
Pan erglywat cad
Cad pan i cyrchud¹
Gweniaith a wnaud
Gweniaith a wneit
Tan ynhai cyn dydd
Rac Udd yr Echwydd
Yr echwydd teccaf
Ai dynion haelaf
Gnawd Eingl heb waessaf
Am deyrn glewaf
Glewaf Eissylllydd
Tydi goreu sydd
Or a fu ac a fydd
Nith oes cystedlydd
Pan dremher arnaw
Ys helaeth y braw
Gwnawd gwledd am danaw
Am deyrn gognawd
Am danaw gwyledd
A lliaws Maranheidd
Eudeyrn gogledd
Arbennig Teyrnedd
Ac yn y vallwyf hen
Ym dygn angeu angen
Ni byddiff im dirwen
Na molwyf Urien

¹Cyrchynt.

I URIEN.

YNGORPHOWYS
 Gan rychedwys
 Parch a chymrwys
 A medd meueddwys
 Meueddwys medd
 Ei orfoledd
 A chain diredd
 Imi yn rhyfedd
 A chyfedd mawr
 Ag eur ag Awr
 Ac eur a ched
 A chyfrifed
 A chyfrifiant
 A choddi chwant
 A chwant oi rod-di
 Er fy llochi
 Yd ladd yd gryg
 Yd fag yd fyg
 Yd fyg yd fag
 Yd ladd yn rhag
 Rhagwedd rhoddi
 I feirdd y Byd
 Byd yn geugant
 Itti yd weddant
 Wrth dy ewyllis
 Duw ryth beris
 Rhieu yngnis
 Rhag ofn dibris
 Annogiad cad
 Diffreiddiad gwlad
 Gnawd am danad
 Lwryf pystylad
 Pystylad lwrwf
 Ac yfed cwrwf
 Cwrwf oi yfed
 A chein drefred
 A chein dudded
 Imi ryanllofed
 Llwyfenydd fan
 Ag eirch achlan
 Yn un trygan
 Mawr a bychan
 Taliessin gan
 Tidi ai diddan
 Ys tidi goreu or gigleu
 Ei wrdd lidau
 Molaf inneu dy weithredau
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn angeu angen
 Ni byddiff ym dirwen
 Na molwyf Urien

I URIEN.

Ar un blynedd
 Un yn darwedd

Gwin a mall a medd
 A gwrhyd digassedd
 Ac ei lewydd gorod
 A haid am fereu
 Ai phen ffuneu
 Ai teg wyddfaeu
 Ei bawb oi wyd
 Dyfynt ynhylnwyd
 Ai farch y danaw
 Yngoddeu gwaith Mynaw
 A chwaneg anaw
 Budd am li am law
 Wyth ugein unlliw
 O loi a biw
 Biw blith ag Ychen
 A phob cein amgen
 Ni byddwn lawen
 Bei lleas Urien
 Ys cu cyn iethydd
 Iais cyngryn cyngryt
 A briger wen olched
 Ar elor ei dynged¹
 A gran gwyarlled
 Am waed gwyr gonodded
 A gwr hewr bythig
 A fei feddw ei wreig
 Am ys gwin ffelaig
 Am ysgwin mynych gyttwn
 Am Sorth am porth am pen
 Cyn na phar cyfwyrein
 Kymaran taraw
 Gwas y drws gwrandaw
 Py drwst ai dayar a gryn
 Ai mor a ddugyn
 Dy gwyawg ychyngar with y ped-
 ydd
 Ossid uch ym mhant
 Neud Urien ai gwant
 Ossid uch ym mynydd
 Neud Urien a orfydd
 Ossid uch yn rhiw
 Neud Urien ai briw
 Ossid uch ynghawdd
 Neut Urien a blawdd
 Uch hynt uch as
 Uch ymhob Kamas
 Nac un tew na dau
 Ni nawdd y rhag eu
 Ni byddei ar newyn
 A phreiddieu yn ei gylchyn
 Gygoriawg gorlassawc gorlassar
 Ail angeu oedd ei bar
 Yn lladd ei Esgar
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygyn Angeu Angen
 Ni byddiff ym Dyrwen
 Na molwyf Urien

¹ Y dyged.

CANU I URIEN.

ARDWYRE Reged rysedd Rieu
 Neu ti rygostais cyn bwyl teu
 Gniissynt cad lafnawr
 A chad fereu gniissynt wyr
 Y dan gylchwyawr
 Lleeu goleu gwyn gelein
 Ymathren ni mad frwydrwyd
 Rhi ni mad geu
 Ydd ymarmerth gwledig
 Wrth Cymryau
 Nis gyr neges y geissiaton
 Gochawn Marchawg mwth molud gwrion
 O ddreig ddylaw adnaw doethaw don
 Yn i ddoeth Wlph yn dreis ar ei Alon
 Hynny ddoeth Urien yn edydd yn Aeron
 Ni bu cyfergyriad ni bu gynnwys
 Talgynnawd Urien y rhac Powys
 Ni hyfrwd brwd echen gynnwys
 Hyfeidd a Gododin a lleu towys
 Dewr yn enmynedd a thaith gyduwys
 Difefl dyddwyn yngwaed gwyden
 A weles llwyfenydd uffydd cyngryn
 Yn eiddoedd cyhoedd yn eil mehyn
 Cad yn rhyd Alclud Cad ym ynuer
 Cad gellawr brewyn Cad hireurur
 Cad ymhrysg Cadleu, Cad yn Aber-ioed
 Y ddygyfrang a dur breuer mawr
 Cad gluduein Gwaith pen coed
 Llwyth llithiawg Cunar ormant gwaed
 Atveilaw gwyn goruchyr cyd mynan
 Eingl eddyl gwrthryd
 Lledrudd o gyfranc ag Wlph yn rhyd
 Gwell ganher gwledig pyr y ganed y Udd
 Prydain pen perchen broestlawn y Udd
 Nid ymddug ddillad na glas na gawr
 Na choch nag ehoëg uyg mawr llawr
 Nid arddodes y forddwyd dros Voel Mael-
 awr

Meirch o genedl vrych mor greidiawl
 Haf ydan ayaf ag araf yn llaw
 A Rhyd a Rhodwydd eu harwylaw
 A gwest y dan geirdd ag ymdwyrw
 Ac hyd orphen byd edrywyd Caw
 Gosityn¹ goyseub dyhawl am delw
 Dilwfr am leufereu neu fi erthycheis
 Rhag hwyd Peleidr ar ysgwydd
 Ysgwyd yn llaw Godeu a Rheged yn ym-
 ddulliaw
 Neu fi a weles wr yn buarthaw
 Saph sonedd firen Segidydd² lawr
 Neu fi gogwn Ryfel ydd argollaw
 Er maint a gollwyf y argollaw
 Neu fi neu ym gorwyth meddu meddlyn
 Gan hyfeidd hywr hywest ddilyn
 Neu fi neu ysgynhedais cysgawd gweithen
 Dithrychws fy rhieu radeu lawen

¹ Gofyddin. — Ll. E. D.   ² Sengidydd.

Gwasga gwlad dda wrth wruyn
 Ac yn y vallwyf i hen
 Ym dygn Angeu Angen
 Na bydyf ym dirwen
 Na molwyf Urien

YSPEIL TALIESIN.

CANU URIEN.

YNGWRYD gogyfeirch yn nhrafferth gwaet-
 wyf
 A wellwyf yn Kerthwir
 Gweleis i rhag neb nim gweles pob annwyl
 Ef diwyl ei Neges
 Gweleis i basg am leu am lys
 Gweleis i ddail o ddyfyn o dowys
 Gweleis i geing gyhafal ei blodeu
 Neur'r weleis udd haelaf ei ddedfau
 Gweleis i lyw Catraeth tra maeau
 Bid fy nar nwy lachar Cymryau
 Gwerth fy nad mawr fydd ei fudd y radeu
 Pen Maon milwyr amde
 Preidd lydan Pren onhyt yw fy Awer
 gwen
 Ysgawr y rhag glyw gloyw glasgwen
 Glyw ryhawd glewaf un yw Urien
 Nim gorseif gwarthegydd
 Gorddear gorddyawg gorlassawg gorlassar
 goraig a gorddwyre
 Pob rhai sang dilew du Merwydd y Mordei
 Udd tra blawdd yn ydd el oth fodd
 Vared Melynawr yn neuadd maran hedd-
 awg
 Diffreidiawg yn Aeron
 Mawr ei wyn ei aniant ac eilon
 Mawr ddyfal ial am ei Alon
 Mawr gwrnerth ystlyned i Frython
 Mal rhod tanwhydin tros elfydd
 Mal ton teithiawg Llwyfenydd
 Mal cathl cyslur Gwen a Gweithen
 Val Mor Mwynfawr yw Urien
 Yn y egin ehangryd gwawr
 Un yw rhieu rhwyfiadwr a Dwyawr
 Un yw maon meirch mwth miledawr
 Dechreu mei ymhywys byddinawr
 Un yw yn deuwy pan ofwy ei werin
 Eryr tir tuhir tythremyn
 Addunw i ar orwydd ffysgyolyn tud
 ynial
 Gwerth Yspeil Taliessin
 Un yw gwrys gwr llawr a gorwydd
 Un yw breyr benffyg yr Arglywyd
 Un yw hyddgre hydd yn divant
 Un yw blaidd banhadlawr anchwant
 Un yw gwlad fab Eginyr

Ac unwedd ac unswn cadfa cedwyr
 Unswn y drwg iraven (iaeran)
 A Cheneu a Nudd hael a hirwlad y Danaw
 Ac os it *ytwydef* ym gwen
 Ef gwneif beirdd byd yn llawen
 Cyn mynhwyf meirw meib Gwyden
 Gwaladr gwaed gwenwlad Urien

I. WALLAWG.

YN enw Gweledig Nef Gorchorddion
 Ryganant ryghwynant y Dragon
 Gwrthodes gogyfres gwelydon
 Lliaws Rhun a Nudd a Nwython
 Ni golychaf an gnawt Beirdd o Vrython
 Ryfedd hael a sywyd Sywedydd
 Un lle rhygethlydd rygethlig
 Ryddysyfaf rychanaf i wledig
 Yn y wlad ydd oedd ergrynnig
 Nim gwnel nis gwnaf ei newig
 Anawdd diollwng adwloedd ni diffyg
 I wledig ni omedd
 O edrych awdl trwm teyrnedd
 Yn ei fyw nis deubydd budd bedd
 Ni ddigonont hoffedd o'i buchynt
 Caletach yr artaith hael hynt
 Tarf pressenawl tra Phrydain
 Tra phryder ry gohoyw rylyceirawr
 Rylycerer rytharnawr rybarnawr
 Rybarn pawb y gwr banher
 Ac uinat yn yngnad ac elwet
 Nid y gwr dilaw ei ddaered
 Gwas greid a gwrhyd gottraed
 Eil eichawg Gwallawg yn llywet
 Hwyrweddawg gwallawg artebed
 Ni ofyn i neb a wnaeth udd
 Neud ym udd nac neud ych Darwerther
 Tewuedd yn niwedd Haf
 Nis cynnydd namyn chwech
 Chweceach it gynan o hynnydd
 Chedlawg trwyddedawg traeth dydd
 Teyrnedd nwydd nwy medd mad
 Tebyg heul haf huenydd soned gan mwyaf
 Cen haf gan ddoeth y gan llu eiliassaf
 Bint *bydi* derwy bryt haf pryt mab
 Lleenawg lliawg hamgwrwl gwmn
 Gwawl gwnn gwres tARTH gwres tARTH
 Trangyunis yd engis heb warth
 Cleda cledifa cledifarch nidd am tyrr
 Y lu y ledrad nid amescud i gaw ei gywlad
 Tyllant tal ysgwydwar rhac taleu ei feirch
 O march trwst Morial rith gar riallu
 Gwynawg ry gwystlant gweiryd goludawg
 O gaer Glut hyd gaer Garadawg
 Ystadl tir penprys Gwallawg
 Teyrnedd tewrn tangweddawg

DADOLWCH URIEN.

Urieni Regedenis Compensatio.

LLEU uydd echassaf
 Mi nyw dirmygaf
 Urien yd gyrchaf
 Iddaw yd ganaf
 Pan ddel fyngwaessaf
 Cynwys a gaffaf
 Or parth goreuhaf
 Y dan eilassaf
 Nid mawr nim dawr
 Byth gweheleith a welaf
 Nid af attaddynt ganthynt ni byddaf
 Ni chyfarchaf fi gogledd
 Ar mei teyrnedd
 Cyn pei am laweredd
 Y gwelwn gynghwystledd
 Nid rhaid ym hoffedd
 Urien nim gommeidd
 Llwyfenydd diredd
 Ys meu eu rheufedd
 Ys meu y gwyledd
 Ys meu y llaredd
 Ys meu y delieudeu
 Ai gorefrasseu
 Medd o fualeu
 A da dieisieu
 Gan deyrn golau
 Haelaf rygigleu
 Teyrnedd pob Iaith
 It oll ydynt gaith
 Rhagot yt gwynir ys dir dy olaith
 Cydef mynnasswn
 Gwey helu henwn
 Nid oedd well a gerwn
 Hyd ys gwybyddwn
 Weithian y gwelaf
 Y meint a gaffaf
 Namyn y Duw uchaf
 Nis dioferaf
 Dy deyrn Veibon
 Haelaf dynedon
 Wy canan eu hysgyron
 Yn nhiredd eu galon
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygyn angyng angyng
 Ni byddaf im dirwen
 Na molwyf Urien

MARWNAD OWAIN AP URIEN REGED.

ENAIÐ Owain ap Urien
 Gobwyllid ei Ren
 Oi Raid
 Reged Udd ai cudd tromlas

Nid oed fas
 Ei gywydddeid
 Isgell cerddglyd clodfawr
 Esgyll gwaywawr
 Llifeid
 Cany cheffir cystedlydd
 I Udd llewenydd
 Llathreid
 Medel galon gefeilad
 Eissillud y tad
 Ai taidd
 Pan laëdawdd Owein Fflamddwyn
 Nid oedd fwyn
 Og ef.cysgeid
 Cysgid Lloegr llydan nifer
 A lleufer
 Yn eu llygaidd
 A rhai ni ffloynt hayach
 A oeddynt.....ach
 No chaid
 Owain ai cospas yn ddrud
 Mal cnud
 Yn ymlid defeidd
 Gwr gwiw uch ei amlw seirch
 A roddei feirch
 I eirchiaidd
 Cyd as cronnai mal caled
 Ni-ranned
 Rhag ei Enaid
 Enaid Owain ap Urien, &c.

GORCHAN ADEBON.

Incantatio Adeboni.—E. Ll.

Ny phel guyd aual o aual
 Ny chynnyd dyual a dyual
 Ny ehofn noeth yn esgal
 Paub pan rydyoger yt bal
 A garun y ef carei anreithgar
 Ny byd marw duyueith
 Ny amsut y vut y areith
 Ny cheri y gyneuin gyvieith
 Emis anwychwas ancuynd
 Am surn am gorn Cuhelyn
 Yn adef tangdef colit
 Adef let buost leu yn dyd mit
 Rhudvyt ceissiessit ceissiadon
 Mein uchel medel y alon
 Dyuen ar Uarchan Adebón

Ac vely teruuyna Goarchon Adebón.

GORCHAN CYNVELYN.

Pei mi brydun
 Pei mi ganun

Tardei Uarchan gorchegin
 Gwelgin torch trych truyt
 Cyrchessit yn Von
 Cyn noe geinyon
 Tyllei garn gaphan
 Rac carneu riu rhon
 Ryu elogown
 Esyrn vyrr vyriach
 Varchogion
 Tyllei ylvach
 Gwrhyt Govurthyach
 Ruyt guyn rac Eingl iaun llad
 Iaun vrinyn vrynnyal
 Rac canhuynaul kann
 Luc yr duc dyvel
 Disgynnyal alal
 Y pob deur dysel
 Truy hoel truy hen. .n
 Truy gibelaur a gen
 Ac eur ar drein
 A galar duyn dyvyd
 Y uynassed velyn
 Y greü oe gylchyn
 Celeddic euynd
 Medd melyn
 Eil creu oe gylchyn
 Rac cadeu Gynvelyn
 Cynvelyn gasnar
 Ysgrun bryffun bar
 Goberthiat Adar
 Ar deuind duydar
 Cyrreith grad voryon
 Adan vorduyt haelon
 Cyuret cerd uyllyon
 Ar weling dirion
 Teyrn tut anau
 Ys meu y guynau
 Yn y vuyt y dyd tau
 Gomyndyat gelynd
 Ehangseit eruyn
 Gorchaun cyrd ceinmyn
 Yw Guarchan Cynvelyn
 Gorchan Cynvelyn cyluy wylat
 Etuyn gwr guned Guyned y Ulat
 Dychiannawr deur dychiangat
 Eidyn gaer gleision glael
 Cyuerchrynnait
 Cein dy en rud ynys guerth
 Rud volaut ued meirch
 Eithinynd neut gut blennyd
 Guarchan Cynvelyn
 Ar ododin neus goruc odyn
 Dogyn gymhuyliet
 Y uaeu drum oreureit
 Am rodes poet er les yu eneit
 Etmygir y vab Teevan
 Wrth rif ac urth rann
 Wyr Calvin greit
 Pan Uryruyt arveu

Tros ben cat o vleidiau
 Buan deuer dyd rheit
 Trywyr a thrygeint a thrychant
 Y vreithyel Gattræth ydaethant
 Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri
 Namyn ni yd atcorasant
 Cynon a Chatraeth a Chathleu a
 gatuant
 A minneu om Creu dychyorant
 Mab coelcerth uyguerth a unaethant
 O eur pur a dur ac ariant
 Evnyvet nyt nodet e caussant
 Guarchan cyrd Cynvelyn cyvnovant

Yma Tervyn Guarchan Cynvelyn

Canu un Canauac a dal pob Awdyl o'r
 Gododin heruyd breint yngcerd amrysson.
 Tri chanu a thriugeint a thrychant a dal
 pob un or Gorchaneu.....Achaws yu am
 goffau yn y Gorchaneu rivedi Guyr a aeth-
 ant y Gatraeth nog y dyle gur vnyed y
 ymlad heb arveu: Ny dyle Bard myned i
 amrysson heb y gerd honno.

GORCHAN MAELDERU.

TALIESIN AE CANT, ac a rodeis breint y dau Cym-
 meint ac odleu y Gododin oll ae dri Gwarchan
 yngcerd Amrysson.

DOLEU deu ebyr am gaer
 Guibde adoer a duyaer
 Clod rud ceissiedyd cysgut
 Brithue arue aruryt
 Ruthyr anorthur a wehit
 A duy a dodet nyt hebit
 Odef ynyas dof y urthy
 Dygugei yn aryf yn escut
 Hutei yn ulyd eluit
 Gur a ret pan dych
 Cyuely crymdy crymduyn
 Cyveilu nac eilu etuuy
 Tervyn torret tec teithiau
 Nyt aruedauc y uolaut
 Dyphryderas y uascaut
 Molaut rin rymidin rymenon
 Dysylei trech tra manon
 Dysgleiriauc ac archauc talachon
 Ar rud dreig fud Pharaon
 Cyueilyawr yn auel adauann
 Trengsyd a gwydei neb ac eneu
 Y ar orthur maur mur onuyd
 Ar vor ny delis na chynguyd
 Na chynguyd na chyngor
 Gordibleu eneit talachor
 Nyt muy undyt y Esgor
 . . . sgor eidin rac dior
 . . . nan ceinmyg y ragor

. . . ossodes y gledyf ar glawd
 . . . . . nwyf budie
 . . . en yn y annaud wledie
 . . . gynnuythic cynlas cynneis
 Duvyn dyvynneis
 Cychuech ny chuyt cychueru cych ven-
 yches
 Cychuenychuy Enlli weles
 A lenuis mican mar edles
 Ar ystre gan vore godemles
 Hute iduare yngorvyn
 Guyr govynnaf rhyannet
 Yn lluru ruyd heu ry golet
 Colluyt meduyt menuyt
 Gogled Run ren rydynnit
 Gorchau am dychuel dychuelet
 Goruyd muy galuaut no meluit
 Am ruyd amry ysto flit lit lam
 Blin blaen blen blennyd
 Trybedauc y uledic y rhung
 Drem dremrud dremryd
 Ny wolet odef dogynfyd
 Mor eredig dar digeryd
 Cyntaf digonaf can elw
 Cynnuythic leithic tivyrdelu
 Cyn y olo goundelu
 Tal gwr mawr y vael Maelderu
 Deluat dieirydaf y erry
 Par ardelu ruyse uryf bre
 Rymun gulat rymun rymdere
 Ysgaul disgynnaud ulaud gymre
 Nac ysgaut y redeu rygre
 Ni odiueid o vevyl veint gure
 Da dyuot Adonuy am adassuyt
 A uneles vratuen gunelu
 Ladut llosgut ny chetueist
 Nac eithaf na chyngor
 Ysgun tref dy bennel
 Ny ueleis or mor buyr mor
 Marchauc a vei uaeth no od gur
 Trychant eurdorehauc
 Gyuedgar guaenauc
 Trychan trahauc
 Cyvun cyuarchauc
 Trychan mant godrut
 A gryssius ganthut
 Trychan a thrychant
 Try nyt atcorasant
 Dyual ygeat cyrunug ygcyni
 Yseyvrang nyt oed bleidic mab Eli
 Eryssit guin guydyr lestri lawn
 Ac yn dyd camaun
 Campa wneei
 Y ar awyl can cynn y drengchi
 Calaned cochued ae deni
 Puys blaen rydre ferei gadeu
 Dryl cadyr cat cein erysguydyat
 Bryt am gorleu
 Diechuith lain y oruyan

Nat ry gigueu
 Ef guneei guyr ludu a guraged
 Guedu cyn noe angheu
 Breint mab Bleidgi
 Rac ysperi
 Y beri greu
 Cein guodeo y celyo ery vyhyr
 O honaw aryf yscut
 As eiranghût
 Pan estynnei bawb ti disgymiut
 Ceneu guin gwaet meiru meint a neint
 Teir blyned a phedair tudet en vaur
 Yt vaer asgyni myrr hut
 Ath uedi guas nym guerth na thechut
 Present cyn adrawd oed breichyaul glut
 Pan gyrchei ygcywlat e glot
 Oed annodauc
 Edilydei Run gur eurtherchauc
 Arduyei can ur arur mynauc
 Ef rodei gloyu dul glan y gwychauc
 Anvonauc eissyllut altut marchauc
 Un maban y Gian o dra bannauc
 Ny sathraut Gododin ar glaur phossawt
 Pan vei no lif lymmach nebaut
 Angor deor dain sarph saffwy graen
 Anysgoget uaeu blaen bydin aral
 Arcluy treis trachyniuy
 Ruy gobruy gorduylam
 Enuir ith eluir oth gyuir ueithret
 Rector rhuvyadur mur pob cyvyeith
 Tutvulch treissir aer caer o dileith
 Angor deor dain sarph Saffuy graen
 Blaen bydin enuir yth eluir
 Guerit cyuir yth eluir oth gywir weithret
 Rector rhuifyadur mur pob uivet
 Meruyn mab Madyeith mad yth anet

KERDD DARONWY.

DARON E. L.

Duw differ Nefwy
 Rhag llanw lled ofrwy
 Cyntaf attarwy
 Atreis tros fordwy
 Py pren a fo mwy
 No get¹ Daronwy
 Nid wy am noddwy
 Am gylch balch nefwy
 Yssid rin y sydd fwy
 Gwawr gwyr Goronwy
 Odid ai gwyppwy
 Hutlath Fathonwy
 Ynghoed pan dyfwy
 Ffrwytheu mwy cymrwy
 Ar lan Gwyllionwy
 Kynan ai kaffwy

¹ Nog ef (el).

Pryd pan wledychwy
 Dyddeuant et waeth
 Tros drei a thros draeth
 Pedair prif Bennaeth
 Ar pummed nid gwaeth
 Gwyr gwrdd ehelaeth
 Ar Brydain arfaeth
 Gwragedd a fu ffraeth
 Eillon a fi caeth
 Ryferthwy hiraeth
 Medd a marchogaeth
 Dyddau dwy rain¹
 Gweddwa a gwriog fain
 Heyrn eu hadain
 Ar wyr yn goriein
 Dyddau cynrain
 O am dir Rhufain
 Eu cerdd a gyngain
 Eu gwawd a ysgain
 Anan derw a drain
 Ar Gerdd yd gyngain
 Ki i dynnu
 March i rynnaiw
 Eidion a wân
 Hwch i dyrvu
 Pymhed llwyn gwyn a wnaeth Iesu
 O wig² Adaf i ymtrau
 Gwydded³ coed cain eu syllu
 Hyd yd fuant a hyd yd fu
 Pan wnel Cymry camfalhau
 Ceir arall-fro pwy caro fu
 Llemais i lâm o lam eglwg
 Hewssit da nir gaho drwg
 Mygedorth Run ys ef a ddiwg
 Rhwng Caer Rian a chaer Rywg
 Rhwng Dineiddyn a Dineiddwg
 Eglur dremynt a wyl golwg
 Rhag rhynnawd tan dychyffrwyrmwg
 An rhen Duw ann ry amwg

DE GALGACO, GWALLAWG AP LLEENAWG, SIC.

Camden in Descriptione Scotiæ qui in Triadum
 Libro in tres Britannicæ heroas, appellatur, vir
 animo magno fortique qui fusa nona Legione magno
 animi ardore cum Romanis concorrit acerimeque
 Patriam defendit donec fortuna cum potius quam
 virtus desereret.

TRI PHOST CAD YNYS PRYDAIN.

Dynawt ap Pabo Post Prydain, Gwallawg ap Lleen-
 awg, a Chynfelyn Drwsgl. Vid. Trioedd.

KERDD I WALLAWG AP LLEENAWG.

E. LL.

YN enw gwledig nef Goludawg
 Y drefynt biefydd Gyfeil foawg

¹ Riain. ² Wigg.—Ll. E. D.

³ Gwyddfed.—Ll. E. D.

Eirig ei rethren rieddawg
 Rhieu rhyfelgar gewheruawg
 Ef diffyrth addfwyn llan lleenawg
 Toryd un trweh¹ ardwyawc
 Hir ddychyferfyddain
 O Brydain gofain
 O berth Maw ac Eiddin
 Ni chymmern cyferbyn
 Cyweith cyweithydd clydwyn
 Digonwyf digones i Lynges
 O beleidr o bleigheid prenwres
 Prenial yw i bawb i drachwres
 Anghyfrent o gadeu digones Gwallawg
 Gwell gwydd² fwyd nog Arthes³
 Cad yn Agathes o achles gwawd
 Gognaw⁴ ei brod⁵ digones
 Cad ymro Vretrwyn trwy wres mawr tan
 Meidrawl yw y trachwres
 Cad ir ai cymrwy Kanhon
 Cad cad crynai yn Aeron
 Cad yn Ardunion ag Aeron
 Eiddywed eilywed i feibion
 Cat yngloed Beid boed ron ddydd
 Ni meddyliaisti dy Alon
 Cad yn rhac llydawdawl⁶ a Mabon
 Nid adrawd adrawd Achubion
 Cad yn Gwensteri ag estygi Lloegr
 Safwawr un a⁷ wner
 Cad yn rhos terra gan wawr
 Oedd hywst gwragawn egurawn
 Yn nechreu ynheniad y geirawr
 O rieu o ryfel ry ddiffawd
 Gwyr a ddigawn goddai gwarthegawg
 Haearddur a Hyfeidd a Gwallawg
 Ac Owein Mon Maelgynig ddefawd
 A wnav peithwyr gorweiddiawg
 Ym mhen coed cleddyfein
 Atfydd calanedd gwain
 A brain ar ddisperawd
 Ym Mhrydain yn Eiddin yn addefawg
 Ynghafran yn adfan Brycheiawg
 Yn ergyn yn ysgwn gaenawg
 Ni wyl gwr ni welas Gwallawg

GLASAWD TALIESIN.

24 A DAL.—LL. E. D.

KENNADEU am ddodynt mor ynt anfon-
 awg
 Dygawn ymletcynt meint fy ngheudawd
 Gnawd rwyf yn heli Beli wirawd
 Gnawd ysgwyd ysgawn ar gefn Yscawd
 Gnawd gwyth ag adwyth o Yspyddawd
 Gaer

¹Unhwch.—LL. E. D.⁴Gognaaw. ⁵Brawd.²Gwyduit.⁶Racwydawl.³Arthles.⁷Wy.—LL. E. D.

A nawcant Maer marwhawd
 A fydd mai ar Fenai crei gyflogawd
 Atfydd mwy ar Gonwy creith gwynieith
 gwnahawd
 Addoerlleith dyrreith anaw barawd
 O heyrn erchwyrn edyrn ddyrnawd
 Tri dilyn diachor droch drymlyhawg
 Tair llynges yn aches armes cyn brawd
 Tri diwedydd cad am dri phriawd gwlad
 Gwnahawd bad betrawd
 Tri o bob tri tri phechawd
 Ac Eryri fre farnhawd
 Llu o sais ail oynt trydydd dugnawd
 Ynghymry ydd erhy gwagedd gwedd-
 dawd
 Rac baran Kynan tan tarddawd
 Cadwaladr ai cwyn
 Briwhawd bro a brwyn
 Gwellt a tho Tai ty tyndawd
 Atfydd rhyfeddawd
 Gwr gan fersch ei frawd
 Dy fyn hyn dwrhawd
 O Lin Anarawd
 O honaw y tyfawd
 Coch call y bruddawd
 Nid arbed na nawd
 Na chefnderw na brawd
 Wrth lef Corn Cadwr
 Naw cant yn afrddwl
 O Bedryddant ddygnawd
 Dygorelwi lefni o lasawd efret
 Wrth a gawd y Geudawd

KADEIR TEYRNON CCC.

AREIT awdl eglur
 Awen tra messur
 Am gwr deu awdwr
 O echen aladwr
 Ai fionsai ai ffwr
 Ai reon rechdur
 Ai ri rhwyfiadur
 A rif ysgrythwr¹
 Ai goch gochlesswr
 Ai ergyr dros fwr
 Ai Kadair gymmesswr
 Ymhlith gosgordd mur
 Neus dug o gawrmwr
 Meirch gwelw gostrodwr
 Teyrnnon henwr
 Heilyn pasgadwr
 Treded dofn doethur
 I fendigaw Arthur
 Arthur fendigad
 Ar gerdd gyfaenad
 Arwyneb ynghad

¹Ai rif ysgrythrir.—LL. E. D.

Arnaw bystylad
 Pwy y try chynweissad
 A werchedwis gwlad
 Pwy y tri chyfarwydd
 A gedwis Arwydd
 A ddaw wrth awydd
 Erbyn eu Harglwydd
 Ban rinwedd rotwydd
 Ban fydd hyn hoywedd
 Ban corn cerddetrwydd
 Ban biw wrth echwydd
 Ban guir pan ddisglair
 Bannach pan lefair
 Ban pan ddoeth o bair
 Ogyrwen Awen teir
 Bum Mynawg mynwair
 Ynghorn im neddair
 Ny ddily cadeir
 Ni gatwo fy ngair
 Cadeir gennyf glaer
 Awen hyawdl daer
 Pwy yw enw y teircaer
 Rhwng lliant a llaer
 Nis gwyr ni fo taer
 Eissillut eu Maer
 Pedair caer yssydd
 Ym Mrydain powyssedd
 Rhieu Merwerydd
 Am nid fo nid fydd
 Nid fydd am nid fo
 Llynghessawr a fo
 Tohid Gwaneg tra gro
 Tir dylyn dirbo
 Nag Aillt nag *ado*
 Na bryn na thyno
 Na rhynnawd godo
 Rhag gwynt pan sorho
 Cadeira Teyrnion
 Celfydd rwy catwo
 Ceissitor yngno
 Ceissitor Cedig
 Cedwyr colledig
 Tebygaf ddull dig
 O ddifa Pendefig
 O ddull difynnig
 O Leon luryg
 Dyrechafwyd Gwledig
 Am derwyn hen enwig¹
 Breuhawd bragawd brig
 Breuawl eissorig
 Orig a Merin
 Am derfyn chwefrin
 Ieithoedd eddein
 Aches ffysgiolin
 Mordwyaid Merin
 O blan² Seraphin
 Dogyn dwfn diwerin
 Dyllyngein Elphin

¹ Ewig. — Ll. E. D.   ² Blant. — Ll. E. D.

KADEIR KERRIDWEN. CCC.

RHEN rym awyr titheu
 Cerreifant on¹ correddeu
 Yn Newaint ym mhlygeieu²
 Llewychawd yn lleufereu
 Mynawg hoedl Minawg ap Lleu
 A welais i yma gynneu
 Diwedd yn llechwedd Lleu
 Bu gurdd ei hurdd ynghadeu
 Afagddu fy mab inneu
 Dedwydd Dofydd rhwy goreu
 Ynghyfamryson Kerddau
 Oedd gwell ei Synwyr no'r fau
 Celfyddaf gwr a gigleu
 Gwydion ap Don dygnferthau
 A hudwys gwraig o Flodeu
 A dyddwg Moch o Ddeheu
 Can ni bu iddaw disgoreu
 Drud ymyd a gwryd pletheu
 A rithwys gorwyddawd y ar plagawd lys
 Ac enwerys cyfrwyau
 Pan farner y Cadeiriau
 Arbennig uddun y fau
 Fynghadair am pair am deddfon
 Am Araith drwyadl gadair gysson
 Rym gelwir gyfrwys yn llys Don
 Mi ag Euronwy ag Euron
 Gweleis ymladd taer yn Nant ffrancon
 Duw sul pryd pylgeint
 Rhwng wythaint a Gwydion
 Dyfieu yn geugant ydd aethan Von
 I geissaw yscut a hudolion
 Aran rhod drem clot a gwawr hinon
 Mwyaf gwarth y marth o barth Brython
 Dybrys am ei Lys Enfys³ Afon
 Afon ai hechrys guryd gwrth terra
 Gwenwyn ei chynbyd cych byd eda
 Nid wydyaidd geu llyfrau Breda⁴
 Cadair gedwidedd ysydd yma
 A hyd frawd parawd yn Europa
 An rothwy y drindawt
 Trugaredd Dyddbrawd
 Ceim gardawd gan wyrda

KERDD AM VEIB LLYR AB BRYCHWEL POWYS.

GOLYCHAF i gulwydd Arglwydd pob echen
 Arbennig torfoedd ynhyoedd am Ordden
 Ceint yn ysyddawd uch gwirawd aflawen
 Ceint rac meibon Llyr yn ebyr Henfelen
 Gweleis treis trydar ac afar ac anghen
 Yd lethrynt lafnawr ar bennawr disgywen
 Ceint rhag udd clodeu yn noleu Hafren⁵

¹ Om. — Ll. E. D.

³ Efnyd. — Ll. E. D.

² Mhylgeineu. — Ll. E. D.   ⁴ Beda.

⁵ Y punnedd ban yn Ll. E. D.

Rhag Brochwel Powys a garwys fy Awen
Ceint yn addfwyn *rodle* ym more rhag
Urien

Yn ewydd am antraed gwaed ar ddien
Neud amug ynghadeir o beir Cerridwen
Handid rydd fy nhafawd
Yn addawd gwawd Ogyrwen
Gwawd Ogyrwen Uferen rwy ddigones
A llefrith a gwlith a mes [arnunt
Ystyriem yn llwyr cyn clwyr cyffes
Dyfod yn ddiheu angeu neses¹
Ac am diredd Enlli dyvi² dylles
Dyrchawr llongawr ar glawr aches
A galwn ar y gwr andigones
An nothwy rhag gwyth llwyth Anghes
Pan alwer Ynys Von tirion vaes
Gwyn eu byd hwy gwleiddon Saesson artres
Doddwyf Deganhwy i amrysson
Ellyngais fy Arglwydd yngwydd deon³
A Maelgwn fwyaf ei Achwysson
Elphin pendefig ry hodigion
Yssid imi deir Cadeir cyweir cysson
Ac yd vrawd parhawd gan Gerddorion
Bum ynghat Goddeu gan Llew a Gwydion
Wy a rithwys gwydd Elfydd ac Elestron
Bum i gan Vran yn Iwerddon
Gwleis⁴ pan laddwyd morddwyd tyllon
Cigleu gyfarfod am gerddorion⁵
A gwyddyl diefyl diferogion
O Benryn wleth hyd Luch Reon
Cymru yn unfryd gwrhyd Wrion
Gwret dy Gymry yghymelri
Teir cenedl gwythlawn o iawn deithi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wahan⁶ dyhedd a Dyuysgi
Ac am derfyn Prydein cein ei threfi
Ceint rhag Teyrnedd uch medd lestri
Yngheinion Deon im ai dyrodri
An dwy ben sywed ... ced ryferthi
Ys cyweir fy nghadeir ynghaer Sidi
Nis plawdd haint a henaint a fo yndi
Ys gwyr Manawyd a Phryderi
Tair Orian y am dan a gan rhegddi
Ac am ei bannau⁷ ffrydieu gweilgi
Ar ffynnawn ffrwythlawn yssydd odducht
Ys whegach nor gwin gwyn y llyn yndi
Ac wedi ath iolaf Oruchaf cyn gweryd
Gorod cymmod a thi. DIWEDD.

MIC DINBYCH.

ARCHAF y wen i Dduw plwyf esgori
Perchen nef a llawr pwyll fawr wofri
Addfwyn Gaer y sydd ar Glawr gweilgi

¹Nesnes.—Ll. E. D.

²Dybi.—Ll. E. D.

³Ar ol y ganlyniol yn

Ll. E. D.

⁴Gwllis(gweleis.—Ll.E.D.)

⁵Gerddolion.—Ll. E. D.

⁶Wnahon.—Ll. E. D.

⁷Ei bannau.—Ll. E. D.

Bid lawen Ynghalan eirian yri
Ac amser pan wna mor maw wrhydri
Ys gnawd gorun beirdd uch medd lestri
Dydddybydd gwaneg ar frys dybrys iddi
Addaw hwynt y werlas o Glas *Ffichti*
Ac am bwyf o Ddews dros fy ngweddi
Pan gattwyf ammod cymod a thi

Addfwyn Gaer y sydd ar lydan Lynn
Dinas diachor mor ai cylehyn
Gogyfarch ty Prydain cwdd gyngain hyn
Blaen Llyn ap Erbin boed teul voyn
Bu gosgordd a bu cerdd yn ei mehyn
Ac eryr uch wybr a llwybr granwyn
Rhag udd ffelyg nag esgar gychwyn
Clod wasgar a Gwanar ydd ymddullyn

Addfwyn Gaer y sydd ar don nawfed
Addfwyn ei gwerin yn ymwared
Ni wnant eu dwyn cyt trwy feflhaed
Nid ef eu defawd bod yn galed
Ni lefaraf au ar fy nhrwydded
Nog eillon deudraeth gwell caeth Dyfet
Cyweithydd o rydd wledd waredied
Cynnwys rhwng pob ddau goreu eiwed

Addfwyn Gaer y sydd ai gwna cyman
Meddut a Molut ac adar ban
Llyfn ei cherddau yn ei chalan
Am arglwydd hywydd hewr eiran
Cyn ei fyned yn ei adwyd yn derfyn llan
Es am rhoddes medd a gwin o wydrin ban

Addfwyn Gaer y sydd yn yr eglan
Addfwyn y rhoddri i bawb ei ran
Adwen yn Ninbych gorwen gwyllan
Cyweithydd wleiddydd udd erlyssan
Oedd ef fy nefawd i Nos Galen
Lleddfawd y gan ri ryfel eiran
A llen lliw ehoeg a meddu prain
Hyn y fwyaf¹ tafawd ar feirdd Prydain

Addfwyn Gaer y sydd ai cyffrwy cedau
Oedd meu ei rhydau a ddewisswn
Ni lyfaraf i daith rhaith rysgattwn
Ni ddily celennig ni wpo² hwn
Ysgrifen Brydain bryder briffwn
Yn yd wna tonneu eu hymgyffryn³
Pereit hyd bell y Gell attreiddwn

Addfwyn Gaer y sydd yn arddwyrein
Gochawn y meddut y molut gyfrein
Addfwyn ar ei hor esgor gynrheir⁴
Godde gwrych dymbi hir ei hadain
Dychyrrh bar carreg creg ei hadnein
Llid ymywn⁵ tynged treidded troth mein

¹Uwyf.—Ll. E. D.

²Wyppo.—Ll. E. D.

³Hamgyffryn.—Ll. E. D.

⁴Gynfrein.—Ll. E. D.

⁵Mywyn.—Ll. E. D.

A bleiddud gorllwyd goreu affein
 Dimpyner o dduch pwy llad cofein
 Bendith culwydd Nef gydlaf afein
 Arun¹ gunel yn frowyr gorwyr Owein

Addfwyn Gaer ysydd ar lan lliant
 Addfwyn yd roddir i bawb i chwant
 Gogyfarch ti fyned boed teu fwyant
 Gwaywawr *ryn rein* a dderllyssant
 Duw Merchyr gweleis wyr ynghyfnofant
 Dyfieu bu gwarthau a amugant
 Ac ydd oedd friger côch ac och ardan
 Oedd lludwed fyned dydd y doethant
 Ac am gefn llech Vaelwy cylehwy friwant
 Cwyddyn y gan gefn llu o Garant

Y GOFEISWS BYD.

Bu deu teg ar wlad gwledychyssid
 Bu haelaf berthaf or Rhianedd
 Bu terwyn gwenyn gwae ei gywlad
 Ef torres ar Ddar teirgwaith ynghad
 Ac ef ni fydd corgwydd i wlad dar plufawr
 Pebyr pell athrechwys coed gyrrh y godi-
 wawd

Alexander yn hual eurin gwae a garcharer
 Ni phell garcharwyf angyd y bu ac lle
 Ef casaf ergyr o lu neb cynnog ef ni
 Ddarchawd myued bed berthwydd or add-
 wyndawd

Hael² Alexander ai cymmerth yna
 Gwlad Syr a Siriol a gwlad Syria
 A gwlad Dinifdra a gwlad Dinitra
 Gwlad Pers a Mers a gwlad y Cana
 Ag Ynyssedd Pleth a Phletheppa
 A chiwdawd Babilon ag Agascia mawr
 A gwlad Galldarus bychan y da
 Hyd ydd ymdug y tir tywarch yna
 Ac yd wnahon eu bryd wrth eu helya
 Y weddiont gwystlon i Europa
 Ac anrheithio gwladodd gwissoedd terra
 Gwythyr gwenyt gwragedd gorddynt yma
 Bron losgedigion gwylledd gwastra
 O gadeu afor pan adroddet
 Digonynt brein gwneint pen brithed
 Y milwyr mageidawr pan atrodded
 Neu wlad ith weisson ti pan ddiffyded
 Ni bydd ith esgor, esgor³ lludded
 Rhag gofal yr hual ai Agaled
 Milcant rhiallu a fu farw rhag syched
 Eu geu gogwilleu ar eu miled
 As gwenwynnwys ei was cyn noi drefred
 Cyn no hyn bei gwell digoned
 Inn harglwydd gwladlwydd gwlad gogoned

¹Arnyrn.—Ll. E. D.   ²Haul.—Ll. E. D.

³Esgar.—Ll. E. D.

Un wlad Ior oror goreu ystlyned
 Diwycewyf digonwyf poed genyt dy gyffred
 Ar sawl am clyw poed meu eu huned
 Digonwynt wy fodd Duw cyn gwisg tudwed

MARWNAD ERCWLF.

YMCHOELES Elfydd
 Fal nos yn ddydd
 O ddyfod clodrydd
 Ercwlf pen bedydd
 Ercwlf a ddywedai
 Angeu nas riuei
 Ysgwydawr y Mordei
 Arnaw y torrei
 Ercwlf sywessyd
 Ewnin¹ lloer egyd
 Pedair colofn cyhyd
 Rhuddeur ar ei hyd
 Colofn Ercwlf
 Nis arfeidd bygwyl
 Bygwyl nis beiddie
 Gres heul nis godei
 Nith aeth nes i nef
 Hyd ydd aeth ef
 Ercwlf mur ffosawd
 As arnut tywawd
 As rhoddwy Trindawd
 Trugaredd ddydd brawd
 Yn undawd heb eisau

MARWNAD MAD DDRUD AG EROF.

Madawg ddrud ag Erof Greulon.—E. Llwyd.

MADAWG mur menwyd
 Madawg cyn bu bedd
 Bu ddinas Edrysedd
 O gamp a chymwedd
 Mab Uthr cyn lleas
 Oi law dy wystlad³
 Dybu Erof greulawn
 Llewennydd anwogawn
 Tristyd anwogawn
 A oryw Erof greulawn
 Brattau Iesu
 Ag ef yn credu
 Dayar yn crynnu
 Ag Elfydd yn gardu
 A chyscog ar y byd
 A bedydd ar gryd

¹Ermin.—Ll. E. D.   ²Ban o L. E. D.

³O law dy wystlas.—Ll. E. D.

Llam anwogawn
A oryw Erof greulawn
Myned yn y trefn
Ymmhlith oer gethern
Hyd yngwaelawd Uffern

MARWNAD AEDDON O FON.

ECHRYS Ynyt¹ gwawd bu Ynys
gwrys gwobretor
Mon Mad gogei
Gwrhyd erfei
Menai ei dor
Lleweis wirawd
Gwin a bragawd
Gan frawd esgor
Teyrn wofrwy
Diwedd pob rhwy
Rhwyf rewintor²
Tristlawn ddeon
Yr Archaeddon
Can rychior
Nid fu nid fi
Ynghemelmhi
Ei gyfeissor
Pan ddoeth Aeddon
O wlad Wydion
Seon tewdor
Gwenwyn pur ddoeth
Pedair peunoeth
Meinoeth tymhor
Cwyddynt gytoed
Ni bu clyd coed
Gwynt yngoror³
Math ag Eunydd
Hudwyd gelfydd
Rydd elfinor
Ym myw⁴ Gwydion
Ac Amaethon
Atoedd cyngor
Twll tal y rodawg
Ffyrff ffodiawg
Ffyrff ddiachor
Cadarn gyfedd
Ymhob gorsedd
Gwnelid ei fodd⁵
Cu cynaethwy
Hyd tra fwy fyw
Crybwylletor
Cadarn gyngres
Ei faranres
Ni bu werthfor
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist

Pan ebostol
Hael Archaeddon
Gan Engylion
Cynwyssetter
Echrys ynys
Gwawd hwynys
Gwrys gochymma
Y rhag buddwas
Cymry ddinas
Aros ara
Draganawl ben
Priodawr perchen
Ym Mretonia
Difa gwledig
Or bendefig
Ae tu terra
Pedeir morwyn
Wedy eu cwyn
Dygnawd eu tra
Erddygnawd wir
Ar fS^r¹ heb dir
Hir eu trefra
Oi wironyn
Na ddigonyn
Dim gofetra
Ceryddus wyf
Na chrybwyllwyf
Am rywnel da
I lwrw lywy
Pwy gwaharddwy
Pwy attrefna
I lwrw Aeddon
Pwy gyneil Mon
Mwyn gywala
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist
O ddrwg o dda
Rhan trugaredd
I wlad rhiedd
Buchedd gyfa

TALIESIN.

MARWNAD CUNEDDA.

MYDWYF Taliessin derydd
Gwawd goddolaf fedydd
Bedydd rhwyf rhifeddan eiddolydd
Cyfranc allt a gallt ac Echwydd
Ergrynaw Cuneddaf creisserydd
Ynghaer Weir a chaer Liwelydd
Ergrynawd cyfatwt cyfergyr
Cyfanwaneg tan tra myr ton
Llupawt glew i gilydd
Can casaf ei whel uch elfydd
Mal uchercid² gwynt wrth onwydd

¹Ynys.²Rewinctor.—LL. E. D.³Yngohor.—LL. E. D.⁴Mwy.—LL. E. D.⁵Y tair cantlynol yn dechreu o'r olaf yn LL.E.D.¹Fôr?²Uchenaid.—LL. E. D.

Hefynderrhyn y gwn ei gyfyl
 Kyfachedwyn a choelyn cerenydd
 Gwisgan feirdd cywrein canonhydd
 Marw cuneddaf a gwynaf a gwynid
 Cwynitor tewdor tawdun diarchar
 Dychyfal dychyfun dyfaveis
 Dyfyngleis dychyfun
 Ymadrawd caddedawdd caledlwm
 Caletach wrth elyn nog asgwrn
 Ys cynyal Cuneddaf cyn cywys a thydwed
 Ei wyneb a gadwed
 Ganwaith cyn bu lleith dorglwyd
 Duchludent wys bryneich ymmhlymwyd
 Ef caned rhag ei ofn ai arswyd oergerdd
 Cyn bu dayr dogyn ei dwed
 Haid hafal am wydwal gwnebrwyd
 Gweineu gwaith llyfredd nog addwyd
 Addoed hun dimyaw a gwynaf
 Am lys am grys Cuneddaf
 Am ryafaw hallt am hydyrfer mor
 Am breidd aswrn a ballaf¹
 Gwawd feirdd a ogon a ogaf²
 Ac eraill a refon a rifaf
 Rhyfeddawr yn erflawdd a naw cant gor-
 Cyn cymun Cunedda [wydd
 Rym afei biw blith yr Haf
 Rym a fei eddystrawd y gayaf
 Rym a fei win gloyw ag olew
 Rym a fei toraf³ Keith rhag untrew
 Ef dyfal o gressur o gyflew gweladur
 Pennadur pryd llew lludwy uedes⁴ gywlad
 Rhag mab edern cyn edryn anaelew
 Ef dywal diarchar dieding
 Am ryfreu angeu dychyfyng
 Ef goborthi aes yman ragorawl
 Gwir gwrawl oedd ei unbryn
 Dymhun a chyfateu a thal gwin Kamda
 Difa hun o Goeling

ARMES.

DYGOGAN awen dygobryssyn
 Maranheidd a meuedd⁵ a hedd genhyn
 A phennaeth ehelaeth a fraeth unbryn
 A gwedy dyhedd anhedd ym mhob mehyn
 Seith meib o Feli dyrchafyssyn
 Caswallon a Lludd a Chestuddyn
 Diwedd plo Coll Iago o dir Prydyn
 Gwlad Verw dydderfydd hyd Falaon
 Lluddedig eu hoelion ymdeithig eu hafwyn
 Gwlad wehyn fargodion
 Collawdd cynreg⁶ oll ei haelder
 Yn rygystlynnedd o bennaeth weison

¹ Am beirdd a swrn a ballaf.—Ll. E. D.

² Torof.—Ll. E. D.

³ Uedei.—Ll. E. D.

⁴ Cyn y rhagflaenol yn Ll. E. D.

⁵ Meued.—Ll. E. D.

⁶ Cymry.—Ll. E. D.

Rydddybydd Lyminawg
 A fydd wr chwannawg
 I weresgyn Mon
 A rhewiniaw Gwynedd
 Oi heithaf ai pherfedd
 Oi dechreu ai diwedd
 A chymryd ei gwydstlon
 Ystig ei wyneb
 Nid estwng i neb
 Na chymry na Saesson
 Dyddaw gwr o gudd
 A wna gyfamrudd
 A chad y gynhyn¹
 Arall a ddyfydd
 Pellenawg ei Luydd
 Llewynydd i Frython

MARWNAD UTHYR
PENDRAGON.

NEU fi liossawg yn trydar
 Ni pheidwn rhwng deu lu heb wyar
 Neu fi a elwir gorlassar
 Fy ngwregys bu enuys im hesgar
 Neu fi tywyssawg yn nhywyll
 Am rithwy am dwy pen Kawell²
 Neu fi rhwng³ Kawyl yn arddu
 Ni pheidwn heb wyar rhwng deulu
 Neu fi amug fy achlessur
 Yn difant a charant Casnur
 Neu'r ordefneis i waed am wythur
 Cleddyfal hydyr rhag meibon Cawnur
 Neu fi a ranwys fy echlessur
 Nawetran yngwryd Arthyr
 Neu fi a dorreis cant caer
 Neu fi a lleddais cant maer
 Neu fi a roddeis cant llen
 Neu fi a lledeis cant pen
 Neu fi a roddeis i herpen⁴
 Cleddyfawr gorfawr gynhallen
 Neu fi oreu terenhydd haearnor
 Edeithor Pen Mynydd⁵
 Ym gweduit im gofid hydyr oedd gyhir
 Nid oedd fydd na bei fy Eissillydd
 Midwyf bardd moladwy anghywraint
 Poed gan frain ag Eryr ac wytheint
 Afagddu ae deubu ei gymaint
 Pan ymyrth peddrywyr rhwng dwy
 Dringaw i Nef oedd fy chwant [Geint
 Rhag Eryr rhag ofn amheicant⁶
 Wyf ag wyf belynawr⁷
 Wyf bard wyf piydd ag wyf Crythawr
 Seith ugein cerddawr dygorfawr gyng-
 Bu calch fri friniad [allen

¹ A chad cy gynhon.—Ll. E. D.

² Henpen.—Ll. E. D.

³ E. D.

⁴ Pennynydd.—Ll. E. D.

⁵ Cawell.—Ll. E. D.

⁶ Amheirant.—Ll. E. D.

⁷ Ail.—Ll. E. D.

⁸ Telynyawr.—Ll. E. D.

Hu esgyll edeniad
 Dy fab dy Feirddnad
 Dy veir dewndad
 Fy nhafawd i draethu fy Marwnad
 Haudid o meinad gwrthgloddiad byd
 Pryd Prydain hu ysgein ymhwyllad
 Gwledig Nef ynghennadeu nam doad

ARMES.¹

KEIN gyfeddwch
 Y am deulwch² lluch omplaid
 Pleid am gaer
 Caer yn chaer ry yscrfiad
 Virain fo rhagddaw
 Ar llen³ caw mwyedig Vein
 Dreig amgyffreu
 Odd uch lleu llestreu llad
 Llad yn eurgyrn
 Eurgyrn yn llaw
 Llaw yn ysei
 Ysei ymodrydaf
 Fur itti iolaf
 Buddyg Veli
 A Manhogan⁴
 Rhi rhygeidwei deithi
 Ynys fel Feli
 Teithiawg oedd iddi
 Pump pennaeth dimbi
 O wyddyl fffithi
 O bechadur cadeithi
 O genedl ysgi
 Pump eraill dymbi⁵
 O Norddmyr mandi
 Wheched ryfeddri
 O hen⁶ hyd feddi
 Seithfed o heni
 I weryd tros li⁷
 Wythfed lin o Ddyfi
 Nyd llwydded escori
 Gynt gwaedd Venni
 Galwawr Eryri
 Anhawdd y deui⁸
 Iolwn Eloi
 Pan yn bo gan Geli
 Addef Nef dimbi

CYWRYSEDD GWYNEDD A
 DEHEUBARTH.

RHYDDYRCHAFWY Dduw ar blwyf Brython
 Arwydd llewenydd lluydd o Fon

¹ Mae hon yn un a'r gan. ⁴ Mhanogan.—Ll. E. D.
 rhagulaenol yn rhai ⁵ Dymgos.
 llyfrau. ⁶ Hen.—Ll. E. D.
² Dadolwch.—Ll. E. D. ⁷ Tros ti.—Ll. E. D.
³ Lleng.—Ll. E. D. ⁸ Dyvi.—Ll. E. D.

Cyfyrrysedd Gwynedd brys orgorddion¹
 Ffaw claer o bob aer caffael gwystlon
 Powys dybyddant dwys ynghyfleudon
 Gwyr gorfynt gorynt ar eu deddfon
 Deulu yd ant byddant gysson
 Yn un reddf un eir cyweir Kymon
 Cyfranant yn iawn Karedigiawn Vaon
 Pan welch wyr rym am lyn Aeron
 Pan fo trwm Tywi a Theifi Afon
 Wy gwnant Aer ar frys am Lys Lonion
 A gennis adewis yn orllwythion
 Ni nothwy dinassoedd rhag yr wylhon
 Dyn clyd dyn maerud dyn daryfon
 Nid oedd lwyr dengyn dyn Rhieddon
 Pan ddyvu Gatwallawn
 Dros eigiawn Iwerddon
 Ydd athrefnwys nefwy yn ardnefon
 Ceiniadon moch clywyf eu gofalon
 Marchawg lu mor taer am Gaer Llion
 A dial Idwal ar Aranwynion
 A gware Pelre a phen Saesson
 Ys trabluddir² y gath fraith ai hanghyf-
 ieithon
 O ryd ar Teradyr
 Hyd ym mhorth Wygyr ym Mon
 Ieuanc didwynas dinas Maon
 Teyrn tud nerthad tad Alltudion³
 Or pan⁴ amgyr mel a meillion
 Ban ddyfu Gadwallawn
 Dros eigiawn Iwerddon⁵
 Gadent eu hamrydar au hamrysson
 Tru threfnwys neu nym Art nevon⁶
 Nid diwystl⁷ godi dig wrth Alon
 Ryddyrchafwy Duw ar blwyf Brython

GWAUD LUDD Y MAWR.

KATHL gereu gognant⁸
 Wyth nifer nodant
 Duw llun dybyddant
 Peithiawg ydd ant
 Duw mawrth yd rannant
 Gwyth yn ysgarant
 Duw merchyr medant
 Ryodres rychwant
 Duw Ieu escorant
 Ei ddiolydd anchwant
 Duw gwener dydd gormant
 Yngwaedd gwyrgonesant⁹
 Duw sadwrn . . . . .
 Duw sul yn geugant
 Dieu dybyddant

¹ Gorchorddion.—Ll. E. D. ⁶ Ban o L. E. D.
² Trabluddia.—Ll. E. D. ⁷ Deveff.
³ Ban o L. E. D. ⁸ Gogant.—Ll. E. D.
⁴ O ban.—Ll. E. D. ⁹ Gonafant.—Ll. E. D.
⁵ Ban o L. E. D.

Pum llong a phum cant
 Oranant oniant
 O brithi brithoi
 Nuoes nuedi
 Brithi brithanai¹
 Sychedi edi euroi
 Eil coed cogni
 Antaredd dymbi
 Pawb i adonai
 Ar weryd pwmpai
 Darofyn darogan
 Gwaed hir rhag gorman
 Hir cyhoedd cynhyn²
 Cadwaladr a chynan
 Byd buddydd bychan
 Difa gwres huan
 Dysgogan derfydd
 A un anudyd³
 Wybr geiryonydd
 Cerdd awn y genhyd
 Wylhawd eil echwydd
 Yn nhorroedd Llynydd⁴
 Ban beu llawn hyd
 Brython ar gynghyr
 I Vrython dymbi
 Gwred⁵ gwneddri⁶
 Gwedy eur ag eurynni
 Diffaith Moni a Lleini⁷
 Ac eigrri anhedd ynddi
 Dysgogan perffaith
 Anhedd ym⁸ diffaith
 Cymry pedeiriaith
 Symudant ei haraith
 Yd y vi y uch⁹ y vuch freith
 A wnao gwynieith
 Meinddydd brefawd
 Meinhoeth berhwawd
 Ar dir berwhodawr
 Yn llonyd¹⁰ yssadawr
 Cathl gwae canhator
 Cylch Prydain amgor¹¹
 Deddeuant un gyngor
 I wrthod gwarthmor
 Boet gwir venryt¹²
 Dragwynawl byd
 Dolwys dolhwy kyd
 Dolaethwy eithyd
 Cynran llawn yt
 Gyvarch cynud
 Heb eppa
 Heb henfonfa heb ofur byd
 Byd a fydd diffeith dyraid cogeu
 tynghetor¹³

Hoywedd trwy groywedd
 Gwyr bychain bron otwyllyd
 Toruenawl tuth¹ iolydd
 Hwedydd ar fedydd
 Ni wan cyllellawr cleddyfawr meiwyr
 Nid oedd uddu y puchasswn²
 Maw³ angerddawl trefddyn
 Ac i wyr caredd creuddyn
 Cymry Eingyl Gwyddyl Prydyn
 Cymry cyfred ag asgen
 Dygedawr gwyddfearh ar llyn
 Gogledd a wennwynwyd o hermy
 O echlur caslur caslun
 O echen Addaf henyn
 Dygedawr trydw i gychwyn branes o
 gosgordd
 Gwyrein merydd miled seithin
 Ar far angor ar cristin
 Uch o for uch o fynydd
 Uch o for yniad erbyn⁴
 Coed maes tyno a bryn
 Pob arawd
 Heb erglywaw nebawd
 O vynhawg o bob mehyn
 Yd fi brithed
 A lliaws gynnired
 A gofud am wehyn
 Dialeu trwy hoywgredeu breswyl
 Goddi creawdr cyvoethawg Dduw
 Pell amser cyn dydd brawd [Urddin⁵
 Y daw diwarnawd
 A dwyrein darlleawd
 Terwyn tirion tir Iwerddon
 I Brydain yna y daw dadwyrain
 Brython o fonedd Rhufein
 Ambi barnodydd o anhyngres dieu
 Dysgogan sywedyddion
 Yngwlad y colledigion
 Dysgogan Derwyddon
 Tra mor tra Brython
 Haf ni bydd hinon
 Bythawd breu breyron
 Ai deubydd o gwanfed⁶
 Tra merin tra ced⁷
 Mil ym brawd Brydain Urddin
 Ac yam gyffwn Kyffin
 Na chwyaf yngolud⁸ gwern
 Gwerin gwaelodwedd Uffern
 Ergrynaf cylestrig Caen
 Gan wledig gwlad anorphen

YMARWAR LLUDD BYCHAN.

YN enw Duw trindawd cardawd cyfrwys
 Llwyth lliaws anuaws eu henwerys

¹ Brithanhai.—Ll. E. D.⁸ Yn.—Ll. E. D.² Cynhan.—Ll. E. D.⁹ Yd y vi yn vch.—Davies.³ A aa aundy.—Ll. E. D.¹⁰ Llongoed.—Ll. E. D.⁴ Mynydd.—Ll. E. D.¹¹ Angor.—Ll. E. D.⁵ Gwaed.—Ll. E. D.¹² Uenhyt.—Ll. E. D.⁶ Gwned ofri.—Ll. E. D.¹³ Cynhetor.—Ll. E. D.⁷ Moni a lleini.—Ll. E. D.¹ Tuch.—Ll. E. D.⁵ Urddig.—Ll. E. D.² Puchyswn.—Ll. E. D.⁶ Gwanfred.—Ll. E. D.³ Anaw.—Ll. E. D.⁷ Tad ced.—Ll. E. D.⁴ Ebryn.—Ll. E. D.⁸ Yngoglud.—Ll. E. D.

Dy gorescynnan Prydain prif fan Ynys
 Gwyr gwlad yr Asia a gwlad Gafis
 Pobl pwyllad enwir eu tir ni wys
 Famen gorwyreis herwydd Maris
 Amlaes eu peisseu pwy ei hefelis
 A phwyllad dyvnyer ober efnis
 Europin arafin arafanis
 Cristiawn difryt¹ diryd dilis
 Cyn ymarwar Lludd a Lefelis
 Dysgogettawr perchen y wen ynys
 Rac pennaeth o Rufein cain ei echrys
 Nid rys nid cyfrwys ri rwyf ei araith
 A rywelei a ryweleis o anghyfiaith
 Dullator pedrygwern llugyrn ymdaith
 Rac Rhyuonig cynran baran goddeith
 Rytalas mab grat rwyf ei Areith
 Cymry yn danhyal rhyfel ar geith
 Pryderaf pwyllaf pwy y hymdeith
 Brythonig yniwis rydderchefis

CANU CYNTAF TALIESIN.²

Ar ddwr mae cyflwr can fendigaw
 Ar Dduw mae iawnaf iawn synwyrw
 Ar Dduw mae cyfiawn gweddiaw'n brudd
 Can ny ellir lludd cael budd iwrthaw

Teirgwaith i'm ganed gwn fyfyriaw
 Truan oedd i ddyn na ddoe geisiaw
 Holl gelfyddydau bydsy'n byddinaw i'm bru
 Canys gwn a fu ac a fydd rhagllaw

Cyfarch i'm naf nawdd i'm ganthaw
 Cyfarchwel i'm del dawn o'i eiddaw
 A'm crair yw Mab Mair mawr arnaw vy
 mryd
 Canys delir y byd bob awr iwrthaw

Bu Dduw i'm dyscu a'm disgwyliaw
 Gwir greawdyr nef nawd i'm gantaw
 Cywraint yw i'r saint weddiaw beunydd
 Canys Duw Dofydd a'u dwg attaw
 TALIESIN.

AWDL ETTO O EIDO TALIESIN,

E DYUR.

Mor yu gael guelet
 Kynnurf Kynniret

¹ Difrys. — Ll. E. D.² Gwel y *Mangovion* yn 23. tu dal. *Ar ol y gan hon, y canodd Taliesin ei Hanes, y sydd yn tu dal. 24; Tervyn pa gan, yn lle y pennill diweddar yno, sydd val hyn yn Ll. P. P.*

Mi a fum naw mis haiach
 Yn mol Gerridwen wrach
 Mi a fum Wion Bach
 Taliesin wyf bellach

Bratheu a brythver¹
 Brithuyr ar gerddert²
 Ac ordaut³ galet
 Ac arduy dyghet
 Ac yr Duv dyuet
 Y dyuan gollet
 Mab ny mat anet
 Mabineit dyghet
 Aghenau agkret
 Aghenri⁴ gywet
 Lloegrays ae dyuet
 Och rac anghyffret
 Hyt ym pen y seithvet
 Or Kalan Kalet
 Guir y dau guaret
 Druyr dyn damunet
 Guyn vryn guarthaet
 Guyned a drydet⁵
 Kymry un gyffret
 Eu llu eu lluchet
 Coelwein ei guaret
 Guiraut Keudaut Ked
 Guaranrui Reget
 Rann gann ogonet
 Gogonet am rann
 Am rodes ruy fuan⁶
 Am bu bard datkan
 At gigleu Gamlan
 Atuelir gridvan
 Ac anuyn Kuynvan
 A chynnen diuan⁷
 A chynnyd maban
 Katuer yn vchan
 Kadoed a uelan
 Kynnyd Kadarnvan
 Kur llauer llaman
 Llumangoch gun vot⁸
 Aruyd oe dyvot
 Aerwyr eryrot
 Aueryr⁹ eu Klot
 Eu Kled Kleu ragot
 Ragof rinuedeu
 Ran gan gyn aghu
 Dyt gueinyd gwaetneu¹⁰
 Dyd Keryd Kaereu
 Ef a dau val diheu¹¹
 Aches lyghessu
 Artreth na thretheu
 Ny lluyd na suydeu
 Guan divlan dadleu
 Gan ruyfan ruyfueu
 Yeir bit greiryu
 O Von hyt Vynneu

¹ Brythied. — Ll. E. D.² Gerdded. — Ll. E. D.³ Arddawd. — Ll. E. D.⁴ Anghenfri. — Ll. E. D.⁵ Edrydded. — Ll. E. D.⁶ Rhwyfan. — Ll. E. D.⁷ Druan. — Ll. E. D.⁸ Leithen (lleithen) orfod.

— Ll. E. D.

⁹ A weryd. — Ll. E. D.¹⁰ Gwaed creu. — Ll. E. D.¹¹ Eddaw 'al diheu. — Ll.

E. D.

Cret y Duv byubudyeu¹
 Am byd ryd radeu
 Druy eiryaul Seinheu
 A synhuwr lluyr llyvreu
 An roder divieu²
 Guenuled gual oleu³

ENGLYNNION Y BEDEU.

Allan o Lyfr THOMAS WILLIAMS Physygyr a gy-
 mharwyd a Llyfr WILLIAM SALISBURY o
 Lanrwst gan IEUAN FARDD.

1.

Y BED yn y Gorvynydd a lyuyaf ai luyossyd⁴
 Bed ffyrnall⁵ hael vab Hyulyd

2.

Bed Guaynuyn gurgoffri rhung lluvan⁶ a
 llyfni
 Gur oed ef guir y neb ni rodi

3.

Bed Guydion ap Donn ym Morva Dinllen
 Dan vain⁷ dyveillion
 Garanauc⁸ y geiffyl Meion⁹

4.

Neut am dinau cwm waithvudic anwaith
 Wr clot ior gwaith uudic
 Aruynaul gedaul gredic

5.

Guedy meirch a seirch crychraun
 A guaur a gueuyr uniawn
 Am dinon rythych dros odre on
 Pen hard Lonan¹⁰ llaw estron

6.

Guedy seirch a meirch melyn
 A gawr¹¹ a gwaewawr gurthryn
 Am dineu rhych bych dros odreon
 Pen hard Llovan llaw ysgyn¹²

7.

Bed Llovan llaw divo
 Yn ar ro¹³ Venai yn y gwna ton tolo
 Bed Dylan yn Llan Veuno
 Bed Llovan llaw divo
 Un ar ei¹⁴ o Venei odidauc ai guypo
 Namyn Duw a mi heno

¹ Cred ddw byw byddieu.

—Ll. E. D.

² An rhodder rhen ddifieu.

—Ll. E. D.

³ Gwenwledd gwlad oleu.

—Ll. E. D.

⁴ Lyviasai Luossyd; al.

Liwasai.

⁵ Ffyrmail.

⁶ Llilon.

⁷ Van.

⁸ Guaranawg.

⁹ Meinyoon—Meion.

¹⁰ Llavan. Llovan.

¹¹ Gwawr.

¹² Ygyn.

¹³ Anairo.

¹⁴ Arnai.

8.

Bed Panna vab yt¹
 Yg gorthir Arvon dan ei oer ueryt
 Bed Cynon yn Reon Ryt

9.

Bed llew llaw gyffes
 Dan achles mor cyn divot y Armes²
 Gur oed ef guahoddei Ormes

10.

Pan dyvu Benbych ae beuyl ar Afon³ oed
 ar wawci

Arvauc y unni⁴ llas⁵ Agen ap Yvrgi⁶
 O lias Ager yn Aber Brangoni⁷
 Car canhwyliaith hed-ar luoed y taith
 Bed Tedel Tydawen yng guarthaf brynn
 Arien eny⁸ gwna ton tolo
 Bed Dylan yn llan Veuno

11.

Eic len⁹ don drom dra thywayt
 Am vedd Dysgyrnin¹⁰ disgyffedawt¹¹
 Aches trwm Anghures pechawt

12.

Bed ylidyr muynvawr ynglan
 Mawr nwyedus¹² fawt brydus briodawr
 Guenefwr gwr gwrdd i gaur.

13.

Y Bed yngorthir Nanllau¹³
 Ny uyr neb y gynnoddfeu
 Mabon vab Madron¹⁴ glau

14.

Bed An ap llian ymnewais¹⁵
 Vynydd llugor¹⁶ llew Emreis
 Prif ddewin merdin Emreis

15.

Uwch law ryd y Garw vaen ryde
 Y mae bedd Hun ap Alun a Dyve

ENGLYNION BEDDAU MILWYR
YNYS PRYDAIN.

ALLAN O'R LLYFR DU O GAERFYRDDIN.

1.

E BETEU ae gulith y glaw
 Guir ni ortwynassint vy dignaw
 Kerwid a Chiurid a Chav

¹ Vab Pyt.

² I amnes.

³ Benyl ar Arfon.

⁴ Inni.

⁵ Llaes.

⁶ Ygri.

⁷ Bangori.

⁸ Enni.

⁹ Ciglen.

¹⁰ Dysgyrnin.

¹¹ Dicyffedawt.

¹² Rinwedus.

¹³ Al. Cum, Llaw, Llau.

¹⁴ Modron—Mydron.

¹⁵ Yn newys.

¹⁶ Lluwagor.

2.

E Beteu ae cut gwtwal
Ny llesseint heb ymtial
Gwrien Morien a Morial

3.

E beteu ae gulich Kauad
Gwir ni llesseint in lledrad
Gwen ac Urien ac Uriad

4.

Bed Tedei tad awen
Yg godir Bron Aren
Yn y duna ton tolo
Bed Dilan Llan Beuno

5.

Bet Ceri cletif hir yg godir hen, Egluis,
Yn y diffuis graeande
Taru Torment y mynwent Corbre

6.

Bet Seithennin sinhuir vann
Y rug Kaer Kenedir a glan
Mor mawridic a Kinran

7.

Yn Abergenoli y mae Bet Pryderi
Yn y tereu tonneu tir
Yg Carrawc bet Guallauc hir

8.

Bet Gualchmai ym pyton
Ir dilif y dyneton
In llan Padarn bet Kinon

9.

Bet gur gwaud urtin
In uchel titin in isel gwelitin
Bet Cynon mab Clytno Idin

10.

Bet Run mab Pyd yn Ergrid, avon,
In oervel ig guerid
Bet Kinon in Reon Rid

11.

Piau y Bet y dann y brin
Bet gur gwrth yng Kyuiscin
Bet Kinon mab Clytno Idin

12.

Bet mab Ossvran y Camlan
Guedi llawer Kywlavan
Bet Beduir yn allt tryvan

13.

Bet Owein ap Urien ym Pedryal bid
Dan guerid llan Morvael
In Abererch Riderch hael

14.

Gwydy gurum a choch a chein

A goruytawr mawr minrein
In llan helet beth Owein

15.

Guedi gueli a gwaedlan
A guiscaw seirch a meirch can
Neud ew hun bet Cintilan

16.

Pieu y bet da y cystlun
A wnai ar Loegir lukigrun
Beth Owein¹ ab Llywarch hen hun

17.

Pieu y bet in yr amgant
Ac tud² mor a goror Nant
Bet Meigein mab Run rwiw cant

18.

Piau y bet in ir iniss
Ac tud mor a goror gwrir
Bet meigen ap Run ruif llis

19.

Es cul y bet ac ys hir
Im lluru llyaus amhir
Bet Meigen ap Run rwyw gwir

20.

Tri bet tri bodauc in Ardorchauc brin
Ym pant gwinn guinionauc
Mer a Meilir a Madauc

21.

Bet Madauc mur egluc yg Kywluc
Kein hen
Vir Urien goreu mab y guyn o winllyuc

22.

Bet mor mawrhydic diessic Unben
Post Kinhen Kinteic
Mab Peredur Penwedec

23.

Bet meilir maluinauc salu vodauc, sin-
Fisscad fuir fodiauc [huir,
Mab y brwyn o Brecheinauc

24.

Piau y bet yn Rit vaen Ked, ae pen,
Gan Kiliei o Kaled
Mab Meigen mad pan aned

25.

Bet Alun dywed yn y drewred, draw,
Gan y ranvaeret
Bet Run mab Alun diwed

26.

Bet Llia gwtel in argel, ardudwy,
Dan y guellt ae guevel
Bet Epint in yffrint gewel

¹Gwen. ²Cud.

27.

Bet Dywel mab Erbin ig guesledin, Cae-
au,
Ni bitei gur y Breinhin
Divai ni ochelai trin

28.

Bet gwrgi guychit a Gwyndodit, ler,
A bet llaur llu ovit
Yg gwarthaw guanas guir yssit

29.

E Beteu hir yg guanas ny chavas ae
Puy vynt uy puy eu neges [dices

30.

Teulu oeth ac anoeth a dynn y noeth
Yeu gur yeu guas
Ae keissio uy calet guanas

31.

Bet Lluch Llaughin¹ ar Certenhin
Pen Saeson Suyt Erbin [Avon
Ni bitei drimis heb drin

32.

E Beteu yn nhir² uynyt yn lluyr
Y guir lluositt
Bet Gwryen guruhud enguaut a Lluytawc
fab Liwelit

33.

Piaur bet yn y mynyt
A Liviassei Liositt
Bet Teyrnuael hael ab hyvlyt

34.

Piau y bet hwn bet Eilivlech hir
Ig gurth tir Pennant Twrch³
Mab Arthan gywlavan gyulch

35.

Bet Llev Llavygyffes y dan achles, mor,
Yn y bu y gywnes
Gur oet hwnnu guir yneb ni rotes

36.

Bet Beitlauc⁴ rut yn angant riv lyvnav
Bet Lluoscar yg Keri
Ac yn y ryd Britu bet omni

37.

Pell y vysci ac Argut
Gueryd machave ae cut
Hir gwynion bysset Beidauc rut

38.

Pell y vyski ac anaw
Gueryd machaue arnaw
Beidauc rut yu hunab Emer Llydau

¹ Llawengyn. ³ Twrch.—W. M.
² Long Mountain.—Cefn ⁴ Beidiawg.
digoll.—W. M.

39.

Bet un pen o Prydein yn lleutir Gwyn-
assed
Yn y da lliw yn Llychun
Ig kelli Vriavael bet Gyrthmul

40.

E beth yn ystyvacheu
Y mae paub yn y amheu
Bet Gurtheyrn gurtheneu

41.

Kian a ud diffaith Cnud
Draw o tuch pen bet Alltud
Bet Cindilie mab Corknud

42.

Neum duc i Elphin
A Prowy uy Bartrin
Gessefin uch Kinran
Bet Ruvaun ruyvenit ran

43.

Neum duc i Elphin
I brovi vy Martin
Uch Kinran gessefin
Bet Rywawn ry ieuane daerin

44.

Bet ymarch bet y guythur
Bet y gugavn Cletyfrut
Anoeth bit bet y Arthur

45.

Bet Elchuith ys gulich glaw
Maes Mevetauc y danaw
Dyliei Cynon yno y Cunaw

46.

Piau y bet hwn bet hun a hun
Gowin ymi mi ae gwnn
Bet ew bet Eitev oet hun
A bet Eidal tal ysgun

47.

Eitew ac Eidal diessic Alltudion
Kanawon cylchuydrei
Meckid meibion Meigen meirch mei

48.

Pieu y bet hun? bet Brwyno, hir,
Hydir i wyr yn y bro
Parth ydvei ni bilei vo

49.

Pieu y bet hwn nid, aral,
Guyth uch urth ervid
Trath latheu chuarthei vrthid

50.

Bet Silit dywal in Edrywuy, le,
Bet llemenic in llan Elwy
Yg guernin bre bet Eilinvy

51.

Bet milur mireingnaud Kelein, oelav,
Kin bytau y dan mein
Llachar mab Run yg clun Kein

52.

Bet Talan talyrth yg Kinhen teir Kad
Kyminad pen pob Nyrth
Hyget agoret y Pyrth.

53.

Bet Elinner ap ner in ywynder
Dayar diarchar di bryder
Penllu wu tra wu y amser

54.

Bet gur gurth y var llachar, llyvnnifer,
In Aber duwir dyar
Yn y guna tavne tonniar

55.

Pieu y bet yn y rideu
Bet ruyw yu hwnnw mab Rigenau
Gur a digonei da ar y arfew

56.

Pieu y bet hun? bet Breint
Y rug lleuin a lledneint
Bet gur guae y isscereint

57.

Pieu y bet in llithir y brin
Llauer nis guir ai gofin
Bet y Koel mab Kynvelin

58.

Bet deheveint ar cleveint, awon,
Yg gurthdir Mathauarn
Ystifful Keduir Kadarn

59.

Bet Aron mab Dewinvin in hir gueunle
Ni ddodai lew ar ladron
Ni roddi guir y alon

60.

Bet Tawwlogau mab Llut
In trewrut traw mal y mae in y Kystut
Ae clathei Kaffeï but

61.

Pieu y bet ar lann rydnant, Run,
Y enw radeu Keucant
Ri oet ew Riogan ae guant

62.

Oet ef Kyfnissen y holi galanas
Guawrut grut aten
A chen buir but bet Bradwen

63.

Pieu y bet Pedryval
Ae pedwar mein amytal
Bet Madauc Marchauc dywal

64.

En Eiwonit¹ elvit tir
Y mae gur hydud hir
Lleas paup pan rydighir

65.

Etri bet yg Kewin Kelvi
Awen ae divaud imi
Bet linon garw y duael bet Kinvael
Bet Kin veli

66.

Bet Lluïd lledneis ig Kemeisdir
Kin boet hir tuw y eis
Dy girchei tarw trin in o treis

67.

Bet Siavn Syberv in hir erw, minit
Y rug y guerid ae derv
Chuerthinauc brauc² brid chverv

68.

Pieu y bet yn y Clidur
Tra uw ni bu eitilur
Bet Ebediv am Maelur

69.

Pieu y bet in yr Allt draw
Gelin y lauer y law
Tarw trin trugaredd itaw

70.

Y beteu yn y morva ys bychan ae hael-
ewy
Y mae Sanant Syberv vun y mae Run
ryfel achwy
Y mae Carwen verch Kennin y mae
lledin a llywy

71.

Bet Kennin henben yn aelwyd, dinorben,
Bet Airgwl in dyded
Yn ryt Gynan gyhoret

72.

Gogyvarch pob diara
Pieu yr Vedgor yssy yma
Bet Einyaun ap Cunedu
Cwl yn Prydein y diua

73.

Pieu y bet yn y maes mawr
Balch y law ar i lafnawr
Bet Beli vab Benlli Gawr

LLYWARCH HEN Y DDAU HYN.

74.

Bet Gwell yn y rhiw felen
Bet Sawyl yn llan Gollen
Gwercheidw Llafur bwlech Llorien

¹Eivionydd. ²Braut.

75.

Bed Rut neus cut tywarch
Ni sai rydd gweryd ammach
Bedd Llygedwy vab Llywarch

ALLAN O LYFFYR ARALL.

Piaur Bedd yn y Caerau¹
Gyferbyn a Bryn y Beddau²
Bedd Gwryd ap Gwryd glau

LLYMA DDYHUDDIANT ELPHIN³

ELPHIN deg taw a'th wylo
Na chabled neb yr eiddo
Ni wna les drwg obeithio⁴
Ni wyl dyn dim ai portho⁵
Ni bydd coeg gweddi Cynllo⁶
Ni thyr Duw a'r addawo
Ni chaed yn ngored Wyddno
Erioed cystal a heno⁷
Elphin deg sych dy ddeurudd
Ni weryd vod yn rhybrudd
Cyd tybiaist na chevaist vudd⁸
Ni wna les gormodd cystudd
Nag ammau wyrthiau Dovydd
Cyd bwyv bychan wyv gelyydd
O voroedd ac o vynydd⁹
Ac o eigiawn avonydd
Y daw Duw a da i ddedwydd¹⁰

Elphin gynneddvau diddan
Anwraidd¹¹ yw dy amcan
Nid rhaid it ddirvawr gwynvan¹²

¹ Hwn agladdwyd mewn lle a elwid Maes y Caerau yn ymyl Dinas Emrys.

² Bryn y Beddau—According to this, is the old name for Stone-Henge, on Salisbury-Plain.—Medd Wm. Morris.

³ Gwel gan arall tan yr enw yn tu dal. 25. Y gan honno, yn Ll. P. P. a elwir Gorchest y Beirdd; o vlaen pa un, yn y llywyr honno y mae y geiriau hyn:—“Ac yna (yn llys Elphin) i bu Daliesin onid oedd ef 13 bliwydd oed, ac ydd aeth Elphin ab Gwyddno mewn gwahawdd nadolig at Faelgwn ei ewythyrr; ac yno canmole ef Daliesin yn llys Maelgwn; ac i rhoed ef yngharchar, hyd pan ddaeth Taliesin ai ellwng allan a'i gerdd ehunau. Ac yno i canodd Taliesin Orchest y Beirdd, ger bron y tri bard ar ddeg; ac o hynny allan i gelwid ef Taliesin Ben Beirdd.” *Terryyn y gan honno a ddylai vod*—“A ollwng Elphin, o'i hual eurin,” yn oly rhan vwyv o llywrau; a dechre can arall yw—“Aryf ag cynnil; fydd yn canlyn.

⁴ It ddrwg obeithio.

⁵ Nid a wyl dyn ai portho.

⁶ Y 4edd ban yn Ll. S. D. R; y 5ed mewn rhai

⁷ Unnos.

⁸ Y 3edd ban yn Ll. S. D. R; y 4edd mewn rhai llywrau.

⁹ Y denfyn Duw dda i'r dedwydd.

¹⁰ Cans o vor ac o vynydd.

¹¹ Anfllwraidd.

¹² Y 3edd ban yn Ll. S. D. R; y 5ed mewn rhai llywrau.

Gwell Duw na drwg ddarogan¹
Cyd bwyv eiddil a bychan²
Ar gorverw³ mor dylan⁴
Mi a wnav yn nydd cyfran⁵
It well no thrichan maran⁶

Elphin gynneddvau hynod
Na sor er⁷ dy gafaelod
Cyn bwyv wan ar lawr vy nghod
Mae rhinwedd ar vy nhavod
Tra bwyv vi i'th gyvraged
Nid rhaid it ddirvawr onnod
Drwy gofa⁸ henwau'r Drindod
Ni ddichon neb dy orvod⁹

TALIESIN AI CANT.

EMAN WEITHYON E DECHREU

GWARCHAN MAELDERW,

Talyessin ae Cant ac a rodes breint idaw kemeint ac
odleu egododin oll ae dri gwarchan yng kerd
Amrysson.¹⁰

DOLEU deu ebyr am gaer
Ym duhun am galch am glaer
Gwibde adoer a dwyaer

¹ Y 4edd ban yn Ll. S. D. R; y 6ed mewn rhai llywrau.

² Y 5ed ban yn Ll. S. D. R; y 3edd mewn rhai llywrau.

³ Ar fodd garw verw: Ar nod garw verw.

⁴ Y 6ed ban yn Ll. S. D. R; 4edd mewn rhai llywrau.

⁵ Mi a wnav it yn nydd cyfran (cyfrdan). S. D. R.

⁶ Well na thrichan maran.

⁷ Na sorr wrth. ⁸ Ond coffa. ⁹ Dim dy orfod.

¹⁰ O L. P. P. y mae y gan hon. Gwel ddyrll o honi yn tu dal. 53. Gwel Gwarchan Adebton yn tu dal. 53. a darllain yr amrywiaethau hyn o L. P. P.

Llinell. 3. Ni byd ehovyn noeth yn esgall.

4. Pawb pan rydynger yt ball.

8. Ny cheri golofni gyvieith.

9. E mis e mwythwas amwyn.

Hefyd Gwarchan Cynvelyn, tu dal. 53: yr amryw-iaethau hyn:

4. Gwellig torch trychtrwyd trychethin.

5. Trychinfwrch cyrcheseth en avon.

9. Ryvelvodyn.

10. Esecryn vyr vyrwalch.

13. Iau vriwyn vriwyal.

16. Trwy hoel trwy hemm.

17. Trwy gibellaur a gemm.

19. A galar dwfn dyvyd.

22. 23, 24, allan.

29. Ar denin dwyar.

30. Dyrraith grad vorion.

31, 32, allan.

37. Gomynat gelyn.

39. Gochaun cyrd ceimyn.

41. Gorchan Cynvelyn cylechwy wylat.

43. Dychiannawr deur dychianat.

45. Cyverthryneit.

48. Eithinyon neut ynt blennyd.

50. Ar Ododin neur goruc o dyn.

56. Wyr Catvan colovyn greit.

65. Cynon a Chadreith a Chethlew o Gatnant.

Klotryd Ceissidyd kysgut
 Brithwe arwe arwrut
 Ruthyr anorthure a webir
 Adwy a dodet ny debit
 Odef ynyas dof y wryt
 Dygwgei en aryf en escut
 Hu tes enwlyd elwit
 Gwr a ret pan dychwelit
 Kywely krymdy krymdwyn
 Kyveiliw noc eiliw etvrwyn
 Nac emmel dy dywal a therwyn
 Tervyn torret tee teithyawl
 Nit arvedauc e volawt
 Diffyderas y brascawt
 Molawt rin rymidhin rymenon
 Dyssyllei trech tra Manon
 Disgleiryawr ac archawr tal achon
 Ar rud dhreic fud pharaon
 Kyveillyawr an awel adawawn
 Trengsyd a gwydes neb ai eneu
 Y ar orthur teith teth a thedyt
 Menit e osgord mawr mur onwyd
 Ar vor ny dheli na chyngwyd
 Gil na chyngor gordibleu eneit
 Talachor escor eidin rac dor
 Kenan kein mur e agor
 Gossodes ef gledyf ar glawd meiwyr
 Budic e ren eny annaud wledic
 Y gynnwrthic Kynlas Kynweis
 Dwvyn dyvynveis kychwech ny chwyd
 Kychwerw Kychwenyches
 Kychwennych y enlli weles
 A lenwes miran mir edles
 Ar ystre gan vore godemles
 Hu tes idware yngorvynt
 Gwyr goruynaf ry annet
 En llwrw rwydheu ry gollet
 Colwydd medwyd menwyd
 Gogled run ren ry dynnit
 Gorthew am dychwel dychwelit
 Gorwyd mwy galwant no melwit
 Am rwyf am ry ystoffit
 Ystoffit lliw llain blin blaen blen blen-
 wyd
 Trybedawt y wledic e rwng drem drem-
 rud
 Dremryd ny welet y odeu dhogyn ryd
 Ny welet y odeu dhogyn fyd
 Noc eredic dar digeryd
 Kentaf digonir can welw
 Kynnwythic lleithic llwyrdelw
 Kyn y olo goundelw
 Taf gwr mawr y wael Maelderw
 Delwat dieirydaf y erry par ar delw
 Rwyse rwy bre rynun gwlat rymun rym-
 dyze
 Ysgaul dhisgynnyaud wlawd gymre
 Nac yscawt y redec ry gre
 Godiweud goddiwes gwlat vre

Ny oddiweud o veyl veint gure
 Da dyvot adonwy adonwy am adawssut
 A wnelei vratwen gwnelut lladut llosgut
 Ny chedwaist nac eithaf na chynnor
 Ysgwn tref dy beuwel
 Ny weleis or mor bwyr mor
 Marchawc a vey waeth no od gur
 Try can eurdorch a gryssiassant
 En amwyn breithell bu edrywant
 Ket ry ladei hwy wy ladassant
 A hyt orfen byt edmyc vydant
 Ae or sawl a aytham o gyt garant
 Tru namyn un gur nyt englyssant
 Try cant eurdorchawc
 Gwnedgar guanawc
 Trychan trahaawc kyuun kyvarvawc
 Trychan meirch godrud
 A gryssyws ganthud
 Trychwn a thrychant tru nyt atcorsant
 Dywal ygeat kyniung yg keni
 Yg kyvrang nyt oed dang as gwnehei
 Yn dyd gwyth nyt ef weith gocheli
 Baran baed oed bleidic mab eli
 Ervessit gwin gwydyr lestri llawn
 Ae en dyd camawn camp a wnehei
 Y ar aruul kann kyn noe drengchi
 Calaned cochwed ae deui
 Pwys blaen rydre ferei y gadeu
 Dryll kedyr kat kein krysgwydyat
 Bryt am gorlew diechwith lam
 Y orwylam nat ry gigueu
 Et gwneei gwyr llydw a gwraged
 Gwydw kyn noe agheu
 Breint mab bleidgi ac ysberi y beri greu
 Kein guodeo e kelyo ery vyhyr
 O honaw ar fyscut as eiriangut
 Pan esgyneei bawb ty disgynnut
 Cenei gwin gwaet meirw meint a wanut
 Teir blyned a phedeir
 Tutet en vaur yt vaer
 Asgym myrr hut ath vodi gwas nym
 gwerth na thechut
 Present kyvadraud oed breichyaul glut
 Pan gyrchei yg kywlat e glot oed anvon-
 awc
 Ef dilydei win gwr eurdorchawc
 Ef rodei gloywdull glan y gwychiawc
 Ardwyei kann wr arwr maynawc
 Anvonawc eissyllut alltud marchawc
 Un maban e gian o dra bannawc
 Ny sathraut gododin ar glawr flossaut
 Pan vey no llif llymmach nebawt
 Angor deor daen saph saphwy graen
 Anysgoget vaen
 Blaen bedin arall arlwy treis tra chyn-
 nivyn
 Rwy gobrwy gordwy lain
 Enwir yt elwir oth gywir weithret
 Rettor rwyfyadur mur pob kyvyeth

Tutwlich treissic aer caer o dileith
 Angor deor dain saph saffwy grain
 Blaen bedin enwir yt elwir oth gywir
 gverit
 Kywir yth elwir oth gywir weithred
 Rettor rwyfyadur mur pob kiwet
 Meryn mab madyeith mat yth anet
 Aches guolouy glasvleid duuyr dias dilyn
 Angor deor dain
 Anyswgnaen en blaen bedin
 Ledrud levir a meirch a gwyr rac God-
 odin
 Re ew gyvarch kywyrein
 Bard keinre tot tarth rac garth merin
 Scwyd dan wodef ny ystyngei
 Rac neb wyneb cared erythvaccei
 Diryeit o eirch meirch yg kyndor
 Awr gwryawr hein
 Gwaewawr kelin creudei
 Pan wanet yg kyveillt ef gwaneie
 Ereill nyt oed ameyl yt a dyccei
 Dyvit en kadw ryt kein asmycei
 Pan dyduc Kyhuran clotvan Mordei
 Geu ath diwedus tut leo na delus
 Meirch neb March lew keny vaccet
 Am byrth ampoth oed cadarn e gledyval
 Ynorthy wr rwy ysgeinnyei
 Y onn o bryholl llaw
 Y ar vein erch mygedorth
 Ardwy nef adef eidun gwalat
 Gwae ni rac galar ai auar gwastat
 Pan doethan deon o dineidin parth
 Deetholwyd pob doeth wlat
 Ynghyfyssed a Lloegyr lluyd amhad
 Naw ugain am un a beithynad
 Ardemyll meirch a seirch a serie dillad
 Ardwyei waet nerth e gerth or gat
 O osgord mynydawe pan gryssiassant
 Gloywdull e am drull yt gynuoethant
 O ancywn Vynydwae handit trislawn
 vymbryt
 Rwy e ry golleis y om gwir garant
 O drychan eurdorchawe a gryssyws Gat-
 raeth
 Tru namen un gwr nyt anghassant
 Gosgord Gododin e ar rawn rin
 Meirch eiliw eleirch a seirch gwehin
 Ac yg Kynnor llu lliwet disgyn
 En amwyn called a med eidin
 O gussyl Mynydwae trossassei ysgwyd-
 awr
 Kwydassei lavnawr ar grannaur gwin
 Wycei gon gwylas disgyn
 Ny phorthassan warth wyr ny thechyn
 Neut ergveis y win ar yg herdet
 Gwinvaeth rac Catraeth yn un gwaret
 Pan ladei ae lavnawr ynysoget
 Yn dayr nyt oed wael men yt welet
 Nyt oed hyll ydellyll en emwaret

Adwythie scyndawe Madawe elvet
 Pan deg y cyvarchant nyt oed hoedyl
 diane
 Dialgar Arvon cyrchei eur ceinyo arur-
 chyat
 Urython browys meirch Cynon
 Leech leud ud tut leuvre
 Gododin stre stre
 Ancat ancate cyngor cyngor
 Tymestyl trameryn lestyr trameryn lu
 Heidilyawn lu meidlyawn let lin lu
 O dindywyt yn dyowu
 Scwyd grugyn y ractaryf trun tal briw
 bu
 Eur ar mur caer crisgwitiat
 Dair caret na hair air mlydyat
 Un S sara secisiar argouduid adar
 Bro uual pelloid mirein nis adrawd
 A uo byw odam gweinieit lui odam lan
 Luch livanat nys adrawd
 A vo biw en did pleimieit
 Na bei cinaval cinelveit
 Dim guoiu ediu o adam neimim
 Un huc an guoloet guoreu fllinet
 Em ladaut lu mawr i guert
 I adrawd ladaud map Nuithon
 O eurdorchogyon cant o deyrnet
 Hyt pan grimbuillet
 Bu guell prid pan aeth canwyr y Gat-
 raeth
 Oid eilth gur gwinvaeth callon ehelaeth
 Oid gur luid einym oed lurie ceinim
 Oid girth oed cuall ar gevin e gavall
 Ny wisguis i mil i mil luit heinim
 I guaiw ae ysguit nae gledyff nae gyllell
 No neim ab Nuithon gur a vei well
 Tra merin sodeo trileo
 Yg caat tri guaid franc fraidus leo
 Bubon a guoreu bar deo
 Guant i ar fisiolin i adeiffin
 Gododin im blain trin
 Terhit rei gnawd
 I llwrw Alan buan brithei gnawd
 Rac teulu deor em discinhei
 Gnawd mab golistan cennei bei
 Guletic i tat indeuit a lauarei
 Gnaut ar les Minidauc scuitaur trei
 Guaurud rac ut eidin Urvei
 Ni fforthint molut muet
 Rac trin riallu trin orthored
 Tebihic tan teryd trui Cinneued
 Diw mawrth gwisassant en cein duhet
 Diw merchyr bu guero eu cit unet
 Divyeu cennadeu amodet
 Diu guener calaned a civrivet
 Diu sadwrn bu didwrn eu cit gueithret
 Diu sul laveneu rud a at ranhet
 Diu llun hyt benn clun gwaed lun guelet
 Nys adraud gododin gwedy lludet

Hir rac pebyll madauc pan atcorhet
 Disgynsit in trum in alavoed dwyrem
 Cintebeic e celeo eirit migam
 Gwanannon guirth med guryt muiham
 Ac guich fodyauc gwichawc inham
 Eithin uoleit mab bodu at am
 Guir gormant aethant cennin
 Guinweith a medweith oedyn
 O anewyn Mynyddawc anthuim
 Cim mrwynawc o goll gur gwned rin
 Mal taran nem tarhei yscwytaur
 Rac rynnaudd eithinin
 Moch arvireit i meitit pan *crs*
 Cinerein i midin o douis
 In towys enilin
 Rac cant em gwant cesseuin
 Oed mor guanauc idinin
 Mal ivet med neu win
 Oed mor diachar
 Yt waneï escar
 Uid alt guarar gurthyn
 Moch aruireit i more i cinim
 A pherym ac stre
 Bu civeirch gueirguiat
 Ig cin or or cat
 Civeillt ar garat
 Init gene
 Bu guolut mynut bu le
 Bu guarar gueilgin gurymde
 Guelet e lavanaur en liwet
 In Ciuanwin gal galet
 Rac godwryf y aessaur godechet
 Techin rai eidin vre uiriet
 Meint a gaffellau nyt atkorei
 O honau cuir oed arnaw ac canet [vei
 Cindynnyauc calc drei pan griniec gri-
 Nit adwanei ri guanei riguanet
 Oed menyh gwedy cuin i escar i cimluin
 Oed guenwin hu carantet
 A chyn i olo a tan tut guet
 Daiar dirilishei efar med met
 Hurtrevit clair Cinteiluad
 Claer cleu na clair air uener sehie [rat
 Amsutseic sic sac adleo gogyuurd gogym-
 Edili edili ui puillyat
 Nys adrawd gododin in dit pleigheit
 Na bei cynhauall citeluat
 Llavnaur led rud laun ciuachlud
 Guron guorut y maran laun gur leidyat
 Laguen utat stadal vleidyat
 Bleid ciman lluarth teulu in ladu
 Cin oi dalu ni bu guan enwir ot guur
 Guereit rector Cindur mur pob kyyfeith
 Tutvwlch treissic haer caer godileit
 Kyvarvu ac ac erodu leidyat lu
 Hero ny bu ac cihoit ac i hero ni bu
 Hero ciued guec guero
 Gnissint guevilon ar e helo
 Nit oed ar les bro bot ero ni cilius taro

Trin let un ero traws y achau liiurdelo
 Ef quant tra trigant echassaf
 Et ladei auet ac eithaf
 Oid guiu e mlaen llu llarahaf
 Godolei o heit meirch e gayaf
 Gochore brein du ar vur caer cein
 Ef Arthur rug ciuin uerthi ig disur
 Ig Kynnor guernor guaur
 Erdyledam canu i Cenon cig ueren
 In guarth ac cin bu diuant dileit
 Aeron riuessit i lofen ar pen erirhon luit
 E ranuit goreu buit i iglivon
 Ar les Minidawc marchawc maon
 Em dodes itu ar gwasu galon
 Ar Gatraeth oed fraeth eurdorchogyon
 Wy guenint lledint seivogyon
 Oed ech eu temyr treis canaon
 Oed odit i mit o barth Vrython
 Gododin o bell guell no Chenon
 Erdiledaf canu ciman caffia in cetwir
 Am Gatraeth ri guanaid brit rec
 Brit gue ad guarar sathar sanget
 Sengit guit guned
 Dial am dal med o galanet
 Cives riget nis cibno guedi cyffro cat
 Cevei cimwyn idau civi daeret
 Llithyessit adar ada am edismyccaf
 Edeuuniat eithuauat aruhicat
 Et guisgus awr ig kinnor gaur
 Ig cin varan edeiunieit ballauc
 Tal gellauc cat tridid engiriawl
 Etlinaut gaur arth arwynawl
 Ar grugiat guor vlodyat erigliriat
 Hir lu cem bu gupno mab gwen gat
 Erdiledaf canu ciman ci
 Guernit llawen llogell bit budit did di.

YRYMES DYDDBRAWD.¹

O L. E. D.

DEUS duw delwad²
 Gwledig gwaed neirthiad³
 Crist Iesu gwyliad
 Rhwysg rhydd amnad⁴
 Adfelach caffad⁵
 Nim gwnel heb rannedd
 Moli dy drugaredd⁶
 Ni ddyfu yma
 Gwledig dy gynna⁷
 Ni ddyfu⁸ ni ddyfydd

¹ Armes dyd brawd (detbrawd.—Ll. C.).² Dominus Deus deliad.—Ll. P. P.³ Gwlad nerthiad.—Ll. P. P.⁴ Rwyk rryydd an mad.—Ll. P. P.⁵ Neu yn doeth adail mad, yn pen ith gavad.—Ll. P. P.⁶ Ni bom heb rannedd, Oth vawr drugaredd.—Ll. P. P.⁷ Ni ddivydd yma, Un gwledic mor dda.—Ll. P. P.⁸ Ni ddoeth.—Ll. P. P.

Neb cystal a dofydd
Ni ganed yn nydd plwyw¹
Neb cystal a Duw
Ac nid addef
Neb cystal ag ef
Uch nef is nef
Nid gwledig namyn ef²
Uch mor is mor
Ef a'n crewys
Pan ddyffo dewys
Ef an gwna mawr trws³
Dydd brawd yn echwrys
Cennadau o ddrws
Gwynt a mor a than⁴
Lluched a tharian
Eiryf eb gwengan
Llwyth byd yn griddfan
Ergelawr dygedawr llawhethan
Ergelhawr mor a syr
Pan ddisgynno pater
I ddial a'i nifer
A chyrn gopetror
Ac ennynnu mor
Llwyth byd llosetawr
Hynny fwynt marwawr
Llosgawd ynial ran
Rhac ei fawr faran
Ef tynho aches⁵
Rhac ei faranrhes
Diffurn dydd reges
Gwae ai harhoes
Ef tarddo talawr
Tarddid nef i lawr
Gwynt rudd dygetawr
Ech y gadwynawr
Neu byt mor wastad
Mal pan gread
Saith pedyr ai dywawd⁶
Daeare ddiwarnawd
Dywawd duw Sadwrn

¹Ni aned mewn plwyw.—Ll. P. P.

²Is nef ag uwch nef,
Nid oes brenhin ond ef
Ef a greodd pob dyn
Uwchlaw pob terfyn
Ef a roes pob rran
Dan law'r byd bychan
Val y roes y gwir ior
Y terfyneu ir mor
Velly daw diwedd,
Ar lawr varannedd
Pymthec diwrnawd
Cyn dyvodd dydd brawd
I tyr cadwynau
Yr holl blanedau

Ll. P. P.

³Yna bydd mawrdrwst
Ar y ddaear grynwst
Pan ddisceyno Deus,
Ynganol mundus
Dirfawr ofn a fydd,
Ar y pedwar defnydd

Ll. P. P.

⁴Gwynt dwr a than,
Daeare awyr dylan
Or wy vab gwiwgan
Llwyth byd yn griddfan
Er golau yr huan
Discyt ur llywethan
Pan ddol yn prior
Ai gyrn pedeior
Ac ennynu'r mor
Ar main yn varwor
Pan ddol y pumoes
Ger bron Agios
Llawer deigyrr ar sarn
Rhag y vawr farn

Ll. P. P.

⁵Dyd brawd diaches
Gwae ae arhoes
Pan gryno reges
Rhag ei fawr farnes

Ll. P. P.

⁶Pedyr a ddywawd
Am y ddaear farnawd

Ll. P. P.

Daeare yn unfwrn
Sadwrn fore rhwydd
I'n gwnaho ni culwydd
Tir bydawl tywydd
Gwynt y toddo gwydd
Ebryn bob dyhedd¹
Pan losgo mynyddedd
Atfydd triganedd
A chyrn rhag rhiedd
Cyfoethawg ai henfyn
Mor a thir a llyn
Atfydd cyrn dygryn
A daear gychwyn
Ac uch pob mehyn
A marw mein fyddin
Eryf argelwch
Ac ennynnu llwch
Ton anghyolwch
Tarian ymrythwch
Teithiawg afar
Ac eryf trwy alar
Ac ennynnu trwy far²
Rhwing nef a daear
Pan ddyffo trindawd
Ymaes maestawd
Llu nef ymdanaw
Llwyth llydan attaw
Cyrrdd a cherddorion
A chathleu engyllion
Drychafant o feddau³
Eirant o ddechrau
Eirant cwu coed⁴
Ar gymaint addoed
A rewiniwys mor
A wnant mawr gawr
Pryd pan ddyffo
Ef ai gwahano
Y sawl a fo meu⁵
Ymchoelant o ddeheu
A ddigonwy camwedd
Ymchoelent y pothgledd
Ponid erlys dy gyfreu
A lefeir dy eneu
Dy fyned yn du hynt yn nanheu
Yn nhyllwyf heb leufereu
Ac ym oedd ei eirau
Ac ym oedd ei ieithau
Ac ym oedd ei ganwlad
Ac ei cant lloneid

¹I daw tan pob tuedd
I losci'r mynyddedd

Ll. P. P.

²Llefain anghleare
A fydd ar y ddaear
Pan ddol Drindawd
I faes Maestawd.

Ll. P. P.

³Kyvodant or beddau
A oddefodd angau

Ll. P. P.

⁴O gread Addaf
Hyd y dydd diweddaf

⁵Yno i dywait ein ior
Wrth fyw a marwor

⁶Y sawl y sydd van
Elont im deau
A wnaeth y camwedd
Elont y barth cledd
I fyned yn glau
Lle nid oes golau
Mi a roes iwch hadau
Ag a roes iwch ieithau

Ll. P. P.

Canfed gwlad pressent¹
 Ni bum heb gadwent
 Oedd mynych cyfar chwerw
 Y rhof a'm cefnderw
 Oedd mynych cyrsgwyddad
 Y rhof a'm cywlad
 Oedd mynych cylafan
 Y rhoi ar truan
 A'm goryw hwn fyth
 Ni'm gwnaei dyn byth
 Am gyrrwys ynghrog
 A wyddwn yn og
 Am gyrrwys ym mhren
 Dibynwys fy mhen
 Tafaw di fy neudroed²
 Mor tru eu haddoed
 Tauaw dyr boened
 Ef gyrr fy nhraed
 Tauaw dy fy nwy fraich
 Ni ddybydd eu baich
 Tawaw dy fy nwy ysgwydd
 Handid mor dyfedd
 Tauaw dyr cethron
 O fewn fy nghalon
 Tauaw dy gethrawd
 Yrhwng fy neu lygad
 Tauaw yr da allad³
 Coron ddrain i'm iad
 Tauaw dy oestru
 A wanpwyd fy nhu
 Teu i chwithau
 Mal yr ywch llaw ddeheu
 Iwch ni bydd maddau⁴
 Fyngwan a bereu
 A wledig ni wyddiem
 Pan oedd ti a grogem
 Gwledig nef gwledig pob tud
 Ni wyddem ni grist tud vyhud
 Bei ath wybyddem
 Christ ath athechem
 Nid arfollir gwad
 Gan lwyth eis

¹ Mi roes iwch gadwent
 Ynganol eich present
 O bob cyfryw ryw
 Rhof am kefnderyw
 Mi a eutham ar bren
 I gymryd fy nien
 Er adver mab dyn
 O garchar ei elyn

Ll. P. P.

² Trawed y neudroed
 Mor ddrut ir haeddoet
 Truan iawn im poenet
 Om pen im traet
 Trawed fy neuiraich
 Neu'r gawsant eu baich
 Kavas pob yscwydd
 Dolur didramgwydd
 Tewon yw kethrad
 Rhwng fy neu lygad.

Ll. P. P.

³ Tewion yw tylliad
 Koron ddrain im iad

Hyn oll a wnaethum
 Er cariad i ddyn
 Mae a wnaethoch chwith-
 au
 Om kariad inhau
 Ni roesoeh im fwyd
 Na thy rhag annwyd
 Arglwydd ner cawsud
 Pe is archesud
 Pan welsoch dlawd
 Ar ddelw'r Drindawd
 Er doluriau fy nghnawd
 Yn govyn kardawd
 Pes trugarhessud
 Trugaredd a gawsud
 Am na thrugarheaist
 Trugaredd a gollleist
 A wnaeth yn anfad
 Yn erbyn y tad. - Ll. P. P.

⁴ Ni chewch chwi faddau
 Eich camarferau
 Ll. P. P.

Digon sawchi anfad
 Yn erbyn Dofyddiad
 Canmil engylion
 Y sydd i'mi yn dyston
 A ddoeth im cyrchaw
 Gwedi fy nghrogaw
 Ynghrog yn greuled¹
 Myhun im gwared
 Yn nefoedd bu cryd
 Pan in crogysid
 Pan orelwis Eli²
 Dy culwydd uch celi
 A chenwch ddau Ieuan
 Rhagof y ddau gynran
 A dau lyfr yn eich llaw
 Yn eu darlleaw
 Nis deubi ryrrys
 Rygoswy rygossys
 Ac awch bi wyniaith
 Gwerth awch ynyfdd araith
 Cayator y ddylaith
 A wnawch i uffern llaith
 Crist Iesu uchel ryseilas trycha mil
 blwyddynedd
 Er pan ytyw ym muchedd
 Ac ail mil cyn crog
 Yt lewychi Enog
 Neu nid adwen ddrud
 Maint eu heissillut
 Gwlad press ith ermud
 A chyd awch beiodud
 Trychan mil blwyddynedd namyn un
 Origodid buchedd tragwydd

TALIESIN AI KANT.

YR AWDYL VRAITH.

1. 1.³ Ev a wnaeth Panton
 Ar lawr glyn Ebron⁴

¹ Ynghrog iawn greuled I rhoesoeh eich gwared Atteb ni wyddoch Pam im crogasoch Can mil o engylion Y sydd yn dystion A ddoethont im cyrchu Wedi fynghladdu Arglwydd ni wyddom Mai ti a grogasom Gwledic nef a phob tud, Ni wyddom pwy oeddut Ni arvollir gwad Gan lwyth issaf wlad Ni roer aur dalaith Ar rawd uffernfaith Yno gwae a wnaeth lys Ar fro annlys	Gwae a edewis drysor Ynglyn llosgitor. Ll. P. P. ² Ef a ddywaid Eli Duw culwyd Celi Mae tri die cyn brawd I gwledycha Ennawc Ym i dywaid pob cnawd Dynion daearawd Gwae a roes ei fryd Ar lawr creulyd Val y traetha Ieuan Yn yr ysgrythyr lan Gwae a ymdirietto Yn yr hwn nid eiddo Nid oes or presen Or dechreu hyd orphen Un orig or dydd [wydd Wrth y fuchedd dragy-
--	--

³ Y ddau riviad a ddengys drevyn yr awdyl yn ol
amryw lyfrau.

⁴ Ebron.

Ai ddwyllaw gwynion
Gwiwlun Adda¹

2. 2. A phum can mlynedd
Heb vawr ymgeledd²
Bu ev yn gorwedd
Cyn³ cael anima

3. 3. Ev a wnaeth Eilwys
Yn llys paradwys
A'i asen aswys
Iesin Eva⁴

4. 4. Seithawr i buan'
Yn cadw'r berllan
Cyn cyvrddan satan
Sitiwr tartara⁵

5. 5. Oddiyno gyrwyd
Drwy ryn ac anwyd
I gael⁶ eu bywyd
I'r byd yma

6. 6. I ddwyn trwy ludded
Meibion a merched
I gael ofuned⁷
Ar dir Asia⁸

7. 9. I Adda ai gymhar
Y rhoed⁹ rhaw balar
I dori daiar¹⁰
I gael bara

8. 11. Engylawl genad
Gan Dduw uchel-dad¹¹
A ddug had tyviad
Hyd at Eva

9. 10. A gwenith clærwyn
I hau'r havaryn¹²
I borthi pob dyn
Hyd wyl Vagna¹³

10. 12. Hithau darguddiodd¹⁴
Degved ran o'r rhodd¹⁵
Hyd na chwbl hauodd¹⁶
Yr holl balva¹⁷

¹ Gyn' hwmānia : gun hwmāna.

² Heb vawr anrhydedd.

³ Heb.

⁴ Aswsiesu a femina : aswys iesin fæmina.

⁵ Sitiwr tartara : Kyfyrdd Tartara.

⁶ I ennill.

⁷ Rhag haeddu ddured (teyrnged dured).

⁸ Asea ; yr Asia.

⁹ Deuth.

¹⁰ I bryforio'r ddaear : I lafurio daer.

¹¹ Goruwch dad. [dyffryn (orwyn).

¹² I hau'r rhyforyn : I gael'r hafaryn : I hau rhyd

¹³ Hyd ddydd Fagne : Yd wyl Fagna.

¹⁴ Hitha a ddarguddiodd : hithau a guddiodd.

¹⁵ Y ddegfed ran ir (y) rhodd.

¹⁶ Yd na chwplaodh. ¹⁷ Balfau.

11. 13. Yno lle'r hauwyd
Yr yd a gelwyd¹
Medd Daniel² brofwyd
A brofeta³

12. 14. Rhyg du a gavad⁴
Yn lle'r gwenithad⁵
Er dangaws avrad
Ar ladrata

13. 15. Am hyn o reswm⁶
Rhag ovyn dydd dwm⁷
Mae'n rhaid roi degwm⁸
I Dduw'n bena'

14. 17. O'r gwenith gwyn-vraint⁹
A'r gwin rhudd rhwydd vrait
Y gwnair corf cywraint
Crist vab Alpha¹⁰

15. 18. Yr avrllad yw'r enawd
A'r gwin yw'r gwaedrawd¹¹
A geiriau'r drindawd
A'u cysegra

16. 19. Y llyvrau dirgel¹²
O ddwyllaw manwel¹³
A ddug yr angel
A'u rhoi Adda¹⁴

17. 20. Pan ydoedd yn rhen¹⁵
Hyd tros y ddwyen¹⁶
Yn nwvr Iorddonen¹⁷
Yn dirwesta

18. 7. Dau bump a deg wyth¹⁸
Y bu yn amwyth¹⁹
Yn arwain mysg-lwyth²⁰
Masgl femina²¹

19. 8. Ac unwaith heb gel
Pan ymddug Abel²²

¹ Yr had a gelkwyd : Yr yd a gelpwyd.

² Samuel.

³ Broffesia.

⁴ Rhyg du a gad.

⁵ Gwenith mad : gwenith had.

⁶ Am hyn o ffals-dwm.

⁷ Rhag ofn dydd hwn : Mae'n rhaid medd Satwrn.

⁸ I bawb roi degwm.

⁹ Gwifraint.

¹⁰ Crist ap agla : Crist fab agla.

¹¹ Gwaedrawd : gwaedawd.

¹² Llyfr pob (rhyw) ddirgel : Pob rhyw lyfr dirgel.

¹³ Emanuel.

¹⁴ A ddwg (y) Raphael iw roi i adda.

¹⁵ Pan ydoedd yn hen : Pan oedd ym mresen.

¹⁶ Yn nwfr Iorddonen.

¹⁷ Hyd tros i ddwyen yn i ddyfrwestva.

¹⁸ Dau bump deg (ag) wyth : Dau un deg ac wyth.

¹⁹ Y bu hi yn ymlwyth : Y bu yn ymdwyth.

²⁰ Yn arwain ymsclwyth.

²¹ Mascula femina : Masgl a femina.

²² Yr ymddug Abel.

- A Chain ddiymwel
Homicida¹
20. 21. Deuddeg gweryddon²
Pedwar angylion³
Anvones Leison⁴
I lys Eva.
21. 22. I ddangaws cannerth⁵
Rhag pob rhyw draferth
Pan vai anghyvnorth⁶
Ar brygnata⁷
22. 23. Dirvawr ovalon
A vu ar ddyinion
Cyn cael arwyddion
Misericordia
23. 16. Or gwin sinobl-rhudd⁸
A blawyd ar heul-ddydd
Ar nos loer gynydd
A gwypm luna⁹
24. 24. E gavas¹⁰ Moesen
Rhag dirvawr angen¹¹
Y tair gwialen¹²
Ar ddominica¹³
25. 25. Ve gavas¹⁴ Salmon
Yn Nhwr Babilon
Holl gelvyddyd¹⁵
Arca foedera¹⁶
26. Mawr gevais innau¹⁷
Yn vy mardd-lyfrau¹⁸
Holl gelvyddydau
Gwlad Europa
27. 27. Och Dduw, mor druan
Y daw'r ddarogan¹⁹
Drwy ddirvawr gwynvan²⁰
I lin Troea

28. Sarfes gadwynawg
Valch annhrugarawg

¹ Ddiymweledigca: Yr homicida: Ddymwaredoca:
I Arasynia: I Amisidia.

² Fymtheg o wryddon: Pedwar o angylion.

³ A phedwar angylion: A deuddeg gweryddon.

⁴ Anvones Layson. ⁵ I ddangos nerth.

⁶ Pan ddel anghyfraith.

⁷ Ar bererindotta: Ar brinatra: Ar Brutania.

⁸ Gwin sinobl rhudd.

⁹ Y gwimaluna: Ar gwin alpha.

¹⁰ Ef a gafas. ¹¹ Y tair gwialen.

¹² Rhaw ddirfawr angen

¹³ Ar ddominia. ¹⁴ Ef (E) a gafas.

¹⁵ Yr holl gelfyddyd.

¹⁶ Arca a ffecia: Gwlad Europa.

¹⁷ Ag a gafas innau.

¹⁸ Yn fy mardd-gyfrau: Yn fy mhrif-lyfrau.

¹⁹ Drwy ddirfawr gwynvan (gyfrdan).

²⁰ Ydyw'r ddarogan.

- A'i hesgyll arwawg¹
O Sermania²
29. 29. Hon³ a oresgyn
Holl Loegyr a Phrydyn⁴
O lan mor Llychlyn
Hyd Sabrina⁵
30. 30. Yna bydd Brython
Yn garcharorion⁶
Yn mraint alltudion
O Saxonia⁷
31. 31. Eu ner a volant
A'u hiaith a gadwant
Eu tir a gollant
Ond gwyllt Walia
32. 32. Oni ddel rhyw vyd
Yn ol hir benyd
Pan vo gogyhyd⁸
Y ddau draha
33. 33. Yno caif Brython⁹
Eu tir a'u coron
A'r bobl estronion
A ddivlana
34. 34. Geiriau yr angel¹⁰
Am hedda rhyvel
A vydd diogel
I Brytania¹¹
35. 26. Mi wn¹² eu cerdded
A'u twng a'u tynged¹³
A'u tro a'u trwydded¹⁴
Hyd ultima¹⁵
- O'r haul i'r ddaiair o ddwv'n i orchudd
Ond mi Taliesin nid oes cyvarwydd.

DIVREGAWD TALIESIN.¹⁶

GORUCHEL Dduw golochir ym hob wa¹⁷

Goruchel ei enwau yn hebreu¹⁸

¹ Ai hesgyll sefydlog: Ai hesgyll yn ewrog (arfog).

² Sarmania.

³ Hono.

⁴ Loegr a Phrydyn.

⁵ Yd yn Sabrina.

⁶ Fal carcharonion.

⁷ Ir Saxonia: I Saxonian.

⁸ Gogyd.

⁹ Yno y caiff Brython.

¹⁰ Neu Ymddivregawd: neu Bragawdgerdd Taliesin

allan o Lyvyr y Dr. J. Davies; sef adysgriveniad

allan o Lyvyr Darogan Bodhenlli; ac wedi ei chy-

mharu gyda amryw lyfrau eill.

¹⁷ Golochir ym mhob wa: a weddia ym mhob fa.

¹⁸ Goruchel glod ymhob da.

Eli eloi ac adonai¹ ac o ac alpha²
 Peryv nev parhaus gwrdda
 Peris³ paradwys yn gynnwys i'r rhai da
 Ac ufern i'r rhai drwg a gwg i'w diva
 Peris ef nef parhaus wrda
 Parwydydd elvydd peris privdda⁴
 O dan ac awyr a llyr a therra⁵
 Can ni bwynt un unian tan a therra
 Cadwynau dyrys o dir hyd ethera
 Pwy namyn cyvrwys ai cyvrwyma⁶
 A chynnil a chelvydd yn holi materia⁷
     Achymmau helis o lemaria
     Cans nid un anwyd ser a therra
 Nid maen nid haearn ai cadarna
 Nid cors nid calav tudded ai cuddia⁸
 Nid plwm trwm ei risg a'i gorwisga
 Nid mettel o waith uvel ai cylchyna
 Neus gwisgwys celvydd gwr a dwvr a ia⁹
 Traethadur prophwyd pur ai traetha¹⁰
 Ond celvyddydd Panton sempiterna
 Pan ddywed tad Selyv yn psalmodia
 Quis tegit aqua superiora
 Qui legis scriptura
 Neus gorwisgwys gwr celvydd nev oi nodd-
 A syr a sygnau a haul a lluna¹² [va¹¹
 Peunydd cylch elvydd haul ai hwyli
 Yn uchel odduchom i lleuvera¹³
 Pum gwregys lluniws lluniedydd llawndda
 Sicut in caelo et in terra
 Llawn yw y ddau eithav o eiry ac ia¹⁴
 A rhag eu hoerfel neb nis nesaa
 Ail dau a osoded o'r tu isa¹⁵
 Yn llawn o yngres gwres ignisia
 Pumed yw y pervedd¹⁶ neb nis cyvannedda
 Rhac maint tragwres haul yn ei redegva¹⁷
 Oes na gwydd na dail na neb rhyw anfvail
 Y ddau o boptu y dyvu tymer da¹⁸
 Gwres oddihwnt ac oerfel oddima¹⁹
 Peris Duw ddwy fynnawn cyvlawn eu da²⁰
 Fynnawn gwres yn awyr a haul yw ei
     hwylva²¹

¹ Omega.² Eli Eli Eloy ac Adoneia : Pater et homo O ac Alpha.³ Peir.⁴ Pa ryw dy elfydd a orug Agla.⁵ A syr a therra.⁶ Nid oes ond cyfrwys au cyfrifa.⁷ Yn holi matiria : yn holi Maria.⁸ Nid cors nid calaf rhudd er au kuddia⁹ Nid calaf tudded au cuddia.¹⁰ Neus gwisgwys celvydd gwr dwfr ag ia.¹¹ Prophwyd traethad per ai traetha : *Ar ol y gan-lymol mewn un Ugyr.*¹² Neus gorwisgwys gwr kelfydd nef ai noddfa.¹³ Sugnau a ser a haul a luna.¹⁴ Oddiuchom lloer lleuera. ¹⁵ O eira a ia.¹⁶ Ail a osoded or tu issa.¹⁷ Y pummedd yw'r perfedd.¹⁸ Rygotfa. — Ll. P. P.¹⁹ Ar deau y sydd ardynmyr da. — Ll. P. P.²⁰ Yr oerfel o'r tu hwnt a'r gwres o'r tu yma. — Ll. P. P.²¹ Gorug dwy fynnawn cyflawn eu da : Peris Duw dwy fynnawn gyflawn o dda (o eli dda).²² Fynnawn wres yn uchel haul yw ei hwylva : a haul yn i hwyfla (hadva, ladva).

A'r ail fynnawn a ddail yr eigiawn yn yma¹
 Peryv nev a beris pob da²
 A berys present i blant Adda³
 A beris paradwys yn gynnwys i'r sawl a vo da
 Ac fern i'r rhai drwg er eu diva
 A beris blwyddynoedd ac oesoedd a secula⁴
 Cyntav oes Addav⁴ ac oes Eva
 Eiloes oes Noe⁵ a novies yn archa
 Trydydd oes oes Abraham pen fydd⁷ pater patriarcha
 Pedwaredd oes oes Moesen o Egyptica⁸
 A gavas y deuddeg fordd drwy Vari Rubia
 A gavas gan geli voddv Pharaon
 A gavas⁹ dengair deddv yn y dirwestva
 Mewn dau dawl vaen yn mynydd Sina
 Pumed oes oes ddedwydd Davydd propheta
 Chweched oes oes Iesu a hyd vrawd y para
 Ac ynddi y proved¹⁰ y prophesia
 Dyvod o heppil¹¹ enwir Eva
 Mal y daw o'r drain¹² blodau rosa
 Mair wryy a ddyvu yn mru Anna¹³
 Ac Iesu a ddyvu o vru Maria
 A'r nos y ganed Iesu gwr a'n iachaa¹⁴
 Y clywid¹⁵ cor engylon nev yn canu gloria
 In excelsis Deo et in terra
 Dyvynwys elvydd i lawer da
 Ac i'r tri brenin seren lucerna¹⁶
 Tra vu Emanuel yn dawel yma
 Gwnaeth gwyrthiau lawer a gweithredoedd da¹⁷
 Gwnaeth ar y neithiawr Ieuan yn Galilea¹⁸
 O'r dwvr y gwin melys¹⁹ pan erchis Maria
 Ev porthes pum-mil²⁰ ar y pumtorth bara
 Mwy oedd o wargred nog a lewed²¹ wrth vwyta
 Cyvodes y vorwyn o'r domo clausa
 Cyvodes unmab mam²² extra porta
 Y ar ei elorwydd o'i orweddv²³
     Cyvodes Lazar²⁴
     Y dan y ddaiair
     Brawd Mair a Martha
     Ev treiddwys tonau
     Heb geisio llongau
     Hyd y borthva

¹ Ac o'r trydydd fynnawn y dyellir eigiawn attan yma.² Yr elf fynnawn yn deil eigiawn attom yma.³ Perus nef peris pob da.⁴ Efa.⁵ A beris oes ac oesoedd ¹⁴ Gwr an nertha.⁶ blwynyddoedd a secula. ¹⁵ I clywspwd.⁷ Oes oes Addaf. ¹⁶ Ac i'r tri brenin serena.⁸ Ar ail oes Noe. ¹⁷ Fo a wnaeth wyrthiau a llawer o dda.⁹ Abram benffydd. ¹⁸ Neithiawr yn Galalia.¹⁰ Pedwerydd oes Foessen ¹⁹ O'r dwfr yn win melus.¹¹ Ym mynydd sina. ²⁰ Porthes y pum mil.¹² Pan gavas. ²¹ Nog a weled.¹³ Ac yna i proved. ²² Gwraig.¹⁴ Y doeth o heppil. ²³ Y pedwerydd dydd o'i¹⁵ Ar y drain. [Anna. ²⁴ wedd orweddfa. — Ll. P. P.¹⁶ Mair wryf a doeth o fry ²⁵ Sef cyfodes Lazar.

Ev a vu veddig¹
 I'r parlysedig²
 Yn ymyl porthig piscina
 Ev a vu veddig³
 I'r clav nychedig
 A ddoeth attaw hyd y dyrva
 Ev gwarawd deillion⁴
 Ev diddan cleivion⁵
 A charcharorion
 O bob clevyd a'u gorthryma
 Nis cyvrviv nebawd
 Na'r holl vedysawd
 Byth nis traetha
 A wnaeth ein rhiau
 O anryveddodau
 Hyd tra vu yma
 O'r diwedd y dyvu⁶
 Iachwyddawl Iesu⁷
 Hyd yn Ierosolyma⁸
 Y cymmerth crog a chethrau
 A frewyllau ac angau
 Y cymerth un mab Maria
 I obrynu llawer o law satana⁹

Ev cyvodes y trydydd dydd o'i vedd orweddva¹⁰

Ac a ddoeth at ei ddisgyblon gwedi bwyta
 Gwedi yspaid dieuoedd¹¹ quadraginta
 Neud o mewn nev y daeth pan ddaeth yma¹² [etwa¹³

Mewn nev bu mewn y bydd mewn y mae
 A dyddbrawd y daw ev attam ni yma¹⁴
 Ac a ddwg gantaw y sawl ai cofa
 Y caif Mihangel y sawl a vo da
 I obrynu gwlad nev ys ev y sydd dda
 Y gethern enwir a adewir yma [da
 Y gethern y sy waeth ni wnaethant ddim
 Y gethern a el i ufern gan Lucifer ydd a
 Pwy a wyr pwy ynt, pwy a'u cofa¹⁵
 Pwy onid cyvrwys a'u cyvriva

Gwae a gymerth bedydd

A chred a chrevydd

Ac ni sevis yn dda¹⁶

Gwae berchenawg tir

Ni chynnalio ei wir¹
 Rhag un traha²
 Gwae er gwerth gweini
 A vo cyn trengi
 Oni thrugaraa
 Gwae hwynt penaethau
 O chwant alavau
 A dyr devodau
 Ac a'u diva
 Gwae ofeiriad byd
 Ni angreiftia gwyd
 Ni phregetha
 Ni warcheidw ei gail³
 Ac ev yn vugail
 Nis areilia
 Ni ddifer ei ddevoid⁴
 Rhag bleiddiau Rhuveiniaid⁵
 A'u fon glopa⁶
 Gwae ev a vo ci
 Cyn diwedd gweini
 Erbyn tervyn trengi
 Gwae ni thrugarha
 Gwae ni chred i'r drindawd⁷
 Gwae ni gynnydd cardawd
 Ac ni thrugaraa⁸
 Gwae a yso bwyd
 Gwae ni char olochwyd
 Ni lavuria⁹
 Gwae hwynt gynnivaiad¹⁰
 Ni garant eu henaid
 Ni ddygymma¹¹
 Gwae a geisio ei vryd¹²
 Hyd tra vo mewn byd
 Trwy drais a thraha
 Gwae berchen da cybydd
 Gwae leidyrd difydd
 O ledrata
 Gwae a laddo dynion
 Gwae a dyng anudon
 Onis dywyca
 Gawe berchen tafawd
 A farno camvrawd¹³
 Onis dilea
 Gwae wrth gymydwg
 A gynnalio gwg¹⁴

¹ Fo fu feddyg.

² I'r paralytig.

³ Fo fu feddyg.

⁴ Gwardawdd ddeillion.

⁵ Gwardawdd gleifion.—Ll. P. P.

⁶ Ac yn y diwedd dyfu.

⁷ Iachaaw Iesu : Iachusawl Iesu.—Ll. P. P.

⁸ Serisolyma.

⁹ Yny i cymerth cethreu

A dirfawr angu mab Maria

Er dadbrynu ei lu o law satana.—Ll. P. P.

¹⁰ O'i orweddva.

¹¹ Hir.

¹² Neud aeth men pan ddoeth :

Neu'r aeth men pan ddoeth yn y nef i bu yn y nef i mae :

I nef ydd aeth mewn pan ddoeth yma.—Ll. P. P.

¹³ Mewn ydoedd mewn i bu mewn i mae etwa.

¹⁴ Attam yma.

¹⁵ Nid ynt y 6 ban rhagvlaenawl yn Ll. P. P.

¹⁶ Ac nis ceidw yn dda.

¹ Ni cheidw ei wir.—Ll. P. P.

² Rhag y traha : Rhag i ddifa.—Ll. P. P.

³ Gwae ni ddifer ei gail :

Gwae ni warcheidw ei gail.—Ll. P. P.

⁴ Gwae ni ddifer (cheidw) ei ddevoid.—Ll. P. P.

⁵ Rhibynniaid : rubanniaid : rybinniaid.—Ll. P. P.

⁶ A chyffes dda : Ai ffon glwppa.

⁷ Gwae ni weiniaid safawd

Gwae ni chred i'r drindawd

Gwae ni chynnydd kerdawd, Gwae ni thrugarha.

⁸ Gwae a ddwg treftad gweddaw gwan onis adfera.

⁹ Gwae a ys bwyd, Ni chan golochwyd. [—Ll. P. P.

Gwae ni lafuria.—Ll. P. P.

¹⁰ Gwnnifaid : gweinifaid : gweinifaid.—Ll. P. P.

¹¹ Ni ddegyma.

¹² Gwae a gasclo golud.

¹³ Cyn yscar ai gnawd.—Ll. P. P.

¹⁴ Gwae a gynhalio gwg wrth ei gymydwg.—Ll. P. P.

A wnel iddo ddrwg
 Ac a ddwg ei dda
 Gwae a ddyco tystiolaeth gam
 Ar vab no vam¹
 Onis penytia
 Gwae ddigasog saint
 Ni chynnal eu braint
 Nis addola²
 Gwae yn erbyn angau
 A wnel³ pechodau
 Nis cyfesa
 Gwae erbyn dyddbrawd
 Ni chospo ei gnawd
 Ac am ei briawd
 Ni phrydera
 Gwae ev a gynnydd
 Gogan a chelwydd
 Cyn ei elorwydd
 Onis gogela⁴
 Gwae a gynnail arnaw
 Ac a ddwg attaw
 Ar ni vo yn eiddaw
 Gwae a yspail tud⁵
 A gynnalio golud⁶
 Oni gyvnewita
 Gwae a ddyco trevtad
 Gwedd ac ymddivad
 Onis cyvrana⁷
 Gwae a orthrymo ar wan⁸
 Ai cawdd ac a ddwg ei ran
 Onis advera⁹
 Gwae ni garo Duw
 Gwae a gasao dyn¹⁰
 Gwae ai diva
 Gwae a gynnail bar
 Yn ei galon wrth ei gar¹¹
 Ac ai casaa
 Gwae berchenog bwyd
 Ac a gaed ei glwyd
 Ac ni alwo bwyst
 Wrth ei vwyta
 Gwae a ladd bendeig
 Gwae a wel sychedig
 Nis disycha
 Gwae berchen cyvoeth
 A welo lednoeth
 Onis cuddia
 Gwae ni roddo letty
 A than a gwely
 I beregrina¹²
 Gwae a gawdd gwirion
 Gwae ni ddiddan cleivion

A charcharorion
 Nis govwy¹
 Gwae ev pan aned
 A ddwg ei weithred
 Yn inferna
 Gwae hwynt y gethern²
 A wladycha ufern³
 Byth wedi yma⁴
 Man y mae⁵ ubain
 Man y mae⁵ llevain
 A llawer pla
 Man y mae⁵ griddvan
 Man y mae⁵ poethvan
 Heb esgorva
 Man y mae⁵ deincryd
 Man y mae⁵ anwyd
 Ac eiry ac ia
 Ac nad oes⁶ dadolwch
 Nac edivarwch
 Vyth wedi yma
 Achav arch i'r Mab rhad ac i'r Tad da
 Trugaredd y Drindawd a drugarhaa
 Cyn myned yn medd i'm gorweddva⁷
 Llwy'r edivarwch tud cyn elwyr oddiyma
 Ar a veddyliais
 Ar a ddigonais
 O drais a thraha
 Cael i'm drugaredd a diwedd da⁸

TALIESIN.⁹

CYFFES TALIESIN.

BENEDICITE Dominus¹⁰ drwy nirth Iesu fab
 Alpha
 I'r wyf yn cydnabod¹¹ i Dduw a'r Drindod
 gorucha
 Fy mod yn wir pechadur ir penadur¹² cad-
 arna
 O air meddwl a bryd a bywyd anmher-
 ffeithia
 Camdreulio fy mhum synwyr mewn cyfer-
 wyr¹³ a thraha
 Ac arfer¹⁴ or seith brifwyd heb boenyd na
 dirwestfa
 Esceuluso iawn fuchedd a saith rinwedd
 Ecclesia
 Miserere mei Deus iti f'arglwydd¹⁵ erfynia

¹ Nis llawenha.² Gwae 'nt hwy y gethern.
Gwaenhwy y gethern.³ A fynnant uffern.⁴ Yn y Rathydra.⁵ Yn i mae.⁶ Man nid oes.⁷ Cyn myned i'm bedd ar
(a'm) diwedd orweddfa.⁸ Ban o L. P. P.⁹ Ionas Athraw o Vynwy
ai cant medd hen Llyvyr
Darogan Bodhenlli.¹ Ar fab Abraham: Ar
fab I fam.² Yn Sabbatha.—Ll. P. P.
weddw a gwan.³ A folo: a wnelo.⁴ Pennill o L. P. P.⁵ Gwae a gynnail tud.⁶ Gwae a gynnnydd golud.⁷ Pennill o L. P. P.⁸ Gwae a orthrymo ar⁹ Onis cyfrana.¹⁰ Gwae ni gassa dyn.¹¹ Wrth gar.¹² I bererina.¹⁰ Benedicite Domine.—Ll. P. P.¹¹ I'r wy'n cydnabod. Ll. P. P.¹² Bechadur im pennadur.—Ll. P. P.¹³ Seguryd.—Ll. P. P.¹⁴ Ymarfer.—Ll. P. P.¹⁵ Itti Iesu yr.—Ll. P. P.

Iesu er dy bum archoll am hyn oll¹ ir archa
 Maddeu fy holl gamwedd cyn myned i or-
 weddfa²
 Pan ddel angu im calon ac oer loesion a
 chrynfa
 Dwyn poenyd tros fy mhechod a rhoddi³
 nis galla
 Efrydd mud byddar⁴ a dall ac anghall fydda
 Am cynghorau⁵ am trysor am anwylyd⁶
 adawaf
 Am gweithredoedd⁷ am canlyn am gelyn
 cyhudda
 Pan ddelwyf i borth y fonwent y bresent
 adawaf
 Ar a welais y gerais oll a ddigaraf⁸
 Fy ngwely a wnair mewn gro a rhwymo
 fy nwy adaf⁹
 A chlustog faen dan fy mhen a thudded
 pren amdanaf
 Am gado wna fy ngheraint ymmysg¹⁰ llyf-
 aint im bwyta [arnaf
 Am ysbeilio om da byd a bwrw gweryd
 Am gweithred am canlyn am gelyn am cy-
 hudda¹¹
 Pwy yna sydd oludog ond y tywysog penaf
 Arglwydd ar dy bum archoll am hyn ith
 weddiaf¹² [yma
 Am hyn Duw gogoned cyn fy myned oddi-
 Pen teyrn y deyrnedd dy drugaredd a
 archaf¹³

TRAWSGANU¹⁴ CYNAN GARWYN.

M. BROCH.—CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

KYNAN cad gyffred
 Am arlloses¹⁵ ced
 Cynyd gau gogyfed
 Gwrthelgwn trebred¹⁶
 Cant gorwydd cyfred
 Ariant eu tudded
 Cant llen¹⁷ ehoeg
 O un oflaen¹⁸ gyffred

¹ Iti oll.—Ll. P. P.

² Cyn fy niwedd orweddfa.—Ll. P. P.

³ Am fy mhechod a rhoi cerddod.—Ll. P. P.

⁴ Efrydd byddar a dall.—Aralh.

⁵ Am hanwylyd.—Ll. P. P.

⁶ Am cynghor a.—Ll. P. P.

⁷ Fy ngweithredoedd.—Ll. P. P.

⁸ O'r holl dda byd a welais ac a gerais nis caraf.—Ll. P. P.

⁹ Am gwely a wnair mewn gro am rhwymo a wnair yna.—Ll. P. P.

¹⁰ Yno i gedy fy ngheraint fi ymhlith.—Ll. P. P.

¹¹ Nid yw hon yn Ll. P. P.

¹² Nid yw hon yn Ll. P. P.

¹³ Trugaredd a archaf.—Ll. P. P.

¹⁴ Satyra.

¹⁵ Arllofes.—Ll. E. D.

¹⁶ Trebred.—Ll. E. D.

¹⁷ Lleu.—Ll. E. D.

¹⁸ Faen.—Ll. E. D.

Cant armell im arffed
 A phympwnt cathed
 Cleddyf gwein carreg
 Dyrngell no neb
 Cant cynan caffad
 Cas anweled
 Cadellig ystrad
 Cad ynysgoged
 Cad ar wy cyrched
 Gwaywawr ebrifed
 Gwenhwys a ladded
 A llafn gwyarlled
 Cad ym Mon mawr teg
 Eglyd moled¹
 Tra menei myned
 Gorwydd a gworgred
 Cad ynghrug Dymet
 Aercol ar gerdded
 Nac ni ryweled
 Ei biw rhag ffrw neb
 Mab Brochuael broled
 Ei ddywed eidduned
 Cernyw cyfarched
 Ni mawl ieu lynged²
 Dystwg angylfred
 Ynyd³ am ioled
 Myngynnelw o Gynan
 Cadeu er gymman⁴
 Aeleeu fflam lydan
 Cyfwyreid mawrdan
 Cad yngwlad Brachan
 Cadlan godoran⁵
 Tegyrned truan
 Crinyd rhag Cynan
 Llwyg yn ymwan
 Eissor llyw hoechan⁶
 Cyngen cymangan
 Nerthi ath wlad Lydan
 Cigleu ymddiddan
 Pawb yn y gochfan
 Cylech byd goch gochvan
 Ceithynt dy Gynan

MARWNAD CORROI MAB DAIRY.⁷

CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

Oy⁸ ffynhawn lydan dyleinw aches
 Dyddaw dyhepcyr dy bris dybrys
 Marwnad Corroy am cyffroes
 Oer deni gwr⁹ garw ei anwydeu
 A oedd mwy ei ddrwg nis mawr gigleu
 Mab Dairy dalei lyw ar for deheu
 Dathl oedd ei glod cyn noi adneu

¹ Erglyd amoled.—Ll. E. ⁶ Heuhan.—Ll. E. D.

² Tynged.—Ll. E. D. ⁷ Corre ab Dairn.—E.

³ Yn nydd, ynydd. ⁸ Dy.—Ll. E. D.

⁴ Gynnan.—Ll. E. D. ⁹ Ordyviwr.—Ll. E. D.

⁵ Godaran.—Ll. E. D.

Dy ffynhawn lydan deleinw nonneu
 Dyddaw dyhepcyr dybrys dybreu
 Marwnad Corroy am cyffroes¹
 Dy ffynhawn lydan dyleinw dyllyr
 Dy saeth dychyrch draeth diwg dybyr
 Gwr a werescyn mawr² ei faranrhes
 A wedy mynaw myned trefydd
 A...ant wy ffres fira y wyonydd³
 Tra fu vuddugre vore ddugrawr
 Chwedleu am gwyddir o wir hyd lawr
 Cyfranc Corroy a chocholyn
 Lliaws eu terfysg am eu terfyn
 Tarddei pen amwern gwerin goddfwyn⁴
 Caer y sydd⁵ gulwydd ni gwydd ni gryn
 Gwyn ei fyd yr enaid ai harobryn

AUDYL

A GANT TALIESIN, E DYBIB.

MAL rot yn troi tramhuyleyu⁶
 Trallaut meith tra chymell⁷ tretheu
 Traus arofin dreil⁸ mynwyn mynneu
 Trin engyrret⁹ am byrth am borthvaeu
 A guenyu Kuyn¹⁰ riein gan rieu
 Gnaut glut van Trein deuandureu¹¹
 Ac am guyn riein ryueleu a vyd
 A diffeith eluyd heb eluydeu
 Ac alued Rufein gan ruyveu
 Ac a llinyn heb allel Kyrcheu
 A guyn vyt Guyndyt yn gaun¹² yr deheu
 A guander seis ag¹³ inseilyeu
 A llugyr meith am gyvtheithyeu
 A lloegyr yn brydyn brat y rieu
 A guth ffreine a ffraud ar logheu
 A gueith dovyr yn dyvrys agheu
 Eryssi oesvaur yr ae Kigleu
 Cluyf am bluyf amddiffilar opleidyau¹⁴
 Dreic diduyll tywyll a goleu
 Goludauc riedauc rieu
 An rodd trwy rydit adneu
 Y rann oe uled oesued heb eisseu

DIWEDD YR AUDYL.

MARUNAD Y MILVEIB.

TALIESIN AI CANT, E DDYWEDIR.

ARCHAF weddi ir Drindawt
 Rhen am Rhothwy yr dyvolawt

O rnyed present periglawd aw¹ gweith
 An rheith gwyth gogyffrawd
 Ydd edryssynt² saint sef Kiwdawd
 Rex Nef bwyf ffraeth o honawd
 Cyn ysgar uy enaid am Cnawd
 Ryn a wyr ym mha ym mhechawd³
 Fy eirioled rhag rhiedd
 Byddwyf or drindawt drugaredd
 Iolaf rybuchaf elfydd gwaedd
 Naw radd Nef mestic torfoedd
 A degfed saint saig seithoedd
 Gwrhydych ryvydd ieithoedd
 Morhaig mat gynnydd cyhoedd
 Nifer awyl Duw trychoedd
 Yn nef yn naear yn niwedd
 Yn yng yn ehang yn y ngwedd
 Ynghorph yn enaid yn hagwedd
 Pell pwyll rhag rhiydd rhagwedd⁴
 Ath iolaf wledic wlad hedd
 Poed ym henaidd⁵ ym muchedd
 Yn dragwydd ynghyntedd
 Yngwas Nef nim gomedd
 Ebystyl a merthyri
 Gweryddon gweddwon gofri
 A Selyf Duw a servi
 Glan iaith glan daith dydeithi
 Ac yn dawn glas dyvydd imi
 Hyd pan rychadwyf fy nheithi
 Nifer a fuant glan lwys
 Graddau aur golofneu Eglwys
 Ar maint draethadur a draethwys
 Sywedydd Llyfreu llwyrwys
 Rhag Gwein digarad deswys
 Boed im henaidd ei amddiffynnwys
 Nifer a fuant yn anghyffred
 Uffern oer gwerin gwaredred
 Hyd pumoes byd
 Hyd pan ddillyngwys Crist Gaethiwed
 O ddwfn fais affwys abred
 Maint dyddwg Duw trwy noddod
 Dwy fil feib o blant llia
 A bimatu et infra
 A leddaint er anistra
 Edris ertri Kila
 Decrawn Rachel gwelsid pl⁶
 Dybi Jerosolima
 Nifer Saint Armorica
 A Nifer y null Toronia
 A thorri trachaer Roma
 A noli⁷ ac Alexandria
 A Garanwys ac Iudea⁷
 Tre partes Divitia⁸
 Asia Affrica Europa
 Nifer saint Capharnawn Maritnen a
 Nain⁹

¹ Corroy genhyf inheu(oer deni).—Ll. E. D.
² M...r, M. wr.—M. S.
³ Wynonydd.—Ll. E. D.
⁴ Goaddfwyn.—Ll. E. D.
⁵ Caer y su.—Ll. E. D.
⁶ Tranchweilliau.—Ll. E. D.
⁷ Trachyndell.—Ll. E. D.
⁸ Draig.—Ll. E. D.
⁹ Engyrth.—Ll. E. D.
¹⁰ Gwennwynwyn.—Ll. E. D.
¹¹ Ffrainge denan diffeu.—Ll. E. D.
¹² Gwan.—Ll. E. D.
¹³ Oi.—Ll. E. D.
¹⁴ Diffan pleidiau.—Ll. E. D.

¹ An (ar).—Ll. E. D.
² Edryfnt.—Ll. E. D.
³ Im pechawd.
⁴ Ban o L. E. D.
⁵ Im buchedd.—Ll. E. D.
⁶ Apoli.—Ll. E. D.
⁷ India.—Ll. E. D.
⁸ Tres partes vivitia.—Ll. E. D.
⁹ Naim.—Ll. E. D.

A zebulon a cisen¹ a ninefen a Neptalim
 Yn Dubriactus a zorim
 Ynddi y prophwydys Crist vab mair
 merch Ioachim
 O ardeml penechen pan ym
 Nifer saint Erechalde
 Clot pell castell marie
 Nat atorroedd silve²
 Ecclesiæ rolundæ³
 Phelasiæ⁴ cæsariæ
 Amaneon ambulate⁵
 A dyffrynnoedd Bersabæ
 A chyn cred gwyr cartasine
 A rhaithvorion Rolwnde⁶
 Ieithoedd Groeg a Efrai a Lladin
 Gwyr llacharte
 Nifer saint enugyniaid
 Dewrwyr echeurin eu plaid
 Rhag Rhiydd rhwysg folaid
 Cedwyr neb eu cynerchaid
 Yn ing yn ehang ym mhob rhaid
 Bwynt ddinas in Corph ac in Henaid
 Nifer saint sicomorialis
 A dephrophani ynys
 Ar maint glan a vendigwys
 Dwfr gwin⁷ gwyr ai distrywys
 Ac eiriawl urddawl pwys
 Dan Syr saint rseyilwys
 Nifer saint a ddeil goror
 Effectus re inferior
 A superare superioræ
 Ac armonim a thysor
 A Dyffryn Enor a Segor
 A chartago mawr a minor
 Ac ynys gwyr terwyn mor
 Nifer saint ynys Prydain
 Ac Iwerddon addwyn rann
 Torfoedd gweithredoedd mirain
 A gredis a gweinis y Genhyn
 Nifer - - -⁸ senedd anchwant
 O Duw ddewin Darogant
 Ymhob ieith im prydant
 Ynghylch elfydd i buant
 Ar maint doethur a ddarogan Crist
 A chyn dybei dybuant
 Nifer seint oriento⁹
 A chyfyndawd ciwdawd Iudæ
 Ieithoedd Groeg ag Efrei
 A lladin gwyr llacharte
 7 Ugaint 700 o saint
 A 7000, a saith degugeint
 November nifer adduunant
 Trwy verthyri mad doethant
 15 Ugeint saint a vuant
 A 3000, morialis plant

¹ Cisenen.—Ll. E. D.⁶ Rotunde.—Ll. E. D.² Siloe.—Ll. E. D.⁷ Gwn.—Ll. E. D.³ Rotunde.—Ll. E. D.⁸ Saint.—Ll. E. D.⁴ Phalaific.—Ll. E. D.⁹ Oriente.—Ll. E. D.⁵ Ambulate.—Ll. E. D.

Hijs Decembris uch carant
 Tra phen Iesu dichiorrant
 12,000, yn y gyman
 A gredwys drwy lef Ieuan
 Golychan gobrynnant rann
 Yn nefoedd nis digofant
 9 mil saint a arvolles
 Bedydd a chrefydd a chyffes
 Er golaith poen pobloedd gwres
 Uffern oer ei hachles
 Os Dofydd ryndigones
 Trwy ben Pedr perid anlles
 Qui venerunt Angeli
 In Natali Domini
 Media nocte in laudem
 Cum pastoribus in Bethlehem
 Nieu¹ Angeli de Cælo
 Cum Michaelo Archangelo
 Qui præcedunt præcelio
 Erga animas in mundo
 Am nieum Angeli
 Præcedunt confirmati
 Unisorati² baptizati
 Usque in diem Judice³
 Quando fuit Christus crucifixus ut sibi
 Ipse plaueisset venissent ibi in auxilium
 Plusquam duodecim legiones angelorum
 Toto orbe terrarum
 Jesus Christus videntem in agonia in
 muordo
 Ut sint nostri auxilium
 Duodecim millia millium
 Anti tribunal stantium
 Qui laudantie laudantium
 Tues mores Rex regum
 Nifer a fu ac a fydd
 Uch nef is nef maint y sydd
 Ar maint a gredwys ynghwydd
 A gredis trwy ewyllys Dofydd
 Maint ar lid trwy y rhodydd
 Trugar Dduw dy gerennydd
 Am bwyrgwar anwar gweledig⁴
 Nis goddwylf cyn bwylf diemig
 Tost yd gwyn pob colledig
 Ffest yd hawl eissiwedig
 Ni phecha⁵ bryd rhyoddig
 O ryred present pan wyf dig
 Traethaf pan fyddaf yngro
 O osymdaith osepio
 A rhyfyr a Merthyr elo
 Yn edryfant St. Segerno
 O air pechawd pan ym bo
 Dim uch dim maint am clyho

YMA Y TERFYNA BARDDONI TALIESIN.⁶¹ Nieuem.—Ll. E. D.⁴ Gwledig.—Ll. E. D.² Unistrati.—Ll. E. D.⁵ Reha.—Ll. E. D.³ Judicii.—Ll. E. D.⁶ [Cawsom y dernyn canlynol, o waith TALIESIN, yn y *Cambro-Briton*, a gopiwyd gan y Gol., lythyr

CANIADAU LLYWARCH HEN.

MARWNAD GERAINT AB ERBIN.

TYWYSAWG DYVNAIN¹

PAN aned Geraint oedd agored pyrth nev
Rhoddai² Grist a arched
Pryd mirain Prydain ogoned³

Moled pawb y rudd Eiraint
Arglwydd molav innau Eiraint
Gelyn i Sais car i saint

Rhag Geraint gelyn dyhad⁴
Gwelais i veirch cymrudd o gad⁵
A gwedy gawr garw bwylliad

Rhag Geraint gelyn cythrudd⁶
Gwelais i veirch tan gymrudd⁷
A gwedy gawr⁸ garw achludd

Rhag Geraint gelyn ormes⁹
Gwelais meirch can eu crees
A gwedy gawr garw achles¹⁰

Yn Llongborth gwelais drydar
Ac elorawr yn ngwyar
A gwyr rhudd rhag rhuthr esgar

Yn Llongborth gwelais i wythaint
Ac elorawr mwy no maint
A gwyr rhudd rhag ruthr Geraint

Yn Llongborth gwelais waedfrau
Ac elorawr rhag arvau
A gwyr rhudd rhag ruthr angau

Yn Llongborth gwelais i ottoew¹¹
Gwyr ni gilynt rhag o'n gwaew¹²
Ac yved gwin o wydr gloew

yn llythyr, o *Llyvyr Taliesin*, yng *Nghasgliad Hen-gwrt*, yr hwn ddernyn a adawyd allan yn ddamweiniol o'r argraffiad cyntaf o'r gwaith hwn.—GOL.]

MARWNAD DYLAN AIL TON.

An duw uchaf dewin doethaf mwyhaf aned
pydelismaes pwy ae swynas yn llaw trahael
neu gynt noc ef. pwy uu tagnef arredy' gefel.
Gorthrif gwastrawt gwenwyn awnaeth gweith
gwythloned. Gwanu dylan. adwythie lan.
treis ynhytyrwr. Ton iwerd. .athon vanaw.
Athon ogled. Athon prydein torvoed virein
yn petweired. Gwolychaf tat duw dovydat
gwlat heb omed. Creawdyr celi an cynnwys ni
yn trugared.

¹ *Ll. arall*: Marwnad Geraint ab Erbin: Canu o Eiraint ab Erbin. Tri Llyngesawg Ynys Prydain: Geraint ab Erbin; Gwenwynwyn ab Nav; a March Rhoddi.—*Ll. P. P.* [ab Meirchiawn.

² Wogoned (fagoned).—*Ll. P. P.*³ Glyn dihat: Glyn dihat.—*Arall*.⁴ Gwales y veirch kymrut o gat; neu, crumeud.⁵ Gelyn cystudd.⁶ Gymrydd, neu gymryud, neu gymrudd.⁷ I gweleis i meirch can cymrudd.—*Ll. P. P.*⁸ Gwaur, gwa. ⁹ Geleir ormes. ¹⁰ Achlees (aches).—¹¹ Otten, ottew, godde, goddoew. [*Ll. P. P.*¹² A gwyr ni chilynt (gilynt, gilyn) rac gwaew.

Yn Llongborth gwelais i vygedorth
A gwyr yn godde amhorth
A gorvod gwedi gorborth

Yn Llongborth gwelais i arvau
Gwyr a gwyar yn dineu
A gwedi gawr garw adneu

Yn Llongborth gwelais gymminad¹
Gwyr yn ngryd a gwaed ar iad
Rhag Geraint mawr mab ei dad

Yn Llongborth gwelais drabludd
Ar fain brain ar goludd²
Ac ar gran cynran man-rudd³

Yn Llongborth gwelais i brithred
Gwyr ynghyd a gwaed ar draed⁴
“A vo gwyr i Eiraint bryfied!”

Yn Llongborth gwelais vrwyrdrin⁵
Gwyr ynghyd⁶ a gwaed hyd ddeulin
Rhag rhuthr mawr mab Erbin⁷

Yn Llongborth y llas Geraint
Gwr dewr o goettir Dyvnaint⁸
Wyntwy yn lladd gyd a's lleddaint⁹

Yn Llongborth llas i Arthur¹⁰
Gwyr dewr cymmynynt a dur¹¹
Ammherawdyr llywiawdyr llavur

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn hydd
Rhuthr goddaith¹² ar ddifaith vynydd

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn odew¹³
Rhuddion ruthyr eryron glew

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn wehyn¹⁴
Rhuddion ruthyr eryron gwyn

¹ Gymynad, gymmanat (i gweleis gymynad). *Nid yw y penmll hwn yn y Ll. C. Onid yw yr hwn a gan yn, yn vyr o vraich yr un un, yr hwn sydd hefyd yn y Ll. Du.*

Yn Longborth gwelais gymmynad

Porthid gniv pob cynniaviad.

² Eruein brein ar golud.—*Ll. P. P.*³ Ac ar grawn Cynran madrudd.⁴ Gwyr yggrit a gwaet am draet.—*Ll. P. P.*⁵ Ryw drin.⁶ Gwyr ruthr, gwyr ysgryt.⁷ Onawr mab Erbin.—*Ll. P. P.*⁸ Gwyr dewr, o Godir (o Odir) Dyfnaint.—*Ll. P. P.*⁹ A chyn ry lleddid hwy (we) lladdysseint.¹⁰ Yn Llongborth gweleis i Arthur.—*Ll. P. P.*¹¹ Cymynt o dur.¹² Twrv goddaith.¹³ Grawn odeu; neu, Grawn o dew.¹⁴ Vehyn.

Oedd re redaint¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn voloch²
Rhuddion ruthr eryron coch

Oedd re redaint³ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn eu bwyd⁴
Ruddion ruthr eryron llwyd

Oedd re redaint⁵ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn addas
Rhuddion rhuthyr eryron glas.

Oedd re redaint⁶ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn vagu⁷
Ruddion rhuthr eryron du

Oedd re redaint⁸ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn gwenith⁹
Ruddion ruthr eryron brith¹⁰

Oedd re redaint¹¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn anchwant¹²
Blawr blaen eu rhawn yn ariant¹³

MARWNAD URIEN REGED.

DYMCYVARWYDDIAD ynhwch dywal¹⁴
Baran yn nghyvlwch¹⁵
Gwell yd lladd nog yd ydolwch

Dymcyfarwyddiad yn hwch¹⁶ dywal
Dywedydd yn nrws Llech
“Dunawd vab Pabo ni thech”

Dymcyfarwyddiad ynhwch dywal chw-
erw¹⁷
Blwng chwerthin mor ryvel dorvloeddiad
Urien Reged greidiawl gravel

- ¹ Oedd re rereint.—Ll. P. ⁹ Grawn wenith.
P. ¹⁰ Eryron blith.—Ll. P. P.
² Boloch.—Ll. P. P. ¹¹ Oedd re rereint.—Ll. P.
³ Oedd re rereint.—Ll. P. P. ¹² Gran awchwant.—L. P.
⁴ Grawn eubwyd. [P.] ¹³ Blair blaen eirion yn a-
P. ¹⁴ Oedd re rereint.—Ll. P. P. ¹⁵ Blawr blaen i rawn yn
P. ¹⁶ Oedd re rereint.—Ll. P. P. ¹⁷ ariant.
⁷ Grawn ae bu.—Ll. P. P. ¹⁸ Oedd re rereint.—Ll. P. P.
¹⁴ Dym kywarwyddiad unhuch dywal.—Ll. Ddu.
Dim cyfarwyddiad yn Hwch dywal.—Ll. C.
¹⁵ Barau ynghyfolch; *neu*, Baran ygkyouluch.
¹⁶ Dymkyuarwyddiad unhwch.—Ll. P. P.
¹⁷ Dymkywardyat unhuch dywal
Chwerthin mor ryvel dorvloedyat
Urien Reged greidiawl gravel (gael).—Ll. Ddu.
Dim cyfarwyddiad yn Hwch dywal, chwerw
Blwng chwerthin mor rhyfel
Darfloeddiad Urien Reged graiddiol.—Ll. C.

Eryr gal ynhwch glew hael¹
Ryvel goddig buddig vael
Urien greidiawl gravel²

Gravael Eryr Gal ynhwch³
Berchen enawr
Cell llyr cain ebyr gwyr glawr

Pen a borthav o vy nhu⁴
Bu cyrchyniad rhwng deu-lu⁵
Mab Cynvarch balch bieuu

Pen a borthav ar vy nu Pen Urien
Llary llyw ei lu⁶
Ac ar ei vron wen vran ddu

Pen a borthav mywn vy nhrys pen Ur-
Llary llywai lys⁷ [ien
Ac ar ei vron wen bran ai hys

Pen a borthav i'm neddair⁸
Eryr echwydd oedd ni gair⁹
Teyrn-vron treuliad gynniwair¹⁰

Pen a borthav tu morddwyd
Oedd ysgwydd ar ei wlad oedd olwyn yn
nghad
Oedd cledyr cywlad¹¹ rhwydd¹²

Pen a borthav ar vy nghledd
Gwell ei yvw nog yn ei vedd
Oedd dinas i henwredd¹³

Pen a borthav o Godir Penawg¹⁴
Pellyniawg ei luydd¹⁵
Urien geiriawg glodrydd

Pen a borthav ar vy ysgwydd
Ni'm arvollai waradwydd¹⁶
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

- ¹ Graiddiol eryr gal yn Hwch gleu haul rhyfel
Goddig buddig fael
Urien greiddiol gafael.—Ll. C.
² Urien grudyawl gavael.—Ll. Du.
³ Eryr gal unhuch berchen enaur
Kell llyr ebyr guyl (glwyr) glaur.
⁴ Pen a borthav a untu; *neu*, a bu tu.—Ll. Du.
⁵ Pen a borthav a yntu.—Ll. C.
⁶ By kyrel ynat rug deutu.—Ll. Du.
⁷ Pen a borthav ar vyntu
Pen Urien llary llyu eilu.—Ll. Du.
⁸ Llary llyw eu llys.—Ll. C.
⁹ Fedeir.—Ll. C.
¹⁰ Yryr echwydd aed vugeli; *neu* yrrechwyd, yr ech-
wyd oed augail, &c.
Yr erechwydd aed nu geil.—Ll. C.
¹¹ Genweir.—Ll. C.
¹² Oedd cledyr cad cywlad; *neu*, Oed cledyr cad cyw-
lad.—Ll. Du.
¹³ Oedd owyn ynghad cywlad rwydd.—Ll. C.
¹⁴ Gwell y vynu noc yt y ved
Oedd dinas y henured.—Ll. Du.
¹⁵ Godir pennauc; *neu*, Gorddir pennog.
¹⁶ Penynllawch y luyd.—Ll. Du.
¹⁷ Ny marfyllai war at wydd.—Ll. C.

Pen a borthau ar vy mraich
Neus gorug o dir Brynaich¹
Gwede gwawr elorawr veirch

Pen o borthav yn angad vy llaw
Llary udd llywiau wlad²
Pen post Prydain ryallad

Pen a borthav o du pawl
Pen Urien udd dragonawl
A chyd del dydd brawd ni'm tawr

Pen a borthav a'm porthes
Neud adwen nad arvyll³
Gwae vy llaw lle'm digones

Pen a borthav o du Rhiw⁵
Ac ei eneu ewyn vriw gwaed⁶
Gwae Reged o heddiw

Ni thyrvys vy mraich rhygarddwys vy
Vy nghalon neu'r dores⁸ [ais⁷
Pen a borthav a'm porthes

Y gelain veinwen a oloir heddiw⁹
A dan bridd a main
Gwae vy llaw lladd tad Ow ain

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Ynmhlith pridd a derw
Gwae vy llaw lladd vy nghevynderw

Y gelain veinwen a oloir heno
A dan vain ai dewid¹⁰
Gwae vy llaw llam rym tyngid¹¹

Y gelain veinwen a oloir heno
Ynmhlith pridd a thywarch
Gwae vy llaw lladd mab Cynvarch

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Dan weryd ac arwydd
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a thywadd
Gwae vy llaw llam rym daerawd

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a main glas
Gwae vy llaw llam rym gallas¹

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a dynad
Gwae vy llaw llam rym gallad

Anoeth byd brawd bu yn cynnull²
Am gym buelin am drull³
Rhebydd viled Reged dull⁴

Anoeth byd brawd bu yn cynnwys⁵
Am gym buelyn amwys⁶
Rhebydd viled Regedwys⁷

Handid Eurddyl avlawen henoeth⁸
A lluosydd amgen
Yn Aber Lleu lladd Urien⁹

Ys trist Eurddyl o'r drallawd heno
Ac o'r llam a'm daerawd¹⁰
Yn Aber Lleu lladd ei brawd

Dyw Gwener gwelais i ddiwyd mawr¹¹
Ar vyddinawr bedydd¹²
Haid heb fodrydav hy bydd¹³

Neu'm rhoddes i Run ryvelawr¹⁴
Cant haid a chant ysgwydawl
Ac un haid oedd well pell mawr¹⁵

Neu'm rhoddes i Run rwyv iolydd cant-
A chant eidionydd¹⁷ [rev¹⁵
Ac un rodd oedd well nag ydd¹⁸

Yn myw Rhun reawdyr dihedd¹⁹
Dyrain enwir enbydedd²⁰
Heiyrn ar veirch enwired

¹ Llam rym gallas.—Ll. Du.

² Annoeth byd braut buyn kynnull.—Ll. Du.

Annoeth byd brawd yn cynnydd.—Ll. C.

³ Amgryn buelyn am drull (amdrull).—Ll. C.

⁴ Rebyd vilet (*neu*, wyled) Reget dull.

⁵ Annoeth bydd (*neu*, byd) brawd bu yn (*bwyn*) cynwys.—Ll. C.

⁶ Amgryn buelyn a mwys.—Ll. C.

⁷ Rhebydd filed Rhegethwys.—Ll. C.

Rhebyd vilet regeduis (*neu*, rededwys).—Ll. Du.

⁸ Handit euyrdyl (*neu*, eyrddyl) avlaen.—Ll. Du.

⁹ Yn Abner Lley lladd Urien.—Ll. C.

¹⁰ Ac or llam amdaerawt.

¹¹ Gweleis y dywyd mawr; *neu*, difydd; *neu* ddinydd

Gweleis i ddiwyd mawr.—Ll. C. [mawr.—Ll. Du.

¹² Betit, bedit, *neu* bedydd.

¹³ Hubydd.—Ll. Du.

Heid heb fodrydav hubyd.—Ll. Du.

Heid heb fodrydav hy byd.—Ll. C.

¹⁴ Neu rivedliawr; *neu* ryfeddfawr; *neu* rhyfeddliawr.

¹⁵ Ac un oedd well pell mawr.—Ll. C.

¹⁶ Rhwyfydd cantref.—Ll. C.

¹⁷ A chant eudyonyd.—Ll. Du.

¹⁸ Ac un (rodd) oedd uell nogyd.—Ll. Du.

¹⁹ Rheawdyr dyhedd; *neu*, creawdyr dyhed.

²⁰ Dyrain enwir eu bydedd (*neu*, enbydded).—Ll. Du.

Direin enwir eu bydedd.—Ll. C.

¹ Nys gorug o dir Bryneich (Odir Bryneich).—Ll. C.

² Llaryud (llaryaid) llywyei wlat.—Ll. C.

Llarywydd llyw ei wlad.—Ll. C.

³ Neut atuen nat ar vylls.—Ll. C.

Neud adwen nad yrffyls (ar y lles).—Ll. C.

⁴ Llym digones.—Ll. P. P.

⁵ O dy Riw.—Ll. Du. O dda Riw.—Ll. C.

⁶ Ac y eneuiri gwaet.—Ll. Du.

Ac y eneo ewynrhiw gwaed.—Ll. C.

⁷ Ny thyr vis vymbreich rygarduys vy eis.—Ll. Du.

Ny thyrwys fy mreih rygarduys fy ais.—Ll. C.

⁸ Neut dorres; neu, Neur dorreis.

⁹ A oleuir heddyw.

¹⁰ Aadeuit; neu, a dewyd (a edewit).

¹¹ Llad rym tyghit; neu Llamryn tynged.

Mor yw gogwn vy anav¹
Arglyw pob un yn mhob hav
Ni wyr neb nebawd arhav²

Pwyllai Dunawd³ marchawg gwain
Er echwydd⁴ gwneuthur celain
Yn erbyn crysaid Owain⁵

Pwyllai Dunawd ydd presen⁶
Er echwydd⁷ gwneuthur cadwen,
Yn erbyn cyfrysedd Pascen.

Pwyllai Wallawg marchawg trin
Erechwydd⁸ gwneuthur dyvin
Yn erbyn cyfrysedd Elphin.

Pwyllai Vran vab y Mellyrn⁷
Vu'n diol i losgi vy ffyrn¹⁰
Blaidd a vygai wrth ebyrn¹¹

Pwyllai Vorgant ev a'i wyr
Vu'n diol i losgi vy nhymmyr¹²
Llug a gravai wrth glegyr¹³

Pwyllais i pan las Elgno
Frowyllai lavyn a reiddio Pyll¹⁴
A phebyll o'i vro.

Eilwaith gwelais gwedy gweithien¹⁵
Aur ysgwyd ar ysgwydd Urien¹⁶
Bu ail yno Elgno hen

Ar erechwydd ethyw gwallt¹⁷
O vraw marchawg ysguall¹⁸
A vydd wrth Urien arall¹⁹

Ys moel vy arglwydd er evras gwrth²⁰
Ni's car cedwyr ei gas²¹
Lliaws gwledig rhydreulias

Angerdd Urien is agro genyv¹
Cyrchyniad yn mhob bro
Yn wysc Llovan Llawddifro²

Tawel awel ti hirglyw³
Odid a vo moledyw
Nam Urien cen nid yw

Llawer ei geilie a hebawc wyrenic
A lithiwyd ar y llawr
Cyn bu Erlleon llawedrawr⁴

Yr aelwyd hon a'i goglud gawr,⁵
Mwy gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawr⁶

Yr aelwyd hon neu's cudd dynad
Tra vu vyw ei gwarcheidwad
Mwy gorddyvnasai eirchiad

Yr aelwyd hon neu's cudd glesin
Yn myw Owain ac Elphin
Breuasai ei phair breiddin⁷

Ar aelwyd hon neu's cudd callawdyr
Mwy gorddyvnasai am ei bwyd [llwyd
Cleddyval dywal diarswyd

Yr aelwyd hon neu's cudd caen vieri⁸
Coed cynneuawg oedd iddi⁹
Gorddyvnasai Reged rodidi

Yr aelwyd hon neu's cudd drain¹⁰
Mwy gorddyvnasai ei chyngrain
Cwmwynas cyweithas Owain¹¹

Yr aelwyd hon neu's cudd myr¹²
Mwy gorddyvnasai babir gloyw
A chyveddau cywir

Yr aelwyd hon neu's cudd tavawl¹
Mwy y gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawl

Yr aelwyd hon neu's cladd hwch
Mwy gorddyvnasai elwch gwyr
Ac am gym cyveddwch¹⁴

¹ Mor vi gogun vy anaf.—Ll. Du.

Mor yw gogwn fy arnaf (*neu*, arwaf).—Ll. C.

² Arnaf.

³ Pwyllie Dunawd; *neu*, Pyllei Dunawd.

⁴ Erechwydd.

⁵ Crysoedd Owain; cryssed, *neu*, cyfrysedd Owain.

⁶ Pwyllie Dunawd, ud presen.

⁷ Erechwyd.

⁸ Erechwyd.

⁹ Melsyrn; *neu*, melhyrn.—Ll. Du.

¹⁰ Vyn Dihal llogsi uy ffyrn.—Ll. Du.

¹¹ Bleid ullgei (fu gai; vu gel; milgi) wrth Ebyrn.—Ll. Du.

¹² Uyn dihol llogsi uyn tymyr.—Ll. Du.

¹³ Llye a gravei wrth Glegyr.—Ll. Du.

¹⁴ Ffrouyllei lavyn o reidyo Pyll.—Ll. Du.

¹⁵ Ffrouylle lafyn ar eiddo (ereidyo) Pyll.—Ll. C.

¹⁶ Gweleis i gwedy gweithiau.—Ll. Du.

¹⁷ Uryein.—Ll. Du.

¹⁸ Ar erethuyd (erechuud) ethyw gwallt (gnall).—Ll. Du.

¹⁹ Ysgueill; ys gweill, ysgweill.

²⁰ A fydd fyth Urien arall.—Ll. C.

²¹ Ys moel yn fy arglwydd yr (ys) euras gwrth.—Ll. C.

²² Nys car cadwyr y gas.—Ll. Du.

¹ Ys a gro (agro) gennyv.

² Yn uisc lovan law diffro.—Ll. Du.

³ Yngwisc Louan law divro.—Ll. P. P.

⁴ Tael auel ty (fu) hirg'yu.—Ll. Du.

⁵ Cyn by Erlleon llawedraur.—Ll. Du.

⁶ Cyn y bu Erlleon llyweddriawr.—Ll. C.

⁷ Ae goglyd gawr: *neu*, ai goglyd gawr.—Ll. C.

⁸ Eiriawl.—Ll. C.

⁹ Berwassei ei phair breiddin.—Ll. Du.

¹⁰ Berwassei ei pheir breid din.—Ll. P. P.

¹¹ Neus cud cein vieri oed.—Ll. Du.

¹² Cynnevaut oed idi.—Ll. D.

¹³ Yr aelwyd hon sai ddrein.

¹⁴ Cymmwynas, cymdeithas Owain.—Ll. C.

¹⁵ Neus cyd myr. ¹⁶ Nes cud tafawl.—Ll. C.

¹⁷ Ac amgryn cyfeddwch.—Ll. C.

Yr aelwyd hon neu's cladd cywen
Ni's eiddiganai angen¹
Yn myw Owain ac Urien

Yr ystfwl hwn a'r hwn draw
Mwy gorddyvnasai amdanaw
Elwch llu a llwybyr anaw²

MARWNAD CYNDDYLAN AB CYNDRWYN.

SEVWCH allan vorwynion a syllwch
Werydre Cynddylan
Llys Pengwern neud tandde
Gwàe ieuaine à eiddynt brodre³

Un pren â gwyddvid arno⁴
O dianc ys odid⁵
A vyno Duw dervid⁶

Cynddylan calon iaen gauav
A wânt Twrch trwy ei ben⁷
Ti a roddest cwrwv Tren⁸

Cynddylan calon goddaith wanwyn
O gyvlwyn am gyviaith⁹
Yn amwyn Tren, trev ddifaith

Cynddylan bevyr-bost cywlad¹⁰
Cadwynawg cyndyniawg câd¹¹
Amysgai Tren¹² trev ei dâd

Cynddylan vyvyr-bwyll o vri¹³
Cadwynawg, cyndyniawg llu
A mysgai¹⁴ Tren hyd tra vu

Cynddylan calon milgi
Pan ddisgynai yn nghymhelri câd
Celanedd a laddai

Cynddylan calon hebawg
Buddai'r enwir cynddeiriawg¹⁵
Cenau Cyndrwyn cyndyniawg

Cynddylan calon gwyth-hwch¹
Pan ddisgynai yn mhriw-lwch câd²
Celanedd yn ddeu-drwch

Cynddylan gulhwch gynniviad llew
Blaidd ddylyn ddisgyniad³
Ni adver Twrch trev ei dâd

Cynddylan hyd tra attad
Ydd adai ei galon mor wylad
Gantaw mal y twrww i gâd⁴

Cynddylan Powys borfor wych yt
Cell esbyd bywyd ior⁵
Cenau Cyndrwyn cwynitor

Cynddylan wyn vab Cyndrwyn
Ni mât wisg baryv am ei drwyn⁶
Gwr ni bu gwell no morwyn⁷

Cynddylan cymmwyd wyt⁸
Ar meithyd na veddylwyd⁹
Am drebull tull dy ysgwyd¹⁰

Cynddylan cae di y rhiw
Er yddaw Lloegyrwys heddiw¹¹
Amgeledd am un nid gwiw¹²

Cynddylan cae di y nen¹³
Yn i ddaw¹⁴ Lloegyrwys drwy Dren
Ni elwir coed o un-pren¹⁵

Gan vy nghalon i mor dru
Cyssylltu ystyllod du
Gwyn-gnawd Cynddylau cynran canllu¹⁶

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb wely
Wylav dro¹⁷ tawav wedy

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb ganwyll
Namyn Duw pwy a'm dyry pwyll

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno,
Heb dân heb oleuad
Elid amdaw am danad

¹ Ni eiddiganeî angen.—Ll. C.

² A Lluybyr arnaw.—Ll. C. & Ll. Du.

³ Gwae ieuane a eiddyn brodyrde (*neu*, brodyrde).

⁴ Unpren a govit arnau. [—Ll. Du.

⁵ O diemic yr odit.

⁶ Ac a fynno Duw derfid.

⁷ A unant turch trwy y benn.

⁸ Cu (tw) a rodeist curuf (yr kwrwf, twrwf) Tren.

⁹ O gyfly yn amgyfieith.

¹⁰ Bwyrbost kyulat.

¹¹ Cildynnauc cat.

¹² A myscei (mysce, amygsei) tren; *neu*, A mucsei

¹³ Cynddylan vyvyrbwyll (bevyrbwyll) off ri (ry).—

Ll. Du.

¹⁴ A muscei; a myscei; *neu*, amugsei.

¹⁵ Buddair, (*neu*, Bu tair) enwir cynddeiriawg.

¹ Cyndylan callon gwythhuch.

² Priifwch cad.

³ Llei (blai) dilyn dis gynnaf.

⁴ Mal y guruf y gat (y gwrf a gat).

⁵ Cell a byt bywyd ior.

⁶ Fy mad-wisc baraf am ei drwyn.

⁷ Gwr ny les gwell no morwyn.

⁸ Cymoyt (cynwuyt) wyt.

⁹ Ar meithyd na veddyluyt (byddylwyt)

Armeityd na bydy lwyd.—Ll. P. P.

¹⁰ Yr ydau (yny daw) Lloegyrwys hediw

¹¹ Nid yw gwiw; *neu*, nid iw; *neu*, nydiu.

¹² Cae di dy nenn. ¹³ Yng ddaw; *neu*, yn y dau.

¹⁴ Ny elvir coel o unpren.—Ll. Du.

¹⁵ Cyngnan canllu. ¹⁶ Wylaf wers.—Ll. P. P.

Ystavell Cynddydan ys tywyll ei nen
Gwedy gwên gyweithydd
Gwae ni wna da a'i dywydd¹

Ystavell Cynddydan neud aethwyd heb
wedd²
Mae yn medd dy ysgwyd³
Hyd tra vu ni bu doll glwyd

Ystavell Cynddydan ys digarad heno
Gwedy 'r neb pieuvad⁴
Wi o angau byr a'm gad⁶

Ystavell Cynddydan nid esmwyth heno⁷
Ar ben Careg Hydwyth⁸
Heb nêr heb niver heb ammwyth

Ystavell Cynddydan ys tywyll heno⁹
Heb dân heb gerddau
Dygystudd deurudd dagrau

Ystavell Cynddydan ys tywyll heno
Heb dân heb deulu
Hidyl mau yd gynu¹⁰

Ystavell Cynddydan a'm gwân ei gweled¹¹
Heb döed heb dân¹²
Marw vy nglwyd byw my hunan¹²

Ystavell Cynddydan ys peithiawg heno¹³
Gwedy cedwyr-voddawg
Elvan Cynddydan Caeawg.¹⁴

Ystavell Cynddydan ys oergrai heno
Gwedy y parch a'm buai
Heb wyr heb wragedd a'i cadwai

Ystavell Cynddydan ys arav heno
Gwedy colli ei hynav
Y mawr drugarawg Dduw pa wnav¹⁵

Ystafell Cynddydan ys tywyll ei nen
Gwedy diva o Loegyrrws¹⁶
Cynddydan ac Elvan Powys

¹ Ae dyvyd ; neu, Ae dywydd.

² Aethuyt heb ued.

³ Mae ym bed dy yscuyt (ascwynt).

⁴ Guedy'r neb pieu vat.

⁵ Owi a angau byr im gad ; neu, Wi a agheu byr am

⁶ Neud eisinwydd heno. [gat.

⁷ Carreg hydwydd (hytyth).

⁸ Stafell Gyndylan ystywyll heno.

⁹ Hidyl ineu ytgynnu. Hidyl men yt gynnu.—Ll. P. P.

¹⁰ Ystavell Cynddydan amgen ei gweled.

¹¹ Heb doeth heb dan.—Ll. C. Heb doet heb dan.
—Ll. Du.

¹² Maru vyglyu byu mu hunan.—Ll. Du.

¹³ Ys peithwae heno ; Ys peithwg (peithwac) heno.
—Ll. C.

¹⁴ Caeawc.

¹⁵ Y mawr-drigawc Dduw pa wanaf.

¹⁶ Gwedy dyva o Loegyrrws.

Ystavell Cynddydan ys tywyll heno
O blant Cyndrwyn
Cynon a Gwion a Gwyn

Ystavell Cynddydan a'm erwan pob awr
Gwedy mawr amgynnyrdan¹
A welais ar dy bentan

Eryr Eli ban ei lev
Llewsai gwyr llyn²
Crau calon Cynddydan wyn³

Eryr Eli gorelwi heno⁴
Yn ngwaed gwyr gwynnobi
Ev yn nghoed trwm hoed i mi⁵

Eryr Eli a glywaw heno
Creulyd yw ni's beiddiav
Ev yn nghoed trwm hoed arnav

Eryr Eli gorthrymed heno
Dyfrynt Meisir mygedawg
Dir Brochvael hir rhygodded

Eryr Eli echeidw myr
Ni thraidd pysgod yn ebyr
Gelwid gweled o waed gwyr⁶

Eryr Eli gorymda coed
Cyvore ciniawva⁷
A'i llawch llwyddid ei draha⁸

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adlais⁹
Eiddig am gîg à gerais¹⁰

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei ieuau¹¹
Eiddig am gîg Cynddydan

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adav
Eiddig am gîg a garav¹²

Eryr Pengwern pell galwawd heno¹³
Ar waed gwyr gwyławd
Rhy gelwir¹⁴ Tren trev ddifawd

¹ Ystavell Gyndylan amorwan pob awr
Gwedy mawr anghyvrann (anghyvyrdan, ymgynnyrdan).—Ll. Du.

² Lleisieu gwyr llyn.—Ll. C. Gwyr llyn.—Ll. Du.

³ Creu callon Kyndylan roynn.—Ll. Du.

⁴ Eryr Eli gorelwi heno eu gwaed gwyr gwynnobi.

Efi goet trwm hoet arnaf ymi.—Ll. Du.

⁵ Oet y mi ; neu, Arnaf fi.

⁶ Geluit guelet (gwelit) o waet gwyr.—Ll. D.

⁷ Cyvore ciniawa.—Ll. C.

⁸ Ae llawch lluydit y draha.

⁹ Aruchel y atlas (neu, addes).

¹⁰ Eiddig am gîg a gares.—Ll. C.

¹¹ Aruchel y ewan.—Ll. P. P.

¹² Gîg Cynddydan.

¹³ Pell galwant heno. ¹⁴ Ys gelwir.—Ll. P. P.

Eyr Pengwern pell gelwid heno
Ar waed gwyr gwelid
Rhy gelwir Tren trev lethrid

Eglwysau Bassa y orphowys¹
Y diwedd ymgynnwys²
Cledyr câd calon Argoedwys.

Eglwysau Bassa ynt faeth heno³
Vy nhavawd a'u gwnaeth
Rhudd ynt wy rhwy vy hiraeth⁴,

Eglwysau Bassa ynt wng heno⁵
I etivedd Cyndrwyn
Tir mablan Cynddylan wyn⁶

Eglwysau Bassa ynt dirion heno
Ys gwaedlyd eu meillion⁷
Rhudd ynt wy rhwy vy nghalon⁸

Eglwysau Bassa collasant eu baint
Gwedy diva o Loegyrrwys
Cynddylan ac Elvan Powys⁹

Eglwysau Bassa ynt ddiva heno
Eu cedwyr ni phara¹⁰
Gwyr a wyr a mi yma

Eglwysau Bassa ynt barwar heno¹¹
A minnau wyv dyar¹²
Rhudd wy rhwy vy ngalar¹³

Y drev wen yn mron y coed
Ys ev yw ei hevras eirioed
Ar wyneb ei gwellt y gwaed¹⁴

Y drev wen yn y tymmyr
Ei hevras ei glas vyvyr
Ei gwaed a dan draed ei gwyr¹⁵

Y drev wen yn y dyfrynt
Llawen y byddair wrth gyvamug câd¹⁶
Ei gwerin neu'r derynt¹⁷

Y drev wen rhwng Tren a Throdwydd
Oedd gnodach ysgwyd tón
Yn dyvod o gâd nog yt ych yn ech-
wydd¹

Y drev wen rhwng Tren a Thraval
Oedd gnodach y gwaed ar²
Wyneb gwellt nog eredig braenar

Gwyn ei vyd Freuer³ mor yw di haint
Heno gwedy colli cevnaith⁴
O anfawd vy nhavawd yd lesaint

Gwyn ei vyd Freuer mor yw van
heno⁵
Gwedy angau Elvan
Ac eryr Cyndrwyn Cynddylan

Nid angau Freuer a'm de heno
Am damorth brodyrde
Dihunav wylav vore⁶

Nid angeu Freuer a'm gwna haint
O ddechreu nos hyd ddewaint
Dihunav wylav bylgaint

Nid angau Freuer⁷ a'm tremyn heno
A'm gwna gryd iau melyn⁸
A chochau dagrau dros erchwyn

Nid angau Freuer a ernywav heno⁹
Namyn my hun mi wan-glav¹⁰
Vy mrodyr a'm tymmyr a gwynav

Freuer wen brodyr a'th vaeth
Ni hanoeddynt o'r difaeth
Gwyr ni vegynt vygyliaeth¹¹

Freuer wen brodyr a'th vu
Pan glywynt gyvrenin llu
Ni echwydd sydd ganthu¹²

Mi a Freuer a Medlan
Cyd yd vo câd yn mhob man
Ni'n tawr ni laddawr ein rhan¹³

¹ Eglwysau Bassa ynt faeth heno.

² Y diwedd ymgynnwys.

³ Ynt dirion heno.—Ll. Du.

⁴ Rud ynthwy a hwy fyhiraeth.—Ll. Du.

⁵ Ynt yng heno y etivedd Cyndrwyn.

⁶ Mablan Cynddylan wyn.

⁷ Y gwaeth eu meillyon: y gwnaeth eu meillyon.—
Ll. P. P. Yn gwaedly (gwaedlef) ei meillion.—
Ll. Du.

⁸ Rhudd yn hwy rhwy fy nghalon.—H. Du. Neu,
Rud ynt vy rwy vy gacallon.

⁹ Kyndyl ac Elvam Powys.

¹⁰ Y chetwyr ny phara.

¹¹ Ynt barwar (farwar) heno.

¹² A minneu wye ordyar.—Ll. P. P.

¹³ Rud yw rwy vyggalar: rud ynt wy rwy vyggalar.

¹⁴ Br wyneb yguellt y gwaeth.

¹⁵ Y drev uen ynt (yn yd) hymyr.

¹⁶ Y hevras y glass vyvyr. Y gwaeth a dan draet y guyr.

¹⁷ Llawen y bydeir wrth gyvamud (gyuanrud) kat.

¹⁸ Y guern neu'r derynt.

¹ Noc yt ych y echuyd.

² Oed gnodach y gavat (ganet, gauet) neu, Gnoch y
gwaeth (gwaeth yn ar).

³ Guyn y vyt Freuer; neu, Guyn y vyt Treiry.
Gwyn ei vyd Freuer mor yw haint.

⁴ Ceuneint, ceuneint.

⁵ Gwyn byd Freuer mor yw wann. Ll. P. P.

⁶ Du hunav uylav vore.

⁷ Ny agheu freuer.

⁸ At am gwna gryd iau melyn.

⁹ Ny aghen freuer a ernuaf heno.

¹⁰ Ny wanglaf.

¹¹ Wyr ny fegynt uygyliaeth.

¹² Ny echuydei sydd ganthu.

Ni echyfyddai sydd ganthu.—Ll. Du.

Ni echyuydei fydd ganthu.—Ll. P. P.

¹³ Nyn taur ny ladaur an ran.

Y mynydd cyd ad vo uwch¹
Nid eiddigadav dwyn vy muweh
Er ysgawn gan rai vy rhuweh

Amhaval ar Avaerwy
Ydd aa Tren yn y Trydonwy
Ac ydd aa Twrch yn Marchawy²

Amhaval ar Elwydden³
Ydd aa Trydonwy yn Nhren
Ac ydd aa Geirw yn Alwen⁴

Cyn bu vy nghylched groenyn gavyr⁵
Galed chwannawg i gelin⁶
Rym goruc yn veddw vedd bryvyn⁷

Cyn bu vy nghylched
Croen gavyr galed
Celyngar y llillen
Rymgoruc yn vedw ved Tren.

Gwedy vy mrodyr o dymmyr Havren
I am dwylan Dwyrwy
Gwae vi Dduw vy mod yn vyw

Gwedy meirch hywedd a chochwedd
ddillad

A phluawr melyn
Main vy nghoes nid oes ym dremyn⁸

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin

A chan neb nid aethant yn myw⁹
Gorwyniawn gwr o Uwchnant¹⁰

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin

A chan neb ni cherddynt
Yn myw Gorwyniawn gwr edvynt¹¹

Edwyn warth gwarthegydd¹²
Gwerth gwyl a negydd¹³
Ar a ddyvo dragwarth a'i deubydd

Mi a wyddwn à oedd da,
Gwaed am eu gilydd gwrda

Rhag¹ gwraig Gwrthmwl byddai gwân
Heddyw byddai ban ei dysgyr
Hi gyn na diva ei gwyr²

Tywarchen Ercal ar âr dywal
Wyr o edwedd Morial
A gwedy Rhys mae rhysonial³

Heledd hwyedig ym gelwir
O Dduw padyw yth roddir⁴
Meirch vy mro ac eu tir

Heledd hwyedig a'm cyveirch
O Dduw padyw yth roddir gwrwm seirch
Cynddydan ar bedwar-deg meirch

Neu'r syllais olygon ar dirion dir
O orsedd Orwynion
Hir hwyl haul hwy vy nghovion

Neu'r syllais o Ddinlle Vrecon⁵
Freuer werydre
Hiraeth am damorth brodyrde⁶

Llâs vy mrodyr ar unwaith
Cynan Cynddydan Cynwraith⁷
Yn amwyn Tren trev ddifaith

Ni sangai wehelyth ar nyth Cynddydan
Ni thechai droedfedd fyth
Ni vagas ei vam vab llyth

Brodyr ambwyad ni vall
A dyvynt val gawyail coll⁸
O un i un edynt oll

Brodyr ambwyad a ddug Duw rhagov
Vy anafwd ai gorug
Ni obrynynt faw ei fug⁹

Teneu awel tew ledcynt
Peraidd y rhychau ni pharad a'u goreu¹⁰
Ar a vu nad ydynt¹¹

¹ Y mynydd kyt at vo uch
Nyt eidigafaf y duyn vym buch
Yr ysgaun (ys ys cawn) gan rei vy ruch.

² Amhaval ar avaeury
Yd y Tren yn y Trydonwy
Ac yd aa Turch ym marchauy (marchnwy).

³ Am haul ar Eluyden (Elfydden).

⁴ Geirw am Alwen — Ll. Du.

⁵ Cyn bu vyghylchet croenen (groen) gawyr.

⁶ Galed chwannawc i gelen (gelein).

⁷ Rym gorug y wedu ved Tren bryuynn. — Ll. P. P.

Rym gorug yn feddw fedd brynn. — Ll. Du.

⁸ Mein vynghoes nym oes dudedyn. — Ll. P. P.

⁹ A chant (cherdd) neb nyd aethant ym buw
(byw).

¹⁰ Gwyr a uehuunt (uehnant). Gorwynnion wyr a uch
uant. — Ll. P. P.

¹¹ Ym buyf Gorwynnyau gwr Eduyn.

¹² Warth gwartheg, d. — Ll. P. P.

¹³ Gwerth gwyla negydd.

¹ Bei. — Ll. P. P.

² Rhei gureu gyrthmul bydeiguan hediw.

Bydai ban y disgyr hi gyva (Ll. D. gyn na) diva
y gwyr. [wyr.]

³ Tywarchen ercal ar er (ar) dyual wyr (er erdywal
O etwed (etued) Moryal a guedy Rys maer y sonal.

⁴ O Duw pad.v yth iodir.

⁵ Vreiddun. — Ll. P. P.

⁶ Yma canlyn y darn pennill hwn :

Marchawg o Gaer Adnau

Nid oedd hwyr a gwynion

Gwr o Sanner.

⁷ Cynvreith (Kynwreith).

⁸ A dyuunt val guail coll.

⁹ Ny o brynynt ffaw er ffug.

¹⁰ Ny pharat (pharæ) æ gorcu.

¹¹ Ara vu nat ydynt.

As clywo a Duw a dyn
As clywo ieuanc a hyn
Mevyl barvau maddeu hedyn¹

Yn myw ehedyn ehediai²
Dillad yn araws gwaed vai
Ar glas verau nav nwyvai

Rhyveddau dinclae nad yw³
Yn ol eilydd celwydd clyw⁴
Yn ngwall Twrch tōri enau cnyw

Ni vu niwl ai mwg⁵
Ai cedwyr yn cyvamwg
Yn ngweirglawdd aer yssydd ddrwg

Endewais o weirglawdd aer ysgwyd⁶
Digvyng dinas i gedyrn⁷
Goreu gwr Garanmael

Caranmael cymwy arnad
Atwen dy ystle o gād
Gnawd mân ar rân cynniviad

Cynniv oedd ognaw llaw hael⁸
Mab Cynddylan clod avael
Dyweddwr Cyndrwynin Caranmael

Caranmael oedd dihaidd
Ac oedd deholedig trev tād
A geiswys Caranmael yn ynad⁹

Caranmael cymmwyedd ognaw¹⁰
Mab Cynddylan clod arllaw
Nid ynad cymmynad o honaw¹¹

Pan wisgai Garanmael gadbais Cynddyl-
an
A pheryrdiauw ei ōnen¹²
Ni chafai Franc tanc o'i ben¹³

Amser y bum i vras vwyd
Ni ddychavwn vy morddwyd
Er gwr à gwynai clav gornwyd¹⁴

Brodyr ambwyad innau
Ni's cwynai glevyd cornwydad
Un Elvan Cynddylan dau

Ni mād wise briger nyw dirper¹
O wr yn nirvawr gywrysedd
Nid oedd levawr vy mroder²

Onid rhag angau a'i aelau mawr
A gloes glās verau
Ni byddau levawr innau³

Maes Maoddyn neu's cudd rhew
O ddiva da ei oddew⁴
Ar vedd Eirinwedd eiry tew

Tom Elwyddan neu's gwlych gwlaw⁵
Mae⁶ Maoddyn y danaw
Dyn vai Gynon i'w gwynaw⁷

Pedwar pwn broder a'm bu
Ac i bob un penteulu
Ni wyr Tren berchen iddi⁸

Pedwar pwn broder a'm buant
Ac i bob un gorwyv nwyviant
Ni wyr Tren perchen cyngant⁹

Pedwar pwn terwyn¹⁰ o addwyn vrodyr
A'm buant o Gyndrwyn
Nid oes i Dren berchen mwyn

Gosgo yngod addoed arnad¹¹
Nid wyv bylgaint gyvod
Neu'm gwânt ysgwr o gwr dyvod¹²

Gosgo di yngod a thech
Nid wyd ymadrawdd dibech¹³
Nid gwiw clain yth grain y grech

Amser i buant addwyn,
I cerid merched Cyndrwyn
Heledd Gwladus a Gwenddwyn

Chworiydd a'm bu diddan¹⁴
Mi a'u collais oll achlan
Freuer Medwyl a Medlan

¹ Madeu hed yn.

² Ym byw ehedyn ehediei.

³ Rywedaf dinclair nadiv.

⁴ Yn ol kilyd kelyud klyw.—Ll. P. P.

⁵ Ny vu nwl ae muc : Nywy ae nywl ae mwc.—Ll. P. P.

⁶ Edeueis y veirglawd aer ysguyt.

⁷ Edeweis i weirgladd ae ysgwyd.—Ll. Du.

⁸ Digvynd dinas y Gedyrn.

⁹ Kynnivoed o gnaf llaw hael : Kymwed ognaw llaw hael.—Ll. P. P.

¹⁰ Oed diheid ac oed diholedic

Trev tat a geissyuys

Karanmael yn gat.

¹¹ Cymwed ognaw.

¹² Ny't ynat kyt mynat ohonau-

¹³ A phyrtydyau y onnen.

¹⁴ Tranc oe ben.

¹⁵ Yr gur a guyneu klav gomuyt.

¹ Nyw dirper awr.

² Ny mat uisc briger nyu dirper aur.

Our yn dirvaur gyryrussed

Nyt oed leuaur ymbroder.

³ Ny bydaf leuawr inneu.

⁴ O diva da y oden.

⁵ Tom Eluithan neus gulych glau.

⁶ Mae.—Ll. P. P.

⁷ Dyn yei (dyliei) Gynon y guynau.

⁸ Ny uyr Tren berchen y du.

⁹ Kygant.—Ll. P. P.

¹⁰ Peduar pun tervyn.

¹¹ Gosgo yngod adot (adof) arnat.

¹² Neum gunant ysgur o gurr dyvot (o gwr dy got).

¹³ Nid ymadrawdd dibech.—Ll. Du.

¹⁴ Chworiydd am byddidan.

Chwiorydd a'm bu hevyd
Mi a'u collais oll i gyd
Gwledyr Meisyr a Cheinvryd

Llâs Cynddylan llâs Cynwraith
Yn amwyn Tren trev ddfaith
Gwaë vi vawr araws eu llaith

Gwelais ar lawr Maes Togwy
Byddinawr a gawr gymmwy
Cynddylan oedd cynnorthwy

Celein a sych a du tân¹
Pan glywyv godwryv godaran
Llu Llemenig mab Mahawen

Arbênig lleithig llurig
Yn nghyhoedd aer gwythgwaith-vuddig²
Flam daphar llachar Llemenig

CANU LLYWARCH HEN, I'W HENAINT A'I VEIBION.

Cyn bum cain vaglawg bum cyfes eir-
Ceinvygir ni eres [iawg³
Gwyr Argoed eirioed a'm porthes

Cyn bum cain vaglawg bum hy
A'm cynnwysid yn nghyvyrdy
Powys paradwys Cymry

Cyn bum cain vaglawg bum eirian
Oedd cynwayw vy mhar⁴
Oedd cynnwyyv cevyn-grwm wyv trwm
[wyv truan

Baglan bren neud cynhauw⁵
Rhudd rhedyn melyn calav
Neu'r digerais a garav

Baglan bren neud gauav hyn
Yd vydd llavar gwyr ar lyn⁶
Neud diannerch vy erchwyn⁷

Baglan bren neud gwanwyn
Rhydd côgau goleu ewyn⁸
Wyv digariad gan vorwyn

Baglan bren neud cyntevin
Neud rhudd rhych neud crych egin

Edlid ym edrych yth ylvyn¹

Baglan bren gangen voddawg
Cynnelych hên hiraethawg²
Llywarch leverydd nodawg³

Baglan ben gangen galed
A'm cynnwysi Duw difred⁴
Elwir pren cywir cynnired

Baglan bren bydd ystywell
A'm cynnelych a vo gwell
Neud wyv Llywarch lawer pell⁵

Yn cymmwedd y mae henaint â mi⁶
O'm gwallt i'm daint
A'r cloyn â gerynt yr ieuaint⁷

Y mae henaint yn kymued
A mi om gwallt im danned
Ar cloyn a gerynt y gwraged

Dyrgweny gwynt⁸ gwyn gne godre
Dewr hydd diwlydd bre⁹ !gwydd
Eiddil hên hwyr yd re¹⁰

Y ddeilen hon neu's cynnired gwynt
Gwaë hi o'i thynged
Hi hên eleni y ganed

A gerais er yn wâs yssy gâs gènyv
Merch estrawn a march glâs
Neud nad mi eu cyvaddas¹¹

Vy mhedwar priv-gâs erymoed¹²
Ymgyvarvyddynt yn unoed¹³
Pâs a henaint haint a hoed

Wyv hên wyv unig wyv anelwig oer
Gwedy gwely ceinmyg
Wyv truan wyv tridyblyg

¹ Etryt ym edrych yth linin.—Ll. C.

² Neu, Edryd i'm edrych ith ylvyn.

³ Edlid yn edryd ith ylvyn.—Ll. Du.

⁴ Cynhellych hên hiraethawc.

⁵ Lleveryd vodauc.

⁶ Am cynhellych Duw difred.

⁷ Neut uyt Llywarch lawer gwell.—Ll. C.

⁸ Neu, Neut uyd hyttrach lawer pell.

⁹ Neud wyt Llywarch llawer pell.—Ll. Du.

¹⁰ Y mae henaint yn cymued a mi.—Ll. P. P.

¹¹ Ar cloyn a gerynt yr ieuaint.—Ll. Du.

¹² Ar cloyn a gar yr ieuaint (ieuainc).—Ll. C.

¹³ Dyr guenn (dyr gweny) guynt.

¹⁴ Deurhyd diulyd bre (Dewr hyd ddiwlydd bre).

¹⁵ Neu, Huwr ydyre (hwys y dyre).

¹⁶ Y sy (ysydd) gennyf yn gâs.

¹⁷ A gereis er yn was.—Ll. Du.

¹⁸ Neu, Deubeth a gereis er yn was

¹⁹ Merch i estron a march glas

²⁰ A heddyw nid ynt gyfaddas.

²¹ Fy (ym) pedwar prifgas erioed (eirmoed).—Ll. Du.

²² Neu, Yn gyvarvyddynt yn unoed.

²³ Neu, Pan gyfarfyddynt yn unoed.

¹ Celein a sych o dy tân.

² Ynghyhoedd airgwyth gwaith fuddig.

³ Bun (bwn) cyffes eiryauc.

⁴ Oed kymueu ym par.

⁵ Neut kyn trayaf.

⁶ Ytuyd (ydwyt) llavar guyr ar lyn.

⁷ Neut diannerch vy euryu.

⁸ Rud cogeu goleu euyu.

Wyv tridyblyg hên wyv anwadal drud
Wyf ehud wyv anwar
Y sawl a'm caroedd ni'm câr

Ni'm câr ni'm cynnired neb
Ni allav ddarymred
Wi o angau na'm dygred

Ni'm dygred na hun na hoen
Gwedy y lleas Llawr a Gwên¹
Wyv anwar abar wyv hên

Truan o dynged a dyngwyd²
I Lywarch ar y nos y ganed³
Hir gniv heb esgor lludded

Na wisg wedy cwyn na vid vrwyn dy
vryd⁴
Llem awel a chwerw gwanwyn⁵
Na'm cyhudd vy mam⁶ mab yt wyv

Neud adwen ar vy ngwên⁷
Yn hanvod cun achen⁸
Tri gwyddorig elwig awen⁹

Llym vy mhâr llachar yngryd¹⁰
Armaav i wyliaw rhyd¹¹
Cynnydd anghwyv Duw gennyd¹²

O diengyd a'th wylwyv¹³
O'th ryleddir a'th gwynwyv
Na choll wyneb gwyr argnwyv¹⁴

Ni chollav dy wyneb trin woseb er¹⁵
Pan wisg glew yr ystre¹⁶
Porthav gniv cyn mudav lle¹⁷

Rhedegawc tòn ar hyd traeth
Echadav tòrid arvaeth cād acdo¹⁸
Gnawd fo ar fraeth

Ysid ym a leva wyv
Briwaw pelydyr parth y bwyv¹
Ni levarav na fowyv²

Meddal mignedd caled rhiw³
Rhag carn cawn tâl glan a vriw⁴
Eddewid ni wneler nid gwiw⁵

Gwasgarawd naint am glawdd caer⁶
A minnau a rinaav⁷
Ysgwyd bryd briw cyn techav

Y corn a'th roddes di Urien
A'r arwest aur am ei ên
Chwyth ynddo o'th daw angen

Er ergryd angau rhag angwyr Lloegyr⁸
Ni lygrav vy mawredd
Ni ddychanav rianedd⁹

Tra ym i yn oed y gwâs draw
A wisg o aur ei ottoew¹⁰
Byddai re y rhuthrwn y waew

Diheu diwair dy waes¹¹
Ti yn yw a'th dyst rylâs
Ni bu eiddil hen yn wâs

Gwên wrth Lawen y ddwylwys neith-
wyr¹²
Arthur ni thechas¹³
Aer a drawdd ar glawdd gorlas¹⁴

Gwên wrth Lawen yd wylwys neithwyr
A'r ysgwyd ar ei ysgwyd¹⁵
A chan bu mab yn bu hywyd

Gwên wrth Lawen yd wylis¹⁶
Neithwyr a'r ysgwyd ar ygnis¹⁷
Can bu mab i mi ni ddiengis¹⁸

¹ Guedy lleas (gwedy y llas) Llawr a Gwen.

² Truan o dyngwy a ddygeydd.

³ Truan o dynged a ddygwydd i Llywarch.—Ll. Du.

⁴ I Llywarch er (yr) y nos y ganed.

⁵ Orwyn dy uryt.—L. P. P.

⁶ Llem awel a cherw gwenebyn (gwenwyn.—Ll. P. P.)

⁷ Angyhyd (am gyhydd, am gyhud) fy mam.

⁸ Neut atuen ar uy auen. ⁹ Ynganfiad cun a chen.

¹⁰ Tri gwydd orig elwig awen (wen)

¹¹ Trigwyddorig elwid wen (awen).—Ll. Du.

¹² Llachar y gryd.

¹³ Arnaf (armaif) i uylaw (wylaw) ryt.

¹⁴ Rhydd cynnydd anghyf Duw gennyd.—Ll. C.

¹⁵ Neu, Kynnydd cyn nid anghwyf Duw gennyd.

¹⁶ Neu, Ynnyt anghyf; neu, cyn ni ddiangwyf.

¹⁷ Neu, Cyn nid anghwyf; neu, Cynni ddiangwyf.

¹⁸ Cynnydd anghyf Duw geneid.—Ll. Du.

¹⁹ O diegyd ath ueluyf.

²⁰ Gwyr argnif; neu, gwyr ar gnif.

²¹ Ni chollafdy trin woseb er (wr: woseb ber)—Ll. Du.

²² Penwisg glew yr ystre.

²³ Porthaf gnif kyn mudaf (mydif) lle (le).

²⁴ Echadef torrit arvaeth (kat ac ado) cad (acdo).

¹ Briau pelydyr parth y bwyf.

² Ny lafaraf na phowyf.

³ Meddal mi ened (maged) calet rhiw.

⁴ Rac carn caun (cann) tal glan avriw. ⁵

⁶ Edewit ny weether (ny wnel) nytiw (nid yw).

⁷ Neu, Eddewid ny wellaer nyd iw.

⁸ Guas karaut (gwasgarawst) neint am glawd caer.

⁹ A minneu armaif (armaaf) ys gwyd (ysguyt).

¹⁰ Yr ergryt aghen rac aghywyr Lloegr.—Ll. C.

¹¹ Neu, Er ergryt angen rhag anghenwyr (anhepcur) Lloegr.

¹² Ni ddyhunaf (dihunaf) rianedd.

¹³ A wisc o eur y ottew.

¹⁴ Diheu diweir dy was (waes) di yn fyw.

¹⁵ Diau dywir dy was.—Ll. Du.

¹⁶ Gwen, wrth lawen yd welas.

¹⁷ A thuc ny techas (thechas); Athuc ny techas.—Ll. P. P.

¹⁸ Aer (oer) adraud (a drawd) ar glawd (arglawdd) Gorlas.

¹⁹ Aer ysguyt ar y ysguyd.

²⁰ Arysg ar ygnis (ysgwydd).—Ll. Du.

²¹ Gwen wrth lawen yd wylwys.

²² Ar ysgwyd ar y gwys (ar y gnis).

²³ A chan bu mab im (imi) ny ddiengys (ddiengeis),

Gwên gygydd gochawr vy mryd¹
Dy lās ys mawr casnar
Neud câr a'th levawr²

Gwên vorddwyd tyllvra³ a wylas neith-
Yn ngoror ryd Vorlas [wyr
A chan bu mab ym ni thechas

Gwên gwyddwn dy eissillyd⁴
Rhythr eryr yn ebyr oeddyd—
Betwn dedwydd diangyd⁵

Tôn tyrvid toid ervid⁶
Pan ânt cynrain yn ngovid⁷
Gwên gwae ry hên o'th edlid

Ton tyrvid toid aches⁸
Pan ânt cyvrain yn ngnes⁹
Gwên gwae ry hên ryth-golles

Oedd gwr vy mab oedd dysgywen hawl¹⁰
Ac oedd nai i Urien
Ar ryd Vorlas y lās Gwên

Prenial dywal gâl ysgwn¹¹
Gorug ar Loegyr lu cyngrwn¹²
Bedd Gwên vab Llywarch Hên hwn¹³

Teg yd gân yr aderyn ar berwydd bren
Uch ben Gwên cyn ei olo dan dywarch
Briwai galch Llywarch Hên

Pedwar-meib arugaint a'm bu
Eurdorchawc tywysawc llu
Oedd Gwên goreu o naddu

Pedwar-meib arugaint a'm bwyad
Eurdorchawc tywysawc câd
Oedd Gwên goreu mab o'i dâd

Pedwar-meib arugaint a'm buyn¹⁴
Eurdorchawc tywysawc unbyn
Wrth Wên gweisionain oeddyn¹⁵

Pedwar-meib arugaint yn nghanvaint
Llywarch¹⁶

¹ Gwên gygyd (gwgyd) gochawn (gochawd) vy mryt.

² Nyt car ath lavawr (ladawr).

³ Gwên vordwyd tyllvras.

⁴ Gwên gwydun (gwydn) dy eissillut (eissillydd).

⁵ Belun (Pi tawn) dedwydd dianghut.

⁶ Ton tyrsid coed erid.

⁷ Pan aut (nawd) cyvrein ygovid (y gofid, *neu*, yn [ofid].

⁸ Ton tyrfid caed aches.

⁹ Pan aut (nawd) kyvrin ygnes (y gnes).

¹⁰ Pan aut kyfyrn yngnes.—Ll. P. P.

¹¹ Oed gwryv mab oeddigwen haul (oedd is gwen haul).

¹² Prennal dywal gal yscyn.

¹³ Goruc ar Loegr lu (llu) Kyndrwyn.

¹⁴ Yw hwn.

¹⁵ Pedwar mab ar hugaint am bwyn.

¹⁶ Y wrth Wên gweissyon ein oedyn. [Ll. P. P.]

¹⁷ Yn cemient Llywarch: ynghenuein Lywarch.—

O wyr glew galwythaint
Rhull eu dyvod clad tramaint¹

Pedwar-meib arugaint o veithaint vy
nghnawd²
Drwy vy nhavawd lleddysaint³
Da dyvod vy nghod colledaint⁴

Pan lās Pyll oedd tevyll briw⁵
A gwaed ar wallt hyl
Ac i am ddwyllan Fraw frowyll⁶

Dychonad ystavell o esgyll ysgwydawr⁷
Tra vydded yn sevyll⁸
A vriwed ar angad Pyll⁹

Dyn dewis ar vy meibion¹⁰
Pan gyrchai bawb ei alon
Pyll wyn pwyll tân trwy livon¹¹

Mad ddodes ei vorddwyd dros obell¹²
Ei orwydd o wng ac o bell
Pyll pwyll tân trwy sawell

Oedd llary llaw aergre oedd aeleu eil-
Oedd dinas ar ystre [wydd¹³
Pyll wyn doed erehyll eudde¹⁴

Pan savai yn nrws pebyll
I ar orwydd erewyll
Arddelwai o wr wraic Pyll

Briwyd rhag Pyll penglog fêr¹⁵
Ys odid llwvyr yd liever¹⁶
Yn daw eiddil heb ddim digoner¹⁷

Pyll wyn pellynig ei glôd¹⁸
Handwyv nwyv erod o'th dyvod¹⁹
Yn vab o'th arab adnabod²⁰

¹ Twll eu dyvot clot trameint.

Tulleu dyfod clod tra meint.—Ll. Du.

² A veithyant; *neu*, a weithieynt. (A neitheint.—Ll. Du.

Pedwar meib ar hugaint a veithyaint vygknawd
liedesseint.—Ll. P. P.

³ Lledosseint; *neu*, lledesseint.

⁴ Da dyvot uygeot colledaint (colledeint).

⁵ Oed tevyll briw.

⁶ Ac am dwylann fraw frowyll.

⁷ Dichonaf ystavell (ystevyll) o esgyll (oesgyll).

⁸ Tra uydaf yn sefyll.

⁹ Afrifed ar angad Byll.

¹⁰ Dyn deus aruy meibion.

¹¹ Trwy linon; *neu*, liwon.

¹² Dros o bell.

¹³ Aeleu eilwyd (aelaf eilwyd).

¹⁴ Pyll wyn doet perchyll eurdde (eude).

Pyll wyn oedd perchyll eurdde.—Ll. Du.

¹⁵ Beriwyd rac Pyll pengloc ffer.

¹⁶ Ys odid (oeddyt) llyfr (llwfr, lwfyr, llyfyr) yd lleuer.

Neu, Ys odid llwfr yd llecher (techer).

¹⁷ Yndaw (yn dan) eiddil heb ddim (daw) digoner.

¹⁸ Pell cunic (cynnig) ei glod.

¹⁹ Handwyf nwyf yrot oth dyvod.

²⁰ Unfab a tharan (atharan, a tharaw) adnabod.

Goreu tridyn y dan nev
A warchedwis eu haddev
Pyll a Selyv a Sanddev¹

Ysgwyd a roddais i Byll
Cyn noi gysgu neu bu doll
Deiniaw i haddav ar wall²

Cyd delai Gymru ac elyflu o Loegyr³
A llawer o bobtu⁴
Eangosai Byll bwyll uddu⁵

Na Phyll na Madawg ni byddynt hir-
O'r dewawd y gelwynt⁷ oedlawg⁶
Rhoddyn na roddyn cyngrair byth nis
erchynt⁸

Llyma y mab oedd divai tringar
I veirdd ys ei glod lle nid elai
Byll pei bellach parhaai⁹

Maen¹⁰ a Madawg a Medel dewrwy
Diyssig vroder
Selyv Heilyn Llaur Lliwer¹¹

Bedd Gwell yn y Rhiw Velen
Bedd Sawyl¹² yn Llan Gollen
Gwarcheidw Llavyr¹³ Bwlch Llorien

Bedd rudd neu's cudd tywarch
Ni's evrydd gweryd ammach¹⁴
Bedd Llyngedwy vab Llywarch

Goreu triwyr yn eu gwlad
I amddifyn eu trevad¹⁵
Eithyr ac Erthyr¹⁶ ac Argad

Tri meib Llywarch tri anghymmen câd
Tri cheimiad avlawen¹⁷
Llew ac Arau ac Urien¹⁸

¹ Y amddiffin eu hadden
Pill a Selw a Sandeu.

² Deiniaw y hadau, arwall (ar wall : y hadaw arwall).
New, Dimheu eu haddef ar wall.

³ Ac elyflu Lloegr (elydlo o Loegr).

⁴ Llawer o bell tu. — Ll. P. P.

⁵ Danghoseis Byll bwyll ydu.

⁶ Na phwyll na Madauc ni bydynt hiraethauc.

⁷ Or dewawt y (a) gelyynt (gehwynt, gefwynt).

⁸ Rodyn Uarodyn llygreir vyt nys erchynt

⁹ Llyma y mabed (ymabedd, yma ved) divei tringar y
Veird (ei eneid) ys y glod (Ni serthynt ni sei eu clod :
Veirdd y sei y glot lle nid elei).

¹⁰ Maen. — Ll. P. P.

¹¹ Lliwer.

¹² Sawyll.

¹³ Llavyr.

¹⁴ Ni seirudd (seiryd) Gweryd Amarch.
Neu, Nyseviryd gueryt ammach.

¹⁵ Nis eiryd gweryd Cammarch. — Ll. Du.

¹⁶ Y an diffyn eu treud.

¹⁷ Ergir. — Ll. P. P.

¹⁸ Tri chennad awlawen. — Ll. P. P.

¹⁹ Llew ac Araw ac Urien. — Ll. P. P.

Handid haws i amchwyson¹
O'i adaw ar lan awon
Y gyd â llu o wyr llwydion²

Tarw trin rhyvel adwn
Cledyr câd canwyll ysgwn³
Reen nev rhwy a endewid hwn⁴

Y bore gan las y dydd
Pan gyrchwyd Mwg-mawr-Dreydd
Nid oedd vagawd meirch Mechydd⁵

Cyvarvan a'm cavall⁶
Celain ar wyar ar wall
Cyvranc Rhun a'r drud arall

Diasbad a ddodir yn ngwarthav Llug
Odduch ben bedd Cynllug [Vynydd
Mau gerydd mi a'i gorug⁷

Otid eiry toid ystrad
Dyvrysynt cedwyr i gâd
Mi nid av anav ni'm gad

Nid wyd ti ysgolhaig nid wyd elai
Unben ni'th elwir yn nydd rhaid
Och Cynddilig na buost wraig⁸

Pell oddyman Aber Llyw
Pellach ein dwy gyvedlyw
Talan telaïs dy deigr y mi heddyw⁹

Er yvais i win o gawg
Ev a ragwan rai rheiniawg¹⁰
Esgyll gwawr oedd waywawr Duawg¹¹

Oedd edivar gènyv pan ymerchis¹²
Nad gantu i ddewis¹³
Cynnydd y vai hael hoedyl mis¹⁴

Adwen leverydd cyni vrân
Pan disgynai yn nghyvyrdy
Pen gwr pan gwin a ddyly¹⁵

¹ Handid haus i amchuiſſion (im achwiſſion).

² Y gyd a llu ewyr llwydon.

³ Canwyll o o ginun. — Ll. P. P.

⁴ Tarw trin ryvel adun.

⁵ Cledir cad canvill o guin

Ren new ruy a endeid hun.

⁶ Y bore gan lav ydit. — Ll. Dn.

Ban girchuid Mug mawr brewit (*brenin y Season.*)

Nid oedd vagawd (wagawd, dagawd) meirch mechit.

⁷ Kyvarvan (kyvarvuan, kyvarvuan) am cafall.

⁸ Meugrit mi ae goruc.

⁹ Nydduid ti ysgolheic nid vid eleic

Unben ni'th elwir in dit reit.

Och Kindilic na buost gureic.

¹⁰ Talan teleis dy (te) deigr hedyn.

¹¹ Rac Beinyawc. — Ll. P. P. ¹² Diwg; neu, Dwg.

¹³ Edifarg gennf pan ymerchais. — Ll. P. P.

¹⁴ Nat gantu y diewis, (edewis).

¹⁵ Cynny dyvei hael hoedl mis. — Ll. P. P.

¹⁶ Atuen leveryd kyni Fran (pan disgynnei ygkyvrdy
Pan (paen) gur pan guin a dily.

Meyrygawg marchawg maes
Tra vynws Dovydd vy lles
Nid yswn vegis môch mës

Llywarch Hên na vydd di wyl
Trwydded a gesi di anwyl
Tarn dy lygad taw nag wyl

Hen wyv vi ni'th oddiweddav
Rhodd am gyssul¹ cwdd archav
Marw Urien angen arnav

A'i dy gyssul cyrchu brân²
Can ddiwg ac argynan
Marw meibion Urien achlan

Na chred vrân na chred Dunawd
Na chai ganthudd yn fosawd
Bugail lloi Llanvor llwybrawd³

Yssydd Lanvor dra gweilgi
Y gwna mor molud wrthi
Llallogan ni wn a'i hi

Yssydd Llanvor tra bânawg⁴
Ydd aa Clwyd yn Nghlywedawg
Ac ni wn ai hi llallawg

Heis Dyvyrdwy yn ei thervyn
O Veloch hyd Traweryn
Bugail lloi Llanvor llwybryn⁵

Truan o dynged a dynged
A dyngwyd i Lywarch y nos i ganed
Hir gniv heb esgor lludded

Teneu vy ysgwyd ar asswy vy nhu
Cw bwyv hen a's gallav
Ar Rodwydd Vorlas gwyliav

CANU MAENWYN.

MAENWYN tra vum i'th oed
Ni sethrid vy llen i â throed
Nid erddid vy nhir heb waed

Maenwyn tra vum i'th erbyn
A'm ieuencid i'm dilyn
Ni thorai gosail vy nhervyn⁶

¹ Rot am gyssut.

² Ai dy gyssut cyrchu bran.

³ Llafnawg llwyprawd.

⁴ Yssydd llafnfawr tra bannawg.

⁵ Llafnawr llwybryn.

⁶ Ni thorrei gasseil (gesseil) syn terfyn.—L. O.

Maenwyn tra vum i'th erlid
Yn dylyn vy ieuencid
Ni charai gosail vy ngwythlid¹

Meanwyn tra vum i evras
O ddylyn dywal galanas²
Gwnawn weithred gwr cyd byddwn
gwas³

Meanwyn meidyr di yn gall⁴
Angen cassail ar wall⁵
Ceisied Maelgwn vaer arall

Vy'm dewis i gyvran⁶ a'i gaen arnaw
Yn llym megis draen
Nid over gniv i'm hogi maen

Anreg rym gallad o Ddyfryn Mewyr-
niawn⁷
Yn nghudd yn nghelwrn
Haeam llym llaes o ddwrn

Boed bendigaid yr anghysbell wrach
A ddywed o ddrws ei chell⁸
Meanwyn nag addaw dy gyllell

MARWNAD CADWALLAWN VAB CADVAN, BRENIN PRYDAIN.

CADWALLAWN cyn noi ddyvod
A'i gorug a'n digonod⁹
Pedair prygad ar ddeg
Am briv-deg Prydain
A thri-ugain cyvarvod

Lluest Cadwallawn ar Gaint
Lloegyr ardres ormes arnaint¹⁰
Llaw ddillwng ellwng oed vraint¹¹

Lluest Cadwallawn ar Yddon¹²
Avar anwar ei alon¹³
Llew llyyddawg ar Saeson¹⁴

¹ Ni chare i gesseil fy ngwythlid.—Ll. C.

Ni chare i gossail uy ngwrthlit.—Ll. Du.

² Oedvli (oedwli) dywal galanas.—Ll. Du.

³ Tra byddwn gwas.—Ll. C.

⁴ Meddir, medr, meidr, medhyr di yn gall.

⁵ Anghen cyssweid (kyssyeil) ar wall.—Ll. Du.

Angen cyssail ar wall.—Ll. C.

⁶ Vyn deuis i gyvran.—Ll. Du.

Vym dewis gyvran.—Ll. C.

⁷ Anrheg rym gall o Ddyfryn Meirniawn.—Ll. C.

Anrhegryn rym gallad o Ddyfryn.—Ll. Du.

⁸ A dynaut o drus y chell.—Ll. Du.

⁹ Ae goruc an divragot (andigonot).

¹⁰ Lloegyr ar dres ormes ednaint

Neu, Lloegr ardres armes arneint.

¹¹ Oed yreint; *neu*, Oed ureint; *neu*, Oed baint.

¹² Arydon; *neu*, Ar ydon; *neu*, Ar y don; *neu*, Ar

¹³ Yn alon.

[yd don.

¹⁴ Lleu llyddauc ar Saeson.

Neu, Llew llyyddawg o'r Saeson.

Lluest Cadwallawn glodrydd
Yn ngwarthav Digoll Vynydd
Seith-mis a seith-gad beunydd

Lluest Cadwallawn ar Havren
Ac o'r tu draw i Ddygen
A breiaid yn llosgi Meigen¹

Lluest Cadwallawn ar Wy
Maranedd wedi mordwy
A ddyllynad câd cylchwy²

Lluest Cadwallawn ar Fynnawn Vedwyr
Rhag milwyr magai dawn
Dangosai Gynon yno haeru iawn³

Lluest Cadwallawn ar Dâv
Ys lluosawg y gwelav
Cyvrenin vraïsg nâv⁴

Lluest Cadwallawn ar Dawy⁵
Lleiddiad adav yn adwy⁶
Clodrydd ceisydydd cystwy

Lluest Cadwallawn tra caer
Caew byddin a chynnwrw taer⁷
Can câd a thòri can caer

Lluest Cadwallawn ar Gowyn⁸
Llaw lluddedig ar awyn⁹
Gwyr Lloegyr lluosawc eu cwyn

Lluest Cadwallawn heno
Trathir yn nhymmyr Penvro¹⁰
Am nawdd wawr anhawdd i fo

Lluest Cadwallawn ar Deivi
Cymmysgai waed â heli¹¹
Angerdd Gwynedd gwynygai¹²

Lluest Cadwallawn ar Dyfyrdd Avon¹³
Gwnaeth eryron yn llawn¹⁴
Gwedy trin dywyneu dawn¹⁵

Lluest Cadwallawn vy mrawd
Yn ngwerthevin Bro Dunawd
Ei vâr anwar yn fosawd¹⁶

Lluest Cadwallawn ar Veinin¹
Llew lluosawg ei werin
Twrwv mawr trachas i orddin²

O gyssul estrawn, ac anghyviawn ven-
Dillydd dwyry o fynnawn [aich
Tru trym-ddydd am Gadwallawn³

Gwisgwys coed cain dudedd hâv
Dybrysid gwyth wrth dynged⁴
Cyvarwyddom ni am Elved⁵

Y GORWYNION.

Gorwyn blaen ôn hir-wynion vyddant
Pan dyvant yn mlaen naint
Bron gwla hiraeth ei haint⁶

Gorwyn blaen naint dewaint hir
Ceinmygir pob cywraint
Dyly bun pwyth hun i haint⁷

Gorwyn blaen helic eilic pysg yn llyn
Gochwiban gwynt uwch blaen gwrysc
Trech anian nog addysg [mân

Gorwyn blaen eithin a chyvrin a doeth
Ac annoeth dysgethrin
Namyn Duw nid oes dewin

Gorwyn blaen meillion digalon llwvr
Lluddedig eiddigion⁸
Gnawd ar eiddil ovalon

Gorwyn blaen cawn gwythlawn eiddig
Ys odid a'i digawn⁹
Gweithred call yw caru yn iawn¹⁰

Gorwyn blaen mynyded rhag anhuned
gaeav
Llaw crul cawn trwm yw trawsed
Rac newyn nid oes wyled.

Gorwyn blaen mynyded hydwr oerwel
Cryn cawn crwybyr ar ved [gaeav
Chwevris gwall yn alltuded

¹ Ar Feirin (veirin).

² Twrwf mawr trachas Forddin.
Neu, Turuf mawr trochas y ordin.

³ Tri (trych, trig) thrymddydd (trwm dyd) am Gad-
[wallawn

⁴ Dy bryssit guych wrth dyghet.
Neu, Dybrys o fysid gwyth wrth dynged.

⁵ Cyfarfyddom ni a Melfed.

⁶ Brongwala hiraeth y haint.—*Ll. P. P.*

⁷ Diellon llyfur; *neu*, digallon llyfur.

⁸ Lludedic eigawn; *neu*, Lludedic eidyawn; *neu*,
lludedic edigyn.

⁹ Ys odid ae digaun.

¹⁰ Guithred call yn caru ; n iawn.—*Ll. P. P.*

¹ Afriedd yn llosgi Meigen.

² A delinat (diliuiad) kat kylchuy.

³ Haery dawn; *neu*, Haearn daun.

⁴ Cywrennin vre is nav.

⁵ Ar Dafwy; *neu*, Ar Dauny.

⁶ Lleiddiad addaf yn adwy.

⁷ (Caen) Byddin a chynnwrw caer (taer.)

⁸ Ar gowyn (gyuyn).

⁹ Llaw lludedic ar anyr (arawyn).

¹⁰ Trathir yn tymyn (tymyr) Penvro.

¹¹ Cymmysgai uact a heli.

¹² Angerdd Gwynedd Gwy ny gei (guyngei).

¹³ Ar Dyfyrdd (dyfyrd, dufyrd) Avon.

¹⁴ Gwnaeth erfon yn llawn.

¹⁵ Guedi trin dyuineu (dyfineu, dyuin eu) daun

¹⁶ Y var anuar yn ffossaut.

Gorwyn blaen derw chwerw brig on
Rac hwyaid gwesceraid ton
Pybyr twyll pell oval i'm calon¹

Gorwyn blaen derw chwerw brie on
Chweg evwr² chwerthiniaid ton
Ni chél grudd gystudd callon

Gorwyn blaen egroes nid moes caled
Cadwed bawb ei eirioes³
Gwaethav anav yw anvoes

Gorwyn blaen banadyl cynnadyli serch-
Gorvelyn cangau bacwyawe [awc
Bâs ryd gnawd hyvryd yn hunawc

Gorwyn blaen avall amgall pob dedwyd
Hirdyd meryd mall
Crwybyr ar wawr carcharawr dall⁴

Gorwyn blaen coll ger Digoll bre⁵
Diaele vydd pob foli⁶
Gweithred cadarn cadw arvoll

Gorwyn blaen corsyd gnawd meryd yn
A ieuanc dysgedyd [drwm
Ni thyr⁷ namyn fol y fyd

Gorwyn blaen elestyr bid venestyr pob
Gair teulu yn ysgwn [drud
Gnawd gan anghywir air twn

Gorwyn blaen gruc gnawd seuthuc ar
Hydyr vyd dwvyr ar dâl glân [lwvyr⁸
Gnawd gan gywir air cyvan

Gorwyn blaen brwyn cymwyn biw
Redegawc vy neigr hediw
Amgeledd a dyn nid ydiw

Gorwyn blaen redyn melyn cadawarth
Mor vydd buarth deillion⁹
Redegawc manawc meibion¹⁰

Gorwyn blaen cyrawal gnawd goval ar
A gwenyn yn ynial [hen
Namyn Duw nid oes dial

Gorwin pisc tuth eleirch ton
Trybelid areith
Duv i din a denvin kedimdeith¹¹

Gorwyn blaen dâr didor drychin
Gwenyn yn uchel geuvel crin
Gnawd gan rewydd rychwerthin

Gorwyn blaen celli gogyhyt yswydd¹
A dail deri dygwyddyt²
A wyl à gâr gwyn ei vyt

Gorwyn blaen derw oer-verw dwvyr
Cyrchyd bwy blaen beduerw³
Gwnelid aeth saeth y syberw

Gorwyn blaen celyn caled ac ereill aur
agored
Pan gysco pawb ar gylched
Ni chwsc Duw pan rydd gwared

Gorwyn blaen helyg hydyr elwig
Gorwydd hirddydd delyëdig
A garo eu gilydd ni's dig

Gorwyn blaen brwyn brigawg wydd⁴
Pan daner dan obenydd
Meddwl serchawc syberw vydd

Gorwyn blaen ysbyddad hydyr wylad
gorwydd⁵
Gnawd serchawc erlyniad
Gwnelid da diwyd génad

Gorwyn blaen berwr byddinawr gorwydd
Ceingyvreu coed i lawr
Chweryd⁶ bryd wrth a garawr

Gorwyn blaen perth hywerth gorwydd
Ys da pwyll gyda nerth
Gwnelid agkelvyd annerth

Gorwyn blaen pertheu ceingyvreu adar
Hir dydd dawn goleu⁷
Trugar daphar Duw goreu

Gorwyn blaen erwain ac elain yn llwyn
Gwydyr gwynt gwydd ni gywain⁸
Eiriawl ni garawl⁹ ni gyngain

Gorwyn blaen ysgaw hydr anaw unic
Gnawd taer i dresiaw¹⁰
Gwall a ddwg daphar o law¹¹

¹ Gogyhyt ysyd; neu, gogyhyt y gwydd.—Ll. P. P.

² A deil deri dygwyddyt.

³ Kyrehid biw blaen betuerw.—Ll. P. P.

⁴ Brigawg vyd.

⁵ Hydr gorwyd.—Ll. P. P.

⁶ Chwerdyt.—Ll. P. P.

⁷ Bann cogeu.—Ll. P. P.

⁸ Gwydyr guynt guydd nigyein: gwyd migyein.—Ll. P. P.

⁹ Eiriawl ny garawl.—Ll. P. P.

¹⁰ Gnaut y dreissiau; Gnawt y dreissic dreissiau.—

¹¹ Gual (gwae) a due daffar o law. [Ll. P. P.]

¹ Ein callon.

² Chuec Evyr Chuerthinat ton.

³ Katuet bawb y eirioes.

⁴ Crwybyr aruaur carcharaur dall.

⁵ Geyr digyll bre.

⁶ Diaell vyd pob foll. ⁷ Na thyr.

⁸ Gnaut seuthu ar lyfur.

⁹ Morfyd duarth deillion; neu, Mor vyd diwarth

¹⁰ Manau meibion. [deillion.—Ll. P. P.]

¹¹ Pennill o L. P. P.

TRIBANAU.

Calangauav caled grawn
Dail ar gychwyn llynwyn llawn
Y bore cyn noi vnyed
Gwae a ymddiried i estrawn

Calangauav cain gyvrin
Cyvred awel a drychin
Gwaith celwydd¹ yw celu rhin

Calangauav cul hyddod
Melyn blaen bedw gweddw havod
Gwae a haedd mefyl er bychod

Calangauav crwm blaen gwrysc
Gnawd o ben diried dervyse
Lle ni bo dawn ni bydd dysc

Calan gaeaf kein gyureu adar
Byr dyd ban cogau
Trugar daffar Duw goreu

Calangauav garw hin
Annhebyg i gyntevin
Namwyn Duw nid oes dewin

Calangauav caled cras
Purddu bran buan o vras
Am gwymp hen chwerddid gwên gwâs

Calan gaeaf cul cerwytt
Gwae wan pan syrr byr vyd byt
Gwir gwell hegarwelch no phryd

Calangauav llwm goddaith
Aradyr yn rhych ych yn ngwaith
O'r cant odid cydymmaith²

ENGLYNION DUAD.

NEU, Y BIDIAU.

Bit coch crib ceiliawg bid anianawl
Ei lev o wely buddugawl
Llawenydd dyn Duw ai mawl³

Bid lawen meichiad⁴ wrth uchenaid
Bid tawel yn delaid⁵ [gwynt
Bid gnawd avlwydd ar ddiriaid

Bid gyhuddawg ceisiad bid gniviad gwyd⁶
A bid gynnwys dillad
A garo bardd bid hardd roddiad

Bid lew unben a bid awy vryd¹
A bid vlaidd ar vlaidd ar adwy²
Ni cheidw wyneb ar na roddwy³

Bid vuan redaint yn ardal mynydd
Bid yn ngheudawd oval
Bid anniwair anwadal

Bid amlwg marchawg bidlogelawg lleidyr
Twyllid gwraig oludawg⁴
Cyvaillt blaidd bugail diawg

Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gel
Bid vab lleen yn chwannawg⁶ [wydd⁵
Bid anniwair daucirawg

Bid grwm biw⁷ a bid llwyd blaidd
Esgud gorwydd i ar haidd
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei wraidd⁸

Bid grwm byddar bid trwm cau
Esgud gorwydd yn nghadau
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei adneu⁹

Bid aha byddar bid anwadal ehud
Diriaid bid ymgeingar¹⁰
Dedwydd or a'i gwyl a'i câr

Bid dwyn llyn bid llym gwaewawr
Bid gran claf glew wrth awr¹¹
Bid doeth dedwydd Duw a'i mawr¹²

Bid llym eithin bid dysgethrin drud
A bid eddain alltud
Bid chwannawg ynvyd i chwerthin¹³

Bid wlyb rhych bid vynyach mach
Bid gwyn claf bid lawen iach
Bid chwyn colwyn bid wenwyn gwrach¹⁴

Bid diasbad aeleu bid ae byddin
Bid besgitor dyre
Bid drud glew a bid rew bre

¹ Bit awy unben a bit leu. Ll. C.² A bit lleiniad yr arwy.³ Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.⁴ Goludawg.—Ll. P. P.⁵ Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gorwydd.⁶ Bid amlwg marchawg bid redegawg gorwydd.—
Ll. P. P.⁷ Bid val llen yn chwannawg.
Bed amlwg marchawg, bid redegawg gorwydd.⁸ Bid grwm biw.—Ll. P. P.⁹ Guescyt guangraun yn y ureid.¹⁰ Yn adneu.¹¹ Bid ynvyt ymladgar.—Ll. C.¹² Bid gran claf gleu wrth awr.—Ll. C.¹³ Bid gwanadeu glau wrth awr.—Ll. Arall.¹⁴ Bid doeth dedwydd, Duw ai nawdd.¹⁵ Bid ewein alltud, bit dysgethrin drud.¹⁶ Bit chuannawg ynvyt y chuerthin.—Ll. C.¹⁷ Ll. Arall. Bid chwyniad colwyn, bid wenwyn¹⁸ gwrach.¹⁹ Bid cwynfan claf, bid lawan iach.¹ Gweith keluyd.—Ll. P. P.² Cedymdeith.—Ll. P. P.³ Llawenydd dyn ai mawl.—Ll. P. P.⁴ Meichieu.⁵ Bit tawel yndilett.⁶ Bit gnifgat guyd; neu, Gnifyat guyd (gwydd).

Bid wen gwylan a bid van ton
 Bid hyvayl gwyar ar on¹
 Bid lwyd rew bid lew calon

Bid las lluarth bid diwarth eiriad²
 Bid reiniad yn nghyvarth
 Bid wraig ddrwg â mynych warth³

Bid gogor gan iar bid trydar gan lew⁴
 Bid ynvyd ymladdgar⁵
 Bid ton calon gan alar

Bid hofder llawer a'i heirch
 Bid wyn twr bid orun seirch
 Bid lwth chwannawg bid ryngawg
 cleirch⁶

Bid anhygar diriaid bid fêr pob ewaint
 Bid henaint i dylodedd
 Bid addwyn yn anewyn medd

Bidchwyrniad colwyn bid wenwyn neidyr
 Bid noviaw rhyd wrth beleidyr
 Nid gwell yr otwr no'r lleidyr

Bid gwyrd gweilgi bid gorwaen ton
 Bid cwyn pob galarus
 Bid avlawen hen heinus

I'R GOG, YN ABER CUAWG.

GOREISTE ar vryn aerwyn vy mryd⁷
 A hevyd ni'm cychwyn
 Byr vy nhaith difaith vy nhyddyn

Llem awel llwm benyd er byw⁸
 Pan orwisg coed telyw hav⁹
 Terydd glaf wyv heddyw¹⁰

Nid wyv enhued miled ni chadwv¹¹
 Ni allav ddarymred
 Tra bo da gan Gôg caned

Côg lavar a gân gan ddydd
 Cyvreu eichiawg yn nolyd Cuawg¹²
 "Gwell côrawg na chybydd"

¹ Ar ffôn.—Ll. P. P.

² Eirchiad.—Ll. P. P.

³ O'i mynych warth.

⁴ Bit gravangaic iar (gan iar) bit trydar leu.—Ll. C.

⁵ Bid oval ar ei car.

⁶ Bid wyn twr bid orwyn seirch

Bid hoffder llawer ai heirch,
 Bid rwrth (lyth) chwannawc bid ryngawc cleirch.
 —Ll. P. P. [bryt.]

⁷ Goreisle (goreisti) ar vryn, aervryn (a erwyn) vryn

⁸ Llem auel llum benedyr byu.

⁹ Par oruisg coed telyw haf : coglyw haf.—Ll. P. P.

¹⁰ Ceryd glaf uyf hedyn.

¹¹ Neud wyf anhyed miled ny chaduaif.

¹² Cyfra eichiawg yn molydd tuawg.—Ll. Du.

Yn Aber Cuawg yd ganant Gogau
 Ar gangau blodeuawg
 Gwae glaf a'u clyw yn voddawg¹

Yn Aber Cuawc yt ganant cogau
 Ar gangau blodeuawc
 Gwae glaf ae clyw yn vodawc

Yn Aber Cuawg Côgau a ganant
 Ys advant gan vy mryd²
 A'u cygleu na's clwyv hevyd

Neu's endewais i Gôg³ ar eiddiorwg bren
 Neu'r laeswys vy nghylchwy
 Edlid a gerais a gerais neud mwyl⁴

Yn y van odduwch llon dâr
 Ydd endewais i lais adar⁵
 Côg van côv gan bawb à gâr

Cethlydd cathyl-voddawg hiraethawg ei
 Taith oddev tuth hebawg [llav
 Cog vreuer⁶ yn Aber Cuawg

Gorddyar adar gwlydd naint⁷
 Llewychyd lloer o'er dewaint
 Crau vy mryd rhac govyd haint

Gwyn gwarthav naint dewaint hir
 Ceinmygir pob cywaint
 Dylywn pwyth hun i henaint⁸

Gorddyar adar gwlyb gro
 Dail cwyddid divryd divro
 Ni wadav wyv clav heno

Gorddyar adar gwlyb traeth
 Eglur nwyvre ehelaeth tón
 Gwyw calon rhag hiraeth

Gorddyar adar gwlyb traeth
 Eglur tón taith ehelaeth⁹
 A grêad yn mabolaeth¹⁰
 Carwn pei cafwon etwaeth¹¹

Gorddyar adar ar edrywedd¹²
 Bân llev cwn yn nifaith
 Gorddyar adar eilwaith

¹ Coc lauar canet y rawc.—Ll. P. P.

² Ys advant (atvant) gan fy mryd.

³ Neus edeueis i Gog

⁴ Edlit a gereis neut muy.

⁵ Yr edueis (edeueis) y leis adar.

⁶ Cog vreuer (vreuer.)

⁷ Gulyt veint ; gwld neint ; gwlyb neint.

⁸ Duluy (dylunn) puyth hun i heint.

⁹ Tuth ehelaeth.

¹⁰ A gret ymabolaeth.—Ll. P. P.

¹¹ Mae y braich hwn yn gyntaf o'r pennill canlyn-
 awl, yn y Ll. Du. [P. P.]

¹² Gorddyar adar orredryuaed ; ar edrywy ard.—Ll.
 Neu, Gorddyar adar ar edrywiardd ban.

Cynteivin cain pob amhad¹
Pan vrysiant cedwyr i gâd
Mi nid av anav ni'm gad

Cynteivin cain ar ystre
Pan vrys cedwyr i gadle²
Mi nid ae anav am de³

Llwyd gwarthav mynydd brau blaen ôn
O ebyr dyhepgyr tôn
Pevyr pell chwerthin o'm calon

Assymi heddyw pen y mis
Yn y westva ydd edewis
Crau vy mryd⁴ cryd a'm dewis

Amlwg golwg gwyliadur
Gwnelyd syberwyd segur
Crau vy mryd⁵ clewyd a'm cûr

Alav yn ail mail am vedd
Nid eiddun dedwydd dyhedd⁶
Amaerwy adnabod amynedd

Alav yn ail mail am lād
Llithredawr llyry llon cawd
A dwvyn ryd berwyd bryd brād

Berwyd brād anvad ober⁷
Byddant dolur pan burer
Gwerthu bychod er llawer

Berwitor brād yr anwir⁸
Pan varno Dovydd dydd hir
Tywyll vydd gau golau gwir

Perygl yn burthiad cyrchyniad cewig⁹
Llawen gwr odduwch llād
Crin calav alav yn eiliad¹⁰

Cygleu don drom ei tholo vān¹¹
Yrhwing graian a gro¹²
Crai vy mryd rhac lledvryd heno

Osglawcblaen derw chwerw chwaith on¹³
Chweg evwr chwerthiniad ton
Ni chel grudd gystudd calon

¹ Cein pob amat. ² Pan vryt ketuyr y gadle.

³ Nidaaf anaf afn edy.

Ni nad af anaf amdde

⁴ Crei vymbyt. — Ll. Du.

⁵ Ceri vimbryt. — Ll. Du.

⁶ Nyt eidun detuyd dyhed. — Ll. D.

⁷ Berwyd brad anfad o ber.

⁸ Preator pteenuir (pre enwir). — Ll. P. P.

⁹ Perygl yn dirthivat (dirthinat) kyrchynat
Kewic. — Ll. Du.

¹⁰ Cerygl yn dirthuat Cyrchyniad Cewig. — Ll. Coch.

¹¹ Llauen guyr o dy uet llāt

Crin calav alav yn deilyat. — Ll. Du.

¹² Cigleu don drom ith olo fau. — Ll. C.

¹³ Rhwing gran o gro. — Ll. C.

[— Ll. C.

¹³ Osglod blaen derw chwerw chwerw chweith onn.

Ymwng uchenaid a ddywaid arnav¹
Yn ol vy ngorddyvnaid
Ni âd Duw da i ddiriaid²

Da i ddiriaid ni ater³
Namyn tristy d a phryder⁴
Ni adwna Duw ar á wnêl

Oedd macwy mabelav oedd goelin⁵
Gyvran yn llys brenin
Poed gwyl Duw wrth y dewin⁶

O'r a wneler deryw⁷
Yttryied ar a'i derlly⁸
Câr dyn yman yw cās Duw vry

YNGLYNION Y GNODAU.

GNAWD gwynt o'r deheu gnawd adneu yn
llan

Gnawd gwr gwan godeneu
Gnawd i ddyn ovyn chwedlau
Gnawd i fab ar faeth foethau⁹

Gnawd gwynt o'r Dwyrain gnawd dyn bron-
rain balch

Gnawd mwyalch ynmhlith drain
Gnawd rhag traha tra llevain
Gnawd yn ngwig gael cig o vrain¹⁰

Gnawd gwynt o'r Gogledd gnawd rhianedd
chweg

Gnawd gwr teg yn Ngwynedd
Gnawd i deyrn arlwy gwledd
Gnawd gwedy llyn lledvrydedd

Gnawd gwynt o'r Môr gnawd dygyvor
Gnawd i vanw vagu hór [llanw
Gnawd i voch turiaw cylor

Gnawd gwynt o'r Mynydd gnawd merydd
yn mro

Gnawd gael tô yn ngweunydd
Gnawd arlaeth maeth dyn crefydd¹¹
Gnawd dail a gwyail a gwydd

¹ A dyvet arnav; neu, A dyfeiad heno.

² Da y diryet; neu, Y da i diried.

³ Da y diryet nyatter — Ll. Du.

Dau ddiried ny atter. — Ll. C.

⁴ Namyn tristy d a phrudder. — Ll. C.

⁵ Oedd macwy Mabelav (mab claf) oedd goein gyf-
ran. — Ll. C.

Oed gein gyñon; neu, oed goewin gyvion. — Ll. Du.

⁶ Poed guyl Dyu urth edein — Ll. Du. [P.

⁷ O'r a wneler yn derut. — Ll. Du. Derwdy. — Ll. P.

⁸ Ystyryeit yr ae derlly. — Ll. Du

⁹ Ban o L. P. P.

¹⁰ Nid yw y ban yn Ll. P. P.

¹¹ Ban o L. P. P.

Gnawd nyth Eryr yn mlaen dêr
Ac yn nghyvyrdy gwyr llafar¹
Golwg vynud ar a gâr

Gnawd dydd a thanllwyth² yn nghynllaith
gauav
Cynreinion cynrwyddiaith
Gnawd aelwyd ddifydd yn ddifaith

TRIBANAU.

CRIN calav a lliv yn nant
Cynnewid Sais a'i ariant
Digu enaid mam geu-blant

Y ddeilen à drevyd gwynt³
Gwae hi o'i thynged⁴
Hen hi eleni goned⁵

Cyd boed bychan ys cêlvydd
Ydd adail adar yn ngorwydd coed
Cyvoed vydd da â dedwydd

Oer-wlyb mynydd oer-las iâ
Ymddiried i Dduw ni'th dwylla
Nid edry⁶ hir-bwyll hir-bla

Baglawg byddin bagwy ôn
Hwyaid yn llyn graenwyn tôn
Trech na chant cystudd calon⁷

Hir nôs gorddyar morva
Gnawd tervysg yn nghymmanva
Ni chyvyd diriad â da⁸

Hir nôs gorddyar mynydd
Gochwiban gwynt uwch blaen gwydd
Ni thwyll drycanian dedwydd

Marchwial bedw briclas
A dyn vyn troed a wanas
Nac addef dy rin y was

Marchwial derw mwyn llwyn
A dyn vyntroet o gadwyn
Nac addef rin y vorwyn

Marchwial derw deilyar
A dyn vyntroet o garchar
Nac addef rin y lauar

Marchwyail drysi a mwyar arni¹
A mwyalch ar ei nyth
A chelwyddawg ni theu byth

Gwlaw allan gwlychyd rhedyn
Gwyn gro mor goron ewyn²
Tecav canwyll pwyll i ddyn.

Gwlaw allan yngan glydwr³
Melyn eithin crin evwr
Duw Reen py beraist lyvwr

Gwlaw allan gwlychyd vy ngwallt
Cwynvânus gwan diffwys allt
Gwelwgan gweilgi heli hallt

Gwlaw allan gwlychyd eigiawn
Gochwiban gwynt uch blaen cawn
Gwedy pob camp heb y dawn

Llym awel llum brin
Anhaut caffael clit llitred ritreuhiid lin
Ryseiw gur ar un conin

Ton trathon toid tu tir goruch gwaeteu
Rac bron baneu bre breiit allan or sevir

Oer lle llwch rac brythwch gaeaw
Crin cawn alaf trwch⁴
Kedic a wel⁵ coed in i blwch

Oer gwely piscawd ygkisscaud iaeu
Cul hyd cawn baryw haud
Birr diwedit gwit gwyrhaud

Ottid eiry gwin y enes ni ryfelir y gaeaf
Nid a kedwir oe neges
Oer llinneu eu lliw heb tes

Ottid eiry gwin aren
Segur yscuid ar iscuid hen
Rywawr gwint reuhid dien

Ottid eiry ar warthav rew
Gosgubit gwint blaen gwit tew
Kadir yscuid ar yscuit glew

Ottid eiry tohid ystrad
Divrissint wy keduir y cad
Mi nid aw anaw nim gad

Ottid eiry o du riw
Carcharaur gorvit cul biv
Nid annvyd hawdit hetiv

¹ Llachar.

² A g anllwyth. — Ll. P. P.

³ Gynnired gwynt — Ll. P. P.

⁴ Gwae hi ae thygnet.

⁵ Hen hi elein y ganet: hi hen eleni y ganed.

⁶ Nid eddeu.

⁷ Trech na eiant cystyt calon: cyssul callon. — Ll. P. P.

⁸ Ni chytuyd diryeit a da. — Ll. P. P.

¹ Marchuyail dryssi a mwyar (mwgan) arni; Marchwial amwyar crin. — Ll. P. P.

² Gwyn gro mor goron ewyn (goror ewyn).

³ Glaw allan y gar glydwr. — Ll. P. P.

⁴ Calaf trwch. ⁵ Kedic awel.

Ottid eiry gwin goror mynit
Llum gwit llog ar mor
Meeid lluwyr llawer kyghor

Eurtirn am cirn cyn am clwir
Oer lluric lluchedic awir
Bir diwedit blaen guit gwir

Guenin i gogaur gvan gaur adar
Dit diolith kyssulvin kevin brin coch
gwyar¹

Gwenin i godo aer acdo rit
Rreuid rev pen vo
Ir neb goleith lleith dyppo

Gwenin igkeithiu gwiwt iv mor
Cryn calaw caled riv
Oer divlit yr elvit hetiv

Gwenin igklidur rrac gulybur gaeaw
Glas cunlleit ceu ewur
Dric weret llyvrder ar ur²

Hir nos llwm ros lluid riv
Glas glan guilan in emriv
Garv mir glaw a vit hetiv

Sich gwint guliffynt kinvetlauc diffrvith
Sich callet cul hic
Llywin avon hinon vit

Driccin i mynit avonit igniw
Gulichid lliw llaur trewit
Neut gueilgi gveled ir elvit

Nid vid isgolhaic nid vid eleic unben
Nith eluir in dit reid
Och Gintilie na buost gwreic

Kirchit caru crwm tal cwm clit
Briwhit ia brooet llum
Rydyeinc glew a lavur trwm

Bronvreith breith bron breith bron
Bronvreith briuhit tal glann
Gan garn caru culgrwm cam

Goruchel auel guaetvann
Breit gvir or sevir allan

Calan gaeav gurim gordugor blaen gruc
Goreuynauc ton mor
Birdit dervhit ych kighor

O kiscant yscuit ac arial gorvit
A guir deur diarchar
Tec nos i ffyscauc¹ escar

Kinteic guint creilivn koet
Cryn coed carw erewn²
Pelis enwir pa dir hwn

Kin ottei eiry hit yn arvul melin
Nim gynaec artu awirtul
Towisun e lu y brin Tytul

Kan medrit morrvit y rodwit
Arid ariv a diguit
Pelis pan vit kyvarvit

Nim gwna pryder im Prydein heno
Kyrchu tro priw uchein
Y ar kan kanlin Owein

Kim imtvn ariweu ac yscuid arnad
Diffreidiat cad cynvit
Pelis pa tir yth vaguid

Y gur a rithao Duv o rygaeth karchar
Rut y par o pennaeth
Owein Reged am ryvaeth

Kan ethiu ruiw in rodwytt i werit
A teula na ffouch
Gwydi met mevil na vynnuch

Y bore gan las y dit
Ban kirchuit Mug maur drewit
Nig oet dagawd meirch Mechit

Nim guna lleuenit llad
Or chuetlev am diallad
Mechyt golo gvit arnad

Kyvarvuam am cavall
Kelein ar viar ar wall
Kyvranc Ryn ar drud arall

Kanis ffonogion Muge a lataut Mechit
Druduas nid amgiffredit
Peruv new pereiste imi a dyvit

Gwir igrid rid reuittor
Oervelauc ton brith bron mor
Ren rothid Duv in kighor

Mechit mab Llywarch dihavarch unben
Glvystec llen lliw alarch
Kyntaw a ffruin cluyms march

¹ Ffyscau.   ² Cryn caun caru escun.

¹ Coch gwawr, guaur.

² Dric weuet llyvrder ar gur.

CANIADAU MYRDDIN.

I YSCOLAN

MYRDDIN WYLLT AI CANT.

Du dy Farch du dy gappan
Du dy benn du dy hunan
Iad du a'i ti Yscolan

Mi Yscolan Ysgolhëic
Ysgafn ei bwyll Ysgodic
Gwaie ni bawt a gawt gwledic

O Losci Eglwys a lludd buch yscol
A llyfr rod i foddi
Fy mhenyd ys trwm genni

Creadir y creadureu
Porthidon mwyaf
Cyrraw¹ di imi fy ngheu

Blwyddyn llawn im Rhyddoded
Ym Mangor ar bawl cored
Edrych di poen imi gan morbryfed

Bei ysgwypwn ar wn [wn
Mor amluc gwynt y flaenbric gwydd ffal-
Ar a wneuthum byth nis gwnawn

GWASGARGERD VYRDIN
YN Y VED.

1. Gwr a lefeir yn y Bed
A dysgwyd cyn seith mlyned
March marw eurdein gogledd²
2. Er gyveis o win o wydryn gwyn³
Gan rieu⁴ ryfel degynn
Myrdin yw vy enu Mab Morvrynn
3. Er yveis i o win⁵ o gauc⁶
Gan rieu ryfel eglauc⁶
Myrdin yw fy enu amheiduc⁷
4. Pan del gurthryn⁸ yar olwyn du
Y lad Lloegyr llwybyr wehyn
Chuerw uenuyn yn amuyn
5. Gwynbryn wynvrynn ei swyn ery⁹
Hir neuet giuet Gymry
Ni bydd diogellawr ygellawr Ardudwy

¹ Madden.² Eurdeyrn gogledd.³ Er yfeis i o win o wydr gwyn.—Ll. E. D.⁴ Ran rieu.—Ll. E. D.⁵ Gavg.⁶ Eglwy.—Ll. E. D.⁷ Am heiddwg.—Ll. E. D.⁸ Pan del gwr gwrthryn.—Ll. E. D.⁹ Gwynbryn gwynfryn eisiwyn (ei syddyn) ery.—Ll.

[E. D.]

6. Ar ardaluy Kymry
Rac arderchawc Twrch toryf hy
Pau dyvo coch Normandi
7. Y holi Lloegrwys treul diffwys
Tuth am bob darogan¹
Castell yn Aber Hodni
8. Pan dyvo y bruch cadarn
Hyt yn Rhyt Pengarn
Lliwaut gwyr treuliaut Karn
Pendevec Prydein yno pen Barn
9. Pan dyvo Henri y holi
Mur castell y dervyn Eryri
Gallvat² gormes dra gweilgi
10. Pan dyvo gwyngann y holi Llundain
Yar veirch nyt Kein
Rygeilu³ ev Dinas Kaergein
11. Teneu y mes teu y hyt⁴
Pan dyvo yn deisyvyt
Brenhin gwas gwaie ae cryt
12. Mab a vyd mawr y urdas
A orescyn mil dinas
Hoedl egin Brenhin o was
13. Kadarn wrth uann advot
Guann wrth gadarn gurdiret⁵
Pennaeth handes guaeth ae dyvot
14. Byt a vyd Byt⁶ urth vaurdes
Yd bydant gurag edeint laes vuches⁷
Bydant llu Meibionein eu cyffes⁸
15. Byt a vyd bryt wrth y daes⁹
Ych wnahe taeauc y leas¹⁰
Disgiuen bun gurth buyth guas
16. Byt a vyd a gorphen byt¹¹
Pallant ieuainc rac aduyt¹²
Mei marw cogeun rhag annuyt
17. Byt a vyd byt¹³ wrth erchuys
Y adeilaur yn dyrys
Heb werth maur ni chaffaur crys

¹ Treth am bob darogan dydderbi.—Ll. E. D.² Galwawd (galwawr).—Ll. E. D.³ Ni cheidw.—Ll. E. D. ⁴ Yr hyd.—Ll. E. D.⁵ Gorddiret.—Ll. E. D.⁶ Byd a vydd bryd.—Ll. E. D.⁷ Ys byddant gwageddaint (haint) laeth vuches.—⁸ Bydant llu meibionein.—Ll. E. D. [Ll. E. D.]⁹ Des.—Ll. E. D. ¹⁰ Ei leas.—Ll. E. D.¹¹ Gorphen oed.—Ll. E. D.¹² Adloed.—Ll. E. D.¹³ Byd a vydd bryd.—Ll. E. D.

18. Byt a vyd bryt urth lyeu
Byu mall a guall ar lamreu¹
Torredaud geir a chreirieu
19. Eu divanuaut gwir lledaut geu²
Guann ffyd bob eildyd datleu³
Byt a vyd bryt wrth dillad
20. Kyghaus argluyd Maer chuiviat
Guaclau Bard hard offeiryat
Difannawr e wir lledawr gwad⁴
21. Byt a vyd heb wynt heblau
Heb ormod eredic heb drathreul-
yau
Tir digaun vid un erw y nau
22. Pan dyvo yr gwyr heb wryt
Ac yn lle coet cael yr yt
Ymhob hedd guled a gvyt
23. Pan fo cyfelin gymyrredd⁵
Y gwr ai gweryd ni ommedd
Gwrthfyd yd ym myayddedd
24. Pan fo sych gwydd gwanwyn
A fydd gweddi pennaeth gwenwyn
Byddawd gwaeth buddelw no chrwyn
25. Dyw Merchyr dyd Kyghorphen
Y treulyaur llavnaur ar benn
Cydy ant deu ygkreu Kyghenn⁶
26. Yn Aber Sor yt uyd Kyghor⁷
Ar uyr guedy trin treulitor
Glynn⁸ guynn llyu yn ysgor
27. Yn Aber Avon y byd llu Mon
Fingl guedy hinuedon⁹
Hir veryt arwynt Voryon¹⁰
28. Yn Aber Duvyr nuy deil duc
Yt vi agnaho gwidig¹¹
A guedy Cat Kyvarlluc
29. Cat a vi ar hyrri Avon¹²
A Brython dyworpi
Graut¹³ guyr guhyr gurhydri
30. Yn *Aber y Don* pervor cat¹
A phelydr anghyvyon²
A guaed rud ar rud Saeson
31. Wassauc dy waed dy Wendyd³
Am dywaut wylyon mynydd⁴
Yn Aber Crafnaut crefydd⁵
32. Mi a ddisgoganaf eraill
Cyrn a llef cwn pan eill
Ffyr dy phla ynghoed peill
33. Gwenddydd gwrandaŵ yn ddiau
Yn y daw Teifi o lynnau
Addoer llithawr llen uwch llyfrau
34. Gwenddydd addoer yw dy erddyrn
Mi ddisgoganaf mefyrn
Ar deywy a llef cloer wedi cynr
35. Pan ddyffo Gwynedd yn o iaen eu
bryd
Yn ysgwn ysgithrawg
Chwerw gyfnod clod i garrawg
36. Carrawg Ynyr comynhed
Comyn lli cymyn lleoedd
Llithiant cwn ar galanedd
37. Carrawg Ynyr garw anwyd y bryd
Garw esgyll yn ynni
Llithiant brain ar ysperi
38. Dysgogan Tydoch terydd dy
Rhag Carrawg Cynan dydd
Gwynfyd am rhydd sawy llan
39. Dysgogan Tydoch terydd dy
Yn Aber Mulchwch
Byddant Teifi a fo trwch
40. Dysgogan Teifi llestri lli ar llyry
A Brithwyr oi thorri
Llan Dudoch cloch menechi
41. Disgogan Dyfed arglwydd iawdi
Brithwyr du o Fanaw
Tydoch llan trwm ddydd a ddaw
42. Disgoganaf y llan Dydoch
Na bydd na chledr na chloch
Namyn gwarw y fa gwyddfoch

¹ Llunnau.—Ll. E. D.   ² Llechant geu.—Ll. E. D.³ Clotieu. *Ac heb arwydd eisiau llinell ar ol.*⁴ Llechant gwad.—*Ban o.* Ll. E. D.⁵ Pan vo Kynvelin gymyred guyd guannuyn
Guedy pennaeth guenuyn

Bydaut gwaeth bu delu no chryuyn.

⁶ Cuddiant deu ynghreu cyngen.—Ll. E. D.⁷ Yd fydd garw gynghor ar wyr.—Ll. E. D.⁸ Glyw.—Ll. E. D.⁹ Hinweddon (hynfyddon).—Ll. E. D.¹⁰ Ar wryd forion (fordon).—Ll. E. D.¹¹ Yd fi a gnaho (yd fi a gnoho gwidig).—Ll. E. D.¹² Byrri Avon.—Ll. E. D.¹³ Gnawd (gwnant).—Ll. E. D.¹ Yn Aber Peryddon peritor cad.—Ll. E. D.² Anghymmon.—Ll. E. D.³ Gwassawg dy waed ti i Wendydd.—Ll. E. D.⁴ Am dywawd y gwylyon.—Ll. E. D. ; Ll. L. M.⁵ Mynydd yn Aber Karaf.—Ll. L. M.

A gwedy cynr cloer a fydd

*Dyma y diwedd yn Ll. L. M.**Banau o Ll. E. D. yw y lleill.*

43. Pan treulio Prydain
Teyrnedd bychain
Gwlad feibionein
Gwerin ormes
44. Ni wyr namyn dawn a rymesynt
Yny ddel gwynt ar ches
- DIWEDD.

HOIANAU

Neu BORCHELLANAU MYRDDIN AP MORFRYN, ALIAS
MYRDDIN WYLLT, yr hwn a ganodd o ddeutu y
flwyddyn 570, ac a ysgrifenydd allan o'r
LLYFWR DU O GAERFYRDDIN.

1.

OIAN a Phorchellan a pharchell dedwydd
Na chladd dy red kyr ym mhen mynydd
Cladd yn ile argel yn argoedydd
Nac erwys Rydderch hael rwyfadwr ffydd
Ami ddisgoganaf fi a gwyr fydd
Hyd yn Abertaradr rhag traws eu Prydein
Cymru oll yn eu cyfiwydd
Llywelyn ei enw o eissillydd
Gwynedd gwr dygorbydd

2.

Oian a phorchellan oedd raid myned
Rhag cynyddion Mordai pei llafased
Rhag dyfod erlid arnam ni an gweled
Ac or diagwn i ni chwynwn i ein lludded
A mi ddisgoganafi rhag ton nawfed
Rhag unig bariiffwyn gwehyn dyfed
Dyrchafawd llogawd nid ir lleticred
Yn ty yn hir gwrthdir a gwystriled
Yn y ddel Cynan iti oe chyn gweled
Ni bydd atcor byth ar ei threfred

3.

Oian a pharchellan ni hawdd cysgaf
Rhag godwrdd y galar yssydd arnaf
Deng mlynedd a deugain yd borthais i
Ys drwg o orhoen yssydd arnaf [boen
Oes imi gan Iessu gaffu gwaesaf
Brenhinoedd nefoedd achoedd uchaf
Ni mad rhianedd o blant Addaf
Ar ni chredo i ddofydd y dydd diweddaf
Yd weleis Wenddoleu ym merthic rhiau
Yn cynnull preiddiau o bob eithaf
Y dan fy ngweryd rhudd nu neud araf
Pen teyrnedd Gogledd llaredd mnyhaf

4.

Oian a pharchellan oedd raid gweddi
Rhag ofn pump pennaeth o Normandi
Ar pumed yn myned dros for heli
I oresgyn Iwerddon dirion drefi
Ef gnawhawdd rhyfel a dyfysgi
O ymladd mab a thad gwlad ai gwybi

A myned i Loegrwys diffwys drefi
Ac na bo gwared byth i Norddmandi

5.

Oian a pharchellan na uyt hunauc ryd
Dybyt attam ny chwedyl dyvrydauc
Pennaethu bychein anudonauc
Meiri mangedd am pen keiniauc
Pan dyffion dros for gwyr eneirchawc
Cad veirch y danunt deu wynebawc
Deu ulaen ar eu gwaew anothleithyawc
Erddi heb uedi y myd diheddawc
Gwell bet no buchet pob uchenauc
Kyrn ar y gwr a get pedrifannau
A phan uon goforyon meibon eidawc
Y byt bore taer rac caer sallawc

6.

Oian a pharchellan a pharchell dyhed
Rym dyweid chwimbleian chwedel anrhyf-
A mi disgoganaf haf gwythloned [ed
Kyfrwg brodoryon brad o Wyned
Ban diholertagwystyl yn hir o tir Gwynedd
Dybyt seith ganlllog o hynt gan wynt go-
gledl
Ac yn Aber deu gleddeu eu Kynadlet

7.

Oian a pharchellan a parchell gwynn
Rym dywot chwionblein chwedyl am dech-
Pan bebyllo Lloegyr yn tir ethlyn [ryn
A gwneuthur Dyganwy Dinas dehyn
O gyfranc Lloegyr a Llywelyn
Ad uyd mab ar war a char a chychwyn
Pan sorro Deinoel Mab Dunawd Deinwyn
Aduyd franc ar fo fort ny Ouyn
Yn Aberdulas gwanas gwehyn
Cochwet yn eu cylchwet yn eu cylchwyn

8.

Oian a pharchellan hoian hoiau
Bei ychenaug Duw gwnai ymchwelau
Y ..... llyssy wyf byddawd mau
Yr hwn yssy ..... ceised yntau

9.

Oian a parchellan neu dyt goleu
Andaw di lleis adar deiuyr¹ leisseu
An byt ny blwynydet a hir dieu
Arien enwir edwir ffirwytheu
Ac escyp llawch lladron diffaeth llanneu
A myneich a obrum² beich o pechodau

10.

Oian a parchellan llym i Wynedd
Cywely a fynnut pan elutti i orwedd
Bychan a wyr Rydderch hael heno y ar ei
A borthaisi neithwyr o anhunedd [wledl
Eiry hyd ym hen clun gan ran caledl
Pibonwy yn niblau blin fy rhyseidd [edd
Rhyddybedd dydd Mawrth dydd gwythlon-
Cyfrwng glyw Powys a chlas Gwynedd

¹ Ddwfn, ddyan.   ² Obryn.

A chyfod hiriell o'i hir orwedd
I amwyn ei Elyn derfyn Gwynedd
Ac oni i'm cudd gan fy rhi rhan trugaredd
Gwae fi ban ym buy tra fy niwedd

11.

Oian a parchellan ny byt cyuin
Ban¹ glyw yn llauar o Gaervyrddin
Y ardwaw deu geneu yn cywrhenin
A hil Rys aerllut aerllit byddin
Pan later y saesson ynghymer trin
Gwyn eu byt hwy gymryw werin²

12.

Oian a pharchellan a pharchell gwyn gwys
Na chysgi hun fore
Na chladd ym mhrysg rhag dyfod
Rhydderch hael ai gwn cyfrwys
Gan gaffael o honatti y coed
Rhedaidd dy chwys

13.

Oian a parchellan a parchell gwyn
Bei gwelud a welais o dreis deugyn
Ni chas cutti hun fore ni chlyddut ar fryn
Ni chyrchud ddifaith o ddiffwys lynn
Ban eisteddo saeson yn eu sarffren
A chyrchu o bell gastell gollwyn
Atfydd dillad hoyw a gloyw lullin

14.

Oian a parchellan andaw de yn awr
Pan dodynt wyr gwynet eu gweith ynawr
Llafneu y uerd drin³ Kyrn a ganawr
Briwaged Llurugeu rac llym waewawr
Ban dyffo Nortmyn yar lydan lyn vad
Ad uydd ym urthryn yna gan vid dinawr
A goresgyn Prydein y wyron yswein
Ar wall o Lundein a diatawr
Ann disgoganaf deu priodawr
A luniont tagueuet o nef hyd lawr
Kynan Kadwaladr Kymry benbaladyr
Bydawd eu cynnadyl a edmycawr
A chyweiriaw gwlad⁴ a chystudyaw gwad
A llu a lledrad a ddewalawr⁵
An bi nv ynaeth gwared gwedi gwaeth
Neb o haelonaeth ni di dolawr

15.

Oian a parchellan neud glas mynydd
Teneu fy llen i mi nid llonydd [ddydd
Llwyd yw fy mlaidd ni'm traidid Gwen-
Ban ddyffont guyr Bryneich ingwarth luydd
Cymry a orfydd cain bydd eu dydd

16.

Oian a parchellan a parchell garwy
Na chladd dy retkyr nag iste⁶ fynwy
Nac a char waes na char warwy

¹Ban gychwyn llauar o ⁴A freithiaw gwlad, &c.
Gaer vyrdin. ⁵Ddiwalawr.

²Gymryw werin.

⁶Ysdi.

³Yn erddydd, &c.

Na chussyl a roddafi i wenabwy
Na fid ieuange serchawg syberw wawrwy
A mi ddisgoganaf gwaith Machadwy
Adfydd gelorawr rhudd yn rhiw dydmwy
O gyfranc y Kynfrain bronrheino cyfrwy
Adfydd bore coch ac och ofwy
Arth o ddeheubarth a dderchafwy
Ry llettawdd ei wir ef tra thir Mynwy
Gwyn ei byd hi Gwenddydd a arhowy
Pan fo pendefig Dyfed ai gwledychwy

17.

Oian a parchellan neud blodeu drain
Gorlas can fynydd elfydd neud cain
A mi ddisgoganaf cad Coed Llwyfain
A gelorawr rhuddion rhac rhuthr Owain
Pan gwnelont meiriau dadleu bychain
Anudon a brad gwlad feibionain
A phan ddel Cadwaladr i oresgyn Mon
Dileawr saeson¹ o dirion Brydain

18.

Oian a parchellan mawr eryssi
A fydd ym Mhrydain ac nim dorbi
Ban dyffon brodorion o amdiredd Mon
I holi Brython brithfyd dybi
Dyrchafawd draig ffawd ffaw u peri
Gwrdd Cynan faran o lan Teifi
Gwnahawd am Ddyfed dygyuysgi
Bid iddaw yn aelau eilon ynddi

19.

Oian a parchellan mor enrhyfedd
Na budd yn ennyd y Byd yn unwedd
Pelled son saeson sail cywrysedd
Ar brithwn² haelon hil cymwyedd
A mi ddisgoganaf cyn fy niwedd³
Brython dros saeson brithwyr ai medd
Ac yna in dawni ddawn gorfoledd
Gwedi bod yn hir yn hwyr frydedd

20.

Oian a parchellan andaw di yr eilon
A gread adar kyr Kaer Reon
Un yssyn a rown mynydd Maon
I edrych drychynnawg drych serchogion
A mi ddisgoganaf fi cad ar y don
A chad machawy a chad afon
A chad cors Fochno a chad ym Mon
A chad cyminaud a chad caerlleon
A chad Abergwaith a chad Iaethon
A phan fo diwedd tir terfyn i eilon
Maban dyrchafawd mad i frython

21.

Oian a parchellan bydan a fydd
Mor druan ei ddyfod ac ef ddyfydd
Morwynion moelion gwragedd rhewydd
Carant ni pharchant eu carrennydd

¹Dileant saeson.

²Brython.

³Nygnedd.

Rhwydd ni bydd digyfrwydd wrth i gilydd
Esgyb anghyfaith diffaith diffydd

22.

Oian a parchellan bychan brychni
Andaw di lais adar myr mawr eu hynni
Cerddorion allan heb ran teithi
Cyn safont yn y drws tlws nis deupi
Rym dywod wylan o bell ynni
Teyrnedd enrhyfedd eu cynyfeddi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wnahont dyhedd a dyvysgi
Ac ynghyfenw diwiau dyfod iddi
Ac ymladd yn daer am ddwyllan tywi

23.

Oian a parchellan bychan breichfras
Andaw di lais adar mor mawr eu dias
Kerddorion allan heb ran urddas
Gwrthunawd esspyd a bryd gan was
Heb godwyd wyneb heb ran urddas
Pan vo dau froder dau Iddas am dir
Megittor oi gwir hwy hir alanas

24.

Oian a parchellan nym daw y cyngyd
O glybod llais adar mor ddiergryd
Teneu gwallt fy mhen fyllen nyd clyd
Dolydd fy esgubawr nid mawr ei hyd²
Fyngrawn haf a mi nid ymwerdyd
Cyn ysgar a Duw didawl cywyd
A mi ddisgoganaf cyn diwedd byd³
Gwragedd heb wyledd a gwyr heb wrhyd

25.

Oian a pharchellan a phorchell ryni
Teneu yw fy llen nyd llonydd imi
Er gwaith Arderydd mi nym dorbi
Cyn syrthiai awyr i lawr a llyr yn lli⁴
A mi ddisgoganaf gwedi Henri
Breenhin na frenhin brith fyd dybi
Pan fo pont ar Daf ag arall ar Dywi
Y daw diwedd thyfel iddi⁵

KYVOESI MYRDIN A GWENDYD Y CHUAER.⁶

1.

M. DEUTHUM i attat y adraut
Yngnadaeth⁷ y gogled y gennyf

¹ Dwfr dyar eu gryd² Fy yd.³ Gorphen byd.⁴ Enlli.⁵ Nota — Geiriau E. Evans, neu I. Brydydd Hir, yn Ll. P. P. — "Brudiau o'r Cwta Cyfarwydd juxta exemplar J. Jones, correct ad cod. Davies: qui examinatus ad L. Coch."⁷ Ygnadedd. — Ll. P. P.⁶ Pan fo pont ar Daf ac arall ar Dyw

Er gwaith Arderydd mi drym dorbi

Syu pob tyt traethuyt urthyf
Yr gueith Arderyd ac Erydon

2.

G. Guendyd er meint a dybyd arnaf
Eneichyad kywod kud af¹
Cyfarchaf i'm llallogan
Merddin y chwedlau dysgogan²
Ple edewaist dyfynan
Dymgoeu gorober
Dydd llawenydd yn ehangder³

3.

Kyvarchav ym llallogan Vyrdin
Gur doeth darogenyd
Kan hepkoryd o honau
Pan au bun ganthau⁴

4.

M. Y gerd gadavael avi Hoel⁵
Kymyr⁶ yu bi Kyvarch awel ruyd
Ryderch hael yn aruyd⁷

5.

Kanys Ryderch bieu ffau
A chymry oll i danau
Neu gwedy ynteu Kudau⁸
Ryderch Kael gymynat gelyn
Guan teu y wan⁹ ac uy

6.

Dyd gwynuyd¹⁰ yn Ryt Tawy
Ryderch Hael dan ysbeit gelyn

7.

Didas Beirdd bro glyt¹¹
Kud aafet a yr ryt¹²
Mi ae dyweit y Wendyd

8.

Kan am kyveirch yn gelvyd
Na bydd Ryderch Hael drennyd

9.

G. Cyvarchaf ym Kloteu llallauc¹³
Anuynauc yn lluyd
Neu wedi Ryderch puy vyd¹⁴

¹ On (eu) eichiad cyfedd cwwd af. — Ll. P. P.² Py chwedleu darogan. — Ll. P. P.³ Y 5 ban rhyagblaenol o L. P. P.⁴ Pa rian bi ni (Pari au bun) ganthaw. — Ll. E. D.⁵ En gerth Cadafael a bi (vi) cael. — Ll. P. P.⁶ Cyn ri. — Ll. E. D.⁷ Rwydd yw arwydd Rydderch Hael. — Ll. E. D. Tu bi cyfarchafael.⁸ Rhwydd i arwydd Rhydderch Hael. — Ll. P. P.⁹ Neu gwedi Gweithen cwwd ddaw. — Ll. P. P.¹⁰ Gwan trwy. — Ll. E. D.¹¹ Gwan trywan ac (teu ei wan ar) wy.¹² Gwynuydd. — Ll. E. D.¹³ Gwyn Maydd. — Ll. P. P.¹⁴ Glo glyd. — Ll. P. P.¹⁵ A wna (adwna, o daw) yr ryd. — Ll. E. D.¹⁶ Cwwd aa ef a wna (a ddaw) i'r rhyd. — Ll. P. P.¹⁷ Clodlew llallawg. — Ll. P. P.¹⁸ Pieufydd. — Ll. P. P.

10.
M. O leas Gwendoleu y gwaetffreu Ar-
deryd¹
Handuf o eithun²
Morgant vaur vab Sadurnin

11.
G. Kyvarchaf ym Klotleu llallauc
Kerdglyt Kyt lliant³
Puy wledych uedy Morgant

12.
M. O leas Guendoleu y gwaetffreu Ar-
derydd
A synnu pahan ym ken gualadyr⁴
Gwaet gwlat y Uryen⁵

13.
G. Kyvliu dy ben ac arien gaeaf
Gwares Dyv dy anghen
Puy wledych wedi Uryen

14.
M. Digones Dofyd dioned arnaf
Klaf wyf o'r diued
Maelgwn Hir ar dir Gwyned⁶

15.
G. Oys gayr ym braut yt vych uynghal-
on⁷
Druc vyhoen am ryd drych⁸
Neu uedy Maelgwn puy wledych

16.
M. Run y enu rugyl y ffossaut
Ygkrynnir bydin brudraut⁹
Guae Brydein o diurnaut¹⁰

17.
G. Kan vyd Kedymeith¹¹ a Chanon
Kynlleith¹²
A thal waur¹³ a borthun
Kwda¹⁴ Gwyned guedy Run

18.
M. Run y enu ryvel o vri
A oganaf y dyderbi
Guendyn gwlat yn angat veli¹⁵

19.
G. Kyvarchaf ym klotleu llallauc
Anvynnauc ygkyni
Puy wledych uedi Beli

20.
M. Can ethyw vym pwyll gan wyllyon
mynyd
A myhun yn agro
Wedi Beli y vab ev Iago

21.
G. Can ethyu dy buyll gan uyllyon
mynyd
A thy hun yn agro
Puy wledych guedy Iago

22.
M. Amgurth gyvarch¹ ym brutuan
Y gyvedeu neut eban²
Guedy Iago y vab ef Katvan

23.
G. Y Kerdeu rydraethassam
O dyvot clot Botrydan
Puy wledych uedy Katvan

24.
M. Gulat Katuallaun vryt maur³
Pedryvael byt orygela⁴
Dyguydit pen Eigyl y laur⁵
A hyt y byt y hetmyccaur⁶

25.
G. O ueled dy rud mor greulaun
Y dau ym bryt⁷ neu annogaun
Puy wledych uedy Katuallaun

26.
M. Gwr hir yn cadu Kynnadyl
A Phrydein yn un Paladyr⁸
Goreu mab Kymro Katwalatyr

27.
G. Nag yscar yn antrwyadyl
A mi o an gwarth yr gynnadyl
Pwy wledych wedi cadwaladyr⁹

28.
M. Am gwrthgyvarch yn glaeac
Y gynnvedeu¹⁰ neut Abar
Wedi Kadwaladyr Idwal¹¹

¹Yngwaetffreu Arderydd.—Ll. P. P.

²Handwyf o eithur (eithun).—Ll. P. P.

³Clyd lliant.—Ll. P. P.

⁴Ysid i mi pahan im len :

Ysyd imi pam im cen.—Ll. P. P.

⁵Neu, Gwaladr gwaed gwlad Urien.—Ll. P. P.

⁶Neu, O dir Gwynedd.—Ll. P. P.

⁷O ysgar am brawd yd nych vynghalon.—Ll. E. D.
a Ll. P. P.

⁸Drwg fy lliw (drut i honn am rhyd drych).—Ll. P. P.

⁹Ynghynnor byddin brwydraw.—Ll. E. D.

¹⁰Neu, O i ddiwrnod.—Ll. P. P.

¹¹Can wyd cedynddeith.—Ll. E. D.

¹²A chanaon cynllaith.—Ll. P. P.

¹³A'th alwawr.—Ll. P. P.

¹⁴Cwdd a.—Ll. P. P.

¹⁵Gwenddyn gwlad yn angad Beli.—Ll. P. P.

¹Am gwrthgyfarch.—Ll. P. P.

²Ynghyfeddeu (y genedyl) neud eban.—Ll. P. P.

³Wrhyd mawr.—Ll. E. D.

⁴Pedryfal byd (pedryael bit) ryglywawr.

⁵Digwyddit penn i llawr.—Ll. P. P.

⁶Neu, A hyd byd i hennycawr.—Ll. P. P.

⁷Neu, Iddaw fy ra vyd.—Ll. P. P.

⁸Neu, Dan un paladyr.—Ll. P. P.

⁹Pennill o Ll. P. P.

¹⁰Y cyfeddeu.—Ll. P. P.

¹¹Pwy wledych wedi Kadwaladyr Idwal.—Ll. E. D.

29.
G. Ath gyvarchaf yn glae
Clotieu goreu dyn dayar
Puy wledych wedi Idwal
30.
M. Gwledychaut uedy Idual
Yn lluru Dyvymyn diarchar
Ysguyduyn Howel vab Katual

31.
G. Kyvarchaf ym clotieu llallauc
Anvynauc yn ryvel
Puy wledych uedy Howel

32.
M. Mi a diwedaf y glot vri¹
Guendyd kyn esgar a thi
Guedy Howel Rodri

33.
G. Cyfarchaf im clod ouri frawd
Anofnawg ynghyni
Pwy wledych wedi Rodri²

34.
M. Kynan ym Mon a vi³
Nyt achatuo y deithi⁴
A chyn⁵ galuer Mab Rodri
Mab Kaledigian vi⁶

35.
G. Kyvarchaf o echlyssur byt⁷
Am dauet ychwaryan⁸
Puy wledych uedy Kynnan

36.
M. O leas Guendoleu ygguaetffreu Ar-
derydd
Digoni o vrau⁹
Mervin vrych o dir Manau

37.
G. Kyvarchaf ym clot ovri¹⁰
Vraut Kerdoleu oreudyn¹¹
Puy wledych uedi Mervin

38.
M. Dyuedaf nyt o drygaur¹²
Ormes Prydein¹³ prydeaur
Wedi Mervin Rodri Maur

¹ Ynglod ofri (owri).—Ll. E. D.

² Pennill o L. P. P.

³ Oes Cynan ym Mon a fi.—Ll. P. P.

⁴ Nid a gatto y deithi.—Ll. P. P.

⁵ A chyd.—Ll. P. P.

⁶ Maban (mab) caledigan fi.—Ll. P. P.

⁷ Neu, Bydan.—Ll. P. P.

⁸ Am dywaid y chwarian.—Ll. P. P.

⁹ Dygyng (dygyni) o vraw.—Ll. P. P.

¹⁰ Clodfin frawd.—Ll. E. D.

¹¹ Certh eleu (cerdd oleu) oreuddyn.—Ll. P. P.

¹² Dywedwyf nid o trigawr (ddrygaw, periglaur).—Ll. P. P.

¹³ Armes Prydein.—Ll. P. P.

39.
G. Kyvarchaf ym clotieu llallauc¹
Annynauc yn dyd gaur
Puy wledych wedi mab Rodri Maur²

40.
M. Ar lan Konwy Kymuy Duw Merchyr
Etmyncaur y davaut³
Arveu ni aryan anaraut⁴

41.
G. Kyvarchaf ym clotieu llallauc⁵
Annynduc yn dyd guaut⁶
Pwy wledych wedi Anaraut

42.
M. Nessaf yn nes y amser Kennadeu an-
sel⁷
Y bennaeth yn llau Howel⁸

43.
G. A'th ogyfarchaf Llallogan Ferddin
Anfynawg yn rhyfel
Pwy wledych wedi Hywel⁹

44.
M. Ys Bargodyein ni bissuys¹⁰
Ny byd nes y Baradwys
Nyt guaeth urth o dyn nocurd Eghuys¹¹

45.
G. Kyvarchaf ym ychein vraut¹²
A uelais ygklot gein
Puy wledych uedy Bargotyein

46.
M. Bluydyn a hanner y ueruer Vrchyr-
yeit¹³
Eu hoes a difyrer¹⁴
Divenwir pob dibryder¹⁵

47.
G. Can uyt Kedymeith a Chanon Kun-
lleith¹⁶
Trugared Duu ith eneit
Puy wledych uedy Brehryyeit

¹ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

² Wedi Rodri Maur.—Ll. P. P.

³ Edmygawd i addawd.—Ll. P. P.

⁴ Arbenig arien Anarawd.—Ll. E. D.

⁵ Arbenig eirian (arien) Anarawd.—Ll. P. P.

⁶ Clod cleu anfynnaug.—Ll. P. P.

⁷ Annymnawg yn dydd gwawd.—Ll. E. D.

⁸ Yn nydd gwawd yn fiosaawd.—Ll. P. P.

⁹ Nessaf yw nes yn (nef i an) amser.—Ll. P. P.

¹⁰ Cennadeu anghen (an hel) ynse

¹¹ Y bennaeth yn llaw Howel.—Ll. P. P.

¹² Pennill o L. P. P.

¹³ Oes Bargodiein ni bi swys.—Ll. P. P.

¹⁴ Nid gwaeth fydd (urdd)odyn nog eglwys.—Ll. P. P.

¹⁵ Ymychiafn (ym vuchain, im mirein) vrawd.—Ll.

¹⁶ Y vreuer (uerner) urchyryeyt.—Ll. P. P. [P. P.]

¹⁷ Eu hoes a differer; neu,

¹⁸ Fryryeid eylies a ddryfer.—Ll. P. P.

¹⁹ Dibwyder.—Ll. E. D.

²⁰ Cedymdeith a chanaon cynlleith.—Ll. P. P.

48.

M. Dyrechavat muc o gud¹
Nyt archatuo² y deuryd
Kynan y Cwn Kymry beievyd³

49.

G. Kyvarchaf o echlyssur byt
Ym dywed yn chwerian
Pwy wledych wedi Cynan

50.

M. Gwr pellenig o dramyr
Torant gaerau diethyr⁴
Dywedant⁵ frenin o freyr

51.

G. Cyfarchaf o echlyssur byd⁶
Kan guydost y ystyr⁷
Puy wledych uedy Brehyr

52.

M. Disgoganaf Seruen Wynn⁸
Kennat⁹ guastat ysgyduyn
Gleu gadarn garchar gylchuyn

53.

Treiglau¹⁰ bro bradauc unbyn [dyn
Ef grynent¹¹ hunt racdau hyt ymry-

54.

G. Kyvarchaf ym braut y guyn
Canys mi ae hamovyn
Puy wledych uedy Seruen Wynn¹²

55.

M. Deu ysgyduyn Beli
A dyvi y vaeth a unant dyvysgi
Nac eurin heduch vi¹³

56.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹⁴
Annynawc yg Cymry [Beli
Puy wledych wedy¹⁵ deu ysgyduyn

57.

M. Unic aruynauc¹⁶ ar uyneb Kedaui¹⁷
Kynghoraut Kat differ¹⁸
A wledych kyn nor gowuner¹⁹

¹Dyrchfawdd unig o gudd.—Ll. P. P.

²Achatwo.—Ll. P. P.

³Cynan y cwn bieufydd; *neu*,

Cynan cwn cymru dirudd.—Ll. P. P.

⁴Torynt gaereu dierchyr (diechyr).—Ll. P. P.

⁵Dywetynt (diweddynt).—Ll. P. P.

⁶Y *6 ban rhagwlaenol o L. E. D. a Ll. P. P.*

⁷Gwydddaf (gwyddost) gystyr.—Ll. P. P.

⁸Serfynwyn (serfen wyn).—Ll. P. P.

⁹Ceimiad.—Ll. P. P. ¹⁰Treiglauw.—Ll. P. P.

¹¹Ef (er) grynowd.—Ll. E. D.

¹²Serfyn (serfen) wyn.—Ll. P. P.

¹³Nag erfyn heddwch nith fi.—Ll. P. P.

¹⁴Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

¹⁵Pwy wedi.—Ll. P. P. ¹⁶Unic arwynawl.—Ll. E. D.

¹⁷Cadiawl.—Ll. P. P.

¹⁸Differd (dilyfred).—Ll. E. D.

¹⁹Gorynned.—Ll. E. D.

Cynnor goruned (gofuned).—Ll. P. P.

58.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹
Annynnauc yn lluyd
Puy yr unic aruynauc²
A darogeni di y vaeth
Puy y enu padu pan vvd

59.

M. Gruffud y enu greidau Mirein
Gnaut ef gan argan Kyngrein³
A uledych ar dir Prydein

60.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁴
Annynnauc yghadeu
Neu guedy Gruffud pieu

61.

M. Dyueduyf nit odryker⁵
Ormeis⁶ Prydein pryderer
Gwedy Gruffud Guyn Guarther

62.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁷
Annynnauc yn ryvel
Puy uledych uedy Guyn Guarther

63.

M. Wi a Wendyd uenn maur adrastil
gogan⁸
A chuedleu Chuibleian⁹
Atkas gueheleith avyd deu adas¹⁰

64.

Ni phorthynt gwyled na mawr addas
Dyfi deu froder deu iddas am dir¹¹
Edmyckaur oe guir hir alanas

65.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc
Annynnauc ygkateu
Puy uledych uedy unteu

66.

M. Disgoganaf nat guas beid
Brenhin¹² lleu llau Dirvreid
Gylvin gevel gavel Bleid¹³

¹Clod lleu llallauc.—Ll. P. P.

²Pwy unig arwynawl a ddarogeni di ei faeth.—Ll. P. P.

³Gnawd ef man ar ran cynnrain.—Ll. P. P.

⁴Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

⁵Diwedaf nyd heddiccer.—Ll. P. P.

⁶Armes.—Ll. P. P.

⁷Clod lleu llallawg.—Ll. P. P.

⁸Mawr adias.—Ll. P. P.

⁹Chwibleian chwedleu atcas.—Ll. P. P.

¹⁰Disgogan chwibleian chwedleu atcas.—Ll. P. P.

¹¹Gwehlydd a fydd ar y deyrnas, *neu*,

Gweheleith a fydd dau iddas.—Ll. P. P.

¹²Dau van o L. P. P.

¹³Breyenhin.—Ll. E. D.

¹⁴Gylfin gofeil gafael bleidd; *neu*,

Gilmin goruol gahel Bleidd.—Ll. P. P.

67.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A ueleis yn uedvaeth
Od yna puy a vyd pennaeth

68.

M. Kynniveruch o rif ser¹
Kynhebyker y niver
Ef yu y Mackuy dau hanner

69.

G. Kyvarchaf ym divuner vraut
Allwed bydin bud ner
Puy uledych wedy Deu hanner

70.

M. Cymysc Guydelyeith yn aer
A Chymro a chymrud daer
Ef yu Argluyd uyth prifgaer²

71.

G. Kyvarchaf ym diagro vraut
A darlleuys Lyvyr Cado³
Puy uledych uedy efo

72.

M. Mi ai dyueit o Reget
Kan am Kyveirch yn ogonet
Keneu Henri⁴ ryvyget
Byth yn yoes nyt oes waret

73.

G. Kyvarchaf ym clot o vri⁵
Vraut anuynauc yg Kymru⁶
Puy wledych wedi mab Henri

74.

M. Pan vo pont ar dav ac arall ar dywi
Y daw ar Loegyr dyvysgi⁷
A mi disgoganaf guedi Mab Henri
Brenin na vrenin brithuyt a vi

75.

G. Kyvarchaf ym braut y guyn
Kans mi ae hamovyn [hin
Puy wledych uedy Brenhin na Vren-

76.

M. Lledynuyt vrenhin a dau
A guyr Lloegyr yn y duyllau
Ny byd gulatluyd y danau

77.

G. Myrdin dec daunglot gywyt⁸ [ynvyd
Llidiawc y myt⁹ beth a uyd yn oes

78.

M. Pan vo Lloegyr yn gridvan
A chynir yn drycanyan¹
Y byd y lluyd bwhumman

79.

G. Myrdin dec daun leueryd²
Na dyuet wrthyv geluyd
Beth a vyd uedy lluyd

80.

M. Ef a gyvyt un o chuech
Ar y vu yn hir yn llech³
Ar Loegyr a vyd gortrech

81.

G. Myrdin dec daunglot uely
Troyt y guynt⁴ o vyun ty
Puy wledych uedy hyany

82.

M. Devawt yu dyvot Owein
A gorescyn hyt Lundein
Y roid y Gymry goelvein

83.

G. Myrdin dec daunglot bennaf
Kans yth eir y kredaf
Owein pa hyt y paraf

84.

M. Guendyd gurandaw letkynt
Troit y guynt yr diffrynt
Pump mlyned a duy val kynt

85.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth v raut
A uelais yn ved vaeth
O dyna puy a vyd pennaeth

86.

M. Pan vo Owein ym Manau
A chat ym Prydyn gerllau⁶
Biaut gur ef a guyr idau⁷

87.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A uelais yn vedvaeth
O dyna pwy a vyd pennaeth⁸

88.

M. Penaeth da ei faeth a da fydd
A orescyn yr elfydd
Gwlat wynvyd drwy lawenydd⁹

¹ A Chymru yn ddrygarian. — Ll. P. P.

² Dawn glot gywydd. — Ll. P. P.

³ A ryfyn hir dan lech. — Ll. P. P.

⁴ Tooid y gwynt. — Ll. P. P.

⁵ Noto: nid oedd y 14 pennill nesaf uchod yn llyfyr
D Jones o Lanfair.

⁶ A chad yn Mhrydein ger llaw. — Ll. P. P.

⁷ Neu, Biawdd Gwynedd gwyr iddaw. — Ll. P. P.

⁸ Neu, Pwy wledych oddi naeth. — Ll. P. P.

⁹ Pennaeth y vaeth a orescyn (elvydd) eluyd [P.
Gulat wynuyt (wynnwydd) druy lauenyd. — Ll. P. P.

¹ A rhif y ser. — Ll. E. D.

² Cyfauverwch a rhif ser. — Ll. P. P.

³ Myth prifgaer. — Ll. E. D.

⁴ A lewys lyfyr Cado. — Ll. P. P.

⁵ Henrhi. — Ll. E. D.

⁶ Ofri frawd. — Ll. P. P. ⁷ Ynghyni. — Ll. P. P.

⁸ I daw ar Loegyr lwyrd dydfysci. — Ll. P. P.

⁹ Glywyd. — Ll. P. P.

¹⁰ Llidiawg llwythfawr ym bryd

Beth a fydd yn oes ynydd. — Ll. P. P.

89.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A weleis yn vedvaeth
O dyna puy a vyd pennaeth

90.

M. Elit llevein yn dyffrynt¹
Beli hir ae uyr goruynt
Guyn eu byt Gymry a guaegynt²

91.

G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc³
Annwynnauc ygkadeu
Neu⁴ uedy Beli bieu

92.

M. Elit llevein yn Aber⁵
Beli hir ae uyr llauer⁶
Guyn eu byt Gymru guae Wydyl⁷

93.

G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc
Annwynnauc yn ryvel
Pa y uae y Wydyl⁸

94.

M. Disgoganaf un Dyssauc⁹
Gwyned guedy auch trallaut
Gorvod iuch ar bob Kiudaut

95.

G. Canon Morvryn Morunet oedyn¹⁰
Mervryn¹¹ vrych vreisc liwet
Pa daw yn y deu ovunet

96.

M. Pan ddisgynno Kadwaladyr
A llu llydan gantau Kymwed¹²
Duw Merchyr y muyn¹³ guyr Gwyned
As deubyd guyr Kaer Gamwed¹⁴

97.

G. Nac ysgar yn antruyadyl
A mi o anguarth yn gynnadyl¹⁵
Pa du i discyn Cadwaladyr

98.

M. Pan ddesecynnó Cadwaladyr
Yn nyffryn Tywi

¹Elid lleuyn yn dyffrynt.—Ll. P. P.

²Neu, Or helynt.—Ll. P. P.

³Clot cleu llallawg.—Ll. P. P.

⁴Neu pwy (Neu, Pwy).—Ll. E. D.

⁵Elit lleuyn yn ei haber: neu,
Elid llefeint yn Aber.—Ll. P. P.

⁶Yn llawer.—Ll. P. P.

⁷Gwyn ei fyd Gymro gwae Wyddel.—Ll. P. P.

⁸Pa y wae i Wyddel.—Ll. P. P.

⁹Disgoganaf fedysawd Gwynedd.—Ll. P. P.

¹⁰Canon Morfryn mor uned oeddyn.—Ll. P. P.

¹¹Oeddyn Merddin.—Ll. E. D.

¹²A llu llydan gantaw cymwl duw merchyr.—Ll. P. P.

¹³Yn amwyn.—Ll. P. P.

¹⁴I amwyn.—Ll. E. D.

¹⁵Canwedd.—Ll. P. P.

¹⁶Neu, Tr gynnadyl.—Ll. P. P.

Biawt tra thrwm ebyr
Gwascarawdd ai brythawd Brython
brithwyr¹

99.

G. Kyvarchaf ym ehalaeth vraut
A ueleis yn vedvaeth
Puy a wledych odynaeth²

100.

M. Pan vo teir-ieithyau taeau ym
Mon
Ae vab yn gunuachauc³
Rygeluawr⁴ Gwyned goludauc

101.

G. Puy gwasgar Lloegyr yar diued mor
Puy y guyn ar deued
Neu Gymry puy vyd eu gared⁶

102.

M. Taryf rhywyr a thoryf Ryderch⁷
A bydinoed Katualadyr
Yar Dardennin⁸ avon
Torrynt oll ued guyr⁹

103.

G. Nac ysgar yn awr antruyadyl¹⁰ a mi
O anguarth yr gynnadyl¹¹
Pa leas a duc Katualadyr

104.

M. As guan guayu o ergryuyd llog¹²
A llau kyn y diuedyd¹³
Dybyd Gymry¹⁴ guarth o'r dyd

105.

G. Nac ysgar yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynnadyl
Pa hyt y guledych Kadualadyr

106.

M. Tri mis teir blyned teithyon¹⁵
A thrychant mlyned Kyflawn¹⁶
Kaden gweithau guledychaut¹⁷

¹Pan ddisgynno Cadwaladyr yn dyffryn Tywi
Pa du y disgyn Kadwaladyr yn dyffryn Tywi
Braut trathum ebyr.

Gwascaraut brythot Brithwyr.—Ll. E. D.

²Pa frithfyd a fydd ynaeth.—Ll. P. P.

³Neu, gyfoethawg.—Ll. P. P.

⁴Ryglywawr (rhygalwawr).—Ll. E. D.

⁵Pwy wascar Lloegyr i ar dudwedd mor.—Ll. P. P.

⁶Gwaredd.—Ll. E. D.

⁷Taryf rywyr a thwryf Rhydderch (ryfeirth) hael.—
Ll. P. P.

⁸Tarddennin.

⁹Allwedd gwyr.—Ll. P. P.

¹⁰Yn antruyadyl.—Ll. P. P.

¹¹Can gwarth i'r gynnadyl.—Ll. P. P.

¹²As gwant gwaew o ergrywydd llog:

As gwaew gwaew elai e gen sywydd.—Ll. P. P.

¹³A llaw gynt (tynt) difeddydd (diweddydd).—Ll. P. P.

¹⁴Dybydd i Gymry.—Ll. P. P.

¹⁵Neu, Teithiawn.—Ll. P. P.

¹⁶Trugein a thrichant cyflawn.—Ll. P. P.

¹⁷Neu, Ysgafn gweithau gwledychan (gwledych-
ant.—Ll. P. P.

107.

G. Nac ysear yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynnadyl
Puy wledych uedy Kadualadyr

108.

M. Y Wendyd y dyuedaf
Oes tragoes disgoganaf
Wedy Kadualadyr Cyndaf¹

109.

G. I Ferddin i gofynnaf
Ag ni wn ai llyfassaf
Pwy trefnawr yn oes Cynddaf²

110.

M. Llau ar gled arall ar groes
Gogele paub y Einyoes
Gan Gyndaf cymot nyt oes

111.

Neut a gannaut vyd yssyauc³
Gwyned gwedy auch trallaut
Goruot iwch ar bob kiudaut

112.

G. A chiudaut plant Adaf
A henynt ae guaut⁴
A dioes guaret hyt vraut⁵

113.

M. Or pan el Kymry heb gannorthuy
Kat heb gataut⁶ eu deurud oll
Mal y gallo'r goludd⁷

114.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth⁸

115.

M. Gwendydd Meueneduc⁹ virein
Kyntaf Katraf ym Prydein
Aryluch Kymry druein¹⁰

116.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth¹¹

¹ Cyneddaf.—Ll. P. P.

² Pennill o L. P. P.

³ Neu, A ganawd fedysawd:

Neu, Neur anol anant fedysawd a chiwdawd.—
Ll. P. P.

⁴ Plant Addaf a henwyn oc eu enawd.—Ll. P. P.

⁵ A dyfes gwared hyd frawd.—Ll. P. P.

⁶ Gadwad.—Ll. E. D.

Geidwd.—Ll. P. P.

⁷ Mall gallo'r (gallawr na) goludd.—Ll. P. P.

Mal a gallor na puy a vyd pennaeth.—Ll. L. M.

⁸ Pennill o L. P. P.

⁹ Mefonneddus.—Ll. E. D.

Meweddus.—Ll. P. P.

¹⁰ Arufluch Gymry druein.—Ll. P. P.

¹¹ Pennill o L. P. P.

117.

M. Pan dyvo dylat dylyet uchaf
O vor hyt ueryt dylat¹
Diued rein orffen byt²

118.

G. Neu uedy dylat dylyat uchaf³
Puy a vyd drevnau a vi⁴
Llann a rann periglaur

119.

M. Na rann periglaur na cherdaur
Ny byd nac adreidyau'r allaur⁵
Yn y diguydo nef ar laur⁶

120.

G. Llallauc kan am hatebyd
Myrdin mab Morvryn gelvyd
Truan a chuedyl a dyuedydd⁷

121.

M. As dyuedaf y Wendyd
Kany's duys ym kyverchyd
Dylat diued rein vyd

122.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy wledych oddiynaeth⁸

123.

M. A rydywedais i hyt hyn
Y Wendyd waessaf unbyn
Diderbyd kymmoint timmyn

124.

G. Llallauc kan am diderbyd
Neu yr eneit dy vrodyr
Pa bennaeth ynaeth a vyd⁹

125.

M. Gwendydd wenn ben mynogi
As dyweduyf yn divri
Na byd pennaeth byth uedy

126.

Och anuyf or oer escar
Guedi dyvot yn trydar
Gan unben dewr diarchar
Dy olo di dan dayar¹⁰

127.

Guascaraut auel awyr¹¹
Puyll drut o duyff ot gedir¹²

¹ O wawr hyd werydd dylaf.—Ll. P. P.

² Orphennwyd.—Ll. E. D.

³ Neu, Wedi (enwedig) dylyet fwyaf.—Ll. P. P.

⁴ Pwy fydd a drefnawr.—Ll. P. P.

⁵ Neu, Nag a dreighiaw'r allawr.—Ll. P. P.

⁶ Yn i ddigwydd nef i lawr.—Ll. P. P.

⁷ Tru a chwedyl a ddywedydd.—Ll. P. P.

⁸ Pennill o L. P. P.

⁹ Y vaeth a vyd.—Ll. L. M.

¹⁰ Neu, Ynaethfyd.—Ll. E. D.

¹¹ Dy yfodi y dan dayar.—Ll. L. M.

¹² Neu, Am wyr.—Ll. P. P.

¹³ Gedir (gedir).—Ll. E. D. A dwyll yd gedir.—Ll

Guenussaut¹ hyt vraut ys dir

128.

✓ Och leas dy vedvaeth
Neut ym diammaeth²
Hoet pa adoet pan dygir clot urno³
Puy draetho guir

129.

✓ O olochuyt kyvot a thravot llyvreu
Awen heb arsuyt⁴
A chuedyl Bun a hun breduyt

130.

✓ Maru Morgeneu marw Kyvrennin⁵
Maru Moryen mur trin
Trymmaf oed am dy adoed di Vyrdin

131.

✓ Digones Dovydd dicued arnaf⁶
Maru Morgeneu maru Mordaf
Maru Moryen maru a garau⁷

132.

✓ Vy un braut⁸ na cheryt arnaf
Yr gueith Arderyd uyf klaf
Kyvaruydyt a geissyaf
Y Duw yth orchmynnaf

133.

✓ Ath orchmynnaf ditheu
Y ben y creaduryeu
Guendyd wen atlam Kerdau

134.

✓ Y Kerdau rydrigassant
O dyvot clot Bodrydant⁹
Och Duw huynt a advant¹⁰

135.

✓ Guendyd na vyd anhylar¹¹
Neu roet y llyuth ar dayar¹²
Diovryt o baub a gar

136.

✓ Ym byu nyth diovydaf¹³
A hyt vraut yth goffaaaf
Dy flossaut trallaut trymmaf

¹ Gwennffawd.—Ll. E. D.

Gwein ffawd.—Ll. P. P.

² Diamuaeth.—Ll. E. D.

³ Hoed da adoed pan dygir (dyngir) clod erno (yma).
—Ll. E. D.

⁴ Pob arsuyt.

⁵ Morial.—Ll. E. D.

Cynrennin Morial.—Ll. P. P.

⁶ Dygnedd.—Ll. E. D.

⁷ A garaf.—Ll. E. D.

⁸ Ni fu brawd.—Ll. E. D.

⁹ Fedrydant.—Ll. E. D.

Fodryddant (bedrydant).—Ll. P. P.

¹⁰ A dduant.—Ll. E. D.

Mor yw advant.—Ll. P. P.

¹¹ Neu, Anhafar.—Ll. P. P.

¹² Pr daiar.—Ll. E. D.

¹³ Yth ddiodydaf.—Ll. P. P.

137.

Escyt goruyd ruyd guynt¹
Amlum ar du afiddwl gynt
Yt a fyn ol a aethynt²

138.

✓ G. Amcuyrynaf³ vy eiryoed vraut
Y ren⁴ ryw goreu
Kymer gymun kyn angeu

139.

✓ M. Ny chymmeraf gymun
Gan ysgymun veneich
Ac eu tuygeu ar eu clun
Am cymuno Duw e hun

140.

✓ G. Gorchymynnaf vy eiryoed vraut⁵
Yn y Gaer Werthevin
Gogelit⁶ Duw o Vyrdin

141.

✓ M. Gorchymynnaf inheu vy eiryoed
chwaer
Yn y Gaer ni wesgrydd⁷
Gogelet Duw o Wendyd

Nota.—Geiriau yn Ll. P. P.—“Dafydd Jones o Lan-
fair Dyffryn Clwyd a ysgrifenasai un o'r copiau i
diwygiwyd hwn wrthaw, allan o hen lyfyr dihen-
ydd o femrwn, anno 1588.” “Sic R. V. ad ex-
emplar Davies.”

AWDYL.

PAN fo ewyn cynllwyn bro Gwstennin
Pan isger gwialen y Gilbant Werin
Gwyn ei fyd y geneu yn frwydd gyfeistrin
A lefaro trigeir o'r heniaith gyssefin
GWENDDYDD CHWAER MERDDIN WYLLT.

AFALLENAU MYRDDIN

Y rhai a gawsai gan ei Arglwydd Gwenddoleu ap
Ceidio.—Allan o'r Delyn Ledyr.⁸

1

A rodded i neb⁹ yn un plygeint
A roed¹⁰ i Ferddin cyn no henaint
Saith Afallen bereint¹¹ a saith ugaint

¹ Neu, Herwydd gwynt.—Ll. P. P.

² Y 2 o'r blaen o Ll. P. P.

³ A'm cymynnaf.—Ll. E. D.

Gorchymynnaf.—Ll. P. P.

⁴ Tr rheen.—Ll. E. D.

⁵ Gwagelet.—Ll. E. D.

⁶ Gorchymynnaf inheu.—Ll. P. P.

⁷ Gaer werthesin.—Ll. L. M.

⁸ Mal hyn yn Ll. P. P.—“Talesin i'r Afallen. Nid
oedd yn lyfur B y Dr. Davies ond cymmaint ac i
mae D yn eu hymyl.” Sef y rhai sydd yma heb
eu nodi o vod o Ll. P. P.

⁹ Ni ddangosod i neb.—Ll. P. P.

¹⁰ I dangosod.—Ll. P. P.

¹¹ Neu, Ber.—Ll. P. P.

Yn gyfoed gyfuch gyhyd gymmaint
Trwy fron trugaredd y tyfeddaint¹
Un ddoled uched ai gorthoaint²
Un forwyn bengrech au gorchedwaint³
Olwedd ei henw oleuwedd ei daint⁴

2.

Afallen beren burwen o flodeu
Ir ai hys melyn ei hafalau
A dyfant erioed a choed
A dyf ar wahan ys llydan ei changau
Disgogan Chwibleian cyfan chwedlau
Dyddiau arwyddion brithfyd ddiau
A llynges dros for ag angorau
Seithlong a ddeuant a seithgant dros donau
Descynnant ar draeth y dan saethau
Ar sawl a ddeuant ni atter yn neu
Namyn saith eilwaith og eu hen adneu⁵

3.

Afallen beren a dyf dra run⁶
Cymeythuleis yn ei bon yr bodd yr wun⁷
Am yscwyd ar fy yscwydd am cledd ar fy-
nglun

Ae ynghoed Celyddon i cysgais i fy hun
Hoian Borchellan pwyllud dy hun
Andaw di adar difyrr yn eu hymeutun⁸
Teyrnedd dros for a ddaw dduwllun
Gwyn eu byd Cymru o arofun⁹

4.

Afallen burwen ei brig a dyf ygymes yn
Gnodach im onnwy gyfrwy gwledig [fessig
No gwyr bro Bran lliw ar riw ei brig
Agweddi gan riain ran parhedig
Nid wyf diddawn a dieiddig¹⁰

5.

Afallen a dyf ynglan nant
Ei hafalau melyn ai deil yn chwant
Am gwnem am kutum am carassant
Ni ethyw fy hoen o hir lifiant
Neut wyf ddigariat gan fyngharant
A minneu gan wyllyon nim adwaenant¹¹

6.

Afallen beren bren ysydd fad
Nid bychan dy lwyth sydd fyfwrth arnad¹²
A minnau wyf ofnawg amgelawg am danad
Rhag dyfod y coedwyr coed gymmynad
I gladdu dy wraidd a llygru dy had

¹Drwy eu dwyfroneu teyrnaidd i tyfeint (tyfeddaint).—Ll. P. P.

Y ddeileu ber a'u gorchuddient:

Neu, Un ddoled uched ai gorthoaint.—Ll. P. P.

³*Ban* o L. P. P.—Gorchwyddeint.

⁴Gloywedd ei henw loywyn ei deint.—Ll. L. M.

⁵*Pennill* L. P. P.

⁶*Neu*, Drum.

⁷*Neu*, Cymaethlessune bon yr bodd bun.—Ll. P. P.

⁸*Neu*, Hy medun.—Ll. P. P.

⁹*Pennill* o L. P. P.

¹⁰*Pennill* o L. P. P.

¹¹*Pennill* o L. P. P.

¹²Ni bychan dy fwrwyth dy lliw sydd arnad.—Ll. P. P.

Fal na thyfo byth afal arnad
A minnau wyf gwyllt gorthryfiad¹
Im cathrudd cythrudd² nim cudd dillad
Neum rhoddes Gwenddoleu tlyseu yn rhad
Ac yntau heddyw fal na buad³

7.

Afallen beren bren addfeinus⁴
Gwasgadfod glodfawr⁵ buddfawr brydus
Yd wnant bennaethu gam gyfesgys⁶
A myneich geuawg bwydiawg gwydius
A gweisionein firaeth bid arfaethus
Yd fyddant wyr rammant rit rwyuanus⁷

8.

Afallen beren bren dileteyn
A dyf yn Haber heb ardyfu cylchyn⁸
A mi disgoganaf cad ym Mhrydyn
Yn amwyn eu terfyn a gwyr Dilyn
Seithlong i deuant dros lydan lyn
A seithgant dros for i orescyn
Or sawl a ddeuant nid ant y genhyn
Namyn seith letwag wedi lletcynn⁹

9.

Afallen beren biborig
Melyn ei haeron nid maon ei messig
Cymathyleis yn ei bon a dynion dewissig
A phan alwer Dyfnant dinas cerrig
I talawr gerddawr ei galennig¹⁰

10.

Afallen beren bren ni grino
Pedwarcant mlynedd yn hedd i bo
A dyf ar wahan ys llydan ei gortho
Gnodoch yn ei gwraidd bleidd a treissio
Na maban mynych a mwynhao
A mi ddisgoganaf maban a fo
O flodau Cadfan pan gynnyddo
Gruffudd ei henw o hil Iago
Ni wna annoes pan pseudo¹¹

11.

Afallen beren bren a honneit
Neus gorwlych dwfyr rynn pluyn hwyteit
A mi a ddisgoganaf ei bod yn nessaf
Ag i mae arnaf ei harynnneig
Pan fo Duw Dewin ym diffryt i rhag trin
Hyd na bwyf gyfrin ag eissiffeit¹²

¹A minneu am danad wyf gwyllt gwrthddrychiad.
—Ll. P. P.

²*Neu*, Im Cathrid cythrudd.

Nim cyrchiat gytradd.—Ll. P. P.

³Bwyad.—Ll. P. P.

⁴*Neu*, Addfeindus.—Ll. P. P.

⁵*Neu*, Gwascatfawr coedfawr.—Ll. P. P.

⁶Geu gyfesgus.—Ll. P. P.

⁷Ridrofanus, *neu* rwyfanus.—Ll. P. P.

⁸*Neu*, Affallen beren a pren melyn

⁹A tyf yn nhal art heb art yn ei chylchyn.—Ll. Du.

¹⁰*Pennill* o L. P. P.

¹¹*Pennill* o L. P. P.

¹²*Pennill* o L. P. P.

12.

Afallen beren¹ hydwf glas
Plu fawr² ei changen ai chain wanas
A mi ddisgoganaf cad am dias
Pngewern³ cyfeddgrud medd eu hadlas
Ag amgylch cymminawd cymyn leas
Gan pendefig Eryri eri atgas⁴

13.

Afallen beren a dyf yn Llannerch
Angerdd ei hargel rhag rhieu Rhydderch⁵
Amsathyr yn ei bon Maon yn ei chylch
Oedd aeleu uddudd dullodd dihefeirch⁶
Mi nim car Gwenddydd ac nim hennyrch⁷
Wyf cas gan wasawg gwaesaf ryddyrch⁸
Ry rewiniais⁹ i ei fab ef ai ferch
Angeu a ddwg pawb pa rag nam cyveirch
A gwedi Gwenddolen nebrhian nim peirch¹⁰
Nimgogawn gwarwy nim gofwy gordderch¹¹
Ac yngwaith Arderydd oedd aur fy ngorth-
orx¹²
Cyn i bwy aelaw heddiw gan eiliw eleirch¹³

14.

Afallen beren blodau esplydd¹⁴
A dyf yn argel yn argoeddydd
Chwedleu a gicleu yn nechreuddydd¹⁵
Rysorri gwassawg gwaesaf manwydd¹⁶
Dwywaith a theirgwaith pedeirgwaith yn
Och Iesu na ddyfu fy nihenydd [undydd
Cyn dyfod arfy llaw llaith mab Gwenddydd

15.

Afallen beren a dyf ar lan afon
Yn llwry ny lluydd maer ar ei chlaer aeron
Tra fu om pwyll¹⁷ wastat am bwyat yn ei
A bun wenwarwys feinwys fanon¹⁸ [bon
Deg mlynedd a deugein my gein anetwon
Ydd wyf yn ymdeith gan wylleith a gwyll-
on

Gwed da ddigawn a diddan cerddorion
Mi feum nam gwiw gwall gan wyllion¹⁹

¹ Afallen beren bren.—Ll. P. P.

² Pu fawr.—Ll. P. P.

³ Cyfeddgrwt (cyfedd grudd, cyweddyrn) medd eu haddas.—Ll. P. P.

⁴ Y 2 van o'r blaen o Ll. P. P.

⁵ Yr 20d. pennill yw hun yn Ll. P. P.

⁶ I hangerdd ai hargel ageiriau Rhydderch.—Ll. P. P.

⁷ Oedd aylaw (allaw) yddynt dylloedd y dehebeyrch.

⁸ Yn ym car Gwenddydd ac nym kyveirch.

⁹ Rhydderch.—Ll. P. P.

¹⁰ Rewinies.

¹¹ A gwedi Gwenddolen neb rhian nim peirch.

¹² Gordrych.

¹³ O eddayr fy nghorthorch.

¹⁴ Bwyf aelaw heddiw gan liw (eiliaw) Eleirch.

¹⁵ Neu, Eslydd.—Ll. P. P.

¹⁶ Yr 22. Pennill yw hun yn Ll. P. P.

¹⁷ Neu, I'r dechreuddydd.—Ll. P. P.

¹⁸ Meuwydd (maessydd).—Ll. P. P.

¹⁹ Neu, Tra fum pwyll.—Ll. P. P.

²⁰ Neu, Feinus fanon.—Ll. P. P.

²¹ Neu, Gwall gwyllleith a gwyllou.—Ll. P. P.

A gwyllleith rhwyfeu na chrynaf y dragon¹
Fy arglwydd Gwenddoleu am browy fro-
dorion² [on
Gwedi porthi heint a hoet amgylch Celydd-
Bwyf was gwynfydig gan wledig orchordd-
ion³

16.

Afallen beren blodau esplydd
A dyf y gweryd a hyt y gwit⁴
Disgogan Chwimleian chwedleu o ddyfyd
Yd cychennawr gan fryd gwyrdd erfit⁵
Rhag rhiein ar ddechreu origieu tewydd⁶
Gorwyt grat wehyn dyn digrefydd
Rhag maban huan heolydd arfeidd
Saeson ar ddiwreidd beirdd ar gynnydd⁷

17.

Afallen beren a prenn ffion
A dyf dan gel ynghoed Celyddon
Cyt ceissier ofer fydd herwydd y haton⁸
Ynny ddel Cadwaladyr y gynnadyl cad-
waon
Eryr Tywi a Theifi Afon
A dyfod grande o aranwynion
A gwneuthur gwar a gwyllt a gwallhir-
ion⁹

18.

Afallen beren burwen o flodeu
Melus ei haeron carcharorion geireu
Yr assen a gyfyd i symmud swyddeu
Y fineu au gwyr ny synwyr goreu
Eryr or wybyr ay wyr whareu
Wherw bydd sein Ywein ameu¹⁰
Amyl i wyr ni wyr ddadleu
Cynnedloedd dros foroedd a fordwyau¹¹

19.

Afallen beren llen ar bren briglas
Bradawg teyrnedd medd yn ninas
Pyn ddaw Byrgwyn a gwyr Aras
A mi ddisgoganaf cynhaeaf cneifir yr yd
glas
Pan ddel yr eryr ar eryres
O Ffreine odyt a dieine yn ddiles¹²

20.

Afallen beren bren eli wyddfa
Cwn coed cylch ei gwraidd digwascotwa
A mi ddysgoganaf dyddaw etwa

¹ Neu, Nu neu na chyscasi ergrynaf fy nragon.—Ll. P. P.

² Neu, broryw frodorion.—Ll. P. P.
Pennill o Ll. P. P.

³ Neu, A dyf i gwreidd a chyt fydd.—Ll. P. P.

⁴ Neu, Yd lathennaur gan brid gwrhyd.—Ll. P. P.

⁵ Neu, Rhag dreigieu ardderchreu rien rybydd.—Ll. P. P.

⁶ Pennill o Ll. P. P.

⁷ Neu, hafon, hamon.—Ll. P. P.

⁸ Pennill o Ll. P. P.

⁹ Neu, Arneu, arueu.

¹⁰ Pennill o Ll. P. P.

¹¹ Pennill o Ll. P. P.

Medrawd ac Arthur¹ modur tyrfa
 Camlann danner than difieu yna²
 Namyn saith ni ddryraith or cymmanfa
 Edryched Wenhwyfar wedi ei thraha
 Eglwysig bendefig ai tywysa
 Gwaeth imi a dderfydd heb ysgorfa
 Lleas mab Gwenddydd fy llaw ai gwna

21.

Afallen peren per ei changeu
 Puwawr mawr weiriawg enwawg invev
 A mi ddisgoganaf rhag perchen Machreu
 Yn nyffryn Machawy Mercherdydd creu
 Gorfoledd i Loegyr gorgoch lafneu
 Oian a parchellan dyddaw dywieu
 Gorfoledd i Gymru gorfawr godeu
 Yn amwyn Cymminawd cleddyfawd cleu
 Aer a saeson ar onn fereu
 A gwarwyawr pelre ar eu peneu
 A mi ddisgoganaf gwir heb geu
 Dyrchafawd Maban madfan y Deheu³

22.

Afallen beren beraf ei haeron
 A dyf yn argel yn Argoed Celyddon⁴
 Cyt ceisier ofer fydd herwydd ei hafon⁵
 Yn y ddel Kadwaladr i gynadl rhyd
 Rheon⁶
 Kynan yn erbyn⁷ cychwyn ar saeson
 Kymry a oruydd kain vydde dragon⁸
 Kaffant pawb ei deithi llawen fi brython⁹
 Kaintor cynr elwch¹⁰ cathl heddwech a
 hinon¹¹

TERFYN CANUAW MYRDDIN.

GOSSYMDEITH LLEVOET WYNEB GLAWR.

1. GOLUT byt eyt dydau¹²
 Ket ymgymysur¹³ o honau
 Dychyslyd¹⁴ aghen dychyfyau
 Dybyd hinon guedy glau
2. Ny naut kyhaval kyvaeth lau
 A gleu chuerit creu oe dinau

Pob llyvur llemityor arnau
 Pob ffer dyatter heibiau
 Dychymmyd detwyd ac anau
 Kuyd¹ ac ef Duw dyuallau

3. Golut byt eyt dydo²
 Digaun Dovydd darparo
 Hydyr guaed guanec urthuro
 Pan eluir chuelit aedo³
4. Dioryvic dyn ny uelo
 Ni didaur ny daur cut vo
 Ny wneyt guir ny ein ymro
 Ny chenyr⁴ mwyeit ar ffo
 Bit vleid beidyat a duyll⁵
 Chuannauc vyd llen lluydau llandino⁶
5. Golut byt eyt dybyd
 Atuaed chuant atvant riuyd⁷
 Dychynneit ieuaine dychynnyd
 Nyt echuenit clot Keluyd
 Nyt un arvaeth caeth a ryd
 Ys guae⁸ vro ny bo Krevyd
 Atvant a dau ny unehyd⁹
 Lluyt ac anuyt ny gynnyd¹⁰
 No buyll¹¹ o Duv diffyd
 Ny eluir vn gyreint ny gynnyd
 Keinyathun gobrynnwn grevyd
 Hyd pan in bo gan Grist gerennyd¹²
6. Aghyvaelyur aghyvrdeleit llan¹³
 Dychystud bru bro lit¹⁴
 Guell na vo geu Edeuit¹⁵
 Yn gueithret gwastra gueilit
 Chuec yn anauus yn odit
 Chuery druc cor uedy treghit
 Nyt gnaut esgussaut esguit
 Ny cheffir da heb prit
 Pedryvan duvyn pedrychuelit
 Areith guell goleith no govit
 Druc pechaut oe bell erlit
 Da ygnuf porthi menechdit¹⁶
 Duv o nef guae drut ny chretit
 Mab meir diueir a venhit
 Da uerth yn gobeith¹⁷ urthit
 Ath grybuyllir yn bron bit

¹ Rhihydd.—Ll. E. D.² Cyd dyddo.—Ll. E. D.³ Ac do.—Ll. E. D.⁴ Chofid.—Ll. E. D. Cheffir.—Ll. C.⁵ Bid bleid beiddid a dwyllo.—Ll. E. D.⁶ Llwyddawg llawddino.—Ll. E. D.⁷ Rhihydd.—Ll. E. D.⁸ Gwag.—Ll. E. D.⁹ Atnant a dau ny wnebydd.—Ll. E. D.¹⁰ Llwyd ac ynyfnd ni ddigymydd.—Ll. Du.¹¹ Ni obwyll.—Ll. E. D.¹² Ban o L. E. D.¹³ Aghyvrdeleit llam.—Ll. E. D.¹⁴ Brolid.—Ll. E. D.¹⁵ Gwell na (nag) no geu edewit.—Ll. P. P.¹⁶ Menaichdid.¹⁷ Fy.—Ll. E. D.¹ Medrawd ar Arthur.—Ll. P. P.² Darnmerthan difieu yna.—Ll. P. P.³ Yr awdyll hon yw y 23, neu yr olaf yn Ll. P. P.—
 Ac yno dywedir mai y gntaf oedd yn y Ll. Du.⁴ A dyf y dan gel ynghoed Celyddon.—Ll. P. P.⁵ New, Hanfon.—Ban o L. P. P. yw hwn.⁶ O gynnadyl Rhytreon.—Ll. P. P.⁷ Yn ei erbyn ef.—Ll. P. P.⁸ Kymry a orfydd cein fydd eu dragon.—Ll. P. P.⁹ Llawn fydd y (fi bri) Brython.—Ll. P. P.¹⁰ Cenitor corn elwch.—Ll. P. P.¹¹ Y 12d Awdyll yw hon yn Ll. P. P.¹² Cyd dyddaw.—Ll. E. D.¹³ Gemmyner.—Ll. E. D.¹⁴ Dychystudd.—Ll. E. D.

7. Difrys guanec diffustit traeth
Gosgymmon guyth gordin
Guylvein hanes goyeuin
Puyll llu a thuyl truy chuerthin
Bit gynvidyd gyw rennhin
Bit lesc eidyl bit varu crin
8. Kerennyd fall gall gynnin
Gan reuyd ny phell vydrin¹
Dychyffre guaeu gwaetlin
Dychyvervyd truch a thrin
Enghit a vo llyveithin²
Enuir ef Ryll³ y uerin
Namyn Duw nyt oes dewin
Argluyd gulat luyd guertheuin
9. Dyfrys guanec drygyrthryn gro
Gust eidyl moch deluyn⁴
Ruyfuant⁵ maon medlyn
A ordyvyn paub oe dervyn
Trenght torrit pob denghyt⁶
Ry brynnu⁷ nef nyt ef syn
10. Mor vyt gywreinin gyrbuyll o nebaut
Guiscaut Kaet Kein goruyll⁸
Nyt eglur edrych yn tyuyl
Rac annuyt ny ueryt Kannuyll
Nyt eduyd nuy divo puyll⁹
Kerennyd a Dovydd ny duyll
11. Nuy¹⁰ dyvo puyll prif egua
A gynneu edyn uy una
Oer gaeafraut tlaut morfa
Guell ruyd¹¹ no ryssedha
Rac druc di diuc atneir
Llauer maureir a vethla¹²
Keudaut Kyt worymdaa
O vrys ny uys Kuc a¹³
Arythal wy drindaut traha
Maur Duw morwyrt urda
12. Redeint goruyd ruyd pob traeth
Kymic mynauc marchogaeth
Nyt neb a ved oe arfaeth
Nyt efenir paub yn doeth
Nyt ehofyn bryt yn llong dreith
Ny thanguaf gynnaun a godeith
Byt byu gur heb druc wryaeth
Mynauc Kerd Ketuyf eillyaeth

Ny by Kyvysgur¹ heb noeth
Nyt oes reith nat vo pennaeth
Breyenhin veidyaut² anreith
Dyual dir vyd y Oeith³
Ny naut eing llyvyrdur rac lleith
Enghit gleu oe gyvarueith
Medu mut drut pob anghyvyeaith
Dinas a diffyd diffaeth
Eiryaul a garaur haudueith
Ef molir paub wrth y ueith
Ny char Dovydd diobeith
Goreu cyfluyt yn gyueith

13. Guaeanyvyn goafium tir
Od ynt tonnaur gaur enuir
Dy uestyl olaf dirmygir
Guall arny mynych uelir
Ar a vo diffyd divenuir y draa
Kyva rann rybuchir
Bit uastat gureic ny erchir
Mevyl ysgnaut o ueddaut⁴ hir
Ny rydecho rydygir
O hir dinau dychuynir
A vo maru ny moch uelir
A vo da gan Duv ys dir
A vo gleu gochlyuir y glot
O uychot godolir
Gwyn y vyt pidu y rodur
Karenydd Duv a hoedyl hir

DIWEDD.

ARYMES PRYDEIN FAWR.

GOLYDDAN AT CANT.⁵

DYSGOGAN awen dygobryssyn
Marannedd a meuedd a hedd genhyn
A phennaeth ehelaeth a ffaeth unbyn
A gwedy dyhedd anhedd ymhob mehyn
Gwyr gwythr yn trydar casnar dengyn
Esgud yngnofud⁶ ryhyd diffyn
Gwaethl gwyr hyt Gaer Wair gwascar-
awdd Allmyn
Gwnahawn⁷ gorfoledd gwedy gwehyn
A chymod Cymry a gwyr Dulyn
Gwyddyl Iwerddon a Mon a Phrydyn
Cernyw achludwys eu cynnwys genhyn
At porion fydd Brython pan ddyorphen
Pell dygoganer amser dybyddyn
Teyrnedd a bonedd eu gorescyn
Gwyr gogledd ynghyntedd yn eu cylchyn

¹Ni bydd huysgwr.—Ll. E. D.²Beiddawd.—Ll. E. D.³Ei olaith.—Ll. E. D.⁴Weddwadw.—Ll. E. D.⁵Ecelly y mae yn debyg; a hynny yw tyb.—E. D.⁶Yngofud.—Ll. E. D.⁷Gwnahawnt.—Ll. E. D.¹Fydd rhin.—Ll. E. D.²Llyferthin.—Ll. E. D.³Cyll.—Ll. E. D.⁴Detwyn.—Ll. E. D.⁵Ry yfant win.—Ll. E. D.⁶Dengyn.—Ll. E. D.⁷Brynwy.—Ll. E. D.⁸Gowyll.—Ll. E. D.⁹Nyd dedwydd ny ddyfo pwyll.—Ll. E. D.¹⁰Niw.—Ll. E. D.¹¹Rhydd.—Ll. E. D.¹²Fetha.—Ll. E. D.¹³O ofrys ni wys cwdd a.—Ll. E. D.

Ymherfedd eu rhagwedd y disgynnyn
 Dysgogan Merddin cyferfydd hyn
 Yn Aber Peryddon Meirion Mechdeyrn
 A chyn ni bai un rhaith llaith a Gwynyn
 O un ewyllys bryd ydd ymurth fynyn
 Meirion eu treutheu¹ dychynnullyn
 Ynghedoedd Cymry nad oedd a delyn
 Y sydd wr dyledawg a lefeir hyn
 Ni ddyffai a dalai yngheithiwed
 Mab mair mawr ei air pryd na thardded
 Rac pennaeth saes² ac eu hoffedd
 Ple bwynt Kychwyn³ i Wrtheyrn Gwyn-
 edd

Ef gyrhau Allmyn i alltudedd
 Nis arhaeddwyr neb nis dioes daear
 Ny wyddynt py dreiglynt ymhob Aber
 Pan brynassant Danet drwy ffiled called
 Gan Horfa Hengys oedd yn ei rhyssedd
 Eu cynnydd bu ywrthym yn anfonhed
 Gwedi rhin dilein Keith ym ynver
 Dychymmydd medd-dawd mawr wirawd o
 Dychymmydd aneuw angen llawer [fedd
 Dechymmydd anaeww dagreu gwragedd
 Dychyfroy edgyllaeth pennaeth lledfer
 Dychymmydd tristyd byd a ryher
 Pan fydd Kechmyn Danet an teyrnedd
 Gwrthotted trindawd dyrnawd a broyller⁴
 I ddilein gwlad Frython a Saesson yn an-
 hedd

Poet cynt eu rheges yn alltudedd
 Na myned Kymry yn ddfiroedd
 Mab Mair mawr ei air pryd nas terddyn
 Cymry rhag goeir breyr ag unbyn
 Cyneirheid cyneilweid unraith Cwynyn
 Un gor un gyngor yn eisson ynt
 Nid oedd er maured nas lleferynt
 Namyn er hep cor goeir nas cymmodynt
 I Dduw a Dewi ydd ymorchmynynt
 Taled gwrthodedd ffiled i Allmyn
 Gwnaut wy aneireu eisseu trefddyn
 Cymry y saesson cyferfyddyn
 Y amlan⁵ ymdreulaw ag ymwrthryn
 O ddirfawr fyddinawr pan ymbrofynt
 Ag am allt lafnawr a Gawr a gryn
 Ag am gwy gair cyfrgeir y am peurllyn
 A lluman addaw a garw ddisgynn
 A mal Balaon Saesson syrthyn
 Cymry cynyrcheid cyfun ddullyn
 Blaen wrth fon granwynion cyfyng oeddyn
 Meirion yngwerth eu gau yn eu creinhyn
 Eu Byddin yngwaedlin yn eu cylchyn
 Eraill ar eu traed trwy goed Kilhyn
 Trwy vwrch y ddinas fforas ffhyn
 Rhyfel heb ddychwel i dir Prydyn

Attor trwy law gyngor mal mor llithryn
 Meirion caer geri diiri cwynant
 Rhai i ddyffryn a bryn nis dinvodant¹
 I Aber Peryddon ni mad ddoethant
 Aneuleu dretheu dychynnullynt
 Naw ugein canhwr y ddisgynnant²
 Mawr watwar namyn pedwar nid atcorant
 Dyhedd i eu gwragedd a ddywedant
 Eu crysseu yn llawn creu a orochant
 Cymry cyneirchaid enaid dichwant
 Gwyr deheu eu tretheu a amygant
 Llyn llifeid lafnawr llwyr i lladdant
 Ni bydd i feddyg mwyn ar a wnaant
 Byddinoedd Cadwaladr cadr i deuant
 Ryddrychafwynt Cymry cad a unant
 Rhaith anolaith ryddysgyrchasant³
 Yngorphen eu treutheu aneuw a wyu lant⁴
 Eraill ar osgeill rypflanassant
 Oes oeseu eu tretheu nid esgorant
 Ynghoed ym Maes ym Mryn
 Canhwyl yn nhywyll a gerdd genhyn
 Cynan yn rhagwan ymhob disgyn
 Saesson rhag Brython gwae a genyn
 Cadwaladr yn baladr gan ei Unbyn
 Trwy synwyr yn llwyr yn eu dychlyn
 Pan syrthwynt eu clas⁵ dros eu herchwyn
 Ynghystudd a chreu rhudd ar rudd Allmyn
 Yngorphen pob angrheith anrheith deng-
 nyn⁶

Sais ar hynt hyd Gaerwynt cynt pwy cynt
 techyn

Gwyn eu byd hwy Gymry pan adroddynt
 Rym gwarawd y drindawd or trallawd
 gynt

Na chrynned Dyfed ua Glywyssyg
 Nis gwnaho molawd meirion Mechdeyrn
 Na chynhorion saesson ceffyn ebryn
 Nis gwnaw meddwt meddawt genhyn
 Heb daled o ddynged maint a geflyn
 O ymddifaid feibion ac eraill rynn⁷
 Trwy eiriawl Dewi a seint Prydyn
 Hyd firwd argelo⁸ ffiohawl allan
 Dysgogan aweu dyddaw y dydd
 Pan ddyffo i wys i un gyssul
 Un cor un gynghor a lloegr llosgid
 Yr gobaith Arreiraw ar yn phrydaw luydd
 A cherdd arallfro a ffo beunydd
 Mi wyr cudd ym dda ewdd⁹ ewdd fydd
 Dychyrehwynt gyfarth mal arth o uynydd
 I dalu gwyniaith gnaed eu henydd
 Atoi peleidral dyval dillydd
 Nid arbettwy car corph eu gilydd

¹Dirwadant.—Ll. E. D.

²Ban o Ll. E. D.

³Llaith anolaith ryddrychasant.—Ll. E. D.

⁴Awdant.—Ll. E. D.

⁵Clus.—Ll. E. D.

⁶Dengyn.—Ll. E. D. ⁷Rhynmawd.

⁸Arlego.—Ll. E. D.

⁹Cwdda.—Ll. E. D.

¹Meirion eu trethau.—Ll. E. D.

²Saefon.—Ll. E. D.

³Pell bwynt kychmyn.—Ll. E. D.

⁴Bwyller.—Ll. E. D.

⁵Camlan.—Ll. E. D.

Atoi pen gaflaw heb emennydd
 Atoi gwagedd gweddw a meirch gwielydd¹
 Atoi o bein uthr rhac uthur cedwyr
 A lliaws llaw amhar cyn gwasgar lluydd
 Cennadau angau dychyferfydd
 Pan safwynt galanedd wrth eu hennydd
 Ef dialawr ar werth ei dreth beunydd
 Ar mynych gennadau ar gan luydd²
 Dygorfu Cymry trwy gyfergyr
 Yn gyair gadair gydsen gyddydd
 Dygorfu Cymry i beri cad
 A llwyth lliaws gwlad a Gynhullant
 A lluman glan Dewi a ddychafant
 I dywysaw Gwyddyl drwy leiengant
 A gynheu³ Dilyn genhyn a safant
 Pan ddyffont ir gad nid ymwadant
 Gofynnant ir saesson py geissiyssant
 Pwy maint i dylyed or wlad a ddaliant
 Cw mae eu herw pan seiliasant
 Cw mae eu cenhedloedd py fro pan ddaeth-
 ant

Er amser Gwrtheyrn genhyn a sathrant
 Ni cheffir o wir randir angharant
 Neu fraint un saint pyr y sangysant
 Neu wrthieu Dewi pyr y toriyassant
 Yngedwynt Cymry pan ymwelant
 Nyt ahont Allmyn or ven y safant
 Hyd pan dalont 7 waith gwerth a ddigon-
 sant

Ac anghau dieu yngwerth eu cam
 Ef talawr o anawr Garmawn garant
 Y pedair blynedd ar pedwar cant
 Gwyr gwydyr gwallt hirion ergyr Dofydd
 A deol Saesson o Iwerddon dybydd
 Dybi o Lengo lynges rewydd
 Rewiniawd i gad rwygawd lluydd
 Dybi o Alclwd gwyr drud diwair
 I ddiol⁴ o Brydain flrain luydp
 Dybi o Lydaw prydaw gyweithydd
 Cedwyr ar Gadfeirch ni pheirch eu henydd
 Saesson o bob parth y gwarth a'i deubydd
 Ry trengis eu hoes nys⁵
 Dyderpi angeu ir du gyweithydd
 Clefyd a dyllid ac an gweryd
 Gwedi aur ac ariant a char.....⁶
 Boed perth eu differth yngwerth eu dryg-
 ffydd

Boed mor boed angor eu cyssulwyr
 Boed creu boed angeu eu cyweithydd
 Cynan a Chadwaladr cadr yn lluydd
 Edmyccawr hyd frawd ffawd ai deubydd
 Deu unben dengyn dwys eu cyssul
 Dau oresgyn⁷ saesson o blaid Dofydd

Deu hael dau gedawl gwlad warthegydd
 Deu diarchar barawd un ffawd un fydd
 Deu orchwy nawd¹ Prydain mirain luydd
 Deu arth nis gwna gwarth cyfarth beunydd
 Dysgogan Derwyddon maint a dderfydd
 O Fynaw hyd Lydaw yn ei llaw a ffydd
 O Ddyfed hyd Ddanet² hwy bieufydd
 O wawl hyd weryd hyd eu hebyr
 Llettalawt³ eu pennaeth tros yr echwydd
 Attor ar Gynon saeson ni bydd
 Atchwelwynt Wyddyl at eu hennydd
 Ryddyrchwynt⁴ Cymry cadr Gyweithydd
 Byddinoedd am gwrff orthrwyf Milwyr⁵
 A theyrnedd Dews ry gedwys eu ffydd
 I wis i bob Llynges tres a dderfydd
 A chymod Cynhon gan ei gilydd
 Ni alwawr Gynhon yn gynnyfwyr
 Namyn Kechmyn Cadwaladr ai gyfnewid-
 wyr

Eil Cymro llawen llafar a fydd
 Am ynys gwmweid heid a dderfydd
 Pan syrthwynt galanedd wrth eu hennydd
 Hyt yn Aber Santwic swynedig fydd
 Allmyn ar gychwyn i alltudydd
 Ol wrthol attor ar eu hennydd
 Saesson wrth angor ar fordd beunydd
 Cymry Gwenerawl hyd frawd gorfydd
 Na cheisswynt lyfrawr nag angawr bydydd⁶
 Arrymes yr ynys honn namyn ni bydd⁷
 Iolwn ni a grewys⁸ nef ac elfydd
 Poed Tywyssawg Dewi i'r cynnyfwyr
 Yn yr yng Gelli Kaer am Duw y sydd
 Ni threine ni deieine ni Arddispydd
 Ni wiw ny wellyg ny phlyg ni chryd

DIWEDD.

MARWNAD CYNDDYLAN.

MEIGANT AI CANT.

DYHEDD deon die hir by⁹
 Rhiau a Rhirid a Rhiossedd¹⁰
 A rhygyfarch¹¹ lary lyw eirassedd
 Ef cun iw mi wyf im derwyn fedd
 O leas Cynddylan yn ei famed¹²

Manred gymined a feddyliais
 Myned i Fenai cyn nim bai fais

¹ Erchwynawd.—Ll. E. D.

² Thanet.—W. M.

³ Llettatawt.—Ll. E. D.

⁴ Ryddyrchafwynt.—Ll. E. D.

⁵ Am gwrff a thwrff milwyr.—Ll. E. D.

⁶ Brydydd.—Ll. E. D.

⁷ Namyn hyd ni bydd.—Ll. E. D.

⁸ Iolwn ni ri a grewys.—Ll. E. D.

⁹ Dyhedd dean diechir by (eledd).—Ll. E. D.

¹⁰ Rhiassedd.—Ll. E. D.

¹¹ Rhygyfwrch.—Ll. E. D.

¹² Famed.—Ll. E. D.

¹ Ban o L. E. D.

² Y pedwar ban rhagvlaenol o L. E. D.

³ Gyhen.—Ll. E. D.

⁴ Ddiol, neu ddehol.

⁵ Oes elfydd.

⁶ A chan uwyn edd (fwynedd).—Ll. E. D.

⁷ Orsengyn.—Ll. E. D.

Caraf am eneirch o dir Kemais
Gwerling Dogfeiling codelling trais
Ef cynnif mi wyf im derw llednais
O leas Cynddylan coled a nofeis

Manred gymined ei feddyliaw
Myned i Fenai cyn nim bai naw
Caraf ameneirch o Aberffraw
Gwerlin Dogfeling cadelling ffraw
Ef cynnif mi wyf im Derwin taw¹
O leas Cynddylan ai luyddaw

Manred gyminned gwin waretawg
Wyf colledig² wen hen hiraethawg
Colleis pan amwth afaf pennawg
Gwr dwr diarchar diarbedawg
Cyrchai drais tra Thren tir trahawg
Ef cynnif mi wyf yn naear foddawg
O leas Cynddylan clod ceiriadawg

Manred gymmyn mor fu dafawd
A gafas Cynddylan cynrhan cyffrawd
Saith gant rhiallu ni yspeidawd
Pan fynnwys mab pyd mor fu parawd
Hy darfu yn neithiawr ni bu priawd
Gan Dduw py amgen plwyf pydu daearawd
Ef cynnif mi wyf ni³ wrth wawd
O leas Cynddelan clod addwyndawd

Manred gymmyn mor wyf gnodaw
Pob pysc a milyn yd fydd teccaw
I drais a gollais gwir achassaw
Rhiau a Rhirid a Rhiadaw
A rhygyfarch lary pob eithaw
Dyrrynt eu Keiddeu a tolen taw⁴
Caith cwynynt briwynt grydynt alaw
Ef cynnif mi wyf in eru penylaw
O leas Cynddylan clod pob eithaw

Manred gymined a weli di hyn
Yd lysc fy nghalon fal etewyn
Hoffeis mewredd⁵ eu gwyr ai gwragedd
Ni ellynt fy nwyn brodir ambuiad geuell
ban vythin
Canawon artir wras dinas degyn
Rhag caer Luydd coed nis digonsyn
Crau y dan frai a chrai gychwyn
Briwynt calch ar drwyn⁶ feibion Cyn-
drwynyn
Ef cynnif mi wyf in nhir Gwelyddyn
O leas Cynddylan clodlawn Unbyn

Manred gymmyn mawr ysgafael
Y rhag caer Luyd coed neu⁷ dug moriael

Pymtheccant mubyn a phenn gwriael
Pedwar ugein meirch a seirch cyhawael
Pob esgob hunop ym mhedeirael
Nis noddos myneich llyfr afael
A gwyddws yn lu creulan o gynrhan clauer
Ni ddiengis o flossawd brawd ar y chwaer
Diengynt ai herchyll trewyll yn taer
Ef cynnif mi wyf in ers¹ trafrael
O leas Cynddylan clodrydd pob hael

Manred gymmyn morrvedd errim²
Gan fy mryd pan athreiddwn pwll ag Alun
Iwrn y dan fy nhraed hyd bryd cyntun
Plwde y danaf hyd ymhen fy nghlun
A chyn ethniwe yno im bro fy hun
Nid oes un car neud adar iw warafun
A chyn im dyceer i Dduw ir digfryn
Ni ddigones neb o bechawd cyhawal i mi
hun

CANU ETTO O WAITH MEIGANT.

Dyt dyuit trenghit deweint
Dyv a rit ar an³ breecint
Y sonet y suin y seint
Y pluiv y bobil pilgeint
Y llyfreu in llythir in lleecint⁴
Y pwill y prider im pereint
Rym a vu ir culuit cyrrisaint⁵
I volaud rebit rycaint⁶
Eilunnid Dunawd⁷ Dehewaint
Aer ei enwyel arvau o fraine
Nis plaud neb nes no heneint
Llu cludir lluybir y peireint
Rac Prydain Priodawr hoffeint
Eigil i wrys Lloegrwys Caint
Dyheid Dyvet in diwant
Ar aches a ganaf
Ni bit truein trihaf
Yngoror gwarthaf saint
Llesteiriawc awir dwfn naint⁸
Bre brawdau c gwin am fynaint⁹
Am Emreis adraut edryfant
Gnawd rycheidw cuniad cenvaint
Cred i Dduw nad Derwyddon darogant
Ban torrer Din Breon braint¹⁰

Gollechaf perif peridydd
A beris deigir mab Dauit
A Self suinedic syuedit

¹ Eru.—Ll. E. D.

² Morodd ercun.—Ll. E. D.

³ Aren.—Ll. E. D.

⁴ Lleaint (in llyant).—Ll. P. P.

⁵ Rymofyn (Rymat uir) culuit kyrrisfeint.

⁶ Ei folawd ry bydd ry caint.

⁷ Duawd.—Ll. E. D.

⁸ Neu, Llesteiraw i wir Dyfneint.

⁹ Neu, Bre baradwys y gwin am fy neint.

¹⁰ Neu, Din bre breint.

¹ Ffaw.—Davies.

² Coddedig.—Ll. E. D.

³ Ar.—Ll. E. D.

⁴ Priddau a doleu.—Ll. E. D.

⁵ Meuedd.—Ll. E. D.

⁶ Gwyn.—Ll. E. D.

Mab gwledig gorfawr gwarthegit
Arbedav e o Glydawc mynit uit
Rac Prydain poen Owein ai deubit
Dewr in rheit dyre pawb oe gilit
Bluidindaud parahaud brwidir beunit
Taer bore bradawc Caduun broit
Ar canhwyf ai nwyf ai newit
Arllechwet Arvon Eittonit
O fined eu hanet ir mynit

“Dybi mysc Deri fisc y miun llan
Gogwn tri cyn i bo mi Meugan
Dychyffrwy genhyf ygkyman
Peleidir guir goieithin unbaran
Rhuy rhean ryvel arny van
Kymry ve Cunreit ygkiman
A gwydi gorthin gwaetlan
Vytin in galhuawr dit dogin gyman
Penvrith o vuarth Cadvan
Teithi Cerddorion Cynnelwi o haelon
Am¹ rhen rhad gorten gweith heiniw
Dylaith o bob gwyniaith
A chadwyd kyvreith
Cysgawd gwyniaith kemyw
Dyddwyn ag atwyn kedeirn ynghadwyn
A gwedi cwyn kynniw
Cochwet calanet kyvig breon
Cochwet calanet ar enaint
Am noetheint yg gwarthaf nant
Saith angerdd eu segyf
Dwfyndwfynd gwattyn guattyn awallu
Tri geir am tri pheir tri theulu
Tri—m—tri nis deupi Metygon
Tair aer aer am kaer o ganhon
Kad cad cyffylad² ar saeson
Gwall gwall un arroll ar Cynhon
Graid greic goffeileic dragon
O Eryri vreith vreon
Eryri o orvi ban welhych
Dyrakon o nyuant a lewyh
Grid im bro greid igro gro ig gwrych³
Ar ysci asceini ascellwrych
Llestri llu ar heli tuth eleirch
Gwae wrth mor nad gwrthtir wrthrych

Nota:—Meugant ai Cant o'm tyb i, sic J. Jones
Allan o lyfr Thomas Gruffudd Arglwydd Llan
Bedr. sic Dr. Davies.—Nid oedd yn dangos i bwy
na chan bwy i canwyd.

CYNGOGION.

1. CANTRENGIS fy ngwist amhoen
O amryues neus adwaen
Num gwnaho Dofydd dwyboen

¹ Rhan.—Ll. E. D.

² Cyffuydd.—Ll. E. D.

³ Greid un bro greid greid gro yngwrych

2. Ni gwnaho Dofydd dwy boen ar ddyn
Am ydig ae afar
Direid Nef direid daear
3. Daerawl pechodawl im goel a Duw
A deweint duhuned
A gothwy Crist na chysced
4. Na chysced mab dyn or dioddefeint
mab Duw
A duhuned pilgeint
Ef ceiff nef a chyrrifeint
5. Cyrreifeint a gaiff a gaffaho Duw
Ac nis dirmycco
A nef y nos y trango
6. O Treinc mab dyn heb ymddiwin a
Duw
Am a wnel o bechawd
Ny mad aeth eneid yn ei gnawd.
7. Ny naud y direid imvoli a Duw
Yn erbyn dydd cynhi
Ni thebic drud y trengi
ELAETH A GANT.

YMATREG LLYWELYN A
GWRNERTH.

Llywelyn a Gwrnert h oedynt deusant Duyaul yn
y Trallung yn Powys a dyvot yghyt a unaethant
y teiraur Diuethaf or nos, ar teiraur cyntaf or dyd
y dyuedid eu plygeint ac oryeu y dyd y am hynny
ac y sef y guelai Lyuelyn Hudugyl Gwrnert yn
gaent. A chan ny vydyat pa ham oed hynny, sef
a wnaeth ynteu canu Englyn.

Tyssiliau vab Brochuel Yscithrauc agant yr Englyn-
yon hyn y gan Urnert yn dy voty gyffurau y gret-
urth Lyuelyn sant y getymeith ac a eluir Ymatreg
Llywelyn a Gwrnert h.

1. Eiry mynyd guynt am berth
Canys creaudyr nef am nerth
Ae kysgu a wna Gwrnert h?
2. Eiry mynyd Duw yn bennav
Kans attau guediav
Nac ef kysgu ny allav
3. Eiry mynyd guynt am ty
Kans llevery velly
Beth Urnert h a wna hynny
4. Eiry mynyd guynt deheu
Kans traethaf prif eiryeu
Tebekaf yu mae agheu
5. Eiry mynyd goruyn bro
Deduyd baub urth ae llocho
Creaudyr nef ath diangho

6. Eiry mynyd goruyn pren
Kany's llefaraf amgen
Nyt oes naut rag lyghet nen
7. Eiry mynyd pob deuaut
Ra gormeil goval dydbraut
A gaffaf y gymun ynghardaut
8. Eiry mynyd guynt am ty
Kany's llefery felly
Och vy mraut ae reit hynny?
9. Auendrut mi ath garaf
Hyt ar Duw y guediaf
Lyuelyn ryuyr y Kaffaf
10. Eiry mynyd guynt am vryn
Kany's creadyr nef ae myn
Ae kysgu y mae Lyuelyn
11. Eiry mynyd guyn deheu
Kany's traethaf prif eiryeu
Nac ef canu oryeu
12. Eiry mynyd godysgeit
Pan droho ygkylch pleit
A uydost puy a dyueit
13. Eiry mynyd llafar hy
Kany's kyrbuyllly felly
Na unn onys dyvedy
14. Eiry mynyd Kanherth
A geiff y voli yn prydverth
Mae yma dy vraut Gurnerth
15. Blaengerd gymhelri a duu pob drut
Ac auen ym peri
Beth Urnerth oreu itti
16. Blaeneat pob deuaut a llafar o neaut
Am uuched kyt dyd braut [drut
Goreu y cefeis gardaut
17. Auen drut teg dy gampeu
Y mae'r ganon yth eneu
Dyuet pa gardaut oreu
18. Blaengar auen guynt urth lynn
Pam ymlado am vryn
Goreu yw buyd rac neuyn
19. Onyt buyt ny kyrhaedaf
Ac am duyrlau nas kaffaf
Dyuet beth yna aunaf
20. Blaengar gymelri ac ynni dob drut
Ac auen ymperi
Dyrol ddillad rac noethi
21. Vyndillat mi ae rodaf
Y Duw y gorchymynnav
Py dal yna a gaffaf
22. A rodych o da ym pob atrec
Drut ym breint cady dy uyneb
Sev y key neb ar y ganvet
23. Kywliw dyd kan yth garaf
Ardelu kerd kany's keissyaf
Gan Duw py unpeth gassaf
24. Bud ac auen a chyffret
Pan retto dufyr ar anuaret
Guaethav tuyll truy ymdirect
25. Tuyll truy ymdirect os gunav
Ac y Duw Naf kyffesaf
Pa dial a vyd arnav
26. Os gunei duyll truy ymdirect
Heb fydd heb grevyd heb gret
Key benyt ar dy seithvet
27. Kyfliu dyd mi ath gredaf
Ac ar Duw y govynnaf
Nef py ved yd henillaf
28. Nyt cyffelyb da a druc
Pan ymlado gwynt a muc
Guna da yr Duw sef y diuc
29. Blaengar auen pob achles
Retuaur goruydaur ar tes
Diued pob peth yu cyffes
30. A nuelych o bob dirdra
O duyll a threis a thraha
Yr Duw kyffesa yn da

CUHELYN AI CANT.

GREID bleid byghawd
Gretyw detyf durawd
Gnavd brawdwrriaeth

Gwr oet eiteol
Gorwy reol
Gordethol doeth

Gwyth vill dragon
Gosparth Brython
Gosgyman weith

Gnawd tryganet
Gnawd kyhidet
Gorset metveith

Metwin kyvran
Marchavc midllan
Man meidrolaeth

Medrit mur ior
Mavs Pedir pedror
Mawr Cor kyvoeth

Moes breisc vreyr
Moes wirth vehir
Milwr orvith

Maer claer kywid
Mad cathyl kyvid
Moidit ieith

Mas cas nognav
Maer antedawg
Maredavg doeth

Medel visci
Mal vartoni
Mynogi gwyth

Myn vinad vron
Medv ton
Tros draeth

Mer kerteu kein
Mywir corein
Mirein anoeth

Menestir vytud
Meued vedud
Molud esmwyth

Music a gan
Mâl eur orian
Man Vyhanieth

Gweith reith rysset
Gwich ruich rywet
Rinwet Reen

Rec rysyolaw
Rec a archaw
Rvymav virchen

Rhuthr uthr awel
Rynaut vvel
Ryfel febin

Ruteur dyrlyt
Rhychlud clodryt
Rihit aden

Reuwet parawd
Rin vynn wascawd
Tra gwawd wobrin

Ry hait i tavyt
Ry cheidv ynavt
Racc kawt gelyn

Rychetwis detyf
Ry chwynis gretyw
Rac lletyw Ogyrven

Rac dac drossot
Reghit brid bod
Rot Cuhelin

GWYDDNEU AI CANT.

KYD karui vi Morva, kassaa vi mor pur
Doe waneg karrec kamhur
Glew diwael hygar hael hwyskur
Yscinvaen beirt bid bydic clydur
Goruc klod Heilin benffic awirdwl
Hyd braud parahawd y ertivul
Hyd karui vi Morfa cassa vi don
Digoneis don dreis oer kleis y ron
Ef kwyniw yn i wiw herwyth hon
Gwaith heiniw golchiw or winuiuron
Kyd illeiw keudaud nis beirw kalon
Ac ni lluru cyheic kymod y ron
Y vun edivar oi negessau
Ban vryssyus pebrur pell y agheu
Glew diwal kywerthyd yd vain in deu
Menic it arwet duwir dalenneu
Fechit dirisclan oth divot
Mi nith erwill fuched¹ diot
Om parth gwerthais y march irot
Dial kyheic amoed blis
Am y kyvreu y melis
Oth korr dy sorr di ymi bu ewnis

GWYDDNEU AI CANT

PAN DDAETH Y MOR TROS GANTREF Y GWAELOWD

SEITHENIN saw di allan ag edrych
Urde varanres mor maes Gwitneu rhyt-
oes

Boed emendiceit y morwin
A hellyngaut gwydi e wyn²
Ffynnawn Wenestyr mor terrwyn

Boed emendigeit y vachdeith
Ai golligaut gwydi gweith
Ffynnaun Wenestyr mor diffeith

¹ Unchod, neu imchod.² Gwyddi ewin, neu gwydi ewin.

Diasbad wererit yar van kaer
Hyd ar Duw i dodir
Gnawd gwedi traha tranc hir

Diaspad mererit y ar van kaer
Hetiu hyt ar Duv y dadoluch
Gnawd gwedi traha attregweh

Diaspad mererit am gorchwyt heno¹
Ac nim haut gorluyt²
Gnawd gwedi traha tramcwyt

Diaspad mererit y ar gwineu
Kadir Kedaul Duw ae goreu
Gnawd gwedi gwedi gormod eisseu

Diaspad mererit am kymhell
Heno wrth vy ystaveil
Gnawd gwedi traha tranc pell

Bet seithenin synwyr van
Rhwnge kaer Kenedir a glan
Mor, maurhydic a kinran

YMRYSON GWYDDNEU A GWYN AB NUDD.

KANIS koegawc sy mor eurauc
A hin yn ymyl llys Gwallawc
Minneu byddaf goludawc

Boed emendigeit ir gwydd
A dynnwys y lygad yn y wydd
Gwallawc ap Lleinawc arglwydd

Boet emendigeit ir gwydd du
A dynnwys i lygad oed ddu
Gwallawc ap Lleinawc penn llu

Boet emendigeit ir gwydd gwenn
A dynnwys i lygad oi benn
Gwallawc ap Lleiniawc unben

Boet emendigeit ir gwydd glas
A dynnwys y lygad yngwas
Gwallawc ap Lleinawc urddas

Tarw trin an vyddin blawdd
Arbennic llu lliid anhawdd
Dinam eiros am oes nawdd

Ygan gwr gwrdd i kynnyad
Arbennic llu lliid Owydd
Ath wrdd nawdd kany's erchydd

¹ Gorwydd.   ² Gorewydd.

Kany's nawdd ym a roddyt
Mor verth y tlogyvethyd
Gwawr lu py du pan ddoyd

Ban ddeuaf ogat a chymynad
Mawr ag aesaer in anghad
Briwint pennavr peleidrad

Ath gyvarchaf huyscwn
Gwr ai ysewid yn anghen
Nebir gwr pan yw dyechen

Karngwrn vy march kat trabludd
Hud im gelwir i Gwin Mab Nudd
Gordderch kreurddillad merch Lludd

Kany's ti Gwin gwr kywir
Rhagot ni ry yngelir
Minnew Gwiddnau Garanhir

Nim gad i gan gyvlafaredd
A thi wrth i frywn yd wedd
Diwris im trwm Tawy annedd

Niu Tawve i nessaf a lafaraf
Wrthyt namvin Tawve i eithaf
Erir mor teruin treiaf

Yscithreid fy modrwy eur gywrwy
Kanu y gan vy Afarwy
Gweles aer rac Kaer Fandwy

Rhag Mandwy llu a weleis
Aessaer briwhed torrhyd eis
Mygedawl kein a ddygei dreis

Gwin ap Nudd budd bytinawr
Cynt i syrthiei cadoedd rhag Carnedd-
Dy vreich no brwyn briw i lawr [awr

Ystec fy ki as ystrwn
Ag ys ev oreu or kwn
Dormarchedd hwnnw a vu y Maelgwn

Dormarth drwynrhydd ba syllydd
Arnaw can yssamgyffredydd
Dy gwidir ar Wiber wynydd

My wn yn y lle y llas Gwenddoleu
Mab Ceidiaw Colowyn kerdeu
Ban ryerchint brein ar kreu

Mi a wnn yn y lle y llas Bran
Mab y Werydd glod lydan
Ban ryerhint Brein garthan

Mi a wnn lle y llas llacheu
Mab Arthur uthr yngherteu
Ban ryerhint brein ar kreu

Mi a wn lle i llas Meiric
Mab Kerreian clad etmic
Ban ryreeint brein aa kic

Mi a wn lle¹ i llas Gwallawe
Mab Gohoeth teithiawe
Addwod Lloegyr mab Lleynawe

Mi a wn lle² i llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir gogledd
My wi wiw vinteu y bedd

Mi a vun lle llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir deheu
Mi wi wiw vinteu y hagheu

YMDYDDAN ARTHUR A CHAI A GLEWLWYD.

PA gwr yw y Porthavr
Glewlwid Gafaelfawr
Pa wr ai govin Arthur a Chei gwin
Pa imdda genhit gwin goreu im bid
Ym ty ny ddoi onis gwaredy³
Mi ai gwardi a thi ai gwely
Vithneint elei Assivion ell tri
Mab a Mydron gvas Uthir Pendragon
Kyscaint mab Banon a gwin godybrion
Oet rinn vy gweission in amwin eu detvon
Manawydan ap Llyr oet dvis i kusil⁴
Neus duc Manavid eis tull o Trywrid
A Mabon am Mellt
Maglei gwaed ar gwellt
Ag angvas edeinawe a llwch llawynnawe
Oetin diffreidiawe ar i din cymynave
Arglvit ai llochei mynnei ymtiwygei
Kei vi heirolei tra llathai pob tri
Pan gollet Kelli kaffad cuelli
A seiriolei Kei hid trae kymynei
Arthur oed hvarei y gvaed govorei
In Neuat Awarnach in imlat ef a gyrach
Ew a gwant penn Palach
In atodev dissethach
Ym minit idin amve a Chinbin
Pob cant id gwrtn pob cant

Rhac Bedwir bedrydant
Artraetheu trywrid in un in a garwlwid
Oet gwychyr y anwyd o cletyf ac yskwid
Oet gwaget bragad vrth Cei ynghad
Oet cletyf i ghad oe law digwystlad
Oet hyneiw gvastad ar lleng as lles gwlad
Betwir a Bridlav naw Cant gwarandaw
Chwechant y eirthaw a talei y ortinav
Gveission am buyat oet gvell ban vitint
Rhag rhiau Emreis gveleis e Kei ar vrys
Preiteu gorthowys oet gwrhir in ewnys
Oet trum i dial oet tost y cynnal
Pan yvei owval yvei wrth pedwar
Yg kad pan delei wrth gant it lathei
Ny bei Duw ae digonhei
Oet diheit agheu Kei
Kei gwin a lathei digonynt wy kadeu [un
Kyn gloes glas vereu ygvarthaw ystawing-
Kei a gwant nav gniton Kei win aeth Fon
Y dilein Llevon
Y ysevid oet mynud erbin Cath Paluc
Pan gogyveirch tud
Pwy gwant Cath Paluc
Naw ugein kinlluc ac vitei in y bvyd
Naw ugein kiwrann

ENGLYNION CAD GODDAU.

Val dyma yr Englynion a ganwyd pan cad goddau,
ereill a'i geillw cad Achren, ac o achos iwrch gwyn
a cheneu y bu, ac o anwn yr hanoedd hwynt, ac
Amathaon ap Don ai daliodd. Ac am hynny yr
ymladdodd Amathaon ap Don ac Arawn vrenin
anwn, a gwr oedd yn y gad oni wyped i henw ni
orfyddit arno; a gwreic oedd yn y tu arall a elwid
Achren, ac ouï wyped y henw ni orfyddit arnunt.
A Gwilion ap Don a ddychymygawdd henw y gwr
ac a ganodd y ddau Englyn sy yn canlyn.

CARNGRAF vy march rhagotoyw
Benn Olgen gwera ar yasfoyw
Bran ith elwir briger loyw

AC FAL HYN.

Carngraff dy farch yn y dydd cad
Bann blaen gwern ar dy angad
Bran lorgric ai vrig arnad
Y gorfu Amathaon mad

GWYDION AP DON AI CANT.

AMRYW GANUAU, NIS GWYDDIS PWY A'U CANT.

ENGLYNYON Y KLYWEIT.

A GLYWEISTI a gant Kynvyt⁵
Ac a glyv y dvedut⁶
Goreu Kamwri Katbyd⁷

A glyweisti a gant Kynrein¹
Pen Kyssul Ynys Prydein
Ys gwell cadw noc olreïn

A glywaisti a gant Idloes
Gwr guar hygar y einyoes
Goreu kynnyd Kadu moes

¹Cynrhain.

¹ Ni bum lle.

⁵ Mi a vun.

⁶ Kynwyd.

⁷ Dywedwyd.

³ Gwarchodei. ⁴ Cyssir. ⁷ Cedwid.—*Dr. Davies.*

A glyweisti a gant Kynlluc¹
Gur lluyt llydan y oluc
Kavas da ni chavas druc

A glyweisti a gant Meugant
Yn ysgar a ysgarant
Pob enuir dienwir y blant²

A glyweisti a gant Karku
Gwedy gorvot ar y llu
Nid guaraduyd guellahau

A glyweisti a gant y vronvreith
Pan dramuyich dros diffeith
Na vid elyn dy gedymeith

A glyweisti a gant y vran
Kymmer ..... Kynnudan
Gvell ry draws uo ry druan

A glyweisti a a gant Kadgyffro
Hen yn darllen llyvyr Cauo
Nyt mad vu ny bu Gymro

A glyweisti a gant y gegin
Byd leu na vyd dia ... thrin
Na vit dy wreic dy gyvrin

A glyweisti a gant Uryen
Gyt ac a ganei amgen
Digaun Crist Trist yn llauen

A glyweisti a gant Kynvarch
Bit dy ysguyt ar dy varch
Ar nat parcho na pharch

A glyweisti a gant Deui
Gur lluyt llydan y deithi
Goreu denaut daioni

A glyweisti a gant Teilau
Gur a vu'n penydau
A duv nyt da ymdarau

A glyweisti a gant Padarn
Pregethwr kywir kadarn
A wnel dyn duv ae barn

A glyweisti a gant Andras
A diodevod croes leas
Duv a rannuys nef a gavas

A glyweist ti a gant Anaraut
Milur donyauc ditlaut
Reit urth amhuyl puyl paraut

A glyweisti a gant Gurhir
Gwalstaut pob yeith gywir

¹ Cynllwg. ² Difenwir.

A wnel duyll ef a duyllir

A glyweisti a gant Marthin
Breinyaul sant y gyffredin
Namyn Duw nyt oes deuin

A glyweisti a gant Gereint
Mab Erbyn kywir kywreint
Byr hoetlauc digassauc seint

A glyweisti a gant Ryderch
Tridyd hael¹ serchauc serch
Gnaud rygas guedy ryserch

A glyweisti a gant Hugbuyd
A vuassei gynt yn fuyd
Gnaud guedy traha tramcuyd

A glyweisti a gant Ffoluch
O gymryd edifeirwch
Gnaut guedy redec yrthuch

A glyweist ti a gant Cormoc
Breinyaul gyvreith annoc
Pob bur ledrat y groc

A glyweisti a gant Eileru
Marchauc serchauc syberu
Hir y enoir tameit chuera

A glyweisti a gant Esperir
Ymdidan a Meni hir
Kar kywir yn yng y guelir

A glyweisti a gant Heled
Verch Cyndruyn vaur y rhyved
Nyt rodi da a wna dloded

A glyweisti a gant y Barcut
Y dyn ysglyvyat gleu drut
Moch vyd Barn pob Ehut

A glyweisti a gant Haernued
Vradauc vilur teyrned
Trech nerth no guir urth digassed

A glyweisti a gant y Pyse
Wrth ymdrafful ymplith y guryse
Trech anyan nac adyse

A glyweisti a gant Huêil
Mab Caw Kymmuyll ariel
Mynych y syrth mevyl o gesseil

A glyweisti a gant Llywarch
Oed henwr drut dihavarch
Onyd kyvaruyd kyvarch

¹ Rhydd hael.

A glyweisti a gant Beduini
Oed escaub donyauc diffri
Racreitha dy eir kyn noi dodî

A glyweisti a gant Avaon
Vab Talyessin gerd govyon
Ni chel grud gystud calon

A glyweisti a gant Ysgafnell
Vab Dysgyvndaut Katgymell
Nyt anregit tlaüt o bell

A glyweisti a gant Rioget¹
Guedy caffel teyrngët
Ny chuse Duv pan rywaret

A glyweisti a gant y Gorres
Wrth y gelein pan sorres
Ny charaud Crist ae croges

A glyweisti a gant Angar
Mab Caw milwr clotgar
Bid tonn kalonn gan alar

A glyweisti a gant llu crun
Wrth y gydenü Huatrum
Pan lado Duv llad yn drüm

A glyweisti a gant Goliffer
Gosgordvaur guych y niver
Kas uiryoned ny charer

A glyweisti a gant Beuno
Kan dy bader ath credo
Rac agheu dy thyeça ffo

A glyweisti a gant y Beleu
Gyt ar adar yn guareu
Pob hir nychdaut y agheu

A glyweisti a gant Duinnic
Milur doeth detholedic
Digaun Duv da y unic²

A glyweisti a gant Kymluch
Yn y henaint ae heduch
Deduyd a gar datoluch

A glyweisti a gan Gwiauñ
Dremynur goluc unyaun
Duv cadarn a varñ pob yaun

A glyweisti a gant Llenllyauc
Guydel urdawl eurdochauc
Guell Bed no buchedd heghenauc

A glyweisti a gant Kynon

Yn ymoglut rac meduon
Curw yw alluyd Calon

A glyweisti a gant y gurhy
Bit lauen paub yn y dy
Wyneb Trist druc ae hery

A glyweisti a gant Hylwyd
Oed henur kall kyvaruyd
Nyt treftat enryded argluyd

A glyweisti a gant Gurgi
Yn kyssul mewn Kunsli
Nyt reit y detuyd namyn y eni

A glyweisti a gant gur kall
Yn kyghori guas aghall
A unel druc arhoet y llall

A glyweisti a gant Rioget
Oed ffydlaun kyviaun y gret
A unel druc ymogelet

A glyweisti a gant Kyghellaür
Yn ymdidan a lliu guaur
Chuerdit bryt wrth agharaür

A glyweisti a gant Kynan
Guledic sant y anyan
Drykai pob amuyll y rann

A glyweisti a gant .....
Gur a un y lla ...
Druc drycuas guaeth bod hebdo

A glyweisti a gant Huaraur¹
Yn ymdidan ae gymhar
Ded or ae gwel ae kar

A glyweisti a gant Gildas
Mab Caw Milwr atkas
Dynaut guas hir y gar

A glyweisti a gant Gurselid
Guydel diogel y ymlit
Drwg pechaut oe hir erlit

A glyweisti a gant Lliaus
Mab Nuyvre milur hynaws
Dadleuad ar bob achaus

A glyweisti a gant Kyndelu²

A glyweisti a gant Crèdeiliad
Verch Ludd riain wastad
Digaun da diwyd gennad

¹ Rhiogedd.

[Cynghanedd.

² Mae Giraldus wedi rhoi hwn er dangaws ansawdd

¹ Huarwar.

² Mae arwydd yn yr hen lyfrau fod pennill ar goll ar ol hwn.

A glyweisti a gant Kyndrwyn
Tangnefeddwr mad mwyn
Nid gwarae hengi a cholwyn

A glyweisti a gant Hen Gyrys
Gwna dy neges yn ddi ddefrys
Gwell car yn Llys nag aur ar Fys

A glyweisti a gant Caleaw
Ni mynnei i neb ei dwyllaw
Gwell un hwde no dau addaw

A glyweisti a gant Europa
Mab custeon caswestfa
Gnawd o ben drythyll draha

A glyweisti a gant Eheubryd
Mab Cyfwlch cyfiawn yspryd
Goval Dyn Duw ai gweryd

A glyweisti a gant Drystan
Gobeithiwr prudd ei anian
Gossymdeith dyn Duw ai rhan

A glyweisti a gant Dremhidydd
Hen ddisgwylliwr ar geurydd
Gwell nag nac addaw ni wneydd

A glyweisti a gant Cywryd Ceint
A oddefawdd lawer heint
Gwae ieuange a eiddun heneint

A glyweisti a gan Eilassaf
Odid un Dyn dianaf
Nid un awen iach a chlaf

A glyweisti a gant y Pi
Geilwad argoeliad gwesti
Nid menichdid maerioni

A glyweisti a gant Cadreith
Fab Porthawr filwr areith
Ni char Dofydd diobeith

A glyweisti a gant Gwenddoleu
Wrth dramwyaw dyffrynau
Pren ynghoed arall bieu

YMDIDDAN

RHWNG ARTHUR FRENHIN AI AIL WRAIG
GWENHWYFAR.

Hon oedd y ferch a ddygodd MELWAS Tywysog o'r
Alban.—O'r Ll. Gwyrdd.

A. Du yw fy march a da dana
Ac er dwr nid arswyda
A rhag ungwr ni chilia

G. Glas yw fy march o liw dail
Llwyr ddirmygid mefl mawrair
Nid gwr ond a gywiro ei air

G. ....
.....ymlaen y drin
Nid deil gwr ond Cai hir ab Sefin

A. Myfi a ferxyg ac a sai
Ac a gerddda yn drwm gaulan trai
Myfi yw'r gwr a ddaliai Gai

G. Dyd wâs rhyfedd yw dy glywed
Onid wyd amgen no'th weled
Ni ddalid di Gai ar dy ganfed

A. Gwenhwyfar olwg eirian
Na ddifrawd fi cyd bwy byxan
Mi a ddaliwn gant fy hunan

G. Dud wâs o ddu a melyn
Wrth hir edryx dy dremyn
Tybiais dy weled cyn hyn

A. Gwenhwyfar olwg wrthox
Doedwx imi os gwyddox
Ymhâ le cyn hyn im gwelsox

G. Mi a welais wr graddol o faint
Ar fwrdd hir Arthur¹ yn Dyfnaint
Yn rhannu gwin iw geraint

A. Gwenhwyfar barabl digri
Gnawd o ben gwraig air gwegi
Yno y gwelaist di fi

ENGLYNION YMDIDDAN

Rhwng ARTHUR AB UTHUR A'I NAI LIWLOD AB
MADOG AB UTHUR OED FARW, ac wedi ymrithio
yn rhith ERYR.—Ailan o'r Llyfr Gwyrdd.

A. Y sy ryfedda gan wy fardd²
Ar flaen dâr a'i brig yn hardd
Pa edrych Eryr pa xwardd

E. Arthur bell glod oddiwes
A'th lu llawenydd a'th les
Yr Eryr gynt ath weles

A. Y sydd ryfedda o du mur
Ath ofynaf yn fesur
Pa xwardd pa edryx Eryr

E. Arthur bell glod yn hynt

¹ Celliwig. ² Ys rhyfeddaf cyd bwyf bardd.—L. M.

Ath llu llawenyx dremynt
Yr Eryr ato weles gynt

A. Yr Eryr a sai ar flaen dâr
Pei hanffit o rew adar
Ni byddit ti na do na gwâr

E. Arthur gleddyddawg uthur
Ni sai dim gan dy ruthur
Mi yw mab madog ab uthur

A. Yr eryr ni wn ei ruw
A dreigla glyneu Cernyw
Mab Madog ab uthur nid byw

E. Arthur iaith gyfrwyslid
Ath lu nis gwradwyld
Eliwlod gynt im gelwid

A. Yr Eryr olwg difai
Ar dy'madrodd nid oes fai
Ai di yw Liwlod fy nai

E. Arthur dihafarx osod
Os mi ydyw Liwlod
Ai gwiw ymgystlwnge o honod?

A. Yr Eryr barablau difrad
Os di ydyw Liwlod
Ai gwiw ymladd am danod

E. Arthur dihafarx atdeb
Ni sai gelyn ith wyneb
Rhag angau ni ddianc neb.

A. Yr Eryr iaith di ymgel
Allai neb drwy ryfel
Yn fyw eilwaith dy gaffel

E. Arthur bendefig haelion
O xredir geiriau y ganon
A Duw nid gwiw ymryson

A. Yr Eryr barabl eglur
A ddywedi di wrth Arthur
Pa beth sydd drwg iw wneuthur?

E. Meddylio drwg drwy irdwl¹
A thrigo yn hir yn y meddwl
A elwir pexod a xwl

A. Yr Eryr barabl doethaf
It dy hun y gofynaf
Bodd Duw pa ddelw ir harddaf?

E. Caru Duw o fryd iniawn
Ac erxi arxau cyfiawn
A bair nef a bydawl ddawn

¹ Afrdwl. — L. M.

A. Yr eryr gwir fynegi
Os llwyr ofynaf iti
Ai da gan Grist ei foli?

E. Arthur ydwyd gadarnaf
Ar dwr gwr gwiw obeithiaf
Pob yspryd moled ei Naf

A. Yr Eryr radlon fywyd
Ith ofynaf eb ergyd
Pwy sy nesa eb yspryd

E. Arthur disegur lafnau
...ydaist o gur gan waydau
Crist yw ef cred nag amau

A. Yr Eryr barabl adef
A ofynaf o hyd llef
Beth ore i geisio Nef

E. Edifeirwx am drawsed
A Gobeithio y drugared
Hyn a bair y dangnefed

A. Yr Eryr barabl diwg
A fynegi di yn amlwg
I wneuthud be sy drwg

E. Medyllo brad anghywir
A xhelu medwl yn hir
Cwbwl bexod i gelwir

A. Yr Eryr barabl tawel
A dywedi di heb ymgel
Beth a bair ym i oxel

E. Gwedio Duw bob plygaint
A dymuno cael madeuaint
Ac erxi cynnorthwyr saint

A. Yr Eryr barabl didlawd
Ith ofynaf ar draethawd
Pa fath waetha ar bexawd

E. Arthur oderxog doethiaith
Gwedi profer pob cyfraith
Gwaetha bernir anobeith

A. Yr Eryr barabl Osyd
A fynegi yn gelfyd
O anobaith beth a fydd

E. Heudu hir boen uffernol
A xaffel cwmp anesgorol
A xolli Duw'n dragwydol

A. Yr Eryr iaith ymadaw
Ath ofynaf rhag llaw
Ai gore dim gobeithiaw

- E. Arthur arderxawg Cynan
O mynni o fyd gafel rhan
Wrth gadarn gobaith gwan
- A. Yr Eryr barabl cywir
It dy hun y gofynir
Pan nad cadarn perxen tir
- E. Arthur arderxawg wydfa
Na xoll Dofud or alfa
Y cadernid yw'r pennaf
- A. Yr Eryr barabl diau
Ath ofynaf ar eiriau
Ond yw cadarn finnau
- E. Arthur ben cadoed Cernyw
Arderxog finiog o liw
Nid cadarn neb ond Duw
- A. Yr Eryr iaith diarfford
Ath ofynaf heb foeldord¹
Beth a wna Duw a gosgord
- E. Gosgord os gwir i foli
Os cyfiawn cyferxi
Ni ryd Duw uffern arni
- A. Yr Eryr iaith drym garn
Ath ofynaf yn gadarn
Pwy dyd brawd a ryd barn
- E. Arthur arderxawg wydfa
Gorxest gwir a defa
Duw ei hun a farna
- A. Yr Eryr nefol dynged
Ar na xafas i weled
Beth a wna Crist i'r rhai cred
- E. Arthur wydfa llawenyd
Ath lu buost lwy'r gynyd
Dy hun dyd brawd a'i gwybyd
- A. Yr Eryr barabl syxod
Ath ofynaf berxen torfoed
Dyd brawd beth a wna i bobloed
- E. Arthur arderxawg *Lampre*
Ath wir gwiriondeb hagdle
Yna i gwybod pawb ei le
- A. Yr Eryr barabl difustul
Ath ofynaf heb gynfyl
Ai da cael gwasanaeth sul
- E. Gwasanaeth sul o xeffi
A gras gan duw gwedi
Gwynfydedig wyt o honi

¹ Faldord.—L. M.

- A. Yr Eryr barabl difri
Ath ofynaf dros geli
Beth ym o byda hebdi
- E. O bydi heb eiriau llên
Die sul eb raid eb angen
Hyd yr ail sul na xward wên
- A. Yr Eryr barabl hynod
Ath ofynaf yn hynaid
Beth ore rhag enaid
- E. Pader a gwediau
A dirwest a xardodau
A diodef enaid hyd angau

LLYMA ENGLYNION

A fu rhwng TRYSTAN FAB TALLWCH A GWALCHMAI FAB GWYAR, gwedi bod TRYSTAN dairblynnedd allan o Lys Arthur ar sorriant, a gyritu o ARTHUR wyth ar hugain o'i Filwyr i geisio ei ddal a'i ddwyn at ARTHUR ac e fwrriodd TRYSTAN hwynt i lawr bob un yn ol eu gilydd, ac ni ddaeth er neb ond er GWALCHMAI a'r Tafod aur.

- G. PRWYSTYL sydd tan¹ anianawl
Pan fo'r mor yn ei chanawl
Pwy wyl filwr anfeidrawl
- T. Prwystyl fydd tonn a tharan
Cyd bont brwystul eu gwahan
Yn nydd trin mi yw Trystan
- G. Trystan barabl difai
Yn nydd trin nid ymgiliai
Cydymaith yt oedd Gwalchmai
- T. Mi a wnawn er Gwalchmai yn nydd
O bai waith cochwydd yn rhydd
Nas gwnaer brawd er eu gilydd
- G. Trystan gynneddffau eglur
Huddellt baladr oth lafur
Mi yw Gwalchmai nai Arthur
- T. Yno gynt Gwalchmai nog *mydrin*
O bae arnat ti orthrin
Mi a wnawn waed hyd ddeulin
- G. Trystan o honot ti y pwyllon
Oni'm gommeddai'r arddwrn
Minneu a wnawn goreu ag allwn
- T. Mi ai gofyn er a fen
Ac nis gofynaf ar grauen
Pwy yw'r milwyr sydd om blaen

¹ Ton.

- G. Trystan gynneddfau hynod
Nid ydynt ith adnabod
Teulu Arthur sy'n dyfod
- T. Arthur nim bogelaf
Naw cant cad ai tyngeddaf
Om lleddir minneu a laddaf
- G. Trystan gyfaill rhianedd
Cyn mynd yngwaith gorfedd
Goreu dim yw tangnefedd
- T. O caf fy ngledde ar fy nghlun
Am llaw ddeau i'm ddiffyn
Ai gwaeth finneu nag undyn
- G. Trystan gynneddfau eglur
Cyn cynnaws lliaws llafur
Na wrthod yn gar Arthur

- T. Gwalchmai o honot y pwyllaf
Ag om pen y llafuriaf
Fal i'm carer y caraf
- G. Trystan gynneddfau blaengar
Gorwlychyd cafod cann dâr
Tyred i ymweled ath gâr
- T. Gwalchmai atebion¹ cymmen
Gerwlychyd cafod cann rhych
Minneu af ir lle mynnych

Ac yno daeth Trystan gyda Gwalchmai at Arthur.

- G. Arthur atebion cymmen
Gorwlychyd cafod cann penn
Llyma Drystan bydd lawen

- A. Gwalchmai atebion difai
Gorwlychyd cafod cann tai
Croesaw wrth Drystan fy Nai

Trystan wynn bendefyg llu
Car dy genedl cred a fu
A minneu yn ben Teulu

Trystan bendefig cadau
Cymmer gystal ar goreu
Ag yn gywir gad finnau

Trystan bendefig mawr call
Câr dy genedl nith ddwg gwall
Nid oera rhwng câr ar llall

- T. Arthur o honot y pwyllaf
Ac ith ben y cyfarchaf
Ac a fynnach mi ai gwnaf

¹Nage, Gwrthgrych.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYFR YSGRIFEN

A gafed yn Ngogerthan yn y fl. 1759, mewn
llaw odiaethol, meddai Llywelyn Ddu.

ACHES ym leinist aflei tyrwy ym byddin
Twrwf Catwallawn hael edhwyll a ydin
Esgar hyd hauall a rhan chwefrin
Rhabawd y adveirch ai radlann medud?
Y uolud ar llyr llaun
Nauit glust deheu a mor eigiaun
Hevelys y llon nas arllu estraun
Hyd esgyr y wyr a daly yaun
Madganet mab brith¹ cyth mor radlawn
Kynneved echel aeth Kywryd Kamawn
Tewynt rieu Krawn rac proystlaun
Gardei ir pananed dyn dywyndaun Kymry
Pan rygreas Crist Catuallaun

As amoduy Duw y deur orchordon
Nys arlludion gwynt a thonnawr
Nychuedyl am doddyw o wynedd glawr
Lladd y gwyr yn aer anoleith awr
Diau trafodynt lladd llafnawr
Rived o dud agynhennawr
Yd wnad Cadwallawn pan gymhwylo y
myd?
Tra barhao Nef ucheluit lawr

Ossidd arf y Mon ryphebyllas
Malgwn hevelyit haylon o guas
Ny ar arch Briniach ny ry dadlas
Ac eduin arnaddynt yn dad ruytylluras
Ny buglait ywarthec nys arlleueur nep
Hymanaf Gweithen i dan adas
Ar wyneb Cymry Catuallaun uas

Dybit ymdouit y luydauc Prydain
Y digones guychyr gwallauc
Eilywod Gattræth fawr vygdauc
Allmyr a maen a gwyonawc²
Biw rewynt y rann rad Luossauc yn aer?
Yg cattreu gwyn gwesti varchawc
Esgor lluded llong llann gled yfawc
Yspyddawd Catwallawn Gaer Garadauc
vre

Wrth y gyfwyre gynne Efrawc

Kyweir dennmeir ye oneir Prydein
Pryder ior udic aduer
Kedwesid grut Kymry can differ y ysgwyd
Y ysberi pell yd glower
Cawawc cynhorawc cawgawc fer
Peuyr porth ysgewin Kyffin Aber
Canotor cathyl gwynnwyd gwenleuver
Golluchaf gleu hayl hlic naf ner
Aded gynt ethynt yn hyd irver hallt

¹Piet or Briton.

²Gwinionawc.

Rac gawr pallt gorthrycher
 A ouch nothi hael dimyn oer arglwydd?¹
 Onid gordeil awyr a ser
 Calwallawn ei miawn a ral ymher
 Pydret.....

O LYFR GOGERTHAN, 1759.

RHAN rhen rhad gordden gwaith heinyw
 Dylaith i bob gwyni aith
 A chadwyd cyfraith
 Cysgawd gwiniath geinyw
 Dyddwyn ac addwyn cedeirn ynghadwyn
 A gwedi cwyn cynnif
 Cochwedd calanedd cyfyng freon
 Cochwedd calanedd ev seggyf a renaint
 Amnoethaint yngwarthaf nant
 Seith angerdd au segyf, dwfyn, dwfyn,
 gwaddyn, gwaddyn awallu
 Tri gair am dri phair tri theulu
 Tri M. tri nis deupi meddygon
 Tair aer, aer am gaer o ganhon
 Kadcad cyffylud ar saeson
 Gwall gwall ou arfall ar gynhon
 Graid greic goffelaig ddragon
 A eryri fraith freon
 Eryri a orfi ban welych
 Daragon o nyuant a lewych
 Greid un bro greid agro gro yngwrych
 Ar ysci asceini asgellwrych
 Llestri llu ar helituth eleirch
 Gwae wrth for nad gwrthdir a wrthrych

Drull yw hon o'r Gan. Tu dal. 160.

AUDYL.

Moch dau byt yggryt yggedryf carant²
 Moch dau mynych dorr o³ *turneimant*
 Moch dau rung saeson ryssyant ymdrychu⁴
 A dibarch gladu a guassant
 Moch day guyr Mannau er mynny molyant
 A gogled dyhed diheu a gunant
 Moch vyd ym prydein pryder achuant
 Ac am deutu lloegyr llavar yt guynant
 Am lithrau mab Henri enryvedant
 Meint uyd ygguasgar yr ysgrydyant
 Ysgeindorf⁵ voroed rif torfoed tarvant
 Turf am y teruyn traha ny barchant
 Ami disgoganaf escut levant
 Guiryon val geuauc a gymmunant
 Maur trachures llyghes lloegyr o fyrcuant⁶

¹ Qu. na vo uch, &c.

⁴ Ymdrech. — I.I. E. D.

² Korant.

⁵ Ysgain dros. — I.I. E. D.

³ Ar — I.I. E. D.

⁶ A gyrchant. — I.I. E. D.

Lluoed avledneis treis a geisiant
 Am gyhoed ty roed¹ taer ostygant
 Y tyreu kadarn yn uann y gunant
 Am dal tyrva y turneimant
 Am gyghaus undyd rif myrd a syrthiant
 Am voroed kyhoed y kymynant
 O honau disgoganaf na hilia plant
 Ac nyt mi ae kel nys treulant
 Oesvot advyt Dovyd ae divant
 Brython ae treula penna urdant
 Brith vyd a dybyd o dicter Karant
 A Seis byd lauen pan y guelant
 Dygogan tyvyrru erymes tra bydant

YMDDIDDAN Y SAINT A CHYBI.

WRTH FYNED I YNYS ENLLI.²

PAN oedd seint senedd Brevi
 Yn ol gwiw pregeth Dewi
 Drwy arch y Prophwydi
 Yn myned i ynys Enlli
 Yno i gofynnent i Gybi³
 Bwy borthiant sydd ar weilgi⁴
 Duw a ro cyngor ini⁵
 Ar dir a mor yleni⁶
 Cann haws⁷ gan Dduw roddi
 Na chan ddyd diddim erchi
 Mae medd y Prophwydi
 Ddau parthiant byd or heli⁸

Gweddiwn Dduw o ddifri⁹
 A goddefwn galedi¹⁰
 Ni chair lles o ddiogi
 Trech llafur no direidi

Yno i dywawd Eleri
 O chredir llyfr Genesi
 Ni rodd Duw ddyd geni¹¹
 Heb lafur iddo iw borthi¹²

Wellwell fydd Duw oi addoli¹³
 Waethwaeth¹⁴ Diawl oi berchi
 Dirwest fydd¹⁵ a gweddi
 A orfydd bob caledi¹⁶

¹ Tyroed. — I.I. E. D.

² Aneurin ai cant medd rhai llyfrau.

³ I dywedasant (dyfed hon) wrth gybi

⁴ Pa (ryw) wvyd a geir yngweilgi.

⁵ Gyngor i chwi.

⁶ Ar dir a mor a drysni.

⁷ Mil can haws.

⁸ Deuparth da (y) byd yn heli.

⁹ Gweddiwch dduw yn ddifri.

¹⁰ A goddefwch (fawr) galedi.

¹¹ Ni roes duw ddyd iw eni.

¹² Heb ryw luniaeth iw borthi.

¹³ Foli.

¹⁴ Waethwaeth fydd.

¹⁵ Dirwest a chred.

¹⁶ Clefyri.

Y mwyaf yn nydd cyfri¹
Y mwyaf ei amherchi²
Yr haceraf ei ferthyri³
Teccaf a fydd ger bron Celi⁴

Nag ofnwech for heli⁵
Mwy nor fwyalch ynghelli
Nidd ardd nid erddir iddi
Nid llawenach neb no hi

Archwn i Dduw un a thri
Arglwydd yr holl arglwyddi
Iesu ar ei bum gweli
Yn dwyn o bob cyfelrhi⁶

AWDYL.

KYVAENAD kelvit
Kynelv o Dovit
Kyvaenad kyanan
O Crist kein didan
Ac vei gyverkinan
Am y gylchin huan
Ar gynniwer pegor
Yssit dan y mor⁷
Ar gynniwer edeiniaug
A orug kyvoethavg
Ac vei vei paub
Tri trychant tavaud
Ny ellynt wy traethaud
Kywoetheu y trindaud
Din dyval y vawd⁸
Ni erfyll cospavd⁹
Cymmun bid paraud
In erbyn trindaud¹⁰
Bit glaf glevychaud
Ban wanha ei gnaud
I ddiovryd yssictaud¹¹
Gvae ti din hewid
Pir dodvid im bid
Onit imwaredit
Or drug digonit
Neud uit yth rehit
Yt vrit a kerit
Drud dy tihenit
Dy imtuin ar logelvit
Truach dy divet
Dy lafuriav o uet
A segi a thraet
Ymplith prit a thudwet

¹ Y mwyaf ei glwyf ai dlodi.

² Rhydd a fydd yn nydd cyfrif.

³ Ar llaw a gar ferthyri.

⁴ Hagraf a fydd garn bron Celi.

⁵ Nac ofnwech ormod bwystri (prwystri).

⁶ Cyddfedhorni (klyvyri).

⁷ Yscid y dan mor

Ffawd.

⁹ Ni eryn cospaud.

¹⁰ Trallaud.

¹¹ Y diodrut yscant.

Diavael¹ dy imteith
Dy iscar ath cedimteith
Corph diffit direit
Gobvill oth eneit
Corph ni gliuit
Pe lleveir y gilit
Pa roteiste oth revet
Kyn kywes arget
Pa roteste oth olud
Kin pwll mwll mut
Ac i harvetud
Ac i diadaud
Ac ni rywelsud
Y meint a garyssud
Ac itoet owud
Y luru tenit dud²
Ad aon³ itaethant
Y kymmeint no ffinniant
Prid prin udechant
Othrud a geugant
Ag ysmortmant
Mal gosod amrant
A veleiste ogarant
A vu treis tra geissant⁴
Ny phecheiste guener
Oth vaur etyllter
Ni cheuntoste pader
Na philgeint na gosper
Pader priw traethawd
Gobvill o nebawd
Namyn y trindawt
Rhytalud istedlid
Tri seith pader beunit
A wu ag nid oes
Ac ni threghis eu hoes⁵
Moe y dinwassute merwerit, no phre-
geth efegil
An deid i glethvir gverth⁶ na buost
ussil
Ni phercheiste creireu
Na lloc na llanneu
Nid endewiste kiwreu
Beirt goveg hygleu
Ni phercheiste kivreith
Kreavdir new kin lleith
Llyaus anghivieith
A dodute ar di areith
Gvae fi pir imteith
Genhide in kyveith
Gvae fi pir wuu⁷
Ar dikivolu
Pan daethume attad
Oet bichan vi mad⁸
Neu rimartuad
Oth lavr kiveithad

¹ Dihafal.

² Teint dud.

³ A duon, daon, ad bona.

⁴ Tragissant.

⁵ In hoes.

⁶ Gurth.

⁷ Wuvf, wuu.

⁸ Vi anvad.

Arnun nin cred
Ni neb oth tremynt trvyted

AWDYL.

ENEID kit im gvyneit
In agheu digerit
Gwir yw gvae vinneu
Pir daethoste im goten
Nag irove nag agheu
Na divet na dechreu
O seith lawanad
Bann im se suinad
O seith creadur
Pan in roded¹ ar pur
Oet un tan llachar
Pan im roted par
Oet un prit daear
Nim dyhaetei alar
Oetun gwind gouchaf
Llei vyn drwg nom da
Oetun nyvl ar mynit
Yn keissav kedomit
Oetun blodeu y guit
Ar wyneb elvit
Am suinase dovít
Im dodath ar devnit

AWDYL.

NAG un adneir un²
Neu runwarded un³
Keugant kyuranghawn
Wide kywascaran⁴
A chiwnod senet
A cheugant kinadlet
A dadvirein o vet
Gvedi hir gorvet
Kyvaethawc Duu a wet
Y din in y deheu wuchet
A dyadu tan
Ar pobloet anylan
A lluch a tharian
A llyaws llydan
Ny lletraut lle dinag
Na didrif na diag
A wide tagde
Teernas arvereu
Dygettaur y trillu
Rac drech drem Iesu
Llu guirin guirion
Eiliu egilion

¹ Dodaeth.² Neu unadneirun.³ Neu runwardedun.⁴ Kywiscarn.

Llu arall brithion
Eiluu brodorion
Trydet llu divetit
Syth leith gyweithit
Huiliant i glithuir im parthred dievil
In un in daon
Gan dull aghivion
Myn i mae meillion
A gvlith ar tirion
Myn i mae kertorion
In kyveir kyffon
Kein bit eu govalon
Gan gwledig gorchortion
Myn i mae ebestil
Am teernas uwil

Myn i mae periw hael in i clael kyveistet
Rotiat bid beddrael nid gvael y gerennit
A chin deginnull enne eilivert vedit
Or saul dynguytat ar lleith dim gorbit
Ac ew gweith dyngv nelemne dunbrodic dit
Nis rydraeth ryveteu kyvoeth rvyteu dovít

AWDYL.

KYNTAW geir a dywedaw
Y bore ban gyvodaw
Croes Crist en wisc am danaf

Ar helv fy rhen i góescaw
Hetyw untrev a glaw
Nid ew wy Duó nis credaw

Gwisaw am danaf in berth
Ny credaf coel canyd kerth
Y gwr am creuys e am nerth

I mae vi mrid ar debed
Arowun ar mor wyned
Etyl butig bithawl ket

I mae vi mrid ar kighor
Arovun myned ar mor
Etyl budig bytawd ior

Dyrchid bran y hasgell
Ar ovun myned im pell
Etyl budig bydawl gwell

Dyrchefid bran y hadein
Arovun myned Ruvein
Etil butig byta6d kein

Ystarnde wineu ffrvin gvin
Rhedeg hiraethawc rhawn rhin
Rhen new oet reid Duw genhin

Ystarn de wineu byrr y blew

Ruid ygniw rygig otew
Myn yt fyt trôyn yt fyt trev

Ystarn de wineu hir i neid
Ruid igniw rygig woteid
Ni lut ar lew trev direid

Trwm kytvot daear tev deil dris
Chwerv vuelin met melis
Rhen new rhôita de neges

O eissillit gwledig a gweith
Wdig wosprît, a Phedir penn pob ieith
Sanffreid fwyna de in indeith

Heul eirioled arowned
Argluit Crist Celi Colovin Cred
Dwec viif wyn pechod am gweithred

Terwyn pisc tuth eleirch tonn
Trybelid areith
Duw i din a denvin kedimdeith

Gorôyn blaen pertheu kei gyvreu
Adar hir din bann cogeu
Trugar daffar Duw oreu

Mi ai gowynneis y Offeirieit bid
Ac hescib ac higneid
Ba beth oreu rhag eneid

Pader a bôyeit a bendigeit creto
Ae canho rhag eneit
Hid wrawd goreu gortywneit

Yskithrich fort a delhech ti
A llunhych tagnevet
Nyth vi tranc ar tragaret

Rho vôyd i newynawc a dillad
I noeth, a cheinc olychwyd
O Cyfyl dievil dothvid

Syberw a segur dolar
Ar eu cnawt guerth vynet tros vessur
Ystir nithieu ni bo pur

Rhy hun a rhyvetudawd a rhywirawt o vet
A rhy etylldea o ynawd
Llyna chwech chwerw erbin brawt

Anudon am tir a brat Arglvit
A divanô llawgar
Dit brawt bitawd ediwar

O kyvoti pilgeint a deweint
Dylunaw a ymeitunaw saint
It keiff pob Cristiaôn Maddeuant¹

¹Cyrreisant.

AWDYL,

CUHELYN A'I CANT.

DEUS Ren
Ry mauy Awen
Amen fiat

Fynedig waôd
Ffrwythlawn draethawd
Rhy bestawt

Herwit urten
Awdyl Keridwen
Ogyrwen amhad

Amhad anav
Areith awyr llaw
Y kau keiniaid

Cuhelin Bart
Cymraeg hart
Kit wrthodiad

Cert cymwynas
Ket kyweithas
Ni faintimeit

Gathyr kywystrawd
Kyvan volawd
Cluttawd attad

Kyvrgein genhid
Cor a chiwit
Cyhyd cydneid

Kywrgryn kywfle
Kywlan flamde
Kywvire vad

Kenedyl worord
Kywrisc woscort
Kyg hygneid

Kywolu waôr
Kywaus mawr
Kir llavreuchaid

Kerit vychod
Kerenit not
Clod achubiad

Clo celwit
Kant kalan kit
Kynnullyd greid

Cuhelin doeth
Kymraec coeth
Cyvoeth awyr llaw

Kelvit it gan

Clyvir vir Aeddan
Kywlaſan lev

Kert kyvlawnder
Kadeir dirper
Cadir wobr yw

Kan halogicion
Caffod eilon
Keinon wrthaw

Can tyirnet
Cathyl gyhidet
Kywrys wyn

Campus veirch
Canhyn au peirch
Kywreneirch glyw

Cor Garadred
Kenedyl noted
Ket kyvetliw

Lliwet a h6n
Llysseit eitun
Llun venediv

Llyd am kywor
Llog defessor
Llog porth anaw

Llygrin kydrun
Lledvegin grim
Llim yd grin glew

Lleuver synhvir
Llawer a yvr
Llwir id worriw

Gor pegwr gwlet
Drwy tangnefet
Het o hediw

AWDYL.

GOGONEDAWC Argluit hanpich gvell
Ath vendicco de eglvis a chagell
A kangell ac eglvis a vastad a diffwis
A teir finhaun yssit due uch gvit
Ac un vch elvit a y riscawd ar dit
A firig a pervit
Ath vendiviste Awraham penfit
A vuchet tragivit
Adar a gwen a attpavr a dien
Ath vendigaiste Aron a Moessen
A Vascal a femen

A seithnieu a ser a awir ag ether
A llyvreu a llyther
A physcawd yn hydir ver
A kywit a gweithret a thyvot a thudwet
A sawl da digonet ath vendigaf de Ar-
glwit
Gogoned gogonetawc Arglwyt

AWDYL.

BENDITH y wenwas ir dec diyrnas
Breisc don bron ehelaeth
Duw i enw yn nufin ymhob ieith
Dyllit en6ir Meir rymaeth
Mad daethost di ynghorpolaeth
Llyna mab gwyrri gobeith
A dylivas Idas y leith
Bu drwy vevyl a thwyllvriaeth
Yn hudawl gwar gwassanaeth
Y Arglwydd bu hewit ac ni bu ddoeth
Ac hyd vrawd ni vu i arvaeth
Kyffei Bart Prydit
Ar y syt yn elfit
Ar hallt ar echwit
Ar graian ar mir ar syr syweddiaeth
Beirniad rhodiad llaru llaw fraeth
Mwi i dynwasswn i ganawn i edwaeth
Kyvoetheu rhi nysyrdraeth
Mawr Duw heddiw moli dywr daeth

Bendith naw toryf nef ir kelvydd
Crawdur Cyfoetha6c Duw Ddofydd
A beris lleufer llewenydd
Hael vyhver heul yn dydd
Ail canwyll Cristiawn a lewychydd
Uch eigiawn lloet vilwedd vilenydd
A thrydydd rhyfedd yw merwerydd
Mor kv threia evd echwydd
Digones perew pedwerydd
Rhyvedd rhedeg dvc dwfr ech6ydd
Kv da kvd ymda kw treigil kv threfna
Pa hyd anev evd vydd
Ympen y seith mlynedd
I duc ren y Rhyssedd
Y dat wedy nyd wyt
Iolune arabeir Cyfoetha6c Dduw Mab
Meir, a beris new ag elvit
O uffern a vu ran iti bu rydd
Rhen nef ry ffrynom ni dy gerennydd

Brenin gwirthwin gwyrth uchaf
Y sydd y sy penn plant Addaf
Yssi per gadeir gadarnaf
Yssi hael diwaal diwerhraf a diwir
Yssi o wir yd pridaw
I Duw mawr i Dduw llawr llariaf [fyw
I Duw gwinn g6engerdd a ganaw yn i

I Duw yn ddyn digeryd or defnydd i
dellaf

O bechu a bechwys Addaf

O bechawd cyn brawd pryderaf erbyn oed

Y dydd y del pawb oe bedd yn y deuredd
yn deuraf

Mal i bu pan vu oreuhaf

Yn un llu yn un lle teccaf

Hyt ymhen un bryn erbyn eu barnu or
teulu teilyngaf

Teilyngdawd wascawd osgordd naw gradd
nef

Vy Dews kynnu llawdd

Vy Deus Dominus menawd

Vy barddeir y beirdd y vedyssa6d

Fy maurhydic non fy mherchen

Fy mharch cyn tywarch cyn tywa6d

Am gadu i draethu traethawd

Yth voli cyn tewi tafawd

Am im cof mal Iob a ddywawd

Wrth y wreic y am dreic uffyldawd

Ban dywu gwas Duw diwarnawd

Attaw ir ymbrav ai briawd

Rhoddes ef ddirneid cyn dynawd

A bilwis o bilion i gnawd

Kan ydoedd hagen hygaf i roddion

A roddei o nebawd

G6naeth trugar y gardawd

Yn evr koeth kyvoeth y drindawd

Y mas maeistawd y mae mol

Duw adwin yn codi

A diwad pechawd wid wedi

A diwin kelu brad Keli

Kulwid Arglwydd nef naw canma6l

Attad gwenwlad vad veidroli

Gwenwlit rhydd rhieiddun voli

Gwyn gar kar gwar gwirionedd kedwi

Ni ched6is Eva yr avallen pen barwys

Duw wrthi

Am i cham ni chymv a hi

Gwyth goleu a oreu erni

Rhyw dudded edmic o gyllestic wisc a
gwisc6ys am deni

Perif nef a beris iddi

Ymhervedd ei chywaeth y noethi

Ag ail gwyrrh a wnaeth ehelaeth

Arglwydd a erglyw ei voli

Ban vynnwys gochel y deli

Sef ffordd y ffoes iddi

Yn yd oed aradwr yn eredig tir

Herwydd gwir y gweini

Y dywawd y Drinda6d Geli

Ew ai mam dinam dawn owri

A gwr gwyn twrr gwyr gwedi

Ni addaw y geissyaw yn gwesti

Or owris y win yddi

A gwelest gureic a mab genthi

A dy6ed tithau crolav gwironedd

Nith omedd yngweddi

Yn gweled y myned hebddi

Y randir a rhad Duw arni

Ar hynny y doeth digyfoeth gwerin

Llin Kain kadverthi

Toryf anwar enwir y hynni

Twr keisseid yn keissaw koeli

Y dywad un gwrthwn gwrtharab

Wrth y gwr a weli

A gweleisti ddynion dyn gowri

Yn myned hebod heb drossi

G6elais pan llyvnais y lleudir degwch

A welwch i medi

Sef a wnaethant plant Kæi

Y wrth y medel ymchweli

Drwy eirioled Mair Mari oe gwybod

G6ybu Duw o heni

Ydd oedd y diffryd gyda hi

Yspryd glan a glendyd ynddi

Y GOGYNVEIRDD.

CANUAU MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl Varwnat hon i'w vreiniawl uchelrat Gruffut ap Kynan Tywysawc Gwynet diffynwr a tharyan Kymru oll. A uu uarw yn niwet y ulwyty'n 1137 wedi itaw deyrnasu yn uilwreit 50 mlynnet.¹

RHEEN nef mor rhyfet i ryfetawd
Riau rwyf elfyt rwyf i folawd
Rex radau vruo r'n fynghardawd
Rec rydeirinam ynn² rhan drindawd
Pann dyfo dofyt yn nyt pennawd
Peryf par urthfynn yn erbyn brawd
Pann gaffwyf i y gan glain glan gyflogawd
Can dyddaw anguen angen drallawd
Ac eu³ dra drymhafe trengi metwawd
Llys lleufer ynys gury's gorfyndawd⁴
Py dawnt anant na phrydant wawd
Y Edwyn⁵ terrwyn torf y forawd
Nid adfarn certau nid gau daerawd⁶
Ni duc neb ceiniad nag o honawd
Yn awen gyfrif kenif draethawd
Y ri a roai heb esgusawd
Gruffut glew dywal ar orfetawd⁷
Gwir gwaie i werin gwin eu gwirawd
Gwr a lywai lu cyn bu breuawd
Blait bytin orthew yn derw blynghawd⁸
Yr perygl preitwyr peri ffossawd
Pascadur cynrain⁹ Prydain briawd
Handoet gadgyffro¹⁰ o Anarawd
Ac ail o Run Hir ryfel durawd¹¹
Gwanai ynghynghor eissor Medrawd
Mal Urien Urdden ai amgyffrawd
Gweled i ben llu ni bu defawd
Mur cadeu neuaddeu o ystyllawd
Cyn myned mab Cynan y dan dywawd
Ceffid yn i gyntet met a bragawd
O olo Gruffut yn rut fedrawd¹²
Cwynym¹³ dragon dwfn dygn diwrnawd
Ergyr waew brwydrin cyn rhewin rhawd¹⁴

¹ *New val hym*—Marwnad Gruffudd ap Kynan ap Iago ap Idwal ap Meurig ap Idwal Foel ap Anarawd ap Rhodri mawr brenhin holl Gymru.

² Rec rydeiri namyn

³ Ac yn.

⁴ Gorfywdawd.

⁵ I Edwyn, Etywn.

⁶ Gan daerawd. [fetaut.]¹² Feddrawd.

⁷ Orwetawd, oruetaut, or-

⁸ Deno blygawt.

⁹ Pasgawdur cywrain.

¹⁰ Handoet gan gyffro.

¹¹ Ddurawd, dinawt.

¹² Feddrawd.

¹³ Cwynyn.

¹⁴ Ruawd ryawt

Rynn¹ ruthrai dorfeit oet² rybarawd
Ry gadet³ Rufain reg atwyndawd
Ni fynnai gamhur garu nebawd
I gymeriait⁴ lyw dotyw dyrnawd⁵
Difa draig wron weinion⁶ wascawd
Gogwyppo i Dduw oi diwetawd
Nad el⁷ yn rygoll oi holl bechawd
O gyfranc brenhinet brain fotawc⁸
Pan fai gyfluyt⁹ o wyr gwyhawc
Atcoryn deyrnet yn weinytawc¹⁰
Pob pump pob pedwar yn war weiniawc
Gwylnt golithrynt yn ogelawc
Rhag un mab Cynan y cyndyniawc
Yr arynaic lew llaw diferiawc¹¹
Ni lut i erlid yn odidawc
Ceiniad cas agarw¹² syberw serchawc
Ced galwed unic¹³ nid oet ofnawc
Ar boh rai reitai yn aur rotawc¹⁴
Rag bytin Emrais drais drahawc
Cadau didudyt¹⁵ cletyf durawc
Cwl clywed cystut¹⁶ ar grut mynawc
Can gertau cyhoet oet arterchawc
O Ysgewin barth hyd borth Efrawc¹⁷
Dybu brenhin Lloegr yn lluytawc
Cyd doeth ef nid aeth¹⁸ yn warthegawc
Ni yn Eryri yn reiawc
Ni thorres i baur a fu breitiawc
Gruffut grym cyhoet nid oet gutiawc
A diffyrth i wyr yn Orwythawc¹⁹
Cyfamuc i wyr²⁰ a mil farchawc
Clywed i gyna ut tra bannawc²¹
Brenin brwydr efyns gwrys gwellyniawc
Penn riau parau anoleithiawc
Perchen pefr ystre o re fyngawc²²
Modrydaf Cymry erchi farchawc²³
Ar wyneb neuat yn amniferawc

¹ Fryn.

² Oeth

³ Ry gaded

⁴ I gymereid

⁵ Dyrnawd.

⁶ Fron-weinion.

⁷ Pan el.

⁸ Ffotawc.

⁹ Gyflwyf.

¹⁰ Rentyawg, reenydawc,

reuetawc.

¹¹ Differiawg, difeiriawc.

¹² Cennad (kenyad) cas a

garw.

¹³ Kyd bei unyc.

¹⁴ Reidyei yn eurodawc, anrhodawc.

¹⁵ Llatau (ladeu) didudyt.

¹⁶ Cwl clywynt, clywyd.

¹⁷ Eurawg

¹⁸ Cyd daeth nid aeth.

¹⁹ A dyphyth y wyr yn orwetawg, orwytawc.

²⁰ Cyfamug ei wir. [awg.

²¹ Clywed a gyna yd traban-

²² Perchen peufer (peuur)

ystre or re vygawc.

²³ Ei rhi (erhi) varchawc.

Nerth Rodri rei rywascarawc
 Cyn myned mur ced yn dawedawc
 Dym guc neum goruc yn oludawc
 Yfais gan deyrn o gyrr eurawc
 Arfod faet feitiad¹ anghad weiniawc
 Yn llys Aberffraw yr ffaw ffodiawc
 Bum o du gwledig yn lleithiawc
 Eilweith yt aethum yn negessawc
 O leufer llyw camawn iawn dywyssawc
 Bu fedd aegylchwy² yn fodrwyawc
 Torressid gormes yn llynghessawc
 Gwedi tonnau gwyrth gorewynawc
 Dyphorthynt i seirch meirch rygngawc
 A fu³ neud gweryd yn war weiddiawc⁴
 Gwae a ymtiried wrth fyd bradawc
 Ni wyl⁵ cychwil feirt cyhusseitiawc
 Tymp pan dreing terwyn torf diffreidiawc⁶
 Cwyniff ni bytif⁷ diebreidiawc
 Delw yt am gyrrwyf bwyf cynheiliawc⁸
 Crist cyflawn anwyd boed trugawc
 Wrth Ruffut Gwynet gwylet fotawc
 Yngwlad nef boed ef yn draftadawc
 Nad i enaid hael yn waeletawc
 Hael a ri a renni ynny rhyhyt⁹
 Ni chronnai na seirch na meirch gweilyt
 Gwladoet ofynaic draig Gwyndodyt
 Gwr a roddei gad kyn dybu i dyt
 Gruffut grym angor eissor merhyt
 Marchogai escar ar elorwyf
 Arbennic cenfaint ceraint weinyt
 Cynrheinion¹¹ ysgwyd ysgororyt
 Yn i fu weryd i obennyt
 Ni bytai diwyth i lwyth oswyf
 Amugei dragon udd Mon meindyt
 Men yd las Trahaiarn yn Gharn fynyt
 Y dau dywyssawc deifniawc dedwyf
 Brenhinet Powys au Gwenhwysst
 Gorau gwaith gwynniaeth ai gyweithyt
 Pan gedwis i wyneb heb gywilyt
 Cyntyt cyfnofant cant cyfoedyt¹²
 Cyngen gymmynid gwytfid wryt
 Taer tertyn assau talau trefyt
 Torri calchdoet turet trenyt
 Am drefan dryffwn rac eirollyt
 Tyrfae rac llafnau pennau peithwyt
 Caith cwynyt certynt gan elfyt
 Cnoynt frein friwgic o lid llawryt
 Llenwyt dwreawr¹³ i fawr faessyt
 Delid meirch amlw a biw elfyt
 Gwrn Gwygyd gwanai bawb yn i gilyt
 Gwaed gwyr goferai gwyrail onwyt
 Or maint a dyfu ar eu edryt

A duc oe gadau chwedlau newyt
 Cad rag Castell march maur ewedyt¹
 A Chadau Cynwric wyrenic wlyt
 Y gad gynghywair² ym Meirionnyf
 Arglwyf glew gadarn haiarn dyfyt
 Ni fotes mawret en merweryt³
 Yngwaith y Waederw chwerw chwelidyt⁴
 Cad Geredigiawn gyfiawn gywyf
 Crefynt⁵ gwraget gwtw gotiwedyt
 Cad yn Iwerton dirion drefyt
 Gan ai canfu ni bu feryt⁶
 Cad rag tal Prydain prennial fethyt⁷
 Gruffut a orfu rag llu gwythryt
 Cad rag castell Mon mor digeryt
 Dybu oi gyffred gwared bedyt
 Dewissais in hau nid gau defnyf
 Ar emys i lys ai luossyt
 As rotwy fy ren rann dragywyf
 Yngwerth a rotes ar lles Prydyt
 Ni wtant fanfeirt ni faur gynnyf⁸
 Pwy a ennill o do y syf
 Edewis eurwas clas Cymreyt
 Canawon mordai mynogi ryt
 Dytwyreo Owain Eingl didudyf
 Ennillot llyw ystrad lle i gilyt
 Gwelant glyw Powys i bell oessyt
 A hawt i ergryd hyd lew divyt
 Cadwallawn gedawl o gynfedyt
 Cyntaic ar gann calan weinyt
 Grawd gwarchan a gan eu haweinyt
 Yr arfod⁹ adwy hwy a orfyf
 Gruffut grym wriawr oe fawr vevyt
 Nim didoles nu ny bu gelwyf¹¹
 Yn i fwyf gynnefin a derwin wyt
 Ni thorraf am car fy ngharennyt
 Carennyt y syf herwyf trined
 I Gristiawn ys iaun i gyrrhaeted
 Crefyt y Creawdr i cyfrifed
 I Ruffut gloyw ut ae cut tudwed
 Hyd nas gwnef pechawd pell eiliwed
 Pedrydawc deyrn uch cynr Coned
 Cenif nis dygif yn diabred¹²
 Marwnad mur tewdor mor dylyed¹³
 Cadernid rhewid¹⁴ cynn noe fyned
 Ergrynnai fy mhwyl o bell gerted
 A dyfo mab Cynan maur amgyffred
 Can Grist cain forawd¹⁵ gwlad ogoned
 Pan gaffo penn gwyr peuer ymtired¹⁶
 Gan engylion foes nym oes neued
 Un undawd Drindawd drwy rybuchedd¹⁷
 Gan glain gloyw addef yn nef drefred.

¹ Aruot uaet ueithyat.

cynheilwawg.

² Eurgylchwy.⁹ Yny ryhyt³ Anu, a ni.¹⁰ Guladoet (ef) ouynneic⁴ Weidiawg, feitiawg.

dreic gwyndotyf.

⁵ Ni wyr.¹¹ Kureinion⁶ Difreityawc.¹² Kutynt kynfouant cant⁷ Cwynis ni byddis.

kyuoedyf.

⁸ Delw yt amgyrws bwys ¹³ Llenwyt dwy reawr.¹ Edwdyt.¹⁰ Feuyt, ueuyt² Goglyweir.¹¹ Ni wybu (wy bu) geluyt.³ Y merweryt.¹² Diabred.⁴ Gwelidyt.¹³ Nor dylyed.⁵ Crenynt, creuynt.¹⁴ Rewyt.⁶ Bo feryt.¹⁵ Ceinfolawd.⁷ Prenuyt ueithyt.¹⁶ Pefr ymtired.⁸ Genfyf, gynfyf.¹⁷ Yn undawd.⁹ Yn arfod.

I DRAHAEARN A MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl hon yn y lluyt y llas
Trahaearn vab Caradawg, a Meilyr mab
Riwallawn vab Cynvyn.

GWOLYCHAF ym Ren rex awyr
Arglwyd a wyr uym pryder
Pryder pryderaf yn fawr
Am uy arglwyd llawr llyw niuer
Ny dotynt dros uor etwaeth
Pobyl anhyuaeth Nanhyuer
Gwytyl dieuyl duon
Ysgodogion dynion lletfer
Cad a uyt ym mynyt carn
A Thrahaearn a later
A mab Rywallawn rwyf myr
O'r gyfergyr nyd aduer
Difeu ym pen y teir wythnos
Tru a nos¹ yd ith later

DIWEDD.

MARW YSGAFYN VEILYR
BRYDYT.

REX regwm rybyt rwyd ei voli
Ym arglwyd uchaf archaf weti
Gwledig gwlad oruod
Goruchel wenrod
Gwrda gwna gymmod
Yryngod² a mi
Adfref adfant cof dy rygodi³
Erof ac ediuar y digoni
Digonais geryt
Yg gwyd duw douyd
Vy iawn greuyt
Heb y weini
Gweini fi⁴ hagen ym Reen ri
Cyn bwyf deierin diuenynni⁵
Diheu darogant
I Adaf ae blant
Y ry draethysant
Y prophwydi
Bod Iesu ym mru merthyri
Mair mad ymborthes y beichogi
Baich rygynnulleis
O bechawd annoueis⁶
Ry dy ergryneis
Oe gymhelri
Rwyf pob fa⁷ mor wyt da wrth dy ioli
Ath iolwyf ry purwyf cyn o'm⁸ poeni
Brenhin holl riet
Am gwyr nam gomet

¹ Tu a nos, trayan nos. ⁵ Diuenynhy.—MS.² Gryghod, yryghod, MS. ⁶ Annofais.—MS.³ Adureu aduant cof dy ⁷ Ua & wa.—MS.⁴ rygoti.—MS. ⁸ Nom.—MS.⁵ Gweiniui.—MS.

Am y drugaret
Om drygioni
Ceuais i liaws awr eur a phali
Gan vreuawl rieu er¹ eu hoffi
Ac wedy dawn awen amgen ynni
Amdlawd fy nhafawd ar fy nhewi²
Mi Veilyr Brydyt bererin i Bedyr
Porthawr a gymmedyr gymhes deithi
Pryd y bo cyfnod yn cyuodi
Y sawl y sy³ met armäa fi³
As bwyf yn adef
Yn aros y llef
Y lloc a achef
Aches wrthi
Ac ysi didrif⁴ dideul eбри
Ac am y mynwent mynwes heli
Ynys veir uirain
Ynys glau y glain
Gwrthrych dadwyrain
Ys cain yndi
Crist croes darogan
Am gwyr am gwarthan
Rag Ufern afan
Waban westi

Crea6dyr a'm cre6ys am cynn6ys ym plith
Plwyf gwirin gwerin Enlli

Tervyn bardoniaeth Meilyr Brydyt.

GORHOFET GWALCHMAI.

E HUN AI CANT.

MOCHDWYREAWG huan haf dyfestin
Maws llafar adar mygyr hyar hin⁵
Mi ydwyf eurdedf diofn yn nhrin⁶
Mi ydwyf llew rag llu lluch fy ngordin
Gorwyliais nos yn achadw fin
Gorloes rydau⁷ dyfyr dygen freidin
Gorlas gwellt didrif dwfyr neud iesin
Gordyar eaws awdyl gynnefin
Gwylain yn gware ar wely lliant
Lleithrion eu pluawr pleidiau edrin⁸
Pellynig fy nghof y' nghyntein
Yn ethryb caru caerwyd febin⁹
Pell o Fon fain ydwyti dwythwal werin
Esmwyth ysyd¹⁰ yn aserw gyfrin
Yd¹¹ endewis enau yn achlysur gwir
Ar lleferyd gwâr gwery ei lain
Ac er¹² lles Owain hael hual dilin
Dychysgogan Lloegyr rag fy llain

¹ Yr.—MS.² Amdlawd uyn tavawd ⁷ Lleithyryou eu pluawr³ ar uyn tewi.—MS. ⁸ Rydyau.—MS.⁴ Arma a ui.—MS. ⁹ pleidyeu etrin.—D.D.⁵ Ac yssi ditrif.—MS. ¹⁰ Ethrip caru kaerwys⁶ Mygy hear hin.—MS. ¹¹ vebin.—D.D.⁷ My tywyf eur detyf di. ¹² Ysyt.—MS.⁸ ofyn yn rin.—MS. ¹³ Yt.—MS.⁹ Acar lles.—MS.

Llachar fy nghledau lluch yd ardwy—glew
 Llewychedig aur ar fy nghylchwyr
 Cyfun westlawg dyfyr dyd neud gafy¹
 Cathl o ar adar awdl osymwy
 Gorffynig² fy mhwyll ymhell amgant
 Hedyw wrth athreidiaw tir tu efyrnwy
 Gorwyn blaen afall blodau fagwy
 Balch caen coed bryd pawb parth yd
 garwy

Caraf Gaerwys fun fenediw deithi
 Cas genyf genthi ni gynhelwy³
 Gennilles a'm llif ced a'm lladwy—ar air
 Fy muner nid mawr imi fy ngofwy
 Gwyn ei fyd padiw Duw yd ragwy
 Rieinged rwyh wryr wared Lywy
 Llachar fy nghledyf lluch ei anwyd
 Y' nghanl llewychedig aur ar fy ysgwyd
 Lliaws a'm golwch nym gwelsant er moed
 O rianed gwent gwyllt ym crybwylleid
 Gwleis rag Owain Eingyl a'u hadoed⁴
 Ac o du ribyll rebud y' ngreid
 Gwalchmai ym gelwir gelyn y saeson
 Er⁵ lles Gwledig Mon gweint ym mhlym-
 nwyd

Ac er bod Llywy lliw eiry ar goed
 Pan fu aer rag caer cyforiais waed

Gwaedreid fy nghledyf a godrud y'
 nghanl
 Y' nghyfranc a Lloegr llawr nid ymgud
 Gwelais o arfod aertab Gruffud
 Rialluoed trwch tebed ossud
 Gwaith Aberteifi terwyngad Owain
 Gwyndeyrn Prydain priodawr ud
 Gorisymed⁶ glyw o'i glywed yno
 Rag gorwyr Iago⁷ gwyar drablud [Eingl
 Gwalchmai ym gelwir gal Edwin ac
 Ac i gynnwrf llw hud⁸ wyf llofrud
 Ac ys imi dystion a'm testyn ganthud⁹
 O essillyd cynan coeling dad hanud¹⁰
 Ac er bod a'm deu feirch¹¹ o du balch fre
 Freidyn

Nid athethaf drin drwy ym gythrud
 Carafi eos fai forehun lud
 A golygon hwy'r hirwyn ei grud¹²
 Caraf eilon mygr maith arnadud
 Eiliwed asserrw a seirch cystud
 Ni charyf llawyr fy llawr gy¹³
 Chan gynif cynnor gwyth gwned
 Hut—ny hwynt¹⁴ a mi mor wyf dirr

Er gwyl: gweilging¹ porffor pwyll
 Ni dirnygaf gof² cyfyrdelid y
 Nym rodwy rwyd eirioes v.
 Ach llywy o gnyllewyth hua.
 Air yd gyfachlud

Achubais rag llw lliwed
 Llwypwynt llenwynt
 Gynnwys Owain yn argl
 Llais or gyfergyr cr

yn ehegyr
 Cymynid ar dres droch lynges lyr
 Lluch fy nghledyf fy ngheiniaw ni llwyd³
 Ni lludias ym llaw llad ni gweyr
 Gwelais angerd ri rag craig Gwydyr
 Pan amwyth ud Mon maws o'i dymyr
 Gwelais yn Rudlan ruthr flam rag
 Owain a chelaned rain a rud fehyr⁴
 Gwelais yn ymo⁵ yn amrygyr
 Tewi ganllwy awyr o anystyr
 Tored Caerfyrdin y' ngwrthrin gwyr⁶
 Gordyar ei dreis⁷ Emreis eryr
 Dychluded teyrned teyrnged idaw
 Gwledig Aberfraw a gwlad Ynyr
 Endewais i eaws a'm ryhiraeth er gwyl⁸
 Gweilging porffor pwyllad fyfyr⁹
 Pell nad hunawg gwen gogwn pa hyr
 Pan dyfrigtrawd blawd blaen afallgyr¹⁰
 Bid ewynaawg ton tu porth wygyr
 Bid swysawg serchawg banawg breuyr
 Breudwydiaw er bun balchliw arien dos
 Ys odidawg nos neu ym hepeyr, hawd
 wyr di er gwendir goleithychir honaf
 eu gorfelyn eu ongyr¹¹
 gerdawl fymarch mawr ys profais
 wng penwaed barth a phorth Gemais
 an haelion hywyd hawd y treidiais¹²
 charedig bobl ba hyd dulliais
 Owain a unis fy mryd¹³
 ew hyder hud ys cefais
 ryg mygr y gwelais y
 gwr gwrdd i euraais, Gwaith
 y ystofysid cynnif cyn
 llad o Loegr llew Din Emraais
 Carafy yr ednan a'y llarian llais
 Cathl fodawg coed cadr ei ethais¹⁴
 Cyfum goluth bun ban ym dyneirch¹⁵ o
 bell
 Pwyllid erof ar ni lefais
 A minnau o'm cof cefais defnais
 Defawd oi adawd oeth ystyflais

¹ Cyunn westlawc dyuyr ⁹ Ac ysymy Dyston am
 dyt neud gawy.—MS. testun ganthut gan-
 & cafwy.—MS. thud & ganthut, MS.

² Goruynnig fym pwyll. ¹⁰ Dad hanut.—MS.
 &c.—MS. ¹¹ Deuneirch.—MS.

³ Cynhalio

⁴ Eu hadoed.—MS.

⁵ Ar.—MS.

⁶ Gorisymet.—MS.

⁷ Iago tywysawg gwyned ¹⁴ Hwyt.—MS.

⁸ Ac y gynnhwryf, &c.
 —MS.

¹ Gweilgig.—MS.

² Ny dumygaf, &c.—MS. ⁹ Uyuyr.—MS.

³ Nyllwynt.—MS. ¹⁰ Pan deurietrawd blawd
 blaen euellgyr.—MS.

⁴ A chalanet rein a rut ¹¹ Y ongyr.—MS.

⁵ Ymo & ymro, MS. [MS. ¹² Hywyt hawt y treit.—
 MS.]

⁶ Yg gwrthin & gwrthrin. ¹³ Unis ym mryd.—MS.

⁷ Gordyary dreis.—MS. ¹⁴ Cathyl uodawc coed ca-
 dyr y etheis.—MS.

⁸ Am ryhiraeth yr gwyl.
 —MS. ¹⁵ Denneirch.—MS.

Dymhunis tòn wyrdd wrth Aberfraw
 Dychyrch tir tremud dychlud anaw
 Dyssig¹ yd gân ednan arnaw
 Argoed nwy asswe² aserw yndaw
 Ail wydle didrif didwrf gyfiaw³
 Adawd⁴ ym gwrthrawd gwrthred hod-
 iaw⁵

Angerdawl fy march yn. maes caeaw
 Er⁶ lles ner Cyman cynwediawn faw⁷
 Arglodig gwendyd gwyn assymed pawb⁸
 Prydain allwedawr oll yn eidiaw⁹

Endeweisi eryr ar ei gidiaw, dyfyn
 Dyraith Gwyned gwyar idaw
 Pan amwyth Owain aur a threfi Dinbych
 Dyd yn ystrad aesaer dreuliaw
 Dybrysiais innau yn aroloed i Eingl¹⁰
 Dyfryded yn Lloegr rag llwybr fy llaw
 Derllydid fy nedf fy newisaw¹¹
 Y' nghadelleng fro dy siliaw¹²

Dymhunis tòn wyrdd wrth aber Dau
 Dychyrch glan glaswyn glwys y frydau
 Diessig yd gân ednan arnau
 Addawd¹³ ym gwrthrawd gwrthred geraw
 Adwen gwellt didrif pan dyf diau
 Adwen balch caen coed cadr ei flodau
 Adwen yfeisi fed a'i fenestri o aur
 Yn llys Owain hir hwyr dilidau¹⁴
 Dymgwallofed ei win¹⁵ o'i wen adaf ud
 Yn Arfonig Gaer ger hiriell bau¹⁶
 Derllesid i'm llaw llad ym godau
 Y'ngwaith Maesgarned gan freyrau
 Dyhepcer alaf¹⁷ elyf doniau
 Dychlud clod Brydain bedrydanau
 Dygwystlir idaw o Din Alclud¹⁸ gogledd
 Draig yw yn dyhed drawen yn dehaw

A Duw yn cyntefin cain hindyd
 Araf eriw haf hyfryd dedwyd
 Adfryn dydaw dyfyr dychward gwyr
 wrth echwyd
 Ogfaw a chegin a chlawedawg drydyd
 Dymhunis tòn mor y merweryd
 O Abermenai mynych dyllyd
 Dy gogledd gwenyg gwyn gyngreawdyr
 fynyd
 Morfa Rianed Maelgwn nebyd
 Neu dreidydi¹⁹ tra lliw Lleudiniawn dre-
 fydd
 Neu dremyrth eurawg caer Aderyd
 Ac wrthyf cyferchyd o deyrned Prydain

¹ Diessig.² Aswy.³ Eil wytle didrif didwrf gyfiaw.—MS.⁴ Adawd.—MS.⁵ Hotyaw.—MS.⁶ Ar.—MS.⁷ Faw.—MS.⁸ Assy met pawb.—MS.⁹ Eityaw.—MS.¹⁰ Arfloed i Eingl.¹¹ Derllydid uyn detyf uyn dewissaw.—MS.¹² Yg gadellig uro dysiliaw¹³ Adawd.—MS.¹⁴ Hwyr dilidau.—MS.¹⁵ Dym gwallowyd.—MS.¹⁶ Yn arvonig caer ger hir-
iel beu.—MS.¹⁷ Dy hepkyr alaf.—MS.¹⁸ Dunbarton.¹⁹ Neu dreitysy.—MS.

Pa fron heilin haelaf y sydd
 A minnau ym cyhud heb gywilyd
 Ef ydoed Owain hir hywystl bedyd
 Ac amdawd o fun nenwawl defnyd¹
 A dyfnwys a mi maith garenyd
 Ac ym daerawd y draul o dra newyd
 Ac amrant hirwrwn a grud hirwlyd
 Ac yn llys afneud² ym eidunir
 Hynoeth oeth dybydaf o dybwyf ryd
 Ac os Duw o nef neu ym cynnyd
 Ceinfod gan Llywy oni lawr ymhunydd³

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN.

ARDWYREAF hael o hil Eneas
 Adwyreaf glew llew lluch efras
 Ardwyreaf dechaf o deyrned Prydain
 A theyrnas cain Owain eur-was

Ardwyrews fy nhad⁴Ei fraisg⁵ frenhinad

Ar awen am nad

Ei rad ragfras⁶

Ardwyreaf innau fan cynhorawr fosp⁷
 Ar barabl perwawd ar draethawd dras
 Am cyhud am ud iawn eissillyd Idwal
 Nid el heb dial mal galanas⁸
 Ac yn llys Cadwallawn gan gedwellin
 Lliwed ai cofaed ced gyfadas
 Cynhelweis o draig dragon wanas
 Cymhwylleis Gemais Gymry dinas
 Neum carws Owain cerdawd yn was⁹
 Gnawd wedi ryserch ryseiliaw cas
 Neum rodes o'i fud heb oludias
 Gorwydawd fyrr gnawd faw gymwynas
 A mi neud adwen ar naid ym laen¹⁰ y
 gas

Gawr aml¹¹ a llafnawr ar flawr flaid
 A braid ym arwar ar bar golias
 Abrwysgyl ei faran¹² ar gân y glas

Gloes eisioes esgar

A'm cur mal carchar

Ac angerd anwar

Gnaws dar dan ias

Ac yn orau dyn Duw rygreas¹³

Cyn ei far arnaf neuaf na'm llas

Ac o'r maint y sydd

Arnaf o geryd

¹ Defnyd.—MS.² Llys afneud.—D. D.³ Ceinuod gan lywe ymy⁴ lawr ymhunyt.—MS.⁵ Yn tar.—MS.⁶ Y vraise.—MS.⁷ Y rad racuras.—MS.⁸ Cyntorawr fosp.—MS.⁹ Dial mal galanas.—MS.¹⁰ Certawd yn was.¹¹ Neid ym laen, amlaen.¹² Amyl.—MS. [—MS.]¹³ Y varan.—MS.¹⁴ Ry kreas.

Cymyd a'th brydyd¹
 Ni byd yn fas²
 Mab Grufud greid am dias
 Maith dy dreisiau drag Euas
 Ath lawdaf ith lawn urdas
 Ath lawd³ pawb pen teyrnas

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil Grufud
 O adian Cynan ceinwydiawn ud
 Owain yd elwir
 Arglwyd hywyd hir
 Ef am dir yn wir
 Yn wyth gyhud
 Ef y'ngraid y'ngrew yn llew llofrud
 Ef y'ngryd y'ngryn yn ryn rybud
 Ef gwr gwelitor
 Goleith y dewdor
 Rag ofn yn angor
 Hyd oror morrud⁴
 Ef gwnaeth yn ungad dwy gad digud
 Yn undyd herwyd herwyr
 Cad fawr Faes Garned
 Cad ystrad Astyrwed
 Cadarn gywrysed
 Cedeirn ossud
 Cant a dau y'ngrau⁵ y'nghrair achlud
 Cnud a chnud a fud ymdanadud
 Cad ar grad arall
 Cad gawad guall
 Cad mal bad a ball
 A phellt ar grud
 Cad a chedwyr Lloegr a llwgyr y fud
 A gorfod i fod i fab Grufud

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Rodri
 Ardwyad gorwlad gwerlin teithi
 Teithiawg Prydain
 Twyth afyrdwyth Owain
 Teyrnain ni grain
 Ni grawn rei

Teir lleng y daethant liant lestri
 Teir praf prif lynes wy bres brofi

¹ Cymyath brydyt.—MS. ² Athlawt.—MS. Ath

³ Ny bryd yn uas.—MS. lawd.

⁴ Rac ofyn an angor hyd oror mor rut.—MS.

⁵ Deu yg kreu, &c. MS.

Un o Iwerdon
 Arall arfogion
 O'r Llychlynigion
 Llwrrw hirion lli

A'r dryded dros for o Nordmandi
 Ar drapherth anferth anaf idi
 A draig Mon mor drud ei eissillud yn aer
 A bu terfysg tæer i haer holi
 A ragdaw rewys dwys dyfysgi
 A rewin a thrin a thranc cymri
 Ar gad gad greude
 Ar gryd gryd graende
 Ac am dal Moelfre
 Mil fanieri

Ar lad lad lachar ar bar beri
 A fwr fwr fyrfgawd ar fawd fodi
 A menai heb drai o drallanw gwaedryar
 A lliw gwyar gwyr yn heli
 A llurygawr glas a gloes trychni
 A thrychion yn dud rag reidrud ri
 A dygyfor Lloegr a dygyfrang a hi
 Ac eu dygyfwrw yn astrussi
 A dygyfod clod cledyf difri
 Yn seith ugein ieith wy feith foli

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Iago
 A gennys dra chas dra Chors Fochno
 A gychws glyw Flandrys a flemychws i
 eu bro
 A bar yndaw yn diolo
 A lithws llwydgun ar fun fo
 A borthes branhes Brynaich gyfro
 A gymhellws treth o Dwr Penfro
 A elwir o wir orau Cymro

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN GWYNED.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil balch run
 O Faelgwn Gwyned gwinfaeth reidun
 O Gadwallawn Law hir llawrfab Ein-
 iawn Yrth
 O arth orben aerbest catgun

DIWEDD.

AWDL

A GANT GWALCHMAI I DAFYD MAB OWAIN.

ARAF haf hear gweilgi
 Eirioes coed oergled celli
 Allwynin ossid o symud arglwyd
 Erglyw Duw fy ngwedi
 Anwyd prophwyd prud ioli
 Ud nefoed reg oed rodi
 Amser ym ceri ef carwn dafyd
 Y defawd am llochi
 Ni llwyd fy llechfod hebdi
 Carenyd Dafyd dyfn fri
 Nym rwyd geidw rodri uid reidus
 wrthyf
 Nid gwerthfawr ganthaw fi
 Nym gwna o neb tra trosi
 Trôsof ir gof arglwydi
 Mor yw gwael eu goloï
 A gwlad Cymru mor gymri
 Nid mod mau dewi heb honni pwy
 oedynt
 Prynesynt eu molï
 Owain angerdawl anaw anfeidrawl
 Aer wrawl wrhydri
 Cadwallawn cyn ei golli
 Nid oed a lludw y llawdai fi
 Cadwaladr cerdgar cerdau cyfarwar
 Cyfarfu a'm perehi
 Madawg madioed godoli
 Mwy gwnaeth uy mod no'm codi
 Un mab Maredudd a thri meib grufud
 Biau bud beird weini
 Irdud urdas gymhelri
 Callon clywaf yn llosgi
 Lleaws teyrned lliaws dyfryded
 A'm dyfrys eu trengi
 Trangaf truaf trueni
 Tranc am cennis cyn no mi
 Medyg a iolaf
 Medyg plant Adaf
 Y Duw uchaf erchi
 Archaf arch i Grist celi
 Wy gaffael caffaf rëi
 Cynhyngaeth dofyd
 I gynnif dafyd
 I gynnal ei deithi
 Can glod a gorfod gofri
 Gwyr a thir a hir hoedli

DIWEDD.

CANU A GANT GWALCHMAI I
 RODRI FAB OWAIN.

DYMGWADOLES Duw dyfyn bwylladoed
 Dymgwallofies bod bud ar gyhoed

Dymgoluch gogled gweglyd luoed
 Dymgodau dehau dyhynt breidioed
 Dychrymynt fy nghlod y' nghlud fandoed
 Dymcyfeirch pawb ym mhob lleoed
 Pwy gorau gwledig yn y gwladoed
 Dysgwrtheb gwrthrawd gwrthrod i honni
 Hwnnw yw Rodri rwyd ar oloed
 Ar wehelyth byth brys wy anlloed
 Adaw wy wallaw o well gadoed
 Arlludïaw Rodri i rodwyd y del
 Nyd gochel ryfel rialluoed
 Nyd gwr gwyr i amug aml gnud gynfedyd
 Ai chantrefyd ai chantrefoed
 Nyd ef Rodri mawr mur ciwdodoed
 Nwy pen cynnadled pob cenedloed
 Ys ef Rodri hir huysgwr deyrn
 Huysgwithyr cedeyrn y cadwennoed
 Ac o Rodriawg rwyf lliwydoed
 Rodri rad gymryd y byd fydoed

Bid ged gynnefawd gynnefin cyfrein
 Cyn twrf dwyreïn dwyre brwydrin
 Bid wych y gogled uch gwled uch gwin
 Bid lew yn deheu yn ehang fin
 Bid gymry ny gnaws yg gnawd feithrin bar
 Ac ym cyfeillt car corf fygiolin
 Ac os mi ai haed herwyd twyllrin
 Nym bo un cyfieith namyn Cain
 Caraf Rodri draws dreis gyfredin ei enw
 Yn Efrai ac yn Lladin
 Ac ym mhob cyfieith yn gyfiewin
 Hyd yd breswyl hwyf haul Fehefin
 Gollewin wledig wlad teithiawg hael
 Gwyr ail gyfael gwrawl gofawg
 Gorsaf teyrned gwersyll wychawg
 Gorsed i lluoed gorsaf nerthawg
 Gorsefyll yn ryd rodawg annibellt
 Nid heb waed ar wellt ar wallt peithia6g
 Ac o Rodri oed y Rodriawg
 Mae yntau orau un tormennawg
 Tormennoed anlloed an llyw tiriawg
 Torfoed eurdorch oed am eurdorchawg
 Teyrnfab Owain tremynniad trais hir
 Treth treulir a'i dir yn digasawg
 Traethaf o honaw honnaid farchawg
 Tra ym donwy Duw dawn arderchawg

Ban yd ran ei rad i rodolion byd
 Balch ei fenwin beilch ei faon
 Ban bref biw yn riw rag edeon
 Pan orch eol cad cedawl wron
 Ban beisg berion a bwystgunion—coed
 Cadr bonhed bud a berthon
 Cyflafan taerdan rag teyrnon
 Cain felaig pen draig a phendragon

Dragonawl feidriawl fadiain yn elfyd
 Alaf geinyd elw dy ganrain
 Dy ganred dy ged dy gyfwyrain

Dy gynnif dylif dedlid gymain

Dy gymri gymryd

Dywyn dy wynfyd

Dy gangau genyd

A'm pryd a'm prain

Dy wasgar cynnygyn rag dyrain

Dy gwesgryn drudwyn drudwyr Lludain

Dymgorllwyd arglwyd argrain wyr Grufud

Dadanhud anghyd angerd Owain

Dychyrchws fy llyw llew mawr mirain

Dechennis dewis deurud goelfain

Dy warae orau dy orwyrain

Dy orofyn ar bawb hyd bell Rufain

Dysgwedwn gwelsant ar gan celain

Am draeth Edrywy adrywed brain

Erbyned erfai

Eur falchawd walchmai

Yn awr difai

Yn urdedig

Yn synwyr yn llwyr yn llunedig

Yn faith ferth yn gerth yn goethedig

Yn enw un orig, yn emeinig emyd

Ediebrid ny diodrig

Nys muner na fer na fynedig

Nys difeirn cedeirn cad arglodig

Nyd yn wryr yn war

Yd wesgryn esgar

Yn wythtar yn weithfudig

Yn hywyd yn rwyd rag hwyedig

Yn ried Gwyned gwynfydig

Yn gar gan Dofyd yn ei garennyd

Yn dragywyd annhranghedig

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG MAB MAREUD.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF deyrn eurgyrn adawd

Eisor cor cwblawn estrawn drallawd

Ystryw dra-mesur

Ysgawl pybl pobldur

Present penadur

Prysur durawd

Prydain â danad

Prydydion borthiad

Boed cyfoed dy rad

A'th wlad a'th wawd

Ethiw dy ergryd

Yn eithafoed byd

Arthur gadernyd

Menwyd medrawd

Madawg maws odrud

Mygrfab maredud

Meiriau drablud

Drablawd fosawd

Ac yssid arnad ar neb uwy gnawd

Na mwy gronni eur nog erwaint flawd

Ni ryd rwysg eryr

Hyd troed o'i dymhwr

Yr ofyn herwyr

Yn herw ystawd

Nyd haws yth esgar esgor dy gosbawd

Na chaffael tywyn ni bo tywawd

Nid oes gystedlyd

I hael hefelyd

Or a pyrth bedyd

A fyd a fawd

Nyd ydyw yn fyw

Ni daw ni dodyw

Ni chynan ni chlyw

Ni chlod molawd

Hyd pan del Cynan cain adfwyndawd

A Chadwaladr mawr mur pob ciwdawd

DIWEDD.

MARWNAD MADAWG MAB MEREDUD.

GWALCHMAI AI CANT.

CARU Duw diwellig ymdired

Cyrcfaf car cerennyd afneued

Car am oedd nym oes

Corawg fynawg foes

Corf eirioes, aur fy nghed

Caru dyn nyd dilys ogoned

Can dyddaw i fraw frwyn dynged

Cerais ud Powys

Cerifi fordwys

Cosb lloegrwys llaw hyged

A hedyw ni hawdd wyf oy fyned

Nym byd bun nym beidd dyn dyhuded

Dyhed dym goryw

Diwed arwyd yw

Diliw ryw, rin gollod

Rewin mawr am wyr wawr waredred

Rwysg heb warth

Rwyd o'i barth ymborthod

Rydost fy mhenyd

Rydrwm fy nhrystyd

Rym ergyd oer goded

Rag galar garw afar efrifed

Ryfei farw cyn Madawg mad aned

Cynawon cadud

Cadrfeib Maredud

Cad gyhud gynnired

Cyn arfod yn oes fod fy nghed

Mor gresin frenhin gwyn gogoned

Gruffud gredf uwel

A grym hy hywel

A hywyd oloed

A hwyaf arnaf ernywed

Ar deurud Fadawg fod tudwed

Tudwed to yd edrith fyth fyd cymry
 A chymri a chymrwyn
 A chymradw a hirgadw hirgwyn
 A hirurg o dolur ei dwyn
 Ac i duw o'i dawn
 Yd archaf i arch iawn
 Awdl frwythlawn
 Frwyth gymmwyn
 Cyfedmig geilig gal wenwyn
 Cyfeisor êchdor ach drylwyn
 Trilliw ei lafnawr
 Treulyn ysgwydawr
 Trylew fawr falch derwyn
 Tyrfa torf terfysg heb difwyn
 Heb diwad yn orwlad orllwyn
 Gorllecheisi eisiau
 O'i oesfriw aesfrau
 O'i angau anghlaear
 O freidin freenhin freidgar
 O Fadawg o'i fod yn daear
 O nenbren Powys
 O draig dragonwys
 O diphwys ei dafar
 O difeithiad Lloegr llafn dyar wrth ud
 Nyd wrth fedr ei alar
 Galwaf Duw gan deifniawg adfar
 Gal ofyd huenyd huarwar
 Hywir draws draglew
 Hywerth feirch orthew
 Eurllew llech ysgar
 Lluch ysgwn pan esgen ufeilar
 Llawch eirchiad llaw borthiad adat
 Llerw falch farchawg
 Llafr fawr fam Fadawg
 Llary llysawg llyosgar
 Llywelyn llyw diarchar
 A llawen cyn y bo llafar
 Llawfryded frydau
 Yr Madawg ys mau
 Marth gofiau gyfesgar
 Aes gychwyn ysgwyd wyn wanar
 Ysgor corf ysglyf torf taerfar
 Esgud ei angad
 I esglywu gwlad
 Gwleidiadon gyngwasgar
 Gwae gymry gymri gyfagar
 Goloed grud hyged hygar
 Hygar glew hael ud
 Hael fab Maredud
 Hawl odrud gwaedreid cad
 Ced eglur cedeyrn gur gyrthiad
 Cad amlwg crai cyflwg cywlad
 Cywleidiadon cyhoed nerth oed nawd
 Cun gynrawd gynniad
 Cenytesid llawr llwyr drefad
 Llesgen deg llysoed cyfarad
 O ben Pumlumon
 Hyd borth Caerlleon
 Pair dragon draig furthiad

O Fangor fangeibr oleuad
 Hyd orwyd Meirionyd meidriad
 Medresid mawr ri
 Mawr ran gan deithi
 Arwystli arwyste rad
 Aur hwyssgynt wyr Bledynt bleiniad
 Aergorf torf terfyn achubiad
 Och Duw na dodyw
 Dydbrawd can deryw
 Derwydon weini nad¹
 Diwreidiws Powys peleidiad, ryfel
 Ry farw ud gwlyb ystrad
 Astrus chwedl ry chweiris i Gymry
 Ystryw chwerw nid chweriau i ryle
 Ail marth mawr mor de
 Ail yrth ail syrth fe
 Ail gawd gne gnawd gyfre
 Ail diliw dilain draig erhy
 Ail dyd brawd braw ystawd ystle
 Ail llam am edfyn
 Yw llad llywelyn
 Ail dechryn am dechre
 Ail dewr ud ai trymgud trymde
 Ail drais wael am hael am hynny
 Am orwyr Bledynt
 Ym gorfawd lledeynt
 Aml edfyn am dyle
 Am adfod arth arfod arf he
 Heb edfryd y' ngweryd wely
 Gwelais dorf am dwr
 Gwelais wyr am wr
 Am wledig Edeyrniawn
 Gwelais frad a chad a chamawn
 Cyfrwng llew a llyw Merfyniawn
 Gwelais Loegr y' ngrwn
 Gwelais ais yn dwn
 A thonwaed ar estrawn
 Gwelais haul yn heiliaw ban llawn
 Yn medu medged i oru eirchiawn
 Gwelais wehelyth
 Ac eu trefnau tryth
 Ac y treth ni ogawn
 Gwelais gynt wy cenynt cw dawn
 Rag Madawg mechdeyrn Lleifiawn
 Lliaws twr twnfriw
 A gwaed freu am friw
 A Ffranc trwch trathawys
 Lliaws torf o derwyn Argoedwys
 Am ud glew a glywid a Lloegrwys
 Lliaws bard a borthid ar ei wys
 Ar ei fed o felged gwlad achrwys
 Lliaws eurfeil fawr
 Yn llys llary a llawr
 Heb hyd fawr orffowys
 Lliaws aes esmwyth falch Gaerwys
 Ar ei helw a hwylynt trallynwys
 Lliaws cledyf clael
 A glaif rud raid aer

¹ Neu, veinin ad.—D. D.

A gawr daer drag i wys
 Lliaws teth rag treth tra brimwys
 A bydin a bedrawd tu eglwys
 Lliaws gorwyd gwelw gwalch frowys
 Frwysgfferffraeth fraisg grawn faeth gre-
 Lliaws gwinau fadw frawd tywys [wys
 Tu hir tref tremyniad amdyfwrws

Lliaws llwyd a llai

Lliaws erch erfai

Lliaws grai gym diffwys

Lliaw coch ceinwiw

Cynfyn ford fawliw

Felaig riw redecdwys

Lliaws du a dwn a mygdwn melyn

A milwyr dragonwys

Can ry gallas Duw draig Powys

Crei dechryn dechreu garawys

As rodwy fy ren reidun drugarawg

I Fadawg fad gynnwys

Gan lain y' nglan Baradwys

Gan engylion gloywon glwys DIWEDD.

BREUDWYD GWALCHMAI.

BOED ym dysgwy Duw dwywawl annwyd
 Mal y dysgws Duw Dafyd brophwyd
 Boed ym dysgwy Duw dwys ym gadwyd
 Rag cadeir enweir yn weitheu rwyd
 Kym llywy Duw yn diarswyd
 A dyly arglwyd a erglywyd

Ry llofies yntef

Undawd gyfadef

Gan engylion nef

Neu ry-urdwyd [nwyd

Er mawr gwymp Madawg modur plym-

Am bost cad ced goeth oeth ym uthrwyd

Ni'm ethrefig Duw a digfryd osseb

Ny lludiwn i neb newid breudwyd

Nyd breidgof genyf cen bywf llwyd

Lleas goronwy gwr yn ysgwyd

Nyd gau o'i angau ym hangenwyd

Yn agal gofal dyual dyfwrwyd

Dyfryded fonhed fennig yd wyd

Dechryd hun a hoen hon pan dodwyd

Dychyrrch cyfarwyd dychyfarwyd, a mi

O drechryni y tri yd ym treulwyd
 Genilles gnaws aur awr a ducpwyd
 Cwl oed fy ngadu cany adwyd
 A adwy creawdyr mad y crewyd
 Ei wadawl er Duw diawd a bwyd
 A dillad i noeth nawd rag anwyd
 A gwely a thy a thes aelwyd
 Eli freienhin elwch cyd wyd
 Nyd el yth blegyd neu ryblygwyd
 Ac am bo o'm bud ym niwedwyd¹
 Bod Duw ym diheu cadwyd
 A chadw dy gyfraith
 Hyd ym cyfranc a'm llaith
 A'm llwydaw golochwyd

DIWEDD.

AWDYL

A GANT GWALCHMAI I EFA EI WRAIG.

CALAN hydfre cain cynwyre

Cyfarwyd dwfyr yn y dyfyrllle

Cyfarwar ac wyf ar gywir garu

Ac afar gynwyre

Cennyn can ein Duw neud de

Cyfyryw atreg cof atre

Cyfaeraent y ron a rin a cheryd

A chur gnodyn ar ne

Gnaws edyn adnabod bore

Gnaws am ban benial ystre

Gnawd o'm gwawd gwychran i falchlann²

Gnawd o drin dres aele [febin

Gnawd gwedi ryserch ryse

Sylwed gwyth gwrth y dwyre

Gnawd erof hiraeth a dygyllaeth echen³

Ac uchenaid fore

Gnawd march o feirch rabire

Yn farch dewr yn farch dyre

Gnawd gwraig gwell genthi

A fo gwaeth idi

Fy adas ni debre

Dilyw a dyfu dydbrawd a dyfi

I dygyfor i gynne

Yd y gyfwrw enwir yn enwerys goll

Y' nghyllestrig dande

¹ Ymuwetwyd. — Ll. D. D. ² Hiraeth edgyllaeth echen.

³ Neu Valchlaun, falchlaun.

CANUAU CYNDELW BRYDYD MAWR.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW AI CANT.

ARDWYREAF hael hwyl gyfgrain yg cad

Hwrdd gleisiau feidiad flaid cyfyrain

Yn ail arwar mawr myn yd gyngain

Yn ail awduriaeth medfaeth madiain

Yn falch awyd gwalch goradain

Yn ail awen dofn o dwfn gofain

Yn ail arwraid fy huadain

Yn ail arwyre ail arwyrain

Yn ail gerd i'm rwyf yn rwyd yd fain
 Yn ail gair moliant moli Owain
 Cyfarw ag Eingl am Degeingl dired
 Gwaedlaw ar darwed gwaed ar darwain
 Cyfarfu dreigiau riau Rufain
 Ac essilyd ran fud y gwigain
 Dragon o dwyrag draig o dwyrain
 Draig wen ollewin well y dichwain
 Oed cleudaer oed claer cledyf uch gwain
 A llinon yg gnif a llafnae llain
 Llafn yn llaw a llaw yn llad pennain
 Llaw ar llafn a'r llafn ar llu nordmain
 Ac eryfoed trwm rag tremid angau

Wyned creu ac eryfain

A gnawd y cigleu adneu ednain
 Ar edrywan gwan gwayw yw yn adain
 Ar edrywed gwaed gwaedai gigfrain
 Marchogynt feirw ar fil frain
 Marchogion Brynaich branhes Owain
 Celyrfed dachwed celaned crain
 Calenig udud coelud celain
 Cynt yd awn am dawn am dadwyrain
 Cerdorion amryw am rod Owain
 Ar ha cadr cadell hiriell hiriain
 Ar berging coeling am eu coelfain
 Ergyrwayw cludlain clod huysgain
 Eryr huysgrw ysgwyd arwain
 Erchwyniawg trylew trylwyn uch prain
 Tryliw ei ongyr angyrg rysgain
 Gwaith Aberteifi torrynt grain waywawr
 Fal gwaith Fadon fawr wriawr oriain
 Gwelais gadau geirw a rud feirw rain
 Oed ryd i fleidiau eu hargyfrain
 Gwelais eu hadaw heb eu hadain
 Y dan draed adar gwyr gwanar gwain
 Gwelais eu trychni trichant celain
 Gwelais wedi cad colud ar drain
 Gwelais rag terfysg twrf adfrain
 Torfoed ymosgryn tarf ymysgrain
 Gwelais trydar crain y ar drumain mor
 Gwelais ei hesgor ysgar dilain
 Gwelais beleidr gwyr am fagwyr fain
 Gwelais parau rud rag rufur Owain
 Gwelais ar saeson trychion truain
 Cyn dyd difedyd fedel cyngrain
 Gwaith fudig gwledig gwlad feibionain
 Gwaith bryn dyganwy au dyganrain
 Gwelais yn Rudlan yn rudlanw cain
 Torf arwr am wr am orwyrain
 Gwelais rag Penfro penadur digard
 Gwelais rag Penard pen ar digrain
 Gwelais eu berthl wrthlu yg crain
 Yn yd byrth berthdud golud gwylain
 Gwelais dyrfdyngyn gwelais dyrain
 Gwelais dyrawr awr arwyd dadfain
 Gwelais darf ar gyfarf ar gyfaniain
 Gwelais aer uch caer uch coed Llwyfain
 Nyd oedynt wyned wrfdy fychain
 Nyd oedud fygwyl fugail Prydain.

DIWEDD.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW A'I CANT.

ARDWYREAF hael hawl diachor
 Aerdarf arynaig aerdorf angor
 Aer fawr fud fawr far aer bar bedror
 Aerfawr fud fawr falch gwalch gweilch
 Aer gyngwrwn ysgwn aedwn eisdor [oror
 Aer gyngredf annedd anniolor
 Aer a wnaeth ar draeth a dreithitor
 Rwg Arfon peues a mynwes mor
 Aer rag dinas caer cadr dyodor
 Cadarn gyfarfod gwrthod gwarthfor
 Oed dygyngwed Eingl oed digyngor Lloegr
 Llu Prydain yn ymatgor
 Oed anystwyth gwyth gwaith anesgor
 Am Deif am dwr am dwrf angor
 Oed amdroch llynges aches achor
 Oed amgen gwaith Fon a gwaith Fangor
 Oed amgoch ystrad am ystryw por
 Oed amlwg ysgwyd am weun ysgor
 Oed amlw gelau oed aml gelor
 Oed am dinau crau clau clywitor
 Oed gwrdd am alaf am Alun drefred

Oed gyr ban brofed cyfred cyfor
 Greid goluch dyluch dilochitor
 Grym afrdwl Erewl ar grynitor
 Teyrnas fy rwyf rwyg Edifor
 Teyrnfoes eirioes eiriachador
 Teyrned ai gwyl a gwelhator
 Teyrnged yth law taw telitor
 Teyrnaig arwar arfollitor gwen
 Teyrngerd awen amgen am gor
 Arwred Gwyned gweinidator
 Arwyrain Owain cain cenitor
 Arglwyd a'm cynfaeth cyn fy hepcor
 Ar feirch pasg yg gwasg yg gwisg porfor
 Arglwyd am porthes porthle teudor
 Porthloed ysgwydwar pyrth mawr marmor
 Arglwyd far gwrddfar gwrdd faes oror
 Arglwyd gwrddfar gwrdd echdor
 Arglwyd Duw hedyw boed hawd amor llary
 Llid esbyd ysbar ysbydawd ior
 Nyd amdawl nam gwawd nam gweditor
 Yth fyw Faelgwn ryw ran gyfeisor
 Nyd af y genyd mynwyd mawrior
 Nyd athwyf drais wr dros dy gyngor
 Nyd adwyd hebof heb gof heb gor
 Nyd ediw hebod raelod rager
 Nym golo Gymro gwr diohor
 Nym golud golud golythator
 Nym gomed oi barth borthfeirch efrifed

Beirnaid am regyd beird am ragor
 Ath folant feirdion derwydon dor
 O bedeiriaith dyfyn o bedeir or
 Ath gyfarwyre bard bre breudor
 Cyndelw cynhelw yno cynnor
 A'th gyfeirch ce wr cyfurdator
 A'th gyfarchaf well pell itor
 Hanpwyf well o honawd gawd gweditor
 Hanpych well o honaf

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Einiawn yrth
 Ni cheuir ei byrth erbyn berthawn
 ..... gwalchlid gweilchlaw
 A oru gwythlaw
 A orfu ar llu rawn
 A oreu cadau Caredigiawn
 ..... cynnygir coelfain cyflawn
 A budlaw bodlawn
 A dylud cy frwythlaw
 A dy cynnif canys dichawn
 A dyl Cymry ai cymer drwy barch
 Fal y cymerth march gwedi meirchawn
 A dyryd ei fud i feird proestlaw
 A dyran atan ataw yd awn
 A fo balch dulliaw o dull cyflawn
 A fo traethadur traethed ei dawn
 A fo bard digard o myn digawn
 Cer bron bro lydan gochaan gochaawn
 Y dangos nad byw llary llyw Lleisiawn
 I geisiaw mynawg myned a wnawn
 Ni cheisiaw drostaw medyliaw myned
 Nid ceisiaw caled ced Caswallawn
 Nis llud llu cyngredf dedf Dyfnwallawn
 Dyfnwallaw anaw anewig dawn
 Nis card cyrd annad anghad anghrawn
 Nis car llid fyged lledfegin grawn
 Nid lle...gan lluchfar lluchfeirch erchrawn
 Nid lle...an helder crynoder crawn
 Crynai Faes Carned rag carnial ei feirch
 Rag tarf dihefeirch tyweirch tir dawn
 Crynai flaen bra...d brad gad greulawn
 Rag bar braisg wledigfal brig briw gawn
 Crynai elorfeirch bre bryd nawn
 Crynai elen rudrag ei we.....
 Crynai gylech cadlan cadle estrawn
 .....alch llafar llas eithiniawn
 Crynai a chwyr ysgwydlaw
 Pan dorres wr Mebwyniawn
 Crynai ys is gwyn fynnawn
 Mau fad gwaywdawn
 Trydar ffawd awn
 Trylew
 Tryliw eu peleidr pan fo
 .....am fedgwyn am fedgryn llawn
 Tyrant am eu rwyf rwysg anogawn
 Torfoed annifer am ner am nawn
 Am eryr cedwyr a'm ceidw yn iawn
 Cedwid.....nef nerth Merfyniawn

Armes draig dragon pedrydant
 Llid ergryd esbyd esborthiant
 Llydw annawd oesgawd ysgarant
 Llwrw branes ll ormes ormant
 Llyw llafnawr llew llawr dichwant
 Llwybr llanwed llenwis y ant
 Om prydest ym prydain amgant
 Amgre bryd o bryder adiant
 Am drist beird am if diyrdant
 Amgen fyrd o'e gyrd yd gerdant
 Am Owain Gwyned yd gwynant
 Mur moreb deu wyneb dyfnant
 Dyfnais rod o'i fod o'i fediant
 Medgwyn maith a'n maeth o'i ariant
 Medgryn dyrn dyrniad fiant
 Medel cyfriauf cyfrifant
 Ffwyr ffyrdder ffer ffyniant
 Yn gwrhyd ardduniant
 Gwrdd eifor eisillyd Morgant
 Nid aeth trais tros Emrais a ant
 Oi amrawd gwarthflawd gorthoriant
 A saint saith mil dybuant
 Saith angerd seg yn difant
 Glas feraw heiyrn heasant
 Glas lasar gwasgar gwisgasant
 Am dwyll marchogion marchogasant wyr
 Am du a lliant
 Am ardal Caer Dathal doethant
 w amdrai amdrwch yd aethant
 Am aid fleiniad flaid anant
 Am drychioed am drychu naw cant
 Amdrychion berion buant
 Amgoch bryn a phenryn a phant
 Aml celain y'ngahrain y' nghreunant
 Y g.....creulanw ewyngant
 Dor ysgor ysgwyd eliphant
 Elyf nawd adrawd edrywant
 Edewyd arneu ernywiant
 Er nad byw rywr ryw runblant
 Card anghard anghen a'm peidiant
 Car cerdau cerdorion ramant
 Cadarn farn feirniad gwestifant
 Cyrd Forach cyfedach carant

Kerdgar cyfarwar cyfarwyd yw Duw
 Diwedwr cyn trychwyd
 A'm rodes nid rod gwaradwyd
 Trech wyned haeloned hylwyd
 Traul gordrud golud goleurwyd
 Coel calan cyman cymhenrwyd
 Glew gloywrad gloyw gyngad gynghwyd
 Cyn canfeirch o duch ceirch cynnwyd
 Cynwan torf terfysg ymorchwyd
 Cynwayw gwyth gweith fudig arglwyd
 Gwedi gwalch gwladlawch gwladlwyd
 teyrnas

Teyrned gkwyd
 Gwedi gwawr gwriawr gwreidrwyd
 Gwraid ri gwesti gwastadrwyd

MARWNAD I OWAIN GWYNED.

CYNDELW B. M. AI CANT.

CADWEDIG ym cof codiant om arglwyd
 Cor dygwyd caer dygant
 Aros marw mawrgoel darogant

Gwedi gwr arwr ar orwyd
 er orug orau bei canmlwyd
 Ni thwyll pwyll pellnod heb arglwyd
 Ni thyf cof rag codiant ebrwyd
 Ryd euras riau ryd afriwyd
 Ryd euraish Emraish amrygwyd
 Neud efryd cerdawr neud afriwyd cerded
 Cerd am ged am gerthwyd
 Can ethyw llawr llyw llawn awyd
 Llawch Gwyndyd gwendud ehangrwyd
 Beird borthiad braint neirhiad nerthrwyd
 Braw Brynaich ysgwyf fath ysgwyd
 Balch edlid yssid ys arwyd
 Ys ernyw ys arnaf yd gwyd
 Ys wyf wedi rwyf rodrwyd
 Bard difro dyfryd heb arglwyd

Arglwyd glew aerllew ydan eurllein gled
 Gledyfal gynwyrain
 Arglwyd rwyd rud fu ei gigwain
 Arglwyd hael hirgloed dadwyrain
 Arglodig arglwydi orchrain
 Argledr llawr arglwyd mawr madiain
 Aryf eryf eryr Nanhoeunain
 Araf yw arwyd y dichwain
 Ardrud walch gwralfch goradain
 Ar hil Run rud weryd a main
 A dragon coeling nid coelfain, ei dwyn
 Ys coel brwyn braw dilain
 I gerdawr a'm preidiawr a'm prain
 I eilwyon am eirchion archfain
 I flaid rud i fraw fud i frain
 I feird dwfn dyf yd a gofain
 I gyndelw oed ardelw urdain
 Urd wledig llurig llu aergrain
 Urdws Duw diwyrnawd Owain
 Urdawl ben priawdnen Prydain
 Mal gwaith Arderyd gwyth ar dyrfain cad
 Yn argrad yn aergrain
 Uch myrd wyr uch myrdin oed cain
 Uch gwalchlan uch gwalchlad pennain
 Uch gwayw ryn yn rudaw adain
 Uch gwaed gwynt golau hynt gwylain
 Uch gwaed lry gwaedlanw gwaedai gig-
 Uch gwaed frau uch adnau ednain [frain
 Yg gawr huysgwr huysgain yn wybr
 Yn ebrwyd gyfarwain
 Y gwrfoes yg orfaes cyfrgain
 I gornawr gwriawr goradain
 Ygwrial ygwryd Owain
 Ygorun aergun aergyfrain
 Yn aergad yn Argoed Llwyfain
 Ym pen draig dremynt oed celain

Calenig beird byd buched redusion
 Bugail Mon mall dired
 O'i fawrwlad morad maraned
 Ym roded rised anryfed
 Ym aelwyd yd barthwyd bertheth

Berth wartheg anreg anrýded
 As dygaf ys dygyn atchwedled
 Ei fawr glod hyd fawr glwyd rossed
 As duch Duw yny dangnefed
 A dug trais tros Erch a Heled
 A wnaeth anfadran anfedred ar wyr
 Ar weryd maes Carned
 Pan amug Tegeingl teg rýsed
 Rysfa cad cadellig foned
 Oed tramawr trameirw yn dyhed
 Oed trymle gweithle gwythloned
 Oed tromwan coelwan calfed
 Oed tramawr tremynai tachwed
 Oed tremid cyfnawid cochwed
 Cledyfal clau dywal diwed
 Clwyf efnys dyfrys dyfryded ys mau
 Braw gofiau brau gyfed
 Porthi hoed argoed argywed
 Porthloed gwawr porthes llawr llaried
 A'm rodes rud aur gymmyred
 As rodwy Trindawd trugared
 Gwrawl hawl haelonaeth gorfed
 Gwralfch balch bwlech y difæd
 Gwr efrais yn trais yn trofed
 Gwr afraid ei farwnaid i fed
 Gwr gwaedrwyf aerglwyf eurgled oed ei arf
 Eurgorf tarf torf hywled
 Gwlyd wrth wlyd wrth wlad gyfanned
 Garw wrth arw wrth awr gymined
 Chweg wrth chweg wrth chwedl ei fawred
 Chwerw wrth chwerw wrth chwant cyw-
 Gwrd wrth wrd wrth ordrud gwned [rysed
 Glew wrth lew wrth lyw teyrned
 Gwyl wrth wyl wrth ellwng refed
 Gwn oed hwn oed hiriell Gwyned
 Gwyned ar gynnan aer gynnygn rebyd
 Gwystyl bedyd byd eilig
 Ym buched haeloned hilig
 Hil haelion heilyn dychymig
 Hawl greulawn hael hwyrgrawn hirgryg
 Hard i fard ei fwrdd nadolig
 Oed aelaw caer aelwyd Beblig
 Pobl ar wled yn hed yn hirdrig
 Mygr dragon gwron gwyrenig
 Medw medlys melus eumestig
 Meiriau angau anghainmyg ei farw
 Ei farwnad ni difyg
 Aerllew tarf torfoed friwenig
 Arllaw lles arlleg tres treisig
 Cyrd cerdynt mal cynt Celliwig
 Ar wyr wawr ar feirch mawr mawrthig
 Fraeth leision leisiaid cynnhebig
 Ffriw eurdo ffrwyngno ffrwen dyfrig
 Ffrawd wallaw anaw anewig
 I fynu i fyned am dirmyg
 Baran llaww ger llynges gerrig
 Blaid aerflawd amnawd ammythyg
 Berth nerth der haelder huenyg
 Burthiad cad cedeirn ar drysug

Bud am bu am bo i edmyg
 Bod am rod am rwyd galenig
 Buelyn am win am wenyg o fed
 Feird orsed wersyllig

Gwersyll torfoed tew llew lladai
 Gorsaf tarf taerfalch fal Gwalchmai
 Gorfaran gwrŷan gorfydai
 Gwr yn aer yn aros gwaed fai
 Bryd Erof gryd arf grau a dodai
 Brwydr aergrwydr eurgrawn ni gudai
 Bradawg waith gwyniaith gwynygai
 Brys briwgad brig bragad briwai
 Brwysg lafnau yg crau yg crai celaned

Cymined cymynai
 Gwyrd heli Teifi tewychai
 Gwaedlan gwyr a llyr ai llanwai
 Gwyach rud gorfud goralwai
 Ar doniar gwyar gonofiai
 Gwydfeirch ton torrynt yn ertrai
 Gwythur naws fal traws ai treisiai
 Gwyddid Eingl yg clad ai trychai
 Gwydgwn coed colled ar porthai
 Gwydwal dyfneual dyfnasai...fy mod
 Fy mediant a gafai
 Collais arglwyd call nym collai
 Corf eurdorf eurdal am rodai
 Cof cadflawd a'm cawd a'm carai
 Car cerdawr cerdau a'i cyrchai
 Gryd wasgar lluchfar a'm llochai
 Grym dillud dullus fab eurai
 Gredf greidwyr a chyfyr a chai
 Glew defawd glyw oestrrawd aestrai
 Ystre hynt wastad gwestai—gwyndigyf

Gwyn eu fyd bieufai
 Gwyth ysgor tra mor tra menai
 Gwlyd eltyd elwais o honai
 Tra fu Owain mawr ai medai
 Med a gwin an gwirawd fydai
 Gwyned wen Gwyndyd len ledpai
 Gwedi gwawr cad fawr ai cadwai
 Pa wladwr arwr ar wyndai
 Pa wledig a wledych arnai
 Gwledychws ar wlad ar wledolion med
 A mediant ar dirion
 Gwledychawd molawd mil feirdion
 I foli telthi teyrnon
 Gwladoed pair cadair cadfaon
 Yn nherfysg yn nherfyn Saeson
 Yn nhorfoed cyhoed cyngreion
 Yn nharf enwerys gwrys gwron
 Yn nhwrf llu a llef ysglyfion
 Cyrn cenynt cerdynt carn-weilwion ar dir

Ar derfyn Carlleon
 Eurllew byd esbyd esborthion
 Aur llyw llwyth lleithig prydydion
 Aur golofn aur diofn deon
 Aur anreg redeg rodolion
 Eurgor dor dinas cerdorion
 Eurgorf torf teyrnas nwython

Eurdraig Eryri eryron—fyhyr
 Eryr gwyr golluchon
 Dangosed gweithred gwaith Fadon
 Yn nyd gwyth gweithfudig dragon
 Ar llwrw ysgwydfwrw ysgyrion
 Arllwybyr llad a lafnau rudion
 Ar greulif ar greulyd feirwon
 Ar greulan baran berion
 Ar greulen ar greuled Arfon
 Creulanw gwaed am draed amdrychion
 Amdrychid erfid arfogion—i lawr
 Am eurglawr mwynfawr Mon
 Nid gair gau ef gorau gwron
 O For Ud hyd for Iwerdon
 Hyd Elfed trefred trag Idon
 Hyd Elfael eilfa Gwenhwyson
 Hyd weryd wryd orchordion
 Hyd warawd reidgnawd reidusion
 Hyd Gaer Gaint i gadw braint Brython
 Hyd Gaer Llyr a hyd Gaer Lleon
 Hyd Ystreigl hyd Eingl hyd Aeron yd aeth

I bennaeth o Benmon
 Pennaf gwr nid gorwag hofder
 Pen riau riallu ymher
 Tres trachwres trochiad ei wrymder
 Prain Prydain preidwyr ehofnder
 Pair enwair enwawg y glewder
 Par anwar anwas yn racter
 Pobl wasgawd ysbydawd oesber
 Post esbyd oesbarth elifer
 Asbarn mwyr dadfarn ai dadfer—yn iawn
 Na wnaeth cawn crynoder
 As molaf mal yd adroder
 Mal ym cant o bob cant cymer
 Am hirwnaeth hiraeth hiramser
 Hil Maelgwn Maelgynig ener
 Marw mawrdraig mawrdrwg y dadfer
 Mab Grufud cledyrud clod fer
 Maws medgryn teyrn tyner—a'm rodai
 Nid rodion ni daler
 Nid a gwad a rad ym roder
 Am rodes rwydles rwyf nifer
 O'i alaf amlw biw breufer
 O'i breidiawr o'i fwynfawr funer
 O'i winlln o'i winllad ucher
 O'i wenllen o'i wenllys
 O'i wenllaw anaw anober—nym doeth
 Can doeth ym a llawer
 O gynnif o gynnhaf iawnder
 O gyngredf o dedf o dyfnder
 O difryd Gwyndyd rag gwander
 O warthrud gwrthryn gwyn gwarther
 O dyrru ar llew llu llwydrer
 Llyw llwydrails llwydrdraws y nifer
 O dorri o derwyn ober
 O gadau rifedau rif ser
 O gadwyd Prydain rag pryder—gorwlad
 Gorfodiad gorflyngder
 Boed llawenyd boed lleufer
 Boed cyfadef nef ym Ner

AMRYSON

CYNDELW A SEISYLL BRYFWRCH, AM BENCEIRD-
IAETH FADAWG MAE MAREDUD. A CHYNDELW
A DECHREUWYS.

Ym hyfryd yn cymryd cylch
Gan llyw cyfed llew cyfwlch
Marchogwni marchogaeth falch
Marchogion meirch gweilwon gweilch

SEISYLL.

Gweilch cadau yn cadwyd maes
Gwyr gwanar gwawr trydar trais
Gwynfyd beird bod yn eu hoes
Gwendorf gwyn deyrn Powys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig hyd wlad bor—eur-
Aer farchawg deifniawg dor [awg
Rybydei fau faith ragor
Rybydwn bencerd ben cor

SEISYLL.

Am faes tref galw lys twrf emys—a glyw
A glywir yn hysbys
Twrf gawr gorwydawl gochwys
Fal twrf torredwynt am brys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig wlad Run—am Mael-
Maelgynig a borthun [gwn
Kyd bydei fau fed anhun
Rybydwn bencerd ben cun

SEISYLL.

Mi biau bod yn bencerd
O iawn llin iawn-llwyth Culfard
A hyn Cynfelw fawr cawr cyrd
O hon ni henyw beird

CYNDELW.

Rym gelwir yn fyrf yn fysg—arab hwyf
Yn arabhawl derfysg
Yn fyrd cyrd cerd dafawdlysg
Yn brydyd yn brifard dysg

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG FAB
MAREDUD.

CYNDELW BRIDYD AI CANT.

ARDWYCEAF naf o naw ran—fy ngherd
O nar rii angerd o naw ryw fan
I foli gwron gwryd Ogyrfan
Gorun morgymlawd ai goglawd glan
Par-goch glyw glewdraws maws mab Cad-
fan
Pell yd wledych wyr wledig Arran
Perging cyniwafr pair Pedrydan

Pedrydawg Fadawg farchawg midlan
Fy mard lef is nef nid anghyfan
Fy mardair ith barth nid gwarth nid gwan
Taer am aer am gaer am gain walch-lan
Tew am lew trylew traul arian gan
Tarf am galenig torf am galon
Twrf ton fraeth am draeth am draed gwyfan
Perierin y' ngofur y' ngofan—fy ngawd
Pergnawd parch folawd fal nas diflan

Erchwyniawg esgar ysgwyd trywan
Yr yfais i'th lys leisiawn gyman
Eurmydedawg lyn erbyn eurban
Eurgyrn buelin bueilgyrn ban
Eirioes y perthaist parth ac atan
Emys llaw llamhir a dan lluman
Erechlyfn archlyn ceirw uch cain ebran
Eiliw pysgawd glas gleisiad dylan
Ermid ei greulaw ar ei greulan
Eryr argyfrain er yn gyngnan
Ergyrrwayw cyncad ar ferch cyncan
Erluniad feiniad flaid cynfaran
Arwar fy ngwrddar ar fy ngwrddfan—rwyf
Canwyf py ganwyf cad elwyf cludfan
Canaf can caraf can wyf gwaethylfan
Canu cerd am borth am byrth cloduan
Cyfodwch cenwch cennyf o'm ban
A mi feird imewn a chwi allan DIWEDD.

TRI ENGLYN

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

MADAWG ai ceidw can urdas
Bryn diormail diormes
Bre uchel brait ar dangos
Lle trydar Llech ysgar llys

Yssid yth llys liaws dyn
A chedyrn a chyrn angen
A gwawd gwedi gwirawd gwin
Ac aur llathr yn llaw deon

Deon unged yn ungoel
Ys berth yd borthir y' ngwyl
A glew yniail yn ynniail
Y glyw ym myw Madawg hael
DIWEDD.

LLYMA ENGLYNION

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

YM maes bryn actun canhun neu rifais
Am rhudlawn ar fy nghlun
Ar untrai trychan catcun
Ys elont nef ar nun

Ym maes didlystun oed duhun ein glyw
Nid oed glod gwarafun
Pob llary ar llyfnfarch diffun
Pob llew a llafn ar glun

Ym maes y croessau croessassam deon
Marchogion meirch gwinau
Hawlwy'r hwylynt am breidiau
Haelon cledyfau rhudion clau

Ym maes tref galw lys torf emys ein glyw
A glywir yn hyspys
Twrff marchogion meirch gochwys
Mal turf torredwynt am brys

Ym maes mathrafal mathredig tyweirch
Gan draed meirch mawrydig
Ar dadl cynnadr ced fudig
Arwyd iawn wladlwyd wledig

Nis gwyr namyn duw a dewinion byd
A diwyd Derwydon
O eurdorf eurdorchogion
Ein rif yn riweirth afon

Llawer gorwyd blawr yn llanfawr llog-
Llmenyrc yn ionawr [awd]
A llawer gwr gwrdd yngawr
Gan Llywelyn lles kerdawr

Llawer gwr a march ym maessing hedyw
Hedychdir digyfing
A llawer gwr gwrdd yn ing
Gan hael o hil gadelling

Yn ystrad langwm ystyriais ein glyw
Ystyrient a genais
Torff fadawg fynawg fur trais
Torff lywelyn rywelaais

Rhan Llywelyn llyw aere
Or rug hyd ym mudug wre
Llawer marchog march dyre
Lliaws gwas ar hyd glasfre

Ban in dyfynnwyd i gynwyd gadfor
Ein cyngor cynnigiwyd
Cedwyr balch bwlech eu hysgwyd
Hyd y pasg in gwascarwyd

Nid adawo duw dyn yn fyw bellach
Deu byllawg er deryw
Marw madawg mawr ym eilyw
Llad llywelyn llwyr dilyw

Hawdamor waelest edwy
Ar llys gan ystlys dyfrdwy
A lle teg tebyg i draeth
A wnaeth fy hiraeth fwyfwy

Hawd ammaur i gwm brwynawg
Ar tai ar terfynau enwaug
A lle ni llyssir cynnran
Ar llan od uch llys fadawg

Er pan yw marw madawg wyn
Nid llawen llawer unbenn
Gwae yw y byd hyd i gwnn
A braint diffaith y weithion

Canys bu marw tarw trydar
Ac nid byw fy llyw llawhir
O thyrr calonn rag galar
Y fau a fyd dau hanner

Pei byw llary lleissawn
Ni luestai wyned ym mherfed eideirniawn
Heb wyr llad gan llyw camawn
Llith berion lluydion llawn

Ym mywyd madawc ni feidiai undyn
Dwyn terfyu tra hyfryd
Nid medwl medu hefyd
Namyn o duw dim o'r byd

MARWNAD FADAWG FAB MAREDUD.

CYNDELW' AI CANT.

CYFARCHAF ym ri rad obaith
Cyfarchaf cyferchais ganwaith
I brofi prydu o'm priffaith—eurgerd
Ym arglwyd gydymdaith
I gwynaw Madawg medfaith ei alar
Ai alon ym mhob iaith
Dor ysgor ysgwyd ganhymdaith
Tarian yn aerwan yn eurwaith
Twrff grug yg godug yg godaith
Tarf esgar ysgwyd yn nylaith
Rwyf mynd cyrd cerdion wobait
Rud dilud diledf gydymdaith
Ry-gelwid Madawg cyn noe laith
Rwyd galon difogion diffaith
Rwyd attaf ateb fy ngobaith
Ryd wisgoed wesgwyn ganhymdaith
Rud ongyr Bran fab Llyr Llediaith
Rwyd ei glod o gludaw anraith
Rudfoawg faon ny olaith
Rad wastad wystlon ganhymdaith
Llafn argrad y' nghan y' Nghynllaith
Llafn gwyar a gar o gydwaith
Llaw escud dan ysgwyd galchfraith
Llyw Powys peues diobaith
Hawl ofyn gwr ny myn mabwaith
Hwyl ysgwn ysgwyd pedair-iaith
Hil teyrn yn heyrn henwaith
Hael Fadawg ueuder anhywaith

Can deryw darfuam o'i laith
 Can daerawd darfu gydymdaith
 Oed beirdgar bardglwm dilediaith
 Oed cadarn angor dyfn for diffaith
 Oed hir ei drwyded oed hyged hygar
 Oed llafar gwyar o'i gyfarwaith
 Oed buelin blas gwanas gwaedraith
 Oed eurllew o aerllin gadiaith
 Oed difarn gadarn gydymdaith—unbyn
 Oed dyrn yn heiyrn haearn dalaith
 Ai diwed ys bo can bu ei laith
 Y difwyn y cam gymaint ei afaith
 Y' ngoleuder saint y' ngoleudaith
 Y' ngoleuad rad rydid perfaith

DIWEDD.

EGLYNYON

A GANT CYNDELW Y DEULU MADAWC. M. MAR-
 EDUT, PAN UU UARU MADAWC. AM
 GLTBOD EU GODWRYF.

GODWRYF a glywaf am glawr maelenyf
 Mur eluit eiluann¹ gawr
 Teulu madawc mad anaw²
 Mal teulu bann benlli gawr
 Godwryf a glywaf am glawr yeithyon hir
 Hydyr y wir ar saesson
 Teulu madawc mur dragon³
 Mal twryf tormennoet kynon
 Godwryf a glywaf godor drein waewawr
 Gwae wyr lloegyr⁴ yn dyt kein
 Teulu madawc mur prydein
 Yn llwythawc yn lithyaw brein
 Godwryf a glywaf am glawr llafur rei
 Ryuelglod disegur
 Teulu madawc⁵ mawrglod mur
 Mal gawr toryf teulu Arthur
 Godwryf a glywaf⁶ am glawr uagu glyw
 Glew⁷ vadawc bieuflu
 Trinua cyua kynytu
 Trydyt tri diweir deulu
 Tyll eu hysgwydaur teruyse vawt vaon

DIWEDD.

EGLYNYON A GANT KYNDELW Y YWEIN.

M. MADAWC.

YWEIN aer dilein a dylif yg gawr
 A llafnawr llat heb rif

¹Elfan.—Ll. du.

²Anhawr.—Ll. du.

³Galon.—Ll. du.

⁴Gwae lloegr.—Ll. du.

⁵Eglur mur.—Ll. du.

⁶Ar.—Ll. du.

⁷Gloew.—Ll. du.

Ac o du gwaedlafyn gwaedlif
 Ac ar dir kynnygyn kynnif
 Kynnytws aeruleit aerulawt teyrnet
 Teyrnas gyuadrawt
 Ny bu trwy hunaw tra hawt
 Ny bu trwy gyscu gasgawt
 Gosgortuawr keduwawr cadw amuod
 wrthyf
 Y wrthyd nam gwrthod
 Om bot ny bytwn hebod
 Nyd ef oet uy mot uy mod
 Gan vod yn unvrent yn unvryd am llyw
 Llaw urydet nym ergyd
 Dragonawl wrawl wrhyd
 Dreic wynua dragon wynuyd
 Gwynuydic y ueirt oe uawrdawn rebyt
 Gwr am ryt rut eurdawn
 Arlleg toryf rac twryf kamawn
 Ual twryf ebyr yn llyr llawn
 Llawn am lyw estrawn am lyw ystrad
 mawr

Gwyr am lawr gwyr amlad
 Ac yn dyt rebyt rotyad
 Rotyon o ueirch rutyon rad
 Rad wallaw anaw yn oed awyt kyrt
 Cawt arnaw ny gyflwyf
 Pryder dragon rotyon rwyf
 Prydein glawr eurglawr arglwyf
 Arglwyti gyntwryf gyntorawr yn toryf
 Yn teruyse bytinawr
 Marchawc balch bwlech y aesawr
 Meirch anvonawe mynawe mawr
 Mawr ged agkaled ygkalan yonawr
 Mawr llyw llawr llaw gyfran
 Pan dygyrch cludveirch cloduan
 Pan vyt kyd kedwyr am pann
 Am pennaeth yt ym am pennaf terrwyn
 Tyrant veirt am alaf
 Teyrneit hael teyrnaf
 Teyrnet orset orsaf
 Nyth orseif esgar esgynvaen mawruo
 Mawrvrydic yth adwaen
 Gwawr glyw glew diuwg blwg blaen
 Gwalch yn eurgalch yn eurgaen
 Eurgolofyn arwr yn arwein eurgrwydyr
 Yn eurgreir gywyrein
 Yn aergreu mawr yn aergrein
 Ergryd byd bid rac ewein. Ewein

AWDYL I EWEIN.

EWEIN arwyrein yr oroet ar bawb
 O bybyr genedloet
 Mygyr varchawg deifnyawg da oet
 Mygedvys y magadoet

ARWYRAIN EWEIN VAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

ARDWYREAF dreic o drud veith awen
 Llew llawen llawr osbeith
 Llewenyt llu bedyt bydreith
 Llyw anaw llauyn eurlaw aerlleith
 Llary ywein lloegyr dilein dileith
 Llud ysgwn ysgwyd pedeiryeth
 Pergyg glyw glewdraws maws metueith
 Par greulyd peir gwrhyd gwr reith
 Pedrydawc pwyllawc pwyll goteith
 Pell y glod o gludaw anreith
 Preit wasgar dreisuar driseith gyuarpar
 Yg gwear yg gwynyeth
 Ry gelwir gelyn agkyfyeith
 Celeu rut geloreu dyreith
 Grefy diletyf dilut gyuarweith
 Glew difraw glyw ganllaw gunlleith
 Brys yg gwrys yn efys ouyn wreith
 Bryd yg gryd yg greidyawl afeith
 Breisc abrwysc abrwysgyl anorreith
 Bleit a blwg a blaengar gyweith
 Bro amnawt oesgawt oesgeith y gynnygin
 Y gynhal nyd hawt weith
 Dremhynt hynt hirualch walch osgeith
 Dremrut prut preityawr rwy canwreith
 Dor dewdor deon arwyreith
 Doeth dewrgoeth dewrglod ganhymdeith
 Drud aerlud aerlew yn aerlleith
 Dryd aergwys aergun gedymdeith
 Dwrn dradwrn dradegyn yd peith
 Dyrnheyrn haearn y daleith
 Bre drydar arwar anoleith
 raw bronndor bar dyfynuor dyuynueith
 Blawt esgar ysgor yn diffeith
 Balch eryr baran llyr lledyeith
 Brad eurgurwydyr gynurwydyr gynureith y
 daryan

Yn aerwan yn eurweith
 Byrt kyrt cadw agkadw agkyureith
 Breint ongyr angert agkyuleith
 Brein borthiad gweiniuyad gwinueith
 Gwin a met a metgryn rwy meith
 Ry talaf ym rwyf om rwyllweith molawd

Nyd molyant o uriweith
 Delw ym peirch a meirch mygyr hydeith
 Mynw eilon mal gwyllon gwellueith
 Delw ym daw oe law lawer gweith
 Prif ragor plu porfor perfeith
 Delw yt wytt pen rieu pen reith
 Yt wyf pen prifueirt om prifyeith
 Delw yt wytt wawr toryf coryf kyureith
 Yt wyf dann deduryd wyd oleith
 Nyd wyf uart dylaw wyf dyleith ar gert

Wyf dilut ym pob yeith
 Dym keinuyc om kuinualch areith
 Aros gwarth yr gwrthod auyeith

Nyd wyf dlawd om gwawd om gweiuryeith
 Gweiruyd bryd bryssyaw y ymdeith
 Heirt veirt vut ar ueirch rut rawngeith
 Hael hebod ny hebafe nosweith
 O honawd handid uy gooeth
 O honaf hanbych well ganweith

MARWNAD YWEIN UAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

LLEITH ywein llith brein breit uryr y uar-
 Auarwy aet uab klys [an
 Llafur llafyn dolur dyls
 Llid carant cad wrygyant wrys
 Gwrys aerureu dechreu un dechryn a hwnn
 Honneid uyt y deruyn
 Lloegyr al am eur mal melyn
 Er lleas duw ny llas dyn
 Dynyadon oesgawt as gwtant oe uarw
 Gwr oe uar am peidyant
 Coll arglwyd call argledyr cant
 Eurglet y muchet mochnant
 Mochnant dibechwant erchwynawc gwl-
 Gwlad vrochuael ysgithrawc [edic
 Dyfynuet a orchut deifnyawc
 Detyf hael mad auael Madawc
 Madawc essillyt oes ellwg aergawt
 Eurged beirt neud echwg
 Kedernyd bleit aergrud blwg
 Ked wallaw kadoet ollwg
 Neud kygkolled ym colli rwyf mechein
 Rwym achaws oe gygklyw
 Ar goreu yt ym gyrwyf
 Am gar neid auar neud wyf
 Nyd wyf diletkynt am diletcawt hael
 O hil yorueth hirulawt
 Colled gwr eurged aergawt
 Oe golli tewi nyd hawt
 Nyd hawt ym wybod neud anobeith kyrt
 Kertoryon neud ynt geith
 Och nad byw keinllyw kynlleith
 Achaws uu liaws oe leith. Leith ywein

RIEINGERT EUQ VERCH VAD-
AWC, M. MAREDUT.

CYNDELW AI CANT.

GORVYNAWC drythyll goruynt a dygaf
 Wrth ar a volaf a voleisy gynt
 Kymrawd ewyn dwfyr ae dyuriw gwynt
 Kymraec laesdec o lys dyfrynt
 Kyfleuer gwawr dyt pan dwyre hynt

Kyflw eiry gorwynn gorwynt epynt
 Rin woleith woletyf woleu dremynt
 Riein nym rifei y ked am riuynnt
 Rienet iti a dywedynnt
 Rieingert eua a vawrheynt
 Tremyn y treitwyn treuyn a gedwynt
 Treitle glyw powys pei am getynt
 Pan dreiteisy yno nynt oetynt
 Trwy fenestri gwydyr yt ym gwelynt
 Trybelid wylein a wyllynt arnaf
 Treul atdeb attaf a danuonynt
 Llawn y carwn y kenym kerynt
 Llawuorynyon gwery gwiryon oetynt
 Amgall a bwyllad a bell bwylynt
 Am gyndelw brydyt yd bryderynt
 Gorwynawc drythyll golwyth yolwyf
 Gordawc pall eurauc pell nas gwelwyf
 Goruelyn called colledic wyf
 Colleis gall attep y nep am nwyf
 Ym pwyllad newid neud adwyf am vun
 Yn anhun anhed kyd rys porthwyf
 Gorthewisi wrthyf gwerth uy hirlwyf
 Nyd gorthaw a wnaif wrth a garwyf
 Keladwy lywy liw tonn am rwyf
 Rwy gennyf gennyd yr nad ydwyf
 Cadyr amneid ganneid ged ath yolwyf
 Cany wney dy erofi yr a ganwyf
 Na wna ui veinwen val na hunwyf
 Nyth wnaif ernywed yr nath gaffwyf
 Nyd yr chwetyl amgen yt amgyrwyf
 Namyn amgaru ny gerytwyf
 Nym dawr verch pennyaeth pryd nath
 welwyf
 Nyd yr keisyaw tal tros a ganwyf

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy uyned
 Gwrthdrych lys leissyawn y ystlyned
 Llys y daw deon yw darymred
 Llys eua y veirt y digoned
 Llysseit y hirdwf oe heur duted
 Laes wenn gall wenngann wengaan decked
 Llif dragon vanon valch y thyged
 Lliw ewynvriw tec rac tonn nawued
 Nawued rann ym poen yr pan aned
 Nys ryborthes nep na thebyked
 Ni riuafe ar vun vod yn galed
 Nyd clod uyg gwrthod wrth yundaed
 A dywed yno enived o honaf

A dywan attaf ac attep ked
 Ac yrofi na chel vy ryweled
 Ac yrti yt wyf o nwyf nym kred
 Ac yrod titheu nam amheued
 Ac er peryf nef nam diuanwed
 Diuanw am goreu kyn nom gwared
 Y gwaret oet reid pei rybunched
 Gwarvart wyf iti o dyled
 Gwar eir ym kyueir nym kyuaered
 A chenyum karo nam kerynt uyth
 Om kerytawd nawd nam ditoled

Pell ym treit treitgof oe rygollod
 Preit preitwyr preitiwr yg kynired
 Pargoch gad gadarn rac calchdoed
 Pergig kynverchin kynn noe vyned
 Gwedy hael ywein hawl ordiued
 Hwyl dihwyl dofyn am y drefred
 Neud wy ae gofwy nyd gouyged
 Goualon eilon aelwyd reged

Gorwynawc drythyll gortyfyn dy gyweith
 Gortawn ked kyrtuawr kertawr kyureith
 Gortafnyad bual buarth metueith
 Goreu ar veinwen vyned eilweith
 Na chymyt a hi o hir obeith
 Na chymer wrthep a dan wrthyeith
 Nyd af y ar hir dwf ny dal hirdeith
 Y ar draed awel y drydeweith
 Ny theweis er moed oe moli mal drud

Ny pheir gossymud ym gossymdeith
 Ac nym rify gwenn riein ryuet a weith
 Ac ym oet y llaw uy llawen reith
 Ac nyd oes uart dwfyn dunus gyfieith
 A garwy yn hwy o hir obeith
 Nym athreity meingann meingadyr y hyst-
 Nym hu vrys oe llys y laes ymdeith [lys
 Gwiryon dec dawel y chyuaryeith
 Gwann detyf dof ym cof ym canhymdeith
 Gwery uanon vanwl gwar uetwl veith
 Gorme gwawr vore ar vor diffeith

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy arlwy
 Arlwyaer erlid gobrid gobrwy
 Gorwynawc drythyll syll na (fy) saffwy
 Y saffwn yt wyf o nwyf neud rwy
 Neum rydraeth hiraeth uetuaeth uakwy
 Am a rygarafy kenym karwy
 Neud llutedic glann rac glas vordwy
 Neud llawen awen awel neud mwy
 Neud llawer ym llify lliw amaerwy tonn

Ban llewych y bron ger y breichrwy
 Golwe dof dewis gan ae syllwy
 Goleuliw golwe yr ae gwelwy (caffwy)
 Gweleisy ystlys glwys gloyw y gylchwy
 Ny ry weleis tec nwy ry gwelwy
 Ac adan rut em ruteur vodrwy
 Ac uch wynep gwyn gwineu vagwy
 Deuawd a gatwaf can ae catwy
 A berthyn rac dyn nwy dilynwy
 Uy rin a riein nys rybuchwy
 Nys gwybyr rewynt nys ry gelwy
 Keledic uy hun yn hir ofwy lle

Y lledrad vore gan auarwy

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy gywir
 Eil gwynn gorwynawc gorpwy enwir
 Manyled meinwenn mal yt yolir
 Mal yd ardunaf ym ardunir
 Ardunedic dyn a dwc y ffynant
 Ardunant molyant mal yd glywir

A glywch chwi deon a dywedir
 A dyweid rien ny ry geblir
 Yg golud amlw amyl ym rotir
 Nyd amgen ym ryt nym rybuchir
 Handid om kyuoeth om kyuarach pan wyf¹

Om rieu om rwyf² ry gystlyuir
 Bart llywelyn hael hud ym gelwir
 Geleurut gelyn y bob enwir
 Enwawc ym keinyoes ym keinmygir
 Anwar vy lluchvar onym llochir
 Pall gwyluann gwylein gwylualch wrth
 gertawr

O ruteur gwerthfawr y gorthoir
 Pellynnic ryg cof yg caerwys dir
 Pell yt wyf ym nwyf ony thelir
 Petestres wedeit yn hydreit hir
 Petestric yolic³ pa hyd yth yolir

DAU ENGLYN

A gant CYNDELW i Gynydion Llywelyn am Madawc,
 Am Maredud ac iw gyrrn o achos rodi ido y carw a
 ladassant yn ymyl ei dy. A llyma yr Englynion.

BALCH ei fugunawr ban nefawr ei lef
 Pan ganer cyn cydawr
 Corn llywelyn llyw lluydfawr
 Bon ehang blaen hang blood fawr

Corn wedi llad corn llawen
 Corn llugynor llywelyn
 Corn gwyd gwyr ai can
 Corn ruinell yn ol gellgwn

MARWNAD CADWALLAWN M. MADAWC.

CYNDELW A'I CANT.

DYMGWALLOWY duw diheudawn awen
 Awdyl urten amgen amgall digawn
 Yn ardunyaw gwr gwrthar eigyawn
 Yn awdur llawur lleueryt yawn
 Y ganu marwnad y gadwallawn
 Mal pan gant moruran marwnad einyawn
 Neum bu om caru can ut carawn
 Cymyrrer a met a meirch crychrawn
 Neud meu oe agheu dagreu digrawn
 Digrifwch dragon dreig yoruertyawn
 Neum dotyw defnyt dyt dyuytawn
 Dyud y gyfnod y gadwallawn
 Edmygaf radeu rieu radlawn
 Rad wehynn grannwyn greid anogawn
 Adref adraut veirt heirt hiraethlawn
 Adrawt gan hiraeth a wnaeth a wnawn
 Am eryr mawrwr meruynyawn yt wyf

¹Kyveirch panyw. ²Om ryw. ³Petestric yolyd.

O diua uy rwyf yn ry dristlawn
 Gwedy gwawr cymry cymreisc gwrth nawn
 Kymrwyse rwyse rwyf gawr

Fraeth lawr frwyth iawn
 Pwy keidw o haelon hil cadwgawn
 Teudor am ysgor am iscell grawn
 Py urys cyflauan yn gwan gwaewdawn
 Py uriw lliw llassar o lin lleissyawn
 Py uyt glew a llew a llauyn greulawn
 Py uyt glyw aerllwy ar llwrw camawn
 Py uyt llary llysseit llyssuet hylawn
 Hylawch prydytyon prydein ogawn
 Py uyt cart oleith olud ankrawn
 Py uyt cert olwch oestrwch estrawn
 Py uyt cad wryaf rac cadwryawn
 Py uyt ced wallaw ual cadwallawn
 Cadwallawn radlawn rodri essillyt

Cadeu ysgymyt ysgymodi
 Cad asgen ysgwn ysgwyd veli
 Ced ysgein gwynyein gwn y golli
 Neu cholleisy arglwyrt rwyrt yn roti
 Neum rotesy hil run rut a phali
 Neu chyuyd ynof cof ym koti
 Cotedic yt wyf o diglloni
 Neum bu oe aghad rad ragori
 Ragor vut heb gut heb gyntoli
 Rec ouyt oetwn oe daconi
 Gan gyueisor por pawb ae gweli
 Gweleis am eurllew am eurllestri
 Yn llyssuet llysseit ymgegenni
 Ymsag toryf am goryf am gert westi
 Amsathyr kyrt a byrt a bartoni
 Amser am kerid gan lyw keri
 Caradwy wledig wladot noti
 Carasswn aestwn as dirperi
 Carassei am bot am bod yndi
 Gwedy gwalch kedwyr am kedwis gan yawn

Ny gadwei na chrawn na chrynoi
 Ryhir y tawaf tawel wyfi
 Ny bytaf dawel nyd meu tewi
 Am gadwallawn mawr gwawr gwrhydri
 Gwryd gwyr deheu bareu beri
 Am gadwaladyr hael hawt y uoli
 Pan voled haelon haelach nor tri
 Am vorgant gormant gormes uenlli
 Gormeissyad bleinyad blaen dyuysgi
 Am dreic argoedwys bowys berchi
 Un perchen parchus ar y deithi
 Am vadawc mynaŵc mynw haeloni
 Medel glyw glewdraws maws mynogi
 Am ywein prydein pryderi haua

Prennyal ymdial ymdiodi
 Gwr ny orseuyd a orseui
 Gwr gorsaf gwrhaf gwrnt yg kyni
 Gwr a wnaeth argel ar galedi
 Argae kedernyd kadarnualch ri
 Gwr a wnaeth kymry mal nad kymri
 Gwr a wnaeth kymryd gwrhyd gwrthi
 Gwr a wnaeth gwrthod gwrthuot dewi

Gwrthwyneb lloegyr heb eu llochi
 Gwr a wnaeth gwaedlif gwaedlauyn gochi
 Gwr a wnaeth gwaedlan gwaed kann deui
 Kymysgei greu gwyr a gwyrt heli mor

Mawr diwynawd wrth y hoffi
 Hoffi digoni a digones llew

Ar llu tew trylew trwy varanres
 Hofder nyd ouer val y doues
 Ygkefyn yr aelwyd oet aelaw tres
 Eruyd a drychid rac y drachwres
 Arueu pendrychyon cochyon coches
 Aruawc tormenawc toryf agkynnhes
 Agkymessur cart kerteu achles
 Agheu cad ortwy rwy rym rotes
 Aghen am lut gwen gwae rwy golles
 Neus gwarchae mynwent y mynwes daear

Neud gwar gwawr trydar trin orllawes
 Er pan llas llyw ked neud neued nes
 Neuaf nas gwelaf ual ym gweles
 Eissyau am dygyrch, ym dygyn afles
 Nyd aflwyr ym gwyr ym gotiwes
 Oet brwysc breisc lafnawr ban breityawr
 bres

Oet bwlch y ysgwyd nyd ysgoges
 Oet balch y ragor kyn noe reges
 Clod itaw racdaw y ragores
 Ugein punt oe uot eam rotes yn rot

Oe varannet nym ditoles
 Nys ditolwy duw oe deyrnles
 Teyrneit ormeil teyrn ormes
 Yttwyf am danaw val ym donyes
 Yn goleith adneir mal yd adnes
 Rys molaf om kert om kein aches
 A beidyad bleinyad a bleit neges
 Beirt ganhelw ganherth berth ry borthes
 Yn amwyn ednob edneint ar gnes
 Yn llat esgarant pan esgores
 Ny bu esgorueich bryneich branhes
 Branes ymborthiad nyd amborthai gabyl
 Nyd oed gablawd a obrynei

Nyd oet ef am grawn a grynoei
 Nyd oet ef gronnyad ual a gronnei
 Nyd oet amdclawd fyrt kyrt ae kyrchei
 Nyd oet ny geflyn or a gaffei
 Nyd oet agloduwawr llawr pan llatei
 Nyd oet agloduan y uann yd uei
 Nyd oet e dressic yt odrossei
 Namyn y dreissyaw dros a welei
 Nyd oet am galan yt ymgelei hael

Nyd hauturyd yr ae kotei
 Gwalch hyder glewder glewdraws diuei
 Gwaew hydwn ysgwn ysgwyd andrei
 Gwartheruab madawc aruawc eruei
 Gwawr mawr milwryaeth metuaeth mordei
 Mordaf heuelyt ryt ym rotei
 Rotyon gwelw gwylyon dym gwallouyei
 Gwallouyd anaw anoeth aduei
 O blegyd beirt byd bieuytuei
 Amgylch kyminawc kymynei saesson

Ar swyt wynnogyon yd wynnygei
 Ac oet mal gwr ae gorsauei
 Gorsaf teyrnet het ny haetei
 Ac oet mal trochyad yt y trychyei
 Trychwys eigyl trychyon y hadawe
 Y loegyrrws hwysgynt lledcynt nyd llei
 Can llas llied aerlew llew nwy llochei
 Neud etiw milwr mal na ryuei
 Neud ydiw hetiw hetwch arnei
 Arnaf ernywaf ernywed am clwyf

Am gletyfrut rwyf ym rygoted
 Cotyant a llywyant rac eilywed
 Eilyw am dotyw duw ym gwared
 Aeol om dygnet yt ym dogned
 Ry dogneis uawr gert am y vawrged
 Mawrgor gar llachar llacheu gyfred
 Gan vawrdraws arglwyd rwyf ym roted
 Gan vawrdreis emreis amryw duted
 Kyuym doeth kyuoeth kyuym daered
 Kyfliwyon gweilwyon gweilch ogyfred
 Kyuystrawd eurgalch mygyrualch myged
 Mygedawc uarchawc veirch yn ehed
 A hetiw ym daw dywrthred oe dwyn

Handwyf dirrwyu urwyn oe vraw golled
 Yn amwyn eluael pan wnaeth elued
 Eluyten greulawn elvyt greuled
 Nyd oet ym erbarch ked kyuarched
 Yt oet ymerbyr heb ymarbed
 Yd gilyei pob llwfyf nny llated
 Yd gyrchei pob glew yn yd glywed
 Yd kwytyn pennawr penn o draed
 Yd gystlynei pawb oe gystlyned
 Yd oleithid gwr gwrtr ry weled
 Rac ked ellwg blwg bleit kynired
 Rac kadwallawn llary llaw egored
 Agored y lys y les eilwyon byd

Eithid y espyd y esporthyon
 Ymyw mynw aches buchches beirtyon
 Ym buchet gwledic gwlad orchorton
 Gortyffaws udut but a berthton
 Gorwytawr tuthuawr tu hir gleisson
 Gwr ail uleith gwreit gwrhyd nwythton
 Gwrual gletyual gwryal gwron
 Prif arglwyf bro lwyf bro din eithon
 Priodowr cloduawr clud ac aeron
 Pan brofer traethawd traethaduryon call
 Nyd kolledic uyg kyueillyon
 Cyndelw wyf hyd tra uwyf traethawd gys-
 son

Treithitor yg kert yg kein osson
 Gnawd om gwawd gorvod yn amrysson
 Mal pan oruyt llen yn llyuyr canon
 Canaf yn esgud yd gwn pa hon
 As gwtant yn dyse yn diseyblon
 Gwedy cadwallawn rwyf yawn rotyon
 Rotuawr gwaur gwendyd gwynuyd gwein-
 A eirchyeid prydein a phrydytyon [yn
 Nyd gwacław adaw adaf rutyon
 Edewis y ron gan gofyon galar

A geļu rut yg gwelydon
 Edewis terrwyn teyrn veibyon
 A edeu geļu yn y galon
 Tri ergyrwaew glyw glew ganaon
 Tri eryr ongyr angertolyon
 Tri chyurin a thrin ac a thrychyon
 Tri chyfred a ched a chertoryon
 Tri ehorth am borth am byrth saeson
 Tri ehounyn diouyn dialuoryon
 Tri chyfaryf rac taryf rac toryf haelon
 Tri chloduan gwalchlan gweilch urodoryon
 Golchylnt eu deurut dewr weissyon o gad

Gwastad gymynad gymynogyon
 Can etyw an llyw llew teyrnon
 Teyrnet ohen dreic nenn dragon
 Cans dir hepcor dewrdor deon
 Deus Dominus duw boed gwiryon
 As deupo casnar kar kyngreinyon
 Colofyn cadellig cadell brython
 Yg goleuad gwlad gwledic veinyon
 Yg kein adef nef nawt eggylyon

CANU Y YWEIN KYUEILYAWC.

KYNDELW BRYDYT AI CANT.

DYSGOGAN derwyton dewrwlad y esgar
 Y wysgwyd weiniuyad
 Dysgweiniid kyrt kyndeid kyndad
 Kyd uolyant gwr gormant gormeissiad
 Dysgweyd keinyeid kyua enad eu rwyf
 Eu rwytuot yn amhad
 Dy brydeich brwydyr daer aer aerurad
 Dybriw dreic dragon beleidryad
 Dybrys alaf deifyr y drefad Bowys
 Y beues y hendad
 Dygostwng arthan dy gwystyl.....
 Waew dy gwan dywynnyc oe aghad
 Dygwise amgenwise angeinyad
 Dy gwasgar trychyeid mal trochyad
 Dychanaf ym naf ym neirthyad ywein
 Peir prydein preit gyrcyad
 Beisc y doryf am goryf am geinrad
 Beirt gynnull am drull am dri llad
 Botawc y rodawc y rodyaw toruoet
 Twryf kyhoet kyhutyad
 Bot rot rann gyman gymynad
 Bolch lauyn goch heb guchyed o gad
 Brondor wrt ortrud ordyuynyad knudoet
 Uch knawd meirw ar ystrad
 Bron hyged hygawt y gywlad
 Bro hygadw a diuradw a diurad
 Diurad dygymrad dygymrwygn ognaw
 Digymrut wrth eirchyad
 Dilwfyrt ut dilut vut veityad
 Dilyw glyw glewdraws gynniuyad
 Difwys beith odwys beithynyad glud glwys

M

Argoedwys argleidrad
 Diachris cartwys cert vorad
 Diechrys llwry llwyrwys llwyprad
 Diechig wellig wallouyad
 Diachor wosgort wosgrynyad
 Diachar llachar lluchyad y laspar
 Llacheu uar llaw weinyad
 Llewenyt preitwyr preitwr yawn
 Lleithiawc ywein llwyth ogawn
 Lleithyar llym grym gryd
 Lleityad kad kert glyd
 Kedernyd katwallawn
 Pasgen wrys pascueirch urysc vreiscdawn
 Pascadyr toruoet twryf eigyawn
 Pascle kun kyflawn kyflafan goteith
 Gwyth gwynnyeth wrth wynnawn
 Par odrut parawd wut votlawn
 Paladyrgoch paladur estrawn
 Gwnaeth gwrft gwrhyd vann
 Gwrualech yg gwalchlan
 Gwawr creulan mal creulawn
 Gwaew drwy benn drwy beri camawn
 Gwaed ar wallt rac allt gadwallawn
 Yn llannerch yn lleudir meruynyawn
 Yn llew glew yn llyw rac lleissyawn
 Llatei llauyn gasnar llathrei galch llassar
 Mal llachar llaw digrawn
 Digrawn rwyf rwyf vann rwyuan rwy dig-
 rifwch
 Digrifwch dragon dreic ofrwy
 Dinas gwestiuyeynt gostygyws mal gwr
 Gwestun dwr dorradwy
 Gwesti gwlet gwledic aruordwy
 Gwesti gwyr yn gwastad gwarwy
 Gwesti gwastador
 Gwastad rad rador
 Gwawr tewdor toryf arlwy
 Gwesti ked kedernyd uwyuwy
 Gwesti kyrt keiryadawc ouwy
 Gwesti gwystyl greu
 A gwystyl degeu
 Gwesti creu a chymwv
 Rutbres kad beityad beirt wantwy
 Rutbeir bar llachar ban llatwy
 Rutbraf y sawfyy ny syll ae olwce
 O olud ny rotwy
 Rut bareu a beir yn adwy
 Ryt bebyll rynn gestyll gystwy
 Rut uyt gryd grym aer
 Ysgor glyw glewdaer
 Ysgwyd glaer glod arlwy
 Rut ongyr angert alasswy
 Rut lwybyr gwaed gwae lwuyr ae gwelwy
 Run auael auwy rugyl ordwy ortrud
 Ar erdrych auarwy
 Rut uedel ryuel ryuerthwy
 Ruthyr uthyr ualech eurgalech y gylchwy
 Kylchwy kyuryuel kyureith orden rwyf
 Kynnygyn glwyf glod urten

Kyuaruod oruod orawen
 Kyuaryf taryf twryf llu yn dyrwen
 Kyfle niueroet kyflaun y eiryoed
 Kywlad loes moes maxen
 Mawrdraws dreis dra llyr henuelen
 Mawr bar beir o bedeir echen
 Marchawc meirch canwelw
 Meu genhyd gynnhelw
 Mi gyndelw gert ogyruen
 Brwysc rwyse rwyf tewdor dor dygen
 Brwyd rwyd rad rannawc om awen
 Brwydyr gygrwn gygres
 Bryssyws bwyd branhes
 Uch kawres kaer amgen
 Balch ongyr angert uruoen
 Ball ar lyw am lanneu hafren
 Braw rac y wryawr gwrtaawr a gwrthwan
 A gwrtaawr yn aghen
 Blaengar glew gletyual uryen
 Bangor toryf taerlew llew llawen
 Blaengar y volawd yn hartwawd hytestyl
 Yn hywestyl yn hywen
 Baranres aeruleit aeruen y waedlafyn
 Ae waedlan disgywen
 Disgywen gorten gordawn fraeth gordwy
 Hydyr goryw uilwryaeth
 Gorpo teyrnuar tywyssogaeth brut
 Ar brydein dirogyaeth
 Goruawr glyw glewyd dialaeth
 Gorulwg aryf aeruetawc bennaeth
 Gorchynnann gosgort gwasgawd calchdoed
 Gwasgargert gwisgogaeth
 Gorwytaud pen keirw pennhilluaeth an ryt
 Anrydet uarchogaeth
 Gorun toryf twryf aches ar draeth
 Gormes draws gwenwynuaws gwinuaeth
 Gortyfynd bual butugolyaeth ualch
 Ny uwch dyn y aruaeth
 Aryf toruoet teruyse eigyl yg kydoch
 O vangor hyd vangeibyr dydoch
 Amyl ywch veirt yw vut
 Emys llys nyw llut
 Emys rut ruther gwytuoch
 Y ordawn a ordyfyn drosoch
 Y ueirch kann kyfran kyfryngoch
 Y ysgwnn gynnif y ysgwyd yg gnif
 Y yscwyteu vochuoch
 Y dreiswawc y dreiswan mor groch
 Y drosset ny dreissir nemoch
 Y drylew yn riw
 Y doryf drylwyn wiw
 Y daryan dryliw droch
 Y bareu y arueu aruoloch
 Y bebyll y byll y ball coch
 Kochwiw y osgort am byrth marmor mawr
 Mab gruffut greid oror
 Coch y lauyn o lat yn ragor
 Yn raclan yn raclym eissor
 Koch arueu aeruan kochliw luman

Rac baran beirt vangor
 Koch rodawc pedrydawc pedror
 Y ar orwyf pedrogyl pedreindor
 Koch bwlech y lein o drin o drydar
 Koch y bar o borfor
 Porthes gwr gwrualech ygkyntor
 Gwyth vore yn racre rac yor
 Treis ar ysgwyd rac ysgor dinteirw
 A gwyr meirw rac mur cor
 Tres rac llew rac llyw pedeir or
 Treis ar lloegyr a llu wrth agor
 Taryf rac twryf glasuor a thewdor a ther-
 uyse
 A thrylew a thrylwyn vrontor
 A thrychyon a thrychan elor
 Gelyn traws ryuel tros ruuein yd wys
 Tros y llys yn llundein
 Mynw ehofyn colofyn kyfwyrein
 Mur metgyrn mechdeyrn mechein
 Mwyn ouyt y veirt y veith goelwein rann
 Meirch mygyruann kynkan kein
 Yn rith rynn ysgwyd
 Rac ysgwnn blynnhywd
 Ar ysgwyt yn arwein
 Yn rith llew rac llyw goradein
 Yn rith llauyn anwar llachar llein
 Yn rith cletyf claeir clod ysgein yn aer
 Yn aroloet kyngrein
 Yn rith dreic rac dragon prydein
 Yn rith bleit blaengar vu ywein
 Ewein awytuawr argledyr toryf twryf gawr
 Angert llawr llu gyngwrn
 Ny hirgeidw ar geirch meirch mygdwn
 Ny hwyrgyrch cludlann clod adwn
 Ny fy rac teruyse rac taryf yg gosgort
 Tarw tewdor dor dyrwn
 Ny phlyc y brafaw ym pryfwn
 Ny phyrth gwarth gorthrum y gystlwn
 Nys ergryd goruryd
 Na gorthrwm glewyd
 Nys treuyd nys traethwn
 Nys crawn ked escud rac ysgwn
 Na thaeawc mygawc na mygdwn
 Ny dodaf uyg kert yg kynhelw camdull
 Om kynnull canys gwnn
 Nys llut llew llauynuriw kanmiw krwnn
 Ny dotwyf archavael hyd ar hwnn
 Horitor y glod o gyflawnder kyrt
 Kertoryon ae daduer
 Dychyuyd glewyd glew hyder
 Dychyfy fossawd fwyr gnawd fer
 Dychynne flamdreis y dan flamdei lloegyr
 A phlant eigyl yg gwander
 Dyglud glod mal y clyw llawer
 Dychyreh cad dy rann rad rif ser
 Dychymmell prydein or pryder yd vu
 Prif deyrn ae differ
 Drud ysgwnn ysgwyd dau hanner
 Drud auyrdwyth amnwyth amniver

Drudyon a veirtyon
 A vawl neb dragon
 Namwyn dreic ae dirper
 Drud wr gwrth gortrud y lasuer
 Drud rwyf toryf twryf llanw yn aber
 Druduleit gawr drud wvynnuawr vuner
 Drud lachar drudlauyn a gymer
 Drud lawn y eurdyrn
 O lad y eurgyrn
 Am luyrn am leuer
 Drud urwysc ri drudureisc y haelder
 Drud nannyar druduar drudualch ner
 Drudlwyr y drafwyr y ar drafun veirech
 Oe draferth rac fordun
 Saeson sag dyllest yg gwestun
 Bu creu eu callon eu kymun
 Gwrtlann dihauech
 Gwrtuenn perchen parch
 Y ar erchuarch veinllun
 Gwruawr glyw a glewyd arnun
 Gwr osgeth o wisce borforun
 Scodic rac cart kert orun deyrn
 Kledyr kedeyrn cad eitun
 Ysgryd gryd rac greid eborthun
 Ysgrud wlyt ar wlet y mellun
 Ys gnawd rac ywein
 Ys gauael y urein
 Ysgauaeth y veit kun
 Ar ysgwyd rwyd rodwyd ual run
 Ysgawl toryf rac trefred alun
 Ysgordor dyrwn
 Ysgwn oet ysgwn
 Ysgwyd twnn tal rugun
 Taer peir par llachar lloegyr diwael
 Taryf lutyaw toryf gyuyaw gyuael
 Kynwalch valch ugyrdor
 Kyuachauael cor
 Kyuechei ueint kafael
 Eryr cad gwrthodyad gwarthwael
 Erchwyn greid eirchyeid archauael
 Erchwynyawc pedrydawc pedryael y lenn
 Powys wenn wlad urochuael
 Eurdyrn wal gletyual glywael
 Ettiuet kynuyn kert auael
 Gauael glew yg cad gauaeled y wlad
 Gauaelant ueirt y ged
 Gal dywal dyual diarbed
 Gwawr ofrwy kylchwy calchdoed
 Granwynnyon trychyon trachywet eitun
 Trachwytynt benn o draed
 Yn lliedwm yn llydan drefred
 Yd wanei wanar yd waned
 Baryf ar uaryf ac aryf yn greuled
 Tâl tra thal trannyal tra chaled
 Yn llys ywein hael hu anred y wir
 Hydyr y dir ae daered
 Yny mae gwaret a gwared
 Yny mae gwaræ gwaradred
 Yny mae yued heb neued heb nac

Heb nebawd eissywed
 Gorpo teyrn twryf llanwed
 Yn teyrnas nef noted

MARWNAD TEILU YWEIN GWYNET.

CYNDELW AI CANT.

EWEIN arwyrein aur wron kymry
 Kymroeyd orchordyon
 Mur metgyrn mechdeyrn mon
 Meu hoed am hoetyl y dragon
 Dragonawl kedawl cad uarchawc melyn
 Llywelyn llaw deauc
 Aerdaryf glyw glew dywyssawc
 Aer goryf aer doryf eur dorchawc
 Eurdorchauc deifnyauc o dyfnant ragor
 Rac ysgor esgarant
 Ny bu uethyl ny bu vethyant
 Ny bu uagawd meirch morgant
 Mor gynneuyn trin tra latei ysgwyd
 Ac ysgwyd a danei
 Gortiuann annawws traws trei
 Goronwy ualch uab gwalchmei
 Gwalch gwaedrwyl hynwyf vnice a gereis
 A garaf y efinyc
 Blaen blawt bleinyad gwerennyc
 Bleit gawr bletynt uab kynwryc
 Cyrchad kynniuyeid kert aryal drudyon
 Clwyf ehofyn cletyfal
 Nyd kyrt nyd cart anwadal
 Kein awen canawon yal
 Canawon keidryon cadry yd uolir glyw
 Glew dragon a gwynir
 Deu vadawc enwawc enwir
 Deu gyuet gyuoed hoed hir
 Hir y kedwir kof ked vawr oronwy
 Cad ortwy ortauyn vawr
 Gwrt y law ar y lasnawr
 Gwyl hael gwrth auael gwryawr
 Gwruan gynuaran gynuelyn angert
 Angut gert gart elyn
 Aer deruysc am y deruyn
 Aruaeth haelonaeth heilyn
 Hael hygleu urydeu uryd eryr yn aer
 Yn aros kyuegyr
 Hirgwyn brwyn brwydyr diechyr
 Hiruraw amdaw am dudyd
 Tud achles butles botlawn kertoryon
 Kertessynt am y nawn
 Breinrut brwydyr breisc ualch y dawn
 Bryd ar llwrw ar llary einyawn
 Llary einnyawn lluchdawn llochessid
 Veirtyon vab kynon clod venwyd
 Llaw rotyad llew yg glewyd
 Llafetheir yfo fort byd

Byd trist wyf o glwyf am glaer dechryn
 Can treghis llied erwyn [treul
 Lloegyrlawt gadyr-gawt gyngelyn
 Llyw mawr llew llawr llywelyn
 Llywelyn llachar lluch uaran gyuet
 Ny gyuyd oe vablan
 Bu llw cloduawr bu cloduan
 Y law y liaws kynran
 Kynran rann gyfran gyuradw wellyg bart
 Balch digart digyuyg
 Mor dec moli mor deilyg
 Milwr mawr mal maelogyg
 Maelogyg mwynauwr mynw gŷuod y gad
 Mygyr uleinyad uleit ossod
 Angut vrt ortwy hynod
 Angert ulawt anglawt anglod
 Clod wasgar aesgar eisgur gyuaruod
 Gyuaruawc bennadur
 Bleit blaengawr bar dyrawr dur
 Beirt anael hart aeardur
 Haetassei wawr glyw glod dengyn gyuet
 Gwirawd uet gwir oet ynn
 Gwae am vab gennillyn
 Gwae veirt kymry gwedy gwynn
 Gwyn gwaednawt aerulawt aeruleit auael
 Aryf trylew treis allael [lew
 Llawrotyad llaw rot gaffael
 Nyd llaw vytac vytei hael
 Haelon eiuyonyt hil merwyf marw ynn
 Hil kedwyn cad ouyt
 Eissyeu glyw ynn byw an byt
 Eissor balch bwlech eissillyt
 Essillyt merwyf mawr a letkynt yw
 Nad ynt yvw vegys gynt
 Llas llary vrodyr gwyr goruynt
 A chyd lletyd llatesynt
 Llas asser aerllew aerllid uelyar
 Aerbeir bar baet eruid
 Llyw glyw glewdraws yg goud
 Llew toryf taryan eur gymid
 Llas goronwy hael hwyl ueidyauc yn yg
 Hil kyuyg kaduarchawc
 Gwrolwalch balch bwlech y rodawc
 Gwruaint gwrvtreint garanawc
 Llas morgant mur gawr llassar wawr wanar
 Llary llachar llawch kertawr
 Mab y ewein prein preityawr
 Wyr y ewein madyein mawr
 Llas rys ruthyr efnyf afneued y dawn
 Aer greulawn aryf greuled
 Rwyse vrwyse vreisc vreuawl dyghed
 Rwyd vrwyd vrwydrglwyf rwyf rwygged
 Llas deu gymynawc am gymynad eigyl
 Am degeingyl dec ystrad
 Einyawn wyl olud rotyad
 Einnyawn diwyl diofyn cad
 Llas mab gwyrengyn gwyruriw y baladyr
 Gwr oet gadyr y gadw riw
 Rwytuut ueityad gad geithiw

Rut y waedlafyn o waedliw
 Llas rys fynhonwys fynedic hygar
 Gwar y gary gynwys
 Gwr yn gware a lloegyrrwys
 Gwalch balch oet bwlech ar bowys
 Llas arglwyf grwytrun gwyturiw y baladyr
 Gwaladyr cadyr yn cadw riw
 Gwan garthan gyrth yn ymliw
 Gwan wrth wan gwaed luman liw
 Pan llas gwas sanfreud frawtged y gymry
 Oet kymraw y glywed
 Oet gwr gwrawl y weithred
 Oet gwalch balch bwlech y golled
 Eny llas arterch yn ardiffryd llu
 Y llas ku can vy mryd
 Coryf toryf teruyse fyse flamgryd
 Cor eissor eissyeu yr byd
 Eny llas madawc mur dygyuorth uar
 Meu auar car kynnorth
 Oet anwas cas cad ehort
 Oet anwar par yn y porth
 Tra rwy ym gouwy goual gogywec
 Am vab tec tudawal
 Baran lew llew lloegyrr ual
 Lleduegin gwin gwyrth ual
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud yth arwein
 Oth arwet ossymud
 Medel draws a dreis latud
 Meuryc beuyr bieuoetud
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud ym llaw
 Or llachar diwyrnawd
 Llas trauswalch treis y deuawd
 Ual yd las ureichuras y wrawd
 Kut vedrawd ae ceidw wedy kein wotew
 Arllwybyr llew lloegyrr dylein
 Ar win ar breitin ar brein
 Ar uet o uetgyrn ywein

DADOLWCH YR ARGLWYT RYS.

CYNDELW AI CANT.

AM rotwy rwyf nef rwyse awdurtawd kert
 Nym gwnel cart o nebawd
 Y uoli mab duw dibechawd
 Dibechdoeth kyuoeth kyuundawd
 Eil digabyl parabyl parawd
 Per awen parhaus hyd urawd
 Ar lles llawr llyw llafnawr llwyprawd
 Ar llwybyr ywan or dawn ym daerawd
 Delw ym bo yr bot y drindawd
 Trugaret tros waret tros wawd
 Y adrawt aerulawt eurlawd y ysgwyd
 Mal ysgwyd rwyd rahawd
 Mur mawrgor treithitor traethawd
 Traeth om bronn tra thonn tra thywawd
 Mur mawrdir mawrdoryf amgyffrawd

Mur mawrdut uch medut metwawd
 Mur mawr daryf mawr dwryf gorwydawd
 Mur mawrdreis mawrdraws gynnefawd
 Yth gueir vn kwbleir cablawd
 Nys keneis kenif dy uolawd
 Molafwr klydwr klutawd y eirchyon
     Y eirchyeid ar blanhawd
 Y eryr eiryoës moes medrawd
 Ny welaf ny welir kydurawd
 Gweleisy vt nym gwarthrut gwrthrawd
 Gwrthurwydyr erwydyr creulawn dybytawd
 Gweleisy wledic dic diofnawd
 Ofny y ofyn y efnyis giwdawd
 Gweleisy gleis a threis a thrallawd
 Cletyual dywal diwyrnawd
 Gweleisy glod a rod arawd o beleidr
     A reeydr rut o gnawd
 Gweleisy hael o hil anarawd
 Ae gweles gwelei ryuetawd
 Mal cadarn yn cadw y briawd
 Mal cadwr cadwei a dywawd
 Kedweis kyghaws maws mae ystawd deheu
     Daw o nef ae gwarawd
 Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
 Gwrth uchyr gwrthrychyeid ys gnawd
 Gwrth eurdro eurdull gno gnythawd
 Gwrth eurdal bual bugunawd
 Buelin oreurin wirawd
 Buarth llat llonyt o uragawd
 Buches kyrt kertornon wasgawd
 Buchet glyw gloyw ystryw aestrawd
 Burthyad cad kyrchyd kyrchnawd
 But beirtyon barteir om tauawd
 Briwgoch bric ongyr brythawd
 Breithgad gwyr brydyeu llyr lloegyr dif-
 Bri brython breit saesson saghawd [rawd
 Bre bronndor bronn dewrdor durawd
 Bryd gryd grynn grannwynn greid wor-
     grawd
 Brisc risc reu rieu rad barawd
 Brwyse rwyse rann gyman gymendawd
 Brwydyr eurgwydyr eurgreir bydyssyawd
 Breisc rebyt yn ryt yn rwyd nawd
 Y gwna rys rietawc o dlawd
 Braw bryneich branar eu bedrawd
 Bro kreugyl braugel yspytawd
 Bolch y lauyn o lavur fossawd
 Bwlch y glet balch y gletyuawd
 Cletyfrut gwrvt gwr a deffry clod
 Gwrawl rod rodawc hy
 Gwr kyrchyd kyrchwn yw uawrdy
 Mawr dal kert nyd cawt y uelly
 Gwr gwaedrwyf gwlad vn rwyf vn ry
 Gwr gwaedlann nyd gwr gwann gweery
 Gwr golud gwaetkaud gwaedkny calanet
     Kelennic a dyry
 Gwr creulawn creulan ae kyffiry
 Kyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn dyt fwyr na ffy

Gwr a wnn y a hwnn yw hynny
 Gwr yn twryf yn toryf ar hyly
 Gwr yn taryf yn teruyse wedy
 Gwr yg gryd gwyr gwrhyd gwr hy
 Gwr greidyawl ual greiduab ery
 Treis dreon trinheion nyw try
 Traws trydar trydyt haearnlly
 Grefyfyf eigyawn ny grawn ny gryny gormot
     Alaf rot elifry
 Grym ertrym aerdreic ae dyl
 Glyw uyged glew vugeil kymry
     Kymry difreidyad
     Kymrwn y gwlad
     Kymwy cad cas venwyn
 Kyrd wadawl cerd gamawl ganwyn
 Ked gyfred gyfriue gadwyn
 Kadeir cor cadeu dor dirrwn
 Kar kerteu kertoryon wo rllwyn
 Gwrllyw glyw glewdraws maws metgwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys digyflwyn
 Gwr gwrtnuann am aduan atwyn
 Gwrt uann gawr gwrtnuar vawr venwyn
 Efgoreu val gwr yn adwyn
 Yn ceint cler cletyual ar drwyn
 Llathrei lafyn uch auyn vch auwyn
 A llif creu a lliw freu ar frwyn
 Llatei dreic ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch drachwyn
 Am eururwydyr am eurgwydyr eurgwyn
 Am euruo am euronon terrwyn
 Toryf anwar trydar trydolwyn
 Twryf taerueith goteith gwaeanhwyn
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
     A gwyf mawr ymasswyn
 Fyryf deruyse fyse dydyse dydwyn
 Fwyr fysgyad fal feimyd flamdwyn
 Frwyth wellig welluaeth fraeth frawdwyn
 Frawt wallaw anaw aniuwyn
 Llwrw milueirt milueirch dygyflwyn
 Llwybyr molyant metyant met ankwyn
 Llyw kemeis oth goteis yth gwyn
 Llew camawn kymer y difwyn
 Llawvrydet am dwe om dwyn y wrthyd
 Lloegyr eruid braw lid brwyn
 Brwydyr asgen brwyse nenn breise adef
 Brein borthyad achryuyad achref
 Bradw ysgwyd bryd ysgein wrth lef
 Brydeu tan treulwan trin wotef
 Ys arglwyf ys arwyf ys ef
 Ys cad fyrt ys car kyrt kydef
 Gwledic dec cantoryf a dec cantref rif
     A rugeint kyuadef
 But barawd baran gwynt hydref
 Bugeil byd biw gymryd gymref
 Coryf keindoryf can dothwyf adref
 Yth edryt yth adrawt is nef
 Par eurglawr erglyw uy martlef
 Peir prydein profwn yn tagnef
 Tagneuet am nawt amniuerwch rif

Riallu diheidwch
 Nyd achar llachar llauarwch
 Nyd achles afles arafwch
 Nyd achlut eurgut argelwch
 Argel kart kertoryon wolwch
 Dor yscor yscwydeu amdrwch
 Doeth a drud am dud am degwch
 Taryf aergawt aergwl gadarnwch
 Toryf eurgoryf eurgwyn gyuedwch
 Kyuetach uorach uireinwch
 Kyuetwalch kyuetweilch elwch
 Elyf dreic dragon digrifwch
 Alaf lyw lluoet amgelwch
 Amgelet brython brythwch teyrnon
 Teyrnas ynyalwch
 Teilu rys teilwg gwrys gwryssywch
 Gwrys arloes eiryoed eiryolwch
 Chwi gennyf gynnifyeid sefwch
 Mi gyndelw a gynnwlw gennwch
 Beirt wogawn bart vrtawn vrtwch
 Vrtawl kert kan edifarwch
 Angut but beirnyeid gyuradwch
 Ongyr vrt angert uatholwch
 Angertawl gretfawl grefyt vnhwch dywal
 Am dywed llonytwch
 Can dotwyf a digerytwch
 Na dala uar casuar cas hetwch
 Nam gwrthrawd om gwawd om gwarwch
 Nam gwrthrynn grannwynn greid wolwch
 Nam gwrthod eiryf draud aryfdwrch
 Ny wrthyd mab duw dadolwch
 Dadolwch llachar
 Llacheu gyuarpar
 Yn aeruar yn arueu
 Llydw ysgor ysgwyd bytineu
 Llid ysgwn asgwnn ys goreu
 Y gymryd an kyd kyn bareu
 Y gymmod an dyuod an deu
 Dy uoli uilwr hyd angheu
 Dy uolawd ystanwawd ys teu
 Dy uart da dothyw yth oteu
 Dy uar gwrth gortyfyn y vateu
 Ti hebod nyd hebu oet teu
 Mi hebod ny hebaf uinheu
 Hir yth ardrethir ar dretheu o bell
 Hil cadell kell kerteu
 Hil coelig pergig pennaetheu
 Hydyr am datyl kynnatyl kennadeu
 Hil rodri gwesti gwystylueru
 Gwastad gryd gwystlon byd boed teu
 Hil gruffut rwyf rwytuut radeu
 Rwyse rynnawt morgynlawt mawrgleu
 Hil maelgwn milcant adodeu
 Hil tewdwr diwetwr debeu
 Brwydyr orchwyt ny orchut tlysseu
 Nac aryant nac eur yn adneu
 Brwyse rwyse rwyf brolwyt bro seithbeu
 Breisc am ged am gadeu [dyued
 Preit preitwyr preitwalch gyureieu

Priodawr prydein prein preityeu
 Pressennwr pryswr pres oleu
 Preswilyawc uarchawc ueirch gwineu
 Gwynnuydic wrthurydic urydeu
 Gwynfyd cyrd ceinfyrd cyfedeu
 Gwynnuyd gwyr gwrawl deuodeu
 Gwynnuyd beirt beirnyad wyf uinheu
 Gwr glewyd yn ergryd aergreu
 Gwr gwledic ar wladoet nyd geu
 Gwr g...wy gwrtrych ysgwydeu
 Gwr gortrin golud geloreu
 Gwr uaran kyfran kyureidyeu
 Gwr uannar gwrth uar gwynn doleu
 Gwr a dengys llat a llafneu rutyon
 Llew dragon llyw dreigyeu
 Dreic ehofyn ehag y deruyn
 Dragon rwyf rwyth walch gygelyn
 Dragonuart dragon ualch uytyn
 Dragonawl dra ganwyf o dyn
 Canaf wawd yr priawd ae pryn
 Priaf arglwyth brolwyt bron heilyn
 Breisc anloet beirt borthloet berthyn
 Brwyse brydeu brwydyr dechreu dechryn
 Brad bryneich branes ae canlyn
 Braw dachwet gyminet gymyn
 Gwrys efnys dechrys dechryn y ongyr
 Y angert nyd eduyn
 Gnawd vch knawd knudoet ar gylchyn
 Arllwybyr llawr neud llawer blwytyr
 Llew llyssot llysseit y deruyn
 Llys ehorth llu adorth llewyn
 Gwyth wossut llofrut lloegyr dilyn
 Gwyr wosgo wosgort diergryn
 Gwrd wasgar o wiscoet keinwyn
 Gwyr ossed gwr goruod goruyn
 Gwedy mydw a met gorewyn
 Am hirwlet am hirwlad y hyn
 Am gedawl am gadeu dilyn
 Am gyrt wawr am gynr mawr melyn
 Gorpo hael haelonath wobryn
 Hawl modrut hil mawrvut mervyn
 Gwawr gwendoryf gwendud oe gylchyn
 Gwennvlad nef gwir adef gwiryn

ARWYREIN YR ARGLWYT RYS.

CYNDELW AI CANT.

Yn llyfyr arall hon yw wythfed Awdyl y
 Dadolwch.]

ARDWYREAF dreic fywr seleic ser
 Ardwy kedernyd menwyd muner
 Ardemyll ehagdoryf am ehanger
 Am eurdal bual buarth hydruer
 Hydyr yd gert uyg gert ygkyflawnder
 Yg gyflawn voli ri rwy dirper
 Yn urtyant molyan mal yd glywer
 Yn awen barawd awdyl burawd ber

Yn anwfyn yn dwfyn yn dyfynder yd uarn

Nyd bart ae daduarn beirt ae daduer

Yn taryf yn teruysc yn fyse fyryfder

Yn twryf yn toruoet hudoet hyder

Ynghyfragor glyw am eu glewder

Clos y clyw llawer

Yn agkyflwyth gwyth gweith nanhyfer

Yn agkyfle llwfwr llafur ouer

Yg kemeis yn treis yn traws ober

Peunyt oet newyt newid ruteur

Peunoeth oet pennaf gwedy pynner cad

Can llary llawrotyad llad a llwyrd

Llowyt yw ganthaw heilyaw haelder

Hil gruffut hael ut hawl diaber

Kart wahan kadwan kadwalch nifer

Kert wetawl gedawl gadell ener

Kadarn vleit uleinyad cadyr neirthiad ner

Kadyr yt ym dengys rys yn racter

Rac twll y gylchwy pan am gylcher brwyd-

Nyd Bradawc arglwyd yn yd wneler [yr

Kynifwr kynif nid diouer

Kynnifyad kynnetyf Alexander

Teyrnas dinas dyn a gymer

Ymerawdyr llywyawdyr llyw amniuer

Teyrnuro a geidw o gadarnder

Teyrnuron heilyn haelon daduer

Teyrnet osgryn mal gwynn gwarther

Teyrneit gwreit gwr yn ygder

Teyrnweilch prydein gwedy pryder

Teyrnged kymry ef ae kymer

Kymeraf ut naf na uid ofer

Ym na uid ouid yggwenwynder

Pan gychwynws gwr gwrth yn trymder

Ny bu a gwalltan y gwrth gwallter

Oet fyseyad fleimyd flam gan ucher

Yn seith neid awyr yn seithwyr ser

Pan aeth sarf cadlan seint cloduan cler

Cletyfeu cochyon cochyn vriger

Ysgor ymdiffyn pan ym differ gwlad

Nyd ef gwledic a orsauer

Pan amuc teyrn teifi aber

Nyd abar y gwnaeth nyd saeth salwder

Yn ran orfowys yd gynnwyser

Yg kynnwys rydid gleindid gloewder

Yg goleud rad ry damuner

Yg goleu ureisc ure yn lle lleuuer

Yggoleuureint seint yt asswyner

Yg goleu adef nef yt noter

EGLYNYON MARWNAD Y RIRID VLEIT.

CYNDELW BRYDYT AE CANT.

RIRID rwyf gwrhyd gwrhaf o gyfet

A gefeis y alaf

A duw ae duc y arnaf

A dwc pawb a vo pennaf

Pennhaf y treitem trwy ryuyc gwron

Ffroen wynyon friw dyfryc

Lles beirt heirt oe hart wenyc

Lles kelynyu kelynnyc

Kelennic ruteur am rotei riryd

Nym rotes a vei lei

Nyd aruanwl vut vytei

Nyd ar vanarch yn parchei

Nyd ar an perchis an peirch y weithon

Or deon diheueirch

Yny kyrcnem karcharueirch

Karcharoryon kecoron keirch

Gwnaeth goronw gwr anlew

Gyflauan anhelediwr

Adlat ririd rwyf anaw

A byth nys beitei bei byw

KYNDELW AE CANT Y RIRID VLEIT.

MAE ym vleit am car om caffael wrthaw

Yn wrthep archauael

Nyd bleit coed coll y auael

Namwyn bleit maes moesawc hael

Cledyf clod wasgar a wisgaf ar glun

Rwg uy llun am lassar

Cledyf cloynnu hygar

Cledyf ririd uleit vlaengar

Priodawr pennant pennaf uchelwr

Uchelwyr uodrydaf

Nyd y uleit preit y prydaf

Namyn y vleit glyw y glewhaf

MARWNAD RIRID ULEIT.

CYNDELW BRYDYT AE CANT.

YM peryf digart bwyf dygen geinyad

Yr mab yr mawrdad rotyad uy reen

Yr yspryd vchel or vn echen

Yr arglwyd gwlad lwyd gwledic moysen

Mor wyf gert geinrwyf hyglwyf hagen

Mor wyf hygleu uart o ueirt ogyruen

Mor wyf gwyn gyfrwyf nyd wyf gyfyrwen

Mor oet gyfrin fyrt kyrt kyrriduen

Mor eissyeu eu dwyn yn eu dyrwen

Aessawr andianc oes anien [doden

Mor wyf dirrwyu urwy nam urwydyr a

Breisc uab gorgeneu brydeu braduen

Mor debic uy mod megys gwydyen

Gogwydaw peb llawr ker llaw y benn

Mor nawd pob rahawd na byt ryhen

Gwytailed gyfred gratyuyged grawn
Ymuchet mur treis traws y gamawn
Creshwyr fwyr faglaur fraethlaur frwyth-
lawn

Can riryd rwyf cad kunyad creulawn
Callon oet agraff kedoet agrawn
O rotyon gwron gorun eigyawn mor
Madawc mur tewdor cor caswallawn
Gogyman cluduan cludueirt wogawn
Cludeisy alauoet llysoet lleissyawn
Gwedy pargoch grym parllwn peirllawn
Kyrchwn hael dinmael dinmawr nyd awn
Duw damnaut eiryoed einyoed einyawn
Mawruab ytnuyed mawrged gyflawn
Nym golut mawrvut mal riwallawn
Llyw llafnawr llew llawr llystynwallawn
Ririd nym gochel am gochawn oe breit

Wedy riryd uleit vlawt haeardawn
Toryf aergoryf argoed hoed hiraethlawn
Twrif taerdreul taerdan yn gwan gwynawn
Aer daer deruysc daryf aryf aradryawn
Arth warth wrthodyad am nad am nawn
Tra vu vyg kyuet yg kyuoeth yawn
Nym llauarei y nep nam bei digawn
Nym ditolei y lary o lawer dawn
Nym goruc dewr wr deurut warthlawn
Ny bu warthlef kert kynverching werin

O benn talyessin bartrin beirtrig
Barteir om kyueir ny byt kyui
Ym kyuteu breu brwydyr diedig
Handoet eu hachoeit kyn eu hechig
Y merw derw duruet vuchet vethig
Or kedeyrn kedawl hawl hirdiui
O gadell ener o gadelling
Or glan essillit gloew essillig
Or glyw glew dywal ny dal ny dig
O vonet koelig coelvut kertoryon
O arvon o uon o vaelgynig
Wedy cad wosut mawr nygyrvut mig
Wedy ced wosep neb nym deiring
Llew llawr llied enweir llydw beir bergig
Llwrw trylew llawr llew llurig deilig
Ym buchet arthen arthuar yn ig
Y mywyd riryd ruteur wellig
Rotynt rut a gwyrt rwyf kyrt kunig
nyRoted arduant ar dinodig

MARWNAD EINYAWN, M. MADAWC, M. ITON.

CYNDELW AE CANT.

KYWRYSET brydein ysy bryder ynn
Y sy brid i lawer
Armes gwr gwythlawn y ober
Argleidryad vleinyad uleit niuer
Aervur uar aerbeir bar bynnyer

Arud uygyr a vagei haelder
Digones pen glyw pan glywer hyd urawd
Peir fossawd fwyrnawd fer
Kymyrws y hoedyl y hyder
Kg gorwyt glasure rac glasuer
Yn trymgleis yn treis yn trymder
Yn tromgad yn tramgwyf wener
Yg kyflaundal kyrt yg kyflaunder but
Ny bwyad diaber
Yny vyw ny vytei ouer
Yny varw y vart ae daduer
Teilwg ym talu a roter
Treth volawd traethawd nawd nawsber
Teruysc yn racysc yn racter a wnaeth
Twrif tonn fraeth fraw aber
Ysgryd glud glewyd uyd valchder
Ysgryd gryd greidyawl hawl hydryuer
Ysgor gadw ny gedwis llyuyrder
Ysgwn walch ysgwyd deu han ner
Ysgawl gwyth gwaethaf nad anuer y
hoetyl

Neud y hoed a gwyner
Kwyn kyrt kyuaenad na water
Kwytaf llary ar llau vart beuder
Kwyn kyndeid keinyeid ae kymer
Cof colli a roti rif ser
Gwaethyl edlid om bron pan brouer kyu-
Yr kyuran y doter [rein
Gwasgawd gwaud gwisgoet diouer
Gwasgareid gweiscueirch mei muner
Gwaedlann vlawt amnaut amniuer
Gwaedlryr vyry varan elifer
Gwae ni ueirt uyned yn dyuynder daear
Gwaur trydar traus lewder
Gwarth wrthrynn gwaewrut gwynn
gwarther

Gwas a las o leissyawn ener
Llary einnyaun llyu lluyrdaun lluru ner
Llew doethlyw dothyw y amser
Amser ym perchis parch dillut berchen
Aerbeir benn preitnenn prut
Rwyse aches am rotes rwytvut
Rwyf cadeu yr cadw y deurut
Ny tholyes uy lles llyw rybut
Ny tholyaf a ganaf heb gut
Nym gwnaeth golut glyw golud am anaw
Nam gorthaw nam gwarthrut

Kertoryon kertassant rac dut
Ar llary uronn ar uryneich gystut
Kerteu dwfyn deifnyawc y sy utut
Kwyn kynran kyfran kyfryngthut
Oet eityaw eu kert oet eitut eu kadw

Or kadyrwalch nwy dihut
Diurad hael oet haelach no nut
Diuraw dreic dragon dadanhut
Dyuryd uyt uytaf drwy gythrut
Am ben cun kenetyl varedut
Dyurydet y veirt varw achlut einyawn
Dor breisclawn brwyse lofrut

Llofrut glyw glewdor gor gadwyd
 Lloegyr dachwet gyminet gymwyd
 Neum hirdeul hirdreit na atwyd
 Hael kedawl hoedyl ureuawl ureutwyd
 Pan ym daw anaw o annwyd uyg cert
 Uyg kyeuillt neud adwyd
 Neud adwyf o nwyf nad ydwyd
 Ruthyr aruthyr eryr dihywyd
 Ruthyr kynwan kynan ab kynwyd
 Ruthyr kynon vab kul uanawyd
 Ruthyr torredwynt gwrtr gordyfnwyd ar
 Ar breitin y magwyd [brein
 Ef oe barth neud gwarth gwaredwyd
 Gwaud volaud val y derllytwyd
 Ef gunyad a gad ni gilwyd
 Ef latei ef wanei wanwyd
 Ef gwnaeth a gwaedwaew gwaed abwyd
 y urein
 O uryneich tra adwyd
 Gwaew kynllew kynllat y annwyd
 Gwaew kynulawt kynvleit kyn ulaen
 rwyd
 Gwaew ysgwn esgud ym plymnyd
 Gwaew gweinnyad gwenwyn y dysgwyd
 Gwaew gwanar gwawr aeruar aer uwyd
 Gwaew gwaedrwyl gwawr dirglwyf dor-
 glwyd
 waew yg koryf yn toryf yn tryfroyd
 wryaf
 Y orssaf oet arswyd
 Gwaew trwy vlwg trwy vwg trwy uortuyd
 Gwaew y dreis yn eis yn ysgwyd
 Gwaew einnyawn creulawn creulanw
 wyd o lid
 A lithyei ganaw llywd
 Llwytessid y uut y veiryon llwybyr an-
 Anaw prydytyon [ant
 Llwyry ym treit tremid goulon
 Treulgawt hoen¹ hoetyl uyrr gyueillyon
 Treulyws vyg grutyeu
 Cofyon kyueissyen
 Kyueteu kyuoedyon
 Un am clwyf ar cletyf rutyon
 Un a vu a dyru deon
 Un catgaut cadulaut uleit galon
 Un kadkun val cadki aeron
 Un a vu haelaf o haelon kymry
 Un kymreise y rotyon
 Un mawr llary mawrllwrw kynreinon
 Un mawllew mawrllwyw kertoryon
 Un mawrwaleh mawrwaleh mur dragon
 Un mab mawr madawc ab idon
 Un llofrut prydein pryderwn y gert
 Pryderus y kanwn
 Bleit blaengar bar dyar dyrwn
 Beirt ganllaw bart itaw oetwn
 Ym pwyllad am braffgad bryffwn
 Praff edlid ysid y saffwn

¹ Treulgadw hoed.

Dyfnasswn vreiscadawn o vreiscrot ein-
 yawn

Da digawn a dygwn
 Nyd oet nep a gynnebykwn
 A llew treis pan y treityasswn
 Nyd oet llary mor llary lludawn hynt
 Handid kynt y kwynwn
 Nyd oet drwc ar dreic valch gystlwn
 Ad oet da y deduryd a wnn
 Nyd oet nawd nebawd na bytwn
 Yny bei am veirch mei meindwnn
 Nyd oet ny gaffwn or a gaffai hael
 Ydoet hael tra vu hwnn
 Hunn oet digrif hael hun oet digraun
 Hwnn oet lew o leissyawn [gleu
 Aerdyrf taryf teruyse yg camawn
 Aerdyrf toryf twryf goteith wrth gawn
 Ar uyg grut am veirt uut valchdawn
 Neud diwng¹ deigyrr dillwg digllawn
 Neud meu hoed am hoetyl anwogawn
 Neud wyf gwyn gotedic digawn
 Neur gyrcheis ar oestreis estrawn
 Emys pase pyscawdliw eigyawn
 Dihauarch gyuran² a duc y gadlan
 Ar gaduarch kann krychrawn
 Dinac dreic a dragon kreulawn
 Dinas gawr garwlym y waewdawn
 Diwethaf y canaf³ can yawn
 Diwetgof Diwetgoll einyawn

ENGLYNYON

A GANT KYNDELW, Y EWEIN KYUEILYAWC.

GWIRAWD ywein draw dra digoll uynyt
 Mor vynyeh y haruoll
 O win kyuyrgein nyd kyuyrgoll
 O vet o vuelin oll

Gwirawd am daerawd am daw gan rebut
 Am rybueh oe wenllaw
 Pennyadyr cad ked wallaw
 Penn cor penkert wyf itaw

Gwirawd a dygyrr a digawn atan
 Gwin a bann rann radlawn
 Yn llys lles glyw llyw lleissyawn
 Yn llaw llew cad kynr llad llawn

Gwirawd ywein llary llawen yd rotir
 Yny tir tu hafren
 A threul hygar yw hagen
 A thraw y daw a dygen

Gwirawd ywein llary llachar y deruyse
 Ar deruyn y esgar

¹ Neu, dwyng.—Ll. D. D.² Neu gynran.—Ll. D. D. ³ Neu, Cadwaf.—Ll. D. D.

Balch y daw yn llaw lluchuar
Metw y thoryf met y thomnyar

Gwirawd an gwrthwyn gwrth syr a lleuad
Gan rwyf rad rut vyhyr
Am hirurn hirvreise eryr
Am hauren hyuryd gwen gwyr

Ar llaw ywein hael hawl dilyn gwrualech
Y mae gorvlwch eurin
Anrydet gwymp arwet gwin
Anrec brifdec breyenhin

Vt yssym etiw ar geir
Nys arueit llew a dau lloer
Gwaew crwm yn dyt trwm trwy fwyf
Gwan fyse yn eurwyse yn aer

DADOLWCH REYS FAB RUFFUDD.

CYNDELW AI CANT.

ASSWYNAF nawdd duw diamheu dy ddawn
Ath ddoniawg wyf finneu
Ar dy wyr eryr aereu
Ar dy wlad wledig deheu

Asswynaf archaf arch vawr y beryf
A beris nef a llawr
Nawdd rac dy var car cerddawr
Ar dy byrth ar dy borthawr

Asswynaf archaf eirchiad ym gelwir
Nawdd cywir cyngwastad
Ar dy ddryseu aur drwsiad
Ar dy ddrysawr gwawr gwenwlad

Asswynaf awch nawdd na chelwch awch
porth
Can perthyn attregwch
Gostegwyr llys gostegwch
Gosteg beirdd bardd a glywch

Asswynaf nawd hawd haelon deheubarth
Diheuborth cerddorion
Ath dwrf oth darianogion
Ath dorf ath deyrnfeibion

Asswynaf nawd hawd haeloned worsaf
Nith orseif teyrnedd
Ar dy dorf corf cywrysedd
Ar dy deulu teilwng medd

Meddgywn eu gwirawd meddgyrn au gw
Au gwarcheidw yn eurdyrn
A gloyw y fed yn edyrn
A glyw dewr a glew deyrn

Teyrnweilch prydein prydaf awch prifgerdd
Awch priiglod a ddygaf
Awch bardd awch beirniad fyddaf
Awch porth perthyn yw attaf

Atteb a ganaf a ganwyf arglwydd
Erglyw fi can dothwyf
Lleisiawn llyw y llew glew glewrwyf
Llaesa dy far dy fardd wyf

Wyf cerddawr ym rhwyf rhwysg morgym-
mlawdd gwyrdd
Rhwyg fyrrdd cyrdd cerdd wahawdd
Aswyn aserw herw hirflawdd
Aswynaf ar udd naf nawdd

Am rhoddwy rhwyf nef rhwysg awdurdawd
cerdd
Nim gwnel cardd o nebawd
I foli mab duw dibechawd
Dibechddoeth cyfoeth cyfundawd

Eil digabl parabl parawd per awen
Parhaus hyd frawd
Ar lles llawr llyw llafnawr llwybrawd
Arllwybr iawn or ddawn ym daerawd

Delu ym bo er bodd y drindaud trugared
Tros waredd tros wawd
I adrawdd aerflawdd eurflawd
Ei ysgwyd mal ysgwyd rhwyd rhahawd
Mur mawrgor treithitior traethawd
Traeth om bronn tra thonn tra thyuad
Mur mawrdir mawrdorf amgyfrawd
Mur mawrdud uch meddud meddwawd
Mur mawrdarf mawrdwrf gorwyddawd
Mur maurdreis maurdraus gynnefaud
Ith gyfeir un cwbleir cablawd
Nis cynneil cennyf dy folawd
Molaŵ wr clydwr cludawd
I eirchion i eirchiaid ar blanhawd
I eryr eirioes moes medrawd
Ni welaf ni welir cydffrawd
Gweleisiudd nimgwarthrudd gwrthrawd
Gwrthfraydr crydr creulaun dybyddawd
Gweleis i wledig dig diofnawd
Ofn i ofn i efnyis giwdawd
Gweleis i gleis a threis a thrallawd
Gledlyfal hywal hwyrnawd
Gweleis i glod a rhod a rhawd
O beleidr a rheidr rhudd o gnawd
Gweleis i hael o hil anarawd
Ai gweles gwelei ryfeddawd
Mal cadarn yn cadw ei briawd
Mal cadwr cadwei a ddywawd
Cedwis cyngwas maws maiestawd
Deheu duw o nef ai gwarawd
Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
Gwrth uchyr gwrthrychieid ys gnawd

Gwrth eurdro eurdull gno gnythawd
 Gwrth eurdal bual bugunawd
 Buelin oreurin wirawd
 Buarth llad llonydd o fragawd
 Buches cyrdd cerddorion wasgawd
 Buchedd glyw gloew ystryw aestrawd
 Burthiad cad cyrchiad cyrchnawd
 Bud beirddion barddeir om tafawd
 Briwgoch brig ongyr brythawd
 Breithgad gwyr brydeullr lloegr difrawd
 Bri brython breint saeson sangawd
 Bre brondor bron ddewrdor ddurawd
 Bryd gryd gryn granwyn greid wor-
 grawd
 Brisg risg reu rieu rad barawd
 Brwysg rwysg rann gyman gymmendawd
 Brwydr eurgwydr eurgreir bedyssawd
 Breisg rebydd yn rhydd yn rhuyddnaud
 Y gwna rhys rhieddawg odlawd
 Braw Bryneich branar eu beddrawd
 Bro Brengyl brangoel yspyddawd
 Bolch ei lasn o lasur ffosawd
 Bwlch ei gledd balch ei gleddyfawd

Cleddyfrudd gwrfrudd gwr a ddeffry
 Clod gwrawl rod rodawg hy
 Gwr cyrchiad cyrchwn ei sawrdr
 Mawrdal cerdd nid cardd y felly
 Gwr gwaedrwyl gwlad un rwyf un rhy
 Gwr gwaedlan nid gwr gwan gweccry
 Gwr golud gwaedenud gwaedeny
 Calanedd calenig a ddyry
 Gwr creulawn creulan ai cyffry
 Cyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn nydd ffwyr na ffy
 Gwr a wnn i a hwnn yw hynny
 Gwr yn twrf yn torf arhyly
 Gwr yn tarf yn terfysg wedy
 Gwr yngryd gwyr gwrhyd gw hy
 Gwr greidiawl fal greid fab ery
 Treis dreon trinheion nwy try
 Traws trydar trydydd haiarnlly
 Greddf eigiawn ni grawn ni gryn
 Gormodd alaf rodd elyry
 Grym erddrym aerddreig ai dyle
 Glyw fyged glew fugeil cymry

Cymry diffreidiad
 Cymmrwyn i gwlad
 Cymmy cad cas wenwyn
 Cyrdd waddawl cerdd ganmawl ganmwyn
 Ced gyfred gyfrieu gadwyn
 Cadeir cor cadeu dor dirrwyn
 Car cerddau cerddorion worllwyn
 Gwrllyw glyw glewdraws maws medd-
 gwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys dygyflwyn
 Gwr gwrddfan am adfan addfwyn
 Gwrddfan gawr gwrddfar wawr wenwyn

Ef goreu fal gwr yn addwyn
 Yn seint cler cleddyfal ar drwyn
 Llathrei lasn uch afn uch afwyn
 A llif creu a lliw ffreu ar ffirwyn
 Lladdei dreig ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch drachwyn
 Am eurfwydr am eurgwydr eurgwyn
 Am eur fro am eurfron terwyn
 Torf anwar trydar trydolwyn
 Twrf taerfeith goddeith gwaeanhwyn
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
 A gwyr mawr ymasswyn
 Ffyrf derfysg ffysg hyddysg hyddwyn
 Ffwyr ffysgiad fal ffeimiad fflamddwyn
 Ffrwyth welling wellfaeth ffraeth ffrawd-
 wyn

Ffrawdd wallaw anaw anifwyn
 Llwrw milfeirdd milfeirch dygyflwyn
 Llwybr moliant meddiant medd anwyn
 Llyw cemeis oth goddeis ith gwyn
 Llew cammawn cymmer y difwyn
 Llawfyredd am dwg om dwyn i wrthyt
 Lloegr erfid brawlid brwyn
 Brwydr asgen brwysg nen breisg addef
 Brein borthiad achryfiad achref
 Bradw ysgwyd bryd ysgein wrthlef
 Bradeu tan treulwan trin oddef
 Ys arglwydd ys arwydd ys ef
 Ys cad ffyrdd ys car cyrdd cyflef
 Gwledig deg cantorf a deg cantref rhif
 Ar hugeint cyfaddef
 Budd barawd baran gwynt hydref
 Bugail byd biw gymryd gymref
 Corf ceindorf can dothwyl i adref
 Ith edryd ith adrawdd is nef
 Par eurglawr erglyw fy marddlef
 Peir prydein profwn ein tangnef
 Tangnefedd am naud annifereh rhif

Rhiallu diheiddwch
 Nid achar llachar llafarweh
 Nid achles afes arafweh
 Nid achludd eurgudd argelweh
 Argel cardd cerddorion wolweh
 Dor ysgor ysgwyddau amdrweh
 Doeth a drud am dud am degweh
 Tarf aergawdd aergwl gadarnweh
 Torf eurgorf eurgwyn gyfeddweh
 Cyfeddach forach fireinweh
 Cyfeddwalch cyfeddweilch elweh
 Elyf dreig dragon digrifweh
 Alaf lyw luoedd angelweh
 Amgeidd brython brythweh
 Teyrnas teyrnas ynialweh
 Teulu rys teiliwng gwrys gwrysiweh
 Gwrys arloes eirioes eiriolweh
 Chwi gennyf gynniffaid sefwch
 Mi gynddelw a gynnwlw gennweh
 Beirdd wogawn bardd urddawn urddweh
 Urddawl cerdd can edifarweh

Angudd bndd beirniaid gyfradwch
 Ongyr urdd angerdd fatholwch
 Angerddawl greddfawl greddf unhwch
 dywal

Am dywed lonyddwch
 Can doddwyf a digeryddwch
 Na ddaly far casnar cas heddwch
 Nam gwrthfraud om gnaud om guaruch
 Nam gwrthryn granwyn greid wolwch
 Nam gwrthod eirif drafof arfdrwch
 Ni wrthyd mab duw ddadolwch

Dadolwch llachar llacheu
 Gyfarpar yn aerfar yn arfeu
 Llydw ysgor ysgwyd byddineu
 Llud ysgwn asgwn ysgoreu
 I gymryd ein cyd cyn bareu
 I gymmod an dyfod ein dau
 Dy foli filwr hyd angeu
 Dy folawd ys canwawd ys teu
 Dy fardd da dothwyf ith oddeu
 Dy far gwrdd gorddyfn ei faddeu
 Ti hebef nid hebu oedd teu
 Mi hebot ni hebef finneu
 Hir ith ardrethir ar dretheu
 O bell hil cadell cell cerddeu
 Hil coeling perging pennaetheu
 Hydr am ddadl cynnadr cennadeu
 Hil rhodri gwesti gwystrfereu
 Gwastad gryd gwystrlon byd boed teu
 Hil gruffud rwyf rwyddfudd radeu
 Rhwysg rhynnawdd morgymmlawdd
 mawrgleu

Hil maelgwn milcant addodeu
 Ail tewdwr diweddr deheu
 Brwydr orchwydd ni orchudd tlysseu
 Nag ariant nag eur yn adneu
 Brwysg rwyg rwydd brolwydd bro
 Seith beu dyfed

Breisg am ged am gadeu
 Preidd preiddwyr preiddwalch gyfreieu
 Priodawr prydein prein preiddieu
 Presen wr pryswr pres oleu
 Preswyliauw farchawg seirch gwynnieu
 Gwynfydig wr frydig frydeu
 Gwynfyd cyrdd cennyd ceinfyrdd cyf-
 eddeu

Gwynfyd gwyr gwrawl ddefodeu
 Gwynfyd beirdd beirniad wyf inneu
 Gwr glewyd yn ergryd eurgreu
 Gwr gwledig ar wladoddd nid geu
 Gwrddfaran cyfran cyfreidieu
 Gwrdd fanniar gwrddfar gwenddoleu
 Gwr a ddengys llad a llafneu rhuddion

Llew dragon llyw dreigieu
 Dreig ehofn ehang ei derfyn
 Dragon rwyf rwyddwalch gyngelyn
 Dragonfardd dragon falch fyddyn
 Dragonawl dra ganwyf ei odyn
 Canaf wawd ir priawd ai pryn

Prif arglwydd brolwydd bronheilyn
 Breisg anlloedd beirdd borthloedd berth-
 yn

Brwysg brydeu brwydr dechreu dechryn
 Brad bryneich branas ei canlyn
 Braw dachwedd gyminedd gymmyn
 Gwrys efrys dechrys dechryn
 Ei ongyr ei angerdd nid etfyn!
 Gnaud uch enaud cnudoedd ar gylchyn
 Ar llwybr llawr neud llawer blwyddyn *
 Llew llysoedd llyseidd ei derfyn
 Llys eorth llu adorth llywelyn
 Gwyd wosudd llofrudd lloegr ddilyn
 Gwir wosgo wosgordd diergryn
 Gwyrdd wasgar o wisgoedd ceinmyn
 Gwrdd wosod gwr gorfod gorfyn
 Gwedy myddw a medd gorewyn
 Am hirwledd am htrwlad i hynn
 Amgedawl am gadeu dybyn
 Am gyrdd wawr am gyrn mawr melyn
 Gorpo hael haelonaeth wobryn
 Hawl wodrudd hil mawrfudd Merfyn
 Gwawr gwendordf gwendyd oi gylchyn
 Gwenwlad nef gair addef gwir yn

Arddwyreaf i ddreig ffwyrr ffeileig ffer
 Arddwy cedernyd fenwyd funer
 Ardeml ehangdordf am ehangder
 Am en dal bual buarth hydrfer
 Yr gerdd fy ngherdd ynghyflawnder
 Ei gyflawn foli ri rhwyddirper
 Yn urddiant foliant fal yf glywer
 Yn awen barawd awdl burawd ber
 Yn annwfn yn nwn yn nyfnder—yt farn
 Nid beirdd ai dadfarn bardd ai dadfer
 Yn tarf yn terfysg yn ffysg yn ffyrder
 Yn twrf yn torfoedd hudoddd hyder
 Ynghyfragor glyw am eu glewder
 Ynghyfragordd clod y clyw llawer
 Yn anghyflwyth gwyth geith nanhyfer
 Yn anghyfle llwfr llafur ofer
 Ynghemeis yn treis yn traws ober peu-
 nyd

Oedd neuyd neuid y rudver
 Penoeith oedd o penaf gwedy pynier cad
 Gan llary llaw rodiald lat a llwydrer
 Kenyd yw ganthau heilyau haelder
 Hil gruffud hael ud hael diaber
 Kardwahan catwan catwalch nifer
 Cerdd weddawl cedawl cadell ener
 Carn fleidd fleiniad cad neirhiad ner
 Cadr ydd ymddengys rhys yn rhacter
 Rhagtwll ei gylchwy pan amgylcher
 brwydr

Nid bradawg arglwyd yn yt glywer
 Cynnifyw cynnif nid diofer
 Cynnifiad cynneddf Alexander
 Teyrneidd gwyr theidd rhag gwynn
 gwarther

Teyrnfro a geidw o gadarnder
Teyrnfron heilyn haelon dadfer
Teyrnwalch prydwalch wedy pryder
Teyrnged cymry ef ai cymmer
Pan gylchynnwys gwr gwrd yn nhrym-
der

Ni bu a gwalltan i gwrth gwallter
Oedd ffysgiad ffeimiad filam gan ucher
Yn seithfed awyr yn seithwyr ser
Pan aeth sarff cadlan seint clodfan cler
Cleddyfeu cochion cochyn onger
Ysgor amddifyn pan ymddiffer gwlad
Nad ef gwledig a orsafer
Pan amwg teyrn teifi aber
Nid abar y gwnaeth nid saeth salwder
Yn rhan orffwys yt gynhwysur
Yg kynnuys rhydid glendid gloeder
Yngoleuad rhad rhy ddamuner
Yng ngoleu freisg fre yn lle lleufer
Yn ngolefaint seint ydd asswyner
Yng ngoleu addef nef yt nodder

D. S. *Mae hon yn dri chanu yn y Ll. COCH: "As-
synaf ar udd naf nawdd," yn diweddu y gyntaf;
"Gwenwlad nef gair addef giwr yn," yn diweddu
yr ail.*

MARWNAD ITHEL AP CADIFOR WYDDEL.

CYNDELW AI CANT.

MAB cadifor kat wormeil
Maurg ot adas mygrwas mael
Ysgwn bryffwn braff diwyl
Ysgwyt llatheireit hyneit hael
Hael annar guenuymuar guyn
Huyluleid¹ vleiniad ygkatlan
Perchennauc parchus human
Peir glyv periglus unben
Unben daun amgen ni div
Unbenn balch bulch yn hediv
Rudei pan llatei rac lleu
Rud onnen oe lovlen lau
Llau hylat ar llafyn hylurch
Llunyei glot lleu² dihavarch
Mynu tonn tremit y dygyrch
Maengann wedy meingan veirch
Marchauc llauir lleith unbenn
Maurgof argychuedyl yu yn³
Kyt ragor a duc ragon
Catvab gruffud am rudlan
Yn rudlan rug deu niver
Pan gyfreisg gwavaur a guyr
Lladaud a hi llith adar
Llavyngreu keneu kedivor
Mab cadifor, &c.

¹ Ysgwn.—Ll. D. D.

² Mynneu glod glew.—Ll. D. D.

³ Ae glod ar gychwetyl gychwyn.—Ll. D. D.

MARWNAD IORWERTH GOCH AP MAREDUDD.

CYNDELW AI CANT.

IORWERTH aer gannerth eur ganhorthuy
Nyt kerdaur nyu moluy [kyrd
Nyt cablaut ys molaut may
Moli hael mal y haeduy
Haeduys deifnauc ri devnyd vymbardaur
Lluru llavnaur llaur llauryd
Llary llit aerleu lleu lluyd
Lleissyaun llas y hynevyd
Hynevyd argluyd ar eurglaur powys
Porthes glwys gloes waewaur
Glyw lovrudd geleurud gaur
Glewdrut golut gelorauc
Bu gelyn bryneich branes gyvuyrein
Bard goelwein beird gyvles
Bleidgruydyr bruydyr brydeu aches
Bryt yn arvot a dodes
Ny dodes vygkerd ygykvreith eryoet
Dreic argoet hoed hydvrveith
Hirwaur toryf coryf kyvarweith
Hirvalch gwalch gwae ui oe leith
Lleithicluyth hydnyth hyd wasgar o gat
Brwyse luchiath breisce lachar
Ef oed leu oed lwy trydar
Ef oed lary o lin gasnar
Kaswallaun eissyor eisseu y dyvot
Balch arvot bwlech arveu
O beleidyr reeidyr rudgreu
O beleidryat kat kigleu
Kigleu beleidyr briu brith o gyvergyr
O gwaet gwyr y ar wlith
A gwyach hylef hylith
A guydva bleid yn y blith
O blith guyr d a chyrd a chein amser guin
A guirauc wrth leuuer
Berth yt borthynt amniver
Am iorwerth amnwych nerth nêr
Aervlud kyvadraud kyvadref kerdeu
Cledyr cadeu kat wodêf
Ny tholyes bud beird achref
Ny tholyr guant guedi ef
Ef oed gatvarchauc get verchyr am cluyf
Cledyvrudd nyt etkyr
Gueilchlyu glyu gleudraus eryr
Gwalchlann gannerth gualchnerth guyr
Gur ygaur dyraur deryu ygreulan
Hael am rann am ruythvyu
Bu truy lewyd voes gloes glyu
Nyt o lyvyrdy y deryu
Kan deryu dor glyu glot diogan hael
Kann bu gual an guahan
Ny chel vygkerd vygkuyvnan
Ny chud vyggrud vyggridvan
Gridvan darogan drycyruerth am cluyf
Clotvan ruyf ruydget nerth
Aerualch balch bulch y darmerth

Aryf taryf toryf agor¹ yoruerth
Iorwerth aer gannerth, &c.

CYLCH LLYWELYN,

SEF BRWYDREU LLYWELYN AB IORVERTH.
CYNDELW AI CANT.

CRIST celi poet mi om meithveint synuwr
Ae synnyuy kyn heueint
Crist kreaudyr llyuyaudyr lluru seint
Cret krevyd celvyd kyureint

Nyt kywreint y neb kywryssed am ruyt
Yn ryvyc guythloned
Tut glyu tir mynyu neus med
Tir torvoed tervyn guyned

Guyned ny ryssed yn rysswryaeth gluy
A glywant men yd aeath
Mai toryf nyw tervysec alaeth
Mal tonn treis trytton tros traeth

Traethaf canmolaf kan mil gwyr ysgun
Haud esgyn eu heyr
Calchdoet seith rivet syr
Cylch vy ruyf yn y rechtyr

Rhechdyr croesoswallt cryssyassant onn
Amyl dragon pedrydant [dreic
Guwr gortho bro bryn a phant
Guir cymry cymhellasant

Pebellyuys rywr rywodie lloedd
Llywelyn weithvydic
Ym bro loegrays diffuys dig
Ym bryn gwyth yn amwythic

Amwythic wledic wlat om hydyr y breint
Am ud breise ny chyhydyr
Uch uch y dydd herwydd hydr
Yssic dyd osuyd oeswydyr

Godreis a ladaud o lu trycheit lloegyr
Llywelyn arhonnet
Ae bobloed cyhoed kytneit
Ae byll ae bebyll ny beit

2. Pebyll llywelyn llew cat a welet
Yn oleu arthanat
Yn llutwau llidum yn rat
Yn llu gorseddu gorwlat

3. Pebyllwys fy llyw yn llu hyvryt praff
Ar pryffwn o wyndyt
Gorthoei drei draws a hyt
Gorthir y gelwir gerwryt

¹ Aerdoryf.—Ll. D. D.

4. Pebyllwys vy rwyf yn uyt gurd gyn-
Gwyr gynnif ym plymnywt [nygyn
Yggwendut glut yt glywyt
Yngwenweun bevyr bell o gluyt

5. Pebyllwys teyrn teu arnat y henu
Ef henyu o gancat
Llyw gwyned gwynvydic wlat
Llwyth llewdir ystwyth ystrad

6. Yn ystrat meuruc anystywell lu
Y am lyw bro hiriell
Ni savei rædun ruych pell
Nac aer na chaer na chastell

Petuar castell poeth peith ryuyc ystuyth
Y am ystrat meuryc
Lluyt usuyd nyt plyd nyt plyc
Clot gyhoed caeroed cerryg

Kerrynt a dugam ny dygerd ereill
Ar alltmor ae agerd
Pebyllva peir cyva cerd
7. Pennal dir engir angerd

Engiryawl rubeth am rybyd angerd
Ar gerd gerd geiryonnyd
Dybuant dybydant vyd
8. Dy walwern drywern drevyd

Tremynuys ryssur rossed diabret
Am diebryt gwyned
Lloegyr gylchwyn ae mynn ae med
Llywelyn llyw teyrned

Teyrindut leissawn accalassuy dir
Y deyrn deganwy
Kam yr Kymro nyu hoffuy
Kynnif kadwallawn nyt muy

9. Pebyllwys fy llyw yn llyssyn drevat
Am drevret wenwynwyn
Claur powys peues unbryn
Canmil canmoles duv hyn

Pebyll llywelyn pawb etwa ae gwyl
Val y gwelsawch chuy yma
Ygkaer ygkarrec hôva
Ygkaer vyrdin vyrdyod bla

Pla oed ar gyhoed ar gyteam cynnygyn
Eu cynnif rywnaetham
Arthur gynt ffuyr luchynt fflam
Ae keissei val y kawssam

Kawssam ar bowys beues goeth gestyll
Eu gostung oed annoeth

12. Tri tryuan kyan kyvoeth

13. Pedwar enwauc peithyauc poeth

Peth ae dylyet gan dylun breint
 Bro beli ae medu
 Kavas kyn lleas kan-llu
 Keissyet pen tytwet pob tu

Tued a thired a thi neut haval
 Neut hyvaul dy westi
 Eang yw yt rydit ri
 Ehovyn a golovyn geli

CYNDELW I WENWYNWYN.

Ysym argluyd gurd gordivung y var
 Gorduy neb nyu hystung
 Glyu diwreid gurdvleid gorvlung
 Glew dyual ny dal ny dung

Yssit ym argluyd aergluyf ner nerthvaur
 Aerlleu llaur llauch niver
 Ny oleith lleith yr llyvyrder
 Ny odef kam nyu kymmer

Yssit ym argluyd eurgledyfrud gaur
 Breise lavnaur bruysc lovrud
 Ny daul wrth ae maul maurvud
 Ny graun golut ny golud

Yssit ym argluyd argledyr anau beird
 Am bardeir yn eidyau
 Am karyat kadarn arnau
 Am kerd am kynhelu o honau

Yssit ym argluyd argledyr cat a tharyf
 A thervyn ar gyulad
 Klotvaur llaur llau angkaeat
 Korf torf tervyse oe aghat

Yssit ym uledic ulad ymdiffyn llary
 Llauer dyn ae govyn
 Gualchlan¹ wosparth warth wrthryn
 Gwalpar² gwanar gwenwynwyn

ENGLYNION MOLYANT Y WENWYNWYN.

CYNDELW AE CANT.

DETHOLEIS o les o leissyawyn uy rwyf
 Yn rwytualch am y dawn
 Yn hawl wrt ortyfyn camawn
 Yn hael digraff yn digrawn

Detholeis uy rwyf yn rwyse aerllew toryf
 Yn teruyse a thrylew
 Yn anreith odeith odew
 Yn wrt ortrud yn lud lew

¹ Gwaedlan. — Ll. D. D. ² Gwychar. — Ll. D. D.

Detholeis uy rwyf yn rwyf rad wasgar
 Yn llachar yn lluchyad
 Yn llary llawr yn llaw rotvad
 Yn llew glew glyw difreidyad

Detholeis uy rwyf yn rwyd gelynyon
 Gal ynal ym plymnwyd
 Yn wawr glyw glew diarswyd
 Yn walch balch bolch y ysgwyd

Detholeis uy rwyf yn rwyf am olud
 Rwyf wan rut yn rodwyf
 Yn rotawc vriw vreisc arwyf
 Yn argledyr ym yn arglwyf

Detholeis uy rwyf yn rad wellig mawr
 Llwythuawr llawr llaw derchwyn
 Yn eurllyw glyw glew degyn
 Yn eryr gwyr gwenwynwyn

Detholeis rwyf llu lluryglas deyrn
 Llugyrn gyrn gyuaas
 Yn doethgar kertgar cartgas
 Yn dor cor coelig dinas

Dinas teyrnas teyrnweis ohen
 Teyrnwalch din Emreis
 Bu da dethol a geueis
 Bu doeth mal y detholeis. Detholeis, &c.

ENGLYNION

A GANT CYNDELW I WENWYNWYN.

GWENWYNWYN erchuyn eirchyeit yrmolyant
 Mur milcant maelgun greit
 Haul waul wastat reinyat reit
 Hael wael waret get gytneit

Kytneit kynnivyeit kynniviat argluyd
 Didramgwyd o dromgat
 Cas draus drablaud caud kywlat
 Cadeu dôr car cor kyrchyat

Kyrcheis eryr treis tres oheb heb gud
 Kat wossud ket wosseb
 Ar wr ar wir y wyneb
 Ar wyr waur wrach no neb

Gwrhyt diogel diogan fysgyat
 Yn fysgyau biu garthan
 Aerva wawr aerwawr eurwan
 Eurwalch balch bolch y daryan

Taryannauc enwauc enweir anghynnuys
 Aergoeduys bowys beir
 A dyrr ongyr angerd weir
 Ac ny dyrr y deyrneir

Teyrned orduy ordyvnyat gorllin
Yn gorlluyn duy gawat
Ynghyvaryf taryf toryf amnat
Ynghyvarvot kyvnnot kat

Katuyñ kyvreieu kyvrwyd yn rodi
Ket westi wastadruyd
Gryt worllwyn a greit worllwyd
Glyw argledyr a gleu argluyd

Argluyd teithyauc tuythvaur yn arveu
Yn arvruydyr bydinaur
Argae toryf rhac twryf aessawr
Argleitryat vleinyat vleid gaur

Gaur beird¹ huysgun huysgein a vyd
Am vedul mab owein
Gaur valch rac preidualch prydein
Gaur vaur am breidyaur am brein

reid wasgar anwar anwas y gelwir
Enwir hir hydyr y gas
Enwauc dreic dragon wanas
Glyu dinac a gleu dinas

Dinas teyrnas teyrn orun toryf
Twryf aches anodun
Ruyf dragon rodyon reidun
Reidrud rodyat ruydrat run

Run gyggredyff gynnedyf gynnevaut oreu
Rud bareu rod baraut
A dal eur mal yr molaut
Ac ni beirch peiseveirch pascnaut

Gnaut gredyff ae ysguyt ac² ysgun teruyn
Ym prafduyn ym pryffun
Llit odrud llud llu gyngrun
Lluoed ortheu lleu llavyndun

Y lavyn ynghreulif ygkreulyn guyar
Ygkreulaun ymwrthryn
Gwychyrr y gwylych gweilch amdifyn
Gwalch gwenwynvalch gwenwynwyn

CAN TYSSILYAW.

CYNDELW AI CANT.

Duw dinac dinas tangneved
Duu dy naud nam caud ym camued
Duu doeth i deithi teyrned
Teyrnes uerin³ uas uirioned
Duu am⁴ dug im dogn⁵ anryded
Yw wenulat yw rat⁶ yw ried

¹ Gawrveit, neu gawrveit. — Ll. D. P.

² Neu, ar ysguyd ar. — Ll. D.

³ Teyrnas wen. — Ll. E. D. ⁴ In. — Ll. E. D.

⁵ An. — Ll. E. D.

⁶ Wlad. — Ll. E. D.

Yn eluch yn heduch yn hed
Yn hodyat¹ yn haud varannhed
Ac eilrod² eilrot gyhyded
Areildec³ eildec dryganed
A ganuyf ym ruyf om racued
Ragor nam rat ram rygyrwyd⁴
Tyssilyaw teruyn gyurysed
Parth am naud a draud a dryssed⁵
Peris nêr o'r niver nadred
Praff uiber uibyat amrussed
Mab gardun ardunic naured⁶
Mabolyaeth arvolyaeth wared
Mab Brochuauel bron Hael haul orned
Gorpu nef yn eivonyd duded⁷
Mat gyrcnaud garchar alloded
Kyrch cyvlaun cyvle divroed
Mat gymerth arnau prau pruded
Prif obruy obryn trugared
Mat ganet o genetyl voned
Mauruledic maurulat tyllued
Mat goreu madeu marthoed
Ac yr duu diovryt guraged
Gureic ennauc anuar y throssed
Ae treidyus bu truy enured
Llanvechan vychot y byrthod
Llan⁸ ymron y challed
Dynyaul⁹ bobyl ny borthant iauned
Iaun i duu divanu eu reued¹⁰
Ar eu bryt ae bratauc vuched
Ae gueryt ac ef ae gommed
Cedawl ud cadell etived
Cadeir cor yn cadu haeloned
Ceduis dreic dragon gynnaded
Kassau caru creuloned
Karet baub ceraduy diued
Kerennyd cyn ceryd cared
Keritor vy ngerd ygkynted
Yn yt gar guyr guaner guinwled
Caraf y lan ar llen dan gadred¹¹
Ger y mae gwydvarch uch guyned
Guitvile gluyde gleu deachued¹²
Guyd vynuent guydva brenhined¹³
Beird neuet niveraue orsed
Vreisc adorth ehort ehovned
Breiniauc loc leudir cyvanned
Meivod wenn nyt meuvyr¹⁴ ae med

II.

Nys med treis nys treid ysgereint
Nys daeret trevret y triseint
Mwy yndi gwesti gwesteivyent y balch-
naud

¹ Hoddiauw. — Ll. E. D.

² Neu, eilvod.

³ Ac eilrhag. — Ll. E. D.

⁴ Rhagor fan rhag rhan

rhagyredd. — Ll. E. D.

⁵ Adrawd adryssedd. —

Ll. E. D.

⁶ Mab gardyn arddunig

fawredd. — Ll. E. D.

⁷ Dudwedd. — Ll. E. D.

⁸ Llam. — Ll. E.

⁹ Daiarawl. — Ll. E. D.

¹⁰ Rheuffedd. — Ll. E. D.

¹¹ Caraf y lan ar llen gan-

gadredd. — Ll. E. D.

¹² Gwiddiddeglywdeglew

ddeachwedd. — Ll. E. D.

¹³ Brenhed. — Ll. E. D.

¹⁴ Meiwyr. — Ll. E. D.

Noc amrawt amrait

Ae balchlann rug y balchneint
 Ae balchvur ae balchuyr testeint¹
 Ae balchuys egluys eglureint²
 Ae balchrad ae balchrot trameint
 Ae balchwawr yn awr yn deueint
 Ae balchgor heb achor echureint
 Ae balch offeiryt ae hoffeiryeint
 A pharaud³ offeren hoffeint
 Balch y bagyl baguy eur y hemyeint
 Balch y lloc rac y llifeiryeint
 Anhebic ir bleit a blyc heint⁴
 Affleu fireu a phryvet llyfeint
 A than poeth porthoed digofyeint⁵
 Uffern carn⁶ ffurf y henneint
 Kyn arnaf erniued uytheint
 Uyth p't wythprif cymmeint⁷
 Kyn ergryt penyt poenofaint
 Porthuyr duu poet huynt vygkereint
 Pan vo paub pan vuyf heb heneint
 Yn oed deur dengmluyd ar hugeint
 Pan dau⁸ braut rac bron uchelseint
 Am roduy creaudyr kyrrveint
 Kyn minneu kyn y buyf gyureint
 Kyndelu uyf kynheluaf⁹ o vreint
 Kerd neuyd ym rebyd rygeint
 Kein awen gan auel bylgeint

III.

Pylgeineu radeu am rod

Rod ruydgall ruyd gatyr yt geuir¹⁰
 Cann dreic prydein a brydir
 O bryder berthvalch yt berchir
 Berth y mae meivod ae rhandir¹¹
 Berth eluyd rac elved enuir¹
 Berth y lloc urth lleu¹³ babir
 Berth y chlas ae chyrn glas gloyuhir
 Berth radeu rieu rygreidir
 Ae creduy creduch na thuyllir
 Tranc ar duu traethaf na ellir
 Traut ar dyn ae tremyn truy dir
 Truy dir¹⁴ periglus pellus pell dygir
 Pall arnau puylaf y dognir
 Pressuylgoll truydoll egr
 Pressent vradu vradauc y geluir
 Pobyl byd yn an guyd yn geluir¹⁵
 Paub o honam yn cam¹⁶ yn cospir
 A unel iaun ratlau ry molir
 A vyd ryd y dyd yt vernir
 A fo gwyl goleu yd nodir¹⁷
 Goluc duw arnau a dodir

¹ Ai balchwyr ai balchwir ⁹ Cynhelwyf.—Ll. E. D.
 tessaint.—Ll. E. D. ¹⁰ Genir.—Ll. E. D.

² Eglurfraint.—Ll. E. D. ¹¹ Handir.—Ll. E. D.

³ Ai pharawd.—Ll. E. D. ¹² Berth elfydd elfedenwir.

⁴ Blyghaint.—Ll. E. D. —Ll. E. D.

⁵ A than poen porthloed ¹³ Llen.—Ll. E. D.

⁶ Wern.—Ll. E. D. ¹⁴ Nid ynt—Truy dir yn

⁷ Wythbrif wythbrifwyd ¹⁵ New, guyd yn guelir.

⁸ cymmain.—Ll. E. D. ¹⁶ Am ein cam.—Ll. E. D.

⁹ Pan ddol.—Ll. E. D. ¹⁷ Ban o L. E. D.

A va guan urth uan urth iaunuir
 Yn lluru puyll pell yt adrodir
 A vo llary llauen rygyrchir
 c a vo llachar ry llochir
 A vo guar guell yt nodeir
 Nac a vo anuar ac enuir

IV.

Enuir dyn a el yth erbyn
 Enuauc vyd vegys y hervyn
 Enu dreic dragon amdeffyn
 Anuar var vedgyrn eissydyn
 Tissiliau teyrned gylchuyn
 Treis uenuyn teruyn toryf erchuyn
 Pan aeth gur gormes uuelyn
 Gweith goguy guythyt ymostryn¹
 Pan gyrchuylt ymlynyut ruyt ryn
 Yn pluylt plyninest ymorthryn²
 Yn reidun orun oresgyn
 Yndyd reit arodauc yggyrn
 Yn rotuyd ebruyd yn erbyn
 Yn *rodle guylach guylarlllyn*
 Ygkyvrgein cyvuyrein cyverbyn
 Ygkyvrgell tewdor dor dychlyn
 Ygkyvranc Powys pobyl degyn
 Ac Oswallt fab Oswi a eluyn³
 Yn aeale oval amovyn⁴
 Oed aelau coel cnyrau canvryn
 Yn ryvel yn ryvaur disgyn
 Wrth disgyr ketuyr kadyr uehyn⁵
 Ygkynnif sarff unbyn
 Sevis ef seint⁶ duu gennhyn

V.

Kan vot duu yt vun y dilenn⁷
 Tut uledic eluic Eluydenn⁸
 Tir gureid goruyf rac unbenn
 Tirion mon meillon y morbenn⁹
 Tissiliau teyrned nenbrenn
 Teyrnas dinas diasgenp
 Teyrn¹⁰ ae kan kadyr eurbenn
 Teyrnauaut teyrnuyr kyngenn
 Kynnyduys¹¹ kynnif kygorffenn
 Kynuys glein kynglas¹² dyuarchenn
 Kynadyl kerd kerennyd gymenn
 Gein¹³ uenuas heb gas heb gynhenn
 Llann a wnaeth ae lauaeth loven
 Llann llugyrn llogaut offerenn
 Llan Trallyr tra lliant uydrleyn¹⁴
 Llan drallanu drallys Dinorbenn
 Llan llydaw gan llytued uobenn
 Llan benguern bennaf daearenn

¹ Gwythgad ymosgryn.— ⁷ Yd fue iddilen.—Ll. E. D.

Ll. E. D. ⁸ Tadwledig elwig elfyddenn.—Ll. E. D.

⁹ Meillon y merbyn.—

Ll. E. D.

¹⁰ Teyrnafard.—Ll. E. D.

¹¹ Cynnyddwy.—Ll. E. D.

¹² Cyn glas.—Ll. E. D.

¹³ Geni.—Ll. E. D.

¹⁴ Wyrddlen.—Ll. E. D.

Llan bywys baraduys buruen
Llan gamarch llau barch y berchen

VI.

Perchen cor keid¹ wasgor wasgaut
Ketuasgar cas llachar lluchnaut
Lluchvaran lluch van y volaut
Arvolant urddyant² urdd enuaut
Keid³ veivot o virein logaut
Lloc vaurveith am vedveith vedraut
Tervyn tec ym terwyn beidaut
A ueles ny uelir hyt vraut
Caer ruvein ryved olygaut
Caer uchaf uchel⁴ y devaut
Caer ehang ehofyn y chiudaut
Ny chlyvret y phobyl⁵ ae phecchaut⁶
Caer ar heul caer didreul didraut
Caer bellglaer o bellglot adaut
Caer barchus barhaus baraut
A beryt y bererindaut

VII.

Pennyadury kergyl keressyt
Ket a chret a chrevyd y gyt
Periglaur periglus wyndyt
Gwyndaut⁶ guyn guiryon ormodbryt
Pereit naut pernaut perheyt
Per volyant esborthant esbyt
Peir kyvreith kyvrhyd yn kyuyt
Cyuoeth duu an dug ygguynuyt
Kyva vyd yr prydyd ae pryt
Prydest loyw pryder diheuyn
Dinahard y vard y venuyt
Diffleistor teutor tor divryt⁷
Diffyrth hael hir brochuael broglyt
Gradunel⁸ greidyaul y urhyt
Guyrth a unaeth yn uneir hyt ennyt
Ny unaethpuyt eiryoet yr yn oes byt⁹
Oe ataf etuyn canlyt¹⁰
Y dyvu a deil ar y hyt
Guyrth arall guerthvaur y detvryt
Granyggre dybu dybryt
Gre yggredyf¹¹ yn lledyf yn lluevryt
Ygkarchar yn daear yn yt
Post Powys pergig kedernyt
Pob¹² argledyr argluyd diergryt
Porthloed bud porthloes oe vebyt
Yn eluyd Penn mynyd penyt

VIII.

Pennydur pennaf y grevyd
A greduys y duu deus dovyd
Cretet, baup y³ peir lluoassyd
Lluossauc y daun y detuyd

Credaf da ny diva ny divyd
Ny diffy² onyt y diffyd
Credaf vi vy ri vy rybyd¹
Vy Llyuyaudyr creaudyr credovydyd
Credaf y auen² am reen am ryd
Mat gynnull maur weryd³
Credaf y post pressent pressuyluluyd
Am peris or peduar defnyd
Credaf y peryf nef yn eluyd
Am gunaeth o buraur yn brydyd

IX.

Prydyd uyf raç Prydein dragon
Piaut kerd kadeir prydydyon
Glyu am ryd ragerveirch gleisson
Gleissieit liu glas ganoligyon
Meu detvryt meint guryt guyon
Mal y gunaeth mechdeyrn haelon
Meirch ar geirch yn garcharoryon
Meith gerdet mygyr gydret geitryon
Y meivot y maent aruydon
Arureid y wreid vrythyon
Ymauruled ymed ymaon
Y threthau yn traethaduryon⁴
Y deugreir gyueir⁵ gyweithon
Y gyvyt yn gyvoethogyon
Y hynaf henu henyu oe thiryon⁶
Handit ryd rung y duy avon
Y sygynnau⁷ gleu gloeu rodyon
A volaf, a volant beirdyon
Caraf i barch y harchdiagon
Caradauc vreinauc vreisc rodyon
Card oleith olud esborthyon
Periglaur perthuaer pebyllion⁸
Delu yd ym yn diamrylon⁹
Am luyr am gyrr am geinyon
Yn untref yn untref wledoloyon
Yn undaut undat vrodoryon
Can trugar can war werydon
Can terwyn can toryf egllynnyon¹⁰
Can dorvoed niveroed neivion
Can vot duu can vot uiryon
Am rod vygguledic guleityadon
Drefret gulat waret worthordyon
Kyndelu ae kant
Terfyn cân Dyssiliaw

CANU I DDUW.

DEUDENGRAD beu berchen brad briodaur
Deudengrad dyweirwlat mor vat mor vaur

¹ Cerdd.—Ll. E. D. ⁷ Diffryt.—Ll. E. D.
² Arfoliant urddant.—Ll. ⁸ Gradifael.—Ll. E. D.
E. D. ⁹ Cyn oes byd.—Ll. E. D.
³ Berth.—Ll. E. D. [E. D.] ¹⁰ Oe ataf etuyn tanlyd.
⁴ Cael uchel uchaf.—Ll. —Ll. E. D.
⁵ A phecchaut.—Ll. E. D. ¹¹ Gre yn neddf.—Ll. E. D.
⁶ Gwyndyd.—Ll. E. D. ¹² Pobyl.—Ll. E. D.

¹ Rhebydd.—Ll. E. D. ⁶ Ei hynaf henyu oi thir-
ion.—Ll. E. D. ⁷ Ei sugn fab; neu, y sy
² Credafi nen.—Ll. E. D. ⁸ gynfab.—Ll. E. D.
³ Wawr ddull werydd.— ⁹ Berthfawr (porthfawr)
Ll. E. D. ¹⁰ powysion.—Ll. E. D.
⁴ Ei threthau i'w thraetha- ¹¹ Diamryson.—Ll. E. D.
adurion.—Ll. E. D. ¹² Englylion.—Ll. E. D.
⁵ Ynwir.—Ll. E. D.

Duu deuruir pellir pwyllaur on kynnhenn
 Dilenn o bressen ban yn bryssyaur
 Deu edryd y syd a synhwyrour
 Deu erbyn agkeu anghychwiau
 Doethwlat ny adef adaf wychuaur seil

Uffern yu'r eil dureil dyraur
 Over divuner llyther lleaur
 Ofyd a chreyd yt achrettaur
 O ffyrfyoli tri o draethaut berffaith
 Oe gwyded ieith oe gwydaur
 Berthidau riau ryuasgaraur
 Ny mat borthes mam mab nuy didaur
 Pe rothit donyeu byt dynyaul o gaur nenn
 Dynyadon betheu benn bob euaur
 Parchus ruyf ratlaun daun deburaur
 Porth yn guaut tavaut digarcharaur
 Berth gyvoeth lluyrdoeth lleuychuaur
 beuny

Am elyt vedyd am elvyd glaur.
 Gwedy golodyd o dyuylaur
 Guedy goluc vrat goleuat guaur
 Gurth keli yoli kynn neithyaur daeur
 Guyl drugar dy gar vo dy gerdaur
 Kyt uypuyf hediw haud vot uch llaur
 Ny uyf yn hynny a uyf heuaur
 Guyr reen ymreit ryd iolaur
 Rac yn perigleu heb periglaur
 Gudam yn gorlluc gwr lluyduc llaur
 Gur hydyr veu gheu yggygellaur

II.

Rygolli maur duu mor dybryt y neb
 Kyghall nuy goheb oe gynvebyt
 Kyntoraaur yssyd ys ef ancryd
 Kyghallen dilenn orffen orffryt
 Kygeudon adau o diovryd Crist
 Kygavauc kyvrdrisr kyvrdost benyt
 Kanyu y dyn divanu y vryt
 Kygreif diaul kygul kyuyd
 Kygaus a yd traus a ved tristyt meith
 Kyvreith dioleith cyn lleith lletryt
 Kywyrdoeth ryu gogel brat annel bryt
 Kyvyrdyuth kyvavyrdyuth prifuyth prifuyd
 Kyvarvaeth amaeth am arvedyt tuyll
 Kyvranc geu gymuyll am pwyll ym pyt
 Kyvrnaut ymwedaut devaut hevyt
 Kyvredec a chuec chueru hir ennhyt
 Kyvreit oed ym pleit oed ym plegyt vot
 Kyvragnet dyvot tu vyggueryt
 Yn lluru lluyth eluyd dovyd an dyt
 Yn llaur lliwettaud anglaud anglyt
 Yn llur yt yd guyd hyd yggueryt llaur
 Yn lluru im kyvaur yd yn kyvyt.
 O areu agheu aereu eigyt
 O aerued poenued paub y vyuyt
 O aruar daear dofn y gyt
 O aruen pechaut lletraut lletvryt
 Ny rygar trugar tra syberuyd
 Ny rydau anau oe anwylyd
 Ny rygoduyf ruyf rymgueryt o dygyn

Nyt ruyd uy gynnygyn gyndiebryt
 Ny rygolluyf duw deured byt
 Ny rygolles nef ny bo ynvyt

III.

Anfydryud auyd euyd laur duun
 An uedy y karun punn penyadur
 Heb synyeit yn reit ruyd echlysur
 A heb wybot bot byt mor ampur
 Rybu *Erthyst* ynn rybu *Arthur* [sur
 Gynt rybu amgyvraut gunt guan tra mes-
 Rybu *Ulassar* keissassei *Eflur*,
 Y gan *Ud Prydein* prit y hesgur
 Rybu *Vran vab Llyr* llu ruym adur mat
 Ygkamp ygkyulat ygkat ygkur,
 Rybu *Erculff mawr* rwyse didaur dur
 Ryvyc agredvaul greidyaul greidur
 Rybu gamuedauc *Madauc* modur ffau
 Rybud vu idau dilau dolur
 Bu *Alexander* byt lywiadur
 Hyt sygnoed nefoed ny bu segur
 Pam na uyl pobloed paub yn dostur pla
 Pob traha yn diva ac yn divur
 Pob naf pob niver pob ner pob nur
 Pob nenn ym pressen yn ampryssur
 Gurthot ruyf hollawl holl ysgrythur eith
 Gurthuyneb a ueith yu y wneuthur
 Gurth auyd tragyuyd tra guyladur
 Guarchedid eluyd dyspyd dispur
 Gurthefin vrenhin vreise pennadur byt
 Gurthladet om bryt pryt pechadur
 Gorthywys nef oed nyued eglur
 Gurthuyf ny bo trist Crist creadur

IV.

Creaduryeu nef naud dialaeth saint
 Cyrreivieint gymmeint gymmedrolaeth
 Cared ym ynni neut mi ae maeth
 Caru a mynnu vy mabolaeth
 Caraf yolafr tri truy drudannaeth ket
 Carret om guaret yr auch guyrdaeth
 Can ryd duu dovyd daun ehalaeth
 Can ran goleudeur ffrytheu firaeth
 Can clyw am cenyw kymhuylluriaeth
 Cein llyuauydr creauydr credun ry wnaeth
 Caud cautenet pressent pressuylyaeth an-
 hydyr
 Cans breu mal guyd yr hydyr hudolyaeth,
 Y teir person byt bit yth arvaeth
 Yr tri yn iaunuir iaun wrogaeth
 Yr unduw undyn na vit hydraeth brat
 Yr mab rat yr tat tec henavyaeth
 Kan duc pumwhan Crist pumoes o gaeth
 O yg o gyvyg gymmydogaeth
 O angor teudor tut alaeth
 Gymuyll otuyll ottuyll dyuyssogaeth
 Yn dyn dit ympryt ymru pan aeth
 Yn dolur ygkur ygkorforaeth
 Kynnyduys maur ur maur vreulaeth gnif
 Yngkynnif y brif briodoryaeth.

Kyvyt vu vinheu heb suyseau saeth
Gan an duu vry vrenhiyaeth.

V.

Brenhined benn ban yth anet hael
Bro oed ysgavael ys govunet
Brenhin Pob ffin pob ffau dyghet
Brau kuydam ygyt yngkryt agkret
Yn uffern gethern goeth dreslet eruan
Yn affan poethvan peithauc druydet
Yn daffar taervar tan amgyffret
Yn arffaruyd¹ lle ny lluyd kerdet
Yn y daeth Kayn can y weithret
Cam ygkyueithas nam nym bo vynet
Gudam bob anuar daear dyret
Godef grun ysgun anysogot
Godesun guydun-guaelaet arvan
Guyth gyman yn llan yn lluyr gywet
A mi am a vyd yngehevet
Yn avrinau Duu yn efrifet
Archaf danc cyn tranc truy eiryolet Meir
Hyt nam gunel kellueir koll agkyffret
Cyn dylau gychwyn tydyn tytwet²
Cen dalu y Duu y dyltet
Can lleng englylon kein lliuet obeith
Cyn lleith rhac kyvreith kyvreithaeth³
Caffuyf o yoli Crist Keli ket
Kaffel yn adef naud nef nodet Amen

KYNDELU AE CANT

VI.⁴

Un Argluyd kyvruid kyvreithgar Uledi⁵
A uledych heb avar
Un mab Duu diffuys y daffar⁶
Un Dovydd draguyd trugar
Un rieu ruyf nef a daear
Un goron⁷ guraul y daffar
Un af uen⁸ o uedi glaeat
Ym peryf kyn perigl buyf car
Om cared caravuy edifar
Ny bu dull vadeu dalv vydar
O dyn Duw a bryn yn brifgar
Ryverthir enwir yn anwar
Yn Argluyd Uffern wern wanar
Rygyrchant unpeir¹⁰ teir trydar
Kynnadledd kenedloed ampar¹¹
Llu Brithyon¹² brodorion bruytyrgar
Eil gurthlu¹³ gordu gordyar
Trydydd llu nyu llud kyvarchuar¹⁴
Llu guynnyon guynvydic a gar
Yn huenyd naud yn huanaw nef
Buyf adef aduyngar

¹ Arffuruyd.² Tytuat.³ Neu, kyveilhaeth.⁴ Yrawdyll hon yw dechreu

y canu yn Ll. E. D.

⁵ Wledig.—Ll. E. D.⁶ Yn canlyn y mae y ban

hwn yn Ll. E. D.—Un

⁷ mab Mair meidrawl di-

archar.

⁸ Gwron.—Ll. E. D.⁹ Afwen.—Ll. Coch: Add-

wyn.—Ll. E. D.

¹⁰ Ni fo dull faddeu dall

fyddar o ddyn. Ll. E. D.

¹¹ Rhychyrchant un pair.

—Ll. E. D.

¹² Am par.—Ll. E. D.¹³ Neu Brython.—Ll. E. D.¹⁴ Gwythlu.—Ll. E. D.¹⁵ Cyfarwar.—Ll. E. D.

Kyn buyf guan esgus guyn esgar
Buyf guas Duw gwesti dialar
Kyn buyf anghenauc anghenwar
Hoedyl hoedran hoen eban abar
Kyn aghen agheu athrugar
Arglywet gloes glasswed glar
Kyn dirvaur gyvaur gyvysgar
Kyn nom duyn ym diued garchar
Kyn oergaud aglaud aglaear
Ygguae ygguae deru a guyar
Urden ren reithvaur guaur guar¹
Iudea Rex rei² ovyd hygar
Yhedaul³ kedaul ket wascar
O irchiat⁴ llaw rodyat llachar
Iaun om daun doeth arllavar
Yaul heb daul heb doli arwar⁵
Yolyd uyf o nuyf yn avar
Yolaf y Duw y disuyn y var.

VII.⁶

Rac bar an peryt⁷ pen haelonaeth
Dyfun deifnauc vyd y alaeth
Yn anoes y mae moes mauruaeth
Maur drygeu brydeu brauduryaeth
O agkret agkristonogaeth
Agkrevyd⁸ yssyd yssyuaeth
Guell gobrit gobruyn eduaeth⁹
Heb heneint heb heint heb hiraeth
Kyn gortho guarther varchogaeth
Kyn guarthrud kythrud kythreulaeth
Nyt guallauc vradauc vraduryaeth
Mab Duu yr mab dyn dirparaeth
Pan gymmerth maur ur maruolaeth
Ym prenn crog an creaudyr ni a aeth
Ef an car an kyvarthaus ynaeth¹⁰
O uffern craunuern creulonaeth
Ef bieu radeu ratlonaeth
Uch nau torf¹¹ nau tyuysogaeth
Ef is nef uch nef uch nautraeth yssyd
Ny symmut y bennaeth
Ef an ruyf yn ruyd¹² veidrolaeth
Guellivyat¹³ guallovyat guellvaeth
Ef a ved¹⁴ a vedyr oe arvaeth
Aryf haf naf nestic hynafyaeth
Ef yn vreisc yn vron ehelaeth
Ef a dau i dangos a wnaeth
Guaun¹⁵ yrdau kyn brau breuolaeth
Dioheb wosseb wasanaeth
Erbyn braut brau vyd braduryaeth
Dovydd barnant ryd ar y gaeth¹⁶
Yr amser y ffriyner pob firaeth

¹ Goar.—Ll. E. D.² Rheg.—Ll. E. D.³ Iachw ddawl, neu iach-

wyddwl.—Ll. E. D.

⁴ Eirchiad.—Ll. E. D.⁵ Iawn (iawl) heb ioli ar-

war.—Ll. E. D.

⁶ Yr ail ardyll yn Ll. E. D.⁷ Perys.—Ll. E. D.⁸ Angredff.—Ll. E. D.⁹ Etwaeth.—Ll. E. D.¹⁰ An cyrchaws yn aeth.—

Ll. E. D.

¹¹ Terf.—Ll. E. D.¹² Rhwyf.—Ll. E. D.¹³ Gwelligrad.—Ll. E. D.¹⁴ vel guelligiat.—E. E.¹⁵ Ef a fydd.—Ll. E. D.¹⁶ Gwnawn.—Ll. E. D.¹⁷ Dofydd barned rhydd a

rhygaeth.—Ll. E. D.

Ni ueryt meuyt miluryaeth¹
 Guran guyl ni a gueledigaeth
 Guelat vy guelitor yn aeth²
 Muy yt gar guaur guyr gurdaaeth
 Noc yt gar car cerd kebydyaeth
 Llei yt gar llavar no llauvaeth
 Muy yt gar llauryd no laugaeth

VIII.³

Lleuenyd llu nefllawena vy mryt
 Yth vynet⁴ yth wyuva
 Mab Duw byu vy llyu am lleha
 Om lle drwc am dyduc ym da
 Daioni vy ni⁵ am rydha
 Ryd rybuyf gan vy ruyf⁶ ruy gwna
 Reen reithleu rieu rat gyva⁷
 Ratlaun doethruyf kyvaeth koffa
 O gan treigyl attreguch yma
 Ac an cam an cymmer etua
 Trugarauc Argluyt trugarha
 Urthyf⁸ y urthyt nym⁹ pella
 Pell yduyf o nuyf yn echua
 Ar ny vo puyllauc nys puylla
 Eithr oric ny thric ny threfna
 Hoedyl etvyn hoen dyn dibarha
 Hoetran hydyr hydreid ae treidia
 Treul trydar am car am cassa¹⁰
 Nam golud ym golychwyda
 O gatwent pressent y bryssya
 Dial blas aval blys Eva
 O amraut amreint diara
 O amryu amryvus vuyta
 O bu chuant chuennychu traha
 O bu chuec bu chueru odyne
 Chuerdit byt bradauc an diva
 Yn divanu divant¹¹ y dá
 Yn chuetyl atveilyau¹² yt atveilya paup

O'r pobloed ny bara¹³

Peris ef peryf nef nodfa
 Per adaut Paraduys Wydva
 Pereit loc y enu yna
 Y Adaf adef ny vuyne
 Ffruyth luythlen wastadwen westva
 Yn ffruythlaun o ffruytheu terra¹⁴
 Terwynaul iechedaul iacha
 Bard a'th yaul a'th vaul a'th vaurhâ

IX.¹⁵

Maur defnyd bedyd bendigeit rieu¹⁶
 Ruyf eneityeu¹⁷ rat volyeit
 Molaut Duw molaf ae dyweit
 Ae moluy nys molaf ofeit¹⁸

¹ Neu, mawrwiaeth. — Ll. ⁹ Nam. — Ll. E. D.

E. D. ¹⁰ Nam cassa. — Ll. E. D.

² Gwelant hwy (vig E. E.) ¹¹ Yn ddfiant. — Ll. E. D.

gwelitor yn aeth. — Ll. ¹² Adfeiliawg. — Ll. E. D.

E. D. ¹³ Ei bara. — Ll. E. D.

³ Y drydedd awdyl yn Ll. ¹⁴ Ban o L. E. D.

⁴ Ith wynfyd. — Ll. E. D. ¹⁵ Y bedwaredd awdyl yn

E. D. ¹⁶ Piau. — Ll. E. D.

⁷ Gan rwyf. — Ll. E. D. ¹⁷ Rheidiau. — Ll. E. D.

⁸ Gynna. — Ll. E. D. ¹⁸ O phaid. — Ll. E. D.

⁹ Wrthyd. — Ll. E. D.

Am obruy am ebrit vy reit
 Am Iessu caru cyrbuyllyeit
 Caraf y dreth a draethant genyeit¹
 Traethaut ber i burau eneit
 Rac oerveru uffern wern woneit²
 Rac oervel uchel ucheneit³
 Rac koryf agkyscot agkysceit kuynvan

Rac turyf tan taer yneit.

Rac auyd avruyd nyt avreit
 Rac avrduyth avrdul gyuydeit
 Rac buched gan bechaduryeit
 Rac treul hoen yn hir boen yñ huyr beit
 Yn hiruyn guenuyn gueiniveit
 Rac gorthrud kythrud kythreulyeit
 Kythreul-glas⁴ gurthgas gurthgrivyeit
 Rac gormeil yspeil yn yspeit pechu
 Rac pechaut ordyvneit.

Gordyvyn vi goreu ri ruyf greit
 Yn ruydvreint yn rann seint seinyeit
 Yn ruylluyr⁵ yn synuyr synyeit
 Yn ruydhaul huyrdaul hir dodeit
 Ym pridull cynnull kynheilweit
 Ym pri doeth kathyl kyvoeth koethyeit⁶
 Ym pryssur llavur llyvyr doneit
 Ym pressent ym pressuyl eneit
 Yn adorth ehorth ehovneit kyvrgrein

Kyvuyrein glein gloewheit

Duw am rod ruyd vod vedylyeit
 Rann didann gorchlan gorcheithleit
 Turyf⁷ eurin uerthevin urth reit
 Yth gerdaur guerthvaur gurthfynnyeit
 Rac braut rann baran⁸ barn beirnyeit
 Pan varner tri niver truy neit
 Bernit⁹ Duw an duyn i uenbleit nevol
 Y nefoedd yn yneit. Amen.

X.¹⁰

Nyt ynat neb drut ny drevnuy
 Guascaut cynn guiscaw avaruy
 Avar maur ym bron¹¹ llaua bann lluythuy
 Mor vyd lluyd llonyd llau daduy¹²
 Mor attrec pob chuec pan chueruy
 Mor advuyn¹³ divuyn digonuy
 Crist kulud poet ruyd ymranghuy¹⁴
 Om rang¹⁵ lles neges nam naguy
 Duu am duc om druuy dramuy
 Y tremyn y dremit o vruy¹⁶
 Mor deduyd a dreid a draguy
 A huyl¹⁷ ar haelvron tra gyrchuy
 Kan kyrchuy¹⁸ Dews diarduy

¹ Neu, dreith a draethant ⁹ Barned. — Ll. E. D.

geiniaid. — Ll. E. D. ¹⁰ Y bunmedd awdyl a'r

² Wenaid. — Ll. E. D. ¹¹ olaf yn Ll. E. D.

³ Mae y ragvlaenawl ar ol ¹² Cymron. — Ll. E. D.

⁴ hon yn Ll. E. D. ¹³ Llawddadwy. — Ll. E. D.

⁵ Cythraul glas. — Ll. E. D. ¹⁴ Addfwyn. — Ll. E. D.

⁶ Yn rhwyddlwy. — Ll. ¹⁵ Neu, ynnanguy — Im

E. D. ¹⁶ rhagwy. — Ll. E. D.

⁷ Neu, koelhyeit. ¹⁷ Rhag. — Ll. E. D.

⁸ Torf. — Ll. E. D. ¹⁸ Neu, ovruy, ovnuy.

⁹ Rhag brawd rhag barnu. ¹⁷ Ar hwyl. — Ll. E. D.

— Ll. E. D. ¹⁸ Cyrchwys. — Ll. E. D.

Kyrch clotvaur am dirvaur diruy
 Pumhoet pobyl¹ rhac pobyant orduy
 Pumhoes byt a hevyt yn huy
 Guae vab dyn dilyt y gamdwy
 Ygkamlit² eithr gobrit gobruy
 Ysgeryd ysgared vuyvuy
 Caru guyt yn ryhyt yn ruy
 Yn ruy yd amuc ac amunuy³ bryt
 Ry benyt ny bechuy.
 Pechadur pechodeu dirpruy
 A dirper pryder pryt arluy⁴
 Ar luyt cyn kystlun kestuy
 Keissau nef guar adef guaruy
 Kan goreu an Duu an datpruy⁵
 Truy gethreu a chreu a chrymuy⁶
 Can gueryt creaudyr ae crettuy
 Kan gwaraut guerinwalch nevuy
 Kan diffyrth Trindaut tri Maccuy o dan
 Tri meib' glan glein ovuy
 Kanys ef a ved a vynnuy
 Kanys myn mynnaf a garuy
 Keritor car cor caraduy
 Kanret cret crevyd am rodwy
 Kan guledych guledic eur gylchuy
 Kylch huan Kynnan nyu kannuy
 Kynheilwat kynheilwet vuyvuy
 Gan Gyndelu kynhelu kannorthuy. Amen.

CYNDELU AI GANT.

CYNDELW A GANT YR AWDYL HON.

GWELEIS ar vorwyn vwyn vawr rydic
 Golwc diserchawc syberw keinmic
 Lliw goleu tonneu taenverw gwenic
 Llanw ebyr ar llyr lle ny mawrdic
 Mynych ymanuon dygyn gofyon dic y prof
 Arien gannwyll ryuic
 Mal ydwyf yn kelu kalon yssic
 Ny mat gyrchawd gwenn gwely eidic.

LLYMA ELYNYON

A GANT KYNDELW Y YNYUED BRYF CROGEN
 VAB MADAWC AB GWALLAUC.

ETNYUED aerllew a dan eurllew claer
 Ar daryan daer daluriw
 Am danaw ny daw ny diw
 Nym gad adoed hoed hetiw

¹ Neu, pibyl. ⁴ Prif arllwy. — Ll. E. D.
² Ynghamlaid. — Ll. E. D. ⁵ Dirprwy. — Ll. E. D.
³ Neu, a camunuy. — Ll. ⁶ A chymwy. — Ll. E. D.
 P. P. — a damunwy. — ⁷ Trineis. — Ll. E. D.
 Ll. E. D.

Hetiwy ym kyfliw yt ym kyflut gwen
 Gwynn y kawt ar vygrut
 Hoen am amdrei am draus lofrut
 Hoed hydyr am hoedyl wydyr wodrut

Godrut uar anwar anwas ysgwytwyrt
 Arwar kyrt kyn lleas
 Gwisgeis glwyf am glod wanas
 Gwisgws llied llew lliw glew glas

Glasuet y ortho y orthaw ym byw
 Am ernyw yr na daw
 Trwm ynof cof ced wallaw
 Tristuart uytaf am na daw

Trist yw ynof cof kawt erbyn ymbryd
 Yr brawdaueth llywelyn
 Trwm a barthred yd berthyn
 Y duc duw dewis ar dyn

Dewissws uyg kert dewis y enw
 Y anaw rym kedwis
 Bu wrth wruyrt kyrt keinis
 Bu wrth uyd gwyr y gweinis

Gwenidawc rodawc rad wellig keinyad
 Kyrchyd cad ken echy
 Kyrchws glyw bar glew bergyg
 Kyrch ehofyn yn ofyn yn yg

Oet digyuyg mewn mynwent uyged hael
 Beirt auael wael wared
 Milyoet am gyhoet am ged
 Mil uyrnt molyant ydnyued
 Ednyued, &c.

MARWNAD MEIBYON DWYWC UAB IORUERTH.

KYNDELW AE CANT.

KERTGAR kyuarwar kyuaruoluet brwydyr
 Bryd vchel yg kyhoet
 Glewdraws kyghaws kenetloet
 Glyw dinac ual dinas oet

Nyd oet amrylaw nac amrylon wr
 Amryliw oet y onn
 Ny threfyt brwynuyrt om bronn
 Nac om cof nac om callon

Callonvleit wreit wrt elyn yg gawr
 Gwrtlew llawr llaw gymyn
 Beirt ouynac dinac dyn
 Breint archauael hael heilyn

Heilyn haul dechryn o dechreu y hoetyl
 Y hoedran yssy veu

Haetad vleinyad vleit cadeu
Haelwalch balch bwlch y eissyeu

Eissyeu yssy veu yssy vawdruc ym
Nym dawr dim nym diwe
Dygyn gofyon deon am dwc
Diau dewrblant da dwywc

Diuefylvwyr frodyr urwydyr efmys yn trin
Yn trydar anuelys
Cad enwret enwerys
Keidweid greid grugunan lys

Grugunawc eryr grugunan gynnetyf
Ny gymysc am ogan
Glêw lew lachar taeruar tan
Grym gyflym am gyflauan

Kyflauan trathan tratherwyn y haul
Traws gedaull gad orllwyn
Gwr goreuras gwas gwenwyn
Gwawr gwanar hygar hygwyn

Hwynwyf o dyrwyf o dyraur annyan
Am erwan am eurwaur
Ach gwynaf er ych gwynaur
Er ych gwynant kant kertawr
Cértgar kyuarwar, &c.

KYNDELW

A GANT Y TRI ENGLYN HYN, Y VAB EILLT O
LANSADWRN.

TRA fu uyw glyw bu glewgadyr trydar
Bu trydyt gnaed raeadyr
Pergyng par gweilgyng gwaladyr
Pum dryll gunei pyll oe paladyr

Bed pyll pwyll enwir enwauc yn trydar
But wasgar beirt wisgawe
Dan llen dirgel oeruelawc
Yn llan diuradw gadw gadauc

Guaedldy y lein gwanar seuyll lwrw
Gwaew aerfwrw gwan aerwyll
Guaedfreu gwaew diheu deudryll
Gwaedryd gwaew veirt byd am byll

ENGLYN, A GANT CYNDELW ?

EURWAS kyn lleas yn llysoet enwawc
Mygedawc magadoet
O bob da defnytdaoet
O bob defnyt deifnyawc oet

LLYMA EGLYNYON

A GANT KYNDELW Y HYWEL VAB YEUAFF.

REITUN am rotes hywel
Reitiawc veiniawc vannawc vil
Keueis gan dreth ortethol
Tarw tec talgarth yg gwarthal

Llef a glywaf gloew eilyrth
Llef eilon yn eilwyrt uerth
Llef bon corn blaen cad ehort
Lleis garw a llef tarw talgarth

MARWNAD ULETYNT VART.

KYNDELW AE CANT.

YN aerdwryf yn aerdoryf yn aerdoryf
aerdew¹

Yn ardwy rac trylew
Y dan llafnawr lleith wotew
Y dan llassar glas llas llew

Llas gwas gwawd digart digabyl y gwynaw
O dis llas llys bennart
Bleit glyw glewyd diwahart
Blaengar bleituar bletynt vart

Bart hart ehelaeth bart ae meithuaeth met
A meuet marchogaeth
Y aruod oet y aruaeth
Y enw y anaw ry gwnaeth

Ban wnaeth y angert engy hynt yw glod
A glyw deifyr ae gwelysnt
A vnbyn powys pwy gynt
Ae flam ae bleitlam bletynt

Bletynt bleitadwy yn adwy yd las
Y dessid a vei hwy
Mabolaeth uetuaeth uaccwy
Mab o oed ae hoed yn hwy

Hwyaf ym athreit a threisuar y dwyn
Hawl wenwyn hwyl gwanar
Yny redei rut wyar
Raeadyr ar paladyr ar par

Oet parawd cletyf cleudaer ym bartrin
Yn dyt trin ger traeth caer
Llid ysgwn ysgwyd kanhaer
Llew keinnllew kyn llofrut aer

Yn aerdwryf yn aerdoryf, &c.

¹Mal hyn hwy rach—aerdaryf yn eurdoryf aerdeu.

LLYMA EGLYNYON

A GANT KYNDELW. Y DYGYNNRLW Y UAB.

Yg kynnosod clod clauer dyleith bytin
 Ny bytud wrth gyureith
 Oet anawt llauyn adrawt lleith
 Dygynnelw dy ganhymdeith

Tric yn hartureint seint senet gyd eurglawr
 Arglwyt nef ath weryd
 Dygyn yw hebod bod byd
 Dygynnelw a duw gennyd

Gwr ae gwnaeth yn dyn yn delw boenedig
 Pan aduc dygynnelw
 Kan duw ny bo kwyn dielw
 Cutuet keindiwet kyndelw

GWELYGORTEU POWYS,

KYNDELW AE GANT.

Auch rotaf arawd orawen gyffes
 Auch rotes auch reen
 Wrth awch bot awch bod yn llawen
 Wrth awch bryd awch breint o ueigen

Auch rotaf arawd arovun a wna
 Aruogyon gydyhun
 Ygwythlid yggwythlawn orun
 Yg gwaedlann yg gwaedle gwythgun

Auch rotaf arawd auch rotyon am keidw
 Ked wallaw kaduaon
 Bendith duw gennwech gynureinyon
 Gnaud y vart vendigaw haelon

Auch rotaf arawd aerwosgryn bowys
 Argoedwys dwys dengyn
 Uy mawret uy mawreir ae mynn
 Uym bareu uym bar an kychwyn

Auch rotaf arawd aerdihauarch wyr
 Nym gwehyr gwahan arch
 Neum kymwys dreic bowys trwy barch
 Neum arwar neum car neum cyuarch

Cyuarchaf y duw cyfarchdawn volyant
 Y vilyoet enwogawn
 Eurdorchawe uarchawe ueirch agkrawn
 Eryr gwyr gwelygort lleissyawn

Eil welygort vawr veirt wellig am peirch
 Ar uygyrueirch ar uygyr uyg
 Bleiteu toryf teruyse diechyg
 Bleinnyeid kunyeid kadellig

Trydet welygort trydar ordiuwg
 Treis wollwg vllwg vlaengar
 Lloegyrr lleityeid llofrutyeid llachar
 Yoruieirhyawn y vurthyaw esgar

Pedwaret welygort pedweryt molawd
 Molafy ly ae dyrllyt
 Mawr doryf daryf gyuaryf gyweithyt
 Madogyon madawc essillyt

Pymhed welygort pymhedran om kert
 Keritor yn eu bann
 Aerwyr gawr aruod vawr varan
 Arotyawn creulawn rac creulann

Chweched athrugar athraon cadwallawn
 Eil llutyawn llafyn rutyon
 Kynuwid eruid aruogyon
 Kynnifyeid kunyeid caer eillyon

Seithued welygort oleugor tros wawd
 Ae traethawd traethitor
 Gwrt uytin veityeid yn tewdor
 Gwyr weirnyawn gwrhyd diachor

Wythued iwyth gynnwyth gynwan eudetyf
 Eu dewis gyflauan¹
 Llawen doryf am goryf am gyuyrdan
 Llaurotyon llofrutyeid garthan

Nawued eu riued rut wet yg kyfranc
 Kynn bu tranc eu trosset
 Tygyryawn tyghed oruolet
 Ny charws tyngyr tagneuet

Decued yw am klyw om clud eurdaun kert
 Kenitor canys yawn
 Toryf ysgwn ys gnaud yg camaun
 Taryf rac cad rac kwewll uyrryaun

Undec uad awen vndecued awyt
 A weinyt vyn tyghed
 Om gward rann om bann om bartged
 O walch ualch o weilchyawn² giwed

Deudecued amgen am geinwiw garthan
 Gyrth yn gwan rac gwaeduriw
 Hydyr eu gwir or gwr ny diw
 Hil gwryaeth ysgoew ysgwyduriw

Trydet yw ar dec a digawn raelod
 Yn ragod ragor dawn
 Flam luchlam y luchlat estraun
 Faw gynghyr fwyr wyr fynudyawn

Pedwaret ar dec ardunyant a geiff
 Ardunwawd diatree

¹Eu dewis gyflan. — *Ll. D. D. o'r Ll. Coch.*
²Neu, feilchyawn. — *Ll. D. D.*

Kynnifyeid cynnygyn ogywec
Cyndrwyn kyndelw ae hanrec

Auch rotaf arawd orawen gyffes
Auch rotes auch reen
Wrth auch bot auch bod yn llawen
Wrth auch bryd auch breint o ueigen.

BREINYEU GWYR POWYS.

CYNDELW AE CANT.

KERTAWR huenyt huanaw auch mawl
Kert hep dawl heb dwyllaw
Kert uchel antawel antaw
Nyd kasgert kosgort dyssilyaw
O dawn mawr mab duw dylaf ardelw
Dull kynhelw kynhalyaf
O gerteu bleityeu blaen gwryaf
O ganon kertoryon kanaf
Canaon selyf seirff cadeu meigyen
Nyd meigoll y kigleu
Kynniueid kynneurawd oreu
Kynnytws brenhinet breinhyeu
Cynnytws powys per uolyant yr pell
Nyd pall yr digonssant
Dragon dwfyn deuawd a gadwant
Dreigyeu dewr deu prid ny dalyant
Ny thelir o wir o wreitrwynt breise
A brwysgaw yn rodwynt
Ebediw gwr briw braw dygwyt
Yn dyt brwydyr rac bron y arglwynt
Ny thal gwyr powys penh reith ar gymry
Gan gymryd ag kyureith
Wedy treul trylew dioleith
Wedi trin traean o anreith
O anreith y dyvu dioual anrec
Anrydet kyuartal
Ermydet terrwyn teyrnual
Eur hybarch hebauc a bual
Buant kyd yg gryd yg gretyf kyuaruod
Kyuaruogyon diletif
Y wrthod annod ac annetyf
O greulan o greulawn gynnetyf
Cynnetyf gwyr metueith metgryn ortyfnied
Metgwyn greid gretyf heyrn
Gwyllyoet gynt ny gedwynt gedeyrn
Gwyl bentan am dan am deyrn
Cynnetyf y aergun argoedwys werin
A warawd rac lloegrwys
Rann y vrawd y vreint ae towys
Rann y chwær ny cheir o bowys
Cynnetyf y bowys benn ymadrawt gwyr
Vch gwiraud eur gynlawt
Yn nep llys yn nep lle anhawt
Nad ef daw ar eu llaw lledcawt
Cynnetyf y bowys kynnosod yn aer

Yn aros eu raelod
Ym blaen cadeu cadw aruod
Ac yn ol diwetwyr dyuod
Cynnetyf y bowys ban el ar dremyn
Y deruyn diogel
Na bo tro tramwy gynuarchwel
Na bo caeth na bo carr dichwel [ssaf
Cynnetyf ywch bowys ban wnaethauch gor-
Auch gorset na bei gaeth [waeth
Glyw gwyrthauwr gwyrthodwch chwi et-
Gwrthodes rywyr righyllaeth
Cynnetyf yr dreigyeu uegys dragon berth
Ny borthynt anetion
Yn eu byw ar eu ryw rotyon
Na rennid ranneu kynnytion
Cynnetyf a warauod y werin argoed
Nyd argel om bartrin
Nas gouwy gordwy na gortin
Goual tal teledic brenhin
Cynnetyf yr cedwyr ced ysgein y veirt
Cedweilch heirt hart yd uein
Eil gwerth gwarth gwrthodes kynrein
Eil gormeil gormesgylich riein
Gwrthodwch auch cam cenedloet—powys
Peues cyrt a chyhoet
Glyw kyrchuawr kylyhynueirch nyd oet
Gwyl hebauc heboch neud adoet
Nyd adoet uyn dawn yn ouer—om gwlad
Am gwledic ae dirper
Nym gwna tro treigylueirt un amser
Nym twyll pwyll pam ym kyuarcher
Gwyr powys pobyl disgywen
Cad orllawes orllawen
Pedeir kynnellyd cadw cadyr vrten
Ar dec yr dugant o ueigen

CANU A GANT KYNDELW Y
HYWEL M. EWEIN.

CADEIR beir beryf
Kannyad duw gennyf
Cadry deissyf heb dissut
Dawn kyflawn digawn digyflut
Digart gert y ged diorchut
Diheueirch gystut diruawr vut gwrwtulwg
Trin trablwg trablaut ut
Treis ormeil ormant ormes lofrut gawr
Gortwy llawr gorten ut
Rygallas rec dinas rac dut
Oe hygder ehagdud varedut
Pan wnaeth balch odrut bylchu flemissyaid
Fleiniyeid greid gryd lofrut
Brwysc auad o gad oet ganthut
Brwydyr a chrwydyr a chryd arnadut
Brwyngwyn gyumwyn gyumrut asyr-
dwyth

Gwyth beich bwyth bu eidut
 Gwyth yt aeth traws bennaeth trostut
 Gwrt eissor eissillit gruffut
 Gwybu bawb heb gel
 Gwyth gwt hwt hywel
 Yn ryuel kyn rybut
 Gwyt briw gleu a llafneu lledrut
 Gwytuid gwyr yg weryd achlut
 Gwyr y glyw trychyon rac tra chythrut
 gwaew
 A gwedlin ar eu grut.
 Grut rutic wledic wlad ohen
 Grugunan rwyuan rut onnen
 Nyd o nerth llaesgad yd geif llesgen—dir
 Hy molir meint y lenn
 Hud uriw calch am ualch eluyten
 Hud wyf uart y ueirt kyghallen
 Hud af yg kyntoryf yg kynhen—am kert
 Am kynhelw om perchen
 Hud aruoll archoll yn archlen
 Hud arwet arueu ae loflen
 Hud arueit tra chron
 Treityaw y alon
 Treul dragon saesson ssen
 Hud ysgithyr y esgar yn dilen
 Hud ymbyrth y ysgwyd asgen.
 Hud ymbraw am breityaw breisg nenn
 Hud ymbeirch diheueirch a diheubenn
 —glyw
 Deheubarch o gollen
 Hud annawt hirulawt hir wenn—y ysgor
 Hir gor dor doeth gymen
 Huan wrys hawl echrys ochren
 Hual gryd kedernyd kyngen
 Kyngen gywrysset am gywrys—deheu
 Llary llacheu heuelys
 Llathrei lafyn oe law ar gyuys
 Llachar glaer yn aer yn dyrys
 Ac ysgwyd yn rwyd
 Rac ysgwn plymnwyd
 Ac ysgwyd ar y ystlys
 A phareu yn phyrtyf hyd enuys
 Yn eis meirw a meirch yn cochwys
 Ac ar gastell gwis gogwys yd orvu
 Godwryf llu lluchyd gwrys
 Arwr ualch ar uolyant ysbs [yawr
 Ar uoloch dragon dreic efys
 Pan arurwydyr arurys arlwy blys—bleit-
 A gwaewawr uch gwregys
 Pan dineu gwyar greu ar grys
 Arueu gwr gwron ae dengys
 Aruod anwarded enwerys—yg gawr
 Angert llawr lloegyr echrys
 Anlloet kyrn teyrn teir ynys
 Anhawel hywel hawl gyfrwys
 Antywallt y lys o liaws eirchyeid
 Pan archant y emys
 Emys fraeth yn frwynuawr am daw
 O frawt vot ut heb lutyaw

Caffwn y radeu
 Caffad an gwawdeu
 Cathleu cleu kerteu caw
 Karwedros cauas y ganthaw
 Kadarn dan gwan trywan trwytauw
 Camp ragod aruod arueityaw—ac aryf
 Ac arhos heb gilyaw
 Cas trymdras trymdreis ardwyaw
 Kar kedryn caen heyrn heidyaw
 Kaereu divuryaw cad arllaw—aerllew
 Arlleng glyw glew difraw
 Cart wrthryn y wrth aberfraw
 Canys tec teyrnas idaw
 Teyrnet yntaw ynteu dayarglas
 Ry allas rwyf anaw
 Taryf taeruar trydan vawr yndaw
 Tarw bytin dylin dyludaw
 Taryf ar ysgwydaw terrwynyaw a dysc
 Teruyse fyse festinyaw
 Terrwyn ri yn torri arnaw
 Teyrn dreic a dragon wrthaw
 Twrwr tonn torchawc hael trwm oet y
 glywel
 Tur kynuael yn kwytauw
 A flameu odrum yn edrinaw
 Ac angert ac ongyr yn llaw
 A gwyr gyrth am byrth yn burthyaw—
 gorwlad
 A bragad yn briwaw
 A brwydyr a breis rwyse yn brwyscyaw
 A breuolyn ewyn yn cwympyaw
 Yn aber ystwyth yn ystrywyaw—gwyth
 Gweith uadon ym dullyaw
 Gosgort llawr kyn llat o honaw
 Gwisgwys llary lluryc amdanaw
 Gwasgawd gwawd gwaet nenn
 Gwr yn gwisgaw penn
 Gwasgarei bawb raddaw
 Gosgort wrt a ordyfynt preityaw
 Gosgrynwent kadwent ked wallaw
 Gwallofyad alaf gollewin eryr
 Aryf dewrwyr y dwyrein
 Rutuoawc uarchawc uarch ysgein
 Riallu ry allas yg crein
 Pan ruthrws hil run ar rut grein—gwaew-
 awr
 Gwawr gwryawr goradein
 Raclydawt ae gletyf uch gwein
 Raclym vu yn pannu penueein
 Rac pareu rien rut gicwein
 Rac teiui yn torri twr mein
 Teyrn glyw terrwyn tyrrynt prein—yn
 drud
 Y gwn knud uch knouein
 Rygnassant ryf naw cant kelein
 Kalanmei kelennic y urein
 Kred a ched a chert ry chygein yth bleid
 Yth blegyd y dichwein
 Echel dor echdor gor goeluein

Vcheluar vcheluab ywein
 Echrys par llachar lluch gyfwyrein—gawr
 Lluoet gwawr mawr madyein
 Gryd ortwy grym uwyuwy uirein
 Glyw llywyaw llewenyt kyngrein
 Glew otef gloes lef a glas lein—ar glun
 A glywir ym prydein
 Prydein par praf drydar dranhyal
 Prydytyon gadeir gadyr ynyal
 Pryduerthle kyhoet kyhaua—meruyn
 Hawl edwyn hil Idwal
 Pryssur dewr dragon dreic goual
 Pryffwn gawr priodawr preitwal
 Prydesteu kymry kymrodyal—kynhelw
 Neud kyndelw ae kynnhâl
 Can amdaw anaw anwadal
 Anhyet kyfred kyuartal
 Eurdorchawc a ryt eurdal—ym yr kert
 Am keinyon o vual
 Frawt ystryw estronyon hual
 Fysc dyfyse diffwysgad ardal
 Fyryf deym rac kym rac carnial—emys
 Fwyr dyfynurys dyfneual
 Kyssynhyws kysseuin dial
 Ar dir caer yr cadw y aryal
 Cletyfeu goruthur cletyual—ar wyr
 A oruc yn difal
 Hywel hael heuelyt eidal
 Hywr glew gwledic diofal
 Hwysgynt huysgwr—ysgwyduwrw ysgwn
 Ys gwrtaulach ymprennyal
 Hwyl taerdan tra wan trwy wyal
 Hwrt aflwyr mal hirdwyr hoewal
 Hoewal hawl gadarn hart gedawl—y eir
 Mal yd greir yd gredir
 Greid gyfred gyfrawt nawt gywir
 Gryd gyffyd gyffio ny foir
 Grym gyfluryf gyfor a geffir—y vut
 Ae vetgryn wrth pabir
 Gwryd hwylurys haeluron a honnir
 Gwyr gwasgawd devawd divoir
 Pan wesgir ar lloegyr pan gosgor teudor
 Pan osgort wasgerir
 Pan wasgar heym pan heir
 Pan wesgrynn camawn camp enir
 Pan llat yn lluchyad pan llochir—yn llym
 Yn llachar yd vernir
 Pan gymrwy ryuel ry hoffir
 Pan gymer glewder yd glywir
 Pan gymyn yg kad pan gymysc lluoet
 Pan gyhoet gyhutir
 Pan gychwyn arueu pan gochir
 Pan arueit pan breit pan brouir
 Pan wnel butugawl beteu ir—uoch uoch
 Bytyn droch a drychir
 Nyd arllutyaw ri ry ellir
 Nyd yr lles nyd erlleuessir
 Traws trochyad kyrchyad pell kyrchir—y
 ueirch

Ac y ueirt yd rotir
 Taryf ar dres oe dreis a welir
 Twryf yn toryf yn teruyse am dir
 Trwm yt ergryner crynoder y iar
 Y uannyar a uolir
 Tryfryw dward ym priawd prydar
 Trefred uawr treul gawr y gelwir
 Tryliw y ysgwyd ysgydwir—yn torment
 Y gadwent yd gedwir
 Trylwyn yw am glyw am glewhir
 Trydar bar berchen a berchir
 Trydyt hualawc huelir—yn dygyn
 Y gynnygyn gan y dir
 Trwst trathrwst tretheu a dygir
 Trwy ortwy yd wrt gymellir
 Ar digart gyngnan
 Kyn gorun gwaedlan
 Y gloduan yd gludir
 Cluduan clod yn cledrwy ysgwyd
 Cleis o dreis o draws y annwyd
 Creulawr gawr gychryad
 Garw gymwyd gywlad
 Yn kyflat ym plymnwyd
 Kein uyged am drefred dryfryw
 Kert gan gyrt amgylch y aelwyd
 Keffid eu keiullith kwn kunllwyd
 Keffynt veryon voreuwyd
 Keffitor ymdwr am drwyd—heuelyt
 Twrch teryt y ar vwyd
 Caffawd beirt eu but yn yt wyd
 Keffid noeth noted rac anwyd
 Keffitor ym prafnad ym proffwyd—areith
 Ym pryffwn waedwyd
 Kenir ytt kenetloet gadwyd
 Keinwaleh gych reid y dotwyd
 Keinnnyad gryd grym llew
 Keinnhyeid glew dew doryf
 Am dy goryf dysgorwyd
 Kedwyr dor am gor am gyrwyd
 Kadarn prein yn pen yt adwyd
 Ked ebrwyf kyn arwyf kyuarwyd
 A llat a llafeu trwy vortwyd
 Mor gyfran gyfred y donyon
 Mur mawrgor morgant arwytyon
 Mor gadarn y fwyr ar faraon—freinc
 Ac ar frawt o wystlon
 Am deu ystlys dwfyr dofyn auon
 Yndibustlynt gynt gyngreion
 Yndibustlei lew ar lan aeron—berth
 Pan borthes eryron
 Ry dirwy dyrawr y hollyon
 Ry dylawch eirchyad ac eirchyon
 Ry dylat yn drud ran canaon—knud
 Ry dylud alltudyon
 Ry dylif dilein gwleidyadon
 Ry dylif kynnyf cadnaon
 Ryd erwyll rwyf dreic rodoloyon eirchyeid
 Ry dalant eu rotyon

Ry dysgaf disgywen veiryon
 Rym gedir y gadeir amrysson
 Ry dirllid uyg cert yg keinyon—o uet
     Yg kyntet teyrnon
 Yg kyghawr gwrawr a gwron
 Yg kyghest gorchest gorchordyon
 Yg cantref emreis yn ymryuel gwr
     Yn ymhwrt am haelon
 Yn aber muner meneiuyon
 Yn anweir yn diweir deon
     Yn enwoc yn anwar
     Yn aerbeir yd aerbar
     Yn erbyn ywerton
 Yn tewdor yn aruor aruon
 Yn aruod ac arueu rutyon
 Pan wnaeth penn dragon pen drychyon o
     wyr
     Pan drychws y alon
 Gal ysgwn ysgwyd agkyuan
 Garw esgar yn ysgor gaduan
 Gnawd gan draws lyw maws luman—
     archauad
     Yn aergad y ar gann
 Gnawd rodawc rac marchawc midlan
 Gnawd kynteiryf kyntwryf yn annan
 Gnawd yny gyman gymyrtet am heirt
     A glwysueirt vch glas pann
 Gnawd ataw itaw a ruteur oe law
     A rutueirch y danan
 Gnawd ym ri rutueirt o uaran
 A roti rut wisc am danan
 Gnawd y gwna rut lanw amgylch rutlan
     —gaer
     A rut liw ar dylan
 Gnawd gosgo gosgort yn diflan
 Ual ymosgryn mawr gamlan
 Gnawd canaf y volyant ual auan vertic
     Neu uartwawd arouan¹
 A uo kert ny uo cart nny rann
 Ny uo gwaeth no gweith y berllan
     Am byrth caer uyrtn
     Porthes gwyr gwaedlin
     A gwawr trin bu trechaf
 Gwal teilu tal ym a ganaf
 Gnawd yw honn om bronn y brwydaf
 Brydeu anaraf brythwch gaeaf—garw
     Bytin darw deyrnaf
 Brwydyr edrin breenhin breise naf
 Bryssws glew bresswyl a honnaf
     Brwyse rwyse rwyf trydar
     Bwrw lwrw lid anwar
     Bwyd adar oe adaf
 O voli peir deon pyr dawaf
 O dor cor coelic kynnelfaf
 O golofyn prydein y prydaf—yn geluyt
     Or defnyf y dyfnaf
 O prydest o dyllest a dullyaf
 O dawn duw can dotyw attaf

¹ Neu, aroran.

Or mor pwy gilyt py gelaf—uy geir
     Y gadeir a gadwaf
 O gadwent o gadwyd eithaf
 Athwyd uyth ath enw yn uwyhaf
     Ath dir ath degwch
     Ath elyf ath elwch
     Ath wolwch ath alaf
 Ath urondor ath vro gadarnaf
 Ath uolchlafyn ath ualech ymorsaf
 Ath volir ath welir ath welaf—yn uynud
     Ath olud ym danaf
 Ath uolant veirt byd ath volaf
 Ath uo hael hil run a unaf
 Ath orchymynnaf gan y mawr drugar
     Pleid a gar plant adaf

CYNDELW I LYWELYN.¹

LLYWELYN heilyn haelaf—o undyn
     O undawd plant Addaf
 Nis gwna pawb na bo pennaf
 Ni wnaeth Duw fwch ar falchnaf
 Naf ym mhressent yw ner wennwlad—
     rhwyf
     Yn rhodd Duw ai garhiad
 Trosti nid traws twyll na brad
 Trois nyw llelais na lladrad
 Ni bu ledrad cad cadr Aber—Conwy
     Cyn nechrau fy udd ner
     Cynnygn fy llyw oedd llawer
     Cwyddynt yngnif seithrif ser
 Rhif ser rwy cigleu cigwledd rad—i frain
     O freisgwyr ardwad
 Cerhynt fy llyw nid lledrad
 Cwrr gogof cyrrheidd coscad
 Cadwent pan gyrrhaist gyrrh union—senig
     Sangei bawb ei alon
     Parthred gwyth mal gwaith fadon
     Porth athwy myrdd ofwy mon
 Ym Mon bendragon ban dreigiau—Prydain
     Wyt prydfawr ith arfau
 Cefeist a donaist yn dau
 Cad anhawdd y coed aneu
 Cedwaist cad orfod caen orferw—gwaedlin
     A gwaedlaif yn ymberw
 Cyd tan trwy wan trwy agerw
 Ced hy cad fry fron yn erw
 Erwan teyrnedd teyrn udd—Prydain
     Pryder Lloegr ai cythrudd
     Ai law braw bryneich gystudd
     Alun rac hil run bu rudd
 Rhuddgreu ei arfeu arfeidd erlyn—Lloegr
     Lliaws bardd o'i gylchyn
     Dawn fu pan ddyfu yn ddyd
     Dydd llawenydd Llywelyn

¹ Allan o L. E. D.

LLYMA ENGLYN

A gant CYNDELW gwedi anfon Mynach o Fyneich
Yschad Marchell iw wrthod ac i ddywedyd nas
cleddynt yn eu Monachlog.

CEN ni bai ammod dyfod—i'm herbyn

A Duw gwyn yn gwybod

Oedd iawnach¹ i fynach fod

Im gwrthfyn² nag im gwrthod.

MARWYSGAFN CYNDELW

Y GELWIR Y PUM-AWDL HYN. I DDUW.

CYFARCHAF i Dduw cyfarchwel iawn

I foli fy rhi rhwydd rhadlawn

Un mab Mair a bair pyrnhawn—a bore

Ac aberoed ffrwythlawn

A wnaeth coed a maes a mesur iawn

A ffrwythau a doniau Duw ry ddigawn

A wnaeth gwellt a gwydd

A grug ym mynydd

A wnaeth dedwydd—yr dedfryd iawn

Ac arall ar wall ar wellie ddawn

Yn eissiwedig ac yn ddigllawn

Archaf i fab Duw canys digawn

Commod o'n pechod pechu nid iawn

A chynnwys yn naf yn arnodded

Ir wlad eidduned myned a wnawn

Cyfarchaf i Dduw cyfarchaf

Ceinfolawd ardraethawd i ti a draethaf

Neud milioedd ath fawl fodrydaf

O'th dorfoedd ith derfyn uchaf

Neud mi a fynwn fy naf—o'th ganiad

O'th gariad i'th gredaf

Neud cennyd cerdd glyd cynnelwaf

Ced wallaw na ad wall arnaf

Neud oedd fwy no rhaid rhad mwyaf

Rhwyl cedyrn yn cadw ar eithaf

Neum dychryn meddwl a feddyliaf

O bechu a bechws Addaf

Neud wyf alltud drud o dreigl dy wendud

Ath wendorf am danaf

Neud beirdd yr eglwys egluraf

Neud eu porth a barthwyd attaf

Neud hyfryd ny llwrw y lle a gyrchaf

Neud gobaith wrth benrhaith rhin a geisiaf

Brenin pob gwerin gwared arnaf

Gwedi treiglaw byd budd arnaf

O ganiad y tad teyrneiddiaf

Ar mab ar yspryd glendyd gloywaf

Yngoleuder deddf dedwydd fyddaf

Yngwarf engylion gwirion gwaraf

Yngwenwlad wledig nef a archaf

Gwledig arbenig pan ith aned

Dyfu waredd ynn dyfu wared

Dyfu Addaf blant o blaid angred

O anghyfraith faith o gaithiwed

Dyfu yn gofwy un gofuned

¹ Iawn.—LL. P. P.   ² Derbyn.—LL. P. P.

Ry ddyfu wrhydri hydr afneued
Dyfu Grist ynghnawd priawd prifaed

Dyfu ym mru mair mab dymuned

Dyfu bumod byd o boen galled

O dwyll o dywyll trydwyll trefred

O anghyffred gadwo gadarn—alar

O garchar esgar pan ysgared

Ac ef yw ein llyw an llwyr nodedd

O farn wrth ein gwaith ar ein gweithred

Ac ef Arglwydd nef tangnef tynged

An dug o gyfrgoll pan archolled

Ac ef dwyre ynn ac ef daered—ei fudd

Ac ef Udd nin lluddan llessaed

Ac ef yn osseb yr ossodedd

Yn hollawl meidrawl hawl huanred

A roddo i Dduw ei ddegfed—oi law

Heb luddiaw iddaw ei ddyled

Nid wyf fardd digardd ymdigoned

Ar helw fy nghreawdr llywiawdr lliwed

Mi Gynddelw geiniad rhad am rhodded

Mihangel am gwyr am gwrthfynned

Gwledig arbennig pan genais—honawd

Nid ofer draethawd a rydreuthais

Nid eissiwed ced man y cefais

Nid ef ym crews dewys diffleis

I wneuthur amhwyll na thwyll na thrais

Nid ef digrefydd

A gretto Ddofydd

Nid ef ai cedfydd—clwyf defnydd clais

Nid ef ddihunaw ar handdenais

Nid ef rhoddir nef ir neb nyw cais

Nid rhwydd yr arwydd a weinyddais

Nid rhwy o obrwy ry obrynais

Nid perthyn ryfgy ryfegais—im bryd

Nid porthi penyd ryfeddylais

Yn adawd rheen ry deiddunais

Rhyd im enaid rhaid rheolais

Gwledig arbennig erbyn attad

Er barch gogyfarch o gyfaened

Yn ddigabl ar barabl ar ei bariad

Fy ngerdd ith grybwyll canwyll canwlad

Can wyt priodawr can wyd meidriad —

mawr

Can wyd cynhorawr—gwawr goleuad

Can wyd bronn broffwyd can wyd ynad

Can wyd rieu hael can wyd roddiad

Can wyd athro ym nam eithriad—oth fanu

Oth faran oth irein wlad

Nam diddawl oth fudd udd echeiniad

Nam gwellyg ym mhlyg ym mhlaid irad

Nam gwallaw oth law gwallus drefrad

Nam gollwng gan llu du digarad. TERFYN.

HIRLAS EUEIN.

EUEIN KYVELIAUC E HUN AI CANT.

GUAUR pen dōyre gaŕ a doded

Galon yn anvon anvut dynged

Geleurt ein g6yr g6edi lluted tr6m
Tremid gov6y mur Maela6r Drevred

Deon a yrreis dygghysed
Diarf6yd ar vr6ydyr arvau goched
A rygot6y gle6 gogeled ragta6
Gna6d y6 oi dygna6 devnyt coted

D6valla6 di venestyr gan vothaed
Y Korn yn lla6 Rhys yn llys lly6 ced
Llys E6ein ar brait yt ryborthed eirioed
Porth mil a gly6i pyrth egored

Menestyr am gortha6 nam ada6ed
Estyn y Korn er cyd yved
Hiraethla6n am lly6 lli6 ton na6ved
Hirlas i ar6yt aur i duted

A dyt6c o vraga6d gira6d orgred
Ar lla6 Wgan dra6s dros i 6eithred
Kena6on Goron6y g6rt gynnired g6yth
Kena6on hyd6yth hydyr ei g6eithred
G6yr a obryn tal ympob caled
G6yr ynaga6r g6ertha6r g6rt ym6ared
Bugelyt Havren balch eu cly6ed
Bugunat cyrn met ma6r a 6na neued

Dy6alla6 di y corn argynvelyn
Anrydetus vet6 o vet gore6yn
Ac o'r mynni hoedyl hyd un bl6ytyn
Na dida6l i barch can nid perthyn
A dyt6c i Rufut 6ay6rutelyn
G6in a g6ydyr goleu yn ei gylchyn
Dragon Ar6ystli ar6ystyl tervyn
Dragon O6ein hael o hil Kynvyn
Dragon i6 dechreu ac ni6 dychryn cat
Cyvlavan argrat cymy6 erlyn
Ket6yr yt aethant er clod obryn
Kyveton arva6c arvau Ed6yn
Talassant i met mal g6yr Belyn gynt
Teg i hydrevynt tra vo undyn

Dy6alla6 di y corn canys amcan cennyv

Yt ymgyrry6 gly6 gloe6 ymtitan
Ar lla6 deheu ein lly6 gyvlavan
Lluch y dan ysg6yd ysga6n lydan
Ar lla6 Ednyvet lla6r diogan le6
Ergyr6ay6 tryle6 trei i darian
Tervysc dyfyse deu diovn anian
Torrynt torred6ynt uch teg advan
Teleir6 ynghyngrein ynghyvran br6ydr
Tal ysg6yd eurg6ydr torrynt yn vuan
Tryli6 eu pelydr g6edi pen6an
Tryl6yn yn am6yn am6i6 Garthan
Kigleu ym Maela6r ga6r va6r vuan
A gar6 disgyrr g6yr a g6yth er6an
Ac ymgynnull am drull am dram6yan
Fal i bu ym Mangor am ongyr dan

Pan 6naeth dau deyrn heb cyrn cyvrda
Pan vu gyvetach Vorach Vorvran

Dy6alla6 di'r corn canys myvyr gennyv
Men yt amygant met a'n tymmyr
Selyv diars6yt Orsav G6ygyr
Gogelet ai ca6t calon eryr
Ac unnab Mada6c en6a6c Dudur hael
Ha6l bleitiad lleitiad lluch ar ysgyr
Deu ar6reit deu le6 yn eu kyngyr
Deu arial dy6al deu vab Ynyr
Deu ryt yn nyt cat eu kyvergyr
Kyvargor diachor camp diachyr
Arvod lle6od g6rt g6rt6an ced6yr
Aer gunieid lunieid coch eu hongyr
Treiser6yr yn f6yr fa6 ehgyr
Trei eu d6y aesa6r dan un ystyr
Gorvu g6ynt g6aetvan uch glan glasvyr
Gort6y clau tonnau Talgarth ystyr

Dy6alla6 di venestr na vun angau
Korn can anrydet ynghyvetau
Hirlas buelin breint uchel hen ariant
Ai gortho nid gortheneu
A dyt6g i Dudur eryr aereu
G6ira6d gyssevin o'r g6in g6ineu
Oni da6 i me6n o'r met gorau oll
G6ira6d o ban dy ben vateu
A lla6 Voreitig llochiat certau
Kertyn hyn i glod cyn oer adnau
Dieithr vrodryr vryd ucheldeu
Diarchar arial a dan daleu
Ced6yr am gorug g6asanaetheu
Nid ym hyn dihyll nam hen deheu
Kynniueid gyrrhieid vleinieid vleitiau
Kynvaran creula6n creulyd vereu
Gle6 gly6 Mochnann6ys o Bo6ys beu
O gle6 g6net arnatunt deu
Achubieit pob rheit rhut eu harveu
Eched6ynt rag tervysc eu tervynau
Moliant y6 eu rann y rei g6ynnau
Mar6nad vu neud mi ne6id y dau
O chan Grist mor drist 6yv o'r anaeleu
O goll Moreitig mawr ei eissieu

Dy6alla6 di'r corn can nim puchant
Hirlas yn lla6en yn lla6 Vorgant
G6r a dyly g6a6d g6ahan voliant
G6en6yn y at6yn g6an edry6ant
Areglyt devnyt dioteviant llavn
Llyvn i deutu llym ei hamgant

Dy6alla6 di venestr o lestr ariant
Kelennyg edmyg can urtuniant
Ar lla6r G6estun va6r g6eleis irdant
Ar6y Goron6y oet g6eith i gant
Ced6yr cyvarvaeth yt ym6naethant
Cad ymerbynieid eneid dich6ant
Cyvarvu ysg6n ac ysgarant aer

Llas aer llosget maer ger mor lliant
Môynva6r o garchara6r a gychassant
Meurig vab Grufyt grym darogant
Neud oet goch6ys pa6b pan atcoursant
Neud oet la6n o heul hirvryn a phant

Dy6alla6 di y corn ir cynnivieid
Cena6on Euein cyngrein cydneid
Wynt a dyrrlytant yn lle honneid
Glud men yt ant gloy6 heyrn ar neid
Mada6c a Meilir g6yr gortyvneid treis
Tros gyver6yr gyverbynieid
Tariannogion torv terfysc dysgeid
Trinheion vaon tra6s ard6yeid
Kigleuam dal metmyned dreig Kattraeth
Ky6ir eu harvaeth arveu lli6eid
Gosgort Vynyta6c am eu cysgeid
Ka6ssant y hadra6t cas vla6t vleinieid
Ni 6naeth a 6naeth vynghed6yr ynghalet
Vaelor
Dill6ng karcharor dullest voleid

Dy6alla6 di venestr vet hidlaid melus
Ergyr6ay6 g6rys goch6ys yn rheid
O gy n buelin balch oreureid
Yr gobryn gobr6yei heneid
O'r gynniver anhun a borth cynnieid
Nis g6yr namyn Du6 ac ai dy6aid

G6r ni dal ni d6ng ni byt 6rth 6ir
Daniel dreig cannerth mor verth he6ir
Menestr ma6r a g6eith yd ioleithir
G6yr ni oleith lleith oni llochir
Menestr met anc6yn a'n cydrotir
G6rttan gloy6 goleu g6rtloy6 babir
Menestr g6elud dy g6yth yn Llid6m dir
Y g6yr a barchav 6ynt a berchir
Menestr g6elud dy galchdoed kyngrein
Ynghylehyn E6ein gylch6y en6ir
Pan breit6yd Ka6res taer6res tr6y dir
Preit ost6ng orvl6ng a orvolir
Menestyr nam dida6l nim didolir
Boed ym mharad6ys in cynh6ysir
Kan pen teyrnet poed hir eu tr6yted
Yn i mae g6eled g6aranred g6ir Amen.
EUEIN KYVEILYAWC EHUN AE CANT.

*Tynnyssauc Powys yttod: Owein Gwyned a Rys o
Deheubarth au hymnityassynt]oe ulat Anno 1167
yntu ai henilland hi yn ol drwy gymhorth y
Norddmyn ar Sacson dan Harri yr 2ed.*

EGLYNYON

A GANT TEULU YWEIN KYVEILYAWC I
GYLCHYAU KYMRY.

TEULU ywein llary lluoet anhun—treis
Yn eu traws arovyn

Fyrt kyrt kyueteu duhun
Pa fort yt awn o vortun
Dos was yn ebrwyth heb roti—geirda
Yr gwrda y sy yndi
Dywan wan trywan trwydi
Dywed an dyuod y geri
Dos was o geri ac archwn wrthid
Rac an llid an llochi
Diwet y doetham i ti
Dywed y down arwystli
Dygychwyn gennad gan vawrrydic—doryf
Y deruyn keredic
Dywan ar wyllt ar wallt pic
Dywed y down benwedic
Dos o benwedic boen ouyt—gennad
Gan yth wna kewilyt
Dywan ar gynan gynyt
Dywed y down veiryonny
Dygychwyn gennad gyuyll mordwy—gwyr
Gordyar y gylchwy
Dywan yr traean tramwy
Dywed y down Ardudwy
Dygychwyn gennad gein deruyn—y wlad
A wletychwys meruyn
Dos y west ar nest neuyn
Dywed an dyuod leyn
Dygychwyn gennad o gylch dragon—llary
Lluossawe y galon
Dos varchawe aruawe aruon
A dywed an dyuod von
Teulu ywein hael hawl dioleith—lloegyr
Lluossawe am anreith
A ennir wedi hirdeith
A annwyl yn ros nosweith
Dos was y gennyf ac nac annerch—nep
Ony byt uyg gortech
Dywan ar vuan veinerch
Dywed an dyuod lannerch
Dygychwyn gennad gadyr ardal—teulu
Teilwg met o vual
A dywan dyno Bydwal
A dywed an dyuod yal
Kychwyn yw theruyn pathawr—eu hoewet
Hirvelyn eu gwaewawr
Dywan diw calan yanawr
Dywed an dyuod uelawr
Dos was na olut na oleith—dy lwrw
Dy lutyaw nyd hawtweith
Dywan o vaelawr vawrdeith
Dywed an dyuod gynlleith
Dos was a chyghor na chygein—an toryf
Ual teiluoet bychein
Dywan dwc rybut hytwein
Dywed an dyuod uechein
Teulu ywein rwyf rwystrassam—wladodet
Poed gwlad nef a welam¹
Kyrch kyfrwyf kyflwyf adlam²
Kylch kymry kymerassam

¹ Ein adlam.—Ll. Coch.

² Cyflam.—Ll. Coch.

MARWNAD YWEIN GWYNET.

DANYEL AB LLOSGWRN MEW AE K.

OCHAFY duw o dyuod y leith
 Llyw gwynet ae gwyndyd obeith
 Ochaf duw na daw ef eilweith
 Ymyd ymydawl ossymdeith
 Diouryd ewein dygyn a weith
 Y vnbyn gwynet ae metueith
 Nyd oet wr dwy awr dwy areith
 Wrth neb ny thorrid gyfreith
 Gwr a wnaei ar lloegyr llwyr anreith
 A dwyn y dynyon yn geith
 A chwytauw raddaw rif seith—rallu
 Ny ellid y oleith
 Oet gwr hael rac gwael rac gwynyeith
 Oet kymreisc oet kymry dyleith
 Oet ysgwnn oet twnn taleith—y daryan
 Oet cadarn kyuarweith
 Drwe y lliw y llaw oet benreith y luoet
 Kyhoet kanhymdeith
 Nym arwar na char na chyweith — nym
 arha
 Aros agkyuueith
 Am retyf angor dyuynuor diffeith
 Yd lyse vy ghallon yg cof meith
 Mal y llysc gwynnawn gan oteith
 Ny thawn pei bytwn keluyt
 O uoli mab duw diwenyt
 Kyn yn dwyn yn herw yn herwyt—
 daear
 Yn herwr ar douyt
 Moch gwnelwyf mal y gwna dedwyt
 My a duw diheu gerennhyt
 A welei Ewein yn lluyt—yn lloegyr
 Yn lloeci y threuyt
 Gwelei doryf ar doryf y gilyt
 Gwelei daryf ar dyrrua osswyt
 Ny weled o gred a betyt—etwa
 Y gynna gystetlyt
 Ny wnaeth duw neb dyn dwydwyl fyt
 Ny maeth mam mab y heuelyt
 Mi nyd wyf lawen o lewenyt—bryd
 Am bryder yr vndyt
 Am ewein am dwyreid dyrllyt
 Am deyrn am gedyrn gyduyt
 Am rotes meirch re rewyt a danaf
 Neud nad ef ae dyryt
 Mi nym dawr ken del dros eluyt
 Llanw o uor a llif o uynyt
 A mi bei gallwn ymgeryt—a duw
 Yt oet ym y defnyt
 Dwyn uy rwyf a dwyn uy rihyt
 Dwyn uy ner uy nenn kyweithyt
 Yny uwyf hynwyf hyneuyt—galar
 Yn auar yn ouyt
 Cof Ewein ym callon yd uyt
 Diunner vcher ae echwyt

GWYNNUART BRYCHEINYAWC

A GANT YR AWDYL HONN YR ARGWYTT RYS.

VYN duw vyn neirthyad uad rad rannu
 Vyn nerth am cannerth ym kynytu
 kynneir om cadeir cadarn ganu rys
 Kymry wrys ysbyys ysbyd wetu
 Kynwan coryf rac toryf twryf elyflu
 Kynrabad kyncad wlad wletychu
 Kymhendraws kyghaws kygretyf morgym-
 lawt
 Kymhentawt canlawt uar ulawt ulaen
 Kymhendreic penn eic yn pennaethu
 Kymhenaf pennaeth yr wnaeth yessu
 Kymhendoeith a choetha chaeth yr molyant
 Pebyrdor pedrydant pebror gylchu
 Kymhenrwyf gyfrwyf gyfrwys tra haetu
 Kymhenreith gyfreith gobeith pob tu
 Kymhenvrwydyr am vinwydyr pan eur-
 grwydyr wasgar
 Seri gyuarpar sathar sathru
 Seith wyr ser gyfniwer am ner a vu
 Seith cad a seith cant seith riallu
 Wyth cad ac wyth cant ac wyth teulu taer
 Cannhaer am cancaer kyn betychu
 Naw cad a nawcant gormant gorfu
 Dec cad a dec cant deccaf a fv
 Yscafyn niuer rys yn llys dinefwr fyrt
 Myrt gyrrh glydwr glod chwennychu
 Fort wosgord diwosgort diwasgaru
 Fort aergun odorun wadwryf teulu
 Fyrt kerteu a threthau a thraethu molawd
 Milyoet wawr wasgawd wennawd
 wetu
 Fwyr dra fwyr dra llwyr dra lloegyr vethlv
 Frawt dra frawt dra chawt drachynhennv
 Erwst dra frwst dra thrwst tretheu o lun-
 dein
 Traethadur prydein wyf yn prydu
 Treis tra theis tra thraws tra threun
 gyrchu
 Twryf tra thwryf tra thoryf tra tharyf
 raeu
 Tew tra thew dra thro o dra thrychu trin
 A gwaedlin am deulin yn yn gwanecu
 Taer tra thaer am drom aer drwm gymynu
 Am deruyse am deruyn am deruynu
 Am biw deifyr dewr escor yt ysgymu hael
 Ac am dreth dinmael trauael tri llu
 Am deyrn am gedeyrn heyrn heu
 Am degeigyl am dir eingyl yn ymdyrnu
 Am gydurawd medrawd myrdin darogan
 Am orwyr kyanan kert echlyssu
 Am dyfyrdwy am ordwy wrt disgynnu
 Am hafren am orten am wrt luestu
 Am hyfryd kymryd kymry ben baladyr
 Am aber taradyr yn tremynv
 Am byrrh ysgewin yn goresgynnv
 Am borth wygyr y mon yn menestr

CANU Y DEWI.

GWINNUART BRICHEINYAWC AE CANT.

Am roto dyuot dedwyt deweint
 Awen gan awel pan del pylgeint
 Awyt boet kyfrwyt kyfreith bartoni
 Kynnelw a dewi y deukymeint
 Ny dyly corn met keinon metweint
 Bart ny wypo hwn hynny dy geint
 Nyd ef y canaf can digyfeint—uymmyrd
 Namwyn mi ae pryd kywyd kywreint
 Ys mwy y canaf kyn no heneint
 Canu dewi mawr a moli seint
 Mabsant syw gormant gormes heint—ny ad
 Na lledrad yn rad rwyd ysgereint
 Yssid rad yny wlad a mwy a meint
 Yg gyfoeth dewi difefyl gereint
 A rydid heb ofud heb ofyn amgen
 Heb ofal kynhen kylch y beneint
 Onyd bleit a dreit drwy y wythneint
 Neu hyt goruynyw rewyd redeint
 Ef kymmerth yr duw dioteifyeint—yn dec
 Ar donn a charrec a chadw y vreint
 A chyrchu ruuein ran gyreifyeint
 A gwest yn efrei gwst diamreint
 A gotef paluawd dyrnawd trameint
 Y gan vorwyn difwyn diwyl y deint
 Dialwys peirglwys pergig dyfneint
 Ar ny las llosged lluoet llesseint [vreint
 Dyrchafwys brynn gwynn breinyawl y
 Yg gwyt seith mil mawr a seith ygeint
 Archafael kaffael gan westeifeint
 Dyrchafwys dewi breui ae breint
 Y freint wrth y vryd yn vreinyawc y ssyt
 Ae eluyt yn ryt yn rietawc
 Ar iwerton wlad ys rad rannawc
 Ar deheu ef bieu a phebidyawc
 A phobloet kymry a gymer attaw
 Ae a ryt yn llaw llwyr deithyawc
 Tra el yn erbyn yrparch nodawc
 Padric ae luoet yn lluosawc
 Ae ef an gwrthuyn wrth nad ofnawc
 Ar drugaret Duw ar drugarawc
 A garo dewi da diffreidyawc
 A gaho ae caro ual caradawc
 A garo ual Dewi deu eiryawc na vid
 Na chared na lliid na lleidyf difyawc
 A garo dewi diofredawc
 Cared efferen len lawerawc
 A garo dewi da gymydawc
 Cared ymwared ac yghenawc
 A garo dewi ual difutyawc doeth
 Ry gelwir ef yn goeth yn gyuoethawc
 Deu ychen dewi deu odidawc
 Dodyssant hwy eu gwarr dan garr kynawc
 Deu ychen dewi vrterchawc oetynt
 Deu gar a gertynt yn gyd preinyawc
 Y hebrwg anrec yn redegawc
 Y lasgwm nyd oet trwm tri vrtassawc

Edewid bangu gu gadwynawc
 Ar deu ereill ureisc y orycheinyawc
 Ban del goiyn arnam ny rybytwn ofnawc
 Rac gormes kedeirn cad dybrunawc
 Ar duw a dewi deu niuerawc
 Yd gallwn bressen bresswyluodawc
 Amen.
 Breinhyawl uyth uydaf ban delwyf yno
 Ny byt yn eu bro a bryderwyf
 Gwelafy offeiryeid coetheid canhwyl
 Canaf eu molyant men y delwyf
 Gwelafy wir yn llwyr a llewenyt mawr
 A llen vch allawr heb allu clwyf
 Gweleisy am vcher vchel eu rwyf
 A gwraget rianet rei a garwyf
 Gweleisy glas ac vrtas vrthedic haelon
 Ym plith dedwytyon doethyon dothwyf
 Ym plwyf llan dewi lle a volwyf
 Yd gaffwyf y barch kyn nys archwyf
 Ac o bleid douyt diheuuart wyf
 Ac ar nawt dewi y diaghwylf
 A digoneisy o gam o gyglwyf diffri
 Y duw a dewi y diwykwylf
 Canys dichawn dewi nys dichonwyf
 Gwnaed eiryoled ym am a archwyf
 Archaf rec yn dec a digeryt wyf
 Y ereih ym rwyf rwyf gerenhyt
 Y duw gessefin dewin dofyt
 Ac y dewi wyynn wedi douyt
 Dewi mawr mynyw syw sywedyt
 A dewi breui ger y broyt
 A dewi bieu balchlan gyfelach
 Lle mae morach a mawr greuyt
 A dewi bieu bangeibyr yssyt
 Meidrym le ae mynwent y luossyt
 A bangor esgor a bangeibyr henllann
 Yssyt yr cloduan yr clyd ywyt
 A maenawr deifi dioruynt
 Ac aber gwyli bieu gwylwylt
 A henuyniw dec o du glennyt aeron
 Hyfaes y meillyon hyfes goedyt
 Llann arth llan adneu llanneu llywyf
 Llann gadawc lle breinyawc rannawc rihyt
 Nys arueit ryuel llann uaes lle vchel
 Nar llann yn llywel gan nep lluyt
 Garth bryngi bryn dewi digewilyt
 A thrallwg kynuyn ker y dolyt
 A llann dewi y crwys llogawd newyt
 A glascwm ae eglwys gyr glas uynyf
 Gwyteluod aruchel nawd ny achwyf
 Kreic vuruna dec yma tec ymynt
 Ae ystrad uynhid ae rydyd ryt
 Rotes duw dofyf defnyf oe voli
 Dewi ar ureui uryn llewenyt
 Ragor mawr vch llawr rac lluosyt
 Penn argnyan coned cred a bedyt
 A bod oe gylchyn kylch y veyssyt
 Haelon a thiryon a thec drefyt
 A gwerin a gwin a gwirodyt

A goruod gwared lliwed llonyt
 Llwyth daniel oruchel eu hefelyt
 Nyd oes yn cadw oes a moes a mynudyt
 Llwyth maryed mawretus eu merweryt
 Gwell pob vn duun dewr noe gilyt
 A dewi an differ an diffyn uyt
 Ae wyrth an diffyrth rac pob diffyt
 A dewi an gweryd rac kryd keryt pechawd

Y maes maestawd dytbrawd dybyt
 A dewi ae goruc gwr bieifyt
 Magna uab yn uyw ae uarw deudyt
 A dewi ryweled yny rihyt
 Ual kyfliw a heul hwyl ysplenhyt
 Yssid a dewi da gyweithyt
 Wrth wann a chadarn a chadw y prydyt
 Ac itaw y mae mal y dedwyd
 Dedwytyon breui yny broyt
 O vedru canu coeth anrec y hael

Kefeisy archafael kaffafy ostec
 O gyrcu breui breint ehedec
 Dym gorden yn llawen llawer gosteg
 Y voli dewi da gymraec ehofyn
 O vot bryd a bronn o brydest chwee
 O brydest dyllest dull ychwanec
 Y vreui a dewi doeth gymraec
 Diogel y nawt yr neb ae kyrcu

Diogan y uro diogywee
 Rac creiryu dewi yd gryn groec
 Ac iwerton tiryon tir gwytelec
 O garawn gan yawn gan ehoe
 Hyd ar dywi auon uirein a thec
 Or llyndu lled vu lliid gyhydrec
 Hyd ar twrch teruyn tir a charrec
 Dothyw y dewi deheuparthech beir

Y dial ual diweir dwyn y warthech
 Dothyw y dewi yn deheuec
 Gan borth duw porth dyn yn diatrec
 Dothyw y dewi diffreidyad tec
 Rys mawr mon wledic reodic rec
 Ry metylieisy hynn y honni vrtawl

Y vrtas anvedrawl a vedyr roti
 Rwyd radeu bieu beirt iw voli
 A llen a llyureu a llenn bali
 Pan deuth o freine franc o erchi
 Yechyd rac clefyd rac clwyf delli
 Wynepclawr ditawr dim ni weli
 Pefychwys tremwys drwy uot dewi
 Merch brenhin dwyreid doeth y vreui
 A phryd a gweryd y gyd a hi
 Wrth glywed dahed tyghed dewi
 Ae vuchet wiryonet wirion ynni
 A el ym medrawd mynwent dewi
 Nyd a yn vfern bengwern boeni
 A pheulin a pheunyt yggorelwi
 Y geisyaw diffryd yd eerwi
 Ny allwys gwerin gwared iti
 Hyd ban y gwarawd gwirion dewi
 Ac adar ae haroy nyd arhoyn wy neb
 namwyn dewi

Ar ef ae dytuc oll heb eu colli
 Yn vn ysgubawr vawr ar llawr llenwi
 Pan del ryuel a rwyf fichti
 Ros eluyt pob kelwyd geilw dewi
 A gwrtheu a oruc gwerthuawr dewi
 Bu obeith canhweith kyn noe eni
 Danvoned itaw ditan perchi
 O nef dec adef adwyn westi
 Allawr dec ny eill dyn disgwyl arnei
 Ychwanec kyuoeth kreuyt peri
 Kredwch a glyweh kedweh dewi
 Yn ych llaw a llu y byd gyd a chwi
 Ar uagyl eur y phenn fflowch reedi
 Val rac tan tost yd wan tyst duw iti [peri
 Ae vreich ureisc ae vryn gwyn vchaf vchel
 Arllech dec dros wanec a thros weilgi
 Ae dytuc dybu duw wrth y throssi
 Ac nad bo yny uro breint a theithi
 Eithyr tri mwe yn amlwe oe amlenwi
 A uynn duw dybyt byth wy voli
 A uynno noted kyrcched dewi
 Duw a volaf yr eiryoled ym

Kany allafy dim heb duw trined
 Dewi yn ehag yn rann rwydged
 Ac yn yg dietig dewi wared
 Dewi mawr ar y mor mynych noted
 Ry gelwir ar y tir rac dy wrthired
 A gwestua y dewi gwestei roted
 Ar pob sant gormant geugant goned
 A dewi ae treitywys tros tydwed eluyt

Ar seint sywedyt dedwyd dyghed
 Ac y uynyw ethwyf eithaf dyued
 A theyrnet ethynt a theyrnged
 Ar uab nonn haeluronn hawt ogoned
 A dewi uab sant syndal duted
 Dewi mawr myniw mad y gweled
 Penn ar gynnan bedyt crefyt a chred
 Ny chronnes rotes radeu wallofyad

Ruteur a dillad uad uerthideu
 Ny cheffid gan naf nac oe eneu
 Ny chaffad gwrthep namwyn gwyrtheu
 Gwrthebed hyged y hygleu gertawr

Gwyrthuawr briodawr briawd detfeu
 Or daw llyghes drom drwm y geiryu
 Y geissyaw kymraw kymryd preityeu
 Rwg mynyw ar mor mawr a droeu
 A uyt ar eu llu wy lliw dyt goleu
 Collant ar llygeid ar eneidyeu
 Ny welant na lliant nac eu llogeu
 A chyghor a wnant a chennadeu
 Y hebrwg itaw ebrwyd dretheu
 Trydy pla wytyl afwyd diheu
 Try dybut mynyw mynawc bieu
 Peufydwys trefnwys diffwys trefneu
 Yn amgant hotnant ormant oreu
 O anuot boia¹ bu diamheu
 Y doeth ef y uynyw syw synhwyreu [eu
 Keisswyd kythreulaeth gwaeth gweithred-

¹ Bora. — Ll. Coch.

Ny allwyd a uynnwyd methlwyd wynteu
 Ellygwys gwraget eu gwrecysseu
 Rei gweinyon noethon aethan vateu
 Y gwerth eu gwrth warae gwyrth a oreu
 Kertassant gan wynt ar hynt agheu
 Edewis padric drwy dic dagreu
 Lloneid llech llauar hygar hygleu
 Pan aeth y werton y wyrth ynteu
 Ac eigyl raddaw draw dra thonneu
 A duw ae myunwys myniw y dewi

Kyn geni yn ri y enryueteu
 Pan pregethwys hael pregeth oreu
 Ual corn yd glywid gloyw y eirieu
 Kyn syrthei urwynen ar uryneuo o nef
 Neuoet y gadeu oe hanoteu

Ny syrthei yr llawr uawr uilltieu
 Namyn ar dyn vrtawl vrthynt seinhyeu
 A dewi oet bennaf oer pennaetheu
 A duw yn gwybod y deuodeu
 Ac ef oet vchaf yr yn dechreu byd

A hefyd kertynt ygys a ninheu
 Dewi differwys y eglwysseu
 Dichones rac gormes gormant greiryu
 A phynnawn dewi ae phynnhonneu llawn
 Llauer vn radlawn frwythlawn frydeu
 Ac ol y uarch ae ol ynteu

Ys adwaen y maen y maent ell dev
 Yssid hynn ar vrynn gwynn goleu vchel
 Gan ochel drygoet drygweithredeu

Mynogi a pherchi a pharch beinkeu
 Yn eglwys a chynnwys a channwyllu
 Yssid gyfetach gan gyfeteu
 A charu duw yn drech no phennaetheu

Yssid gan vnbynn vnbarch dynvolaeth
 Yssid vnbennaeth vnbennessieu
 Yssid escob llary uch alloreu dewi

Pym allawr breui breint yr seinhyeu
 Ac y uoli dewi dothwyf yr deheu
 Boed doeth uon am clyw am gwerendeu

Y gwr a volaf gwir ogonet
 Ny wnaeth na gwaeth na gwythlonet
 Namyn o bell dygymhell gwell gwiryonet

A dygynnnull seint yny senet
 Seint angaw a llydaw llu edrysset
 Seint lloegyryws a e iwys a seint y goclet

Saint manaw ar anaw ac ynysed
 A seinhyeu powys pobyl enryuet
 Seint iwerton a mon a seint gwynet

Seint dyfneint a cheint a chynnatted
 A seint brycheinyawc bro hywret
 A seinhyeu maelenyt eluyt uannet

A seinhyeu present worment turet
 Dy buant y gyd yn vn orsset
 Y ureui ar dewi da y vuchet

Y gymryd dewi dy gymrodet
 Yn bennaf yn deccaf oer teyrnet
 Or digonsam ny gam o gymaret

Kyuodwn archwn arch diomet
 Drwy eiryoled dewi a duw a uet

Gwae anad gwennwlad gwedy masswet
 Drwy eiryolet meir mam radlonet
 A mihagel mawr ym pob aruet
 Dycheferuytwn ny lu am y laryet
 Dycheferuytwn ninheu am drugaret

EGLYNYON

A GANT GWILYM RYUEL E DAUYT UAB YWEIN.
 HANPYCH well dauyt dawn gaffael fal turn
 Teyrnged or israel

O duw deon archauael
 Ac o dyn hawl erwyn hael
 Hael vt cletyfrut clod ueith nam gwrthod

Mawr wrthyd vyg gobeith
 Anaw dreullyaw drin wosbeith
 Enw bell hanpych gwell ganhweith

Cannhweith mal vn weith enw bell o hanawd
 Heneuyt bro hiryll
 Hanbwylleis gemeis gymell

Hanbwyll o hanaf hanbych gwell
 Hanbych gwell dauyt &c.

EGLYNYON DADOLWCH

A GANT GWILYM RYUEL E DAUYT VAB EWEIN.
 DAUYT uab ywein bwyf vn uryd a thi
 Yth dewruawr anwylyd

Cas cart kertoryon venwyd
 On trydar trydyt hael byd
 Dy vyd wrth dy vryd vranhes oborthyant

Wyd berthdud oddiwes
 Dawn kyflawn kywlad ormes
 Dauyt duw ytty ae rotes

Rotes duw dri dawn y drin wychyd naf
 Nerth erewllf ywr trydyt
 Doethineb sselyf yssyt

A phryd adaf ar dauyt
 Nyd gnawd yt dauyt nad ei bryd am vut
 Yn votlawn y gennhyd

Gnawd ytt dreic dragon wynnyd
 Dygant rataw am gant ryd
 Ryuet eithyr gwynet gwenwyngawt kywlad

Kyn kyflechwyf rynnawt
 Uym myw am uy llyw nym llawt
 Uymryd nyd hyuryd hyd hawt

Hawt y bawb a thi yth wyneb am vut
 Ymneitiaw am attep
 Yth aruod ossod ossep

Yth arueu nyth arueit nep
 Neb ny orue duw wrhyd benlli gawr
 Bannllef beirt yth uoli

Trin elyn tranc arglwyti
 Treul metgryn teyrn val ti
 Tidi o mynny ym emyoes arglwyd

Erglyw vi yth gynnoes

Hebawc bryn brenhin eiryoës
 Hebu ym hebod nid oës
 Nyd oës ym dauyt dawn oruod ar bawb
     Arbennigyaawl hebod
 Cadyr rwyf cadarn glwyf glybod
 Can llonyt byw vn dyt bod
 Can uod yn wirion wrhyd hywlyt hir
     Y archaf ytt dauyt
 Dygen vt llaweu llawryt
 Dygant dreic py gerennhyt
 Kerennhyt herwyf or ua (er na) heteis val
     Ar vreyenhin kemeis
 Y harchaf llary naf lledneis
 Llyw gwryaf trin eithaf treis
 Treis dwyn glyw asswyn glew essayng oual
     Ofyneic maelgynig
 Mab ywein coeluein coeling
 Mawrad gwallouyad gwellyg
 Gwell gennhyf arnaf ernyw elyn lloegyr
     Wallofyad eur melyn
 Noth uar uawret gar ganlyn
 Bar y ssy ar y daear o dyn
 Dyn wyt galon rwyd goleu y deruyn
     Nyd arueit nep y teu
 Duw ath wnaeth or pennaetheu
 Yn orofyn pawb yn oreu
 Goreu vn goreu gerennyt y dyn
     Yr honn duw tragwyf
 A goreu eil gerennyt
 Wedyn ronnn duw ronnn dauyt

HYWEL VAB YWEIN A GANT YR AWDYL HONN.

KARAFY gaer wenn glaer o du gwenylan
 Mynydd gar gwylddec gweled gwyllan
 Ydgarwny vnyed kenym kared yn rwy
     Ry eitun ouwy y ar veigann
 Y edrych uy chwaer chwethrin egwan
 Y adrawt caru can doeth ym-ran
 Y edryt uy lleduryd ae llet ourwy
     Y edryt llywy lliw tonn dylann
 Llilyant oe chyfoeth a doeth atann
 Lliw eiry llathyr oeruel ar vchel uann
 Rac ual ym cotidy yn llys ogyruann
 Chweris oe hadaw hi adoed kynrann
 Ethyw am eneid y athwyf yn wann
 Neud athwyf o nwyf yn eil garwy hir
     Y wenn am llutir yn llys ogyruann

HYWEL AB YWEIN AE CANT YR AWDWL HON.

CARAFY gaer ualchweith or gyuyelchi
 Yny bylch a balchlun vy hun yndi

Enwawc drafferthawc a dreit iddi
 Anwar don lauar leuawr wrthi
 Dewisle lywy loyw gydteithi
 Glaer gloew y dwyre o du gweilgi
 Ar wreic a lewych ar eleni
 Ulwyddyn yn ynyal aruon yn eryri
 Ny dirper pebyll ny ssyll pali
 Nep a rwy garwy yn uwy noti
 Pei chwaerei y but yr barddoni
 Nebawd nossweith y byddwn nessaf iddi

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

ASSWSISWNY heddiw uarch gloywliw glas
 A threiddyaw arnat geinwlat gynlas
 Y haeddu daddyl ueith kyn lleith lleas
 Gan hwn arlludyaw hoen arlludyas
 Ac ym bei arwyd yr yn was etmyc
     E lliw oed debyc gwenyc gwynlas
 Hiraythawc vylg kof yg kyweithas
 Hoet yrddi a mi genti yn gas
 Kyt gwnelwyf ar ddyn vrdd o uolyant
     Nym gwna poen rwydyant bodyant
     ba dras
 Tonn a gallonn honn oet a gavas
 Yr twf mein rlein rwdeur wanas
 Nyd ydyw heddyw nyd hu adas ym porth
     Yn ymyn yd oed ym perthynas
 Or a vn mab duw o deyrnas nef
     Kyn addef goddef gwae ui nam llas

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PAN vei lawen vrein pan vryseyi waed
     Pan wyar waryei
 Pan ryuel pan rudit e thei
 Pan rudlan pan rudlys losgei
 Pan rudam rudflam flemychei hyt nef
     Yn addef ny noddei
 Hawd gwelet goleulosc arnei
 O gaer wenn geir emyl menei
 Treghissant trydydyd o uei trychanllog
     Yn llyghes vordei
 A deckant kyman ae kilyei
 Kyuaryf heb vn varyf ar venei

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PVM vcher vchet pan achubet freine
     Pann faraon foet
 Pan vu yryf am gyryf am galet

Pan vei aryf am varyf a wryret
 Yng goet gorynwy yng gordibet lloegyr
 A llygru y threfet
 Llaw ar groes llu a dygryssset
 A llad a lliwet a gwaetlet y lauyn
 A gwaetliw ar giwet
 A gwaetlenn am venn a vannet
 A gwaetlan a grann yn greulet

HYWEL VAB YWEIN AE CANT.

VYN dewisy riein virein veindec
 Hirwen nny llenn lliw ehoe
 Am dewis synhwyr synhyaw ar wreicyeit
 Bau dyweid o ureit weteit wouec
 Am dewis gydran gyhyd rec a bun
 A bod yn gyurin am rin am rec
 Dewis yw gennyfy hartliw gwanec
 Y doeth yth gyuoeth dy goeth gymraec
 Dewis gennyfy di beth yw gennyf ty ui
 Beth a dewi di dec y gostec
 Dewisseisy vun ual nad attrec gennyf
 Yawn yw dewissaw dewistyn dec

GORHOFET

HYWEL VAB YWEIN E HUN AE CANT.

Tonn wenn orewyn a orwlych bet
 Gwytua ruuawn bebyr benn teyrnet
 Caraf trachas lloegyr lleudir goglet hetiw
 Ac yn amgant y lliw lliaws callet
 Caraf am rotes rybued met
 Myn y dyhaet myr meith gywryssset
 Caraf y theilu ae thew anhet yndi
 Ac wrth uot y ri rwsaw dyhet
 Caraf y morfa ae mynytet
 Ae chaer ger y choed ae chein diret
 Ae dolyt ae dwyr ae dyffrynnet
 Ae gwylein gwynnyon ae gwypm wraget
 Caraf y milwyr ae meirch hywet
 Ae choed ae chedyrn ae chyuanet
 Caraf y meusyt ae man veillyon arnaw
 Myn yd ganas faw fyryf oruolet
 Caraf y brooet breint hywret
 Ae diffeith mawrueith ae marannet
 Wy a un mab duw mawr a ryuet
 Mor yw eilon mygyr meint y reuet
 Gwneuthum a gwh gwaew gweith ar derchet
 Y rwg glyw powys a glwys wynet
 Ac y ar welw gann gynnif rysset
 Gorpwyf ollygdawd o alltudet
 Ny dalyaf diheu nny del ymplaid

Breutwyd ae dyweid a duw ae met
 Tonn wenn orewyn a orwlych bet
 Tonn wenn orewyn wychyr wrth dreuyt
 Gyfliw ac arien awr yd gynnyf
 Caraf y morua y meiryonnyf
 Men ym bu vreich wenn yn obennyt
 Caraf yr eaws ar wrypaws wyt
 Yg kymer deu dyfyr dyffrynt iolyt
 Arglwyf nef a llawr gwawr gwyndodyt
 Mor bell o geri gaer lliwelyt
 Esgynneis ar velyn o vaelyenyf
 Hyd ynhir reged rwg nos ymy a dyt
 Gorpwyf kyn bwyf bet butei newyt
 Tir tegygyl teccaf yny eluyt
 Ked bwyfy karyadawc kerted ouyt
 Gobwylled uy nuwy uy nihenyt
 Tonn wenn orewyn wychyr wrth dreuyt
 Cyuarchaf yr dewin gwertheuin
 Gwerthuawr wrth y uod yn vrenhin
 Kyssylltu canu kysseuin
 Kert uolyant ual y cant merten
 Yr gwraget ae met uy martin mor hir
 Hwyr wetawc ynt am rin
 Pennaf oll yn y gollewin
 O byrth caer hyd borth ysgewin
 Vn ywr vun a uyt kysseuin uolyant
 Gwenlliant lliw hafin
 Eil ywr llall or pall pell uy min y wrthi
 Y am orthorch eurin
 Gweiruyll dec uy rec uy rin ny geueis
 Ny gauas neb om llin
 Yr uy llaf y a llafneu deuin
 Rym gwalaeth y gwreic brawdaueth brenhin
 A gwladus wetus wyl uebin vab wreic
 Gouyneic y gwerin
 A chenauf ucheneid gyfrin
 Mi ae mawl a melyn eithin
 Moch gwelwyf am nwyf yn etein y wrthaw
 Ac ym llaw uy llain
 Lleucu glaer uy chwaer yn chwerthin
 Ac ny chwart y gwr hi rac gortin
 Gortin mawr am dawr am daerhawl
 A hiraeth y ssywaeth yssy nawd
 Am nest dec am debic afallulawd
 Am berweur beruet uymhechawd
 Am enerys wry ny warawd ym hoen
 Ny orpo hi diweirdawd
 Am hunyt defnyt hyd dytbrawd
 Am hawis uy newis deuawd
 Keueisy vun duun diwyrnawd
 Keueis dwy handid mwy eu molawd
 Keueis deir a phedeir a ffawd
 Keueis bymp o rei gwypm eu gwyngnawd
 Keueis chwech heb odech pechawd
 Gwenglaer vch gwengaer yt ym daerhawd
 Keueisy seith ac ef gweith gordygnawd
 Keueisy wyth yn hal pwyth peth or wawd
 Ys da deint rac tauawd [yr geint

AWDYL

A GANT HYWEL VAB EWEIN.

KARAFY amsser haf amssathyr gorwyd
Gorawenus glyw rac glew Arglywt
Gorewynawc tonn tynhegyl ebrwyd
Gorwisgwys auall arall arwyd
Gorwenn uy ysgwyd ar uy ysgwyd y dreis
Kereis ny gefeis gefeiauyt
Kecidwen hirwen hwyrwann ogwyd
Kyfeiliw gwenn wawr yn awr echwyd
Klaer wanllun wennlletyf wynlliw kywyd

Wrth gamu brwynen breit na dygwyd
Bechannigen wenn wann y gogwyd
Bychan y mae hyn no dyn degmlwyd
Mabineit lunyeit lawm gweteitruyt
Mabdyse oet iti roti yn rwyd
Mabwreic mwy yd feic fennedic rwyd ar
wen

No pharabyl oe phenn aghymhenrwyd
Petestric iolyt am byt y eilwyd
Pa hyd yth yolaif saf rac dy swyt
Adwyf yn anuedret o ynydrwyd caru
Nym ceryt yessu y cyfarwyd

CANU AU LLYWARCH AB LLYWELYN, SEV
PRYDYDD Y MOCH.

CANU

A GANT PRYDYT Y MOCH Y DAUYT M. YWEIN.

KYUARCHAF duw naf neuawl dad keli
Keluytyd heb afrad
Y uilwr arwr arwein vad
Y voli ked westi wastad
Y uilwyr eryr aryf gwennwlad a gwaed
A gwytgwn ysborthiad
A dauyt lawryd lawr gyrcnyad
Y deuaud eirthyaw detyf neirthiad
Priodawr pennwaet pan gaffad ut ner
O nerth duw ae cread
Prif deyrn kedyrn kydwet rad
Preityei bawb y bob digarad
Pendeuic fraw aber frawt cad
Prydein hydyr hudoet ymdiuad
Heb reith heb gyfreith heb gyfrad a gwan
Na gweini keleurad
Heb ysgor hygor hygarad
Heb ysgar ysgwyd ae aghad
Heb ysgarant blant yd blygyad kymry
Oet kymrwyn y delwad
Pan doues peir trachwres trochyad
Par trwy var trwy uyrty ysgwytyad
Por eissor aessawr weiniuyad
Pan racdaw bu faw bu fysgyad
Penn brynn keredic nyd karyad ae duc
Yn deyrn pymthegwlad
Namyn gwaew yn gwan oe aghad
A llafyn coch yn llaw gynnyfyad
A brwyscaw a briwaw bragad
A brwysglet a breisc lat trwm yad
A bytinawr gwrty gortyfyad kynnnygyn
Yn kynnif ar ysdrad
Kedwitt duw an kedwis heb wad
Kadyr hetwch hytyn am winllad
Kad wyllyon dauyt da gyrcnyad
Ked wallaw cad wallawn amhad

Ked orllwyd arglwyd argleidrad kymru
Kymreiscloed dyrchauad

Y anaw a daw a dyfnad
Y anant y eni bu mad
Y eur rut yn rot oe geinyad
Ae emys ae amryw dillad
Y bali porffor parth nad a wyrthya
Ae werthuawr ysgarlad
Ef oreu rieu ry gread
Vt edmyc traws ryuyc treissiad
Ef yn wyl yn olud rotyad
Ef yn daer yn aer yn anllad
Ef vlawt kyfrieu ef vleityad yn dygyn

Ef kynnnygyn kymynad
Ef ysgrud ef drud ef drussyad
Ef doethaf ef doethuawr ygnad
Ef goreu a vu o vab tad
A mab gwreic gwrygwys y pwyllad
Pwyllaf a ganaf a genwch veirtyon
Y vawrdawn a geffwch
Kert dauyt kein rebyt kenwch
Kor eissor hyfor kyfetwch
Kart wahart a wahan volwch
Ar dreicyeu dragon amdistwch
Kabyl arnaw ut fraw a frouwch nyd oes

Nyd assw y gwelwch
Ef digawn dyhet a hetwch
Ef dwyre dewrueirt uireinwch
Ef dyrran dyt kalan cadrwch
Ked eirchyon yr kedawl erchwch
Ef dyryt heityt a heitwch anaw

Ef anant kyuolwch
Ef goreu aereu arafwch
Ef gorfu goruawr y clywch
Ef goruc am geruyc mor llwch
Am vuarth caduan cad arwch [anet
Ef gwnaeth tu pentraeth penn trwch cal
Gal ac ef na cherwch

Gwyr yn digyn yn dygyrrydych
 Gwerin ner yn aerdawelwch
 Gwar hywel hoewal kyuetwch
 Gwrt yn llat a llafyn deu avwch
 Gwyr hoetylwydyr gwr hydyr yn y hwch
 Kyn noe vawr attregwch [ae var

Teyrnet prydein pryderwch
 Rac teyrn gwynet yd gwynwch
 Teyrnllaw uy llyw ryddygwch
 Teyrnllw teyrnllid gennwch
 Teyrnged heb rif hebrygwch oe lys

Y wch llessaf os gwnewch
 Rac talu y agheu telwch
 Rac talarw cadeu cwt uytwch
 Rac diuei deyrn diennwch
 Rac dauyt awch kilyt kilywch
 Ef uawrllyw mawrlid mallolwch
 Chwi vawr wyr y vawr wr gwytlwch
 Ef a daw y dwyn yr einwch
 Ef ae dwc ac nyw diolwch
 Chwi racdaw y gyd ny gedwch yn rwyd

Na rydewr ynyalwch
 Ef y uaes y uaws gadarnwch
 Chwi y goed y gad nwy beitwch
 Ef y vrynn y vreinyawc kyfwrch
 Chwi y bant diuant dyurydwch
 Ef aer dyrch awch kyrch nys kyrchwch hyd
 Chwi oe fawd yd fowch [urawd

Gnawd oe law lawrfeirt gyuradwch
 Gwan o aer a gwin o evrwlwch
 Gwaew a llafn yn llat yn deurtwch
 Gwae ae cawt nyw dyhut dadolwch
 Dadolwch teyrn tarw catve pryduawr

Gwyr prydein rwy goruc
 O vro echeifyeint vhelgruc
 Hyd wynn urynn llundein lle clod luc
 O Pennwaet dyfneint dim nyd fve
 Hyd pentir gafrian yd gysyrduc
 Alaeth y pennaeth ar bob engiryawl

O hir wawl hir aduc
 Ef wrawl oe orofyn rwy due
 Hyn nyd feith yn faeth pob sarruc
 Gwr goruawr gorflwg pan amuc
 Gwyr gystwy gwrst gastell y ruc
 Ef gwnaeth yn erthyst byst bochgluc
 A glyw briw branes dy orlluc
 Ef ae gwna nym gwnel gorchyfluc
 Y wytgwn eu bod or wytgruc
 Ef goreu rieu hyd y rudyc heul

Hwyl diruawr diffeithuc
 Meith y ry yr hynn nym aduc
 Meirch breischir vch brasgeirch hafluc
 Mwth myggann hir llam haerlluc
 Na byynt gynt na rywynt vch ryd nuc
 Mab ywein gyfwyreid gaduc
 Mad ganed mad uam ae hymduc
 Dauyt hael y haual nyd fuc
 Dyn nys gwyr a duw nys goruc
 Mam wyr ae colles kylllestreyawl wise

Ae osget gorphorawl
 O chwanta eua efyns hawl
 Y assen bu assw kythrawl o ury
 Amryuys amryuawl
 An hendad handym agheuwawl
 Dybu yr gwared gwr detuawl
 Grist yg knawd an brawd bu breinyawl
 Mab an tad an tud rwyf hollawl
 Ac an teid ac an tad dwywawl
 Y gwr a oruc wrawl deyrnllin
 Breyenhin bron gedawl
 Breise dauyt o deuwad yth yawl
 Brenhinnet vrt vonhet vrtawl
 Bre ganre geinrad ganhwynawl
 Bro gynnyd ar gynnygyn breuawl
 Meith oth rad heb reid eu heiryawl
 Mythyon ueirch fwyr tyweirch fortawl
 Mur gwerin goreu bedtyawl
 Milueirt hynt mwyn mawrwynt meiryawl
 Meu ofyneic dreic dragonawl prydein
 Prif deyrn canhwynawl
 Wrth uyn duw na vyn uy nitawl
 Ac wrthdy orthywys greidyawl
 Uy reen am rotes heb dawl
 Rwyf myrtoet mawrdawn ysprydawl
 Nam dod ut mandoet ym mantawl ac eur

Ac emys hyganawl
 Ti deyrn derrywn butugawl
 Mi brydyt brydest annyanawl
 Ti wron oreu eneidyawl
 Mi digart dy vawrvart ath uawl
 Ti aerwr arwr arwynyawl fossawd

Mi ath wawd ath watawl
 Ti eryr ongyr angertawl
 Teu yth lys lestri eurinawl
 Teu vyg kert angert engiryawl
 Meu dud ior ath cor ath canmawl
 Boed teu ben rieu bot neuawl douyt
 Balch dauyt da uydawl
 Boed agored pyrth pedyr a phawl
 Yth erbyn arbennic dynyawl
 Bych gwr het yn hawturyd ar sawl
 A geif tud an tad ysprydawl

BYGWTH DAUYT.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

KALAN hyturef tympt dyt yn edwi
 Calaf gan lloer uann llwrw uenegi
 Kyntwryf yn ebyr llyr yn llenwi
 Kyngyd gaefawr hwylluawr heli
 Keluytodeu reen rannwyd a mi
 Megys na rannwyd am rieni
 Kychwetyl am dothyw am dwythualch ri
 Kywythyawn am dawn om dielwi
 A gwrst uyt adwyn agwedi uyg kert

Agarw y angert engyr a hi
 Annynetus vum vyr kadeithi
 Enwawc orthywys om gorthewi
 Nyd adawaf hael o hil beli
 Na bwyf bwyll sarruc o bell sorri
 Gwn yny ganwyf gwenwynic ui
 Gwyth wastaawd tavawd nas tyf eli
 Gwythlawn yw vyn dawn yn diuysgi
 Gwaethyluann yg kyman yg kymelri
 Gollycha dy uar ueirtyon westi
 Gollachar y uar o vartoni
 Gwyl dauyt lawrwt lawr orthorri cad
 Cedawl ar ogel uy ysperi
 Gwyllon teyrnon tud amnoti
 Golluthon dragon dreic eryri
 Gollewin deyrn gwella ui
 Gwellygyaw uyg kert yw uyg koti
 Gwell ytt wyf hael rwyf no riuedi meirch

Marchogwyr hyd bell ar dy deithi
 Gwell wytt vn edmyc treissyc nor tri
 Mordaf nut ryderch yn detyf roti
 Gwellynyawc deyrn gedeyrn gospi
 Gwallaw ym anaw enw dy uoli
 Gwallouyad eur rad rodri essillyt

A syll dy uy moddy ym cuelli
 Nam gyrr y wrthyd nam gwrthod ui
 Nam gad ar gychwyn dytyn dewi
 Gwyn deyrn prydein prawf vy llochi
 Ath eur rut ath vut ath uynogi
 Gwynnygawd dy glod hynod honni
 O angert am kert am kymelri
 Gweleis ueirt yn gryc nyd egypti
 Gal vlawt yn adrawt dy wrhydri
 Keneis dy volyant val nas ry ganant

Milwr pedrydant pedrydawc ri
 Gogwyr doethyon dwfyn nad ofyn tlodi
 Doethgert lawr werthuawr yt wyf wrthi
 Gogwn duw pryffwn y profiwydi
 Nad adwc oe dawn y daeoni
 Gogwybyt dauyt detyf elifri
 Na ryweilyt ny rwyoli
 O chygein hael vt hwyl ym ynni
 A chygor angor ym agori
 Ny byt keladwy uod kaledi
 Y men ym chwrrer yr chwant kronni
 Teyrnuab ywein teyrnet aergrein

Teyrnas uirein varan benlli
 Na gwna eryr gwyr gordiogi
 Am dadyl ut trwyhatyl yn detyf troi
 Na orsag dy lenn dy les wyf i
 Na orssaf ar naf yr neb ynni
 Nam arwerth yr eur y arglwyti ereill

Nym arwar arall yr uym perchi
 Dym gweta vrtas dym gwadawl hi
 Megys y dewrrwr y dywedi
 Dydotyw y dyt dauyt dyuynfri
 Detyf hael ym kaffael neu ym colli
 Dydel kyn ryuel y rott a mi
 Engyl tagneuet tanc heb drengi

Am bo vt kedawl kyduod a thi
 Ath uo hwyr hatlet a hir hoetli

KYUARCH GWELL DAUYT.

PRYDYT Y MOCH AE CANT.

HANBYCH well dauyt handid o deuawd
 Gogyuarch teyrn gogwyr teyrnuart
 Gogyfurt torment gogyfaw toruoet
 Gogawn teyrnueirt gogawn teyrnuo

Termud torment terrwyn deyrn
 Eryres ormes eryron dyrrua
 Eyr teyrnon yr yn deyrngein
 Eyr dreic ormant ardunyant prif ueirt
 Eurdwrn prydytyon arwynawl pryduar

Ar wyneb prydein
 Hud wytt yth edryt hud wyf yth eduryd
 Hydryueirt oth edrych hud ynt yth adrawt
 Eiryoed dy ang car aerawd dyt angkeu
 Eurawc dy aghad eirynt ym anghen
 Teyrnllw teyrnet teyrnllaw teyrnllin
 Teyrnllw teyrnas teruyse torment

Teruyn tir gadw terrwyn
 Teyrn ar gedyrn eur gedawl dauyt
 O devawd angertawl
 Rwym kynnygyn kynnogyn ditawl
 Rwyf prydein prydyt ath vawl

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RODRI VAB YWEIN.

ANTYRRON daear antyrron
 Ampryfleu donyeu dynyadon
 Amryw uyd lle baynt uodoryon
 Vu cain ac afael wirion
 Ny bu bryd eisyau absalon
 Nac alexander na iason
 Bu kedyrn or tri trinheion
 Treul efrei afyrdwl groegyon
 Erwllf a samswn seirff galon
 Ac echdor gadarn gad wyllon
 Doeth vu or trioeth teir canon
 Teir colofyn y keluytodyon
 Marwllf a chadw gadyr swysson
 A selyl benn sywedtyon
 Rannws duw dewd donyon angkymwys

Angkymhes veibyon
 Ran y bawb o bobyl yadon
 Rei yn drud eraill yn doethyon
 Kei tra llwyr tra llauar eu son
 Ac ereill taerlew termudyon
 Rei digart yn hart yn haelon
 Mwy no rwy o rei kybytyon

Ym om dawn om daw kyflawdon
 Am olud termud teyrnon
 Vyn tauawd yn vrawd ar vrython
 O vor ut hyd vor iwerton
 Mi ym detyf wyf diamrysson
 Or prif ueirt ym prif gyfeillyon
 Neum roted gweled golygon
 Tro orid trwy wyr a gweissyon
 Gweleis uirt o ueirt yn osson
 Yn moli rodri rwyf dragon
 Wynt kenynt nas kelynt pa hon
 Keblynt or kwbyl an defon
 Ef yn vawr yn llawr yn llyryon angert
 Yn angut y rotyon
 Ef yn wyl yn olud anuon
 Ef diwyl diwyl gweidyaton
 Ef oreu rieu nyd ron y gynna
 Ef kynnif tud uoryon
 Ef bu ryt or rwyf gorchordod
 O amgant llys dygant uab don
 Ef a vo gan vot egylyon
 Yn naw grat yn dewret gwiryon
 Ef ym myd ym mawruryd ym mon
 Yg kemeis yg kymaws deon
 Hil ywein prydein praf wron
 Hil rodri yn helw rodolyon
 Yn eryr prifwyr priodoryon clod
 Yn cludaw anoethyon
 Yn eurdud terrwyndrud tirion
 Yn eurdwr yn eurdorchogyon
 Yn eurdoryf kyntoryf kynreinon
 Yn eurgoryf yn toryf antyrion
 Antyrion daear antyrion

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF hael o hwyl aches kyrt
 Nyd kartwawd agkyfres
 Yrdang nad plygyad plymnwyd bres
 Ardwyad gorwlad a gormes
 Aryfle ysgwyd eur yn armes kynnygyn
 Yn kynnif ry dodes
 Ar ysgwyd didramgwyd didres
 Aryal hy ny fy ny foes
 Ny chwsg y gywlad ny chyscoges glew
 Glyw prydein rwy proues
 Nyd kynna itaw eidol nes
 Noc Arthur eirth dragon walhes
 Nyd kynnwys y lu nyd kynnhes y lid
 Y lochi nyd afes
 Nyd ef rif kynnif kyuynnes
 Ny wtant cwt ant rwy cotes
 Yn dyrlid molyant mal yt es
 Yn moli milwr uaranres
 Ef yn ateb ny dywaes nac

Nac vchel na hanes
 Ef milwr ar vilwyr didres
 Ae uilyoet kyhoet kyuaeres
 Ker aber congwy kynnognes dwy dreic
 Deu dragon yn ygres
 Deu dremud am dud ae dodes
 Dwy uytin orllin orllawes
 Deu deyrn derwryn didorres yn lliid
 Llu daear ae hoffes
 Vn ar dir ar doruoet ry dres
 Yn aruon yn arwar trachwres
 Ae arall mynawc y mynwes mawrvor
 Ymawr uar agkymhes
 Yn esguraw hawl hawt adnes
 Yn esgar y bawb am beues
 Yn yscwthyr trydar yn ysgwn darpar
 Yn llachar nyn lloches
 Ar draethell ny draethwyd neges
 Mor orvlwg gyulwg gyuaeres
 Ar honn rodri mon mwyn claeawres
 Heul—hael dauyt ae rotes
 Duc eil ruthyr troch aruthyr trachwres
 Tir lleyn yr llithyaw branhes
 Tu goror halluor holles ysgwydawr
 Ar ysgwydeu gwyngnes
 Dy gyuarth pob parth ef porthes
 Dec am vn ef dygyuoryes
 Deu can waew terrwyn torres bar dygrwn
 Pan ysgwn esgores
 Kyn ysgar llew llachar lluchwres
 Ae alon ae al angkymhes
 Kynnifyeid bleinyeid bleidyeu armes cad
 Bleityeu coed ae llewes
 Kynna hwn neus gwn nas gweles
 Dyn y myw or meint ry ganhes
 Cart arnaw vt fraw frawt odiwes clod
 Bei clywed oet eres
 Mor wrawl y hawl pan holes
 Mor gadarn yd geidw hyd reges
 Mab ywein prydein priodes gwendud
 Gwyn deyrn eryres
 Mad gogant molyant rwy moles
 Mal mertin ym marteir kyffes
 Milueirt mawrurydic ryd anuones duw
 Dyn ym myd ae gwares
 Rodri mawr rwym llawr rym lloues
 A ryt but y bawb y gymhes
 Cafaf cor mawrnaf mawrnerth aches llydw
 Handid lled uym muches
 Cafant uirt o veirtyon eu lles
 O voli rodri ryodes

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF naf vt neirtheyid prydein
 Prif deyrn kynnifyeid

Aerdoryf goryf gwt derrwyn y neid
 Y gynnif ar gynnygyn trechyeid
 Ardwy cad argrad eurgreid teyrneit
 Teyrngert ordyfneid
 Llew trylew trylef y geineyid
 Llwrw beirt byd esbyd esporthyeid
 Llaw rodri gwt ri gwrth amygheid gwlad
 A gwr gwlyt wrth eirchyeid
 Llary ysbar ysbenyt y neid
 Llew wrth aer a llwyr wrth eirchyeid
 Llaw didawl gwrawl gwr ny dyweid nac
 Uy neges yw synnhyeid
 Yn eryr ar llawr wyr lleityeid
 Yn adon medwon met kynteid
 Yn ardwy beirt dwfyn dyfneid y alaf
 Y elyff ueirch canneid
 Yn erchlyfyn yn erchliw gleissyeid
 Yn eruawr froenuawr friw eüreid
 Ym pob lliw keinwiw can ryuygeid dyn
 Yn velyn yn voleid

Ef ae ryt yn rwyd eruynnyd
 Ef rywr ryweryd digreid
 Ef gogel gogan gymhwyllyeid
 Ef gogawn glyw kamawn keimhyeid
 Ef gogwyd galon geleurtyeid aer
 Y oruod y yspeid
 Ef dreissyc ny blyc y blygneid
 Ef dreissyd ac wynteu dreissyeid
 Ef gyrclyad ragor wy gyrclyeid rac kwys
 Wy loegrwys lofrutyeid
 Ef ysgydw am ysgor y deid
 Ysgwydwr llethriduawr llathreid
 Ef eryr prydein priawd wy gwrthau gwrth-
 Pan oruc keili keluptyeid daear [rychyeid
 Dynyadon edeifnyeid

Ef goreu vn gwron ym pleid
 Kymry wawr kymrwy gynnyrcheid
 Ef mwyhaf y met adrotyeid
 Ef haelaf ef teccaf teleid
 Ef medrws modur henuryeid
 Mal medru modrydaf ar heid
 Yn wyaf balchaf bwlech liueid lafynawr
 Yn wryawr ordyfneid
 Yn gymynher ner nerth pob reid
 Yn gymhen yn gymhan ygneid
 Y gwnaeth duw deifnyawc ar honneid
 Rodri hael ae hafal ny gwneid
 O dwfyr ac awyr ac eneid a phrit
 A frawtus tan ny pheid

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RODRI.

HAEL rodri ryodres edneit
 Hawl gretuawl tra gwawl tra gwyneit
 Hanbych well o duw diechwreint deyrn
 Teyrnet westiuyeint

O wynet yn het yn hartureint
 O Bowys o beues dyfneint
 O ynys brydein briawd ureint
 Ae thes rac ynys rec hofeint
 Teyrnas yth law lid gereint nyd chwith
 Yr chwydad esgereint
 Nyd bath llath yn llaw ysgereint
 Ny byt byth bydawl y gymeint
 A thrugar kertgar cad wytheint
 Ath roto creawdyr kyrreiuyeint
 Ath lwyto mawruo a mawrureint
 Athro ked bych kydurawd a seint

EGLYNYON

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT M.
 LLYWELYN.

GRAESSAW anaw angut ym prydein
 Ym pryduawr dadanhut
 Engiryawl arwynyawl ut
 Angertawl gretuawl gruffut
 Gruffut gryd lofrut a lawurydet dygyn
 Y dugost bobyl wynet
 Bar gwanar y gwin ae met
 Ae gwyr goruych or diwet
 Diwet wyr eryr ar gymry hu bych
 Hu byt bawb ae dily
 Wrth duw yt ylaf hynny
 Wertheuin vreyenhin vry
 Breisc deyrn kedeyrn cad ognaw llawhir
 Gan llewenyt wrthaw
 Metwl pawb porth uyt itaw
 Metyant y grissyant graessaw

EGLYN.

NYD yr da y hwfa hen
 Namyn yr maws ym y hun
 Y molafy vletyn vleit trin
 Haelwas hwywys yg garthan

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT M.
 LLYWELYN.

ARDWYREAF dreic dragon nenn prydein
 Llawer bart pryduawr yny ohen
 Ardwyad cancad kyn ked oe benn
 Ys kynt no rywynt uch rut wybren
 Yr kertgar ysgar ysgarlad lenn
 Ys gwyr vwrw yn uierien
 Ys gvybuam gam am ganhunben
 Gwrth herw dyt osswyd oes o yaen

Dillyngws keli ual kwlwm dolen
 Eu carchar anwar amhar am penh
 Ny bu haws udut ual trablut trenn
 Noc anhawt gwahawt gwynt yg gwden
 Neu wtam nad cam kymryd yn benn
 Mab llywelyn hael hylwyt berchen
 Ar wyneb prydein prif eluyten
 Eryr huysgwr hyd ysgoen
 Aer orun ual run rut y onnen
 Eryr teyrnet y wynet wenn

BYGWTH GRUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDALY nef ardunya fyn dlid
 Arglwyt duw yn dyn yth enid
 Erglyw ui am vuner ossid
 Yg canyad oth rad oth ry did
 Na dos hael yn helw dy dwydid
 Y wrthif na mi y wrthid
 Am parabyl oth dawn ym perid
 Parhawd o nebawd y nid y hael glew
 Y glodauwr hu bid
 Y gybyt y gabyl ae ouid
 Rac beieu rieu yny rennid but
 Dy rybut ruffut a rybuchid
 A thitheu aryf kadeu kydlid
 A thrugar kertgar kyuyrdelid
 Ytt heu vyg cert nac ef uid
 Mal heu rac moch meryerid
 Ac ystyr brif vnbenn mor brid
 Eur auya os ef ny erchid
 Ny ystyr llythwyr uy llethrid ym kert
 Gyrr di yr cart y wrthid
 Ac onys gyrry di gyrraf wrid
 Yth deurut ath dewrwarth ganlid
 A glywo dy wyr wy erlid
 Ath orwyr ym llamwyr ym llid
 A hwde dewis or rydid
 Cabyl neu glod om dyuod dybid
 Dym dotyw edliw ac edlid
 Am haelon haelder kynhenid
 Llas ioruerth aernerth eur newid a char
 Och yrdaw nyd odid
 Mab madawc llaw deawc lleudid
 Y uawr uyw y vawruert pob hid
 Marw einyawn mawr anaw dibrid
 Myrt ry wneith yn gyureith gymid
 Mab Tegwared hael hawl dremid galon
 Gal ac ef ny borthid
 Ny llat bleit vch blaenwel gwtuid
 Nys dwc lleidyr uy llawrgert o did
 Neud llei dy ouod neud dy ouid ked
 Cadwgawn ry delid
 Mab llywarch dihanarth dyndid
 Mab duw nef boed nerth wy rydid

Ny mag nac neges amollid
 Ny myc rot yn rann edewid
 A minheu magator om dilid
 Bot y duw a bod yg gleindid

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT AP KYNAN.

RAC rwy dygannwy dygynwyre glyw
 O uon hyd uynyw llyw llu agde
 Dy ryd y doryf dy re orwydauw
 Hyd y llewych llawr gwawr gwyp
 vore

Dychymyse airfysc yn aryfle aesdur
 Ae gledyf flamdur ay glot dyre
 Mab medel vtkyrn heyyrn dy he
 Gruffut teyrnud tut elisse
 Mab cor dor dewred ef dwyre prifgat
 Megys y hendat oe rat rodre
 Molawt yw ygnif mal ym danure
 Edeinueirch a seirch serygyl kynnwe
 Moladwy y ryd rod y bore
 Moidyd essillyd ny syll eurde
 Moleis y rwyf kemeis hamre ysgaylan
 Yn amwyn garthan gyrch y dande
 Moli haelder ner nyt aghyfle
 Aghyflym uuner ueirch fer fyryfne
 Pan diwng trawsulwng tros vre y dreiss-
 Ysgyluyon ysgylue [yon
 Rac colouyn lliaws maws mab nwyfre
 Rac gelyn bryneich branhes dychre
 Ny byd arodryd ar odre prydein
 Prydydyon arwyre
 Ef yw fenn fynnyant dibelre
 Ef ae dwc oy dec werydre
 Ef kymer hyder hyt uudugre lys
 Ef dengys emys amyl eu gorne
 Ef yn freu tereu tarole saysson
 Mur eryglon mon mynestyr greude
 Poet ef y orffen orffywysle
 Arfedawc eirchyeit arch oe vnle
 Ygkyuaruot clot cludueird dyle
 Ygkyurwys gynnwys gan wawr y le

MARWNAD RUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.¹

HAEL gruffut dilut dilawch teyrnet
 Teyrnveirt neus gwtawch

¹ Llyfr arall a ddywaid mai Daniel ai gwnaeth ar pen-
 nill diweddaf yma sy gyntaf yno. Gruffudd ap
 Cynan ap Ywein Gwynedd ydoedd hwn. Bu farw
 Anno 1200 ac a gladded yng Nghonwy mewn cwfi
 abad neu fynach, Caradoc. 253.

Periglew glew a glywssawch
 Peir prydein pryd nad oet rawch
 Rychwynant anant anhawtgoll teyrn
 Teyrnueirt kymry oll
 Can y hoed hyd ynt aruoll
 Cant callonn yn donn yn doll
 Tyllon y alon y al a gedwis
 O gadwent ac ynyal
 Hoetyl ureu hydyr gleu gletyual
 Hyd gaer ae aer ae eur mal
 Molaf milyoet naf niuer eurdeyrn
 Mor kedeyrn cadarn ser
 Caeth faeth y feirt maeth mwth ner
 Coeth doeth drud termud tyner
 Tyner wrth lawer wrth lu byd yn llwyr
 Yn llwry ysp a menwyd
 Echel var vu an car kyd
 Vchel goryf gwendoryf gwyndyd
 Gwynet gwawr drosset gwr drud am der-
 uyn

Am dyrua beirt akhnud¹
 Cwtant oll teyrngoll tud
 Gruffut mynawe vt mynud
 Mynud wrth uolud wrth uilwyr bu gwr
 Bu gordwy ar allmyr
 Cadyr wrhyd bryd bran vab llyr
 Cedawl arwynawl eryr
 Eryr teyrnet teyrnwawr prydein
 Pryder beirt neud ryuawr
 Myned vt but bytinawr
 Mynawe llary y mynwes llawr
 Llaur gruffut llary ut llawen gymwyn ysb
 Llawer osb nad ydwyd
 Ethynt veirt er pan athwyd
 Heb eur seirch heb ueirch heb uwyd
 Bwyd y gnud a drud a dreic vu ruffut
 Vt angut angert ueic
 Agor cor cad o feleic
 Ae or pennaethu penn eic
 Eigyawn mwyn terrwyn tyrua man a bras

Bu brys beirt kylich huan
 Mawr llawr llwrw² prydein a chlan
 Mab mad kynnyfyd kyan
 Kyan darogan derwyton dy daw
 Ef dy diw o urhython
 Anaw kwynaw kertoryon
 Vn oet well vt mwynbell mon
 Mynawe arderchawc ardyrchauael beirt
 Llawer bart llawn auael
 Aerawd gwawd gwedy allael
 Aer dalmithyr eur hylithyr hael
 Hael Arthur modur myd angyt am rot
 Hael ryderch am eur rut
 Hael mordaf hael mawrdec nut
 Haelach gretuolach gruffut

Hael gruffut dilut &c.

¹ Neu, achlud.

² Neu, Llyw.

AWDYL YR HAEARN TWYMYN.

PRYDYT Y MOCH AE CANT.

CREAWDYR nef crededun y was
 Credwn y hwn val y credwn yonas
 Dur ynad detyf rad ry sswynas douyt
 Dof wyf yt yn wanas
 Dywynnye dy wir dy wynnyas
 Dy wynnuyd ym kywyd nyd kas
 Edrych pan vernych ueint uyn tras
 Creadur poethgur path greas
 Archaf arch y bedyr o berthynas crist
 A duc crog yn vrtas
 Trwy eiryawl tec ymyawl tomas a phylip
 A phawl ac Andras
 O aflu uy llaw a llauyn wyn las
 O afeith goleith galanas
 Da haearn diheura pan llas
 Lleith madawe nad om llaw y cauas
 Noc ae ceif cain ae glas
 Rann o nef ae naw ternas
 A minheu mynnaf gweithas
 Bot duw ym a diane oe gas

PRYDYT Y MOCH AE CANT

Y RUFFUT AB HYWEL AP YWEIN GWYNET.

Duw douyt dym ryt reitun awen ber
 Ual o beir kyrridwen
 Arwar ut gwetwar gorten
 Eryr gwydyr gweith ueigen
 Meu gynnelw yr elwyr alaf gan dreic
 O dragon modrydaf
 Heb pant molyant milyoet naf
 Heb pannu gan y pennaf
 Pennaf vt gruffut greid eryr prydein
 Priodawr tud allmyr
 Hydyr yt a clod rod rywyr
 Hyd yt aeth hwyl heul a ssyr
 Rif ser yn haelder yn helw kertoryon
 Yn kerted oth artelw
 Rwnge dwnn y gwelwn a a gwelw
 Rwyf byd rwyf gennyd gynnelw
 Kynheilwad prydein wyd priodawr clod
 Ac wyd clo byddinawr
 Wyd ysgryd gryd greid gwryawr
 Ac wyd ysgwyd rwyd rwyf llawr
 Llaur deyrn kedyrn kedwis mawtryt ner
 Nerth kymry ae gwrhyd
 Pan dellid rac lloegyr llucvryd
 Dellis dreic bowys bwys byd
 Pan doeth byd y gyd goed engir keiryawc
 Kyrch Gruffut ry honnir
 Heynt loegyr liwed enwir
 Heyrn am deyrn am dir

¹ Neu, di wir yn wynias.

Tir uy naf traethaf treth wynet dy doeth
 O deithi teyrnet
 A threth gaer genuyn ar het
 A dwy o dir yr helet
 Hawl adwn ysgwn ysgwyd yn lleis dreic
 O dragon rut Emreis
 O pob tir treth ath weleis
 Ac o bei ameth treth treis
 Treissyeu ardaleu ardwy trin ry duc
 Ry digywys y gwerin
 Y racwys o loegyryws lin
 Y rac bron y breenhin
 Breenhin powys pobyl dost yn engir
 Yn ongyr goruuost
 Twr keurein twr brydein bost
 Tad ced cadoet ry wnaethost
 Gwneuthost gestyll twinn tud gynnadyl
 Kynnygyn—kynnygeist ny bu hadyl
 Ny wneuthost di nam y neb dadyl
 Ny oruc duw dy gystadyl
 Castell mathraual mwyth werin wythawc
 Du peithyawe poeth ethrin
 Oth gynnnygyn gynnogyn bytin
 Nyd veh wyneb neb noe lin
 Glyned duw trined ym trugardawn ui
 O vawr nen mervynyawn
 Arf myrt aradyr kyrt kan yawn
 Eryr gwyr llewyr lleissyawn
 Lleissyawn berchen benn ban fv ystwn
 Dreic—a dragon yn echwng
 Hydyr wneuthost wr ar wyr vlwng
 Dyt trawd trallawd or trallwng
 Trallwng llywelyn llen brid yw berchen
 Ae barchwyr yg gofid
 Och ar ny llas yn lliid
 Yth garchar dolur deliïd
 Delis gruffut mawr a maon prydein
 Nyd pryduerth yw alon
 Lle tec teyrnweith vt mon
 Llys yr lles y veddygon
 Metwynt llyw am yvw am valch wythuryon
 Twr—bu tyno wrth an gwynn
 Pan doeth oes aessawr yg grynn
 Pan dyfu penn llw pennlllyn
 Penn llysoet kyhoet keiryawe amgant
 Glaer—a glywir dra lliant
 Hud aeth eu naf yn diuant
 Hud el rac gruffut cut cant
 Can ced ryt peunyt prif eurglaer yn rwyf
 Am roteist ut didaer
 Can cad tec torreist dreic aer
 A gwedy cancad cancaer
 Carws duw dy uod uyd ohen gymro
 Ar gymry yt wyd nenn
 Ar bob dreic dragon berchen
 Ar pob hydyr hud wyd yn benn
 Pan ym gwnaeth vulet nath uolwn uy
 Rwyf—nyd ryuet na thawn
 Peryf nef pyr dywettwn

Parabyl prif hyuryd hyd hwn
 Hwnn a duc ragor ragoch wyr kymry
 Kymriwei dur vochuoch
 Pan vu lew loegrwys voloch
 Pan oet llif ceiryawe lliw coch

Cochurynn keredic kyrcheist rysset gwr
 Yn gorddwy teyrnet
 Ongyr gwyr gwyrant yg gwet
 Onn ger bronn breenhin
 Breenhin mawr llin mab gwlad a gwyr
 Wyf gorwar am danad
 Ath garaf wyf digarad
 Ath garo duw dewr duw dy dad
 Duw douyt dym ryt &c.

LLYMA EGLYNYON MARWNAT.

A GANT PRYDID Y MOCH Y RUFFUT AB HOWEL
 AF OWEIN GWYNET.

CHWEFRAWR mis chweiris chweddy
 Diargel mawr—marw gruffut vap hywel
 Nym aele gne gnaws echel
 Nym eilyw dilyw ken del
 Dotyw ynn dilyw am dilen preitwalch
 Prid uyt pawb or gorffen
 Gwander coll aerner eurnen
 Gwendud barch gwyndyd berchen
 Perchen vo gruffut parch westi ar nef
 Ar neillaw grist keli
 Am lyw mawr gwawr gwrhydri
 Am luehar gwanar gwae ui
 Gwae ui uod llawryt llawen vt gwendoryf
 Gwyndeyrn heb dateut
 Lloegyrm ormes rotes eur rut
 Rotyad gra dillad gruffut
 Gruffut grym euruut adwyn llaw
 Yn lle bei gyumwyn
 Vnbyn detyf vn boen oe dwyn
 Enbyd ym ergydy mawrgwyn
 Cwynaf vleit gwryaf ulawt gwryawr
 Kyfnod—kyfnedid glas waewawr
 Einyoes drang llew gyfrang llawr
 Anyan chweirin dan chweirawr
 Chweirawr mis chweiris &c.

AWDYL

A GANT PRYDID Y MOCH Y WENLLIANT DEC
 VERCH HYWEL.

Duw sul gwyn yw hyn hynt gynwrye
 Glyw—hynt a dycco glew gloew dydwrye
 Dygychwyn olwyn elwa¹ vanngre
 Dygymer hwyf fer heul neud foure
 Dos heb argyswrrw ar llwrw yr lle

¹Neu, elwawd.

Dossawc hytolawc hawt y belre
 Heb dymyr Tudyr tud elisse
 Enwawc kyueilyawc ys kof aele
 Heb uerch gynuelyn gelyn gne unbynn

Ked boed vnbennes ys anebre
 Nest a dywawd im dim gy dwyre
 Gnawd y dyn dylaw dylif ny gwe
 Llywarch ym gelwir llu dy ganre
 Lloegyrr dystryw distraewch dilawch dile
 Dyfnawd uy ysgwyd yn ysgarte
 Dyfnant ysgarant gwaew oe hasgre
 Y fort yd gertwyf gwr't yd gre branhes

Gwr yssy o varanhwc nyny haryfle
 Llawer vcheneid ym reid dy re
 Llwybrant om nwyfiant vch nor nwyure
 Neur arwet dyuret yn eu dyfyrille
 Gwisc gwyndeil gwyel gwet a darre
 Neud adneu coge'u coed neud attre
 Neud adwen ar dyn ry dwyn uygne
 Neur duc wyse cantwyse gan y godre
 Dolyt caer lllion deil llliaws bre
 Neum duc meirch mygyruawr dyrawr
 Dyre—ar hwyl ganmawl hawl ar heul
 orne

Caeroet gwynlliant gwynllywc se
 Caradwy lywy lewych ystre
 Can y daw ym bot om bod yn de
 Am hyn gwar uorwyn liw gwawr uore
 Klywaf uyg callon tonn val tande
 Yn llosgi yr'di ar detyf kynne
 Diameth osgeth o wisc eurde
 Diamheu anuon grann wynyon gre
 A chludaw y hawl y chlod a he
 Hyd y daerahawd heul hyd y dwyre

CANV

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RYS GRYC.

CRIST creawdyr ymerawdyr an met
 Crist keli kolofyn tangnheuet
 Crist mab meir am peir pur uonhet
 Synhwyr—kyn synhyaw enwret
 Caranhawc yessu car ym wet
 Keiryonny kyrcheis uym buchet
 Kyrchaf yn gynttaf kyntet deheubarth

Diheubenn teyrnet
 Kyrchaf rys uab rys om rysset
 Kyrchad cad cadell ediuet
 Kyrchynueirt kyrchant wy orset
 Kyrchuawr llawr ys kyrchu llaryet
 Kyrcheist ros ditos diuaet
 A phenuro a phen goruolet
 Torreist gaer uyrnt toruoet ar freinc

Llawer franc ar adwet
 Ac aber tawy tref dyhet
 Tyryoet briw a hetiw neud het

A seint cler ar clae'r wyndiret
 Nyd saesson y maon ae met
 Yn Abertawy terrwyn allwet lloegyrr
 Neud llwyr wetw y gwraget
 Ny char eryr gwyr gorwet na chysgu

Na chosgort heb wnet
 Gnawd ysgyn ac ysgwyd ar glet
 Yn ysgor brondor brenhinet
 Gnawd gwaewawr gwryawr gwythlonet
 Gwan trwywan trwydun gythrymet
 Gnawd oe law y lavur cochwet
 Y gychwyn allmyn alltudet
 Gnawd y lu y lat eu tachwet
 Y lwydion canaon callet
 Gnawd eryr ebyr abar gwet bangaw

Y benenud wy gyuet
 A chieurein kyuwyre'in kiewlet
 Kieytyon coelyon kalanet
 Trydyt gnawd canrawd kynrawet oueirt

Am y vwr't kyuanhnet
 Ae breitin ae wlytwin ae wlet
 Ae breityawr goruawr gorhoffet
 Ae eur rut ae uut ae ueuet
 Ae emys hyweturys hywet
 A minheu om donyeu dym het
 Gnawd ym daw anaw anuedret
 Or deheu yrdanc haelonet
 Ardal hart y uart am uerthet
 Por eissor vn eissyeu nym gwet
 Penn elyf pan elwyf wynet
 Vn llyssenw a run nyd ryuet uy mod

Yn mudaw am reuet
 Reuet teyrnet ti bieu y dreis
 Ar draws ualch gyfrieu
 Rysva dygyn dugost wy goteu
 Rusgleth gwr't nyd ymhwrt amheu
 Riuet syr syrthyassant yg oreu
 Oth gynnygyn oth gynneuodeu
 Ros diuro penuro penn uateu pybyl
 Pobyl uedyt rwy kigleu

Llys hawrfort y berw fyr't neud teu
 Llwyrr llosged y thudwed hitheu
 Llutwyd kymynwyd kwbyl yn eu pobed
 Pob kenueint yn ychreu
 Kastell gwis kystyngeist yn gleu
 Ac arberth gosymerth goleu
 Anghen yn aghen yn agheu oth gas
 Ath osgort rwy goreu

Rys uychan y galwant ys geu
 Rys uawr ualch yg calch yg cadeu
 Rys gryc y galwant golofyn peu
 Nyd Rys gryc yn kynnyc kameu
 Rys nys kil na deg mil na deu
 Pan el rys yn rwyse y arueu
 Arwawc kymynawc kymened osswy't

Oes v'dut nyd tyghed
 Aerwr syr syrthyws eu riued
 Ar y law ae lafyn wyarlled
 Arwr dinefwr dinamhed adaf

Neud athwyf ath weled
 Yn bennaf yn bennaeth or gred
 O gymro o gymry giwed
 O bob teyrnas teyrnged yn rwyf
 Nwy rotwy gogeled
 Y eirchyon y eirchyeid ar lled
 Ae eur rut ae vut ae vynwed
 A minheu ked mynhwyf vyned
 Am radeu ryeu ryn daered
 Yssym eur ac aryant nyd fled
 Ac emys grawthurys grawnvyged
 Yssym wyr a thir a threfred ehang
 Ac ehofyn ystlyned
 Yssym vt digut digaled
 Digryno digawn y doethed
 Am rotes ryodres riued
 A drych eur ar drychant tuted
 Ef goreu rieu ry aned
 Er Arthur llary modur lliwed
 Ef dihytyl y eur yn arfed frawt veirt
 Ual frwyth coed llawn adued
 Llywelyn llyw bedyt a chred
 Uab Ioruerth uy nerth uy noted
 Y titheu vt deheu dyred
 Clod wr llary om llwry yth drwyted
 Ny bytud wrthut rut vyged
 Yth eissor yth oes o haelhed
 Wrth uordaf a nut pan roted ruteur
 A rydderch afneued
 Yth wrhyd yth wrt gadarnhed
 Mal gwrhyd ercwllf ergrynghed
 A Samswn gwytgwn gogoned achaws
 Ae echdor pan broued
 Ae or pryd y prouaf nad fled
 Nath adws yessu eissywed
 Yn hygant y tri yn teceed adaf
 Neud adwyf yth ganred
 Run gymrawt gymry ouyged
 Rynn wrhyd llyw ryd llaw roted
 Rys uab rys dilys dyled prydein
 Prydytyon eituned
 Rys derllys dyrlytwn y ged
 Rys rebyt ef dyrlyt dyued
 Dyued rwyf dy glwyf dy glod dy gyn-
 ygn
 Dy gynnif ys hynod
 Dy gletyf ry glywssam arrod
 Ath waew rut yn rynn ym wossod
 Dy arwyf ech awyt vchod
 Ys ar grad y gad y ganuod
 Canhorthwy gordwy gordirod
 Can wyr lloegyr ys llwyr adnabod
 Dy ysgwyd rwygwyd ragod trychanweith
 Trychangwyth gyuaruod
 Ath eur ryt dilut diuyth od yth lys
 Ath emys amgyruod
 Ath breityawr yn dyrawr dyuod
 Ath preitin ath braf dy ofod
 Mal yt wytt yt wyf yth ganuod

Yth ganmawl ny gannwyf goruod
 Mor huysgwr gwr yn gornod ar bawb
 Or bobloet agkyduod
 Cannhyad duw ys diheu y uod
 Yth gannerth kyn darmerth daruod
 Canyd oes yma amnod y drigyaw
 Dreic prydein syll ragod
 Pan vuttych oth yd hart gyduod
 Or bythwn ny hebwn hebod
 Boed yn nef ath hendref ath hauod teyrn
 Teyrnas duw vchod

MARWNAD HYWEL UAB GRUFFUT M. KYNAN.¹

PRYD Y MOCH AE CANT.

HYWEL ddiogel diogan deyrn
 Duw or nef nyth wyl han
 Ae senet laryet lydan
 Ae seint gloew ardonyeint glan
 Gloewdid a rydid gan y rad boed teu
 A bid duw yn ganhyad
 Hywel hoewal pob eirchriad
 Hil kynan hwyl kynwan cad
 Cedawl arwynawl ar wyneb prydein
 Prydytyon dioheb
 Ny uagei ugwyl atdeb
 Ne uaeth uegyuaeth y neb
 Naf eryr teyrn rac tympestyl kedeyrn
 Cadwei dud y dan destyl
 Ner trymder tromgad diwestyl
 Neun gwneir vegys gweir vab gwestyl
 Gwystlid rac llethrid llathreidrut lasnawr
 O losfen mab gruffut
 Treis gymryd lewgyrd lofrut
 Tros gymry traws gymreise vt
 Ut adyen hywen hywel neud adneu
 Nyd adwna duw a wnel
 Gwr hydyr yn hoedran a del
 Gwawr echen gwrhyd echel
 Echig ynof cof neum casaf edlid
 Am edlig teyrnas
 Hydyr vt cletyfrut cloduras
 Huysgwr gwr yn oed gwas
 Gwastad yg cancad yg kyngwyf galon
 Gal ouid yn rodwyf
 Gosseb rotyad eur rad rwyf
 Gwys eissyau aergleu arglwyf
 Ar deheu rieu rwyf goruchel nef
 Yn adawd mihaugel
 Arbennic aer bynnac gwne
 Arglwyf boed hywyf hywel
 Hywel ddiogel diogan deyrn &c.

¹N.B. Hywel Fab Grufudd ap Cynan a fu farw An.
 1216. ac a gladded yn Nghonwy meddai y Powel.

PRYDYD Y MOCH Y VADAWC
AP GRUFFUT O VAELAWR.

AM vníc treissic y traws yolaſ duw
 A ddigawn yach o glaſ
 Milwr milwyr uodrydaf
 Madawc law ddeawc lary naſ
 Naſ ner rac trymder tríst gythrud dolur
 Dilys ym y eur rud
 Mab duw nef noda vy vd
 Gredeuawl greidyawl gruffud
 Greit eryr milwyr maylawr a archaf
 Y erchwyn nef a llawr
 Vd dinac dinas gwryawr
 Vn dinam vn mab mam mawr
 Vn mab duw ehun oe heneint na lúd
 Gwr ny lwyd beird oe heint
 Rwym galon nyt gelyn ſeint
 Rwyf powys peues hoffernt
 Powysſed anghew powysſuc ae gwy
 Or goreu y hamwc
 A edeu rieu ryddrwc
 Ac a uo da ef ae dwc
 Dvc ywein wynnuein ny wnn han ae hoet
 Neut y hoedyl am erwan
 Hil gruffud taer rybud tan
 Teu anghew anghyflauan
 Kyflauan vuan vu ar dreigyeu byt
 A bedyd kyn bwyn teu
 Kadyr grist rac cadwen anghew
 Kadw vadawc uynawc yn veu
 Meu bryder llawer llwrw klwyf ym
 Deuryd—ym dewred nyt ydwyf
 Am—

[*Englynion ar goll.*]

LLYW gwrawl breinyawl brenhineitaf
 Llywyawdyr gwenndref nef nerth a archaf
 Llwydyant pob carant caraf dy uoli
 Llewychuawr geli ri rywoccaf
 Llwyrym kyfyd bryd brys ny gelaf
 Llaur veith a weith aweinydaf
 Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw
 Uan—llwydran ellylw gan a genydaf
 Llawn eidun vun uyd diorssaf
 Lleueir ry gwbl eir ny rygablaf
 Lletyf dihol dethol doethaf or gwaged
 Llaryed gluduawred a gloduoraf
 Llaur mawr melwynyawn dawn diwarthaf
 Llewychdud meinhr ywr tir teccaf
 Llu diurawd hyffawd hoffaf ker meuryc
 Lliw gwynnblyc gwenyc gwen y hadaf
 Leuuer eiry didreul neu heul yn haf
 Lliaws ae canmawl or mawl mwyaf
 Llin gwinuath pennaeth pennaf o gymry
 Llun hy ae dyly ieith atalaf
 Llwrw gwir nyw cenir ual y canaf
 Lluar car kerdrod o uod uydaf
 Lloer hynot ar glot yr gloewaf deurud

Llaesuerch uaredud a brud brydaf
 Lleduryd yw gouyn dyn diweiraf
 Llit cant o volyant gwarant gwiraf
 Llawer geir — neir a wnaſ ker aeron
 Llif dragon vanon vonhediccaf
 Llebliu ardal gwiw gwydyrblas yd af
 Lle uym llwyd eilwyd arwyd araf
 Lles uymoet eres evraf am tavawt
 Llathreit wawt hyd urawt hut nawt hoet
 naſ
 Lliw cer enwyse riw rin dawl om tafawd
 Neut diuethl anueidrawl
 Llin arglwyd llary hylwyd hawl
 Llun diweiruun dy wiruawl
 Mawl ran ellylw gan gynyd gwyd hydec
 Y grawd hydry ny deruyd
 Milyoed dreul ne heul hafdyd
 Molyant pwyll uedyant pell uyd
 Ny byd amdlawd grawd gwawr hynod
 Ellylw—allwed dawn a gwybod
 Nawd yw rac ran o dannod
 Nwyf rieu glwyf rwy o glod
 Cloduawr dwn kyrcwn kyrc dilud
 Ueinuarch—ar fwynerch uaredud
 Claer orne dwyre deurud
 Clwyf cant uyrd uedyant veird uud
 Buduawr yawn hydawn hediw hawl
 Dylun—yw heul dolyd hebliw
 Bod rod rin diurawd wawd wiw
 Bun laes wanllun lwys wynlliw

LLYMA VARWNAT

A GANT PRYDIT Y MOCH Y IORWERTH AB
ROTPERT.

FYSCYOLIN byddin bud achref kerddeu
 Kerddwys hael yn tangnef
 Carno vro vreinyawl addef
 A gwedy carno caer nef
 Nef yr gwr arwr eur oſsep cerddeu
 Ny duc card e wynep
 Ny wn o wawt e wohep
 Ny wybu nakau nep
 Nep ny wyr yn llwyry lletvryt am lary
 Am lury nul oespyt
 Trydar wasgar wiſg ermyt
 Trydyd hael beird auael byt
 Bydoed ygkyhoed ygkwyn a ethyw
 Oe athaw yn amwyn
 Post cadeu kedawldut wrwyn
 Powys dir peues derwyn
 Terwyn yn amwyn am nerth teyrned
 Teyrnas oed y werth
 Ysgwyt eurdрут balchdrut berth
 Ysgemyt tewdor Ioruerth
 Ioruerth gat gannerth gyt gynnor kynraſ

Kynreul eur a phorffor
 Ef oed llew llew lu agkor
 Dyhed teyrned tut yor
 Yor drydar aerllary oerllawr ae gortho
 Ny wrthit yndyd gawr
 Mab rotpertr rwyf byddinawr
 Wyr aryfrud maredud mawr
 Mawr a gwyn kymrwyn yr dwyn
 Kymrawt dreic drwy ganhyat y drindawt
 Car anwar llachar llwch gwawt
 Llary llawfer fyryfider fossawt
 Fysecyolin &c.

MARWNAD MARED. M. KYNAN.

PRYDYD Y MOCH AE CANT.

MAREDET llofrut lloegyrwys diarchar
 Diorchrawn orthywys
 Y mer nef nota vt glwys
 Ym parawd ym parawdws

Parawd ysbytawd y esbyd prydein
 Vt pryduawr y wrhyd
 Maredut marw yw heuyd
 Mal modur arthur arthgryd

Greidyawl arwynyawl arwynebet glyw
 Gloew eryr teyrnet
 Clwyf dygyn deheu a goglet
 Clywed y uyned y uet

Betrawd an daerawd pob deurut pryduis
 Pryderwn yn achlut
 Daeur vn kyuar an cut
 Deon derw maredu maredut

Maredut gruffut grym aduan teyrn
 Teyrnet ar gwynuan
 Meibyon dewr derynt ychlan
 Mur greid kynniuyeid kyanan

Dwyn meibyon kyanan cyn bu llwyd yrun
 Arwynawl ym plymnyd
 Engyrt gyrt gwrthlys annwyd
 Anghen agkyuartal wyd

Angheu an goreu gormeil kenetloet
 Can edlid yn adueil
 Nyd hawt ny nawt neb ynyeil
 Nyd hyn hoes dyn noc oes deil

Deilyadon dyfrynt am defry hiraeth
 O hiruod dreic kymry
 Yth weryd hydyr wrhyd hy
 Yth achles wales wely

Gwelytyn teyrn tud gynuan ae ceidw
 Ae cedwis pob calan
 Bro heirt y ueirt y ueirch can
 Bronn gedawl uch bro gaduan

Caduan ner ener anaw kertoryon
 Kertassant ar eityaw
 Arwar trydar trin ognaw
 Eryr gwyr frawt dymhyr fraw

Fraw gyrchyd cant cad kyn bu llawr y
 Ae deyrn vytinawr [dy
 Ny elwid rwyd ysgwydawl
 Ry gelwir rann varw rann vawr

Mawr deyrn kedeyrn kyd gyurannu eur
 Ae alyant ym pob tu
 Milwr milwyr gynytu
 Maredut mawr adwyn vu
 Maredut llofrut &c.

CANU

A GANT PRYDYD Y MOCH Y LLYWELYN
M. IORUERTH.

CRIST creawdyr llywyawdyr llu daear
 A nef—am notwy rac auar
 Crist keli bwyf keluyt a gwar
 Kyn dywet gyuygwet gyuar
 Crist mab meir am peir om pedwar def-
 Dofyn awen diarchar [nyt
 Crist uab duw dym ryt ar llauar
 Y uoli uy ri rwyse o dyar
 Llywelyn llyw prydein ae phar
 Llew a glew a glyw gyfarwar
 Uab ioruerth yn cannerth an car
 Uab ywein frawtyein frwyth kynnhar
 Ef dyfu dreic llu yn llassar dillad
 Yn dillin kyuarpar
 Yn eruid yn aruod abar
 Yn arueu bu keneu kynnhyar
 Yn dengmlwyt hylwyt hylauar
 Yn didranc y gyfranc ae gar
 Yn aber conwy cein dafar uy llyw
 Llywelyn a thrugar
 A dauyt deuawd ul kessar
 Diuei dreic dragon adwyar
 Diuwlech ut diualch y esgar
 Diuwg blwng blaen uuel drwy uar
 Dybryd ynn veirt byd bod daear arnaw
 Ae arnan y alar
 Ef an llyw kyn llid gyuysgar
 Ysglyuyon ysglyuynt llurw bar
 Oet rynn rut ebyr or gwyr gwar
 Oet rann veirw uwyhaf or drydar
 Oet amlwi tonneu twnn amhar eu neid
 Nyd oetynt dilauar

Tonn heli ehelaeth trwy uar
 Tonn arall gwall goch gwyar
 Pann orvu penn llwllachar llywelyn
 Llyw alun athauar

Myrt bu llat llith brein gortyar
 Or milwyr a mil ygkarchar
 Porth athwy pan aetham y ar
 Meirch mordwy vch mawrdwryf tonnyar
 Oet ongyr oet engir eu bar
 Oet angut gwaedrut gwaedryar
 Oet engyrth yn hynt oet agkar
 Oet yg oet agheu an kymhar
 Oet amheu yr byd bod abar
 O honam o heneint lleithyar
 Mawr gadeu angheu angklaear
 Meirw sengi mal seri sathar
 Kyn plygu rodri rwyd esgar y mon
 Mynwenhoet bu branar

Llywelyn kyd llatwy trwy uar
 Ked lloeswy nyd llesc uelyar
 Llary deyrn vch kym kyuarwar
 Llwrw cyduod yr clod ys claeear
 Ry lloes rwyf tres tros uannyar y ueirt
 Oet vavrllwyth yr daear

Gwisci eur ac ariant nys car
 Gwaswynueirch goseirch gossathar
 Ysginawr goruawr goruynt par
 Ysgarlad lliw fleimyad flamyar
 Meirch mawrthie frwythyc fraeth anwar

Frawtus—a phreiteu cwiar
 Mwth y ryt arwyf ygwascar
 Mal arthur kein modur kybdar
 Cann a chann a chein wyllt a gwar
 Cant a chant a chynt noc adar
 Adar weinidawc caeawc kynran drud

Dreic prydein pedryuan
 Adod lloegyr lluosawc am pann
 Adaf hir yn herwyf calan
 Adwet teyrnet tir nys rann
 A dan ser yssef y amcan
 Adnes y uranhes y vrein bann dychre
 Y dychrein gwyr ygkreulan
 Gwrt y gwnaeth am deu draeth dryuan
 Gwr hydwf gwrhydri ogyruan
 Dygwyt gwyr heb leuyr heb lann
 Dygoch llawr dwygad uawr varan
 Vn am vro alun eluyt cann a freinc

Yn frawtus val camlan
 Ar eil yn aruon aruor uann
 Yn vndyt an vndu ynn a rann
 A dwy dreic feleic faw gyman
 Ual deulew nyn dylochassan
 Ac vn traws gadgun treis uaran ual gwr
 Yn goruod ym pob uann

Llywelyn llaflawr agkyuan
 Lloegyr diwreit llw rutuleit rutglann
 Llu raddaw a llaw ar lluman
 Llwybyr yn wybyr yn ebrwyf allan
 Llwrw dawn cadwallawn uab caduan

Y mae am brydein yn gynuan
 Llary ny del y law attaw attan
 Llyryed tremyned tea mor dylan
 Rac lleith anoleith anolo llann
 A llaflawr lledrut uch grut a grann
 Ninheu ueirt prydein prydus eiryan berth

Gwyr a byrth uy rwyf ym pob calan
 Yr digabyl barabyl gan bawb oe uann
 Digrifwch elwch elyf egwan
 Oe ariant gormant gorym drudran
 Ae alaf ae eur ae arian cann
 Can edwyn dechryn o dechreuho bleit

Vch blaenwel yn oed llo
 Gnaws achaws yn ych kyn aduo
 Gnawd y lat ny lwyt y abo
 Caer lleon llyw mon mwyn pabo ath due
 Ef ath dwe yg godo

Llywelyn ef llosges dy uro
 Llas dy wyr tra llyr tra llwyuo
 Llwyrdue y wytgruc nyd fuc fo
 Lloegryws yn llucvryd ys ymino
 Llew dir teyrn llutywyd yn agro
 Llas y glas y glwysdei neud glo
 Llys elysmer bu fer bu fwyf gno
 Llwyf llosged y thudwed ae tho
 Llwrw gwelwch neud hetwch heno
 Can vy rwyf nyd ryued ked bo
 Hyd yt el y doryf ar dyno a brynn

Vt breinhyawc bieiuo
 Llew ae due ae dwe pan uynno
 Yr trallwng trillu angosgo
 Llys efyns afneued tra uo
 Lles y uyr o ueirt ae kyrcho
 A due y wytgruc ae dyeco gwlywch

Gwelhator pwy llutyo
 Llwrw uochnant edrywant a dro
 Llwydcun llwyd llithwyd am honno
 Lledkynt argoedwys gws greudo
 Llys a dwy neud einym yno
 Edryched powys pwy uo
 Breyenhin breisc werin brwyse ado (acdo)
 Ae gwellygyaw pwyll ry twyllo
 Ae gwell franc na frawtus gymro
 Llyw yssyn synhywch ked tawo
 Lloegyr gychwyn a uynn a uynho
 Llwyf y dyd y uyr ar uro gadwallawn

Uab caduan uab yago
 Llary ysbar ysbenyt y plo
 Llwrw esbyd yspeid anolo
 Llew pryduawr llyw prydein ae chlo
 Llywelyn lliaws y vranuro
 Llary deyrn kedeyrn cad wosgo ygeur

Ys fyg car a oruo
 Gorwyf vt dremrut dra mor lliant y mon
 Mam gymry y metant (bedrytant)
 Gorllwybyr llw llenwis ewyngant
 Gwarthaf brynn a phenrhyn a phant
 Gorlleinw gwaed am draed a yndrychant
 Amdrychyon pan ymdrechassant

Cad y coed aneu cadyr anant borthi

Burthyeist wyr yn diuant

Eilgad trom yn tremynassant

Vt adyen vch dygen dyfnant

Eil milwyr milwyr dybuant

Eil yrth gyrth yn gwrthuynnassant

Eil agwrt ymhurt am hart amgant bre

Bronn yr erw y galwant

Kynwan llu mal llew yth welsant

Kadryr eryr yth wyr yn warant

Kan hynny kynhennu ny gwnant

Kan wyllon kelydon kertant

Dugost y wytgruc a dygant y dreis

A dryssei kyfnouant

A rutglann yn rutlaw amgant

Run gannclawt adrawt edrywant

A dinbych wrthrych orthorryant ar uil

Ar voelas a gronoth

A dinas Emreis amrygant

Amrygyr newenhyl naw nant

A chaer vn aruon acharant yg gnif

Yg gnaws coll am peityant

Neur orwyt dy orofyn nad ant

Yth erbyn yth erbarch vetyant

Neur ortwytt yg gorhenw morgant

Ar vilwyr prydein pedrydant

Mad yt ymdugost waew mad yth want

Arall—yn aruoll ysgarant

A chletyf a chlotuawr yth wnant

Ac ysgwyd ar ysgwyt an chwant

Mad tywysseist lu loegyrr yrdant

Ar deruyn mechein a mochnant

Dy gynnygyn ny genhynt cwt ant

Ny cheif hoen na hun ar amrant

Mad yth ymduc mam wytt doeth wytt

Dinam—wytt ditawl o bob chwant

O borfor o bryffwn uliant

O bali ac eur ac aryant

Afy wrys¹ gochwys goch anant y veirt

Yn vyrttoet y caffant

A minheu om radeu rym anant

Yn rut eur yn rwyt ardunyant

O bob rif ym rwyf ym donyant

O bob ryw ym roted yn gant

Ked archwyf ym llyw y lloergant yn rot

Ef am ryt yn geugant

Lliwelyt llettrawd dy uolyant

Llywelyn a llywarch ae cant

Munerawd y marw ny mwynant

Mal ym byw lleissyawn ryw run blant

Nyd gormot uyggeir wytt² gormant teyrn

Wyf tebic eliffant

Can oruod pob rod yn ramant

Can volawd a thauawd a thant

Kein deyrn kyn bych digreuiyant

Can difwyn oesgwyn ysgarant

Can duw ren yn rann westiuyant

Can diwet pob buchet bych sant

¹Neu, O emys.

²Neu, ytt.

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN
M. IORWERTH.

Duw ren dym ryt kymwynas

Detyf dyfyndawn kyuyawn kyweithas

Deduryd dyt gwynuryd gwyn wanas

Dragon—dreic prydein ae hurtas

Detyf uy rwyf rynn wrthyd o lias

Dewr egin dwyreawd yn das

Llywelyn llary dyn llwyr dias galon

Gwyl hydwl ual pallas

Buost mab arab arueu dras

Drud cadeu dreic keneu kynlas

A gwedy hynny buost gwas

Clet eurin clo bytin cloduras

Neud wytt wr aerdwr ardwy euras cad

Kedernyd eneas

Dy gywlad nyd lledrad y llas

Dy gynnogyn ny gynheil y tywas

Dy gludawr waewawr goch leas kyn-

Yn kynnwyn galanas [nygyn

Dy gludueirt ynt heirt yth hartglas

Dy gletyf dy glod ry seas

Dy arueu anghew angkywas galon

Gal ouyt rwy dyfnas

Dy orwyt dy oruawr adas

Dyweddi teithi teyrnas

Ar ynys brydein briodas yn hir

Yn herwyt bod achas

Dy ystwg kedryn kadamdras

Detyf gwystlaw yth law heb lutyas

Dygymer pob ner pob nwythas deyrn

Duw o nef yth swynas

Wytt priawd tir prydein ae thlas

Wytt prifwyr eryr arddyrnuras

Wytt chwynr wytt teyrn wyt eiryas

Cadeu—wytt cadarn ual dinas

Wytt goreu vn gwron or uas

A wnaeth duw y dyt yn creas

Llym anyan tra than trwy gras a choed

A cheyrn oreuras

Llyw bydoet lled byd dwfyn a bas

Llywelyn llywarch ryth gauas

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN
M. IORWERTH.

ATH uendicewy duw deyrn werlin hael

Hil uletynt uab kynuyn

Aryf eryr gwyrr llewynr llewyn

Aer gymid kyndlid kynuelyn

Aryal gortywal gwrdiuyr pennawr

Penn prydain ogrhythyn

Yth ysgwyd tebygydd toryf wyn

Ysgwyd ball guall guhelyn

Geir uyg eir or penneir yn perthyn
 Ar bawb—o bobloet dyfestin
 Meu eur rut ym rotyon glyn
 Mi lywarch titheu lywelyn
 Mechdeyrn kedeyrn cad o mynn aryfrut
 Eur dilut aer dylun
 Amhyl yth gylch galchdoed gymyn
 Am dymyr gwaed gwyr gorwryn
 Peithyawc dy alon dy elyn gwae ef
 Gwaet a gwlad neuth ganlyn
 Peth oth oed athwyd wy deruyn
 Pymthengweith pymthengmlwyd bych
 Hyn—mabddyse ytt dreulyaw treth en-
 Y veirt—yn yrtyoet yth gylchyn [uyn
 Dy law hir neu chredir na chryn
 Yn roti eur rut a melyn
 Dewr yth wnaeth vn duw yn vn dyn
 Haelaf—hyd aeth heul oe gylchyn
 Detyf dy dad daeoni ath glyn
 Dadeni haeloni heilyn
 Wyr ywein prydein praf dechryn galon
 Gal ouyt hil meruyn
 Wyr madawc vreinhawc enwawc hyn
 Mab Ioruert mad ganed urtyn
 Ath ogyuarchaf naf ny edwyn beirt
 Megis bart ar dremhyn
 Hawl gretuawl kedawl cad edwyn
 Hael hywlyt lawryt lywelyn
 Hanbwyf well o honawd wawd obryn
 Hanbych well o duw ac o dyn

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN !
 UAB IORUERTH

NEUM bu dyt ker eluyt elwy
 Eilywn wawd a deuawd a dwy
 Neum bu aralldyt nm rydyd rwy
 Ker moreb kein wyneb konwy
 Neum bu tremyn tramwy rwng lley
 Llewychedic eur ar uy kyfrwy
 Ac eurawc aruon ac arduw
 Ardal dwfyn hoewal dimilwy
 Eissytn gwylein rlein yn rwy
 Kalcheid y kaeroet kylchwy maelgynig
 Milgieit eu gwyr ym pob tramwy
 Nyd treid tra dilyn pell ouyn pw
 Py geidw yr gorddwyr rac pob gorddw
 Llywelyn ae keidw llew yn adwy
 Llyw gwynet ae met hyd y mawddwy
 Llaw orthrech wrth rwyfan mordwy
 Lloegyr wrthryn tra llynn llwmynwy
 Wyr madawc ermidet uwyuwy
 Wyr ywein uirein y auarwy
 Pryffwn y digreit praff y ddirwy
 Ger eluyt mechyt a machawy

O lydaw o draw o drwy mor hafren
 Hyfriw y peleidyr ym porthaethwy
 O ddyfneint o neint o Nanheudwy
 Or tir a uernir wrth efyrynwy
 Gwychyrualech lywelyn erlyn arlwy
 Nid kywiw a llwfyw dwfyr dyfyrdonwy
 Kereist oth uebyd gwryd garwy
 Karu bun weddeit lunyeit lywy
 Eur didawl meidrawl y modrwy ae phall
 Ny phell tynn rlein rac a garwy
 Yn ganmlwyd yn rwyd yn rwy ar gymry
 Ath gymryd yn uwyfwy
 Doeth attep duw ath attwy
 Teir oes byd a heuyd yn hwy

PRYDYT Y MOCH AE CANT Y LYWELYN VAB IORUERTH.

AELE nadolyc yr ae dylly lloegyr
 Dellis llew o gymry
 Yn gert gytuod rod ryly
 Yn ged gyhydyr gad hydyr hy

Hy bytei arthur eirthyaw hyn ae lu
 Eilywoet oe gylchyn
 Milwr gwlyt milwyr gryd gryn
 Mal yt wytt hetiwy hytyn

Hytyn lywelyn hytolawc y veirt
 Ae vytoet lluosawc
 Rwyf bedyt ny beit y rawc
 Rwym lloegyr lliwed trahawc

Traha yw y neb na bo kaeth ym rwyf
 Gwr ny rif kybytyaeth
 Duw mal ef nef ner bennaeth
 Dyn kynna nys gwna nys gwnaeth

Gwnaethost gad aerbost ged eurbar
 Prydein—nyd pryduerth yth esgar
 Y gymry gymryd gotyar
 Lloegyr wales yn woress war

Gwrhydri benlli ban llocher ys gwlyt
 Ys gwledic kymynner
 Ys gwrnt ym gordiner
 Ys gordrud fwyr dylud fer

Fwyr fyse aer deruyse ar deruyn lleon
 Llyw prydein llywelyn
 Dygen rwyf ry duc dy hyn
 Ducost vt dremrut dremyn

Tremyn llywelyn llyw rydyrch prydein
 Prid y loegyr y dissyrch

Miluyrt glydwr glod neinteirch
Moes terrwyn maes twrt a gyrch

Cyrchyd tremynyad tra mor ut dy gas
Dy gosgort yn breinrut
Meu dy ged gad wychawe nut
Teu uyg gert angert angut

Angut uu dy gyrch angert lyr a bran
A briw goch dy ongyr
Traw y tremynaist benn gwyr
Trwy dynr deyrneit eryr

Er pan y llyweist lloegyr diwreit gymry
Gynniweir milcanpreit
Elyf dreic feleic fwyrdreit
Elysmr vt fer nyd furueit

Nyd fuc orwyt gruc wytgun ysgorua
Oes goruod y hil run
Tyreu poeth peithyawe pob vn
Tande fyryf foes alun

PRYDYD Y MOCH AECANT Y LYWELYN.

TREISUAWR lywelyn trossof nys rotei
Ef rotes wyllt a dof
Y winllynn dengyn da gof
Oe wennllaw heibyaw hebof

Hebof nyd anghof anghad glydwr llew
Llewelyn huysgwr
Hebawc teyrn varchawc twr
Heb ameu ef goreu gwr

Gwr gwrthod gwarthrut gwrtn yn gwrth-
rynn lloegyr
Llywelyn ar gychwynn
Ym blaen caen cawad vnbynn
Ymbliant gwyrt ac vn gwynn

Arwynn yw gennyf arwein y vetwl
Ae veddyant hyd lundein
Aerwalch balch bolch y laslein
Eryr araf prif wyr prydein

Prydein anghyngain am gyngas galon
Ef golofyn teyrnas
Anaw pedyr ae nawt pa dras
Y gallwn val y gallas

Gallas arglwyd was aer gleis lywelyn
Lewenyt dwfyn a beis
Gwendud amryw dud emreis
Gwynet adryssset y dreis
Treisuawr lywelyn trossof &c.

Y CANU BYCHAN

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN VAB
YORUERTH.

CYUARCHAF ym ren cyuarchuawr awen
Cyureu kyrridwen rwyf bartoni
Yn dull talyesin yn dillwg elfin
Yn dyllest bartrin beirt uannyeri
Kymhwyllaf uy naf kymry uodrydaf
Kymro keluytaf ry wnaeth keli
Kymreisc lywelyn nys kymrawt neb dyn
Kymry y deruyn ae doryf drosti
Eryr teyrnet yr yueis y vet
Ar het ar dyhet ar deheu ri
Yr yueis y win o ualch uuelin
Ae wisgoet eurin ae uynogi
Yn llys aberfraw yn llochi bartrin
Yg kaer uawr vyrtn vyrtyoet beri
Yg kaer dygannhwy yn abertawy
Yn agwrt dramwy dref Gedweli
Yg kaer yn aruon ygkert gyflawdon
Ae ygkaer llion uy lliw dybi
Yg caer Amwythic yg cein dreui ner
Yg caroet aber tyner teiui
Yn llys fer elysmer yn saint cloduan cler
Yn llysseit aber hydyruer hodni
Yg castell baldwin ygkeri osgort
Yn hawrfort dref gort dref diuysgi
Yn rutlann deguann deiui drachas eingyl
Yn rutlan degeingyl tec a threui
Yn llys y wytgruc a lloegyr yc catuc
Llawer an goduc yn ymgoti
Yn llyssuet deheu yn lloegyr adodeu
Lliaws twr goleu yn golosgi
Ym pryffwn rywrys yn rwyoli gwrys
Ym prydein ynys gwys an gwesti
Ny chawsan droeduet heb wan heb wnet
O deruyn gwynet nny gweini
Anoethach powys ae thir amddyfrwys
Ae thoruoet diffwys nyw differi
Neu loegyr lu derrywn ae llyw llid wen-
wyn
Ae lloet trylwyn hyd tra gweilgi
Ny chawsan genhyn kymod kymeint hyn
Eithyrgwarthagwrthrynn wrth ymbroui
Darogan merrin dyuod breyenhin
O gymry werin o gamhwri
Dywawd derwyton dadeni haelon
O hil eryron o eryri
O wyron ywein ar wyneb prydein
Vn vrtyein llundein o lan deithi
Yn lew loegyr gymyn yn yorueth y hyn
Yn lary lywelyn o lin rodri
Nys kelaf honnaf hon yw beli hir
Ny chelir nae wir nae wrhydri
Am bob treis ryduc ar bob tarw caduc
Ac ar bob ssaruc yr eu sorri
Argynnifer gwaed amdrychyon amdraed
Ac am pob paraed parawd losgi

Ae gwbyl weithredoet ar gel ar gyhoet
 Ar gadarn gadoet dryyoet dorri
 Can kymery duw difwyn ynni dyn
 Kemer lywelyn lyw kydeithi
 Archaf ytt arglwyf yr arglwyti
 Y eryr keinwyr kymod a thi

ARWYREIN

A GANT LLYWARCH VAB LLEWELYN Y LEWELYN
 VAB YORUERTH.

Mi ath arwyre vt bre breinnyawc
 Breisclew anael hael o hil madawc
 Arwr yn arueu aeruetawc deyrn
 Eryr ar gedyn eurged uarchawc
 Llywelyn llary rwyf rwym kyuryawc
 Llyuteu beri ri rutuoawg
 Llyw kymry deruyn diryawc y harglwyf
 Llwyrr diruawr dygwyr y digassawc
 Ry darueit aeruleit eurlaen rodawc
 Aruogyon dragon dreic llys eurawc
 Ry arueityaf naf nerthawc dygyrchu
 Yn rwyuan teulu rwyf teuluawc
 Am prydest dyllest ar dull donnyawc
 Prydu nyd anoeth y gyuoethawc
 Prydyt wyf ym rwyf rywawc lywelyn
 Hil meruyn hytyn hytueirch gwisawc
 Teynuab iorueth berth byddinawc
 Uab Owain uur prein preitryw enawc
 Goreu wyd gorwyd am geiryawc dyffrynt
 Gwrawl hawl hwsygynt pellynt pwyllawc
 Mynneist gyfaruod yn gyuaruawc
 A gwenwynwyn rynn rwyf lluosawc
 Gyueillyeist ual drudgyueillyawc ythlaw
 Gauaellus dreic fraw freic kymynawc
 Y deheu neud teu ual teithyawc
 Urehein gwrtd drin gwyr dreul uodawc
 Keueist eluyden alaawc ynval
 Oth gleu gledyual goed gleuyuawc
 Dy uart wyf dy uut ys anghutyawc
 Dy ueirt ynt heirtyon vt mon mynawc
 Dy uyrtoet kyhoet kyhoetawc beunoeth
 Dy gertawr byt goeth doeth dauodyawc
 Dy gert dy ganaf naf niuerawc
 Dy gynny gyn dygwyt arwyf eurawc
 Dy gy——ny bu bolchawc dy daryan
 Dy gynnyf nyd man nyd mal diawc
 Dy gynnetyf dyuod yn oruodawc
 Am benn gy gynnygyn kynnwryf gwyth-
 awc
 A gwasgaru clwyf a gwascarawt clod
 A gwisgoet arot yn uyd uodawc
 Ac eur ac aryant wrth chwant chwan-
 nawc
 A meirch mei meingrwn dwnn a dossawc
 A lluoet ygnif a lluoetawc uaes

A lliaws dilaes aes asgethrawc
 A ragod penn clod claeu ysgwydawc
 Escudwan garthan is garthynnawc
 Gwaed am draed o drin a gwaedlid lain
 A gwaedlauyn aduutyawc
 A gwaedlwrw gwyr aerfwrw aruawc
 A gwaedlenn am penn ym peithawc
 A gwaed a bwyd brein
 A bran ar gelein
 A galon aduutyawc
 A golo ker man ro meinnyawc
 Gelynyon saeson sidanawc
 A geloreu creu
 A gwan a gwaedfreu
 A gwaedffrwd redecawc
 Am uochnant kein amgant coedawc
 Am uechein yn uochdwyreawc
 Am eiluann urychan urecheinyawc heuyd
 Bu hiruryr berchennawc
 Rac uy llyw yn llu diofnawc
 Amherawdyr llywyawdyr llurygawc
 Llywelyn llary rwyf rywonyawc
 Berchen—barch wledic hiraethawc
 Ath uolaf uilwr pedrydawc
 Ath uolant pymtheccant caderyawc
 Ryth uawl ar yssyt estronyawc
 Nath orseif na moel na myghawc
 Boed dy wir ar dir tormennawc dyet
 Can mlynnet yn het yn hytolawc
 Can dewis uuchet rinwet rannawc
 Yn rann yth barthred rwyf ced cadrawc
 Caffael trugaret trugarawc arglwyf
 Trugar duw hylwyf rwyf rinwetawc

CANU

A GANT LLYWARCH BRYDIT Y MOCH Y DUW.¹

DENG grat benn berchen barth briodawr
 DENG grat dy wennwlad mor uad mor vawr
 Duw dewrwir pellir pwyllawr on kynnhen
 Dilen o bressen ban yn bryssyawr
 Deu edryt yssyt a synnhwryawr
 Deu erbyn agheu agychwiawr
 Doethwlad nef adef adaf wychawr seil
 Vffern yw yr eil dur eil dyrawr
 Ofer difuner llyther lleawr
 O fyt achrefyt yt achrettawr
 O fyrrf yoli tri o draethwad berffeith
 O egwydet yeith o egwytaur
 Berthideu rieu ry wasgarawr
 Ny mad borthes mam mab nyw ditawr
 Porthid donnyeu byd dynyawl ogawr
 Nenn: dynyatton berchen benn bob euawr
 Parthwys rwyf radlawn dawn diburawr
 Porth ym gward tauawd dy garcharawr

¹ Cynddelw ai k. ait.—LL. C.

Berth gyyuoeth llwyrddoeth llewychawt
 beunyt
 Am elyf vedyt am eluyt glawr
 Gwedy golo dyt o dywyllawr
 Gwedy golwe vrad goleuad gwawr
 Gwrth yoli keli kyn neithyawr daear
 Gwyl drugar dy gar uo dy gertawr
 Kyd gwyppwyf hetiw hawtuod vch llawr
 Ny wnn yr hynny a wyf henawr
 Gwyr ren an reid ryt yolawr heb daw
 Rac yn periglaw heb periglawr
 Gwytam yn gorllwe gwr llwydrdrw llawr
 Gwr hydryueu agheu yg ghyghellawr
 Kygholli mawr duw mor ddybryd y neb
 Kyghall nwy goheb oe gynuebyd
 KynTORAWR yssyt ys ef an cryd
 Kyghallen ddilenn orfen orfryd
 Kygeuddon a daw o diofryd crist
 Kygafawe kyfyrdrist kyfyrdost benyd
 Cam yw y dyn difanw y uryd
 Kygreif diawl kygwyl kywyd
 Kyghaws a uyt traws a uet tristyd meith
 Kyfreith dioleith kyn lleith lleduryd
 Kywirdoeth rwy gwel brad annel bryd
 Kyfyrdwyth kyfarfyrdwyth prifwyth prif-
 wyd
 Kyuaruaeth amaeth am aruetyd twyll
 Kyurangeu gymhwyll am pwyll ym pyd
 Kyuyrgnawd ym keudawd deuawd heuyd
 Kyfredec a chwee chwerw hir ennyd
 Kyfreid oet ym pleid oet ym plegyd uod
 Kyfragod dyuod tu uy gweryd
 Yn llwrw llwyth eluyt douyt an dyd
 Yn llawr lliwed kawt anglawt anglyd
 Yn llwyr yt yd gwyd hyd yg gweryd llawr
 Yn llwrw vn kyfawr yt yn kyuyd
 O areu anghau areu ergryd
 O oeruet poenwet pawb y uywyd
 O arwar daear down y gyd dytbrawd
 O arwein pechawt lleitawd lleduryd
 Ny rygar trugar tra syberwyd
 Ny ry daw anaw oe anwylyd
 Ny rygogwyf rwyf rym gweryd o dygyn
 Nyd rwyf wy gynnygyn gynodiebryd
 Ny rygollwyf duw o dewret byd
 Ny ry golles nef ny uo ynuyd
 Enuydrwyf awyt ewyc lafur twnn
 Anvedyr y carwn pwnn pennnyadur
 Heb synnyeid yn reid rwyf achlyssur
 A heb wybod bod byd mor ampur
 Ry bu erthyst yn rybu arthur gynt
 Rybu amgyfrawd gwynt gwan tra messur
 Rybu ull kessar keissyassei flur
 Y gan vt prydein prid y hesgur
 Rybu vran ab llyr llu rwynt adur mad
 Yg kamp yg kywlad yg cad yg cur
 Rybu erowllf mawr rwyse dyrawr dvr
 Ryuyc angertawl gretfawl greitur
 Rybu gamwetawe madawc modur faw

Rybut uu itaw dylaw dolor
 Bu alexander byd lywadur
 Hyd sygnoet neuoet ny bu segur
 Pan ny wyl pobloet pawb yn tostur pla
 Pob tra yn diua ac yn difur
 Pob naf oe niuer pob ner pob nur
 Pob nenn ym pressen yn am pryssur
 Gwrthod rwyf hollaul holl ysgyrthur ueith
 Gwrthwyneb a weith yw y wneuthur
 Gwrth awyt dragwyf dra gwylyadur
 Gwarchedit eluyt dy byt disbur
 Gwertheuin vrenhin vreise bennyadur byd
 Gwrthlated om bryd pyd pechadur
 Gorthywys nefoet ny uet eglur
 Gwrthyf ny bo trist crist creadur
 Creaduryeu nef nawt dialaeth seint
 Kyrruiyeint gymeint gymedrolaeth
 Caret ym ynny nyd mi ae maeth
 Caru a mynnu ym mabolaeth
 Caraf y olaf dri drwy drudanaeth ked
 Canred omgwared yr awch gwrdaaeth
 Can ryt duw douyt dawn elhaeth
 Can ran rad geleu dewr frwythav fraeth
 Can klyw can kennhyw kymhwyllwryaeth
 Kein llywyawdyr ceadwyd credwn ry
 wnaeth
 Kant kadwent pressent presswylaeth an
 hydyr
 Canys breu mal gwydyr hydyr hudolyaeth
 Yr teir person byd bid ych aruaeth
 Yr tri yn yawnwir yawn wrogaeth
 Yr vn duw vn dyn na uid hydraeth brad
 Yr mab rad yr tad tec hynafyaeth
 Can duc pymwan Crist pym oes o gaeth
 O yg o gyuyg gymodogaeth
 O angor tewdor tud alaeth gymhwyll
 O dwyll o dywyll dywysogaeth
 Yndyndid ym pyd ym brn ban aeth
 Yn dolvr yg cur yg corffolaeth
 Kynytwys mawr wr mawr vreuolaeth
 Gnist—yn kynnif y brif briodoryaeth
 Kynytwn vinheu heb sswysseu saeth
 Kan an duw ury urenhinyaeth
 Breenhinhet benn ban yth aned hael
 Bro oet ysgauel ys gofuned
 Breenhin pob fin pob faw dyghed
 Braw cwydam ygyd yg cryd agred
 Yn vffern gethern gaeth drefred erwan
 Yn affan poethuann peithyawc drwyted
 Yn daffar taeruar tan amgyffred
 Yn arfuruyt lle ny llwyd kerted
 Yny yt aeth cain can y weithred cam
 Yg gyweithas nam nym bo vynyed
 Gwtam pob anwar daear dyred
 Gotef grwn ysgwn anysgoged
 Gotefwn gwylwn gwalaed arnan
 Gwyth gyman yn llann yn llwyr gywed
 A mi am awyt yn geheued
 Yn afrifaw duw yn efrifed

Archaf danic kyn tranc trwy eiryoled meir
 Hyd nam gwnel kellweir coll aghyffred
 Kyn dylaw gychwyn tytyn tytwed
 Kan dalu y duw y dylwed
 Kan lleng egylyon kein lliwed obeith
 Kyn lleith rac kyfeith kyweithaeth
 Kaffwyf o yoli crist keli ked
 Kaffael yn adef nau nef noted

Amen.

ENGLYNION

A GANT PRYDYT Y MOCH I LIWELYN MAB
 IORWERTH.

CYFARCHAF I Dduw oi ddawn hunaidd
 Hunaw ym gogawn
 Arwr arwrwas cas crawn
 Eryr mawrwyr merfyniawn
 Merfyniawn lleisiawn lles arwar cerddau
 Cyhyrddws am un car
 Pendragon berion bar
 Pum wregys dewrfrys daiar
 Dy orwyf hael rwyf hwyf reuedd prydain
 Hil pryd fawr teyrnedd
 Llew torf llyw terfyn Gwynedd
 Llywarch Llywelyn ai medd
 Meddfaeth dialaeth diwyl hydd ab cad
 Cadr ddragon gyfundab
 Gwr fab Madawg gwdrddfeirch arab
 Gwrhyd pyrr byrr y bu fab

Mabolaeth fy rhwyf yw rhywoli cad
 Cedwyr tud Feli
 Ar bob terwyn torf am ri
 Ac ar bob terfyn torri
 Mab ddysg yw i'm llyw llu rif ser i'w
 Oe galchdoed nifer [gylch
 Tarf cynnygn can yd weler
 Torri heb noddi heb ner
 Mamynogi draig drud yw ei gymmwyll
 I gymmell y wendud
 Lleith breisgwyr llith brain a chud
 Lladd Ryfu a channu golud
 Mebyd rwyf gwrhyd rhwydd fu ei gynnif
 Ny' gynygn bu tramgwydd
 Pen dragon draig yn ddengmlwydd
 Pobl dwr neud gwr yn eu gwydd
 Gwrhyd ri Addaf gwrhyd ferth bieu
 Buddugawl fab Iorferth
 Draig Brydain ei bryd ai nerth
 Ai ddyall guall gannerth
 Cynnorthwy dragon draig hirlwys filwr
 Ath filwyr na phowys
 Car cyrdd cerdda pob diffwys
 Cant cynnygn yn ddygn ddwys
 Dessyf llu elyf llew teyrnas wyd
 Ny odyd neb dy gas
 Bar llychwr gwr yn oed gwas
 Beirdd byd yth gyd ry gafas
 Cefaist Lywelyn olywiaw gwendorf
 Gwynn deyrn Aberffraw
 Cadarn gad drwsiad dreisiaw
 Ced byd yth lewyd oth law
 Llwyddid yt gymry llywarch
 Neu, Yw.

CANUAU DAVYDD BENVRAS.

AWDL

A GANT DAVYDD BENFRAS I LEWELYN FAB
 IORWERTH.

GWR a wnaeth llewych o'r gorllewin
 Haul a lloer addoer addef iessin
 Am gwnel radd uchel rwyf cyfychwin
 Cyflawn awen awydd fyrddin
 I ganu moliant mal Aneirin gynt
 Dydd y cant Ododin
 I foli gwyndawd gwyndyd werin
 Gwynedd bendefig ffynnedig fin
 Gwanas deyrnas deg cywrenhin
 Gwreidd teyrneidd taer ym mrwydrin
 Gwrawl ei fflamdo am fro freiddin
 Er pan oreu Duw dyn gyssefin
 Ni wnaeth ei gystal traws arial trin
 Gorug Llywelyn orllin—teyrnedd

Ar y brenhinedd braw a gorddin
 Pan fu'n ymbrofi a brenhin Lloegr
 Yn llygru swydd erbin
 Oedd breisg weisg ei fyddin
 Oedd brwysg rwyg rhac y godorin
 Oedd balech gwalch golchiad ei lain
 Oedd beilch gweilch gweled ei werin
 Oedd clywed cleddyfau finfin
 Oedd clybod clwyf ym mhob elin
 Oedd briw rhiw yn nhrabludd oi drin
 Oedd braw saw saeson clawdd y Cnwckin
 Oedd bwlech llafl yn llaw gynnefin
 Oedd gwaedldyd pennau gwedy gwaedlin
 Rhyw—yn rhedeg am ddeulin
 Llywelyn ein llyw cyffredin
 Llywiawdr berth hyd borth ysgewin
 Ny ryfu gystal Gwstennin ac ef

I gyfeir pob gorllin
 Mi i'm byw be byddwn dewin
 Ym marddair mawrddawn gyssefin
 Adrawdd ei ddaed aerdryn ni allwn
 Ni allai Dalicssin
 Cyn adaw y byd gyd gyfrin
 Gan hoedl hir ar dir daierin
 Cyn dyfynfedd ysgyrnwedd ysgrin
 Yn daer dyfnlas ar lessin
 Gwr a wnaeth or dwfr y gwin
 Gan fodd Duw a diwedd gwirin
 Nog a wnaethbwyd treis anwyd trin
 Ym mhresent ym mhryssur orllin
 Ni warthaer hael am werthefin nos
 A nawdd saint boed cyfrin

TERFYN.

I LYWELYN.

HANBYCH well o Dduw eddewy
 Eddewid ddilid a ddeley
 Hanbwyf o honawd am wawd wedy
 Hanbwyll dygymmwyl a gymery
 Llyw Prydain prydydd ath ddeffry
 Llywelyn llwyddid yt hynny
 Mawr ith orug Duw dad Arglwydd fry
 Myfyr yw mae mwyfwy fyddy
 Dy faint herwydd braint ti a brofy
 Dy fantawl nid hawl nid hawdd hynny
 Dy far ys anwar y gossody
 Dy uer a gwyner fal y gweny
 Dy fudd ni oludd er a wely
 Dy fedd ath refedd a ddoeth renny
 Difuddiawg farchawg feirch ystry
 Dy faddeu nid teu teg y rhoddi
 Dy feddiant nid chwant a chwennyechy
 Dy feddwl nid cwl canys cely
 Dy fod falch y rod ry feddly
 Dy fod herwydd clod mal y clywy
 Dy fyddedd cyhoedd ti ai cely¹
 Dy fryd wrth dy fryd frenhin Cymry
 Erwan yw ynni o mynny
 Aerwalch balch balchu fyngwely
 Arwar udd Kessar a'm ceissy am bwyth

Ys da beth ym ceffy
 Traul caerocedd ciriega ymy
 Trefad fy hendad ai hundy
 Trais arnaf fy naf ni edy
 Tros y gerdd a gannwyf cytty
 Y mawr udd rhwyddfawr om rhoddy
 Nid mwy no deg erw os a ddygy
 Cymer a fynnych Cymry bendefig
 Arbennig wledig i wladychy
 Difanw son saeson sef a gery
 Difwyniant fyddaf o'm difenwy

¹ Neu, coely.

Na dilyssa fi y felly fy naf
 Nid ef yt lessaf o'm dilyssy
 A ganwyf dy geiniaid ai cny
 A genais a genir wedy
 Aerddryd tud or tu pan geffy
 Erddrwyg ys teilwg os tely
 Ystyria wrthyf wrth om colly
 Ystawd fy nullwawd nam hennilly
 Ystyriws dewys dawn ytty er gaint
 Ystyr saint dy fraint frenhin Cymry
 Can gwnaf dy foliant fal y heddy
 O gwnai iawn om dawn nim diawy
 O wythlonder ner nerth a gedwy
 O eithaf pob caer taer y torry
 Neu ry orwyd hael ydd hwyly
 Ni ryorug Duw dyn fal tydy
 A ddaroganer a gymmery
 O bob darogan dawn a geffy
 A ddarogenaais a gynnyddy
 A ddaroganwyf a gynhely
 Wyt ddaroganawr gan a wely

TERFYN.

AWDL I DDUW AC I LYWELYN
FAB IORWERTH.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

MAB Duw dylaf dy bwyllaw
 Mawr gwerthfawr gwerthyf gwranda
 Mor iawn yw ydawn am daw ygennyd
 Mwynair o'm plegyd heb plyg arnaw
 Mur modur llywriadur rhag llaw ymae
 I'm meddwl dy geisiaw
 Mor ddiriad i ddyn eiddunaw oi gnawd
 Er dygnawd bechawd na'i rybychaw
 Mor deg y gelly di gall arwyddaw
 Merwerydd echwydd ac ucherddaw
 Mawrfryd gan ddyn byd er bod iddaw
 Dda—na mawrair draba nid rhaid wrthaw
 Mab Duw ai ddydd yn eiddaw
 A mab Duw ai dwg y ganthaw
 A mab Duw ddyddbrawd a ddaw iw brofi
 Beth fo ei ynni am ei anaw
 Ni bydd a mab Duw diamadaw
 Afo mynws byd yn ei bydiaw
 Mab Duw dewiseis dewissaw a wna
 Ef dewisaf naf nawdd y ganthaw
 Diddestl oedd eu lle llu wrth sylliau
 Dydd y cymmerth Crist grog yn eiddaw
 Yngwaelawd uffern affleu fraw einioes
 Ydd oedd bedeiroes yn ymdaraw
 A llu o bryfed yn eu briaw
 A llid llid boethfan dân yn eu deifiaw
 A llys afraid gwrys na gwryfiaw oi plaid
 A lliaws enaid yn direidiaw
 A llwyr dywyllwg wrth odrigaw

A lleng gythreuliaid yn ei threiliaw
 A llawer bwysti heb ystyriaw ced
 A llawer syched trwydded trwyddaw
 A lluoedd pobloedd pawb yn athaw
 A llewod a rhod yn eu rhwydaw
 A lle ydd oedd druan drwy adaw Cain
 I werin wirin ei warandaw
 Pan ddyfu y mab rhad oedd raid wrthaw
 Er porth yn dannorth a dawn arnaw
 I Uffern hyd wern heb adaw ychwaith

Yn un boregwaith i'w hanrheithiaw
 Achos pumoes byd ybu iddaw
 Uchelwr mirain bér drain drwyddaw
 Ucheldad fab rhad rhac rhwydaw ei hawl
 Gwae ni fo deddfawl y dydd a ddaw
 Mihangel pan dél i dalu drostaw
 Yn erbyn cythraul cythrudd syniaw
 Ac ymliw ac ef am ryluniaw gau
 Ac angen dieu dyfod iddaw
 Pam na char mab dyn Duw ai geisiaw
 Pam na chynnyf ef nef yn eiddaw
 O dda ni wyrtha wrthaw ny aned

Y gwr gogoned gweled gwyliaw
 Gwr ni gaffad namyn dim arnaw
 Gwr ni cheffir ffordd i ffo rhagddaw
 Gwedi y gwr uchod uchaf llaw diau
 Ar eil gwr goreu meu ymadaw
 Llywelyn urddyn urddas iddaw
 Llew gwaywdwn ysgwn ysgwyd gydiaw¹
 Gnawd fod cyfranc rhwydd rhagddaw pan
 brofed

Ai glywed ar lled hyd yn llydaw
 Gnawd fod ongar gwyr wedi gwyraw²
 A chledd gwawr Gwynedd a gwaed arnaw
 Gnawd uthr fod rhuthr yrhyngthaw ai
 Esgar—a gnawd fod gwyr o'r ymdaraw
 Gnawd yw o'i elyn hylithr wylaw
 A gnawd fod tafawd diwyd iddaw
 Gnawd ysgafael hael yn hwyliaw oi du
 Rhac ei llu i Loegr andaw
 Gnawd Ffrange rhag ffyrdrange a ffo
 Arnaw—a pheleidr rheieidr wedi rhudaw
 Gnawd Sais nis cwynais yn cwynaw oi ben
 A gnawd o dduch Tren trin ymwriaw
 Gnawd cleddyf gilyd yn ymgiliaw
 Cuall ac arall yn ymgaraw
 Ac ar llwyth oswydd gnawd lleithiaw
 Cigfrain—a chaer dew frain yn difuriaw
 Gnawd gwayw ae arwydd gwedy gwyraw
 A gwr yn gorfod a chlod iddaw
 Gnawd seithgad o eingl yn syrthiaw ergyr

Ac eryr rhyswyr heb eu rhusiaw
 Gnawd fod ysgwyd frwyd friwdoll arnaw
 Ac unbyn dengyn dengwlad iddaw
 A digawn o ddawn i eiddunaw rhen
 A dygen llawen yn eu llywiaw
 Llywelyn neud llew cywaethlaw
 Llyw anaw llawenydd dreuliaw

¹Geidiaw.—LL. C.²Gwyraw.—LL. C.

Ystyriawl ei hawl i hwyliaw yngryd
 Ys digrif i'r bod y danaw
 Ystyriws dewys y dawn iddaw
 Ystyried tad llwyrged rhagllaw
 Dyn yn fyw ni fedd i dreisiaw Duw fry
 Am frenhin Aberffraw

MARWNAD I LYWELYN FAB IORWERTH.

DAFYDYD BENFRAS AT CANT.

MEU foli Crist celi culwydd
 Mawr foliant didrawd didramgwydd
 Maith i'm gwnaeth alaeth ac arwydd
 Arnaf—mi rydynnaf dan ei aflwydd
 Mor draws fu Iesu am aes digwydd
 Mor dreisiwr hagen am ren rhadlwydd
 Mor drist yw ein byw bod glafwydd derfyn
 Ar rudd Llywelyn llaw gyfanrwydd
 Mawrbeir cynniweir cynnif hylwydd
 Mawr benn Cymru wenn ai chymmen-
 rhwydd
 Mawr barch gogyfarch gogyfrwydd or hyd
 Mae ysbyd y byd yn enbydrwydd
 Cam y gorug Duw o dybygrwydd
 Cyn bu drweh na bu drwchanmlwydd
 Cymyrras angen an ingrwydd attaw
 A dygynt o'i law liawsogrwydd
 Llywelyn haelddyn hwylddawn awydd
 Llywiawdr gwynfydig gwledig gwladlwydd
 Lladdawdd Duw arnam am ddwyn lleu-
 rwydd frwyd

Llawn rywydd ysgwyd ar ei ysgwydd
 Llywelyn aer llyw taer am y teirswydd
 Llwyddai a lithrai o'i helaethrwydd
 Lleigiad fryd yn rhyd yn rhodwydd ongyr
 Och awyr am wyr diwaradwydd
 Och fawr a fwrir o ddirfyngrwydd
 Och faith heb ychwaith o'i obeithrwydd
 Och am naf am nêr diwydrwydd
 Och am nêr muner mynogrwydd
 Och ddygyn a ddognes goleurwydd
 Och de am ddewrddrud ehangrwydd
 Och nos o arhos yr arwydd
 Och ddydd a ddoddyw o'i dramgwydd
 Och Ddofydd ddifa gwreiddrwydd
 Och Dduw o ddyfod i'n arglwydd
 Wedi achadw cad fragad frwgydd
 Wedi echwng teg heb attregrwydd
 Wedi addaf teg ar gartrefrwydd
 Wedi tynnu Lloegr iw llawn archwydd
 Wedi na wnaeth Duw diddanrwydd ym
 Wyd—ni gaffei llew gryd greidiaw awyd
 Gwedi llawer gwr a gorwydd iddaw
 A ddeuynt attaw wrth ei awydd
 Ni ri cedwesti cad wastadrwydd

Ni raid a warawd wyr yn hywydd
Rhydd fydd a ganwyf i'm rhwyf boed
rhwydd

Rhan o deg addef nef yn ebrwydd
Ebrwyddws dewa dawn ym plegyd gwr
Gorehang ei wrhyd

Ebrwyddynt ebrwyddweilch o'i gyd
Ebrwyddwalch ceinfalch cymryd
Braw yw ynn deon diofryd ein llyw
Braidd yw yn ein byw ynghynnen byd
Wedi brys haelder muner menwyd
Mwyniant llu tra fu yn ei fywyd

Mai yw am doddyw yn anhyfryd wyf
Am fyned fy rhwyf yn rhwym gweryd
Golo hael galar yw y dedfryd
Goludd ei achludd gwayw rhudd yn rhyd
Goleu y dug Duw ein diebryd fry

Am freenhen Cymry cymrwyn ergyd
Gwir yw marw gwr garw am gaer eluglyd
Goreu oedd ynn ein marw i gyd

Gorofn y sy arnaf hyd nam gweryd dyn
Wedi Llywelyn llywiawdr gwyndyd
Gwarafun ni wnaaf yn nydd creulyd
Gwrawl oedd ei hawl wrth ei hwyfryd
Gwareddid keli celfyddyd oleu

I wrth ei afflew poenau penyd
Cenais wawd ufydd-dawd yn ei fywyd
I'm arglwydd gwladlwydd gwladdoedd
oglyd

Canaf im arglwydd cof enbyd ys man
Rym gorug angeu dristyd
Am dreisddwyn terwyn tyrfa espyd
Am drosedd gwynedd a'i harfeddyd
Am drawsgar gwanar gwenwynfryd Pryd-
ain

Am drawswyr Owain drais syberwyd
Am drueni mawr dwyn gwawr gwyndyd
Ymdro rhiallu fu o'i febyd

Am drengi fy rhi rhwy ledfryd am bydd
Ni edych Dofydd ef y gennyd

Am drais Duw nid oes dinn gyhyd
Am drais dyn dinam gedernyd

Am dreiaw anaw anwylyd llawer

Am dramawr bryder ac ni weryd
Am drwm feddwl cost eurbost aer byd
Am drin, wychydd rydd ruddlafr creulyd
Am dylwyth hydwyth yr hyd y buant

Amgylch gwawr dygant yn deg hyfryd
Ei deulu a delynt yngryd
Delwen aur ar cyfeuryd

Ei wyrda oedd dda oedd ddiwid pob un
Oedd anhawdd iddun ei ddiodyd

Ei weision o'i wasanaeth gyd
Ei feirdd byddyn heirdd byddyn harddglyd
Ei fyrddoedd cyhoedd cawsynt edgyllaeth

Am ei freuolaeth hiraeth hyd
I'm rhei y harchaf arch o'm plegyd
I'm rhiau gorau gwr i'm ennyd
I'm rhwyf y rodded rhan fawr o'r byd

Ef rhoddai i Dduw ei ddiheuyd
Ys rhoddo fy rhen rhan yspryd addef
Ei ran o wlad nef iddaw hefyd

TERFYN.

MARWNAD RUFFUDD FAB LLYWELYN.

DAFYDD BENFRAS A'I CANT.

GWAE ni hael mor wael mor woleu
Weled yn nesad ein eisiau
Gwelsam ni gynt ai wynt yn oreu
Gweilch Cymru yn cymryd arfeu
Yn Lloeger yn llosgi ei thyrau
Ai gwelai eiliai yn oleu
Ai gwele gwelynt ryfeddau
Gwelsam ni wawr maelawr megys ynteu
Mygr fadawc wayw roddawc ruddgreu
Gwelsam ni faelgwn fawr fur cadeu
Cadr fab Rhys yn rhos ai fflagleu
Gwelsam ni Owain prain prudd ei ddoniau
Doniawg fab Gruffudd beirfudd bareu
Gwelsam ni fab Hywel yn rhyfelau
Cynan y gelwid cwyn a'n goddau
Gwelsam Rys falchgryg ryfyg reithleu
Yn rhuthr aruthr ar y dehau
Gwelsam Rys fychan darian daerglau
Ym mhyrth Caerfyrddin ai fyddinau
Gwelsam wyr dinam yn ddiamaheu
Gwael yw nad ynt fyw neud ynt feddeu
Gwaent hwy ar a wnaeth eu pennaethau
Am Ruffudd gwewrudd gwae finnau
Am riff ner lluch hyder llachau
Am rym llym y lleinn fy nagrau
Am nwyf y darwyf ai neud areu
Amlwg yw custudd ar fy ngruddiau
Aml i'm gwnaeth hiraeth hir anadleu
Am leith gwr dewr dur ei lafnau
Am lew glew o'm glud feddyliau
Am lyw glyw glod hyd Fynnau
Bu gelyn dychryn o'r dechrau
Byth yn lladd Llundain ai thyrau
Bu erwan yr awr y cigleu
Bu oer ym aros y chwedlau
Na bum farw o fawr bryderau
Ac yn farw fy arglwydd diheu
Na dyn oni'm dug anghofiau
Am Ruffudd ni'm dyhudd nau dau
Gwael yw colli hael o hil eneu
Gwag yw byd bod yn ei faddeu
Gwirfab Duw gan dug ben rhiau
Gwae fi i'm poeni rhac pum edau
Ucher rhac pryder pryd i'm goddeu
Achaws gwalch mawrfalch mur cynnedfau
Uchel y dodaf am naf nid mau
Wych ragor och rhagod ti angau

Cyn y gwedd ini oedd goreu
 Gwedi gwawr Cymru cymryd croesau
 Cymmerwn iolwn o iawl seiniau
 A syniwn ar beth o'r pregethau
 Am ei ddwyn terwyn torf amrhyffleu
 Ymddifaid y'm rai genau nid gau
 Rhy draws fuam gynt llynt hir ddiau
 Rhy drist i'n gwnaeth Crist creaduriau
 Gwr a wnaeth yn llawn llenwi cibau
 O'r dwfr deierin yn win gwineu
 A wnel gorphowys rhag pwys poenau
 I Ruffudd rwyddfudd yn ei raddau
 Gwr an pryn prynhawn ddifiau
 Gwir iddal o ddylaw affleu
 Gorug dduw gwener rhwydd-der rhadau
 Goddef pum harcholl o archollau
 Gwedi llarydad Duw deg cyfreithiau
 Llofrudd fab Gruffudd draul budd dreigiau
 Llwrw y gwn gwenwawd bryddestau
 Llary rwyf a ganwyf a'm geneu
 Llew buwyf Llywelyn biau
 Llyw Gwynedd diwedd a dechreu
 Dechreuws dewys hyd na'm dyhudd dim
 Damwyniauw ym gythradd

Dychryn mawr bod llawr ar llofrudd
 Llyw meidrawl llew gredfawl Gruffudd
 Mab meithyn Llywelyn llafnrudd
 Mawr gwriawr gorwyr Maredudd
 Traws gyngaws gyngor diachludd
 Trais gymmell tri nawwell no Nudd
 Gwna arnaf hiraeth hir gystudd
 Gwaith Saeson llied ruddion lledrudd
 Gweryd nîm ergyd ai mawrgudd
 Gwae gwelsym cer mawrfryn morudd
 Gwr oedd wr oedd orfawr ei fudd
 Gwyr oedd wyr oedd orddyfn ganthudd
 Gwyth oedd lwyth oi laith ni atgudd
 Gwaith oedd saith ymy y oludd
 Gwawr oedd fawr ei far yn ddyfn brudd
 Gwas oedd gas ei geisiaw dan gudd
 Gwalch oedd falch ei falchlafln uch grudd
 Gweilch oedd feilch am ei falch ddeurudd
 Gwn o ddwyn terwyn torf angludd
 Gwan anrheg anrhaith heb rybudd
 Gwanar gar trimudfar trymrudd
 Gwynwyn gwyn gennyf nid ymgudd
 Gwyn eurdir ardwy dadanhudd
 Gwr eurdwr ardwyad trabludd
 Gwawr gwyndyd gwander ei orchudd
 Gwyn Gwynedd gwae ni am Ruffudd
 Gruffudd aur digudd ef dygnaf i gwyn

O genedl plant Addaf
 Griff ner o'm pryder y prydaf
 Prif farwnad ir mab tad teccaf
 Greddef Echdor gwawr eurdorf gwraf
 Graid synniaid synniais ei alaf
 Grymus can gweled ei dy gwelaf
 Gradd berchen ei barch am danaf
 Hiraith y sy i'm dwyn am a gwynaf

Hir yd goffair a goffaaf
 Mor lle ym alar am a garaf
 Mor llwyr y lladdawdd Llundain arnaf
 Mor llwyr car am a garaf
 Cyd a dragon byd o byddaf
 Trugar hael pa hwyf a ddygaf
 Am ddwyn draig dragor nas gwelaf
 Drwg fab Duw y daethost attaf
 Crist a wyr yn llwrw a ganaf
 Na wn am fy rhwyf cwddwyf cuddaf
 O mynnwch chwerrddwch mi ni chwarddaf
 Can mynnwn fy marw ni mawr wdaf
 Cud ymguddioch chwi oll mi ni allaf
 Ymguddiauw dan llaw ban fo lleiaf
 Cyd ymguddio pawb beth a gelaf
 Am farwnad Ruffudd nid ymguddiaf
 Nid a eill cadarn yn cadw eithaf
 A all gwan truan trist a allaf
 O orchrawn deigr llawn a ollyngaf
 O orchudd Gruffudd ail Nudd fy naf
 O erchyll golled gall marw fyddaf
 Ai Orchymmyn ef ar nef a wnaaf TERFYN.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

Ys gorwyn ewyn rhyn yn rhedeg
 Ys gwrdd yn Ionawr mawr morgroeg
 Ys gwae fi am iaith gwawdd faith gofeg
 Yr goddau chweddlaui imi a fai chweg
 Ni wybum erioed medru Saesneg
 Pan geisiais i eful o ennileg
 Cam oedd neud ydoedd yn wyndodeg
 An rhoddwy fab Duw dawn arwaneg
 Yn dwyn oc ei plith yn olithreg
 Ei wladoedd cyhoedd cyfun hardd deg
 Ar wledig lleithig llwythfawr urddreg
 I wlad Dafydd rydd rwydd gymraeg

MARWNAD IR TRYWYR YNGHYD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

NEUD mai neud lleilai llif yn afon
 Neud maith i'm dyrraith dir ofalon
 Neud mwyfwy galar gwanar gweinion
 Neud mau feddyliaw hwyliaw haelion
 Hwy hwyliesynt gynt hyd gaer lllion
 Owein prydain priodorian
 Lleiddiaid gad fleiniaid o flaen arfon
 Llywelyn glodfawr fawr ai feibion
 Llyna wr arwr i argosbion
 Llwyddedig gwledig gwlad orchorddion
 Llawch ardawch ardwy rheidusion

Llaith arfaith arfod blathaon
 Llywelyn llywiawdwr gwleiddiadon
 Llary gynghaws drwy gyngor doethion
 O fynyw hyd faen gaer lleon
 Ail colli colled annhyrion
 Ef cynnif canwyll marchogion
 Hy ddyfryd ddyfrys gynfreion
 Hoeddyl Dafydd megis dydd dyddon
 Naf ieuange cyn trange treuleirchion
 Ni ballai i bellennigion
 Ner muner mynych ei roddion
 Neud ei hoed ar ei gyfoedion
 Doeth esgryn gwr chwyrn ei ymchwelion
 Ymchweiliad tromgad trwm ei gofion
 Dawn yr abad gwirad gwirion
 Ai dug oi olo i fro frython
 Duw am gwnaeth hiraeth hir ofalon
 Dyfod corf Gruffudd mwynfudd maon
 Diafrddwl feddwl fyddwn ym mon
 Pei yn fyw y delai i dal y bolion
 Chwegwyr cynnifwyr cynnebigion
 Eu cheddlaau goreu gwir er Iason
 Llywelyn ai blant pla gelynon
 Dafydd a Selyf ac Absalon
 Herwydd trymfryd byd bod tan Saeson
 Wedi treisynt gynt ar y goron
 Trydeydd rhyfedd llyfr llefesigion
 Nid a gwy'r Gwynedd gan y gwyllion
 Am far trwm tramawr goffion
 Am fod yn eu tud hwy alltudion
 Am fawrweilch aerweilch arfogion
 Am fawredd Gwynedd ganaon
 Llywelyn hyddyn terwyn tiron
 Gruffydd a Dafydd dywysogion
 Rhai difai yn difa galon
 Rhan berthfan a borthyn greon
 Pei yn fyw fyddynt o mmon
 Perynt hynt hendref Wyragon
 Parawd gwawd gwedi eryron
 Peris Duw eu dynggudd rhagon
 Eny cyfred plyg gwenyg gwenion
 Yny cyfrange mor a mawr afon
 I abar feddau rheiddiau rhuddion
 I aber Conwy ceneddl frion
 Tri goreu dreigiau sy or dragon
 Tri a ddug Duw or dyniaddon
 Tri eres armes trachwres trychion
 Tri erail ni eill oll eu deddfon
 Tri araf pennaf pennadurion
 Tri arwydd hyrwydd ar eu holion
 Tri arwr eurdwr eurdorchogion
 Tri eryr yn wyr ac yn weision
 Tri chlwyf nad ydynt fal gynt Cynon
 Tri chleu eu pareu fal peryddon
 Tri chlo ar eu bro rhag bradogion
 Trwy eirioledd Pedr pen porthorion
 A mair oi gwyr y air ai gweryddon
 I'm tri Arglwydd byd boent cyfeillion
 Mihangel angel ar angylion TERFYN.

MARWNAD DAFYDD FAB LLYWELYN.

DAFADD BENFRAS AI CANT.

DYGN i'n symmud Duw ein tad
 Ysprydol ysprydoedd oleuad
 Dydd ym gwna yn drist drais dyfnaid
 Ar llall yn llawen o'i ganiad
 Rhyfedd eu rhiau rym swynad
 Rhyfeddaf o'm naf o'm neirhiad
 Nid rhyfedd cyd bwyf o'm rhiniad
 Gynnefin ar ganu marwnad
 Ceniddum hon dra bron braidd ni mywad
 Urddyn Lywelyn lyw y berfeddwlad
 Ceniddum hon Ruffydd rudd ei ruad
 Ac ni rygant dyn dim mor irad
 Canaf hon Ddafydd cynnifiad ryfu
 Ni wnaethbwyd gwar llu yn llaw gaead
 Ni ddodai eirif ar ra ddillad
 Na gwin grysgelo nac ysgarlad
 Ni ddotto fy rheen fab rhad ei bechawd
 Yn erbyn fy mrawd ddefawd ddifrad
 O amlder o dir llawhir lleiddiad
 Ac emys golchwys goachubiad
 Na bu gystal dyn y danad Dofydd
 Ac y bu Ddafydd gan ei ddiad
 Mor rhyfedd rhac mor fu roddiad
 Na roddes fy llyw y lleuad
 Mor eawch ym ardawch ardwyad
 Cyn ni fwy o Ddafydd yn ymddifad
 Tra fu wr arwr gerddeidiad
 No'r trithael haelach yd gaffad
 Truan y gwnaeth Duw dwyn cariad
 Cymru—ym mhlith prudd wely heb oleuad
 Etifedd Gwynedd gwanar gyrciad
 Neud Duw a'i rhannws yr hael reiniad
 Ysy fyw a fo henuriad
 Y sy farw gaffas farwnad
 Deu fab Lywelyn lew gymynad
 Diodefelynt fi o feirch ffysciad
 Diodefelyd Duw hwy ac eu tad
 Yn y wenwledd fry yn y wenwlad
 Gwlad fal cynheilid y cynhelis
 Gwledig ben perchen gwr am perchis
 Gwyn esgar neud gwar ai gwerchedwis
 Gwae ni oi drengi fal yr drengis
 Llauer iawn oi ddawn a ddefnis attaf
 Llwy'r y coffaaf am coffes
 Cyn angu Dafydd cynnydd cannus
 Cawsant or bobloedd pawb erchis
 Nid doddi bareu a beris arnaf
 Alaf a enwaf ym a enwis
 Nid hebof ei alar car a'm cedwis
 Nid heb meirch meithdew i'm hedewis
 O eiseu Dafydd neud is yw meddwl
 Ac neud afyrdawl oi orddewis
 Nyd llew o dyrrad yny dedlis
 Nid llawrydd Dafydd a ddiengis
 Gwael yw colli hael diwael dewis

Gwae ef a gyll nef er annilys
 Dilys briodawr gwynglawr Gwynedd
 Dolur yw nad byw llyw arllechwedd
 Dygn yw i Gymru dyguedd ei dygued

Clywed ei fyned yn ei faenfedd
 Dafydd hael ei hawl gywryssedd

Deheu a gigleu a gogledd
 Dyfod hyd attaw dyhedd Iwerddon

I farchogaeth Mon dirion dired
 A llu o Brydain a llwrw hybrydedd
 A llu o Ffreinge ffyr ffrawdd galledd
 I goron Lundain er garwedd heiyryn

Ni roddes teyrn ty o wynedd
 Duw ai dug rhagon deon diwedd

Dafydd fuddugawl gedawl gyfedd
 Digawn o bregeth yw difaedd hael

Heb fryd i'w gael hyd frawd gyhedd
 Ystruan ei ran rwyf marianedd

Ysdrwg heddiw lliw wedi llaryedd
 Y llaw a gedwis erllynedd

Adwy yn Aber conwy cyn eu gorwedd
 Wyr Brenhin Lloegr llu teyrnedd

Mab Brenhin Cymru cymraais fonedd
 Gwr oedd a hauoedd gorfoledd gwerin

O iawn deyrnllin y brenhinedd
 Callaf yw imi beth amynnedd

Colleis gwalch mawrfalch mirain orsedd
 Ni rygolleis dyn dyguedd ei awydd

Ni rygollo Arglwydd rwydd anrhydedd
 Ef a'm talai aur ar fy myssedd

Nid ef a delid drwy dalwarwedd
 A Dafydd dreisrydd drosedd cyn golo

Ni bu o Gymro ei gymrodedd
 Bum y gyd a hael hwyglod ryssedd

Buarth eryr gwyr uch gwin a medd
 Bum y gyd ag ef yd gefais ei wledd

Boed y gyd a'i Dduw fo ei ddiwedd

TERFYN.

CANU MOLIAINT I LYWELYN AB GRUFFUDD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

COLOFN nef dy nerth a archaf
 Celi hael ir hwyl a ddygaf
 Celfyddyd ym myd rymedraf
 Cyflawn dawn danfoned attaf
 Ar ddull llawnoed y dywedaf
 Arglwydd fal Cynddelw a gynhaliat
 Llowarch a berchis mal ydd barchaf
 Llywelyn urddyn urddas hynaf
 Llawenydd Cymru cymrodeddaf
 Llywelyn gwall arall uraf
 Gwedi y tri trydydd a enwaf
 Nid oes is dayar od ystyriaf
 Nac odduch daiar dyn o mynnaf
 Heno a allo hyn a allaf

Dedfryd gwr goreu y barnaf
 Dadfrawd gwedi a ganaf
 Neud adwen i'm prifhenn prydaf
 Neud i Dduw mal y dadferaf
 Doethineb Selyf selwyd i'm naf
 A theced eidduned Adaf
 A dewred yr undyn dewraf

[*Englynion ar goll.*]

CYNNYDD LLYWELYN MAB GRUFFUDD.

D. BENFRAS AI CANT.¹

TRAETHWS fy nhafawd
 Trwy nerth y drindawd
 Traethawd om barddwawd mor ddibarla
 Treisswr ai cymmer
 Trosedd Eliffer
 Trawswalch ner muner ai mwynhaa
 Llyw glyw a glywir
 Llyw doeth coeth cywir
 Llawhir ni welir ei gywalha
 Llym yngrym yngryd
 Llawr gorfawr gwrhyd
 Llwyrr y dyd ei fryd ar fryn buga
 Lloegrwys i gysgu
 Lluddiwyd oi ddeutu
 Lluoedd ai dyfu er ei difa
 Canawon Cymry
 Cuniaid ai deffry
 Ceneddl ai dyly nid ymdolia
 Ceinweilch cyffredin
 Cynnifiaid werin
 Llauer i breiddin llu ai breinia
 Breiniwys gwr ai medd
 Braint y teyrnedd
 Breenhin Gwynedd canys gwedda
 Breiniawc Lywelyn
 Brenhinedd ei hyn
 Brynaich a dreissyn dros glawdd offa
 Brooedd ysgafael
 Bryd arddyrchafael
 I brifdeg caffael hael ydd hwyliat
 Braisg waisg wosgorddion
 Bryd gryd grym lleon
 Branar bar beirddion yn Saxonia
 Llawnaeth gaeth giwed
 Lleith waith waredred
 Llosged eu trefred am eu traha
 Tyrau twn eu mur
 Terfysg eu llafur
 Torfoedd disegur ai hyssiga
 Teyrnfab Gruffudd
 Teyrn dadannhudd

¹ Ex y.—LL. C.

Teyrnas ddatgudd prudd y preiddia
 Eurglawr Cymru fawr
 Arglwyddi clodfawr
 Arglwyddwas ceinfawr ai cynninia
 Argledr gwarthfuddig
 Arglwydd gwynfydig
 Arbennig wledig a wledycha
 Cedwid unmab Mair
 Ceneu cyniweir
 Ceidwad y gadair gyd a gwenna
 Y gwr gwrdd uchel
 Ar gwaew gwaed awel
 Pan el yn rhyfel nid ymgela
 Lleiddiad gad gyrchu
 Llafur gwr gynnu
 A llu ni rhwymu yn rhyd chwima
 Ar erlyd fal cynt
 Ar ael y dyffrynt
 Ar ail hynt gerrynt garreghofa
 Trydydd hynt yddaeth
 Drud fu ei arfaeth
 Gwnaeth tyrau trefdraeth nad ynt trada
 Pedwaredd i fro
 Pennaf a gymro
 Penfro oddyno rhos oddyna
 Pummed Forgannwg
 Parhaus gilwg
 Er a wnel o ddrwg nis diwedda
 Chweched i dramwy
 Chwechad yn adwy
 Yn aber Tawy teg esgorfa
 Seithfed Gedweli
 Saithgad iw llosgi
 O ystrad Tywi tew ei haerfa
 Wythfed hynt greulawn
 O Garnewilliawn
 O Geredigiawn y dug yna
 Nawfed Frycheiniawg
 Naw cad cyndynniawg
 Fal Rhun rhuddfoawg fu ei drofa
 Degfed digysellt
 Dug attaw Fualt
 Dibellt ai fflamwellt y fflammycha
 Unarddeg diwraidd
 Elfael fro hyfaidd
 Arwraidd o flaidd ai harfeiddia
 Deuddegfed yn iawn
 Y dug Werthryniawn
 Maelenydd oi ddawn a ddug etwa
 Trydeddeg hodni (dogni)
 Taerwalch Eryri
 Arwistli ker ker caer ena
 Pedwaredd ar ddeg
 Pan ddug ychwaneg
 Dwyn Cedewing deg Duw ai nertha
 Pymthegfed Powys
 Pan y cynnyddwys
 Pennaeth ni wystlwys ef a wystla
 Unfed ar bymtheg

I faelor Saesneg
 Pan aeth ar osteg i dir penna
 Dwy ar bymtheg drwg
 A wnaeth yn amlwg
 Pan gerddwys ei fwg am allt fuga
 Deunaw dawn oedd fwy
 Dug eu harfordwy
 Gwynedd uch Conwy lle y cynnydda
 Un eisiau o ugeint
 Ar wynawl eu maint
 A chwanegu breint ger bro Assa
 Ugeinfed gan rad
 Hendref ei hendad
 Dug y berfeddwlad ac nis gwatta
 Tros yr ugeinfed
 O Alun drefred
 Hyd waelawd Dyfed ydd ehetta
 Mi yw ei bencerdd
 Mawr yw ei angerdd
 Mynegeis ei gerdd ffordd yd gerdda
 Mwyfwy ei gythrudd
 Mireinfab Gruffudd
 Mae yn ei ddeurudd ddawn ni chilia
 Cymmen Lywelyn
 Cymyrth ei derfyn
 Cymru o gylchyn a gylchyna
 Gwystlws y dragan
 Hyd ynghaer llion
 Gwyloni rwyf mon rymynycha
 Yr ungwr an pair
 An gweithred an gair
 Can eiriawl diwair fair ferch Anna

 Can casaf eurwas air a lwydda
 Can gaffed hir hynt byd bod yma
 Can Duw nef yn ei fawr noddfa
 Ys caffio drugaredd a diwedd da Amen.

EGLYNYON A GANT DAUYD BENURAS.

PAWB a ddaw yr ddacae long
 Pobyl vychein druhein a dreing
 A vacco treul gywro trang
 Yn vnawr y llawr ae llwng

Llyngauwr daearawr deruyn a garaf
 A gereis ych hanlyn
 Neut eddwyf yn oer dyddyn
 Nyd oes dim einoes yddyn

Pob dyn oer dyddyn neut eiddaw agheu
 Aghyueillwr iddaw
 Y veddu dayar arnaw
 Y uedd or diwed y daw
 Pawb a ddaw &c.

MARWNAD RUFFUDD FAB
EDNYFED.

D. BENFRAS AI CANT.

GWYN ei fyd am gyd a geidw ei wir
Gwae ef Arglwydd nef ni fo cywir
Ar y fynno dyn rydarwir
Ond¹ a fynno Duw dim ni ellir
Rhyfawr o bechawd a rybuchir
Rhy afnam² o gam a gynmerir
Rhy anynawd o beth y pregethir
Gweleis i wr a gwr a gwynir yn feith
Fyth bellach ni welir
Gwelais i ddau a dau beth a dewir
Gwelais i dri a thri ni thremygir
Ni ryweles dyn dim mor engir
A gweled y byd yufyd enwir
Y gwr ai meddai oll y meddir
Cyngor llyw mal aergwl llawhir
Mor ddiheid hynny mor ddilhir druain

Dra fo byd ni cheffir
Gruffudd arfeu rhudd rydebygir
Greid barch i Lywarch fab Elidir
Ys dinam o was ys dir ei hepeor
Ym mynwent fangor a heporcir
Kalan Mai calon a dorrir
Cof anwar galar pa gelir
Pan ddangoser gwyr eryr eurdur
Nad y gwr o Ros a ddangossir
Ar a fo goreu gwir y dygir
Ac a fo da nid edewir
Nog a adws Duw yny dognir ced
Hael fab Ednyfed neb ni edir
Neud rygwyn terrwyn tyrfa pabir
Neud rai am Ruffudd a ddhyddir
Neud rhawch ei ardawch neud rhywir ei
Ei farwnad a glywir [farw]

A arug o ddrwg ni ddrugfernir
I Ruffudd oi fudd a faddeuir
A arug o dda oni ddywedir gau
Nid ai maddeu iddaw y meddir
Enaid hardd digardd dygyn yd gwynir
Cedwis fi ei fardd im gelwir
Cedawl Dduw ei ddawn a iolir
Ceidwad nef ei nawdd ni thorrir
Ai catwo cydymddaith cywir
Cyfarwydd roglwydd red³ Rigned
Cywirdad fab rhad rhifed ei wyrthiau
Ni wyrthia ryaned

Cof ynghar neud gwar neud gwaredred
Cyferny⁴ a mi mawr eisiwed
Cyfar a daear dygued ei achludd
Am Ruffudd digudd deigr hyd arffed
Am ddwyn gweilech terrwyn gwedi tyrred
Am ddifa rhai da ry ddigoned
Ys llawer blwyddyn yn hliwed or gwyr
Pob goreu a golled

¹ Neu, wrth.² Velly.—Li. C.³ Reed.—Li. C.⁴ Neu, cyfarfu.

Cefais a fynais cyn ei fyned
Can Ruffudd o'i fudd ai foddhaed
Caffael iddaw nef iw noddod rhac drwg
Dragwydd ddymuned
Gwehenais ag ef nid gogyged
Gwahan hir a hwyr ymweled
Byddei praff heddyw y pryned oi fedd
Pei yn fyw y caffed
Enwog wr arwr aur ei dudded
Anwar ei alar a oloed
Enwir iw angen angen drwydded
Anwas rygallas pan rygolled
Enaid hir cywir cyuwch weithred
Anant ai cwynant mwyniant mwynged
Anaw oi wallaw ry wallofed
Anhawdd yw ei ddyn ei ddiofred
Y gwr a'n prynws ni prydwerth galed
O Uffern gethern o geithiwed
A wnel iw enaid gwirnaid gwared

Amen.

CANU Y LYWELYN FAB
IORUERTH.

EINYAWN VAB GWGAWN AE CANT.

KYUARCH om naf om neuawl Arglwyth
Krist keli kulwyt kwl y ditawl
Keluyt leueryt o le gwetawl
Keluytodeu meu ny uo marwawl
Y broui pob peth o bregeth bawl
Y uoli uy ri rwyf angertawl
Ryuel diochel diochwyth hawl
Llywelyn heilyn hwylueirt wadawl
Llewenyt y dyt y detyf ae mawl
Llewychedic llafn yn llaw retuawl
Yn llat dy wrthlat y wrth lys reidyawl
Gweleis a gereis ny gar mantawl
Gwelygort lleissyawn llysoet gwetawl
Lluoet arwoloet ar weilw didawl
Llawrwyr am eryr yn ym eiryawl
Llywelyn lleyn llyw arderchawl
Lluryglas gwanas gwanan a hawl
Gwenwyn yn amwyn am dir breinyawl
powys
Ae diffwys ae glwys a glyw y hawl
Ef dynnyad yg cad eingyl urad ureuawl
Ef dande rutle rutlan is gwawl
Gweleis lywelyn eurdyn urtawl
Yn vrtas dreic was dragwywtawl
Eil gweleis y dreis dros ganawl dyfyrdwy
Eny trei tramwy llaww rwy rwyd hawl
Gweleis aer am gaer oet engiryawl
Talv pwyth dyt gwyth gweith canyseawl
Ny ryweleis neb na bo canmawl
Or dev y goreu a uo gwrawl
Mi ath arwyre ath arwyrein myuyr

Eryr yn ryuyr prifwyr prydein
 Pryduawr lywelyn pryd dyn dadyein
 Prydus diesgus esgar dilein
 Esgynnu ar llu ar lle ewein
 Ysgymod goruod gorualch am brein
 Ysgymyn gwerylyn gwerlid gofyein
 Ysgymyt klodryt kvlwyd a llwyuein
 Llutedic edmic meirch mawrthic mein
 A lluoet yg gwisgoet yn ymosgrein
 Ar llimyn ar dynn ar dv kelein
 A llinon rac bron rac bro eurgrein
 Tyrroua klawt offa clod yn hoffyein
 A thoruoet gwynet a gwyr llundein
 Kyfrann tonn a glann glasdir gwylein
 Golud mor yskrud ysgryd nortmein
 Llywelyn terwyn tofyt agkyngrein
 Bieu'r gwyr ae goreu bacheu bychein
 Priodawr mwynglawr mon glod ysgein
 Areul golut pentud pentir gwychein
 Gwawr deheu goreu gwyr yn dyrein
 Gwenwyn a gwanar y deu gar gein
 Ae lyw kyuaryw kyfwyrein a thrin

A thrychyd gwerin caer uyrtyu uein
 Ny seuis na thwr na bwr bu krein
 Nac argoed na choed na chadlys drein
 A rac pyrth bu syrth saesson ygrein
 Oet trist maer oet claeu cletyf heb wein
 A chan llv pannu pen ar digrein
 A chan llaw lludwaw llann huadein
 Kilgerrann achlan a chlod goeluein
 A chlwyd ar dyhet mawret mirein
 Yn aberteiuy tew oet urein vch benn

Yny doet perchen parchus gyurein
 Oet tew peleidyr creu ereynt kicurein
 Calanet gorwet gortyfnessein
 Llywelyn boed hyn boed hwy dichwein
 No llywarch hybarch hybar gicwein
 Nyd keladwy dreic dragon gyngrein
 Nyd kalan kyman gwr y gymein
 Hydwyf yg gnif ae llif o lein
 Hud el yn ryuel hyd yn ruuein
 Ae raelod ae rod o riw uetgein
 Hyd y dwyre heul hyd y dwyrein
 Ysy my rwyrt arglwyd argledrad
 Argledyr tir a gwir a gwennwlad
 Ysmy or kynghor kygwastad
 Kywesti peri peleidrad
 Ysmy ri ryuel diffreidat
 Diffryd gwyr eryr ardwyad
 Ysmy rwyrt arglwyd erglywyad
 A glywir or tir ger tanad
 Y symy glew a llew a lleityad
 Yn ryuel aron orddyfynyad
 Ysmy wr a weryd y rad
 Y reidus galarus geilwad
 Ysmy ner yn arwynn dillad
 Yn arwein ysgin ysgarlard
 Ysmy nut haelvut huelueityad
 Ar lloegyr rwy llygrwys hep diwad

Ysmy ryterch rotyad eur melyn
 Molitor ym pob gwlad
 A mawrdud olud olygad
 A mordaf am alaf eillyad
 Ysmy run gadkun gydkam rad
 Kydgaffael a hael a hwlyad
 Ef ymy y metwl diurad
 Mi itaw yn llaw yn llygad
 Ny henyw o afryw afrad
 Mi henwyf o henwyr y dad
 Llachar uar aeruar eruynyad
 Llachar uron o urydeu gwryad
 Lluchyeint gweilch am walch gynniuyad
 Ual lluchynt estrawn wynt ystrad
 Hunyt nenn perchen parchus uad
 Parch aryfawr aruon angoryad
 Llywelyn dreis erlyn drussyad
 Dros deheu agheu oth angad
 Angor mor y mawr gymynad
 Angawr llawr lluryc duw am danad
 Ry chyngein prydein yn dibryder
 Y briodawr llawr yn llawn niuer
 Llywelyn gelyn yny galwer
 Y gelwir am dir am dud tymer
 Llewenyt lluoet llew yn bryder
 Llywyawdyr amerawdyr mor a lleuver
 Y dylif kynnyf kynebyker
 Y dylan am lann am leissyeid fer
 Teruysc tonn dilysc dyleinw aber
 Dylad anwastad ny osteker
 Teruynt twrwyf rywynt yu ryw amser
 A rialluoed lluoed llawer
 Toruoet yg kyhoet yg kyflawnder
 Taryaneu goleu ual y gweler
 Ry molant anant anaw kymer
 Ry molir y wir y orober
 Y vryd yn ryd yn reid niuer
 Y orofyn gwraf yny deler
 Y oruod goruod glod a glywer
 Y wyr am eryr yn am parer
 Y warae oreu pan waraer
 Y waew a oreu yn deuhanner
 Dinydyr yn dyt brwydyr yn yd brouer
 Dinodyng perging pargoeh hydruer
 Dinas dreic vrtas eurdawn haelder
 Dinac o uynac pan ouynner
 Dyn yw llywelyn llywyawdyr tyner
 Doeth koeth kywrennin gwin a gwener
 Ar gwr ae rotes ny rann or pater
 Ae roto ef gwennuro gwynn uryu vch ser

AWDYL.

EIDDUNYANT i dyn y duyn ar voes
 Y gymryt crefyd Cristyonic groes
 Anuogaun woglyd o anneirioes
 Kan ny uyr ae puyll pellet anvoes

Anreit ystyryeit ysbeit eissoes
O gadarn gadwent camp present poes
A vu oedauc doe henu nyt oes
Yn hir nynnuy Duw dynnyaul einioes

Einyoes enryded rac llu annieuir
Yn lle ernewit a wna cadeir
A geiff a gaffer yn diatneir
O gywyt a gueith a guych gellueir
Kan yttoed agheu yn agkyueir
Paub presennaul luyth leith agkyueir
Namyn y dyuettuy o Duu a mab Meir
Nyt oed iaun i dyn dyuedyt geir

Geir garuffraeth gwaeth gweith guyth-
Guae yt vuynt adref ac ef y gyt [gyuyt
Guae a goduy Duu druy syberuyt
Traha ae syrth ym poen yn pell deineryd
Guae ny llavur lles yn y yspryt
Yspeit vurr vydaul vot ym penyt
Guae a el ygkam ygkymlegyt Kayn
Kynryveloc lygryat enbyt
Guae a vo yno diffro diffryt
Distaaed dolur dygyneur cymryt
Kymmeraud an Duu an diheuyd
Kanyf of an goruc ac an gueryt
Goruchel reen reol diffryt
Goludauc Argluyd goleuat byt
Gorpuyf greaudyr nef nerth y gennyt
Gobryt guelet guled yn hed ynhyt

Yn hyd yn heduch hawd buyf oe glas
Glan Mechdeyrn glein gloyw deyrnas
Guledic nef a llaur a lluyr dinas
Llary Argluyd llauer lleuyn gwanas
Gwaeni wna kynnil kyn noë leas
Kymmot ar creaudyr ae rygreas
Credun i'n Reen rybendigas
Dwfn dyfn y hunu honneit y gas
Galwaf ymeiryaual ar y wenwas
A holl gradeu nef yn eu hadas
Am eiryolo Pedyr per y euras
Ar pobloed guerin guanهد tras
Am eiryoluy saint Ezechias
Ar Veir vam i that y thec urdas
Am eiryoluy Meir ar y mab kuas
Nat eluyf yn llugyr yn lloc Idas
Nam gatto reen cyn deg pynnas
An reuin Kayn can Sathanas
Rac pobloed poen eu kyueithyas
Poet ef vyn Duu nef vo vyn Dinas

MEILIR AP GUALCHMAI AI CANT.

AWDL I DDUW

A GANT MEILIR AP GUALCHMAI.

KYVARCHAF i Dduu duyuaual ueini
Kyvarchuel a del y daeoni

Kyveiru cyvruid cyvret am auyd
Kyvaruyd ym lluyd ym lluyr deithi
Traethaf arnaf ormeint ynni¹
Arveid ym kyvreid ym kyffroi
Kyffret a lluted a llaud yoli Creaudyr

A lluyr grevyd i grynnoi
A llafur a chur a chorff torri
A chyfyau hoedyau hylau² heli
A chymryt y gan Duu diuyn vi³
A Chymro divro divrat wedi
Diureit a newid ni vei chwant a llit
Divanu pressent⁴ presuyl gynhi
A chymrif⁵ oed guell no gwallrei
Rybuchet trinet tra vu velli⁶

Pwyll am kyveiryd
Or creaudyr or cyd
Or mab or yspryd
O'r iaunvryd vri

O r drindaud undaud undras a mi
Un tra trugared unued ovri

Undec teir person

Uch Archegylon

Un donyon neuuon

Nerth heb drenghi

Undane uynt urthyf urth eu moli

Un duu ynt uynteu a diheu tri⁷

Truan o annyan ynni o ampyll

Tracharu pressent pres ganhyuyl

Tramoet om daun duu y gymhuyl

Tremynid uy mryd ym mrad a thuyl

Trugarauc douyt

Treilha uyg keryt

Hyd na buyf heruyt

Kreuyt kertdwyll

Credaf Crist neuoet neuct gaunuyll

Cein vedyt uyn duu yn diu ystuyll

Ystwyll ystyryus deus defnyf

Dirnad digymrad gymryd bedyt

Delyessid yeuau yeuangc deduyt

Diheu uab Duu nef yn dufyr echuyt

Achaus y dyfu

Vchel vri ym mru

Meir yr maurhav

Llu llyuenyt

Llauen uyt reen yny rihyt

Ry cherir yn hir yny heruyt

Hi yn vam uy thad

Hi yn uiry heb uad

Hi yn hollatil rad

Yn rec ouyt

Hi yn uerch uy mab y mot yssyt

Hi yn chuaer y duu o duyuaual fyt

Hi a haut borthes lles llin yenhyt

Rac lluyth uyth bechaud priaud prifuyt

Prynnessid mab Duw mad gerennhyt

¹Traethaf ar mafor meint ⁵A chynnf. — Ll. D. D.

y ynni. — Ll. D. D.

⁶Ny belli. — Ll. D. D.

²Hwylyaw. — Ll. D. D.

⁷Dyma y divedd mewn rhai llyfrau.

³Diwynhi. — Ll. D. D.

⁴Pressent dilid. — Ll. D. D.

Ernu y goyguy gobruy gobryt
 Pryderun gyfnod dyuod douyt
 A dafneu oe greu ar y groguyt
 Kredassant oe daun yn diuenyt
 Deudec ebostol dethol doethulyt
 Credun eu hyduod¹ ac nyd aduyt
 Yn vndaud drindaud yn dragyuyt
 Traguytaul Duu tra gyuanuyf
 Traethaud o honaud a handenuyf
 Or drun ry loueist ry lauaruyf
 Yn affleu y geu a gyuytuyf
 Ac yn rynnaut fraut fraeth yt aduyf
 Yn vrdas heb dias dros a bryduyf
 Am bryd ar gymryd gymraut am nuyf
 Kyuarus mynnus men y kaffuyf
 Ac yssy mi Dyu a diuykuyf om druc
 Oe drugaret kyn mi traghuyf
 Ac am gunel petyf pan berigluyf
 Perfeith ueith ouec a dec daluyf
 Teilygdaud адауд аdef guirin
 Treithitor tra mor tra maur deruyn
 Tirrygymyrth Crist o groes eduyd kethri
 Truy am rygolli daeoni dyn
 Duu am duc yno anau dremhyn
 Tramuy caraduy kaerua urtyd
 Deuissach gennhyf canys perthyn
 Dyfnu diuroet no met melyn
 Melus yu pechaud pan y herlyn digreid
 Mor drum yr eneid yn yt eduyd
 Ediuet masuet moes am kanlyn
 Edinar auar ef nys dechryn
 Edieuiryauc da Duu ae keinmyn
 Ef keif kerennhyt oe fyt fechyn
 Erythyolaf ren rebyt enuyn ar hynt
 Haut haetuy y fuysgynt huyl guynt gor-
 uyn
 Gorfyn oe dremyn dra myr drefred
 Y dreiau caret caru myned
 Myn yt ymdaeth Crist ar gein dyduet
 Daear—kyn buyf abar am bo lluted
 Lluytid uyg kyuyd yg cyuir gred
 Yg kreuyt yn fyt yn fau ganred
 Yn dytuyn om duu ym dyled
 O gaduent present pres euriued
 Efryt uyt dechreu
 Dyn deuret dyureu
 Ae diuet ef diheu
 Agheu ygged
 Ac nys oes gochel gochueru druyted
 Guely agklaear daear duted
 A guae ni or neid yn rydoded
 Yn rygnaud pechaud pall gynired
 Rac an tnyllau byth o beth hebred
 Y golli teithi tanc afneued
 Ac yssy yn vetyc a vet guared an geu
 A dodun yneu yn ymdired
 Ysset argluyt nef a nerthaed
 Y diouryd guyd guedy ryred

¹ Cyfod.—Ll. Coch.

Ac ym reen guynn guann ystlynet uyf
 Ac ys meu erchi arch geinmyged
 Kyrreiuycint or meint meith gyhussed
 Ry uneuthym o dym o dryc ueithred
 Am trugarauc argluyt trugarhaed
 urthyf

A mi y urthau nam gurthoded
 Am duu am diuyd arbed
 Erbyn braud trindaud trined

 AWDYL WEDDI.

Am bo gan Duu am bo trugared
 Ny bo druc neued om'gorvedho
 Bod ar iaun am ddaun ymdiheino
 Byt aun i gyt gryt gret a wellho
 Bod Duu a haeduyf ruyf am rivo
 Boed yn adef nef ym godefo
 Bydawl nef dichleis yr ae keisso ryd
 Brenhineid gynnyd crevyd credo
 Brenhin myr a syr am synhwyro
 Breinyawl yw y haul ar a holo
 Breint gwlat baradwys am kynhuys
 Brenhinyaeth gyuiu gyuir honno
 O brifluyr synhuyr y synnio vymryt
 Brud gyt gelvydyt am kelvydo
 Keluyd ny dygret a ddywetto
 Ny celuyd coelyd ar nythoelo
 Koeluyf a synnuyf a synno kywraint
 Koelaf Duw ar seint a breint eu bro
 Cristyawn uyf gan iaun dawn digyffro
 Cristus bwyf dawnus yn y donio
 Cristnogaeth vaeth am digaetho
 Crist Geli vy ri am rydhao
 Ac ef Vrenhin nef am nodho rac guall
 Y ddaun ae ddeall am diwallo
 Diuallus Deus nym dyuanuo
 Diduyll y buyll ae krybuyllo
 Divrat y garyat yn yt garo
 Dinam ogonet y ae cretto
 Duu llyuaydyr creaudyr am diduyll
 Dedveu digamued am diuedo hyd
 vraut

Devaut dibechaut ym a bucho
 O buchiant maurvot ef am rodo
 Rodyon ordywyll am diduyll
 Dedveu digamwedd am diwedo
 Donyeu kyghoreu am cyghoro
 Kynghorur ar ur yr ae mynno gwar
 Kynghorvynt ny gar wrth ae karo
 Káru ymyd ym am digaplo
 Karyat ae buyllyat ym ny ballo
 Car an dadyl dilys am deuiso
 Kerennyd Dovydd beunyydd am bo

AWDYL I DDUU.

OEDAF oed ymi reithaf ym bywyth
 Caru kymklegyt ygryt grymhaf
 Caryat diduyl a grybwyllaf
 Cared breint camued camhaf o gywyth
 Om bryt cyn gueryt y guaredaf
 Caru Dduu i bawp oed bybyraf
 Mal y car seint breint breinholaf
 Canys caru Ddu diatveiriaf gweith
 Eilueith rac cyfreith y kyvrivaf
 Ef yn diwael hael haul gymhennaf
 Ef yn ddigard hard y vard vydaf
 Ef divradu a chadu y dangnef uchaf
 Ef a oruc nef adef Adaf
 Ef yn un Duw guiu yn gyuiraf
 Undeb down digraun digreulonaf
 Ef yn dri a vu ni mynnaf ei var
 Ef yn drugar guâr yn hegaraf
 Ef yu'r Tat ef yu'r Mat muyaf
 Ef yu'r mab ef yu'r pap pennaf
 Ef yn yspryd glan gloywaf y defnyd
 Ef rihyd ryd ni ryvedaf
 Ef a gred y gret gret aduynaf
 Cret argel dirgel a dirganaf
 Credet baub i Dduu deur naf gogonet
 Cret yn eidunet a eidunaf
 Cret vyvyr ystyr a ystyriaf
 Cret yn heb ymgel diogelaf
 Credadun yu ef yu eithaf drausgluyd
 Crist Argluyd culuyd ac nys celaf
 Credu camgyvreith ys dichweithaf
 Cret dysget reit gan yneit anaf
 Cret grevyd beunydbennaf ysgogaun
 Credu y Dduu ae ddaun ys cyfiaunhaf
 Cretttych¹ di vi y Keli kelvydaf
 Cretttyf di vy ri pan vo reittaf

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL MOLIANIANT I DDUU.

Duw Arglwyd erglyu dy volyant
 Duu a roddyat a rydd kyngueinyant
 Duw terwyn torvoed gogonyant
 Duu nefoedd dy nodva yn geugant
 Duu breinyauc a brynuys y gerant
 O'r poeneu ar pechaut a wnaethant
 Plant Adaf plenhigyon fuant
 Yn y pressen y pressuyllyassant
 Gan Dduu yn lleuver lleuychant
 Llu bedydd lleuenydd a gaffant
 Rac bron Meir muyaf y medyant
 Guerydon guiryon vyd an' guarant
 A mihangel deg dygant yn ganllau
 Yn canll—divant

¹ Neu, creffych.

Crevyduyr credu ryunaethant
 Yr creaudyr ae creuys i credant
 Ygkein ffaut y drindaut y trigyant
 Yn prydverth guerthl priigerd a ganant
 Reit i minneu le luru medyant
 Parhaus baraduys yu vy chuant
 O eiryol milloed a milcant o'r teulu
 Parth adu ym parthant
 Gabriel Raphael am rivant yn gymmen
 Vygymmodi a wnaethant
 Yn y dydd ym priaut ym provant
 Yr Unduu nyr undaut ymgaduant
 Yn rhinwedd rhadau ymrodant
 Yn uastat vygguesti a gatuant
 Yggynvyt rac lledvryt yn lluydyant
 Teyrned teyrnulad ymdygant
 Yn lleithic Ddu guledic y guledychant
 Un parch vy perchi a vynnant

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL.

REEN riedauc ruyse kyverthi
 Rex ryngaf oth rob ruydvot voli
 Riain eiryan araut traethaut teithi
 Ym trugar Argluyd kuluyd Keli
 Canys ef an da an doeth gweini
 Duu guyl goludauc golyechun di
 Nat elom yn lloc yn lle kyni
 Yn lluyr llu Malaen maledicti
 Mat mynycha dyn duyuaul uedi
 Neges yn kymmell kymrodedri
 Yssym arsuyt maur mynet iddi
 Mechdeyrn caeroedd na cheryd di fi
 Kany unn vy fford nam ffurf erni
 Ernyuyant y dyn y digoni
 Ar Dduu yn gollug guall vynechi
 Ae dyckuy yn gam ygkymhelri uffern
 Affleu dihedd dihun grynu
 Cymrodauc auyd cymradu y vri
 Cymrodet vynet pan vo pont Deui
 Duy reit tristyt wed tregghi
 Ir a vo divro yn y divri

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL.

DIVRI divroed dyhed diheu
 Disgeuyt diffyt diffaut gynreu¹
 Diphara y dda y defodeu
 Cam gymmydauc cas kessenydyl vreu
 Kyntaf ae gestung gystud agheu

¹ Neu, gymeu.

Aghnoeth aghen eghif rageu
 Rex rysgollychuyf ruyf ryvedeu
 Cyn digones Duu oe defnydyeu
 Duu a digones lles a llysseneu
 Llyuyd lleveryd a llavuryeu
 Llary a oruc lluyr enguyr angeu
 Nym gattuy Reen yn ran vadeu
 Rhodyssyt y Duu yn an dechreu
 Rod per paraduys parha goleu
 Ryn parassai Duu heb dim eisseu
 Yn y unaeth an gunaeth an gueithredeu
 Gwae a goduy Duu dogyn berthodeu
 Duu a una denvryt phryt a ffrytheu
 Diffrythuyt daear druy garedeu dyn
 Dinam vuyat a vu ae goreu

MEILIR AP GWALCHMAI.

AWDYL.

GOREU guaredret goreduyn ffau
 Gobrynnu gobruy gobuyll o honau
 Guerth ym rodeist dyn dynyaul andau
 Ath rodaf gyssul heb gas yndau
 Pan vynno Duu dy divuryau
 O dyllest present a phresuyl vrau
 Ket ath vo di golut goleu anau
 Nath dynnit eldit er i adau
 Na muy veru avar rhacdau
 Na cheryd i Duu duyn yi eiddau

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL UARWNAD

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y NEST
 VERCH HYWEL.

AMSER mei meith dyt neud, ryt roti
 Neud coed nad keithiw keinlliw kelli
 Neud llauar adar neud gwar gweilgi
 Neud gwaethrec gwanec gwynt yn edwi
 Neud arueu donyeu goteu gwedi
 Neud argel dawl nyd meu dewi
 Endewisy wenyc o wynnou dir

Y am deruyn mawr meibyon Beli
 Oet hydreit wychyr llyr yn llenwi
 Oet hydyr am dylan gwynuan genthi
 Hyll nyd oet y detyf hi hwyretyf holi
 Hallt oet y dagreu digrawn heli
 Ar helw bun araf veh bannyeri tonn

Tynhegyl a gerteisy gortwfyf deiui
 Keintum gert y nest kyn noe tregi
 Cant cant y molyant, mal eliuri
 Canaf can uetwl afyrdwl erdi
 Canyad y marwnad mawr drueni
 Cannwyll Caduan lann o lenn bali

Canneid y synnhyeid ger dissynnh
 Gwann wargann wyry gall dyall dogni
 Gwreic nyd oet un urad garyad genthi
 Gweryd rut ae cut wedi tewi
 Gwael neuet maenwet mynwent iti
 Golo nest goleu direidi
 Golwc gwalch dwythualch o brif deithi
 Gwenned gwawn ae dawn oe daeoni
 Gwynet anrydet oet reid wrthi
 Nyd oet fawd ry gnawd rin y genthi
 Gnawd oet dal eur mal yr y moli
 Ny ryvu doenach yr y doeni poen

Penyd a uo mwy nor meu hebdi
 Neum goreu agheu agkyfnerthi
 Nyd ymglyw dyn byw or byd ual mi
 Ny chyueirch aghenn yawlwenn yoli
 Yr neb ry barther y ryborthi
 Nest yny hadawd wennawd weini
 Yt wyf pryderus ual pryderi
 Pryderwawd keudawd kyfnerthi ny wnn

Nyd parabyl yw hwn ny uo peri
 Llenn argel issel ysym poeni
 Llut gwen lliw aryen ar eryri
 Archaf ym arglwyd culwyd keli
 Nyd ef a archaf arch egregi
 Arch yt wyf yn arch yn y erchi
 Am archuein riein reid ymeni
 Trwy diwyd eiryawl detuawl dewi
 A dec kymeint seint senet ureui
 Am vun a vudyd¹ y hamnodi
 Ar gystlwn pryffwn y proffwydi
 Ar gyuoeth duw doeth y detholi
 Ar aghyueir meir ar merthyri
 Ae yny goteu gweti a dodaf

Am dodes nwyf ym adoedi
 Ny bu dyn mor gu gennhyf a hi
 Ny bo poen otef peder wy noti
 Ny byt da gan duw y ditoli
 Ny bo ditawl Nest nef boed eiti

AWDYL

A GANT EINYAWN M. GWALCHMEI Y LLN.
 M. IORUERTH.

YSSYM ut aryfrut kystut kedeyrn
 Estygyad kywlad kyflawn deyrn
 Esgor difreidyad mad mychdeyrn
 Ysgar ysgenetyl gychwetyl gychwyrn
 Ysgwyd drud esgud esgyrn eliphant

Ys gnawd yn yrdant ar y erdyrn
 Llywelyn llew glwys loegrwys lugyrn
 Llary gryc ieitheuyc llosc y theuyrn
 Twrwl torredwynt mawr mis chwef rawr
 chwyrn

Tud ammwyn terrwyn tir eurdeyrn

¹ Neu, vndynt.

A llafnawr dyrawr diruawr y dyn
Arwynawl gwrawl nyd gwr anchwyrn
Nyd emyth nyd llyth yn llwyth heyrn
Nyd ef yn ardwyl adwy edeyrn
Cochwet calanet kelern yg kynnhor
Kyueissor echdor aerdor eurdynr
Eiryf drablut angut angert dinbyrn
Arbennic bennaeth mab maeth metgyrn

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y DUW.

Duw dewin gwertheuin gwyrtheu
Dywallaw atan rann oth radeu
Dynyaton defnytyeist yth oteu
Dynyawl dyn donyawc wyf uinnheu
Dawn yssym yn yawn yn dyn ethrylith
A thrylwyn bwylladeu
Dyn wyf glan affan offerenneu
Duw douyt rec ouyt reithleu
Dryc uab wyf yd rwyf rym goreu
Bytwn da bytwn diamheu
Kyn mablan wythran weithredeu
Kyd bwyf drwc byt drugar ditheu
Herwyd da greuyt dagreu dadolwch
Dydelwynt yn hydyr hyd vyg grutyau
Kan oruod kymmud om kaniweteu
Kyn bwyf rawd bedrawd ym plith beteu
Kyn duod chwerw gyfnod chwetleu
Kyn aduant puchyant pechodeu
Duw am gad caryad y mywn caereu nef
Duw a glyw uy llef ymluc urýdeu
Duw am gwnel gochel frawt oeruel freu
Ffrwd vffern astrus frawtus frydyeu
Duw am gwnelom gweith goleith gwelieu
Duw am gwnel goglyd selwyd sulyeu
Duw am difero om dafareu
Duw dwe ui atad y mawrdad meu
Duw nym kerytych om keryteu
Dyt y keryter y careteu
Diwet ny byt yt na dechreu ny bu
Ny bwyf trist yth datleu
Boed ef y talwyf hael rwyf rieu
Ar lann eurdonen yr y donyeu
Can gur a dolur ar dal glinyeu
Can gymryd penydd penn elineu
Ym muchet gorwac yr geiryeu masswet
A doeth eithyr messur ar vyg geneu
Portheist yr pumoes gloes glas uereu
Pym weli keli keluytodeu
Porthwyf boen edryt mynyt mynnheu
Parthred a myned myn yth gigleu
Penn cred vu weled dy welieu
Pan yth archyllwyd oth archollen
Can borth egylyon gwylyon goleu
Nyd perthyn yth tad mad vy madeu

Can pereist douyt dyt yn veu
Nam gad y gythreul yr dy gethreul
Dy groc croes wytin vrenhin vreinhyeu
Difyrth chwechoes byd rac pyd poeneu
Ymerawdyr greawdyr oth greu bu
gwaedlyd

Godlawd ny bytaf oth gyureitheu
Gwyn eu hyd vnyeich vywn eglwysseu
Eglwysgar hygar hygadw gloesseu
Diwetyr werin wiryon gathleu
Dynyaton dynyon diamheu¹
Gwae ef ae peris perygyl vradeu²
Pan wanpwyd yessy nny asseu
Gwedy doeth ef yr dioteu
Duc anreith vffern nny affleu
Ac wedy hynny hyn a oreu
Gwir y pregethir y pregetheu
Gweled yn myned mynwawl detfeu
Gwyl gyuarthauael na chof amheu
Goresgynnwys mab duw difyeu nef vchod

Gormot yw bychod o bechodeu
Yn vrten reen yn rann deheu
Yn wrawl kedawl kyda seinhyeu
Boed ef yn diben boed yn dibleu
Heli yn enlli hyd yn henlleu
Gwedy dywedwyd gan anwyd geu
A gwedy heuyd gwyd gortcheru
Gwedy kyssynhyaw kydyaw kadeu
Gwedy dwyn goruynt wrth y goreu
Gwedy gwydeu garu llu a lleu
A lliaws achaws vcheneidieu
Gwedy cardu rwy gwedy certeu byd

Gwedy gwyd plegyd y plygeinyeu
Gwedy am daeru barnu brodyeu
Gwedy gwyth³ omet senet swyneu
Gwedy gwasanaeth y pennaetheu
Gwedy kygauawc keigyeu y dyndid

Gwedy llid ymlid yn ymlateu
Gorpwyf y gan duw vry gwedy gwydyeu
Goruod gorffowys baradwys beu
Myn na byt dyn na hyn na yeu
Men nas trawt trallawd trallwybyr eiss-
yeu

Archaf arch y duw ar doreu nef
Na dotto pedyr gloeu

Ym llutyas ym adas yr meu
Ym tref tad ym caryad kereu
Mihagel am del ym dwyn adneu
Mal y duc kwyyuen llen a llyureu
Mal dyuod Eluod eluyt geleu
Mal creuyt hywyt kynnt keneu
Meir a Seinsilin Marthin Mattheu
Marcus a lucas yonas eneu
Ar duw uy eneid kyureid kyureu
Eiryolwch seuwch yn ych swyteu [heu
Medyr uy eiryawl Bawl pan del ym ag-

¹ Diamreu.—II. C.   ² Angen.—II. C.

³ Neu, gwynet.

Hael meidryawl nym dehawl om vn di-
Mi kyn bwyf araf nym bo areu [heu
Myn creuyt a fyt a fawd radeu
Mynnid ymeiryawl gretuawl grateu
Men yd uet duw doeth yth gyuoethen
Myned ym gwared gwar vetylieu
Molawd yr drindawd mal gwetieu
Menhid ym gyrreiuieint mwynyant
creiryeu Duw

A diouyd arueu
Aruod perfeith gweith goreu
Kyn gorwet y met poed meu

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y DUW.

PERYF nef pura uyg keudawd
Par ym duw parablu o honawd
Parabyl gwir pan dreithir draethawd
Per uegys pur velys volawd
Perygl yw y dyn y diwyrnawd
Pan uo yg caret buchet bechawd
Pan del rac yessy tri llu trallawd
Pawb a daw ataw pobyl uraw yr vrawd
Pobyl byd hyfryd eu difrawd a wneir
Ar ny whel y gardawd
Ediueiryawc da duw ae kymerawd
A dynyon gwiryon yn eu gwyrdawd
Gwerin diwerin ny dyorgrawd
Gwae ef arglwyd nef ny uo parawd
Nyd oes darogan dyn truan trawd
Or gwr an goreu mateu metdawd
Cretti y daw rac llaw yn llwrw anfawd
Vn dyt a douyt ynni ae dywawd
Y cosbir enwir y cosbawd aer gyd

Ar genedyl uedysyawd
Ac eissyoës kyn gloes glasuet tywawd
Penydywn gwetwn yn ynn gwetdawd

Crist eli keli can uveltawd¹
Na chysbytnw uod heb ysbytawd
Gwennwlad nef yn aduwyndawd
Gwypm edryt douyt deuawd y radeu
Ny rydraeth nep tavawd

Ragorwn greuyt a fyt a fawd
Rac agheu lledrad brad bredychawd
Gwetiwn gwylnw bytnw barawd
Parth ar gwr arwr an ry rawd
Pan doeth yessu vry oe vrenhindawd
Yt oet pym hoes byd yn gyd gaethnawd
Yg gaael yg gwael yg gwaelawd uffern

Yn affleu oerwern yn erdygnawd
Ardunedic duw ardelw o honawd
A wnaf arglwyd naf nerth pob kiwdawd
Cadwn vrent deweint canys deuawd
Duw ner ny gymer gam esgussawd
Na chysgwn canwn canon arawd

¹ Neu, uffulldawd.

Can nyd o gysgu y daw gwasgawd
Ar duw adef y nef uy llef llwyprawd
Yny edrinaw ury rac y drindawd
Y erchi ym ri rwyf vawrawd gwerthuawr
Gwrthuyn uy eneid pan ol om knawd
Boed ef y bytwyf gwedy bedrawd
Kyd ar vnduw mawr yn y vndawd

AWDYL

A GANT EINYAWN. M. GWALCHMEI Y DUW.

ADEF nef neirthyad oth rad boed rwyd
Erglyw om gweti keli kulwyd
Argledyr o honaf naf nawt hywyd
Argleidyrd meidryad medyr om awyt
Ar eu pechodeu puchswn arwyd crog
Ym dwyn croes yr crist ar uy ysgwyd
Agheu yr eneid aureid aurwyd
A daw am buchyaw ambechrwyd
Buchod gougyed trwyted tramgwyd
Buchtet auvedret o ynydrwyd
Beich o bechodeu nyd bychodrwyd
Bychdid¹ dall aghall aghyuarwyd
Kyn glassu vyg gwet kyn glasuet gwyd
Glessin deyerin werin wogwyd
Kyn dyuod kynud ny kyfnerthwyd
Kennadeu agheu yn gyuarwyd
Kyn boed ym oerglat boed ym arglwyd
Ry dalwyf yawn yn radlawn rwyd
Kan edivarweh kyfrwyd ym yessu

Wedy kymynnw ym kymhenrwyd
Kyn del ar gruteu dagreu dygwyd
Kyn gwerydre lann nyd gwaradwyd
Edwyn uyt treul dyn trugeinmlwyd
Aduyt hoetyl hitlaw rac llaw ny llwyd
Aduwyn² pob gorllwyn pan dy orllwyd
Aduwyn arall pall pwyllaw eilwyd
Aduwyn met a gwlet gwledic hylwyd
Aduwyn haf hirwyn kein llwyn canllwyd
Aduwyn march penhill ebrill ebrwyd
Aduwyn ym gware gwaew ac arwyd
Aduwyn uyt ysgwyd ar deur ysgwyd
Aduwyn huysgwr gwr a gorwyd
Aduwyn gwyr terwyn taer gyuannwyd
Cad—pan uyt kedeyrn yn ymorthwyd
Aduwynach kynach kennyf boed rwyd
Keinuoli keli kalonnogrwyd

MARWNAD FADAWG AP GRUFFUDD MAELOR.

EINION WANN AI CANT.

NEUD rhaid am Fadawg trengi ciwdodoedd
Gwalch cadoedd cadrfalch ri

¹ Bychydig.—Ll. C.

² Addwyn.—Ll. C.

Neud trai calon donn dug fi
 Ac neud trwydoll oi golli
 O golli Madawg edgyllaeth cofion
 Gwyw calon gan hiraeth
 Gwawr llawr llwyddedig bennaeth
 Gwae ei fro ai frodyr maeth
 Maeth Madawg mynawg mynudurwydd
 wyrth lyw
 Ac wrth lew ymorehwydd
 Arf tarf terfyn ehangrwydd
 Aerwr oreu-pei canmlwydd
 Canmlwydd ydd oedd raid ruddelwch i
 fod
 I fad gynnal heddwlch
 Gwalch brynn brenin ynialwch
 Gwael nad byw byd neud andrwh
 Trwch yw'r gwr arwr ardywad gwerin
 A goreu o fab tad
 Ef oedd aerllew arllwybr cad
 Ef oedd arlleng pynthengwlad
 Gwladoedd ni debyg glud oeddlw¹
 Ymmyd—Madawg oedd cyn heddiw
 Esgor oi dud nad ydiw
 Ysgor gadw ysgwyd fradw friw
 Briw galch ei rodawg o ryw tymhestyl
 cad
 Cynnoer wely diddestl
 Gwr a wnair fal gwair fab gwestl
 Gwyr wawr yn llawr llynn Egwestl
 Diwestl² ei ysgor yscwynais nad byw
 Hael or rhwy rygollais
 Blaidd blaengar blawdd trydar trais
 Trei hoeddyl ei hoed yr borthais
 Porthais alar trwm tramawr odrig gwyth
 Am wawr llwyth a lleithig
 Am eryr gwyr gwaith fuddig
 Am ior aerddor urddedig
 Arddas teyrnas teyrn arfrudd cad
 Tringyrchiad tra fu fudd
 Trymfryd byd bod yn achludd
 Traws maws Madawg mab Gruffudd
 Am fab Gruffudd lary lawch ynaid i'm
 ken
 Nid mau wen wedd honnaid
 I bob rhwyf rhwysg orddyfnaid
 Diwedd nod rhuddfedd neud rhaid

EINGION WANN I FADAWG AP GRUFFUDD.

SEF yw teyrnllwy teyrnllaw Fadawg
 Par enwawg pair anaw
 Teyrnedd teyrn ganllaw
 Teyrnas addas iddaw
 Iddaw lu ganllaw geinllwy hyfag cyrdd
¹Neu, edliw. ²Neu, Diddestl.

Cerddorion ofynag
 Rhwyf ner by archer bynnag
 Nid rhyw i'm ner rhoddi nag
 Dinag Loegr arae eryres amwyn
 Bardd gyflwyn beirdd gyfles
 Dyn a'i mawl llwyf ganmawl lles
 Dawn i'm rhwyf Duw ai rhoddes
 Rhoddes Duw ym llyw y llafn waedlif
 A'i ysgyr—ysgyrion yngnif
 Rhwyd Brynaich branes wrthgrif
 Rhad o'i genniad y gennyf
 Ynghynnif Madawg anghynnwys ei dorf
 Ai daerfar ar Loegrwys
 Rhwydd y ceidw cad am ddiffwys
 Rhwydd glyw tra fo byw Bowys
 Powys nen perchen parch woddef espyd
 Ys bo Duw gydag ef
 Rhwym cad yn cadw ei addef
 Rhwyf byd ys hyfryd os ef

MARWNAD Y LEWELYN AB IORUERTH.

EINIYAWN WANN AE CANT.

Mawr dilyw detyw am dirion vrtyn
 Llywelyn llyw dragon
 Gogymon gwyth drwyth drudyon
 Gorparth pybyl pobyl dynyadon
 Dynyadon deon dyly am y dwyn
 Dolur kwyn ae kyfry
 Gwr gwrnt blant hydwr uolyant hy
 Gwyr vraw gwir vrenhin kymry
 Kymry wawr warant yr werin nyd hawt
 Nid heddwch tragorllin
 Aer uyrt aryf kyrt kettennin
 Aruoll brwyngoll breenhin
 Brenin tir rywyr ryuet yt etiw
 Nad eitiaw uo wynet
 Namyn sarn drumein vein vet
 Namyn seith drudueith droeduet
 Ny met llywelyn llyw mawrgoeth wynet
 Adryssed dreis anoeth
 Mab duw ae duc yw gyuoeth
 Mab mam meir dinam mawr doeth
 Doethon lleygyon lluduryd oes anawt
 Ys einym oll y gyd
 Treis duw dwyn hael o an byd
 Ac wedy treis duw tristyd
 Tristyd am ergyd mawrgerth na bu hyn
 Llywelyn llyw arberth

Mab diuei difefyl y nerth
Mab diwan eiryan iorwerth

Ioruerth essillyd aruogyon y hil
Hael gynnil gynreinyon
Gwae ni wynet orchordon
Gweled llawr ar llyw mawr mon

Monwyssyon maon mawr kynnetyf awch
llyw
Awch llywyawdyr rac annetyf
Modur vur parhaus ddetyf
— heid mur greid gretyf

Gretuawl lywelyn grym g—r ber toryf
Teruynwyd y amser
Ysgrud uud dreic feleic fer
Ysgwn ysgwyd rwyd racter

Racter y niuer naf lledneis y hil
Hael urenhin kemeis
Gwaew dur yn yt treul — is
Gwan — gwyl ual y gweleis

Gweleis yn lawen lyw meith y deruyn
Gan lywelyn ganweith
———— kanhymdeith
Ae lu o led y anreith

Anreithwyd mab duw dewin holl wybod
Llwybyr ehang y myddin
Am eryr gwyr goreuwin
Canllaw branhes trachwres trin

Trinhei on gwron goruawr vur drallawt
O drilliw ysgwydawr
Pan gwyddawd cad vlawd vleidgawr
Pan golles gwyr mon gwr mawr
Mawr dilyw detyw &c.

EINYAWN WANN AE CANT Y LYWELYN AP IORUERTH.

LLYWELYN gelyn golofyn plymnwyd
Lew—ar les beird e magwyd
Roi e wann yw e annwyd
A rac pob cadarn catwyd

Cadw dduw lywelyn lyw ongyr aelaw
E alon nyw hesgyr
Cedyrn llu cadarnllaw gwyr
Cadarnloes eiryoës eryr

Eryr mawr dewrwyr mae y delw y gall—
Na byddwn a dy helw [wn
Hard e vard vod yth arddelw
Hawd yr byt gennyd gynnwlw

Hawd kynnwlw uy rwyf rwyd ouec
Mordaf—rwyse mawrdon wrth garrec
Gweilch beilch balchdawn rwydlawn rec
Gwalch gwreid teyrneid tec

Tec goryw uy llyw llauyn greulawn
ualch gwr
Ar y gar ae estrawn
Peryf hael o lin meruynnyawn
Prud yny ddeurud y ddawn

Yth dawn gyrc h gynnrych gynneddwyf
Emreis wrd
O orddwy franc a seis
Llyw glyw glewdrut yth weleis
Lloegyr goelkerth llwybyr draferth dreis

Treissyaw a oruc tros deruyn ual gwr
Ar y gar ae elyn¹
Llawch kerd mawr angerd meruyn
Llyw kat leidyat lywelyn
Llywelyn gelyn golofyn, &c.

LLYMA DADOLWCH

A GANT EINIYAWN WANN Y DAUYD VAP
LLYWELYN.

BRENHIN kywrenhin kywir yny dyt
Hael dauyt hawl i tir
Bolchlauyn lut am dut am tir
Beilch ae geilw balch y gelwir

Ry gelwir ar tir ar teiror prydein
Gwr vrtein gwrhyd por
Yn hawl chwyryn deyrn tut ior
Yn hael ehelaeth gyghor

Kyghor a rotaf y rwyf mon llawryt
Hael dauyt hil doethon
Bid lary bid lawch kertoryon
Bid lew a bid lyw dragon

Dragon vt dremrut dreic emreis val
Prif gynyf keuyn yr eis [prut
O neirthyad ner nenn lledneis
Ac o nerthoet kadoet keis

Na cheis vy ystwg omi estygyt vr
Yn wiryon ym plygyt
Na chassa vi vawr dauyt
Ny chassa mab duw dedwyd

Dedwyd rwyf aerglwyf eurglet arderch—
awc

Archaf yt yth laryet
Breinyawl hawl hylwyd orsset
Breenhin trin trugaret

¹ Neu, ef goreu o vab dyn.

Trugarawc dauyt tricyawt om mawr-
dawn

Uy mardeir om tauawd
Cadeu dor cor kymhendawd
Cedawl kadw vi yth gysgawd

O gysgawd dauawd da yr awr y med-
reis

Ymadrawt a duw mawr
Diwen dy uar lachar lawr
Diueuyl vt prut priodawr

Priodawr pryduawr prydein adlam gwr

Wyt goreu o uab mam
Na char a mi meith gytkam
Ac na chred guhuted gam

Nyd cam canmawl hawl hwyl gynnyt
eirchyad

Y erchi kerennhyt
Tormennawc deifynawc dauyt
Teu glod om dyuod ym dyt

Y dyt rwyd arglwyd argledyr gorllin
llu

Y llochir pob edein
Kedawl budugawl bytin
Kadyr ryd kadw yth uryd urenhin
Brenhin kywrenhin &c.

AWDYL Y RUFFUT M. LLYWELYN.

E. WAN AE CANT.

KET del y ruffud vud gynnan o dda

A ddyglut mor y lan
Peunoeth doeth dethol gynran
Peunyd y ryd ac y ran

Ym ran llit ogyruan llawer a archaf

A gaffaf ym naf ner
Dyn kymhen wyf ae kymher
Deu kymeint rif seithrif ser

A dan ser ny byd ac ny bu vn well

Vawr glot bell diballv
Oes ellwng bud rud rannu
Eissillyd wrth y ssyllv

Syller e hyder hydyr raen y ongyr

Vn angert a serlymaen
A braw gwayw gwise haearngaen
A dreid val bleid yn y blaen

Bleinyat gat hwylgat haelonaeth a geidw
Heb gytuoet bygylaeth

Ardwy llu llaw ehelaeth
Eurdeyrn medgyrn ae maeth

Ny maeth bygylaeth bu gelyn y freinc

Boet frawdus y deruyn
O haelon haelaf mab dyn
Hawl llu haeluab llywelyn

Mab llywelyn hael hawl gyua eirchyeit

Erchwyn greit grym tyrrua
Wyt rwyf cat etwyrr ddiua
Wyt rodyat rudeur afya

A gaffo fy llyw llaw fodyawc o vud

Ef a uyd gwasgarawc
Ar lles beird bwrdd digudyawc
Ar llet byt boet hirhoedlawc

Hirhoedlawc vor gwas gwise eurduddet

Hard—gnawt yw vard ouyget
Ny lleueir geir gorchalet
Ac ny llud cat wossud ket
Ket del y ruffud &c.

ENGLYNION

A GANT GWGAWN BRYDYDD I LIWELYN
FAB IORWERTH.

RHUTHR a ddug fy llyw llew diarswyd

Traws—tros Gymry y clywyd

Fal rhuthr ereyr aur ysgwyd

Cynon fab Cul fanawyd [glod

Rhuthr a ddug fy llyw aeth tra llyr ei

Ei glybod bu myfyr

Rhuthr gwydd glyw gwythlawn ongyr

Llyna ruthr aruthr eryr

Rhuthr a ddug fy naf nawell yw or gwyr

Nor goreu or dilyw

Rhuthr cadarn cedeirn ddistryw

Cad gyfamrudd lledrudd llyw

Rhuthr a ddug nid ffug er ffossawd fy

Llangollen ddiwarnawd [ll yw

Rhuthr didange aerdrange aerdrawd

Arf glyw a glywir hyd frawd

Rhuthr a ddug nid ffug ffwyr ddylyn

Bryneich—braw uddudd a ddychryn

Angeu goleu pob gelyn

Angad leiddiad Lywelyn

AWDL FARWNAD IORWERTH FAB OWAIN.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

CHWEDL am daw dolur ei gofiain

Chweddl dirfawr dirfarch gyfrwynein

Chweddl rhyhir rhyhydr ei ysgain
 Chweddl agarw marw mawrfab Owain
 O newydd yn neheu a dwyrain
 Yn ormodd yn armes Prydain
 Llaw-wag cyrdd gwedi car dilain
 Llauer cof canthudd a ddichwain
 Ar ol erbylu cyrdd nid coelfain ei ddwyn
 Oddyma hyd Rufain
 Canys marw Ior cor cywrain
 Chweddl mwyfwy garw dramwy drumain
 I Faig ni bu ddadwyrain
 Bychan hudd ei fedydd a fain
 Oer gywasg gywisg pridd a main
 Llan dutchyd¹ am glod orwyrain
 Rhwyfiadur dygenrad digain
 Rhwyf Arfon Iorwerth fab Ewain

MARWNAD OWEIN GWYNEDD.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw gennyf Duw peryf perffaith
 Duw dofydd Duw parchrydd parchraith
 Duw gwerthfawr gwerthefin gwniaith
 Duw drindawd bwyf priawd prifaith
 I edmyg dinag dinas mawrfaith clod
 Cleddyfrudd yn anrhaith
 Cerdd farwnad i'm rhwyf om rhwylwaith
 Cwbl ddigable barable ber araith
 Mur gwyndyd mad gwynfyd gwyniaith
 Mab Gruffudd ced fawrfudd fawrfaith
 Gwae eirchiaid erchi gossymddaith
 Gwae feirdd byd a bedydd oi laith
 Am borthloedd miloedd mil canwaith
 Am borthi galar nwy golaith
 Gwedi Owein mon mor ddiobaith cyrdd

Cerddorion mor ynt gaith
 Twr dygyn diganwn oi angrhaith
 Tranc o ddraig ar ddragon oddaith
 Gwedi bod fy naf yn nef ym mhressent
 Nid oes pryssur affaith
 Gwyr Prydain ym mhryder hirfaith
 Eu gweled neud gwala diffaith
 Neum gorchudd gorchoddion
 Neud gormail gormodd o ymdaith
 Neud afrwydd neud efrydd gobaith
 Neud Cymru cymriw ei chyfaith
 Cymreith gar lachar lluchryfig Arthur
 Gosgordd dor am gor am gynnig
 Gwasgarei gweisgefirch mai mawrphig
 Ced hyrwydd friwlwydd frwyn dyfig
 Colofn clwyf nid oedd clod fenffig
 Rhac traeth caer yn aer yn arfod gweilgi
 Cil gwri cil wellig

¹ Neu, dutelyd.

Bu y gwyr cylch llyr yn llewig
 Gan ei lladd or llew gosgeiddig
 Rhif trychan celain o drychion camawn
 Oedd cymmaint un mestig
 Bar anwar wanar wenwynig
 Bu estrawn i ystrad Meurig
 Gwae werin Addaf addoed mab Gruffudd
 Geleurudd galar dig
 Dwyn Owain fwy coelfain ceinmig
 Dygant graig aerddraig ar ddrussig
 Oedd casnar post trydar treisblyg
 Oedd castell hiriell bwy'r wellig
 Oedd meidrawl meddwl oedd myddig
 I wan—I warad ei ddiffig
 Oedd rwyf eli feirdd heirdd hirdrig
 Oedd rebydd coel rydd celennig
 Oedd cynn trange pob tra a diffig
 Oedd colofn yn ofn an dyfnig
 Oedd terfyn cardd oedd car ddeuddyblig
 Oedd calon calan Nadolig

CAN I'R ARGLWYDD RYS.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw rym roddwy
 Rheiddun arlwy erlid cyngor
 Rhodd fodd fedru
 Rhif brif brydu bryddest ragor
 Rhwyech wych wenwawd
 Rhag deg draethawd a draethitor
 Rhod glod gleudaer
 Ym mhedeiraer ym mhedeiror
 Rhudd brudd breon
 Rhos dros drychon alon elor
 Rhygn dygn disgyn
 Rhwysg wrysg wrysgryn wosgryn wos-
 gor
 Rhys wrys wrysiad
 Rhyw lyw lychiad gad gywangor
 Graidd haid hygar
 Grym lym lachar gwrddfar gynor
 Clod gyfragod
 Corf gyfarfod rhod glod gludaw
 Cardd gyfarwar
 Car gyfarbar gyferbyniaw
 Gwanai drwy wrys
 Gwanai drwy frys Rys rwyf anaw
 Gwanai drwy gorf
 Ynghyfaerdorf ynghyfaerdaw
 Gwennydd gwrthlawr
 Gwennydd aessawr osswydd gwyddaw
 Gwân yn aer rain
 Gwyr yn aergrain yn ergrydiaw
 Gweilch yn aergrwydr
 Gweilch yn aerfrwydr gweilch yn aer-
 fraw

Coelwydd celain
 Coelfain i frain ni faith adaw
 Yn llawn llunwerth
 Yn lle coelferth Lloegr ddyludaw
 A glyw tra glyw
 A llyw tra llyw trillu rhagddaw
 A thref tra thref
 A llef tra llef trallan llywiaw
 A barf ar farf
 Ac eingl ar darf godwrf giliaw
 A llyry tra llyry
 A llwrw tra llwrw aerfwrw urthiaw
 A llafn tra llafn
 A llid tra llid tremid treiddiaw
 A gwr tra gwr
 A thwr tra thwr yn trachwynaw
 A gwyth tra gwyth
 A gwaith tra gwaith daith derfyniaw
 Rhyn wyn wenwyn
 Rhad tad terwyn torf ymandaw
 Rhod fod falcchrydd
 Rhad fad fedydd—heidydd heidiaw
 Rhys rhos gyffro
 Rhag pyrth Penfro yn pebylliau
 Ni lelais neb
 Amgylch moreb mor anhuniawg
 Na thwyll na thrais
 Rhag rhwyf Kemeis camp ardderchawg
 Cawsant warthrudd
 Gan fab Gruffudd prudd prifaerawg
 Rhag twr Gwallter
 Blaidd traidd trymder tra niferawg
 Rhac pumieirl taer
 Oedd ef yn caer yn gadfarchawg
 Un iarll Cernyw
 Rhac ein aerllyw eurlaw roddawg
 Ail iarll Brysteu
 Rhac post cadeu oedd cadwynawg
 Trydydd iarll gwent
 Trydydd torment torf gymrwynawg
 Pedwerydd dig
 Oedd iarll padrig rhac pedryddawg
 Pumed iarll Clar
 Rhag gwalch gwanar oedd gwareddawg
 Lliwgoch tref Ual
 Llud brid brenial braidd wasgarawg
 Llan Ystyphan
 Llyry byry boethfan llwrw bwrw beith-
 iawg
 Teulu ryn rys
 Teulu taer wrys llys lliosawg
 Teulu talfriw
 Aessawr fflamliw rhiw rhuddfoawg
 Gweli gwyar
 Gwely dayar gwar gorweiddiawg
 Gwerin aerlyw
 Gwaith gyfeilyw gwaith gyweliawg
 Gwen wlad Ewain
 A bro brydain a Brycheiniawg

AWDL Y RUFFUT MAELOR. M. MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.

Y SYT yn argluyt eurglet ganllau
 Yssaut y gynnelu ardelu vrthau
 Ys da y gampeu heb guympau yn afyr-
 Ysaun difygu o uegythyau [dul
 Grymus vthyr yn ruthyr yn anreithyau
 Greddyf ddiletyf ddilesc urth gymrau
 Gruffut eur dilut duylau egored
 Guaur maelaur drefred ged gyfluytau
 Goreu kyrehlam ym kyrehu attau
 Kanyd hart y uart uod y urthau
 Guraul yu y haul yn huylau y gryd
 Gur hyfryd yr byd bod y danau
 Nyd anamyl y vut heb orchutyau
 Nyd etiu heb da dyn y urthau
 Nyd anheirt yu ueirt uyrtoet uallau
 Nyd annaud tafaud diuyd itau
 Araf toruoet teruyn achubau
 Aruyt coeluein brein bryneich dreissyau
 Ar oleu ys mev myueryau y gert
 Arureit angert ongyr uriuau
 Ruyf kyuir ker tir Tyssilyau
 Ruythaus deus diofyn raeddau
 Ruyse aerlleu tryleu yn treulyau arueu
 A guyr dros uylcheu yn ualch arnau
 Ruyll carrec oua cauas yndau
 Raud saesson lladron yn eu lludau
 Ys dir oe uareu ddifuryau pob tur
 Ys anaut i ur y arueityau
 Drud a glud guladoet ymandau
 Doeth a choeth kyuoeth kyfunau
 Duys aerguys pouys poed eityau
 Detfeu teg tygu oe eurlau
 Dinam ddreig dragon eitunau
 Diryad cad kedeirn ordduyau
 Daun yssyt yn seuyll ganthau
 Duu o nef a uo nerth itau

LLYGAD GWR AE CANT

Y LYWELYN M. GRUFFUT. M. MA. AP GR.
MAELOR.

HANBYCH well o bell bwyll ardderchawc
 O duw yn gyntaf naf niuerawc
 Heneuyt dedwyt odidawc dy bar
 Anescor dy uar uur tormenawc
 Ys byt yt arglwyd rwyd rutuoawc
 Llywelyn lluyt ueirch aruawc
 A chlod a goruod am geiryawc ddyffrynt
 Gwrawl hawl hwysgynt hynt hirlid-
 yawc
 A rechdyr ae wyr bynt waretawc
 Yt ddreic y weun wayw kyndynnyawc

Ar drewen yn boeth genhyd beithyawc
rwyf

Ac ar elsmer glwyf glud uygedawc
Rugyl eryr ongyr angert vreinyawc
Rac ulaen cad cadarn dywyssawc
Ragod gynhossod kyhoetawc colofyn
Ef a dyf gorofyn hyd gaer efrawc
Mab gruffut gleifrut glod wasgarawc
Mawrddrud afael hael o hil madawc
Mawr beir kyghyweir kynuarchawc yg-
had

Mawretus dy wlad rad redegawc
A mi mal athro ethrylithawc
Myfyr yw ynof cof cadeiryawc
Prydaf yn ddyfnaf ytt ddeifnyawc powys
Pryduerth dy gynnwys gennhyf nerth-
Ys keffych ys kyffuryf enwawc [awc
Wrth dy uot uod yn gyuoethawc
Ac yn y gorffen gorffawc anrydet
Trugaret gan duw trugarawc

LLYMA DEIRAWDL

A GANT LLYGAT GWR Y RUFFET UAB
MADAWC.

I.

HANBYCH well ruffut ueirt uut uydked
Hael cloduawr enrwawr arwymp gerted
Hyneuyt powys peues uyged hir
Perchen gwir a thir a theyrnged
Post prydein vrtein wrt gyhussed
Penniadur llafyndur llaw egored
Pendeuic gwledic gwlad amgyfred naf
Kawssam ny ut pennaf pan yth aned
Pan uei urwydyr eurgwydyr aergun
dyged

Yrhod ath alon pan yth holed
A thitheu yn gwyhaw pan goched dy
par

Ny chaei dy esgar escor lluted
Kilaw ny uynny yr nep caled
Colofyn cad cadarnuleit lliwed
Kellennic frwythlic frwythlawn gored
Kyrt—kertoryon eiduned
Ti goreu rieu rut wisc ar lled
O gywan amws ar y ganued
Ti ureiscaf mab dyn o dir cred a wn

Ym prifgyrch priffwn praff dyled
Gnawd yt dreic dragon ymddired
Grym ysgwn ysgwyd wyarlled
Dyuod a goruod a gwared ath doryf
Ath deruyn yn lledled

Gnawd yth lys lysseit gynnired
Gorulycheu gan valch gyfyued
A metgyrn teyrn tec haelged yn llawn
A lliaws galch doed
Llwyr y gwyr gwrawl dy weithred

Dy uod yn arglwyf eurglawr treured
Y nep ath welo wrth weled dy dawn
Y gan duw gogoned

II.

Gogonyant frwythyant fraethlew gwaew-
rut

Gogyflawn o dawn yw dy deurut
Gorwymp heirt dy ueirt dy uut neud
adwen

Nad ydyw y dan gut
Gorawenus dreic ar dragon prut
Gwreitrwys emreis dros dreis drablut
Gwrawl hael kedawl cad lofrut ar-
glwyf

Vn eurglod wyd a nut
Eryr teyrnet teyrneit vt
Ar fyrt kyrt kertoryon duhut
Aer yrdang kyfrang kyfrannut
Gwryaf gorofyn lloegyr ae chythrut
Aryf toruoet teruyn heb warthrut
Aruthyr goeluein brein bryneich gystut
O vertun gwawr gwychuawr dy gochrut
uylchlafyn

Dy ualchlys nyd ymgut
Anwer lyw luoet dirybut
Enwawc wyr madawc uap maredut
O honawd henyw dadannut
O honaf hanpych well ruffut

III.

Dewissaf arglwyf didramgwyt dro
Dywyssawc breinyawc brynn a thyno
Da gwyr dewissaw ae dewisso ef

Gwr a gynneil nef ae nerthao
Grym erdrym aerdreic yn deffro
Gretuawl hawl hwyl gynnyt pabo
Gruffut ged ddilut a dalyo powys

Gwrtuar a gynnwys vrowys vranvro
Goruolet y uyrt kyrt ae kyrcho
Goruynt chwetyl kenetyl ae canlyno
Gwr a obryn faw heb fo vn troeduet
Nyd mawr oe drosset neb ny dreissy
Rwysc goteith pan lwyrweith losco
Rwyf diuefyl douyt ae gatto
Ry byt urtedic a vrto uy ner

Ny chymr hyder ae adawo
Bolechlafyn lud am dud a derllyto
Balch eryr dewrwyr doryf anosco
Beilch yw y gadweilch gadarnghlo mael-
awr

Breiselym orwytawr rotyon ymo
Cloduoraf fy naf naww a gryno
Ny byt angloduah y bann y bo
Gwyr yw clod hynod a honno tauawd

Yr aerllew parawd ae dirpero
Diflisc wisc wascawdeurt ymdro
Detueu hael wrth pawb ae holo
Dilesc eurgwydyr brwydyr bryd ar
gyffro cad

Dïoual wlad a wledychô
 Dinac loegyr a rac wrawl flando
 Dewrwalch teyrneit urenhineit uro
 Donnyawc yw uy llyw llafyngoch gymro
 Ny dwe duw y dawn a roto

LLEMMMA BYMHAWDL

A GANT LLYGAD GWR Y LYWELYN VAB
 GRUFFUD.¹

I.

KYUARCHAF y dduw dawn oruolet
 Kynnechreu donyeu dinam vawret
 Kynyty canu canyd ryved dreth
 O draethawd gyuanneit
 Y uoli uy ri rwyf arllechwet
 Rutuoawc vreinyawc o urenhinet
 Ryuyg ut kessar treisuar trosset
 Ruthyrlym grym gruffut etiuet
 Rwyse urwyse ureise o ureint a dewret
 Rut bareu o beri cochwet
 Ryw itaw diryaw ereill diret
 Rwyd galon golofyn teyrnet
 Nyd wyf wr gwaclaw wrth y goelet
 O arglwyd gwladlwyd glod edrysset
 Nyd newidaf naf vn awruet a nep
 Aneprwyd dagneuet
 Llyw yssy ym ys amyl anrydet
 Lloegyr diua o diuefyl unonhet
 Llywelyn gelyn galon dachwet
 Llary wledic gwynuydic gwynnet
 Llofrut brwydyr brydein gywrysset
 Llawhir ualch gwreituallch gorsset
 Llwyrlwyd hael arglwyd eurglet
 Llew kemeis llym dreis drachywet
 Lle bo cad uragad uriwgoch rysset
 Llwyrlwyd orborth hyborth hep gymwet
 Gnaws mawr draws am ardal dyhet
 Gnawd itaw treityaw trwyddi beruet
 Am y wir byt dir or diwet
 Amgylch dyganwy mwyfwy y met
 A chilyaw racddaw a chalanet creu
 Ac o duch gwatneu gwaed ar darwet
 Dreic aruon aruod wythlonet
 Dragon diheueirch heirtveirch hartet
 Ny cheif seis y dreis y droeduet oe vro
 Nys oes o gymro y gymrodet

II.

Kymrodet uy llyw lluoet beri
 Nyd oes rwyf eryoes aer dyuygsi
 Kymro yw haelryw o hil Beli hir
 Yn herwyd y broui
 Euruut ny olut olud roti

¹ I Lywelyn ab Iorwerth, medd Ll. P. P.

Aeruleit arwreit o eryri
 Eryr ar geinwyr gamwri dinam
 Neud einym y uoli
 Eurgoryf toryf tyryoet o loski
 Argae gryd greidyawl wrhydri
 Arwr bar taeruar yn torri cadeu
 Cadarnurwydyr ystoui
 Aer dalmithyr hylithyr haeloni
 Aryf lluoet eur wiscoet wisci
 Arwymp ner hyder hyd teiui uetyant
 Ny vet nep y gospi
 Llywelyn lloegrwys ueistrol
 Llew breinnyawl brenhinet teithi
 Llary deyrn kedyrn yn cadw gwesti kyrt
 Kertoryon gyfflochi
 Koelwein brein byrneich gyuogi
 Kelennic branes berthles borthi
 Kilyaw ny oruc yr caledi gawr
 Gwr ehofyn y gynt
 Parawd uyt metyant met beirt ym ri
 Pob kymar darogan derui
 O bwlffort osgort ysgwyd gochi hydyr
 Hyd eithaf kedweli
 Kan gaffael yn da dra heb dregi
 Gan uab duw didwyll gymodi
 Ys bo y diwet dawn berchi ar nef
 Ar neillaw krist keli

III.

Llyw yssyn synnwyrwawr rihyt
 Lliwgoch y lafnawr aesaer uswyd
 Llyw deifnyawc lliwyawc lledled uyt y
 blas
 Llwyrlwyd waeth yw y gas noe gerennyt
 Llywelyn gelyn gal ouyt
 Llwyrgyrrh darogan kymar keluyt
 Ny thykya rybut hael rebyt racdaw
 Llaw drallaw drin wychyt
 Y gwr ae rotes yn rwyf dedwyd
 Ar wynt arwynawl dreuyt
 Ae cadarnhao ked hywlyt yn hir
 Y amdiffyn tir rac toryf osswyd
 Nyd anwiw nyd anhof gynnyd
 Neud enwawc vachawc ueirch gore-
 wyd
 Y uod yn hynod hyneuyt gymro
 Ae gymry ae heluyt
 Ef diueiaf naf ry wnaeth douyt
 Yn y byd o bedwar defnyd
 Ef goreu rieu rec ouyt a wn
 Eryr suawtyn aer gyfludwyd
 Cad a wnaeth cadarn yngeryt
 Am gyuoeth am gefyn gelorwyd
 Ny bu gad hwylyad heuelyt gyfred
 Er pan vu weithred weith ar deryt
 Breisclew mon mwynawr wyndodyt
 Brynn derwin clo byddin clodryt
 Ny bu eduiar y dyt y kyrrhawt
 Kyrrh ehofyn essillyt

Gwelei wawr ar wyr lluosyt
 Ual gwr yn gwrthlat kewilyt
 A welei lywelyn lewenyt dragon
 Yg gymysc aruon ac eityonyt
 Nyd oet hawt llew aerulawt lluyt
 Y dreissyaw ger drws deuvyny
 Nys plygawt mab dyn bu donyawc fyt
 Nys plyko mab duw yn dragywyf

IV.

Teruysc taerllew glew glod ganymddeith
 Turyf torredwynt mawr uch mor ddiff-
 eith

Taleithawc deifnawc dyfynyeth aber-
 fraw

Terwyn anreithyaw ruthyr anoleith
 Tylwyth frwyth fraethlym eu mawr-
 weith

Teilwng blwng blaengar ual goteith
 Talheithawc aruawc aerbeith dinefwr

Teilu huysgwr ysgyuyl anreith
 Telediw gad gywiw gyfyeith
 Teleto balch a bylchlafyn eurweith
 Talheithawc mathraual meith yw dy
 deruyn

Arglwyf lywelyn lyw pedeiryeth
 Seuis yn ryuel diymgel deith
 Rac estrawn geneddyl gwyn anghyf-
 yeith

Seuit brenin nef breinyawl gyureith
 Gan eurwawr aerbeir y teir taleith

V.

Kyuarchaf y duw o dechreu molyant
 Mal y gallwyf oreu
 Kloduori or gwyr a geiryau
 Ym penn y pennaf a gicleu
 Kynnwryf tan lluch uaran llecheu
 Kynfewid newyt las uereu
 Kyuaryf wyf o rwyf rut lasneu yg gnif
 Kyuoethawc kynnif kynulaen caden
 Llywelyn nyd llese devodeu
 Llwybyr ehang ehofyn uydd meu
 Llyw yw hyd gernyw aed garnet y
 ueirch

Lliaws ac kyueirch kefei nyd geu
 Llew gwynet gwynueith ardaleu
 Llywydr pobyl powys ar deheu
 Llwyrrwys caer yn aer yn arueu
 Lloegyr breityaw am brut anreithieu
 Yn ryuel frwythlawn dawn diameu
 Yn llat yn llosgi yn torri tyreu
 Yn ros a phenuro yn rusauau freinge

Llwytedic y einge yn lluyteu
 Hil gruffut grymus gynnetueu
 Hael gyghor wrth wrth gerteu
 Hylathyr y ysgwyd escud bareu gwr
 Hylym yn kyhwrt kyhoed waedfreu
 Hylwry vwry uar gymell tretheu
 Hawlwr gwlad arall gwledic rieu

Hartet o uonet uaeu gaereu dreisdwyn
 Hirbel ual flamddwyn y flamgyrcheu
 Hwyluawr dreic dragon gyueten
 Heirt y ueirt yg gylch y uyrteu
 Hylithyr y gweleis dyt goleu y uut
 Ae uetgyrn wirowe
 Iddaw y gynnal kletyual cleu
 Mal arthur waew dur y deruynueu
 Gwir urenin kymry kymreisc donyeu
 Gwrawl hawl boed hwyl o deheu

DADOLWCH I LYWELYN FAB IORWERTH.

ELIDIR SAIS AT CANT. O L. E. D.

GNAWD yr yfawdd glyw gloyw win—o
 fual

O fuarth buelin

Gnawd cathleu cogeu cyntefin
 Gnawd y tyf tywys o egin
 Gnawd y doeth cyfoeth cyfyewin
 Ni nawd nid llonydd a llwyfyn¹
 Hiraeth am ry wnaeth rewin
 Braint brodyr gwellwyr gollewin
 Broder de braw aele elin
 Duw a mair a chwair yn chwerthin
 Chwerthid bryd o bryder chweurin
 Dothyw llew a lluchyg gorddin
 Detholwalch buddugfalech byddin
 Llywelyn llyerw freyenhin
 Llary ddefawd llyw gwyrddrawd gwydrin
 Nid wyf gynnefawd gynnefin amchwyf
 Ni rybum gerddennin
 Edrych cyrrd cerddau Taliessin
 Edrych ni mor wyf eddein
 Ry ddarfod brau gyfnod Breiddin
 Ry ddywawd oi farddwawd Ferddin
 Cysul ath roddaf oth rin wyd goreu
 Gorofn tra nierin
 Ystyrych pan dreisych dros ffin
 Ystwnp pawb hyd ben ei ddeulin
 Bydd wrth wann gyfran gywrenin
 Bydd iawn llary² wrth gorddau iownllin
 Bydd wrddrud aer ddylud ddilin
 Dilein Loegr a llwr oi gwerin
 Trugaredd ath fo oth feinir gaerwedd
 O garu Duw ddewin

KYNNGOGION OR DADOLWCH.

Llywelyn hyddyn haedd am par cywlad
 Cyfluddion Udd kessar
 Om rhoddud rwysg ufeliar
 Da rodd dy fodd heb dy far
 Dy far Llywelyn a fu fawr i drwm
 Ei drymed am diddawr

¹Neu, allwynin. ²Neu, iownllary.

Eurdreth o drymyn pob llawr
 Aerdrange gwr ieuange gwriawr
 Gwr gwraf gorsaf gwersyll Afawry
 Ei fawr am erchyll
 Aerflawdd Lloegr lluoedd erfyll
 Arfrudd er cyludd nim cyll
 No cholled alaf elw freuner om tal
 Tebygach ym lawer
 Heb eisieu neb neuom¹ ner
 Oes wogawn² hwyldawn haelder
 Haelaf oedd Fordaf ath fawrdad am ged
 Nym gedynt arallwlad
 Eryf llu arwr lleiddiad
 Eryr ar gedwyr nam gad
 Nam gad i wybraw eb obryn dy far
 Oth fawr ehang derfyn
 Glew llawr cenedl fawr Eerfyn
 Glyw liwelydd Lywelyn

ENGLYNION MARWNAD

EDNYFED FYCHAN A THEGWARED AP IARDDUR.
 ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

UWCH ben bedd newydd Ednyfed y bum
 Ym bu deigr hyd arffed
 Cymraw Lloegr cymrwyn lliwed
 Cyman ced wychran weithred
 Gweithred Tegwared gynt y gweryd
 llawr
 Llawn beird oi wynfyd
 Gnawd oedd ei wayw yn waedlyd
 O waedlan rhuddai wan rhyd
 Rhodwyt ar gynryd oedd ar gyman llu
 Llary Ednyfed fychan
 Oedd Bann Gawr am ben garthan
 Pan gafas aerwas eurwan
 Erwan ym galar galan hyddfref ddwyn
 Meu ei ddwys ddioddef
 Tygiant eidduniant addef
 Tegwared Ednyfed nef
 Nodded nim rhodded rhag rhysgyr arfeu
 Arfod Cai a Bedwyr
 Yngorofn trai trais fynyr³
 Y gwriawr cadwawr cedwyr
 Om cedwyr lary ni lawag daer
 Duw a wyr eu manag
 Gwresaic⁴ pybyl pobyl ofynag
 Gwers y mal arall y mag
 Or a fag daear hi ai dwg ai phlant
 Ai phlaoedd am gorllwg
 Bu ron ym am dragon drwg
 Dreigioedd amlaen oedd amlwg
 Oedd amlwg aerlladd cyn orllen gwydd-
 fedd

¹Neu, neuo.

²Neu, gwogaw.

³Neu, nyny.

⁴Neu, gwresain.

Fal gwyddfid cych gwrysgen
 Glyw parchfawr ameu perchen
 Ai peirh Duw dofydd uch ben
 Uch ben ys—

AWDL MARWNAD HYWEL AB ARTHEN.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

HOED an cyferyw cyfarwydd
 Yw duw am ein diheurwydd
 Hoeddl dewrwr can deryw ymgwydd
 Hydr ei wir am ei waradwydd
 Neud oerfedd haulonedd hylwydd
 Hylawch cerdd oedd ef yngherthrwyyd
 Neud araf hywyl peri parodrwyyd
 Pur wohen diben dibechrwyyd
 Cyn tewi rwyu tywarch glaswydd
 Gloes angeu nid anghyfarwydd
 Yspaid hir haelon yn ei orllwydd
 Yspyddawd oes barawd barthlwyyd
 Ys bwyl yn oed dyn dengmlwydd ar
 hugain
 Rhag deulin fy Arglwydd

MARWNAD

A GANT ELIDIR SAIS I RODRI AP OWEIN.
 O L. E. D.

DA ym goreu Mair fal yn maeth cul-
 wydd
 Celfyddyd wasanaeth
 Colofn nef nestig meidraeth
 Meidradur llafur pob llawnaeth
 Lleha fi fy rhi yn rhyolaeth nef
 Ith nodded frenhiniaeth
 Bendigws Dews dialaeth
 Diwolo ei weledigaeth
 Y pum torth ar pysg pysgaduriaeth
 gwyr
 Gorober ehelaeth
 Cyfran deg ei dygiaw a wnaeth
 Cyfri llu llydan o bennaeth
 Cyfraithgar ni gar neginiaeth¹ cyfren
 Cyfryw seint yn lywedyddiaeth
 Cyfoethau fy rhen nis rhydraeth tafawd
 Tan awyr ny hiraeth
 Hir ydd wyf oddnwyl yn alaeth
 Gwae brydain am briodoriaeth
 O golli rhodri neud rhygaeth eirchiaid
 Am parchai llu meddfaeth
 O golled ym galled mawrwaeth

¹Neu, negyfiaeth, neu usginaeth.

Gallas drais diredd catraeth
 Rhoddiad mad ym prydoedd pan aeth
 Rhoddi seirch a meirch marchogaeth
 Echwng Lloegr lledgynt farwolaeth
 Och Dduw a ddaw ef etwraeth
 I ystwgng treiswyr treiswriaeth cynnygn
 Ynghynif pryssuriaeth
 Dyn yn fyw ni fedd oi arfaeth
 Duw a fedd oi fuddugoliaeth
 Ernywaf gallaf edgyllaeth ir gwr
 Am gorug hynafiaeth
 Arglwydd nef noddod ddarparaeth
 Argleidr hwn ith arglwyddiaeth

ELIDR SAIS I DDUW.

O L. E. D.

RHAID yw ym dillwng tylluedd pressent
 Canys pryssyr ei hoferedd
 Rhedais o bechawd nid bychodedd
 O buchiant trigiant i'm trugaredd
 Trindod am dycco o'm dygnedd¹
 I'm dogn eidduned wared wiredd
 Teirffordd y deuant etifedd ar Dduw
 Yn y ddyfydd pawb i'r frawd gyhedd
 Uchaf gwyr y achaws gwirionedd
 Llwyry gwyrdawd cyboedrawd² rhinwedd
 Ac ail yw priawd enw pruddedd
 Tros fwyntiant trigiant trugaredd
 Tri da an goreu trydydd iw adaw
 Edifeiriawg da Dwy nyw gommedd
 Gomeddws Efa afal ddiwedd
 Afar fu iw char ei chywrysedd
 O Ddofydd y traethaf trwy gyhydedd
 O Iessu y traethws iossedd
 Am doethdwy³ Dafydd am dudwedd yr
 Israel
 Oesran y delwy i dangnhefedd
 Dydd y parcher rhai yn rhagyrwedd
 Y perchir eraill y parch argledd
 Cynadl a wna Crist wedi crogwedd
 Cynnadloedd pobloedd pawb i'w orsedd
 Cymhennaf yw i ddyn cyn ei ddiwedd
 Cymmodi a Duw cyn mud ym medd
 Cymryd oedd einym cymodlonedd cwbl
 Cyn cablu o Ddw ar ein buchedd
 Pechu yr digonsam o gam garedd
 Am gyrwyf drindawd dy drugaredd
 Messur a ddodir ar bob maswedd
 Moesen ai dywawd a Duw ai medd
 Goreu yw i ddyn diw ynyd peri
 Periglawr ei gymryd
 Canys goreu Duw diwyd
 Gwared plant rhag pla a thristyd

¹Neu, diguedd. ²Brawd.—Ll. C.

³Neu, dothyw, doethyw.

Gwr darpar y dirprwy lu byd
 Garawys cymmerth pwys penydd
 Dirfawr fu o feddwl ympryd
 Dirwest Duw bu deugain pryd
 Am Ddiw merchyr y brad dybu bryd
 iudas
 Bredychu ein yspryd
 A difiau ynn dyfu ledfryd
 Daly Iessu managu mwynglyd
 Duw gwener bu crau bu creulyd
 Crog ein tad an creis i gyd
 Gwnawn erddaw arddewl¹ enenyd
 Gwnaeth bob rhyw yn fyw oi febyd
 Duw Sadwrn ys aeth ys eithyd ym
 medd
 Maddeuaint anhyfryd
 Trannoeth y goreu ail gwryd
 Gwirfab Duw dangos ei fywyd
 Duw Sul dwysaf cof awr y cyfyd haul
 Cyfodes oi weryd
 Chweddll mawr an deffry nid ef dyff-
 ryd
 Deffro Crist celi ein celfyddyd
 Culwydd an goreu ni ac an gweryd
 Argleidraid fab rhad ryhyd o garchar
 Bu ef a gyrchws ei arfeddyd
 Dug mab Duw o dân ac ergryd
 O oerwern Uffern wern wechlyd²
 O gyffro daear o gyffryd
 O garchar anghlaear anghlyd
 Aml syrthiasant blant oi blegyd
 Am greawdr ai grog yn waedlyd
 Wyth brifwyd y sydd ys enbyd
 Or wyth gwyth gwaethaf syberwyd
 Rygelwir fy naf can gan naf gennyd
 Galwaf difro pob dyfryd
 Ni bydd dadwoddeu dedwyddyd mab dyn
 Gan fab Duw oi wynfyd
 Yn oleu ys bo bu fy anwylyd³
 Ar nef ar nawdd Duw⁴ ai ddfryd

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL HON I DDUW.

O L. E. D.

DIR fydd ym brofi cyd coed breuawl byd
 An bedydd anianawl
 Duw Iewin breyenhin breiniawl
 Breiniawg wyd bro gadwyd gedawl
 Llehaa fi gan llu bedyddiawl
 Nam llea yn lle engiriawl
 Nam gossod om gosseb fydwyl
 Yn gosson dyniaddon dyniawl

¹Neu, arddelw.

²Neu, gwecklyd.

³Ys bo yn anwylyd.—Ll. ⁴Ar nad oedd duw.—Ll.
 P. P. P. P.

Crist a ddaw yn war yn wrawl dydd-
brawd

Ir dirprwy presennawl
A fo da ef gelwir dwyrawl
A fo drwg a drig yn ddidawl¹
Yn nhaerdan affian uffernawl
Uffern dywyn² ddyfnas ei chanawl
Llawer un a ddaw eneidawl yn gwasg
Yn gwisgoedd corphorawl
Mau ddyddwyn morwyn ymeriawl
Mair a phedr Maria a Phwyl
Men adrawdd ymadrawdd meidrawl
Udd meidriad medrwyd o waddawl
Y gwr a oreu awyrawl ednaint
Ac adneu daearawl

Erglyw fi arglwydd canhwynawl
Erglywed gwawr nyled³ nefawl
Tu y bwyf y bo dy ganmawl
Tud yspryd an tad ysprydawl
Ir tad cyfarchaf rhwydd af fy rhen
Ac ir mab ar yspryd gloywbryd glân
Nid trawdd im cofiau can ym cyfun
Nid rhaid yn amau llyfrau llen
I Crist y canaf ar fraint canon
Ceinawd om tafawd ar draethawd
drwn

Llathraid fy marddair wedi merddin
Llethrid a berid o beir awen
Bar ochel uchel uch engylion
Bardd fyddaf i Dduw hyd tra fwyf ddyd
Archaf nawdd mab mair crair crededun
Creawdr ymerawdr llywiawdr llawen
Rhac oerwern gethern Uffern affan
Affleu a nodeu lle annoddun
Lleha fi Dofydd huenydd hyn
Llawer a wna Duw ir dyniadon
Rhwyf nef a daear rhac taerfar tan
Y rhwng dy ddwyllaw rhac dy ddeulin
Gorugost wormes nith warafun
Gorfawr Dduw gorfod o Iuddewon
Am fedd Crist creawdr cred ysangen
Ys angraff angred yn ei gylchyn
Tros elfydd yn byd bid yn erwan
Trais Ierusalem gan sy ladin
Ac ail dirglais drais draw a ddygen
I'm ddigawn galar om car cadcun
Dwyn Dofydd oi du ac oi dirion
Dyfyddedd dyrawr hil mawr maelgwn
Hyd ymdeu gwynedd am ei gwynfan
Neud amddwll awyr neud hwy'r hinon
Gallaf ith garaf ith gaer urdden
Gellid pob defnydd froydd frenhin
Can wyd tri nid rhaid yt amgen
Can wyt Dau pell goddeu ac un

DIWEDD.

[*Mac yr awdyl yn dechreu yn tu dal. 244 yn ddarn
o hon, neu y gwrthwyneb.*]

¹Ddhwyl.—Ll. C. ²Neu, ddofn.

³Neu, nyfed, fyned.

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL
HON I DDUW.

O L. E. D.

MAWR o wr ei ddawn a ddyfu ym rhyd
I fryd mab kwas Mair o Iesu
Mad ganed ei froned oi fru
Oi freiniawl ganmawl gynnyddu
Ef yn llwyr an gwyr ef an gorwu
Ef goreu gorwyrain a fu
Ef wnaeth daear cyn dywu i fron
Fry o nef i'n canwu
Ef gwnaeth haul hwyflawr lewyachu
Ef gwnaeth lloer a llewyd or du
Ef gwnaeth trai a llanw a llwyr feddu byd
A bydoedd wledychu
Mor gyfiawn ei ddawn ddarparu
Mor ddigwl i feddwl fynnu
Mynnesynt fradwyr fredychu Crist
Creulonedd heb allu
Rygellynt galleu anghredu
Yngryd byd rhyd ryfeddu
Gwnaetham nam aragam rywu
Rhyfeddoed rhyfedd ei adu
Ceisiaw rhag culwydd celu
Plant Addaf rhag addef i bechu
Ac Efa ac ef ai gwybu
Gwybid Duw gwybod a ddarfu
Goreu ym o'm rheen rhagfeddu
Rhwydd araith o briffaith brydu
Pryddestawd wawd o trindawd traethu
Cymmhennaf yw ynn cymmhennu a Duw
Diwydwr ym nerthu
Nerthoedd gwyth gweithredoedd am bu
Gwaith dedwydd yw dadolychu
Cyn cystwng clwyf cyfrwng claddu
Cyn gweryd gorober digu
Cyna nnaws tywaws tywarchu fynghnawd
Tywarchen o bobtu
Bwyf gwas Duw cyn nom gostegu
Gwst angen angeu riallu
Bwyf unfod wossod wassau
Oe weision iw wasanaethu
Am dyfynno Duw ym dyfynnu nef
Ar ei nawdd ai deulu

AWDYL DDUYVAUL.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. P. P.

BRENHIN gogonhet breinyaul y ueithret
Ny cheit oe barthret na phlet na phla
Pei na unel — hei vegs y harchei
— rei ryvaur draba
Torri ygguahardon a chynnal lladron
A threissau gueinon gun nath dykya
Druc vyd or diued dirper y gamued
Druy valch oer reuedd ryvic nyt da
Ystyr di enuir heruyd a treithir

Gan dduu ny cheffir dim cynirha
 Eithr guiryoned a guâr tangneved
 A guir drugared val y gueda
 Edrych dy vuched kyn myned ith ved
 O gunaethost gamued na ryveda
 Bot yn dir talu ger bron yr Iessu
 Lle y guelo trillu y trallaut a una
 Guae i'r saul a gredan os camued a unan
 Yr tuyll nyt truan a divlanna
 Ac ny medyllo a ruy dirpero
 Y ruyf a gaffo nyt ymgoffhâ
 Cyt boet gyvanned bydaul gymmyrred
 Gueidd guneir enrhyded uned a una
 Gueleis Lyuelyn luoed eil Mervyn
 A chymry terryn yn y tyrva
 Gueleis bennaethu guyned a deheu
 Colofynnau cadeu cyd orsedfa
 Gueleis uyr yn trin a meirch mysterin
 A guin a guerin a guaruyva
 Gueleis liosydd a chyved beunydd
 A byt ar gynnydd gynnydd guyrda
 Hynny aeth heibiau mal ymchoel dylau
 Mae paub yn adau oet dibarha
 Ny cheiff cyvoethauc vot yn hir hoedlauc
 Vuy no chynwinauc na chynhenna
 Ystyryeit pan vo rac poeneu a gro
 Ba beth a geisso beth a gassa
 Keisset pob detuyd y uled ny dervyd
 Lleuenydd llonydd ffyd a ffynna
 Na cheisset hocket truy gam gyhudet
 Nef yn y thecket kan nythyckya
 Pan luyr vedylier penyt pryt pryder
 Pan gam edyllder over Eva
 Nat oꝝ gammoed ef yd aeth Argluyd nef
 Y pren dioded edyl traha
 Guae nyt mat anet bechodaual ueithret
 Tosted vydd guelet goluc luydrda
 Dangos ffrouylleu ae holl archolleu
 Ae gethreu ae greu ae groc a una
 Hynn a unaethum i beth a unaethost di
 Med Crist Celi rhi reid oed yna
 Bod gleindyt paraut yn erbyn Duydaut
 Rac trallaut pechaut devaut diva
 Guae uynt y kebydyon ar hocket dynyon
 Ac camvedyllyon nyt adola
 Guelet eu madeu dros eu camueden
 Yn uffern boeneu benyt gudva
 A guelet mynet i nef ogonet
 Y saul a gaffet ar gyffurf da
 Y gan leuenydd y uled ni dervyd
 Yn dragyuyd ryd rat gymanva Amen.

AWDL I DUW.¹

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. P. P.

Er mab cyfarchaf ruydaf vy reen
 Ac yr tat ar yspryt gloyubryt glan

¹Ac i gofio Angau Dafydd ap Owain Gwynedd
 dybygwn: ebai E. Evans.

Nyt haud yn kofyau kan ym kyvun
 Nyt reit ym ammeu llyvreu llen

Y Grist i kanaf arureint kanon
 Keinuaud om tavaut ar draethaut drun
 Llathreit vy mardeir uedy Myrdin
 Llethrit a berit o beir awen

Barochel uchel uuch Engylyon
 Bard a vydaf i Duw tra vuyf dyn
 Archaf un mab meir creir credadun
 Creaudyr amheraudyr llyyuaudyr llauen

Rhac oeruern gethern Uffern aphan
 Aflu anodeu lle anodun
 Lleha vi Dofydd huenydd hyn
 Llaur a una duu yr dynyadon

Rhuyf nev a dayar rhac taerfar tân
 Y rug dy deulau rac dy deulin
 Gorugost ormes nych warawn
 Gorvaur Duu gorvod o Idewon

Am ved Krist creaudyr nef ys aghen
 Yr agkreiff agkret yn y gylchyn
 Tros eluyt ynvyt yn erwan
 Treis sersin pan Sylatin

Ac eil dirgleis treis trau a Dygen
 Ym digawn galar am kar katgun
 Duyn Davydd oe dud ac oe diryon
 Dyvryded dirvaur hil maur Maelgun

Nyt ynteu Guyned am guynfan
 Neut amdull auyr neut huyrmon
 Gallaf yth garaf yth Gaer urden
 Gellit bop devnyd vroyd vrenin

Kan wyt tri nyt reit itt amgen
 Kan wyt deu pell godeu ac un

II.

Reit yw ymddillung tyllwedd
 Present cays prysur y hoveredd
 Redeis o bechaut nyt bychodedd
 O vuchant trigyant ym trugared

Trindaut am dyeko om digued
 Yn dogyn eiddunet waret wired
 Teirfford y deuaut etived an Duw
 Yn y dyvyt pawb yr vraut gyhedd

Uchaf guiry achaus guiryonedd
 Llury guyrdaud kyt hpet braut rinuedd
 Ar eil yu priaud enu pryded
 Tros vuynyant trigyant trugared

Tri da angoreu tryded yw¹ adaw
 Ediveiryawc da Duy² nuy gommed

¹Neu, ir.   ²Neu, Duw.

Gomeduys Eua aval diwed
A warvu wychar y chywyssed

O Davyd y traeth trwy gyhyded
O Iessu y traethwys Iossed¹
Am doduy Dofydd amdudued
Yr Israel oresan y deluyf y dangnefed²

Vyd y parch rhei yn rhagyrwed
Y perchir ereill y parch Argled
Kynnadyl a wna Krist wedy croewed
Kynnadloed pobloed paub yw orsed

Kymhennaf yu i ddyn y diued
Kymmodi a Duw kymmut ymed
Kymryt oed einym kymotloned
Kwbyl cyn o cablu Duw ar aubuched

Pechu yr digonasam o gam gared
Am gyruf drindaut drugared
Mesur o dodir ar bob maswed
Moesen ae dywawt a Duu ae med

*Awdyl ar ei phen ei hun yw o riv II. o hon yn. Ll. E.
D. ac yn dechreu val hyn— Rhaid yw ynnidllwng
tylluedd present— Canid dim (ym) prysur ei hof-
redd.*

AWDYL I'R GARAWYS.³

O L. P. P.

GOREU yw y dyn div ynnt peri
Periglaur y gymryt
Cansy goreu Duw diuyd
Gwared plant rhac pla a thristyt

Gwr darpar y dirpruy llu byt
Garawys cymmerth pwys penyt
Dirfaur vu o vedul impryt
Diruest Duu bu deugeinpryt

Am Duw Merchyr brat dybu bryt Idas
Bredychu yn yspryd
A difeu yn dyvu leduryt
Daly Iessu managu muynglyt

Duu guener bu creu bu creulyt
Croc an tat an treis y gyt
Gunaun yrddau ardelu enenyt
Gwnaeth bob rhyw yn vyw oe vywyt

Duu Sadwrn ys aeth ys eithyt ymedd
Maddueint anhyvryt
Trannoeth y goreu eil guryt
Guiriaw Duu dangos y vyuyt

¹New, i ossedd.

²Am doethdwy Dafydd am duedd yr Israel—Oesran y delwy i dangnefedd.

Duw Sul duyssaf kof aur i kyvyt heul
Kyvodes oe ueryt
Chuedyl maur an deffry nyt ef deffryt
Defiro Krist Keli ankelvydyt

Kuluyd an goreu ni ac an gueryt
Argleitryat vab rat ryhyt
O garchar bu ef a gyrchuys y arvedyt
Duc mab Duu o dan ac ergryt

O oerwern uffern wern weglyd
O gyffro daear o gyffryt
O garchar angklaear agklyt
Aml syrthiassant blant oe blegyt

An greaudyr ae groc yn waetlyt
Wyth brifuyt y syd ys enbyt
Orwynt guyth guaethaf syberwynt
Galwaf vy Naf can gannaf gennynt

Ni byd daduodeu deduydyd mab dyn
Gan vab Duw oe wynfynt
Yn oleu ys bo yn anuylyt
Ar nef ar nad oed Duu ae diffryt

E. SAIS.

AWDL I DDUW.¹

O L. P. P.

GOGONAU Arglyud gogonaul
Gogonet vrenin Deuin duyaul
Differ vi vy ri ruyf ysprydau
Deui Arglyud bu drigaul²
Divei dat rac brat breuau gymlegyt
Dygn enbyt benyt boen uffernawl
Donyaue didrist grist groes rinuedaul
Didlawt ynguaraut dyd gueneraul
Diuyt luyd aruyd eiryaul ydyttuyf
Na buyf arnaf³ ruyf ruyem engiryaul
Arbennic lyuyaudyr brynyaudyr brein-
yaul

Erbynieist llyuieist llu bedydyaul
Erbyn vi vy llyu yn lle dedvaul
Gyrrtheu yr dy dost gethreuth dyst
gythraul

Arglyud Nef a llaur guaur guerinaul
Ardeluaf o'th nawd rac taud tanaul
Eiryf gynnuy⁴ gorduy angerdau Uffern
Oerhagruerngethern gaethraut varuau
Yr dy gur dolur modur meidraul
Argledyr gogonyant guarant gwraul
Erglyu die tlaud⁵ yn gnodaul erchi
Trugared itti fy rhi reuvaul⁶ E. SAIS.

¹Gualchmei a'i cant, medd rhai.

²Dewr arglwyd hylwyd⁴ Gymwy.—Ll. D. D.

hael budugawl.—Ll. D. ³Tlawt gnawt.—Ll. D. D.

⁴Arnad.—Ll. D. D.

⁶Roduawl.—Ll. D. D.

MARWNAD CEDIFOR AP
GENNILLIN.

LLYWELYN FARDD AI CANT. O L. E. D.

CEDIFOR eurgorf o Argoed pan oedd
 Arf cyhoedd cyn addoed
 Ynghydwedd gyfedd gyfoed
 Ynghydfoes eirioes erioed
 Erioed i'm dyfu dyfal dreth angau
 Un diau diameth
 Hoedl breyr breuawl o beth
 Bron wala ei wabalieth
 Gwahalieth wosgedd wasgawd prydyddion
 Pryderus ywn defawd
 Fy ngherdd yn ôl fy ngheudawd
 Ynghaniad marwnad mor nawd
 Mor nawd i'm dyfu diofaeth gofion
 Y tirion oed hiraeth
 Yn cwynaw braw breuolaeth
 Breyr breenhin a faeth
 Magyssai erfai ar ruddion trydar
 Trydy ran fy nghofion
 Edlid hil gwythlid gwaethlon
 Edlaes maes wedi maon
 Maon Meirionnydd mor ddihaidd eich
 bod

Heb arfod heb aerflaidd
 Ac eich byd byth ar ddiwraidd
 Mal y bydd beinw wedi baidd
 Wedi Cedifor cad farchawg a saif
 Sefid Duw gan Fadawg
 Hirwalch balch bwch ei rodawg
 Hil hoedliw boed hir hoedlawg
 Hoedlfyrion haelion hil Bleddynt
 Trwm arnaf eu lleteynt
 Fal y deryw y derynt
 Fal y derfydd gwydd rhag gwynt
 Gwen ysgor Feirion Feirionydd hygar
 Ai hygor gyweithydd
 Hoed a'ch dwg f'ch digerydd
 Haid heb fodrydaf hu fydd
 Ni hu wyf lawen o lawer achaws
 O achwyson pryder
 Am ynghof ynghwyn ofer
 Am ynghymmwyd ynghymer
 Cymmerais i aur a'i ariant attaf
 A'i atleeb ardduniant

Ni'm oes nawdd rhag cawdd coddiant
 Nid oes neb yn y bu gant
 Ni bu digyflu digyfludd am rodd
 Am rwydd fodd am rwyddfudd
 Tad mad magawd gwawd gwaywrudd
 Tad maeth myged Maredudd
 Maredudd gardd gudd gerdd gor gynnifiad
 A fu dâd y dâd ior
 Neud gwydd-fedd gwedi gwydd fod
 Neud gweryd cyd Cedifor
 Cedifor eurgorf &c.

LLYWELYN FARDD A GANT YR
AWDL HONI YWAIN AP GRUFFUDD AP GWENWYNWYN.
O L. E. D.

Clod ysgain Ywain clod ysgain
 Ysgwyd ddrud dylud dyliffain
 Clwyf iddaw ni ddaw ni ddamwain gorofn
 Cleu eofn golofn aur ei goelfain
 Clud gamlan cynran ofil cynrain
 Mal cludno eiddin prif gyfrin prain
 Cler ysgwn llafndwn orofn Llundain lawr
 Arwr mawr¹ prydfawr warant Prydain
 Aer bybyr eryr dewrwyr dwyrain
 Aer-gyfrwy gyfrwydd orwydd arwain
 Arwydd na elwir yn eain feddiant
 Arddelwawg hydd gant cwbl foliant cain
 Erddrym ced wychrym cadoedd achwrain
 Urddud ni blygud yn awr blygain
 Wrth ofwy arlwy eurlain teyrnedd
 Eurgledd gwr gywedd gwyar gywain
 Mab Gruffudd didyb Udd dadaiain
 Myfyr nad didraul molawd didrain
 Wyr Gwenwynwyn wyn a wna rhain
 gorpheu²

Blleiddd y gogen³ ain ei gigwain
 Ef Nudd ced ddiludd cedyrn ddilain
 Eur-frenhin cywrennin cywrain
 Ef ddeddfau gorau goradain cenedl
 Pan ddoeth cychwedl am lwyth Cichwain
 Rhysswr parch perchen march archfain
 Rhyfedd balch cyflymwalch celain
 Rhwysg eurgor cyngor yn y cyngain ddawn
 Rhydd alaf ddigrawn alon ddigrain
 Rhi rhuddbar cyfar cyfwyrain
 Ryn ddiorddin Brynaich ran orddawn brain
 Rhifir i ddewrllwrw rhyfel ddarllain gledd
 Rheufedd nid rhyfedd hyd yn Rhufain
 Rhif pybyr eryr arwyrain
 Rhwyf ddiifradw rhwym achadw mechain
 Rhybudd drud ardu golud gwylain blaid
 Mal y daid i'n rhaid yn rhyd angain
 Rybo Duw rebydd ddadwyrain
 Rhy garawr daerwawr darywain
 Rhwydd ynni rodidi main ei anwyd
 Clwyd ysgwyd clod ysgain
 Clodysgain ywain &c.

LLYMA ENGLYN

A GANT LLYWELYN VARDD CYWRYD I OWAIN
VYCHAN AP MAD. AP MAREDD AM DYBLAW
ARNAW ORDDERCHU EI WRAIG.
O L. E. D.

Os hŷn fyddaf naf neirhiad
 No thi Fechain ri roddiad

¹Neu, wawr. ²Neu, gorphen. ³Neu, gogen.

Arfaeth yw gennyf arfau gyrciad deuryd
 Dodi dwfr ith farwnad
*Yna dodes Ywain ei anfodd ar Lywelyn
 fardd ac y cant yntau yr englynion
 Dadolwch hyn.*
 Ni hegoraf fy rhwyf hyd Rufain ygwys
 Goreu gwas ym Mhrydain
 Na dal nad elwyf Fechain
 Er delw aur deulu Ywain
 Teulu Ywain lain lonyddwch i'm cerdd
 I'm cynnelw yd fyddwch
 Diriaid ni hawdd baid heddwch
 Dedwydd a gar dadolwch
 Caraf neirthiad naf a nertho fy null
 I'm dillwng arallfro
 Ni wna draig dragon wyllo
 Ni wnaeth drwg ai diwycco
 O dywedais drwg o dramgwydd synwyr
 Oawyr ymawydd
 Dywedaf o'm diwydrwydd
 Difwyn ei far i'm harglwydd
 Galwaf Dduw arglwydd am arglais Ywain
 Llyw coelfain Coblingdrais
 Heddwch ym am a genais
 Heidding Fair fal y haeddais
 O haeddais ai clais ai clwyfiant rhyfedd
 Ai rhyfel am peiriant
 Haeddaf o'm cerdd cyrreifiant
 Gnawd i hael haeddu moliant
 Moliant a ddilyl aur ddilydd roddiawg
 Hil Madawg medel glyw
 Hael Merfyniawn leisiawn lyw
 Had heb ladrad heb ledryw
 Ni bu yn lledrad ar lledryddion wyr
 Yr orwydd ar Saeson
 Yngharnial meirch marchogion
 Yngharneddau tau teon
 Neud tau or barau a berydd ymplaid
 I'm plygu heb ddefnydd
 Ai Cardd ai Cerdd o newydd
 Ai cabl ai cwbl garennnydd
 Cerennnydd ydydd y daeth Mair yn wryd
 A wared a'm an pair
 Archaf ytt ateb diwair
 Eryr ongyr er ungair
 Eryr arbennig ar ben aneirw wyd
 Neur orwyd neu wyr meirw
 Bydd lary wrth lys Denteirw¹
 Na littia wrthyf wrth adrodd dy glod
 Dy gleddyf o drithawdd
 Na'm gwrthfyn wrtheb anhawdd
 Nawdd Duw yn eich cylch calchdoed
 Ywain—eirchion Cain eich Canred
 Erchwch ym pair can air ced
 Archafi udd naf noddod
 Archaf i'r goreu ungwr nid ofer
 Cyfrwng nef ac elfydd

¹Neu, deinteirw.

Caranfael¹ hael hefelydd
 Carannawg walch carennnydd
 Cerennnydd fy Rhwy nid rhawch ei erchi
 Gnaud gan rhi rhwydd ardawch
 Gwaed gan lu ar lasf dwynwch
 Gwae a gawdd llew ac nyw llawch
 Llochiad gwlad hygad bydd hygar wrthyf
 Nai'n gwrtheb yn anwar
 Am rhodd fedd feiddiad trydar
 Am rhodd fawr fawr fodd na'm rhodd far
 Os bar hir esgar hwyr esgor a fyn
 Hebawg brynn a bronddor
 Ni hebaf gan ei hebgor
 Ni hepgyr gleisiad glas for
 Ni hepgoraf &c.

AWDWL

A GANT LLYWELYN VARD Y LYWELYN VAB
 IORUERTH. O L. D. D.

HANDID uyg gystlwn nas gwn nas gwys
 O veirt yspydeid yspeid yspys
 Handwyf huawdyl was a wys yn llys
 Val ymarwar llut a lleuelys
 Handid uy arglwyf kyfrwyf kyfrwys
 O ryw diamryw diamryuys
 Handwyf mor ehofyn diofyn dily
 Or nennbren a deily y deu ystlys
 Handoet dy achoet o vhelwrys
 O echen lawen wrth lef a gwys
 Handoetud or llin ar llyfyn emys
 Kyuarwyf uy llaw yn eu llewys
 Handoet im om kert nyd cart vegys
 Nyd dawn angyflawn nac angyflys
 Handuyt eryr clwyd clod enwerys
 Rieu diamheu diamebys
 Handythuagwyd peuyr yn penn erchwys
 Yn oreu keneu kynon vegys
 Handym veirt heirtyon haelon hwylurys
 Am hil ywein mawr mae ae dengys
 Handwyd lywelyn lwrw ddiechrys
 O lary uab casnar llachar lluchvrys

ARWYREIN OWEIN.

LLEWELYN VARD AE CANT. O L. D. D.

ARDEMYL gwir ar tir ardwyreaf
 Ardymyl gwyr eryr yt yth uarnaf
 Ardwyad cadeir cadyr yth welaf heno
 Arwreit gymro gymradw mordaf
 Arwred a wed aweinydaf
 Arwyrein ywein a gein ganaf

¹Caranfael oedd fab i Gynddylan mab Cyndrwyn o
 Lys-tynwennan yn Mhowys.

Arwypm vyn trasserth
 Ar uy ner uy nerth
 Ar orwydauw berth yd ymborthaf
 Ar porthloed toruod achoed vchaf
 Ar pyrth agoret trwydet treidaf
 Treideis a gereis ae garaf heuyd
 Hawd y vyt y pryt a bryderaf
 Hawd y bo baleh gymro a gymrofaf
 Hawd bwyf heb uy rwyf ny rybydaf
 Yssit im eniwet aciniwaf wrthaw
 Y liwaw rac llaw rys llauassaf
 A heno hynny ny gyffioaf
 Nys kerydo duw nys kerydaf
 N. keryd a ryuyd ny ryuedaf y uot
 O gyfanot clot yr clut alaf
 O gounnir pwy py ryd vwyhaf
 O ssafun as gun nas guedaf
 Saffet attaf ys daw attaf y dawn
 Ot wyf anuodlawn bodlawn vydaf
 Bydinawc varchawc ueirch anaraf
 Bod duw a gaffwy a goffiaf
 Twryf torof traeth llychwr milwr molaf
 Mal yth rygeiseis yd yth geisaf
 Na chredet pen ket kadarn gyhudet
 Credet y tecket y dywedaf
 Credadun gatkun orun wraf
 Cret ve geir om peir perit attaf
 Parawt vyn traethawt nys gnawt traethaf
 hebot
 Trethtunot trosglot trawsglwyd vwyhaf
 Dothwyf eithyr gwyned a ryued pa ham
 Heb digoni cam heb nam arnaf
 Dygyrcheis i powys pennes teckaf
 Ar uadawc mynawc mynyt caraf
 A mi neud ethyw llyw glyw glewhaf
 Yn rin hael uron urehlin or llin llaryaf
 Esgor dor durdor diar
 Ysgwn cwdedyw ny uu cwda
 Dothwyf attat uat a gatwaf
 Y gyrchu kyghor goror gwraf
 Py arglwyd gwlatlwyd y gwedychaf idaw
 Pa le dros anaw yd asswynaf
 O chaffaf dewis hyt y guassaaf
 A dewiseis gynt a dewissaf
 Y gwr a dewisir os teir geir taf
 Hyt yn y gartref yn trin penhaf
 As dewisso duw y diweiriaf or gwyr
 Eryr porth wygyr wychyr uchaf
 Eryri getwi gat olyscaf
 Eryres ormes trachwres trechaf
 Eryueis dy win oth wen adaf diwed
 Eryuaf dy ved dy uod a wna
 Eryuant anant
 O eur o aryan
 Yth lys les milcant
 Yd ant yd af
 Dragon dreic rnyed

¹ Neu, ac; ac a?

Dragon o uonhed
 Ar hed ar dyhed
 Nyth gomedaf
 Mi a uum genhwch can awch barnaf
 Ar tir deheubarth diheubyrth naf
 Mi a uum genhwch
 Ny haedeth i hedwch
 Ynyt uydei trwch
 Ny bei trechaf
 Pan uu gyfaruot ymodrydaf
 A lloued lloegrwys pwys diffwyssaf
 Or sawl y doethant
 Seithmil a seith cant
 Syrthysant enwssant
 Anant anaf
 Hanpych guell anaw pell guellwell yth
 wna
 Hanpwyf gwell inheu nyth amheua
 Ny bo guaeth en ran y rei eithaf oth lyw
 Nor rei ar deryw or toryf nessaf
 Ath wyr yth orchymynaf
 Yr haeluron vchot vchaf

CANU Y GADUAN.

LLEWELYN VART AE CANT. O L. D. D.

GWERTHEUIN dewin duw ym gwared
 Gwerthuawr briodawr gwawr gwaredred
 Wrth y uot ym rwyf am rotd awen
 Awdyl dec dygheden angen ym gred
 Am gyrwyf caru canu kanred
 Can am rotes uy reen rec eituden
 Kan am ryt douyt dogyn nothaed ym ran
 Y uoli caduan kedwyr noted
 Kedwis gwir y dir ae deyrnged
 Kedwis gwr arwr arwypm drefred
 Kedwis duw vrtas
 Yn wr ac yn was
 Y uab Eneas
 Eurwas uyged
 Kedwir nenn vab gwenn a vad weled
 Kadwent nerthnawd nerth¹ am kanherthed
 Poed kanhorthwy duw ym dyhuted an-
 yann
 Envysc dyse ditan wahan weithred
 Y wneuthur llafur bo lluted
 Myn na lleueis treis trasglwy uyned
 Myn na lleueir dyn dwyn eishywed or
 llann
 Ger glann glas dylann oe dylwed
 Myn na lleuessir dir oe daered
 Men y llauassaf oes darymred
 Teir allawr gwyrthuawr gwyrtheu glywed
 Yssy rwg mor a gorwyt a gwr lanwed

¹ Neu, uerthnawd uerth.

Allawr veir or peir hygreir hygred
 Allawr bedyr yw vedyr ydyrvolhed
 Ar drydet allawr a anlloued o nef
 Gwynn y uyd y thref gan y thrwyted
 Gwynn y uyd a uyt o nothaed
 Men y tric gwledic gwlad ednywed
 Gwyn y uyd y uyd a vawrhaed yndi
 Ual eglwys dewi y digoned
 Eglwys gadyr gaduan gan gynweled
 Eglwys wenn wyngalch wynhaed
 Eglwys fyt a chreuyt a chred a chymun
 Ual wrth duw eu hun y dyrlunhyed
 Llunywys y dewys dewisedryd itaw
 Pan doeth o lydaw ar lydu bedyt
 Bendigedic uab ny uaeth keryt
 Ys bendico duw dwywawl weinyt
 Bendith nawrat nef yny drefyt
 Bendigedic uro ureint gynnhewyt
 Bendigeid a deith oe gyweithyt
 Pan doeth yr kyuoeth beunoeth beunyt
 Pan dyfu chwant syllu ar essillyt
 Ymher aber menwenver vcher echwyt
 Vchel wawd yw honn y veiryonnyt
 Vcheluart ae pryd uegys prydty
 Vchelwlad gaduan myn yd gyduyt
 Bresswyl vchel euegyl nwy¹ ouyt
 Ar vagyl uerth werthuawr wyrtheu
 newyt
 A llut yr gelyn lat y gilyt
 Ae harglwyd gwladlwyd gwlad lewenyt
 A wna y notua yn da diwenyt
 Eil osuran gyfan aeswan oswyd
 Aessawr hael orwawr ar hawl oruyt
 Ae habad rotyad rad ry dyryt
 Attann rodyrrann oe lann lluosyrt
 Ry dylf kynnyf kan uot douyt
 Rod gyhuan voruran rwyse dydaudy²
 Ry goruc duw dev heuenyt oe ffileid
 Effeiried hyneid hynaws yssyt
 Ny deffryd y uot a dan glodryt
 Dyffrynt diledkynt di ledkreuyt
 A chadw croc ached a choydty
 Achor mor ae aruor a goruynyrt
 Mor elw uy ghynnelw yghyur lliaws
 Yn llwybyr maws achaws vchel dymhor
 Vchelloe yw honn rac bronn breise yor
 Vchellann gaduan ger glann glasuor
 Ny chollir oe thir nac oe thewdor
 Annhet: troeduet yr dyhet dihawt hepcor
 Ny lleueis nap treis tros y ysgor
 Ny chymwyll nep twyll tyllu y dor
 Ny chymu rwyf llu allaw gyghor ygawr
 Ny chymyrth aessawr vn eisgyor
 Na cham leueryt ar lid echdor
 Ny chablwyd ysgwyd ar ysgwyty yor
 Ny chablaf uy naf yny aschor uaran
 Bangeibyr gadw gaduan uegys bangor
 Y chreiryu ban-gleu bann glyhwitor

¹ Neu, uwyll. ² Neu, dydan dyt.

Y chert y chynrein y mein marmor
 Y gwyrttheyu goleu gwelhatore beunyt
 Y gwerthuawr edryt edrychator
 Y gorthir y gwir yny goror
 Y chlod y haruod yny haruor
 Mor yawn yw om dawn ae om dirnad
 Dedwyty goffau douyt om newyt nad
 Can rotes ym rann ueirch can kynwad
 Can am coffawys pan rannws rad
 Koffav yessu yssy bwyllad ym bann
 A moli caduan gan y gannyad
 Molawd a dyrllyt kedwidty cad
 Yawn yw moli ri a uo rotyad
 Moladwy vn duw vn diffynnyad yssyt
 Y meiryonnyty ryt rot gygwastad
 Molidory chor ae chelyfrad
 Ae chert ae chedwyr ae llyr ae llad
 Ae llann ger dylan ger glan dylad heuyd
 Llwytyd y gweryd ae hyd ae had
 Llwytyd gwir a thir yn y threfad
 Llwytyd gwlet a met a menet¹ mad
 Llwytyd pob amhyd a phob amad yndi
 Llwytyd ym uoli uilwyr neirthyad
 Llutedic uyghert yghynrabad
 Lluydyon a berthony parth ae attad
 Llawn duw douyt dyty yd gaffad caduann
 Agored y wann y wenn aghad
 Ef goreu gwyrttheyu wrth y gennad
 Dillwg tan yman y mewn dillad
 Ef warawd ball a gwall a gwad
 Bendigaw gwynnyr ae wyr ae wlad
 Ef a wnaeth y uaeth ual ygnad adef
 Ef gymerth nef dros dref y dad
 Deu wr a volaf ual ym kennyad douyt
 Deu dec deu dedwyty deu ryt rotyad
 Deu doeth yghyuoeth yghyuaenad
 Deu gu deu gyueith deu wyn ueithad²
 Deu a wna gwyrttheyu yr goleuad racud
 Deu dilut y but yr bot eirchyd
 Deu gefynderw oetynt ny verwynt urad
 Caduan y gadw llan ef a lleudant
 Kadyr y keidw kaduan glann glas weilgi
 Kadyruab eneas gwanas gwteti
 Kadyruryn yw tywyn nyd yawn tewi
 ac ef
 Kadyr adef nef eil y athreui
 Kadyr ydy kedwis ger dissynny
 Kadret a llaryet a llary rot
 Kadyr hwyssynty oruynt oruyrthi tewdor
 Kadyr ysgor aruor arnot³ yndi
 Aruetyd yw ym bryd prydu iti
 Aruaethwn dyffwn dyffrynt dyui
 Ar a vynnwy duw nyd egrgyti itaw
 Arueitaw treitaw trac eryri
 Aruaeth ehelaeth wrth y holi
 Arueu o deheu bareu beri
 Arwyn oe drwytyd kyn noe dreghi ydoet

¹ Neu, meuet. ² Neu, neithad. ³ Neu, aruot.

Yn cadw rac kyhoet anloet enlli
 Vnlogawd yssyt herwyd heli
 Lleudad a chaduan yny chedwi
 Llyre werhydre wrhydri lliaws
 Hydraws hydreit maws a mynogi
 Yssyt lann landec y menegi
 Y meiryonnyd wlad mad y moli
 Molaf duw vchaf archaf weti itaw
 A threitaw kyn taw a chyn tewi
 A threitlan gaduan gadyr a threui
 A threitle haelon haelach no thri
 A threyut herwyd herwyr wrthi nyd
 moes

Ac nyd oes eissyoes eissyeu yndi
 Namyn heirt a beirt a bartoni
 Namyn het a met y mewn llestri
 Namyn hawt amrawt yn ymroti a bart
 A gwyrt hart heb gart heb galedi
 Ac eurgrawn a dawn a daeoni
 Ac eurgreir kyweir kywiw a hi
 Ac angert a chert a cheinyedi llawen
 Ac amgen yw yn llenn a llann dewi
 Ac am gylch y chlawt y chlas gofri
 Ac amgyrn o dyrn adurn westi
 Ac amgant lliant yn llenwi aber
 Ac amser gosper gosbarth weini
 Gwenifyad ny¹ nad am rad am rann
 Gwenniueid oe bleid keinyeid kaduan
 Kedwyr o du myr o du morlann
 Vchel yn cadw eu ryuel nyd ymgelan
 Deon meiryonnyd eluyt eiluann
 Daw gantut eu but parth ac attann
 Dewisseis uyghert yghynuaran kynnif
 O dv llanw a llif a llef dylann

Dewrwr a uolaf a uolant veirt byd
 Dewrwr a weryd penyd pob gwann
 Donnyawc bedrydawc o bedrydan
 Donnyeu damheu detueu ieuann
 Ytra uo ef yn nef yny wengan gadeir
 Yn ben ban lleueir yn beir eiryann
 Cadwedic uygawd yw logawd lann
 Cedwid duw dewrdoeth cyuoeth caduan

ARWYDDION CYN DYDD- BRAWD.

LLEWELYN FARDD AI CANT. O L. E. D.

Gwyn gwarandaw di ar synhwyr
 A draetha y llyfrau mor llwyr
 Gwyrthau golau gwelhator dyrchafael mor
 hyd awyr
 Morudd meidrawl ei ddefawd
 Oblegid Duw ai dywawd

¹Neu, vy.

Maint yr arwyddion a fydd pumthegfed
 dydd cyn dydd brawd
 Y pedwerydd dydd ar ddeg
 Yd gyrech mor mawr attreg
 Yn nyfnder daiar dremynt
 Fal nas cyrraedd gwynt gwaneg
 Trydydd ar ddeg trwy deithi
 Mawr uthredd gweled gweilgi
 Pryd pan eler i'w sylli
 Nad ym men yd fu yd fi
 Deuddegfed dydd Duw digawn
 Anifeiliaid mor mawr ddawn
 Y daw pob pysg o'i odeb
 Hyd ar wyneb yr eigiawn
 Undegfed dydd certh ceugant
 Creaduriau yd grynant
 Rhac ofn diliw diarchar
 Adar daiar dirwestant
 Degfed dydd herwydd anian
 Ni aill dyniaddon diddan
 Mor ddiffaith ni's ryddiffawdd rhag maint
 ffrawdd ffrydiau tân
 Nawfed wedi degfed daw
 Duw ei hun yn ei luniaw
 Ufeliar tân drwy ysgyr ergyr or sŷr yn
 syrthiaw
 Wythfed dydd dybydd dyar
 Deddfau diau diarchar
 Dygn ddangos aros erfyn
 Fal yd gryn dyn a daear
 Seithfed dydd dydd darogan
 Main mwyaf oll a holldan
 Gwyrthau Duw a ddangosan
 Rhag arynaig brawd briwan
 Arwyddon chwerw chweched dydd
 Y daw gwaed or gwellt ar gwydd
 A'n Arglwydd ein argledrydd
 An rhoddes ni cred a bedydd
 Pumhed dydd elfydd aflwydd
 Rhyfel nid argel arglwydd
 Pan fo briwa brwynan¹
 Eglwysau diau digwydd
 Pedwerydd dydd drwy dristyd
 Arnaid anifeiliaid byd
 Yngwylltoedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant nad ant i gyd
 Trydydd dydd drueni
 Rhag arynaig brawd braw fi
 A rygollo pawb o gar
 Ar wyneb daear Dyfi
 Eildydd cyn no dydd diliw
 Pobloedd drist Crist a'i cennyw
 Yngwylltoedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant na byddant byw
 Undydd Dofydd dybydd oll
 Pobloedd plant Addaf o bell
 A mud a drud a drythyll
 Yn llwyr yn eu llawn ddeall

¹Neu, brwynau.

CANUAU BLEDDYN VARDD.

MARWNAD Y TRI MEIB
GRUFFUT UAB LLYWELYN.

BLEDDYN UART AE CANT. O L. D. D.

NEUD amser gaeaf gwelwaf gweilgi
Gweilgig moradar hwyluar heli
Neud arllen arien eryri weithyon
Neud vchel gwenndonn gwyndir enlli
Neud wyf hoed fwyfwy drwy dreueni
Neud wyf hoen hyboen heb arglwyti
Trywyr a golleis tri dyledogyon
Brodoryon haelon o hil rodri
Ry draws fuam oll kyn eu kolli
Rydryst yn gwnaeth crist croes oleuni
Ry drwm fu eu bar am beri lluoet
Y gynhal toruoet teruyn hotni
Gwyr hoedlwydyr gwyr hydry eu gwrhydri
Gwyr hydreit gwreit am uro geri
Gwyr kyrcnyad yg kad yg galedi blwng
Ny edynt ystwnng ystrad Tywi
Ywein uab gruffut uut uynogi
Awytauw uarchawc ueirch ddigronni
Eryr fraw ny ddaw yw ddaeni neb
Am glod ac wyneb gwynet lochi
Llas gwr ge—nt hynt haelyoni
Llywyawdyr llv kymry hy y hweni
Llywelyn teruyn toryf gymelri ualch
Llafyngoch yg galch yg caer fili
Dauyt glod gynnyd gyn y dregli
Deuodeu drystan daryan dorri
Dyurydet gwynet gwae ni ry allad
Gwalch ffyscyad rotyad rut a phali
Gwaed raeadyr baladyr o lin Beli
Gwaewddur ual arthur wrth gaer uenlli
Gwawr aruthyr gwychruthyr am gochi
eurglet
Pan oet gwyr gwynet tuet teiui
Dreigyeu rwyc arueu yn ragori
Dragon ddieitil uil uanyeri
Drwe yn gwnaeth hiraeth hir dewi trywyr
Uegys meibyion llyr llwyr glod ynni
Y dduw yt archaf naf eu noti
Eir egored rotuyged ri
Y gwbyl or seinhyeu y gybi ureinyawl
Y hael ysprydawl dedduawl dewi
Y ueir uawr gadeir gadyr y gweddi
Yr gwyr a wnaethbwyd yn broffwydi
Ym plwyf mad gwastad gwesti kynr—rfeint
Ym plith hartureint saint senet ureui

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y DAUID AP GRUFFUT
AP LLEWEL. O L. D. D.

VY arglwyd cludlwyd clod adas vchel
Och uab duw dy leas

Am eurdawn mawrddygn y llas
Am arddelw tec am vrddas

Am vrddas adas eiddunvryd kymry
Doeth kymraw a thristyd
Am ddauyt dyt dihyfryd
Ap Gruffut grym gythrut gryd

Och am ryd esbyd oesboen dagreu ryw
Ry duc lliw vyg gruddyeu
Och veith och vyth hyd anghau
Och veir am y mawreir meu

Meu rac dolur cur kyr vy mron rac dic
Dygy adnabod¹ weithyon
Yt hyll goual vyg callon
Val yt hyll tec erchyll tonn

Oer donn yg allon angheluyt oet ym
Eryr llym llvossyt
Aros clybod dyuod dyt
Eur golofyn diofyn dauyt

Kyn no llat dauyt deuawd einawn yrth
Nerthawclyn mervynnyawn
Oe vreisc ueirch maeth fraeth frythlawn
Ae wiscoet ym dotoet dawn

Arwypm dawn kyfawm oeraf kofyon vyt
Llat dauyt llyw deon
Eur disserch rydderch roddyon
Aruaeth llyr aryf mawrwyr mon

Gwae von ac aruon goruod kolli rwyf
Rwyse angert eliuiri
Gwayw gwaed ffyscyad gad gyni
Gwawr deifnyawc rutuoauc ri

Llat y ri ymi mawr o dramgwyt hwnn
Hynn am dwe yn ebrwyd
Llyw dragon llym roddyon rwyd
Lleityad argleidrad² arglwyd
Vy arglwyd cludlwyd &c.

MARWNAD DD AP G. AP LL.

BLEDDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw dy nawd rac tlawd tan llachar vffern
Yny may kethern kaeth ywr karchar
Yny may trallawt berw barawt bar
Yny may perued dygned dayar
Yny may mawrway marwar kylestrie
Yny may godric dic dilauar

¹Neu, dygyn atnabod. ²Neu, argleitradd.

Colleis a gereis o gar ac arglwyd

Erglyw ew tramgwyd trymgwyn anwar

Colleis chwech tyryn kedryn kytvar

Chwech eryr ketwyr kadyr eu darpar

Llewelyn ay blant blayngar vrodoryon

Ay haylyon wyryon oer eu galar

Diwethaf ym bu budawr wasgar

Dd, glot derllyd arllwybyr casnar

Dewr o was pan llas yn llassar arueu

Val e llas llecheu is llechysgar

Esgutuab Gruffud barawt rud bar

Ysgwn y dryllywyt ysgwyd esgar

Ysgor digyuor dic auar obeith

Oysgawd e orrleith gweith gwythlongar

Gwr heird e uilueird uolyant kynnar

Gwr harddeddyf ddileddf ar dal branar

Gwr a wnayth a gwayw gwyar yn cochi

Vch aberteiui ri ryuelgar

Gwr gwrd yn ymhwrdd emys lluchuar

Gwr gorddin nas byw llyw lluosgar

Gwr bolch y daryan dayr var yg kyni

Gwr balch yn holi seri sathar

Gwr beilch e ayrweilch arwmp drydar

Gwr bwlech nat ydiw gwayw briw brwyd-
yrgar

Gwr a wnayth adaw adar ar gynrein

Val kievrein ywein awyd ddaffar

Gwr val kadwallawn dawn diarchar

Llawhir oed ddauyd lluoed auar

Gwr oed anysgavyn ysgar ae gaulit

Gwr am gwnayth edlit gout gouar

Gwr a gynnheil nef gwir oddef¹ gwar

Gwawr gwerthuawr gwrthaw boet trugar

EGLYNNYON

A GANT BLEDDYN HEUYT Y OWEIN VAB GRUFFUT
O L. D. D.

DOTHYW am Oweyn doethwawr oe gollet

Gnawt gollwng deigyr hyd² lawr

Aer gymrud vud vyddinawr

Oer gymraw ar gymry vawr

Mawr a dristyd byd⁴ bot hir orchud oer

Ar ywein vap gruffut

Nef neud ethyw llyw llafynrud

Ner niver naw haelder nud

Gwell no nud am vud vu'r llyw a gollet

Ergyllaeth am dothyw

Gwawr gwayw dur dolur dilyw

Gwael neut bed gwae vi nat byw

¹ Neu, addef.

² Ys ef Ywain goch ap Gr ap Lln.

³ Neu, hyt.

⁴ Neu, o dristyt byt.

Nyt byw gwalech trawsualch treis anodde,
rwy

Ry due duw oe gartref

Arddelw keyn fyrd kyrd kyflef

Vrddedic wledic wlat nef

Gwlat nef oe addef edyw frwythlawn ddreic

O dragon mervynyawn

Glew lew o lin Gadwallawn

Glyw llyw ganyt byw ba wnawn

Noc a wnaeth agheu aghyffret avel

Am ddwyn hael wael weithret

Ny weles uolud am get

Ny weleis dreis gyn drymet

Trwm golli arglwyd oerglad weryt yw

Tramgwyd llyw llawch espyt

Trimut aerwalech valch vawrvryt

Trymaf treis vwyaf tros vyt

Yr byd¹ ys tristyt treisddwyn damwein
dreic

Drwc a chwedyl y arwein

Eryr cat breise borthyat brein

Aerwalech awydvalch ywein

Dothyw &c.

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLETYNT UART Y EWEIN GOCH. M.
GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

AGHALL o dyall yt ym yndaw

Aghwbyl vu yn pwyll am yn twyllaw

Yg draa eua a vu vraw y dyn

Aual bu dechryn dechreu arnaw

Agheu pob rieu diheu y daw

Egyrth ry gymyrth y gam racdaw

Aghof gwr hebof heibyaw nyd etiw

Aghadyr yw uy myw uy mod hebdaw

Am ywein gyfyrgein gyuyrglod itaw

Am aerwalech haelualch hawt yw wylaw

Am eryr kedwyr kyduraw meruynaw

Mor digllawn digrawn deigyr yn syrth-
yaw

Am deyrn eurgyrn aergwn lithyaw

Am deyrnwawr llawr llu vytinaw

Am dihiruut prut yn preityaw gormes

Teyrnlls branhes bryneich syrthyaw

Hil gruffut waew rut rotuawr eurllaw

Haeluab llywelyn llyw Aberfraw

Hil yoruertth cannerth kein wallaw reuuet

Hil ywein gwynet haelon gwynaw

Hil gwrawl breinhyawl brenhin manaw

¹ Neu, byt.

Hil madawc uodawc nyd¹ eitunaw
 Hil maredut draws hawt drowst ledkynt
 Hil eduynt bletynt bleit ynwryaw
 Hirgwyn yssym dwyn urwyn vrentwydaw
 Hirgawt nyd anhawt im ym danaw
 Hir dewrllaw traglew yn treiglaw ysgwyd
 Hirwaew yn annwyd ar hwn nynhyaw
 Hiraeth am gwalaeth gweled arnaw flwng
 Hirhebrwg echwg och or cutyaw
 Hir darpar galar heb gilyaw yssyt
 Hir defnyt a uyt oe uetylyaw
 Hirdetyf gynnytyf gynn noe orthaw
 Heirt oet y uilueirt uolyant itaw
 Hart ywein virein var lluchyaw yg cad
 Haeluab rad y tad ae duc attaw

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLEDDYN VART Y LLYWELYN VAR
 GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

CRIST vawr arglwyf rwyf rad a archaf
 Crist uab duw didwyll hanbwyll honaf
 Crist ddetuawl cedawl cadarnaf arddelw
 A porthes y ddellw ddolur ddyknaf
 A perthyn am ddyn a ddywedaf
 A bortho gould bid bwylllocaf
 A uo gnaws achaws vchaf y vetyant
 Y vetwl bid leihaf
 Crist a ddoeth yr byd rac bod adaf
 Ae bobyl yn vffern gethern gaethaf
 Y amlenwi nef amgylch naf vehel
 A golles angel angheluytaf
 Kolles kymry vawr gwawr gwreitaef
 Gwreitaefyn esgud gloewddrud glewaf
 Gwreitiafyn nyd byw ba wnaef oe golled
 Gwreitaefyn hyged rotged rwytaf
 Gwr a las drosom gwr oet drossaf
 Gwr oet dros gymry hy y henwaf
 Gwrawl lywelyn gwraf o gymro
 Gwr ny garei ffo yr fort nessaf
 Gwr gwrtyl yn kyrchu llu lledeithaf
 Gwr gwyrtliw bebyll gwessyll gorssaf
 Gwreitaef gruffut ddigraffaf am rec
 Yn deddyfeu mawrdec nut a mordaf
 Gwr gwaewrut gwr prut uegys priaf
 Gwr gwiw yn vrenhin vyddin valchaf
 Gwr hylwyf y glod gwr haelf am dreul
 Hyd yd gertei yr heul yr hwyl bellaf
 Gwr die y ddistryw llyw llysseitaf
 Gwr dygyn y alar kar kywiraf
 Gwr kywirgoeth doeth detholaf o uon
 Hyd yg caer lliw y lle teccaf
 Gwr vu lywelyn ger teruyn taf
 Gwawr kyhoet wisgoet wasgaroccaf
 Gwr oet arbennic bennaf o uilwyr

¹Neu, uyd.

Hyd ym porth wegyr eryr araf
 Y gwr a gymyrth eghyrth yghaf
 Agheu dros bymhoes drymloes dromhaf
 A gymero uy rwyf rywoccaf vonhet
 Yn rann trugaret vawret vwyhaf

LLYMA AWDYL

A GANT BLEDYN VARD Y RYS AM MAREDUD
 AE RYS. O L. D. D.

ARDWYREAF naf neirthyat tyymnet
 Tyymnvud llaw rodyat
 Tyymnas addas iddaw boed mat
 Tyymndrut ordrut wrd beleidrat
 Tyymnwawr trawsuawr tros ystrat tywy
 Tyymnwyr lochi gwesti gwastat
 Tyymnwr uilwr ual eliwlat
 Tyymneid luchynt hynt e hendat
 Teyrn yn heyrn yn hard wisgat balch
 Teyrnwalch ygkalch ygkylch gorwlat
 Ar wymp emys rys ros achubyat
 Ayrwab maredud rud e ruat
 Aruaeth ehelaeth hwyl gyrchyat brwydrin
 Eryr caer vyrddin vyddin veiddyat
 Aruot peredur drymgur dromgat
 Aruawc ab eurawc¹ cadyr uarchawc cat
 Aryf prydein ysgein ysgarat wasgar
 Ysgwyf tan llachar car kynnifyat
 Esgut waew weith i wir² ovynnyat
 Ysgwn baladyr cadyr cadarn leidyat
 Ysgauyn oed gennyf ysgarat pob dyn
 Wrth hwn llewelyn llyw beruedwlat
 Ysgor kor kymry diffreityat
 Aesgur val Arthur ethryst ladyat
 Ysbydd gnawt berthwawt barth ac atat rys
 Om tavawt ysbys oesbell garyat
 Ys bo dy orffen gymhen geimhyat
 Ys bych neuawl hawl hwyl oleuat
 Yn ran drugared yn rat y drindawt
 Yn ryd oth bechawt ddeuawt ddiurat
 Dewrddreic deheubarth warth wrthotyat
 Dawn adlam dinam duw am danat

MARWNAD DD AP GRUFFUD AP O. AP MADAWG AP MAREDUD.

BLEDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw a ddwe ataw bud waelaw byt
 Deduawl vreyenhin dewin diwyf
 Dewrddreic eideirnyawn gadernyt frwyth-
 lawn
 Doethwalch o leissyawn dawn dileturyt

¹Neu, efrawc.

²Neu, ron.

Dd ab gruffud grym gythrud gryt
 Vab ywein¹ virein vawr syberwyt
 Vab madawc vynaue venwyt diorchud
 Vab maredud vud valch e ddetryt
 Gwr rybu dd diueuyl blegyt
 Gwrawl y verroes einyoes ennhyt
 Gwr hyvriw e wayw gwr hyuryt e yvw
 Gwreid eurllyw glyw glew oe vebyt
 Gwr goleu e arveu airgreu ergryt
 Gwr gelyn e ddyn e ddiovyt
 Gwr golut esgut oysgyt byddinawr
 Ysgwn ysgwydawl buduawl beddyt
 Gwr balch yn eurgalch ayrwyn waytlyt
 Gwr bwllch y eurgled yn arueddyt
 Gwr bolch y daryan dewr wryt bedwyr
 Gwr beilch e uilwyr eryr ayrvryt
 Gwr hygyrch e lys esbys ysbyt
 Gwr hyget hygar car card oglyt
 Gwr am gwnayth hirayth hirhyt ys rynnawd
 Gwr hawd e adrawd kawd am kyuyt
 Y dduw yd archaf naf nym enhyt
 Llehav dd yn lle diwyt
 Lle may'r vn ar tri twy anwylyt mat
 Lle may'r mab ar tat ar tec ysbryt

MARWNAD ORONWY AB EDNYUET.

BLEDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

KOLLI goronwy gwr diemyth vu
 Gorofyn llu llafyn dilyth
 Llew hael or llin wehelyth
 Llawir uyd dorvydir vyth¹

Byth am walch rwydvalch ryndoeth
 Treis galar—bu traws golofyn kyuoeth
 Arwr dwr eryr ddewrdoeth
 Eurwawr karueddvawr koeth

Dewrgoeth lluyduawr yn llu arallwlad
 Dinydyr gad gynydv
 Dinas esbyd gyd gyrchu
 Dinac——uain vanac vu

Bu aruthyr gwythruthyr yn nyd gweithret
 Traws haeluab ednyued [trin]
 Byd wir bud gywir am get
 Bu gwawr hygyrch lawr hyget

Kedawl oronwy kat uorgynlawd hard
 Kard wahard kerd wahard
 Kas kabyl kwbyldoeth ymadrawd
 Keissyaw bot hebaw nyd hawd

¹ Ywein Brogeintum ydoedd hwn

² Neu, Llawir ni orfyddir vyth.

Nyd hawd am yn kawd kan aeth oe dymyr
 Non damwein yssywaeth
 Hyt vrawt herw ddevawt hiraeth
 Hoet vraw damweiniaw dim waeth

Gwaethwaeth yn tragwnaeth tregghi mur
 kiwdawt

Traws uar gwenwynwar gwae ni
 Treis pobl trist pawb oe golli
 Kolli Goronw &c.

MARWNAD HOWEL AP GORONW.

BLEDYN VART AE CANT. O L. D. D.

Rym goreu agheu anghen ordwy dreis
 Am draws uab goronwy
 Rym dirwaen duw rym dirwy
 Rym dirwnaeth rann hiraeth rwy

Pwy y roddei vor a orwu e glod
 Ym pob gwlad yrywu
 Rinveirch rytveith eu kyrchu
 Rut val nut rotvawr vut vu

Hylithyr vu y lu lawer rec dy uyw
 Hwylva glyw glod redec
 Hylwyt wawr llawr llary ostec
 Hil doethyon hael tiryon tec

Tec yd gauas gwas gwayw hynod amlaen
 Dec amlwc y ganuod
 Llyw glyw gleif anesgymod
 Llew llavyngroch kledyfgoch clod

Arwyp glod oruod aryf kyhoet hywerth
 Vu hywel oe pobloet
 Eryr triuawr aryf toruoet
 Aer ysgwn eur ysgwyd oet

Oet gleifruthyr aruthyr aryf ryuel oet hael
 Oet hwyluawr glod vchel
 Oet glew oet llew kyn llenn gel
 Oet glwys digart hart hywel

Gwar hywel vchel oeh or grwnn y mae
 Nyd vy mot nas gwelwn
 Gwawr gwreituallch gwalch gwaewdwnn
 Gwae wynet hir orwet hwnn

Hwn oet draws gyghaws ac angeu ae dyc
 Dic am gwnaeth ac eisseu
 Hwyl cad cletyf gyrcyad cleu
 Hael gwrawl or hil goreu
 Rym goreu agheu &c.

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y RUFFUT AP IOR-
UERTH AP MAREDUD O VON. O L. D. D.

GRO a gut deurut dewrwas gwael y varw

Yn y vawrglod gaffael
Grym erddrym aerddreic auael
Gruffut hil maredut hael

Ar hael gruffut cut can drauod anghau
Yng achweddyl y glybod
Gwayw gwert ragor yn goruod
Gwawr dragon gwae uon y uod

Bod heb walch keinvaleh kynhebyc drys-
Ayr gynnwann eur gynnye [tan
Detholew glew glod edmyc
Doeth y lwyth hwva pla plyc

Oet plyc dwyn terrwyn yny tyrrei bobyl
O bob man ay kyrchei
Oet dilyuyn eur a dalei
Oet dilut but myn y bei

Myn y bei ayr uab ioruerth yn ryuel
Kyn ryuawr drygyruerth
Oet kadarn dreic benn eic berth
Oet ked gynnyt kad gannerth

Cad gannerth mawr werth mor wae ym
Nym gad deigyrr y warae [digiwyd
Gryd esbyd oesbell warchae
Gruffut y maengut y mae

Lle y mae argae ar gymro dinam
Detyf dunawd ap pabo
Llavyrn llydavgddur kur kyffro
Llew prut neud llawn prit a gro
Gro a gut deurut &c.

MARWNAD

A GANT BLETYNT VART Y DAUTY BENURAS.
O L. D. D.

MAE gwyrda gwynet gwae ni yr eissywed
Yssywaeth yn treghi
Pob deu pobyl dygyn eu colli
Pob awr poen dramawr pob dri

Oet tringar an car cof newyt an peir
Perygyl hiraeth peunyt
Oet cwyn dwyn difefyl dauyt
Oet coeth gwr a doeth y dyt

Tra vu ddyt davyt difefyl ddylif cad
Oet cadarn y gynnif
Oet kedawl oet cadyr yg gnif
Oet koeth digrawn doeth dignif

Tros nad digrif ym am was hael difei
Hwyl ddifefyl gyweithas
Trist wyf treis Duw ry gallas
Traws dauyt lawryt ry las

Llas vnmab llywarch llew afael yn reid
Llary deleid honneid hael
Car coeth doeth dygyn y allael
Cywir nas gwelir ys gwael

Mor wael myned hael hwyl gyffro galar
Yn rywyn gwely manro
Llawr gwerthvawr llan ae gortho
Gadawc gadarn vreinyawc vro

Em bro dewddwr gwr gwert yn argae trin
Trist achwetyl heb warae
Vthyr gwynuan chwerw herw hirwae
Eithyr gwynet ymet y mae
Mae gwyrda gwynet &c.

MARWYSGAWN

BLEDYN VARD E HUN AE CANT. O L. D. D.

ERBYN vi vy ri rwyf bedydyawl
Erbarch vhelseint breint brenhinyawl
Erbyrneist keueist kyuawl eneidu
Yr agheu gethreu y gan gythrawl
Erbynyat pym oes o groes greuawl
Arbennic wledic wlad gynveithyawl
Arglwyd dat nam gat gyllestrigawl dan
Yny may poethuan peth uffernawl
Yny may mawrway heb ymeiryawl
Yny may mawrwall eneit marwawl
Yny may kynigyn yn kanmawl kelwyd
Yny may peunyd poen angerddawl
Kyn mynet o'r byd bryd breuddwydawl
Kein vynwent brouent bro gorfforawl
Kyn maynved diwed bwyf dwywawl gyffes
Kyn nom goddiwes bwyf gweddiawl
Kan gwneuthost veithrin brenhin brein-
yawl
Kan gwneir yr dy eir veir vuddugawl
Gwna dan gof yrof eiryawl ym dangnef
Yn teyrnas nef naf ysprydawl

MARWNAD HYWEL. M.
MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.¹ O L. D. D.

GWAE ui duw or diruawr golled
Ry golleisy² nym gellir gwared
Gwannder y lawer eilywed tramgwyf
Ry doeth am arglwyf eurglawr trefred

¹ Dylasai yr awdyl hon vod gyda chanuau ereill y bardd, yn dechreu tu dal, 237.

² Yr golleis, — Ll. P. P.

Gwalch gwrawl gwrhyd gwallhafed¹
 Gweilch oet veilch nyny valch gerdded
 Gwyr golofyn ehofyn pan ehaget iot
 Am drefgort drwy galed
 Gwac yr byd bod heb y hawtged
 Gwael dwyn hael hwylywyr y weithred
 Galar yw gennyfy gweled ar lachar
 Golwc agklaear daear duted
 Hywel am² madawc ny mad doded
 Y mywn mynwes llawr mygyr wawr myged
 Hir yw byth bellach belled bod hebdaur
 Hiraethlawr gymraw gynrwyng goted
 Hydoryf kyleh y goryf gwrymseirch ar lled
 Hydyr glodryt gynnyd gynulaen lliwed
 Hygyrch oet y lys les trwytyd oy fut
 Ae uetgyrn kyfyved
 Arwyd teg am rec ban riued gant seint
 Breint brenhin gogoned
 Ar deheu mab duw bo y dyghed ef
 Drwy gaffael porth nef yn agored
 Aghall yw y dyn ny del y gred
 Ar y gwr goreu a aned
 Agheu yn³ edev yn noted racdaw
 Trwy benn an treissyaw yw an tristed
 Trist yn gorug Crist kred nyd ymchwel
 Treis dirgwyn ac nyd treis dirgel
 Am draws walch aerualch oruel y golli
 Nyd ryuet ochi yn yawn vehel
 Neud etiw⁴ ynofy cof kyuarchwel
 Am lyw cletyfrut heb gut heb gel
 Neud meu y eisseu neud issel uy mryd
 Yw ueirtyon oet clyd clod diargel
 Neud aelaw kwynaw neud kynhawel
 O uerrwyn hyd uawr hirddywel
 Am yr dwyn terrwyn twryf uuel am riw
 Ae bar oet gwaedliw ual gwaed awel
 Och am rwyf aer glwyf eurglet echel
 Och am diliw mawr nym dawr ken del
 Och am arglwyd rwyd rutudel vtkyrn
 Och am wawr kedym cad diogel
 Och yr uyned gwr gwrtelew ryuel
 Och ueith byth bellach ny dychwel
 Och pa wneir och ueir och uihagel
 Och hyd attad duw yr dwyn hywel
 Eryr gwyr gwarant heb ochel
 Ar wiryonet yawn dawn ytymdel
 Erbynnyed arbennig agel
 Yn barchussaf naf ar nef yt el

MARWNAD RUFFUT FAB KYNAN.

GRUFFUT AP GWRGENEU AE CANT. O L. D. D.

GWR a gynneil y lloer nyny llawnwet
 A genniwr pob tra trwydi beruet

¹ Gwahaved. — Ll. P. P.   ³ Ni'n gedy, neu nyneden.
² Vab. — Ll. P. P.   ⁴ Ytyv. — Ll. P. P.

Oe gannayd oe rad oe rinwet yn llawch
 Llewychedic heul nyny gynted
 Ac ynteu an dwc on diwet
 Oe dyg ——— trigyant yn drugaret
 Edry ant trachwant trachywet an knwad
 Yt yn knyny daear yn y diwet
 Drwg yw ynn dryked an buchet
 Eil drwc yn kyfiwc an kyflyet
 Trydyt twyll herwyd kymwyll camwet
 Pedweryt rewyd pymhed ryuet
 Chweched am galed amgelet am eur
 A mireinwch byd ae anrydet
 Seithued bwrw gwythlwrw gweithlonet
 Geir syberw a berw nyny beruet
 Wythued yw llat a llafneu cochwet
 Kelein a chathyl brein ar y bronnwet
 Nawued yn ryred nyd yn anryuet
 Bleidyr na all edrych crist yn y grocwet
 Decued anwaraed yw anwaret anwar
 Dall uydar kynnyd tylluget
 Dreic anhuenyt herwyd haeret
 Hiruod heb gymod nyny gamwet
 Duw a yynn dyuod yw orset
 Hydyr a llaw nyd llai yw omet
 Dadwyrein o uein o uet an dylyt
 Y an diburyaw o an camwet
 Treisswr yw agheu ar bob trosset
 Trameint nyd kywreint an kywrysset
 O Ruffut gwaewrut goruolet ym ken
 Am kynnygyws eur a meirch hywet
 Hil kyanan erwan erwydet
 Hael y wan hil ywein gwynet
 Hil madawc hydyr uynawc vonhet
 Mwynnyant kert nyd cart y diwet
 Kyuetach uorach uawret oruchel
 Or achwet oreu o deyrnet
 Neum bu oe agad mwyndyad met
 Ny bu oesdlawd beirt oe ystlynet
 Ysgereis a gwr nyd yw goruolet
 Ysgar byw a marw garw argywet
 Am arglwyd diwyd am diwet ysgar
 An ysgafyn a wr y vreuolet
 Ny byt kyuoed pawb pymean mlynnet
 Noc y bu gyuyg gwlyd teilyg gwlet
 Ny bo kyuyg duw ym kyuet yg kyuaawr
 Synniwyr vawr Senet

GRUFFUT VAB GWRGENEU

A GANT YR EGLYNON HYN OE GEDYMEITHON.
 O L. D. D.

MARW merwyd hirwlyd am hirwlych
 Dagreu—digrawn ynt a mynych
 Nyt heneint gwr ae gwrthrych
 Nyt hyn oes dyn noc oes drych

Ystyrywn kwynwn ketwyr aruoll naf
 Ny ad duw yghyuyrgoll
 Marw myrd mawred kyrd kardgoll
 Marw merwyd meirw uydwn oll

Pell yw o Bowys pwyll argel y dyn
 Y ddiad gwaet auel
 Gwaelawt ty tywawt tawel
 Gwely rud gwilim ryuel

Gweleis le am de am danaw heddiw
 Hawd y gallaf wylaw
 Rudued werthuawr wed wrthaw
 Ac edenawc y danaw

Kanys marw mawred a grym
 Griffri y treghi oed trwm
 Marw yyd einawn dawn dinam
 O dyna ny byd da dim

PHYLIP PRYDYD

A GANT YR AWDWL HON Y RYS GRYC.
 O L. D. D.

GWELEIS Rys yn llys eissidlo
 Gelurud gelyn yn alluro
 Hyuluawc hael mynawc hawd bo
 Glot edmyc kymbengryc kymro
 Dragonllyw lluoed anwosgo
 Dreic vnbyn a vynn a vynho
 Hir y wir y wr dra sauo
 Hydyr y dreis y dreth o benuro
 Gwalch gwylwalch golut anghryno
 Gwawd uyuyr gwawr gwhyr gortho
 Enw y uard y uarn a welho
 Kediur kadeiryawc artho
 Baran llew yn lluryc eurdo
 Brenhin beird breinyawl a ganho
 Gorwenn tonn tued porth gwydno
 Garw y llenn a grann wenn y gro
 Gnawt rygwyd rygeis ny allo
 Gnaws gaeaf alaf yng godo
 Teleis y ueirch y uarchawc mwydno
 Teilwng yng talv an rodho
 Ys ymi vd lwysrud kas a gro
 Fyddyawc fodyawc y ymdro
 Hael hir lew hir llew hir llwydho
 Hil catuan kynan vab iago

Arnaf kymeraf kymhennrys atdeb
 Hyd attaw yny lys
 Myned dylyed dilys
 A mawrglod ym arglwyf rys

Rys uyg loegyr westyng lary westi toru-
 Taryan ystrad tywi [oet
 Rac dy uar kar kert lochi
 Mal gwiryon gwared dduw ui

Mi ath fum borthwr borthyad riallu
 Ny ellir y ddiwad
 Pan oet lyw kyhoet lew cad
 Ym pob riw ryuel arnad

Ar dy uawluar par pymllyg nam gwartha
 Nam gwrthod yn dduruyg
 Eryr llewyr llaw bergyng
 Erreityeisty ehang o yng

Ys yng yn ystwnng ystic vara rys
 Rutuoawc cadurua
 Ys anilys im ddim da
 Os am carwys am cassa

Nam cassa pwylla pyllyawc eduynt rys
 Y rwng ros ac eppynt
 Bart vum itt trimud tremynt
 A chedymddeith kanweith kynt

Kyntaf achubaf echel ureint rac bar
 Hil casnar cas wytheint
 Nawt duw mawr dengwawr deweint
 Gyda nawt naw mil o seint

Synnya di roti rwyf gwawr carannawc
 Kerennhyt yth gertawr
 Rysua kyrt kalan yonawr
 Rys rut bar rwysc moruar mawr

Mawr fwy y credaf no chreir ked
 Neirthyad—echel kad ked adneir
 Gwr yssy ym kadw ym kadeir
 Gwn itaw goreuraw geir

O dywedeisy eir ar wekrei heb porth
 Parth eurgolofyn kymry
 Diwygaf honnaf hynny
 Difwyn a gymer duw ury
 Pa gessee dy &c.

LLYMA KYGORYON DADOLWCH

A GANT PHYLIP PRYDYD Y RYS GRYC GWEDY
 SORRI WRTHAW AM BRYDU Y NEB NAMYN
 ITAW EF. O L. D. D.

PA gessidy ui uodrydaf kreugar
 Kroewgoch gwaew oth adaf
 Pa ham veirt adlam vleit naf
 Pa gam a gefeisty arnaf

EGLYNON Y RYS IEUANGC.

PHYLIP PRYDYD AE CANT. O L. D. D.

RYS rwyse chuel ryuel rwyf naf deyrn
 Rwym kedryn cat worssaf
 Eithryat brat bron eilyassaf
 Eithyr kenyt kynelw ny wnaaf

Ys gwneuthum ytt glot glut rwyf gawr
ygwrys
Gwawt vrys rys rwyse ddiryawr
Llyw ior llew tewder tutwawr
Llawer echaws tat maws mawr

Mawr yw ym dreic wawr fawr faw fwyr
Fysclew cat ket wallaw [fyscyat
Bot addef nef yn eiddiaw
Ar byt achlan y danaw

Dan Rys vab greifwrys grufut ysgwyt-
wyrd
Oes ket kyrd kard wosgud
Llwrw llwyrglot wawt rot wotrud
Llyry drauyn llawer llaun lletrud

Lletrud parvrys rys rwyse hiryll yn aer
Yn arueu agkysbell
Hawl toryf teyrnvro gadell
Hydyr auael hael hanbych gwell

Hanbych gwell hyd bell bellawe lluch-
uys cat
Kedernyt enwerys
Aryfrud prud prydein ynys
Eryr aer glwyf arglwyd Rys
Rys rwyse &c.

AWDWL

A gant PHYLIP PRYDYD yn Llys yr Arglwyd Rys
ieuanc yn Llan Padarn Vawr pan vu amrysson
yryghaw a Beird yspydeit pwy gyntaf o honyt
a delei a cherd Dduw Nadolyc. O L. D. D.

Bu dioual ny bu diofit
Gan golofyn kymry camp ddiodit
Pan wu yn ryuel gat chwel chwerwilit
Myny adeigei neb ar y newit
Peunyd yn rwyddryt ym rodit anoeth
Peunoeth a rygoeth ym anregit
Ac yn llys hil tewdwr tec ym hurdit yn-
aeth¹

Ac attoeth etwaeth nam gwnaeth wneit
Pei achwir volawt
Y dylwet fossawt
Dyrlydwn i wirawt
Kyn bydwn i ermit

Moladwy uleidiw nym rodey brit
Mawr y afael hael hawd y erlit
Ny thraethaf i gelwyd nyd ef gelwit
Hwn cledyf ysgwnn twnn twyll y gwndit
Disseirch meirch a seirch osseddit borfor
Diachor ysgor ysgwyt turnit
Kadyr wychawc varchawc mynawcmwynlit
Kat elling ener wener wenit

¹ Neu, y uaeth.

Kadeir vaelgwn hir a huberit y veird
Ac nyt yr goueird yt gyuerchit
Ac am y gadeir honno heddiw bei heiddit
Bod se ynt herwyd gwir a breynt yd ym-
brouit
Bydynt derwyddyon prydyon prydein
Nes gwaew yn adein nyt attyggit
A bei gwnawn or dawn a dadenit
Penkerd o digerd ny ddigonit
A bei ef gennyfy yd gennelwit
Atvyddaf naf arnaf y dorvyddit
Eudusswny uot rys rwyse ddiednit
Tra vei dywawl duw yny dwyodit
Ar y lless valchwen ny vylchit y breint
Yd ysgarawd heneint ac yueggit
Rwng y prenn frwydlawn
Ar tair prif ffynawn
Nyt oed ar hirgrawn
Yd ymborthit

Yn hyrgan vann vawr y rydit
Yn hyngaer glaer yn yt glywit
Yn heyrn adef yn nheyrnas nef
Gwr ys yn godef y goreilit
Kywot dy was assaf essill ervit vawr lawr
Gnawt o synwyr vawr varn drybelit
Ae kymraw treidaw tra mynyd gwidawl
Myny ret redyawl o elenit
Ae gwallus yghof yghyurdelit
Ae gwaeth mynac nac noc eddewit
Kigleu y doroff ath toroff a thwryf ysgwyd-
awr

Nos galan ionor mwynwawr medwit
Ac ambyrth clot wasgar llyry daear divrice
Llawer march a gwise wesgerit
Weddy cat dramawr agawr d—mit
A chuaruot pybyl penn yn eruit
Rac me vei kyued kyuedach hedyrn
Rac bronn eurdeyrn kyrn a genit
Bann ket ban rodet pan rodit eur coeth
Pan vei parabyl doeth a dywettit
Pan rei ankwyn med yn medwit yn llys
Ym hadawssei rys nam diddolit

AMRYSSON PH PRYDYD AR GOVEIRD YSPYDEIT.

O L. D. D.

ARGLWYD nef a llaer maer a ryued
Val y keissyr cam o bop kambed
Andaot ud g6ay6rud g6a6r teyrned
Y goueird ar beird yn ky6oryssed
Yr pan vu elfin yghy6ryssed vaelg6n
Neus porthes peppr6n pell dyfryded
Llauar merinnyeu g6ynnyeu g6raged
Lla6er ch6edel anoeth a doeth 6yned
Kyny deley h6nn o achened

Geuveird aghyfr6ys y beryf ae henryded
 O g6naeth golydan gyflauan diryeit
 Bit ar y eneit yr en6ired
 Tara6 kad6aladyr colofyn elyflu
 G6r oed yn gallu y dyualied
 Ac eissoes eissoes yny dygned
 Divreinya6 da6n du6 nyd dyn ae med
 Mor dyga6n y mae digymroded
 Wedy penkeyrdeth kymry yghamryssed
 O byd argl6yd g6ir g6yned dy6yssa6c
 Essillyd mada6c ry6ya6c reuved
 Lle6elyn lle6 g6a6r clotva6r cledddyfir
 Pell yd etmygir y atch6edled
 G6r ny uarn kamvarn kadarn yt ved
 G6r a vyd y en6 yn edryssed
 G6r biheu tretheu trathued llundein
 Diffeithdir prydein ae chyvanhed
 G6r yn ll6yr a 6yr synn6yr sened seint
 G6r a 6ys y vreint o vrenhined
 Goroew y6 gennyfy gor6ed neuada6r
 Lly6 ll6yth Te6d6r ma6r g6a6r g6aradret
 Kynnedyf y6 kennyf y k—derganed
 Kanu kerd am borth am byrth neufed
 Hengerd talyessin y teyrned elvyd
 Hi a vu ne6yd na6 seith mlyned
 Ac onym agheu y aghenved daear
 Kyn an6ar kyfar kyflauared

Ny dervyd a6en y ar dar6ed treul
 Tra vo lloer a heul ar y rod6ed
 Ac onyt trech kel6yd na g6iryoned
 Neu darvot da6n du6 yn y di6ed
 Ys ny a vella6r or gygheussed
 G6eryt yr g6agveird y g6aghoffed

AWDWL VARWNAD Y RYS IEUANC.

PHYLIP PRYDYD AE CANT. O L. D. D.

GORUCHEL arglwyd goreythoylaf
 Goruedawt vyn tauawt gwawt a ganaf
 Goroyr vyng callon goruch atdaf llys
 Goruc angheu rys angben arnaf [ych
 Gorwlychawt vyng rwydeu om draegeumyn-
 Neud val drych gwrthrych gwrth a welaf
 Neud ethyw glyw gloew orsaf byddin
 Hoedyl egin vrenhin hoet a borthaf
 Gwenwynvar gwanar kerdgar kyrd vyget
 Gwae ui oe vynet vyn nas gwelaf
 Gwedy mab gruffud gwaewrud gurhaf
 Ysgwnn vyng hystlwnn ny wnn py wnafe
 Och hyt attat ti duw a dotaf yn dde
 O welet vy lle ar llet eithyaf

CANUAU Y PRYDYDD BYCHAN.

MARWNAD RYS IEUANC

Y PRYDYD B. AE CANT.¹ O L. D. D.

COLLED gwr arwr aruawc chwyryn yg cad
 Yg cadarnwisc heyrn
 Mur toryf aerdoryf eurdeyrn
 Mygyr bennaeth mab maeth metgyrn
 Mab metgyrn teyrn tawel ut mwynauwr
 Kyn maenuet y orchut
 Mab mad mygyr lleityad llauynrut
 Brwysc breinyawl gretuawl gruffut

Mab gruffut llauynrut lluoet ros gyrcheid
 Rys gyrcyhad tra moroet
 Gwrt am deruyn amhyl doruoet
 Gwr bytin gwawr bytinoet

Bytinoet hartoet dyt y hyrtei rys
 Kiwdawd ros o hanei
 Lleith kynnygyn kynnetyf gwalchmei
 Llew gawr ysgwyduawr ys gwnei

Ys gwnai Rys ar urys arlwy gwlet branhes
 Kyn prynu tanguhefet
 Par tridryll gwerssyll gorsset
 Penn clod kyn noe vod yw vet

Y met argyuet nyd gouyged teith
 Doeth y ueirt oe vyned
 Am ysgwyt gawr vawr vur ked
 Am ysgwyd vriwdoll golled
 Colled gwr arwr &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYD BYCHAN Y VAREDYD VAB
 YWEIN. O L. D. D.

MAREDUT aestromrut troch
 Par awchlym wych lith gwyach
 Eurwawr llew yg gawr llauyndrwch
 Aerwalch eiryf ny theiryf ny theich

Ny thechei ner fer frawtus
 Mab ywein bro goeluein brys
 Gwychyrlwm dreic eil meic myguras
 Gwychwlad o gad a gedwis

¹Rhŷs Ieuanc a r farw yn y Flwyddyn 1222 ac a gladded yn Ystradfflur.

Cadw varedut cadyr eurdoryf
Cadoet gyman cad gynnwryf
Bolch glet yn dewret yn eiryf
Balch glod ac aruod ac aryf

Aryfrut balch teyrnwalc tec
Eurvro gadw gadarn dinac
Armes ros bla ddangos blyc
Aeruleit gwreit ae goruc

Goruc fy llyw llew amgoed
Gwyar am aer drydar draed
Oesawc varchawc veirch gydneid
Aes valchliw rut eurvriw rwyd

Rwyd ysgwyd ysgwn eurwlet
Ruthyr rynn ny geis rann o vot
Rugyl yawn y dawn yny dyt
Rutbar vawruar varedut
Maredut aestromrut &c.

EGLYNYON

A GANT Y P. B. Y VAREDUT VAB YWEIN.
O L. D. D.

MAREDUT ut prut prafu
Kefeis nyd kyfyg dy vro
Gwledic doeth kyuoeth kyfa
Gwlad roc diofyn colofyn kymry

Kymry varedut kymer
Kymreise walch balch bennadur
Dreic vnbynn aeryn arwr
Drud llaw esgud lluosgar

Car gymhell treitbell trethoet
Mab ywein mawrdwryf arraet
Llyw glyw glew yn ymorchwyt
Llwytdud llew gwrtrud gwreit

Gwr yw uy llyw gorllawen
Gwyr a gar gwawr trydar trin
Gwrt yn ryuel ae elyn
Gwrth gas wrth y gassogyon

Digassawc franc frawt anvot
Dugost vawrdost uaredut
Diffeith pob gwlad gad gynnry
Dewr gyuran ae chyfannet

Kyuannet walch dy ualchgorn
Ar tir ynyal dywalwern
Eurbost cad aerbyst kedryn
Eryr cadyr dewrwyd kadarn

Kadarn kedeirn gywrysset
Y keidw glew gwlad yr anuot

Bolchlauyn yn aer daer deryt
Balchgoeth uawrdoeth varedut
Maredut vt prut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT
M. YWEIN. O L. D. D.

OESUYRR dy alon aesuriw varedut
Trawsualch ut treiswlad wiw
Pwyll mab vthyr rwyf aruthr riw
Pwyllawc par dryllyawc drilliaw

Yn lliw gwyar bar beir vetu prydein
Hil ywein hawl fynnu
Pob gwlad barawd gad gyrchu
A diuarn ae gadarnllu

Yn llu yth weled yn llithyaw branhes
A bryneich yn cwyrtaw
Llyw dragon llafneu dreiclyaw
Llew ehwybyr o lwybyr dy law

Llaw ar bar anwar enwawc varedut
Dreic rwytuut rutuoawc
Kynnyt blas dy digassawc
Kynnwalch muner ner nerthawc

Ym neirthyawc breinhyawc brenhin
gwyrtoruoet
Teruyse lloegyr y gelwir
Kymreise wystlon a wystlir
Kymry ae dryr roc dir

Roc dir y rotir rwyf gofyneic prut
Maredut mawrvut meic
Ardwy llu lloegyr eryneic
Eurdretheu dreithyeu ym dreic

Dreic agkynnwys dwys nyd oes ath veito
Yth uytyn diarlloes
Ath gynnghan gad veityad voes
Ath gynnhar wlad yth gynnghoes
Oesuyrr dy alon &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y UAREDUT. M.
YWEIN. O L. D. D.

GWALCH yssym amyl y niuer
Gwalch eurgalch aergun gyuar
Gwalch dewrualch o lin dewdwr
Ac am walch dewrualch dewrwyr

Gwyr rif syr yssyt yn y gad
Gwrthrut varedut vur gryd
Twn y bar dreic auwar drud
Didwn y eir ual creir cred

Cred pan aeth dreic hydryfraeth hy
Yr goteu goteith bennuro
Oet amhyl am amlaen deulu
Heyrn traws teyrn trosti

Trosti yr treisdwyn gwendud
Aeth mab ywein prein prifglod
Ny bu le ar lawr dyued
Ny bei sathyr gan y seithgad

Cadyr uab ywein cadyrualch gwlet
Kedeyrn wostwg rygylwlg ryt
Dyfrys brwydyr bryd ar ymlat
Difraw y law ar lafyn rut

Llafynrut uaredut llyw drinc
Llew ny ad lloegyr yny wnc
Nys arueit aerulawt frawt freinc
Nys geill seis na threis na thranc

Tranc ar bob franc frawtus gylch
Gwnaeth uy llyw llew ysgwydwelch
Meic kyhauual aryal aerweilch
Mut mwynfut mygyr gwaerut gwalch
Gwalch yssym &c.

EGLYNYON

A GAN Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT VAB
YWEIN. O L. D. D.

KYRCH a duc uy llyw llew gwyth
Kad vt uaredut valch deith
Oet aerdreic penn eic pann aeth
Oet agro pennuro pan doeth

Doeth brut varedut
[*Englynion ar goll.*]

MARWNAD UAREDUT. M. YWEIN.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

AM varedut vut vawrged
Gwae y genetyl gwawr gogoned
Doeth oe gyuoethcoeth kerted gwenyn-
dro
Gwenwyndrwm a golled

Colled llyw llew huysgwr
Maredut mur dineswr
Dunawd gynnefawd gynnifwr ar ros
O lin rys ab Tewdwr

O dewdwr aeth gwr gwrtdlaw hir bolch-
lauyn
Balchwlad dreic bu kywir
Maredut men na welir
Mygyrdrud gwae y dud ae dir

Tiriawe rywawe ros wrthrych uu uy
rwyf
Rwysc ywein urych
Vn oe deruyn doryf lewych
Yspys yspadaden ddinbych

Dinbych y kyrchws kyrch diatrec prut
Gwalch gwawdvut rwytvut rec
Hwyl diwyl dyfyndref saesnech
Hael awyt hil ywein dec

Oet tec rwyf rwysc oliffer
Oet cleu darpar clod dirper
Oet glew maredut oet gloewner esgud
Yn ysgwyd deu hanner

Oet deu hanner ber bar gwythrut yn
Gwr ual llew digythrut [llaw
Oet erwan gwaew preitwan prut
Aruoll mawrgoll maredut
Am varedut vut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y YWEIN UAB
GRUFFUT UAB RYS. O L. D. D.

YWEIN rutlein rot edmyc
Ged ysgein gad ddiysgoc
Teyrnet leith dudueith dec
Teyrnas dinas dinac

Dinac ywein rutlein lafyn
Doeth id yth wlad leityad leifyn
Trethoet tros uoroet uar dwfyn
Treul ked rwyf dyfed rac dy ofyn

Diofnawe uarchawe ueirch fraeth
Yw hwn ut gwaedwn gwawdweith
Lloegyr distryw cadarnllyw coeth
Llid anwar llew gwrtnar gwyth

Angwyth lew arglwyth gwythawr
Ywein borthiad brein brondorr
Dragon a volafy naf ner
Dreic ddiogel y gelwir

Gelwir hwn llu gystlwn llyw
Lloegyr gyrchyd cad ced aelaw
Teruysc eingyl eghyrth pob glew
Teruyn gadw taryan vradw vriw

Briw ragod ragor anvedyr
Bradw yscwyd hud blynnwyd hydyr
Aergleis glwyf rwyf rut beleidyf
Arglwyf gwawd rwyf gwaed raeadyf

Raeadyf gwaed am draed am drwyn
Ryw rac uy llyw llew aryein
Rwym bryneich branhes terrwyn
Rwyf gawr awytuawr ywein

MARWNAD Y EWEIN. M. GRUFFUT.

Y P. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

Gwr kymrwyn y dwyn gwawr kymry
neud marw

Ywein prein neud prit wely
Aruod uygyr aerwalch hydyr hy¹

Vy hy arglwyf rwyf rut glet ry golleis
Rym gellir lledurydet

Vy llyw oet vur glyw a gwlet
Vy naf poed nef y diwet

Oe diwet vaenuet uwynauwr aruaeth
hydyr

Hidyl uyt deigr o hiraeth
Ardelw dyued ged gyduaeth
Aerdreic oet benn eic ban aeth

Ban aeth gwawr gwinuaeth gwenwyn a
golled

A golleis oe adwyn
Doeth y ueirt byd y gyd gwyn
Diaa gwalch tyrua terrwyn

Oet terrwyn ywein tyrua rec eurvut
Kyn oervet gyhydrec

Oet amhyl oet amlwe gostec
Metgyrn am gylch teyrn tec

Oet tec eurbost rec rwyf adas prydein
Traws ywein treis leas

Oet aergwyn oet oergwyn was
Oet eurgoryf toryf teyrnas

Teyrnllv y law teyrned alar
Gwawr gwanar gwin a med

Teyrnlllew glew gloew voned
Teyrnllwyd nyd byw neud bed

¹Neu, hydwr vab hy.

Neud bed dewrwalch gwlet daear dyw-
archen

Nem¹ gorchwy rwy trugar
Nyd am llud am uud y var
Nym llwyd goleurwyd galar

Meu alar llachar mur traeth llychwr
gwychyr

Llew gwycheddud dineuwr
Mwyth doryf dervyn ehachdwr
Meith blas yn was ac yn wr
Gwr kymrwyn y dwyn &c.

MARWNAD Y RYS GRYC.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

LLAWER deigr hydyruer ar hynt
Hityl am rys ryssua mynwent
Llyw dinefwr gwr gwycheddud
Llew trin ae brenhin ae breint

Breinyawc rys brenhin kyuoeth
Brein borthiad cad kanhymdeith
Neud ethol walch weilch hydwyth
Neud ethym am dreic neud aeth

Athwyf ym brwyn gwyn geithyw
Ethym heb vt llauynrut llew
Aeth rys uab rys ros breityaw
Yw diwet uanuet yvniw

Ger myniw llyw llew hawrfort
Y gweleisy rys ros ymhwrt
Teyrnwawr yg gad uawr uyr
Teyrn yn heyrn yn hart

Hart llys rys ros geithiwed
Rwyf llu tra vu y vywyd
Balchgryc barabyl bolchglet drud
Bar dwys aghynuwys yg gad

Cad gyrchyd llauyndrochyd llew
Vu rys rugylvar rutbar riu
Eryr deyrn loew eurgymr lyw
Creir oet y luoet y law

MARWNAD Y VORGANT. M. RYS.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MORGANT achvre cant mor echrys myned
Llyw llwydged llwrw na wys

¹Neu, neur.

Oet argledyr gwir dir dyls
Ar eurglawr yr arglwyd rys

Mab rys eurbost llys aerbeir yn arueu
Duc anghen dygyn o eir
Ae law oet lw ym pob kyfeir
Fal kyuun grededun greir

Creir nyd amharchei creulawn y volch-
lauyn
Ae valchlys yg carawn
Rwyf blwng rwyf ystwng estrawn
Rot digraff rotyon digrawn

Digrawn ar uyg grut dagreu am vorgant
Neum kynwant clwyfiant cleu
Hael enwawc hoetyl uradawc vreu
Hydyr nenn kyn aghen agheu

Duc agheu rieu rwyf ehagdw'r llu
Llurycwalch dinefwr
Llew tir teyrnuro dewdwr
Llaw esgud llwybyr gwrtrud gwr

Gwr glew oet vorgant gwr't glet gogoned
O genetyl teyrnet
Gwawr llaw'r lluosawc vonhet
Gwalch kein aerualch kyn oeruet

Oer ym daw treisuraw tros diuant dragon
Ar pob dreic ys ramant
Erwan dolur mur milcant
Aruoll mawrgwyt goll morgant
Morgant achvre cant &c.

MARWNAD KYNAN VAB HYWEL.

Y P. B. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.
DYFED llwyr y gwyr gwrhyd frawt kyf-
yrdan
Marw kynan kynhwan cawt
Dawn degwlad cad vleinyad vlawt
Dwyn yn llyw duw ryn llatawt

Llwyr yn llatawt cawt kwyn uetu galar
Gelyn lloegyr a darvu
Bod gwr arall yn gallu
Ym adolwyn ae deulu

Teuluoet kyhoet kwynyant eu heurglawr
Eu harglwyd collasant
Dwys ym bryd beirt byd ba wnant
Disgyr gwyr am eu gwarant

Gwarant gymry blant bla diochel mawr
Marw kynan vab hywel

Kein wlad nef boed ef yt el
Cannos gwnaeth yn ros ryuel

Ryuelnaf trossaf wyf treisidic oe goll
Gallwys beleidr yssic
Brein lithyaw breinyawl leithic
Mur gwladodet marw an gwledic

Gwledic mwyn uawr kwyn kynan kyrch
breityau
Preityad lloegyr ae phoethuan
An llyw aer aryf taer ual tan
Llew gretuawl llawer grituan

Grituan uarw kynan kynny't seithuc bla
Plygu lloegyr a oruc
Dragon gyrcnyad gad gaduc
Vu duw an dreic ny a duc

Duc agheu yr goreu goruc coted bron
Peir rotyon par ruted
Pennyal beirt llaw'r keinwaw'r ked
Pennnyadur dewrvur dyued
Dyfed llwyr y gwyr &c.

MARWNAD RYS VOEL A SAMSUN M. MEURYC.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

E AM rys uab rys ryuyc ny dalywn
Aeth samswn blyngwrn blyc
Mur llauyndur lluoet edmyc
Mwyndud llaw'r mab maw'r meuryc

Kyn plyc vab meuryc maw'r anosbarth
llys
Kolli rys rwystud barth
Colled rwy ym rwyf diwarth
Coll maw'r ar waw'r llaw'r llannarth

Gwalch o barth llannarth llaw agor ys-
gwn
Oet samswn kystlwn cor
A gwalch rwyf eurvalch ragor
Hydwyth cadarnllwyth caduor

Cadarn an diuarn kyd a mateu rys
Cadwalch llys lles kerteu
Cwyn dwyn deifnyawc oe dechreu
Cof meith anghyfreith anghen

Agheu ry diheu egy— seithuc pla
Plant adaf ry amuc
Hityl deigyr diuryd am goruc
Hoetyl ureu hydyr a deu a duc

Oe dwyn kynnetyf brwyn kwynassam
Samswn—llyw llauyndwn llew dinam
Collyssant oll coll kyflam
Cenetloet eu kein adlam

Adlam gweilch dinam gwyhlys
Kyn ystwyll—can ystyn meirch dilys
Anwar yn aer urwydyrdaer urys
Enwawc rutbar votawe rys
E am rys &c.

MARWNAD RYS UAB LLYWELYN.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

Ducost rys ar urys oe uro
Dic ym oe dwyn gwyn gyfle
Da y dewisseisty hwnnw
Yth uytin grist urenhin vry

Wrth dduw vry vreyenhin coeth
Rys —yl urys ureiscuawr dylwyth
Llawer kertawr gwawr gwawdueith
Ar uar am dy uarwolaeth

Marw rys dreic enwerys drud
Am gwnaeth drwy hiraeth dristyd
Rwg gedymddeith cludueith clod
Am arglwyf mawrglwyf golled

Colleisy rys colled nym peisc
Vab llywelyn llew aerffyse
Gwr am parchei parch dilesc
Ac am rotei rut eurwise

Gwiscawc varchawc veirch hywet
Oet rys rwyse llew yn ymlat
A drud geir dreic gwynnyonyt
A distein gwawr prydein prut

Prut alar am rys nym roesy hoen
Prifwalch cadarn haearngaen
Chwetyl oer y euwab ywein
Ae gyfoeth a doeth oe dwyn
Ducost rys ar urys &c.

MARWNAD MADAWC MON.

Y PRYDIT BICHAN AE CANT. O L. D. D.

MADAWC mon mal kynnifywr
Bu gwletawc oe nerthawc ner
Ae daeran ae daerlew bar
Bu briw ger bron y eryr

Oe eryr bu oer golled
Dwyn madawc dreic vodawc drud

Oe dy digart hart hyuryd
Oe wayw nyd oet waeth y glod

Oet cloduawr clutueirt otef
Madawg mon kein rotyon cof
Oet tauawd coeth doeth digrif
Ar lles pob neges oe naf

Kyd ae naf cadarn yg grym
Madawc leif aerduryawc lem
Oet pargoch yn aes droch drom
Oet glew lew o lwyth y cam

Llwyth y cam keimyeid dinydyr
Ae colles colled anvedyr
Llary vadawc brif enwawc brwydyr
Llew gwrthgloch burgoch baladyr

Oet briw baladyr cadyr cadcun
Oet brwyse y rwyse rwyd gelyn
Oet gwrth yg cad treifyad trin
Oet llew gawr madawc mawr mon
Madawc mon mal &c.

MARWNAD VLETYNT. M. DWYWC.

Y P. BYCH. AE C. O L. D. D.

O DWYN bletynt o duw nef
O goll kywir aruoll cof
Glud yw herw hiraeth arnaf
Glyw deigyr am wr glew digrif

Digrif a gar gwaewbar gwaed
Vletyn vleit trin tra adwyd
Oet kywir y eir erioed
Oet hael talym ddiwael teleid

Teleid yn reid yn rin gwrys
Vu vletyn vlygddrude neges
Ragor glod rugyl y kedwis
Rac bron balch naf y kafas

Can kauas kyuet dichwant
Gan vab dyn dawn ym pressent
Mab duw naf drwy nerth saint
Boed gwar wrth vlaengar vletynt
O dwyn bletynt &c.

MARWNAD WEN VAB GORONWY.

Y PRYDIT B. AE CANT. O L. D. D.

MARW am wên lawen lawch kyrt
O hiraeth oi uaeth i ueirt

Marwnad heb plyc hirddryc hart
Bellach a ballaf oe gert

Kertoryon kerteu diuwlech
Gwen lawen lyw ysgwyduolch
Oet tec am rec am rwyf gweilch
Oet tew amlew glew gwlet valch

Balch yn ysewy — loew galch laes
Vu wen wenwynic wrth seis
Vnbenn — vynnei nyvoes
Vnben o vnbyn powys

O bowys be — dihagyr
O dwyn gwen dilawen deigyr
Gof am daw — llaw am llwgyr
Am goll gawr am wawr mawr mygyr

Mygyrddrud wen hydrylawen hy
Mygyrveirt magwyd oe voli
Gwawr destyluawr distein tr —
Gwalch kenneytylualech kynnatylua

Kynnatyl — bei beilch ddoethon
Yn ymaruoll mawrweilch n—
Y lw ny lithid ar wen
Y eir oet creir crededun

A grettei wen walch syberw
Creded y vyued y ———
Erwan y ddwyn gwyn gannhwryf
Eryr mur mawrwyr neud marw
Marw am wen lawen &c.

MARWNAD LYWELYN VAB RYS. M. IORUERTH.

Y P. B. AE C. O L. D. D.

COLLI llywelyn llew argae mwynvawr
Maenvet trwm ae gwarchae
Oe genetyl nyd chwetyl chwarae
Ae blant os gwyntant ys gwaie

Gwaie ui oe golli drwy edgyllaeth hydyr
Hityl uyt deigyr o hiraeth
Aerwalch aruod ualech aruaeth
Eur — dwylann frydmaw — fraeth

Oet fraeth y aruaeth aerulaen gynghor llu
Llywelyn anhepcor
Tawedawc breinyawc brondor
Tauarn llwyth cadarn cediur

Caduarchawc pyllawc pwyll agglacae
Gwrt—gortwy y esgar
Llawch kyrt kertwys y alar
Llew traws ny wneid treis ae gar

Oet carannawc walch weilch gylchyn yn
Yn llyw coch a melyn [llu
H—— gludhawd glod obryn
Haelrwy lawryt lywelyn

Llywelyn llyw ———

colles
Colli llywelyn &c.

MARWNAD BLEGYWRYT.

Y PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW blegywryt bla wrthot galon
Wyf galar anoruot
Aerwalch balch bolchgled aruot
Eurwawr hoeddyl ddiruawr ddaruot

Deryw Bleg. deurud arwyd hoew
Neum doeth hoet oe tramgwyd
Drutwalch hylwybyr ualech hylwyd
Dewr argletyr da wr arglwyd

Arglwyd neit mawrgud neud mawrgwyn
Dwyn gwrda penadur [gwyrd
Blewgy. llew gryt llafynddur
Llew oestrawt llan ystrat flur

Ger flur yr dolur dilen saeth detwyd
Oe dytwed olo ydaeth
Dwyn gwawr trylwyn trwy hiraeth
Duw ury dewr urenhin ae gwnaeth

Gwnaeth — law aeruraw aurcol bryneich
Briulan riw a heol
Gwawr cadarn yn cadwyd ol
Gwr coeth gweryt doeth dethol

Neut dethol gwalch nef neut aeth ble-
Oe gywreint wassanaeth [gywryt
Llyw gwled gwin a med ae maeth
Llef gawr oe vawr varwolaeth
Marw Bleg &c.

MARWNAT GORONW AP EIDNYUET.

PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW goronw mur gwyndyt
Gwydyr — uab ednyuet
Arueu — cleu — clot
—— wlat

[Englynion ar goll.]

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN O DEHEUBARTH Y
OWEIN GOCH VAB GRUFFUT. M. LLYWELYN.
O L. D. D.

Gwynet kein reuet cann rad nyth arllut
Mab gruffut mawrvut mad
Gorvlwg walch yg calch yg cad
Goruolet y beruetwlad

Gwledic gwychyrr hydric gwychnaws yw
ywein
Clet lith brein clod liaws
O lyw glyw glewddrud gynghaws
O lin breyennin trin traws

Trawsuar yn trydar yn tro dygythrut
Mab gruffut breiscut bro
Caer daer terwynwalch gymro
Dygant yth uetyant ath vo

Bo gwalch bro breint teyrnas
Drwy rad y rwyf cad nyd cas
Yn ddiofyn ehofyn ehangblas arglwyf
Oe eurglet ry cafas

Kawssawch goruuawch gwrhydri angut
Angert ueibyon beli
Mwynvawr weilch beilch westi
Mon eryron eryri

Eryr eurdreth myr aerdranc yw ywein
Gweilch goeluein gwalch gyfranc
Drud yn arueu yn yeuanc
Dreic llys fraw drwc ar lles franc

Ffranc uyth ueit kyfranc kyfrwysgar
gwersyll
Rwym pebyll bumddryll bar
Cad aerulawt uorgymlawt uar
Cadarn ddilesc wrth esgar

Hyddyse y esgar escuduryd ywein
Gwawr llundein llew yg gryd
Hydoryf walch hydyr or mebyd
Hyder gwendud ner gwendyd

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB MADAWC AB RAHAWD
Y RUFFUT AB LLYWELYN. O L. D. D.

ARDDWYREAFY hael hwyglod ellwg
Arddunyant toruoet tyrrua eitwg
Arud ysgymod goruod gorflwg
Arueu briw trilliw trillu gyhwg
Eryr gwyrr gwynet gwn nad echwg
Ked ef ddigoner ny chymmer vvlwg

Yr yn uab ym rwyfy ry gwnaeth ystwg
Ar y estronyon ys drud echwg
Pendefic crukeith meith mygyr ddfiwg
Penniadur prydein prydest deilwg
Pennaf yw gruffut pennaeth rwg deu uor
Penn eurddor brondor breint a hebrwg
Pannu a uyt dir rac dewr gorflwg
Pan uo dyt gorwlad a chad yn wg
Pennyal pob aryal crev allwg branes
Amgylch llyw didres dwydrul gyfrwg
Gnawd yd gyrrh kynnygyn oe gynnif pwg
Mal pan gyrrh fflandan flando yspwg
Gnawd yd goch a glew gleif gan vwg gor-
Gnawd goches rodwyf ruat ostwg [wyf
Gnawd taw treissyaw tros bob ethwg
Nyd gnawd oe ardal na thal na thwg
Gwnaeth drwy einc ar freine frawt anheil-
Ac ergryd a chryd a chreu ddillwg [wg
Gwnaeth drallif gwyar veh trallwg Eluael
Pan fu ymdrafael drud ac erdrwg
Gwnaed dduw y ddiwet ef ddfifyl hebrwg
Yny uo y orffen ar ffort deilwg
Yn dygant trigyant dreic diystwg
Yn tec adef nef nawt orddillwg

EGLYNYON

A GANT GWERNEC VAB CLYDDNO. O L. D. D.

KWDEDDYNT lletkynt llit anoeth goval
Gnawt gouyn chwedel y ddoeth
Mawr dduw a ddyckych beunoeth
Mor wael na welir dranoeth

Tranoeth or pan el trwm ddylyn ys gwael
Nas gwyl neb yr gouyn
Dolur adrawd gawd ganlyn
Diuancoll dygyn hirgoll dyn

Y dyn a ddyckych o ddygyn troua poen
Or pan el o ddyma
Hawl ddidawl ddiwyll wrda
Hael iessu kwd ev kwdda
Kwdeuynt &c.

HOWEL VOEL VAP GRIFFRI AP
PWYLL GWYDDEL

A gant yr AWDYL hon, i OWEIN GOCH AP GR. AP
LL. yr hwn oedd yngharchar gan ei frawd Llywelyn
ac a olyngwyd yn rhydd 1277.¹ O L. D. D.

Duw mawr amerawdyr dynyadon
Dillwg dy walch terwynualch tirion
Dewr ewein deurutliw fion

¹ Ef a garcharwyd yn 1254. bu yn garcharor
23 blynedd.

Dur goch bar llachar llaweh deon
 Dinegyf neges rodolion
 Digaled am ged am geinnyon
 Diffirwythws daear oe uod ygharchar
 Aed ae car gan wyllon
 Dilwfyf gwyech gweithfutig dragon
 Digrawn eur digrifwech dynyon
 Diafyrdwl yn aer yn aruon diwet
 Rwyf gwynet rwyse lleon
 Difro wyf hep rwyf hep rotyon
 Hep ewein hebawc kynureinon
 Diarswyd ysgwyd ysgyryon ygnif
 Ysgwthyr llif llid dryon
 Digart hart y uart ae vaon
 Ae uyrteu ae uyrteu aruoogyon
 Digabyl wawr gwryawr ual gwron
 Gwreit bleit bliant arwyton
 Dilut but ual nut y netuon mordaf
 Pryd Adaf prif haelon
 Diofyn cad kedeyrn doruoogyon
 Difefyl ner fyryfder faraon
 Dinam hael o hil eryron
 Dinac dreic dinas kertoryon

HOWEL VOEL AP GRIFFRI AP PWYLL GWYDEL

A GANT YR AWDYL HON I YR UN GWR.
 O L. D. D.

Gwr yssyt yn twr yn hir westi
 Gwreit teyrneit teyrnwalech ri
 Gwr am dotyw gwall oe golli o uyw
 Gwreitlyw a glyw y gloduori
 Gwr teleid teiluoet lochi
 Gwr teilu teilwg y uoli
 Gwr y gryd yn ryd gwr ual rodri mawr
 Gwr eurglawr aessawr vsswyf holli
 Gwr yn rwym gan rwyf eryri
 Gwr pei ryt ual run uab beli
 Gwr ny adei loegyry y losgi y deruyn
 Gwr o hil meruyn mawruryd beulli
 Gwr toruoet gwr gwisgoet gwisgi
 Gwr gwasgawd kiwdawd kad weini
 Gwr cadarn cadoet reoli
 Gwr cadwent kedwis haelyoni
 Gwr eurfut dilut heb doli
 Gwr diletyf prifddeddyf pryderi
 Gwr oet ewein hael ny wnei holi mach
 Gwr nyd oet lyfrach noe elifri
 Gwr a beris lloer llwry goleuni
 Gwr a beris heul nyd treul tregi
 Yr gwir dduw yt wyf yn erchi
 Yr gwyr nef om neuawl weti
 Ar oed byrr os tyrr torri glas euyon
 Gan uot llywelyn llyw kedwli
 Gan uod hir gymod heb gam ynni
 Gan ddidwyll gymwyll gymodi

Gan uadeu o dduw y dodu yg crocwet
 Gan uyned yr bet bu bot keli
 Gan gredv penn llu llwry kyuodi
 Gan holl ddifryd byd oe bym weli
 Pam na vadeu brawd y brovi arall
 A uyt wrth ddyall guall gospi
 Ny uet namyn duw digyuoethi dyn
 Digart lywelyn lew tra gweilgi
 Dewr dragon berywon borthi
 Dreic arueu pebylleu pali

GRUFFUDD YN. COCH I DDUW.

O L. E. D.

MOLI Duw yn nechreu a diwedd
 Ai cynnif ni wellyg¹ ni ommedd
 Un mab Mair modrydaf teyrnedd
 Mair mam Grist ergynnan² rhianedd
 Dyddaw yr haul or dwyrain
 Dy eiriawl er dy fawr drugaredd
 Ar dy fab iolydd di yn nhrugaredd³
 Duw uch omne⁴
 Duw rhag omne⁵
 Duw a fedd

Rheen nef an rhoddo ni rann trugaredd
 Teyrnfron tange erom heb ymommedd
 Diwycco fi digono fi⁶ o gamwedd
 Cyn myned im gweryd i'm hirwedd
 Yn nhywyll heb ganwyll i'm gorfedd
 Ym gwein fod ym gored im gorwedd
 Gwedi meirch ac ymddwyn glafwedd
 A chyfedd a chyd ynni⁷ a gwragedd
 Ni chysgaf gobwyllaf om diwedd
 Gwlad yddym ys agro ei maswedd
 Mal dail o flaen gwydd dadwedd
 Gwae angawr a grawn mawrferthedd
 Ac onis gwadawl y riedd
 Cyn gatter ef yn rhyfedd⁸ present
 Perygl yw⁹ yn y diwedd
 Ni wyr drud nid ysgryd yn ei dymmer
 Ni chyfyd fore ni chyfeirch nid eistedd
 Ni chan wên nid eirch drugaredd
 Bydd chwerw ei dalawr yn y diwedd
 Sybyrwyd a mawrfryd a mawredd¹⁰
 Meithrin corph i lyffaint a nadredd
 A llewod¹¹ ac ymddwyn anwiredd
 Ac angeu dyddaw wrth glwydedd
 Ef yn llwch dychynnnull dychyfedd
 Dynessa henaint ar lled arfedd
 Dy glust dy ddrem dy ddaint neud adwedd

¹ Welli neu felly. — Ll. D. ⁷ Ym ni. — Ll. D.

² Ergynan. — Ll. D. ⁸ Rhyred. — Ll. D.

³ Yngharedd. — Ll. D. ⁹ Fydd. — Ll. D.

⁴ Neu, uchom, uch omni. ¹⁰ Maredd. — Ll. D.

⁵ Rhagomni. — Ll. D. ¹¹ Lleufod. — Ll. D.

⁶ Diwyccom ni a ddigonon
 ni. — Ll. D.

Dychrycha croen dy fysedd
 Ath wna henaint a llwydedd
 A feirolony¹ Mihangel
 Ar reen nef ran trugaredd
 Cyntefin ceinaf amser
 Daeaar aclar² glas calledd
 Ereidr yn rhych³ ych yngwedd
 Gwyrdd mor brithottor tiredd
 Pan ganont cogeu ar flaen gwyddgwiw
 Handid mwy fy llawfrydedd
 Tost mwg amlwg ambunedd
 Can ethynt wy cereint yn adwedd
 Ymbrynu⁴ yn tyno yn ynysedd
 Mor ym mhob ffordd ydd eler
 Rag Grist gwyn nid oes ynialedd
 Oedd ein chwant yn car yn trossedd
 Treiddiau ty tir i alltudedd
 Saith saint a saith ugain a seithgant
 A fuant yn un orsedd⁵
 Y gyda Christ gwynn ni phorthynt fy
 Arch a archaf nym naccaer [gwedd
 Y rhof⁶ a duw tangnefedd
 Am bo ffordd i borth rhiedd Crist
 Ni bwyf trist yn dy ersedd

ARALL

O L. E. D.

Yn enw Domini
 Meu y moli
 Mawr ei folawd
 Molaf Ddofydd
 Mawr ei gynnydd
 Ar ei gardawd
 Duw an hamug
 Duw an gorug
 Duw an gwarawd
 Duw ein gobaith
 Teilwng berffaith
 Teg ei burffawd
 Duw an dily
 Duw ysy fry
 Frenin trindawd
 Duw a brofed
 Ynn yn drwydded
 Drwv ei diallawd
 Duw a ddyfu
 I'w garcharu
 Gan ufultawd
 Gwledig dedwydd
 An gwnel ni'n rhyd
 Erbyn dyddbrawc
 An dwg i'r wledd
 Er ei waredd

¹ Neu, an eirolwy ni.² Dyar adar. - Ll. D.³ Rhith. - Ll. C.⁴ Ym mrynn. - Ll. C.⁵ Y giledd. - Ll. D.⁶ Rhee. - Ll. D.

Ai werindawd
 Ym mharadwys
 Ymhur gynnwys
 Rhag pwys pechawd
 A'n gwnel iechyd
 Er ei benyd
 Ai bum dyrnawd
 Dolur engyrth
 Duw a'n diffyrth
 Pan gymyrth gnawd
 Dyn a gollai
 Pei nas prynai
 Ddifai ddefawd
 Or grog greuled
 Y daeth gwared
 Ir fedyssawd
 Cadarn fugail
 Crist nid adfail
 Ei deilyngdawd

MARWNAD ARGLWYDD
LYWELYN

A LAS YM MUELLT YN Y FLWYDDYN 1281.
 GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.
 O L. E. D.

OER galon dan fron o fraw allwynin
 Am frenin dewin dor Aberffraw
 Aur dilyfn a delid oi law
 Aur dalaeth oedd deilwng iddaw
 Eurgyrn aur deyrn ni'm daw llawenydd
 Llywelyn nid rhydd i'm rhwydd wisgaw
 Gwae fi am Arglwydd gwalch diwradwydd
 Gwae fi o'r aflwydd ei drangwyddaw
 Gwae fi or golled gwae fi or dynged
 Gwae fi or clydd fod clwyf arnaw
 Gwersyll Cadwaladr gwae saf llif daradr
 Gwas rhudd ei baladr balawg eurlaw
 Gwasgaroedd alaf gwisgoedd¹ bob gauaf
 Gwisgoedd am danaf oddi am danaw
 Bucheslawn arglwydd ni'n llwydd yn llaw
 Buchedd dragywydd a drig iddaw
 Ys mau bid wrth Sais am fy nhreisiaw
 Ys mau rhag angau angen gwynaw
 Ys mau gan ddefnydd ymddifanw a Duw
 Am edewis hebddaw
 Ys mau ei ganmawl deb dawl heb daw
 Ys mau fyth bellach ei faith bwyllaw
 Ys mau i'm dyn hoedl am danaw afar
 Can ys mau alar ys mau wylaw
 Arglwydd a gollais gallaf hirfraw
 Arglwydd teyrnblas a las o law
 Arglwydd cywir gwir gwarandaw arnaf
 Uched y cwynaf och or cwynaw
 Arglwydd llwydd cyn lladd y deunaw
 Arglwydd llary neud llawr ei ystaw eiddaw

¹ Neu, gwisgawdd.

Arglwydd glew fal llew yn llywiaw elfydd
 Arglwydd aflonydd ei afluniaw
 Arglwydd cannadlwydd cyn adaw Emraï
 Ni lyfasai Sais ei ogleisaw
 Arglwydd neud maendo ymandaw Cymry
 Or llin a ddyly ddâl Aberffraw
 Arglwydd Crist mor wyf drist drostaw
 Arglwydd gwir gwared y ganthaw
 O gledddyfawd trwm traugwydd arnaw
 O gledddyfau hir yn ei ddiriaw
 O glwyf am fy rhwyf y sy'mrhwyfaw
 O glywed lludded llu bod faeaw
 Cwbl o was a las o law ysgeraint
 Cwbl braint ei henaint oedd o honaw
 Canwyll teyrnedd cadarn llew Gwynedd
 Cadair anrhydedd rhaid oedd wrthaw
 O laith Prydain faith cwynllaith canllaw
 O ladd llew o an coel lluryg na'ncaw
 Llawer deigr hylithr yn hwyllaw ar rudd
 Llawer ystlys rhudd a rwyg arnaw
 Llawer gwaed am draed wedi ymdreiddiaw
 Llawer gweddaw a gwaedd y amdanaw
 Llawer meddwl trwm yn tomrwyaw
 Llawer mab heb dad gwedi ei adaw
 Llawer hendref fraith gwedi llwybrgodaith
 A llawer diffaith drwy anrhaith draw
 Llawer llef druan fal ban fu'r Gamlan
 Llawer deigr dros ran wedi'r greiniaw
 O leas gwanas gwanar eurlaw
 O laith Llywelyn cof dyn ni'm daw
 Oerfelawg calon dan fron o fraw
 Rewydd fal crinwydd y sy'n crinaw
 Pam na welchwî hynt y gwynt ar glaw
 Pam na welchwî'r deri yn ymdaraw
 Pam na welchwî'r mor yn merwinaw'r tir
 Pam na welchwî'r gwi'r yn ymgyweiriaw
 Pam na welchwî'r haul yn hwyllaw'r awyr
 Pam na welchwî'r syr wedi syrthiaw
 Pam na chredchwî Dduw dyniadon ynfyd
 Pam na¹ welchwî'r byd wedi byd-iaw
 Och hyd attad Dduw na ddaw mor dros
 Pa beth i'n gedir i ohriaw [dir
 Nid oes le y cyrcher rhag carchar braw
 Nid oes le y trigwr och or trigaw
 Nid oes na chyngror—na chlo nag egor
 Unffordd i esgor brwyngyngor braw
 Pob teulu teilwng oedd iddaw
 Pob cedwyr cedwynt y danaw
 Pob dengyn a dyngynt oi law
 Pob gwledig pob gwlad oedd iddaw
 Pob cantref pob tref ynt yn treiddiaw
 Pob tylwyth pob llwyth y'sy'n llithraw
 Pob gwann pob cadarn cadwedd o'i law
 Pob mab yn ei grŷd y sy'n udaw
 Bychan lles oedd ym am fy nhwyllaw

Gadael pen arnaf heb pen arnaw
 Pen pan las ni bu gas gymraw
 Pen pan las oed lesach peidiaw
 Pen milwr pen moliant rhagllaw
 Pen dragon pen draig oedd arnaw
 Pen llw. deg dygn o fraw—ir byd
 Bod pawl haiarn drwyddaw
 Pen arglwydd poen dygngwydd amdaw
 Pen fenaïd heb fanag arnaw
 Pen a fu berchen ar barch naw Canwlad
 A naw canwledd iddaw
 Pen teyrn heiyrn heid oi law
 Penteyrnwalch balch bwlech ei ddeifniaw
 Pen teyrnaidd flaidd flaengar ganthaw
 Pen teyrnef nef ei nawdd arnaw
 Gwyndeyrn ortheyrn wrthaw
 Gwendorf gorf gorfynt hynt hyd Lydaw
 Gwir freiniol frenin Aberffraw
 Gwenwlad nef boed addef iddaw

DIWEDD.

GRUFFUDDAP YR YN AD COCH.

O L. E. D.

OCH hyd ar frenin freint ucheldaw
 Haeldad goleuad llygad a llaw
 Na chred pechadur ei ddfuriaw¹
 Yny el i bwl i bell drigaw
 Na phoeni gau galon dreuliaw
 Na myned o Ghrisr i'r grog erddaw
 Ac na wyr yn llwyr llabyddiaw —'n
 harglwydd
 A thrwy waradwydd ei wir adaw
 Bei meddyliai ddy'n ei feddyliau
 A fu o ddolur ar ei ddwyllaw
 Gan gethri parawd yn cythruddaw enawd
 Ef ni wnai bechawd nai rybuchaw
 Bei na bai undydd dofydd an daw
 Dyddbrawd yn barawd i'n diburaw
 Ar gwaed gyn ired²
 Ar dydd y croged
 Ai ddwyllaw ar lled
 Wedi'r³ lliawai
 Ar gwaed yn ffrydiau nghylch ei fronnau
 Ai holl weliau heb eliau
 Ai goron yn ddrain ac yntau'n gelain
 Ai ben yn anghrain wedi'r greiniaw
 Ac ol ffreyllau ar ei ystlysau
 Er gwnethur aneu a phoen iddaw
 Er prynu mab dyn or tan ufelyn
 Y gan ei elyn oedd yn aelaw
 Er dangos i'r byd ei boen ai benyd
 Er ein⁴ dwyn i gyd o gidwm law
 Ac yna y dywaid y dydd uchenaid
 Mae ef y diriaid oi eneidiaw

¹ Poni, yw dechreu yr 8 ban rhagvlaenawl, mewn rhai llyfrau.

¹ Diuryau. — Ll. P. P.
² Yn giret. — Ll. P. P.

³ Uedy. — Ll. P. P.
⁴ Er y. Ll. P. P.

A cham gyhuddwr
 A cham usurwr
 A thwyllwr bradwr
 Bradawg ddwyllaw
 A lleidr annoniawg a dyn dau eiriawg
 A glwth a diawg dial cymraw
 A gott¹ a chelwydd a geuawg grefydd
 Can nad eiddynt fydd ffoynt rhagddaw
 I blith y gethern i waelawd uffern
 Yn lle mae mygn wern wedi' mygnaw²
 A chynnau o dan a defni brwmstan
 A phob marchdaran yn ymdaraw
 Rhag tragwres y tan a gormodd poethfan
 A wnaeth Barabban³ i benydiaw
 Er cythruddaw enawd er dial pechawd
 Perchen drwgddafawd a ddel attaw
 Archwn i'r yspryd Celi oth blegyd
 Cyn pridd a gweryd ein gwarandaw
 A chaffael angen a goleu⁴ a llen
 A chymmod a'n rheen cyn no'n rheiniaw
 A nefol orsedd a rhan drugaredd
 A Christ o'r diwedd i'n dwyn attaw
 Amen.

CERDD GRUFFUDD AP YR YNAD COCH 1280.

O L. E. D.

PONID gwan truan trymder pechadur
 Pechodeull annifer
 Na wyl dyn dyfod ei amser
 Na welydd cywilydd callder
 Na chryn llaw yn llyniaw salwder
 Na chred i Dduw ddewin fyddlonder
 Na chrynai bob pryd rhad pryder cwymp-
 Y mewn cwymp Lucifer [aw
 Yn ddiledfryd byd bod yn ofer
 Nid da na thraha na thra-balehder
 Nid digywilyd pan weler ddyddbrawd
 Ddarllain pob pechawd fal y pecher
 A Christ ymrhen crog er creulonder
 Yn y boen y bu dduw Gwener
 Ar pumffrwd pumffrwyth nid ofer
 Ai bannai am ben y nifer
 Ac anheilwng lu gan Luciffer
 Ac yn nhal pob sant ei galander
 Ac angylion nef niser carannaid
 Yn crynu rhag pryder
 Deallwn syniwn trwy synwyr ber⁵
 Dielwed fydd dyn y dydd y ganer
 Ef yn fab yn febyd ofer
 Ef yn was anwastad gallder
 Ef yn oed yn edrym llymder

Ef yn wr yn arial pryder¹
 Ef yn grwm yn grymman gwillmer
 Ef yn rhwth yn rhuthraw gwener
 Ef a rhwng yrhwng ei ddwyfer
 Ef heb gof ynghyf brif aeredd
 Ef yn wan truan law tryfer heb nerth
 Ef heb gannerth heb gynnifer
 Llwyd ei benn ban henyw ei falchder
 Llygad briw heb liw heb leufer
 Lle'r dannedd yn dwn pan geisier
 Lledr y grudd yn grin pan deimler
 Llwm ei groen crinfrych ysgeler
 Lle rhyfedd rhyfyg a balehder
 Na fid un llysenw a Luciffer
 Ni bydd brychwen llen llawanycher
 Ni bydd brychwyn dyn dydd cladder
 Nis canlyn oi dda oi ddifer ymdro
 Eithr ei amdo amdlawd biner

Nawdd y tad ar mab rhad rhof am galon
 Nawdd y glan yspryd cywyd cofion
 Nawdd y Iesu caru coron tangnefedd
 Caredd disgybledd ai ddisgyblon
 Nawdd y grog ddehau ddoniau ddanfon
 A gymmeraist Dduw er dy ddynion
 Rhag Uffern gethern geithaw anffyddllawn
 Ai chreulawn ddigawn ddigasogion
 Nawdd y cariad rhad rhof am galon
 Nawdd myr a mair ai morwynion
 A nawdd a archaf archengylion mawr
 Arglwydd nef a llawr fal y llwyddon
 Nawdd pedr arbennig lleithig llithion
 Oreu porthoriau or porthorion
 Nawdd y pedwar gwar gwyrddon wyr-
 yaid
 Angelystor plaid cywaid Canon
 Nawdd Ieuan liw bann ben diwydion
 A fendigawdd Christ croes arwyddion
 Nawdd addfwyn cysswyn cysson eu gweddi
 Prophwydi celi cylwyddogion
 Nawdd undawd Trindawn y tri pherson
 Nawdd yr holl seiniau senedd wirion
 Nawdd canmawl hollawl holl angylion
 nef
 A gwir addef y gweryddon
 Nawdd arnaf dodaf y dedwyddion
 Nodded oi parthed am perthynon
 Nawdd merthyri Duw Deon tragwydd
 Nawdd y sydd ufudd afael wirion
 Cyn goddef angen engyrtholion
 Am bwyf gan deuhael cael cyfeillon
 Mihangel Gabriel gobrwyon ganmawl
 Ysprydawl gedawl gydymdeithion
 I reol dehol y gwyr doethion
 I rydd-did addef nef i'm noddon
 Yn rhydd i'm henaid rhoddion goleuder
 Yn rhydd-der lleufer i'm llehaon
 Amen.

¹ Ac ot.—Ll. P. P.

³ Bar aban.—Ll. P. P.

² Y lle y mae miguern ⁴ Ac oleu.—Ll. P. P.
⁵ guedy'r vignau.—Ll. P. P. ⁵ Ver.—Ll. C.

AWDYL I DDUW.

GR. AB YR YNAD COCH AE CANT.¹ O L. E. D.

Y gwr an rhoddes² rhiniau ar dafawd

Ac arawd a geiriau

Am troses i gyffes nid gau

Am troho i'r trohedd³ goreu

I guriau gorwisg⁴ y gruiddiau

I garu mab Duw yn ddiarnheu

I gymryd penyd rhag poenau Uffern

Ac affeith pechodau

Gwae ddyn a ddilyn camlyau

Gwae leidr ai'ladrad ynghloddiau

Gwae dwyllwr ai dwyll nis maddau

Gwae gyfrydd⁵ oi gabl amryffrau

Gwae ott oi drafod yn y dyddiau

Gwae syberw ar subed angau

Gwae lwth oi lithiaw⁶ yngwenerau

Gwae fradwr oi frydion feddyliau

Gwae ni chyrcho flair offerennau Christ

Croes dolur archolheu

Gwae a goddo mam o gam nid gau

Gwae a goddo tad nid rhad rhiau

Gwae ef oi eni ener cynghorwr

Cynghorfynt ai geingiau

Saith brifwyd pechawd yw pechodau'r bobl

Mae yn y Bibl eu henwau

Am saith briwyd nid gwyd gau

Saith weddi y pader arfer oreu

Seithrad mad medrwyf eu dechreu

Saith lleufer enwer eu henwau

Saith wers cymman glan cyn gloes angeu

A gant Christ ai enau [crog

Ystyreint pumoes byd eu bod ym maddeu

Pan aeth unmab Duw y dydd goreu

I ddrws porth Uffern gethern gaethau

I wân heb annog ai grog oi grau

Y sarph aflawen yn ei enau

Ydd oedd yn berwi wb or barau

Saith canmil peiriad o eneidiau

A glaweir ac ot⁷

A seirph a llewod

A phawb heb annod⁸ yn ei boenau

Ar cethri osglawg

Ar cythrawl cerniawg

Ar cynr llym sodlawg

Ar ei sodlau

Ar llygod pengarn

Ar gylfinau carn

Ar llech las haiarn

Ar sarn saethau

Ar ffair yn hirddrwg

Ar ffwrn dywyllwg

A phawb ai olwg

Ar ei balfau

¹ O L. E. D. eithyr o L. ⁴ Goruest. — Ll. P. P.

P. P. y mae yr enwad ⁵ Gebydd. — Ll. P. P.

hwn. ⁶ Tuth oe tithiau. — Ll. P. P.

² A. rodes. — Ll. P. P. ⁷ A glau eira ac ot. — Ll. P.

³ Am troso y crossed. — P. ⁸ Ammot. — Ll. P. P.

A phob rhyw hirddrwg

A phob cyfriwg¹

A phob eiddiorwg

Ar hen doreu

A phob rhyw ddefawd er doluriau cnawd

A phob cigweinawd ar cigweinau

A phawb yn ubain

A phawb yn germain

A phawb yn llefain

Nas lladd angeu

Nis adrodd tafawd

Nis traetha ceudawd

Onid y Drindawd

Undawd oreu

Poenedig gethern

Pobl² mewn mygwern

Poenofaint Uffern

Gethern gaethau

Archaf arch i'm naf

Y dewin doethaf

Nid ymarwerthaf

Heb ei wyrthiau

Or llethri arhaul³

Or lle cyfyd haul⁴

Na'm rhoddo i gythraul

Er ei gethreu

Er ei gyd arfoll

Er ei bum harcholl

Yn ei arch friwdoll

Ai archollau

Er car Absalon

Er cur ei ddwyfron

Er gwaed ei galon

Ai fron friwgreu

Ydd archaf im tad

Ei yspyd a rhad⁵

Ran o wir gariad

Fal i'm goreu

Cyn ysgell beddrawd

Ysgar am pechawd

Modawd nid mau

Penedy cynnes

Caffael gorddiwes

Cymmun a chyffes

A lles llyfau

O lew ac angen

A chymwyll amen

A chymmod am rhên

Yr hyn goreu

Ni bwyf lwth diawg

Ni bwyf lesg ofnawg

Ni bwyf weithredawg

Camweithredau

Ni bwyf gyhuddgar

Ni bwyf ymladdgar

¹ A phob ryn kyvruc.

² Pobloed. — Ll. P. P.

³ Er lethri araul.

⁴ Ar cyvyt gwenheul. — Ll.

P. P. [P. P.]

⁵ Yspryd a mab rhat. — Ll.

Ni bwyf anhygar
Yn hogi gau
Ni bwyf hoedyl gywall
O weithred arall
Ni bwyf wr angall erbyn anheu Amen.¹

AWDYL I DDUW.

GRUFF AP YR YNAD COCH AE CANT.
O L. P. P.

Duu yn gyntaf
Y kyvarchaf
Bennaf bieu
Nef a daear
A gwyllt a gŕar
Gŕaŕ ysprydeu
Mor a dyfredd
Mur teyrnedd
Reitued radeu
Ar flurvaven
Ar holl bressen
Bryssur donieu
A Pharadŕys
Ef ae prynŕys
Pryn godeheu
Ar holl bobled
Ac nyt ryved
Rŕyf synhŕyreu
Iessu Iessu
A vyd a vu
Trŕy vud gethreu
Mae yn vedyant
Maŕr ogonyant
Gŕarant goreu
Y mae'n canvot
Ac yn gŕybot
Holl gŕybodeu
Nyt oes Vrenin
Deus Domin
Ynn yn eisseu
Pam nat ystyr
Y parch sŕydgŕy
Percheu sŕydeu
Nad an dros gof
Y gyllt a dof
I daŕ agheu
Ac na gydant
Rac a glyussant
O glevytieu
Bryder diryaŕ
Pa bryt y daŕ
Eu dŕyn hŕynteu
Ac nyt gŕell barn
Eurgledd cadarn
Arglŕydgadeu.

¹Yn Ll. E. D. yn cantlyn yma, heb yr un enwad, y mae yr awdyl nesaf; ac hefyd un o eiddo Elidyr Sais, yn dechreu yn tu dal. 351, yn ol Ll. P. P. ac yn ddiw-hmiad.

Nor dyn gŕannaf
A distadlaf
Yn y datleu
Prudyon¹ vydant
Duŕ² y barnant
Am eu barneu
Heb dim nevaŕ
O rŕyf bydaŕ
Byt gyfreithieu
Kyyreith hocket
A chyhudet
Baned beieu
Ac enŕired
Heb drugared
A dryc eirieu
A gŕylltineb
Haŕ ac atdeb
Gattel poeneu
A dŕyn reidus
Yn gamlyrus
Lŕyr ovityeu
Y dyd a daŕ
Ni byd divraŕ
Gŕyraŕ geiryeu
Ar ŕan gristiaŕn
Yn anghyvyvaŕn
Digraŕn dagreu
Yr neb ae gŕnel
Gormot ryvel
Ryvaŕr gammeu
Ny byd un vreich
Heb vŕy no beich
O bechodeu
Gŕae hockedŕr
Gŕae gyhudŕr
O'r gohodeu
Ar balch gyved
Herŕydg trossed
Tryssor obreu
Pan ŕir varner
Yngoleuder
Ser a sygneu
Geyr bron Dovyd
A syŕgedyd
Nyt oes gadeu
Nyt oes allu
'N erbyn Iessu
Na syn droeu
Nac esgussaŕ
Na chydydaŕ braŕ
Brat vedylyau
Yna y telir
Agheu ystyr
Enŕir eneu
Y bob tuyllŕr
Ac athrodŕr
Eu gueithredeu
Pan ŕrthotter

¹Drudion.—Ll. E. D.

²Drwg.—Ll. E. D.

O 6rth y niver
 Nef obr6yeu
 Y dyg6ydant
 Eisseu g6arant
 G6ae'r eneityeu
 Ym p6ll uffern
 Gyt a'r gethern
 Uern 6elyeu
 Lle mae trist6ch
 A thy6yll6ch
 A ll6ch a lleu
 Ar kythreulyeit
 Eu herbynyeit
 Oeron boeneu
 Pob cam6eda6c
 Pa6b ys ofna6c
 Rac eu sasneu
 Yn disgyrnu
 Danned arnu
 Orn ymly6eu
 Llidia6c vydant
 Llym i g6anant
 A'r cigueinyeu
 G6en6yn atneir
 G6ed agky6eir
 Me6n peir poeneu
 Ac eu cronni
 Y hir goethi
 G6aeth noc agheu
 Ac odyuo
 Uel dyna tro
 Dryc dam6eineu
 Eiry a rhe6
 A rhuthr6ynt gle6
 A gla6 dineu
 A g6aeth hevyt
 Oed odef kryt
 My6n cra6nbylleu
 Y neb ny chret
 Eu kyvryntet
 Bryvet broveu
 Wel dy yna
 Perchen traha
 Tra hir gammeu
 Yn hardymer
 Gan Luciffer
 Bryder bradeu
 Oed g6ell mynet
 Yn lle caffet
 G6elet goleu
 G6ylva6r vrenin
 Y gorlle6in
 Lle6ych drefynen
 I gymrye g6led
 Va6r enryded
 Rydit gerdeu
 Geyr bron Dovyd
 Yn dragy6yd
 Gy6ir donyeu

Amen.

Y BRAWD FADAWG AI CANT
I DDUW.

A. D. 1250. O L. E. D.

GWARED arnaf naf nawdd am rhoddych
 Gwan wyf im nerthwyf fy neirthiad fych
 Gwareder llawer lle gwaredych raid
 Gwaredwr gweiniaid gwae ni gerych
 Sef yw gwander ner nid nas gwypych
 Salw ym gelu pan y gwelych
 Gwander gwir pryder brad fynych cywyd
 Anghadernyd bryd wrth a bredych
 Bradychwr yw'r byd ai gyd gywrych
 Ar Satan truan hyd tra ettych
 A wyl cnawd chwannawg a chwennych
 ynbawdd
 Mawr gawdd diadrawdd daw iw edrych
 Rhac tri gelyn dyn Duw am noddych
 Rhugl gyd eu cyngyd a'i cemwrych
 Rhac eu llu cad-ddu i'm cedwrych Arglywydd
 Rhag ebrwydd cyfrwydd am cyfrennych
 Ffalster byd ai wyd a weherddych
 Ffoaf os gallaf ei asgellwrych
 Ffoawdyr yw ei ryw rewindrych fynyed
 Un fyged gerdded a gardd fressych
 Ceisiaid gythreuliaid a gythrduddych
 Cas wybraid crwydraid rhwystraid
 rhwystrych
 Cawsant gennyd farn nid adfernrych fyth
 Na thrang eu hoernyth nac eu hirwrych
 Caer fras eu dorau fal daear sych
 Corph ai bum synwyr llwyr y llywrych
 Caeadau parau perych yn eu bronn
 Gwirion borthorion a berthynych
 Tithau yr enaid paid nam pedych
 Tro o ffyrdd didro yd tra geffych
 Tyn droed dy feddwl tra feddych dy bwyll
 O blith maglau twyll tywyll eu rych
 Dyfodiad gwastad gwir ystyrych
 Dy fonedd ar wedd y harweddych
 Dybyed aeddfed faddeuych¹ yn gall
 Dy anian ddeall a ddyellich
 Gloyw degach no'r aur yngwaith² eurych
 Ath luniawdd creawdd hawdd y crettych
 Ei eilun ei hun honnych ei arddelw
 Ac oi deg wirddelw yr arddelwrych
 Arfollaist ynof cof y cedwrych
 Anffawd a phechawd cyn ni pdechych
 Achaws reidwlych un oedydd fowrych
 Angheu Dofydd Duw a folych
 Ryssyniaist wedi cais nas gwedych
 Ar cnawd wall ddefawd a well ddofych
 Nid unwaith na dwy dolurych bob awr
 Namyn yn rhyfawr a ryfynnych
 A wneych o ddrwg a ddiwygych³
 Gwedi cant cymmod cymyddych unwaith'
 Herwydd cariad maith hyd na methlych

¹Neu, maddeuych, fettrych.²Ith wnaeth.—Ll. C.³Neu, o ddiwg na ddiogych.

Disgwyliaw yr awr elych o'r cuawd
 Na fydd amharawd pan ammherych
 Gwaed Iessu a fu gwaed eu cwynych
 Gwirda ystoria pan ystyrych
 Griddfana ocha fal uch yn beichiaw
 Pan fo yn cwynaw gwae ei gydych
 Iessu deg Iessu im dangosych
 Dy wyneb ni heb a ohebych
 Na rhudd dy ddeurudd diddorych oth was
 Gwae'r neb a gas a gassych
 Tro fi fy rhwyf celi am calonnych
 Attad y troaf attaf troych
 Nad fi iwrthyd i wrthrych maswedd
 Gwagedd breuoleda ddiweddych
 Amherawdr creawdr cryf i'm gwnelych
 Ym ffydd ym crefydd i'm crytheych
 Daly fy llaw ith law a lywych yn iawn
 Ar hyd ffyrdd uniawn im harweddych
 Ath folaf Duw naf nefoedd lewyh
 Pwy nith fawl or sawl a ry seilych
 Ith foliant soniant son clych a llyfrau
 Cerddau telynau cras dannau crych
 Nef daear uffern pan y bernych
 Dod nod im hwyneb am hadneppych
 Parth clet i minnau ni mynych fy mod
 Parth yr oen gorfod im gossodych
 Pan ddel y trillu trallawd berych
 I leaws yn draws a drais boenych
 Ith lu di difri difrych gwynoleu
 Ar y llaw ddehau i'm lleheych Amen.

I GRIST.

Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER AI CANT
 FL. A. D. 1250. O L. E. D.

Mab an rhodded
 Mab mad aned dan ei freiniau
 Mab gogoned
 Mab i'n gwared mab goreu
 Mab fam forwyn
 Grefydd aeddfwyn aeddfed eiriau
 Heb gnawdol Dad
 Hwn yw'r mab rhad rhoddiad rhadau
 Doeth ystyriwn
 A rhyfeddwn rhyfeddodau
 Dim rhyfeddach
 Ni bydd bellach ni bwyll enau
 Duw i'n dyfu
 Dyn yn creu creaduriau
 Yn Dduw yn ddyn
 Ar Duw yn ddyn yn un ddoniau
 Cawr mawr bychan
 Cryf cadarn gwan gwynion ruddiau
 Cyfoethawg tlawd
 Au tad an brawd awdur brodiau
 Iesu yw hwn
 A erbyniwn yn ben rhiau

Uchel issel
 Emmanuel mel meddyliau
 Uch ac assen
 Arglwydd pressen preseb piau
 A soppen wair
 Yn lle cadair yn¹ llwycadau
 Pali ni myn
 Nid urael gwyn ei gynhiniau
 Yn lle syndal
 Ynghylch ei wal gwelid carpiaw
 Eissoes mai ef
 Dantos o nef a wnaeth gwyrtheu
 Oedd fab Duw ren
 Or hwn y Cen llen a llyfrau
 A dewinion
 Synhwyr ddoethion ddethol gampau
 A darogan
 Prophwydi glân glaer barabla
 Ei leferydd
 Wrth fugelydd gwylwyr ffalda
 Engyl yd fydd
 A nos fal dydd dyfu'n oleu
 Yna y traethwyd
 Ac y coeliwyd coelfain chwedlau
 Geni Dofydd
 Ynghaer Ddafydd yn ddiamman
 Son angylion
 A glyw dynion a diolchau
 Llawenydd mawr
 A llawer gawr o ganeuau
 I Dduw gloria
 Pax in terra i'n terfynau
 Heddwch i'r byd
 Iechyd i gyd gwedi angeu
 Gwilynt er cynt²
 O gof hir hynt herwydd tadau
 Gwilwyr cywrain
 Gwyr y dwyrain ar Dal bryniau
 Pawb ol yn ol
 Gwnaent trwy reol rann wylfaau
 O nos i nos
 Fal chwant aros cyfarossau
 Gwelsan seren
 O liw amgen ac amgylcheu
 Ac amgen nôd
 Nôr ser uchod uch eu pennau
 Geni yna
 Y brenhin da arwydd dihai
 Un gyssefin
 Gan dri brenhin fawr eu breiniau
 Yna y credant
 Yna y cyrchant cyrch goddehau
 Ac eu manag
 Seren oi rhag yn rhoi goleu
 Caerusalem
 A chaer Vethlem nid yr methlau
 Daethant yn chwydd
 Ar feirch ebrwydd wiw ebrannau

¹Neu, i'm.

²Myc gynt.—Ll. C.

Disgyn yn ffysg
 Seren ai dysg wir¹ ei dysgau
 Ir ty iddant
 Heb ddor heb gant gwynnawg ddrysau
 Y mab ydoedd
 A anydoedd dan ei nodau
 Ai fam ar llawr
 Ai bron werthfawr wrth ei enau
 Dyn a welant
 Duw y credant da eu credau
 Ef addolant
 Ni ohiriant ar heirdd liniau
 Swllt agorant
 Aur anrhegant a rhagorau
 Myrr ac ystor
 Ardduniant cor certh rinweddau
 Trwy ffordd arall
 Troant yn gall heb golledau
 Rhyddun ai gwlad
 Rhag twyll a brad y brenhin gau
 Rhwysrwyd Erod
 Greulod arfod ar ei arfa
 Lladdwyd meibion
 Gwirion gweinion gwae eu mamau
 A nid gwae nhwy
 Gwyn eu byd hwy bod yn seiniau
 A merthyr
 Achaws ei rhi yn eu rhwymau
 Cyn bod etwa
 Ewyllys da dial eisiau
 Na gwneuthur da
 Na thraethu da ar dafodau
 Hynny a wnaeth
 Ganedigaeth deg fy nerthau
 Un mab Duw gwir
 Od edrychir ar y dechrau
 Nos nadolig
 Nos annhebig i ddrygnosau
 Nos lawenydd
 I lu bedydd byddwn minnau
 Bendigaidd fyg
 Yw'r nadolig deilwng wledau
 Pan aned mab
 Arglwydd pob pab pob peth pian
 O arglwyddes
 A wna ynn lles an lludd penau
 Ac an gwna lle
 Yn nhecca bre yngobrwiau Amen.

YR ENGLYNION HYN

A GANT Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER.
 O L. E. D.

MIHANGEL uchel och rhag gelyn mawr
 Mae y sarph i'm dilyn

¹Neu, wiw.

Dyd ym nerth canys perthyn
 Balch dywysawg doniawg dŷn
 Dyn can wyf oth blwyf ni oblygant
 Fihangel fy mabsant
 A thi yn drech no chwechant
 O gethern blin Uffern blant
 Plant Mihangel sant y sarph
 Yw drygwedd lliwen Cen Cyrph
 Hagr a llawn yw llun ei gorph
 A hwy a mwy no mân seirph
 Y sarph pan¹ sethrych seithuchig ei gaen
 Gain angel urddedig
 Gwan drwy ei safn ai sefnig
 Dyrnawd uthr bigawd ath big
 Ath big fawr yn awr yn y rhyfel taer
 Torr danhedd rhwyf Babel
 Ni bu awr rhag twyll cawr cel
 Fwy ei hangen Fihangel

LLYMA ODLAU Y MISOEDD

A GANT GWILYM DDU O ARFON I SYR GRUFF-
 UDD LLWYD O DREF-GARNEDD A DINORWEG
 YN ARFON. O. L. COCH HENGEST.

Neud cynnechrau Mai mau anrhydedd
 Neud aeth ysgwaeth a maeth a medd
 Neud cynhebyg ddig ddygn adrossedd drist
 Er pan ddelid Crist weddw athrist wedd
 Neud cur a lafur im wylofedd
 Neud cerydd Dofydd nad rhydd rhuddgledd
 Neud cof sy ynnof ys anwedd ei saint
 Neud cywala haint hynt diryfedd
 Neud caeth im dilyd lliid llaweredd
 Neud caith Beirdd cyfiaith am eu cyfedd
 Neud caithiwd ced nad rhydd cydwedd
 Nudd
 Cadrwalch Ruffudd brudd breiddin tach-
 wedd
 Neud cwyn Beirdd trylwyn meddw anewyn
 medd
 Neud cawdd im anawdd menestr canwledd
 Neud carchar anwar enwiredd Eingl-dud
 Aerddraig Llan Rhystud fynud fonedd
 Neud nim dyhudd budd bum argyledd
 Neud nam dilyd lliid lliaws blynedd [glyw
 Neud nam dawr Duw mawr maranedd nef
 Neud nad rhydd fy llyw llew trefgarnedd
 Neud trwm oi eisiau dau digyfedd
 Neu'r wyr Beirdd canwlad nad rhad rheu-
 fedd
 Neud ef arwydd gwir neud oferedd gwyr
 Wrth weled fy eryr yn ei fawredd
 Neud truan im gwân gwayw lledfrydedd
 Neud trwydded galed im angeledd
 Neud trymfryd Gwynedd gwander dyedd
 brow
 Neud hwy eu treisiaw am eu trossedd

¹Ban.—LL P. P.

Neud trahir gohir gloyw babir gledd
 Oed trablwngechwngechel ddewredd
 Neud trai cwbl or Mai mawredd allwynin
 Neud Mis Mehefin weddw orllin wedd
 Neud Mis Mehefin mau hefyd gystudd
 Neud nam rhydd Gruffudd wayw rhudd
 yn rhyd
 Neum rhywan im gwân gwayw cryd engir-
 iawl
 Neud am Ddraig urddawl didawl im dyd
 Neum erwy'r om gwyr im gweryd Crist
 Ner
 Neud arfer ofer Beirdd nifer byd
 Neud arwydd nam llwydd lledfryd im calon
 Neud eres nad tonn honn ar ei hyd
 Mau ynnof mawrgof am ergyd gofal
 Am attal ariel Urien yngryd
 Mal cofain cywrain Cywryd fardd Dunawd
 Meu im Dreig priawd gwawd ni bo gwyd
 Mau gwawdgan Afan ufuddfryd ffrwyth-
 lawn
 O gof Gadwallawn brenhinddawn bryd
 Ni wn waith gwaywdwn gwawd ddiheowyd
 clod
 A thi heb ddyfod pa dda bod byd
 Neud wyr pawb yn llwyr llefryd gynnal
 Nad hylithr aur mâl mal oddiwrthyd
 Nid oes nerth madferth ym myd oth eisiau
 Gwleddau na byrddau na Beirdd ynghlyd
 Nid oes lys ysbys esbyd neud dibeirch
 Nad oes meirch na seirch na serch hyfryd
 Nad oes wedd na moes massw ynyd yw'n
 gwlad
 Nad oes mad eithr gwad a gwyd
 Neud gwagedd trossedd traws gadernyd
 Môn
 Neud gweigion Arfon is Reon ryd
 Neud gwann Wynedd fann fenn ydd ergyd
 cur
 Neud gwael am fodyr eglur oglyd
 Neud blwyddyn i ddyn ddiofryd a gar
 Neud blaengar carchar grym aerbar gryd

GWILYM DDU O ARFON

I SYR GRUFFUDD LLWYD PAN OEDD YNGHARCHAR
 YNGHASTELL RUDDLAN. O L. E. D.

RHEN trindawd a rawd eirf ynghystudd
 Rywnaethost am bost neddeirgost Nudd
 Rhiau rhad barau beri gorchudd llew
 Caer galchdew glew glyw ddadannudd
 Rhy flin yw attal llwydd arial lludd
 Rhy flwng yw echwngechel ddeurudd
 Rhy flaengar aerddar urddawl roddfudd
 hael
 Rheflac wael rwysg Mael er cael cyhudd

Rhyfedd yw yn fyw feirdd ni'n dyhudd
 Ei fod reiniad clod cledren flaen rhudd
 Rhi Dinorweg deg dygn ryfudd Gwynedd
 Gan Saeson gogledd mawredd Morudd
 Lle ym am walch grym gryd oleurudd
 Lledfrydedd mynych greddfhirnych grudd
 Llwrw gohir llawhir llawer cudd gan Eingl
 Ar llawr caer Degaingl dygn o gystudd
 Lluoedd a wyddiad llaw roddiad rudd
 Llwybr drud aer ddylud aur ddioludd
 Lle delid llid prid prifudd eidduned
 Y rydelid ced cyd a Gruffudd
 Llwy'r yun feirdd anheirdd anhoyw drab-
 ludd
 Lliaws eisiwed am nodedd Nudd
 Llwyddid ei rydid o rad ufudd
 Llauenydd nawcant prif foliant prudd
 Llithiwyd o'i wenllaw bodd wallaw budd
 Llafn Flamddwyn fal brwyn brain argoludd
 Llwybrgedd llawfrodded llofrudd gelynon
 Llew di ymryson o fon forudd
 Neud digerydd Duw neud digarad cyrdd
 Neud llai gwyrrdd i fyrrdd o feirdd yn rhad
 Neud lliaws frwyn cwyn canwlad ynghys-
 tudd
 O'th attal Ryffudd waywrudd roddiad
 Neud llid fy llethrid lathrad o'th adaf
 Llathrwyrrdd am danaf oddi am danaf
 Neud lledfryd fymryd fy mrad o ddyfu
 Pan ddarfu ri llu roi llaw arnad
 Neum laddawdd tryngawdd llew tromgad
 py wna
 Pam na ddoi di attaf neu fi attad
 Neum llwydd tristyd prid prif wrthrychiad
 wyf
 A thrigwy fy rhwyf mewn rhwyl gaead
 Neum llwyrgur llafur lliafid fyngorhoen
 Neum lludd dygnboen hoen hun ar lygad
 Nam llestair fab Mair mawr arnad fy mar
 Ellwng ym fy aerddar cadarnbar câd
 Mowrglwyf a orwyf eryr gyrciad glew
 Mor oedd ryw ym llew llywiawdr dengwlad
 Am eurglod hynod hyn a ddiwad Eingl
 Ym mowrglawr Tegaingl Tegyr bwyllad
 Am argledd trossedd treisiad ynghyni
 Am erglyw Dewi gwesti gwastad
 Am arglwydd hylwydd hwyliad yn aesawr
 Ar fraint carcharawr cyrch oer irad
 Pei mau pibl ddiau ddyad Talyesin
 Pan gyrcawdd a ffin¹ par trin trychiad
 Pwyll uudd Ruffudd bydd beiddiad yn
 heiyrn
 Pen teyrn cedyrn ced wallofiad
 Pybyr eryr gwyr Gwriad yn yngorsedd
 Pobl orfoledd medd wledd wledychiad
 Post catgun eiddun ef a wyddiad byd
 Parch esbyd pair gryd greidiawl ffysgyad
 Na'th oedid rydid rad ymadroddau

¹ Neu, Elffin.

Na'th edau ddoniau ddinam bwyllad
 Na'th arfail buail bwad gwyn ddofydd
 Na chadwyd ith ddydd cynnydd cennad
 Na'th adwn od gwyn guniad pennadur
 O fewn caear falchfur fy modur mad
 Mad amddiffynniawg ceidwad ciwdawd
 Modur gwayw ddur mur Merfyn ddefawd
 Mydr eirian rhiau rhaawd ail Morgant
 Mygr foliant Rolant ffyniant ffawd
 Mirain Ruffudd budd byddin wasgawd
 Morien ddysg rodd ffysg reidd-ffyrf yng-
   nhawd
 Myfyr giried ced Cedrawd calchfynydd
 Mwyfof gynydd rhydd rhoddion didlawd
 Meddw ym gwnaeth hiraeth herwr ceudawd
 Maddau fy rhiau ddau ddiwarnawd
 Meddwl lledfryd bryd modd brawd edifar
 Meglyd draig llachar lachynt medrawd
 Muner clyw clod ryw llyw llewychawd
 Maig un arynnaig prif ddraig priawd
 Medd wledau doniau Dynawd ai gyfarch
 Myfyr barch Llywarch llywydd ciwdawd
 Mi a wyr fy rhi rhwyf o ddifrawd
 Maith fôd mis hebod ehebawg ffawd
 Mygr naf ddiffwysaf dy flossawd yn aer
 Menestr gledd-glaer taer tarw gaeafrawd
 Mor wael attaf hael hwyl Anarawd
 Mor wann byd trymfryd wedi tromfrawd
 Mor wae ym y mae medrawd gyflafan
 Ynghastell Rhuddlan rhieddlwy walstawd
 Archaf i Grist naf araf arawd
 Er ei galon donn o'i fron friwgnawd
 Allwedd nef senedd son undawd Trefi
 Ellwng ym fy rhi Dduw tri trindawd
 Rhen trindawd arawd &c.

MARWNAD TRAHAIARN BRYD- YDD AP GRONWY.

GWILYM DDU AI CANT. O L. E. D.

FFRWYTHLAWN a chyfiawn a chyfoeth y
   gerdd
   Gwrdd Drahaian eirgoeth
 Ffawd gwyr oed nawd gwared noeth
 Ffraeth dafawd detholwawd doeth
 Doeth ynn gwyn o'i ddwyn o'i ddawn
   gynydd
 Detholrydd brydydd brawd ffydd ffydd-
   lawn
 Doethfab rwy Goronwy gairuniawn syberw
 Doeth dichwerw ei ferw hyd wlad Feiriawn
 Dyhir na welir waladr nawn cerddau
 Dihau iw anghau dagrau digrawn
 Da fu ffawd y wawd i Wiawn ddewin
 Da Fyrddin a'i lin o lwyth Meirchiawn
 Da Lefoed erioed da radlawn arddelw

Da arddelw cynnelw Cynddelw ceinddawn
 Da Elidir gwir gwarant iawn ganon
 Gwr o ddoethion Môn mynweseigiawn
 Da Lywarch cyfarch cyfenw iawn urddas
 Da Ddafydd Benfras digas digawn
 Da o Ddyfed ced Cadwgawn Ruffudd
 Da or iaith ddigudd araith Wgawn
 Da oedd rhwng caeroedd Ceredigiawn rym
 Phylip a Gwilym aethlym wythlawn
 Da gyfnun un Einiawn ap Gwalchmai
 A ganai ffynnai fal berw ffynnawn
 Da Gneppyn warthryn o Werthryniawn
   dud

Oedd gerdd esgud lud Ladin gyfiawn
 Llygad gŵr oedd dŵr Edeyrniawn artal
 Odid ei gystal yniad uniawn
 O dudwed fawr lled hyd fôr llawn yngwy
 Hyd Gawrnwy fudd rhwy ar fedd Rhauwn
 Trahaiarn o'm barn em beirniawn cerddraid
 Oedd blaid pencerddiaid ceimaid cammawn
 Trindawd tros folawd fal y gwnawn i'th
   frait

Trwy eirioled Saint ceraint carawn
 Tro raid iw enaid i uniawn gymwys
 Trefred Baradwys ffraethlwys ffrwythlawn
   Ffrwythlawn a chyfiawn &c.

GWILYM DDU ARVON AI CANT.

LLEWELYN BRYDYD HODNANT AE KANT Y IEUAN AP GR. VOEL.

O L. P. P.

KYUEILLT grym yssym nys amheuir
 Kyueillt beirdyon yw uy llyw llaynhir
 Kyueillt hynot glot a gludir vwyvwy
   Kyueillt arlwy rwy ny ry gebdir

Kynheilyat diurat gwaredeat gwir
 Kyhoed dewr llysoed nyd arllwysir
 Kerd—awt ud hyffawt yd hoffir iean
   Kyhaual anyan Drystan dreistir

Kyn uab gruffud ud a odeuir
 Kynnyd yawn oy dawn ny diuenwir
 Kyuoethawc toruawc nyw teruir y gled
   Kyuet edryssed ef ny dreissir

Karaf ny wadaf vd ny wedir
 Koron glan aeron glyn a eurir
 Kynnetyf gwen lawen lwybyrdir nae oed
   Kanoed oluodod wyr elidir

Kadarn uyt peunyt pan gyuerchir
 Kedawl arwyrein a gein genir

Kyfyawn gwalch karawn keryr y gyngyd
Kyvyd oe blegyd dedyf ny blygir

Keinyon am rotes lles nym llyssir
Kyuedach uorach uur dienwir
Kar dawnus parchus perchir orwyron
Kanon atebyon ef nyw tybyir

Kyueillt wyf ym rwyf nyd arwydir
Kyueillt ym uy rwyf rac herwnwyf hir
Kyueillon dragon dreic tir a ffedyt
Kyueillach diwyd kywyd kywir

I IEUAN AP GR. VOEL.

O L. D. D.

KYUEILLT grym yssym assawd y alon
Ay aelaw ny chronnawd
Kedawl wirawt wawt wahawd
Kadyr fyse rwyd hydysc rod hawd

Kyueillt grym yssym ysyd ker aeron
Kor beirdyon rodyon ryd
Kyrd uolyant cadyr ffynnyant ffyd
Kar ket gynnar kat gynnyd

Kyueillt grym yssym seil glyw glut gyfranc
Kadyr yeuanc ieuau yw
Grymus uab lafyn arab lyw
Gruffud griff gwaywrud gwiwryw

Kyueillt grym yssym ny ssomir ri ffyrd
Yn ryw fford pan brouir
Kad gyfles yw llyw llafyn hir
Ked gyflwyd gwaranrwyd gwir

Kyueillt grym yssym nyd som gaffael walch
O welch hydyr goafael
Koryf melwynyawn dawn diwael
Kyfrwyd mawl hylwyd moel hael

HILLYN AE CANT

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GRUFFUT VOEL.
O L. D. D.

KLOT vuan ieuau ieuang dirion hael
Walch ehelaeth rodyon
Kludeis o uat vawrwlat von
Klot ys yrot is Aeron

Percis glot yrot eur g gyfion ieuau
Vriw darian vro dirion

Parableu a donyeu don
Peir tes eureir is aeron

Hytlit hael greir meir mur beirdyon dinac
Donyawe ieuau dirion
Hydyr geirdoeth synhwyrdoeth son
Hyder gloyw ner glyn aeron

Haelaf ac euraif dan y goron yw
Ieuau llwyt am rodyon
Ys wyr y ruffud rud ron
Ys irioel ieith is aeron

Lle bo y hoywuro hyuryt y winwlet
O wenwlad y gwyndyt
Llwyttec ieuau brifdec bryt
Llawered llu a weryt

Llys hyspys y gwys nit gwyt ker aeron
Karwreid gymlegyt
Lloegyrrwys dachwed aruedyt
Llaun awchlym ygrym ygryt

Llwyr attaw y daw diwyt y genyf
Gynedyf nud or mebyt
Llawen eir llew vn wryt
Llyw kynnyd vyw kan hawd vyt

AWDL

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GR. VOEL.
O L. D. D.

MAE yn gyueillt grym grymus val kei
Molyant ymadrawd hawd y haedei
Milwr hu ysgwr ysgwyt dryllyei ygnif
Mawl ddryrif kynnif kynnyd gwalchmei

Milwreid aerueid aryf a bylei
Mal arall deall diofyn y gwnei
Meidrawl llew didawl lle dodei y vryt
Mireinbryt ygryt ygrym hwylei

Medwl dewr frwythlawn oe dawn yd ei
Mywn kyfrang ieuang ieuau diuei
Mab ieuau daryan a dorrei yntrin
Mab gruffud heilwin uydin uydei

Gwawr llauyn escut klut klot a uynuei
Gwalch or adwynryw llew llyw lle bei
Gwarant kyndwrwf twrwf taruei estronyon
Gwiw ron llit alon yn lle delei

Ger bydin brenin y gobrynei
Gorhoffer a ffarch ar llyuynuarch llei
Gwr didramgwyd llwyd lladei eingyl gawat
Goreu ergyrchgat veidyat vydei

Gorwyd a hylwyd hwyl uarchogei
Gorhoffyon neidieu vch klodieu klei
Gwaew onnen rethren gwaе ruthrei rac
ouyn
Gwir eofyn golofyn gwyr a giliei

Llywiawdyr vrdaseid deyrneid dei
Llym ron isaeron ys aer gyrchei
Llawen uyd a ryd a rodei daod
Lluoed ar bunnoed a erbynnei

Lloegyr vryneich ae vreich a vrein borthei
Llaw gadarn dichwith dros nith dros nei
Lliwgoch gadyr baladyr llew ny bylei yghat
Lleidiat gwir giliat gwyr y galei

Llwyr ym gwnaeth aruaeth aruer hep uei
Llewenyd beunyd ban ym gwelei
Llew tadawl nefawl naf pob rei or byt
Llwydo iechyt hyt hoedel didrei

Costes kun bardles beirdlith
Ieuan ran rwyd dy diueth
Naduein a gwyngalch valch uath
Neb ny cyst y ryw byst byth

AWDYL

A GANT IORWTH VYCHAN AP IORWTH AP
ROTPERT. O L. D. D.

MEDWL a dodeis medwid vy kofein
Am twf mirein mein kein kyfyrdelid
Medyant pob nwyfyant naw gofid am treul
Nym llut lliw gwenheul gwan edewid
Medweis prydereis pryd tonn eruid
Madeu dyn goreu nym goruygid
Mwyuw ym tramwyr tramawr edlid
A meinoeth ym doeth o detholiad nep
Lliw ar uy wynep ny llwyr edid
Mynawc dawedawc dec kyfnwid
Meingan wedeidwan huan hownid
Mynygyllwen yn llen yn lle rhennid gwyrd
Mynychsathyr miluyrd milueird ganlid
Morwyn a weleis mor drybelid
Mireingall o ball a bell glywid
Mawredus veinus ven yd vernid kreir
Mor wen y hesgeir vch y hesgid
Yn arllwyd arwyd ar a boenid
Yn eurlenn yn wenn yn wann obrid
Yn orlliw eiry riw rettidd ym pwyllad
Yn orllat kariad men y kerid
Yn arllauar war wawr diodid
Yn orllawen wen aweinyddid
Yn orllut boen grut gredyф dodid rac poen
Yn orllifyant boen hwn ny geisid

Yn arllawt hirgawt a hwyr geblid
Yn arllaw anaw yn e rennid
Yn erlyt kynnyт kynnyenid riein
Yn arllwybyr arwein mein mererid
Pan vu gymry lu o gymrwynlid
Yn kymryd kydkof am eu gofid
Am brydu kanu kerd a trethid
Y pryduawr gwenuawr llawr llewychid
Am bryd ewyn gwyn ym gweindid am
gwyl
Am brydest weiruyl yd bryderid

IORWTH VYCH. AE CANT.

O L. D. D.

NEUT wyf digeryd neut wyf digeryd
O garu nwyf llu neut lliaws dyd
Hawl hyuawl ganmawl ganmwy beunyd
Hawd vu y charv oe chaer newyd
Hwyl orne heul ure ar vrohyd glasuor
Pan vyd gloyw goror gorwyp lethryd
Llifawd vyg keudawd uyghyd hoet dyd
Llofrud uy neurud yn awr echwyd
Lleuver ebyr myr moreyrd dylan
Pan llewych huan ar vann vynyd
Llywy vun wy hvn aeth oe hedryd
Llywyawc law eurawc liw eiry bronnyd
Lleueris wrthyf lleueryd didaer
Llawenglaer uy chwaer chwedyl am
deubyd
A addawssei hoet a hut beunyd
Om hoen drwy hirboen hirbell gynnyd
A ddygei kyn mei merweryd gyfliw
Gne gwynn gyllestyr riw rin dieduyd
A chyn meheuin hywyn glotryd
Hi dygawd yn hawd hediw oe fyd
Hoew wannvein riein na wenyd hawd wen
Yny wnel orffen vynihenyd
Kalan gorffiennaf gorffwyll am byd
Gorffwyf gwedynwyf rwyf gan ryhyd
Gorffenneis kereis ker elvyd ffydyon
Ar gefyn ruthelon ruthreis y drefyd
Gorffynnyant lliwyant llu gwyndodyd
Gorfarant y phrifwawd gan y phrydyd
Gorfferygyl ym cof nam kein vygyd hon
Gorffurvyd gwenndonn gwyndir mechyd
Gorffurveid wedeid luneyd lonyd
Gorffurawr glotuawr wawr wir hafdyd
Gorffeigyawd trymgawd tragwydym dwyn
Nym gorffeirch morwyn mor wyf vuyd
Gorffamliw kywiw kyheuelyd
Goffyc rawt wency ryt derwynnyd
Gorffemych llewych llenn avallwyd kann
Gorffowys am gran ae bann nym byd
Gorffwyllaf molaf mal awenyd
Gorffwyllawc enwawc drifnyawc defnyd
Gorffell ym kymhell kamre iolyd kein

Gorffysc dadwyrein gwawr ddwyrein dyd
Gwynnlliw aryen briw brie huenyd
Gwynnlluch eiry vehuch aches dolyd
Gwynnllat wat vagyat vegidyd pobloed

Gwenn gannwyll llysoed a lluosydd
Gwanlledyd dedyd didawl y hieythyd
Gwenlloer vawrth adoer adwyr wescryd
Gwanllun wawr anhun veiryonnyd y daeth

Gwenlliant am gwnaeth rygaeth o ryd
Escor y hepcor nyd mi dorvyd
Yscauael valch-hael vylehawc keiryd
Escut am olut am dilyewyd rwyd

Yscwn am eylwyd molyant derllyd
Yskennyf y mae mawr hiraethyd
Ysgwn na aned ych cystedyd
Yskenyey ys kmuoet ar yskwydyd kyrd

Ys gelwir yn wyrd rif miluyrd ryd
Ys mwy gan y beird heird bob hirddyd
Na fan gant myrddin mawrddysc gwenddyd
Meith arwyrein kein kynedwyd forwyn

Mein wyf yn gorllwyn gorllewenyd
Ys mawr uy angof na bum ouyd
Ys mi ysy yn merwi mor angheluyd
Ys blwyddyn am ne ysblennyd gawat

Kyt bwyf digarat wyf digeryd
Neut wyf digeryd &c.

LL. DDU AP Y PASTARD

AE CANT Y LLYWELYN AP GWILIM AP HOWEL.
O L. D. D.

GWAE vi arglwyd rwyd rwyf goleuat
Gwelet mawr giwet val mor gawat
Gwirodau gwledeu a gwlat ar hwntan

Kwhwuan truan yw eu troat
Gwyr hediw yn wiw yn weilch fyseyat
Gwawt gny a vory yn varw heb wat
Gwenwyn rent present bryssyat yw aruaeth

Waethwaeth hudolyaeth oe hadeilyat
Gwar amkar am ken uy ren reinyat
Gwir hir mordehir eu marw deat
Gordyfnais mygeis magyat llwyth katuor

Goror y glasuor a gar gleissyat
Gwedy llywelyn hyn hy neirthyat
Gwedy Gwilym lym lys kynheilyat
Gwedy chwedyl kenedyl kunyat diogel

Gwedy pensel hywel digel dygyat
Gwae a gar na gwar na gwyllt ffyrstyat
Gwawr tref dieithyr nef tagnef yn tat
Gwatwar cwbyl gynnar cabyl gennat dy-
bryt

Gwyt yw carv yr byt hyt ehedyat
Gweleis wennllys valch gweleis winnllat
Goror trefynor geir gor garyat
Gweleis wled a med a mat wrhydri

Gweilch ac eurllestri gwesti gwastat
Gwelei ae gwelas kedawlblas kat

Gwelwon arwydon rydyon rodyat
Gruffud cledyf rud ruhat kyflauan

Vychan daryandan ae diryondat
Gwedy eu gwelet gwawt a gwiw wlat
Gwedy eu colli rieni rat

Gwae ui aros dros dref nat kydecket
Gwelet laes kiwet a llys kayat

Gwedy hyn duw gwynn gwenwyn borthyat
Gwedy byt breuawl ae hudawl hat
Gwedy ruthyr goruthyr girat pob kerdawr

Gwedy nat oes awr heb vawr varwnat
Goreu yn geissyaw heb vraw heb vrat
Gwr a gynneil seil seithrad prelad
Goruoled gwinwled gwenwlat tragwyd

Lle byd hael llywyd heul a lleuat

ENGLYNNYON

A GANT LLYWARCH LLAETY Y LLN. AP MADAWC
AP MAREDUD. O L. D. D.

GOUYNNWYS nebun ny bu ran gan rei

Kyn rudaw haearngaen
Pa was a wisg e lasgaen
Pa walch yw y balch or blaen

Lleissyawen werennic o ranned dyall

Nyd arall ae harwed
Llyw glyw glew anhangnyued
Llywelyn gelyn gwyned

Pieu yr ysgwt egutwal¹ kynwan

Ar kanwaew am y thal
Pwy 'r glew llew llit aer ddywal
Ae deily kyfrwg dwy brennyal

Ysgwyt lywelyn lyw kadeithi bro

Eu honno yw honni
Ysgwyt ac ysgwyd yndi
Ysgwyt ac ysgryt reedi

Pieu y cledyf cleu a drauodir

Klwyf hir diamheu
Klotuawr klywitor nat geu
Kauas llad ar llaw deheu

Yssek ae treuyt treuat amdiffyn

Am diffwys gymynat
Gweilch argae yn dyd aergat
Gwalch mechein gorwyrein gwlat

Pieu y rodawc rud uaran aerule

Ae haervleid gyr y ban
Pwy briw vch browysuarch can
Pwy y henw hynot gyurann

Yssek y gelwir llawhir llywelyn

Llyw teruyn teruysc dir

¹Hwyrach mai Ysgwyd esgudwal.

Llawr gawr goruchel y wir
Lloegyr ddiua ddiueuyl gywir

Pieu yr arueu aruot heb gilyaw
Ny gilyant hyt agheu
Pwy wr pennaetheid geneu
Rac pawb pieu y dechreu

Yssek yw hwnnw honneit nud or glyw
Ef yw glew a llofrud
Mygyr gawr uar trablwr trablud
Mab madawc vab maredud

Pieu y katuarch catulaen ae gorueid
Ar goruot dihauarch
Ar gwr ar gwyr am y barch
Ar gwaew ar gwan anghyuarch

Yssek yw hwnnw honneit ganllaw draws
Dra sauo duw ganthaw
Gwyr oruod gwrđ gлот gludaw
Gwr rac gwerin dyssilyaw

Yssek ae herly arlwy garthan dyn
Llywelyn gwawtwyn gwan
Gwyr eryr aer darogan
Gwr yn gware llawessan

Dygychwyn gennat ar vreint keinyat kall
Ath dyall ath dyat
Kyrch uarch yr llywarch llew cat
Ar llywelyn llaw rodyat

Dos a duw gennyt yn hyuryt yn hawd
Ar gatulaud gatulaen gryt
Poet hwyl y holi diwyt
Poet ef enw dy rod bod byt

O dydydyd uyth o ueith dremyn hwyr
Ar fwy'r lwy'r loegyr gymyn
Annerch ——— ac yr dyn
Y gan lywarch lywelyn

Tremtytat mynyd manot tew nyth lud
Nyth losgo eiry na rew
Annerch was hirlas hirlew
Annwyl dyn llywelyn llew

Llwydit mat a rat¹———

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

CADARN uyd ysgwyd esgudvrys brwydyrd-
Gwalch ymhwrđ gweilch emys [wrđ

¹Y diwedd ar goll.

Carw mawrdrafyn rudlafyn rwydlys
Cadwr helmuriw keinrodwiw Rys

Clo dodwyd beirdlwyd bwrđlys y wrdurvyg
Diruawr brydein ynys
Cart waywgrwydyr trawsfirwydyr treisfrys
Cud taryan rud tirion Rys

Gwneuthost aerurys rys ros gyurein
Gwawdlwyd a gwaedlafyn ym prydein
Oth ysgwyd rod glod gloywgein
Ath ureich leith bryneich lith brein

Cadarn rys cad urys ced uryd vrwydyr
dreis drafyn
Gwayw eurliauyn gwyarllyd
Carw rodlyn cadwr wayw grym gryd
Coryf llew gwendoryf llyw gwyndd

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

TRA vuam yn seith triseith nyn beitei
Nyn kilyei kyn an lleith
Nyd oes yssywaeth or seith
Namyn tri trin dioleith

Seithwyr y buam dinam digythrut
Digyflut eu kyflam
Seithwyr ffyryf ffo diadlam
Seith gynt ny gymmerynt gam

Can etiw hywel hwyl diotef kad
Kyd vuam gyd ac ef
Handym oll goll gyuadef
Handid tegach teulu nef

Meibyon kediuor kyd ehelaeth blant
Yn y pant vch pentraeth
Buant brwysgyon breise aruaeth
Buant briw ger eu brawd uaeth

Yny berwid brad brython ag cristyawn
O cristin ae meibyon
Ny bo dyn y myw y mon
Or brychuaelyeid brychuoelyon

Yr a del o da o dala tir present
Presswyluod aghywir
A gwaew gwae dauyt enwir
Gwan gwalch ryuel hywel hir

Caradawc vab kediuor
Gwalch bydin gwerin goror
Hebawc teulu ku keinmynn
Anhawd genhym dy hepcor

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

LLYW gwrawl breinyawl brenhineitaf
 Llywyawdyr gwenndref nef nerth a archaf
 Llwydyant pob carant caraf dy uoli
 Llewychuawr geli ri rywoccaf

Llwyr ym kyfyd bryd brys ny gelaf
 Llaur veith a weith aweinydaf
 Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw uan
 Llwydran ellylw gan a genydaf¹

Llawen eidun vun uyd diorssaf
 Lleueir ry gwbl eir ny ry gablaf
 Lletyf dihol dethol doethaf or gwaged
 Llaryed gluduawred a gloduoraf

Llawr mawr mebwynyawn dawn di-
 warthaf
 Llewychdud meinhir ywr tir teccaf
 Llu diurawd hyffawd hoffaf ker meuryc
 Lliw gwynnblyc gwenyc gwen y hadaf

Lleuer eiry didreul neu heul yn haf
 Lliaws ae canmawl or mawl mwyaf
 Llin gwinuaeth pennaeth pennaf o gymry
 Llun hy ae dylly ieith atalaf

Llwrw gwir nyw cenir ual y canaf
 Llaur car kerdrod o uod uydaf
 Lloer hynot ar glot yr gloewaf deurud
 Llaesuerch uaredud a brud brydaf

Lleduryd yw gouyn dyn diweiraf
 Llit cant o volyant gwarant gwiraf
 Llawer geir — neir a wnaf ker aeron
 Llif dragon vanon vonhediccaf

Lleoliw² ardal gwiw gwydyrblas yd af
 Lle uym llwyd eilwyd arwyd araf
 Lles uymoet eres evraf am tavawt
 Llatheit wawt hyd urawt hut nawt
 hoet naf

Lliw cer — enwyse riw rin dawd om taf-
 awd

Neut diuethl anueidrawl
 Llin arglwyd llary hylwyd hawl
 Llun diweiruun dy wiruawl

Mawl ran ellylw gan gynyd gwyd hydec
 Y gwawd hydyr ny deruyd
 Milyoed dreul ne heul hafdyd
 Molyant pwyll vedyant pell uyd

Ny byd amdawd gwawd gwawr hynod
 Allwed dawn a gwybod [ellylw

¹Neu, canaf.²Neu, Llebliv.

Nawd yw rac ran o dannod
 Nwyf rieu glwyf rwy o glod

Cloduawr dwn kychwn kych dilud uein-
 uarch

Ar fwynuerch varedud
 Claer orne dwyre deurud
 Clwyf cant uyrd uedyant veird uud

Buduawr yawn hydawn hediw hawl dylun
 Yw heul dolyd lleblaw
 Bod rod rin diurawd wawd wiw
 Bun laes wanllun lwys wynlliw

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

THOMAS vab rotpert rwyd par gwersyllcy
 Rwyf ryuc ryuelgar
 Ruthur aruthur areithran¹ esgar
 Reithon gawr reithawr llawr llachar
 Rot kynnygyn kynnif diwatwar
 Rwyn kedeirn kadarn y ouar
 Rwyse tan a gwynawn ual twryf gwynnyar
 drud

Molut klut klot wasgar
 Moli ri rybuch yn arpar
 Molawdyr maws nyd moes y gytpar
 Molyant llew lletawt om bannyr
 Milwr coeth traws doeth tros dayar
 Mal molawt dunawt gan rif tonnyar
 veird

Tynuegyl heird hir dear
 Tadawc gwent torment termyd gwar
 Tadmaeth myrd mawr dawn y daffar
 Tud menwyd mynud wrth wangar
 Tu brwydyr glyw ef glew anhygar
 Tuod wysc yn wysc yn yscar torvoed

Ac eu teiryf mal adar
 Adwyn llew yn llaf yn anwar
 Adwen llyw yn llawch yn hygar
 Ac edif gynnif gnawd llychu amar
 Edern lit pan llud y arwar
 Edyrn trin vedgryn trydar erchwynyawc
 Trawd varchawc veirch amar

Emyrd kyrd kerdoryon llaur
 Amlwc seif y safwy ual dar
 Amwlch gled gloywdrut yg wyar
 Amorth cart nyd kerdawr nyw kar
 Amyl y rod oe uod y uar ys rydrwm

Ys rydraws kein wanar
 Cnuyad cad kedernyd elgar
 Kyneil vrwydyr ar vreint tanllachar
 Kynor trin nyd rwy eduiar
 Kynrwrw gweir kyniweir kunyar

¹Neu, areithrau.

Kynheilyant anant auar anelyf
 Aer gledyf glew digar
 Glud a drut ar drawt a thrugar
 Glyw y ryw ef rwyf uelyar
 Glew ual rew rudgrys brys brwydyrgar
 Gleif hywan ac nyd gleif hywar

Ae glod gueir ae eir y ar y trihael
 Neb traha nyd achar
 Lleawr gwawr gwedy bo abar
 Lle mae seint yn sant diauar
 Y dechreu oed wychuryd casnar
 Y diwet boed y duw trugar

CANUAU CASNODYN.

CLOD I WENLLIANT VERCH
GYNAN.¹

O L. P. P.

MOLAF ia6n y da6n² gne g6a6n gwawthwec
 Eiliw ewynriw gwynwiw gwanec
 Eillieis hynot³ glot gloywdec Wenlliant
 Eilia6d y molyant⁴ mil ych6anec
 Eilw⁵ dreidyaw nym da6 tra6 truy gystec
 Elvyd twf glodryd dyd na deudec
 Eil kein galet ret ym reitrec okeith
 Oluveith hoew dreith⁶ breint ehedec
 Aryal bugethal⁷ brif dial brec
 Ar hoy6vun lu⁸ hun hoen gynwanec maen
 Pan wisc tonn vr6ysevlaen gaen am garec
 Eirgall diwall gall bwyll ogywec
 Eiryoet yr difoet⁹ hoet gyhydrec
 Eur mal am bu dal dolur attrec vra6
 Yn lla6 6yl anda6 gan eil Indec
 Eiryan verch Gynan kynran kanrec
 Eryr tymyr gwyr gweilch dsaesnec
 Arglyd cul6ydr6yd r6yf groec rugylch6ym
 A ellwng heyrn¹⁰ y teyrn tec
 Meu geiryau goleu g6yl wyndodec
 Mi a wyr moli hil ri ha6l rec
 Meithir y cludir clot anrec tava6t
 Mor ddidlawt ygg6aut¹¹ yggwenh6yssec
 Meua6t¹² mola6t gna6t gne tonn waedgrec
 Manar¹³ wisc lassar avar 6osec
 Mil¹⁴ ae ma6l heb da6l diledyf ch6ec l6ys-
 ieith
 Ma6r da6n ganhymdeith oesdeith ostec
 Mein virein rein kein Gymraec
 M6yn vor6yn hund6yn hoendygyn gystec
 Mynych lle lle6ych lli6 choec ym

¹ Awdyl a gant kasnodyn y Wenlliant m. gynan, yw yr Enwad yn Ll. D. D. *Gwenlliant verch Gynan ap Maredudd ap Rys ap Gruffudd ap yr Arghwydd Rys oed, honn; Gwraig syr Gruffudd Llwyd ap Rys ap Gruffudd ap Ednyfel Vychan. — Yng-harchar yr oedd syr Gruffudd.*

² Aelw iauu yw dawn. —

³ Erot.

⁴ Dy voliant.

⁵ Elw.

⁶ Hoeweith. — Ll. D. D.

⁷ Bu gethal. — Ll. D. D.

⁸ Lud. — Ll. D. D.

⁹ Yn dioed. — Ll. D. D.

¹⁰ Ellwng o heyrn. — Ll. D. D.

¹¹ Mawr didlawt uyg

gawt. — Ll. D. D.

¹² Menhawt. — Ll. D. D.

¹³ Neu, Manaw.

¹⁴ Myrd. — Ll. D. D.

Meu y duc gwenlym¹ ar rym redec
 Mynet yr gwelet gwennet gwanec
 Manon wawr Arvon govyon govec
 Maengaer glot belldaer glut baldec mygyr-
 van
 Meingan dyn eurwan² y Dinorwec

CASNODYN AE CANT.

AWDL I IEUAN ABAD
ABERCONWY.

O L. P. P.

Vy ruyf geyr Kon6y goreu kanyat mydyr
 Vy un eneit hydyr vy ia6n ynat
 Vygket vynkirietyr ynkyat perffaith
 Vy meith va6r obeith vy Ior abat
 Vy argl6yd modl6yd medlat walla6gyrn
 Vyg6i6 rodyon ch6yrn vygwaredyat
 Vy mra6t ffyd gynnid med keinaty gerda6r
 Vynkynorth6y ma6r vynkein neirthyat
 Vyghartrevr6yd ru6d rodyon diffael
 Vyn66ir gymorth hael vygg6a6r geimyat
 Vygholovyn diovyn rac dyat lletpei
 Vynghynn6ys a wnei gan vyghennat
 Gwa6r lla6r Maenan va6r mewn ia6n vyr-
 yat ha6l

Gwedy heitya6 ma6l g6a6t ehetyat
 Gweilingt klot arvot g6a6l eurvat heird-dai
 Gwylpei vud g6estei gan vod g6astat
 Bedaf y barnaf wyf beirnyat kyvyawn
 Barn ae trossa da6n Bernet drwssyat
 Beuno bwyll didwyll dodyat enryded
 Balched ber6 vudwled y berved6lat
 Rydd ffyd fia6t traetha6t nyt trutyhat
 gogan

R6yd ia6nlythyr gan gauryd dianllat
 Rec dec dal aryal r6yf vyryat ieithrym
 Ry diengis ym rod oe anghat
 Ieuan 6r divan ar dyvyat kanlla6
 Ion a barchei dra6 wyneb eirchyat

¹ Man ymdue gwelym. — Ll. D. D.

² Erwan. — Ll. D. D.

Ener yu'n hydry yn hoy6dat crevyd
 Ar d6ys ganneit ffyd eur disgynnyat
 Llaryeidd6yn dilyn lla6n dullyat Moesen
 Llwyddei gyhoed llen lla6 ddigaead
 Lly6 by6 berth ma6rnerth nyt murnyat
 yg6neir

Llathyrgeir lles bartheir lla6s borthiat
 Maured enryded un redyat Machreith
 Meith¹ mynych obeith mwyn achubyat
 Myrdd gyrd gael ryael med ruat beirddoryf
 Ma6rgoryf mygyr wenlloryf ma6gyr winllat
 Kelvydgoel Giryael egorynt deall
 Kovyon Dyvric kall kyvya6n divrat
 Kampeu kein h6lyeu kynheilyat ki6da6t
 Kymorth y drinda6t fo ym keimyat
 Kat keimyat divrat dyvrys eirchyeit

Eur eneit yr ynys

R6yd wenllan rydd y winllys

R6yf pab rywyau doeth vab Rys

Ysbys hil Rys heily6r rod

Ys boet vvw barch esbyt vyd

Aml6c yw hoy6ly6 h6yied

Oe ganneit beis y gynnyd

Kynnyd ae dyvyd kein dava6t Bedaf

Aml wybodus geuda6t

Kynnwys wyr kynnes wira6t

Kynnull ffyd kann6yll y ffaüt

Kyvl6yd ffa6t salym dalym dyl6yth

Karyatva6r byrda6r beirdvaeth

Kedym dut kadarn a doeth

Kar purffa6t kywir perffieith

CASNOBYN AE CANT.

AWDL I IEUAN AB GRUFFUD.²

O L. P. P.

LLYU yw'r meu goreu g6reid kanlla6
 Lly6 lla6er haelder ffer ffuryveidia6
 Llynychvab arab y eura6 clot prud
 Ieuan vab Gruffud vud vedylya6
 Lly6 nym gwneit teleit talyd damuna6
 Llewenyd a neb tra ve6n³ hebda6 [eith
 Lly6 am dysga6d ha6d hodya6 gerd berff-
 Nyt val sothachieith beird keith Caeaw
 Ll6yd ragores les luossyd vra6
 Ll6ydgarg rac ieueine veine vydina6
 Llym gyngor ragor yn r6yga6 darpar
 Lladgar rac escar der6 rac ysca6
 Llathyrwa6r nyt⁴ oed va6r eiryf g6a6r⁵
 Ll6r6 vri⁶ daeoni dieu ana6 [gurya6
 Ll6ybr digaeth y yarlaeth y eurla6 Ieuan
 Ll6yt llydan daryan lliit yn⁷ durya6

¹ Neu, Meich.

³ Fawn. — Ll. E. D.

² I Ieuan Llwyd ab Ieuan⁴ Llathrawr uyd. — Ll. E. D.

ab Gruffudd o Ogerdd. — Gavr. — Ll. E. D.

an. — Ll. E. D.

⁶ Bri. — Ll. E. D.

⁷ Ei. — Ll. E. D.

Ll6ybra6d eha6nffyse adysec ida6
 Ll6ybra oe¹ nerth vreich i Vryneich vra6
 Llit erdyrn kedym Keidya6 neu Wrleis
 Lleis ll6gyr dinas treis Lloegyr dinistrya6
 Llam Lloegyrfflam ll6gyrfflwech drysswech
 dreissya6

Llit dura6t dur hua6dur² Hueil vab Caw
 Llwybrd6rf Morgynn6rf ma6r gannait³
 nerthwir

Llan6 enwir am dir yn ymdara6

Llia6s gyssl6n h6n honneit gyvya6

Lla6chblas a gavas adas eiddya⁴

Llys hysbys dyvrys divra6 6asanaeth

Llys uchel6ryaeth llary ffraeth ffr6ythya6

Llavur6n⁵ kan6n keinyeit hebda6⁶

Llavarveird digeird dyg6n atta6

Lle mae me6n kur lla6rker lla6 llys haelnat

Llann ran rymussaf goethaf Geithyaw

Kyrcheis 6r klyd6r klot tavarn a thref

A thravot med o garn

Kar kaeth y var koeth y varn

Katvalck kadyr eurwalch kadarn

Kadarn y eirvarn ae ervit ae ha6l

Hael Ieuan eil Pebit

Keitwat rhac-brat br6ydyr ymlit

Katol⁷ eidyol i lit

Llit vr6yse tan chueivvr6yse ch6evrin y6
 Ieuan

Llavyn Garthan gyrrhy6r trin

Llydan ryd⁸ y g6einyd g6in

Llat lle6 beidyat lly6 bydin

Bydinlet hirget h6yrgard y6 Ieuan

Baed r6ydgarg rudgoch dard

Bodlyv croy6 heilhoy6 haelhard

Budla6n oe va6rda6n y vard

Bard 6yf i im Ri rif ll6yr ar va6rgerd

Aryf aergat estra6nff6yr

Bard ynteu goreu ae g6yr

Beird loe6gerd b6rd oleug6yr

G6yr Ieuan divan deva6t ffr6st br6yscdreth⁹

G6r breisc-dreul med am6st¹⁰

Erdeint¹¹ Gereint a Gor6st

G6rdvri eur gosti er g6st

G6st gynnal heildal haelder g6yr Ieuan

Gar ieuanc Nud arver

Gosgedic Nur eilic Ner

Gosgord loy6fford Eliffer

Erc6llif¹² gryf¹³ Selyf seil wledic Ryderch

R6yd Ieuan wayw yssic

Aryf aer didaryf urdedic

¹ Ei. — Ll. E. D.

⁶ Heb daw. — Ll. E. D.

² Ddurawdr huawdr. — Ll.

⁷ Cad 6l. — Ll. E. D.

E. D.

⁸ Llydawrydd. — Ll. E. D.

³ Neu, gamraw.

⁹ Brwyscdrech. — Ll. E. D.

⁴ Iddaw. — Ll. E. D.

¹⁰ Am wst. — Ll. E. D.

⁵ Llafuriwn. — Ll. E. D.

¹¹ Erddraint. — Ll. E. D.

¹² Mae y Cychgymeriad yn hynod yma, ac yn dangaws yr achaws o vod y sill gyntaf o bennillion Tawddgyrch Cadwynawg yn govyn bod yn dechreu val y maent. — *Iolo Morganwg.*

¹³ Gryf. — Ll. E. D.

Ar glot y tri glut y tric
Trigys ma6l haed6ys mal haedu o ia6n
I Ieuan gan veirdlu
Adysc glot ffysc heb vyse vu
Ud kard gorchud kerd gyrechu
CASNODYN AE CANT.

AWDYL MARWNAD MADAWC.

CASNODYN AE CANT. O L. P. P.

Bu oerchweidl cenedl cwyn enwa6c¹ tristla6n
Kamp Meirchya6n kwymp Marcha6c
Bud a vyd rygud y ra6c
Bit heb vyd bot heb Vada6c
Mada6c oed marcha6c meirch sarruc kein
Ail Kynva6r katgaduc [wr²
Dy6an gar6 Du6 an goruc
Dan sygn poen dygn pan y duc
Duc Du6 dat bost kat kytvaeth heird eirch-
yeit
Oe orchud neb ni ch6eirdd
Dygei yng6ylyeu digeird
Diga6n oe va6rda6n y Veird
Beird wisca6c Vada6c o vot a6r hebot
Y hybarch Grist nym da6r
Der6 her6 hirvaeth maeth meithva6r
B6r6 naf o l6r6 nef i la6r
I la6r Vada6c va6r vur ervit Trystan
Ban dra6staer ordinit³
Tralla6t Eingl giwda6t gedit
Dryllyeu aelodeu oe lit
Llidy6c oed Vada6c Ved6yr na6s garthan
Gyrthyei Eingl yggygha6s
Llet kadoed lluoed lla6s
Llit Kedic lla6 dreisic dra6s
Tra6s Vada6c arva6s eiryf sathrsarn aerllu
Tra vu tu to hayarn
Trech oed y nerth truy verth vann
Tr6ch ad6y no'r tri chadarn
Kadarnbleit eirchyeit y orchud bu trist
Tra6sdec Vada6c eil Nudd
Kadarnvalch⁴ llu tra vu y vud
Ket yn eurllet anarllud
Arllud y6 yn bud bed anglad mada6c
Modur Beirdd a neuad
Arll6ysyat hy6lat⁵ rat rad
Eurly6⁶ helym aerlle6 hylad
Hylad Beird digeird digu⁷ oe d6yn
Hyl6yd c6yn cyn darvu
Ha6l va6l vil6r t6r tyryflu⁸
Hyla6 rod heil vod hael vu
Bu oerch6edyl &c.

Dreic llu kan darvu deurvur
Drut Vada6c arva6c arver
Dr6c na doeth ma6r anlloeth mor
Dreigyl brys dreis dyrys dros dir

Dir6yn k6yn keinyeit l6yr6ys
Dery6 lly6 lli6et aros
Dur br6ydrdorf kerdgorf kardgas
De6r nenbren perchen parchus

Parchus Vadauc deivna6c doeth
Pob kynhalya6dr lly6ya6dr ll6yth
Pibyl yr lla6r llu ma6r lle meith
Pa6b gynt y dethynt y daeth¹

Aeth mada6c en6a6c anwat
Uthrgyvlam Vargam va6rget
Athraw br6ydyr draw gyffira6 drut²
Uthr escutruthr ysc6ytrot

Roda6c Vada6c vodur lleng
Rat winllat wenllys ehang
Rudgled kyn der6ved durvyng
Reid yrth aervleid Arthur vl6ng

Bl6ng eingl est6ng eisd6ng³ oed
Blodeu kampeu k6ymp Lloegr6aed
Bla6d galar am gar g6reid
Blingur eirf blaengar ar6yd

Ar6yd ff6yr nafl6yr nefly6⁴
Ar 6naethost hoedyldost hedy6
Aer gattra6s yr lla6s lla6
O'r Goettref dan llef d6yn lle6

Lle6 gle6 gloywlan gan Gynwyf
Llavur naf a6dur nef aet
Lla6 ana6 yr lly6⁵ eneit
Lle6enyd lly6 bedyd boet

Boet lla6en reen r6yf llen ll6yr
Wrth Vada6c bur en6a6c beir
Byt am walch gryt bryt br6ytrdaer
Bei tes nyt eres neut oer

Oer vu y gyrd vyrd veirdroec
Aros dyd ketryd katuryc⁶
Arf aergled afuvud evnvaec⁷
Eryr tut murdrut ma6rdreic
Dreic llu kan daru &c.

Amdrist wyf gorph6yf ym gorphen
Yndro call cyn dirwall derwen
Ymdreigl brat ymbryssyat⁸ bressen

¹ Cenedl enwawc.—Ll. E. ⁵ Cywlad.—Ll. E. D.
² Ceinfwr.—Ll. E. D. [D. ⁶ Eurlliw.—Ll. E. D.
³ Ordmid.—Ll. E. D. ⁷ Wyf digu.—Ll. E. D.
⁴ Cadrwaleh.—Ll. E. D. ⁸ Torflu.—Ll. E. D.

¹ Ydd ethynt ydd asth.— ⁴ Neu, na fflywr neu fflyw.
Ll. E. D. —Ll. E. D.
² Athro brwydr gyffro dro ⁵ Pr llew.—Ll. E. D.
drud.—Ll. E. D. ⁶ Katrurc.—Ll. E. D. [D.
³ Eiddwng.—Ll. E. D. ⁷ Arweddeurwaeg.—Ll. E.
⁸ Yw brysiad.—Ll. E. D.

Ymdra6t ffa6t ny pheit vyggohen
 Amdylan¹ am d6ylan Havren
 Am d6yn k6yn kynhebic Maxen
 Am vedru canu kyn aghenn
 Am Vada6c deivna6c dovin a6en
 Am Nur pur val peir Keritwen
 Am ner per paroded Pascen
 Am nerth berth a barthei ychen
 A meirch eirch y arch6yr aren
 O'm kyvoeth amcandoeth² ym ken
 Am cyveillt ceveis wrth angen³
 Am kovyad6r am lly6ya6dr lla6en
 Am kyvarch am parch am perchen
 Am kyved ymaeved y men
 Nym kyuyt tristyt treis diwen
 Am koryf toryf tyrvaheed⁴ ohen
 Am kar rac escar rac ascen
 Am gystal eirfaryal Uryen
 Am gwst⁵ Gystennin vab Elen
 Am vydroed mesuroed moesen
 Am veidra6l kymuna6l⁶ kymmen
 Am vodur val mab mur Moryen
 Am Vada6c bryt voda6c Brat6en
 Amyl na6d Du6 y de6in adyen
 Amled hed o rin6ed y ren⁷
 Ren llen a llyvren goleu galar
 R6yf gl6yf o glevyt lleu bryt br6ydrbar
 R6ym did6ym dodi ri r6ng daear
 Rebyd ryd r6yd6in a de6in dâr
 Reda6d ca6d ym cof dof diveylgar
 R6y a m6y y mae no g6ae hyt g6ar
 Rydranc ieuane ia6n da6n diwat6ar
 Reit ry6 lly6 lleas oescas escar
 R6yt ysc6yt escut drut wrth drydar
 Rot arvot arveu keneu kynnar
 Redyat kat kedyrn deyrn diuar
 Ryt byt b6yt vydroed wiscoed wascar
 Ryngwellyng walla6 heilya6 h6lylar
 Rif llif llu vueil eil Ulkassar
 Reid arveid arvot 6edy clot clar
 Redet vet veidra6l dreigya6l drugar
 Trugar g6ar g6ir trioet hoet hir k6ynir
 keinud
 Trist Grist groy6 vra6t ym uyr 6ylna6t am
 wa6r eil Nud
 Tr6mgoll oll y6 tramg6yd yn lly6 trymga6d
 ny'n llud
 Treid-firaeth maeth med treis y de6red
 tra6s y deurud
 Trossed Mervyn treissi6r gelyn gerdbryn
 g6rdrud
 Tryssa6r oed ym tra vu walch llym gwi6-
 rym gwaywru
 Trossed y glo manar amdo mynor ymdud
 Traethu oe d6yn tretheu ad6yn hirg6yn
 hwyrud

¹ Amddylyn.—Ll. E. D.² Am can ddoeth.—Ll. E. D.³ B n o.—Ll. E. D. [⁴ Dyma dervyn yr awdyl⁵ Torfaedd.—Ll. E. D.⁶ Gost.—Ll. E. D.⁷ Cynmawl.—Ll. E. D.

Traetha6t en6a6c trathec Vada6c a vedyr
 Gruffudd

Tra reit ymi rac tra phrovi costi cystud
 Tr6y ar6yrein treidya6 o6ein dihein duhud
 Tr6y hir bara y Du6 donya y datannud

Datannuda6l ha6l yw hywled Owein
 Dig6yllgein ysgein d6yrein de6red
 Dedveu tra6s geneu treis g6ned gyrchyt
 Da6n y tat rodyat borthyat berthed
 Du6 g6ae vi d6yn Ri dyn ryved y vy6
 Am r6yf r6ydy6 nyt by6 neut bed
 Dyvrwledic eilic y wyled amget
 Dyvet y drosset oed et ryssed
 Divei val G6alchmei gweilchmaeth med a
 g6in

Divlin sarff bydin yn rin ried
 De6r dyvyant Rolant rul daered plyml6yt
 Diars6yt ysc6yt eurgl6yt aergled
 Dur eil Arthur mur ma6r alued ar lu
 Darvu lle ryvu lla6er reuved
 Dor ior dygyvor da gyved enwa6c
 Defnya6c oed vada6c vyna6c voned
 Dar doethyon ganon Gwyned a Deheu
 Y llug6yr a gigueu Lloegyr a gogledd
 Dir y6 ar gy6ir argy6ed Derwin
 Daearawl yscin Dawin diwed
 Dyrys d6yn oe lys l6ys gyvanned llynn
 Dyra6r g6a6r g6ay6ryn kyn kannmlyned
 Dyro Dat yn rat enryded divra6
 Deurud Ud ida6 a hodya6 hed

Hed wled sened y saint

Hael di6ael Vael veint

Hy dyly vry vreint

Gyt ar Vraham

Hyn6yf gl6yf 6yf oll

Honn galon donn d. ll

H6yr g6yr ff6yr ffoll

Getkoll gytkam

Hiraeth fraeth maeth meu

Hut drut lut lityeu

Her6 ver6 ch6er6 ch6etleu

Godeu g6dam

H6rd d6rd b6rd beird6in

Hoed6yse vr6yn r6yse in

Her wisener ffer fin

Goffin gyflain

Hyd6r mur cur caer

Hydyse ffyse mysc maer

Hoet adoeet oet aer

Ffloyw diglaer fflam

Hyder ffer ver vu

Heit greit bleit blygu

Het haelet llet llu

Trychu tracham

Hydr 6ir hir haf

Heb attec neb naf

Hynt g6ynt kynt k6ynaf

Mab mwynaf mam
 Aeth firaeth vaeth Vangor
 Uthrla6n da6n ia6n ior
 Oeth doeth goeth gyngor
 Ma6rgor Margam
 Avar bar kar Ca6
 Uyf r6yf gl6yf gluta6
 Ef nef dref dreidya6
 Rodla6 r6ydlam
 Amdrist 6yf &c.

CASNODYN AE CANT I'R DRINDAWD.

O L. P. P.

I.

TRINDAUT dibecha6t Du6 bych diwahan
 Am ri r6ydlan am kan kenffych
 Mab diatneir meir mor vnych ym byd
 Aeth saeth seith brivwyd¹ ffyd am ffurvych
 Ymd6yn om gwenwyn nym gwenych uffern
 Afeith geith gethern surwern nid sych
 Lle mae llawer gwae waethwrych anescor
 Llu du diyscor ffylor ffoldrych
 Differ vi vy ner rhac nyeh uffern gnut
 Ar tan br6mstan brut rut rydunnch
 Ar pydew llenrew llawn rych kylestrie
 Ar peir geir gar6dic peithvrie poethvrych
 Ar prvyet kalet kolya6c6rych synya6c
 Afr6yd s6yd salla6c treisgla6c treisglych
 A phob ry6 distry6 tr6y distrych flamda6d
 A ffwyr l6yr loesga6d adra6d edrych
 Diryeit nyt teleit talgrych wythlonder
 Dur aervur arver ar ny gerych
 Direidyon dynyon ny rydoniych dat
 Dirryd ffyd float brat ae bredych
 Tyro ran i'th wan wynvyt wrthrych ha6l
 O'th wlat vet v Reidrya6l yr ma6l mynych
 Yth wled lly6 buched lle y bych dragywyd
 Lla6r ma6r mireinddydd llywydd llewych
 Llys didos a nos da6n wledych raclla6
 Llen ot not neidya6 na gla6 nym g6lych

II.

Trinda6t dibecha6t nyt da bychan
 Troi bryt attat tro gloywrat glan
 Tri ae un cyvun mor yw cyvan
 Trugar gerennyd Dovydd divan
 Trugared ried reuved r6yvan
 Trag6y6d y byd nyt dyd diflan
 Traha ni phara ni pheir didan
 Tahir dielir dir darogan
 Treis dyn a obryn ennyn anyan
 Trist gosp gost ffurndost g6st ufferndan
 Trinheion dynyon danyal ogan

Briwyd.

Traffalst cyn amdo gro a graean
 Tru mo'r angall dall dull aneiryan
 Trossed tr6y gymwed a gymeran
 Trannoeth heb gyfoeth heb gyvr6ynan
 Tra6t angeu verau vedeu vydan
 Tra hy y6 pob sy6 na synh6yran
 Trymder Luciffer ae loes affan
 Tros y gam arvaeth kynvaeth k6ynvan
 Trymg6yda6d heb ne6d y gla6d nyt glan
 Travael nam oe gam gwaelflam ae gwan
 Trachywed llech6ed lluch a tharyan
 Trevyna6dyr ll6yr hua6dyr lloer a huan
 Trevneist a ffurweist o ffyri amkan
 Trevneu ampryleu geneu a gan
 Treul gyvadeff nef naf pob atvan
 Trengit ae collo ll6r6 tro truan
 Traetha6t o'th vola6t vilyoed gyman
 Trenneist syr a myr mora6l dylan
 Trevneist dayar va6r ae chla6r achlan
 Trefneist wern uffern affeith Sathan
 Trevret i bryvet lle yd ymbrovan
 Troch heol ysgol esgar boethvan
 Tralla6t yr gi6da6t nyt ymgad6an
 Tra6s y vu Iessu pen llu llydan
 Tra6 yr ymdara6 ar doryf Sudan
 Treul gyvor tros vor kyngor kyngan
 Treidle yd ethy6 firaethly6 ffr6ythla6n
 Traetloes yn y groes Grist e hunan
 Treit ym erchi mal am orchan
 Tra6y6d vyd kul6yd am bob kalan
 Trugaredd a hedd haedd6yt amkan
 Tr6y eiryola6r ma6r Meir a Ieuan

III.

Trinda6t dibecha6t Du6 ni becha6d
 Treidwyf i nef yn adef y na6d
 Trist vyd tragwydd truy ga6d ae collo
 Tristyd vryd vradvro vr6ydyr gyyvanna6d
 Treis6yr nyt ystyr am dost ansa6d
 Trossir pob enwir yn hir yn ha6d
 Lle i trosset kiwet kawatsa6d niver
 Tru Lu Luciffer aergler oergla6d
 Gwae a dyt y vryt mewn byt ae ba6d
 Gwae duc rac gwan y ran ryna6d
 Gwae dic gwir dreissic dryssa6d dy amcan
 Gwael dravael dryvan g6ayw tan ae ta6d
 Gwae a vo crettffo tro tr6ydevla6d
 G6ae div6yn g6en6yn carg6yn curga6d
 Gwae a divreint seint a seilya6d temleu
 Gwawr mawr mur gradeu gredyfyndra6d
 Gwae a vyn gobryn gobyr uffernda6d
 Gwae divia6c lldia6c lleidytr tra alla6d
 Am berchen o brenn a bryna6d pumoes
 Per ffer ffurveidvoes ffrowyll-loes ffra6d
 Er penyt bywyd hoedyl vergyt ha6d
 Wr glan diwahan yn y waha6d
 Yr wlat vet Reidrya6l a vedra6d Andras
 Ir wled had haedblas heb gas heb ga6d

¹Neu, ffurwythlan.

Antury6n h6yl6yn heli a thonneu
 A thynn6n ved yn rhi
 Ynat pob g6lat rat roddi
 Un ion athra6on a thri

IV.

Trinda6t yn gwar6t an gwarant
 Tri unya6n unnerth gogonyant
 Tevy y tat a rat yn reityant
 Tr6y y mab gwnaet bawb bob grymyant
 Tr6y'r yspryt y gyt y gadant
 Trinda6t yn unda6t undu6 gwediant
 Trist vu Grist yn y groes dygyant
 Travael hael h6yla6d ar volyant
 Tra6t g6ener bu ffer y ffynnyant
 Trydyd dyd dody6 o divant
 Tros dyd deugeinvet ket katwant
 Trev nev afniver ef gwelsant
 Treidyom ni a mi a Morgant
 Treu deuor kyngor kyngharant
 Treith ymdeith yn veith anvethyant
 Traeth a brynn a phenryn a phant
 Treu ny ludd tryleu eil Rolant
 Tra6 yr bra6 ar bryvet gormant
 Treth6yf Du6 a diwedd vy mant
 Tra v6yf travot6r un amrant
 Tramynut tr6m ynnof y ch6ant
 Tremynu treislu tros liant

V.

Trinda6t ffa6t ffer tref nef nifer gwarder
 gwirdat
 Trech wyt no neb tr6y da6n atdeb treidiwn
 attat
 Tra v6yf vy myt y troych heb 6yt ym bryt
 rac brat
 Treul benydy6 ard6y gurya6 yr dy garyat
 Travel a chur gyta dolur g6edy dalyat
 Tr6m gymmereist tra6s yn pryneist or pren
 crociat
 Tr6y dy hoelya6 draet a d6yla6 drut adeil-
 yat
 A gwayw dan vronn a g6aet g6irion g6erin
 bryniat
 Ar byt paladyr yn diangadyr am d6y angat
 Ar dall a'th want o'th vadeuant nyth vu
 diwat
 Creest Deus dilywygus y deulygat
 Creda6d ynteu yr g6yrthra6r greu goleu
 gwylyat
 Ae gwnaeth gol6c o dywyll6c a diwallat
 Ac ae g6naeth vyd o divedyd y dyvodyat
 Cryt y gymmyrth rac ovyn mawr6yrth mur
 g6ynnietthyat
 Cret ae g6ara6t oe va6wr becha6t beich oed
 anvat
 Ceir pob tervyn cred6n dyscyn credo dysgat
 Credadun eir Crist ym bru Meir ma6r ol-
 euat

Brenin ar gret oed pan anet yn pen ynat
 Breinya6l escor breint seint seil cor dor
 deggradwlat
 Kenevinglot mab kyn bot na phab na ffyr-
 yf avrllat
 Kant egylyon gein egluryon gloria ganyat
 Doeth trywyr tec a their anrec anrydedyat
 Eur Tus a murr yr gwr nyt byrr yn y per-
 ffeithrat
 Seren bu r6yd bu kyvar6yd bu kyveiryat
 O vlaen y tri y vynegi yn ri rodyat
 Era6t greula6n ny bu gvyvawn ny bu gov-
 yat
 Ar addoli y Grist Keli kolovyn lleuat
 Arch6n yr hael a lud travael ymhob troyat
 A beris llen ac offeren ac offeiryat
 Ar d6vyr yn win a phob ry6 hin a phob
 ryw hat
 A nos a'dyd a gwellt a g6yd a vyd¹ ffuryf-
 rat
 A gwyllt a g6ar mor a dayar ma6r ard6yat
 A deudegrad nef a diodef da a wydyat
 Yr y haelder yr y niver vy ner neirthyat
 Bot yn diwed yr trugared yn tro garyat
 Amen.

VI.

Trinda6t dibecha6t buched wiryon
 Trugar tr6m y var kar gwar gweddwon
 Tri yw Duw Keli kolovyn Deon
 Truy rat ac un mat keinyat kanon
 Trech yw ef tat nef naf gleinyon radeu
 Nor creaduryeu goreu gwron
 Gwr dinam digam dygyn y alon
 Gwr dawnveith gobeith reith reidussion
 Gwr didic gwledic gwlat engylyon
 Gwr dedva6l gwra6l bieu'r goron
 Gwr a gynnyd dyd dydon ymdangos
 Gwr a gynnu nos dros dreissogyon
 Gwr a gynneil seil seith urdolyon
 Gwr a gennyw yw awyd dynyon
 Gwr kymmen penn llen y llenodron
 Gwr kymwys kynnwys kanwyll deillyon
 Gwr kyvunot a chlot a chleivyon ov6y
 Gwr kymorth gov6y dr6y dravaelyon
 Gwr ny chud y vud y vedygon
 Gwr ny chel a wnel o dichwelyon
 Gwr ny char murnrat lletrat lladron
 Gwr ny cheinmyc treis cleis cledogyon
 Gwr ny chymmyll twyll tyllod hoelyon
 bra6
 Y draet a d6yla6 dolur calon
 Gwr a aeth yn y gna6t gaethra6t gethron
 Gwrddal g6yn ddial gan Ideon
 Doeth oe gwr purgoeth perging drudyon
 Yr pumoes pumloes pumlif cochyon
 Duw mab meir yw kreir Cristnogyon
 Da y g6yr goglyt mebyt meibyon²
 Rhae caffael travael tri anwirion

¹Neu, ffydd.   ²Neu, meibon. .

Kaiffas Sudas Sudan Babilon
 Kyffess6n keiss6n o rat kysson
 Kyffes dr6g benyt a ia6nbryt I6n
 Kaffom lwys gynn6ys gan orchestyon
 nef
 Kartref gwir adef y Gweryddon
 Selyf ynat tat tec
 Seilyeith nyt g6yrieith gorwac
 Seith drwy obeith veith vedic
 Salym wraul seilym a oruc

VII.

Gorugam ryrret puret peryf
 Gormod o becha6t ar llyvyrgna6d llyf
 Goreu oed vadeu orneu oernyf
 Gorwakter y gler over a yf
 Gorwac bechadur gleudur gledyf
 G6thrus y eir a chweir ny chwyf
 Gyrrir y benyt detryt didryf
 Gared sa6d garthga6d yr gwerth g6dyf
 Gorwed hir ysdir ystor hybryf
 Gorwisc graean poen da6n pan dyf
 Gormeil pridlal nyt nad nedyf
 Gormes yw cluda6 aela6 elyf
 Gwr hybwyll kymwyll i wryf
 Goreu da wyrtheu yw Duw wrthyf
 Gorff6yf deith didrist neut Crist ud
 cryf
 Gorffen digynnen da yw gennyf
 Gymm6yll dyse ffyse ffer nyt ker Kaer-
 dyf
 Gem Garusalem geiryeu Selyf

VIII.

Trinda6t para6t pur
 Traus ma6s moes eglur
 Tr6y rat mat modur
 Mur mereinwch
 Tro vi Ri ratla6n
 Trafnidr dinidr da6n
 Tref nef naf kyfya6n
 Diga6n deg6ch
 Treidiwyf rwyf rwydwynt
 Tros vor kor kerrynt
 Groec dec dervynt¹
 Haedynt hed6ch
 Tir gwir gwingret
 Tymyr gwyr gwaret
 Tat rat reit nodet
 Get gadarnwch
 Tnt lut lud dram6y
 Tec rec ren ovy
 Teith veith vaeth gobr6y
 Tr6y attreg6ch
 Am gynnal gwal gwyd
 Seith braweith bri6yd
 Peth braweith briv6yd
 Kyn trechdyd tr6ch

¹Derwynt, neu, dewynt.

Llunyaf naf neges
 Llunya ym lym les
 Llydan lan loches
 Gwares gwarwch
 Llogeil seil Selyf
 Lle nyt prifde pryf
 Llawn nerth berth beryf
 Gryf digrifwch
 Llyw gwlat vat vedyd
 Ll6ythbeir creir crevyd
 Lleithic Gwledic gwlyd
 Dyd didanwch
 Lleuat rat rinwed
 Llyna da diwed
 Lle yd aeth ffræth ffrwythwled
 Y med medyrwch
 Llaryed hed hodya6
 Lle g6yl h6yl heilya6
 Llawr nef dref dreidya6
 Aelaw elwch
 Llys vry hy hoywblwyf
 Lles gne de digl6yf
 Ll6yd r6yd r6yf del6yf
 Dr6y dadolwch

IX.

Can digones Du6 an divlan verroes
 Yn eiryoed yn eiryan
 Gwr a'n gwnaeth ae gwnel am danan
 Trugared kyn meued mablan
 Gwr a'n peir an peryf glotvan
 Gwr gwychedoeth gwychedoeth gyvan
 Gwr an gwyr an gwara6t oe ran pumoes
 byt
 Yr bedyd y Ieuan
 Gwr ygkret ygkrevyd nyt gwan
 Gwr ygkroc ygkroes bedryvan
 Gwr a wys a vrys y vra6tlan
 Ef a da6 nyt atta6 ef attan
 Pan wnel Duw dangos y varan
 Dyd6yre dy daeret arnan
 Dychryn t6ryf torvoed yn eban
 Dychyrch hynt dychre g6ynt gwaet-
 van
 Dychymri6 tonn aml6 am lan
 Dychymer uvelar bar bann
 Dychrys gwrys gwres tande allan
 Gwedy kelennic g6edy kalan berth
 Pan borthier gly6 am ban
 Gwedy serch a seirch meirch meingan
 Emys llys llysseid uch ebran
 Gwedy treth mal tretha6t Ieuan
 Kyn glaswed kyn glassu yggran
 Duw am ryd om reidun ovan
 R6yd obeith o weith y winllan
 Ac yna daw bra6t braw gyman
 Ar deheu vy rieu vy rann

RISSERDYN AE CANT RACLLAU.

I HYWEL AP GRUFFUDD. O L. P. P.

RYGUD llew aryfrud llyw eurvro gwingost

Ynghongl gwyngor Beuno

Rôyf clotnerth ryvic Clytno

Rydewr greir rud derw a gro

Cud gro teilwng Gymro tec

Kyt denôr brôyd¹ ket dinac

Kael annôn yô'n kelemnic

Calonnus is Kelynoc

Llaôr Kelynoc vaôr a ved gorchud

Gwae eirchyeit o'r diwed

Llif greu aer gôaôtglaer gôaetgled

Llôybyr Par² travyn bar is trevyn bed

Kaenved a gud Nud nedair

Kynvyn eil neut kwynvan aer

Kytgam prit trillit trallwyr

Katkun oed lith katcun aer

Aer daradyr cadyr delltôr coedyd on

Annwyldoeth fab Gruffud

Adôyn kyn noi dôyn iw dyd

Oed eneit Pobyl Eiddionyd

Eidyonyd loryf koryf karyat oed Hywel

Grym Echel gry——

Aneird yn ei veird oe vot

Yggraen ved yggo yn yut

Os mut lleô aerdrut llyô urdrec llithyr-
waet

Llathyr walch pobyl Wyndodec

Wysc rôyse raôô ôaôô wiwdec

Ys uôch y gôyn no dôyn dec

Pob dec ae kôyn adôyn oed

Par durvlaen paraôô aervleid

Prif ruthyr yng durvyng deôrvaed

Pridôr serch Paredur swyd

Sôyd rôyd rodyat vat sudei vedel goryf

Ni duc aryf na phensel

Ar ysgwthyr brat kat nyt kel

Saer hoyôach no syr Hywel

Uchel o dôyn Hywel doe

A chôyn gôyllt ochein a gwae

A chadarn oed dyroed dei

A chydôr brôydyr uch adôy

Garôy ar adôy gôraôl redyat ffuryf

Taer briôgyryf tarô bragat

Gôys gôae oe varô arô irat

Gôysôir kerd gôae assaôr kat

Llithyr am ud kat rat redec

Llaôô gylaô lleuon olôe

Llyô ar dadl lleô urdedic

Llôryf chôalu trin lloryf chôiloe

Chwiloe benn ae nenn y ninneu y roet

Lle y redant oe eisseu

Chôylgarô clot vydindarô cleu

Chwyrn digruthyr chwerwon dagreu

Dagreu tros vadeu llyw traôô vydin
draô

Daô enô dreig eurlaô yn dra gorllin

Drut lut lavyn hard dravyn dôr hirdrin
torvoed

Deôr bor gnaôôlôyd oed durbar gôaetlin

Dedyf redyf rein o vlaen dyd arwvlin
gymmysc

Deôrffysc duc daerdyse dôygat ordin

Dyed yn diued deôin ymladdgryf

Drutlyryf dal traffuryf deulit Tryphin

O glywet mynet ymein argae

Amneit gorôyllt gôae ym neut gerôin

Arglôyd yr arôyd oreurin leôyeh

Ardôys gythrud gwych oer dyscethrin

Aryf lithaereu brôytreu bratrin kerdarô

Yn llaôr rhoi haelôaôr a Ri heilôin

Och cômypaô kanllaô aôch keinllin Gôel-
ydyr

Echel deôrweise hydyr uôch ael derôin

Traôô darô brôydr agarô bradôr egin
Ffreinc

Taer vedylffyrf einc torvoed Elphin

Travyn llavyn llôybyr vryt gryt digrin
baladyr

Taradyr tôr eurgadyr hyt tir Ergin

Treulôed cost anned Cwstennin gynut

Tyrveu myvydrut toryf ymevin

Tavaôô un araôô Aneurin gôaôôglaer

Tec kyffrityôr aer tei kyffredin

Hyôel gaen uvel aryf gynnevin blaôd

Haôd y glut delôaôd ôyr gôladoed Olphin

Hael heilgost eurbost Êrbin ysgôyt¹

Hard arveu vôlechvur hyrdeiryf vylehvin

Hydyr aervathyru hoeôder veithrin cle
oed

Hyder llaôer oed hyt orlleôin

Hynt rôym byd llonyd heb allôynin ôed

Hepeor dôr deôred hyôled hoyôlin

Hut kur rôyf Arthur ry vaôrôthrin deigyr-
dôyse

Kaf am urddaôl rôysc koven Myrdin

Kud prud pridlaôr gôaôr gôerin bendeveic

Klut i aros dic clo daêerin

Clôyf dyed atôed Etôin digonyant

Clyô cant maôr russyant am ior iesin

Kein llôyr garyat rat yn rin yuchelbraw

Kanllaô nef idaô eil naf eidin

¹Neu, brwydr.²Dar.¹Mae yma rai yn y cych.

II.

Unyawn bill hirdaen o ball harded
 En6a6c valch vyna6c o veilch voned
 An6ylgein virein o va6red did6yll
 Un ny v6r6 y bwyll yn overed
 Ma6l y hir6en doeth mil ae har6ed
 Manon eur hoy6dal mynn anryded
 Myvan6y ly6y oleu6ed priff6ys
 Mygyr hoy6lamp Bo6ys mag6yr hy6led
 Govynnei va6lgerd yn gyvanned
 G6enl6ys eurs6llt bobyl g6inlys orsed
 G6asca6t inseil6a6t ansal6ed arver
 Gymmar hy Ener gem rianed
 Llythyr ae dysga6d vun llathraid osged
 Llunyat diorneir llun teyrned
 Lli6 divrise lluch6-6isc eiry llech6ed maen-
 a6l
 Ll6ydei ammot ma6l llaw diommed
 Kerir y ma6rd6f nyt er kared
 Kadeir y va6leir ket orvoled
 Kymenda6t tava6t etived l6dyant
 Kwbyl iawn waret kant keibyl enwired
 Ku vynaucwymp wawr kyvya6n ag6ed
 Kluda6d ewybr da6n clot o diwed
 Koeth y gwnaeth y maeth a med bueil-
 sathyr
 Klaer euvreise gorff llathr cler ar vr6ys-
 ged
 Bit ar hyffa6d hoedyl byt orhoffed
 Bu vlaen nodet beird byw vlynnyded
 B6ryat geir divrat geir6 dyvred glut
 Bylchem y golut balch amgeled
 Digloff i molyant hyt 6lat ogled
 Dec morof M6n digymared
 Dyat dyvyr dr6ssyat divar drossed coeth
 Deall aela6 doeth diell wyled
 Goluta6c kymar haelwar heulwed
 Goron6y vychan g6ron vuched
 G6ymp clot da6n hynot dianhuned deigyr
 G6iwyry6 groy6 eigyr g6a6r y g6raged
 Clytno Eidin
 Glot ar6yd drin
 Gleudur detryt
 Cynlluc durdoryf
 Ceinlly6 g6indoryf
 Canlla6 G6yndyt
 K6ynen kepkor
 Ar un Elor
 Yr An6ylyt
 Kolovyn Gwyned
 Eur varanned
 Ar vyrr enhyt
 Koeth oet Hywel
 Kyn noi dirgel
 Kynnyd ergyt
 Kadyr vab Gruffudd
 G6awr Eiddyonydd
 G6eiryd unyt
 Kymro ad6yn

Kaf oe dreisd6yn
 Kof o dristyt
 Kyn6yl Garthan
 Rod wiw g6a6tlan
 Rud6ay6 g6aetlyt
 Kyvr6yd galon
 Ochein tromvron
 Ach6yn trymvryt
 Klot urdolyon
 Am y govyon
 Ym a gyvyt
 Kolli kyrchva
 Honneit utva
 Hynn neut atvyt
 Kantref digeird
 Doeth y wanveird
 Deith diwynvyt
 Keir oe dramewyd
 Eureit ar6yd
 Yr ae deiryt
 Kymnwryf Bryneich
 Kynon hoy6vreich
 K6yn anhyvryt
 Kalon uchel
 Oed i Hywel
 Ud dihe6yd
 Keith gyvlymliw
 Dur ysg6ytrivri
 Dar escutvryt
 Krist un mab Meir
 Radeu wertheir
 Reit yw wrthyt
 Kynn6ys Hywel
 Eurnaf uchel
 Ar nef iechyt

Iachaet Meir creir croywrad
 Eneit g6alch b6rdvalch beirdvod
 Och vynet uchaf voned
 Ion ym min cor yme6n cud

III.

Lly6 gly6 gle6na6s tra6s tr6ssyat kerdor-
 yon
 Lleon ar6ydyon lla6 ia6n rodyat
 Lloryf koryf ket kiryt karyat G6yndodyd
 Lly6yd meu hyl6yd ym Mon hoy6lat
 Llym rym redyf gynnedyf gan gennad
 Iessu
 Lles veird a6enllu llys v6rd winllat
 Ll6ybyr r6y Oron6y eir ynat ieithvydyr
 Lle6 yn haelvab hydyr lla6en heilyat
 Tudyr yn ongyr ennyngat Eingylgr6ydyr
 Tryle6 g6r gydyr br6ydyr treul egoryat
 Trydar aer lavar erliviati g6aetffreu
 Trevneu clot oleu cleu adeilyat
 Teyrn g6alla6gyrn a llygat G6yned
 Taervur bri6dur¹ gled tyrv6r bragat

¹Neu, briwgur?

Torret6ynt luchynt t6rf dilechyat ffa6d
 Trostan yghyrch bla6d Trystan anghat
 Peleidyrr g6aetreidyr nyt g6yt ruat serth
 Prudust ang6y nerth preid ostyngyat
 Par trydar banyar erbynyat pob rei
 Parcher bell 6estei oe b6yll 6astat
 Pennaf a'r trechaf trychayat Elivlu
 Prit ae le6 leif vu pryt Eliwlat
 Por kyngor ragor parhau r6gygat trin
 Paun g6iroyon win penn g6aretyat
 Kadyr golovyn diovyon yn kad6 dyad balch
 Kein diwacieith walch kun diwygyat
 Kyvya6n gadarn varn divurnyat gyngor
 Kadeir glotryd ryd ket argleitryat
 Keid6 6arant ll6ydyant lleidyat ygghytrud
 Kara6d ell6ng bud keir y ddillat
 Kynnedveu Llacheu lluchyat g6yarlavyn
 Keinde6r weise dravyn kaendur wisgeat
 Rec dec dal ardal ry6 eurdad perffeith
 Rethren aros keith ruthyr ia6n irat¹
 Rewin y vydin gan veidyat ygga6r
 Rydaer ar aessa6r ri dirussyat
 R6ysc br6ysc breisc lut drut neut rat y
 vraga6t

Reid a grennya ra6t ro6 digronnyat
 R6yd Ion kerdoryon kaerdiriad didaryf
 Rud aer gama6n aryf rydeur geimyat

Dar ymleidyat uthyr dor ymladeu
 De6reir y giwda6t dar ar gateu
 Diagyr Oron6y geyr deau aessa6r
 Dyry rodyon ma6r dur y reidyeu
 Da vreise geda6l goryf difr6ys oedeu
 Dyvryrs² ad6yith llu dyvyr ossodeu
 Daret angerdruthyr 6rth dyreu gorllin
 Da 6rthholy6r trin di6arth heilyeu
 Llew a charyat myrd llyw iach oryeu
 Lla6 a chiriet mon lle6ych eiryeu
 Lluchynt creula6n vr6yd Llacheu gyhaval
 Llydan 6ra6l dal lliit yn aereu
 Llathyrber eur groy6 ieith llithyrbar irgeu
 Lluny6n vardeir naf llawnyon vyrdeu
 Lleveiryant g6yar y6 llavuryeu keink
 Llawn orvot Ffreinc Llew yn arveu
 Kat 6i6 sudaer hydyr kad6 y s6ydeu
 Kymen var6n doeth kama6n vereu
 Kanon kywirdeb yw keneu Tudyr
 Kadarn g6ymppy6r gwyr kedryn gameu
 Kara6d valched treis kaeroed vylcheu
 Karyat tewglot aml kiryet hygleu
 Kyvar6yd y g6naeth kyveiryau dragon
 Koetkun ol6ythyon katkaen lathau
 Egyr didla6t la6 nyt gar6 datleu
 Ag6rd atlam va6l am gerd otleu
 Anyan Eidya6l gynt un anwydeu mael
 A raclydod gael eur a g6ledeu
 O vr6r karchar g6yt Evra6c kyrcheu
 Y va6r geryd gryt ef yw'r goreu

I ar vratruthyr y g6naeth eirif vr6ydreu
 ymgnith
 Aer veryon lith ar vorëeu
 Ron ar dervyse greit Run aer dyrveu
 Rydglet aela6 lys r6ydglet oleu
 Ryvel rud6r drut ry6 va6l raden Nud
 Rydeur waetffra6d Ud reid ar waetffreu
 Reit y bydoed y6 rat wybodeu
 Rydec ema6c loryf ri digammeu
 Rygara6d 6isga6 ragoreu eglur
 Risc odida6c dur r6ysc y deidyeu
 Murel dil6ryf vu mawr el6 daleu
 Mirein le6braff vreich Moryen l6ybreu
 Mord6ya6d yn eirif maerdyeu g6inllat
 Mur ar ag6rd gat mor yr eigyeu
 Mae'n arnyd y vot rug manereu
 Ma6l6r da adv6yn gorff mil6r dedveu
 Mynnood dra gorvot hyt ym manneu byt
 Ma6red ragor bryt muroed dreigyeu

Arvot uthyr dreie
 Wrth gastell greic
 Aer arynneic
 Eur Oron6y
 Arveu kyich6yrn
 Ervei Deyrn
 Eryl Gedyrn
 Aryal Gad6y
 Eryr G6yned
 A ryf gyved
 Eirgras hoffed
 Irgreu saff6y
 Eneu digabyl
 Anant vr6d-dabyl
 Ynyal barabyl
 Yn ael Ber6y
 Aml6c dr6ydyet
 Amlyn¹ weithret
 Ym y yvet
 Am y ov6y
 Wythrif drossedd
 Uthraf lymgled
 Aeth y va6red
 Ieith Avar6y
 An6yl Dudyr
 Einyoes ysgyr
 Eirget Eryr
 Aergat aer6y
 Ion kenhetloed
 Ynyal 6latoed
 Ana6 lyssoed
 Enw lass6y
 Hydyr galondit
 Hydaer de6rllit
 Heilyeu dibrit
 Hylut obr6y
 Heird y esbyt
 Hirda6n g6yndyt

¹Neu, iscat. ²Dyvryrs.¹Neu, amlyu.

Hyder diwyt
 Hyd ar Dawy
 Helym di esgur
 Hylyon natur
 Hael brif a6dur
 H6yl brovad6y
 Hyr6yd varcha6c
 Hardlevyn durya6c
 Hir6ay6 truma6c
 H6yruyt dram6y
 Korff trybelit
 Kaeroed gliffit
 Karyat erlit
 Kiriet arl6y
 Kamp Oliver
 K6ympei ygg6er
 Kant oe le6der
 Kun talad6y
 Keimyat G6yned
 Kymorth Gorsed
 Kyman de6red
 Kama6n dir6y
 Kroewles vedrus
 Kreulif dirus
 Ket eur gostus

Kat argyst6y
 Lliwrad llavyndur
 Llawrod eglur
 Llawen A6dur
 Lly6 yn ad6y
 Lluchynt Mel6as
 Lla6chveird winblas
 Llydan solas
 Lly6 Dinsil6y
 Ll6r6 i gorvud
 Llyr Penmynyd
 Lle b6r6 geryd
 Ll6ybreu Gar6y
 Llym dan heyrn
 Llevei utkyn
 Llydet erdym
 Lleidyat Ord6y
 Llonn Bendeveic
 Llinon yssic
 Llun ffenedic
 Llin ffynad6y
 Ll6ybyr kat odeith
 Llavur drutleith
 Llwyryf da6n doethieith
 Lloryf Dindaeth6y

RHISSERDYN A GANT Y TEIR AUDYL UCHOT Y RONUY VAB TUDYR.

CANUAU G. AB M. AB DAVYDD.

I DUDUR VAB GRONWY.

O L. P. P.

TROSSES ym Grym Grist
 Oe deith veith vaengist
 Trwm eidle gorff trist
 Tra meddylgar
 Treigla6d ka6d kyffro
 Tr6y'r vron hon heno
 O vot clot Clytno
 Dan do daear
 Trist 6yf murngl6yf ma6r
 Trin erwin aerwa6r
 Roi gle6 lle6 dan lla6r
 Ga6r gorddwyar
 Tost gost gystudya6
 O boen hoen hebda6
 Ym da6 fir6t wyla6
 A phrit alar
 Treissynt¹ Von unweith
 Tros ruthyr uthyr anreith
 Treisieï bum triseith
 Mewn gweith gwyar
 Tr6m wnaeth maeth meithi6

¹Neu, treisiwyd.

Yggryt ryt a ri6
 Trom aergr6ydyr vr6ydyr vri6
 A lli6 llachar
 To gro maendo mur
 A gud Nud natur
 Tudur wayw aergur
 Wiw a eurgar
 Ter6yn g6yn br6yn bron
 Nys kel na6s kalon
 Treigyl y ov6y hon
 Tragleu avar
 Tra6s Ud Nud na6ell
 Treul mil hil Hiriell
 Travyn Tref y Castell
 Vedgell vudgar
 Trystan glendan gled
 Oe geith deith dyt6ed
 Trist ia6n y6 G6yned
 Treistwyn Gwanar
 Tervyn dioer oer oed
 Toryf lloryf coryf cadoed
 Toryvoed aer viloed
 Awr uvelyar
 Twryf lletvryt bryt br6yn
 Teirieith g6eith g6en6yn

Tervysc mysc ma6rg6yn
 Dioerd6yn de6rdar
 Lle6 lly6 llu orllin
 Llavynd eurdavyn aerdryn
 A lly6y6r bydin

Kyn llawr bydar
 Llawer blyngder blood
 Oe d6yn k6yn kyhoed
 Lle6 oed Llyr getoed

Lluric odar¹
 Ll6r6 alaeth g6aeth gud
 Lla6greir nedeir nud
 Digra6n hywlych grud
 Deigyr anhalar
 Lloryf oed Llyr veidyat
 Kyn maen caen ka6at
 Llu blanc dranc dromgat

Lluchyat llachar
 Lluny6yt breud6yt bryt
 Am doeth koeth kerdglyt
 Lla6 dreis dasg6yr gryt
 Ll6yr drist ysgar
 Llen gel da6el do
 A gud grud a gro
 Ll6ybyr kyfro Ffrollo²
 Me6n tro trydar
 Lla6r llyt6ed ved veich
 Llein llithvrein ll6ythvreich
 A llithr6r Bryneich

U6ch llethyr branar
 Lla6ir 6eise vreisc vreint
 Lle6 doeth coeth cywreint
 Llit Gweir geir gereint

Oed veint y var
 Neut tost gost gym6yll
 Am goeth doeth did6yll
 Divrat gat gannwyll

Eurbwyll aerbar
 Neut cor mynor maen
 Glas g6as g6ise durgaen
 Ir grud glo gro graen

Ger taen tonyar
 Neut ma6r a6r ochein
 Am loryf kynnoryf kein
 Neut af i levein

Nyt 6yf lavar
 Neut diledyf gredyff grann
 D6yn g6a6r dann lla6r lann
 Nyt adavel g6an

Neut edivar
 Neut ch6er6 her6 hynt
 Oe vard hard helynt
 Neut lletkynt llechynt
 Llacheu darpar
 Nym da6 dydd lla6en
 Na geir gora6en
 Na g6en na g6yngen
 Am ior gwingar

¹Neu, o dar.²Neu, Ffrollo.

Ner ffer gle6der gly6
 Nertha6c lytwa6c ly6
 Ny 6elaf ym by6
 Y gyvry6 gar
 Naf nef na6d na6kant
 Ae ryd ffyd ffynnyant
 Gytac Edeyrn sant
 Trigiant trugar

G. M. AP. DAVYD AE CANT.

G. M. D. I DUDUR AP GORONWY O BENMYNYDD.

O L. E. D.

AWDUR hael eglur haul ogledd a lloer
 Oer yw cwympo dioer campau dewredd
 Eyr cyrchiad cad cydwedd Peredur
 Arf Eingl Dudur dadl diomedd
 Arwydd yw tramgwydd trymgof gyfedd
 bron

Oer fydd calon donn dan lledfrydedd
 Aruthr gynnygn dygn dognedd o hiraeth
 Aros marwolaeth eurfab maeth medd
 I6r ciwdawd hoywffawd orhoffedd dangnef
 Oedd ef wendref nef naf brenhinedd
 Ai frawd ffydd fyth a fydd yn agwedd drist
 Y drwy giried Crist i drugaredd
 Annhebig mewn dig dygnedd uchenaid
 Nid heb ladd enaid fu'r blwyddynedd
 Un da iawn hirddawn harddedd llawenydd
 Diarw a llonydd oedd erllynnedd
 Ai law pan fu draw edrywedd eurdorf
 Y gwnaeth llorf catgorf coetgwn dach-
 wedd

Eleni gwaie fi gwiw feuedd blygu
 Drwg fu dwyn draig llu llyr gymrodedd
 Nid adwen roddi y dan dudwedd llawr
 Llew glew mor glodfawr gwawr gywrysedd
 Neud Edyrn teyrn hyd lan tuedd draw

Ac mal hwn gwynaw braw breuoledd
 Neud ydyw heddiw hawdd gymyrredd cad
 Dan ddor cor caead rhad anrhydedd
 Neud adfoes einioes annedd a masarn
 Neud adfarn cadarn cedawl serthedd
 Neud udwaedd i fardd neud adwedd cerdd-
 awr

A hoyw eryrwawr yn hir orwedd
 Neud adfail buail buangledd yngryd
 Neud adfyd Gwyndyd gwindai sylwedd
 Neud odfa trofa trafn canwedd beirddion
 Neud atborion Môn mau gyfannedd
 Neud adwyth balchlwyth bylchlafn drosedd
 llyr

A Thudyr ben gwyr is gwerydd fed
 Ner ffer ffyrf eurgyrf aergyrch rysedd glyw
 Ta fu fyw fy llyw llew gyfluedd

Nid oedd raid oi blaid blodau Gwynedd
 dud
 Nac ammau golud nac amgeledd
 Neur aeth trwm hirfaeth trwy gymmher-
 fedd bron
 Y boen ir galon hon anhunedd
 Neud myny Duw fry o ddiŵroedd mawr
 Gwyn dwyn dor gawr gwawr gwirionedd
 Ni'm dorai syrthiaiw amserthedd galar
 Nef ar y ddacear nifer ddyedd
 Neu ddyfod trafod trefn alludedd hir
 Y mor dros y tir enwir anwedd
 Neu frenin dewin diwedd gorthrymmaf
 Tros fradawg auaf traws frawd gyhedd
 Neu ddifa traha terfyn chwerwedd garw
 Am eurgarw ei farw yn ei fawredd
 Trwm oi ddwyn yw cwyn cyn hywedd
 farwddydd
 Yn llys Benmynydd oedd rhydd rheufedd
 Trylew gwarant cant uch cyntedd beirddlu
 Gwledig eurswllt fu gwlad a gorsedd
 Traws iawn ail Meiriawn mawreü un ofeg
 Trafn mawrdeg difreg dyfr gymyredd
 Trefnau aml frodiau am lawfyredd heirdd
 Diryŵg yw beirdd a hyffedd
 Tirion hil beilchion llyrl balchedd cadwr
 Tarian lwyth Tewdwr gwr gorfolédd^{*}
 Torf plymlwyd ysgwyd osgedd ardderchawg
 Tarf eurwawg lydwawg fynawg fonedd
 Trwy wyrthiau gorau digaredd Dudno
 Beuno y tyfo ei etifedd
 Tref Ner deng nifer dangnefedd gadair
 Ai pair pefrlwys grair mab Mair ai medd

G. M. D. I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

ARGLWYDD Didrist Grist gwirdrist gwarder
 Eurglawr nef a llawr a lloer loywyder
 Oeraf maith fawrdaith fu ar fyrder
 Arwydd yw na'n llwydd llwyr eddyllder
 Aerdrange llew cadau parablau per
 Eur drafn erfai lasn arf Olfier
 Aruthr ar un rhuthr a maith drymder
 Aros adfail ail Alexander
 Och a barus wyf drwy glwf glewder
 Fod hyn o ddychryn ail gwynn gwarther
 Och elawraidd bryd gryd grymmusder
 Elcel arwyn farw fawreir doethder
 Ucheneidiau mau Mab Mair uch ser
 A chyn daw glaw gloywddeigr lleufer
 A chan llewyg trist a chwyn llawer
 Achaws traws treisglud heildud haelder
 Echwng ior Gwen llys ffyrf emys ffer
 A charu gwindai och or gwander
 Gwnaeth Tudur aerfur arfod lymder

Cyn rhuddglawr llawr llan ei ran ratter
 Gwyarlraith trisaith traws ehofnder
 Gwayw irllwydd adwydd Edyrn gryfder
 A chad fragad fraisg am waigŵg wychder
 A chammau yn llawn lliad a blyngder
 A chau heyrn chwyrn chwerw nawŵg digter
 A chorŵg dorŵg dirfawr mewn gawr gyrdd-der
 A chryd gryd ar grwydr a brwydr bryder
 A chrau deifr gan frain crain creulonder
 A chrair Gwynedd wenn yn ben balchder
 A chriaw iddaw eiddun ddewrder
 A chynnefin drin am dri amser
 A chynafon glew a chain nifer
 A chlod a gorŵg i'm gwir falch-ner
 A chlybod ei waith uchlaw aber
 Dar o fonedd aml dewr ofuner
 Daered fraisg waigŵg walch eurfalch arfer
 Diwraidd ei faendy dor addfwynder
 Dirwy rybudd tost dur orober
 Deryw Ector north diorwagter
 Darfu am ddraig llwyr orthrymder
 Dogn gur poen ddolur pan feddylier
 Dogn gawdd am hudawdd am fy hyder
 Dihagr oedd glybod ei glod pan gler
 Deheu ceimaid brwydr Duw ai cymmer

YR UN GWR I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

AER¹ fy nghwyn och ar gyhoedd Fair
 Farw blodeu cenedloedd
 Deryw clod y ciwdodoedd
 Dor o hil iôr dewr hael oedd
 Aml wylaw glaslaw glwyslen ai mawrgudd
 Am eurgorŵg rhudd² onnen
 Emrair barch am ras berchen
 Aml ddeigr a llef iôr nef nen
 Gwiwdwf iôr gwae fi dy fod
 Gwawr gweilch Gwynedd ym medd mud
 Durdorf cai ar daerdorf cad
 Dewrder grym dordor a gryd
 Galar calon a golwg
 Am gwna yn drist Grist ym grog
 O'th roi ddoe mae wythryw ddig
 Dan gaen maen mur Dudur deg
 Gwainyddoedd fy mron gwayw anoddau
 trist

Treistwyn ior bryn byrddau
 Gwae ei genedl o'r chwedlau
 Gwaith tra galar maith yw'r mau
 Trafu traul ongyr gwyr trefn gwawr doeth-
 wlad

Trin gyrchiad gwriad gawr
 Treigl i'r fron hon hoed tramawr

¹Neu A ar. ²Neu, rhyd.

Traglew rym llew dan rwym llawr
Rhoed dan faen glasgaen glwysgorf heirdd
gedoedd

Hardd o giwdawd digeffeirdd
Ynghôr llên gwên am gweheirdd
Ynghudd llysty bûdd a beirdd
Gwann fry yw Cymry cymawredd dyfr
Gwenwyn Deifr ei fflangledd
Gwan llŷs a llan gwan Gwynedd
Gwan Môn am iôr gwin a mêdd
Rhwydr didarf brwydr rhoed ar Dudyr
hael

Hil Ywain neu Fedwyr
Goreu eurddraig a geryr
Gweryd ni'n gweryd nen gwyr
Ponid rost dogngost dyngudd
Pefr drafn par eurllafn aerlladd
Pann Môn am ddraig Penmynydd
Pen cenedl pen aig Gwynedd

YR UN GWR. I DUDUR.¹

O L. E. D.

DOETH i blaid eirchiad erchyll
Hir annerch a hwyr ynnill
Brwydr gwirlafn trev Castell
Brwyn a dogn gwyn oi dygn goll
Rhagorawl pob rhyw giried
Oedd fy Arglwydd Udd fawrglod
Traws ofyn tir treisyrfiad
Tra sefis cyn trais ofid
Gwae fi lorf eurgorf gwawr aergur cyfarf
Gwayw didarf gwiw Dudur
Gwasgu llew gwas glew gleifddur
Gwaig haearngeaen ym maen mur
Aml uch grann o'i hynt Fangor
I'm didyr deigr am Dudur
Aelaw ynof ei alar
Elyn gryd Alun gryfder

YR UN I DUDUR PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

CLAF yw nêr nifer nefawl aur anaw
O Ronwy rwyg Greidiawl
Caer ar aer car arwrawl
Cedyrn ostwng deilwng dawl
Cadw hyfryd iechyd Echel greddfawl câd
Ucheldad mād meidrawl
Er dy donn fron frenhinawl
A'th boen gulwydd hylwydd hawl

¹Canlyniad yr awdyt raglaenol yw hon yn Ll. L. M.

A'th greuloes ath groes ath grog freiniawl
Ystyr raid ath ganmawl [râd
Canhorthwy Fair fy eiriawl
Canwyll hardd ath farth ath fawl
Cadarn uchaf naf cêd nefawl arglwydd
Erglyw llef negesawl
Am lorf corf ciwdawd gwawd gwawl
Am lew gawr am le gwrawl

Oth hireint¹ eurfraint aerfrad arynaig
O Ronwy frwydr gyrehiad
Nid oes na berth nerth neirhiad
Na hydr fudd na rhudd yn rhâd
Na nen na pherchen na pharchiad ar fardd
Rhoist i feirdd dy ddillad
Na chyingaws bwyll echyngiad
Na chyngor mydr rador mād
Tra sych naf yn glaf gloyw guniad hoyw-
lorf

Hywlych grudd a llygad
Traws ein gawr gwynllawr gwinllad
Trosedd gwledig orsedd gwlad
Och fi eryr gwyr gwriad pennadur
Fod poen Edyrn arnad
Iechyd a hyd hoedl gariad
Athraw nefawl goeth doeth dad
Och wael drymglywyf rhwyf rhodiad budd
fawredd

Byddaf farw am danad
Och wisgoedd gwypm ath wisgad
Oth wasgawd ni fu wawd wād
Dyfof dewr arfof aerfawr fyysgiad trin
Mewn trist ofal gwaffad
Mur dur dewr darpar car cad
Mair a wyr mawr a irad
Oth hirhaint hoyw fraint nid hyfryd yr un
Oronwy lasf creulyd
Oth air ath arf gedernyd
Ath glod faith nith ddaw gwaith gwyd
Oth wengred giried gwryd annirgel

Yn aergad ddiheowyd
Ath ddawn ath ddinam lendyd
Ath ofeg ath brifdeg bryd
Och ner fod gwander Echel Gwyndyd traws
Ni'm gwnêl treis diofryd
Erglyw Grist fy mawr dristyd
Arglwydd grym am eurgledd gryd
Rhen rhyw folaf naf nefawl wryd gwir
Gwared boen a chlefyd
Rhad ysbyb budd rhaid espyd
Rhudd baladr ger rhaiadr rhyd
Rhyfedd yw fy myw fy myd am harglwydd
A mawrglywyf i'th blegyd
Rhaith rhuthr brwydr aergwryd ergryd
Rhywiawg difradawg dy fryd
Rhyhael eurgrair Mair mawredd lendyd
hydr

Ath ro hoedl ac iechyd

¹Hirhaint.

Rhi rheuffedd rhuddgledd rhoddglyd
 Rhi rhwysg heirdd rheuffedd beirdd byd
 Os claf Modur mur mawredd garannawg
 Goronwy grair gorsedd

Gwiw enaid beirdd gwae wynedd
 Gwawr gwindai ni haeddai hedd
 Na wna ddiog tremnyg trwm ledfrydedd
 Fair

Er dy fawr drugaredd
 Am gar am giried rheuffedd
 Am gain edmig wledig wledd
 Ucheneidiau mau och na medd fy mryd
 Haint fy mrawd cyfannedd
 Uchel ddar Echel ddewredd
 Iechyd i'w weddeiddbryd wedd
 Anhyfryd ir byd bod anhunedd clwyf

Ar fy rhwyf nid rhyfedd
 Arf golofn eirf ymgeledd
 Eryr teyrn meddw-gyrn medd
 Oer yw hirfod clod clo rhyseidd Gwendorf
 Mewn gwander yn gorwedd
 Eurlyw o haelion fonedd
 Aerllew balch glew bolch ei gledd
 Och fi Arglwydd rhwydd rhwysg natur
 ywain

Awydd dewrder Arthur
 Nad ystyr Mair dy dostur
 Ath glefyd frwydr fawrfryd fur
 Iechyd wrth fy mryd fy mrawd eglur
 Y gan Dduw bennadur [ddawn
 Ath ddêl oth haint ath ddolur
 Ath ddileddf anawdd gawdd gur
 Arwyrain madiain modur aur anaw
 Oronwy fab Tudur
 Arfod air pair paredur
 Arf yn ing aer ddirifing ddur

TERFYN.

Yna canlyn Awdl i Dduw gan yr un
 gwr—ysec—Lleddf ddeddf ddoeth eurgoeith
 &c.

GRUFFUDD AP MAREDUDD I DUDUR FAB GORONWY.

O L. E. D.

LLEW glew gleifym grym gryd flemmychu
 Llorf corf cad ceimiad camon¹ dasgu
 Llaryeiddwalch geirfalch gorfu abrwysgl-
 dyrf

Llyry byrffyrf briwgyrf bragad fylchu
 Llud prid prif yngnif yngnaws cyrchu
 Llyw glyw glwyd ysgwyd esgar bylu
 Llyr ofn aer frwysgddofn ar freisgddu
 fronndor

Llawchfeirdd iôrangor Eingl dachweddu

¹ Neu, cammawn.

Llwyr ddarogan bran i'm brawd y cu
 Fab Dyfnwal arial gal ddigelu
 Llwyddiant rhuthr llin utlr aeth lle bu
 ffrolo

Llafn gelyngno clo clod enynnu
 Llun Rhun gun Gwynedd fedd fenestru
 Llyr gedwisg eryr gad wasgaru
 Llunias wawd tafawd er tyfu ym byd
 Lluniaeth diheuyd bryd o brydu
 Luch fflamddur Dudur dadl ddiblygu
 Llachar dar bar berth fawrnerth farnu
 Llachau glod oleu yn glew dalu gwaith
 Pan fai wyarllaith pum saith sathru
 Lleiddiad digiliad galon grynau
 Llaw rodded noddod Nudd gystadlu
 Lliwrudd wayw diludd wiw deulu ffyrn-
 fael

Llawrudd hael diwael Duw iw adu
 Lladwin wrawl grair borthair barthu
 Llyd wawt wawr byrddwawr¹ beirdd gar-
 trefu
 Llawn gyflawn hoywddawn llwrw haeddu
 om brawd

Ni wnaeth trindawd ffawd ffordd iw
 gablu
 Tarian lwyth Tewdwr gwr iw garu
 Tremyniad saeth gad seithgant alltu
 Twr gwr gwrrdd blaid greid grym car cu
 yn gadoedd

Tarw ar arw aroedd dorfoedd darfu
 Trystan hir am dir yn ymdaeru
 Traws maws mawrddrud clud clod ennynnu
 Terfysg llew dewrddydg lliid arddu gatgun
 Tarf cun rhwyf Alun yn rhyfelu
 Trachwerw ferw fawrdorf lorf corf coethlu
 Trychiad bryd gryd grwydr frwydrfredychu
 Troches goelfain brain uch bru gwyarlif
 Trech yngnif no rhif y rhiallu
 Tryfer cad neirhiad nerthawg allu
 Trefn heilrwydg huailrisg heyrnblu
 Treiglawdd clud ddattawdd clod hyd
 ddeutu afn

Trafu llu egr ai lifafn Lloegr elyflu
 Treigl om bronn annerch serch disyrchu
 Traglaw llew lleiddiad gad gymmynu
 Taerlaif gwyargnaif gwayw igrnu gwaedlin
 Twrf tarf tan chweirin drin dremynu
 Trwy frys oi lys lwys ddwys ddeisyfu
 Trwy frawd y geudawd trwy ffawd fynnu
 Trwy lithiaw branes trwy lethu North-
 mein

Trwy lathr arwyrain gain ganhiadu
 Trwy rad mawr gwawr gwaig i'n braisg
 brynu

Trwy rodd trwy fodd foes trwy oes Iesu
 Trwy aur borthair Mair maethlu Mihang-
 el

Pawl Pedr Gradifel y del oi du

¹ Neu, byrthwawr.

YR UNGWR I DUDUR NEU
RONWYMEDD Y DR. DAVIES F'ALLAI MAI I YWAIN
GLANDWFERDWY. O L. E. D.

LLACHAU Gwynedd llyw dwyorsedd llew
diarswyd
Llucheden bar wrth aer ysgar Arthur ys-
gwyd
Llafn trafyn treigliad deo cynheiliad deucan
haelwyd
Llwybr gryd bryd brwysg lliaws gedrwysg
lleas gadrwyd
Llyr osgorddion wythlaith galon nithlyth
gilywyd
Lluryg frwydr-chwant o'th ddewrfeddiant
n'ith orfeiddiwyd
Lliosawg drafn ergryd lym lafn aergreu
blymlwyd
Lluniaist orfod o lewder clod hyd loywyder
clwyd
Lloegr ddeifr goddi arawn ynni Urien an-
wyd
Llorf corf canwledd eislath ddurgledd aes-
lwyth ddorglwyd
Llyw llym grym gryd o'th ddewr blegyd
n'ith hir blygwyd
Llew llyw orllin milwr dorch trin mal aer-
dwrch trwyd
Gwnaethost yn aer catgun eurfaer coetgwn
irfwyd
Llithiaist ath ron aer feryfon ar fore fwyd
Gwnawn glod yntau oth draws gampau
n'ith drais gwmpwyd
Gwas yngarthan a thrwm ogan ni threm-
gywyd
Gwayw gwaith liwed hyloyw giried hael
yw gorwyd
Gweilging ongyr yt teg eryr etto geiriwyd
Gwaywawr trymffysg mal o'th eurddysg
mal i'th urddwyd
Gwersyll porthfrain o'th arwyrain i'th or-
eurwyd
Gorsafwr trin dewrdwrf Cunin durdarf
Cunwyd
Fy ngwalch balch berth da oth fawrnerth
doe ith farnwyd
Fy ngwelygordd coed-dur osgordd cad taer
ysgwyd
Fy mhôr llawged tirion drefred tarian
dryfrwyd
Fy nghydymaith aesawr eurfraith oeswr
aerfrwyd
Fy nghariad gwrdd cymmen agwrdd cain
a wnegwyd
Fy nghyfwyrain fy nghâr durllain fy
ngharw dewrllwyd
Fy nghorf torf taer fy nraig yn aer fy
nragon wyd

TERFYN.

GRUFFUDD FAB MAREDUDD I
ORONWY FAB TUDUR.

O L. E. D.

CYFARCHAF i'm naf nefawl rinwedd
Cyfarch parch parawd ffawd ffyddlaw-
wedd
Canmawl fy rhiau modd-wleddau mêdd
Ceinmug rhoddfudd rhudd Rhun gymrod-
edd
Cyfun Oronwy rhwy rhwysg mawredd
Cofiawrdd ffrwythlawnddawn ddinam falch-
edd
Cyfarf arf eurgrair gair gorfoledd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cadarn farn feirniad gwenwlad gwinwledd
Cadernid Gwrlais aerglais eurgledd
Cedryn wysg gyrddfrwysg gwrddfrwydr
dachwedd
Cadarnfab Tudur mur marannedd
Cystal Nudd am fudd fedd gorhoffedd
Cystegwr byddin drin drachywedd
Castell gawr clodfawr cludfalc fonedd
Cystwg brwydr aergrwydr eurgrain gor-
sedd
Canwyll pwyll ddiwyll am ddadl gwyledd
Canllaw lliosydd mewn dydd dygneedd
Cannrwyysg tonn erfid lliid llawfrodedd
Cynrhain brain breiddfawr gawr goruth-
redd
Cedawl yw fy llyw llaw ddiommedd
Cadr wryd Gwyndyd gwendorf gyfedd
Cyd fryd frwydrglwyf rhwyf Rhuon ddewr-
edd
Ciwdawd ffawd ffyniant farant fawredd
Ciried ced cadrbas gwanas gwneedd
Car dor ior eurwyrd cyrd cynnadledd
Car dar dewrfryd gryd greidiawl ddewr-
edd
Corf torf llof lliaws o draws drosedd
Cynnadlfa anant borthiant berthedd
Cenedlfawr eryr gwy gwirionedd
Colofn llwyth Cynwrig ryfig reufedd
Coelfain byd esbyd ysb gynnadledd
Cydles plaid cynbaid rhaid anrhydedd
Coeth lwybr cad fragad friwgur gochwedd
Cynnydd aur rosyydd cain ei rysedd
Cannwyll cerddorion clod Fôn a fedd
Parch meddfawr aerwawr eurwalch cenedl
oedd
Cain adlam caer wengalc
Parawd lorf torf tariandalch
Pair gwaed ddafn par bylchlafn balch
Rhwyddwalch arf cyfarf cofau beirdd Pryd-
ain
Rydd arwyrain cain Cai ddefodau
Rhodd ehofn ddiöfn ddehau ciwdodoedd
Regoedd cenedloedd au cynnadlau

Rhyddereh ganmawl hawl i wyliau ymgy-
hwrdd
Rhun agwrdd ymwrdd aml laddfau
Rhyfig urddedig ar ddadlau milcant
Rholant un ffyniant barant beiriau
Rhyfawr giried ced cadau ystyngiad
Rhyfig cariad mad modur gwleddau
Rhyfaleh aerwawr gawr goreu ith fenir
Rhi cywir llawhir llyw brynn byrddau
Rhuawn hynt lluchynt rwyg llachau
Rhyfwr rwyg Tewdwr tydi biau
Rhyfä clod orfod arfau dân llachar
Rhyseidd Ul Cesar par peryglon
Rhagoraist Ronwy ragorau amllder
Rhag balchder nifer fy naf hyglaui
Rhagor rhugl aerfor eirf ddoniau llathr-
frwysg
Rhag lliſ llafur dwysg uch rhwysg rhydiau
Rhwydd wawr cynnyddfawr cynneddfau
diwag
Rhyf cyrdd fyrdd feirddfag ddinag ddon-
iau
Rhyhael aerllew glew gleisiau kann weli
Rhuthr ynni Beli beleidr gwaed ffrau
Rhyhydr ffyrſder ner nerth gwydneu yn
gawr
Rhwl gosgordd fawr gwawr gwirodau
Rhwyll giwdawd parawd parau Llychlyn
ddur
Rhyf natur aerfur erfid brwydrau
Rhyfelgad neirhiad nerthau Cadwaladr
Rhudd baladr oesgadr ysgwyd ddrylliau
Rhugl flossawd wawd riau ardderchawg
Rhywiawg ddigwmpawg dda ei gampau
Rhuthr ddychryn gelyn golau gyhydreg
Rhysgyr môr-waneg ior teg yw'r tau
Tau ——— fonedd o faint cenedloedd
Twr cadoedd cadr ith wnaint
Cymryd gwr cymrawd geraint
Cymro braisg Cymry ai braint

Breiniawl Oronwy bryd cyd cad ardyw
Brys lys les ofwy rhwy rhwyf Eudaf
Brawd eurwawd aerwawr bryd gryd gwr-
hyd gawr
Brad cad ced waywawr dramawr drommaf
Brwydr lorf corf cadfyrdd braisg gwaiss-
gawd wyrdd
Brwysg rwyg rwyf myrdd cyrdd cerdd
waesaf
Beirdd heirdd hardd ddatecan budd rudd
ruth osbran
Bodd rodd rod fflamdan darian daeraf
Dadiain gain gyngor didarf arf Ector
Difreg reg rador dor derwynnaf
Didawl fawl foliant dadl frwysg rwyg
Rolant
Dedwydd cynnydd cant gwarant gwraf
Dawn llawn llawch meddgryn doethbost
cost cedryn

Deddf chweg deg deyrn gwichwyrn
gwyehaf
Dewrwr twr torfoedd dar car cenedloedd
Dor cor ciwdodoedd achoedd uchaf
Aerlud ddrudd ddragon erfid lliid Llion
Eryr mwynwyr Môn roddion rwyddaf
Eilnerth gerth gedawl eurdraig Maig
meidrawl
Erddrym grym greddfawl hawl hael adaf
Eur air pair penrhaith arwymp tymp pob-
taith
Aergorf lorf Loegraith gwaith gwythlonaf
Eurgledd rhyfedd rhad arglwydd rhwydd
rhoddiad
Aerglais trais trom gâd mad modrydaf
Crair gair gorwyrain creuddafn llafn lith-
frain
Cedlorf corf cynrain cain cyfiawnaf
Cyfarch parch parthryw cyfarch gloywarf
glyw
Colofn eofn yw llyw llawenaf
Cedawl hawl heiliaw costwin drin dreidd-
iaw
Cant anant anaw aelaw alaf
Ciried oesged wysg corf torf llorf llifdwysg
Car par parawdwysg rwyg rywioccaf
Nod clod cleddyfal naws maws moes Dyfn-
wal
Ner ffer ffyrſ arial mawrdal mordaf
Nawddfawd ffyddlonrwydd Nudd budd
boed canmlwydd
Nerth berth certh cedrwydd hylwydd
haelaf
Neud mael hael hynod a nudd prudd prif-
A nen pen pob clod orfod arfaf [nod
Nis arwedd gwedd gwawd angerdd cerdd
ceudawd
Nis traeth maeth meithfrawd safawd hyd
Tâf
Gwr tŵr tormennawg unrhwyg brwysg
breiniawg
Am llyw rhyw rhywiawg niferawg naf
Naf a wir folaf orfoledd ceudawd
Ni char cadw na gommedd
Ner nerth clod ffraeth modd faith mêdd
Nen urddas gwanas Gwynedd
Gwynedd amgeledd fêdd fenestri
Gwanas ciwdodoedd rwydd wisgoedd ri
Gwr addwyn terrwyn yn torri aergad
Gawr fleiniad feiddiad wastad westi
Goreu yw fy llyw llafn rhuddweli
Gwarant hawl anant o haelioni
Goruthr fryd ennyd ynni llawrodded
Gwawr clodred llawged Lloegr folochi
Gwâr wrth wâr hygar hoyw gerdd hoffi
Gwrdd wrth wrdd ymwrdd aml ddaioni
Gwr wrth wr milwr mal Elifri lewgorf
Helmdeu glew ——— gleisiau gochi
Gwir fydd iddaw glod hynod henwi

Gwrdd digrawn oi ddawn ai-ddaioni
 Gorwyn ffawd tafawd ger Teifi gylehwy
 Goronwy ardwyr aerdorf sengi
 Gwryd bryd gryd greddf dileddf doli
 Gwrawl hawl hwyl Nudd budd rudd
 roddi

Gwrdd ffyniant Rolant yn rheoli cad
 Gwrdd ffysgiad rhoddiad rhudd a phali
 Gwayw ddur bar aesbar espyd lochi
 Gwiwddoeth farn cadarn cedeyrn ddoft
 Gwaed raiadr baladr gwiwder Beli hir
 Gwalch cywir llawir llawer borthi
 Grymmus diwael hael hwyl didrossi
 Greir torf corf ciwdawd gwasgawd gwisgi
 Gwr greddfawl gwrawl yn egori gryd
 Fal rhyfelfryd gwyd gwynt ar dderi
 Gwaith fy naf balchaf rywioccaf ri
 Gwneuthur brwydr dostur bradwyr dosti
 Gwychr ddysg fel terfysg taerfor gweilgi
 gann

Gwenyg fann am lann yn ymlenwi
 Gwasgarawdd alaf braint uchaf bri
 Gwasgawd cyrdd i fyrrd o farddoni
 Gwasgawd braisg cydwaisg cydwedd Benlli
 gawr

Gwr clodfawr yngawr yngwrhydri
 Gosgordd falch eurwalch aerwyr gospi
 Gosgorddion Cynon yngreddf cyni
 Gwaig arglwydd culwydd celi cyn addef
 Gwaesaf aur dangnef nef iw nodd
 Nawdd Crist arglwydd rhwydd rhwysg
 gwyr hael addfwyn
 Ar hylwydd fab Tudyr
 Neirhiad ffawd llwyr cymrawd Llyr
 Nerthawl arwrawl eryr

TERFYN.

G. M. D. I ORONWY PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

GWAE fi fod arfod arfaeth goddi par
 Mewn haint perygl borthi
 Gwae fyrrdd gwae gyrdd gerdd lochi
 Gwae anheirdd gwae feirdd gwae fi
 Dod wared lyw cred crair pumweli nef
 I naf clod haelioni
 Aur golau orau geli
 Ardderchawg drugarawg dri
 Armes fu rodres Rhodri ar wynedd
 Oronwy gad gospi
 Arwymp ei fudd rudd roddi
 Eryr gwaig aruthr fraisg fri
 Aros trymglwyf rwyf ryfig Benlli gawr
 Eurwawr mawr mur cyni

Aer baladr arfau Beli
 Arf gwinwledd Gwynedd gwae ni
 Os gwan glew anian gloyw ynni Rhydd-
 erch

Roddiad gwyrdd a phali
 Mur dur dar dewrfrwysg rwysg ri
 Mirain Nudd Mair iw nodd
 Boed hir hoedl fraisg vaisg gwasgawd cen-
 edloedd

Cain adlam noeth a thlawd
 Arf ddeufin araf ddefawd
 Ail Rolant utr ffyniant ffawd
 Os claf ner dewrder awdurdawd mordaf

Mawrdeg bwyll gymmendawd
 Och rhag gofal mal molawd
 Am eryr mawrfudd Nudd nawd
 Uchaf geli tri wyd trindawd arglwydd
 Erglyw feirdd bydyssawd

Am achub clwyf nwyf nychdawd
 Am iechyd i'm bryd a'm brawd
 Eurwawr cywir gwir gwarawd Oronwy
 Aur enaid ei giwdawd
 Argae gawr ergyd gwawr gwawd
 Aergad bair eurged barawd

Hoyw-gyfarch erbarch aer bar Goronwy
 Garannawg glew digar
 Hylithr ei wyrdd cyrdd cerddgar
 Hawl fynawg ddwyreawg ddar
 Hoedl hawsder i'm ner yn oer esgar
 drom

Un dremyn Ul Cessar
 Hydr neidiad gwengad gwingar
 Hoywdeg wawr hygost fawr far
 Hir ym cyfyd bryd brwydragar echwyn-
 wr

Uchenaid anghlaur
 Herwydd gofal anhalar
 Hiraint hwyl Geraint hael gâr
 Hoyw Oronwy rwy rywiawg farddair
 beilch

Bwlch greulyd wyar bair
 O'i gedawl fudd a'i gadair
 A'i ged oi giried a gais
 Haint a'th glwyf fy rhwyf ail rwyysg Gwair
 fab Gwestl

Gwastad drin digyngrair
 Gwared gwir lawgred loywgreir
 Gwryr eurwawr gwirion fawr Fair
 Dod ym mrwydrwawr gawr gwraf Or-
 onwy

Aeradwy aur adaf
 Gwir iechyd Grist goruchaf
 Gwâr ysprydawl nefawl nâf
 Mael hael hail fuail oi fwyaf dostur
 Ai ddolur ydd wylaf
 Meddgyrn mawr deyrn Mordaf
 Maith fod mur y gled mor glaf

TERFYN.

MARWNAD ORONWY FYCHAN
A FODDODD.

G. M. D. AI CANT. O L. E. D.

Ni chlyw na chalon na chlust
 Ni thraeth tafawd tromfrawd trist
 Murn dig a mab Mair yn dyst
 Mawr far no marw da mor dost
 Llauer o nifer anafu Gwynedd
 O'i ddirfedd a ddarfu
 Ai arfau ymrwydr a orfu
 A wyr ddrwg llwyr am ddraig llu
 Bu dygn bid ogylech dolur
 Am fleiniad gwengad gwingar
 Boddi draig bleiddiad rador
 Baedd yn aer byddin eryr
 Llauer och ior llawhir oedd
 Llwrw galar am flaengar flaidd
 A gwae a thryngwyn a gwaedd
 A hidl ddeigr oi hoedl ddigwydd
 Rhyfedd ym fyw llyw llawged
 Gan gyfar o gwyn gofid
 Aros chwedl iawn irad
 Yn ôl ior ynial wryd
 Echaws bod clod clo marmor
 Ochl brwydr-waith ail Beredur
 Echwng dan ais trais trahir
 Ochrog helm och rhag galar
 Chwedl maith gaith gyfrange trange trai
 Chwerw trist ym maengist y mae
 Ior torf corf coeth a ddoeth ddoe
 Ar Wynedd am Oronwy
 Tristawyd beirdd tros daear
 O sarw firwythlonaf eryr
 Tromgad fugail ai Ector
 Tramgwydd brwydr trymgawdd bryder
 Trefnodd ynof cof cof dra girad dig
 A beir deigr ar lygad
 Trafn aer dorf trefn ei eurdad
 Trahiraeth farw cydfaeth cad
 Cawdd am gorthrymmawdd no thramwy
 galar

Am golofn Dindaethwy
 Mau gofion am Oronwy
 Mab Mair ni wnaeth hiraeth hwy
 Penyd oer poenau a dig
 Plaid genedl Gymry fu'r plyg
 Pell Grist farn drist a furn drwg
 Pallu o'r pwll du pwyll deg
 Pan ddoeth poen ddethol ofid
 Tramgwydd am arglwydd mawrglod
 Ys aml ar bobl a sommed
 Yn Lloegr am ei hun llygad
 Doeth am ddraig mil hil hiriell
 Dygn dramgwydd deugwyn drymgoll
 Dibwl y gorug dubwll
 Am orchudd llew ymerchyll
 Nim try hoen rhag poen pennydd
 Marw eryr Penmynydd

Ni'm treigl gwên o lawenydd
 Neu'm trig nawd dig nôs a dydd
 Caiff ef yn nef naf osgordd
 Llawenydd eglur mur myrdd
 A hiraeth gwr medd-faeth gwrdd
 A fydd a'i farw-ddydd iw fardd
 Gwelais yn gwyngor gwiwlethr
 Erfai helm arfau hoywlethr
 Gronwy ddirarf arf aruthr
 Gryd gyrehiad oesgad ysgwthr
 Aerlaffu dau finawg eur llythr
 Irrlawn fy neigr o'i oerllithr
 Rhod yn ael rhodiwn alar
 Menai mewn rhwym bedd mynor
 Gwas glwysdewr mewn gwisg lafudr
 Gwaith uwch gorwydd braisg breichir
 Gwiw ei lafn gwayw Olifer
 Gwawd hydr o lin gwaed Tewdwr
 Dygn oedd roi post cost canrodd
 Diriai Ffraince mewn derw a phridd
 Car glyw llyw llŷs Benmynydd
 Cor brodryr troednoeth a'i cudd
 Corf ced eurllof cad aerlladd
 Cwyn trais wenwyn tros Wynedd
 Dod fab Mair lle ni wnair nag
 O blas ni ddol arnaw blyg
 Hwyl oth wlad hoywlewyth wledig
 Heliwr gryd hael ior ygrôg
 Hwyl ddoeth a roi hail a ddug
 Helm ddur hil i Dudur deg
 Drud fu dawl rhuthr mawl maelgwn
 Neddair dyfr yr anoddyn
 Aruthr gedernyd Aron
 Arial milwr gorph Urien
 Ar llwybr rhyfel frwydr orllin
 Ar llew dewr eurllew darian
 Dioer bu or iawn a llawn llied
 Diwraidd draig mewn dewredd drud
 Dieidd graig da oedd ei gred
 Dewr a grym yn diriaw gryd
 Durïol gledd dirwll glod
 Dar ymlaengar ymlyngad

TERFYN.

G. M. D. I SR. HOWEL AP
GRUFFUDD. MARWNAD.

O L. E. D.

GWELAIS lewddoeth hael gwiwlys wledau
 Ai loywfeirdd yn cael ei alafau
 Yn rhefnant winllys yn'rhefnau clodfawr
 Tra ydoedd ein gwawr cyn trai oedau
 A chynadlu beirdd a chain odlau
 A chenedloedd ysp oi chynadlau
 A chwyn udlef wyf och yn nadleu lid
 A chael a fynnid a choelfeiniau
 A gwyr ieuauing beilch a gwaryau

A gwir awdur beirdd a gwirodau
A gwar gwmpas, clod mewn gwir gampau
Nudd

Ar ail eurfudd eiriol arfau
A rhoddi yn ymwngh rhuiddion emmau
A rhwydd orchwyllion Rhydderch heiliau
A rheieidr o win ynghylch rhiau hydr

Mewn aur a gwydr muner gwawdau
A chyrdd adeiniawg a cherdd dannau
Uch y neuadd deg a chynneddfau
A chain addwyn-walch a chynneddfau
heirdd

A chyfeddach beirdd och oi faddau
Echwyn yw a dyf a chwyn a dau
Ochain Edyrn bron ucheneidiau
Achos galar iôr ni chwsg goleu gnif
Llefain annigrif llif yn nagrau
Uchel roddaf wyf achul ruddiau
Och ar ddayar naf uch eurddyau
Achwyn girad fu och un goreu lôn

Echwng hoywrym Môn a chynghorau
Echngawdd deigr bardd uch uch ei enau
Och anawdd yn ddig gyd a chwynau
Echngawdd ym boen a cheingiau hiraeth

Och yngod a wnaeth anwyth angau
Iawn alarus wyf ynial oriau
Un oleurwydd trist yn noluriau
Am oleufryd cadw am lyfrau da

Am eiriau Beda mawrwybodau
Am giried a mawl am gar nid mau
Am gariad Gwynedd am ragorau
Am guddiau Howel i'm goddau tram-
gwydd

Am gwyddaw f' arglwydd rhoi gwaedd
fawr glau

Trafaeliawdd fy mryd trwy ofalau
Treiau buarth clod un tri biau
Trwm o ddolur fydd tra meddyliau car

Am llyw ac eurddar amlwg urddau
Tri mwy yw'r goglais tra mawr giglau
Tri phenyd galar rhac tra phoenau
No chwerw alaeth bron gan chwarelau dur

Trymfryd ar lafur tromfrwydr lifiau
Trech y lliadiawdd hon tra cholledau
Trwy hanner y frôn er traheiniaw
No dryganian fflam y drwy gynnu derw

Q gymmell hirerw gain alloriau
Trist y gorug Duw trawsdeg eiriau
Tros lawr daear Môn treislwyr diau
Trefn hyglood y doeth trafyn hyglau nid byw

Trwm eryssedd yw tri mwy'r eisiau
Can aeth amlwg iôr cain ei themlau
Lwys gyfoeth mab Mair liaws gofau
Gwae ddaear Wynedd gweddiau gydfod

Gwiw fynnai pob clod a gwae finnu
Er gwyar grog Leyn ar gwayw ingrau
An rhaid brynawdd yn rhad a breiniau
Ath ddiwarthaf daith a'th hoyw wyrthiau
grair

O rador pwyll Mair iôr yr eigiau
Dwg heb lyfiant Duw deg ei blasau
Wyr i Dewdwr mawr aur ei deidiau
Uniawn rydid nef anian radau llwyr
O glod a synwyr gwlad y seiniau

G. M. D. I HYWEL AP GRUFF.
AP TUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

GWISGAUDD bedd eurgledd aerglo lluryglas

Yn llawr eglwys Feuno
Gwr durawl rod clod Clydno
Gwae ei ryw na bai fyw efo
Irlawn oedd farw trwy oerllid
Orllwyn deigr orllin dwygad
Aerddar glew eurddor y glod
Urddawl ail Greidiawl ael gryd
Mab am gwnaeth alaeth ddolur
Mair fawrgoeth os marw f'eurgar
Mau lefain am Olifer
Yn rhwygaw brwydr yn rhagor
Llywiwr hyfrydwch llawen
Pei byw llyw llid mab Alun
Drud y dial ar alon

Draig brwydr rhag drwg o Brydin
Aml am eryr gŵyr gwaywrdd ar dromgad

O dramgwydd Mab Gruffudd
Uchel gost achul gystudd
Och a llef groch a llif grudd
Cad arnam oerwall cedernyd Cymry

Farw Cymro hael cerdd glyd
Treisdwyn ior Trystan wryd
Traws yngawr trais fawr tros fyd
Achaws dwyn llorf corf cannil
I'r ddaear gynt ar ddôol
Echwng is fy mron achul
Och hywyllt am wych Hywel
Gwae fi farw rhi Rhun osgordd
Gwerin garw Gwair o angerdd
Gwawr trin a roes gwin a gwyrd
Gwalch urddawl balch arddelw bardd
Neud hiraeth oergaeth argel mynor

Mynedd balch-ddrud Hywel
Naturr un galon ottiel
Naf oedd ddewr i nef ydd êl
Ni bu falch haelwalch heilwin awdurdawd

No marw dewrder Elffin
Na thrais na gwaedd baedd byddin
Na thrange aerddraig brwydr a thrin
Gwae fi Howel na'th welaf
Yn fyw llyw llew cadarngrif
Gwnaed Crist trist treisdwyn cwyn cof
Gwawr nerth ymhlith gwerin nef
Clwyf trymgwyn treisdwyn trusted f'uch-
enaidd

Och wynedd o'r golled
 Trin cynnefin cynyfed
 Clodfawr yn nydd gawr Nudd ged
 Och farw rhyw fawl garw rhyfelgar aesawr
 Echeidw llawr gwawr gwaywdaer
 Eurddwrn rif myrdd cyrdd cerdd glaer
 Urddawl Arthuriawl wrth aer
 Cwbl fu cain deulu cyn diloyw ddaear
 Prudd ysgar pridd osgoyw
 Clo cadau aer-gran ir-groyw
 Clo clod rhyfel Hywel hoyw
 Corf Gwynedd cyn bedd cain bainge orch-
 aead
 Ennyngad uniawngainge
 Brwysg-lym lasn eudrafn aedrainge
 Brwydr drom a wnaeth ar firaeth Ffrainge
 Llorf didwyll Llyr bwyll llawr bedd a'i
 cynnwys
 Canwyll gwlad a gorsedd
 Llyw yn rhaid llaw anrhydedd
 Llew oedd ddewr glew a'i ddur glêdd

TERFYN.

GRUFF. AP MARED. I RONWY FYCHAN AP TUDUR.

O L. E. D.

NEUD trist im gwnaeth Crist croes dang-
 nhfedd
 Neud tros ofid lliad lledfrydedd
 Neud rhyfawr golled nid rhyfedd am clwyf
 Neum try yn hynwyf tra anhunedd
 Neud trymfryd penyd poen ddiâedd
 O gyfrange trange trafyn llafn llawfrodedd
 Neud tromfrawd tafawd am etifedd llew
 Erfai cychwyrn glew arfau cochwedd
 Neud truan i'm gwân gwayw irlonedd
 Neud trahir madden glew lachau gledd
 Neud amlwg i'm dwg dygnedd galarfrwyn
 A feirw orwyllt gwyn oi farw orwedd
 Neud trwm hepgor ior dor y dewredd
 Neud trwm anrhaith faith gwaith gwyth-
 lonedd
 Neud trais trawslorf o ael tiredde Meig
 Myned eurfalch ddraig mewn daearfedd
 Neud braidd yw ym fyw o'i farw dudwedd
 Neud braw ein treisiaw am ein trosedd
 Neud bron don yw hon o'i hannedd a dry
 Am golofn Gymry a'i hamgeledd
 Neud breuawl chwedl tost farw cost can-
 wledd
 Neud brwyn ewyn can-myrdd am gyrdd
 Gwynedd
 Neud breuddwyd arswyd orsedd gynheill-
 iad
 Am lawhir ynad loyw wirionedd
 Ni'm daeth na gwynngen na gwên na gwêdd

O'i ddyfrys angau dan lifddyfredd
 Ni'm daw eithr wylaw uthr ddialedd
 chwedl
 Dros firain genedl am draws fawredd
 Neud hiraeth am gwnaeth gaeth gynnryg-
 edd
 Neud herwydd tramgwydd tromgad gyd-
 wedd
 Neud tra Edyrn chwyrn chwerwedd gwen-
 wynig
 Afreolus ddig o'i farwoledd
 Neud bu am nad byw llyw llaweredd
 Colled fu dostur mur maranedd
 Er pan las gwanas Gwynedd berfeddnod
 Hydr deyrn a'i glod hyd ar duedd
 Cynhebyg fyddai ni haeddai hêdd
 Twrw torredwynt graen am gaen gogledd
 Cymrwd mawrair glod cymrawd muredde
 daer
 Ynghymynad aer ynghymynedd
 Cwyn golau yw'r mau mi ai harwedd
 Treiaw Goronwy trafyn mordwy medd
 Côt garw o'i lwyr farw ei alarfedd oedd
 A bair filoedd heb orfoledd
 Cynnydd ewybr oedd cyn noi ddyedd
 Colofn osgorddfawr llawr arllechwedd
 Cadfaidd teyrnaidd teyrnedd ener
 Eurlliw ei faner o ieirll fonedd
 Compod clôd cludfeirdd o heirdd harddedd
 Cwypai grau angau Eingl galanedd
 Cein dduriawl ei bar uch cynddaredd gryd
 Yngwyth gerwin fryd yngwaith garwedd
 Corf ior dor durgrwydr frwydr ddifrodedd
 Corf torf llorf lleiddiad o'r wlad i'r wlêdd
 Cyn Reged unllid mewn cynrygdedd blin
 Cariad rhyfel trin cîried rheufedd
 Cwyrant oedd ei fraint fraisg aumynedd
 Cywair oedd ei air aur gymyredd
 Cywir oedd ei wir o wiw rysedd beilch
 O genedlawg weilch oi gynnadledd
 Cefais alaeth hir enwir anwedd
 A galar dar doeth coeth cyfannedd
 Ac udwaedd dan fron ac adwedd tristyd
 A bylchu fy mryd o farw balchedd
 Cefas râs urddas eurdawn fuchedd
 Cennyw ddewin nef cyn noi ddiwedd
 Caffo gariad rhâd anrhydedd allu
 Un rhagorawl fy yn nrhugaredd Amen.

G. M. D. I WENHWYFAR O FON. MARWNAD.

O L. E. D.

HAUL Wynedd neud bedd nid byw unben-
 nes
 Heb ynnill ei chyfryw

Henw gorhoffder a dderyw
Hoen lloer hun oer heno yw
Dygn ymyrraedd gwaedd bu gwael ym-
ylchlawr

Tros mwyalchliw ddwyael
Dyn aur a fu'n dwyn urael
Deune haulwedd heil-fedd hael
Gwisgawdd llun cain main maendo
Gwasgrwym llawr ar ol gweisgra
Gwâr ddeurudd hoen gwawr ddwyre
Gwydn oedd ym hir fyw gwedy
Adeilwyd bedd gwedd gwiwder
F'enaid i'th gylch o fynor
Adeilawdd cof dy alar
I'm calon ddilon ddolur
Treigl i'r galon hon hoen geirw creignaint
glwys

Gloes alar ofeliaint
Tros orwyr deg traws Eraint
Tristyd bryd brwyn mwy no maint
Gwaith blwng oedd echwng och Wenhwy-
far deg

Dygn ynof dy alar
Glwysaf corph dan bridd glasar
Gloes fawr llawr llann dwf gwann gwâr
Gwn feinwas a las o loes hiraeth mawr

Marw eur-ganwyll Bentraeth
Gwan yn ol gwenwyn alaeth
Gwawn wedd gwin a medd a'i maeth
Ni roed ymryd bryd bronllech
Oerllawr dygn eurlloer degwech
Ar ail cwyn ar ôl can-och
Eiddrym deigr ar ddrem degach
Tristyd a'm cyfyd cofion llef a deigr

Am degwech try chantref
Can aeth i wlad tad tanguet
A'm curiawdd ar nawdd iôr nef
Echwng gwenlloer oedd oer ddoe
Ymaengist fawrdrist farwdrai
Aml gwedd yn ynylau gwae
Am ddyn doeth Ddindaethwy
Llawer dyn hydr elyn hoed
Lliw bas ewinblas wenblaid
Am fun dawel uchelwaed
O drais a dristawyd
Lle bu ra a gwyrdd lle bu rudd a glas

Neud gloes angau gystudd
Lle bu aur am ei deurudd
Lle bu borphor cor ai cudd
Gwisgwyd haul gwindraul ger gwyndraeth
Cyrchell

Mewn carchar, glasfedd caeth
Gwae ef i gain nef gan aeth
Ai carawdd rhac dig hiraeth
Gwae fi lwsygrair Mair mawr i'm cyffry
deigr

Am eurdegwech Cymry
Myned mewn argel wely
Meinir dwf is mynwr dy

Un a thri cyfyn uthr y cyfyd
Gwayw trwy'r alarfron hon ar ei hyd
Ymachludd hoen grudd hun gryd a'm dy-
chryn

Am falchliw ewyn glasddwfr rhyn rhyd
Och hir dir diffwys rhac pwys penyd
O'i dyfrys ferhoedd ai diofryd
Och aros un-nos ennys ai maddau
Angau bun olau bu anwylyd
Och ffer ner nawradd neum lladd lledfryd
Galar Gwenhwyfâr gwn gwyn hefyd
Achos goglais trais tristyd o farwddydd
Fy Chwaer glaer glodrydd nîm bydd byw-
yd

Pan aeth mau hiraeth herwydd trymfryd
I glaer gaer Gybi fro rhi rhoddglyd
Llun difreg prifdeg yn ôl pryd gwenmwawr
Llawer llef a gawr uch llawr lleuryd
Llawer och ym och aml ddiheuyd
Llawer deigr uch grann ger glunn glafryd
Llawer arraedd gwaedd nid gwyd ei
chwynaw

A llafar wylaw llif oreilyd
Nîm dawr o hoen gwawr yn hun gweryd
Is glasgor mynwr manon ei phryd
Cwyn yw can deryw nîm deiryd gortho
Canlliw aur gwenfro can ni bo byd
Porthwyd fy nîm llwyd mewn llawr anglyd
Porth iddi fo Mair ddiwair ddiwyd
Poen dof pefr eurgof ergyd galar chwerw
Rhoi yn rhwym irdderw lliw berw basryd
Pallawdd i'm ddisgwyl am hwyf hyfryd
Pwyll nid mau oi dwyn gwyn gymhleegydd
Pall arael ydoedd cyn pell wryd gro
Dan ruddglo maendo meindwrf cerddglyd
Gwedi lloer Gynry lliw eiry gymryd
Bod bun yn hun hir gwir nam gweryd
Rhyfel diargel a ergyd ym yw
Rhyfedd gan a'm clyw fy myw fy myd
Er dy goron ddrain gain gedernyd
Ath ddolur fab Mair uch crair creulyd
Erbyn gymmen wenn wynfyd enrhydedd
I'r wledd a'r fuchedd ddiafiechyd
Neud afiechyd bryd a bryderir
Neud wyf achul hoen poen am perchir
Neud afar galar ni rygelir
Neud ofer hyder am hoedl drahir
Nîm doeth llewenydd eithr dydd dyhir
Am fun deg ei llun lliw nif gorthir
Neud trwm farw rhiain gain a gwynir
Neud trom anrhaith faith fyth nas gwelir
Teg oedd cyn diwedd daearfedd dir
Y tal dan aur mal am ael meinir
Lluniaidd a gweddaidd gwiwdwyn llawhir
Oedd hoen blaen gwelwgaen gweilging
saphir

Diwair oedd a doeth deddf goeth gywir
Hael o fewn urael yn euraw gwir
Trefnawdd hon arnawdd cawdd nyw cuddir

Troi'r iyrhell ymhell a gymhwyllir
 Trafynidr tost gwingost gwengaer bapir
 Trefnad oedd irad a ddidorir
 Truan yw gweled trwydded trahir
 Trefnadau angau angen ys dir
 Lle bu cyn pallu pwyll a hoffir
 Sirig a syndal mal y molir
 Lle bu fflwch degwch deigr a wylir
 A phorphor a rhudd neud grudd grodir
 Rhyfedd yw o'm byw mewn byd enwir
 Rhyfel dygn ar gam pam ym poenir
 Ar ôl dirwyol ym diryir
 A ddirfawr gerais gwenwyndrais gwir
 Gwae ddig boenedig a benydir
 Gwae angall fal dall a rydwyllir
 Gwenhwyfar wylwar a elwir
 I drugaredd Duw draw a gerir
 A minnau hyd tra fwyf clwyf a'm clywir
 Yn rhyfaddaw hon ni ryfeddir
 Hithau hoen gwendon lon don am dir
 Ei gloywdwf euraid a glodforir

Uchenaid fan

Gelain deir-ran

Galon dorri

Am wenhwyfar

Gwn drais galar

Gan draws guli

Am deg ei gwedd a haul wynedd a haelioni
 Am ddiweirdeb am loerwyneb aml rieni
 Bardd hardd hirdysg eurglyd addysg ar
 glog iddi

Bum i'w chanmawl fy nedwydd hawl
 f'enaid oedd hi

Gwae ef ym myd o fewn penyd a fai'n poeni
 Yn ôl bun deg hoen morwaneg henw mawr
 weini

Mygr win-defeirn miloedd a feirn mal ydd
 wyf fi

Oedd grudd gwrel cain a thawel cyn n'oi
 thewi

Oedd ddrem deccaf cannaid adaf cyn noi
 doddi

Ym mhell ddyfn fedd i dreiaw gwedd o
 dra gweiddi

Nid oedd bwyllfas i ddihunwas ddoe ei
 henwi

Nid oedd anwiw fath em eiliw fyth ei
 moli [fori]

Nid oedd ryfedd a chlod fawredd ei chlod-
 Och o'r gyfrange gweled oerdrange gwiliaw
 derdri

Och o'r golled am ail Luned em oleuni
 Och o'r trymfryd a llwyr dristyd fod llawr
 drosti

Gwnaethost ath was fawr alanas Fair oleuni
 Gwisgo rieni is glaswe fain ys gloeswae fi
 Gorchudd hoen blaen gorlliw gwelwgaen
 garllaw gweilgi

Gwaneg loywdwr gwynfrig aber gwenfro
 Gybi

Gwae a roddes ac ai colles bryd eiry celli
 Arnai gariad o dro girad mau dra gewri
 Mawr Dduw dwyfawl Mair ith eiriawl a'r
 merthyri

Er dy gystudd ath hir gythrudd ath ddur
 gethri

Arail bryd nyf aur eir-gleddyf ior ar-
 glwyddi

Dwg hon ith wlad ettonn oth rad wyt un a
 thri

TERFYN MARWNAD GWENHWYFAR.

GRUFFUDD AP MAREDUDD I FERCH.

O L. E. D.

MAU ddogn gur Arthur o orthir Prydain

I'r dyn prifdeg llawhir

Arwydd ei chlôd a eurir

Eiry hoen am ferch Arwy hir

Eiliaf o'm iaith gwaith gwenglod

I liw Geirw o loyw gariad

Oleune dyfr neu Luned

Elynes gwedd ail Enid

Rhoddais gariad gwad gwydn ym doeth
 hirglwyf

Ar ddyn hwyr glaer bwyll ddoeth

Olew boen alaw beunoeth

Ail flur a dyf cur-dwf coeth

Cerais ddrem gwalch falch fanwyl

Myn saerym sant a Seirioel

Ynghaer deg Angharad ail

Liw eiry caen law eurawg hael

Rhyfeddau ceudawd cadarn yw llifant

I'm nwyfiant glwyfiant glyw

Gloywddrem riain arglwyddryw

Glud hud hun am fun ym fyw

O gariad eigr deg eirian

A chariad glwysferch Urien

Echwynawdd bardd ar harddlun

Uchenaid Uthr a Chynon

Hylithr nwyfiant i'w hawlwr

Haul y geilw hael ei gwyl war

O Bowys gyfoeth bowyr

A Gwynedd ni ogenir

Nid oes liw heddiw haeddaist gampau dyfr

Difai bwyll ddefodau

Cymryd a'r tawelbryd tau

Cymawd eigr came degau

Eigr eurfoes einioes anwyd diheurwydd

Dihareb a draethwyd

Na roddir ferch llawir lwyd

Gwlad i fud gloywdwf ydwyd

Megeist boen i'm hoen henw merch a'm dihun

Teirll anhun eiry llannerch
Mau drennydd medru annerch
Madws oedd bum mud o serch
Lliw geirw rhyd o bryd a wnaeth brâd i'm gne

Gnawd serchawg ymlyniad
Lladd gŵr ydyw lleddf gariad
Lloer y glôd haul llawr ei gwlad
Ni chwsg drem hoen gem gyfwlch
Am wawr gain tŵr main mynfylch
Ni chaf hun am fun em falch
Ni chair y fun oi chaer folch
Trawsdaer serchawl fryd Trystan
Ar Esyllt-wedd a roeswn
Priawd olwg pryd Elen
Luddawg ferch loyw eiddun
Magawdd i'm hwyrnawdd hirnwyf dy gar-
iad

Teg orhoen tonn am rwyf
Megaist ym boen hoen hunglwyf
Megais gwayw dan ais gwydn wyf
Hael ddidaer wenglaer haul winglawr Môn
Hoywliw manod Ionawr
Hun am lludd dewrnudd¹ dyrawr
Hoen ton ogledd wynedd wawr

TERFYN.

G. M. D. I FERCH.

O L. E. D.

MOLAF gain riain o ryw arglwyddi
Arglwyddes fy hoedl yw
Mawr hirglod mil ai herglyw
Mau hoen a nwyf tra fwyf fyw
Ith foli fraisg waisg wandwf
A thywyn haul ni thawaf
Tra fo hoen ewyn llyn llif
Fy enaid yn fyw ynof
Ni wnaft cyd bwyf nwyf nawtal
Tewi a chlod dyn tawel
Ni maddau bryd na meddwl
Ganmawl gwawr wyth ugein mil
Molaf ferch falch ddoeth goeth gain
Tra fwynt i gyd traul bryd brwyn
Yr enaid uchenaid chwaen
I'r corph oer mewn cur a phoen
Aelaw anhun hun hir yw i'w gwanfardd
Aros gwenfun lawhir
O logawd serch serch feinir
Ail eigr dwf o Loegr dir
Teg om pwyll ofeg im pall afael hun
Oedd wenfun hoywln hael
A gerais dan frig urael

¹Neu, dewruudd, neu, deurudd.

Ac aur mal uwch ei gwrmael
Gwelais a gerais yn rhagori pryd
O fewn prifdeg sentri
A phall syndal a phali
A phwyll oedd ei hirdwyll hi
Gwelais symud sud sidan ac awmael
Ac urael ac arian
Ac asur drwg a gusan
Ac aur mal am hoen geirw man
Gorhweg am dwg deg orfeddfa Gaw
Gywirferch ni phalla
Ail y cethin ni flina
Cyflym i'r llun grym llawn gra
Bryn Caw brwyn-hunaw brenhinaidd
froydd
Ail rhuddfreon duthflaidd
Bryd aurwryd arwraidd
Bron dorf farch tref Llywarch traidd
Cycher bun wanllun wenllaw anrhyd-
Un rhediad carn aflaw [edd
Brysg wyl er hoen braisg alaw
Brwysg rwyg rydain bryn cain Caw
Ceirch orddyfn archlyfn cyrch erchlas
dossawg
Deisyf neidiaw fferlas
Car farwain carw main myngfras
Caer feinir glaer fynor glas
Mau drynglwyf am Wenhwylar
Morwyn loyw mirain leufer
Mawrair am erddrym oror
Mwrog ddyledog loywdir
Wyr Iarddur wr gwayw-ddur gwyh
Am gwnaeth gaeth gwyn frwyn fron-
llech

Ac wyr Ithel uchel ach
Gam o Degaingl gam degwch

Yna canlyn yn y Ll. C. Awdl i Dduw
—i'r pedwar angylstor—i Dduw. Awdl
gyffes G. M. D. ueu Iolo Goch—a Dy-
chanau G. M. D. TERFYN.

ENGLYNION Y SUL.

GRUFFUDD AP MAREDUDD AI CANT.
O L. E. D.

Duw sul eurllyw byw bywiaid arwyrain
Oriain¹ gain gannaid
Uthr wedd² anrhydedd i'n rhaid
Yth aned benrhaith enaid

Duw sul rhad iaith fad ith fedyddiwyd
Mawliaith ior mal ith eurwyd [naf
Mab y wryr fair o air wyd
Nef a daear broffwyd

¹O riain.—Ll. P. P. ²Neu, Uthrawedd.

Deu sul eur grair Mair mawredd y
Y daethost lyw Nasredd [doethion
Gwerthefin ddar trugaredd
Gwyrth fawr ior buddfawr o'r bedd

Disalw ner duwsul i nef
Deg eiddun y dug Addaf
O drais gwyn o draws gynnif
O dramgwydd Uffern drymgof

Duw sul un eiddun addef y creawdd
Creawdr rhad a thangnef
Ynglain¹ hydr ynglyn hoywdref
Ynglân² air engylion nef

Duw sul deg anrheb unrhin o gariad
Y gorug nef ddewin
Dwywawl wawl waisg fraisg frenin
Difurn waith y dwfr yn win

Duw sul arglwydd rhwydd rhoddiad dug
O deg fesur cariad [Voeseu
O leas³ raid o lwys rediad
A'i lu o'r Aiffet o'i lwy'r rad

Daeth manna Alpha eilffawd rhen o nef
Yn rhaid nifer Moesen
Duw sul duw gwir gorawen
Saint braint bryniawdr llywiawdr llen

Or pumtorth hawddborth heiddbal
O'r⁴ ddeubysg ior oedd dibwl
Ryborthes meus deus duwsul
Rhadau heb ammau bummil

Duwsul goeth y doeth⁵ daith wir adeilad
Gwedi dilyw dyhir
Fudd rhad gan gawad gywir
Fodd rheg falch noe deg i dir

Sar⁶ nef a daear diagr briawd⁷ ddawn
Dor eigiawn ffynawn ffawd
Dwys olwg ri tri trindawd
Duwsul y bydd brwydr ddyddbrawd

GRUFFUDD AP MAREDUDD AP DAFYDD.

I'R GROG O GAER. O L. E. D.

CARAF brenhaith cor arianwaith carai rin-
wedd

Crair gair a gad y drwy gariad y drugaredd
Crog callfaria faerdy gratia fawrdeg rysedd

¹ Ynglann. — Ll. P. P.

⁴ Ar. — Ll. P. P.

² Ylân. — Ll. P. P.

⁵ Goeth doeth. — Ll. P. P.

³ O laes. — Ll. P. P.

⁶ Dar. — Ll. P. P.

⁷ Brawd. — Ll. P. P.

Creded unben hael forwyn wen hawl frain
wedd
Cred bendefig lys wyrennig lwys wawr an-
nedd
Cannaid wyrthiau canon radau cain an-
rhydedd
Cadair ffair ffydd cedawl ufydd ced alafedd
Cyflawn ddawn ddar i rwym galar ar ym-
geledd
Coelfain Elen eurai Foeseu ar ei fyssedd
Celennig rad cadarn wenwlad cedyrn win-
wledd
Corf ardderchawg caer deg eurawg cor di-
garedd
Coron euraid cariad nwyaid ciried neuedd
Ceinllun teccaf brenin hynaf y brenhinedd
Coed berfeddnod cain ei fawrglod cun nef
eurgledd
Cael ym grym grair rhad oi borthair rheid-
iau berthedd
Culwydd ener a dyng nifer oi dangnefedd
Colofn llu cred a ran wared or enwired
Coel engylion o lin fanon o lân fonedd
Dylan natur fawrdeg eglur fordwy gogledd
Delis arwain o ddwfr dwyrain i ddeifr dir-
edd
Dyddug mordon ar ei ddwyfron arwy dyfr-
edd
Dyfrdwy waedd greg arial gwaneg ar ael
Gwynedd
Delw werthforaf a glodforaf a glud fawredd
Dadl ysprydawl or geiriau mawl i'r gwr an-
medd
Dor cor ceinmyg Duw yw'n rhyfyg dewin
rheuffed
Dar eneidiau dilyd frodiau diledffrydedd
Dawn tlawd anoeth daear wiwgoeth dior-
wagedd
Dinam loywyder diwair ener Duw'r wirion-
edd
Da yw ei borth a diamorth a diommedd
Delw fyw f'arglwydd eurlliw arwydd ior
llaweredd
Dysg ffysg ffynniant a gwir foliant y gor-
foledd
Deddf ledff loywddeith euraid gyfoeth arod
gyffedd
Doeth Gaerlleon deg anrhegion digynrygedd
Didrai foliant Duw da farant dioferedd
Didrist Grist groes organ hoedl-loes eur
gynhadledd
Delw firein ryw er prynu'r byw or pren ar
Dug morwaneg deg o du gauaf [bedd
Llys llawr lleon gawr llun gwawr gwynmpaf
Difai Ion erfai arfaf ei ganmawl
Delw fyw fab dwyfawl Duw nefawl naf
Diwarth drysor cor por perfffeithiaf
Diwyd grair i Fair fawredd hoffaf
Dewin cain Iessin cyn isaf fedrawd

A Nudd ddiwyrnawd ei nawdd arnaf
 Doeth dros frig tonniar car cadarnaf
 Detholwalch balch byw llyw llawenaf
 Dogn fedydd grefydd digrifaf dramwy
 Drwy fordwy Dyfrdwy deifrdir eithaf
 Dwywawl hawl haelwawr a fawr folaf
 Defawd wawd wiwder ffer ffurfeiddiaf
 Dofydd lun ei hun henw goruchaf nen
 Fab Mair wen ar bren brenhineiddiaf
 Didwyll bwyll bellwawd ffawd ffyddlonaf
 Dadiain cain cynnydd dydd diwaethaf
 Didawl faith ei daith doethaf benedfig
 Wyrennig feddig fudd iach a chlaf
 Dodydw nod eurglod Ior gwlad bellaf
 Lloegr llwyr i'n gweryd fyd fodrydaf
 Duw Iesu arglwydd dewisaf gynagr
 Dihagr eirw llinagr ar llun gwympaf
 I ddelw unmag Mair ydd addolaf
 O ddilys araith gwaith gwerthforaf
 I ddal ynof cof cyfiawnaf dremyn
 I ddylun tyddyn llwyth plant Addaf
 Eryr engylдорf hoywlорf haelaf
 Ior didwyll o nef euraid adaf
 Arddelw Moesen hen hynaf ei gynnydd
 Urddas llin Dafydd gwydd gweddeiddiaf
 Anfonnes canlles caen llanw breisgaf
 Anrheg Lloegr fawrdeg fordwyr gloywaf
 Anrhaith a gobaiith gwbl ffrwythlonaf Ior
 Ys briw dylan mor ysprydolaf
 Enwi ei farddlef Ion nef a wnaf
 Enwant llythr deccant lathrediccaf
 Enwawg ardderchawg archaf ei nodded
 Rhodded trwy giried tri a garaf
 Arwr arwydd mab Mair o air araf
 Arwrawl cedawl cadair deccaf
 Eryrod eurglod arglwydd pennaf yw
 A llyw marw a byw rhyw rhadlonaf
 Arwyrain croes Crist a oreuraf
 Ac oror cor Caer glaer egluraf
 Elen ai casaf alaf ysprydawl
 Trydydd dydd deddfawl awr hawl or haf
 Doeth delw fyw fy llyw llyryon prif obaith
 Praff adeilad iaith proffwydolon
 Dawn a phlaid gweiniaid uch gwynion for-
 oedd
 A ffrwdeg¹ lysoedd ffrydau gleision
 Darogan dylan deil geirw gwelwon mor
 I fyddinfawr gor fu ei ddanfon
 Dug o gaeth alaeth faeth alon ofid
 I bobl eu rhyddid beibl a rhoddion
 Dehau rybudd mad diharebion mawl
 A naf arwrawl nef eryron
 Dor cor coeth cyfoeth dar cofion arllwybr
 Gwawr yngoleu wybr gwir engylion
 Gwerthfawr eurlorф torф tirion ei bleidiau
 Da i eneidiau dianudon
 Gwared a roddai gwirion goludawg
 A gwawr dyledawg ir gwir dlodion

¹Phrifdeg.—LL. C.

Cruplaid didwyllaid deillion cynhwynawl
 Budd awr ammodawl byddair mudion
 Clefyd anianawl cleifion difrawbwyll
 Neu anfedydd bwyll o ynyfdion
 Gwyr berffeithiaw draw dragon gogoned
 O euraw gwared i rai gwirion
 Gwareddawg fynawg fanon brenhinbryd
 Gwaig urddas y byd ai gosgorddion
 Gwynfyd oi febyd i feibion Addaf
 Ai ddifai alaf i ddwyfolion
 Gwmp arwyrain cain Canon berfeddnod
 Ac awr araith gld y gorwyrion
 Llyna anrheg dda ddeon ei gwyrthiau
 O fyw allorau efwll aeron
 O ryfawr goelfain ger afon Dyfrdwy
 O lawen obrwy o lynn Ebron
 O lychynt helynt holion dwyreinfor
 Ac o lynn Tabor lan attebion
 O awr geudawd ffrwyth o ergydion mad
 I ddwyn addurn rhad i ddyniaddon
 Llithrawr waneg deg dogn arwyddion
 ffydd
 Llywydd merwerydd llin mair wirion
 Llathraid blaidd enaid Ion y gogoniant
 A deheu foliant diofalon
 Llwybr berffeiddrwydd rhwydd rhoddion
 goludawg
 Llydwawg gwareddawg llydw gweryddon
 Llun llawnrad cariad ceyrydd côr dangnef
 Ar fôr lluoedd nef o Gaerlleon
 Dug mor cor cywir delw fyw llyw Llawhir
 A nenn ni phlygir nawn na phlygain
 I lys lwers farddlef i Leon wendref
 Llun amrawdr nêf gan llanw mirain
 Eryr pum weli traws hael tros heli
 Eur fawredd geli ar fwrdd gwylain
 Anrheg brifdeg brŷd i roi budd ir bŷd
 I Fair y deiryd o fôr dwyrain
 Credadun un yw creir Mair marw a byw
 Croesdeg eurawg lyw Crist a garain
 Ceidw rad ysgrhythur cadarn bennadur
 Creadur modur creadwr madiain
 Cor iôr aurdrefnad cywraint wneuthuriad
 Mawr uchel fab rad Mair ai choelfain
 Cof gwaneg deg dist cofion diathrist
 Cyfarawdd a Christ mewn cyfwyrain
 Llathr grôg o fanaig llythr arawd ffawd
 ffaig
 Lluryg arian ddraig lliw'r goron ddrain
 Llyw byw buddygawl llawhir ysprydawl
 Llawn arwrawl lleir arwyrain [[hyfryd
 Llwyddiant nerth berth byd llw gwir hir
 Yn trosi iechyd rhac traws ochein
 Lloer cor ior arab llwyr gyfarch parch pab
 Llun ei oreu mab llawn aur a main
 Doethineb Elen a'm gwnaeth gorawen
 A hirwaith Moesen fu ei arwain
 Dwywawl wawl wahawdd Dafydd a'i
 hurddawdd

Duw a'i goreurawdd deg arwyrain
Delw ysprydolaf dogn rad tad teccaf
Da wia! Addaf diwael oeddain
Dor cor por pefrlws a doeth goeth gyn-
nwys

O lys Baradwys i lwys Brydain
Rywnaeth saer glaer glod delw loyw hoyw
hynod

Er didwyll orfod o ior dadiein
Rhadrllawn ddawn a ddaeth ri tri trichyf-
oeth

I loywgauer gaer goeth o fro Loegr gain
Rhywogaeth cedrws rhwydd swydd Sipres-
sws

O geingiau pinws ar ei gyngain
Rhinweddawl fawl fudd ni faeth gaeth
gythrudd

Rhoed Duw oi deurudd rhad dadwyrain
Bonedd medd moliant bydd ysydd o sant
A naws gogoniant nis goganain
Balch ddellw elw eiliad a naf nef wenwlad
A ner oedd wirdad naw radd wardein
Braisg diwair grair grym braint y saint
n'i'm sym

Bid ei arddelw ym byd ai hurddain
Amen.

Doeth delw ner Aber wybr uchelfaer nef
Naf gwerthfawr mireinglaer
Dwfr dir cor eglur wir caer
Dyfrdwy or mordwy mawrdaer
Mor a ddysg mab Enair a ddug
Mawredd daith gwaith gwynfydig
Olygawd grair loywgged grôg
O Loegr dir oleugaer deg

Llyna gain goelfain fu gael yn Lloegr
Llawged grair ar Israel
Llanw ai dug oi deg afael
Llun Crist ei hun Croes Duw hael
Llanw llwybr glud llwybr dud y dug
Llun llyw pumoes ar groes grog
Mawr chwedl llawen gan wenyg
Marchog bronn mordonn mawrdeg
Doeth delw wenn ar brenn breiniawl nef
Yn ei gwbl ddioddef [ac wybr

Ni ddoeth rhag o deg dangnef
Duw byw gaer ei debyg ef
Daeth croes o wial Moesen
A delw ar frig mor dylan
Ner o Dduw nawradd ddewin
Naf ger llaw nef Gaerlleon
Creawdr llun eiddun Addaf lyw o nef

Ni wyl neb ei gyfryw
Crair Caer mawrglaer am erglyw
Croes deg dan eurddelw Crist yw
Teg fu dro tonn welwgaen
A thu i fro gaer ith ddwyn
Torr grair gwerthfawr fy mawrboen
Terra Calfaria frair
Lles hynod llin clod llun clauer llyw nefawl

Llawn afael llwybrwaith saer
Llethr Dyfrdwy mordwy mawrdaer
Llithrawdd mor llathrgrair cor Caer

Yma canlyn yn Llyfr Mr. Walter, i Fair
i Dduw, ac ir tri doethion. Cerddi o waith
yr un G. M. D.

AWDYL.

O L. P. P.

KYN b6yf g6as grudlaf gredyff anvon b6ll-
vra6

O bellvro Gaerllion

Da6n obeith kyvyeith covyon

Dyn g6yl y6 van6yl o V6n

G6ae bieu madeu medu govyon dogyngud

Meu dygynga6d ovalon

G6angein¹ riein rud ffion

G6edus hael Veinus haul von

Tec dygaf ar haf ar hoe6 vanon d6f

Y dyvu ym govyon

Ta6l ha6l hyl6yth ovalon

Teith hydor meith hoe6dir mon

Gweleis pan gerdeis gord6fyr avon rin

G6yl riein dianvon

Gwir diseml a gwar dison

G6a6r hirdyd ma6r harded mon

Ryd hydneit ym reit by ron vy ngya6

Car h6ylya6 cur hoelyon

Ran oval lann rin avon

R6yl y mae meinwyl a mon

Mygyr6enyce a blyc am oblygyon mein

Meu ymaen vynkovyon

Myrd yn wyrd o Iwerdon

Mor a'u g6lych mewn² amgyleh mon

Gwiw a 6eith g6a6tieith g6yt vanon riein

Y rieu a doethyon

Gwir voli g6yr ovalon

G6ar drem walch g6a6r v6ynwalch von

AWDYL I AWD.

O L. P. P.

SYNHUYRUS Deus Duw goruchaf
Sywedyd Dofyd divei haelfaf
Sef 6yf yt vy r6yf r6yd araf geinyat
Sef 6yt ucheldat mat modrydaf
Synh6yrya da donyneu attaf
S6yd ditla6t o wa6t a weinydaf
Syreha6d gly6 vy lly6 r6ng Taf a Thawy
Serchir yach Kon6y val y kanaf

¹Neu, gwengein.

²Neu, maur.

Saethvarch kein dravnidyr dinydyr danaf
 Seri eglurvryn kyn kynhayaf
 Sy6 dymma6r r6yva6r yr haf arbennic
 Torredic eidic elwic alaf
 Am verch Ruffudd ud addysc Mordaf
 Fab Ior6erth kannnerth kynnr6f gorsaf
 Neut ad6yf o gl6yf yn glaf huyr diane
 Neut adoet gyvranc or tranc trymmaf
 Poen rya6t deva6t ot a adevaf
 Pan vu berigyl wann am gann gynaf
 Peunydy p6yll berthyd pell borthaf yt hon
 Penyt bronn dilonn delw y nychaf¹
 Hybarch dyno vno vreint talheithnaf
 Hyboen y6 vy hoen ny hunaf o bleit
 Hebogeid lygeid eureid araf
 Heb vy chwaer wenglaer mor 6yf wanglaf
 Hebu gre nyt lle nyt ll6r6 arnaf
 Hyb6yll glot did6yll dodaf ar esyt
 Heb wyt y loer bryt a l6yr brytaf
 Hir y keinmygir kerd wir waessaf
 Her6yd da6n diga6n val y dygaf
 Hwyrda6 oe heilya6 hwylyf ar veidvyrd
 Y vyrd dros gainwyrd a drawsganaf
 Hoen eglurvan kann kyn eiry gaeaf
 Hi a wnaeth keli ac ny6 kelaf
 Hylwyd wa6t deva6t yn diveiaf bun
 Hoy6lun hael eidun o lun adaf
 Wythgant annerch da6nserch dyn
 Uthyr vrys vro Henrys vrenhin
 A aeth dros ved 6ed 6ahan
 A Thawy ar lywy lun
 Llywya6d ll6yd ranga6d llud rin
 Llathyrvun geingann vann valechlun
 Trossof cof pob cyvry6 dyn eithyr aut
 Aeth am gwa6t am gw6n
 Pereis ffyse glutdyse glotdull
 Perigyl hun yr bun o bell
 Peris g6en yghyvyrgoll
 Para6t y a6t geinwa6t gall
 Ot ergyt bryt bratvoll
 Y bob rlein vein vyndull
 Ran a6t om gwa6t a vyd gall
 Ne ryn eir6 no ran arall
 Ym dyd ef a vyd ovveda6t traserch
 Treisie y6 vy nivra6t
 Ym die katwetic keuda6t
 A mi kyvoedi kof a6t
 Ry h6yr ym ll6yr kael ll6r6 ffa6t om serch
 Os archaf yn bria6t
 Rya6d y bum eil rya6t
 R6 hir ym oedir am a6t
 Ys breinva6r liw g6a6r ale g6a6t hirdrie
 A h6yr dry om keuda6t
 Ys breid ym vy6 gly6 gl6yvna6t
 Ys bra6 pell ada6 pall a6t
 Llyna Lys nyt a diwyrna6t om bryt
 Am bryder vyn divra6t
 Lle lloer wiwne ll6yr wae6na6t

¹Ban ar goll ymc.—IOLO MOR. †.

Llifg6yn llas ad6yn llys a6t
 Kigleu kynnn divieu deva6t gyntevin
 Kant avar vyvyrda6t
 Kyrd etneint gl6ysneint glasna6t
 Kerdgar kat adar koet a6t
 Y kof ys ynof ys anyna6t y try
 Tragwyd om keuda6t
 Anghenwyd her6yd hir6a6t
 Angeu ym edeu am a6t
 Dan gyngor ragor rac vyn divra6t ym
 Am nas kaf yn bria6t
 D6yn h6yl dyn g6yl goleuwa6t
 Dyn vric y goetwic ae a6t
 Erchi merch vy ri rodna6t ys gwneuthum
 Ys g6naeth gwynt tros vola6t
 Ar6yd nat ratl6yd rytla6t
 Eres ymoedes am a6t
 Trav6yf ry hirgl6yf rya6t y wrthi
 Hoet beri hut bara6t
 Nym dywan didanded yvna6t¹
 Nam da6 kyvada6 kof a6t
 Llauer Annerch verch Leilya6t brat aele
 Dro Deilaw ae loga6t
 O Wlat veith glutweith glotwa6t
 Vorgant a redant ar a6r.

AWDYL.

O L. P. P.

BRYT ar olut byt o byd ma6rdodaf
 Bryssyaf lle y g6elaf brys llu g6eilyd
 Breint nef hun adref vat² ryd y keit
 Breinya6l ha6l henbleit ganneit gynnyd
 Gwyved breiscadurn divurn neut uvydarber
 Brenhines haelder gloywder gwledyd
 Br6ysc vydaf od af y dyd ym gwelo
 Bro yu amyl yno am lawenyd
 Bydaf a llunyaf oe llonyd valchdut
 Parau ala6 olut or sut y syd
 Per dattiein koelwein kelvyd lavarwa6t
 Para6t berth dava6t gan borth Dovyd
 Prif deg6ch dil6ch eiry dolyd kynnn glaw
 Pra6 n6yf gryf ana6 nyt gorynyd
 Pria6t oleuwa6t eilewyd hvvryt
 Pryt gein ar deuyt gynnar Davyd
 G6awr gerdgar h6yrwar her6yd adnabot
 Gortot ar hoywglot g6iwi i reglyd
 Gorhoffder lla6er med llywyd kerden
 Geiryen amyl vwryeu³ ymleveryd
 Gwir gymm6yll y ph6yll y ffyd ae champen
 Goreu ffuryf brudyeu gan ffuryf brydyd
 Gwaret y6 r6ydet y ryd oe g6ytriu
 Gwin orlla6 iessin yr lluosydd
 Ragores kares keryd ny haedei
 Rei ae ryvolei lla6r huvelyd

¹Neu, Didan dedynawt, neu diddan deddfnawd?

²Neu, rat.

³Neu, varyeu.

Rac breint merch wyndeint llen dyd gyb-
odeu

Or mor bu goleu ma6r bwygilyd
Rodyat Angharat ynghaeryd g6yngalch
Rieda6c dremwalch wylvalch elvyd
Riein loy6 virein leveryd g6astat
Rat hyluys blannyt heul ysblennyd

Mae peth ar goll o'r awdl uchod: nid oes enw ai
cant wrth yr awdlau, o'r un yn dechreu.—Kyn bwf
gwas grudlas gredyf anvon hyd yma—ond y mae ach-
os i veddwl mai G. M. D. a'i cant: os natef, rhyw
fardd o Forganwg; tebygid.—IOLO MORGANWG.

I FAIR.

O L. P. P.

MEU ymoral6
O b6yll disal6
O bell d6ysa6l
A meir geirgoeth
Eiryan wiwdoeth
Eur rin6eda6l
Goreu y6 Meir
Glandat borthair
Gleindyt berthae6l
O berffeithr6yd
Ar bob ar6yd
Awr bybyra6l
Seren y6 hi
Not goleuni
Nyt gelyna6l
Lloer egylyon
A g6erydon
Eic wareda6l
Mam tagneved
A thrugared
Yeith ragora6l
Temyl yr mab rat
Neuad garyat
Na6d ac eirya6l
Hyna6s vor6yn
Hynot adv6yn
O hen6 dedva6l
Hoyvvam Iessu
Ha6d y charu
Hed6ch eirya6l
Hil gweilch Gröec
Hoy6l6ys brifdec
H6yl ysbryda6l
Heul y d6yrein
Honn oed riein
Hoen d6yrea6l
Gabriel Geuda6t
Ac eur dava6t
Ac eir d6yva6l
A vu gennyat
Ymell dodyat

Ym6yll dida6l
Pan gat mab meir
Henu o vardeir
Hynaf urda6l
O deilyngda6t
G6ir vor6ynda6t
G6ryf vireinda6l
Goreu ave
Doeth ar6yre
Deith oreura6l
Gweith g6ynvydic
D6yn o ffurnic
Dan ufferna6l
Adaf ae blant
Oe div6ynyant
O d6y vaena6l
Dayar a nef
Kyn peen odef
Kun penya6l
Aeth gwawr y glot
Ar brenn hynot
Ior brenhina6l
Yr llawenyd
Rat a bedyd
Reidyeu byda6l
Yeithyd ffyd ffyrd
Wyth ugeinmyrd
Aeth ae ganma6l
Am y greivyeint
Diodeveint
Du6 adeva6l
Kyrcha6d Crist naf
Tros veich Adaf
Treis vucheda6l
Pumoes o ffwrn
Y bau gymwrn
Ny bu gama6l
Isgynna6d la6r
Llathyr niver6a6r
Llethyr nef eurwa6l
Ar deheu'r tat
Un tri meidryat
Yon tra medra6l
Brenin didla6t
Ar bob kiwda6t
Eurbab keda6l
Bit ef nef na6d
Byt a bryna6d
Bu Du6 breinya6l
Da vu yr Annerch
Y Anna verch
O ynni va6l
Ar les pobyl gret
Yr ll6yrwaret
Or lloer wryya6l
Gorffowys rat
Deon garyat
Diengurya6l
Ym mru'r weryd

Gar llewenyd
 Gorllewina6l
 Ior seint breint breisc
 Yn Du6 va6rweisc
 Yon divar6a6l
 Yn vab ffr6ythla6n
 Yn vy6 diga6n
 Yn vuduga6l
 Yn Ysbryt bud
 Deheu rybud
 Diharebya6l
 Yn un a thri
 Tric y 6edi
 Tragya6l
 Yn vrenhin wybyr
 Hael doeth ewybyr
 H6yl deithia6l
 Yn vra6t ffawt ffyd
 G6iryon ufud
 G6erin neva6l

II.

Merch mam Meir o di6eir6aet
 Ch6aer yth dat o rat eiryoet
 Eva 6yr y ave wyt
 Regina a roes eneit
 Mammaeth bron vaeth brenhin vu
 Mor wybyr hir nef tir terra
 Meir an geil6 Mor6yn Geli
 Meu amovyn mam ave

Tist ar6yrein y gleindyt
 Ti veir vu'r diweir waret
 Tec o'th gaer glaer y6 dy glot
 Temyl y Grist teu aml6c rat

Rat mat Meir geir ragori
 An d6c on dygyn an ymdro
 Gras oessoed ar groes Iessu
 Ar Annerch tec wyr Anna

Meir vam y Argl6yd y Mor
 A Naf a that nef a thir
 Ym kad6 rac r6ym brad6 bryder
 Oe brat tr6y garyat trugar
 Tec rec rat t6f mat mam g6ir broff6yt nef
 G6ell no neb yth varn6yt
 Temyl yth vab maeth yth wnaethp6yt
 A neuad ys vy na6d 6yt

III.

Ar l6yr waret
 Grist yth anet
 Naf nef drefret
 Na6s gogonet
 Nys goganein
 Ar dysc ar da
 Y l6yth terra
 Rac murn ma6rbla
 O ben Eva

Y boenovein
 Ar volyant greir
 Ar vilyoed greir
 Ar va6l i veir
 Ar va6r na6deir
 Ar varn adiein
 Ar berffeithvryt
 Hoy6vreich hyvryt
 Ar deheu byt
 Ar Du6 deiryt
 Ar dad6yrein
 Ar da6n k6plaf
 De6in doethaf
 Pan gyrcheist naf
 Lluoed Adaf
 Lle yd oedein
 Ar drevyn ord6y
 Ar dres dram6y
 Oerleith arl6y
 Yggloes dir6y
 Ygglas dyrein
 Ar groes irwyd
 Ar gadeir ffyd
 Ar gedym groc6yd
 Ar get gelvyd
 Ergyt goelvein
 Argynhyrcha6l
 Raden d6ya6l
 Ar goeth gama6l
 Ar gof eura6l
 Ar gyv6yrein
 Ar da6l ma6l mat
 Ar demyl garyat
 Ar deil6ng rat
 Ar dut y kat
 Eur dadoc kein
 Ar glot gyhoed
 Ergly6'r pobloed
 Argl6yd ym oed
 Ar glaer diroed
 Ar gla6r d6yrein
 Ar gatholic
 Dyd nadolic
 Eir ma6rhydic
 Aur wynvydic
 Ir wen vadye
 Ar b6yll leindyt
 Ar bevyr ysbryt
 Ar borth yr byt
 Ar les blegyt
 Ar l6ys blygein
 Ar dangneved
 Rat anryded
 Ar drugared
 Ar wir va6red
 Ar wryr virein

IV.

Archaf Gul6yd
 Di6arad6yd

Dy 6i6 radeu
 Ac i Veir dec
 Hael o Röec
 Hil o rïeu
 Ach6byl a ll6yr
 Ynnof synwyr
 O nef seinheu
 Ac eggylon
 A g6erydon
 A g6i6radeu
 Yt v'Argl6yd dat
 Yr dy garyat
 Eurdec eiryeu
 Roi na6d yth 6as
 Rac bra6t ogas
 Rac brat a geu
 Rac barn kedyrn
 A baich edyrn
 O bechodeu
 Rac kebydyaeth
 Rac tra6s arvaeth
 Rac treis arveu
 Rac kynghorvyn
 A vyd elyn
 I vedylieu
 Rac kreulonder
 Yn y dener
 Anudoneu
 Rac murn a th6yll
 A dogyn gymmwyll
 A dygyn gammeu
 Rac g6ae6 dan vronn
 Rac g6yth galon
 Rac g6eith g6yleu
 Rac d6fyn lesged
 A digassed
 A dic eisseu
 Rac treis arll6ybyr
 Och amyl e6ybyr
 A chamlyeu
 Rac tralla6t byt
 Rac traphenyt
 Rac triphoenen
 Rac tan uffern
 Ae dryc gethern
 Ae dr6c hitheu
 Ae chassovent
 Ae goveilyeint
 Ae geveleu
 Ae chaeth6en6yn
 Ae choec6an6yn
 Ae chieweinyeu
 Ae chynydyon
 Ae ch6n duon
 Ae ch6yn dieu
 Ae phyrth hëyrn
 Ae thanllyt gyrrn
 Ae thin ll6yt geu
 Ae tharth ae ll6ch

Ae thiryonn6ch
 Ae tharynnneu
 Ae rhost brynnic
 Ae restr ffyrnic
 Ae r6ystr ffyrneu
 Ae breveryat
 Ae bront baryat
 Ae brwnt beiryeu
 Ae kot¹ genllysc
 Ae hin dervysc
 Ae hoer dyrveu
 Ae g6ythlonder
 Ae g6anniver
 Ae g6anaveu
 Ae dygyn gymm6rn
 Ae duoerff6rn
 Ae daearffeu
 Ior degradwlat
 Ya6n a brynyat
 Ion y breinyau
 Yno kyrcheist
 Ar a gereist
 O rei goreu
 O'th heneivyaeth
 Enydigaeth
 Eneit eigyeu
 O'th vod yth ved
 O'th enryded
 Aeth yn reidyeu
 O'th vaeth a'th va6l
 O'th del6 d6ya6l
 O'th ddal divieu
 O'th vynedyat
 Eur dy dyhat
 Ar dy deheu
 Pevyr Vihagel
 Kun gl6ys aghel
 Kyn gloes agheu
 Pen kymhenda6t
 Y6r penn didla6t
 Pan vo dadleu
 Por kor karyat
 Per y vredyat
 Pur y vrodyeu
 Par ef nef naf
 A diwarthaf
 Y6 d6 6yrtheu
 Y d6yn v'yspryt
 Rac hoedyl deugryt
 Rac hidyl dagreu
 Yth 6lat rat rec
 Yth windei tec
 Yth wyndut teu
 I'th le aml6c
 Yth l6ys ol6c
 Yth lys oleu

Amen.

V.

Baltassar gynnar gennat duc anrec
 O dec ia6nry6 garyat
 O ar6yd ia6n gyvla6nrat
 O eur ta6d i eir y tât

Digystud anrec am dec yst6yll rat
 Duc yr hydyr eur gann6yll
 Iessus vab koeth doeth did6yll
 Iaspart or Myrr nyt byrr b6yll

Gwnaeth Melchior eurior ar6yd govec
 vod
 Unia6nrod yn anrec
 Y Ioseb dat rat redec
 Y Iessus d6yn tus da6n tec

Baltazar durbar de6rbor a wnaethant
 Oe ma6lsant a Melsyor
 En6a6c Iaspart eurwar Ior
 Anvon anrhegyon rhagor

Doeth o'r d6yrein kein ceiff bob a6r eur-
 glot
 Y Argl6yd Nef a lla6r
 Ar6yd y vot yn glotva6r
 Eur myrr a thus wedus wa6r

Y tri a roes yt tr6y rat
 Teir anrec Veir yr kreir kret
 Seren heb la6 lys Erot
 A rodes gyvar6ydyt¹

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD Du6 ergly6 eurglaer vannyeu
 Argl6yd llan6 a threi rei on reidyau
 Argl6yd lluchynt gwynt a gwyll ffrydyeu
 mor

Mawr dy rat a'th wyrtheu
 Argl6yd eglurder ser a sygneu
 Argl6yd g6yllt a g6ar daear diheu
 Argl6yd Gwendref nef naf dervyneu wybyr
 Obeith rat vedylyeu
 Argl6yd mor a thir gwir gwaredeu
 Argl6yd nos a dyd kynnyd kanneu

¹Nid yw enw G. ab M. ab Davydd wrth yr awdyl uchod yn bumran i Vair, ond nisgallav lai na chredu, mai eve ai cant. Ac onid yw yr awdyl hon i G. ap yr Ynad Coch; ac yr wyv yn rhyveddu yn vawr iddo ve wneuthur hyny, ac eve yn deall rheolau, ac yn drallwyr debygol, hanes y gynghanedd y sydd ar yr awdyl; sef ei bod o'r rhyw ni welwyd erioed yn y Gymraeg cyn yng-hylch y vwyddyn 1330, neu ychydig, a hyny yn ychydig iawn, yn ebrwyddach.—IOLO MORGANWG.

Arglwyd tervyn dyn donyeu goruchaf
 Goruchel nodvæu
 Tydi a anet get gret greiryau
 O Veir wir eureir va6r wyry oreu
 Tydi a ved vry vreinyeu ysprya6l
 Ysprydoed gwedyeu
 Ti a da6 dyd bra6t ditla6t datleu
 Yr barnu trillu trall6yr bynkeu
 Ti vab Meir wyt kreir kreaduryeu Du6
 Heb di6ed heb dechreu
 Tydi Reen llawen llen a llyvreu
 A dygyn werthwyt gynt dr6y dogyn
 wyrtheu
 Yr dec y byt tec bu teu ar ugein
 O datyein a dotyeu
 Tydi Argl6yd r6yd rinwedeu bob a6r
 A rodet dan lla6r va6r v6ryadeu
 Tydi Du6 g6edy g6a6deu cof ydy6
 Kyvodeist y'th radeu
 Am hyn wawr pob lla6r lloryf eneidyeu
 Wrth veibyon dynyon dragon dreigyeu
 Dilitya Argl6yd dy aeloteu ym
 Amyl râtla6n vedyanneu
 O gwnaeth am eurlly6 byw bechodeu
 A cherydus dr6c a charedeu
 Breisc dewin brenhin breinya6l senyeu
 Nat dy var arnam am gam gwympyeu
 Yr dy gythrud loes yr dy gethreu
 Yr dy goron drein 6r da goreu
 Oeda vi vy ri rinyeu tystolyaeth
 Rac tost dolur agheu

Lloryf brenhina6l
 Doeth de6ina6l
 Gorlle6ina6l
 Garlly6 unyon
 Lly6yd ranneu
 Hyt vedyanneu
 Llew hydyr canneu
 Lly6yodor keinyon
 Llym lavurya
 Nam dolurya
 Na thosturya
 Ieith d6ys diryon
 Lle digared
 Gyvlavared
 Yn rugared
 Yn ri gwiryon
 Lle did6stryd
 Llys lluoassyd
 Lle dangossyd
 Lladin gysson
 Lle rieda6c
 Digamweda6c
 Lle gwareda6c
 Llu Gwerydon
 Lle cyvanned
 Llu Rhianed
 G6a6r varanned

Gwry vorynnyon

Lle nevolaf

A dedvolaf

Duw a volaf

Diovalon¹

Lle canmolut

Lla6r ma6r olut

Eang olut

I englylon

Llit a chasseur

Ym pop plassey

Y vaflassau²

Eva vlyssyon

Lliaws gurya6

Llym dolurya6

Llu divurya6

Lladva wiryon

Llawr wa6r warant

Lluoed barant

Llethyr 6a6t garant

Llithyrwaet gwiryon

Cor eurdor urdas diwyllie

Car kyvar kyv6lch barnedic

Coryf gwendoryf Gwyndyt arbennic

Kaer eurglaer Argl6yd bonhedic

Krea6dyr Amera6dyr mor g6enic a thir

A thervyn wybyr llithric

Kyn mynet ir maenved hirdric

Kyn gwelu gwaela6t prynyedie

Kyn gwelet gwales nychyedic

Kaff6yf Crist vy r6yf vy ryvic

O'th wlat ac o'th wled ny diffie

Kyn pallu pump synwyr p6yllic

Kyn pwl d6fyn pall divalech etmic

Kyn provi o'r prvyet ffyrnic

Pechodeu tremygeu tremic

Kyriedus Argl6yd b6yf karedie vry

Yn y vro dewissic

Yr dy groes ar loes livyedic

Yr kethreu bu kythrduddiedic

Ar g6ayw ar gwyar llithredic

Ar³ galon glaervron eglurvrice

Ar bedla6r wyt g6awr gwyrennic

A'th eni aeth yno lle y tric

O'th anet ny bu deith unie

A'th deith Argl6yd r6yd rod brovyedic

A nef damunedic

[ner

Ar wara6t o fla6t ffynedic

Ar warant Eva blant blennic

Ar waret y werin boenedic

Ar wryr eur wiryon llithryedic

Ar weryt yr byt bendigedic rat

A roet du6 nadolic

Kyn gwnaethost nyt kost kystudyedic

Vi Geli yn golovynedic

Eur dec rec ragor deudyblic

Ard6y r6y r6ysc canma6lyedic

Ardal mal molyant sein Syric

Ar dy del6 ard6l6 urdedic

Keli Naf pobloed yn kelennic dec

Due vi wlat ni diffie

Molaf ar6yraf ar eiryau pria6t

Ma6r dat y mab rat mat amodeu

Molaf hefyt bryt brotyeu diatneir

Un mab Meir diweir o'r geir goreu

Molaf yn ffraethaf yr ffr6ytheu'r hollvyt

Y glan yspryt pryt pria6t wyrtheu

Mor un Du6 a dyn donyeu credadun

Un a thri d6un a thri dieu

Mor undat un rat reityeu purffa6t

Mor un vra6t un gna6t in g6neit ninneu

Ma6r grea6dyr brynya6dyr ar brenneu
gloewgroes

Pumhoes o bum loes o lys angeu

Myvi vy ri tri tr6y nertheu vy naf

A tynghet bennaf bob anaveu

O awyr diwyr a deheu dayar

Ac uffern varwar bar berw bylleu

Ae chas ae chwmpas ae champeu meddaut

A phecha6t y cna6t enut anaueu

Ae brat ae retyat ar r6ydeu duon

Ae hir eissyngyon ae harsangeu

Kyt na allont ym am vyn kammeu wed¹

Neb ry6 argy6ed dyed dieu

Tr6y gyffes tr6y les tr6y leissyeu hed6ch

Tr6y ediveir6ch rac ll6ch llycheu

Tr6y'r tat ar mab rat yn reityeu hyvryt

Tr6y'r glan yspryt pryt pria6t wyrtheu

Tr6y di6eir loy6 Veir alaveu eglur

A vu em antur y vam ynteu

Tr6y eggylyon llonn llunyeu eur na6ta6d

Ny syrthya6d yr claf6d yr claf dyeu

Tr6y ebystyl r6y r6yd bregetheu llon

Tr6y'r archeggylyon diryon dyreu

Tr6y'r proff6ydi ri riedeu dysgeit

Tr6y y henaveit bleit y blodeu

Tr6y y pet6ar g6ar gwiroteu ragor

Angelystor cor kaer y sygneu

Tr6y Ieuan galan goleu y gyvl6r

Vedydy6r y g6r an gwyr ninneu

Tr6y ar6yd gloesswyd tr6y egl6ysseu'r
ffyd

Tr6y vedyd kynnyd kyn no bedeu

Tr6y ffyd tr6y las6yd tr6y leisseu rin6ed

Tr6y wed ffier anned efferenneu

Tr6y hinda va6rda vyrdeu diletrith

Tr6y wenith tr6y wlith rith anreithyeu

Tr6y wyn tr6y wenyn tr6y wineu win-

Tr6y barad6ys l6ys leis organeu [b6ys

Tr6y vreint y loy6vreint ae lyvreu kyva

A 6na y bara yn bur gorffeu

A una y bara yn bur gorffei

Tr6y gret tr6y giryet tr6y geiryau Lladin

A wna'r gwaet o'r gwin rin yn rieu

¹ *Awdl foethus*, ar y ban yma a bai ydyw.—I. M.

² *Neu*, va flassen.

³ *Neu*, O'r.

¹ *Neu*, kam meu wed.

Tr6y dy varn gadarn a'th gadeu dydbra6t
 Tr6y dy bria6t ffa6t na6t eneiyeu
 Tr6y vy r6yf y b6yf heb evynneu dia6l
 Tr6y eirya6l y sa6l a seil gynneu
 Cartrefaf trevnaf travneu goleuni
 Tr6y voli vy ri tra v6yf inneu

Nid oes hael Iesu ny bu ny byd
 Digus¹ dudlew yw dy gystedlyd
 Neirthyat g6i6 retyat g6aredyd pumoes
 O drymloes eurgroes irgreu ar6yd
 Agen dervyn y dyn y dyd²
 A gward vyd galar 6rth y gilyd
 Agenn dy vr6yn g6yn yn y gynnyd balch
 Mal hoedel huda6c walch y ehedyd
 Ergly6 vi vy ner uch ser yssyd
 Eurglo ni cælo med seilym Davyd
 Argledyat trevnat travn bröyd G6ynvyt
 Am try o gywyt ym tragwyd
 Yn kreir wyt vab meir morach gynnyd
 An llawen awdur a'n llunedyd
 Yn nen an perchen parch llonyd para6t
 An deau deva6t an Du6 dovyd
 Yn ner reit hyder an rat ded6yd
 Yon gwira6l ewybyr an gwir ly6yd
 Yn tat unya6n rat an riyd didrist
 Eurloy6 Iessu Grist ar luossyd
 Nat na th6yll na brat ar dy brydyd
 Nat vrec uyt wiwdec ar dy wewdyd
 Nat anghallder ner yn dyd ym kreifyeint
 Na digya6 y seint yn dec yssyd
 Ayssyoes nyt oes na nos na didos dyd
 Alpha hebot clot clo llu oedyd
 Un a thri a ri a rybud a rat
 A that digronnyat dy gerennyd

GRUFF. AP MERED. AP DAVYD AE CANT.

GRUFFUD FAB MAREDUD AE CANT I VEIR VORUYN.

O L. P. P.

I.

LLUNYED Veir gyweir digywyt rien
 Y naf o dd6yrein nef a deiryt
 Llawen oet eryoet rat vebyt ovec
 O b6yll gyhydrec o brifdec bryt
 Llunyet ma6r a get meir y gyt ar seint
 Lle6enyd grivieint borthvreint berthvryt
 Ll6ydyant eur vedyant yn ll6r6 arvedyd
 Yn lla6r Barad6ys rhac p6ys penyt [gl6ys
 Llaryeid Veir o'r geir heb gyt y ganet
 Y mab gogonet get gedernyt
 Lludya6d dervyn dyn y da myglyt hir
 Llewenyd pob tir gwir y gweryt

¹Neu, digas.

²Gair cyrch yn eissieu.

Llwr6 rec oes brifdec yspryt radla6n drem
 Lla6r wa6r va6r Vethlem lliw gem gymryt
 Lliw ll6ybyr g6anec dec am dyt llewenyd
 Lloer lla6r ll6yr gynnyd llu bedyd byt

II.

Meir ma6r dristyt byt bryt a bryderaf
 Meir ma6r da 6yrtheu oleu alaf
 Meir a mam a chwaer glaer egluraf
 Wyt i Grist didrist didranc waesaf
 Mireindec ovec uvyd c6plaf
 Mor6ynda6t ffa6t ffyd dyd dedvolaf
 Meir dr6y haulder ner nerthoed hyttraf
 Ath radeu ditheu doeth yth varnaf
 Meir vat ervei ————— af
 Meir neut tew va6leir tir a volaf
 Meir hoen haul hirdyd hevelyd haf
 Meir nym gat heyrwat hir6ayw tostaf
 Dan vron liviedic me6n dic dycnaf
 Meir o ved6l rat Meir uvydaf
 Meir o vedyant nef os mar6 vydaf
 Meir windei gadeir wendec adaf
 Meir dyro borthair barth ac attaf
 Meir gein kyn yd6yf o gl6yf yn glaf
 Meir loer wendref nef nerth a geissyaf
 Meir o'r Israel hael heul oruchaf
 Ma6red vyrd voned a Meir ad6ynaf
 Meir werthva6r glotvaur Meir wawr
 Meir a lonyda6d Meir lin Adaf [gwympaf
 Myna6c uvuda6l mam neva6l naf
 Manon d6f gwiryon g6aret arnaf

GRUFF. AP MARED. AP DAVYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD r6yd an ryd tangneved
 Eurglo bro breinyawl gymmroded
 Ergly6 vi wyt ri pob rhin6ed
 Argledyr Pedyr peidyaf am masswed
 Arglyt vyr vodor teyrned
 Arglein¹ kein rac keithyaled
 O cheveist orchyvic amved
 A chur o lavur eilawed
 Yn prynu o'r pren a'r dyvynved
 Na vyd na ved6l vyggomed
 Na vit lit gan ly6 brenhined
 Na vadeu vedyant gorhoffed
 Dy brit6erth arnaf Naf Nazared
 O chereis becha6t a chared
 A cheryd a charat wraged
 A threissaw gweinyeit a thryssed
 A thrysor athreissic salwed
 A bylehu vyggeir a balched
 Heb olchi balch ved6l symled

¹Neu, Ar glein.

O gamlu ac anyl digassed
 Ac ymlan6 o gymlith¹ ryved
 Ac amlaf gaml6ybyr divroded
 Ac ymlwgwr o gaml6r6 gwaged
 Am aml6c gamlas enwired
 Ac ymlit morgymmla6d chwerved
 Kyn g6isca6 mewn g6asca6t maenved
 Kyn g6isc risc r6ysc gaen dytwed
 Kyn g6as wher6 irder6 oer dyed
 Kyn gloessyon kyn glassu'r danned
 Kyn glassar diwedar diwed
 Kyn gweithla6r kyn g6ythla6n gynted
 Kyn g6ythleith seith drutveith draetved
 G6ir lawhir ly6 mor a thired
 G6a6r daear dehaa a gogled
 G6ediaf g6iw diagyr verthed
 Ymot ynatyein drugared
 Yth winlla6r yth winllat orsed
 Yth winllan yth wenllys anned
 Teith wledic y medic an med
 I'th wenwlat argl6yd yth winwled

GRUFF. AP MARED. AP DAFYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARDUYREAF naf a ner egylyon
 Clot Ion gwerydon gwareda6c ffer
 Ar6yreain matyein medr ia6nder keuda6t
 Ard6yrea6r wa6t fla6t ffylclonder
 Eura6c a myna6c muner deggradwlat
 Argl6yd r6yd rodyat gwirdat gwarder
 Ef an g6naeth o gaeth gerth vlinder weinyd
 Yn ryd bu uvyd dr6y ffyd ffyryfder
 Ef a roes ar groes gryssu gollet brec
 Y waet y redec bu chwec chwerved
 Ef a divan6 llan6 llinagyr dyvynder ffraeth
 Ei a wnaeth uch traeth trei ac aber
 Ef a wnaeth arvaeth pob arver diveth
 A phob ry6 unpeth treth lle traether
 Dyn dil6fyr o d6fyr d6vyn loe6der glan
 A than un anyan pan ennyner
 A ry6 a6yr ll6yr ll6r6 ad6ynder ffyd
 A oruc Dovydd ac nyt over
 A Du6 y6 v6 lly6 lle mae doethder mawr
 A dayarlla6r g6a6r g6a6t a dirper
 Adar gwyllt a gwar gwir doethder vrodyeu
 Wybyr eigma6n frydyeu sygneu a sêr
 Yn lle y bu yn medu bud howerder achles
 Ac yn y lle y colles y lles llawer
 Ystyryet d6ysgret nat oes gryyder
 Na nerth dida6l berth dadyl a borthier
 Nat oes hebda6 pra6 lle prover
 Diwed na dechreu parableu per

¹Neu, gymlit.

Nat oes rat na mat Metrum amser fla6t
 Dieithyr ri tri Trinda6t uthyr wa6t wiwder
 Gwae a gretto bro breuolder vuched
 Gwae a wnel trossed yn lle y treissyer
 G6ae ef Argl6yd r6yd yn lle roder nac
 G6ae ef dyn gor6ac a vac valchder
 Un6ed ha6l dida6l huda6l vyrder dervyn
 Yn hoedel dyn tremyn tr6m orober
 Ac adeilat brat bryt sal6der dryd6
 A deil o d6r bed6 nyt arbeder
 Neu hyd a6r ech6yd yn ochor creicver
 levyn¹

Neu leissyat ae gwyn mewn trwyn tryver
 Rac hirdilyt prit pra6 uvullder bryt
 Ri y byt am dyt dyse a challder
 R6y gaff6yf vy r6yc r6yse didrymder hed
 Kyn bed seith droetved a g6ed gwander
 Ragor r6ym kyngor keingheu bader Grist
 Regeu di athrist trist lle tyster
 Ryd ym g6nel Dovydd rac diver drame6yd
 R6yd Argl6yd hyl6yd ha6l gyvr6ydder
 Reen lleen llathyr dref nef naf d6yolder
 ch6ec

Rex DS. na6sdec a Deus noster

AWDL FOLIANT I ESCOB
BANGOR.AC I YMLIW AC EF AM ESCEULUSSO BEIRDD A
MAWRHAU CERDDORION.

ARGLWYDD Crist culwydd calon gyflawnrad
 Argleidriad neirthiad nerth englyon
 Erglyw fi fy llyw penn llywodron cred
 Eurgrair gogoned gwared gwirion
 Erwan fu gennyf Arfon fu seithuc
 Athrist in goruc Athro Canon
 Ban wisgawdd urddawdd arddwelwon dan-
 nau

Dwrdd clustiau cerddau cerdd ymryson
 A gadael gafael gofion diannoeth
 Y gwyrr digrifddoeth yn rhynoethion
 Rhyfedd gennyf gan arwyddion plaid
 Yn Rhen rhy danbaid aniwedion
 Lle rhoed ar ddifrawd barddwawd Beirdd-
 ion

Tra fu Llywarch parch perchennogion elw
 A Chynddelw arddelw urddeledogion
 Gwilym Ryfel ryfig anfon urddas
 A Dafydd Benfras ym mawrblas Mon
 Ni wnaï Arglwydd rhwydd rhoddion ddi-
 gronniad
 Neb rhyw gonglad brad ar brydyddion
 Tra fu'r prifeirdd heirdd hardd weision
 cuddawn

Cyflawn o driddawn ymadroddion

¹Twyllodl yn y Gair Cyrch : - llwyn ?

Nid ef a berchid berchyllson debic
 Grwth Helic terric torr goluddion
 Wrth glywed tecced ton englynion
 O waith prif Deifriaith y prydyddion
 A garw oedd glybod eigion telynau
 O gau gwisce fleiddiau tannau tynnion
 Pan aeth Maelgwn Hir o dir mab Don
   duedd
 O wledd Gwalch Gorsed i Gaer Seion
 A dwyn gydac ef gofion dan orchest
 Oedd o gerdd arwest ar gerddorion
 A pheri uddunt ffyrfeiddion lawer
 I bawb or nifer nofio'r afon
 Pan ddaethant i dir terfyn mor ar drei
 Dimei nis talei'r telynorion
 Tyst yw Duw ar hyn tystion ai gwybydd
 Herwydd hardd gynnydd gynneddf doeth-
   ion
 Cystal i pryda'r Prydyddion a chynt
 Er a nofiesynt helynt haelion
 Gan rwyf Bangor gor goron urddedic

Pendefig gwledic gwlad y Brython
 Gwiscoedd a gafodd gosgorddion diffwrth
 Gosgryn dylwyth llwyth llethedigion
 Tudur Wiawn lon lun eidion myngus
 Reidus ys digus i ostegion
 Am wybod saesneg seisnic don drygwas
 Gwisce a gafas las laes odrëon

Cafas costog cas nid cysson damwein
 Yscymun filain cog brain breision
 Yn dwyllawr cornawr Ceirnion drwg
   araith

Yn dryllio breithiaith dillad brithion
 Gwehelyth nis car gwehilion cerddau
 Tabyrddau swyddau iangwyr saeson
 Truan oedd gweled gwaelddynion
 Rhoi dillaid iddyn ns bai'n dyllion
 Pan na wyddiad pennrhad Cennad Canon
 Mal nad cerdd Dutcyn sain erfyn son
 Ydd ai nod anglod englynion digudd
 Gwr prudd o for Udd i for Iwerddon

IERWERTH BELI AI CANT.

CANUAU G. AB D. AB TUDYR.

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

AUR a main coelfain cael y cae melyn
   Dau efyn dwy afael
 Arwyddion mad i adael
 O rodd dawn hoyw fodd dyn hael
 Rhodd hael rhag afael rygafas am
   wawd
   Ei dafawd y difas
 Unllythr llath waith cyweithas
 Un lliw ac aur gwiw gae'r gwas
 Y gwas ai cafas cofain rhodd argais
   Rhudd eurgae teg riain
 Gwaethaf na wyr arwyrain
 Gwaith eirian maith aur a main
 Budd difeth mwynbleth manblaid main
   sidan
   Mewn arian maen euraid
 Bun ai rhoes rhan einioes rhaid
 Bu yn cylehynu cylch enaid
 Gwae rhag ofn Duw dyn o'r fann y bo
   A geisio gwregysan
 Gwaneg deg gofeg reg ran
 Gwead gosodiad sidan
 Nid neu reg adnan rhac adneir dyls
   Roi gwregys gwreig ddiwair
 Doe ym doeth cyfoeth cywair
 Da o fewn gra a fu yn grair

G. D. T. I FYNON CEDIG.

O L. E. D.

DUG gwledig Cedig o du coedydd Rhos
   Nid nawd rhus ar ddedwydd
 O rwym garw o'r ymgerydd
 O'r anoddun Rhun yn rhydd
 Doeth Rhun hir i dir dewrair a bell drig
   Gan Gedig gain gadair
 Lle y gwnaeth Rhun gyfun gyfair
 Aberth o fawr werth i Fair
 Trwy nerth gair mab Mair eiddun cad-
   oedd
   Gwnaeth Cedig credadun
 Amlwg fodd o'r annoddun
 Ymddangos i Ros o Run
 Run goeth fal y doeth o daith geintach
   gyrch
   O garchar ddieiriach
 O ras bwyll i Rôs bellach
 Y delwyf o nwyf yn iach
 Yn iach eryr gwyr gwawr bendefig rhin
   Y doeth Rhun fonheddig
 I Rôs nid er dangos dig
 O rwym cadr o rym Cedig
 I'm naf a garaf a fedr gwyrw glai
   Ac a saif heb syrthiaw
 Aer gledd radd eurgledd ruddaw
 Arglwydd boed rhwydd y byd draw

GRUFFUDD AP DD. AP TUDUR
I HOWEL AM FWA.

O L. E. D.

ERFID newid nwyf arfer cler a'm clwyf
 Erfyniaid i'm rhwyf ydd wyf ei dda
 A rhwyddwawd erfyn ar oed un flwyddyn
 A warawd toppyn felyn fwla
 Arwyddion rhoddi a wna haelioni
 Caledi cronni crynu a wna
 Eraill a roddai arwydd rhwydd fydd rhai
 Ped fai ai dyrrai mor i derra
 Eryr gwyr gwarant arwyrain moliant
 Ardduniant ffyniant ytt y ffynna
 Edrydd gweinydd gwawd adneu cerdd daf-
 awd
 Arawd o'm meithwawd ytt ni metha
 Er mwyn mirein son morwynawl ddynion
 A sôn llatheion ai llettya
 Er mwyn llif ddwyn llaith gwawr geinllawr
 gynllaith
 Gwawd obeith gweniaith a'm gweinydda
 Er lliw lluch lanawr er nef llef a llawr
 Er mwyn gwawr Faelawr na'm gofala
 Er cof dof dyfrwys bun loywlun liw lwys
 Canwyll Bowys lwys a'm dilyssa
 Fy rhwyf a'm rheufedd o roi'r gair gom-
 medd
 Rhianedd Gwynedd a'th ogana
 Celi a droses wrthyd fy neges
 Culwydd ath roddes lles nyw llaesa
 Colofn Prystattun coelfeiniau Awrtun
 Catgun cain eiddun ail Cunedda
 Calan ddydd dan ddol celenig ddigel
 Howel aer drafel ni wyr drofa
 Cydwedd buelin cadwedig Ladin
 Cyfrin car iessin mewn côr Assa
 Ciriad nawdd ged Nudd car prudd far
 preidd fudd
 Can nid eirch Gruffudd na'th rudd na'th ra
 Cadair air eurbost cadarn lawfarn lost
 Cadr ffrost da fuost eithr dy fwa
 Cynnal gywirdeb ac enw ac wyneb
 Er neb rhyw ateb na'm rhy oetta
 Dos genad teithfad tuthfa poen dethol
 Poni ddoethosti etwa
 Duw a rydd i ddedydd dda
 Diau mi biau'r bwa

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

GWYL fun a dry hun drwy hud cur ortho
 Car wrthyf ddywedud
 Nid diboen na'm atebud
 Nid hawdd ymadrawdd a mûd

Mûd a balch hil gwalch gweilch nwyf ith
 welaf

Oth farnaf iaith fawrnwyf
 Mônoedd henw. men ydd henwyf
 Minnau laes gofau llesg wyf
 Gwanllesg wyf hud rwyf hoed drwg am un-
 O du maengaer amlwg [gair
 Gwannach a digiach i'm dwg
 Gwenllys hil gwan-laes olwg
 Dy olwg treiswg trosf wyf alltud
 A a filldir hebof
 Dyn a rydd gefyn ar gof
 Dywed air diwyd erof
 Dywed air cywair yn ôl cawad nwyf
 Can gorwyf cwyn girad
 Ai er gwerth cannerth cennad
 Ai o'th fodd enw rhodd yn rhad
 Ym ni chad yn rhad rhaid ateb eilwyd
 Eiliw gwendon moreb
 Nac er gwerth nac er nerth neb
 Y gan hon etton ateb
 Atteb dihareb hir orchwyl enaid
 A ddywaid hawl-blaid hwyl
 Ys addef feingan anwyl
 A deu brâd goleu bryd gwyl
 Ni'm bydd dydd llonydd a llun llary gwan-
 llaes
 Ar llawr gwen llys Eittun
 A minnau hydr yn anhun
 Mau nwyf cur rwyf uch caer Run
 Cymmered haeled hoyw-lun o'm dolur
 Am dalu pwyth fy hun
 Ar blaid glas glwys lawr Eittun
 Ar blaid ei henaid ei hun
 Ni'm gwnaeth gwayw alaeth gwiw eilun
 hyd hyn
 Onid hon yw Eittun
 Na chof na chawn arofun
 Na chawdd uthr anawdd eithr un
 Gwyddwn na haeddwn haddun hygerais
 Hoyw gares yn Eittun
 Gwyddai agwyddor anhun
 Gweddaidd elynaid wyl lun
 Wythnos ymannos o'm anhun gyffro
 Aeth etto wyth Eittun
 Wyth ateb a aeth attun
 Aethant dan gudd heb fudd fun
 Aml drwy hiraeth ydd aethan
 Ammod rwydd awydd awen
 O'm genau eiriau eirian
 Erddyldad attad Eittun
 Yt oedd cam llwrw cytgam llif
 Nad anfonud hud hoyw-dwf
 O Eittun gennad ataf
 Hyd tra gaid enaid ynof
 Diau y cymmer nêr nêf
 Y ddau enaid ddianaf
 Enaid yw hirwen gennyf
 Ar enaid a wyr ynof

Hoffder fydd doethder deithdud a ddys-
ger

I ddysgawdr ddywedyd
Ar goreu geirioel fynud
Y gein pwyll hydwyll a hud
Trwy hud bwyll astud a bell ystyr
gwenn

Tu a'i gwan a'i hepgyr
Tro mwyfwy traha myfyr
Trech o dwyll no gwirbwyll gwyr
Gwyr nwyf gwir gannwyf gwawr gannwyll
llethrid

A'm llithrawdd i'm gorphwyll
Deith wyl-boen dyn dethol-bwyll
Doethion mal deillion a dwyll
Twyll a symud pwyll pell ddefnydd medd-
wl

Mal dyn meddw diawdrydd
Hoen gwaedd grêg gwaneg gweunydd
Hun am neb un ym ni bydd
Cyntaf fu Addaf o ddyn
A morwyn wyl am aeron
A dau gymmar trydar trin
Y gelwid gofid gyfun
Un fu Addaf am afal
Ac Efa cyd bai goful
A roes oi merched fedel
I'w meibion doethion dethol
Yn ôl Addaf naf nwyf radd
Cyn cyfraith Pâb mai drabludd
Y gorug pawb ei garedd
A'i gares yn ddigerydd
Digerydd fydd rhydd rhwydd gael
Da y gwnaeth mai dai o'r dail
Deu-oed dan goed y dan goel
I minnau mi a'm anwyl
Gwylia bwyll hir-dwyll hwyr dwf
Golwg cyd modd dioddef
Ac ynnill dysg ac ynnif
Ac antur bedd yn gyntaf

DIWEDD.

G. D. T. ETTO I FERCH.

O L. E. D.

Nid lle ym geisiaw llasur brwyngur
braw

Rhof a phryd alaw fal grwd wylais
Lluniau tangefedd llifran gwahan
gwedd

Braint cyflafaredd cyflafuriais
Llidiawg fu genti lliasant rwyddiant ri
Beiddiau ei henwi pan y henwais
Llithged breinged brwyn laes firain for-
wyn

Llyma fy mawr gwyn nid am eurgais
Rhag lliw tonn ertrai mae fy llaw arnai
Rhai ai rhyfeddai na's rhwyfeddais
Llfiaw fy ngruddiau am lladd heb arfau
Minnau ei maddau ni's meddyliais
Yn y llun cyntaf o ddechrau gaeaf
Pan fydd anaraf tonn safaf sais
Yr unfed flwyddyn o oed a therfyn
Iawnder yw gofyn hynn a honnais
Ar ddeg rwyndeg rin trwy lid a gorddin
O oed y brenin breiniawg Cemmais
Yn llygrant i'm grann yn lle y gelwir
llann

Yn llogawd fodfan hoedran hydrais
Yngheindref Aber angau draul lawer
Lle bu nêr nifer naf y gollais
Ynghymmawd pennaf Arllechwedd uchaf
Y dyn a garafnis digerais
Yn seryddiaeth don yn Sir Gaernarfon
Lle bu ron dragon dreigiau Emreis
O mynnwn fy nghlwyf gan liw tonn wrth
rwyf

Rwyf nid esgorwyf can dwys gerais
Er deugein swllt nôd o ysterlingod
Fynn anaes amyd¹ ai sommais
Ys gwyr fy nifa ys gwan ym adwna
Os gwenn ai gwada gwydn ydd holais
Mae ym fraw glywed gwybod a gweled
Carwed Ednyfed Ednowein Sais
Gwenn a hoyw yw hon gyfliw ertrai
tonn

Pan fydd eglur fronn a llonn ei llais
A'i gwahodd yn faith i'r llys dyfrys
daith

Cam ac anghyfraith gwaith gwythlawn
drais

Fy nghwyn fu gynnu dy ladd heb arfau
A llafnau geiriau gwyrion llednais
Am llw be ith lleddid o gair llesmair llid
Yn fyw na'th welid edlid adlais
A byw ith welaf i bawb ytystaf
A brawd a archaf ac a erchais
Na ddilynwch dlawd ni ddilynwy wawd
Ar ec eur dafawd lliw eiry difais
Dedlis bed² yn haf didlawd ith welaf
Dadlun ni allaf ac ni ellais
A diallu wyf a deallwr clwyf
A diellfyd fwyf³ can diellais
Dealled doethon dyfod dialon
O gwnaeth Pendragon drwg i Wrlais
Nid eilhaws dignaws dygnais ddawn dad-
lau

Ar ddyn didlawd cwrtais
No myned hwyrgerd hirgais
I Werddon o Fôn o fais

¹Neu, mi.²Neu, bod.³Neu, nwyf.

CANUAU MADAWG DWYGRAIG.

LLYMA GERDD MADAWG
DWYGRAIG.MARWNAD RUFFUDD AP MADAWG O LECHWEDD
YSTRAD. O L. E. D.GWLAD i'm trig trawsdig treisdwyn Gruff-
udd

Dogn arlludd dygn orllwyn
Gwr o ddeddf gŵraidd addwyn
Gwyr o dir Cynyr a'i ewyn
Cwynwn fyd i gyd am gydweddd Mordaf
Cun ddewredd arafar ddeuryw fawredd
Cynnefin fy min a medd ar ancwyn
Cyn dwyn bwrdd amwyn beirdd ddiomedd
Cadr Ruffudd drawsudd drosedd diofnawg
Cadarn fab Madawg rifiawg reufedd
Cad ddileddf gynneddf ac annedd didrange
Cynnif unfodd ffrange cyn noi faen-fedd
Yn nheir llys y gwys gwaig ddygnedd nad
byw

Llun teyrnaidd lyw llin teyrnedd
Balch y beirdd bobl heirdd harddedd Hu
ysgwr

Bryn hynafwalch gwr brenhineidd wedd
Yn nhrefgoed i'n rhoed anrhydedd digeirdd
Ym ai firein feirdd am oferedd
Yn gynt no'r lluchwynt dir llechwedd
ystrad

Dofai ugeinwlad difai ganwledd
Taleithlys emys diomedd teulu
Tylwythlu a fu o fewn berthedd
Taldwy arlwy eur wledd gan eryr
I bellennigwyr bwyll un agwedd
Telid gwawd tafawd etifedd deddfawl
Can ei gorff oes-fawl cyn gorphwys-fedd
Talap i'm eurnaf marwnawd gwynwedd
trais

Am bwyth a gefais byth oi gyfedd
Ni bu llaw dreisiaw llew drosedd ymlaen
Ni ragorai chwaen o ryw garedd
Ni bu dlawd ym mrawd drwy ymrodedd
wir

Nac enwir dihir hyd dydd dyhedd
Nid anghyfunai dangnefedd ffrwythlawn
Ni rusai gammawn hirddawn harddedd
Ni bu wann anian annedd o'th olo
Hyd tra fu yno hyttraf fonedd
Oi gyngor tros for traws fawredd cyrchid
Y cawn ein rhyddid can anrhydedd
O'i gynrain mirain aml mawredd yn llaw
O gystal a naw o'i gystlynedd
O'i lynn cawn ferfyn fawrfalch cledd
Gwyndyd

O'i ddilad bum clyd hyd hydr ddiwedd
O'i law bu i anaw buanedd llifnant
O'i blant fu i gant yn ei gyntedd
Cymmen ail Morien elw mawredd ateb

Y

Nid ai ddoethineb ni ddoeth Wynedd
Cymmanfawr eurwawr arwedd i'r dangnef
Eur-lyw werin nef ar laweredd
Cymmer di Duw tri trugaredd attad
Lyw Llechwedd ystrad i'th wlad a'th wledd
Amen.

MADAWG DWYGRAIG ETTO.

O L. E. D.

GWEDI Gruffudd Nudd yn nydd gwrth-
groch trin

Gwnae o Eingl gwaedlin pergin purgoch
Py gadarn hoyw farn hyfoch o Benllyn
A gystwy Ellmyn hyd Gastell moch
Byth weithian hoedran ehudroch erom
Beth o daw attom lynes drom droch
Pwy a glaif a saif o lan Soch yn gadr
A geidw a'i baladr hyd goed Beloch
Gwedi ynglynn Egwestl gwydn och gyfar-
wydd

A llif am arglwydd a llef mawr gloch
Gwelygyrdd tri myrdd trem och o'r golled
Gweled ei ddarged a'i lasn ddur-goch
Pob hynaif pencerdd pawb honoch am ged
Cwyned ei golled cynta'g alloch
Bed fai fyw fy llyw llafn oer foloch Sais
Byddai annifflais byddin offloch
A mach ar gammawn a moch wrth gastell
A fflammygau pell a fflam ogoch
A gwas gwin agwrdd gwas gwineugoch
coeth

Llawreg arwydd goeth llurig ruddgoch
Chwithau y seiniau synioch am dangnef
Dy aur bennaeth nef y derbynioch
Er rhengi bodd Duw y rhyngoch y bydd
Rhydd cyn nawfettydd i nef attoch

MADAWG DWYGRAIG I HOPCYN
AP THOMAS AP EINIAWN.

O L. E. D.

HAWDD ammor trysór trwsiad uchelfraint
Hardd feint hwyl Geraint hawl egoriad
Heddyw o Wynedd i wahoddiad beirdd
Hyn heirdd glew ddigeirdd gloyw ddiwyg-
iad

Hopeyn wirawd-lyn reid-wlad hardd golofn
Llywiaidd ac eofn llaw ddigaead
Fab Thomas ddigas ymddygiad cyfiawn
Fyrdd-lawn fab Einiawn feirdd erbyniad

Twr gwiw mwyn ydyw mynudiad i ryd
 Tau aes grom yngryd Tywi ystrad
 Coeth wybod ceisglod casglad doethineb
 Cyflawn ei wyneb cof-lan ynad
 Cynneddfau Selyf ceinfodd seiliad dawn
 Cyfiawn ac uniawn ei ddigonïad
 Corf Deheubarth dir a'i cariad barngoeth
 Cyfoeth hir wiwddoeth a'i harweddiad
 Cystal cof Eidal cyfodiad cerddau
 Campau y Deau a'i hardwyad
 Cefais iôr rhagor rhwygiad aer dramwy
 Cadarn Afarwy cedyrn fwiad
 Cain allawr yngherdd cynnulliad clodfaith
 Cyfraith mydr rwyddiaith ymadroddiad
 Coeth hustyng wrth ieirll caith ostyngiad
 gryd

Celfyddyd y byd a'i wybodiad
 Cynhelydd clodrydd clud-rad gynnyddu
 Ceinddu dai borthlu deheubarth-wlad
 Carw fflam-ddur a mur maer ffysgiad gwin-
 faeth

Cynnydd ehelaeth cain Nudd heiliad
 Cymry ben a'i nen a'i neirhiad a'i porth
 Cywiwblaid hyborth cwbl attebiad
 Cleddlym ail edlym lidlafn câd ymwrdd
 Caledfin agwrdd clôd fynegiad
 Ni bu gan deulu gain daliad y gwyr
 Glywed mawr ystyr glod mor wastad
 Na Nudd o galon nawdd ddigaeaf llwyr
 Neu gadw o synwyr iawn gydsynniad
 Nag Ifor lwydd-iôr leiddiad gwayw ergryn
 Na neb a Hopeyn iôr meddlyn mâd
 Ni welais erioed yn ei wiw-wlad ef
 Newydd aur addef neddair roddiad
 Nid llai da a haeddai dyhuddiad pellgerdd
 Y gwnaf i fawrgerdd gynnif aergâd
 No'r beirdd a wna'n heirdd hyrddiad caer
 eofn

Esgeir-loyw golofn o'i ysgarlaf
 Neud wyf pan allwyf paun ennilliad mawl
 Eryr iw faenawr arofuniad
 Iw lys Hopeyn wynn wynniad a'i galchfur
 Iôr anian Arthur uniawn neirhiad

MADAWG DWYGRAIG

I FORGAN DD. AP LLYWELYN O YSTRAD TYWI.
 RHYDODYN. O L. E. D.

I FWYTTY pobloedd af attad Forgan
 Fawrgar osp ac eirchiad
 Dewisdrefn Dywi ystrad
 Drennydd drwy nerth dofydd dad
 Tadmaeth prifeirdd heirdd o hirdawn
 Forgan
 Fawrgar cadarn cyfiawn
 Gwymp o'r borth cymmorth cammawn

Gwyech bôr o hîl Iôr hael iawn
 Iawn y rhoddes yr Iesu
 Anaw caredig yno
 Anawdd rhag ei haelioni
 Ynnill ei gyfryw ynnu
 Ynn y mae tyddyn oed dydd lles fawrgost
 Llys Forgan fâb Dafydd

Dyn agos nid a negydd
 Dyn o bell i feddgell fydd
 Rydd yn fy mryd gwynfyd gwir
 Budd teg bu o'i reg ragor
 Myned wlad fy mhennadr
 Manwl pawb wrth fy muner
 Muner y sydd mewn aur sud
 Morgan bennadur mawrged
 Menestr cler mewn ystyr clod
 Meistr fawr o ddwyfawr Ddyfed
 O Ddyfed pan addefer
 Hyd ym Môn lle ydd hed mor
 Ni weled ac ni welir
 Ferthawg er pan fu Arthur
 Castell ni ad cymmell car
 Cof dal gwyll cystal y gwr
 Gwr clodrydd y sydd i'n ansoddi
 Gorfuddiawg farchawg pan fai erchi
 Gwr cadr rhudd baladr mal rhodd Beli
 mawr

Gwawr dandew aesawr Duw i'w oesi
 Gorddwy uch Tawy ni chyrch Tywi
 Gwrdd Forgan Drystan a'i law drosti
 Gwarant i anant daioni cyfrin
 Gwerin fyrrd fyddin o feirdd feddwi
 Goreu y barnant o wlad Geri
 Goron yr awron i Eryri
 Gwnai man y delai na myn doli gwin
 Mwy no dwir melin ymen Deifi
 Gwnaf i'm brawd araf ail Bryderi
 Gwiw a difilain gwawd i'w foli
 Gwnaeth yntau finnau f'ynni'n llawenach
 O'i lifrei'n falchach nog Elifri
 Hir y gatto Duw mewn daioni
 Hwyr y dyceer ner rhag yn oeri
 Herwydd gwyech edrych edryd eriarglwydd
 Ar ei ehudrwydd ai wrhydri
 Hylwydd a chadarn lle bai holi
 Hyglau ar ddwyfoes hoyw-gler ddofi
 Hardd afael fur hael fy rhi 'n Neheubarth
 Hwyliau dewr diwarth haelder Dewi
 Hael am fudd fu Nudd o fewn noddi
 Dianhaef¹ Fordaf mewn daioni
 Di serch fu Rhydderch i roddi trysor
 Porphor a phylor aur a phali
 Deu well yw Morgan ni wn dewi
 Dewywawl llyw gwrawl llaw egori [ledd
 Deddf Pawl yn awr traul no'r tri o'r Gog-
 Ym Duw i Wynedd da ei eni
 Llafuriaf ei fawl ger gwawl gweilgi
 Llamsach Deheubarth yn wr llymsi

¹Neu, Dianhael?

Llwybr hardd i bri'fardd brofi o Benllyn
 Gofyn Rhyd-odyn a'i rhad oedi
 Hwn yw'r arfeddyd ergryd eur-gri
 Heb fynegiad flyrdd heb fynegi
 Mewn ystryw y ddaf menestri clodrydd
 Morgan ap Dafydd rydd rieni
 Mal Seth ap Addaf ydd af ddyfi
 Pan aeth i Baradwys wiwddwys weddi
 A dylun ôl cler ni wnaeth doli rheg
 I'w freinllys deg o fôr Eulli
 Llew g'lew glaif gwyr llwybr bar beri
 Lle llawn dawn digardd bri'fardd brofi
 Lluddiai ennynnai yn ynni galon
 Lladron ddeifr coethion drwy ddwfr Cothi
 Lle gwna rhiaïn gain gynnefodi
 Llaryeiddiaf merch mam a'i llaw rodidi
 Lleucu lle prydu pryd arieni ryw
 Lliw arien ydyw eiry i'w nodi
 Lluniaf a malaf glod i'w moli
 Llerwddoeth aur gloyw-ddoeth o arglwyddi
 Llwybr da a wedda dyweddi Forgan
 Llathraid lliw huan ar wynllethri
 Rhad da a wedda rhoed Duw iddi fun
 O fewn gwyrdd a phali
 Llun tawel uch llanw Tywi
 Llaw-hir fyw hir ef a hi

MADAWG DWYGRAIG IR UN GWR.

O L. E. D.

MAIN a gudd deu rudd trom fu'n dirwy
 Muner fab Madawg rieddawg rwy
 Mewn arfau gorau oedd ail Garwy
 Mewn oerfa bu dda i ddwyn sawfy
 Manerfawr eurlawr aml ei arlwy
 Mynorfedd diwedd cwyn bro Dawy
 Mewn erfid ei lid oedd daladwy
 Mae'n oerfar i gâr mawr alar mwy
 Llefir i'r deifrdir amgylch Dyfrdwy
 Llafuredig fydd llef ar adwy
 Llwy'r i'n gwnaeth Dofydd hir ddefnydd
 hwy
 Lladd y gennym ail llyw Ddyganwy
 Lleynddwyndw ai cwyn am dy Conwy
 Llaur Môn ac Arfon gorfawr gyfrwy
 Llin haelion doethion gwlad Dindaethwy
 Llefant hyd Brydyn llynn llinnonwy
 Lleynddwyndw dros dwfr Cawnwy
 Llucodd a'i gogylch hyd am gylch Gwy
 Rhy anniben wyf ail Ronabwy
 Rhyw freuddwydd moel coel celadwy
 Rywelais Ruffudd ryffyr ardwyl
 Ri llwy'r ym meddwi is llawr Mawddwy
 Rywelais cyn cwyn yrdd-ddwyn erddwy
 Rhyw haelion hoewon hywel Gronwy

Dewr gadarn Ruffudd ar dir Gadwy
 Dogn o freuddwyd yw llyw llaw fodrwy
 Naf a'i rho culwydd ebrwydd obrwy
 Naw alar ym yw na welir mwy
 Mwy rhan difa'r gran a dwfr grudd dros-
 Gan dristyd ai cystudd [aw
 No dwfr dros draeth yn faeth fudd
 Nawd am oreuffawd Ruffudd
 Gruffudd cyn maengudd o fewn mein gyr
 llann

Dan rwydd llynn crefyddwy
 Oedd enw mawr a gwawr y gwyr
 Ac wyneb dros wlad Gynyr
 Gwlad i'n trig treisidg llwrw trawswyn
 Gruffudd

Dogn arlludd dygn orllwyn
 Gŵr o ddeddf gŵraidd addwyn
 Gwyr o dir Ynry a'i cwyn

M. DWYGRAIG I LO RHODD.

O L. E. D.

TPRUE loe lo leuawg ei gynnffon
 Assen i gylion ys sy'n goliawg
 Pryf cloff-droed ym rhoed rhad llwysawg
 Mirain

Teneu-goeg elain tin ggalawg
 Eidion y gelwynt oediawg marw ddwyen
 Nid mwy no'r chwannen ar erchwynnawg
 Ni weled gan wr ni wylawg galon
 Anfon rhyw eidion uch Rhiwedawg
 Moel grafangmyr byrr bareuawg tindwl
 Maint ewecwll trydwl ni thyrr troedawg
 Mal athrist yrhoes meleithrawg eiddil
 Mil tarw i gynnwl torogennawg
 Yn attethol plant unteithiawg henfon
 Yn well no'r edion calon ceiliawg
 Yn lleiaf unrhodd yn lleuog¹ ommach
 Yn llun cod owrach grach grafangawg
 Cynnyg ym fudredd riniawg drewedig
 Gwell oedd ym Padrig cynnig ceiniawg
 Rhawn gwreath mwrchath nid marchawg
 tromwedd

Rhyfedd i'r bawedd na bydd bywiawg
 Ganed yn gydoes Gynawg a Deinioel
 O hicc henfon foel Goel Godebawg
 Am gynnnyg ym bryf em giniawg lawes
 Ar des a golles gan daid gellawg
 Ymellidith mab Duw diawg y dyry
 I'w dy a'i feudy o dai Fadawg

Tprue loe lo lom ei gynnffon
 Pen bryd hyd hydr pil a hil henfon
 Pam y gwnaeth ath faeth fethion buwch
 ddifiaith

¹Neu, lleuawg.

Pa waith ddiwydiaith addaw eidion
 Deuthum i'm cyngor a gwyr doethion
 Detholais ceisiais nifer cysson
 Doeth un ysgymmun osgymmon pobloedd
 Llygru'r addaw oedd llygrai roddion
 Eddewis yn rhodd unfodd anfon
 Ych dwnn a yrrwn dan euorion
 Rhoi pryf hwyr carnwyr ceirnion pry'r
 berth
 Anferth nid cywerth un o'r cywion
 Syllais a gwyliais ar draws gwylion
 I geisiau'r addaw gan gas arwyddion
 Cael cymmar dyfriar dwyfron anghym-
 man
 Gwan ei ffurf allan ni phawr feillion
 Eres ym sommes myn Sain Seimon
 Oer oedd gynnig dioer darw eddnogion
 I Fadawg oediawg eidion gwaradwydd
 Dwy ysgwydd henwydd ar ddydd hinon

Tprue loe lo leiaf o wartheg
 Ei werthu ni medraf
 Prid i ddyn ei ddwyn hyd attaf
 Prin o rodd o fodd a feddaf
 Pryf a'n rhoed anrhydedd leiaf
 Pryf horllyd hwyr-llo Gorphenaf
 Piblyd ni chyfyd ni chaf ddim erddaw
 Ym myrddydd cynhauf
 Mantach bach bychan y gwelaf
 Maint fiured ni phawr wellt calaf
 Mil eiddil iddaw ni phrydaf
 Mael ffwlbert ar guert gauaf
 Mwy corph gwadd iw lladd nis lluddiaf i'r
 cog

Os llwdn cig a geisiaf
 Mae rhuad i'r rhai a dystiaf
 Mae braeor gyda hôr haf
 Mae cloffi o'r cliffid bawaf
 Mae'r bendro ar y llo lleiaf
 Mae'r dafawd wst gwst gest achlaf oediog

Ar fy eidion dybygaf
 Gwr a'i rhoes gwyddiad foes fawaf
 Gorfynydd geir fanon pringaf
 Gogeilwas gogul wan llesgaf
 Gogaled gelyn cyfnesaf
 Gwerth isel eidion gwarthusaf unrhodd

Yn anrheg nis mynnaf
 Pan golles llawes lliwion gwyw gimmwch
 Gogymmaint corn sebon
 Nid ai ar drai drwy afon
 Adwedd adref dinref don
 Ni cheisiwyd erddaw na chysson ffeiriau

Na pheri dal lladron
 Na thra annog swyddogion
 Na thresi na si na sôn
 Digiaw am danaw dynion a chwilcais
 Mal am chwaleys yngwimmon
 Dimmai ni cheid er f'eidion
 Delai i'r ffair wyl Fair fôn

MADAWG DWYGRAIG. DYCHAN I FERCH.

O L. E. D.

Afallen beren beth ath bores
 A impais a'm llaw mewn lle cynnes
 Merch dlawd rwydd waelawd ryweles yman
 Gael cyn gwyl Ieuan gnwd mân mal mès
 Mallt fereh Ddafydd rydd oedd eres
 Mawr a ddug neithwyr llwyr y llewes
 Poeth fursen finwen o fynwes cae drain
 Puttain din angerain nid a yn angeres
 Pan oedd fflisig hon hyn a'm sommes
 Pwynt darogan fu pan dorroges
 Pond da bod deincod dincaw gwres gyffedd
 Ynghylch ei dannedd ai diennes
 Rhai yn amrwd mewn cwd cad yn ei myn-
 wes

A llawer ynghudd ymhob¹ llawes
 Rhai a hawdd fernawdd ferw trigwres tân
 Rhaib abo perllan rhai a bobes
 Afallen beren a bored i'm plas
 Ei chnwd clas o flas o flys merched
 Ffrwythan rhyw gangan² rhag ynged
 arnai

Ffraeth y dug blottai gallai golled
 Tair afallen per pored o anfodd
 Ni roddid o fodd ai ni roddid
 Un ym Mharadwys a aned yngwydd
 Rhwng hên a newydd yn eniwed
 Ail yn dwyn rhyddail rhodded i Fyrddin
 Buchedd gyffredin werin wared
 Trydedd hardd i'm gardd am gerdded gor-
 mes

Mul y dibobles Mallt babled
 Rhai'n amrwd mewn cwd cad yn myned
 draw

Rhai gwedi guddiaw gwyd o godded
 Rhai a hawdd ferawdd ferwed ystletban
 Rhaib abo perllan rhai a bobed
 Afallen beren beraf dan ddaint
 Gwelwyf a'th ddiwynawdd mewn gwal
 trym haint

Am gyhwedd gormail a gofeiliaint
 A chrwydr a chlafri a hi a haint
 Maallt fereh Dafydd hir fynydd faint
 Merch dingrach dryswrach o droswraig
 naint

A rodded i neb rodd gogymaint
 A hwn Maallt wael gwyl ffael gelfaint
 Saith gastr aeth yndi a saith ugaint
 O lodrau rhiau rhy anghywraint
 Prif fuchedd merch weddw oedd wyr
 meddwaint

Plygai eu caliau amgylch plygaint
 A deng-niawl a dynn cwbl o'i dengnaint
 Dyn ni wŷr ffrwythau sallwyrâu saint
 Afallen beren mae ffrwyth y gangan

¹Neu, ym mhob.

²Neu, gangau.

Gwae nid o gymen cyn dy gwynaw
 Cyd gostwng dy frig ar coed-sach helig
 O Faallt frynnig lyniedig law
 Ofer fu gywain y polion a'r drain
 Rhag Maallt buttain gethr-fain gwthrfaw
 Hyd pryd pren llath pont hell ddafngoll
 ddwngont

Hydreidd drawsgont¹ front hy y doeth
 drostaw

Cyd ryd rid canwas cefn weinlefn wanlas
 Cas oedd ei chwmpas wedi ei chwympaw
 Tynnu afalau torri canghennau
 Oerfel i'w dyrnau am ei darniaw
 Yr afallen a fu beren cyn dy bori
 Mae firwyth dy frig oedd ddiunig o ddaioni
 Hâd afalau Adda bynnau oedd heb enni
 Pan ddoeth gennel traws goed ressel tros
 gae dryssi

Mallt y buttain llyna gelain llawn o guli
 Ar ddwy gangen o'r afallen y gwnaeth felli
 Cael tromlathau a chryslennau echrys lonni
 Tynnu ysgawlwyth dogŷ i ddeulwyth dygn
 addoli

Mawr a ddysgaïs can ogenais cyn noi geni
 Myrddin ym gwnair dydd y bo ffair yn ei
 pheri

Medd bugeilydd o Feirionnydd ofer ynni
 Mawr a sonnïeu am genghenneu o'i gang-
 henni

Oer y cweiriwyd can ehangwyd cyn no'i
 hengi

Araith annheg aeth yn falleg o'i thin felli
 O'r gwydd oedd fau tynnu tyrrau ac eu
 torri

Cylch ei harffed rhag ei ddofned oedd yn
 ddefni

Ar ddail gwyddfid aele y gwelid ol ei gweli
 Afallen beren a berais

Ei gosod yn gall a geisiais
 A'm cyllell y dydd ai collais ac ordd

O fewn gardd y himpais
 Cyn clybod Dyfod difais faw haelder

Feheldyn anghwrtais

A gostwng gystal gwlattrais

Brigawglwyn oedd braw a goglais

Am ir-lwyn y daeth i'm oer-lais

A mawrlwyth parth a glan Marlais

Meheldyn gylyn gelain henbais ledr

A ledai dan a'i cais

Gaf-feddal gwan-wal ugein-wais

Gafel gel gulion ei hir-ais

Gofid prid er pryd a welais

Gofyn hyn ar hon ni pheraiis

Gafr hyfram fawtgam fwytgais fon llom-
 mach

No llumman llanferrais

Mae yn eiddi wryf main eiddil

Moel derchwain mahalt oerchwyll

¹Neu, hydreich drostan.

Achub drygbarabl uchel
 A meddw weithred a meddwl
 A llwydfoll olwg lledffol
 Ac ystlom-gwthr gast lem-gul

MADAWG DWYGRAIG ETTO. DYCHAN.

O L. E. D.

YSTYRIED bobloedd ystoria Deicyn

Ni med acr o dir da

Helm drasur hylam drwsa

Hil gwrach nid o ddwyach dda

Wedi cael gafael ar gyfa Wenllys

Lle ydd oedd winllad gwyrda

A'i seigiaw Deicyn swga

A'i barch gan glei oedd a'i ba

O'i gydfod isod ar fro Assa sant

Lle ydd oedd saint a chyrchfa

Eithinog refr aeth yna

Fal ei ddwyn yn falch o'i dda

Lucifer y gler gloria faw ddicewst

Fu Ddeicyn o'i draha

Ceiliawg yw penfrith cwla

Ceifn bran ydyw'r cefn heb ra

Trwywarth trafŷ hirwarth tra fu'n her-
 wa byd

Ar ôl bod yn wrda

Bwyd fy nghar oedd fwypera

A phys a phipenau a ffa

Truan i groesan egroesa perthi

Nas porthai gardotta

Trist fu ei hyder o glera

Trigwaeth nac y daeth y da

Profes arfer cler cloria ireidlyd

Ar dyle meddw gwassa

Profes a'i fratt farchnatta

Profes rhai'n y tai nid da

Profes fan drottian lledratta 'sgubau

O'r esgobawd yma

Profes yn ogloff loffa

Prif baw baint chwifaw brwnt chwa

Gwerthawdd oedd anawdd oddi yna 'r
 gwrthban

Gwrthben ugain cachfa

Gwerthu'r tabar ar bara

A gwerthu'r baltog du da

A cholli rheibog aeth ei chylla 'n lludw

Llwydwan with ongl rongca

A'i thymyr tlawd a'i thama

A'i chaws drwg yw gnaws ai gwna

Sef a fynnai lleidr sef a wna gwibiau

A cheisiau a chawsa

Sothach o'i refr a saetha

Saith fryd sathr plegyd pla

Difiawg leidr cipiawg coppa

Rhech chwyd fa
 A'i nod' yw amod yma
 Nis gwnaetha'r cyfryw nis gwna
 Syniwech ar Ddeieyn a senna pobloedd
 Piblyd llyfant gorgerwa duryn catt yn
 lladratta
 Deurudd oen deryw ei dda

TERFYN.

MADAWG DWYGRAIG ETTO. DYCHAN.

O L. E. D.

MAB y gof glawr dof difiau ni'm perchud
 Perchen clap a chodau
 F'anwyl ni pharchaf finnau
 Wrthyd y twyll glefyd tau
 Carn gossawg gorawg gorau ytt dewi
 A dewis claf-dyau
 Cas fegr cest egr costogau
 Clyr ath ffust a dust oedd dau
 Cais gnaf a gwna glap glippiwr rannau
 casgl

Cwsg o fewn odynau
 Ffrwyna adail dy ffroenau
 Ffror a o'th garnor yn ffrau
 Coliawg yw gweled ciliau y llygaid
 Mawr fydd llwgr crammynnu
 Colles rhan oth amrannau
 Call glawr cellwair fawr yw'r fau
 Cyfod ddrygwas cas cais laeth bronnau
 moch

Ymachub a'th glwyfau
 Ac ir dy hun dy glunniau
 Ac oer yw celwydd a gau
 Cais glafres gynnes dan dy giniau r'nos
 Yn nesaf ith arrau

Cymmer rhag gwres glafesau
 Cimmwech brynnig forhwech brau
 Bydd gywair ar ffair cais offerau caf
 Clwyfus drwyn a gweffau
 Eistedd leidr ffrom ar dommau
 Y mysg moch cais fail goch gau
 Arch flawd arch waddawd arch weddian
 'r byd

Herwydd bod ytt angau
 Arch er y grôg waedogau
 Arch i wr gwan ran o'r au
 Arch esgyrn a chyrn a charnau defaid
 Ac iraid o'r gorau
 Ymbil am wêr ith fferau
 Ymddiosg rhag llosg y llau
 Cais draw gyfeiriaw goferau peras
 Poera d'olofynnu
 Mae rhwng pell ith bibellau

Ner, tod.

Mawr fydd cossi clafri clau
 Rhai a ddel gochel dal guchiau wrthyn
 Mae erthwech i'th lefau
 Rhyfedd ben llechwedd lluchau
 Horyn tin gan yr haint tau

YR UN MADAWG. DYCHAN.

O L. E. D.

CRISTARGLWYDD didrist edrydd gyfiawnder
 Traws a glander tros ei gleindydd
 Crair llywiawdr cofiawdr a'n cyfyd ddydd
 brawd

Ciwdawd oedd iawnfrawd cedoedd unfryd
 Cymmen gadeirnen gedernyd difreg
 Cain o ferthyr reg cwynaf wrthyd
 Difa os dilwn dulwyd areglydd
 Defnydd gwe newydd gwae anniwyd
 Gwnaeth waeth hiraeth wyth wrthyd
 brethyn

Gwynn i gael y glynn yn gwl a glyd
 Gwilym gwiden goelbren gulbryd hebereidr
 Gwrneidr gormesleidr garw amuslyd
 Tincyr greffiddyn brethyn brithyd a chwen-
 nych

Dwyen a deurych Duw ni deiryd
 Dihaedd-wlan dilan delw chwydfryd letpai
 Difdai gwaddottai gwe a ddettyd
 Casgl gogleu chwedlau chwydlyd gornettwr
 Crwydrwr goganwr am gig ynyd
 Cas bryf oddiwrthyf a wrthyd cyngrair
 Crwydrffair coprys dwyfflair ceipr ystifflyd
 Cribin ddanheddgrin anhuddgryd gyntedd
 Crychwedd cryw nadredd crawn a edryd
 Cyrbwyll hwn a wn ennyd y croecer
 Croen ellyll gwillmer drigfer drygyd
 Canaf dyfalaf du fawlyd gidwm
 Cerdd i ystilwm hirllwm horllyd
 Ci aeth a'r olbrain cythreulbryd Sattan
 Cwthr bran gal garan a gel gwrhyd
 Creinogawg myssawg masw gerbyd diflas
 Cynwas cyrch lliwlas crach a lleulyd
 Cringrys traed efrillys tra dyfrillyd tinbleth
 Creth gwarae cyfeth gwyr a'i cyfyd
 Creawdr amerauwr am wryd amen
 Crog fagl y ddwyen a gwyden gyd
 Gwys arnaw gwiw ei seirnial
 Gwall mawr oedd gwillmer eiddil
 Gwell gennyf gwilliawg annel
 Gwahodd ci no'r gwehydd eul
 Annedd goled-oer annheg nadolig
 Deliais ringeyn hyfreg
 Ar barth rhwng dwy o'i wartheg
 Ddyad chwain heb ddiawd chweg
 Heb gyhydrwydd medd heb gyhydreg lles
 Na modd llys Dinorweg

Heb rost nac erchi gosteg
 Heb rannau llettyau teg
 Eithr yn achrwni lwm wilammeg lygaid
 Ai lewgerdd ffiloreg
 Ai wart ar bentan carteg
 Ai din ar Hunydd grin grêg

PRYDYDD BREUAN AI CANT I FAREDUDD.

O L. E. D.

ARDWYAF profas prifwawd nis cyll
 Eurged rhaith yfed nid rhwyth eflyll
 Aerddrud aeth esgud wrth esgyll ongyr
 Eryr rhodd bybyr mewn rhwydd bebyll
 Gwr gwrawl fydd ef pan fo'n sefyll
 Gwr gwawd llwydd gyllid gwaedliw gyllill
 Gwr a ddaw oi law lasfn estyll awch grai
 O'i wanas difai win ystefyll
 Nid gair anghyfan difan defyll
 Nid gwr cyfagos gair cyfegyll
 Nid gwerthfudd pwystudd pistyll gwin an-
 dawl

Nid gwarthfar f'antawl gwerthfawr fent-
yll

Glew llew llad merfyn is bryn bryd cyll
 Gloyw deyrn cedyrn cadoedd a hyll
 Glaif trabludd cystudd cestyll rhos helcud
 Gludrwyddbair tradrud ruddbar tri-dryll
 Un gynnyd beunydd gwinwydd gwyn wyl
 Un profiad angad Eingl wyr a dyll
 Un ddeddfau arfau o erfyll prydain
 Yn rhyfedd Mechain a Rhys mechyll
 Maredudd cydfudd cydfod a syll
 Mawr adail cynnail cynnydd fferyll
 Marannedd bonedd bennial ffyll gystlwn
 Mur gwaywdwnn ysgwn ysgwyd wëyll
 Rhag pob drwg amlwg amlaen drythyll
 Rhwyg aerdawdd llwgrgawdd Lloegr-gad
 ddistyll

I noddii fy rhi rhwyf gwersyll pennaf

I'm iaf a archaf er ei erchyll
 Llawr ynys Derllys nid arlludd i'r byd
 Bod yno ddadannudd

Llaw egored Faredudd

Llary ffysg un addysg a nùdd
 Nùdd unfryd yngryd yngraid rhyfel trais

Traws ddeddfau mab Echel

Niferllwydd rhwydd rhôdd nis cel

Naf cerdd uchel cardd ochel

Ni ochel rhyfel rhwyf argae moliant

Bwrdd warrant beirdd warae

Torfoedd barch nid clod warchae

Tyrrwyn llyw mwyn y lle mae

Lle mae cadair gair gwrawr maeth ardwy

Maith eurdeml pob cerddawr

Anant mwyn ardduniant mawr
 Fewn ynys Derllys derllawr

LLAWR YNYS DERLLYS &c.

I TOMAS AP HOPCYN.

Y PROTH AI CANT. O L. E. D.

HOYWLYW ryw ras rysedd edlym
 Edlau cyflym coflyhr hylwydd
 Coeth doeth Domas dymyr erddrym
 Urddrad grym llym llaw Duw ai llwydd
 Cyflwr gwr gwydh gwledd medd mynych
 Gwin hoyw edrych gwynn ehudrwydd
 Cannawdd cennych arnaw llaw llych
 Noddiau tlaw clych eurwydh arwydd
 Arwyddion ion iawn ener diball
 Dwlw cwbl cuall cyhoedd bensel
 Abl digabl dawn doniawg ddeall
 Deongl arall eryr digel
 Yw ar bobloedd ac ar luoedd
 A niferoeddd wiwnwyf uriel
 Ior cenedloedd a golu doedd
 Iawnrad torfoedd unrud derfel
 Derfel sel sant saint ogyfarch
 Gafael mawrbarch alarch eiliw
 Gwawl mawl moliant mal dihafarch
 Hoywfodd ar farch wedd llywarch wiw
 Hil madfil mawr Hopeyn wyn wawr
 Hael wrth gerddawr ffaeth faglaur ffiw
 Wyr beirdd eurawr dros briafawr
 Yssig aesawr frwydr gatgawr friw
 Briwgad rad rwyg rysgyr mordaf
 Mawrdeg adaf ydyw Thomas
 Beirddfyd bryd brwyg braisg rodd alaf
 Eilun Addaf addysg melwas
 Gorwyr geirwir Einiawn dawn dir
 Mawr a gerrir mur gywiwras
 Clau y clywir clod hynod hir
 Cludnawd wawd wir cenir nid cas
 Nid cas fes fodd fudd ardduniant
 Ddaniel rymiant rwyddiaith cyfraith
 Nudd ffydd rydd rodd rwydd ogoniant
 I gynnal cant cyntedd llys faith
 Erglyw Arglywydd nef tref trawsglwydd
 Ymyr madrwydd am wr mydriaith
 Ehud syud swydd euraid arwydd
 A hael hylwydd paun rhydd pennrhaith
 Penrhaith gwaith gwrdd gwydd ei roddion
 Bwyddaf calon celi a'i nawdd
 Penllad fad fydd feirdd whoddion
 Hoywdda ddynion ddoniawg ansawdd
 Lliw-lasfn trafr traws lluoedd lliaws
 Llyfr hoff unnaws llwyn y ffynnawdd
 Bo hoywdro haws bellnot glod glaws
 Lle ni bydd anaws llynn byddinawdd
 Byddin drin draul drylwyn cadau

Cedyrn bleiddiau blodeu yn ryw
 Dyn hy dan haul hylwydd gerddau
 Gyrddaf gampau gwypaf gwr yw
 Molawd ffawd ffydd mewn rhwyl mae'n
 rhydd
 Mawl a'i cynnydd mal y cennyw
 Irloes foes fydd ion awenydd
 Hirawdl mal hydd helydd hoywlyw

DAFYDD Y COED IH OPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

ARGLWYDDIAIDD traidd tr6ydded g6yr
 Cymru
 B6rdd cymr6ysg g6in yfed
 Y6 Hopcyn hoy6 loy6 la6ged
 Mab Thomas crair urddas crêd
 Cred a gyr yn ll6yr ym'hob llun o'r dawn
 Aur dinag lorf cyfun
 G6r yng'Hymru hy hoy6gun
 Gof na6d aur ac ef nad un
 Nid un lle6 modd gle6 medd glas a hepeyr
 A Hopcyn fab Thomas
 Da6n eur ddull nid un urddas
 Nid un rym ac nid un ras
 Grâf y6 mab Thomas me6n tymmyr ei
 dda6n

Ys o ddyn yng6hyr
 A'i harf ym mr6ydr a'i heryr
 A'i hen6 a'i phareh ai h6n pyrr
 H6n pyrr g6yr g6hyr g6ay6 blaenaf ynghad
 Ynghy6i6d6rn de6raf
 Lyr nerth loy6 oreu naf
 Lary g6rol a l6yr garaf
 Ll6yr garaf naf na6 can-punt
 Lle6 cyrchiad ar Eingl gadbont
 Llyw Gwhyr gwell no gwyr Gwent
 Lla6n orfl6ch fl6ch fl6y6 aur brint
 Llathr ben cun y dymuniant
 A lath bla6dd holl l6yth Bleddynt
 Ll6yth Bleddyn 6inllyn 6ynlly6 i6n eill-
 gad

Ynnill gerdd Hopcyn y6
 Llyr harddrym ail llyry heirdd-ry6
 Llary Gymro hir y bo by6
 Nid by6 lly6 beilehry6 bylech-rondi-hepeor
 Mal da Hopcyn ddragon
 Ef y6 ystor cerddorion
 O for Morgan6g hyd F6n
 Ef y6r naf m6yaf a fag m6ion byd
 Bid a6dyr y Brython
 Eurfeistr myna6g sercha6g son
 Ior detthol ar y doethion
 An6yd Nudd pryd Udd prydyddion a
 faeth

Ar faith heiliau trymion
 Un adlam a Thalamon
 Eneid-ly6 teg difreg d6n
 Ar a6duriaid blaidd blodau cofion mydr
 Meidra6l Gymry gysson
 O farn byd ia6n leindyd ion
 Fur g6ay6rudd ef y6r goron
 Coron y6 Hopeyn cy6i6 wryd Cai
 Ca6 fâb Erbin unbryd
 Rheol g6indai rh6yl G6yndyd
 Rhyla6n barch ar haelion byd
 Byd doethder arfer eurfad ma6r e6ybr
 Mi a ro6n fy llygad
 Ma6l aur en6 mal yr ynad
 Os dy6aid un is Du6 dad
 Is du6 dad yn rhad ion rh6y aml gylchlyn
 I'6 galchlys ger Ta6y
 O 6in ac aur en6 Gar6y
 Ni roes neb fael gyneb f6y
 M6y a rydd cynnydd cynneddf g6a6r
 tr6yadl
 No'r tri-hael i gerdda6r
 Walch trahydr clud-fydr clodfa6r
 Way6 ennyn aer yn un a6r
 Yn un a6r hyfa6r ddihafarch hoy6bost
 Deheubarth ben cyfarch
 Ynad lle6ych por g6ych parch
 Nid lla66ag un na6d Lly6arch
 Na6d Lly6arch cludbarch clodbell cledd
 na6ddgâd
 Coeth geiniad caith gymmell
 Nen cedyrn anian Cadeil
 Naf balch ni 6nn galch ei 6ell
 G6ell ymmhell diell deyrn lla6ch-bobl
 r6ydd
 Hyd yn nrhef Gonstinobl
 Ail Elfîn 6ay6 lli6 synobl
 Y6 na neb am 6in a nobl
 Ei noblau yn fau fy6 ddifri facc6y
 Ai f6g c6rn a'i sendri
 Ai gariad oreu g6i6ri
 O'i ras mawr a roes imi
 Mi a glodforaf feistr llys m6yeilch hael
 G6nai helmau yn fri6deilch
 Dros barch rhagora6l g6a6l g6eilch
 Harddfur a'i wisgoedd heirddfeilch
 Ei heirddfeilch 6isgoedd harddfoes y6r
 g6aladr
 G6el6yf idda6 hiroes
 Ffyrf ia6n y6 me6n ffurf einioes
 A phob da ai ra a roes
 Rhoes ym ly6 hylm le6 helma6g ruthrda6
 Llary rygar6 lluryga6g
 Ei fedd a'i 6in ffyll drin ffa6g
 Ai f6nai Hopcyn fyna6g
 Myna6g Hopcyn lynn loy6glos
 Mur heil-dd6bl ced-g6bl cad-gis
 M6nai la6 mae yn ei lys
 Eur ddar y Lucidarius

A'r greal ar yniales
 A grym pob cyfraith a'i grâs
 Y gras a gafas y gôr
 A chlod teilyng-brif Ifor
 Gôyndodig fonheddig fur
 Gôinau didôyll feistr pôyll pêr
 Gôio ail Gôalchmai ap Gôyar
 A gôayô a tharian Gôyr
 Gôyr garant ffiniant ffin
 Y gerdd tra fôyf fyô y gônn
 Gôaer maer mad bedeirad ben
 Gôaladr cadr coeth y doethion
 Gôalch a gar arglôydd a gôann
 Gôyrdd a hepeyr gôrdd Hopeyn
 Gôrdd Hopeyn loyô-gôynn leôaidd lary glein-
 dyd
 Gôr arfaôg yngryd 'n y byd nôy baidd
 Fab Thomas falchras fylehraidd yngham-
 maôn
 Fab Einiaôn fyrddlaôn drin greulaôn
 draidd
 Tôr tir Taôy rhôy rhiaidd rhugl ddiarf
 Taer yô aî ddurarf tyrau ddiôraidd
 Tarian i'r hollwyr mewn anturiaidd grwydr
 Wrth aros ym mrodyr ôr Arthuraidd
 Ceing hiraer ordd cynghoraidd nen gôyr
 Cyôiriaid eryr mygr carôraidd
 Caer aesaer gôaer maer mireinaidd beilch-
 ryô
 Carô hôyrfarô hir fyô eurlliô iarllaidd
 Helmfelt lorf gôayôddellt gôrdddaidd anôyd
 Gaô
 Haôl caerau ddiriaô hael cerddôraidd
 Hôyl deilông brisgflông breisgflaidd yn aer-
 grôybr
 Hylôybr Uthr eôybr ac athrôaidd
 Gôir ôyneb Cymry gôerinaidd fyrddau
 A gôaer y dêau a gôrdaaidd
 Da lyfr y gyfraith dilyfraidd ynghad
 A dôyfil ynad difleinaidd
 Diôeddô olud maer diôyddelaidd iaôn
 Da wedd aelaw ddawn dieiddilaidd
 Doniawg calon hael dienciliaidd blaid
 Digrinarf yn rhaid digrynôraidd
 Diôyô aesaer hydr ôr deôsaidd dôrdd
 Dôys oesenô agôrdd disaenigaidd
 Difreg Hopeyn dêg didaioaidd dwr
 Da ôiô uchelôr diachulaidd
 A dlyedaôg iaôn a diôladaidd lyô
 A dyôynnig yô a deôinaidd
 Briô aerau a'i ron breyraidd ei radd
 Byrdd-ôin eu neuadd barddoniaidd
 Bronn hynaif beilch-lin brenhinaidd erfai
 Buan ddôygamp Cai boneddigaidd
 Por ior gôineuddor Gôyneddlaidd eglur
 Pur fur praff aôdur ferô proffôydaidd
 Par brôydr daer mael ael milôriaidd galadr
 Paun difygwl cadr pendefigaidd
 Pryd berth certh taernerth teyrnaidd digabl

Pôyntusôalch doethbabl parabl peraidd
 Parottaf lleônaf lluniaidd helm ddurgaen
 Peryf ragorflaen gôaôlchôaen gôalchaidd
 Enôaôg naf ffyrfaf ffurfiaidd llôyth Bleddyn
 Yn ei lys ôinlyn ef ni fyynn faidd
 Eurgadr fu'ngôaladr engylaidd difradô
 Ion môyn eiddun cadô enmyneddlaidd
 Eryraôl Hopeyn arôraidd diofn
 Ior gloyôddu eofn arglôyddiaidd
 Arglôyddiaidd traidd &c.

DAFYDD Y COED I RUFFUDD AP LLEWELYN AP IEUAN O UCH-AERON.

O L E D.

CEREDIGIAWN walch balch bylchron
 Cryffdrafn clodgar rhwysg barwn
 Yw llathr Ruffudd law Nudd lan
 Llew olwg fab Llywelyn
 Llawch-lu eryr llewych lin
 Llwyddiant holl wyrion Llowdden
 Wyrion Llowdden ben beunydd y dyry
 Yn dirion ail Mechydd
 Aur i'r gler ger merwerydd
 A medd gwledd gloyw fy hoyw hŷdd
 Teyrnaidd lluniaidd llonydd a gloyw-deg
 Yw Gwledig Mefenydd
 Trech no'i gas fawr ei ras fydd
 Trychdrin diawdwin dedwydd
 Dedwydd dieiddil dilaes
 Dynion gynnydd dawn gynnwys
 Dewr cain gwell no thlugein sais
 Diwg yw fydd deg ei foes
 Ei foes yw rhoi 'bawb ei fudd
 Ei feirdd cânt ei win a'i fedd
 Ei fawl yng Hymry a fydd
 Ei fyd a gaiff wrth ei fodd
 Modd pablaſ medd y bobloedd
 Mil a'i gwyr mawl a gyrraedd
 Mur iawn rym mewn mireinrwydd
 Mynawg llaw eurawg llaryaidd
 Llaryeiddfab arab eirion llaw olud
 Llywelyn ap Ieuan
 Llurygawg calonnawg glan
 Llew trawsdeg unllid Trystan
 Llid Trystan dewrder ner nerth
 Yw Gruffudd Nudd naf di-swrth
 Dihyball myn Duw hoywborth
 Deheubarth feddbarth fuddbarth gyfoeth
 beirdd
 Byrddau brwysglawn beunoeth
 Dioer yw Gruffudd lyw loywoeth
 Drafid diddig di Seisnig doeth
 Doeth ail Uthr gwayw-ruthr yn gywrain
 iawnfalch

O anfodd Eingl Llundain
 I'r morfa coeth wrda cain
 Eryrawl walch arwyrain
 Arwyrain mirain morudd un urddas
 Wŷn arddwrn plymlwyd-ludd
 Eurgarw clodbell naw'ell Nudd
 Aergyrf oreuffyrf Ruffudd
 Gruffudd Nudd uddair grym llym llafn
 disglair
 Gwynngrair hael myn Mair am y gwin-
 grawn
 Gyrfa mawrdda maith gyrrbrwydr dewr-
 grwydr daith
 Gwyr distryw Einglgaith garw diestrrawn
 Gwawl hawl mawl mil-cant gwyh llych
 llawch anant
 Gwarant glud ffynniant eurglod ffynnawn
 Hardd firwst wst wayw aestalch hydrdaer
 ar gaer galeh
 Hyn Llywelyn walch iôr coethfalch iawn
 O werin lin lwys glod byw gwlad Bowys
 Hael ynad gleifddwys o hil Einiawn
 Emyr ail hail heirdd aml-ba da digeirdd
 Emyr Cirig beirdd yw myn Carawn
 A chel ferth nerth naid uch Aeron ron raid
 Un cymmurth Lloegr-blaid yw iôn cam-
 mawn
 Elw sal ail Selyf arf mael darf mawldyf
 Eryraidd aergryf a rydd eur grawn
 Ei fardd ryhardd ryw wyf tra fythwyf fyw
 Fy llyw cymmen yw nid cam a wnawn
 Arfaeth maeth maith ner aerfaidd rhaidd
 rhuddfer
 Aur oleuged clêr ar ael eigiawn
 Draig trin lynwin law dragon calon Caw
 Drylliwr caer aelaw dreill-aer creulawn
 Bugail cad mad mawr baedd gwnedd
 gwedd gwawr
 Bryd uthr cadruthr cawr byrdd-lawr
 beirdd-lawr [sedd
 Breyr gwyr myr medd brenhin gwin gwên
 Bryd byd hyd hydrgledd mawredd Meir-
 iawn
 Balch gwalch gweilch loywnen barchus
 glod berchen
 Budd firwyth llwyth Llawdden doeth ben
 y dawn
 Braisg waisg wysg brwydr-dwrdd brys em-
 ys ymwrdd
 Bwrdd ciried agwrdd Ceredigiawn
 Ceredigiawn walch &c.

DAFYDD Y COED ETTO.

O L. E. D.

CYSTUDDFULL bawddull baddwm y pechod
 Yw'r mab bychan iad-lwm

Cest gawl garl fol tombarlwm
 Gystegawr clawr amner clwm
 Caeth arial-sur dwrch cythreul swm soegfa
 Ci hir-bla cehyr-blwm
 Collais o'i werngoffi offrwm
 Cylla diawl mewn cenawl cwm
 Calonfaen cyff graen caiff grwm ni byrth-
 gwyp
 Mal hurthgen Siacc fâb Twm
 Corph pydew trum Iddew trwm
 Ci Wyr cedi yw'r eidwm

Lle ni's gwneath o faeth fethiant ryff er-
 ioed
 O rodiaw gwledydd hyff
 Harddged oesgred heb ysgryff
 Heirdd brydyddion prifion pryff
 Llyma wneuthur pur pefr ysglyff ryged

O ragor geiriau cryff
 Englyn o farn gwyr anghlyff
 O ddau gwys nad gau ei gyff

Cafas Cadwgawn llawn llef
 Llauer nos dig annigrif
 Wrth din ei wrth dan calaf
 Yn tynnu drwy wrysg o brysg bryf

Ffo a wna'r Bedo oer badell ddrewson
 Ffed gweision ffad gyssellt
 Ffugiol ei waith fal fflagl o wellt
 Ffiloreg fleiryn
 Ffositydd fydd fawddyn
 Ffod anglod englyn bawyn Buellt

DAFYDD Y COED AI CANT.

I IEUAN LLWYD AP IEUAN AP GRUFFUDD FOEL
 O OGERDDAN. O L. E. D.

IEUAN Llwyd eirian llew dewredd
 Yng'winllys o'i emys ni ommedd
 Brŷd uthr ddrud em golud amgeledd
 Baedd brwydrehwant falch fwyniant feilch
 fonedd
 Braisg hir-laif bron hynaif brenhinedd
 Rhull Garwy rhaid gofwy rhâd gyfedd
 Rhwyll Arthur rhwydd lwysfudd rhodd
 lās-fedd
 Hail fyrddged hawl gwared hwyl gwired
 Hardd gariad Cai oesgad Caw osgedd
 Hil Einiawn glud uniawn glêd annedd
 Fab Gwallter ni fylcher ei falchedd
 Croyw Rydderch Pâb geirferch pob gor-
 sedd
 Cryf Selyf gwiw hoyw-dyf gyhydedd

Crair geirgall dda ddyall ddi-ddydd
 Credigiawn ail Meiriawn elw mawredd
 Enw clodfawr un aesawr ynysedd
 Dilaesdof da lwysgof dilesgeidd
 Drud ddurnawd mael ddignawd mawl
 ddognedd
 Drafn aml-blaidd mawr-enaidd marannedd
 Draws gyngrair anghabl-air ynghwbledd
 Dur friw fron annhirion yn nhaeredd
 Dull Bedwyr deg eryr digaredd
 Dwf Rolant enw mwyniant annynedd
 Dewr gynnwrff cād ymyl-wrdd ced
 amledd
 Diruthr darf mur durarf mawr diredd
 Udd gampau iōn rhadau anrhydedd
 Anwyd clyr anghysur ynghasedd
 Gwawr faelewr gwir filwr gorfoledd
 Glan eryr eur-clerwyr wr clauerwedd
 Glynn Aeron da ddragon diddrygedd
 Gwyr Rydderch enaid-serch anwydsedd
 Ein heuraw a'n hurddaw enw harddedd
 A'n dysgu nid ysgyg o'i drosedd
 A'n puraw a'n breisgaw i'n brwysgedd
 Aig eur-barch ac arbed pob salwedd
 O'i giried ac euraw trychan-wledd
 Ac eiriach rygaru dim serthedd
 O'i gyrbwyll ac erbyn clēr wynedd
 Ac arail y geiriauw cymrodedd
 Ac aros mal Geraint yngwnedd
 A gorfod ac aerfin fflam ddurgledd

DAFYDD Y COED I RAYADR GWY.

O L. E. D.

RHAADR oergri cadr a'r crwcedau bach
 Bychain geiniawg werthau
 Rhugl ffugl fflagl magl mwygl refrau
 Rheglwern i gwm Uffern gau
 Cau gosostig dig dygn gyrbwyll asgen
 Du gynnen diganwyll
 Caeth Raeadr ddiwaladr-bwyll
 Clafres dwys taeoges twyll
 Twyll dwng rwng duslwnng diflas lle ceu-
 soeg
 Lle ceisiwyd fy llēas
 Trist chwedl blin doed i'r dinas
 Tanfflam drwy Raeadr Gwy gas
 Cas yw anghadr Raiadrn
 Casaf unhweh trwch lwch lun
 Cas drachus-ffrom sawr tom tin
 Cas cas cas cas cas cas cwn
 Cas digarw i'm cystegiyn
 Cwys dewgur i'r costogion

ENGLYN I DD. Y COED.

O L. E. D.

DAFYDD y coed hoed hydr saut
 Dyn wyt cerddlawn radlawn rent
 Ffio'r bore o'r brithle brwnt
 Ffi 'Lanymddyfri ddu front

ENGLYNION YN Y MABIN- OGION.

O L. E. D.

CLYWAIS aran a lefai ym mhwll
 Ym mhell oddiwrth dai
 Ar na wrandawer tawai
 Ys id yn y boly hwn blawd
 Ceiniaid cynnifiad disgynnaid yn nhrin
 Rhag cadwyr cad barawd

Pan aeth Bendigeidran ap Llyr i Iwerddon i ddial
 sarhaed ei chwaer Branwen yr heddychodd a'r
 Gwyddelod a rhan o'r heddwoch oedd iddynt wneuth-
 ur iddaw dy y gannai ynddo can nas gannasai mewn
 ty erioed. A'r ty a a deilwyd ar gant colofn ac ys-
 tryw a wnaeth y Gwyddyl dodi gwanas o bob parth i
 bob colofn a dodi boly croen ar bob gwanas a gwr
 arfog ynto. Yna y daeth Efnysien brawd unfam i
 Fendigeidran i edrych y ty o flaen ei frawd a'i lu a
 gofyn i'r Gwyddyl beth oedd yn y boly. Blawd eb
 hwythau. Yna y gwasgai Efnysion a'i law ben pob
 un o'r gwŷr trwy'r boly nes eu lladd ac yna y canai
 yr Englyn uchod.

TRAHAIARN BRYDYDD MAWR AI CANT.

I HYWEL O LANDDINGAD YN YSTRAD TYWI
1350. O L. E. D.

DIOFRYD dor gryd grym arwyriaith
 Dewr Howel ddigel ddygn o dreiswraith
 Draig balchlyw canlluw cunllaith Gelynon
 Dragon gan gofion gwn gwyn gyfiaith
 Gweled ar giwed eur argywaith
 Gwedi gwalch rhoddiad gad gedymdaith
 Gwaed reieidr beleidr heb olaith yngryd
 Gwae fy mryd ym myd fy mod noswraith
 Llettaidd greddf bythawd gruddfan hyd
 beith
 Llastr gwyn gwenwyn dirrwyn dyrraith
 Llafar llu daffar lle diffaith heb ri
 Llaur Tywi tewi llwrw nad hywaith
 Llinon ysgyrrion llew aes gwyriaith
 Llefain ac ubain am ddwyn gobaith
 Llugym braisg deyrn brwysg daith mor-
 gymbawdd
 Llwybr sawdd Lloegr-dorf gawdd llwgr
 dwrf goddaith

Lleon ddewrder ffer ffwyrr annorraith
Llam drin breenhin Brynaich angraith¹
Llwyth Tewdwr tresiwr trisaith brenhin-
iaith

Llary llawffraeth bennaeth feirddfaeth
fwrddfaith

Llid anian dylan tarian teiriaith

Llaw rudd-lein ysgain ar wain eur waith

Llew prudd ced ddiludd cad ddylaith Cae-
aw

Llawr llwyrfraw lludwaw llied llyr llediaith

Pwyll Cai pyll Myddfai par pall meddfaith

Pyrth pybl-fag ddinag ddawn ganhymdaith

Por gryd lles esbyd llys oesbaith nad byw

Par glyw digabl ryw deheu gwbl raith

Parhawd molawd mil ossymdaith

Paun gwyr mawr eryr o'm aur araith

Prudd budd udd diludd oedd dalaith trydar

Par galon esgar gelun oesgaith

Bid iddaw anaw ynad cyfraith

Baradwys tadwys tud pob gwyniaith

Parawd rodd unrhodd anrhaith ni dderfydd

Cerennydd perydd purffydd perffaith

Duw ddewin brenhin breiniawl neirthiad

Doethfab Mair a bair oi bur gennad

Dawn hysbys dyfrys difrad gerennydd

Ei brif awenydd herwydd hirwad

Gan wyrion haelion hwyd ddigranniad

Ardal aur bennal erbyniad anant

Ardeml blant moliant miloedd borthiad

Ni wadaf barnaf can wyf beirniad

Na waisg ar glod braisg brwysg ddychaniad

Ac ymhlith ynhrith anrheithiad n'im ceir

Heb grair dilesgair² ac offeiriad

Cywyr wyf haeddwyf heddwch arad

Cyffredinrodd bodd byddin gyrciad

O bwyll mur didwyll mawr dad didram-
gwydd

Arglwydd culwydd rhwydd rhwyf goleuad

Anfonaf traethaf treth o gariad

Eur chwedl i'm cenedl canon brydiad

Awen yn llawen rhac lliwiad celwydd

Nis bwyf goll gynnydd gan gall gennad

Eisiau synhwyrau mydr eiriau mad

Oedd imi golli gwesti gwastad

Peiriau ffirwyth wledau ffraeth wlad pêr
heilgryn

Pyr lafnau erddyrn pyst cedyrn câd

Gwae biau maddau medd a gwinllad

Gwerinoedd llysoedd llês pob eirciad

Gwahoddion rhwyddion a roddiad dreigiau

Gwiw gawadu tau Tywi ystrad

Da gyfoeth peunoeth poen ymbwyad

A golleis i drais drosedd ffysgiad

A gallu ceinllu canllaw had Merfyn

Ac ysgeir-loyw lynn ac ysgarlard

Gwir folir yn hir gywir gawad

¹Neu, annraith.

²Neu, dilestair.

Gweileh hirfryn terfyn torf gymmynad
Gwaed werin o lin lleiddiad am eryr
Gwyr bleiniad ongyr o blwyf Dingad
TERFYN.

TRAHAEARN BRYDYDD MAWR A'I CANT.

I GADWGAWN¹ A'I DDAW AC Y LLOSGES EI DY Y
CALAN NESAF WEDI EI DDYCHANU NOS NADOLIG
AC Y LLAS EI DAW. O L. E. D.

TRALLAWN Gadwgawn gyd ogan a'i ferch

A'i farch ddaw grabidan

Angall a nifer mall man

Ar gronwledd fuchedd fechan

A gwiliu fawdro ef oedd fwdran llynn

Llan Gynawg fab Brychan

Mudfa oedd dda dduw Calan

Lle y bai llanw ei dai o dan

Ulldach ewingrach ei wan a rhudd-gledd

Oedd rwydd glod gyflafan

Alltud secreteulyd succan

Ail breiniad albrwn gwlad gwlan

A chynnheig-nest gest gwst ogan celfi

A'i rhagein ei rhoccian

Gwys arnai nid bai bychan

Gweision a chleifion achlan

Ar offeiriad brad baint llawchwethan

brwnt

Maint² cadfarch lefhrchan³

Nid gweddadaid blaidd bloedd cigfran

Nid iaith o geiniaith a gan

ENGLYNION

A GANT GORONWY GYRRIOG. I WENHWYFAR
FERCH MADAUG GWRAIG HOWEL AP
TUDUR. O L. E. D.

RHOED llen gudd uwch grudd greddf drais

Rhiain barabl groyw loyw lwys

Rhyfyr ir byd hyd ei hoes

Rhwym caen llenn faen yn Llan-faes

Llanfaes fann uch marian môr

A gudd Gwen hoywfudd hwyfar

Lletty saint a baint brodyr

Llawr-gudd-fun llwyr-gawdd hun hir

Hir yw ynof cof cyffro

Herwydd traïs Dofydd trosti

Hawdd ym urddawdd a mawr-dda

Hael hoendeg liw haul hundy

Dy hir hun-dy gwedi gwedd

¹Neu, Cadwgan Ficar.

²Neu, maint.

³Neu, lewchrhan.

A phryd a guddiwyd a phridd
 Dygn gofion rianon rodd
 Digofaint bun deg ufydd
 Ei llu fydddawd ceudawd cof
 I hardd Wenhwyfar araf
 Bun deg o bwyll didwyll dwf
 A'i haelder a dal ner nef
 Rhen nef rhan ofid ddynggoll
 Ei hun bun byd ni's ynnill
 Rhodedd llawr ar lloer hardded hyll
 Ni rodded llawr ar wawr well
 Gwell fu bwyll ganwyll gwenwyn
 Gwenhwyfar haul daear hoen
 Gorchudd gwawr yw llenn fawr faen
 Garw chwedl iw chenedl ei chwyn
 Mawr o gwyn dwyn dinag rodd
 Merch Fadawg rieddawg radd
 Gro heddiw maenwiw a'i medd
 A gra a wisgawdd ei grudd
 Rhodedd lenn gudd &c.

SEFNYN A'I CANT I ANGHARAD.

O L. E. D.

BYRD olud byd o bydd mawr dodaf
 Brysiaf lle ygwelaf brys llu gweilydd
 Braint nef hun adref hoyw fad rydd y caid
 Breiniawl hawl henblaid gannaid gynnydd
 Braisg addurn difurn neud ufydd arber
 Brenhines haelder gloywder gwledydd
 Brwysg fyddaf od af y dydd i'm gwelo
 Bro aml yw yno ym lawenydd
 Prydiaf a lluniau o'i llonydd-falchdud
 Paraw aelaw olud o sud y sydd
 Perddadsain coelfain celfydd lafarwawd
 Parawd berth dafawd gan borth Dofydd
 Prif degweh dilwch eiry dolydd cynglaw
 Praw nwyf gyrf anaw nid gorfynydd
 Priaud oleu wawd eilewydd hyfryd
 Pryd gem ar ddeufyd gynnar Ddafydd
 Gwawr gerddgar hwyrwar herwydd add-
 nabod
 Gorfod ar hoywglod gwiw ei rheglydd
 Gorhoffder llawer medd llywydd cerddau
 Geiriau aml fwriau ymlefydd
 Gwir gymmwyll ei phwyll ai ffydd
 Gorau ffurf brodiau gan ffurf brydydd
 Gwared yw rwydded y rhydd o'i gwydrin
 Gwin o'r llaw iessin i'r lliosydd
 Rhagores cares cerydd ni haeddai
 Rhai a'i rhyfolai llawr hufelydd
 Rhag braint merch wynddaint wenddydd
 wybodau
 O'r môr bu golau mawr bwygilydd

Rhoddiad Angharad yngheirydd gwyn-
 galch
 Rhieddawg dremwalch wyl falch elfydd
 Rhiaid loyw firain leferydd gwastad
 Rhad hylwys blaniad haul yslennnydd
 DIWEDD.

SEFNYN AI CANT I LYWELYN.

O L. E. D.

CRIST celi poed mi o'm meithfaint synwyr
 Ai synniwy cyn henaint
 Crist creawdr llywiawdr llwrw saint
 Cred crefydd celfydd cywraint
 Nid cywraint i neb cywryssedd a'm rhwyf
 Yn rhyfyg gwythlonedd
 Tud glyw tir Mynyw neus medd
 Twr torfoedd terfyn Gwynedd
 Gwynedd yn rhyfedd yn rhyswriaeth glyw
 A glywant men ydd aeth
 Mal torf nyw terfysg alaeth
 Mal tonn trais trodlonn tros traeth
 Traethaf canmolaf canmil gwyr ysgwn
 Hawdd esgyn eu heryr
 Calchdoed saith rified sŷr
 Cylch fy rhwyf yn ei rechdyr
 Rhechdyr croes Oswallt crysiasant am
 ddraig
 Aml ddragon pedryddant
 Gwyr gortho bro bryn a phant
 Gwir Cymry cymmellasant
 Pebylliwyd rhywr rhywodig lluoedd
 Llywelyn waith undig¹
 Ym mro Lloegrwys diffwys dig
 Ym mryn gwyth yn Amwythig
 Amwythig wledig wlad anhydr ei braint
 Am Udd braisg ni chyhydr
 Uch uch y dydd herwydd hydr
 Yssig ddydd oswydd oeswydr
 Godrais a laddawdd o lu trychiad Lloegr
 Llywelyn ar honnaid
 A'i bobloedd cyhoedd cydnaid
 A'i byll a'i bebyll ni baid
 Pebyll Llywelyn lle cad a weled
 Yn oleu arthawad
 Yn lludwaw lldwm yn rhad
 Yn llu gorfeddu gorwlad
 Pebylliwyd fy llyw yn llu hyfryd praff
 Ar pryffwn o Wynedd
 Gorthôai drai draws a hyd
 Gorthir y gelwir gerwyd
 Pebylliwyd fy rhwyf yn rhwyd gwrdd gyn-
 ngyng
 Gwyr gynnif ym mhlymnwyd
 Yngwendud glud yd glywyd
 Yngwenwen befr bell o Glwyd

Pebylliwyd teyrn tew arnad ei henw
 Ef henyw o gan-câd
 Llyw Gwynedd gwynfydig wlad
 Llwyth lleudir ystwyth ystrad
 Yn ystrad Meurig anystywell lu
 Oddi am llyw bro hiriell

[*Diwedd yr Awdyl, mewn hen lyfyr, y sydd yn canlyn megys y darn olaf o Awdyl gan GYNDELW, yn dechreu—"Ym maes brynn Actun."*]

Ni safai rhag dim rhwyd pell
 Nac aer na chaer na chastell
 Pedwar castell poeth paith ryfig ystwyth
 Oddi am ystrad Meurig
 Clwyf uswydd nid plydd neud plyg
 Clod gyhoedd caeroedd cerryg
 Cerrynt a ddugam ni ddygerdd eraill
 Ar allt mor a'i ogerdd
 Pebyllfa pair cyfa cerdd
 Pennal dir engir angerdd
 Engiriawl rubeth am rybydd angerdd
 Ar gerdd gerdd Geirionnydd
 Dybuant dybyddawd fydd
 Dywalwern drywern drefydd
 Tremynws rhysswr rhosedd ddiabred
 Am ddiebryd Gwynedd
 Lloegr gychwyn a'i mynn a'i mêdd
 Llywelyn llyw teyrnedd
 Teyrnud Leisiawn ac Alaswy dir
 I deyrn Deganwy
 Cam i'r Cymro ni hoffwy
 Cynnif Cadwallawn nid mwy
 Pebylliwyd fy llyw yn Llyssyn drefad
 Am drefred Wenwynwyn
 Clawr Powys peues Unbyn
 Canmil canmoles Duw hyn
 Pebyll Llywelyn pawb etwa a'i gwyl
 Fal y gwelsawchwi yma
 Ynghaer yngharreg Hofa
 Ynghaerfyddin fyrddeodd bla
 Pla oedd ar gyhoedd ar gytgam cynnygn
 Eu cynnif ry wnaetham
 Arthur gynt ffywr lychynt fflam
 A'i ceisiai fal y cawsam
 Cawsam ar Bowys beues goeth gestyll
 Eu gostwng oedd anoeth
 Tri tryfan cyfan cyfoeth
 Pedwar enwawg peithiawg poeth
 Peth o'i ddylyed gan ddylyu braint
 Bro Feli a meddu
 Cafas cyn lleas canllu
 Ceisied pen tudwed pob tu
 Tuedd a thiredd a thi neud hafal
 Neud hyfawl dy westi
 Ehang yw ytt rydid ri
 Ehofn a golofn geli
 Crist celi &c.

SEFNYN ETTO. MARWNAD IOR- WERTH GYRRIAWG.

O L. E. D.

MYGR-DDUW hardd mae bardd balchffawd
 cyfannedd
 Mewn bedd modd buchedd maddau ei bech-
 awd
 Moes râs molt pariad parawd ddigrifaith
 Maith mawrddwyn gwindaith Myrddin
 geudawd
 Maccwy mau fordwy myfyrdawd garw-
 floedd
 Mad oedd mau wisgoedd mwrai wasgawd
 Medd cyhoedd miloedd molawd Aneurin
 Maer gwin mur gwerin Mair a'i gwarawd
 Dysgaig gur dwysgur nid ysgawd terfysg
 Dysg dyrrwyf addysg diryfeddawd
 Dygnaf Duw eurnaf diwarnawd dygnddu
 Fu ddoe gan dri llu ddogn o drallawd
 Dwyn eurwas difas defawd diwecery
 I dy dirwylf daear waelawd
 Diainge tros fawrgainge fargawd grudd
 prydidd
 Deigr rhydd diefrydd dau auafrawd
 Gwiw fydd ger broydd i briawd deigr gost
 Garw ffrost gan gwaedd-dost gwynaw
 gweddwdawd
 Gwneynt draw gwarandaw gwr undawd
 feddgym
 Gar chwyrn ger tefyrn goreu tafawd
 Gwae nifer glewder gloywddefawd pobloedd
 Draws fywyd oesoedd dros fedysawd
 Cafas cwbl urddas rhag cabl orddawd hawdd
 Cawdd cain ymadrawd cyn no medrawd
 Cyfiawn cathl fawrddawn farddawd diletpai
 Cof rhai ced ddifai cadw addefawd
 Ceingau coeth ddadleu caith ddidlawd
 ddarmerth
 Cyngerth cwyrn Iorwerth canon eurawd
 Cuddiawd llawr cwyp mawr am arawd
 gwyrain
 Corsaint corff haeddfraint cywyrffyddfrawd
 Brawd flydd pob prydydd pab priodawr
 gwawd
 Gwydn yn fyw bedeirawr
 Bod ar Iorwerth gerth gerddawr
 Byddar gudd bedd lliwrudd llawr
 Llawr du oer yw llai'r deall
 Lletty Iorwerth ddawnferth ddull
 A garwbwys cwynfain geirwbell
 Ac irbwyt derw ac oerbwll
 Pwll a gudd ei rudd o rif pincerddiaid
 Gwlad gannaid glod gynnif
 Pawb a'i gwyl llyd dyn fyl llif
 Pelled deigr pyllaid digrif
 Digrifwch diau grefydd
 Dwy grefft bardd urddedig-rodd

Doded yn gaeth doe dan gudd
Dogn trafael dig nid rhyfedd
Nid rhyfedd trosedd traserch trais galar
Tros golofn cerdd brydferth
A marw ein bardd mawr enw berth
Ym arwain deigr am Iorwerth
Eurawdd Iorwerth geinferth gân
Erllynedd gwir gyfedd gwin
Arawd tég o orau tôn
O rodd Duw a eurawdd dyn
Dyn doethbwyll didwyll dodais floedd
gyngerth
Dwyn Iorwerth lwysferth lais
Araf i dref oer fu drais
I waelawd llawr a welais
Gwelais am fardd hardd hylithr
Gwedi darllain gwawd eurllyth
Baradwyswaith berw disathr
Bridd a derw breuddwyd aruthr
Aruthr alaeth ruthr o lithraw prophwyd¹

Meddyliwyd modd wylaw
Dinidr dagrau am danaw
Defni glud deufwy no glaw
Glaw bryd wylaw brad alar
Gloywon ddagrau a glywir
Nychwyd anafwyd nifer
Na chawn ragorddawn gerddor
Da gerddwr hawlwr haelion a guddiwyd
Gwyddiad ffyrf amryson
Dafodiawg beirdd difudion
Didlawd traws fwynawd tros Fôn
Gwae ger Môn o feirddion fyrdd
Gwisgaw o gorph gwisgi gerdd
Gwead diffest gwawd hyffordd
Gwasg llawr gwaig gerddawr gwisg hardd
TERFYN.

IORWERTH AP Y KYRRIAWG I FERCH.

O L. E. D.

Mi a baraf i ddyn araf
Or a garaf ryw ogerydd
Am foniwaw wyf fron friwaw
A'm diliwaw ym duw lywydd
Mae dy warant mawr dy farant
Mewynfeilch garant maenfylch geurydd
I lyfasu fy lliw lasu
A'm lliasu em lliosydd
Gwant fi'n druan gwayw nwyf buan
Gwynder huan gwindai rhydd
Gwen addwynaf gwyd ddirwynaf
Gwedd gain gwynaf gwedd gwawn
gweunydd
Gwn na'm cery gwan y'm pery

¹ Neu, profwyd.

Gwas a'th ery gwys ith ddrydd
Gwawd foliannus gwaith lwyddianus
Gwae dygianus gwiw dy gynnydd
Heais eiriau haul cadeiriau
Hafal creiriau hyfawl croywrydd
Hyn a wnedydw yt y deddyw
Gair yt eddyw gorwyt hoywddydd
Yt feidduned wyt ddamuned
Eilwedd luned wylwedd w lonydd
Uthr ddoluriais oth serch curiais
A llafuriais fy lleferydd¹
Llywiau awen llwybr per awen
Efa lawen yw feilewydd
Lleddf eaglynion llyw rhos gwynion
Lloer morynion llawr Meirionydd
Gwawr ddydd Meirionydd mawr anawdd
I'm nwyf gwyn bryd nyf cyn dattawdd
Gwyd a gofal am talawdd
Gwawn lliw och heddiw o'i chawdd

ENGLYNION

A GANT LLYWARCH Y NAM. I LYWELYN FAB
MADAUG MAB MAREDDUDD. O L. E. D.

NEUD mau melynddwn
Orchfain cyngwrn
Ceirw cyd bai ef ni roddwn
Bodd bryd ar ei hyd yw hwn
Fal y cefais y ceisiwn
Goddeu budd gwyddiad fy lles
Gwyddant negyf gant neges
Ni aill gwaedd awel goddiwes
Llyfn gwn Llywelyn ai rhoddes
Or dyfyddi syth ar faith dremyn hwyr
Lwyr Loegr gymmy
Annerch er Du ac er dŷn
Y gan Lywarch Lywelyn

I HOPCYN THOMAS.

IORWERTH LLWYD AP Y GARGAM AI CANT.
O L. E. D.

HAWDD fyd im por parawd foliant
Filwr dyfiant difeth frwydrgledd
Hylwydd Hopcyn hylwybr ganlyn
Heirdd a'i gofyn hirda gyfedd
Hael fab Thomas teml gwynedd seirdd
Fyrddau digeirdd degan o wedd
Hyder Rolant heirddgler fabsant
Hael ogoniant hoywlew gwnedd
Hil i Einiawn ener Cymry
Cymro trahy trwyadl fonedd
Hyawdl doethfin hofion Myrddin

¹ Neu. llyferydd.

Heiliai rawnwin hael o rinwedd
 Hopeyn glaerwyn glerwyr frenin
 Freiniau Elffin wyllfawdd gloywedd
 Hoedl hir iddaw hwylddawr fâb Caw
 Hydr yn llywiaw llin teyrnedd
 Heafi fawl filwr aerau
 Yr ein rheidiau ar anrhydedd
 Hwyl Peredur hebawg gleis ddur
 Hoywdeg eglur hyd y gogledd
 Hopeyn arglwydd eurglod warant
 Wiwri anant wawr rhianedd
 Hydr arglwyddlyw hir y bo byw
 Hael o wiwryw hyloyw wiredd
 Llewpart y gwyr gwyarliw lafn
 Liaws hoyw drafn hydrum osgedd
 Llafn ymmrwydrgad llyr undrwsiad
 Llywiwr gwenwlad llawhir gwinwledd
 Llorf deheubarth hybarch freyr
 Freiniau bedwyr byd orfoledd
 Lluniau glod gwalch llyw llys gaergalch
 Llew dewr hoywfalch lle diryfedd
 Lleyg yw pawb pybyrlew gwyn
 Gwir wrth Hopeyn hepcyr ganwedd
 Llwyrr wybodau llen a llyfrau
 Llaur y deheu ai llwyr duedd
 Llidiawg wrth frwydr friwdorf aergad
 Eurgarw gwenrad gwynrwydd elifedd
 Llorf cleddyf hir lleon falchedd
 Llathr y cynnail cannyn beunydd
 Bennaeth dedwydd didwyll wyledd
 Liaws barlmant llonydd anant
 Llyr ddigoniant llwyr ddigonedd
 Dylly foliant filwr unfraint
 Iawn fryd Geraint gwralw ryssedd
 Dihagr drwsiad doctor cerddfad
 Deheu fwriad dioferedd
 Dydd da iddaw addas gariad
 Wawr ei hoyw-wlad wiwri hwyledd
 Darian gwyr degan clerwyr
 Doethder eryr ar gymrodedd
 Dysgawdd lyfrau loywfraint dowuus
 Lucidarws lwys ei daerwedd
 Cor holl Gymry diwaell haelhy
 Da yw ymy a diomedd
 Dygaf ei glod gloywdwr hyder
 Hoywder ener hyd ar wynedd
 Dylly amlwawd dewin dafawd
 Dewr da hyffawd dewr dihoffed
 Difefl bennaeth bumoeedd roddi
 Rwyg mab Beli baladr dewredd
 Dor tariandalch digrif dremwalch
 Dewr a haelfalch dryr heilfedd
 Duw a'i rhoddo rhwydd hyawdlfryd
 Hoedl ac iechyd gwyachaf orsedd
 Da y hadwaen deyrn chwyrn chwaen
 Drech enw ymlaen drychan mlynedd

TERFYN.

MEURUG AP IORWERTH AI
CANT I HOPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

DIGABL wr y dwg ei blaid
 Dor dursaf dewr diarswyd
 Difai rad da fu erioed
 Diornwalch o deyrnwaeid
 Teyrn hil cedyrn cydwiw faedd gwawr
 brwydr

Briwdon wayw ar aesawr
 Teml beirdd byd bryd briodawr
 Tad y gerddwriaeth fad fawr
 Mawr Hopeyn aer-gryn eurgrair pwyllig
 teml

Fab Tomas wyndodig
 Braint gwyr yw llyw llyssig
 Baredur ddysg mewn brwydr ddig
 Eryr uchelwyr diochelwig hael
 Hylathr farn gadwedig
 Breiniawl hawl hoywlys diddig
 Braisg fyfyrdawd fragawd frig
 Dragwydd y bydd barnedig mawl sail
 Mal Selyf wynfydig
 Ei drwydded bendigedig
 A'i dra myfyrdawd a drig
 Myfyrdawd ceudawd cerdd blethedig
 Mawrfawl swllt didawl cyssylltedig
 Modur maith awdur nid methedig
 Mal gwasgarfudd Nudd nyw roi'n oddig
 Mur gwayw-ddur gwiwddoeth coeth
 catholig fryd

A — mawrwell no dyn byd hyd ym
 Merwig

Synwyr a orug alwyssennig
 Sef ydyw naid syw yn safedig
 Syth wrth syth trasys ac arf treisig
 Serth lorf doeth loywdorf detholedig
 Selyf un-nawd wawd Wyndodig brofiant
 Sant swydd a alwant y sydd elwig
 Hopeyn iôr gwinllyn gwenllys foesig
 Hopeyn wynn wanar trawsdar treisidig
 Hopeyn ail Merfyn mawrfar pwyllig
 Hopeyn harddwyn hyd deufryd Dyfrig
 Hopeyn yn dilyn Nadolig beunoeth
 Hopeyn eirgoeth doeth wrth ymdeithig
 Hylm arf yngryd fal hwyl amig
 Hoyw olud addef hwyiau diddig
 Heliwr aer friwdwr arferedig
 Hael o wir anian hawl wyrennig
 Heilwin da wydrin diodrig cadarn
 A heiliau masarn wr helm ysig
 A gair yn ei lys ym delw Gwrig
 A gwraidd ydyw ac urddedig
 Y gler a a nifer nefol leithig
 A glân a difan yw'r peudefig
 A gloywdeg synwyr dirgeledig iawn
 A gwinfwrdd yn llawn i bellenig
 I Arthur loyw deml wrth aur wledig

A'i lwysgall awen lys Gelliwig
Ein Udd o fwy fudd a fu feddig
I dlodion ddynion a ddywynnig
I Feda a Chadw gynnefodig iôn
Am ei atebion y mae tebig
Caeth awdur mesur moesue Ffrengig
Caith ostyngiad mad yn rhwymedig
Cystal ac Eidal yw neud cedig
Costiad ddyfodiad addefedig
Cymmaint yw ei fraint fro ni ddiffig
nawdd

Ar mwyaſ yn hawdd o fonheddig
Clau aerſarw trafel cler gartrefig
Clywed ein awdur clod enwedig
Cedlym cleulaſn grym greddff ffynnedig
Clywyf rhôn a'r dynion a'r diennig
Calander masw ener a miwsig beirddion
Coron y doethion tra dwythedig
Cymro ydyw ef cymmeredig
Cyfraith erbyniaith wr arbennig
Camber rymuster o ryw ystig
Calon ein brudion yn buredig
Cwyn a mil adar canmoledig hail
Cai ail a gynnaill ac a gynnig
Cwrseriaid euraidd eirf bedestrig
A chadoedd emys nyd ychydig
Cyfoethawg lludwawg nid colledig
Cadr-lyw yw uniawn dawn diunig
Cerdau mwy radau mawredig a fedd
Cwbl awdur mawredd nid cabledig
Digabl wr &c.

MARWNAD GRONWY DDU AP TUDUR AP HEILYN.

O L. E. D.

Da lafurfa dawn ni dychia dyn o'i deched
Nac oi gynnydd nac oi grefydd nac oi
gryfed
Nac oi fawredd nac oi fonedd nac o'i fwyned
Nac oi gadair oi gydarnair ei gadarned
Ac nad arfaidd neb ei ddiwraidd rhag ei
ddewred
Cyd cawn ddynion ymadroddion ymad-
rwydded
Henym o dwyll daear orffwyll dioer arffed
Hen a ofal prudd y dial pridd ein dued
Ponid rhyfedd rhag dialedd ein dielwed
Nad ystyriwn oni faglwn o haid¹ fygled
Nad oes o ddyn daear dyddyn duocer dudedd
Ond tywarchen dymig bruddlem domog
briddled
O weddiaw a modd wylaw pawb meddylied
Ydaw angau dan gau beddau dyn gwyb-
ydded

¹Neu, hain.

O du'r elor i dir mynor mad yr myned
Och nad ystyr y dialwyr eu dielwed
Doe'n cyhuddaw heddiw'n treisiau hawdd
i'n trosed
Heddiw'n ddi-draink heddiw'n ieuainge
heddiw'n neued
Heddiw'n feilchion a doe gysson ni dangosed
Ac afory pridd yw'n gwely prudd yw'n
gweled
Duw dwywawl naſ dig a ganaf Duw gogoned
Rhag diawl elyn Duw an herbyn Duw an
harbed
Duw gwir arglwydd diau gulwydd diogeled
Doniawg fab Mair dawn yw ei grair i
ddwyn ei gred
Dug Pharaon y dyniadon y dan noded
Dug nefawl ddraig gair gofanaig gwr gof-
uned
Holl bobl yr Aipht o fawr angrafft o fer-
angred
Felly Duw ren da offeren ni ddiffered
O ball heiniau o daw angau i'n dianged
Un Duw doniawg tri trugarawg i'n trugared
Trugaredd fab Mair ytt roi gwared coeth
Rhag caeth bobl geithiwed
I'n rhoes ar loes groes greuled
Ar grog er dwyn pobl or gred
Credaf y dodaf ein dwyn cyddyn¹ prudd
I'n pridd wely ————— Dyn
Mor wir y daw dir derfyn
Mor ddielw dy myn delw dyn

GRONW DDU AI CANT.

GORONWY DDU I FERCH.

O L. E. D.

GOROR maendôr gôir benydiôr gôael fy
'nghyflôr
Gôae ryfelôr gôyr ofalu
Gôaôn gedd neud tau gôynbryd Tegau
gôan a'th faddau
Gôenn a golau gônn ei gelu
Gôen laes chôerthin gôeheniaôdr gôin gôeil-
ging eurin
Gôaôr loyô iessin gôyr leassu
Arien decced eirian drefred arôydd coddod
Aur dy gïried er dy garu
Gôaôn bôyll enid gôen drybelid gôyr faôr
edlid
A dogn lôyth llid gôyr dygnllaith llû
Na ôna feinôar ne berô tonniar gôenôen
hôyfar
Nid gôyd oth far neud gôaôd ath fu
Berigl a ddel baraôd ryfel budd ni'm ymgel
Bôrdd iaôn uchel bardd i nychu

¹Neu, tyddyn.

ENGLYNION AC ODLEU

A GANT MAB CLOCHYDDYN I WENHWYFAR ECH
MADAWG GWRAIG HOWEL AP TUDER AP
GRUFFUDD. O L. E. D.

HUNUDD mar6gudd neud ma6r gur
Enid unrh6yf Wenh6yfar
Anrhaith eil6aith a el6ir
Yn droednoeth 6yngoeth 6ingor
G6asg6yd c6r o fynor faen
G6asgarai 6yrdd cyrdd ai c6yn
G6asga6d g6a6d g6indraul haul hoen
G6isg ryoer uch g6aisg riain
Rhiein gain gynneddf ddeddf ddoeth
Rhyhoy6 falchloy6 o feilchloyth
Rh6ol en6ir o hiraeth
Rhoi mein6ar me6n rh6ym maen6aith
G6aith anhyfryd bryd a bronn
G6ythla6n dypm am d6f g6ymp g6ynn
Gradd fein faes greddfa6l laes Lann
Grudd g6a6r a gro lla6r ei llenn
Llen a gudd d6yrdd d6yre
Llun haelaf ger llan6 heli
Lloga6d gyfunda6d faendy
Lle ceid6 saint ei braint a'i bro
De6id ger bro tonn gro grêg
Dan lla6r ael dyn llary ol6g
Dinam o aur oedd dinag
Deune haul dyno helyg
Ael bro helig tremmig tr6m
Adeu o nad-lais drais drom
Hyloy6 dra6s hoy6li6 drem
Haul a garai draul ger drum
Lloer drym llary dremyn gwaleheidd
Llawr wisg ai cudd neud llwyodd
Llun balch hael llin beilch hylwydd
Lliw _____ oedd
Oedd g6a6r ger lla6r llary fechyll
Oedd g6ael ei d6yn g6yn gynnull
Oedd g6angain lleddf ddeddf ddiell
Oedd g6ingar 6enn oedd g6enn gall
Call o'i phyll ei ph6yll oedd ddoe
Cyn colled ddaered ddir6y
Can6yll gaen hoend6yll hundai
Can aeth neud anrhaith g6eith g6ae
G6ae fi ddodi ddadl anfodd
G6aisg l6ysfun me6n g6isg lasfedd
G6a6r fa6r fireinddysg ffysg ffydd
G6yd am ergyd oi maurgudd
Hunudd mawrgudd &c.

Lliaws ofalon i Fôn a fydd
Lleufer haul ucher hyloy6 ech6ydd
Llafuriau poenau peunydd o ddarfod
Lli6 g6i6 g6ymp o gyfnod mân6d mynydd
Llafar mor h6yr6ar o'i mar6 her6ydd
Lla6er deigr is grann oedran edrydd
Lly6 nefa6l d6yfa6l dofydd oi dygiad
Lle yw ynn arnad girad gerydd

Llathr-6edd g6enn 6a6r fa6r fore haf-
ddydd
Llithraw merch Fadawg ddeifnia6g
ddefnydd
Llaw roddfrys o'i lês lliosydd edlid
Llym ddygn ofid prid pob prydydd
Lly6y gymmenb6yll ddid6yll dded6ydd
Lla6en ei g6yngen g6ingar ufydd
Ll6r6 eisi6ed cêd i'm cydfydd galar
Ll6yr dd6yn G6enh6yfar llun g6ar g6a6d-
rydd
Llefais llaforiais fy lleferydd
Llafurus groy6 mal g6aith G6enddydd
Ll6yr hiraeth arfaeth ni orfydd cerdda6r
Am 6a6r drem 6yl6a6r o drym elfydd
Llun a roed dan llen orphen eurffydd
Yn lle6ychgor saint creifiaint crefydd
Llary enaid llathraid ger llethrydd mor-
frig
Lla6r tyno helig trig tragy6ydd
Lledfryd can dery6 i'm by6 am bydd
Lli6 lloer pan dd6yre bre a broydd
Llaryaidd a llunaidd er llonydd riain
Lluniais ar6yrain coelfain celfydd
Lly6ia6dr amera6dr môr a grôydd
Lly6ied ail Elen i le6enydd
Lle mae didla6d ffa6d a ffydd ymgaru
Rhông llu ni ddarfu ac ni dderfydd
Un ni dderfydd iawn digerydd ion di-
garedd
Ener g6yrthau a thri gorau a thrugaredd
En6 gogoniant a gar foliant a gorfoledd
Araf riain enaid firain enid fa6redd
Eirian gangu a ddug Iesu o ddigasedd
Oedd arddercha6g a hael en6a6g a haul
Wynedd
Oedd urddedig a hoen g6enig a hen6
g6ynnedd
Oedd urddas blaid a ry enaid i rianedd
A'm rhoes gan6aith g6in-ne gl6ys faith
g6in a glasfedd
A'm rhoes edmyg a phob rhyfyg a phob
rheufedd
A roes i fyrrd ac aur a g6yrdd ac eiry ei
g6edd
A wnaeth boddiant aela6 ariant i la6er-
edd
O fe6n ysgrin a main ger6in y mae'n
gor6edd
Llathrferch Fada6g llun balch fyna6g
llin beilch fonedd
Ll6yr oleu-ne llary drem d6yre lloer drym
diredd
Llithr o'i darfod llefain hynod llif an-
hunedd
Aeth G6enh6yfar i gaen daear o g6yn
dyedd
Eigr fun anian o ga6dd gruddfan a gudd
graddfedd

Ynghor crefydd ei llun deddydd neud
Llandudgedd
O gyfyngdôr angau dreisôr yng adrossedd
Y mae rhiaïn yn ei harbain yn ei heur-
gedd
Yn enô cyfiaôn yn ei hirdaôn yn ei
harddedd
Yn rheiniaôl yn rhagoraôl yn nhrugar-
edd
Yn rhôy gariad ein naf genôlad yn nef
ôinôledd
Gwledig urddedig air ddidwyll glaerdwf
Eglurder eiry ystôyll
Cymman y gellir cymmôyll
Cymmhendaôd ei ffaôd a'i phôyll
Mygr bôyllaôg fynaôg fanon gann hoyô-
fun
Wenhôyfar rudd ffion
Maôr doeth dial gofalon
Marô gôraig ofynaig o Fôn

AWDL I FEFANWY FECHAN O GASTELL DINAS BRAN.

O L. E. D.

NEUD wyf ddihynewyf hoen Creirwy hoyw-
A'm hudodd fal Garwy [ged
O fan o'r byd rhwymgyd rhwy
O fynor gaer Fefanwy

Trymmaf yw cariad tramwy hoen eur-nef
Hwn arnaf dy facwy
Dy far feinwar Fyfanwy
Ar a'rh gar ni bu far fwy

Gofyn ni allaf namyn gotwy cûr
Dug¹ mewn cariad fwy fwy
Fynawg eirian Fefanwy
Fuchudd ael fân hael fyw'n hwy

Eurais wawdd ddidlaw ddadl rhwy eglur-
llwybr
I glaerllun Myfanwy
Euraf i haul amaerwy
Er ei mwyn o eiriau mwy

Nid hawdd ardêm cawdd ardwy adneuboën
Adnabod Myfanwy
Hoen a'rh gar afar ofwy
Hoed brwyn i'r ddwyn yr ai'r ddwy²

¹ Dyn. — Ll. E. E.

² Darnau y ddwy englyn ragolaenawl a wnant un yn
Ll. E. E. fal hys: —

Eurais wawdd ddidlawdd dadl rwy adneuboën
Adnabod Myfanwy
Poen ath gar afar ofwy
Poen brwyn ei ryddwyn i ddwy.

Gorwydd cyrch ebrwydd ceirch ebran addas
Dwg dristwas dig drystan
Llwrw buost farch llary buan
Lle arlloes fre eurllys Frân

Gwnn beunydd herwydd herw amcan ddilyd
Ddelw berw Caswennan
Golwg deddf amlwg diddan
Gwelw freichfras brenhinblas Brân

Gyrrais a lldiais farch bron llydan hoyw
Er hoen blodau frian
Gyrrawdd¹ ofal i'r Alban
Garhir braisg ucheldir Brân

Lluniais wawd ddefawd ddifan traul ofer
Nid trwy lafur bychan
Lliw eiry cymmar² pen Aran
Lloer bryd lws fryd o llys Frân

Mirein wawr drefawr drofa³ brad i'm dwyn
Gwarandaw fy nghwyn frwyn freuddwyd-
iad

Mau glwyf a mawr-nwyf murniad hun oheb⁴
Gwrtheb teg ateb tu ag attad
Mi dy fardd digardd dygn gystuddiad Rhun
Gyfun laes wanllun wrth⁵ lws winllad
Mynnu'dd wyf draethu heb druthiad na
gwyd

Wrthyd haul gymryd gamre wastad
Mynud hoyw fun loyw oleuad gwledydd
Glodrydd gain gynnydd nid gan gennad
Maïnt anhun hael-fun hwyl-fad em cyfoeth
Ddoeth fain oleugoeth fy nau lygad
Medron hoen goroen wyf⁶ digarad was
Heb ras mau drachas o'm edrychiad
Magwyr myr wydr hydr hydreiddiad lwsyle
Mygr wedd haul fore eurne arnad
Megais llwyr gludais llawer gwlad yn ddwys
Dy glod lws cynnwys pob atceiniad⁷
Mal hy oedd ymy am wyl gariad graen
Myfanwy hoen blaen eiry gaen gawad
Meddwl serchawl hawl liw tonn hwyliad
welw

Arddelw dygn elw⁸ heb dy gynheilid
Modd trist ni wnaeth Crist croesdeg⁹
nerthiad llwyr

Wanwyr o'i synwyr drwy lud synniad¹⁰
Murn boeni a mi o'm anynad hawl
Serchawl eneidiawl un fynediad
Mul y bwriais trais trôs ddrinad Duw
gwyn

Tremmyn ar ddillyn porphor ddillad
Megis ti ferch rhi rhoddad gymyrredd

¹ Gyrrawd. — Ll. E. E.

² Cynnar. — Ll. E. E.

³ Dra fo. — Ll. E. E.

⁴ Huno heb. — Ll. E. E.

⁵ Pth. — Ll. E. E.

⁶ Nid. — Ll. E. E.

⁷ Datceiniad. — Ll. E. E.

⁸ Dygynnelw. — Ll. E. E.

⁹ Im gwnaeth Crist croes-
dog. — Ll. E. E.

¹⁰ Senniad. — Ll. E. E.

Mwyfwy anrhydedd wledd wledychiad
Marw na byw nwyf glyw gloyw luniad
cyngaws

Hoednaws nid anhaws i'm am danad
Meddwl ofeiliaint braint braidd o'm gad
llesmair

I gael yr eilgair wrth offeiriad
Masw imi brofi brif draethiad a wnawn
Lle ni'm rhoddi iawn ne gwawn na gwad
Mesur cawdd anawdd i ynad eglur
Adrodd fy nolur ddwysgur ddysgiad
Modd nad gwiw fy lliw¹ lleuad rhianedd
Na'm gwedd hud garedd gan² hoed girad
Meinir nith³ berthir gwn borthiad poenau
Yn nen hoen blodau blawd ysbaddad
Medraist aur delaist er adeilad gwawd
Ym nychdawd ddifrawd ddyfrys golliad
Meddylia o'th ra a'th rad i'th brydydd
Talu y cerydd Duw dofydd dad
Meddiannus Ddeus ddyad ffyddlonder
Ner dreisgwyn bryder droi gain brydiad⁴
Brydydd wyf tros glwyf trais glud hoen
gwaneg

Iaith laesdeg ith lwysdud
Fynawg riain fain funud
Fun arlludd hun eirlwydd hud
Ym neud glud dy hud hydr riain wanelldf
O'r wenllys ger din-brain
Aml yw gwawd gynnefawd gain
O'm araith i'th dwf mirain

HWYEL AP EINGION LYGLIW AI CANT.⁵

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN I HOPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

GOGYFARCHAF naf ini a rodded
Yn llaw egored weisged wisgi
Gwawr ystrad diwad Tywi o'i dechrau
Gwrdd foesau llachau yn ein llochi
Goroff gadr baladr Beli am osgryn
Gwellyniawg Hopeyn waywryn wiwri
Llin Domas ddifas llawen ddofi cler
Llin Einiawn ener llew un ynni
Nid rhaid i erchiaid erchi im canllaw
Ei law o'r eiddaw a wŷr roddi
Gwyrdd-las o'r dinas daioni gofeu
Gwin a phiolau gwynn a phali
Eryr glewddewr iawn arglwyddi gydfaeth
Uwch goror hoywdraeth awch gwrhydri
Eofn llwyr y gwyr egori hyd frawd
A ddywawd praffwawd y proffwydi

¹ Gwiw lliw.—Ll. E. E.   ⁴ Nid yw y ddau fan rhag-

² Nam.—Ll. E. E.   ⁵ *vlaenawl yn Ll. E. E.*

³ Neu, neuth.

⁵ Edrych ai ewythr i Ruffudd Llwyd ap Dd' ap Ein-
ion lygliw oedd yr Hywel yma.—Dr. DAVIES.

Nid rhyfeddwael cael celi a'i berthwnaeth
O gampau luniaeth gwymyp haelioni
Diodydd ynn rhydd ein rhi Rydderehnaws
O faril gyngaws rhydraws Rhodri
Hwyliaf addefaf o Ddyfi ardal
Trwy ochel pennial tryfal trefi
Dyrrais¹ goethynt dros Gothi ddulas
I Fedyfnych blâs heb fod ofni
Trwy lychwr at ŵr ni ad torri ffydd
A thraw i'w geirydd² ni thry gwyri
Hebawg goludawg galedi wrthryn
Hopeyn goreu ynn gŵr ei eni
Lle mae draw iddaw drwy weddi ffaglawr
Croesdai neuaddawr Crist iw noddi
A lliaws draul mēdd a llestri ariant
A hir ogoniant a hwyr gyni
Gwyr a gwbl hygyrch i Gaer Gybi sant
A he yd fwyniant hyd Efenni
Gwawr gwhyr hoyw lawr ger heli amrwyf
Glywed ei fawr rwyf iw glodfori
Gael gorhoff einioes Gilgwri fwyalch
Falch ym eryrwalch uwch mawr erwi
A diwedd hywledd yn holi a wnair
Un gredadun grair uthr air a thri
Tri ac un tro ym gun gael
I luniaw cerdd aelaw wyl
Wrth ei rym wiw Arthur ail
I eryr Gwhyr gwiw-hael
Haelach no neb or hoyw-lu
Heiliawdd ym win uwch heli
Hwn a orddyfnawdd hynny
Hopeyn gyttyn lygeittu
Llygatgall diball debyg
Lle mae gair oth nawdd grair grôg
Llew durwayw llyw diorwag
Llywy rydd-dal llaryeidd-deg
Leg yw oronlyw ar alarch unlliw
Wahen-lliw palfrei-farch
A hael megis mael am arch
Ac ufudd fy ngogyfarch
Gogyfarchaf naf &c.

LLYWELYN GOCH I LLYWELYN FYCHAN AC I RYDDERCH EI FRAWD.

O L. E. D.

HENYNT o le ni hunir
Heol y glyn hail y glêr
Hedd hawdd ddiommedd ammor
Hirdda fawl heirdd ddau filwr
Milwriaidd gorph mal Urien
Mygr Rydderch gaethferch goethson
Meinlew ail mwyn Lywelyn
Meddgell difachell fychan

¹ Neu, dieres.

² Neu, geurydd.

Bychan yw fy rhan o'r rhad a'r echwyn
A'r uchel ysgarlad

Hyd pan ddycco cyffro cad
Duw o Loegr ein dau lygad
Llygad ei hael wlad yw hwn
Llaryaidd Rydderch luniaidd lonn
Ail llygad y winwlad wenn
Yw fy llawlyw Llywelyn
Llywelyn uwch y glynw glwys
Rydderch gwrferch hygarfoes
Deuwr yn arwain dwyaes
Dau gyfaillt deg a gefais
Cefais iawn redais yn wirodau gwin

Yn gaened yn dlysau
Yn rhuddion feirch yn rheiddiau
Yn ra ran o dda y ddau
Dau o gennadau gwynnion ydynt dir
caeth

Lloegr a aeth boed ffraeth ffrwythynt
Diwasaidd yngherdd ym dewissynt
Dewisaw gwiw ddyn dwys y gwyddynt
Rhieddawg farchawg a gyferchynt
Rhuthr milwraidd fraisg mawr-waisg mor-
wynt

Rhydderch wrth hir-ferch ddigynghor-
fynt
Rhi deutu Aeron ein rhaid yttynt
Rhwydd rhag Llywelyn fo hyn o hynt
Fychan ddiymgel echel uchynt
Rhai o drumydd Lloegr bob rhyw drem-
ynt

Rhoed y ffawd i hwn rhydiau a phynt
Gosyml y barnai er a geisynt
Rhai a'i gommeddai gemmau oeddynt
Gwerin gynnefin gwin a fyfnt
Gwŷr drythyll eu byd gwir a draethynt
Braisg eu cyrph a gwaig gwedi y gwisg-
ynt

Brenhinedd y serch byrr iawn hunynt
Breiniau negesau a ddangosynt
A gwin y brenhin a obrynynt
Y nifer o glér a eglurynt
Awen yn llawen iawn y llywynt
I dlodion ddynion a eiddunynt
Gael eu lles gan hael laes gynhelynt
Deallu barddlyfr da a ellynt
Dillynion cysson ni'm atCESSYNT
Dechreu a chanawl hawl a hollynt
Na diwedd cyfraith nid edewynt
Rhwydd bererinion rhudd a brynynt
Meirch ar ol dwysgeirch wedi dysgynt
Arfau o'r gorau aer a gurynt
Gwyrdd a rhudd-aur coeth gwrdd y rhodd-
ynt

Pybyr Llywelyn hyn a honynt
Pabl Rydderch loyw serch ni'n dilyssynt
Par Iessu fab Mair rhag pyr ryssynt
Pob un o honun i'r lle yr henynt
Henynt o le ni hunir &c.

I LYWELYN FYCHAN AP LL'N. ABAD YSTRADFFLUR.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.
O L. E. D.

CREDAF ytt Iesu fab y croy6-dad
Crea6dr hael lly6ia6dr haul a lleuad
Credadun nef gun naf ac ynad
Crair o ddilys Fair ddeules f6riad
Can6aith ragoriaith pob rhyw gariad
Cynnorth6yaist fi geli gwyliad
A'r a6r hon etton Du6 ren attad
Rhed6n o'r di6edd ith 6l6dd ath 6lad
Y nerthaist fyfy megis neirthiad
Am argl6ydd-ly6 ym a mur g6ledd6lad
Am 6r eresdrefn a'm 6a6r Ystrad
Fflur ai phennadur a'i modir mad
Lly6elyn 6i6barch lluniaidd Abad
Fychan g6r difan gar6y dyfiad
Llin lly6 cynnefin lle6 cynnifiad
Lly6elyn arall ded6yddgall dad
Heiliaist ddofydd g6ynn h6yl bryn a brad
Haint a'i arwyddion hynt da roddiad
Anobaith fuam am ia6n Abad
A'th nerth a'n diffyrth a'th 6yrth 6yrthiad
Cly6ed a 6naethost dost destuniad
Fy llef yyd y nef ehud nofiad
Ac estyn hoedl heb gus dyniad
Ym llayaidd obaith lla6-rodd Abad

AWDL I DDUW.

GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.

Duw sul un hyder gwn y ganed
Mab Duw—ag i doeth i'n gwared
Braint y saint ar y seithfed
Bedydd a chrefydd a chred
Duw Llun naf gwiwlun aber gleu lles
Llys Uffern a orfu
O'r dydd y codes Iessu
O farw yn fyw da farn fu
Duw mawrth coeth¹ ydoedd wr diwael
yngaillt
Yngwydd pobl yr Israel
Yn un Duw Tad iw adael
Yn dri Cun drugarog hael
Duw Mercher archer arch adreg o'r nef
Pan ddaeth nâf aur anreg
Gwnaeth Duw bob dwyfol oddeg
I gwnaethpwyd brad y tad teg
Duw Iau mab da rad¹ diwradydd da lw
I dylawd yn ebrwydd
Gwair wared Ior reged rwydd
Gwawr eurglod yn gwir Arglwydd
Duw Gwener pryder pryd egwan Sawd
wyr

¹ Neu, coedd.

Gwnaeth Suddas a chusan
 Diau gwnaid gloyw enaid glau
 Dihenydd Duw ei hunan
 Duw Sadwrn wiw dwrn o ddihenydd hael
 I helaeth drugaredd
 A dywed yn y diwedd
 At yn tad iw wlad ai wledd

I wledd annherfynawl Ior
 Y sydd uwchlaw haul a ser
 A ddarparawdd rhag cawdd cur
 Duw i holl ddynion daear
 A byt deg a bywyd hir
 A gawn o charwn y gwr

Y gwr a rannodd ini i reiniau
 Ar dafawd gwarawd a phob geiriau
 A'n crëodd o bridd a phrif Sugnau
 A'n prynodd ar waed ei draed ai fronnau
 A'n troes ni i gyffes heb air gau
 A'n trosso ni i bob trossedd gorau
 I foli 'r Drindod drwy gardodau
 I garu mab Duw er ei fyw ddoniau
 Ifoli braint y Saint ar Santessau
 I erfyn gweddi Mair er i mawr radau
 I gymmeryd penyd rhag y poenau Uffern
 Ag affaith pechodau
 Gwae ddyn a dyngo oergam leau
 Gwae a ddiflas glas yr eglwysau
 Gwae ni chred mewn llen ag mewn llyfrau
 Gwae ni chretto bob peth o'r pregethau
 Gwae ni ddyld rif prif weddiau
 Gwae a wnel balchder o gam arferau
 Gwae gynfigennus rhag petrusau
 Gwae lidiog creulon ai ddrwg ddoniau
 Gwae ddiog ni ddywaid weddiau
 Gwae gybydd ni rydd rann o'r gorau
 Gwae lwth a lithir ar Wenerau
 Gwae ef wybod ddyfod ei ddyddiau
 Gwae dwyllwr ai dwyllwaith ai gammau
 Gwae leidr ai ladrad yn y cloddiau
 Gwae a gâr y ddacar yn ry ddiau
 Gwae a dreulio'n ofer ei amserau
 Gwae a frawdwr a frawdio gam farnau
 Gwae raglaw ai ruglon ddirwyau
 Gwae ringyll hir sefyll yn ei swyddau
 Gwae ef oni saif yn y swydd orau
 Gwae a gollo i dad ni rad riau
 Gwae a gotto i fam ai gam gwynau
 Gwae ni chyrcho ffair offerenau
 Dros y saith bechod anglod anglau
 Saith weddi'r pader arfer orau
 Pan ddoeth un mab Duw ar ol dioddau
 I ddrws porth uffern gethern gethrau
 Ar gwaed drwg annog ar y grog ai grau
 A'r Sarff aflawen a'r tan o'i enau
 Yr oedd yno yn berwi o bob perirau¹
 Saith ganmil beraid o enaidiau

¹Neu, pe'riau.

A berw hyddrwy a phob yddwrwy
 A phawb ai golwg ar ei boliau
 A chwerwyn boeth dan agennaint brwmstan
 A lle gwelw Sattan suttivr ffyrnau
 A llyffaint llidiog a'r tir oerfelog
 Ar nadroedd cribog oer i cribau
 A Chythrau corniog a chethrydd osclog
 A chyrn gofylllog ar i sodlau
 A phob dychymig i druauu eig
 A phob cog ffyrnig o'r coeg ffyrnau
 A phob ryw ddefawd i ddolurio cnawd
 A phob eigweiniawd ai eigweiniau²
 A phawb mewn deincryd a phawb mewn
 penyd
 A phawb mewn clefyd a phob clwyfau
 A phawd yn druain a phawb yn germain
 A phawb yn llefain nas ladd angau
 Adolwg a wnaif im dewin doethaf
 Nam gyrru i'r eithaf er i wrthiau
 Er myfyr degmain Er i wylofain
 Er i goron ddrain ai wiw gadeir
 Er a oruc Mair oi mawr wrthiau
 Er lle i cyfyd haul hyd y lle i machlud haul
 Nam gatto i Gythraul er i gethrau
 Er cur i galon er Caer Apsalon
 Er gwaed i ddwyfron ai fronn freiniau
 Er i wiw arfoll er gwaed i fronn oll
 Er i bum archoll ai archollau
 Na bom gythruddgar na bom athroddgar
 Na bom anhygar erbyn angau
 Mihangel im raid a mair wen gannaid
 A fo erbyniaid ir eneidiau
 Archewn i Drindod drwy wir ufuddod
 Roi ini lwyr gymmod on pechodau
 A pherffaith fuchedd a phurlan ddiwedd
 A chwbl drugaredd o'n camweddau
 A chael goddiwes cyffredin hanes
 Cymmun a chyffes a lles llyfrau

Llyfrau llaswyrâu yn n sâl
 Llwyrr obaith heb araith bôl
 Credu a charu pob chwyl
 Crist creawdr ymerawdr mîl
 Mab mair o bungair heb gel
 Y Sant a aned Duw Sul

HYWEL YSTORYN AI CANT I ADDAF EURYCH.

O L. E. D.

CYFARCHAF i'm naf nefaol oesdrig hwy!
 Hael frenin gôyrnig
 Cyfran ran rinfedd gotholig
 Cyfarf arf eur6a6r arbennig [gardd
 Cyfia6n arglôydd rhôydd rhôymedig breidd-
 O bruddgerdd eneddig

²Neu, cigwenau.

I Addaf addail g6y6edig
 Adda6d na6d ne6yn heb ddiffig
 Addysg mysg ymysg6fl ffyrnig
 Addurn murn ym marn crogedig
 Addedd gynfyl ch6yl ch6aledig
 Y bydd buddel6 t6n cyliestrig
 Eurych brych breich-gul llosgedig
 Afr6ydd s6ydd y sydd anel6ig
 Afraid naid nidyr gerdd r6ystredig
 Afr-f6ch tr6ch trach6ybl rhostiedig
 Efrydd dall cybydd ceibr prynig
 Rh6yll grin rull gry6 cledr ysgyrnig
 Car an6ar en6ir tridyblig
 Ca6r trilla6r trall6ng rheibiedig
 Corf breith-lorf brith-leidr g6en6ynig
 Cyrf anffyrf anffa6d cad6edig
 Cyrffyll hyll ch6edryll ch6ydrfr pennig
 meirch

March glerm6nt bremienig
 Ch6er6lys flys heb flas de6isig
 Ch6yrn esgyrn esgyll lli6iedig
 Ch6efris mis mysseing diennig
 Ch6er6 draber6 o'i drabudr sefnig
 Ch6are nid dyre teir6 p6yedig pla
 Plant Addaf gryniedig
 Llys dyfrys difra6d heiriedig
 Lles armes ermain anodrig
 Ll6s myn6s menestr annheilig
 Llestrau llau ch6aennau ch6ein-wig
 Lleisgla6r yn nhymma6r annhymmig frys-
 6lydd

Heb fras6ledd Nadolig
 Ll6ybr cyfl6ybr cyfle dif6ydid
 Ll6r6 pasgiad nid pesgych seisnig
 Lloriaid rhaid rheidusion debig
 Llyngcler ser sarphod b6ytteig
 Llyngaid rheidysiaid rh6d yssig rheithgun

Rhythg6n cynnefodig
 Lle diflan calanennig
 Lle diflith difl6ng godroig
 Lle difloedd difla6dd enderig
 Lle diflas teulu6as talmig
 Lle direufedd g6edd goddedig h6ngyr na6s

Heb henga6s heb hengig
 Lle llafar glas adar gloesig
 Llefain brain branes fediedig
 Lle rhy6an garan wyl gurig
 Lle rhe6ydd haul ma6rth ddydd marthig
 Lle rhe6ydd cethlydd cathl-ddig herythlom

Hiraethla6n ddif6ydid
 Lle y g6nair dadlau i'r dryd6 llud6 lletto-
 llig

Lle bydd uchelydd ar ychydig
 Lle mae tylluan g6rach fegr-6an fig
 Ll6ytben anlla6en yn y lle6ig
 Lle ar di6an6e ar dy6ynnig bod

Bed myn tla6d sychedig
 Lle anhardd lle anaml selsig
 Lle anho6 lle anosgeiddig

Lle aela6 eil6ydd pellennig
 Lle dile dila6ch adfydig
 Lle dioluda6g dioledig noeth
 Nyth h6nggyrda6d rynniedig
 Lle dine dyna6l floteig
 Lle dena6l dynion hirbrydig
 Lle dire dir6ydd adreisig
 Lle dirodd dir6ydd g6rthnysig
 Lle difenwant plant plennig Lusiffer

Llys uffern 6en6ynig
 Lle y brysir bresych wyl Badrig
 Lle y ber6ir barf y b6ch cynrig
 Lle difudd i dafa6d blysig
 Lle diffaith lle diffoddedig
 Lle difra6d rh6ys6a6d rhyfig nis daliant

Noes dyl6yth trangyedig
 Lle di6en pob unben p6yllig
 Lle di6e lle di6estl mennig
 Lle diheirdd prifeirdd profedig
 Lle dyhir poenir pendefig clyttwyr¹

Clytti6r pedyll benffig
 Lle heb fo6s llom arloes lleithig
 Na mynud na menestr rhestrig
 Lle heb win cynnefin ceinnig
 Na medd ymadull gwaeddedig
 Lle heb g6rf na th6rf na thorf diyssig rygul

Rhac ne6in bob orig
 Lleas oersar6yl g6einiedig
 Er cyfle nid cyfl6yddiedig
 Ar maryl² merydd llygredig
 A'i i fodd g6edd g6aeddann gynnhebig
 Medd6 gr6ban lloppan lleipr-frigt6ll fyrrei

T6yll farcut ystyfnig
 Lle anghryf pob pryf pryd anel6ig
 Lle anghredadun bun bengyrnig
 Lle y mae dryg eurych brych bri6edig
 Drygof dryg cynnyrch llemffyrch llymffig
 Llif daradr paladr plygeidig creifion

Llison bri6yssion nid bro6yssid
 Addaf grin gribin g6rbach dig
 Addaf glaf gleiriach troedig
 Addaf dincyr danc6d ch6yddedig
 O dd6f ddefna6d nid Afan fyrddig³
 Addaf g6ynn anaf gwenwynig ei b6rs

Bors-lynga6l ad6ything
 Addaf leidr l6ydedd pren gellig
 Addaf gr6m grymman ffugiedig
 Addaf cnâf eniffdelph pysgodig
 Addaf ddrych dallgrych ddulliedig
 Addaf rasgl t6yll-gasgl tyllgorn prynig
 lledr

Lleidr arian clippiedig
 Addaf ddel6 ddil6r plygiedig
 Addaf bryf crinr6yf croen-ch6ysig
 Addaf hyll pebyll pobiedig
 Addaf gul galon 6asgedig
 Addaf gau ni thau iaith enid frith-gyrdd

A'i freithgerdd ddre6edig

¹Neu, clottwyr. ²Neu, marugyl.

Can ni thau garrau goriedig
 Can ni phaid tarô diriaid terrig
 Can ni myn emennydd yssig
 Ymadaô a'i ffrost ffennugl-fost ffig
 Bore oer ceilioer clo caedig cyff
 Am ben Addaf ddyff ryff rôygiedig
 Goganaf Addaf wddf gieu lledr
 Lieidr arian careglau
 Gogul arch gogr cywarch cau
 Gagaôg craff daeaôg crefftau

ENGLYN.

O L. E. D.

TRIPHETH¹ dirgel ni welir
 Tramwy maent hwy mewn tir
 Tyrfaul ac angau terfyn
 Angau dwrfing ei derfyn
 A gwynt oer ac enaid dyn

ENGLYN.

O L. E. D.

NEUADD hywel hygel hegl
 Newydd drwg neud mwg ai meigl
 Ys dor gaead nid rhad rhugl
 Os derw ys diriaid na sigl
 Ys oerffyrch anhygyrch hogl
 Ys del drwy nen ei phen ffagl
 TUDUR DDALL AI CANT.

LLYWELYN GOCH FAB MEURIG
HEN

I ORONWY AP TUDUR O BENMYNYDD.
 O L. E. D.

LLARY wynedd llawer ynod
 Llef uchel llifaw iechyd
 Llethrawdd oth wyndir llwythrad
 Llew a gwawr llaw egored
 Egored frys lys ni laeso ei hil
 Hael foneddafwr Gymro
 Gronwy gymheniaith gryo
 Gwiwrwydd fu gwr oedd efo
 Efo hepgorus ei fudd
 I feirdd ymbiliaid o'i fodd
 Ei fod ynghyssegr-galch fêdd
 I Fon anghyflyrus fydd
 Bydd gwae a cherydd ac och irad fawr
 , pedwar.

Farwbaglur pymthengwlad
 Bu dewr nef biaul ei dâd
 Bydding arno baedd eiddun-gad
 Cad arynaig ced Ronwy
 Cefais o'i law draw heb drai
 Cyhafal brwyn o'i ddwyn ddoe
 Cyfluddiwyd gwen men y mae
 Y mae heb chwarae na chweiriaw ei wyr
 Och wir Dduw am danaw
 Gwae fi gan drueni draw
 Gwawr Penmynydd-lawr Nudd-law
 Llaw Ronwy llyw ar Wynedd
 Llaw'n amlaen llu yn ymladd
 Llaw yn cynnal llin cannudd
 Llafn awchrym llaw fynychrodd
 Mynychrodd o'i fodd a feddais o'i aur
 Awr neithwyr ni chysgais
 Mal chwedl gofal a gefais
 Marw fy iôr drud mawr fu'r drais
 Treiswyd ni am ein trysor
 Trwsiad trais ei dad Dudur
 Taer ddysgawdd terydd esgar
 Teyrn bryd twrn Beredur
 Peredur gystal parawd och gyngerth
 Rhac angen ai foloch
 Ym mol twr calch gol cylch goch
 Ym mryn aer am Ronwy och
 Och heno nawoch yn niwedd berthfyd
 Anhyfryd i'm bryd am barodedd
 Aeth gwawr a phennaeth gorhoff annedd
 myrdd
 Ym a fwriawdd gwyrdd am oferedd
 Iôn trychantref Môn amynedd ni chawn
 Iawn arial Wgawn uriel agwedd
 Arfaeth ehalaeth hwyled bennadur
 Eryr fab Tudur goleuddur gledd
 Gwae fyth gwr geir-syth gwyr gorsedd ei
 wlad
 Gronwy o'i ddygiad gwae rianedd
 Gwae bybyr aerwyr oerwedd eu chwarae
 Gwae a bod lle mae eu llyw ym medd
 Cymmyrth Duw i'w byrth berthedd gogon-
 Cymro dirusiant cymr drosedd [iant
 Tâd o'r cymeriad er cymmared iôr
 Ni bydd yn esgor baedd an osgedd
 Achwyn gwn fal brwyn brenhinedd foloch
 Och Loegr wineugoch wenwyn agwedd
 Yth ddifrawd arnam ath ddyffredd ath
 ddwg
 Ath ddihunaw drwg ath ddihinedd
 Pan ym cen am lann naw mlynedd drosod
 Ynof ydaw cof ar deg cyfedd
 Yttyl wyf anhy o fonedd a phlaid
 Hwyl Gronwy f'enaid hawl gwirionedd
 Gwr oedd hwn wrth dwr arth o daeredd
 glew
 Lle ym mron caer dew cyn cur diwedd
 Gwr gwrdd hydr hoed-lwybr huawdledd
 Garwy

Gronwy loyw saffwy liaws huffedd
 A phen ei rethren aruthredd a wnaeth
 Draw a gelyniaeth drwy galanedd
 Yngheirydd Ffrengig yngharedd brwydr-
 lwybr
 Ynghammawn ewybr ynghymminedd
 Peris y Mharis ammhuredd riddfan
 Gwaedd yn narogan gweddwon wragedd
 Pwy ŵr ar adwy mewn parodedd dwyn
 Par cynnydd-gar ewyn gwenwyn gwnedd
 Diengis rhag cis na rhwyf casedd caith
 A phob anghyfiaith gwaith gwythlonedd
 Doeth i Fôn win doeth o fynyddedd
 Ffrainge
 Dewis ar ieuainge hoyw gainc agwedd
 Mynediad rhifiad nid rhyfedd hyd Went
 Fy ngosymmeith-rent i Gent gyntedd
 Bu alar i'w feirdd heb wyledd a'i wyr
 A llid iw frodyr a lledfrydedd
 Parchuswaith bumwaith heb ommedd a
 mwy
 Ymrhoddess Gronwy gorddwy gyrdedd
 Pennadurwawr mawr marannedd gynnal
 Penmynydd ardal aur mâl a'r mêdd
 Mab tād yspryd rhad anrhydedd rhag poen
 O'i wyl loyw orhoen i laweredd
 Mawr wnaeth i'n hiraeth yn nhaeredd
 Gollmyn
 Pan las Llywelyn ni bu hyn hedd
 Gwedi gwae fyfi am feu fedd a gwin
 Ac ymgoeliaw rhin ac angeledd
 Mau uniawn heiniau amhunedd orddwy
 Mwy mwy dug Ronwy da ger Wynedd
 Llary Wynedd &c.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

I RYS AP GRUFFUDD AP EDNYFED.
 O L. E. D.

HENPYCH well haelwych yn hwyl-wawd
 prydydd
 Hardd dy fedd-fardd fydd wiwrydd wir-
 awd
 Hyawdl grair purair parawd wrhydri
 Hoyw-dwr daioni hyder Dunawd
 Hael hoyw Rys diwael dywawd peir awen
 Y rhwy fyddut ben nid rhyfeddawd
 Hil coeth Rhys dur-noeth rhoes dyrnawd
 yngrhai
 Hil Ruffudd erfai windai Wyndawd
 Hyder brywysgler briw asglawd belydr
 Ael gwyar reiydr ail gwiw ryawd
 Hyrdaw tre bergaw bargawd peithynben
 A wnaeth dy gigwain cynrhain canrhawd
 Gwyn ei fyd i gyd dy giwdawd telaid

Gwyn yn Frutaniaid gweiniaid gwiwnawd
 Gwyn ei fyd feirdd byd bedw-wawd a gan-
 ant
 Gwyn ei fyd anant gwyllt ffyniant ffawd
 Gwyn ei fyd uwch rhyd ach rhawd ni
 chyrechych
 Gwyn ei fyd lle y bych Owain frych
 frawd
 Gwyn deyrn erddyrn gwenwyn orddawd
 caith
 Gwnaf i'th wiwaf waith mliiaith molawd
 Gwrdd-ior llawegor llogawd ferneis-win
 Gwawr trywanawr trin Elfin eilffawd
 Gwisgaist am danad gwasgawd llurygdew
 Gwraidd afael llew Gweirydd ddefawd
 Teyrn hil cedyrn ceudawd gwyrennig
 Trum difethedig safedi sawd
 Teflaist oddiwrthyd tafawd ymwangais
 Trafn Abermarlais trillais trallawd
 Tyfir yt foliant o'm tafawd y ceir
 Nid o anghywair druthair draethawd
 Terwyn fydd dy rynn fudd drawd gelyn-
 gawdd
 Ynghymmwy anawdd ynghymminawd
 Tyrfal tiriondal trindawd i'th adu
 Tri ac Iesu tu teilyngdawd
 Tegwy dy hynt lŷw hyn nid tlawd gyn-
 nydd
 Trugaredd ath fydd fraisg dydd y frawd
 Iawn frawd Rolant ffawd ffydd yw ar-
 glwydd Rys
 Eryr gloyddrem dedwydd
 Ergydwayw aer daer derydd
 Iôr du gwynn aur ynn a rydd
 Rhydd i glêr bedydd glawr byd
 Rydderch ail rwyddarch olud
 Rhi yn ein angen y rhêd
 Rhys dewr mal y rhoes ei dād
 Y tad o nef wlad oleudwng llwyddiant
 Lluddied Rys dy ostwng
 Aruthr yw dy fleidd ruthr flwng
 Arddelw talm urddawl teilwng
 Teilwng di freudwng dy fryd
 Tewbar glas ti biau'r glod
 Taer yn aegalech twrn esgud
 Teyrn diwallgryn dullgod
 Cad oresgyniad a roes gwiwnaf hael
 I heli Ffrainge ar eithaf
 Carw trin gwr o lin lanaf
 Ceinfyged Ednyfed naf
 Naf yw Rhys gwinllys a gwyrdd
 Nerthawg erddyrn farchawg urdd
 Nid dielw lun neud hael urdd
 Nid taeawg hên neud teg hardd
 Hardd berit hoywfardd bert efaill Ger-
 aint
 Gurwr Ffrengig castell
 Hurieist glôd y frô hiriell
 Henpych wych wimp wiw-dymp well

PERYF FAB CADIFOR AI CANT
I HYWEL AP YWAIN.

O L. E. D.

Es blwyddyn ydd wyf neu ddwy ith
Nith besgaf a fo mwy [besgi
Dug ym y dygn ofwy
Nim dygy — a fo hwy
Difiau i'n diau leas
Yn y penrhyn uch penrhos
Ym Mon y mewn ei hynys
Ydd ym lleddir a lafn glas
Dielid mab Duw dygn alaeth Hywel
Haul echel och arfaeth
Am ledrad frad freuolaeth
Ef ai frodyr mawr wyr anaeth
Llas arch yn y gyfarchfa¹
Llas nerth awyr eryr aerfa
Llas Hywel wyn fab Ywain
Llas gwr mirain uch morfa
Llas gyda Hywel hawl amddyfrwys
Llew llew trylew traul diffwys
Pla ple do dial dywal dwys
Plant Kedifor wyn wenwys
Lladd Brochfael wyn a gwynaf
Lladd Aearddur² an cur cof
A lladd Rhirid am llied llif
A lladd Iddon ac Addaf
Brochfael ac Iddon brodorion Hywel
A holynt gerddorion
Ry llas a llafneu rhuiddion
Ar lles draig yn llys dragon
Can eddyw aerddur yn arddyfrwys far
Yn trydar dar diffwys
Ciliai rhag ei lu Loegrwys
Cadr fab Cedifor wenhwys
Am fyned Hywel hawl diachor traws
Doeth tristyd i'm cyngor
Yn naear frau'r fangor
Doe a dau fab Cedifor
Fy nghalon a gryn rhac erchlais y fran
Dechreu gwan dychrynais
Gwae fi pan ei harhais
Gwayw yn Hywel a welais
Bran a gre yn y gyfarthfa
Ni ddarogan ym ddim da
Bod mab brenhin gwyn Gwynedd
Yn gorwedd yn yr aerfa

AWDL A GANT GRUFFUD
GRYC.

O L. E. D.

Yor nef ae chreir
Ac eury'n meir
Y gwr an med
A throet a llaw

¹ Llas arth yn y gyfarthfa. ² Neu, Aearddur.

Ac aryf aelaw
A gorvoled
Gwarandaw heit
Bechaduryeit
Beich o daered
A maddeu ynn
Yn llusc dremyn
An llese drymed
An llet lyeu
An llet vrodeu
An llet vryded
An kasgyl olut
An kam ehvt
An kamwed
An gogan weith
An kyfrwysweith
An kyfryssed
An gwac valchet
Yn anwaeret
An enwired
Ti ywn llywyawdyr
An amerawdyr
Yn y mawred
Ti yw yn yor
Ti yw n tryssor
Ti aw n trossed
Ti an pryneist
Ti an ffuryfeist
Ti yw'n ffyryfed
Ti ymhob pwk
Yn ry ymwnk
Ni wyr omed
Tostyon erchyll
Ti yn nhywyll
Ti yw yn hoewed
Ti yw r goreu
Ti yngoleu
Ti yngwyled
Ti yw yn tat
An gwar ynat
An gwirioned
Ti an bendic
Ti yw n ryfic
Ti yw'n revued
Ti mab meir wenn
O Iorddonen
A vrdd wyned
Ti yw'r gwr kael
Ti yn Israel
Ti o Nasred
Yr dy gethydraet
Er dy raenwaet
Yr dy rinwed
Yr dy uawr drank
Yr dy diank
Wr di ddyed
Yr dy hoelion
Yr dy goron
Wr dygured

Yr dy veddyant
 Yr dy uwynant
     Yr dy uoned
 Yr dy garyat
 Ath enw redeat
     Oth enryded
 Yr dy lendyt
 Eurdwf iechyt
     Yr dy vuched
 Yr dy ddechrev
 Yr dy ddwyweu
     Yr dy ddiwed
 Yr dy grychlam¹
 Yr dy lwysvam
     Yr dy loesved
 Erbyn arglwyd
 Yrom gwlwyd
     Yr amgeled
 Y ddaearblant
 Yrdang nwyfiant
     Yr dangneved
 Rheyt gael gan Bedyr
 Rydit hyfedyr
     Rat etiued
 Yn rwy an coryf
 Yn wyd gantoryf
     Yn rwyd gynted
 Yn rod nawoed
 Yn rif milioed
     Yn rwyf moled
 Ynghor yspryt
 Ynghof ennyt
     Ynghyvanned
 Yn raed Serubin
 Yn rhol farthin
     Yn chwyf ferthed
 Ynghaer addas
 Ynghae mawr ras
     Ynghymyrred
 Ymher gwiwfrent
 Ymher eurseint
     Ymhur orsed
 Ymherffeithgwys
 Ymharadwys
     Ymharoded

AWDL

FADAWG AP IERWERTH AP RITHID AP IERWERTH
 AP MADAWG ESGOB BANGOR BRAWD I ROTBERT
 AP IERWERTH AP RITHID O GOED Y MTNYDD.
 O L. P. P.

I.

Duw byw an rhoes llyw llen bendefig
 Dwyfawl yw'r urddawl canmawl ceinmyg
 Diafyrdawl feddwl feddig perchodau
 A lles Eneidiau llys enwedig

¹ Gythrlam.—LL. C.

II.

Dor ag Ior Bangor cor catholig
 Dar i lu daiar car caredig
 Dogyn gymaint deufraint Dyfrig Beneur-
     awg
 Yw heulwin Fadawg hawl wynfydig

III.

Dyn dan Nef ag ef ni chaf debig
 O gwbl bywll didwyll dadl brofedig
 O haelder Ener¹ unig ynghyfraith
 I gyfryw benrhaith Bibl-iaith Beblig

IV.

Duw gan roes einioes'n ei fenthig
 Ai gad oi ganiad gan Nadolig
 Wrth raid y Gweiniaid i gynig Alaf
 A da rhwydd adaf dy rhoddedig

V.

Gwarant gaer trefnant traw diddiffig
 Gwin eurin lwryf chwryf a chig
 A gwisgoedd miloedd moledig wleddau
 I feirdd galonau fyrdd galenig

VI.

Gwynedd anrhydedd rhadau Curig
 Gwanas pob urddas eurdull Padrig
 Gwyn i fyd bod gwledig clodbywll
 Mewn cnif didwyll cynnefodedig

VII.

Gwan oedd Lys allan man a mennig
 O'n gwlad hyd trefad tref y Mwythig
 Pan ddoeth rhwyf cyfoeth cofedig Eur
     nerth
 Hil Ierwerth gannerth hael win gynig

VIII.

Gwypm heddiw Gaer rhiw rhwyll eur-
     ddedig
 Gwin drefnblas addas addurnedig
 Gwir glod ni chelir uwch helig dyno
 Gwenfro wyr Pabo bybr Leithig

IX.

Llunias gant moliant mawl haiedig
 I Fangor rhagor rhag Celliwig
 Llys llu ai dengys dawn gaeledig gwyrdd
 Lle diwallwyd myrdd llu diwellig

X.

Lle mae Arglwydd rhwydd yn rhodd-
     edig
 Heb fynnu pallu pwyll Teoderig
 Lle deheuaf budd lle deheuig glwys
 Lle a gwin da dwys llu gwyndodig

XI.

Llyna dir an pair parabl a doig
 Hwn Madawg ddoniawg ddawn boforig

¹ Neu, yner.

Llaw Dduw am danaw ddoniawg frig¹
frongwyr
Eryr ar Glaswyr aer eglwysig

XII.

Lle mae rhaid Ceiniaid Canon fendigedig
Am Arglwydd hylwydd hael caredig
I hiroedl yw llyw Llys deithymig fawl
Mal banda gedawl bendigedig

GRONW GYRRIOG AI CANT.

GORDDODAU MERDDIN AB MORFRYN.

O L. R. D.

I.

Gorddod bron gorvod nid hawdd gysgaf
Pan ddel maban o hil Bryton brithvyd a
wna

Gwr o vewn awr
O Loegrwys nim dawr

A llwyr ddiva

Kyfyd Bryton

Braise gowyddon

Brys di draha

Kyfyd Bryneich mawredd ynys

Y fo addaw y Saeson

Lliaws pob bron

Lees ni wedda

Kaman i boodd

Y Tir a waeddodd

Y terfyn gwaethaf

Kyfyd Prydyn y menyh henaf

A rhuddion lafneu yn rhywyllt

O'n Caerau gan nis traethaf

Ac ar ervin brain pla a welir

Brysia iw diva

Y maban o gudd

Kyffreddiwr y budd

I'r blaidd issa

Yn rhwydd y rhydd ef y rhai esgud

Mewn cnaif cymwys

Gwr ni wna ymwwys

Yn y gyfraith ddwys

Ni ddysg draha

Maban o dad

Er a veiont wy ai mad

Mawr yr hoffaf

Glendid Bonedd

Gwlad holl Wynedd

A dynn ef oll on halltuded

Aillt ai casa ef ni chyd ganan

Ni chyd archan gorchwil nis gwnan

Cydfod Saesson

Gwaith anhyron

¹Neu, am danaw frig?

A derfyna

Diolchaf archaf arch ddi drahaf

Cadwr haelaf

O'r hil penna

Gwyn eu byd Bryton

Braise yw'r goron

O Dduw nefol

Cadwr cedol

Mwyn ei ganmol

Llew llaw rhuddwaith

Milwr ei waith

Maith y molaf

II.

Gorddod bron gorfod yn derfyn

Aurfinioc fydd¹ llen llwyr amofun

Maban a gad mad ail gychwyn

A gwageled

Pan gychwynned

O gylch Mwyf y Gwynvryn

Rhag twyll y gann y Saeson

Arwyddion bradoch

I Ddyn neu ddau

Y gwnant wenwynau

Ar Ansoddau

Mewn rhyw wledau

Gwed'i'r moddion

Llawen fyddon

Pan ddigonont

Dysc ir Vervyn²

Weithred rhyw ddyn

Gorchwyl diraw

Gochelid rhagddaw

Rhiol dervyn

Y Rhioedd er hynn

Y Llew lafn rhudd

Gwiw vudd gwerin

Lluossawl eidiawc bid ef ar gychwyn

Mymn ef ystyr y Gaer

Ac anifer nis mynein

Ac arhöant wy Ddofydd yn gydwyr

Oessawl ef fo a gychwyn

Ac oddiar dowysenau yr oen

Y Llew lliaws³ mawr a fyynn

III.

Gorddod bron gorfod gwyr arfogion
adynn

Y gad pan ryddyfo y dydd diarbed

A lafneu rhuddion

Y llu Alltudion

A meirch amlw amryw anrhec

A marchoc pwylloc

Pell fydd ei orfod

O hil Brython

Braise ei hattebion

Llywiawd llawer oes am oeswr lluoedd

Ac yna ymladd arweddawr ead

¹Neu, vudd.²Neu, Veroyrn.³Neu, lliaws.

Difrad¹ divrec
 Pwylloc eidioe irwaith dynged
 I'r hwn ai gwnaeth
 Drwy fawr arfaeth
 Ef y gweithred
 Er nerthu a rhwyddhau i'r rhwyf godded

IV.

Gorddod bron gorfod gwynnoc er trai
 Llanw a thwrw a llawen fydd rhai
 A lluosydd a â yn rhydd
 Drwy rwyfau y Bi
 Maban cadyr medrawl holi
 Holion Brython
 Llawen fython
 Rhoddion a gaiff rhyw wr o'n iaith
 Myfi ai molianwn pei gwelwn ygwaith

Yfo a ddaw ar awr
 I ni glodfawr Gawr
 Ac a gychwyn ar awr
 Yn rhydd i dramwy
 Gwaed dan draed arfaeth fwy fwy.
 Gwnn if ei foli
 Yn llywiadur² an rhi
 Pennad y llafneu rhuddwise
 Rheidawl genedyl
 Cadarn ei dadyl
 Llawer ai derbyn
 A liaws iw herbyn
 Ar tiroedd ini heवाद yn ofwynion
 Yn ofni hil Dewdwr mwr³
 Llawr llwyth Teifi
 Lluossog enwog anodd fydd ei goddi
 A llawen fydd⁴ a rhydd vydd i rwydd
 roddi
 Cedwid ef Creawdyr nef
 Nawdd am ein pechodeu ni
 Rhag angherdded
 Rhag ariwared
 Oessawl fo'r Bi

V.

Gorddod bron gorfod heb rwyf ddegynod
 Heb luoedd a Sais draha tiriogaeth fy
 gawr
 Rhoddion cyfion
 Cyfyd Brython
 Eulun cyfraith
 A lygra yn iaith
 Drwy erlyn yn faith
 Baath a Baath yn oes oesau
 A vydd esgud y mud mynnawr
 Cyfyd eilwaith
 Yn llyw an Penrhaith
 Taith gyinwywaw
 Y tiroedd a ddychryn
 A'r tiroedd a vynn
 Gwaith y cynheilliwr maith

¹Neu, divrad.²Neu, llywiadwr.³Neu, mawr.⁴Neu, oydd.

Ai gydymaith
 Blaidd rhun rhydaith gwaith gymwyawr
 Mynnu Colann
 Gwlad dderogan
 Yno y trigan
 Yn unawr
 Yn y wenwlad fawr
 Yn y lle y gwnaethpwyd brâd
 Yn cynheiliad
 Cynnal di yn oesswr
 Yn enwoc wr
 Creawdyr Seli
 Gair o divri
 Gwn ei foli
 Ar mawl gorau

VI.

Gorddod bronn gorfod gweddill Brython
 Eidioe rhywioc hil Rhioedd Moon
 Cyfion o Gynan mwyn waith dragon
 Rhywioc pwylloc pill marchogion
 Ar varfaeth iddaw a llaw eilon
 Deued gwared poed gwir vython
 Drwy hir dynged ced cidtalon
 Dyvedd gyrchant
 Cyfarfod a wnant
 Ceraint vyddant
 Lliaws fal brain
 Braise feddyliain
 Meddan gadau
 Gwlad ai gwybydd yn glau
 Gwledd fawr gyson
 Ywain ei henw hael y rhoddir
 Y gwin ym Mhenfro
 Pennaeth fydd y fo
 Ac Ion ar Ddeheubarth
 Ac o amgylch val traeth
 Ar llywodraeth
 Drwy'r tair talaith twyll ni dddeol in Iôn

VII.

Gorddod bronn gorfod gorchwyl am ei
 ddyvodied
 Fal ac y traethwyd am Grist cynn ei weled
 Darogan y daw
 Brython alaw
 Hylwydd dynged
 Daroganwyd
 Mab y Medrod
 Ai fawr weithred
 Credwn Iesu
 Creawdyr pob llu
 Yn llwyr im puched
 Pan fo drutta bid trista Brython
 Glutta calon golud gollod
 Y fo an rhydd Dofydd
 Bawb ohonom yn rhydd
 Ar y dydd ior da i wared
 Drwy eiriol saint

Gweithred gowraint
 Coro buchedd
 Gwelir symud
 Yn oes alltud
 Ailld o'r gogledd
 Y fo addaw rhydid
 Brython gwelid
 Gwedi ei dilid
 Gofyn tehyrned
 Yn ddiamau
 Drwy nerth blodau
 O'r Dwyrain y daw yn ddiamau
 Ddifri weithred
 Pan gyfodant
 Tir a fynnant
 Tervyn caled
 Alaw y gwelir
 Elain ar dir
 Brenhinwys gwir
 A folianned
 Pan fo y difiau¹
 Y daw ef in barn
 Prudd fydd y dydd hwnn i honni
 Ar brif galan
 Cyfodwch a gwisgwch gwisgoedd diddan
 Y fo a welir y llynges ar llongau
 A rhwyfir y rhyfel ar tan
 O gylfyddyd ai hergryd ar ai gwelon
 Yntwy ai harohan au pyrynnau
 Ceid yr lldiawc yn afrowiawc
 Y gwnant pan rwyf sathraith
 Ryw niver gwn y cwympiant
 Distrowio dyall
 Estdud a chall
 Hwyt a giliant
 Archaf iddo pennadun yn bro
 Brys yw yr amcan
 Cyfran o wlad cyffredinwyr yn rhad
 Nyni ai meddwn

VIII.

Gorddod bronn gorfod gorvinnioe myn-
 ydd mynnau
 Gorfydd rhod — gawr gan gadau
 Pendevig — yn y Dehau heb
 Wahoddion i dir Brython brith vyddiau
 Rhyfel a vydd
 Ag ymwan g—
 A gorvod a wnau dau
 O blant alltud
 Drwy gymry glud
 Drud feddyliau
 Collir trydydd waith nim dorpydd
 Diriaid fydd Beirdd caith allduddydd
 Heb dynggefedd drwy waith cochwedd
 Caswaith y llu
 Ar y pydwerydd a lywia'r elfydd
 Byrr yw'r cynnydd

¹Neu, difian.

Baar o bobtu
 Heb fawr alaeth
 Oi frodyr maeth
 Maith gychwynud
 Rhyddid caffan
 Gwlad a gadwan
 Drwy weithred llann
 Lluedd grynnu
 Caffont wynvyd
 Drwy union fryd
 A phawb i gyd
 A a yn gyfion
 Addnef meel a gwenith
 A gwlith a dyfredd
 A rydd Dofydd
 Creawdr elvydd
 Ai law i'n bro gyda rhydit
 Cyfraith cyfartal ddylit
 Cyfion eiste am air tangnef a thangnefedd
 A rhyddid a gwared gwedd moliannu

IX.

Gorddod bronn gorvod galed a vydd
 Ac am Loegrwys rhyd rhywin golled
 A gorddwy tynged
 A Saeson mewn gloes heb nos wared
 A chyfion ar y Brython a chysondeb
 Ac o eisiau 'r Ganon cannoch glywed
 Heb leen heb lyfrau
 Heb lwyrfawr weithredoedd
 Heb fenych mewn llann
 Gorchwyl gwul im barn gwnn nam
 puched
 Heb ydeiladau
 Nac anneddau
 Annoeth olwc drwy fawr — —
 Y bobloedd heb wynvyd¹ — —
 Ffyse gnyired
 Heb na rhoddion na — —
 Mawr yw'r golled
 Gwragedd a merched — —
 Ddim ac na ddadtodwch
 Canys chwychiwi a welwch — —
 Yw'r dynged
 Anrhyfeddod traethaf rhagod
 Rhag eich² gweith
 Pan ddelo yr tan
 Rhwng y teir ban
 Pethau enbyd
 Arwyddion Celi
 Gwn o ddivri
 A dangossir
 Yn oes maban
 Y mynnir cyfran
 O'r cyfarwyddyd
 Ac y fo a ddengys yn neer
 Ei arwydd yn y seer
 Gwener goched

¹Neu, myr. ²Neu, eych.

Ymswrn am draul
 Amlwioc vydd yr haul
 A rhyvel mawr luoedd
 A mawr ludded
 Ffrwythlon daiar
 Marfol adar
 Ymhob cyfor
 Cyfion rhodded
 Pyscod mewn llif a leinw
 Pawb a wna arilwyf
 I lwyr weled
 Archwn in tad nefawl ei rad
 O rodd deilwng gadw Brython
 Rhag afrwyddon a brad Saeson
 Yn oes y iaith oi gwaith nim dawr

MYRDDIN AP MORFRYN AI CANT.
 DIWEDD Y GORDDODEU.

ENGLYNION.

O L. P. P.

GWYNT tan awyr llwyr llawr daearfa
 mwyn

Gwnaeth un Mab Maria
 Lleuad dwfr heul ni threula
 Gwyllt gwar gwell gwydd nos dydd da
 Rhybychan Grist loywlau lyw
 Dros gur hoelion loesion liw
 A brath bronngnaif a glaif glew
 Ner eurddoeth a wneir erddaw
 Erddaw y dylem ddrem ddrud
 Oddef Mab Duw a Wyddiad
 Efe an prynawdd nawdd nod
 O uffern rew figwnern rwd
 Ac an gwnaeth ffraeth ffrwythlawnged
 O gaith yn rhyddion i gyd
 I gyd bobl y byd anwybodus ym
 Am na charwn Iesus
 A theg urddas y Grassus
 A Thad aur Myrr a Thus

GRUFFUDD AP MAREDUDD AI CANT.

DAFYDD Y COET A GANT YR ODLAU HYN.

O L. P. P.

MYNAWG gwareddawg y gwiw raddeu
 Mwynawl hawl nefawl cefir mawl mau
 Modd rhodd rhen awen awydd gwyrthau
 Maint braint gwyrth y saint seilm y
 graddeu [lau
 Mawr gwawr fab gwry Fair Grair Careg-
 Yt ydd addolaf ti Udd delwau
 Aur fyngloywner wyt ar fyngliniau

Om pedeiriaith ddyse am paderau
 Am Cuwrdd seilmawl am cerdd salmau
 Am fy rhi geli golofn rheidiau
 Ath fawl heb ddim tawl talm gerdd odleu
 Yt i cyfarchaf deuaif diheu
 Ddihagr f'Arglwydd Grist o ddehau
 Ti a wnaeth fy Nhad bob had iw hau
 Ti a wnaeth yn ffraeth yr holl ffrwythau
 A môr a daear mwy ardwyeu
 Hofflawn hoywdeg wyrth a phlanedau
 Gadr Iesu wiwgnawd gyda'r sygnau
 Arglwydd pendefig rhyfyg rhifieu
 Arglwydd cyfiawn iawn ddawn dynionau
 Arglwydd Dduw culwydd rwydd ei reidd-
 ieu

Arglwydd a Dofydd cynnydd cannau
 Arglwydd nef a llawr gwawr y gwyrthau
 Arglwydd dad mad rhad cariad corau
 Arglwydd llawen ren llen a llyfrau
 Dyro im Arglwydd rhag arwydd gau
 Cynnar yngyrth loes cynn yr Angau
 Cyffes a chymmun gyfun gofieu
 Oth nawdd rhag uffern billwern bylleu
 Er dy goron ddrain wr da gorau
 Wirdeg Athro nef er dy gethrau
 Mawr diwael eddyl er dy wleddeu
 Er deiliadaeth nef er dy lydwau
 Eurdal ydwyt haul er dy aelodau
 Er dy fyssedd heirdd er dy foeseu
 Er dy enwinedd llathr wr diwinau
 Er dy olwg Crist er dy aeliau
 Er dy aelaw saint er dy wylieu
 Er dy eiliw teg er dy oleu
 Er dy wyneb gloyw er dy enau
 Er dy hoelion dur er dy heiliau
 Er dy ddigrif nef er dy ddagreu
 Er dy ing alar er dy engylau
 A gwaed dy galon hygron donn dau
 Fyngwyll rydaer gam fyngweithredau
 Am gwyll aruthr lid am gwall eirian
 Am eiddilwch oll am meddyliu
 Trwy iawndud meddiant Trindawt maddeu
 Cadarnenn syr em gwyr am gylch om
 drygeu

Draig rhag aml bechawdfylch
 Cerdd gennyf ai diylech
 Cof nawdd y Drindawd im Cylch
 Ith wenwlad widad eurdo gras disglair
 Grist oesglod lathr loywfro
 Ener gyda thi yno
 F'ynad henn fy enaid bo
 By gyfyngaf Naf nefawl fryd gain Dduw
 Fo gan ddyn anhyfryd
 Ehangangaf sydd benffydd byd
 O gynnall Iesu gennyd
 Gennyd ri Oeli culwydd cywir mawr
 Amerawdr mor a thir
 Caffwyf nef lle tangnefir
 Drwy nerth gair y wryf air wir

Wir...glod cred wared dy arwydd arnaf
 Awyrneun rhag tramewydd
 Erglyw fi Rhen Geli rhwydd
 Eurgledd nef a byd Arglwydd
 Arglwydd Iesu Grist Arglwydd Asia mawr
 Arglwydd mur Affrica
 Arglwydd rhwydd rhodd Europa
 Arglwydd buddwedd hylwydd ba
 Arglwydd eglur Dduw Arglwydd Agla
 naf
 Arglwydd nef a therra
 Arglwydd Ri fab Maria
 Trugaredd a diwedd da

Trindawd gwawd gwalch fyngharw tra-
 faleh fynghartrefiawr
 Tro im rad mad trwy hoyw gariad gair
 rybuddiawdr
 Trafn gwrth hoywryw tra bwyf yn fyw
 fy llyw llywiawdr
 Teg wyt Geli traws haelioni rhi rhagor-
 iawdr
 Trysor moliant trasyw ffynniant ffawd ar-
 weddiawdr
 Trossaist wyrth nyrrth trasyth eurbyrrth
 borth oleuawdr
 Trai bai bumoes ath wnaeth garwloes ar
 gros grogiawdr
 Er ein prynu eurwyrth feddu fudd wared-
 iawdr
 O wart Uffern dduhagr fignwern gethern
 gaethawdr
 Wyt un a thri ein Harglwydd ni nef gyn-
 haliawdr
 Car Brydydd rhwydd ai hael arwydd o hil
 arawdr
 Gwnaethost for Tawch a thir ffrwythlawch
 awch uchelyawdr
 A gwell a gwydd a chred a ffydd ffyrf
 gynghoriawdr
 A gwyllt a dof a gwir hoywgof hygadr
 ddyscawdr
 Ar holl firwytheu ar holl radeu raid war-
 ediawr
 Er dy gethrau ath aml wyrthau wyrth ed-
 rychiawdr
 Naad fi yn drist mewn uffern gist hael
 Grist Greawdr

Crist Greawdr llywiawdr llawer
 Creulyd geli gwiwri gwyr
 Crair nef ddigae a daear
 Craff yth folaf teccaf twr
 Cryf Arglwydd gwanrwydd gwir
 Hoyw gloyw hynod fawrglod fur
 Credaf yd iawn hyfryd Ior
 Hyfryd Ior wyd Bôr balch
 Hoyw fraisc babl di barabl fwlc
 Eu cur mawr dy fronn fawr folch

Rho dy nawdd nid cawdd im cylch
 Dy nerth Iesu cu yw'n coel
 Dy nawdd gwn nad cawdd y cael
 Naf nef eurwlad ddiadfail
 Na wrthod fi Geli gwyl
 Celi gwyl annwyl ennyd
 Cael im rym rann oth gariad
 Cwlm cwbl synwyr heb lwyrr lid
 Coel da glwys nid cul dy glod
 Calongur fuost cost ced
 Er prynu pumoes loes lud

I DDUW LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

O L. P. P.

ACHUBAF Du6 naf diamnofydd
 Dy na6dd oth gyfarch rybarch rebydd
 Uchel yn a6yr dy fag6yrydd
 Iechyd meir6 a by6 lly6 lla6enydd
 Brenhin a de6in pob rhy6 dy6ydd
 Crea6dr ymmera6dr crair ma6r ded6ydd
 Ysbryd gloy6fryd glan darian derydd
 Tad da6n annogiad mab dinegydd
 Pan lithrddel rhyfel rh6yf mer6erydd
 Or tra lla6s bobl ar tri lluydd
 Ar lethr Olifer funer fynydd
 Engylion 6erin dy fyddin fydd
 G6naethan ddadl cynnel6 gydar cel6ydd
 G6naethost for reydr hoen g6ydr a g6ydd
 G6naethum ddifflais drais dros dygerydd
 G6naethost nef a lla6r drama6r drumydd
 G6naethum ddifra6d nef a g6yr Crefydd
 G6naethost gelfyddyd byd a bedydd
 G6naethum latteiaeth barn fedd6gaeth
 fydd
 G6naethost dd6fr a than glan a glennydd
 G6naethum i gy6ir 6ir 6arad6ydd
 G6naethost hagr a theg ofeg ufudd
 G6naethum ar draetha6d geu6a6d gy6ydd
 Lleucu yn eilfar lli6 caen elfydd
 G6naethum odineb nag ednebydd
 G6naethost lynn Ebron ai afonydd
 Cyffessaf 6rthyd byd 6ybedydd
 Cammau a 6naethum cymmen ieithydd
 G6rolgadr 6aladr digy6ilydd
 Goruchel bylgain ag a6r ech6ydd
 Torrais ogradeu bannau beunydd
 Taeredd a ddyscais hydrau hoedrydd
 Torrais y dengair ffurfaidd grair ffydd
 Deddf eurior dileddf ei ardelydd
 Torraist g6eryaist hil g6i6 rihydd
 Truma6gfedd daear loy6ar ly6ydd
 T6r dior6agiaith perffaith parffydd
 Torraist byrrth uffern g6ilyb fign6ern
 g6lydd

Er dy goron ddrain er dy gerydd
 Er dy gariad cly6 ly6 fy eile6ydd
 Er dy gethra6l draed ar rhudd6aed rhydd
 Er dy gl6yf ofal ar glaif efydd
 Er dy l6yr6ir far6 ar dy elor6ydd
 Ar tradoeth gyfod y pryd trydydd
 Erbyn fy mar6a6l ddi6edda6l ddydd
 Eurdad digronniad dy gerennydd

Am rhoddes hoy6les haul a luna
 Am rhodd6y obr6y Ebrea fa6redd
 Am rho trugaredd a di6edd da Amen
 Diwedd glan a ede6is
 Dibenn rh6ydd da bann rhoddes
 Ynnof Du6 o nef Deus

I DDUW IORWERTH AP Y CYRRIOG AI CANT.

O L. P. P.

BRENIN gorlle6in g6r a'n lly6ia
 Broydd a gorthir brig tir terra
 Breinia6l nen d6yfa6l na'n difa erom
 Oni benytiom ia6nboen et6a
 Breisgior dor d6yrain cein amcana
 Br6ysgedd ala6edd ynn na li6ia
 Brycheu eneidiau Ion oeda cy6yd
 Bryd pa6b ai g6rthyd ai g6arthaa
 Beirniad byd ein Tad cofiad cyfa
 Barnia6dr ammera6dr meir6 obeithfa
 Bernych pan rennych wyr Anna arnam
 Y cam ry6naetham na rynoetha
 Barn drugar ein car cor le6ychfa
 Oedd raid i 6einiaid ar ddi6annfa
 Berny y ceffy coffa er gallu
 I ddial Iesu na ddiyssa
 Br6ysc ofalon dall ein g6allygfa
 B6r6 dyse in myse yrfyd crynfa
 B6r6 fendith in plith pletha dd6yolder
 Ner na rysommer rhai sy yma
 Buriaf i 6eddi ym a 6edda
 Buriaf y gennyt geunyt ydd a
 Ban fo amser ner nertha 6rth angau
 Y synh6yrau mau ma6r 6ellhaa
 Un 6yf a han6yf o hen Efa
 Ynof na6d pecha6d pechais ddirdra
 Un 6yd a han6yt dihuna im pleid
 O Fair ras enaid fa6r Reisina
 Yn y farn gadarn gyd gymanfa
 Yn y fra6d bara6d buredigfa
 Yn y fro i bo pob traha yngorphen
 Yn y fen fy Rhen mae'n rhaid noddfa
 Adra6dd dioer dir yma a 6nair
 Ger bron Crair Crog Calfaria
 Edrych na lyssych O ag Alpha
 Er dy bum 6eli Geli g6yia
 Fy Argl6ydd cyfl6ydd am cyflea
 Fy ergly6 'nghyfyng yn ing a 6na
 Fy eurgledd ma6redd Maria ai g6naeth
 Am hoes hoedl digaeth ffraeth im
 ffr6ytha
 Am rhydd fy Nofydd nef orph6ysfa

2 A

AWDL SANTAIDD AM DDIWEDD DYN AI GORPH.

O L. P. P.

RHYFEDD na phwyllwn
 Rhyfyg na ddaliwn
 Peidiwn na rwyfwn
 Er ei fawr rinwedd
 Gwae ddyn nad ystyr
 Ydd a yn ehegyr
 Cynn rhythyr tymyr
 Tomod Vaenvedd
 Yr un dyn deccaf
 O holl blant Addaf
 Aro vory y g6naf
 Nefol rin6edd
 A phob dyn felly
 Rh6ng yr a6yr fry
 Ar ddaear obry
 Wely waeledd
 Pa wnaer yn unig
 Na thrais na thremyg
 Na wnaed neb ddig
 Nag eiddigedd
 Miloedd anghyoeod
 Fal ir oedd erioed
 Pawb a gyrch yr oed
 Ir saith droedfedd
 Milwr twr taerfor
 Val i bu Ector
 Nid eiddo rager
 Yn ei orwedd
 Rhywnaeth caeth cynnadi
 Rhyfyg annhrwyadl
 Rhag rheidus disdadyl
 Dostur fuchedd
 Eurfab y Brenin
 Ag Iarlles Erbin
 A fagawd ar win
 Flin flynyddedd
 Neu'r fun lun laesra
 Fal i bu Efa
 Wel dyma fal ir a
 Yn y diwedd
 Mewn pwll i dodir
 Mewn pridd i cuddir
 A byth ni welir
 Dihir dihedd
 Y corph afrifed

Mewn budr garreg
 Yn fwyd i bryfed
     Heb ged geidwedd
 Llyffaint baint brydnod
 A chynrhawn diglot
 A phryfed hynod
     Nod a nadredd
 Yn sach drewedig
 Yn sur doddedig
 Yn swydd annelwig
     Dig dign agwedd
 Y Penn a weled
 Yn hoff ei dynged
 Yn benglog briddled
     Ar bruddlawr bedd
 Ar pryd gweddeiddliw
 A oedd weddus wiw
 Cyt boet deg heddiw
     A hyddysc valchedd
 Ef a fydd annelwic
 Dan bridd a cherrig
 Heb na chroen na chig
     Dremyg drymwedd
 Y llygaid glwysion
 Yn dyllau crynion
 Yn llawn o gynroi.
     Myn y gwirionedd
 Y geneu gweddus
 A fu chwareus
 A fu ryfygus
     Yn oer ei agwedd
 Yn dwll mingamddu
 Yn auybell ei garu
 Yn dwllgorn digddu
     Dygyn difroedd
 Ar dannedd gwynniôn
 Fal hen ebillion
 Yn eseyrn llwydion
     Budron budredd
 Yr hirion freichiau
 Ar heirdd esceiriau
 Yn ffustiau gian
     Gohygar budredd
 Nid estyn erddo
 Na thraed na dwylo
 Can gorfu arno
     Braw breuvoled
 Ni flassa'r geneu
 Ni chlyw y clustiau
 Ni wyl llygaid brau
     Mewn cau Cadfedd
 Na dysc ffyse ffynniant
 Na gwyr a garant
 Nag aur nag ariant
     Na meddiant Medd
 Yna i diflann
 Y lwyswedd eirian
 Mewn pwll truan
 Anghyfnannedd

Archwn yt Geli
 Er dy bum weli
 Er dy ddaioni
     Rhif rhwydd gymyrredd
 Er dy ddrain goron
 Er dy ddud loesion
 Er gwaed dy galon
     Kymodlonedd
 Drwy ddiwair eiriawl
 Mair wyrff gannmawl¹
 Ysprydawl hil hawl
     Brenhinawl wedd
 Drwy eiriawl sawl saint
 O honun cymmaint
 Yn ei bro ai braint
     Am ein Camwedd
 Cyn cyrchu'r ddalfa
 Cwbl fawr cymmanfa
 Ni thyeccia yna
     Un gyfrwysedd
 Ond herwydd i gwaethant
 Ag i gorugant
 Ag ir haeddassant
     Anfad chwant chwerwedd
 Ior yr uchelder
 Mynydd Olifer
 Nid drwy na symlder
     Nag oferedd
 Yna i diolchir
 Ymadrodd Cywir
 Yna i dielir
     Pob enwiredd

DAFYDD DDU O HIRADDUC AI CANT.

DARN O AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. P. P.

GOSYMMWY tramwy trom ddygnedd byd
 Gossymmittid bryd brad amynedd
 Gorsach arllasach lles marannedd
 Gossymmewith eilweith annielwedd
 Gossummudawd gward gwedi maswedd
 Gossymmud gofud gofwy Nasredd
 Gofynnwn treulwn traed a bysedd
 Tref ydd aeth Duw nef iw dangnefedd
 Ymru morwyn fwyn o fonedd Anna
     Diw gwyl Faria fawr Gyhydedd
 Pan fu ym mhreseb ym mhrysar wedd
 Yr ych yr Assen gyda Iossedd
 Y gorau rhiau rhinwedd pan aned
 A ddoeth yn wared i laweredd
 Cyn bei Mab ein tad rhwy danwedd
 Yr hoen ar ysbryd gyd ângeledd
 Drwg a daethaw wrthwynebedd iawn
 I Erod greulawn ei greulonedd

¹Nen, gannmawl.

Gwerthu yr Iesu y sy ryfedd
A orug Iddas o ddigassedd
Gwaith vernid gwythlid gwythlonedd im
byd

Gwrthfyd fu gywyd ei argywedd
Cann ryfu ir werin o anwiredd
A fredychwys Crist Creawdr buchedd
Cyfiawn a edeu Cyfannedd ar dir
Enwir difenwir ei etifedd
Archaf arch im naf yn anwyledd
Er archollion doll gan dylluedd
Ei ddwyfion a fu ar fedd ei Arglwydd

Na fy rho awydd yn oferedd
Ei gorph a eddyw eiddun ryssedd
Y mewu Eurddonen hyd y dannedd
Cann ni mynnwys er Duw difroedd arnaw
Na fynned ai law ladd calanedd

O mynn o ammwyl cymmwyll camedd
Myned ym wared o iawn waredd
Na ddalied yn ddiau ddwy vlynedd y gyd
Ei fod yn y byd hyd hir hoedledd

Paham nad edrych tlawd yn ei dlodedd
Mor fydd hoedd egin y brenhinedd
Nad hwyrach i dwg Duw teyrnedd rhagon

Na meibion eillion ni eill trossedd
Ym cên im ceinawodd ddyfrydedd
Ym cwyn brwyn dwyn brenin Gwynedd
Gwae fi Arglwydd Dduw am eurgledd di-
deich

Gwynn eu byd hwy Fryneich oi freuoledl
Mal i dug oi deg anrhydedd
I dwg Duw braw yn y diwedd
Digarad a fydd digaredd rhagllaw

Heb allell hunaw gan anhunedd
Ef a nef a llawr gwr mawr ai medd
Ef yn ddihun ddianhyedd
Ef gareu rhiau rhadlonedd ryfu
Gwrawl Iessu pen llu llaryedd
Ef yn dri yn rhi ag nid rhyfedd

*Cais y gorphen : fel hyn y mae y gorphen yn Ll. C. :
Bwyf gwas Duw cyn gwesti daear.*

O SAITH WEDDI Y PADER.

O L. P. P.

TRWM yw tremygu
Hael Ddofydd ym rhydd om rhwydd brynu
Llyma medd Beda byd i feddu
Fy rhi ail weddi Celi ef ym celu
Ai synwyr yw'r llwyr llwrw traethu gofeg
Herwydd ei fadreg gymraegu
Del dy deyrnas blas blaid barthu rhadau
Diau na'n maddeu Duw in meddu
Fal i bydder Ner nef allu ddyddbrawd

Rhag rhwyf o bechawd ryfawr bechu
Un hanes un lles un llu un awydd
Ag un Arglwydd rhwydd in rhyddhau
Fiat voluntas addas oddeu
Tua rhag traha trwm feddylieu
Sicut in Caelo salw eiriau ai gwna
Et in terra pla plyg eneidiau
Wel dyna drydedd rheufedd rhiau
Weddi ar Geli drwy lèn goleu
Ai synwyr yn llwyr llorf graddeu dwy-
wawl

Dothyw in eiriol doethion eiriau
Bid dy ewyllys heb frys frodiau
Ar y ddaear car ceryddeu bennadur
I bob pechadur rhag pechodeu
Panem nostrum trwm yw trem o lid
Quotidianum dy enw gleindid

Do nobis bodie dyn ysodid
A wyr dy foli fel i gellid
Llyma bedwaredd medd menechdid
Weddi or Pader wedd na'n pydid
Llyma lwyr synnwyr llwrw o synnid
Ein rhaid Duw telaid talm a'n rhoddid
Baraw beunyddiawl hawl a holid
Dod Dduw gwiw heddiw ni haeddwn lid

Hynny yw buchedd hon ni bechid
Hanes pob cyffes caffom rydid
Eth reufedd riau gwyd i gyd a gau
Maddau imminau om anian ffaith
Dimitte nobis fab rhad Tad dewis
Dilys in cedwis cadarn obeith
Debita nostra dybydd dydd bo da
Duw ai gwna'n gyfa dinam gyfaith
Sicut et nos eurgair air aros
Ufudd-dawd aros dros ein drygwaith
Dim oed *dimittimus* dyb *debitoribus*
Nostris iawn astrus chwyl mwythus maith
Haelfab Mair Crair Cred honn yw llyw
llwybrged

Y weddi bummed gyfred gyfraith
Llywiwn y geiriau llyma eu synhwyrâu
Twy'r einym ninnau orau araith
A maddeu weithion mawrdad rhad rhodd-
ion

Ein gwir ddyledion gwar ddilediaith
Mal erod tithau bob cyfryw bynciau
Gwnawn innau faddeu feddwl canllaith
Eth rhag cyfedd cas a llid sid siudas
Ne nos inducas in tentatione
Sed libera nos swydd rwydd rad ddangos
A malo mal dros dryrswch aele
Llyma weddiau gydar pump gynnau
Gorau rhag barau berw anaele
Hael Dad rhad rhifiant naf gyntaf ai cant
Maddeuant gwarant meddwl gware
Hynny yw amllder saith weddi y Pader
Ym er honner Ner nefoedd gyffe
Lle ini foli fal i praw Prophwydi
NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

O WAITH Y CHWE DIWRNOD.

O L. P. P.

PAN gyhyrddawdd nawdd neddair hyged
 Duw mor nef a llawr llorf eidduned
 I doeth brenin coeth rhag caethiwed
 O uchelder nef nef amgyffred
 Ir ddaer fal car i ymwared
 A dyn oedd mewn glyn o glwyf hybred
 Gwiscawdd gwise anawdd enw sarhaed
 Gwascawd dynawl gnawd brawd o brofed
 Gwiscad herwydd rhad a rybued
 Gwnaeth i rhai caeth gael ymwared
 Yn nydd i bu rydd ei rad ddegfed
 Nadolig Gwledig gwlad ddamuned
 Dewin gorllewin llyw a aned
 Dewin deorwin diareb ged
 Dechrau eu dechreu Crair orau Cred
 Diwedd eu diwedd Duw gogoned
 Pan syrthiodd Lucifer or goruchelder
 Mewn amllder byrder bradawg diffydd
 Duw ollgyvoethawg pan oedd drugarawg
 Yn nechrau ——— ddeifniawg ddefnydd
 Ef a wnaeth darpar ni bu edifar
 Y nef ar ddaear ffurfeiddgar ffydd
 Ef a wnaeth rhoddi dirfawr oleuni
 Da fu Geli rhi fy rhwyf clodrydd
 Llyna'r gwaith pennaf a wnaeth Duw haelaf
 Duwllun yn gyntaf ddeddf blaenaf ddydd
 Ef a wnaeth dyvredd ag mewn eu perffedd
 Y ffarfafen wedd rhinwedd an rhydd
 Ag ai gwahanawdd trwy wir ymadrawdd
 Mal hawdd luniawdd yn iawn lonydd
 Dyvredd anniben goruwch ffurfafen
 A ddodes fy Rhen men i maent rydd
 A dyfredd llafar ar wyneb daear
 A'n rhoes car trugar treigl afonydd
 A mor i gelwir a mawr i gwelir
 A mwy na chwbl wir dir daerydd
 Llyma ddwywawlweith a wnaeth wir ben-
 nafiaith yn eilfedyd¹
 Pan weles llyw cred llawhir gogoned
 Däed ei weithred i lu bedydd
 Yna digyssellt gwr a feddu melt
 A wnaeth amllder gwellt a gwiwddellt
 gwydd
 Ag amryw brennau amrafael ffrwytheu
 A blodeu llyisiau lles tragywydd
 A bychan a mawr fal i tyf trwy'r llawr
 Y medd wawr tymawr gwawrgwarant fydd
 Heiliau ynn Geli hael oedd in porthi
 Holer in foli rhi ai rheglydd
 Hwylwaith y dwywawl hoywdawdysprydawl
 Neud mad rad didawl y trydedydd
 Duw gorucheldad a wnaeth on cariad
 Yr haul a lleuad pob rhad an rhydd
 A sygnau a syr un anian yw myr
 Ag awyr bybyr pobl a edrydd

¹Neu, Eilfed dydd.

Didraul haul ehun a ddyd gyd gyfun
 Ethun o glaerlun eglurliw dydd
 A lloer oer aros mewn wybr liw diddos
 Ag ymddangos nos i lloosydd
 Felly terfynawdd y gwaith a luniawdd
 Hawdd byd waredawdd bedwareddydd
 Ni thraethai dafawd yr amryw giwdawd
 A wnaeth o byscawd rhyfeddawd rhydd
 A hoywdeg adar ar wyneb daear
 Haid gerddgar lafar o leferydd
 Diddanwch bylgaint a ganant ir saint
 Diddeneint edueint adneu goedydd
 Llyma waith amllder o brim hyd ucher
 Duw gwener fy Ner yn oriau a rydd
 Ef a wnaeth weithred Cyfenwir chweched
 Oedd wir eidduned ir rhei dedwydd
 Pob rhyw anifail gymmarawl arail
 Diadfail rhwng dail dol a mynydd
 A phob cenedl bryf Cyfrwng gwan a chryf
 Or a ddeilyf chwyf chwyl a dderllydd
 Wrth eu bryd eshyd ysbaid Dofydd
 Llyma atebion llywiawdr dyniadon
 Wrth i Angylion rhoddion au rhydd
 Ni a wnawn nebun o ddyd credadun
 Ar ein llun ein hun a honnaid fydd
 A hwnnw yn bennaf Creadur a wnaaf
 Addaf fu'r hynaf or henw bedydd
 A chymmar hir hen a roed oi assen
 Anghymmen medd llen y lle or dydd
 Wrthynt i traethawdd y gwr au creawdd
 Erthyst ymadrawdd gannawdd gynnydd
 Tyfu a gerwch tyfid yr einwch
 Tyfwch amllewch ym blant beunydd
 Gorug gwaith didlawd defawd Dofydd
 Gorphowys dyged o bob rhyw weithred
 A wnaeth y seithfed teyrnged dydd
 Am hynny i dedryd y sul seguryd
 Hirfyd trwy gywydd bid dragwydd
 Dangos nos i lloosydd
 Ac wedi nos dangos dydd

NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

LLYMA ENGLYNION

YN DANGOS CYNNEDDFAU AMRYW O BARTHAW
 CYMRY. O L. W. M.

I.

CNAWD¹ yngwynedd focsedd² eiriau
 A llyrfion gwyrr am aur³ mawr fwriadau
 A Phen bonedd tir⁴ Mon a doethion a
 Chreiriau

II.

Cnawd ynhegeingl anghowrain ynghuras

¹Gnawd.²Focsedd.³A myr a.⁴Gwyn thrä.

Beunydd a bonedd mewn Dinas
A Ial yn ddisâl¹ heb sylwedd² yn ddiras

III.

Cnawd yn hwnrdw ysgafu³ gelwydd
A gwarth ar ddieithr a pherth a ffrwyth
coedydd⁴ [ydd
A min gamwaith⁵ maith a methiant Beun-

IV.

Cnawd ym Mhowys gwys⁶ ac arfer⁷
A gwy'r dewrion gwchion i gychwin l'r
rhyfel [fwynter
A chroeso i⁸ gerddor a chyngor a chân gan⁹

V.

Cnawd ym Maelor mor draws wydd
O daerwech ar tiredd ar Rybydd [ydd
Dyffryn clwyd a Bwyd a Byd da ar ffrwyth-

VI.

Cnawd ym Mochdref chwedleu chwyrn
A churas a cheri ai¹⁰ Meddgyrn
A chydewain gowrain gwbario¹¹ yn gedyrn

VII.

Cnawd ynghefelioc rowioc Rianedd
A chymdeithion gwchion ac achau Ieirll
fonedd¹²
Ac ymhob plwyf mwy mawl¹³ anrhydedd

VIII.

Cnawd yngheredigion roddion mewn dyrfa¹⁴
Ac aml das Ceirch Môch¹⁵ Meirch a Mod-
ryda
A garw llais dyn a llawn bai¹⁶ yngorseddfa

IX.

Cnawd ynghemais drais a di resyni¹⁷
Ac Emlyn yn dyn ai dynnion yn rhoddi
A phebidiog yn daeog a dieithr¹⁸ heb berchi

X.

Cnawd ynghaio gaeau crinion¹⁹
A chri a chowain ac achwyn ar ladron²⁰
A lgeifr yw gwerthu ar oed²¹ a choed a
Chadache²² brithion

XI.

Cnawd ym Muellt gwellt a Gwydd²³
Ac ymhob plwyf llwdn bydd [ifenydd
A morwyn yn dirwyn coel a gwr moel ym-

¹ Ddyfal.

² Salwedd.

³ Coed i cawn.

⁴ Neu, ar goedydd.

⁵ Gan waith.

⁶ Gwrs.

⁷ Ar gychwyn baner.

⁸ Ar.

⁹ Chyngan.

¹⁰ Yn rheoli.

¹¹ Yn ymgweirio.

¹² Each i'rlonedd.

¹³ A nwyf a mawr.

¹⁴ Yngheredigiaw garedig-
wydd rhwydd a rhodd
mewn tyfia.

¹⁵ Ceirch Meirch, &c.

¹⁶ Allyn llawn.

¹⁷ A drysni.

¹⁸ Phibidiawg daeawg.

¹⁹ Gae draenion.

²⁰ A chwain a chwaen o lad-
ron.

²¹ A Gwerthu geifr ar oed.

²² Chadw.

²³ Gweunydd.

XII.

Cnawd yn elfel haelioni
A march a merch a mynych roddi
A Brecheiniog yn llawn brad a chad yn
ystrad towri

XIII.

Cnawd Rheudus ni yngwyr¹ hyd ymro
A Gwyr ac arfau yn ymdaro
Rhyngthyn' i hunain bydd gwyth a chost-
owglwyth ymhenfro

XIV.

Cnawd ym Morganwg ddiwg ddynion
A gwragedd mewn mawredd a muriau
gwnion
A gwyr mewn marchnad o garliad a gol-
udog ddynion

XV.

Cnawd yngwent rent aroglau
Ac ymborth a thorth a thir or goreu
Bost am wragedd a maswedd a moesawl
wybodau

XVI.

Cnawd yn euas gas ac oerfel
Ynglyn bwch trwch trychu chwedel
A lledrad ynhalgarth a gwarth a gwerth a
Chwnsel

AWDL FAR. RHYS GRUG.

DEWI MYNIW.²

LLAWER deigr hydr aer ar hynt
Hidl am Rys rysfa monwent
Llyw dinefwr gwr gwythblant
Llew trin ai brenin ai baint

Breiniawg Rhys brenin cyfoeth
Brain borthiad cad canhymddaith
Nevd ethol walch welch hydwyth
Nevd evthym am draig nid aethwyth

Aethwy ym brwyn gwyn geithyw
Eithym heb fed llafvrdd llew
Aeth Rys fab Rys rhos preiddiau
I ddiwedd fannedd Fyniw

Geir Myniw llyw llew howrffordd
I gwelais Rys ros ymwrdd
Teyrn wawr yn gad fawr fvrdd
Teyrn yn heyrn yn hardd

Hardd llys Rys rhos gaethiwd
Rhwyf llv tra fv i fowyd
Balchgrvg barabl balchgledd drvd
Bar dwys anghymwys ynghad

¹ Rheidussi yn Gwyr. ² Neu, Llywarch Brydydd
y Moch.

Cad gyrehiad llafn dorchiad llew
Fv Rys rvglfar rhyddbar liw
Crvg deyrn loyw evrgyrn lew
Crair oedd i lvoedd i law

ENGLYNION EIRY MYNYDD.

ALLAN O AMRYW LYVRAU.

I.

EIRY mynydd blin y6'r byd
Ni 6yr neb ddam6ain golud
Nid a traha i 6eryd
Ni phery dim ond enyd
Gna6d gorfod yn ol adfyd
T6yllo 66irion sy ddybryd
Byth ni l6ydd un dyn a 66yd
Ar ddu6'n unig rhown oglud

II.

Eir mynydd 66yn corn m6g
Hoff gan leidr dy6yll6g
G6yn ei fyd a fo diddr6g
Ha6dd cymmell diriaid i ddr6g
Nid da i dig6ydd trythyll6g
Gna6d galanas o hir gil6g
Ar bennaeth bai sydd aml6g
Coelia'n lla'r glust na'r ol6g

III.

Eira mynydd ma6r ar Ros
Gofal Her6r y6 hirnos
Anaml lles o rodio'r nos
Cyn credu myn yr achos
Cam ffordd i ddieth na ddangos
Na 6reicca ond yn agos
Nag anifeilieid¹ ar gefn Rhos
Lly6odraeth 66yr fydd annos

IV.

Eira mynydd ceir 66eled
Nad da mynych nag am ged²
Nid cybydd yw pob caled
Na li6ia i neb moi dynged
Heb fai nid heb ar aned
O fynych antur ceir colled
Ni l6ydd a 6neir dr6y hoccoed
G6aetha stor oll or merched

V.

Eira mynydd mae'n ysby
Gna6d y difyr6ch o frys
Dr6g fydd llyferydd beius
Anodd cydfodd eiddigus
Ni fa6r 66sg un gofalus
Ma6r 66en6yn y 66enieithus
Pell amcan y deallus
Ffola dyn y cynfigenus

¹ Enfiliaid. ² Nad da mynych nag amged.

VI.

Eira mynydd da y6'r hedd
Cyn dechreu 66el y di6edd
Ma6r gofal dyn me6n blinedd
Gna6d adfyd ynol tra6sedd
G6edd6a un peth y6 bonedd
Oni chanlyn rhy6 rin6edd
I 6rthnebu¹ aruthredd
Ystry6 dyn y sydd ryfedd

VII.

Eira mynydd dail ar onn
Tryma dim d6yn gofalon
Caletta cl6y clefyd calon
M6ya cam a dyn 66irion²
Nid 66r i'r byd y6'r cyfion
M6y ir ofnir y tra6sion
Dr6y filoedd o beryglon
Du6 a 6eryd y 66irion

VIII.

Eira mynydd melus 66in
P6y a 6yr dranc mab 6rth feithrin
Ni chair parch ar rygynnefin
Nid parhaus lly6ia6dr 66erin
Am bechod y cyffredin
I rydd Du6 annoeth Frenin
66ir a ddy6a6d Taliessin
Namyn Du6 nyd oes De6in³

IX.

Eira mynydd ll6m ych llog
Bychan Teyrnas i chwannog
Gna6d dyn ifanc yn ddi6iog
Aml tro ar fedd6l serchog
Na thyn ch6are ar daeog
Na fydd ry hy ar ry6iog
G6ae'r neb a fo dyledog
Lle bo annoeth dy6ysog

X.

Eira mynydd hoff y6 clod
Ni waeth digon na gormod
Yn ol traha gna6d gorfod
Ma6r y6 cariad aur dafod
Ar ddim na 6na mor difrod
Na⁴ ludd i gael y parod
Nid lla'r heiniar er cardod
Cy6ira cydymaith priod

XI.

Eira mynydd Du6 sydd ner
Gnotta c6ymp o'r uchelder
Anhardd ar Bennaeth balchder
Y 6isg oreu i ferch y6 66ylder
Hardd ia6n ar 6r y6 hyder
G6ell nag Athro y6 arfer

¹ Wrthnifiaw.

² Mwy a cam cam a'r gwir-
ion.

³ Nid yw'r ddwy linell yma

yn Llyfr Dewi Fardd

⁴ Ni.

Gŏedi profi ffyrdd llaŏer
Mae'r byd i gyd yn ofer

XII.

Eira mynydd llydan mor
Gorau ar hen ei gyngor¹
Dyro i'th ŏell ei ragor
Gŏell celfyddyd na thrysor
Ffol mŏythus haŏdd ei hepcor
Un fodd a llong ar gefnfor
Heb raff heb hŏyl nag angor
Ydyŏ'r ieuanc digyngor
MERFYN GWAUD RYDD AI CANT.²

2. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA O WAITH
Y MAB CLAF NEU Y MAER GLAS
VAB LLYWARCH HEN.

I.

Eiry mynydd Gŏyn tir pant
Hy fydd paŏb ar ei fabsant³
Ni char gŏraig chŏegr na llysblant
Nid gnaŏd gŏeledd gan Anant
I ŏrthladd drŏg i roi ffyniant
Ond i Dduŏ nid oes feddiant

II.

Eira mynydd gŏyn llaŏr bro
Hygar paŏb wrth a garo
Na chabled neb yr eiddo
Dyled ar baŏb ei addo
Ni char ffol ai cynghoro
Ar bob da Duw sydd Athro

III.

Eira mynydd gŏyn gaeaf
Paŏb a garant eu gŏalaf
Pei gŏelef paŏb ei ystoriaf
Odid un dyn dianaf
Cyd boed balch perchen alaf
Nid Ner ond Duŏ goruchaf

IV.

Eir mynydd gŏyn Ionor
Uchel brig tonn ar gefnfor
Gŏae hen a gollo i mogor
Gŏae ieuanc ni ŏnel gyngor
Gŏir a ddyŏed saint Grygor
Namyn Duŏ nid oes Bennor

V.

Eira mynydd gŏyn tir maith
Braŏd i Fud pob anghyfaith⁴
Ni ddaŏ da o ddrŏg araith⁵
Olŏyn yn rhyech ych yn y ŏaith⁶
A wnel Duŏ nid a'n adŏaith
Odid o'r cant cydymaith

¹ Gynor. ⁴ Arwydd drwg mwg yn
² Llyfr Mr. Davies Bangor, felly ai cair mewn copi arall hen. ⁵ Neu, obeith.
³ Golwg pawb ar ei adfant. ⁶ Gwan a gwyn ac ni chwyn d—.

VI.

Eira mynydd gŏyn traethell
Ni faŏr ddiŏlehŏ rhodd gymmell
Nid anrhegir tlaŏd o bell
Goreu un tudded mantell
O For a thir a Chastell
Duŏ a edŏyn bob dichell

3. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd gŏyn bronn mur
Ni chair gŏlad nef heb lafur
Odid cael elŏ heb antur
Gŏell goddef cam na'i wneuthur
Ysdir¹ nithio yd yn y bo pur
Ond Duŏ nid oes Bennadur

II.

Eira mynydd gŏyn blaen drain
Gnaŏd mab taeg yn filain
Ni choelir neb ar ddiŏrain
Ni ŏyr neb beth yŏ ei ddamŏain
Os gŏir geirieu 'r Eurgelein
Trythyllŏg drŏg ei ddiŏŏain

III.

Eira mynydd gŏyn llaŏr trŏ²
Llaŏ paŏb ar ei anaele
Nid gŏiŏ gŏylder rhag eisieu
Ymhob rhith y daŏ angeu
O bob creff a phob campeu
Gŏeddio Duŏ sydd oreu

IV.

Eira mynydd gwyn tal bronn
Brodyr pob cydgerddorion
Gnaŏd ar Eiddig ofalon
Gŏyn ei fŏd a fo union
Mal i'r a i'r mor bob afon
I'r a i'r nef bob gŏirion

V.

Eiry mynydd gŏyn maen³ sarn
Gogŏydd march oddiar ei bedŏarcarn
Ni ŏna les llyn⁴ heb wasarn
Gnaŏd yŏ caru meŏn perllan⁵
Ni bydd gŏan heb iddŏ⁶ gadarn
Dyn a ddyŏaid Duŏ a farn⁷

VI.

Eira Mynydd gŏyn bronn dar
Y mud a ocar llafar⁸
Nid haŏdd hardd heb iddaŏ gymmar⁹
Ni llŏydd hil rhy ddiŏhellgar¹⁰
Tri thir a chŏd a heiniar
Cesail bryn gŏar pant a thalar

¹ Neu, ystyr.² Bre.³ Neu, tal.⁴ Neu, ody.⁵ Lle g— caredig tafarn.⁶ Neu, ei.⁷ Gwae'r neb a roddo gam-⁸ Y myd a ran eg i lafar.⁹ Nid hawdd ardd ych heb

gymmar.

¹⁰ Tri thri a chwanega'r

heiniar

Cesail bryn gwaela talar.

VII.

Eira mynydd g6yn Gardden¹
 Lla6 lan diogel ei pherchen
 Nid oes g6yl rhag rhoddi elusen
 Nid oes undydd² rhag tynghedfen
 Nef a daiar a ffurfafen³
 I Ddu6 ni allan⁴ absen

VIII.

Eiry mynydd g6yn bron g6al
 Dr6g fydd penaeth an6adal
 Lle bo g6raig serchog anial
 Rhaid i'r g6r fod me6n gofal
 G6eniaith a chelgydd anial
 Sy'n g6en6yno pob ardal
 I'r holl fyd Duw sydd r6nd6al
 Ymgroesed pa6b yn ddyfal

IX.

Eiry mynydd hydd ar des
 Dr6g fydd gormod o rodres
 Ni wna balchder dd6m o'r lles
 Parabl difalch sydd gynhes
 G6ae'r ieuanc diried diles
 Ni 6nel cynghor synwyr-les
 G6r dysgedig o'i fon6es

X.

Eiry mynydd ma6r y6'r g6la6
 Hardd ar ferch fod yn ddista6
 Hardd ar 6r ymgell6eiriao
 Ni chais neges yn 6agla6
 Rhag it gael nag am dana6
 G6ell y6 crothell bach yn lla6
 Na gleisiad a fo'n nofia6
 Ni 6yr neb pa fyd a dda6

XI.

Eiry mynydd g6yn caen ffos
 G6g o bell g6raig o agos
 Melina i dla6d ei g6ynos
 ——— a charchar hirnos
 G6ir a ddy6ed pob llios
 Ni 6naeth Du6 ddim heb achos

XII.

Eiry mynydd g6yn tra red
 Eli ei cell agored
 Rhediad d6r ar i 6ared
 Nid cadarn ond dini6ed
 Rhag pob dolur a dr6g dynged
 Du6 a ddichon roi g6ared

XIII.

Eiry mynydd g6yn lla6 myg
 G6yn ei fyd a fo diddig⁵
 I'r m6yaf ei r6ysg a'i ryfyg

¹ Gaden. ² Neu, nawdd.³ Yn nef ac uffern a ffurfafen.⁴ Neu, ellir. ⁵ Neu, diddryg.

Nid oes o'r byd ond benthgy
 Rhag pob dolur a dr6g ddiffyg
 Du6 a ddichon roi meddyg

MAER GLAS AI CANT.¹

4. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd ll6m brig² ca6n
 Ni chydfydd ded6ydd a didda6n
 Lle ni bo dysg ni bydd da6n³

II.

Eira mynydd pysg yn rryd
 Cyrched gar6 culgr6m g6m clyd
 Gofal Dyn Du6 ai g6eryd⁴

III.

Eira mynydd miniog rhi6
 Ch6annog annoeth i ymlie6
 Ni 6yr neb p6y pieu heddi6

IV.

Eira mynydd cell⁵ hafod6r
 Hydd yngarth i6 i barth
 Di6edd lleidr caffael g6arth⁶

5. ERAILL O LYFR ARALL.

I.

EIRA mynydd brith bryniau
 Cyrchid hyddod i'r glynnau⁷
 Ni ch6sg Ded6ydd y borau⁸

II.

Eira mynydd g6yn brig ll6yn
 Cna6d yngaiaf pilio br6yn
 Na chad6 stor o For6yn

III.

Eira mynydd G6yn to Tai
 Gol6g pa6b ar a garai
 Ni 6yl y diriaid arno Fai

IV.

Tira mynydd G6ydd⁹ Tafa6l
 G6yn ei fyd a fo ddeddfa6l
 Ni bydd dyn diriaid heb ha6l

V.

Eira mynydd rhydd rhydau
 Ta6ed doeth anoeth ni than
 Wrth¹⁰ ammh6yll p6yll sy orau

VI.

Eira mynydd do6 hediaid
 Ond geni-ded6ydd nid rhaid
 Ni all Du6 dda i ddiriaid

¹ Felly mewn copi arall. ² Ll6n blaen.³ Gwyn brig gwrysg pysg yn eigiawn.

Crwm blaen gwrysg pysg yn eigiawn.

⁴ Hiraeth am farw ni weryd. ⁵ Neu, gell.⁶ Eiry mynydd Hydd yngarth

Cell Hafodwr yw ei barth

Diwedd Lleidr caffael gwarth.

⁷ I gymmau. ⁸ Hun forau. ⁹ Gwyn. ¹⁰ Wrth bob.

VII.

Eira mynydd g6yn bronn¹ cla6dd
Cnawd yn eglwys caffael nawdd
Cynghori diriaid nid hawdd

VIII.

Eira mynydd llwm afall
Ni bydd cyfoethog rhygall
Cnawd am air serth un arall²

IX.

Eira mynydd llawn beudy
Clydwr dafad yw ei chnu
Ni haedd diriaid ei garu

X.

Eira mynydd cwn yn cyfarth³
Glas fydd adladd ben fuarth⁴
Bid drwg gwraig o fynych warth

XI.

Eira mynydd cryn dail gardd
Heb ei gymmer ni cheir hardd
Bid drwg gwraig a fynych chwadd

XII.

Eiry mynydd rhewyd rhos
Gwynfyd herwr yw hirnös
Gnawd uwch ben dedwydd diddos

XIII.

Eira mynydd march cadarn
Ar ei siwrne sathred Sarn
Dyn a lefair Duw a farn

XIV.

Eira mynydd hydd ym mro
Cyrched bryn ai disgwyllo
Cas fydd gweled⁵ a geisio

XV.

Eira mynydd hydd ar dwyn⁶
Purddu bran pryd i gyhwyn⁷
Iach rhydd rhyfedd pa gwyn

XVI.

Eira mynydd brith fy ngi⁸
Gochwiban gwynt uwch⁹ gweilgi
Nid esmwyth ymgyflogi

XVII.

Eira mynydd trwm i troes
Cnawd gorphwys y lle bo croes
Gwaetha anaf yw drygfoes¹⁰

XVIII.

Eira mynydd loyw lyb ia
Trwm ei fydd a brydera
Cnawd o benn trythyll traha

XIX.

Eira mynydd gwlyb glan naint
Nid lafurus llaw gywraint¹
Ni bydd cyttun hun a haint

XX.

Eira mynydd rhudd rhedyn
Gorchwiban gwynt uwch ewyn
Goreu canwyll pwyll i Ddyn

XXI.

Eira mynydd gwynt yn tanu²
Gnawd³ i farn fynych ganu
Ni ddaw da o hir⁴ gysgu

XXII.

Eira mynydd Llawn goddaith
Olwyn⁵ yn rhych ych yngwaith
Odid o'r cant cydymaith

XXIII.

Eira mynydd llawn aber
Hawd eiriol ar a garer
Hyd tra fych na fydd ofer

XXIV.

Eira mynydd cwn ar graig
Rhewid rhew rhyd yr enaig
Gwae'r gwr a gaffo ddrygwraig⁶

XXV.

Eira mynydd llwm ar ddwr
Rhewid rhew tri argyswr
Gwae wraig a gaffo ddrygwr⁷

TERFYN.

EREILL.

EIRY Mynydd caled grawn
Dail a'r gychwyn llynwyn llawn⁸
Nag ymddiried i estrawn

Eiry Mynydd gwangous Iâr
Gochwiban gwynt ar daiar
Yn yr ing gorau yw'r câr⁹

Eiry Mynydd gläs morfa

¹ Anhunog pawb yn hen-³ Nid gnawd.
aint. [ty]. ⁴ Ni chair da o dra.

² Gwyn ei gnu (gwyn pob⁵ Aradyr.

⁶ Eiry Mynydd gwynn bronn craig

Cysgod Gwenyn eu Saig.

Gwae'r gwr a gaffo drygwraig

Eira mynydd brith bron craig

Crin calaf alaf diehlaig

Gwae wr a gaffo ddrygwraig

⁷ Eiry Mynydd gwynn bron Iâr

Rhewid Rhew hyd argyswr

Gwae'r wraig a gaffo drygwr

Eira mynydd brith bron twr

Cyrchid anifail glydwr

Gwae wraig a gaffo ddrygwr

⁸ Dail yn syrthio llyn yn llawn.

⁹ Eira mynydd gwagul iar

Gochwiban gwynt gan flaen ar.

Yn yr ing goreu yw car.

¹ Pob. [arall. ⁶ Yn llwyn. {wyn}.

² Gnawd o air serth gael ⁷ Buan iychwyn (gyrch-

³ Cwn ar barth. ⁸ Mynai.

⁴ Diflas odlau heb gyfarth. ⁹ Wrth.

⁵ Y neb. ¹⁰ Anfoes.

Gnawd Rhyfel y Cynhaua
Ni cheidw diriaid ei dda

Eiry Mynydd gwynn brig gwrŷsg
Gochwiban gwynt yn nherfysg
Trêch sydd¹ anian nag addysg

Eiry Mynydd gwangeus Hŷdd
Odïd dŷn atcas dedwydd
Nid ystyr serch ciwilydd

Eira Mynydd llwm yw fŷd
Gnawd dyn atcas heb olud
Pawb a gnŷth Cedor ynfyd

Eiry mynydd gwynn gorwydd
Gnawd gelanedd yn fforestydd
Gwaetha gwir yw gŵaradwydd

Eiry Mynydd Hydd ar dês
Hwyad ar llynn cynn achles²
Hwyr hen hawdd ei orddiwes

Eiry Mynydd llwm brig Onn³
Go chwiban gwynt gan flaen Tonn⁴
Trydydd Troed i hên ei ffonn

Eiry Mynydd gwynn bronn rhych
Gafael gan ŵr gryn gan fŷch
Gwell dynoliaeth da na drych

Eiry Mynydd glas gwyddfyd
Naturiaeth pawb a'i dilyd
Ni bydd doeth yn hir mewn lïd

Eiry Mynydd gwyn to tai
Bei traethai dafod⁵ a wypai
Ni byddai gymmydawg neb rhai

Eiry Mynydd rhewid Rhos
Gwynfyd Herwr yw hirnos
Gnawd pob dedwydd yn niddos

Eiry Mynydd yn gofrenydd
Gnawd bod dâ dan law dedwydd
Yn mhob dirgelwch Duw a fydd

Eiry Mynydd glâs Egin
Gnawd gofal wrth gaffael trîn
Lle ni fydd Duw ni bydd dim

Eiry Mynydd Brain yn nhraeth
Celfydd caled ei arfaeth
Ni thyr Duw ar a wnaeth

Eira mynydd gwyn ceunant

¹ Drwg. ² Hydd ym mron.
³ Hyfaidd yn llyn gwyn ⁴ Uwch blaen on.
aches. ⁵ Ceudawd.

Llawer dau a ymgarant¹
A phyth ni cyfarfyddant

Eira mynydd hydd esgud
Gnawd ymhrydain gynrheid drud
Rhaid oedd deall rhyalldud

Eira mynydd hydd ar dro²
Chwerddid bryd wrth a garo
Cyd dyweter wrthyf chwedl mi a adwen
fêl lle y bo

Eiry mynydd hydd esgud
Odïd am didawr o'r byd
Rhybydd i drwch ni weryd

EREILL.

EIRY Mynydd Hydd ar ffô
Go chwiban gwynt ym mlaen to
Nid ymgel Cariad lle bo

Eiry Mynydd tywyll Celli
Purddu Brân buan Milgi
Nawdd Duw rhagod ddireidi

Eiry Mynydd caled grawn
Go chwiban gwynt ymlaen cawn
Lle ni bo Dysg ni bydd Dawn

EREILL O'R LLYVYR COCH.

EIRA mynydd graenwyn gro
Pysg yn rhyd elyd i ogo¹
Cas fydd a oreilyto

Eira mynydd hydd ar darf
Gnawd gan gynrhan eirian arf
A disgyn bar ar farf³

Eira mynydd hydd cyngrown
Llawer a ddywedais os gwn
Annhebyg i hafdydd hwn

Eira mynydd hydd hellawd
Gochwiban gwynt i uch bargawd
Twr trum aur yw pechawd

Eiry mynydd hydd ar naid
Gochwiban gwynt uwch gwenblaid uche
Gnawd tawel yn delaid

Eiry mynydd hydd ym mro
Gochwiban gwynt ymlaen to
Nid ymgel drwg y lle y bo

Eiry mynydd hydd ar draeth
Collid hen ei fabolaeth
Dau corem a wna dyn yn gâeth

¹ Rhag rhuthr gwynt ² Eira mynydd ffel cadno.
gydd gwyrrant. ³ Ac eseynnu o du corf.

Eiry mynydd hydd mewn brwyn
Oer mignedd medd yngherwyn
Gnawd gan bob anafus gwyn

Eiry mynydd hydd yn ffos
Cyvyd lleidr a hirnôs
Cysgid gwenyn yn ddiddos

Eira mynydd cynglenydd afon
Hwyrweddawg ynghynydd
Ni moch dial meff merydd

Eira mynydd pysg yn llyn
Balch hebawg vacwyawg unbryn
Nid ef a geiff pawb a ofyn

Eiry mynydd coch blaen pyr
Llidiawg lliosawg ongyr
Och rhag hiraeth fy mrodyr

Eira mynydd buan blaidd
Ystlys diffeithwch a draidd
Gnawd neb anaf ag diaidd

Eiry mynydd hydd nid hwyr
Digwyddid gwlaw o awyr
Megyd tristyd lledfryd llwyr

Eira mynydd eilon ffraeth
Gowlychyd tonau blaen traeth
Kelfydd celed ei arfaeth

Eira mynydd hydd mewn glyn
Gwasdad vydd haf araf llyn
Barflwyd rhew glew i erchwyn

Eiry mynydd brith bron gwydd
Cadarn fy mraich am ysgwydd
Eiddunaf na fwyf ganmlwydd

Eira mynydd hydd yn nghoed
Na cherdda dedwydd ar droed
Mecyd llwfr llawer addoed

Eira mynydd hydd arnaw
Hwyad yn llyn gwyn alaw
Diriaid ni myn gwrاندaw

Eira mynydd coch traed ieir
Bas dwfr men yd lefeir
Anchwanecyd meff mawreir

Eira mynydd gwyn ei gnu
Ys odidawg wy ——— ku
O gar gyda mynych athreiddu

Eiry mynydd dydd ai droeth
Bid glaf bob trwm llwm llednoeth
Gnawd pob anaf ar anoeth DIWEDD.

GORCHAN Y MAIN GWYRTH.

TALIESIN AI CANT. O L. H. Y.

PAN gyfyd gorsedd o'i gorweddfa
A chyrch maen Gwyrth gan gymanfa
Ag elgan edwain ar lawr Gwyddfa
A phawb yn cyfarch parch i'r penna
Yna bydd creulon balehder a thraha
A'r cam ar gadfarch a'r gwir yn isa
A'r cywir dan garn yn y sangfa
Ag ymladd ym mhob Gwlad gan luedda
A laddo lle'r el a fydd penna
A ddywetto 'n groch a fernir yn ddoetha
Yna i rhifer y gwŷr draw ag yma
A phrin yr ymborth ag eisiau bara
A meirw gan ddrud ymud yma
Yna syrth yn ein plith chwith gymanfa
A'r Gormes an cymmhell i'r ffordd bella
Pan daw ewig lwyd i fynydd Asa
A'r Eryr at wŷr i ben Garth-Ganna
Gwae frodir Essyllt gan ai treisia
Gwyn fyd ym Mhowys y cyfrwysa
Gwibiolion ddynion heb Aneddffa
Gobaith a dderfydd gan hir draha
Gwystlon yn drychion a gyrechir i drennfa
Y Paun o'r Llwyfenni au cymmell i'r
Gwyddyl ar y tir a welir yna [ddalfa
Ag i Faelawr fawr yr ymgyfeiria
Yna y bydd dedwydd Brynn y Wyddfa
Ag o hynny allan Sais a ddiflanna

TALIESIN BEN BEIRDD ai cant o Flaen
Arthur yn Nghaerlleon ar Wysg.

LLYMA DDAROGAN

A GANT HEININ FARDD I FAELGWN GWYNEDD.
O L. H. Y.

I.

CYNTAF daroganaf o'm daroganair
Cwynfan Brynn Melarth cad gyflefair
A'r Gwanwyn dunoeth a'r dygn Gyngrair
A sul y Pasg gwyl gyhydedd Gwen Fair

II.

Daroganaf arnaw yr Haf hir felyn
A phob Dyffryn yn llawn o'r grawn di-
newyn
A gorescyn llydan y Rhydain llwydwynn
Lle daw ai arfau ai blaid i'r gorllewyn
Llew goruchel Rhyfel yn goresgyn
Lle bynnag y del y bydd derwyn

III.

Gobaith rhagllaw y daw i lywenydd
Yn ymgyweiriaw a phob deunydd
Gwyr a Meirch Llydaw llydan eu lluydd
Yn rhoi'r alanas ar elorwydd

IV.

A llynges draw yn hwyliaw i'r Wenn Yn-
ys
Addaw Llydaw llwydion eu hemys
A dig ymarwar moreodd dyrys
Yman a ddaw gan ddewr ymgyfrys
Prifion milwyr arfog yn eu hystlys
Am Frynn Dinewyr dydd a'u dengys

V.

Pan ddel llu dihafarch o barth gogledd
I Aberdaugleddau heb ymyr ommedd
Ag i Aberhodni deuant diau y diwedd
Gwae wynt y Beilchion gwyn eu byd lle
bont yn hedd
Pan ddyffo Dofydd yn Nialedd
Ys damgel a fo da ei fuchedd

VI.

Llu tramawr yn helau tonnau Teifi
Uchel eu rhwysg rhwyf rhyddyfysgi
Tair breuddwyd a brofir
Eu bod yn wir a gwir
Tair Rhandir yn ymrysoni

VII.

Tair Blynedd o'u blaen wynt a glywir
Tair naw a ddwg ffrwyth wedi'r wyth y
gwisgir
Tair Asgell ar well a gynhelir
Tair buwch mewn buarth ni welir
Tair anesgor a wasgar bob rhandir
Tair gwraig anniwair ar lawr mae'n
gywir
Un yn lle y ddwy a gynhelir
Cynnullawg yw'r amser gwelir
A Lloegr i'r Llew a orestyngir

VIII.

Mi a ddanfonaf faen a thri mor ynddaw
Ag a wnaif gafod a main brwd i'th ddys-
trywiaw
Mi a wnaif baladr yn gadr o Lydaw
Mi a ddanfonaf dy aelodau cyn peidiaw
A'th eppil a'th had gad gynhulliaw
At y cwn ar bleiddiaid a'r brain iw bwy-
taw
Mi a ddanfonaf anwiredd i'r lle y daw
Mi anfonaf wledd o'r sygnedd i'r neb ai
haeddaw
Mi anfonaf ddiwedd i'r anghywirion
Mi anfonaf rad yn y mor a'r donn
Mi anfonaf wiail Beirddion i flodeuaw

IX.

Mi osodaf ffynon yn yr uchelion
Mi osodaf rhyfel rhwng hen elynion
Mi osodaf lanw mewn saith afon
A llid llif Tom
Yn saith Aberon
Mi anfonaf nifer yn berchennogion

Mi osodaf blu ar y rhai noethion
Ag a rof iechyd i'r rhai cleifion
Fal y bo'r byd am hyun yn ymryson
Mi osodaf y cyfoeth rhwng annoethion
Fal y bont gurawg gan ymryson
Mi osodaf hedd a choledd i bob cyfrad-
lon

Pum naw a ddeholant Estronion

Pum tri yn ymryson

Yn bleidiau blinion

Gracia Tempora terra

Tarw maen mawr i'r llawr a ollynga

Llynges o forodd a dramwya

Hyd amdroedd Ammyr mein a'u harweinia

HEININ BARDD MAELGWN GWYNEDD

AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH Y BERGAM O FAELOR.

O L. H. Y.

I.

TRAETHAF yt fardd daf
Cyd cyfanned o gof a'th gaf
Diymgyd a byd bydaf
Bryd ar hunaw
Traethasom awenydd
Y dydd y daw cynnydd
Ar fro ag am foydd
Heb orddwyn cwyn cilydd
Caled ddifiaw

II.

Pan ffrwytho coedffryn
A chad ar y Brynn gwynn
A choelfain byd cynglyn
Conglan dreiddiaw
Pan chwarddo Ofydd
Lle'dd ymgyferfydd
Yn niffaith maith mynydd
Ag yn y sylf o dan y gwydd
Dydd ymdeithiaw

III.

Arth o Feli a rydd
Ryddyd a chynnydd
I Bowys dwys drefydd
Ag i bob Cymro y bydd
Pawb cyfun ai gilydd
Un cyfar cyfannnydd
Ar y byd a ddyfydd
A heddwch hir ysbennnydd
A fynno Duw diau y bydd

BERGAM O FAELOR AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH IEUAN
TRWCH Y DARAN.

O L. H. Y.

PENNAU'R Byd i'r llawr a ddigwyddan
Mab y Dyn a'r Eryr o hynny allan
Y Byd ai holl wledydd a feddianan
Yna bydd Tangnefedd a llafar y Gan
Hyd wyneb y byd a phob diddan
Ag ar y ddaiar daioni cymman
Ag ymchwel gwynfyd i bawb yn gydgyf-
ran
Ag i Dduw'r gogoniant yn yr uchelfan

Y MAB CRYG A'T CANT.

O L. C. H.

Duw diadnair a mair mae'r cynghorion
A wnaeth rhag lladron dynion dannod
Aethpwyd am teiriair taeriaith ffyrnig-
rwydd
Tramgwydd naws arwydd y nos arall
Ni fu' ryw lefain damwain dymnestl
Ac a fu echos i'm diddos dy
Er pan laddawdd cawdd y cath losgryn-
grin
Y ci lledfegin llwyd a fegais
Dyfod y carnleidr gwrmeidr garmal
Ac yspeilio'r ty hyd nos tywyll
Arfaethu mynnu cawell mynnaedd teg
A dwyn fy nhaedeg murchweg mawr-
chwedd
Edrych a orug ffug uffern drum
Ar hyd y ty clyd bryd bredychfoes
Ac arganfod rhidyll y tringod
A drylliau fy ffion drwy'r un ffenestr
Cafas y lleidr was gyda'm llawdr wael
Cyfaillt anniwyd bryd i brydydd
Crib ffyrting nidling neddwallt gymman-
fa
A llwy droed gwtta drud a gattel
Hirgrog i'r diriaid oer daid od ai
Am gwal poen gofal hyd pan gafas
Hengod fyngwhegr rhwng hengist at-hil
A thyllau gwiril yn y gwarag
Nid edewis ym dim grym grymiant
O'r trysor trawsfygor lawdr byg bagan
Dieithr clwyd nawieir bywion hwngyrdl-
awd mell
Wrth dda reffyn wellt gyssellt gasaf
Cigfrain a weler uwch y wilers
Yn dial f'annrhaith gwaith gwythlonder
Ar ddinas maelawr lle mae molest sôn
Ysgwyd pren lladron am eu lledrad

Neu, bu.

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

CRIST Crair unmab mair mawr ryfeddod
Am gri bilain sais trais wtreswr
Nad a hëyrn chwyrn chwyrndwrch gwadd-
awd blas
Y doeth y lleas cyn glas gloeslif
Can oedd celwyddawg rhochgawg rhech-
gawr
A ffalst ac anghlaer murdaer mawrdwyll
A ffugiawl trethawl truthain amrhydfethr
A serth ac anferth swrth ac ynyfd
Am fy ngharcharu tru tra digter
Trwy weithred Griffri cablgi cwblgas
Prif afonydd rhydd rhwng Gwy a hafren
Modrybedd cymmen mi ai cymmerth
Un oedd defeidiad ddifrad ddyfrys
Enwog brif afon tros Fôn traws fodd
Eurgaddug can dug y dogi gwaddawd saig
I'r oreu carrwraig yn dwyn corwrysg
Ar ail dwfr gynnaill deifr ar gynnwrfr
Oer yw i ddedwydd cerydd cares
Dig oedd Ieithon son seingul raeawdo
Deffro rhwyd ortho be rhaid wrthi
Trydedd mawr gochwedd er marw gy-
chwedd
Bei cefid trwy lid adled bu erw
Ofer gleiriach sach sarrug ei wagffon
Afon cymmaron ai cymmerai
Ceisiau Griffri ddeifrigi ddwfrgwymp
Gwnaeth ar ei thrawsryd pyd pedwardyn
Glawedawg feinawg fwynaf cyfnithderw
Clwyflif dros ganerw glwysferw glasfor
Porth Duw i'r pontpren llethr asgen llithr
Ar saer ai dodes yn odidawg
Amddychwelu enu enec bwech gynhorthwy
Gan felyn fordwy falaen fawrdwysg
O gwlychawdd Griffri cri crin foelfors
Uchlaw Trefycclawdd fawdd faethgennau
Syched ei ffilcas bengam ffwlcwdd wyll
Dibwyll arth ffwrndwyll wrth ufferndan

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

Duw am rho deall call rhag cellwair
Dyn wyf yn gwarthwyf oddigarthref
I brydu canu ceinawawd gyfiawni
I waleh balch bylehwyn fyddin faddau
Coethrydd hael Ddafydd cynnydd canyn
Caith a ddioddef rhag llef a llosg
Carau cil eiddil eiddun hedd ddichlais
Cerennydd a Sais rhag trais traethawd
Ni bu ddigon rhydd greddf onnwydd grym
Balchwyr clod ddadweir mawreir meurig

Pan fu glau 'r hyntau yn Norhamtwn dref
 Pan oedd ddioddef ynglef Englis
 Cyffelyb a'r son y digones
 Dafydd yn nhrefydd seisnig ryfedd
 Ac y digones deg anwych dercyn
 Mareddydd ar llynn yn Llann Rhystyd
 Pan welas Dafydd hwylddydd haeldddedd
 Y gwyr yn ymgur tyst ddolur tost
 Myfyr oedd gantaw rhac antur ymladd
 Brwydr nadd gwyr mawrradd gwers y
 meirw

Can ni ddol yngawr llawr llwyddgyrch
 Maith yw ei wirawd a'i wasgawd wisg
 Llyw rhwysg Beirdd hyfrwysg rhwng
 hafren a Gwy

Lle ynu i ofwy drwy dref Raiadr
 Can ni bon undad mad ymodwrdd
 Maredudd gyfiawn dawn a Dafydd
 Brodyr ungalon wrth ymgiliaw ynt
 I goed gad luchynt i gydlechu

YR IUSTUS LLWYD A'I CANT.

O L. C. H.

I Dduw y diolchaf
 Dewin plant Addaf
 A'i Ddoniau cwplaf
 Euraf eryr
 Caethed ym faerdy
 Coeth iawn yw hynny
 Fal cwthr iar anhy
 Yn eirina
 Gruffudd iarll Mawddwy
 Groth hanner aerwy
 Grwth brau mewn burwy
 Wrth hen bared
 Grem llem llo truan
 Groen boen hen-weinian
 Gyrrawd fi allan
 Garran ellyll
 Gwyr nid gwiw i fro
 Gwarrog aseth dro
 Gwyredd llo yn ffo
 Rhag dwy ffiol
 Gwaeg budrgengl rawn
 Gwywedd henraw fawn
 Gweddaidd yw ei ddawn
 Dilawn deulu
 Gwarant ef ni eill
 Er gwaræ eraill
 Gwyrawd ei ddwygaill
 O eiddigedd
 Gwe he hen ddyfrehwil
 Gwain fain faw rombil
 Gwae a gais ymbil

A'i gas henbeth
 Gwyd fryd frys godech
 Gwadd glaf glun ffallech
 Gwedd elech feinsech

Drwg fu f'ansawdd
 Gydag ef echnos
 Heb gudeb agos
 Gedor bran wythnos

Wrth bren aethnen
 Bum yn dirwestu
 Bawa dyn a fu

Bwa gwrych tradu
 Gwrâch mewn troedog
 Yn Llys Ruffyddyn
 Llef cath mewn odyndyn
 I'm llas o newyn

Ar llawr ei neuadd
 Ynghroth loth ledpai
 Ynghred na's llanwai
 Nid mawr i'm dygai

Y mae'r digelo
 Na bwyd na diawd
 Na medd na bragawd
 Dam mawd yn wassawd

Tan ei weision
 Gruffudd ysgeler
 Groth efyns tryfer
 Gwddff amner maelier

Wrth glun miliast
 Breiddfyw yw Gruffudd
 Ebrwyddffudr drabludd
 Bryd firwyn o goludd
 Y bengaled

Brys bran yn corddi
 Braich adain eli
 Brwyd o grwyn dyfrgi

Gan adargwn
 Brenin cwm llygod
 Braidd fu ymddyfod
 A'r lle anorfod

Uwch Llanurful
 Pennaeth moel Benddin
 Heb gael pynnau gwin
 Pin wrth din yswin

Heb hossanau
 Gwedi mod noswaith
 Gwell myned ymaith
 Yn y llys diffaith
 Gerllaw ystyffwl

Gwag oeddwn dranoeth
 Yn gadu'r cyfoeth
 Fel bran esgeirneth
 Brin ysgornach
 Yscofnach codowrach¹ ci
 Ys gwyr newyn hoenyn hwch
 Ysgwydd cylionyn isgell
 Ysgawd o fewn bargawd bwth

¹ Neu, cod owrach.

YR IUSTUS LLWYD AI CANT.

O L. C. H.

MADAWG gorynnawg gwr anelw ei fyw
Gwas drygryw ceillsyw collswydd Rhydd-
erch

Medrawdd ni gedawdd ei hen gadach ym
Nid modur gwiwrym minllym manllaes
Madws i'r bawdlws bodlon ni byddaf
Ni chaf y gauaf dim o'i gyfoeth
Medr goelgant rammant ramiwr¹ puteiniaid
Moelsaid nid callnaid yn oed collnef
Mair a'i mab gwir grair gwawr Grist gym-
myrredd

Yssydd anrhydedd marannedd mad
A ddifao y llo lleithgabl o wanas
A gan denebras ar din ebrwydd
Ar wair mul-gont gul gant gwas faidd for-
dwy

A'i mwn mal aerwy march Maelorig
Hawdd ganthaw addystr pe i herchid
A phyth ni cheffid odid eden
Eddewis er's² mis a mwy no blwyddyn
Ym ei gedechyn cefndedyn cul
Sorraia na's cefais cyfyng offeiriad
A'i dad oedd reiniad taergad dyfrigwn
Swreodan druan adrywedd noethi
A fu am Fenlli yn hen fonlawdr
Hi a fu yngwydd llu fab Llyr llediaith
Hi a fu ganwaith yn hen gonach
Hi a fu am wyneu³ wenn cabl rheidusion
Hi a fu am Wydion ac am Eudaf
Hi a fu yn rhynnu 'n oes rhan duran
Hi a fu yn llluman cregyn llenmeirch
Hi a fu yn babwyr i'r aurbibau
Hi a fu yn llymu rhag llymed ei charn
Ar ol pais Badarn rhac pas bydawl
Hi a fu yn nychu yn achos ei haint
Hi a fu am Eraint ac am Arwy
Hi a fu yn gwasgu gweisgion ar fara
Hi a fu'n Sacsonia y mewn Senedd
Hi a fu'n gresawu Sawel benuchel
Hi a fu'n gawdel i hen Gadell
Hi a fu'n mygu ynghylch megin ledr
Hi a fu am fam Bedr yn cael bedydd
Hi a fu'n cyrchu cyrch ebawl cattus
Hi a fu am Fruttus yn hen fretty
Hi a fu yn malu ym melin Reinallt
Ar hyd cae llugallt yn rhwyd llygod
Hi a fu yn tyllu nid dillyn clerwy
Hi a fu yn Neuddwr ac yn neiddef
Hi a fu yn llechu lluwch Eiry mynydd
Bellach am gybydd ymae'n hen gebystyr
Hi a fu'n crynu rhac crined ei llain
Hi a fu'n llefain am hên llafais⁴
Hi a fu'n tarnu turnen wraig fab Pyll
Hi a fu yn bebyll i hen Babo

Hi a dynnwdd yn rhwyd ar hyd cwm sas-
nast

I geisiau dyfrast yn ei dwyfron
Hi ni chad trwy frad mae'n fradw ei llun
Gan berchen corun byth ni'n curied
Madawg yw hwnnw meudaf llwy haiarn
Calon cul faen sarn carn corn iyrhell
Gwisgawdd am danaw uch Dinerth yn
Rhos

Swreod anniddos cyleh cyleh ei neddair
Byth yn rhodd o'i fodd nid Rhydderch
gampau

Noeth yw fy ysgwyddau anosgeiddig
Ni welir am ddyn eddewid ganthaw
Ni ddaw o'i ddurllaw Fadawg ddyfrllyd
Madyn gi gelyn gogalet wyncu
Yn y ddel esgob du o din dyfrgi
Hi a ddoeth yn noeth o neithfawr Franwen
Hyd yn Llys Facsen nid laes focsach

OFFICIUM B. MARLÆ.

Gwasanaeth Mair wedi ei dynnu o'r Lladin Ynghym-
raeg y gan Ddafydd Ddu o Hiraddug hyd mae
pawb yn tybiaid ac a gopiwyd yma er mwyn cael
gweled y dull oedd gan yr oes honno ar gyfeithu.

O L. E. D.

HYN a ddywedir o flaen pob awr—
Henpych gwell Fair cyflawn o rad Duw
gyda thi bendigaid wyt ym mhlith y gwrag-
edd a bendigedig yw ffirwyth dy groth di
Iesu. Amen—Arglwydd agor fy ngwef-
usau. Am genau a fanaig dy foliant. Duw
ystyria yn gynhorthwy ym. Arglwydd
brysia i'm cymmorth Gogoniant i'r tad a'r
mab a'r yspryd glan. Megis ydd oedd yn
y dechrau ac y mae yr awr hon ac yn
wastad ac yn oes oesoedd. Amen.

SALM 95.

DEUWCH ymddrychafwn wrth yr Arg-
lwydd canwn i Dduw ein iachawdur ni.
Rhagachubwn ei wyneb ef ynghyffes a
chanwn Sailm iddaw. Canys Arglwydd
mawr yw Duw a brenin mawr ar yr holl
dduwiau can ni wrthladd yr arglwydd ei
blwyf canys yn ei law ef y mae holl der-
fynau y ddaear ac ef a edrych uchelder y
mynyddoedd. Canys of a' biau y mor ac
a'i gwnaeth ai ddwyllaw a seiliawdd y dy-
warchen. Deuwch, addolwn a syrthiwn
rhac bron Duw wylwn yngwydd yr Arg-
lwydd a'n gwnaeth. Canys ef yw ein
Harglwydd ni a ninnau yw ei bobl ef a
defaid ei bortha ef. O chlywch heddyw ei
lef ef na chybydded eich calonnau megis
ynghellwair herwydd dydd prawf yn y di-

¹Neu, rimiwr.²Neu, es.³Neu, wyneu.⁴Neu, llawes.

ffaith yn y lle ydd ym brofasant eich tadau
chwi—hwynt am profasant ac a welsant fy
ngweithredoedd. Deugain mlynedd y bum
gyfnesaf ir genhedlaeth hon a mi a ddywed
ais y mae eu calonnau yn wastad ynghyf-
ailorn ac nid adnabuant hwy fy fyrd i.
Wrth y rhai y tyngais yn fy llid na ddeu-
ynt i mewn i'm gorphwysfa. Gogoniant
i'r tad &c.

EMYN. QUEM TERRA PONTUS &c.

MAIR addwyn forwyn fawredd a ymddug
Y gwr a'i gorug o'i drugaredd
Mawr foliant mab sant saint orsedd nef-
awl
Mair ddeddfawl ddwyawl ddiwael bensedd
Môr llafar daear duedd ac awyr
Hael a lloer yn llwyr llwrw teyrnedd
Maif greawdr llywiawdr llyw hedd tŵr
doniau
Tair ffyrf defnyddiau gwiw radau gwedd
Mirain wryr ysgain osgedd gwynfydig
Wyt Fair fawrhdyg fawr anrhydedd
Morwyn yn ymddwyn em ddawn feuedd¹
byd
O ysbryd gleindyd glan etifedd
Moliant gogoniant gwnedd i'r Drindawd
Tair person undawd undeml fonedd
Amen.

SALM 8.

ARGLWYDD ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwâr
Mor rhyfedd dy henw yn yr holl ddaear
Canys drychafedig yw dy fawredd
A'r uchaf nefoedd Dduw ben teyrnedd
O enau maibion yn dyfnu gwnaethost fol-
iant
I ladd dy elyn a dialwr chwant [edd
Can gwelaf nefoedd gwaithredoedd dy fys-
lloer a ser y rhai a seiliaist i'th anrhydedd
Beth yw dyn canys coffei ef
Neu fab dyn a dramwy o nef
Lleiheist ef noc engylion gwisgaist o goron
enrhydedd
A gosodaist ef ar weithredeodd dy ddwy-
law o'th drugaredd
Pob peth a ddarestyngaist dan ei draed ef
yn rhydd
Defaid ac ychen ac anifeiliaid y maesydd
Ehedaid nef a physgod y wailgi
Y rhai a hwyliant lwybrau môr heli
Arglwydd ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwar
Mor rhyfedd dy enw yn yr holl ddaear
Gogoniant i'r tad &c.

¹ Neu, reufedd.

SALM 19.

GOGONIAINT yr arglwydd a ddatgan y nef-
oedd
A'r ffurfafen a ddengys ei ddwyllaw weith-
redoedd
Dydd i ddydd a ddiguddia gair diwyd
A'r nôs a ddengys i'r nos gelfyddyd
Nid oes barablau nac ymadroddion
Ar ni chlywo llefoedd y gwyr doethion
I bob tir ydd aeth eu sain ac eu llafar
I ymylau cylch y ddaear
Yn yr haul y gosodes ei annedd a'i gell
Ac yntau mal gwr priod yn dyfod o'i ys-
tafell
Ymddrychafawdd fal cawr i ffordd ryediad
Bu o nef uchaf ei hynt fynediad
Ai gyferbyniad hyd uchelder
Nid oes a ymguddio rhag gwres ei gallder
Difagl gyfraith yr arglwydd a ymchwel en-
eidiau y rhai truaen
A'i gwir dystiolaeth a ddyry ddoethineb i'r
rhai bychain
Cyfiawnder Duw a lawenhaa calonnau ar
naid
A'i eglur orchymmyn a oleuhaa llygaid
Sanctiaid ofn Duw a drig yn oes oesoedd
A'i farnau a gyfiawnheir ar gyhoedd
Eiddyn ynt yn fwy nag aur nac emmau
A pherach ynt no mel a'i ddilyfau
Ath was a'i cedwis yn ddianwadal
Ac am eu cadw dirfawr iawn fydd ei dal
Pwy a ddyail ei feiau glanhaa fi o'm dir-
geloedd
Arbed ith was am ei arallion gamweithred-
oedd
Onid arglwyddasant arnaf difagl fyddaf
Ac ef am glanhair o'r gweithredoedd mwyaf
Ac ef a ranga ei fodd ymadroddion fy
ngenau
A meddwl fy holl galon ger dy fron dithau
Arglwydd fy nghynnorthwyawdr
Tydi yw fy mhryniawdr
Gogoniant i'r tad.

SALM 24.

Duw biau y ddaear a'i chyflawnder
Byd y daierydd a'i breswyl nifer
Canys ar y moroedd ef a'i seiliawdd
Ac ar yr afonydd ef a'i cyweiriawdd
Pwy a esgyn ar fynydd yr Arglwydd
Neu pwy a saif yn ei santeiddrwydd
Diargywedd o ddwyllaw a glan o galon
A diorwag ei enaid a difrad i'w gymmyd-
ogion
Hwn a gaiff fendith gan y creawdr
A thrugaredd gan Dduw ei lachawdr
Hon ydyw'r genhedlaeth a'i cais efo

Ac a wyl wyneb Duw Arglwydd pobl Iago
Agorwch eich pyrth dwysogion a chenwch
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwy'r brenhin gogoniant hwn a ddaw at-
tam yn ddirgel

Arglwydd cadarn cyfoethawg a gallus yn
rhyfel

Agorwch eich pyrth dwysogion a chenwch
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwy'r brenin gogoniant hwn wrth gael
moliant

Arglwydd y nerthoedd yw brenin y gogon-
Gogoniant i'r tad &c. [iant

LLITH LUC 1, 26.

GABRIEL a anfoned yn gennad y gan
Dduw i ddinas yn Galilea yr hwn a elwir
Nasraeth i briodi morwyn a gwr a elwid
Ioseph o lwyth Dafydd. Ac enw y forwyn
oedd Mair. A phan ddaeth yr angel i
mewn attai y dywawd ef hanpych gwell
Fair gyflawn o râd Duw gyd a thi bendig-
aid wyt ynghyfrwng y gwagedd. A phan
gigleu Fair hynny cynhyrfu a wnaeth a
meddyliaw pa ryw gyfarch oedd honno.

A Dywedyd a orug yr angel wrthi nac
ofnhaa Fair canys ti a gefaist rad y gan
Dduw ti a ymddygu feichiogi ith grôth ac
a esgory ar fab a elwy ei enw Iesu a hwnnw
a fydd gwr mawr a mab y gelwir i'r Goruch-
af ac ef a rydd yr Arglwydd Dduw iddaw
eisteddfa Dafydd ei dad ac ni bydd diwedd
ar ei deyrnas ef. A dywedyd a orug Mair
wrth yr angel pa fodd fydd hyn can nid
adwaen i wr? A dywedyd a orug yr angel
gan ateb iddi yr yspryt glan a ddaw ynot
ti a nerth y Goruchaf a'th wasgoda wrth
hyn y peth santaidd a aner o honat ti mab
Duw y gelwir. A llyma Elsbeth dy gef-
nithderw gwedi ymddwyn mab yn ei hen-
aint a hwn yw y chweched mis iddi yr hon
a elwir yn anfab can nid oes un gair diallu
herwydd Duw. Ac yna y dywawd Mair
llyma fi yn llawforwyn i'r Arglwydd bid i
minnau herwydd dy eiriau di.

Tithau Arglwydd trugarhaa wrthym.
Diolchwn i Dduw. Dedwydd yn ddihau
wyt gyssegregedig wry Fair a theilwng wyt
o bob rhyw foliant canys o hanot y ganed
Haul cyfiawnder Christ ein Duw ni.
Gweddia dros y bobl cyfrwng dyred dros
yr ysgolbeigion cyfrwng ddarestwng dros
ofunedawl wreigawl ysglen¹ synnient bawb

¹Neu, ysglen.

dy gynhorthwy or a anrhydeddo dy goffad-
uriaeth canys o hanot ti y ganed Haul cyf-
iawnder Christ ein Duw ni.

EMYN AMRROSA AC AWSTIN. *Te Deum.*

Ti dduw addolwn ti a weddiwn
A thi addefwn eiddun Ddofydd
Ti Arglwydd nefawl tad dragywyddawl
To daiar ath fawl y sawl y sydd
Engylion gerddau nef a'i feddiannau
Oll ath fawl dithau rhiau rhiydd
Serubin gynnwys Seraphin frowys
A ganant yn lwys leiswawd newydd
Sant sant Sant Arglwydd Sabaoth culwydd
Santaidd fawr hylwydd hwyl haul loyw-
ddydd

Llawn yw nefawl chwanto o'th fawr ogoniant
A hylldo ariant holl daierydd
Gogoneddus gôr ebystl nefawl bôr
Ath fawl falch gyngor gangau dedwydd
Molliannus i'n rhi rhif y proffwydi
Ath fawl Grist celi colofn bedydd
Canheid-lu creudwysg a gerddant ith wysg
Yn llu aur dur-frwysg yn llwyr dorfydd
Santes eglwyswawd drwy'r holl fedysawd
Dyro hael ddefawd o'th lin Ddafydd
Ein tad trugaredd anfeidrawl fawredd
Ai haddef pob gwedd gwiwddawn elfydd
Dy anrhydeddus unmab molianus
A fawl crefyddus ffyrf gampus ffydd
Dy gyd ddiddanweh sant ysbyrd elweh
A folir yn fflwch ffloyw leferydd
Crist bennadar cred brenin gogoned
Ti yw'n eidduned ydiweddydd
Tragywyddawl blant dragywydd dad sant
Ti biau moliant miloedd beunydd
Ti a gymmerth cnawd o fru morwyndawd
A dynawl giwdawd o nawd newydd
I ryddhau dyn y gan ei elyn
O uffern derfyn dwrf uselydd
Ti a egoraist i ddyn a geraist
Nef pan i'n prynaist ar bren palmwydd
Y mae d'estieddiad ar ddehau dy dad
Ath breswyl gwastad mab mydr sillydd
Ti Arglwydd Iesu a ddaw i farnu
A fo ac a fu llu llewenydd
Nertha dy weision gwerth dy waed gwirion
Gwyrthfawr dy goron gorawl grefydd
Par eu gobrwyaw gyd a'th Saint adlaw¹
A'r fuchedd rhagllaw llyw lliosydd
Gwared dy bobloedd gwerin dy wladoedd
Gweryd ar nefoedd naf rhysfaydd
Llywia hwynt nef ner llywiawdr uchelder
Drychaf uch no'r ser muner mynydd
Ti a fendigwn ti a addolwn
Gwastad i'th garwn i'th gerennydd
Molwn dy gampus enw anrhydeddus

¹Neu, aelaw.

Byth yn barhäus yborëydd
 Teilynga heddiw ein cadw yn gywiw
 Rhag pechod ymlw ymlaen llyudd
 Trugarhaa naf nef trugaroccaf
 Wrth bobl plant Addaf addurn gynnnydd
 Gobaith ein gorsedd bid yn ddiommedd
 I'n dy drugaredd heb dro gerydd
 Archwnein gobaith er erchyll dy laith
 Na'n llygrer yn faith fyth tragywydd
 Amen.

MOLIANNAU. AD LAUDES.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym
 Arglwydd brysia i'm cymmorth
 Gogoniant i'r tad &c.

SALM 93.

Duw a wledychawdd tegwch a wisgawdd
 Gwisgawdd gadernyd ac ymwregysawdd
 Ef a gadarnhaawdd cylch y ddaiar
 Hyd na's cydgyffroi'r fyth o'i darpar
 Er hynny parawd yw dy eisteddfod
 Duw er yn oes oesoedd gwir yw dy fod
 Drychafasant arglwydd yr afonydd
 Drychafasant lefoedd eu lleferydd
 Drychafawdd afonydd donnau mawredd
 Gan liaws lefoedd llawer o ddyfredd
 Rhyfedd yw dirnadau'r môr a'i sôn
 Rhyfedd yw yr arglwydd yn yr uchelion
 Credadyn yn ddirfawr yw dy dystiolaethau
 Santeiddrwydd a weddai ith dy yn hyd
 ddyddiau

Gogoniant i'r Tad &c.

SALM 100.

Pob tir cenwch foliant i Dduw dofydd
 Gwasnaethwch iddaw trwy lawenydd
 Deuwch i mewn yn ei wydd ger ei fron
 Yn hu lawen o lawenydd calon
 A gwybyddwch mai'r Arglwydd yw Duw
 ein rhi
 Nid hwynt'wy namyn efo an gwnaeth ni
 Ei bobl a defaid ei borfa agorwch ei byrth
 trwy gyffes
 Agorwch ei lysoedd cyffeswch iddaw ar
 emynau llës
 Molwch ei enw hynaws yw yr Arglwydd
 tragywydd ei drugaredd
 Hyd enedigaeth a genedigaeth byd y bydd
 ei wirionedd

Gogoniant i'r tad &c.

SALM 63.

Duw fy nuw i ti a folaf
 Attad o leufer y gwiliaf
 Ynot y sychawdd fy enaid i

Mor liosawg Duw yw ein gwawd itti
 Mewn tir diffaith diffordd diddwfr yn sant
 yt ydd ymddangosais
 Yn y welwn dy nerth ath ogoniant yn
 garuaidd lednais
 Canys gwellyw dy drugaredd no bucheddau
 Wrth hynny dy foliant a wna fy ngwefusau
 Felly yn fy mywyd i'th fendigaf
 Ac ith enw fy nwyllaw a ddrychafaf
 Fal y llanwer fy enaid i o floneg a brasder
 I'th fawl fy ngenau a'm gwefusau nef
 muner
 Felly ar fy ngwely ith goffais ti a'm ceraist
 Y bore i'th feddyliaf canys ti a'm nerthaist
 Dan wasgawd dy adenydd ydd ymddrych-
 afaf innau
 Glynodd fy enaid wrthyt fe a'm cymmerth
 dy ddehau
 Ofer y ceisiasant fy enaid i eithafion y
 ddaiar ydd ant
 Mewn dwylaw cleddyfau y rhoddir a
 rhannau cadnoaid fyddant
 Ef a lawenheir y brenhin yn nuw a molir
 a dyngo i'r gwirionedd
 Canys distrywedig fydd y genau a ddywetto
 enwiredd

SALM 67.

Duw a drugarhâo wrthym ac ef a'n ben-
 dicco
 Eglurder ei wyneb arnam ac ef a drugarhâo
 Yn y adnappom ar y ddaiar dy ffyrdd di
 Ac yn yr holl genhedloedd dy iechyd Geli
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesed y bobloedd oll yt yn dy wydd
 Llawnhaed y cenhedloedd canys cyfiawn
 arnynt y berny
 Ymddrychafent y bobloedd canys y cen-
 hedloedd a gyweiry
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesent y bobloedd oll y' yn dy wydd
 Can rhoddes y ddaiar ei ffrwyth beunydd
 Bendiged ni ein Duw ni bendiged ni Ddof-
 ydd
 Ac ofnhaed ef gan ei foli yr holl ddaieriudd
 Gog. i'r Tad &c.

LLYMA GANIAD Y TRIMAIB YN Y GYNNEU
 DAN: ANANIAS AZARIAS A MISAEL.

BENDIGWCH Dduw ei ddinam weithredoedd
 Drychefwch molwch mil o oesoedd
 Bendigwch engylion Dduw Iôn Ddofydd
 Bendigwch y nefoedd naf nôs a dydd
 Bendigwch Dduw ddyfredd uch y nefoedd
 Bendigwch Dduw ddawn nerth yr holl
 nerthoedd
 Bendigwch yr hael Dduw haul a lleuad
 Bendigwch sŷr nef serennawl wlad

Bendigwch Dduw cywir cawad y gwllith
 Bendigwch Dduw pob yspryd bendith
 Bendigwch Duw ddiddan a thân a thês
 Bendigwch oerfel y gauaf a haf hywres
 Bendigwch Dduw ddurrew a rhew crimp-
 iawg

Oerfel a glasrew a glwyswlith deifniawg
 Bendigwch Dduw eirian ac eiry a ia
 Nosau a dyddiau deddf a wedda
 Bendigwch Dduw eich llyw y lluchedennau
 Tywyllwch lleufer wybr ac wybrennau
 Bendiged y ddaiar Dduw gwâr gwiraf
 Drychafed moled molianusaf
 Pobmynydd bronnydd brynniau bendigwch
 Naf daiarolion a phellennigion fflwch
 Bendigwch ffynhonnau Dduw rhiau rhydd
 Moroedd mordon hysson ac afonydd
 Bendigwch Dduw y morfeirch a morbysg-
 awd

Molwch ehediaid nef naf gwiraf gwawd
 Bendigwch Dduw y bwystfil a'r gwyddfilod
 Holl feibion dynion a dof lydnod
 Bendiged Israel Dduw hael ehalaeth
 Arddrychafed moled a moliant ffraeth
 Bendigwch Dduw ddiwair offeiriad
 Ai ufuddion weision nefolion haid
 Bendigwch Dduw telaid saint o galonnauw

ANANIA AZARIA A MISAEL.

BENDIGWCH molwch Dduw molianus hael
 Bendigwn drychafwn drychafiawdr hŷd
 Duw dad a mab mad meidrawl yspryd
 Bendigaid wyt naf nef yn y ffurfafen
 Moliannus amherawdr greawdr graen

SALM 148.

MOLWCH yr Arglwydd o'r nefoedd
 Molwch ef uchelion loeodd
 Molwch ef ei holl engylion
 Molwch ef ei nerthoedd gleinion
 Molwch ef yr haul a'r lleuad
 Molwch ef ser a goleuad
 Molwch ef nefoedd y nefoedd
 Molwch ef ddyfredd i ar y nefoedd
 Canys ef a ddywawd ac hwynt a wnaeth-
 pwyd

Gorchymynnawdd ef ac hwynt a grewyd
 Ef a'i hansoddes yn dragwydd rhag llaw
 Gosodes ef orchymyn ac nid a dostaw
 Molwch Dduw Arglwydd y nef a'r ddaiar
 Sairph a holl eigiawn mor aflafar¹
 Tan cenllysg eiry ia tymhestlau
 Y rhai a wnant ei air a'i orchymynnu
 Mynyddedd brynniau a gwydd ffirwythlawn
 ddwyn

A holl gedriwydd pob eoed pob llwyn
 Bwystfilod ysgrybl dof anifeiliaid

¹ Neu, arllasar.

Ac adar edynogion ehediaid
 Brenhinedd y ddaiar a'i holl bobloedd
 Tywysogion a brawdwy'r y gwladoedd
 Iefaing henion gwryfion molant Dduw
 ben cûn

Canys drychafedig yw ei enw ef ei hûn
 Ei gyffes ef ar nef a daiar
 Ef a ddrychafawdd corn y bobl hygar
 Emyn i bawb o'i saint sant geisiau
 Maibion yr Israel pobl agos attaw

SALM 149.

CENWCH i'r Arglwydd ganiad newydd
 Yn Eglwys y saint ei foliant fydd
 Llawenhaed yr Israel yn yr hwn a'i
 gwnaeth
 Ymgyfoded merched Sion wrth ei frenhin-
 iaeth

Molent ei enw gan grwth drwy synwyr
 Canent iddaw dimpan a Sallwyr
 Can ranghawdd bodd yr Arglwydd ei bobl
 dda ddiwyd

Ef a ddrychafawdd ei ledneision ar iechyd
 Saint a ymgyfodant ar ogoniant

Yn eu gwelyau y llawenhiant
 Llawenydd Duw yn eu mwnwgl ffodiawg

Ac yn eu dwylaw cledddyfau miniawg
 I wneuthur dial ar y cenhedloedd

A chosbaduriaeth ar y bobloedd
 I rwymaw eu brenhinedd mewn caledion
 effynnau

Ai boneddigion mewn haiarnolion gadwyn-
 au
 Wrth wneuthur ac hwynt yr ysgrifenedig
 farn

Hyn yw gogoniant holl Saint Duw cadarn

SALM 150.

MOLWCH yr Aglwydd yn ei wirdda saint
 Molwch ef ar gedernid ei nerth a'i fraint
 Molwch ef yn ei nerthoedd y gwir Arg-
 lwydd a'n medd

Molwch ef herwydd lliosogrwydd ei fawr-
 edd

Molwch ef ar sain trwmp holl genedl dyn
 Molwch ar Sallwyr a cherdd delyn

Molwch ef ar grwth a thimpan
 Molwch ef ar dannau ac organ

Molwch ef ar sainodron glych clych llawen-
 ydd

Pob yspryd moled ei naf tragwydd
 Gogon. i'r Tad. &c.

CABIDWL ECC. xxiv. 23.

MEGIS Gwinllan y ffirwythaisi arafwch
 aroglau a'm blodau i ffirwythau anryfedd
 ac addwynder ynt.

EMYN.

GOGONEDDUS Fair war weddus feinus fanon
 Gam drychafiad gan y gwiradad geiniad
 ganon
 Ac uch no'r ser o'r uchelder muner mwyn-
 ion
 Ti a fegaist ac a borthaist a byrth dynion
 Ar laeth gorau cyssegr fionnau frenin
 doethion
 Gwr ath fagawdd ac ath greawdd greawdr
 hinon
 Drygwaith Efa Mair Faria morwyn wirion
 A'i gwrageddawdd pan wir greawdd gred-
 adunion
 Y drwy fenestr nefawl ffenestr ffin engyl-
 ion
 Y caiff Cristiawn a phob ffyddlawn iolad
 ffyddlonion
 Drws drawst eurin uchel frenin freiniawl
 ddeon
 Porth eglurder eglur leufer lafar tirion
 A egored Fair oth weithred heb hocciedion
 Caned pob llais Cristiawn difflais Christ
 eleïson
 Mawr ogoniant i'r tad a'r plant sant saint
 goron
 Mab a aned i'n digoddedd yd y gwyddon
 O Fair forwyn yn fawr orllwyn yn ar-
 llwynion
 Moliant hefyd i'r glan yspryd gweryd
 gwaron
 Mawr anrhydedd mirain fawredd mur nef-
 olion
 I Dduw trindawdd ddwywawl undawd un
 tair person Amen.

CANIAD ZACHARIAS OFFEIRIAD PAN ANED
 IEUAN FEDYDDIWR. LUC. i. 68.

BENDIGAID fo Duw arglwydd pobl yr Is-
 rael
 Gan gofwyawdd a phrynowdd ei blwyf yn
 ddiawael
 Drychafawdd ini gorn yr iechyd
 Yn nhy Dafydd ei was diwyd
 Megis y dywawdd trwy enau y proffwydi
 Y rhai a fuanter yn oes oesoedd yn ddifri
 Ef a barawdd ini iechyd o'n gelynyon
 Ac o ddwyllaw pawb o'n digasogion
 Wrth wneuthur tragaredd gyd an teidiau
 A choffau yn wastad ei sanctaidd orch'myn-
 nau
 Llŵ a dyngodd wrth ein tad ni Abram
 Y rhoddai ei hun drosom ni a'n cam
 Yn y wasanaethom ni Dduw beunydd
 Oddiwrth ein gelynyon yn ddiofn rydd
 Drwy gyfiawnder a santeiddrwydd
 Ger ei fron ef beunydd ac yn ei wydd

Tithau fab yn broffwyd ith elwir i'r Gor-
 uchaf
 Ti a'i rhagflaeni ef i arlwyaw ffyrdd Dduw
 dy naf
 I roddi celfyddyd o iechyd i'w blwyf
 Yn faddeuant iddynt o'u pechodau tra-
 gywydd
 Drwy ymysgaroedd Dduw ddwywawl nêr
 Yn y rhai i'n gofwyawdd ddwyreawr o
 uchelder
 Wrth egluraw i'r eisteddiaid yn y tywyll-
 yn y tywyllwch a gwasgawd angau [wch
 Ac i gweiriaw ffyrdd yn traed ninnau
 Gogon. i'r Tad &c.

OMITTUNTUR ORATIONES AD B. MARIAM.
 DROS HEDDWCH.

DYRO heddwwch Arglwyddyn ein dyddiau ni
 Can nid oes neb arall a ymladdo drosom
 eithr tydi ein Duw ni
 Duw bid heddwwch yn dy nerthoedd
 A bid amlder yn dy dyrau di

GWEDDI.

Duw gan yr hwn y mae saint euddun-
 eddau iawnion gynghorau a chyfiawnion
 weithredoedd dyro ith weision yr heddwwch
 yr hwn nis dichon y byd ei roddi yn y
 rodder ein calonnau ni ith orchymynion
 di drwy wrthladd ar feiau ein gelynyon a
 bod ein amseroedd ni trwy dy amddiffyn di
 yn heddychlon wastad drwy ein Harglwydd
 ni Iesu Grist dy fab di yr hwn a fuchedd-
 occa ac a wledycha gyda thi a'r yspryd glan
 yn dragwyddawl ac yn oes oesoedd.
 Amen.

LLYMA DDIWEDD Y PYLGAIN A DECHREU
 YR AWR BRIM.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym—Ar-
 glwydd bryisia i'm cymmorth. Gogoniant
 i'r Tad &c.

EMYN.

COFFA Dofydd Duw tragwydd
 Dy gerennydd bydd bodd warant¹
 Wrth bobl efydd bŷd aflonydd
 Ath blwyf bedydd bydawl orsedd
 Yt ry-gymrud ein enawd ehud
 Rheg diolud rhag dialedd
 A fu greulud fal i'n carud
 A'n prynu'n ddrud o alltudedd
 Er anrhydedd dy etifedd
 Maddeu garedd modd ein geiriau
 Mab cyflawn rad mab Dofydd dad

¹ Neu, waredd.

Rhag Uffern gad rhwyg y ffwrn gau
 Differ dy wlad dwg fi attad
 Yn aur angad yn Awr Angau
 Mawl caredig i'r pendefig
 Yw arbennig bennaeth tri-byd
 Mab genedig o'r wry ddiddig
 Mair fawrydig radau gleindyd
 Miloedd a wnant mawl a ganant
 Ar fryn a phant a phynt esbyd
 Mawl ogoniant miloedd foliant
 A'r tad a'r plant a'r sant yspryd
 Amen.

SALM 110.

Ar Dduw y llefais pan ym trallodid
 Ac ef a'm gwrandaawdd i'm gofid
 Arglwydd rhyddhaa fy enaid pan el o'm
 enawd
 Rhag enwiron wefusau a bradychus defawd
 Beth a rodder i tithau beth a chwanegcaer
 Ar fredychus dafawd wrth ei ddrwg ai
 ddifer
 Saethau y cyfoethogion blaenllymion
 Ynt i gyd a marwar diffaethion
 Gwae fi belled fy nghiwadadaeth
 Cyd breswyliais a phreswylwyr Cedar
 Dirfawr dir ddiwylliawr fu fy enaid
 Ymhlith y giwdawd anhygar
 Tangnefus oeddwn gyd-a digasogion y
 dangnefedd pan ymddiddanwn ag hwynt
 ym gwrthleddynt mal trwy gywrysedd.
 Gogoniant i'r Tad &c.

SALM 121.

DRYCHEFAIS fy llygaid hyd ar y mynydd-
 edd
 O baham ym daw cynhorthwy yn y diwedd
 Fy nghynhorthwy i y gan Dduw Arglwydd
 A greawdd nef a daiar yn hylwydd
 Ni roddo dy droed ar gyffro
 Ac ni hepia a'th geidw o'i fro
 Ni chwsg ac ni hepia yn wael
 Y gwr a geidw wlad yr Israel
 Duw ath geidw a Duw d'amddiffyn
 Ar dy law ddehau ar bant a bryn
 Ni'th lysg yr haul un awr o'r dydd
 Na'r loer yn nôs nac yn elfydd
 Rhag pob drwg ith geidw yr Arglwydd
 A Duw a geidw dy enaid yn rhwydd
 Duw a geidw dy ddyfodiad
 Yn dragywydd a'th fynediad
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 122.

LLAWEN wyf am yr hyn a ddywetpwyd ym
 Ni awn i dy yr Arglwydd yn gyflym

Safedigion oeddynt ein traed ni
 Gaerusalem ith lysoedd di
 Caerusalem a adeilwyd megis dinas
 A'i chyfranniad ynddi ei hun yn gyfaddas
 Canys yno ydd esgynawdd llwyth yr
 Arglwydd
 Tystiolaeth Israel yn cyffessu yn gylwydd
 Erchwch hyn a fo yng Haerusalem heddwch
 Ac i'r a'th garo o gariad ffwrch
 Duw bid heddwch yn dy gampau
 A bid amllder yn dy dyrau
 O achaws fy mrodyr i a'm cyfneseifiad
 Y traethwn dangnefedd am danat yn hon-
 naid
 O achaws tŷ Dduw ein gwir arglwydd ni
 Y ceisiais dangnefedd a da itti
 Gogon. i'r Tad &c.

Arglwydd gwrandaaw fy ngweddi
 A deued fy llef hyd attad ti

GWEDDI.

ARGLWYDD ni a adolygwn iti ddineu dy
 rad i'n meddyliau ni ac megis adnabuum
 gnawdoliaeth dy fab di Iesu Grist drwy
 gennadwri yr Angel yn berffaith ein dwyn
 ninnau felly drwy ei grog ai ddiodeff i
 ogoniant cyfodedigaeth ein enawd trwy ein
 Harglwydd ni Iesu Grist. Amen.

LLYMA AWR ANTERTH.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym Ar-
 glwydd brysia ym cymmorth. Gogoniant
 i'r tad &c.
 Coffa Dafydd &c. Cais yn yr awr Brim.

DRYCHEFAIS fy llygaid Arglwydd attad
 Y gwr a breswylia nefoedd Duw dad
 Llyma fegys llygaid gweision
 Y mewn dwylaw eu harglwydd tirion
 Mal llygaid llawforwynion yn llaw eu har-
 glwyddes
 Felly fy llygaid ar drugaredd Duw drwy
 gyffes
 Trugarhaa wrthym, Arglwydd, trugarhaa
 Canys cyflawn yw ein henaidd o dremmyg
 Gwarth i'r llawn a thremmyg i'r trahausion
 Gog. i'r tad &c.

SALM 124.

Pan ni bai yr Arglwydd ynom dywedod
 Israel
 Pan ni bai yr Arglwydd ynom ni byddem
 ddiwael
 Pan gyfottai ddynion yn aflonydd
 Hwynt a'n llyngcynt oll yn fyw agatfydd

Pan littiai i'n herby neu cynddaredd
 Dwfr a'n llyngcai agatfydd o'r diwedd
 Ein henaidd a drywanawdd drwy garrawg
 soniawr ei llif
 A drywanawdd agatfydd drwy ddwfr an-
 oddef
 Bendigaid fo yr Arglwydd ni'n rhodes
 Ynghaethiwed eu dannedd er afes
 Ein henaidd ni a dynnwyd mal aderyn y to
 O hoenyn yr helwyr ac o'u twyll ymdro
 Yr hoenyn a dorred ac a ddrylliwyd
 A ninnau o honaw a ryddhawyd
 Bid ein canhorthwy yn enw yr Arglwydd
 Gwnaeth nef a daiar Duw mawr culwydd
 Gogon. i'r tad &c.

SALM 125.

A ymddirietto yn yr Arglwydd mal myn-
 ydd Sion heb gyffro
 Ni chyffroir yn dragywydd Gaerusalem
 a'th breswyllo
 Mynyddedd yn ei gylch, Duw oedd yng-
 hylch ei bobloedd
 O hyn yn dragywydd fyth ac yn oes oes-
 oedd
 Can ni ad Duw wialen y pechaduriaid ar y
 wirionedd
 Ac na estynnont eu dwylaw ar anwiredd
 Gwna dda, Arglwydd, i dda ddynion
 Ac o'u calonnau yn gyfiawnion
 Ymchweliad a ddwg Duw mewn trafael
 A gweithredwyr anwiredd heddwch ar
 Israel
 Gogon. i'r tad &c.

CAPITWL.

As felly ym drychafwyd i yn Sion, ac yn
 gyffelyb i hynny y gorphwysais yn y fant-
 awl ddinas, am gallu i Gaerusalem. Diolch-
 wn i Dduw.
 Arglwydd gwranda fy ngweddi;
 A deued fy llef hyd attat ti

OMITTUNTUR ORATIONES AD MARIAM.

Gweddi—Arglwydd, ni a attolygwn iti
 ddineu, &c. *Cais o'r blaen.*

AWR HANNER DYDD.

Duw ystyria, &c. Gogon. i'r Tad, &c.
 Emyn. Coffa Dofydd, &c. *Cais yn awr
 Brim.*

SALM 126.

Ymchwled yr Arglwydd ni o gaethiwed
 Sion
 Ef a'ngwnaethbwyd ni megis diddanedigion
 Yna y llenwid ein genau ni o lawenydd

A'n tafod o orfoledd Duw a'i gerennydd
 Yna y dywedir y rhwng y cenedloedd
 Ef a fawrhaodd Duw eu gwneuthur ar gy-
 hoedd
 Mawrhaodd yr Arglwydd ein gwneuthur
 Yn llawenion i'n gwnaeth heb ddim awdur
 Ymchwel, Arglwydd ein caethiwedig
 Megis carrog yn nehau craig
 Y rhai a hëont eu hâd mewn dagrau
 Yn llawenydd y medant eu ffrwythau
 Y mynediaid a aent ac wylaint
 Gan anfon eu hadau yn nagreuaient
 Dyfodiad yn wir y deuant mewn gorfoledd
 Yn dwyn eu dyrneidiau drwy dangnefedd
 Gogon. i'r Tad. &c.

SALM 127.

Onid yr Arglwydd a adeilia y tŷ
 Ofer fydd llafur yr adeilwyr a gwecry
 Onid yr Arglwydd a gaidw y dinas
 Ofer i'r ceidwaid yw gwyliaw y plâs
 Ofer ywch gyfodi cyn lleufer eglur
 Cyfodwch o'ch eistedd bwyttëaid bwyd
 dolur
 Pan roddo hun i'w garedigion efyrllid
 Llyma dreftad Duw ffrwyth crôth meibion
 cyfnewid
 Megys saethau yn llaw meddiannusion
 Felly meibion ysgydwedigion
 Gwyn ei fyd y gwr a gyflenwis o honynt
 ei eidduned
 Ni lygrir pan ymddiddano a'i elynion wrth
 borth gwared.
 Gogoniant i'r tad. &c.

SALM 128.

Gwyn ei fyd pawb a ofnhäo yr Arglwydd
 Ac a gerddo yn ei ffyrd cyfarwydd
 Hwn a fwyttei lafur dy ddwyllaw
 Gwynfydig wyt a da fydd yt rhag llaw
 Dy wraig a geffi mal aml winllan
 Yn ystlysau dy dŷ fal pren perllan
 Dy feibion ytt mal oliwydd
 Ynghylch dy ford a phawb yn ddedydd
 Llyma fal y bendigyr y dyn
 A ofnhäo yr Arglwydd rhag ei elyn
 Bendicced yt Arglwydd o Sion elfydd
 Yn y welych ddäoedd Caerusalem beun-
 ydd
 Ac yn y welych feibion dy feibion
 A heddwch ar Israel a'i holl ddynion
 Gogon, i'r Tad.

CABIDWL.

Mi a wreiddiais yn yr anrhydeddus bobl
 ai dreftad ef yn rhannau fy Nuw i, a'm
 cynhaliad i nghyflawnder y Sânt.

GWEDDIAU.

Llyma. Duw ystyria, &c. G. i. t. &c.
Eryn. Coffa Dofydd, &c. *Cais ar Brim.*

SALM 129.

Mynych ydd ymladdasant a mi o'm ieu-
engtid
Dyweded Israel yr awr hon yn eu hefyrllid
Mynych ydd ymladdasant o'm iengtid a mi
Ac ni allasant ddim i'm herbyn o ddifri
Pechaduriaid gwnaethant ar fy ngefn ofail¹
Gwnaethanthwylau eu henwireddym harail
Yr Arglwydd cyfiawn dyrr gwarrau y
pechaduriaid [plaid
Llyngcer digasogion Sion gwradydder eu
Bydd mal gwair tai heb ei gynhullaw
Yr hwn a wiawdd er cyn ei ddiwreiddiaw
Ni lenwis ei law o honaw ei fedelwr
Na'i arfed o dra dyrneidiau ei gynhullwr
Ac ni ddywedasant y cerddediaid heibiau
cyfarwydd
Bendith Dduw arnawch, bendithiwn chwi
yn enw yr Arglwydd
Gogon. i'r tad, &c.

SALM 130.

O'r eigiawn y llefais arnad, Arglwydd
Arglwydd gwrandaw fyngweddiynrhwydd
Bint dy glystiau yn ystyredigion
Wrth lef fy ngweddi a gwawdd fy nghalon
Od edrychi ar enwiredd
Arglwydd pwy a'i dioddef rhag dïaledd
Canys gennyd ymae Trugaredd rwydd
Am dy gyfraith i'th oddefais, Arglwydd
Yngynhaliawdd fy enaid yngair culwydd
Gobeithiodd fy enaid yn yr Arglwydd
O'r bore bylgain yn y fo nôs
Gobeithied Israel yn yr Arglwydd agios
Canys gan yr Arglwydd ymae trugaredd
A dirfawr brynedigaeth heb gynddaredd
Gobaith yr Israel yn yr Arglwydd nefoedd
O hynn yr awr hon ac yn oes oesoedd
Gogon. i'r tad.

CABIDWL ECC. xxiv. 17.

Megis Cedrwydden y'm drychafwyd i yn
Libano, ac megis Sipriswydden ym myn-
ydd Sion. Megis Palmidwydden y'm
drychafwyd i yng' Hades, ac megis plan-
nedigaeth rhôs yn Sierico.

Diolchwn i Dduw, &c.

GWEDDI.

Arglwydd maddau bechodaud y waision,
ac megis na allwn ni mewn grym roddi
bodd iti o'n gweithredoedd &c.

¹Neu, efail.

LLYMA DDECHRAU Y GOSPER BELLACH.

Duw, ystyria &c. Gogoniant i'r Tad.
&c.

SALM 110.

Dywawd yr Arglwydd wrth fy Arglwydd i
Eistedd ar fy nehau gyda mi
Yn y ddottwyf dy elynion
Yn fainge y dan dy draed ti santeiddion
Gwialen dy nerth di a enfyn Duw o Sion
Gwledychawdd yr Arglwydd ym mherfedd
dy elynion
Gennyd y mae dechrau eglurder y saint
Mi ath fegaiss o'r groth cyn Lusiffer ai fraint
Tyngawdd yr Arglwydd ac ni's penyttia
yn deg
Offeiriad wyt yn dragywydd wrth urddas
Melchisege
Yr Arglwydd oddiar dy ddehau dy ddawn
delid
A yssigawdd y brenhinedd ar ddydd ei lid
Ef a farn y Cenhedloedd ac a leinw gwymp-
au
Ar dir lawerion ef a waghaa y pennau
Ar y ffyrdd cyfreithlon o garrawg ydd yf
ddiawd
Wrth hynny y drychaif ei ben ar ffawd.
Gogon. i'r Tad &c.

SALM 113.

Canmolwch faibion fy Arglwydd
Molwch ef hyd yn henaint enw culwydd
Bendigaid fo enw Arglwydd nefoedd
O hyn yr awr hon ac yn oes oesoedd
O'r lle y cyfyd haul hyd lle y dygwydd
Bendigaid folianus fo enw'r Arglwydd
Aruchel yw'r Arglwydd yn yr holl gen-
hedloedd
A'i fawr ogoniant fydd uwch no'r nefoedd
Pwy mal ein Harglwydd ni a breswyl yn
uchelion
Ef a edrych i'r ddaiar ar ei ufuddolion
Deffry ef eisiwedig o'r ddaiar
A ddrychaif o'r fudredd dlawd¹ anhygar
Wrth eu llehau gyd a thywysogion²
Yr hwn a wna preswylaw diffryth yn y
tŷ
Mam meibion yn gorfoledd yn ei gwely.
G. I. T. &c.

SALM 147.

CANMAWL, Gaerusalem, dy Arglwydd Iôn
Canmawl dy Arglwydd dithau Sion
Canys cadarnhaawdd gloiau dy byrth
Bendigawdd dy faibion ytt yn yngyrth
Dodes heddwch ith derfynau a da

¹Neu, wlad.

²Ban ar goll yma.

O frasder y gwenith efath gyflawnhaa
Ef a enfyn i'r ddaiair ei barabl
Ebrwydd y rhydd ei ymadrawdd digabl
Y gwr a rydd yr eiry megis y gwlan
Niwl a'i gwasgara megis lludw man
Ef a enfyn y crisiallt megis tammeidiau
Pwy oddef rhag wyneb ei oerus loesau
Enfyn ei air ac ef a ddaw i werthnebedd
Dywawd ei yspryd hwy a lithrant i ddyfr-
edd

Yr hwn a fenyg i Iacob ei air diwael
Ei gyfiawnder ai farnau i bobl yr Israel
Ni wnaeth efe felly i bob cenedl yn hawdd
A'i farnau iddynt ni's damlewychawdd.

G. I. T. &c.

CABIDWL ECCLES xxiv. 20.

MEGIS safwyrusion neiddau Sinam a
Bâm y rhoddais aroglau; ac megis Myrr
etholedig y rhoddais hygar safwyr. Diolch-
wn i Dduw.

EMYN. AVE MARIS STELLA.

Mair wryy ddisglair ddiwair wawr fore-
ddydd

Môrseren lwyswen laeswann leferydd
Hanpych gwell ddiell ddiên fam Ddofydd
Hampom hwyll ddiffrom ddiffrost ddigel-
wydd

Hanpo heb un-bro trefydd—dy ganmawl
Bucheddawl borth nefawl ddydwawl
dded-wydd

Cymmeraiſt cefaist cymmeriad ufydd
Cyfarch ytt er parch perchen llawenydd
Engylawl annerch ferch Anna glodrydd
Par i'n dangnef nef naf rhiydd y maeth
Fam pennaeth ehalaeth o hil Ddafydd
Gellwng rwym echwng achwyn llu bedydd
Gwrthladd Fair oi gradd greddfawl aflon-
Cynnull olau dull y deillion efrydd [ydd
Cynnal ith afdal ardeml gyfluydd

Cannerth di drafferth drwy ffydd a geisiwn
Credwn y caffwn coffau cerennydd
Dangos glod o'th fod ith fadien gynnydd
Yn hael fam ddiann Dduw nef tragywydd
O'n gweddiau geiriau boenau beunydd
Dy fab diârab daierydd ffurfawdr [nydd
Nef-greawdr nyf-hwylawdr haul ysplen-
Odidawg wryy ddoniaiwg ddawn gynhelydd
Didawl wawr ddwywawl ddiwael geren-
nydd

Gwna fi, fam Geli, o gyliu yn rhydd.
Yn ddi weirioes gerennydd.
Mammaeth beunydd nefawl

Ath fawl foliant areglydd
Tro wedd ein buchedd o bechawd merydd
Trwy hynt ddiogel rhag trwm ufelydd

Heb gwl na meddwl na modd anghelfydd
I gael gorfoledd gair foliant newydd
A gweled myned mynydd mawr allu
Iesu ffrwyth dy fru frenin holl wledydd
Moliant mawr i'r Tad tadawg pob defnydd
A'r plant a'r yspryd sant saint ardemlydd
Holl nerthoedd nefoedd y naf o'n bröydd
Gorfoledd rhysedd eu rhysfeydd
Gogoniant meddiant meddydd cywirdawd
Tr drindawd undawd undud preswylydd.
Amen.

CANIAD MAIR WRTH YR ANGEL. LUC i. 46.

Ef a fawrhaa fy enaid i Dduw fy Arglwydd
Ymddrychafawdd fyyspryd yn fy lachawdr
Can drychdawd ufuddeawd ei forwyn Ar-
glwydd nefoedd

O hyn allan gwynfydig y'm dywaid holl
ghenedloedd

Cany's mawredd a'm gwnaeth Arglwydd o
nef

Galluys yw a sanctaidd ei enw ef
Pery i ofnusion ei drugaredd o etifedd
dynawl

Gallu a meddiant o feddwl a wasgarawd
Tynawdd o'u heisteddfa feddianusion

Drychafawdd Duw o nef ei ufuddion
Cyflewnis ef o dda yr eisiwedigion

A gorwag ydd edewis y cyfoethogion
Cymmerth Israel ei was i nawdd

A'i drugaredd ef a goffâawdd

Mal y dywawd wrth ein tadau ni ar gy-
hoedd

I Efream a'i etifedd yn oes oesoedd

G. I. T. &c.

Gweddi.¹

Gweddia dros y bobl

Ora pro populo.

Cyfrwng dyred tros yr ysgolheigion

Interveni pro clero.

Cyfrwng ddarestwng tros ofunedawl wreig-
iawl ystlen² &c.

Intercede pro devoto femineo sexu &c.

Llyma weithion ddechre Cwmplyn.

Ymchwyl Dduw ein lachawdr ni

A thro dy lid oddiwrthym, Geli.

Duw ystyria &c. G. I. T. &c.

SALM 132.

Duw iawnfedr argledr erglyw fi, Arglwydd
Coffa Dafydd a chwbl o'i ledneisrwydd
Megis y tyngawdd i'r Arglwydd yn ddi-
gyffro

¹ Ond na weddia dy fel hyn.

² Dduw yn unig, ac yma edrychar yr iaith yn unig.

² Neu, ysglen.

Gofuned a ofunedawdd i Dduw Iago
 Od af i mewn i ardengl fy nghartref
 Od esgynnaf i'm gwely o hun oddef
 O rhoddaf hun i'm llygaid anolau
 Ac ychydig heppian i'm hamrannau
 Na gorphywys i'm heneidrwydd yn y fro
 Lle i'r Arglwydd ardengl i Dduw Iago
 Ni a'i clywsam yn Ephrata erioed
 Ni a'i cawsam hi ym maesydd y coed
 Ni a awn attei i mewn hyd yn ei hardengl
 Ni a weddiwn lle safawdd traed y disym
 Cyfod i'th orphwysfa, Arglwydd
 Ti ag ysgrin dy sancteiddrwydd
 Gwisged dy offeiriad y cyfiawnder
 Ymddrychafed dy saint ar fyddlonder
 Arglwydd, o achos Dafydd dy was di
 Na thro dy deg wyneb oddiwrthym ni
 Tyngawdd Duw i Ddafydd y wirionedd, ni
 bydd ofer

Dodaf ar dy eisteddfa firwyth dy groth
 yngwydd llawer

O chaidw dy feibion fy neddf yn gyfun
 A'r tystiolaethau a ddysgwyl iddun
 Ei meibion hwythau a eisteddant yn rhydd
 Ar dy eisteddfa di yn dragwydd
 Canys etholes yr Arglwydd Sion
 Etholes Duw hi yn breswyl gysson
 Hon yw fy ngorphwysfa i yn oes oesoedd
 difflais

Yman y preswyliaf canys hi a etholes
 Bendigaf ei weddw a llanwaf o dda
 Cyflawnaf ei dlodion oll o fara
 Ei offeiriad a wisgaf o iechyd buchedd
 Ei saint a ymddrychafant o gwbl orfoledd
 •Yno ydd hebryngaf goron i Ddafydd
 Parattoais lugorn i'm Cristiawn cilydd
 Gwisgaf ei elynion o lwgr a diraidi
 Arno ef y blodeua fy sancteiddrwydd i.
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 133.

Llyma mor dda mor ddigrif mor eiddun
 Yw cydbreswylaw o frodyr yn gyfun
 Megis iraid gwyrtthfawr ym mhen dynion
 A ddisgynnawdd ym marf, barf Aaron
 A ddisgynnawdd yn ymylau ei wisg mal
 gwliith yn Hermon
 Yr hwn a ddisgynnawdd o'r nef hyd ym
 mynydd Sion
 Canys yno y gorchymmynawdd Duw ei
 fendith

A buchedd barhaus yn oes oesoedd wastad
 ddichwith G. I. T. &c.

SALM 134.

LLYMA bendigwech yr Arglwydd
 Yr awr hon ei holl weision rhwydd
 Y rhai sydd yn sefyll yn nhy Ddofydd
 Ym mhlassoedd ein Duw ni naf tragywydd
 Drychefwech ar y nosydd ar y Sant eich
 dwylaw
 Bendigwech yr Arglwydd ac adlygwch
 iddaw
 Bendiged yr Arglwydd o Sion di
 Yr hwn a wnaeth nef a daiar, Geli.
 Gogon. i'r Tad &c.

CABIDLW ECCLES xxiv. 18.

MEGIS mam lwys gariad ac ofn, ac ad-
 nabod, a santawl obaith.

CAN SIMEON SANT pan gymmerth Iesu
 yn fâb rhwng ei ddwyllaw yn y Deml.
 Yr awrhon, Arglwydd y gellyngi dy was
 Herwydd dy air ith heddwch a'th d'yrnas
 Canys gwelsant fy llygaid i
 Yr awrhon dy iachwyawl di
 Yr hwn a barattoais ar gyhoedd
 Ger bron wyneb yr holl Genhedloedd
 Goleuad arddamlewychiad y Cenhedloedd
 A gogoniant dy blwyf Israel yn oes oes-
 oedd

G. I. T. &c.

GWEDDI.

HOLL gyfoethawg dragwyddawl Dduw
 yr hwn a arlwyais yn iawn rhyfedd corph
 ac enaid yr ogoneddus fam Grist, wry Fair
 wrth haeddu ei gwneuthur yn deilwng
 Deml a phreswylfod ith un mab di dyro i
 ni gael ein rhyddhau oddiwrth bob rhyw
 gyndrychawl ddrwg a pherygl ac oddiwrth
 dragwyddawg Angau, drwy Iesu Grist
 ein Harglwydd. Amen.

Bendigwn yr Arglwydd. Diolchwn.

Gwareddawg gyfrwng
 Pia intercessio.

*Y Copi yr ysgrifenydd hwn allan o honau a ys-
 grifenydd yn Llanharri ym Morgannwg, ynghylch y
 30 o Harri 8 ynghylch y flwyddyn 1537. Ac a ysgrif-
 enwyd yma (medd Dr. Davies, h. y. ym Mallwyd) yn
 Y flwyddyn 1631.*

ATTODIA D

o

AMRYW AWDLAU DIENW.

ALLAN O'R LLYVYR DU LYTHYR YN LLYTHYR.

AWDYL.

GOGONEDAUC argluit
hanpich guell. Athue
dicco de egluis. achagell. A.
kagell. ac egluis. A. vast-
ad. a diffuis. A. Teir fin-
haun yssit. Due uch guit.
ac vn uch eluit. A. yrif-
gaud ar dit. A. Siric ap'
wit. Athuendiguiste aw-
raham pen fit. A. Vuchet
tragiuit. A. adar aguen-
en. A. attpaur.¹ a dien.
Athuendiguste aron a mo-
esen. A vascul a femen. A.
Seithnieu a ser. A. awir.
ac ether. A. llevreu a lly-
ther. A. piscaud in hydir-
uer. A. kywid. a gueith-
red. A. tyuvod a thydued.
A. ysaul da digoned. Ath-
uendigaf de argluid gogo-
ned. Gogonedauc. a. h. g.

AWDYL.

ARDUIREAUE tri trined in
celi. yssi un a thri. un-
ed un ynni. Vnguirth oe
teithi. un duu diuoli. ath-
uolaf uaurri maur dy ur-

¹Neu, atepaur.

hidri. Dy uolaur. ysguir.
Dy uolaudir ys mi. ysbud
bartoni ar helv eloy. han-
pich guell cristi. pater. &
fili. & spu. domni. on. ad-
onay. Arduireaue Dev.
yssi vn a deu. yssi tri hep
ev. hep hant y amhev. aw-
naeth fruith afreu afop.
amriffreu. Duu y env. in deu.
Duyau. y kyffreu. Duu y env.
in tri Duyuau y inni. Duu
y enu in vn. Duu paul ac an-
nhun. Arduyreaue. vn. is-
y Deu ac un. issi tri arnun. is-
si Duu y hun. Aunaeth maur-
th a llun. Amascul abun. ac
nat kyurorun bas ac anot-
un. Aunaeth tuim ac oer. a.
heul a lloer. allythir. ig-
cui afflam im pabuir. a.
serch in sinhuir. abun hyg-
ar huir. allosci. pimp kaer
oty ueti. wir.

AWDYL.

YNENU domni meu y voli
maur y uolaud. Molawe
douit maur y kynnit ar y
cardaud. Duu anamue.
Duu angoruc. Duu angu-
araud. Duu angobeith.

teilug pirfeith. tec y pur
faud. Duu andyli. Duu is-
si vry. vrenhin trindaud.
Duu abroued ini tryted i
y trallaud. Duu a dyfu. oe
garcharu gan vuilaud.
Guedic deduit angunel in
rit erbin dit braud. Andu-
ch ir gulet iry varet. ae.
werindaud. ym paradui'.
impur kynnuis rac puis
pechaud. An gunel iechid
iry penid ae pimp dirna-
ud. Dolur eghirith. Duu
andiffirth ban kymirth
enaud. Duu a collei bei nasprin-
hei diuei devaud. Or croc crevled y
deuth guared ir vedissyaud. kad
arn bugeil crist nid adweil. y teily
gdaud.

AWDYL.

ADWIN caer yssit ar lan llyant. Adwin yd
rotir
y pawb y chwant. Gogywarch de gwinet
boed tev wy-
ant. Gwaewaur rrin. Rei adarwant.
Dyv merch
ir. gueleisse guir yg cvinowant. Dyv iev
bv. ir.
guarth. itadcorssant. Ad oet bryger coch
ac och
ar dant. Oet llutedic guir guinet. Dit
ydeuthant.
Ac am kewin llech vaelwy kylchuy wriw-
ran
Cuytin y can keiwin llv ocarant.

AWDYL.

YSTARNDÉ wineu fruín guín. redec
hiraethauc raun rin. ren new. oet
reit duu genhin. Ystarnde winev
birr y blev. ruit igniw rygig. ot-
ew. mynyd vo truín. yt uit trev.
Ystarnde winev hir y neid. ruit yg
nyw rygig. Woteid. ni lut ar lev.
trev direid. Trum kyduod daear.
tev deil dris. chuerv vuelin met
melis. ren new ruitade vy neges.
O eissillit guledic. A gweith wtic. was
prid. a phedir pen pob ieith. Sanf-

freid suynade in imdeith. Heul eir
ioled arouned argluit. crist kely.
colowin ked. Dywycevviff wympe
chawd am gweithred.

AWDYL.

BRENHIN guirithvin
guirth uchaw yssit. yssi pen
plant adaw. Yssi per gadeir
gad arnaw. Yssi hael diwael diweir
haw. Yssi haul uraul gurbaw. Aeli
wir. issi owir id pridaw. y Duv
maur. y duv llaur llariau. y duv
guin guengert aganaw. Yn y wuy
w. y duv indin digerit. or devnit
y challaw. O pechu a pechuis ada
w. O pechaud kin braud pryder
aw. Erbin oed y dit. y del paup oe
Bet. iny devret in devraw. Mal y
bv ban fu oreuhaw. in vnllv ir un
lle teccaw. Hid impen vn brin er
bin ev barnv. or teulv teilyghaw.
Teilygdaud wascaud. osgort nav
grad new. Vy Dewis kinvllaud.
Vy Devs domenvs menaud. Vy
bardeir. y Beirt y ueudissiaud. Vy
maurhidic nen. Vy perchen. Vy par-
ch. kin tywarch. kin tywaud. Am
gadu y traethu traethaud. yth vo-
li kin tewi tawaud. Ac im cow. val
ioff. a diwaud wrth y gureic. y am
dreic vffylaud. Ban dywu guas
duv diwarnaud attav. ir imbrav.
ae briaud. Rotesew dirneid. kin
dirnaud. a bilwis obilion. y gnaud.
Canydoet hagen higaff. y rotion. a.
rothei o nebaud. Gónaeth duó tru
gar gardaud. In evr coeth kyvo-
eth. y trindaud. Y mas maeistaud
y mae moli duv. adwin y coti. a.
diwad pechaud. wid. weti. achw.
in kelv brad keli. Culuit argluit
new nav kanmaul attad. guen-
glad vad veidrolí. Gwenvlit rit
rietun voli. Gwíngar kar. gvar
guironet kedwi. Ní chedwis eva
irawallen per. barauys duv. vr
thi. Am y cham nychimv ahi. guy-
th golev a orev erni. Ryv duted ed
mic. ogyllestic guisc. Aguiscevis im
deni. Periw new ap'is idi. imp'uet
y chiwoeth y noethi. Ac eil guirth
awnaeth ehalaeth argluit a ergliw
y voli. Ban winnvis gochel y deli.
Sew fort y ffoes iti. Inytoet arad-

ur in eredic tir. herwit guir igu-
eini. y diwaud y trindaud keli. ew
ae mam dinam daun owri. Agur
guin. Turr guir gwydi ny. adav
y geissav inguesti. ar owris y win
iti: Agueleiste gureic amab genti.
Adiwed tithev irolev guironet. ny
thomet ingweti. In gueled imy
ned hebti. y randir a rad duv er-
ni. Ar hinn y doeth digiwoeth
gwerin. llin kain kadeithi
Toriw anwar enwir ev hinni. Turr
keisseid y keissav keli. Y diwod vn
gurthwn gurtharab. Vrrth ygvr
aweli. A gueleiste dinion din.
gowri. In myned hebod heb dros-
si. Gueleis ban llyuneis y lleu-
tir deguch aweluch y medi. Sew
awnaethant plant kai y vrth
y medel ymchueli. Druy eirol-
ed meir mari oe gvybod guybv
duv o heni. Yt oet iny diffriid. y.
gid ahi. ysprit glan a gleindid.
indi.

AWDYL.

DINAS maon duv daffar. Pendevic adwin
adviar. asich heul. Agulich edar
Dinas maon cas vnbin teernet. kymynad
kad degin. asich heul agulich mervin.
Dinas maon gulad adav. amdiffyn duv am-
danav. asich heul. agulich. nynhav.
Mad dodes ymortuit armerchin march lluid.
kadeir deur am diwurn. asich heulaglich
maelgun.

AWDYL.

Gwin y bid hi y vedwen in diffirin in guy
Asirth
ychegev pop vn. pop dvy. Ac auit pan vo. y
gad in ardudvy. A chimrevan biv am rid
vochnvy
Apheleidr agaur ingyanhvy. Ac edwin
imon
ban giuedichuy. Argueisson gleisson ys-
ca.....t
vodi. Ar dillad rution in ev roli

Gwin y bid hi y vedwen. ym pimlumon. a
wil ban vit ban baran eilon. Ac awil. y.

¹Merddin ai cant medd rhai.

freige in lluricogion. ac am gewin iraeluid
bv-

id balawon. a mineich in vynich invarch-
ogion.

Gwin ybid hi y veduen yguarthaw din
vythuy. Avibid ban vo ygad in ardud-
wy. Arpeleidir kychuin amedrywuy. A.
phont ar taw. ac arall ar tawuy. Ac arall.
amwall am dwylan gwy. Ar saer ae gunel
wy. bid y env garvy. Arbenygaul mon ae.
guledychuy. Guraget dan ygint. Guir yg
kystvy.

Dedwytach no mi aeharhowe. Amser
kadwaladir kert a ganhwi.

AWDYL.

Duv in kymhorth in nerth in porth in
canhorthuy.

Y valch deeirn dinas unbin degin
adwi. Hywel welmor. kimry oror kyghor
arvy

Terruin trochiad. torwoet ueitad vab gor-
onvy

Godrut y var. gurt in trydar gdae rycoth6y.
Pe-

dridaue heul. Muyhaw y treul. uchel
kylehwy.

Tir brycheinauc. dy iaun piaud. paup ae
gwelth6y. Nev rydadlas am luith eur-
gvas euas lyvuy. Ergig anchvant. guent.
gulad morgant. Dyffrin mynvvy. Gv-
hir penrin ystradvi brin. Tywin. wa-
rvy. Dyued ducaun. Kerediciaun. kif-
laun owuy. Ameirionit. ac ewionit. ac
ardud6y. A llein drav. ac aberffra6. a.
dygan6y. Ros rowynnnauc. ran arder-
chauc. rugil yg gortuy. Tegigil artal.
Edeirnaun ial: arial arl6y. Ryuel eb-
ruit. a diffirin cluit. A nant con6y.
Powis enwauc. A chyueilanc ac avo
mwy. Dyffrin hawren. kerid dygen. ky-
ven venvy. Elwael buellt. Maelenit
guell. pell y treithvy. Teir rac ynis. ar
Teir inis. Ar tramordvy. Hyuel gul-
edic. vt gweithvutic. id y guystlvy.
Y tharkiveir arpennic penn. o.
plant nevuy. Goruir edwin. gur-
aul breenhin. dilywin denvy. Dreic
angerdaul turfv moroet maur. Meuit
achupvy. Rywiscuis llaur am y vyss-
aur eur amaervy. Bei na chaned. y.
tyernet anhvyet rvy. Or saul penn
aeth ageis inaeth. arvaeth camrvy.
Hydir y kymhell. hywel env o pell.
Guell yv noc vy. Dipryderant di

yscarant. rac. y dibvy. Dihev utu-
nt. trallaud kystut. a chur kystvy.
Gwerin werid. gwedy clevid crid
a chymvy. Na dav metic hid orph-
en bid-hid ynottvy. Hyuel haelaf.
Vaur eilassaw gorescynhvy. Caf-
faud hyuel urth y hoewet. wy ry-
buchvy. Vy rypuched y colowin.
ked. clod pedrydant. Ryuel dywal
Vrien haval. arial vytheint. Gurisc
gueilgi dowyn. kyôid hehowin colofyn
milcant. llugin deudor. lleuoet agor gur.
bangor breint. Prydus p'chen p'odaur ben.
pen
pop kinweint. Gorev breenhin or gor-
llewin.
hid in llundein. Haelaw lariauw. levaf tec-
caf.
o adaw plant. Gwerlig haeton vant
veitaton vaton vetveint. Goruir meiric
mur gwerenic
gurhid gormant. Terruin am tir. ri reith
kyw-
ir. o hil morgant. Omorecanhvc o rieiñvc
radev
rvythieint. Oteernon kywrid leon. galon
reibeint.
vn vid veneid y ellyspp bid. gelleist porth-
ant. Ho-
ethil hir ac ew. A chein y atew trvi art-
uniant.
Vrten arnav. rad ac anaw. affav aphlant.

AWDYL.

Mr aegowinneis y offereid bid. ae
hesgip ae higneid ba beth orev
rac eneid. Pader a buyeid a bendic
eid creto. ae canho rac eneid. hid wra-
ud goreu gortywneid. Yscthrich fort
a delhich ti. a llunbich tagneuet. ny-
thvi tranc artrugaret. Ro vyd. y.
newynauc. a dillad y noeth a chenich
golychuid. o kyuil dieuil dothuid.
Syberu asegur dolur ar eu knaud.
guerth myned dros uessur. ystyr nith
iau ny bo pur. Ryhun a ryuetuda-
ud. a riwiraud o vet. a rietillter. o.
gynaud. llyna chuec chuerv erbin
braud. Anudon am tir. a brad ar
gluid. a diuanv llaugar. dit braud
bitaud ediwar. O kyuodi pilgeint
adeueint duhunau. ac ymeitunav
ar seint. id keiff. pop cristaun. kyr
reieuint.

AWDYL.

GVLEDIC arbennic erbin at
tad. Erbarch o kyuarach. o.
kyuaenad. Ynigabil bara-
bil ar y parad. Vy kert ith kirpui-
ll. kanuill kangulad. Can vid pri-
odaur. canuid meidrad maur. Ca'uid
highoraur guaur goleuad. Canuid
bron proffuid. Canuid inad. Canuid
riev hael. canuid. rotiad. Canuid
athro im. namethryad. oth. vann. oth
varan. oth virein gulad. Namditaun oth.
wt. vt echeiad. nam gwellic ymplic im-
pled dirad. Nam gollug oth lav.
guallus
trewad. Nam ellug gan llu du digarad.
Gwledic arbennic. Ban geneise. o.
honaud. nid ower traethaud imi. ac a
tretheis. Nid eissev. wykerd. yg keinev.
reis nid eissywed ked men y keweis. Nid
ew
ym crevis dewis diffeis. yr gunethur.
ambuill na thuill. na threis. Nid ew
duhunaaur ahandeneis. Nid ew rotir new.
ir neb nvy keis. Nid ruy o awit. awenyt
eis. nid rvy o obruy a obryneis. Nid por
thi ryuic ryuegeis im bron. Nid porthi
penid. ry vetyleis. In adaud wy ren
damvneis. Rydid imeneid. reid ryioles.

AWDYL.

BENDITH y wenwas. ir dec diyrnas.
breisc ton. bron ehalaeth. Duv
y env in nvfin impop ieth. Dyllit
enweir meir rymaeth. Mad dev-
thoste yg corffolaeth. llyna mab gowri
gobeith. Adylivas idas y leith. Bu divi-
vewil. athuyllvriaeth. in hudaul gvar
guassanaeth yargluit. Bu hywit. ac
nybu doeth. Ac hid vraud. ny vn yar-
vaeth. Kyffei bart pridit. Ar yssit in
eluit. Ar hallt ar echuit. Ar graean.
ar mir. ar sir syweditiaeth. Beirnad
rodiaid llara llau fraeth. Mui y dinwas
sune gunaune eddwaeth. Kyuoethev. ri
nisdraeth. Maur duv hetiv. moli
dyvrdaeth
Bendith nautoryw new
ir keluith creaudir. kyuoethaue duu
douit. Ap'is lleuver lleuenit. hael.
vynver heul indit. Eil kanuill cristaun.
a leuich uch eigaun. Lloer vilioet vilen-
h. Athrydit ryuet. yv merwerit mor. Cv

threia. cud echwit.¹ Cuda. evdymda. Cv.
treigil. Cvthrewna. Pa hid. a. nev cud vit.
Y pen yseith mlinet. y duc ren y risset.
ydad

¹ Digones per. w. pedwerit yvet. Redec. uc duwyr.
chwit.

wet. ynyduit. Iolune ara beir. kyvove-
thauc
duu vab meir. ap'is new uc eluit. Pan
deuth
oste y passe diwedit. ovffern. awu ran iti.
bv rit. Ren new ryphrinomne digerenhit.

A COLLECTION OF HISTORICAL DOCUMENTS.

DIVISION II.—PROSE.

“*Nid doeth ni leo.*” “*He is not informed who doth not examine.*”

ADAGE.

DEDICATED TO

THOMAS JOHNES, ESQUIRE, OF HAFOD UCHTRYD, LORD LIEUTENANT, CUSTOS ROTULORUM AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

FROM THE EDITORS.

THE PREFACE.

THE contents of this volume,¹ the second of the *Archæology of Wales*, is composed of such materials as were deemed by the editors most important towards the elucidation of British history; and these are comprised under the heads of Triads, Genealogy of Saints, Chronicles, and Ancient Topography.

The Triads may be considered amongst the most valuable and curious productions preserved in the Welsh language, and they contain a great number of the memorials of the remarkable events which took place among the Ancient Britons. Unfortunately, however, they are entirely deficient with respect to dates; and, considered singly, they are not well adapted to preserve the connection of history. Yet, a collection of Triads, combined together as these are, condense more information into a small compass than is to be accomplished perhaps by any other method; and consequently, such a mode

of composition is superior to all others for the formation of a system of tradition—a system which was matured to the highest state of perfection under the bardic institution, and which was applied to the purpose of preserving every kind of knowledge and science. These historical Triads are not to be considered as the productions of any one individual, or of any one period of time; but an accumulation, formed successively, by national concurrence, as the various events appeared and became recognized in public observation. Therefore, some of them are extremely ancient; others record many things which happened within the scope of the ordinary track of history, and some even reach to as late a period as the twelfth century. Copies of these, generally varying in the extent of the collections, abound in a great number of our old manuscripts; and the result of such a circumstance the reader will perceive in the variety of the readings which are given of them.

After the Triads, the Genealogies of

¹ This division forms the second volume in the original work.

the British Saints are to be considered as next in antiquity, and worthy of attention, on account of the use they may be susceptible of towards the elucidation of history. Amongst other things, they show that most of the churches of Wales were founded by those British chiefs who had lost their possessions in consequence of the growing power of the Saxons, or by their immediate descendants; who, to soothe their misfortunes, had embraced a religious life in the solitary recesses of the mountains.

Then follows a connected history to the death of Cadwaladyr, being the last who had any pretension to the appellation of king of Britain. This comprises two different chronicles, for the sake of distinction, called "The Chronicle of Tysilio," and the "Chronicle of G. Ab Arthur,"¹ collated with two others, under the signature of *A* and *B*. The first of these four Chronicles should have been called after the name of Walter Mapes, archdeacon of Oxford; for there is no authority for asserting that Tysilio wrote anything besides some poetry, and because that, at the conclusion of the Chronicle, are added the following words:—"Myvi Gwallter, Archiagon Rhydycaïn, a droes y Llyeyr hwn o Gynraeg yn Lladin; ac, yn fy henaint, y troes i eu yr ailwaith o Ladin yn Gymraeg."—"I Walter, Archdeacon of Oxford, did turn this book out of Welsh into Latin; and, in my old age, I turned it the second time out of Latin into Welsh." This passage is involved in a difficulty, which, probably, must be thus explained. Walter translated the meagre and unadorned Chronicle above-mentioned into Latin; then Jeffrey takes it in hand, and produces a more elegant Latin version, which makes the other to be soon forgotten. It is the original work, thus rendered more popular by the poetical talents of Jeffrey, which is translated by Walter, in his old age, and is probably the one printed second in order, under the name

of G. ab Arthur. In order to consider this point more fully, it may be proper to adduce also the concluding words added to the version of Jeffrey, which are these:—"The kings of the Saxons, who followed in succession, I have commended to William of Malmsbury, and to Henry of Huntingdon; and to those I have thus commended to write of the kings of the Saxons, and to desist with regard to the Welsh, since they are not possessed of that book which Walter, archdeacon of Oxford, turned into Latin; and he treated faithfully and completely of the before-mentioned British princes, and all that I also have again translated from the Welsh into Latin." The Chronicle marked *A* agrees in many parts, word for word, with the one under the name of G. ab Arthur; therefore, only such passages of it are given as disagree with the other. The Chronicle under the signature *B* is a different composition altogether from either of the others; but agreeing nevertheless, in general, as to the subject. It is worthy of observation that several of the fabulous parts are inserted in some, and omitted in others, according to the credulity or incredulity of the different writers. But the principal fable—the story of the Trojan Origin, is adopted by them all, notwithstanding that it runs contrary to the pure stream of British History, as developed by the Triads. At what period the fiction of the coming of Brutus to this island was invented may be doubtful, after all the investigation that can be made; but the editors are certain that it must have been anterior to the chroniclers of the twelfth century¹—and that, most probably, it originated amongst the Romanized Britons—who, learning the manners and imbibing the notions of their conquerors, had the vanity to adopt such

¹ There is a copy of *Nennius* in the Vatican Library—the oldest that is known—undoubtedly written in the beginning of the tenth century, which contains the story of Brutus. An edition of this valuable copy is now preparing for publication, by the Reverend Mr. Gunn.

¹ The Welsh name of Jeffrey of Monmouth.

an invention, in order to claim a common descent with them; and, by their assumption of sovereignty over the other tribes of Britain, their history, decorated with the tale of Brutus, consequently obtained also a general reception. Copies of these chronicles are pretty common, apparently written in the twelfth century, and from a collation of a variety of those, the present edition is made.

Where the history of the kings of Britain concludes, begins another series of Chronicles, wherein are recorded the events which happened amongst those Britons, who were still independent; but the supreme authority of whose government was divided, and vested in the hands of chiefs, who bore the less assuming titles of princes in the different regions of Wales. These are known under the common appellation of *Brut y Tywysogion*, or the Chronicle of the Princes; and they were written by Caradog of Llangarvan, who flourished in the middle of the twelfth century. Two copies of them are printed entirely, because they have not the least identity with respect to composition or course of narration. The second copy is printed on the lower half of the page, with the text of another valuable Chronicle, entitled *Brut y Saeson*, or Chronicle of the Saxons; a name which it bears, not because that it is peculiarly a history of the Saxons, but from its connecting with the affairs of Wales a general review of the transactions of all Britain. To accompany the two last mentioned Chronicles, at the bottom of the page is also given another, which appears to be a short summary of the history of Wales, and which was thought might possibly be of use towards illustrating some of the transactions recorded in the others.

The next article following the general Chronicles of Wales is a particular history of Gruffudd ab Cynnan; one of the princes who died, after a long reign, in the year 1137. This valuable piece of ancient biography is still preserved in several

transcripts; and the edition of it, printed in this volume, is made from collating two copies, agreeing together very closely, excepting the curious circumstance that the one given as a text is in the dialect of North Wales, and the notes are the prevailing characteristics of the language of South Wales, which pervade the other copy.

As a necessary appendage for illustrating the before-mentioned historical documents, the volume concludes with some typographical pieces. One contains the divisions and subdivisions of the three principalities of Wales into *cantrevi*, or cantons; and *cymydau*, or communes. The other is a list of all the towns and parishes in those districts.

It has been already noticed, according to the order of arrangement, that the different copies of the Chronicles—but more particularly that by Caradoc—are not alike, with respect to their phraseology—a circumstance which may induce persons to suspect the authenticity of one copy, and to give to another the preference. But such variations, however, in ancient manuscripts, may be accounted for, on the idea of the very great possibility, and even probability, that each of the very various copies attributed to the same author may be equally authentic. Many, perhaps most of the copies of *Caradoc of Llangarvan* differ from each other in mode of expression, and in length, or brevity of narration. We may thus, conjecturally, account for it. Caradoc very possibly, and even most probably, was, like most of his age who furnished the literary part of the community with books—a copyist, or compiler of history, by profession; preparing for sale copies of different prices, ample or brief, in various proportions, according to a variety of prices, for purchasers of various descriptions: again, copies intended for one part of Wales might contain what might not have been equally interesting in another part, and there of course omitted: again,

some copies might have been written in an early part of life—from which others written at a more advanced period would very naturally differ, from an accession of additional or more correct knowledge of facts; to which an adaption of copies, subsequently written, would be no violation of the truths of history; but on the contrary, a more faithful display of them, and an incumbent duty on the writer. After a long practice in this profession, the writer's memory would naturally become charged with most of the facts and dates; he would then have no real occasion to consult his originals for every line, or for every particular, or otherwise than occasionally to keep himself and his narrations under the general control of an original copy. Words and modes of expression would thus unavoidably vary, be more contracted or diffused, and still be perfectly adherent to truth. Thus keeping facts and dates, in unison with the original, he might easily, as he wrote on, use words and modes of expression that spontaneously occurred at the moment. Truth requires not a severe formality of language, and modes never to be deviated from, any more than that several persons, witnessing the same incident, should be under the necessity of each using precisely the very words used by the other; or that the same person should, in relating any circumstance, be tied down to the very words and arrangement of them, which he expressed himself in on a former occasion. Where differences not very material occur in the chronology of different manuscripts, it may be, because, in one copy, the writer—as naturally led by causes and impulses, only known to his own experience—might enter on the scene of action just at its commencement; in another, at its height, or any other stage of its progress; in a third, about, or after the close of it. An annalist, who had no room for ample details, would be often under the necessity of doing so; having been unavoidably, or at least naturally, led thereunto by con-

nections and dependencies, which might have arisen from the manner wherein he handled the subject, from his mode of conducting the narration. There is no violation of historical truth in all this.

Admitting that we have thus justly accounted for the variations of manuscripts, on the same subject, by the same author, and under the same title, it may be asked, By what criterion are we to know which of such copies is the best? which the first? which the subsequently improved? To such questions, it must be confessed, no satisfactory answer can be given; nor do the editors know of any conduct more proper to be pursued than that of publishing the obviously authentic copies that are known; and where each of such copies agree sufficiently in facts and dates, it would be rather difficult to show good reasons why the authenticity of one should be supposed greater than that of another: hence again the propriety of preserving the whole. Considerable differences of this nature appear in the various copies of *Brut y Breninodd*, or History of the British Kings. The Saxon Chronicle is in the same predicament, its various copies considerably differing from each other. Books seldom become fixed and permanently unalterable in language, and other circumstances, till they become properly *minted* from the press, if we may use the metaphor. How far ancient manuscripts may have been affected by the interpolations of subsequent copyists, cannot with ease, and satisfactorily, be ascertained. In order to come at some knowledge of this, and also of determining which of various ancient copies should be preferred, we must compare them with as many contemporary writers on the same subject as can be met with; we must well consider the complexion of the times, wherein anything worthy of criticism occurred. There are some analogies that will assist us: the works of the British bards will throw much light on the subject—even from the language much

may be inferred. An impartial critic may do himself some credit, and be of some use, on such an occasion, and such it is hoped may be found.

The copy of Caradoc, which is collated with the Saxon Chronicle, comes down to the year 1196; whereas that which was translated by Humphrey Llwyd, and published by Dr. Powell, comes down to the year 1157. One of Caradoc's first copies might have been written about 1157, he being then about from 25 to 30 years of age; another, written when he might be from 65 to 70 years old, would come down to the year 1196. It is known that a modern marginal note, in one copy of *Brut y Breninodd*, says that Caradoc died about 1157. It doth not appear on what authority this has been said: perhaps it was only inferred from the circumstance of the translated and published copies coming down no lower than that date. But this, after all, is of no great importance: Caradoc's history might have been continued, by a later copyist, down to the year 1196. Perhaps a critic of sagacity might detect some interpolations in this copy: it is the opinion of the editors that he may; and amongst them, perhaps, two or three mistakes—and one in particular, in the account of the time when Robert Duke of Normandy was confined in Cardiff Castle. At the same time, they are not sure that their conjecture is well founded: a passage omitted in one copy may be deemed an interpolation in another; but that it is so is not a necessary consequence, when no better reason appears, than the not being able to find in one copy what is found in another. We must however confess, that to abridge, to simplify, to interpolate, and to alter, were practices that were frequent before the art of printing was known; and that these were suggested by a more perfect knowledge of the subject which the copyist possessed, is not only possible, but highly probable. If so, it is very possible that,

in rejecting what may appear to be interpolations, we may reject many of the most important and interesting truths of history. Old manuscripts should always be published as we find them, even with all their supposed errors and imperfections. To discriminate between truth and error, to detect mistakes—in short, to sift truth from the chaff which may be seen amongst it—is the business of the learned critic, the philosophical historian, and not that of the publishers of ancient documents. They should be severely true to the manuscripts; and there are cases (perhaps it is so in every case) where they cannot be allowed to alter even the orthography of a single word, however erroneous; and the foolishly fastidious critic who thinks otherwise has not well acquainted himself with such subjects. All that the editors of ancient manuscripts have to do, or ought to do, is to publish them as they find them, to inform the public whence they had them, and where the originals may be seen by those who may wish, or think it necessary to consult them. To vouch for the truth or correctness of everything in ancient manuscripts is not walking the legal, the honest, the open highway of truth: there are local, national, political, and other prepossessions and prejudices; nor are those of pedantry and hypercriticism less virulent, but rather more so. Yet, what has the philosophical searcher after truth to do with all such things, or with those who indulge in them? The editors are prepared for persons of such dispositions: they are on their guard, not indeed against them—from them there is nothing to fear; but against any deviation from that path of rectitude which should always be pursued by all who, from sources such as are now explored, endeavour to bring long hidden truths to light, long neglected remains of genius into a renewed celebrity, which they so justly merit.

THE EDITORS.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

LLYVYR MR. R. VAUGHAN, O'R HENGWRT,

A GYM HARID GANDDO A'R AMRYW HEN LLYVRAU HYN.

CYFRES I.

LLYVYR JOHN BALMER.

LLYVYR ROBERT VAUGHAN.

LLYVYR MAREDUDD LLWYD.

Y LLYVYR CWTA.¹

A LLYVYR O LAW JOHN JONES O'R GELLI LLYFDY.

Mae'n canlyn y trioedd ym mhob un o'r llyvrau uchod; sef, pa un sydd gyntaf, ail, a thrydydd, &c.

	Trioedd.
LLYVYR JOHN BALMER, A GYNNWYS YNDDO	- 70
LLYVYR ROBERT VAUGHAN - - - -	- 34
Y LLYVYR CWTA - - - -	- 56
LLYVYR MAREDUDD LLWYD - - - -	- 56
LLYVYR JOHN JONES - - - -	- 53
ANGWHANEG O'R 24 MARCHOG LLYS ARTHUR	- 8

1. TRI henw yr ynys hon.

Y Cyntaf cyn ei chyfanneddu y gelwit hi Clas Merdin.² Wedi ei chyfanneddu y gelwit hi y vel ynys, ag wedy ei gorescyn O Vryt y dodes arni Ynys Bryt, mewn rhai llyfrau fal hyn, ag wedy ei gorescyn o Prydain mab Aedd mawr y dodes arni ynys Prydain.³

2. TEIR prif rann ynys Prydain.

Lloegr, Cymru ar Alban, sef yw hyt yr Ynys honn o Benrhyn Blathaon ym Mhrydyn hyd ym Mhenbryn Penwaeth yg Herynw naw cant milldir. ai llet o Griceyll ym Mon hyt yn Soram, pump cant milldir yw hynny.

A hi a gynhelir tan un goron a thair talaith, ag yn Llundain gwisgo y goron, ag ym Mhenryn yn y gogledd un or talaethau, arall yn Aberfraw ar 3dd yngher-nyw.

3. TEIR prif rag ynys y sydd iddi.

¹ Y 4 hyn ar femrwn.² Clas Meitin medd llyfr arall R. V.³ Gwedi gwladogi o Brydain ab Aedd mawr arni y galwyd hi ynys Prydain; a chyn ei chyfanneddu llawn coedydd, a bleiddiaid, ac eirth, ac eveinc, ac ychain banawg ydoedd.—LL. IOR. GWILYM.

Orc, Manaw, ag Ynys Weith. a seith rag ynys a thrugaint ereill y sy iddi, a phedwar prif anrhyfedd ar ddeg sydd ynddi.

4. TEIR prif afon ynys Prydain.

Temys, Hafren a Hymyr. a their prif Aber a deugaint a chant y sydd ynddi: a phedwar porthfa ar ddeg a deugaint, ag wyth ar ugaint o brif gaerydd. nid amgen, 1. Caer Alclut. 2. C. Efrawc. 3. C. Geint. 4. C. Wyrangon. 5. C. Lundein. 6. C. Lirion. 7. C. Golun. 8. C. Loyw. 9. C. Seri. 10. C. Wynt. 11. C. Went. 12. C. Grant. 13. C. Dawri.¹ 14. C. Lwyth-coet. 15. C. Urnach. 16. C. Fuddei. 17. C. Gorgyrn. 18. C. Lleon. 19. C. Sele-mion. 20. C. Gorgorn. 21. C. Mygit. 22. C. Lysidit. 23. C. Beris. 24. C. Lion. 25. C. Weir. 26. C. Caradoc. 27. C. Widawlwir. 28. C. Esc.²

5. TEIR prif borthfa ynys Brydein.

¹ C. Dawn.—Nennius.² Rhai llyfrau sydd yn cyfrif saith Gaer angwhaneg: viz. 29. Caer Lyn. 30. C. Ffawydd. 31. Caer Gei. 32. Caer Fyrdin. 33. C. Arfon. 34. C. Ennarawd. 35. C. Faddon. Rhai o honynt sydd wedi eu diwreiddio yn wallus, ereill yn gyfanedd etto.

Porth ysgewin yngwent. porth wygyr ym Mon a porth wyddno yn y Gogledd.

6. TEIR Archesgobot yn Prydein.

Un o Lundein, yr eil o Gaer Efrawg, ar drydedd o Gaer Lleon ar wysg. Llyfrau eraill fal hyn Un o gaer Geint, yr ail o Gaer Efrawg, ar drydedd o Fynyw.

Ac nyt oes dyllet y neb ar yr ynys hon namyn y genedl Gymry ei hun, gweddill-yon y Brutannyeit a ddaethant gynt o Gaer Dro.

7. TRI lleithie llwyth ynys Prydain.

Arthur ym Penteyrnedd Ynghaerlleon ar Wysg, a Dewi yn pen escub; a Maelgwn Gwynedd yn pen Heneif.

Arthur yn Penteyrnedd Ynghelliwig Ynghernyw, a Betwini¹ yn pen escub, a Charadawc Vreichfras yn pen hyneif.

Arthur yn pen teyrnedd yn Penryn Rhionydd yn y gogledd, a Chyndeyrn Garthwys yn pen escub, a Gwerthmwl wledig yn pen heneif.

8. TRI hael ynys Prydein. Rhydderch-hael ap Tutwal Tutlut. Mordaf hael mab Servan. A Nudd hael fab Senyllt.

9. TRI gwyn Teyrn ynys Prydain; Rhun mab Maelgwn, Ywein mab Urien, a Rhufawn befr mab Deorath² wledig.

10. TRI deifniawg ynys Prydain; Gwalchmai mab Gwyar; Lllecheu mab Arthur, a Rhiwallon wallt Banhadlen.

11. TRI phost cad ynys Prydein. Dunawt³ Fur Mab Pabo Post Prydein, Gwallawc mab Lleenawg. A Chynfelyn yn drwsfyl.

12. TRI tharw cad ynys Prydein, Cynfawr Cad Cadwc mab Cynwyd Cynwydyon. Gwendoleu mab Ceidiaw, ag Urien mab Cynfarch.

13. TRI tharw unben ynys Prydein Elmur mab Cadeir.⁴ Cynhafal mab Argat, Afaon mab Taliesin (Tri meib beirdd oeddynt ell tri.)

14. TRI lleddf unben Y. P. Manawyd-an⁵ mab Llyr lledieith, Llywarch hen mab Elidir Lydanwyn, a Gwgawn gwrawn mab Peredur, mab Elifer Gosgorddfawr, ac ys sef achaws y gelwyd hwy lleddf unben, wrth na cheissyt gyfoeth ac na allai neb ei luddias iddynt.

15. TRI unben Llys Arthur. Goronwy mab Echel Vorddwytllw, a Chadreith mab

Porthfawr gadw, a ffeidwr fflam mab Godo.¹

16. TRI unben Deifr a Brynych. Gall mab Dysgyfedawc,² a Diffedel mab Dysgyfedawg,³ a Tri meib beirdd oeddynt ell tri.⁴

17. TRI Gwaewrudd⁵ Beirdd Y. P. Tristfardd Bardd Uryen: Dygynnelw bardd Owein a mian⁶ Ferdic Bardd Catwallawn mab Catfan.

18. TRI ofer feirdd Y. P. Arthur, Catwallawn mab Catfan, Rhyhawt eil Morgant.

19. TRI chynweissiat Y. P. Caradawc mab Bran, a Chawrdaf mab Caradawc Freichfras ac Ywein mab Maxen wledig.

20. TRI llynghessawg Y. P. Gereint mab Erbin Gwenwynwyn mab Naf, a March mab Meirchiawn.

21. TRI gwrrdd faglawg, Y. P. Rineri mab Tangwn a Thinwaed Faglawg, a Ffryder mab Dolor Deifr a Bryneich.

22. TRI eur hualog Y. P. Rhiwallon wallt banhadlen a Rhun mab Maelgwn, a Chatwaladyr Fendigait, a sef y gelwit y gwyrr hynny yn hualogion, wrth na cheffit meirch a berthryne⁷ iddynt rhag eu⁸ Meint, namyn dodi hualau eur am y hegwyddled ar bedrenneu eu Meirch tra eu cefn-eu, a dwy badell eur a dan eu gliniu, ag wrth hyny y gellir padellec y glin.

23. TRI Chadfarchawc Y. P. Caradawc Freichfras, Menwaed o Arllechwedd, a Llyr llwyddawc.⁹

24. TRI Galofydd¹⁰ Y. P. Greidiawl,¹¹ Galofydd mab Enfael Adran, a Drystan mab Tallweh.

25. TRI rhuddfoawg Y. P. Arthur, Rhun mab Beli a Morgant mwynfawr.

26. TRI thaleithiawc cad Y. P. Drystan mab Tallweh Hueil mab Caw, a Chei mab Cynyr¹² Ceinfarfawg,¹³ ag un oedd daleithiawc arnaddunt wynteu ell tri, Bedwyr mab Pedrawc oedd hwnnw.

27. TRI glew¹⁴ Y. P. Grudneu, Henpen ac Aedenaw¹⁵ eu cynneddfau oedd nad cynt o gad namyn ar eu heloreu.

28. TRI Thrhawc Y. P. Sawyl ben

¹ Ffeidur.—Ll. Argraf.

² The 3d omitted in the printed edition.

³ Dyssyfdod.—Ll. Argraf.

⁴ Mr. Llwyd Arch. Brit. Lett. A. makes Arovan Bardd Selys ap Cynan to be one of these, p. 254. 3. col.

⁵ Gwawdrwy.—Ll. Arg.

⁶ Avanneddig.—E. Llwyd. Avan Ferdig.—Ll. [Argraf.]

⁷ A digon uchel iddynt.—Ll. Argraf.

⁸ Hyd au.—Ll. Argraf.

⁹ Llwyddauc.—Ll. Argraf.

¹⁰ Glewfryd.—Ll. Argraf.

¹¹ Gwgon Gwron.—Ll. Argraf.

¹² Cenyrr.

¹³ Uwarchawg.—Ll. Argraf.

¹⁴ Unben.—Ll. Argraf.

¹⁵ Aedenawc [Meibion. Ll. Argraf. & Caifor Aedenaw] Mab Gleisar or Gogledd a Haiarnwedd ei fam.

¹ Betwini Escop Pennaf Kernyw.—R. V.

² Dewrarth.—Ll. Argraf.

³ Dunawd fwr ap Pabo Index. But in Brut y Brenhinoedd it is Dunawd Fyrr: in Davies' MS. of Bonedd y Saint, Dunawt uwrr.

⁴ Cadegyr.

⁵ Meddian.

uchel, Pascen mab Uryen a Rhun mab Einawn.

29. Tri Ysgymydd aereu. Gilbert mab Cadgyffro, Morfran eil Tegit, a Gwgan Cleddyfrudd.

30. Tri gwrddfeichiad Y. P. Drystan mab Tallwch a getwis moch March mab Meirchiawn tra aeth y meichiath y erchi y Essyllt dyfot y gynnael ac ef, ag Arthur yn ceissiaw Un hwch, ae y twyll, ae y treis ac nys cafas. a Phryderi mab Pwyll amwyn a getwis moch Pen daran Dyfet yn Glyn Cuwch yn Enlyn, a Choll mab Collfrewy a getwis Henwen Hwch Dallweir Dalben, a aeth yg gorddodo hyt y Mhenryn Awstin yg Cernyw, ac yna daeth yn y Mor, ag yn Aber Torrogi yg Gwent is Coet i doeth ir tir, a Choll mab Collfrewy ac law yn y gwrych pa ffordd bynnag i cerddai, nac ar for nag ar dir. Ac ym Maes Gwenith yg Gwent i dodwes gwenithen a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle y Wenith y lle hwnnw.—Ac oddyna ydd aeth hyt y llonwen ym Penfro ac yno dotwes ar heidden a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle heid Llonwen.¹ Ac oddyna y cerddes hyt Riwy gyferthwch yn Eryri, ac yna dotwes ar geneu lleidd ac ar cyw eryr. ar Eryr a rodde Collfrewy i Frynach Wyddel or Gogledd, ar Bleidd a ddodes i Fenwaed o Arllechwedd, ar rhei hynny fu fleidd Menwaed ag Eryr Brynach. Ac oddyna ydd aeth hyt y maen du yn Llanfair yn Arfon ac yno y dodwes ar ceneu cath A ceneu hwnnw a fyryws Coll mab Collfrewy y Menai, a honno wedi hyny fu cath Paluc.

31. TRYWYR Hut a Lledrith Y. Prydein. Menyw mab Teirgwaed, Eiddilic Corr, a Math ap Mathonwy.

32. Tri prif hut Y. P. Hut Math mab Mathonwy a ddysgodd y Wdyon mab Dôn, a hut² Uthr Bendragon, a ddysgodd y Fenyw mab Teirgwaet, ar trydydd hut Rhudlwm Gawr³ a ddysgodd i Coll mab Collfrewi.

33. Tri phrif lledrithiawc⁴ Y. P. Coll mab Collfrewi Menyw mab Teirgwaet,⁵ a Drych eil Cibddar.

34. Tri diwair teulu Y. P. Teulu Catwallawn mab Catfan a fuont seith mlynedd yn Iwerddon gyt ag ef, ag yn hynny o yspeit ni ofynnasant ddim iawn iddaw rac gorfot arnaddunt y adaw. A Theulu

Gafran mab Aeddan pan fu y difancoll¹ a aethant yr môr dros eu harglwydd. A Trydydd teulu Gwenddoleu mab Ceidiaw yn Arderydd a gynnalasant y vrwydr pythefnos a mis wedi lladd eu Harglwydd, sef oedd rifedi teuluoedd pob un or gwyr hynny un kann wr ar ugaint.

35. Tri anniwair deulu Y. P. Teulu Goronwy Pesyr o Benllyn² a ommeddasant eu harglwydd o erbyniet y gwenwyn-waew gan Lew Llaw gyffes³ yn Llech Oronwy ym blaen Cynfael yn Ardudwy. A theulu Gwrgi a Pheredur a adawsant eu harglwydd Ynghaer Greu⁴ ag a oedd⁵ ymladd trannoeth uddynt ag Eda⁶ Glinmawr ac yna y llas ell⁷ deu. Ar trydydd teulu Alan Fyrgan a ymchoelasant y wrth eu harglwydd yn lledrat⁸ ar y ffordd, ae ollwng ynteu ai weision y Gamlan, ac yna y llas.

36. TEIR gosgordd adwy⁹ Y. P. Gosgordd Mynyddawe Eiddyn yn Cattræth, a Gosgordd Melyn mab Cynfelyn, a gosgordd Drywon mab Nudd yn Rodwyd Arderyt.

37. TRYWYR a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P. Gall mab Dysgyfedawc a laddawdd deu ederyn Gwendoleu, a ieu o eur oedd arnynt, a dwy celein or Cymry a yssynt ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos. Ac Yscafell mab Dysgyfedawc a laddawt Edelfflet¹⁰ frenhin Lloegyr, a Diffeddell mab Dysgyfedawc a laddawt Gwrgi Garlwyd, a Gwrgi hwnw a laddei celein beunydd or Cymry, a dwy bob sadwrn, rhag lladd y sul yr un.

38. TAIR anfad gyflafan Y. P. Eiddyn mab Einygan a laddawt Aneurin Gwawtrydd medeyrn¹¹ beirdd. A llawgat trwm bargawt. Eiddyn¹² a laddawd Afaon mab Taliesin, a Llofan Llawddino a laddawdd Uryen mab Cynfarch.

39. TEIR anfad fwyellawt Y. Pr. Bwyellawt Eiddyn ym pen Aneurin, ar fwyellawt¹³ ym pen Iago mab Beli, ar fwyellawt ym pen Goliden Fardd.¹⁴

40. Tri chyfor a aeth or ynys hon ac ni ddoeth yr un drachefyn o naddynt. Un

¹ Vid. Bede, lib. 1. c. 34. He fought this battle under his father, A. D. 603.

² Bowys.—Ll. Argraf.

³ Llen (q. Llywelyn).—Ll. Argraf.

⁴ Gren.—Ll. Argraf.

⁵ Chyfnod.

⁶ Adda.—Ll. Argraf.

⁷ A. D. D. 584.—R. V.

⁸ Wrthaw o hyd nos.—Ll. Argraf.

⁹ Addwyn, q.

¹⁰ Edelfflet flesoc.—E. Llwyd.

¹¹ Mechdeyrn, q.

¹² Neu Llowgat Trwm Bargot neu Lwm bargot Eiddyn.

¹³ Fwyellawt.

¹⁴ Golyddan Fardd.—Ed. Llwyd.

¹ Neu Llovion neu Llonion neu Llonwen.

² Sev Myrddin.

³ Gwythelin Gorr.—Ll. Argraf.

⁴ Lledurithiauc.

⁵ Teirgwaedd.—Ll. Argraf.

aeth gan Yrp Llyuddawe hyt yn Llychlyn a ddoeth yma yn oes Cadyal¹ mab Eryn y erchi cymhorth yr ynys hon. Ag nyt arehodd o bob prifgaer namym cymmeint ag a ddelei gantho iddi ; ac ny ddoeth gantaw ir gaer gyntaf namym ef a Mathutafwr² ei was, ac ardustur fu gan wyr yr ynys honn roddi hynny iddaw. A hwnnw eissoes llwyr lluydd a fu a aeth or ynys honn, ac ni ddoeth drachefyn neb o naddynt nae llinys : sef lle trigwys y gwyrr hynny yn dwy ynys yn ymyl Mor Groec. Sef ynt y ddwy ynys Gals ac Afena. Eil cyfor a aeth gan Gaswallawn mab Beli a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws mab Nwyfre ac Arianrhodd Merch Beli eu mam, ac o Arllechwedd³ y hanoedd y gwyrr hynny Ac ydd aethant y gyt a Chaswallawn eu hewythr yn ol y Cessaryeit trwy for, sef lle y maent yn Gwasgwyn. Y trydydd a aeth gan Helen luyddawe a Chynan ei brawt, sef eiryf a aeth ym mhob un or lluoedd hynny 61,000, ar rhei hynny oedd y tri arianllu sef achaws y gelwit felly, wrth fynet eur ag arian yr ynys ganthynt, ae hethol o oreu i oreu.

41. TRI gormedd a ddoeth yr ynys honn ac nyt aeth yr un drachefyn. Cywdawt y Coranyeit a ddoethant yma yn oes Lludd mab Beli, ac nid aeth yr un o naddynt drachefyn. Eil gormes y Gwyddyl Ffichdi ag nid aeth yr un drachefyn. Trydydd gormes y Saesson, ac nid aethant drachefyn.

42. TRI Sanctaidd Linus Y. P. Llinus Bran ab Llyr,⁴ a llinus Cunedda Wledig, a Llinus Brychan Brycheiniawc.

43. TRI gwestai gwynfydedig Y. Pr. Dewi, Padarn a Theiliaw.

44. TRI chorff a wnaeth Duw er Teilaw, un sydd yn Llandaf y Morgannwc, yr eil yn Llan Deilo fawr, y trydydd ymhen Alun yn Dyfet. mal y dyweit yr ystoria.⁵

45. TRI chudd a thri datcudd⁶ Y. Pr. Un o naddynt pen Bendigeit Fran fab Llyr a gladdwynt yn y Gwynfryn yn Llundein, a hyt tra fa yn yr ansawdd honno, ni ddoe ormes ir ynys honn fyth. Eil, esgryn Gwrthefyr Vendigeit a gladdwyd ym mhrif byrth y ddinas y drydydd cudd y dreigiau yn ninas Pharan yg creigiau Eryri ar tri chudd hynny anpoyt⁷ gwaeth

oi datcuddiaw. Arthur a ddatguddiodd benn Bendigeit Fran or Gwynfryn yn Llundein. Can ny oedd ofer ganthaw cadw yr ynys o Gadernid neb namyn yr eiddaw e hun. Gwrthefyr Gwrtheneu a ddatguddiodd esgryn Gwrthefyr fendigeit ei fab o serch ar Ronwen ei wreig, ag hefyd a ddatguddiodd y dreugiau o ddinas ffaran, yr hon a elwit wedy hynny dinas Emrys.

46. TEIR drut aerfa Y. P. un o naddynt pan ddeuth Medrawt y Gelliwig yng Hernyw, nyt edewis yn ylls na bwynt na diawt nys treuliei a thynnu Gwenhwyfar oi rhiengadair. Yr eil pan ddaeth Arthur i lys Medrawt, na bwynt na diawt nys treuliei, na dyn na llwdn yn fyw yn y Cantref : ar trydydd aerfa pan ddaeth Aeddan Vradog hyt yn Alclut i lys Rhydderch hael nyt edewis na bwynt na llynn, na llwdn yn fyw.

47. TEIR ofergat Y. P. un fu gat Goddeu Sef y gwnaethpwynt o achaws gast ar iwrech fochyll¹ a Chornigill, yr eil fu gwaith Arderydd a wnaethpwynt o achaws nyth yr ehedydd, ar drydydd oedd waethaf Sef oedd honno Camlan, a honno a wnaethpwynt o gyfryssedd Gwenhwyfar a Gwenhwyach Sef achaws y gelwit hwynt yn ofergateu wrth eu gwneuthur o achaws mor ddiffwyth a hwnnw.

48. TRI anfad gyngor Y. P. rhoddi i Vlassar a gwyr Rhufein le i garneu blaen eu meirch ar y tir ym Pwyth meinlas. yr eil gadel Hors a Hengys a Rhonwen yr ynys honn. ar trydydd rhannu o Arthur y wyr teirgweith a Medrawt yng Camlan.

49. TRI hualogion² teulu Y. P. Teulu Catwallawn³ Llawhir a ddodasant hualau eu meirch ar eu traed pob deu o naddynt wrth ymladd a serrigi wyddel yng Cerrig y Gwyddyl y Mon, a theulu Rhiwallon mab Uryen yn ymladd ar saeson, a Theulu Belyn⁴ o Leyn yn ymladd ag Etwyn ym mryn Ceneu⁵ yn Rhôs.

50. TRI goruchel garcharawr Y. P. Llyr Lledieith yng Carchar Oeurowsydd wledig, ar eil Madog mab Medron, ar trydydd Geyr mab Geyrybet.⁶ ac un oedd Oruchelach na'r tri, sef oedd hwnnw Arthur a fu deirnos yng Caer Oeth ac annoeth A theirnos y gen Wen Bendragon a theirnos yg carchar kudd dan y llech a chymmreint⁷ ag un gwas ae dillyngwys or tri charchar

¹ Ve allai Cadell, mab Gereint, y 43 brenin wedi Brutus, ogydh 300 mlwydd cyn Crist.

² Mathuta fawr, q.

³ Erch a Heledd.—E. Llwyd.

⁴ Joseph o Arimathea, mewn rhai llyfrau ; ond yn debyg mai y mynaich ai dodes yn lle yr enw arall.

⁵ Legend.

⁶ Tri Matgudd a thri annfatgudd.

⁷ Hanpwynt.

¹ Fechwys.

² Hualoc.—Ll. Argraf.

³ Casswallon.—Ll. Argraf.

⁴ Belyn.—Ll. Argraf.

⁵ Edwin.—Ll. Argraf.

⁶ Geyryoet.

⁷ Echemeint.—Ll. Argraf.

hynny, Sef oedd y gwas Goreu fab Cus-
tennin y gefnderw.

51. TRI anfat palfawt Y. P. Palfawt Matholwch Wyddel, ar Vranwen merch Llyr, a phalfawt Arthur ar Fedrawt, a phalfawt Gwenhwyfar ar Wenhwyfach.¹

52. TRI gwyn dorllwyth Y. P. Uryen ac Eurddyl plant Cynfarch hen a fuant yn un torrllwyth ynghalon Nefyn merch Frychan eu Mam. yr eil Owein ap Urien a Merwydd² ei chwaer a fuant yn un torrllwyth ynghalon Modron merch Afallach. y trydydd Gwrgi a Pheredur a Cheindrech pen ascell plant Elifer gosgorddfawr a fuant ynghalon Eurddyl ferch Cynfarch eu mam.

53. TRI Serchawg Y. P. Caswallawn mab Beli am Flur merch Fugnach Gorr, a Thrystan Mab Tallwch am Essyllt gwreig March Meirchiawn ei ewythr, a Chynon ab Clydno Eiddun am Forwydd ferch Urien.

54. TRI diweirferch Ynys Pryd. Treul difefyl ferch llynghesawl llawhael, Gwenfaddon ferch Tutwal Tutclud, a Thegeu Eurfron.

55. TEIR diweirwreig Y. P. Ardun³ gwraig Cadoc⁴ ap Colwyn,⁵ Efilieu gwraig wydyr drwm,⁶ ag Emerchred⁷ gwraig Fabon⁸ ap Dewen hen.⁹

56. TEIR anniweirwreig Y. P. Teirferched Culfynawyt Prydein. Essyllt Fyngwen gordder¹⁰ Trystan, a phen arwen gwreig Owein mab Urien, a Bun gwreig Fflamddwyn.

57. TAIR priflys Arthur, Caer Llion ar wyse Ynghymry, a Chelliwig yg kernyw, a Phenryn rhionedd yn y gogledd.

58. TRI pryfwyl yn y teirllys hyn. Pase, Nadolic a Sulgwyn.

59. TEIR prif riain Arthur. Gwenhwyfar merch Gwythyr mab Greidiawl, a Gwenhwyfar Gawryd Ceint, a Gwenfwyfar ferch Ogyrfan gawr.

60. TEIR prif gariadwreig Arthur, Garwen ferch Henyn A Gwyl ferch Eudawd, ac Indeg ferch Afarwy hir.

61. TRI Marchawg llys Arthur a gawsant y greal. Galath vab Lawnselot dy Lak, a Pheredur mab Efrawc Iarll, a Bort mab brenin Bort. Y ddeu gyntaf

oeddynt wery o gorph a'r trydydd oedd ddiweir am na wnaeth pechawd cnawdol ond unweith a hynny drwy brofedigaeth yn yr amser yr ennillawdd ef.....¹ o ferch Brangor yr hon a fu ymerodres yn Constantinobol, or honn y doeth y genhedlaeth fwyaf o'r byd, ag o genhedlaeth Joseph o Arimathea y hanoeddyn ell tri, ac o lin Dafydd brophwyd mal y tystolaetha ystoria y Greal.

62. TRI anheol llys Arthur, Etheu mab Gwrgon, a Choleddawg mab Gwynn, A Gereint hir mab Gemeirnon hen.

63. TEIR neges a gaffad o Bowys, un o honynt yw Cyrchu Myngan o Veigen hyt yn Llan Silin erbyn anterth drannoeth y gymryt y cynneddfeu y gan Gadwallawn Fendigeit, wedi lladd Ieuaf a Griffri hyt ym Mryn Griffri erbyn y bore drannoeth wrth ymchwelyt di ar Edwin y 3.....

64. TEIR gwrofryn Y. Pr. un oedd Llew-ei ferch Seithwedd, a Rore ferch Usber, a Mederei badellfawr.

65. TRI Arfeddawg ynys Pryd. Selyf mab Cynan Garwyn, ac Afaon mab Taliessin a Gwallawc mab Lleenawc. Sef achaws y gelwit hwynt yn Arfedogion wrth ddial eu cam oc oe bed.

66. TRI phorthor gweith Perllan Fangor, Gwgon gleddyfrudd, a Madawc ap Rhun,² a Gwiawn ap Cyndrwyn.³

67. TRI ereill o bleit Lloegyr. Hawystl⁴ Drahawg, a Gwaetym⁵ Herwenden⁶ a Gwiner.⁷

68. TRI eurgelein Y. P. Madoc mab Brwyn A Cheugan⁸ Peillawt, a Ruawn Pefyr ap Gwyddno.⁹

69. TRI tharw ellyll Y. P. Ellyll Gwidawl A ellyll Llyr merini, ag ellyll Gyrthmwl wledig.

70. TRI gwydd Ellyll Y. P. Ellyll Banawc, ac Ellyll ednefedawc drythyll ac Ellyll Melen.¹⁰

71. TRI thrwyddedawc ag anfoddawc Llys Arthur. Llywarch hen, Llemenig, a Heledd.¹¹

72. TEIR Llynges gynweir ynys Prydain llynges Llaur mab Eirif, a llynges Difwg mab Alban, a llynges Doler mab Mwrcath.

73. TEIR gwenriain Y. P. Creirwy

¹ Gwenhwyfach.

² Morfudd.

³ Arddun.—Ll. Argraf.

⁴ Cadrot.—Ll. Argraf.

⁵ Gorolwyn.—Ll. Argraf.

⁶ Drwn.—Ll. Argraf.

⁷ Emythryd.—Ll. Argraf.

⁸ Ll. Argraf, Mabon ap Dowengan.

⁹ Dewyngen.—Ll. Argraf.

¹⁰ Gordderch.

¹ Yr enw ar goll.—Ll. P. P.

² Y Cynneddfau.—Ll. Argraf.

³ Gwgon Gyndrwyn.—Ll. Argraf.

⁴ Hastyl.

⁵ Gwentym.

⁶ Herwm.

⁷ Gwymor.—Ll. Argraf.

⁸ Cyngain.

⁹ Aaron ap Gwyddno Befyr.—Ll. Argraf.

¹⁰ Melu.—Ll. Argraf.

¹¹ Llwmhunic ap Maon a Heledd ferch Gyndrwyn.

merch Ceritwen¹ ac Arianrhod ferch Don, a Gwenn ferch Cywryd ap Crydon.

74. TEIR gohoiwyd rieiŋ Y. P. Angharat ton felen merch Rhydderch hael, ac Anan merch Meic² mygotwas, a Phenyr. ferch Run ryfeddfawr.

75. TRI budr Hafren. Catwallawn pan aeth y weith Digoll a llu Cymry ganthaw ac Etwin or parth arall a llu Lloegr ganthaw ac yna y budrawd Hafren oi blaen tua ai haber: ar eil cyfarws Golydan y gan Einiaŋ fab Bed Brenhin Cernyw, ar drydedd³ Calan faerh Idon ap Nery gan Faelgwn.

76. TRI brenhin a fuant o feibion eillion, Gwryat vab Gwryan yn y Gogledd, a Chadafael vab Cynfedw yng Gwynedd, a Hyfeidd fab Bleiddig, yn Deheu-barth.

77. TRI Eurgyrd Y. P. Casswallawn mab Beli pan aeth y geisiau Flur⁴ hyt yn Rhufein, a Manawydan mab Llyr. pan fu hyt ar Ddyfet A Llew llaw gyffes pan fu ef a Gwdyon yn ceissaw henw ac arfeu y gan Riarot y Fam.⁴

78. TAIR rhiaŋ ardderchawg llys Arthur, Dyfyr wallt eureid, Enit Verch Iniwl iarll a Thegeu Eurfron.

79. TRI pheth a orchfygodd Loegyrr. Cynnwys dieithraid, ryddhau Carcharorion, ac anrheg y gwr moel.

80. TRI dyfal gyfangân ynys Prydein, un oedd yn ynys Afallach, yr ail ynghaer Garadawc, ar trydydd y Mangor; ymhob un or tri lle hyn y'r oedd 2400 o wyr crefyddol ac or rheini 100 cyfnewidiol bob awr or 24 yn y dydd ar nos yn parhau mewn gweddieu a gwasanaeth i Dduw yn ddidrange ddiorthwys.

81. TEIR prif ormes Mon a fagwyd ynddi, Cath Paluc, yr eil oedd Daronwy, ar trydydd Edwin frenhin Lloegr.

82. TRI marchog aurdafodiawc llys Arthur, Gwalchmai mab Gwyar, Drudwas mab Tryphin ac Eliwlod mab Madawc ap Uthur. Gwyr doethion oeddynt, ac mor deg a llaryeidd ac mor hyawdl a hynaws yn eu hymadroddion ac i byddei anodd i neb ballu iddynt or negesseu a geisynt.

83. TRI brenhinol farchog oedd yn llys Arthur Nasiens brenhin Denmare, Medrod mab Llew ap Cynfarch, a Hywel mab Emyr Llydaw. Gwyr mor llaryeidd hynaws a theg eu hymadroddion oeddynt ac i byddei anodd gan neb ballu iddynt ar a geisynt.

84. TRI chyfiawn farchawg oedd yn llys

Arthur. Un oedd Blas mab tywyssog Llychlyn yr eil Cadawc mab Gwynlliw filwr ar trydydd oedd Padrogl paladr ddellt, eu cynneddfeu oedd amddiffynn amddifaid gweddwon a gwryfon rhag trais, cam a gorddwy, Blas trwy gyfraith fyd, Cadawc trwy eglwys, a Phedrogl trwy gyfraith Arfeu.

85. TRYWYR a ddianchasont o Gamlan, Morfran Mab Tegit, Sanddef bryd Angel, a Glewlwyd gafaelawr: Morfran rhag ei haccered canys pawb yn tybyed mai cythreul oedd, ai gochelent Sandde gan ei lanned ai decedd ni chododd neb law yn ei erbyn gan dybied mai Angel oedd a Glewlwyd rhag ei faint ai gryfed pawb a ffoent rhagddaw.

86. TRI chynghoriad farchog llys Arthur, Cynan ap Clydno Eiddun, Aron ap Cynfarch, a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn.

N. B. Nesaf yn llyvyr Mr. Vychan y canlyn trioedd y meirch, y rhai a adawaf heibio tan y diweddfaf.

87. TEIR gwydd balfawt ynys Prydein. Palfawt Matholwch Wyddel ar Franwen merch Llyr yr eil palfawt a drewis Gwenhwyfach ar Wenhwyfar, ag o achaws honno y bu waith Camlan wedi hynny, ar trydydd a drewis Golyddan Fardd ar Gadwaladr Fendiceit.¹

88. TRI chyndynniawc Y. P. Eiddilic Corr. a Gweir gurhyt fawr, a Drystan.

89. TRI gogyfurd Llys Arthur. Ryhawt eil Morgant, a Dalldaf eil Cunyn Cof, a Drystan eil March.

90. TRI dyn goreu wrth osp a phellenigion² Gwalchmai fab Gwyar Gadwy fab Gereint, a Chadyrieith Saidi.³

91. TRYWYR gwarth Yn. Pr. y cyntaf o naddunt Afarwy vab Lludd ap Beli mawr: ef a ddyfynawdd Iul Cesar a gwyr Rhufein yr ynys honn ac a beris talu 3,000l. o ariant bob blwyddyn yn teyrnget o'r ynys hon i wyr Rhufein yr eil fu Gwrtheyrn M. Gwrtheneu, a roddeis tir gyntaf i'r saeson yn yr ynys honn, ac a ymddyweddiodd gyntaf ac wynt, ac a beris lladd Custennin Vyn. mab Custennin Fendigeit oe dwyll, a dehol ei frodyr Emrys ac Uthur Bendragon or ynys honn hyt yn Llydaw, ac yn y diwedd dychwelsant ac ai llosgosant ynteu Ynghastell Gwerthrynniawn ar lann Gwy er dial eu brawd. Trydydd gwaethaf oll fu Medrawd ap Llew ap Cynfarch pan edewis Arthur lyw-

¹ Caridwen wrach Gwraig Tegit.

² Mogotwas Aneirin.

³ Merch Iddon mab Ynyr Gwent.

⁴ Fram, mewn rhai llyfrau.

¹ Gwel Tri. 51 a 47.

² Neu fal hyn, Trywyr goreu yn llys Arthur wrth osp a phellenig.

³ Mewn lle arall, a chadeiryeth Sadi.

odraeth Ynys Prydein ganthaw, a chwedi ei fyned ynteu trwy for yn erbyn yr ym-crawdwr tu hwnt y fynnydd Mynneu lle i llas goreugwyr Arthur Pan glybu Medrawd gwahanu nifer Arthur.

92. TRI phrif fardd ynys Prydein Merddin Emrys, Merddin mab Morfryn a Thaliesin benn Beirdd.

TRIOEDD Y MEIRCH.

1. TRI meirch a ddugynt y tri March-lywyth Du moroedd, march Elidir Mwyn-fawr a ddug arnaw Seithnyn a hanner o Benllech Elidir yn y Gogledd hyt ym Mhen llech Elidir y Môn. Sef y Seithnyn oeddynt Elidir ag Eurgain ei wraig, merch Maelgwn Gwynedd, a Gwynda gyoe¹, a Gwynda Reinyat² A mynach Nowmon³ y gynghorwr, a phrydelw menestyr gwallofyad, ac arianfagl ei was a Gelbenefin ei gog a nofies ai ddwyllaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Yr eil Marchlwyth a dduc Cornan⁴ march meibion Elifer Gosgorddfawr,⁵ a ddwg Gwrgi a Pheredur arnaw a Dunawt uwr⁶ a Chynfelyn Drwsyl y edrych ar fygedorth⁷ Gwenddoleu yn Arderydd. Ar trydydd marchlwyth a ddug⁸ Gweir a gleis ac Arthanat yn erbyn Allt Faelwc⁹ yng Heredigyn yn dial eu tat.

2. TRI rhoddedig farch ynys Prydein Meinlas march Caswallawn ap Beli a Melngan mangre march llew¹⁰ llaw gyffes, a Lluagor march Caradawc freichfras.

3. TRI phrif eddystr ynys Prydein; Du hir tynnedig march Cynan Garwyn, ac Awyddawr¹¹ breichir march Cyhoret eil

Cynan.¹ Rhuddfreon Tuthfleidd march Gilbert mab² Cadgyffro.

4. TRI anrheithfarch Y. P.³ Carn Af-lawg march Ywein mab Uryen, Tafawt hir march Catwallon mab Cadfan, a Bucheslan march Gwgawn Gledddyfrudd.⁴

5. TRI gordderch farch Y. P. Fferlas march Dalldaf eil Cunin cof. a Rhuddfrych march Rahawt eil Morgant, a Gwelwgan gohoywgein march Morfran eil Tegit.

6. TRI gohoew eddystr Y. P. Llwyth march Alser mab Maelgwn, a Gwineu gwddwf hir march Cei. a Chethin carn aflawg march Iddon mab Ynyr Gwent.

7. TRI thom eddystr Y. P. Du march Brwyn Mab Cunadaf ac Arfwlfelyn march Pascen mab Uryen a rhuddlwyd, march Rhydderch hael.⁵

8. TRI rhedegfarch ynys Prydein y torrllidan a gloyn deufarch Collawn mab Berchi, ar Cethin cyflym march Dinogan mab Cynan Garwyn.

9. TRI ymladdfarch ynys Prydein Lluagor march Caradawc Vreichvras, a Melngan mangre march Llew Llaw gyffes ag awyddawc freichir march Cynhored eil Cynon.

10. TRI prif ychen ynys Pryd. Melyn gwanwyn⁶ a gwinau ych Gwlwlwyd ar ych brych bras o beirhew.⁷

11. TEIR prif fuwch ynys Pryd. Brech fuwch Faelgwn Gwynedd a thonllwyd buwch meibion Olifer Gosgorddfawr a Chornillo buwch Llawfrodedd farfawc.⁸

Felly terfynes troedd y meirch herwydd Sion Balmer.

¹ Ruthr. reon, ruddfrom, rathr reon, Rudd from Tuthbleid a ruthrfrom.

² Tair.—Ll. Argraf.

³ Carnafaw Gr. ap Maredudd.

⁴ Bucheslom seri march Gwgon Gleifrudd.

⁵ Ellemenic. Medd Sion Balmer yn lle'r olaf, ac Ysgwydfrith march Llemenic mab Mawan. Mr. Vychan ydoedd wedi chwanegu at Trioedd y Meirch wrth Tri 7 val hyn; Tri thom eddystr ynys Prydain Gwineu gwddwf hir march Cai, a Grei march Edwin a llwyd March Alser ap Maelgwn.

⁶ Gwaynhwyn.

⁷ Bras y benren.

⁸ Farchawc.

¹ Gywet.—Ll. Argraf.

² Gwyn Dareiniat.—Ll. Argraf.

³ Namon, Nawmod.—Ll. Argraf.

⁴ Corman.—Ll. Argraf.

⁵ Olifer.—Ll. Argraf.

⁶ q. Dunawt fyr. Vid.—Tri 11.

⁷ Rygndorth.—Ll. Argraf.

⁸ Liwyn Gweir Pengleis Rhiw Arthen ac Allt Faelawr yn Ngharedigion.

⁹ Allt Faelwr.

¹⁰ Lles.—Ll. Argraf.

¹¹ Trwyddawc.—Ll. Argraf.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN:

ALLAN O'R

LLYVYR COCH O HERGEST.

CYFRES II.—TRI DYNION A GAUSANT GAMPEU ADAF.

1. TRI dyn a gauas kedernit Adaf. Erculf gadarn ac Ector gadarn. a Sampson gadarn. Kyn gadarnet oedynt yll tri ac Adaf ehun.

2. TRI dyn a gauas pryt Adaf. Absalonn ab Dauyd. A Jason vab Eson. a Pharis vab Priaf. Kyn decked oedynt yll tri ac Adaf ehun.

3. TRI dyn a gauas doethineb Adaf. Cado hen. a Beda. a Sibli ddoeth. Kyn doethynt oedynt yll tri ac Adaf ehun.

4. TEIR gwragedd a gauas pryt Eua yn trithraean. Diodema gorderch Eneas ysgwydwy. ac Elen uannawc y wreic y bu distriwedigaeth Tro druy y phen. A Pholixena verch Priaf hen vrennhin Tro.

5. PAN aeth llu y Lychlyn. porth a aeth gan Yrp Lluydawc hyd yn Llychlyn. a'r gwr hwnnw a daeth yma yn oes Gadyal ybyry y erchi dygyuor o'r ynys hon. Ac ny doeth gantau namyn ef a Mathutauar y was. ac ys ef a erchai o dec prif gaer ar hugeint yssyd yn yr ynys hon. a deu kymmeint a elei gantau i bob un o nadunt y dyuot gantau o honynt ymeith. Ac ny doi gantaw yr gaer gyntaf namyn ef ae was. Ac y bu ardustur gan wyr yr ynys hynny ac y rodassant idaw a hwnnw vu lwyraf llu or a aeth or ynys hon. Ac ef a orescynnaud ar gwyr hynny y fford y kerdaud. Ac ys ef lle y trigayaud y gwyr hynny yn y duy ynys yn ymyl Môr Groec. nyt amgen Clas ac Auenau. Ar eil a aeth gan Elen luydawc. a Maxen wledic hyt yn Llydaw. ac ny ddoethant byth yr ynys honn. a'r trydyd a aeth gan Gaswallon ap Beli. a Gwenwynwyn. a Gwanar. veibion Lliav vab Nuyfre. Ac Aryanrot verch Veli eu mam. Ar gwyr hynny o Erch a Heled, panuanhoedynt. ac a aethant gyt a Chaswallawn eu hewythr ar vyse y Kessaryeit

or ynys honn. Sef lle y mae y gwyr hynny yg Gwasgwynt. sef riuedi a aeth gan bob un o nadunt un uil ar hugeint. arhei hynny uu tri aryanllu ynys Brydein.

6. TRYWYR gwarth a uu yn ynys Brydain. un o nadunt Afaruy vab Llud vab Beli. Ef a dyuynnaud Julius Cesar a guyr Ruvein yr ynys honn yn gyntaf. ac a beris talu teirmil o bunnoed alyant bob bluydyn yn deyrngtet or ynys honn y wyr Rufein. o gyfryssed Caswallawn y ewythr. Ar eil uu Gwrtheyrn Gwrtheneu a rodes tir gyntaf y Saesson yn yr ynys hon. ac a ymdywediaud yn gyntaf ac uynt. ac a beris lladd Custennin Vychan vab Cystennin Vendigeit oe vrat a dehol y deu uroder. Emrys Wledic ac Uthur Pendragon or ynys hon hyd yn Llydaw. a chymryd y goron ar vrenhiniaeth o dwyll yn y eidiau ehun. ac yn y diuod Uthur ac Emrys a losgasant Wrtheyrn ygcastell Guerthrynyawn ar lann Gwy yn unfflam y dial eu brawt. Trydyd gaeathaf vu Vedrawt pan edewis Arthur lywodraeth ynys Prydein ganthaw pan aeth ynteu drwy vor yn erbyn Lles amherawdyr Ruvein a anvonnassei gennadeu at Arthur hyd yg Caer Llion y erchi teyrngtet idaw or ynys honn. ac y wyr Ruvein ar y messur y talpuyt y Gatwallawn vab Beli hyt yn oes Gustennin vendigeit teit Arthur. Sef ateb a rodes Arthur y gennadeu yr amherawdyr. nat oet well y dylai wyr Ruvein deyrngtet y wyr ynys Prydein. noc y dylai wyr ynys Prydein udunt hwynteu. Canys Brân vab Dyunwal a Chwstennin vab Elen a uuassynt amherodron yn Ruvein. a deu wr o'r ynys hon oedynt. ac yna y lluydawd Arthur gordetholwyr y gyvoeth drwy vor yn erbyn yr amherawdyr. Ac y kyuaruuant y tu hwnt y vynydd Mynneu. ac aneirif o nadunt o bob parth

a las y dyd hwnnw. Ac yn y diwed y kyuaru Arthur ar amherawdyr. ac Arth-
thur ai lladawd. ac yno y llas goreugwyr
Arthur. a phan gigleu Vedraut gwahanu
nifer Arthur. y dymchwelawd ynteu yn
erbyn Arthur ac y dyunaud Saesson a
ffichteit. ac Yscotteit ac ef y gadw yr
ynys honn rac Arthur. A phan gigleu
Arthur hynny yd ymochelawd dracheuyn.
ac a dihengis gantaw oe niuer ac y dreis y
ar Vedrawt y kauas dyuot y dir yr ynys
honn. ac yna y bu weith Camlan y rwgg
Arthur a Medrawt. ac y lladawd Arthur
Vedrawd. ac y brathwyd Arthur yn ang-
heaul ac o hynny y bu varw. ac y myun
plas yn ynys Afallach y claduyt.

DECHREU Y TRIOED YW Y REI HYN.

7. TRI goruchel garcharawr ynys Pry-
dein. Llyr llediaith. a Mabon mab Mod-
ron. a Geir vab Geiryoed. ac un oed
oruchelawr no'r tri. Ef a vu deirnos yg
garchar Hut adan Lech echymmeint. Sef
oed hwnnw Arthur. ac un gwas ae gelly-
gawd o'r tri carchar hynny. nyt amgen
Goreu vab Custennin y geuynderw.

TRI GWYNNDYRN YNYS PRYDEIN.

8. OWEIN vab Uryen. a Run vab Mael-
gwn. a Ruvawn Beuyr vab Dorarth Wledic.

9. TRI oueruad ynys Prydein, Arthur
a Raawt eil Morgant. a Chadwallawn vab
Caduann.

10. TRI matkud ynys Prydein. Pen
Bendigeit Uran vab Llyr a gudywyt yn
y Gwynuryn yn Llundain. ac wyneb ar
Freinc. A hyt tra vu yn yr ansawd y
dodet yno. ny doeï ormes Saesson byth yr
ynys hon. yr eil amatkud. y dreigiau yn
ninas Emrys a gudyawd Llud vab Beli. ar
trydyd esgyrn Gwrthevyr vendigeit. ym-
prif pyrth yr ynys honn. A hyt tra
vydynt yn y kud hwnnw, ny doeï ormes o
Saesson byth ir ynys honn. A llyna y tri
anuatkud pan datkudywyt. A Gwrtheyrn
Gwrtheneu a datkudyawd escyryn Gwrth-
efyr Vendigeit yr Serch gwreic. Sef oed
honno Ronuen baganes. Ac ef ddatgudy-
awd y dreigieu. ac Arthur a ddatgudyawd
pen Bendigeit Uran o Gwynnyrn. Kan
nyt oed dec gantau kadu yr ynys o ge-
dernit neb. namyn or eidau e hun.

11. TRI marchlwyth Ynys Prydein. Du
y moroed march Elidyr Mwynfawr. a duc
Seithnyn a hanner arnaw o benn Llech
Elidyr yn y Gogled hyt ym pen Llech
Elidyr ym Mon. Sef Seithnyn oedynt.
Elidyr Mwynfawr. ac Eurgein verch Vael-
gwn y wreic a Gwyn da gyued, a Gwynda
Reimat. a Mynach Nawnon y gyghorwr a

Phetryleu Venestyr y walloyyat. ac Aran-
uagyl gwas. ac Albeinnyn y goc. a noofes
ae duylaw ar bedrein y varch. a hwnnw vu
hanner y dyn. ar eil Marchlwyth aduc
Cornann March meibon Eliffer gosgort-
uawr, a duc Gwrgi a Pheredur arnaw. ac
nys gordiuedawd neb namyn Dinogad vab
Kynan Garwyn yar y Kethin kyflym ac
aruidiawt. ac aglot a gauas yr hynny hyd
hediw. a Dunawd wr vab Pabo, a Chyn-
velyn drwscyl y edrych ar vygedorth llu
Guendoleu yn Arderydd. Yr trydyd
Marchlwyth a duc Erch march meibon
Grythmwl Wledic. a duc arnaw Achlen.
ac Arthanat yn erbyn riu Vaelaur Yg
Keredigyawn y dial eu tat.

12. TEIR llynges gynniweir ynys Pry-
dein. Llynges Llary vab Yryf. a llynges
Dignif vab Alan, A llynges solor vab
Urnach.

13. TEIR gwith balvawt ynys Prydein.
Un o nadunt a trewis Matholwech Wydel
ar Vranwen Verch Llyr. Ar eil a drewis
Guenhuwvach ar Wenhwyuar. ac o achaws
hynny bu weith Cad Gamlan wedy hynny.
Ar dryded a drewis Golydan Vard ar
ar Gadwaladyr Vendigeit.

14. TEIR drut heirua ynys Prydein.
Un o nadunt pan doeth Medrawt y lys
Arthur yg Kelli wic yg Kernyw. nyt ed-
ewis na bwyt na diawt yn y llys nas treul-
yei. a thynnu Gwenhwyuar heuyt oe
chadair Vrenhinyaeth. ac yna y trewis
balvawt erni. yr eil drut heirua pan doeth
Arthur y lys Medrawt. nyt edewis nac yn y
llys nac yn y Cantref na bwyt na diawt.

15. TEIR neges a gahat a Bowys. un o
nadunt yu kyrchu Myngan o Veigen hyt
yn Llansilin erbyn Antherth drannoeth. y
gymryt kynnedueu gan Gadwallawn Ven-
digeit. wedi llad Ieufaf a Griffri. Yr eil yu
kyrchu Griffri hyd ym bryn Griffri erbyn
y bore drannoeth wrth ymchwelyt at Etwin
y drydet uu kyrchu Hywel vab Ieufaf hyt
yg Keredigyawn. Owein Gwynedd y ymlad
a Ieufaf ac a Iago yn yr aerva honno.

TRIOED YW Y REI HYN.

16. TEIR prif riein Arthur Gwenhwyfar
uerch Guryt Gwent. a Gwenhwyuar
Uerch Vab Gredyawl, a Gwenhwyuar
uerch Ocurvran gawr.

17. Ae deir karedigwreic oed y rei hyn.
Indec verch Aruy hir. a Garwen verch
Heuinbrén A gwyl uerch Eudaf.

18. TEIR gwrvorwyn ynys Prydain.
Un o nadunt Llewei verch Seitwed. a
Rore verch Usber. a Mederei Badelluawr.

19. TEIR gosgord aduyn ynys Prydain.

Gosgord Mynydawc yg Kattraeth. a Gosgord Dreon Lew yn Rotwyd arderys. ar dryded Gosgord Velyn o Leyn erythlyn yn Ros.

20. TEIR prif hut ynys Prydein. Hut Math mab Mathonwy a dysgawd y Wyd-
yon vab Dôn. a Hut Uthur Bendragon a
dysgawd y Venw vab Teirgwaed. ar dryd-
ed Hut Rudlwm Gorr a dysgawd y Goll
vab Collureuy ynei.

21. TRI chynweissyeit ynys Prydein.
Gwydar vab Run vab Beli. ac Owein vab
Maxen wledic. a Chaurdaf vab Cradauc.
Tri deifnyawc ynys Prydein. Riwallaun
Wallt Banhadlen, a Gwall vab Gwyar a
Llacheu vab Arthur.

22. TRI anuat gyghor ynys Prydein.
rodi y Ulkessar a gwyru Ruvein lle y
karneu blaen y eu meirch ar Ytir ym
Pwyth Meinlas, ar eil gadel Hors a Hein-
gyst a Ronuen yr ynys honn. ar trydyd
rannu o Arthur y wyr deirgweith a Med-
rawt yg Kamlan.

23. TRI thaleithawc ynys Prydein.
Gweir vab Gwystyl a Chei vab Cynyr a
Drystan vab Tallweh.

24. TRI ruduoawc ynys Prydein. Run
vab Beli. a Llew llaw Gyffes. a Morgan
Mwynvawr ac un o nadunt oed rudvogach
nor tri Arthur oed y enu. bluydyn ny doi
na gwellt na llysseu y fford y cerdei
Arthur.

25. TRI llyngnessur ynys Prydein. Ger-
eint vab Erbin a March vab Meirchion. a
Gwenwynyn vab Nav.

26. TRI unben llys Arthur. Gronw uab
Echel. a Ffleudur fflam uab Godo. a Chae
dyrleith 4 uab Seidi.

27. TRI tharw unben ynys Prydein.
Adaon vab Taliessin. a Chynhauall vab
Argat ac Elinvy vab Kardegry.

28. TRI unben Deifr a Bryneich a thri
beird oedynt. a thri meib Disgyuyndawt a
wnaethant y teir madgyulauan. Diffeidell
vab Disgyuyndawt a ladawd Gwrgi Garw-
lwyd. ar gwr hwnnw a ladei gelein beunyrd
o Kymry a duy bob sadwr rac llad un y
Sal Ysgafnuell vab Dissyuyndawt a ladawt
Edelfflet Ffleissawc Vrenhin Lloegy. Gwall
uab Dissyuyndawt a ladawd deu ederyn
Gwendoleu y rhai oedynt yn cadw y eur
ae aryant. a deu ddyn a yssynt beunyrd yr
eukinyaw. ar gymmeint arall yneu kwynos.

29. TRI Gwythur ynys Prydein a
wnaethant y teir anuat gyulafan. Lloan
Llawddiffo a ladawt Uryen vab Kynvarch.
Llougat grum uargot Eidin a ladawd Avon
vab Talyessin. a Heiden vab Euengat a
ladawd Aneurin Gautryd Vechteym beird.
y gur a rodei gan myw bob sadwrn yng-

hervyn ennaint yn Talhaearn. ae trewis a
bwyell gynnut yn y phen. a honno oed y
dryded vwyellawt. ar eil kynminte o
Aberffraw a drewis Golydan a bwyall yn
y ben. Ar dryded uab Beli a drewis y wr
e hun a bwyall yn y benn.

30. TRI aervedawc ynys Prydein. Selyf
uab Kynan Garwyn. ac Auaon vab Tal-
yessin a Gwallawc uab Lleimawc.¹ Sef
achaus y gelwit hwy yn aerwedogyon wrth
dial eu cam oc eu bed.

31. TRI phost cad ynys Prydein. Dun-
awt vab Pabo A Chynvelyn drwscyl. ac
Uryen Vab Kynvarch.

32. TRI hael ynys Prydein a Rhyderch
hael vab Tutual Tutelyt. a Nud hael vab
Senyllt a Mordaf hael uab Serwan.

33. TRI glew ynys Prydein. Gruduei a
henbrien ac Aedenawe. ny ddoynt o gat
namyn ar eu geloreu. ac yssef a oedynt y
rei hynny tri meib Gleissiar Gogled o
Haernwed Vradawc eu mam.

34. TRI trahawc ynys Prydein. Gwibe
drahawc a Sawyl ben uchel a Ruuawn
Peuyr drahauc.

35. TRI lledyf unben ynys Prydein.
Manauydan uab Llyr, a Llywarch hên, a
Gwgon gwron vab Peredur vab Eliffer, ac
yssef achaws y gelwit hwy lledyf unben.
wrth na cheissynt gyuoeth ac ny allai neb
y ludyas uddunt.

36. TRI galouyd ynys Prydain. Greid-
awl galofyd, a Drystan vab Tallweh, a
Gwgon Gwron.

37. TRI esgemyd aereu ynys Prydein
Moruran eil Tegit. a Gwgon gledyfryd. a
Gilbert Kadgyffro.

38. TRI phorthawr gweith Perllan
uangor. Gwgon gledyfryd. a Madawc vab
Run. a Gwiawn vab Cynrdrwyn.

A thri ereill o bleit Lloegy Hawystyl
Drahauc. a Gwaetrym Herwnden. a
Guiner.

39. TRI eur gelein ynys Prydein. Mad-
awc uab Brwyn. a Cheugan Peillyawc. a
Ruuawn Peuyr ab Gwydno.

40. TRI hualhogyon deulu ynys Prydein.
Teulu Gatwallawn Lawhir a dodassant
hualen eu meirch ar draet pob un o nadunt
yn ymlad a Serygei Wydel ygkerrig y
Gwydyl y Mon. ar eil Teulu Riwallon vab
Uryen yn ymlad a saesson. a Theulu Belen
o Leyn yn ymladd ag Etwin ym Mryn
Etwin yn Ros.

41. TRI diweir deulu ynys Prydein.
Teulu Katwallawn yn y buant hualogion,
a theulu Gauran vab Aedan pan uu y
diuankoll. a Theulu Gwendoleu ab Kei-

¹ Lleenawc.

dyau yn Arderyd. a dalyassant yr ymlad pythewnos a mis gwedi llad eu harglwyd. Sef oet eiryf pob un o'r teuluoed un kan wr ar ugeint.

42. TRI anniweir deulu ynys Prydein. Teulu Gronw peuyr o Benilyn a ommed-assant eu Harglwyd o erbyn y gvenuyn-uaew y gan lew Llaw Gyffes. a theulu Gwrgi a Pheredur. a adawssant eu Harglwyd yg Caer Greu a Chynoeth ac ymlad udynt drannoeth. ac Eda Glin Gawr ac yn y llas ell deu. ar trydyd teulu ar Lan Ffergan. a ymadawssant ac eu harglwyd yn lledrat y ar y fford yn myned Gamlan. Riuedi pob un o'r teuluoed un can wr ar hugeint.

43. TRI hualoc eur ynys Prydein. Riwallon Wallt Banhadlen. Run a Maelgwn a Chadwaladwyr Vendigeit, ac yssef achaws y gelwit y gwyr hynny yn hualogion wrth na cheffid meirch a berthynai udunt, rac eu meint. namyn dodi hualau eur am eu hegwytledd ar bedreineu eu Meirch dra e kefyn. a dwy badell eur a dan eu glinieu. Ac y wrth hynny gelwir padellec y glin.

44. Tri charw ellyll ynys Prydein. Ellyll Gwidawl. ac Ellyll Llyr Marini. ac Ellyll Gwrthmwl Wledic.

45. Tri gwyd Ellyll ynys Prydein. Ellyll Manawc ac Ellyll Ednyuedawc drythyll. ac Ellyll Melen.

46. Tri thrwydedawc llys Arthur. a thri anvodawc Llywarch hên a Llemenic a Heled.

47. TRI diweir ynys Prydein. Ardun wreic Gatcor vab Gorolwyn. ac Eneilyan wreic Wydyr drwm ac Emerchret wreic Uabon uab Dewengan.

48. TRI gwaywrud ynys Prydein. Dygynnelw vard Owein. ac Arouan vard seleu uab Kynan. Ac Avanuedic uard Katwallawn vab Katvan.

49. TRI goruchel garcharawr ynys Prydein. Llyr Lletieith a vu gan euroswyd ygkarchar. ar eil Mabon mab Modron. ar trydyd Gweir uab Gweiryod. ac un oed goruchelach no'r tri a uu deirnos ygkarchar ygkaer Oeth ac Annoeth. ac a vu deirnos ygkarchar gan Wenn Bendragon. ac a vu deirnos ygkarchar Hut y dan lech Echymmeint. ac ysef oed y goruchel garcharawr hwnnw Arthur. ag un gwas ae gollyngawd o'r tri charchar. ac y sef oed y gwas hwnnw Goreu uab Custennin y geuynderw.

TRIOED Y MEIRCH YW Y REI HYN.

50. TRI rodedicuarch ynys Prydein. Meinas march Casswallawn vab Beli. a

Melyngan Gamre march Llew llaw gyffes, a llaugor march Karadawc vreichuras.

51. TRI phrifurach ynys Prydein. Du hir tywedie march Kynan garwyn. ac Awydwac Vreich hir march Kishoret eil Kynan. a Rud broen tuth bleid march Gilbert uab Kadgyffro.

52. TRI anreithvarch ynys Prydein. Karnavlawc march Ywein uab Uryen. a thavawt hir march Cadwallawn vab Katvan. a Bucheslom march Gwgawn gledyfrud.

53. TRI thom edystyr ynys Prydein. Gwineu Guduc hir march Kei. a Grei march Edwin. a Llwyd march Alser mab Maelgwn.

54. TRI gorderchuarch ynys Prydein. Fferlas march Dalldaf eil Kynin. a gwelugan gohoegin march Caredic vab gwallawc. A Gurbrith march Raawt.

55. TRI phrifuarch ynys Prydein a dugant y tri marchlwyth. y mae eu henweu dracheuyn.

56. TRI gwrveichyat ynys Prydein. Pryderi mab Pwyll pen Annwn wrth voch Pendaran Dyuet y datmaeth ac ysef y katuei y glyn Cuch yn Emlyn. ac ys ef achaws y gelwit hwnnw yn wrueichyat. Kany allei neb na thwyll na threis arnau. Ar eil Drystan vab Tallwch wrth voch march fab Meirchyawn. Tra aeth y meichyat yn gennat ar Esyllt Arthur a March. a Chei. a Bedwyr a uant oll petuar ac ny chawssant cymmeint ac un banw, nac o dreis nac o dwyll nac o ledrat y gantau. ar drydyd Coll vab Collvreuy wrth voch Dallwyr Dallben ygglyn Dallwyr yg Cernyw. ac un o moch oed dorrawc Henwen oed y henw. a darogan oed yr hanei waeth ynys Prydein or torrllwyth. Ac yna y kynnullawd Arthur llu ynys Prydein ac yd aeth y geissyaw y diva. Ac yna y daeth hychen yngordodu. ac ym Penryn Austin yg Kerynw yd aeth yn y mor. ar gwrdueichyat yn y hol. ac ym Maes Gwenith yg Gwent y dotwes ar wenithen a Gwenynen. ac yr hynny hyd heddyw y mae goreu lle gwenith yg Gwent. ac yn Llouyon ym Penuro y dotwes ar heiden a gwenhithen. ac am hyny i diarhebir o heid Llouyon. ac yn riw gyvnerthwch yn Arvon y dodwes ar geneu Cath a Chyw Eryr. Ac y rhoed yr eryr y Vreat tywyssawc o'r gogledd ac wynt a hanfuant waeth o nadunt. Ac yn Llanueir yn Aruon a dan y maen du y dodwes ar geneu Cath, ac y ar y maen y byryawd. y gwrveichyat yn y mor. a Meibon Paluc y Mon ae Magassant yr drwc udunt. a

honno uu gath Paluc. ac a vu un o deir
prif ormes Môn a vagwyd yndi. ar eil oed
Daronwy. ar drydet. Etwin frenhin
Lloegr.

57. TRI anuyl llys Arthur, a thri chat-
varchawc, ac ny mynnasant penteulu
arnynt eiryoet. ac y Cant Arthur eglyn.

Sef yu vyn tri Chaduarchawc
Mened a Llud llurugawc
A cholouyn Kymry Karadawc.

58. TRI eurgryd ynys Prydein. Cas-
wallawn vab Beli. pan aeth y geissyaw
Flur hyd yn Rufein. a Manauydan uab
Llyr pan uu hyt ar Dyuet. A Llew llaw

gyffes pan uu ef a Gwydyawn yn ceissaw
enw ac arveu y gan aranrot y uam.

59. TRI brenhin a vuant veibon eillon.
Gwryat vab Gwryan yn y Gogled. a
Chadauael vab Kynuedw yg Gwyned. a
Hyseid vab Bleidic yn Deheubarth.

60. TRI budr Hafren Katwallawn pan
aeth y weith Digoll. a llu Kymru gantaw.
ac Etwin o'r parth arall. a llu Lloegyr
gantaw. ac yna y butrawd Havren oe blaen
hyt y Haber. Ar eil kyuarws Golydan y
Gan Einyawn vab Bled brenhin Kernyw.
ar drydet calain uerch Idon vab Ner y gan
Vaelgwn.

LLYMA

DRIOEDD YNYS PRYDAIN:¹

SEF YDYNT TRIOEDD COF A CHADW A GWYBODAETH AM HYNODION O DDYNION AC O BETHAU A FUANT YN YNYS PRYDAIN AC AR DDAMWAIN A DAMCWYDD I GENEDEL Y CYMRY ER YN OES OESOEDD.

CYFRES III.

1. TRI enw a ddoded ar Ynys Prydain o'r dechreuad: Cyn ei chyfanneddu y doded arni Clas Merddin, a gwedi ei chyfanneddu y doded arni y Fel Ynys, a gwedi gyrru Gwledigaeth arni y gan Prydain ab Aedd Mawr y doded arni Ynys Prydain. Ac nid oes dylwed i neb arni namym i Genedl y Cymry, can ys hwy ai goresgynasant gyntaf, a chynn no hynny nid oedd neb o ddynion yn byw ynddi, eithr llawn Eirth, a Bleiddiau ac Efeine, ac Ychain bannog ydoedd.

2. TAIR Prif Ardal Ynys Prydain: Cymru, Lloegr, a'r Alban, a Braint Teyrnedd a ddylid i bob un o'r Tair. A than Unbennaeth a Rhaith Gwlad ai gwladoler herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr, ac ar Genedl y Cymry y mae dodi yr Unbennaeth wrth Raith Gwlad a Chenedl, herwydd Braint a Dyled gyssefin: ac yn nawdd hynn o ddosparth y dylid Teyrnedd ymhob Gwlad yn Ynys Prydain, ac yn nawdd Rhaith Gwlad pob Teyrnedd: sef achaws hynny y dywedir ar ddihareb, Trech Gwlad nag Arglwydd.

3. TAIR Colofn Gwladoldeb Ynys Prydain: Rhaith Gwlad, Teyrnedd, ac Yngneidiaeth, herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr.

4. TRIPHOST Cenedl Ynys Prydain: Cyntaf, Hu Gadarn a ddaeth a Chenedl y Cymry gyntaf i Ynys Prydain, ac o Wlad yr Haf a elwir Deffrobani y daethant: sef y lle mae Constantinoblys: a thrwy For

Tawch y daethant hyd yn ynys Prydain a Llydaw lle ydd arhosasant. Ail, Prydain Ab Aedd Mawr, a wnaeth Wladoliaeth a Theyrnedd gyntaf ar ynys Prydain, a chynn no hynny nid oedd o Iawn namyn a wnelid o Addwynder, na Deddf namyn y trecha treisied. Trydydd, Dyfnwal Moelmud, ac efe a wnaeth Ddosparth gyntaf ar Gyfreithiau, a Deddfau, a Defodau, a Breiniau Gwlad a Chenedl: ac achaws y pethau hynny eu gelwid hwynt yn Dri phost Cenedl y Cymry.

5. TAIR Ciwdawd Addwyn ynys Prydain: Cyntaf oeddynt Genedl y Cymry a ddaethant gyda Hu Gadarn i ynys Prydain, sef ni fynnai efe wlad a thiroedd o ymladd ac ymlid, eithr o gyfiawnder ac yn nhangnef; Ail oeddynt Al y Lloegrwys a ddaethant o Dir Gwasgwyn ac a hanoeddynt o brif Genedl y Cymry; Trydydd oeddynt y Brython, ac o Dir Llydaw y doethant a'u hanas o gyssefin Al y Cymry, a'r Tair Hedd-Giwdawd a'u gelwir, am ddyfod o honynt y naill wrth fodd y llall yn heddwch a thangnef; a'r Tair Ciwdawd hynny a hanoeddynt o gyssefin Genedl y Cymry, a chyfaith cyflafar y Tair Ciwdawd.

6. TAIR Ciwdawd Nawdd a ddaethant i ynys Prydain, ac yn Nhanc a Chennad Cenedl Cymry y doethant, heb arf heb ossawd: Cyntaf oeddynt Ciwdawd Celyddon yn y Gogledd; Ail oedd yr Al Wyddyl, ac yn yr Alban y maent; Trydydd Gwyr Galedin a ddaethant yn y llongau moelion hyd yn ynys Wyth ban foddus eu Gwlad, a chael o honynt Le Tir gan Genedl y Cymry; ac nid oedd iddynt Faint o Hawl yn ynys Prydain, namyn y Tir a'r Nawdd a rodded iddynt dan derfynau, a dodi

¹ Y Trioedd canlynol a gymmerwyd allan o Lyfr ysgrifenedig y diweddar Barchedig Mr. Richards o Lanegwad yn Ystrad Tywi, a fu ym menthyg gyda'r Parchedig Mr. T. Walters o Landocha ym Morganwg, gennyf fi Iolo Morganwg.

arnynt nas gellid Braint Cymry cynhenid iddynt hyd ym mhen y nawfed Ach.

7. TAIR Ciwdawd Ormes a ddaethant i ynys Prydain, ac nid aethant fyth ohoni : Cyntaf, oeddynt y Corraniaid, a ddaethant o Wlad y Pwyl ; Ail, y Gwyddyl Ffichti, addaethant i'r Alban drwy For Llychlyn ; Trydydd, y Saeson ; sef lle y mae y Corraniaid am Afon Hymyr a Glann Mor Tawch ; ac yn yr Alban y mae y Gwyddyl Ffichti, yng Nglann Môr Llychlyn : a myned yn un a wnaethant y Corraniaid a'r Saeson, a dwyn, Rhêl y Lloegrwys yn ogyfun â hwynt, o drais a gorfod arnynt, a chwedi hynny dwyn Coron yr Ubennaeth oddiar Genedl y Cymry. Ac nid oes o'r Lloegrwys nad aethant yn Saeson namyn a geir yng Ngherniw, ac yng Nhwmwd Carnoban yn Neifr a Bryneich. A Chiwdawd gyssefin y Cymry a gadwasant eu Gwlad a'u Hiaith colli Teyrnedd ynys Prydain a wnaethant achos Brâd y Ciwdodeu nawdd, ac anraith y Tair Ciwdawd Ormes.

8. TAIR Ciwdawd Ormes a ddaethant i ynys Prydain ac a aethant o honi : Cyntaf y Llychlynnwys, a gwedi dwyn o Urb Lluyddawg y goreuon o Genedl y Cymry o'r ynys honn : sef oeddynt eu rhif tairmil a thrugaint ac un mil o wyr cyfallawg meirch a rhyfel, a gyrru y Llychlynnogion drwy For hyd yng Ngwlad yr Almaen a wnaethant y Cymry ymhenn y drydedd oes ; Ail y bu Lluoedd Ganfal Wyddel a ddaethant i Wynedd, ac a fuant yno nawmlynedd a'r hugain, hyd yn a'u gyrrwyd hwynt i'r Môr y gan Gaswallawn ab Beli ab Mynogan ; Trydydd y bu'r Caisariaid a fuant o drais yn yr ynys honn amgen na phedwar canmlynedd yn ydd aethant i wlad Rufain i wrthosod Cadgyffrw y Ormes ddu, ac ni ddaethant fyth yn ol i ynys Prydain ; ac o hynny nid arhoses yn yr ynys honn namyn Gwragedd a Phlant bychain y dan nawmlwydd oedran, a myned yn Gymry a wnaethant y rhai hyny.

9. TAIR Bradormes ynys Prydain : Cyntaf y Gwyddyl Coch o'r Werddon, a ddaethant i'r Alban ; Ail y Llychlynnwys ; a Thyrdydd y Saeson, sef y daethant i'r ynys honn yn Nhanc a Chennad Cenedl y Cymry, ac yn nawdd Duw a'i wirionedd, ac yn nawdd Gwlad a Chenedl, ac a wnaethant ossawd o frâd a diriedi ar Genedl y Cymry a dwyn i arnynt a ellynt o gyfoeth Teyrnedd ynys Prydain, a chydymwerinaw a'u gilydd a wnaethant yn Lloegr a'r Alban, lle yr arhosesant hyd yr

awr honn, ac yn oes Gwrtheyrn Gwrthenau y buad hynny.

10. TRI Difancoll ynys Prydain : Cyntaf Gafran ab Aeddan a'i wŷr a aethant i'r mor ynghyrch y Gwerdonau Llion, ac ni chlywyd mwyach am danynt ; Ail Merddyn Bardd Emrys Wledig a'i naw Beirdd Cylfeirdd a aethant i'r mor yn y Ty Gwydrin, ac ni bu son i ba le ydd aethant ; y Trydydd Madawg ab Owain Gwynedd, a aeth i'r mor a thrichannyn gydag ef mewn deg llong, ac ni wyddys i ba le ydd aethant.

11. TAIR Gormes a ddaethant ar ynys Prydain ac a ddarfu am danynt : Cyntaf Gormes March Malaen, a elwir Gormes Galanmai ; a Gormes Draig Prydain ; a Gormes y Gwr Lledrithawg : sef y cyntaf tramor, yr ail o Wynofaint Gwlad a Chenedl dan wasg anrhaith ac amrawd Teyrnedd ; Dyfnwal Moel Mud ai diffoddes drwy wneuthur dosparth gyfiawn ar Frawd a Chymmrawd, ac ar Deyrn a Chytteyrn, ac ar Wlad a Gorwlad ; y Drydedd a fu yn amser Beli ab Manogan, a Bradgyfarfod dydoedd, ac efe ai diffoddes.

12. TAIR Haint Echrys ynys Prydain : Cyntaf, Haint o Gelanedd y Gwyddyl a laddwyd ym Manuba gwedi gormesu ohonynt ugain mlynedd a naw a'r wlad Wynedd ; Ail, Haint y Fad felen o Rôs, ac achos celaneddau lladdedigion y bu honno, ac od elai neb o fewn eu gwynt cwympo'n farw yn ddioed a wnelai ; a'r drydydd Haint y Chwŷs drewllyd achos llygru yr yd gan wlybanaeth yn amser Gormes y Normeinwyr, y gan Wiliam y Bastardd.

13. TAIR Engir Ddichwain ynys Prydain : Cyntaf Torriad Llynn Llion a myned bawdd hyd wyneb yr holl diroedd yn foddos yr holl ddynion namyn Dwyfan a Dwyfach, a ddianghasant mewn llong foel, ac o honynt hwy ydd adepiliwyd ynys Prydain ; Ail fu Dychryn y Tân rhyferthwy bann holltes y ddaear hyd annwn, ac y difaëd y rhan fwyaf o bob byw ; Trydydd, yr Haf Tesog, pan aethant y coedydd a'r llysiau ar dan gan angerdd gwres yr haul, a cholli llawer o ddynion ac anifeiliaid a rhywiau adar, a phryfed, a choedydd, a llysiau yn anesgorawl.

14. TAIR Cyforddwy a aethant o ynys Prydain : Cyntaf, yr un a aeth y gan Ūr ab Erin Luyddawg o Llychlyn, ac efe a ddaeth i'r ynys honn yn amser Gadiab ab Erin i erchi cymmorth yr ynys honn dan adduned na chaisiai o bob Prifgaer namyn y rhif a ddelai ganthaw iddi ; ac ni ddelai

ganthaw amgen nag un i'r Gaer gyntaf, namyn ei hŷn a'i was Mathatta fawr, ac o honno cael dau, ac o'r eilgaer pedwar, ac o'r drydgaer myned yn wyth, ac o'r nesaf unarbumbtheg, a herwydd hynny o gyfedryd o bob Caer arall, hyd onid oedd o'r Gaer ddiweddaf nis gellid eu rhif yn yr holl ynys. A chydag ef y ddaeth teirmil a thrugaint, ac un mil, ac nis gellid iddaw fwy na hynny yn yr holl ynys o wyr cyfalleu gan nad oedd namyn plant a henawgwyr ar ei ôl. A llywra llydd a fu erioed oedd Ur ab Erin Luyddawg: ac ar ddiystyrdod y bu gan Genedl y Cymry roddi hynny iddaw dan adduned anesgorawl, canys o hynny y cafas y Coraniaid le i ddwyn cyrch Gormes i'r ynys honn. Ac o'r Gwyr hynny ni ddaethant drachefu yr un onaddynt, nag o lin nag o epil iddynt. Sef ydd aethant ar gyrch Gorddwy hyd ym Mor Groeg, ac aros yno yn Nhir Galas ac Afena hyd heddyw, a myned yn Roegiait.

Ail Cyforddwy a ddyweiniwyd y gan Gaswallawn ab Beli ab Manogan a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws ab Nwyfre, ac Arianrod ferch Beli eu Mam. Ac o Arllechwedd Galedin, ac Essyllwg, ac o Gydweyddon y Bylwennewys ydd hanoeddynt; a rhif y Gwyr hynny oeddynt driugaint ac un mil: a myned a wnaethant y gyda Chaswallawn eu hewythr ar ol y Caisariaid drwy Fôr hyd yn Nhir Geli Llydaw, a hanoeddyn o Rial y Cymry: ac ni ddaeth un o honynt na'u heppil yn eu hól i'r ynys honn, eithr aros a wnaethant yng Ngwlad Gwasgwyn ym mys y Caisariaid, lle maent hyd yn awr; ac ynghyreh dial yr Orddwy honno y daeth y Caisariaid gyntaf i'r ynys honn.

Trydydd Cyforddwy a ddyweiniwyd o'r ynys honn y gan Elen Luyddawg a Chynan ei brawd, arglwydd Meiriadawc, hyd yn Llydaw, lle y cawsant Diroedd a Chyfoeth a Theyrnedd y gan yr ammherauwr Macsen Wledig, am ei ganllafi yn erbyn Gwyr Rhufain. A'r Gwyr hynny a hanoeddynt o Dir Meiriadawc, ac o Dir Seisyllwg, ac o Dir Gŵyr a Gorrwennydd: ac ni ddaeth yn eu hól yr un o honynt, eithr aros yn Llydaw, ac yn Ystre Gyfaelwg a wnaethant hwy gan wladychu yno. Ac achos honn o Gyforddwy y bu wanhâd a diffyg Gŵyr arfawc ar Genedl y Cymry onid aethant y Gwyddyl Ffichti yn ormes arnynt; ac o hynny y gorfu ar Wrtheyrn Gwrthenau gyrchu Saeson i ladd yr ormes honno, a'r Saeson yn gweled Gwendid y Cymry, a droesant yn Fradormes drwy Gystlyniad y Gwyddyl Ffichti a'r Gwyr

difrawd a hwynt, a dwyn eu tiroedd oddiar y Cymry, a dwyn hefyd oddiarnynt eu baint a'u coron. A Thair Traha gadarn Cenedl y Cymry y gelwir y Tair Cyforddwy yma; a hefyd y Tri Arianllu, achos dwyn o honynt o'r ynys honn yr aur a'r ariant hyd y gellid eu cael o dwyll a dichell a difrawd, yn gystal ac o iawn a bodd; a'r Tair annoeth Luyddawd a'u gelwir, am wanhâu drwyddynt yr ynys honn gymmaint ag y rhoed lle drwy hynny i'r Gair Gormes Gadarn, sef y Coraniaid, a'r Caisariaid, a'r Saeson.

15. TAIR Gormes Gadarn Ynys Prydain a gystlynasant yn un, ac o hynny ydd aethant yn un Ormes a ddug oddiar y Cymry eu baint a'u coron a'u tiroedd: sef cyntaf y Coraniaid, ac ymgystlynu a wnaethant a'r Caisariaid onid aethant yn un; ac ail o'r Tair y bu'r Caisariaid: Trydydd oeddent y Saeson, ac ymgystlynu a'r ddwy eraill a wnaethant yn erbyn y Cymry: ac o Dduw y bu hynn er dial y Tair Traha Gadarn Cenedl y Cymry, can nas gellid o gyfiawnder eu cynghyd.

16. TRI phrif Welyddon Cenedl y Cymry y Gwenhwyson, sef Gwyr Essyllwg; y Gwynyddiaid, sef Gwyr Gwynedd a Phowys; a Gwely Pendaran Dyfed, sef ydynt Gŵyr Dyfed, a Gŵyr, a Cheredigiawn, ac arbenniceter ar y Gymraeg i bob un o naddynt.

17. TRI Unbenn Rhaith Ynys Prydain; Un, Caswallawn ab Lludd ab Beli ab Mynogan; Ail, Caradawc ap Bran ap Llyr Llediaith; Trydydd Owain ab Macsen Wledig: sef o Raith Gwlad a Chenedl y doded arnynt yr Unbennaeth, lle nad oeddent Hyneifiad.

18. TAIR Gwelygordd Santaidd Ynys Prydain: Gwelygordd Bran Fendigaid ap Llyr Llediaith, sef y Bran hwnnw a ddug y Ffydd yng Nghrist gyntaf i'r ynys honn o Rufain, lle y bu ef yngharchar drwy Frad Aregwedd Föeddawg merch Afarwy ab Lludd; Ail Gwelygordd Cynnedda Wledig, a rodde Dir a Braint gyntaf i Dduw a'r Saint yn Ynys Prydain; Trydydd ydoedd Brychan Brycheiniawg, a ddug ei blant a'i wyrion ar ddysg a bonedd, fal y gallent ddangos y Ffydd yng Nghrist i Genedl y y Cymry, lle ydd oeddent yn ddiffydd.

19. TRI Gwesteion Gwynwyddedig Ynys Prydain: Dewi, Padarn, a Theilaw; sef au gelwid felly am ydd elynt yn Westeion i Dai Bonedd, a Gwreng, a Brodor, ac Aillt, heb gymmeryd na rhodd na gobr, na bwyd na llynn, eithr dysgu'r ffydd Ynghrist a wnaent i bawb heb na thal na

diolch, eithr i dlawd ac anghenus y rhodd-
ynt roddion o'u haur a'u harian, a'u gwisg-
oedd, a'u bwydydd.

20. TAIR Bradgyfarfod Ynys Prydain :
Cyfarfod Afarwy ab Lludd a'r Gwyr Di-
frawd a roddasant le ar dir i Wŷr Rhufein
yn Ynys Prydain ym Mhwyth Mein a
Glas, ac nid mwy ; a'r diwedd o hynny fu
ynnill o wyr Rhufain Ynys Prydain ; Ail,
Cyfarfod Goreugwŷr y Cymry ac Arddel-
wyddiaid y Saeson ar Fynydd Caer Carad-
awe, lle bu Frad y Cyllyll hirion, o frad
Gwrtheyrn Gwrthenau, sef o'i gynghor ef
yn gyfrin a'r Saeson y llas Dyledogion y
Cymry agos oll yno ; Trydydd, Cyfarfod
Medrawd ac Iddawc Corn Prydain a'u
Gwŷr yn Nanhwynain, lle y gwnaethant
Frad Arthur, ac o hynny Cadernyd i'r
Saeson yn Ynys Prydain.

21. TRI Charnfradwr Ynys Prydain :
Afarwy ab Lludd ab Beli Mawr a wahod-
des Iwl Caisar a Gwŷr Rhufain i'r ynys
honn, ac a beris ormes y Rhufeiniaid ;
sef yr ymroddes efe a'i wŷr yn gyfarwedd-
iaid i wŷr Rhufain, a derbyn y ganddynt
ged o aur ac ariant bob blwyddyn, ac
o hynny y daeth gorfod ar wŷr yr ynys honn
dalw tair mil o ariant bob blwyddyn yn
Deyrnged i wŷr Rhufain hyd yn amser
Owain ab Maccen Wledig, ac efe a om-
meddes y Deyrnged honno, a than rith
boddlondeb i hynny o beth y tynnasant
Wyr Rhufain oreuon Gwŷr ynys Prydain,
a ellid Gwŷr Rhyfel o honynt i Wlad
Arafia a phell o Wledydd eraill, ac ni
ddychwelasant yn eu hôl ; a Gwyr Rhufain
a oeddent yn ynys Prydain a aethant hyd
yr Eidal, hyd nad oedd o honynt namyn
Gwragedd a Phlant bychain ar eu hôl ; ac
fal hynny y gwanheid y Bruttaniaid fal
nas gellynt wrthosod Gormes a Gormedd
eisiau Gwŷr a Nerth. Ailydoedd Gwrth-
eyrn Gwrthenau, ac efe wedi lladd Cys-
tenyn Fendigaid a dwyn Coron yr ynys o
drais ac anraith, a wahoddes y Saeson
gyntaf i'r ynys honn yn amddiffynyddion
iddaw ac a briodes Alis Ronwen merch
Hengist, ac a roddes Goron yr ynys i'r
mab a fu iddaw o honi, a'i enw ef oedd
Gotta, ac o achos hynny y gelwy'r Brenhin-
oedd Llundain yn Blant Alis : sef achaws
Gwrtheyrn y collasant y Cymry eu Tiroedd
a'u Braint a'u Coron yn Lloegr. Trydydd
y bu Medrawd ap Llew ap Cynfarch, pan
edewis Arthur Lywodraeth ynys Prydain
yn adneu y gydag ef, tra fu'n myned yn
erbyn yr Ammherawdr yn Rhufein, ac
yna y dug Fedrawd y Goron oddi ar Ar-
thur o drais a llathlud, ac fal y cadwai efe

hi ymgynghreiriaw a'r Saeson a orug, ac o
achaws hynny y collasant y Cymry Goron
Lloegr a Theyrnedd ynys Prydain.

22. TAIR Brad ddirgel ynys Prydain :
Cyntaf, bradychu Caradawe ap Bran y gan
Aregwedd Föeddawg, ferch Afarwy ab
Lludd, a'i roddi yn Gaethglud i'r Rhuf-
einiaid ; a bradychu Arthur gan Iddawc
Corn Prydain a ddatrinwys ei Rin ef ; a
bradychu Tywysawg Llywelyn fab Gruff-
udd gan Fadawg Min, ac o'r tair Brad
hynny y bu lwy'r ortrech a'r Genedl y
Cymry, ac nis gallasai namyn Brad eu
gortrech.

23. TRI glewion Unbennaid ynys Pryd-
ain : Cynfelyn Wledig, a Charadawe ab
Bran, ac Arthur : sef y gortrechaint ar eu
galon hyd nas gellid, namyn o frad a
chynllwyn, eu gorfod.

24. TRI phrif Gatteyrn ynys Prydain :
Caswallawn ab Beli, Gweirydd fab Cyn-
felyn Wledig, a Charadawe ab Bran fab
Llyr Llediaith.

25. TRI Gwyndëyrn ynys Prydain :
Rhun ab Maelgwn, Owain ab Urien, a
Rhuawn Befr ab Dewrath Wledig.

26. TRI Eilldëyrn ynys Prydain : Gwrgai
fab Gwrein yn y Gogledd, a Chadafael fab
Cynfedw yng Ngwynedd, a Hyfaidd Hir
fab Bleiddan Sant ym Morganwg : sef y
rhodded Teyrnedd iddynt am eu campeu
a'u cynnedfeu clodforion a rhadforior.

27. TRI Hueilogion Teulu ynys Prydain :
Teulu Caswallawn Lawhir, a Theulu
Rhiwallon ab Urien, a Theulu Belyn o
Lëyn : sef eu gelwid felly am nad oedd na
phenn na theyrnedd arnynt hyd y cerddei
braint eu Teuluoedd a'u Cyfoeth, cyt bei
a holid o fewn y terfynau hynny, namyn
Rhaith Gwlad a Chenedl.

28. TRI Aurhualogion ynys Prydain :
Rhiwallon wallt Banhadlen, a Rhun mab
Maelgwn, a Chadwaladr Fendigaid : sef y
rhodded iddynt wisgaw hualeu euraid am
eu breicheu, ac am eu glinieu, ac am eu
gyddfeu, ac ar hynny y rhodded braint
Teyrnedd ymhob Gwlad a Chyfoeth yn
ynys Prydain.

29. TRI Chadfarchawg Teyrn ynys Pryd-
ain : Caradawe Freichfras, a Llyr Llu-
yddawg, a Mael ab Menwaed o Arllech-
wedd ; ac Arthur a gant iddynt hynn o
Englyn,

Sef ynt fy Nhri Chadfarchawg,
Mael hir a Llyr Llyuddawg,
A Cholcfu Cymru Caradawg.

Sef goreugwyr oeddynt o bawb ar feirch
cad a gosawd, ac yn hynny rhodded idd-
ynt Teyrnedd er gallu a fynnynt ; a'u

cynneddfau oeddynt ni wnelynt onid a fai dosparthus a chyfiawn, ba wlad a chyfoeth bynnag ydd elynt.

30. TRI Haelion Teyrnedd ynys Prydain: Rhydderch Hael ab Tudwal Tudelud; a Mordaf Hael ab Serfan; a Nudd Hael ab Senyllt; a'u cynneddfau oeddynt ni phellynt o un peth bynnag o'r byd ac o ryw i'r neb ai ceisiai hyd y bai ganddynt, nag a gaent yn rodd, neu yn echwyn; neu o gyfarch; na char na chas na thras nag estron, ai ceisiau.

31. TRI Rhuddfannogion ynys Prydain: Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli: sef pan ydd elynt i ryfel ni fynnai neb aros gartref rhag maint ai cerid, ac nid oedd na rhyfel na maes nas ynnillynt lle ni bai frad a chynllwyn, ac am hynny diarheb yw, Tri gwr a wnaint wyr lle 'dd elynt: Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli: Triwyr a wnaint wyr lle i byddynt, Gwyr Arthur, Gwyr Morgan Mwynfawr, a Gwyr Rhun fab Beli.

32. TRI Gal Ofydd ynys Prydain: Gal Ofydd Greidiawl, ac Enfael mab Adran, a Thrystan ab Tallweh; a braint iddynt nis gellid a elei yneu herbyn lle bynnag y mynynt yn ynys Prydain hyd nad elynt yn amnrawd.

33. TRI Escemmydd Aerau ynys Prydain: Grudnew, Henpen, ac Eidnew; a'u cynneddfau nad elynt o gad a rhyfel onid ar eu heloreu, gwedi nas gellynt symmud na bys na thafawd.

34. TRI Unbenn Dygynnull ynys Prydain: Cyntaf, Prydain fab Aedd Mawr pan rodded Teyrnedd ddosparthus ar ynys Prydain a'i rhagynysoedd; Ail, Caradawc ap Bran pan ddoded arnaw ef Gattëyrnedd holl ynys Prydain er attal Cyrch Gwyr Rhufain; ac Owain ab Maccen Wledig pan gawsant y Cymry 'r Dëyrnedd ym mraint eu cenedl eu hunain y gan yr ymherawdr Rhufein: sef a'u gelwir y rhain y Tri Unbenn Dygynnull am eu breiniaw felly y gan ddygynnull gwlad a gorwlad dan holl derfynau Cenedl y Cymry, a chynnal dygynnull ymhob Cyfoeth, a Chwmmwd, a Chantref yn ynys Prydain a'i rhagynys-oedd.

35. TRI Menwedigion Teyrnedd ynys Prydain: Bran fendigaid ab Llyr Llediaith a ddygwys gyntaf ffydd yng Nghrist i Genedl y Cymry o Rufain, lle y bu efe saith mlynedd yngwystl ei fab Caradawc a ddug Gwyr Rhufain yng ngharchar gwedi ei fradychu drwy hud a thwyll a chynllwyn Aregwedd Fôeddawg; Ail, Lleirwg ab Coel ab Cyllin Sant, a elwir Lleufer Mawr,

a wnaeth yr Eglwys gyntaf yn Llandaf, a honno fu'r gyntaf yn ynys Prydain, ac a ddodes fraint Gwlad a Chenedl a brawd a briduw ar a fyddaint o'r ffydd yng Nghrist; Trydydd, Cadwaladr Fendigaid a roddes nawdd o'i diroedd a'i holl ddäoedd ei hun i'r ffyddloniaid a ffoynt rag y Saeson di grêd a'r Ammrodorion a fyynnaint eu lladd.

36. TRI Bancewyddion Teyrnedd ynys Prydain; Prydain ab Aedd Mawr; Dyfnwal Moel Mud; a Bran ab Llyr Llediaith: sef goreu Trefn eu Trefn hwy ar Deyrnedd ynys Prydain hyd onis beirnid hwy 'n bennorawl ar bob Trefneu eraill a wnaed yn holl ynys Prydain.

37. TRI Charnfeddwon ynys Prydain: Ceraint, feddw brenin Essyllwg, a losges yn ei feddwod yr holl yd ym mhell ac yn agos hyd glawr gwlad, ac o hynny dyfod newyn bara; Ail, Gwrtheyrn Gwrthenau, a roddes ynys Daned yn ei ddiawd i Hors, am gael ymodinebu a Rhonwen ei ferch ef; a rhoddi hawl hefyd a wnaeth efe i'r mab a enid o hynny ar Goron Loegr: ac yn un a hynny Brad a Chynllwyn yn erbyn Cenedl y Cymry; Trydydd, Seithinyn feddw ab Seithyn Saidi, brenin Dyfed, a ollyngwys yn ei ddiawd y môr dros Gantre'r Gwaelod, oni chollwyd o dai a daear y maint ag oedd yna, lle cyn hyny y caid un dinasdref ar bymtheg yn oreuon ar holl drefydd a dinasoedd Cymru, a gadu yn amgen Caerllion ar Wysg: a chyfoeth Gwydnaw Garanhir, brenhin Ceredigiawn ydoedd Cantre'r Gwaelawd; ac yn amser Emrys Wledig y bu hynny; a'r Gwŷr a ddianghasant y rag y bawdd hynny a diriasant yn Ardudwy, a Gwlad Arfon, a mynyddoedd yr Eryri, a lleoedd ereill nad oeddynt gyfannedd cyn no hyny.

38. TRI lleddf Unben ynys Prydain: Manawydan ab Llyr Llediaith, gwedi dwyn yngharchar teulu Bran ab Llyr ei frawd; a Llywarch Hen ab Elidir Lydanwyn; a Gwgawn Gwron ab Eleufer Gosgorddfawr; a meib o feirdd oeddynt y tri; ac ni cheisyt gyfoeth a theyrnedd gwedi eu myned wrth gerdd, cyd nas gellid ei lluddias iddynt; sef achaws hynny eu gelwid yn Dri Lleddf Unben ynys Prydain.

39. TRI Unben Deifr a Bryneich; Gall ab Dysgyfedawg, a Diffedel ab Dysgyfedawg, ac Ysgafnell ab Dysgyfedawg; a meib beirdd oeddynt y tri; a gwedi eu myned wrth gerdd y rhoddwyd arnynt Unbenaeth Deifr a Brynaich.

40. TRI Gwaywruddion Beirdd ynys Prydain: Tristfardd, bardd Urien Rheged;

Dygynnelw, bardd Owain ab Urien; ac Afan Ferddig, bardd Cadwallawn ab Cadfan; a meib o feirdd y tri hynn, ac nis gellid ai dehorai.

41. TRI Chynweisiad ynys Prydain: Caradawc ab Bran, ab Llyr Llediaith; a Chawrdaf mab Caradawg Freichfras; ac Owain fab Macsen Wledig; sef a'u gelwid felly am fyned, o'u gwir fodd, holl wyr ynys Prydain o deyrn i aillt yn wyr iddynt, wrth raid gwlad, rag rhuthr gal a difrawd; a phan elynt y triwyr hyn i ryfel nid oedd nebun o wyr ynys Prydain nad elai yn eu gosgorddau; ac ni fynid aros ynghartref: A thri meib beirdd oeddynt.

42. TRI Hualogion Teyrnedd ynys Prydain: Morgan Mwynfawr o Forganwg; Elystan Glodrydd rhwng Gwy a Hafren; a Gwaithfoed brenin Ceredigion; sef eu gelwid felly achaws y gwisgynnt hualau yn holl y gwneleint brif deyrnedd ynys Prydain, ac nid taleithiau, sef coronau.

43. TRI Theyrn Taleithiawg ynys Prydain: Cadell brenyn Dinefwr; Anarawd brenin Aberffraw; a Merfyn brenin Mathrafal; sef a'u gelwid y Tri thywysog Taleithiog.

44. TRI Estron Deyrn ynys Prydain: Gwrdyled Gawr, a Morien Farfawc, a Chystenyn Fendigaid.

45. TRI Charnfradwr a fuant achaws i'r Saeson ddwyn Coron ynys Prydain oddiar y Cymry: Un oedd Gwrgi Garwlwyd, ac efe wedi cael blas ar gig dynion, yn llys Edelffled, brenin y Saeson, ai carai gymmaint ag nis bwyteai amgen na chig dyn fyth gwedi hyny; ac am hynny ymgyfunaw a rug efe a'i wŷr ag Edelffled brenin y Saeson: ac efe a wnai ossawd lladrad ar Genedl y Cymry, ac ai dygai yn wryw ac yn fenyw y rhai ieuanc y maint ag a fwyteai beunydd; a phawb o'r gwyr difrawd o Genedl y Cymry a gyrchynnt atto efe a'r Saeson, lle caent braidd acyspail eu gwala, a ddygid oddi ar frodorion yr ynys honn; Ail ydoedd Medrawd, a roddes ei hun a'i wyr yn un a'r Saeson er cadarnhau iddaw a Deyrnedd yn erbyn Arthur; ac achaws hynny o frad ydd aethant laweroedd iawn y'r Lloegrwys yn Saeson; Trydydd ydoedd Aeddan Fradwr o'r Gogledd, a ymroddes, efe a'i wyr, dan derfynau ei Gyfoeth yn Saeson, fel y ceffynnt ymgynnal ar Annosparth ac Anraith, yn nawdd y Saeson: ac o achaws y tri charnfradwyr hynny y colles y Cymry eu tir a'u coron yn Lloegr; a phe i na buassei y bradeu hynny, ni allasant y Saeson ynnill yr ynys oddiar y Cymry.

46. TRIWYR o Feirdd a wnaethant y tair madgyflafan ynys Prydain: Cyntaf, Gall mab Dysgyfedawg a laddwys ddau Ederyn Llychwin Gwenddoleu ap Ceidiaw: sef ydoedd iau o aur amddynt a dwy gelein o'r Cymry a yssynt beunydd ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos; Ail, Ysgafnell mab Dysgyfedawg a laddwys Edelffled brenin Lloegr; ac efe a fynnai bob nos dwy riain ddyledawg o Genedl y Cymry, ac a wnelei anfodd arnaddynt, a thrannoeth y lladdei efe wynt ac a'u hyssai; Trydydd ydoedd Diffedel mab Dysgyfedawg, a laddwys Gwrgi Garwlwyd ytoedd briod a chwaer Edelffled, ac a wnaeth frad a chyflafan yn ungrych ag Edelffled ar Genedl y Cymry; a'r Gwrgi hwnw a laddei gelein o Gymro a Chymraes bob dydd, ac ai hyssai, a dydd sadwrn efe a laddei dwy gelein o fab a dwy o ferch, rhag llad ar y sul: A thri meib o feirdd oeddynt y triwyr hynn a wnelynt y tair madgyflafan.

47. TAIR Anfad Gyflafan ynys Prydain: Eiddyn mab Einygan, a laddwys Aneurin Gwawdrydd mydeyrn beirdd; a Llawgad Trwm Bargawd, a laddwys Afalon mab Taliesin; a Llofan llaw dino, a laddwys Urien mab Cynfarch; sef trimeib o feirdd oeddynt a las, gan y triwyr hynny.

48. TAIR Anfad Fwyellawd ynys Prydain: bwyellawd Eiddyn ab Einygan ym mhen Aneurin Gwawdrydd; a bwyellawd a roddes Cadafael Wyllt yn mhen Iago ap Beli; a'r fwyellawd a rodded yn mhenn Golyddan Fardd, achaws y balfawd a roddes efe a'r Gadwaladr Fendigaid.

49. TAIR Engir balfawd ynys Prydain: palfawd Matholwch Wyddel ar Fronwen ferch Llyr; a phalfawd a roddes Wenhwyfach i Wenhwyfar, a honno a beris y Gad Gamlan; a phalfawd Golyddan fardd ar Gadwaladr Fendigaid.

50. TAIR Ofergad ynys Prydain: Cyntaf oedd y Gad Godeu, a honno achaws gast a iwrch a chornicyll; ac yn y Gad honno y llas trugain mil o wyr ac unarddeg o filoedd; ail y bu waith Arderydd, a nyth ehedydd a fu achaws honno, lle lladdwyd pedwar ugain mil o gyr o Genedl y Cymry; Trydydd fu'r Gad Gamlan y rwng Arthur a Medrawd, lle y llas Arthur a chydag ef canmil o wyr yn oreuon Cenedl y Cymry: ac achaws y tair ofergad y bu i'r Saeson ynnill Gwlad Loegr i ar Genedl y Cymry; sef achaws nad oedd o wyr rhyfel a allai wrthosod y Saeson, a Brad Gwrgi Garwlwyd, a Hud Eiddilic Gorr.

51. TRI Anfad Gynghor ynys Prydain; Can hiadhau lle i Ul Caisar a Gwyr

Rhufein i flaen carneu eu meirch yn Mhwyth Min y Glas yn ynys Daned; sef o hyny y cafas y Caisariaid le i oresgyn ynys Prydain, ac i ymgystlynu a Brad Afarwy ab Lludd; sef y rhodded hyny o ganniadhad i'r Caisariaid am fod yn ofer gan Genedl y Cymry amddiffyn eu gwlad namyn drwy nerth arfau a gwroldeb a chalondid gwlad, lle nas gwyddid yn y byd am fradgyfarfod Afarwy ab Lludd a Gwyr Rhufain; Ail anfad gynghor oedd gadael Hors a Hengist a Rhonwen i ynys Prydain, gwedi eu gyru drwy for i'r Wlad lle ydd hanoeddynt; a'r Trydydd, gadu i Arthur rannu ei wŷr a Medrawd deirgwaith yn y Gad Gamlan, ac o hynny y colles Arthur y maes a'i fywŷd; lle ydd oedd Medrawd yn un a'r Saeson.

52. TAIR Aerfa Ddrud ynys Prydain: Cyntaf, pan aeth Medrawd i Gelliwig, ni edewis ef yn y llys na bwyd na diawd a borthai wybedyn, eithr ei yssu a'i dreuliau i gyd, ac a dynnes Wenhwyfar o'i rhieingadair, ac a wnaeth anniweirdeb a hi; Ail ydoedd pan aeth Arthur i lys Medrawd, ac yno ni edewis na bwyd na diawd nas difethai, ac a leddis bob byw yn y cantref, yn ddyd ac yn ysgrubl; Trydydd, pan aeth Aeddan Fradawg i lys Rhydderch Hael, ef a ddifethis y bwyd a'r diawd oll yn y llys, heb adu a borthai ednogyn, ac nas gadai yn fyw na dyn na lwdn, eithr difa'r cyfan; a'r tair Aerfa ddrud y gelwir y rhai hynny, am orfod ar Genedl y Cymry, herwydd Deddf a Defawd, ateb a dodi iawn am a wnaed yn hynny o fodd annosparthus, ac annedfawd ac annedfawl.

53. TAIR Cudd a Datgudd ynys Prydain: Cyntaf, Pen Bendigeidfran ab Llyr, a guddiaudd Owain ab Macsen Wledig yn y Gwynfryn yn Llundain; a thra bai yn hynny o ansawdd ni ddelai Ormes i'r ynys honn; Ail ydoedd Esgyrn Gwrthefyr Fendigaid, a gladdwyd ym mhrif borthladdoedd yr ynys; a thra baint yn eu cudd analledig gormes i'r ynys honn; Trydydd oedd y dreigiau a guddiwyd gan Ludd ab Beli yn ninas Pharaon yng Nghreigiau'r Eryri: a'r tri chudd hynny a ddoded yn nawdd Duw a'i riniau, ac anpoed Gwaeth o'r awr a'r un a'u datguddiai. Gwertheyrn Gwrtheneu a ddatguddiaudd y dreigiau er dial anfodd y Cymry parth ag ef, ac a wahoddes y Saeson dan rith gwŷr porth i ymladd a'r Gwyddyl Ffichti; a gwedi hyny y datguddiaudd efe Esgyrn Gwrthefyr Fendigaid, o serch ar Ronwen ferch Hengist Sais; ac Arthur a ddatguddiaudd

Ben Bendigeidfran fab Llyr, can mai bach oedd ganthaw gadw yr ynys namyn oi Gadernyd ei hŷn; a gwedi'r tri datgudd y cafas Gormes y goreu ar Genedl y Cymry.

54. TAIR Gwrthrym Ardwy ynys Prydain: Hu Gadarn yn dwyn Cenedl y Cymry o Wlad yr Haf, a elwir Deffrobani, hyd yn ynys Prydain; a Phrydain ab Aedd Mawr yn gyrru Gwlad a Rhaith ar ynys Prydain; a Rhitta Gawr a wnaeth iddaw ei hun ysgin o farfau brenhinoedd a wnaeth efe yn eillion am eu gormes a'u difrawd.

55. TRI Madoreilittir ynys Prydain: Prydain ab Aedd Mawr yn goreilid y ddraig Ormes, sef oedd honno gormes anrhaith a difrawd a faged yn ynys Prydain; a Charadawg ab Bran ab Llyr, yn goreilid Gormes y Caisariaid; a Rhitta Gawr yn goreilid Gormes ac Anraith y Brenhinoedd annosparthus.

56. TRI Chyfarwysawg Cenedl y Cymry: Cyntaf Hu Gadarn, a ddangoses y ffordd i aru tir gyntaf i genedl y Cymry, pan oeddynt yng Ngwlad yr Haf, sef y lle y mae Constantinoblis yn awr, cyn no'u dyfod i ynys Prydain; a Choll ap Coll Frewi, a ddaeth gyntaf a Gwenith a Haidd i ynys Prydain, lle nid oedd namyn Ceirch a Rhyg cyn no hynny; ac Elltud farchawg Sant o Gor Dewdws, a welläes y modd a erid Tir ac a ddysges well nag a wyddid o'r blaen i Genedl y Cymry, ac a roddes iddynt y drefn a'r gelfyddyd ar aru tir ysydd yn awr, canys cyn nog amser Elltud ni chyferid tir eithr a chaib ac arad arsang yn unrhyw a ffordd y Gwyddelod.

57. TRI Chynofydd Cenedl y Cymry: Hu Gadarn, a wnaeth Glud a Gosgordd gyntaf ar Genedl y Cymru; a Dyfnwal Moel Mud, a wnaeth ddosparth gyntaf ar gyfreithiau, a breiniau, a defodau Gwlad a Chenedl; a Thydain Tad Awen, a wnaeth drefn a dosbarth gyntaf ar Gof a chadw Cerdd Dafawd a'i pherthynasau; ac o'r drefn honno y dychymygwyd Breiniau, a Defodau dosparthus ar Feirdd a Barddoniaeth ynys Prydain gyntaf.

58. TRI Chynteigion Beirdd ynys Prydain: Plennydd, Alawn, a Gwron; sef oeddynt y rhai hynny a ddychymygasant y Breiniau a'r Defodau y sydd ar Feirdd a Barddoniaeth; ac am hynny eu gelwir y tri chynteigion; hagen ydd oedd cyn nohynny Beirdd a Barddoniaeth, ac nid oedd arnynt ddosparth drwyddedawg, ac nid oedd iddynt na Breiniau na Defodau, namyn a gaid o addwynder a syberwyd, yn nawdd Gwlad a Chenedleyn nog amser y tri hynn: a rhai a ddywedant mai yn amser Prydain

ab Aedd Mawr y buant; ac eraill y ddywedant mai yn amser Dyfnwal Moel Mud ei fab ef y buant; ac yn rhai o'r hen lyfrau y gelwir ef Dyfnfarth ab Prydain.

59. TRI Mattëyrn ynys Prydain: Prydain ab Aedd Mawr, a wnaeth ddosparth Brodoriaeth gwlad a chenedl, a dosparth ar wlad a gorwlad gyntaf yn ynys Prydain; a Dyfnwal Moel Mud a wnaeth wellhad a mwyhad ar Ddeddfau, a Chyfreithiau, a Breiniau, a Defodau Cenedl y Cymry, mal y bai iawn a chyfiawn i bawb yn ynys Prydain a faent yn nawdd Duw a'i daugnef, ac yn nawdd Gwlad a Chenedl; a Hywel Dda fab Cadell ab Rhodri Mawr, brenin Cymru oll a wnaeth wellhad ar Gyfreithiau ynys Prydain, mal y gofynnei y troion a'r trafodeu a fuant ar Genedl y Cymry, rhag myned ar goll a fai daionus, a rhag na chaffai a fai daionus eile, a'i ansawdd, a'i waith yn nosparth Gwlad a Chenedl, a goreuon ar bob Deddfwyr y buant y Triwyr hynny.

60. TRI Gyrddion ynys Prydain: Gwrneth Ergydlym, a laddes yr arth mwyaf ac a welwyd erioed a saeth wellten; a Gwgawn Lawgadarn, a dreiglus Maen Maenarch o'r glyn i benn y mynydd, ac nid oedd llai na thrugain ych ai tynnai; ac Eidiol Gadarn, a laddes o'r Saeson ym mrad Caersallawg chwechant a thri-gain a chogail gerdin o fachlud haul yd yn nhywyll.

61. TRI Theulu Teyrnedd a ddyged yng ngharchar o'r gorhendaid i'r gorwyron, heb adu yn nianc un o honynt: Cyntaf, Teulu Llyr Llediaith a ddyged yng ngharchar hyd yn Rhufein y gan y Caisariaid; Ail, Teulu Madawg ab Medron, a fuant yngharchar y gan y Gwyddyl Ffichti yn yr Alban; Trydydd, Teulu Gair ap Geirion arglwydd Geirionydd, y gan Raith Gwlad a Chenedl yng ngharchar Oeth ac Anoeth; ac o'r rhai hynny nag un nag arall o honynt yn nianc; a llwyraf carcharu a wybwyd erioed a fu ar y Teuluoedd hynny.

62. TRI Archescobawt ynys Prydain: Cyntaf, Llan Daf, o ddawn Lleurwg ab Coel ab Cyllin, yr hwn a roddes diroedd a braint Gwlad gyntaf i'r rhai a gystlynasant gyntaf a'r ffydd yng Nghrist; Ail, Caerefrawc, o ddawn Cystynin amherawdr; sef oedd efe y cyntaf o'r amherodron yn Rhufein a ymgystlynwys a'r ffydd yng Nghrist; Trydydd, Llundain o ddawn yr amherawdr Maesen Wledig; a gwedi hynny y buant Gaerllion ar Wysg, a'r Gelliwig yng Ngherniw, a Chaer Rianedd

yn y Gogledd; ac ynaur y mae Mynyw, a Chaerefrawc, a Chaer Gaint.

63. TAIR prif Orsedd ynys Prydain: Cyntaf, Llundain; ail, Caerllion ar Wysg; a Thrydedd, Caer Efrawg.

64. TRI Lleithig Llwyth ynys Prydain: Un, Caerllion ar Wysg, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Dewi Sant ab Cunedda Wledig yn Benescob, a Maelgwn Gwynedd yn Bennhynaif; ail, Celliwig yng Ngherniw, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Bedwini yn Benescob, a Charadawg Freichfras yn Benn Hynaif; a'r Trydydd, Penrhyn Rhionydd yn y Gogledd, ac yno Arthur yn Benn Rhaith, a Chyndeyrn Garthwys yn Benn Escob, a Gwrthmwl Wledig yn Bennhynaif.

65. TAIR Porthladd Freiniawl ynys Prydain: Porth Ysgewin yng Ngwent, Porth Wygyr ym Môn, a Phorth Wyddnaw yng Ngheredigiawn.

66. TAIR prif Afon ynys Prydain: Hafren yng Nghymru, Tain yn Lloegr, a Hymyr yn Nyfr a Bryneich.

67. TAIR Rhagynys Gyssefin ynys Prydain: Orc, Manaw, a Gwyth; a gwedi hynny y torres y môr y tir onid aeth Môn yn ynys; ac yn unweidd ynys Iorc a dorred onid aeth yno liaws o ynysoedd, a myned yn ynysoedd a wnaeth mannau eraill o'r Alban a Thir Cymru.

68. TRI Llynghesawg ynys Prydain: Geraint mab Erbin; Gwenwynwyn mab Naf; a March mab Meirchion: a chweugain llong gan bob un o'r Llynghesogion, a chweugain llongwyr ymhob llong.

69. TRI Thaleithiog Cad ynys Prydain: Trystan mab Tallweh; Huail mab Caw o Brydyn, arglwydd Cwm Cawlwyd; a Chai mab Cynyr Cainfarfawc; ac un gwr yn Daleithiawc y arnynt eill Tri, sef oedd hwnnw Bedwyr mab Pedrawc.

70. TRI Deifnogion ynys Prydain: Gwalchmai ab Gwyar; a Llecheu ab Arthur; a Rhiwallawn Wallt Banhadlen: ac nid oedd nas gwypyn ei ddefnydd a'i ddeifnogaeth, ai o ryw ai o rann, ai o ansawdd, ai o gyfanfawdd, ai o ddychymmod, ai o ddychymmyg, ai o anian ai o aniad y byddei.

71. TRI phost Cad ynys Prydain: Dunawd Ffur fab Pabo Post Prydain; Gwallawc fab Lleenawg; a Chynfelyn Drwsgl: sef y medrynt Dosparth ar Gad a Chatteyrnedd yn oreuon o bawb oll ar a fuant erioed.

72. TRI Tharw Cad ynys Prydain: Cynfar Cadgadwg ab Cynwyd Cynwydion: a Gwenddoleu ab Ceidiaw; ac Urien mab Cynfarch: sef y rhuthrynt ar eu galon yn ail i darw, ac ni ellid ai dehoraint.

73. TRI Tharw Unbenn ynys Prydain : Elmur eil Cibddar ; a Chynhafal fab Argad ; ac Afäon mab Taliesin Ben Beirdd : a Beirdd oeddynt y tri hynn, ac nid oedd a ofnynt yng nghad a brwydr ; eithr rhuthraw ynddynt a wnaent, ac nid ofnynt gyflafan.

74. TRI Thrahäawg ynys Prydain : Sawyl Bennuchel ; Pasgen mab Urien ; a Rhun mab Einiawn : a thrahäusaf ar bob trahäus eu traha wynt, ac achaws hynny dwyn difrawd ar ynys Prydain ; a'r ddi-frawd honno a ddamgystlynes a'r Saeson, ac o'r diwedd myned yn Saeson.

75. TRI Gwrddfaglawg ynys Prydain ; Rhineri mab Tangwn ; a Thinwaed Faglawg ; a Phryderi mab Doler Deifr a Bryneich.

76. TRI Aerfeddawg ynys Prydain : Selyf ab Cynan Garwyn ; ac Afäon mab Taliesin ; a Gwallawg mab Lleenawg : sef achaws yu gelwyd hwynt yn Aerfeddogion, am ddarfod dial eu cam oc eu beddau.

77. TRI Eurgelein ynys Prydein : Madawc mab Brwyn ; Ceugant Beilliwac ; a Rhuawn Befr ab Gwyddnaw Garanhir : sef yu gelwid felly achaws rhoddi eu pwys yn aur am danynt o ddwyllaw au lladdes.

78. TRI Chyndynnawc ynys Prydain : Eiddilic Gorr, a Thyrstan ab Tallwch, a Gweirwerydd Fawr ; ac nid oedd au trothai o iwrth eu harfaetheu.

79. TRI Gosgordd Addwyn ynys Prydain : Gosgordd Belyn fab Cynfelyn yng nghadfel Caradawc ab Brân ; a Gosgordd Mynyddawg Eiddin yng nghattraeth ; a Gosgordd Drywon ab Nudd Hael yn Rhodwydd Arderydd yn y Gogledd : sef ydd elei bawb yn y rhai hyny ar eu treul eu hunein heb aros gofyn, ac heb erechi na thâl nag anreg y gan Wlad na chan Deyrn ; ac achaws hynny au gelwid hwy y tair Gosgordd Addwyn.

80. TRI Teulu Diwair ynys Prydain : Teulu Cadwallawn eil Cadfan, a fuant gydag ef saith mlynedd yn y Werddon, ac yn hynny o amser ni ofynasant na thal nag iawn yn y byd, rhag gorfod arnaddynt ei adaw, ac nis gallai efe 'r iawn a ddylesynt ; Ail, Teulu Gafran ab Aeddan, pan fu 'r difancoll, a aethant y'r mor dros eu harglwydd. Trydydd, Teulu Gwenddoleu mab Ceidiaw, sef cynnal y frwydr a wnaethant chwenydd a deugaint gwedi lládd eu harglwydd ; ac nid elynt o gad a brwydr, yny dielynt ei alanas ef ; a rhif pob un o'r Teuluoedd hynny uncant ar hugain o wyr glewion, a chymmeint eu gwrol-deb ag nis galleisid eu gormedd.

81. TRI Anniweir Teulu ynys Prydain : Teulu Goronwy Befr o Benllynn, a ommeddasant eu harglwydd o erbynnaid y Gwenwynwaywau y gan Llew Llaw Gyffes yn Llech Oronwy ym Mlaen Cynfel yn Ardudwy ; a Theulu Gwrgi a Pheredur, a adawsant eu harglwydd yng Nghaer Greu, a chyfnod ymladd a oedd drannoeth iddynt ag Edaf Glin Mawr, ac au llas wynt ill dau ; Trydydd, oedd Teulu Alan Forgan, a ymchwelasant oddi wrth eu harglwydd yn ledrad ar y ffordd, a'i ollwng yntau a'i weision i Gamlan mann ai lladdwyd.

82. TRIPHETH a fu achaws gorchfygu Lloegr, a'i dwyn oddiar y Cymry : cynnwys Diethraid, rhyddhau Carcharorion, ac anreg y Gŵr Moel.

83. TRIWYR Dianc o'r Gad Gamlan a fu : Morfran ab Tegid rhag ei haccrod, sef y tybiei bawb mai cythraul o Uffern ydoedd, ac a ffoynt rhagddaw ; Sandde Bryd Angel gan ei hadded, a'i laned a'i decced ; ni chodai neb law yn ei erbyn, gan dybied mai angel o'r nef ydoedd ; a Glewlwyd Gafaelawr rhag ei faint a'i gryfder, nid oedd a safai o'i flaen, a phawb a ffoynt rhagddaw : sef namyn a Triwyr hynny ni ddiengis neb o'r Gád Gamlan.

84. TAIR prif Gyfangor ynys Prydain : Bangor Illtud Farchawg yng Nghaer Worgorn ; Cor Emrys yng Nghaer Caradawg ; a Bangor Wydrin yn ynys Afalleu ; ac ym mhob un o'r tair Bangor hyny ydd oedd pedwar cant ar hugain o saint, sef oedd cant ar bob awr o'r dydd a'r nos yn eu cylech yn cynnal mawl a gwasanaeth Duw heb orphwys heb yspaid.

85. TRI Buelydd Gosgordd ynys Prydain : Bennren Fuelydd yng Ngorwennydd, a gedwis Fuel Caradawc ab Brân o'i Os-gordd ; ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion ; Ail, Gwydion fab Don a gedwis Wartheg Gosgordd Gwynedd Uch Conwy, ac yn y Fuel honno ugain mil ac ün ; Trydydd, Llawfrodedd Farfawc a fuelis Wartheg Nudd Hael fab Senyllt, ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion.

86. TAIR Llynges Gynniweir ynys Prydain : Llynges Llawr mab Eidrif ; a Llynges Difwg mab Alban ; a Llynges Dolor mab Mwrcath brenin Manaw.

87. TAIR prif Ddinas ynys Prydain : Caerllion ar Wysg yng Nghymru, Caer Lundain yn Lloegr, a Chaerefrawc yn Neifr a Bryneich.

88. TAIR Gorchwyl Gadarn ynys Prydain : codi Maen Cetti, adeiliaw Gwaith Emrys, a thyrru Cludair Gyfrangon.

89. TRI Gwyn Seronyddion ynys Prydain : Idris Gawr, a Gwydion mab Don, a Gwyn ab Nudd ; a chan faint eu gwybodau am y ser a'u hanianau a'i hansoddau y darogenynt a chwynychid ei wybod hyd yn nydd brawd.

90. TRIWYR Hûd a lledrith ynys Prydain : Math ab Mathonwy, ac efe ai dangoses ei hud i Wydion mab Dôn ; a Menyw fab Teirgwaedd, a ddysges ei hud i Uthyr Bendragon ; a Rhuddlwm Gawr, ac efe a ddysges ei hud y gan Eiddic Gorr a Choll mab Collfrewi.

91. TRI Mad-Gyrfnydd ynys Prydain : Corfnwr bardd Ceri Hir Lyngwyn, a wnaeth Long, Hwyl, a Llyw gyntaf i Genedl y Cymry ; Morddal Gwr Gweilgi, saer Ceraint ab Greidiawl a ddysges waith Maen a Chalch gyntaf i Genedl y Cymry yn yr amser y bu Alesander amherodr yn dwyn y byd y danaw ; a Choel ab Cyllin ab Caradawg ab Brân a wnaeth Melin, Rhod, ac Olwyn gyntaf i Genedl y Cymry : a thri meib beirdd oeddynt.

92. TRI Deifnogion Cerdd a Cheudawd Cenedl y Cymry : Gwyddon Ganhebon, a wnaeth Gerdd Dafawd gyntaf o'r byd ; a Hu Gadarn a ddodes gyntaf ar Gerdd Dafawd gynnal Cof a Cheudawd ; a Thydain Tad Awen, a ddodes gelfyddyd gyntaf ar Gerdd Dafawd, a dosparth ar Geudawd ; ac o'r a wnaethant y triwyr hynny y cafad Beirdd a Barddoniaeth, a dodi yn nosparth Brint a Defawd y pethau hynny y gan y tri beirdd cyntefigion, nid amgen, Plennydd, ac Alawn, a Gwron.

93. TRI Chynfebydd ynys Prydain : Tydain Tad Awen, Menyw Hen, a Gwrhir bardd Teilaw yn Llan Dâf : a thri meib beirdd oeddynt.

94. TRI Tharw Ellyll ynys Prydain : Ellyll Gwidawl, ac Ellyll Llŷr Merini, ac Ellyll Gwrthmwl Wledig.

95. TRI Gwydd Ellyll ynys Prydain : Ellyll Bannawc, ac Ellyll Melan, ac Ellyll Ednyfedawc Drythyll.

96. TRI Gwrforwyn ynys Prydain : Llewel ferch Seithwedd Saidi, a Mederai Badellfawr, a Rhorei Fawr ferch Usber Galed.

97. TRI phrif Orchestwaith ynys Prydain : Llong Nefydd Naf Neifion, a ddug ynddi wryw a benyw o bob byw bann dorres Llynn Llion ; ac Ychain Bannog Hu Gadarn, a lugasant Afanc y llynn i dir ac ni thorres y llynn mwyach ; a Main Gwyddon Ganhebon, lle y darllenid arnynt holl gelfyddydau a gwybodau Bŷd.

98. TRI Gwynfebydd ynys Prydain :

Cadawg ap Gwynlliw yn Llangarfan ; Madawg Morfryn yng Nghor Ildud ; a Deinioel Wynn yng Ngwynedd : Tri meib beirdd oeddynt.

99. TRI Defeidydd Gosgordd ynys Prydain : Colwynn defeidydd Gosgordd Brân ap Llyr Llediaith yn Morganwg ; Pybydd Moel defeidydd gosgordd Tegerin Llwyth Llwydiarth ym Môn ; a gwsyn defeidydd Gosgordd Goronwy ab Ednywain brenin Tegeingl yn Rhyfoniog ; ac o'i enw ef y gelwir Gwsyn ar fugail defaid : sef oedd rhif a gadwai bob un o'r triwyr hynny, chweugain mil, ac y danynt bob un drichant o feibion eillion yn nawdd Cenedl y Cymry.

100. TRIWYR y rhodded hwy a'u heppil hyd y byddei byd dan warth ac ammrant, ac nis gellir arnynt amgen na baint meibion Eillion ; Cyntaf, Afarwy ab Lludd, a wahoddes y Rhufeiniad gyntaf i'r ynys honn yng ngosgordd Iwl Caisar eu hemmherawdr, ac a roddes daiar iddynt yn ynys Daned ; Ail oedd Gwrtheyrn Gwrthenau, a wahoddes y Saeson gyntaf i'r ynys honn yn gannllawiaid iddaw yn ei drawsdeyrnedd, ac a roddes dir iddynt yn ynys Daned, ac hanfydded gwaeth i'r neb a rothai dir a daiar i estron yn yr ynys honno ; ac efe a ymddyweddiad a Rhonwen ferch Hors ; ac i'r mab a gafas efe o honno a'i enw Gotta fab Gwrtheyrn, y rhoddes efe o drawsfrant Unbennaeth ynys Prydain ; ac achaws hynny y collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain ; Trydydd ydoedd Medrawd ap Llew ap Cynfarch, a gafas deyrnedd ynys Prydain yn Adneufaint, tra fai Arthur yn gwrthladd Gwyr Rhufain y draw i Fynydd Mynnau, pan fynnynt atychwel yn Ormes i'r ynys honn, ac yno y llas goreuon Gwyr Arthur, a phan glybu Medrawd, ymgystlynu a'r Saeson a orug, a pheri ymladd y Gad Gamlan, lle y llas Arthur a'i wyr namyn tri, ac o hynny ydd aethant y Saeson yn ormesgyrch ar deyrnedd ynys Prydain, a lladd a deol o Genedl y Cymry y neb nad elai ganthynt, ac ni chaid namyn Ciwdod-eu Gwlad Gymru a fynnynt Wrthladd Gormes y Saeson : a Gwŷr Rhufain yn cadarnhau baint a thiroedd i'r Saeson yn ynys Prydain, mal pei y naill Genedl ormes yn ymddyweddiaw ar llall, onid aeth iddynt wyr Rhufain mal y modd y llosges genfigen ei pherchen o ddyfod yr Ormes Ddu arnynt.

101. TRI Gwrddfeichiad ynys Prydain : Cyntaf fu Pryderi fab Pwyll Pendaran Dyfed, a getwis foch ei dād tra yttodd yn

Annwn; ac yng Nglyn Cwch yn Emlyn y cetwis efe wynt. Ail, Coll ab Collfrewi a getwis Hwch Dallwaran Dalben, a ddaeth yng ngorddodwy hyd ym Mhenrhyn Penwedie yng Ngherniw; ac yna myned yn y mor, a'r lle y dathoedd i dir Abertarog yng Ngwent Iscoed; a Choll mab Collfrewi a'i law yn y gwrych ffordd bynnag ydd elei, ai ar for ai ar dir; ac ym maes Gwenith yng Ngwent y dodwes dri Gwenhithyn a thair Gwenhynen; ac er hynny y mae goreu Gwenith a mêl yng Ngwent: ac o Went y cerddei hyd yn Nyfed, ac y dodwes ar Heiddyn a Phorchellan; ac er hynny goreu Haidd a Moch yn Nyfed; ac yn Llonnio Llonnwen y dodwes y rhain. Gwedi hynny y cerddwys hyd yn Arfon, ac yn Lleyn y dodwes ar y Gronyn Rhyg; ac er hynny goreu Rhyg yn Lleyn ac Eifionydd; ac er ystlys Rhiwgyferthwch y dodwes ar Genau Blaidd a Chyw'r Eryr; a rhoddi'r eryr a wnaeth efe i Frynach Wyddel o Ddinas Affaraon, a'r blaidd y rhoddes efe i Fenwaed arglwydd Arllechwedd: a llawer o son y sydd am Flaidd Brynach ac Eryr Menwaed: ac oddiyna myned yd y Maen Du yn Arfon, lle dodwes ar geneu Cath; a Choll mab Collfrewi ai teflis ym Menai; a honno oedd y Gath Balwg, a fu'n Ormes ynys Mon wedi hynny. Trydydd, Trystan ab Tallwch, a getwis foich March fab Meirchion, tra aethai y meichiad yn genad at Essyllt i erchi oed a hi; ac Arthur, a Marchell, a Chai, a Bedwyr, a fuant eill pedwar ar ymgais a chyrch, ac nis gallasant gael cymmaint ac un banw, nag o rôdd, nag o brŷn, nag o dwyll, nag o drais, nag o ledrad. Sef achaws au gelwid y Gwrddfeichiaid am nas gellid nag ynnill na gortrech arnynt am un o'r moch a gedwynt, eithr eu dadfer a wnaent ar eu llawn gynnydd i'r rhai au pieuffynt.

102. TRI Serchogion ynys Prydain: Cyntaf, Caswallawn ab Beli am Fflur ferch Mygnach Gorr, a myned yn ei chyrch hyd yn Nhir Gasgwyn, yn erbyn gwŷr Rhufain, a'i dwyn ymaith, a llad chwemil o'r Caisariaid; ac yn nial hynny o alanas y daethant wyr Rhufain i ynys Prydain; Ail fu Trystan fab Tallwch am Essyllt ferch March ab Meirchion ei Ewythr; Trydydd, Cynon am Forfydd ferch Urien Reged.

103. TAIR diweirferch ynys Prydain: Trywyl ferch Llynghesawl Llaw hael; Gwenfronn ferch Tudwal Tudelud; a Thegau Eurfronn, yr honn oedd un o dair Gwenriain Llys Arthur.

104. TAIR diweirwraig ynys Prydain: Arddun gwraig Catgor ap Collwyn; Efiliau gwraig Gwydyr Drwm; ac Emerchred gwraig Mabon ab Dewein Hên.

105. TAIR Anniweirwraig ynys Prydain, sef oeddynt tair merched Culfynawyd Prydain: un, Essyllt Fyngwen gordderch Trystan ab Tallwch; Ail, Penarwen gwraig Owain ab Urien; Trydydd, Bun gwraig Fflamddwyn.

106. TAIR Gohoyw Riain ynys Prydain: Angharad Tonnfelen, merch Rhydderch Hael; Annan ferch Maig Mygedwas; a Pherwyr ferch Rhun Rysseddawr.

107. TAIR Gwenriain ynys Prydain: Gwenn ferch Cywryd ab Crydon; Creirwy merch Ceridwen; ac Arianrod ferch Dôn.

108. TAIR Gwenriain Llys Arthur: Dyfir wallt euraidd; Enid ferch Yniwl Iarll; a Thegau Eurfronn: sef oeddent Tair Rhiaid Ardderchawg Llys Arthur.

109. TAIR Gwagedd Arthur, sef oeddent ei Dair Prif Riain; nid amgen, Gwenhwyfar ferch Gwythyr fab Greidiawl; a Gwenthwyfar ferch Gawrwyd Ceint; a Gwenthwyfar ferch Ogyrfan Gawr.

110. TAIR Prif Gariadwraig Arthur: un, Garwen ferch Henyn Tegyrn Gwyr ac Ystrad Tywy; a Gwyl ferch Eutaw y Gaerworgorn; ac Indeg ferch Afarwy Hir o Faelliennydd.

111. TAIR Priflys Arthur: Caerllion ar Wysg yng Nghymru; Celliwig yng Ngherniw; a Phenrynn Rhionydd yn y Gogledd, ac yn y tair hynny cynnal y tair Prifwyl Arbennig, nid amgen, y Nadolic, y Pasg, a'r Sulgwyn.

112. TRI Thrwyddedawg Hanfodawg Llys Arthur: Llywarch Hên ab Elidir Lydanwyn, a Llemenig, a Heiddyn Hir: sef meib beirdd oeddynt.

113. TRI Gogyfurdion Llys Arthur: Dalldaf mab Cynin Côf; a Thyrstan mab March ab Meirchion, a Rhyhawd mab Morgant ab Adras.

114. TRI Unben Llys Arthur: Goronwy ab Echel Forddwydttwl, a Chadraith ab Porthor Godo; a Fleidur Fflam mab Godo: sef oeddent yn Dywysogion yn Berchenogion Gwlad a Chyfoeth, a gwell oedd genddynt no hynny aros yn Farchogion yn Llys Arthur, gan y bernid hynny yn bennaf ar bob anrhydedd a bonheddigeiddrwydd, a ellid wrth a gair y Tri Chyfiawn Farchawg.

115. TRI Marchogion Aurdafodogion Llys Arthur: Gwalchmai ab Gwyar, a Drudwas fab Tryphin ab Madawc fab Uthyr, a doethaf ar bob doethion o'u hamser oeddynt, ac mor deg a llaryeidd eu

hymddwyn, ac mor hyawdl a hynaws eu holl ymadroddion, fel nas gallai neb ball iddynt ar a geisiant.

116. TRI Marchog Cynghorddoeth Llys Arthur: Cynon mab Clydno Eiddin; ac Arawn fab Cynfarch; a Llywarch Hên mab Ehdri Lydanwyn: ac ni chaid amgen na llwydd i bob Cynghor o'u heiddaw a wnaed, ac aflwydd a gaid lle bynnag nas gwneid yn oll eu cynghoreu.

117. TRI Marchawg Cyfiawnbwyll Llys Arthur: Blas mab Tywysawg Llychlyn, a Chadawg fab Gwynlliw Filwr, a Phadrog Paladrddellt mab Brenin yr India: Cynneddfeu y rhai hynny oedd amddiffyn pob gwneid ac amddifaid, a gweddwon, a gwyrffon, a phawb a roddent eu hunain yn nawdd Duw a'i dangnef; a phob tlawd, a gwann, a dieithr, a'u gwared rhag trais, a cham, a gorddwy: Blas drwy Gyfraith fydwyl; a Phadrog drwy Gyfraith Arfau; a Chadawc drwy Gyfraith Eglwys a Deddf-eu Duw: ac ni wnaent nac o barch nac o ofn, nac o serch nac o gas, nag o bwyll, nag o ddarwedd, nag o ddig, nag o drugaredd yn y bŷd, namyn a fyddai iawn a chyfiawn herwydd deddf Duw, ac ansawdd daioni, a gofynnion cyfiawnder.

118. TRI Marchawg Brenhinawl Llys Arthur: Morgan Mwynfawr ab Adras; a Medrawd ap Llew ap Cynfarch; a Hywel mab Emyr Llydaw: cynneddf iddynt, oedd, eu bod mor hynaws, a llaryaidd, ac addwyn eu hymadroddion, ag y byddei anhawdd gan undyn o'r byd ommedd a naccaw iddynt a geisiant.

119. TRI Marchog Serchogion Llys Arthur, a goreu wrth osb a phellennig, a haelaf o'u roddion a'u cymmwynas: Gwalchmai ab Gwyar, a Garwy mab Geraint ab Erbin, a Chadeir eil Seithin Saidi; ac nis gallei neb naccaw a geisiant rhag eu serchocced, a chymmaint eu serch hwy tuag at bob dŷn fal nas ceisiant amgen nog a geisiai gâr y gan a garai yn gwir.

120. TRI Anhŷol Farchogion Llys Arthur: Eithew mab Gwrgawn, a Choleddawg mab Gwynn, a Geraint hir fab Cymmannon Hên: sef gwŷr gwreng oeddynt o feibion eillion; ac cystal eu gair a'u cynnheddau am addwynder, a hynawsder, a llaryeidd-der, a doethineb, a gwrolder, a chyfiawnder, a thrugaredd, a phob campau a gwybodau molianus, yn heddwch ac yn rhyfel, fal nas gweddai amgen na Llys Arthur, ai breiniau, ai thrwydded iddynt.

121. TRI Marchawg Llys Arthur a gadwasant y Gréal: Cadawc fab Gwynlliw,

ac Ildud Farchawg a sant, a Pheredur fab Efrawc.

122. TRI Diweir Farchogion Llys Arthur: Cadawc ap Gwynlliw, ac Ildud Farchawg, a Bwrt mab Bwrt brenin Llychlyn: sef ni wnaeth un o honynt bechawd cnawdol erioed, ac ni fynynt gyfathrach, na chyd a gwagedd, namyn bucheddu yn weryddon, a bod wrth ddeddf Duw a'r Ffydd yng Nghrist.

123. TRI Oferfeidd ynys Prydain: Un, Arthur; Ail, Cadwallawn ab Cadfan; Trydydd, Rhyhawl eil Morgant Morganwg.

124. TRI Eurgyrd ynys Prydain: Cadwallawn ab Beli; pan aeth hyd yng Ngwasgwyn i gyrchu Fflur merch Mygnach Gorr, a ddyged o Lathlud yno i Gaisar amherodr y gan a elwid Mwrcan Leidr, brenin y Wlad honno, o châr Iwl Caisar; a Chaswallawn ai dyges yn ol i ynys Prydain; ail, Manawydan ab Llyr Llediaith, pan fu hyd ar Ddyfed yn doddi Gorddodau; a Llew Llaw Gyffes, pan fu ef gyda Gwydion mab Dôn yn ceisio Enw ac Arfaeth y gan Riannon ei fam ef.

125. TRI Phrifardd Bedydd ynys Prydain: Merddin Emrys, Taliesin Ben Beirdd, a Merddin ap Madawg Morfryn.

126. TAIR Talaith Teyrnedd a ddodes Rodri Mawr yng Nghymru: un, Dinefwr; ail, Aberffraw; Trydydd, Mathrafal; a Thywysawg Taleithiawg ym mhob un o'r Tair Talaith; a'r hynaf ei oed o'r tri thywysawc, bynnag y byddai o honynt, yn Benn Teyrnedd; sef hynny brenin Cymru oll; a'r ddau eraill wrth ei air ef, a gair ei air ef ar bob un o naddynt, a phenraith a phenhynaif hwnnw ym mhob Gorsedd Ddygynnul, ac ym mhob Cyffro Gwlâd a Chenhedl.

Ac felly terfyna chwech ugain a chwech o Drioedd Ynys Prydain.

A'r Trioedd hynn a dynnwyd o Lyfyr Caradawc Nant Garfan, ac o Lyfyr Ieuan Brechfa, gannof fi Thomas Jones o Dre-garon; a hynn a ellais i gael o'r trichant. —1601.

AMRYWIAETHAU I'R TRIOEDD BLAENOROL,

(Yn dechreu yn tudalen 388).

ALLAN O LYFVR MR. PAUL PANTON.

3. TEIR rhag ynys: Mon a Manaw ac Ynys Weith; a seith ragnys arugeint; a phedwar anrhyfedd ar ddeg.

4. TEIR prif Aber a seith ugeint y sydd ydanei; a phedwar porthfa ar ddeg a deugeint; a their prif gaer ar ddeg ar

hugeint, &c.—Yn lle *Caer Seri*, *C. Grant*, *C. Urnach*, *C. Selemion*, *C. Ligidit*, *C. Ex*, darllen *Caer Siri*, *C. Grawnt*, *C. Urnaws*, *C. Selymon*, *C. Ligidit*, *C. Exson*.

7. Yn lle *Caerlleon ar Wysg*, darllen Mynyw: Yn lle *Betwini yn pen escub*, darllen Betwini escob: Yn lle *Penryn Rhionydd* darllen Penryn Rhionedd.

11. TRI chyfor a aeth or ynys hon ac ni ddaeth yr un onaddunt drachefn: un a aeth gan Elen Lluddyawc a Chynan i brawt, a hwnnw ni ddaeth drachefyn; yr eil aeth gan Irp Luydawc a ddaeth yman yn amser Cadyal mab Erin i erchi cym-morth ir ynys hon; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was. Sef a archei o bob prif gaer yr ynys deu cymmeint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ef i mywn namyn ef ai was. Ac i bu mor arddustru gan wyr yr ynys hon hynny, ac i rhoddasant iddaw ef y cymmorth; a hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon: ac ni ddeuth drachefyn na hwy nau llinys; sef i trigasant wy yn y ddwy ynys yn ymyl mor Groec; sef oedd y gwyr hynny eu henwau Gals ac Afena.¹ Y trydydd llu aeth gan Gaswallawn mab Beli, a Gwenwyn a Gwanar meibion Lliaws mab Nwyfre ac Arauron² ferch Beli eu mam y fynet trwy for a rhwyse y Kesseryeit or ynys hon.³ Sef i mae y gwyr hynny yn Ghascwyn. Sef oedd y rhif a aeth gan bob un o naddunt un fil a thriugeint.⁴ A rhei hynny a oedd Tri Arianllu. Sef oedd yr achaws i gelwit felly, achaws mynet eur ac ariant yr ynys ganthunt, a dethol gwyr o oreu i oreu. Ac un llu haecach fu gymmaint ar tri llu hynny a aeth gyda Maxen Wledic i Lydaw, a phan ddanfonawdd Cynan Meiriadawc at Dunawt tywysawc Cernyw i gaffael Ursula ei ferch ydd aeth or dyledogion un fil ar ddeg o forwynion merthyri y sydd yng Colwyn: ac hefyd deugein mil o wragedd ereill, ac ni ddoeth yr yn drachefyn.

12. Yn lle *Tri tharw cad*, darllen Tri tharw kaddug: yn lle *Cynfawr Cad Cardwe*, darllen kynfawr katgadduc.

¹ Arall—Yrp Lluyddawg yn oes Cadyal mab Eryn, a ddaeth yman i erchi cymmorth, ac nid archei o bob prif gaer namyn deu cymmeint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was; ac arddustru fu rhoddi hynny iddaw. A hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon, ac ni ddoeth drachefyn neb o naddunt. Sef y lle y trigws y gwyr hynny yn ddwy ynys yn emyl mor Groec; sef yw y ddwy ynys hynny Gals ac Afena.

² Arall, Arianthot.

³ Arall, trwy for yn ol y Cessarieit.

⁴ Arall, sef eirif a aeth ym pob un o lluoedd hynny un fil ar ugeint.

13. Yn lle *Elmur mab Cadeir*, darllen Elinwy ap Cadegyrr.

14. TRI lleddf unben ynys Prydein: Llowarch hen mab Elidir Lydanwyn a Manawydan mab Llyr Lledieith a Gwgon Gwron mab Peredur mab Eliffer Gosgordd-fawr.

15. TRI unben llys Arthur: Gowronwy mab Echel forddwytwll, a Chadeeit mab Porthawr gadw a Ffleudur fflam.

16. TRI unben Deifyr a Brenych Gal (Kall) mab Dysgyfdawd, ac Ysgafnell (Ysgwfnell) mab dysgyfdawt, a Diffyddell mab Disgyfdawd: a thri meib beirdd oeddynt ell tri.

17. Yn lle *Gwaewrudd*, darllen Gwarthrudd, Gwaurudd: neu Gwawdrudd: Un lle a *mian Ferdic*, darllen Afan Ferdig.

21. Yn lle *Rineri*, *Tinwaed a Ffryder*, darllen Rhiferi, Dinawc a Phryder.

24. Yn lle *Enfael*, darllen Enwael; a chwanega—a Gweir Gwrhyd fawr.

27. TRI glew Y. P. Tri meib Haiarnfedd Fradawg: Grudner, a Henpen, ac Edenawc.

30. Yn lle *Pwyll amwyn*, darllen Pwyll pen Annwyn: yn lle *Dallweir Dalben*, Dallwyr Dallben: yn lle *Gorddodo*, Gorddody: yn lle *Llonwen*, Llonion: yn lle *Eryr a roddes Collfrewy i Frynach*, Eryr a roddes Coll mab Collfrewy i Vreynach: yn lle *Eryr Brynach*, Eryr Breunach.

32. TRI phrif Hut Y. P. Hut Math ap Mathonwy, a hut Uthur Bendragon, a hut Gwyddelyn gorr.

33. Yn lle *lledrithiawc*, darllen lledurithawg: yn lle *Menyw*, Menw: yn lle *Cibddar*, Kilidar.

34. Yn lle *ni ofynnasant ddim iawn iddaw rac gorfoet arnaddunt y adaw*, darllen ni ofynnasant ddim iddaw:¹ yn lle *pan fu y ddifancoll a aethant yr mor*, darllen a aethant ir mor.

35. Yn lle *Eda Glinmawr*, darllen Oda Glinwawr (a Damgylmor); darllen y trydydd fal hyn, A theulu Alan Ffyrgan a ymchwelasant i wrthaw hyt nos ae ellwng ae weision i Gamlan ac yno i llas.

36. TRI Gosgordd adwy Y. P. Gosgordd Mynyddawg Eiddyn, a gosgordd Melyn ap Cynfelyn, a gosgordd Dryon mab Nudd.

37. Yn lle *Trywyr a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P.* darllen Trywyr a wnaeth teir mat gyflafan Tri meib Deisyfdawt;² yn lle *dwyr celein*, deuddyn; yn lle *Yscafell*, Yscafnell; yn lle *Diffeddell*, Diffet dell.³

¹ Arall, Teulu Caswallawn ap Beli pan fuant hualogion.

² Arall, Dysgyfdawd.

³ Arall, Diffydell.

38. Yn lle *Eidyn mab Einygan* darllen Eiddyn mab Einiawn;¹ yn lle a *Llofan Llawddino a laddawdd Uryen mab Cynfarch*, darllen a Chynon mab Clydno Eiddin a Dyfynnawl mab Mynedawc Eiddin a laddodd Urien mab Cynfarch.²

41. Yn lle *gormedd*, darllen gormes; yn lle *Lludd mab Beli*, Caswallawn m. Beli; a chwanega ar ol *drachefyn*, ac or Afia pann hanoeddynt: y drydedd fal hyn, Gormes y Saeson a Hors a Hengist yn bennaduriait arnaddunt.

45. Yn lle *tri chudd a thri datcudd Y. P.* darllen Tri matcudd pan guddiwyd, a thri anfad dateudd ynys Prydain pan datcuddiwyd; mal hyn yr ail cudd, Esgyrn Gwrthefyr fendigeid a gladdwyd ym mhri-ffyrrd (mhrif pyrrh) yr ynys hon, a hyt tra fei yno ni ddoei ormes ir ynys: mal hyn y trydydd, cudd y dreigieu a gudd-iawdd Lludd mab Beli yn ninas ffaran yng Cerrig Eryri.³

51. Yn lle *Matholwch Wyddel*, darllen Mathonawc; yn lle *Branwen*, Bronwen.

53. Yn lle *March Meirchiawn*, darllen March.

59. Yn lle *prif riain*, darllen prif-wragedd; darllen yn olaf Gwenhwyfar ferch Gawrydd Keint.

61. Yn lle *Tri marchawg yn llys Arthur o gawsant y Greal*,⁴ darllen y tri marchawg gwry oedd yn llys Arthur, nid amgen. Galath ap Lawnselot dy Lac; Peredur ap Efrog iarll; Burt ap Burt brenin Gasgwyn, pa le bynnac i delei y rhai hyn, lle na bei na chawr na neb rhyw beth anysbrydol er kadarned vei eu harfeu a daed vae eu kallonau ni ellynt ddim oe haros. Yn lle *Galath*, Galaad; yn lle *Brangor*, brenin Brangor.

65. Tri aerfeddawc Y. P. Selyf mab Cynan Garwyn, ac Urien mab Cynfarch, ac Afaon m. Taliessin.

72. Yn lle *Difwng mab Alban*, darllen Difwng mab Alan: yn lle *Doler mab Murchath*, Golor mab Murthach.

82. Tri marchawg eur dafodiawc oedd yn llys Arthur; nid amgen Gwalchmai ap Gwyar, Drudwas ap Tryffin, Eliwlwt ap Madog ap Uthur; canys nid oedd na

brenin na iarll, nag arglwydd ag i del-ei y rhai hyn attunt nas gwrandewynt; a pha neges bynnac a geissent hwy yntwy ai mynnunt naill ai o fodd ai o anfodd.

83. Tri brenhinol farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Nasiews, brenin Denmare; Medrod ap Llew ap Cynfarch; Howel ap Emyr Llydaw; ac nid oedd nag ammerawdyr na brenin a ballei ou neges ir rhei hynny o achos eu tecced au doethed, pan ddelynt mewn heddwch; a hefyd nid oedd na milwr na rhyswr a allei eu haros pan ddelynt mewn rhyfel er daed vae eu harfeu; ac am hynny y gelwid hwynt yn farchogion brenhinawl.

84. Yn lle *tywysog Llychlyn*, darllen iarll Llychlyn: yn lle *eu cynneddfeu oedd*, &c. darllen cynneddfeu y rhei hynny, pwy bynnac a wnelei gam a dyn gwan, pwy bynnac vei, hwynt a hymleddynt yng kweryl y kyfiawnder ag er kadarned vae hwynt ae gorfyddyt kanys ymroddi a wnaethaeddnt i gadw kyfiawnder ar dyn gwann hwy au helpynt ymhob un or teir kyfreith: nid amgen Blas yn y gyfraith vydol; Kadawc o gyfreith eglwys; Pedrog o gyfreith arfeu: am hynny i gelwit hwynt Tri Chyfiawn Farchawg.

85. Yn lle *Trywyr a ddiangasant o Gamlan*, &c. darllen Tri Gwrthwyneb farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen, Morfran ap Tegit, Sanddef bryd Angel, a Glewlwyd Gafaelfawr y kynneddfau y rhai hyn oedd, gwrthwyneb oedd gan neb ballu uddunt pa neges bynnag ac y geissent: Sanddef rhag ei decced, Morfran rhag ei hacred, a Glewlwyd Gafaelfawr rhag ei faint ai gryfed; ac am hynny ni wyddiad neb beth oedd oreu ai rhoi ai pallu uddunt y neges a geissent; ag am hynny i gelwid hwynt gwrthwyneb farchogion.

86. Tri chynghoriad farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Kynan ap Clydno Eiddun; ac Aron ap Kynfarch ap Meirch-ion gul; a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn: ar tri marchawg hynny a oeddynt gynghorwyr i Arthur, pa ryw ryfel bynnag na bygwth a vae arno, hwynt ae kynghor-ynt hyd na chae neb y gorvod ar Arthur, ac am hynny i gorfu ef ar bob kenedlloedd drwy dri pheth a oedd yn ei ganlyn, nid amgen gobeith da ac arfeu kyssegredig y rhai a ddanfones Iesu Grist iddaw, a rhinwedd ei filwyr: ac am hynny i gwisgodd ef ddeuddeg coron am ei ben, ac i bu ef amherawdyr yn Rhufain.

90. Yn lle *tri dyn goreu wrth osp*, darllen Trywyr goreu yn llys Arthur wrth

¹ Arall, Heiddyn mab Einygan.

² Arall, a Llofan Llawddifo a ladawdd Urien mab Cynfarch.

³ Arall, Tri chudd a thri datcudd ynys Prydein; Bendigeituran m. Llyr a gladdwyd yn y Gwynfryn yn Llundain, a hyt tra vei y pen yn yr ansawdd ydd oedd yno ny ddoei ormes byth ir ynys hon. Eil esgyrn Gwrthefyr vendigeid a gladdwyd yn prif byrth yr ynys hon. Trydydd y dreigieu a gladdwyd Lludd m. Beli yn Dinas Emrys yn Eryri.

⁴ Arall, a ennillodd y Greal ac eu dug i nef.

osp : yn lle a *Chadyrieith Saidi*, a Chadyr-yeit m. Saidi.

TRIOEDD Y MEIRCH, td. 23.

1. Yn lle o *Benllech Elidir*, darllen o Benllech : yn lle *Gwynnda gyoet*, a *Gwynnda Reinyat*, Gwyn da gyfed, a Gwyn da remat : yn lle *Prydelw*, Prydelaw : yn lle *Gelbenefin*, Gilbenefyn : ar ol *pedrain y March*, darllen ai draet yn y dwfyr : ar ol *y trydydd marchlwyth a ddug*, darllen Heid march Gwrthmwl wledig a ddug ; yn lle *Gweir a Gleis ac Arthanat*, darllen Gneir a Gleis ac Arthynad.¹

3. Yn lle *tynnedig*, darllen rhynedig ; yn lle ac *Awyddawr breichir march Cyhoret eil Cynan*, a Rhuddfron Tuthvleidd march Gilb ap Cadgyffro : yn lle *Rhuddfreon Tuthfleidd march Gilbert mab Cadgyffro*, ac Awyddawe vreich hir, march Kyhoret eil Cynan.

4. Yn lle *Bucheslan*, darllen Bucheslom, neu Buchesdom.

5. Yn lle *Cunin*, darllen Cwfin : yn lle *Rhuddfrych*, Arwlvrith ; yn lle *Gwelwgan Gohoywgein*, Cronach Arwch.

6. Yn lle *carn aflawg*, darllen cyflym.²

¹ *Arall o lyvyr gorhynol*.—TRI marchlwyth ynys Prydein ; Du moroedd, march Elidir mwynfawr, a ddug seithnyn a hanner arnaw o ben Llech Elidir yn y Gogledd hyd ym mhen Llech Elidir ym Mon ; sef rhei oeddynt Elidir ac Eurgein ferch Faelgwn ei wreig, a Gwynnda Gynydd, a Gwynnda Rheiniad, a Manach Nawmon yn gynghorwr, a Phedrillaw fenestyr, ac Arian fagyl ei was, a Gellfeinesin, a nofies ai ddwyllaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Ar eil marchlwyth fu Goron march meibion. Olifer Gosgorddfawr, a ddug Gwrgi a Pheredur a Dunod vurr a Chynfelyn Drwsel, iedrych mygedorth Gwynddole. Ar trydydd, march meibion Gwrthmwl wledig, a ddug arnaw Gwair a Chlais ac Arthenad yn erbyn yr Allt Faelwr yng Ceredigiawn i ddial eu tad. Cynneddf oedd ar Faelwr, na chaye i borth er un marchlwyth, ac yna i laddassant.

² *Arall*, Cethin Carnaflaw march Iddon mab Enyr Gwent.

7. Yn lle *Cynadaf*, darllen Cuneddaf ; yn lle *Arfwl*, Arwl ; yn lle *Rhuddlwyd*, Dulwyd.

10. Yn lle *Gwlwlwyd* ; darllen Gwylwlydd.

11. Yn lle *Olifer*, darllen Eliffer ; yn lle *Cornillo*, Carnillo.

CHWANEGIAD O L. P. P.

TRI chat farchawc oedd yn llys Arthur : nid amgen Cadwr iarll Kernyw, a Llawnslo slot dy Lac, ac Ywain, ap Urien Rheget. Kynneddfau y rhai hyn oedd, ni chilynt nag er gwaew nag er saeth nag er kleddyf, ac ni chafas Arthur gywilydd mewn brwydyr y dydd i caffai ef weled eu hwyn-ebeu ac am hynny i gelwit hwynt katvarehogion.

TRI lledrithiog farchawg oedd yn llys Arthur : nid amgen Menw ap Teirgwaed, Trystan ap Tallwch, Kai hir ap Cynyr farfog, canys ymrithio a wneynt yn y rhith i myunynt, pan vae galed arnynt, ac am hynny ni attai neb eu gorfod rhwng eu kryfder au dewrder au hud au lledrith.

Wrth y Trioedd, o ba rai y tyned yr amrywiaethau uchod, y mae y geiriau hyn :—"Y Trioedd uchod a gefais i yn ysgrifennedig mewn llaw ewingron a ysgrifennesid uwchlaw chwechan mlynedd cyn no hyn, ac a gollasei eu dechreuad hwynt, ond cymmeint ac a gefais mi au hyscrifennais yn y modd i cefais.

Sic Jones."

Wrth y Trioedd, o ba rai y tyned y chwanegiadau uchod, y mae y geiriau hyn :—"Ac fal hyn a escrifennais i o law Simwnt Fychan y terfyna y 2. dydd o fis Chwefror 1640.

JO. JONES."

BONEDD SAINT YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

LYVYR HAVOD YCHDRYD.¹

DEWI mab Sant. mab keredic. mab kuneda wledic. a nonn verch gynyr o gaer gauch ym mynyu y vam.

Docuael mab ithael mab keredic mab kuneda wledic.

Tyssul mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Carannauc. m. corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Pedyr mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Teilyau. m. enoc. m. hedun dun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Gwynlleu m. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Auan buellt m. kedic. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyngar m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyndeyrn m. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kynuelyn m. bleiddut m. meiryaun. m. tybiaun. m. kuneda wledic.

Edern m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llauhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Einyaun vrenhin yn llynn. a seiryoel. ympenn mon. a meiryaun ymmerthyr.

Meiryaun yngkantref meibyon owein danwyn. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Katwalaudyr vendigeit. m. katwallaun. m. katuan. m. iago. m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Deinyoel mab dunaut vyr. m. pabo post prydein. a dewei verch leennauc y uam.

Assa m. sawyl ben uchel. m. pabo post prydein. a guenassed verch rein o rieinuc y vam.

Kyndeyrn. m. garthwys. m. owein. m.

¹ Corf y llyvyr hwn ydoedd Meddyginiaeth Meddygon Myddvai; a Bonedd y Saint yn ei ddiwedd.

uryen. a denu verch leudyn luydauc odinas eidin nny gogled y vam.

Gorust mab gueith hengaer. m. elphin. m. uryen. ac eiryoruy merch glydno eidin y vam.

Kadell. m. Uryen.

Buan m. ysgun. m. llywarch hen.

Lleudat yn henlli. a baglan yngkoet..... ac eleri ym penn nant guytherin yn rywynnyauc. atheguy. athevrydauc iscoet. meibyon dingat m. nud hael m. senillt. m. kedic. m. dyfynwal. m. edynyuet. m. maxen wledic. a thenoi verch leudun luydauc. odinas eidin nny gogled eu mam.

Katuan sant yn henlli. m. eneas ledewic o lydau. a guenteirbronn merch emyr llydau y uam.

Hennen¹ m. guyndaf hen o lydau periglaur y gatuan. ac yr seint a unant ynghyt oes ac ef yn henlli.

Kynan. a dochduy. a mael. a sulyen. a thanuc. ac eithras. a llewen. a llenab. a theguy. adoethant gyt achatuan yr ynys honn.

Padarn m. petrun. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Tedecho. m. annun du. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Trunyau m. diuuc. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Maelrys. m. guydno. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Tegei ym maes llann glassauc yn arllechwed. atherillo yndineirth yn ros. meibyon ithael hael olydau. allechit yn arllechwed. chwaer uduint uynteu.

Kybi mab selyf. m. gereint. m. erbin. m. cystennin gorneu.

Padric. m. alvryt. m. goronuy o waredauc yn aruon.

Katuarch sant yn aberrych ynllwyn. athangun yn llann goet ym mon. a maethlu

¹ Henwyn.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

yngkarnedaur ym mon. meibyön caradauc
vreichvras mab llyr marini.

Beuno. m. bugi. m. guynlliu. m. gliwys.
m. tegit. m. kadell. apheren verch leudun
luydauc odinas eidin yny gogle y vam.

Cannen sant¹ m. guydlleu. m. guynlleu.
m. gliwys. m. tegit. m. kadell. olann gaduc
yngguent.

Tussiliau. m. brochuael ysgithrauc. m.
kyngen. m. kadell dyrnlluc ac ardun verch
pabo post prydein or gogle y vam.

Llywelyn ortrallung. m. tegonuy. m.
teon. m. guineu deu vrenduyt. a gurnerth
sant. m. yr llywelyn oed hunnu.

Elhaearn ymmaes kegittua ympowys. a
lluchhaearn ynghetewein. a chynhaearn o
ynys gynhayrn yneidyonyd. meibyön hyr-
garuael mab kyndruyn oles tinwynan
yngkaereinyaun ympowys.

Guyduarch m. amalarus tywyssauc y
puyl.

Ystyphan m. mawan. m. kyngen. m.
kadell dyrnlluc.

Pedrauc m. clemens tyuyssauc o gernyu.

Tutclut. aguennoedyl. a merin. a thutno
ynghyngreadur. a seneuyr. meibyön y
seithennin vrenhin o vaes guydno aores-
gynnaud ymor ydir.

Peris sant kardinal o ruuein.

Bodo. a guynnin. a brothen sant. meib-
yon Glanauc. m. helyc voel otyno helyc.

Tyvredauc ymmon. adwenyr ymottyfar-
ru yntegeingyl. a theyrnauc yndyffryn
cluyt. a thudyr yndarywein ynkeueilyauc.
brodoryon. meibyön haustyl gloff. a diuan-
ned merch amlaud wledic eu mam.

Keidau m. ynyr guent.

Madrün verch wertheuyr brenhin yr
ynys honn. ac annun llauvoruyn idi.

Tecuan sant ym mon. m. carcludwys. m.
kyngu. m. yspuys. m. kadrut calch uynyd.
a chenaf verch tewdyr maur y vam.

Elaeth vrenhin. m. meuric. m. idno. ac

onnen grec verch wallauc vab lleennauc y
uam.

Mechyll m. echwys. m. guynn gohoeu.

Kowy m. y mirvinen hen. a chainell
gureic ovot angharat. yngholemaun y vam.

Deunauc sant. m. kaurdaf. m. kradauc
vreichvras.

Collen mab petrun. m. coledauc. m.
guynn mel angell. merch kyuelch. m. tut
dawal tutclut. o ethni wydeles y vam.

Idloes m. guidnabi. m. llawrodet varuauc.

Nidan ym mon. m. goruyn. m. pasgen.
m. uryen.

Dwyvael m. pryder. m. dolor dyfyr
dieifyr a byrneich yny gogle.

Eurgein merch uaelgun guyned. m.
katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m.
kuneda wledic.

Llonyan llau vur.¹ m. alan ffergan. m.
emyr llydau.

Guenan a noethon. meibyön gildas m.
kadu.²

Gwrhei m. kadu³ o penn ysteryueit yn
aruistli.

Garmon m. ridicus. ac yn oes gurttheyrn
gwrtheneu ydoeth i'r ynys honn. ac o freine
yr hanoed.

Dona ymmon. m. selyf. m. kyanan garu-
yn. m. brochuael yscithrauc.

Peblic sant yn y gaer yn aruon. m.
maxen wledic. amperaudyr ruuein. ac elen
verch eudaf y vam.

Elien keimyad m. alltu redegauc m.
carcluduys. m. cyngu. m. yspuys. m. cadr-
aud calchvynynd. athecvan⁴ verch teudur
maur y vam.

Yma y tervyna boned seint cymry.

¹ Llioniaw llawhir.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

² Gwynyawg a Noethon meibion Gildas ab Caw.—*Ibid.*

³ Gwr mab Caw.—*Ibid.*

⁴ Gwel Tegvan yn y blaen, lle y dywedir Cenaf
verch tewdyr maur. Mae camgymeriad yma; ac
o lyvyr Brook o Vawddwy y tynwyd ach Elien
uchod, gan vod peth o'r diwedd ar goll yn Llyvyr
Havod Ychdryd.

¹ Cadwg Cutt, q.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

BONEDD Y SAINT:

NEU

ACHAU SAINT YNYS PRYDAIN.

Y CASGLIAD hwn a wnaed gan *Lewis Morris*, yn y vlwyddyn 1760, allan o amryw ysgrivlyvrau hen iawn, dan enw *Bonedd y Saint*, ac *Achau y Saint*, drwy eu cymharu gyd a'u gilydd; ac hevyd drwy eu cyweirio, o gynnorthwy llyvrau ereill.

Un o'r llyvrau, o ba rai y crynôwyd hyn, ydoedd o waith *Thomas Wyn* ab Edmwnd ab Rhys ab Robert ab Ieuan Vychan, B. A. 1577. Hwn yn gyfredin a elwid *Llyvyr Watkin Owain*, gan ei vod eiddo y gwr hwnw, a oedd byw yn Ngwydyr wrth Lanrwst.

Thomas Wyn a wnaethai y llyvyr hwnw allan o'r Ysgrivlyvrau canlynol.

Llyvyr o eiddo *W. Salesbury*, o'r Plas Isav wrth Lanrwst; ac wedi hyny o eiddo Mr. Wyn o Vodysgallen. Arwydd am y llyvyr hwn yw S.

Llyvyr *John Brook* o Vawddwy. Hwn sydd dan arwydd B.

Llyvyr *Robert Davies* o'r Llanerch; yr hwn ydoedd o groen, ac yn hen iawn; a Brut y Breninodd yn rhan vwyaf o hono. Hwn sydd dan arwydd D.

Heblaw llyvyr *Watkin Owain*, a'i amryw awduron, bu y llyvrau canlynol yn gynnorthwy i *Lewis Morris*.

Llyvyr *Bodeulwyn*, yn Mon, o eiddo Ieuan ab Sion Wyn; wedi ei ysgrivenu yn 1579. Hwn sydd dan arwydd C.

Llyvyr *Henry Rowland*, dan arwydd R.

Llyvyr *Llywelyn Offeiriad*.

Llyvyr *Coch* o *Hergest*.

Llyvyr *Achau Robert Vychan*, o'r Hen-gwrt.

Llyvyr *Llywelyn ab Meredudd*, neu Llelo Gwta.

Dau Lyvyr y *Dr. Thomas Williams*, o *Achau y Saint*, a ysgrivenid rhwng 1578 a 1609. Un o honynt a dyned allan o lyvyr *Thomas ab Llywelyn* ab Ithel o

swydd Flint; yr hwn ydoedd adysgriviad o Lyvyr y Llanerch, gyda chwanegiadau, o lyvrau ereill. Y llall ydoedd gasgliad o waith y *Dr. Thomas Williams* ei hun, allan o amryw lyvrau; ac yn cynnwys llawer o nodau cywrain, nad ydynt yn y llyvyr arall, o waith y gwr dysgedig hwnw. Nid ynt y ddau uchod yn ol trevn yr egwyddor, eithyr, mal yn llyvyr Llanerch, Dewi Sant sydd yn y dechreuad.

A.

ARIANWEN Vch Brychan, gwraig Iorwerth hirflawdd a mam Caenawc mawr. T. W. 2. Hwyrach mai Gwenlliw. yn Ll. S. Gwel. T. W. 2.—CLOC CAENOG.

Arthen ap Brychan, ym Manaw y mae ef yn gorwedd. C. a T. W. 2. Mae lle a elwid Rhiw Arthen wrth Aberystwyth.—RHIW ARTHEN.

Ane ap Caw Cowllwg. C. Mae Capel a elwid Coed Ane yn Mon.—COEDANE MON,

Arddun benasgell verch Pabo post Prydain mam Tyssilio ap Brochwel Ycythrog. Y Cyth roc. S Gwel Tyssiliaw —DOL ARDDUN.

Arddun Benascell uerch Pabo post Prideyn, mam Tissiliaw m. Brochvael esgithrauc. D. LM.

Asaph ap Sawl ap Pabo P. P. a Gwenassed ach Reun hael o Ryfoniog i Vam. C. velly T. W. 2.

Asaph, Assa ap sawel benuchel ap Pabo post prydain, a Gwensaeth ch Rhein o Remwg i fam. B.

Assa mab sawyl benuchel mab Pabo post Prydein a Gwenassed uerch Rein o Rheinwic e Fam. D.—LLANHASSA.

Mae plwyv yn Nyfryn Clwyd, a elwir Llanassa; ac esgobaeth Llanelwy a ddug yr enw hwn hevyd.—ST. ASAPH.

Assa ap sawl benuchel ap Pabo post

Prydain ei fam oedd Gwenaseth verch Run hael o Ryfoniawg. Th. W. 1. Assaph, &c. I. Reyn hael o Ryfoniog ei fam. T. W. 2.

Avan Buellt, m. Cedic m. Ceredic m. Cunedda Wledic o Decued vch Degid voel o Benllyn e vam. D. L.M.—LLANAVAN VAWR. LLANAVAN VACH. LLANAVAN y Trawsgoed.

Avan Buellt m. Cedic m. Ceredic m. Cunedda a Thegvedd vch Degid voel o Benllyn i vam. C. Cefnder Dewi. Th. W. 1.

Avan Buellt ap Caredic ap Cunedda Wledic a Thegvedi vch Tegyd Voel o Benllyn i vam. B. Eglwysi yn dwyn enw Avan yw, Llanavan vawr, Llanavan vechan yn Muallt; a Llanavan y Trawsgoed yn Ngharedigion; ac yn Llanavan vawr y mae ei vedd hyd heddyw a'r geiriau hyn arni—

HIC JACET SANCTUS

SVNOPIVS EPISCOPVS

Mae Lewis Glyn Cothi yn son am dano vel hyn, Prydaf i Afan Buallt.

Aelhaiarn St. Gwel Elhaiarn.—LLAN-AELHAIARN.

Llanaelhaiarn yn Arvon; ac arall yn Meirionydd.

Arthne. Llanarthne, eglwys yn Nghyd-weli, swydd Gaerfyrddin.—LLANARTHNE.

Amo. Llanamo, eglwys yn swydd Vaeshyved.—LLANAMO.

Rhosyr yn Mon a elwir Llanamo, yn hen lyvyr i R. Vychan o'r Hengwrt; ond Llannano yw yr enw yn y gymmydogaeth.

Anhun, llawforwyn i madrun verch Werthevyr frenhin ynys brideyn. D. L.M.

Aidan neu Aedan ap Gwruyw wyr Urien Reged, ni wyddys pa un ai Aidan frenhin ai Aidan Voyddog ydoedd yr hwn a rydd enw i Laniden ym Mon. Rowland. Ond gwel Nidan.

Amaethlu eg Carnedavr e Mon mab Caradauc Ureichuras m. Llyr Marini. D. L.M. Gwel Maethlu.

Aelgyfarch ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.

Ailfyw fab dirdan a danadlwen verch Ynry o Gaergawch ei fam. Th. W. 1.

B.

BEUNO, ap Hywgi ap Gwynllyw ap Glywis ap Tegyd ap Cadell osser ufferen vch. S.

Beuno ap Bugi ap Gwynlls ap Tegid ap Cadell deyrnllwg.—B.

Beuno m. hywgy m. Guyn llyu m. Gliwis m. tegit m. Cadell a Pherferen uerch Lewdwn llydauc o dinas Eidin en e Gogledd e vam. D. L.M.

Beuno ap Ingi ap Gwynlliw ap Prisc a Theneu verch Leuddyn Luyddog o ddinas Edwin yn y gogledd i fam. T. W. 1.

Beuno ap Binsi¹ &c. ap Cadell deyrnllug ..... Peren verch lawden luyddoc o ddinas Edwin, &c. T. W. 2.

Baglan ynghoed Alun, ap Nudd hael ap seullyt ap Cedig ap Dyfnwal hen ap Ednyvet ap Macsen wledig, a Thebri vch Lewdwn lueddawc o Ddin Eiddin yn y Gogledd i vam. B.—LLANVAGLAN. Gwel Lleuddad ei frawd. C.

Llanvagan, ei eglwys, sydd yn agos i Gaerynarvon.

Baglan ynghoed Alun ap Dingat ap Nudd, &c. megys Lleuddad. D. L.M. Gwel Lleuddad, Eleri, Tygwy, Tyvriawg, Gwytherin.

2. Baglan a Thanwg a Thwrog meib Ithel hael. Th. W. 1.

Boda a Gwynnyn Sant, &c. D. L.M. meibion Helic ap Glanauc. Gwel Brothen.

Boda a Gwynnyn, a Brothen a Chelynin a Rhychwyn ac Aelgyfarch meibion Heli ap Glanawc. T. W. 2.

Neu Bodfan ap Heli ap Glannog o ddyn Heli i goresgynnodd mor eu tir. T. W. 2.

Brothen, St. mab Helic m. Glannawc o Dyno..... a oresgynnws mor ei dir. D. Ei frodyr oedd Boda a Gwynnyn. D. L.M. Gwel Bodfan.

Buan ap Pascen ap Llywarch. S.

Buan ap Llywarch hen. Nage ap Ysgwn ap Llyw. hen. Ysgwyn. C. Gwel Cadell a Catyel.

Buan m. esgun m. Llywarch hen. D. L.M.

Buan ap Ysgwn ap Llywarch hen. T. W. 1.

Brychan Brycheiniog² ap Anllech goronawc³ Brenhin Ewerddon, a Marchell 'ch Tendric⁴ ap Tithffalt ap Teithrin ap Tathal ap Amun⁵ ddu Brenin Groec, i Fam. C. Velly T. W. 2.

Tair Gwreig a fu i Frychan, nid amgen no 1. Eurbrawst. 2. Rhybrawst. 3. a Pheresgri, a'i blant ef sydd yn un o'r tair Gwelygordd Saint Ynys Prydain, a'r ail yw Plant Kunedda Wledic, y drydedd yw plant Caw o Brydein. C.

¹ Pessi.

² Brycheiniog.

³ Gorunawc.—T. W. 2.

⁴ Tendric.—T. W.

⁵ Annun.—T. W.

Mewn lle arall o'r un llyvyr dywedir mai mam Kynawc vab Brychan oedd Banhadlwedd¹ ch Banhadle o Fanhadla Ymhowys.

ENWAU PLANT VRYCHAN.

(O *Llyvyr Bodeulwyn*).

MEIBION VRYCHAN.

1. KYNAWC. 2. Cledwyn. 3. Dingad.
4. Arthen. 5. Kyvlevyr. 6. Rhain. 7. Dyfnan. 8. Gerwyn. 9. Kadawc. 10. Mathayarn. 11. Pascen. 12. Neffei. 13. Pabiali. 14. Llecheu. 15. Kynbryd. 16. Kynfran. 17. Hychan. 18. Dyfric. 19. Kynin. 20. Docvan. 21. Rhawin. 22. Rhun. 23. A Chledawc.¹ C.

MERCHED VRYCHAN.

1. GWLADUS. 2. Arianwen. 3. Tanglwst. 4. Mechell. 5. Nevyn. 6. Gwawr. 7. Gwrgon. 8. Eleri. 9. Lleian. 10. Nefydd. 11. Rhiengar. 12. Goleuddydd. 13. Gwenddydd neu Wawrddydd. 14. Tydieu. 15. Elined. 16. Keindrych. 17. Gwen. 18. Kenedlon. 19. Kymorth.² 20. Dwynwen. 21. Keinwen. 22. Tydvyl. 23. Envail. 24. Hawystl. ac yn 25. Tybie.—C.

Bigel, hwyrach Vigilius.—Llanvigel, Eglwys ym Môn.—LLANVIGEL.

Maen y Bigel, careg yn y mor yn ymyl Mon; arall wrth Enlli.

Bach ap Karwed, a adeiloedd yr Eglwys Vach yn swydd Ddinbych, os gwir y chwedyl.—EGLWYS VACH.

Berrys.—Llanverrys. Eglwys yn Ial. Dinbych.—LLANVERRYS.

Brynach.—Llanvrynach, Eglwys ym Mrecheiniog.—LLANVRYNACH.

Brynach Wyddel a enwir yn y Triodd.

Y Brid, [Saint y Bride], h. y. St. Brides yn Saesoneg: Eglwysi o'r enw yn Morganwg, Penfro, a swydd Vynwy.—SAINT Y BRID.

Y Wyddeles St. Brigid, yw hon, yn Gynraeg a elwir San Ffraid Leian.—Gwel Llan Saint Ffred.

Mae 2 eglwys iddi yn Maeshysed, 1 yn Brych. 2 yn Morganwg, a 2 yn Mynwy, i gyd 12 eglwys.

Bodfan,

Bodfan, Ernin, Brothen a Brenda meibion Helic ap Gwannauc³ y rhain a oresgynnodd mor eu tir. Th. W. 1.

Bodfan Sant yn Abergwyngregin yn

¹ Cayan sydd eisia yma.

² Cymorth sydd yma yn lle Clydai.

³ Glannawc.

Arlechweidd uchaf mab Helig ap Glannog. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn, Boda Gwynnau a Brothen, meibion Helig ap Glannauc. L.M.

Brenda St.

Gwir a ddywaid saint Brenda
Nid llai cyrchir y drwg na'r da.

Biglyd a Gwynhoydyl a merini a Thyneio ynghyngreawdr, meibion i seithinin frenhin a oresgynnodd mor eu tir o faes gwyddno. T. W. 2.

Camgymmeriad yw yr enw yma, mae yn debyg, am y darllenedd hwn yn llyvyr Llanerch, Tutglyt, Gwynhoedyl, merin a Thudno.....vender a Sennevyr meibion Seithinin frenhin.

C. neu K.

KADWC, neu Kadauc neu Kadawc neu Kadwc Sant ap Gwynlliw ap Glywis ap Tegid ap Kadell, S.—Cadwc Sant m. Gwynlliw m. Gliwis m. Tegid m. Cadell. D. —LLANGADOG VAWR, swydd Gaervyrddin.

Cadwg ap Gwynlliw ap Glwys ap Tegid, ap Cadell o Langadog yn Gwent. B. Gwel Cattwg.—LLANGATWG DYFR. Wysg Ll. Gattwg meib. Afel Ll. Gattwg Clennig. i gyd yn Mynyw.

Kadawc ap Brychan yn ffrainc y Gorwedd. C. velly T. W. 2.

Kadell ap Urien. B.

Catyl m. Uryen. D. L.M.

Kadell ap Urien ap Buan ap Ysgwyn ap Llywarch hen &c. C. Gwel Buan.

Camddarlliad yw hwn hevyd o lyvyr Llanerch, yn mha un nid oes dim perthynas rhwng Buan a Chatyel.

Kadvan St. yn Enlli ap Elieas ledwyr o Lydaw, a Gwen teirbron'ch Emyr Llydaw i vam. C. velly T. W. 2. Elias Letwyr.—LLANGADVAN, Cd. Caereinion.

Catvan. Sant en Enlli m. Eneas Ledewic o Lydav a Gwenteirbron, merch Emhyr llydav e uam.—D. L.M. Eneas Ledwig. Th. W. 1.

Kadvan St. yn Enlli ap Eneas Ledewig o Lydaw a Gwen Teir e fon¹ 'ch Emyr

¹ Yn ll. Llanerch Gwen Teirbron merch emhyr llydav e vam.

It is surprising how these MSS. agree in this blunder Teirefon!

This Kadvan being a nobleman and son-in-law of the king of Armorica, came over with Uthur Bendragon, or his son King Arthur, and a great number of pious and learned men in his retinue, and chose for his residence Ynys Enlli (that is the Monastery in the Isle of Bardsey), where he was an Abbot, and many of his followers had churches dedicated to them. See Cynon and Kynan, Padarn, Tydecho, Trunyaw, Hewyn, Doctwy, Mael, Sulyen, Tanwc, Eithras, Llywan Llyuab, Teewyn Maelrys.

Llydaw i vam. B. S. I Gadvan y perth-
yn Eglwys Towyn Meirionydd.

Kaffo St. mab Caw o Frydain, H.
Rowland. Ei eglwys yw Llangaffo yn
Mon.—LLANGAFFO MON.

Mae Fynnon Gaffo yn y plwyf hwnw,
lle yr aberthid ceiliogod ieuainc, i'r sant i
rwystro i blant grio.—Yr oedd y rhai hyn
yn dda eu blas i'r eglwyswr. L.M.

Cadvarch St. yn Abererch yn Llŷn ap
Carawdawc Vreichfras, &c. B.

Kadarch St. yn Abererch yn Llein S.
ap Cowrda ap Car. I. Freichfras, &c. S.

Kadvarch St. yn Abererch yn Llein ap
Cowrda ap Cariadawc Freichfras. C.
Gwel Tangwyn a Maethlu ei frodyr. C.

Catvarch Sant yn abererch yn llein a
Thangvn yn llangoed ac amaethlu ynghern-
eddawr ymmon meibion Caradauc freich-
fras ap Llyrmerini. D. L.M. o degau
eurfron eu mam. T. W. 2.

Kayan neu Caian.—TREGAYAN.

Tregayan eglwys yn Mon, a hwyrach
Llangian yn llein. h. y. Llangaian.

Cayan ap Brychan yn Llangayan. T.
W. 2.

Karanawc ap Corun, megys Tyrnoc.
C. Gwel Padran. — LLANGRANOG yn
Ngheredigion.

Kathan ap Cowrda. B.—LLANGATHAN,
swydd Gaervyrddin.

Cathan ap Cowrda ap Caradog freichfras
ap Glywys ap Tegid ap Cadell a Fferyfferen
ferch Lewddyn Luyddog i fam. T. W.

Kattw.

Kattwg. Llangattwg. Gwel Kadauc
a Cadwc.—LLANGATTWG, Mynyw. LLAN-
GATTWG. Brych. LLANGATTWG Glyn Nedd.
Morg.

Kedwyn, ap Gwgon Megwron ap Predur
ap Oliver, a Madrun'ch Gwerthevyr Vren-
hin e vam.—LLANGEDWYN, S. Ddinbych.

Camgymmeriad yw hyn oll. Gwel
Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Kedwyn ap Gwgon me Gwron ap Pred-
ur ap Oliver Gosgorddfawr a Madren vch
Gwrtheyrn i Vam. C.

Velly yn T. W. 2. eithyr Madryn. Bai
etto yw hwn. Gwel Madrun.

Nid oes perthynas rhwng Kedwyn,
Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Caw Arglwydd Cwm Cawlwyd. C.

Keinydr St. Gwel Rhiengar. C.

Keindrych vch. Brychan, ynghaer God-
olawr. C.

Keindrych neu Ceindreg'ch Brychan
ynghaer Godolaur. T. W. 2.

Keinwen 'veh Brychan ym Mon. C.
velly T. W. 2.—LLANGEINWEN, Mon.

Kenedlon 'veh Brychan y sydd yn y
Mynydd. C. yn Mynydd Cymorth. T.
W. 2.

Kledawc ap Brychan y sydd ynghaer
Gledawc yn Lloegr. C. velly T. W. 2.—
CLITAUUS. Lib. Landav. donat.

Mewn llyvyr arall, Ynghaer Llydaur
yn Lloegr. Qu. ai y Dre hir¹ yn Euias.

Kledwyn ap Brychan a oresgynawdd
Ddeheubarth. C. a T. W. 2.

Klydai'ch Brychan yn Emlyn. C. velly
T. W. 2.—EGLWYS CLYDAI, yn S. Benfro.

Kollen,² ap Gwynawc ap Clydawc ap
Cowrda ap Caradawc freichfras, &c. ac
Ethni Wyddeles ei fam. C. velly Tho.
W. 2. Ethin wyddeles T. W. 2. &
Gwyniawg.—LLANGOLLEN, swydd Ddinb.

Keidiaw, Ane ac Aeddan Voeddog ap
Caw Cowllog, a oeddynt a'u heglwys i
y Coedane a Rhodwydd Geidio. H. Rd.
—EGL RHODWYDD GEIDIO yn Mon. LLAN-
GEIDIO yn Arvon.

Keydyau m. Enyr Gwent. D. L.M.

Kristiolus yn Lledwigan ym Mon, a
Rysted yngheredigion Meib. Howel Vych-
an ap Howel ap Emyr Llydaw. C. velly
T. W. 2. Rhystut.—LLANGRISTIOLUS yn
Mon.

Onid yn llyvyr H. Rowland.

Kristiolus ap Owen ap Yner o Frydain
fach.

Cristiolus fab Hywel ap Ymyr Llydaw.
Th. W. 1.

Kwyfen. Kwyns, Ll. Watkin Owain.—
LLANGWYVAN ym Mon. Llangwyven. Dyffr.
Clwyd.

Kwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o
Gwyn dyfnoc ap Medrod ap Cowrda ap
Caradoc Freichfras, &c. C.

Kwyfen ap Brwyneu hen. Th. W. 1.

Cwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o
Leyn. T. W. 2.

Kwyueu m. Hwrrwineu hen a Chamell
gureic o Uot angharet eg Coleiaun e vam.
D.

Kybi. ap Seleft ap Gereint ap Cwsten-
nin ap Gornu. S.—CAERGYBI, Mon.
LLANGYBI, Arvon. LLANGYBI, Caredigion,
LLANGYBI, S. Vynwy.

¹ Perhaps Langtown, in Herefordshire, near the
river Munnaw, or Mynyw.

² The transcriber of which says, or Mr. Ed. Llwyd,

“In Msto quodam recentiore in quo Buchedd
Collen, Sic legimus,

Collen St. ap Gwynawg ap Cadellawg ap
Cowrdaf ap Cariadawg Vreichfras, &c.”

The words of the Davies MS. are these:—“Collen
m. Petwrn m. Coleidawc m. Gwynn.—D. L. M. And
the sentence following is another Saint, Melangell
merch Riewliff, m. Tudawal tudelyt ac Ethni wydd-
eles e mam. Gwel Melangell.

Cybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Cwstennin Corneu. B.

Kebi m. Selyf m. Gereint m. Erbin m. Cwstennin Gorneu. D. L.M.

Kybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Custeninn Korneu a Gwen'ch Gyngyr o Gaer gawch yn Myniw i Fam. C.

Eraill mai Tonwen'ch Gynyr y gelwid hi. C. velly T. W. 2.

Nai Gyngar ac Iestin ydoedd, ac Esgob Môn, medd rhai. H. Rowland.

Cybi fab Selyf fab Geraint fab Erbin fab Custeninn goronog a Gwen ferch Ynry o Gaergawch i fam. T. W. 1.

Mewn man arall,—ap Custeninn Gorn-eu. T. W. 1.

Cybi, &c.—Custeninn Gornveu a Gwen verch Gyngar o Gaergawch yn Mynyw ei fam. T. W. 2.

Kadwaladr Vendigeid ap Cadwallon ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun. C.—LLANGADWALADR, Mon.—LLANGADWAL-ADR, Swydd y Waun.

Ond yn veius vel hyn mewn llyfrau ereill,

Kadwaladr Vendigeit ap Kyswall.

Kadwaladr¹ Vendigt. ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun ap Maelgwn. &c.—B.

Y naill yn canlyn bai y llall.

Mal hyn yn llyvyr Llanerch.

Cadwalader Vendigeit m. Catwallawn m. Catvan m. Yago m. Beli m. Run m. Maelgun m. Catwallawn llauhir m. Einn-yawn yrth m. Cunedda Wledic. D. L.M.

Kynan, a ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B.

Kenon a ddaeth o Lydaw ygyta Chatvan er enys hon. D. Gwel Kynon.

Kynawe, ap Brychan Merthyr. ac' ym Merthyr Kynawe ym Mrecheinog y mae'n Gorwedd a Banhadlwedd'ch Banhadle o Fanhadla ym Mhowys i vam. C. a T. W. LLANGYNNOG ym Mechain Mochnant. LLANGYNNOG yn Derllysg, S. Gaervyrddin.

Tebyg mai cariadwraig oedd hon : Gwel Brychan a'i dair gwraig.

¹ Llangadwaladr, in Anglesey, is a church dedicated to this royal saint. He was the last king of the Ancient Britains, and was be-monkt and sainted by the Pope of Rome, Sergius. A.D. 665. R. V. but 688. Galfr. and Caradoc.

His grandfather, Cadvan, had been buried at this church, whose ancient name was Eglwysael, but afterwards was dedicated to St. Cadwaladr.

The inscription on Cadvan's tomb is on a stone, put as a lintel over the south door of that church; part of it hid in the wall by the incurious mason.

CATAMANUS REX SAPIENTISIMUS
OPINATISIMUS OMNIUM REGUM.

This I copied from Rowland's Mona, but I would have the stone again more narrowly examined.—L.M.

Kyndeyrn Garthwys ap Ywein ap Urien a dengw'ch Lewdwn Luydauc, &c. i vam. B. K. &c.—LLANGYNDEYRN, swydd Gaervyrddin.

Kyndeyrn Garthwys ap Y. ap U Reged ap Cynfarch ap Meirchiawn gul ap Grwst ledlwm ap Cenau ap Coel, a Dwynwen'ch Ladden lueddog o ddinas Edwin (Eidyn) yn y Gogledd i vam. C.

Yr oedd Cyndeyrn arall.

Kyndeirn ap Arthawc ap Keredic ap Cunedda. C.

St. Kentigern yn Llanelwy. MS.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Kyndeyrn garthwys m. Ewein m. Uryen a Diuw verch Lewdwn lluydauc e vam. D.

Yn llyvyr Th. W. vel hyn a Deuei verch Lewddun Luyddawg i fam o ddinas Eiddin yn y Gogledd. Th. W. 1.

Kyngar. ap Arthawc ap Keredic, &c. C.

Cyngar ap Arthawg ap Ceredig ap Cunedda Wledig. T. W. 2.

Yr oedd Kyngar arall.

Kyngar ap Geraint. Gwel Iestyn. C.

Kyngar, Iestyn a Caw Cowllog (tad Keidio Ane ac Aiddan Voeddawg) oeddynt blant Geraint. Gwel Geraint ac Iestyn. H. Rowland.

Cyngar yn Llangefni. H. R.

Llangyngar yn swydd Fflint.

Cyngar ac Iestin a Cataw a Selyf, meibion Gereint ab Erbin ap Custeninn Corueu ap Cynfor ap tutwal ap Eurmwr (neu morfawr) ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr llediaith. T. W. 2.

Kynhaval St. ap Elgud ap Cadfarch o Lun ap Carad. freichfras Tub tabrawst neu Tuthlwyniaid i vam. C.—LLANGYNHAV-AL, Dyffryn Clwyd.

Cannavel Sant ap Elgud ap Cadfarch ap Caradog freichfras. Tubrawst a hanoedd o'r.....T. W. 1.

Cynhafal sant ap Elgud ap Cadvarch o Leyn ap Caradoc freichfras. Tubrawst ferch Tuthlwyniaid ei fam. T. W. 2.

Kynhaearn St. yn Efonydd ap Cynwel ap Cyndrwyn olys Tudwynnan yn Kered. S.—LLANGYNHAERN. Arvon.

Kynhaearn yn Eiddionydd a Hugarva¹ ap Cyndryoyn o lystin Wennan Ynghaer Einiawn. B.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Cynhaearn en eidyonyd m. kervael m. kendrwyn o lystin wynnan en Kereinnyn-aun. D. LM. Gwel ei frodyr Elhaearn a Llwhachearn.

Cynhaearn yn Ynys yn Efonydd mab i

Garanvael ap Cyndrwyn o Lystenwynnen yngheredigiawn. T. W. 1. yn veius o D. Ei frawd alhaearn ynghedigiva ymhowys. T. W. 1.

Kynbryd ap Brychan y sydd St. yn Llanddulas. C. velly T. W. 2.

Kymryd neu Kyvryd. Ed. Llwyd.

Kynvyw a Kyniw, Kynvyw St. ap Gwynlliw ap Gliwys ap Tegid ap Cadell. S.—LLANGYNIW, Powys, Cwmd. Caereinion.

Kynvyw sant m. Gwynllyw m. Gliwis m. tegit. m. Cadell. D. LM.

Kynon, a ddaeth i'r ynys gyda Chadvan. C. Gwel Kenon. Gwel Cadvan.

Kynvarch. Sanctus Kynvarch yn ffenestr Eglwys Llanvair Dyffryn Clwyd.

Kynvarch a ddyveisiauodd yr Ysgrifen ar y garreg wrth Langollen.

Conmarch pinxit hoc Chirographum Rege suo Poscente Concen, &c.

Kymorth'ch Brychan yn Emlyn ai chwaer Clydai gyda hi. C.

Clydai yn Emlyn. T. W. 2.¹

Kynvarwy ap Awy ap Llehenog Arglwydd Kernyw.—LLEHCYNVARWY.

Ei Eglwys yn Llechgynvarwy Mon. H. R.

Kynin ap Brychan sydd sant yngwlad ddyfed, yn y lle a elwir Llangynin a'i Weision, neu a'i Veibion. C. velly T. W. 2. neu Kynyn.—LLANGYNIN, S. Gaervyrddin. Yn anghywir Llangynan.

Kynran ab Brychan y sydd Sant yn Llysyaen yn Ros. C. velly T. W. 2.

Rhad duw a Chynfran lwyd ar y da, Meddynt wrth offrm dros wartheg yn ffynon Gynfran yn Llysyaen, medd Ed. Llwyd yn ei Itinerary.

Kynydyn ap Bleiddid ap Meiriawn ap Tibiawn ap Cunedda Wledic. B.

Ai ouid yr un a Canotium, yn yr argraf ar gareg yn mynwent Llanwnnws yn S. Garedigion? L. M.

Kyffefyr ap Brychan Merthyr, ac a sydd yn Gorwedd yn Sant Yngheredigion yn Neheubarth. C. velly Th. W. 2.

Kwyllog Stes. chwaer i Gildas ap Caw, medd H. R. a gwraig Medrawd.—LLANGWYLLLOG. Mon.

Kedol.—LLANGEDOL ARVON.

Llangedol yn mhlwyv Pentir wrth Bangor Vawr.

Klynin ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.—LLANGLYNIN.

Llanglynin yn Arvon; arall yn Meirion.

Kelert.—BEDD KELERT. LLANGELEL.

Bedd Kelert, yn Arvon; hevyd Llan-geler yn S. Gaervyrddin.

Kedyrn.—LLANGEDYRN.

Llangedyrn yn Lleyn.

Kurig¹ St. Eglwys yn Arwystli a elwir Llangurig.—Un a ddwg—Gurig lwyd dan gwrr ei glog.—LLANGURIG. Arwystli. Eglwys Ild a Churig. Morganwg. Egl. Porth Gurig. Morg. Capel Curig a'i fam Iulita, yn Arvon.

Kynllo St. yn Rhaiadrwgwy fab Mar fab Cenau fab Coel. T. W. 1.—LLANGYNLLO. Ceredig. LLANGYNLLO. Maesyved.

Kwnllo.—LLANGWNLLO. Cered. wrth Kilkennin.

Kynvelyn St.—LLANGYNVELYN. Ceredigion. Geneu'r Glyn.

Kenvelyn m. Bleidud m. Meiriawn m. Tibyawn m. Cunedda Wledig. D. LM.

Karawn neu Caron yn Neheubarth. T. W. 1.—TREGARON. Ceredig.

Kolmon neu Kolman St.—LLANGOLMON. S. Benvro.

Katrin neu St. y Catrin.—EGLWYS SAINT Y CATRIN. Tir Dewi. LLANIESTIN yn Mon.

Sain Cler neu St. Clares.²—ST. CLARE. S. Gaervyrddin.

Caio.—CYNWYL GAIO.

Kynheidion neu Kynhaidion. Gwe Tegiwc.—LLANGYNHEIDION. Cydweli.

Cynneiddian³ ap Ynry gwent a Thegiwg ei chwaer, eu mam oedd Fadrun verch Gorthefyr frenhin. T. W. 2. Gwel Ceidiau.

Kwnnwr.—LLANGWNNWR. S. Gaervyrddin.

Kenych neu Kynych.—L. G. Gothi.—LLANGENYCH. S. Gaervyrddin.

Kammarch St.—LLANGAMARCH. Brychein.

Kanten.—LLANGENTEN. Brychein.

Kynydyr St.—EGLWYS MAIR A CHYN-YDYR. Brych.

Kenau St.—LLANGENAU. Brych.

Krallo St.—LLANGRALLO. Morg.

Kynwyd St.—LLANGYNWYD. FAWR. Morg.

Karvan.—LLANGARVAN. Morg.

Kiwg St.—LLANGIWG. Morg. LLANGIWG. Mynwy.

Kyfelach St.—LLANGYFELACH. Tir Gwyr Morg.

Kynydd St.—LLANGYNYDD. Tir Gwyr.

Koven.—LLANGOVEN. Mynwy.

¹ But with him there is no daughter of Brychan called Cymnorth. One of them called Cenetlon lies in Mynydd Cymorth.—L. M.

² See his Legend in Giraldus Cambrensis.—Itin. Cambr.

³ This is a Norman Saint.

³ Over Cynneiddian is interlined Ceidiau.

Kyvyw St. neu Kiviw. — LLANGYVIW neu LLANGIVIW. Mynwy.

Kiwa St.—LLANGIWA. Mynwy.

Keydvav m. enyr guent. D. LM.

Gwel Keidiaw ap Caw.—CAPPEL CEIDIO.

Ceidiaw ap Ymyr gwent. T. W. 1.

Cowrda yn Llangoed ym Mon. Th. W. 1.

Cammab Sant (brawd Cadog) ap Gwynllw. T. W. 1.

Cwyfyn fab Arthalun o Lyn achlach. T. W. 1.

Cataw ap Geraint ap Erbin. Gwel Cyngar. T. W. 2.

Cedol Sant ymhlwy Pentir, wrth Fan-gor fawr yngwynedd. T. W. 1. Gwel Kedol.

D.

DEINIOEL ap Dynot ap Pabo Post Prydain.—LLANDDEINIOEL.

Deiniol ap dynot Va ap Pabo P. Prydain a dwywai'ch Leenawg i vam. B.—DEINIOEL mabsant Bangor vawr. LLANDDEINIOEL. S. Garedigion.

Deiniol ap dunawd ap P. P. P. ap Arthwys ap Arar ap Cenauf ap Coel, &c. a dwynwe'ch Gwellawe Llienawe i vam. C.

Deinyoel m. Dunaut Uwrr m. Pabo post prydein o Dwywei uerch Lennauc e vam. D. LM.

Deinioel ap dunawd Wr ap Pabo post Prydain a dwywei ferch Lennawc i fam. Th. W. 1.

Mewn lle arall, dwywy ferch Banallie i fam. Th. W. 1.

A Dwywe ferch Gwallawg ap lleenauc ei fam. T. W. 2.

Deinioel neu Deiniel fab. mab y Deinioel uchod.—LLANDDEINIOL FAB. ym Mon.

Dewi¹ ap Sant² ap Cedie ap Caredic ap Cunedda wledic a Nort (neu Nonn)'ch Gynyr o (neu Ynyr o) Gaergawch i vam. B.

Dewi m. Sant. m. Keredic m. Cunedda wledic a Nonn uerch Kenir o Gaer Gauch e Menyv e vam. D. LM.

Dewi ap Sant ap Ceredic ap Cunedda wledic ap Edyrn ap Padran beisrudd. C.

Mam Dewi oedd Non'ch Gynyr o Gaergawch y Myniw. C.

Mam Cynyr o Gaergawch oedd Anna verch Uthur Bendragon. Sim. Vychan apud Tho. W. 2.

Y saith Gefnder sant
Dewi a Chybi achubant beunydd
Dwyn Beuno yn Warant
Dingad Cynfarch a barchant
A Deinioel a Seirioel sant.

Dyna'r saith eurfaith arfer gan Feudwy
Gwynfydu bob amsur
A fu'n y Maen graen grynder
A'r saith a¹ rifodd y ser.

Dier, (Chwaer Tyfrydog) merch Arwystl Gloff. B. Gwel Diheyuyr.

Dier ymodffarri ynhegegngl. C.

Dier ymhot varu ynhegeingl. C. m. Arwystl Gloff, &c. Gwel Tyfrydog.

Digan.

Digain yn Llangerniw ap Custenin Gorveu. C.

Digain yn Llangernyw ap Custennin Gorneu. T. W. 2. Gwel Ysgin.

Dingad ap Brychan, yn sant yn Ngwent is Coed y mae'n Gorwedd. C. a T. W. 2.

Dingatt ap Nudd hael oedd Tad Lleuddat. Gwel Lleuddat.

Dochdwy, Dochary a ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. C.

Dochdwy a ddaeth i'r Ynys hon gyda Chadvan. C. velly Th. W. 1.

Dothdwy, a mael a sulyen, &c. a doethant o Lydau ygyt a Chatvan e'r enys hon. D. LM.

Dogfael (Dochvael) ap Ithael ap Ceredic ap Cunedda Wledic. B. a C.—ST. DOGMAEL. S. Benvro.

Dochvael ap Ithael hael.

Docvael. C.

Dogfael ap Ithael hael ap Cedie ap Ceredic ap Cunedda wledic cefnder Dewi.—T. W. 1.

Docuael m. Ithael hael m. Keredic m. Kunedda wledic. D. LM.

Dogfel yn Nhalebolion. T. W. 1.—LLANDDOCWEL. Mon.

Dogvan.

Docvan a Rawin a Run meib Brychan ni wn i ple i maent yn gorphowys. C. velly T. W. 2.

Dona ynghathgoed ym Mon ap Selyf ap Cynan Garwyn ap Brochwel Ysgithrog, &c. C. velly T. W. 2. ac, Ynghraffgoed uwch ynghathgoed ym Mon.—LLANDDONA.

Dona ap Brochwel Ysgythrog. S.

Don m. Non ap Selyf ap Cynan garwyn ap Brochwel Ycithrog.—B.

Dwynwen² 'ch Vrychan a Cheinwen ei chwaer, sydd Santesau yn Llanddwyn ym Mon. C. velly T. W. 2.—LLANDDWYN, ym Mon.

¹ Welles.

² Dewi ddyfrwr—i. e. David the waterman; because he lived on water before he accepted of a bishopric.

² Xanthus.

² This Saint, among the Welsh, was, like Venus among the Romans, the protectress of all love affairs. David ap Gwilym's Petition to her is a master-piece.

Dwyvael ap Pryderi neu Pryder ap Dolor deini o Ddeifr a Brynach yn y gogledd. C. velly Th. W. 2. yn veius yn lle, Dwyuael m. Pryderi m. dolor deiuyr o deiuyr a brennych en e gogled. D. L.M.

Dwyfel yn Llanvair yn Lley. T. W. 1. Dyfnan ap Brychan ym Mon; y Llanddyfnen y mae yg Gorwedd. B.

Dyfnan ap Brychan yn llanddyfnan. T. W. 2.

Dyfnog, Dynawc sant ap Medrawd ap Sawdaf ap Caradawc freichfras. B.

Camddarlead o—

Dyfnau Sant m. Medraut m. Courdaf m. Caradawc ureichuras. D. L.M.

Camddarlead o—

Dyfnog ap Madredd ap Cowrda ap Caradauc freichfras. Th. W. 1.

Dyfrig ap Brychan sydd sant yngheredion. C. velly T. W. 2.

Dubricius archesgob Llandaf. Gwel Lib. Landav.

Dwywe.—LLANDDWYWE yn Arddudwy. Ar y sul Cyntaf ar ol dygwyl Ddywa y cedwir gwymlabsant Dimmeirchion. Ed. Llwyd.

Diheuyr e mot y Uarru en tegeingl m. Hawystel gloff o Lywanned uerch Amelavd wledyg ei fam. D. L.M. Gwel Dier.

Dolor ap deifr o ddeifr a bryneich yn y Gogledd. T. W. 1.

Dannwc a Samarws y Saint ym Mhenial ym Meirionydd. Th. W. 1. Gwel Tanwc.

Doget. T. W. 1.—LLANDDOGED.

Doged ap Cedig ap Cunedda wledig frenhin. T. W. 1.

Dolgar merch Gildas ap Caw arglwydd Cwm Cawlwyd. T. W. 2. Gwel Gwynnawg.

Derfel gadarn Sant a Dwywei, meibion Hywel ap Emyr llydaw. T. W. 2. Gwel Herbert's Life of H. 8.—LLANDDERFEL.

E.

EDWEN, Santes o Lin Saeson, naill ai Merch ai nith i Edwin frenhin Northumberlandant yr hwn addygpywyd i fynu yn llys Gadvan ynghaersegaint; ym Mon mae ei hegllwys. R.—LLANEDWEN. Mon.

Edyrn, neu Edeyrn ap Beli ap Rhun ap Maelgwn ap Cadwallawn law hir ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.—EGLWYS EDERN. Lley.

Edyrn ap Lludd ap Beli, &c. ap Cyswallon. C.

Edern m. Nudd m. Beli m. Run. m. Maelgun Gwyned m. Catwallawn llavhir m. einnyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L.M.—BODEERN. Mon.

Edern ap Beli ap Run, &c. mal yn D. Th. W. 1.

Egryn ap Gwrydr drwm ap Gwedrawc ap Geraint ap Garanawc ap Glewddigar ap Cynwae Rychwain o fod Rychwain yn Ros. C. velly Tho. W. 2. eithyr Cynwag Rychwain.—LLANEGRYN.

Egryn ap Gwydrdrwm ap Gwedrawg ap Geraint ap Caranog ap Glewdigar ap Cynwal ap Rychwin o vod Rychwin yn Rhos. T. W. 1.

Einion Frenin ap Einion Yrth ap Cunedda wledic. S.—LLANENGEN neu LLAN-EIGNION. yn Lley.

Einion frenin yn Llŷn ap Ywain danwyn ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.

Einnyawn frenhin en Lley. m. Ewein danwyn m. Einnyawn Yrth m. Cunedda wledic. D. L.M.

Einion frenin yn Llun, a Seiriol ym Mhenmon a Meirion yn y Cantref, Meibion Ywain Danwyn ap Einion Yrth, &c. C.

Elldyd.—LLANELLTIDYD yn Meirion.

Am dano nis crybwyllir amgen nag Elldyd farchog ydoedd.—Ed. Llwyd's Itinerary.

Eurgain, 'ch Maelgwn Gwynedd. S. B. C.—LLANEURGAIN.

Eurgein uerch Vaelgwn Gwynedd m. Catwallawn llauhir m. Einyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L.M.

Eithrias a ddaeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B. D.

Eithras a ddaeth, &c. C.

Eithras a doeth o Lydav ygyt a Chatvan er Enys hon. D. L.M.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno, ac Omen Grog¹ verch Wallawc ap Lleenawc ei Fam. B.—CAPEL ELAETH. Mon.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno ac Elen wallawc luyddawc ei fam. C. Elen vch Gwallawc ap Llienawc.

Elaeth vrenhin m. Mauryc m. Idno ac Onnen uerch wallawc m. lleennawc e vam. D. L.M.

Elaeth, &c. ap Meirchiawn ap Grwst ap Cenau ap Cael Godhebog o Elen walldawc luyddawc ei fam. T. W. 2.

Bai o'r un achos a'r un yn C.

Elen 'ch Goel godeboc, a honno a gavas y groes vendigaid wedi ei chuddio o'r Iddewon² yn y ddaiar. C. velly T. W. 2.

Enghenel wyr Frychwel yscithroc ym Mon. y mae ei Lann.—LLANENGHENEL.

Elhaearn ynghedigfa ym Mhowys ap Hugarvael ap Kyndrwyn o Lystiuwennan ynghaereiniawn. B.—LLANAELHAYARN.

¹ Darllen Onien Greg.

² Iuddeon.—T. W.

Aelhayarn yn Cegidva yn Powys ap Kyrrael ap Kyndrwyn o Lys Tydwynnan yngheredigion. S.

Elhaearn eg kegitva em Powys m. Kerauel m. Kendrwyn o Lystinwynnan en Kereinyaun. D. L.M.

Morfael ap Cyndrwyn o Lyswynnan.

T. W. 2.

Eliau Keimiad ap Kallgu redegoc ap Carcludwys ap Cyngan ap Yspwys a Chenaf 'ch Dewdwr mawr i fam, Chwaer i Rys ap Tewdwr mawr. C.

Bai garw.

Elien keimied ap alltu redegawc ap Carcludwys ap Cyngu ap Yspwys ap Cadrawd Calchvynydd a Thegvan verch Tewdwr mawr ei fam. B.

Dyma y darllead iawn—

Elyen keimyat m. Alltu redegawc m. Carcludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadravt calchuenyd ..... nav uerch teudwr mawr e vam. D. L.M.

Elien ap Alltu redegawc ap Carcludwys ap yspwys ap Cadrawd Calchvynydd o Gyna verch tewdwr mawr ap Emyr llydaw ei Fam. Th. W. 1.

Elen Ceimiad ap Callgu redegawg ap Carcludwys ap Cyngen, &c. a chena ferch Tewdwr mawr ap Madawc ap Emhyr llydaw ei fam. Th. W. 2. Uwch Cena yr oedd Gyna wedi ei ysgrivenu. L.M.

Gwel ystori Elen Ceimiad gan Gwilym Gwyn.

Elined verch Vrychan ynghorsebawl neu Cruc gorseddawl. T. W. 2.

Eleri vch Vrychan gwaig Keredig ap Cunedda wledig a mam Sant ap Keredic Tad Dewi archesgob Mynyw. C. velly T. W. 2.

Eliri neu Eleri ymhenant, &c. hyd Maxen wledig.

Gwel Baglan a Tlevoc 'ch Lewdwn Rediawc o ddinas Eiddyn yn y gogledd i vam. B.

Eleri ymhenant Gwytherin yn Rhyfon-iawg, a Theon ei fam. Buchedd Gwenfrewi. Th. W. 1.

Eleri em Pennant. D. L.M. Gwel Lleudat.—AVON ELERI, yn Caredigion.

Erbin ap Custennin brawd oedd i Ddigan. C.

Eugrad ap Caw y Frydain. Gwel Peirio ei frawd.

Elnog.

Elnoc Sant o Gaergybi.

Yn debyg mai Eluot yw hwn. h. y.

Elvodugus neu Elbotus.

Elwad¹ fab Gowlwyd, a fu Esgob

¹ This is certainly Neanius's Elbotus.

ynghaergybi pan vu oedran Crist. 773. Th. W. 1.

Eluoc Sant o Gaergybi. T. W. 2. camddarllead am Eluot.

Envael.

Envail 'ch Vrychan sydd santes ym Merthyr Envail. C. velly T. W. 2.

Erwyn.

Enddwyn.—LLANENDDWYN. yn Ardudwy.

Euddog.—LLANEUDDOG, wrth DULAS, yn Mon.

F.

FABIATI. Camddarllead o Fabiali, mae yn debyg.

Fred Leian. Gwel Sanffraid leian. C.

Ffinan oedd ddiscybl i Aidan. R. Mon. Ant. p. 153. Gwel Flaherty's Ogygia.

Fflewyn St. mab Ithael hael. Gwel Gredivael.

Fabiali ap Brychan. Gwel Neffeï a Pascen. C.

G.

Gallgo ap Caw o Frudain. Gwel Peirio. Rowland.—LLANALLGO, Mon.

Gurhei m. Caw o ben ystrywyeyt en Arwystli. D. L.M.

Garmon ap Redgitus o Ffrainc i'r henyw ac yn amser Gwrtheyrn Gwrthenau i doeth i'r ynys hon. T. W. 2.—LLANARMON. CAPEL GARMON. ST. ARMON. ST. HARMON.

Garmon ap Ridicus ac en oes Gortheyrn gortheneu y doeth er enys. D.

Ond yn yr hen lyvyr—

Garmavn m. Ridicus, &c. L.M.

Goleuddydd 'ch Frychan sydd santes yn Llanhesgin yngwent. C. velly Th. W. 2.

Grwst neu Gorwst ap Gwaith Hengar ap Urien ac Eironwy 'ch Clydno Eiddyn i vam. B.—LLANRWST.

Gorwst m. Gweith hengaer m. Elphin m. Urien, &c.

O lyvyr Llanerch, mae yn debyg.

Gorwst m. gueith hengaer m. elfin. m. uryen ac euronwy uerch glytno eiddin e vam. D.

Grwst ap Gwaith Hengar ap Elfin ap Urien ac felly i Goel godeboc, a Chreirwy 'ch Cludno Eiddun ap Cynwyd Cynwydion ap Cynfelyn i vam. C. velly Tho. Wm. 1 a 2.

Gerwyn ap Brychan sydd sant ynghernwy. C. velly T. W. 2.

Gwenteirbron 'ch Emyr llydaw oedd vam St. Cadvan. C.

Gwenddydd 'ch Brychan sydd santes yn y lle a elwir y Towyn y meirionydd. C. velly T. W. 2. Eraill ai gelw hi

Gwawrddydd gwraig i Gadell Deyrnlluc, a mam Cyngen tad Frochwel Ysgithrog. C. velly T. W. 2. Gwel Tangwystl.

Gwery.

Gwladis. Gwladus 'ch Brychan a fu wraig i Wynlliw ap Gliwys ap Tegid ap Cadell deyrn lluc a mam i Gadawc sant, a mam i Gliwys Keirnyw, ei frawd sant. C. velly T. W. 2.

Gwawr 'ch Brychan gwraig Elidir Lydanwyn mam Llywarch hen. T. W. 2.

Gwrnerth neu Gurnerth Sant ap Llywelyn sant o'r Trallwng. S. a B.

Gurnerth Sant m. Llywelyn sant o'r Trallwng. D. L.M.

Gwyddfarch Erienot ap Amlarys tywys sawc o'r Pwyl. S.

Gwyddvarch ym Meivot ap Malarys tywyssawc y pwyl. B.

Gwydduarch e Meiuot m. Amalarus, tywyssauc or Pwyl. D. L.M.

Gwynnun a Boda a Brothen Sant meib-yon Helic ap Glannauc o Dyno Helic a oresgynws mor eu Tir. D.

Gwynlliw.

Gwynlleu ap Cyngar ap Garthauc ap Cunedda wledig. B.

Guynlleu m. Cyngar m. garthauc m. Keredic m. Cunedda wledig. D. L.M.

Gwenlliw ap Kyngar ap arthawg ap Keredig ap Cunedda wledig. C.

Gwynlliw ap Cyngar ap Caradawg ap Cunedda wledig. Th. W. 1.

Cefnder i Gyngar oedd Cynfelyn ap Bleuddud. Gwel Kynvelyn. T. W. 1.

Gwynog.

Gwynawc.

Guynnauc m. Gildas m. Caw. D. L.M. Gwel Noethon.

Gwynnoc a thnotha meib Gildas ap...C.

Gwnnog a Noethan meibion Gildas ap Caw. Th. W. 1.

Gwynnawg ap Gildas ap Caw arglwydd Cwm Cawliwyd a Dolgar ei chwaer. T. W. 2.

Gwyngawr ap Gildas ap Caw. B.

Gwynodl neu Gwynoedyl m. seithennin vrenhin o vaes Gwydno a oresgynnws mor ei dir. D.—LLANGWYNODL, yn Lleyn.

Gwen verch Vrychan yn Nhalgarth eraill mai Clotfaith sydd yno. T. W. 2.

Dyma Gwennan, yn llyvyr S. mae yn debyg.

Gwytherin en Rywyniawc m. Dingat, &c. D. Gwel Lleuddad, Baglan, Eleri, Tygwy, Tyfriawc. Yn eglwys a monwent Gwytherin y mae Cerrig beddau Hynodol ac arch Gwenfrewi, a'i llun gan Ed. Llwyd. —3d Itinerary.

Gredifael a Fflewyn meib. Ithel hael o Frydain ymhennmynydd a Llanfflewyn ym Mon. Rowland.

Gredevel m. Ithael hael o Lydaw. S.

Gredifel ymhennmynydd. Th. W. 1.

Gwrgon 'veh Brychan gwraig Cadrod Calchfynydd a dreissiodd Tynwedd Vagloc yn rhydeu Tynwedd. C. velly T. W. 2. Eithyr Gwgon yn lle Gwrgon.

Gwrtheli neu Gartheli.

Capel Gwrtheli ymhlwy Llandewi brefi.

Gwrthiau alarch Gwrtheli.

Gwenvaen Santes, chwaer Peulan. R. —CAPPEL GWENFAEN, yn Rhoscolun, a Ffynnon Wenvaen.

Gwel hevyd Gwyngenau brawd arall.

Gwenvaen chwaer Peulan, ac Angad Coleion eu mam. Th. W. 1.

Gwenllwyfo neu llwyddog. Mon.—LLANWENLLWYFO.

Gwyngenau fab Pawl hen o'r Gogledd. Th. W. 1.—CAPEL GWYNGENAU, wrth Gaergybi.

Gwel Peulan a Gwenvaen.

Gwynllwg. Th. W. 1.

Gredfiw yn Llanllyfni. T. W. 1.

Gorfyw Sant.—CAPEL GORFYW, ym Mangor uwch Conwy. T. W. 1.

H.

HAWYSTL 'ch Brychan sydd santes ynghaerhawystl. C. velly T. W. 2.

Helic ap Glannauc. Tad Brothen, Gwynnun a Boda, o dyno helic, a oresgynws mor eu tir. D. L.M.

Hychan ap Brychan sydd Sant yn Nyffryn Clwyd. C. velly T. W. 2.

Honwyn neu Hywyn ap Gwyndaf hen o Lydaw periglawr Cadvan a'r Saint a vu yn Enlli yn unoed a hwynt. B.

Hywyn ap Gwyndaf hen o Lydaw periglawr i Gadvan ac i'r saint a fu yn unoed ac ef yn Enlli. C. velly Th. W. 1.

Hewyn m. Gwyndaf hen o Lydaw, periglawr e Catvan ac er seint a vu en un oes ac wynt en Enlli. D. L.M.

Howyn yn Aberdaron. T. W. 1.

Hilary.¹ Gwel Elian.

I.

IDDEW Corn Brydain ap Cowrda ap Kriadog freichfras ap Llyr Merini. S.

Idlos ap Gwyddnabi ap llawfrodded Varvog coch. C.—LLANIDLOES.

Idloes m. Gwyddnabi m. llau uroded uaruawc. D. L.M.

Idloes ap Gwyddnabi ap Llawfrodded farchog Coch. T. W. 2.

¹ In Llanilar, Cardiganshire, the wakes are kept on dyddgwyl Iar (neu Iar bysgodwr).

Iestin ap Geraint ap Cwstennin ap Gorreu. S.—LLANIESTIN.

Iestin ap Geraint ap Erbin ap Custennin gorneu ap Cynfar ap Tudwal Kurnawr neu Morvawr. C. velly T. W. 2.

Yestin m. Gereint m. Erbin m. Custennin gorneu. D. L.M.

Iestin ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr Llediaith. C.

Iestin ap Geraint ap Erbin.¹

L.

LLECHID yn Arllechwedd 'ch Ithel hael o Lydaw. B.—LLANLLECHID.—Chwaer i Degai a Thrillo. C. velly Tho. W. 1. a 2. Ac i Rychwyn. T. W. 1.

Lleian 'ch Vrychan Gwraig Gawran mam Ayddan vradoc. C. velly T. W. 2.

Gafran ap Aeddan ap Gafran ap Dyfnwal hen a briodoedd Lleian vch Brychan, medd R. Vychan.

Lleiddad neu Lleudat Sant en Enlli m. dingatt m. nud hael m. senyllt m. Kedie m. Dyfymwal hen m. Ednevet m. Maxen wledig a Thyndy ver...Lewdwn lluydyauc o dinas eidin e egogled e vam. D. L.M.

Ei frodyr oeddynt Baglan Gwytherin Tygwy a Thivriawc, ai chwaer Eleri. D. L.M.

Lleiddat yn Enlli ap Dingat, &c. mal o'r blaen. B.

Lleuddad a ddaeth gyda Chadvan. C. Gwel Sulien.

Lleuddad² yn Enlli a Maelgan neu Baglan yn Nghod alun, Eleri ym Mhenant, Gwytherin yn Rhyfonioc a Theccwy yn Ardudwy a Thyfrydoc yngheredigion iscoed, meibion i ddingad ap Neddhael ap Seysyll ap Kedie, &c. a Thonwy 'ch Lawdden lueddawc o ddinas Edwin i mam. C. velly Tho. W. 2. a Thonwy ferch Lawdden.

Llonio neu Lloniaw lawhir ap Alan Vyrgan ap Emyr Llydaw. B.

Llonyav llawnr m. alan Vyrgan m. emhyr Llydaw. D. L.M.

Llonio ap Alan Ffrigan ap Ynyr llydaw. C.

Llwchaearn yn Kedewein ap Cynfael ap Cyndrwyn. S.—LLANLLWCHAEARN.

¹He was buried at Llanieistin, near Beaumaris, in Anglesey, whose tombstone I have seen there, with an inscription upon it; which is falsely copied by Mr. Rowland in his *Mona Antiqua*, p. 156.

²Lleuddad's legend is in L. Gl. Cothi's works, p. 276, where he calls Dingad Brenin Bryn Buga ap Nudd hael. He also calls him Llowddog.

Llowddog fy llw a oddef.

Lleuddad ap Dingad yw ef.—L. G. Co.

H. Dafydd ap Ieuan ap Rhys in Cywydd Enlli calls him Lleuddad.

Cennad at Lewdad Lwydwy. —H. D. I. Rh.

Llwchaearn ynghyd dewein ap Kygarvael Cyndrwyn o Lystin wennan. B.

Llwch haern en Kedewyng m. Kervael m. Cyndrwyn. o Lystinwynnan yn Kerenyaun. D. L.M.

Lluuab a ddoeth gyda Chadvan i'r ynys hon. B.

Llyuab a ddoeth o Lydau ygyt a chatvan er Enys hon. D. L.M.

Llywelyn Sant ap Bleiddyt ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. S.

Llywelyn o'r Trallwng ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. B.

Llywelyn m. Bleidud m. Tegonwy m. Teon m. guineu deu Ureudvyt. D. L.M. Gwel Gurnerth.

Llywyn neu Llywen a ddaeth gyda Chadfan i'r ynys hon. B.

Llywen a doeth o Lydau ygyt a Chatvan er enys hon. D. L.M.

Llecheu ap Brychan yn Llangan¹ ym Mon neu Tregayan ym Mon. C.

M.

MARCHELL 'ch Arwystl gloff a Thywanwedd 'ch amlawd wledic ei mam.—CAPEL MARCHELL yn Llanrwst. T. W. 1.—YSTRAD MARCHELL.

Marchell 'ch arwystl gloff o dwywannedd vch amlawd, &c. C.

Gwel Tyfrydog ei brawd.

Marchell verch Hawystel gloff o Lywannedd 'ch amalavd wledyc e mam. D. L.M.

Mathaern ap Brychan yngheredigion y gorwedd. C. velly T. W. 2.

Mechell 'ch Vrychan gwraig Gynyr varfdrwch. C. velly T. W. 2.

Mechyll neu Mechyl m. Cochwyl m. Gwyn gohoew. D.

Velly y darlleoedd rhai, ond val hyn y dylai vod—

Mechyl ap Arthwys, &c. h. y. Mechyll.

Mechell ap Echwydd fab Gwyn, &c. Rowland, p. 156.—LLANVECHELL.

Mechyll ap Mochwys ap Gwyn gohoew ap Cynfarwy o Gerniw. Th. W. 1.

Meigent neu Meugant ap Cyndaf gwr o'r Israel. C. velly T. W. 2.

Meirion neu Meiriawn ap Ywein danwyn. S.

Meiriawn yn y Cantref ap Ywein danwyn ap Einiawn Yrth, &c. B.

Meiryaun yn y Cantref mab Ewein danwyn m. Einnyaun yrth m. Cuneda wledic. D. L.M.

Yn Llanveirion ym Mon. Rowland.

¹Llecheu ap Brychan yn Nhal-y-llecheu.—T. W. 2. That is certainly a blunder; for that is Tal y Llychau, from the two Lakes.

Gwel Seirioel ac Einion frenin.

Maelog ap Caw o Frydain.—LLANVAEL-
OG. Mon.

Meryn neu Meiryn ap Seithennin o vaes
gwyddno a oresgynnodd mor eu dir. S.
neu B.

Merin a Thutelyt a Gwynoedyl a Thud-
no a ..... vennder a senneuyr, meibion
seithennin vrenhin o Vaes Gwydno a or-
esgynnws mor eu tir. D. L.M.

Merini. Th. W. 1. Gwel Bliglyd.

Melangell 'ch Tudwal ap Credic¹ ap
dyfnwal hen ap Ednyved ap Maxen Wledic.
C.—PENNANT MELANGELL.

Melangell ferch Tutwal ap Ceredic ap
Dyfnwal hen ap Edn ap Maxen wledig ac
Ethn wyddes ei mam. T. W. 2.

Melangell merch Ricwlff m. Tudawal
tutelyt ac Ethni wyddes e mam. D.
L.M.

Melangell merch Cwulch m. Tydwal
tudclyd. Th. W. 1.

Mael² a doeth o Lydau ygyta chatvan
e'r enys hon. D. L.M. Gwel Sulien.

Mael ap Sulien ynghorfaen. T. W. 2.

Yn debyg mai Mael a Sulien.

Maelrys.—LLANVAELRYS.

Maerlys ap Gwyddno ap Emyr llydaw
Cefnder i Gadvan. C.

Maelrys m. Gwydno m. Emhyr llydav
keuendv e Catvan. D. L.M.

Maethlu ynghaerneddac ym Mon ap
Caradoc freichfras hyd Cunedda Wledic, o
Degau Eurfron i vam. Gwel Cadvarch a
Tangl.—LLANVAETHLU. Mon.

Gwel Amaethlu.

Madrun uerch Wertheuyr urenhin enys
brideyn. D. L.M.

Madrun verch i wrthefyrn brenin o'r
ynys hon. T. W. 1. Ac anhun llawfor-
wyn. T. W. 1.

Mwrog, ym Mon.—LLANVWROG. Mon.

Gwel ei Ystori.

Mordeyrn St.—CAPEL MORDEYRN, St.
yn Nantglyn i'r oedd. T. W. 1.

Mae Cywydd o'i Ystori.

Mwynen verch Vrychan, hevyd ei dwy
chwaer Gwennan a Gwenlliw, yn ol llyvyr
S. Ond ni welais mo eu henwau mewn
llyfrau ereill. L.M.

N.

NEFFEL, ap Brychan ai frodyr Pasgen a
Ffabiali o'r Ysbaenes a rei hynny aethant

¹ Cedie.

² Ar wyl Mael a Sulien y ceidw gwyr y Cwm yn
Nhegengl eu Gwylmabsant. 13 o Fai.

Y sul gwedi y dydd y cadwent nid yn unig yma
ond yn agos drwy Gymru oll eu Gwylmabsannau.—
Ed. Llwyd's Itinerary.

yn saint ac yn benrheithiau yn yr Ysbaen.
C. velly T. W. 2. Gwel Pasgen a Ffab-
iali.

Nefydd 'ch Vrychan gwraig Tudwal
bevyr sydd Santes yn y lle a elwir llech
gelyddon ym Mhrydyn. C. velly T. W.
2.—LLANNEFYDD, S. Ddinbych.

Nevyn 'ch Vrychan gwraig Cynvarch
oer ap Meirchion gul ap Grwst ledlwm ap
Cenau ap Coel godebog a mam Urien ap
Cynvarch yr hwn a elwid Urien Reged ne
urien reget, e Mam Eurddul y wraig a fu
i Olifer gosgorddfawr. C. velly T. W. 2.

Nidan ym Mon ap Gwyrnyw ap Pasgen
ap Uryen. B.—LLAN NIDAN, Mon.

Nidan ym Mon ap Gwrfyw ap Pasgen
ap Cynfarch ap Meirchion ap Grwst ap
Cenau ap Coel godheboe. C.

Nidan e mon m. Guruyw m. Pasken m.
Uryen. D. L.M.

Noethan neu Noethen ap Gildas ap Caw.
B.

Noethon¹ m. Gildas ap Caw. D. L.M.
Gwel Gwynnave.

Non mam Dewi.—LLAN NONN.

O.

OLERI ap Brychan.²

Oswald yn Northumberland ap Oswi
Aelwyn. Th. W. 1.

P.

PABO post prydain ap Arthrwys ap Mar
ap Ceneu ap Coel godhebog. yr hynaf o
seiniau mon. Rowland.—LLANBABO.

Padarn ap Petrwn ap Emyr llydaw,
Kefnderw i Gadvan. B.—LLANBADARN.

Padarn m. Petrwn m. Emhyr llydau
kuendu e Gatuan. D. L.M.

Padarn ap Pedrwn ap Emyr llydaw
Cefnder i Gadvan. Th. W. 1.

Padric ap Alvyrt ap Gronoy o Waredog.
S.—LLANBADRIG.

Padric ap Gronwy o Waredog. B.

Padric m. Aluryt m. Gronwy o Wared-
auc en Arvon. D. L.M. Velly yn un
man yn llyvyr Tho. W. 1.

Padric Sant ap Alfryd ap Gronwy o
waredawc yn arfon. C. yn llyvyr Tho. W.
o Wrydog yn arfon.

Padrig, Brython o Ystrad clwyd yn y
gogledd a bioedd Lanbadrig ym Mon fo
yrasid gan y Pab Celestine i droi'r
gwyddyl. Rowland.

Padric Sant ap Alfryd ap Gronwy ap

¹ Near Eglwys Llangwm Dinmael, the chapels of
Gwynnog and Noethon are now converted to a mill
and a kiln.

An old house there called Llys dinmael.

² A mistake for Eleri verch Brychan.

Gwdion ap don o waredawg yn arfon.
T. W. 2.

Pascen ap Brychan. Gwel Neffei.

Peblic Sant yn y Gaer yn Arfon ap
Maxen wledig amherawdyr Rhufain ac
Elen v'ch Eudaf ei fam. B. a C.—LLAN-
BEBLIG. Arvon.

Peblic yn y gaer yn Arfon ap Maxen
wledic brenhin y Brutaniaid ac Imerawtr
yn Rhufain, ac Elen verch Eudaf ei fam.
T. W. 2.

Pedrog.

Pledrauc m. Clemens tywyssauc o Gern-
yw. D. L.M.

Hwyrach y dylasai vod yn Pedrauc.

L.M.

Pedrog ap Clemens tywyssawg Cerniw.
T. W. 1.—LLANBEDROG.

Pedyr m. Corun m. Keredic m. Kuneda
wledig. D.—LLANBEDR.

Padern ap Corun ap Keredic ap Cunedda
wledig. T. W. 1.

Peris Sant Cardinal o Rvuein. D. L.
M.—LLANBERIS.

Peris Sant Cardinal o ruvain a Gwynnin
a Brothen meibion i Lannawc ap Helig, o
ddyno Helig yn y gogledd. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—Boda a
Gwynnin a Brothen, meibion Helig ap
Glannawc, &c.

Peulan ap Palcen o Fanaw, chwaer iddo
oedd Gwenfaen o Roscolyn. Rowland.—
LLANBEULAN.

Peulan a Gwrgenau meibion Pawl hen
o Fanaw. Th. W. 1.

Camddarllread yw Gwrgeneu yn lle

Gwyngeneu. Gwel hwnw.

Peugan yn Nyffryn Clwyd. Th. W. 1.

Padran ap Corun. Gwel Caranauc,
Tyrynog, Pedyr.

Padran ap Hedd ap Emyr Llydaw. C.

Eraill a ddywaid mai—

Padran mab Peitwn mab Emyr llydaw.
C.

Hwyrach mai—

Padern m. Petrwn. Gwel Padern.

Peirio mab Caw o Frydyn ym mon y
mae. H. Rowland.—RHOSBEIRIO.

Gwel ei vrodyr—Gallgo, Eugrad, Mael-
og, Caffo, a'i chwaer Cwyllog. H. Row-
land.

R.

RHAIN ap Brychan sydd sant yn Swydd
Lincol ac mae iddo deml ym Manaw. C.
velly T. W. 2.

Rhawyn ap Brychan Gwel Docvan.
C.

Rhun ap Brychen. Gwel Docvan. C.

Rheingar neu Rhieingar sydd santes yn

Llech Maelienydd, a mam Geinydr sant o
Faerienydd.

Nid yw hyn yn llyvyr D; ond i mae
yn llyvyr. T. W. 2.

Rhystud mab Howel vychan ap Howel
ap Emyr llydaw. C. velly T. W. 2.

Rhystut. T. W. 2. Gwel Cristiolus.
—LLANRHYSTUD, Caredigion.

Rhystud Sant rhyw astud ferch

A roe' lin ar ryw lannerch. D. G.

Rhediw St. yn llanllyfni. Ffynnon
Rediw, Cadeir rediw, ol troed march red-
iw. ol bawd rediw, Dyddgwyl Rediw a
gedwir yno yn y gauav.

Rhwydrys ap Rhwydrim neu Rodrem
brenin Conacht. S.

Yn y werddon. R.

Rhwydrys vab Rhwydrhieni brenin
Conach o Iwerddon. Th. W. 1.

Rhychwyn Sant ap Ithael hael o Lydaw.
Th. W. 1.—LLANRHYCHWYN.

Gwel Tegai, Trillo a Llechid.

Rhychwyn ap Heli ap Glannog. T. W.
2. Gwel Boda.

S.

SANFFRAID leian verch Cadwrthai wydd-
el. C.

Sanffraid leian verch Dwyppws ap Cef-
yth o rieni Yscotiaid. T. W. 1.

Sanffred leian verch Cadwthlac wyddel.
T. W. 2.—LLANSANFFRAID.

Saeran ap Geraint Saer o Iwerddon.
C. a T. W. 2. Yn Llanynys mae Eglwys
Saeran yn nghantref dyffryn clwyd medd
Llelo Gwtta lle dangosir ei vedd medd Ed.
Llwyd, oglych 3 neu 400 mlwydd oed.

Saiarn.

Seirioel em Penmon m. Ewein danwyn
mab Einyaun yrth m. Cuneda wledic.

D. L.M.—CAPEL SEIRIOEL.

Gwel Einyaun a Meiryaun. Velly

B. a S.

Selyf ap Geraint ap Erbin. T. W. 2.
Gwel Cyngan Iestin a Cataw.

Seneyur ap Seithennin frenhin o faes
gwyddno. B.

Senneuyr, ap Seithennin vrenhin o Vaes
gwyddno a oresgynnws mor eu tir. D. L.
M. Gwel Tutglyt, Gwynoedyl, Merin,
Tudno a ..... vender.

St. Siad yn yr Holt. T. W. 1.—St.
CHADDS Lat. Cedda.

Siat Rhadynfre ap Cadfan llwycoed.
T. W. 2. a C.

Hwyrach mai Cadvan abad Enlli.

Sylien neu Sulien a ddoeth gyda Chad-
van i'r ynys hon. B. a D.

Sulien, Kynon, Dochdwy, Mael, Tanwc,

Eithras, Lleuddad, Llywyn a ddaethant o Lydaw gyda Chadvan. C.—LLANSILIN : CAPEL SILIN, yn Ngwrecsam. T. W. 1.

Yn amser Arthur yr oedd hyn, mae yn debyg.

Styphan m. Mawon. m. Kyngan m. Cadell dyrnlluc. D. L.M.—LLANSTYPHAN.

Styffan neu Ystyffan ap Mawan ap Cyngen ap Cadell dehyrn llyc. C.—ap Cadell deyrnllwch. B.

Sadwrn, Sant.—LLANSADWRN, yn Mon ac yn Emlyn, S. Gaervyrddin.

Sadyrnyn¹ Lat. Saturninus.—LLANSADWRN, S. Gaervyrddin.

T.

TANAWG a ddoeth gyda Chadvan. B.—LLANDANWG.

Tanuc a ddoeth o Lydaw ygyt a Chatuan e'r Enys hon. D. L.M.

Tanwg. mab Ithael hael. Th. W. 1. Gwel Twrog a Baglan.

Tangwn yn llangoed ym Mon. S.

Tangwn yn Llangoed ym Mon ap Caradawc freichfras ap Llyr, &c. B.

Tangvn en Llangoet e mon mab Caradawc ureichuras m. Llyr Marini. D. L.M.

Gwel ei vrodyr Catvarch ac Amaethlu.

Tangwyn yn llangoed ym Mon. C.

Tangwystl neu Tanglwst.

Tangwystl verch Brychan, gwraig Cyngen ap Cadell deyrnllug mam Brochwel ysgithrog a Maig a Ieuf. T. W. 2.

Tecwy neu Tegwy yngheredigion is coed ap Dingat, &c. i Faxen wledig. B.—LLANDEGWY.

Gwel Baglan.

Tecwyn neu Tegwyn a ddoeth o Lydaw ygyta Chatvan. D.—LLANDEGWYN, Meirion.

Teccai neu Tegai ym Maes Llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. S.—LLANDYGAI, Arvon.

Tegai Glassawc yn Maes ythan ap Ithel o Lydaw. B.

Tegai ym Maes llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. C. Gwel Llechid ei chwaer. C. a Thrillo. C.

Tygei em Maes Llanglassauc m. Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Gwel ei vrawd Terillo.

Tegai ym Maes Englysawg a Thrillo yn Ninerth yn rhos a Rhychwyn Meibion Ithel hael o Lydaw, a Llechid chwaer iddynt.

Tegiwc.

Tegiawc 'ch Ynyr Gwent, ei Mam oedd

¹ Morgan ap Sadyrnin is mentioned in Mr. R. V.'s papers of the Northern wars.

Vadrun 'ch Gorthefyr frenhin. Gwel Kynaiddion. T. W. 1.

Tecvan neu Tegvan Sant.

Tecuan Sant e Mon. m. Carcludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadraut Caluenyd. D. L.M.—LLANDEGVAN, Mon.

Tegfan Sant ym Mon ap Carcludwys ap Cyngen ap Yspwys ap Cadrawd Calchfynydd ac i goel godhebog frenin wyr i Gadrod. Rowland.

Tegfan ap Carcludwys ap Cyngen ap Ysbwys ap Cadrawd Calchfynydd a Thena verch Dewdwr mawr ei fam. T. W. 1.

Teilaw¹ ap Enlleu ap Hwdwn bwn ap Keredic ap Kuneda Wledic. B.—LLANDEILO, eglwys Llandaf. LLANDEILO FAWR.

Teilaw m. eusych m. hydwn dwyn m. Keredic m. Kuneda wledic. D. L.M.

Teilaw ap Cursith ap Hydwn dwn, C. eraill a ddywaid mai—

Teilaw ap Enoc ap Hydwn dwn ap Keredic ap Kunedda wledic. C. velly T. W. 2. Nai fab Cefnder i Ddewi. C.

Teilaw ap Enos ap Hyddun dwyn ap Keredic ap Cunedda wledig nai fab Cefnder i ddewi a Thegfedd verch Tegid foel o Benllyn ei fam. Th. W. 1.

Teilaw ap Cussith ap Hydwn. T. W. 2. neu Enoc.

Tibie 'ch Brychan, sydd Santes yn Llandybïe yn Ystraddewi. C. Darllain—Ystrad Tywi.

Trillo yn dinerth yn Rhos, Gredevel m. Ithael hael o Lydaw. S.—LLANDRILLO.

Trillo yn rhos ap Ithel o Lydaw. B.

Terillo en Dineirth en ros mab Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Trillo yn yddinerth yn rhos mab Ithel hael o Lydaw. C.

Gwel Llechid ei chwaer. Gwel hevyd Gredevel.

Triniaw ap Diwng ap Emyr llydaw Cevender i Gadvan. B.—LLANDRINNIO.

Trunnyaw m. Diwng m. Emhyr llydaw Keuendv e Gatuan. D. L.M.

Triniawg fab dufwng fab ymyr llydaw Cefnder i gadvan. Th. W. 1.

Tudno ap Seithennin. B. neu Seitherin.—LLANDUDNO, Arvon.

Tudno m. Seithennin frenhin o Vaes gwydno a oresgynys mor eu dir. D. L.M. Gwel Gwynoedyl, merin, Tudgylt, senneuyr ..... vender ..... ei frodyr.

Tudfyl 'ch Brychan sydd Santes ym Merthyr Tudfyl ym Morganwc. C. velly T. W. 2.—MERTHYR TUDFYL.

¹ This was St. Teliaw of Llandaf. In the Welsh Charter, in the Liber Landavensis, he is written Teliaw, being the Patron Saint of Llandaf.

Tri chorph a wnaeth Duw i Deilaw.—Triades.

Tudyr yn Narwain Ynghyveiliawg ap Arwystl gloff ap Seithennin vrenhin o Vaes gwyddno. B.

Tuder en Darewein eg Keveilliauc m. hawystel gloff o Lywannedd uerch amalaud wledyc e Vam. D. L.M.

Tudur Sant yn Arwain ynghefeiliog mab arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei fam. C.

Tudur yn Narywain ynghyfeiliog, Tyfrydog ym Mon, dier yn nhegengl ym Mot fari a marchell ei ferch Meibion i Arwystl gloff o ddifanwledd ferch amwlad wledig i fam. T. W. 1.

Tutglyt m. Seithennin. Gwel Merin.

Tutglyt ap Sochmyn (Seithennin) frenin. T. W. 2.

Tydie 'ch Brychan, yn y Tri gabelogwar. C. velly T. W. 2.

Tydecho ap Annwn ddu ap Ynyr llydaw Cefnderw i Gadvan. S.—CAPEL TYDECHO.

Tedecho m. Annun du m. Emhyr llydaw Keuend'v e Gatvan. D. L.M.

Tedecho ap Anun ddu ap Emyr, &c. C. He had his Cloister at Llandegvan in Anglesey. Rowland.

Tydecho ap Gildas ap Caw. S.

Twrnoc ap Arwystl Gloff yn Nyffryn clwyd o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C.—LLANDYRNOG.

Tyrnawc yn Nyffryn clwyd ap Arwystl gloff a Thynwannedd verch amlawdd wledic ei vam. B.

Teyrnauc en deffrynt Clwyd m. Hawystel gloff. D. L.M.

Tyrnoc ap Corun ap Keredic ap Kuneda Wledic. C. velly T. W. 1. gan chwanegu —Cefnder Dewi.

Tyssul m. Corun m. Keredic m. Kuneda Wledic. D. L.M.—LLANDYSSUL.

Velly C. velly T. W. 1.

Tyssilio.—LLANDYSSILIO.

Tyssiliau ap Brochvel Ysgithrog, &c. o Arddun 'ch Pabo post prydain ei vam. C.

. Tyssilyav m. Brochuael esgithrauc m. Kyngen m. Cadell dyrnlluc ac Arddu ben

ascell uerch Pabo post prydeyn e vam. D. L.M.

Tyssiliau ap Brochwel ysgithrawc ap Cyngen ap Cadell dehyrnlluc ac Addun ferch Pabo post Prydein. T. W. 1.

Tyvriawc yngheredigion is coet ap Dingat, &c. i Faxen wledig. Gwel Baglan. B.—LLANDYFRIOG, Ceredigion.

Tiuriauc eg Keredigyaun iscoet m. Dingat m. Nudd hael m. Senyllt m. Kedic m. Dyuumwal hen m. ednevet m. Maxen wledic a Thynoy ver .... Lewdwn lluyd-yawc o Dinas Eïdin en e Gogled e vam. D. L.M.

Gwel ei vrodyr, Lleuddat, Baglan, Gwytherin, Tygwy, a'i chwaer Eleri.

Tyfydawc ym Mon ap Arwystl gloff a Thysvanwedd ei vam. B.—LLANDYFRYDOG, Mon.

Tyfrydog ym Mon mab Arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C. velly Th. W. 2.

Gwel Dier, Twrnog, Tudur, a marchell eu chwaer. C.

Tyurydave em Mon m. Hawystel gloff, D. L.M. o lywannedd uerch amalavd wledig ei fam. D.

Gwel ei vrodyr, Diheyuyr, Teyrnauc a Thuder a marchell eu chwaer. D.

Twrog Sant.—LLANDWROG, Arvon.

Twrog, Tanwg a Baglan meibion i Ithel hael. Th. W. 1.

Tyncio. Gwel Bliglyd.—EGLWYS DYN-EIO, Ymhwillheli.¹

U.

Ust a Dyfnig y Saint yn Llanwrin ynghyfeiliog a ddoethant i'r ynys hon gyda Chadvan. Th. W. 1.

Y.

YSTYPHAN. Gwel Styphan a Stephen. Ysgin ab Erbin ap Custennin Gorneu. T. W. 2.

Gwel Digain.

¹ From Heli ap Glannog.

BRUT BRENINODD YNYS PRYDAIN:

NEU

BRUT Y BRENINODD.

HYSBYSIAD.

YMA y canlyn dau ddarlenniad o *Hanes Breninodd Ynys Prydain*, o waith Tysilio; ac a helaethed gan Gwallter o Rydychain; a chan Grufudd ab Arthur, yr hwn a elwir yn gyfredin Geoffrey o Vynwy.

Y darllead cyntaf, tan enw *Brut Tysilio*, sydd yn ol y *Llyvr Coch* o Hergest, yn Rhydychain.

Yr ail ddarllead, tan enw *Brut G. ab Arthur*, ydyw yn ol adysgriviad y parchedig Evan Evans o hen lyvyr croen, o eiddo *Paul Panton* yswain, o'r Plas Gwyn, yn Mon.

Yn canlyn cynnwysiad y ddau lyvyr uchod gwelir amrywiaethau tan arwydd *A. a B.*, at ba rai y cyfeirir drwy y ffigurau.

Yr amrywiaethau tan y llythyren *A.* a ydynt yn ol llyvyr yn perthyn i *Ysgol y Cymry*, yn Llundain, wedi ei ysgrivenu yn y vlwyddyn 1618; ac amdano mae yr ysgrivenydd yn dywedyd—"Hyn a gasglais allan o amryveilion lyvrau, o achaws nad oedd yr un llyvyr heb lawer ar goll ynddo; etto, myvi a gevais y cwbyl ymewn pump o lyvrau hen, dau ohonynt o groen, wedi eu hysgrivenu er agaws i 500 mlynedd wrth dyst; heblaw tri ereill o hen lyvrau."

Yr amrywiaethau tan y llythyren *B.* a ydynt yn ol hen lyvyr croen, o gylch 500 mlwydd oed, eiddo *Thomas Johnes* yswain, o Havod Ychdryd, marchog dros Swydd Caredigion.

Y RAGARAWD.

PRYDAIN¹ oreu or ynyssoed yr hon a elôyt gynt y wen ynys ygorlleгина² eigawn r6g freing ac i6rdon y mae³ gosodedic wytheant milltir ysyd yny hyt⁴ adeu cant nnylled apheth bynnac avo raid ydyna6l arver oanifygedic⁵ frwythlonder hi ae gwasanaetha ygyt⁶ hynny cyfla6n y6 obob kenedyl m6yn a metael hevyt frwythlawu y6 or maesdired llydan⁷ amyl abryneu arderchaoc adas ydir diwyllodraeth tr6y yrei ydeuant amryualon genedloedd froytheu yndi. Hevyt ymaent coedyd allwyneu kyflawn oamgen genedloed anieileit abwystuileit. Ac ygyt ahyny amlaf kenu-einoed or gwenyn oplith yblodeuoed yn kynnulla6 mel. Ac ygyt ahyny gweir-glodeu amyl ydan awyroylon vynyded yny rei ymaent ffynhoneu gloy6 eglur or rei ykerddant ffrydyeu. Ac alithrant gan glaer saint amurmur ar wystyl kerdd ahun

y6yrei hyny yrneb agysco ar eu glaneu. Ac ygyt ahynny llynneu ac auonoedd kyflawn o amryual genedloedd byscawd ysydd ynddy. Ac eithyr yperuedduor ydeir drostaw yffreinc teir auon boneddic-ydeid ysydd ynddy. Temus ahumur ahafren.¹ Ar rhai hyny megys deu vreich² ymaent yn rannu yr ynys, ac ar hyd y rei hyny y deuant amryual gyfnewidyeu or g6ladoedd tramoroedd. Ac ygyt ahyny ydoedd ynddi gynt wyth prif ddinas ar-hugeint ynythecau. A rei oneddunt hyd-iw ysydd diffeith gwedy diwreiddaw yn wallus. Ac ereill etwa yn feuyll yn iach³ a themleu Seint yndynt ynmoli duw A

¹Addas a hafnau lle daw amrafaelion frwythau tramor iddi. A hefyt y mae yndi goedyd a llwynau cyflawn o amrafaelion genhedloed o anifailiaid a bwystvilait. Hefyt amyl genvainoed o wenyn ymlith y blodau yn cynyll mel. A chida hynny llynoed ac afonyd cyflawn o amrafaelion genhedloed bysod. Ac velly tair afon vonheddic y syd yndi nit amgen temys a hymer a hafren.

²Tair braich.

³Daw amrafaelion gyfnewidiau o wledydd tramor a hefyt yddoedd yndi hi gynt dair prif dinas arddere ar hygain ynythecau hi; rhai o honynt y sydd heddiw y difaith wedi diwraiddio y myroed; ac eraill ysyd gyffannedd.

¹ Brytaen.

² Y gorllewyn.

³ Fraing a'r Iwerddon megis y mae.

⁴ Yn y hyd.

⁵ Y dynion arver o honaw o aniffigedic.

⁶ Gwasanaetha hwynt a chid.

⁷ Cyflawn yw hi o'r maesdir llydan.

muroedd achæroedd arddyrchawc yn eu teccau. Ac ynny temleu teuluhoedd achyfenhoedd o wyr agwagedd yntalu gwasanaeth dylyedyc yn amseroedd keugant yeu cryawdyr yn herwydd kristonogawl fflyd. Ac or diwedd¹ pypm cenedlaeth y sydd yny chyfaneddu hi, nŷd amgen normanneit brytanyeit asaesson affichdeit²

ac Yscotiaid. Ac or rei hynny hagen cyntaf ygwledychwys¹ y Bryttanyeid o uor rudd² hyd vor Iwerddon, hyd pan daeth ygan Duw dial arnaddunt ameu syberwyt ygan yffichteit ar saeson ; a megys ydeuthant ygormessoed hyny ni ae damlleŷychŷn rae lla6. Yma yterwŷna y prolog.³

¹ Rhei hynny oll cynta y gwledhoedd.

² Hi o vorrydd.

³ Arnynt am y pechodau yr hwn a dangosswn ni rac llaw. Ac yna y tervyna prolog.

¹ Y voli duw. Ac velly.

² Bryttaniait, normaniaid Saesson fichtiaid.

BRUT TYSILIO.

Walter Mapes

ENEAS YSCWYDWYN. G6edi cael y gaer y foes Eneas ac Esgannys¹ y vab gydac ef ac y doethant me6n llongau hyd yng6lad yr Aidal² yr hon a el6ir g6lad Ryf-ain. Ac yn amser h6n6 yr oed Latinus yn vrenin yn yr Eidal a h6n6 arvolles Eneas yn anrydeddus. Ac yna g6edi ymlad o Eneas a Thyrru Vrenin yr Yttil ai lad ef o Eneas. ac yna cael o Escannys Lavinia merch Lattinys yn wraic iddaw. Ac 6edy Eneas Yscannys a gnaethbwyt yn 6r ma6r.³ ac 6edy drychafel o Esgainys ar vrenhinawl gyfoeth ef adailiod dinas ar lan avon Daiberys. Ac yna mab a anet idda6 a el6id Sylhys amrode y ledrada6l odineb. ac velly gorderchy a oruc ev ar nith ai baichogi. Ac 6edy g6yb od o Esannys y dad ev hyny. erchi a oruc ev oe dewinion dy6edyd idda6 p6ya vaichogassai y vor6yn.⁴ ac de6inia6 o honynt a chael dehayr6yd y p6nc h6nnw h6y a dywedassant vod y vorwyn yn vaichoc ar vab a ladai yvam aedad, ac 6edy darfaei ido draiglo lla6er o 6ladoed y da6ai ev y orychelder anryded. ac ni th6yll6ys y de6inion h6ynt.⁵ Ac yna 6edy dyvod oed y vor6yn esgor yn y g6ely-vod y by hi var6, ac yno y lladod ev y vam. Ar mab a en6id yn Vryttys⁶ ac a roed ar vaeth ac 6edy y vaithrin yny oed ev bymtheng mluyd ydoed ev diwarnot yn canlyn y dat yn hela ac val yr oedynt velly nachav gar6 ma6r yn dyfod haibio sef aoruc Bryttys anely y v6a a saethu y car6 ac ar yr ergit hyny y treuis ev y dat a saeth dan benn y vron ac y by var6 ev. Ac velly y lladoed ev y dat hefyd.⁷ Ac yna g6edy mar6 Sylhys y deholes g6yr yr Eidial Vryttys ymaes oi 6lad canit oed daylung ydynt y gymryt yn vrenin arnynt y neb a 6nelai gymaint o gyflafu a lad y vam ai dat.⁸ Ac wedy y deol o dyno y daeth ev hyd yngroec. Ac y g6eles ev yno o welygord Elenys ap priav o etivedion troyav me6n caethi6et dan Bendrassys vrenin groec. cans Pyrr ap Achilar6y y dyc y genedlaeth hono ganto g6edy distr6y troyav y dial y dat arnynt ac ai g6archayod h6ynt me6n caethi6ed yn hir o amser.⁹

Ac yna wedy adnabot o Vryttys y genedl y hun trigio a oruc ev yno gydac h6ynt. Ac yn y lle wedy cenefina6 o bryttys ac ymgynabot o ba6b o honynt ac ev cymaint vy y dawn ev yny plith h6ynt ac y by ev gymeredic gan y brenhinoed ar ty6ysogion a hyny oll o achos y bryt ai deg6ch ai de6rder ai haelioni ai viluriaeth ai glot sev oed hyny doethav oed ev ymhlith y doethion a dewrav ymhlith y rhai ymladgar. A hefyd pa beth bynac a damhwainiai nac aur nac ariant na mairch na dillad hynny oll a rannai ev rung y gyt varchogion ac y ba6b ac ai cymerai ganto. ac velly g6edy hedec y glod ev dros 6ladoed groec ac ymgynyll atto o ba6b ac oed o genedlaeth droyav yno o bob lle hyd ydoed dervynau groec ac erchi idaw ev vod yn dy6yssa6c arnynt ai rydhau hwynt o'r caethiwd hynny! Ac h6ynt adywedynt y gallai ev hynny yn hawd cans cymaint o niver oed-ynt g6edy ymgynnyll ynghyd ac ydoedynt saith mil o 6yr ymlad heb ychwanec. a bevdy y mae y gwas bonedicav yngroec o bart y dat ai vam ev a hanoed o genedl droyav ac y mae ev yn ymdired y ni ac yn gobaithe cael nerth mawr genym sev achos y6 hynny g6yr y 6lad hon y syd yn ryvely arno gida bra6t undat y syd ido o achos mam h6nn6 ai dat a henia6 o roec. a ryvel ma6r y syd ryngtynt o achos tri chastell ade6id y dat yr mab hyny ar y varwolaeth yn ragor noc y vra6d. Ar haini y mae g6yr groec yn caissio y d6yn arno ev am hanvot y vam o droyav. Ac am hynny y mae g6yr groec y daly gyda y vra6t yn y erbyn ev. Ac yna g6edy g6elet o Vryttys amllder a rivedi y g6yr a g6elet y cestyll yn gedryn ac yn barod ida6, ha6d vy ganto vvydhau ydynt a chymryd y dy6issogaeth arnaw.

Ac yna wedy drychav Bryttys yn dy6yssa6c ar aniver troyav ac yna cadarnhau cestyll Assaracys a oruc ai llen6i o 6yr ac arvau a b6yd, ac 6edi darvod hyny cych6yn a oruc ynte ev ac Assaracys ai holl aniver-oed ai da gantynt hyd yn anial6ch y difaith goedyd lle y ffoassant, ac yna y danvones

Bryttys lythyr at Bendrassys vrenin groec yn y mod hwnn.

Bryttys tygyssaôc g6edillion cenedl droyav yn anvon llythyr at Bendrassys vrenin groec gan vanegi nad oed dail6ng idaw gad6 nac attal me6n caethied eglyr vrenhinawl genedd o lin dardan nai caethi6a6 yn amgenach noc y dlynt o her6yd y boned. Am hyny y mae Bryttys yn manegi idaw ev vod yn 6ell gantynt h6y bresswylo yn y difaith ac ymborthi val anifailiait ar gie amr6d a llyssau gan ryddit. noc me6n gwledau a melyster dan gaethied. ac velly os codi gory6chelder dy vediant di ath gyvoeth a 6na hyny ac na dot yn y herbyn namyn madau ydynt. cans anian a dlyed y6 y bob caeth lavyria6 y gaissiaw dyfot y hen dail yngda6d ai ryddit. ac 6rth hyny y harch6n ni dy drygared di yn y genettaych ydynt bress6ylio yn y coedyd rai foassant gan ryddit ac oni edy ydynt ryddit yth deyrnas nai gell6ng h6ynt y 6ladoed eraill y gaissio lle y bress6ylio heb gaethied.

A fan 6yby Bendrassys ystyr y llythyr ryvedy yn va6r a oruc anvon atto y rhy6 genad6ri hono. ac yn y lle gal6 y gynghoriaid atto sev oed y cyngor cynyll lly ma6r a myned ar y hol yr difaith, ac velly pan oedynt yn myned haibio heb la6 y castell a el6ir Ysbaradins ai cyrchu a oruc Bryttys a thair mil o 6yr arvoc ganto yn dirybyd ai cael yn diarvod a oruc a g6naythyr aerva vawr arnynt. Ac yn y lle fo a wnaethant yn gywilydys ai brenin yn y blaen a chyrchu yr avon a el6ir Ystalon a rac maint y brys ai hovn rac Bryttys ran o nadynt a vodes a ran a las ar lan yr avon. ar dryded ran a foes. ac velly y cavas ev y vydigoliaeth arnynt. Ac yna g6edy g6eled o Antigons. dolyria6 yn vaur a oruc a gal6 y gydmaithion atto ai bydinau a chyrchu g6yr troyav a bod yn 6ell ganto y lad tr6y glot noc dianc tr6y anglod. ac anoc y lu a oruc y ymlad yn 6rawl a b6r6 dyrnodau ma6r a oruc ev y hun ac yehydic a rynga6ys idaw hynny cans Bryttys ai 6yr oed yn gy6air o arvau. A h6ynte yn amharot heb gael ennyd y wisgo y harvau. Ac velly yn y lle y cafas Bryttys y gorau arnynt. A daly Antigons bra6d y brenin a oruc. Ac yna Bryttys a gadarnhawys castell Assaracys a rodi chwechant marchawc yndaw. A myned a oruc ynte yr coet ai lu gydac ev yr lle ydoed y hanedau. Sev a oruc Pendrassys cyd bai ofalys am y fo a daly y vrawt hefyd. Cynnull a oruc y maint a diangyssai oi lu a fan oed hi dyd drannoeth y dayth ev am ben y castell.

Cans yna y tybiod ev dybot Bryttys ai vrawt ev yngharchar ar carcharorion eraill hefyd. ac wedy y dyfot yno rannu y lu a oruc ynghylch y castell ac yn vn6edic y ran v6yav y gadw y pyrth rac dyfot neb allan a roi arall y droy y d6r odi6rth y castell. Ar dryded ran y 6naythyr pairiannau y ymlad ac ev ac y gaissio y v6r6 yr lla6r a fa6b o nadynt ar ethrylithr gorau ac a vedrai gan yfydhau y orchymyn y brenin ac velly pan dayth y nos arnynt ethol y g6yr de6raf a oruc y ymlad ar castell a gady yr hai blin y gysgu rac difot Bryttys am y pen ai lu ganto yr ailwaith. Ac yr oed y castell6yr yn 6rth6ynebu ydynt yn 6rol ac yn y saethu ac yn b6r6 tang6yllt arnynt ac yn y cymell odi6rth y myroed a fob amrafael gelvydyt.

Ac yna wedy gossot pairianau 6rtho a dechrau y glady orty dano sev a oruc y castell6yr b6r6 tan g6yllt a d6r ber6edic ar y pennau ai cymell odi6rth y walh.³² Ac yna 6edy blina6 o nadynt gan benydia6l lafyr ac anhyned y nos a newyn a syched arnynt. Ac yna anvon cenadau a orugant at Vryttys y gaissio nerth ganto rac gor6ot arnynt roi y castell y fynyd.³³ A fan gogle Vryttys hyny govalys vy ganto am na 6ydiat pa del6 y gallai y hamddiffin cans nid oet ganto allu y roi cad ar vaes ydynt h6y. Sev a oruc ynte arvaethu d6yn cyrch nos am y pennau a medyllo llad y g6yl6yr a oruc ai caissio h6ynte yn y c6sc a medd6l na allai ev hynny heb nerth o 6yr groec. Sev yna y gel6is ev Anacletys cydymaeth oed h6n6 y Antigons a thynny cledyv a oruc Bryttys gan y brico ev yn fest a dy6edyt 6rtho val hyn. ti di was ieuanc etholedic llyma dy angau di ath dervyn oni 6nay y peth a gaisswyv genyt yn fydlawn cans heno y rov i gyrch nos am ben g6yr groec. ac val hyn y mynav i ti y t6yllo h6ynt val y gall6yv i gael y ford yn ruyd am y pennau h6ynt. Dos di at y g6yl6yr a dy6aid dy dianc di ac Antigons om carchar i ac y ti y adaw ev me6n glyn coeda6c ai vod ev yno heb ally dyvot ymbellach rac trymet yr hayrn y syd arno ac arch ydynt dyvot y gyrchu ev gyda thi. Ac o g6nau di velly mi a gav 6y 6llys arnynt. ac yna pan 6elas Anacletys Vryttys yn gogyvada6 y angau iddo roi ll6 a oruc ev ar vot yn gy6ir y Vryttys tr6y ida6 gael Antigons gydac ef. Ac velly cychwyn a orugant parth a g6yr groec ac velly pan dayth ev att y g6yl6yr y gylchyny a 6naethant a gofyn ido ai g6naythyr y brat h6ynt ydoed ev yno. Nage yn 6ir ond ar vynghewn y dygym i Andigonys o

garchar Bryttys yn lledrat a mi ai gadewais ev yn llechu ymyse y drain ar dryssi yn y glyn issod ac yn gyflym dowch gida mi y gyrcu ev. Ac velly ydoedynt yn ofui mynet gydac ev rac ofn t6yll. Ac ydy6at un oi gydnabot ev y bot yn dy6edyt g6oir. Ac yna ymgynhill6ys y g6yl6yr y gyt a mynet gidac ev hyt y lle y dy6edas-sai vot Antigony ac yno y rythrwys Bryttys ydynt ai llad heb ada6 un ac yna cerdet yn reolys a 6naethant yn y doethant ymyse y llu ac ni levassod neb dywedyt un gair yn y dayth. Bryttys ai vydin ynghylch pebyll y brenin ac yna canu y gorn a oruc Bryttys ar dr6s y pebyll a dechrau y llad h6ynt yn y c6sc. Ac yna gan g6ynvan y rhai lladedic y defroys y llail heb 6ybot y pa le y foynt nes y llad y gyt. A phan 6yby y castellwyr hyny dyfot y maes y 6naethant a phan dayth Bryttys o fewn pebyll y brenin y daly a oruc ai r6ymo gan dybiaid y cae v6y o daioni o hynny noi lad ev. Ac velly 6edy trolyio y nos. ai mynet yn dyd y gelwys Bryttys y 6yr y gyt atto ac y ran-nod yr ysail rynglynt yr h6n oed eida6 y rhai lladedic megis y mynnynt y hun ac velly yr castell y dayth Bryttys ar brenin ganto yn garchar6r a chadarnhau y castell a oruc ev o 6yr ac arvau. A phan darvy ydynt gael y vydigoliaeth. Gal6 y gynghor atto a oruc Bryttys y gael gwybod beth a gynghorynt iddaw y erchi yr brenin cans yn mediant ni y mae y gorff ef a pha beth bynnac a gaisser ganto ef a ryd er y ryd-hau. Ac y dy6at y gynghor 6rtho mae gwell oed gymryt da ganto ev no thrigio ymplith y gelynon. Ac wedy hir ymrys-son y safoed g6r doeth y vynynt a elwit Membry ac erchi gostec a oruc a dywedyt val hyn Arglwydi vrodyr pa hyt y petrys-s6ch chui am yr h6n y tebygav i y vot yn iechyt i ch6i rac llaw. Nid amgen no chenyat y vynet ymayth val y caffoch ch6i lonyd yn drag6dawl y ch6i ac ych etifedion. cans os gell6ng Pendrassys vrenin a 6ne6ch a chymryd ran o roec y bress6glyio yndi ni che6ch ch6i dilis hedwch vythra bo by6 dyn o roec h6ynt a goffant y nos naith6yr hyd pan y dialont naill ai arnoch ch6i ai ar ych etifedion ch6i y chwyl honn. Am hynny vy nghynghor i y ch6i gymryt y verch hunaf idaw ev yr hon a el6ir Enogen yn 6raic briod y ch6i a chyda hi aur ac arian a llongau a g6in a g6enith a phob peth ac a fo rait ai genat ynte y vynet y 6ledyd eraill yr lle y danvono Du6 ni y gynnal yn ryddit rac caethi6et g6yr groec arnom ni an etifedion. Ac velly ai ym-

adrawd ev y cyttun6ys pa6b. Ac yna y par6yt d6yn Pendrassys vrenin yr cenol a Bryttys a dywat oni 6nai ev bob peth ar y gassyd ganto y caffai ev y angau a ffan dayth ev gar bron y gosodet aistedva ido uchla6 pa6b ac yna y atebod ynte val hyn⁴⁸ y cythroylion duwau am rodes i yma mi ac Antigony vy mra6t ych d6yla6 ch6i rac colli vy my6yt rait y6 ymi yfydhau y ch6i yr h6n adaf i y brynnny gen6ch ch6i mi am bra6t Antigony. Ac nid ryfed y mi yfydhau y ch6i o her6yd mae difai y6 genyfi roi vy an6yl verch yr gwas ievane raco cans mi a 6n y vot ev yn hanvot o lin Briaf ac Enssisses ai glot ev ai deurder y syd yn dangos hynny yr a6r hon. P6y ond evo allai rydhau allddyion trofay 6edy y bot me6n caethi6et cyt ac y byont a than y sa6l dy6ysogion mewn caethi6ed? P6y allai hefyt gydac anifer mor vychan ac oed ganto 6rth6yneby brenin groec a roi cat ar vaes ido ai yrry ar ffo ont evo. ac ny diwed y daly ai r6ymo. ac am hynny mi a rof vy merch ida6 ev ac a rov gyda hi aur ac arian a thlyssau ma6r6erthioc a g6in ac oel a g6enith a maing6erthva6r a llongau digon ar maint a vo raid y chui o bethau eraill ac Enogen vy merch.⁵¹ Ac or mynn6ch chwi drayan vy mrenhiniaeth a mi a drigav gyda ch6i yn garcharor nes y ch6i gael c6bl och addewid. ac yna y gellyng6yt cenadau y bob porthva yngroec y gynyll y llongau oll yr un borthva. Sef oed y rifedi y gyt pedair llong ar hygan a thrychant ac yn y lle y llen6 a 6naethb6yd or gyffelyb daoed a dy6etb6yd vry a fob cyvry6 fr6ythau ac yna y gellyng6yt y brenin yn ryd. Ac 6edy y mynet yr llongau i roed Enogen y sevyll yn y lla6r issav yr llong r6ng d6ylo Bryttys ac yr oed hi yn llefain ac yn 6ylo o hiraeth am y g6lat a Bryttys oed yn y didanu hi ac yn dy6edyt yn dec 6rthi yn y dyg6ydoed cysgu arni 6edi blino yn 6ylo. Ac velly y byant yn h6ylian6 dau dyd a nos6aith ar g6ynt yn y hol yny doethant y ynys a el6it legetta a difaith oed hono heb neb yn y chyvanedy wedy yr genedl a el6it y Pyrattas y distrywyo. ac yno gellyng6ys Bryttys drychant marchog yr tir y edrych oed neb yno. ac 6edy na 6elsant yno heb helya 6naethant o amrafaelion v6ystvilaid.⁵³ a phan dayth nos arnynt y doethant y hen dinas maur difaeth ac yno ydoed del6 y diana yr hon a roe 6rtheb yr sa6l a caissai ar neb hefyt a gaisae esbysr6yd genti ev ai cae. A thrannoeth yr llongau y doethant ai ll6ythau o gic hely gantynt o amrafaelion anifailiait a mynegi y Vryttys

megis y gŵelsynt yn yr ynys hono. ac annoc ido ynte vynet yr demyl y aberthu yr Duŵes honno ac y ovyn idi pa le y caſai ev le y bresswyllo ac o gynghor y gŵyr hynny y cymerth Brytlys Gerion y dewin gyda ev a daydengŵyr o henaŵgŵyr a mynet yr Demyl a dŵyn gantynt yr hŵn a vai rait ōrtho a phan dayth ev yno y gŵisgod Brytlys dŵf o dail y gŵin gyd an y ben a dyſot a oruc ev y drŵs yr hen demyl honno.⁵⁷ Ac yn yr hen dedŵf yr aberthit yr tri duŵ nit amgen Iubiter a Mercyŵri a Diana. Ac yna Brytlys y hun a dayth gair bron allor y duŵes ac yn y llaŵ assau ydoed llester yn llawn o ōin ac yn y llaŵ dehaŵ ido corn yn llaŵn o ōaed eŵic ōen. A drychav y ōyneb a ōnaeth yn erbyn y delŵ a dyŵedŵt val hyn. Ai ty di y ssyd Arglŵydes gyfoethaŵc ar hela ti y ssyd gaidŵat ar y baed coed y ti y mae cennat y ymdaith trŵy lŵybrau yr aŵyr a thrŵy dai uffern dyŵait ym pa dir a gaisŵwŵ y bressŵyliaŵ yndaŵ ac yth anrydedy dithau trŵy oessoed a blynydoed a mi a ōnav demyl yth anrydedy ti. Ac ōedy dyŵedŵt o honaŵ ev hynny naŵaith cylchhyn y allor a oruc bedairgŵaith a roi y gŵin yngenau y dyŵes a gorŵed a oruc ev ar ōarthav croen eŵic ōen. Ac val ydoed ev y dryded aŵr or nos yr amser ydoed velŵsav y hun ev a dybyai welet y dyŵes gair y vron ac yn dyŵedŵt ōrtho val hyn.⁶⁰ Brytlys heb hi dan dygŵydedigaeth yr haul y parth draŵ y deyrnaŵssoed frainc y mae ynys meŵn eigion yngŵarcchau ar mor o bob parth idi yr hon y by geŵri yn y chyfanedy ar aŵr hon diffaith yŵ. dos di y honno cans hi yssyd adas y ti ac yth etifedion a honno a vyd ail droyav yth vaibion di ac yno y genir brenhinoed oth lin di yr hai y byd darostyngedic yr holl daiar ydynt. Ac ōedy gŵelet y weledigaeth hono y deffroes Brytlys ac na gydiat ev pa beth a ōelsai ac y doethant yn llaŵen yr llongau a drychav hŵylau a holddi y cefn vor ac o veŵn y naŵfet dyd y doethant yr Affric ac odyo y doethant y allorau y felystynion. ac yno y caŵsant berigl maŵr yn ymlad ar pyraniaid yr hai oed genedl groylon. Ac eissioes y vydygoliaeth a gafas Brytlys ac ymgyfoethogi ar ysbail hyny a oruc ev. Ac odyo y hŵylasant oni doethant y dir Mauritania. Ac yna rac eissiau bŵyd a diot y by rait ydynt vynet yr lan ac an-raithio yr ynys oll. Ac odyo y daethant hyt yngogofau Ercŵlf gadarn. ac yno ymgynyllŵys yn y cylch laŵer or morvaillet yr hai a elŵir y morvorŵynion ac y bu agos yr haini a sodi y llongau hŵynt. ac odyo

y daethant hyt y mor tyren ac ar emyl y traeth hŵnŵ y cyfarŵy ac hŵynt bedair cenedl o allŵydion troyav yr hai a foassant odyo gydaŵ Antenor ac yr oed gŵr maŵr yn dyŵssaŵc arnynt yr hŵn oed gryfach a deŵrach no nes yr hŵn a elŵit Coronegys ac nid oed anos ganto ev ymlad a chaŵr noc a mab blŵyd. Ac ōedy ymgydnaŵot o nadynt a gŵybot ydnaŵot or un genedl ymgydymdaithiaŵ a orugant a gŵrhau a oruc Corinays y brytlys. Ac ymhob brŵydr ac ymladau nerthu Brytlys a ōnat ev yn ōell no neb. Ac yna y doethant hyt yn Accŵitania ac y borth Lingyrys y meŵn a bŵrŵ angorau yna sayth diŵarnot y edrych ansaŵd y ōlat. Ac ydoed yn vrenin yno ōr a elŵit Coffarfŵichdi. A phan glyŵas hŵnŵ disgin y llynges yn y ōlat ev anvon cenadau a oruc attynt y ōybot beth a vynnnt y gael ai hedŵch ai ryfel. Ac velly val ydoed y cenadau yn mynet ty ar llongau y cyfarvy gorinays a hŵynt ac ev yn hely a gofyn or cenadau pŵy a roesai gennat idaŵ ev hely yn forest y brenin ac y dyŵat ynte na chaisysai ev genat gan neb y hely lle mynnai ev. Sev a oruc un or cenadau yr hŵn a elŵit Mynbert anely y vŵa a bŵrŵ Corinays a saeth sev a oruc ynte gochel y saeth ac yn gyflym cael gafel meŵn Mynbert a thynny y vŵa yn arŵ oi laŵ ac ar bŵa y daro ar y ben nes bot yr holl ymhenyd ynghylch y bŵa ac o vraid o nerth y bedestric y diengys y llall.⁷⁹ A manegi a oruc hŵnŵ y Goffarfŵichdi val y llas Mynbert. Ac yna cynyll llu maŵr a oruc Goffarfŵichdi ar vŵariat dial ar Gorineys lad y genat. A phan glyby Vrytlys hyny cadarnhau y llongau a oruc a roi y gŵraged ar plant ar llailldy a mynet ar holl ymladŵyr yr tir yn erbyn Goffarfŵichdi ac ymlad yn groylon a wnaethant. a chŵilyd maŵr a gymerth Corineys welet y gŵas gŵniat yn gŵrthneby ydynt ac na ōelai ev ōyr troyav yn gorvot arnynt. Ac yna galŵ y ōyr y hun a oruc Corineys a gŵnaythyr bydin o ba rth y dehaŵ yr llu a llad y bobl hyny heb orffŵys ai gyrry ar ffo heb ado un ar ni las o hanynt cans pan gafas ef y vŵyall dau vinioc yn y laŵ ev a lade y saŵl a gyfarffai ac ev cans ev ai holdlai o warthav y ben hyt y llaŵr a ryfedy yn vaŵr a oruc y elynion oi ōelet ev velly Ar gairiau hyn a dywedai ev ōrthynt pa le y ffŵowch chui ōyr ofnoc lleŵe ymladŵch a Choryneys gŵae chui rac cyŵilyd ffo rac ofn un gŵr a bit diogel gennŵch gael ffo cans mi a yrrŵn ffo ar y ceŵri. Ac ōedy dyŵedŵt o honaw ev hyny amhoelyd a oruc iarll Siart a chant marchog gidac ev.

Ai cyrchu h6ynt a oruc Corineys a drychav y v6yall ai daro ev ar garthav y benffesting ai holl di hyt y lla6r ac 6edy hyny troy y v6yall yn y gylch a oruc ev heb orffo6ys a chymyny y elynion ar neb y gyfarffai ac ev y lad neu ynafu a 6nai ar un dyrnott. Ac yna g6elas Bryttys ev yn y gofyt h6nn6 ac atto y dayth ai vydin yn borth ida6. Ac yna y by aerva va6r ryngtynt ar amrafaelion genedloed. Ac yn y lle wedy hynny y cymhell6yd Coffarfichdi ar ffo ai lu ganto. Ac yr aeth ev y ffrainc at y genedl y gaisio nerth y dial y lit ar 6yr troyav cans yr amser h6n6 or un dailngdawt ar un argl6ydiaeth ar un lly6odraeth y cynhelynt y g6lat. Eithr brenin Car6et oed y6ch y dailngda6t noc h6ynt cans ydoed daudec brenin ar ffrainc ar haini ai herbynna6d ev yn hygar la6en ac ado nerth ido y 6rthlad estron genedl i6rth y 6lat ev ai thervynau. Ac yna g6edy cael o Vryttys y vydigoliaeth cyfoethogi y 6yr a oruc ev ac ysbaill yr hai lladeric. Ac 6edy hyny ail6aith bydina6 y 6yr a oruc ev a mynet yr 6lat a d6yn pob ry6 da ac oed yndi gantyt yr llongau a llosgi y dinessyd a chymryt y haur ai hariant ac a ellit y gych6yn o daoed eraill a llad c6bl or bobl ac 6edy darvott ida6 losgi dros 6yneb gasg6in ac odyo yn lle a el6ir yr a6r hon dinas tyrrri. Ac yno g6edy g6elet o hona6 le adas o gadernit messuro a oruc ev le adas y bebyllau a g6naythur cadernit yn y cylch megis y gellynt gynnal br6ydr o bai rait cans ofni doedynt dyfot Coffarfichdi a brenhinoed eraill ac amllder o luoed gyda ev ac ynte oed yn y baros h6ynt yno. Ac yna pan gigne Goffarfichdi y bot h6ynt yno ni orffwysoed ev na dyd na nos nes dyfot lle y g6elas ev yr holl gadernit ac y dy6at ev och och rac cy6ilyd trist o dyng-hedven y6 hon 6elet estron genedl 6edy gossod pebyllau ym teyrnas g6isg6ch 6yrda amdanoch a del6ch h6ynt megis daly defait me6n ffalt a rann6n h6ynt yn garcharorion ac yn gaethion ymhob mann yn g6lat ni y dial yn llit an digofaint arnynt. A bydina6 y g6yr yn daydec bydin a dyfot yn erbyn g6yr troyav. Sev a oruc Bryttys pan 6yby hyny g6isga6 y arvau ev ai 6yr a dyfot yn erbyn Caffarfichdi ai cyrchu yn diofn a chyngchori y ly y gyrcu pan vai amser ac y aros pan vai rait. Ac velly y goryvot a oruc g6yr troyav ar yr rythyr cyntav a chymell Coffarfichdi y ffo ev ai 6yr ac ar y ffo. hyny y llas d6yfil o nadynt. Ac velly dec cymaint oed anifer Bryttys cans bob a6r ydoed rai yn dyfot attynt.⁶⁰ Ac

yna ail6aith y doethant am ben g6yr troyav a g6naythyr aerva va6r arnynt ai cymell yr cestyll drychefn. Ac velly 6edy cael or ffrainc y vydigoliaeth hono eisted a orugant yn y cylch a med6l y g6archau yn y vaynt var6 o ne6yn neu y gellit y roi y aneu a vai hagrach no hyny. Ar nos hono cynghor a gymwerth Bryttys ev a Chorineys fev oed y cynghor mynet o Gorineys yn da6el o'r lluestau ac ymgydiat mewn ll6wyn o goet oed yn agos yno. A thrannoeth pan elai Vryttys y ymlad ac h6ynt. Codi o hona6 ynte o'r ty arall a roi cri arnynt a roi aerva va6r ar y ffrainc. A hyny a oruc Corineys mynet allan ar hyt nos a thair mil o 6yr arvoc gyda ev ac ymgydia6 yn y coed. Ar borau drannoeth bydina6 y 6yr o Vryttys yn reolys ac yn gy6air a roi cat ar vaes yr ffrainc ai cyrchu h6ynte or ffrainc yn lliديو ac yna y llas lla6er o vilood o bob part. Ac yno ydqed was ievane a hanoed o droyav a nai oed ev y Vryttys ai hen6 ev oed Dyrrri cans ond Corineys de6rav oed ev cans ai gledyv y hun ev a ladoed ch6echann6r ac yna y ffrainc ai lladoed ynte ac yno y cladwytt ev. Ac o hen6 ev etto y gel6ir y lle h6n6 dinas Tyrrri am y glady ev yno. Ac yny nachav Gorineys yn dyfot heb 6ybot ydynt or tu cefn ai cyrchu yn diannott a phan 6elas Bryttys hyny ymgadarnhau me6n de6rder a oruc ev ai 6yr a rac maint y cri a roddes Corineys digalonni a oruc y ffrainc gan dybiet vot yno v6y anifer nog oed a dechrau gado'r maes a oruc y ffrainc a fo ai hemlit h6ynte a oruc g6yr troyav hyn ga6ffant y vydigoliaeth arnynt ac velly hyt bai la6en Bryttys o gael y vydigoliaeth trist oed ev am lad Tyrrri y nai. Ac velly llaihu ydoed anifer Bryttys beynydd a m6yhu ydoed anifer y ffrainc. sev yna y cafas Bryttys yn y gynghor mynet y longau a ran v6yav o'i 6yr yn iach ganto a chlot y vydigoliaeth hefyd. Ac yna mynet parth ar ynys a vanagassai y du6es ida6 ac yn diannott tr6y gynghor y 6yrda mynet yr llongau a orugant a d6yn gantyt a vanasson o bob cyfryw da ar a oed yn y 6lat hono.

A DRYCHAV h6ylau a chael y ma6n6ynt ac yr tir y doethant y draeth talnas. Sev oed y lle h6n6 yr Alban yr hon a el6ir yn gymraec y 6en ynys ac nid oed neb yn y chyfaneddu namyn ychydio o ge6ri ac ansa6d dec oed yndi nit amgen lla6er oafonyd tec a fysgot yn amyl yndynt a choedyt tec oed yndi. Ac velly bodlon vy gan Vryttys ai gyfaillion ossodiat yr ynys ar ce6ri oed yn fo yr mynydoed ac yna gan genat

y tygyssogion rannu yr ynys a ðnaethont ryngtynt a dechrau aredic ac aðdailiady tai arni ai chyfanhedy meðn encyt bychan megis y tybygit vot cyfaned yndi er ys llafer o amseroed. Ac yna y mynnod Bryttys al6 yr ynys ar hen6 ev y hun ac en6 y genedl oed yn y chyfanedy y brytanai sev oed hyny achos y hen6 ev y hun o her6yd y mynnai ev gafel ido yn drag6da6l hyt dyd bra6t ac o hyny allan y gel6it iaith y genedl hono bryttanec. Ac y roes Corineys ar yr rann a dayth ido ynte cerni6 cans ev a gafas y dewis ymlaen pa6b. Ac ynte a de6issod y ran hono or ynys o achos amlav oed y ce6ri yno cans digrifach oed ganto ev ymlad ar haini. Ac yn y myfe h6ynt yr oed ry6 anghynvil yr h6n a el6it Gogmagog a daydec cyfyd oed yn y hyt a hefyt cymaint y dy6edynt vot y nerth ev ai gryfder ac y tynnai ev y derwen v6yav yn y coet yr lla6r dan y draet oi g6raid cyn ha6ded a thynny g6ialen goll vechan. Ac velly val ydoed Vryttys yn ryfely ar dyd g6ylva yn y lle y dathoed ev y dir gyntav yr ynys hon nachav Gogmagog yn dyfot ar y daydegvet ga6r ac yn g6naythyr croylon aerva ar y Bryttaniait. Ac yna ymgynyll a oruc lla6er o nadynt ynghyt ac ymlad ac 6ynt yn 6ra6l ai lad oll eithr Gogmagog cans Bryttys a beris y ada6 ev yn vy6 cans digriv oed ganto 6elet Corineys yn ymlad ac ev achos hyny ydoed ev yn y damyna6. Ac yna pan 6elas Corineys yr anghynvil h6n6 yn dyfot ennynii o la6enyd a oruc a b6r6 y arvaun odi6rtho ac erchi yr ca6r dyfot i ymdrech ac ev. A dyfot y gyt a orugant a sefyll 6yneb yn 6yneb a chymryt o bob un afel ar y gilyd a mynych ymdafodi a ðnaethant yny oed y sa6l oed yn y hemyl.....gana y hanadl h6ynt. Ac yn y lle g6asgu or ca6r Gorinays atto oi holl nerth yny dorrestair assen ida6 d6y or ty assa6 ac un or ty debau ac yna lliidia6 a oruc Corineys a chymryt yn erth atto a drychav y ca6r ar y ysg6dyd a rydec ac ev ty a chraic y mor a dyfot ac ev y ben tarren ychel ai v6r6 dros y graic yr mor yny aeth ev yn vil o dryllau yn y li6is y don oi 6aet ev yn hir o amser ar lle h6n6 o hyny hyt hedi6 a el6ir llam y ca6r neu naid Gogmagog. Ac yna g6edy rannu yr ynys ch6nychu a oruc Bryttys 6naythyr dinas. A cherdet ar hyt yr ynys a oruc y gaisia6 lle a vai adas y 6naythyr y darpar ac or di6ed ev a dayth hyt ynglan avon Demys a gorymdayth hono a oruc ar hyt y traethau. Ac 6edy cael o hona6 le adv6yn a ryngau y vod ev adail6ys dinas yno ac ai gel6is hi troyav

ne6yd ac velly y gel6it hi yn hir o amser ac yna tr6y lygredigaeth y hen6 ef y gel6it hi Trynovant ac 6edy y chael hi lyd ap Peli ma6r bra6t Casswalla6n y g6r amladoed oc Ilcassar. Ac 6edy cael y vrenhiniaeth or Llyd h6nn6 y cadarnha6ys ev y dinas o diroed a miroed o anairiv gelvydyt a chy6raindeb ac y herchis ev y gal6 hi o hynny allan caer Lyd oi hen6 ev ar Saison ai gelwis hi L6nd6n ac am hyny y by r6ng Lyd a Nynia6 y vra6t amrysson ma6r am difa hen6 troyav. Ac yna g6edy darvot o Vryttys adailiat y dinas ai chadarnhau o vyroed a chestyll ai chyssegru a oruc a gossot cyfraithiau cad6edic yndiyr neb ai press6yliai yn dangnefedys a gossot na6d ar y dinas ac ystynny braint idi. Ar amser h6n6 ydoed heli effairiat yn g6ledychu yn yr Iudea ac yno yr oed yr archysteven yngharchar gan yr Piliste6ission. Ac yn troyav yr oed mab y Ector gadarn yn g6ledychu 6edy y 6rthlad o ettifedion Antenor o heni. Ac yn yr Eidial yr oed Sylhys ap Ysgannys ap Eneas yn g6ledychu 6eyrth Bryttys o oed h6n6 yn drydyd brenin yn o Latinys.

Ac yna y by y Vryttys o Enogen y wraic dri maib nid amgen Locrinys Camber ac Albanactys ar tri maib hyny g6edy mar6 y tat y bed6red vl6ydyn ar hygain 6edy dyfot yr ynys hon. Ac yna h6ynt a ranassant yr ynys yn dair ran. Locrinys cans hynav oed a gymerth canol yr ynys ar ran hyny oi hen6 ev a el6ir Lloegr. Camber a gafas y ran arall ty yna y hafren ar ran hono a el6ir Cymbyr ac Albanactys a gafas o avon hymyr hyt myhenryn bladon a hono a el6ir Ysgotlond ac oi hen6 ynte Alban. Ac velly y byant yll tri yn eid6ledychu. Ac yna y dayth hymyr vrenin huna6t a llynges va6r ganto ir Alban y dir ac ymlad a oruc Albanactys a chymell pobl y 6lat hono y ffo hyt att Locrinys. Ac anvon a oruc ynte att Gamber y vra6t a chynyll a ðnaethant holl identit y dau gyfoeth a mynet yn erbyn hymyr ai yrry ar ffo yny vodes ev yn yr avon hono ac o hynny hyt hedi6 y gel6ir yr avon hono hymyr. Ac yna 6edi cael o Locrinys y vydygoliaeth ev a rannod ysbail yr hai lla6edic ar maint a gafat o aur ac arian yn y llongau. Ac yna tair mor6yn 6ych y pryt ai teg6ch a dali6s ev ac un o nadynt oed verch y vrenin Germania a dygassai hymyr ganto o dyno pan anraithassai ev y 6lat a d6y vor6yn eraill gida hi ai hen6 hi oed Essyllt. a g6nnach oed y chna6d hi nor aira g6nnav neu ala6 neu asg6rn morvil. A fan y gwelas Locrinys

hi ennynu oi chariat a oruc ai chymryt hi ar y gely megis gôraic briot ida6. A phan gyby Gorineys hyny lliidia6 yn va6r a oruc cans ado a 6naethoed Loerins gymryt y verch ev yn briot ida6. Ac yna cyrchu'r brenin o oruc Corineys gan ysgydia6 y v6yall arno a dy6edyt val hyn. Ai val hyn 6as y tely di i mi y gynifer brath a g6eli a gefas i gydath dat ti tra vyom ni yn ymlad ac estron genedl drosta6 ev ai velly wâs y tely di y mi pan ettyt ti gall ar vy merch i a chymryt mor6yn achyfiaith yn y blaen hi nit a hyn yn rat cennyt ti tra vo nerth ym d6yfraich i cans tr6y y v6yall honn y colles lla6er ca6r y by6yt a hyny gan ysgy6aith y u6yall dau vinioc arno megis be bai yn mynny y daro ev. Ac yna yr aeth cydmaithion rynto ev ar brenin. Ac yna 6edy tangnofedy ryngtynt y cymhell6yt ar Loerineys gymryt merch Gorineys yn briot. Ac er hynny nit ym-6rthodes ev a chariat Essyllt namyn g6n-aythyr seler yn llyndain idi dan y daiar a gorchymyn i an6ylaid y chadw. a phan elai etti y dy6edai y vot yn mynet y 6naethyr aberth dirgeledic y du6 cans ni lefassai ev rac ofn Corineys y chad6 hi ar goed ar y 6ely ac velly y bu ev yn tram6y etti hi saith mlyned. Ac 6edy mar6 Corineys gadau G6endolau y verch ev a oruc Loerins a chymryt Essyllt ar goed ar 6ely y vrenhines. Ac yna dolyrio a oruc G6endolau a mynet hyt yngherni6 a chynyll holl ienctit y chyfoeth etti a dechrau ryfely ar Loerins. Ac yna y cyfar6y y dau lu ar lann yr avon a el6it Vyrram a br6ydr groylon a vy yno. Ac yna y tre6is Loerins a saeth yn y dalken ac y llas ev. Ac yna y cymwerth G6endolau ly6odraeth yr ynys yn y lla6 y hun. A feri a oruc hi gymryt Essyllt a Hafren y merch ai bodi ylld6y yn yr avon ac o hynny allan y g6l6ir yr avon Havren dros g6bl o ynys Brydain ac velly y g6l6ir hi hyt dyd bra6t o achos y vorwyna vodeltyndi megis y delai gov yn drag6yda6l amverch Loerins. Ac 6edy Loerins y lly6ia6d y vrenhines y dynnas daydeng mlyned a daydec eraill bysai Loerins yn lly6ia6. A phan dayth Madoc y mab hi me6n oed dedvol yr hyrd6yt ev yn vrenin a ly6ia6 cerni6 a oruc hi y hun tra vy vy6. Ac yna g6raica a oruc Madoc a dau vab a vy ida6 o honi nit amgen Membyr a Mael ac yna lly6ia6 y dynnas a oruc Madoc yn dangnofedys deng mlyned ac yna y by ev var6. Ac yna y by anundeb r6ng y deu vab ev am y dynnas cans pob un onadynt a ynnai y chael hi ido y hun. a roi cennat a oruc Membyr

y Vael y vra6t y dyfot ymdidan ac ev ar vessyr tangneded ac yna tr6y vrat y peris Membyr lad y vra6d. Ac 6edy cael o hona6 ev yr ynys yn holla6l cymaint o groylonder a gymerth ev yndo y hun hyt pan ladoed ev gymaint o 6yrda ac oed yn yr ynys megis na beynt h6y yn g6ledychu yn y ol ev a hefyt gado y 6raic a oruc yr hon oed vam y Efroc cadarn. ac ymroi a oruc y bechot Sottma a Gomorra ac ymhoelyt yr anian pryffaith ni 6rth6yneb ar y ganvet vl6ydyn oi dynnas dicarnot ydoet ev yn hela a mynet a oruc ev ychydic odi-6rth y g6yr me6n glyn coeda6c ac yna y dayth blaidau ac ai ladassant ev ac ai lla6ssant.

Ac vedy mar6 Membyr y dayth Efroc y vab yn vrenin cadarn y gynnal y dynnas ac ai cynhelis hi deng mlyned ar hygain. a chyntav brenin aeth 6edy Bryttys a llynges y frainc vy ev. A llat a llosgi a oruc ev yno a d6yn y hanraithiau ai haur ai harian a dyfot y drev a chlot y vydigoliaeth ganto vedy llosgi y dinessyd a dystyr6 y cayryd ar cestyll yn ll6yr. Ac ev yn gyntaf adaili6ys y parth dra6 y Hymyr y dinas a el6ir oi hen6 ev y hun dinas Efroc. Ar amser h6n6 Dafyd oed vrenin Carissalem. A hefytev adaili6ys Caer Efroc gyferbyn ac Alban. Ac ev adaili6ys castell mynyd Angnet a h6n a elwir hedi6 castell y morynion neu vynydd dolyr ac velly ygain maib a vy y Efroc o ygain g6raged a dec merchet ar hygain. Ar dynnas hon a ly6iod ev daygain mlyned. hunav or maibion oed Vryttys darian las Gilins Run Moryd Bleidyn Iago Calan Cynar Ysbladen Gwryl Dardan Eidial Ivor G6yechyr Gron6y Ector Cyhelyn Rat Assaracys Howel. Ar maibion ar merchet a danvones y tat yr Eidial att Silmins Alban y g6r a vy vrenin 6edy Siliys Lattinys ac yna rodet h6ynt y 6yr bonedigion o genedl trovay. Ar maibion oll hefyt ac Asaracys yn dw6foc arnynt aethant a llynges gantyt hyt yn Sermania ac o ganhorth6y Silmins Alban y goresgynasant Sermania ac y ca6sant y vrenhiniaeth hono.

Bryttys darian las a drigid gyda y dat ac ev a 6ledychod 6edy y dat deng mlyned. Ac ar y ol y bu Leon ga6r y vab ynte a g6r da vy h6n6 yn vrenin yn cynnal g6irioned a chyfia6nder.

Ar Leon h6n6 a r6ydhacys ly6odraet y dynnas ac adaili6ys yn y part dra6 yr gogled o ynys Brydain dinas a elwir Caer Lleon. ar amser h6n6 ydoed Selyv ap Dafyd yn adailiat temyl Iessu Grist yngharissalym. Ac yna y dayth Brenhines

y deha u y 6rando doethineb Selyv. ac velly pymlyned ar hygaint y by Leon yn g6ledychu yn vrenin. Ac yni6ed y oes llesc vy ev ac am hyny y codes tervyse yn y dyrnas a ryfel ryngtynt y hun.

Ac yni ol ynte y g6ledych6ys Run baladr br6s y vab onit un vl6ydyn daygain. A h6n6 a duc y bobl oi ryfel y dangnedef. Ar Run h6n6 adaili6ys Caer Caint aint a Chaer Wynt a Chaer vynydd y paladr ac yno yr oed yr Eryr yn proff6yddo daroganau ir ynys honn ac v gorffen6ys Selyv ap Dafydd y demyl yn Gaersalem.

Ac yn y ol ynte y dach Blaidyt y vab ac ygain mlyned y g6ledychod ynte. Ac ev adaili6ys Gaervadon ac a 6naeth yr ennain t6ym parhays byth y vedignaethu y neb y bai rait ido 6rtho. Ac ev aberth6ys yr de6ines a el6ir Minerva osot t6n heb diffodi byth yny losgi y dym hoelai yr... 6aith yn bellennai t6n ac ams r h6n6 y g6edi6ys y proff6ydy hyt nar rodai du6 dim gla6. ac yna ni by un dafu gla6 dair blyned a saith mis. A g6r ethrylithys oed Vlaidyt ac ev gyntav a duc nigromans ar hyt ynys brydain. ac ni orff6yss6ys ev yn g6n-aythyr celvyd yny 6naeth escyll ac adenyd ida6 ac ehedoed y orychelder a6yr ac o6yno y syrthiod ev ar ben temyl Apolo yn Llyndain yny aeth ev yn gant o drylleu. Ac yn ol Blaidyt y dayth Llyr y vab ynte yn vrenin yr h6n a vy daygain mlyned yn lly6ia6 y dyrnas yn 6ra6l dangnofedys. Ac ev adaili6ys Caer ar lan avon Soram yr hon a el6ir Caerlur o Gymraec ac o Saesne Lessedr. Ac yr Llyr h6n6 ni by un mab namyn tair merchet sev oed y hen6au Coronilla a Raga6 a Chordalia. Ai tat ai carai h6y yn vwy no mesyr. a mwy y carai ev Gordalia y verch ioyav ida6 nor d6y verchet eraill. Ac yna 6edy y henaidio ev ai drymhau meddylia6 a oruc ev rannu y gyfoeth yn dair ran ai roi h6ynte y 6yr a thrayan y gyfoeth gida fob un o nadynt ac hefyd 6edy g6ypai pa un v6yav oi verchet ai carai ev a rodai y hono y ran v6yav oi gyfoeth. ac yna gofyn a oruc ev yr verch hynav pa gymaint y carai hi y that. ac y tyng6ys hithau mae m6y y carai hi y that nor enait oedyn y chorf. Ac y dy6at ynte 6rthie er m6yn dy vot ti ym carv i yn v6y nor holl vyt vynggharedicav verch mi ath rodav di yr g6r m6yav a garych a thrayan vy nghyfoeth gyt a thi. Ac yn y lle gofyn a oruc ev yr ail verch hynav pa gymaint y carai hi y that. Ac y dy6at hithe na vedrai hi draythy ar y thafot vaint y carai hi y that a thyngu y carai hi y that yn

v6y nor holl greadyriait y dayar. Sev a oruc ynte y charu hi yn va6r a rodi idi yr ail ran oi gyfoeth. Ac yna y dywat Cordaila 6edy g6elet y d6y ch6ioryd yn y d6yllo ev tr6y gariat falst t6yllodrys profi a oruc hi daly atdeb ressyma6l ida6 ev. Ac yna gofyn a oruc ev y6 verch ieyav pa gymaint y carai hi y that. Argl6yd dat ev alle vot rai yn cymryt arnynt garu y tat yn v6y nog y carant. eithr Argl6yd mi ath garav di megis y dyly merch garu y that. cans megis y bo defnyd y cariat y carav i dy di vy Arglwyd dat. Seva oruc y that yna lldia6 yn va6r 6rthi gan dybiait mae o l6yr e6ylls y chalon y dy6ed assai hi hynny 6rtho ev. Ac yna y dy6at ynte val hynn. yn y mod yd6yt ti ym caru i yn vy henaint y carav inau dithau rac lla6 cans mi ath anhaillyngav di oth ran o ynys brydain byth ac ai rodav yth6y ch6ioryd di. Ac ni dy6edav i na rod6yv i di y 6r os tyngghedven ai d6c cans vy merch i 6yt ti. Ac er hynny ni rodav i gyda thi na da nac anryded megis dy chwioryd di cans mi ath geraist di yn v6y no h6y ylld6y a thithau heb vy nghary i. Ac velly o gynghor y 6yrda y rodes ev y d6y verchet hynav y dau d6yssoc nit amgen noc y d6yssoc cerni6 a th6yssog y gogled ar cyfoeth yn dau hanner ryngtynt. Ac 6edy hyny y dam6hain6ys y Ganipys vrenin ffrainc glybot clot ma6r y Gordalia a dy6edyt mae dyn g6ych oed hi. ac anvon cenadau a oruc y herchi hi y that yn 6raic briot ida6. ac yna dy6edyt 6rth y that or genad6ri. Ac ynte a dy6at y rodai hi y 6r heb ardemyll or byt gida hi candaroed ida6 rodi y gyfoeth ai aur ai arian yr d6y verchet eraill. ac er hynny pan 6yby vrenin frainc decet oed y vor6yn cyfia6n vy ev oi serch hi a dy6edyt vot ganto ev digon o aur ac arian a chyfoeth ac nat oed rait ida6 ev 6rth dim namyn g6raica g6ych y caffai blant o heni yn ettifedion ar y gyfoeth. ac yn diannot y g6naithb6yd cyfr-athach ryngtynt. Ac yna y cymerth y ty6ssogion eraill oresgyn or cyfoeth yr h6n a gynhalassai ev yn 6ra6l yn hir o amser ac y rannassant y dau haner ac y cymerth Magla6n ty6ssoc yr Alban Lur atta6 a daygain marchoc gidac ev rac bot yn g6ilyd ganto vot heb varchogion yn y ganlyn. Ac 6edy bot Lur gidac ev g6arter bl6ydydd blyngghau a oruc Coronilla gan vaint oed o varchogion gida y that hi a rac y g6asn-aeth6yr h6ynte yn tervysgu y llys. A dy6edyt a oruc hi 6rth y g6r mae digon oed dec marchoc ar hygaint gidac ev a gell6n yr hai eraill ymaith. ac 6edy dy6edyt

hynny y Lur y dy6at ynte tr6y lit ymad-
acai ev a Magla6n ac ydai ev att Iarlrl
Cerni6. ai erbynnaith a oruc y Iarlrl yn
anrydedys ac velly ymhen y fl6ydyn y
codes ryfel a thervysc r6ng g6snaeth6yr.
Ac yna y sorres Raga6 6rth y that ac a
erchis ida6 ell6ng y varchogion odi6rtho
oll onit pypm marchoc ai g6snaethai ev.
Ac yna tristau yn va6r a oruc llur a chodi
odyno ty ac att y verch hynav yr ail6aith
gan dybiaith y bot hi 6edy dat digia6 6rtho
am gynnal y varchogion gidac ev. sev y
6naeth hitheu tyngu tr6y lit ma6r na chai
ev drigio yno oni ellyngai y holl varchogion
odi6rtho onit un marchoc ai g6snaithai a
dy6edyt nat oed rait y 6r hen dim or lyos-
ogr6yd hynny. Ac yna g6edy na chai ev
dim ar a gaissiai gan y verch. gell6ng a
oruc y holl varchogion odi6rtha6 onit un.
Ac yna medylia6 a oruc am y dailyngda6t
ai anryded a thristau yn va6r a oruc a
medyllet mynet y ym6elet ar verch athoed
y fraine ac ofni hynny a 6naeth rac mor
digariat y gellyngasai ev hi yno. ac eisioes
ni alloed ev diodev y merchet eraill yn
h6y ac yna codi ty a fraine a oruc. ac yna
pan oed ev yn mynet yr llong ac na 6elai
gidac ev neb namyn tri marchoc a than
6ylo y dy6at ev val hyn. O dynghedven-
noed pa le y cerd6ch ch6i cans m6y o boen
y6 coffai cyfoeth g6edy y coller no godev
tlodi heb ordyfnait cyfoeth cans yr amser
yr oed y sa6l gann6r gida mi ym canlyn
pan vym yn ymlad ar cestyll ar dinesyd ac
yn anraithio cyfoethau vy ngelynion a
godev 6edy hynny angenoctit a thlodi y
6naeth y g6yr hyn y mi yr hai a vydai yr
amser h6n6 dan vynraet i. och du6 pa bryt
y da6 amser y gall6yv i dial arnynt h6y
hynny. Och vi Gordaila mor 6yr vy
dymadrod di pan dy6edaist di mae val y
bai vyinghally i am cyfoeth y caryt ti vy
vi. Ac velly tra vy vyinghyfoeth ym lla6
ac yn gally rodi rodion ma6r pa6b am
carai. Ac velly pan gil6gys y rodion y
foes y cariat. Ac 6rth hyn pa del6 y
gallav i rac cy6ilyd gaissio nerth gennyt ti
o achos ym sorri 6rthyt am dy doethineb
di yn doethach noth ch6ioryd cans 6edy i
mi roi vyinghyfoeth ydynt h6y h6ynt am
g6naethant i yn alldyt om g6lat am cyfoeth.
a chan g6yno y drafel velly ev a dayth hyt
ymharis y dinas ydoed y verch ev yn trigio.
Ac yna anvon annerch at y verch a oruc
ac y vanegi idi y ri6 anghyfneth a gyfar-
fyssai ac ev. Ac 6edy dy6edyt or gennat
nat oed yno onit ev y hunan ac un marchoc
gidac ev. Sev a oruc hithau anvon amllder
o aur ac arian ida6 ac erchi y that vynet

yr dinas oed gair lla6 yno a dy6edyt y vot
yn glav a g6naythyr ennaint ida6 ai 6isga6
ev me6n g6isc ne6yd oed dayl6ng y vrenin
y g6isga6. A d6yn atta6 daygain march-
a6c ai g6isga6 yn hard o veirch ac arvau a
dillat. ac yna anvon llythr a oruc ev at y
vab ynghyfraith ac at y verch. A phan
gly6as y brenin hynny y dayth ev ai 6yrda
yn y erbyn ai arvoll ev yn anrydedys
megis dlyai vrenin. Ac yna cynyll llu
ma6r a oruc Acanipys dros holl fraine ac
yn un6edic yr holl varchogion arvoc a dyfot
yllldau a orugant y Loegr. Lluar a Chor-
daila y verch ar llu h6n6 y ymlad ai dau
vab ynghyfraith a chael y golvot arnynt
ac 6edy goresgyn o lur y gyfoeth yr ail6aith
ni by ev by6 namyn tair blyned. Ar un
amser y by var6 Acanapys vrenin fraine.
Ac yna y cas Cordaila y vrenhiniaeth yny
lla6 y hun ac yna hi a beris clady y that
me6n gogov a 6naethodit dan yr avon a
el6it soram ynghaer Lur ar daerdy h6n6
a daroed y 6naythyr yn anrydedys yr du6
a el6it biffons ac yno ymgynyllai holl
sairi a chrefftwyr y dyrnas y waithio pob
gwaith ac y vedylynt y wnaythyr hyt
mhen y fl6ydyn y dyd hynny y dechroynt
y 6naythyr. ac velly by Gordaila yn lly6ia6
y dyrnas yn hedychlon dangnofedys. Ac
yna y codes yn y herbyn hi y dau nai
maibion y ch6ioryd mab Magla6n ty6sa6c
y gogled a mab Einion tywsa6c cerni6. A
hen6ay y maibion oed Morgan ap Magla6n.
A chyneda ap Einion gan dy6edyt vot yn
anhail6ng vot g6raic yn lly6ia6 y dyrnas.
Ac velly lliidia6 a oruc pob un o nadynt a
dechrau anraithia6 y g6ladoed. Ac yno
br6ydr o hithau ai dala ai roi yngharchar
ac yn y carchar o digofaint a lliit ydy-
ngolles hi y hun. Ac yna y rannod y g6yr
hynny yr ynys rynttynt yn dau hanner ac
y rodet y vorgan y ran val y dycai hymyr
yr hon a el6ir Ysgottlont. Ac y Gyneda
y ran ynte o parth arall ty ar gorlle6yn.
ac ymhen y d6y vlyned 6edy hyn y dayth
at Vorgan y neb a garai dervysc a ryfel ac
a dy6at vot yn g6ilid ida6 o achos ev a
dylai o henafiaeth ly6ia6 y dyrnas o g6bl
ai vot ynte yn daly dan arall a bot day-
parth y cyfoeth gan Gyneda. Ac yna
dechrau anraitha6 a llosgi a oruc Morgan.
Ac yna y cynyllod Cyneda lu ma6r yn y
erbyn ynte ai yrry ar fo ai ymlit o 6lat y
6lat ac o le y le yny doethant yr maes
ma6r ynghymry ac yno y byr vr6ydr ac y
llas Morgan y Morgan6c yn y lle y mae
Monach loc Vorgan yn sefyll ac yna y
cladwyf ef. Ac yna 6edy caffel o Gyneda
y dydigoliaeth y by ef vrenin ar g6bl or

dyrnas dair blyned ar dec ar bygain yn llaëen ac yn dangnofedys ac unved dyd ar dec cyn calan mai nesaf att hyny y dechray gyd adailiat Ryfain gan dau vrodyr a elôit Romilys a Raimes. Ac 6edy mar6 Cyneda y dayth Riallon y vab ynte yn vrenin yn y ol ef. A g6as ievanc oed h6n6 a hedych6r tangnofedys. Ef a ly6iod y dyrnas yn hedychlon ac yn y amser ef y dayth gla6 g6aed dri di6arnot a thairnos a marvolaeth ar y dynion.¹⁵¹

Ac 6edy Riallon y dayth Gor6st y vab yntau yn vrenin. G6edy ynte y dayth Saifyllt yn vrenin g6edy ynte y dayth Iago nai Gor6st yn vrenin. G6edy Iago y dayth Cynvarch ap Saisyllt yn vrenin. G6edy Cynvarch y dayth G6rvy6 yn vrenin ac y h6nn6 y by dau vab yr ai a elôit ffervex a ffloex.¹⁵² Ac 6edy dyg6yda6 y tat me6n hainant a chlefyt y codes tervyse r6n y dau vrodyr am y vrenhiniaeth. ac y gybot p6y ai caffai. Sev a oruc Porex ennyny o lit a digofaint 6rth y vra6t a darparu y lad ev. A phan giglau ffervex hyny yr aeth ev y ffrainc y gaissio porth a nerth gan Si6art vrenin ffrainc a dyfot ail6aith a oruc y ymlad ai vra6t. Ac yna ffloex ai llas ev ar ran v6yav oi lu. sev a oruc mam y day vab daly llit wrth ffloex y mab oed yn vy6 a dyfot hi ai morynion pan i cafas hi ev yn cysgu a hi ai llas ev yn y g6sc ac ai torres yn darnau mân. Ac 6edy hyny y by dervysc r6ng y bobloed yn hir o amser a ryfel ryngtynt y hunaint am y dyrnas hyt pan y rannassant hi yn bym ran r6ng pym brenin o naddynt ar hain bob ail6ers yn ymlad ba6b ai gilyd. Ac yna ymhen lla6er o amser 6edy hyny y codes clot y 6as ievanc a elôit Dyfn6al Moel Myt cans mab oed h6n6 y Glydno Iarll Cerni6 a rador oed ida6 o deg6ch a de6rder rac holl vrenhinoed ynys Brydain. ar g6as h6n6 6edy mar6 y dat a gymerth y cyfoeth yn y la6 y hun. Ac yn y lle 6edy hyny ymlad a oruc ev ar pymet brenhin Lloegr a llad h6n6. Ac yna pan gly6as Nyda6s Vrenin Cymbry hyny a The6d6r vrenin Ysgotlant y daythant h6ynte ai lluoed y gyfoeth Dyfn6al a dechrau anraithia6 a llogsi. A ffan gly6as dyfn6al hyny dyfot a oruc a deng mil ar hygain o 6yr arvoc gidac ev ac ymlad ac h6ynt a throyla6 lla6er or dyd h6n6 heb arvot o un ar y gilyd. Ac yna pana 6elai Dyfn6al y vot yn cael y vydygoliaeth gal6 a oruc atto ch6aygain6yr or g6yr gorau a roi arvau y g6yr lladedic yn y cych ac ynte y hun a roes arvau un or g6yr mair6 andana6 a thynny ymmayth y arvau y hun

ac yn gyflym dyfot yr lle ydoed Nyda6c vrenin ai lad a mynet ai ch6aigain6yr yr lle ydoed De6d6r ac erchi ydynt rythra6 ida6 ac yn gyflym y lad ynte a 6naitnant heb aim ont ch6aigain6r gidac ev. Ac yna rac ofn y lad oi 6yr y hun y g6is6ys y arvau y hunan am dana6. Ac yna annoc y 6yr o ne6yd y lad y gelynion ac ni by hir o ennyt yn y chafas ev y vydygoliaeth ar g6bl. Ac yna cerded a oruc ev ar hyt y cyfoethau a goresgyn a distry6 y cayryd ar cestyll ac 6edy goresgyn c6bl o ynys Brydain or mor y gilyd yn y eido y hun. ef a beris 6naythyr coron o aur iddo ai g6isga6 a oruc ar y ben a d6yn yr ynys ar y hen dailyngda6t a gossot cyfraithiau yr hai a elôir etto cyfraithiau Dyfn6al Moel Myd. Ac y maer Saesson etto yn y cynal h6ynt ac ev a rodes y braint yr temlau ar dinessyd ac yr fyrd cyfraeth val y caffai bob dyn na6d ac a foe attynt er a 6nelai o gam a mynet heb genat y elynion ford y mynnai a hefyt lla6er o bethau eraill a oruc ev yr h6n a vyd yn ry vlin y draythu val ysgrifenn6ys Gildas h6ynt cans braint nodva a rodes ef yr fyrd a gyrchai y priv dinessyd. A roi y priffyrd yr bobl gyffredin y vynet yr dinessyd ar temlau. ac yn y oes ev ni by na llaidr na thraiss6r ac velly 6edy lly6ia6 y cyfoeth yn y 6ed hono daygain mlyned 6edy g6naithyr Coron ai g6isgo mar6 vy ev. Ac yn llyndain me6n temyl a 6naethoed y hun y clad6yd. A 6edy y var6 y codes tervyse ac anundeb r6ng y dau vab ev Beli a Bran am y vrenhiniaeth ar goron cans pob un a vynai y chael hi ido y hun. Ac yna y g6naeth g6yr da doethion dangnefed ryngtynt a rannu y cyfoeth yn d6y ran nit amgen no gady y vely Loegr a choron y dyrnas a ch6bl o gymry a cherni6 hefyt o achos mae hunav oed ev cans o her6yd hen dedyv g6yr troyav y mab hunav a gai y dailyngda6d y gyt. Ac y vran y parth dra6 y hymyr gan y vot yn darostyngedic y vra6t sev oed hynny y gogled oll. a chadarnhau hyny a 6naethb6yt ryngtynt ac velly mynet pymlyned haibio yn dagnofedys. Ac yna rai a garai dervysc a dayth at Vran a dy6edyt vot yn llesc ida6 ac yn g6ilydys ell6ng y dlyet y vyny y vra6t ac ynte yn un vam undat ac ev ac yn un vrait a dlyet. a hefyt m6y y byost di me6n ymladau a chynnhennion noc y by ev. pan dayth Ed6etro ty6ssoc morien yth 6lat ti a thi ai gyrraist ev un6aith ar fo ymayth ac am hyny torr di y gyngrain 6rad6ydays yssyd rot ti ath vra6t. a dos di at vrenin Llychlyn a chymer di y verch

ev yn 6raic briot itti a thr6y nerth h6n6 y gelly di ynyll dy dlyet. Ac yna lldia6 o Vran dr6y y gairiau hyny ac yr aeth hyt yn llychlyn y briodi merch brenin llychlyn. Ac 6edy manegi hyny y Veli dr6c vy ganto ac anhail6ng a lldia6 a oruc yn va6r am vynet y vra6t heb gynghor y gaisso ford hyny nerth yn y erbyn ev. A chynyll lu ma6r a oruc Beli a mynet tr6y hymyr a chymryt y caeryd ar dinessyd a roi y 6yr y hun ydynt. A phan gogle Vran hyny cynyll llu ma6r a oruc ynte o Lychlyn ac velly val yr oed ev yn dyfot ar llynges hono parth ai 6lat yn lla6en ar g6ynt gidac ev nachav yn cyfarvot ac h6ynt Wychlan Vrenin dassia yr h6n oed yn emlit ev o gariat ar y vor6yn a dygassai ev o Lychlyn a fan 6yby h6n6 mae Bran oed yn parattoi y Lynges a oruc ac ymlad ac ev yn galet yny gafas ev v6r6 bachau am y llong ydoed 6raic Bran yndi a thynny ganto yny daith ev a hi yn ganol y Lynges y hun. Ac yna nachav ystorm o 6ynt yn dyfot ac yn g6asgaru y llongau y bob traeth tr6y anffortyn ac velly di6arnot y byant yn h6ylia6. Ac yna pan glyby 6yr y lat hynny y daly a 6naethant ai d6yn at Veli oed yno yn aros y vra6t o Lychlyn. A chida llongau brenin Dassia ydoed dair llong eraill ac un o nadynt a hanoed o longau Bran y vra6t ev. A da vy gan Veli gael honno y dechrau dial ar y vra6t. Ac ar ben ychydic o dydiau g6edy hynny nachav Vran yn dyfot g6edy casglu y llongau ynghyt yr lan yr gogle. Ac 6edi manegi ida6 y Veli oresgyn y gyfoeth ev a daly y 6raic anvon cenat a oruc ev at Veli y erchi idda6 adveryt y 6raic ai gyfoeth ida6 ev drachefn. a dy6edyt onys cae y hanraithiai ev yr holl ynys or mor y gilyd ac y lladau ynte hefyt o chaffai g6rd ac ev. A phan gogle Veli hynny y naccau a oruc or dau b6nc hyny oi 6raic ai gyfoeth. Ac yna Beli a gynyll6ys llu o holl varchogion ynys Brydain a dyfot yn erbyn brân ac arl6ya6 ymladacev. Ac yn y llepan 6yby Vran hyny dyfot a oruc yn erbyn Beli hyt y lle a el6ir ll6yn caladyr.¹⁹⁷ ac yna ymgyrchu a orugant yn groylon cans g6yr canmoledic ymr6ydr oed bob un o nadynt ac o bob part y syrthiau'r g6yr megis y syrthiau y cayrch y cynhauav gan y medel6yr. Ac yn y di6ed y gorvy y Bryttaniait ac y ffoes g6yr Llychlyn yn vric6dic parth ai llongau ac yn y vr6ydr hono y llas o 6yr Llychlyn bymthengmil ac ni diengis neb o nadynt yn iach. Ac yna o vraid y cafas Bran un oi longau ac yr aeth hyt yn ffraine ar anifer eraill y daethoed gidac ev

a ffoes yr lle cyntav y ca6ssant 6asgot. Ac yna 6edy cael o Veli y vydygoliaeth gal6 a oruc atto holl 6yrda y dynas hyt ynghaer Efroc y gymryt y cynghor am vrenin Dassia. A gell6ng cenadau a oruc h6n6 atta6 ev y gynnic y 6rogaeth ida6 ev a darostyngedigaeath o her6yd y da o dyrnget bob bl6ydyn er y ell6ng ev yn ryd ev ai orderch. A hyny a oruc Beli o gynghor y wyrda a chymryt cadernit a g6ystlon gan vrenin Dassia ai ell6ng ev yn ryd gida y orderch. Sef a oruc Beli yna 6edy goresgyn yr ynys or mor y gilyd ac nat oed neb ai g6rafynau. Ac yna cadarnhau y cyfraithau a 6naethod a oruc a chrio hed6ch tr6y yr holl ynys ac yn gadarnav yn y temlau ar dinessyd a roi y braint pennav ar a vyssai ydynt er ioed. Ar amser hynny ymyrsson oed am y ffyrd ni 6yddid y tervyn yn hysbys. Ac yna y gel6is ev atto holl Sairi main ynys Brydain a gorchymyn ydynt wnaythyr y ffyrd yn gyfreithlon o vain a chalch. Sef y g6naithb6yt un o nadynt or lle ida penryn cerni6 yr mor hyt ymhenryn bladon yn y gogle a hyny y6 hyt ynys Brydain tr6y briv dinessyd a vai yn unia6n ar y fford. ac un arall a beris ev y g6naythyr ar dra6s yr ynys nit amgen noc o gaer vyni6 ar lan y mor hyt ym horth hamon sev y6 h6n6 Northampton. A d6y ford eraill a erchis ev y g6naythyr yn resg6y ydynt ar vessyr conglau yr ynys dr6y dinessyd hefyt val y llaill. A fan darvy y g6naythyr ev a beris y cyssegru a rodi ydynt vrait nodva. cans p6y bynnac a gaffai un or ffyrd hynny er maint o gamai a 6nelai na lefassai neb y lestar²⁰⁰ ac yna y by Veli yn dangnofedys yn g6ledychu. A Bran y vra6t g6edy mynet y ffraine yn ofalys achos tr6m oed ganto y deol oi 6lat ai gyfoeth ac nat oed fford ida6 y chaffel hi drychefn ac ni 6ydiait beth a 6nai. Ac yna ve aeth ar y daydeved march at d6yssoc fraine a dangos y dam6ain tryan ida6. Ac 6edy naccau y nerthu o h6n6 yr aeth ev yn union att dywssoc Byrg6in. A h6n6 a vy la6en 6rtho ac a rodes y gydmaithias ai gariat arno hyt nat oed yn y llys un cymant y hanryded ac ev sev achos oed hynny ymhob peth ac a 6nelai nac yn ryfel nac yn hed6ch y bai y dangossai ev voliant ac anryded hyt pan y caroed y ty6ssa6c ev yn gymmaint a fai bai mab ida6. cans g6r tec oed Vran o edrych arno. Ac aelodau hirvainion oed ida6 a bonedigaid oed a chy6rain a doeth val y g6edai ida6 vot. Ac 6edy rodi or ty6ssa6c y gariat arno ev velly ac unverch oed ido ac yn ettifed ida6

ac ev a rodes hono yn vraic briot y Vran ac oni bai ida6 ettifed arall ado Byrg6in ida6 yn y ol ev ac o bai vab ida6 ada6 porth a nerth ida6 ev y oresgyn y gyfoeth y hun. A hefyd ydoed un o dy6ssogion fraine 6edy ada6 porth a nerth ida6 megis yntau. Ac yna y priodes Bran y vor6ynac velly ty6ssogion y 6lat a darestyng-a6d ida6. A lly6odri y cyfoeth a roes-b6yt ida6 6rth y la6 y hun.²⁰² Ac ni by vl6ydynd 6edy hynny yn y vy var6 y ty6ssa6c. Ac yna ranna6d Bran yr ty6ssogion oed yn y garu ev yr hynn daoed a dygassai y ty6ssoc ar y taidiau h6ynt or blaen. Ac velly y r6ymoed ev y cariat h6ynt atto o achos y haelder ev. A chida hyny g6naythyr yr h6n gorau gan 6yr Byrg6in roi b6yt a diot y ba6b ac a delai ac ni chayit un porth ragdynt. Ac yna 6edy bot yr anifer hynny yn gitun ac ev medylia6 a oruc ev pa vod y gallai ev gael ymdial a Beli y vra6t am a 6naethoed ida6. Ac velly ada6 o ba6b borth a nerth ida6 y vynet y oresgyn y lle a vynnai or byt. Ac yna yn diochir cynyll llu ma6r a oruc a dyfot y fraine a g6naythyr cyngair ar g6yr hyny ar gael mynet ai lu tr6y y 6lat h6ynt ty ac ynys brydain. Ac yna pan vy barot y llongau ar draeth fflandrys yr aethant yr m6r ar g6ynt yn y hol yny doethant y ynys Brydain. A fan gogleu Veli vot y vra6t yn dyfot a llynges va6r ganto cynyll llu ma6r a oruc ynte a dyfot yn y erbyn y ymlad ac ev. Ac yna val yr oedynt yn mynet y ymgrychu y dayth Tonwen y mam attynt a brysia6 a oruc hi tr6y y bydinoed y gaiffio g6elet Bran y mab o achos nas g6elsai er ystalym o amser ac velly yn argrynedic ofnoc y cerd6ys hyt y lle ydoed Vran yn sefyll a rodi y d6yla6 am y v6n-6gl ev a rodi mynych gysanau a oruc hi a dy6edyt val hynn tr6y igvan ac 6yla6 vy an6yl vab coffa di y d6yfron hyn a signaist di arnynt. coffa di galon dy vam yr hon a thyc di na6mis dan y g6regis coffa di y trafel a gefais i yth ymd6yn di. Med6l di hyny hedi6 er m6yn y crea6dyr or nev ath 6naeth di dyro vadeyant yth vra6t a fait ar llit a gymeraist 6rtho cans ni 6naeth ev y ti dim defnyd llit ac nit evo atheoles di oth 6lat ath gyfoeth. Ac ni 6naeth ev dim cam y ti ac ni etholes ev di er gestyngat arnat namyn er dy drychafu cans g6r darostyngedic oedyt ti ida6 ev o ran vechan or dynas a phan gollaist di hono yd6yt ti yn gynebic ida6 ynte. Ac velly ev a vy ach6ysa6l ar dy drychafiat ti me6n yrdas ma6r. cans m6y yrdas y6 bod yn duc o Byrg6in noc ar gyfran o ynys Brydain.

Edrych di nat oi achas ev y tyfod y ter-vysc cyntav ryngoch namyn ty di a dech-ray6ys pan aethost di y vynny merch brenin Llychlyn yn 6raica ytt ac o nerth h6n6 cassio y digyfoethi ynteu²⁰⁵ ac velly 6edy dy6edyt o heni hi hynny 6rtho tr6y 6ylo troi a oruc ynteu ar lonyd6ch a hed6ch tr6y y l6yr vryt ai ved6l a g6naythyr cynghor y vam a diot y helym ai benffesting iam y ben a dyfot hyt y lle ydoed Veli y vra6t. A fan 6elas ynte y vra6t yndyfot ty ac atto b6r6 y arvau odi6rtho a orucynte a mynet d6ylo ym6n6gl ai vra6t. A chymodi yndiannot a orugant. Ac yna b6r6 or lluoed y harvau odi6rthynt a chammol yr hed6ch a mynet o dyno hyt yn Llyndain. ac yna cymryt y cynghor h6y ai g6yrda. Sev oed y cynghor mynet y fraine a goresgyn yr holl 6ledyd 6rth y mediant y hun. ac 6edy ybot yn Llyndain vl6ydynd y codassant ty a fraine a dechrau anraithio y g6lad-oed a orugant. A fan gogle 6yr fraine hyny ymgynyll a 6naethant holl fraine y gyt yr unlle ac ymlad ac h6ynt ac y cafas Beli a Bran y vydygoliaeth a fo a oruc g6yr fraine ai hemlit a oruc y Bryttaniait yny dalasant y brenin ai gymell y darost6ng ydynt. ac yna destry6io y cayryd cedyrn oll a wnaethant ac erbyn pen y vl6ydynd y darostyngas-ant g6bl or dynas. Ac 6edy hyny y daethant ai lluoed ty a Rufain a dechrau g6as-garu y cayryd a orugant ar hyt yr Eiddial ac yna goresgyn yr holl 6ladoed a orugant hyt yn Rufain.²⁰⁷ ar amser h6n6 ydoed yn Rufain dau dy6sa6c ai henw oed Gabius a sorcena ac yr haini y daroed gorchymyn lly6-odraeth y 6lat. Ac 6edy g6elet or haini na allai un genedl 6rthneb y groylonder Beli a Bran ac o gyt gynghor sened Ryfain y g6naethant dangnefed ac h6ynt a rodi rodion ma6r ydynt o arian ac aur ac ada6 tyrn-get ydynt bob bl6ydynt er cady y cyfoeth yn llonydydynt. Ac y cymmerth Beli a Bran wystlon gantynt ar hyny. Ac o dyno y daeth Beli a Bran ai llyoed ty a sermania. Ac yna 6edy dechrau o nadynt ryfely ar y bobloed edifar vy gantynt yr amot a 6naeth-oedynt ar Bryttaniait a thorri a orugant a mynet yn borth y 6yr sermania.²⁰⁹ A phan gogle Veli a Bran hyny lliodio a 6naethant yn va6r a chymryt y cynghor pa vot ymledynt ar dau lu cans nit oed ha6d 6mro y llu a dathoed o Ryfain ar cynghor vy ada6 Beli ar Bryttaniait oll gydac ev y ymlad a g6yr sermania a mynet o Vran ai lyoed ynte ty a Ryfain.²¹⁰ A fan gogle wyr Ryfain hyny ymado a wnaethant a g6yr sermania achaisia6 y blaen ar Vran ai lu cyn y dyfot y Ryfain.²¹¹ a ffan gly6as Beli hyny dyfot a

wnaeth ev ai lu ar hyt nos yn y herbyn h6ynt hyt o ve6n glyn coeda6c oed ar y fford a llechu a oruc Beli ae lu yno ai ragot h6ynt. A thrannoeth nachav 6yr Ryfain yn dyfot yr lle h6n6 ac yno y g6elynt h6y arvau y gelynyon yn disglaurio ar hyt y glyn ac yna ofni yn va6r a 6naethant gan dybiait mae Bran oed yno a g6yr Byrg6in gydac ev.²¹³ Ac yna y cyrchu yn gyflym a oruc Beli ac yn y lle fo a oruc g6yr Ryfain a gado y maes cans ni cha6ssynt na g6isga6 y harfau na bydina6. ai hemlit a oruc Beli yn y dyc y nos yr aerva ragdo.²¹⁴ ac yna gwedy cael y vyd-ygoliaeth o Veli yr aeth ev hyt att Vran y vra6t y trydyd dyd wedy ida6 eisted wrth gaer Ryfain. Ac yna wedy dyfot y dau lu 6rth y gaer ymlad yn dirving a wnaethant a chyn bai va6r ydrygiau a wnelynt y wyr Ryfain ac hwynt a 6naethant gorog6yd wrth borth y gaer y grogi y gwystlon oni rodynt y gaer y vynydd ai chynnal hi a orugant er hyny.²¹⁵ Ac 6aithiau ymledynt ai peiriannau ac 6aith eraill yn ymsaethu ac h6ynt ac ymlad a orugant o bob ford ac y gellynt. Ac yna g6edy g6eled o Veli a Bran hyny emyny o lit a wnaethant ac erchi crogi y ped6ar g6ystl ar hygain or hai bonedicav yn y g6yd gair bron y gaer.²¹⁶ Sev yna a oruc g6yr Ryfain llyniaethu y llu yn vydinoed a dyfot allan or gaer a roi catar vaes ydynt cans cenadau a dathoed at 6yr Ryfain odi6rth y dau dy-6ssa6c 6edy cynyll y wsgaredic lu a dywedyt y bot yn dyfot yn borth ydynt ac erchi ydynt na rodynt y gaer y vynydd er dim ac yna y dayth y bydinoed yn dau lu am benn y Bryttanait a gwyr Byrgwin yn dirrybyd ac y gwnaethant aerva va6r.²¹⁷ Ac yna pan 6elas Beli a Bran llad y cidvarchogion tristau a wnaethant a bydina6 y g6yr ai hannoc y ymlad ai gelynyon ai gyrru ymhell yn y hol a wnaethant ac yn y di6ed bedy lad milioed o bob ty Beli a Bran a gawssant y vyd-ygoliaeth a lad Galins a daly forcena ar gaer a ga6ssant. A rannu ys6llt a oruc Beli a Bran r6ng y cidvarchogion.²¹⁸ Ac yna 6edy caffael y vyd-ygoliaeth y trigio6s Bran yn amhera6dr yn Ryfain a darost6ng y bobl a oruc o anvaidra6l groylonder val y dy-6edyr yn ystoria g6yr Ryfain ni thraythais i yma m6y o nadynt cans gormod o vlinder vydai y traethu y gyt.²¹⁹ Ac yna ymhoeloes Beli yn y ol ty ac ynys Brydain ac a lly6iod ev y dynas yn hedychlon y ran arall oi oes. Ac adne6dy y cayryd a oruc ymhob lle ac y beynt yn advailio a g6naythyr eraill o ne6yd. Ac ymyse yr hain yr adailiod ev

gaer ar lan avon 6yse ac yno ydoed arch-esgopty Dyfed. Ac 6edy dyfot g6yr Ryfain yr ynys hon y gel6it hi caerllion cans yno y bydynt h6y yn trigio y gayaf. A hefyd yn Llyndain y g6nayth Beli borth anryfedis ar lan temys yr h6n a el6ir Bilingsgat ac ar 6arthav h6n6 y g6naeth ev d6r anvaidra6l y vaint a forthva adas dano yn disgynva yr llongau. A hefyd cyfraithau y dat adne6dod ev ym hob lle. Ac ymrodi y 6irioned a oruc ac yn y amser ev y by amllder o aur ac ariant ymyse y bobloed hyt na by y gyffelyb na chynt na ch6edy. Ac nydi6ed pan dayth y dyd tervynedic y vynet or byt h6n y llosged y gorff ev ac y rodet y llyd6 hyny me6n llester aurait ac y clad6yt yn Llyndain o amrafael gelvydyt ymhen y t6r a dy6etb6yd vry.²²¹ Ac 6edy mar6 Beli y dayth G6rgant Varf-dr6ch y vab ynte yn vrenin a g6r hyna6s pryd oed h6n6 a dilin g6aithredoed y dat a oruc a hed6ch a g6irioned a garai ev. A phan gaissiau neb ryfely arno gle6der y gad a gymerai ac ymlad yn groylon ai elynion ai cymell y 6edy ida6 ac yna brenin Dassia a gaissiod adtal y dyrnged ev yr h6n yr oed yn y daly y dat ev ac ni fynnai y daly ida6 ev.²²² Sev a oruc ynte mynet a llynges ganto am ben brenin Dassia ac ymlad yn groylon ar bobl hynny a llas y brenin a gossot y 6lat yn gaeth ida6 ev y hun vel y byssai y dat or blaen.²²³ Ac velly val ydoed yn dyfot y drev tr6y ynssod Orc y cyfaryc ac ev dec llong ar hugain o 6yr a g6raged ac 6edy gwybot o hona6 y dyfodedigaeth hwynt ymafael a oruc y brenin yn y tywssoc yr h6n a elwit Barthlome ac erchi na6d ida6 a oruc h6n6 a dywedyt y deol or Ysbaen ai vot yn trailo y moroed yn caissio lle y bress6ylian yndo ac erchi a oruc ev y Wrgant ran or ynys hon y bresswylio rac diodev mord6y gwallgi a vai h6y cans bl6ydyn a hanner y byssai ar y wallgi er pan dathoed oi 6lat.²²⁴ Ac velly pan wyby Wrgant y dyfodiad a pha genedlaeth ydoed ev a dauvones genat gydac hwynt hyt yn Iwerdon yr hon oed diffaith yna a rodi hono ydynt o hynny hyt hedi6. Ac yna amlhau a orugant a chyfanhedy y lle h6n6 ac er hynny hyt hedi6 y mae ettifedion yr haini yn Iwerdon. Ac yna wedy tervyny byched G6rgant ai var6 ynghaerllion ar wyse ac yno y clad6yt ev yn y lle y gwnathoed ev la6er o gadernit wedy mar6 y dat ev.²²⁵

Ac wedy mar6 G6rgant y cymerth Cyhylyn y vab ynte goron y dynas ac ev ai llywiod hi yn hed6ch dangnofedys tra vy vy6 ai wraic ynte a elwit Marssia a dysg-

edyc oed hi ymhob celvydyt a hono a gafas pob peth o anryfedodau hi ai gwr priod o athrylithr y gyfraith yr hon a elwis y Bryttaniait cyfraith Marsia a hono a droes Alwryd vrenin or Gymraec yn Saesneac ac ai gelwis hi Maicheneange o iaith y Saesneac.²²⁶ Ac wedy marw Cyhylyn y trigiwys llywodraeth y dyrnas yn lla6 y wraic ev ac yn llaw Saessyllt y mab hi cans nit oed oet ar y mab hi pan vy varw y dat saith mlwyd ac ni allai ev herwyd oet lywia6 y dyrnas ac am hyny y gad6yt y vam gidac ev o achos y doethineb hi ac wedy mar6 y vam y cymerth Sayssyllt goron y deyrnas. Ac wedy ynte Cynvarech y vab a vy vrenin. Ac wedy ynte Daned y vra6t a vy vrenin. Ac wedy Daned y dayth Moryd y vab ynte yn vrenin cans mab oed h6n6 ida6 ev o gariadwraic a h6n6 gwr clodva6r canmoleidic yw nadymrodassai yn ormod mewn crylounder cans pan lidiai nit arbedai ev neb ac nas lade os galle a thec oed ev a hael am rodion ac nit oed yn y deyrnas un gwr dewrach noe ev me6n ymlad.²²⁷ Ac yn y amser ev y dayth Morien a llu ma6r ganto hyt y gogled a dechrau anraithia6 y wlat. Ac yna y dayth Moryd yn y erbyn ai lu ynte. A mwy a ladoed Moryd o nadynt noe a ladoed yr holl lu. Ac wedy gorvot o hona6 a chael y vydygoliaeth ni dewis ev un dyn byw or llu ac y erchis ev dwyn pob un atto ar ol y gilyd y gael y llad ac wedy y llad y blingo a gorffwys ychydic a oruc ac erchi blingo yr hai eraill yn vyw ac wedy hyny y llosgi. Ac yna ev a damhwainod dyfot ryw groylounder y difa y diraidi ev ai enwired. cans ev a dayth odiwrth vor Iwerdon ryw anifeil ni all6yt erioed gyflewni y groylounder a h6nn6 heb orphwys a lyngcai dynion a nifailiaid fford y cerdai. A fan giglau Voryd hyny ef aeth atto y hun y ymlad ac ef ac ni thygiwys ida6 cans pan darvy ida6 droyla6 y y cwbl ol arvau y neffa6d y bwystvil atto ai lyngcu yn vy6 megis y llyngcau bysgodyn mawr un bychan.²²⁸ A thrimaib a vy ida6 ac un o nadynt a elwit Gwrvinia6. A h6n6 a gymerth goron y dyrnas a gwr da oed h6n6 cans nit oed neb a garai gyfiawnder yn vwy noe ev. Ac velly trwy holl diuessyd ynys Prydain adnewdy y temlau a oruc ev ac adail eraill o newyd. Ac yn y oes ev amyl oed aur ac ariant ac anoc a wnai ev yr cyffredin lafyrio y dayar ac ynte ai cadwai hwynt rac y neb wnaythur cam ydynt oi arglwyddi ev ai swyddogion. ar gwaission ievainc a gyfoethogai ev o aur ac arian val na bai rait y neb

draissio y gilyd. Ac yna mar6 vy Wrvinia6 ac yn Llyndain y clad6yd. we yn y ol ynte y dayth Arthal yn vrenin y vra6t ynte ac nit oed debic y defodau ev y vra6t arall cans y bonedigion dlyeda6c a darostyngau ev ac anvonedigion a drychafai ar anryded ac anraithia6 y cyfoethogion ar cyfiawnton ai cymell y roi teyrnget ida6 ev. ac yna y codes gwyr da y deyrnas yn y erbyn ai wrthlad ev ymaeth oi vrenhiniaeth. A gwnaythyr Eleidir y vra6t yn vrenin ai alw a wnaethant Eleidir va6r o achos y drygared a oruc ev ai vra6d cans wedy myned pym mlyned haibio velly ydoed Eleidir yn hely yn forest llwyn y cladyr ac yna y cyfarwy Arthal y vra6t ac ef yn diarwybot ida6 yr h6n a daroed y deol or deyrnas wedy y vot mewn swrn o wledyd yn caissio porth y oresgyn y cyfoeth ac ni chawssai ev dim. Ac am na allai diodev angenoetid yn hwy ymhoelod ev yr ailwaith y ynys Brydain a dauddec marchog gidac ev y gaissio gwelet cydmaithion. A phan y gwelas Eleidir ev yno rydec a oruc atto a mynet dwylo ym6n6gl ac ef yn garedic gan y gysanu ac wlyo a oruc Eleidr o achos y vra6t oi vrenhiniaeth a maint vyssai y anghyferth. Ac yna y duc Eleidr y vrawt gydac ev y dinas Alclyt ai gy6dio yno mewn ystavell.²³¹ a chymryt a oruc Eleidir arno vot yn glav ac anvon cenadau a oruc y bob lle dros wyneb ynys Brydain y erchi y ba6b or tywssogion dyfot y ymwelet ac ev. Ac wedy dyfot pa6b hyt ynghaer Alclyd erchi a oruc yr porthor na ellyngai atto onit un ar unwaith a dyfot yn dista6 rac bot yn vlin ar les y ben ev glywet gormot son a chredy o ba6b hyny. Ac yna gorchmynai Eleidir y wsnaethwyr y daly ev a thorry y ben oni wrhai y Arthal ailwaeth megis y byassai gynt ac velly wedy cadarnhau o nadynt trwy amodau ai b6g6th y tangnofedawd ev ba6b yn hedychlon ai vra6t.²³² Ac yna y dayth Eleidir at y vra6t y gaer Efrawc ac a gymerth y goron iam y ben y hun ac ai roes am ben Arthal y vra6t ac o hyny allan y gel6it ev Eleidir va6r.²³³ Ac wedy hyny y by Arthal yn vrenin deng mlyned gan wellhau y dryc defodau anathod or blaen. Ac o hyny allan perchi bonedigion a oruc a gostwn anvoned a gado y ba6b y eido y hun a chynnal gwirioned ym hob lleacynghaerly clad6yt.²³⁴ Ac ynaailwaith y dyrchafwyt Eleidir yn vrenin. Ac yna y dayth y dau vrodyr ieyav y ymlad ac ev Owain a ffredyr a llu ma6r gantynt a chael y vydygoliaeth a wnaethan a daly Eleidir a mynet ac ev y Lundain yngharchar a

ranny y gyfoeth ryngtynt sev y dayth yn ran Owain o hymyr hyt y gorllewyn nit amgen Lloegr a chymry a cherniw. a ran Bredyr oed o hymyr hyt y gogled ar gogled oll. Ac ymhen y saith mlyned y by var6 Owain ac y dayth y vrenhiniaeth oll yn lla6 Bredyr ac y llywiodd ev y deyrnas yn dangnofedys megis na chofait am un oi vrodyr ac y by var6 Predyr.²³⁵ Ac yna y cyrch6yd Eleidir oi garchar ac y gwnaethbwyt yn vrenin y drydyd waith. Ac wedy trolyo y amser yn hedychlon y by var6 ev.²³⁶ Ac yn y ol ynte y gwnaythb6yt Gorvinia6 y vab ynte yn vrenin a chyffelyb y dat vy ev o unia6nder a chy6irder.²³⁷

Ac yn y ol ynte y dayth Morganap Arthal yn vrenin ac y cynhal6ys y dyrnas yn hed6ch dangnofedys.²³⁸ Ac yn y ol ynte y dayth Einion y vra6t yn vrenin ac anhebic vy y defodau ev y vra6t yn lly6ia6 pobyl ar chweched vl6ydyd y b6ri6yt ev oi vrenhiniaeth am y groylonder ac na ynnai wirioned a hyny ai digyfoethei ev.²³⁹ Ac yn y ol ynte y dayth Eid6al ap Owain yn vrenin y gar ynte a rac ofn y damwain a dathoed y Einion unia6nder a gynhelis ymysc y Bobloed.²⁴⁰

Ac yn y ol ynte y dayth Runap Predyr yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Geraint ap Eleidir yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Cadell ap Geraint yn vrenin. Yn ol Cadell y dayth Coel yn vrenin. Yn ol Coel y dayth Porex yn vrenin. Yn ol Porex y dayth Cheryn yn vrenin ac y h6n6 y by drimaib nit amgen fylgniws ac Eidal ac Andras ar haini bob un yn ol y gilyd a vyant vrenhinioed. Yn y ol hwynte y dayth Urien ap Andras yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Elvryd yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Clydoc ac yn ol Clydoc y dayth Clydno. Yn ol Clydno y dayth Gerwst. Yn y ol ynte y dayth Mairia6n. Yn y ol ynte y dayth Blaidyt yn vrenhin. Yn y ol ynte y dayth Caff. Yn y ol ynte y dayth Owain gwedy Owain y dayth Sayssyllt gwedy ynte Ble-gywryd.²⁴¹ Gwedy ynte Arthmael y vra6t. Gwedy ynte Eidol. gwedy ynte Rydion gwedy ynte Rydderch gwedy ynte Sawlben-ychel. Gwedy ynte y dayth Pirr. gwedy ynte Capeir gwedy ynte Manogan y vab a gwr hyna6s oed h6n6 ac unia6nder a gwirioned a garai.²⁴² Gwedy ynte y dayth Beli Ma6r y vab ac ynte a wledycha6d yn vrenin ynys Brydain daygain mlyned. ac y h6n6 y by bedwar maib Llyd a Llefelys a Chasswalla6n a Mynia6. a Llyd oed y mab hunav. Ac wedy mar6 y dat ev a gymerth lywodraeth yr ynys. A

chwairia6 myroed llyndain a oruc a dam-gylchyny y gaer o anairiv diroed a thrigio yno y ran vwyav or vl6ydyd a feri adailat tai ma6rwaithioc o vewn y gaer megis na bai y chyffelybyn yr holl wnedyd an wledyd ac ev ai gelwis hi Caer Lud ac nydiwed y gel6it hi Caer Llyndain. Ac wedy dyfot estron genedd iddi hi y gelwit hi Caer L6nd6n. A llefelys a garai ev y v6yav oi vrodyr cans doeth a cymhen oed ev. Ac wedy clybot o Lefelys var6 brenin frainc yn diettifed namyn un verchar ar cyfoeth yn lla6 hono ymgynghori ai vra6t a oruc ev am vyned att dywssogion frainc y erchi y verch. ac yna yn diannot y vorwyn a rodet idav. a choron y dyrnas gyda hi ac ynte ai llywia6d hi tra vy vvw yn hyna6s garedic. Ac yna wedy talyd o amser tair gornes a dygwyd6ys yn ynys Brydain ni welssid erioed y cyfry6 cans un o nadynt oed genedd a el6it y Coraniait a chymaint oed y gwybodau ac nat oed un ymadrod ac y cyfarffuai y gwynt ac ev nas gwyppnt hwy ac 6rth hyny ni ellit drwc ydynt. Ar ail oed diasspat a roit bob nos glammai ywch benn pob aelwyt drwy holl ynys brydain a hono ai trwy galonnau dynion ac anifailiait yn gymaint ac y collai y gwyr y lliw ai nerth ar gwraged y baichogi ar maibion ar merchet a gollai y synwyr ar anifailiait a dawai ev yn diffry6yth ar coedyd. Y drydyd oed er maint vai yr ordainiaeth a vai yn holl lyssloed ynys Brydain ni chait byth dim o hona6 ont y troylit y nos gyntaf. Ac velly amlwe oed yr ormes gyntav ar d6y eraill nit oed neb a wypai y hystyr ac yna pryder y gofaly yn va6r a oruc Llyd am vot y ryw ormess-oed hyny yn ynys Brydain. Ac yna cwairia6 llongau a oruc ev y vynet ymwelet a Llefelys y vra6t. Ac wedy gwybot o Llefelys hyny dyfot yn y erbyn ynte a oruc a mynet dwylo ym6n6gl ac ev. Ac wedy gwybot o Lefelys ystyr y neges ev yno peri a oruc ev wnaythyr corn hir megis y gellit ymdidan drwydo megis na chai y Coraniait dim or gwynt oi ymadroed h6ynt rac gwybot o nadynt y cyfrinach ac velly yn y corn ymdidanassant. Ac nachai un o nadynt glywet gan y gilyd namyn ymdian chwer6 din dros ben ac adnabot o Llefelys vynet cythrayl yn y corn a feri golchi y corn a gwin a oruc ev. Ac yna y rodes Llefelys y vra6t ryw bryfet ac erchi ido pan delai y drev y briwo h6ynt ai b6r6 me6u dwr oer. A dyfynnu pawb yn gyffredin atto y Bryttaniait ar Coraniait or holl dyrnas a b6r6 y dwr h6n6 ar ba6b o nadynt yn gyffredin. ac a lad yr holl Gor-

niait y gyt ac nit argyweda ev dim ar y Bryttaniait. Yr ail ormes y syd yth dyrnas di yw draic yr ynys a draic arall o estron genedl y ssyd yn caissia6 a goresgyn hi ac y dyrru ych draic chwi rac llit a dig-ofaint a diasbot hynny a gly6eh chi. A llyma heb ev val y gell6eh chwi wybod hynny. messur di yr ynys y hyt ai llet pan delych y drev ac yn y lle y ceffych di ganol yr ynys par di glad pwll yn y dayar a ffar di roi cer6ynait o ved or gorau ar a geffych me6n cerwyn yn y pwll h6n6 a ro di lenn o bali ar wyneb y gerwyn. A byd dithau dy hun yn y gwiliat hwy yno a thi a gly6y y draigau yn ymlad yn arythl yr yr awyr. Ac wedy darffo ydynt vlino yn ymlad h6ynt a fyrthiant yn rith dau barchell ar warthav y llen ac a yfant y med ac a dynnant y llen gantynt hyt yng6aelot y gerwyn ac yno y cysgant. Ac yno lapia di y llenn yn y cylch hwynt ac yn y lle cadarnav a geffych yth dyrnas clad di hwynt yn dyf6n yn y dayar a thra vont hwy yno ni da6 un gormes yr ynys Brydain o un lle arall. Y drydyd ormes yw gwr cadarn lledrithioch y ssyd yn d6yn dy v6yt ti a thiot trwy hyt a lledrith ac a bair y ba6b gysgu. Ac am hyny rait y6 i ti dy hun wiliad dy amser a chad6 dy armerth a rac gorvot arnat gysgu gat gerwyniat o dwr oer gair dy la6 a fan vo y cysgu yth orvot dos yr gerwyniat dwr. Ac yna ymholes Llyd y drev. Ac y dyfyn6ys holl wyr y dyrnas ger y vron a b6r6y dwr yn gyffredin arnynt. Ac yn diannot y by var6 y Coraniait ac heb argywedy dim ar y Britaniait ac yn y lle wedy hyny Llyd a bar6ys messyr yr ynys y hyt hi ai llet ac yn Rydychen y cafat y canol. Ac yno y herchis ev wnaythyr pwll val y dy6edassai Lefelys 6rtha6. Ac yn y lle ev a gafas pob peth yn wir val y dywedassai y vra6t ida6. Ac wedy cysgu or perchyll Llyd a lapi6ys y llenn yn y cylch hwynt ac yn ninas Emrys me6n cist vaen y cydi6ys ev h6ynt yn dyfn yn y dayar. Ac o hyny allan y paidi6ys y diasbat dymhestlys hono. Ac yna y peris y brenin arlwyas gwled va6r ac 6edy y bot yn barot gossot a oruc gerwyniat o dwr oer gair y law ac wedy y gwili6ys ev y wled. Ac val yr oed ev velly am la6er or nos ev a gly6ai y cerdau tecav yn y byt yn y cymeryt ev y gysgu sev a oruc ynte mynet yn dwr yn vynyech ac yna y gwelai ev wr ma6r yn dyfot yn harnaissys y me6n a cha6ell ma6r ganto a roi yr holl armerth o vwyd a llynn yn y cawell yny olwe ev ac yn cychwyn ac ev ymaith. Ac yna erchi a oruc Llyd ido

ev aros a dy6edyt wrtho er y ti wnaythyr collet y mi cyn hynn nis g6nau di bellach oni bydy di trech no mi. Ar gwr dy arhoes ac ymlad yn groylon a wnaythant yn y oed y tan yn goleyo oi clefydau hwynt ac ny di6ed y gorvy Llyd yr ormes. Ac yna erchi na6d a oruc y gwr dy yr brenin gan dy6edyt y gwnai ia6n ida6 am yr holl golledau a wnathod ev ida6 hyt hyny ac y bydai ev wr cy6yr yr brenin o hyny allan. a hyny a gymerth y brenin ganto. Ac velly y gwrthneba6d Llyd y tair gormes. ac wedy y varw y clad6yt y gorf ev ynghaer Lyndain gair llaw y porth o el6ir yn gymraec porth llyd ac o saesnech lwyd-gad a dau vab a vy ida6 Afarwy a Thenefan. ac am nat oedynt me6n oedran y lywia6 y dyrnas y hyrd6yt Casswalla6n ap Peli ewyrth y brenin. Ac wedy yrda6 Casswalla6n yn vrenin ev amrodes y garu gwirioned a chyfia6nder. Ac er y vot ev yn vrenin ni vynnai ev didymy y niaint namyn roi rann va6r or cyfoeth ydyntsev y rodesy Afarwy Lyndain a iarll-aethgentaeyrodesy Denefan iarllaeth Gerniw ac ev y hun yn vrenin arg6bl. Aramser h6n6 y doeth Ilcasar amheraw6r Ryfain yn goresgyn nysssoed ac wedy goresgyn frainc ac odyno ev a gafas gwelet ynys brydain a gofyn a oruc pa dir oed gyfairwyneb ac ev a rai a dy6at wrtho mae ynys Brydain oed hono. Ac wedy gwybot o Ilcassar ystyr yr ynys ar bobl oed yn y chyfaubedy a dywedyt a oruc cyma yn cenedl ni gwyr Ryfain cans gwyr Ryfain ar Bryttaniait o genedl Droyav y doethom cans Eneas wedy ymlad troyav vy yn hendait ni ac ydynt hwynte cans Brytys ap syllys ap Ysgannys ap Eneas a Brytys a oresgyn6ys yr ynys racco yn gyntav a thyb yw gennyv na byd anod i mi y darost6ng yr ynys racco dan Sened Ryfain cans yn y mor y maent hwy ac heb wybod ryfely na dwyn arvau nac ymlad. Ac hefyt iawn yw anvon cenadau attynt yn gyntav y erchi ydynt na fellhaynt iwrth wyr Ryfain a thaly tyrngat ydynt megys pa6b or cenedloed yn cylch. a hyny heb ymlad rac gorfot arnom ni est6ng y gwaet hwynt ac hwynte yn geraint y ni a chodi boned yn hendait ni Priav. Ac yna wedy y Ilcassar danvon y llythr hyny ar gorchmynion y Gaswallon wnaythyr velly. Eithr ni by dail6ng gan Gaswallawn hyny ac anvon a oruc ynte lythr att Ilcasar ar ymadrod hynn yndo. Caswalla6n brenin y Bryttaniait yn anvon anerch at Ilcasar amhera6dr Ryfain y vanegi vot yn ryfed gennyv i chwant g6yr Ryfain a maint yw arnynt syched aur ac ariant ac na fynant hwy yn

bot ni yn diodev perigl yn y wailgi yn preswylia6 me6n ynys yn y mor o diaithr tervyn y byt heb gaissio cymell swllt arnom or lle y byom ni hyt hyn yn y gael y ryd a chwili6d ma6r y ti Ilcasar yw yr hwn a orchymynnaist cans or un voned y disgyn-ssom ni a ch6ithau o Eneas ysgwyd6yn. Ac am hyny na chais di yn dwyn ni y gaethiwed tragwda6l am hyny gwybyd di Ilcasar ymladwn ni dros yn ryddit a thros yn gwlat ac or de6y di dros y mor megis yd6yt yn ada6 dyfot yn gynt noc y sengych ar dir ynys Brydain. Ac velly wedy gwelet o Ilcasar lythr Caswalla6n ai atebion cwairia6 llynges a oruc ev a dyfot hyt yn aber Temys ac yn y erbyn y dayth Nynnia6 y vra6t ac Afarwy y nai twysa6c Llyndain a thrahayant iarll Cerniw a Chrada6c vrenin yr Alban a Gwerth-aet vrenin Gwent a Brithael vrenin Dyfet. Sef y doethant yn diannot hyt ynghastell Doral ac yn diannot cyrchu y traeth a orugant ac ymlad yn wychyr o bob parth. ac yna y cyfarwy Nynia6 ac Ilcasar a drychav y gledyv a oruc Ilcasar y gais-ia6 pen Nynnia6 ac erbynait a oruc ynte ar y darian yny llynna6d y cledyv yndi. ac ni alla6d ev dynnu odyo rac tewed y bydinoed nymgymysgu ac hwynt. Ac wedy cael y cledyv o Nynia6 ni safod neb dan y dyrnot ev ac yna y cyfarwy Alibiens iarll nynia6 ac yn diannot y llas ev h6n6. Ac velly llu Ilcasar a las gan v6yav a gyrru fo arno ynte yn wrad6ydys hyt yn fraine. Ac ymgyferbyn ac ev a oruc gwyr fraine ac y ymlad ac ev y gaissio b6r6 y arglwydiaeth iarnynt yr lla6r cans tyb-iait y daydaynt faely y gych ev ar y Bryt-taniait ai gymell ar fo odyo am glybot vot llongau Casswalla6n ar y mor yn y ymlit ev. Sev a oruc ynte roi swmp anvaiddra6l o da y dywsogion fraine a ryddit y ba6b ar a oed dan y gaethiwed ev. Ac velly y tangnofedod ev y bobl. Ac wedy y vdy-goliaeth hono y dayth Caswalla6n y Lyn-dain ai gydvarehogion gydae ev y anrydedy y duwau. Ar pymthegvet dyt wedy hyny y by var6 Nynnia6 or dyrnot pen hyny ac y clad6yt gair llaw porth y gogled ar cledyv gidac ev cans yr angau coch y gelwit. y cledyv cans pwy bynnac a han-waydid ac ev mar6 fyda6i yn diannot.²⁵³ Ar amser h6n6 y g6naeth Ilcasar gastell odinae rac damhwainio yr ailwayth y wrthlad o wyr fraine. Ac velly ymhen y dwy vlyned y dayth Ilcasar yr ailwaith y gaissio dial y syrhaedau. ar y Bryttaniait. A phan gige Gaswalla6n hyny peri a oruc ev blannu polon hayrn cyn braffed a

mord6yt gwr ar hyt canol Temys ar ford llongeu Ilcasar. ac yn dirybyd y dayth y llongau ar ben y polon yny vri6od y llong-au a bodi milioed or gwyr. Arsawl a dayth yr tir Caswalla6n ai herbyni6ys hwynt a holl gadernit lloegr ac y cafas ev y vdydgoliaeth ac y foes Ilcasar hyt yn raeth Moran ac odyo y daeth ev y gastell odinae ac y dayth Osawalla6n hyt yn Llyn-dain ac yna y gwnaeth ev y wled va6r y dywsogion ev ai wsnaethwyr. Ac yna aberthu a oruc ev daydengmil ar hygain o amrafaelion anifailiait ar haini a droyl-assant nos dr6y amrafaelion ch6aryau. Ac yna ydaeth yu ystriv rwng dau was iev-aime ardercha6c wrth chwara6u paled. ac enw y naill oed Hirlas nai yr brenin ar llall oed Gyhylyn nai Afarwy ac yny darvot hyny y llas Cyhylyn Hirlas nai y brenin. Ac o hyny ydaeth cynwrf ma6r yn y llys ac y lliidi6ys y brenin yn va6r gan vynnu cael nai Afarwy wrth varn y llys. A fettrys oed gan Afarwy hyny gan dy-6edyt mae pob cam a wnelit o vewn y dyrnas mae yn Llyndain y dlit g6naythyr ia6n am dano. Ac ynte parot oed y hyny. Ac ni vynnai y brenin namyn cael Cyhyl-yn wrth y 6ylls ev. Ac ni fynnai Afar-wy hyny cans wydiat beth oedd e6ylls y brenin ac am hyny y gade6ys Afarwy y llys a mynet y gyfoeth y hun. Agwelet or brenin hyny a dyfot yn y ol ev a llu ma6r ganto a difa y gyfoeth ev yn ll6yr o dan a hayarn ac yna danvon o Afarwy att y brenin y gaissio tangnefed ac heb y gael. Ac yna y medylod Afarwy pa fod y gallai ev 6rthnebu y brenin. ac y cafas yn y gynghor anvon at Ilcasar y erchi ida6 dyfot y ynys Brydain ac y byda6 ev ganhorth6y ida6 ac y cadarnhae ev o dyfot ac y dar-ostyngynt hwy ynys Brydain y Ilcasar. Ac yn gadernit ar hyny y danvones Afar-wy Gynan y vab a daydec gwystyl arhygain o vonhedigion ynys Brydain yn wystlon ar hyny.²⁵⁷ Ac yna cwairia6 llynges a oruc Ilcasar a dyfot y borth Rwydon yr tir. Ac Afarwy ai herbyna6d yn anryded-ys. Ac yna yr oed y brenin yn ymlad a chaer Lyndain. ac wedy clybot o Gaswall-a6n dyfot Ilcasar y ynys Brydain ym-g6airio a oruc y dyfot yn y erbyn a fan dayth yr glyn coeda6c yn agos y gaer gaint fev y gwelas bebyllau g6yr Ryfain.²⁶⁰ ac yna brwydro a orugant ac yna y bu aerva va6r o bob parth. ac yn y diwed y gyrr6yd y Bryttaniait y mynyd ychel.²⁶² a chad6 yno yn wra6l a orugant a llad lla6er o wyr Ryfain.²⁶³ a fan welas y Ryfain6yr hyny damgylchynu y mynyd a orugant y gaissio

negnu y Bryttaniait. ac yna y danvones Caswallaön at Afaröy y ervynnait idaö wnaythyr tangnefed ryngto ev ac Ilcasar.²⁶⁵ a ryfedy a oruc Afaröy a dyöedyt panit lleö meön hedöch gaissio hedychu. Ac yna ef a dayth Afaröy at Ilcasar. ac a dyöat örtho fal hynn. Arglöyd heb ev mi adeöais y ti darostyngedigaeath ynys Brydain a llyma y ti hyny trwy y ti adel Caswallaön yn vrenin danat ti trwy rodi o honaö ynte dymget y Sened Ryfain. A gwrthöyneb vy gan Ilcasar yr atdeb hönö. Ac wedy göelet o Afaröy hyny. dyöedyt a oruc ef. Arglöyd er i mi adaö y ti darostyngedigaeath ynys Brydain nit adeöais i y ti distryöio y nghenedl vy hun cany wnaethont dröc y mi hyt na allont önaythyr iawn am dano ac ni chyttuav i difa ryngghenedl.²⁶⁸ Ac yna rodes Ilcasar dangnefed y Gaswallaön tröy rodi tair mil o bynoed bob blöydyn y Sened Ryfain o ynys Brydain. Ac wedy cadarnhau hyny y daethant y gyt hyt yn Llyndain ac yno y trigasant y gayaf hönö.²⁶⁹ ar gwanöyn rac wyneb yr aeth Ilcasar ty a Ryfain ac yr aeth Afaröy gydac ev y daro wrth y Pontenis yr hön oed yn cynnal yr amerodraeth yr amser hönö.²⁷⁰ ac y trigiod Caswallaön yn ynys Brydain yn gwledychu saith mlyned ac wedy y varö y cladöyt ynghaer Eöroc. Ac yn ol Caswallaön y dayth Tenefan ap llyd iarll cerniö yn vrenin.²⁷² Ac yn y ol ynte y dayth Cynvelyn y vab yn vrenin yr hön a vagasai Ilcasar a rac maint y carai Gynvelyn wyr Ryfain nichassiod ev döyn y tyrnget arnynt.²⁷³ Ac yn y amser ev y ganet Iesu Grist 4. Ac öedy gwledychu o gynvelyn deydeng mlyned y ganet dau vab idaö Göyder a Göairyd. Ac wedy marö cynvelyn y gwnaethböyd Göydr yn vrenin ac wedy ymgadarnhau o honaö yn y gyfoeth y attalaöd ev dyrnget gwyr Ryfain. Ac wedy göybot o wyr Ryfain hyny anvon Eloyöcasar a wnaethant a llu maör gantaö y ynys Brydain. A fan dayth yr Amheraödr y tir cyrchu Caerberis a oruc ac ymlad ar gaer. ac wedy nathygöys idaö hynny cau pyrth y drev a orugant a myr maen y warchau yr anifer oed y mewn yn y vaynt vairö o newyn²⁷⁵ Ac wedy clybot o Wydr hyny cwairiaö llu maör a oruc a dyfot wrth Gaerberis ac yn diannot cyrchu gwyr Ryfain a möy a ladai wydr y hun o honynt noc a ladai gan möyav yr holl lu. Ac yna y dayth Hamon dwyllöer yr hön a dysgasai yr iaith gan y gwyston or Bryttaniait yn Ryfain. a böre haibio y arvau y hun a chymryt arvau un

or Bryttaniait a las am danaw a chyrchue ymlith y bydinoed.²⁷⁶ a fan gafas ev gyfla llad y brenin a oruc. Ac odyo llithro tröy un a thröy arall a oruc oni dayth at y vydin y hun. Ac yna böre yr arvau hynny ymaith a chymryt y arvau y hun.²⁷⁷ Ac wedy göybot o wairyd lad y vraöt diosc y arvau y hun a oruc a chymryt arvau y brenin ac anoc y wyr y ymlad yn vraöl a a oruc agyrry fo ar wyr Ryfain.²⁷⁸ Acyna y foes Hamon arrann vöyaf or llugydacev hyt y llea elöirporth Hamon neu borth Hamönt y gelöir ev hyt yr aör hon ac yno y llas Hamon.²⁷⁹ Ac y dayth Gwairyd hyt y lle ydoed Glywcesar yn ymlad a chaerberis. A fan welas yr aniferoed yn y gaer y Bryttaniait yn dyfot yn borth ydynt. hwy ymdoethant y maes i ymlad a göyr Ryfain. a llad llaöer o bob parth ac eissioes rac amled gwyr Ryfain höynt a euillasant y gaer a a gyrru fo ar wairyd hyt ynghaer wynt. ac yno y dayth Gloyw-casar ai lu a mynnu gwarchau y Bryttaniait nyny vaint vairö o o newyn.²⁸⁰ a fan wybu wairyd hyny cywairiav y lu a oruc a dyfot allan. a fan welas Gloyw Casar hyny anvon a wnaeth y gaissio tangnefed at y Brittaniait. ac yn diannot y gwnaethböyt tangnefed ryngtynt. ac y rodes Cloywcesar y verch yn wraica y wairyd y gadarnhay y dangnefed. ac wedy hyny o nerth y Bryttaniait y gorgesynnod gwyr Ryfain ynyssoed Ore ar cyt ynyssoed eraill nyny cylch.²⁸² ac wedy llithro y gayav haibio y dayth y voröyn o Ryfain a diayret oed y öfryd ai thegöch ac y priodes Gwayryd hono. Ac y gwnaeth Gloywcesar dinas yr hon a elwis ev Caerloyw ar lan Hafren yn y tervyn rung Cymry a Lloegr.²⁸⁴ Ar amser hönö y diodefod Crist yngharisalem.²⁸⁵ acy gosodes pedr Ebostol gadair yn anossia ac o dyo y dayth ev hyt yn Ryfain y drigio ac y gynnal y Esgobaöd ac y danvones ev Varc Athro ac Evengylöer hyt yr Eifft y bregethu yr Efengil a scrifenassai y hun.²⁸⁶ Ac velly pan vy amser gan Gloyw-casar ef aeth y Ryfain a gadel ynys llyöodraeth ynys Brydain y Wairyd. Ac wedy y vynet ev or ynys hon. y cymerth Gwairyd yndo ryfic a balchder. ac attal tyrnget gwyr Ryfain a oruc. ac wedy clybot o gloywcesar hyny ev a danvones Vassassian a llu mawr ganto y gymryt tyrnget o ynys Brydain. ac wedy parattoi y llynges yn barot hwynt a doethant yr tir y borth rydipi. Ac yn y herbyn y dayth Gwairyd ai lu. ai llydias y dir a oruc sef y gwnaethont hwynte troi y hwylau a disgyn ymhorth totnais.²⁸⁸ ac wedy y dyfot yr tir cyrchu caer benhöyl.

goet a orugant ac ymlad a hi.²⁸⁹ Ac wedy gŷybot or brenin hyny. ymgŷairio a oruc ynte ai lu ac ar ben y saithved dyd y dayth ev yno a chyrcu gwyr Ryfain ac ymlad ac hŷynt. a llad llawer o bob part y dyd hŷn6. A thranoeth gan amlet oed wyr Ryfain anod oed y gorvot. Ac yna y dayth y vrenhines y dangnofedy rnyngynt ac y gyt y doethant hyt yn Llyndain. Ac yna anvon a wnaethant y cidvarchogion hyt yn Iwerdon a goresgyn hi. Ac wedy darvot y gayav ydaeth Vaspasian y Ryfain ac y tyngŷys ev Wairyd yn ynys Brydain hyt yniŷed y oes. Ac wedy y varŷ ev y cladŷyt ev ymanachlog Caerloyw yr hon a wnaethoed Glow-casar. Ac y nol Gŷairyd y dayth Mayric y vab ynte yn vrenin ac yn oes hŷn6 y dayth Rodric vrenin y fŷichdiait o seithia a llu mawr ganto yr Alban ai goresgyn a oruc. Ac wedy gwybot or brenin hyny ev a dayth yn y erbyn ac ymlad ac hŷynt a oruc a gyrru fo arnynt ac yn y fo hyny y llas Rodric. ac yna y roes Meiric or Alban yr bobl hyny y breswylio yndi ac wedy cyfanedy y lle hŷn6 nit oed cymariait yr fŷichdiait. ac y daethant hwy at y Bryttaniait y erchi y merchet hŷynt yn wraged ydynt. ac ni by dailŷng gan y bryttaniait y roi ydynt. Ac yna yr aeth y fŷichdiait hyt yniwerdon a chymryt y Gwydelessau yn wraged ydynt ac or haini y heniw Ysgottiait. Ac wedy y Vairic lonydu yr ynys hon. ev a rodes dangnedef y wyr Ryfain trŷy y vod ai gariat. a gosot cyfraithiau neŷyd ym hob lle yn y gyfoeth ac yn hedŷch dangnofedys y gwledychoed tra vy vyw. Ac wedy marŷ Mayric y dayth Coel y vab ynte yn vrenin yr hŷn a vagasyd yn Ryfain. A rac maint y carai ev wyr Ryfain cyt gallai attal y tyrnget nis attalioed tra vy vyŷ.²⁹⁰ Ac wedy Coel y dayth Lles y vab ynte yn vrenin ac yn annwyf ai dat oed ef. Ac wedy ymgadarnhaw o honaŷ yn y gyfoeth. ev a danvones att Eleuteriws esgob Ryfain y ervynnait idaw danvon y ynys Brydain dysgaŷdyr o Gristnogaŷl fyd megys y gallai ev gredy y Grist trŷy dysc a fregethau.²⁹¹ ac ynte a danvones idaŷ dau dysgaŷdyr Dyfan a Fagan ar haini a bregethawd idaŷ o dyfodiat Crist yn gnaŷd. Ar haini ai golches ev o lan fydlawd Vedyd a holl bobl y dyrnas wedy ynte.²⁹² ac yna y roes Lles y temlau oed ossodedic yr gau Duŷau. ev a beris y cyssegru yn enŷ holl gyfoethaŷc Duw ar saint a gossot ydynt amrafaelhion yrdolion y cyfanhedy ac y daly duŷaŷl wssanaeth y duŷ.²⁹³ ar amfer hŷn6 yr oed wyth Esgobdy a thrygain yn ynys Brydain

a tri arch esgobdy yn benadyr ar y llaill. ar tri hyny yn y tri dinas pennav yn yr ynys. Llyndain a chaerefroc. a chaer-llion ar wysc. A fan ranŷyt rŷng yr arch esgobdai. wrth Esgobdy Caer Efrog y perthynŷys deifyr a brynaich ar gogled oll val y gwahanai hymyr. Ac wrth Arch Esgobdy Llyndain Lloegr a Cherniŷ val y caidŷ hafren. Ac wrth Arch Esgobdy Caer llion Cymry o hafren y vynydd cans Caer llion oed benadyr ar y dwy eraill.²⁹⁴ Ac wedy y roes y brenin ydynt rodion maŷr o dir a dayar. Ac yn nghaerloyw y tervynŷys y vyched ac ny vanachloc hono y cladŷyt yr unvet vlwyddyn ar bymtheg ar hygain a chant gŷedy dyfot Crist yngnaŷt. Ar amser hŷn6 y oed yn ynys Brydain wyth temyl ar hygain. A thair temyl hefyt oed odiaŷ yr haini. Ac yr oed yr wyth demyl ar hygain hyny dan vediant y tair eraill ai harglŷyddiaethau oll y vot wrth orchymyn yr haini ac ymhob un or temlau hyny y gossodwyf Esgob cyssgedric ac ymhob un or tair pennav y gossodet Arch Esgob yn y tri dinas pennav a ennwid or blaen. Ac velly am nat oed etifed y Les y codes tervysc rŷng y Bryttaniait a gwyr Ryfain. Ac wedi manegi hyny y sened Ryfain hŷynt a danvonassant severys senedŷr o Ryfain a lleng o wyr ymlad ganto nit amgen ygain mil. ac ev a oresgynŷys yr ran vŷyav ar y Brittanait a rai o nadynt a foes dros daifyr a brynaich a silien yn dyŷssoc arnynt. a mynych ymgrychu a vy rnyngynt. a gorthrŷm vy gan yr amheraŷdr hyny. Ac yna y peris ev ŷnaythyr claŷd rŷng daifŷr ar Alban o gyffredin dreth or mor y gilyd val y bai haŷs gwrthneby y Bryttaniait. a phan welas Silien na thyciai idaŷ ymlad ve ar Bryttaniait a gŷyr Ryfain. ef aeth hyt yn Seithia y gaissio nerth. Ac wedy cael o honaŷ holl iengtŷ y wlad hono y gyt ev y dayth y ynys Brydain ac yna cyrchu Caer Efraŷc a oruc ac ymlas a hi. Ac wedy mynet y chŷedl dros y dyrnas. yna y ran vŷyav or Bryttaniait amadeŷis ar amheraŷdr ac a dayth at Silien. Ac yna yn diannot y dayth severys ai lu ganto ymlad a silien. A silien ai brathŷys ynte yn angeuaŷl ac o hŷn6 y by varŷ severys ac y cladwyf ynghaer Efraŷc A dau vab oed y severys Bassian ac Etta a mam Getta a hanoed o Ryfain. a mam Bassian o ynys Brydain. ac wedy marŷ y dat y cymerth gwyr Ryfain Getta yn dyŷssoc arnynt o achos hanvot y vam o Ryfain. Ac y cymerth y Bryttaniait Bassian yn vrenin arnynt hwynte am hanvot y vam o ynys Brydain. ac yna y

codes tervysc rôngy brodyr a diôarnot y gôrd acyny côrdrhyny y llas Getta ac y cafas Bassian y vrenhiniaeth yn y eido y hun.²⁹⁹ Ar amser hônô ydoed gwas ievanc yn ynys Brydain. Caran oed y henw ac o genedl issel y hanoed a chlodvaôr oed ev o deôrder wedy y brofi meôn llaêr o vrôydrau a chyrru a orvc hônô ty a Ryfain ac erchi wnat a oruc y Senedôyr Ryfain y warchadô ynys Brydain ai longau rac estron genedl a cadaô da maôra oruc ev am hyny.³⁰⁰ Ac yna y dayth ev yr ailôaith i ynys Brydain a chynyll cadernit yr ynys a oruc a mynet yr mor y vynyth amrafaelion borthayd a gwnaythyr cynôrv maôr ar yr ynyssoed o gylch ido gan y hanraithiaô ei llad ai llosgi. a phaôb ac a garai drais a lledrat a daôai atto ev yn y oed gymaint y anifer ev ac nat oed arno ofn neb.³⁰¹ Ac wedy gwelet o honaô bob peth yn gynyd ganto. Anvon a oruc at y Bryttaniait a gofyn ydynt a gai ev vot yn vrenin arnynt ac ynte a distryôai wyr Ryfain ac ai helhai or ynys hon ac ai rydhai hôynt odiôrth estron genedl.³⁰² ac wedy idaô gael y vydygoliaeth. ev a dayth a llu maôr ganto yn erbyn Bassian a gwyrr Ryfain ar y flichdiaid ac yn y vrôydr gyntaf y troes y flichdiait yn erbyn gwyrr Ryfain ac yn y vrôydr hono y llas Bassian a gyrru fo ar wyr Ryfain canu wydnt pôy oed yn y herbyn pôy nit oed. Ac wedy cael o Garan y vydygoliaeth trôy vrat y flichdiait ev a rodes Esgottlont ydynt hwy ac yno y maent etto yn y lle a elwir Prydyn.³⁰³ A phan wyby Senedôyr Ryfain hyny hwy a danvonassant Alectys Senedôr o Ryfain a thair lleng o wyr ymlad ganto hyt ynys Brydain ac yn y erbyn y dayth Caran ai lu ac ymlad ac hôynt ac yn y vrôydr hono y llas Caran. A gwnaythyr dirvaôr dymestl o Electys ar y Bryttaniait. a thrôm vy gantynt hyny a dethol Alysglapitôls yn dyôssaôc arnynt sev oed hônô iarl Cerniw a mynet a wnaethant am ben Alectys hyt yn Llyndain lle ydoed ev yn cynnal gwylva yr tadolion duôau a fan adnaby Alectys ystyr y neges parattoi y lu a oruc a chyrru y Bryttaniait ac yna y by aerva vawr ac nydiôed y foes y Ryfainôyr ai hemlit a oruc y Bryttaniait a llad milioed o nadynt ac yna y llas Alectys.³⁰⁵ A chayet pyrth Llyndain a oruc gwyrr Ryfain. Sef a oruc Beisgalys cydymaeth y Alectys oed hônô cymryt arno vot yn dyôssoc gwyrr Ryfain sev a oruc Alisglapitôls cychyny y gaer ac anvon at holl dyôsgogion ynys Brydain y vanegi y vot ev yn eisted wrth gaer Lyndain ac

erchi y baôb dyfot yn diohir yn borth idav.³⁰⁶ Ar dyfn a dayth at y dehaywôr ar gwyn-dit a gwyrr daifir a brynnaiach a gwyrr yr Alban. ac wedy y dyfot oll ymronn y gaer a briôo y myroed a orugant a thrôydynt a throstynt myned y meôn a dechrau llad y Ryfainôyr a fan welasant hwynte hyny dyfot gair bronn y brenin a wnaethant ac erchi naôd idaô ai gellông yn fyw y gwlat.³⁰⁷ Ac velly val ydoed y brenin yn cymryt y codes gwyrr Gwynel a ragot ar wyr Ryfain ai llad o gwbl. Ac yna y cymmerth Alysglapitôls goron y dynas ai llywio hi a oruc daydeng mlyned.³⁰⁹ Ac yn y amser ev y dechrayôys y dymestl a wnaeth Diaclessian amherawdr Ryfain ar y Cristnogion hyt pan difaôed ev gan mwyav yr holl Gristnogaeth. Ac yna y dayth Maxen ac Ercôlff yn dau dyôssaôc o arch y Croylaôn hônô a distryô y Eglwysau a llosgi llyfrau ysgrythrlan ac yna y lais y gwyrr llen ar Cristnogon.³¹⁰ ac yna y llas Saint Alban o Virolan ac Aron o gaerllion y gydymaith ynte.³¹¹ Ac yna y codes Coel iarl Caerloyw a ryfely yn erbyn Alysglapitôls ac yn diannot y lladod Coel ev. Ac yna y dayth Constans Senedwr o Ryfain hyt yn ynys Brydain wedy y vot yn darestông Ysbaen a ryfely ar Goel a oruc a gosot dyd y daro a mynnu ymgrychu.³¹² ac yn diannot y tangnofedwyt hwynt ac ymhen wythnos a mis wedy hyny y by varô Coel a deng mlyned y gwledychaôd.³¹³ ac yna y cymmerth Constans Elen un verch Coel yn wraic briaôd idaô yr hon a elwit Elen lydaôc yr ni welssit y chyffelyb hi o bryt a gwed.³¹⁴ Ac ydynt y by vab a elwit Cystennin ap Constant a hônô a oresgynnot Ryfain ar Vaxen groylaôn ev ai dri Ewyrth vrodyr y vam nit angen Llywelyn a Thrahaern a Mayric. ar Trahaern hônô a dayth a thair llen o wyr arvoc i oresgyn ynys Brydain odiaid Eidaf iarl Ering ac Eys ac y caôssent gaerberis.³²⁰ Ac erbyn pen yr ail dyd y dayth Eidav hyt yn emyl Caerwynt y vaes vrien ac yna y cafas y vydygoliaeth gyntav. Ac y gorvy ar Trahaern fo yô longau ac yr Alban y dayth ev y dir i ryfely.³²¹ Ac yna y gorfy drahayrn ar Eidav ai emlit o le y le yna foes hyt yn Llychlyn y gaissio nerth gan Gytbert vrenin Prydyn ac ervyn idiô dion wnaethyr angau Trahayrn. Sev a oruc iarl y castell cadarn dyfot o fewn glyn yr ford y doe Drayahayrn ac yna llechu ar y ganvet marchoc. a phan dayth Trahayarn yno yn diannot y llas ev.³²³ Ac yna y goresgynnod Eidav ynys Brydain ac y cymmerth ev

goron y dyrnas ac yn y lle ymgyfoethogi a oruc a chynnal gwyr a mairch ac arvau a da hyt nat oed ha6d i un brenin ymryson ac ef. Ac velly y cynhelis Eidav y dyrnas hon yny dayth dau Amhera6dr o Ryfain. nit amgen Grassiant ac Afala6nt a gwled-ychu ynys Brydain a oruc o eissiau ia6n ettifed hyt y diwed hayach cans nit oed ida6 ettifed namyn un verch. Ac yna peri a oruc ev dyfynnu atta6 holl wyrda ynys Brydain i ymgynggori ac hwynt am lywodraeth yr ynys ac am gyfle y rodi Elen y verch a rai a gynghores ida6 roi cyfoeth y Gynan Mairiada6c y nai ap y vra6d.³²⁵ A roi Elen y verch y Bryns o ynys arall a digon o da or ynys hon gyda hi. Eraill a gynghorau y roi hi y dyws-sa6e yr ynys honn arcyoeth genthi. Ac yna y dywat Crada6c iarll Cerniw dan darostyngedigaeth Sened Ryfain ydymni.³²⁶ Cyngoryw genyv e danvon hyt yn Ryfain a dethol Maxen wledic cans mab y6 h6n6 y Lywelyn ewyrth Elen Lyda6c. a merch oed y vam ynte y dy6ssoc Sened Ryfain a rodi dy verch y h6n6 ar cyfoeth gida hi ac o hyny y cawn ni nerth sened Ryfain y ymdiffin yn gwlat rac estron genedl. ac ar hyny y trig6yt. Ac yna y danvones Crada6c iarll Vairyc y vab hyt yn Ryfain.³²⁷ Ac anvynych vyd vot cytundeb r6ng gwyr Ryfain a fa6b or ynyssed. Ac gwedy gwelet o Vayric y terfyse h6n6.³²⁸ dy6edyt a oruc ev wrth Vaxen ryfed yw geniv dy vot yn diodev gan y gwyr raco. beth a wnafi heb y Maxen. dyfot heb ef gyda mi hyt yn ynys Brydain a friodi Elen verch Eidav brenin y Bryttaniait a chymryt y cyfoeth gyda hi a hefyt val y gellych o nerth y Bryttaniait darest6ng pob ynys ac a wrthnepo ytt ac ar hyny y trig6ys Maxen.³²⁹ Ac yna cy6airio llynges a oruc ev a dyfot hyt yn fraine ai cymell y wnaith-yr y ewllys ev a rodi ida6 aur ac arian.³³⁰ Ac yna y dayth rybyd y vrenin y Bryttaniait vot llynges ar y mor ac na wydir pa le y disgynnai ac yna y erchais Eidav y Gynan Mairiada6c dyfynnu gidac ev holl iengtut ynys Brydain y warchad6 y tir rac estron genedl. Ac yna y dayth a llu ma6r ganto hyt ymynd Cent.³³¹ Ac wedy gwelet o Vaxen vaint oed y llu rythra6 a oruc ev y Vayruc a dy6edyt wrtho vot yn rait cyngor da a fowair wrth lu a vai gymaint a h6nn6 ac ar6yd ymlad arnynt.³³² ac yna y detholet daydeng6yr or lai hynav a doethav a gafat ai hanvon mewnd bad y dir ac yn lla6 bob un o naddynt gwialen o oli6yd glas yn ar6yd tangnefed. a dyfot a wnaethant att

Gynan Mayriada6c.³³⁴ a chyfarch gwelldo a manegi y bot yn genadau gan Vaxen Wledic att vrenin y Bryttaniait.³³⁵ sef y'gof-ynnod Cynan pam y dathoed ev a llu cymaint a h6n6 ganto ar hed6ch.³³⁶ ynte a dy6at mae rac y orthrymu ar y ford.³³⁷ Ac wedy gwybot o Gynan y neges ev y mynassai y wrthlad rac colli o hona6 y vrenhiniaeth ac yna dy6at Crada6c iarll Cerniw gellyng6n ni hwy at y brenin ac a vynno ev gwnaet ydynt ac yna y doethant y gyt ar gaer yn arvonn lle ydoed Eydav ac Elen y verch yn cynal y llys.³³⁹ Ac yn diannot y cymerth Maxen Elen yn wraic briot ida6 a lly6odraeth y dyrnas gida hi. A phan wyby Gynan hyny mynet a oruc hyt yr Alban a chynnyll llu ma6r ganto.³⁴¹ a dyfot trwy hymyr ac anraithia6 y cyfoeth hyny doeth Maxen a gyrry fo arnynt ar ailwaith y dayth Cynan ai lu ac y tangnefed6yt ryingtynt y git gael ac y git golli.³⁴² Ac ymhen y bymet vlwydyn wedy hyny ydaeth Maxen a Chynan y fraine yr lle ydoed Hymblat yn dy6ssa6c yno.³⁴³ a llad h6n6 a wnaethant ac yna y dy6at Maxen wrth Gynan Mairiada6c cyn dygym mi arnat ti ynys Brydain mi a rodaf y uithau Mida6.³⁴⁴ A llyna yr amser cyntav ydaeth y Bryttaniait y lyda6. ac o hyny allan y gel6it hi Bryttaen vechan. Ac odynd y cerddod Maxen ty a dinas Roam y Normandi ac y foes y fraine rac y ofn a gado y cestyll ar dinessyd yn wac. Ac odynd ydaeth Maxen ty a Ryfain a ryfely yn erbyn Grassian Navala6nt amherodron Ryfain ac yn diannot y llada6d ev y naill a deol y llall a oruc ymaes o Ryfain.³⁴⁵ ar amser h6n6 yr oed mynych gyfrangau r6ng y Bryttaniait. o lyda6 ar fraine. Ac wedy y bot velly yn hir o amser medylia6 a oruc gwyr Llyda6 am gael gwracae da ydynt.³⁵⁰ ac anvonn cenadau y ynys Brydain att iarll Cerniw yr hwn ade6it yn gaid6at ar y dyrnas ac ervynnait ida6 danvon un-vil-ar dec o verchet gwyr anlyda6c ir ynys yn wraicae ydynt hyt at Gynan. A thrygain o verchet maibiot aillion a gwenedigion.³⁵¹ Ac wedy cynyll hyny o Vorynion cych6yn ai llynges a orugant. ac ar y mor y dayth g6ynt gwrth6yneb a g6asgaru y llongau y amrafaelion draethau a bodi rai o nadynt. Ar amser h6n6 ydoed Gwn6as a Mel6as yn ryfely ar y mor ar wyr sermania o blegit Grassian amherodr Ryfain.³⁵³ sev y cyfarvy ar gwyr hyny d6y long or merchet hyny a 6asgarassit ar vor fraine ac 6edy cael manec or gwyr a dywethb6yt vry gan y morynion ada6 ynys Brydain yn 6ac. troi

y hwylau a orugant a dyfot y ynys Brydain. Cans Gwnâs oed vrenin hynot a Melâs oed vrenin Paitto. Ac wedy y dyfot yr gogledd yr lan llad y bobloed a gnaethant ford y cerdasant.³⁵⁴ Ac wedy clybed o Vaxen hyny yn Ryfain anvon a oruc dōy leng o wyr arvoc a Grassian yn llywiaedr arnynt y amdiffin ynys Brydain. Ac velly brōydr a vy ryngtynt ar ryfelwyr a llad llafer o bob parth a gyrry fo ar Wnâs a Melâs hyt yn Igerdon. Ar amser hōn6 y llas Maxen yn Ryfain ar holl aniferoed o hanodynt o ynys Brydain ont adiengis hyt yn llyda6 herōyd y pedestric.³⁵⁵ Ac yn gōedy clybed o Grassian lad Maxen ai oreygwyr ev a gymerth Grassian lyōodraeth ynys Brydain yn y eida6 y hun ac a wisgod goron y dyrnas am y ben ac a wledychod yn hir o amser trōy groylonder yn erbyn y brittaniait ac yny diōed y lladod y wyr y hun ev. Ac 6edy clywet o Wnâs a Melâs lad grassian oi wyr y hun cynyll a gnaethant hōynte wyr llychlyn a Denmarc ar Ysgottiait ar ffichdiait a dyfot y ynys Brydain ai hanraithio o dan a hayarn or mor y gilyd a lad y cenvainoed. Ac 6edy gwelet o Bryttaniait nathyciaid ydynt ymgyferbynait ac hōynt. Anvon a gnaethant hyt yn Ryfain y gaissio. nerth gantynt.³⁵⁶ Ac y caßsant leng o wyr arvoc a Severys yn dyßoc arnynt. ac 6edy y dyfot y ynys Brydain cyrōd ai gelynion a gnaethant ai gōrthlad y maes oi tervynau. ac o gyt gynghor y gōnaethant myr maen o gyffredin drayl rōng daifyr ar gogledd val y bai anos y estron genedl y gorthrymu rac lla6.³⁵⁷ Ac 6edy y dyfot odyno hyt yn Llyndain y herchis gwyr Ryfain y Gyhylyn vanegi golli or Bryttaniait y gwyr ai swllt ac ydynt hwy gosti y haur ai harian mwy noc y gaßsant yr ioed o ynys Brydain yn caissio amdiffin y Bryttaniait ac na lafyrriant hōy o hynny allan i hamdiffin.³⁵⁸ A llew tryan a rodes y bobl boenedic am bally oi holl nerthoed ydynt ac yna cyrchu o wyr Ryfain ty ai llongau a mynet ty ai gōlat. Ac wedy adnabot o Wnâs a Melâs hynny cynyll a gnaethant hōynte y llu mōav ac ellynt a dyfot yr Alban yr tir a ryfely ar y Bryttaniait ai llad. a goresgyn yr Alban hyt yn hymyr a gōnaythyr mynych gyrchau arnynt. Ac yna gwelet o Bryttaniait na ellynt ymgyferbynait ai gelynion ac anvon a gnaethant y gofydys gōyn at Gittiōs amherodr Ryfain. y adolwyn y nerth ev ymgyferbynait ai gelynion. Ac 6edy gōybot o Sened Ryfain y hadolwyn hōynt y nacau o gōbl a orugant ac ymōrthot ac ynys Brydain ai thyrnget o hyny allan. ac 6edy adnabot or Bryttaniait

y gomed o wyr Ryfain. Anvon a orugant Gyhylyn Archesgob Llyndain y Lyda6 y y gaissio. nerth gan Aldōr vrenin llyda6 cans y pedōryd brenin oed hōn6 gōedy Cynan Mairiada6c. ac 6edy y Gyhylyn vanegi yr brenin ofyt yr Bryttaniait gan estron genedl.³⁶⁰ dolyrio a oruc y brenin a rhodi ydynt dōy vil o varchogion arvoc a Chystennin y vra6t yn dyōssa6c arnynt.³⁷⁰ ac wedy ydynt gaffel y llongau yn barot hōylian a orugant parth ac ynys Brydain. ac y borth Totnais y doethant y dir lloegr. Ac 6edy clybot o Wnâs a Melâs hyny. ymbarattoi a orugant hōynte a chyfarvot ynghyt a brōydro yn groylon a lad llyossogrōyd o bob parth. Ac nydiōed Cystenin ar Bryttaniait a gafas y vydygoliaeth drōy lad y gelynion. Ac 6edy hyny y doethant y gaer Vydau.³⁷² ac yna y gōisgod Cystenin goron y dyrnas ac y roded yn wraic idaw verch un o dywssogion Ryfain a vagassai Gyhylyn Archesgob.³⁷³ Ac o hono y by ida6 drimaib nit amgen Constant ac Emrys ac Ythyr ben dragōn. Ar Constant lwnw a vagwyd ymanachlog Amffibals ynghaer wynt ar maibion eraill a roesbōyd at Gyhylyn ar Vaeth.³⁷⁴ Ac wedy gwledychu o Gystennin daydeng mlyned mewn hed6ch tangnofedys. ev a dayth un or ffichtiait yn rith ymdidan ac ev odiaithr niver ai vrathu a chyllell dan ben y vron ac or brath hyny y by ev varw.³⁷⁵ Ac yna wedy marō Custennin y by anundeb rōng gwyrda yr ynys am gōnaythyr brenin rai a vynnai gōnaythyr Ythyr yn vrenin. eraill a vynnai gōnaythur rai oi ceraint yn vrenin. Ac yn y diōed 6edy na by undeb rydynt y dayth Gōrtheyrn Gōrthenau o achos y vot yn un o Anhawgwyr ynys Brydain a mōyav a gōnait oi gynghor. Ac 6edy medylia6 o hona6 nadoed wir dlyedys ar yr ynys hon ont un o Vaibion Gystennin.³⁷⁶ A gofyn pa ryō anryded a gōnai ida6 ev o farai y gōnaythyr ev yn Vrenin.³⁷⁷ Sev y adeōis y mynach ido bob peth ac a fynnai er hyny. Ac yna y cymerth Gōrthayrn y mab ymaith oi vanachloc o anvod yr Abat ai gōfaint ai yrda6 yn Vrenin.³⁷⁸ Ac ynte a wnaeth Gōrtheyrn yn orychel ystiwert dros ynys Brydain. Ac 6edy y vot ev velly dalym o amser medylia6 a oruc Gōrtheyrn drōy vrat pa vod y gallai ev vot yn vrenin y hunan. Ac yna y managōys ev yr Brenin vot llynghes ar y mor ac naōydiat pa le y disgynai a bot yn orau cadarnhau cestyll o wyr ac arvau a bōyt a llynn. Ac y herchis y brenin ida6 gōnaythyr megis y mynnai y hun. cans ev a rodassai ido lyōodraeth yr ynys.³⁷⁹ Ac 6edy cael o

Wrthayrn atdeb y brenin mynet a oruc ev y hun o gastell y gastell ac yno dethol a oruc ev beddâr-ygainwyr o Vaibion y dlyedogion gorau ar y hanner o genedlaeth y fflithiait y Gaetan 6rth ben march y brenin. Ac Gedy y bot velly daly m o amser. a Gwrtheyrn oed ryngy bod yr haini o barch a rodion ac ysmwythder.³⁶⁰ Sev ydoedynt nosgaith yneyad y brenin yn yfet gôin Gedy mynet y brenin y gysgu. c6yno a oruc Gwrthayrn 6rth y fflithiait. nat oed gyfoeth ganto ev megis y gallai 6naythyr cydmaithias a neb onit bychan. a fflai gallôn 6naythyr anryded y neb mi ai gwna6n y ch6ch6i paham heb h6ynt ponit ty di y ffyd vrenhin. nagev yn wir nit oed y mi o gyfoeth ont Erging ac Eyas.³⁵¹ Ac velly wedy mynt G6rtheyrn y gysgu. myned a 6naethant y stavell y brenin a llad y ben ev a dyfot att Wrththeyrn a b6r6 y pen yn y arffet ev gan dy6edyt cymmer di h6nn a byd vrenin os mynnu. A phan 6elas G6rthayrn hyny 6ylo a oruc o d6yll ac nit o alar a fferi a 6naeth ev daly y gwyr hyny ai carcharu. Ac yna pan adnaby dlyedogion ynys Brydain lad y brenin ymgynylla6 a orugant hyt yn Llyndain a fferi crogi y peddâr ygainwyr a vyssai yn llad y brenin a gorchymyn y cyfoeth y Wrtheyrn yn y geffit brenin dlyeda6c arno. Ac yna Gedy g6ybot o Gyhylyn lad y brenin. codi a oruc ev heb 6ybot y Wrgant iarl Cent. ac heb 6ybot y neb o wyrda yr ynys a phan adnaby wyrda'r ynys ai thy6sogion hyny hefyt hagr vy gantyt a hefyt gan y vaibion ynte or wraic arall sev oed y hen6au Cyndayrn a G6ertheyr a Ffasgen.³⁶³ ar amser h6n6 ydoed Simiaun EsgobaLippys y gydymaeth ynte yn pregethu yn yr ynys honn ac yn dysgu y ffyd yr Cristnogon cans er pan dathoed y peganiait attynt ydoed gangret yn y plith trwy falst bregethu angrist yr h6n a el6it Pelagian cans h6n6 a lygrasai fyd y Bryttaniait. A thr6y bregethau y gwyr sanctaid hyny y troes y Bryttaniait yr fyd gatholic Ac yna y dayth Hainssiestr att y brenin ac ai gwahodes ev y s6pper. Ac yr oed merch y Hainster yn un or bobl lana yn y byd. ac y chwenych6ys y brenin gael cysgu gida hi y nos hono ac ae cafas trwy amot y friodi. Ac yna dy6edyt o Hainssiestr 6rth y brenin dranoeth ty di waithion ysyd vab y mi a minau yn dat y tithau ac am hyny ia6n y6 i ti 6naythyr vyngyngor i o hyn allan. a mi ath gynghorav di yn da rac dy godi o estron genedl. Anvon di hyt yn Sermania yn ol Octa vy mab i ac Assaf y e6yrth ynte yfyd varchoc da clodva6r a ro di Ys-

gottlant yr haini y lle yssyd yth ortrechthu di o vynyeh ryfeloc ac h6ynt a gadbant yno rac pellenigion.⁴⁰⁰ A hyny a oruc y brenin anvon hyt yn sermania y gyrchu y gwyr hyny. ac yna y dayth o sermania drychan llong o wyr arvoc ac Octav ac Assav a Chledric yn dy6sogion arnynt hyt yn ynys Brydain.⁴⁰¹ Ac Gedy g6ybot o dy6sogion yr ynys hyny tristau a 6naethant rac maint yr anifer a gl6ssynt y dyfot y dyr. Ac anvon a orugant att y brenin y erchi ido y g6rthlad ymaeth or ynys ai hely ymaith.⁴⁰² Ac Gedy adnabot hyny o Wrtheyrn ni wnai ev ynamyn cyn6ys gwyr sermania tr6y rodi tiroed a chyfoethau ydynt. a phan 6yby y Bryttaniait hyny dethol a orugant Wertheyr ap G6rthayrn yn vrenin arnynt a dechrau ryfely ar y Saeson.⁴⁰³ ac yna G6ertheyr a enill6ys bedwar maes arnynt. y maes cyntav a vy ar dervyn Avon. ar ail maes yn ryt y pysgot ac yno y cyfarvy Gyndayrn a Hors ac y llas pob un y gilyd o nadynt. Ar trydyd maes a vy ynglan y mor ac y ffoes y saesson hyt yn Ynys Danet a G6ertheyr yn y hemlit h6ynt ac yn y llad. A phan welas y saesson nat oed le y dianc gado y plant ai gwraged a 6naethant o ffo y hunain y gwlat.⁴⁰⁴ Ac Gedy gorrvt o Wertheyr arnynt ev a dayth ty ac ynys Brydain.⁴⁰⁵ A phan gigne Rawn6en hyny gwaic G6rthayrn lad y Saeson yn ll6yr rodi aur ac ariant a oruc hi y 6snaethwr ev y hun er gwen6yno y brenin. Ac yna pan wyby ev darfot y wen6yno dyfynnu a oruc ev y holl dy6sogion atto a chynghori pa6b o nadynt y amdiffyn y g6lat ai gwir dlyed rac estron genedl a rannu y swllt a oruc y ba6b oi dy6sogion. a gorchymyn llossgi y gorf ev a roi y llyd6 h6n6 mewn del6 o evyd ar lun gwr a roi y del6 hono yn y borthloed y bai estron genedl yn mynnu dyfot yr tir a diau oed na delynt tra g6elynt y lun ev yno. Ac Gedy mar6 G6rtheyr ni 6naeth y tywsogion megis y harchasai ev ydynt namyn y glady ev yn Llyndain.⁴⁰⁷ a g6naythyr G6rtheyrn yn vrenin yr ail6aith o eissiau gwr dlyeda6c. Ac Gedy cael o hona6 ev ly6odraeth yr ynys ail6aith. anvon a oruc Rawn6en hyt yn sermania at Hainssiestr y that y erchi ido dyfot a chyfot a chyfartalr6yd o bobl gydag ev hyt yn ynys Brydain a manegi ida6 mar6 G6rtheyr.⁴⁰⁸ A phan wyby Hainssiestr hyny ev a dayth a thrýgain llong o wyr arvoc gydag ev y ynys Brydain. A phan 6yby y bryttaniait dyfot y ry6 anifer hyny yr tir. ervyn a wnaethant yr brenin y g6rthlad. A phan 6yby y sermaniait hyny

manegi a orugant yr brenin ai dyôsogion na doethant hŷy yr ynys er molest or byt at y bryttaniait namyn tybiaw na bysai varô Gôrthevyr vendigait eithr rac yn cyfarsangu o honaô ev y daythom ni ar anifer hyn gennym. ac velly gan y varô ev ervynnait yw gennym yr brenin gnaythyr oetyd mewn lle tervynedic y wybot pa vaint o anifer a vai eôllys ganto ydynt drigio yma ar sawl ni bo amhoelant ailôaith y gôlad. Ar oedtyd hônô a dodet duô calan mai yn y maes maôr ynghymry. a gôrafyn na dygai neb dim arvau gantynt yr oedtyd rac tyvy amryson rông y plaidiau. Ac ôedy medyliaô o Hainssiast oi hen vrat gorchymyn a ônaeth y bob un oi wyr ev dôyn cyllaill hirion yn y sanau erbyn yr oed tervynedic. A phan archai ev draw owd iwr Sax tynnwch y cyllaill a lledôch y bryttaniait yn diarôybot ydynt.⁴¹⁰ a phan dayth y dyd dyfot or brenin ai dyôsogion yr oet ar Saxoniait or parth arall. Ac velly pan oed y tyôsogion yn sefyll yn un pentôr y gymryt y cynghor Hainssiast a dyôat draw out iwr Saxs ac yno y tynnod y saeson y cyllaill ac y lladasant drygain a phedwar cant iairll a a barôniait a ffenaethiait or Bryttaniait a daly y brenin o Heinssiast.⁴¹¹ ac ni diengis neb o holl dyôsogion ynys Brydain namyn Eidiol iarl caer loyô a diengis o nerth trosol a gafas ev dan y droet ac ar trosol hônô ev a las dengôr a thrygainwyr. Ac velly y diengis ev yn iach ac yr aeth y gyfoeth y hun. Ac yna y dykbôyt rac y brenin Gaer Lyndain. a Chaer Efrog a Chaer Lincol.⁴¹² ac yna y gellyngôyt y brenin ac y gwrthladôyt o holl dervynau Lloegr ac y foes ynte y gymry. Ac ôedy y vot ev velly dalym o amser medyliaô a oruc am adailiat castell rac y gyfarsangu o estron genedl val y gônathoedynt gynt. Ac ôedy edrych côbl o dir cymry ev a gafas le gôedys y gastell yn y lle a elôir yr aôr hon dinas Emrys yn yr Yrri.⁴¹⁴ ac wedy dyvynnu yno laôr o sairi main a dechrau y gôayth ymyr. Ac yna cymaint a a gaithit y dyd ev a syrthiau y nos. Ac ôedy bot velly yn hir o amser heb fynnu y gôaith ryfed a oruc Gôrthayrn a gofyn y daydec Prifard beth a ônai na safai y gôaith.⁴¹⁵ Ac yr aethant hŷy yn y cynghor pa atdeb a rodynt idaô ac yna dyôedyt o un y peth ni allo bot o farôn ni gaissio yr hôn ni chair byth ac velly y bydôn ni diadnair. Ac y dyôedassant ôrth y brenin ba ceffit gôaet mab heb dat ido a chymysgu hônô ar morter y safai y gôaith. ac ôedy manegi hyny yr brenin anvon a oruc ynte ar hyt

y gyfoeth y gaissio mab heb dat idaô ac ôedy cerdet pob lle y dayth y cenadau hyt ynghaer Vyrddin. sev achos y gelôir hi velly am y sailiaô o vyrd o wyr. Ac yna y gwelsant vaibion yn chôarau pel a thyfu amryson rông dau o nadynt. taô heber un ôrth y llall athgyfraitha a mi cans bonnedic wyv i o dat a mam a thithau nit oes ytt un tat.⁴¹⁷ A fan glyôas y cenadau hyny ymafel ar mab a wnaethant.⁴¹⁷ ai dôyn ev gair bron y mayr a gorchymyn idaô o blegit y brenin danvon y mab ai vam gair bron y brenin a hyny a oruc ynte.⁴¹⁸ Ac yna y gofynnod y brenin yr wraic pôy oed dat y mab. naôn ymcyffes heb hi namyn un verch oedôn i y vrenin dyfet ac yn ievanc ym roded i yn vanaches y gaer Vyrddin ac val yr oedôn ni yn cysgu rông vychôgioryd mi a ôelôn trwy vy hun was iefanc yn cydiaô a mi a fan defroais nit oed yno neb nâmyn mi am chôgioryd ac yna y baichogais i ac y ganet y mab hyn y mi ac ym cyffes y duô ni by achos rofi a gwr er ioed namyn hyny.⁴²⁰ ac yna y gofynnod y brenin y Vaygan Esgob allai hyny vot yn wir. gallai heb ev cans pan syrthiod Lysyfer ai engylion drôc a bechasant gydac ev yn y lleoed ar mod ydoedynt pan erchis Duô ydynt baidio yn y leoed hyny y maent hyt hediô ac y mae rai or haini yn gally ymrithio yn rith gwaged eraill yn rith gwyr ac velly agatvryd y cofat y mab hôn.⁴²¹ Ac yna y dyôat y brenin ôrth y mab vot yn rait idaô gael y gôaet ev y beri yr gôayth sefyll y gymysgu ar morter. paham heb y mab beth a ôna vyingôaet i o les môy na gôaet arall. am dyôedyt o daydec prifard y mi hyny heb y brenin. Gelôch yma y daydec prifard heb y mab.⁴²² A phan doethant y gofynnod y mab ydynt. paham y dyôedassoch chôy y gônai vy ngôaet i yr gwaith sefyll. pa beth heb y mab y syd dan y brôynfôrn raco.⁴²³ Na ôdom ni ymcyffes heb hŷynt. Ac yna y peris y mab glady dan y brôynsôrn ac ydoed yno lynn vaôr o dôr. pa beth waithion y syd yn y llyn heb y mab. na ôdom ni heb y baird. disbydôch y llyn a chôa a geôch yndi gist vaen ac yn y gist hono y mae dôy draic fyn cysgu a phan defront ymlad a ônant a chan y cyfro hônô y syrth y gôaith. ac ôedy na ellynt hŷy disbydy y llyn Merddin oi gelvydyt ai gellyngod hi ym bymffrôet yn rydec. Annvab y llaian y gelôit ev cynno hyny ac yn Vyrddin gwedy hyny am y gael ev ynghaer Vyrddin.⁴²⁵ Ac wedy gôybot o Wrtheyrn vot gôybodau maôr gan y mab gofyn a oruc idaô pa beth a dervyd y mi. dy lad ath losgi heb y merdin cans

hedi6 y mae meibion Gystennin yn dechrau h6yllia6 ar y mor ac y foru y da6ant y borth Totnaïs y dir Lloegr. a pha le bynnac yr elych g6agel dau meibion Gystennin.⁴²⁶ Ac yna peris G6rtheyrn agori y gist vaen ac odyno y codes y d6y draic un wen ac un goch a dechran ymlad yn groylon a orugant ac yn y lle y gyrod yr un wen y draic coch y ganol y llynn ac 6edy dolyrio or un goch y gyrrrod lithau yr un 6en drachefn y ganol y llyn. Ac yna y gofynnod G6rtheyrn y Vyrdin beth ar6ydocae hyny. Ac y dy6at ynte g6ai hi y draic coch cans y hafi6yd ysyd yn bryssio a gogofau a achyb y draic 6enn yr hon ar6ydoca y saeson ar draic coch ar6ydoca y Bryttaniait yr hon a orchfygir gan y 6en. Am hyny y mynydoed a 6astattair val y glynnau ac avonyd y glynnoed a lithrant o waed. Ac yna y gofynnod G6rtheyrn y Vyrdin pa ry6 angau ai dygai ev. ac y dy6at ynte gochel di dan maibion Gystennin cans yna6r y maent yn lledy h6yllau ar draeth y mor Llyda6 y dyfot ty ac ynys Brydain y oresgyn y cyfoeth y gan y Saxoniat ac yn gytav y lloecant hwy dy me6n twr cerric cans ty di oth d6yll ath ystry6 a vradychaist y tat h6ynt ai bra6t ac a wahodaist y saesson yr ynys hon er caissio nerth gantyt ac y mae hyny yn annerth y ti hediw cans dau angau yssyd yth dilin di. Un yw y ssaesson yssyd yn goresgyn arnad ti. Ac y voru y daw Emrys ac Ythr maibion Gystennin a daydengmil o varchogion arvoc gantyt ac hwynt a gochant wynebaw y saeson oi gwaed y hun ac wedy llad Hainssiestr y coronir Emrys ac y gwledycha y gwladoed ac adnewda yr eglwyssi ac nydiwed a gwenwyn y lledir ef. Ac ni ol ynte y coronir Ythyr y vrawd ynte ac a gwenwyn hefyd y lledir ef o ystry y saesson a baed Cerniw a dial hyny oll.⁴²⁷ Ac ni by h6y na thranoeth yny dayth maibion Gystennin y dir lloegr a fan vy honnait y dyfot y dir ymgynyllod yr holl Vryttaniait a dyfot y 6rhau y Emrys ac ynte a 6isgod y goron ac a gys-egr6yt yn vrenin.⁴³⁰ Ac yna ymgynghores Emrys ai wyr pa un gytav a gyrthai ai G6rtheyrn arf saeson. Sev y cafas yn y gynghor dyfot y Gymry a chyrchu castell Gron6y cans yno y ffoassai Wrtheyrn. Sev oed hyny yn Ergin ar lan Gwy. a dyfot yno a oruc Emrys a lly ma6r ganto a d6yn ar gov a wnathoed Wrtheyrn idau ev o gamau a dy6edyt 6rth y wyrda. ha wyrda y gwr h6n a beris lad vynhat i am bra6t a d6yn y saeson peganiait bradwyr yr ynys hon am hyny ymlad6n yn wra6l ar castell

raco ac heb oedi roi tan a orugant o gylch yr castell a llosgi y maint oed ynto o dynion a da gida G6rtheyrn. ac yna ofni a oruc Hainssiestr. cans ev a gly6ssai nad oed yn fraine neb allai diodev Emrys heb angau a hefyd doeth a hael a thrygaroc oed ev. sev a oruc y saeson fo hyt y ty arall y hymyr ac yno ymgadarnhae y drigio. A phan gigne Emrys hyny mynet a oruc. ynte ai lu yn y hol h6ynt a thr6m vy ganto 6eled yr egl6yssai 6edy distry6 or saesson ac ada6 a a oruc o delai yn vy6 yr ail6aith y parai y g6naythyr o ne6yd val a byssynt orau er ioed. A phan gly6as Hainssiestr vot Emrys yn ymgais am dana6 annoc y wyr a oruc i ymlad yn wra6l a dy6edyt ydynt nat oed va6r gally Emrys o varchogion Llyda6 ac nit oed arnynt h6ynt ofn y Bryttaniait cans ydoedynt daygain mil o wyr arvoc. Ac yna mynet a 6naethant y lle a el6ir maes Beli ar ved6l d6yn cyrch daisyvyt bradychys am ben Emrys ai lu. ac ny ymogelod Emrys hyny a bydina6 y wyr a oruc a roi gwyr Llyda6 ai wyr y hun blith drafflith ac h6ynt a gosot a oruc ev wyr Dyfet ar y brynnau ychel gan y hystlys. a gwyr g6yned me6n coet gair y lla6 megis y gellynt erbynnaith y saeson pa ford bynnac y delynt. ac or ty arall ydoed Hainssiestr yn annoc y wyr ynte ac yny dysgu. ac wedy llad lla6er o bob ty y foes Hainssiestr ai lu yr lle a el6ir Caer Cynan ac Emrys ai lu yn y hemlit gan y llad val y gordi6edit. A ran va6r o nadynt a diengis y gastell oed gair lla6 yno ac yna ail6aith ymvydina6 a orugant o bob part ac ymlad yn groylon ac nydi6ed bydinoed Emrys a dyllod bydinoed y saeson ai g6sgaru tr6y dysc y gwyr pennav. Ac yna ydoed Eidiol iarll Caer Loy6 yn ymgais am Hainssiestr.⁴³⁵ ac ymg6rd ac ev or di6ed ac ymlad yn groylon a 6naethant yny 6elit y tan oi harvau megis mellit ymlaen taran. ac val ydoedynt velly nachav G6rlais iarll ai vydin yn dyfot attynt ac ar hynt y g6sgaru y saeson. Sev a Eidiol o hyder hyny namyn cymryt Hainssiestr erbyn y varv ai benfesting ai ar6ain hyt ynghanol y vydin y hun gan dy6edyt o hyt y benn. gorthrym6ch y saeson bellach achos ev a orvy6yt arnynt llyma Hainssiestr an a6r.⁴³⁶ ac o hyny allan y foes y saeson ac y foes Octaf ap Hainssiestr ar ran vy6av or llu hyt ynghaer Efroc. Ac Ofav y e6yrth ynte a foes a ran arall or llu hyt ynghaer Alclyt.⁴³⁷ Ac 6edy cael y vydygoliaeth y dayth Emrys hyt ynghaer Gynan a dy6eth6yt ychod ac ev a gafas y gaer ac yno y trig6ys ev dridiau yn beri clady y calaned a ladasit yn y rait

ac y vedignaethu yr hai brathedic ac yn bôr6 y lluded odiôrthynt.⁴³⁷ Ac yna yr aeth Emrys y gymryt y gynghor am Hainssiestr. Sev oed yn y cynghor esgob Caer-loy6 ac Eidiol iairll y vra6t. A phan 6elas yr esgob Hainssiestr yn sefyll gair y vron. y dy6at ha wyrda pa mynnecchi oll rydhan Hainssiestr ni vy hun ai llad6n ev. val y g6naeth Samuel brof6yt pan 6alas ev Agafvrenin Amlech yngharchar ev a beris y dorri ev yn dryllau man a dy6edyt 6rtho val y g6naethost di vamau heb vaibion y g6nav innau dy vam dithau heb vab. Ac yna y dayth Eidiol a Hainssiestr y ben bryn ychel yn emyl castell ac yno y llas y ben ev a g6naythyr cri ma6r y6ch y ben megis ydoed arver o glady sawden.⁴³⁹ Ac ody na ydaeth Emrys hyt ynghaer Efroc y gaissio Octav. Sev y cafas Octav yn y gynhor ev ai holl bobl cymryt cad6ynau yn y d6yla6 a thamet o brid ym pen pob un. ac velly mynet yn e6ylls Emrys. gan dy6edyt 6rtho Arglwyd vrenin gorchyfedic ydi6 yn du6au ni ac ni fettrys6n ni vot dy du6 di yn g6ledychu yr h6n ysyd yn cymell y sawl vonedigion hyn yn dy e6ylls di ny mod h6n a llyma ni Argl6yd a chad6yn yn lla6 bob un o hanom ac yn gymynol ac os mynnu par yn roi ni y angau. Ac yna yr aeth Emrys yn gynghor. ac yna y dy6at yr esgob ac Eidiol ch6ch6i bobl dr6e a dayth och bod y erchi trygared megis y dayth pobl yr Israel ac ai cawsant. Ac ni byd g6aeth yn trygared ninnau noc y by yr Iede6on. Ac velly y dayth Osav ai bobl y drygared Emrys. Ac yna cymryt tair a orugant gan Emrys tr6y drag6yda6l gaethi6et sev oed h6n6 Ysgotlont.⁴⁴⁰ Ac velly y tangnofed6yt ryngtynt ac 6edy hyny y dayth Emrys y gaer Efroc ac y dyfynnod atto yr holl iairll ai var6niait ai archesgyb. A chyntav dim a ga6sant yn y cynghor vy g6airio yr egl6yssau a distry6assai y saeson ar gost Emrys oll dros 6yneb ydynas. Ar pymthegved dyd 6edy hyny ydayth ev y Lundain. ac yna hefyt y peris ev adne6dy yr egl6yssau a g6ellau y cyfraithiau dr6e a rodi y ba6b y tiroed a dygassyt yngham arnynt a chynnal g6irioned a fa6b a vynnai ev.⁴⁴¹ A o dyna ydaeth ev hyt ynghaer Wynt y 6naythyr yr un ry6. Ac 6edy darvot ido lonydy pob lle ydaeth ev hyt yn salstbri y edrych bedau y sa6l a barasai Hainssiestr y llad o iairll a bar6niait a marchogion yrdolion. A thrychant o vynaich oed yn g6fent ymanachloc mynyd Ambri cans velly y gel6it hi am y sailia6 o 6r a el6it Ambri. A thr6m vy gan Emrys 6elet y lle h6n6 mor diardyn a hyny. A

dyfynny a oruc atto holl sairi main a rai o sairi pren o ynys Brydain y 6naythyr adyrn ethrylithys trag6da6l ynghylch y vedra6t hono.⁴⁴² Ac 6edy dyfot y gynyll-aidva ynghyt a fally ydynt a ethrylithr nessau attynt a oruc Tramor archesgob Caer-lleon. a dy6edyt 6rth Emrys. Argl6yd heb ev. dyfynn6ch attoch Vyrdin bard G6rtheyrn. cans h6n6 a 6yr dechmygu g6aith ryfed dr6y aniffic ethrylithr dragy6-yd.⁴⁴³ Sev y cafat Merdyn at Emrys a lla6en vy y brenin 6rtho. Ac y erchis Emrys ida6 dy6edyt y daroganau a delynt rac lla6 nyr ynys hon.⁴⁴⁴ sev yr attebod Merdin. nit ia6n traethu or ry6 bethau hyny ont pan vo angenrait a faist dy6et6n i heb amgen yr ysbryt ysyd ym dysgu ai odiôrthiv pan vai rait ym i 6rtho.⁴⁴⁵ Ac yna ni fydda6d y brenin y diria6 ev ymhell-ach ont gofyn ido pa vod y dechmygai ev 6aith tee parhaes y6ch ben y lle h6n6. Sev y cynghores Merdin mynet hyt yn I6erdon yr lle yr oed gor y ce6ri ar vynydd Cilara. cans yno y mae main anryfed y hansawd heb wybot o neb dim odiôrthynt. ac ni cheffir h6ynt. Argl6yd. nac o gadernit nac o gryfder ont tr6y gelvydyt. a fai beynt h6ynt yma val y maent yno h6ynt a safent yn drag6da6l.⁴⁴⁶ Ac yna y dy6at Emrys dan ch6erthin. pa fyrv y gellit y d6yn odyno. ac y dy6at Myrdin. na chwyfro di Argl6yd ar ch6erthyn. cans ni dy6edav i namyn prydder a g6irioned cans main rin6ed6al y6r haini ac ymrafaelion vydyg-naethu arnynt. a chewri gynt ai dyc h6ynt yno o eithafoedd Ysbaen ac ai roes val y maent yno. Sev achos y dygassant pan delai glefyt ar un o nadynt g6naethyr ennaint a 6naynt ynghanol y main ac y golchyt y maen a d6r a h6n6 a rodynt yn yr ennaint. a thr6y h6n6 y ceffyt g6bl o iechyt ac or g6eliau a vai arnynt. cans llyssau a roynt yn yr ennaint ar haini a iachaynt y g6eliau.⁴⁴⁷ A phan gl6as y brenin rin6ed y main yn diannot y daeth y cyrchu ac yn bennav arnynt y daeth Ythr-ben-dragon a fymthengmil o wyr arvoc ganto. A Merdin hefyt am y vot yn orau o ethrylithr y gydoesi ac ev.⁴⁴⁸ sev ydoed Gilam6ri yn vrenin I6erdon. a fan gige ynte hyny dyfot a oruc a llu ma6r ganto yn y herbyn. a gofyn ydynt ystyr y neges. A phan 6yby y brenin ystyr y neges chwerthin a oruc a dy6edyt nit ryfed genyv i ally o bobl lese anraithia6 ynys Brydain. canydynt mor unvyt a feri y bobl I6erdon ymlad ac h6ynt o blegit cerrie. ac yna ymgyrchu a orugant ac ymlad yn groylon a llad lla6er o bob parth yn y foes Gilam6ri ac a diengis

oi wyr.⁴⁴⁹ Ac yna y dy6at Merdin arver-
 6ch ch6i o'r dechymic gorau ar a 6ypoch y
 d6yn y main ymaith. ac ni thyciai ydynt.
 Sev y naeth Merdin yna ch6erthin. ac heb
 dim llafyr namyn ethrylithr d6yn y main
 hyt y llongau yn r6yd. Ac velly y doeth-
 ant ac h6ynt hyt y mynyd Ambri. Ac yna
 y dyfynnod Emrys atto holl iairll a bar6n-
 iaith ac ysgolhaigion yrdassol y dyrnas a
 ardyrnia6 y lle h6n6 trwy y cynghor h6ynt
 o odida6c adyrn. Ac yna y g6isgod Emrys
 goron y dyrnas am y ben ac y g6naeth
 g6ylva y Sulg6yn yn yrdassiad dri diau
 ynty. ac y rodes y ba6b or ynys g6bl oi
 gwir dlyed. a rengi bod pa6b oi wyr megis
 y g6edai ida6 o aur ac arian a mairch ac
 arvau. ac wedy darvot lluniaethu pob peth
 y herchis Emrys y Verdin drychafel y
 main val yr oedynt ynghilara. ac velly y
 g6naeth ev. Ac yna adnaby ba6b vot yn
 6ell cy6raindeb na chryfder. Ar amser
 h6n6 ydoed Pasgen ap G6rtheyrn 6edy fo y
 sermania a chynyll yno y llu m6yaf a gafas
 ev y oresgyn ynys brydain odia Emrys ap
 Cystennin. a chredy y Basgen a orugant.
 a dyfot gidac ev ac anairif o wyr arvoc. A
 phan dayth y llynges yr ynys hon dechrau
 anraithia6 y g6ledyd a orugant. A phan
 gly6as Emrys hyny dyfot a llu ma6r a
 oruc yn y herbyn a gyrru fo arnynt y
 gy6ilydys hyt yn I6erdon lle doed Gilam-
 6ri yn vrenin. A lla6en vy h6n6 6rth
 Basgen. ac ach6yn a oruc pob un 6rth y
 gilyd rac maibion Gystennin. Ac yna y
 daythant oi cyttundeb yll dau a llynges
 gantynt y dir Myni6. a fan gly6as Ythyr
 hyny argys6r ma6r a vy ganto. cans ydoed
 emrys yn glav ynghaer wynt. ac nat oed
 ganto ynte bo6er y roi cat ar vaes y Basgen
 a Chilam6ri.⁴⁵¹ a phan gogle y dau wr hyny
 lla6en vy gantynt vot Emrys yn glav gan
 dubiaid na allai Ythyr y hun ymgyferbyn
 ac 6y yll dau. Ac yna y dayth un or saeson.
 Eppa oed y hen6 a dyfot at Basgen a gofyn
 ida6 beth a roi o da yr neb a ladai Emrys.
 Mi a rodav heb e Basgen fil o bynnoed am
 cydmaithias innau tra v6y by6. ac o bydav
 i brenin mi ai hanrydedav ev o dir a dayar
 a chyfoeth val y bo ev bodlon.⁴⁵² Ac yna
 y dy6at Eppa mi a 6n vedeginiaeth heb ev
 6rth Basgen a moes y Bryttaniaith. dyro ym
 gadernit am ady6edaist ym mi a 6nav
 angau Emrys.⁴⁵³ Ac yna ymgadarnhau a
 orugant. Ac y peris Eppa eillio y benn
 ai varv ar fyrv mynach. ac yna yr aeth
 ev ty a llys Emrys ac offer medic ganto.
 a manegi a oruc ev y rai or plas a dy6edyt
 y vot yn vedic da.⁴⁵⁴ Ac ni chaisynt h6ynte
 dim well no hyny a manegi hyny y Emrys.

ac ar hynt darparu diot o wen6yn yr brenin a
 oruc. ai hyfet a 6naeth. a chynghori or
 t6yllwr ida6 lechu a gorf6ys yn ol y diot.
 megis y tr6ble y gwen6yn ev yn gynt.
 Ac yn y lle diffannu a oruc Eppa er
 llys. Ac yna ymdangoses seren anvaidra6l
 y maint i Ythyr ac un paladr idi ac ar ben y
 paladr pellen o dan ar lun draic. ac o enau
 y draic ydoed dau baladr yn codi ar naill
 baladr yn ymystyn dros aithafod Frainc.
 ar paladr arall dros I6erdon ac yn rannu
 yn saith baladr bychain.⁴⁵⁵ Ac ofni a oruc
 Ythr a fa6b ar a 6elas y 6eledigaeth hono.
 a gofyn a orugant yr doethion pa beth ar-
 6ydocae hyny.⁴⁵⁷ ac yna 6ylo a oruc Merdin
 a dy6edyt O genedl y Bryttaniaith. yn a6r
 yd6ych ch6i 6ed6 o Emrys Wledic. y collet ni
 ellir y ennill. ac er hynny nit ydych ch6i
 amdifat o vrenin. a byrssia y ymlad ath
 elynion. cans ti a vydi vedianys ar yr ynys
 hon o gwbl. a thydi ar6ydoca y seren a
 velaist di ar draic dana6l deni. ar paladr a
 estynnod dros Frainc mab a vyd y ti a
 chyfoetha6c vyd h6n6. a lla6er or byt a
 vediaanna ev. Ar paladr arall merch a vyd
 y ti. a maibion hono ai h6yron a vedianant
 oll ol ynol. Sev a oruc Ythr yna eyt bai
 bettrys ganto a dy6edasai Vyrdin cyrchu y
 elynion a oruc.⁴⁵⁸ ac ymlad ac h6ynt a llad
 lla6er o bob ty ac nydi6ed y gorvy Ythyr.
 a gyrru fo ar Basgen a Chilam6ri ty ai
 llongau gan y lled val y gordi6edit.⁴⁵⁹ ac
 6edi y vydygoliaeth y dayth Ythyr hyt
 ynghaer Wynt wrth glady Emrys y vra6d
 ac yno y dayth holl archesgyb ac abadau
 yr ynys ac y clad6yt Emrys gair lla6 man-
 achloc Ambri o ve6n cor y ce6ri.⁴⁶¹ Ac y
 g6ahodes ythyr yr holl aniferoed hyny. ac
 oi eyt cynghor oll y cyssegrwynt yn vrenin.
 Ac y roded coron y dyrnas am y ben ev ac
 yna y dayth cov y Ythr am a dy6edassai
 Verdin 6rtha6. ac y peris Ythr 6naythyr
 d6y draic o aur yn y fyrf y g6elsai ev ar ben
 y paladr o anific gy6rainr6yd. ac un or
 del6av hyny a rodes Ythyr yr eglwys ben-
 nav ynghaer Wynt ar llall a barai ev y
 d6yn oi vlaen pan elai y vr6ydr. ac o hyny
 allan y gel6it ev Ythr ben drag6n.⁴⁶² Sev
 a oruc Octav ap Hainssiestr ac Asav gwa6d
 y saesson attynt. ac 6edy mar6 Emrys dy-
 6edyt y bot yn ryd or ll6 a roesynt ida6.
 Anvon a 6naethant hyt yn sermania y
 gaisio nerth a hefytt att Basgen.⁴⁶³ Ac
 6edi cynyll anairiv o bobloed o nadynt a
 goresgyn holl Loegr hyt ynghaer Efra6c, a
 phan oedynt yn dechrau ymlad ar dinas y
 dayth Ythr ai lu ac y by ymlad croylon ac
 or di6ed y gyrr6yt fo ar y saesson. ai hem-
 lit hyt y lle a el6ir mynyd dannet. cans lle

ychel cadarn oed h6n6 o graige a cherrie. ar nos hono y byant yno ac y gel6is Ythr y gynghor atto. Ac y codes G6rlais iarll Cerni6 y vynydd dy6edyt. llai ynt yn anifer ni noc h6ynt. a fan vo y nos yn dy6yll. Argl6yd. a6n am y pennau ac ni ai ca6n h6ynt.⁴⁶⁶ ac velly y g6naethant goresgyn y mynydd arnydd a llad lla6er a daly Octav ac Assav a g6asgaru y llaill oll.⁴⁶⁷ Ac 6edy y vydygoliaeth hono y dayth Ythr hyt ynghaer Alclyt. a damgylchyny yr holl gyfoeth a chadarnhau cyfraithiau hyt na lefassai neb 6naythyr cam ai gilyd.⁴⁶⁸ Ac 6edy g6astatau pob peth y daeth y brenin y Lundain. ac yno y peris carcharu Octav ac Asav. ac y gwnaeth ev 6led y pasc a gwa6d iarll a baruniat ai gwaged gidac h6ynt o g6bl o ynys Brydain a lla6en vy Ythr 6rth ba6b o nadynt a throyla6 y 6led a 6naethant tr6y esn6ythder a digrif6ch.⁴⁶⁹ Ac yna y dayth G6rlais iarll Cerni6. ai 6raic ynte oed Eigr verch Amla6d 6ledic. ac nidoed yn ynys Brydain na g6raic na morwyn cyn deced a hono.⁴⁷⁰ A phan edychod Ythr erni y chary yn vawr a oruc megis na allai y gely. ac ni ynnai ev vot hebdi eithr anvon mynych anredion etti a diodyd me6n fiolau aur. a gairiau am6ys hefyd. hyt pan adnaby Wrlais iarll hyny.⁴⁷¹ Ac yna llidia6 a oruc ynte a gado y llys heb gennat y brenin. a phan 6yby Ythr hyny y llidioed ynte. ac anvon cenadau yn y ol y erchi y Wrlais dyfot drychefn. cans syrhaet va6r oed ada6 llys y brenin heb gennat. Ac anvon ail gennat ar dryded. ac ni dayth ev dim. Ag y dy6at y brenin y digyfoethai ev o dan a hayarn onit ymhoelai. Ac nit ymhoelod G6rlais er b6g6th.⁴⁷² Ac yn diannot cynyll llu a oruc y brenin a llad a llosgi tr6y holl gyfoeth G6rlais. Sev a oruc G6rlais am nat oed bo6er gando y roi cat ar vaes yr brenin cadarnhau dau gastell oed idaw a oruc a roi y wraic yn y castell cadarnav ac en6 y castell oed Dindagol ac ar lan y mor ydoed. Ac ynte y hun aeth yr castell a el6it Dinblot rac y gofydia6 y gyt.⁴⁷³ Sev y dayth Ythr ai lu am ben y castell ydoed Wrlais a gwasgaru y 6yr ac ai las hayach. Ac yn y lle y daeth cennat y vanegi y Eigr hyny. Ac yna y gel6is Ythr atta6 Wlffin o gaer Grada6c cans marcha6c ida6 oed h6n6. a manegi a oruc ida6 y holl ved6l ai gariat ty ac at Eigr. a gofyn cynghor ida6.⁴⁷⁴ Sev y dy6at Wlffin. Argl6yd vrenin heb ev ni thycia o gadernit gaissio y castell y mae Eigr yndo ac ar ben craic y mor y mae ac nit oes ford y vnyed idaw yn amyn un. ar ford hono tri marchoc ai

cad6ai rac yr holl vyt. Eithr llyma vyngynghor i y ti y6 dyfynnu Myrdin attat a manegi ida6 dy gyfrinach. ac o g6na neb y ti dim help. h6n6 ai g6na.⁴⁷⁵ ar brenin a 6naeth hyny.⁴⁷⁶ Ac y dy6at Merdin os hyny a vynnu di rait roi fyrv G6rlais arnat ti a minnau av yn fyrv Brithael an6yl6as y Wrlais. a mi a rov ar Wlffin fyrv Medav o Dindagol anwyl6as y Wrlais. ac yna ni 6yr neb na bo G6rlais ai dau 6as ydym ni.⁴⁷⁷ a phan darvy ydynt ymrithio yn y fyrv hyny.⁴⁷⁸ mynet a 6naethant hyt ymhorth castell Dindagol dechraynos a manegi yr porthor vot G6rlais yno. ac agori or porthor ac y me6n y doethant ac yr aeth Ythr y gysgu at Eigr a dechrau ymidan caredic t6yllodrus a oruc ev a dy6edyt mae yn lledrat y dathoed or castell arall ym6elet a hi ac na allai ev er dim na delai. A chredy hyny a oruc hithau ar nos hono y enillwyd Arthyr ap Ythr.⁴⁷⁹ Ac velly pan 6yby lu Ythr nad ydoed ev gydac h6ynt ymlad yn le6 ar castell a orugant yny vy rait y Wrlais dyfot allan y roi br6ydr ydynt. ac yna y llas G6rlais a g6asgaru y wyr.⁴⁸⁰ Ac yn y lle y dayth cennat y vanegi hyny y Eigr. Ac ydoed Ythr gida hi yn y g6ely. Ac y dy6at ev dan ch6erthin yn rith G6rlais argl6ydes nim llas i etto. mi av y edrych pa vaint a gollais i om g6yr.⁴⁸¹ Ac yna yr aeth Ythr at y lu y hun yn y fyrv y hynan. A dr6c vy gan Ythr lad G6rlais am un peth. a da ia6n am beth arall. Ac o hyny allan y cymerth Ythr Eigr yn wraic dirgel ida6 ac y cafas vab a merch o heni nit amgen Arthyr ac Anna y ch6aer. Ac 6edy hyny clefych6ys Ythr o orthr6m haint ac y by ev yn nychy yn hir o amser yn y digiod y gwyf oed yn cad6 Octav ac Asav. ac o digofaint 6rtho y gellyngassant y ty6ysogion yn ryd y g6lat ac yr aethant hwynte gidac h6ynt y sermania. Ac yna ofni a oruc y Bryttaniait ac glybot vot g6yr sermania yn dyfot i oresgyn yr ynys a g6ir vy hynt. h6ynt a doethant yr Alban a dechrau anraithio y 6lat ai llosgi.⁴⁸³ Sev ydoed Le6 ap Cynvarch yn dy6ssoc llu ar y Bryttaniait cans ev a briodassai Anna verch Ythr ben drag6nn a gwr ma6r hael oed ev a charu gwirioned a 6nai ev. a chynal lla6er o vr6ydre yn erbyn y saeson a oruc. a mynych a gorvydai y saeson arna6 ev. Ac felly y byant yn hir o amser yn y vy agos a cholli yr holl ynys a manegi hyny a wnadthb6yt y Ythr na alle y iarll darost6ng y saeson.⁴⁸⁴ A llidia6 yn va6r a oruc Ythr. ac y peris dyfynnu holl wyr yr ynys gair y vron y ymlia6 ac h6ynt

am y llesged yn erbyn y saeson. Sev y cafas Ythr yn y gynghor peri y dōyn ar elor o vlaen y llu hyt yninas Verolan. cans yno ydoed y peganiait saeson yn llad ac yn llosgi.⁴⁸⁵ A phan gogle Octav ac Assav vot Ythr yn glav ac ni dōyn ar elor o vlaen y llu ty ac yno. llaēn vy gantynt hyny tynt hyny ai gellōairio ev yn dirmygys ai alō yn hanner gwr mar6. a mynet a oruc y saeson yr dinas a gado'r pyrth yn agoret o wat6ar am ben Ythr ai lu. A phan 6yby Ythr hyny peri damgylchynu y gaer a oruc a mynet a 6naeth llaēn y me6n a llad lla6er o bob ty yny vy nos. ar bore dran-noeth y dayth ysaesson y maes or gaer ac ymlad yn groylon ar Bryttaniait. Ac yna y llas Octav ac Osaf ac eraill a foes or ty6sogion saesson yn wrad6ydys.⁴⁸⁷ yna y codes Ythr o lawenyd yn y eisted ar y 6ely. A chyn hyny ni throe ont o nerth dau wr gryfion. a dy6edyt a 6nai y brad6yr t6yllwyr am gal6 i yn hanner gwr mar6. g6ell y6 hanner gwr marw a orffo. no hanner gwr by6 a a orfer arno. a heft yw mar6 yn glodva6r no by6 yn gy6ilydys.⁴⁸⁸ Ac 6edy y vydygoliaeth honno y g6edillion a diengis or saeson amgasglasant hyt yr Alban y Ryfely val cynt sev y mynasai Ythr y hemlit ac nisgai y gynghor ida6 rac mor glav oed ev y dōyn ar elor.⁴⁸⁹ Ac am hyny gle6ach vy'r saeson a med6l a 6naethant vradychu angau Ythr ac anvon rei yn rith rydyssion ymdidan ac ev. Ac y ca6sant vane6 nat yfai Ythr namyn d6r fynnon yr hon oed yn agos y dinas Verolan.⁴⁹⁰ Sev y 6naethant hōynte peri g6en6yno'r fynnon ac oed o d6r yny hamgyleh ac yna pan yf6ys Ythr or d6r y by ev var6 ar sa6l ai hyf6ys ar y ol nes ydynt gael g6ybot ac yna llan6 y fynnon o brid a oruc y Bryttaniait.⁴⁹¹ Ac 6edy hyny y clad6yt Ythr ynghor y Ce6ri.⁴⁹² Ac yna anvon a 6naeth y saeson hyt yn sermania y gaissio nerth y ennill ynys Brydain. Ac y danvonet ydynt Lynges dirva6r y maint a Cholgrin yn dy6soc arnynt a goresgyn a 6naethant o hymyr hyt ymhen ryn bladon.⁴⁹³ Ac 6edy g6ybot hyny o wyrda ynys Brydain o aflonyd6ch y saeson ymgynyll a 6naethant hyt ynghaer Yydau y maynt oed o sgolhaigion a llygion yn ynys Brydain ac y ca6sant yn y cynghor yrdav Arthyr yn vrenin. ac nat oed oedran arno y 6isgo'r goron yn bymthengml6yd ac nit oed neb hyt y cl6yit yn un gampau ac ev. ac velly nit oed Arthyr yn gordiwes o da agos y gymaint ac a rodai. Ac 6edy peri o dy6ysogion yr ynys y Dyfric arch esgob Caerllion gysegry Arthyr yn frenin a

g6isgo'r goron am y ben ofn y saeson peganiait.

Ac yna y diannot y cynylloed Arthyr lu ma6r ac yr aeth hyt ynghaer Efra6c.⁴⁹⁵ A fan gogle Golgrin hyny cynyll llu mawr a oruc ynte or saeson ac ysgottiait ar ffichdiait a rodi cat ar vaes y Arthyr ar lan avon Dylas ac ymlad yn 6ycheyr a llad llawer o bob parth ac o'r di6ed y cafas Arthyr y vydygoliaeth a gyrru fo ar Golgrin ac a diengis oi lu hyt ynghaer Efra6c ac yna y crones Arthyr hōynt heb na b6yt na diot.⁴⁹⁶ Affan gogle Bald6lf bra6t Golgrin hyny ev a dayth a ch6emil o wyr arvoc ganto hyt ar dengmilldir o gaer Efrog. Ev a vysai yn aros Cledric ty6soc o sermania ai nerth ynte yr saeson. Ac yna y mynassynt dōyn cyrch nos am ben Arthyr ai lu.⁴⁹⁷ a fan 6yby Arthyr hyny anvon a oruc ev gatt6r iarll Cerni6 a ch6echant marchoc ganto. a thair mil o bettit y ragot ev or y ford.⁴⁹⁸ Ac 6edy cy6rd ac hōynt ymlad o Gatt6r yn groylon lidioc ai g6asgaru a llad llyosogr6yd o nadynt ai cymmell ar fo. Ac yna tristau a oruc Bald6lf am na allod rydhau y vra6d. a medyllo a oruc pa del6 y g6nai. Ac y peris ev bolio y ben a thori y 6allt ai 6arv a mynet yn rith arestdyn a thelyn yn y la6 tr6y lystau y bryttaniait yn y dayth ev dan ystlys y gaer.⁴⁹⁹ a chanu a oruc a chrio yny ateb6yd ev or gaer ac y tyn6yt ev y mew'n a raffau dros y gaer. Ac yna ystyr-io a oruc ev ve ai vra6t pa del6 y gellynt h6y ymrydhau odyono. Ac val yr oedynt velly nachav genadau yn dyfot o sermania a ch6echant llong gantynt yn lla6n o 6yr arvoc a Chledic yn dy6soc arnynt ac yn disgin yn yr Alban.⁵⁰⁰ A phan gogle Arthyr hyny gado caer Efrog a oruc a mynet y Lyndain. ac yna dyfynnu y 6yrda atto ymgynghori ac hōynt. Sev oed y cynghor anvon at Howel ap Emyr Llyda6 y nai ap y ch6aer yr h6n oed vronin llyda6 y ervynnait nerth ganto.⁵⁰¹ Sev y dayth Howel a fymtheng mil o 6yr arvoc gidac ev y Northamptwn y dir Lloegr. A lla6-en vy Arthur 6rtha6. ac odyo y gyt ydaethant hyt ynghaer L6yttgoet. eraill ai gailw hi Caer Lincol cans yno ydoed y saeson. ac ymlad croylon a vy yno a r6ng y llad ai bodi y collet yno chwemil or saeson. ac a diengis o nadynt aethant hyt ynghoet Celydon ac Arthyr yn y hemlit.⁵⁰³ ac yna y by vr6ydr gallet a llad lla6er o bob ty cans o 6asgot y deri y brethynt y bryttaniait ac yna y peris Arthyr dorri y deri ai roi ar gyfion ychel ynghylch y saeson. ac yna y g6arch6yt hōynt dri di-

garnot a thair nos heb na bŷt na diot. Ac yna rac y mair⁶ o neŷyn y rodes y saeson y Arthyr yr holl sŷllt a thyrnget o sermania heft ar y gellŷng y gŷlat a roi gŷstlon ar hyny⁵⁰⁵ Ac 6edy y mynet hyt ynghafa gŷailgi edifar vy gantyn y hamot ac Arthyr a throï y hŷylau a 6naethant ac y borth Totnais yr lan y dir Lloegr ac anraithia⁶ y 6lat hyt yn hafren ac odyno hyt ynghaer Vyddau a damgylchynnu y gaer ac ymlad a hi.⁵⁰⁶ A phan 6yby Arthyr hyn y peris ynte grogi'r gŷystlon heb o hir. Ac ymado a oruc ev ar Ysgottiait ar fŷichdiait a gado Howel y nai yn glav yno o orthrŷm haint ynghaer Alelyd ymlith y elynion.⁵⁰⁷ a dyfot am ben y saeson hyt ynghaer Vyddau. A dy6edyt 6rthynt chŷchŷi dŷyllwyr lladron ni chad-6soch amot a mi nis cadŷav innau a chŷithau. Ac yna ydaeth Dyfir arch esgob Caer Llion y ben bryn ychel a dy6edyt o hyt llev. ha wyrda heb ev y sa6l ysyd a hanoch o gristnoga6l fyd coffe6ch hedi6 dial gŷaet ych rieni ar y peganiait Saeson a thrŷy nerth Du6 y llafyr a gymeroch ar angau a ylech ych pechodau chŷi yn lan.⁵⁰⁸ Ac yna y gŷisgod Arthyr amdano lyryg a oed dailŷng y vrenin ac am y ben helym aurait a llun draic o dan erni a delŷ arall a elŷit prydenn ac yndi hithe ydoed delŷ vair yn ysgrthredic a hyny a dygai Arthyr gydac ev pan elai me6n perigl brŷydr-
au a chledyv a gymerth ev a elŷit caled-
vŷlch cans gorau oed ev yn holl ynys Brydain yr hŷn a naethbŷyt yn ynys Af-
allach. a gŷay6 a gymerth ev yn y la6 yr hŷn elŷit Rongymyniat.⁵⁰⁹ ac wedy y ba6b wisgo am dano. trŷy vendith yr arch-
esgob. cyrchu y gelynion yn groylon a or-
ugant ai llad yny vy nos. ac erbyn nos y cyrchod y Saeson ben bryn ychel gan dyb-
iait y gellynt ymgado yno. A fan vy dyd drannoeth y dyc Arthyr y mynyd arnynt ac er hyny ymlad yn groylon a orugant. Ac yna lliid a oruc Arthyr a thynnu Caledvŷlch gan goffau en6 Mair a rythro y elynion yn wra6l ar neb a gyfarffai ac ev ar un dymrot y lladaï ac ni orffŷyssod Arthyr nny lada6d ev or Saeson dec a thrygain a fed6ar cant. A fan 6elas y Bryttaniait y brenin yn digoni trwy vilŷr-
iaeth ac e6llys cymryt lla6enyd a 6naethant ai nerthoed attynt a chydgerdet ac ev ac nydiŷed y llas Colgrin a Baldŷlf y vraŷt a lla6er o vilioed gidac hŷynt acy foes Cledric ac a diengis oi lu.⁵¹⁰ Ac yna y herchis Arthyr y Gattŷr iarlŷ Cerni6 a dengmil o wyr arvoc y hemlit hŷynt ac Arthyr a gym-
erth y ford ty a Chaer Alelyt cans ev a

glŷsai vot Ysgottiait ar fŷichdiait yn caiss-
ia6 Howel allan or gaer.⁵¹¹ Sev y gŷnaeth Cattŷr ai lu cyrchu llongau y Saeson ai llenwi oi gwyr y hun ac ynte aeth ar ran arall gydac ev y hemlit hŷynt megis lle6 coeda6l ac yna y llas Cledric y ty6sa6chŷynt a chymell y llaill yn gaeth tragy6yd.⁵¹² Ac 6edy gorrnot o Gattŷr ar y Saeson y dayth ev ty a Chaer Alelyt lle ydoed Arthyr ac ynte oed 6edy cymell y fŷichdiait hyt y mor. cans hŷn6 oed y trytyd fŷo a wnaethoed Arthyr a Howel arnynt ac yna y foasant wy hyt yn llyn Llumŷn6y cans y mae yn dyfod yr llyn hono o afonyd dryg-
ain a thrychant yr hai ysyd yn llithro o vynydoed Prydain ac odyno yn un avon yn mynet yr mor a Lleven y gelŷir yr avon hono. Ac ymhob ynys or haini y mae craic va6r a nyth Eryr ar ben pob craic a fan elai yr haini y ben un craic y waidi. gŷybydynt hwy y da6 ryw ormes o allŷlat yr ynys hono. Sev a oruc Arthyr peri dŷyn llongau. ac ysgraffau yno a dam-
gylchynny y llyn a chronni y bobloed hyny yno nny vy vair6 milioed o nadynt o ne6-
yn.⁵¹³ ac val yr oedynt velly nachav Gil-
amŷri vrenin I6erdon yn dyfot a llynges va6r ganto yn borth yr Ysgottiait. cans or un iaith y hanoedynt ac or un genedl. A fŷan 6elas Arthyr hyny ymada6 a oruc ar Ysgottiait ac yna y dayth yr esgobiait ar abadoed cysegredic yn y gŷisgoed a gostŷng ar y gliniau gair bron Arthyr y ervynnait tangnefed yr bobloed hyny. trŷy gymryt y sa6l a diangasai yn gaeth tragyda6l ida6 ev ai ettifedion a hyny a gymerth Arthyr. Ac 6edy hedychu ev aeth y edrych an-
sa6d y llyn ai hamgylch. Ac yna y dy6at Arthyr 6rth Ho6el. mae yma yn agos lynn y syd ryfedach no honn ac ygain troedfed yn y hyt ac ygain yn y lled a fŷymp troedved yn y dyfinder a fed6ar ry6 bysgot yndi. yn ymhob cornel yr llyn ac nit ymgymyse un o nadynt ai gilyd byth. Ac y mae llyn arall gair lla6 hafren yr hcn a elŷir llyn lliadu a fŷan lanŷo y mor y traia hithau ac ni chyfyt yr glannau er maint o dŷr croy6 el idi. A fan draio y mor y llain6 hithau megis mynyd ma6r gan dawly tonnau o heni a fŷwy bynnac y cyfarffo y tonnau hyny ac ef o byd y wyneb attynt o vraid y diainc yn vyw. os y gefn a vyd at y llyn ef a dianc er nesseset y savo idi.⁵¹⁴ Ac o dyna ydaeth Arthyr hyt ynghaer Efrŷoc y gynnal y lys erbyn nadol-
ic. Ac yna tost vy gan Arthyr weled yr eglwyssau wedy distryw or Saeson a lad y maibion llen.⁵¹⁵ Ac y roes Arthyr y Aron ap Cynvarch Ysgottlont ac y Elw ap

Cynvarch iarllaeth Lindessi cans ef oed vrawd yn gyfraith y Arthyr ac y Wyar mam Walchmai amherawdr. Ac y Yrien ap Cynvarch y roded Reged. Ac wedy darvot y Arthyr wastattau ynys Brydain yn y mod gorau ac y byssai er ioad. Ac yna y gŵraicaod Arthyr ar Wenhwyfar verch Gogvran gawr a mam hono a hanoed o dledogion Ryfain a Chattwr iarll Cerniw a'i magasai hi cans un or hai tecav yn ynys Brydain oed hi.⁵¹⁶ Ac yna y parattoes Arthyr lynes erbyn yr hav nesav y vynet y Iwerdon. a phan y dayth Arthyr yno y doed Gilamwri ai lu ganto yn barot y ymlat ac ef. Ac ni thygivyds idaw ynamyn ffo. ac ar y ffo hyny y dalwyd Gilamwriac y by raid idaw ev wrhau y Arthyr ev ai lu.⁵¹⁷ Ac odyo ydayth Arthyr y Islont ac y goresgynnot y ōlat hono ar hynt. a phan glyŵas anifer or ynysod eraill hyny a bot Arthyr yn goresgyn ford y cerdai ac nas allai neb y lydias. sev a oruc Doldav vrenin Ysgottlont a Gŵynŵas vrenin Orc dyfot yno oi bod y hun y ōrhau y Arthyr ac y roi tyrnget idaŵ bob blwydyn ac wedy myned y gayaf haibio y dayth Arthyr y ynys Brydain. Ac yna y by Arthyr daydeng mlyned ynty yn gorfŵys.⁵¹⁸ ac y peris ev dyfynnu attaŵ wyr profadŵy clodvaŵr o bob ōlat y amlhau y niferoed. Ac yna y hedaŵd y glot ev ai vilŵriaeth ev ai vilŵyr o dewdrd a haelder o voes ac arver yn y oed hannait yr ynys hon megis nat oed un brenin a ellit y gefflyby y Arthyr yny oed ar bob brenin y ofn ev rac idaŵ oresgyn y cyfoethau.⁵¹⁹ a phan gogle Arthyr hyny medyliaŵ a oruc vynet y gŵplae ai ōaithret y clot a roet idaŵ ar eiriau. Ac nit oed lai y arvaeth no goresgyn holl Europia. sev oed hyny trayan yr holl vyt. Ac nit oed na brenin nac arglŵyd gallys na bai yn caissio dysgyblo ōrth voes ac arver gwywr Arthyr ac yna y parattoes Arthyr lynes y vynet y Lychlyn cans marŵ vyssai Assychlym vrenin Prydain. a hŵnŵ a gymynassai y vrenhiniaeth y Leŵ ap Cynvarch y nai ev. ac ni mynnai wyr llychlyn hyny. namyn gŵnaethyr Ricŵlff yn vrenin arnynt ac ymgadarnhau yn y cestyll y gaisio cadŵ y ōlat arnynt.⁵²⁰ ac yno ydoed Walchmai ap Lleŵ ap Cynvarch yn trigio ar ōssanaeth esgob Ryfain lle danvonassai Arthyr y eŵyrth ev yno y dysgu moes ac arver a marchogaeth maich gan wyr Ryfain. Ar esgob hŵnŵ a roes arvau gyntav y Walchmai.⁵²¹ Ac yna pan dayth Arthyr y Lychlyn ydoed Ricŵlff yno a llu maŵr ganto yn erbyn Arthyr. Ac ymgyrchu a gnaethant a llad llaŵer o bob ty ac or diŵed Arthyr a

ladoed Ricŵlff a goresgyn y ōlat oll idaŵ y hun a Denmarc hefyt a chymell y bobl y wrhau idaŵ ev. a gado Lleŵ ap Cynvarch yn vrenin yn y day le hyny. Ac odyo y hŵyliod Arthyr ai lynes parth a frainc. a dechrau goresgyn frainc ac yn y erbyn ynte y dayth Frolo y gwr oed yn mediannu frainc dan Leo amheraŵdr Ryfain. ac ymlad ac Arthyr a oruc ac ni thygiŵys idaŵ cans amlach oed varchogion Arthyr a gwell hefyt. ac y foes frolo hyt Ymharis a galŵ atto y llu mŵyav ac allŵys.⁵²² Sev y gnaeth Arthyr ai lu damgylchyny y dynas vis o ynty yny vy vairŵ llaŵer o nadynt o neŵyn. a dolyrio a oruc frolo yn vaŵr a chynnig mynet ev ac Arthyr ylldau y ynys oed yn yr avon yr hon a elŵir Sain yssyd yn llithro trŵy dinas Paris. ar un a orffai cymeret gyfoeth y llall a gado y lluoed yn llonyd.⁵²³ ac nit oed dim ōell gan Arthyr no hyny. ac yr ynys yr aethant ylldau yn gyŵair o vairch ac arvau. ar dau lu yn edrych arnynt.⁵²⁴ Ac yn diannot cyrchu Arthyr a oruc frolo a gŵayŵ. sev a oruc Arthyr gochel y gofyt hyny ac ar hynt gossot o Arthyr ar frolo yn y aeth ev dan dorr y varch a thynny y gledyv yna y gaisio y lad. yna y codes frolo yn ŵecheyr y vynyd a llad march Arthyr yny aeth Arthyr ai varch yr llaŵr. a fan welas y Bryttaniait hyny annod vy gantynt gadŵ cyngrair ar frainc. Ac yna yn lliŵioc y codes Arthyr a throi y darian ryngto a frolo ac ymarvot ac ev. Ac yna neŵidio dyrnodau yn groylon fyrv o bob un ai gilyd. Ac yna frolo a vŵraŵd dyrnot y Arthyr ac ai treŵis ar y dalken yn y oed y ŵaed ev yn frydio yr llaŵr ac ar hyt y ŵyneb ai dŵyvron. Ac yno y lliŵid Arthyr a drychav Caledvŵlch a tharo frolo ar ŵarthav y ben hyt pan hollides y gorf ai arvau hyt y ŵregis. ac yno y syrthiŵd frolo yr llaŵr a maedy y llaŵr ai sodlau yny vy varŵ. Ac yna y gwrhaŵys cŵbl o frainc y Arthyr.⁵²⁵ Ac yna ev a rannod Arthyr y lu yn dau hanner. ar llaill hanner a ellyngod gida Hoŵel y nai y oresgyn Peitio. A chidac ynte y hun y ran arall y oresgyn Gasŵŵin ac Einssio. ac yna y cymhellŵyt Gŵidrat tyŵssawc Peittio y ōrhau y Arthyr. a naŵ mlyned y by Arthyr yn goresgyn y ŵlad-oed hyny. Ac yn ol hyny ydaeth ev y gynnal y lys y Baris. ac yna y gŵahodes atto holl dyŵsogion yr ynysod ar penaethiait ar ysgolhaigion ar llygion. ac o gittundeb yr holl aniferoed y gŵnaethbŵyt cyfraithiau da dros ŵyneby tyrnasod oll. Ac yna y rodes Arthyr y Vedwyr y ben trylliat iarllaeth Normandi ac y Gei y ben swydwyr

iarllaeth Angiw. ac y bawb oi wyrda val y ryglydiai dynt. Ai rôymo hwynt a oruc ef ai haelder ai gariad yn gyttun. A phan darvy idaw wastattau y gwladod hyny y gwanwyn rac wyneb y dayth Arthyr i ynys Brydain drycheff.⁵²⁶ ac y cafas yn y gynghor daly y lys ynghaer lllion ar wysc. cans tecaf lle oed hwnw achyfoeth-ocaf ac adassaf y vrenin gadw y wylva yndi. cans or llaill dy yr dinas y mae avon vawr val y gallai longau o aithafoed byt dyfot idi. ac or ty arall yr dinas gwair-glodyd tec gwastat sychion. ac amgyleh yr haini y mae brynnau tec ychel ac yn agos ydoed fforest dec eang y hely bwystvilait. ac o vewn yr gaer ydoed tai tec brenhin-a6l ac am hyny y cefflybwyd y dinas hynys y Ryfain. a hefyd yn y dinas ydoed dwy eglwys arbennic ac un o nad ynta gyssegr-wyt yn enw Siliws verthyr. Ac yno ydoed manachloc manachessau. ac eglwys arall y Aron verthyr a manachloc canhonyr oed hono. A hefyd yno ydoed y trydyd archesgobdy pennav yn ynys Brydain a hefyd daycant maner ossgolers oed yn y dinas o amrafaelion gelyddodau ac yn bennav y saith gelvydyd cans penaf lle nyr ynys oed Gaer Lllion ar Wsc.⁵³¹ Ac yno y peris Arthyr ordainiau gwled an-vaidrawl y maint a anvon cenadau y bob g6lat ar y oresgynassai. y wa6d holl vrenhinoed. a ffenadyriaid a llygion megis na ellid rifedi arnynt yn dyfod y wled Gaer Lllion y rodi brainiau y bawb megis y dirperynt o herwydd y braint ai boned.⁵³³ Ac velly or Alban y dayth Aron ap Cynvarch brenin Prydyn. ac Yrien ap Cynvarch arglwyd Reged. a Chasswallawn Lawhir arglwyd Gwyned. a Meyric vrenin Dyfed. a Chatt6r iarll Cerni6. a thri archesgob ynys Brydain. a fennaf o nadynt oed archesgob Caer Lliawn. cans braint Legat oed idaw a gwr santaid oed h6n6. Ac yno y dayth Moryd iarll Caer loyw. a Mor iarll Caerrangon. ac Anara6d arglwyd Amwythic a Madoc o gaer Wair. ac Owain o gaer Vallawc ac o hen6 arall Salstbrl a Gwrssalen o gaer Gynvarch ac Yrien o gaer Vaddon a Bosso iarll Rydychen. A chyda hyny llawer o wyrda a vydai ryvlin y hen6i. Ac o ynnysoed eraill y daeth Gilamwri vrenin Iwerdon. a Gilamwri arall vrenin Alawnt a Doldaf vrenin Ysgottlont a Gwynwas vrenin Orc. a Lle6 ap Cynvarch vrenin Llychlyn. ac Achel vrenin Denmarc. Ac o ynnysoed Frainc. Olydyn tywssoc Rwyttun. a Bwtel tywssoc Cenonia Leodegar o Volwyn. a Bedwyr ty6ssoc Normandi Cei tywssoc Angyw. a

Gwidard tywsawc Paittio a daydec gogyfurd a Geraint Garwys yn Ysbaen a Ho. ap Emyr Llydaw a llawer a vydai ryhir y manigi. namyn ar vyrr ni dayth y un 6led er ioet gymaint o wyrda a gwrageda a maich da ac adar a ch6n a thlyssau ma6r werthioc ac eur lestri a gwisgoed odida6c o baly a forfor ac ydayth yna. cans ni by dyn or ty h6ynt Ysbaen ar a vynnai da na dayth yno y gymryt amrafaelion rodion o bob ry6 rodion ar a vynnai ba6b. A hefyd lla6er y dayth yno y edrych y 6led heb y gwa6d.⁵³⁴ Ac 6edy y dyfot y y gyt y gel6it y tri Archesgob y 6isgo y 6isc vrenhina6l am dan y brenin ai goron am y ben. a Dyfirc a gannoed yr efferen a phan aethant yr egl6ys ydoed day archesgob yn ar6ain Arthyr oed yn y vrenhin6isc. ac yn y vlaen ev ydoed bed6ar gwyr yn d6yn ped6ar cledyd noethion cans hyny oed vrait amhera6dr. Nit amgen Aron ap Cynvarch brenin yr Alban. Cas6alla6n La6hir brenin G6yned. a Mayryc vrenin Dyfet. a Chatt6r iarll Cerni6. Ac ydoed y c6fainoed yn canu amrafaelion ganyau ac organ o bob ty ydynt or hai tecav a gorau er a brydoed mysic ac or ty arall yr oed y vrenhines yn mynet yr egl6ys ac adyrn brenhines am deni ai choron am y fen ac esgyb a manachessau gyda hi a phedair gwaged y ped6ar taylor gynau a cholomen wen yn lla6 bob un o nadynt. Ac 6edy y mynet hi yr eglwys y dechroy6yt y g6ssanaeth dr6yr ysgolhaigion gorau ar pyngciau tecav ac a brydoed dyn er ioed. Ac yna y g6elit reget vae amyl o egl6ys y gilyd y 6rando amrafaelion ganyau.⁵³⁵ Ac velly 6edy y feren dyfot yr llys a 6naethant a diosc y g6isgoed parch a g6isgo eraill am danynt a mynet yr neyad y v6ytta ac or parth arall yr oed Wenh6yfar ai hargl6ydessau gida hi megis ydoed arver y brenhines vot.⁵³⁶ ac velly wedy rodi pa6b y eistet megis y dlynt. y codes Cai a mil o 6yr gidac ev y 6snaethu or gegin. a g6isc o ermin melyn am dano. ac velly ydoed am bob un o nadynt ac y codes Bed6yr pen trylliatt Arthyr a mil o wyr gidac ynte yn ardynnaid or un dillat y 6ssnaethu'r ved gell a digoned o lestri aur ac ariant. ac nit oed lai o anifer ardynnaid yn g6snaethu y vrenhines noc ar yr amhera6dr Arthyr ai wyr ynte. Ac velly nit oed un dynas yngret allai ymgeflyby ac ynys Brydain o bob da a moessau a defodau. cans un arver oed hollwyr llys Arthyr a gwaged y gwyr hyny un arver oedynt o voessau a dillat ac ni vynnai na gwraic na mor6yn na gwr na gorderch onit

milwr campys profedic. Ac am hyny deôrach vydai a gôyr a diôairach y gwraged.⁵³⁷ Ac wedy darvot cinio y daeth paôb allan odiôrth y dinas y edrych amrafaelion chôaryau. Ac y bennav ar ymôan a hefyt nit oed dechymic ar chôaryau na beynt yno ar gwraged ar vylchau y gaer yn edrych ar hyny a faôb or gwraged yn dangos y gwyr môyav a gerynt. Ac am hyny ydoed y gwyr yn gônaythyr y gôr-hydri môyav ac a ellynt. Ar neb a vai vydygaôl ar y chôare ev a gae yn da dros y llafyr a hyny ar gost yr amheraôdr ai dressor. Ac 6edy darvot ydynt drolyo y ôled hono meôn tri diau a thair nos ar pedôryd dyd y ôellit yr hai a vyssai yn gwsnaethu yn cael dros y llafyr cans y rai o nadynt y rodod dinessyd ydynt ac y erill gestyll ac y eraill esgobaethau lle bai rai yn wac.⁵³⁹ Ac yna y dayth Dyfric archesgob Caerllion yn vaidôy ac a ôrthodes yr archesgobaeth am ôelet maint vy'r armerth yr ôled hono ar gynyllaidva ai darvot meôn tri diau. Ac yna ystyriaô a oruc ev mae darvodedic vyd poth peth yn y byt hôn. ac yna y caissiod ev beth parhays ty ac at dyrnas gôlat nev. Ac yn y le ynte y roet Deôl ap Sant yn archesgob cans gwr dôyfol bychedol oed ev ac ewyrth y Arthyr. Ac yn lle Samson archesgob Caer Efrog y roet Tailo esgob Llandav. A hyny o eiriol Howel ap Emyr Llydaô cans gwr bychedol oed Dailo.⁵⁴⁰ Ac yna megis ydoed 6edy llyniaethu pob peth. nachav y gôelynt daydec marchoc yrdol a chaing o ôliôyd yn llaô bob un o nadynt yn arôyt y bot yn genada. Ac yna cyfarch gôell y Arthyr ai annereh y gan Les amherodr Ryfain ac yn roi llythyr yn y laô ar gairau hynn yndaô.

LLES amheraôdr Ryfain yn anvon annereh y Arthyr brenin y Bryttaniait val y haedôys cans ryfed yô genyv i dy groylonder di Arthyr ath ynydrôyd ath dra o anian yuvyt y syrhaist di amheraôd Ryfain a ryhôyr ydôyt ti yn gônaythyr iaôn y Ryfain a brenhinoed yr holl vyt yn darostông idi namyn ty di. cans ty di yssyd yn attal tyrnget a dlyet Ryfain y gael o ynys Brydain yr hôn a gafas llcassar ac amherodron eraill 6edy ev. cans yr holl ynyssoed ereill yssyd yn ardrethu i Ryfain. eithr ynys Brydain a darestyngaist di ytt dy hun a dôyn baint gwyr Ryfain. Ac am hyny sened Ryfain ath varnod di erbyn Aôst nesav y dyfot y Ryfain y diodev y varn a varner arnat. ac yth dyfynnu di yno y doethom ni yma ac oni deôy di yno erbyn yr oet gôybyd di y don hôy yma y

ofyn iaôn y ti am syrhaedau Ryfain val y barno y cledyv rot ti a hi.⁵⁴² Ac 6edy gôybot o Arthyr dyall y llythyr ev aeth yn y gynghor am daly ateb y wyr Ryfain. a chyntav y rodos Cattôr iarll Cerniô ateb y Arthyr. Arglôyd vrenin heb ev y mae arnav i ofn llesged a diogi y gael y gorvot arnom ni y Bryttaniait gan hyt y byom ni yn segyr gan ymroi y ôledau ac ymdid-anau a gwraged a hyny es pym mlyned ôaithian a hyny a dyc yn deôrder ni an fyntynt odiôrthym. a ni a dlyem diolch y wyr Ryfain yn cyffroi ni.⁵⁴³ Ac yna y dyôat Arthyr ha wyrda heb ev vynghyd-varchogion chôl a roessoch ymi hyt hynn gynghorau da frwythlaôn. ar aôr hon y mae yn rait y mi ôrthynt. Ac am hyny medyliwn ni baôb gynghor grymys. ac o byd da y cynghor ni a orvydôn ar wyr Ryfain cans er cael o hanynt hôy dyrnget or ynys hon er dyfot ai llyoed yn hamdiffin ni rac estron genedloed. ar aôr hon ni dlyant hôy yni dim. Ac velly y maent hôy yn holi y ni beth anlydys ac am hyny ni a holwn ydynt hôynte beth dlyedys ar cadarnav o hanom cymeret dyrnget gan y llall. cans yn rieni ni a oresgynnod arnynt hôy nit amgen Beli a Bran maibion Dyffal moel myt cans hwynt a dygassant ygain o vonedigion Ryfain yn ôystlon gantynt odyo y ynys Brydain. Ac 6edy hyny y by Gastennin ap Elen a Maxen Wledic gwyr dlyedogion o ynys Brydain ar haini a oresgynnod hyt yn Ryfain hefyt ac a vyon amherodron bob un ar ol y gilyd ac or achos hônô nit atebôn ni ydynt hôy dim. namyn holôn ni yn dlyed ydynt hôy.⁵⁴⁴ Ac yna y dyôat Howel ap Emyr Llydaô rofi a duô bai dygettem ni bob un ar llailldy ni bydai gystal ac y dyôat yr amheraôdr. ac am hyny arglwyd aôn ni y amdiffin baint y dyrnas cans gwyr Ryfain a dechreyôys holi peth anlyedys yni. a ferthynol yw y ti arglwyd ofyn peth dlyedys ydynt hôynte cans Sibli doeth a drog-anod y bydai dri amheraôdr o Gymry yn Rufain sev y by dau hyt hynn a thithau vyd y trydyd. Ac am hyny bryssiôn ni yr hynt hono cans citun yô paôb oth wyr a thi a mi a rodav y ti o gymorth dengmil o varchogion arvoc.⁵⁴⁵ Ac y dyôat Aron ap Cynvareh rofi a duô arglôyd ni allav i draethu maint yô vy llaôenyd i am yr amadrod a dyôdaist di am Ryfain ac am hyny hyfryt yô gennym gymryt dyrnodau gan wyr Ryfain am yr hai a rodom ninau ydynt hôynte y dial y taidiau an hen rieni arnynt ac er drychav dy vrait dithau arglôyd vrenin a mi a rodav y ti y vynet

yno d6y vil o varchogion arvoc a fettit hefyt.⁵⁴⁶ A fan darvy y ba6b dervyny ymadrod a main a rodai bob un o wyr arvoc y vynet y Ryfain. ac Arthyr a diolches y ba6b o nadynt ar llailldy am y rodion. Ac yna y cyfrif6yt y Arthyr y madd rifedi a roessit ida6. sev amcan a gafas o ynys Brydain heb law y rodes Ho. ida6. trygain mil o varchogion arvoc profedic ymr6ydrau ac ni ellynt riv ar y pettit sev y cyfrif6yt ida6 gael or ch6ech ynys o bettit ch6aigain mil sev oed en6au yr ynyssod hyny I6erdon. Islont. Ysgotlont. Orc. Llychlyn. Denmare. Ac o holl Frainc y cafas ev bed6ar ygain mil o varchogion arvoc. A chan y daydec gogyfwrdd a chida Geraint Caer6ys y dayth mil a daycant o varchogion arvoc. Sev amcan oll a gafat o varchogion arvoc. daycant marchoc a daydeng mil a fed6ar ygain mil. ac ni gidiat neb riv y pettit.⁵⁴⁷ ac velly geddy g6elet o Arthyr e6llys pa6b y ceniady a oruc y drev ymbarattoi erbyn A6st. Ac y manag6ys ev hyny y genadau gwyr Ryfain ac nit y daly tyrnget ydyn. Ac yna y daeth y cenadau ymaith.⁵⁴⁸ A phan gogle Les amhera6dr Ryfain hyny ydaeth ev yn y gynghor vo a sened Ryfain. sev oed y cynghor anvon at vrenhinoed y d6yrain y erchi nerth ydynt yn erbyn Arthyr. Sev y rifedi o wyr ymlad a gafas Lles amhera6dyr Ryfain daygainwyr a chant a fed6ar can mil o vilioed. Ac 6edy darvot ydynt lyniaythu pob peth erbyn A6st y codassant ty ac ynys Brydain. A phan glyby Arthyr hyny cynyll y lu a oruc ynte a gorchymyn y Vedrot y nai ap y ch6aer ly6odraeth y dyrnas ev a Gwenh6yfar yn da ac yn di6all yn y delai ev y drev. Ac yna y cyrchod Arthyr anifer oed borthva Northampton. a fan gafas ynia6n6ynt h6ylian a oruc ev ty a Frainc.⁵⁵¹ ac 6edy y vynet y ganol y 6ailgi ev a syrthiod mar6 hun arno am dalym or nos ac y g6elai ev vraid6yt. ev a 6elai yn hedec odi6rth y dehau ry6 anghynvil a gar6 lais ganto ac yn disgin ar vordir Frainc. ac a 6elai draic yn dyfot or gorlle6in a chan oleyfer y llygait hi y golehae y mor. ac ev a 6elai y draic ar arth yn ymgyrchu. ac 6edy hir ymlad ev a 6elai y draic yn b6r6 tanllachar o dan ar yr arth yn y losges ev yn yl6 oll. a ryfed vy gan Arthyr y vraid6yt. Ac yna y deffroes ev ac y manegis yr cydmaithion y 6eledigaeth ev. ai deongl a 6naethant val hynny. ty di. argl6yd amledy a ry6 anghynvil o ga6r ac ai gorvody ev. cans ty di ar6ydoca y draic ac ni chredod Arthyr dim o hyny namyn

tybiait mae ryngto ev ar amhera6dr vyddai. Ac erbyn dyd drannoeth dyodet Arthyr ai lynges ymhorthloed Barilio y Normandi. ac ymaros a oruc ev g6bl o wyr yr ynyssod eraill ada6sai borth ido.⁵⁵² Ac 6edy manegi y Arthyr vot Lles amhera6dr Ryfain 6edy pebylla6 or ty arall yr avon a el6ir G6enn. ac anvaidrol lu ganto. Ar nos hono y llyestod Arthyr or parth arall yr avon. Ac anvon cenadau a oruc Arthyr hyt att yr amhera6dr y erchi ida6 ada6 Frainc ai thervynau neu rodi cat ar vaes y Arthyr drannoeth. Sev oed y cenadau aeth yno G6alchmai ap G6yar a Bosso iarll Rhydychen a Geraint Caer6ys ty6ssoe o Frainc. A lla6en vy gan lu Arthyr vynet G6alchmai yno gan dybiait y g6nai ev ry6 sire6ed a gwyr Ryfain i cymell y vr6ydro ac 6ynt. Ac 6edy manegi y Les dyfot y cenadau ac ystyriait ymadrod h6ynt. Ac ynte a dy6at mae ia6nach oed ida6 ev lywia6 Frainc no mynet ymaith. Ac yna y dy6at Gei6s nai yr amhera6dr h6y o lawer y6ch tafodau ch6i y Bryttaniait noch cledydau. Sev a oruc G6alchmai yno yn chwim6th tynnu y gledyv a llad Gei6s. ac yn esgyt esgynnu ylltri ar y mairch a gwyr Ryfain yn y hemlit y gaissio dial y gwr arnynt. Sev yna a oruc Geraint cans olav oed ev brathu y blaenav or ymlidwyr ai lad. Ac yna y nesa6d Marcinigys y gaissio dial Gei6s ai aros a oruc G6alchmai ai daro a chledyv ar y ben yny holltes hyt y dwyfron ac erchi ida6 vanegi y gytmaithion ev yn Uffern vot yn h6y cledydau y Bryttaniait noi tafodau. ac o gynghor G6alchmai aros yn gyttnu a orugant a llad pob yn wr or ymlidwyr. Ac val yr oedynt velly yn gyfagos y goet. nachav ch6emil or Bryttaniait yn roi eri ar yr Ryfainwyr ac yn y llad yn groylon ac yn daly eraill ac or di6ed yn y cymell y ffo.⁵⁶⁴ A phan gly6as Pentaraine hyny sened6r o Ryfain y dayth ynte ar hynt a dengmil o wyr arvoc gidac ev y amdiffin gwyr Ryfain ac ar rythyr cyntav gyrru fo ar y Bryttaniait yr coet y byassynt or blaen ac yna y llas lla6er o bob part. Ac ar hyny nachav Edyrn ap Nyd afymilo wyr arvocyddac ev yn borth yr Bryttaniait ac o ne6yd y g6rthneby a orugant yn wra6l a chynnal y clot a syber6yt. A Fedrainc yn anoc y wyr y gyrchu yn groylon.⁵⁶⁶ a fan 6elas Bosso iarll Rhydychen hyny. gal6 a oruc anifer da atto a mynet ar y cyferbyn a gal6 a G6alchmai atto a dy6edyt 6rtho ymwagel6n ni rac yn syrthio yn y ran 6aethav rac cael o honam ni geryd gan y brenin. ac am hyny moess6ch y ni y gyt gaissio

gorvot ar Bettraine tr6y y lad neu daly.⁵⁶⁷ Ac yn diannot y daethant tr6y vydinoed y Ryfainwyr a thynnu Pettraine odia'r y varch ai r6ymo yn fest. ac yna y by vr6ydr galet o bob part. ac nydi6ed y gorvy y Bryttaniait a d6yn Pettraine gantynt y bydin y hun ac o ne6yd mynet y ymlad a gwyr Ryfain. ac y nydi6ed y gyrru ar fo. ac ar na by wi6 o daly. y llad ai sbailio. Ac yna y daith y Bryttaniait ar carcharorion gantynt hyt y lle ydoed Arthyr. a manegi ida6 ev g6bl or dam6ain. A lla6-en vy gan Arthyr mor r6yd vysai ragdynt yn y apsen ev. Ac yna y gorchymynna6d Arthyr y Vedwyr a Chatt6r iarll Cerni6 a dau dy6ssoc eraill hebr6ng y carcharorion hyt ymharis. Ac yna pan glywas gwyr Ryfain hyny y detholed pymthengmil o wyr arvoc ai hanvon hyt nos y ragot y carcharorion y gaissio y rydhau. ac o vlaen yr anifer hyny ydoed sened6r o Ryfain a el6it Ach6intys. ac Ofander vrenin Siria. a Sertorys Lybia. Ac velly aros a 6naethant me6n lle dirgel. A thrannoeth y dayth gwyr Arthyr ar carcharorion hyt y pant coeda6c lle ydoed y Ryfainwyr yn aros a chodi ydynt ai g6asgaru yn dr6c. Sev a oruc y Bryttaniait ranu yn d6y ran. nit amgen Bed6yr a Rissiat o Bald6n y gad6 y carcharorion. Ac o vlaen y vydin ydoed Gatt6r iarll Cerni6 yn ymlad. a Borel ty6ssoc. Ai cyrchu a oruc y Ryfainwyr. Ac yna y dayth Gwidart ty6ssoc Paittio a thair mil o wyr yn borth yr Bryttaniait. ac yna y g6rthneby yn wra6l a orugant a dial arnynt y t6yll ai brat. Ac yna y llas Borel ty6ssoc achos Ofander vrenin Siria ai brathwys a gway6 nyny vy var6 a fed6ar eraill o wyrda a las y Arthyr. Hirlas o Elia6n a Mayric ap Catt6r. a Halidyce o Dindagol. a Chei ap Ithel. Ac er colli hyny nida6od y Bryttaniait un or carcharorion y golli namyn gyrru fo ar y Ryfainwyr ac ar y fo hyny y llas Ofander vrenin Siria a Vyltanys senedwr o Ryfain. Ac yna 6edy gorvot or Bryttaniait y daethant ar carcharorion y Baris a rai a dalwyth hefyt y dyd h6n6. Ac yna yn lla6en dyfot y drev at Arthyr a manegi ida6 y dam6ain. Ac yna tristau yn va6r a oruc Lles drycet vyssai dam6ain y wyr ynte a mynet nyny gynghor a oruc y 6ybod beth a 6nelai ai mynet y drev yn ol porth ida6 gan Leo amhera6dr Ryfain ai mynet y hun i ymlad ac Arthyr. Sev y cafas yn y gynghor mynet hyt y Nafarn yr lle a elwir Leigris ac yna y byant y nos hono. A phan gogle Arthyr hyny myned a oruc

hyd y lle a elwir glyn Asnessia cans yno y da6ai Les amhera6dr drannoeth, ac yno y arhoes Arthyr h6ynt a roi y varchgion ar llailldy a Moryd ty6ssoc Caer Loy6 oi blaen a bydina6 y lu a oruc ynte yn 6yth bydin. Ac ymhob bydin ydoed bymcant a thair mil o wyr profiad6y. Ac velly 6edy y paratto h6ynt yn gymhedrol. y dysgu a oruc Arthyr y gyrchu ac y aros y cyfle. ac ymlaen pob bydin ydoed dau varchoc clodva6r profedic. cans o vlaen y gyntav ydoed Aron ap Cynvarch. a Chatt6r Cerni6. Ac y vydin hono oed or ty deha. Ac ar y llall or ty as6 ydoed Bosso o Ryd-ychen. a Geraint Caer6ys. O vlaen y drydyd vydin ydoed Achle vrenin Denmarc. a Lle6 ap Cynvarch vrenin Prydain. ymlaen y bed6red ydoed Ho6el ap Emyr Llyda6. a G6alchmai ap G6yar. Ac yn ol y pedair hyny ydoed pedair eraill a dau reol6r ar bob un o nadynt. Ymlaen y gyntav ydoed Gei hir a Bed6yr ap Pedrot. Ymlaen yr ail ydoed Holdins ty6sa6c Ryttaen. a G6idart ty6ssoc Peittio. Ymlaen y dryded vydin ydoed Owain o Gaer Llion a G6ynn6as o Gaer Gaint. Ymlaen y bed6red vydin ydoed Yrien o Gaer Vadon. a G6rsalem o Dorsiestr. Ac yn ol hyny ydoed Arthyr a lleng o wyrda gidac ev. ac oi vlaen ydoed del6 draic eurait yn ar6yd nodva y ba6b or gwyr brathedic. Sev oed amcan bydin Arthyr y hun ch6egwyr a thrychant a ch6e mil. Ac yna y pregeth-oed Arthyr y lu val hynn. O wyrda hysbys y6. heb ev mae o achos ych nerth ch6i ach cynghor y cafas ynys Brydain vot yn bennav ar dec tyrnas ar hygain. ac etto tr6y ych nerth ch6i ni a orvyd6n ar Ryfain ac a dial6n arnynt gaissio yn caethiwo ni am y rydit. Coffe6ch yr a6r hon am segyryt a ga6ssom estalym o amser trwy ymdidan a gwraged. Coffe6ch bellach y ch6i ynnynnu yn ychgle6der ach mil6riaeth. a byd6n ni gyttun pan gyfarffom ni a gwyr Ryfain a chymyn6n h6ynt megis anifailiait cans ni thybygant lefassu o honom ni roi cat ar vaes ydynt h6y. Ac os ch6ych6i wyrda a 6na vynghyngor i minau ach anrydedav ch6che 6rth ych bod o bob peth ar y vo ar y mediator i. a fa6b o nadynt a de6is g6naethyr gorchymyn Arthyr. A phan gogle Les vot Arthyr yn pregethu y lu sef a oruc ynte pregethu y lu a manegi y dlyai yr holl vyt vot yn yfyd y Ryfain. a choffe6ch mae ych tatau ch6i a ged6is Ryfain yn bennav lle or holl vyt o de6rder a mil6riaeth a ffynniant ac am hyny na wrthod6ch ch6ithau angau er cynal braint Ryfain. ac ymled6ch yn

gadarn megis y gallom ni ofyn tyrnget o ynysoed eraill. ac am hyny wyrda coffe6ch na doethom ni yma er ffo nanym er ymlad yn gyttun an gelynion a chyn bont h6y gle6 ar y dechrau sas6n ni ynghyt a ni ai gorvyd6n h6ynt. A ffan darvy ida6 hynny bydina6 y lu a oruc ev yn daydec bydin. ac ymlhob bydin o hyny lleng o varchogion ac ymlaen pob bydin y roded dau varchoc glodva6r yn reol6yr. A chida hyny ydoed Lles yn dysgu y wyr lle y g6elai raittav ac ynghanol y vydin y herchis ev roi eryr aur me6n ystondart yn ar6yd nodva yr neb y bai berigl arno. ac yna ymgrychu a orugant ac yn gyntav y cyfarvy vydin brenin Ysbaen. a bydin Aron ap Cynvarch a Chatt6r iarl Cerni6 a dechrau ymlad yn ffest. Ac yna nachav Geraint Caer6ys a Bosso o Rydychen yn dyfot ac yn tylly bydinoed gwyr Ryfain ac o hyny allan ymfysto yn groylon a 6naethant blith draflith yn y gly6yt y t6r6 yn cyffro y dayar ar a6yr dan dr6st sodlau y milwyr yn ffysto'r lla6r. ac yna y by aerva va6r o bob ty val y roed vlin y draethu. Ac yna y brath6ys Boecs vrenin Med Ved6yr a g6a6 dr6da6 yn vy var6. Ac y brath6yt Cei yn angheua6l. ac er hyny y vydin a duc y gorff ev yny gyfarvy a bydin Libia. a hono ai g6asgarod h6ynt. ac er hyny h6ynt a dygassant y gorff ev hyt lle ydoed y draic aurait. Sev a oruc Hirlas nai Ved6yr cymryt gydagev drychant marchoc grymys profedic ac megis baed coet ymlith lla6er o g6n rythro yni mysc yny gafas ev g6rd a Boecs ai dynnu gydac h6ynt ar gefn y varch het yn emyl corff Bed6yr ac yno y drylli6yt ev. Ac yna y dayth Hirlas at y vydin y hun ai hannoc y ymlad yn wra6l. ac yna y collet o bob ty.⁵⁷⁶ ac y llas o Ryfainwyr. Alifantys a Milinys senedwyr o Ryfain.⁵⁷⁶ Ac y llas o wyr Arthyr Holdins dy Ryttaen. a Leodegar o Vol6n a thri thy6ssoc o ynys Brydain. nit amgen Grissalem o Gaer Gaint a G6alhoc o Am6ythic. ac Yrien o Gaer Vadon. Ac yno Cai a vy var6 or brath a ga6sai ev or blaen.⁵⁷⁷ Ac yna y g6ahanod y bydinoed blaen ac encyl hyt att Vydin Ho6el ap Emyr Llyda6 a G6alchmai. Ac yna ymgryfau a orugant ac yn 6ychyr cyrchu y gelynion o ne6yd. ar neb a gyfarffai a G6alchmai ar un dyrnot y lladai. ac velly ni off6ysod G6alchmai yny dayth y vydin amhera6dr Ryfain. Ac yna g6anha6yt y Bryttaniait am am lad Cynvarch ty6ssoc Teiger a d6y vil gydac ev. Ac yno y llas try6yr da nit oed 6aeth y gwrhydri no thy6ysogion.⁵⁷⁹

Sev a oruc Ho6el a G6alchmai ymgad6 y gyt a chynnal y hanryded a llad a gyfarffai ac h6ynt a rodi dyrnodau ai cymryt.⁵⁸⁰ ac yn y di6ed y casas G6alchmai yr h6n yd. oed yny damyna6. nit amgen cy6rd a Lles amhera6dr Ryfain. Ac nit oed dim 6ell gan yr amhera6dr ny chy6rd a G6alchmai a newidia6 dyrnodau a orugant a ffan oed ynt lidiocav yn ymfyst y dayth anairiv o wyr Ryfain am ben Ho6el a G6alchmai yny vy rait ydynt encil hyt att Arthyr ai vydin.⁵⁸¹ A ffan 6elas Arthyr hynny lliidia6 yn va6r a oruc a rythro y wyr Ryfain ai cymyny a Chaledv6lch a dy6edyt yn ychel 6rth y wyr nac oed6ch wyrda dial cam ych taidiau ar y gwyr g6aigion. hynn ro6ch ydynt dyrnodau lliidioc ffyrv a gel6ch ych ffyniant attoch val y g6naethoch er ioed ac ni byd6n 6rthynt un cam. Ac yna o vlaen y wyr cyrchu y elynion a oruc Arthyr val l'e6 croylon ar sa6l a gyfarffai ac ev ar un dyrnot y lladai. ac am hyny y foes pa6b ragdo val y foe anifail g6an rac lle6 ne6noc cans nithygiai y neb y arvau rac y dyrnodau ev. Ac yna y cyfarvy Arthyr ai dau vrenin Sertorius vrenin Libia. a Foltetes vrenin Britannia ac y lladod yr haini ar dau dyrnot.⁵⁸² Ac yna pan 6elas pa6b y argl6yd yn digoni velly enynnu o lit a digofaint ac ymlad yn wra6l o hyny allan trwy dysc y hargl6yd. Ac velly g6naeth g6yr Ryfain annoc y gwyr h6ynte ai cymfordi. a hefyt ni ellyt rifiedi yno ar a las o bob ty.⁵⁸³ yna nachav Voryd iarl Caer-loyw a lleng o wyrda ganto ac o ne6yd cymynu g6yr Ryfain. Ac yna y dayth un or Bryttaniait a g6an Lles amhera6dr Ryfain a g6ay6 yny dygwydod ev yn var6 yr lla6r. ac ni 6is p6y ai llas. Ac yna y gorvy y Bryttaniait a chymell gwyr Ryfain ar fo gan y llad ai nafu gaissio caethi6o dlyedogion ryd y daly tyrnget ydynt.⁵⁸⁴ Ac yna y peris Arthyr 6ahanu cyrff y wyr ev odi6rth gyrff y Ryfainwyr ai clady yn anrydedys yn y manachlogydnesav attynt. Ac yna y herchis Arthyr danvon cyrf gwyr bonedigion o Ryfainwyr gida y han6ylait y clady ac y dyg6yt corff Bed6yr hyt y Normandi y dinas a 6naethod y hun. ac yno y clad6yt ev. A chorff Cei a dycb6yt y Beittio ac yno me6n egl6ys ermidwr y clad6yt. A Holdin ty6ssa6c Ryttaen a dyg6yt y Fla6ndyrs ar holl wyrda eraill a dycb6yt yr egl6ysau nessav attynt. Ac yna y herchis Arthyr d6yn corff amhera6dr Ryfain gair y bron essened Ryfain a gorchymyn ydynt na delynt ail6aith y ynys brydain y gaissio tyrnget.⁵⁸⁵ Ac yno y

trigiod Arthyr y gayav h6n6 yn darost6ng Byrg6in. Ac velly pan oed Arthyr yr 6ythnos gyntav or hav yn mynet ty a Ryfain dros vynydd Mynnuau y gordi6ed6ys cenadau o ynys Brydain ev. a manegi ida6 darvot y Vedrot y nai ap y ch6aer 6isgo coron Lyndain. a chymryt G6enh6yfar yn wraic g6ely ida6 ar cyfoeth oll. Ac yna ymhoeles Arthyr ty ac yny Brydain a gell6ng Ho6el ap Emyr Llyda6 y ost6ng g6ladoed y Ryfainwyr.⁵⁸⁷ Ac yna y gorvy ar Vedrot anvon Selix y 6ahod y Sermaniait y dyfot y ynys Brydain ar rifedi m6yav a geffynt yn borth ida6 ev ac ev a rodai ydynt gymaint ac y roesse Wrth-eynr ydynt nit amgen noc o Hymyr h6nt a swyd Gaint hefyd. Ac yna ydaeth Selix y Sermania ac a dayth yr ail 6aith a saith ganllon ganto yn lla6n o beganiait arvoc. ac erbyn y dyfot ev a daroed y Vedrot gael undeb y Fichdiait ar Ysgottiait ar Gwydil a fob ry6 genedl oed gas gantynt Arthyr. yny gafas gydac ev bed6ar ygain mil o wyr ymlad.⁵⁸⁸ a dyfot a 6naeth Medrot ar anifer hyny ganto hyt y Northampton y gaissio llydias Arthyr yr tir. ac Arthyr ai lynges ar y mor a Medrot ar y lan. ac yna y llas lla6er o bob ty ac yn bennav Aron ap Cynvarch a G6alchmai ap G6yar. ac yn lle Aron y roet Yrien ap Cynvarch a thrwy lafyr ma6r a cholli gwyrd a dayth Arthyr yr tir a chymell Medrot y ffo a g6asgaru y wyr. Ac 6edy nos gal6 a oruc Medrot y wyr ynghyt a mynet y gaer Wynt a chadarnhau y dinas arnynt.⁵⁸⁹ A fan 6yby Wenh6yfar hyny mynet a oruc hi y Gaerllion a chymryt abit crefyd am deni gidar manachessau eraill yn egl6ys Sil-iws verthyr.⁵⁹⁰ Ac ymhen y trydydd yd6edy ido beri clady y wyr y dayth Arthyr hyt ynghaer Wynt ai lu. Ac yno y dayth Medrot ai lu y maes or gaer a roi cat ar vaes y Arthyr Ac yna y by aerva va6r ac y llas lla6er o bob ty ac nydi6ed y foes Medrot ac y diengis hyt yngherniw. Ac nit amb6yll6ys Arthyr yna am beri clady y wyr namym emlitt Medrot d6yllwr ac yn drist am y diane d6y6aith arna6. Ac yna ar avon Gamlan y arhoes Medrot Arthyr. Sev oed rifedi llu Medrot ch6egwyr a ch6echant a thrygain mil ac am hyny g6ell vy ganto ev aros Arthyr no fo o le a bydina6 y wyr a oruc Medrot yn na6 bydin sev amcan a rodes ymhob bydin lleng o wyr. Ac yna yr ade6is Medrot y ba6b os ev a orffai 6naythyr y bod h6ynt oll o dyr a dayar a da rodion eraill.⁵⁹¹ Ac yny erbyn ynte y bydinoed Arthyr. ac y dy6at ha wyrda nit ymlad y bobl rac6

byth yn gittun cans pob casgal anghyfaith ynt ysgymynedic nit ynt yn galhon a christnogion da a ninau y syd hefyd ar y ia6n a h6ynthe ar y cam. Ac velly gan dysgu y wyr y cyrchod Arthyr y elynion ac ymlad o oruc ev ve ai lu yn ch6erdest yny oed y rai by6 yn mynet y maes oi p6yll gan grio a llefain yr hai llet vair6.⁵⁹² Ac yna 6edy troyla6 lla6er or dyd y cyrchod Arthyr y vydin ydoed Vedrot yndriac yn y lle g6asgaru y vydin ai thylly a oruc Arthyr val lle6 ymlith anifailiait dov. ac ar y rythyr h6n6 y lladoed ev Vedrot a milioed gydac ev. Ac er llad Medrot br6ydr o oruc pa6b or hai by6 y vr6ydyr v6yav ar a vy er ioed. A hynn a las o dy6ssogion Medrot Eiaes. Brytt. B6fynt or Saeson. O I6erdon Gilam6ri a Gilafradric a Gilasg6rm. ac Ilarch. Ar Fichdiait ar Ysgottiait a las oll. Ac o barth Arthyr y llas Ebras vrenin Llychlyn a Choel vrenin denmarc a Chatt6r Lemennic. a Chaswalla6n a lla6er o vilioed gida hyny. Ac yna y brath6yt Arthyr yn angheua6l. ac odyo ydaeth ev y ynys Avallach y vedignaethu. ac ni dy6edyr yma am angau Arthyr m6y no hyny. Ac y Gystennin ap Catt6r y gorchymynnod Arthyr goron y dynas. Oed Crist yno oed d6y vlyned a daygain a fymcant. Llyma di6ed Ystoria Arthyr a Medrot.⁵⁹³ Ac 6edy coroni Cystennin yn vrenin y codes dau vab Vedrot ar Saeson yn y erbyn ac ni thygioys ydynt.⁵⁹⁴ Ac yna y by var6 De6i archesgob Caer Llion. ac y peris Maelg6n G6yned y glady ev yn anrydedys. ac velly 6edy lla6er o ymladau r6ng Cystennin ar Saeson y foes y Saeson ac un o vaibion Vedrot hyt yn Llyndain ac yno y llas ev ymanachloc y brodyr. Ar mab arall a foes hyt yghaer Wynt. ac yno y llas ynte yn egl6ys Amffidalys rac bron yr allor va6r. Ac yn y dryded vl6ydyn oi dynnas y llas Cystennin y gan Gynan Wledic ac y clad6yt gair lla6 Ythr benn drag6n ynghor y Ce6ri yn Salsbri.⁵⁹⁵ Ac y nol Cystennin y g6led-yeha6d Cynan Wledic. gwr ievanc clodva6r oed h6n6 ac adas oed ida6 6isga6 coron. a ch6annoc oed ev y dervysc ac ymladau. ac 66yrth a oed ida6 ev a dlyai y goron ac ev a daliod y g6r hynny ac a ladeod y dau vab. ar ail vl6ydyn oi dynnas y by var6 ev.⁵⁹⁷ Ac yn y ol ynte y dayth Maelg6n G6yned a gwr ma6r oed h6nn6 a goresgynnwr ar la6er o vrenhinoed a de6r a chadarn a chroylon oed ev. A ch6bl o gampau da pai namrodasai y bechoth Sottmia ac Amorra. Ac am hyny ev a vy gas gan du6. A chyntav brenin ar ol Arthyr

a enilloed ch6ecl ynys 6rth ynys Brydain vy ev. Sev oedyn I6erdon. Islont. Orc. Llychlyn. Denmarch. Ac ai duc h6ynt yn drethol dan ynys Brydain. ac yn egl6ys y brodyr y by var6 pan 6elas ev y vall velenn drwy d6ll ar dr6s yr egl6ys.⁵⁹⁸

Ac yny d ynte y dayth Caredic yn vrenin a h6n6 a gare dervyse r6ng cenedl-oed ac am hyny y by ev gas gan du6 a chan y Bryttaniait a fan 6yby y Saeson hyny anvon cenadau a oruc ev hyt yn I6erdon at Orm6nt vrenin yr Affric oed yno yr h6n a dathoed a llynges va6r ganto i oresgyn I6erdon.⁶⁰⁰ Ac 6rth daisiv y Saeson y dayth y Gorm6nt h6n6 yma a thrygain llong ganto yn lla6n o wyr arvoc hyt yn ynys Brydain. ar Bryttaniait ar ran arall ar y gwir dlyed ac yn gristanogion da ac yn dr6c ryngtynt ar Saeson. Ac 6edy dyfot y Gorm6nt h6n yn borth yr Saeson. ymlad a 6naethant a Charedic a chael y vdygoliaeth arno ai yrru ar ffo hyt yn Sysedr.⁶⁰¹ Ac 6edy gorrvt or Gorm6nt h6n ar y Bryttaniait Imbert vrenin Frainc a doeth y wrhae yr Gorm6nt h6n er cael y borth y oresgyn Frainc i gan y e6yrth ai gyrrasai ev odiar y wir dlyet y hun. A mynet a orugant y gyt hyt ynghaer Vydau i ymlad ar dinas ac y gaissio Caredic a g6archau y dynesswyr y me6n heb ennill dim eithr colli y gwyr. Ac yna y ca6sant yny gynghor daly adar y to anifer ma6r o nadynt. a llen6i plisg enau o dan a br6msdan a fyc ac yn agos yr nos r6ymo y plisc wrth y daned h6ynt ai gell6ng i hedec y do y tai yr dinas ac yr dassau yt a g6air. Ac y cynnod y tan yn y plisc gan 6ynt adaned yr adar yny 6ed y dinas yn boeth erbyn trannoeth. Ac yna y dayth Caredic allan y roi cat ar vaes y elynion ac ni thyg6ys ida6 namyn fo a oruc tr6y Hafren hyt ar dervynau Cymry. Ac yn diannot llad a llosgi a oruc y Gorm6nt h6n ar Saeson y dynessyd ar cestyll ac heb airiach neb nac ysgolhaic na llyc or Bryttaniait megis na didorai neb y pa le y foai cans ni thyciai ydynt dim o achos hen dra y rieni yn erbyn llyosogr6yd ornessoed genedl yr hai a danvonassai du6 yn dial ar y Bryttaniait.⁶⁰² Ac nit ryfed genedl dryain ynys Brydain ych darest6ng ch6i velly cans cyn hyn ych hen daidiau ch6i a darostyngassai bobloed eraill yn oessoed. ac yn a6r ydychwi yn ymhoelyt yn ch6er6 hyt na ell6ch amddiffin ych g6lat ych hun o la6 estron genedl. dryain ynys Brydain cymer6ch ch6i benyt megis y haedassoch a chydnabyd6ch air du6 nyr efengil. pob tyrnas a rennir ac a 6ahenir yndi y hun

yny syrthio y tai ar y gilyd. Ac velly anundeb y Bryttaniait ai cynghorvynt a distry6is yr ynys hon. ac am hyny y mae y peganait croylon yn darest6ng ettifedion yr ynys hon. Ac velly 6edy darffo yr peganait y hanraithia6 hi a llosgi or mor y gilyd. cans ev a roes Caredic holl Loegr yr Saeson. Ac yna y by dir y 6edillion y genedl dryain drigia6 yn ymlyay yr ynys ty a Cherni6 ac yr lle a el6ir Cymry a godev mynych gyrchau gan y gelyndin. A fan 6elas Teon archesgob Llyndain. ac archesgob Caerefroc yr egl6yssau 6edy y distry6o. yna y cymerth yr esgob hyny yr holl grairiau 6c esgryn ysaint a fo ac h6ynt hyt y lle anialav yn yr Yrri rac ofn yr ysgymyn bobl hyny cael h6ynt. a la6er o nadynt aeth hyt yn Llyda6. canyt oed yn un or d6y esgobaeth un egl6ys heb distry6o o peganait Saeson a llad y maibion llen yn ll6yr. Ac velly dros serten ma6r o amser y colles y Bryttaniait goron y dyrnas ai harglwydiaeth. a chida hyny y ran a vyssai yn y lla6 or wlat hono. ac nit dan un brenin yd oedynt yn daly eithyr dan dri a mynych ryfel arnynt. ac er hyny ni chafas y Saeson goron y dyrnas a mynych ryfel a vydai ryngtynt y hun ac ar Bryttaniait hefyt. Ac yna y dayth esgob o Ryfain bregethu yr Saeson hyt yr ynys hon cans daillion oedynt o fyd Grist. cans ev a daroed ydynt distry6 fyd Grist yn ll6yr oi plith. Ac er hyny ydoed y Bryttaniait yn cynal fyd Grist yn g6bl yny mysc er yn oes Eleuteriws esgob Ryfain y gwr cyntav a danvones fyd Grist yr ynys hon.⁶⁰⁷ Pregethu yr Saesson a oruc a m6y o la6er ai gwat6arai noc a gredai ida6. ac y dayth ev ty a mynyd y Saint ac anifer ma6r yn y ganlyn. Ac yna me6n pant ma6r y by eissiau dwr arnynt. ac yno y gwediod ev ar yr argl6yd am d6r. Ac a dayth angel att6 ac a herchis ido na fetryse dim oi arvaeth cans du6 a roessai ida6 bob peth cyfia6n ac yno y tardod fynnon or dayar megis y cai ba6b digon o d6r ac y by hoff gan Awstin hyny. A dyfot a oruc ragdo ty a Chaint. ac yno y pregethod yny dayth y brenin y gredy y Grist ai holl aniferoed. Ac odyno ydaeth ev hyt yn rer riw a thra vy ev yn pregethu yno vo daroed g6nio amrafaelion o losgyrnau anifailiait 6rth y esgob6isc ev er gwatt6ar arno. Ac yna y g6ediod ynte p6y bynnac a delai ymaes or drev y vot yn llosgyrnoc. Ac odyno ydaeth hyt yn Llyndain. ac ymofyn a oruc ev yno am yr archescoptai. ar maibion llen a daroed y Saeson y difa. Ac y cly6as ev vot archesgopty Caerllion a saith

esgob dana6 yn g6ssnaethu yn grefydys a manachlogyd hefyt a ch6fent d6yfol yndynt yn g6ssnaethu du6 ar saint. Ac ymlith yr hai hyny ydoed vanachlog Vangor vawr y Maelor Saesneac ac yndi heb rifo na friorait na s6ydogion un cant ar hygant o vynaich ar haini oll yn ymborthi ar lafyr y dwyla6. Ac abat y vanachloc hono a elwit Dyna6t a h6n6 a 6ydiat m6y o gelvydyt no neb yn y oes ev. A fan 6yby A6stin hyny lla6en vy ganto. ac anvon a oruc ev att Dyna6t ac erchi ido dyfot y bregethu yr Saeson y gaissio y d6yn y gret sev y danvones Dyna6t att A6stin y vanegi ida6 nat oed dayl6ng ganto ev bregethu yr bobl groylon hyn a dathoed o all6lat tr6y y t6yll ai brat a llad o nadynt yn rieni ni ai traissio oi goir dlyed. ac ni ferthyn y ni na fregethu nac yfydhau ydynt ac y neb or ynys onit y archesgob Caerllion cans h6n6 ysyd brimas a fennav yn ynys Brydain.⁶⁰⁹ Ac yna pan wyby Edelfflet vrenin Caint hyn anvon a oruc ynte att Edelfflet arall vrenin y gogled ac att y genifer penadyr ac oed or Saeson y erchi ydynt yn diannot lydia6 am ben Dyna6t ai vanachloc y dial arno y anfyda6t ac yna ymgynullod y Saeson gymaint ac oed yn ynys Brydain a dyfot hyt ynghaer Llion sev ydoed yn Vroch6el Esgithroc yn bennadyr ar y Cymry a chida hynny ydoed yno anifer ma6r o grefydwyr o bob manachloc o ran y Bryttaniait ac yn bennav o Vangor vawr a brwydro ar Saeson a orugant ac yna fo o Vroch6ael hyt y Mangor a dyfynnu atto g6bl or Bryttaniait. a fan 6elas Edelfflet yno y sa6l grefydwyr ac adnabot y bydai ladva va6r oi plegit y peris ev lad y Mangor dau cant a mil o grefydwyr.⁶¹¹ Sev y dayth o dy6sogion Cymry yn borth y Vroch6el hyt y Mangor nit amgen Bledric ty6ssoc Cerni6. a Mredyd vrenin Dyfet. a Chanvran vrenin G6yned. Ac yna y by ymlad croylon ryngtynt ar Saeson a llad lla6er o bob ty. ac nydi6ed y gorvy y Bryttaniait. a brathu Edelfflet ai gymell y fo ac a diengis ar Saeson gidac ev. Sev rifedi a las or Saeson yna ch6egwyr - a thrygain a dengmil.⁶¹² Ac o barth y Cymry y collet Cledric ty6soc Cerni6 a lla6er gydac ev cans gorau un gwr a ged6is yr ymlad vy ev. Ac ymgynylloed y Cymry y gyt ac aethant y gaer Lleon.

Ac yna y ca6sant yny cynghor 6naythyr Cadvan ap Iago yn benav arnynt ac emlitt Edelfflet ar Saeson a oruc ev yny foassant tr6y hymyr. Ac yna cynyll llu a oruc Edelfflet ac ymlad a Chadvan.⁶¹³ Ac 6edy dyfot y lluoed yn gyfagos ynghyt y tang-

nofed6yt ryngtynt. nit amgen no gado Edelfflet yn vrenin ty dra6 y hymyr ac y Gadvan ty yma y hymyr a choron Lyndain y Gadvan.⁶¹⁴ ac 6edy ymr6ymo o nadynt ar hyny tr6y 6ystlon. sev y darvy y r6ng Edelfflet ai 6raic briot o achos gorderch oed ida6. Ac y deholes Edelfflet y wraic briot oi dyrnas ev a hi yn vaichiog. sev y dayth hithau hyt yn llys Cadvan y ervyn-nait ida6 beri cymot idi. Ac ni wnai Edelffled dim er ervyn Cadvan. Sev y trigid y wraic yn llys Gadvan nes geni y mab idi. Ar un pryt y ganet mab y wraic Gadvan. Ac en6 mab Gadvan oed Gadgallon. ac en6 mab Edelfflet oed Edwin ai cydvaithrin a wnaethbwyt yn y vyant vaibion ma6r. Ac y hanvonet h6ynt yll-dau at Selyv vrenin Llyda6 y dysgu moessau ydynt. a defodau llys ac arver o vairch ac arvau.⁶¹⁶ A lla6en vy Selyv 6rthynt. A chynydy a 6naethant yna ar gampau da hyt nat oed 6ell neb ymrwydra ac ymladau noc h6ynt.⁶¹⁷ Ac 6edy mar6 Cadvan ac Edelfflet y dayth pob un or maibion yn lle y dat ac ymr6ymo ar gyd-maithias a orugant megis y byssai r6ng y tadau. Ac ymhen y d6y vlyned erchi a 6naeth Ed6in genat y Gadgallon y 6naythyr coron ido val y gallai y g6isgo pan 6nelai anrydet yng6ylau y saint ty dra6 y hymyr megis y g6nai defot brenhinoed cyn noc h6ynt. a gossot oetyd a 6naethant ar lan yr avon a el6ir Dylas y dodi gwy doethion y dosparth am y neges. Ac y rodes Cadgallon y ben ar lin Braint ap Nefyn y nai. Sev a oruc Braint hir yna 6ylo yny syrthiod y d6r ar 6yneb Cadgallon yny deffroes ev gan dybiait vot gla6. Ac yna gofyn or brenin y Vraint paham ydoed ev yn 6ylo.⁶¹⁹ heb ynte defnyd 6ylo a dayth yr bryttaniait o hedi6 allan. can rodaist yr h6nn oed o ragor dailyngdot ytti ac yth genedl yr h6n oed yrda6 y6ch er yn oes Maelg6n G6yned hyt hedi6 yn y roi yr Saeson t6yllwyr bradwyr peganiait anfydla6n 6naythyr brenin o hanynt y hun. ac yna h6ynt amgynyllant ynghyt ac a oresgynant g6bl o ynys Brydain oi t6yll ai hystry6. Ac am hyny ia6nach oed y ti y gest6ng h6ynt noi cynydy. paham na da6 cov y ti argl6yd am a 6naethant h6y a G6rthayrn y gwr ai cynlwyssod h6ynt gyntav gydac ev yn lle gwyr cy6ir. Ac h6ynt a dalassant ida6 dr6c dros da. Ac 6edy hyny y g6naethant h6y vrat Emrys Wledic ai 6en6yno ev ac Ythr ben dragwn hefyt. Ac 6edy hyny y torassant y cret a g6rhau y Vedrot yn erbyn Arthyr. ac yn di6ethav y dyfynassant Gorm6nt vrenin y

oresgyn cyfoeth Caredic ai deol oi vrenhin-
iaeth y 6r d6dyds.⁶²⁰ ac 6edy tervyny o
Vraint ymadrod y danvones Cad6allon
genadau at Ed6in y vanegi ida6 nat ydoed
y gynghor yn cenady ido vot un goron yn
ynys Brydain namyn coron Lyndain. Sev
a oruc Ed6in dy6edyt y g6nai ev goron er
drycet vai gan Gad6allon. A Chad6allon
a dy6at os g6nai y parai lad y ben ev dan
y goron.⁶²¹ ac o hyny allan y by dervyn
ryngtynt ac y cynyllod pob un y llu m6yav
ac allai a br6ydr va6r a vy ryngtynt.
Ac Edwin a orvy a gyrru Cadwallon ar fo
hyt yn I6erdon. ac y goresgynod Ed6in
dr6y lad a llosgi gwbl o gyfoeth Gad6allon.
Ac ynte yn caisio dyfot yr tir a pha
le bynnac y caissiai. ev a vyddai Ed6in ai
lu yny lestair tr6y dysc de6in oed ganto
yr h6n a el6it Pelidys. Ac ar esgyll adar
ar ser y de6iniai ev bob peth yr brenin
Sais. A fan 6elas Cad6allon hyny annob-
aithio yn va6r a oruc. gan dybiait nat en-
illai byth y gyfoeth drycheffn. Sev y
dayth y g6yua6 att Seliv vrenin Llyda6 ac
ervyn ida6 nerth a chyngor y gaissia6 y
gyfoeth. Ac val ydoed ev ai lynges yn
h6ylian ty a Llyda6 y dayth g6ynt g6rth-
6yneb ida6 a g6asgaru pob llong odi6rth
y gilyd. ac yna y clefy6hod Cas6allon o
orthr6m haint hyt na allai gymryt na b6yt
na diot dri dicarnot a thair nos un ty ar
pedwryd dyd y codes Cas6allon yn iach y
vynydd.⁶²³ a phan ga6sant y g6ynt gyntav
h6ylian a 6naethant ty a Llyda6. A lla6-
en vy Selyv 6rthynt. ac addo porth y
Gadwallon a oruc yn dirion a thost vy
ganto ally o estron genedl y gorthrymu
mor wrad6ydys a hyny a ryfedy a oruc
lesget gwyr ynys Brydain yn erbyn y
Saeson a fob ynys yny gwrthlad namyn yn
twy. cans er pan dayth Maxen Wledic a
Chynan Mairiadoc a dlyedogion ynys
Brydain gyntav y Lydaw ac ni by neb yno
o hyny hyt hediw a allai gynal baint ynys
Brydain. ac am hyny drwc y6 genyfi na
allav i ymdial ar Saeson. A phan darvy y
Selyv dervyny ymadrod cywilydio yn va6r
a oruc Cadwallon a diolch y Selyv y dir-
ionwech wrtho a dy6edyt val hyn Arglwyd
nafit ryfed genyt vot yn llec y bobloed a
dewit yn ynys Brydain. ac ni adewit yno
un gwr bonhedic na dayth yma gida Chyn-
an Mairiadoc. A fan aeth mediant yr ynys
yn lla6 anlyedogion llesec diwybot ni fedr-
assant nai chad6 hi nai chynnal. namym
ymrodi y ormod bwyt a diot a godineb a
balched megis y dywat Gildas mae arver o
bechodau a darest6ng y bobloed yny wneler
ia6n am danynt ac nafynnant hwy dim gan

vedic yr holl wirioned ac am hyny Argl6yd
nit ryfed vot yn gas gan duw y rai hyny.
ac am hyny y mae duw yn roi estron genedl
yn bennav arnynt ac yn y gost6ng y dial y
pechodau. Ac am hyny Arglwyd y
daythym i yma ymgystl6ng carenyd a thi
cans Maelgwn Gwyned a vy y ped6ryd
brenin wedy Arthyr ar g6bl o ynys Bryd-
ain. a dau vab a vy ida6 Einiona Run. A
mab y Run oed Veli. a mab y Veli oed
Iago. a mab y Iago oed Gadvan vynhat
inau. Run 6edy mar6 Einion y vrawt ai
deol or Saeson a roes y verch yn briot y
Howel Vychan ap Ho. ap Emyr Llyda6 y
g6r a vy gidac Arthyr yn goresgyn lla6er
o 6ladoed. Ac y Ho Vychan or verch
hon y by vab a el6it Alan a mab yr Alan
h6n6 oed dy dat tithau a g6r cadarn grym-
ys oed h6n6. Ac yn Llyda6 y trigiod
Cadwallon y gayav hyny ac y cafas yn y
gynghor ell6ng Braint hir i ynys Brydain
ac y ch6edleya am Belitys de6in y brenin
Sais. Ac yna y dayth Braint y ynys
Brydain yn rith cerded6r a bagl hayarn
yny la6 ac y dayth ev hyt ynghaer Efrog
lle doed llys Edwin. Ac val ydoed Braint
yno ymlith yr hai tlodion. Sev y g6elai
ev y ch6aer a llester yn y llaw yn mynet
y gyrchu d6r y vrenhines ymolchi ac y
manag6ys y vor6yn y Vraint ansa6d y llys
a dangos y de6in ida6 a fan dayth y de6in
y rannu cardodau ymlith y bobl tlodion
y brathod Braint ev ar vagl hayarn tr6ydo
yny dyg6ydod ev yn var6 yr lla6r a ni
6yby6yt p6y ai llas ev. Ac 6edy hyny
ydaeth ev hyt ynghaer Exon a dyfynu
atto la6er or Bryttaniait a chadarnhae y
dinas ar gaer a oruc a manegi y ba6b dar-
vot ido lad y de6in. Ac anvon y ch6edl
hyny a oruc ev y Gad6allon a erchi ido
dyfot i ynys Brydain yn gyntav a gallai
ac ynte barai dyfynu c6bl or Bryttaniait
yn y erbyn. a fan gogle Bainta ty6ssoc y
Saesson hyny dyfot a llu ma6r a oruc ev y
ymlad a chaer Exon. A fan gogle Gad-
6allon hyny dyfot a oruc i ynys Brydain a
dengmil o varchogion yn borth ida6 y gan
Selyv vrenin Llyda6 ac ni orf6yssod yny
dayth hyt ynghaer Exon. Ac yno bydin-
a6 y lu a oruc yn bedair bydin a chyrechu
y Saesson a llad lla6er o nadynt a daly
Painda a rac y lad y g6rhaod Painda y
Gad6allon a mynet gydac ev i ymlad ar
Saeson a roi g6ystlon a oruc ar vot yn
gy6yr yr brenin. Ac yna ydaeth Cad6all-
on tr6y hymyr am ben Ed6in vrenin. A
dyfot a oruc ynte a llu or Saeson yn erbyn
Cad6allon ac yn y lle y llas Ed6in a Gor-
blot vrenin Orc ai holl luoed. Ac wedy

gorvot o Gadgallon dechrau a oruc dileu y Saeson ai distry6 dr6y lad a llosgi a llad y Saessnesau a thynny y baichogi oi crothau y gaissio difa y Saeson o ynys Brydain. Ac yna y llas Offric vrenin ai dau nai a Byanda vrenin Ysgottlont a dathoed yn borth i Offric ai bobl oll a las. Ac ynyle ynte y dayth Oswall yn vrenin a Chadgallon ai hamlidiod ev o le i le. ac y foes Oswallt o ve6n myr maen a 6nathoed Seferys amhera6dr Ryfain r6ng Daifr a Brynaich. Ac y danvones Cadgallon Baynda ar ran v6yav or llu y emlit ef. aigylchyny a oruc Paynda ny lle a el6ir maes nefa6l. Sev a oruc Oswallt drychav del6 y groc a dy6edyt wrth y gydmaithion dygwyd6n ar yn gliniau on ll6yr e6llys a gwedi6n du6 holl gyfoetha6c yn rydhau ni y gan y ty6s-soc croylon Paynda. cans du6 a 6yr mae caissio rydhau yn cenedl ydym ni. a thrannoeth y cyrchod Os6allt y elynion gan ymdirect y du6 a gorvot a oruc ai ordioes yn Vyrnwy ac yna y lladod Paynda Os6allt vrenin. Ac 6edy llad Os6allt y dayth Os6yt Ael6ynn y vra6t ynte yn vrenin yn y le. A chynyll s6llt a oruc ai hanvon y Gadgallon achos ev oed oruchel vrenin ar g6bl or ynys a g6rhau a oruc Os6yt ida6ev. Ac yna y codes y dau nai vaibion y vra6t y ryfely yn erbyn Os6yt. Ac 6edy na thyeiod ydynt cymodi ac ef a 6naethant. ac at Baynda brenin y mars ydaeth Os6yt y ervynait nerth ganto y ryfely ar Gadgallon. Ac y dy6at Paynda na lefassai ev dorri ar brenin tra vai vy6 oi 6rogaeth heb y genat. Ar sulgwyn rac 6yneb daly y lys a oruc Cadgallon yn Llyndain a ch6bl o dywssogion Cymry a Saesson a doethant yno 6rth goron Cadgallon namyn Os6yt Ael6ynn. Ac y gofyn Paynda paham na dathoed Os6yt yno. Am y vot yn glav heb y brenin. nagev os gwir heb y Paynda ev a danvones attai y gaissio gennyv gyttuno ac ev y dial y vra6t arnat ti. Ac am na chittunais ac ev anvon cenadau a oruc y Sermania y 6ahod y Saeson atto y dial y vra6t arnat ti ac arnav innau ac yn ar6yd ar hyny ev a deholos y dau nai y maes or ynys ac ev a gaissiod vy nghittundeb i yn dervyn di ac am hyny y mae ev yn torri hed6ch ynys Brydain. A dyrro di argl6yd genat y mi y lad ev neu ydeol ymaes or ynys. Ac yna ydaeth Cadgallon ynys gyngbor. Ac y dy6at Mredyd vrenin Dyfet wrth y brenin. nidlit ti baidio ar darpar cyntav nit amgen no dehol c6bl or Saeson or ynys hon. Ac am hyny dyro genat y Baynda vynet i ymlad ac Os6yt megis y llado pob un o

nadynt y gilyd. achos na dyly anfyda6n gad6 fyd 6rtho. ac velly y distry6ir h6ynt o g6bl.⁶⁴² Ac yna y rodes Cadgallon genat y Baynda ryfely ar Os6yt. Ac y hela6d Paynda ev tr6y hymyr a dechrau llad a llosgi y gyfoeth ev. Ac y cynigiod Os6yt rawnswm ma6r o da y Baynda er cael y hed6ch. Ac nis cymerai ynte namyn ryfely arno. Ac y rodes ar Du6 dervynu ryngtynt. Ac yn y vrudynt gyntav y llas Paynda. Ac yna y rodes Cadgallon y vrenhiniaeth ev y Wlvryt ap Paynda. Ac yr aeth h6n6 y ryfely ar Edbart ty6sac y Mars. Ac ny di6et y cymodi a oruc Cadgallon.⁶⁴³ Ac velly y by Gadgallon yn g6ledychu ynys Brydain ac yn benadyr Cymry a Lloegr 6yth mlyned a daygain yn y syrthiod ev me6n haint a chlevyt ar pynthevgvet dyd o vis ragvyr y by var6 ev ac y hira6d y Cymry y gorf ev ac iraidiau gwrthva6r ac ai roesant ev mewn del6 o lattwn a 6naethb6yt trwy gy6reinaeth anifgedic ac a roesant y del6 hono ar varch o latt6n y6ch ben porth Llyndain i rythro ar y Saeson. Ac yn y porth h6n6 y g6naethb6yt egl6ys ai chysegry hi yn en6 Du6 a Marthin ac yno y cenit yfferenau rac enait Cadgallon y g6r a droganod Merdin yn varcha6c efyda6l.⁶⁴¹

Ac ni ol ynte y dayth Cyd6aladr vendigait y vab yn vrenin. Oet Crist yna.⁶⁴⁷ Ac yna y by Gyddaladr yn dangnefedys yn cynal coron y dyrnas ai lly6odraeth un vl6ydrin ar dec ac yna y clefydhod Cyd6aladr o hir nychdot. Ac i tyfod tervysc r6ng y Cymry y hunain. cans mam Gyddaladr oed ch6aer un dat a faynda ai mam hithau oed 6raic vonhedic o dlyedogion Erging ac Eyas cans pan gymodes Cadgallon a Faynda y cymer ef y 6raic hono yn briot yr hon oed vam Gyddaladr.⁶⁴⁸ Ac yn y tervys hyny y dayth mall a ne6yn ar y Bryttaniait yn dial gan du6 am y pechodau megis na chefit dros 6yneb ynys Brydain un tamait bara namyn cic hely ac ni allai yr hai by6 gladdy yr hai mair6 rac ne6yn ar hai a ellynt vyned i ynyssoedd eraill h6y aynt gan ddy6edyd g6ir ddu6 ti an roddest ni yma yn v6yd blaiddau megis defaid ac yna y y peris Cad6aladr barattoi llynges idda6 y hun y vyned ty a llyda6 gan ddy6edyd g6ai ni y pechadyriaid rac amled yn pechodau dr6y yr hai y codassam ni ddu6 cans ni a ga6ssam oed y baidia6 ac ym 6naythyr a du6 ac nis gwnaethom ac am hyny y mae Duw yn dehol ninnau on g6ir ddlyed canu all6ys na gwyr Ryfain na neb yn g6asgaru ni val hynn namyn dn6 y hun.⁶⁴⁹ Ac yna yddaeth Cyddaladr dan 6ylo ty ac

att Alan vrenin Llyda6 a lla6en vyr bren-
in 6rtho.⁶⁵⁰ ac ni adewid yn ynys Brydain
r6ng ne6yn a ball ond yr hai athoedd yr
yr diffaith y gaissio by6 ar gic hely ac un
vl6yddyn ar dec y parha6ys y vall hono yn
ynys Brydain. Ac yna g6eddillion y
Saesson a danvones hyd yn Sermania y
vanegi vod ynys Brydain yn 6ac ac erchi
yddynt y chymryt hi yn rad ydynt y hun.⁶⁵¹
Sev a oruc y bobl hyny cynyll anvad ri-
fedi o wyr a gwraged a dyfot yr gogled yr
tir a chyfaneddy y g6ladoed o Lychlyn hyd
yngherni6 achos nat oed o Vryttaniait ai
llyddiai ac o hyny allan y colles y Bryttan-
iait y llywodraeth ar ynys Brydain.⁶⁵² Ac
ymhen ysbaidd g6edy hyny y herchis Cyd-
6aladr nerth y Alan vrenin Llyda6 y dy-
fod y oresgyn ynys Brydain ar y peganiaid
Saesson oed 6edy y goresgyn. Ac yna y
dayth angel att Gy66aladr ac a erchis ido
nad elai y ynys Brydain canu mynnai Du6
vod y Bryttaniaid yno yny delai yr amsser
a droganoed Merdin Emrys gair bron
G6rtheyrn ac y herchis yr angel y Gy-
6aladr vuned y Ryfain y benydio y gorf ac
ev a gyfrif6yd yno ymlith yr hai g6yn-
vydedic ac y dy6ad yr angel 6rtho mae
dr6y y obr6yu ev ai 6aithredoed da y caif
y Cymry ly6odraeth ynys Brydain yr ail-
6aith pan vai gyfla6n yr amser tynghed-
venna6l gan du6 ac ni byd hyny heb yr
angel yny del dy esgyrn di o Ryfain i ynys
Brydain a hyny a geffir pan dangoser es-
gyrn y saint oll a gydi6yd gynt yn Ryf-
ain rac ofn y Sarssiniait a fan gafer hyny
y cayf y Cymry y mediant ai hargl6ydiaeth
o g6blar ynys Brydain.⁶⁵³ Ac yna y dayth
Cyd6aladr at Alan vrenin Llyda6 a manegi

ida6 pob peth. ac yna y cymerth Alan holl
lyvrau Merddin Emrys a chanyau Sibli y
edrych oeddynt y gairiau yr angel. a fan
gafas yn cy6rd da vy ganto ac annoc y
y Gy66alad vuned y Ryfain a oruc ev.
Ac yna Cyd6alad a danvones Ivor y vab
ac Ynyr y nai y gaissio cad6 ynys Brydain
o ia6n a dlyed cyfla6n rac diflannu cenedl
Gymry.⁶⁵⁴ Ac yna y g6rthodes Cyd6aladr
bob ry6 beth byda6l o gariad du6 ac yr
aeth yr Ryfain ac y cymerth y benyd. Ar
dayddegved dyd o vis Ragvyr y by var6
ac yr aeth yn enait yr nefoed yr
6ythved vl6yddyn a ffed6ar ygain a ch6e-
chant 6edy geni Crist. Ac yna cynyll llu
ma6r a oruc Ifor ap Cyd6aladr ac Ynyr y
nai a dyfod i ynys Brydain a ryfely ar y
Saesson 6yth mlyned ar hugain ac ni
thyciod ydynt cans y dymestl hono oed
6edy llad y Cymry tryain hyd na ellynt
6rthladd yr estron genedl oddi6rthynt. Ac
o hyny allan ni el6id hwynt yn Vryttan-
iait namyn yn Gymry. Ac o hyny allan
y g6naeth y Saesson yn gall cad6 cittundeb
ryngtynt y hun ac adailiad dinessyd a
chestyll ac velly y b6rassant argl6ydiaeth
y Bryttaniait odi6rthynt ac 6ynt y hun yn
medy ar holl Loegr dan Edelstan y gwr
cyntav or Saesson a 6isgod goron y dyrnas.
Ac o hyny allan y colles pria6d genedl yr
ynys y hen6 ac ni allasant y gael o hyny
allan ond yn 6astad diodev caethi6ed y
Saesson arnynt aithr y ty6yssogion a vy ar
Gymry bob ailwers.

Myf Gwallter Archiagon Rydychen a
droes y llyfr h6nn o Gymraec yn Lladin.
Ac yn vy henaint y troes i ef yr ailwaith
o ladin ynghymraec.

D.S...Y mae y nodiadau at ba rai y mae'r ffgyrau yn y Brut hwn yn cyfeirio i'w cael yn niwedd
BRUT G. AB ARTHUR.

Jeffrey of Monmouth. LXXXV

BRUT G. AB ARTHUR.

ENEAS YSGWYDWYN gôedy ymlad Tro a dystrywedigaeth y gaer y gyt ac Ascanius y vab ev. yr hôn a anet ydaw o Creusa merch Pryav brenin Tro a deuthant ar longheu¹ † hyt yngôlat yr Eydal : ac ys sev llongeu a kavas yr a athoed kan Alexander Parys y Roec o eyryv dwy ar ugaint. Ag ys ev eyryv o dynion a doeth gyt agev 6ythmyl ar ugaint yr rông gôyr a gôraged a hen a ieuanc. A gôedy eu dyvot hyt yg gwlat yr Eydal. Latinus brenin yr Eydal ae harvolles wynt yn anrydedus.² Ac wedy hynny Twrn brenyn Rwytyl a kyghorvynnws urthau ac a ymladus ag ef. Ac wedy ymlat o nadunt a llat Twrn. Eneas a kavas brenhynyaeth yr Eydal a Lavynya merch Latynus. ag o enô honno y gelwys ev y Kastell Lavynyum. ac Eneas a gôledychus ar ôlat yr Eydal pedayr blyned. Ac gôedy marô Eneas. ev a kymmerth Ascanius y vap ev y Vrenhynyaeth yr hwn a anadoet ydaô yn Tro o Creusa merch Pryav. Ac a dugassey Eneas kanthau hyt yr Eydal. Ac gôedy hynny Ascanyus a edeôys Lavynyum y dinas rywnathoed Eneas y tat oy lysvam. Ac a edeilôs ynteu y dinas gôyn ar Avon Tyberym yr hon a elôyr Ruvein yr auron. Ac a duc dôyôeu y tat kanthau hyt y dinas newyd ryônathoed ynteu. Ac gôedy hynny y geu dôyôeu hynny eu huneyn a ymchôlassant trachevyn hyt yn Lavynyum. Ar eylweyth Ascanius a duc y geu dwyweu hyt y dinas gwynn. Ac wynteu yr eylweyth ac ymchwelassant hyt yn Lavynyum. Ascanyus agen a vagues Sylvyus y vrat vraut ynteu y gyt a holl gwared ac Amgeled. Ar Sylvyus hunnu mab oet y Eneas o Lavynya merch Latynus brenyn yr Eydal. Ac gwedy gwledychu o Ascanyus teyr blynet ar dec ar ugeynt. ev a edewys Sylvyus y vrawt yn trevadauc yn y ol gwedy ev. Ar Sylvyus hunnu a ymrodes y letrat serch godinep. ac a vechyoges nyth y Lavynya.³ Ac gwedy Klybot o Ascanyus hynny ev a orchymynus oy dewynyon ev gwybot pwy a vechlogassey y vorwyn honno a pha ryw etyved a vydey

o honey.⁴ Ac gwedy gwybot dyheurwyd o nadunt. wynt a dywedassant y bot yn veychyauc hy o vap a ladey y vam ae tat. A gwedy darfei ydau cruydrau llawer o wladoet yn alldudet. or dywed ev a deuey ar vlaenwet gorwchaf Anrydet. Ac ny thwyllus eu dewyndabaeth wynt.⁵ Kanys pan doeth oet escor oy vam y bu varw hy ar y thevytle ac gwedy hynny y map a rodet arvaeth ac a elwyt Brutus.⁶ Ac or diwet gwedy bot y gwas yn pymthecmlwyd ac y gyt ae tat yn hely ev a ladawt y tat o ergyt anodeu. Kanys pan ydoedynt y gweysseyon yn trossy y Keyrw yn eu herbyn Brutus a ellyngus Saeth or odeu un or keirw ac o honno y gwant y tat a dan y vron.⁷ Ac gwedy marw y tat gwyr y kyvoeth a dyhollasant Brutus kanyt oet teilwng kanthunt gwledychu arnadunt gwr ar rywneley kyvlavaneu mor dybryt ar rey rywnaethoet ynteu.⁸ Ac gwedy alldudokau Brutus oe wlat ef a kerdws raddau hyt yg gwlat Roec. Ac yno y kavas gwelygort Helen vap Pryaf yn arweyn keythywet adan Arglwydyaeth Pandrassus brenyn Groec. Ar kenetyl honno Pyrr vab Achel gwedy dystryw Tro ae dugassey kanthau ygkeythywed wrth dyal agheu y tat arnadunt.⁹ Ac gwedy atnabot o Vrutus y kytkenetyl ev a trygwys y gyt ag wynt. A chynydu a oruc ar voliant a chlot a deured a mylwriaeth. hyt pan oed kymeredyc a charedyc y gan y brenhyned ar towyssogion ym blaen holl iewenctyt yt hanoet o honey. Kanys doeth oet ym plyth o doethyon. Dewr a glew ym plyth yr ymladwyr. A pha beth bynnac nac eur nag ariant ae da arall a gasey neu a damweney ydau. hynny yn hollaul a wascarey ac ar rodey oy kytemdeythyon yn hael.¹⁰ Ac gwedy mynet y klot wrth hynny tros y gwladoet. dechreu a gwnaethant gwyr Tro ymkynnullau attau ac erchy ydau ynteu bot yn tywysawc arnadunt. ac eu rydha o keythywet gwyr Groec.¹¹ Ac wynt a kedernheynt y gallon ef hoey yn yscavyn hynny. kanys kyn amlet oed eu heyrif ac yd oedynt seyth myl o wyr ymlad. heb eu

† Y mae y nodiadau at ba rai y mae'r ffigyrau yn y Brut hwn yn cyfeirio i'w cael yn ei ddiwedd.

gwraged ac eu mebyon. Ac y gyt a hynny hevyt yd oed gwas yeuanc bonedyc o Roec yr hwn a elwyt Assaracus a hunnu a oed yn kannwrthwyau eu pleyt hwynt hevyt. kanys mam y gwas hwnnw a hanoed o kenetyl Tro. Ac wrth hynny ymdryat yn vawr a wnaey yndynt hyt pan bey trwy eu nerth ynteu y galley ynteu gwrthwynebu y Wyr Groec. Kanys brawt ydau a oed yn gwaravun ydau try chastell a rodasse y tat ydau pan vuassey varw.¹² Ac vrawt ynteu oed yn keissau dwyn yr rey hynny y kanthau kanys o karat wreyc yd hanoed ef. Ac gwelet o Brutus amyllder o nyver a chestyll Assaracus yn agoret ydau haus vu kanthau ef darestwng y eu harch wynteu.¹³

Ac gwedy y ardyrchavael ef yn tywys-sawc galw a oruc attau y Trovanwyssyon pobloed o pob lle a chadarnhau cestyll Assaracus a wnaeth o wyr ac arveu a bwyt. Ac ynteu ac Assaracus y gyt ac eu holl nyver y am hynny o wyr a gwraged a kyrchassant y koedyd ar dyffeythwch ac o dyna yd anvones ef llythyr at Pandrasus brenyn Groec ar amadrawd hwn yndunt.¹⁴

BRUTUS tebyssauc gôedyllon¹⁵ kenedyl Tro yn anvon annerch y Pandrasus brenyn Groec. Kanys antheilong ac anôedus oed yglur ettyded Dardan eu traethu yth kyv-oeth di yn amgen¹⁶ noc y dyley eglurder eu boned bynt.¹⁷ 6rth hynny yr aeth bynt-eu yr koedydd ac yr dyffaethôch. Kanys dewissach kanthunt o bwystvylaol devaôt ymborth ar eye ac ar lyssyeuod kan kyn-hal eu rydyt¹⁸ pellach. noget ymarveru o bob melyster a digrivôch a fo hwy adan keythyôet.¹⁹ ac os peth hônô a goda dy deylyctaôt dy ny dyleyr y etnygu idunt uy hynny.²⁰ Kanys anian pob kaeth yô uch-eneidiaô ar y rydyt ac ymhôelyt ar y hen deylyctaôt.²¹ Ac 6rth hynny gwna trugar-ed ac bynt a chanhyattaa eu rydyt udunt ar dyffeythôch ar achubassant gad udunt y presswylyaô neu ynteu kannhyatta bynt y wladod ereyll y gyt ath garyat y keyssyaô dayar a kyvanhedont ac a presswylyont.²²

GWEDY gwelet ac atnabot o Pandrasus grym a synôyr y llythyr hônô ryvedu a oruc yn wuy no meynt llavassu or nep ar ry sey yn y keythyôet ef yn kyhyt ac y buessynt wy llavassu anvon yr ryô orchymyn hônô attaa ynteu.²³ Ac yn dvannot o kyghor y wyrda kynnullaô llu a oruc a mynet yn eu hol. Ac gwedy mynet yr dyffeyth y tebygassey ef eu mynet ydaô ac yn kerdet hep y kastell a elwyt Esp ar Tanum. Brutus a theyr myl o wyr ymlad y gyt ac ef yn dyssyvyt ac eu kyrchôs.

Kanys pan kygleu ef eu bot yn dyvot hyt nos y dothoed ynteu a hynny o nyver y gyt ac ef yr Castell hônô. Ac eu kyrchu a oruc gwyr Tro ac emrodi y wneuthur aerva or Groegwyssion.²⁴ Ac yn y lle kylyaô a gwnaethant gwyr Groec a gwas-karu a ffo pawb megys y kaffey kyntaf ac eu brenyn yn eu blaen. A chyrcu a orugant yr avon a elwyt Akalon ag yn bryssyaô tros honno llaêr o nadunt a vodassont. kanys Brutus ae nyver oed yn eu kymell. ac wrth hynny ran o nadunt a ledyt ar y tyr sych. ar ran arall kymellyt y eu body. Ac y velly deudyblyc agheu a ymdangossey udunt.²⁵ Ac gôedy gôelet o Antigonus braôt Pandrasus yr aerva honno. Mwy no dyrvaôr dolur a kymyrth yndaô or achas honno. a galô y ketymdeythyon attaa ac ymvydynaô ac ymchwelyt a chyrcu y Trovanôssyon o wnaeth. Kanys gwell oed kanthaô y lad yn gwrthwynebu ac yn ymlad. nocyt y vody yn llychaôl tonneu yn waradôydu.²⁶ Ac wrth hynny otew vydyn. o kytymdeithyon yn 6raôl kan annoc yr rey hynny oe holl nerth treyglaô agheuaôl dyrnodyeu ac ergydeu a oruc. ac ny dygrynnoes hynny hagen namyn ac ychydyg ae dym. kanys y Trovanwyssyon a oedynt gwyskedyc o arveu. Ar rey ereyll yn noe hyon. Ac wrth hynny gleôach y gwneynt y truanhaf aerva o nadunt hep orffôys.²⁷

GWEDY caffael o Brutus y budugolyaeth kadarhau y kestyl a oruc o hwechant marchaô. Ac gôedy yd aet yntheu yr dyffeythôch yn lle yd oedynt y anhedu yn eu haros.²⁸ Ar nos honno Pandrasus trwy dyrvaôr drystyt ac goveylyeint o achas y ffôedygaeth e hunan a dalyedyg-aeth y vraôt. kynnullaô y waskaredyg lô a wnaeth y gyt. a phan doeth y dyd drannoeth mynet a oruc ygkylch y kastell. Ac eyste wrthaô. kanys yndaô y tebygey ef bot Brutus ac vraôt ynteu ygharchar ganthaô.²⁹ ac gôedy dyvot o honaô yn kyv-agos yr mured. rannu y lu a oruc yn vydynoed ac yn torvoed yn y kylch a gorchymyn y paôb o nadunt a oruc lludyaô ffyrd yr gôarchaedygyon y dyvot allan. ac ereyll y ludyas dôfyr ydunt. ac ereyll y ymlad ac bynt trwy amravael peyryanneu y geysysyaô destryô y kastell.³⁰ a phaôb o nadunt yn herôyd y gellynt a wnaethant yr hyn a archassey y brenyn udunt yn creulonhaf ag y gellynt. Ar rey gleôhaf ar deôrhaf pan delhey y nos a kymerynt arnadunt pôys yr ymlad a gadu yr rey a ymladey y dyd y nos y orffôys ac y ellông y lludet y ar nadunt.³¹

AR gŷr o feŷn y mуроed ar kastell hagen nyt oedynt segur ŷnteu namyn trŷ pob amravalyon kelvydodeu a pheŷryanheu yg gŷrthŷynep y eu peŷryanheu ŷnteu yn gwrthŷynebu udunt. Ac yn 6raŷl ymlad ac ŷynt. gŷers yn tavlа a magneleu. gŷers arall yn bŷrŷ tan gŷyllt. gŷers arall yn saethu ac unvryt yn gŷrthŷynebu udunt. Ac gŷedy bot yn parvant peŷryant y cladu y mur a dŷfyr brŷt ac a than gŷyllt ŷynt ac llosgasant ac a kymbhellasant y gwyr y kylyaŷ tracheuyn.³² Ac or dyŷed eyssyoes o peunydyal lafur ac eissyen bwyt yn eu kody hŷynt a anvonassant eu kennat hyt at Brutus y erchy nerth a chanurthwy y kanthaŷ kanys ovyn oed arnadunt eu gwanhau a gorvot arnadunt rody eu kastell.³³ Ac wrth hynny goval a kymyrth Brutus yndaŷ kan ny wydyat pa wed y galley ynteu rydhau y saŷl varchogyon honno kan nyt oed kanthaŷ o nyver megys y galley rody kat ar vaes yr Groegŷssyon. Ac eyssyoes arveru a oruc o gyghor kall doeth. ag ys ef oed hŷnnŷdwyn kyrchnosam eu pen. a chan nyt oed ffŷrd y galley ynteu ey lenŷy hynny heb kanhŷrthŷy un o wyr Groec ef a kymyrth attaŷ Anacletus kytymeith Antigonus. A noethy y kledyf a oruc a dywedyt 6rthaŷ yn y wed hon.³⁴ Ony wney di yr hyn a orchmynnaf y tyar kledyf hŷnn y lladaf y dy ben di a phen Antigonus dy kytymdeyth. Ac y sef yŷ hynny. hono y darpereys y dŷyn kyrch yn drybud am pen gŷyr Groec. Ac any ellyr hynny heb geyssyaŷ twyllaŷ y gwylwyr ar gwersylleu yn kyntaf. a chanyys yn y rhey hynny yd oed ymchŷelyt yr arveu yn kyntaf. 6rth hynny y mynnaf ynneu trŷy dy gallder dy ath synhŷy eu tŷyllaŷ ŷynt hyt na bo dyogelach y my gwedy hynny kyrchu am pen y Groecweyssyon ereyll.³⁵ Ac 6rth hynny yn gall kymer dytheu arnat pwys y neges hon ac am pryt kyntun or nos hon dos ragot hyt ar y gwylwyr ac yn gall trwy ystryŷ dy amadrodyon ty twyll hŷynt a dywot rydyvot o honot ty ac Antigonus om karchar y ar rydwyn o honot y velly hyt meŷn glyn dyrys ai ry adaŷ yno hep allu rac pwys yr heyrn y dwyn a uey pellach namyn y adaŷ yno yn llechu ymplyth dreyn a myeri a deryssŷch.³⁶ Ac gŷedy hynny dwg dythau ŷnteu hyt y glyn hŷnn megys y rydhau Antigonus. Megys y kaffwyf ynneu ŷynt 6rth vy ewyllys.³⁷

Ac gŷedy gŷelet Anacletus y kledyf noeth a geiryey y tewissauc yn gokyvadaŷ y anghau. yn y lle uvudhau a oruc rac ovyn a thebygu a oruc e gwnaey pob peth nor archey kan kaffael ohonaŷ ynteu yneyt

efac Antigonus. Ac gwedy darvot hynny kan y kadarnhau yn yr amser. yd erchys Brutus ydaŷ y kerdus ynteu parth ar elw. Ac yn y lle ynachaf y gwylwyr or gwersylleu yn y achub ac yn y daly ac yn govyn ydaŷ pa kerdet oed arnaŷ. Ac yn govyn ydaŷ ae yr bredychu ed oed yn dyvot. Ac yn y lle megys kan dyrvaŷr lewenyd y dywaŷt. yn kyvlym hep ev doŷch y kyt a my y kyrchw Antigonus ar redygum y o karchar Brutus. Ac a adeweys meŷn dyrryse yn llechu hep allu y dwyn a vey pellach rac pwys yr heyrn hyt yn y kaffŷn kymmorth. Ac vel yd oedynt ynn amheu a dyuedey ynachaf un yn dyvot ac yn y atnabot. ac yn y lle kerdet gyt ac ef hep pedrus a wnaethant. ac galŷ paŷb or gwylwyr ar gwersylleu ereyll y gyt ac ŷynt hyt y koet y dywedasseŷ ef adaŷ Antigonus yn llechw.³⁸ ac gwedy eu dyvot hyt yno kyvodi a oruc Brutus ae kytymdeythyon y gyt ac ef yn arvaŷcaeudaly yn kwylhŷynt ac eu llad hep annot. Ac odyua kyrchu racdu ac am benn brenyn Groec ae lu. Ac gŷedy eu dyvot hyt y gyt ac wynt rannu y kytymdeythyon a oruc yn teyr bydyn ac gorchymyn udunt mynet paŷb yn tawel yn kymhen am pen y pebylleu ar llwesteu. ac na dyŷetteŷ nep un geŷr hyt pan klywynt llef korn Brutus yn kyntaf yn arŷyudunt.³⁹ Ac yna gŷedy dyscu o honaŷ ef y paŷb o nadunt pawed y gwnelynt ky-chŷyn a oruc ynteu ac vydyn gyt ac ef hyt pan doeth am pen pebyll e brenyn. a phaŷb or bydynoed ereyll a kyrchassant yn eu kyveir megys yd erchessyt udunt. ac arhos er arwyd a wnaethant.⁴⁰ a hynny nyt annodes Brutus yr rody udunt. gwedy y dyvot ym pebyll y brenyn. Gŷedy klybot o paŷb o nadunt y rac dywededyŷ arŷyudyspeylyaŷ eu kledyveu a orugant paub o nadunt. Ac ygyt ar kledyveu noethyon deffroy a orugant yr rhey kyscadur a rody agheuaŷl dyrnodyeu. a hep nep trugared gahanu yr eneydyau ar corfforoed.⁴¹ Ac yn ywed o honno y e kerdynt trŷy y pebylleu ar lluesteu. Ac chwyntan yr rey meŷrŷ en deffroy yr byŷ. Ac y velly gwelynt eu gelynyon megys bleydyey ymplyth deveyt. Ac gwedy klybot or kastellwyr yr aerva honno allan y doethant wynteu a deudyplyc aerva a wnaethant. Gwedy kaffael eyssyoes o Brutus pebyll y brenyn megys y dywedassam ny wchot 6rth y kyghor daly y brenin a oruc. kanys med-ylaŷ a wnaeth bot yn wuy lles a kaffey oe daly noc oe lad.⁴² E toryf eyssyoes ar vedyn a oed y gyt ac ef ny orphwyssyŷ o wneuthur antrucaraŷc aerva or Groegwysyon.

Ac gwedy treylia6 o nadunt y nos yn y wed honno y dyd a doeth.⁴³ A g6edy gwelet o Brutus yr aerva honno dyrva6r le6enyd a kymyrth. a rannu y pa6b oe wyr espeyleu yr rey lldedygyon. Ac evelly eu kyvoethogy. Ac odyne mynet a oruc ir kastell ar karcharoryon kantha6 hyt tra yd oedynt y wyr ef yn rannu y da ar golut y rygthunt. Ac g6edy darvot hynny kadarnhau eylweyth y kastell a oruc or bwyt ac o wyr ac arveu. Ac ynteu ae nyver kantha6 a kerdassant parth ar dyffeyth6ch y gyt a llawen budug-olyaeth.⁴⁴ Ac yna galw attaa6 a wnaeth y hynafgwyr ae doethyon a govyn udunt pa beth a gymmerynt y gan Pandrassus. kany's hyt tra vey ef yn eu karchar wynt ac yn eu medyant ef a wnaey pop peth or a erchynt yda6.⁴⁵ Ac yna rey a gyghorynt kymryt y kantha6 ran o Roec a presswylla6 yndy. ereyll a vynnunt kymryt y kantha6 eur ac aryant ac gwenith a llongheu a chanhyat y vynet yn rhyd y kantha6 y fford y gweley Dyw udunt kaffael gwlat y presswylynt yndy.⁴⁶ Ac gwedy bot yn hyr yn pedrus-aa6 y velly y kyvodes un o nadunt. ac ys ef y gelwyt h6nn6 Membyr ac erchy gostec a oruc. Ac megys y kygleu pa6b o nadunt yr ymadra6d h6n a dywa6t. A wyrda hep ef bot a pedruss6ch chwy yn yr hyn y syd lessaf ynny. Sef y6 hynny kymryt kanhyat y vynet y ymdeyth. kany's kyt kymeroch trayan Groec y gan y brenyn y presswylla6 yndy ymplyth gwyr Groec ny cheff6ch chwy hed6ch yn trgywyda6l yndy or dyd hed6y6 allan. kany's y meybyon syd heb eu geny ett6a a goffaant yr aerva hon ac a kyyssyant dyal agheu eu tadeu ac eu hentadeu ar en meybyon nynheu. Ac ar eu wryron o bob ffordd or ac allont. Ac 6rth hynny kymer6n nynheu Ygnogen merch y brenyn yn wreyc y en tywyssa6c ny. ac ygyt a hy eur ac aryant. a gwin a gwenyth a llogheu. a phob peth or a vo reyt y en fford yn wrtha6. a chanhyat y vynet y ymdeyth.⁴⁷ Ac g6edy dywedwyd o hona6 ef yr amadra6d h6n a llawer hevyt y gyt a hynny dvuna6 a wnaethant pa6b ac ef a dwyn Pandrasus yr lle a wnaethp6yd a mynegy yda6 ony rodey pob peth udunt or a erchynt yda6 wrth eu mynnu y mae or kyntaf agheu y tervynyt y hoedyl ynteu. Ac g6edy y ossot ef mewn gorwelch kadeyr y eyste yn eu perved a dywed6yt wrtha6 hynny. ef a wrthebus udunt kan dywed6yt udunt yr amadra6dh6nn.⁴⁸

KANY'S kythraul dwyweu am rodassant my ac Antygo6nus vem bra6t ac Anacletus yn ych dwyla6 ch6y. ac yn ych karchar.

reyt y6 6rth hynny y mynheu ufudhau y wneuthur yr hyn a vynnoch chwythheu. kany's nyt oes dym a vo melyssach y dyn noe vwched na dym a vo dygryvach a chet boet anvod genhyf. eyssyoes dydan y6 kenhyf rody ve merch yr gwas iewan e syd kemeynt y klot ae volyant a h6nn6 ac wrth henny mi a rodaf ve merch yda6. My a rodaf eur ac aryant. a gwyn a gwenyth a llongheu a phop peth a vo reyt y ech hynt ac ych fford megys y dywettoch. Ac o mynn6ch tryga6 a chyt presswylla6 a my eg gwlat Groec my a rodaf trayan Groec yw ch6y 6rth presswylla6 yndy en hyd6ch.⁴⁹ Ac yn y lle kynnulla6 llongheu o bop porth yn eg Groec a wnaethp6yd. ac eu llen6y o bob kyvry6 da or a oed reyt udunt 6rtha6. Ac gwedy bot yn para6t pob peth o hynny mynet yn y llongheu a wnaeth Brutus ae kytemdeythyon y gyt ac ef.⁵⁰

Ac YNA g6edy kych6yn ar y mor yd oed Ygnogen yn y k6rr ol yr llong yr r6ng dwyla6 Brutus yn wyla6 ac yn drycyrverthu o acha6s ada6 y gwlat. ae that ae mam. ae brodyr ae chenedyl ae hwynep heb ymchwelut y 6rth y gwlat hyt pan ymgud6ys y gwlat y gentry yg kysca6t y mor. Ac eyssyoes ny pheyd6s hy ae drycyrverth hyt pan dygwyd6s dyrva6r hun yn y phenn.⁵¹ Ac yvelly deudyd a nosweyth ar gwynt yn hyr6yd unya6n yn eu hol yn hwyli6a wynt a dacthant hyt yn ynys a elwyr Legesty a honno diffeyth oed hep nep yn y chevanhedu.⁵² Ac yno yd ellyghus Brutus try chan6r arva6c y edrych ansa6d yr ynys honno. Ac gwedy na welsant nep or dynyadon yny chlyvanhedu kyvla6n hagen oed o amravael kenedloed anyveylyeyt ac y ladedigaeth y rey yd ymrodassant ac chandunt y eu llogheu y dugant kymmeynt ac a vynnassant o nadunt.⁵³ Ac yn yr ynys honno y doethant y hen dinas dyffeyth ac yno yd oed hen temhyl y Dyana yn yr hon yd oed delw y dwy6es ac ymrody gwrtheba chyvarch y pa6b o pob peth or a vynnunt ydy. Ac or diwed wynt a doethant hyt eu llongheu ac a vanagassant y Brutus ac oy kytemdeythyon yr hyn a rywelsynt.⁵⁴ ac annoc a orugant yr tewyssa6c mynet yr temhyl y ovyn yr delw honno pa wlat a pha dayar a kyrohynt y ev pressuylla6.⁵⁵ Ac o kyffredyn kyghor y doethyon y kymyrth Brutus Gereyn dewin a deu degwyr or gwyr hynaf y gyt ac ef ac yd aethant yr temhyl a pob kyvreyt kanthunt or a oed reyt y aberthu ac ef.⁵⁶ Ac gwedy eu dyvot yno Brutus a dodes koron or gwynvydyg kylch y ar lleved ef ac o heu kynnevaut teyr kynne a osodasant rac bron dr6s

ythemyl. uny Jupiter. ac uny Vercuryus. ac un y Dyana. ac aberth y bob un nadunt ar neylldu.⁵⁷ Ac ynteu Brutusasevysracbron yr alla6r a llestyr yn y la6 yn lla6n o wyn agwaet ewyc wen. Ae wynef ef ar alla6r y dwy6es. ar amadra6d h6nn a dywa6t.⁵⁸ Kyv-oetha6c dwy6es y koedyd. ty syd aruthred yr beyd koet. y ty y mae kanhyat y ker-det trwy awyra6l fflyrd ac uffernolyn tey. a threygla6 dayarolyn dilyet. Dywet imi pa dayar a vynytych y phressuylia6 o honof. yn y lle yr anrydedwyf finneu ty o werynya6l choreu.⁵⁹ a gwedy dywedwyd o hona6 ef yr amadra6d h6nn nau weyth ef a dyneua6d y llestreyt h6nn6 y me6n y kynne. ac gwedy hynny gorwed a oruc ar croen yr ewyc wen honno rac bron yr allaur ac yno y kysk6s. Ac yn y tryded a6r or nos pan vyd melyssaf eu hun gan yr rey marwa6l ef a weley y dwy6es yn sefyll rac y vron ac yn dywedwyf wrtha6 val hyn.⁶⁰ Breudwyf Brutus.

BRUTUS adan dygwyledygaeth yr heul tros mor Ffreync y mae ynys yn yr egypta6n a wu kyvanhed gynt gan y kewry. ac yn a6r dyffeyth yw. ac adas yth kenedyl ty. kyrch honno. kanys yno y byd tra-gwyda6l eystedva y ty ac yth lyn gwedy ty. honno a vyd eyl Tro yth veybyon ty. Ac yno oth lyn y genyr brenhyned yr rey y byd darestyghedyc yr holl dayar y hyt.⁶¹

Ac gwedy gwelet or tewyssa6c y gweledygaeth honno dyhuna6 a oruc a phedrussa6 pa beth oed hynny ae ffalst vrendwyf ae ynteu y dwy6es yn kyndrycha6l yn manegy yda6 y dayar a kyrchey. Ac or dywed gwedy galw atta6 y kytemdeythyon datkanu udunt a oruc yr hyn rywelsey. A dyrva6r lewenyd a kymerassant yndunt ac a annogassant yda6 yn dyannot kyrehu eu llongheu. a hyt tra gwynt rwyd unya6n yn eu hol keyssya6 y wlat ryvanagadoed udunt wrth y phressuylia6.⁶² Ac hep un gohyr at y kytemdeythyon yr llogheu y doethant a dechreu rwyga6 y gorwchel vor trwy yspeyt deg nyu ar ugeynt. Ac ar hynny o yspeyt y deuthanthyt yr Affryc ac ny wydnt wy pa wlat yd oedynt yn y kyrchw. Ac odiyna y doethant hyt ar alloryeu y Phyllystewysseyon a hyt yn llyn yr helyc. Ac o dy yna yr hwylyassant yr rwng Rwsseat a mynyd Azare.⁶³ Ac yno yka6sant ma6r perygyl gan kenedyl pyrate ac gwedy kaffael budugolyaeth buduga6l y nadunt ac eu kyvoethogy o yspeyl ac an-reythyeu yr rey hynny yd hwylyasant ar hyt avon Malue ac ydoethant hyt y wlat aelwyr Maurytanya.⁶⁴ ac yna o eisyeu bwyt yn y llogheu yd aethant ar tyr. ac y byd-

ynasant ac yd anreythysant y wlat honno or emyl pwy gilyd ydy. Ac gwedy llenwy eu llogheu o nadunt o bob da odyna yd aethant hyt yg kolovneu Erculff.⁶⁵ ac yno yd ymdangosasant y morvorynnynon udunt a chylchynu eu llongheu ac gwneuthur dyrva6r o temhestyl a govut udunt hyt pan wu agos udunt a body.⁶⁶ Ac gwedy dyanc o henny wynt a doethant hyt ym mor Tyrwys. Ac yna yn ystlys y mor h6nn6 gynt a kawsant pedeyr gwelygord o alltudyon kenedyl Tro yr rey ryffoasey y gyt ac Antenor pan wu destryw Tro. a Choryneus yn tewysauc arnadunt. Gwr hunaws oed h6nn6 agoreu kyghor6r oed a dewraf a glewhaf or gwyr. Ac o bey ymtara6 neu ymhwrdd yg rytha6 ef ac un or kewry yruoy y dewred ef a orvydey arna6 megys kyt bey map vydey.⁶⁷ Ac gwedy ymatnabot o nadunt a gwybot eu hanvot o un kenedyl wynt a ymkytemdeythysasant y gyt. ac ef ar pobyl a oed y gyt ac ef. Ac o enw eu tewysauc y gel6yt y kenedyl honno Corneueyt yr hynny hyt hedy6. Ac yna Brutus yn kanhurthwy6r yda6 ym pobleac ym pobkyvranc.⁶⁸ Acodyna ygyt y doethant hyt yn Angyw a hyt ym porth Lygeyr. ac yno y bwryasant anghoreu allan ac y gorffwyasant yno wythnos ac edrychasant ansa6d y teyrnas honno.⁶⁹

Ac yn yr amser hwnnw yd oed Goffar Ffycty yn vrenyn yn y wlat honno. ac gwedy klybot o hona6 ef rydyskynnu llyghes o estra6n kenedyl ar tervyn y teyrnas ef. Anvon kennadeu a oruc ynteu y syllu ac y wybod pa beth a vynynt. ae ryvel ae hed6ch.⁷⁰ Ar kennadeu hynny a kyrchasant parth at y llogheu. wynt a kyvarvuasant a Choryneus yn holy. Ar kennadeu hynny a ovynnasant yda6 pa kanhyat oed yda6 ef y hely fforest y Brenyn kanys gosodedyc oed o hyn kynneva6t hyt na lavasey nep hep kanhyat hely yn fforest y brenyn na thervysku ar yr anyveylyeyt a vey yndy.⁷¹ Choryneus hagen a wrtheba6d ydunt hyt na cheysyey es kanhyat y gan neb y hely yn y lle bey da kantha6 hely ynda6. Ac un or kennadeu yr hwn a elwyt Ymbert a annela6d y wua ac a wris6s Coryneus a sayth. a gochel e sayth hagen a oruc Coryneus. a chyrchu Ymbert ac a w6a e hun esygau y penn a oruc yn dryllyeu. Ar rey ereyll or kennadeu a ffoasant.⁷² ac a vanagasant y eu brenyn agheu kytymdeyth. a thrystau a oruc e brenyn a chynnulla6 llw ma6r wrth dyal agheu y kennat yndunt.⁷³ Ac ysef a wnaeth Brutus pan kygleu eu bot yn dyvot kadarnhau y llogheu a gosot gwaged ar

meybyon yndunt. Ac ynteu ar holl ymladwyr y gyt ac ef a aethant yn erbyn y llu. Ac gwedy ymkyvarvot ygkyt gyrat ymlad o bob parth.⁷⁴ Ac gwedy trewlya6 llawer or dyd yvelly kewylyd vu gan Coryneus hwyret yd oed ef yn kaffael y wudugolyaeth a gwelet y elynion yn kyn glewet ac yd oedynt yn gwrthwyneba udunt a hep rykaffael o wyr Tro y wudugolyaeth.⁷⁵ Sef a oruc Coryneus galw y lewder atta6. a chymryt y vydyn ehunan ar y parth dehau ir wr6dyr a chyrchu y elynyon. Ac ny orffwysey.⁷⁶ ef o kywarsanhu yr rey hynny hyt pan aeth trwy'r holl vydynoed ac eu kymmell ar fo yn holla6l. kany gwedy kolly y kledyf o hona6 y tyghetven a wasanaeth6s bwyall deu fynya6c yda6. a pha beth bynnac na gwr na march a kyvarffey ac ef ar un dyrna6t y gwahaney owarthaf y pen hyt y dayar. Anryved hagen oed gan pa6b or a welhey Coryneus meynt oed ynda6 o nerth ac angerd a chedernyt a dewred a chan eskytweyt a threygla6 y wuyall deuvynya6c honno yn y law ymplith y elynya6l vydynoed y dywedey ef fal hyn. Pa beth a ffowch chwi ofnogyon ergrynnedyg. ymchwel6ch ymch6elwch ac ymled6ch a Choryneus. gwae chwy rac kewylyd y saul vylyoed honno o wyr en ffo rac un gwr. ac or e wed hon y gwatwarrey wynt.⁷⁸

Ac ar hyny sef a oruc yarll a elwyt Syward y gyt a thrychant marcha6c ymchweylt a chyrchu Coryneus. Ac yssef a oruc Coryneus gochel y dyrna6t adan y daryan a choffau y wuyall ddeufynya6c a oruc a gossot ar warthaf y penfestyn ae holly yn dwyran a oruc yda6 hyt y dayar. Ac yn y lle yn ddyanhot kymmell yr rey ereyll arffo a oruc kan gwneuthur gwychraf aerva o nadunt. A pha6b or gelynyon yn ey erbyn ef ehun. Ac ynteu yn erbyn pa6b. Ac ar wuyall honno y trychey ef pen y un. ac y arall vreych y wrth y escwyd. y ereyll y gwahaney eu traet ac eu hesceyryeu y wrth eu corfforoed. A gwedy gwelet o Brutus hynny kyrchu a oruc ynteu ae vydyn y gyt ac ef oy kanwrthwyau. ac yna y bu'r lleveyr ar gordery. yna y bu newyda6 mynych dyrnodyeu o pob parth a dyrva6r eyryf o kalaned. Ac ny bu yna un gohyr y uudugolyaeth a kavas Brutus a gwyr Tro. a Goffar vrenyn ae ffychtyeit y gyt ac ef a ymchwelassant ar ffo ac odyne y kyrchus ef eythavoed Ffreync y keysya6 nerth a chanhwrthwy y gan y kereynt ay kytyndeythyon. Ac yn amser h6n6 yd oedynt y deudec gogyvurd yn medu Ffreync. ar rey hynny a ada6ssant o ky

duundeb g6rthlad y estra6n kenedyl o ter-vyneu Angyw a Pheyttyw.⁷⁹

Ac o acha6s y wudugolyaeth honno ar rydywedassam ny wchot llewenyd a kymyrth Brutus ynda6. ac o yspeyl yr rey lladedyc kyvoethogy y wyr e hun a oruc. Ac gwedy hynny eylweyth eu llunyaethu wynt yn vydynoed. ac y velly kerdet tros y wlat a mynnu y dyleu hy hyt ar dym. a llenwy y longheu o bob kyvryw olut a da dayara6l. Ac gwedy hynny trwy dan a hayarn dystryw y dynassoed o pob parth. ac odyo kynny y kudedygyon gollidoed a sswllt. ac ameythyau y tyred yn llwyr. a mynnu dyleu y dyryeyt kenedyl honno yn holla6l trwy creula6n aerva. Ac or dywed y velly ef a doeth hyt y lle y gelwyr yn awr dynas Twrn.⁸⁰ Ac gwedy gwelet o honau yna lle adas y dyogeluch a chedernyt ef a vessur6s yna lle kastell. ac ae goruc. hyt pan alley ynteu kaffael yno dyogel6ch o bey rey yda6 urthau. kany ofyn oed arna6 dyvot Goffar Ffychty a brenhyned a tewyssogyon Ffreync kantha6 wrth ymlad ac ef ac y dyal arna e sarhaed ar rywnathoed ynteu yda6 ef. Ac or dywed gwedy darvot gwneuthur e kastell h6nn6 ef a arhoes yna trwy yspeyt deu dyd. dyvotygaeth Goffar Ffychty kan emdryet oy gallder ef ac oy dohythep a glewder yr yewenetyt or oed enteu en rac vlaynu arnadunt.⁸¹

Goffar hagen Ffychty gwedy klybot o hona6 yn dyeu bot y Trouanwyssyon yn kyndrycha6l yn y lle honno ny orffwyssus ef na dyd na nos yn kerdet hyt pan dyvu hyt yno. Ac yn y weles kestyl Brutus ae luesteu ae pebylleu. Ac gwedy edrych yn agar6 o hona6 ar hynny glas chiwerthyn kellweyryedic a oruc a dywedwyt val hyn. Gwyskuch wyr amdana6ch.⁸² gwyse6ch ych arveu a bydyn6ch. a hep un gohyr kymmer6n yr hanner gwyr hyn a dalyun wynt megys deveyt ar rann6n wynt yn keyth ym pob lle ar traws yn teyrnassoed.⁸³

Ac yn y lle yn dyannot kymryt a wnaeth pa6b y arveu a gwska6 yn kyvlym am dana6 a thrwy deudeg bydyn ymkyweyrya6 a chyrchu eu gelynyon. Ac yn erbyn hynny or parth arall bydyna6 a wnaeth Brutus y kytyndeythion ynteu nyt yn wregya6l hagen namyn yn wra6l ac yn doeth dysku udunt pa wed y deleynt kyrchu neu kylya6. neu ymlad ac yn dyanhot ymlad a orugant yn drut ac yn kalet. ar Trouanwyssyon a wnaethant aerva dyrva6r y meynt oc eu gelynyon hyt ar dwy vyl hayach o wyr gan eu kymmell ar ffo.⁸⁴ Ac yn y lle mwyhaf vey nyver

mynychaf yw yna damweinya6 e wudugolyaeth. A chanys mwy teyrgweyth oed lw Ffreync nogyt un Brutus. kyt yr plykyt wynt ar y dechreu. or dywed ymkyweyrya6 a orugant a chyrchu gwyr Tro a llad llawer o nadunt. ac eu kymmell yr kastell tracheuyn a medylia6 wnaethant eu gwarchae yna wynt yn y vey reytd udunt trwy newyn ymrody yn ewyllys y Ffreync. Ac gwedy dyvot y nos eyssyoes y kaussant gwyr Tro yn y kyghor mynet Coryneus ae wyr kantha6 allan hyt y mewn llwyn koet ker eu llaw a llechu yno hyt y dyd. A phan delhey y dyd mynet Brutus ae lu kantha6 allan y ymlad ae elynyon a phan vey kadarnhaf y wrwydyr dyvot Coryneus ae vydyn kantha6 or parth yn ol oy elynyon ac eu llad. A megys y dywedassant y velly y gwnaethant oy kytwundep. A trannoeth pan dyvu y dyd bydyna6 a oruc Brutus a mynet allan y emlad. ar Ffreync a kyvodassant yn eu herbyn. ac yn y lle y syrthiassant ac y brathwytt lla6er o bop parth.⁸⁵ Ac yna y llada6d gwas yeanue o Tro ney y Vrutus y gyt ae un kledyf chwech chant o wyr nyt oed hagen eythyr Coryneus yn y llu gwas dewrach no hwnnw.⁸⁶ Ac eyssyoes ydamkylchyn6s llawer oy elynyon ef ac y llas yna ef ac ysef oed y gwas T6rn. ac oe enw ef y gelwyr y dynas yr hynny hyt hedyw T6ron.⁸⁷ Ac ar hynny y doeth Coryneus a theyr myl o wyr arva6e ygyt ac ef yn dryrbud or tu ol y Ffreync a gwnauthur aerva trom o nadunt.⁸⁸

A PHAN welsant y Ffreync hynny kymra6 a chythrud a aeth yndynt o tebygu bot yn w6y noc yd oed y llu ac ymchwelut ar eu ffo. ac eu hymlyt a wnaethant gwyr Tro ac eu llad ac eu gwasaru hyt pan ka6ssant y wudugolyaeth. a chyt bey mawr defnyd lle6enyd y Vrutus or rykaffael o hona6 e wudugolyaeth honno. Tryst eyssyoes oed am ry llad T6rn y ney.⁸⁹ a bot y nyver yn lleyhau ae elynyon en amlhau.⁹⁰ ac en pedrus kantha6 or dywed padyw e damweynyey e wudugolyaeth.⁹¹ Sef a kavas yn y kyghor hyt tra vey er rann wuyhaf oy lu kantha6.⁹² mynet yn y longheu y gyt a chlot y wudugolyaeth honno. Ac o kyt kyghor y ketymdeythyon ed aethant en eu llongheu. Ac eu llenwy o pop kyvryw golut a da dayara6l. Ac y gyt hyrwyd gwynt e deuthant hyt er ynys oed adawedyc udunt trwy dwywa6l wrthep. ac y traeth Totenys e daethant yr Tyr.⁹³

Ac yn yr amser hunnu y gelwytt yr enys hon e wen ynys.⁹⁴ a dyffeyth oed eythyr echedyc o kewry en y chyvanhedu. tec

hagen oed y hansa6d o avonoed tec a physca6t yndunt. a choedyd a bwystvylet gwyllt endynt yn amyl a bodla6n wuant yr lle wrth presswylya6 ynda6. Ac gwedy gwelet or kewry wynt yn damkylchynau yr enys. fo a orugant yr gogoveu ac yr mynyded. Ac yna trwy kanhyat Brutus yr rannwytt yr ynys. ac e dechreuassant y chyvanhedu a dywylliau y tyred. ac adeylat tey. ac yn ychydyc o amser gwneuthur dyrva6r kyvanned arney. ac y mynn6s Brutus galu yr ynys oe enu ef Brytaen. ar kenedyl Brytaneytt. ac o henny allan er yeyth er hon a elwytt kyn no henny yeyth Tro neu enteu kam Groec a elwytt gwedy henny Brytanec. ac or un ryw dyse hunnu e mynn6s Coryneus gal6 yrann enteu or enys Kernyw ae pobyl. eu Korneuyeytt kanyss pan rannwytt e kavas Coryneus dewys. ac e dewyssus ynteu yr ran honno. kanyss eno yd oedynt y kewry yn amlhaf ac nad oed dygryvach dym kantha6 enthi noc ymlad ar rey henny ac ym plyth yr rey henny yd oed un anthyghetvenmol y veynt a deudec kyvyd oed y hyt.⁹⁵ a chymmeynt oed y angerd ac y tynney derwen er y meynt oe gwreyd megys gwyalen coll vechan. kany yskytweytt vnweyth. Ac val yd oed Brutus dywrnawd yn aberthu y Dyana yn y porthloed rydyskynnassey yndy ynachaf y ka6r h6nn6 yn dyvot ar i ugeynvet or keuri ereyll y gyt ac ef ac yn gwneuthur creula6n aerva or Brytaneytt. Ac eyssyoes eu damkylchynau a wnaethant e Brytaneytt ac eu llad oll eythyr y kawr ma6r hunnu ar ry archassey Brutus y gad6 y welet katwent ac ymdrech yr rygtha6 ef a Coryneus. kanyt oed dym dygryvach kantha6 nor ryw katwent honno. ac y ymdrech yd aeth Coryneus ar ka6r a phob un o nadunt a kymyrth gavael ardurn ar y gylid. ac ymtara6. a gwascu a oruc y kawr Coryneus atta6 a thorrey teyr assen ynda6 un yn yr ystlys deheu a dwy yn yr assu.⁹⁶ a llydyda6 a wnaeth Coryneus. a dyrchavael y kawr ar y ysc6yd a oruc. ac or veynt y gattey pwys yr agkyghel hunnu rede6 a wnaeth a chyrchu pen gorwchel carrec a b6r6 yr anthyghedvenna6l anyveyll h6nn6⁹⁷ y ar y yskwyd trwy yskythred kerrye hyt pan wu yn vyl o dryllieu ac yn y gochassant y tonneu y waet ef. Ac yr hynny hyt hedyw y gelwyr y lle h6nn6 lllam Goemagoc neu ynteu megys y geilw ereyll ef llam y kawr.⁹⁸

Ac yna gwedy rannu o Vrutus y teyrnas rwng y wyr ynteu a chwennyechu adeylat dynas. ac ynteu a edrychws pa le y bey teylwng kantha6 adeylat dynas a vey

kyvurd ar hunn a vynney ynteu y wneuthur. Ac gwedy krwydraw o hona6 llawer o leod or dywed ef a deuth hyt ar avon Themys. ac yno y kavas le a wu adas kantha6 wrth adeylat. Ac yno yd adeylus ef dynas ac e gelwys ef y dynas h6nn6 Tro newyd. Ar enu h6nn6 a parhaus arney hyt yn oes Llwd vap Bely⁹⁹ bra6t Kaswalla6n vap Bely y gwr a ymladas ac Wlkessar amherawder Ruveyn. Ac gwedy kaffael o Lwd y vrenhynyaeth y kadarnha6s ynteu y dynas o keyryd a tharoed amvroed anrydedus. ac y gelwys o en6 e hun Kaer Lwd. ac or achos h6nn6 y bu tervysc y rygtha6 ynteu a Nynnya6 y vraut am keyssya6 o hona6 ef dyffody enw Tro.¹⁰⁰ A chanys traeth6a Gylidas en eglur or tervysc h6nn6 urth hynny y peydeys ynheu rac hacrau om tla6t ethrylyth y amatra6d gwr mor kyffrwyys hawdyl a h6nn6.

Ac gwedy darvot y Vrutus adeylat o dynas ty dywedpwynt wuchot.¹⁰¹ gossot kywda6twyr a oruc ynda6. ar rody kyvreythyeu a breynhyeu udunt trwy yr rey y gellynt buchwedokau gan hed6ch a thagneved ynda6. Ac yn yr amser hunnu yd oed Hely offeyryat o Sylo ym blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Iudea. ac yd oed yr arch ystafen ygkeythywet e ffylystwyssyon.¹⁰² ac yd oedynt yn gwledychu Tro meybyon Hector kadarn vap Pryaf gwedy ry dyhol plant Antenor o honey ymdeyth. Ac yn yr Eydal yd oed Sylvyus Eneas yn trydyd brenhyn gwedy Eneas Yskwdwyn e ewythr brawt y tat y Brutus.

Ac gwedy ky6eyryav a llunyethu pob peth ar hyt yr ynys yn tagnevedus ac adeylat y kaer ar dynas.¹⁰³ kysku a oruc Brutus gyt ac ygnogen y wreyc.¹⁰⁴ a thry meyb a anet yda6 o honey. Sef oed enweu yr rey hynny.¹⁰⁵ Locrinus. Kamber. Albanactus. ac ym pen y pedwarded wulwydyn ar rugeynt gwedy y dyvodedygaeth y enys Prydeyn y bu varw Brutus.¹⁰⁶ ac a cladwyt yn y kaer a adeylassey ehun yn anrydedus. Ac yr rannassant y veybyon yr ynys yn teyr ran yr rygthant.¹⁰⁷ Ac y Locrinus kanys yr hynaf oed y dygwyd6s yr ran berved or ynys yr hon a elwyr Lloegyr oe enw ef.¹⁰⁸ Ac y kymyrth Camber or tu arall y Hafren y rann a elwyr oc enw enteu Kymry.¹⁰⁹ ac y kymyrth Albanactus y gogled yr ran a elwys enteu oe enw ef Alban. A honno a elwyr yn yr amseroed hyn Yskotlont.¹¹⁰ ac gwedy eu bot e velly yn tagnevedus trwy hyr amser y deuth Humyr brenyn Huna6t a llyghes kantha6 hyt yr Alban. ac gwedy

ymlad ac Albanactus y lad a oruc a chymell y pobyl oed gyt ac ef ar ffo hyt ar Locrinus.¹¹¹ a gwedy gwybot or kyvranc honno o Locrinus.¹¹² kymryt Kamber y vra6t a oruc y gyt ac ef a chynnulla6 eu llu a chyrcu.¹¹³ yn erbyn Humyr vrenyn Huna6t hyt yg glan yr avon a elwyr Humyr. ac ymlad ac ef yno ae kymell ar ffo. Ac yn y ffo h6nn6 y bodys Humyr ar yr avon honno. ac edewys ynteu y enw ar yr avon yr hyn hyt hedy6.¹¹⁴ Ac gwedy kaffael o Locrinus y wudugolyaeth honno rannu yr yspeyl oy kytemdeythyon a oruc hep ada6 dym ydau ehun eythyr teyr morwyn enryved eu pryt ac eu tegwch a kavas yn e llogheu. Ar pennaf or teyr morwyn hynny oed verch y vrenyn Germanya. ac a dugassey Humyr kantha6 pan wuassey yn anreythya6 y wlat honno. Sef oed enw y vorwyn honno Essyllt.¹¹⁵ ac nyd yd oed hawd kaffael dyn kyndeket na chymryt a hy yn yr hollvyt. kanys gwynnach oed y chna6t mor echtewynnedyc ask6rn morvyl. ac no dym a ellyt dyharebu o hona6.¹¹⁶ A dyrva6r serch a charyat a dodes Locrinus arney a mynnu y chymryt yn wreic wely yda6. Ac gwedy klybot o Coryneus hynny llydya6 a oruc yn va6r kanys kyn no hynny ry wnathoed Locrinus amvot y kymryt y verch ef yn wreyc yda6.¹¹⁷

Ac wrth hynny kyrcu Locrinus a wnaeth Coryneus a dan treygla6 bwyall deuvynya6c yn y law deheu a dywedwyt wrthau yr amadra6d h6nn. Ae megys hyn Locrinus y tely di y my yssa6l vrac-thau a gwelyeu a kymereys y tros dy tat fy hyt tra wuhvm y yn kynydu tyr a dayar yda6 ef.¹¹⁸ kymryt alldues hedyw yn wreyc yt ny udost ty pa le pan henyw. a gwrthot vy merch ynheu. Etnebyd hagen nat prydverth yt hynny ac nat dy pryt hyt tra parhao nerth yn y breych deheu h6nn.¹¹⁹ yr h6nn a lada6d y sawl kewry ar traeth-eu ynys Prydeyn. Ac evelly y okyvadau yn vynyach a dan treygla6 y deuvynya6c wuyall.¹²⁰ Ac yna eyssyoes y daethant eu kytemdeythyon o pob parth yr rygthunt y eu tagnevedu.¹²¹ a chymell ar Locrinus kymryt merch Coryneus yn wreyc yda6. Ac yna y kyskus Locrinus kan Gwendol-eu merch Coryneus. Ac yr hynny eyssyoes ny leyha6s karyat Essyllt kantha6 namyn y gossot mewn dayar ty o fewn kaer Lundeyn. ac anwylyeyt yda6 yn y chad6 ac yn y gwassanaethu ac yn y dywalluo o pob peth or a vey rey ydy. a hynny yn dyrgel.¹²² Ac yno y deuey ef attey hy en kudya6c. Ac evelly y bu yn mynnychu

atthey trwy yspeyt seyth mlyned hep wybot o nep eythyr y annwlyeyt ehun a oed yn y gwarhad6. namyn yn ryth aberthu yn dyrgel yr dwyweu yd aey ef yno.¹²³ Ac eno eyssyoës beychyogy a kavas Essyllt a merch a wn ydy. ac ys ef enw a dodes ar honno Hafren. Ac yn yr unrhyw amser h6nn6 beychyogy a kavas Gwendoleu a a map a anet ydy hytheu. ac ar y map h6nn6 y dodet Mada6c.¹²⁴ Ac ar Coryneus y hentat yr rodet h6nn6 ar vaeth ac oy dysku.¹²⁵ Ac em pen espeyt gwedy mar6 Coryneus ymada6 a wnaeth Loerinus a Gwendoleu. ac ar ostec ardyrchavael Essyllt yn vrenhynes. ac wrth hynny llydya6 a oruc Gwendoleu yn dyrva6r eythyr mod.¹²⁶ a mynet hyt yg Kernyw a chynnulla6 y llu mwyhaf a allws y kaffael wrth ryvelu ar Loerinus. ac ar lan yr avon a elwyr Sturam emkyvarvot a wnaethant. ac en e wurwydyr honno o ergyt sayth y llas Loerinus. Ac yna y kymyrth Gwendoleu llywodraeth y teyrnas yn y llaw ehun ac arveru o tata6l creulonder. Ac erchy a oruc Gwendoleu body Essyllt a Hafren y merch yn yr afon honno.¹²⁷ Ac gwedy hynny gwys a ossodes tros wynep yuys Prydeyn galw pawb or avon honno o enw y vorwyn honno Hafren. Ac y velly y gelwyr yr avon honno o enw y vorwyn Hafren yr hynny hyt hedyw.¹²⁸

Ac gwedy hynny deudec mlyned g6edy llad Loerinus y gwledychus Gwendoleu. a dec mlyned y buasse y Loerinus yn vrenhyn kyn no hynny ac gwedy gwelet o Wendoleu Mado6c y map yn oedran y galley ynteu bot yn vrenhyn. hy a rodes gwyalen y teyrnas yn y law. ac ae harderchoges ef yn vrenhyn. a hytheu ehunan a vu bodla6n ar Kernyw oy gossymdeythya6 hyt tra wu vyw. Ac yn yr amser h6nn6 yd oed Samuel prophwyd yn gwledychu ym blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Iudea a Sylvyus Eneas etwa yn vyw yg gwlat yr Eidal. ac Omry etwa yn traethu y kathleu yn eglur clotva6r.¹²⁹

Ac gwedy urda6 Mada6c yn vrenhin gwreyc a vynna6d a deu vap a vu yda6 o honey. Sef oed yr rey hynny. Mymbyr a Mael. a deugeyn mlyned y bu Vada6c yn hed6ch tagnhevedus yn gwledychu. Ac gwedy marw Mada6c tervysc a kyvodes y rwng y deu vap am e kyvoeth. kanys pob un o nadunt a vynney kaffael e vrenhynyaeth o k6byl. ac eyssyoës Membyr a vynna6d dwyn y enny ef ar perffeythda6t ac wrth hynny ef a wnaeth datleu o eskus gwneuthur llunyeth ar tagnheved yr rygthunt. ac yn y datleu h6nn6 y perys ef

llad Mael y vra6t. ac gwedy llad Mael y kymyrth Membyr llywodraeth yr holl teyrnas.¹³⁰ a chymmeynt y creulonder a kymyrth enda6 en erbyn y pobyl hyt pan lada6d ef hayach holl dyledogyon y teyrnas or a tebykey ef keyssya6 kyvody yn y erbyn. Ac y gyt a hynny amadau a wnaeth ae wreyc prya6t or hon y ganodoed yda6 yr ardercha6c was ieuane Efra6c kadarn.¹³¹ ac arveru ac ymrody y pecha6t Sodoma a hynny yn erbyn dedyf ac anyan yr hyn oed kassach kan Dyw no dym arall.¹³² ac val yd oed yn hely dwyrna6t yn yr ugeynvet wulwydyn oe arglwydyaeth y wrth y kytymdeythyon y mwenglyn koeda6c yd ymkynnullassant yn y pen lluosowgrwyd o vleydyeu kyndeyrya6c. ac yn truanhaf y llyghassant ef.¹³³ ac yn yr amser hunnu yd oed Sawl un vrenyn yn yr Ysrahel. ac Eurystheus yn Lacedemonya.¹³⁴

Ac yna gwedy marw Membyr yd urdwyt Efra6c y vab ynteu yn vrenhyn. Gwr mawr y twf ac anrwyd y kedernyt ae dewred oed h6nn6. Ac un wulwydyn eyssyeu o deugeynt y bu yn gwledychu ar ynys Prydeyn.¹³⁵ Ef gyntaf gwr gwedy Brutus a aeth a llyghes kantha6 y ffreyne ac gwedy llawer o ymladeu a llad dyvesured or pobyl ef a dyvu adref kan wudugolyaeth ac amylder o da a golut eur ac aryaent kantha6.¹³⁶ Ac gwedy hynny ef a adeyla6d dynas.¹³⁷ or parth dra6 y avon Humyr. ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Efra6c. ac yn yr amser h6nn6 yd oed Davyd prophwyd yn vrenyn yg Kaerssallem a Sylvyus Latymis yn vrenyn yn yr Eydal. a Gad a Nathan ac Assaf yn prophwyd yn yr Ysrahel. ac y gyt a hynny hefyt Efra6c kadarn a oruc kaer Alclut kyverbyn ac Yskotlont.¹³⁸ a chastell mynyd Agned yr h6nn a elwyr yn awr kastell y morynyon ar vynydd dolurus. Ac y gyt a hynny hefyt ef a anet yda6 ugeyn meyb o ugeyn wraged a oedynt yda6. a deugeyn mlyned yn wychyr kadarn y gwledych6s ar holl teyrnas ynys Prydeyn ac ys ef oedynt enweu y meybion.¹³⁹

BRUTUS Taryan las. oed y map hynaf yda6¹⁴⁰ Mareddud. Seyssyll. Rys. Morud. Bleydud. Yago. Bodlan. Kyngar. Yspadaden. Gwa6l. Dardan. Eydol. Yvor. Hector. Kyngu. Gereynt. Run. Asser. Howel. Ac ys ef oedynt enweu y verchet ef.¹⁴¹ Gloewgeyn. Ignogen. Euda6s. Gwenllyant. Gwaawrdyd. Agharat. Gwendoleu. Tanghwystyl. Gorgon. Medlan. Methael. Efrar. Maelvre. Kamreda. Ragau. Gwael. Ertus.¹⁴² Rest. Keyn. Stadud. Efen.¹⁴³ Blayngeyn.

Avallach. Angaes. Galaes teccaf morwyn oed honno or a wu ygkytoes a hy yn ynys Prydeyn a Ffreync.¹⁴⁴ Gweyrvyl. Perweur. Eurdrec. Edra. Anor. Stadyalt. Egron. Ar rey hynny oll a anvones Efra6c hyt at Sylvyus ygar oed yn vrenyn yn yr Eydal. ac enteu ae rodes wynt yr gwyr bonedykaf a hanoedynt o genedyl Tro. ar meybyon a aethant a llyghes kanthunt ac Asser y bra6t yn tewyssa6c arnadunt hyt yn Germania ac o kanhwrthwy Sylvyus wynt a oreskynnasant y wlat honno ac a gwledychassant yndi.¹⁴⁵

BRUTUS hagen Taryan las ehun a tryg6s y gyt ae tat yn yr ynys 6rth kymryt y teyrnas gwedy ef a deudec mlyned y gwledych6s ynteu gwedy y tat.¹⁴⁶

Ac yn ol Brutus Taryan las y deuth Lleon y vap ynteu. Gwr oed h6nn6 a karey ked6ch. ac gwedy gwelet o hona6 y kyvoeth yn llwyda6 ac yn hedychupoppeth 6rth y gyghor ef a adeyla6d dynas yg gogled yr ynys hon ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Lleon ac yn amser h6nn6 yd adeyl6s Selyf themyl yr Arglwyd yg Kaerussalem ac y deuth brenhynes Sabba y waranda6 y doethynep ef. ac y deuth Sylvyus pyptus yn lle y tat yn vrenyn yn yr Eydal. ac yn dywedd y oes llescu a wnaeth. a phum mlyned ar rugeynt e bu yn gwledychu. Ac oy lesked ef ar dywed y oes y kyvodes ef kyt6rada6l tervysc yn y teyrnas.¹⁴⁷

Ac g6edy Lleon y gwledych6s Run Paladyr vras y vap ynteu un wlwydyn eyssyeu o deu ugeynt h6nn6 a duc y pobyl oe eu tervysc ar tagnheved a duhunde. Ac ef hevryt a adeyl6s Kaer Keynt. a Chaer Wynt. a Chastell mynyd Paladyr. yr hon elwyr yn awr Kaer Septon. ac yna tra adeylt y gaer honno y bu eryr yn proffwyda6 ac yn dywedyt darogoneu yr ynys hon. Ar amadrodyon hynny bey tebyk6n y eu bot wynt yn wyr ny ochel6n y eu hyskryvennu wynt megys yr rey ereyll.¹⁴⁸ Ac yn yr amser yd oed Cappys Sylvyus yn vrenyn yn yr Eydal. ac Aggeus ac Amos. ac Hyeu a Iohel ac Azaryas yn proffwydy yn yr Ysrahel.

Ac gwedy marw Run y deuth Bleidud y vap ynteu yn vrenyn ugeyn mlyned ar y teyrnas hon. ar gwr h6nn6 a adeyl6s Kaer Vadon. ac a oruc yndy yr enneynt twymyn yr medygynyaeth ac artymyr yrmarwa6l.¹⁴⁹ Ar gweythret h6nn6 a aberth6s ef yr dwywes a elwyt Mynerva. ac adan yr enneynt h6nn6 y gossodes ev tan heb dyffody byth yn wrychyon nac yn llwdw. namyn pan dechreuey dyffody yna eylweyth yd ymchweley yn tana6lyon pelleneu kerrye. Ac

yn yr amser h6nn6 y gwedy6s Helyas hyt na delhey glaw. ac e bu hep dyvot un davyn glaw chwemys a theyrbl yned yg gwlat Kaerussalem.¹⁵⁰ Ar Bleydud h6nn6 dyrva6r ethrylyth a kavas. ac ef yn kyntaf a dyskus kelvydyt nygromans trwy teyrnas enys Prydeyn. Ac ny orffowys6s ef o dychemygu kelvydodeu a chy6reynrwyd hyt pan wnaeth eskyll ac adaned yda6 ehun a phrovy ehedec trwy orwchelder yr awyr. Ac yna y syrthy6s ynteu ar temhyl Apollo yn Llundeyn. ac yd yssyg6s ef yna yn llawer o dryllyeu. ac yna y kladwyt.¹⁵¹

GWEDY rody Bleydud yr tyghetvenneu y dyrchawyt Llyr y vap ef yn vrenyn. A thry ugeyn mlyned y bu ef yn wychyr ac yn 6ra6l yn gwledychu y teyrnas.¹⁵² A Llyr h6nn6 a adeyl6s dynas. ar avon Sorram ag ae gelwys yn Kymraec Kaer Llyr. ac yn Sainsnac y gelwyr Leyrcester.¹⁵³ ac ny bu yda6 ef un map namyn teyr merchet. ac ys ef oedynt enweu yr rey hynny. Gonorylla. Raga6. Gordeylla. a dyrva6r karyat oed kan eu tat udunt. Ac eyssyoes mwy y karey y verch yeuha6 yda6 nor dwy ereyll.¹⁵⁴ A phan ydoed ef yn llythra6 parth a heneynt medylia6 a oruc pa wed yd adaway y kyvoeth oy verchet gwedy ef. Ac ys ef a wnaeth provy pwy wuyha6 oy verchet ae karey megys y galley ynteu adaa6 o honno y ran oreu or kyvoeth kan wr. a galw a wnaeth attaw Gonorylla y verch hynaf ydaw a gofyn ydy pa veynt y karey hy ef. a thyghu a oruc hytheu yr nef ac yr dayar bot yn wuy y karey hy ef noe hencyt ehun. a chredu hynny a wnaeth ynteu a dywedwt wrthy kan oed kymeynt y karey hy ef a hynny yr rodey ynteu hy yr gwr a dewyssey yn ynys Prydeyn a thrayan y kyvoeth genthy.¹⁵⁵ Ac yn ol hynny y gelwys ef Ragau attaa6 y verch eyl hynaf a govyn y honno pa veynt y karey hytheu ef a thyghu a wnaeth hythau y kyvoeth nef a dayar hyt na alley dywedwt ar y thava6t leveryd meynt y karey hy ef. a chredu hynny a wnaeth ynteu. ac ada6 y rody hytheu yr gwr a dewyssey a thryded ran y kyvoeth genthy.¹⁵⁶ Ac gwedyhynny y gelwys ef Gordeylla y verch yeuha6 yda6 attaa6. yr hon a karey ef yn wuyha6 a govyn ydy hytheu pa veynt y karey hytheu ef. Ac yna atnabot a wnaeth Gordeylla rycredu oy tat y yr amadrodyon anlyedus t6yllodrus rydy6edyssyt y chwyoryd 6rthaa6. a phrovy y that a oruc. a gurthep yda6 yn amgen noc y g6rthesbessynt wy yda6 ef. Ac ar e wed honn e rodes hytheu atteb yda6. Ny chredaf y bot merch a allo

karu y that yn wuy noc y dely hy y caru. nac ae dywetto onid trwy gellweyr kan gelu gôryoned.¹⁵⁷ Ac ôrth hynny myvy ath kereys ty eyrvoet megys tat ag etôa hep peydyâ6 or arvaeth hônû6. ac o cheysy môy no hynny gwaranda6 dy dyheurôyd meynt dy garyat dy genhyf y a gossot ter-vyn yth orcheston. ac ysef yw hynny yn y meynt y bo de kyvoeth ath yechyt ath deôred. yn y veynt honno y karaf y ty.¹⁵⁸ Ac ena kyffroy a llydyâ6 a oruc y that wrthy. a thebygu mae o dyhewyt i challon y dyôedassey hy yr amadrodyonhynny a hep annot dyôedwyt wrthy val hyn. kanys yn y veynt honno yd ebruygeyst ty heneynt dy tat ty hyt na charut ty ef megys dechwyoryd ty. Mynheu ath varnhaf ty yn diran.¹⁵⁹ y gyt ac gýnteu o ynys Prydeyn. Ry dywedaf y kan wyt merch ym na rodwyf y ty y wr os y tyghetven a damweynya hynny. hyu hagen a kadarnhaaf na bydy vyth un anryded ath chôyoryd. kanys môy eyrvoet y kereys y ty dy noc wyntwy. a thytheu ym karu ynheu yn lley noc wyntôy.¹⁶⁰ Ac yna hep un gohyr o kyghor y wyrda ef a rodes y dôy verchet hynaf ydâ6 yr deu tewysa6c nyt amgen tewysa6c Kerny6 ac un gogled a hanner yr ynys kanthunt hyt tra vey vyô ef. ac gwedy bey varô ynteu llywodraeth yr holl ynys udunt yn deu hanner.¹⁶¹ Gwedy hynny Aganyppus brenyn Ffreync a kygleu clot teked Gordeylla nat oed nep or a alley y chyffebu o pryt a gosged a thegôch.¹⁶² ac anvon kennadeu a wnaeth hyt ar Lyr y that oy erchy yn wreyc ydâ6. Ac ys ef y dywaô6 y that yn ateb yr kennadeu kan parhau yn y lýt ae kyffro wrthy. my ae rodaf ef yn llawen hep arkyvreu. a hep da kenthî. kanys y kyvoeth a rodassey yr merchet ereyll. ae eur ae aryant.¹⁶³ ac gwedy mynegy hynny y Aganyppus o karyat y vorôyn ef a an-vones y kennadeu eylbeyth trachevyn a dy-ôetpwyt.¹⁶⁴ bot ydâ6 ef dygaôn o eur ag ar-yant a chyvoeth ac nat oed dym eyssyeu ar-na6 ef namyn kaffael morwyn vonhedyg dyleda6c or hon y galley gaffael ettyved a kynhalyey y kyvoeth gwedy ef. kanys ef pnyeoed tryded ran Ffreync. Ac yn dy-annot y rodet Cordeylla y Aganyppus.¹⁶⁵

A GWEDY llawer o amser a dechreu o Lyr lescu o heneynt y deu raedywededy defyon wchot a kyvodassant yg gwrthwyn-ep ydâ6. ac oreskynnassant yr holl teyrnas ac ae dugant y arna6 ae llywodraethyr hon a llywyassey ef en ôraôl ac en wychyr ac en clotva6r hyt yr amser hônû6 ac o kyt duhundep eyssyoes Maglaôn tewysa6c yr Alban ae kenhelys ygyt ac ef a deu ugeynt

marcha6c kantha6. rac bot yn kewlyld yd-a6 y vot hep varchogyon y gyt ac ef.¹⁶⁶ Ac eyssyoes gwedy yspeyt dwy vlyned llydyâ6 a wnaeth Gonorylla y verch ôrtha6 rac meynt oed o varchogyon y gyt ag ef. kanys kyprys a vydey rwng y wassanaethwyr ony chyffynt y gossymdeyth yn yr amylder y mynnynt. Ac wrth hynny hy a dywaut wrth y gwr bot yn dygaôn oy that ugeyn marcha6c yn y wassanaethu ef ac ellông yr ugeynt ereyll y ymdeith.¹⁶⁷ Ac wrth hynny llydyâ6 a oruc Llyr. ac amada6 a Maglaôn a mynet hyt at Henôyn tewysa6c Kerny6 yr hônû yr rodassey ynteu Raga6 y verch eyl hynaf ydâ6. Ac gwedy bot yn llawyn y tewysa6c ôrtha6. ny denth eyssyoes pen y wlywdyn hyt pan wu tervyse yr rwng eu gwassanaethwyr. ac wrth hynny llydyâ6 a oruc Raga6 a gorchymyn oy that ollông y holl ketymdeythyon y gantha6 eythyr pym marcha6c a vydynt yn y wassanaethu.¹⁶⁸ Ac wrth hynny llydyâ6 oddyeythr mesur a oruc Llyr. ac ymchwelut eylweyth at y verch hynaf ydâ6 o tebygu trugarhau o honno urtha6 ae kynhal ae varchogyon y gyt ac ef. Sef a oruc hytheu trwy y llyt ae chyffro tyghu y kyvoetheu nef a dayar na chassey un gohyr y gyt a hy ony myn-heg gollwng pob un y wrtha6. a bot yn vodlaôn y wassanaeth un marcha6c. Ac y gyt a hynny dywedwyt ôrtha6 nat oed reyrt y wr kyvoet ac ef un lluosowg-rôyd y gyt ac ef. na theulu achwanec y un gur ae gwassanaethay.¹⁶⁹ Ac gwedy na chaffey ef dym or a keyssyey gan y verch ellwng y varchogyon a oruc oll y ymdeyth eythyr un y gyt ac ef. Ac gwedy bod y velly rynnâ6d o hona6. dwyn ar gof a oruc y kyvoeth a hen teylygdaut ae anryded. ae vedyant. a thrystau yn va6r a medyllyâ6 am veynt y trweny ry dygwydassey ynteu yd-a6. a medyllyâ6 hevyt gowya6 y verch ar ry athoed ydâ6 y Ffreynge ac ovynhau hynny hevyt a oruc rac mor dygarat y gellyghassey y kantha6.¹⁷⁰ Ac eyssyoes ny allô6 ef a vey hwy dyoddef envyget ac am-arch kymmeynt ac a oed arna6. Ac yna kychwyn parth a Ffreync a wnaeth.¹⁷¹ Ac gwedy y vynet y mewn y llong ac na wel-ey nep ôrth y oserd ef namyn ar y trydyd. kan wylaw e dywaô6 ef yramadra6d hônû.¹⁷² Ae chwy yr anweledygyon tyghetvenneu pa le y kerdôch chwy tros ych gnotaedyg-yon hynt pa acha6s yd ardyrchaussa6c chwy vyvy eyrvoet ac ar orwchelder an-ryded. kanys mwy poen yw koffau pryth-verthôch a chyvoeth gwedy y koller kanys dyoddef aghanoctyt hep ordyvneyt pryth-verthôch kyn no hynny. Mwy y gorth-

rymma hedyw cof yr amser h6nn6 yn yr h6nn yd oed6n damkylhynedyg or sa6l kan myl o varchogyon yn anreythya6 gwladodod vygelynyon. ac yn destryw eu kestyl ac eu dynasoed no dyodef poen yr anghanectyt a wnaeth y gwyr hynny y myr yr rey a vydynt yna adan vyn traet ynheu Owy a Dwyweu nef a dayar a da6 amser y gallwyf y talw chwyl en y gwrthwynep yr gwyr hynny yr rey yr oruc ymynheu dyvot yn yr aghanoctyt hon. oeh Cordeylla vyg karedyg verch y mor wyr yr amadra6d teuty. pan dywedeyst ty pan yw val y bey vyg gallu am medyant am kyvoeth y a gallw rody da o honaf. pan yw yvelly y karut ty vyvy. Ac wrth hynny tra uv vygkyvoeth a gallu rody o honaf pa6b am karey. ac nyt my hagen a keryut namyn vy rodyon am donyew. a phan kilyws y rey hynny y kyl-yasant wynteu. Ac wrth hynny o pa tal vyg karedyg verch y llavasaf yr ac kewyl-yd kyrcu dy kyndrychyolder o acha6s ry sorry o honaf fy wrthyt ty am yr amadrodyon hynny ath ry ell6ng dytheu dy anrhydedusach noch ch6yoryd ty. yr rey g6edy hey sa6l anrhyded a rodeys y udunt wy am dugant ynheu yn dyanrydedassant ynheu. ac a dan kwyna6 y agkyvnerth ae aghanocyt yt yn y wed honno ef a doeth hyt yg Karytya y dynas yd oed y verch ynda6.¹⁷³ Ac anvon kennat a wnaeth at y verch y venegy ydy y ry6 agkyvnerth rykyvaroed ac ef. ac nat oed ydaw na b6yt na dillat ae vot ynteu yn dyvot y keyssya6 y trugared hytheu. a phan kyely y verch yr amadrodyon hynny wyla6 a oruc a govyn pa sa6l o varchogyon a oedynt y gyt ac ef. ac g6edy dy6ed6yt or kennat nad oed namyn ef ac un es6eyn y gyt ac ef. Sef a oruc hytheu yna kymryt amylder o eur ac aryant ac anvon yn llaw y kennat. ac erchy mynet ae that odyo hyd ym mewn dynas arall. a chymryt. arna6 y vot yn glaf a g6neuthur enneynt yda6 ae artymheru a symuda6 y dyllat. a chymryt attau tryugeyn marcha6c ae eu kyweyrya6 yn hard kymyrredus o veyrch a dyllat ac arveu. A gwedy darffey hynny anvon o vlaen at Aganyppus brenyn Ffreync ac at y verch ynteu a dywed6yt y vot yn dyvot. A g6edy darvot gwneuthur pop peth o hynny. anvon a oruc Llyr kennat at y brenyn ac at y verch ynteu a dywed6yt y vot yn dyvot ar y try ugeynt marcha6c.¹⁷⁴ g6edy¹⁷⁵ ry dehol oe deu dofyon o ynys Prydeyn yn dyanrydedus ac yn dyvot y keyssya6 porth y ganthunt y oreskyn y kyvoeth trachevyn. a phan kygleu y brenyn hynny kych6yn a wnaeth ef ae greyc ae teulu oe erbyn yn

anrydedus mal yd oed teylwng erbyneid g6r kyvurd ac ef ac a vey yn vrenyn yn kyhyt ac y buasse ynteu. A hyt tra wa ynteu yn Ffreync y rodeys y brenyn yda6 lly6odr-aeth holl teyrnas Ffreync hyt tra vydynt wynteu yn kynnulla6 llu yda6 ef 6rth oreskyn y kyvoeth ehun yda6.

Ac yna yd anvonet gwys tros teyrnas Ffreync y kynnulla6 y holl varchogyon arva6c urth eu hell6ng y gyt a Llyr y oreskyn ynys Prydeyn yda6 trachevyn. Ac gwedy bot pop peth yn para6t kych6yn a oruc Llyr a Chordeylla y verch y gyt ac ef ar llu h6nn6 kanthunt hyt pan deuthant hyt yn ynys Prydeyn.¹⁷⁵ Ac yndyannot ymlad yn erbyn y dofyon a oruc a chaffael y wudugolyaeth. Ac g6edy g6edu pop peth yda6 yn y tryded wl6ydyd gwedy hynny y bu var6 Llyr. ac y bu var6 Aganyppus brenyn Ffreync ac yna y kymmyrth Cordeylla lly6odraeth teyrnas ynys Prydeyn yn y llawehun ac y clad6yt Llyr mewn dayar ty a wnathoed a dan avon Sorram yg Kaer Llyr. Ar temhyl honnory6nathoed Llyr yn anryded yrdy6a el6yt Biffrontis Iania phandelhegy6ylva y demhyl honno y deuhynt holl crefftyr y dynas h6nn6 ar rey y wlat hyt yd ymkyrraedynt oy anrhydedu. ac yno y dechreu ynt pob g6eyth or a dechreu ynt hyt ym pen y wl6ydyd yn amser hunnu.¹⁷⁶

Ac yna g6edy g6ledychu Cordeylla tr6y yspeyt pym mlyned yn heduch tagnevedus y kyvodassant y deu neyeynt meybion y ch6yoryd nyd angen Margan vap Magla6n a Chunedu vap Henwyn a dechreu ryvelu arney kanyys bl6ng ac antheil6ng oed kanthunt bod llywodraeth ynys Prydeyn urth vedyant g6reye. Pob un hagen or deu was yeueyne hynny moledyc a chlotva6roedynt. ac yna kynnulla6 llu mawr a wnaethant. ac ny orffwyssassant hyt pan anreythyassant y gwladodod. ac or dywed ey daly hythau au charcharu. ac yn y karchar hunnu y dolur kolly y chyvoeth y g6naeth e hun y dyhenyd. Ac ody na rannassant wynteu y teyrnas yn deu hanner yr rygthunt. ac y deuth y Vargan or parth dra6 y Humyr y gogledd gan y thervyn. ac y Cunedu y parth yma y Humyr Lloegyra a Chymry a Cherny6.¹⁷⁷ Ac gwedy llythra6 d6y vlyned y deuthant ar Vargan y g6yr a keryn dervyse ac anuundep a llenwy y rryt ae ved6l o tervyse a dywed6yd 6rtha6 bot en ke6ylyd ac yn warad6yd yda6 ac ef yn hynaf bot deuparth y kyvoeth yn eydav Kunedu ac ynteu yn yuaf. A Margan yn hynaf ac ar ran leyhaf.¹⁷⁸

Ac yna gwedy llen6y Margan or amadro dau hyn a llawer or rey ereyll ef a kyn-

nullôs llw a dechreu anreythya6 kyvoeth Cunedu o lad a llosgi ac gwedy dechreu or ryvel h6nn6 yr rygthunt kynnulla6 llw a oruc Cunedu adyvot yn y erbyn a brwydra6 ac ef a gwneuthur aerva va6r oe lu ae kym-mell ynteu ar ff6 o wlat p6y gylud hyt pan deuth hyt ym mewn maes ma6r yg Kymry ac yna rody kat ar vaes. ac yno y llas Margan. ac oe en6 ef y gel6yr Maes Margan yr hynny hyt hedy6. Ac yno y mae manach-loc Vargan yn a6r.¹⁷⁹ Ac g6edy y wudug-olyaeth honno y kymyrth Cunedu holl teyrnas ynys Prydeyn. ac y gwledych6s Cunedu yn hed6ch tagnevedus teyr blyned ar dec ar ugeynt. Ac yn yr amser yd oedynt Ysayas oc osee yn proph6dy yn yr Israhel ac a adeyl6yt Ruveyn gan y deu vroder. Remus. a Romulus. yn yr unvet-dyd ar dec cyn kalan mey.¹⁸⁰

GWEDY marw Cunedu y deuth Rywall-a6n y vap ynteu gwedy ef. g6as yeuanc tagnhevedus a tyghetvenna6l oed h6nn6. ac ef a gwledych6s tr6y karyat a thagneved. ac yn y amser ef y deuth glaw g6aet. ac y buant var6 y dynadon y. gan y Kak6n tr6y y glaw gwaetlyt yn eu llad.¹⁸¹ Ac yn ol hunnu y deuth Gwr6st y vap ynteu. Gwedy h6nn6 Seyssyll. gwedy h6nn6 Iago ney Gwr6st. g6edy h6nn6 Kynvarch vap seyssyll yn nessaf Kynvarch G6rfyw dygu. ac y h6nn6 y ganet deu vap Serrex a Phorrex.¹⁸² ac gwedy dyg6yda6 eu tat yn heneynt y kyvodes tervyse yr rygthunt wynteu am y vrenhynyaeth. ac ys ef a oruc Porrex o wuyhaf ch6ant y kyvoeth keys-sya6 llad y vra6t trwy vrat. ac gwedy klybot hynny o Ferrex ef a ffoes hyt yn Ffreync. ac odyne. yd ymchwela6d trachevyn a phorth kantha6 y gan Sywart brenyn Ffreync. ac ymlad a oruc a Phorrex y vra6t. ac yn yr ymlad h6nn6 y llas Fervex ar kynnullayt6a a dothoed y gyt ac ef.¹⁸³ a g6edy g6ybot oc eu mam wynt yr hon a el6yt Widon yr lad y map. Sef a oruc hythieu medylia6 llad Porrex y map y byw yn dyal y map mar6. Ac gwedy kaffael o honey lle ac amser adas y hynny ac ef yn kyscu hy ae lla6vor6ynyon a doethant yr ystavell. ac yn llawer o dryllieu wy ae rannasant ac gwedy hynny trwy llawer o amser ky6da6da6l ryvel a tervyse ymplyth y pobyl ar teyrnas a tan pym brenyn yn rannedyg. ar rey hynny pob eylwers yn ryvelu ar y gylud. ac yn newyda6 aerva.

DIFFYNWAL MOELMUT.

Ac g6edy hynny ym pen yspeyt y kyv-odes molyant a chlot gwas yeuanc clotva6r ac ys ef oed h6nn6 Dyfynwal Moelmut map Klytno tewyssa6c K6rny6. ac o pryt

a theg6ch a glewder rac vlaenu a wnaey rac oll vrenhyned ynys Prydeyn. Ac gwedy mar6 y tat a chaffael o hona6 ynteu y kyvoeth. kyvody a oruc Dyvynwal yn erhyn pymet brenyn Lloegyr a dechreu ryvelu arna6. ae lad a gorescyn y kyvoeth. Ac gwedy llad Pymer kytvuna6 a wnaeth-ant y gyt Nyda6c vrenyn Kymry. ac Stater vrenyn y gogled ac wedy ymarvoll o nadunt dechreu lludha6 am penn kyvoeth Dyvyn-wal ac anreythya6 y gwladodet ac eu llosey.¹⁸⁵ Ac yn y lle yn dyannhot Dyfyn-wal a deuth yn eu herbyn a dec myl ar rugeynt o wyr arva6c kantha6 ar rody kat ar Gaes udunt. Ac gwedy treulya6 llawer or dyd ac na weley Dyfynwal y wudugol-yaeth yn damweynnya6 yda6. ef a kym-yrth atta6 ar neylltu chwechann6r or gweyssy6n ieueync glewhaf a wydyei ac erchy y pob un o hynny gwyse6a arveu eu gelynyon yr rey ryladessynt ac ynteu ehun a wysk6s y arveu ac a wysk6s arveu g6r lladedyg a dywed6yt wrth y kytemdeyth-yon val hyn. kanlyn6ch ch6y vyvy a gwne6ch megys y gweloch vynheu yn y wneuthur. Ac yna kerdant radunt. a gwnaethant trwy eu gelynyon megys kyt bydynt rey o nadunt yn y doethant hyt y lle yd oedynt Nyda6c ac Stater. ac yna annoc y kytemdeythyon a oruc ac ym perved eu bydyn eu llad yll deu. Ac gwedy hynny yn dyannot y dyodassant wy y gelynya6l arveu hynny y am danunt a chymryt y harveu ehuneyn rac ovyn eu kywarsanghu oc eu gwyr ehuneyn. Ac yn y lle ymchwelut ar y gelynyon ac eu llad ac eu ff6 a chaffael e wudugolyaeth. Ac odyne kerdet a oruc tores wladodet y brenhyned hynny gan eu gorescyn a gwas-caru y muroed ar kestyl a darest6ng y pobyl 6rth y arglwydyaeth ehun a chymryt ynys Prydeyn or mor pwy gylud yn eyda6 ehun.¹⁸⁶ Ac gwedy darvot yda6 hedychu a tagnhevedu pob peth ev a oruc Coron yda6 o eur a gemeu ac y duc yr ynys ar y hen deylinda6t. ag o dyna gossot kyv-reythyeu arney or rey yd arverant y ssays-son ettwa. Ac o dyna rody nodvaeu a breynhyeu yr dynassoed ac yr temlheu megys y hyscryfenn6s Gylidas tr6y llawer o amseroed gwedy hynny megys y galley y nep a wneley kam kaffael dyogel6ch yndunt ac a rodes yr unryw vreynt h6nnw y eryd-yr y byleynyeit ar tyr dywyllodryon. ac yr pryfyrd a kyrchynt dynassoed ar petheu hynny oll yn kymmeynt eu breynt ac eu rodva ar rey doed yr temlheu.¹⁸⁷ Ac y gyt a hynny yn oes Dyfynwal y pylwywt kled-yveu a grybdeyl y treiswyr. Ac yn y oes

ef nyd oed neb a lavassey gwneuthur kam na treys ar y gylyd. Ac gwedy kyflenôy deu ugeyn mlyned o hona6 gwedy kymrty coron y vrenhynyaeth y bu var6 ac yn Llundeyn y cladwyf ker llaw temhyl tagnheved yr hon a wnathoed ynteu wrth kadarnhau y kyvreythyeu rywnathoed.¹⁸⁸

O VELY A BRAN I TRAETHA HYNN.

GWED mar6 Dyfynwal y kyvodes tervyse yr rwng Bely a Bran y deu vap ynteu am y vrenhynyaeth pwy a nadunt ae kaffey. Ac gwedy llawer o kynnhen a datleu y tangnevedut trwy kytemdeythyon a doethyon ar y wed honn. Ac ys ef a orugant rannu y teyrnas yr ryghunt. a gadu y Veli coron y deyrnas a Lloegyr a Chymry kanys hynaf oed. kanys o herwyd hen kynevaut gwyr Tro y map hynaf a dyley y deylgtaut. ac y Vran kanys yeuhaf oed or parth arall y Humyr a darestyghedyg-aeth oy vra6t.¹⁸⁹ Ac gwedy darvot eu tagnhevedu a chadarnhau hynny yr ryghunt pym mlyned y buant trwy hed66h yn llywyau eu kyvoeth. a chanys tervyse ac annundep ny charant hed66h na tagnheved. dychmygwyr kelwyd a doethant at Vran a dywedwyd 6rtha val hyn. pa achaf6s y gwney ty g6ryogaeth a darestyghedyg-aeth y Veli dy vra6t. a pha lesked ath duc y hynny. a thi yn unvam undat ac ef ac yn un voned ac yn un dyltet ac yn un vreynt.¹⁹⁰ Ac y gyt a hynny yn llawer o kyvrangheu ac ymladeu provedyc a chlot-va6r wyt. yn y gniver gweyth y deuth Thelff tewyssaf6 Moryan yth wlat ti. ti a elleyst gwrthwynebu yda6. ac yn waradwydus y kymmell ar ffo.¹⁹¹ Ac wrth hynny torr y tagnheved y syd warad6yd yt y chad6. a chymmer merch Elsyng brenyn Llychlyn yn bryot wreyc yt hyt pan vo tr6y porth h6nn6 ae nert y gellych dytheu kaffael de teylgda6t ath dyltet ry golleyst. Ac 6rth hynny gwedy darvot udunt trwy yr amadrodyon hynny a llawer or rey ereyll llenwy bryt a med6l y g6r yeuanc ef a wnaeth eu kyghor ac aeth hyt yn Llychlyn ac a kymrth y vorwyn honno yn wreyc yda6 megys y dyskessynt y bradogyon twyllwyr anhyedwyr hynny ef.

Ac gwedy mynegy hynny oy vraut ynteu, nyt amgen y vynet y keyssya6 porth yn y erbyn ef yn y lle sef a oruc ynteu kynnnulla6 llu a mynet racda6 a gorescyn y kyvoeth ynteu a gossot gwyr yda6 ehun y kad6 y dynassoed ar kestyll.¹⁹² Ac yn y lle pan kygleu Vran y chwedleu hynny. ef a kymrth kantha6 aneyryf luossogrwyd or Llychlynwyr ac gwedy bot yn para6t y lyghes ymchwelut a wnaeth parth ag ynys

Prydeyn. Ac mal yd oedynt yn r6yga6 moroed yn hyfrytaf gantha6 ar gwynt yn r6yd yn eu hol ynachaf Gwythlach brenyn Denmarc yn kyvarvot ac ef. kanys mwya6 gwreyc a karrey Wythlach oed y vorwyn ar ynnassey Vran. ac 6rth hynny ry dothoed ynteu oy erlyt ef. ac yn dyannot ymlad a wnaethant o longha6l wrwyder. ac yna o damweyn y kavas Gwythlach y llong yd oed y vorwyn yndy a bwr6 bacheu arney ae thynnu hyt ym perved y llongeu ehun.¹⁹³ Ac mal yd oedynt y velly yn ymlad a pob parth ar warthaf yr eygya6n ynachaf yn dyssevyt y gwynhyeu gwrth-6ynep yn chwythu ac yn temhestlu y weylgy ac yn gwaskaru eu llongeu y am-ravaelyon traetheu. Ac yna trwy elynya6l treys y gwynhoed gwedy y vot ar va6t trwy yspeyt pym nyeu y b6rywyd brenyn Denmarc y gyt ae vorwyn kan ergrynnyedc ovyn yr gogled yr tyr. ac ny wydyat ef hagen pa wlat y bwryessyt ydy.¹⁹⁴ Ac gwedy eu gwelet o wyr y wlat eu daly a wnaethant ac eu dwyn hyt at Beli. kanys yn yr amser h6nn6 yd oed ef ar glau y morbenn oed hynny yn aros dyvodedygaeth Bran y vra6t. Ac gyda llong Gwythlach yd oedynt teyr llong or rey hynny a hanoed o lyghes Vran. ac gwedy mynegy yr Brenyn pa beth oedynt ar damweyn a daroed udunt llawenhau a oruc or ry kyv-arvot or damweyn h6nn6 yda6. kanys yd oed ey vra6t yn mynnuryvelu yn yerbyn.¹⁹⁵

Ac g6edy yspeyt ychydyc o dydyeu ynacba6 Bran gwedy rykynnulla6 y logheu ac yn dyskynnu ar tyr yr Alban. A gwedy mynegy y Vran yr daly brenyn Denmarc ae wreyc ynteu. yn y lle anvon kennadeu a oruc hyd at Vely ac erchy yda6 etvryt y kyvoeth ae wreyc yda6. ac onys advereday tyghu a oruc y kyvoetheu nef a dayar yr anrethyay yr ynys or mor pwy gylyd a y lladey ynteu o chaffey lle y ymkymarvot ac ef.¹⁹⁶ Ac g6edy mynegy hynny y Vely naccau yn dyannot o k6byl a oruc. a chynnulla6 holl varchogyon arva6c ynys Prydeyn ae holl dewred a dyvot yn y erbyn hyt yr Alban y ymlad ac ef. Ac gwedy gwybot o Vran yr rynnaccu or peth ry archassey a bot y vra6t yn dyvot ar y wed honno. ynteu a deuth yn y erbyn hyt yn llwyn y Calatyr 6rth ymkymarvot ac ef.¹⁹⁷ ac gwedy kaffael o pob un o nadunt y maes h6nn6. gossot a orugant eu kytemdeythyon trwy vydynoed a dynessau gyt a dechreu ymlad a llawer or dyd a drewly6yt yn ymlad. kanys y gwyr deurhaf a moledykaf a danossynt eu deheued pob rey oy gylyd o nadunt. Ac y gyt a hynny llawer o

crew a gwayt a ellyghassant o pob parth. kanys yr ergydyeu a ellyghynt oc eu holl nerth agheuolyon welyeu a dyporthynt. Ena y syrthynt y gwyr brathedyc ymplyth y bydynoed megys y ssyrthyey yt e kynhayaf pan vydynt y medelwyr da yn amrysson. Ac or dywed gwedy gorvot or Brytanyeyt ffo a wnaethant y Llychlynôyr yn yd oedynt yssyc eu bydynoed y eu llongheu. Ac yn yr ymlad hōnnô y llas o nadunt pymtheg myl ac ny dyeghys mil o nadunt yn yach. Ac o vreyd y kavas Bran yna un llong megys y rannôs y tyghetven ydaô. Ac odynd yd aeth hyt yn traetheu Ffreync. Ar rey ereyll oll megys y ranney damweyn eu tyghetven udunt y ffoassant.¹⁹⁸

Ac gôedy kaffael o Veli y wudugolyaeth honno galw attaô y wyrda hyt yg Kaer Efraôc a oruc a govyn kyghor udunt peth a ônelyt am vrenyn Denmarc. kanys oe karchar anvon kennadeu a rywnathoed hyt at Veli y gynnyc ydau darestyghedygaeth a theyrnet pob blwydyn o Denmarc ae ôyrogæth ynteu yr y ellôg ef ae orderch yn ryd oy wlat. Ac y gyt a hynny y kadarnhau y petheu hynny arvoll a gôystlon kymmeynt a vu dogyn kanthaô. Ac gwedy galw y gwyrda megys y dywedpôyd uchot. o kytsynnhedygaeth y holl wyrda ellwng a oruc Beli Wythlach en ryd o karchar ae orderch y gyt ac ef hyt yn Denmarc kan kadarnhau eu hamvot trwy arvoll a gwystlon.¹⁹⁹

Ac gwedy gwelet o Veli nat oed nep yn y teyrnas a kyhytre y ac ev nac a urthwyn-eppay ydaô namyn bot yn eydaô ef yr holl ynys or mor pwy gylyd. ef a kadarnhaus yna y kyvreythyeu rywnathoed y tat. A y gyt a hynny kadarn a gwastat yawnder a gwyrnyoned a ossodes ac a orchmynnôs eu kadô tros y teyrnas. Ac yn wuyhaf kadu breynt y dynassoed. a hynny o un ryw vreynt a theylygdaôt ac a wnathoed Dyfynwal y tat ynteu kynnoc ef. A chanys kynhen ac amrysson a kyvôdassey am y ffyrd kan ny wydyt pa dervyn oed udunt. Urth hynny y brenyn a vynnôs gôrthlad pob petrusder ac amrysson y ôrth hynny. A galw y gyt a wnaeth holl seyry maen yr ynys ac erchy gwneuthur y ffyrd hynny o veyn a chalch. un o nadunt o vor Kernyw ar hyt yr ynys hyt ym mor Kateneys yn y gogledd. a honno trwy dynassoed a kyvarfey hy yn unyaôn. Ac y gyt a hynny ef a erchys bot arall ar traws yr ynys o Vynyw hyt ym porth Hamen a honno hevyt trwy dynassoed a kyvarfey a hy yn unyaôn. Ac y gyt a hynny hevyt ef a erchys

gwneuthur dwy fford ereyll yn amryskoew croesygroes. Ac gwedy darvot oll ef ae teilyghôs wynt o pob anryded a breynt hyt na lavasse y nep gwneuthur ar rey hynny na cham na threys na sarraet oy gylyd. A phwy bynnac a vynnno yn llwyr gwybot breynhyeu y ffyrd hynny keyssyet ef kyvreythyeu Dyvynwal Moel Mut yr rey a ymchwelus Gyldas o Kymraec yn Lladyn. Ac gwedy hynny a ymchwelus Alvyrt vrenyn o Ladyn yn saysnec.²⁰⁰ Ac val yd oed Bely yna trwy hedôch a tagnehed yd wledychu. Bran y vraôt ynteu megys y dywedpôyt wchot a wuryt y traeth Ffreync yr tyr yn ovalus pryderus kanys gorthrum a thyrst oed kanthaô yr ry dyhol o tref y tat ac oe wlat ac oe kyvoeth ac nat oed un gobeyth ydaô kaffae dyvot traykevyn oy kyvoeth. A chan ny wydynt pa peth a wnaey. Sef a oruc mynet at tywysogyon Ffreync a deudec marchauc gyt ac ef. a gwedy mynegy udunt y govut ar trweni ar kyvaroed ac ef. ac na chaffey nep kanwrthwy na nerth y gan un o honunt. Or dywed ef a aeth hyt at Segwyn tywyssaôc Bwrgôyn. ar gwr hōnnô ae harvolles yn anrydedus ef. Ag gwedy trygaô o honaô a phresswyliaô y gyt ac ef kymmeynt wu y kytymdeythyas ac ef ac nad oed er eyl gwr yn y llys a vey kyvurd ag ef. kanys ym pob negys nac yn ryvel nac yn hedôch clotvaôr a molyannus yd ymdangossey hyt pan ydoed y tywyssaôc yn y karu megys kyt bey map ydaô.²⁰¹ kanys gwas tec oed Vran oe welet oe pryt ac oe osceth. ac aelodeu teyrneyd brenhynaôl ydaô. Ac y gyt a hynny megys y gwedey doeth a chyrrwys oed yn hely a gweylch ac a hebogeu a gwedy y vynet ygkaryat kymmeynt a hōnnô gan y tywyssaôc. ef a vynnôs rody y Vran unverch oed ydaô hep ettyved arall yn y gwreycca. ac ony bey un map yr tywyssaôc dygwydaô y kyvoeth oll y Vran gwedy bey varw y tywyssaôc. Ac y gyt a hynny hevyt adaô porth ydaô y oreskyn y kyvoeth yn ynys Prydeyn. Ac nad mwy yd adawey y tywyssaôc namyn y holl wyrda yn kyt duun yn adaô yr un peth hōnnô. Ac ny bu un gohyr y vorwyn a rodet y Vran a tewysogyon y wlat a darystyghasant a llywodraeth y tyyrnas a rodet ydaô.²⁰² Ac ny bu kôbhl yspeyt blôydyn gwedy hynny y bu varô y tywyssaôc. ac yna gôedy hynny tewyssogyon y wlat yr rey ry wnathoed Vran yn un ac ef o kytymdeythyas kyn no hynny ny ochelôs eu gwneuthur yn rôymedyc ydaô oy haylder kan rody udunt eur ac aryant y tywysaôc ar swllt ry kynnullasey

yn eu hoes Gynneu kynnoc ef. Ac y gyt a hynny y peth mōyhaſ a karey y Bwrgſynſyr haelder o Gnyt a dyaſt. ae porth ny cheyt rac nep.

Ag gwedy darvot y Vran tynnu paſb attaſ ac eu dwyn yn un ac ef. medylaſ a oruc pa wed y galley ef ymdyallia ar Bely y vraſt am ry wnathoed o ſarahedeu ydaſ. Ac gſedy mynegy o honaſ ef hynny oy wyr ac oy kyvoeth kytdunnaſ a wnaethant paſb ac ef a thyghu ydaſ yd eynt y gyt ac ef y pob lle or y mynhey yn y byt. Ac ny bu un gohyr kynnullaſ llw maſr a oruc a chygreyyaſ a gwyr Ffreync y vynet trwy eu gwlat hyt yn ynys Prydeyn yn hedſch. Ac odyſa gwedy parrattoy y llyghes ar traeth Flandrys ar y weylgy ay gyt a hyrōyd wynt yn eu hol y dyſkynnaſant yn yr ynys.²⁰³ A gſedy hynny y dyvodedygaeth ef. Bely y vraſt ynteu a kynnullſ holl yeuenctyt ynys Prydeyn. ac a deuth yn y erbyn ſrth ymlad ag ef.²⁰⁴ a phan ydoedynt gwedy goſſot eu bydynoed o pop parth ac yn kymyſeu hayach ynachaf y mam ylſdeu oed vyw ettſa yn bryſſyaſ ac yn kerdet trwy y goſſodedygyon vydynoed. ac ys ef oed enſ honno Tonnoſen. a dyrvaſr chſant oed arney gſelet y map ny ry welſey trwy laſer o amſer. a gwedy y dyvot trwy ergrynnyedygyon kameu hyt y lle yd oed y map yn ſevyll bſrſ y breychyeu a oruc am y wunugyl a damdyblygu damunedygyon kuſſaneu. a gſedy hynny noethy y bronneu a wnaeth a dywedſyt wrthaſ yn y wed hon ac ygyon yn lleſteyyaſ yhamadraſd. koffa dy arglwyd vap hep hy koffay bronneu hyn yr rey a ſegneyst ty ac ath vaeth koffa hevyt ep hy bru dy vam yn y lle yth wnaeth di penſaer yr anwydew yn dyn or peth nyt oed dyn ac odyſa ath duc dy yr byt. a dyrvaſr poeneu a doluryeu yn poeny vy mynſcaroed. Ac wrth hynny yr aghyvnertheu ar doluryeu a dyodeveys y yrot koffa ty hedyw a dyro vadeueynt yth vraſt a gorffowys y gan y dechreuedyc yrlloned y ſyd kennyt. kanys ny dyley bot un bar kenhyt yn y yrbyn. kan ny wnaeth ef y ty un ſarhaet. Os ef dywedy dy y mae ef ath dyholes ty oth wlat ac otref dy dat. eysyoes ot edrychy dy hynny yn graff ac yn karedyc ny cheffy un enwyred yndaſ ef. kanys nyt ef ath ffſes ty hyt pan damweynhyey a vey waeth yt namyn dy kymmell y adaſ peth bychan ac eſkynnu ar vey wuch. Dareſtyghedyc oedut gynt ydaſ ef ar ran o ynys Prydeyn. a phan gſeyleyſt hynny yth wnaethpſyt yn kyffelyp ydaſ ynteu yn vrenyn yn Bwrgſyn. ac wrth hynny pa peth a wnaeth ef

y ty. onyt o brenyn hyn tlaſt dy gwneuthur yn oruchel vrenyn. Ac y gyt a hynny hevyt y tervyſe a vu yr ryghoch nyt trwydaſ ef namyn trwyot ti y dechreſyt pan keyſyeyst ty porth y gan Vrenyn Llychlyn y geysyaſ goreſcyn ar dy vraſt.²⁰⁵ Ac gſedy darvot ydy hy trwy ygyon hedychu y vedſl a oruc Bran a tagnhevedu. ac oe vod dyot y penffestyn ac y gyt ae vam dyvot parth ac at y vraſt. Ac y gyt ac y gweles Beli hynny bot Bran a drech tagnheved kanthaſ yn dyvot attaſ bſrſ y arveu a oruc ynteu a mynet dwylaſ mſnſgyl ae vraſt. Ac yn dyannot kymmody a wnaethant a dyot eu harveu or bydynoed ac ygyt mynet y kaer Lyndeyn. Ac yno gſedy kymryt kyt kyghor pa beth a wnelynt. parattoi llyghes a wnaethant wrth gychſyn a llw kyffredyn y oreſcyn Ffreync ar holl wladoed ereyll yn y amgylch wrth eu harglwydyaetheu ac eu medyant.²⁰⁶

Ag gwedy llythraſ yſpeyt blſdydyn y kychſynnaſant parth a Ffreync a dechreu anreythyaſ y gwladoed. Ac gſedy klybot o hynny yn honneyt tros y gwladoed wynt amkynnullaſſant y gyt holl vrenhyned Ffreync yn eu herbryn ſrth ymlad a hſynt ac eyſſyoes ſedy damwennyaſ y ſudugolyaeth y Beli a Bran y Ffreync yn vrathedygyon a ffſoſant. ac yn y lle y Brytaneyt ar Burgſynſyr gſedy arveru or ſudugolyaeth ae hymlydaſant y Ffreync hep orffſſys hyt pan dalyhaſant y brenhyned ac eu kymmell wynteu y wrhau ac y wedu udunt. a chyn y vlſdydyn y keyryd ar dynaſoed ar keſtyll kedyrn a dyſreydyaſant a goreſcyn yr holl teyrnaſ. ac or dywed gſedy darvot udunt goreſkyn pob un or teyrnaſoed wynt ac eu holl kynnullleitva a aethant parth a Ruveyn kan anreythyaſ y gwlad-oed ar tyr dyſyllodryon trwy yr Eydal.²⁰⁷

Ac yn yr amſer hſnnſ yd oedynt deu tywyaſc yn gwledychu Ruveyn. Sef oedynt yr rey hynny Gabyus a Phorsenna ac y llywodraeth yr rey hynny y dareſtyghey gwlat Ruveyn ae hamerodraeth. Ac gſedy gſelet o nadunt nat oed un wlat a alley gwrthſynebu dym y dywalder a chreulonder Beli a Bran o kytsynhedygaeth Senedwyr Ruveyn y doethant y erchy tagheved a dyunndep y ganthunt. ac yr kaffael hynny llawer o eur ac aryant yn teyrnget udunt bob plſdydyn. a gwystlon y kadarnhau hynny. yr gadu udunt wynteu eu kyvoeth yn hedſch.²⁰⁸ Ac gſedy kymryt y gwystlon ar hynny y brenhyned a rodes kygreyr udunt a troſſaſſant eu bydynoed parth a Germany. ac gwedy dechreu o nadunt ryvelu ar y pobloed hynny edyvar

wu gan wyr Ruveyn yr amvot ar rywnath-oedynt a galó eu gleóder attadunt a mynet yn porth y wyr Germany.²⁰⁹ Ac góedy kaffael or brenhyned gwybot hynny mwy no messur y bu trum kanthunt. Ac yn y lle kymryt kyghor pa wed yd ymledynt ar deu lu. kymeint o amylder góyr o wlad yr Eydal a dothoedynt ac yn yd oedynt yn aruthred ofyn arnadunt. ac gwedy kymryt kyghor o nadunt. Beli ar Brytanyeyt a drygassant y ymlad a gwyr Germany. a Bran ae lu ynteu a kerdasant parth a Ruveyn y dyal arnadunt torry eu kygrheyr ac wynt.²¹⁰ Ac yn y lle góedy gwybot o wyr yr Eydal hynny yn dyannot ymadaó a gwyr Germany a wnaethant ac ymchóelut parth a Ruveyn. a cheysyaó blaen Bran kyn kaffael o honaó eyste órth y gaer.²¹¹ Ac gwedy mynegy hynny y Veli galó a oruc attaó ei lu a hyt nos bryssyaó a wnaeth hyt y mewn glyn a gavas o vlaen y elynyon y fford y deuynt.²¹² Ac yno llechu a wnaeth ac arhos eu dyvodedygaeth a phan yd oed y dyd trannoeth yn dyvot gwyr yr Eydal a doethant hyt yr un lle hónnó. Ac góedy góelet y glyn o nadunt yn echdy-gynnygu o arveu y gelynion yn y lle kynhyrvu a orugant a thebygu y mae Bran ar Burgóynóyr a góyr Ffreync y gyt ac ef.²¹³ Ac yna eyssyoies yn dyannot eu kyrchu a oruc Beli yn dyssyvyt ac yn wychyr. Ac ny bu un gohyr yr Ruveynwyr góedy eu damkylchynu yn dyssyvyt ac yn dyarveu dyarvot heb un urdas yn dypryt kan ffo ac adaó y maes. Ac yna hep wared a hep trugared eu herlyt ac eu llad a wnaeth Beli hyt pan duc y nos lleuver y dyd y kanthunt ac na ellynt eylenwi y dechreuedyg aerva honno.²¹⁴ Ac odyra gan wudugolyaeth y kyrchós at Vran y vragt yn trydyd ydaó yn ymlad ar kaer. Ac yna gwedy dyvot y deu lu ygýt yn dyannot o pob parth yr dynas ymlad ar dynas ar kaer a cheysyau y dystryw. A hyt pan vei mwy gwaradóyd udunt dyrchavael ffyrch a gónaeth rac bron y porth a mynegy yr rey ym mewn mae yn yr rey hynny y crogynt eu gwystlon ony rodynt y dynas.²¹⁵ ac ys set a wnaethant wynteu kan tremygu eu meybyon ac eu hwyryon a chynnal y dynas arnadunt ac eu hamdeffyn eu hun. ac o am-ravaelyon kelvydodeu a pheyranneu yn erbyn eu peyryarheuw ynteu. Gweythiau ereyll o pob kyvryw kenedloed ergydyeu yd ymledynt. Ac góedy góelet or brodyr hynny ennynnu o creulaón ag agaró yrlloned a wnaethant ac hep annot pery crogy pedwar gwystyl ar rugeynt or rey bonhed-ykaf a dyledokaf o wyr Ruveyn. ac órth

hynny górtbbóythach a gleóach óuant y gwyr o veun kany kennadeu Gabyus a Phorssenna rydoded attadunt a mynegy udunt y denynt wynteu trannoeth y nerth udunt.²¹⁶ ac arvaethu mynet or kaer allan ar rody kat ar vaes udunt. a phan ydoedynt yn gossot eu bydynoed ynachaf y tyóyssog-yon hynny yn dyuot gwedy kynnullau eu gwascaredyc lu. Ac yn dyssyvyt kyrchu y Bwrgóynóyr ar Brytanyeyt. Ac yn y lle kyódaótwyr a doethant or kaer allan. ac yn kyntaf gwneuthur aerva vaó o nadunt.²¹⁷ Ac eyssyoies gwedy gwelet or brodyr aerva yr rey trystau o peth a wnaethant. ac eyssyoies annoc eu kytemdeythyon ac eu kynnullaó yn eu bydyn. ac yn vynyeh eu kyrchu ac eu kymell trachevyn y kylyaó. Ac or dywed góedy llad llawer o pob parth y óudugolyaeth a kavasy brodyr. Ac gwedy llad Gabyus a Phorssenna y kaer a kymer-assant a chudyedyc sswilt y kyódaótwyr a rannasant y eu kytvarchogyon yndyлтаó.²¹⁸

Ac gwedy kaffael y óudugolyaeth honno Bran a trygóis yn amheraódyr yn Ruveyn yn darestóng y pobyl o agklywedyc creulonder. A phwy bynnac a vynno gwybot y weithredoed ef ae dywed kany hystorya gwyr Ruveyn ae traetha. órth hynny y peydeys ynheu ac wynt kany gormot o hyt a blynder adodón yn y gweythret hónn pey yscryvennón. ac amadaó am arvaeth ac am gweythret vy hunan.²¹⁹ Ac yna yd ymchwelós Beli hyt yn ynys Prydeyn. a thrwy helóch a thagnheved y gorfennós ef dywewood y óuched ac y llywus y wlat. ac adnewydu a oruc y keyryd a atveylynt ac adeylat ereyll o newyd. Ac yn yr amseroed hynny ymplyth y weythredoed y lleyll ef adeylus kaer ar avon wysc ker llaw mor Haven yr hon a elwyt tróy lawer o amser kaer wysc. a honno oed archescopy Dyvet. Ac gwedy dyvot gwyr Ruveyn yr ynys y dyleót yr enó hónnó ac y gelwyt kaer Llyon kany yno y presóylynt y gayaf.²²⁰ Ac y gyt a hynny ef a wnaeth yg kaer Lundeyn ar lan Themys porth anryved y kyóreinróyd yr hón a eilw y saesson Belyn Esgat. Sef yó hynny yg Kymeraec Porth Beli. ac ar warthaf hónnó y gónaeth Twr anryved y veynt ac y adanaó dyskynva yr llongheu addas y orffowys. ac y gyt a hynny atnewydchau kyvreythyeu ey tat em pob lle trwy y teyrnas o wastat wyrýoned. Ac en y oes ef kyn kyvoethokéd wuant paóh yn y kyvoeth o eur ac aryant ac na chynt na chwed y kyffelyp. Ac gwedy dyvot tervyn y wuched y vynet or byt hónn ef a loscet y corff ae ludó a kuduóyt em mewn llestyr eureyt ym pen y twr

racdy6ededyc ar ry wnathoed ef yg kaer Lundeyn a hynny o anryved kelvydyt.²²¹

GURANT VARYF TWRCH.

Ag gwedy mar6 Beli yd urdet G6rgant Varyf Twrch y vap yn y ol ynteu yn vrenyn. Gwr hyna6s prud. A thrwy pop peth erlyn a wnaey gweythredoed a gwyr-yoned a thagnheved a karey. a phan delynt y elynyon y ymlad en y erbyn glewder a kymerey a aghreyfft y tat a chreula6n emladeu a dyporthey a chymell y elynyon a wnaey ar dyledus darestyghedygaeth. Ac ymplyth llawer oe weythredoed ef a damweyny6s brenin Denmarc yr h6n a taley teyrnget oy tat ef keyssya6 y attael racda6 ynteu a hep yvnu talu dyledus ufudyaeth yda6. A thr6m y kymyrth G6rgant hynny arna6.²²² Ac yn y lle parattoy llyghes a mynet hyt en Denmarc ac o kaletaf ymladeu ef a lada6d y brenyn ac a orescynyn6s e g6lat ac ac kymhell6s ar y hen taledygaeth teyrnget yda6.²²³ Ac yn yr amser h6nn6 pan ydoed yn ymch6elut adref g6edy e 6udugolyaeth honno trwy enysedd Orc ef a kavas dec llong ar rugeynt eu lla6n o wyr a gwraged ac g6edy govynt o hona6 pale pan dewynt. ac ed hanoedynt o hona6 ef a doyth Partholym eu tewyssa6c wynt ac adoly rac bron e brenyn ac erchy tagnheved a thrugared y gantha6. A dywed6yt a oruc ry dyhol ae ry wrthlad o tervynneu er Hesperia ae vot yn kylchynu ac yn crwydr-a6 moroed yn keyssya6 lle y presswylya6 yntha6. ac erchy a oruc y 6rgant ran o enys Prydeyn y presswylya6 yndy rac y vot yn godef tymhestyl a mord6yn gweylgyoed a vey hwy. kanys blwydyn a hanner ar lythrassey yr pan dyholysseyt oy wlat ag yn gwybya6 trwy yr eigia6n.²²⁴ Ag gwedy gwybot mae or Hyspaen pan hanoedynt ac gwybot yr arch ed oedynt yn y hadol6yn ef a rodes kyvar6dyeyt gyt ac wynt y dangos y Werdon udunt yr hon a oed dyffeyth6ch yr amser h6nn6 hep nep yn y chyvanedu. ar rody honno udunt. ac odyna amlhau a thvyu a wnaethant yndy a gwledychu yndy yr hynny hyt hedyw. Ac gwedy eylen6y o 6rgant varyf t6rch dyeuoed y vuched ef y gyt a tagnhefed a hed6ch ef a klad6yt yg kaer Llyon ar Wyse yr hon g6edy mar6 y tat a lavuryassey ynteu y hanrydedu ai thekau o adeilyadeu a muroed a cheyryd ardercha6c.²²⁵

CUHELYN VAB GWRGANT.

GWEDY mar6 G6rgant Varyf T6rch y kymyrth Cuhelyn y vap ynteu llywodraeth y teyrnas yr h6nn ae traeth6s yn hygna6s ac yn war hyt tra 6u yn y oes. a gwreyc vonhedyc doeth oed yda6 a elwynt o enw

Marsia a dyskedyc oed yr holl kelvydodeu. A honno ymplyth llawer o agklywedyc pethau a dychymyg6s oe phrya6t ethrylyth hy a kavas y kyvreyth a elwynt yr rwng y Brytanyeyt Martyan. Ar kyvreyth honno ymplyth pethau ereyll a ymchwel6s Alvyrt vrenyn o Vrytanaec yn Sainsac ac a el6ys Mechenlage.²²⁶ Ac gwedy mar6 Cuhelyn llywodraeth y teyrnas a tryga6d yn lla6 y racdywededyc vrenhynes honno. ac oy map a elwynt seyssyll. ac yn yr amser h6nn6 seyth mlwyd oed seyssyll. ac wrth hynny nyt oed adas y oedran y llywodraeth y teyrnas. Ac o achas hynny kanys grymus o kyghor a doethinep y kymyrth y vam holl llywodraeth y kyvoeth yn y llaw ehun. a phan aeth hytheu o leuver e wuched hon seyssyll a kymyrth coron y teyrnas. Gwedy Seyssyll Kynvarech y vap a doeth yn vrenyn. Ac yn ol Kynvarech y doeth Dan y vra6t ynteu yn vrenyn. Ac yn ol Dan y doeth Morud y vap ynteu yn vrenyn a h6nn6 dyrva6r oed meynt y clot ae haelder pey nat ymrodey y ormod creulonder. A phan lyttyey ny arbedey y nep yn y lladey o chaffey o arveu ac ergydyeu y veynt honno. Ac y gyt a hynny tec oed o edrych arna6 a hael yn rody. Ac nyt oed yr eyl a vey kyn deuret ac ef yn y teyrnas or a alley ymkyverbynnmyeyt ac ef.²²⁷ Ac yn y amser ef y doeth brenyn Moryan a llw mawr kantha6 yr gogled a dechreu anreythya6 y gwladod. Ac yn y erbyn y doeth Morud a holl kynnullseytva ac yeuenetyt y teyrnas oed eyda6 ef ac yn dyannott ymlad ac ef. a mwy a ladod ef ehunan nor rann wuyaf oe l6. Ac gwedy kaffael o hona6 ef y 6udugolyaeth ny dyenghys un yn yvw nys lladey. kanys erchi a wnaey dwyn atta6 yr un h6n yn ol y gylid hyt pan vey ehun a lladey oll ae o hynny yd eylanwey ynteu y creulonder. Ac gwedy blyna6 o hona6 gorffowys ychydyc a oruc a gorchymyn eu blygha6 yn yvw. ac gwedy blyghyet en llosey. Ac ymplyth hynny a phetheu ereyll oy dywalder ae creulonder ef a doeth ac a damweyny6s ryw anthyghetven yda6 y dyal y enwyred arna6. Ac ys ef oed hynny ry6 vwystvyl a deuth y 6rth vor ywerdon. ac ny chlywynt eyryoet kyvryw anyveyl y creulonder. a hono hep orffowys a lyghasey y tyr dywyllodron a press6glyent ker lla6 y weylgy. Ac gwedy klybot o Vorud y chwedyl h6nn6 ef a deuth ehunan y ymlad ar bwystvyl h6nn6. Ac gwedy treulya6 o hona6 eu holl arveu en over er enyveyl h6nn6 ae savyn en agoret ae kyrch6s ac ae llyg h6s megys pysc bychan.²²⁸

GORVYNYAWN.

PŷM meyb hagen a anadoed yda6 a hynaf o nadun oed Gorvynya6n a h6nn6 a kymyrth llywodraeth y teyrnas. kanys nyt oed yn yr amser h6nn6 gwr ya6nach noc ef namwyn a karey gwyrioned nac a lywey y pobyl en kareygach. kanys gwastat oed y voes ae devodeu ac anyan. a dyledus anryded a taley yr Dwyweu. ac unya6n wyrioned yr pobyl. a thrwy holl teyrnas ynys Prydeyn templheu y dwy6eu yn y dynassoed a atne6ydey ae ereyll o newyd a adeyley. ac yn y holl amseroed ef kymmeynt a wu o amyllder a ryodres yr ynys o verthed a golut ac nat oed nep un or ynyssed yn y chylch a gyffelypyd ydy kanys annoc a wnaey y brenyn e tyr dywollodron y dywyllya6 y dayar ac eu hamdeffyn rac treys eu harglwydy. Ar gweysyon yeuync dewr ar ymlad6yr a kyv-oethogey o eur ac aryant a meyrch ac arveu hyt nat oed reynt y nep gwneuthur kam na threys e6 gylid. Ac er rwnng y gweythredoed hyn a llawer o devodeu da ereyll talu dyllet yr annyan a oruc ac or lleuwer hon ed aeth. ac yg kaer Lundeyn y clad-wyt.²²⁹

ARTHAL.

A GWEDY Gorvynya6n y deuth Arthal y vra6t ynteu yn vrenyn. ac ym pop peth hagen gwrth6ynep oed y weythredoed y vra6t. kanys yr rey bonedyc ar dyleda6c a lavurzey ef eu hyst6ng ar rey anvonedyc anyleda6c a urdey ac a dyrchafey er rey berthae a chyvoetha6c ef ae anureythyey a chynnulla6 anthervynedyc Swllt. Ac g6edy g6elet o wyrda y teyrnas hynny ny allasant y dyodef a vey hwy. namyn en kytdunn kyvody yn y erbyn ae 6rthlad o kadeyr y teyrnas.

Ac urda6 Elydyr y vra6t yn vrenyn yr h6nn gwedy hynny o achae6 y trugared a wnaeth ae vra6t a elwyt Elydyr War.²³⁰ Ac ys ef oed hynny gwedy y vot ef yn llywya6 y teyrnas trwy pym mlyned. dywyrna6t o damweyn yd oed yn hely yn fforest llwyn y Caladyr ef a kyvarvu ac ef Arthal y vra6t yr h6nn a dyholyessyt or vrenhynyaeth. gwedy ry crwydra6 pob gwlad yn keyssya6 nerth a chanwrth6y y orescyn y gyvoeth trachevyn. a hep kaffael dym. A gwedy na alley a vey hwy dyodef yr aghenocyt ar dodaed arna6 ymchwelut drachevyn y ynys Prydeyn a wnathoed. a dec marcha6c y gyt ac ef. ac yn mynet y owuy y gwr yrwuessyat kydemdeythyon neylltuedyg yda6 gynt ac yn kerdet trwy y koet h6nn6 y kyvarvu ac Elydyr y vra6t yn dyarwybot. Ac y gyt ac y gweles

Elydyr ef redec a oruc a mynet dwyla6 m6n6gyl yda6. a rody llawer o Cussaneu yda6. Ac gwedy wyla6 a chwyna6 yn hyr y trueny ae aghyfnherth ef ae duc cantha6 hyt yg Kaer Alclud. ac ae kudyus yn y Castell.²³¹ a gwedy hynny dychymygu a wnaeth ei fot yn glaf. ac anvon kennadeu a wnaeth tros pob gwlat yn ynys Prydeyn. ac erchy y bawb or tewyssogyon a oedynt adana6 ef dyvot oe edrych. Ac gwedy dyvot o pawb hyt y dynas erchy a oruc y pob un ar neylltu dyvot atta6 oy ystavell yn tawel a hep firost. kanys a dywedey bot yn argywedus oy pen o delhynt llawer y gyt o nadunt. Ac ys ef a oruc pob un o nadun kedu hynny a dyvot pob un ol yn ol megys y harchassey. A megys y delhep pob un y gorchmynney Elydyr yr gwasanaeth6yr oed ossodedyc kantha6 y hynny kymryt pob un mal y delhey a llad y pen ony wrhaey eylweyth y Arthal y vra6t. Ac velly y gwnaey y pob un ar neylltu. Ac y velly yn yd oed kymherved ovin y tagnhevedus pa6b ae vra6t.²³² Ac or dywed gwedy kadarnhau y kerennyd honno y rygthynt Elydyr a kymyrth Arthal y vra6t ag ae duc kantha6 hyt yg kaer Effrawc ae yno y kymyrth ef koron y am pen ehun ae dody am penn y vra6t ac wrth hynny y kavas ynteu yr enw h6nn6 o hynny allan Elydyr War.²³³ ac odyna dec mlyned y bu Arthal yn gwledychu a pheydya6 a wnaeth ar dryc devodeu a wuessyt arna6 gynt. ac odyna allan anrydedu y bonedgygon ar dyledogyon ac estwnng er rey anyleda6c a thalu y pawb y dyllet. Ac or dywed y bu varw ag yg Kaer Lyr e cladwynt.²³⁴

Ac yna yr eylweyth yd etholet Elydyr yn vrenyn. ac eyssyoes hyt tra ydoed ef yn erlyt gweythredoed a devodeu Gorvynya6n y vra6t yr hynaf yn holl daeony. y ddau froder yeuaf yda6 Iugeyn a Pheredur a kynnullasant llw mawr arvae o pob parth ac a dechreuassant ymlad ac ef. Ac gwedy arveru o honunt or 6udugolyaeth wynt a dalyassant Elydyr War ac ac carcharassant ef mewn Twr yg kaer Lundeyn. a gossot keytweyt oy kadw. ac cdy na yr rannasant hwynteu y teyrnas yn dwy ran yr rygthunt. ac ysef y dygwyd6s y ran Iugeyn o Humyr hyd y gorllewyn. Sef yw hynny Lloegyr a Chymry a Chernyw. Ac yn rann Peredur y dygwyd6s o Humyr h6nt y gogled ar Alban oll. ac gwedy llythraw seyth mlyned marw wu Iugeyn ar teyrnas oll a dygwyd6s yn llaw Peredur. ac gwedy y vot yn vrenyn ar kwbyl o ynys Prydeyn ef ae llywya6d yn hygar

anrhydedus megys yd oed aml6c y vot yn well noy holl vrodyr kyn noc ef. ac na choffeyt kevey Elydyr rac dahet arglwyd oed Peredur. Ac eyssyoes kan ny wuyr agheu arbet y nep hy a deuth o dyssyvyt redec ac a duc Peredur or wuched honn.²³⁵ Ac yn y lle yna y kymerywt Elydyr oy carchar ar trydewayth yd urdwyt ef yn vrenyn. Ac gwedy trewlya6 o hona6 holl amser y wuched ef trwy holl daeony a ya6nder a gwyrnyoned or wuched honn yd aeth kan ada6 agrheffft gwarder y pawb or a delhynt yn y ol ynteu.²³⁶

Ac gwedy marw Elydyr War y deuth Rys vap Gorvynya6n yn vrenyn ac ewyther a evelychus ef o synwyr a phurder a doethynep a pheydya6 a wnaeth ef a chreuouder ac erlyn gwyrnyoned athrugared yn y pobyl. ac egyptoet ny chyveylornes y gan lwybyr ya6nder a gwyrnyoned.²³⁷

GWEDY Rys y deuth Margan vap Arthal yn vrenyn a h6nn6 o dysc y ryeny a wnaeth ya6nder ag a eglur6s kenedyl Brytaen o weythredod da.²³⁸

Ac yn y ol ynteu y deuth Eynnyaen yvra6t a phell wu odiwrth anwydeu y vra6t wu h6nn6 yn llywya6 y pobyl. Ac yn chwechet wl6ydyd y b6rywyd ef allan oe vrenhynyaeth. kany pellau odiwrth ya6nder a gwyrnyoned a wnaeth. a rac deuyssau creulonder. yr hon ae b6rywys ef or vrenhynyaeth.²³⁹ Ac yn y le ynteu y deuth Ydwal vap Iugeyn y gar ef. yr h6nn a emyavnya6s o aghreyffft Eynnya6n dylwet a ya6nder a dywyllau.²⁴⁰ Ac yn ol Ydwal y deuth Run vap Peredur. Ac yn ol Run y deuth Gereynt vap Elydyr. Ac yn ol Gereynt Cadell y vap ynteu. Ac yn ol Cadell Coel. Ac yn ol Coel Porrex. Ac yn ol Porrex Cheryn. Ac yr Cheryn h6n6 y bu trymeyp Fulgen ac Eydal ac Andryw a phob un or rey hynny a wledych6s yn ol y gylid.

Ac odyna y deuth Uryen vap Andryw. Ac yn ol Uryen y deuth Eluid Klyda6c. Ac yn ol Kelyda6c y deuth Clytno. Ac yn ol Clytno y deuth G6rwst. Ac yn nesa6 y 6rwst Meyrya6n. Ac yn ol Meyrya6n Bleydud. Ac yn ol Bleydud Caph. Ac yn ol Caph y deuth Oweyn. Ac yn ol Oweyn Seyssyll. Ac yn ol seyssyll y deuth Blegywryt.²⁴¹ a h6nn6 ny bu yn yr oessoed na chynt noc ef nac gwedy kouyadur kystal ac ef ar rac dahet y caney ac y gwydyat keluwyd y mussyc y gelwyt ynteu Dyw y gwareu. Ac yn y ol ynteu y deuth Arthvael y vra6t ynteu. Ac yn ol Arthvael y deuth Eydol. Ac yn ol Eydol y deuth Rydyon. Ac yn ol Rydyon y deuth Ryderch. Ac yn ol Ryderch y

deuth Sawyl Penysse. Ac yn ol Sawyl y deuth Pyrr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Capoyr y deuth Manaogan y vap gur prud a hygna6s. Ac y ar pob peth unya6n wyryoned yr rwng y pobyl a wnaey.²⁴²

BELY MAUR VAP MANOGAN.

Ac gwedy marw Manogan y deuth Bely mawr y vap. en y ol ynteu yn vrenyn a deu ugeyn mlyned y gwledych6s ar enys Prydeyn.²⁴³ Ac yr Bely h6nnu e bu try meyp Ll6d a Chasswalla6n. a Nynya6. A megys y dyweyt rey or kyvar6dydyt pedweryd map a wu yda6 Lleuelys. A Llud oed hynaf or rey hynny. a h6nn6 gwedy mar6 y tat a kymyrth lywodraeth y teyrnas. Ac odyna y bu gogonedus adeylia6dyr keyryd a chestyll ef a atnewyd6s muroed Llundeyn. ac anryvedyc tyroed ac amkylchyn6s. Ac gwedy hynny a orchmynn6s yr kywdawd6yr adeylat tey endy megys na bey en y teyrnassoed ym pell yn y chylch yn un dynas adeyladeu na they kymryt ac vey endy. Ac y gyt a henny ymla6r da oed a hael ac ehelaeth yn rody bwyd a dy-a6t y pa6b or ae keyssyey. a chet be llawer yda6 o keyryd a dynassoed honn a karey ef yn w6y noc yr un. ac yno yn honno y preswylley yr rann w6yha6f or wlwydyn. ac wrth hynny y gelwyt hy Kaer Lud. ac or dywed Kaer Lundeyn. ac gwedy dyvot estra6n kenedyl y gelwyt hy Lyndyne neu ynte Lyndres.

LLEVELYS.²⁴⁴ hagen a karey ef en wuyha6f oy vrodyr kany gwr prud a doeth oed. A gwedy klybot o Levelys varw brenyn Ffreync heb ada6 ettyved namyn un verch ac ada6 y kyvoeth en llaw honno. ef a deuth at Lwd y vra6t ac erchy kyghor a nerth nyt na mwy yr lles yda6 ef namyn er keyssya6 chwanegu anryded ac urdas a theylygda6t y eu kenedyl o galley ef mynet y teyrnas Ffreync y erchy y vorwyn honno yn wreyc yda6. Ac en e lle y vra6t a kyt-syny6s ac ef ac a vu da kantha6 y kyghor ar hynny. Ac yn y lle parattoy llogheu ac eu llenwy o varchogion en arva6c a chychwyn parth a Ffreync. ac yn y lle gwedy eu dyskynnu anvon kennadeu a orugant y vyne6 y wyrd a Ffreync estyr y neges a dothoed oe cheyssya6. Ac o kytkyghor gwyrda Ffreync ae tewyssogyon e rodwyd e vorwyn y Levelys a choron y teyrnas y gyt a hy. ac gwedy hynny ef a lywy6s y kyvoeth yn prud ac yn doeth ac yn dedwyd hyt tra parhaus y oes

Ac gwedy llythra6taly m o amserteyr gormes a dygwyd6s yn ynys Prydeyn. arnyryklywsey nep or hen oessoed gynt eu kyvryw.

KYNTAF oed o nadun ryw kenedyl a doeth a elwyt Koraneys. a chymeynt oed eu gwybot ac nat oed amadrawd or a kyvarffey y gwynt ac ef nys gwyppynt. ac wrth hynny ny ellyt un drwe udunt.

EYL oed diaspat a dodyt pob nos kalamey wrth pob aelwyt yn ynys Prydeyn. a honno aey trwy kallounoed y dynyon yn kymeynt ac y kolley y gwyr eu lliw ac eu nerth. E gwraged a gollynt eu beychyogy. ar meybion ar merchet a gollynt eu synwyr. ar holl anyveylyeyt a adawey yn diffwrth.

TRYDED oed yr meynt vey darmerth ar arlwy a parattoet yn llysoed y brenyn kyt bey arlwy blwydyn o wóyt a dyaót ny cheffyt byth dym o honaó namyn a dreulynyr un nos gyntaf. Ac eyssyoeskyoed oed ac amlwg yr ormes gyntaf. ar dwy ormes ereyll nyt oed nep a wyper pa ystyr oed udunt. Ac wrth hynny mwy gobeyth oed kaffael gwaret or kyntaf nogyt or eyl neu or tryded.

Ac wrth hynny **Llud Vrenyn** a kymyrth pryder maór a goval yndaó kan ny wydyat pa fford y kaffey gwaret or gormessoed hynny. ac o kyffredyn kyghor y wyrda **Llud** vap **Beli** a aeth hyt at **Levelys** y vraót brenyn **Ffreynce**. kany gwr doeth a maór y kyghor oed hónnó y keyssyaó kyghor y kanthaó. Ac yna parattoy llyghes a wnaethant a hynny yn argel ac yn dystaó rac gwybót or kenedyl honno ystyr y negys. nac o nep eythyr y brenyn ae kyghorwyr. Ac gwedy bot yn paraót y llyghes **Llud** a aeth udunt a dechreu holly y moroed. Ac gwedy klybot o **Levelys** y chwedleu hynny kany wydyat ef achaós na neges llyghes y vraót yn y lle ynteu a kynullós llyghes or parth arall dyrvaór y meynt. Ac a aeth ar y mor yn erbyn y vraót. Ac gwedy gwelet o **Lud** hynny. ef a edewys y holl logheu ar y weylgy allan o eythyr un llong. ac yn yr un honno y deuth yn erbyn y vraót. Ac yn y lle pan weles **Llevelys** hynny. ynteu y meón un llong arall a deuth yn y erbyn ynteu. Ac gwedy eu dyvot ygyt pob un o nadunt a aeth dwylaó mónógyl oy gylyd ac o vrodyryaól karyat pob un a gressaaó gylyd onadunt.

Ac gwedy mynegy o **Lud** ydaó ystyr y neges y vraót a dywaót y gwydyat ehun pa achaós ry dodoed yr gwladod hynny. Ac gwedy hynny wynt a kymmerassant kyghor y ymdydan yn amgen no hynny megys nat elhey y gwynt am eu hamadraó a gwybot or **Koranyeyt** yr hyn a dywedynt. Ac yna y perys **Llevelys** gwneuthur corn hyr. ac trwy y corn dywedwyt. Ac gwedy bot yn baraót y korn **Llevelys** a dywaót órth y

vraót y rodey ef ydaó ef ryw pryvet a gadu ray o nadunt yn vyw y hyllyaó rac ovin damweinyaó eylweyth dyvot y ryu ormes honno a chymrvt ereyll or pryvet ac eu brywaó ym plyth dófyr ac ef a kadarnhaey bot yn da er rey henny y dystryw kenedyl **Koranyeyt**. nyt amgen gwed yd elhey adre. oy teyrnas ehungalw pawb y gyt oy pobyl er ag o kenedyl e **Koranyeyt** y un datlew y vynnu gwneuthur tagnefed yr rygthunt. Ac yna gwedy delhey pawb ygyt kymryt y dófyr hónnó ay vóró yn kyffredynar paóó. Ac ef a kadarhaey y bydynt varó y **Koranyeyt** yn kwbyl ac nad eidygavey nep oe kenedyl ynteu ehun. Ar eyl ormes hep ef ysyd yth gyvoeth ty. dreyc yw honno. y dreyc arall estraón kenedyl y syd yn ymlad a hy ac yn keyssyaó y gorescyn. Ac wrth hynny rac llyt y dyt ych dreyc chéy y dyaspat engyryaól honno. Ac val hynny y gelly kaffael gwybot hynny. messur yr ynys y hyt ae llet. ac yn y lle y keffych y pwynt perved yn yaón par cladu y lle honno ac gwed hynny par dody kerwyn yn llaón or med goreu a aller y wneuthur ym mewn y clad hónnó a llen o paly ar wynep y kerwyn ac gwedy hynny yth person dy hunan byd yn y gwylyaaó. ac yna ty a wely y dreycgyu yn ymlad en ryth aruthyr anyveylyeyt. Ac or dywed yn ryth dreigieu yd ant yr awyr. Ac or dywed oll gwedy darffo udunt blynow o engyryaól a gytrat ymlad wynt a syrthiant yn ryth deu parchell ar warthaf y llen ac a sudant. ac a dynnant y llen ganthunt hyt yg gwaelaó y kerwyn ag a yvan y med yn kwbyl. ac a kyscant gwedy hynny. Ac yna yn y lle plyka tytbeu y llenyneu kylch wy. ac yn y lle kadarnhaf a keffych yth gyvoeth ym meón kyst vaen clad wynt a chud ym mewn y daear. a hyt tra wóynt wy yn y lle honno ny daó gormes y ynys **Prydeyn** o le arall.

ACHAUS y tryded ormes yw góó lletrythauc kadarn y syd yn dwyn dy wónt di ath darmertheu hónnó trwy y hwt ef ae letryth a wna y paóó kyseu. ac wrth hynny y mae rey y tytbeu y dy person duhunan gwylyaaó dy darmerth ath arlwy. A rac gorvot o kyseu arnat bit kerwyn yn llaón o dófyr oer ker dy law a phan vo kyseu yn treyssyaó arnat dos y mewn y kerwyn.

Ac yna yd ymchwelós **Llud** trachevyn oy wlat. ac yn dyannot y dyvynnós ef paóó yn llwyr oe kyvoeth ef ac o **Koranyeyt**. a megys y discadoed ydaó brywaó y pryvet a oruc ym plyth dwfyr a bóró hónnó ar paóó yn kyffredyn. Ac yn y lle yr holl **Koranyeyt** yn llwyr a wuant varó hep edygavael nep or **Brytanyeyt**.

Ac ym pen yspeyt gwedy hynny Llwd a perys messura6 yr ynys ar hyt ac ar y llet. ac yn Ryt Ychen y kavas y perved pwynt. ac yn y lle honno y peris ef eladu y dayar. ac yn y ffios honno gossot kerwyn yn lla6n or med goreu a allwyt y kaffael a llen o paly ar y wynep. Ac ef y hunan y nos honno wu yn wyllyat. ac val yd oed e velly ef a weles y dreygyeu yn ymlad. ac gwedy darvot udunt blyna6 a dyssygya6 yn ymlad wynt a dygwydassant yn y kerwyn ac gwedy darvot udunt yvet y med kyseu a wnaethant. ac yn eu k6sc Llwd a plyk6s y llen yn eu kylch. ac yn y lle dyogelaf a kavas yn Dynas Emreys yn Eryry ym mewn kyst vaen y kwdy6s. ac ewelly y peydy6s y dyaspat tymhestlus oe kyvoeth.

Ac gwedy darvot hynny y brenyn a perys arlwy6 gwled dyrva6r y meynt. ac gwedy y bot yn bara6t ef a perys gossot kerwyn yn lla6n o d6fyr oer ker y llaw. ac ef ehun yn y prya6t person ae gwyly6s. ac val y byd ywelly yn gwylyya6 ef a klywey llawer o amravaelyon kerdeu a hun ag yn y kymell ynteu ar kyseu. Ac yn y lle sef a oruc ynteu rac y orthrymmu ef or kyseu a llesteyrya6 ar y darpar mynet yn y d6fyr a hynny yn vynyeh. Ac or dywed ynachaf g6r dyrfa6r y veynt yn wyskedye o arveu tr6m kadarn yn dyvot y me6n a chawell kantha6. ac megys y gnotassey yr holl darmerth ar arlwy or bywt ar llyn ym mewn y kawell. ac yn kychwyn yn y ymdeyeth ac ef. ac yn y lle Llud vrenin a kychwyn6s yn y ol a dywa6t wrtho fal hyn. Arho ep ef arho kyt ry gwnelych ty sarrahadu a cholledu ymy kyn no hyn. nyt ey weythyon ony barn dy vylwryaeth yn trech ac yn dewrach no my. Ac yn dyanot ynteu a ossodes y kawell ar y lla6r ae arhos ef atta6. ac yna gytrat ac angerda6l ymlad a wu yr ryghunt. a newidia6 dyrnodien ar tan yn ehedec or kledyeu ac or arveu ereyll. ac or dywed y tyghetven ar rac weles damweynnya6 y wudugolyaeth yr brenyn. kan w6r6 y ormess6r yr rygtha6 ar dayar. Ac gwedy gorvot arna6 o rym ac angerd erchy nawd a oruc. Ar brenyn adywa6t 6rtha6 ynteu pa wed ep ef y gallaf i rody na6d yty. gwedy y guiver gollet a sarrahet a wnaethost tytheu ymy. ac ynteu a dywa6t yn atdeb yda6 ef dy holl kolledu eynyot or ar rywneuthum yty myvy ae hynnyllaf yn kystal ac y dygum. Ac o hyn allan my nys gwnaf y kyffelyp. ac o hyn allan g6r ffydla6n vydaf hyt bellach. ar brenyn a kymyrth hynny y gantha6. ac y velly y gwara6t Llud y teyr gormes hynny y ar ynys

Prydeyn. Ac o hyn y hyt yn dywed y oes yn hed6ch ac yn dedwyd y gwledych6s.

Ac yna or dywed gwedy mar6 Llud map Beli Ma6r y kudywyt y korff yg kaer Lundeyn ker llaw y porth a elwyr ettwa Porth Llud. ac yn Saysnec y gelwir ef Lwdys Gady. deu fap hagen a wuessynt yda6. Awarwy vap Llud a Theneuvan vap Llud. ar rey hynny urth nat oed oet arnadunt megys y gellynt llywyaw y teyrnas y gwnaethpwynt Kasswalla6u vap Beli y vra6t ynteu yn vrenyn. Ac yn y lle gwedy y urda6 ef o coron y teyrnas. ef a kymyrth ynda6 haelder a daeony a chlot a molyant yn kymeynt ac yny ydoed y clot ef yn ehedec tros y gwladod ar teyrnassoed ym pell y wrth-a6. Ac odyna gwedy damwennya6 yda6 ef yn kwbyl llywodraeth yr holl teyrnas ac nyt oy neyeynt. Eyssyoes Kasswalla6n a ymrodes y warder ac ny mynn6s bot y neyeynt yn diran or teyrnas namyn rody udynt a oruc ran va6r or kyvoeth. ac y sef a rodes y Awarwy vap Llud Kaer Lundeyn. a yarllaeth Swyd Geynt. ac y Teneuvan y rodes yarllaeth Kernyw. ac ynteu ehunan pennadur ar pa6b ac yn arweyn coron y teyrnas.²⁴⁵

Ac yn yr amser h6nn6 megys y keffyr yn hystoryacu gwyr Ruueyn gwedy darvot y Wlkessar gorescyn Ffreync ef a damwenny6s y dyvot ar lan Traeth Rwtlen. ac gwedy gwelet o honaw odyna ynys Prydeyn. govyn a oruc yr nep a oed yn eu gylch pa wlat oed honno. a pha kenedyl ae kyvanhedey. ac ae presswylyey. Ac gwedy kaffael o honaw gwybot enw y teyrnas ar pobyl ef a dywa6t. Mwyn Herc6lff hep ef o un kenedyl henym ni yr Ruueynwyr ar Brytanyeyt kanyys o kenedyl Tro y kerdassam ni. Eneas Ysgwydwynt gwedy dystriw Tro a wu hentat ynnny yn kyntaf. ac udunt hwytheu y bu hentat Brutus vap Sylvyus Ascanyus vap Eneas. Ac onim twyllir i neu rydivonhedassant wy. kanyys megys y tebygaf ny wdant wy dym y wrth vylwriaeth wrth y bot yn presswylya6 odyeythyr y byt ym mewn yr Eigia6n. Ac ysgavyn herwyd y tebygaf y byd eu kymmell wynt y talu teyrnget ac y eu gwneuthur yn tretha6l ac y talu gwastat wassanaeth yr Ruveynnya6l teilygta6t. Ac eyssyoes ya6n yw yn kyntaf erchi udunt talu teyrnget y wyr Ruveyn kyn eu llaffurya6 nac ymlad ac wynt. megys y mae yr holl kenedloed ereyll o amgylch y byt yn talu teyrnget udunt a darestyghed-ygaeth y Sened Ruveyn. rac kody o honam nynnheu hen vonhed Pryaf yn hentat ny

ae hen teylygtaët. kan ellwng eu gwaet wynteu megys y maent yn kereynt ynn. Ac gwedy anvon o Wlkessar yr amadrodyon hynny meun llythyr hyt at Kasswallaön llydyaë yn vaër a oruc ynteu ac anvon llythyr hyt at Wlkessar ar geiryau hyn yn y llythyr.²⁴⁵

KASSWALLAUN Brenyn y Brytanyeyt yn anvon annerch y Wlkessar ygyt ar amadrodd hwnn. Anryved yw Wlkessar meynt chwant a chybydyaeth gwyr Ruveyn kanys rac meynt sychet arnadunt eur ac ariant na allant dyoddef en bot ny megys odyeythyr y byt yn dyoddef perygleu yr Eigiaön heb kan rvygu kymell swllt a tretheu arnam. or lle a ar rykynnalassam ny eiryot yn ryd dydreth hedöch hyt hyn. Ac nyt dygaön ganthunt hynny namyn keyssyaë gwaret yn rydit. a mynnu gossot tragwydaë keythiwet kewlyd yty Wlkessar yd wyt yn keyssyaë kanys kyffredyn gwythen boned y syd yr Brytanyeyt ac yr Ruveynwyr yn llythraë y gan Eneas ar un ryw kadwynyn rac egluraë kadarn kytemdeythas a dyley yr rygthunt honno a dylnt y cheyssyaë ae erchy ynn. nyt kymhell keythywet arnam. kanys yr rydyt honno a ordynassam ny ac a dyscassom ny yr rody ae chynnal yn wöy noc arweyn gwed keythywet yn y veynt honno y gordynassam ny y chaffael ae medu hyt na wdam ar ufydau y keythywet a honno hagen pey keyssyt y dwyweu y dwyn y kenhym. ny a lavurym yn y veynt y gallem or yn oll nerth oy hattal yn eu herbyn. ac wrth hynny Wlkessar byt etnebededyc yth dy osparth ty yn bot ny yn paraët y ymlad yth erbyn o cheyssy dy dyvot yr ynys honn megys yd wuyt yn gogyvadaë dyvot ydy.²⁴⁷

Ag gwedy gwelet o Wlkessar y llythyr hönöc yn dyannot parattoy y lyghes a oruc ac aros gwynt wrth eylenwy ey weythret yr hyn a dywedasse y Kaswallaön trwy y llythyr ae kennadeu.²⁴⁸ Ac gwedy kaffael o honaw ef y damwnedyc wynt dyrchavael hwylyeu a wnaethant ac yn Aber Themys y deuth yr tyr ae lu ganthaw ac val yd oedynt y llongheu yn kaffael y tyr ynachaf Kaswallaön a holl kedernyt ynys Prydeyn kanthaë yn dyvot y kastell Dorahel yn y erbyn. Ac yno y kymyrth kyghor y gyt ae wyrda pa wed yd ymledynt ac eu gelynyon a pha ansaëd y lludynt y kaffael y tyr. Ac yno y dothoed Bely pen teulu Kaswallaön a tywyssaëc y vylwryaetha thrwy kyghor y gwr hönöc y gwneyt pob peth yn y teyrnas. ac yno hevyt y dothoedynt deu neyeynt y brenyn. Avarwy vap

Llwd tywyssaëc Llundeyn a Thenevan yarll Kernyw. yno hevyt y dothoedynt y trybrenyn a oedynt darestyghedyc ydau nyt amgen Creudu brenyn yr Albana Gwerthaed brenyn Gwyned a Brythael brenyn Dyvet.²⁴⁹ Ar rey hynny megys pawb ar rodes kyghor yn newyd y kyrchu gwyr Ruveyn kyn kaffael o nadunt un dynas nac un kastell ar dir ynys Prydeyn. ac y velly llafuryaë y keysyaë y gwrthlad ymdeyth. kanys o cheffynt wy dyvot ym plyth kedernyt e wlat. anhaës a dyrysach oed eu gurthlat. Ac yna o gytundep kyghor pawb wynt a kyrchasant y traetheu yn y lle yd oed Wlkessar ae lu yn eu pebylleu. Ac gwedy gosot yna y bydynoed o pob parth wynt a kymyscasant eu deheuoed ac eu gelynyon. a newydaë dyrnodyeu ae gylid ac ergydyeu yn erbyn y lleyll. A hep un gohyr o pob parth y syrthynt yr rey brathedyc ar ergydyeu yn eu hymyscaroed. A chyn amlet yr reddy y tywarchen or gwaet a chet bey dysyvyt deheuwyt yn llynghu eiry yr mor.²⁵⁰ Ac val ed oedynt y gwrthwynebedygyon vydnoed yn kymyscu ef a damwennyës trwy y tyghetven kyvarvot Nynyaë ac Avarwy vap Llud a gwyr Llundeyn ar rey swyd Keynt yd oedynt wynteu yn tywysogyon arnadunt kyvarvot a bydyn yr Amherawdyr. Ac gwedy eu kymyscu ygyt yr amherodraëc vydyn hayach a wascarës rac y Brytanyeyt o tew vydyn yn eu kywarsangu. Ac gwedy eu bot plyth traphlyth yn deudyplygu dyrnodyeu. y damweyn a rodes fford y Nynnyaë y kaffael ymör yaë ar Amerawdyr. Ac wrth hynny kan dyrvaor o lewenyd y kyrchu a wnaeth Nynnyaë kanys mwyno llawenoed kanthaë kaffael rody un dyrnaët yr ryw wr hönöc. Ac y gyt ac y gweles Wlkessar ef yn y kyrchu y taryan yn kyvlym a derchevys yn erhyn y dyrnaët. Ac yn veynt y gadus y nerthoed ydaë ef a ossodes ae kledyf ar Nynnyaë ar y penffestyn. ac yn y lle dyrchavael y kledyf a oruc a cheysyaë yr eil dyrnaët ar e kyntaf hyt pan alley rody agheuaëc dyrnaët ydaë. Ac megys y gwyl Nynnyaë ef a dodes y daryan yn erbyn y dyrnaët. Ac yna eysyoes y trygaëc kledyf Wlkessar ym pen Nynnyaë. ac ny allës ef kaffael tynnu y kledyf rac kaletet y wörwydyr kan y bydynoed yn ymkymyscu ac yn newydaë agheuolyon dyrnodyeu.²⁵¹ Ac wrth hynny Nynnyaë a kymyrth kledyf Wlkessar ac a wöröcs y kledyf ehun y örthaë. a chledyf yr Amherawdyr yn y law y ruthrës ef y elynyon. a phwy bynnac a kyvarffey ac ef ar cledyf hönöc y trawey. ar neyll a vydey a llad y pen y

arna6 ae ynteu ef vynet yn vrathedyc megys na bey un gobeyth o honaw. Ac val yd oed Nynnya6 ar wed honno yn dywallhau yn erbyn y elynyon ynachaf Labienus tywysa6c yn kyvarvot ac ef ac yn y lle ar y kyvranc kyntaf Nynnya6 ae llada6d. Ac eysyoes gwedy llythraw yr rann w6yha6 or dyd y Brytanyeyt o kywar-sangedygyon vydynoed a dugynt ruthreu glew kalet a Dw6 yn y kanh6rthwya6 y wudugolyaeth a damweny6s udunt. Ac Wlkesar a kymyrth y logheu ae pebylleu ae luesteu yn kedernyt yda6. Ac gwedy dyvot y nos ef a kyweyrws y longheu ac a aeth yndunt. Ac a wu lawen kantha6 kaffael y mor yn lle kastell yda6. Ac gwedy kyghory oe kytemdeythyon yda6 na chynhalyey ymlad ar Brytanyeyt a vey hwy. ef a wu wrth eu kyghor ac ymchwel6s trach y kevn parth a Ffreync.²⁵²

Ag gwedy hynny Kaswalla6n acha6s y wudugolyaeth honno ygyt a dyrva6r lew-enyd a tal6s dyolch dredeu yr D6wyweu ac galw atta6 y kytymdeythyon ar kytlavuryessynt ac ef. ac yn herwyd breynt pob un ae lavur talu udunt eu gwasanaeth o amlhaf rodyon. ac or parth arall govalus oed kany6 Nynnya6 y vra6t oed yn vrathedyc ac yn pedrus am y vyw. kany6 Wlkesar yn y wrwydyr a rodassey dyrna6t hep allu medegynyaeth yda6. Ac or dyrna6t h6n6 kyn pen y pymthevet dyd gwedy e wrwydyr y bu varw. ac yg Kaer Lundeyn ker llaw porth ygogled y cladwyt y gyt a brenhynya6l arwylyant. Ac y gyt ac ef yn y bed y dodassant y cledyf a dugassey ynteu y gan Wlkesar pan ymladassey ac ef. ac esef oed enw y cledyf h6n6 Agheu Coch. kany6 pwy bynnac a archollyt ac ef ny bydey byw.²⁵³

Ag gwedy ymchwelyt o Wlkesar y keuyn ar ffo a dyseynnu o hona6 ar traeth Ffreync medyla6 a wnaethant y Ffreync gwrthwynebu yda6 a mynnu gwrthlad y arglwydyath y arnadunt. kany6 a tebygint y vot yn wannach megys na bey reyduunt y ovyn ef arnadunt. kany6 chwedleu kyhoed a dywedyt ym pob lle bot y mor yn kyvlawn o lyghes Kaswalla6n yn erlyt Wlkesar. Ac wrth hynny glewach yr ymrodint y keysya6 gwrthlad Wlkesar oc eu tervyneu wynt.²⁵⁴ Ac y gyt ac y gweles Wlkesar hynny ny mynn6s ef mynet ym petrusder ymlad ac wynt. namyn agory y tryssor a oruc ar rody da yn dyvessur y pob un ar neylltu o nadunt. ac yvelly y dwyn yn tagheved ac yn un ac ef. Ac y gyt a hynny yr pobyl adau rydyt. ac yr rey rykollassey tref eu tat y hynnyll udunt.

Ac yr keyth adau rydyt. ar gwr a oed kynt yn dywal megys llew. yn awr megys oen gwar yn llawen yn talu yr eidaw y pawb. ac ny orphwyss6s ef wneuthur y clayar dredeu hyny hyt pan dagheved6s ef pawb ac eu dwyn yn un ac ef a chaffael y arglwydyath arnadunt megys kynt. ac yna eyssyoes nyt aey un dyd heybya6 hep koffau budugolyaeth y Brytanyeyt a ffoedygaeth Wlkesar a hynny kan y watwaredygaeth.²⁵⁵

Ag gwedy llythra6 dwy vlyned parattoy eylweyth y lyghes a oruc Wlkesar vrth vynet tros yr Eigia6n y keysya6 dyal y sarahet ae kewlyd ar Kaswalla6n ac ar y Brytanyeyt. Ac gwedy kaffael o Kaswalla6n gwybot bot yn wyr hynny. kadarnhau y keyryd ar kestyll ar dynasoed. ac eu atnewydu yr rey a atveyley o nadunt. a gosot marchogyon arva6c y eu kad6 a wnaeth. ac ym pob pryf borth yn amkylch yr ynys gosot gwyr arva6c a oruc y eu gwylya6 ac y eu gwarchadw. ac eithyr hynny ar hyt kana6l Themys y fford yd hwylyt parth a Llundeyn ef a perys gwneuthur polyon heyrn kyn vrasset a mordwyt gwr. ac eu plymmu. a gosot er rey hynny a dan d6vyr a phan delhynt y llongheu megys yd elhey yr rey hynny trwydynt ac y peryclynt o hynny. ac gwedy darvot hynny kynnullu a wnaeth Kaswalla6n holl yewenctyt yr ynys ag ygkylech yr arvordyr arhos dyvodedygaeth Wlkesar ae lyghes kantha6.²⁵⁶

Ag gwedy darvot y Wlkesar parattoy pob peth or a oed reytd yda6 ef a kychwyn6s ar y mor y gyt ac aneyryf amylder marchogyon kan darmerth ac awyda6 gwneuthur damwnedec aerva or Brytanyeyt. a hynny hep amheu a wnathoedint pey rydelhey eu llyghes yn yach ganthunt yr tyr ac wrth hynny ny all6s ef dwyn y dyhewyt ar weythret. kany6 hyt tra ydoedint yn hwylya6 ar hyt kana6l Themys yn kyrcu parth a Llundeyn yd aethant eu llogheu ar y polyon heyrn ar ry dywed-asam ny wehot. a chan yr rey hynny y dyodefasant dysvyt perygl agheua6l hyt pan vodosant hyt ar vylyoed o varchogyon. kany6 gwedy tyll y llongheu ar y polyon heyrn hynny y deuth d6fyr ym mewn a sudau y llongheu a dan y weylgy. Ac gwedy kaffael o Wlkesar gwybot hynny y gyt a dyrva6r o lavur ac govut trosy yr hwylyeu a orugant parth ar tyr ar rey a wuesynt yn y veynt perygyl honno ac a ka6sant o vreyd y tyr. a phan weles Kaswalla6n y ar lan y dymhestyl honno arnadunt llawenhau a oruc o achos

body y saŕl a vodes o nadunt a thrystau o achafis dyanc yr rey ereyll. ac gwedy rody arwyd o honaf oy kytvarchogyon kyrchu yr Ruveynwyr a wnaethant yn dyannot. Ac ys ef a orugant gwyr Ruveyn eysyoes kyt ry kyvarffey perygyl ac wynt ar avon y gyt ac y kaŕsant y tyr yn ŕraŕl gŕrthwynebu yr Bryttannyeit. achymryteuglewder yn lle mur y eu hamdyffyn. ac aerva dyrvaŕr y meynt a wnaethant or Bryttannyeit. Ac eysyoes mwy wu yr hon a kaŕsant nor hon a wnaethant kanys llawer a vodes o nadunt. ac urth hynny lley oed eu nyver. Ar Bryttannyeit pob aŕr mwyrŕy vydey eu llw. kanys o pob lle yd ymkyanullunt a mwyvŕy teyrgweyth oed eu nyver. ac ŕrth hynny y kan gwanhau yr rey ereyll y kaŕsant wynteu y wudugolyaeth. Ac gwedy gwelet o Wlkesar ry orvot arnaŕ y gyt ac ychydyc oy nyver yd aeth ar ffo yn y longheu. a chymryt dyrgelŕch y mor ynn amdyffyn ydaŕ. Ac gwedy kaffael gywnt hyrŕyŕd o honaf dyrchavael hwylyeu a hwylyaf hyt yn traeth Moryan. ac yno yd aeth ym meŕn kastell ar ry wnaethoed rac ovyn kyvarvot ac ef y kyffryw damweyn ar ry kyvarvuassey gynt ac ef y gan y Bryttannyeit. Ac ysef y gelwyt y kastell Odnea. Ac ys ef achafis y gwnaethoed rac ovyn ymchwelut or Ffreynce arnaŕ yr eylweyth o delhey ar ffo y ŕrth y Bryttannyeit megys y weyth arall. Ac wrth hynny rywnaethoed ynteu y kastell hŕnnŕ megys y galley ynteu gŕrthŕynebu y wrth pwyth pobyl honno o cheysynt wrthwynebu ydaŕ megys y keysynt gynt.

Ac o achafis kaffael o honaf y wudugolyaeth yr eylweyth y ar Wlkesar Kaswallaŕn a kymyrth dyrvaŕr o lewynyŕ yndaŕ ac a yuvynŕs gwys tros pob lle yn ynys Prydeyn y erchy eu holl wyrda dyvot hyt yn Llundeyn ac eu gwraged y gyt ac wynt y talu gwlyafŕ anryded dyledus y eu tadolyon dwyŕeu. trŕy yr rey ry kaŕsant budugolyaeth or veynt Ruveynnyaŕl Amheraŕdyr hŕnnŕ. ac gwedy dyvot paŕb heb waradrygyant amravaeylyon aberthau (a orugant ac y ladedygaeth yr annyveylyeyt yd ymrodasant. ac yna.) a wnaethant deu ugeyn myl o warthee a chan myl o deveyt. ac o amravaelyon kenedloed adar y saŕl ny ellyt yn haŕd y ossot yn ryf. Eithyr hynny deg myl ar rugeynt o amravaelyon koedolyon bŕystviled. Ac yn y lle gwedy darvot udunt perffeythyaŕ eu anryded yr dwyŕeu or gwedyllyn ar gormodyon wynteu ehuneyn a wŕytasant megys y gnotteyt yn y wyr ryŕ abertheu hynny. Ac odyne yr hyn a wedyllus or nos ag or

dyd kanthunt wynt ae trewlyasant trwy amravaelyon wareeu. Ac ym plyth y gwareeu hynny ef a damwennyŕs deu was yeueync arderchaŕc. y neyll o nadunt yn ney yr brenyn ar llall yn ney Avarŕy vap Llwd kynhennu yngware palet. ac or dywed llydaŕ am y wudugolyaeth. Ac ysef oed enw ney y brenyn Hyrlas. ac enw y llall Kuhelyn. ac enw y llall Kuhelyn. ac gwedy ymlydaŕ ac ymkywethyl yskylvu cledyf a wnaeth Kuelyn a llad pen Hyrlas ney y brenyn. Ac gwedy y lad kynhyrvu a oruc y llys oll. ac ehedec y chwedyl at Kaswallaŕn a llydaŕ a chyffroy yn vaŕr a oruc achafis lladedygaeth y ney. Ac erchy a wnaeth i Avarwy rody Kuelyn y dydod kyffreyth y llys arnaŕ rac mynet Hyrlas yn didial os kam y lledesyŕ. Ac gwedy gwelet o Avarŕy bot bryt y brenyn yn kyffroedyc yn y erbyn pedrusaŕ a wnaeth rody y ney yn y ewyllys a dywedwyŕ bot llys ydaŕ ef. ac yn y lys ehun y dywedey ef delyw o honaf ynteu rody yaŕn ae kymryt o paŕb o a vynheŕ yawn oy wyr ef. Ac wrth hynny os keysyaŕ yaŕn a vynheŕ ef y gan Kuhelyn. ef a dywedey y mae yn ey lys ef yn Llundeyn y dyley ef gwnethur yawn tros y ney. a hynny o vreynt a hen dylet yr kynhoes yr hen wyrda. Ac gwedy gwelet o Kaswallaŕn na chaffey yaŕn ŕrth y vynu ae ewyllys gogyvadaŕ a thyghu y Avarŕy a wnaeth yd anreithyey ynteu y kyvoeth ef o tan a haearn ony delhey wrth y ewyllys. ac odyne trwy lyt a bar brysyaŕ a oruc Kaswallaŕn y anreithyaŕ kyvoeth Avarwy hagen peunyŕd trwy kytyndeythyon a charant yn keysyaŕ arafhau yrloned y brenyn. a cheysyaŕ madedueynt y kanthaŕ. Ac gwedy na alley ef nep fford yn y byt kaffael lleyhau llyt y brenyn medylyaf a oruc pa fford y galley ynteu gwrthwynebu yr brenyn a daly yn y erbyn. Ac or dywed gwedy nad oed fford arall ydaŕ y galley ef gwrthwynebu ydaŕ. ef a anvones kennadeu hyt ar Wlkesar a llythyr ganthunt ar synhwyr hon yndunt.²⁵⁷

Y WLKESSAR. Avarwy vap Llwd tywysawc Llundeyn yn anvon annerch. a gwedy damunedyc agheu damunedyc yechyt a bwched. Edyvar kenhyf y daly yth erbyn di hyt tra vuost di yn kynhal ymladeu yn erbyn vy mrenyn y kanys pey peytŕn y tydy a orvuasut ar Kaswallaŕn y gwr gwedy y veynt wudugolyaeth honno a kavas trwy vy nerth y a kymyrth y veynt syberwyŕ yndaŕ hyt pan edyw yn keysyaŕ hynytreftadu y am dykyvoethogy am dyhol om kyvoeth a gorescyn ydau

ehun vygkyvoeth. Ac gwybyd ty nat y velly y dylley talu y my. myvy yn y kyvoethogy ef. ac ynteu ym dygyvoethogi ynneu. kanys myvy yn kwyl yn ymlad yth erbyn dy. a wnaethum y pethau hyn oll yda6. a mynheu y tyghaf y kyvoethau nef a dargy hyt na heydeys y onyt na rod6n y ve ney y dyodef bra6t y lys ef arnaw. Ac yn y vo goleuach ac eglurach yth doethineb dy acha6s y wryoned. gwranda6 dy a my a datkanaf yt yr acha6s y mae y var arnaf y. Gwedy kaffael o hona6 ef y veynt wudugolyaeth honno trwy vy nerth y. y gwnaetham nynheu gwylyawl lewenyd ac anryded y en tadolyon dwy6eu. ac gwedy perffeythya6 o honam ny pob peth or a perthyney ar e dwy6eu. y damweny6s y rwng deu neyeynt yn tyvu kyvrysed am wudugolyaeth gwarae palet. Ac gwedy kaffael om ney inheu y wudugolyaeth ennynu a oruc y llall o enwyr ylloned a dyspeylya6 cledyf a cheysya6 llad pen vy ney ynneu. ac ys ef a oruc ynteu gochel y kledyf ac yn y kyvrysed h6nn6 eysyoes syrthya6 ney y brenyn ar y cledyf ac y bu var6. Ac gwedy kennatau hynny yr brenyn. gorchymyn ac erchy y mynheu rody ve ney y dyodef brawt y lys ef yn dyal y ney ynteu. Ac gwedy nas rod6n ve ney yn y ewyllys ef e deuth ynteu ae holl lw kantha6 am pen ve kyvoeth ynheu ae anreythya6 ae losky. ac wrth hynny yd wyf ynheu yn erchy de trugared ty. ac yn keysya6 porth a nerth y kenhyt ty y keysyaw ve kyvoeth ymytrachevyn hyt pan vo trwy ve nerth inheu am porth y gellych tytheu goreskyn ynys Prydeyn. Ac o hyn na phedwsa dym kanys nyt oes dym twyll na brat yn yr amadrawd h6nn.²⁵⁵

Ac gwedy darlleyn y llythyr h6nn6 rac bron Wlkesar kyghor a kymyrth y gan y anwlyeyt hyt na chreitey ef oy over amadrad6 ac nat aey ef y ynys Prydeyn ony chaffey ef gwystlon a vey da kantha6 hyt pan vey dyogelach kyrchu ynys Prydeyn. ac wrth hynny Awarwy vap Llud a en-vyn6s Kynan y vap ac gyt a hynny dec gwystyl ar rugeynt o veybyon y gwyr bonhedykaf yn y kyvoeth oe anwlyeyt ae karant.²⁵⁹ ac gwedy rody y gwystlon yn hyfryt Wlkesar a kynnull6s y lw ac a kyweyry6s y lyghes. Ac yr y gwynt kyntaf y dyskynn6s ym Porth Rwyntun. ac yn yr amser hunnu yd oed Kaswalla6n yn dechreu ymlad a Chaer Lundeyn ac yn anreythya6 y gwladod yn y chylech. Ac y gyt hagen ac y kygleu ef rydyvot Wlkesar y dir ynys Prydeyn ymada6 a wnaeth ynteu a Llundeyn a brysya6 a oruc yn erbyn yr

amhera6dyr ac gwedy dyvot o hona6 hyt ger llaw glyn oed yn agos y gaer Keynt ef a weles yn y lle honno gwyr Ruveyn ac eu pebylleu ac eu lluesteu gwedy rydyskynnu yn y glyn h6nn6. kanys Awarwy vap Llud ae dugassey hyt y lle honno wynt y keysya6 dwyn kyrch nos yn dirybud am penn Kaswalla6n.²⁶⁰ Ac yna heb un gohyr gwedy gwybot or Ruveynwyr bot y Brytanyeyt yn dyvot yn dyanot gwysca6 amdanyt a wnaethant eu harveu a gossot eu marchogyon yn vydyn-oed. Ac yna yd aeth Awar6y vap Llud a phym myl o wyr arva6c y gyt ac ef ac ym mewn llwyn koet oed yn agos udunt ymkudya6 yn h6nn6 hyt pan vey odyo y gall-ey gwneuthur nerth a chanwrthwy y Wlkesar.²⁶¹ Ac gwedy darvot yr Brytanyeyt or parth arall gwysca6 am danynt am ympery nyt annodassant o pob parth newyd-yaug agheuolion dyrnodyeu. ymkyrchu a wneynt y bydynoed ac ellwng y gwaet y redech. ac o pob parth y syrthiynt y kalaned yn veyrw megys y syrthiynt y deyl y ar y gwyd mys Hydref pan vey va6r y gwynt. Ac val yd oedynt y felly yn ymlad ynachaf Awarwy vap Llud ae vydyn kantha6 yn kyvody oy lechva. ac or tu yn ol yn kyrchu bydyn Caswalla6n yr hon oed yn kynhal kedernyt y Brytanyeyt. ac ar rydaroed y Ruveynny6l vydyn y anreythya6 or ran va6r o honey ac ar aurhon heb allel sevyll yn erbyn y chyteyrwa6twyr. ac wrth hynny kymryt ffo a orugant wy ac ada6 y maes. Ac yn agos y hynny mynyd oed ac ym pen y mynyd llwyn o coll tew a oed. ac yno y ffoes Kaswalla6n ae wyr gwedy y dygwyd- a6 yn y ran wannaf or ymlad.²⁶² Ac gwedy kaffael o hona6 ef gorwchelder pen y mynyd yn 6ra6l kynhal h6nn6 a orugant a gwneuthur agheu y lawer o eu gelynyon. kanys eu herlyt a wnathoedynt yr Ruveynwyr ac Awarwy vap Llud wynt gan vywaueu bydynoed avyn vynyeh ykeyssyt kyrchu ar eu torr yr mynyd ac nys gellynt. kanys kerrye y mynyd ae oruchelder a oed amdyffyn yr Bryttanyeyt a llesteyr yr gelynyon. oe o pen y mynyd y gwneynt y Bryttanyeyt aerva dyrva6r y meynt oe eu gelynyon.²⁶³ Ac wrth hynny sef a wnaeth Wlkesar kylchynu y mynyd ae lw a mynnu gwarchae Kaswalla6n yn y lle honno hyt pan vey reyrt yda6 ae ym-rody yn ewyllys yr amherawdyr ae ynteu y warchae yna hyt pan vey var6 o newyn.²⁶⁴ Oy a Dyw anryded kenedyl y Bryttanyeyt yr rey dwyweyth a kymhellasant Wlkesar amherawdyr Ruveyn ar ffo. y gwr y dar-oed yda6 darestwng a gorescyn yr holl vyt

wrth y gyghor. ac yr gwr ny allus yr holl-vyt gwrthwynebu yda6. ar Brytannyeyt eyssyoes ar ffo oeddynt yn gwrthwynebu yda6 ef. ac yn para6t y dyodef agheu tros eu gwlat ac eu rydyt. ac urth hynny y kant Lucan ym molyant y Brytanyeyt or Kessar. Ef a dangosses y ergrynnyedyc keвноed yr Brytanyeyt.²⁶⁵ Ac yna gwedy llythra6 yspeyt deudyd gwedy nat oed y Kaswalla6n na bwynt na dyawt ovynhau a wnaeth gorvot arna6 ymrody ygkarchar Wilkesar, ac wrth hynny anvon a oruc Kasswalla6n kennadeu hyt at Avarwy vap Llud y erchy ydau ef y tagnhevedu ef ac Wilkesar rac ovyn kolly breynt y kenedyl ed hanoed o honey. ac y gyt a hynny hevyt mynegy a wnaeth yda6 kyt ryveley ef ar y kyvoeth ef hyt na mynney ef eyssyoes y agheu ef er hynny.²⁶⁶ Ac gwedy datkanu or kennadeu hynny y Avarwy. ynteu a dywa6t val hyn. Ny dyleyr karu y twysa6c a vydey araf a gwar en ryvel megys oen ac ar ei hed6ch a vyd dy6al megys llew. Oy a dwy6eu nef a dayar vy arglwyd y e gwr a oed kyn no hyn yn medu o honaf ac arawrhon y mae yn erchy y my y tagnhevedu ef ar amherawdyr. yr h6nn a vuassey damunet kantha6. kyn no hynny kaffae! tagnheved y kantha6 ef. Ac wrth hynny y deley ynteu anrydedu ac aryneyga6 y gwr a kymmell6s y gyt ac ef amherawdyr Ruveyn oe kyvoeth ac eylchwyl a all6s y dwyn trachevyn. Ac wrth hynny ny deleyt gwneuthur kam i mynheu y gwr a alley yna gwneuthur y gwassanaeth h6nn6. ac ar awrhon a allaf y tagnhevedu ynteu ar amherawdyr. Ac wrth hynny an doethynep yw yr tewysa6c gwneuthur kodyant a sarhaet oy varchogyon ef. trwy er rhey y kaffo ynteu y wudugolyaeth. kanys nyt y tywysa6c pyeu y wudugolyaeth namyn gwyr a ellyngant eu gwaet yn ymlad trostaw. Ac eysyoes my ae tagnhevedaf ef ar amhera6dyr kanys o gwnaeth ef sarhaet ymy dyga6n o ya6n kenhyf ynheu y vot ef yn erchy vy'n trugared ynheu.²⁶⁷

Ac yn dyannot yna kyodi a oruc Avarwy vap Llud or lle yd oed a brysa6a oruc hyt y lle yd oed Wilkesar a dygwyda6 ar tal y lynyeu a oruc rac bron yr amhera6dyr a dyweddyt wrtha6 ar y wed hon. Arglwyd hep ef dyga6n ar rywnaethost di o dyal ar Kaswalla6n gwna weythyon trugared ac ef. Pa peth a keyss dy kantha6 amgen noc uvudyaeth y ty a thalu teyrnget y wyr Ruveyn o ynys Prydeyn. Ac yna gwedy na rodey Wilkesar un atteb yda6 ef. Avarwy eylchwyl a dywa6t val

hyn. hyn hep ef a adeweys i yty. ac amvodeys a thydy. sef yw hynny darestwng Kaswalla6n a gorescyn ynys Prydeyn wrth dy kyghor di. llyma hynny wedy rywneuthur. llyma Kaswalla6n yn darestyngedyc. llyma ynys Prydeyn o kanurthwy y gwedy y gorescyn. pa peth a dylaf y wneuthur yn amgen no hynny yty. nyt ef a wnel crea6dyr pob peth ymy gwedy y gwelhwyl y vy ewythr y. am arglwyd vrenyn yn erchy vyn trugared i. ac yn gwneuthur ya6n y my or sarhaet a wnaeth ef ymy. dyodef o honaf ynheu byth y karcharu ef a myvy yn vyw. Nyt yskavyn ilad Kaswalla6n neu y karcharu a myfy yn vyw. kanys nyt kewlyd kenhyf y rody vy kannh6rthwy am porth am nerth yda6 ef ony bydy ty wrth vy kyghor ynheu am dana6 ynteu.²⁶⁸ Ac wrth hynny yna rac oyn Avarwy Wilkesar a kymyrth ky-tuhundep a thagnheved a theyrnget bob blwydyn y gan Kaswalla6n o enys Prydeyn. Ac ys ef oed eyrif y teyrnget a delyt or enys hon y wyr Ruveyn pob blwydyn teyr myl o punhyoed aryant. Ac o hynny allan kydyndeythyon vuant Wilkesar a Kaswalla6n vap Bely kan rody o pob un o nadunt oy kyld amravaeylyon rodyon a dilyseu. Ac yna y gayaf h6nn6 y tryg6s Wilkesar yn ynys Prydeyn.²⁶⁹ A phan dechrewys y gwayanh6yn dyvot yd aeth trwy y mor hyt yn Ffreync. Ac odyne gwedy hynny ym pen yspeyt kynnulla6 llw mawr a wnaeth o pob lle a mynet hyt yn Ruveyn yn erbyn Pompeyus y gwr oed yn kyunal yr amherodraeth.²⁷⁰

Ac odyne gwedy llythra6 yspeyt seyth mlyned y bu varw Kaswalla6n. ac yg kaer Efrawc y cladwyd²⁷¹ ac yn ol Kaswalla6n y gwnaethpwynt Teneuvan vap Llud y ney ynteu vap y vrawt yn vrenyn yarll Kernyw oed h6nn6. kanys Avarwy vap Llud ryathoed y gyt ac Wilkesar parth a Ruveyn. ymlad6r a ryfel6r da oed Teneuvan a gwr oed a karey yawnder a gwryoned ac ae gwney a pha6b.²⁷² Ac yn ol Teneuvan y gwnaethpwynt Kynvelyn y vap ynteu yn vrenyn. Marcha6c gwyechyr oed h6nn6 ac amhera6dyr Ruveyn ae magassey ac a rodassey arveu yda6. Ac wrth hynny kymmeynt oed kantha6 karyat gwyr Ruveyn a chyt galley ef attae eu teyrnget radcunt hyt nas attalyey.²⁷³

Ac yn yr amser yd oed Kynvelyn vap Teneuvan yn vrenyn yn yr ynys hon y ganet Iesu Grist yn Arglwyd ni. y gwr yr y wyrthvaur waet ef a prynn6s kenedyl dyn o keythywet agahana6c dyaful.²⁷⁴ Ac gwedy gwledychu o Kynvelyn ynys Pry-

deyn trwy yspeyt dec mlyned y ganet deu vap yda6. Sef oedynt yr rey hynny. Gwydyr oed y map hynaf yda6. a Gweyryd oed y llall. ac or dywed gwedy y ylenwy o Kynvelyn dyeuoed y wuched ef teyrn gwyalen y kyvoeth a llywodraeth y teyrnas a digwyd6s yn llaw Gwydyr. Ac gwedy attael or Gwydyr hwnn6 teyrnget a deley y talu y wyr Ruveyn ef a deuth Gloew Kesar yr h6nn a oed. yn kynhal yr amherodraeth a llw maur kantha6. Ac y gyt ac ef y dothoed Ieuli6s Haymo tywysa6c y lu ef oed h6nnu. a thrwy kyghor h6nn6 y gwneyt ac y llunyethit pob peth or wnelyt. Ac yna gwedy dyskynnu Gloew Kesar ym porth kaer Perys ef a dechrewys kaw pyrth y dyna6 a mwr maen a lludyas y kywdawt6yr y dyvot allan. kanys ef a vynney eu kymmell y wedoyda6 neu ynteu hep trugared eu gwarchae yn y lle honno hyt pan vydynt maru o newyn.²⁷⁴

Ac gwedy bot yn honnedec dyvodygaeth Gloew Kesar yr ynys honn Gwydyr yn dyannot a kynnull6s holl varchogyon ynys Prydeyn ae holl wyr ymlad ac yn erbyn gwyrr Ruveyn y deuthant. Ac gwedy gwyysa6 a bydyna6 yn dyannot kyrcu gwyr Ruveyn a orugant. ac en wychyr dechreu ymlad a oruc Gwydyr. a mwy a ladey ef ehunan ac uncledyf oe elynyon noc a ladey yr ran wuyhaf oe lw. Ac a6r pob a6r y medylle Gloew Kesar fo a chyrcu y longheu. ar Ruveynwyr yn holla6l yn gwascaru. pan aeth y twyllwr gan Haymo a b6r6 y arveu ehun y amdana6 a chymryt arveu un o'r Brytanyeyt y ymlad megys kyt bey un o nadunt vey ef a dywedwynt bot y wudugolyaeth ar gorvot yn eu llaw o pherheynt yn ymlad megys yd oedynt. kanys yeyth y Brytanyeyt ac eu moes a dyskassy ynteu yn Ruveyn ym plyth gwystlon y Brytanyeyt yn Ruveyn. kanys yn eu plyth y megessyt. Ac odynd trwy blyth y bydynoed dynessau a oruc hyt van vyd kerllaw y brenyn.²⁷⁶ Ac gwedy kaffael o honaw ef lle ac amser y gyt ae cledyf llad pen y brenyn a oruc. Ac odynd y gyt ar eskymun wudugolyaeth honno llythra6 a oruc trwy un trwy arall hyt pan vyd ym plyth y lw ehun.²⁷⁷ Ac yna y deuth Gweiryd vrenyn ac gwedy gwelet o hona6 y vra6t gwedy rylad yn y lle dyot y arveu ehun a oruc a gwyysa6 arveu y brenyn am dana6 ac yn y lle annoc y Brytanyeyt a oruc a gyrru grym ac angerd yndunt ac erchy ymkadarhau ynn ymlad megys kyt bey ef vey Gweiryd. ac yna y Brytanyeyt ymkadarnhau a wnaethant wrth y annoc ef megys kyt bey ef vey

Gwydyr. kanys ny wydyn ettwa rylad eu brenyn. Ac or dywed eyssyo6s llythra6 a orugant y Ruveynwyr yn dwyran. ac yn dypryt waradwydus adaw y maes. Ac yna yd aeth Gloew Kesar ar ran oe lw y gyt ac ef a chymryt y longheu yn kedernytadyogelwch idaw. A Haymo ar ran arall y gyt ac ynteu a ffoassant yr koedyd ac yr mynydoed kan ny cha6ssant o yspeyt mynet yn eu llongheu.²⁷⁸ Ac yna tebygu a wnaeth Gweiryd bot yr amhera6dyr yn yr ran honno or llu a bryssya6 a oruc ynteu ac eu herlyt wynt o le pwy gylid hyt pan godiwedawd wynt ar lan y mor y lle y gelwir yr auron oe enw ef Porth Hamunt. neu ynteu Sudhampt6n. kanys eno yd oed porthloed a dyskynva adas y longheu. ac yno yd oed llawer newyt longheu. ac yn yr rey hynny y mynnassy Haymo mynet yndunt pan deuth Gweiryd yn disyvyt ym y ben ac yn dyannot y lad. ac wrth hynny y gelwynt y lle honno yr hynny hyd hedyw Porth Hamwnt.²⁷⁹ Ac yn hynny Gloew Kesar gwedy ymkynnulla6 y kytemdeythyon attaw a dechrewys eylweyth ymlad a chaer Perys yr hon a elwyr yr a6rhon Porth Cestyr. A gwedy kaffael y dynas a gwascaru y muroed erlyt Gweiryd a oruc hyt yg kaer wynt a damkylchynu y dynas ac y gyt ac amravaelyon peyryanheu ymlad ar dynas a cheyssya6 eu dywreidyda6 ae chywarsangu.²⁸⁰ Ac gwedy gwelet o Weyryd gwarchae y dynas arna6 kyweyrya6 y lu a oruc ynteu trwy vydynoed ac egory pyrth y dynas a wnaeth a mynet y maes or dynas ac arvaethu rody kat ar vaes udunt. Ac gwedy gwelet o Gloew Kesar wynt yn arvaesu ac yn darmerthu kat ar vaes. Anvon kennadeu a oruc at Weyryd ac erchy tagnheved udunt kanys ovyn oed arna6 glewder y brenyn a dewred a drudanyaeth y Brytanyeyt ac wrth hynny gwell oed kantha6 ef goreskyn trwy synhwyr a doethynep no mynet ym petrusder brwydyr ac ymlad ac wynt. ac wrth hynny anvon a oruc Gloew Kesar at weyryd ac erchy tagnheved yda6 ef yn y wed hon rody merch yr amhera6dyr yn wreyka y Weyryd kan daly enys Prydeyn wrth amherodraeth Ruveyn.²⁸¹ ac yna o kyghor y wyrda y peydyad6d Gweiryd ac ymladeu a bot wrth Gloew Kesar. kanys wynt a dyweddynt nat oed waradwyd yda6 ef darestwng y wyr Ruveyn pan vey yr holl vynt yn gwedu udunt. ac yn talu teyrnget udunt. ac o acha6s y pethau hynny a llawer o achwysson ereyll arafhau a oruc Gweiryd a bot wrth kyghor y wyrda ac ufudhau yr amhera6dyr. Ac yn dyannot anvon

kennadeu hyt yn Ruveyn a oruc ef yn ol y verch a thrwy kannórhwy Gweyryd e goreskynnós Gloew Kesar ynysed Orc ar kytynysed ereyll yn ey chylch.²⁵²

Ag gwedy llythra6 y gayaf heybya6 y kennadeu a ymchwelasant or Ruveyn ar vorwyn kanthunt ac wynt ae rodasant oy tat. ac y sef oed enu y vorwyn honno Gennylles a chyn teket oed ac yd oed anryved kan pa6b or a gweley y phryt ac gwedy y rody yn wreye pwys y Weyryd kymeynt y kara6d Gweyryd hy ac yn y oed mwy kantha6 y serch hy ae charyat noget holl presenna6l da ac alavoed or a welhey ae lygait. Ac wrth hynny y lle kyntaf y kyskós ef y gyt a hy a yynnós ynteu y vot yn anrhedydedus enwa6c ac yd erchys ynteu yr amhera6dyr gwnethur dynas hono megys y bey honno yn kadw kof y neythya6r honno hyt vra6t trwy holl oessoed.²⁵³ Ac yn y lle honno yd adeyl6s Gloew Kesar dynas yr hon a elwyr oe enw ef Kaer Gloew yr hynny hyt hedyw yg kyffynyd Kymry a Lloegyr ar lan Hafren. ac ereyll a dywedant y mae y kan y Loyw wlat Lydan map Gloew Kesar a ganet. yn y dynas h6na6 gwedy hynny y kavas y dynas honno y enw y gwr gwedy Gweyryd a wu tewyssauc ar Kymry.²⁵⁴ Ac yn yr amser h6nn6 yg Kaerusalem y kymyrth yr Arglwyd Iesu Grist map Dyw dyodevreynt yr prynnu ken dyl dyn a oed yg keythywet aghana6c Dyaf6l trwy yr holl oessoed kyn no hynny. Ac yna yr rydha6s ynteu wynt trwy y angeu ac ellyngedygaeth y waet ef.²⁵⁵ Ac yno gwedy adeylat y kaer a thagnhevedu yr ynys ymchwelyt a oruc Gloew Kesar yr Ruveyn. a llywodraeth yr ynysed a orchmynn6s y Gweyryd. Ac yn yr amser h6nn6 y dechrewys Pedyr abostol yn gyntaf gossot y kadeyr yn yr Antyocees. Ac odyua y deuth hyt yn Ruveyn ac yno y preswylly6s. ac y cynhelys escoba6t. ac y danfonoes ynteu Marc evangelystwr hyt yr Eyyft y pregethu yr eveghyl a yscreyvenasseu.²⁵⁶

Ag gwedy mynet Gloew Kesar o'r ynys a chymryt o Gweyryd synhwyr a syberwynt a molyant dechreu adeylat y dynasoed ar kestyll a llywya6 y pobyl ar kyvoeth trwy yawnder a gwryoned hyt pan oed y ovin ae aryneic ar y teyrnaoed a oedynt ym pell ac yn agos yda6. Ac gwedy hynny kymryt syberwynt ynda6 a oruc a thremygu gwyr Ruveyn ac attael eu teyrnaget racdunt a hep ynnu daly adanadunt a vey hwy no hyny.²⁵⁷ Ac gwedy klywet o Gloew Kesar y chwedyl h6nn6 ynteu a enwyn6s Vaspasyan y kymhell Gweyryd ar

tagnheved a gwyr Ruveyn ac y talu y gnottaedyc teyrnaget udunt. Ac gwedy y dyvot hyt ym porth Rutupy ef a deuth Gweyryd a holl kedernyt ynys Prydeyn 6rth ludyas h6nn6 ae lu yr tyr. kanyys kymeint oed o nyver y gyt ac ef megys yd oed ovin ac aryneic ar wyr Ruveyn racdunt. Ac wrth hynny trossy eu hwylleu a oruc Vaspasyan a dyskynnu ym Perth Totenysy a orugant.²⁵⁸ Ac gwedy kaffael tyr o nadunt kyrchu a wnaethant Kaer Pen Hwylcoyt.²⁵⁹ a dechreu ymlad ar kaer. Ac gwedy hynny ym pen y seythvet dyd y deuth Gweyryd ae lu. ac yn dyannot dechrau ymlad a orugant. ar dyd h6nn6 llawer a las o bob parth. ac ny chavas nep o nadunt y wudugolyaeth. ac val y deuth y dyd trannoeth y vrenhynes a deuth y rwng y deu lu ac a oruc tagnheved y rygtant. ac odyua yd anvonasanteu kytrarchogyon hyt yn y Werdon. Ac gwedy mynet y gauaf heybya6 ymchwelyt a oruc Vaspasyan y Ruveyn a Gweyryd a drigs yn ynys Prydeyn. ac gwedy dechreu o hona6 ef trossy parth a heneynt karu a wnaeth ynteu Sened Ruveyn a traethu y kyvoeth trwy hed6ch a gwarder a chadarnhau yr hen kyvreythyeu a gosot ereyll o newyd trwy y kyvoeth. a rody rodyon ma6r y pa6b or ae keysyey y gantha6. Ac y velly y clot ef a eheda6d trwy yr holl Europa. Gwyr Ruveyn a karey a hevyt yd oed ei ovin arnadunt. kanyys mwy a dywedyt am dana6 ef ehunan noc am yr holl vrenhyned. Ac wrth hynny y dyweyt Suvenal wrth Nero yn y koffau ef yn y lyvyr Brenyn a dygwyd o Vrytaen nid amgen Gweyryd. nyt oed nep glewach yn yr ymlad ar ryvel nid oed nep gwarach yn yr heduch. nit oed nep haelach yn rody da. ac gwedy eyllenwy holl dyheuoed y wuched ef a cladwynt yg kaer Gloew ym mewn temhlyl a wnaethoedyt yn anryded Gloew Kessar.

Ac yn ol Gweyryd y deuth Meuryc y vap ynteu yn vrenyn gwr anryved y pruder oed h6nn6 ae doethynep. Ac ym pen yspeyt gwedy hynny a Meuryc yn gwledychu yr ynys. Rodryc brenyn y ffychtyeyt a deuth a llyghes va6r kantha6 o Seythya ac a dyskynn6s yg gogled yr ynys hon y lle a elwyr yr Alban. a dechreu anreythya6 y wlat a oruc. ac gwedy klybot o Veuryc hynny kynnulla6 y pobyl a oruc ynteu a mynet yn y erbyn a wnaeth. ac gwedy dechrau ymlad y lad a oruc a chaffael y wudugolyaeth. ac gwedy hynny dyrchavael maen ma6r a wnaeth yn arwyd budugolyaeth yn y wlat a elwyr gwedy

hynny oe enw ef Gwysmeuryc ac yn e maen hōnn6 yd yscryveunwyt tytyl y wudugol-yaeth honno yr hynny hyt hedyw. Ac gwedy llad Rodryc yna y rodes Meuryc rann or Alban yr pobyl orchvygedyc a dothoed ygyt ac ef Rodryc y preswylia6 yndy. ar rann honno o'r wlat a elwyr Yscotlond. kany's yn yr amser hōnn6 dyffeyth oed hep nep yn ei phreswyllya6 nac yn y chyvanhedu. nac yn y dywyllia6. Ac nat oed gwraged udunt erchy a wnaethant yr Brytanyeyt eu merchet ac eu kareseu yn wreyka udunt. ac y bu antheylwng gan y Brytanyeyt hynny ac ny mynnasant rody eu merchet yr pobyl honno. Ac wrth hynny yd aethant wynteu hyt yn y Werddon at y Gwydyl ac y gan yr rey hynny y kymmerasant eu merchet ac eu kareseu yn wraged udunt. ac or rey hynny yd hyl-asant eu kenedyl gwedy hynny. Ac ar hynny y peydyōn ar kenedyl honno. kany's ny bu darpar kennym ny traethu oc eu hystorya wynt nac or Yscotyeit yr rey a dechrewys y kenedyl o'r Gwydyl Ffyfhty ac or Gwydyl ya6n. Ac gwedy darvot y Veuryc lunyethu yr ynys holl trwy tag-nheved karyat a kynhels y rygtha6 a gwy'r Ruveyn ac oe vod yllōng eu teyrn-get udunt. Ac o agcreyffit y tat trwy yawnder a tagneved y kyvreythyeu yn adōyn tros yr holl teyrnas a dywyllōs.

Ac gwedy eylenwy o honaw ef y holl wuched ef Coel y vap ef a kymyrth y llyw-odraeth y teyrnas. a hōnn6 yr yn vap a vagesst yn Ruveyn ac yno y dyskassey ef moes a devodeu gwy'r Ruveyn a chymeint oed y kytymdeythas ae karyat arnadunt a chyt galley ef attael eu teyrnget radunt y hellyghey oe vod udunt. kany's ef a welhey yr holl vyt yn darostyghedyc udunt. ac wrth hynny yd ellyghey ynteu udunt eu delyet. ac nyt oed ym plyth brenhyned y dayar gwr well a anrydedy y bonedygyon ar dyledogyon noc oed Koel. kany's pa6b o nadunt a adey yn eu hedōch ac y gyt a hynny llawer a rodyon a rodey udunt.²⁹⁰

Ac gwedy hynny map a anet yda6. ac ysef oed enw hōnn6 Lles vap Koel. ac gwedy mar6 y tat a chymryt o hona6 ynteu koron y teyrnas holl weythreded da y tat a evelychōs ef eu gwneuthur. megys y dywedyt mae ef oed Koel. ac odyna ef a vynnōs keysya6 gwneuthur y dy6ed yn well noe dechreu. ac 6rth hynny kennadeu a ellyghōs ynteu hyt yn Ruveyn at Eleuter Pap y erchy yda6 anvon atta6 gwy'r fyf-la6n dyskedye yg crystnoga6l fyf tr6y pregeth a dysc yr rey y galley ynteu credu y Cryst. Cany's y gwy'rtheu ar anryvedodeu

a kylywey ef tr6y pregeth6yr Cryst ar let y bydoed rydaroed udunt yglurhau a go-lehau y 'gallon ynteu 6rth gredy y Crist yachwyda6l.²⁹¹ Ac 6rth hynny oy war desyvedygaeth ef ufudhau ef a oruc y Pab hōnn6. ac anvon a oruc deu dyskya6dwyr credyvus. Ac ysef oedynt yr rey hynny Dwy6an a Ffagan. ar rey hynny a pre-gethasant yda6 ef dyvodedygaeth Cryst yg cna6t ac ae golchassant ef or lan ffynnya6n vedyd. ac ae hymchwelassant ef ar Cryst. Ac yna hep un gohyr o pob gwlad y pobloed o agcreyffit eu brenyn ymkynnōlla6 ac or un ryw ffynna6n vedyd honno ymlanhau ac ymkysylltu a theyrnas nef.²⁹²

Ac gwedy darvot ir gwynvydedyc dys-codryon hynny golchey a dyleu ageret trwy holl ynys Prydeyn hayach y templhau y rhey a oedynt aberthedyc yn enryded yr geu dwy6eu yr rey hynny a rodes ynteu ac y kyssegrōs yr holl kyvoetha6c 6duw ac oy seynt ynteu. Ac yn y templheu hynny amravaelyon kenveyunnyoed urdassedyc y talu kynnevodyc wassanaeth dyledus y Dyw a ossodassant.²⁹³ Ac yn yr amfer hōnn6 yn ynys Prydeyn yd oedynt wyth escoptry ar rugeynt. a thry archescoptry. ac yr try archescoptry hynny yd oedynt yr wyth escoptry ar rugeynt yn darestyghedyc wedaul y talu dyledus ufudta6t udunt. Ar rey hynny trwy orchymyn ac awdur-da6t pab Ruveyn gōedy dyleu yr aghret onadunt a kyssegrassant megys y dywed-p6yt wehot yn anryded Dyw ar seynt. Ac yn y tri dynas bonhedykaf yn ynys Prydeyn yd oedynt y try archescoptry nyt amgen Llundeyn a Chaer Efra6c a Chaer Llyon ar Wysc. ac 6rth hynny yr try lle hynny y rannōyt yr wyth escoptry ar rugeynt. Ac y Archescoptry Caer Efra6c y dygwyd6s Deifyr a Brynych ar goglell megys y gwahana Humyr y 6rth Loegyrr. Ac y Archescoptry Llundeyn y parthōyt Lloegyrr y gyt ae tervyneu a Chernyw y gyt a hy. Ar dwy archescoba6t hynny a gwahana Hafren a Chymry yr hon a parthōyt y archescoptry kaer Llyon ar Wysc.²⁹⁴

Ac or dy6ed gōedy darvot ir gwy'rda hynny llunyethu ac urda6 a gossot pop peth yn wedus yn herōyd crystnoga6l fyf y deu escop hynny a ymchwelassant tra-chevyn hyt yn Ruveyn a phob peth o'r wnathoedynt 6ynt ae datkanassant y Pap Ruveyn. Ac gōedy kymryt kedernyt a thelygta6t y gan y pap yr pethu hynny oll 6ynt a ymchōelassant a llawer o kytymdeythyon ereyll y gyt a hōynt hyt yn ynys Prydeyn ac o dysc yr rey hynny

ar vyrr yspeyt y kadarnhaŷt ffyd a Chryst-onogaeth ym plyth y Brytanyeyt. Enweu hagen a gŷeithredoed y gwyr pŷy bynnac a vynno eu gwybot keyssyet yn y llyfr a yscryfennŷs Gylas o wudugolyaeth ymreys wledyc. ar peth a draethŷs y gwr hŷnnŷ mor yglur a gloeb a hynny nyt rheyt y mynheu y atnewydu hynny o traethaŷt a vey dyelŷbach no honno²⁹⁵.

Ag odyna ym plyth y gŷeithredoed da hynny y gogonedŷs arderchaŷc vrenyn hŷnnŷ Lles vap Coel gŷedy gwelet o honaŷ ef dywyll gwyr ffyd a Chrystonogaeth yn echdyŷynnygu yn y teyrnas ar kyvoeth dyrvaŷr lewenyd a kymyrth yndaŷ y med-yant ar breynhyeu ar tyr ardayar a oed gynt y templheu y geu dwyŷeu yr rey hynny a ymchwelŷs ynteu yn arver a oed well ac a kadarnhaŷs yr eglwyseu ac yr seynt. A chanys mŷy o anryded ac adurn a dyleyt yr gŷyr Dyw ac oy seynt ac oy ebystyl ynteu a achwanegŷs rodyon o tyr a dayar ac eistedvaen ac o holl rydyt eu hed-ychu ac eu kadarnhau. ac eu hardyrchav-ael trwy bob rydyt y gan y brenynaŷl anghendaŷt. Ac y velly yr rŷng pob gŷeithret da ae gylid yg Kaer Loew y tervynŷs ef dyeuedŷ y wuched. ac yn eglwys y pennhaf eistedva yr escopty y cladŷyt yn anrydedus yn yr unvet vlŷodyn ar pymthec a deu ugeyn a chant gŷedy dyvot Cryst yg cnaŷt.²⁹⁶

A CHANYT oed plant ydaŷ a dylyeu kyn-hal y teyrnas yn y ol 6rth hynny y kyv-odes kyŷdaŷdaŷl tervyse yr rŷng y Brytan-yeit ar Ruveynyaŷl kyvoeth a gwanhaŷs. Ac gŷedy kennathau hynny y Sened Ru-veyn 6ynt a anvonassant Severus Senedŷr a dŷy leng o wyr y ymlad y gyt ac ef ac y kymholl enys Prydeyn 6rth Ruveynyaŷl vedyant trachevyn. Ac gŷedy dyvot y tyr ynys Prydeyn ef a dechreŷys ymlad ar Brytanyeyt ac a oreskynnŷs ran o nadunt ar ran arall yn allŷs eu goreskyn o kalet-taf a chreulonhaf ymladeu a govalus hyt pan va reynt udunt ffŷo hyt yr Alban tros Deifyr a Brenych yn y gogled. Ar rey eyssyoes a Sulyen yn tywyssaŷc arnadunt oc eu holl lavur yn gwrthŷynebu ac yn daly yn erbyn y Ruveynwyr. ac yn vynyth yn gŷneuthur aervaeu or Ruveynwyr ac or Brytanyeyt a oedynt y gyt ac 6ynt. kanyŷ kynnullaŷ a galŷ attadunt a 6neynt paŷb or a keffynt or ynssed yŷ eu kylch yn kannwrthŷy udunt. ac y velly yn vynyth yd ymchŷelynt y gyt a budugolyaeth.²⁹⁷ Ac 6rth hynny gorthrŷm vu kan yr am-heraŷdyr diodef eu kyrchu ac eu ryfel arnaŷ. ac 6rth hynny yd erchis yr amheraŷ-

dyr gwneuthur claŷd or mor pŷy gylid yr rŷng Deyfyr a Brennych ar Alban megys y bey haŷs gwahard eu kyrcheu 6ynteu. Ac o kyffredyn treul y gwnaethpŷyt ac y kwplaŷyt y gweyth or mor pwŷy gylid yr rŷng Deyfyr a Brenych ar gogled. a hŷnnŷ trwy llawer o amseroed gŷedy hynny a dyffyrth ac a ytelys ruthreu a chyrcheu y y gelynyon. Ac ysef a oruc Sulyen gŷedy gwelet o honaŷ ef na alley ef ae porth gwrthŷynebu yr amheraŷdyr. mynet hyt yn Scythay keyssyaŷc nerth a phorth y gan y Ffychtyeyt y oreskyn y kyvoeth trach-evyn. Ac gŷedy kynnullaŷ o honaŷ holl yeuentyt y wlat honno y gyt a dyrvaŷr lyghes y deuth hyt ynys Prydeyn. Ac yn dyannot kylchynu Kaer Efraŷc ac ymlad ar dynas.²⁹⁸ Ac gŷedy ehedec e chwedyl tros y gwladod. yr ran mŷyhaŷ or Bry-tanyeyt a ymadaŷssant ar amheraŷdyr ac a aethant at Sulyen. ac eyssyoes yr hynny ny pheidyŷs Severus ae dechreuod ef namyn o pob lle kynnullaŷ yr Ruveynŷyr ef ar Brytanyeyt a trygessynt y gyt ac ef. ac yn dyannot kyrchu tu a Chaer Efraŷc ac ymlad a Sulyen. Ac gŷedy ymlad yn wychyr o nadunt yr amheraŷdyr a las yna a llawer or rey eydaŷ y gyt ac ef. a Sulyen a vrathŷyt en agheuaŷl. Ac odyna y cladwyt Severus enghayr Efraŷc er hon a kaŷssant y lenghoed Ruveynŷyr enteu. A deu vap a adaŷssey enteu ac esef oedynt er rey henny Bassyan a Getta a mam Getta a hanoed o Ruveyn a mam Bassyan a hanoed or enys hon. Ac gŷedy maru eu tat esef a orugant gwyr Ruveyn kymryt Getta en vrenyn ae kannŷrthwyaŷ oc eu pleyt 6ynt kanyŷ o Ruveyn ed hanoed e vam. Ac ysef a orugant y Brytanyeyt gwrthŷynebu y henny ac ardyrchavael o nadunt 6ynteu Bassyan en vrenyn kanyŷ y vam enteu a hanoed o enys Prydeyn. Ac odyna en kynydu brŷdyr er rygthunt. ac ena e llas Getta. ac e kavas Vassyan e vrenhynyaeth trŷy nerth y Brytanyeyt.²⁹⁹

Ac en er anser hŷnnŷ ed oed yno gwas yeuanc a elŷyt Karaŷn. ac nyt oed vonhedyc. ac eyssyoes en llawer o emladeu clotvaŷr oed oe dewred ac oe daŷn. ar gwas hŷnnŷ a kerdadŷ raddaŷ hyt en Ruveyn ac erchy kanyat yg gwyd Sened Ruveyn y kadŷ enys Prydeyn ar longheu ar e moroed rac gormossoed y gan estronolyon kenedloed. ac adaŷ tros henny o da y wyr Ruveyn kymeynt a chet kaffey enteu brenhynyaeth enys Prydeyn.³⁰⁰ Ac gŷedy darvot ydaŷ ef trŷy e ffals adaweu henny twyllau Sened Ruveyn ef a kavas er hyn a erchys udunt ac y gyt ac escryvenneu yn seylyedyc ef a

death trachevyn hyt yn enys Prydeyn. Ac ene lle en dyannot kynnulla6 llongheu a oruc a galw atta6 llawer o kedernyt yeuenctyd ynys Prydeyn a mynet a oruc yn y lyghes ar y mor a chylchynu holl traetheu a phorthvaeu enys Prydeyn. a g6neuthur llawer o kynh6ryf ar y pobloed ac ar enysedd en y cylch kan anreythya6 e dynassoed ac eu llad ac eu llosky a grypdeyly6 ac yspeyly6 e tyr dywyllodryon oc eu da. Ac ef evelly yn y creulonder h6nn6 llythra6 atta6 a wneynt pa6b ar ay karey treys a grypdeyl ac enwyred. ac ar yspeyt vechan kymeynt oed y lw ac nad oed arna6 ovyn un tywyssauc.³⁰¹ Ac o acha6s henny dyrchavael y syber6yt a oruc ac anvon kennadeu at y Brytannyeyt y erchy udunt y g6neuthur ef en vrenyn arnadunt. ac enteu a emladey a gwyr Ruveyn ac ae dystrywey 6ynt o enys Prydeyn ac ar rydhae e Brytannyeyt y gan estra6n kenedyl.³⁰² Ac y gyt ac y kavas enteu e vrenhynyaeth en dyannot emlad a oruc Cara6n a Bassyan ae llad. kanys y Ffychtyeyt a 6naethant y vrat yda6. pan dyleynt wy kanh6rthwya6 Bassyan ed emch6elasant 6yntue arnaw ef en e wrwydyr ac emlad en erbyn eu gwyr ehun. Ac g6edy henny en e lle ada6 y maes a oruc y Ruveyn6yr a dechrau ffo. kany 6ydynt pwy a vey porth. pwy a vey amporth. Ac gwedy kaffael o Kara6n e wudugolyaeth efa rodes yr Gwydyl Ffychty en e gogled y wlat a el6yr Escotlont. ac eno y maent yn preswylly6 em plyth e Brytanyeyt yr hynny hyt hedy6.³⁰²

Ac g6edy kennatau en Ruveyn ryoreskyn o Kara6n enys Prydeyn Sened Ruveyn a anvones Allectus Sened6r a theyr lleng o wyr emlad y gyt ac ef y lad e creula6n ac y oreskyn er enys trachevyn urth vedyant gwyr Ruveyn. Ac g6edy eu dyvot y tyr enys Prydeyn. en dyannot emlad a orugant a Chara6n. ac g6edy y lad kymryt koron y teyrnas a wnaeth Allectus. ac odyna dyrva6r temhestyl a dyportthes yr Brytannyeyt er rey a ymada6sey a chyhoed gwyr Ruveyn. ac ar athoedynt ar Kara6n.³⁰⁴ Ac wrth henny trwm e kymerassant e Brytannyeyt henny. a chymryt Asclepyodotus yarll Kernyw ac urdaw h6nn6 en vrenyn arnadunt. ac o kyffredyn kyghor a chytsynnyhedygaeth mynet a orugant am benn Allectus ae kymhell y emlad ac 6ynt. Ac en yr amser h6nn6 ed oed enteu en Llundeyn en g6neuthur g6ylva oy tadolyon dwy6eu. ac y gyt ac y kygleu ef dyvodedygaeth e Brytanyeyt emada6 ae abertheu a oruc ac y gyt ae holl

kedernyt kyrchu e Brytannyeyt a oruc a chalettaf aerva o bob parth a orugant. Ac eysyoes trechaf wu Asclepyodotus ar Brytannyeyt a gwascarw er Ruveyn6yr a 6naethant ac eu kymell ar fo ac eu hymlyt a llad llawer o vlyloed o nadunt a llad Allectus eu brenyn.³⁰⁵ Ac g6edy damweynya6 y wudugolyaeth yr Brytanyeyt sef a oruc Lylyus Gallus ketymdeyth Allectus kynnulla6 er rey ar dyangesynt or Ruveyn6yr atta6 y Lundeyn a chad6 e pyrth ar kestyll arnadunt a medylly6 keysya6 g6rth6ynebu odyna yr Brytanyeyt neu enteu gochel e kyndrycha6l anghew oed en y herbyn. Ac g6edy gwelled eysyoes o Asclepyodotus hyny kylchyny e dinas a oru enteu ac en dyannot anvon kennadeu a 6naeth at holl tewysogyon enys Prydeyn a dy6edyt udunt rylad o hona6 ef Allectus a llawer o vlyloed y gyt ac ef ae vot enteu en eiste 6rth Lundeyn. ac en gwarchay endy er hyn a dyanghasey or Ruveyn6yr endy. Ac 6rth henny erchy y pa6b o tewysogyon enys Prydeyn en kytduhun ac en dyannot dyvot hyt atta6 ef en porth yda6. kanys ef a tebygey bot en eskavyn udant dywreidy6 er Ruveyn6yr or enys os o kytduhundep pa6b ed emledyt ac 6ynt.³⁰⁶ Ac ena 6rth y kennadeu e doythant e Deheuwyr ar Gwynnyt a gwyr Deyfyr a Brennych ar Albanwyr ac y gyt a henny pa6b or hanoedynt 'o kenedyl e Brytanyeyt. Ac g6edy dyvot pa6b hyt rac bron e brenyn ef a erchys parattoy amravaelyon peyryanneu a llavurya6 y dystryw e muroed. Ac en dyannot uvudhau a orugant yda6 or g6yr kadarn ar rey glew ac en wychyr kyrchu e muroed a orugant. Ac en dyannot eu brywa6 athr6ydunt a throstunt y me6n ed aethant a g6neuthur aerva or Ruveynwyr en e lle. Ac eysyoes gwedy gwelet or Ruveyn6yr eu llad hep trugared hep orffowys annoc a 6naethant y eu tewysogyon ufudhau yr Brytannyeyt ac erchy eu trugared y eu hellwng en vy6 y eu gwlat. kanys neu ry daroed hayach eu llad oll namyn un lleng oed ett6a en keysya6 emkynhal.³⁰⁷ Ac 6rth hynny kytsynnyha6 ac 6ynt a oruc Gallus eu tewysa6c ac amrody ac ef ae cytymdeythyon en ewyllys Asclepyodotus ar Brytannyeyt. Ac val ed oed e brenyn en kymryt kyghor am trugarhau wrthunt e kyvodasant gwyr Gwyned a bydyna6 ac ar lan nant bychan ed oedynt llad penneu er Ruveyn6yr a orugant. Ac 6rth henny e gelwyr e nant h6nn6 eg Kymraec Nant Gallg6n ac en Saysneec Gallobroc.³⁰⁸

Ac gwedy gorvot ar Ruveyn6yr Ascle-

pyodotus tr6y annogedigyaeth tywyssogyon e teyrnas a kymyrth koron e vrenhynyaeth ac ae gwysc6s am y pen ac a traeth6s y kyvoeth trwy unyawn wryoned a thagnheved ar espeyt dec mlyned. a g6ahard a 6naeth grypdeyl e treyswyr a chledyveu e lladron.³⁰⁹ Ac en y oes ef e dechreu6ys e temhestyl a oruc Dyocletyan amhera6dyr ar e Crystonogyon en er hon hayach e dyleyt Crystonogaeth en ynys Prydeyn. er hon a kynhelyt en kyvan ac en yach endy yr en oes Lles Vrenyn e g6r kyntaf a dothoed eg kret endy. Ac en er amser h6nn6 e dothoed Maxen Ercwlff pen teulu y creula6n h6nn6 ac o arch h6nn6 ae orchymyn y dystrywyt er holl eglwyseu. ac e lloset holl lyfreheu er escrythur lan ar a allwyt y kaffael o nadunt. ar etholedygyon effeyryeyt ar meybyon lleen ar Crystonogyon adanadunt a llas en kyn amlet ac ed ehedynt en vydynoed ar 6lat nef megys ar eu gwyr prya6t tref tat 6ynt. Ac ena y ma6rha6s yr Holl-gyvoetha6c Dyw y trugared ef em plyth e Brytannyeit rac eu tewylla6 wynt o nosa6l tewyll6ch agheu er rodes ef egluraf lampeu udunt e seynt ar merthery a ennyn6s udunt a bedeu er rey henny ar lle e kymmerasant eu merthyrolaeth trwy gwres caryat em meun bryt a med6l e nep a edrycho a dangossasant eu gwrthyau pey na bey kwynvanus klybot y gan agkyvyeith kenedyl er ryw destryw a h6nn6 ar kywdawt6yr enys Prydeyn.³¹⁰ Ac em plyth pa6b o bobloed a verthyr6yt ena e dyodevasant mylwyr em mydyn Cryst. seynt Alban o Verolan. ac Wl. ac Aaron o kaer Llyon. A seynt Alban hagen o wres kymwerwedyc carda6t a kymyrth Amphybal y kyffeswr ef o la6 er rey ae merthyrey ac en kyntaf ae kudy6s en y ty ehunan ac ody a symud6s e dyllat. ac ae ellynga6s y ymdeyth. ac ed emrodes enteu ehunan y verthyrolaeth. ar rey ereyll trwy amravaelyon poenau ar eu corfforoed a ehedasant ar orwchelder llewenyd g6lat nef hep un pedrus.³¹¹

Ac en er amser h6nn6 e kyvodes Koel yarll Kaer Coelin yn erbyn Asclepyodotus brenyn y Brytannyeit. ac g6edy bot br6ydyr er rygthunt e llas Asclepyodotus ac arderche6yt Koel o coron e teyrnas. Ac g6edy kennatau hynny y Sened Ruveyn lla6enhau a orugant o acha6s agheu e brenyn er h6n a daroed yda6 kynnryvu Ruveynya6l kyvoeth. ac ena koffau a oruc Sered Ruveyn e veynt kollet a kollesynt o t6yrngtet enys Prydeyn. Ac 6rth hynny 6ynt a anvonasent Constans senedur er hun a darestyghasey er Espaan wrth

Ruveynya6l vedyant. gwr doeth hagen oed h6nn6 a glew. ac em blaen pob peth gwr a vynney aghwanegu kyhoeda6c vedyant sened Ruveyn.³¹² Ac 6rth henny Koel vrenyn e Brytannyeit g6edy gwybot o hona6 en honneyt dyvodedygaeth Constans y enys Brydeyn arneyga6 ac ovynhau a oruc emlad en y erbyn kanys y clot a kadarhaey na ry allassey un brenyn gwrth6ynebu yda6. Ac 6rth hynny y gyt ac y dyskynn6s Constans ar tyr er ynys anvon kennadeu a oruc Koel at Constans ac erchy tagnheved yda6. a rhody o hona6 ynteu gwryogaeth a darestyghedygaeth yda6 ac y Sened Ruveyn a dan yr amvot h6n medu o hona6 ef enys prydeyn ae thelyygda6t. a thalu o hona6 ynteu e gosodedyt teyrngtet y Sened Ruveyn. Ac gwedy kennatau henny y Constans ef a kymyrth henny en llawen. ac a rodes hed6ch a tagnheved yda6 a dan er amvot h6nn6. ac ar henny gwystlon a kymyrth a chadarnhau tagnheved er rygthunt. Ac gwedy espeyt mys clevychu a wnaeth Koel o orthrwm heynt ac o h6nn6 e bu var6 kyn pen er wythnos.³¹³ Ac g6edy mar6 Koel e kymyrth constans coron y deyrnas. ac y kymyrth un verch oed y Koel en wreyc yda6. Ac esef oed honno Helen Llwyda6c. pryt honno hagen ae tholedywr6yd ny cheffyt en er enysedd en y chylch ae kyffelyppey. nac en er Espaan nyt oed er eyl a vey kynteked a hy. ac y gyt a henny hevyt nyt oed er eyl a vey kyn doethet a hy eg kelvydyt Mussyc ar kelvydodeu ryd a hy. kanys nyt oed o plant oy that namyn hy ehunan. Ac 6rth hynny e mynn6s enteu dysku ydy hy e kelwydodeu hyt pan vey doethach e galley hytheu llywya6 e kyvoeth g6edy ef.³¹⁴ Ac gwedy kymryt o Constans honno eg kytemdeythas y wely ef a anet map ydaw o honey. ac esef oed h6nn6 Custennyn vap Helen. Ac o dyna em pen er un wlwydyn ar dec eg Kaer Efra6c e darestygh6s Constans y dyleyt agheu. ac er rodes enteu teyrnas enys Prydeyn y Cwstennyn y vap enteu. Ac en e lle g6edy arveru o hona6 ef a llywodraeth e teyrnas kyn ychydyc o wlydynedd ef a dangosses bot endae dyrva6r clot a molyant a haylder. ac y gyt a henny en erbyn er Ruveyn6yr dywalder lle6 ae creulonder. Ac evelly ya6ndr a gwryoned a wnaey er r6ng e pobloed. Crypdeyl e lladron a pyley. dywalder er rey enwyr creulon a sathrey. tagnaved a ned6ch ym pob lle a lafuryey eu hatne6ydu trwy e teyrnas.³¹⁵

Ac en er amser h6nn6 ed oed en Ruveyn

gwr enôyr creulaôn en amheraôder. ac esef oed hōnnô Maxen creulon. ac esef a wnaey dytreftadu o vonhedygyon ar dyledogyon ac eu hystōng. ac o waethaf creulonder kyôarssangu kyffiredyn kyhoed Sened Ruveyn. ac ef ewelly yn eu kywarssangu ac en eu dytreftadu sef a wneynt ôynteu ffo hyt en ynys Prydeyn hyt at Cwstennyn. ac enteu en anrydedus ae arvolley ôynt.³¹⁶ ac or dywed gôedy llythraô llawer o nadunt attaô wynt ae kyffroassant ac a annogassant ar lyt yn erbyn e creulaôn hōnnô. ac en venych e dygynt ar cof ydaô creulonder Maxen. ac e dywedyn wrth Cwstennyn val hyn. Pa hyt y dydefy ty en trueny ny ac en alltuded arglwyd Cwstennyn. pa hyt y gohyry tytheu wyny en ganedyc lavur a thref en tat. kany tydy duhunan o en kenedyl ny a elly talu yny en kollet gwedy e goreskynnych ac e gôrthledych Maxen o Ruveyn. kany pa dywyssaô e eyll ymkyvartalu y vrenyn Brytaen o kedernyt a dewred marchogyon neu enteu o amylder eur ac aryant. Ac ôrth henny gwedyôn nynnheu tydy hyt pan telych ty y ny tref en tat ac en kyvoeth ac en gwraged ac en meybyon kan dyvot y gyt a ny a llu kenedyl hyt en Ruveyn.³¹⁷

Ac odyne gwedy kyffroy Cwstennyn or amadrodyn hyn ac o lawer o ereyll ef en llôyr akynnulôls llu enys Prydeyn. ac a aeth y gyt ac wynt hyt en Ruveyn ac ae goreskynnô. ac odyne a kavas llywodraeth yr holl vyt. Ef hagen a dugasse y gynt ac ef try ewythred Helyn y vam. nyt amgen Llywelyn Trahayarn a Meurcy. ar rey henny a urdô enteu en Senedaôl urdas.³¹⁸ ac en er amser hōnnô e kyvodes Eudaf yarll Ergyng ac Ewas en erbyn e tewysogyon ar ry adaôsse y Cwstennyn en kynhal er ynys ôrth Ruveyniaôl telygtaô. ac Eudaf a emladô ar rey henny ac ae lladaô ac a kymyrth ehun llywodraeth enys Prydeyn.³¹⁹ ac gôedy mynegy henny y Cwstennyn enteu a envynnô Trahayarn eôythir Helen a theyrlleng o wyr emlad y gyt ac ef y kymhell enys Prydeyn tracheuyn ôrth Ruveyniaôl vedyant. Ac gwedy dyskynnu Trahayarn ar traeth ker llaw Kaer Perys ef a kyrchô am pen y dynas. ac en espeyt deudyd ef ae kavas.³²⁰ Ac gôedy henny e chwedyl hōnnô trwy yr holl wladoed Eudaf vrenyn a kynhullô holl wyr arvaô ynys Prydeyn. ac y deuth en y erbyn hyt e lle e gelwyr Maes Uryen ker llaw Kaer Wynt a dechreu ymlad a ônaethant ar wudugolyaeth a kavas Eudaf. ac ôrth hynny Trahayarn a dyengys oy varchogyon kanthaô a kyrchô longheu ac

odyne a hwyllyassant hyt e gogledd. Ac ena e deuthant yr tyr ac e dechreuassant anreithyaô e gwladoed.³²¹ Ac gwedy kenatau henny y Eudaf Vrenyn. enteu eylweyth a kynhyllô holl kedernyt ynys Prydeyn ac a deuth en y erbyn ef hyt en Escotlont. ae eno yd emladô ac ef. ac eyssyoës Eudaf a ffoës ena hep wudugolyaeth. Ac esef a orug Trahayarn gwedy kaffael o honaô e wudolyaeth dechreu ymlyt Eudaf o le pwy gylid hep adu ydaô un gorffowys hyt pan duc y kanthaô holl dynassoed a cheyryd ynys Prydeyn a hevyt coron e teyrnas.³²² Ac ôrth henny en ovalus Eudaf en y longheu a aeth hyt yn Llychlyn y keyssyaô porth y gan vrenyn Llychlyn y keyssaô goreskyn y kyvoeth tracheuyn ac en henny eyssyoës o amser Eudaf ar ry adaôsse kan y kytemdeythyon ae anwlyeyt gônethur brat ag agheu Trahaearn. ac ôrth henny yarll e mynyd kadarn e gwr a karey Eudaf en wuy no nep a lafuryô em blaen paôb yr gweythret hōnnô. kany dywyrnaô ed oed Trahayarn en mynet o Kaer Lundeyn y emdeyth er racydwedeyt yarll a theyrmyl o Varchogyon y gyt ac ef a emkydyô ym meôn glyn e fford e dewey Trahayarn ac en dirybud a kyvodassant am y pen ac ae lladassant em plyth y kytvarchogyon.³²³ ac y gyt ac y kennattaôyt henny y Eudaf enteu en dyannot a deuth tracheuyn hyt en enys Prydeyn. ac gwedy goreskyn a gwasparu er Ruveynwyr e kymyrth ynteu coron y teyrnas er eylweyth. ac odyne kymeynt wu y clot ae volyant o amylder eur ac aryant ar vyrr amser ac nat oed haôd kaffael yr eyl a kyffelyppyt ydaô. Ac o dyne Eudaf a lywyaôd yr enys hyt ar oes Gratyan a Valentynan.³²⁴

Ac or dywed gôedy trewlyaô Eudaf o heneynt medylyaô a oruc pa wed e llungethy enteu e pobyl gwedy ef. a cheyssaô gwybot y gan y gyghorwyr pwy oe lyn ef a wnelynt en vrenyn kany nyt oed ydaô ef ettyved namyn unferch. ac ôrth hynny rey or kyghorwyr a vynnyn rod y vorwyn honno y un o dyledogyon enys Prydeyn ar teyrnas kenthyl. ereyll a vynnyn rod y un o dyledog on Ruveyn ar vrenhynyaeth gently. Eryll a vynnyn rod y coron y teyrnas y Konan Meyryadaô ney Eudaf vap y vraô. ar rod y verch enteu y dyledaô o estraôn kenedyl. ac eur ac aryan ynn amyl y gyt a hy.³²⁵ A hyt tra oedynt en er amrnyon hōnnô e rydunt nessau a oruc Karadaô yarll Kernyw a chyghory a wnaeth gwahody Maxen Senedôr or Ruveyn ar rod y verch ydaô. Ac ewelly y

dywedey ef y gellynt wynteu kaffael tra-gwyda6l hed6ch. kanys e gwr h6nn6 oed vap y Lywelyn ewythyr Cwstennyn va6r vap Helen e gwr a dywetp6yt wchot o hona6. Mam Maxen hagen ae genedyg-aeth a hanoed o Ruveyn. ac o pop parth o vrenhynya6l waet ed hanoed. Ac wrth hynny ed ada6ey enteu g6astat hed6ch. kanys o amherodryon Ruveyn ac o Vrenhyned ynys Prydeyn yd hanoed. Ac g6edy g6elet o Kynan Meyryada6c Yarll Kernyw yn rody y kyghor h6nn6. blyghau a sorry a oruc. kanys e holl ynny ae holl lavur ef oed en keyssya6 e vrenhynyaeth yda6 ehun. ac o acha6s henny kynhyrvu e llys en holla6l a oruc.³²⁶ Ac yr hynny eyssyoes ny phefydy6s Karada6c yarll Kernyw ae dechrewoed namyn anvon Meuryc y vap a oruc hyt en Ruveyn y datkan y Vaxen e kyghoreu henny. Gwas yeuanc hagen teledyw oed e Meuryc h6nn6 hedus clotva6r molyannus. glew a dewr en rey e gwyr a gwythyr yn y heyreyt yda6 ef ornesu.³²⁷ Ac g6edy y dyvot ef rac bron Max-en ef a arvollet en anrydedus y gantha6 ef ay holl kytvarchogyon. Ac en er amser h6nn6 dyrva6r terfysc ar ryvel oed er r6g Maxen ar deu amhera6dyr oedynt en Ruveyn nyt amgen Gratyan a Valentynyan kanys e gwyr hynny a daroed udunt g6rthlad Maxen hyt na chaffey ef arveru o tryded ran er amherodraeth megys y dyley o tada6l anryded.³²⁸ Ac gwelet o Veuryc Maxen en kywarssangedyc y gan er amherodron ef a dywa6t 6rtha6 ar e wed hon. Pa acha6s Vaxen e byd arnat ty ovyn Gratyan. kanys egoret yw yty fford trwy er hon y gelly dytheu d6yn er amherodraeth e gantha6 enteu. Debre gyt a my hyt en enys Prydein ty a geffy coron teyrnas enys Prydeyn kanys Eudaf brenyn Brytaen sydd gorthr6m o heynt a heneynt. ac nyt oes dym a damuno enteu namyn kaffael y kyfryw was yeuanc dyleda6c ac wyt ty urth rody y un verch yda6 a theyr-nas ynys Prydeyn y gyt a hy. kanys nyt oes nyt oes un map yda6 namyn er un verch honno. Ac 6rth henny kyghor y gan y wyrda a kymethr padyw e rodey enteu y teyrnas kan y un verch. ac 6rth henny kymmeredyc wu gan wyrda e teyrnas kanyhadu y vrenhynyaeth yty gyt ar verch. ac ar e kennad6ry honno yd anvon-assant wy vynheu y vnygu y tytheu y kyghor h6nn6. Ac wrth hynny o mynny dytheu dyvot y gyt a my e dechreu h6nn6 a keffy ty. ac o eur ac aryant enys Prydeyn ae marchogyon ae hymlad6yr e gelly tytheu goreskyn Ruveyn en y bywnt

gwrthladedyc y hamerodryon o honey. ac y velly y kynnydy6s Cwstennyn dy gar ty a llawer hevryt o Vrenhyned Prydeyn a oreskynassant Ruveyn.³²⁹

Ac wrth henny ufudha a oruc Maxen 6rth kyghor Meuryc vap Karada6c a chychwyn y gyt ac ef tu ac ynys Prydeyn. ac ar e fford ef a oreskynn6s keyryd Ffreync ae dynnassoed. ac a kynnul6s llawered ac amylder o eur ac aryant ac o pob parth yda6 e kymdeythoka6s llawer o varchogyon. ac odyna ar e mor ed aethant. ac o herwyd hwylyeu y dyskynnassant em Porth Ham6nt.³³⁰ Ac g6edy kennatau henny y Eudaf brenyn e Brytanyeyt ofyn-hau en va6r a oruc a thebygu ry dyvot en dyssyvyt gelynya6l lu am pen y kyvoeth. ac en dyannot gal6 Kynan Meyryada6c ey ney atta6. ae erchy yda6 ef kynnul6s holl varchogyon arva6c enys Prydeyn a mynet en erbyn e gelynyon henny. Ac en e lle en dyannot Kynan Meyryada6c e llw llwyrfaf a mwyhaf ac all6s holl yeuentyt e teyrnasae dewred oed henny ac aeth hyt ym Porth Ham6nt en erbyn y llu a doth-oed y gyt a Maxen Wledyc.³³¹ ac gwedy gwelet o Vaxen y veynt amylder llw honno en e erbyn govalu en va6r a oruc kany wydyat pa beth a wnaey kanys bychan oed o vydynod y gyt ac ef 6rth keyssya6 ymlad a llw kymmeynt ar h6nn6 en y erbyn. ac 6rth henny pedrus a wu kantha6 emrody y emlad en erbyn amylder y gwyr ac eu glewder kanys kan obeyth tagnheved e dothoed. ac 6rth hynny gal6 a oruc atta6 y hynafgwyr ae kyghorwyr. ac erchy udunt mynegy y kynghor goreu a wypynt en erbyn e kyvry6 dam6eyn h6nn6.³³² Ac en kyntaf Meuryc a rodes ateb yda6 ar e wed hon. nyt oes eb ef ynny ymlad ar sawl em-lad6yr glew kadarn hyn. ac nyt o acha6s emlad y dodym ny yma y enys Prydeyn y geysya6 y goreskyn trwy emlad. tagnheved a arch6n a chanyat y llettyw ar e tyr hyt pan wybydom ny medwl e brenyn. Ac 6rth henny dywed6n en bot en kennadeu e kan er amhera6dyr en arweyn kennad6ry a negesseu at Eudaf brenyn e Brytanyeyt. ac evelly trwy amadrodyon kall doeth araf-ha6n mynnheu e pobyl honn.³³³ Ac g6edy ryngu bod y pa6b y kyghor h6nn6. Meuryc a kynyrth y gyt ac ef deudengwyr llwydyon or rey doethaf or a kavas en e ll6, a cheynk olywyd en lla6 pob un o nadunt e deheu. ac evelly deuthant en erbyn Kynan Meyryada6c.³³⁴ Ac gwedy gwelet or Brytanyeyt wyr mor anrydedus ar rey henny a oet a doethineb ac ar6ydyon hed6ch a tagnheved kanthunt. kyvody en

anrydedus a orugant en eu herbyn ac agory e fford udunt en hehang hyt pan ellynt en rôyd mynet rac bron e tewyssa6c. Ac ene lle gwedy eu dyvot a sevyll rac bron Kynan Meyryada6c yannerch a wnaethant o pleyt er amhera6dyr ar Senedadywedwyrt ryanvon or amhera6dyr Maxen vap Llywel- yn hyt at Eudaf brenyn e Brytannyeyt a a negesseu a chennad6ry kantha6 y gan yr amherodryon atta6.³³⁵ ac ena e dywa6t Kynan Meyryada6c. nyt tebyc hyn e drech kennadeu ys tebygach hyn y elynyon a vynnunt g6neuthur treys a goreskyn gwladod.³³⁶ ac en dyannot Meuryc a atteb- od yda6. nyt oed wedus hep ef y wr kym- eynt kyward a h6n hep lawer ac amylder o kytyrmedeythyon ygyt ac ef ac en w6yha6 oll o achas medyant ac argl6ydyath gwyr Ruveyn a gweythredod eu tadeu ac eu hentadeu kas ynt y gan lla6er o Vrenhyn- ed. ac 6rth hynny pey kerdey un o nadunt y gyt a nyver bychan. ac attoed ef ky6yrs- sangedyc ef y gan y elynyon. ac evelly e ke6ylydyt kyffredyn gyhoed Ruveyn. ac 6rth henny en hed6ch a thagnheved e deuth. a tagnheved a keys.³³⁷ a henny e mae en y dangos ar y weythret kanys yr pan dyskynunassam ny ar tyr er enys hon ny wnaetham na threys na chollet na sar- haet nac eyssyeu y nep. en treul ac en reydyeu megys kenedyl tagnhevedus a prynassam ny ac ny dugam ny dym y treys y ar nep.³³⁸ Ac gwedy pedrussa6 o Kynan Meyryada6c ena pa beth a wneleya emlad ac 6ynt ac enteud rody hed6ch udunt. nessau ena a oruc Karada6c yarll Kernyw a hynafgwyr e teyrnas y gyt ac ef ac annoc y Kynan rody udunt er hyn yd oedynt en y adol6yn. A chet bey gwell gan Kynan emlad ac wynt. eyssyoes dyosc eu harveu a oruc pa6b o nadunt a chanhyadu hed6ch udunt a d6yn Maxen ac kytemdeythyon y gyt ac ef at Eudaf vrenyn e Brytannyeyt hyt en Llundeyn a demlle6ychu yda6 ynteu e kyffranc h6nn6en y 6rdas megys ed ada6ed.³³⁹

Ac ena e kymyrth Karada6c yarll Meuryc y vap y gyt ac ef ac erchy gostec a oruc. ac en e wed hon e dywa6t 6rth e brenyn. llyma ep ef er hyn trwy hyr amser ed oedynt er rey a kedwynt kyfla6n a chy6yr ffyd y ty en ydamuna6 a Dy6 en y llunyethu kanys tydy weyth arall a orch- mynnest yth wyrda dy rody kyghor yty pa 6ed y llunyethut ty dy verch ath kyv- oeth g6edy ty. ac en w6yha6 oll en y dy- eued hyn e mae heneynt en emlad ath dy en kymeint ac na elly tytheu llywya6 de pobyl ath kyvoeth a vo h6y. ar rey a kyg- hores yt rody coron y teyrnas y Kynan

Meyryada6c dy ney. ar rody dy verch y wr gwlat arall ac eur ac aryant y gyt a hy. Ereyll a kyghorynt rody dy verch y un o te6yssogyon er enys hon a lly6odraeth e teyrnas y gyt a hy. ac a dalyey e kyvoeth gwedy ty. er ran w6yha6 hagen or kyghorwyr ar gwyrd a kyghorassant keyssya6 un dyl- eda6c o lyn er amherodryon ac y h6nn6 rody de verch y gyt a choron e teyrnas kanys wynt a ede6ynt kaffael g6astat a thragywyda6l hed6ch trwy henny tra vey Ruveynya6l kyvoeth en eu hamdyffyn. Ac 6rth henny y bu teyl6ng gan Dy6 anvon e gwas yeuanc h6nn bonhedyc o lyn er Ru- veynwyr. ac o vrenhyna6l kenedyl e Bry- tannyeyt. ac om kyghor y de verch a rody yda6 hep annot a choron e teyrnas y gyt a hy. ac ouy 6ney henny pa dyllet syd yty ar enys Prydeyn m6y noc yda6 enteud. kanys kar yw ef y Custennyn a ney y Coel en brenyn nynheu er h6n ny all6n ny g6adu Helen y verch ef y ryvot en Vren- hynes arnam ny ac 6rth henny o treftada6l delyet ef a dely kaffael brenhynyaeth enys Prydeyn.³⁴⁰ Ac g6edy y Karada6c darvot dywed6yt er amadrodyon hyn Eudaf trwy gyffredyn kyghor y wyrda ef a rodes y verch yda6 a theyrnas er enys y gyt a hy. ac g6edy gwelet o Kynan Meyryada6c henny llydyas ac antheyl6ngu ac anrhy- fyghu a oruc en wy noc e gellyt y credu. ac en dyannot mynet hyt er Alban a chyn- nulla6 llw m6yaf a all6s ef y gaffael atta6 6rth ryvelu ar Vaxen.³⁴¹

Ac gwedy kytemdeythokau amylder o kynnulleitva Kynan Meyryada6c a deuth trwy avon Humyr ac o bob tu y Humyr dechreu a oruc anrehytha6 e g6ladoed. Ac g6edy kennatau henny y Vaxen enteud a kynnulleitva holl kedernyt enys Prydeyn ac ar vrys ed aeth yn y erbyn. ac en dyannot emlad ac ef a chaffael e wudugolyaeth. ac er henny eyssyoes ny pheidy6s Kynan namyn atkynnulla6 eyl6eyth y vydynoed ae torvoed atta6 ac emdangos en te6yn dystry6edygaeth e gwladod. ac evelly eyl- 6eyth ed emch6ley Vaxen ac g6edy ed emledynt gweythyeu e kaffey e wudugol- yaeth. ac or dy6ed g6edy gwneuthur o bob un o nadun dyrva6r kollet oy gylyd tr6y annoc eu kytemdeythyon tagnhevedu a orugant.³⁴²

TRDYD dekyvor a aeth or enys honn wu h6nn.

Ac gwedy llythra6 yspeyt pum mlyned syber6hau a wnaeth Maxen ac o achas anthervynedyc amylder eur ac aryant a kymull6yd yda6 peunydy. ac 6rth henny paratoy llyghes va6r a oruc agkyvodedyn.

ac y gyt a hynny kynnulla6 holl varchogyon enys Prydeyn a 6naeth a chwennyachu y oreskyn Ffreync. Ac 6rth henny g6edy mynet o hona6 tros e mor en kyntaf e kyrch6s ef Llydaw e teyrnas a el6yr er awrhon Brytaen vechan.³⁴³ a dechreu a oruc ryvelu ar Ffreync a oedynt en y g6ledychu. ac esef a wnaethant e Ffreync ac Ymbalt en te6yssa6c arnadunt dyvot en y erbyn a dechreu emlad ac ef. Ac eyssyoes en y ran wuyhaf peryglu a orugant a dechreu ffo kanyys Ymbalt eu te6yssa6c wynt o phymthec myl o wyr arva6c y gyt ac ef a dyg6ydassant. Ac g6edy henny g6edy gwneuthur o Vaxen e veynt aerva honno dyrva6r lewenyd a kymyrth kanyys g6ydyat bot en ha6d ac en eskavyn yda6 goreskyn e wlat. gwedy rylad e sa6l varchogyon honno. Ac 6rth henny gal6 Kynan Meyryada6c atta6 odyeythyr e torvoed ac adan ch6erthyn en eskavyn dywed6yt 6rtha6 val hyn. llyma ef ey un or teyrnassoed goreu o Ffreync g6edy y goreskyn o honam ny. llyma gobeyth ynny y oreskyn e teyrnassoed ereyll. ac 6rth henny bryssy6n ny y achubeyt e keyryd ar teyrnassoed ar kestyll en dyssyvyt kyn ehedec e ch6edyl tros eythyvoed y gwladoed ac ymkynnulla6 pa6b ac arveu en erhyn. kanyys o gall6n ny kaffael e teyrnas hon ny phedrassaf y gallu o honam ny goreskyn holl Ffreync 6rth en medyant nynheu. Ac 6rth henny na vyt edyvar gennyt kanhyadu ymy pa beth bynnac vey de delyet dy en enys Prydeyn. kanyys pa beth bynnac a golleyst ty eno my ae hennyllaf y te eman en e wlad hon. Ac 6rth henny my ath 6naf ty en vrenyn ar e teyrnas hon. a hon vyd Brytaen arall. a honn a kyvanhed6n ac en kenedyl g6edy g6rthladom ny estronolyon kenedloed o honey. kanyys gwlat frwythla6n y6 hon o ydeu ac avonoed kyvla6n o pysca6t.³⁴⁴

Ac g6edy henny kynnulla6 a chyweyr-ya6 bydynoed a oruc a mynet hyt en Rodhin ac en e dyd h6nn6 e a kavas y dynas h6nn6. ac g6edy klybot o ba6b dywalder a chreulonder e Brytanyeyt a lladedygaeth'er aerva ry ledessyt ffo a 6naey pa6b o nadunt kan ada6 eu gwraged ac eu meybyon.³⁴⁵ ac velly o aghreffit a dyse er rey henny e gwneymt pa6b tr6y e gwladoed ar keyryd ar dynassoed hyt pan oed e ffyrd en heang ac en r6yd yr Brytanyeyt. ac evelly ed oed creulonder e Brytanyeyt hyt pan ledyn er holl kenedyl or gwyr kan arbet e gwraged e huneyn. ac or dy6ed g6edy dyleu o nadunt er holl wladoed ac eu tyr dy6yllodryon kadarnhau e dynassoed ar keyryd ar kestyll a orugant o Varchogyon Bryt-

aen. ac adeylat kestyll a chedernyt en lleoed kryua a wnaethant. ac gwedy henny dy6alder a chreulonder Maxen a aeth tr6y teyrnassoed Ffreync dyrva6r ovyn ac ar-ynaic a achub pob tewyssa6c a phob yarll en e veynt hon hyt nat oed un gobeyth yn ep o nadunt namyn emoll6ng ac emrodyr y tyghetven. Ac 6rth henny ffo a wnaey pa6b o pob lle or e vydynt enda6 yr keyryd ac yr dynassoed ar kestyll kadarn ac y pob lle or e tebygynnt kaffael na6d a dyogel6ch enda6. Ac gwedy gwybot o Vaxen bot y ovyn ef ar pa6b en kymeynt a henny kymmeryt glewder a oruc enda6 ac amlhau a oruc y lw kan rody kyvar6sseu a rodyon amhyl udunt. A ph6y bynnac a wyppay y vot en ch6annoc y grypdeyla6 da dynyon ereyll er rey henny a kytemdeythokaey Vaxen y gyt ac ef. ac yr rey y rodey eur ac aryant y ereyll. ac evelly o amravaelyon rodyon nyt annodey gwaha6d pa6b atta6 ac evelly eu kyvoethogey.³⁴⁶

Ac odyne kymmeynt amylder llu a kynnull6s atta6 megys yd oed tebyg a dyheu e galley goreskyn holl Ffreync y gyt ae therfyneu. ac eyssyoes annot a oruc henny hyt pan darffey yda6 en kyntaf hedychu e teyrnas a oreskynnassey ae llen6yae chyvanhedy or Brytanyeyt. ac 6rth henny gwys aossodes hyt pan deley kan myl o vyl-eynyeyt a thyrdy6yllodryon a chynnalla6 henny trwy holl teyrnassoed enys Prydeyn. ac eu hanvon atta6 wynt. Ac y gyt a henny deg myl ar ugeynt o varchogyon y gad6 er rey henny ac y hamdyffyn en e wlat e press6ylllynt endy rac kyrcheu a ruthreu estrona6l kenedyl. ac g6edy darvot yda6 kaffael o honno pob peth o henny 6rth y vynnu. ef a rannus Llyda6 er rygthunt ac a 6naeth Brytaen arall o honno. ac ae rodes y Kynan Meyryada6c.³⁴⁷ ac odyne e kerd6s enteu ae kytemdeythyon kantha6 hyt en eythavoed Ffreynge a thr6y orthrymmaf emladeu ef ae goreskynn6s Ffreync a dan y thervyneu y gyt a holl Germania ac em pob emlad e bu wuduga6l Maxen. ac odyne e gossodes eystedva y teyrnas en Treverys. ac odena y dechre6ys ryvelu ar amherodryon. Gratyan a Valentynyan. ac gwedyllad e neyll o nadunt e llall a dyholes or Ruveyn en holla6l.³⁴⁸

Ac en er amser h6nn6 ed oedynt e Ffreync a g6yr Peytw en ryvelu ar Kynan Meyryada6c ar Brytanyeyt ereyll a oedynt y gyt ac ef ac o vynyeh kyrcheu en avlon-ydu arnadunt. Ac enteu eyssyoes en 6ychyr ac en 6ra6l en g6rthwynebu udunt ac en talu aerva en erbyn y gylyd udunt ac en amdyffyn ac en kynhal e wlat a kyf-

reid6yt yda6 en 6ra6l. ac g6edy gorfot a chaffael e vudugolyaeth o hona6 y mynn6s ef oy kytvarchogyon kymryt gwraged or rey e gellynt meythryn plant er rey a vey tragy6ydda6l treftadogyon ar e wlat honno. A megys na bey nep kymyse en e byt en eu kenedyl ef a vynn6s o enys Prydeyn kyrchu g6raged udunt.³⁴⁹ ac 6rth henny anvon kennadeu a oruc Kynan Meyryada6c hyt en enys Prydeyn at Duna6t brenyn Kerny6. e gwr a dothoed en lle Karada6c y vra6t ac ar e kyvoeth ac erchy yda6 ef perfieythya6 e neges honno. kanys gwr bonhedyc oed h6nn6 a chyvoetha6c. ac yda6 e gorchymynnassey Vaxen lly6odr-aeth er enys en y absen hyt tra oed enteu en goreskyn e gwladoed racda6. Ac yr gwr h6nn6 ed oed merch anryved y phryt ae' thecked a honno a elwyt Ursula a vynney Kynan Meyryada6c y chaffael en wreycca yda6 ehunan.³⁵⁰

Ac g6edy g6elet o Duna6t kennadeu Kynan ac eu neges ef a vynn6s ufudhan oy neges. Ac 6rth henny ef a kynnull6s un vyl ar dec o verchet dyledogyon tr6y holl teyrnassoed ynys Prydeyn. Ac o verchet a vey ys eu bonhed ar tyr dy6yll-odryon ed erchys kynnulla6. try ugeyn myl a d6yn henny oll hyt yg Kaer Lundeyn. Ac y gyt a henny o pob porthva ed erchys d6yn llongheu en e rey e gellyt anvon e morynyon hynny hyt en Llyda6 ac er racyd6edygyon wyr uchot.³⁵¹ A chyt bey la6er em plyth e vydyn honno a vey da genthunt henny eyssyoes ed oed la6er o honunt 6ynteu en dr6c kanthunt ada6 eu g6lat ac eu ryeny ac eu kenedyl. ac ereyll o nadunt a oed g6ell kanthunt kadu en dyweyrded ac eu gweruda6t noc mykysylltu a neythoreu. ac evelly en amravael-yon luossawgr6yd amravael ewylls a vydey yndunt. Ac g6edy bot en bara6t e llynges e gwraged a ossodet endunt ac ar hyt avon Themys e kyrchassant y mor.³⁵² ac or dy6ed g6edy trossy o nadun en hwyllyeu parth a Llyda6 kyvody a wnaethant y gwrth6ynebedygyen wynhoed a ch6ytheu en kythra6l en eu erbyn. ac en e lle eu gwaskaru er holl longheu en perygl6s trwy amravaelyon voroed gan suda6 a body er ran w6yhaf o nadunt. ar rey a dyenghys o'r veynt perygyl a h6nn6 6ynt a w6rywyt y enysedd agkyvyeeth ac e karchar6yt ac e keythy6yt la6er o nadunt. kanys em plyth llynges Gw6yn6as a Mel6as e dothoedynt o Ruveyn. ar rey henny o arch Gratyan Amhera6dyr e dothoedynt yr ryvelu ar Germanya ar arvordyred en ychylch. Grattyen hagen a anvonassey e gwyr henny

yr ryvelu ar e nep a vey un a Maxen.³⁵³ Ac val ed oedynt e velly en anreythya6 er arvordyred 6ynt a kyvarvuant ar racyw-ededygyon vorynyon w6chot a ryw6ryessyt yr morbennoed henny. Ac g6edy g6elet o nadunt teked e mor6ynyon 6ynt a vynnassant ell6ng eu ryodres arnadunt. Ac g6edy gwrth6ynebu or morynyon udunt ac eu g6rthlad hep un gohyr e bratwyr a vrathassant ac a ladassant en creula6n er ran 6uyhaf o nadunt. ar rey hynny ynt yr un vyl ar dec o Werydon e mae er egl6ys en enrydedu eu g6ylon. Ac g6edy henny er eskymunedygyon te6yssogyon henny Gw6yn6as a Mel6as er rey a kan6rthwynt Gratyan a Valentynyen pan welstant enys Prydeyn en wac emdyvat o holl varchogyon ac emladwyr bryssya6 ae eu llynges a orugant ydy a chynnulla6 y gyt ac 6ynt m6yhaf ac a ka6ssant o porth or enysedd en eu kylch a deskynnu en er Alban. a g6edy bydyna6 o nadunt kyrchu a 6naethant e teyrnas oed hep giwda6d6yr ae hamdyffynney e dan lad y byleynllu hep orvot en eu herbyn. kanys megys e dywedp6yt w6chot Maxen a dugassey kantha6 en ll6yr Marchogyon enys Prydeyn ae hymladwyr. ac nyt ada6ssey nep endy namyn er rey gwanllese agkyghorus dyarvot ac g6edy g6elet or te6yssogyon henny nat oed nep en enys Prydeyn a alley g6rth6ynebu udunt anreythya6 e g6ladoed a orugant kan wneuthur aerva dyrvu6r y meynt or pobloed.³⁵⁴ Ac g6edy mynegy y Vaxen e trueny ar govyt h6nn6 ef a anvones Gradla6n Rodgymeryat a d6y leng o wyr arva6c y gyt ac ef en kan6rthwy yr Brytanyeyt. Ac g6edy eu dyvot er enys emlad a 6naethant ar racyd6edygyon elynyon henny. ac y gyt a llad la6er o nadunt eu kymmell ar ffo a orugant hyt en y Werdon. ac en er amser h6nn6 e llas Maxen en Ruveyn y gankytem-deythyon Gratla6n Amhera6dyrace llas ac e gwascar6yt e Brytanyeyt a dugassey Vaxen y gyt ac ef. ar rey a dyenghys o nadunt a doethant at eu ky6ta6dwyr hyten Llyda6.³⁵⁵

GRADLAWN Rodkymeryat g6edy klybot o hona6 ry lad Maxen ef a kymyrth coron teyrnas enys Prydeyn ac a dodes am y pen e hun ac a ymwnaeth ehun en vrenhyn. Ac odyna kymeynt o creulonder a oruc e e bobyl ac eny aethant en vydynoed yn y erbyn ae lad. ac g6edy klybot e ch6edyl h6nn6 tr6y e teyrnassoed er rac dy6eded-ygyon elynyon o y Werdon a deuthant ar Escotyeeyt y gyt ac 6ynt ar Llychlynwyr ac anreythya6 er enys or mor p6y gylyd a orugant o tan a hayarn. a rac e pla ar tymhestyl honno anvon kennadeu a orug-

ant e Brytannyeit hyt en Ruveyn ac es-cryvenneu kanthunt y erchy porth y eu hamdyffynacada6 tragywyda6l wryyogaeth udunt yr eu hamdyffyn rac eu gelynyon.³⁵⁶ ac en e lle y kyfreid6yt lleng o wyr arva6c udunt. Ac g6edy kaffael llongheu o nadunt 6ynt a doethant yr enys ac emladas-sant ar gelynyon ac a 6naethant aerva dyrra6r y meynt o nadunt ac ae g6rthlad-assant en holla6l or enys hon 6ynt ac a dyfferassant e pryaut kenedyl or pla ac or tymhestyl a wnaethodent arnadunt. ac ena e gorchmynnassant at wneuthur e mur er r6ng Deyfyr ar Alban hyt pan vey h6nn6 en aruthred yr gelynyon ac en amdyffyn yr ky6da6dwyr. kanyr er Alban er amser h6nn6 dyffeyth anreythyedyc oed y gan vynyth kyrcheu estronolyon kenedloed agkyvyeyth. ac odyna gwedy kynnulla6 kyffredyn treul 6ynt a 6naethant a a kup-laasant e mur h6nn6 en holla6l.³⁵⁷

Ac g6edy henny sef a wnaeth e Ruveyn-wyr kych6yn parth ac eu g6lat a dan vynnu na chymmeynt a vey h6y no henny llavur a threul ac enbydr6yd en amdyffyn kenedyl e Brytanyeyt y gan kyveylyorn-wyr a lladron a mynegy hevyt udunt na chymmerey Ruveynya6l kyvoeth e myn-ych luedau henny ar blynder ar perygyl en kerdet mor a thyr en emlad trostun a mynegy udunt vot en ya6 nach udunt kymryt dysc ac arveu a gle6der endunt y emlad trostunt a thros eu g6lat ac eu kenedyl ac y amdyffyn eu bwched ac eu rydyt ehuneyn oc eu holl nerth.³⁵⁸ Ac g6edy darvot yr Ruveynwyr rody e dysc h6nn6 ar kymmendy6 6ynt a archassant kynnull-a6 emladwyr enys Prydeyn hyt en Llundein kanyr odyno e mynnunt er Ruveyn-wyr kych6yn y eu g6lat ac g6edy emkyn-nulla6 paub hyt eno y Kuhelyn Archescop e kyvradyt er amadra6d. Ac en e wed hon e dywa6t enteu 6rthunt 6ynteu.³⁶⁰

PREGETH KUHELYN.

KANYR o arch a gorchymyn e te6yssog-yn hyn e mae reynt y my dywed6yt wrth-y6ch chwy m6y ar k6ynvan ac wyla6 e trossa vy amadra6d y noc ar pregeth. kanyr truan yw gennyf y er ymdyvedy ar llesked ar g6ander ar ry deuth nny gwed espeyly6 o Vaxen er enys hon oy holl varchogyon. a ch6ytheu oede6ch 6edyllion llesc agkyvr6ys ar emlad. kanyr arver arall a dyskassauh nyt amgen amravaelyon kyfne6ydraveu a dywyllen edayar. ac g6edy dyvot estr6n kenedyl megys deveyt hep vugeyl ych gwascar6yt ar hyt e gwladoed hyt pan deuth Ruveynya6l vedyant y echrydhau ar tref ech tat ac ech kyvoeth.

ac 6rth henny e bydech ch6y en Gastat en estrona6l amdyffyn a hep dysku ech dwy-la6 ch6y ech huneyn y arveru o arveu y wrthlad ych gelynyon ar lladron y wrth-y6ch. kan nyt ynt de6rach no ch6y pey gattey lesked a seccvryt a methyant ch6y. llyma en edyvar gan e Ruveynwyr e llavur ar kerdet g6astat mor a thyr ac en emlad a gelynyon trossoch. Ac 6rth henny kynt e madeuant e teyrnget y genn6ch noc e kymneront bellach e llafur h6nn6 ar vor. a thyr trossoch. Ac er na buoch ch6y en amser ech marchogyon 6rth henny e tebyg-6ch ch6y ffo dynolyaeth y genh6ch. Ac eg gwrth6ynep anyan e genyr e dynyadon megys or byleyn geny marcha6c ac or marcha6c geny byleyn. Ac eyssyoes yr henny ny thebygaf golly o nep dynya6l anyan yr henny. Ac 6rth henny kanyr dynyon y6ch byd6ch megys dynyon. a gel6ch ar Cryst hyt pan vo ef a godo gle6-ger y6ch hyt pan alloch ch6ytheu amdyffyn ech rydyt.³⁶¹ Ac g6edy darvot yda6 tervynu y amadra6d kynh6ryf a murmur a kyvodes en e pobyl megys e tebygnt eu bot en kyvla6n o dyssevyt glewder.³⁶²

Ac odyna kadarn dyskedygaethau ar rodassant er Ruveynwyr yr ergrynnyedyc pobyl honno ac ada6 ganthunt dyskedyg-aethau ac exemplareu y wneuthur arvau 6rthynt. ac y gyt a henny hevyt erchy udunt en e porthvaeu e deskynnynt llong-heu er estronolyon kenedloed gwneuthur tyrau a chestyll megys y gellynt or rey henny amdyffyn eu g6lat. ac eyssyoes ha6s y6 gwneuthur heba6c o varcutan no gwneuthur byleyn en dyskedy en dyssevyt a dyscu doethynep yda6 un ag6ed yw a b6r6 merieryt adan draet moch.³⁶³ ac g6edy ada6 or Ruveynwyr e wlat ar ved6l na delyn ydy tracheuyn. en e lle e dynevas-sant eyl6eyth er racy6gededygyon elynyon henny Gwyn6as a Mel6as e mewn llongheu o y Werdon. ar Escotyeit ar Ffychtyeyt ar Llychlynwyr a gwyr Denmare y gyt ac 6ynt. ac a allasant y gyt a henny hevyt y gafael. ac yr Alban e deuthant yr tyr. ac anreythya6 en ll6yr o vewn y mur. Ac g6edy gwybot o nadunt rvyvnet er Ruveyn-wyr a heb obeyth eu hymch6elut trachevyn hayach ac ehofnach ed emrodassant y des-try6 er enys. ac er henny e rodyt e byl-eynyeyt llesc en e keystyll ar muroed hep wybot kelvydyt emlad. namyn en ergryn-edyc ofyna6c emch6elyt ar ffo. ac e velly ny orff6yssynt gelynya6l ergydyeu en tynnu e truan vyleynllw or muroed hyt e lla6r ac evelly e rodyt 6ynt y creulonhaf agheu.³⁶⁴ O dyal Dyw en va6r am er hen

pechodeu llaŕer o peth o varchogyon ac emladwyr a gollet o syberwyt Maxen kanys pe bydynt er rey henny en er amser h6nn6 ny dewey kenedyl attadun y6 gyrru ar ffo a henny a wu 6rth. uad oedynt. canys en eu hoes h6ynt e teyrnassoed en eu kylch a oedynt darestyghedyc udunt ac enys prydeyn en araf ac en hed6ch en eu medyant. ac e velly e byd pan roder teyrnas 6rth amdyffyn a lly6odraeth byleynyeyt. A pheth a vynny amgen ada6 a wneynt y dynassoed ar mured w6chwel ac emrody y ffo a 6neynt e ky6da6dwyr ac eyl6eyth e rodyt y wascaredygaeth. ac y anobeyth. ac eyl6eyth e lledyt y gan e gelynyon. o creulonhaf aerva. a megys 6yn y gan y bleydyeu evelly y dystrywyt e 66ynvannus pobyl truan y gan eu gelynyon. Ac 6rth henny eylweyth trueyn 6edyllyon kenedyl honno a anvonassant kennadeu ac escryvenneu hyt at Agytyns e gwr a oed en kynhal Ruveynya6l kyvoeth en e 6ed hon.³⁶⁵ Kwynvan e Brytanyeyt en y dangos yr amhera6dyr. ac en y ellegyt a henny en mynegy yda6 bot eu gelynyon yn eu kymmell 6ynt yr mor ar mor yn eu kymmell ar eu gelynyon. ac evelly d6y kenedyl agheu en emdangos. kanys nyt oes namyn un o deu peth ae en body neu en llad.³⁶⁶ ac yr hynny ny cha6ssant y kennadeu un kanh6rth6y ac 6rth henny en tryst yd ymch6elassant e kennadeu ac attech nac en eu penn.³⁶⁷

Ac gwedy kymryt kynghor o nadun Kuhelyn archescop Llundeyn a aeth hyt em Brytaen vechan er honn a el6yr Llyda6 y keyssya6 kanh6rth6y a nerth a phorth y gan eu kytrvrodyr. Ac en er amser h6nn6 ed oed Aldwur vap Kynva6r en pedweryd gwr en gwledychu gwedy Kynan Meyryada6c en Llyda6.³⁶⁸ Ac g6edy g6elet or gwr h6nn6. person kyvurd ac oed er Archescop y erbynnyeyt ae arvoll en anrydedus a oruc a govyn yda6 acha6s y dyvodedigaeth attaa6 enteu. Ac en elle Kuhelyn Archescob a dywa6t 6rtha6 val hyn. Aml6c a danllywychedyc yth vonhed ty ac ar k6ynvan e dyllyat ty kyffroy o klybot e poen. ar truenny edym ny de kytrvrytannyeyt ty en y odef yr pan espeyll6s Maxen en enys ny oy Marchogyon. ac a ossodes 6ynt en e teyrnas ed 6yt ty en y medu. a g6yn y byt a weles gan hed6ch a tagnheved en 6astat y medu o hona6t. kanys gwedy d6yn o Vaxen y marchogyon o enys Prydeyn e kyvodassant gwyr er enyssoed essayd en y chylch ac anreythya6 en enys nynheu o holl amyllder golut or a oed endy o eur ac ariant ac

alavoed ereyll. ae hadau hytheu en wac ac en dyffeyth hayach hyt pan edynt o kenedloed hep kaffael bwyth hayach eythyr kelvydyt hely ac evelly emborth ar cyc anyveylyeyt a g6ydvylet. Ac ny bu a alley 66rth6ynebu y dym o henny. kany bu un kyvoetha6c nac un emlad6r da oc eu kenedyl ny yr hynny hyt hedy6. kanys er Ruveynwyr er ry dery6 udunt blyna6 rac henny ac en holla6l emada6 a ny heb kaffael un kanh6rth6y nac amdyffyn y ganthunt pellach en erbyn e gormessoed henny. ac 6rth henny en espeylyedyc o holl kanh6rth6y a gobeyth y gan nep arall en y byt e kyrcassant nynheu ar de trugared ty y adol6yn kanh6rth6y a nerth y amdyffyn e teyrnas e syd dyledus yt y amdyffyn. kanys pwy arall a dylley oth ty caffael coron Custennyn a Maxen kanys er rey henny a 6uant hentadeu a gorhentadeu yty ac a 6uant ardercha6c a coron enys Prydeyn. Ac 6rth henny parota de lynchges a deret y gyt a my a my a rodaf enys Prydeyn yth d6ylaw ty.³⁶⁹ Ac ena Aldwur a dywa6t wrtha6c enteu. Dyoer ep ef ef a vu amser na wrthod6n ny enys Prydeyn o bey ae rodey y my kanys ny thebygaf y or gwladoed g6lat Ffirwythlonach no hy hyt tra gaffat en hed6ch tagnhevedus arveru o honey. Ac weythyon hagen kanys dryc damweynyau lla6er a keveyry6 a hy gwaeth y6 ac y my ac y pob tewysa6c a chassach yw gan pa6b. Ac yr ar pob dr6c or essayd arney mwyhaf ed argwed6s medyant gwyr Ruveyn en kymeynt ac na eyll nep kaffael gwastat teylygta6t a medyant endy megys na bo reyt ydau kolly y rydyt a g6assanaethu y keythy6et. ac 6rth henny p6y ny bey gwell kantha6 kyvoeth bychan en lle arall y gyt a rydyt noget arveru oe holl olut hy ae chyvoeth adan keythy6et. E teyrnas a wely ty eman en darestyghedyc y my y gyt ac anryded y medaf a hep talu g6assanaeth y nep o honey. Ac 6rth henny de6yssach y6 gennhyf ynheu e wlat vechan honn en ryd no holl teyrnassoed ereyll adan keythy6et. ac eyssyoes kanys vy hentadeu y am gorhentadeu a wu eydunt er enys megys y dy6edy ty my a rodaf y ty Custennyn vem mra6t a d6yvyll o varchogyon y gyt ac ef os Dy6 a vyd teyln6g kantha6 rydhau e wlat honno y gan ruthreu estronolyon kenedloed. ar gwas h6nn6 arveret ef o coron teyrnas enys Prydeyn. kanys y my y mae bra6t a el6yr Custennyn er h6nn e syd brovad6y em mylwryaeth a champeu ereyll. a dewred a molyant a chlot. h6nn6 a rodaf y ty ac eyryf a dy6edeys o varchogyon y

gyt ac ef o byd da genhyt y kymryt. kanyſ
eyryf marchogyon a vo m6y no h6nn6 tewy
ara6rhon a wna6n am dana6 kanyſ byg6th
ryvel y gan Ffreync beuny d e syd arnaf.
ac o vreyd e daroed yr brenyn tervynu y
amadra6d pan ed oed er Archescop en talu
dyol6ch yda6. ac en e lle gal6 Custennyn
attadunt. ac a dan chwethyn er Archescap
a dywa6t val hyn. Cryst a orvyd. Cryst a
wledycha Cryst ar arglwydha. llyma vrenyn
Brytaen dyffeyth Cryst ara6rhon y waret.
llyma en amdyffyn ny llyma en gobeyth ac
en llawenyd. peth a traethaf y amgen
ethol a orucp6yt e llongheu ar e traeth ac
o pob lle en e teyrnas kynnulla6 e march-
ogyon ac eu rody y Cuhelyn Archescop.³⁷¹

Ac g6edy bot pob peth en bara6t 6ynt a
aethant ar e mor ac a deskynnassant en
aber Themys ar draeth Totoneys ar tyr
enys Prydeyn. ac ody na hep un gohyr
kynnulla6 a wnaethant holl yeuengctyt a
dewred enys Prydeyn a chyrchu en gelyn-
yon ac emlad ac 6ynt a thrwy effrlyt e
g6ynvydedyc wrda h6nn6 e wudugolyaeth
a gawssant. ac ody na o pob parth emkyn-
nulla6 a orugant e gwascaredygyon Vrytan-
yeyt hyt yg kaer Wudey.³⁷² ac eno ar-
dyrchavael Custennyn vendygeyt vap Kyn-
va6r en vrenyn a gossot coron e teyrnas
am y pen ac en dyannot rody gwreyc
yda6 o dyledogyon Ruveyn er hon a vag-
essey Cuhelyn Archescop.³⁷³ ac g6edy at-
nabot o hona6 ef honno trymeyp a anet
yda6 o honey. Ac esef oedent er rey henny.
Constans ac Emreys wledyc. ac Uther
Pendragon. ac ena y rodes ef Constans e
map hynaf yda6 em mynachloc Amphibal-
us eg Kaer Wynt oy veythryn ac y kymryt
mynacha6l urda. yno. ar deu ereyll hagen
Emrys ac Uther a orchmynn6s y Cuhelyn.
archescop y eu meythryn.³⁷⁴ Ac ody na
g6edy mynet deg mlyned heybya6 ef a
deuth un or Ffychtyeyt a rywuassey en
wassanaeth6r kyn no henny yda6 a megys
kyvr6ch neylltuedyc ar brenyn a vynney
y kymryt ef me6n ll6yn ac g6edy gyrru
pa6b y 6rtha6 en e lle honno y llada6d ef
a chylllell en dirybud.³⁷⁵

Ac 6rth henny g6edy llad Custennyn
Vendygeyt tervysc ac annuhundep a ky-
vodes e r6ng e gwyrda p6y a 6nelyt en
vrenyn. kanyſ rey o nadunt a vynnyn
urda6 Emreys Wledyc en vrenyn. ereyll a
vynnyn Uther Pendragon. ereyll a vyn-
nyn etholl ereyll oc eu kenedyl. ac o'r
dywed g6edy na chytsynhynt namyn un
val hyn arall evelly. nessau a oruc Gorth-
eyrn Gortheneu tywyssa6c Ergyng ac Euas
er h6nn a oed oe holl lafur en keyssya6 e

vrenhynyaeth yda6 ehun. a dyvot hyt Kaer
Wynt at Constans vanach map Custennyn
vendygeyt a dywed6yt 6rtha6 val hyn.³⁷⁶
mar6 ep ef y6 de tat ty. ath vrodyr dytheu
rac bychanet eu hoet ny allan bot un o
nadunt en vrenyn. ac ny 6elaf y nep arall
oth kenedyl ty a dyly bot en vrenyn. ac 6rth
henny o mynny ty vot 6rth veg kyghor y.
ac angh6hanegu vy medyant y am kyvoeth.
mynheu a ymch6elaf 6ynep e pobyl yth
ethol ac yth urda6 ty en vrenyn. ac or ry6
abyt honno ket boet gwrth6ynep gan er
urda de tynnu o honev my ath 6naf en
vrenyn.³⁷⁷ ac g6edy klybot o Constans er
amadra6d hyun dyrva6r le6enyd a kym-
myrth enda6. a thyngthu yda6 en kadarn
pa beth bynnac a vynney y kaffey. ac en
dyannot Gortheyrn ae kymyrth ac ae
gwyss6s o vrenhyna6l adurn. ac ae duc hyt
en Llundeyn. ac eno ar ar pobyl o vreyd
en y kanhyadu y urdas ef en vrenyn. ac
en amser h6nn6 neut var6 Cuhelyn arch-
escop ac nyt oed un arall a racveydyey y
kyssegru ef en vrenyn. 6rth e tynnu ef
enteu or venechtyt. Ac eyssyoes yr henny
nyt hebrevygy6s Gortheyrn y coronhau ef
namyn ehunan arveru o 6assanaeth arch-
escop ac ae dwyla6 ehunan dody coron
vrenhyna6l am pen Constans ac evelly y
urda6 en vrenhyn.³⁷⁸

Ac g6edy ardyrchavael Constans en
Vrenhyn holl ly6odraeth a ya6nder e
teyrnas a kyvradius enteu y Ortheyrn ac
emrody ehunan en holla6l 6rth y kyghor
en e veynt honno megys na 6uasy ef dym
namyn a kyghorey Ortheyrn. kanyſ g6ander
y synhwyr ae deall ef a dyssyvey hynny. ac
y gyt a henny amgen dysc a dyscassey ef
en e cla6styr a llywya6 teyrnas e vrenhyn-
yaeth. Ac g6edy g6elet o Ortheyrn henny
dechreu medylia6 a oruc enda6 ehun pa
wed e galley enteu emdyrchavael en vren-
hyn kanyſ henny em mlaen pop peth a
ch6ennychey. Er holl vrenhynyaeth hagen
ar rydaroed y gorchymyn oy dosparth ef.
ac nyt oed dym y Constans or teyrnas onyt
gwasca6t ac enw. kanyſ ef a el6yt en
vrenhyn ac nyt oed nac gar6der nac ya6n-
der nac ovyn enteu ar nep nac o bell nac
o agos or pobloed. E deu vap yeueync
oed deu vroder yda6 enteu nyt amgen
Uther Pendragon ac Emreys Wledyc en
eu crudeu ett6a ed oedynt. ac nyt oed ar-
nadunt oed adas wrth lywya6 e vrenhyn-
yaeth nac y eu g6neuthur en vrenhyned.
Eythyr henny hevyt dryc dam6eyn arall a
dam6eynnyssey en er enys honn. Sef oed
henny ryvar6 holl henafigwyr e teyrnas ac
nat oed nep namyn Gortheyrn ehun megys

aryennyc oe gallder ae doethynep ac estry6 megys en un kyghor6r en e teyrnas. ar rey ereyll oll megys meybyon a gweyssyon yeueync oedynt g6edy rylad en er ymladeu kyntadeu a hentadeu er rey henny ac eu he6ythred a pha6b or a wuessynt urdedye a medyannus kyn no henny. ac 6rth henny g6edy g6elet o Ortheyrn henny medylya6 a oruc o pob athrylyth ac o pob estry6 pa wed e galley enteu diosc Constans vanach or vrenhynyaeth yda6 ehun. Ac eyssyoes e peth h6nn6 a annodes ef hyt pan kavas en kyntaf er holl wladoed ar holl kestyll ar dynassoed kadarn arpennyc 6rth y kyghor ae vedyant ac g6edy kaffael o hona6 henny ewelly wrth y kyghor ae vedyant erchy a oruc yr brenyn rody y tryssor ae s6llt ae eur ae aryant ae tlysseu en y warchad6 ef ac en y vedyant ae dynassoed ar kestyll. kanyf ef a kadarnhaey rydyvot rybudyau atta6 bot er enysedd yn eu kylych yn emkynnulla6 ac en lludhau am pen enys Prydeyn. ac g6edy kaffael o hona6 henny y gan e brenyn ef a dodes y wyr ehun en e kestyll henny y eu kad6 6rth y vedyant ae ewyllys ehunan. Ac g6edy darvot yda6 henny dechreu medylya6 pa wed e galley ef eyleswy er racyd6ededy vratt. u6chot. ac 6rth henny ef a deuth at Constans a dywed6yt wrtha6 bot en reyt ydau ef ang6hanegu eyryf y teyl6 megys e bey dyprydrach a dyogelach yda6 rac y elynyon. ac ena y dywa6t Constans. panyt yth vedyant ty ac yth dyosparth e gorchmynneys holl ly6odraeth a holl pryder e teyrnas. ac 6rth henny g6na dytheu pob peth or a vynyth. a henny hagen gan kad6 fydlonder ymy.³⁷⁹ Gortheyrn a dywa6t 6rtha6 enteu. Ed edes en dywed6yt ymy ef ef bot e Ffychtyeyt en devynnu gwyr Denmarc attadunt ar Llychlynwyr ac y gyt holl er rey henny am en pen nynheu y ryvelu arnam en wuyhaf ac en kadarnhaf y gallont. Ac 6rth henny my a kynghoraf y ty gwaha6d rey or Ffychtyeyt ac eu kaffael yth llys ac ar teulu megys e bo er rey henny en kymhervedwyr er rystat tytheu ac eu kenedyl ehunayn. kanyf 6s gwyr eu bot en mynnu ryvelu arnam ny er rey henny en e lle a allont gwybot brat a gweythreded eu kyt kenedyl ac en rybudyant nynheu val e bo ha6s en emoglet emgallhau en eu herbyn. llyma dyrgeledyc vratt e kytmedeyth. kanyf nyt yr yechyt nac yr dywytr6yd yr brenyn y dy6edey ef hyn. namyn g6ybot bot en an6stat annyau e Ffychtyeyt a bot en ha6d eu trossy ar pob gweythret creula6n. ac g6edy bydynt med6 bot en ha6d eu

kyffroy ar lyt ac yrloned yn erbyn e brenyn megys e lledynt ef en dyhavarch. Ac os henny a damwenney megys e kaffey enteu fford oy ardyrchavael en vuan en vrenyn megys ed oed en wastat en y ch6ennych. Ac en dyannot anvon kennadeu a oruc hyt en Escotlont a gwaha6d cant marcha6c or Ffychtyeyt ac eu kymryt ar teulu y brenyn. Ac g6edy eu kymryt eu hanrydedu a gwnaey Ortheyrn er rey henny y ar pa6b ac eu kyvoethogy o amravaelyon rodyon. ac en wuy no meynt eu llen6y or b6yt ac or llyn megys ed oedynt 6ynteu en y kymryt ef en lle brenyn. Ac e fford e kerdynt ar hyt er estrydoed ar heolyd ar ky6ydeu ar kanhuau e kenynt teyl6ng yw Gortheyrn o amherodraeth teyl6ng yw o teyrnwyalen enys Prydeyn. ac antheyl6ng yw Constans.³⁸⁰ ac 6rth henny mwrvy6 ed anrydedey Ortheyrn 6ynteu o amravaelyon rodyon hyt pan vey m6y e keryt enteu y ganthunt 6ynteu. ac g6edy g6ybot o hona6 kaffael eu kareat 6ynt en holla6l ef ae g6naeth 6ynt en ved6 ac a dywa6t wrthynt y vot ef en ada6 enys Prydeyn ac en mynet y kessya6 mynet en lle arall a vey m6y noc a oed yda6. a dywed6yt na alley ef ar bychydyc kyvoethoed yda6 gossymdeythya6 dec marcha6c a deu ugeynt. ac ewelly en tryst mynet oy letty ac eu hada6 6ynteu en yvet en e neuad. ac g6edy g6elet o nadunt 6ynteu henny trystau a wnaethant yn v6y noc y gellyt y credu. a thebygu bot en wyr a dywedassey Gortheyrn 6rthynt. a dywed6yt pob un 6rth y gylyd. pa acha6s y gad6n ny y manach h6n en vy6. pa acha6s na llad6n ef hyt pan allo Gortheyrn arveru o'r vrenhynyaeth. kanyf p6y e syd teyl6ng y kaffael ac amherodraeth namyn Gortheyrn e gwr ny orffowys en anrydedu nynhen.³⁸¹

Ac g6edy henny yn y lle kyvody a orugant a kyrcu estavell e brenyn a g6edy y lad d6yn y pen a orugant hyt rac bron Gortheyrn. ac g6edy g6elet o Orthayrn y pen trystau a oruc ac wyla6. ac eyssyoes ny bu la6enach enteu eyryoet no a6r honno. ac eyssyoes gal6 a oruc ky6da6twyr Llundeyn atta6 kanyf eno y daroed e kyvlavan honno ac erchy llad e brad yr henny en holla6l kanyf kymheressynt arnadunt g6neuthur kyvry6 kyvlavan a honno. ac ed oed eno 6rth henny rey a tebygynt pany6 trwy Ortheyrn ae kyghor e g6nathoedyt e brat h6nn6 ac nas dychymygessynt e Ffychtyeyt herwydynt ehuneyn. ereill ae dyheurynt en holla6l gan y ry6 weythret h6nn6.³⁸² Ac eno eyssyoes ar peth h6nn6 en agheugant tat maetheu a deu vroder nyt

amgen Uther ac Emreys a ffoassant ae mebyon kanthunt hyt em Brytaen vechan. ac eno y harvolles bynt emhyr Llyda6 ac or anryded y dyleynt e perys eu meythryn.³⁸⁵

Ac g6edy g6elet o Ortheyrn nat oed nep en e teyrnas a emkyffelyppey nac a emkyvuchey ac ef. ef ehunan a dodes coron e teyrnas am y pen. ac a aeth tros y kyt te6yssogyon.³⁸⁴ ac or dy6ed g6edy bot en danlle6ychedyc ac en honnedyc yvraduryaeth ef tr6y e gwladoed kyvody a orugant en y erbyn pobloed er enyssed en y kylch er rey a dugessynt e Ffyfhtyeit hyt er Alban. kany s llyda6 a 6nathoedynt e Ffyfhtyeit 6rth rylad eu kytvarchogyon o acha6s Constans. Ac y gyt a henny hevyt goulus oed o acha6s y vot peunyd en kolly y lw en peunydyadl emladeu henny. A hevyt goval oed arna6 or parth arall rac ovyn Emreys Wledyc ac Uthr Pendragon y vra6t enteu er rey megys y dy6edassam ny wuchot a ffoessynt hyt en Llyda6 racda6 enteu pan las Constans eu bra6t. kany s odyo peunydyadl ch6edyl a ehedey ar y clusteu enteu eu bot 6ynt en darmerthu e llynghes w6yha6 ac ellynt y chaffael y emch6elyt trachevyn y enys Prydeyn ar y cor fenteu y orescyn eu gwyr teyrnas ac eu gwyr dyltet.³⁸⁵

DYVODEDYGAEATH E SAESSON.

Ac en er amser h6nn6 y dyskynnassant teyrllong hyryon en emyleu Swyd Keynt en lla6n o varchogyon arva6c a deu vroder en tewyssogyon arnadunt. Sef oedynt er rey henny Hors a Heyngyst. Ac en er amser h6nn6 ed oed Gortheyrn eg Kaer Keynt en her6yd kynneva6t. kany s mynych e gnottaey myned a phresswyllia6 eno. ac eno e kennatta6t yda6 rydyvot gwyr ma6r anetnebededyc agkyvyeyth em mewn llongheu ma6r ar rydyskynnu ar y tyr. kyghreyr a rode udunt ac erchy a oruc eu d6yn atta6 wynt.³⁸⁶ Ac en lle g6edy eu dyvot trossy eu lygeyta oruc ar e deu vroder. kany s ragor a dugynt rac eu kytemdeythyon en holla6l o pryt a meynt. a gosged a theg6ch a bonhed. ag 6edy edrych o hona6 ar pa6b o nadunt govyn a oruc pa wlat ed hanoedynt o honey. A pha acha6s e dothoedynt oy wlat yntau. Ac ena em mlaen pa6b e g6rthebus Heyngyst yda6 en e wed hon. kany s ragor oed yda6 o advedr6yd a doethynep rac pa6b oe kytemdeythyon. Argl6yd ep ef. bonhedykaf or brenhyned en Saxonya un o vrenhynyaethau Germanya yn ganet ny. Acha6s en dyvodyat ninnau yth kyvoeth tytheu hynny y6 y kynnyc yty neu enteu y tewysa6c arall a

rodo da a gossymdeyth yn tros en g6asan-aeth en g6rygyaeth. Ac esef acha6s en g6rthladut oc en gwlat. kynneva6t e syd en e wlat honno pan amlhao e kywda6t endy ed emkennullant ygyt holl te6yssogyon e vrenhynyaeth ac e kynnullyr rac eu bron holl yeuengctyt e wlad. Ac ody na ed etholant er rei a welont yn orau ac er rodant prennau udunt. ac megys e del or koelpren ndant yd erchyr udunt mynet y wladoed ereyll y keyssya6 gossymdeyth. ac ewelly e rydheyr eu gwlat 6ynteu ehuneyn y gan ormot kywda6t. Ac en e dy6ed h6n e vu ormod o amylder kywda6t en en gwlat ny. ac e deuthant e tewyssogyon y gyt ac e b6ryassant koelprennau ac ed etholassant er yeuengctyd a wely dy rac dy vron ema. ac ed erchassant yn uvudhau yr kyvreith ac yr deva6t a oed osodedyc en e wlat hyr e kynnnoes ac e gosodasant nynneu en deu vroder en te6yssogyon arnadunt. Ac esef yn gel6yr nynheu Horss y6 vem mra6t a Heyngyst 6yf nynheu. ac o lyn e te6yssogyon pan henym. Ac 6rth henny ufudhau a wnaetham nynnau yr kyvreythau gosodedyg or dechreu. ac yr mor e dody mae yth kyvoeth tythau a Mercury6s en tewysa6c yn. A phan kygleu Gortheyrn en6y Mercury6s dyrchavael y wyne6 a oruc pa ry6 gret oed ganthunt. Ac ena e dywa6t Heyngyst wrtha6 enteu en tadolyon dwy6eu a arnad6dn ny Saturn6s a Iupyter ar dwy6eu ereyll tr6y er rei e lly6yr e byt. ac en v6yaf oll Mercury6s er h6n a elwyr en en iayth ni Woden. ac y h6nn6 ed aberthasant en ryeny y ped6eryd dyd o'r Wythnos yr hynny hyt hedy6 ac y gal6asant Wodens dey. ac gwedi h6nn6 ed anryded6n e dwy6es kyvoethokaf er hon a elwyr Fream ac y honno e parthasant e ch6echet dyd er h6n a al6n nynheu oe hen6 hy Ffrydey.³⁸⁷ Ac ena y dywa6t Gortheyrn oc ech cret chwy er hon a elwyr yn well y dywedut ae gal6 en ankret noc en kret dolur y6 kennyf. og ech dyvodedygaeth chwytheu pa dam6eyn bynnac ae dydyko lla6en y6 kennyf kany s amser kryno e daetha6ch pa Dyw na peth arall ag ech hanyu onho kany s veg gelynyon o pop parth esyd ym ky6arsangu ac ym govalu en va6r en er amseroed hyn. ac o mynn6ch ch6ytheu kymryt kytlafur er emladeu hynny ygyt a nynheu. My ac ech kymmeraf en wyr ym ac ach kynhalyaf en e teyrnas y gyt a my en anrydedus ac o amravaelyon rodyon ac ech kyvoethogaf ac o tyred. Ac en e lle ufudhau a orugant ac emkadarnhau ac ef a thrygau en wyr llys yda6.³⁸⁸ Ac en e lle enachaf e Ffyfch-

tyeyt yn kynnulla6 llw ma6r ac en dyvot ac en dechreu anreythya6 e gwladod kanthunt e fford e kerdynt. Ac wedy kennattaau henny y Ortheyrn enteu a kynnullgys y holl varchogyon enteu ac a deuth tr6y Hymyr en eu herbyn. Ac o dyna gwedy eu dyvot en kyvagos e ky6da6twyr or neyll parth ar gelynyon or parth arall en dyannot dechreu ymlad kalet gwychyrr a wnaethant. Ac ny bu reytr yr Brytan-nyeyt dym llavurr hayach en er emlad h6nn6 kanys e saeson a emladasant en 6ra6l ac en wychyrr megys e kymmellasant ar ffo e gelynyon a notheynt orchvygu a gorvot kyn no hynny.³⁸⁹

A GWEDI kaffael o Ortheyrn e wudugol-yaeth ar gorfot tr6y nerth e saeson ef amravaelyon rodyon en amvyl udunt. Ac i Heyngyst eu tewysa6c er rhodes llawer o tyr a dayar en Lyndesey megys y galley kynhal y varchogion y gyt ag ef ac ev gosymdeithia6. ac odynd megys yd oed ef gwr kall estrygys a doeth gwedi caffael o hona6 ef kytemdeithas a charyat e brenin. dywed-yt a oruc enteu en e wed hon wrth e brenin.³⁹⁰ Argl6yd ep ef mi a welaf da elynynt ty en ryfelu arnat o bob parth yt. ac ychydig oth kywda6t6yrr hevyt yth garu. kanys pa6b o nadunt esyd yn bygythya6 dwyn Emreys Wledyc o Lyda6 ath vur6 ty or vrenhynyaeth ae urda6 enteu en vrenyn. Ac wrth hynny o rhyng bod iti envynvu kennadeu im gwlat y a gwahod-6n marchogyon odynd ac achwaneg6n en nyfer 6rth emlad. Ac un peth o bey da kenhyt ty a arch6n pey na thebyg6n vy nackau o hona6t. Ac ar ar hynny e dywa6t Gortheyrn. Anvon tyde kennadeu hyt en Germany a gwaha6d e neb a vynynd. Ac arch y mynheu er hyn a damunynd ac nyth ommedyr. Ac ar henny estwng e penn a oruc Heyngyst a thalu dyolehyadeu ma6r yda6. Arglwyd ep ef ty am kyvoethogeyst o tyr a dayar amyl. Ac esysoes nyt mal y dyleyt anrydedu tewysa6c ac a enyt o tewyssogyon dyleda6c. kanys y gyt ar peth ar rodut e dilyvt rody ymy ae dynas arpennyg ae enteu kastell megys ym gwelyt en anrydedvs ym plyth e tywysogyon ereyll. kanys teylyngda6t a dylyet tewysa6c a deylet y rody y tewysa6c ac a hanffey o lyn tewysogyon o bob parth.³⁹¹ Ac en erbyn hynny e dywa6t Gortheyrn. Gwahardedyg wy i y yngan vy ngwyrda hyd na rod6yf y rhyw rodyon henny ychwy. kanys estra6n kenedyl y6ch a phaganyeyt. Ac 6rth hynny ny ddylaf y ech gwneuthur chwy en un breynt am kywda6twyr ve hunan. nyt ar

na rybuch6n y ech gwneuthur en unfreynt ac 6ynt. namyn nas llavassaf rac e kywda6twyr a gwyrda a teyrnas.³⁹² Ac ar henny y dywa6t Heyngyst. Arglwyd ep ef kanhyatta ymy de was ty gwneuthur ar y tyr a rodeyst ty ymy kastell en kymmeynt ac i damkylchyna un karrey. megys e gallwyf i emlehau ynda6. y adeylat o byd reytr ym wrtha6. kanys ffydla6n wum y a ffydla6n wuyf a ffydla6n vydaf y ty a gwnaf ynheu y peth a damunynd y gwneuthur.³⁹³ Ac wrth henny gwanhau a orug y brenin wrth y ymadrodyon ef a gorchymmynd yda6 ell6ng y kennadeu hyt en Germany a waha6d marchogyon ar firwst en kanurth6y udvnt. Ac odynd heb un gohyr gwedy ell6ng o Heyngyst y kennadeu hyt yn Germany of a kymyrth croen car6 ac ae gwnaeth ef en un karrey. Ac odynd ed etholes ef le carreg- a6c megys e ryghey bod yda6 y ansa6d ac kedernyt. Ac eno e messur6s y gyt ar garrey honno ac en e lle h6nn6 ed edeyl6s ef castell a chaer. Ag wedy darvot y adeylat ef a gavas y en6 or karrey kanys a hi e messur6yt. Ac wedy hynny em Brytanec egelwit e lle h6nn6 Kaer Garrey ac en saesnecc Thancastre kastell e Garrey.³⁹⁴

Ag en er amser h6nn6 e kennadeu y ymch6lasant o Germany a dev na6 llong kanthunt. ac y gyt a hynny wynt a d lug- ant merch Heyngyst y gyt a hwynt er hon a elwyt Ronwen. Ac nyt ha6d kaffael. en e byt er eyl a ellyt kyffelybu y phryt ae theg6ch y honno. Ac wedy eu dyvot Heyngyst a wahodes Gortheyrn y edrych er adeylat newyd ar marchogyon newyd dyvot. Ac en e lle e brenin a deuth atta6 a nyver bychan ysgywala y gyt ac ef. a moly a hoffy en va6r a oruc y diseyvt adeylat h6nn6. a gwaha6d e marchogyon newyd dyvot y gyt ag ef.³⁹⁵ Ac odynd gwedy udynt vwytta ag yfed o vrenhynolyon an- region e deuth e vor6yn dec honno or es- tavell a ffyol eureyt en lla6n o wyn en y llaw hyt rac bronn e brenin ac ar tal y glynyeu e dywa6t fal hyn Lafyrt kyng wasseyl. Ac esef a oruc Gortheyrn y gyt ac y gweles anryvedu y phryt ac emlen6i oy serch. a govyn yr yeythyd pa peth a dywedasei hy. Ar yeythyd a dywa6t. hy ath el6ys en Arglwyd ac en vrenyn. ac or galwedyaeth h6nn6 yth anryded6s. A hyn a dyleyt titheu y wrthep idi hitheu Dryne heyl. Ac Gortheyrn a 6rtheb6s ydy Dryne heyl. ac a erchis ydy yvet e llynn en kyntaf. ac enteu a kymyrth e ffyol oe llaw hytheu ac ar rodes cusand ydy ac gwedy henny a lewes e wira6t honno.

ac yr hynny hyt hedy6 e mae e kyneva6t honno em plyth e Kymry ar kyvedach. kanys e nep a yvo en kyntaf a dywait wrth y ketymmeyth washeyl. ar llall a 6rthep Drync heyl. Ac ena gwedy med6i Gortheyrn tr6y amravael wiodeu ygyt ac annoc y Dya6l karu a wnaeth e vor6yn ae herchy oe thad kanys Dya6l a ryathodeu en y gallon ef pan vey en en6 Crystya6n chwenychw o hona6 enteu kyd dau a gwreye ancrystya6n hep bedyd.³⁹⁵ Ac gwedy gwelet o Heyngyst henny megys ed oed gwr estra6n ef gal6 a oruc y vra6t atta6 ar gwyr hynaf oy kytemdeythyon ac emkyghor ac 6ynt. pa peth a wneley or rody y verch yr brenyn. Ac o kytgyghor pa6b o nadunt yr rodassant e vor6yn yr brenyn. ac ed erchassant 6ynteu yda6 ef swyd Keynt trosty hytheu.³⁹⁷ A hep un gohry e vor6yn ar rodet yr brenyn. a swyd Keynt ar rodet y Heyngyst hep wybot a hep kanyat Gwrgant e gwr oed yarll ar e swyd honno. Ar nos honno e kyse6s Gortheyrn ygyt ar paganes honno ac y kar6s yn 6uy no meynt. ac o achas henny e bu cas ef y gan wyrda e teyrnas. a thry meyb a oedynt yda6 kyn no henny. Sef oedynt e rei henny. Gwrthevyr a Chyndeyrn a Phasken.³⁹⁸

GARMAWN.

Ac en er amser h6nn6 e deuthant Garmas6n Escop ar Bleyd y kytemdeyth y pregethu geyr Dyw yr Brytannyeit kanys llesteyrya6 a llygru ar ry daroed ffyd a Crystonogaeth en eu plyth o achas e paganyeyt saysson. ar kymmerassey en eu plyth neu enteu o achas kam cret ar pregethassey Pelagyan. ar gwen6yn h6nn6 tr6y lawer o amser ae llygrassyd. Ac wrth henny trwy pregeth e gwynvydedygyon wyr henny ed atnewydyt ffyd a gwyr Crystonogaeth em plyth e Brytannyeit. kany llawer o anryvedodeu a gwyrttheyu a dangossey Dy6 peunydyd udunt tr6y efyrrilyt e gwyrd a henny. ar rey henny a escryvenn6s Gyl das o eglwr traetha6t.³⁹⁹ Ac gwedy rody e vor6yn yr brenyn megys e dywetp6yt w6chot. Heyngyst a dywa6t wrth e brenyn. my essayd tat yt a chynghor6r yt y dylaf vot. ac nados tytheu tros vying kynghor ynheu. a thy a a orvydy ar dy holl elynyon trwy nerth vying kenedyl ynheu. Ac gwahod6n ettwa Octa vy map ac Ebyssa y kevynder6 kanys emlad6yr da ynt a chynnyfwyr. a dyw udunt egwlad oed ker lla6 e mur er r6ng Deyfyr ac Escotlond. w6ynt a erbyniant eno ruthreu a kyrcheu e gelynyon angkyvveyth a delont megys e bych tytheu en hed6ch e parth

h6nn y Humyr.⁴⁰⁰ ufdhau a oruc Gortheyrn yda6 a gorchymmyn yda6 gwaha6d e nep a wyppy ef eu bot en kanwrth6y ac en nerth udunt. Ac en e lle anvon kenadeu a oruc Heyngyst hyt en Germany. ac 6ynt a deuthant odyo Octa vab Heyngyst ac Ebyssa a Cheldryc a thrychanllong en lla6n o wyr arva6c. Ar rey henny a kymyrth Gortheyrn en hygar. ac a rodes llawer o rodyon ma6r udynt. A thr6y nerth e saysson e gorvydy Gortheyrn ar y holl elynyon. ac em pob gwlad e bydei vuduga6l.⁴⁰¹ A Heyngyst eissioes en wastat a wahodey e llongheu. ac ang6anegey y nyver peunydyd. Ac gwedy gwelet o'r Brytannyeit henny ovynhau a orugant brat e saysson. Ac 6rth henny wynt a dywedassant urth e brenyn ac archassant yda6 gwrthlad e saysson paganyeyt oy kyvoeth. kanys ny dyleynt y paganyeit emkyssylltu ar Crystonogyon nac emkytemdeythyokau ac wynt. kanys Crystonoga6l kyfreyth a wahardey hynny. ac y gyt a henny hevyyt kymeynt o amylder o paganyeit a dothoed-ynt er enys a megys ed oedynt yn ofyn ac yn aruther yr ky6da6twyr. kanys nid oed gwybot ha6d pwy a vey Crystya6n p6y a vey pagan kanys e paganyeyt a rodessynt eu merched ac eu karesseu en gwraged udunt. ac 6ynteu g6edy rody yr paganyeyt eu merched ac eu karesseu ac wrth henny ed annogyn e Brytannyeit yr brenyn dyhol e paganyeit oe kyvoeth rac ofyn trwy eu brat ac eu hystryw goreskyn o nadunt e ky6da6twyr.⁴⁰² ac esef a wnaeth Gortheyrn eyssyoes efelychw ac annot hynny rac meynt oed kantha6 karyat y wreyc ac eu karyat 6ynteu. Ac gwedy gwelet o'r Brytannyeit hynny 6ynt a ymada6sant a Gortheyrn ac o kyt kyghor a chyt duundep kymryt G6rthevyr y vap ac ounvryt y ardyrchavael ae urda6 en vrenhin. ac esef a oruc G6rthevyr en holla6l gwneuthur kynghor e Brytannyeit o pob peth. a dechreu emlad ac estra6n kenedyl ac en wchyr greula6n mynnu eu dyhol or enys hon.⁴⁰³ a phed6ar kyfranc a phed6ar emlad a wu yda6 ar saysson. Kyntaf o nadunt ar avon Darwenhyd. Er eyl ar ryt Epyffort. Ena ed emkyvarvu Kyndeyrn vap Gortheyrn a Hors bra6t Heyngyst. ac gwedy ymkaffael o nadunt e llada6d pob un y gylod o nadunt. Trydyd emlad a wu ar lan e mor en e lle ed aethant e saysson en wreyyga6l en eu llongheu ac e kyrchassant enys Thanet en lle amdiffyn udunt. Ac eyssyoes esef a wnaeth G6rthyyvr eu damkylchynu ac o longa6l ymlad beunydyd eu govalu. Ac gwedy na ellynt e

sayson a vey h6y dyodef ryvel G6rthyfyr Vedygeyt ar Brytanyeyt arnadunt. wynt a ellynglassant Gortheyrn e gwr a wuasey em pob emlad y gyt ar sayson en kennat hyt at Werthyvyr ar Brytannyeit y erchy kanhyat udunt y emchwelut hyt yn Germany en yach. A hyt tra ed oedynt e kymry en kymryt eu kynghor ed aethant e sayson en eu llongheu ac e daethant hyt en Germany kan ada6 eu gwaged ac eu mebyon.⁴⁰⁴

Ac g6edy kaffael o Werthyvyr e wudugolyaeth dechreu a oruc talw y pa6b tref y dat ac eu kyvoeth or ar rydugassey e saysson y arnadunt. ac y gyt a henny hevyt karu y wyda ac eu hanrydedu ac o arch Garma6n ae kynghor atnewydhau er eglwyseu.⁴⁰⁵ ac eysyoes en e lle kynghorvynnu a oruc Dyaf6l wrth y daiony ef a mynet a wnaeth eg kallon Ronwen y elldrewyn ef a honno a lafurya6d y keysya6 agheu y Werthyvyr. ac wedy medylia6 pob ystry6 or diwed hy a rodes gwen6yn tr6y la6 un o wasanaethwyr yda6 a henny kan rody y h6nn6 llawer o da.⁴⁰⁶ Ac y gyt ac y lleses er ardercha6c emladwr h6nn6 e gwen6yn en dyssyvyt klevychu hep un gobeith o hona6. Ac odynd hep un gohry dyfynu atta6 a oruc y holl varchogyon a mynegu a wnaeth udunt y vot ef yn mynet yr fford y mae yn reyt y pob perchen cna6t vynet ydy. Sef y6 honno y angheu. a gwascaru udunt y eur ae ariant ae holl daod ed a kynnullesynt y tatau ae hentadeu kyn noc ef. kan dyscu udunt bot en reyt y pa6b mynet y angheu megys yd oed enteu en mynet ac annoc y wyr yewaine glew ar ryfuesynt rac y vron ef en e brwydreu ac en er emladeu hyt pan ymdyffynnynt ew gwlat en wra6l ac en wychyr a llafurya6 oy dyffryt rac eu gelynyon a rac estra6n kenedyl ag y gytadyscu glewder udunt erchy a oruc udunt gwneuthur del6 arwra6l yda6 a llehau honno en e porthva e gnotteyt e sayson dyvot yr tyr ydy. ac gwedy bey varw enteu gosset y gorph enteu ar y del6 hono. ac yr a6r y gwelei er aghyfyeth genedyl honno y del6 honno ydymchoelynt h6ynteu y h6lylew dracheuyn hyt en germania. kans g6erthevyr vendigeit a dywet na levassei er un or saeson byth dyfod y dir ynys prydein tra gelynt y wed ef yny borthva honno. Ofi ma6r o beth oed glewder y gwr a debygey vot y ofyn ar y elynyon yn var6 mal yn vy6. Ac eissyoes amgen awnaeth e brytanyeid. kans yg kaer lundein e clad6yt y gorff ef yn anrydedus.⁴⁰⁷

Ac 6edy mar6 g6erthevyr vendigeit eilweith y gossoded G6rtheyrn yn frenhin. Ac yn diannot yd anvones kenhadeu hyt yn germania y erchy y Heyngyst dyfod y ynys prydein. a niver bychan gantha6. a hynny yn dysta6 da6el rac ennynu teruyse eilweith yn yr ynys o acha6s y Saesson.⁴⁰⁸ Ac yna yn diannot. sef a oruc Heyngist kynnulla6 trychanmil o varchogyon arva6c a dyuot a hynny gantha6 y ynys Prydein. A phan gygleu y brytanyeid dyvod hynny. yn diannot dyuna6 a orugant. a dyfod yn y herbyn ac ymlad ac h6ynt kyn y eu dyvot yr tyr. A diffryt y porthloed ractynt. Sef aoruc Heyngyst yna medylia6 o pob med6l twyllodrus pa ffunut e gallei ef dyfot yr tir. Sef val yd ystrywy6s ef hynny. nyt amgen anvon ar 6rtheyrn ac ar ronwen y verch y vot ef yn dyvot y ymwelet ar brytanyeid tr6y garyat a thangnheved. a manegy ydynt nad yr keissya6 triga6 yn ynys Prydein y dodoyd ef yna. namyn tybygu bot G6rthevyr yn vy6 ac er nerthu G6rtheyrn y dygassey ynteu y niver h6nn6 yno. Ar niver a vynuho G6rtheyrn y attal gydac ef attalyed. Ac ar ni mynho ellyghed ymeyth.⁴⁰⁹ A phan wyby G6rtheyrn ystyr y kennad6ry honno. Sef aoruc ynteu yn diannot rodi idynt kennad y dyvot yr tir. A g6neuthur oet y ymdyd an ar Brytanyeid yny lle a elwyr maes y kymry yn aga6s y vanachloc Ambyr. A hynny ar dy6 kalanmei. Sef aoruc Hingestyr erbyn e dyd h6nn6 prydu t6yll. nid amgen no rody kylllell hyr y bop gwr onadynt yny hossan ygys ae esgeir. a rhodi yn ar6yd oi wyr pan vynney tynnu eu kylllyll onadynt. doedyd o hona6 ef namyn. draweth hwy sexes. neu onwer saxes. Sef y6 hynny. kymmerwech ych kylllyll. A phan doetey ef hynny llad o bop un onadynt a ellynt v6yha6f or brytanyeid.⁴¹⁰ Ac yr oet dyd y daethant yr lle yd oed eu kynnadyll. A phan vu amser gan Hengistyr doedyt aoruc yr ar6yd o hyd y lef. Ac yna yn diannot y kymmerth y Saeson eu kylllyll a llad y brytanyeid yna o rivedi onadynt triugeinwr a phed6ar kant. o dy6ysogyon a bar6nyeid a marchogyon. kans pa6b onadynt a doethant yno heb arveu. kany medyllynt dym namyn tagneued ar Saeson. Ac h6ynteu tr6y eu brad a doethant yn arva6c 6rth hynny ha6d idynt lad e g6yr ereill yn diarvot. Ac eissoes nys kawsant yn rat. kanyllawer o honnynt h6ynteu a las yna. kanyllawer y Brytanyeid a gymerynt e meini or dayar ar trosolyon. ac yvelly y lladasant lawer or bradwyr Saeson.⁴¹¹ Ac yno ydoed Eudol

iarll Kayaw. sef yw honno Kaer Loyw. A phan welys ef y damgeyn h6nn6 e llad-oed Eidol dengwyr a thriugeinwyr or Saeson heb a anovod onadunt. o dorri eu breychieu neu siga6 y penneu. ac wedy na thyeckia6d ida6 ef hynny ffo a oruc hyt yny dinas ehun. a llawer o pop parth yn y hymlyt. ac velly y gorfu y Saeson yna. A daly Gortheyrn ae garcharu. ac yn y garchar kymhell arna6 rodi idynt y dinasoed ar kestyll y ryfedi a vynnasant er y rydhau ef. Sef y kawsant gantha6 Lundeyn. a chaer Evra6c. a Lincol. a chaer Wynt. Ac yna y kymerth Eidol. gorfforoed y gwyr da a las yno. a phery eu kladu ygkaer Garada6c. ac aelwir yrawran Salsbury mewn myn6ent garlla6 mynachloc Ambyr. Ac ef a berys abad yno engynta.⁴¹²

A wedi rhydhau Gortheyrn llad a orugant y Bryttanyeid. megys bleidyeu yn llad defeid y me6n keil. wedy ydada6ei eu heusor h6ynt. A phan welas Gortheyrn y lladva honno ar Brytanyeid. y doeth ynteu i emyleu Kymru o dic a llyt 6rth yr yscymun bopyl honno.⁴¹³ Ac yna gal6 attae a oruc holl doethyon y kyuoeth a gouyn kyghor idynt. Sef y kowssant yn eu kyghor. gwneuthur kastell kadarnaf ar a ellyd yny lle kadarnaf a 6ypynt. meg y bey h6nn6 yn amdiffyn ida6. Ac ody na y doethant y geissia6 lle kadarn. sef y kowsant y lle ymynydd yryi.⁴¹⁴ Ac y kynnull-6yt g6eithwyr a holl seiri main ynys prydein or a all6yt eu kaffel ac eu d6yn hyt yno. Ac 6edy eu dyfot yno. dechreu y g6eyth a orugant. a gossot sylvain. ac a wnelynt beunydd o weith a lynkau y dayar ac a syrthiau beunoeth. Ac 6edy mynegu i ortheyrn hynny. gouyn a oruc ynteu oy dewinyon. beth a wnaey divlannu y gwaith uelly.⁴¹⁵ Ac yna yd erchys ydewinyon ida6 geissia6 mab heb dad a llad h6nn6. ac a g6aet h6nn6 ira6 y main ar kalch ac uelly y sauey y g6aith. Ac yna yn diannot yd anuones Gortheyrn kenhiadeu y bop lle i geissya6 y kais h6nn6. Ac val y da6 y kenhiadeu yr dinas a elwir kaer Verdyn. wynt a 6elynt s6rn o weission yeueinc yn g6are yn ymyl porth y dinas. sef a orugant y kenhiadeu yna eiste ac edrych ar y g6areu.⁴¹⁶ Ac val yd oedynt velly ynnychaf deu or g6eission yn darvot rhyngthynt. ar neill onadynt a el6yt Merdyn. ar llall a el6yt Duna6t. Ac yna y dywa6t Duna6t 6rth Verdyn. nyt 6yt ti un 6r a myfi. kanys dyn tagheduenna6l 6yt ti heb dat itti. A minheu a han6yf o lyn brenhinoed. o dat a mam.⁴¹⁷ Ac yna pan gogleu y kenhiadeu y gair h6nn6 am Verdyn. gof-

yn a orugant ir niver o bop tu udynt. p6y oed y gwas. Ac yna y dywa6t pa6b onad- ynt na wydhynt h6y p6y oed y dat. y vam ynteu oed 6erch i vrenhin Dyvet. a man- aches vucheda6l y6 ymplith manachesseu ereill yn egl6ys Beder ygkaer Vyrbyn.⁴¹⁸ Ac yny lle yn diannot yd aeth y kenhiadeu hyt ar e swyda6c a oed yn y dinas ar kas- tell. Ac erchi ida6 oblegyd y brenhin anvon Merdyn yn diannot ae vam yggt ac ef i ymwelet a Gortheyrn. Ac yna yn di- annot ydaeth y lleian ai mab yggt ac h6ynt rac bron Gortheyrn ir Yri. Sef a oruc Gortheyrn yna aruoll y lleian da honno yn anrydedus. kanys y hanvot o lin brenhina6l.⁴¹⁹ Ac yna govyn a oruc Gortheyrn yr lleian. p6y oed dat y mab. Argl6yd vrenhin ebhi mi a doedaf yt wir- yoned. val ydoed6n ymplith fy ch6ioered krefyd yn vy hundy ynnychaf y dyfot attaf wr ma6r tec teledy6. ac yn rody kussaneu mynych ym. ac yny lle yn diflannu y6rth- yf. Ac yny di6ed yn kytya6 a mi am ada6 yn veichia6c. Ac edrychet dy doethin- eb di arglwyd a alley vot tat ida6 6rth na bu imi erioet achaws a gwr namyn hynny.⁴²⁰ Ac yna ryfedu hynny a oruc Gortheyrn. a dyvynnu attae Meugant dewin. a gofyn i h6nn6 a allei hynny vot yn wir. Ac yna y dywa6t Meugant ef a geffyr yn llyvreu doethyon ac yn ystoriau bot llawer o dynyon or ryw enedigaeth a honno udynt. Aphili6s a dywaid pan draetho o du6 ac or seint. bot y ryw gen- etyl ysbrytion yn pres6ylian6 r6g y lleuat ar dayar. ar rei hynny a al6n ni yn deivyl dyg6ydetic. ar rei hynny rann syd onadynt o anyan dynyon a rann arall o anyan ag- glylon. a phan vynnont y kymerant korf dynyon ai drych arnadunt. Ac yny wed honno y kytyant a gwraged. ac agatvyd un or rei hynny a ymdaghoses yr wraic hon. ac a grea6d y gwas ieuanc h6n.⁴²¹ Ac wedy gwranda6 o Vyrbyn pob peth or ymadrodyon hynny nessau aoruc ar y brenhin adoedyt wrtha6. Argl6yd eb ef pa achas y dycp6yt fyfi yma am mam hyt rac dy vron di. Gortheyrn a dywa6t wrtha6 ynteu vyn dewinyon am doethyon a gyghorassant ym geissia6 mab heb dat ida6. ac a gwaet h6nn6 ira6 y mein ar kalch. ac velly ydoedynt h6y y savey y gwaith. Ac yna y dywa6t Merdyn ar ith doethyon ath dewinyon dyvot gar fymron i ami a brovaf arnadynt eu bod yn gelwyd- a6c. ac eu bot yn dechymygu kelwyd.⁴²² Ac yny lle anryvedu yn va6r aoruc y brenhin y amadrodyon ef. ac erchi d6yn e dewinyon rac bron e brenhin a Merdyn

ygwt. Ac yno y dy6ot Merdyn 6rthynt h6y. kanys ny wda6ch ch6y pa beth yssyd dan y gr6ndwal e dechreywydic dwr. yn llesteiryaf y gweith i sevyll 6rth hynny yd archysa6ch ch6y roi vyg gwaet i ae gymyscu ar kalch. megys byt sauey y gweith o hynny allan. namyn doyd6ch ch6y imi pa beth yssyd dan y gr6ndwal. kanys yno y mae y peth ni ad y gweith i sevyll.⁴²³ Sef a wnaeth e dewinyon yna ofynhau a thewi. Ac yna y dywet Merdyn. Argl6yd vrenhin gal6 dy weith6yr ac arch idynt gladu y dayar. a thi a geffy lynn dan y dayar. a h6nn6 ny ad yr twr seuyll. Gwedy g6neuthyr hynny. y llynn a gaffat. yr h6n a wnay y dayar yn an6stat. ac a 6nay ir g6aith na saf. Ac eyl6eith nesau a oruc Merdyn at y dewinyon. a gouyn udynt. doyd6ch imi eb ef d6yllwyr geua6c pa beth yssyd yg g6aela6t y llynn. Sef a orugant h6ynteu tewi.⁴²⁴ Ac yna dy6ot Merdyn 6rth Ortheyrn par di argl6yd oll6g y llyn yn gyffredin a thi a weli deu vaen geu yny gwaela6t. Ac ymae yn y rei hynny d6y dreie yn kyscu. A chredu hynny aoruc Ortheyrn am welet y llyn. A pha6b a oed yn ryvedu ar a oed yn gwranda6. Ac yna edrych ar y g6as ieuank yn doydty hynny. Ac An vap y llian y gelyd ef hyt hynny. ac o hynny allan Merdin. o acha6s y gael ygkaer Verdin.⁴²⁵

Ac g6edy goll6g y llynn y kad e gyst. ae hegori a vynha6d y brenhin. Yna proph6ydolyaeth Merdyn Emrys garbron Ortheyrn. yr hon aelwyr y brofwydolyaeth va6r. y brofwydolyaeth hon nid yscryven6s yma rac y hyt.⁴²⁶

Ac 6edy darvot i Verdyn draethu y broff6ydoliaeth. ryfed oed gan ba6b vaint oed syn6yr y mab. Sef y gofynna6d y brenhin i Verdyn: pa agheu ae dygai ef.⁴²⁷ Gochel di eb ef. dan meibyon c6stenin. kanys y maent yr a6r hon yn lledu h6ylien ar draeth llyda6. yn dy6at i enys Prydein i lad saesson. ac ae gorescynant oll. Ac yn gyntaf h6ynt ath loscant ti me6n t6r. kanys tydi oth d6yll a vradycha6d y tat ae bra6t. Ac a wahodeist Heyngest yma yr lles yt. Ac y mae hynny yn amhorth yt. kanys deu agheu syd yt ogyvada6. un y6 y Saesson sy yn gorescyn arnad. Ac Emrys ac Uthyr a doant y draeth Toynus yvore yr tir. Ac 6ynt a gochant 6ynebeu y Saesson ou g6aet. Ac 6edy llader Hengestyr e coronir Emrys. h6nn6 a atnewyda er egl6ysen. ac a g6en6yn e lledir ef. Ac yny ol y coronir Uthyr. ac a g6en6yn y lledir h6nn6. o d6yll y Saesson. Ac yn

ol h6nn6 y da6 Baed Kerny6. yr h6n ae ll6nk 6ynt oll.⁴²⁸

Ac ny bu h6y noc hyt trannoeth ony doeth Uthyr ae Emrys ir tir. a deg myl o varchogyon arua6c.⁴²⁹ Ac ymgynnulla6 a oruc y Brytanyeid oll attunt. a g6rhau i Emrys. Ac yna y kymeth Emrys y goron. ac y kavas yny gyghor vynet am ben Gortheyrn tua Chymru. Ac 6edy y dyvot hyt yn Erging. kyrchu castell Gronwy. ar ben mynyd Denach. ar lan G6y. avon a da6 o vynyd Klorach. kanys hyt yno ffoassei Gortheyrn. Yna d6yn argof a orugant ida6 llad eu tat ae bra6t. a d6yn Saesson ohona6 yr tyr. ac 6rth hynny eb ef. wydda ymled6ch yn di6eiria6c ar kastell ack6. Ac yn diannot roi tan a orugant yg kyloch y kastell. a lloski a oed ynda6 o da a dynyon. Ac y llas Gortheyrn ac y llosced.⁴³⁰ Aphan gycleu Hengestyr llad Gortheyrn. a dewred Emrys ffo a oruc y Saesson or tu h6nt y H6myr. ac ymgadarnhau yno.⁴³¹ Yna yr aeth Emrys ar y hol ac y bu dr6c gantha6 welet yr egl6ysseu 6edy distry6ia6 or Saesson. a dywedty yr adnewyday o doe dracheuyn.⁴³² Yno y daeth Heyngest ae lu i vaes Beli. ar ved6l d6yn kyrch disy6yt am ben Emrys.⁴³³ Ac ni ochela6d Emrys y lle h6nn6. Ac yno bydina6 a oruc a rhoi g6yr Llyda6 or nail tu. ae wyr ehun blith draphlith. a g6yr Dyvet gan y hystlys. a g6yr G6yned yn y koet garlla6 a oruc Emrys. val y galley ymlid y Saesson pan ffyont.⁴³⁴ Ac yn y tu arall yr oed Hengestyr yn annoc y wyr ynteu. ac yn y dysku. Yno y bu aerua va6r o bop tu. ac or di6ed yffoes Hingestyr ae wyr i gaer Kynan ar kastell. Ay ymlid a oruc Emrys. ac yno ymvydina6 a llad lla6er o bop tu. Or diwed gwyr Llyda6 a dylla6d y Saeson trodydynt. Ac yr oed Eidal iarll kaer Loy6 yn ymgeisyaf a Hingestyr.⁴³⁵ Ac or di6ed yr ymga6sant. Ac ymlad ony bu y tan oe harueu val mellst lluchedena6l ymlaen taran. Ac val y budynt velly. ny chaf Gwrlas iarll Kerny6 ae vydin yn dyvot attynt ac yn g6ascaru y Saesson. Sef a oruc eidal yna y hyder hynny kymryd Heyngyst erbyn barfle y benfestyn ai d6yn ym plith y vydin. a dy6edty o hyt y lef. kyfarsengwch y Saesson. kanys kad Hingestyr.⁴³⁶ Yna y ffoes Octa vab Heyngyst a ran va6r or llu hyt yg kaer Efra6c. A Osa y geuynder6 a ran arall i gaer Alkl6yt. Ac yno ymerbyn ac Emrys.⁴³⁷ Ac 6edy gorvot o Emrys arnunt. ef a gavas y gaer. Yno y bu dridydeu yn pery cladu y kalaned a ledesyty.⁴³⁸ Yna 6ovyn kyghor

a oruc pa beth a 6naid i Hingestyr. Ac un oy gyghor oed Eidol escob kaer Loy6 bra6d Eidol iarll. A phan 6elys Heyngyst y dy6a6t. pe erbynyeu pa6b rydhau Hingestyr mi ae llad6n vy hun val y g6naeth Sam6el brof6yt pan 6eles Agag brenhin Amalech y perys y dryllia6 6edy y daly a dy6edyt 6rtha6. val y g6naethost di y meibyon heb vameu. minneu a 6naf dy vam ditheu heb vah. Yna y duc Eidol iarll kaer Loy6 Hengestyr y ben bryn ac yno torri y ben ae gladu a roi karned arna6 val y g6naed am Sowdan.⁴³⁹

YNA yr aeth Emrys ae lu hyt yg kaer Efra6c i geissya6 Octa. Yna y kavas y Saeson yn y kyghor. dyvot allan a chad6yn yn lla6 pob un. a thamet o bryd ympen pob un. a dy6edyt 6rth Emrys. Argl6yd gorch6ygedic y6 yn du6yeu ni. ach du6 ch6i sy gadarn ysyd yn kymhell y sa6l vonedgygon hyn yn ych e6yllys ch6i yn yr ag6ed hon. A llyma ni a chad6yn yn pob un. par di argl6yd yn r6yma6 os mynny. Yna 6edy kymryt kyghor y dy6a6t Eidol escob val hyn. Egobanite a doethant oy bod y erchy tagneued y popyl yr Israel ac ay ka6sant. Ac ny byd g6aeth yn trugared no h6ynteu ir Ide6on. Ac odyna yd aeth Osa ay bopyl ynteu yn trugared Emrys. Yna y roet Octa ay niver yn gaithyeit i Emrys yn Ysgotlant.⁴⁴⁰

Yna y gel6ys Emrys atta6 y holl ieirll ac var6nyeit ar archescob i gaer Efra6c. Ac yn y kyghor y ka6sant yn gyntaf g6eirya6 y temleu neu yr egl6ysseu a distr6assei y Saesson. Ac ar gost y brenhin ehun y peris g6eirya6 yr egl6ysseu. Ac yn en6edic egl6ysseu yr archescoptey. Ac ympen y pymthevet dyd 6edy hynny yd aeth Emrys i Lundein. a phery yno hevyt adne6ydhau yr egl6ysseu. Ac yny lle ar ol hynny y perys adne6ydhau y kyvreithyeu dr6c a oedyt yn y kynhal. nid amgen no roi yr meibyon ar wyrion ar gor6yrion eu goir dyllet o dired a dayared a dylnt. ac a daroed eu treisya6 amdanadynt. A dilin gwirioned ymop lle ae chynhal.⁴⁴¹ Ac odyna yd aeth y brenhin parth a chaer Wynt i 6neuthyr yno val y g6naethoed ym pob lle. Ac 6edy darvot ida6 llunyaethu pob lle ay hedychu yd aeth hyt y lle ael6yr yr a6r hon Salsbru. i edrych yno y niver a barassey hengestyr eu llad yno o ieirll a bar6nyeit a marchogyon urda6l. A thrychan manach oed yno o g6vent ym mynyd Ambri. Ac Ambri a seili6s y vanachlog honno gyntaf. A thrist vu gan Emrys 6elet a lle honno. mor diadurn a hyny. A dyuynu a oruc atta6 hyt yno holl seiri

mein a phren o holl ynys Prydein i darparu g6neuthur yno adurn parhaus tragydya6l tec anrydedus y u6ch ben y vedra6t hono o dylyedogyon a ladyssit yno yn 6yr-yon yn amdiffyn tref eu tat rac y brad6yr paganyeit.⁴⁴² Ac 6edy eu dyvot hyt yno ygyt dechymygu g6eith a orugant. oc eu holl ethrylith ay wneuthur yn diannot yn barhaus dragywyda6l. Ac 6edy pallu eu hethrylith ganthunt. nessau a oruc Tramor archescob kaer lliion ar y brenhin. a dy6edyt 6rtha6 val hyn. Argl6yd eb ef. gal6 attat Verdyn bard Gortheyrn. A h6nn6 a wyr dechymygu g6eith enryved. o anniffyc ethrylith tragywyda6l.⁴⁴³ Ac y dyvyn6yt Merdyn yno 6edy y gafel ar lan fynha6n Galades yg g6lat E6ias. kans yno y tram6yey ef yn vynyeh. Ae arvoll a oruc y brenhin ida6 yn lla6en ac yn enrydedus. Ac erchi a oruc ida6 dywedyt y daroganeu a deley rac lla6.⁴⁴⁴ Ac yna y dywa6t Merdyn. Argl6yd eb ef. nid ya6n draethu or ry6 betheu hynny. namyn pan y kymhello anghereit. Pei as dywet6n ni yn amser ni bei reit wrthynt. tewi a wnaei er ysbryt ysyd yn dysgu inheu. A phan vei reit 6rtha6 y ffoei racof.⁴⁴⁵ Ac ni mynn6s e brenhin i dirrya6 namyn govyn ida6 pa ffynyt y dechymygey ef datkan y g6eith ar 6edra6t yno. Llyna val y kyghoraf eb enteu. mynet hyt en Iwerdon y lle mae kor y kawri. ym mynyd Kilara. kanyysno y maent mein enryued eu hansa6d. Ac nyt oed neb yn yr oes honno. a wypai dym y 6rth y mein hynny. Ac ny cheffit h6ynth6 nac o gryfder nac o gedernyt. Ar mein hynny. Arglwyd. pei bydunt 6y yma val y maent yno. h6ynt a seuynt yn dragywyda6l.⁴⁴⁶ Ac yno y dywa6t Emrys dr6y ch6erthin val hyn. pa ansa6d eb enteu y gellyd eu d6yn h6ynt odyno. Ac yna y dywa6t Merdyn. na chyffroa di argl6yd ar ch6erthin yn ormod nac ar wat6ar nac ar orbacder. kanyysny dywedafi namyn prudd-er a g6iryoned. A mein rinweda6l yty6 y mein. ac amryuaelyon vedeginyaethen arnadunt. Ar kewri gynt ac eu due h6ynt yno. o eithauoed yspaen. ac ae rodassant yn y mod y maent yno. Sef acha6s y g6naethant h6y hynny. pan deley glevyt ar un onadunt sef y g6einid enneynt yg kymherved y mein. ac yna y golchynt y mein ac y dodunt yn yr enneynt. Ar neb onadunt a vei glaf. o ba heint bynhac y bei iechyt a gaffei o vynet yr enneynt. A llyssu a rodynt heuyt yn yr enneynt, ac or llyssieuoed hynny yd iecheynt eu g6elioed.⁴⁴⁷

A phan gigleu y Brytanyeyt kynnedeu

y mein. yn diannot y daethant y eu kyrchu. Ac yn benaf arnadynt yd anvonet Uthyr ben dragon. aphymptheg myl o wyr arua6c ygyt ac ef. Ac yna yd anvonet Myrdin gyt ac 6ynt. am y vot yn gelvyd ac ethrylith ma6r ynda6.⁴⁴⁸

Ac yn yr amser h6nn6 yt oed Gillam6ri yn vrenhyn yn I6erdon. A phan gicleu Gillam6ri h6nn6 eu bot yn dyvot. kynnulla6 llu aoruc ynteu a dyvot yn erbyn y Brytanyeyt. A gouyn ydynt ystyr eu dyuotyat yno. A phan 6yby ystyr eu hynt. ch6erthin aoruc a dywedyt 6rthhynt nyt ryved genyfi eb ef gallu o genedyl lesg anreithya6 ynys prydein. canys ynyvt ynt pan delynt h6y hyt yn I6erdon. i bery i genedyl I6erdon ymlad a h6ynt am geryc. Ac yn diannot ymvydina6 aorugant ac ymgyrchu ac ymfust yny gymhell6yt Gillam6ri i ffo ac a dyengys oe wyr.⁴⁴⁹ Ac yn gyflym diannot mynets a oruc y Brytanyeyt hyt ym mynyd Kilara. y lle yt oed y mein. Ac yna y dywa6t Merdyn 6rthhynt. Arver6ch or dechymyc goreu a 6ypoch i d6yn y mein ymeith. Ac yn diannot pa6b onadynt a lavurya6d or a 6ydynt obop kelvydyt a dechymyc i geissya6 d6yn y mein. Ac ny dygrynnoes udynt dim. Sef aoruc Merdyn yna chwerthin. A heb lavur or byt arna6. onyd y anodum ethrylith 6edy dar6ot ida6 gweiryas6 pop peth or a vey reit. nyt amgen peyriannu a chelvydoteu ereill. Merdyn a duc y mein oll oe eu lle yny vuant yn y llogheu. Ac yn diannot herwyd dyuot y g6ynt. yni vuant ym mynyd Ambri. A dyvynnu hyt yno a beris Emrys a oed yn ynys Brydein o ieirll a bar6nyeit ac yscalheigyon urdasaid 6rth adurna6 y lle honno. o odida6c adurn. Ac 6edy ymgynnull pa6b ygyt hyt yr un lle h6nn6. pan daeth y dyd gossodedic h6nn6. Emrys Wledic a wisga6d coron y deyrnas am y pen ac yn vrenhina6l a anrydeda6d gwylva y Sulg6yn tr6 espeyt tridieu a theirnos. Ac yn henny o espeyt ac amser or anryded ar teilygdodeu a oedynt yn wac heb perchanogyon na dyledogyon arnadynt. er rei henny a rodese brenhin oy wasanaethwyr enteu ac oy wyrda i dalu eu llavur udynt. A d6y archescoba6t oedynt yn 6ac heb vugelyd endynt. nid amgen kaer Efra6c a chaer Llion ar Wysc. Ac o gyffredin gyghor e gossodes ef ena Sampson en archescob ygkaer Efra6c. g6r ardercha6c goruchel oe gre6yd ae vuched oed h6nn6. Ac ygkaer Llion e gossodes Dyvruc yn archescob. e gwr a rac welsei d6ywa6l edrychedigaeth i vot yn etholedic ir lle honno. Ac 6edy darvot ida6 llun-

yaethu henny. a llawer o betheu ereill a perthynau ar ly6odraeth y deyrnas. ef a orchymyna6d i Verdyn gossot a llunyaethu e mein ar rydygessynt oywerdon egheilch e bedra6t ar e wed e g6ely ef i vot yn ia6n. A Merdyn yna o arch a gorchymyn y bren¹ hin ae gossodes ena h6ynt ar e wed ar ansa6d ed oedynt ym mynyd Kilara en I6erdon.

Ac yn yr amser h6nn6 Pasken vap Gortheyrn. e gwr a ffoassei ygyt a Saeson hyf yn Germany a gyffroes y bopyl honno ae holl varchogyon arva6c en erbyn Emrys Wledic. i geisia6 dial e dat arna6. kan ada6 udynt antervynedic amyllder o dir eur ac ariant. or tr6y eu nerth h6ynt ac eu kant6rth6y e galley enteu gorescyn teyrnas ynys Prydein. Ac or diwed g6edy darvot ida6 dr6y ei ada6eu ef llygru holl ieuengetyd e g6lat. paratoy a gwnaeth e llyghes v6yaf a allei. a dyvot hyt yg gogledd er ynys. a dechreu anreithya6 e g6lad-oed. Ac 6edy kennatau henny ir brenhin enteu a gynnulla6d y holl lu ac a aeth en eu herbryn. ac a elwys ar ymlad ydy6al elynyon. Ac h6ynteu oe eu bod a ymladasant ar ky6da6twyr. Ac eissoes kan vod Du6 e ky6da6twyr a orvuant ac a gymhell-assant e gelynyon ar ffo.

Ac 6edy kymhell Pasken ar ffo ny llavassa6d ef ymchoelyt tracheuyn i Germany. namyn trossi y h6ylieu a chyrchu hyt at Gillam6ri brenhin I6erdon. A h6nn6 ae herbynya6d yn anrydedus. Ac 6edy datkanu o hona6 y antyghetven ae direidi i Gillam6ri. truanhau 6rtha6 a oruc. ac ada6 nerth a chanh6rth6y ida6. A ch6yna6 y sarhaet ar ryga6ssei enteu ygan y Brytanyeyt. pan dygessynt Kor e Ke6ri odyno. Ac or diwed g6edy kadarnhau kerennyd er rygdynt. paratoy llogheu ag6naethant a mynet endynt. ac i gaer Vyny6 e daethant yr tir.⁴⁵⁰ Ac g6edy honni eu dy6odedigaeth 6ynt tros y g6ladoed. Uthyr Pendragon a kymyrth holl varchogyon a holl wyr arva6c er enys. ac a aeth parth a Chymru 6rth emlad yn eu herbryn. kanys Emrys Wledic y vra6t ef a oed yn glaf ygkaer wynt. ac ny allei dyvot i'r ll6yd 6rth henny.⁴⁵¹ Ac g6edy g6ybot henny o Basken a Gillam6ri ar Saesson ygyt a h6ynt lla6enhau aorugant en va6r. kanys tebygu a g6neynt vot en ha6s udynt goreskyn e deyrnas o acha6s klevyt e brenhin. Ac val yt oedynt evelly en m6rmuria6 am hynny em plith e llu nessau a oruc un or Saesson at Pasgen. ac esef oed y en6 ef Eopa neu neu Eppa neu Oppa. a dy6edyt val hyn 6rth Pasgen. Pa beth eb ef o da

ar rodot ti yr nep a ladey Emrys Wledic. A Phasgen a dybaot 6rtha6 enteu. dioer eb ef. p6y bynhac a alley eskynnu hynny en eu ved6l ai d6yn ar berfeithdaot ar i 6eithred. mi ar rod6n ida6 mil o bunhyoed o alyant am ann6lyt ynuh am kytem-deithas hyt tra vryd6n vy6. Ac os e dyg-hetven a kanhiataey i mi arveru o goron teyrnas ynys Prydain mi ae g6na6n ef en s6yda6c ym a henny a gadarnha6n tr6y arvoll.⁴⁵² Ac ar hynny e dywaot Eopa mi a dyscais eb ef yeith e Brytanyeit. ac eu devaot mi ae g6n. a chyvar6yd 6yf yg kel-vydyt medeginyaeth. Ac 6rth henny. o chy6iri di er hyn yt 6yt en i ada6 i mi. min-heu a dychymygaf vy mot yn gristya6n ac yn vryt6n. Ac en rith medyg mi a doaf at e brenhin. a mi a wnaf diaot ida6 er hon ae llado enteu. A hyt pan vo kynt e kaff-6yf ym6elet ar brenhin mi am g6naf yn vanach credyfus ryola6dyr. ac en dyscedyc o bop dysc.⁴⁵³ Ac gwedy ada6 o hona6 henny Pasken tr6y kedernyt aruoll a ade6-ys ky6ira6 pop peth ida6 megys y hada6s-sey. Ac 6rth henny nny lle Eopa a berys eillya6 y varyf a chneivya6 y ben ac eill-ya6 y gorun a chymryt abit manach am-dana6. a llestri ac offer medyc. a chymryt y hynt e tu a chaer Wynt. Ac or diwed g6edy i dyvot ir dinas ac ir gaer daga6s y gasanaeth ae gelydyt agwnaeth i wassan-aethwyr e brenhin. A chymedeithas a gavas ygan er rey henny. kany ny dam-unyt ena dym gwell na chaffael medyc da.⁴⁵⁴ Ac g6edy y dyvot rac bron e brenhin ef a ade6ys i g6neuthur en iach o myn-hey e brenhin arveru or diotydr ar rodey enteu ida6 ef. A heb un gohir erchi a gwnaethp6yt ida6 gwneuthur diaot i'r brenhin. Ac en diannot kymyscu gwen-6yn a oruc ar diaot ae rodi ir brenhin. Ac g6edy y chymryt o Emrys ac hyvet ene lle erchi a wnaeth er yskymun vrad6r h6nn6 ida6 dodi dillat arna6 a llechu a chysku. kany evelly m6yaf a chadarnaf ed ymgymerei e gwen6yn ac ef. Ac ufydhau aoruc e brenhin i dysc yr yskym-un vrad6r h6nn6 a chysku megys kyt bei o henny e kaffey enteu iechyt a g6aret. Ac ni bu en gohir ygyt ac er reda6d e gwen6yn tr6y fenestri y gorf ef. en e lle yt euth er aneu en ol er hon ni g6yr nac ni myn arbet i nep. Ac yn henny er r6ng un ac arall llithra6 ag6naeth er eskymun vradwr h6nn6. ac nit emdangosses yn e llys o henny allan.⁴⁵⁵ A hyt tra yt oedyt yn g6neuthur henny egkaer Wynt yd ymdangosses seren enryved y meint ae lleufer. ac vn baladyr idi ac ar ben y paladyr

h6nn6 et oed pellen o dan ar lyn dreic. ac o eneu honno e kerdynt deu baladyr. a hyt y neill onadynt a welyt en estynu tros teruynneu Freinc. ar llall a welyt en kerdet parth ac I6erdon. ac en teruynnu en seith baladyr bychein.⁴⁵⁶

A phan andangosses e seren honno an-ryued ac ofyn a drewys pa6b or ae g6eles. A dirva6r ofyn a gymerth Uthyr braot e brenhin en e lle et oed yg kymru en kyrchu y elynyon. Ac gofyn i ba6b or doethyon ygyt ac ef. pa beth a ar6ydokaey e seren honno. Ac ym plith pa6b or rei henny ef a erchys dyvynu Merdyn Emrys ir lle. Ac 6edy dyuot Merdyn a seuyll rac y vron. ef a erchys ida6 danlle6ychu pa beth a ar6ydokaey e seren rady6ededic v6chot.⁴⁵⁷ Ac en e lle 6yla6 aoruc Merdyn. a gal6 y esbryt atta6 a dy6ed6yt val hyn. O kollet heb 6aret. O emdivaot bobyl brydein. O agheu e bonedica6 vrenhin. kany difodedic y6 er ardercha6c vrenhin e brytanyeid Emrys Wledic. Ac yn i agheu ef et aballem ni en holla6l pey na rodey du6 ini kanh6rth6y. Ac 6rth henny bryssia di Uthyr. bryssia ac na ohir g6neuthur br6ydyr ath elynyon. kany e vudygolyaeth a vyd yth la6. Ti a vydi vrenhin ar holl enys Prydein. Ti a ar6ydokaa e seren ar tana6l dreic adan e seren. E paladyr a estyn parth a Freinc h6nn a ar6ydokaa mab kyfoetha6c a vyd itti. a chyfoeth h6n6 ae vedyant a amdi-fyn. e teyrnassoed a vydant adana6 en ho la6l. E paladyr arall a estyn parth a mor I6erdon a ar6ydokaa merch a vyd itti. a meibyon honno ae h6yrion a fydey udunt pob eilwers teyrnas Brydein.⁴⁵⁸ Ac val yt oed Uthyr yn pedrussa6 ae gwir ae kel6yd a dy6edassey Merdyn. am e seren. megys y dechreuassey kyrchu parth ae elynyon aoruc. Ac 6edy i dyvot hyt ker lla6 Myny6 ac nat oed namyn ymdeith hanner dyd errygythynt.⁴⁵⁹ A g6ybot o Basken a Gillam6ri ar Saesson eu bot en dyuot h6ynteu a aethant en eu herbyn h6ynt. Ac g6edy eu dyuot hyt pan ym-6elsant o pob tu. h6ynt agossodassant eu bedynoed ac adechreuassant emlad. Ac h6ynt yn e wed honno en emlad e march-ogyon o bob parth o las megys e derveyd en er ry6 dam6ein h6n6. Ac or diwed g6edy treulia6 lla6er or dyd gorfot aoruc Uthyr. Ac g6edy llad Pasken a Gillam6ri e vud-ygolyaeth a gavas Uthyr. A dechreu ffo agwnaethant e gelynyon at eu llogeu. Ac yn e ffo h6n6. e lledyt h6ynt ygan y ky6-da6twyr en eu hymlit. Ar vudygolyaeth a dyg6ydy6s en lla6 e te6yssa6c a christ yn

y kanh6rth6y.⁴⁶⁰ Ac g6edy e veint lavur h6nn6. megys y galla6d gyntax ef a aesth parth a chaer Wynt. kanys kennadeu a dothoedynt atta6 a menegi ida6 dyg6yded-igaeth e brenhin ar rydarvot yr archescob ac yr escyb ac i abadeu e teyrnas i gladu ger lla6 manachloc ambri yn myn6ent kor y kewri. er hon a parassei ef i g6neuthur hyt tra etoed en vy6. kanys pan glywsant i var6olaeth ef et ymgynnullasant er escyb ar abadeu ar escolieigyon ar holl deyrnas. megys y dylent 6rth ar6yliant g6r kymeant kyv6rd a h6nn6. kanys hyt tra etoed en y vy6yt e gorchymynassei enteu i gladu en e lle hono. Ac 6rth hynny ygyt a brenhinia6l ar6yliant eno eu kladasant.⁴⁶¹

Ac g6edy henny en et oedynt gal6edigyon er escolieigyon. ar lleigyon. ar bobyl ygyt. Uthyr bra6t e brenhin a kymyrth coron teyrnas enys Prydein. Ac o gyt annoc pa6b en gyfredyn ef a urd6yt en vrenhin. Ac odynd kofau aoruc e dehongyl ag6naethoed Merdyn or racdy6ededic seren uchot. ef a erchys g6neuthur llun d6y dreic o eur ar kynhebygr6yd er hon a emdangossasei ygyt ar seren. Ac g6edy g6neuthur er rei henny o anryued kywreinr6yd. ef a ofryma6d eneill onadynt eg er egl6ys penhaf yg kaer Wynt. ar llall a attelys kantha6 6rth i ar6ein en y vlaen en lle ar6yd pan elhey i vr6ydyr ac i kat ac i emlad. Ac or amser h6nn6 allanegel6yt ef Uthyr Pendragon. Ac 6rth henny e kaus ef er en6 h6n6 6rth i darogan ef o Verdyn tr6y e dreic i vot en vrenhin.⁴⁶²

Ac en er amser h6nn6 Octa vap Heyngyst ac Offa y keuynder6 enteu g6edy g6elet onadynt eu bot en ellygedyc or arvoll a rodesynt i Emrys Wledic. medylia6 ag6naethant ryvelu en erbyn e brenhin. Ac amlhau eu teruynau ehuneyn. kanys e Saesson ar a vuessynt ygyt a Pasken vap Gortheyrn. a gymeressynt attadunt. ac eu kennadeu a ellyghessynt hyt en Germania en ol ereill.⁴⁶³ Ac 6edy emgynnulla6. kynnullaidva va6r ygyt onadynt. dechreu ag6naethant anreithya6 gogled g6ladoed er enys. ac emrodi i creulonder en gymeint a distry6 e keyryd ar kestyll ar lloeed kadarn or Alban hyt eg kaer Efra6c.⁴⁶⁴ Ac or di6ed g6edy dechreu onadynt emlad a chaer Efra6c ae eiste 6rthi. Uthyr pendragon ygyt a hol kedernyt a dewred e deyrnas a deuth. ac en diannot emlad ac 6ynt. Ac esef a g6naethant e Saesson eissioes en 6r-a6l gwrth6ynebu ir brytanyeit. ac eu kymhell ar ffo. Ac g6edy kaffel e vudygoliaeth onadynt h6ynt ae herlidassant e Brytanyeit

hyt ym mynyd Damen. kan eu llad hyt tra kynhels er heul e dyd. Ac esef an-sa6d oed ar e mynyd h6n6 v6chel oed ac yni ben en ia6n et oed kelli. a cherryc dyff6ys en y kylch. a lle adas i pres6ylva b6ystyled. Ar mynyd h6n6 a gymerasant e Brytanyeit ae kynhyaliasant en am-difyn udynt tr6y e nos.⁴⁶⁵ Ac g6edy goruot or nos ar edyd Uthyr Pendragon a dyvyn-n6ys atta6 i dy6ysogyon ae ieirll ae var6n-yeit hyt pan vey tr6y e kyghor 6ynt e treythynt py 6ed e g6rth6yneybent i eu gelynyon. Ac yn gyflym pa6b a deuthynt 6rth dyvyn e brenhin rac deu lyn i kyn-drycholder. Ac g6edy eu dyuot ygyt h6ynt ef a erchys udynt rodi eu kyghor. Ac yn kyntaf et erchyt i G6rleis ty6ysa6c Kerny6 dy6edyt i gyghor ef ae syn6yr. kans g6r doeth adfet oed h6n6. a ma6r i gyghor. Ac ar henny G6rleis a dywa6t val hyn. ny reit eb ef amgylchion nac am-adrodyon gor6ac eghylch hyn. namyn hyt tra barhao e nos e mae ia6n inni arueru ogle6der a chadernyt a de6red. o mynh6n ninheu arueru o rydyt a vo h6y ac on buched. kans ma6r y6 amlder e pagan-yeit a ch6anna6c i emlad. a lley y6 en niuer ninheu. ac os e dyd a arho6n ni barnafi bot en gryno nny ymgyvaruot ac h6ynt. Ac 6rth hynny. hyt tra barhao ty6yll6c e nos disgyn6n. ac en disyvyt kyrch6n am eu pen en eu pebyllyaen en diar6ybot. kans ni thebygant h6y en dyvot ni. ac evelly en dirybud diarvot e kaf6n ni budugolyaeth arnadunt os oun vryt ed arver6n ninheu o gle6der a henny heb pedrus.⁴⁶⁶ Ar kyghor h6nn6 a vu da kan ba6b. ac ufydhau a orugant oy dysk-edigaetheu ef. Ac en diannot ky6eiria6 eu bydynoed ac en wiskedic oc eu harueu kyrchu lluesteu eu gelynyon. ac en dihefyt ac o un vryt eu kyrchu. Ac g6edy y dyvot hyt en agos yr lluesteu e gwilwyr a 6ybuant eu bot en dyvot. ac o sein eu kynr e dyhunasant eu kytemdeithyon kysgyadur. Ac 6rth henny en kynhyrfedic dehna6 ag6wnaethant a rey onadynt. kan vrys a 6iskynt eu harveu. ereill en achubedic o ofyn a ffoynt en e lle y har-6edey eu tyghetven h6ynt. Ar brytanyeit oagen kan de6hau eu bydynoed en gyflym ac en 6ychyr e kyrchynt lluesteu a phebylleu eu gelynyon. ac ygyt a noethyon cledysfau en ruthra6 e gelynyon. Ar rey henny g6edy eu damkylehynen en disyvyt nyt oed grynnoc e telyntemlad. kanys errey ereill gle6der ygyt a chyghor oed ganthynt. Ac 6rth henny e Brytanyeit en 6ychyr e ker-dynt ygyt ac eu llad e paganyeit hyt ar

vilyoed. Ac or diôed e delyt Octa ac Offa ar Saeson en hollaôl a waskarasant heb emkanlyn neb ae gilyd.⁴⁶⁷

Ac gôedy e budygolaeth hono ed aeth e brenhin hyt eg kaer Alclut. a llunyaethu e teyrnas hono aoruc. ac atneôydu y thagnheved. Ac odyua kylchynu holl gôlad-oed Escotlont. ac estôg er vrpwith pobyl hono aoruc ôrth y gyghor. A chymeint o iaônder a gôirioned aoruc ef trôy e gôladoed ac na gônaethoed nep kyn noc ef e kymeint. Ac ôrth henny en i dyefoed ef e bydey ofyn ar baôb oc gônelynt na drôc na cham. kanys heb trugared e poenyt.⁴⁶⁸ Ac or diwed bedy hedychu a thagnhevedu holl deyrnasoed e gogled. odyua et aeth hyt en Llundein. ac eno et erchys ef karcharu Octa ac Offa ac eu gôarchadô en graff amgeledus. Ac odyua val et oed gôylva e Pasc en dyvot. ef a orchymynôis i wyrda e deyrnas emkynnallaô hyt egkaer Lundein. kanys yno e mynney ef gôiskaô coron e deyrnas. a chan enryded ac adurn gôneythyr gôylua e Pasc en vrenhinaôl. Ac vfydhau a wnaethant paôb idaô. Ac o pop amryuailon kaeroed a chestyll a dinassoed a gôladoed emkynnullaô agônaethant en erbyn y dyd kyfnodedic hônô. Ac ôrth henny e brenhin a anrydedôs yr ôylua honno en vrenhinaôl megys e darparassev. Ac a ymrodies i lebenydyd ygyt ae wyrda. A llaôenyd a gônaey paôb kanys llaôen oed e brenhin en arvoll paôb onadynt ôynteu.⁴⁶⁹ Ac yno e doethoedynt e saôl vonedigyon a dyledogyon. ygyt ac eu gôraged ac eu merchet. megys yt oedynt teilôg o anryded kymeint a henny. Ac eno em plith er rei henny e dothoed Gôrleis tywyssaôc Kernyô ac Eigyr y wreic ygyt ac ef. A ffyt honno ae theg-ôch a orchfygey holl wraged enys Prydein kany cheffit vn kyn deket a hi.⁴⁷⁰ Ac gôedy gôelet or brenhin honno em plith e gôraged ereill. a syllu arney aoruc ac ymlenôi oe serch en kymeint ac nat oed dim kanthaô ef nep namyn hi ehunan. ae holl vedôl ae holl enni en i cheilch hi e treygl-ey ef henny. Ac i honno ehunan ed anvonyt er anregyon ar gôirodeu ar annerchion heb orffoôys heb kyhông. Ac en vyny-ych anneidiaô a chôerthin a geirieu digryf chôareus.⁴⁷¹ Ac gôedy gôelet or gôr henny en e lle lldiaô a gônaeth. A heb kanhiad en kyfroedic adaô e llys en dianot. Ac ny bu en e llys nep or a allei i ôahaôd. kanys ofyn oed kanthaô ef golli e peth a garei ef en vôy no dim. Ac ôrth henny lldiaô a barhau aoruc e brenhin ôrthaô. ac erchi

idaô ymchôelu yr llys i gôneuthur iaôn yr brenhin or sarhaet a gônaethoed am adaô y llys en anghyfreithiaôl en herôyd i barney kyfreith y llys ydaô. Ac gôedy nat ufydhaey Gôrleis yr gorchymyn hônno. lldiaô en vaôr a oruc e brenhin. ac yn i lit ae gyffraô tyghu et anreytheye i gyuoeth en hollaôl ony deley i gôneuthur iaôn idaô.⁴⁷² Ac hep un gohyr ar racdyô-ededic yrloned honno en parhau errythynt. kynnullaô llu aoruc e brenhin a mynet tu a Chernyô. a dechreu lloski e dinassoed ar keyryd ar trevyd. Ac ny lauassaôd Gôrleis emgyuaruot nac emkyferbynnyeit ac ef. kanys lley oed eiryf i wyr arvaôc noc ef. Ac ôrth henny deôissach vu ganthaô kadarnhau i gestyll hyt pan gaffey enteu porth o Yôerdon. A chanys môy oed y oval ae pryder am i wreic noc amdanaô ehunan. Ac ôrth henny ef ae dodes hi eg kastell Dindagol. er hôn a oed ossodedic em meôn e mor. a hônno oed diogelhaf a chadarnbâf amdifyn ar y helô enteu. Ac enteu ehun a aeth eg kastell Dymlyot. rac o damôein eu kafel ell deu ygyt.⁴⁷³ Ac ôedy mynegi henny yr brenhin kyrcu aoruc enteu e kastell et oed Gôrleis endaô. ac eiste en i gylch. a gôarchae pob ford or e gellyt dyuot allan o honaô. Ac odyua gôedy llithraô espeit ôythnos heybiaô kofau a gônaeth e brenhin karyat Eigyr ac galô attaô Wllfyn or ryt karaôac. kyt-emdeith neylltuedic a chydvarchaôc idaô. a mynegi ôrthaô val hyn. En lloski eb ef ôyfi o karyat Eigyr en gymeint ac nat pedrus genhyf na allaf gochel perygyl ven-gorff ony chafaf e wreic ôrth vvg kyghor. Ac ôrth hynny et archaf inheu i ti gyghor or hôn e gallôyf inheu eylenôi vy eôylllys inheu rac damôeyn o tra gofeilieint vy aballu.⁴⁷⁴ Ac ar henny e dyôaô Wllfyn. Arglôyd eb ef pôy a alley rôdy kyghor iti kanyt oes nep kyvryô grym nac ansaôd ni mynet enghyvyl kastell Tindagol. kanys en e mor e mae gossodedic. ac en gayedic en i kylch or mor. ac nat oes un ford e gallet mynet idaô. namyn un karrec kyvyng. a honno tri marchaôc arvaôc a ellynt i chadô ket delhey holl deyrnas Prydein ygyt a thi. Ac eissioes pey Merydn vard a gôneley i allu en graf enghyleh hyanny mi a debygôn trôy i gyghor ef e gellut titheu arveru oth damunet ac oth ewyllys.⁴⁷⁵ A chredu aoruc e brenhin i henny a dyvynu Merydn attaô. kanys en e llu et oed. ac gôedy dyvot Merydn rac bron e brenhin. ef e erchys idaô rody kyghor idaô trôy yr hôn e galley e brenhin kaffael Eigyr ôrth i gyghor.⁴⁷⁶

Ac g6edy g6ybot o hona6 meynt e gofeil-yeint ar pryder oed ar e brenhin amdendi. dolurya6 aoruc enteu rac e veint gariat oed gan e brenhin arney. a dywed6yt val hyn. O mynni di gafael dy ewyllys 6rth dy gyghor reit y6 arveru o keluydodeu ne6yd ar ny chly6yt eirioet yth oes di. kanys mi 6n om medyginaetheu i rodi i ti drech ac ansa6d G6rleis. hyt na bo neb a 6ypo nac a adnapo na bo di vo G6rleis. Ac 6rth henny o mynni ditheu vfydhau i henny minheu ath g6naf di en e drech ar g6ed e mae G6rleis. Ac Wlffyn en ryth I6rdan o Tindagol. a minheu en drydyd ygyt a ch6i a gymeraf e drydyd tyg6r. Ac ewelly en diogel e gelly mynet yr kastell e mae Eigyr enda6.⁴⁷⁷ Ac ufydhau a oruc e brenhin oy holl dyhe6yt. ac or di6ed gorchymyn e llu aoruc oy teylu. ac emrodi i medeginyaetheu Merdyn. a symuda6 ag6naeth en ryth G6rleis megys e dy6edas-sei Merdyn. ac Wlffyn en ryth I6rdan. a Merdyn en ryth Brythvael. megys nat oed nep or holl niver ae hadnapey megys e buassynt gynt.⁴⁷⁸ Ac odyna kymryt eu fford a orugant parth a chastell Tyndagol en e lle et oed Eigyr. A ffian oed gyvly6 gwr a ll6yn e deuthant. Ac g6edy menegi yr portha6r. bot er iarll en dyuot en e lle egori e pyrth aoruc. ac i me6n eudeuthant. kanys pa beth arall a debygey nep pan g6elynt G6rleis ehun en i ffuryf en dyuot. Ac ena e nos hono e trig6ys e brenhin ygyt ac Eigyr ac eylen6i o damunedic serch ygyt a hi aoruc. kanys e drech ar ffuryf a gymerassey. oed en ty6ylla6 Eigyr. Ac ygyt a henny hevyt er amadrodyon dychymygedic t6yllodrus oed en i thywylla6. kanys ef a dy6edey i dyuot en lledrat or kastell et oed et oed enda6 i syllu pa 6ed oed ar e kastell ac ar e nep a garey enteu. en v6y nor holl vyt. oed en e kastell. Ac 6rth heny e kredey hitheu bot en wir pop peth megys e dy6edey enteu. ac ni lludvey ida6 g6neuthyr dyn or a vynney. Ar nos hono e kafat er anrydedusa6 Arthur. er h6n g6edy heny a dangosassant i anryued g6eithredoei i vot en volyannus ardercha6c ef.⁴⁷⁹ Ac odyna eissioes g6edy g6ybot eissieu e brenhin emplith e llu. en agkyghorus mynet pen tra phen a g6naethant. ac emrodi i geissia6 dystri6 e gaer ar kastell. a chymhell er iarll i rodi kat ar vaes udynt. Ac odyna er iarll en agkyghorussach a deuth ae varchogyon ygyt ac ef allan kan debygu ohona6 gallu o niuer bychan. emerbynniad a g6rth6ynebu yr sa6l varchogyon arva6c a oed en eu herbyn. Ac odyna g6edy dechreu ymlad o pop

parth en e lle emplith er hey kyntaf e llas G6rleis. ac e g6askarassant i gytemdeithion. Ac y kaffet e kastell et oedynt 6rth-a6. Ar da oed enda6 en aghyfredyn er ran6yt. kanys pa6b megys er raney e tyghetuen ida6 ae kymerey.⁴⁸⁰ Ac g6edy daruot e kyvranc ar dam6eyn h6n6. ken-nadeu a deuthant at Eigyr. er rey a vyn-agassant idi rylad er iarll. ac rykafael e kastell. Ac eissioes g6edy g6elet onadynt e brenhin en ryth G6rleis en eiste ygyt a hi. erdang a bra6 a aeth arnadynt. a ryvedu e gwr a ede6synt g6edy yr rylad en e br6ydyr. g6elet h6n6 en vy6 ac en iach oc eu blaen eno, ni g6ydynt h6y hagen e medegyniaetheu ry g6naethoed Merdyn. Ac en erbyn hagen e ch6edleu henny ch6erthin a g6naeth e brenhin. Ac ygyt ar geyriaeu hyny. dodi y d6yla6 eghyleh er iarll. a dywed6yt. Argl6ydes eb ef. nym llas i. namyn megys y g6eli di by6 6yf dolur eissioes y6 kenyf rykaffael vygkastell a llad vyg6yr. ac 6rth henny ofyn y6 inni rac dyuot e brenhin en dyssyvet am ben e kastell h6n. ac en kaffael en deu ygyt enda6. Ac 6rth heny mi a aaf en erbyn e brenhin ac a dang-nhevedaf ac ef rac dyuot dam6eyn a vo g6aeth.⁴⁸¹ Ac 6rth henny et aeth ac a cyrch6ys parth ae lu. Ac 6edy b6r6 drech a furyf G6rleis iarna6 et emch6ela6d en Uthyr pen Dragon. Ac g6edy menegi ida6 holl dam6eyn er emlad. dolurya6 a oruc o angeu G6rleis. Ac eissioes or parth arall lla6enoed o acha6s bot Eigyr en ryd ellygedic oe phriodas. Ac en dianot emch6el6yt aoruc parth a chastell Tyndagol. ar kastell a gavas. ac Eigyr a gymyrth ac arveru o houeï aoruc en her6yd i ewyllys. Ac odyna ygyt e preswylasant en r6ymedic o vfydhaf gariat. A mab a merch a fu udynt. Ac en6 y mab fu Arthur. ac en6 e verch fu Anna. A honno fu mam G6alachmei. a Medra6t. ac a fu wreic i Le6 ap Kynvarch her6yd g6irioned er hystoria.⁴⁸²

Ac odyna g6edy mynet dydieu ac amser-oed heibia6. eu dirva6r glevyt e dyg6y66s e brenhin. Ac 6edy i vot ewelly tr6y la6-er o amser. blina6 a g6naethant e gwyr a oedynt en ka66 e karcharorion Octa a Ossa. er rey a gofaassam ni uchot. a fo ygyt ac a h6ynt hyt en Germania. Ac ofyn ac aruthred a aeth o acha6s henny tr6y er holl deyrnas. kanys e ch6edyl a gadarnaey eu bot g6edy ry kyffroi holl Germania ar ry paratoy dirva6r lynges 6rth dyvot i distry6 enys Prydein en holla6l. Ar peth h6n6 a darfu. kanys h6ynt a emch6elassant

ygyt a dirva6r lynges ac aneirf o niuer kantynt. Ac en er Alban e deskynassant ar dinassoed ar ky6da6twyr o dan a hayarn a dechreuasant eu molestu ac eu anrheithya6.⁴⁶³ Ac 6rth henny holl lu enys Prydein a orchymyn6yt i Le6 ap Kynvarch 6rth keissia6 g6rthlad a g6rth6ynebu yr gelynion. Ar Lle6 h6n6 iarl1r kaer Llyr oed. a marcha6c g6ychraf a de6rhaf a chlodforhaf a doethaf. ac advet oy oet. Ac o acha6s e molyanheu ar devodeu da henny eny klodfori. e brenhin a rodassey Anna i verch ida6. a llywodraeth e deyrnas hyt tra ydoed e brenhin en gor6ed eny gleuyt. Ar g6r h6n6 g6edy mynet ohon-a6 a dechreu ymlad ar gelynion en vynyeh e kiliei racydynt megys e bey reit ida6 kyrchu e dinassoed kadarn racydynt g6eithieu ereill e hydey buduga6l enteu. ac i g6askarey g6eithieu yr koedyd ac yr mynydded ac yr keryc. g6eithieu er ymkymhelley i eu longau en warad6ydsu. Ac evelly hir pedrusder ymlad a fu er rydynt megys na alley neb g6ybot pa du onadunt e dyg6ydei e vudugolyaeth. kanys syber6yt e brytanyeit oen en eu harky6edu 6rth nat oed teil6g kanthunt bot 6rth kyghor er iarl1.⁴⁶⁴ Ac evelly e buant heb dervyn yny fu aga6s yr enys ar re6inia6. A menegu henny a wnaethb6yt i Uthyr nat ydoed yr iarl1 en gallu yst6ng e Saesson t6yllwyr. Ac yna pan 6ybu Uthyr henny en dieu lldia6 en v6y no mesur a oruc. a ma6r ydoed i heint. Afferi dyfynnu atta6 k6byl hyt eno oy wyrda i gymryt kyghor. ac ymlia6 ac h6ynt am lesket oedunt. a r6ng lli1 a dig 6rth i wyr. ef a berys g6neuthur elor ida6. ac ar honno peri i d6yn ymlaen y llu er i vot en glaf. Ac ni allei o un ystym or byd onys dykit ar er elor. Ac ena y paratoyt elor ida6 erbyn e dyd ter-vynedic yr oed br6ydyr. Ac ena yd aethp6yt ac ef ar er elor hyt en e dinas a el6yt Verolan. Ac eno yd oedynt y Saesson en llad ae en lloski.⁴⁶⁵ Affan gigueu Octa ac Ossa bot e brenhin velly ch6erthin g6at6ar a orugant am dana6 ai gell-6eiria6 o eiriau difrodus. ai al6 en hanner mar6. A mynet a aoruc e Saesson ir dinas h6n6 i me6n. ac o dremyc balchder a difra6t ar Uthyr. ae lu. ada6 pyrth e dinas yn agoret.⁴⁶⁶ Affan gigueu Uthyr henny erchi aoruc enteu mynet i me6n yn eu hol h6ynt. a damgylchynu e dinas en distry6gar. a g6neuthur aerua va6r o pob parth. ac ni ffeidiassant. oni 6ahana6d e nos 6ynt. A thrannoeth pan emdangosses e dyd dyvot aoruc y Saesson allan or gaer a chymhell br6ydyr en erbyn e brytanyeit

yhmell or dyd. ac eissoes en e di6ed llad Octa ac Ossa a chymhell eu g6edillion ar ffo yn 6rad6ydsu.⁴⁶⁷ Ac emoggonniannu a oruc e brenhin. ac yndroi ehun ar yr elor. ac ni allai gynt namyn val e troit. ac ef a godes yn i eiste o ly6enyd a doedyt dr6y ch6erthin yr ymadra6d h6n 6rth i 6yr. Y bratwyr t6yllwyr eb ef am gal6assant i en hanner mar6. ys g6ell yr hanner mar6 a orffo nor by6 c6byl e gorfer arno. ac os g6yrvra6rockach mar6 en glotva6r no buch-6edokau en gy6ilydsu anghlodfa6r gan 6ar-d6yd.⁴⁶⁸ Ac 6edy gorvot ena ar e Saeson a chael e vudygolyaeth or Brytanyeit ni ffeidiassant 6y ac eu t6yll. namyn mynet odyna hyt er Alban i ryvelu val kynt. Ac e mynassey Uthyr eu hymlit val e dechreuassei. ac ni ad6s i gyghor ida6. rac trymet er heint arna6 ai wanet am i d6yn ar er elor velly.⁴⁶⁹ Ac am henny gle6ach vu e Saeson. a m6y e llavurynt i 6neuthur t6yll a brat ac ystry6 dr6g. A medylia6 a orugant pa ford e gellynt g6neuthur agheu Uthyr o bop ystry6. Ac anvon rey onadunt en rith reidussion i dyvot a ch6edleu i 6rth e brenhin. Sef y doyth y rai henny. a menegi nat yvei e brenhin d6fyr or byt namyn d6fyr o ffynnon loy6 a oed yn aga6s i dinas Verolan.⁴⁹⁰ Sef a orugant 6ynteu dyuot ac anveidred o wen-6yn hyt na cherdey dim or d6fyr or ffynnon yn diwen6yn. Affan rodet e d6fyr or ffynnon honno yr brenhin y bu far6 en di-annot. a llawer heuyt ygyt ac ef ae llewes a vuant veir6 o annian e g6en6yn. Affan 6ybu y Brytanyeit yna g6neuthur crue ma6r ar warthaf y ffynnon. rac g6en6yna6 m6y o dynion.⁴⁹¹ Ac g6edy henny emgynnulla6 a oruc k6byl or holl wyrda enys Prydein. ae hescyb ac archescyb. a mynet ar korf oi gladu i vanachloc Ambri ger lla6 Emrys i vra6t y klad6yt Uthyr bendragon en vrenhina6l.⁴⁹²

Ac g6edy mar6 Uthyr ai wen6yna6 or Saeson yd amgynnullassant holl wyrda enys Prydein ac hescyb ac archescyb. ae habadeu hyt eg kaer Vudai. Ac yna o dyhun gyghor k6byl or niv6r h6nn6 e perit i Dyvric archescob kyssegru Arthur en vrenhin. a dodi coron ami ben. kanys eu hangen oed en eu kymhell. Affan gigueu y Saeson mar6 Uthyr y danvonas-ant 6ynteu keniadeu i Germania i erchi anvon porth attadunt. Ac yna y danvon-et llyghes va6r. a Cholkryn yn dewysa6c arnadunt. Ac daroed udunt yna goreskyn o Hymyr hyt ym penryn Bladon. sef oed traian enys Prydein.⁴⁹³ Ac nyt oed Arthur yna namyn pymthegml6yd. ac nyt oed

yna hyt y klydyt or byt. na hen nac ieu-
 anc un devodeu nac un gampeu ac Arthur.
 kany's hael oed a doeth. a digrit a deor. a
 ffrud pan vei amser. a llaen a chellceirus
 pan vaey amser arall. Ac ar vyrder ni
 wnaeth Du6 or pan vu Ada un dyn g6bl-
 ach noc Arthur. A henny a rodassey
 Du6 yn anedic da6n gantha6.⁴⁹⁴ Ac o
 henny allan emdychavael aoruc Arthur
 ym pop peth. kany's or a dy6etp6yt ucho-
 t oni tyoed yn dyuot atta6 o varchogy6n val
 nat oed ha6d ida6 gaffel o da a rodai
 udunt. Ac er henny p6ybrynac a vo enda6
 daeoni aniana6l nyt ad Du6 arna6 bastat
 anghanoctyt. ac am henny sef a oruc Ar-
 thur yna. kany's daeoni aniana6l a oed en-
 da6. en dianot kynnulla6 llu a mynet i
 gaer Evra6c.⁴⁹⁵ A phan gigleu Golkrin
 henny emkynnulla6 aoruc e Saeson a Fich-
 tye't gyt ac 6ynteu. a dyuot en erbyn Ar-
 thur hyt lan Dulas. Ac yn yr emlad
 h6n6 e perygl6s anveired o pop parth.
 Ac or di6ed Arthur a orfu. a gyru Kolkrin.
 ac a dyengys oi lu ar fo hyt egkaer Evra6c.
 ae warchau en e dinas a oruc Arthur.⁴⁹⁶
 Affan gigne Bald6lph. bra6t oed y Golkrin.
 hynny. dr6c vu ganta6 bot y vra6t egkar-
 char. Ac en diannot y dyvu eno a ch6e-
 mil o wyr arva6c gantha6. kany's ar lan e
 mor edoed e Bald6lff h6n6. pan yr6s Ar-
 thur Colkrin ar ffo. Ac en ara6s Cheldric.
 d6yssa6c ydoed Bald6lph ar lan e mor. a
 phorth o Germania ganta6. Ac g6edy
 dyuot Bald6lph hyt ar dec milltir y 6rth
 gaer Evra6c medylia6 a oruc d6yn nosa6l
 kyrc'h am pen Arthur ae lu.⁴⁹⁷ Ac Arthur
 a 6ybu henny. sef a oruc Arthur yna an-
 von Kad6r dy6yssa6c Kerny6 a ch6echant
 marcha6c gantha6. ac a thei'r mil o pedit
 ygyt ac ef. a mynet yn eu herbyn. ac eu
 ragot e nos hono e ford e delynt.⁴⁹⁸ Ac
 g6edy kaffael o Gad6r e fford e deuynt e
 gelynyon eu kyrc'hau en disyvyt a oruc.
 Ac g6edy bri6a6 ac essiga6 eu bydinoed
 ac eu llad lla6er onadynt. kymhell e Saeson
 a oruc ar ffo. Ac 6rth henny dirva6r tristy'd
 a goval a gymyrth Bald6lff enda6. 6rth na
 all6s g6neuthur kanh6rth6y na nerth oi
 vra6t. a medylia6 a oruc pa 6ed e galley en-
 teu kaffael emdidan ae vra6t. kany's ef a de-
 bygey e galley kaffel holl 6aret i pob un
 o nadunt pey ymkeffynt i ymdidan igyt
 ell deu. Ac g6edy na chaffey ford arall
 en e byt eillia6 a oruc y ben ae varyf. a
 chymryst telyn en i la6. ac en rith kroesan
 ac ar6estdyn. ac g6areyt dyvot emplith e
 llu ar lluesteu. ar klymeu a ganey ar 6delyn
 a dangosynt i vot en telynia6r. Ac or
 di6ed g6edy na thebygei neb i vot en

d6yllwr nesau a oruc parth a mуроed e
 gaer.⁴⁹⁹ Ac g6edy i adnabot or g6yr o
 ve6n i dynu a orugant 6rth raffeu attadunt
 i me6n. Ac g6edy g6elet ohona6 i vra6t
 emkaru a orugant megys na ryym6elsynt
 tr6y la6er o espeit kyn no henny. Ac val
 ydoedynt velly yn medylia6. ac en keisa6
 ystry6 pa 6ed e gellynt emrydhau odyo.
 Ac val edoedynt en diobeithia6 o henny
 enachaf eu kennadeu en ymch6elyt o ger-
 mania a Cheldric en dy6yssa6c arnadunt. a
 ch6echant llong kanthunt en lla6n o varch-
 ogyon arva6c. ac en dyskynu en'yr Alban.⁵⁰⁰
 Ac g6edy klybot henny annoc a g6naeth-
 ant i gyghorwyr i Arthur ada6 e dinas
 rac dyvot esa6l niweroed henny am eu pen.
 a bot en pedrus ac ar dam6eyn udunt rodi
 kat ar vaes udunt. Ac 6rth henny vfyd-
 hau a oruc Arthur oe kyghorwyr. Ac
 odyne ed aeth hyt en Llundain. ac eno
 gal6 aoruc atta6 holl 6yrda e deyrnas o
 esgolheigion a lleygion. ac erchi udunt
 rodi kyghor goreu a iachaf or a 6ypynt
 neu a ellynt en erbyn e paganieit. Ac o
 gyt dyundep a chyt gyghor pa6b ygyt
 kenadeu a ellyngassant hyt ar Hy6el vap
 Emyr Llyda6 brenhin Prydein vechan. i
 venegi ida6 enteu er ormes ar trueni ar
 ryuel oed gan y paganyeit ar enys Prydein.
 kany's ney vap ch6aer i Arthur oed e g6r
 h6nn6.⁵⁰¹ Ac g6edy klybot o Howel er
 ryuel ar avlonyd6ch a oed ar i e6ythyr.
 erchi a oruc paratoi llynges. a chynnulla6
 pymthec mil o varchogyon arva6c. ac ar e
 g6ynt kyntaf a gavas e deuth i Borth
 Ham6nt i dir enys Prydein. Ac odyne
 Arthur ae harvolles or anryded e g6dey
 ar6oll g6r kyf6rd a h6nn6. ac en vynyeh
 damplygu ac ymgaru pob eil6ers.⁵⁰² Ac
 odyne g6edy llithra6 echedic o dydieu 6ynt
 a kyrc'hassant kaer L6ytkoet. lle er oed e
 paganyeit yn ymlad a hi. E gaer honno
 hagen a oed gosodedic en e 6lat a el6it
 Lyndyseu ar pen mynyd er r6g d6y avon.
 ar dinas honno ar a6rhon a el6ir Lincoll.
 Ac g6edy eu dyvot eno igyt ac eu holl
 niweroed ymlad a orugant ar Saeson. Ac
 anghly6edic aerva a g6naethant onadunt.
 kany's ch6e mil onadunt a dyg6ydasant e
 dyd h6n6 rey oc eu llad. rey oc eu bodi en
 er avonoed a gollasant eu heneidieu ac eu
 buched. Ac 6rth henny er rey ereyll en
 gyfla6n o ofyn ada6 e dinas a orugant. a
 chymryst eu ffo en lle diogel6ch udunt.
 Ac eisoes er rey henny ni orf6yssa6d Ar-
 thur oc eu hymlyt hyt pan deuthant hyt
 en ll6yn Kelydon.⁵⁰³ Ac eno ymkynnulla6
 o pop lle a g6naethant oc eu fo. A med-
 ylia6 odyo g6rth6ynebu i Arthur. Ac

odyna g6edy dechreu emlad o nadunt aerva a orugant or Brytanyeit. ac eu hamdifyn eu huneyn en 6ra6l. kanys o gysga6t e g6yd ac eu kanh6rth6y ed arverynt ac e gochel-ynt ergydieu e Brytanyeit. Ac g6edy g6elet o Arthur henny ef a erchis trychu a llad a koed en e parth h6nn6 yr ll6yn a chymryt y kyfion henny ar tra6sprenni ac eu gossot en eu g6archae ena megys na chefynt ac na ellynt myned odyana. kanys ef a vyney eu g6archey en e lle honno. en gyhyt a e bydey reit udunt dyvot i la6 ida6. ney. enteu a vdynt var6 o ne6yn. Ac g6edy g6neuthur y kay h6nn6 ef a erchis yr torv-oed ar bydinoed damgylchynu e ll6yn. Ac eno tridieu a theirmos e buant.⁵⁰⁴ Ac g6edy g6elet or Saeson nat oed udunt dim a b6yteynt rac eu mar6 oll 6ynt o ne6yn. 6ynt a geissiasant ygan Arthur ellygda6t ygyt ar amvot h6nn. eu hell6g 6ynt trach eu kevyn i Germany en eu llogeu. Ac ada6 i Arthur eu heur ac eu haryant ac eu holl da eithyr eu llogeu. ac ygyt a henny ada6 teyrnget pob bl6ydynd ida6 o Germany. a chadarnhau heny kan rodi g6ystlon. Ac ae hellygod i emdeith.⁵⁰⁵ Ac val et oedynt evelly en emch6elyt adref. ac en r6yga6 e moroed edivar vu ganthunt er amvot a wnaethoedynt. a throsi eu h6lyleu a orugant ac emch6elyt trachevyn i enys Prydein. ac i draeth Totnes e deuthant yr tir. Ac odyana anreithia6 e g6ladoed a orugant hyt ar Havren. a llad e tir dy-gyllodron. Ac odyana e kymerassant eu hynt hyt egkaer Vadon. ac eiste 6rth e gaer ac emlad a hi.⁵⁰⁶ Ac g6edy menegi henny ir brenhin annyvedu en va6r a oruc meint eu t6yll ac eu hyskymynda6t a chymryt byr kyghor am grogi eu g6ystlon. Ac ymada6 a oruc ar ryvel a dechreuassei ar e Fichtyeit ar Escotyeit. a brysa6 i distry6 e Saesson. Pryder ma6r hagen a goval oed arna6. kanys Hy6el i nei a ry-ada6sei egkaer Alclut en glaf o orthr6m glevyt.⁵⁰⁷ Ac or diwed g6edy dyvot ohon-a6 hyt pa 6eles e Saeson. ef a dy6a6t val hyn. kanys er an6arhaf an6eledic en6 Saeson. ni bu teil6g kanthunt kad6 fyd na chy6irdep 6rthyfi. myfi hagen kan kad6 fyd 6rth Du6 ygyt ae nerth enteu a dialaf hedy6 g6aet vygik6da6t6yr endun h6ynteu. G6isc6ch wyr ych arveu. g6isc6ch ac en wra6l kyrch6ch e bradwyr hyn. a hep pedrus kan kanh6rth6y Crist ni a orvyd6n.⁵⁰⁸

Ac odyana 6e y dy6ed6yt o Arthur henny Dyvrie archescob kaer Llion a aeth a sevyll ar ben bryn. ac en v6chel ef a dy6a6t val hyn. Awyrda ep ef. er rey essyd ardercha6c o gristonoga6l profes.

press6ylet enoch ch6i g6arder a chof ech ki6da6dwyr. ac ech g6lat er rey ar ry las ac a distry6i6yt tr6y vrat e paganyeit. kanys tragy6ydawl g6ara6dyd vyd ych6i onit emrod6ch i eu hamdifyn. Ac 6rth heny emled6ch tros ech g6lat. ac o bod reit dyodev6ch agheu trosti oc ech bod. kanys er agheu hona a vyd budugolyaeth a buch6ed ir eneit. p6ybynac hedy6 a el i agheu ef ehunan a emryd en wir aberth i Du6. ac nyt pedrus ymlyn Crist ohona6. er h6n a vu teil6g kantha6 rodi i eneit tros i vrodyr. Ac 6rth heny p6ybynac o hon-a6ch a lader en er emlad h6n. bit er agheu hono en penyt ida6 ac en vadeuient oi holl bechodeu ac en ellygda6t. A dan amvot nas gochelo o dam6eina i dyvot.⁵⁰⁹ Ac ni bu un gohir en lla6en o vendith e g6ynu-ydedig wrda h6n6. brysia6 a orugant a g6isca6 pa6b eu arveu amdana6 ac vfydhau i kymynedy6 ac i orchymyn er archescob. Ac odyana Arthur a g6isc6yt amda6 lluryc oed teil6g ir veint vrenhin h6n6. penfestyn eurent eskythredic o ar6yd dreic a adass6yt oy pen. taryan a gymyrth ar y ysk6yd er hon a el6yt pryd6en. en er hon ed oed del6 er argl6ydes Veir en yskythredic. er hon yn vynyachaf a al6ei enteu ar kof. ef a r6ym6yt o caledv6lch e cledyf goreu. er h6n a wnathoedyt en enys Avallach. gleif a dekaa6d i deheu ef er hon a el6yt ron v6chel oedd hono a llydan ac adas i aerva.⁵¹⁰ Ac odyana g6edy llunyaethu e bydinoed o bob parth e Saeson en her6yd eu deva6t en gle6 kyrchu a g6naethant. ac ar hyt e dyd en wra6l g6rth6ynebu e Brytanyeit. Ac or di6ed g6edy trosi yr heul ar i dyg6ydet-igaeth. achubeit mynyd ma6r oed en aga6s udunt a g6naethant e Saeson. a chynnal h6n6 en lle kastell udunt. Ac o amylder eu niuer emdiriet a thebygu bot en diga6n udunt o kedernyt e mynyd. Ac 6edy dy-d6yn er heul e dyd arall rac 6yneb. Arthur ae lu a eskyn6s pen e mynyd. Ac eissioes en er eskynu h6n6 lla6er oi wyr a a golles. kanys ha6s oed ir Saeson o ben emynynd g6neuthur dr6c ar e Brytanyeit noc yr Brytanyeit eng6rth6ynep e mynyd ar e Saesson. Ac or di6ed gan v6yha6 grym a llavur g6edy kaffael or Brytanyeit pen e mynyd en e lle 6ynt a dangosasant eu deheuoed udunt. Ac en erbyn henny e Saeson en wra6l a ossodent eu bronoeed en eu g6rth6ynep. ac oc eu holl angerd em-gynnal en eu herbyn. Ac g6edy treulia6 la6er or dyd evelly llidia6 a oruc Arthur rac h6yred e g6eley e vudygoliaeth en dyg-6yda6 ida6. Ac 6rth heny dynoethi kaled-v6lch. a gal6 en6 er argl6ydes Veir. ac o

ebryd ruthyr kyrchu a oruc eny vyd em perved i elynion. A phôy bynac a kyvar-fei ac ef. kan gal6 en6 Du6. o un dyrna6t i lladei. Ac ni orfôysa6d or ruthyr h6n6 hyt pan lada6d a chaledvôlch ehun triug-einwyr a ffed6ar kant. Ac g6edy g6elet or Prydeinyeit henny te6hau eu torvoed a g6naethant ae ymlit enteu. ac o pop parth udunt g6neuthur aerva. Ac en e lle e dyg6ydasant Colgryn a Bald6lf i vra6t. a lla6er o vilioed ygyl ac 6ynt. Ac g6edy g6elet o Cheldrich perigyl i kytemdeithion en e lle heb annot emch6elyt a oruc ygyl a rei ereill ar fo heb un annot.⁵¹¹

Ac g6edy arveru or brenhin or vudygol-yaeth ef a erchis i Kad6r iarl1 Kerny6 erlyt e Saesson. hyt tra vryssiei enteu yr Alban. kanys menegi a g6naethoydyt ida6 bot e Fichtyeit ar Escotyeit 6rth gae Al-clut e lle ryada6ssei enteu Hy6el i nei en glaf. Ac 6rth heny y bryssieu enteu i vynu i rydhau enteu ygan i elynion.⁵¹² Ac odyne ty6yssa6c Kerny6 a dec mil ygyl ac ef. ac nyt en ol e Saeson en gyntaf ed aeth ef namyn en e blaen achubeit eu llogeu aoruc rac kafiael onadynt dyogel6ch neu amdifyn or rey henny. Ac g6edy kafiael e llogeu ohana6 ef ae kadarnhau o 6ynt or marchogion arva6c goreu oed kantha6 rac kafiael or Saeson ford udunt os attadunt e mynynt ffo. Ac en e lle g6edy darfot ida6 gadarnhau e llogeu evelly. Ar vrys erlyt e gelynion aoruc enteu kan eu llad hep trugared ae eilen6i gorchymyn Arthur amdanadynt. er rei o deudyplyc dy6alr6yd a ky6arsangit. Ac 6rth henny rei onadunt o ergrynedic kalonoed a ffoynt yr koedyd ac yr ll6yneu. ereill yr mynyded ac yr gogoueu i geissia6 espeit i agh6anegu eu hoedyl. Ac or di6ed g6edy nat oed udynt nep ry6 dyogel6ch er henny a dyngis en vri6edic onadynt 6ynt a emgynnull-assant hyt en enys Thanet. A hyt eno ty6ysa6c Kerny6 kan eu llad ae hymlyn-a6d. Ac ny orf6ysa6d hyt pan las Cheldrich ac eu kymhell 6ynteu oll i lla6 kan rodi g6ystlon.⁵¹³

Ac g6edy kadarnhau tangnheved ar Saesson en e lle mynet a g6naeth kad6r en ol Arthur parth a chaer Alclut er hon ar rydaroed i Arthur i rydhau ygan e Fichtyeit ar Escotyeit. Ac odyne kyrcha6d Arthur ae lu hyt e M6reife 6lat o en6 arall a el6yt Reget. Ac eno g6archaha6d ef er Escotyeit ar Fichtyeit. er rei teir g6eith kyn no henny a emladysssynt en erbyn Arthur ae nei. Ac g6edy dyvot er rei henny hyt e 6lat hono ar ffo. 6yn oll a aethant hyt en llyn llumony6. a chymryt

er enyssed a oedynt en e llyn en gadernyt udunt. kanys tri ugeint enys oed en ellyn. a thri ugeint karec a nyth eryr em pop karec. Ar rei henny pop dy6 kalanmei a deuynt ygyl. ac ar e lleis a kenynt ena dynyon e 6lat hono a etnebydunt e dam-6einieu a delhynt en e vl6ydyn rac 6ynep. Ac ygyl a henny tri ugeint avon a redynt yr llyn. ac ny redei ohona6 namyn un avon ir mor. Ac yr enyssoed henny y ffocessynt e gelynion. i geisha6 dyogel6ch o kedernyt e llyn. Ac ny dygrynoes udunt namyn echedic. kanys kynnulla6 llogeu a g6naeth Arthur a chylchynu er avonoed ar llyn. hyt na cheffynt mynet nep odyne allan. Ac velly pymthee dywyrna6t e g6archaha6d efelly hyt pan vuant mar6 o ne6yn hyt ar vilioed.⁵¹⁴ Ac val et oed Arthur en eu g6archay evelly enachaf Gllam6ri brenhin l6erdon en dyvot a llyges. kantha6 amylder o poploed anghyvieith kantha6 en porth yr Escottieit ac yr Fichtyeit. Ac 6rth he:ny emada6 a g6naeth Arthur ar llyn. ac emch6elyt i arveu yr G6ydyll. ar rey heny kan eu llad hep trugared a gymhell6s ef ar ffo i eu g6lat. Ac g6edy e vudygoliaeth hono. emch6elyt tray kevyn aoruc eilch6yl i vynu dileu er Escottieit ar Fichtiaid hyt ar dim en holla6l. Ac g6edy nat arbetit y nep megys y kefyd. emkynnulla6 a g6naethant escyb e 6lat hono egyt ac eu holl escoleigion or a oed darystygedig udunt. ygyl ac esceirn e seint ar eu kreiryau. ac en droetnoeth e deuthant hyt rac bron Arthur. ac erchi trugared tros e truan popyl hono. Ac ar eu glinie u i 6edia6 ef hyt pan drugarhei 6rthunt. kans diga6n o perigyl a dr6c ar ryg6naethoed udunt. kanyt oed reit ida6 dilad hyt ar dim er hyn a dyanghassei o honunt. Ac g6edy erchi onadunt ar e 6ed honno. 6yla6 o 6arder aoruc ar rodi yr g6yrda henny kymeint a a archassant.⁵¹⁵

Ac g6edy daruot henny syllu aoruc Hy6el ap Emyr Llyda6 ac anryuedu ansa6d y llyn. essa6l avonoed. ar sa6l enyssoed. ar fa6l keryc. ar sa6l nythot eryrot. Ac val et oed ef en anryuedu henny. Arthur a dywa6t ida6 bot llyn arall en a 6lat honno. a oed ryuedach no h6n6. ac nit oed pell odyne. ac ugeint troetued eny hyt. ac ugeint en i let. a hynny pedrogyl. a ffedeir kenedyl o pysca6t enda6 amry6. ac ni chefit byth un or rey en ran y gilyd. Ac ygyl a henny hevyt ef a dywa6t bot llyn arall egkymru ar glan Harren. a dynion e 6lat hono ae geil6 ef llyn Llivan. Ar llyn h6n6 pan vo e mor en llen6i. a kymer e d6fyr enda6 ac

ae llóng megys mynyd. hyt pan el tros eglaneu. Ac ena o damceiniai bot nep'en sevyll ae gynep ar e llyn o chyvarfey dim o askellôrych e dôfyr hônô ae dillat anhaôd vydey idaô emattal hyt na sugnei e llyn ef endaô. Ac o bydei enteu ae gevyn attaô. yr nesses e bydei idaô nit arkyôedai dim ket bei en sevyll ar y glan.⁵¹⁶

Ac gôedy hedychu ar Escotieit e brenhin odyna a aeth hyt egkaer Evraôc. o achaôb enrydedu gôylva e nadolic oed en dyvot en dysyvyt. A ffan gôeles ef er eglôyseu gôedy eu distryô hyt e llaôr. doluriaô en vaôr aoruc. kanys gôedy dehol Sampson archesgob ar gôyrda maôr credyvus ereill ygyt ac ef. lloski e templeu ar eglôyseu a gônaethoedynt e Saeson a distryô gôasan-aeth Duô em pob lle. kanys pan deuthant er anreithwyr henny e foes Sampson archescob a seith escyb ygyt ac ef hyd en Llydaô. ac eno en enrydedus ed erbynyôyt hyt e dyd dywedaf oi vuched. Ac eno gôedy galô paôb ygyt or escoleigion. ac or pobyl o kyt kyghor ygyt ef a gossodes Priaf i caplan ehunan en archescob egkaer Efraôc. ar eglysen distryôedic hyt e llaôr ef ae hadneôydôs ac ae hadurnaôd o creôydusi n kôvennoed o wyr a gôraged. Ar gôyrda dyledogion bonedigion ar rydehol-asai e Saeson ac a dygessynt trev eu tat. ef ar rodes i pawb onadunt tref eu tat. ac eu dylwet. ac eu enryded i paôb onadunt.⁵¹⁷ Ac en plith er rei henny et oedynt tri brodyr o vrenhiniaôl dylwet. nit amgen oed er rei hynny. Lleô ap Kynvarch ac Urien ac Araôn. tri meibion Kynvarch oedunt er rei henny. A chyn dyvot gormes e Saesson er rei henny a dylwent teôysogaeth e gôladoed heny. Ac yr gôyr henny. megys y paôb or dyledogion ereill ef a vynaôd talu eu dylwet. Ac ôrth heny ef a rodes i Araôn vap Cynvarch brenhinaôl vediaut Escotlond. ac i Urien ap Kynvarch er rodes teyrôyalen Reget. ac i Leô ap Kynvarch. e gwr et oed i chôaer kanthaô er en oes Emrys Wledic. ac et oedunt deu vap idaô o honei. Gôalchmei a Medrawt. i hônno er rodes tyôysogaeth Lodoneis ar gvlatoed ereill a perthynei attei. Ac ordiôed gôedy dôyn o honaô holl teruynueu enys Prydein ar ei hen teilygdaô ac eu hen devaô ac eu hedychu. ef a gymyrth gôreic idaô. Sef oed honno Gôenhôyvar er hon a hanoed o vonedicaf kenedyl gwyr Ruvein. ac a vegesit en llys Kadôr tewys-aôc Kerynô. pryt honno ae thelediôrôyd a orchyvygei holl gôraged teyrnas enys Prydein.⁵¹⁸

A ffan deuth e gôayanhôyn ar haf rac gynep ef a paratoes llyghes ac a aeth hyt en Iwerdon, kanys hono a vynei i gorescyn idaô ehun. Ac val edeuth yr tir enachaf Gillamôri brenhin Iôerdon ac aneirif amylder o pobyl ygyt ac ef en dyvot en i erbyn ôrth emlad ac ef. Ac gwedi dechreu emlad en e lle e genedyl noeth diarveu a emchôelassant ar ffo ir lle e kefynt gôascaô ac emdifyn. Ac ni bu un gohir en e lle daly Gillamôri a gônaeth-pôyt ai gymhell ôrth ewylls Arthur. ac ôrth henny holl teôysogion Iôerdon rac ovyn a deuthant ac o anchcreiff e brenhin a emrodassant oc eu bod en wyr i Arthur.⁵¹⁹ Ac gôedi darvot idaô gorescyn holl teruynueu Iôerdon ac eu hedychu. ef aeth en eu lyges hyt en Islond. ac gôedy emlad ar bobyl hono. ef ae goreskynôs. Ac odyna gôedy honni tros er enyssed ereill i clot ef. ac na allei un teyrnas gôrthôynebu idaô. Dolvan brenhin Godlond. a Gôynôas brenhin Orc. oc eu bod a deuthant a gôrhau idaô kan dalu teyrnget pob blôydyn idaô. Ac odyna gôedi llithraô e gaiaf hônô heibiaô ef a emchôelaôd trachefyn i enys Prydein. ac atneôydu ansaôd e teyrnas a chadarnhau tagnhefed endi. ac eno bu deudec mlyned i untu.⁵²⁰

Ac en er amser hônô gôahaôd aoruc marchogion clotvaôr deôr o arall ôladoed a fflêl teyrnassoed ae anghôanegu ac amylhau y deylu. megys yt oed kyghorvynt kan e teyrnassoed pell iôrthaô meint clot i lys a ryodres y teylu. ac eu moliant. a cheissiaô awnaey paôb kyfelybu a dyskyblu ôrth lys Arthur. ac ôrth i varchogion ac ôrth y teylu. kanys nyt oed dym kan un bonedic en e teyrnassoed em pell iôrthunt ony ell-ynt bot un deuaô a marchogion Arthur ac oc eu gôiscoed. ac oc eu harveu. ac oc eu marchogaeth. Ac or diôed gôedi ehedec i clot ae voliant ae haelder tros eithauoed emyleu e byt. ovyn a kymerasant brenhin-oed tramor teyrnassoed radaô. rac i dyvot a gorescyn eu kyvoeth ac eu gôladoed. Ac ôrth heny rac govalon a frydureu. sef agônaeth paôb onadunt kadarnhau eu keyryd. ac eu dinnasoed. ac eu tyroed. ac eu kestyl. ac adeilat ereill o neôyd en lleoed cryno. sef achaôs oed heny o delhei Arthur am eu peneu. megys e kefynt lleoed kadarn en amdifyn udunt. o bey reit undyt ôrthaô.⁵²¹ A gôedy gôybot o Arthur bot i ofyn evelly ar baôb. emardyrchavael aoruc enteu. a medyliaô a darparu gorescyn holl Eurôpa idaô ehun. Ac odyna paratô i lynges a oruc. ac en gyntaf kyrchu Llychlyn a gônaeth hyt pan vey Lleô ap Kyn-

varch a ðnelai en vrenhin endi. kanys Lle6 vab Kynvarch oed nei vab ch6aer i Sychelyn brenhin Llychlyn. A h6nn6 ryvuassei var6 en er amser h6n6 agymynassei i vrenhinyaeth i Le6 y nei. A henny ni buasai teil6g gan er Llychlyn6yr. Ac 6rth heny e kymerassant 6ynteu Ric6lf ac i g6naethant en vrenhin arnadunt. a chadarnhau eu dinassoed ac eu kestyl kan tebygu gallu g6rth6ynebu i Arthur.⁵²² Ac yn yr amser h6n6 et oed G6alchmei vap Lle6 en deudec ml6yd g6edi ry rodi ef oy e6ythyr egg6asanaeth S6lfy6 pap Rufein i dysgu moes a marchogaeth a llad a chledyf. Ar pab h6n6 gyntaf a rodes arveu i Walchmei.⁵²³

Ac g6edy dyvot Arthur. megys e dechreuassam ni i dy6ed6yt. hyt en traeth Llychlyn. Ric6lf a holl niver i 6lat ygyt ac ef a deuth en erbyn Arthur. a dechreu emlad ac ef. A g6edy ell6g lla6er o creu a g6aet o pop parth or di6ed e Brytanyeit a orvuant kan lad Ric6lf a lla6er oi 6yr ygyt ac ef. Ac g6edi kafaer or Brytanyeit e vudygolyaeth kyrchu e dinassoed a orugant. ac eu lloski a g6ascaru eu pobloed. ac ni orfo6yssasant hyt pan darvu udynt darestwg holl Lychlyn a Denmark 6rth argl6ydiaeth Arthur. Ac g6edy darvot henny ef a urd6s Lle6 ap Kynvarch en vrenhin en Llychlyn.⁵²⁴ Ac odyna et h6yllia6d enteu ae lynges hyt en Freinc. Ac g6edi ky6eiria6 i torvoed dechreu anrheithia6 e 6lat o pop parth a orugant. Ac en er amser h6n6 et oed Frollo en dy6ysa6c ar Freinc. adan Lew neu Leo amhera66dyr Ruvein en i lly6ia6. Ac g6edi clybot o Frollo dyvodedigaeth Arthur. efe a kynnulla6d holl varchogion Freinc. ac a deuth i emlad ac Arthur. ac ni all6s 6rth6ynebu ida6, kanys ygyt ac Arthur et oed holl ieuencyt er enyssoed ar ryoresgynasai. Ac 6rth henny kymeint a dy6edyt i vot ygyt ac ef o lu. ac et oed anha6d i un ty6ysawc neu i nep i erbynia6 neu gorrvt arna6. kanys ygyt ac ef hevyt et oed er ran oreu o Freinc. er hon ar ry g6naethoed i haelder ef en r6ymedic oy gariat enteu. Ac g6edy g6elet o Frollo yr ry dyg6yda6 ef en er ran g6aethaf or emlad. en e lle adaw e maes aoruc ac igyt ac echedic o niver ffo hyt en Paris. Ac eno kynnulla6 atta6 i baskaredic pobyl. a chadarnhau e gaer. a mynnu eilch6yl emlad en erbyn Arthur.⁵²⁵ A hyt tra edoed en mynnu ang6hanegu a chadarnhau i lu o kanh6rth6y y gymydogion. en dirybyd e deuth Arthur ae lu ae g6archai enteu en e dinas. Ac g6edy llithra6 mis heibia6. a

dolyria6 o Frollo g6elet e pobyl en aballu o ne6yn. gorchymyn a g6naeth i Arthur dyvot ell deu i emlad. ar h6n a orfei onadynt kymerey kyuoeth e llall hep lad nep oc eu gwyr. Gwr ma6r i dwf oed Frollo ae angerd ae gle6der ae kedernit. ac o achaws emdiriet yr nerthoed heny et archassei ef i Arthur dyvot i neilltuedic emlad ac ef. kan tebygu kaffael ford iechyt o heny.⁵²⁶ Ac g6edy mynegi hyny i Arthur lla6en vu kantha6. ac en e lle anvon atta6 a dy6edyt i vot en para6t i kadu. ac i gn6enthur er amvot h6n6. Ac g6edy kadarnhau er amvot h6n6 o pob parth h6ynt ell deu a deuthant en hard 6edus hyt eme6n enys oed eythyr e dinas. ar bobloed o pob parth en arhos ac en syllu pa dam6ein a darfei udynt.⁵²⁷ Ac eno e deutbant en hard 6edus ky6eir en eiste ar deu varch enryvet i eu buanet. ac nit oed para6t atnabot i p6y onadynt e delhei e vudygoliaeth. Ac g6edy sevyll onadynt a derchavael eu har6ydion o pob parth. danga6s e spardyneu a orugant yr meirch ac gossot pob un ar i gilyd e dymodieu m6yaf a ellynt a g6naethant. ac eissioes ky6reiniach et ar6ed6s Arthur i gleif kan gochel dyrna6t Frollo. Arthur ae g6ant empen i vron. ac en her6yd i nerth ef ai b6ria6d hyt e daiar. Ac en e lle noethi cledyf a g6naeth a mynnu llad i ben. pan gyvodes Frollo en kyflym ac esecynnu i gledyf a g6an dyrna6d angheua6l en d6yvron march Arthur. hyt pan dyg6ydassant Arthur ar march yr lla6r. Ac ygyt ac e g6elsant e Brytanyeit eu brenhin en syrthia6 o vreid e gallud eu hattal heb tori er amvot. ac o yn vryt kyrchu e Freinc. Ac val et oedynt en mynu torri e kynghreir enachaf Arthur en kyvodi en kyflym 6ychyr. ac en derchavael i darian ac en kyrchu Frollo. A sevyll en agaws a g6naethant a ne6idia6 dyrnoded. a llavuria6 pob un i geissiau aneu oi gilyd. Ac or di6ed Frolla a gauas ford. a thara6 Arthur en i dal a g6naeth. a ffei na ry bylhey e cledyf ar vodr6ieu e penfsetyn. ac attoeth ef ar ry kassey dyrna6t agheua6l. Ac g6edi g6elet o Arthur i l6ryc ae darian ae arveu en cochi kan i 6aet enynnu o lit a g6ychyr erlloned aoruc. A derchavel kaletv6lch ac oi holl nerth gossot a g6naeth ar helym ar penfestyn a ffen Frollo a holl es en deu hanner hyt e d6y esg6yd. Ac or dyrna6t h6nn6 dyg6yda6 ag6naeth Frollo. ac ae sodleu maedu e daiar. ac ell6g i eneit gan er a6el. Ac g6edy homni heny tros e lluoed. brysia6 a g6naethant y ki6da666yr ac egori pyrth e dinas ae rodi i Arthur.⁵²⁸ Ac g6edy kaffel o hona6 e vud-

ygoliaeth hono. ef a ran6ys i lu en d6y ran. ar neill ran a rodes i Hy6el ab Emyr Llyda6. ac gorchymyn ida6 mynet i est6g G6itart. ac enteu ehun a ran arall kantha6 i oreskyn e g6ladoed ereill en eu kylch. Ac en e lle ygyt ac e deuth Hy6el yr 6lat ef a gyreh6s e keyryd ar dinassoed. A G6itart g6edi lla6er o ymladeu en dualus a gymhell6s i 6rhau i Arthur. Ac ydyna G6asg6yn o flam a haiarn a anrheithi6s ae thy6ysogion a darestyng6s i Arthur.⁵²⁹ Ac g6edi lithra6 na6 mlyned heibia6 a darvot i Arthur gorescyn holl g6ladoed Freinc 6rth i vediant ehun. ef adeuth eilch6yl i Parys. Ac eno y delys lys. Ac eno g6edy gal6 pa6b or escol-eigion ar lleigion kadarnhau a g6naeth ansa6d e deyrnas. a gossot kyvreithieu a chadarnhau hed6ch a thangnheved tros er holl deyrnas. Ac ena er rodes ef i Bed6yr i pen trulliat Normandi a Flandrys. Ac i Kei i pen s6ydwyr er rodes Angi6 a Feit6. a lla6er o wladoed ereill yr dylyedigion ereill. a oedynt en i wasanaeth. Ac odyna g6edy hedychu a thangnhevedu pob lle or dinassoed. ar pobloed. pan etoed e g6aian-h6yn en dechreu dyvot ef a emch6el6s tracheuyn i enys Prydein.⁵³⁰

Ac val et oed g6ilva e sulg6yn en dyvot g6edy e veint vudygoliaeth hono. o pob lle. ygyt a dirva6r lewenyd ef a vyn6s daly llos en enys Prydein. a g6isca6 i coron am i pen. ac ygyt a heny. g6aha6d atta6 e brenhined ar ty6ysogion a oedynt wyr ida6 o pob lle. or a orescynasei. 6rth en-rydedu er wilva honno en vrenbina6l en-rydedus. ac i atne6ydu kadarnhaf tagnheved er rygthynt.⁵³¹ Ac g6edi menegi ohona6 heny oi kyghorwyr ae an6yलिएit. ef a gavas en i gyghor mae eghaer Llion ar Wysc e daliei i lys. kanyr or dinassoed kyvoethocaf oed ac adasaf ir veint 6ylva hono. Sef acha6s oed yr neill parth yr dinas er redei er an6on vonedic hono. ac ar hyt hono e gellynt e brenhined a delhynt tros e mor-oed dyvot en eu llogeu hyt idi. Ac or parth arall g6eyglodieu a foresteu en i thekau. ac ygyt a henny adeiladeu a llys-oed brenhina6l endi oy me6n. a they eureit. megys nat oed en e teyrnassoed tref a kyn-hebykty i Rufein or ryodres namyn hi. Ac ygyt a heny ardercha6e oed o d6y egl6ys arbennic. un onadynt en arderchavedic en anryded Wl neu Iulius verthyr. a ch6fent o 6erydon en talu moliant i du6 endi en 6astat dyd a ros en enrydedus urdasseyd. Arall oed en anryded Aaron kytymdeith e merthyr h6n6. a ch6fent en hono. o canouwyr riola6dyr. Ac ygyt a

heny hevyt ardercha6e oed o deu kant escol o athraon a doythion a etnebydynt kerediat e ser. ar amravailion kelvydodeu ereill. kanyr en er amser h6n6 e kefit endi or seith kelvydyt. Ar rei heny tr6y kerediat e ser a vynegynt i Arthur lla6er or dam6einieu a delynt rac lla6. Ac or ach-6yssion henny oll e myn6ys Arthur eno daly e llys.⁵³² Ac odyna gwedi ell6g ken-nadeu tr6y amrauaylion deyrnasoed. g6a-ha6d pa6b aorucp6yt. ac o teyrnassoed Freinc. ac or amravailion enyssed ereigia6n or a dyleynt dyvot ir llys.⁵³³

Ac 6rth henny e deuthant eno Ara6n vap Kynvarch brenin Escotlont. Urien i vra6t brenin Reget. Kad6allawn lla6hir brenhin G6yned. Meiric brenin Dyvet. Kad6r llemenic brenin Kerny6. a thri archescob enys Prydein. nit amgen archescob Llundein. ac un kaer Evra6c. a Dyvric archescob kaer Llion ar Wysc e penhaf o nadunt. a legat i pap Ruvein oed. ac ygyt a henny eglur oed oe santolaeth ae vuch6ed. kanyr pop kyv-ry6 clevyt or a vei ar dyn ef ae g6aredei tr6y i wedi. Ac ygyt a heny 6ynt a deuthant ty6ysogion or dinassoed bonedic nid amgen. Morud iarll Kaergloe6. Meuric. neu Mor. iarll Kaerfrangon. Anara6t o Am6ythic. neu o Salsbri. Marchyd o Gaer-weir. Aelwyn G6enyr6ic. neu Arthal. a War6ic. O6ain o Gaerwalla6c. neu o Gaer Leon. G6rsalem o gaer Gynvarch. neu Eursalem o gaer Llyr. Kynvarch iarll kaer Keint. Gwalla6c ap Llyenna6c o Am-6ythyc. Ionathal o gaer Dor. Boso. neu Bodo. o Rydychen. Ac eithyr y rei heny lla6er o wyrda nyt oed lei eu boned nac eu teilyneta6t nor rei henny. nit amgen Dun-a6t furr mab Pabo Post Prydein. Keneu vab Koel. Peredur vab Elidyr. Grufyd ap Nogoyt. Reyn ap Cla6t. neu Regein vap Kla6d. Edelyn vap Kelyda6c. Kyngar vab Bangau. neu Angen. Kynva6r. Gorbouia6n. Maskoet Cloffa6t. neu Maesswic Cloff. Run vap N6ythion. a Chynvelyn vab Trunyat. Kattied vab Kadell. Kynllith. neu Kyn-dilic. vab N6ythion. neu Novton. Kyhelyn. G6rgant. Gweir. Katvan. Ac ygyt a heny lla6er o wyrda a vydei vlin eu datganu. Ac or ynysoed e deuth Gillam6ri breniu I6erdon. Mel6as. neu Gillam6ri arall. brenin Islont Doldan brenin Gotlont. G6yn-6as vrenhin Orc. a Lle6 vab Kynvarch vrenin Llychlyn. ac Ethel brenin Denmark. Ac or parth arall yr mor o Freinc. Holdin ty6ysawe R6ytnyn. neu R6ythen. Leodegar iarll Bolodyn. Bed6yr. neu Bet-6yr pen trulliat. ty6yssae6 Normandi. B6r-

el tygysa6e Cenoman. Kei. pen s6ydwyr Arthur. tygysa6e Angi6f. Gwittard tygysa6e Peitt6f. ar deudec Gogyvurd o Freinc. a Gereint Carnwys en eu blaen. Hy6el vab Emyr Llyda6. a lla6er o wyr gyt ac ef. a rylhir vydei meneg kymyrrred pob un or rei hynny ar 6ahan.⁵³⁴

Ac g6edy emgynnulla6 ygyt or niver a dygedasam ni u6chod. ar tri archescob a oed eno i wisca6 e deyrn6ise am Arthur ac i dodi e goron am. pen Arthur. Ac ena y gorchymyn6yt i Dyvrice archescob g6assanaythu er oferen. A ffan darvu gwisca6 am Arthur mynet aoruc parth ar egl6ys ar deu archescob un o pob tu ida6 en kynnal i dillat. Ac oi vlaen et oedynt en ar6ein ped6ar cledyf noithion eureit en ar6yd i vot ef en amhera6dyr. a henny oed eu breint. nit amgen Ara6n vab Kynvareh vrenhin er Alban. a Chatwalla6n lla6hir vrenhin G6yned. a Meuric vrenhin Dyvet. a Chad6r vrenhin Kerny6. en mynet oi vlaen yr egl6ys. Ac et oed e k6vennoed en kanu pob tu udynt o amryavael gy6ydoethu ac organ or pyrkeu teckaf a chyssonaf or a ellyt i gafel ar e daiar. Ac ena or parth arall et oedyt en d6yn e vrenines en wiscedic o vrenineid6ise a choron o la6rwyd ami ffen. ac eskyb ac a manachesseu gyt a hi yn mynet yr egl6ys. Ac oi blaen hitheu et oed pedeir g6raged e ped6ar brenin a oedynt o vlaen Arthur. a cholomen bur6en en lla6 pop un or g6raged.⁵³⁵ A ffan darvu e g6asanaeth en e d6y egl6ys. 6edi mynych emdreidia6 or niveroed or egl6ys p6y gilyd i 6randa6 amryva6 gy6ydolaethu or organ teckaf. dyvot yr llys aorugant a diosc e g6iscoed brenhina6l yamdanadunt ag6isca6 escafyn wiscedic amdanadunt a mynet i v6yta yr neuad. Ar neill parth yr neuad et aeth Arthur i eiste ar g6yr ygyt ac ef. ar parth arall yr neuad et aeth G6enh6ivar ar g6raged i eiste. val et oed hen deva6t ena pan daliai vrenin lys.⁵³⁶ A ffan darfu gosot pa6b onadunt val e ryglydei i enryded. e kyvodes Kai i vyny a oed pen s6y66r i Arthur. a g6isc o ermin amdana6. a mil o dyledogion gyt ac ef or un ry6 6isc i wasanaethu o gegin. Ac or parth arall e kyvodes Betwyr i pen trulliat. a mil gyt ac enteu en adurnedic o un ry6 wisc. en g6asanaethu o vedgell. a dogned o lestri goreureit. Ar parth et oed en g6asanoethu ar e vrenines et oed dogned o niver hard. o amryualion wiscedic. en g6asanaethu. val ed archei hen deva6t. Ac ar vydrer nit oed or teyrmasoed a allei emgyfelybu o gyuoeth a drythyll6c ac amylder

pob da endi ac enys Prydein. Ac a oed o wyrda clodva6r provad6y en wyr i Arthur. un arver oedynt oll o veirch ac arueu a g6iscoed a moes a mynut. Ar g6raged a vei orderchadeu yr mil6yr heny or un ry6 wiscedic ed arveynt. Ac ni mynei un wreic nac un vor6yn en er oes hono un g6r en orderch idi namyn gwr a vei brovedic yn mil6riaeth. kanys di6eiriach vydei e g6raged o heny. a de6rach a durvingach vydei e g6yr o heny.⁵³⁷

Affan darfu udynt v6yta 6ynt a aethant allan odieithyr e dinas. i beri danga6s amrya6aillion g6ar6eu ac en en6edic danga6s ar6yd ymwan. ac evelly g6are pedyt a marchogyon affob kyvry6 amryavael warcon a 6elit eno. Ar g6raged en edrych ar heny. i ar e mureod ar fenestri. Affob un onadynt ena a vydei ac gol6c ar y gwr m6yaf a garei. Ac yr g6eith godeu ed emdangosynt velly yr g6yr m6yaf a gerynt. yni vei gogoniant yny gwyr i danga6s eu mil6riaeth ac eu g6rhydri egg6yd e gwraged m6yaf a gerynt. ar nep a vei vudyga6l en e g6ar6eu heny. kystal e telit ida6. a chyt bei em br6ydyr wythla6n. i gynnal tir a chyvoeth. a henny o dryror. neu drysor Arthur.⁵³⁸ Ac gwedi treulia6 onadynt yny mod h6n6 tridieu a theirnos. e ped6eryd dyd. e gel6yt ar ba6b i un lle. i dalu i 6asanaeth ida6. a heny val e reglydunt. ac i rei e rodet eno e dinassoed. ac i ereill e kestyll. ac i ereill archescopa6daethu. ac i ereill e manachlogyd e lle e bei er un or ry6 rai henny en wac.⁵³⁹

Ac ena et aeth Dyvrice archescob en ermid6r a g6rtha6t i archescoba6t. Ac ena er rodet en i le enteu en archescob Dewi. a gwr bucheda6l esbryda6l d6y6a6l oed h6n6. Ac e6ythyri i Arthur oed ac adas ida6 enryded. Ac en lle Sampson archescob kaer Efra6c e rodet Teila6 escob Llan Daf. a henny o eiria6l Hy6el ap Emyr Llyda6. kanys gwr d6y6a6l bucheda6l oed Teila6. Ac ena e gwnaethp6yt Morgant en escob eg kaer Vudei. a Iulian egkaer Wynt. ac Edeuluyrth. neu Edlithrych. enghaer Alclut.⁵⁴⁰ Ac val et oedynt en lluniaethu pop peth o henny. enachaf e g6elynt deudeggwyr prud oydia6c hard. a chainc o oli6yd en lla6 pob un onadunt. en ar6yd eu bot y genadeu. a dyvot en araf vfyd dangnevedus yni doethant gar bron Arthur. Ac en i annerch o bleit Lles amhera6dyr Ruvein. a rodi llythyr en lla6 Arthur. ar amadra6d h6n endaa.⁵⁴¹

Lles amera6dyr Ruvein en anvon annerch i Arthur brenin e Brytanyeit yr henny a hayd6s. Anryved m6y no meint

genyvi dy greulonder di ath envydrôyd ath syberôyt di Arthur. kany's o anian envydrôyd e sarheaist di ruveiniaôl emerodraeth. A ryhwyr yr ôyt en gôneuthur iaôn i sened Ruvein. kany's kared vaôr yô kodi Ruvein. e brenhinoed er holl vyt en darestôg idi ontydi y sy en attal teyrnget a dylae hi Ruvein i chael. Ac a gavas Wl Kassar emerodyr ac emerodron gôedy ef. ac gyt a heny. llaôer o enysse'd a darestygyôyt i Ruvein. a gribdeilaist ti. A sened Ruvein a varnod arnaôl am heny i dyvot erbyn Awst nessaf i Ruvein i gymryt y varn a vynont twy i rodi arnat. Ac yth dyvynnu i doetham ni yn deudec. Ac oni dovi. neu doi. er a deuyr yma i ovyn iaôn iti. am sarhedau Ruvein val y barno cledyf y rot a hôynt.⁵⁴²

Ena er aeth Arthur en i gyghor. Ac i dyôat Kadôr iarll Kernyô arglôyd vrenin eb ef. mae arnaf i ofyn gorvot o lesced ar e Brytanyeit rac hyt er ym en segur ygôledau a masôed ac emdivan a gôraged. henny a dôc yn gleôder ni. a nyni a dylem dyolch i wyr Ruvein. dyvot hyt ema yn kyfro'i ni.⁵⁴³ Ena a dyôat Arthur. Ha wyr da hyt en hyn e roesech ym gyghor da frôythlaôn. ac yr aôrhon i mae reit ôrth gyghor da. Ac am henny medyliôch baôb am gyghor da grymus. Ac yr awr-hon o un vryt rodôch ech kyghor. ac en doeth racvedyliôch pa beth a vo iaôn i atteb en erbyn or attebion hyn. kany's pa beth bynac ar a racôeler en da en e blaen ygan doethion. pan deler ar e gôeith-ret haôs e dyodever. Ac ôrth heny haôs e gallôn minheu dyodêf ryvel gwyr Ruvein os o gyfredin kytundep a chyt kyghor en doeth er racvedyliôn minheu pa wed e gallom ni gôanhau eu ryvel hôynt. Ar ryvel hônno. herôyd e tebygafi. nyt maôr reit i ni i hofynhau. kany's andyledus e maent hôy en erchi teyrnget o ynys Prydein. kany's ef a dyôeit dylô i talu idaô ôrth y ry talu i Wl Kesar ac i ereill gôedi ef. A henny o achao's tervysc ac andundep er rôg en hen dadeu ni nyhunein a dugant wyr Ruvein yr enys hon. Ac o treis y gônaethant en trethaôl. Ac ôrth heny pa beth bynac a gafer o treis a thôyll a chedernyt nyt o dyllet kynhebyc hônno. pôy bynac a dycco treis peth andyledus e maent hôy en keissiaô teyrnget y genymni. en kynhebyc i henny minheu a deisyvôn teyrnget y genymni. en kynhebyc i henny minheu a deisyvôn teyrnget ygan-thunt hôynteu or Ruvein. Ar kadarnaf ohonam kymeret er hyn a geissio. kany's o goreskynô's Wl Kesar ac amherodrion er-

eill gôedy ef enys Prydein ac o achao's henny ar aôrhon holi teyrnget o henny. En kynhebyc i henny minheu a varnaf dylu o Ruvein talu teyrnget i minheu. kany's vy hen rieni inheu gynt a oresgynasant Ruvein. ac ae kynhaliasant. nyt amgen Beli vap Dyvnwal. kan kanhôrthôy Bran i vraôt. dôc Bwrgôyn. gôedy crogi pedôar gôystyl ar ugeint o dyledogion Ruvein. rac bron e porth ôynt ac ae daliasant trôy law-er o amseroed. Ac gwedy heny Côstenin vap Helen a Maxen vap Llyôelyn. pob un or rei heny en kan agaôs i mi o kerenyd. ac en vrenhined arderchaôc o goron Prydein. er hôn gôedi i gilyd a kaôsant amherodraeth Ruvein. ac ôrth heny pa ny bern-ôch chôi bot en iaôn i minheu deisyveit teyrnget o Ruvein. o Freinc hagen ac or enysed. ny ôrthebôn udynt. kany's pan i goresgynasam ni deuthant oi hamdifyn nac oi gôravun. ac ôrth heny ni ôrthebôn udynt or rei henny.⁵⁴⁴

Ac gôedy tervynu o Arthur ar i amad-raôd. ef a erchit i Hyôel ap Emyr Llydaô em blaen er rei ereill gôrtheb er amadrodion ar rydyôedasei Arthur. Ac enteu a ôrthebaôd val hyn. Pei treiklei pob un o honam ni a medyliaô pop peth en i vedôl. ni thybygaf i gallu o nep o honam ni rodi kyghor gôerthvorach na chrynoach na doethach nor hôn a racvedyliaôd racôeleidic doethineb er arglôyd Arthur i ehunan. ac ôrth henny e peth er racôeles medôl doeth anianaôl gôastat wr. minheu en hollaôl a dylôn moli hônno ae kanmaôl. en wastat. kany's en herôyd e deliet adyôedi ti o mynni di kyrchu Ruvein. ni pedrusaf. i ed arverôn or vudygoliaeth. hyt tra vom ni en amdifyn en rydit. hyt tra keissiom ni en iaôn. ygan en gelynion ni. e peth e maynt hôy en kam. en i geisiaô ygenym minheu. kany's pôy bynac a keisio dôyn i vreint ai deliet kan gam ygan dyn. teilôg yô hônno enteu kolli i vreint enteu ai delyet. Ac ôrth henny kany's gwyr Ruvein essayd en keisiaô dôyn er einym ni. hep amheu minheu a dygôn racdynt hôynteu er eidunt. o ryd Duw kenhiat i emgyvarvot oc ôynt. A llyma kyvarvot damunedic er holl Bryteinieit. llyma darogan sibilla en dyvot en wir. a dywaôt dyvot o kenedyl e Brydeinyeit e trydyd brenin er hôn a geif amherodraeth Ruvein. or deu neu dreu i eilenô i amlôc. megys e dyôedeist ti. er eglur tywysogion. Beli a Chôstenin. pob un onadun a vuant amherodrion en Ruvein. Ac ar aôrhon edym en kafael e trydyd er hôn ed ydes en adaô blaynfet. neu blaynôed. Ruveiniaôl enryded. Ac ôrth

heny brysia ditheu i kymryt e peth e mae Du6 en i rodi. brysia i oresgyn e peth essayd oi vod en mynnu i oreskyn. Brysia i en arderchavael ni oll. a hyt pan arderchevych titheu. ni ochel6n ninheu kymryt g6elieu nac angeu o byd reit. A hyt pan gefeich ti henny. minheu ath ketemdeithocaaf di o degmil o varchogion arva6c ygyt a mi i angh6anegu de lu.⁵⁴⁵

Ac g6edy teruynu o Hy6el e parabyl. Ara6n vab Kynvarch a dywa6t val hyn. er pan dechreuad6 vy argl6yd i dy6edyt i amadra6d. ni allaf i traethu om tava6t e veint ly6enyd essayd ym med6l inheu. kanyt nyt dym kenhyf ar ry g6naetham o emlad-eu yr holl vrenhined a oreskynasam ni hyt hyn. os gwyr Ruvein a gwyr Germani a dyangant en diaerva ygenym ninheu. heb dial arnadunt er aervaeu a g6naethant 6ynteu i en rieni ninheu gynt. Achanyt ara6rhone a mae darpar emgyvartot ac h6ynt lla6en y6 kenhyf. A dymuna6 et 6yfe e dyd e kyvarvydom ni ygyt. kanyt sychet eu g6aet 6ynt essayd arnaf. en kymeint a pei ka66n inheu fynha6n oer g6edi i byd6n tridieu heb yvet dia6t. Oy a Du6 g6yn i vyt a arhoei e dyd h6n6. melys a 6elieu kenhyfi er rei a gymer6n neu enteu er rei a rod6n inheu. pan ne6itiem en deheuoed ygyt an gelyni6n. er angeu hono essayd velys er hon a dyodefoi vi en dial vy rieni am kenedyl. en amdifyn vy rydit. en arderchavael yn brenin. Ac 6rth henny kyrch6n er hanner gwyr a safwn en eu kyrchu. hyt pan orfom ni arnadunt h6y. kan d6yn eu anryded. et arverom ninheu o la6n vudygoliaeth. Ac i angh6anegu de lu titheu. minheu a rodaf d6vyil o varchogion arva6c eithyr pedit.⁵⁴⁶

Ac g6edi darvot i pa6b dy6edut e peth a vynhei eg kylich henny. ada6 aorugant pa6p onadunt niver megys e bei i allu ae devnyd en i g6assanaeth. megys et oedynt o enys Prydein ehu trivegin mil o varchogion arva6c. hep e dengmil a ada6sai Hywel brenin Llyda6. Acodyna brenhined er enysedd ereill. kani buassei deva6t kanthunt arver o varchogyon. pa6b onadunt a ade6is pedyt e sa6l e gellynt eu kaffael. megys et oedunt or ch6ech enys. nyt amgen ac I6erdon ac Islont ac Gotlont ac Orc a Llychlyn a Denmark. Ch6e ugein mil o pedyt g6edi en riva6. G6edi heny ygan e te6ysogion Freinc. nit amgen o R6then. a Phortu a Normandi a Cenoman ac Angy6 a Pheitt6. ped6ar ugein mil o varchogion arva6c. Ac ygan e deudec gogf6rd a dothoedunt ygyt a Gereint deuc kant marcha6c a mil o varchogyon arva6c. Ac esef oed

eirif heny oll. 151200. o varchogion. sef y6 heny kan mil a dengmil a deugein a deudengmil o varcho ion eithyr pedyt. er hyn ni ellyt eu rif.⁵⁴⁷

Ac g6edi g6elet o Arthur pa6b en bara6t en i wasanaeth. erchi aoruc i pa6b brysia6 oy wlat ac embaratoi. ac erbyn kalan A6st bot eu kynnadyl oll ygyt em porth Barbefflwy en Llyda6. megys a gellynt odynd kyrchu B6rg6yn en erbyn gwyr Ruvein. Ac ygyt a henny menegi a g6naeth i kennadeu er amera6dyr na thalei ef teyrnget udunt t6y o enys Prydein. Ac nat er g6neuthur ia6n udynt or a holynt et oed ef en kyrchu Ruvein. namyn yr kymhell teyrnget o Ruvein ida6 ef. megys e barnasei ef ydylut. Ac ar heny e kennadeu a aethant or llys. E brenhined a aethant. e g6yrda a aethant. ar hyn a erchyt udynt pa6b en eu ansa6d heb un annot a emparatoasant erbyn er amser tervynedic udynt.⁵⁴⁸

Affan gygleu Lles amera6dyr Ruvein geirieu Arthur amdana6 6rth i genhadeu. gal6 kyghor sened Ruvein atta6 a oruc. Ac or kyghor h6n6 anvon a orugant kennadeu ar vrenhined e d6yrein. i erchi udynt nerth i est6ng Arthur. Ac ef a doeth atta6 6rth y dyvyn Epistroff6s vrenin Groec. a Mustensar vrenin er Affric. ac Aliffantma. neu Aliffatima. brenin er Espae. ac Hirtacus brenin Parth. a Boc6s brenin Medif. a Sertor brenin Libia. a Sertorius brenhin Iturrea. Pandrassus brenin er Eifft. Misapsa. neu Mitipa. brenin Babilon. Politetes brenin Bithinia. Te6eer duc Frigia. Evander brenin Siria. Echion brenin Boetia. Spolitus brenin Kreta. ac ygyt a heny te6ysogion a ieirll a bar6nyeit a lla6er o wyr da aodunt darystygedic i Ruvein. Ac o sened Ruvein yd oed Lles amera6dyr Ruvein. a Chadell a Meuric a Lepid6s a Gaius a Mettell6s a Chocta a Quintus Milui6s a Catalus. Quintus Carutius. Sef oed rivedi hynny oll ygyt. pet6ar kant mil o wyr ac m6y. med un llyvyr. 460100. med e llall. 400140. nyt amgen deugein wr a chan wr a ffed6ar kannil o vilioed. neu kanwr a thri ugein mil a ffedwar kant mil.

Ac g6edy darvot lluniaethu pop peth o heny oy dy6edut y baratoi a wnaethant o 6eithret erbyn A6st. Ac ena en duhun kyrch6yn a orugant parth ac enys Prydein.⁵⁵⁰ Affan gavas Arthur diheur6yd i 6rth heny. gorchymyn aoruc enteu i Vedra6t i nei vab i ch6aer ac i Wenhoivar i wreic lly6odraeth enys Prydein. a mynet aoruc enteu gyt ac lu parth a Porth Ham-

6nt. Affan gauas gyntaf 6ynt inia6n oi ol kyrchu e mor a orugant.⁵⁵¹ Ac val et oed 6f velly en r6yga6 e mor. a rivedi ma6r o logheu gantha6. kyscu a oruc Arthur. Ac ef a welei vreud6yt. sef a 6elei eilun arth en er a6yr en ehedec. a m6rm6r ma6r. a son a god6rd genthi yni debygei Arthur vot ar ba6b or traethu y houyn. Ac ef a 6elei Arthur ena hevyt dreic en ehedec i 6rth e gorlle6in ac echty6ynedigr6yd i llygeit en goleuha6 e wlat. Ac ena y g6elei Arthur er arth ar dreic en emgyrchu her6yd e tebygei ef. ar dreic a 6elei en kyrchu en 6ychyr er arth ac oi thana6l anadyl en llosci ac en i hell6g yr lla6r. Affan defroes Arthur datkanu i vreud6yt i wyrda aoad en i gylch. sef val e dehonglasant. dy6edut mae Arthur a ar6ydokaei e dreic a doethoed y 6rth e gorlle6in. ar arth a dy6edynt i ar6yde6cay ry6 anghenvil o ga6r a emladei ac Arthur. ar emlad a 6elsei Arthur dr6y i hun a ar6ydokai emlad Arthur ar anghenvil h6n6. a budygoliaeth e dreic a arwydokai gorrvt o Arthur. Ac ni chredai Arthur 6ot e dehongyl velly. namyn am i vynydiat i gyh6rd a Lles amera6dyr Ruvein. Ac g6edi dyvot e dyd drannoeth e doethant h6y ir porth a el6it Barbefflwf en Llyda6. Ac ena tynnu eu pebylleu a orugant ac eno ara6s en i doeth k6b6l o wyr er ennyssed.⁵⁵² Ac val e byd-unt velly en eiste 6edi disgynu eno. enachachaf kennat en dyvot ar Arthur i venegi ida6 dy6ot ka6r enryved i veint i 6rth er Espaen. a gripdeilia6 Elen nith Hy6el ap Emyr Llyda6 y dreis i ar y g6ereheid6at. a mynet a hi hyt em pen mynyd a el6it Mynydd Michangel. A mynet marchogion e wlat en i hol. ac ni thygi6s udynt. kanyos ar longeu ed emlidynt ef. llen6i eu llongeu a 6naey er anghenvil h6n6 or toneu. yny sodynt. Os ar dir ed emlynnt o greula6n ergydieu i lladei h6ynt. neu er rei a od-6edei onadunt efai llynkei oll en lledvy6.⁵⁵³ Ac g6edi dyvot e nos egheilch er cil a6r or nos kyvodi aoruc Arthur yvynu a mynet ef a Chei i pens6ydwyr. a Bet6yr i pentrulliat. a mynet ell tri hyt em pen e mynyd haiach. Ac eno 6ynt a welynt tanll6yth ma6r o dan yg korun e mynyd. ac en aga6s i h6n6 6ynt a welynt mynyd a oed lei. A gyru Bet6yr aorugant i edrych pa un or deu vynyd et oed er anghenfil enda6. sef e kavas Bet6yr ysraf a mynet aoruc en gyntaf i'r mynyd bychan. kani ellyt mynet i h6n6 heb ysraf. Ac ef a cly6ei em pen e mynyd g6reigia6l g6ynvan. A dyvot aoruc Bet6yr en da6el ovyna6e i ben e mynyd ae gledyf en noeth en i la6.

Ac ef a 6elei en eiste 6rth e tanll6yth g6rach en wyla6. 6ch ben bed newyd gladu. ac en drycyrrverth 6ch i ben.⁵⁵⁴ Sef ada6t e wrach 6rth Vet6yr. O dydi direitiaf or dynion ep hi. ni 6dosti. ni 6dosti or byt pa boen gyntaf a odeuych dr6y aghu ygan esgymunedic ankygel. neu anghenfil. ysyd ena. a dreulia blodeuyn dy ieuencyt ti. er h6n a d6c Elen nith Hywel hyt ema. ac ema e goruc i lleas. a minheu ae cladas hi en e bed newyd h6n. Ac ef am duc inheu hyt ema. am vym bot en vamaeth idi. Ac ef ath divetha ditheu er a6r hon. A g6ae vinheu om by6 en ol vy an6ylverch vaeth. Affan ettoed er anghenvil h6n6 en keissiaw kytia6 amerch i ena rac i ovyn e bu var6 hi. Ac am hynny o g6nei di ia6n ti a foi rac i dyvot ef ema i gydia6 amyfi. ath odi6es ditheu ema ath dienydu.⁵⁵⁵ Ac ena truanu aoruc Bet6yr 6rth e 6rach a dy6edut idi e keissiei i hamdifyn hi. Ac en diannott dyvot lle et oed Arthur. a menegi ida6 k6b6l or a 6elsei.⁵⁵⁶ A ch6yna6 yn va6r a oruc Arthur colli Elen. A mynet aoruc Arthur or govlaen ac erchi udunt na del-ynt atta6. oni bei angen arna6. A mynet aorugant ar eu traet ac ada6 eu meirch gan eu hys6eineit. Agadu Arthur en eu blaen a orugant. Affan deuant eno et oed er anghenvil h6n6 a beroeidieu o gic moch koet gantha6. 6edi b6ytta peth onadynt en lletamr6t. Ac en gorfen pobi e rei heny et oed.⁵⁵⁷ Affan 6eles ef e g6yr en dyvot atta6 bryssiaw aoruc enteu i v6yta e kie. ac i gymryt ffon a oed ida6. Ac nit oed lei e ffon. noc et oed anha6d i deu wr ieu-einc kryf i derchael y6rth e lla6r. Ac ena tynnu i gledyf aoruc Arthur. a derchafel i darian ai gyrchu en gyflym kyn derchavel e ffon ohona6. Ac eno eissioes a derchevis e ffon. ac a drewis dyrna6t ma6r ar darian Arthur eni gly6it e sein em pell. ac eni golles Arthur i glybot oveint e dyrna6t. Ac enynnu aoruc Arthur ena o lit ac angerd. a derchavel kaletv6lch. ai dara6 en i dal dyrna6t ma6r eni vyd e g6aet en kudia6 i 6wyneb aelygeit. Affan dy6ylla6s i olwe lldia6 aoruc er anghenvil. Ac val e kyrchei e baed koed er hel6r ar hyt hych6ae6. e kyrch6s enteu Arthur ar dor y kledyf. emavel ac ef. ai gymhell eni vyd ar dal i deu lin. Ac en gyflym 6ychyr emlithra6 aoruc Arthur ygantha6. ac en eh6ybydrdrvt greula6ngryf i gura6 aoruc Arthur a chledyf ida6 eni gavas gosot e cledyf egg6arthaf i ben eni vyd hyt er em-enydu. Ac ena a rodes e ka6r llev va6r athrugar a dyg6yda6 en un k6ymp vegys

derŷen pan vŷoriei gŷynt mawr hi. *Ac ena chŷerthin aoruc Arthur. ac erchi i Vetŷyr tori i ben. ac rodi ae un or eŷŷein-eit oy dŷŷyn oy dangaŷs yr llu en anrŷved-aŷt.⁵⁵³ Ac ena e dywaŷt Arthur na chaŷŷei ef eirioet er eil gŷr a gynhebycei i nerth i hŷnŷ er pan vuassei en emlad a Ritta gaŷr am i bilis. nyt amgen no gŷneuthur o Ritta pilis o grŷyn barveu brenined ac adaŷ lle croen baryf Arthur en uchaf am i vot en belaf or brenined. Ac erchi i Arthur ehun blingiaŷ i varyf. ac oni ŷnei Arthur heny dyvot i emlad a Ritta. Ar neb a orŷei onadunt kymerei y bilis a baryf e llall. Ac Arthur a gavas e bilis hono. ac a orvu ar Ritta.⁵⁵⁹ Affan darvu i Arthur llad e pryf hŷnŷ. am er eil ŷilva or nos e doeth oy bebill ar pen gan i eŷŷein oy dangaŷs en ryvedaŷt. A thristau en vaŷr aoruc Hyŷel am golli i nith. Ac ar e mynyd hŷnŷ e roet en henŷ o heny allan Bed Elen.⁵⁶⁰

ODYNA e kerdassant ef ae lu hyt en dinas Angustidinum. Ac gŷœdi dyvot drŷŷy er Avon Wen e menegit idaŷ. vot er amheraŷdyr ŷœdi lluestu yn agaŷs eno a thorredlu ganthaŷ. Ac en e lle et oed Arthur ena e lluestŷs ar lan er avon.⁵⁶¹ A gyru en genhadeu ar er amheraŷdyr Gŷalchmei vab Gŷyar a Boso o Rydychen a Gereint Carnŷys. i erchi yr amheraŷdyr adaŷ Freinc. neu vot en baraŷt trannoeth i rodi kat ar vaes i Arthur. Ac ena llaŷ-enhau en vaŷr aoruc holl ieuencetit llys Arthur o debygu kafaŷl brŷdyr a gwyr Ruvein. Ac annoc aorugant i Walchmei ŷneithur gŷrthgased en llys er amheraŷdyr.⁵⁶² Ac en diannot et aeth e kenhadeu i lys er amheraŷdyr. A dyŷœdut ŷrth er amheraŷdyr kŷbŷyl or a archasei Arthur. Ac enā y dywaŷt er amheraŷdyr bot en iaŷnach idaŷ ef lliŷiaŷ Freinc no mynet ohonei. Ac ena e dywaŷt Gaiŷs nei er amheraŷdyr ŷrth genadeu Arthur. hŷy laŷer yŷ aŷch tav-dieu chŷi gŷyr enys Prydein noc aŷch kledyveu. Ac ena en diannot. tynnu i gledyf aoruc Gŷalchmei a llad pen Gaius. ac en chŷimŷth eŷgynu eu meirch ef ae gytymdeithion. a dyvot tracheuyn. Sef aoruc gwyr Ruvein eu hym-lit i geissiaŷ gial eu gwr. Sef aoruc Ger-eint Carnŷys. kanys nessaf oed yr gwyr a oed en ymlit. emchŷelut ar un onadunt ai ŷan a gŷœaŷ drŷydaŷ berved eni vŷt en varŷ yr llaŷr. Ac envigen vu heny gan Boso o Rydychen. kafel kelein o bob un oi gytymdeithion ac enteu heb er un. Ac en diannot emchŷelut aoruc Boso. ar kynt-af a kyvarvu ac ef i vŷrŷ ir llaŷr aoruc ai

lad en varŷ. Ac ena ŷef aoruc gwr aelŷit Mareel mut mynnu dial ar Walchmei llad i gytymdeith ai emlit en divudyaŷc. ŷef aoruc Gwalchmei ena emchŷelu arnaŷ. ai daraŷ a chledyf eni hyll i pen idaŷ ar mŷnŷgyl hyt i dŷy eŷŷœdyd. a gorchymyn idaŷ menegi en ufern oi getymdeith bot en amyl gan e Brytanyeit e ryŷ grot hono. ar ryŷ orhoflder. Ac ogyghor Gŷalchmei em-chŷelut a orugant en duhun ar e gŷyr aoed en eu hymlit a llad a orugant e nessaf aoed i bob un onadunt.⁵⁶³ Ac val et oed-ynt velly en agaŷs i goet. enychaf or koet en dyvot attadunt en borth udunt chŷœmil o Bryteinieit. Ac en e lle dodi gaŷr ar wyr Ruvein. ac eu kymynu ac eu kymhell i fŷŷo. Ac eu hymlit yn duhun gan eu llad ac eu bŷrŷ a daly ereill onadynt. Ac ni allŷs gwyr Ruvein na llad nep onadunt. hŷy. nac eu daly. nac eu bŷrŷ.⁵⁶⁴ Ac ena pan gŷcleu Petres ŷenedŷr o Ruvein heny i kymyrth enteu dengmil owyr arvaŷc ygyt ac ef. a mynet en porth oy wyr. Ac en e lle gyru e Pryteinyeit ar fŷŷo eni doethant yr koet e buessynt endaŷ. o cholli llaŷer o wyr o bob tu. Ac ar heny enychaf Ederu vab Nwd affymmil o wyr arvaŷc en lŷysiaŷ en borth yr Bryteinyeit. Ac ena gŷrthŷynebu aoruc e Brytanyeit i wyr Ruvein en wraŷl ŷyghyr en kynhal eu klot ac eu ŷyberŷyt. A Petreis a oed val gwr doeth en ruoli i wyr. ac en eu kyghori i gyrcu ac i ŷiliaŷ.⁵⁶⁵ Affau ŷeles Boso o Rytŷchen heny galŷ a oruc enteu attaŷ or gŷyr gleŷaf a deŷraf niver da i veint. a dyŷœdut ŷrthynt val hyn. A un-byn deulu eb ef. kanys heb gyghor e doeth-am i dechreu emlad a gwyr Ruvein. reit yŷ yn emoglut rac an dygŷydaŷ en ran geŷilydus or emlad. kanys o dygŷyŷdŷn. collet a gŷarthaet a gaŷŷon ac inni ac i Arthur. Ac am heny wyrda emogonian-nŷn ninheu en fynniat a gleŷŷer. Ac emogelŷn rac autyngietven geŷilydus. a nessaŷn en wraŷl duhun ar Petres. neu Petreiŷs. i geissiaŷ i daly neu i lad.⁵⁶⁶ Ac ena en diannot o annoc Boso dyvotaorugant en ed oed Petreis. ac emavael aoruc Boso ac ef ae dynnu yr llaŷr. Ac ena e bu vrŷydyr galet amgylch Petreis. ac or diŷœd e gorvu e Brytanyeit a dŷyn Petreis en garcharŷr eni doethant i berved eu gŷyr ehun. Ac ena o neŷyd mynet i emfuŷt a gŷyr Ruvein. gŷœdy daly eu teŷysaŷc ac eu kymhell i fŷŷo. ar ni ladasant ac ar ni bu wiŷ eu daly. Ac or diŷœd emchŷelut aorugant ar eu kytvarchogion a chymryt a vynassant o eŷpeil gŷyr Ruvein. a dyvot en ed oed Arthur ar carcharorion gan-

thunt. A menegu awnaethant i Arthur k6byl oc eu dam6eyn.⁵⁶⁷ A lla6en vu Arthur am gafael dechreu da en i absen ar wyr Ruvein. Ac ena e gorchymyn6s Arthur i Vet6yr i bentrulliat ac i Cad6r iarlrl Cerny6. ac i deu de6yssa6c ereill gyt ac 6ynt. mynet i anvon e carcharorion i Baris rac kyh6rd gwyr Ruvein a h6ynt ar e ford i 6neuthur cam udunt eni elynt i ve6n kastell.⁵⁶⁸

PAN 6ybu gwyr Ruvein henny e peris er amhera6dyr ethol pymthegmil o wyr arva6c. ac en gell6ng nos or blaen i y ragot e karcharorion i geisia6 eu rydhau. Ac em blaen e niver h6n6 et aeth Wltei6s sened6r a Chadell a Ch6intus Ca6ritius. ac Evander brenin Siria a Sertorius brenin Libia. A cherdet aorugant eni ga6sant le adas i ara6s eu karcharorion. A thranoeth e bore e cych6yn6s e Brytanyeit tu a Faris ar karcharorion ganthunt. A ffan deuant yr lle et oed e pyt udunt. en diannot e kyvodes gwyr Ruvein udunt ac eu g6askaru.⁵⁶⁹ Ac en e lle en duhun gyghor emranu aorugant h6ynteu. nit amgen no rodi Bet6yr a Rissert i 6archad6 e karcharorion. Ac em blaen e bedinoed i emlad et aeth Kad6r iarlrl Kerny6 a Borell te6yssa6c. Ac en dirva6l emrodi aoruc gwyr Ruvein i geissia6 rydhau eu karcharorion. Ac 6ynt a ga6synt henny pei na delei G6ittard te6ysa6c Peitt6f a their mil o wyr da gantha6. am 6ybot vot pyt vdunt. A ffan emga6sant ygyt g6rth6ynebu en wra6l a orugant i wyr Ruvein. a thalu p6yth udunt eu t6yll ac eu brat.⁵⁷⁰ Ac ena e collet Borellus de6ysa6c. pan gyvarvu Evander brenin Siria ac ef. A h6n6 ai g6ant ef a g6ae6 dr6yda6 eni golles ei eneit. Ac ena ygyt e collet ped6ar-g6yr da. Hirias o Pune. a Meuric. a Chad6r. ac Alliduc o Dindagol. a Her vab Ithel. Ac yr kolli henny ny ada6d e Brytanyeit eu plygu na rydhau er un or karcharorion. Ac or di6ed kymhell gwyr Ruvein ar ffo. ac eu hymlit. ac ei llad en er ymlit h6nw. Ac ena e llas Ultei6s. ac Evander brenin Siria. Ac g6edi kafaal or Brytanyeit e vudygoliaeth ena. anvon aorugant e karcharorion hyt em Paris. Ar rei a deliessit e dyd h6nw en agh6anec. Ac odyna emch6elyt ar Arthur en lla6en.⁵⁷¹

Tristau en va6r aoruc Lles amheraedyr ena am vethu ida6 dechreu i emlad. Ac emgyghor aoruc ef ai wyrda pa peth awnei. ai mynet i Ruvein drachevyn. ai anvon en ol porth odyno ygan Leo amhera6dyr. sef e ka6sant en eu kyghor mynet e nos honno hyt en A6vern. Ac en e lle a el6ir Leu-

grys e bu ef ai lu e nos hono.⁵⁷² A ffan gycleu Arthur henny mynet aoruc enteu ef ae lu i dyfryn e deuynt h6y ida6. Ac eu haros eno dranoeth. A hen6 e lle h6n6 Glyn Suegia. neu Senan. A gossot i varchogion aoruc Arthur ar. neilltu. a Morud de6yssa6c. kaer Loe6 en eu blaen. A ranu i lu e am heny en seith. neu 6yth bydin. Ac em pop bydin et oed pym mil a ffym kant a deng6yr a deugeint a ffym wyr ech6anec. A heny en gy6air o arveu. A henny o wyr provedie en emladeu.⁵⁷³ Ac 6edi eu paratoi en gymhedra6l eu paryat dr6y dyse arveru emlad eu dyscu a 6naethp6yt i gyrcu ac i ara6s eni orfynt ar eu gelynion. Ac em blaen un or bydinoed e rodet Ara6n vrenin Escotlont. A Chad6r iarlrl Kerny6 un onadunt ar deheu ac arall ar ass6. Ac em blaen arall onadunt e rodet Bosso o Rytychen. A Gereint Carn6ys. Ac em blaen e dryded er rodet Achel vrenin Denmark. A Llew vab Kynvarch brenin Llychlyn. Ac em blaen e bet6ared er rodet Hyvel ap Emyr Llyda6 a G6alchmei nei Arthur. Ac en ol er rei heny e gossodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e gossodet Kei pen s6ydw. a Bet6yr i ben trulliat. Ac em blaen er eil vydin er rodet Holdinus dy6yssa6c Ruteu a G6ittard dy6yssa6c Peitt6f. Ar dryded e gossodet Ewein o Gaer Lleon. a G6yn6as o Gaer Wynt. neu gaer Keint. Ac e betwared a rodet i Urien o Gaer Vadon a G6rsalem o Dorcestyr. Ac ar ol heny et oed Arthur ehun e lleng o wyr gantha6. A gossot a peris e dreic eureit oi vlaen. kany hono oed ar6yd gan Arthur o d6yn e gwyr a vei vrathedic hyt attei. Sef y6 rivedi lleng ch6ech a thriugeint a ch6e chant a ch6e mil.

Ac ena e dywa6t Arthur val hyn. Awyrda eb ef. vyghyt varchogion i y6ch ch6i a ch6ich6i wyrda aoruc enys Prydein en ben ac en argl6ydes ar dec teyrnas ar ugeint. a ffei na bei ch6ich6i ni bydei 6ch hi na theyrnas arall. Ac onyt tr6y a6ch nerth chwi ett6a nyt oes imi orvot ar wyr Ruvein. A thr6y nerth Du6 ar ein6ch ch6itheu ni a orfenwn dial ar wyr Ruvein eu traha ac eu geirieu divan6edic en an kyveir en keissiaw d6yn an rydit ygenym. A ged6ch ch6itheu dros gof e seguryt a ga6sa6ch ar emdydan a g6raged. ac ar g6are er wydb6yll. ar set. ar dapplys. Koffewch bellach a6ch gle6der ac a6ch mil6riaeth a6ch clot. A byd6ch duhun di66osgo pan del gwyr Ruvein yr glyn atta6ch. a lled6ch h6ynt val e lladeuch esgribyl. Ac ni thebygant h6y llevasu o

honam ni rodi kat ar vaes udunt. Ac o góne6ch ch6i er enryded a eidunoch 6rth a6ch bod or gallu ar mediant a vo imi. Ac a oreskynoch oc eu tir ac eu kestyl ac eu heur ac eu hariant. y6chi oll e rennyr 6rth c6ch bod. Ac ena e dywa6t pa6b onadunt un duhun e g6neint hyn a orchymynn6s Arthur yn oreu ac e gellynt.

A phan wybu Lles amera6dyr vot Arthur ai lu evelly ni oruc enteu ena namyn pregethu oy wyr. ac eu dyscu. a menegi udunt e dylyei Ruvein est6ng idi or d6yrein hyt e gorlle6in. A chofe6ch ch6itheu emae a6ch tadeu ac a6ch h6n dadeu. ac a6ch rieni a gynbeliis Ruvein en benaf oc eu duhundep ac eu mil6riaeth ac eu gle6der. A chofew6h ch6itheu hedi6 a6ch hanvot or gwyr da henny. Ac na ochel6ch hedi6 a6ch agheu er kynnal Ruvein m6y noc e gochelasant h6ynteu. kanys teyrngetoed a doethant i Ruvein o bob g6lat. a6ch rieni ch6i a gavas eu mynu onadunt. A ch6itheu a gef6ch oc aoresgynnoch gyt a minheu er hyn goreu a gavas a6ch rieni. Ac am hynny wyrda nit yr ffo edodym ni ema namyn yr emlad en duhun en erbyn an gelynnion. Ac am henny wyrda kyb6ynt gle6 h6ynt6 ar er uthyr kyntaf sef6ch ch6itheu en duhun gadarn. Ar nep a savo en da ar dechreu kyvrang. gna6t vyd ida6 i orfen en vudyga6l.

AFFAN darvu yr amera6dyr i emadra6d g6isca6 en diannot a oruc gwyr Ruvein k6bhl oc eu harveu a dyvot yr glyn et oed Arthur. A chyn eu dyvot yr glyn bedina6 a orugant en deudeng mydin. ac em pob bydin o varchogion et oed rivedi lleng. Ac em blaen pob bydin onadunt e rodet deu de6yssa6c i eu ryoli. Em blaen e gyntaf onadunt e rodet Cadell Vleid a Alifitima brenin er Espaen. Ac em blaen er ail onadunt Irtaceius brenin Parthia. a Marysgyvarna6c sened6r o Ruvein. Ac em blaen e dryded Boccus brenin Midif. a Gai6s gwr o sened Ruvein. Ac em blaen e bet6ared e gossodet Serrex vrenin Libia a Ch6yntus Miluinus sened6r o Ruvein. ar pedeir hyny a aeth en e blaen. En ol er rey heny e rodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e rodet Seret vrenin Sturrua. Ac em blaen er eil Pandrass6s brenin er Eifft. Ac em blaen e dryded Politetes vrenhin Frigia. Ac em blaen e bed6ered Denotus te6ysa6c Bithinio. Ac en ol er rei heny er rodet pedeir ereill. Em blaen un onadunt e rodet e pymhet sened6r o⁴ Ruvein. Em blaen er eil onadunt e rodet Lellius de6ysa6c o Ruvein. Em blaen e dryded e rodet Supplicus. Em blaen e bet6ared e

rodet Meuric or Koet. A Lles amera6dyr ehun en eu dyscu en pob man or e g6lelei wall. Ac em perved henny e peris gossot del6 eryr o eur en ar6yd emlad. ac en lle ystondart. Ar nep a vei arna6 ai govut ai perigyl o wyr Ruvein oll eno e dygit em breint nodet ac amdifyn.

PAN vuant bara6t o bob tu emgyrchu aorugant. Ac en gyntaf e kyvarvu e vydin et oed vrenhin er Espaen en i llywia6. ar vydin et oed Ara6n vab Kynvarch vrenin er Alban eni llywia6. a Chad6r iarll Kerny6 gyt ac ef. Ac ni bu ha6d gan nep onadunt wasgaru er un i 6rth i gilyd. Ac val e bydynt velly enychaf Gereint Carn6ys ae vydin en dyvot. a Boso o Ryd Ychen. Ac en diannot eu tyllu. Ac o heny allan ni all6yt un ryol arnadunt namyn emffust en greula6n eni gly6yt eu sein en edrina6 en er awyr. ac en i gly6yt e daiar en krynu gan d6r6f sodleu e milwyr en dil6yn eneit. Ac ena i bu aerva va6r o pop parth val e bydei ryvlin i datkanu ai gytrif. Ac en gyntaf e kollet Bet6yr ben trulliat. a Chei ben s6yd6r a vrath6yt en agheua6l pan gyvarvu Bocc6s brenin Midif a Bet6yr h6n6 a vratha6d Bet6yr a g6ae6 eni syrthi6s Bet6yr en var6 yr lla6r. Ac en keissia6 d6yn Bet6yr odyno e brath6yt Kei en agheua6l. Ac er heny Kei ai vydin a duc korf Bet6yr. en i gyvarvu ac h6ynt bydin brenin Libia. A hono a wasgar6ys er rei eida6 ef en holla6l. Ac enteu eissoes ygyt ac echydic a chorf Bet6yr gantha6 a foes hyt adan e dragon eurent. Ac ena pa veint o g6unvan oed gan wyr Normandi pan 6elsant korf eu ty6yssa6c en vri6edic or sa6l 6elioed heny. pa veint o g6ynvan a g6neint wyr Angy6 ta ytheidunt en ymodi g6elieu Kei eu te6yssa6c. Ac nit oed reit k6yvan ena kanys ni edynt e g6aetlyt vydinoed en emgyrchu o bob parth espeit i c6ynvan. namyn kymhell pa6b oy amdifyn ehun. Ac 6rth heny Hirlass nei Bed6yr en kyfroedic o agheu i e6ythyr a gymyrth ygyt ac ef tri chanwr or rei eida6. A megys baed koet em plith toryf or c6n evelly e kerd6s ef tr6y gelynia6l vydinoed o dyssyvyt reded e meirch hyt e lle e g6lelei ef ar6yd brenin Midif. A hep didordep na medylia6 pa beth a dam6einieu ida6 hyt tra geissiey dial i e6ythyr. Ac or di6ed ef a gavas ford yr hyn a geissiei. Ac a lada6d er racy6dededic vrenin h6n6. ac g6edi i lad. ef a duc y corf ar i kytemdeithion ehun. ar rac bron corf Bed6yr ef ai g6ahan6ys en dryllieu oll ef.⁵⁷⁴ Ac 6dyna goral6 ar i kytemdeithion. a chan eu hannoc kyrchu eu gel-

ynyon en vynyeh. megys kan atnebydu eu nerth hyt tra etoedynt er rei ereill en offynhau ac eu kallonoed en krynu. Ac ygyt a heny kybreiniach e kyrchynt e Brytanieit oi dysc enteu. A chreulonach a mynach e góneynt aerva. Ac 6rth henny oi annoc ef grym ac enni a kymerassant e Brytanieit a dóyn ruthyr i eu gelynion.⁵⁷⁵ Ac o bop parth ena dirva6r aerva a orucp6yt. kany's em parth er Ruveinwyr ena ygyt ac eneirif o vilioed ereill e syrthiasant Aliphant brenin er Espæen. Mysypsa brenin Babilon. Quintus Miluius. Marias Lepidus senedwyr.⁵⁷⁶ Ac o parth e Brytanieit e dyg6ydassant Holdyn iarll Ruthen a Leodegar iarll Bolo6yn. A thri the6yssa6c o enys Prydein. Cursalem o kaer keint. a G6alla6c vap Llyenna6c o Salesbru.⁵⁷⁷ Ac 6rth henny e bydinoed et oedynt en eu llywia6 g6anhau a g6naethant a ffo trachevyn. hyt pan kyvarvuant a bydin Hy6el vab Emyr Llyda6 a G6alchmei. Ar vydin hono megys flam yn enynnu godeith kan gal6 er rei a ffoynt kyrchu eu gelynion. Ar rei a oedynt kynno heny en erlit er rei heny a kymhellasant trach eu kevyn ar ffo. Ac ygyt a heny eu herlit 6ynt kan eu b6r6. ac eu llad. a g6neuthur aerva onadunt heb orfo6ys hyt pan deuthant hyt ar vydin er amera6dyr.⁵⁷⁸ Ac g6edy g6elet or amera6dyr aerva er rei eida6 bryssia6 a oruc en porth udunt. Ac ena e g6anha6t e Brytanieit en va6r kany's Kynvarch te6ysa6c Trygery a dóy vil ygyt ac ef a las ena. Ac ena e dyg6ydassant trywyr. nid amgen rykyuarch a Bolconi a Lag6yn o Bodolan. A bei bydin ty6yssogion teyrnasoad er oessoed a delhynt hyt vra6t a anrydedynt eu moliant ac eu clot. Ac eissoes hyt tra et oedynt en emlad a Hy6el ac a G6alchmei ni dyanghey p6y bynac a kyvarfei ac un onadunt heb kolli i eneit. ai a g6a6c ai kledyf.⁵⁷⁹ Ac g6edi dyvot megys e dywetp6yt u6chot hyt en plith bydin er amera6dyr. en damgylchynedic o eu gelynion e syrthiasant e try6yr heny. Ac 6rth heny Hy6el a G6alchmei er rei ni megesyt er oesoed kyn noc 6ynt nep well noc h6ynt pan 6elsant aerua eu kytemdeithion. en 6ychyr e kyrchasant h6nt ac yman un o pop parth en kyvredic. ac en di6allu. ac en blinia6 bydin er amera6dyr. Ac eissoes G6alchmei megys o ne6yd nerth en llosky en 6astat en keissia6 ford i emgafael a Lles amera6dyr. A megys e marcha6c gle6haf a de6rhaf en b6r6 ac en llad a kyvarfei ac ef. A Hy6el hagen or parth arall nit oed llei i angerd megys ll6chaden en annoc er rei eida6. ac en llad i elynion. ac en erbyn-

ieit eu dyrnodedu 6ynteu nit megys llesc. Ac ni bydei un a6r hep rodi dyrnodedu o hona6 ef neu enteu e kymerei ereill. Ac nit oed ha6d barnu p6y oreu ai Hywel ae G6alchmei.⁵⁸⁰

Ac ody na eissioes megys e dy6etp6yt v6chot G6alchmei kan lad llawer. or di6ed ef a gavas er hynt et oed en i damuna6. Ac en 6ychyr kyrchu er amhera6dyr a oruc a gossot arna6. Ac eissioes Lles megys et oed en dechreu blodeu de6red i ieuencet it ac en va6r i ryvyc ae enny enda6. nit oed g6ell dim kantha6 nac emkafel ar ry6 varcha6c h6n6. er h6n ai kymhellei i 6ybot pa beth vei i angerd ai de6red. Ac 6rth heny erbynieit dyrna6t Gwalchmei aoruc a dirva6r le6enyd a kymyrth rac meint e klot a gly6sei y 6rth Gwalchmei. Ac g6edi bot emlad en hir er rygthynt kan ne6idia6 caledion dyrnodedu ac eu herbynieit ar eu tarianeu. Aff6b un onadynt en llavuria6 keissia6 agheu oy gilyd. A hyt tra etoedynt en emlad en 6ychyr evelly. llyma er Ruveinwyr en 6ychyr en em6ellau ac en dóyn ruthyr i wyr Llyda6. Ac en kanh6rth6ya6 eu hamera6dyr. Ac en kymhell Hy6el a G6alchmei ar eu torvoed kan eu llad hyt pan kyvarvuant ac Arthyr. ai vydin.⁵⁸¹ Kany's pan gycleu ef er aerva et oedynt eni rodi oy wyr ef. enteu oed en dyvot ar lleng a oed ygyt ac ef. Ac en kyrchu i elynion. Ac g6edi tynnu Kaletv6lch e cledyf goreu. en u6chel e dywa6t ef val hyn en annoc i gytvarehogion. A6yrda peth a wne6ch ch6i val hyn. pa acha6s e ged6ch ch6i e g6reigolion wyr hyn i vyuet en iach val hyn. Nac aet un en vy6 onadynt. nac aet. Kofe6ch eu deheuoed er rei en gyfr6ys en sa6l emladeu kyn no hyn a darystyngasant dec teyrnas ar ugeint 6rth vy mediant i. Kofe6ch ech hen tadeu er rei pa oedunt kadarnach g6yr Ruvein no hedy6 ae g6naethant en tretha6l udunt. Kofe6ch ech rydit er hon e mae er hanner g6yr hyn en ch6enhychu i dóyn i arna6ch. Ac wrth heny nac aet un onadunt en vy6. nac aet. Pa beth a g6ne6ch ch6i. A chan dywed6yt er amadroddion kyrchu i elynion. ac eu b6r6. ac eu sathru. ac eu llad. A ph6y bynac a gyvarfei ac ef ar un dyrna6t i lladei ae ef ae i varch. Ac 6rth henny pa6b a ffoynt racda6 megys e ffoynt er aneveilleit rac lle6 dy6al pan vei ne6yn ma6r arna6. ac enteu en keissia6 b6yt. Aff6y bynac o dam6ein a gyvarfei ac ef nis dyferei i arveu ef rac Kaletv6lch pan e treiglelei deheu e kadarn nertha6c vrenin h6n6. hyt pan vei reit talu i eneit ygyt ae 6aet. Deu vrenin er drycdam6ein a kyvarvuant

ac ef. Sertor brenin Lybia a Pholitetes brenin Bythynia. ar deu heny. g6edi llad eu peneu a envyn6ys i ufern.⁵⁶² Ac g6edi g6elet or Pryteinieit eu brenin en emlad evelly. gle6der a gymerasant ac ehovyn-der. a chan de6hau eu bydinoed o un vryt kyrchu er Ruveinwyr. A hyt tra vydei e kat peditkant o'r naill parth ar 6ed hono en eu ky6arsangu. en un ag6ed a henny e katvarchogion or parth arall en eu b6r6 ac en mynet trostynt. Ac eisioes en 6ychyr g6rth6ynebu a g6neint er Ruveinwyr. Ac o dysc Lles ardercha6c vrenhin llavuria6 i talu aerua yr Bryteinyeit. A chymeint vu gryr ac angred er emlad. a chet bei en er a6r honno e dechreuit o ne6yd en kyntaf or parth h6n megys e dy6etp6yt u6chot. Arthur en llad i elynion ac en annoc e Brytanieit i sevyll eu wra6l. Ac or parth arall Lles en annoc er Ruveinwyr. ac en eu dyscu. ac eu moli. Ac ni orfo6yseu enteu en llad ac en b6r6. ac en kylchynu i vydinoed. Affa elyn bynnac a kyvarfei ac ef. ai a g6ae6. ai a chledyf ef ay lladei. Ac evelly o pob parth e bydei Arthur en g6neuthur aerva. kany6 g6eithieu e bydynt trechaf e Brytanyeit. g6eithieu e bydynt trechaf er Ruveinwyr.⁵⁶³ Ac or di6ed val et oedynt ar ry6 amryson h6n6 er rygthynt. enachaf Morud iarll Kaergloe6. ar lleng a dy6edasam ni i hada6 egg6ersyll u6ch6t. en dyvot ac en dissyvyt en kyrchu e gelynion heb debygu dim o heny. Ac or tu en ol er Ruveinwyr en eu kyrchu. a chan eu g6asgaru mynet trostynt kan 6neuthur m6yaf aerva onadunt. Ac ena e syrthiasant lla6er o vilioed or Ruveinwyr. Ac ena e dyg6yd6ys Lles amera6dyr en vrathedic a chledyf ac e bu var6. Ac ena e Bryteinieit ket bei kan dirva6r lavur. 6ynt a ga6sant e vudygoliaeth ar maes. Ac ena e g6ascarasant e Ruveinwyr rei yr difeith-6ch ac yr koedyd. ac ofyn en eu kymhell. ereill yr dinasoed ac yr kestyll ac i leoad kadarn e foynt. Ar Brytanieit hagen oc eu holl enni ac eu holl lavur en eu hymlit. ac o druanav aerva en eu llad ac en eu daly ac en eu hespeilia6. Ac evelly megys eroedynt er ran v6yaf onadunt eu dywyla6 en 6reigia6l i eu r6yma6 ac i eu karcharu ikeisia6estennu echedic eu hoedyl. a heny o vra6t gan du6. kany6 eu hentadeu h6ynteu kyn no henny en andledus a g6naethoedynt e Brytanieit en tretha6l estyngedic vdunt h6y.⁵⁶⁴

Ac ena g6edi kafel o Arthur e vudygoliaeth e peris g6ahanu corforoed i wyrda ef i 6rth gorforoed gwyr Ruvein. a fferi eu hanvon i vanachlogyd en urdaseid dr6y

gyweir brenhina6l. Ac anvon pa6b onad- ynt oi wlat ehun. Ac ena peris Arthur anvon Bet6yr i ben trulliat oi wyr ehun hyt en Normandi yr dinas a adeilasei ef e hun. Ac yna yme6n myn6ent a oed ger-lla6 e dinas yr klad6yt en anrydedus. Ac en nesaf i heny Kei ben swyd6r Arthur a glad6yt yme6n kastell a wnadoed ehun ac a el6it kastell Diarnum. Ac yme6n man-achloc ermudwr a oed eno ger lla6 e kastell e klad6yt Kei en anrydedus. A Holdin dy6ysa6c Ruten a ducp6yt hyt en Flandrys ac en dinas yn Tervan e klad6yt. Ar g6yrda ereill ar tywysogion ar ieirll ar bar-6nieit ar marchogion urda6l. a erchis Arthur eu d6yn yr manachlogoed nesaf udunt i eu cladu en anrydedus. Ac ef a erchis hefyt kladu gwyr Ruvein en ll6yr. A gorchymyn a oruc anvon corf Lles amera6dyr hyt en sened Ruvein a gorchymyn eno ida6 na delei eil6eith i ovyn teyrnget o enys Prydein.⁵⁶⁵

Ac g6edi darvot i Arthur peri g6neuthur pop peth o heny. eno i trig6s Arthur e gaiaf h6n6 i est6ng B6rg6yn. A ffan etoed er haf en dechreu dyvot. Ac Arthur en mynnu mynet i Ruvein. Ac ef en dechreu mynyd Mynheu e doeth kennadeu atta6 o enys Prydein i venegi ida6. vot Medra6t i nei vab i ch6aer 6edi g6isca6 coron e deyrnas ami ben. a chymryt G6en- h6yvar wreic Arthur en wreic ida6 ehun. a chytgysu en diargel a hono.⁵⁶⁶ A ffan gygleu Arthur endyhun emch6elyt aoruc i enys Prydein. Ac ell6g Hy6el vab Emyr Llyda6 a llu Freine gantha6 i wastatau e g6ladoed heny.⁵⁶⁷ Sef aoruc Medra6t e t6yll6r ena. anvon Sellinx de6ysa6c e Saes- on. hyt en Germania i waha6d odyno er hyn m6yaf a gefynt i dyvot en borth i Vedra6t en erbyn Arthur. Ac neur dar- oed ida6 ada6 ir Saeson o delynt atta6 o H6myr hys Escotlont. val e rodassei Gorth- eynr Gortheneu udunt oreu eirioet a s6yd Geint en ach6anec er dyvot en amporth i Arthur. Ac ena et aeth e Sellinx h6n6 hyt en Germania. Ac e doeth odyno ac 6yth gan llong ganta6 en lla6n o baganieit arva6c. en borth i Vedra6t. A neur dar- oed ena i Vedra6t ena dehuna6 ac ef Es- cotyeit a Fichieit a G6ydyll ereill a f6b ry6 genedyl or a 6ypei ef arnadynt kassau Ar- thur i 66ythr. sef oed eirif a dubuna6d a Medra6t yr erbyn Arthur o g6byl. nit amgen pet6ar ugein mil.⁵⁶⁸ A henny o niver gantha6 oll e doeth en erbyn Arthur. yr lle et oed Arthur en mynnu dyvot i dir. Sef lle oed h6n6 Porth Ham6nt. Ac ena rodi br6ydyr aoruc Medra6t i Arthur

en keissia6 i ludias yr tir. A llad lla6er o bop tu. Ac ena e llas Ara6n vab Kynvarch brenin er Alban a G6alchmei vab G6yar. Ac yn e lle Ara6n vab Kynvarch e rodet Owein vab Urien en vrenin en er Alban. A thr6y lavur a cholli gwyr. Arthur a doeth yr tir o anvod Medra6t. Ac en diannot kymhell Medra6t ai lu a oruc Arthur i fo en wascaredic agklotva6r. Ac 6edi bot en nos emanvon aorugant ac emkynnnulla6 ygyt a beris Medra6t udunt. a mynet ef ai lu hyt egkaer Wynt. A chadarnhau e diñas h6n6 arnadunt.⁵⁸⁹ A ffan 6ybu Wenb6yvar vot i dam6ein evelly mynet a oruc o gaer Evra6c hyt egkaer Llion ar Wysc. Ac en eglwys Iule verthyr g6isca6 aoruc en un grevyd a manachesseu a oed eno i ara6s agheu.⁵⁹⁰

Ac ena m6yha u aoruc Arthur i lit ai engiriolaeth am na chavas dial i lit am golli i wyr. Ac em pen e tryded dyd 6edi darvot i Arthur peri cladu i wyr. mynet aoruc ef ai lu am ben kaer Wynt en ol Medra6t. Ar boreddy kylchynu e dinas aoruc Medra6t. a bydina6 i wyr ac eu hannoc. ac eu dyscu. Ac egori e pyrth a mynet allan a rodi kad ar vaes i Arthur. Ac ena e bu aerva athrugar eni gollet lla6er o bop tu. Ac or ai6ed ffo aoruc Medra6t ay lu ac ni orf6ys6s eni vu yg Kerny6. Ac ny handen6s Arthur ena peri cladu i wyr namyn mynet en ol Medra6t parth a Cherny6 dr6y ofal am diang Medra6t d6y6eith ygantha6. Ac ni orfowys6s Arthur eni doeth en i ol hyt ar avon Gamlan. Ac eno et oed Vedra6t ay lu en ara6s. A gwr gle6 estry6gar kadarn oed Vedra6t. Ac en diannot bydina6 aoruc Medra6t i lu. en ch6e bydin. sef amcan o rivedi a oed ida6 oll o lu trigein mil a ch6e gwyr a ch6echannwr. hevyt. kanys g6ell oed gantha6 noi ffo o le i le en warad6ydsu ara6s ena. Ac em pob bydin ida6 e rodes o rivedi lleng o wyr. Ac ygyt ac ehun rivedi lleng. Ac ada6 aoruc i ba6b oi wyr os efo a orfei rengu en bod h6ynteu val y heidubei bob un onadunt o eur ac ariant a thlyseu ma6r6eirthia6c a thired a deieryd. a ffob kyfry6 da byda6l a vo en i vediaut ef er sevyll en duhun gyt ac ef en erbyn Arthur.⁵⁹¹

Ac eni erbyn enteu e goruc Arthur i lu en na6 mydin a the6ysogion kyvr6ys doeth kadarn a rodes Arthur em blaen pop bydin Ar pedyt a rodet ar neilltu erh6ng deheu ac ass6. val e g6elsant bot en gymedra6l. ac annoc e gwyr aoruc Arthur i lad e brat6yr escymunedic baganieit divedyd. Ac anebyd6ch ch6i wyrda nat emlad yguiver

kenedyl esyd race6 vyth en duhun. ac nit ynt brovedic en emladeu megys ed y6ch ch6i. A ffan darvu i ba6b onadunt lluniaethu eu dydinoed. endiannot emkymyscu a orugant ac emlad en ch6er6dost greula6n engiria6l. Ac velly e buant en emfustia6 eny ettoed e rei by6 en kolli eu synwywr odostur kly6et e rei meir6 en dyscrethein ac en dil6yn eneit o pop parth val et oed druan nai draythu nai escrivenu.⁵⁹² Ac g6edi treulia6 onadunt lla6er or dyd en emlad evelly. sef aoruc Arthur ai vydin mynet am ben e vydin et oed Medra6t vratwr endi. ac eu g6ascaru aoruc. Ac eu tyllu a llad a gyvarvu ac 6ynt megys lle6 dy6al ne6yna6c heb eiriach. Ac ar e ruthyr h6n6 e llas Medra6t a milioed ygyt ac ef. Ac er kolli Medra6t ni pheidi6s er hyn a dyengis oy lu yni fu eno er aerva v6yaf a vu en un lle erioet na chynt na g6edi. nit amgen a gollet ena o de6yssogion noc Elaes ac Egbrict a Bymyne te6yssogyon Saeson oed er rei heny. A Gillam6ri. a Gillaphuric. a Gillasor. a Gillarch. te6yssogion G6ydyl oed er rei heny. A ch6byl o te6yssogion e Fichteit ar Escotieit a las eno oll. Ar parth arall e llas i Arthur Etbrict brenin Llychlyn. ac Achel brenin Denmarc. a Chad6r Lemenic. a Chaswalla6n a lla6er gyt a heny o vilioed o a doet heno o bop g6lat. Ac ena e brath6yt Arthur er ardercha6c vrenin Arthur. en angeua6l. Ac odyo e ducp6yt ef hyt en enys Avallach oy iachau. Ac ni dy6edir ema o vo ysbyssach. no henny am angeu Arthur. Coron e deyrnas a gymyn6s enteu i G6stenin vab Kad6r i gar ehun. Sef amser oed heny. d6y vlyned a deugeint a phymkant 6edi geni Mab Du6 or argl6ydes Veir 6yry. e gwr a brynn6s e kristonogion da oll yr creu i gallon a geithi6et diefyll ufern.⁵⁹³

Ac g6edy g6neuthur C6stenin vab Kadwr en vrenhin e kyvodes e Saeson a deu vab Vedra6t en i erbyn. ac ni thygi6s udunt. namyn g6edi lla6er o emladeu ffo aoruc e Saeson ac un o veibion Medra6t hyt egkaer Lundein. ac eni i llas. Ar llall a odiwa6d egkaer Wynt. ac eno i lla6a6d.⁵⁹⁴

Ac en er amser h6n6 et aeth Deinioel sant. gwr a vu escob en Bangor i orfo6ys or byt h6n i obr6yeu nev. Ac et etholet Theon escob kaer Loe6 en archescob en Lludein. Ac ena hevyt et aeth De6i vab Sant i orfo6ys or byt h6n. Ac em Myny6 en e vanachloc a seiliaassei ehun e klad6yt. A Fadric kyn noi eni a daroganassei e lle hono ida6. ac eno e klevych6ys or

heint e doeth i agheu. A Maelgŏn Gŏyned a beris i gladu eno ymeŏn eglŏys en anrydedus. Ac ena et etholet Kynaŏc escob en i le enteu en archescob egkaer Llŏn.⁵⁹⁵

Ac ena erlit e Saeson aoruc Cŏstenyn hyt e dinasoed a dyŏedasam ni uchoŏt, ac em meŏn eglŏys Amphibalus egkaer Wynt rac bron allaŏr eno e llaŏaŏd ef un o veibion Medraŏt. ar llall onadunt a ladaŏd en Llundein y meŏn manachloc broder. Ac en e dryded blŏydyn e llas Cŏstenyn. ygan Gynan Wledic. A cher llaŏ Uthyr Bendragon e cladŏyt eg Kor e Ceŏri en emyl Salsbru. er hŏn essayd osodedic o anryved gelvydyt ac annidiffic amylder gyŏreinyd.⁵⁹⁶

Ac en nesav i Gŏstenyn e gŏnaethpŏyt Cynan Wledic en vrenin. gŏas ieuanc oed a dirvaŏr glot idaŏ ac adas i wiscaŏ coron. a chŏannaŏc oed i dervyse errŏg i gŏdaŏdwyr ehun. Ac eŏythyŏr idaŏ ehun a dylyeu ŏledychu ŏedi Cŏstenyn a ryvelŏs arnaŏ ac a delus, ac ai rodes egkarchar. Ac ŏedi llad i deu vab a gymyrth ehun e deyrnas, ac en er ail vlŏydyn oi deyrnas e bu varŏ.⁵⁹⁷

Ac en nesaf i Gynan Wledic e doeth Gŏrthevyr en vrenin. ac en erbyn hŏnŏ e kyvodes e Saeson. a dŏyn eu kenedyl attadunt o Germania ymeŏn llynges. Ac ni thygiŏs udunt. Gŏrthevyr a orvu arnadunt. ac a vu vrenin pedeir blyned ar un tu.⁵⁹⁸

Ac en nessaf ar ol Gŏrthevyr e doeth Maelgŏn Gŏyned en vrenhin ar gŏbyl or Bryteinieit. A gwr maŏr teg vu Vaelgŏn a gorescynŏr vu ar laŏer o greulonion vrenhined a chadarn a dŏer oed Vaelgŏn en arveu. A hael a chŏbyl oed em pob kamp da. pei nat emrodei em pechaŏt Sodoma a Gomorra. A chan henny e bu atkas ef gan Duŏ. Ac er henny kyntaf brenin gŏedi Arthur a orescynnŏs chŏŏc enys ŏrth enys Prydein vu Maelgŏn. Sef oed er rei heny Iŏerdon. ac Islont. a Gotlont. ac Orc. a Llychlyn. a Denmarc. Ac ef a estyngŏs heny o wladoed en drethaŏl i enys Prydein. Ac ymeŏn eglŏys en emyl Dygannŏg e bu ŏarŏ pan ŏeles e vat velen drŏy dŏl dor er eglŏys.⁵⁹⁹

GWEDY Maelgŏn en nesaf idaŏ e doeth en vrenhin Ceredic. a gwr a garei dervyse oed hŏnŏ erhŏg i giŏdaŏtwyr ehun ac am heny e bu gas hŏnŏ hevyt gan Duŏ. a chan e Brytanyeit. A ffan ƒybu e Saesson vot er anŏastatrŏyd hŏnŏ arnaŏ ef. anvon kenadeu a orugant hŏynteu Iŏerdon ar wr a elŏit Gotmŏnt vrenin er Affric. a doeth ema a llyghes vaŏr ganthaŏ i orescyn Iŏer-

don.⁶⁰⁰ Ac ena y dyvyn e Saeson e doeth e Gotmŏnt hŏnŏ a thriugein llong ganthaŏ en llaŏn o wyr arvaŏc hyt en enys Prydein. Ac en e neill ran or enys et oed Saeson en dyŏyllŏyr escymun baganieit dyvedyd hep gret. Ac en e ran arall et oed e Pryteinieit ar eu gŏir dylŏt. Ac en da eu kret en duŏ. ac en drŏc e rygtunt ar Saeson. Ac ena duhunaŏ aoruc e Saeson ar Gotmŏnt hŏnŏ a mynet hyt en Ceicestyr en erbyn Keredic. gan i emlit o dinas bŏy gilyd.⁶⁰¹ Ac ena e doeth ar y Gotmŏnt hŏnŏ gwr a elŏit Ymbert. neu Hysembard nei i Loŏys. neu Lowyrt vrenin Freinc a gŏrhau aoruc hŏnŏ i Otmŏnt dan amvot. nit amgen no dyvot e Gotmŏnt hŏnŏ gyt ac Ymbert i orescyn idaŏ enteu Freinc y ar i eŏythyŏr. ai gyrrassei o Freinc y ar y dylŏt dilyŏs ehun. Ac ena o duhundep mynet aorugant am ben e dinas a chymhell Ceredic allan or dinas i rodi kat ar vaes idaŏ. A gyrru Keredic ar fo drŏy Havren eni vyd ar dir Kymru. Ac en e lle Gotmŏnt anreithiaŏ e gŏladoed a lloski e dinassoed. Ac ni orŏfysaŏd o hyt pan distrywiaŏd haiach er holl enys or mor pŏy gilyd ygŏt a llad e meibion eillion ar eŏeireit ar esgoleigion ar cledyfeu. ac ar flam en eu lloski. ac evelly en eu kyŏar-sangu hyt e daiar. Ar hyn a allei kafaŏl dyanc onadunt fo a gŏneynt e lle e kefynt dyogelŏch.⁶⁰

PA beth a gŏnaey segyr kenedyl kyŏar-sangedic o pynner gorthrymion pechodeu er hon en ŏastat a vydei arnei sychet kyŏdaŏdaŏl emlad. kanyŏs en e veint hono trŏy de kartrevaŏl ryvel. kanyŏs cenedyl e Brytanieit kynt a gnotteynt gorescyn pell teyrnasoad e byt en eu kylch ŏrth eu heŏyllŏs. ac ŏrth eu mediant ehuneyn. Ac ar aŏrhon megys gŏinllan da ŏedi dŏryŏiaŏ emchŏeledic en chŏerŏed hyt na elli ti amdiffin dy wlat nath wraged nath veibion. Ac ŏrth henny kynyda titheu kiŏdaŏtaŏl apall kynyda. bychan apeth e dyell-eist ti er evengelaŏl amadraŏd hŏnŏ. pob teyrnas ŏahanedic endi ehun a difeithir ar ty a syrth ar y gilyd. Ac ŏrth heny kanyŏs gŏahanedic de teyrnas ti. kanyŏs envdŏrŏyd kiŏdaŏtaŏl teruysc ac anundeb. kanyŏs mŏc kynghoruŏnt a dyŏyllaŏd de vedŏl di. kanyŏs syberŏyt ni adawd itti ufydhau i un brenin. Ac ŏrth heny ti a ŏeli de ŏlat en anreithedic egan er enŏiraf baganyeit. ti a ŏeli e teu gŏedi rysyrthiaŏ ar y gilyd. er hyn a gŏynant de ettived gŏedi ti. kanyŏs hŏynt a ŏelant kan-aon agkyvieith leŏes en medu e trefy ar dinasoed ar kestill. ac eu holl kyvoeth ac

eu mediant ac en truan eu gôrthlad hýnt-eu i alltuded or lle ar eu hen deilyunctaët ni allant dyvot onyt en anhaëd neu enteu byth nis gallant.⁶⁰³

Ac gwedy darvot e dywetpôyt uëchot yr escymunedic creulaën hön6 a llaë6 o vilioed paganieit ygyt ac ef anrheithiaë6 er enys oll haiach ef ar rodes e ran v6yaf o honei er hon aelôyt Lloegyr yr Saeson tr6y vrât er rei e doethoed yr enys hon. Ac ena e kiliassant e Prydeinieit er hyn a di-anghasei onadynt i olle6ynaë6l raneu er enys. nit amgen i Kerny6 ac i Kymru. Ac odynd mynych a g6astat ryvel dy6al a g6naethant ar eu gelynyon.⁶⁰⁴ Ac 6rth heny Theon archescob Llundein. ac archescob kaer Efraëc g6edi g6elet onadunt er egl6yseu aoedynt adan eu lla6 g6edi eu distry6htella6r arveintadienghysoc eu hurdolion ygyt ac h6ynt or veint perygyl hono a foassant hyt en dyogel6ch koedyd Kymru. ac eu kreirieu ac escyrn seint kanthynt. rac ovyn dileu or anghyvieith paganieit e veint o escyrn e saël seint a oedynt kanthunt et emrodunt 6ynteu i verthyrolaeth en e dysevyt perygyl hön6. A llaë6 hevyt onadunt a foassant hyt en Llyda6 hyt pan oedynt holl egl6yseu e d6y archescobaë6t en difeith. nit amgen Llundein a chaer Efraëc. Ar petheu heny ar a6rhon tewi a g6naën amdanunt. kany pan trayth6yf oc eu lle6enyd ena e traethaf o henny.⁶⁰⁵

Ac odynd e collasant e Bryteinieit coron e teyrnas tr6y laë6 o amseroed a lly6odraeth er enys ar i hen teilyunctaët ni allasant i hadne6ydu. Ac ett6a er ran a drigassei kanthunt or enys nit i un brenin. namyn i tri creulaën et oed darestyngedic. Ac en vynynd ki6daë6taë6l ryvel er ryngthunt. ac yr hynny eissioes ni chaësei e Saeson ett6a coron e teyrnas kany tan tri brenin et oedunt 6ynteu g6eithieu er ryvelynt er ryngthunt ehunein. g6eithieu ereill er ryvelynt ar Brytanieit. ac evelly ni chaësei nep onadunt coron e teyrnas.⁶⁰⁶

Ac en er amser hön6 et envyndaë6d Girioel pap Awstyn i enys Prydein i pregethu yr Saeson er rei a oedynt dall o paganaë6l arver en er ran et oedynt h6y eni medu or enys. neu rydaroed udunt dileu holl cret a christonogaeth a fydd catholic. A christonogaeth en grymhau er en oes Eleuther pap e g6r ae hanvynaë6d en kyntaf i enys Prydein. heb i difodi un amser er ryngthunt.⁶⁰⁷ Ac g6edy dyvot A6styn megys e dy6etpôyt uëchot ef a kavas en ran e Brytanieit archescobaë6t a seith escobaë6t en kadarn o eglurion preladieit credyfus glan vuchedaë6l a llaë6r o vanachlogoed en er

rei ed oedynt keinveinoed i Du6 en kynhal uniaën reol ac urdas. Ac emplith er rei heny en dinas Bangor et oed manachloc vonedic en er hon e dy6edir bot e veint hon o k6veint g6edi renynt en seith ran e bydynt trichant mynach em pob ran. sef oed eirif heny oll ygyt kant a d6y vil. ygyt ac eu pryorieit ac eu preladieit en osodedic udunt. A heny oll en buch6edu o lavur eu d6yla6. A Dunaë6t oed abat arnadunt. g6r anrwyd y dysc en e kelvydodeu oed hön6.⁶⁰⁸ Ar Dunaë6t hön6 pan geisiaë6d A6styn ygan er escyb darestyngedigaeith idaë6 ef. ac annoc udunt pregethu ygyt ac ef ir Saeson. enteu a dangosses tr6y amravailion argumenneu ac a6durdodeu er esgrythyr lan hyt na deleynt h6y darest6ng idaë6 ef. kany archescob oed udunt ehunein. A bot kenedyl e Saeson en d6yn tref eu tat iarnadunt. Ac 6rth heny dirvaër kas oed er rygthunt ac ni dodynt mesur ar eu kret na chyt emdeithocau ac 6ynt am dim m6y noc ar c6n.⁶⁰⁹ Ac 6rth heny Edelflet brenin Keint pan 6eles e Bryteinieit hyt nat ufydheynt i A6styn. ac en tremygu i pregeth. tr6m vu kanthaë6 heny. Ac annoc a g6naeth i Edelfryt brenin Escotlont ac yr brenhined bychein ereill or Saeson. kynnullaë6 llu a dyvot ygyt ac ef hyt en dinas Bangor i dial ar Dunaë6t ac ar er escoleigion ereill ygyt ac ef ac eu tremygesynt. ac i eu distry6. Ac 6rth heny 6ynt en kytduun a deuthant ygyt ac ef a dirvaër lu i veint kanthunt parth a g6lat e Brytanieit. Ac ena 6ynt a deuthant hyt egkaer Lleon en lle et oed Broch6ael Escythaë6c en eu haros. ty6ysawe e gaer. A hyt e dinas hön6 e dothoedynt o pop g6lat egkymru oll meneich o aneirif niver onadunt a dydryv6yr. ac en v6yaf o dinas Bangor. hyt pan 6edihynt tros iechyt eu pobyl ac eu kenedyl. A g6edy kynnullaë6 evelly e llu o pob parth. dechreu emlad. A Broch6ael er hön a oed lei i niver o varchogion noc Edelflet. Ac or dife6d adaë6 e dinas aoruc Broch6ael. Ac eissioes nit heb g6neuthur dirvaër aerua en gyntaf oi elynion. kynnoget i ffo.⁶¹⁰ Ac or dife6d g6edi kafeal o Edelflet e dinas. A g6ybot er achaë6s e dothoedyn e meneich heny yr lle hono. ef a erchis en kyntaf. emch6elyt er arveu en er rei heny. Ac evelly en e dyd hön6. deucant a mil. kan eu tekau o goron merthyrolaeth a gaë6sant nevaë6l eistedva.⁶¹¹ Ac odynd pan edoed errac dygededic creulaën hön6 en kyrchu Bangor. A chlybot or Bryteinieit i creulonder ae envytr6yd. ty6ysogion e Bryteinieit a emkynnullasant obop lle ygyt. nit amgen a

Bledr6s ty6ysa6c Kerny6. Maredud brenin Dyvet. Cadvan vab Iago brenin G6yned. Ac g6edy dechreu emlad h6ynt a kymhellasant Ethelflet en vrathedic ar ffo. Ac ygyt a heny h6ynt a ladasant oi lu ch6eg6r a thriugeint a degmil. Ac emparth e Brytanieit e dyg6y6s Bledr6s ty6ysa6c Kerny6. e gwr a oed penaduraf ar er emlad h6n6.⁶¹²

Ac odyna ed emcynnullasant holl te6ysogion e Brytanieit hyt egkaer Lleon. Ac o gyt dyundeb h6ynt a urdasant Cadvan vab Iago vab Beli en vrenhin arnadunt. Ac en eu blaen erlit Edelflet tr6y Humyr. Ac g6edy i coronhau ef ogoron e deyrnas emgynnulla6 a orugant pa6b en ll6yr or Brytanieit atta6. ac en kytduun en ol Edelflet e daethant tr6y Humyr. Affan gygleu Edelflet heny enteu a kynnull6s er holl Saeson atta6.⁶¹³ Ac odyna val ed oedynt o pob parth en bydina6 e deuthant eu kytemdeithion o pob parth ac e g6naethb6yt tangnheved er ryingthynt ar e 6ed hon. Gada6 i Edelflet e parth dra6 i H6myr en i vediant. ac i Kadvan e parth ena. sef oed heny Lloegyr a Cherny6 a Chymru a choron e deyrnas: a chadarnhau hynny tr6y arvoll a g6ystlon. Ac 6edi darvot heny. kymeint vu eu kytemdeithas ac et oed pob peth. en kyfredin er ryingthynt.⁶¹⁴ Ac odyna e darvu gan Edelflet g6rthlad i 6reic pria6t. a chymryt g6reic arall. A chymeint vu i kas ar e 6reic a 6rthodes. a hyt pan i dyholais oy holl kyvoeth. Ac ena eissioes et oed e 6reic hono en veichia6c. A hyt at Kadvan e kyrcha6d i geissia6 i porth ef megys e gallei hitheu kafaef kymot gan Edelflet. Ac 6edy na allei kafaef o nep ford en e byd: hi a pres6ylia6d en llys Cadvan. hyt pan esores e mab oed endi.⁶¹⁵ Ac en e lle g6edi heny e ganet mab i Cadvan oy vrenhines enteu. kanys en er un amser h6n6 ed oed hitheu en veichia6c. Ac odyna ygyt e mag6yt e meibion megys e dyleyt meithrin brenhin-a6l etived. Ar neill onadynt. nit amgen mab Cadvan a el6yt Kat6alla6n. ar llall Ed6yn. Ac g6edy eu bot en 6eision ieu-einc vynt. eu rieni ae hanvonasant hyt at Selyf brenin Llyda6. hyt pan vei eni lys ef e dyscynt moeseu a devodeu a mil6riaeth.⁶¹⁶ Ac g6edi eu kymryt en garedic e kantha6 ef 6ynt a ka6sant i kytemdeithas ef ai kariat en e veint. hyt nat oed nep oc eu kyvoedion a garey en kymeint ac 6ynt. nac a dy6etei i dirgel6ch en gynt noc udunt. noc a vei digrivach kytemdydan ac h6ynt. Ac or di6ed en ebey reit en vynyeh eni vlaen ed eynt yr yng ac yr kalet. ac yr vr6ydyr.

ac e dangosynt eu klot tr6y eu de6red. ac eu kampeu moliannus.⁶¹⁷

Ac g6edi treulia6 ruthyr o amser mar6 vuant eu tadeu en enys Prydein. ac 6ynteu a emch6elasant trach eu kevyn i eu g6lat. ac a kymerasant pob un onadunt kyvoeth i tat. ar kytemdeithas a oed er ryingthunt kyn no hynny ac r6ng eu tadeu kyn noc h6ynteu. hono a kat6asant h6ynteu ar talyrn. Ac evelly em pen e d6y vlyned Ed6yn a erchis i Kat6alla6n kanhiat i 6isca6 coron o hona6 parth tra6 i H6myr. ac i gynhal g6ylvaeu megys i g6nai Kat6alla6n. e parth eman i H6myr.⁶¹⁸ Ac g6edi g6neuthur oet onadunt. datleu y traythu o heny ar glan Dulas. A doethion o pob parth en edrych pa beth oreu a deleyt. egkylych henny et oed Kat6alla6n en gor6ed or parth arall yr avon. ae ben en arflet Breint Hir i nei. A hyt tra edoedynt e kennadeu en ar6ein attebion. ewyla6 ag6naeth Breint Hir. megys e g6lycha6d baryf e brenin kan e dagreu oi lygeit en syrthia6. Ac ar heny kychynnu a oruc e brenin kan tebygu emae kavat. a derchafael i 6yneb a g6elet Breint Hir en 6yla6. a govyn ida6 pa acha6s oed ida6 yr dyssyvyt tristyt h6n6.⁶¹⁹ Ac ar heny e dywa6t Breint. denvyd 6yla6 a thristyt y6 imi ac i holl kenedyl e Bryteinieit en tragwyda6l o hedi6 allan. kanys rodeisti heny a oed o ragor teilyngda6t ytt ac i genedyl e Brytanieit. a hyn a oed o urdas y6ch er en oes Maelg6n G6yned. kanys er heny e mae kenedyl e Bryteinieit heb gafaef un te6ysa6c a allei g6rthlad gormes estra6n genedyl. nac a allei i d6yn ar i hen teilyngta6t. a hedi6 ebychydic a oed o emgynhal anryded dy vot titheu en dyodef lleihau henny ae kolli. kanys kenedyl Saeson. er hon eyrioet tr6y i brat ae th6yll ae distry6ia6d. ac 6rth heny y6eithion m6iaf oll pan kanhiater udunt arveru o coron te6ysogaeth en er enys hon. kanys pan gly6er bot en6 brenin udunt syber6ach vydant ac eu ky6da6t a 6ahodant attadynt tr6y e rei egallont distry6 en kenedyl ninheu. kanys en 6astat egnota6asant bot en vrad6yr ac ni allant gad6 fydlonder 6rth nep. Ac 6rth heny ia6nach a dyledusach oed eu ky6arsangu ac eu darest6ng egenym ni noc eu harderchavaef. Pan ettelys Gortheyrn h6ynt en kyntaf megys i emlad tros e 6lat. ac eissioes pan allasant h6y gyntaf talu dr6c tros da h6ynt a dangosasant eu th6yll ac eu brat. Ac a ladasant en kenedyl o dy6al aerva. Eil6eith 6ynt a vredychasant Emrys Wledic. 6ynt a vredychasant Arthur pan duunassant a Media6t i nei. Ac or di6ed 6ynt a dugant

Gotmónt am pen Keredic. ac ae deholasant. ac a dugant e 6lat rac i dyledogion.⁶²⁰

Ac wedi dy6edyt o Vreint Hir er amadroddion heny edivar vu kan Cat6alla6n e dechreuedic amvot h6n6. ac gorchymyn a menegi i Ed6yn na chytsyniei i gyghorwyr ac ef. ac na edynt ida6 kanhiadu ida6 er hyn et oed en i erchi. kanys en erbyn deva6t a gosot er hen wyrda yr e dechreu na deleyt ranu er enys 6rth d6y goron. Ac 6rth heny sori a g6naeth Ed6yn ac ada6 e datleu a mynet i Escotlont a dywed6yt e gyiscei ef coron hep ovyn kenhiat i Katwalla6n. Ac g6edi menegi heny i Kat6alla6n ef a anvones kennadeu atta6 a menegi ida6 o g6iscei ef coron en enys Prydein e lladei enteu i ben adan y goron.⁶²¹

Ac g6edi bot teruysc evelly erryngthynt 6ynt a emcyvarvuant elldu e parth tra6 i H6myr. Ac g6edi dechreu e vr6ydyr Katwalla6n a golles lla6er o vilioed oi wyr. ae kymbell enteu ar ffo. Ac ena i kymyrth i hynt tr6y er Alban hyt en I6erdon. Ac 6edi arveru o Ed6yn or vudygoliaeth ef a duc i lu tr6y 6ladoed Kat6alla6n a llosgi e dinasoed ar trevyd a llad e ki6da6twyr ac anreithia6 e gwladoed. ac hyt tra ydoed Ed6yn en dy6alhau evelly et oed Kat6alla6n en 6astat en keissia6 ar llongeu emch6elyt oi 6lat ac nis gallei. kanys pa porthva bynac e keissie dyvot yr tir eno y bydei Ed6yn ae lu en i ludias. kans atta6 e dothoed de6yn doethaf en e byt or Espaen a el6yt Pellyt6s. A h6n6 o ehediat er adar ae oredec e ser. a venegei i Ed6yn pob dam6ein or a delei ida6. Ac 6rth heny e menegei enteu pan geissiei Kat6alla6n emch6elyt. Ac e bydei Ed6yn en para6t en i erbyn. Ac e bri6ei i longeu a bodi i kytemdeithion. Ac 6edi haiach nat oed un gobeith kafaal emch6elyt tray kevyn i enys Prydein or di6ed e gavas en i gyghor mynet hyt at Selyf brenin Llyda6 i geisia6 porth y gantha6 i kynydu i gyvoeth ida6 trachevyn.⁶²² Ac g6edi trosi eu h6yliu onadynt parth a Llyda6 en dyssyvyt e kyvodes temhestyl en e mor. a g6ascaru e llogheu ar vyr hyt nat oed un yggt ai gilyd onadunt. Ac 6rth heny dirva6r ovyn a gymyrth lly6yd llong e brenin. Ac emada6 ar lly6 aoruc. a gadu e llong 6rth vynn e tyghetven e ford e mynhei i har6ein. Ac g6edy eu bot evelly em perygyl angeu ar hyt o nos h6nt ac eman pan deuth g6a6r e dyd tranoeth h6ynt a deuthant i enys a el6yr Garneria. ac eno tr6y dirva6r iavur e deuthant ir tir. Ac en e lle kym-eint o dolur a llit a thristyt a gymyrth

Kat6alla6n enda6 o acha6s rykolli i kyt-emdeithion megys e bu teir nos a thridieu en gor6ed ar i 6ely heb vynnu na b6yt na dia6t. Ac en e ped6eryd dyd e deuth ida6 blys kic hely.⁶²³ Ac 6rth heny gal6 Breint aoruc atta6 a menegi ida6 heny. Ac en e lle Breint a gymyrth y v6a ae saetheu. a chr6ydra6 er enys aoruc i syllu a kyvarfei un g6ydl6dyn ac ef or h6n e gallei g6neuthur b6yt oy argl6yd ohona6. Ac g6edi kerdet o hona6 er holl enys. a hep welet dim or ageissiei dirua6r ovut a fryder a gymyrth a goveillieint 6rth na allei kafaal i damunet oy argl6yd. kanys ovyn oed kantha6 dyvot i agheu oni chafei i damunet. Ac 6rth heny arveru aoruc o kelvydyt newyd. trychu drull o kyhyr y vord6yt. a dodi h6nn6 ar ver ae bobi ae d6yn yr brenhin. Ac en e lle kan tebygu e mae kic g6ydl6dyn oed i gymryt a b6yta o hona6. Ac anryuedu na ry ka6sei eirioet e veint velyster hono ar kic arall yn no hynny. Ac 6edi b6yta ohona6 or di6ed lla6enach vu. megys ed oed ar pen e tridieu en holliach. Ac odyna pa ka6sant e g6ynt en her6yd ky6eiria6 eu llong a g6naethant a derchavael eu h6yl a r6yga6 e mor. Ac i gaer Kathalet e deuthant i dir Llyda6. Ac odyno ed euthant hyt en Selyv brenin Llyda6. Ac ef ae harvolles en lla6en hyna6s.⁶²⁴

Ac g6edi g6ybot estyr en neges. ef a ede6is kanhorth6y ida6 yggt ar amadra6d h6n. Dolur y6 kennyvi ardercha6c geision ieueinc bot g6lat en hendadeu ni en cy6ar-sangedic egan agkyvieith kenedyl. A fa6b or kenedloed ereill en amdifyn ac en kynhal eu g6ladoed. Ac ech kenedyl ch6itheu colli enys mor fr6ythla6n. ac na ell6ch g6rth6ynebu yr Saesson er rei ni dodynt en hentadeu ninheu mesur arnadunt pan edoed vyg kenedyl i e Brytain Vechan hon en pres6ylia6 yggt eno. h6ynt a oedunt argl6ydi ar er holl teyrnassoed eni cheilch. Ac ni all6s nep gorrvt arnadunt h6y eithyr gwyr Ruvein. Ar rei heny ket bydynt ryyna6d eni medu eissioes g6edy llad eu lly6iodron h6ynt a 6rthlad6yt en warad6yds or enys. Ac 6edi dyvot Maxen a Chynan yr 6lat hon. er hyn a trig6s eno ni cha6san byth rat i gynhal e coron en wastat. ket er ryvo rei o te6ysogion kadarn endi eissioes ereill a vydynt g6an. Afan delynt e gelynyon i kollunt. Ac 6rth heny dolur y6 kennyvi g6ander ech pobyl ch6i. kanys or un kenedyl et henymini. Ac 6rth heny en gel6ir en Bryteinieit megys ech kenedyl ch6itheu. Ac edym ni en wra6l en kynhal e wlat a gel6ch ch6i. rac pa6b o en gelynyon o pop parth ynni.⁶²⁵

Ac g6edi darvot i selyf dywēdut evelly megys kan gy6ilyd Katwalla6n a dywa6t val hyn. Argl6yd vrenin eb ef ganedic on hendadeu vrenhined lla6er o dyolch-tredu a dalaf itti tros e nerth et wyt eni ada6 imi i geissia6 vygkyvoeth trachevyn. Er hyn a dy6edi titheu ryvedu ohona6t nat edym ni en kad6 teilynta6t en hentadeu ni kyn no ni g6edi dyvot e Brytanieit yr g6ladoed hyn. ni varnavi bot en ryved heny. kany e bonedigion ar dyledogion a deuthant ygyt ar ty6yssogion heny. or holl deyrnas. ar rei anvonedigion a drigassant eno. ac a gymerasant anryded er rei heny. Ac g6edi dechreu or rai heny kafael kyv-oeth a theilynta6t er rei bonhedic emderchavael ag6naethant en ryodres a syber-gyt en v6y noc e deissyvei anian. ac emrodi i odineb er ry6 un ni chly6yt emplith e kenedloed. A megys e dyweit Gildas traethad6r hystoria. nit nam6y e pecha6t h6n6. namyn er holl pechodeu agnotaa dynia6l anian eu g6neuthur. Ac en v6yaf oll er h6n a di6reidia ansa6d er holl da. sef y6 h6n6 kas g6irioned ygyt ae amdifynwyr. kariat kel6yd a th6yll. a brat. kymeredig-aeth dr6c tros da. Anrydedu an6ired. a cham 6eithredod tros hygar6ch a hyna6s-ter. arvolledigiaeth diavyl em blaen engyl lleuver. A brenhined a etholynt nit herwyd du6 namyn er h6n a 6elynt en creu-lonaf. Ac en e lle egan er un rei ae heth-olynt e lledyt. kan ethol ereill a vei creu-lonach. P6bynac a vei aravach ac echedic nes i garu g6irioned. h6n6 megys gelyn enys Prydein a distry6yt. Ac or di6ed pob peth or a garei du6 ac or a gassaei o kyhaval vra6t e g6neynt. ny't bot en caru-ach kanthunt er hyn a kassaei du6. Ac evelly e g6neynt pob peth or a vei g6rth-ynt yr iechit. A hep geissia6 dim ygan 6edyc er holl iechit. Ac nit na m6y y dynion byt namyn kenveint du6 ehun ae vugelyd heb diosparth a g6neynt evelly. Ac 6rth heny nit ryved bot en kas gan du6 er rei anvonhedic a g6neynt e petheu heny. Ac 6rth heny e duc du6 e pobyl hono yr mynnu dial eu syberwyt arnadunt ac eu dehol oc eu g6lat. Ac eissoes os gatei du6 teil6ng oed inni llavuria6 i geis-sia6 derchavael e kenedyl ky6arsangedic ar ei hen teilynta6t. rac bot en ward6yd yn kenedyl en bot ni en lly6iodron g6an oni llavuri6n oc en holl ally i keissia6 eu rydhau. kany er un gorhentat a vu ynni en deu. 6rth heny diogelach ac ehovnach e keissiaf kanh6rth6y egenyt titheu. Mael-g6n G6yned e goru6chel vrenin Prydein e ped6eryd gwr a wledych6s g6edi Arthur.

deu vab a vuant ida6. nit amgen Run ac Einia6n. i Run e bu vab Beli. yr Beli h6n6 e bu vab Iago. i Iago e bu vab Cat-van vyn tad inheu. Einia6n g6edi mar6 i vra6t a deholiet or ryvel e Saesson ac a deuth hyt e 6lat hon. Ac a rodes i verch i Hy6el Vychan brenin e 6lat hon. mab Hy6el ab Emyr Llyda6. e g6r ygyt ac Arthur a orescyn6ys e teyrnasoad. ac o hono e ganet Alan i vab. o Alan Hy6el dy tat titheu e gwr hyt tra vu v6y i holl Freinc a dyporthei ovyn en v6yaf or ty6yssogion en wastat.⁶²⁶

Ac en ygyt a Selyf e gaiaf h6n6 e bu Katwalla6n ac oeu kytgyghor ell6g Breint Hir i enys Prydein i geissia6 os kanhatei du6 ida6 o nep ford kafael llad de6yn Et-gyn. rac llesteiria6 o hona6 o kynnevodic kelvydyt i Katwalla6n dyvot yr tir. Ac g6edy dyvot Breint Hir i Porth Ham6nt yr tir. ef a kymyrth g6isc reidus am dana6. ac en rith anghana6c kerdet. Ac ef a g6naeth ida6 bagyl o haiarn. a hono en vlaenllym ia6n ar hon a dam6einieir du6 ida6 kafael kyf6rd y lladei enteu e de6yn Ac odyo e kerd6s parth e chaer Efra6c. kany eno en er amser h6n6 et oed Ed6yn. Ac 6rth heny g6edi i dyvot yr dref enkym-yseu ar reidusion aoruc er rei aoedynt en ara6s alusen em porth llys e brenhin.⁶²⁷ Ac val et oed Breint en treigla6 emplith er anghanogion enachaf ch6aer ida6 en dyvot allan or llys a pha6ol eny lla6 en kyrchu d6vyr yr vrenhines. A hono a dygassei Ed6yn o kaer Wyrangon g6edy dehol Katwalla6n hyt tra ydoed en an-reithia6 g6ladoed e Brytanieit. Afan yd-oed hono en kerdet heb la6 Breint atnabot i ch6aer ag6naeth ac 6yla6. Ac en isel gal6 arnei. Ac essef aoruc hitheu trossi i h6ynep atta6. ac en gyntaf pedrusa6 p6y oed. Ac g6edi dynessau atta6 ac atnabot i bra6t megys haiach lle6ygu rac ovyn o dryc dam6ein i adnabot o neb a kafael oi elynion ai daly. Ac g6edi karedigion cus-aneu ac geirieu ry buchedic ar vyrder megys amadra6d arall hi a vynegys oi bra6t ansa6d e llys. ac a dangosses ida6 e de6yn et oed eni geissia6. kany ef edothoed i or-ymdeith emplith er reidusion tra edoedet en ranu alusseneu udunt.⁶²⁸ Ac g6edi atnabot o Vreint e de6yn. ef a erchis oy ch6aer en nos hono keissia6 dyvot en lled-rat or llys hyt atta6 enteu odyeithyr e gaer kar lla6 hen dempyl oed en aga6s yr dinas ac enteu ae haroei hi en llechu em pen e karec hono. Ac en e lle et aeth Breint em plith toryf or reidusion en e parth et oed e de6yn en eu ryoli. A hep gohir pan

gavas ef ryt ar i kyvla6an. ef a derchevys wrdun ac a want e de6yn adan i vron ac or un dyrna6t y llada6d. Ac en e lle b6r6 i vagyl oi la6 ac emgudia6 em plith er anganogion ereill heb i atnabot o nep nai dybia6. Achan kanh6rth6y du6. kyrchu i lechva.⁶²⁹ Ac odyna i chwaer enteu gwedi bot nos en dyvot o lawer ford en keissiaw mynet allan or llys. ac nis gall6s kanys kyfraw mawr ac ovyn a kyrch Edwyn o acha6s rylad e dewyn. Ac wrth heny gosot g6ilwyr a cheitweit a g6nathoed. ar rac er rei heny ni chafei hitheu ford allan. Ac gwedy gwybot o Vreint heny. enteu a aeth or lle hono hyt enghaer Excestyr.⁶³⁰ Ac eno dyvynnu atta6 e Brytanieit. A menegi udunt e kyvllawan ar ry6nathoed. Ac gwedi anvon kennadeu at Katwalla6n. kadarnhau e gaer hono aoruc. a gorchymyn i holl wyrda e Brytanieit llavuriaw i gad6 eu dinassoed ac eu kestyll. Ac en llawen arhos dyvodedigaeth Katwalla6n kanys ar vyr edeuey a phorth egan Selyf brenin Llydaw i eu kanhwrth6ya6.⁶³¹ Ac gwedi honni e ch6edyl h6n6 tros er enys Peanda brenin swyd Keynt a m6ihaf kynnulleidva o Saesson ygyt ac ef a deuthant hyt egkylch kaer Excestyr a g6archae Breint en e dinas ac dechreu emlad ac ef.⁶³²

Ac ar heny enachaf Katwalla6n en deskyu yr tir oi longeu a dengmil o varchogion arva6c ygyt ac ef ygan Selyf brenin Llyda6. Ac en kyvlyn kyrchu o lle et oedet en g6archae Breint. Ac g6edi eu dyvot hyt en aga6s yr llu g6ahanu i varchogion en pedeir kat a heb annot kyrchu i elynion. Ac g6edi dechreu emlad daly Peanda a llad llawer oy lu. Ac g6edi nat oed ford arall ida6 egallei kafaal iechit gwrhau ag6naeth i Katwalla6n a rodi g6ystlon. ac ada6 mynet ygyt ac ef i emlad ar Saesson. a chadarnhau heny tr6y arvoll a g6ystlon.⁶³³

Ac g6edi kafaal o Katwalla6n e vudygoliaeth. gal6 ag6naeth atta6 i wyrda a vesynt g6ascaredic. tr6y hir amser. Ac en ddiannot kyrchu e gogled ar tor Ed6yn. a dechreu anreithia6 e g6ladoed.⁶³⁴ Ac g6edi menegi heny i Ed6yn ef a kynnulleidva6d atta6 holl vrenhined e Saesson. a hyt e maes a el6ir Hedfeld en erbyn Katwalla6n. a dechreu emlad ar Brytanieit. Ac en e lle ar dechreu er emlad e llas Ed6yn ai holl pobyl haiach. ac Offrit i vab ygyt ac ef. a Gotbott brenin Ore. a dothoed en porth ida6. ar ran v6yaf or eu llu ygyt ac gynt.⁶³⁵

Ac g6edi kafaal o Katwalla6n e vudygoliaeth kerdet aoruc tr6y g6ladoed e Saes-

son er kyn creulonet ac nat arbedei i neb. namyn en e lle e g6elhei Saesnes en veichia6c. ai gledyf ed ellyngei i beichiogi yr lla6r. Ac evelly nit arbedei nac i wr nac i wreic. nac i was nac i vab. kanys ef a vynnei en ll6yr eillia6 kenedyl e Saesson or enys hon en holla6l. Ac 6rth heny. pa rei bynac a gafei onadunt o anghly6edigion poeneu i dyvethaei.⁶³⁶ Ac or di6ed br6ydyr vu ida6 ac Offric er h6n a deuth g6edi Ed6yn. a h6n6 a las ae deu neieint. er rei a deileint g6ledychu g6edi ef. Ac g6edi llad er rei heny. Ossgallt a deuth en vrenin en Escotlont. a h6n6 hevyt Katwalla6n g6edi er rei ereill ar ryvela6d arna6 ac ae ffoes o 6lat p6y gilyd hyt e mur ag6nathoed Sever6s amera6dyr er r6ng Prydain ac Escotlont. Ac g6edi heny ef a envyna6d Peanda ar ran v6yaf or llu kantha6 hyt e lle hono i emlad ac ef.⁶³⁷ Ac essef aoruc Osswallt hyt tra ydoed Peanda eni 6archaey en e maes a el6ir en Saesnech Henefelt. ac en Gymraec e Maes Neva6l. nos6eith derchafael croes er argl6yd eno ac erchi oy kytmedeithion ac oy kytvarchogion ac oy lla6n llef dywed6yt. plyg6n en gliniu a g6edi6n er holl kyvoetha6c Du6 by6 hyt pan yn rydhao ni ygan syber6 lu e Brytanieit. Ac ygan eu hyskymun te6yssa6c Peanda. kanys ef a wyr mae ia6n edym ni tros en kenedyl en emlad. Ac 6rth heny pa6b onadunt a g6naeth megys i herchis. Ac evelly pan deuth e dyd e kyrchassant eu gelynion a her6yd evyrrllit eu ffyd h6ynt a ka6sant e vudygoliaeth.⁶³⁸ Ac g6edi menegi heny i Katwalla6n llidia6 a g6naeth a chynnulla6 llau ma6r ar erlit Osswallt a br6ydra6 ac ef. en lle a elwir Bwrne i kyrch6s Peanda ac i llada6d.⁶³⁹

Ac g6edi llad Osswallt a lla6er o vilioed oy wyr ygyt ac ef Osswy ael6yn i vra6t a deuth en vrenin en i le. a h6n6 ar rodes lla6er o eur ac ariant i Katwalla6n. Ac a gavas tanghneved ygantha6. a g6rhau ida6 hevyt.⁶⁴⁰ Ac ni bu un gohir h6ynt a gyv-odassant en i erbyn. Alffryt i vab ehun ac Oydwallt i ney vab i vra6t. Ac g6edi na ellynt sevyll en i erbyn h6ynt a foassant hyt at Peanda i geissia6 nerth ygantha6 i orescyn kyvoeth Oss6y ael6yn.⁶⁴¹ Ac 6rth na lavassei Peanda tori e tangneved ar ryg6nath6ed Katwalla6n tr6y teyrnas enys Prydein ef a annodes heny hyt pan keissiei kanhiat Katwalla6n. ae yr ryvelu arna6 ae i rodi kat ar vaes ida6. Ac 6rth heny treigyl6eith pan edoed Katwalla6n e sulg6yn en Llundein en daly llys ac en g6isca6 coron e deyrnas am i pen. A holl ty6yssogion e Saesson ygyt ac ef eithyr

Ossóy aelóyn ehun. ac ygyt a henny holl tygysogion e Brytanieit. Peanda a deuth ar e brenin a govyn ida6. pa acha6s na dothoed Osswy aelóyn ehunan yr llys annot un tygysa6c or Saeson. Ac g6edy dywedóyt or brenin ida6. emae o acha6s i vot en glaf. Peanda a dywa6t 6rtha6. nit er hyny arglóyd ep ef. namyn i kennadeu a euvyna6. l hyt en Germania en ol e Saeson i dial Oswallt i vra6t arnam ni mi a thi. Ac ygyt a heny Peanda a dywa6t ry tori y hona6 ef ehunan tangnheved e deyrnas pan dyholeys Aelffrit i vab ac Oytwalt i nei vab i vra6t o teyrnas Nordhanhwnyr. Ac 6rth heny ef a erchis yr brenin kanhiat oy lad neu enteu i dyhol or deyrnas en holla6l.⁶⁴² Ac 6rth heny g6edi medylia6 or brenin lla6er enghylch heny ef a erchis oy kyghorwyr medylia6 pa beth a kynghorunt am heny. Ac val etoedynt evelly pa6b en menegi i kynghor. Maredyd brenin Dyvet emplith pa6b a dywa6t. Arglóyd vrenin ep ef. kany. buassei arvaeth kenhyt ti g6rthlad holl kenedyl e Saeson o enys Prydein. pa acha6s 6eithon e gedi titheu hóynteu i vuchedockau en tangnevedus en ein plith ninheu. Ac 6rth heny arglwyd kanhiatta udunt ehunein ryvelu er rydunt megys ac advyd e distryóier hóynt o gvyneóit aervaeu i kanthunt ehunein. kany nit ia6n kad6 ffyd 6rth e nep a vo bradwr en 6astat. kany er pan deuthant e Saeson en gyntaf yr enys hon en 6astat e maent en bredychu en kenedyl ni. Ac 6rth heny delei ti kad6 dy ffyd 6rthunt hóy. kanhiatta i Peanda kyvodi erbyn Ossóy aelóyn. megys e darfo or tervyse h6n6. er neill onadynt ae llad ae enteu i dyhol or enys hon.⁶⁴³ Ac 6rth heny Katwalla6n a kanhiada6d i Peanda ryvelu ae Ossóy aelóyn. Ac odynd Peanda a kynnull6s llu ma6r. ac a aeth tr6y H6myr ar tor Ossóy aelóyn. a dechreu anreithia6 e g6ladoed a ryvelu arna6.⁶⁴⁴ Ac or díed rac aghen Ossóy aelóyn a ede6is breninolion rodion o eur ac ariant m6y noc a ellir i credu yr peidia6 a ryvelu ar i gyvoeth. ac emch6elóyt adref. Ac g6edi na mynnay dim ygantha6 e brenin h6n6 a syllda6 ar kanh6rth6y du6. a chet bei llei eirif i lu noc un Peanda. ef a rodes vr6ydyr ida6 ker llla6 avon Wyn6ed neu Wynnet. Ac g6edi llad Peanda Katwalla6n ar rodes i Wlffret i kyvoeth. A h6n6 a kymerth Ebba ac Etbet i ryvelu en erbyn Osswyd. ac or díed o arch Katwalla6n hóynt a tangnhevedasant.⁶⁴⁵

Ac g6edi elen6i 6yth mlyned a deu ugeint. Katwalla6n e bonhedicaf ar kyvoethocaf brenin e Brytanieit en treuliedic

o heneint. pythevnos g6edi kalan gaiaf et aeth or byt h6n. ae gorf a iróyt ac iredeu g6erthva6r. ac a dodet em me6n del6 o evyd ag6nathoydyt ar vesur i veint ehun. Ar del6 hono a dodet ar del6 march o evyd anryved i deg6ch en arva6c. a hono a osodet ar porth e gorlle6yn en Llundain en ar6yd er racy6ededig vudygoliaeth u6chot. ac yr aruthred yr Saeson. Ac adana6 et adeilasant egl6ys en er hon e kenir eferenneu rac i eneit ef ac eneidieu kristonogion e byt en holla6l. a h6n6 vu e te6ysa6c evyda6l.⁶⁴⁶

Ac g6edi mar6 Katwalla6n. Katwaladyr vendigeit i vab a kymyrth lly6odraeth e deyrnas. er h6n a el6is Beda Chitwalt. ac e bu en g6ledychu deudengmlyned en fr6ythlla6n dangnevedus en kynnal coron a lly6odraeth. Ac ena clevychu aoruc Katwaladyr o nychda6t h6r. Ac enynnu tervyse awnaeth ena erh6ng e Brytanieit ehunein.⁶⁴⁷ Mam Katwaladyr vendigeit oed ch6aer un dat i Beanda. Ai mam hitheu oed 6reic vonedic o dyledogion Erging ac Euas. Affan gymodes Katwalla6n a Pheanda i Kymyrth Katwalla6n e wreic hono. ac ena i ganet Kat6aladyr vendigeit en vab i hono.⁶⁴⁸

Ac ena gyt a bot tervyse er r6ng e Brytanieit e doeth arnadunt ne6yn oc eu llad. a heny en dial ygan Du6 am eu pechodeu. ac eu syber6yt. dros 6yneb enys Prydein. hyt na chefit dros 6yneb er enys un tameit bóyt namyn a gefit o gic hely o vystveileit yme6n difeith. a hyt nat oed or rei by6 aallei cladu er rei meir6. Ac a all6s onadunt vynet i gladoed e byt hóynt a aethant dan g6ynvan a drycyrverth a dy6edyt 6rth du6 ti an rodist ni mal deveit en vóyt i vleidieu. ac an g6ascereist emplith kenedloed ereill. Ac ena e peris Kat6aladyr ehun kyweiria6 llynges ida6 a mynet i Lyda6. a ch6ynvan val hyn. G6ae ni bechadurieit rac amlet an pechodeu yrei e kodassam ni Iessu Grist onadunt en ormod tra ettoedym en kafaél espeit oy benydia6 ac emwneithur a du6. Ac am heny e mae Du6 en dial arnam ni an pechodeu ac en an dihol o an góir dyliet. Ac ni all6s an gwyr Ruvein na nep kenedyl or byt en g6ascaru ni val hyn. Ac am heny emch6elet er Escotieit ar t6yllwyr bratwyr escymun Saeson i enys Prydein. kany ydi6 en difeith oy phobyd dyleda6e a chofaent hóy nat hóynt6 ac an deholies ni o enys Prydein namyn Du6 ehun.⁶⁴⁹ Ena e doeth Katwaladyr hyt en Llyda6 ar Alan vrenin. a nei oed h6n6 i Selyf vrenin. Ai arvoll aoruc Alan i Gat6aladyr en lla6en. val e

dylyei vrenin i arvoll.⁶⁵⁰ Ac nit edebeit en enys Prydein erōng ball a nebyn namyn a allōs kyrchu difeith vynydoed ac emporth o hely. Ac un vlyned ar dee e paraōs e vall hono en enys Prydein. ar hyn a dy-engis or Saeson a anvonassant kennadeu hyt en Germania ar eu kenedyl i vynygei udunt bot enys Prydein en ēac o bop ryw genedyl. Ac erchi udynt dyvot oy chyvanedu ai chymryt en segur.⁶⁵¹ Affan gycleu er escymunedigion bobyl hono heny. en diannot emgynnullaō aorugant o wyr a gwraged anvat niver a dyvot yr gogleid yr tir. a dechreu kyvanedu e wlat or Alban hyt eg Kernyō. kan nyt oed nep ac eu lludiei or Bryteinieit. Ac o heny allan e colles e Brytanieit eu llyōodraeth ar er enys hon.⁶⁵²

Ac am ben espeit gōedi henny ed erchis Katwaladyr i Alan vrenin Llydaō porth i dyvot i orescyn enys Prydein. i ar e paganieit escymun aoed endi. Ac ena i doeth llef ygan angel o nef ar Gatōaladyr i orchymyn idaō peidiaō a dyvot i enys Prydein kanny vynnei Duō wledychu or Brytanieit eni delei er amser a daroganaōd Merdyn rac bron Uther Bendragon a rac bron Arthyr. Ac ena ed erchis er angel i Gatōaladyr mynet i Ruvein ar Sergius pap. Ac gōedi e kymerāi eno i benyt ef a rivit eno erhōng er rei gōynvydedic. Ac ena y dōaōt er angel emae drōy evyrrllit i fyd ef e kafei e Brytanieit eu llyōodraeth ar enys Prydein. pan darfei idaō ef elenōi er amser tynget-venaōl. Ac ni byd kynt heny no fan gaf-ōynt escyrn Katōaladyr o Ruvein i eu dōyn i enys Prydein. A hōnō a gefir or diōed pan dangosser esgyrn e seint ereill a gud-īōyt rac ovyn e paganieit. eu hen deilyctaōt a mediant enys Prydein.⁶⁵³ Afan darvu yr angel tervynu ar er emadraōd hōnō e doeth Catōaladyr hyt ar Alan vrenin Llydaō. a dyōedut idaō a dyōedasei er angel ōrthaō. Ac ena e kymyrth Alan vrenin. holl lyvreu darogan Merdyn Emrys. a darogan er eryr a brofōydaōd egkaer Septon. ac o gathleu Sibilla. a dechreu ac edrych heny oll o daroganeu aoruc i geissiaō gōybot a oed wir a dōaōt er angel. Afan ēeles Alan e daroganeu oll en un ac emadraōd er angel. et annoges i Gatōaladyr vynet i Ruvein. Ac anvon Ivor i vab ac Ynry nei i enys Prydein i geissiaō i chynnal o waet ac o wir dyliet. rac mynet gōelydon ar e Brytanieit.⁶⁵⁴

Ac ena et emōrthodes Catōaladyr vendigeit afob kyvryō beth bydaōl. a heny o gariat Duō. Ac ena et aeth i Ruvein hyt ar Sergius bap ac e kadarnaōd Sergius ef emplith e seint gleinnion. Ac ena en e lle i clevychaōd o orthrōm heint. Ac en e deudecvet dyd o vis mei e bu varō. ac et aeth i eneit i nef en er ōythvet vlōydyn afedōar ugeint a seithgant gōedi geni Mab Duō or Arglōydes Veir.⁶⁵⁵

Ac ena kynnullaō aoruc Ivor vap Katōaladyr ac Ynry i nei a allasant vōyaf o wyr a llongeu a dyvot aorugant i enys Prydein a ryvelu en greulaōn dyōal ar er escymunedic kēnedyl Saeson divedyd ōyth mlyned a thriugeint. ac ni dygrynnoes udynt heny canyt adaōsei e vall a nebyn hevyt dim haiach en vyō or Brytanieit. Ac ni elōyt ōynt en Brytanieit o heny allan namyn en Gymry. Ac o heny allan e gōnaethant e Saeson en diveriaōc kynnall tangneved ai kadō erhynghunt ehun. a diōyll e tired. ac adeilat e dinasoed ar kestyll. ac evelly e bōriasant arglōydiaeth e Brytanieit iarnadynt. Ac ōynt ehunein en medu holl Loegyr adan Delstanaōd deōysaōc arnadunt. e gwr kyntaf or Saeson a ōiscōs coron e deyrnas. Ac o heny allan e colles Cymry eu breint ac eu dyliet ac e bu dir udynt godef e Saeson en benaf arnadunt.⁶⁵⁶

“AMADRAWD E GWR A ESGRIVENNWS UN OR LLYVREU CROEN MEWN LLAW DEC BERFAITH.”—*Meddai ysgrivenydd y llyvyr A.*

Ar tyōyssogion a vuant ar Gymry ōedi heny pob eilōers. a orchmynneis i Caradaōc o Lan Garban.⁶⁵⁷ vyg kyt oeswr i oed hōnō. Ac idaō ef ed edeōis i devnyd i esgrivenu e llyvyr hōnō. o heny allan e brenhinoed Saeson er rei a doethant ol yn ol a orchmynes inheu i Wylm o Walmesbury ac i Henri o Hendendelon. ac yr rei heny i gorchmynōs inheu escrivenu e brenhinoed Saeson a ffeidiaō ar Kymry. kanyt idiō ganthunt hōy e llyvyr Kymraec hōnō er hōn a emchōelōs Gwallter archdiaon Ryt Ychen o Ladin eg Kymraec. ac ef aē traethōs en wir ac en gōbyl o istoria e rac dyōdededigion Gymry. a henny oll a datemchōeleis inheu o Gymraec en Lladin. ac evelly e tervyna istoria Brut.⁶⁵⁸

TERVYN BRUT Y BRENINODD.

NODIADAU

PERTHYNOL I

BRUT TYSILIO A BRUT G. AB ARTHUR.

¹Eneas gwedi imlad Troia a distriw egaer ac esganiws, ivab gidac ef adoethant ar longeu. A.

²Hit iwlath aelwir ir awr hon Itali ac aelwit ina er Eidal ac in er amser hwnw Latinus oed in vrenin in ir eidal a'r gwr hwnw a arvoles Eneas en lawen. A.

³Aphan weles Turun vrenin Rwtul henni keghorwinnu aoruc wrthaw ac imlad ac ev agorvot aoruc Eneas a lad Twrin vrenin achafel breniniaeth ir Eidal a chafel Lavinia verch Latinus yn wreickia. A gwedi tervinu ohoedil Eneas igwnaethpwt Esganiws ivab in vrenin. Ac wedi derchavel Esganiws in vrenin ef a adeilawd dinas ar avon Diberim. Amab a anet idaw a idodet en henw ar hwnw Silius. Ar mab hwnw wedi imderchavel imrodi aoruc in ladarat ingodineb a gorderchu nith Labitan' ai beichogi. A.

⁴Aphan wibi idat ef heni erchi aoruc iw dewinion doedit idaw pwi aveichogasei ivorwin. A.

⁵Ar dewinion adiwawt idaw vot evorwin in veichiawc ar vab aladei ivam aedat ac ni thwillasei eu dewindebaeth wint erioet canis doeth yn wir er hin adiwedasant. A.

⁶Aphan doeth oed ir vorwin i esgor ar i chlevit ihu varw ae velli iladawd ev ivam. ar mab a roet yn henw arnaw Brutus. A.

⁷Ac arvaeth i erhoet emab iw vagu oni vu bemthegmlwid. Adiwrot i er aeth emab i ganlin idat ihele ac arganvot carw in agaws attaw ac annelu i vva aoruc emab ac en keisio medru ekarw sev imedrawt idat idan ivron oni golles eneit. ac velli i eladawd ev idat ai vam. A.

⁸Ac ena e deholet gwir er Eidal Brutus odino. canis nit oed deilgw ganthunt in vrenin arnadunt gwr aladei ivam ai dat. A.

⁹Ac ina idaeth enteu hit egroec. ac ino igwelei ev gweligord o etived Elenus vab Briav en gaeth dan Bendrasiws vrenin groec. Pirr vab Achil a digasei igenedil hono ganthaw gwedi distriw Tro enial i dat ac ai gwarchasei ino wint en gaeth. A.

¹⁰Ac ena pan adnabu Brutus i genedil hono trigaw igit ac vint awnaeth. oni oed ginevin acharedig ev gan ebrenhedn ar tiwisogion en vwi no neb oi givoeidion ahenni oi brit ai dewred ai haelioni ai vilwriaeth ai glot. Sev achaws oed henni doeth oed emplith edoethion adewr emplith irei emladgar ar hin adamweinieid idaw oda ev ai rodei oi gidvarchogion ac ibawb or hai harchei. A.

¹¹Ac wedi ehedec iglot dros wineb holl Roec imginnullaw a orugant attaw pawb or a hanwoid o genetil Dro ar a oed dros wineb Groec a ervin i Vrutus vot yn diwisawc arnadunt. ac eu ridheu o geithiwet gwir Groec. A.

¹²Kan eroedit oriveti heb wraged amebion saith mil. ac igit a henni idoeid gwas ieuanc bonedicaif ar aoed egroec ahanwoed oparth idat o Roec ivam enteu

¹Eneas yscwydwyn wedi daruot ymladeu tro a dystryw ygaer affoes ygyt ac ascanius yuab. Ac adoethant ar logeu. B.

²Hyd ygwlat yr eidal yr hon a elwir yr awr hon gwlat rufein. Ac ynyr amser hwnnw ydoed latinus yn vrenin yn yr eidal ygwyr aruolles eneas yn enrededus. B.

³Ac yna pan welas Turn vrehin Ruthyl hynny kygoruenu allidiaw aoruc. Ac ymlad ac ef agoruot awnaeth eneas allad Turn vrehyn Ruthyl. Achafel yr eidal. Alauinia merch latinus yn wreic ytaw. Ac yna gwedy ollenwi diwed buched eneas. Ascanius yuab ynteu awnaythpwt yn vrehin. Agwedy dyrchauel ascanius ar vrehinawl gyuoeth. ef a adeilwys dinas ar auon tyberis. A mab aanet itaw. Ac adodet arnaw siluius. Ar gwas hwnnw gwedy ymrodi ymladrawl odineb : gorderchu aoruc nith lauinia aebechogi. B.

⁴Velly B.

⁵Agwedy dewiniaw onadunt. Achafel gwybot diheurwyd ohyny wynt adywedasant bot y vorwyn yn veichiawc or mab aladei y uam ae tat. Agwedy darfei ydaw crwydraw llawer owladoed ydaiar. Or diwed ef adaw ar vlaenwed goruchel enryded. Ac ny thwyllwys oi dewindabaeth wynt can doeth. B.

⁶Aphan vu oet yr vorwyn escoiri ybu varw hi yar yetived. Ac velly ylladawd ef y vam. Ar mab arodet ar vaeth. Ac yddodet Brutus arnaw. B.

⁷Agwedy meithrin ymab ae vot yn bymthegmlwyd diwarnawt ydaeth ygwys yhela gyt ae tat. Ac val ydoedyni velly nachaf carw yn mynet heibaw. Sev aoruc Brutus aneleu bwa ac ellngw saeth. Ac yn keissaw llad ykarw ygwant ytat ar saeth dan yuron. Ac ybu varw. Ac velly ylladawd ef y tat. B.

⁸Agwedy marw y tat or ergyt hwnnw ydeholes gwyr yr eidal brutus. Kanyt oed teilgw gantut kymryt yn vrehin arnadunt gwyr awnelei kyflauneu kyn dybrydet llad y uam ae tat. B.

⁹Agwedy deol y daeth ynteu hyt y groec. Ag ygwelas hono gweligord oetiued elenus vab priav yn keithiwet ydan pandrasiws vrehin groec. Pir. vab achyl adyngassei ygenedyl hono gantaw gwedy dystryw tro. yn dial y tat. Ac ae gwarthueyssei wynt ygkeithiwet yn gyhyt ahynny oamser. B.

¹⁰Ac yna gwedy gwelet ovrutus ygenedyl. trigaw aoruc ygyt ac wynt. Ac yny lle gwedy kyneuinhaw ac ymadnabot achwynt. A phawb ac yteu kymeint vu ydawn yn eu plith yny oed karedec achymeredic ygan pawb or brehined ar tywysogyon yn vwy no neb oe gyfoetyn. A hynny kan oe pryt ae dewred ae haelder ae daeoni. Ae vilwryaeth ae glot. Sef achaws oed hynny doethaf oed ymplith doethyon. Adewraf ymplith yr ymladwyr. Ac ygyt ahynny py beth bynhac adamweinei idaw nac eur nac aryant na meirch na dilat. hynny arodei ynteu oe gyt-uarchogion. Ac ypawb or ae mynhei ygantaw. B.

¹¹A gwedy ehedec yglot ef tros teruynueu groec. yd ymgynnnullasant attaw pawb or hanoed oegenedyl tro. opob lle hyt ydoed teruynueu groec. Ac erchi idaw ef bot yntywsawc arnadunt. Ac ae rythau ogeithiwet gwyr groec. B.

¹²A hynny agedernhynt ac adywedynyt yallu wneuthur yn hawd. kans kymeint oed eu niuer gwedy ymgynnnullaw ygyt. ac ydoedynyt seith mil o wyr

ahanvoid ogenedil Dro. Sev oed ihenw Asaracus. ac idood egwr hwnw en wastat en kinnorthwiau kenedil Dro am hanvot ivam o Dro. Ac idood gwir Groec en rivelu arnaw yn wastat igit a brawt oed idaw a henvoed evam aidat o Roec. am adaw oe dat dri chastell y Asaracus yn rador. A.

¹³ Ac am henni idoodint en keisiaw dwin ekestill drachevin igan Asaracus. Ac ena pan weles Brutus henni a gwibod ohonaw rivedi iu agwede ekestill en barawd idaw ev agimmerth vot in diwisawc arnadunt i geisiaw iridit udunt. A.

¹⁴ Ac ena wedi emderchavel ovrutus in diwisawc inginnullaw igit aoruc pobol dro achadarnhau kestil Asaracus ac eu lenwi owir ac arveu adogned ovrwit adiawt. Aphan darvu idaw henni minet eva Asaracus achwbil oe eu hol niver ganthant namin a adawint yn ekestil i'r difaith goedid adwin ganthint eno eu gwaged ac meibion achwbil oe hanreithieu ac odino anvon lithir aoruc Brutus hit at Bentrasius vrenin ar imadrawd hwn indaw. A.

¹⁵ Tevisawc a driblin gwedilion. A.

¹⁶ A meneci idaw nat oed deilwg idaw attal gantaw in gaeth. A.

¹⁷ Nac eu ceithiwaw in amgen eu barneu eu boned. A.

¹⁸ Ac ambhinni imae Brutus inmenegi idaw bot in wel gantint preswiliaw ini difeith ac importh vel eniveileit ar gic amrwt alyseu gyta ritit. A.

¹⁹ Noc importh ini kivannedeu inkafel gwledeu dan geithiwet. A.

²⁰ Ac os kodi dioruchelder di ath kivoeth awna heni onit ev na diro di in eu erbin namin diro vad-euaint. A.

²¹ Cans anian iw ibawb caeth ceisiaw ridit obob forð adivot ar i hendeildgawt. A.

²² Ac am heni idarchwn i de drugared di hit pan ganhietich di udunt wy breswiliaw ini koedid ifoasant udunt gan ridit. neu ganiata udunt vinet in rit iwladood ebit ibreswiliaw in digeithiwet. A.

²³ Ac ina gwedi gwelet o Bandrasius ilithir ai darlain rac ivron galw aoruc ataw ikighor. sev ikawsant in eu kighor kinnulaw lu ac au himlit olit ablinder wrthint am ibot in gaith in gihit ac ibuesint alivasu onadunt anvon yriw lithir ahwnw ar vrenin groec. A.

²⁴ Ac ikinnullawd penbrasius lu igit ac ef achirchu edifeith etebigeu ef vot Erwtus indaw. Ac val idoodint in minet heb gastel aelvit Espartanu' eu kirchu aoruc Brwtus atheirmil owir arwawc gantaw ac winteu heb wibot din ohenni. kans in diarwibot idooded Brutus ino ohit nos in girch am ipen. Ac ina ierchu aoruc Brwtus udunt in diannot ac in wrawl wichir. agwneuthur aerva dirvawr imeint onadunt. A.

²⁵ Ac ina in gewilidus onawc. fo aoruc pandrasius ai lu ipob le or tebigint kafel nodet abrisiaw aorugant ar fo ac ibrenin in iblaen. acheisiaw minet trwi avon aood agaws udunt. ahewn ir avon oed askalon. ac in keisiaw minet trwi hono periglu lawer onadunt. A brwtus ini himlit. ac in deudibligu aerva onadunt ir rwg lad abodi. A.

²⁶ Aphan weles Antigonius brawt pandrasius vrenin ir aerva hono doluriaw in vawr aoruc aglaw attaw or niver gwagaredic oni gavas vidin da imeint. Ac ina in givlin cirehu gwir tro aoruc. kans oed gwel gantaw attheach achlodvorusach ilad in kirchu ac in imlad noi vodi in waradwidus in fo. A.

²⁷ Ac ina imchwelut aoruc Antigonius in fenedic yrawl a newidiaw dirnotieu agwir tro. ac ni thiciawd

ymlad heb ywraged ar meibyon. ac ygyt alhyny ydoed ygyt awynt ygwaw ieuane bonhedieaf yg groec y parth ytat. y vam ynteu ahanood ogededil tro. Sef oed yhenw assaracus. Ahwnw aod yn kanhorthwyaw kenedyl tro. Ac yn ymdiret ydunt. Ac ysysef achaws oed hynny: gwyr groec. oed yn ryuelu arnaw ygyt abrawt untat ac ef. A mam hwnw ac tat ahanood o groec. Ar ryuel oed yrydynt am tri chastel a adawsei ytyt y assaracus yny varwolyaeth yn rador rac y rrawl. B.

¹³ Arei hynny ydoed wyr groec yn keisaw eu dwyn yarnaw. wrth na hanoed y uam ef o roec. kanyas mam athat y yvrawt ahanood o roec. Ac wrth hyny yd oed borthach gwyr groec ydy rrawl noe idaw ef. Ac yna eissoes gwedy gwelet o vrutus amlyder ywyr ac eu heirif. Ag welet ykestyll cadarn yn parawt idaw: hawd vu gantaw ufydahu udunt a chymryt tywessogaeth ar anadunt. B.

¹⁴ Ac ynagwedy dyrchael Brutus yn tywessawc arnadunt. galw gwyr tro aoruc opob man achadarnhau kestyll assaracus. Ac eu llenwi o wyr ac arue abwyf. Agwedy daruot hynny kychwyn aoruc ynteu. ef ac assaracus ar holl gynnulleitua or gwaged ar meibyon ar anreithieu gantunt hyt yn-yalwch y coedyd ar difeith. Ac odyna yd anunes brutus lythyr hyt ar pandrasius vrehyn groec yny mod hyn. B.

¹⁶ A menegi idaw nat oed teilwng attal ygkeithiwet. B.

¹⁷ Nac eu keithiwaw yn amgen nog y dylnt yn herwyd eu boned. B.

¹⁸ Ac wrth hyny ymae Brutus yn menegi itti bot yn well gantunt wy presswylaw achartreuu yny difeith ac ymborth mal aniuileit ar kik amrwt allyssyeu gan rydyt. B.

¹⁹ Noc yny kyuaned ar wledeu a melyster ydan geithiwet. B.

²⁰ Ac os kodi goruchelder dyuedyant ti ath gyuoeth awna hyny na dot yn eu herbyn namyn madeu udunt. B.

²¹ Kanns annyan ydylyet yw y pop kaeth llau-ryaw opor fod y ymchoelut ar y hen teilygawt ae rydit. B.

²² Ac wrth hyny yd archwn ni dydrugared di. hyt pan genhettych ti udunt wy presswylaw yny coedyd yffoussant udunt gan rydit. neu ynteu ony edy hynny udunt ytheyrnas ti gan rydit: ellwg vynt gan dy ganhyat ywladood ybyt ygeissaw presswyluot heb geithiwet. B.

²³ Agwedy darllein yllithyr hwnw rac bron padrasius galw.aoruc ef attaw ygyghorwyf. A sef agawsant yn eu kyghor: lluydau yn eu hol. Ac eu hymilit. kans blwg vu gan wyr groec ygenedyd a ryffei y sawl fwnyded hyuy ygkeithiwet ydanadunt llauassu anvon yryw lythyr hwnw attadunt. B.

²⁴ Ac wrth hyny lluydyaw awnaethant gwyr ygroec yn eu hol y geissaw eu kymell yeu keithiwet. Ac val ydoed pandrasius ae lu yn kyrchu diffeith y tebygnt vot brutus ae wyr yndaw. Ac yn mynet heblaw kastell aelwit sparatintus: eu kyrchu aoruc brutus udunt atheir mil owir aruawc gantaw: yn dirydbd. Ac ymlad ac wynt aoruc gwyr tro achyrchu diafyrdwl. A llad ayrua diruawr ymeint onadunt. B.

²⁵ Afo yn gewilydus aoruc pandrasius agwyr groec ygyt ac ef y pob man or ytybycynt gaffel dianc. Acheissaw myned trwy yr auon ger eu llaw. Sef oedy enw akelon. Ac yn ceissaw bryssaw trwy yr auon yperiglwys aneirif onadunt. Allawer auodassant. allawer or adiaheir heb eu bodi: aladei wryt ar ylan. Ac yny wed hono gwnethur deu dyblyc aerna onadunt. B.

²⁶ Agwedy gwelet o antigonius brawt y brenhin hyny doluryaw awnaeth yn vvy no meint. Agalw y wascaredic gedemdeithon attaw. Ac eu bedinaw yn gyflym. achyrchu gwyr tro. kans kloduoruach oed gantaw. Athegach ylad gan gyrcu ac ymlad: noe uodi gan ffo yn lluch athom. B.

²⁷ Ac ymlad aoruc ef ac getymdeithon. ynwychyrr ac yn wrawl. Ac ny dygrynoes udunt namyn

idaw. cans gwir tro parawt oedint ac adurnedic oar-
veu. Agwir groec noethion oedint adiarvot. Ac ina
igorvu gwir tro ar wir groec ac ilad gan mwiaw ol
adant Antigonius brawt ebrenin ac Anacletus ced-
imaith idaw. A.

²⁸ Ac ina gwedy gorrvt ovrtutis ini vrvdir hono
gosot aoruc chwechannwr arwac i mewn castell i
Asaracus a chiweiriaw iscastel opob agenreit ac
odina idaeth brutus ai lu hit lle idood gwgraged ar
meibion i iharaws ini difeith. A.

²⁹ Ar nos hono doluriaw aoruc Pandrasius in vawr
oachaws dali Anticonius ivrawt ai fo inteu ihunan
alad lawer oi wir. Kinnulaw aoruc adiegis oi wir.
athranoeth pan oleuhaod idid kichwin aoruc ahenni
ganhaw adivot amben ekastel etebigasei wot Brutus
endaw at karcharorion. A.

³⁰ Ac weti edrich o Bantrasius ansawd ekastel in
lwir ranu aoruc illu egklich ecastel ac erchi ibawb
onadunt gadw i ni givair val ibai diogel. agorchymyn
aoruc i bawb onadunt obop kelvidit imlad ar kastel
in oreu ac igellint. A.

³¹ Ac ina er aeth pawb onadunt ini le. ac opob arver imlad or'awidint odeulu achladu wint a imladasant ar
kastel val iderchis ebrenin idunt. ac dan osymut iroedint erei dewraw onadu nt in imlad ar kastel ar leil
aiveidi in gwiliaw epepilleu rac circh disivit gan wrutus am epen. A.

³² Ac in eu herbin winteu idood egwir or kastel in amddifin eu ty ac eu heneidieu in oreu ac eu gellint.
ac in bwrw dwir brwt athan gwilt am ben eu parianeun eni foasant iwrth ikastell. A.

³³ Ac ini diwed ibu reid idint anyon keniadeu ar vrutus ivenegi eu govit ae pericil ac erchi idaw eu am-
difin rac bot in reit idunt rodi eti ivini o eisieu bwit. A.

³⁴ Aphan gicle vrutus heni mediliaw agowalu am eu amdifin aoruc. ac ini diwed ekavas in ei gighor
dwin circh nos am eu pen. ac eu ceisiaw velli wint in diarvot. acheisiaw twillaw eu gwilwir ae gwersillteu.
sev e cawas Brutus in ei gighor galw ataw Anacletus cedimaith Anticonius athinu clediv allan adiwetit
wrthaw vel hin. A.

³⁵ Oteti was ieanac: lima terwinu de vuched ti ac Anticonius ar clediv hwn in diannot illadaw ich
deuben chwí oni wnei di aarchavi in fidlawn. nit amgen pan wo nos i chwinsaw de vinet ti itwillaw
egwilwir gwir groec eni delint ar talim odiwrth illu im erbini val icafwiv idiweitha achafel wedi heni dewot
in diridib am pen illu. A.

³⁶ Ac val hin igwnei hebi Brutus: minet in ereil awr or nos in arav diorvot ini gefich imdidan arei onadunt.
adiwetit val hin. Anticonius adigimi ar vigkevin ogarchar Brutus allawer ocheiarn arno hit mewn glin
coetawc diris. arac meint aoad cheiarn arno ni elleisi idwin ew bellach no heni. A.

³⁷ Acweti idiwetich di heni dwc ditheu winteu hit eglin hwnw megis iridheu Antigonius megis icafwiv
inwew wint wrth vi ewillis. A.

³⁸ Ac val ydoed rei onadunt yn amheu peth adywedei ae gwir ae geu. nachaf un or gwilwyr yny adnabot.
Ac yn menegi hyny oe gedyndeithon. Ac yna heb pedrussaw. galw ygwerysilleu awnaethant a mynet
ygyt ac ef hyt ylle ydywedassei adaw Antigonius. B.

³⁹ Agweddy eu dyuot hyt yno: kyudi aoruc brutus ac vydin gantaw yn aruawc. ae eu llad yn llwyr.
Ac odyne kerdet aoruc parth ar llu. Arannu ylu yn teir bydin. Agorchymyn y pawb kerdet yn distaw.
achyrych opop parth yr llu heb frost gan neb. Ac na laidei neb un gwr hyny elhei vrutus hyt yn pebyll
ybrenhin yn gyntaf. Aphan glywyt y gorn ef. gwnelei pawb y allu. B.

⁴⁰ Agweddy eu dyuot velly o vrutus wynt. kerdet awnaethant yn tawel reolus hyny doethant ym plith
ylleusteu pawb yny gyueir. ac velly arhos yr arwyd teruenedic aoad rydunt ac eu harglwyd. B.

⁴¹ Ac yna gwedy dyuot y drws pebyll ybrenhin. y lle ydamunassei dyuot. heb annot canu ygorn yn
arwyd aoruc. Yna nyt annodes neb or gwyr. namyn mynet ymywn ar tor ykyscadwryeit. arodi
dynoduen agheuwyl udunt. B.

⁴² Ac velly crwydraw ypebylleu ar lluesteu. c yna gan gwynuan a discyryon y rei meirw. y deffroei
y rei byw. A megys deueit ymplith bleideu heb wybot fford y ffo yd arhoynit eu hangen. nyt oed udunt
nawd. hany cheffynt o enhyt gwisaw eu harueu ny chyffynt wynteu ffo namyn redeu y noeth diaruot
ymplith eu gelynnyn aruawc. ac y lledit. Ac odihanghei neb ac y chfyd o heneit yndaw. rac meint
yawyd yffo. briwaw ac yssigaw awnaei ar gerrye adrein amieri. Ag ygyt y velly ykollynt eu gwaet ac eu
heneidieu. Ac or darfei yrei onadunt o nerth ae taryan ae arueu ereill: gallei lle y ymgudyaw. trwy
tywyllwch y nos. ymplith y kerrye y syrthynth hyny vydynt uriwedic anafus. Ac or diaghei neb or
damwein tyghetuenawl hyny: ybodynth yny dyffred ger eu llaw. Ac velly abreid y diaghei neb yn
dianaf or ryw damwein direit hyny.

Aphan wybu wyr y kastell. bot eu harglwyd yn llad eu gelynnyn y velly: dyuot allan or kastell
awnaethant wynteu. Adeudamblygu aerua onadunt. A megys ydwespywt uchot: Achyrych aoruc
brutus pebyll ybrenhin ae daly. Ac erchi y garcharu. kans mwy les atebgei oe garcharu nos oelad. B.

⁴³ Y toryf hagen a oed gyt ac ynteu ny orfowyssyt o lad a gyfarfei ac wynt heb brugared. Ac yny
wed hono y treulwyt y nos hyny doeth ydyd. ynyd oed amlwe meint yr aerua awnathodit. B.

⁴⁴ Ac yna llewchau aoruc brutus. A rannu yr yspeilu y rwg ywyr ehun. A hyt tra attodit yn hynny:
yd aethpywyd ar brenhin y garchar yr kastell. Ac ydy erchis brutus kadhariau y kastell. A chladu
ykalaned. Agweddy daruot hyny: ymgynullaw aoruc brutus alu ygyt gan diruawr lewenyd oe budugol-
yaeth. A mynet yr difeith yr yd oed yr anhoieu ar gwgraged ar meibion yn eu haros. B.

⁴⁵ Ac yna ygelwis brutus yhenhafgwr attaw y ymgylhor ac wynt awnleit am pendrasius vrehin groec, kans
hyt tra uei ef y eu karchar hwy ac yn eu mediant. dir oed idaw wneithur a ymnynt. B.

⁴⁶ Ac yna y roded amruyalyn gyghoreu. rei y gyghorei erchi ran idaw oe teyrnas gan rydit. Ereill
aggyhorei erchi kanhyat y uynet y yndeith. Ar hyn a uei reit y eu hynt gantant. B.

⁴⁷ Agweddy eu bot yn yr amrysson hwnw. kyudi aoruc un yuynyd. Sef oed y enw membyr. A
dywedut. bot y oreu kyghor udunt ac yn iawnaef kymryt kanhat y vynet y ymdeith o mynhynt iechyt
udunt ac yeu hetiedu gwedy hwy. kans orydheynt wy y brenhin. Achymryt ran oe gyuoeth ygantaw y

bychydic. kans parawt oed wyr tro ac eu harueu yn
wiscedic gyweir amdanadunt. Agwyr groec noethon
diarueu oedunt. Ac wrth hyny glewached oed wyr tro.
Ac yny wed hono ny orffowyssyt ac eu llad hyny
daruu eu distryw yn gwbyl hayach: Adaly antigon-
ius brawt pandrasius. ac anacletus y gedyndeith.
Ac ar hyny yuudugolyaeth agauas brutus. B.

²⁸ Ac yna gwedy kaffel o vrutus y vudugolyaeth
honno: gossot aoruc chwechant marchawc ymywn
kestyll assaraccus. Ac gadarnhau or petheu avei
reit ygyt a hyny. Achyrych aoruc ynteu yr diffeith
ar dryll oe lu gantaw vny lle ydoed yr anhedeu ar
gwgraged ar meibion. B.

²⁹ Ar nos hono gwedy hyny coffau aoruc pandras-
ius yffo ehun. Adoluryaw yn vawr ry lad y wyr
adaly y vrawt. A chynullyaw yffodigyon attaw oe
eu llechuau. A phan oleuhawys ydyd trannoeth
kyrchu aoruc am pen ykastell kans yno ytybygei ry
uynt brutus ar karcharoryon gantaw. B.

³⁰ Agweddy edrych ohonaw ansawd ykastell yn graf
ranu ylu yn vyndioed aoruc ygkylich ykastell. Ac
erchi ypawb gwarchadw yran. Ac ymlad ac ef opop
keluydyt or ygellit. B.

presswylaw yndaw ymplith gwyr groec. Ef atebgei na cheffyt hedwch tragywydawl. yn eu plith or dyd hwnw allan. kans wryron agorwryron y rei ladedic agoffeynt eu gelynyaeth ac wynt yn tragywydawl ac eu hetued wynteu. Ac odarfeif vot brwydyr yrydunt niuer gwyr groec beunyid amlaei. A nineu gwyr tro alihaei. Ac wrth hyny y kyghorei ynteu kymryt y verch hynaf y pandriasius yr hon elwit enogen. yn wreic y vrutus allougey aphob peth or a uei reit undunt wrth eu hynt. Ac os hyny agefynt: kymryt canhyat y unyent y le y keffyt tragywydawl hedwch. B.

⁴⁸ A gwedy daruot y vembyr teruynu y ymadrawd velly. wfydhau awnaeth yr holl gynnulleitua⁴⁷ yw gyghor. A dwyn pandriasius y berued yggynulleitua awnaethpwy. A dywedut idaw y dihen ydityn diannot. ony wnelei yr yd y dodynt yny adolwyn ida. A thra ytdodit yn dywedut wrthaw yr ymadrawd- yon hyny: y dodet ymywn kadeir oruchel mal y dyllyhei vrenhin. Agwedy gwelet orbreinhin gogyuadaw y agheu. atdeb aoruc yny mod hyn. B.

⁴⁹ Kans y tyghetueneu an rodes ni yn awch medyant chwi. dir yw ynwneuthur. awch mynnu chwi rac kalli an buched. yr hon nyt oes a uo gwerthuorogach no hi na digrifach yny byt hwn herwyd y gwelir inni. Ac wrth hyny nyt ryued y prynu o pop fford y gallery gaffel. Achyt boet gwrthwyneb genhyfi rodi yw merch. Eissoes didan yw genhyfi rodi uych merch yw ieuanc clotuawr ahenyw o etiued priaf vrenhin tro ac anchises. ar boned yssyd yndaw ynteu yn blodeuaw mal ygelir gwelet yn eglur. Aphwy a allei hediw yllwg kenedyl tro yn ryd. yr hon ryuassei y saw vil o vlynydet ac anseroed ydan vrenhined groec yg keithiwe. neu pwy ageissei lauryaw gyf ac wynt ygeissaw rydit agwaret or ryw geithiweit honno. A chan gallwys y gwas ieuanc hwn hyny. minheu a rodaf yw merch idaw ef yn llawen. Ac eu rac aryant. a gwenith a llogeu. Aphob peth ar uo reit yhynt wrthaw. Ac o byd gweli genweh presswylaw gyt a gwyr groe. mi arodaf ywch trayan vvg kyuoeth yn ryd trwy hedwch yw gyuanhedu. Ac oni mynwch namyn mynet y ymdeith mal y bo hynvydach genyeh: mi atrigaf ygyt a chwi megysgwystyl hyny vo parawt pop peth or aedewit iweh. B.

⁵⁰ Agwedy daruot cadarnhau yr amot uelly y rydunt. yd anuonet y pop porthua or aoed ygkylch teruyn- eu groec y gynnullaw llogeu. Agwedy y dwyn oll y un lle: eu llenwi awnaethpwy opop peth or a uei rei trwrh yr hynt. A rodi y uorwyn awnaethpwy y vrutus. Ac y pawb ar neilltu y rodet yn hewyd yuonhed ae teilygdawt eur ac aryant a thlysseu a mein gwerthuawr yn amyl. Agwedy daruot hyny yd ellygwyt y brenhin oe garchar. Ac yd aeth gwyr tro yeu llogeu yn ryd o geithiweit gwyr groec. B.

⁵¹ Ac yna y gossodet enogen gwreic vrutus yny kwr ol yr llog. Ac icuon achwynuan a gymyrth hitheu erni am adaw yryeni ae chenedyl ae gwlat. Ac ny throssei yllgeit y ar y gwlat yny gwydwys y weigli y traeth. Ac yn hyny o yspeit yd oed vrutus yny didanu hitheu. Ac yn dywedut wrthi yn glaer. ac yr hyny ny thawei hi yny dygwydwys kysei arnei. B.

⁵² Ac ewelli deudid anosweith ar gwint in hirwid unawn in eu hol en hwiliaw wint adoethant hit in enis aelwit Lagesty neu Leogena. ahono difeith oed heb neb ini chivanedu. A.

⁵³ Ac yna ellwg trychanwr aruawc wnaethant y etrych py ryw tir oed hwnnw. Aphy ryw gendyl aoed yny presswylaw. Agwedy na welsant gyfanhed yndi namyn yn gyflawn o amryual genedyl aniuelleit abwystluleit. allad llawer awnathant or rei hynn. Ac dwyn gantant yr llogeu. B.

⁵⁴ Ac yna y doethant y hen dinas aoed yn yr ynys diffeith. Athemyl y diana dwyes yr hely yndaw. Ac yd oed delw diana yn rodi atdeb y pawb or anynhynt. Ac y doeth y gwyr hyny a gorthwrw veicheu arnuadot or aniuelleit y eu llogeu. Amenegi awnathant y vrutus ae gytymdeithion ansawd yr ynys. B.

⁵⁵ A chyghori awnathant y vrutus mynet yr temyl. Ac aberthu yr dwyes. Ac y ouyn py wlat ykaffei presswyluot ychyanhedu yntragwydawl idaw ef ae etiued. B.

⁵⁶ Ac o gyghor y kymyrth brutus geriyon dewin adeudec oe henhafgwyr gyt ac ef. Ac ydaethant hyt y demyl. Ac ydusant pop peth gantant or aoed reit undunt herwyd eu deuawt yaberthu. B.

⁵⁷ Ac gwti idivot eno Brutus adotes goron or gwinwit igkilch iarlleuoed ef. ac ohen ginnevaht teir kinneu agosodasant rac bron drws edemil. un i Iwpiter. ac un i vercurius. ac un i diana. ac aberthu ibob un onadunt ar neilltu. A.

⁵⁸ Ac odyna yd aeth brutus ehun rac bron y allor diana. A lester yn y law yn llawn owin agwaet ewic wen. Adyrchafel ywneb aoruc gyfarwyneb ar dwyes: adywedut wrthi val hyn. B.

⁵⁹ Odidi dwyes gyuoethawc. tidi yssyd aruthred yr beid coet. Itti ymae canhyat treiglaw awyrollyon lwybreu. Ac ellwg eu dyltet ydaearolyon ac uffernollyon tei. dywet ti imi pa daear y presswylaf yndi. yn diheu. A phy eistedua yd anrydedwyfi tyti trwy yr oessoed o temlew a gwerynawl coreu. B.

⁶⁰ Agwedy dyweut hyny onowan naw weith. troi ygylch yr allaw aoruc pedeur gweith. Adineu y gwin oed yny law ymywn y gnyneu. Athannu croen yr ewic wen rac bron yr allaw. Agorwed ar hwnnw. Ac am ytryded ran or nos pan oed esmwythaw gantaw yhun: y gwelei yduwes yn seuyll rac y vron. Ac yn dywedut wrthaw val hyn. B.

⁶¹ Brutus heb hi ymae ynys y parth hwnt yfreinc yn gatwedic or mor opoptu idi. Auu gewri gynt yny chyanhedu. Auu gewri gynt yny chyanhedu. Ac yar awrhon difeith yw ac adas ythi genedyl ti. Kyrh honno. hi a vyd tragywydawl eistedua it. Ac auyd eil tro yth lin ti. yno y genir brenhined oll lin ti. y rei y byd darystygiedic amgylch y daer. B.

⁶² Agwedy y weledigyaeth honno deffroi aoruc brutus. apheidrussaw beth ar welsei ae breudwyth. aer dwyes yn mynegi idaw lle y presswylaw. Agawl ygytymdeithion attaw aoruc a menegi undunt y weledig- yaeth. A diruawr lewenyd agymersant yndunt. Ac annoc mynet ylloger. Ac ar y gwynt cyntaf agaw- sant yn hyrwyd: yd hwylyasant y gissaw y wlat a adawssei y dwyes undunt. B.

⁶³ Achan dyrchafel eu hwylyeu: ychychu y difeithuor. A dec niwarnawt ar hugeint y buant yn kerdet hyt yr affric. ac odyna y doethant hyt alloryeu philistyor.⁶⁴ Ahyt yn llyn yr helic. Ac odyna yd aethant hyt yrwg ruscadan amynyd azaras. B.

⁶⁴ Ac yna ybu ymlad mawr arnuadant gan genedyl ypirates. Agwedy goruot onadunt wy. kymryt llawer o yspyleu ypiratas awnaethant. Ac odyna y kerdasant dros auon malif hyt pan doeant hyt ym- awritania. B.

⁶⁵ Ac yna y bu reit undunt otlodi bwyd a diawt vynet yr tir. Ac anreithaw y wlat awnaethant or mor y gilyd. Agwedy eu llaw eu llogeu yd hwylassant hyt yg colofneu ercwlf. B.

⁶⁶ Ac yna ydymdangosses y moruorynyon undunt. Achylchynu eu llogeu. Ac y bu agos eu sodi o gwbyl. B.

⁴⁷ Ac odynd yd aethant hyt ymor tiren. Acheir llaw y mor hwnw y kawsant pedeir kendyl o alltudyon tro. Erei affoassei gyt ac antynor o tro. Ac yn tywysaw arnadunt yd oed, corinyus. Gwr hynaws oed hwnw, goreu yggyhor o gwyr. mwaf ynerth ae lewder ae gydernyt. Pan ymdrechei a chawr: ef ae bwrei mal y bwryei y mab llihaf. B.

⁴⁸ Agwedy ymadnabot onadunt, gwrahu aoruc corineus ae popyl y vrutus. A hwnnw ym pop lle or y bei reit wrth wr a ganhorthwyei vrutus. B.

⁴⁹ Ac odynd y doethant hyt ym porth ligeris yg gwasgwin. Abwrw aghoreu yna. Ac yna y gorffowys-asant y edrych ansawd y wlat honno seith diarnawt. B.

⁵⁰ Ac yn yr amser hwnnw yd oed goffar ffighti yn vrenhin y gwasgwyn apheitaw. Agwedy clybot o hwnnw diseynnu estrawn genedyl yny wlat. Anuon aoruc attadunt y wybot beth aynnynt ae ryuel ae hediwch. B.

⁵¹ Ac val yd oed kenhadu goffar yn dyuot, ykyuaruuant a chorineus ar y deu canuet yn hely yn forest y brenhin. A goun awnaethant pwy arodasei ganhat idaw yhely yn forest y brenhin, kans hen deuwat yw yr y dechreu, na delyehi heb hely yn forest y brenhin, na llad aniuileit heb y ganhyat. B.

⁵² Ac y dywawt corineus, na cheisasei ef eirioet ganhat am y gyfryw hwnnw. Ac sef aoruc un or canhadu. Sef oed y enw imbert. Anelu bwa abwrw corineus asaeth. Sef aoruc corineus gochel y saeth. Ac ysclyuyeit y bwa olaw ymberth abriaw y pen ac ef, hynny yttoed y emenhyd am y deu clust. A dechreu fo aoruc yrei ereill. Ac o ureid y diaghasant y gantaw. B.

⁵³ A menegi hynny wnaethant y eu harglwyd. Athristau aoruc ynteu yn uawr. Achynnullaw llu y dial agheu ygannat arnadunt. B.

⁵⁴ Aphan welas brutus hynny cadarnhau aoruc ynteu y logheu. A dodi y gwraged ar meibion yndunt. Ac ynteu ar holl gynulleitua o gwyr a aethant yn herbyn y brenhin. Agwedy bedinaw o pop parth, ymlad awnaethant yn galet ac yn greulawn. B.

⁵⁵ Agwedy treulaw llawer o dyd yny wed honno, kewilydiaw aoruc corineus hwyr yd oedynt yn kaffel y uudugolyaeth. Ac am lauassu o ffighti bot mor lew ahynny yn eu herbyn. B.

⁵⁶ E wyr ehun gyt ac ef ar neilltu. A mynet yr parth deheu yr ymlad gan geweiraw y wyr yn vydin. kyrcu y elynnyon aoruc hyny aeth ehun yn eu perued. B.

⁵⁷ Ac ehunan aed aeth hit inperued bedinoed ielinion. Ac ni gorffowisei. A.

⁵⁸ Ac orffowyswys, hyny kymellwys ar ffo. Agwedy y colli y gledyf, y damweinwys idaw caffel bwell deu vinyawe. Ac ahonno y gwhanei agyfarfeai ac ef o warthaf y pen hyt y gwadynd y troet. Aryued oed gan pawb o ae gwelheir: dewret y gwr ae gryder ae gedernyt gan ysktweit bwell deu vinyawe y gryrei fo trwy ofyn ar yelnyon. Gan dywedut wrthunt val hyn. Pyle wyr ofnawe llese y fowchwhi, ymhoelwch. Ac ymledwch achorinyus. Gwae chwi drusin rac kewilyd, y sawl milyoed ydywch yn ffo rac un gwr. A chymerech wagen yn lle didan gaffel ffo ragofi, ken kymhelleisi, y creulawn gewri ar ffo, pan y lledeis pop tri pop petwar. B.

⁵⁹ Ac wrth hynny sardus tywysaw agymerth tri chanwr y gyt ac ef. Achyrcu corinyus agossot arnaw. Ac erbyneit, y dynawt aoruc corineus ar y taryan. A gossot arnaw ynteu ar uwel ar warthaf y helym hynny holltes yr helym ar penfestynd. Ac aod ohynny hyt yllawr. Agwneuthur aera digawn y meint o rei ereill. Ac ny orffowyswys corineus o ruthur honno: hyny oed kan mwaf y elynnyon yn anafus ar ny ladydoed o nadunt. Ac y velly y oed corineus ehun yn erbyn pawb. Aphaub yny erbyn ynteu. Aphan welas brutus hynny kyffroi o garyat corineus aoruc. Achyrcu ae vydin yn ganhorthwy idaw. Ac yna ydodet ylleuein mawr ar gorderi. Ac ybu aerau trom opop parth. Ac yna he oir y kauas gwyr tro y uudugolyaeth. Ac y kymhellwyt y ffighti ar ffo. Agwedy ffo goffar hyt yn teruyneu freinc, y kwynwys wrth y getymdeithon rac estrawn genedyl a amladassei ac ef. Ac yna ydoed deudec brenhin ar freinc yn aruer o un teilygdawt ac un gyffreith. Ar rei hynny a dawadassant oe kytundeb vynet y gyt ac ef ydial y sarahet ae gewilyd ae gollet. Ac y wrthlad yr estrawn genedyl oteruyneu y wlat. B.

⁶⁰ Agwedy y uudugolyaeth honno ar urwydyt: llawenhau aoruc brutus ae getymdeithon. A chyfoethogi y wyr o da y rei lledadei. Adifeithaw ywlat ae llosgi. Allenwi eu llogeu oda. Agwedy distryw onadunt y genedyl honno ar wlat uelly, ydoethant hyt yn dinas turun. B.

⁶¹ Yr hwn adyweit omyr, y mae tyron ac hadeilwys yn gyntaf. Agwedy gwelot yno lle kadarn, adeilat yno kastell aoruc. Obei reit idaw kyrcu lle kadarn a diogelwch yno, mal y caffei yn barawt kans ofyn oed gantaw dyuot goffar a thywysogyon freinc allu aruawc gantant y ymlad ac ef. A gwedy gwneuthur y kastell y bu deu dyd ynharos dyuotedigyaeth goffar ae lu trwy ymdiret yny lewder ae iueincetiit, Achedernyt y lle. B.

⁶² A dewetit val hin. Ochtrist a tighedven hon, kanis altudion essit gwedi ri kastelu im teirnas i val hin, gwiswch wir amdanawch. A.

⁶³ Agwedy gwybot o goffar bot gwyr tro yn kastellu yny gyuoeth ny orffowyswys na dyd na nos hyny doeth yno. Apan welas ef gestyll brutus gan edrych yn arw arnadunt y dywawt valhyn. Och o tristyon tyghetueinu. Lauassu o alltudyon kastellu ym perued vvg kyfoeth val hyn. Gwiswch awch arueu wyr, bydynawch. Achyrcwch yr hanher gwyr racco megys deuite, Arennwchi, wynt yn geith ar hyt ykyuoeth. B.

⁶⁴ Agwisaw eu harneu awnaethant. Abydinaw yn erbyn eu gelynyon trwy deudec bydin. Ac or parth arall yd oed vrutus yn bydinaw nyt yn wreigawl namyn dyscu y vyddinoed yn trybelit brud irell ygellynt kyrcu achi aw. Aheb annot ymlad yn wychyr ac yn galet awnaethant. Ac aerau dirvawr y meint awnaeth gwyr tro oe eu gelynyon hyt ar dwy yll hayach gan eu kymell ar ffo.

⁶⁵ Ar freinc a gyuoed yny erbyn. Ac yny brathwyt llawer. Ac ysyrtwys llawer opop parth. B.

⁶⁶ Nei yr brenhin. Turn oed y enw ae un cledyf, wechchanwr. Nyt oed hagen ynyllw eithyr corineus was dewrach no hwnnw. B.

⁶⁷ Ac eissoes y damgylchynwys lluosogrwyd oe elynnyon ef, ac y llas Turn. Ac oe enw ef yr hynny hyt hediw y gelwir ylle hwnnw tyron. B.

⁶⁸ Doeth corineus atheir mil omyr aruawc gantaw yn ol yfreinc yn diarwybot. A gwneuthur aerau trom onadunt. B.—A gwneuthur aerau dirvawr. A.

⁶⁹ Trist eisioes oed ev am lad Turn inai. A.

⁷⁰ Aphan welas y freinc hynny: kymraw a gymerassant, o teygu bot yn vwy llu noc ydoed. Achymryt eu fo. Ac eu hymnit aoruc gwyr tro ac euallad ac eu gwascaru hyny gawsant y uudugolyaeth honno. Achyt bei mawr defnyd llawenyd brutus oachaws y uudugolyaeth honno. Trist oed eissoes am agheu y nei. Abot yniuer beunynd yn lleihau ae elynnyon yn amlhau. B.

⁷¹ Ac in betrus gantaw or diwed drigaw in hwi no henni. A.

⁷² Gantaw yn iach. B.

⁷³ Ac eu lenwi opob civriw golut ada daiarawl, ac

⁷⁴ Allenwi eu llogheu opob ryw da agolut, achan

odina idaethant agwint iniawn ini hol. hit er enis hyrrwyd wynt ydoethant yr ynys aod edewit udunt
oed adawedic idint idivot o venec eduwies, ac i trwy dwywawl atdeb y porth twtneis yr tir. B.
draeth Totnes neu Totenis edaethent ir tir. A.

⁹⁴ Ac yn yr amser hwnw ygelwit hi y wen ynys. B.

⁹⁵ Edoed un antyghetvenawl iveint neu aghenvil adeudec kuyd ini hit. A.

⁹⁶ Estlis asw. A.

⁹⁷ Er aghenvil neu er anthigevenawl anivel hwnnw. A.

⁹⁸ Neu enteu llam ecawr. A.

⁹⁹ Hit en amser Llud vap Beli. A.

¹⁰⁰ Difodi enw tro oe gwlat. A.

¹⁰¹ Adeilat o dinas megis e diwetpwit. A.

¹⁰² Egheitwad e filistewission. A.

¹⁰³ Ac yna gwedy llunaethu pop peth ar hyt yr ynys. B.

¹⁰⁴ Kyscu aoruc brutus gan y wreic. B.

¹⁰⁵ Sef oed eu henweu. B.

¹⁰⁶ Ac ym pedwared ulwydyn ar hugeint gwedy dyuot brutus yr ynys hon : y bu uarw.

¹⁰⁷ Ac yna y veilbyon ynteu a rannysant yr ynys y rydunt. B.

¹⁰⁸ Ac y Locrinus can oed hynaf y doeth y ran perued or ynys. yr hon a elwit oe enw ef : lloeger. B.

¹⁰⁹ Ac y kamber ydoeth or tu arall y hafren y ran a elwir oe enw yntei kymry. B.

¹¹⁰ Ac albanactus a gymyrth y gogled. y ran a elwis ynteu oe enw ef yr alban. B.

¹¹¹ Ac ymlad ac albanactus ae lad aoruc. Achymell y pobyl ar ffo hyt ar loerinus. B.

¹¹² Agwedy gwybot oloerinus y gyfranc hono. B.

¹¹³ A mynet. B.

¹¹⁴ Ac ar y ffo hwnnw y bodes humyr yn yr avon. Ac yd edewis y enw ar yr auon yr hynny hyt
hediw. B.

¹¹⁵ Ar penaf or teir morwyn hynny oed verch y vrenhin germania. Sef oed y henw y vorwyn : essaylt. B.

¹¹⁶ Kyn deked a hi yn yr holl vyt. Gwynach oed y chnawt nor ehtywynedic asewn moruil. B.

¹¹⁷ Agwedy gwybot hynny o gorineus. llytiaw aoruc. kanyis kyn no hynny rywnaethoed loerinus amot y
gymryt y verch ef y wreic idaw. B.

¹¹⁸ A dyuot a oruc corineus dan treiglaw bwyall deu uinyawc yny law deheu ar loerinus gan dywedut yr
ymadrawd hwn. Ac velly loerinus y teli di imi y sawl vrathu agwelieu a gymereis i dros ty tat ti. tra
uun yn kynydu tir idaw. B.

¹¹⁹ Na diprit tra vo y nerth yny breich deheu hon. B.

¹²⁰ Ac y velly y gogyuadawd yn vynyeh dan dreiglaw y vwyall. B.

¹²¹ Ac eissoes yd aeth kydyndeithon y rydynt. Ac y tagnouedwyt. B.

¹²² Ac yr hynny eissoes ny lauasswys cariat essaylt gantaw ef. namyn y gossot y mewn daerdy yn llun-
dein. Ac annwyleit idaw yny gwassanaethu yn dirgel. B.

¹²³ Ac yno y dawei ynteu yn rinyawc attei. Ac velly y bu yn mynychau attei seith mlyned heb wybot y
neb eithyr y annwyleit. namyn yn rith aberthu yr dwyeu yn dirgel yd aei ef yno. B.

¹²⁴ Abechogi agauas eissyllt. A merch a uu idi. Ac ar honno y dodet hafren. Abeichogi agauas gwen-
doleu. A mab a anet idi hitheu. Ac ar hwnnw y dodet madawc. B.

¹²⁵ Ar mab a rodet ar corineus y hentat ar vaeth. B.

¹²⁶ Allidyaw aoruc gwendoleu eithyr mod. B.

¹²⁷ Ar lan yr auon a elwir Sturam ymyguaruot. Ac o ergit saeth llad loerinus. ac yna y kymyrth gwen-
doleu llewodraeth y teyrnas yny llaw ehun. Ac erchi aoruc bodi essaylt ae merch ynyr auon honno. B.

¹²⁸ Kans henni a vinnws bod tragewidawl gлот ir vorwyn oachaws ibot in verch loerinus igwr priawt
hitheu. Ac velli igelwir er avon hit hediw o enw
evorwin Harren. A.

¹²⁹ A pymthec mlyned y gwledychwys gwendoleu gwedy llad loerinus. A dec mlyned y buassei loerinus
yn vrenhin kyn no hynny. A phan welas gwendoleu vadawc y mab yn oetran y gallei ef bot yn vrenhin.
hi a rodes gwyalen y teyrnas yny law. Ac ae ardyrchoges yn vrenhin. Ac y kymyrth hitheu yn ymborth
idi kernyw tra uu vvw. Ac yn yr amser hwnnw yd oed samwel yn profwyt. ac yn gwledychu yn iuda.
A Siluius eneas yn yr eidal. Ac omryr etwa yn traethu y gathleu yn eglur glotauwr. B.

¹³⁰ Ac yna gwedy urdaw madawc yn vrenhin. Gwreicca awnaeth. A deu vab a vu idaw ohonei. Sef
oed y rei hynny. membyr a mael. A deu ugein mlyned ygwledychus trwy dyundeb a hedwch. Agwedy
marw madawc. teruysc a gyuodes rwg y deu vab am y kyuoeth. Ac eissoes membyr a wnaeth dadleu ae
vrawt o escus tagnouedu ac ef. Ac yny dadleu hynny y peris ef llad mael y vrawt. Ac y kymyrth mem-
byr llywodraeth y teyrnas. B.

¹³¹ A chymeint vu y greulonder yn erbyn y pobyl. Ac y lladawd holl dyledogyon y teyrnas or rei a
tebyceei ef keissyaw kyuodi yn y erbyn. Ac ygyt a hynny ymadaw ae wreic priawt mam efrawc kadarn y
vab aoruc. B.

¹³² Achydyaw a gwr yn erbyn dedef y pechawt kassa gan dauw. B.

¹³³ Mewn glyn koedawc y gyrchu eithyr a wnaeth llyuossogrwyd o uleiden kyndeiryawc ae lad ae yssu. B.

¹³⁴ Ac euristeus yn lacedoma. B.

¹³⁵ Ac ena gwedi marw membyr eif urdwit Efrawc
irab enteu en vrenin. gwr mawr i riv ac anried
ikadernit ai dewred oet hwnnw. ac un vlwidin eiseu
oden ugeint ebu in gwledichu ar enis pridein. A.

¹³⁶ Agwedi llawer o emladeu e uudugoliaeth a
gauas. A.

¹³⁷ Ac yna yd adeilyawd ef dinas. B.

¹³⁸ Ac odyna yd adeilyawd efrawc kaer alclut gyuerbyn ar alban. B.

¹³⁹ Agwedy hynny y ganet idaw ugein meib o ugein wraged a oed idaw. a dec merchet ar ugein. a dec
mlyned a deugein y bu y gwledychu. Sef oed y henweu y myibyon. B.

¹⁴⁰ Brutus taryanlas. oed hena. B.

¹⁴¹ Run. asser. enweu y merchet oed. B.

¹⁴² Egub. B.

¹⁴³ Ebreu. B.

¹⁴⁴ Teccaf morwyn oed honno yn yr ynys. B.

¹³⁵ Ac odyna gwedy marw membyr y hurdwyt
Efrawc kadarn y vab yn vrenhin. ac un ulwydyn
eisseu o deu ugein y bu y gwledychu. B.

¹³⁶ Dyuot adreff awnaeth ac amylder o olut gan-
taw. B.

¹⁴⁵ Ar rey hyny a anwones efrawc ar syluius y gar brenhin yr eidal. Ac a rodet yno y wyr bonedic dyldawc. Ar meibion a aethant allyges ygantunt hyt yn germania. acasser y brawt yn tywyssawc arnadunt. ac o ganhorthwy syluius y gwrysennasat y wlat hono ae phobyl. B.

¹⁴⁶ A brutus taryan las a trigawd yn yr ynys wrth y llywiad gwedy y tat. A deudec mlyned y gwledychawd arnei. B.

¹⁴⁷ Ac in ol brutus idaeth lleon ivapenteu. ac en ir amser hwnnw ed adeilws seliv temil ir arglwid egkaerusalem ac idaeth brenines saba iwrandaedwidoethineb ew. ac idaeth Siluius Epitus in lle idat in vrenin in yr Eidal. Gwr oed lleon agarai hedwch. agwedi gwelet ohonaw igivoeth in llwidaw ac in hedichu pob peth. wrth igighor ef a adeilawd dinas egogled in enis hon ac igelwis oe enw ehun. kaer lleon. Ac in diwed ioes eisoes llescu agwnaeth. Aphum mlined arugeint ibu en gwledichu. Ac oe lessed ev ar diwed ioes ekivotes ciwtawawl tervise ini deirnas. A.

¹⁴⁸ Agwedy marw lleon : y doeth run paladur bras y vab ynteu y vrenhin. vn wlydyd eiseu o deugeint. y bu ygwledychu. Ahwnnw a duc y pobyl oe eu teruysc ar gytuundeb. Ac ef a adeilwys. kaer geint. Achaer wynt. achaer vynydd paladur : yr hon aelwir yr awr hon. kaer septon. yny lle y bu yr eryr yn dywedut daroganeu tra adeilwyt y gaer. B.

Dyma y daroganeu hyny, yn ol Brut y Breninodd o waith Siefre o Vynwy, yr hwn sydd yn y MUSEUM yn LLUNDAIN.

PROPHYDWOLIAETH YR ERIR.

MEGIS y gwrthlat ywen ydreic coeh, velly ybwrw y dywyll wnen. Dreic aruthyr waethaf athecca ac ochwythaf y geneu odamawl dan alysc yr holl ynys gan y llyu. O arennw hwnnw ydaa maharen man ygnv, adiwyllya dynodieu ygyrn yny dwyrein. Odyda ydaa ystlum gwenwynic y olwc ac ar y edrychiad ydechryn fyd achreuyd. Odena ydaa llew anesaw yr ystlum lluchyadenawc, ac adan ylywodraeth yllgyr ysyhet gwirioned. Crang or mor adnessa yr llew ac adan y vediant ydvlanna rydit o rydit. gwedy y trosser y keibieu yn waywyr. Baed danhedawc anessa yr crang ac awalhaa yny mieri tew ac alymhaa y danned yngkedernyt ydeyrnas. Ochwant y baed y kynnyd kenev er hwn a ryd am agheu y dad megis am angheu ki. Gwaet ytat agynydd y meibion ar kyntaf onadunt aegyn yoruchelder ydeyrnas yn defnydd hagen vegis blodeuyn gwaenwynn kyn noe frwthy y gwywa. O bechwyr yr hen ypecha ymeibion wrth eu tat, ar caret cyntaf a ydwyd yr rei ol. Meibion agyuodant yn erbyn eu tat ac amdial pechawt, emysgaroed a a gyfroant yn erbyn y groth. Gwaet agyuot yn erbyn eu gwaet yny daruo yr alban wylaw penyt yperheryn ac anobeithus boen ayrd. Yna ydaw kynhwrf kadarn owynt dwyrein, ac aruthra yr gorllewin ac adiwreida holl gedernyt iwerdon. Rac bron hwnnw ygostwng twysogion agwedy y kyngreirier tagneued yd ymgarant. Dolur adrossir yn llewyny, pan drychont ytat yngkallon y vam. Ef anessa lui adisgynno chat y llew ae lynder adylla kedernyt haearawl ac un elechawl. ymyniad hwnnw yged-eu normandi ydwy ynys. ac odiruwr vod symudedigaeth ygwehenir ykledyt ywrth ygoron. Oachaws anvhnvdep y brodyr ygwledycha vn adelei ole arall. Kerbytt ypymet adreiglr yr pteweryd agwedy y dychauer ylluneu priawt ysarret aetiaug asathyr yteyrnasodd, yn dydyev diwethaf ydreic wen ygwesgerir yhetivet yn deir ran, ran adyn yr pwyd odwyreiniawl swllt ykyuecthogir, ran adisgin y iwerdon, o orllewiawl ardynyr ydfrifreir, ydyrded ran adrie yn ywlat dielw agorwac ykeffir. Tanawl beleu adisgin ordwyrin allydaw yny kelych ogylch alynga. Wrth ylluver yd ehetta adar yr ynys, arrei mwyaf onadunt weddy yd ennyner eu hesgyl adigwydant yn dalydedigaeth. Or tan hwnnw ygenir gwreicinion; ac oe chynwrf y dechrynant yr ynysedd, yngwyd yrei mwiaf ygwelir yr absent; ar eil mnyedpdyt aydd gwaeth nor kyntaf. Gwedy bo marw llew ywrioned, ykyvyt ybrenhyn gwyn bonhedic yn ynys brydein yn gyntaf yn ehedec, odena yn marchogaeth, odena yn disgynno, ac yny disgynnat hwnnw ykeir ef yny glud. Odena ydygir ac adangossir abys ac ydywedir mae ybrenhin gwyn bonhedic. Yna y kynullir y vydin ev agwystyl drostaw agymerir, ac yna ybyd porthmanyaeth ydynyon megys am eidion neu am dauat, ymendaat hynny ageisir ac ny byd yr un; onyt pen dros pen. Ac yna y kyuyt ygywn ac ydaa yr lle ykyuyt yr heul, ar lle digwyd heul arall, yna ydywedir yn ynys brydein brenhin na vrenhin. Gwedy hynny ydyrcheif yben ac ydygens yuot yn vrenhin ar lawer o weithredoed dybryt, ac nyd arun elwedec. Gwedy torrer llawer ny byd atkyweirdeb, yna ybyd byt ybarcuttanot; adycko pawb ydreis aydd eidaw ehun ahynny abery seith mlyned. Ac yna ybyd treis agordineu gwaet, ar fyrrnev agyfflybir yr eglweiseu, ar hyn aheo un arall ay met, ac ar y uchred druan ygoruyd angheu ac yn ychydic odydynon ybyd kariat kyuan. Ar hyn agyngreirier ar osber ybore yllgyr. Odena ydaw or deheu ar veirch pren ar ewyn mor kych eryr ac ymordwya ac ydaw y ynys brydein yr tir, ac ynny lle ef asetha y dy yr eryr, ac agyoresgyn, ac yna ybyd ryuel yn ynys brydein blwyddyn ahanner, ac yna ny thal dym dwyn kyfnewit, namyn paub abrydera pa furyf ykatttwo yr eidiaw ehun ac ykeisio da arall. Odena ydaa ybrenhin gwyn bonhedic tu argorllewyn ay vydin yny gylch yr henn lle gar llaw ydwfyr redeagac, ac yna yda y elynion yny erbyn, ac y lliniethir pawb yny le yny gylch ef. Allu y elynion afurffurier ar bon taryan. Yna yd ymlidir oe eu taleu ac eu hystlyssu, ac yna y llythir ybrenhin gwyn bonhedic yr awel. Odena y nytha kyw yr erir yngoruchelder kreigew holl ynys brydein, yn digwid yn ieuang, ny daw ynteu ar heneint, yna gogonyanus fyynnant ny odef amreint na sarhaet idaw. agwedy ytagnauetter ydeyrnas ydwygyn.

¹⁴⁹ Ac aoruc endi er enneind twimin. A.

¹⁴⁹ Ac awnaeth yno yr ennein twymyn. B.

¹⁵⁰ Ac ydan yr ennein hwnnw y gyssodes tan heb diffodi. Ac yny yr amser hwnnw y gwedwys helias proffwytt hyt na dele wlaw. Ac ni bu tlaw ynteu chwe mis a their blyned ygwlat kaerusalem. B.

¹⁵¹ Ar bleidut hwnnw awnaeth nigromans yn gyntaf yn yr ynys hon. Ac ny orffowyswys o dechymygu kywreinyrdw hyny wnaeth idaw adaned a phroui hedec. Ac yn hynny y syrthwys ar temyl apollo yn llundein. Ac yd yssigwys oll. Ac yno y cladwyt. B.

¹⁵² Bu lyr yn llwyaw y teyrnas yn wychyr ac yn wrawl. B.

¹⁵³ Ac y adeilwys dinas ar auon soram y gelwys kaer lyr. ac yn saessnec leircestry. B.

¹⁵⁴ Ac ny bu y lyr un mab namyn teir merchet. sef oed eu enwau. Goronilla. Regau. Cordeila. Adir-uawr ykarei eu tat wynt. a mwyaf y karei ef y verch ieuhaaf. cordeila no rei ereill. B.

¹⁵⁵ Sef awnaeth proui pwy uywhaf ae karei oe verchet. wrth rodi y ran uywhaf agoreu gan wr or kyu-oeth. A galw attaw aoruc Goronilla y verch hynaf idaw. A gouyn py veint y karei hi euo. Atlygu

aoruc hitheu yr nef ar dayar bot yn vwy ykarei hi euo no eneit heun. Achredu awnaeth ynteu hynny. A dywedut aoruc ynteu. y rodei hi yr gwr a dewissei yn ynys prydein athrayan y gyuoeth genthi. B.

¹⁵⁸ Ac yn ol honno y gelwis ef rageu yr eil hynaf. A gouny idi py veint ykarei hitheu ef. Athygu aoruc hitheu y gyuoethu nef a dayar. na allei venegi ar y thauawt leueryd py ueint y karei hi euo. Achredu awnaeth ynteu hynny. Ac adaw idi hitheu y rodi yr gwr edewissei ar trayan arall genti oe gyuoeth. B.

¹⁵⁷ Ac yna y gelwis ef Gordeila y ieuhaf. a gouny idi py veint y karei hi euo. Ac yna adnabot aoruc Cordeila rycredu oe that yr amwydrodyon anhyedus a dywedassei ychwioryd wrthaw. a phroui ythat. a gwrtheb idaw yn angen noe chwioryd ar y wed hon. Ni chredaf ui bot merch a allo karu y that yn uwy noc y dylhio y garu nac ae dywetto onyt trwy gellweir llad y heneit gan gelu gwirioned. B.

¹⁵⁵ Ac yna lldiaw aoruc y that wrthi. gan tebygu y mae diheuyt y challon y dywedassei hi hynny. A dywedut wrthi val hyn. kans yny veint honno y tremygeisti heneint dy tat hyt na charut ti ef megys chwioryd y rei ereill. B.

¹⁵⁹ Heb ran y gyt ae wynteu or ynys. B.

¹⁶⁰ Ny dywedaf can wyt merch ti imi na rodwyf ui ti y wr ny hanffo or ynys hon. Os tyghetuen adamweina hynny heb argyfreu. hyn adwyedaf na bydy un anryded ath wihoryd. kans mwy eiryoyt y kereis i ti noc wyntwy: athitheu ymkaru inheu yn llei noc wynteu. B.

¹⁶¹ A heb un goir o gyghor y wydda y rodet y dwy verchet hynaf idaw y deu tywyssawc. nyt amgen. y tywyssawc kernyw. Ac y tywyssawc y gogledd. ahaner yr ynys gantant tra vei yvw ef. Agweddy ybei uarw ynteu. y kyuoeth oll yn deu haner y rydunt. B.

¹⁶² Ac yna gwyddo clybot o aganipus vrenhin freinc clot a phryt a theghwch cordeila. B.

¹⁶³ Anuon kennadeu awnaeth hyt ar llyr ythat oe erchi yn wreic idaw. Ac y dywaht ynteu llyr y rodei y verch idaw heb argyureu a heb da genthi yn llawen. kan daroed idaw ynteu rodi y gyuoeth ae eur ae ariant yr dwy verchet ereill. B.

¹⁶⁴ Tracheuyn y dywedut. B.

¹⁶⁵ Ac nat oed reit. idaw wrth dim. namyn kaffel gwreic vonhedic telediwy dyledawc y kaffei etived ohonei a gynhalei y gyuoeth gwedy ef. kans ef bieoed y tryded ran o freinc. Ac yn diannot cordeila a rodet y aganipus. B.

¹⁶⁶ Ac ymphen yspeit ygykylch diwed oes llyr. A dechreu llescu o honaw o heneint. y deu racydwededig-yon douyon awerescynasant arnaw y gyuoeth. yr hwn agynhalyassei ef yn wrawl trwy hir amser. Ac ae rannasant y rydunt yn deu hanner. Ac o gyt duundeb eissoes maglawn tywyssawc yr alban a gymyrth llyr attaw ar y deugeinnet marchawc. rac bot yn gewilyd gantaw vot heb varchogyon wrth escord. B.

¹⁶⁷ Agweddy bot llyr velly gyt a maglawn yspeit dwy vlyned: lldiaw aoruc coronilla y verch wrthaw rac meint oed o varchogyon ygyt ac ef. A rac eu gwssanaethwyr ynteruyssu y llys. A dywedut awnaeth wrth y gwr vot yn digawn ugein marchawc ygyt ae that ac ellwg y rei ereill ymdeith. B.

¹⁶⁸ Agweddy dywedut hynny wrth llyr. lldiaw a oruc. ac ymadaw a maglawn a mynet hyt ar henwyn tywyssawc kernyw y daw y llall. ac erbyneit o hwnnw ef yn enrededus llawen. Ny bu pen y ulwydyn hyny daruu teruyse y rwg eu gwassanaethwyr. Ac wrth hynny y sorres regau y verch wrthaw. Ac erchi idaw ellwg y varchogyon oll y wrthaw eithyr pump marchawc ae gwassanaethi. B.

¹⁶⁹ Athristau a oruc llyr eithyr mod. Achychwyn odyna elchwyl hyt ar y verch hynaf idaw. A thebygu trugarhau o honno wrthaw. achynaf gyt ac ef y varchogyon. Sef awnaeth hitheu tygu trwy y llyt y gyuoethu nef a dayar na chaffei ef ohir yno onyt ellygei oll y varchogyon y ymdeith eithyr un ae gwassanaethi. A dywedut awnaeth heuyt nat oed reit y wr kyuoet ac ef na theulu na lluosogwrwyd y gyt ac ef onyt un gwr ae gwasanaethi. B.

¹⁷⁰ Agweddy na chaffei dim or ageissei gan y verch. Gellwg y varchogyon oll y wrthaw eithyr un marchawc. A gwedy y vot yno hir yspeit. mydylaw aoruc am y hen teilygdawt ae enryded. Athristau aoruc yn vawr. A medylaw mynet hyt ar y verch a athoed y freinc. Ac offynhau hynny heuyt aoruc. mor digaryat ygellygassei y wrthaw. B.

¹⁷¹ Ac eissoes ny allwys ef a vei hwy diodef yr amharch a oed arnaw. Achychwyn parth a freinc aoruc. B.

¹⁷² A phan yttoed yn mynet yr llog. Ac na welei neb wrth y escord namyn ar y eil. ganwylaw. y dywaht yr ymadrawd hwn. B.

¹⁷³ Ev adoeth hit egkaer idinas edoed iverch indaw. A.

¹⁷⁴ Anvon aoruc llyr genat ac ebrenin ac at iverch enteu ari drigeinvet. A.

¹⁷⁵ Ac yna yd annoned gwyws trws wyneb freinc y gynnnullaw y holl dewred: wrth eu gollwg gyt a llyr y orescyn y gyuoeth tracheuyn idaw. A gwedy bot pop peth yn barawt. kychwyn a oruc llyr a chordeila y verch ar llu hwnnw gantant. A cherdet hyny doethant y ynys prydein. B.

¹⁷⁶ Ac yn diannot ymlad ae dofyon Achaffel y uudugolyaeth o llyr. A gwedy gwedu pawb or ynys idaw: y bu varw llyr yny tryded ulwydyn. Ac y bu varw aganipus vrenhin freinc. Ac yna y kymyrth cordeila llewodraeth y teyrnas yn llaw ehun. Ac y cladwyth llyr y mywn daerty awnaethoed ehun dan auon soram. Ar temhyl honno a rywnaethoed ef yn anryded ianij bifrontis yr duw a elwit. Aphan delhei wylua y temyl honno: y deuei holl grefftwyr y dinas ar wlat oe henrededu. Ac y dechreuyn pob gweith or a wnelyn hyt ym pen y ulwydyn. B.

¹⁷⁷ A gwedy gwledychu o cordeila pump mlyned yn tagneuedus: y kyuoed ydeu nyeint yny herbyn. Margan vab maglawn. A chuneda vab henwyn a llu aruawc gantant. A dala cordeila ae charcharu. Ac yny karchar hwnnw o dolur colli y chyuoeth y gwnaeth ehun y lleith. Ac y rannasant wynteu y kyuoeth yrydunt. Ac y doeth y vargan or tu draw y humyr y gogledd yny theruyn. Ac y doeth y guneda y parth yma y humyr. lloeger achymry achernyw. B.

¹⁷⁸ Achyn pen dwy ulyned y doethant gwyr a gerynt teruyse ac annundeb a llenwi bryt margan o teruyse. A dywedut wrthaw bot yn gewilyd ac ef yn vab hynaf gadu deuparth y kyuoeth yn eiddo kuneda. B.

¹⁷⁹ A chynnullaw llu aoruc margan. ac anreithyaw kyuoeth kuneda o lad a llosgi. A dyuot aoruc kuneda yny erbyn ae erlit o le y le hyny doeth ygy kymyr. Ac ar uaes mawr ymorgawc. Ac yna y llas margan ac oe enw ygelwit y lle o hyny hyt hediw. maes margan. ac yno y mae manachloc vargan yn awr. B.

¹⁸⁰ Agweddy y uudugolyaeth honno y kymyrth kuneda holl lywodraeth ynys prydein. Ac y gwledychwys yn tagneuedus teir blyned ardec arugeint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ysayas ac eseu yn proffwydau yg kaerusalem. Ac yd adeilwyth ruuein y gan deu wroder remus a romulus. yn yr vnuet dyd ar dec kyn kalan mei. B.

¹⁸¹ Agweddy marw kuneda. y doeth riwallawn y vab ynteu yn vrenhin. Ac yn oes y gwr hwnnw y bu y glaw gwaet. Ac y bu varw y dynyon gan y kakwn yn eu llad trwy y glaw gwaet. B.

¹⁸² Ac yn ol hwnnw y doeth. gorwst. Ac yn ol gorwst y doeth seissyll. Ac yn ol seissyll y doeth iago

vab gorwst y nei ynteu. Ac yn ol iago y doeth kynuarch vab seissyll. Ac yn ol kynuarch y doeth goronw digu. Ac y hwnw y bu deu vab porrex a fernex. (Ferwex. A.) B.

¹⁵³ A gwedy marw eu tat y kyuoedes teruyse y rydunt am y vrenhinyaeth. A cheissaw o porrex llad ffernex y vraw to vrat. A gwedy gwybot o fernex hynny. ffo a oruc hyt yn ffaine. A dyuot a phorth odyon y gan sardus vrenhin ffreinc. Ac ymlat a phorrex y vrawt. Ac yna y llas ffernex argynulleitua a doeth gantaw. B.

¹⁵⁴ A gwedy gwybot oe vam (yr hon a elwid Indon. A.) rylad y mab. Sef a wnaeth hitheu keissaw llad y mab byw. yn nial y mab marw. A gwedy gaffel yn kyscu o honei. yd aeth hi ae morwynion ae lad. Ac yna y rannwyf yr ynys yn pump ran trwy symudaw teruynau. B.

¹⁵⁵ Ac ym pen yspait. y kyuoedes gwas ieuau clotuawr. Sef oed y enw dyfnawl moel myt mab clydno tywysawc kernyw. A gwedy marw y tat a chaffel o dyfnawl y gyuoeth. Ryuelu a oruc ar piner (pymr. A.) vrenhin loeger. A gwedy llad preier y daethassant yn y erbyn. Nidyawc vrenhin kymru ac stater vrenhin y gogleid. a dechreu llosgi kyuoeth dyfnawl ae anreithyaw. B.

¹⁵⁶ A dyuot aoruc dyfnawl a degmil o wyr aruawc gantaw yn eu herbyn a rodi kad ar faes idunt. A gwedy gwelet o dyfnawl hwyret yd oed yn kaffel y uudugolyaeth. dwyn chwechanwr or gwyr dewraf a oruc a gwisaw arueu y gelynyon lladedic. a mynet a hwynt radaw trwy y golynyon ac y llas nidyaw a stater a chaffel y uudugolyaeth. Ac odyda gorescyn gwlaodoed y brenhined hynny a darostwng pawb wrth y arglwydiaeth ehun. B.

¹⁵⁷ A gwedy daruot o dyfnawl dwyn y pobyl ar kyuoeth wrth y hen teilygdawt. A gwneuthur coron eur idaw. a mein gwyrtlwyr uadi. A gossot kyfreitheu yr ynys. or rei y mae y saesson etwa yn aruer. A rodi noduau yr dinasoed. mal y gallei pawb or a rei tei udunt gyrcu yno diogelwch. Ac yr erei-dyr allan y rodeis ef y breint hwnw ar y meysydd yn un furuf ac yr temleu. B.

¹⁵⁸ A hyt tra parawys dyfnawl: y pylwys cledyeu y lladron ar treiswyr. Ac yny dyd ef ny laussei neb treisryw y gilyd. Ac ym pen deugein mlyned gwedy kymryt y goron y bu uarw. Ac y cladwyf geir llaw temyl awnathoed ehun yn enryded ydwyse a elwit kytunndeb. B.

¹⁵⁹ A Gwedy marw dyfnawl y kyuoedes teruyse y rwg beli a bran y deu vab ynteu am y kyuoeth. A gwedy llawer o gynhen a dadleu y kymodet trwy getymdeithon. gan amuot gadu y veli coron y teyrnas can oed hynaf. A lloeger a chymry a chernyw genthi. can oed iawnach gadu yr hynaf yn vrenhin. A gadu y vran or parth arall y hymyr a bot yn darystygedic oe vrawt. B.

¹⁶⁰ Agwedy eu tagneuedu yny wed honno. pypm mlyned y buant trwy hedweh y llywyaw eu kyuoeth. Ac yna y doeth meibion annuned y teruyseu y rygtunt. Ac y waradwydwar bran am y vot yn darystygedic yw vrawt. Ac wynt yn un vam un tat. Ac yngyndewret. Ac yn un dyltet. B.

¹⁶¹ Ac egita henni hevit eu llawer oevrager ac imladeu provedic achlotvawr wit in eniver weith a deuth Chelff (Thelff) tivisawc Morgan ith wlat ti. ti alleist gwrthwinebu idaw ac en waradwidus i gimhell ar fo. A.

¹⁶¹ A choffaw idaw or dothoed tywysogyon ereill y ryuelu ae ef. Ryoruot o bonaw. Achan oed kystal a defnyd a hynny: erchi idaw torri ae vrawt yr amot a oed waradwyd idaw y uot y rydunt. B.

¹⁶² Ac erchi idaw kymryt merch helsen vrenhin llychlyn yn wreic idaw. hyt pan vei trwy porth hwnw y gallei gaffel y gyuoeth ae dyltet. A chymryt kyghor yr anhyedwyr twyllodrus a oruc bran. A mynnu y vorwyn yn wreic idaw. A thra yttod ef yn llychlyn. y doeth beli hyt y gogleid a llanw y kestyll ar dinasoed oe wyr ehun. Ac eu kadarnhau o pop peth or wei reit. B.

¹⁶³ A phan doeth ar vran hynny kynnullaw y llychlynwyr aoruc ynteu. a cheweiryaw llyges diruawr y meint. A chyrchu tu ac ynys prydein. Aphan oed lonydaf gantaw y rwygaw y mor. nachaf Gwytlach vrenhin denmarc a llyghes gantaw yn erlit bran o achaws y vorwyn. Ac ymlad a wnaethant. Ac o damwein y kausas gwytlach y llog yd oed y vorwyn yndi. Ae thynnu a bacheu ym plith y logeu ehun. B.

¹⁶⁴ Ac val yd oedynt velly yn ymlad nachaf wynt kythrawl gwrthyneb yn gwsgaru eu llogeu pawb y wrth y gilyd o nadunt. Ac or ryw damwein y byrwyf llog wytlach ar vorwyn y gyt ac ef y tir y gogleid. B.

¹⁶⁵ Agweti igwelet owir ewlat eu dali agwnaethant ac eu dwin hit at beli. kans en er amser hwnw et oed ef ar glan emoroed morbennoed heni en achaws divotetigaeth bran ivrawt. Ac igit allog gwytlach etoetint teir llog. ar drited or rei henni ahanoed olyghes vran. Ac gweti menegi ir brenin pa beth oedint ar damwein. adarvot idunt llawenau aoruc or ri civarwot e damwein hwnw idaw. kans edoed ivrawt en mennu rivelu eni erbin. A.

¹⁶⁶ Agwedy yspeit ychydic o diewed y doeth bran yr tir ae lyghes gantaw. Ac anuon awnaeth trwy genhadeu ar veli y erchi idaw eturtyt y gyuoeth ae wreic rydalyssei ynteu. gan vygythyaw onys atuerhei yn diannot. o caffei le ae amser y lladei y pen. B.

¹⁶⁷ A gwedy y nacau o veli o pob peth o hynny. kynnullaw ymladwyr ynys prydein a wnaeth beli. A dyuot i ymlad a bran. ac ar llychlynwyr a oed y gyt ac ef. A dyuot aoruc bran ae lu ynteu hyt yn llwyn y kaladry wrth ymgynaruot. B.

¹⁶⁸ A gwedy eu dyuot y gyt. llawer o greu gwaet a ellygwyt o parth. Achynhebic y dygwyrdei y gwyr brathedic y yt gan vedelwyr kyflim. Ae eisoes goruot a wnaeth y brytanyeit. a chymell y llychlynwyr y eu llogeu. Ac yna y dygwyrwys pymthegmil o wyr bran. ny dienghis hayach o nadunt yn diuriw dianaf. Ac yna o vreid y damweinwys y vran kaffel un llog. Ac y hwylyws a honno parth a ffreinc. y getymdeithion ynteu. y rei ereill mal y dycei eu tyghetuen y ffoasant. B.

¹⁶⁹ Ac wedi kaffel o vely y uudugolyaeth honno a dyuo hyt kaer effraw o gyt gyghor y wyrda yd ellygwyt brenhin degmarc ae ordderch yn ryd gan tragywydawl darystygedigyaeth a theyrnget y gan vrenhined denmarc y ynys prydein. B.

²⁰⁰ Ac yna kadarnhau a oruc ynteu kyfreitheu y tat. A gossot ereill o newyd. Ac yn penhaf yr temleu ar dinasoedd ar fryd. Ay peris gwnyuthur fryd brenhinawl o vein a chalch ar hyt yr ynys o pen ryn kernyw hyt yn traeth catness ym prydein. Ac yn unniawn trwy y dinasoedd a gyuarffei ahi. A fford arall ar y llet. o vynyw hyt yn norhampwn yn unyawn trwy y dinasoedd a gyfarfei a hitheu. A dwy fford ereill yn amroscowr yr dinasoedd a gyfarfei ac wynteu. Ac eu cyssegru a rodi breint a noduau udunt mal y rodassei y tat. A phwy bynhac a vynho gwybot y breinheu hynny ar noduau: darlleet kyfreitheu dyfnawl. B.

²⁰¹ Ac val y dywetpwyf uchoy y doeth bran y ffreinc. yn gyflawn o pryder a goul. am y dehol yn waradwydus o tref y tat y alltuded. Ac nat oed obeith gallu ennill y teilygdawt tracheuyn. Agwedy menegi pop

un o tywyssgygon ffreinc ar neilltu ac na chauas na phorth' na nerth, or diwed y doeth hyt ar segyn tywyssauc byrgwyn. A gwedy gwrahu ohonaw y hwnw : kymeint a gauas o garyat a chedymdeithas y gan segyn agwyrda y teyrnas. Ac nat oed yr eil gwr nes noe ef y tywyssawc, hyny oed euo alunyaethei negessus y teyrnas. Ac adosparthei y dadlyeu. B.

²⁰² Sef kyffirw wr oed vran, tec oed o pryt a gosced. Adoeth achymhen oed adosparthus. Ac ethrelithus oed wrth hely adwal ac adar ma y dyliei teyrn. Ar tywyssawc agauas yny gyghor rodi un verch aoad idaw yn wreie y vran. Ac ony bei etieud o vab, kanhyadu y vran y gyuoeth gan y verch o bei hyn noc ef. Ac o bei vab idaw yteu. Adaw porth y vran y orescyn y gyuoeth ehun. B.

²⁰³ Ac ody na ny pen y vlwydyn, marw segyn. Ar gwyr a garei vran gynt o getymdeithas yn fawr, ny bu anhawd gantunt darestwg oc wryogaeth. A gwedy tynnu pawb yn un vedwl ac ef, medylaw aoruc dial ar veli y vrawt y saraet. Ac yna heb annot trwy gyghor y wyrda, kygreiaw aoruc a thywyssogyon ffreinc, val y kaffei yn hedwch kerdet trwy ffreinc, ae lu hyt y traeth flandras y lle yd oed y llogeu yn parawt. A gwedy eu dyuot yno yd hwlyasant hyt yn ynys prydein. B.

²⁰⁴ A phan doeth y chwedyl ar veli, kynnullaw aoruc ynteu ieuencit adewred ynys prydein yn erbyn bran ae lyghes. B.

²⁰⁵ A phan welas tanwen ma y gweissyon y bydinoed yn parawt. Ac yn chwanhawc y ymgyaruot, brysaw aoruc hitheu trwy ergryndegion gameu hyt ynle yd oed vran y mab a oed damunedie genthi y welet. A noethi y dwy vron trwy dagreu a icon. Ac erchi idaw ef coffau pan yw yny challon hi y crewt ef yn dyn o peth nyt oed dim. Ac erchi y charedie vab coffau y poen ar goust a gawsei yny ymdwyn naw mis yny challon. A chan hynny erchi idaw madeu y vrawt y lliat ar bar a oed gantaw wrthaw, kany wnathoed y vrawt idaw ef deunydd lliat, kany bel ae deholasei ef o ynys prydein mayn y gamwed, ae anghymendawt ehun, pan duc brenhin llychlynn am pen y vrawt y geisaw y digyuoethi. B.

²⁰⁶ Ac ar hyny, sef aoruc bran hedychu ac ufydau y vam. A bwrw y arueu y wrthaw. A dyuot hyt ar y vrawt. A phan welas bel y vrawt y dyuot attaw trwy arwyd tagnefyd, diot y arueu aoruc ynteu a mynet dwylaw mynwyl eldeu. A chymodi y deu lu y gyt, a dyuot y gyt hyt yn llundein. B.

²⁰⁷ Ac yn pen yspeit gwedy eu bot ygyt yn ynys prydein, oc eu kyt gyghor y kychwynnant parth a ffreinc a llu diruawr y veint gantunt. A chyt bei trwy lawer o ymladeu y kymellasant holl tywyssogyon ffreinc yn wedawl darestygedigaeth udunt. A chael y uudugolyaeth ar ffreinc gyt ac wynt kyn pen un olwydyn y kyrcasant parth a rucein dan anreithaw arwrthwynepei udut. B.

²⁰⁸ Ac yna yd oed Gabius, a phorcenna yn amherodrynn yn rucein. A phan welas y gwyr hynny na ellynt ymyrbyneit, a bel a bran, dyuot yn ufyd awnaethant y rodi darestygedigaeth ac vfyldawt. Ac adaw teyrnged udunt yno o rucein poe blwydyn gan ganhat sened rufein er gadu tagnefyd udunt. A rodi gwystlon a chedernyt ar eu kywrdab. B.

²⁰⁹ A gwedy ymchoelut bel a bran y wrth rucein a chyrchu parth a germania : ediuarhau awnaeth gwyr rucein am wneuthur y ryw tagnefed honno na rodi eu gwystlon y uelly. Sef awnaethan trwy twyll lludyaw yn eu ol. A mynet yn porth y wyr germania. B.

²¹⁰ A phan doeth y chwedel honno ar veli a bran. Sef awnaethant lliidyaw yn uwy no meint. Am wneuthur ac wynt y kyffirw twyll hwnw. A medylaw yw wed y gellynt ymlad ar deu lu. Sef y kawstant yn eu kyghor trigryw bel ar brytanyeit wrth ymlad a gwyr germania. Ac y eu darestwg. A mynet bran a ffreinc a byrgwyn gantaw y geisaw dial eu twyll ar wyr rufein. B.

²¹¹ A phan doeth diheurwyd or darpar hwnw ar y rufeinwyr. Sef awnaethant wynteu brysaw tracheuyn y geisaw rufein o vlaen bran. Ac adaw gwyr germania. B.

²¹² A gwedy kaffel o veli y chwedyl hwnw. Sef awnaeth ynteu ef ae lu y nos honno eu pydyaw wynteu y mywn glyn dyrys a oed ar eu ford. B.

²¹³ A phan doeth gwyr rufein trannoeth yr glyn hwnw. Sef y gwelynt y glyn yn echtewynnu gan yr heul y discleiraw ar arueu eu gelynnion. A chymraw a aeth arnynt o tebygu mae bran ae lu aoad yn eu ragot. B.

²¹⁴ Ac yna gwedy kyrcchu o veli wynt yn diannot. Sef awnaeth y rufeinwyr gwascaru yn diaruot a ffo y waradwydus. Ac eu hymlit awnaeth y brytanyeit yn greulawn tra parawys y dyd. Agwneuthur aerua trom onadunt. B.

²¹⁵ A chan y uudugolyaeth honno yd aeth bel hyt ar bran a oed yn eisted wrth rufein. Agwedy eu dyuot y gyt, dechreu ymlad ar dinas a briaw y muroed. Ac yr gwardwyd y wyr rufein dyrchael crogwyd rac bron y gaer a menegi udunt y crogynt eu gwystlon yn diannot ony rodynt y dinas. A dyuot yn eu hewyllys. B.

²¹⁶ A gwedy gwelet o ueli a bran gwyr rufein yn ebruygu eu gwystlon. Sef awnaethont wynteu gan flemychu o antrugarawc irloned, peri crogi petwar gwystul ar hugeint o dyledogeyon rufein yg gwyd eu rieni ac eu kenedyl. Ac yr hynny yn uwyaf oll paru awnaethant y rufeinwyr trwy engiryolyaeth yn eu herbyn, kans kennadeu a doeth y gan eu deu amherawdyr y dywedut y doynt trannoeth y eu amddiffyn. B.

²¹⁷ Sef awnaeth gwyr rufein oc eu kyt gyghor pan doeth y dyd trannoeth, kyrcchu allan yn aruawc y ymlad oc eu gelynnion. Athra ymtydynt yn llunauthu eu bedinoed, nachaf y deu amherawdyr yn dyuot megys y hedewssynt, gwedy ymgynnullaw yr hyn ar adiasgei oc eu llu heb eu llad. A chyrchu eu gelynnion yn dirybud drac eu kfeueu, ar gwyr y dinas or parth arall. A gwneuthur aerua diruawr y meint or brytanyeit. B.

²¹⁸ A gwedy gwelet o veli a bran llad aerua gymeint a honno oc eu marehogyon, glewhau awnaethont wynteu a chymell eu gelynnion tracheuyn. A gwedy llad milyoed o pop parth, y damnewidys y uudugolyaeth yr brytanyeit a llad Gabius a Phorcenna. A gwerescyn y gaer, ar hen swllt cudedic a oed yny gaer, hwnw a rannwyd y eu kedymdeithon. B.

²¹⁹ Ac yno y trigwys, bran yn amherawdyr yn rufein yn gwneuthur yr arglwydiaeth ny chlywyspwyd kyn no hynny y chreulonot. A phwy bynhac a yunno gwybot gweithredoed bran gwedy hynny, edrychet estoriau gwyr rufein, kan ny pherthyn yn traethu oweithredoed gwyr rufein. B.

²²⁰ Ac yna y kechwynnwys bel ac y doeth ynys prydein. Ac yn hedwch tagnouedus y treulwys y dryll arall oc oes. Ac ody na y kadarnhawd y keiryd ar kestyll ar dinassoed or a uei reit. Ac y gwnaeth ereill o newyd. Ac ody na yd adeilawd ef kaer a dinas ar auon wysc, yr hon a elwit trwy lawer o amser, kaer wysc. Ac yno y bu y trydyd archesocoby ynys prydein gwedy hynny. A gwedy dyuot gwyr rufein yr ynys hon, y gelwit, kaer llyed, ar wysc. B.

²²¹ A bel a wnaeth y porth yn llundein enryued y weith. Ac oe enw ef etwa y gelwir ef porth bel, y danaw ef y mae discynua y llogeu. Ac yny oes ef bu amylder o eur ac aryant, megys na bu y gyffelyb yn yr oesoed gwedy ef. A phan doeth y diwed ae uarw, y lloset y esecyn yn lludw. Ac y dodet y mywn llestyr eur ympan y twr awnaethoed ehun yn llundein. B.

²²² A gwedy marw bel : y doeth Gwrgan varyf twwch y vab ynteu yn vrenhin. Gwr a euelychwys

gweithredoed y tat trw tagneuyd amwnder. A chynhal y teyrnas rac estrawn genedyl yn prud. A chan kymell y elynyn yn dyledus y darestwg idaw. Ac ym plith y weithredoed y damweinwys nakau o vrenhin denmark y teyrngat a talyssai y tat. Ac a dalyei ynteu y talu idaw. B.

²²³ Acheweiraw llyges a oruc gwrگان a mynet hyt yn denmarc. A gwedy creulawn ymlad a llad y brenhin y kymhellwys y bobyl y wedawl darystgedigaeth idaw, ar teyrngat val kynt y ynys prydein. B.

²²⁴ A phan yttod yn dyuot parth ac ynyssed oruc tracheuyn. nachaf yn kyuaruot ac wynt dec llog ar hugaint yn llawn o wyr a wraged. A gwedy gouyn udunt o pyle pan hanoedynt. A phyle yd eynt, y kyuoed eu tywyssawc ac adoli y wrgant. Sef oed y enw, bartholonn. Ac erchi nawd idaw. A dywedut a oruc y rydeol or yspaeu. Ac bot ulwydyn a hanher yn krwydraw y moroed yn keissaw lle y kyuanhedu idaw. Ac erchi idawl ran yn ufyd darystgedig o ynys prydein y chyuanhedu dan tragwydawl geithiwet yr neb a uei vrenhin arnei, kany ellynt diodef mordwy yn vwy no hyunny. B.

²²⁵ A gwedy gwybot eu neges, truanhau a wnaeth gwrگان wrthtunt. Ac anuon kyuarwydyt udunt hyt yn iwerdon a oed diffeithla yna y rodes gwrگان yr ynys honno yr gwydyt yn gyntaf eirot. Ac yna yd aethant hyt yn y werdon. Ac y kynhydassant yr hyunny hyt hediw. Ac yna doeth gwrگان y ynys prydein. Ac yno y bu uarw. Ac y cladwyd yg kaer lliion ar wysc, y lle ar daroed idaw ef y teccau. B.

²²⁶ A gwedy gwrگان y doeth kuhelin y uab ynteu y vrenhin. A hyt tra parawys y oes, yn tagnouedus y traethwys y teyrnas. A marcia oed enw y wreic. A honno oe ethryllith a dechymygwys kyfreith. Ac alwei y brytanyiet kyfreith marcia. Ar gyfreith honno a troes alurty vrenhin o gymraec yn saesneec. B.

²²⁷ Gwedy marw kuhelin y doeth y vrenhinyaeht yn llaw varcia a seissyll y mab, kanyt oed ar y mab oet nam seith mlwyd pan fu varw y tat. Ac wrth hyunny y gadwyt y vrenhinyaeht yn llaw y wreic kans doeth ethreilith oed. A gwedy marw marcia y bu yn vrenhin seissyll. A gwedy seissyll y doeth kynuarch y vab yn vrenhin. Ac yn ol kynuarch, y doeth, dan y vrawt ynteu yn vrenhin. Ac yn ol dan, y doeth morud y vab yn vrenhin. Ar gwr hwnw clotuawr uu pei nat ymrodei y greulonder, pan littyei nyf arbedei neb mwy noe gilyd. Teg oed ynteu a hael. Ac nyf oed un dyn dewrach noe ef. B.

²²⁸ Ac yn y amser ef y doeth brenhin moren yr gogled a llu mawr gantaw. Ac y doeth morud yny erbyn. A gwedy bot ymlad y rydyt y kauas morud y uudugolyaeth. Ac erchi a oruc dwyn pawb oe elynyn weddy y gilyd attaw y eu llad y gyflenwi y greulonder. A hyt tra vei yn gorffwys, yd archei eu blygaw yn vwy rac y vron. A gwedy eu blygaw eu llosgi. Ac ar hyunny y doeth ryw uwystul athrugar y ueint y wrth vor y werdon. A dechreu llyngeu y gauarffei ac ef o dyn. Ac y aeth ynteu ehun y ymlad ac euo. A gwedy treulaw y arueu yn ouer, y llynekwys yr aniuell ef mal pysgodyn. Ac o hyunny allan ny welat nac ef nar enefeil. B.

²²⁹ A phym meib a uu y uorud, A hynaf oed gorboniawn. A hwnw a gymyrth llywodraeth y teyrnas yn llaw. A hwnw a uu tagnouedus ac araf. Ac ymlaen pop peth y talei telyth anryded y dwyeu. Ac uniawn wirioned yr pobyl. Ac attnewyddau temleu y dwyeu ar dinasoed a oruc, a gwneuthur ereill o newyd. Ac yn yr amser hwnw kymeint uu amlder eur ac aryant a goludoed ereill. Ac nat oed un or ynyssoed a allei ymglyffibu idi. Ac ym pen hyunny oll y kyuoethogei ynteu yn hael pawb or tlodyon mal na bei reit y neb, wneuthur treis na lledrat na chribdeilei ar y gilyd. B.

²³⁰ A gwedy marw gorboniawn yn llundein, y drychauyrt arthal y vrawt yn vrenhin. Ac nyf tebic uu ef yw vrawt kyn noc ef, y bonhedigyon a estygeht. Ac ar andydeogyon a urdei. A gwedy na allwys y dyledogyon y diodef duunaw yny erbyn awnaethant ae diwreidaw o gadeir y teyrnas y ymdeith. A dodi elidyr y vrawt yny le. B.

²³¹ Ac ym pen pump mlyned gwedy y vot yn vrenhin, yd oed yn hela diwarnawt yn fforestlwyn y kaladyr nachaf arthal y vrawt y gwr a dyolassit oe vrenhinyaeht gwedy rytuot yn crwydraw gwladod ereill am y geissyaw y gweuthur tracheuyn. Ac yn chwasei dim. Sef a wnaeth elidyr truanhau wrthlaw ae dwyn gantaw hyt yg kaer alclut ae dodi yny ystaell ehun, ymgaedus. B.

²³² A chymyrt eleuyt arnaw awnaeth elidyr. Ac anuon ar y holl wydyd y erchi udunt dyuot yw wybót. A gwedy eu dyuot yn llwyrt hyt y dinas. Erchi y pop un onadut dyuot y ymwelet un ar ol y gilyd. Ac y delhei pop un, gwyr yn parawt gantaw y eu daly ac y eu llad ony wrtheynt y arthal. A gwedy gwelet hyunny ac ofyn eu llad, y gwrhayssant y arthal. B.

²³³ Ac odynd y doethant hyt yg kaer efrawc. Ac yna y kymyrth elidyr y goron y am y pen ehun. Ac y dodes am pen y vrawt. Ac wrth hyunny y gelwit ef elidyr war. B.

²³⁴ Ac odynd y gwledychwys arthal deg mlyned gan ymchoelut y chwylyt yny gwrthwyneb, urdaw y dyledogyon a gestyg yrei andlyedawc. A gwneuthur iawnder a phawb. A phan vu varw y cladwyd yg kaer lyr. B.

²³⁵ Ac yna eilweith y deuth elidyr yn vrenhin. Ac ym pen rynnawd y kyuoed ywein a pheredur y deu vroder ieuaf yn eu erbyn. A gwedy ymlad ac ef, daly elidyr ae rodi yn llundein ygkarchar. Arannu yr ynys y redunt, nyt amgen lloegyrt a chymryt y ewein, ar gogled y peredur. Ac ym pen seith mlyned y bu varw ywein. Ac y doeth y kyuoeth yn llaw pefedur. Ac ym pen yspeit gwedy hyunny y bu varw peredur. B.

²³⁶ Ac yna y doeth elidyr y tryded weith yn vrenhin. A phan aeth or byt hwn yd edewis agreiffeu da yny ol. B.

²³⁷ A gwedy marw elidyr y doeth rys mab gorboniawn. A hwnnw adelis yn ol weithredoed elidyr y wneuthur o gwyl. B.

²³⁸ A gwe y marw rys, y doeth morgan vab arthal. A hwnnw o dysc y rieni awnaeth iawnder. B.

²³⁹ A gwedy marw morgan y doeth einyawn y vrawt ynteu. A phellau aoruc ynteu y wrth weithredoed y vrawt. Ac am y greulonder y bwrwyf ef y chwechet ulwydyn oe teyrnas. B.

²⁴⁰ Ac yna y doeth idwal vab ywein y geuynderw ynteu y vrenhin. A hwnw a wnaeth iawnder rac ofyn damwein einyawn. B.

²⁴¹ Ac yn ol idwal y d. run vab peredur. Ac yn ol run y doeth gereint vab elidyr. Ac yn ol gereint y doeth kadell y vab ynteu. Ac yn ol kadell y doeth coel. Ac yn ol coel y d. porrex. Ac y porrex y bu tri mab, ffulgen, ac idwal, ac andryw. A phob un or rei hyny a deuth yn ol y gilyd. Ac yn ol y rei hyny y doeth uryen. Ac yn ol uryen y d. eluyd. Ac yn ol eluyd y d. clydaw. Ac yn ol clyaw, y doeth clydno. Ac yn ol clydno, y doeth gorwst. Ac yn ol gorwst, y d. meiryawn. Ac yn ol meiryawn, y doeth, bleidut. Ac yn ol bleidut y d. caph. Ac yn ol caph, y d. ewein. Ac yn ol ewein, y d. seissyll. Ac yn ol seissyll y d. blegywryt. B.

²⁴² Ac ny bu yn yr oesod kantor kystal ac ef. Ac rac dahet y kanei y gelwit duw y gwaryeu. Ac yn ol blegywryt y doeth arthmael y vrawt. Ac yn ol arthmael y d. eidol. Ac yn ol eidol y doeth, rydyon. Ac yn ol rydyon y d. ryderch. Ac yn ol ryderch y d. sawyl pen uchel. Ac yn ol sawyl y doeth pyrr. Ac yn ol pyrr y d. capoir. Ac yn ol capoir, y d. manogan y vab. B.

²⁴³ Ac yn ol manogan, y d. beli mawr y vab ynteu. A deu ugeint mlyned y bu vrenhin yn ynys prydein. B.

²¹⁴ Ac y veli y bu tri meisb, lud, a chaswallon, a nynyaw. A gwedy marw beli mawr, y gwnaethpwynt llud y vab yn vrenhin. Y gwr a vu gwedy hynny, gogonedus adellawdyr kaeroed a dinasoed, hwnw a atne-
wydws muryoed llundein ae tyreu. A chyt bei llawer idaw o dinasoed, hwnw eissoes a garei ef yn vwy
nor un. Ac wrth hynny y gelwit hi kaer lud. Ac wedy hynny y gelwit ef yn llundein gan lygru y henw.
A phan vu varw llud y cladwynt yn llundein, geir llaw y porth a elwir etwa oe enw ef porth lud yn gym-
raec. Ac yn saesnech ludysgat. A deu vab a vu idaw ynteu, auarwy a theneuan. B.

²¹⁵ A phan vu varw llud nyt oet ar un or meibon val y gellit ywneuthur yn vrenhin. Ac wrth hynny
y gwnaethpwynt kaswallawn yn vrenhin. Ac ymcyrchauel aoruc ynteu y haelder a daconi, hynny oed y
glot ef ae volyant yn hedec tros y teyrnas pellaf. Ac wrth hynny y kauas ynteu vot yn vrenhin. Ac
eissoes herwyd y haelder, my nynyw e vot y meibon yn di ran or teyrnas, namyn rodi y auarwy
llundein a iarllaeth keint. Ac y theneuan iarllaeth kernyw. Ac idaw ynteu ehun coron y teyrnas. B.

²¹⁶ Ac yn yr amser hwnw megys y keffir yn ystoria gwyr rufein, gwedy daruot y wlkessar orescin
ffreinc a dyuot hyt ar lan y mor ar traeth rwyten. A gwedy arganuot ohonaw odyno ynys prydein. A
gwybot py tir oed a phwy oed yn y chyuanhedu, y dywawt pan yw un genedyl oed wyr rufein ar bryt-
tanyeit. Kans o enes yd hanoedynt wy ar bryttanyeit. Ac eissoes om tebic i, neur derw udunt dygen-
edlu y wrthym ni. kany wdant beth yw millwriaeth wrth eu bot y mywn eigawn o deithyr y byt yn
presswylyaw. Ac wrth hynny mi a tebygaf bot yn hawd eu kymell y talu teyrget y rufeinawl amher-
awdyr megys y tal yr holl vyt. Ac eissoes yawn yw auonun y erchi teyrget udu, blayn llafuryaw gwyr
kymeint a gwyr rufein yn eu kymell y talu teyrnet. A rac coti priaf hen eu hentat wy gan ellwg gwaet
an kereynt. Ar ymadrawd hwn a dotes wlkessar y mywn y llythyr. Ac anuones at gaswallawn vab beli
brenhin prydein. A phan dygawtyt y llythyr y gaswallawn, sorti a wnaeth, ac anuon llythyr ar wlkessar
tra therwyn a oruc kaswallawn yn y mod hwn. B.

²¹⁷ Kaswallawn brenhin prydein yn auonun anerch y wlkessar. O ryuedu meint sychet a chwant gwyr
rufein y aur ae ariant mal na allant dydodf yn bot ni yg kwr y byt, val yd ym ni, heb ef, y dydodf
perygyl yr eigawn y mywn nyssed heb gymell teyrnet arnadunt. A menegi idaw nat digawn gantaw
keissaw teyrnet, namyn tragywydawl geithiwet. A bwrw eu rydit y gantunt, yr hon yd oedynt wy yn
buchedoccaeuh ohonei. A menegi y wlkessar nat herwyd kaithiwet y dyliei adolwyn udunt, namyn
herwyd kereynt, kans o un llu pan anhoedynt, kans rydit a ordyfessant wy yn gymeint ac na wydynt
peth oed geithiwet. Ar rydit honno bei keissei y dwyeu y dwyn y genym, ni alafuryem yny meint y
gallem y amdiffyn. Ac wrth hynny menegi y wlkessar an bot ni yn parawt y ymlad dros an gwlat ac
an rydit os eno ageu dyuot y ynys prydein. B.

²¹⁸ A gwedy menegi grym a llythyr y wlkessar, kynnullaw llyghes a wnaeth ynteu wrth dwyn ar
weithret yr ymadrawd a auonassei ynteu yny llythyr ar gaswallawn. B.

²¹⁹ A chweddy kaffel damunedic wynt drychauel hwyleu a dyuot aber temys yr tir. Ac yna y doeth kya-
wallawn a holl gedernt ynys prydein gantaw yn eu herbyn, a beli tywysaw y ymladeu ae benteulu ae deu
nyeint auarwy tywysawc llundein, a theneuan tywysawc kernyw, a chreidu vrenhin prydein, a gwerthaed
vrenhin gwyned, a briaethal vrenhin dyuet. Ac y am hynny ieirll a barwnyeit a marchogion urdolyon. B.

²²⁰ Sef y kawsant yny kyghor, kyrechu ulkesar yny bebylleu kyn kaffel ohonaw dyuot yr wlat, gan tebygu
bot yn anhwys y wrthlad gwedy y kaffei ae dinasoed ae kestyll. A gwedu llunyaethu eu bedinoed a
chyrechu gwyr rufein yny pebylleu yn diannot. Ac yna y bu kyn galettet y wrwydyr hynny oed y
tywgyrch yn rydec o waet, mal pei delhei deheuewynt yn deisyuyt y todi eira a rew. B.

²²¹ Ac ual yd oedynt yn yr ymfust hwnw y kyuaru y vydynt yd oed nynyhaw vab beli ac auarwy vab
llud yn y llywynw a bydin ulkesar, a linaru bydin yr amherawdyr. Ac ar hynny yd ymgysuaru nynyaw
ac ulkesar, a diruawr lywenyd a gymyrth nynyaw yndaw am damweinaw idaw gyuaruot a gwr kyuard
a hwnw. Ac yndiannot y gychu a oruc. A phan welas ulkesar nynyhaw yny kyrechu a chledfyd noeth troi
y taryan yn wyehyr gyflm a oruc ac erbyneyt y dynawt a oruc arnei, a megys y gadwys y nerthoed
idaw gosot a wnaeth ynteu a chledfyd ar nynyaw ar uchaf y helym, ar pestefyn yr eil yn gyflm mal y bei
angheawl. A phan welas nynyaw hynny erbyneyt y dynawt a oruc ay daryan, a chymeint vu y dyn-
awt ac y glynhws y cledfyd yny taryan, ac rac ruthyr bydinoed yn kyrechu pan y bu reit yr ymherawdyr
adaw y cledfyd yny taryan heb y gafel o honei. B.

²²² A chweddy kaffel o nynyaw y cledfyd hwnw aerua diruawr y meint a wnaeth oe elynyn, a gwedy
treulaw llawer or dyd yny wed honno y brytanyeit a gauas y uudugolyaeth, a fio ulkessar ae u yw llogeu.
a chymrtyt y mor yn lle castell udunt, a llawen vu gantunt gafel hyny odigelwelch ac yny kyghor y
kawssant na dilynyn ymlad ar brytanyeit hwy no hynny. A hwylaw a wnaethant parth a freinc. B.

²²³ A gwedy kaffel y uudugolyaeth honno diruawr lywenyd a gymyrth kysswallawn yndaw, ac yn gyntaf
talun molyant y eu duweu. Ac odyna rodi rodyon mawr oe wyr o tir a daear ac eur ac ariant a goludoed
ereill val y dirperei y enryded. Ac eissoes yr hynny gousalus oed a bot nynyaw yn vrathedie a chyn pen y
pythewnos y bu varw, ac y cladwynt yn llundein, ac y dodet y cledfyd a dugassei yny taryan rac ulkessar
yn yr yscrin y gyt ac ef, sef oed enw y cledfyd ageu glas sef achaws y gelwit velly nyt oed dim o y anwaetei
arnaw a vei vuw. B.

²²⁴ Ac odyna gwedy dyuot ulkessar hyt yn traeth freinc, sef a wnaeth y freinc medylaw bwrw y ar-
glwydyath y arnadunt wynteu wrth y dyuot ar ffo y wrth y brytanyeit, a thebygu y uot y wanach o
hynny, ac attunt heuyt yr dathoed bot y weigli yn gyflawn o lyghes gan gaswallawn yn y hymlit. Ac
wrth hynny glewach oed y freinc yn keissaw y wrthlad oe teruynueu. B.

²²⁵ A gwedy gwelet o ulkessar hynny ymgallu a oruc ynteu ac nyr ymrodes y pedruster ymlad ar pobyl
grenlawn honno namyn agori y tryssor a rodi y pawb amylder o eur ae ariant a bodlonhau pawb or bon-
hedigyon ac eu tagneuedu velly ac eu dwyn yn un ac ef. Ac y gyt a hynny adaw eu breint ac eu dylwet
y pawb or ae kollassei a rydit y a wei kaeth. Ar gwr a oed gynt yn anhrugarawc megys llew dywal gwedy
y hespelliauw ae treissaw ar awr honno yd oed hwnnw megys oen gwar yn adaw talu ac edrud pop peth
udunt ac ny orffowysswys or gwardogrwydd hynny trwy eu hedychu yny due oll yn un ac ef. Ac yn yr
amser hwnw nyt oed na chwydd nac ymdidan gan neb namyn am ulkessar a budugolyaeth y brytanieit. B.

²²⁶ Cynn pen y dwy vlyned eilweith parattoi llyghes aoruc ulkessar y geissaw dial ar gyswallawn y
sarhaet awnaethoed idaw. A phan gogleu gaswallawn hynny cadarnhau y kestyll aoruc ac adeilatt ereill
o newyd a gossot keitweit kedeyrn ym pop porthua yg kelych ynys prydein, a gwneuthur sycheu o hymn
plymhedic ar hyt kenawl temys a gossot y rei hynny wrth gadwyneu y tyllu y llogeu ydydanunt o delyn
yno ac odyna yd aeth kyswallawn a holl gedernt yr ynys gantaw y kadw yr aruortir ractaw. B.

Yma y mae dalen ar goll yn llythyr B.

²²⁷ A gwedy nas kaffai auarwy tagneued yn un moddyd anuones y geissaw nerth at ulkessar ymherawdyr
rufein, trwy llythyr yny y mod hwn. B.

²⁵⁵ Auarwy tewyssawc llundein yn anuon anerch y ulkessar. A gwedy damunaw gynt y ageu damunaw weithon yiechyt. eduarwy genyf dala yth erbyn ti pan vu yr ymlad rot a chaswallawn an brenhin ni. kans pei peidasswn i ti a gaffoedut. y uudugolyaeth. A chymeint syberwyt a gymyrth ynteu gwedy kael y uudugolyaeth trwy yf nert h i. Ac y mae ynteu weithon ymdigyoethi y inheu. Ac velly y mae efyn talu drwv tros day un. Miui ae gwnaethof ef yn tref tataw. ac ynteu y syd ymditretatu inheu. Miui ae gossodeis ef yr eilweith ar y vrenhiniaeth. Ac ynteu yssyd yn wenychu vrn deol inheu. a minheu a alwaf tystolyaeth y nef a dayar na hedeisi y var. o nvt na rodnv vy nei oe dienydu y wiryon. Ac edrychet dy doethineb ti deunydy y lit ef. damweinaw awnaeth y deu nyeint y ni ware palet. a gwedy goruot om nei i. sef awnaeth nei y brenhin lliidiaw. a chyrchu y llall a chledfy. ac yn hynny y serthwys nei y brenhin ar y cledfy hynny aeth trwydaw. A gwedy dyuot hynny ar y brenhin yd erchis ynteu vyf nei i vrn dienyd tros y llall. Ac wrth nasrodeis y mae ynteu yn anreithaw vyg kyuoeth ac ny distryw ac wrth hynny yd wyf y gwedidaw ty trugared ti. ac yn erchi ty nert y gynhal vyg kyuoeth hyt pan vo trw vrn nert inheu y kelych tithew gwrescyn ynys prydein. ac nac ambeuet ty bruder ti dim o hyn. kans o deawt hon yd aruerant y rei marwawl gwedy eirloned tagnouedu. A gwedy ffo ymchoelut ar y uudugolyaeth. B.

²⁵⁶ A gwedy edrych y llythyr o ulkessar. sef agauas yny gyghor ef ae wyrd a nat elynt y ynys prydein yr geireu y tewyssawc. hynny delhei wylston a ellit y credu. A gwedy kynhetau hynny y auarwy yd anuones kyan y vab a deg gwystyl arrugeint o dyledogyon y gyuoeth ygyt ac ef. B.

²⁵⁷ A gwedy dyuot y gwyston kychwyn ar y mor aoruc ulkessar ar llu mwyaf a gauas y gyt ac ef. A dynu y dofy yr tir. A phan giglew gyswallawn hynny lle oed yn ymlad allundein ymadaw ar dinas aoruc. A byrswaw yn erbyn yr ymherawdyr ae lu. Ac val yd oed yn dyuot parth a cheint nacha wyr rufein yn pebyllaw yny lle hwnn kan auarwy ae dugassei wynt yno wrth dwyn kych deissyuyt am pen kyswallawn y ellwg ygaer y gantaw. B.

²⁵⁸ A phan welas gwyr rufein y brytanyeit yn dyuot attunt gwisaw eu harueu a chweiryaw eu llu yn vydinoed awnaethant. Ac yna y kymyrth auarw vab llud pumil o wyr aruaw ae dwyn y lwyn coet a oed yn agos. val y gallei pan vei amser dwyn kych dirydb am pen kyswallawn ae lu. B.

²⁵⁹ A gwedy daruot llunyaethu y bydinoed y gwnaethpwyt aerua greulawn o pob parth. kans y gwyr lladedic a dygwydaw mal deil mis hdyf gan wynt kadarn. Ac val yd oedynt yn yr ymfust hwnnw kychwyn a oruc auarw ae varchogyon gantaw or llwyn. bydin gyswallawn or tu dracheuyn ar vydin honno a oed anreithedic or tu arall gan ruthyr gwyr rufein. Ac yna rac kywarsaghedigyaeth y kywtawtwyr ehun yn allwys seuyll y rycynt namyn kymyrt eu ffo. Ac yn agos undnt yd oed mynyd karegawc. a llwyn o goet dyrys a oed yn pen y mynyd. A hyt yno y ffoes kyswallawn ae lu. B.

²⁶⁰ A gwedy dygwydaw yn y ran waethaf or ymlad a chael goruchelder y mynyd gwrthwynebu yn wrawl awnaethant y eu gelynyon a oed yny ymlit kan geissaw trigaw ar y tor. Ac eissoes serthed y mynyd ae drysswch ae gerrio a oed ymdiffyn yr brytanyeit mal y gellynt wneuthur aerua vawr o gelynyon. B.

²⁶¹ Ac yna sef awnaeth ulkessar codi y lu yg kylych y mynyd y worchawd rac dianc neb odyno. kans y vedwl oed kymell y brenhin y darostwg idaw trw newyn. yr hwn ny allassei y gymell trwy ymlad. B.

²⁶² O enryved genedyl y brytanyeit a gymellawd dwy weith y gwr hwnw ar ffo yr hwn ny allwys yr holl vyt gwrthwynebu idaw. Ae wynteu yr awr hon yn ffoedigyon rac hwnnw. Ac eissoes yn gwrthwynebu yn wrawl idaw. Ac yn parawt y dieodf ageu dros eu gwlat. B.

²⁶³ Ac yn pen yr eil dyd gwedy gwarchae kaswallawn velly. Ac nat oed na bwyt na diawt uduet. ofynhau a oruc bot yn dir idaw rac newyn ymrodi y garchar yr amherawdyr. Sef a oruc anuon ar auarwy yr erchi idaw tagnouedu ac ulkessar rac yw genedyl golli eu teilygdawt ar y teyrnas gwedy darfai idaw daly kaswallawn. A menegi idaw kyt ryfelei ar talym ar auarwy yr darestwg ae gospi ny mynhei ef y ageu yr hynny. B.

²⁶⁴ A gwedy menegi hynny y auarwy y dywawt ynteu nat oed hawd karu tywyssawc a vyd gwar ar ryfel megys oen a chreulawn a dywal all llew ar yr hedwch. Oi a duw nef a dayar yr awrhon y mae ef yn gwediaw i y gwr a oed arglwyd arafai gynheu yr awr hon y mae ef yn damunaw tagnouedu trwy darystegedigyaeth ac ulkessar y gwr a oed gan ulkessar kynno hyn. gaffel tagnoued y gantaw. Ac wrth hynny y dyliei ef edrych ar wneuthur iawn yr gwr y gallwys ef dwy weith trwy y nert wrthlad ymherawdyr rufein dwy weith or teyrnas ar trydyd weith y dwyn idi oe anuod. Ac wrth hynny nyt oed iawn dadleu ar gam ac enwir a miui kan gelleis i wneuthur y gwyssaethu hynny yna. Ac yr awr hon y gwnethum hon. Ac wrth hynny annoethinab yw gwnethur sarhaedu na cham yr neb y kaffer vudugolyaeth trwydaw yn wastat kany eill un tewissawc gaffel budugolyaeth heb y gwyr a ellyghant y gwaet yn ymlad drostaw. Ac yr hyny eissoes oe gallafi mi a vnaf tagnoued ac ulkessar kan deryw dial yn digawn arnaw ef y syrrhaet awnaeth y mi. Pan dydw yn gwediaw yn uyrugared i. B.

²⁶⁵ A chychwyn a oruc auarw a dyuot kan urys hyt y lle yd oed ulkessar a darestwg rac y vron gan dywedut yr ymadrawd hwn. Lllyma weithon goleu ac amlwg yf bot yn digawn y dieleisti yt lit ankaswallawn gwna weithon trugared ac ef. beth a vynynt amgen gantaw ef bot ufylltawt a darystgedigyaeth a thalu teyrngt y rufeinawl teilygtawt. A gwedy na rodes ulkessar ateb idaw y dywawt auarwy wrthaw val hyn tidi ulkessar heb ef hyn a adeweis i y tidi. gwedy goruydit ar gaswallawn. darystgedigyaeth a theyrngt y ti o ynys prydein. Lllyma kyswallawn gwedy goruot arnaw. Lllyma ynys prydein yn darystgedig ytt trwy vy nert h i. beth a dyliafi yti i wneuthur ymlaen hynny nyt ef dwg grawdwr nef a dayar a wnel dieodf ohonafi gyrrharu kyswallawn vy arglwyd. Ac ynteu y gwnethur iawn y mi am y syrraedeu a wnathoed ym. Ednebyd ti ulkessar nat hawd llad kyswallawn. a miui yn vyw y gwr nyt kywilyd genyf rodi vy nert idaw o ny bydy ti wrth vyg kyghor. B.

²⁶⁶ Ac yna rac ofyn auarwy arafhaw a oruc ulkessar a thagnouedu a kyswallawn. A chymyrt teyrngt o ynys prydein pob plwydlyn. sef oed meint y teyrngt teirmil o punoed. Ac ynteu aethant ulkessar a chyswallawn yn gytymdeithon. Ac y rodes pop un y gilyd rodyon mawrweirhawc o eur ac aryant a thlysseu. Ac y bu ulkessar y gauaf hwnw yn ynys Prydein. B.

²⁶⁷ A dechreu gwanwyn y cychwynwys ef rydaw a ffreinc. A ym pen yspeit o amser kynnullaw llu mawr awnaeth ulkessar. Ac ar llu hwnw yd aeth ef parth a rufein yn erbyn pompeis y gwr a oed yn lle amherawdyr yna y dala yn erbyn ulkessar. A chan ny perthyn ar y deunydy y mi traethu o weithreded gwyr rufein. hyny uo hebryuedic y rei hynny yd amhoelwn ar yn treuthawt nyhunein. B.

²⁶⁸ Ac ym pen yspeit seith ulyned gwedy mynet ulkessar o ynys prydein. y bu varw kyswallawn. Ac y cladwytyr yg kaer efrawc kan vrenhinawl arwilyant. B.

²⁶⁹ Ac yn ol kyswallawn y gwnaethpwyt teneuan vab llud yn vrenhin. kans auarwy a athoed y rufein y gyt ac ulkessar. A hwnw a traethwys y teyrnas. trwy hedwch a thagnoued. Gwr dewr oed teneuan ac agarei gyfawder yn vawr. B.

²⁷⁰ A gwedy marw teneuan y deuth gynuelyn y vab yn vrenhin. marchawc gwych trybelit oed hwnw

auagassei ulkessar ac ae wrdassei mewn arueu a chymeint uu garyat gwyr rufein gan gynuelyn. A chyt gallei attal eu teyrnget oc eu anuod y rodei udunt heb oruot y chymell. B.

²⁷⁴ Ar amser hwnnw y ganet iessu grist or arglwydes veir wry y gwr y brynwys y kristynogyon yr creu y gallon. B.

²⁷⁵ A gwedy bot kynuelyn yn vrenhin deg mlyned y bu deu vab idaw Gwydyr. a gwedyr adar weudawt. A gwedy marw kynuelyn y gwnaethpwt gwydyr yn vrenhin ac y dechreuws attal teyrnget gwyr rufein. Ac yna y doeth gloyw ymherawdyr rufein a llu ganthaw y ynys prydein y gymell y teyrnget tracheuyn. a thlywsaww y ymladeu y gyt ac ef sef oed y enw lilius hamo yr hwn ni wnaei ef dim eithyr trwy y gyghor. ac y porchestyr y deuthant yr tir. ac y gwnaethant mur maen ar pyrth y dinas mal na chaffei neb o yvyn vynet allan. kans. eu bryt oed y gwarchae ae darestwg uelly. B.

²⁷⁶ A gwedy dyuot y chwedyl ar wydyr kynnull aoruc ynteu holl ymladwyr ynys prydein yny herbryn. A gwedy dyuot y deu lu y gyt bydinaw o pop parth awnaethant a dechreu ymlad a molestu y elynyn a oruc gwedyr yn wychyr a mwy a ladei ehun no ran vwyaf oe lu. Ac ar hynny yd oed yr ymherawdyr ae lu yn kyrcu eu logeu y ffo pan aeth y twyllwr bradwr gan lilius hamo. a chymryt arueu un or brytanyeit a ryladyssit ac yn yr arueu hynny annoc y brytanyeit megys kyt bei un o nadunt. ac adaw udunt y uudug-olyaeth o perheyn velly kan leith a dyuodeu y brytanyeit a dyscassei ym plith y gwyntlon a oed yn rufein o ynys prydein a cherdet yn astrywys trwy y bydinoed hyny deuth geir llaw y brenhin. B.

²⁷⁷ A phan ganas gyffle taraw y brenhin hyny vu y pen hyt y maes a chledydf. A llithrow trwy y bydin- oed gan yr yscymun vudugolyaeth honno hyny deuth ar y lu ehun. B.

²⁷⁸ A gwedy gwelet o weiryd adarweinidaw rylad y brenhin bwrw y arueu ehun y wrthaw a gwisaw arueu y brenhin. ac annoc y gytemdeithon a gyrru angred y ymlad yndunt megys pei euo wei y brenhin. A phawb a vu wrth y dysc. Kans ny wydynt rylad eu brenhin. A gwedy ymlad yn drut wynt awnaeth- ant aerua creulawn or eu gelynyon. Ac or diwed ffo aoruc gwyr rufein yn dwy ran. Gloyw ar lleill ran oe lu yn vriwiede aeth yw llogeu. A chymryt y rei hynny yn diogelwch idaw. a lilius a ran arall a gych- wys y koet kany chafas yspeit y vynet yr llogeu. B.

²⁷⁹ A thebygu awnaeth Gweiryd vot Gloyw yn ffw yr koet y gyt a hamo. Ac wrth hynny ny orffowys- wys oc eu hymlit hyny gordiwdedaw ar lan y mor yny lle a elwir oe enw ef nordhamtwn. yno yd oed porthua adas y discynnno llogeu. Ac val yd oed hamo yn kaffel y llogeu y doeth gweiryd yn deissyuyt am eu pen. ac yno y lad. Ac yr hynny hyt hediw y gelwir y porthua honno nordhamptwn yn saesneec. Ac yn gymraec porth hamo. B.

²⁸⁰ A thra yttoed Weiryd yn ymlit hamo. yd oed loyw ar hyn a diagassei oe lu ganthaw gwedy rymchoelut tracheuyn. Ac yn ymlad ar dinas a elwit yna kaer peris. Ac elwir weithon porchestyr. Ac yn diannot gwedy kaffel y gaer ae goresgyn a gwascaru y muroed. kychwyn awnaeth yn ol gweiryd a ryathoed hyt yg kaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno dechreu ymlad ar gaer. A medylaw awnaeth ef gwarchae gweiryd hynny delhei yny ewylls kac newyn. B.

²⁸¹ A gwedy gwelet o weiryd y warchae ef uelly. kyweiryaw a oruc ef y lu yn vydinoed. A chyrchu allan wrth rodi kat ar vaes. A phan welas yr amherawdyr weiryd mor lew a hynny. Sef awnaeth anvon attaw y geissaw tagneued a duundeb y gantaw. kans ovyn oed gantaw glewder a chadernyt y brytanyeit. Ac wrth hynny diogelach vu gantaw trwy synwyr a doethineb eu gwaret yna. noc ymrodi yn pedrustr ymlad ac wynt. Sef yd anuones y gan y genhadeu. rodi y uerch y weiryd yn wreic idaw gan gymell bren- hinyath yns prydein dan goron rufein. B.

²⁸² Ac o gyghor ywryda ae doethon. y kymyrth gweiryd y tagneued honno. A chymryt merch yr am- herawdyr yn wreic idaw. A dywedut awnaeth y wryda wrthaw heuyt nat oed waradwy idaw darestwg y amherawdyr rufein. pan vei yr holl vyt yn wedawl idaw. Ac uelly trwy y ryw amydroyon hynny ufydhau a oruc gweiryd wrth eu kyghor. A darestwg yr amherawdyr. Ac yn dianot yd anuones gloyw yn ol y uerch wrth y rodi y weiryd. A thrwy porth gweiryd ae ganhorthwy gwedy hynny y gorescynnwys gloyw yr ynyssod ereill yny glych. B.

²⁸³ A gwedy mynet y gayaf hwnnw heibaw. y doeth y kynhadeu o rufein a merch yr amherawdyr gantunt. Ac y dodassant hi ar y that. Sef oed y henw gwenwissa. Ac enryuedawt oed y thegwch o pryt a gosced. A gwedy y roi y weiryd mwy y karei ef hi nor holl vyt. Ac wrth hynny y mynwys ynyrydedu y lle kyntaf y kysewys genthi o tragwydawl gof. Ac erchi a wnaeth yr amherawdyr adeilat dinas yny lle hwnnw y gadw koff rywnethur neithoreu kymeint a reihynny trwy yr oessoed. B.

²⁸⁴ Ac ufydhau awnaeth yr amherawdyr y hynny. Ac adeilatt dinas a chaer. A galw hwnnw oe enw ef kaer loyw. Ac yg kyfnydd kymry a lloegyr y mae ar lan hafren. ereill a dyweit mae o achaws mab yr amherawdyr a anet yno. Ac a elwit gloyw gwlat lydan. y gelwit y gaer velly. Ac nyt ef. B.

²⁸⁵ Ac yn amser gweiryd y kymyrth yr arglwyd iesu grist diodeifeint ym pren kroc yr prynu cristynogyon o geithiwet uffern. B.

²⁸⁶ Gwedy adeilatt y dinas. a hedychu yr ynys yd ymchoeles yr amherawdyr parth a rufein. A gorchy- mun y weiryd llywodraeth yr ynyssod yny glych gyda ac ynys prydein. Ac yn yr amser hwnnw y seilwys pedyr eglwys gyntaf yn yr antioec. Ac odyna y doeth y rufein. Ac yno y delis teilygdawt tadawl escobawt ac yd anuones marc euegyllwr hyt yr eiff y pregethu euygil iessu crist ascriuenassei ehun o weithreded mab dauw. B.

²⁸⁷ A gwedy mynet yr amherawdyr y rufein y kymyrth gweiryd yndaw synnwyr ac atnewydau y kaeroed yny lle y bydunt yn adveilyaw. A llywyaw y teyrnas aoruc trwy wrolder a gwiryoned megys yd oed y enw ae ofyn yn ehedec y teyrnasyoed y boptu. Ac yn hynny eissoes kyuoody syberwynt yndaw ac attal teyrnget gwyr rufein. B.

²⁸⁸ Ac wrth hynny yd anuones gloyw vassasyanus a llu mawr gantaw hyt yn ynys prydein. y tagnoedu a gweiryd. neu y gymell teyrnget y wyr rufein arnaw. A gwedy eu dyuot hyt ym porth rwydyn. Nacha Weiryd a llu mawr gantaw yn dyuot yn eu herbryn. hynny oed aruthyr gan wyr rufein amlet eu nifyr. Ac wrth hynny. ny lauasysant kyrcu y tir yna. namyn trossi y hwyleu a chyrchu radcut hyny doethant y traeth tutneis yr tir. B.

²⁸⁹ A gwedy kaffel o vassasyanus y tir ef ae lu y doethant parth a chaer penhwylgoet. yr hon a elwir yr awr hon Exon. *Dalen ar goll yma.* B.

²⁹⁰ A gwedy eillenwi o veuruc y vched y deuth koel y vab ynteu yn vrenhin yny ol. Ac yn rufein y magysit koel. a moes gwyr rufein ae deunaw a dyscassei. Ac wrth hynny yd oed yuron yn rwyndie oc karyat wynt ac yn talu teyrnget udunt heb y warauun. kans yr holl vyt awelsei yn yr amser hwnnw yn darystegiedic udunt. ac ar vyrdyr ny bu yn ynys prydein vrenhin well a ynyrdedei dylydegogyon y teyrnas ny choel nae ac katwei yn hedychach. Ac vn mab a anet idaw. sef oed y enw. lles. B.

²⁹¹ A gwedy marw koel y deuth lles y vab yn vrenhin. ac holl weithreded da y tat a erlynwys. Ac awnaeth yn gymeint ac y tebygit mae ef oed koel ehun. a medylaw a wnaeth hyt y gallei vot yn well y

lived noe dechreu. Ac anuon aoruc hyt ar eleutherius pab y erchi idaw danuon attaw wyr ffydlawn a pregethei idaw gristynogaeth a chret a beddy. kans gwyrtheu awnathod yr ebystyl yn pregethu ar hyt y byt adaroed udunt kyffrio a golebau y gallon ae wedl at duw. Ac wrth yd oed ynteu yn damunaw gwir ffyd o dihwyt y vryt. Ac ynteu ae kausas. B.

²⁹² A gwedy gwelet or pap y greuydus damunet sef yd anuones attaw deuwr greuydus ffydlawn dyscotron seiledic yny lan ffyd gatholic y brygethu idaw ac yw pobyl dyuodedigaeth yr arglwyd iessu grist yg knawt ae golchodigaeth wynteu trwy lan ffydlawn veddy. Sef oed enweu y gwyr. dunau. a phagan. A gwedy dyuot y gwyr da hynny y ynys prydein a phregethu y les vab koel ae vedydyaw ae ymchoelut ar grist oe holl gallon. a dechreu a oruc y bobyl yny lle rydec attadunt. ac o dysc ae egreiffit oe brenhin credu y duw ac oe vedydyaw yn enw iessu grist trwy ffyd lan gatholic. Ac velly y rifaw ymplith y gleinyon ac eu talu y grist oe creawdyr wynt. B.

²⁹³ A gwedy daruot yr gwynuededigyon athrawon hynny dileu kamgret or holl ynys y temleu a oed gwedy seilaw yr geuduweu a gysegrwynt ac aberthwynt yr gwir duw hollgyuoethawc. Ac yr ebystyl ac yr seint. A gossot yndunt amryualyon genuinoed o vrdas yr lan eglwys y talu dwywawl wassanaeth yndi y eu creawdyr. B.

²⁹⁴ Ac yn yr amser hwnnw yd oed yn ynys prydein yn talu enryded yr geuduweu wyth temyl ar ugeint. A their prif temyl y ar hynny a oed vwech noe wynteu. Ac wrth gyureithu y rei hynny y darystgyei y rei ereill oll o arch yr ypotolaw wyr hynny y ducpwynt y temleu hynny rac y geu duweu. Ac ymponpyn or wyth temyl ar ugeint y gossodet escob. Ac ympon vn or tri lle arbenic y gossodet archescob. A rannu yr wyth temyl ar ugeint yn teir ran. vfydhau yr tri archescobeu ae eisteduau y tri archescob a oed yn y lleoed bonhediceaf yn yr ynys. nyt amgen llundein. a chaer efrawc. a chaer lliou ar wyde. Ac yr tri dinas hynny y darystgyei yr wyth ar ugeint. A gwedy rannu yr ynys yn teir ran. y discynawd y archescob kaer efrawc deiuyr a brynech ar alban megys y kerdia humyr. Ac y archescobawt llundein lloegyr a chernyw. Ac odyda kymry oll mal y keidw hafren wrth archescobawt kaer lliou.

²⁹⁵ A gwedy daruot yr deu wrda gatholic hynny llunyaethu pop peth yn wedus or a perthynai parth ar lan ffyd. ymchoelut a wnaethant trach eu keun parth a rufein. A datganu y eleutherius pap pop peth or a wnaethodynt. Ac y kadarnhawd y pap pop peth ar y llunyaeth y edewssynt wynteu. A gwedy kaffel onadunt wynteu y kedernyt hwnnw y deuthant y ynys prydein a llawer o getymdeithon dyawdl ygyt ac wynt a thrwy dyse y rei hynny yn enkyt bychan y bu kadarn ffyd y brytanyeit. A phwy bynac ac auyno gwyybot enweu y gwyr hynny. keisset yny llyuwr asseriunwys gldas o volant y emrys wledic. kans yr hyn a yseriueini yr kymeint ahwnnw o eglur traethawt nyt reit y vn y atnewdyd. B.

²⁹⁶ A gwedy gwelet o les diwyllywt cristynogawl ffyd yn kenydu yn teyrnas diruawr lwyenyd a gymyrth yndaw. ar kyuoeth ar tired ar breineu a oed y temleu y geuduweu kyn no hynny a rodes ef y duw ar seint yntagwyddawl dan ygwneccau yn vawr o tir a dayar a breineu a rydit a noduau. Ac ym plith y gweithreded hynny y teruyrnawd lles y vuched ac y aeth or byt y teyrnas mab duw. ae gorff a gladwynt yg kaer loyw yn y eglwys penas yny dinas. Sef amser oed hynny vn vlwdyn arbymtheac a deugeint a chant gwedy dyuot crist ymrudd yr arglwydes veir wryr. B.

²⁹⁷ A gwedy marw lles ac nat oed vn mab idaw y wledychu yny ol y kyuoedes teruysg y rwg y brytanyeit. Ac y gwanhawys arglwydiaeth gwyr rufein. A gwedy klybot hynny yn rufein. Sef awnaethant anuon seuerus senedwr a dwy leg o wyr aruawc gantaw y gymell yr ynys wrth y harglwydiaeth val kynt. A gwedy dyuot seuerus a bot ymladeu lawyr rygtau ar brytanyeit gwerescyn ran or ynys aoruc. a ran arall ny allwys y gwerescyn namyn o ynych amladeu y poeni hyny deholet dros deifyr a brynych hyt yr alban a sulyen yn tewyssawc arnadunt. Ac sef a wnaeth y dylyedogyon hynny kynnullaw lliu mawr or enysedd ac goulau eu kiwtawtwyr trwy vynyth ryfel a brwydyr. B.

²⁹⁸ A thrwm vu gan yr amherawdyr diodet eu ryfel y wastat. sef awnaeth erchi dyrchauel mur rwg yr alban a deifyr a brynech or mor bwy gylid ae eu gwarchae val na cheffynt dyuot dros teruyrn y mur hwnnw. Ac y gossodet treul keffredin wrth edeilat y mur. Ar mur hwnnw a parhawys trw lawer o amseroed ac ae attellis yn vynyth y wrth y brytanyeit. A gwedy na allwys sulyen kynhal ryuel a vei hwy yn erbyn yr amherawdyr. sef yd aeth hyt yn sithya y geissyaw porth y gan y flicheit y werescyn y gryoeth tracheuyn. A gwedy kynnullaw holl ieuencit a dewred y wlat honno. A dyuot awnaeth y ynys prydein yr tir a llyghes uawr gantaw. ac am pen kaer efrawc y doeth ac ymlad ar gaer. B.

²⁹⁹ A gwedy mynet y chwedyl honno yn honneit tros y teyrnas yd ymadwys y ran vwyaf or brytanyeit ar ymherawdyr a mynet at sulyen. Ac yr hynny ny pheidwys yr amherawdyr ae darypyr namyn kynnullaw gwyr rufein arhyw a trigassei y gyt ac ef or brytanyeit. a chyrcu y lle yd oed sulyen ae ymlad ac ef. A phan oed gadarnaf yr ymlad y llas seuerus. ac y brathwynt sulyen yn agheuawl. ac y cladwynt seuerus yg kaer efrawc. a gwyr rufein agynhelis y dinas arnadunt a deuvab seuerus. nyt amgen. bassianus. a geta. Basianus a hanoed y vam or ynys hon. a gyta. a hanoed o rufein. A gwedy marw eu tat sef awnaeth gwyr rufein dyrchauel gyta yn vrenhin wrth hanuot y vam o rufein. Sef awnaeth y brytanyeit ethol bassianus yn vrenhin ac oachaws hanuot y vam or ynys hono. Ac wrth hynny ymlad awnaeth y deu vroder ac ynyr ymlad hwnnw y llas gyta. Ac y kausas bassianus y vrenhyniaeth trwy nerth y brytanyeit. B.

³⁰⁰ Ac ynyr amser hwnnw yd oed was ieuenic clotuawr yn ynys prydein sef oed y enw karawn. Ac ny hanoed o vrenhinawl genedyl namyn o lin isel. A gwedy kaffel clot o honaw yn llawer o ymladeu. kychwyn a oruc parth a rufein y geissaw kanhat gan sened rufein y wyrchdaw arvortir yr ynys rac estrawn genedyl. Ac adaw oda wdunt yr hynny digawn bei kenhetit idaw vrenhyniaeth yr ynys. B.

³⁰¹ A gwedy twyllaw o honaw y sened trwy ewidyon twyllodrus. A chanhattau a wnaethpwynt idaw y negesseu ac ymchoelut adre ae negesseu gantaw trw gedernyt llythreun. ac insileu y sened wrthtunt. A gwedy y dyuot y ynys prydein kynnullaw amyldeu o logeu a oruc a galw attaw holl ieuencit ynys prydein a chyrcu traetheu a gwnethur kynwryf mawr yn yr holl teruyneun. Ac y gyt a hynny dwyn kyrcheu mynych y enysedd yny gylch ac eu anreithaw ac eu lloesi a distryw eu kestyll a llad eu tir diwylodron a thra ythoed ef yn hynny pawb or kribdeilwyr ereill a gwrchei attaw y wrhau idaw. Ac ar pen yspeit vechan kymeint oed y nifer ac nat oed hawd y vn tywyssawc seuyll yny erbyn. B.

³⁰² Ac wrth hynny sef a oruc karawn ymdyrchauel o syberwynt ac anuon ar y brytanyeit y venegi pei gwnelynt euo yn vrenhin gwedy darfeil idaw gwascaru gwyr rufein ae llad yd ymdiffynnei ynys prydein rac estrawn genedyl ac rac pob gormes a geissei dyuot idi. B.

³⁰³ A gwedy kaffel o honaw duunedeb ymlad a oruc a bassianus ae lad a chymrty llawodraeth yr teyrnas yny ehun kans efficheit ae dugassei sulyen gantaw a wnaethod brat bassianus. A phan dylnt y flicheit kyhorthwyaw oe brenhin nyt ef awnaethant wynteu namyn kymrty gwerth gan garawn a llad bassianus. Ac sef a oruc gwyr rufein nyuudy a heb wybot pwy a vei y gwyr ehunein ac adaw y maes a ffo. A gwedy kaffel o garawn y uduogolyaeth honno y rodes ynteu yr efficheit yr alban yn lle hynny y preswlaw ac yr hynny hyt heddiw y maent yno. B.

³⁰⁴ A gwedy clybot yn rufein rywarescyn o garawn ynys prydein a llad gwyr rufein ae gwascaru. sef a wnaeth gwyr rufein anuon alectus a their llog o wyr aruawo gantaw y geissaw llad y creulawn hwnnw a dwyn yr ynys wrth arglwydiaeth gwyr rufein. a heb vn goirgwedy dyuot alectus yr tir ac ymlad a charawn ae lad a chymryt llewodraeth yr ynys yny law ehun. ac gwnethur creulonder a molest ar y brytanyeit o achawys rymmadaw o hanut ac arglwydiaeth gwyr rufein. a gwrhau y karawn. B.

³⁰⁵ Sef awnaeth y brytanyeit heb allu dioddef hynny gwnethur ascliptotus tewyssawc kernyw yn vrenhin arnadut ac odyna kynnullaw llu y ymlad a gwyr rufein. Ac yna yd oed alectus yn llundein y gwnethur gwylua ydy tatolyn duaw. Ac eissoes pan gogleu alectus bot y brytanyeit yn dyuot am y pen peidaw ac aberthu a oruc a mynet o dieithr y dinas ae kedernyt gantaw. A gwedy bot ymlad y rydunt. aerau diruawr y meint a las o pop parth. A goruot a ganus y brytanyeit a gwascaru bedinoed gwyr rufein ac kymell ar fio. Ac yna yd hwnnw y llas alectus a llawer olwioed ygyt ac ef. B.

³⁰⁶ A gwedy klywet o lilius gallus kedymdeith alectus rygaffel or brytanyeit y uadugolyaeth sef awnaeth ynteu. kynnullaw yr hyn adiasgai oet getymdeithon a chyrchu kaer lundein a chae y pyrrh arnadut o tebygu gallu gochel eu ageu uelly. Ac eissoes sef awnaeth ascliptotus eu gwarchae yno ac anuon at pawb o ynys y venegi rydaruot idaw ef lad alectus a bot ynteu yngwarchae yr hyn a diagassei oe lu yg kaer lundein ac wrth erchi y bawb dyuot yn gyttuon ac eu holl porth gantunt y geissaw diwreidaw gwyr rufein or ynys hon. kans tebic oed gantaw bot yn hawd hynny hyt tra vdydnt ygvarchae velly. B.

³⁰⁷ Ac wrth y wys honno y doethant pawb o a hanoed or brytanyeit. Ac gwedy dyuot pawb hyt yno agwneuthur amryuol perianeu y ymlad ar gaer yn drut ac yn galet. A phan welas gwyr rufein hynny annoc awnaethant eu tywysawc y ymrodi y trugared ascliptotus. ac erchi idaw eu ellw or ynys heb dim o da gantunt namyn y eneideu kan daroed oll y llad o nyt vn leg a oed etwa yn ymgynhal. B.

³⁰⁸ Ac wrth y kyghor hwnnw yd ymrodassant y ewyllys y brenhin. ac val yd oednt yn kymryt kyghor am eu ellw sef awnaeth gwyr gwyned eu kyrchu ac ar yr vn frwt a gerdei trw lundein. llad gallus ae gtyndeithon oll. Ac yr hynny hyt heddiw oenw ef y gelwir y nant hwnnw yn gymraec nant y kellowe. ac yn saesneon galwsbrwc. B.

³⁰⁹ A gwedy gortu ar wyr rufein y kymertth ascliptotus coron y teyrnas ae llywodraeth trw duundeb pawb. a tharaethu y gyuoeth a oruc o vnyawn wiryoned a hedweh trwy yspeit deg mlyned a gwaryd crib deil y treiswyr. a phylu clededy y lladron. B.

³¹⁰ Ac yna y cyuodes creulonder dioclicianus amherawdyr rufein trwy yr hwn y dilewyt cristynogyaeth o ynys prydein. yr hon a gynhalyssit yn gyuan yndi yr yn oes lles vab coel y brenhin kyntaf agymertth cret a bedyd yndi. kans maxen tywysawc ymladeu yr amherawdyr creulawn hwnnw a deuth yr ynys hon a llu mawr gantaw. ac o arch yr amherawdyr. y diuawyt yr eglwysseu ac y lloset ae llyfreu or yscrythyr lan yn lwyr ac merthyrywyt yr ytholedigyon effeireit. a christynogyon a oed ufyd dan wed mab duw. ac yna y damlewychwys duw y trugared ac ny mynwys bot kenedyl y brytanyeit yn llychyn o tewyllwch pechawt. namyn goluhau ohanuot ehunein egluraf lampeu o verthyri. Ac yn awr y mae bedeu y rei hynny ac eu hescyrn yn greireu mawr weirhawc yny a oed y merthyrywt yn gwnethur gwyrtheu hyny bei kwynnannus y kristynogyon clybot rywneuthur o paganyeit y kyfyrw distryw hwnw ar eu priawt genedyl. B.

³¹¹ Ac ym plith y bendigeidyon verthyri y dioddefwys seint alba o varolan. Ac ygyt ac ef iulius ac aron o gaer lliion ar wysc. Ac yna y kymyrth seint alban anthibalus a y cudywys yn ty ehunan rac y verthyru. A gwedy na thygye y kymyrth y wiscehun ymdanaw ac ymrodes yn merthyrolyaeth drostaw gan euelychu crist y gwr a rodes y eneit tros y deueit. ac odyna y deu wr ereill trwy aglywedid poeneu ar eu korfioed ae hellw y wlat nef. B.

³¹² Ac yna y kyuodes iarll kaer loyw yn erbyn ascliptotus. A gwedy ymlad ac ef ae lad. y kymyrth ehun coron y teyrnas. A gwedy menegi hynny y sened rufein. llawenhau awnaethant o ageu. y brenhin a gynhernassei eu arglwydiaeth. A gwedy dwyn ar gof onadut eu kollet yr pan gollasynt arglwydiaeth ynys prydein sef awnaethant anuon constans senedwr o rufein y gwr a warysnyassei yr yspaw wrth rufein. gwr doeth glew aodd hwnnw ac alafuryei yn vwy no neb y chwaneccau arglwydiaeth gwyr rufein. B.

³¹³ A phan gogleu goel bot y gwr hwnnw yn dyuot y ynys prydein ofynhau aoruc ymlad ac ef kan klywei nat oed neb a llei gwrthwynebu idaw. Ac wrth hynny pan doeth constans yr tir. Sef awnaeth koel anuon attaw y erchi tagnoued ac y gynec idaw darystygedigyaeth o ynys prydein o ganhadu y goel y vrenhinyaeth a thalu teyrnet y wyr rufein. A gwedy datganu hynny y constans y rodes tagnoued udunt. Ac y kymyrth gwyntlon y gan y brytanyeit ar hynny. a chyn pen y mis gwedy y kleuychwys coel o orthwrn heint. Ac ynyr wythuet dyd y bu varw. B.

³¹⁴ Agwedy marw coel y kymyrth constans coron y teyrnas ac vn verch coel yn wreic idaw. sef oed y henw elen verch coel. a honno a vu elen llydyawc. ac ny chat yn yr enysseid a gyfllpeidi o pryt a gosed. ac ny oed yd y kyluydodeu a llei ymggyfybu idi. kans y that a parassei y dyscu velly wrth nat oed idaw etiued namyn hi. mal y bei haws idi liwyaw y theyrnas gwedy ef. B.

³¹⁵ A gwedy kymryt o constans. elen y wreic idaw. ac y ganet mab idaw o honai. Ac y dodet ar y mab Custenin. Ac ymphen deg mlyned gwedy hynny y bu varw constans. ac y cladwyd yg kaer effrawc. Ac yd edewis y custenin y vrenhinyaeth. ac ymphen ychydio o vlwynded ymdangos aoruc custenin vot yndaw yoned mawr a delyet. ac ymrodi y haelder adlyet adaecini agwneuthur iawnder yny arglwydiaeth ac ymdangos mal llew dywal y rei drwc. a megys oen yr rei da. B.

³¹⁶ Ac yn yr amser hwnnw yd oed wr creulawn engriawl yn amherawdyr yn rufein. Sef oed y enw maxen. ar bonhedigyon a gywasgei o gyffredin arglwydiaeth. Sef awnaeth y dyledogyon hynny. gwedy yr creulawn amherawdyr y dehol wynt otref y tateu ae dyuot hyt ar custenin ac ynteu ae aruolles wynt yn llawen vonhedigeid. B.

³¹⁷ A wgedy dyuot llawer or rei hynny ar custenin y gyffroi awnaethant gan gwynaw wrthaw eu alltuded ac eu trueni yn vynyth gan annoc idaw gwrescyn maxen kans o genedyl rufein y hanoed custenin. ac nat oed ae dylhyei wynteu yn gystal ac euo. Ac wrth hynny adolwyn idaw dyuot ygyt ac wynt y werescyn tref eu tateu ac edrut vdunt eu dylet ac y waret gormes o rufein. B.

³¹⁸ A thrw yr ymadrodyon hynny kyffroi aoruc custenin. A chynnullaw llu mawr a mynet ygyt ac wynt hyt yn rufein. a gorescyn yr ymarodraeth yn eidyaw ehun. ac odyna y kauas llewodraeth yr holl vyt. Ac ydud tri ewythyr y elyn ygyt ac ef. llywelyn athryayarn ameuruc. ar rei hynny a ossodes custenin yn vrdas sened Rufein. B.

³¹⁹ Ac yn yr amser hwnnw y kyuodes eudaf yarll ergig ac euas yn erbyn y tywysogyon a adawsei custenin yn kadw llewodraeth yr ynys danaw ef. A gwedy ymlad eudaf ar gwyr hynny ac eu llad kymryt aoruc ehun coron y teyrnas allawodraeth ynys prydein yn gwblyd ywy law. B.

³²⁰ A gwedy menegi hynny y custenin anuon aoruc tryhayarn ewythyr elen a their llog o wyr aruawc

yggt ac ef y werescyn ynys prydein tracheuyn. A gwedy dyuot tryhayarn yr tir yr a elwir kaer peria. y kausa y dinas hwnnw kyn pen deudyr. B

³²¹ A phan gigleu eutaf hynny. kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a dyuot nny erbyn ef hyt yn ymyl kaer wynt. yr lle a elwir maes vryen. Ac yno y bu vrwydyr y rydunt. Ac y gorau eutaf. Ac val yd oedynt yn vriwedie ladedic y wyr yd aeth tryhayarn. yny logeu ar ffo. Ac yna trwy vorawl hynt yd aeth hyt yr alban. a dechreu anreithaw y gwladod aellocsi. a llad y bileilun. B.

³²² A gwedy dyuot y chwedyl hwnnw attaw. kynnullaw llu a oruc eutaf a mynet nny erbyn hyt yr alban. Ac yny wlat a elwir westmarlont roi brwydyr y tryhayarn. ac eissoes kilyaw or vrwydyr honno awnaeth eutaf. heb vudugolyaeth. Sef awnaeth tryhayarn y ymlit ynteu o le y le hyt y ynys prydein. a dwyn y arnaw y dinassoed ar kestyll. a choron y teyrnas. B.

³²³ A gwedy digyuoethi eutaf yd aeth ynteu hyt yn llychlyn. Ac eissoes tra yttoed eudaf velly ar dehol. Sef awnaeth adaw gan y getymdeith ae gereint llafuryaw y geissaw diua tryhayarn. Sef awnaeth iarlly y kastell kadarn. kans mwy kykarei ef eutaf no neb mal yd oed tryhayarn diwarnaw y dyuot o lundein. llechu ar y ganuet y mywn glyn koedawc ar y fford y deuei trahayarn. Ac yny lle hwnnw ymplith y gytuarchogyon yllas tryhayarn. B.

³²⁴ A gwedy clywet o eutaf hynny dyuot awnaeth y ynys prydein a gwascaru y rufeinywyr a gwiscau ehun coron y teyrnas ac ar vyrdyr ymguyoethogi o eur ac aryant hyt nat oed hawd kaffel neb a vei arnaw y ofyn. ac o hynny allan y kynhelis eutaf ynys prydein hyt yr amser y buant grassian a valawnt yn ymherodron yn rufein. B.

³²⁵ Ac yg kylych diwed oes eutaf ymggyhor awnaeth ae wyrda pywed ydawei y gyuoeth gwedy ef. kanyt oed etued idaw namyn vn verch. rei a gyghorei idaw rodi y verch y vn o dylyedogyon rufein ae gyuoeth genthi mal y gellit kynhal y teyrnas yn tagnouedus gadarn rac llaw. Ereill a gyghorei idaw rodi y verch y vrenhin o wlat arall ae eur ac aryant digawn genthi a rodi y gyuoeth y kyanan meiriadawc y nei. B.

³²⁶ Ac eissoes cradawc iarlly kerynw ae kyghores ef y roi y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen wledic. kans o hynny y tybygei ef kaffel tragwydawl hedwch kans mab oed vaxen ylywelyn ewythyrr yelen luyd-yawc y vam ynteu ahanod o dylyedogyon rufein. Ac ar vyrdyr o vrenhinawl gendyl y hanoed. a chynhyruu y llys a oruc kyanan yn vawr am roi kygyhor hwnnw yr brenhin. kans y vedwl ef oed gaffel y vrenhinyaeth. Ac wrth hynny adaw y llys trwy eirloned. B.

³²⁷ Ac yna eissoes anuon awnaeth cradawc veuruc y vab oed wr mawrdec clotuawr o haelder a dewred. A phybeth bynac adwyteit ef ae kadarnhael oe korfi a arueu. B.

³²⁸ A gwedy dyuot meuruc rac bron maxen. kymeredic vu ganthaw ymlaen pawb. sef yd oed yna teruyso mawr a ryfel rwg maxen ae deu vroder gracion a valawnt. kans y rei hynny a daroed gwrthlad maxen or tyrted ran or ymherodraeth. a hynny oed wrthrwu gantaw. B.

³²⁹ A phan welas meuruc y vot yn gwasrysedic gan y vrodyr. sef ydywawt meuruc wrthaw yr ymadrawd hyn. maxen heb ef pabam y doedey ty ty tremgyr val hyn. afford ty y ymwaret. dabre y ynys prydein a chymer coron y teyrnas. kans eutaf vrenhin yssyd hen a chlauus. ac nyt oes adamunc namy kaffel dylyed-awc o rufein y rodi y vn verch idaw ae vrenhinyaeth genthi. kanyt oes idaw etued namyn hi. Ac wrth hynny y kausa eutaf ynys kyghor rodi ty ty y verch ae teyrnas genthi. ac or achaws hwnnw yd ymanuonet inheu hyt yma. ac o mynny tithew dyuot yggt a mi hyt yno pop peth o hyn avyd parawt itt. A gwedy keffych amyllder o eur ac aryant a marchogyon ynys prydein y gelli gorescyn yr amharodron hyn ar holl vyt kans o ynys prydein y kausa custenin dy gar amherodraeth rufein. A gwedy hynny yr holl vyt. llawer yggt ac ynteu o ynys prydein agenedassant rufein. B.

³³⁰ Ac wrth yr amherodryon hynny y kewynwys maxen yggt a meuruc hyt ynys prydein. ac ar y fford yn mynet y darestygyys kaeru ffreinc ae dinassoed. ac y gwerescynwys wynt. A chynnullaw llawer o swllt y roi yw varchogyon ac amlahu y teulu. A gwedy gwerescyn ffreinc o honaw kychwyn aoruc ar y mor a gwynt rwyd yny ol a dyuot y nordhamtwn yr tir. B.

³³¹ A phau canhatawt hynny at y brenhin diruawr ofyn agymerth o tebygu mae y elynyon yn keissaw gwerescyn y gyuoeth. agalw attaw aoruc kyanan meiriadawc y nei. ac erchi idaw kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a mynet nny herbyn. a chynnull awnaeth kyanan lu diruawr a chychwyn parth a nordhamptwn yr lle yd oed pebylleu maxen. B.

³³² A gwedy gwelet o vaxen lu kyneint a hwnnw yn dyuot ny erbyn ofynhau awnaeth o pop vn o dwy-fford. o veint y llu. ac o wybot glewder y brytanyeit ac na yttoed ynteu yn gobeithaw tagnued. a galw attaw a oruc y henafgwyr a meuruc vab cradawc ae erchi kyghor udunt am hynny. B.

³³³ Ac yna y dywawt meuruc. arglwyth heb ef nyt oes ynn ymlad a gwyr racco ae nyt yr hynny y doetham yma. nac yr kyffroi y gwyr racco yn dybryt yn herbyn namyn tagnued yssyd iawn y erchi vduant a letty hyny wypom vedwl y brenhin ymdanam. a dywedut yn bot a chanadwri genym ygan ymherodron rufein ar eutaf vrenhin y brytanyeit. Ac velly trw ymadrodyon claeu keissaw tagnouedu ac wynt. B.

³³⁴ A gwedy bot yn ranc bod gan bawb y kyghor hwnnw. kymryt awnaeth meuruc deudegwyr o wyr llwydon a cheint o eliwyd ynny llaw deheu y pop vn onadut a dyuot hyt rac bron kyanan. B.

³³⁵ A phan welas y brytanyeit y gwyr aduwyn hynny yn arwein oliwyd yny deheued yn arwyd tagnued. Sef awnaethant kyuoeth hyny herbyn yn arededus. Ac mal y doethant rac bron kyanan y anerch awnaeth-ant o pleit y herodron rufein ae sened. A menegi idaw ryanuon maxen achanadwri gantaw y gan ymherodron rufein ar eutaf. B.

³³⁶ Ac yna y gouynwys kyanan py achaws yr dathoed llu kyneint a hwnnw gantaw ynteu. A dywedut nat oed febic y kerdedyat y kenadeu namyn y elynyon avynynt anreithaw gwladod. B.

³³⁷ Ac yna y dywawt y kenadeu nat oed teilwg kerdet gwr kyuard a hwnnw heb luossogrwyd yggt ac ef. kans velly y mae teilwg kerdet yggt a phob vn o ymherodron rufein rac kaffel kewilyd gan eu gelynon. kerdet llu y eu kadw y fford y kerdont tagnued a geissant. tagnued adyborthynt. B.

³³⁸ Hyd yma, eithyr lle mae nodau i'r gwrthwyneb, mae llygyr A yn canlyn, air yn air, y traethawd ganol, dan enw BRUT G. AB ARTHUR.—A heni emae eni dagaws ari weithret. canis er pan discenasam ni ar dir er enis hon ni wnaetham na theiris na chollat na saraed i neb namin er da arall lawinllaw wrth vot pawb. A. Ac arwyd yw hynny yr pan doethant yr tir hwn ny wnaethant na theiris na sarhaet y neb am prynu eu kyfreideu yr y eur mal gwyr hedwch heb geissaw dim yn rat gan neb. B.

³³⁹ Sev aoruc cenahan ena roti hetwch vtunt. adwin maxen get a vint hit en llundein i emveled ac eutaw. A.

Ac val yd oed kyanan yn pedrussaw beth a wnelhei ae ymlad ac wynt ae peidaw dynessau aoruc cradawc iarlly kerynw ar gwyrda ereill a chyghori hedychu ac wynt. a chyt heb drwce gan gyanan rodi hedwch awnaethpwynt udunt. Ac yna y doeth maxen y gyt ac wynt hyt yn llundein. Ar eutaf a datganu idaw mal y daroed. B.

³⁴⁰ Ac wedi i devod i lundein aed eaer cradawc iarlly cerniw. a meuric i vab a gwidra ereill gidac wint hit

rac bron eutaw, a dewedid wrthaw val hin aoruc caradawc. Arglwit vrenin eb'ev. llima e cighor a gighores doethion de deirnas it. wedi i anvon o duw hit attad ema. A hin arglwit ed oetud dvhun eni damunaw, nid amgen no cheisaw deliedawc en wra ith verch o deliedogion ruvein. canis ediw heneint en cimwet athi. Afan roted it arglwit er eil cighor am roti de deirnas i canan meiriadawc de nei ni bu da genid heni. na chan neb oth cighor ochafut deliedawc o ruvein. A llima wedi anvon heni arglwit o duw hit attad, ac o emerodron ruvein. Ac ogwrthodi it arglwit e gwas ieuanc da hwn. enebit vod en gystal delied e gwas hwnw o vonet agwaed ar enis hon athitheu canis car agaws i gwstenin iw a nei i goel an brenin ninheu. A.

Ac yna y kymyrth cradawc iarlil kernyw gwyrd a gyt ac ef, a gwedy eu dyuot y rac bron eutaf dywedut awnaeth wrthaw ul hyn. arglwyd heb ef llyma yr hyn yd oed y gwyr ath garei ti yny damunaw erioet a duw yn danuon hediw yma wrth dyuot titheu yn kadw fydlodron wrth dauw. Sef yw hynny tra vuost yn ymggyhor ath wyrd beth awnehit am elen ty verch ath gyuoeth kan yttoedut yn treiglaw parth a heneint, mal nat oed hawd ytt llywyaw ty teyrnas yn hwy no hynny. Ac y rei aggyghorei itt roi coron y teyrnas y gynan dy nei. A rodi dy verch y dyledawc o wlat arall. kans ofyn oed arnadunt dyuot darystygedig-igyaeth arnutt o delhei vrenhin aghyueith. Ereill a gyghorei itt rodi dy verch y vn o dyledogion ruvein. kans velly y tebygynt kaffael hedweh a rufeinawl amherodraeth y emdiffyn. A llyma hediw arglwyd gwedy ryanuon o duw y gwas ieuanc hwn ytti yr hwn a henyw o rufeinawl amherodron a brenhinholyn vrytanyeit. Ac y hwnw y kyghorwn ui ytti rodi dy verch ath gyuoeth genthi. Ac y gyt a hynny edrych ti vot yn kystal y dyltet ef ar teu ditheu ar ynys prydein. kans kar agos yw ef y gustenin a nei y koel yn brenhin ninheu. Ac wrth hynny ny dylit gwaraun yr gwr hwnnw y verch ar vrenhinyath. B.

³⁴¹ Ac en diannod odvhuon gighor eudav ae wirda iroted elen i vaxen ar vreniniaeth genti. Afan gicleu canan meiriadawc heni lliidaw aoruc amined hid er alban. a chennullaw llu aoruc eno i venu rivelu ar vaxen. A.

Ac ufydhaw awnaeth eutaf yr kyghor hwnw a rodi elen y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen. A gwedy gwelet o gynan hynny lliydaw aoruc, a mynet parth ar alban. A chynnullaw llu mawr y ryfelu ar vaxen. B.

³⁴² Ac aniver mawr cantaw ev adoeth drwi avon hwmir ac anreithiaw adarwu vwlaw itaw aoruc. Afan gicleu vaxen heni cennullaw llu aoruc enteu a dawed en erbin canan, aroti brwidr ar vaes itaw, a giru canan ar fo. Ac enteu cilweith a gennullawt llu enewit a rivelu ar vaxen, ac o diwet, wint a gimmodasant ac aethant en ungar unesgar. A.

A dyuot ae lu trwy humyr a dechreu anreithaw y gwladoed. A gwedy menegi hynny y vaxen kynnullaw llu mwyaf a allwys awnaeth a mynet yny erbyn y roi kat ar vaes y gynan ae yrru ar ffo. Ac ny pheidwys kynan namyn kynnullaw y lu ac anreithaw y gwladoed. Gweithu gan vadugolyaeth gweithu hebddi yd ymchoelei vaxen y wrthaw. Ac o diwed gwedy gwnethur kollet mawr o pop yn yw gilyd. dyuot awnaeth ketymdeith y rydunt ac eu kymodi, ae dwyn yn vn garyat. B.

³⁴³ Acwedi minet pum mlinet hebaiw arvaethu aoruc maxen mined i orescin freinc, afan vu barawd gantaw i darpar, mined aoruc hit en llidaw, elle aelwir wedi heni pridaen vechan. A.

Ac ympen yspeit pump mlyned syberwaw awnaeth maxen o amlder eur ac alyant a marchogyon. Ac yny lle parattoi llyghes, a holl ymladwyr ynys prydein, ac allwys y gaffel o leod ereill. A gwedy bot pop peth yn parawt, kychwyn aoruc parth a llydaw y wlat aelwir weithon brytan vechan. B.

³⁴⁴ Ac emlat en wichir aoruc ac aet eno o freinc. A dali aoruc e freinc aet eno en erbin maxen. Ac imbalt oet henw eu tewisawc, allat er imbalt hwnw awnaethpwid apimthecmil oe wir. Allawen vu vaxen am heni, agawl attaw canan meiriadawc a dewedid wrthaw val hin oediethr iniver. Canan eb ev, weldi ema wlad da, agoreu ran iw hon o freinc, abrisuwn i orescin e raneu ereill cin cliwed o gwladoed an diwod ima. Achid collut ti beth o enis pridein om diwod i eno, minheu ae hennillwn itti ema, ami ath urtav di o lle en vrenin ar ewlad hon. A hon awit eil pridein o hin allan. Ani ae llawen oc an cenedil nyhuon wedi darvo imi vwrw estronion genedil otima emdeith. A.

A gwedy dyuot yno dechreu ymlad ar popyl aet yndi a llad hunpallt eu tywyssawc. A phymthegmil o wyr aruawc y gyt ac ef. A phan welas maxen meint yr aerua awnathoedit ar y gelynyon. A gwybot o honaw bot yn hawd gwedy hynny eu darestwg o gwbyl galw kynan awnaeth attaw dan werthin a dywot wrthaw val hyn' ar neiltu o dieithyr y lluoed. Kynan heb ef llyma vn o gwladoed goreu yn ffreinc gwedy darostwg y ni, goethe yw genyf weithon kaffel y rei ereill. Ac wrth hynny brysswyn y gymryt y kestyll ar kaeroed ar dinasoeth kyn mynet y chwedyl hwnnw yn honeit dros y gwladoed. Ac ymgynullaw pawb ygyt yn erbyn kans o kaffyn y teyrnas hon nyt oes pedruster genyf gaffell holl ffreinc yn einym. Ac wrth hynny na vit eduar genyt ganbatau y mi dy dylyhet ar ynys prydein. kans py beth bynhac a gollych ti yno mineu ac entillaf yti yma. Ac yn gyntaf mi ath wnaf yn vrenhin ar y wlat hon. Ac ae kyuanhedwn oc an kenedyl nehunein gwedy darffo yn vwrw estrwn genedyl o honei yn llwy a hon vyd eil brytan. A hyt y gweli ymi gwlat firwythlawn yw hon o ymyual yteu ac auonoed kyflawn o pyscawt. A choedyd a fforestyd tec adas y hela. Ac yhyt y gwn nyt o gwlat garueidach no hon. *Dalen ar goll yma. B.*

³⁴⁵ Achenrit er urtas hwnw aoruc canan meiriadawc, ac ataw cinnal fitlondr i vaxen o heni allan. Ac en diannod id aethant otina hit en rodwm, ac ae gwelei wint ac ae cliwei, fo awneint ractunt efort i tebicint cafel noted er eu heneidieu. Ac nid eiriechint winteu neb or a civarfei ac wint nas dientint, onid wraget. A.

³⁴⁶ Agwedv darvod itint estwg y cwbil o gwladoed, cadarnhaw aorugant e cestil ar caeroet. Agwneuthur llaweroed ini lleot ni buesint erioed er un gint. Ac ewelli egoruc maxen efort e certawt eni itoet i oven ae ergic ar bop tewisawc afob brenin or ai cillaw. Ac enteu vaxen en amilhaw beunitt i varchogion ac en roti utunt eur ac ariant a meirch ae arveu a dillad a thir a daiar a bwid a diawd. A.

³⁴⁷ Ac ev agennullws ena o riwedi o vilioet eni tebigei ev vod en digawn i orescin freinc. Ac ena e gohriawt ev eni lenwis ev eno o brytanied. Ac eno ed anvones maxen cenadeu i enis pridein i dwin attaw eno o riwedi or bobil isaw eu breint ac eu gwaed o lavurvir edaiar, nid amgen no chaumil a degmil arugeint o varchogion. a heni orivedi adnepwid ar vaxen ena o enis pridein hid en llidaw. Ac eni igosodes maxen wint i ginnal e wlad hono, nid amgen nor niver isel ibreint ac eu gwaed i dewill edaiar, ar niver marchogion en arglwti arnatunt winteu ac i eu amdiffn rac eu gelinion, ac oheni allan igelwid llidaw en ail pridein. A.

³⁴⁸ Ac eno ed edewis maxen canan meiriadawc en vrenin ac ed aeth enteu parth ae eithawoet freinc, ae i gorescinsw cwbil o freinc idan i thervineu a germania oll hevid adan i thervineu, agwedv darvod itaw gorescin e gwladoet heni. igosodes eistetva i deirnas in e dinas aelwir treveris. Ac odina rivelu aoruc ar e deu amerawdir aetient ena in ruvein, nid amgen gratian ae avalawnt, a deu vroder oetint, a llat e naill aoruc maxen, a dehol e llall o ruvein. A.

³⁴⁹ Ac ed oet ena wir freinc en rivelu ar canan meiriadawc aadawsit en vrenin en llidaw, ac en benaw or

britanieid. A chenan aoruc ar e freinc. Acwedi hetichu arnaw i cawas eni cighor circhu gwraget hid en enis pridein, en wreicaeu o gid varchogion, rac bod amgen riw en eu hetiyetion no britanieid. A.

³⁵⁰ A dunawd aot vrenin ar gerniwn ena. Ac ir dunawt hwnw i gorchiminasei vaxen liwodraeth er enis. A merch aot ir dunawd hwnw enrivet i thegwch. A chenan meiriadawc aot en caru hono. Ac anvon aoruc cenan cenad at dunawd i erchi itaw e verch hono en wreica i genan. Ac anvon hevid llawer o rivedi o wraget ereill o enis pridein hid en llidaw. A.

Sef oed y dunawt hwnnw brawt y grataw iarl kernyw, ac a thoed yn lle y vrawt yn vrenhin. A phenadury a heuyt oed ef yn ynys prydein, kans idaw ef y gorchymunassei vaxen tywysogyaeth y teyrnas tra vei o honei. B.

³⁵¹ A dunawd aoruc heni val ed get genan eni erchi. Nid amgen no feri o dunawd cennullaw o verched deliedogion vnvl ardeg. A chennullaw o verched e bobil anvonetic devgennmil. A heni oll o niver a beris dunawd eu dwin hid en llundein, aferi cennullaw llogeu ac eu dwin i lundein i anvon e nifer hwnw i lidaw. A.

A gwedy dyuot y genhadwri honno ar dunawt ufydhaau aoruc idi. Ac anvon gwys tros wyneb y teyrnas y gynullaw y gwraget hynny mal yd archassit idaw. Sef oed eiryf y gynnullwyd o verchet dylyedogion vn vl ardeg ac at wraged a oed is y breint deugein mil ac erbyn dyuot y gynnullaethu honno hyt yn llundein y kynnullwyd kymeint ac a ellit o logeu wrth eu hanuon hyt yn llydaw. B.

³⁵² Ac ar hid temis ed hwiliassit eni doethant ir mor, allawer o niver hwnw aot well gantint eu marw en er enis hono noc eu mined i lidaw. Ac wint a rotint govunedoet ovined egcrevit a mined en lleianeu rac eu mined oc eu gwlad. A.

A chyt bei lawer ym plith hynny o wraged a wynnychei vynet velly yw roi y wyr gwlat arall, eissios yd oed yno lawer aot well gantint eu marw yny gwlat ehun noc adaw eu kenedyl ac rieni ar wlat y ganyssit yndi, ac ereill adewissei kadw eu diweirdeb. A gwassanaethu duw trw aghenoctit no mynet y wlat arall y aruer o euylttr knawt ae digrifwch. Ac yna pan yttod y llyghes yn parawt ar gwynt yn rwyd doli awnaethpwyd y gwraget yny llogeu a dechreu hwylaw ar hyt temys yr mor. B.

³⁵³ Acwedy eu hwiliaw eni vuant en agaws i draeth llidaw. Ac ena i civodes gwent gwrthwneib iwrth emil e tir, ac eu gwascaru ir mor allan eni votes e ran vwiav onatint. Ac a dieghis en viw onatint a vwiwrid i enisoet agcivieith a llat llawer onatint. Ac adaw ereill en viw in geith ne in garcharorion. Ac wint ewelli ene civelliorn truan hwnw e civarvu ac wint ar e mor gwinwas a melwas. Canis e gwir heni a erasei gratian ameraidwr ruvein a llyghes vawr gantaw hid en germania i rivelu ar gwladoet oboptu itaw a wetasei i vaxen. Ar gwinwas hwnw aot vrenin ar hunawd. Ar melwas hwnw aot vrenin in peithwv. Ac i rivelu ar vaxen i girasei gratian ameraidwr went ell deu. A.

Ac mal yd oedynt yn dyuot yn gyauos y traethu llydaw y deuth gwynt gorthwyneb kythrawl ac ar ennytt vechan gwascaru eu llogeu. A bodi y ran vwyaf o gwraget, ac ereill onadunt a vwyrt y enysseid aghyueith ym plith estrawn genedloed. Ac yno y merthyrwyd ac y llas rei, ac ereill a attelit yg keith-iwet. Ac ereill a gyuaruu a llyghes diruawr a anuonassei gracion amherawdyr hyt yn germania y ryfelu ar yruortir yn erbyn a wedassei y vaxen. Ac yn tywysogyon arnadunt gwinwas vrenhin hunawt a melwas vrenhin peitaw. B.

³⁵⁴ Ac ena i deliis a deu heni a gawsant o morwinion, ac ni menit dim igantint namin emrewitu ac wint cid bei drwe cantint, sef aoruc e bradwir escimin heni llate e ran vwiav onatint in diannod. Afan gicleu e bradwir heni vod enis pridein heb gedernid enti ni orfwissant eni doethant ir alban ir tir ar gallu mwiaw a allasant egid ac wint. Ac en diannod anreithiaw e wlad a llate e gwerin val i gellasant gintaw, canid edewid en er enis hon, pan aeth maxen ohonei namin pobil lese i diwill edaiar, ar rei heni heb na meirch nac arveu. A dirawv aerva awnaethant ar bobil er enis hon, a dwin eu holl daot eichwinawl. A.

Agwedy gyuaruot y moryon ar yscymunedic pobyl honno gwedy gwleot o nadunt teceid y gwraget keissaw awnaethant ymdiauaruach ac wyut ac eilenwi y godineb. A gwedy na mynei y morynywn kytsynnyaw ac wynt yn yr ewyllys hwnw. Sef awaeth y bradwir hynny llad y ran vwyaf o nadunt ac yn diannod pan glywssant bot ynys prydein yn anreithedic oc eu marchogyon ac yn wedw oc eu brenhin. Sef awnaethant brysyau eu hynnt parth ac ynys prydein. A chymyrt gyt ac wynt porth vwyaf a allesant y gaffel o enysseid y pobtu a dyuot yr alban yr tir a dechreu anreithaw y gwladoed a oed heb amdiffynwyr arnadunt a llad y bileinlu ar tir dywyllodron. B.

³⁵⁵ Afan wenegwid heni i vaxen, sev ed anfonas enteu ima gwr aelwid gratian ameraidwr a dwi leg o wir gid ac ev, en arwac i amdin e britanieid. Acwedi divod e gwr hwnw ima emlat aoruc en wrawl ae elinlon, ac eu cimhell ar fo eni foint in iwerdon. Ac en er amser hwnw i llas maxen wledic in ruvein igan gedimdeithion gratian. Ac a dieghis o britanieid otino a daethant hid in llidaw ar genan meiriadawc, a adawsei vaxen en vrenhin ar elle hono. A.

A gwedy menegi hynny y vaxen yd anuones gracionrodgymryt a dwyleg o wyr aruawc gantaw y amdiffyn y britanyeit. A gwedy dyuot gracion hyt yn ynys prydein dechreu ymlad a oruc ae elynlon y gwnethur aerua vawr a oruc onadunt. Ac eu kymell ar ffo hyt yn iwerdon. Ac yn yr amser hwnnw y llas maxen yn rufein ac y gwascarwy a oed y gyt ac ef o britanyeit, ac y ffoassant hyt yn llydaw ar gyan meiriataw. B.

³⁵⁶ Afan gicleu gratian rot cimeriadwr llate maxen wledic in ruvein i cimerth enteu coron e deirnas ami ben ehun, a chemrid entaw redic a balchder eni bu dir ir britanieid dvhvaw eni erbin ai lat. Afan gicleu gwinwas a melwas rilat gratian, sev aorugant winteu ena dvhvaw ac wint e gwtit ar esgotieid ar llichlinwir. A divod a heni gantint i enis pridein ac anreithiaw er enis aorugant o mor pwi gilyt o dan a haiarn. Ac ena in diannod ed anvones e britanieid genadeu i ruvein i erchi nerth oc eu hamdiffin igan eu gelinion. A.

Agwedy clybot o gracion rodgymryt rylad maxen yn rufein, kymryt a oruc ynteu vrenhinyaeth ynys prydein. A gwedy y uot yn vrenhin, kymeint vu eu creulonder yny arglwydiaeth, hyt pan vu reit yr britanyeit o diwed y lad, am y greulonder. A phan gicleu y raedywededigyon elynlon uchot affoassant y iwerdon rylad gracion, kynnullaw awnaethant wynteu y gwylid ar ysgotteit ar denmarwyr ar llechlynwyr y gyt ac wynt. A dyuot hyt ynys prydein, ae hanrheithaw o tan a hayarn o mor y gilyd. Ac wrth hynny anuon llethyreu awnaeth y britanyeit hyt yn rufein. A dagreawul gwynuan yndunt gan adaw tragwydawl darystygiedigaeth udunt yr gollwg canhorthwy udunt. B.

³⁵⁷ Ac ena ed anvoned llog o wir arwac, afan doethant i dir er enis hon emlat aorugant en diannod ac eu gelinion ac eu cimhell oholl dervineu enis pridein. Ac oachaws emlat ar riw elinlon heni, ac eu gwrthlat otima emdeith. Ac am heni i parasei severws gwnethur aruthrac gan genedil elinlon divod ar e britanieid. A difeith oet er alban ena, ac ena o dvhvndeb cwblw o enis e gwaethpwid e mur val i buasei gint o mor pwi gilyt. A.

Ac yna yd anuonet llog o wyr aruawc attadunt. A gwedy eu dyuot hyt yn ynys prydein, Ac ymlad

ar gelynyon ac eu dehol o holl turynneu ynys prydein. ac eu gwrthlad o gwbyl. a rythau y bopyl lesc. Ac yr gwrthlad gelynyon yd archassei Seuerus amherawdyr gynt wneuthur mur rwg deuyr ar alban ar mor y gilyd. kanyr yr alban y gnotaei pob gormes o'r delhei y ynys prydein dyuot yn gyntaf. Ac yna eilweith y kaussant yn eu kyffredin gyghor attnewyddau y mur hwnw. ac wneuthur yn gwbyl ar mor y gilyd. B.

³⁵⁹ Ac wedi darvod cwplau e gweith e menegis gwir ruvein ir britanieid na ellint hwi en wastad diwod o ruvein trwy berigleu hint ac aneirw o gost a threul wrth wir a meirch ac arueu rac crwidedigion ladroneid ageiweith. Ac ni ad senetwir ruvein yn amddifn arnawch namin discowch chwi hunein emlat drosawch eneidien. athros awch plant. athros awch trev tad. A.

A gwedy daruot cuplau y gweith hwnnw y menegis gwyr rufein yr brytanyeit hyt na ellynt wy kymryt llafur ac aneirw o treul o wyr ac arueu ac eur ac aryant ar uor ar tir yn keissaw amddifn popyl mor lesc a hyyny. A bot sened ruvein yn blinaw o treulaw eu da. ac eu swllt mor wastad a hyyny yn kerdet mor a thir. ac yn diodde agheuolyn perigleu drostunt. a bot yn well gantunt dilyssu eu teyrngtet no hyyny. Ac y gyt a hyyny bot yn iawnach udunt ehunein kymryt dyse ac aruer o ymlad mal y gellynt amddifn eu gwlat. no dodi eu hendidet yn wastat ar wyr rufein. B.

³⁶⁰ Ac ena wedi menegi vtnt er amadrawt hwnnw ed erchid ir britanieid diwod en llwir hid en llundein. canis mined otino ruvein ed oet cwbl or a hanoeu o ruvein. Ac wedi eu diwod llundein ed erchis gwir ruvein i gubelin archescob discu e britanieid i emlat. A gorchemin itaw pregethu vtnt en drwiadil hrawdill eni vitint disciedic. A.

A gwedy daruot udunt venegi yr ymadrodyon hyyny yr brytanieit. erchi awnaethant kynnullaw ieuencit ynys prydein ac holl ymladwyer ac eu dwyn hyt yn llundein yn eu herbyn wynteu. kanyr ar ymhoel y oedynt tu a rufein. A gwedy eu dyuot yn llwyr hyt yn llundein pregethu udunt yd erchut y kuhelyn archescob llundein a menegi udunt yr ymadrodyon yd oed wyr rufein ynny adaw gantunt. B.

³⁶¹ Sew val e dechreuws cubelin pregethu vtnt. Awrda eb ev. cid archer imi dewedid wrthwch chwi is mwi im cimellir i i wilaw noc i diwedid pregeth ac amadrotation wchel. sev achaws iw heni truaned iw geniwi er imtivedi ar gwander a damweiniws inni. er pan aeth maxen an gwir da ar meirch ar arueu. Ac nad edewit ema namin attethol pobil a chivnewidwir a llavurwir daiar. Ac am heni pan doeth awch gelinion attawch ich cimhellwid in awch ceiliu megis deivid civeilornus heb vugel wrthunt. Ac ni minwch arver nac o emlat ac arueu. nac o disc nac o anian enoch chwichwchwn. nac ar veirch na heb veirch. Ac ni daw neb o ruvein bellach i awch amddifn er mateu eu teirngtet. Afei bitewch chwi er amser i buant e marchogion da in enis pridein. pa beth a debigewch chwi ai fo diniawl anian iwrthiwech. Ac e gwrthwyneb anian e genir e dinion. canis ev a enir mab ir milein ac ev a vit marchawc. ac ev a enir ir marchawc hwnw mab in vilein. Ac am heni o minwch chwi vod en dinion gwneuch val e deli dinion i wneuthur a galw ar grist a deliwch i vod en nerth iwch i enninu in finiant a glewder i amddifn awch gwlat. A.

A megys y dechreuws yr archescob yr ymadrawd. Arglwydi heb ef kyt archer y mi pregethu ychwechi. ys mwy yn kymhellir y wylaw noc y pregethu. rac truanet genyfi yr ymdieddi ar gwander a damwheinyws y chwi gwedy aspellaw o vaxen ynys prydein oe marchogyon ac ymladwyer. Ac a dieghis o honawch hitheu. pobyl aghefryrws ywch y ymlad. namyn yn achubedic o amryuolyn negesseu a chefnewidyeu yn vwy noc ar dysc ymladeu. Ac wrth hyyny pan doethant awch gelynyon am awch pen. y awch kymhell-assant y adaw awch keibu. A megys deuit keueilornus heb ugeuil arnadunt awchgwascaru. kany mynysawch kymyscu awch dwylaw ac erueu nac a dysc ymlad. Ac wrth hyyny py hyt y keisswchi bot rufeiniawl arglwydiaeth yn yn gobeith ich. A ply hyt yd ymiredwch yn estrawn genedyl nytt oed dewrach no chwi pei nar attewch y llesced awch goruot. Ednebydwch heuyt bot gwyr rufein yn blinaw ragoch. Ac yn'ediuar gantunt y gnyniuer perigyl a gymerassant drassawch yn wastat. Ac weithon y maent yn dewissaw madeu eu teyrngtet iwch yn mlaen diodde y kyfryw lafur hwnw bellach. Pei bydewchi yn yr amser y bu y marchogyon ynys prydein. beth a tybygwchi. ae yr hyyny y tebygwchi ffo dynyawl anyan y wrthywech a geni dnyon ygorthyweb anyan y megys pei genit or beilln varchawc ae or marchawc vilein. Ac yr hyyny eisoes discynnun dyn y gan y gilyd. ny thebygafui colli o nadunt wy eu dynyawl anyan yr hyyny. Ac wrth hyyny. kans dnyon ywch gwneuc megys y dyllhy dnyon. gelwch ar grist hyt pan vo euo rodho ywch lewder ardyt. B.

³⁶² Afan darvu i gubelin derwinu ar i emadrawt ed oet e britanieid oc eu metwl ac eu brid ac eu hini wedi emlenwi o finiant a glewder. A.

A gwedy turynnu or archescob yr ymadrawd yny wed hon. kymeint uu y kynhwryf yny pobyl. a megys y tebygit yn deissyt eu bot gwedy eu kyflenwi o lewder o vn vryt. B.

³⁶³ Ac ena i civodes gwir ruvein oc eu discu en frwithlawn i amddifn eu gwlat rac estrawn genedloet. ac adaw vtnt exemplareu i wneithir arueu wrthint. a dyscu vtnt wneithir cestil ar lan e moroet elle i bei borthloeten da a discinvaeu llogeu. ac ewelli e gellwch ginnal ich gwlat rac awch gelinion. Ac eisioes haws iw gweithieir ehebawc or barcutan no gwneithir milein in disciedic en disevid. Apwibenac aroto disc o doethineb i vilein cinhebic iw hwnw a gwascaru gemeu mawrweithiawc na draed moch. A.

Ac yn ol y parabyll hwnnw y rodes y rufeiniwr kadarnon dyscydigaethyeu arymladeu yr pobyl honno. ac adaw agreiff udunt y wneuthur arueu. Ac erchi udunt adeillyat kestyll ar lan y mor yn porthueyd y bei discynnua eu llogeu. wrth gadw eu gwlat o nadunt rac eu gelynyon. haws yw eisioes gwneuthur hebawc or bareut. no gwneuthur bilein yn dyscedic ar vrrwydyr. A phwy bynhae a rodo dysc o am dim doethinab idaw. kynhebic yw yr neb a wascarei geineu mawrweithiawc na traet moch. B.

³⁶⁴ Ac otina en diannod ed aeth gwir ruvein emdeith. Ac eni lle ar ol heni e doeth Gwinwas a melwas ir alban ir tir. A gwir llichlin gyd ac wint. a gwir denmarc. Afob riw genedil or a allesint cafel eu duhyndeb. Ac ar hint gorescin aorugant cwbl or wlad hid e mur awnaoet sever. Ac angliwed onatvnt mined gwir ruvein emdeith otima ehovnach lawer i gorescinasant ar enis hon iar e bileinlu llesc digalon. Ac eu cimhell ir cestil ac ir muroet ac ir ceirit. Ac otino i tenid wint a bacheu ac wrth rafeu. ac ena i dieneidid wint. Canid oet in enis pridein dim or marchogion ena en hanvod ohonei chun. A.

Ac yna kyhlywn awnaeth gwyr rufein y ymdeith megys ar odeu na delhynt yr ynys hon tracheuyn. Ac ar hyyny nachaf yny lle radeyweddigyon elynyn uchot. gwynwas a melwas yn dineu or llogeu yr tir a llawer o niveroed gantunt or gwidyd ar ysoeteit ar yfichteit ar llychlynwyr. a gorescyn yr alban yn diannot o vryn y mur. A gwedy gwybot o nadunt yr vynet gwyr rufein y ymdeith heb obeith y ymchoelut tracheuyn. eofnach noc y gnoteynt yd ymrannasant y distryw y mur. Ac yna y gossodet yw amddifn wynteu y bileinlu diaruot. parawt ar ffo pei lleussynt. Ac ny orffowysei y gelyon o vrrw agheuolyn ergydyeu yn eu plith. Ac o vrrw bacheu gwrthuinyawc yn eu plith wrth linyneue. Ac y uelly y trymyn vileinlu or kestyll a tynnyt hyt y llawr attadunt. A digawn o didan a oed gan y neb a gaffei agheu ebrwyd arnaw. rac y ryw amryuaelion poyneue awnelynt ywneuth' ar eu kenedyl yw gyd. B.

³⁶⁵ Ac is mawr o beth iw gweled dwiawwl dial ar bopil am eu pechodeu. Ac ewelli hagen i bit pan adawer metiant a lliwodraeth mawr gan gelinieid gwenwinic creulawn. Ac wedi darvod eu hestwg hid

ar dim haiach. ed anvonasant winteu lithir hid en ruvein ar agitius aoet amerawdir ena in ruvein. A.

Oi a duw mawr a beth yw gwelet dwywawl dial ar e pobyl am eu pechodeu hen. kany's pei bydynt yna y sawl varchogyon a dugassei vaxen gantaw trwy enuydrwyd. ny doei pobyl y ynys prydein a allai oruot arnatund. A thra yttodeynt yno gwerescyf y gwledyd awneynt yny kylich. Ac uelly yw gadaw brenhynyaeth y vileinlu. Beth weithon a dywedafi. namyn yna yd edewit y dinassoed yn wac. Ac wrth hynny y kauas gwedillon y pobyl truan yn eu kyghor anuon llythyreu hyt yn rufein ar agicius amherawdyr rufein yny mod hwn. B.

³⁶⁶ Cwinnan ac vcheneidieu e britanieid en dagaws i agitius amerawdir ruvein. ac en cwinnaw wrthaw val hin. E mor essit en in cimhell ni ar an gelinion ir tir i en llat. ac en gelinion am cimhellawt ir mor i an boti. Acanid oes i ninheu namin vn o dev peth. arglwit amerawdir ed im en damunaw de divod titheu arglwit en amdiffn. A ni a dalwn itti e deirnged wviav a dalwid erioed o enis pridein. A.

Kwynnan y brytanyeyt yn eu dangos y agicius amherawdyr rufein. Ac yn menegi bot ymor yn en kymell yr tir ar toreu gelynyon y en llad. A bot en gelynyon yn en kymell yr mor y en bodi. Ac uelly menegi nat oed undunt namyn o vn o deu peth. ac en bodi or mor ac en llad ar y tir. B.

³⁶⁷ Ac ni chavas e cenadeu eu gwarandaw in ruvein namin eu gillwg drachevin en drist allwinin. A.

Ac ymchoelut awnaeth y kenhadeu yn trist heb eu gwarandaw. B.

³⁶⁸ Gwedy divod e cenadeu velly. sev agavas e bobil druan hono en eu eighor anvon cuhelin archescob llundein hid en llidaw i geisiaw nenth igan eu cidvroder. Ac en vrenin in llidaw ed oet ena aldwr e pedwerit brenin oet hwnw wedi cenan meiriadawc. A.

Ac yna y kawssant yn eu kyghor anuon kuhelyn archescob llundein hyt yn llydaw y geissaw nenth y gan eu kereint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed aldwr yn vrenhin yn llydaw. y pedwered gwedy kynan meiriadawc. B.

³⁶⁹ Ac ena igorwt cuhelin archescob i neges wrth aldwr am nenth i amdiffn enis pridein. A dewedid itaw na dileu neb coron e deirnas a lliwodraeth en gestal ac evo er pan yw gwstenin. Ac am heni arglwit ep cuhelin engiweiria en diannod a dered i gemrid coron enis pridein. A.

A gwedy dyuot kuhelyn hyt yn llydaw ae welet or brenhin ef yn wr dywawl. y erbynnest yn enrededus: Ac amouyn ac ef achaws y hynt ac ystryw y negys. Ac yna y dywawt kuelyn wrthaw. Arglwyd heb ef digawn yw damllywechediet itti yw neges i. A thi a allut kyffroi ar dagreu o glybot y trueni yssyd arnaw yn ynys prydein. yr pan anreithwys maxen wledic hi oe hymladwyr yn llwyr. Ac y gossodes yny hon yr hon yd wyt yn vrenhin arnei. A gwyn y vyt a welas pei gwledychut titheu hi trwy hedwch. kany's y rei yssyd yno agheuyrws ynt ar ymlad. Ac ny allan wrthwynebu yr gelynyon. Ac y gyt a hynny neur deryw y wyr rufein vlinaw mal na chaffyn gantunt wynteu dim o amdiffyn. Ac wrth hynny yd ym ninheu yn gwediaw ty tgrugared titheu hyt pan rodych ti nenth ac amdiffyn o honot tuhun y teyrnas yd wyt dylwedawc arnei. kany's ny dylw neb y coronhau yn well no thidi o coron custenin a maxen wledic. kany's y gwy'r hynny yssyd gereint itti. Ac wrth hynny parotta lyghes adyret y gymryt coron ynys prydein. A minheu ae rodaf itti. B.

³⁷⁰ Ac ena i diawdd aldwr wrth cuhelin. A wrda eb ev nid avi oclairnas vechan hon ed wiv eni chafel en lloinit esmwith diovalus dyvgywth. ac o ruvein ac o bob breniniaeth. nid av i enis pridein. dan e bigithieu. ac amled idv gelinion a digasogion iti. Ac is gwell civoeth bechan in lloinit digenwil. no chivoeth mawr en avlonit ovalus dan vigwth a thalu teyrnged i wir ruvein. Ac er heni wrda eb ev mi a rotav en nenth gidathi i ginnal enis pridein custennin vimrawd a dwivil o wir arwawc gid ac ev. canis bigwth essit arnawi o wir freinc nid adawavi vigcivoeth. A.

Ac ar hynny y atebawd y brenhin yr archescob. Hawrda heb ef. eff a uu amser nawrthodwn i teyrnas ynys prydein o bei ae rodol ym. kans mi a tebygaf nat oes teyrnas firwythlonach no hii tra gefit hedwch. ac yr awr hon y mae wedy y ryuel y dy distryw. Ac wrth hynny kas yw genyfi hibi a chan pop tewyssawc arall. ac ny all yn tewyssawc y chynhall heb talu teyrnged y wyr rufein. Ac wrth hynny wrda pwy ny bei well gantaw gyfoeth bychan yn ryd no chuyoeth mawr a thragywdawl geithiwet. Ac eissoes heb ef. kany's yr ynys a dyweddy ti a uu eidunt wy yu ueni uiena minheu a rodaf yn ganborthwy itti. Gustenin vy mrawt a dwyul o uarchogyon y gyt ac ef y edrych a ynnno duw idaw allu distryw y gormeisseit. A chymeret ef y goron ehun. Or myn duw idaw y chafel. Ac ny adawafi mwy o wyr yn awr rac ryuel o freinc dyuot ymma. B.

³⁷¹ Ac ena llawenhau aoruc cuhelin archescob a diolwch heni en vavr e rot hwnw en vwi no mesur. A galw custenin attaw aoruc cuhelin a dywedid val hin wrthaw. custenin a orvit. custenin a orchivica. custenin a wledicha. llima an gobeith ni ac an amdiffn ac en llewenit ac an brenin. Ac ene lle pan gawsant eu parotritw divod aorugant enis pridein. A.

Ac diolch awnaeth y archescob idaw yn uawr. ac yny lle galw custenhin. a dywedut wrthaw val hyn. Crist a oruyd heb ef. crist a wledycha. crist a orchynyt da. llyma vrenhin ynys prydein. Beth gwedy hynny yny lle gwedy bot y llogheu yn parawt kyehwyn awnaethant y ynys prydein. B.

³⁷² Ac ena i doethant i borth tomeis ir tir. ac en diannod cennullaw llua aorugant arnatint. ac eu geru ar fo. Afan glwid e damwein hwnw dros gwbil or enis emgennullaw aoruc cwbil o bobil enis pridein eni doethant hid elle aelwid cicester. A.

Ac yna dyuot y porth titneis yr tir. Ac yn diannot kynnullaw y brytanyeyt y gyt ac wynt. a chyrrhu y gelynyon. ac ymlad ac wynt. a chafel y audugolyaeth. a gwedy mynet hynny yn honneit tros wyneb y teyrnas ymgynnullaw awnaeth y brytanyeyt hyt yn cyrcestyrt. B.

³⁷³ Ac ena i rotes cuhelin archescob coron teirnas enis pridein am ben cwstenin. ai vendigaw ai alw oheni allan custenin vendigaed. A roti en wreica itaw gwreic ahanot o deliedigion ruvein ac a vagassei cuhelin archescob in llundein. A.

A gwisaw coron y teyrnas am y pen custenhin vendigeit. A rodi gwreic idaw a hanoed o dyledogyon rufein. ac a uagassit yn llys a kuhelyn. B.

³⁷⁴ A thi meib a vu itaw ohono. sev oet eu henw. constans ac emris wledic ac uthur bendragon. a henav oet onatint constans. a cuhelin ai rotes ar vaeth ev emewn manachloc amphibal' egcaer wint. Ac eno ed aeth ene crevit hwnw. Ar deu vab ereill a beris cuhelin eu roti hevid ar vaeth. A.

Ac or wreic honno y bu idaw tri meib. Sef oed y rei hynny. constans ac emrys ac uthur pendragon. A chonstans a rodes ef y mab hynaf idaw ar vaeth y vanachloc amphibalus yg kaer wynt. ac y yd y wneuthur yn vanych. Ar deu vab ereill a rodet ar kuhelyn archescob. B.

³⁷⁵ Agwedi mined deudeg minet o oes custenin en vrenin i doeth un or fichteid a vuasei wr itaw gint. a galw custenin attaw ar neilltu en rith hustig neu givrinach. ac in heni iwan a chillel drwitaw eni chill i eneid. A.

Ac ym pen deudec mlyned gwedy hynny y doeth un or effichteit ar auuassei wr idaw kyn no hynny. A.

galw y brenhin attaw meg y gyfrwch yny lle yskyvalaf. A gwedy gyrru pawb y wrthtunt y lladawd y twyllwr y brenhin a chylllell. B.

³⁷⁶ Gwedi colli custenin velli tivu aoruc andagnhevet irwg gwirda e civoeth am wneithir brenin o un o veibon custenin. sev aoruc gwrtheirn gortheneu ena iarll oed hwnw ar went ac ergig ac euas. metiliaw obop fort. ac obop estriw pa funit i cafei ev e vreniniaeth itaw ehun. Ac or diwet i cawas eni gighor mined hid i vanachloc egaer wint ed oet constans enti igcrevit. a diwedid aoruc wrth constans val hin. A.

Ac yna gwedy llad custenin vendigeit y kyodes annuundab y rwg gwyrda y teyrnas am wneuthur brenhin. kany rei a vyunei wneuthur emrys wledie yn vrenhin. ereill a vynhei uthur pen dragon. ereill a vynhynt wneuthur un oe kenedyl ehun. Ac or diwed gwedy na duunyt am hynny. Sef awnaeth gwrtheirn gwrtheneu. iarll a oed hwnnw ar went. ac ergig. ac uas. wrth geissyaw ehun y vrenhiniaeth or diwed. mynet hyt yg kaer wynt y lle ydoed constans yn vanych. A dywedut wrthaw val hyn. B.

³⁷⁷ Henav mab wit ti heb e gorthairn o blant cwstenin. ac ni ellir brenin o er un oth vroder mor int ievenic. A mi ath wnav di en vrenin. a mwia ditheu vinheu or civoeth a mi amchwelaw attad wineb e civoeth oll. A.

Constans heb ef. ty tat ti ar y uu varw. at vrodryr yssyd ieueneic ydy wneuth' vn o nadunt yn vrenhin. Ac wrth hynny o bydy ti wrth yf kyghor i bo ychwanaccau yf medyant i. mi a para ty tynnu or abit hon ath wneuth' yn vrenhin hyt bo gorthwyneb gan yr urdas. B.

³⁷⁸ Ac ena emoginniannu aoruc constans ac ataw i orthairn gadu itaw ev lliiaw e deirnas ogwbwl wrth i gighor. Ac ena i peris ev diosc er abid iam dano a roi dillad e bid amdanau. ai dwin or vanachloc o anvot er abad ar covent. Afan daeth i lundein gwisco dillad breninawl ar goron. A.

A phan gogleu constans yr amadrodyon hynny llewenhau a oruc. Ac adaw trwy aruoll rodi pob peth idaw or a ynhiei. Ac yndiannot y tynnu awnaeth gwrtheirn or vanechttit. Ac o vraid kaffel canhat y dyrchauel yn vrenhin. Ac yn yr amser hwnnw marw uassei kuhelyn archescob. Ac wrth hynny ny chaffat un escob ac kyssegrei yn vrenhin wrth y tynnu or creuyd. Ac eissoes nyt ebyrgoues gwrtheirn namyn mynet ehun yn lle escob. a rodi coron y teyrnas am y pen. B.

³⁷⁹ Ac wedi urtaw constans en vrenin enteu awnaeth gorthairn en oruchel swidawc dano ev ar er enis. ac en wneuthuredic a wnelei. Ac gwedi i vod velli metiliaw aoruc gorthairn. pa vot e gallei ev vined en vrenin. Ena i diwed ev ir brenin. weled lliges ar e mor. a menegi i bitei da estorio a cestill arvordir. Gwnewch eb e brenin. a heni awnaeth gorthairn. aferi i bawb or switwir degthu itaw ev. a roi swit dair blinet itvnt. A.

Gwedy dyrchauel constans yn vrenhin. y rodes ynteu holl lewodraeth y teyrnas yn llaw gwrtheirn. Ac ef heuyt a ymrodes wrth y gyghor. kany angen dysc a dyscassei ehun yny claustrw no llywyaw teyrnas. A gwedy kaffel o wrtheirn medyant kymeint a hwnnw yn law. medylaw aoruc py wed y gallei gaffel ehun y vrenhiniaeth a distryw constans. Ac or diwed gwedy ystrywyaw pop peth menegi awnaeth y constans bot dygyuor llu am eu pen o wledyd ereill. Ac arglwyd vrenhin heb ef goreu yw itti ychwanaccau dy teulu mal y bo tibryterach itt rac dy elynyon. Ac yna y dywawt constans ponyt yth law ti y rodeisi medyant a llywodraeth y teyrnas. Ac wrth hynny gwna titheu pop peth or a uynych gan gadw fydlonder y minheu. B.

³⁸⁰ Ena e daeth gorthairn ir alban a dethol pedwarugein o wir or meibion dewrav a deledocav a gorev eu campeu or fichtiaid. ai dwin at e brenin iw galin wrth ben i varch. Ena i diwed gorthairn wrth e brenin darvod itaw pop peth. a dwin e meibion or alban. ac i gellid o doe rivel i dali en wistlon. gorthairn a rigawt bot. e meibion. A.

Ac yna y dywawt. ef a dywespywt imi heb ef bot y ffiechteit yn mynnu dwyn gwyr llychlyn a denmarc yn vn ac wynt wrth ryneul arnam ni. Ac wrth hynny y mae goreu gawd rei o nadunt yn wyr itti yn wastat dy lys val y gallont whedleua it a gwybot medwl oe kenedyl ar y twyll yth erbyn. A phony welwchi vrat gwrtheirn kanyt o achaws kynhal iechyt y brenhin yd ystrywey ef yr yr ymadrodyon hynny. namyn gwybot bot mae ysaauyn aod annwyt y rei hynny a hawd troi y medwl a llad y brenhin. A gwedy darfei hynny. medylaw wnaeth mae hawd a oed idaw gaffel y vrenhiniaeth yny law ehun gwedy hynny. A gawd awnaeth gwrtheirn cant marchawc yn wyr yr brenhin o yscotteit ac or effichteit ac ev anrydedu awnaeth udunt o eur ac aryant a meirch a dillat hyny yttodynt wynteu yny gymryt yn lle brenhin. Ac yna y kenynt wynteu gowydeu idaw ar hyt yr yholyd y fford y kerdynt. Gwrtheirn yssyd teilwg o amherodraeth a theyrnwyalen ynys prydein. a chonstans yssyd anheilwg. B.

³⁸¹ Ac wedi bod nosweith en wtres wrth e tan wnti mined e brenin i gescu. ena i diwed gorthairn. ir ai ar echidic goweth a oet itaw. i geisiaw da iw roi vtvent. onid wid ti eb wint en cael a vinich or enis. Nac wiv eb ev ond ergig ac euas. afe bai mwi chwai ac cefich. Ena ir aeth gorthairn i giscu. A.

Ac or diwed gwedy kaffel gwybot o wrtheirn rygaffel ev karyat yn llwyr. Gwedy eu medwi nosweith y dywawt gwrtheirn wrthtynt y uot ef yn adaw ynys prydein y geissyaw kyuoeth a uei vwy yn lle arall. kany allei ef herwyd y dywedei kynhal de marchawc a deugent yn diwall or bychydic kyuoeth a oed idaw ef. A gwedy dywedut wrthtunt kymeint a hynny mynet parth ae letty awnaeth yn trist. Ac eu adaw wynteu yn y neuad yn yuet. A gwedy gwelet or effichteit hyny. tristau awnaethant wynteu yn vwy noc yd hawd y credu. a thebygu pan yw pruder a dywedassei wrtheirn wrthtunt a dywedut awnaethant y rydunt pa achaws na ladwn yr atuach hwn. megys y caffo gwrtheirn gwedy hynny cadeir y teyrnas. Pwy a dylr brenhiniaeth yn well noc ef. ar gwr an rydedwys ninheu yn wastat. B.

³⁸² Sev awnaethant rwg metdawd a geirieu gorthairn circhu estavel e brenin a llad e brenin a divod. bit di vrenin os meni. ena e peris gorthairn dali e rai hin ae carcharu rac dial arno ev er alanas. A.

Ac yn diannot kychwyn awnaethant a dwyn ruther am y brenhin y ystauell ae lad. A chymryt y pen gantunt hyt rac bron gwrtheirn. A phan welas ynteu hynny megys trwsdan o dieithyr ac ywlaw a oruc. Ac eissoes ny buassei lawenach erioet o ywyn noc yd oed yna. A galw a oruc attaw kytwatwyr llundein. kany yno y gwnathoedit y gyflauan honno. ac erchi udunt daly oll y bratwyr hynny. ae dihenydyhaw am wneuth' kyflauan kymeint a honno nyt angen llad y brenhin. A rei o wyr y teyrnas adwydeu panyw gwrtheirn a rywnathoed y vrat honno. ac nas gwnaei y ffiechteit oe dechynice e hunein. B.

³⁸³ Afan gicleu cuhelin archescob llad e brenin drwi vrad gorthairn. fo aoruc ar deu rab ereill at emir lliad i cevindrheu i lidaw rac ovin twill. Ena i eroges e tewisogion en llundein e gwir a ladasei e brenin. a gorchimin er enis en llaw gorthairn. A.

—Ei ac eissoes sef awnaeth tatmaethu y meibion ereill. emrys ac uthur pendragon ffo ac wynt hyt yn llydaw rac ofyn gwrtheirn. ac na bei oc eu hetuiod y dyllyehi y teyrnas o diffodei y rei hynny. Ac yn yr amser hwnnw yd oed emyr llydaw yn vrenhin yn llydaw. ar gwr hwnnw a aruolles y meibyon yn llawen. B.

³⁸⁴ Ena pan wibu e fichtiaid grogi i meibion, cinnull a orugant a rivelu ar gortheirn. Ena i gwisawt gortheirn e goron a mined en vrenin heb ganiad. A.

Ac yno pan velas gwrtheyrn nat oed a allei ymerbynnit ac ef. Sef awnaeth ynteu kymryt. coron y teyrnas ae wiscaw am y pen ehun. A gwerescyn y tywysogyon ereill. B.

³⁸⁵ Ac wedi mined gortheirn en vrenin anvon aoruc i geisiaw pawb i deol e fichtiaid. necau aoruc e britanieid ac erchi itaw o gwnaethoet dwll tvnt wneuthur iawn ne derbin a delei ato. A.

Ac eisoes gweddyd clybot y vratwryaeth honno ym pop lle yn honneit. Sef awnaeth gwyr yr ynysoed ymdyunaw y gyt wrth ryuelu a gwrtheyrn, kany y fichteit a dyffynassynt or alban attunt y dial eu kyrtuarchogyon ar parassei wrtheyrn y llad am rylad o nadunt wynteu constans vab custenin vendigeit. Ac yna diruawr ouyn a phryder a oed ar wrtheyrn or neill parth o achaws y vot yn kolli y wyr trwy benydwawl ymladeu a brwydreu. Ac or parth arall rac ofyn emrys wledic ac uthur pen dragon. kany y rybud tra gilyd a doei attaw y venegi eu bot yn dyuot a llyghes dryuawr gantunt y werescyn. ac y dial agheu eu brawt arnaw. B.

³⁸⁶ Afan oet en minu gado er enis. am na chai nerth o yn lle. a gweled llid e britanieid wrtho. ac ev ar venit cent. i gwelei dair llog enrivet i meint ar vor freinc. Anvon aoruc i wibod pwi oetint. A.

Ac ar hynny nachaf teir llog hiron yn llawn o varchogyon aruaw yn discynnu yr tir yn swyd geint. a deu wr yn deu vroder yn tywysogyon arnadunt. Sef oed eu henweu. hors. a hengyst. ac yn uffern y maent. Ac yr amser hwnnw yd oed wrtheyrn yn dinas dorobern. Sef y dinas yw hwnnw kaer geint. A chenhadu aodeuth ar wrtheyrn y venegi idaw rydyuot gwyr mawr hedwch heb wybot panhanoedynt y mywn llogheun hiron. A rodi nawd awnaeth gwrtheyrn undunt. Ac erchi eu dwyn attaw. B.

³⁸⁷ A wint a venegasant mae o germania i doethesint, a divod o been i vined oe tir. canis velli i gwneint pob seith mlinet. ac bod ar e mor er esblwitin a hanner. ac ervin cael lle i preswiliaw in enis pridein. Hors a hingestir i gelwid e deu dewisawc aoet arnint. Anvon aoruc e brenin en i hol. Ac wedi e divod govin aoruc e brenin i bwi i credint. I wden heb hwi i credwn. Ar pedwerit dit or withanos a elwid oe enw ev wodensday. Ac gaiduw arall a elwid froeu ac oi enw ev i gelwid froeday. A.

A gwedy eu dyuot rac eu vron. arganuot awnaeth gwrtheyrn y deu vroder a oed tywysogyon ar y rei ereill. kany a oed arnadunt o pryt. A gouyn awnaeth o pyle pan hoedynt, a phy negys y dothoedynt y teyrnas ynteu. Ac yna y rodes hengyst ateb idaw. kany ystrywysaf a oed ef a mwyafl y drwc pei gallei. Ac yn y wed hon y dechreus yr ymadrawd. O tidi vonedicaf or brenhined yg wlat Saxonia yn ganet ni. vn yw honno o wladoed germania. Achaws an dyuodedigyaeth ninheu yw. y rodi yn gwassanaeth itti neu y tywysawc arall a wnel da yn. Ac nyt oes achaws y an gwrthlad oc an gwlat namyn adwyedwn ni ytti heuyt. Gwlat vechan guuyg yw yn gwlat ni. A phan amlaont y pobyl yno mal noc eignont yno. Sef yw eu keneuawt kynnullaw holl wyr ieueneit y wlat ger bron eu tywysogyon. A bwrw prenneu y rydunt. A megys y del y coelbren undunt yd etholir. ac yd ellyghir y wladoed ereill y mywn llogheun megys y gwely ti y geisaw gosymdeith. A ninheu y deu vroder a wely ti yn tywysogyon arnadunt kany o lin brenhined yd henyd. Sef yw vy enw. hengyst. A enw vy mrawt hors. Ac uelly doetham hyt dy vrenhinyath titheun yn yd oed mercurius an duw ni yn an tywysaw. A phan gogleu y brenhin kyrbwyll mercurius drychaueu y wyneb a oruc. A gouyn py ryw cred ysyd genhewchi. Ac yna y dywawt hengyst yseymun. Arglwyd heb ef an taidolyn dwyeu a enrydedwn nyt amgen. Saturnus a Iubiter. Ar dwyeu ereill yr syd yn llywyaw y byt. Ac eisoes yn penhaf yd anrydedwn i mercurius. yr hwn a alwn ni yn an eith ni wogen. Ac y hwnnw y partwys an rieni ni y pedywred dyd or wythnos. ac alwn ninheu oe enw ef wogenes day. A hwnnw a elwir yn kymrac duw merchyr. Ac yn nesaf y hwnnw yd enrydedwn ni y dwyes kyuoethocaf or dwyseu. yr hon effreini. Ac y honno y kysegrwys an rieni ni y chwechet dyd or wythnos. Ac yn an eith ni y gelwir ffriday. Sef yw hynny duw gwener. B.

³⁸⁸ Afan welis e brenin deledirwrit e gwir cimir i ywraget aoruc a divod igid i lundein. Sev oet heni wedi dechreu bid 4361. A.

Yna y dywawt gwrtheyrn am awch eret chwi yr hon ysyd iawnach y galw yn aghyret noc yn gret. dolurus yw genyfi. llawen yw genyfi ineu ych dyuodedigyaeth. kany ni bu reidac ym eirioet. kany vy gelynyon ysyd ym kywarsagu o pop parth. Ac o mynwch chwitheu kylauryaw a minheu wrth ymlad. im gelynyon. minheu awch kyuoethogaf chwitheu o tir a dayar ac eur ac aryant a da ara l. Ac yn diannot ufydhaw awnaethant y hynny. A gwrhuar yr brenhin. A thygu fydlonder idaw. B.

³⁸⁹ Ena i cennullawt e fichtieid in erbin gortheirn. A thrwi nerth e saxonaid i gorvu gortheirn arnunt. A.

Ac yny lle nachaf y fichteit yn dineu or alban a llu diruawr y veint gantunt ac yn anreithaw y gwladoed. A phan gogleu wrtheyrn hynny kynnullaw y varchogyon awnaeth ynteu a mynet yn eu erbyn. A gwedy dyuot y deu lu y gyt ac ymlad. ny bu reit hayach yr kiwtawtwyr ymlad yd wed hwnnw. kany y saesson a ymladassant yn kynwryolet. Ar gelynyon a oedynt yn pylu y kiwtawtwyr hyny nu reit undunt ymchoelut ar ffo yn gewilydus. B.

³⁹⁰ A llawenhau aoruc gortheirn ena. a roi tir ir saeson aelwid lindesi. A.

A gwedy kaffel o wrtheyrn y vudugolyaeth honno trwy nerth y saesson ynteu yny lle a mlawys rodyon undunt wyntau. Ac y hengyst y rodes ef. yn swyd lindesei tir a dayar megys y gallei ymossedithaw yn da o honaw. ef ae varchogyon. Ac odyo mal yd oe hengyst ystrywys a ffalst. gwedy gwybot o honaw rygaffel ketymdieithas y brenhin. Sef y dywawt wrth y brenhin yw wed hon. B.

³⁹¹ Ac ena pan gawsant ginnwis anvon i germania i ol deunaw llog i wir emlat. Ena i daeth hors a hingestir ad e brenin i geisiaw caer ne gastel i emgadw. A.

Arglwyd heb ef dy elynyon ysyd yn ryuelu arnat o pop parth. A chyt gwelir imi heuyt echydic o wyr ty teyrnas atth gar. kany eu kannwyafl a glywaf eu bot yth ogyuodaw ti am dwyn emreis o lydaw am ty pen yth diot oth teyrnas. Ac wrth hynny os da genhyt titheu. kyghor yw genyfi anuon chenhadu hyt vyg gwlat i y wawd marchogyon odyo. megys y bo mw y an niuer y ymlad ath elynyon titheu. Ac y gyt a hynny heuyt vn arch a archaf yt bei na bei rac ofyn vy gomed o honei. Ac yna y dywawt gwrtheyrn anuon ti heb ef ty ghenhadu hyt yn germania y wawd marchogyon odyo. Ac odyo arch y minheu ac nyth nekeir o honaw. Ac yn estwg y pen awnaeth hengyst a diolch idaw hynny. Tidi arglwyd heb ef a kyuoethogeisti o tir a dayar. Ac eisoes nyt megys y gwedei enredu tewysaw a hanffei o lin brenhined. ti adylyut rodi y mi ae kastell ae dinas y gyt ac y rodut megys ym gwelit inheu yn enrydedus ym plith y tywysogyon. B.

³⁹² E brenin a diwed na livasei ev i roi rac e britanieid. A.

A yna y dywawt gwrtheyrn. Hawrda heb ef vy gward i awnaethpwyrt rac rodi y ryw rodyon hynny itti kany estrawn genedyd ychwi a pheganyeit. Ac nyt atwen inheu ych moes chwi. nac awch deuwat megys y gallwyf awch kefflybu ym kyrtawtwyr. kany pei dechrew i awch enredu chwi megys priawt kiwtawtwyr yr ynyz gwyrda y teyrnas a gyuodynt ym erbyn gan wrthwynebu ym. B.

³⁹³ Hwinteu a ovynasant gyvled a chroen ich i deilad kaer. B.

Ac yna y dywawt hengyst. Arglwyd heb ef canhatta titheu yth was wneuthur kymeint ac y gyrhaedo karrei y damgylchynu o vntu ar y tir a rodeist ym mal y bo diogelach ym ymgadw mywn hwnnw rac y gelynyon. kansys fydlawn vum ac wyf a ydfad. B.

³⁹⁴ Ar brenin ai roes. Ena ir aethant adref a holli e croen ich mwiaf a gawsant en garrei vain. a gwneuthur dinas e garrai ai galw doncastel. A.

Achanhadu awnaeth y brenhin hynny idaw. a gorechymun idaw ellwg kenhadu hyt yn germania y geissaw porth o newyd. Ac yna heb vn gohir ellwg a oruc hengyst hyt yn germania. ac odyne kymryt croen tarw awnaeth ynteu ae holli yn vn garrei. Ac odyne dewis y lle kadarnhaf a allwys y gaffel ar hyt y tir a rodassit idaw. ac ar garrei honno mesuraw lle yr kastell a dechreu y adeilyat yn dianot. A gwedy daruot adeilyat y gaer y gelwit yn gymraec kaer y garrei ac yn saesnecc tancasty. ac yn lllading castrum eorrigie. Ac or enw hynny y gelwit y gaer yr hynny hyt hediw. Ac velly yd oed hengyst yn gwneuthur lleoed kadarn ae vryt ar twyllaw y brytanyeit a gwneuthur drwc dros da. Ac y uelly y gwna y peganyeit saeson escymun vyth. B.

³⁹⁵ Ena e daeth llogheu o germania. a ronwen verch hingestir. Ena i gwahot e brenin i wlet aorugant i weled er adeilad. B.

Ac yna ydoeth ykynnadeu o germania a deunaw flog yn llawn o uarchogyon gordethol yn aruawc gantunt. A merch hengest ygyt ae wynt. Sef oed y henw ronwen. Ac nyr oed yr eil aellit ychfyflybu idy rac ytheccet. A gwedy dyuot yn niuer hwnnw. Sef awnaeth hengest gwawd gwrtheyrn y edrych yr adeilad deisyuyt a wnathodit. Ac y edrych y marchogyon newyd dyuot. A gwedy dyuot y brenhin yno a niuer kyfartal gantaw a moli awnaeth y gweith newyd. A chymryt ymarchogyon yn wyr idaw. B.

³⁹⁶ Ac val etoet e brenin ar diwet i vvid ev a welai vorwin anrivet ifrid en divod a gwin attaw. a gostwg a diwedid lenly king wassel. Ar brenin aoruc anridedu e vorwin a rivetu ifrid ac emlenwi oe serch a govin ir ieithit pa beth a diwedasei hi a fa beth a dilei enteu i doedid egwrthwneb iti hitheu. Ar ieithit a diwawd hi ath elwis in vrenin. ac or galwedigaeth hwnw ith anridedote. A hin a deli ditheu i wrthwneb iti hitheu Drink heil. A gortheirn a wrthebawt iti. Drink heil. A gortheirn a wrthebawt iti. Drink eil. ac a erchis iti ived e llin en gintav ac enteu a gimerth e fiol oi llaw hi ac a rotes cusan iti. Ac wedi heni a ewat e wirawd hono. Ac otina gwedi gortheirn drwi amraveillon wirowed gidac annoc e cithrel. caru e vorwin aoruc ai herchi iw thad. A.

A gwedy daruot udunt uwyta o vrenhinolyn anregyon nachaf y vorwyn yn dyuot or ystauell agorulwch eur yn llawn o win yn llaw. ac yn dyuot hyt rac bron y brenhin. A gwedy rodi idaw ar tal y deu lin. kyfarch gwell idaw aoruc. A heiliyaw arnaw mal hyn. lofart king wassel. A phan welas y brenhin pryt y uorwyn. enryuedu aoruc yn vawr y theccet. Ac cyny lle ymlenwi oe charyat. a gouyn yr ieithyd peth a dywedasei y vorwyn. a phly beth a dyliei ynteu ydywedut ygwrtheb iti hitheu. Ac yna y dywawt y ieithyd wrthaw. Arglwyd heb ef hi ath elwis ti yn arglwyd. ac yn vrenhin. yn y ieith ni. Ac heiliwys arnat yr hyn a dylly titheu y wrtheb yw hyn. Sef yw hynny. drink heil. Ac yna rydywawt gwrtheyrn wrthi. drinc heil. Ac erchi yr vorwyn yvet y gwin. Ar yr hynny hyt hediw y mae deawt honno yn plith y kyuedachwyr yn yr ynys hon. drinc heil. wesseil. Ac yna gwedy medwi gwrtheyrn neidaw awnaeth diawl yndaw. A pheri idaw kytsynnyaw ar paganes yskymun heb vedyd arnei. B.

³⁹⁷ Ac wedi gwled o hengest heni megis et oet ev wr estriwus ev galw aoruc i vrawd attaw. ar gwir henav oe gidemeithion ac engighori ac wint beth a wnelei am roti i verch ir brenin. Ac o gidgighor pawb onatint i rotasant e vorwin ir brenin. Ar ei archasant winteu swit ceint itaw ev erti hi. A.

Ac ysef awnaeth hengyst. mal yd oed ystrywus. adnabot yscawnrwyd y brenin ai annwyt. Ac ymgyghor ae vrawt ac oe gedymdeithon am rodi y vorwyn wrth ewylls y brenhin. Ac oc eu kytgyghor y rodassant y vorwyn idaw. Ac erchi idaw ynteu swyd geint idi hitheu yny hegwedi. B.

³⁹⁸ A heb oir e vorwin a roted ir brenhin. a swit geint a roted i hingest heb wibod a heb gennad gwrgant e gwr a oet iarll ar e swit hono. Ar nos hono e cisgawt gortheirn egir ar baganes hono. Ac i carawt en vwi no meint. Ac o achaws heni i bu gas gan e deirnas ev. A thri meib a oet itaw cin no heni gorthevir. a chindeirn a fagen. A.

Ac yn dianot y rodes ynteu swyd geint idi. heb wybot yr gwr a oed iarll yno. Sef oed y enw. gwrgant. Ar nos hono y kysowys gwrtheyrn gan y vorwyn. A mwy no mesur y karei ef hi o hynny allan. A thri meib auassei y wrtheyrn kyn no hynny. sef oed eu henweu. kydyneir. a gwrtheyur vendigeit. a phascen. B.

³⁹⁹ Ac en er amser hwnw etoet garmon en pregethu geirieu duw en plith e britanieid. canis llesteiriaw a llgru adaroet fit a christnogaeth in eu plith. Ac enteu o achaws camgred a bregethasei pelagian. ar gwenwin hwnw drwi lawer o anser ae lligrasei. Ac wrth heni drwi e gwinvidedic wr hwnw e dadnewitwid fit e gwirgristnogaeth emplith e britanieid. canis llawer o anrivetodeu a gwrthneueu a daghosei duw vtvtnt beunt drwi everlled e gwir da heni. Ar rei heni a scrivenawt gildas vab gan o eglur draethawd. Oed crist 462 e gwnaeth leo bab duw pasc ar duw sul. ar glwinnt wedi heni i gawed sanfrid. ac i daeth garmon a bleit uchod. A.

Ac ynnyr amser hwnw y doeth. Garmon escob. a Lupus traucius y pregethu geir duw yr brytanyeit. kans llygredic oed cristonogaet er pan dothoed y paganyeit yn en plith. Ac yna gwedy pregethu or gwyrda hynny. yd atnewydwyt yfyd yn plith y brytanyeit. kans py beth bynhac a pregethynt ar eu tauawt. wynt ae kederheynt trwy beunydwal wyrtheu ac ynryuedodeu awnaei duw yrdunt. B.

⁴⁰⁰ Ac wedi roti e vorwin ir brenin mal e doetpwid uchod. Hingist a diwawd wrth e brenin. mivi esit dad it a chighorwr it i diliav vod. ac na dos ditheu dros vigeighor ineu a thi a orviti ar de holl elinlon drwi nerth vigenedill ineu. a gwahotwn attom ettaw octa vi mab i ac obissa i gevinderw enteu. canis emlatwr da vnt. a dïro vtvtnt e gyladoet gerllaw hwmur rwg deivir ac escotlont. ac wint eno a erbinant ruthreu ar circheu igan e gelinion agciwieith vegis i bich ditheu en hetwch e parth hwn i hwmir. A.

Ac yna gwedy rodi y uorwyn yr brenhin. y dywawt hengyst yr ymadrawd hwn. miui heb ef ysyd megys tat maeth itti. Ac or bydyti wrth ygygyghor i. ti aorhyuygi dy holl elynyon trwy wyn porth i. am kenedyl. Ac wrth hynny. gobodwn etwa offa vy mab attam ac ossa vyg keunyderw. kans reuelwyr goreu yny byt ynt. A dyro vdunt ygwladodt yssyd yrwg deuyr ar mur. Ac wynt ae kydahyant rac estrawn genedyloed. mal y gelych titheu kaffel yn bedwch or parth hyn y humur. B.

Oddiyma allan y mae y llywyrr A yn canlyn, air yn air, y traethawd canol, dan enw

BRUT G. AB ARTHUR, oddieithyr y llythyriant.

⁴⁰¹ Ac vfydhau awnaeth gwrtheyrn wrth kyghor hyny. Ac odyne yd anuones hengyst hyt yn germania. Ac ydoethant odyne offa, ac ossa. a cheldric. athrychant llog gantunt o varchogyon aruawe. A hynny

oli a aruolles gwrtheyrn yn llawen. Ac a urdwys pawb onadunt yny lle o rodyon mawrweirhawc. kans ym pop kyfranc y hydei oruydawdry ef trwydunt wy. B.

⁴⁰² Ac velly beunydd eissoes yd achwanegi hengyst ylu trwy twyll brat ganedic gantaw. Agwedynadnabot or brytanyeit hynny dala ofyn awnaethant. Ac erchi yr brenhin gyrru hengyst ae nifer o teyrnas ynys prydein. kany wedei gristonogyon ketymdeithocau a phaganyeit na ymgymyscu ac wynt. kans kyfreith adedyf gristonogyaet ac gwahane. Ac ygyt ahyunny heuyt. kymeint oed eu niuer ac nat oed hawd adnabot pwy aod gristiawn pwy aod pagan. A ygyt ahyunny heuyt seint Garmen escob a orchymynassei udunt dehol ypaganyeit saeson oc eu plith. B.

⁴⁰³ Ac eissoes sef awnaeth gwrtheyrn o garyat y wreic ar saeson. yscalusaw gorchymyn y brytanyeit. Aphan welas y brytanyeit eu tremygu hwynt uelly. Sef awnaethant ymadaw gwrtheyrn. achymryt. gwrtheyrnyr vendigeyt y vab ynteu ae urdaw yn urenhin arnadunt. A dechreu ymlad ar saeson agwneuthur aerauau mawr creulawn onadunt, megys ydoed da gan duw ywneuthur. B.

⁴⁰⁴ A pheider brwydry a vu rwg gwrtheyrnyr ar saeson. ac ym pop yn ygoruwr wrtheyrnyr trwy nerth duw. Ar ymlad kyntaf auu rydaw ac wynt ar auon tewenyd. Ar eil auu ar ryt epifort. Ac yna yd amgyarnuant kyndeyrn vab gwrtheyrn a hors brawt hengyst. Ac y lladawd pob yn onadunt yglyd. Y trydyd ymlad auu ar lan y mor. Ac yn yffoes ysaeson yn wreigawl y eu llogeu. Ac ydaethant hyt yn ynys tanet ygeisaw ymgadw yno. Ac eissoes gwedy eu damgylchynu o wrtheyrnyr ac eu blinaw o peunydyawl ymlad mal na ellynt ydiodef. Sef awnaethant auon gwrtheyrn ar uasei ygyt ac wynt ym pob brwydryr yn porth udunt. hyt ar wrtheyrnyr. y uab y erchi idaw eu canhadu y ynet yeu gwlat ynryd. A thra ytoedid yn kymryt kyghor ymdanadunt. Sef awnaeth ysaeson kymryt eu llogeu ac adaw eu gwaged ac eu meibyon. Affo hyt yn germania. B.

⁴⁰⁵ Agweddy kaffel o wrtheyrnyr y uudugolyaeth hono. dechreu awnaeth ynteu talu y pawb ydelyet ar dalod yr saeson ydwyn y arnadunt. Ac enrydedu y wyr. a chadw iawnder ac wynt. Ac ygyt ahyunny atnewyddau yr eglwyseu. ac eu anrededu trwy gyghor garmon escob. B.

⁴⁰⁶ Ac eissoes kyghorunau awnaeth diawl wrth y daeon ef ae gyfarchwel. A dodi yghalon ronwen y lysuam medwl y geissaw ystrywyaw y agheu. Agweddy medylaw o honoi pob ystryw. or diwed sef awnaeth rodi gwenwyn yn llaw yn oc wassanaethwyr. Agweddy kymryt y gwenwyn ohonaw. cleuychu awnaeth o wrthtrwm heint yn deisyuyt. B.

⁴⁰⁷ Ac yny lle dyuynnu attaw holl wyrd yteyrnas. Agweddy eu dyuot ygyt. rannu udunt agynnullassei o eur ac ariant a da arall. A menegi udunt yuot ef yn mynet ygantunt y hagheu. A phawb onadunt wynteu yn griduan ac yn drycyruerthu. Ac ynteu yn eu didanu wynt ac yn eu kyghori. Ac yn annoc y gwyr ieueneic dewr bot yn wrawl fenedic y ymlad dros eu gwlat. Ac y amdiffyn y teyrnas rac gormes estrawn genedyd. A gwedy eu hannoc velly yn hewyd y gallei oreu. erchi awnaeth dineu delw euydeit trwy tanawl gelydyd. Ac gosset yny porthua ygnotaei ysaeson dyscynnu yndi. Agweddy bei uarw ynteu iraw y gorff ac irideu gwerthuawr. ae ossot yny porthua ygnotaei y saesson dyuot ar ydelw honno yr aruthred yr saeson. Ac ef adwedei wrtheyrnyr vendigeyt hyt y gwelynt y delw honno ae gorff ef arnei hi. na leussynt dyuot y tir ynys prydein. kans ef a gerdei na leussynt wy dyuot ar y tor ef yn uarw. y gwr awnadedo udunt yny vywyt y gyuniuer defnydd ofyn ac aruthred ar awnadedo ef. Ac eissoes gwedy y warw ef. kyghor a oed waeth awnaethant wy. cladu ygorff ef yn llundein. B.

⁴⁰⁸ A gwedy marw gwrtheyrnyr vendigeyt. y doeth gwrtheyrn gwrtheneu y gyuoeth tracheuyn. A gwedy kaffel o honaw y vrenhinyaeth. o arch ac annoc y wreic auon awnaeth hyt yn germania y erchi y hengyst dyuot tracheuyn y ynys prydein yn yscylalahaf y gallei o niuer rac ofyn geni teruyse eilweith yrydant ar brytanyeit. B.

⁴⁰⁹ Ac yna pan gigueu hengyst yr uarw. gwrtheyrnyr vendigeyt. kynnnullaw aoruc ynteu trychant milfo varchogyon aruawc achyweiraw llyghes. ac ymhoelut tracheuyn hyt yn ynys prydein. A gwedy gwybot or brytanyeit bot nifer kymeint ahyunny yn dyuot. Sef agawsant yn eu kyghor ymlad ac wynt kyn eu dyuot yr tir. A diffyrt y porthuaeu radcunt. A gwedy auon oc verch atghef y uenegi hynny. Sef awnaeth ynteu ystrywyaw bredychu y brytanyeit trwy arwyd tagneued. Ac auon ar y brenhin y uenegi idaw nat yr keissaw trigawyn yn yr ynys y doethant y sawl niuer hwnnw ygyt ac ef. namyn tebygu bot gwrtheyrnyr ettau y uwy y dygassei y niuer hwnnw y amdiffyn radcaw. Ar niuer a uynnoh gwrtheyrn onadunt. attalyet yn wyr idaw. Ac ar ny mynno. ellyghet y ymdeith yn diannot. B.

⁴¹⁰ A gwedy datganu hynny yr brenhin rodi tagneued awnaeth udunt. Ac erchi yr kiwtawtwyr ac yr saeson duw kalan mei aod yn agaws y hynny. dyuot ygyt y maes kymry y wneuthur tagneued y rydunt achymot. Ac aruer awnaeth hengyst yna onewyd keluydyt bradwryaeth athwyll. Ac erchi y pop yn oc wyr ef dwyn kyllleill hiryon gantunt y mywn eu hossaneu gyt ac eu hesceired. Ac yna pan vei diupryderaf gan y brytanyeit yn gwneuthur eu dadleu. rodi arwyd o hengyst y wyr. Sef arwyd oed. Nunyd awr saxys. Aphan dywettei ef yr arwyd hynny wrthlunt hwy. Erchi y pop on adunt kymryt y gyllell allad y bryttwn nesaf idaw. B.

⁴¹¹ Ac yny dyd teraynedic hwnw ar amser gosodedic wynt adoehtant pawb yny gyueir onadunt yr ynle. Agweddy dechreu y dadleu. a gwelet o hengyst yr awr auu da gantaw ac amcanus. sef adwawt yn digawn y uehet o hyt ylef. Nunyd awr saxys. sef oed hynny yg kymraec kymwerch awch kyllleill. Ac ar hynny sef awnaeth y saeson dispeilaw eu kyllleill. a chyrchu tywysogyon y bryttanyeit ac eu llad megys deueit. a sef niuer alas yno rwg tewysogion a gwyr da ereill trugein wyr a phetwar canwr. B.

⁴¹² Ac yny y kymwerth gwynnydedic eidal escob corffored y gwyr da hyny merthiry. ac y cladwys ymherwyd dedyf gristonogawl yn agos ygaer garadawc yny lle aelwir salysberi ymynw mywent geir llaw manachloc ambri abat. y gwr auu seilawdryr ar y vanachloc hono yn gyntaf. Ac ny doeth gan y brytanyeit yr dadleu hwnw yn arfy kanyt oed yn eu bryt namyn gwneuthur tagneued. Ac ny thebygynt wynt eu bot ymryt ysaeson amgen no hyny. Ac eissoes y doethant y bratwyr yn aruawc. ac eissoes ykeric auu amdiffyn iawnda yr bryttanyeit.

⁴¹³ Ac yno yr dothoed. eidol iarll kaerloyw. Aphan welas eidol lad ygetymdeithon uelly trwy vrat. Sef ykaunas ynteu pawl da kadarn. Ac ahwnw py yn pynhac or saeson agyfarfei ac ef. yny bei vriwedio y pen ae emenhdy y auonei parth ac uffern. Ac ar pawl bendigeit hwnnw y briwei ef ypen y vn. y yscwydeu y arall. y wreicheu y arall. ae dwylaw y arall. y traet ae esceired ywrth y gorff. Ac ny orffowyswys eidol ar ruther honno. hyny ladawd deg wr athri ygeint ar vn pawl hwnnw. A gwedy gwelet o honaw na allei ef ehun gwrthwynebu yr niuer mawr hwnnw. kymryt yffo aoruc hyny doeth y dinas ehun. A llawer asyrthwys yna opop parth. Ac eissoes yryseymun uudugolyaeth honno agafas y saeson. Ac yr hyny eissoes ny ladasant wy wrtheyrn. namyn y garcharu achymell arnaw rodi vdunt. ydinasoed ar kestyll cadarn o ynys prydein yr yellgw. Ac yna y rodes gwrtheyrn udunt pop peth a ynasant yr yellgw. Ac yna ykymryth y saeson y gantaw lundein achaei efrawc. alincol. achaei wynt. allad eu kiwtawtwyr yn llwyr. megys ylladei vleideu deueit gwedy assadawei eu bugeil. B.

⁴¹³ Agwedy kymryt kedernyt aruoll y gantaw : yd ellygwyt, agwedy gwelet o wrtheyrn y truan aerua honno ar priodoryon yr ynys ygan yr yscymun pobyl saesson. Sef awnaeth ynteu kylyaw parth ac emyleu kmvry kany wydyat peth awnaei yn erbyn yr yscymun pobyl honno. B.

⁴¹⁴ Ac yna galw aoruc gwrtheyrn attaw holl doethon ahenurweit yr ynys, a gouyn udunt peth awnaei wrth hyunny. Ac yna ykghoret idaw adeilat kastell kadarnaf a allei yny lle kadarnaf agaffei megys y bei hwnnw yn amdiffyn idaw, can kollassei y lleoed cadarn oll oe gmuoeth. Agwedy crwydraw ohonaw llawer oleoed ygeisaw lle auei adas gantaw, or diwed ef adoeth hyt ymyny eryri. B.

⁴¹⁵ A gwedy kaffel ohonaw le auu adas gantaw wneuthur ykastell, kynnnullaw awnaethpwyt a allwyt y gaffel oesiri meini ac eu dwyn yno. Agwedy gossot y grwyndwal onadunt, kymeint ac awneint ydyd or gweith : trannoeth pan gwnont neur daruydei yr dayar yllyncu heb wybot dim ywrthaw, mwy nochyny ryffei eirot uch ydayar, agwedy menegi hyunny y wrtheyrn : gouyn awnaeth yw dewinyon peth awnai hyuny. B.

⁴¹⁶ Ac ynad yd erchis y dewinyon idaw : keissaw mab heb tat idaw, allad hwnnw, achymyscu ywaet ar kalch, ac iraw y meini heuyt ar kalch agwaet y mab. A dineu y gwaet yny grwndwal, ac y velly y sauei y gweith. Ac yn yd anuonet y pop lle y geissaw y kyffryw fab hwnw. Agwedy dyuot deu or kanhadeu hyt y dinas aelwit gwedy hyunny, kaeruyrdin. B.

⁴¹⁷ Nachaf y gwelynt bwrn oewisson ieuene yn gware yn drws ydinas. Asef awnaethant ykynhadeu dynessau y edrych ar y gware. Ac eisted yn lludedic dyffygawyl. Ac ywarandaw am eu negys y dothodynt oe cheissaw. Agwedy bot y gweission velly yn gware yn hir veith, daruot awnaeth rwg deu onadunt a elwit myrdin, ar llall a elwit dunawt. Ac yna y dywawt dunawt wrth vyrdin, py achaws heb ef yd amryssout y t miui nac y kynehny, kans dyn tyghettuenawl wyt heb tat itt. A minheu a henwyf o vrenhinawl lin o pleit mam athat. B.

⁴¹⁸ A phan gogleu y kennadeu y giureu hyunny. Drychael eu wynebeu awnaethant y edrych ar vyrdin. Agouyn yr dynnyon aod yn eu kylych pwy oed y gwas. Ac wynteu adywedassant na wydynt wy pwy oed y tat ef, nac a oed tat idaw, y vam ynteu a dywedyt wy ybot yn verch y vrenhin dyuet. Ac yny tref yma y mae yn vanaches ym plith y manachessu ereill yn eglwys pedyr. B.

⁴¹⁹ Ac yny lle cychwyn awnaeth y kenhadeu ar gwnystabyl y tre. Ac erchi idaw o pleit y brenhin, anuon myrdin ae vam yn diannot hyt ar y brenhin, wrth wneuthur y ewyllus onadunt. A gwedy eu dyuot hyt rac bron y brenhin, y aruoll yn anrededus awnaeth y brenhin y vam vyrdin can gwydyt y hanuot o vrenhinawl genedylaeth. B.

⁴²⁰ Ac odyna gouyn awnaeth ef idi : pwy oed tat y mab, ac yna y dwawt hitheu wrth y brenhin, byw yw vy eneit, i. nat adnabum, i. wr eirotet, ac na wn pwy a grewys y mab, namyn vn peth awn. Pan yttodewn ym plith vvg ketymdeithessu yn yr hunty. Nachaf ygwelwn yn dyuot attaf ar drych gwr ieuane teccaf or byt. Ac yn dodi y dwylaw ymdanaf, ac ym karu ami. Ac or diwet yn kytyaw ami trwy vy hun. Am adaw yn veichawe. Agwybydet dy pruddir di ath doethineb arglwyd vrenhin na bu imi erioet achaws agwr namyn hyunny, megys y gwyppwn, i. bot idaw ef amgen no hwnnw. B.

⁴²¹ Ac ynreuedu yn vawr awnaeth y brenhin hyunny, ac erchi dwyn meugant dewin attaw, y ouyn idaw ef aallei hyunny vot yn wir, agwedy dyuot meugant yr lle datganu awnaethpwyt idaw y gyfranc honno, ynteu a dwawt y keffit yn llyureu y doethon ac yn llawer o istoriaeu, bot llawer o dynyon yrny awn anedigatheu hyuny udunt. Apuleius adyweyt pan traetha o duw ar seint bot ryw genedyl o yspryt yn presswylaw y rwg y lleuat ar daiar. A rei hyunny allwn ni dieuyl gogwydedic. A ran yndunt or dayar ac o dynyawll annyan. A ran arall o annyan eglon. A phan y mynont y gallant kymryt furuf gwr ae drych arnadunt. A chlydyaw ar gwaged velly ac atuyd y mae vn o rei hyunny a doeth ar y wreic da hon, ac ae beichoges, pan gahat y gwas hwn. B.

⁴²² Ac yna gwedy gwarandaw o vyrdin yr ymadrodyon hyunny : nessau awnaeth ar ybrenhin ac adoli idaw. A gouyn py achaws y ducsit ef ae vam yno. Ac yna y dywawt gwrtheyrn wrthaw, vvn dewinyon a archassant im keissaw mab heb tat idaw. Ac agwaet hwnnw iraw y gweith. Ac yvelly y dywedyt y sauei, ac yna y dwawt myrdin. Arglwyd heb ef par ti dyuynnu dy dewinyon rac vy mron, i. Ami aprouaf arnunt bot yn gelwyd adywedassant. B.

⁴²³ Ac enreuedu awnaeth y brenin ar ymadrodyon myrdin, ac erchi dwyn y dewinyon rac bron myrdin. Agwedy eu dyuot rac y vron, meryd yn ofynwys vdunt, peth a oed yn llesteiraw yr gweith seuyll, kans ymae uo peth yn dirgelu : ny at yr gweith seuyll. B.

⁴²⁴ Ac ny allwys y dewinyon ateb idaw. Ac yn y dywawt myrdin, Arglwyd heb ef, arch ti dwyn dy weithwyr y gladu y dayar yma. Athi ageffil llyn y dan y dayar. A hwnnw ny at ygweit seuyll. Agwedy gwnyuthur y clad. A chaffel y llyn, yna y dywawt myrdin eilweith wrth y dewinyon, dywedwch twyllwyr bratwyr anhyedwyr kelwydawe, peth ysyd dan y llyn. Ac yna tewi awnaethant megys kyt bydynt uut. B.

⁴²⁵ Ac yna dywawt myrdin, Arglwyd heb ef, par ti dispydu y llyn trwy frydyeu. A thi awely deu uaeu keuon yny waelawt. A ymywn y deu vaen y mae dwy dreic, yn kyseu. A chredu awnaeth y brenhin hyunny idaw, kan dywedassei wir am y llyn kynno hyuny. Ac erchi dispydu y llyn awnaeth y brenhin. A gwedy y dispydu y llyn, y mein megys y dywawt myrdin agahat, ar dreigeu yn kyseu yndunt. Ac am pop peth o hyunny : enryued doethineb myrdin awnaei y brenhin. A phawb ar a oed gyt ac ef yn credu bot dwywawl gyloeth a gwybot a doethineb yndaw. B.

⁴²⁶ Pan yttodet gwrtheyrn gwrtheneu ar lan y llyn yn eisted dihwynedic, y kyuoassant dwy dreic o o honaw. O rei ydoed yn wen ac arall goch. Agwedy dynessau pop yn yw gilyd onadunt, dechreu girat ymlad awnaethant, a chreu a dan oe eu handyl. Ac yna gwrthlad y dreic choch ae chymhell hyt ar eithaod y llyn. A doluryaw aoruc hitheu allidyaw yn vawr. Achymhell y dreic wen dracheffyn. Ac val ydoed y dreigeu yn ymlad yny wed honno, yd erchis y brenhin y vyrdin dywedut beth a arwyddocaei hyunny, yny lle sef awnaeth ynteu gwheynnu y yspryt kan wylaw adywedut gwaie hi y dreic coch kans y haball yssyd yn brissyaw, y gogoueu hi a achub y dreic wen yr hon a arwyddocaei y saesson, a hodeist, y dreic coch arwyddocah kenedyl y brytanyeit, yr hon agywareseir ygan y dreic wen, wrth hyunny y mynyded awastateir mal y glyneu. Ac auoned y glineu alithrant owaet. Pwyll y gristonogaethi adileir, a chwymp yr eglwysseu a ymdwynic, yny diwed y ran uwaa y gywarsagedic. Ac dywawder yr estronyon y gwrthwynebir, kanyb baed kryryw aryd kanhorthwy. A mynygleu yr estronyon a sathyr dan y drayt, ynysedd yr eigawn adarystygant idaw. A gwladodet freinc auedhawt. Gw rufein a ofynhaa pobyl yd anrydedir. Ae weithredodet a vyd bywt yr ae datganu. Wheych gwedy ef aymynllyn y teyrnywalaen. A gwedy wynteu y kyuyt pryf o germania, y morawl vleid adrycheif hwnnw, yr hwn agytymdeithocah kwyneu yr affric, y creuyd a dileir eilweith. A symudedygaeth yr eisteddae u penhaf a uyd Teillgdawt lundein a adurnocaei kaer gentyr. A bugeil kaer efrawe a vynycha llydaw. Mynyw a wiskir o vantell kaer lllion. Aphregethwyr iwerdon auyd mut o achaws y mab yn tyfu yg kallon y vam. Ef adaw glaw gwaet, a girat newyn aliwha y rei marwawl. Pan delhont y petheu hyunny, y doluria y dreic coch. Ac yny bo lithredic

llafur y grymhaa, yna y bryssa direidi y dreic wen. Ac adeiladeu au y gardeu a diwreidir. Seith dygawdwr teyrnwyalen: a ledir. Ac vn onadunt a uyd sant. Diruawr poen a uyd yr dynnyon, yny atneher y rei eissywedie, awna y petheu kyn hynny a wise gwr enydawl. Athrw laweroed o amseroed ar varch ufydawl y geidw llundein. Odynd yd ymchoel y dreic coch yny priodolyn deodeu. Ac yndi ehun y llafyrya y dywalhaa, wrth hynny y daw dial ar holl gyfoethawc, kans pop tir a twyll y amaeth, marwolaeth a gribdeila y popyl, yr holl genedleod a diffwrwytha, a gwedillon a adayar ant en genedic dayar. Ac aheant gradeu estronawl, y brenhin bendigeit a darpar llyges, ac yneudw y deudec y rwg y gwynnydedigyon y rifir, yna y byd truan adawat y teyrnas. Ac ytlaneu yr ydeu a ymhoelant yn anfrwythlawn, eilweith y kyfay y dreic wen, a merch germania a wahawd. Eilweith y llenwir an gradeu ni o estronawl hat: ac yn eithauoed yllyn y gwarha y dreic coch. Teyryn gossodeid yssyd idi, yr hwn ny eill mynet drostaw. Dec mlyned a deu vgeint a chant y byd yn anwastadrwyd, a darystygedigath, trychant hagen y gorffwys, yna y kyuyt gogledwynt yny erbyn, ar blodeu a greadw y deheuwnt a gribdeila, yna yd eurir y temleu, ny orffwys hagen llundein y cledyueu. Breid yd o cheiff prf germania y ogoeue, kans dial y vrat adaw yny erbyn, wrth y diwed y grymha bychydic. Degwm flandras hagen ae llesteirha, *kans popyl adaw yny erbyn y mywn pren a pheisseu henru amdanadunt a gymer dial oe dywalder ef ae enwired. Ef a atverir yr hendiwhyllodion y presswyluau. Achwmp yr estronyon aymdawynic, hat y dreic wen a eillir oe an gradeu ni. Agwedillon y genedyl a degemir. Gwed tragwydawl geithiweith a dyborthant. Ac eu mam a archollant o geibu ac ereidyr, yna y dynessa y dryguer, or rei y darestwg y neill y saeth kyghoruynt yllall agen a ymchoel dan wascawt y enw. Odynd y dynessa llew y wiryoned. Ar vrenat yr hwn yd ergrynant tyroed freinc. Ac ynysolyn y dreigey, yn dydyeu hwnnw yd ymchoelir, eur or lilium ar danhaden. Ac ariant allthyr o garneu y rei a ureuont y calanustreit awiscant anreuaelon guoned. Ar abit vchaf a arwdochaa y petheu o vywn. Traet y rei a gyfarchont atrychu: hedwch agafant y bywstuleit. Dynolyaeth adolurya poen, ef aholli, furuf y gefnewit, hanher crwn a uyd, ef a balla cribdeil y barcutaneit, a danhed y bleideu a bylant. Canawon y llew asymudir y morolyn pyscawt. Ac eryr hwnnw awna ynyth ar vynynd yr auia, gwyneb a gocha oe mamawl waet. Athy cornius alad ywhebroder, onossolyn dragreu y gwyllycha yr ynys, yna y gelwir pawb ar pop peth, y plant alauuryant ehedec ar oruchelder, canmawl petheu newyd hagen a dyrcheuir, yr auo gwar yd argwedir o enwired hyny wisco ef y tat, wrth hynny yd eseyn y mynydd y rwymedic o danhed baed coet a gwasawt y penfestinyawc, lliydaw awna yr alban. Ac yny bo kyt alwedie y ystlysseu, yllauurya ydineu gwaet, y genoed hwnnw y rodri frwyn yr hwn awneir yn arfet llydaw. Eyr torr y gygreir a euria hwnnw. Ac yny trydyd nyth y llawenhai, yna y deffry y kanawon aaruthrant. Ac yny bywnt adawedigyon y llwyneuo o vywn mureod y kerhyt yd hehir. Ac na uyt bychan awnant or ae gwrthwynepo. A thawt y teirw a trechant, mynygleu y rei vrefont a wrthrymant o gadwyneuo. Ahenyon amseroed a atnewydant. Odynd o kyntaf yr pedwryd, Or pedweryd yr trydyd, or trydyd yr eil y troir y vawt ynyr olew, y chwechet adiwreidda mureod iwerdon. A llwyneuo a sumyt yn wastadrwyd, amryual ynuo ranneu adwc yn vn. Ac ym pen y llew y coronheir, y dechreu a darestwg y whibiander, diheuhyt y diwed hagen a eheta ar oruchelony, kans atnewydaha eisteduau y gwynuedidigyon trwy y gwlaodoed. Ac aleha bugelyd yny lleoed gwedus. Dwy kaer awisc o dwyuantell, ae werynylon rodyon aryd ywerydon. Odynd a gobryn canmawl yr holl gyuoethawc. Ac y rwg y rei gwynuedidigyon a kyfleheir. O hwnnw y kertha hur aerehyrynya pop peth, yr hwn aymdywynic yn gwmp y priawt genedyl. Trwy hwnnw y kyll flandrys y dwy ynys. Ac oe hen teilygtawt yd yspeilir. Odynd ymchoelant ykiwdawtwyr yr ynys, kans aball yr estrawn genedyl adwryha, yr hen gwyn y ar varch gwely yn diheu a trossa auon perydon. Ac agwyalen wen a uessur melin arnei, katwaladry a cilw kynan, ar alban a dwc yny getymdeithas, yna y byd aerna geneloed, yna lithrant owaet, yna y llawenhannt mynydd llydaw. Ac or teyrnwyalen y coronheir y byrrtanyeit, yna y llenwir kymry o lewenyid. Achedernyt kernyw a irhaa. O enw brutus yd enwir yr ynys. Ac erni yr estronyon a aballa. O gynan y kerda baed ymladgar yr hwn alymhaa blaenwed y danhed o vywn llwyneuo freinc, kans trecha pop kedernyt mwyafr, yr rei lliaf hagen y ryd amdiffyn hwnnw aoffynhaant yr auia ar affrica, kans ruthur y redece ef a ystyn y eithauoed yr yspaen, y hwnnw y dynesa bwch y serchawl gastell, abaraf ariant idaw, achymr eur, yr hwn achwyth oe freneu y veint wybren, yny tywyllw wyneb yr holl ynys, hedwch auyd yny amser ef. Ac o frwythlonder y tywarchen yd ymlaant yr yteu. Agwaged yn eu kereddyant auydant nadred, a phop cam udunt a lenwir o syberwynt, yna yd atnewydir lloestueu godineb. Ac ny orffwysant saethu kybydyaeith o vrathu, ffynawn eilweith alenwir owaet, a deu vrenhin awnant ornest am y lleses o ryt y vagyl. Pop gweryst agynheuda. A dynolyaeth yn pheit a godineb, pop peth o hyn teir oes ae gwyl, hyny datgwedyr y brenhened cladedic ykgaer lundein. Eilweith yd ymchoel newyn a marwolaeth y popyl. Ac odiffeithwch y keryd ydoluryan y kiwdawtwyr. Odynd a daw baed ygyfnewit, yr hwn aeilw y kenneihoed ar eu kolledigyon porueyd, y vron ef a uyd bwyt yr rei awlychant gwynw weusoed y dynyon. Odynd ar twr llundein y creir pren a their keing arnaw, yr hwn atwyllwa wyneb yr holl ynys olet y deil. Yn erbyn hwnnw y kyuyt gwynt y dwyreid. Ac oe enwir whythat ef y gribdeila ytrydged geig, y dwy hagen atrigyo: a achubant le y diwreidded, hyny dieuo y neill y llall o amyllder y deil. Odynd hagen y kymer vn lle y dwy. Ac adar yteyrnasod eithaf a gynheil, y wlatolyn adar ybyt argyweiddawdyr, kans o ofynt y wascawt y collant eu plant, yhwynnw y dynessa assen enwired, buan ygwetheur, llesc hagen yn erbyn cribdeil y bleiden, yny dydyeu hwnnw y lloscant y deri yny llwy. Ac yg heigueu y llwyf y genir y mes. Mor hafren trwy seith drwys y ret. Ac auon wysc trwy seith mis a gamerwa. Fyscawt honno auydant verw o wres. Ac onadunt y creir nadred, yna yd oerhaa yneint badwm. Ac dyffred iachwyawdyd auagant agheuo, llundein agwyn agheuo vgein mil. Ac auon temys asymudir yn waet, y kyflogwyr a elwir ar neithoryeun. Ac eu lleueni aglywr mynydd mynheu.

Teir fyannwn agyuyt ogaer wynt, ffrydyeu y rei hynny aholiant y dayar yn teir ran, yneb a yffo o vn o nadunt: o hir unched yd aruera. Ac ny wrthrymir o gleuyt rac llaw. Ac yffo or eil: o aniffegedic newyn yd aballa. Ac yny wyneb ybyd aruthred a glassed. Ac yffo or tryded: o deissyuyt agheuo yd aballa. Ac ny thric ygoriff ymed: y rei auynhont gochel y veint tymhestyl honno. A lafuryant oe dirgelu o amryualon gwddigaetheu, wrth hynny beth bynhac adottor arnadunt: furuf corff arall agymer arnaw, kans dayar yn vein, mein yn pren, pren yn lludw, lludw yn dwfyr o bwir yarnaw a ymchoel yn plwm, yn hynny y dyrcheuir morvyn or llwyn llwyet, y rodi medeginyaeth o hynny. Gweddy prof ho honno pop kelyudyt, oe hanadyl ehun y sycha yfynhonoen argywedawdyr. Odynd yn ydymiachoa hitheu o iachwyadwl vedyglyn, ykymer yny deheu lwyn kelydon. Ac ny assen hagen mureod llundein. Pyle bynhac y kertho hitheu: camcu brwnstanawl awna, y rei avyngant o deu dyblyg flam, y mwc hwnnw a gyffry gwyrd rodwm, Ac auyd bwyt y rei dan y mor. O trueinoen dagreuoed y lithyr hitheu. Ac o aruthur diaspat y lleinw yr ynys, honno alad y carw dec geig, y pedwar onadunt a arwedant coroneu eur, y chwech ereill a ymchoelir yn kymr buffleit, y rei y gyffroant teir ynys prydein oe eu hyscymyn sein, yna y sychir llwyu

danet. Ac yn dynawl lef gan ymtori y lleflha. Dynessa gymry a gwasc kynryw wrth dy ystlys. A dywed y gaer wynt. y dayar ath lwnc. Symut eistedua yr lle y discyn y llogeu. Ac ymlynent yr aelodeu ereill y pen. kans dyd a vrrysya. yn yr hwn yd aballant y rei anudonyl am eu pechodeu. Gwyder y gwyllan a argwedaha. ac amryuaelder y rei hynny. Gwae yr anudonyl genedyl kans kaer ardyrchawc a syrth oe achaws. Ac yn odeu auyd. Draenawc gwrthrm o aualen a adeilha honno o newyd. wrth arogleu y rei hynny yd ehadant adar amryualen lwyneu. fford dirauwr auyd yr llys. Ac owechant twr y kedernheir. wrth hynny y kyghorunya llundein. Ae mureod a achwanneca yn tri dyblyc. Temys a celychyna o pop parth. A chwedleu y gweithret hwnnw agerdant tros vyneu. yndi youd y draenawc y auaeleu. a gwneuthur fford idaw dan y dayar. yn yr anser hwnnw y dywedant y mein. ar mor y kerdir drostawt y freinc. a gyfgyr ym byrr yspait. y am y dwylan yd ymglywant ydynyon. Achedernyt yr ynys ahwyheir yna y damllwyehant dirgeledigaeth y moreod. A freinc rac ofyn a ergryna. Odyna y kerdia ederyn o lwyn y kaladyr. yr hon agylchyna yr ynys dwy vlyned. O nossawl leuein y geilw yr adar. Aphop kenedyl yderynagetymdeithocca idi. yndiwyll y rei marwawl y ruthrant. Aholl grawn yr yt alyncant. Odyna ydau newyn yr popyl. yn ol ynewyn: girat agheu. Pan orffowysso y veint aghyfneth hono: y kyrcy yr yscymun ederyn hono glyn galabes. Odyna yd ymdyrcheif y vynyd. ym pen hwnnw y planha dar. Ac yny cheigheu ygwna ynnyth. Tri wy adeidy yny nyth. or rei ybyd llewynawc. a bleid. ac arth. y llewynawc alwnc y vam. Ac ynteu aarwed pen assen arnaw. wrth hynny nybho kymyredic yr aghyghyl yd aruthra y vrodyr. Ac y fyfhyt yn flandrys. Agwed ykyffroont wynteu y baed yscithrawc. yd ymchoelant o vrodwy ywnyth' dadleu. ar llwynawc. pan el ynteu yr dadleu: yd ymwna yn varw. Ac enwired ybaed agyffroha yny lle kyrcy ynteu y gelein. A phan del vch y pen. ywyth yny wyneb ae lygeit. Sef awna yllwynawc heb ebyruegu ynotaedic vrat. Temhigaw y troet asseu ae diwreidaw oll oe gorff. yd ysellyf ynteu y clust deheu yr llewynawc ae loscwrn gan neidaw draegeun. Ag yg gogoue y y mynyd yd ymdirgelha. wrth hynny ybaed twylledic ageis y bleid ar arth y eturyt idaw y golledigyon aelodeu. y rei gwedy elhont yn dadleu a adawant deu traet achlustalloscwrn. Ac orei hynny. gwneuthur aelodeu hwch idaw. Darestwg awna ynteu y hynny. Ae arhos y edewit. yn hynny y discyn yllwynawc or mynyd. Ac yd ymritha yn vleid. Amynet y gyffwrch awna ar baed. Ac yn ystrywys ylyncu yn gwbyl. Odyna yd ymritha yn vaed. A megys heb aelodeu y derhy y vrodyr. Ac eissoes gwedy delhont. o deissyuynt deint y llad. Ac o pen y llew y coronheir. yn dydyeu hwnw y genir sarff a yrdywynnic y agheu y rei marwawl. Ohyt ef kykylchyna llundein. Ac el heibaw alwnc. yr ych mynydawl agymen pen bleid. ae danhed awynhaa yg werth mor haiffen. Ef a gytymdeitha idaw kenneuined yr alban achymry. yr rei a sychant auon temys gan y hyuet. yr assen a eilw bwch hir y varyf. ae furyf a symut. y llonhau awna ymynydawl: yny bo galwedid y bleid. y tarw a ansoda y gryn yndunt. Gwedy y madeuho hagen y dywalder. y llwnc eu kic ae eu hescryn. Ac ym pen oryan y lloscir. Gwirychyon y gynnen: asamudir yn eleirch. y rei anouyent yny sychdir megys yn yr auon. y pyscawt alyncant y pyscawt. Ar dynyon y. l. y dynyon. wrth heneint y rei dan vor awneir yn lleuffer. Ac wynteu a luyant bredycheu dan y mor. y llogeu asodant ac alyant nyt bychan a gynnallant. Eilweith yret auon temys. Ac yny bwynt alwedigyon auonoed eithr teruyn ychanawl y kertha. y kaeroed nessaf agud. Ar mynyd y ar fford a distryw. wrth hynny yrodur ffynhawn idaw lawn o vrat ac enwired. Ohonno y genir lladuan aeilw a gwyndyt ar ymladeu. kedernyt yllwyneu. A gytunnha. Ac o elechu y deheuwyr yd ymladent. Bran a ehetta ygyt ar barcutanot. Achorffoed y rei lladedic alwnc. A mureod kaerloyw y gwna y bwn y nyth. Ac yny nyth y creir assen. hwnnw auag sarf malurn. Ac yn llawer o wredeycheu y kyffroha. yn ybo kymeredic y teymwyalen: yd eseyn goruchelder. Ac o aruthyr sein yd aruthra y wlat. yny dydyeu y seinant y mynyd. Ac y dyspeilir y kymhydeu oc eu lwyneu. kans daw pryf tanawl yanadyd: yr hwn alysc ygwyd yny bo gwrthladedic y gwlybwr Ohwnw y kerdant seith ychen kynyrueid o penneu bycheu. O dryc wynt eu froeneu yllgrany y gwaged. Ac ygwant yn priawt udunt. Ny wybyd y tat y priawt vab. kans o deawt anueileit y rewydant. wrth hynny y daw kawr enwired: yr hwn a aruthra pawb o lymder y lygeit. yn erbyn hwnnw ykyuyt dreic kaer wyragon. A hwnnw auydylla ydistryw. Gwedy ybo ornest yrydunt y goruydyr y dreic. Ac o enwired y budagawl y kywarsegir. kans escyntu y dreic awna. Ac yny bo didodedic y wisc. yd ested ar y gefyn yn noeth. y dreic ae dwe ynteu ar oruchelder. yny bo atgymeredic y loscwrn: ae maed yn noeth. Eilweith yny atgymeredic y grym. y kawr hwnnw ae kywarssagha achledyf. yny diwed ef a blygir y sarff dan yloscwrn. Ar gwenwinc a aballa. yn hol hwnnw ydaw baed tutneis: ac o greulawn lwybur ykywarsagha y bobyl. kaer loyw adyrcheif llew: yr hwn a afonyda o amryualen ymladeu. Hwnnw asathyr dan y traet. ac o agoredigyon orchyruaneu yharuthra. yny diwed kywaethlaa yllew. Achefneu abonhedigyon a eseyn. Odyna y daw tarw yr amrissen. A llew a seren oe troet deheu. hwnnw a wrthlad trwy leu dielw y teyrnas. y gryn hagen atyrr mureod kaer exon. llewynawc kaer dubal a adeila y llew. Ac ae treutha oll ae danhed. Neidyr kaer lincol a damgylchyna yllewynawc. Ae kyndrycholder ylaweryon a nadred atystir o aruthyr whibanat. Odyna ydymladant y dreigau. Ar neill a vriw y llall. yr edeinawc y gywarsaga yr hon heb adaned. Ae gwenwynic ewined aweise yny genoed. Ereill adeuant yr ymlad: Ac arall alad hwnnw. y pymet a nessa yr lladedigyon. Ar neill o aghueod amryual a vriw. Odyna yd eseyn kafen vn achledyf. Ac y gwahan y pen ywrth y gorff. yny bo didodedic ywisc: yd eseyn arall ae deheu. ac ae bwrw ar assaw. hwnnw a orchyffya y noeth pryt na allei dim yn wiseedic. ylleill aboehna y ar eu gefyn. Ac yg cryuder y teyrnas ykymhell. Yr pypm ran adwe yn vn. Ac ehun auyd arglwyd ar y pobyl. kawr a echtywynnyoca o vryn liw. Ae pobyl wen aulodeuha. Tegyeheu adiwreida y tywysogyon a darystygedigyon a kynnyda y annueileit mor. yna y dwyrhaa y llew. kwydedic o dynawl greu. dan hwnnw ydodir iachyrawdyl yn yt. yr hwn tra lauryrho y bryt: y gywarsagir o gan hwnnw. y rei hynny ahedycha kerbyt kaer efrawc. yr hwn adyweit: escyntet y kerbyt. yny bo gwrthladedic arglwyd. yno vo noeth y cledyf: ygygodeu y dwyrnen. Ac oleu y olwyneu aleinw o waet. Odyna y byd pyscawt yny mor. yr hwn atalwedid o chibanat neidyr agyttya ac ef. Odyna y genir tritharw echtewynedic y rei a ymchoelir ywyd gwedy eu treulhont eu porueyd. yn gyntaf a arwed frowyll gwenwynic. Ac y wrth y ganedic wedy ef y trossa y geuyn. Dwyn y frowyll ygantaw alafuryant wynteu. A ygan yr eithaf ydagreiffyr. ymchoelut pop eilwers eu hwynebeu hynny vryrant dychemic wherthin y hwnnw y dynessa diwylawdyr yr alban. yr hwn yd ymdywynnic ysang traegfyn. hwnnw a orffowys o ymdiwylat y dayar wrth ymchetywynnu or ydeu. alafuryaw awna ysarff y ellwg gwenwyn val na cheft llyssye yn yr hydeu. O agheulogy a peris y diffyo y popyl. A mureod y keyryd a diffeithir. kaer loyw arodur y vedeginyaeth. yr hon agyfragawt merch vaeth y neb a frowylla. kans mantais medeginyaeth a arwed. ar ynys ar vyrdur a atnewdyr. Odyna deu amlynant y teyrnwyalen. yr rei y gwascarwys y dreic cornaw. Odyna y daw arall yn hay yd. Ae marchocca sarff a ehetto. nybho noeth y gefyn. Ac ogyrch eu losgwrn y kyffry y moreod. Oe lef ef y kyffroant ofyn eilweith. O symudigyon aeruau y darystwg echwyn. Dywalder hagen aneuestl mor aracryma. Odyna y daw neb vn yntinpan athelyn. Ac a glerhaa dywalder y llew. wrth hynny yd

hedychant genedloed y teyrnas. ar llew ar vantawl y galwant. yny gyfledic eistedua y llaurya y dyrchael y dwylaw hagen a ystyn ar yr alban. wrth hynny y tristaent kymhydeu y gogled. a drysseu y tenleu aagori. y serenawl uleid ahebrwg toruod. Ac oachaws ef: kernyw arwym. y hwnnw ygrwthwynepa marchaw ynnu kerbyr. yr hwn asymut ypobyl yn vaen coet. wrth hynny yd anreitha y kymhydeu. Ac ygwaelawt hafren y syrthyr y pen. Dyn a damblygir y gan lew. byw alluchadeu eue a dalla y rei a edrychont. yr ariant awynha yny gylch. Ac amryualon pressureu aulinha. yny bo trossedeic ygwyn y medwant y rei marwawl. ynybo ybryygiedic y nef. y edrychant ar ydaryr. y syr adwe ygantunt eu drych. Ar gnotaedic rydec awascrant. yny dirilly ou had yrei hynny: yllasant yr ydeu. A gwybwr ykyfarsiedic aneckeur. y gwreid arkageu aymchoelant ychwyn. A newydder ygwethret auyd arnyrwyd. awt. Echtywynnedigrwyd mercurius awanha. Ac aruthred uyd yr neyb ae hedrycho. Stalbon asymut taryan arcadio. Penfestyn mars aelw venus. Penfestyn mars awna gwascaut. Kyndared mercurius agyrcha y rwymynau. Orion hayarnawl asymut y gledyf. y mor. .... a vlinha yr wybr. Jubit a gyrcha y ganhataedigion lwybreu. A venus a edeu y gossodedigion letyeu. Kyghoruyn sadwrn seren a dygwyd. Ac o grwm gryman yllad y rei marwawl. Deu whech y rif ty y syr a gwyn kerdet. y letywy. Gemini aebryuygant eu gnotaedigion damgylehyneu. Ar kelwrn a alwant yr ffynhoned. Mantaw y punt a dobynys ygw kam. hyny dotto y maharen ygrymyon gyrn ydanaw. llowcwrn y sarff a greha lluchedeneu. Ar eranc a amrysson ar heul. y wyry a eseyn keuyn y seythid. athywyllu awnant gwerynolyn vlodeued. Redec y lleuat agynhrya zodiacum. Ac yg cwynuan ydymtorrant peliades. Nyt ymchoel neb o wasanaeth ianus: namyn yny bo kasiat y drws. yr ymgelant y gogoueu adrianus. yndyrnawt y paladry y kyuoant y moroed. Alludu y rei hen a atnewyda. y gwynhoed a ymtorant o nat chwyth draeth. Ac awnant sein y rwg y syr. B.

⁴²⁷ Ac yna gwedy daruot y vyrdin traethu or anodun profwydolyaeth hynny. ryuedu awnaeth pawb yn uawr or ae gwarandawsei meint gordyfynder ysyrwyr ae doethineb. Ac yn vwy no neb. moli aoruc gwrtheyrn gordyfynder y synhwyr ae wybot ae doethinab kany chlywssei ef yny oes ac nas gwelsei adywettei y ryw doethinab hwnnw. ac wrth hynny erchi aoruc y vyrdin menegi idaw y diwed ae dyceei os gwypei. B.

⁴²⁸ Ac yna ydyawt myrdin. ffo heb ef rac tan meibyon custennin os gelly. kans yr awr hon y maent y paratoi eu llogeu. y maent yn ymadaw yr awr hon athraeth llydaw. yr awr hon y maent yn lledu eu hwyleu ar ymor yn kyrcu y ynys prydein. ymygrchu a wnant a chenedyl saesson. wynt awerescynant y pobyl yscymun. Ac eissoes yn gyt no dim ohynny wynt ath loscant ti y mywn twr. kans oth drwe ti y bredycheist eu tat wy. Ac y gohodeist kenedyl saeson yr ynys yr keisaw nerth y gantunt. Ac wynteu adeothant yn poen itti. kans deu agheu ysyd yth ogyuadaw. Ac nyt hawd tyt wybot py vn gyntaf a ochely onadunt. kans or neill parth it y mae y saesson yn gwerescin dy gyuoeth. Ac yn llauryauw y geissaw dy agheu. Ac or parth arall y mae y deu vrodor emreys wledic. ac uthur pen dragon y llauryauw y geissaw dial agheu eu tat arnat. Ac wrth hynny keis le y ffo os gelly. kans auory y deuant y traeth twtneis yr tir. wynt a gochant wynebeu y saesson oc eu gwaet. Agwed y lader hengyst: y coronheir emreys wledic. Emreys ahedycha y gwladoed. Ac atnewyda yr eglwysseu. Ac or diwed y lledir agewynw. Ac yny ol ynteu y coronheir vthur pen dreic y wrat. Ac eissoes a gwenwyn ybryrhyr y diwed ynteu. kymeint a hynny vyd brat dy saesson ti. y rei hynny baed kernyw aellicnw. Sef oed hwnnw Arthur. B.

⁴²⁹ Aphan yttoed ydyd trannoeth yn golehaw: y doeth emreys wledic. ac vthur pen dragon a deg mil o varchogyon aruawc olydaw gantunt y tir ynys prydein. Tref yn tadoed ni. B.

⁴³⁰ Ac yna pan gylwspwyd y chwedel hwnw yn honneit ymgynnallaw awnaeth y brytanyeit o pob lle oc yd odynt wascaredic. A dyuot yn toruod gan diruawr lewenyd o glybot dyuot eu kiwtawtwyr attadunt. A gwedy dyuot pawb ygyt or yscollheigon ar llygion. kyssegru emreys awnaethant yn vrenhin. Ac yn herwyd eu kynheuwat gwrhaw idaw. Ac mal yd oed pawb yn annoc mynet am ben y saesson. Sef aoruc emreis annot hynny darfei idaw yn gyntaf gaffael gwrtheyrn. kans kymeint oed y lit o achaws y brat a rywnathoed wrtheyrn yw tat ef. Ac nat oed well gantaw wneuthur din or awnelei no phedyaw ony chaffei yn gyntaf dial y lit ar wrtheyrn. Ac wrth hynny ymchoelut a oruc parth ac ymleu kymry. Achyrchu kastell goronwy y lle yffoassei wrtheyrn idaw y geissaw diogelwch. Sef lle yd oed hwnnw yrgig ar lan gw y auon ymnyd clorach. A chweddy dyuot emreis hyt yno coffan a wnaeth y brat awnathod wrtheyrn yw tatae wrat. A dywedut wrth eidol iarell caer loyw. Edrychti tywysawc bonhedic yn graf adeiladwy y kner ar kastell. Ac atbygyt ti allant hwy diffryt gwrtheyrn racgoffi megys nachaffwyd gwydaw blaenllynder ydyd cledyf yndaw. kan haedwys ef agheu megys y gwdsti. Kans yn gyntaf y bredychwys ef wy tat i. y gwr a rythawys y wlat. ac ynteu ygan ormes yffichteit. Achweddy hynny ybredychwys constans vy mratw. Ac or diwed gwedy y vot ehun yn vrenhin ydud estrawn genedyl saesson paganyeit. y geissaw distryw y kiwtawtwyr. Ac y tybygyti yvot yn cadw fydlonder y mineu. Ac eissoes heb ef megys y canhadawd duw: neu rysyrthwys ehun yny magyl a ranwys y rei gwiryon. kans pan wybu y saesson y enwired ef. wynt ae byrryasant ef oe vrenhinyaeth. yr hyn nyt reit y neb y gwynyaw. kans eue yn yscymun a wahodes pobyl yscymun attaw. Ac a duc tref eu tatau rac y dyledogyon. Ef a anreithwys y wlat frwythlaw. Ac y distryawyd yr eglwysseu ar gristynogaeth or mor y gilyd hayach. Ac wrth hynny y kiwtawtwyr dyledawc. dielchw arnaw yn wrawl trwy yr hwn y cawsoch y sawl drwc hwn. Ac odyu ymchoelwn yn harueu yn agelynyon. Arythawn ygwlat ygan en gormes. Ac yn diannot dechreu ymlad ar kastell trwy pop kelydyt. A gwedy na dygrynoes udunt wy dim o hynny. Dodi tan yndaw. Ac yna y lloset y kastell a gwrtheyrn yndaw. B.

⁴³¹ A gwedy clybot or saesson hynny ofynhaw awnaethont. kan clywsynt nat oed neb a allei ymerbyneit ac emreis na gwrthwynebu idaw. Ac ygyt ahynny hael oed am rodyon. Agwastat mewn dywyllaw wasanaeth a bynaws ym pop peth. A thros pen pob peth karu gwirioned a chassau celwyd. kadarn oed a dewr ar y troet. a chadarnach ar varch. Doeth oed yn tywysaw llu ac yny llywyaw. A hyt tra yttoed yn llywawdyr o ryw deuodeu hyny yd ehedei y glot ar hyt ynys prydein. Ac wrth hynny sef aoruc y saesson mynet yn gwbyl hyt y parth draw y humur. Ac yno kadarnhaw y kestyll ar kaerod ar dinassoed arnadunt. kans y wlat honno a oed megys kedernyt y estrawn genedloed pan delynt y ffichteit ar yscoteit ar saesson ar llychlynwyr. yno y diseynynt yr tir ac o gedernyt y lle hwnnw yd anreithyt y gwladoed ac y lledynt y kiwtawtwyr. B.

⁴³² Ac yna gwedy klybot o emreis ryffo y saesson hyt yno ehofnach yn ynteu gan tebygu kaffael goruot arnadunt. A gwedy kynnullaw y llu mwyafl aallwys ygaffael. kychwyn a oruc parth ar gogled yn ol y saesson. A phan yttoed yn kerdet ar traws y gwladoed. Sef gweloi wynt gwedy eu llosei ae anreithaw. allad y kiwtawtwyr. A doluryaw aoruc yn vawr or achaws hwnnw. Ac yn vwyaf oll o achaws rydistryw yr eglwysseu hyt y dayar. Ac adaw aoruc ynteu gweuthur yr eglwysseu o newyd oll os duw a rodei idaw y undugolyaeth ual yd oed yn oibeithaw. B.

⁴³³ Ac yna pan gogleu hengyst vot emreis ae lu yn dyuot galw y lewder attaw aoruc ac annoc y getym-

deithon y seuyll ac y ymlad yn wrawl yn erbyn emreis. A dywedut nat oed gantaw namyn deg mil o varchogyon llydaw nydodei ynteu vessur ar wyr yr ynys. kans mynych y goruassei ef wynt. Ac wrth hynny yd adawei ef y uudugolyaeth yw getymdeithon. kans mwy oed y niuer noc vn y brytanyeit. Sef oed y rif deu kan mil o wyr aruawc. Agwedy daruot y hengyst gyrru grym ac ewych yny wyr cyehwyn a oruc yn erbyn emreis wledic yr lle a elwit maes beli. y wneuthur kyrc h deissyut ar y brytanyeit y eu keissyaw yn amharawt aghweir. B.

⁴¹⁴ Ac eissoes trwy nerth duw yn ymgelawd hynny rac emreis. ac yr hynny ny ochelawd ef y maes eithyr pan welas y elynyon llunuyaethu y lu awnaeth yn vedinoed. Ac yna y dodes ef teir bydin o varchogyon llydaw gyt ac ef ehun ar neilltu ar rei ereill oll ym plith gwyr yr ynys yny bydinoed. Ac y gossodet gwyr dyvet gan eu ystlys. a gwyr gwyned ycoet keir llaw. Sef achaws oed hynny os fo awneili y saesson mal y bei ym yr emreis yny herbyneyit ny lle y floynt. Ac yna dyhassau a oruc eidol iarlr kaer loyw ar y brenhin a dywedut wrthaw. arglwyd heb ef digawn oed genyfi o hodyl kaffael vn dyd y ymgyuaruot a hengyst a gatuyd ef a syrthei y neill ohonom rac y gilyd tra vydem yn ymfust cledyfeu. kans kof yw genyfi y brat awnaeth ef y dyd y doethom ar uessur tagnouedu rom ac wynt. Ac y lldassant ar kyllleill huryon tir vgein wyr a phedwar kan wr heb dianc neb onyt uu a damweinwys ym gaffael trossawl ac o hwnnw yd dyndiffereis ac ydeuthym yn yvw ywrthtut. a hynny oll o iearl a barwneit a marchogyon vrdawl. a hyd yd oed eidol yn dywedut hynny yd oed emreis yn annoc y lu ac y dodi y holl obeith ar duw. Ac odyana yn lew ac y wychyr kyrcu eu gelynyon ac ymlad tors eu gwlaf. a thref eu tatau. B.

⁴³⁵ Ac or parth arall yd oed hengyst yn hydinaw y lu. ac ny dyleu. ac yn kerdet o vydin y gilyd yn annoc glewder yndunt. Ac or diwed gwedy eu bot yn parawt o pop parth: ymgyrchu awnaethant. Ac yny lle ellwg creu a gwaet yn drallawt o pop parth. Ac yna yd oed emreis yn annoc y gristynogyon. Ac or parth arall yd oed hengyst yn annoc y paganyeit ynteu. Athra yttodynt wy velly. yd oed eidol ynteu yn ymgeis a hengyst. Ac eissoes nys causas yna. kans pan welas hengyst y brytanyeit yn goruot. Ar saesson yn plygu. Sef awnaethant kymryt eu ffo. Achyrcu kaer gyan. Ac eu herlit eissoes aoruc emreis udunt. Aphan welas hengyst bot emreis yny erlit. nyt aeth ynteu yr kastell. megys y dyrpar-assaei. namyn bydinaw y lu eilweith. ac ymchoelut ar emreis. kan gwedyat na allei gynhal y kastell rac-daw kyt as kyssiei. Ac wrth hynny y dodes y holl obeith ae amdiffyn yny wayw ae gledyf ae taryan. Ac yna bydinaw aoruc emreis y lu o newyd. A dechreu gwychyr ymlad awnaethant. Ac yna elchwyl yd ellygwyt creu a gwaet o pop parth. ac ybu aerua diruawt y meint. hyny gyffroei y rei byw ar lit achyndared. kan gwynuan y rei marwawl brathedic. Ac or diwed y saesson a oruassant pei nar delei vydin o varchogyon llydaw ar ossodyssyt ar neilltu. mal y gwnathoedit yn yr ymlad kynaf. A phan doeth y vydin hono y pylwys y saesson. ac y kilyassant. Ac oureid yd ymgynullassant gwedy hynny. Ac ymplith hynny eissoes yd oed eidol ae holl vryt yn ymgeissaw a hengyst y ymwybot ac ef. B.

⁴³⁶ Ac eissoes or diwed val yd oed y bydinoed yn ymfust. ac yn ymgywynu blith dra chymysc. yd ymgatas eidol a hengyst ysyt. ac ymgyuogi ar cledyfeu awnaethant. yna y gellit gwelet deu ymladwr yn ragori rac pawb. Yna y gwelit y tanlluchar yn esceinaw or arueu ygantunt megys myllt ymlaen taran. A hir y buant yn ymlad heb wbot pwy aorfeil. Ac ual ydodynt uelly. nachaf gorleis iarlr kernyw yn dyuot ar vydin yd oed yny llywyaw. Ac yn gwascaru y elynyon yn diannot. A phan welas eidol hynny. kymryt hengyst a oruc herwyd barle y penfestynt ac arueru oc holl nerthoed. Ac tynnu gantaw hyt ym perued kedernyt y gytuarchogyon ehun. Agwedy y dyuot hyt yno: gan oruchel lef y dywot val hyn. Awyrda heb ef a eilenwis ynn damunet. kywarsssegwch y bratwyr twyllwyr. kans yn awch llaw y mae y uudugolyaeth ar goruot. Pan oruwynt ar hengyst. O hynny allan bwrw y saesson oc eu llad ac eu daly awnaethant hyny gawssant y uudugolyaeth. B.

⁴³⁷ Ac ar hynny gwascaru awnaethant y saesson. ac adaw y maes yn dybryt. A ffo pawb o nadunt megys y harwedei y tyghetuen. rei yr koydyd. ereill yr kestyll. ereill y eu llogeu. Ac yna yd aeth octa mab hengyst a ran uwaf or llu gantaw hyt yg kaer essulwe. Ac ossa y geuynderw a ran arall or niuer a ffoes hyt yg kaer alclut. A chadarnhau y dinassoed hynny awnaethant o lawer o varchogyon aruawc. Ac aruaethu eu kynhal ra emreis ar brytanyeit. B.

⁴³⁸ Agwedy kaffel o emreis y uudugolyaeth honno. yd aeth hyt yg kaer kyan. Ac yno y bu y gorffiwys ridieu. Ac yn hynny o yspet yd erchis emreis gladu y gwyr lladedic a gwneuthur medeginyaeth wrth y trei brathedic. A gorffiwys y rei blin lludedic. B.

⁴³⁹ Ac odyana galw attaw y wyrda. ac ymgyghor ac wynt beth awnelit am hengyst. Ac ymplith hyny owyrda yr doethoed. Eidol escob kaer loyw. gwr prud doeth crefydus. A phan welas. eidal hengyst yn seuyll rac bron y brenhin. dechreu yr ymadrawd hwn. Arglywyd heb ef. pei barnewechi oll ellwg hengyst mubunan ae lladwn ef. gan erlit agreiff a dysc samuel proffwynt am agag vrenhin amalec a oed yny garchar ac yny vedyant. Sef aoruc briwaw yn drylleu man. gan dywedut val hyn. Megys ygwnaethost ti mameu ymdieuit oc eu meibyon. velly ygwnaif inheu dy vam titheu yn ymdiaut ohonot titheu ymplith y gwrgaed. A gwnewch chitheu uelly y hwnnw yr hwn a ymdyngoses yn eil agac yn an plith ninheu. Ac yna y kymryth eidol iarlr kaer loyw hengyst. ac y aeth ac ef dieithyr y gaer. ac y lladawd y ben. Ac yna mal yd oded waredoccaf y emreis or gwyr. erchi aoruc cladu hengyst. a gwneuthur cruc mawr or dayar ar y warthaf. mal yd oed deauwt gan y paganyeit cladu eu meirw. B.

⁴⁴⁰ Ac odyana kychwyn awnaeth emreis ae lu parth a chaer efrawc. y ymlad ac octa mab hengyst. A gwedy dyuot yno kylychynu a oruc y gaer. a dechreu ymlad a hi. A gwedy gwelet o octa na allei gynhal y gaer rac emreis. Sef ykkaas yny gyghor ef ae henafgwyr kymryt kadwyneun yn eu dwylaw. A dodi tywawt yn eu penneun yn lle kymun udunt. A mynet yn ewylls y brenhin. gan dywedut yr ymyndrawd hwn. Gorchyrynedic ynt au dwyeu ni. Ac ny phedrusswn ni bot dy dauw ti y gwledychu. yr hwn yssyd y kymbell y sawl uohedigyon hyn hyn y dyuot yth ewylls ti yny wed hon. Ac wrth hynny kymer ti y gadwyn hon. Ac o yny myn ty trugared ti wneuthur angen nohynny. rwyd ti ni a honno. A gwna y dihenyd a vynhych o honam. Ac wrth hynny kyffroi ar warden a thrugared awnaeth y brenhin. Ac erchi kymryt kyghor ymdanadunt. A gwedy rodi o pawb o nadunt amryuaylon gyghoreu. kyudi awnaeth eidol escob kaer loyw. atheruynu ar eu hymadrodyon val hyn. A gabionitte adeothant oc eu bod y erchi trugared y pobyl yr israel. Ac wynt ae cawssant. Ac wrth hynny na vydwyn waeth ninheu a ni yn gristynogyon: noc wynt yn idewon. rodwn vdunt trugared. llydan ac yhalaeht yw ynny prydein. Allawer ysyd yndiffieith heb neb ny chyuanhedu. Dan arwein. tragwydwawl geithiwet y danam ninheu. Ac ar hynny ytrigwyt. Ac yna o agreiff octa y doeth osa ar saeson ereill a ffoassnt gyt ac ef: y geisaw trugared. Ac wynt ae kawsant. Ac yna y rodet udunt y gwladodet kylych ysgotlond. Ac y kadranhawyt kygreir ac wynt. B.

⁴⁴¹ A gwedy goruot o emreis ar y saeson. galw aoruc attaw y tywysogyon. ar iearl. ar barwnyeit. ar marchogyon urdawl. ar escyb. ar abaden. ar yscoleigon y teyrnas hyt yg kaer efrawc. A gorchymyn udunt adnewydu yr eglwyseu y rei rydaroed yr saeson eu distryw. Ac yna y kymyrth y brenhin ar y gost ehun

atnewyddau yr eglwyseu or a vei archescopy ac escobty trwy y gyuoeth. Ac ymphen y pymthecuet 'dyd gwedy gosot seiri a gweithwyr wrth yr eglwyseu. y kychwynnwys y brenhin parth a llundein: y lle nyt arbetsai y saeson o dim. A chytdoluraw ac wynt a oruc y brenhin. Ac erchi udunt atnewyddu y dinas. ar gaer. ac eu eglwyseu. Ac yna y mynwys y brenhin y kyfreithieu a oedynt yn kyscu trw lawer o amser gan eturyt yr plant dyltet eu rieni ar gollysynt hir yspeit. Aholl hynni y brenhin a oed yg kylch atnewyddau y kyfreithieu y teyrnas. A gweuthur yr eglwyseu. a chadw gwiryoned. B.

⁴⁴³ Ac odynd yd aeth parth a chaerwynt. y lunyaethu yno megys ylleoed ereill. Ac odynd yd aeth parth ar uanachloc a oed kerllaw kaer geradawc. yr hon aelwyr salsburi. y edrych y lle ylladassit ytywysogyon ar ieirll ar barwnyeit trwy vrat yr yscymn hengyst. yno yd oed vanachlaw athrychant mynach. o gwuent yndi ymynyd ambri. Sef wed yr ambri hwnnw: y seilawdyr kyntaf a uu yr uanachloc. A gwedy gwelet or brenhin ylle yd oed ygwyrda hynny yngorffowis kyfroir ar warder awnaeth y brenhin. Ac ellwg ydagreu ac wylaw. A medylaw a oruc gwneuthur y lle hwnnw yn anrydedus. kans barnedic oed gantaw bot yn teilwg o volyant ac arduirn tragwydawl y tywarchen yd oed ysawl tywysogyon dyledogyon hynny yn gorffywys gwedy eu rylad yn wiryon yn amdiffyn tref eu tat. ac eu rydit. B.

⁴⁴³ Ac yna y dyuynwyd ar emreis holl seiri pren a mein or gaffat yny teyrnas. Ac yd erchit udunt oc eu holl ethrylith ac eu kyweinrwyd dychymygu gweith enrydedus weh pen y gwyrr hynny. Ac a parahei yntragwydawl. y gadw koff a molyant y gwyrda hynny hyt dyd brawt. A gwedy pallu eu hethrylith y pawb o nadunt. Ac na wydunt beth awneynt. dynesau a oruc tramlor archescob kaer llior. ar y brenhin. adwyedut wrthaw pal hyn. Arglwyd vrenhin heb ef ossit neb aallo dechymygu y ryw weith adwyedy di. myrdin vard gwrtheyrn a dichawn y dechymygu oc ethrylith ac gyweinrwyd. kanyt oes yth teyrnas dyn uwy y ethrylith oc gyweinrwyd noc ef. Ac yn gyndrychawl a raclaw. ac oc y ymadrawd. ac oc weithreit. Ac wrth hynny heb ef. Arch y deynnuu attat. a gorchymyn idaw arueru oc eu ethrylith hyt pan vo drwydaw ef. y kwlaer y gweithreit ysyd yth vryt y wneuthur. B.

⁴⁴⁴ Ac yna yd anuonit kenhadu ygeissaw myrdin wrth y dwyn ar y brenhin py le hynhac ac keffit. A gwedy crwydraw llawer oleoed onadunt. wynt ac kawssant ef yg wlat euas. ar lan ffynawn galabes. kans yno y gnotael genniweir. A gwedy eu menegi idaw eu negys: wynt ac duciant ef gantunt hyt ar y brenhin. Ac aruoll yn llawen aoruc y brenhin idaw. Ac erchi idaw datganu yr brenhin daroganeu a delynt rac llaw. kans digryf oed gantaw warandaw pethen enryued. B.

⁴⁴⁵ Ac yna y dywawt myrdin. nat oed iawn traethu o ryw betheu hynny drwy pan y kymhellei aghenreit. kans beif as dywetwn. i. yn amser ny bei reit wrthaw: tewi awnaei yr yspryt yssyd ym dangos. i. a ffo y wrthyt awnaei pan vei reitia vrtho. B.

⁴⁴⁶ Ac wrth hynny ny cheisswys y brenhin y uolestu nae gymell oc anvod y dywedut daroganeu. Gofyn awnaeth emreis pei i mod y gwnaei datgan y gweith yd oed yn mynnu y wneuthur. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. o mynnu ti canhiatau bedrawt y gwyrda hyn o dragwydawl weithreit. anuon hyt yn iwerdon. y gyrchu kor y kewri yssyd ym mynyd kilara. Ar gweith yssyd yno. nyt oes yn yr oes hon a allo manegi ony bai ethrylith mawr ai harwedei. kans kymeint ynt y mein ac na cheffit kedernyt na dewred allei diol wrthunt. Ar mein hynny pei bydynt yma yny wed y maent yno gwedy eu gosot ygkyrch y vedrawt. wynt a seuynt yno yn dragwydawl. B.

⁴⁴⁷ Ac yna sef aoruc emreis chwerthin. a dywedut val hyn. py ansawd eb ef y gellir dwyn mein kymeint ar rei hynny. ac kynbellet a hwnnw. ac na cheffit yn ynys prydein cedernyt a ellit gwneuthur y gweith hwnnw onadunt. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. na chyffroa ti ar werthin yn orwac yr hyn. kanyt yr gwatwar na gorwacter y dywetis yr ymadrawd hwn. kans kymyscedie rinwedawl tynt y mein hynny a iachwydawl. Ac adas y amryual vedeginyathieu. Ar kewri gynt ae ryduc yno wynt pan ytyoedyt yn pressyrlaw iwerdon. Sef achaws oed hynny: pan delhei heint neu gleuyt ar on onadunt. sef y gwnet einen yg kymherued pedrylur y mein. Ac y golyhyt y mein. ac y byrriit ymywn yr einen. ac yny dwfyr rinwedawl hwnnw y kaffei y claf icheyt o pob heint or a vei arnaw. Ac odynd y kymyscit llyssu ar dwfyr hwnnw. Ac a hwnnw y icheit gweloed y rei brathedic. kanyt oed yno un maen heb vedeginaeth rinwedawl arnaw. B.

⁴⁴⁸ A gwedy klybot or brytanyeit bot y ryw rinwedeu hynny ar y mein. wynt a gawssant yn eu kyghor kyrcu y mein. Ac ymlad a gwyr iwerdon ocheissyn eu lludyas. Ac yna yd etholet vthyr bendragon brawt y brenhin. A phymthec mil o wyr aruawc ygyt ac ef y vynet yr negys honno. A myrdin ygyt ac wynt. hyt pan vei trwy y dysc ef oc ethrylith y cwpleit y neges. B.

⁴⁴⁹ Ac yn yr amser hwnnw yd oed gillamwri yn vrenhin yn iwerdon. Gwas ieuanc enryued y volyant ae glot. Aphan gogleu y gwr hwnw ryduot y brytanyeit yw wlat. kynnnullaw llu mawr awnaeth a dyuot yn eu herbyn. Ac eissoes pan wybu achossion eu dyuodedigyaeth. Sef awnaeth chwerthin. A dywedut wrth y gytymdeithon val hyn. Awydda heb ef. nyt ryued genyfi gallu o genedyd lese anreithaw ynys pdein rac eu henuyttet. ac eu symlet. kans pwy agigleu eiroet gynt y ryw enuydrwyd hwn. py achaws tybygwhi. ybei well mein iwerdon. no mein ynys pdein pan doynt y gymhell kenedyl iwerdon y ymlad yn eu herbyn o achaws y kerric hynny. Gwisewch ymdanawch heb ef gwisewch. ac ymledwch dros awch gwlat. Ac ymdiffynwch cor y kewri. kans a miui yn vtyw ny chaffant wy yn grenyn o hadunt. A phan welas vthyr y gwedyd yn parawt y ymlad ac wynt. Sef awnaeth ynteu yndiannot oc kyrcu wynt yny doedynt parawt y bydinoed. A heb hayach ohir goruot or brytanyeit. allad y gwedyd. a chymell gillamwri ar ffo. y doeth y brytanyeit hyt ymynyd kilara. y lle yd oed y mein. *Dalen ar goll yma.* B.

⁴⁵⁰ Ac yna y kymhellwyd pascen ar ffo. ynteu ny lauryrys ef yna kyrcu germania. namyn trossi y hwyelu tu ac iwerdon. Ac yna y erbynnwys Gillamwri ef yn enrededus. Agwedut datganu y trueni o honaw. Truanhaw aoruc gillamwri wrthaw. Ac adaw nerth idaw. Achwynaw wrthaw ynteu y serhabet a gawssai ynteu gan vthyr pendragon. pan doeth y gyrchu cor y kewri y treis y arnaw. Ac wrth hynny ymaruoll awnaethant ar dyuot ygyt y ynys prydein y geissaw y gorescyn ar tor myrys wledic. A gwedy bot eu llogeu yn parawt. kychwyn awnaethant parth ac ynys prydein. A dyuot y vynyw y tir. B.

⁴⁵¹ A phan gogleu emreis hynny. Sef awnaeth anuon vthyr pendragon ac anylder o wyr aruawc hyt yg kymry trwy ymlad ac wynt. kans kleuychu awnathoed emreis o wrthrwrm gleuyt. mal na allei dyuot yr llud. B.

⁴⁵² A phan gogleu y gelynyon hynny llawenhau awnaethant yn vawr o tebygu bot yn hawd vduent gorescyn yr ynys or achaws hwnnw. A hyt tra ytyoed y godwrdd hwnnw ar murmur yny llu dynessau aoruc or saeson a elwit eoppa ar pascen vab gwrtheyrn. A dywedut wrthaw pal hyn. Py veint oda heb ef a rodut ti yr neb alatheie emreis. Ac y dywawt pascen wrth eoppa. Dioer. heb ef. pei kaffwn y dyn a allei wneuthur a dwedyd ti. mi a rodwn idaw teir mil o punneu alyant. am karyat tra vydwyn vtyw a gaffei. Ac ygyt a hynny os tynghetuen a vei y minneu aruer or goron yn yr ynys hon. mi ae gwnawn yn iarll kyuoethawc. a hynny trwy aruoll a garhawn. B.

⁴⁵³ Ac yna y dywawt eoppa wrth pascen. miui a dysceis icheyt y brytanyeit. a mi a wn eu moes ac eu

deuawt. Ac ygyt a hyyny kyfrwys wyf ygeluydyt medeginyaeth. Ac wrth hyyny o chywiri ti imi yr hyn ydwyf yny adaw. mineu a dywedaf vy mot yn vrytwn kristawn. ac yn vedyc. Ac velly mi agaffaf vynet rac broh y brenhin. Ac gwedy delwyf yno mi a rodafi idaw diawt trwy yr hon y bo marw yny lle. Ac val y bo haws yn heuyt gaffel mynet hyt y lle y bo y brenhin. mi aeillaf vyn pen am baryf. A y dywedaf wyf mot yn vanach. ac yn gyuarwyf ymrop kelydyt medeginyaeth. B.

⁴⁵¹ A gwedy daruot vdunt ymgyderhau trwy aruoll am pop peth or aadawsei pop vn y gilyd o nadunt. Sef awnaeth coppa eillaw y varyf ae gorun. A chymryt gwisc manach amdanw. a chymryt offer medyc gantaw. A mynet parth a chaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno. menegi awnaeth y weisson ystaelu y brenhin y uot yn vedyc goreu or byt. Ac yny lle kaffel ketymdethas y rei hyyny. kanyt oed dim a damunyt wyf yn vwy na medyc da. B.

⁴⁵⁵ A gwedy y dwyn yn dianot rac bron y brenhin. Adaw awnaeth gwneuthur iechyt idaw ochymerei diodyd medeginyaeth gantaw. Ac yna yd erchit idaw yny lle wneuthur diawt vedeginyaeth ae rodi yr brenhin. Ac sef awnaeth y bradwr yna gwneuthur diawt. a chymyscu gwenwyn ahi. ae rodi yr brenhin. A gwedy yuet or brenhin y diawt. Erchi aoruc y bradwr yscymun idaw orffowys. achyscu. hyt pan vei vwy yd argywedai y gwenwyn idaw. Ac ufydha awnaeth y brenhin wrth gyhor y bradwr. Achyscu. megys kyt bei kymryt iechyt deissyuyt a wnelei or diawt. Ac eissoes heb vn goir reded awnaeth y gwenwyn ar hyt y gwythi. Ac ym pop lle ar hyt y korff. Ac ym ol hyyny nachaf yr agheu yn dyuot yr hwn nyt arbetei neb. Ac yn gwanhau yr eneit ar corff. Ac ym plith hyyny eissoes lithraw awnaeth yr yscymun vradwr hwnnw rwg vn ac arall y maes or llys. Ac ny welat o hyyny yny llys. B.

⁴⁵⁶ Ac yna tra yttodet yngwneuthur y pethu hyn yg kaer wynt : yd ymdangosser seren ryued y meint ae eglurder. ac yn paladyr idi. Ac ar pen y paladyr pellen o tan ar lun dreic. Ac o eneu y dreic deu paladyr yn kerdet. Ar lleill onadunt a welit yn ymestynn dros eithauoed ffreinc. Ar llall parth a mor iwerdon. Ac yn rannu yn seith paladyr bychein. B.

⁴⁵⁷ Aphau ymdangosser y seren hono. ofyn mawr a gymyrth pawb or llu ydunt rac er enreuedawt hwnnw. Ac sef awnaeth vthur pendreic eissoes pan welas y seren. gan diruawr ofyn. galw attaw y doethon. Agouyn vdunt peth aarwydocaei y seren honno. Ac ym plith pawb o hyyny yd erchis keissaw merdin. kans yno yr dothod wrth wneuthur pop peth or auei reit yn yr ymladeu hyyny. trwy y gyghor ef. A gwedy y dyuot hyt rac bron vthur. erchi awnaethpwyt idaw venegi beth a arwydocaei y seren honno. B.

⁴⁵⁸ Ac ar hyyny sef awnaeth myrdin wylaw yndrut. Ac eissoes galw y yspryt attaw. A dywedut yr ymadrawt hwn. O gollet heb allu y ennill. owedw genedyl y brytanyeit o achaws marwolyaeth emrys wledic an brenhin ni. Ac yny varwolyaeth ef y daruydwn ni oll. Pei na rodei duw nerth yn o fford arall. Ac wrth hyyny tywyssawc bonhedic bryssya dithyeu. Ac yn diannot ymlad ath elynyon. kans yth law y mae y vudugolyaeth. A thi vyd brenhin ar holl ynys prydein. kans ti a arwydocaei y seren ar dreic tanawl ydan y seren. Ar paladyr awely yn estynn dros ffreinc. a arwydocaei mab kyuoethawc a vyd y tithew. Ar holl teyrnassoed a amdiffyn ac a vyd idaw. Ar paladyr arall a arwydocaei merch a vyd itt. A meibion honno ae hwyrion a vyd vdunt yr ynys ol y ol. B.

⁴⁵⁹ Ac eissoes kyt bei petrus gan vthyr beth ar ydywedassei vyrdin ae gwir ae kelwyd. Sef awnaeth kyrchu y elynyon megys y darparasaw. kans ef a dothod yn gynneset y vynyw. Ac nat oed y rydaw a hi namyn ymdeith hanher yn diwarnawt. B.

⁴⁶⁰ A gwedy clybot o pascen a gillamwri bot vthyr yn dyuot parth ac attunt. Sef awnaethant wynteu dyuot yn erbyn vthyr wrth ymlad ac ef. A gwedy bydinaw onadunt a dechreu ymlad onadunt. y llas o pop parth megys y mae gnawt ryw damwein hwnnw. Ac eissoes gwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno. y dygydwys y uadugolyaeth yn llaw vthyr. A gwedy llad pascen a gillamwri. ffo aoruc yr agkyfaeth bobyl honno. y ymdeith y eu llogeu gan eu hlymit ac ae llad. Ac yna yndiamryson y kauas vthyr y vudugolyaeth. B.

⁴⁶¹ Ac odyda bryssaw aoruc yn gyntaf ac y gallwys parth a chaer wynt. kans kenhadu a dothod attaw y venegi idaw marwolyaeth emrys wledic y vrawt. Ar y daruot y escyb yr ynys y gladu geir llaw man-achaloc ambri o vywn y cor y kewri y lle ar awnathod ehun yny vywyt. Ac yd archyseu y gladu yno. B.

⁴⁶² Ac yna trwy annoc y bobyl o ysgolheigyon a llygyon y kymyrth vthyr y goron y am y pen. Ac yn diannot y kysegrwyf vthyr yn vrenhin. Achoffau aoruc y dehogyl ar awnathod vyrdin am y seren. Ac wrth hyyny yd erchis vnteu gwneuthur trwy delw dreic o eur ar y llun y gwelsei ar pen y paladyr y seren. A gwedy daruot eu gwneuthur wynt trwy enryued ethryllith megys yd archadoed. y gosodes y brenhin yneill o nadunt yg kaer wynt. Ac y gadwys y llall wrth y harwein yny vlaen ynteu pan elhei yr ymladeu. Ac or amser hwnnw allan y gelwit ef vthyr pendragon. Sef yw hyyny yn gymraec vthyr pen dreic. Ac or achaws hwnnw. kans myrdin ae darganasei yn vrenhin trwy y dreic. B.

⁴⁶³ Ac yna sef awnaeth octa mab hengest. ac osa y geuynderw. gwedy marw emrys. ac eu bot wynteu yn ryd oe aruoll a oed y rydynt ac ef. dechreu ryfelu ar vthyr. A gward attunt y saeson a dathoddynt gyt a phascen. Ac anuon kenhadu hyt yn germania y wawd ereill odyo. B.

⁴⁶⁴ A gwedy kynnnullaw diruawr attadunt o lu. dechreu hanreithaw y gwladod yn eu kyloch awnaethant. Ac ny orffowysont or kreulonder hwnnw : hyyny orescynnasant y dinassoed ar kestyll o hyyny hyt yg kaer efrawe. Ac eu distryw o gwbyl. B.

⁴⁶⁵ Ac val yd oedynt yn ymlad ar dinas hwnnw. nachaf vthyr yn dyuot ae holl gedernyt gantaw. Ac yn diannot ymlad aoruc ac wynt. Ac eissoes gwedy bot brwydyr y rydynt. y kymhellwyf y brytanyeit ar ffo. Ac eu herlit a oruc y saeson wynt hyt y mynyd damen tra parahwys y dyd yn ole. Sef kyfiyw le oed y mynyd. vchell oed a chelli garregawc yny phen. Ac yno y kyrchwys y brytanyeit y nos honno. B.

⁴⁶⁶ A gwedy eu ymgynnullaw ygyt. Erchi awnaeth vthyr yw henafgwyr kymryt kyghor ebrwyd peth awnelant yn erbyn y genedyl a oed yny kywarsegu yn gymeint a hyyny. Ac ar hyyny yn gyntaf y dyawant Gorleis iarll kernyw yr ymadrawd hwn. kans hynaf gwr oed a phrudaf y gyghor. Arglwyd vrenhin heb ef nyt reit yn amgylchynu ymadrodyon na chygheoreu gorwac. namyn hyt tra parahoe etwa tywyllwch ynys y mae iawn y ninheu arueru ac an glewder. megys y mynholm an rydit an buched kans oc arhown y dyd. ny barnafi bot. yngryno yn ymgysaruot ac wynt. kans llyosyawe ynt a chwanoawc y ymlad. A ninheu llei an nuer. Ac wrth hyyny tra parao tywyllwch ynys bydinaw a chyrchwn wynt yn eu pebylleu. kany thebygant lauas o honam ni dyuot yn eu kyuyf. Ac o gwnawn velly : ny phedrusaf vi gan porth duw gaffel a vudugolyaeth. B.

⁴⁶⁷ A ranc vu gan bawb o nadunt y kyghor ef. Ac yn diannot gwiscau awnaethant a bydinaw. Ac o vn dihwyt kyrchu eu gelynyon. Ac eissoes gwedy eu dyuot yn gyuagos vdunt. eu harganuot awnaeth y gwilwyr or gwersylleu. Ac yny lle dyffroi eu kytymdethon trwy sein eu hutgyrn. Ac yna sef awnaeth

y gelynyon yn ofnauw wyuodi rei a gwiscaw eu harueu, ereill y ffo. Ac yna eisoes sef awnaeth y brytan-yeit tewhau eu bedinoed. A chyrchu ar eu tor yr pebylleu. Ac ny dygrynoes yr gelynyon dim yn eu herbyn. kans hyngweir rac dyscedd y brytan-yeit am eu pen. Ac wynteu amharawt oedynt. Ac yna y llas o nadunt hyt ar vilyoed. Ac or diwed daly octa, ac osa. B.

⁴⁶⁵ Ac odyna gwedy y vudugolyaeth honno yd aeth y brenhin kyt yg kaer al clut y attnwydhau tagnewed trwy y teyrnas. A chymeint o iawnder a gwirioned awnaeth dros wyneb y teyrnas. Ac nas gwnathoed vn brenhin kyn nos ef. A thrwy y holl diwed ef ofyn a vydei ar y neb awnelei kam neu ae kyhalei. Ac yno kospi heb drugared yny dial. B.

⁴⁶⁶ A gwedy daruot idaw hedychu yr alban dan y theruyneu yd aeth odyno hyt yn llundein. Ac yno y dodes octa ac ossa yg karchar. A gwyrr neilltuedic yd y cadw. Ac val yd oed wylua pasc yn dyuot anuon awnaeth y brenhin kenhadu y pob lle or ynys. y dyuynu pawb oe wyrdia ieirlla barwnyeit hyt yn llundein. wrth enrededu yr wylua honno trwy lywenyd. A gwisaw coron y teyrnas am pen eu brenhin. Ac y rodi y iawn ae dyltet y pawb. Ac ymgynnullaw awnaeth pawb wrth y wys honno. a dyuot hyt yn llundein o pop lle dros wyneb y teyrnas. Ac enrededu awnaeth y brenhin yr wilua honno. megys y darparysei gan lewenyd. A diruawr lewenyd a gymmyrth pawb o welet eu brenhin yny herbynheit mor lawen a hynny. B.

⁴⁷⁰ A chymeint o dyledogyon adoehtant yno wynt ac eu gwraded ac eu meibon ac eu merchet. ac a oed teilwg y ryw wled honno. Ac ym plith y gwyrdia hynny y dothoed gorloes iarl kernyw. ac eigr verch amlawd wledic ywreic ygyt ac ef. Pryt y wreic honno ae thegwch aorechuygei holl wraged ynys prydein. B.

⁴⁷¹ A phan welas y brenhin y wreic honno ym plith y gwageda ereill. ymlenwi awnaeth oe charyat yn gymeint ac na hanbwyllei o dim namyn treiglaw y holl ynni ae vedwl ygyrchu y anyrueidu hi. Idihi yd anuonit y golwythion. Idihi yd anuonit y gorulycheu eureit. ar gwirodeu yndunt. ar heil mynych. ar anregyon.

⁴⁷² Ac wedy kaffael gwybot hynny or iarl y gwr hitheu. lltiaw aoruc ac yn diannot adaw yllys heb genhat y brenhin. A chymeint vu y lit ac na allwyt y ymchoelut trachefyn rac ofyn kolli y wreic. yr hon a garei ynteu yn vwy no dim daerawl. Ac wrth hynny lltiaw a oruc y brenhin am adaw y lys heb y ganhat. A gwedy nat ymchoelut yr neb. tygu awnaeth y brenhin trwy y lit yd anreithi gyuoeth gorlois.

⁴⁷³ Ac yna heb vn gohir tra yttod y lit yn paruau. kynnnullaw llu mawr awnaeth y brenhin. A chyrchu kernyw. a dechreu llosgi y dinassoed ar kestyl. Ac yr hynny eisoes yn lauasswys gorlois ymerbynnit ac ef. kans llei oed y niuer. no niuer y brenhin. Ac wrth hynny sef y kaus ynny gyghor kadarnhau y gestell. ac velly arhos porth o iwerton attaw. A chan oed mwy y ofyn am y wreic noc yndanan ehun. Sef awnaeth y gosst hi yg kastell tintagol ar lan y traeth yny lle kydarnaf yny gyuoeth. Ac ynteu ehun aeth y kastell dimlot. rac eu kaffael all deu ygyt. B.

⁴⁷⁴ A phan gigleu y brenhin hynny. Sef awnaeth ynteu mynet parth ar kastell yd oed gorlois yndaw. A gwedy y gylchynu dechreu ymlad ac ef. ae warchae mal na chafei neb dyuot ohonaw na mynet idaw. A gwedy mynet wythnos heibaw. koffau aoruc vthyr karyat eigr. A galw vlphyn o ryt garadawc y gedemeith a menegi idaw y vedwl yny wed hon. Dioer. heb ef mawr yw ynof ui karyat eigr. Ac nyt diheu genhyf na chollwyd vy eneit yny chaffaf y wreic. wrth vgy kyghor. Ac wrth hynny dyro ym gyghor trwy yr hwn y gallwyd. eilenwi vy ewyllys. kanyt oes pedruster gennfy vy aballu yny chaffaf y wreic. B.

⁴⁷⁵ Ac y dywawt vlphyn. Arglwyd heb ef a llei kyghor itt pryt na bo fford yny byt yd ymgaffer a hi. kans y kastell y mae hi yndaw yssyd ar pen karrec yny weilgi yn gaedie or mor o pop parthidaw. Ac nyt oes fford yny byt y galler mynet idaw. na dyuot o honaw namyn ar hyt othry cyr vn karrec gyuyg yssyd or hyt y tir. Ar garrec honno trywyr ae katwei yn aruawc rac holl teyrnas ynys prydein. Ac eisoes arglwyd heb yr vlphin pei myrdin vard a rothei y weithret wrth ty vedwl ti. mi a tebygaf y gallut ti gaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

⁴⁷⁶ Ac y velly erchi aoruc y brenhin dyuynnu myrdin attaw. kans yny llud yd oed. A gwedy dyuot myrdin. erchi awnaethpwyd idaw rodi kyghor yr brenhin trwy hwn y gallei ef gaffel eigr wrth y ewyllys ef. B.

⁴⁷⁷ A gwedy gwybot o vyrdin meint oed garyaf y wreic ae serch yny brenhin doluryaw aoruc yn vawr. A dywedut wrthaw val hyn. Arglwyd heb ef o mynny ti gaffel y wreic wrth dy vimpwy val yd wyt yny damunaw. reit yw ti arueru o geludyddu newyd ny chlywspwyd erioet yth amser ti. kans mi awn geludyd trwy yr hwn y gallaffi rodi drych gorlois arnat ti. hyt na bo neb a adnapo na bo gorlois vych di. A mi awnaff vlphin yn rith iwrddan o tintagol gwas ystauell y brenhin oed hwnnw. A minheu a gymeraf drych arall arnafi. ac af yn dyddet gyf a chwi. Ac y velly y gelly ti yn ehouyn vynet y gastell tintagol. A chaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

⁴⁷⁸ A gorchymyn aoruc y brenhin y annwyleit warchadw y kastell yn da. a chynhal yr ymlad. Ac ym-rodri aoruc ynteu y geluydeu. Ac yna y rodeis myrdin arnaw ef drych gorlois. ac ar vlphin drych iwrddan o tintagol. ac arnaw ehun drych brithael arall megys nat oed neb or ae gwelhei awyppei na bei y gwyrr hynny vydynt yny gwir drych. B.

⁴⁷⁹ Ac odyna kymryt eu hynt awnaethant parth a chastell tintagol. A phandoethant yno: yd oed yn gyflyohwr. A gwedy menegi yr porthawr bot y iarl yn dyuot. egori y pyrth a oruc yndiannot. Ac eu ellwg y mywn. kanyt oed neb or ae gwelhei awyppei na bei y iarl vei. Ar nos honno kyseu aoruc y brenhin gyt ac eigr gan ymrodi y damunedic serch. kans y falyt drych a rodassei vyrdin arnaw atwylassei ywreic. Ac ygyt a hynny geireu twyllodrus dychymyguawr a dywedei ynteu. kans dywedut wrthi awnaeth y rydyuot yn lledrat or kastell. kany allei yr dim bot heb y gwelet rac meint y amgeled yndanei. wrth wybot py ansawd a vei arnei ae ar y kastell. A chredu awnaeth hitheu yr ymadrodyon hynny. a gwaethur y ynnu ef. Ar nos honno y kaus hi veichiogi. Ac or beichiogi hwnnw y ganet Arthur. y gwr clotuorussaf a vu oe genedyl wedy hynny. megys y dengys y weithreded. B.

⁴⁸⁰ Ac yna gwedy clybot nat yttod y brenhin yny llu. Sef awnaethant yn aghyghorus ymlad ar mureded a cheissaw distryw y kastell. A chymhell y gwarchaedio iarl allan y rodi kat ar vaes a niuer bychan gantaw gan tybygu gallu goruot. Ac val yd oedynt yn ymlad o pop parth. yny lle ym plith y rei kyntaf y llas gorlois. Ac y gwascarwyd y getymdeithau. Ac y kaat y kastell ar golut a oed yndaw. nyt trwy vnaywn goelbren y ranwyt. namyn herwyd y bei dewred anwynt o gedernyt yny cribdeilaw. B.

⁴⁸¹ A gwedy daruot y gyuranc honno. y deuthpwyd y venegi y eigr rylad y iarl a chaffel y kastell. A phan welas y kenhadu y brenhin eisoes yn drych gorlois yn eisted ar neillaw y eigr. kywlyddaw awnaethant yn vawr. A ryuedu yn vwy no meint gwelet yno yn eu blaen. y gwr yd oedynt yn dywedut y rylad. A phan gigleu vthyr dywedut y chwedyl hwnnw. sef awnaeth ynteu ewerthin. a dodi y dwylaw am vwnwyl y iarlles. A dywedut wrthi val hyn. Dioer arglwydes nym llas ettwa. ac eisoes dolur yw genhyf dyuot y brenhin am pen ninheu a chaffel y kastell hwn heuyt. Ac an kaffel ninheu yndaw ef an deu. ae wrth hynny miui a af yn ewyllys y brenhin rac kyuaruot a ni a vo gwaeth no hynny. B.

⁴⁸² Ac ar hynny kychwyn awnaeth y brenhin a mynet ar y llu. A bwrw drych gorlois y arnaw. A mynet yny drych ehun. A gwedy menegi yn wir ar daroed, doluryaw yn vawr aoruc am agheu Gorlois. Ac eissoes or parth arall llawen vu o achaws bot eigyr yn ryd o rwym priodas. Ac o dyna ymchoelut aoruc y brenhin parth a chastell tintago y gymryt y kastell idaw ehun. Ac y gymryt eigyr yn wreic idaw heuyt. Ac ohynny allan y trigassant y gyt yn rwymeric o diruawr garyat. Ac y ganet vdunt arthur ac anna. B.

⁴⁸³ Ac ym pen yspeit gwedy dydyeu ac amseroed heibaw, cleuychu awnaeth y brenhin o wrthrwyn heint. A gwedy yuot llawer o diwed yny cleuyt hwnnw, blinaw awnaeth y gwyr a oed yn kadw octa ac ossa. Ac eu ellw or karchar. A mynet y gyt ae wynt hyt yn germania. Ac wrth hynny kynhwyrf a gymyrth yr holl teyrnas, kans beunydydigenit udunt bot y saesson yn paratolli llyghes, ac yn ymchoelut tracheuyn y orescyn ynys prydein. Ac ar hynny wynt a doethant a llyghes diruawr y meint gantunt, ac amyldeu o niuer y gyt ae wynt y tir yr alban. A dechreu llosgi y wlat ae anreithaw. B.

⁴⁸⁴ Ac yna y gorchymynwynt y leu vab kynuarch llu ynys prydein wrth ymlad ar gelynyon hynny. Iarll oed hwnnw a marchawc prouedic oed hwnnw clotuawr, a synhwyrus. Ac wrth veint y glot ae volyant y rodassei y brenhin, anna y verch idaw y wreic. A llywodraeth y teyrnas yn law tra ythoed ynteu glaf. A gwedy mynet lleu a llu ynys prydein gantaw a dechreu ymlad ar gelynyon yn vynyeh y ffoei ef raedunt wy yr dinassoed, ac yn vynyehaf y kymhellei ynteu wynt y ffo y wrthaw. A mynych gyfranc a vu rydunt heb wybot pieinei y vudugolyaeth kans syberwynt y kiwtawtwyr ehun a oed yn gwanhau, kanyt oed teilw gantunt nfydhau wrth gyghor y iarll. B.

⁴⁸⁵ A gwedy anreithaw yr ynys hayach, menegi hynny awnaethpwynt yr brenhin, a lliidaw aoruc y brenhin y vwy no meint. A gwedy dyvynnu attaw y holl wyrd: eu hagreiffaw aoruc yn dost, ac yn drut, am eu syberwynt. A thrwy y lit tygu yd aei ehun yn eu blaen yr ymlad. Ac yny lle erchi paratolli idaw wrth y arwein, kany ellit yn amgen no hynny y dwyn rac y gleuyt ae wander. A gwedy eu kyfreiden yn parawt, gossot awnaethpwynt y brenhin yn yr elor. A dyuot ac ef hyt y dinas a elwit verolan yny lle yd oed y saesson yny distryw. B.

⁴⁸⁶ A gwedy clybot or saesson bot y brytanyeit yn dyuot ac eu brenhin gantunt ar elor. Sef awnaethant eu hygaellussaw, a megys anheilygu ymlad ar neb a arwedit ar elor o wyr kyfurd ac wyntwy. Ac wrth hynny. Sef awnaethant mynyt yr dinas y mywn, ac o syberwynt megys na bei ofyn arnadunt adaw pyrth y dinas yn agoret yn eu hol. B.

⁴⁸⁷ Ac eissoes menegi hynny y vthyr pendragon, erchi aoruc ynteu mynet ampen y dinas ae gylchynu, ac ymlad ac ef. Ac ufydchau aoruc y kiwtawtwyr, a dechreu ymlad ar mureod yn wrawl. A megys yd oed y brytanyeit gwedy ryoruot hayach ar y mureod, ac yn gweuthur aerua vawr or saesson pei na wrthwynepit udunt ar y diwed. Ac yna sef awnaeth y saesson daly ydiuarwech am ar awnaethoedynt am anussuraw y brytanyeit. Ac or diwed eissoes mal yd oedynt yn ymlad yn drut ac yn galet, y doeth y nos yr hon y wahanwys pawb y wrth y arueu. Ac yna pan welas y saesson bot eu syberwynt yn argyweddu vdunt a bot y brytanyeit hayach gwedy ryoruot arnadunt. Sef awnaethant medyllyu traanyoeth mynet allan a roi kat ar vaes udunt. A phan daporthes yr heul y dyd traanyoeth, yd aeth y saesson or dinas, a gossot y marchogyon yn vydinoed. A phan welas y brytanyeit hynny llun-yaethu aoruc wynteu y marchogyon yn vydinoed. Ac yn diannot kyrcu y saesson, ae gwrthwynebu awnaethant wynteu yn wrawl. A gwedy treulaw llawer or dyd uelly y vudugolyaeth y kauas y brytanyeit. A llad octa ac eossa, a chymryt eu ffo aoruc y rei ereill oll. B.

⁴⁸⁸ Achymeint o lewenyd a gymyrth y brenhin yndaw ac ual yd oed heb allu ymdreiglau ar y elor. Ac yna kyuoedi a oruc yny eisted heb nerth neb rac llywenyd yn unwed, a pheidiussynt iechyt adelhei idaw yr yr awr honno, a dywedut dan chwerthin yr ymadrawd hwn, y bratwyr twyllwyt am gelwynt i yn hanher marw wrth vy mot yn gorwed ar yr elor yn glaf, a gwir oed hynny, eissoes gwellywgenyf i vy mot yn haner marw gan oruot arnunt wy no phytuewn iach a goruot o nadunt wy arnafi, kans gwerthvoroach yw marw yn glotauwr gan enrydno no buchedocau yn gwylydus gan weradwyd. B.

⁴⁸⁹ Ac yna gwedy goruot ar y saesson mal y dwespwynt uchot, yr hynny ny pheidiyassant wy eiryoet oeu drycystryw namyn mynet hyt yr alban a ryuelu uo heb orfiywys ae eu erlit a vynyassei vthyr ual y buassei darpar gantaw ac nys gadwys wyrdia idaw, kans trymach uu y heint a gwanach gwedy vudugolyaeth no chyn. B.

⁴⁹⁰ Ac or achaws hwnnw glewach oed y gelynyon yn ryuelu ar y brytanyeit, ac o pop fford ymrodi y gnotaeid urat gan geissaw gorescyn yr ynys ae distryw ac ymphyth pop peth prydau awneynt yny wed y gellynt gweuthur brad y brenhin yn gyntaf. A gwedy dyffygaw pob ystryw sef awnaethant anuon kendeu yn rith aghenogyon hyt verolan, y dinas yd oed y brenhin yn glaf yndaw, wrth wybot ansawd y llys ae cherdedyat. B.

⁴⁹¹ A gwedy eu dyuot yno a chaffel gwybot pop peth wynt awelsant ffynyon loeyw eglur, ac or dwfyr hwnnw ygnotaei y brenhin yuet pryt na allei yuet ony pryw dim arall yny byt. Ac yna gwedy kaffel or yscymunedigyon vratwyr gwybot hynny sef awnaethant wynteu yny lle kyrcu parth ac yno, a dam-gylchynu y ffynon o wenwyn. Ac ynghylch y glaneu megys y bei wenwynaw y dwfyr arettei ohonai. Ac yna gwedy yuet or brenhin or dwfyr gwenwynic hwnnw o ebrwyddedic agheu y bu varw, a mwy no chant o dynyon ygyt ac ef, a lewes or dwfyr gwenwynic, ac sef awnaethant llenwi y ffynyon or dayar a gweuthur kruc mawr ar y gwarthaf. B.

⁴⁹² Ac yna gwedy honni marwolaeth y brenhin y deuthant yr archescyb ac escyb ac abadeu o pop lle yny teyrnas. Ac o dyna kymryt korff eu brenhin ae dwyn ynrydedus hyt ym manachloc ambri, ac yno mewn cor y kewri geir llaw emreis y wratw y cladwynt trwy vrenhinawl arwylyant. B.

⁴⁹³ Ac yna gwedy marw vthyr pendragon yd ymgynnullassant holl wyrdia ynys prydein o yscolheigyon allygion hyt yg kaer vudei ac o gyt synedigaeth pawb yd archassant y dyfric archesob kysssegru arthur yn vrenhin arnadunt, kans eu agen ae kymhellei. Sef achaws pan gogleu y saesson marwolyaeth vthyr, yd ymchoelassant wynteu hyt yn germania y geissa porth, a neur dathoed attunt llyghes vawr a golgrym yn tewyssaw arnadunt, ac neut daroed udunt gwerescyn tra traw y hwnyr sef oed hynny y tryded ran or ynys. B.

⁴⁹⁴ A pan welas dyfric arthur a thrueni y pobloed kyt doluryaw ac wynt awnaeth a chyssegru arthur yn vrenhin, a gwisaw coron y teyrnas am y pen. A phymthegmlwyd oed arthur yna. Ac ny chlywyssit ar neb kyn noc ef y ryw dauoed a oed arnaw o nerth a chedernyt a glewder a daconi, a chymeint a racvryd-assei duw idaw ac nat oed yn eithauoed y byt dyn or a glywei dywedut ymdanaw nys karei, a chwaethach or ae gwelei, a hynny yn anedic gantaw. B.

⁴⁹⁵ A gwedy y hardahu o vrenhinolyn arwydion y teyrnas ymrodi y haelder aoruc yn gymeint ac nat oed hawd idaw gaffel kymein o da ac aoed reit idaw y rodi yr sawl varchogyon a lithrei attaw, ac eissoes pwy bynag a vo hael nyanawl ygyt a phrouedic volyant kyt boet eisseu arnaw ar talem, ny at duw wastat

aghenocit y argywedw idaw. Ac wrth hynny sef awnaeth arthur kan oed yaw ef molyant y kytymdeith-ocau haelder a daeon llunyaethu ryfel ar saesson hyt pan vei oc eu da wynt ac eu swllt. y gallei kyuoeth-ogi y varchogyon ae telu ae iawnder a dangossei hynny idaw. kanyf e a dylvei holl vrenhinyaeth ynys prydein o wir tref tatawl dyled. A chynnullaw aoruc holl ieuencit ynys pdein. A chychwyn parth a chaer efrawc. B.

⁴⁹⁶ A phan gogleu golgryn hynny kynnullaw y saesson ar yscotteit ar fichteit aoruc ynteu ygyt ac ef a dyuot yn erbyn arthur hyt yg glan dulas. ac eidynd y periglwyf y deu lu yn vawr. Ac eissoes y uudug-olyaeth a gauas arthur a chymell golgrun ar ffo hyt yg kaer efrawc. ae werchae yny dinas. B.

⁴⁹⁷ A phan gogleu baldwif aoad a hwemil o wyr aruawc ganthaw ae wrychae. sef awnaeth ynteu kyrchu parth ac yno a hynny o niuer gantaw y geissaw gellwg y vrawt kans pan ymladaes arthur a golgrun yd oed baldwif ar lan y mor yn aros dyuot geldrig tywyssawc a llugantaw o germania yn porth udunt. A gwedy dyuot baldwif hyt ar deg mildry y wrth y gaer. medylaw aoruc dwyn kyrch nos am pen arthur ae lu. B.

⁴⁹⁸ Ac nyt amgelwys hynny rac arthur. Sef a oruc ynteu anuon cadwr tewyssawc kernyw a wechant marchawc gantaw a theirmil o pedyt y rac vlaenu y fford y tybygyn y dyuot. B.

⁴⁹⁹ A gwedy kaffel o cadwr gwybot y fford wynt dwyn kyrch aoruc am eu pen ac eu gwascaru ae kymell ar ffo. A diruawr tristyt a gymyrth baldwif wrth na allwys gellwg y urawt or gwarchae ydoed yndaw. A medylaw awnaeth pwed y gallei gaffel ymdidan ae vrawt. kans ef a tybgyei y keffyt holl rydit a gwaret pei keffyt flurff y gytystrywyaw peth a wnelynt. ac gwedy nat oed fford amgen. sef awnaeth allaw y wallt. a gwnethur diwyl erestyn arnaw. a chymrty telyn yny law a cherdet trwy bebylleu Arthwr kan ymdangos yn erestyn. A gwedy na thybgyei neb wrthaw y vot yn twyllwr mal yd oed. Sef a oruc dynesau parth ar gaer dan ganu telyn. B.

⁵⁰⁰ A gwedy y adnabot or rei gwarchaedic. sef awnaethant estynnu raffeu idaw. ac wrth y raffeu y tynnu y mywn. A gwedy gwelet o honaw y vrawt mynet dwylaw mynwyl ac ef aoruc. A gwedy medylaw o nadynt bwed y gellynt ymyrthau odynd nachaf y kenhadeu yn dyuot o germania a wechanllug gantunt yllawn o varchogyon aruawc a cheldric yn tywyssawc arnadunt. a discyn yr alban y tir. B.

⁵⁰¹ A gwedy clybot o arthur hynny. sef y kauas yny gyghor nat eistedei wrth ygaer hwy no hynny rac pederster ymlad a chynulleitua gymeint a honno. o delynt am y pen. A mynet odynd awnaeth hyt yn llundein a galw attaw holl wyrdia ynys prydein ieirill a barwnyeit a marchogyon urdaw ac escyb ac abadeu. Ac oe kytygyhor yd anuonet kenhadeu hyt ar hywel vab humyr llydaw oed vrenhin yn llydaw y venegi idaw ef yr ormes aoad ar y brytanyeit gan genedyl saesson paganyeit. nei y arthur vab chwaer oed hywel. B.

⁵⁰² A phan gogleu hywel y ryvel a oed ar y ewythyrr paratoi llyghes awnaeth. ac ethol pymthegmil o varchogyon aruawc ygyt ac ef. Ac ar y gwynt kyntaf agauas yny ol kychwyn aoruc parth ac ynys prydein. a dyuot y norhamton yr tir. ae aruoll a oruc arthur yn anrydedus mal y dilyit y wr kyuard a hwnnw. B.

⁵⁰³ A gwedy mynet ychydic o diheuoed heibaw kychwyn awnaethant odynd parth a chaer lwytoet am pen y saesson yscymun a oed yny chawarsagu. ar tref honno y syd yn lyndyssei ar pen mynyd uchel rwg dwy auon. ac aelwir o enw arall lincel. A gwedy eu dyuot yno ymlad awnaethant yn diannot ar saesson ac yn yr un dyd hwnnw y dygwyswys wemil or saesson rwg eu llad ae bodi. a chymrty eu ffo aoruc y saesson: ac ny orffowsyswys arthur oe hymilit odynd hyt yn llwyn kelydon. B.

⁵⁰⁴ Ac yno yd ymgynnullasant wynteu oc eu ffo a pop lle. a medylaw awnaethant eilweith gwrthwynebu y arthur. A gwedy dechreu ymlad o pop parth aerua ny bu vychan awnaethant or brytanyeit gan y amddifyn ehunein. ac aruer owyscawt y deri y ochel ergydyon y brytanyeit. a phan welas arthur hynny erchi a oruc trychu y gwyd or parth hwnt yr llwyn ac eu gosot yn gae yny kylych mal na cheffyt mynet odynd hyny myrodynt y wyllys arthur neu wynteu a veynt veirw o newyn. A gwedy gwnethur y kae a rannu y bydyndeu yg kylych y llwyn. Ac velly y buwyt tri dieu a thyr nos. B.

⁵⁰⁵ A gwedy nat oed dim bywt gan y saeson sef awnaethant rac eu marw rac newyn anuon kenhadeu ar arthur y adolwyn y hellwg yn ryd y eu llogeu. Ac adaw idaw ynteu y eur ae haryant ae holl swllt. A theyrnget pop plwdyn o germania a gwyystlon ar hynny. Sef y kauas arthur yny kyghor kymrty hynny gantunt. A roi kanhat udunt y vynet yn ryd. B.

⁵⁰⁶ Ac val yd oedynt yn rwygaw moreod yn mynet tu ac eu gwlaf y bu ediuar gantunt wneuthur yr amhot hwnnw ac arthur. Ac yny lle trossi eu hwyllu dracheuyn parth ac ynys prydein. A dyuot y traeth totheis yr tir. A dechreu anreithaw y gwladodet hyt ymor hafren. Allad ybileinlu. Ac odynd kerdet radunt hyt yg kaer vadwn. A dechreu ymlad a hi. B.

⁵⁰⁷ A gwedy menegi hynny y arthur. ryuedu aoruc meduc y twyll arnadunt yn gymmeint ac yto rynt y haruoll mor ebrwyd a hynny. Ac yn diannot crogi eu gwyystlon ac ymadaw ar yscotteit a mynet parth ac yno. Ac eissoes goualus oed am ryadaw hwel vab emyr llydaw yn glaf yg kaer alclut. B.

⁵⁰⁸ A phan welas y peganyeit yn ymlad ar gaer y dywawt yr ymadrawd hwn. kyny uy teilwg kan twyll-wyr saesson bradwyr kadw aruoll wrthyfi miui a kadwaf fyf wrth duw gan geissaw dial gwaet vy kiwtawtwyr arnadunt. gwiswch awch arueu a chyrchweh yn wrawl y twyllwyr raco. A chan porth duw ni oruydwn arnadunt. B.

⁵⁰⁹ A gwedy dywedut o arthur yr ymadrawd hwn y kyuodes dyfric archescob kaer lllion. a seuyll ar pen bryn uchel. A dechreu y ymadrawd val hyn. hawyrda heb ef y rei ysyd arderchwae o gristynogawl ffyd gatholic koffewch waet yg kiwtawtwyr yr hwn ysyd ellygedic y kan escymyn estrawn genedyl saesson. kans gwardwryd tragwydawl ywech yny lafurwch y geissaw dial ychenedyl arnadunt. ac wrth hynny ymledwch dros awch gwlat a diodelfwch ageu trosti orbyd reit ywech. A pwy bynac a damweinaw idaw yr ageu honno. y mae yn ymroi ehun yn wir aberth y duw gan euelychu krist y gwr a ymrodes yn wir aberth tros y popyl. B.

⁵¹⁰ A gwedy kymrty bendith y gan y gwynydedic archescob. bryssyaw a oruc pawb yny gyueir y wisaw y arueu. Ac yna y gwisewyt am arthur lluruc a oed teilwg y vrenhin. ac am y pen y dodet helym euireit. a dreic escithredic a gwen taryan arthur aosodet ar yscwyd yn yr hon yd oed delw yr arglwydes ueir. kans ym pop lle kalet ac yn y galwei ef arnei ar y koffaei. Ac ar y glun y dodet kaletuwleth y cletyf goreu awnathodet id ynys aualla. Ac yny law y rodet gwaew aelwit ron goruchel. a llydan oed hwnnw ac adas. B.

⁵¹¹ A gwedy daruot gwisaw bydinaw o pop parth a ymgyrchu awnaethant. a llad llawer o vilioed. Ac val yd oed yr eul yn gestwg ar dyd yn daruot. Achub awnaeth y saeson y mynyd a oed yn agos. A chymrty hwnnw yn lle kastell udunt gan ymdiret y eu kedernyt ac yn amyllder y niuer. Ac eisoes pan arwedwys yr heul y dyd trannoeth. yscymu awnaeth arthur ae lu y pen y mynyd. A llawer oe wyr a golles yn escymyn y mynyd. kans haws oed yr saeson ymlad o oruchelder y mynyd. noc yr brytanyeit wrthwynebu nac argywedut udunt wy yny gwrthwynebu. A gwedy treulaw llawer or dyd yn ymlad yny

wed honno. lliidiaw ablyghau aoruc arthur owelet y saesson yn ymlad mor wrawl a hynny. ac nat yttodd ynteu yn kaffel y uudugolyaeth. Ac ar hynny tynnu kaletuwlych oe wein o arthur gan alw enw duw ar arglwydes ueir. ac oe vuan vuan ruthyr. kyrcyu y lle tewaf y gwelei vyndinoed y saesson. Ac ny orffowyswys hyny ladawd ae vn cledyf ehun deg wry a thri ugeint a phedwar canwr. A gwedy gwelet hynny or brytanyeit. glewhau awnaethant wynteu. a gwneuthur aerua diruawr y meint or saesson. Ac ny urwydyr honno y llas colgrin. a baldwif y wrawt. a llawer o vilioed y gyt ac wynt. A phan welas keldrio yr aerua trom honno oe gytymdeithon. ffo awnaeth ynteu. B.

⁵¹² A gwedy kaffel o arthur y vudugolyaeth hono. sef awnaeth auon kadwr tewysawe kernyw y erlit y saesson a ryffoassei. hyt tra bryssei ynteu parth ar alban yn erbyn yr yscoteit oed wedy dyuot am pen kaer alclut. y lle yd oed wedy dyuot am pen kaer alclut. y lle yd oed hywel vab emyr llydaw yn glaf. Ac wrth hynny y bryssei ynteu rac kaffel y gaer am pen hywel. B.

⁵¹³ Ac yna y kychwynwys kadwr a degmil o varchogyon aruawc gantaw. A gwedy kaffel y llogen ac eu briawv ychoelut ar y elynyon aoruc. Ac eu llad heb trugared rei o nadunt a gyrchei diogelwch y llwynen ar koedyd. ereill y mynydded ar gogoneu y geissaw yspeit rac eu hangen. A gwedy nat oed dim diogelwch udunt. sef awnaethant kyrcyu yn tanet hyny oed yn ladedigyon eu bydinoed. Ac eu herlit aoruc kadwr hyt yno gan wneuthur aerua diruawr y meint. Ac ny orffowyswys hyny ladawd keldrie. a chymell y rei ereill y darestwg y arthur. B.

⁵¹⁴ A gwedy gwneuthur tagnoued ac wynt y kerdwys kadwr parth a chaer alclut yr hon a daroed y arthur y rathau y gan yr yscoteit ar effichteit. Ac odyo y kychwynnassant parth a muryrreiff ynol yr yscoteit ar effichteit. a ymladassant teir gweith ac arthur kyn no hynny. Ac y ffoassent hyt yno. Ac yna yd athoedynt y enyssoed a oed yn llyn llumonwy y geissaw eu ymdiffyn yny lle kadarn hwnnw. kans yny llyn hwnnw y mae trugein ynys. athrugin auon a daw idaw. Ac yn ret o honaw namyn un. A thrugien karrec a nyth eryr ym pop karrec. Ac unweith pop plwydyn yd ymgynullynt ygyt. Ac y dangossynt ar y lleisseu y damwein adelhei yr teyrnas o hynny hyt ym pen y vlywdyn. Ac yr lle hwnnw y ffoassei yr yscoteit ar effichteit. Ac ny dygrynoes udunt: kans kynnullaw llogen ac ysraffeu awnaeth arthur. ac ae gwaracha velly trwy yspeit pythevnos. hynny vu varw hyt ar vilioed. B.

⁵¹⁵ Ac val yd oedyn uelly nachaf gillamwri brenhin iwerdon. a llyghes anueidrawl y maint yn dyuot yn porth yr popyl truan yd oedit yny gwaracha. Sef awnaeth arthur ymadaw yr yscoteit. ac ymhoelut y arueu yny gwydyl. ac eu kymell ar ffo. A gwedy ffo y gwydyl ymchoelut aoruc arthur ar yr yscoteit ar effichteit y ynnu y dileu hyt ar dim. Ac val yd oed arthur gwedy ymrodi y kreulonder yn erbyn y bobyl honno nachaf escyb y truan wlat ae offeireit ae yscolheigyon yntroetnoeth ac escyrn y seint ar crogeu yn dyuot wediaw trugared arthur dros eddybin y truan pobyl honno. A gwedy adoli ar tal eu glinueu ac adolwyn idaw gadu udunt y ran vechan a oed gantunt or ynys y arwein tragwydawl geithiwet y danaw ef. A chyffroi a oruc arthur ar warder a thrugared arodi yr gwyrda seint hynny eu adolwyn. B.

⁵¹⁶ Ac yna gwedy daruot hynny. sef awnaeth hwel uab hemyr llydaw edrych ansawd y llyn. a ryuedu y sawl auon a deuei idaw ac nac ae o honaw namyn vn. Ar sawl ynys. ar sawl garrec. ar sawl nythot eryrot. sef awnaeth arthur dywedut wrthaw vtot llyn arall yny wlat honno aod ryuedach no hynny. sef oed y ansawd vgein troetued yny hyt ac ugein yny llet a phump yny dyfnet yn pedrogyl. ac ym pedeir koghol yd oed pedeir kenedyl o pyscawt ac ny cheyr vn byth yn ran y llall. Ac y mae llyn arall yg kymry arlan hafren. sef yw y henw llyn lliwan. A phan lanwo y mor vet atei ylwnc ynteu megys morgerwyn. ac ny byd kyuywch a y kudyo y glaneu yr meint uo y llanw. A phan treio y mor y wyda ynteu megys mynyd mawr tan tafu toneu a chlymerw. A phwy bynac a vo yn seul yn agos idaw ae wyneb attaw breid yd idaw diane heb y lyncu or llyn. or bei y geun ar y llyn nyt oed perigyl yr nasset y bei idaw. B.

⁵¹⁷ A gwedy daruot hedychu yr yscotei yd aeth y brenhin hyt yg kaer efraw y enrydedu gwil ynydolue a oed yndyuot yn agos. A gwedy ydyuot yno a gwelet distrywedigaeth yr eglwysseu. a gwedy ryrwthlad y gwynyudedic sampson archescob ar dwywolyn wydda ereill effeireit. a gwedy peidaw a dwywaw wassanaeth o gwbl. doluryaw aoruc arthur yn vawr. am hynny. Ac galw y wydda ygyt. ac o getuundeb pawb y gossodes priaf y gaplan ehun. yn archescob yg kaer efraw. ac y peris adeilat yr eglwysseu lloosedigyon o newyd. A gossot kouenoed kreuydus y talu deduawl wasanaeth yn amseroed herwyd gossod-edigaeth y ffyd lan catholic. Ar dyledydegon ar daroed yr saesson ydiwreidaw eu gossot aoruc arthur ar eu dyltet ae medyant o gwbl tracheuyn. B.

⁵¹⁸ Sef oeddynt yno tri broder a hanoedynt o vrenhinawl uoned a delyet. llew wab kynurach. ac uryen. v. k. ac aaron v. k. ar rei hynny a dilynt tywysogyaeth y gwladod hynny. Ac yd oed yn y heidun kyn dyuot y saesson y eu gwarescyn. Ac yna y rodes arthur y aron vab kynurach brenhinaeth yscotont. ac y lew vab kynurach iarllaeth lodoneis dan y pherthyneu. kans yn oes emrys y rodassit anna vrech uthyr pendragon yn wreic idaw yr hon a oed vam y walchmei. a medrawt. Ac y rodes y uryen vab kynurach ryget dan y pherthyneu. A gwedy daruot llunyaethu pop peth a dwyn yr ynys ar y hen telygdawt. A rodi y pawb y dilyet. y kymyrth y brenin gwreic a hanoed o dyledydegon rufein. A gwenhwyar oed y henw. Ac yn llys kadwr iarll kernyw y magysit. A phryt athegwch y wreic honno a orchunygei holl wraged yn ynys prydein. B.

⁵¹⁹ Ac erbyn dyuodedigaeth yr haf rac wyneb parattoi llyges a oruc arthur y vynet y warescyn iwerdon. A gwedy dyscyn yr tir y deuth gillamwri brenhin iwerdon. ac ynnairyf o luossogrwyd ygyt ac ef. A gwedy dechreu ymlad sef awnaeth y genedyl noeth truan diaryf heb vn goir kymryt eu ffo. Ac yna y delit gillamwri ac y kymhellwyd y darestwg y arthur. Ac o agreiff hwnnw y deuth holl tywysogyon iwerdon. a gwedhaw y arthur oc eu bod. B.

⁵²⁰ A gwedy daruot gwarescyn iwerdon mynet ae lyghes a oruc y islont. A gwedy ymlad ar popyl ef ae gwarescynnwys. A gwedy clybot or ynnyssoed ereill nat oed un wlat a llei gorthwynebu y arthur. sef doldan vrenhin gotlont. a gwinwas vrenhin orc. dyuot oc eu bod y wrhau y arthur. ac y rodi teyrnget idaw. A gwedy mynet y gayaf hwnnw heibaw ymchoelut a oruc arthur y ynys prydein. A chadyrnau tagnoued yndi. Ac ybu yndi ar vntu deg mlyned. B.

⁵²¹ A gward attaw awnaethpwy marchogyon prouadwy clotuawr o wladod ereill y chwanaecau y teillu. A chymaint oed syberwyth llys arthur. ae teulu o vaes a gwybodeu a daeoni a haelder a milwryaeth ac nat oed dim gan neb or ae clywei o ny llei ymgysyllbu idi. ac nyt oed dim gan vn dyledadawc o pedeir bannoed y byt ony bei vn diwygat ac vn o teulu arthur. Agwedy ehycd dros peiduranod y byt y ryw wr oed arthur. yd oed pawb or brenhined yn ergrynu rac ofyn y gwarescyn o honaw. sef awneynt kadarnhau y kestyll ae kaeroed agwneuthur ereill o newyd rac ofyn. B.

⁵²² Gwedy clybot o arthur hynny ymdyrchael aoruc ynteu o glybot bot y ofyn ar pawb yn gymeint a hynny. A medyllyaw awnaeth gwarescyn holl europa. sef oed hynny y tryded ran or holl vyt. A pharatoi llyghes aoruc arthur. a mynet tua llychlyn a gwarescyn y lew vab kynurach oed nei y sychelyn vrenhin

llychlyn a vuassei varw. Ac a gymynassei y vrenhinaeth y lew y nei sef awnaeth y llychlynwyr y wrthot ef. ac wrdaw rikwlf yn vrenhin arnadunt. sef awnaeth hwnnw kadarnhau y dinassoed ar kestyll. gan vedwl daly yn erbyn arthur. B.

⁵⁴³ Ar amser hwnnw yd oed walchmei yn oet deudegmlwyd yn gwasanaethu suplicius pap. gwedy y arthur y anuon y dyscu moes a millwryaeth. A chan y pap hynny y kymyrth ef arueu gyntaf. B.

⁵⁴⁴ A gwedy dyuot arthur y traeth llychlyn. nachaf rikwlf a llu mawr ganthaw yn dyuo ynny erbyn. a gwedy gollwg llawer o greu a gwaet o pop parth y llas rikwlf a llawer y gyt ac ef. ac y kauas arthur y vudugolyaeth a dechreu dodi tan yny dinassoed. Ac ny orffowysswys arthur ae lu yny daruon vdu gorescyn llychlyn a denmarc. ac eu darestwg wrth arglwydiaeth arthur. Ac yna y gossodes arthur lew vab kynuarch yn vrenhin yn llychlyn. B.

⁵⁴⁵ Ac odyna yd aeth arthur ae lu hyt yn ffreinc a dechreu anreithaw y gwladod hi o bob parth udunt. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ffrollo yn tewyssawc yn ffreinc dan les amherawdwr rufein yn llywyaw ynty. trythal. A gwedy clywet o ffrollo dyuodedigaeth arthur. ac yd oed ny wneuthur ar ffreinc. kynnullaw holl uarchogyon ffreinc aoruc. a dyuot yn erbyn arthur a dechreu ymlad. Ac ny allawd ffrollo seuyll ynny erbyn. kans kymeint oed lu arthur ac nat oed hawd eu gossot mywn rif. rwg ynys prydein ar enysedd ereill awaryscynassei. a ran oreu o wyr ffreinc oed heuyt y gyt ac ef. A gwedy gwelet o ffrollo y syrthaw yny ran waethaf or ymlad. Adaw y maes a oruc. ac ychydic o nifer kyrcu paria. A gwedy ymgynnullaw aoruc y ffloedigon lu attaw a chadarnhay y dinas ar veder y gynhal yn erbyn arthur. B.

⁵⁴⁶ A thra yttodet ffrollo yn aros porth attaw nachaf arthur yn dyuot yn deisyuyt am pen y gaer. ac yn rannu y lu yny chylych ual na chaffei neb dyuot o honei onyt wrth y gyghor ef. ac ar pen y mis doluryaw aoruc ffrollo o welet y pobyl yn meirw rac newyn. Sef awnaeth anuon ar arthur y ofyn a vyunei y dyuot elldu y le ny allei neb kanhorthwy y vn mwy noe gilyd. ar vn a orffei kymerei kyuoeth y llall ae wyr yn diymlad yr deu lu. Sef achaws y kengyngws hynny gwr mawr arthur anueidrawl y dewred oed ffrollo. Ac o achaws hynny mawr oed y ymdiret y goruydei ar arthur. ac y rythae y bobyl. B.

⁵⁴⁷ Allawen vu gan arthur y gynadwri honno. A gwedy kydarnhau yr amot hwnnw rydunt wynt a doethant elldu y mew nys wastat a oed odieithyr y gaer yn gaedic or auon. ar lluoed o pop parth yn edrych py damchwein a vei rydunt. B.

⁵⁴⁸ A gwedy dyuot eu ylldeu yn gyweir adurnedic o arueu ar deu varch enryued y meint ae buanet mal nat oed hawd gwybot pwy bieuydei y vudugolyaeth. a gwedy dyrchauel eu harwydyon gosot aoruc pop vn ar y llall oe holl nerthoed. sef awnaeth arthur gan ochel dyrnawt ffrollo gosot arnaw yn pen y vron hyn y doed y ar y varch y lawr ae yn gyflm kyuoedi a oruc ffrollo a gosot ar varch arthur ae leif hyt pan syrthiawd yn aghuawl or dyrnawt. A phan welas y brytanyeit eu brenhin yn dagwydaw. breid y gallwyd eu attal heb torri y gyghreir. Ac mal yd oedynt yn mynnu y thorri. Nachaf arthur yn kyuoedi ac yn dyrchauel y taryan yn erbyn dyrnawt arall ffrollo gan y gychu ynteu yn gyflm. A gwedy eu dyuot y gyt ac ymgyuogi yn hir gosot awnaeth ffrollo ar arthur y tal. Ac bei na phlyccei y cledyf ar awch yr helym ar penfestynd ef auasei aghuawl. A gwedy gwelet o arthur y waet yn kolli ac yn kochi y arueu enydu o flamychedic lit aoruc. A galw y nerthoed ae wrhydri attaw. a gosot ar ffrollo. a thrwy y helym ae holl arueu hynny aeth y cledyf drwydyaw hyt y llawr. Ac ynteu yn deu hanner y bobtu yr cledyf. A gwedy bot ynhooneit hynny yr deu lu. Agori pyrth y gaer awnaethpwyd ae rodi y arthur. A gwrhau a orugant y ffreinc idaw yn diannot. B.

⁵⁴⁹ A gwedy y vudugolyaeth honno sef aoruc rannu y lu yn dwy ran. a rodi y hywel vab emyr llydaw y neill ran. y warescyn peittaw. ar ran arall gan arthur ehun y darestwg y gwladodet ereill ynny gylch a vei orthwyneid idaw. a mynet a oruc hwel hyt yg gwasgwyn a pheitto ac ankio. A gwedy llawer o ymladeu y warescynwys y kestyll ar kaerod ar dinassoed. ac y kymellwys y brenhined y darestwg idaw. B.

⁵⁵⁰ A gwed mynet yspeit naw mlyned heibaw. a derestwg holl teruynau ffreinc wrth ywed ef. y deuth arthur hyt yn paris y daly llys. a galw attaw archescyb ac escyb ac yscolheigon a lleygon holl teyrnas ffreinc. Ac yna y rodeis arthur y vedwyr pan trullyat iarllaeth nordmandi. Ac y gei y penswydwr iarllaeth yr ankiw. Ac yr gwyrdia ereill dyledawc aod yny wasanaeth. y gwladodet ereill yg kylych hynny. Ac yny wed honno hedychu pawb ac eu gwneuthur yn vodlaw. A gwedy daruot llunyauethu y gwladodet hynny yn dylyedus. pan yttodet y gwanwyn yn dyuot. y deuth arthur trachenen y ynys prydein. B.

⁵⁵¹ A gwedy y dyuot darparu awnaeth trwy diruawr lywenyd daly llys a gwisaw coron y priawt teyrnas am y pen. A galw pawb or brenhined ar tywysgon a wyrysynasei arthur hyt y wled honno. sef amser oed hynny y sulgwyn. Ac aruaethu awnaeth aruoll pawb trw lywenyd. ac ydnewyddau tagneued y rydunt trwy y teyrnasodet. B.

⁵⁵² A gwedy menegi o honaw y vedwl yw annwyleit oc eu kytygghor y kawsant gwneuthur y wled honno yg kaer lliion ar wysc ygwlatuorgant. kans teccaf lle oed yn ynys prydein. achyuoethoccaf o eur ac ariant a goludoed ereill. ac adasaf y ynyrdedu gwylua kymeint a honno. kans or neill parth yr dinas yd oed yr auon vonhedic yn arwein y llogeu ar brenhined yndunt o pedyruanoed byt. ac or parth arall yr dinas yd oed y gwyrglodeu a llwyneu ar fflorestyd yny theccau. ac o uewn yr gaer ar dinas yd oed y tei brenhinawl goreureit. ac euo oed yr eil dinas a oed gynhebic y rufein o teccet y thei ac amlet y chyuoeth o eur ac ariant a meint y syberwyd. A dwy elglwys arbenic a oed yndaw. vn yn enryded y iulius verthyr. a manachloc gwyrdon. A honno oed tryded archescopy ynys prydein. ac yn yr amser hwnnw arderchawc oed dinas kaer lliion o deucant yscol ac ythraon da yn kanu yndunt amryualyon geluydodeu. B.

⁵⁵³ A chymein a parattoet yna o armerth ac a oed teilwe yryw wled honno. Ac yna yr anuonet y po gwlat o a warescynasei arthur y wawd y brenhined ar tywysogyon ar ieiirl ar barwneit ar marchogyon urdawl ar gwyrdia y gymryt eu iawn ac eu dyltet. B.

⁵⁵⁴ Ac yna y doethant wrth ywys honno. Aron vab kynuarch brenhin yscotlont. ac vryen vab kynuarch brenhin reget. a kyswallawn llawhir brenhin gwynd meuruc vrenhin dyuet. a chadwr. i. kernydw. a thri archescob ynys prydein. archescob llundein. ac archescob kaer efraw. a dyfric archescob kaer lliion. a hwnnw a oed penaf. a legat dan pab rufein. Ac yam hynny tywysogyon y trefyd mawr bonhedic. morud iarll kaer loyw. mor iarll kaer wrangon. anarawt o amwythic. marchrut o gaer weir. yr hon aelwir warwic. ywein o gaer leon. kynuarch o gaer geint. gwallawc o salysberi. vryen o kaer vadon. ionatha o dorgestyr. bosso o ryt ychen. dunawt vab pabo post prydein. kene vab koel. predur vab rud. gruffyd v. vognet. kygyr v. klawd. edelyn vab coledawc. kygar vab angaw. massen cloffawt. run vab noethon. kynuelyn vab trunytat. kariel vab kadell. kynllith vab noethon. Ac ygyt a hynny llawer owyrda a oed reir y datgan. ac or enyssoed y doeth yno gillamwri vrenhin iwerdon. gillamwri brenhin islont. doldan vrenhin gotlant. winwas brenhin orc. llew vab kynuareh brenhin llychlyn. echel vrenhin denmarc. a o ffreinc y doeth hothin tywysawc rwyntun. lodgar tewyssawc bolwyn. pedwyr petrullat tewyssawc nordmandi. burel tewyssawc senomon. kei pen swydwyr tewyssawc ankiw. gwindard tywysawc peittaw. ar

deudec gogyuurd o freinc. a gereint garaffus yn eu blaen. hywel vab hemyr llydaw. a llawer o wyrda oed darystygedic idaw ynteu. Ae ar vyrdur ny thrigawd yn tywyssawc or parth yma yr yspaw yn delhei wrth y wys honno. A chymaint o adurn muloed a meirch a gwiscoed ac arueu aoad gan pawb o hynny. Ac yd oed vlin a ryhir y datganed. B.

⁵³⁵ A gwedy ymgynullaw pawb yr gaer. a dyd y wilua yn dyuot. y gelwit y tri archescob y llys wrth wisawc y teyrnwisc am y brenhin. A choron y teyrnas am y pen. Ac y dyfric archescob y gorchymynwytt yr yfferen. kans yny archescopy ef yd oedit yn daly llys. A gwedy daruot gwisaw am y brenhin. kyghwyn awnaethpwytt ac ef parth ar eglwys yr archescopy. Ar neill archescob or parth deu idaw yn kynhal y wisc. ar llall or parth asseu. Ac arawn vab kynuarch brenhin yr alban. A chatwallawn law hir brenhin gwyned. A meuruc brenhin dyuet. A chadwr brenhin kernyw. yn herwyd eu breint yn arwein petwar cledyf noethon eureit ymblaen y brenhin yn mynet yr eglwys wrth efferen. Ac o pop parth udunt y cwenoed o veneich a chanynwyr ac yscolheigon yn amryual urdasoed yn eu possession. yn canu amryual geinydigyaethu ac organ yn dwyn eu brenhin wrth efferen. Ac or parth arall yd oedit yn dwyn y vrenhines yn wiscedic o vrenhinaw wisc. A choron o lawryd ami phen. ac escyb athrawon yny chylch hitheu y eglwys y manachessu wrth efferen. Ac oe blaen hitheu gwaged y pedwar brenhin yn arwein peder clomen pur wynnyon ar eu dwy law. Ac y gyt a hynny y gwageda kymeint vn ny canlyt wynteu parth ar afferen. A gwedy daruot y possession ym pob vn or dwy eglwys. kymeint oed yr organ geinydaeth a rac digrifet oed y gwarandaw hyt na bydynt y marchogion adathoeddynt no py vn gyntaf or dwy eglwys a gychylt gan daet y kenit ym pop vn onadunt. namyn kerdet yntorwet or eglwys yr llall. ac ni megynt vlinder by treigltyt y dyd oll wrth wasaneth yr effereu. B.

⁵³⁶ A gwedy cwplau dywyawl wasanaeth ym pop vn or dwy eglwys gwaret awnaethpwytt y am y brenhin ar vrenhines brenhinolyon wiscoed. a gwisaw ymdanadynt yscanyon wiscoed. Ac odynd yd aeth y brenhin yr neud y vwytta ar gwyrr oll y gyt ac ef. ar vrenhines yr ystauell a gwaged oll ygyt ahitheu. B.

⁵³⁷ A gwedy gossot pawb y eisted herwyd eu anryded y kyuoedes kei y vynydd. a mil o dyledogion y gyt ac ef yn adurnedic o ermynt wiscoed ywasanaethu o gegin. Ac or parth arall y kyuoedes bedwyr a mil ygyt ac ynteu yn adurnedic. oamryual wiscoed ywasanaethu or vedgell trw amryualyon lestri gorulychu a fioleu eureit ac ariant a chyrn buelyn goreureit y wallaw amryualyon virodeu. y paw herwyd y dirperei y enryded. Ac or parth arall yny neud y vrenhines yd oed aneiryf o wasanaethwyr yn adurnedic o amliw amryualyon wiscoed. y rodi yr gwaged eu gwasanaethu yn anrydedus herwyd eu kynheuwat. Ac yna ydoed amliw dyuot ynys prydein yw hen ansod ac chyuoeth ae treffyllwch yn gymneint ac nat oed vn teyrnas aeillit y cheffylly idi. Ac a vei o varchogion clotuawr o vn ryw wisc ac arueu yd aruerynt ar gorderchwaged o vn ryw diwygat yd aruerynt. Ac ny bydei teilwg yna gan vn wreic gymryt yn gwr yn orderch idi o nyt vn a vei prouedic teirgweith ymilwryaeth. Ac velly diweirach yd ymwnei y gwaged. a chlotuorach yd ymwnei y marchogion ymilwryaeth. B.

⁵³⁸ A gwedy daruot bwytta ac yfet a chyuoedi y ar ybyrda mynet allan awnaethant odieithyr y dinas. rei y chware pedyt. ereill i torri pelydyr. ereill y tafu dyscleu plwm yr awyr. ereill y vwrw maen. ereill y ymwaw. ereill y chware gwydbwll. Athra yttodunt odieithyr y gaer yny chwaryeu hynny. yd oed y gwaged mwyafer agerynt ar van y gaer yn edrych arnadunt. ac yn ymdangos vdunt val y bei vwy ynni pawb onadunt wynteu yny gwaryeu. A phwy bynhac a vei vudugawl yny chware yn diannot y talei y brenhin idaw ygyuawrs. B.

⁵³⁹ A gwed treulaw tridieu a theyrnos yny wed honno y pydywryd dyd y gelwit ar pawb yr vn lle y tal eu gwasanaethu vdunt mal y dirperei pawb yn anrydedus. Ac yna y rodet y dinasoed ar kestyl ar brenhin-aethu ar gwlaoded. ar archescobodaethu ar escobodaethu. Ac y lle ybdynt yn wac. B.

⁵⁴⁰ Ac yna y gwrthodes dyfric y archescobawt ac yd aeth hyt yn henlli y gwplau diwed y vuched o penydyaw ac y gosodet dewi ewythyr y brenhin yn archescob yny le ynteu a theilwg oed y hynny o lyindit a buched a santolyaeth. ac yn lle y gwynudydic sampson archescob kaer efrawc y gosodet teilaw y escob llandaf herwy y vuched ae deuodeu da yny ganhorthwyaw. Ac yn y gwnaethpwytt morgan yn esco yg kaer vudei. a julian yg kae wynt. ac eteluryt yg kaer alclut. B.

⁵⁴¹ Ac val yd oedynt y llunyathu pop peth yn dyledus. nachaf y gwelynt yn dyuot deudegwyr o wyr aeduet eu hoet enrydedus eu gwed a cheinc o eliwyd yny llaw deheu y pop vn arwyd y bot yn kenhadeu. A gwedy eu dyvot rac bron arthur. annerch o pleit ymherawdyr rufein awnaethant. a rodi llythyr yny law gwedy y ysriennu yn y mod hwn. B.

⁵⁴² Lles amherawdyr ruvein yn anvon annerch y arthur vrenhin y brytanyeit. yr hyn a haedwys enryded yw genyfi dy greulonder ti ath enuydrwyd ath seberwynt. na choffei ty. ti rywneuthur y sawl sarahadeu awnaethost y rufeiniawl amherodraeth pan dugost yn gyntaf y gantunt eu teyrngest o ynys prydein yr hwn agauas wkessar ac ymherodron gwedy ef. Achyn no ninheu. Ac odynd y gorescyaisteit freinc a burgwyn. a holl enysoed yr eigawn a rei aedynt trethawl y rufeiniawl amherodraeth tra yttoddynt ny racuadu. Ac wrth hyny yd yn ninheu yn ryuedu eithyr mod hwyrnt yd wyt hitheu yn ymchoelut ar ty synhwyr. Ac yn ymydnabot a thuluhan. kans gormod gwl yw gwneuthur codyant y sened rufein. ar holl vyt yn dyleu bot yn darystygedic ydi. Ac wrth hynny sef y barnwys sened rufein bot yn iawn y titheu wneuth iawn or sawl sarahadeu hyny mineu a archaf yti dyuot hyt yn rufein erbyn kalan awst nessaf y wneuthur iawn or sawl sarahadeu hynny mal y barno sened rufein arnat. ac ony deu ti yno yny racydwedydic teruyn hwnnw etnebyd ti y doafi yth teruyn ti a phy beth bynac a gribdeileisti oth enwired mineu ae dygaf yny bwynt gymherued y cledyeu yn rannu rom. B.

⁵⁴³ A gwedy daruot darllein y llythyr rac bron arthur ar brenhined ar tywysogion aoad ygyt ac ef. kyuoed awnaethant a mynet odynd a parth a thwr y kewri y ymggyhor wrth atyw y gennadwyr honno. a thra yttoddynt yn escynnu gradeu y twr. Sef awnaet kadwr tewysawc kernyw dan chwerthin yn llawen oe vryt ae vedwl. hyt hyn arglwyd y bu arnafi onyn mawr heb ef rac gwarescyn o leseod y brytanyeit trwy hir tagnoued a seguryt trwy ymrodi y wledeu a medawt a godinab. kany oes pedustrer hyn wledycha medawt a charyat y gwaged a seguryt a thaplas a gwydbwll. koll y glewder ar nerthoed. a llychwinaw y clot ar enryded. ac agaws y y pypm mlyned yssyd yr pan ydyn ninheu yn amrodi y wledeu a seguryt. ac wrth hynny y mae duw yn kyffroi gwyr rufein yn an herbyn y rodi deunyd ini y vwrw llesged a seguryt y wrthym. ac ymgoffau ac an milwryaeth. ac ar hynny wynt a doethant hyt yn twr y cewri. B.

⁵⁴⁴ A gwedy kyueisteid pawb onadunt herwyd y anryded arthur a dywawt ual hyn. arglwydi ygyt kytharchogion prouedic y keueis kych kyghoreu eirioet hyt hyn yn rwyd ac yn dyrys. Ac wrth hynny synhwyrch yr awr hon. A medylwydch o vn vryt py ateb a dylwyn y talu yn erbyn yr ymadrodyon hyn. kans by beth bynhac aracuedydlo doethon yn da pan deler ar weithret haws vyd y odef. a heuyt herwyd a tybygafi nyt reit ynni onyn gwyr rufein. kans trwy anlyet y maent yw yn keissaw teyrngest o ynys prydein trwy dyuot wkessar ac ymherodron ereill gwedy ef a llu mawr gantunt ac otreis ac anundeb an rieni nyneu

a gwarescyn y wlat. ac gwneuthur yn trethawl vdunt trwy treis achribdeil. A phy beth bynhac a dyker trwy treis a chymhell ny dylir kaffel kedernyt yw gynhal. Ac wrth hynny kan ydiw yr ymherawdyr rufein trw anlyet yn keissaw yn bot ni yn trethawl idaw ef. ninheu trw dyltet a iawn aholwn teyrnget idaw ynteu o rufein. ar kadarnaf ohonam kymeret ygan y gilyd. kans gwercsycynwys wlkessar ac ymherodron ereill ynys prydein oo eu kedernyt. ac ar achaws hwnnw kymell teyrnget ohonai. yn awr yn kynhebic y hynny. mineu a varnaf dyltet ohonaf ineu teyrnget o rufein. kans yf rieni yneu gynt a waryscynassant rufein. nyt amgen. beli. a bran. meibon dyfnawl moel mut. ac a grogassant y pedwar gwystyl ar vgeint rac bron y gaer ac a yf euidnt y gaer trwy lawer o amser. A gwedy hynny kustenin vab elen a maxen wledic yg kereint inheu auuant amherodron yn rufein. ac o yny prydein y gwercsycynassant. ac wrth hynny pony bernwch chwitheu dyltet o honaf inheu teyrnget o rufein ac o ffreinc ac or enyssoed ereill. ni wrth-ebaf i idaw ef kans amdiffynwys pan y gwercsycneis i wynt. B.

⁵⁴⁵ A gwedy daruot y arth' teruynu y ymadrawd velly. hwel vab hemyr llydaw a attebawd ual hyn ymlaen pawb. dioer heb ef. gwedy medyllei pawb ohonau arneilltu a menegi o pop vn ohonam y synnwyr yn wahanedic a gallu o hynny oll bot yn vn kyghor wedi hynny nyt ydwyf yntebgyu bot vn kyghor a vo gwel. a nac ateb a vo eglurach ron hwn y rodeisti yr awr hon arglwyd. Ac wrth hynny y delywn ninheu trw diergryn sanedigyaeth dwyn ardylyet a phruder y kyghor arodeisti. kans o myny ti kyrehu rufein herwyd y synnwyr ar dyltet a dywedeisti arglwyd yn phedrussaf kaffel y vudugolyaeth hyt tra vohom trwy iawnder yn amdiffyn yn breint ac yn rydit. yr hon y mae yn gelynyon yn keissaw y dwyn y arnam trwy enwired kans pwy bynac ageisso dwyn delyet ygan arall trwy enwired. ef yrlit a iawnder dyledus yw y hwnnw kolly yr hyn auo idaw ehun. ac wrth hynny kans gwyr rufein yssyd yndarparu yn keithiaw ni a dwyn an rydit y arnam ninheu a dygwn y arnuut wy yr eidun os duw a ry lle ac amser y ymgysguaruot ac wynt. llyma gyaruot damunedic yr holl vrytanyeit. llyma darwganau sibli yn dyuot trwy geugant tastol-yaeth bot o brytanyeit tri brenhin a wercsycynwys rufeinawl amorodraeth. ac o hynny amlwc yw dyuot y deu. beli a chustenin. ac arawr hon yd yn yth kaffel titheu yn trydyd kan tytys yn adaw blawed anrydedaw amherodraeth rufein it. Ac wrth hynny bryssya titheu y gymrty y peth ny ydiw dau yn annot y rodi yt trwy y haelder ef. bryssya y darestwg yr hwn yssyd yn bynnu bot yndarystgydie. bryssya y dyrchael tywy ath teulu yrei ny ochelant o byd reit rodi eneidew yth dyrchael titheu ac yth vrdaw. Ac yn nerth yr neges hon miui achwenecaa ty lu ti o degmil o varchogion aruawc. B.

⁵⁴⁶ A gwedy hynny y dyrchewis arawn vab kynuarth y ymadrawd ynteu yny wed hon. yr pan derchewis yr arglwyd i heb ef. damlewychu y vedwl ae darpar kymeint lwyenyd adiscynwys ynofi ac na allafi y venegi ar uyn tauot kanyt oed dim genhyf y sawl teyrnyssoed a wercsycynassam gan dianc gwyr rufein a germania heb y darestwg a dial arnaduot yr areuau trymon awnaethant wyntu gynt on a rieni ninheu. A chan tytys yn darogan bot kyffranc ron ni ac wynt mwy no diruawr lwyenyd yssyd yno. y. am hynny a chymeint yw arnaf sychet yw gwaet a pheib bythwn heb diawt tri dieu a their nos a gwelet ffynyon rac yf mron. arglwyd heb ef gwyn y vyt aarhoel yr hwn yd hwnnw yn yr hwn y kaffem ymgysguaruot ac wynt melys o welioed vydei genyf i y rei agymerwn tra vythwn ynkeissaw dial yf rieni ac ynamdiffyn yn gwlat ac an rydit. Ac yn dyrchael an brenhin. ac chwanaccau ty lu mi arodaf dwy vil o wyr aruawc heb eu pedyt. B.

⁵⁴⁷ A gwedy dywedut o pawb y dull. adaw awnaeth pawb yn herwyd y gyuoeth. y nifer goreu aallei yn porth y arthur. Ac yn y kahat o ynys prydein ehun heb a adawsei hywel vab emyr llydaw triugeinmil o varchogion aruawc. Ac o enyssoed ereill nyt amgen iwerdn ac yscottlont a gotlont ac ore llychlyn a denmarc y riuwyd weugeinmil o pedut. kanyt oed aruer o varchogion gantunt. Ac o ffreinc nyt amgen o rwuthun. a phorthvu a normandi. senoman a pheitaw ar angwi. y riuwyt petwar vgein mil o varchogion aruawc. Ac ygan y deudec gogyfurd o ffreinc y rifwyd deg mil o varchogion aruawc. Sef oed y rif hynny oll ygyt o varchogion. Deucant a their mil a phetwar ugein mil a chan mil heb eu pedyt. yr hyn nyt oed hawd eu gossot yr ruff. B.

⁵⁴⁸ A gwedy gwelet o arthur pawb yn amrodi yn llawen yny wassanaeth. rodi canhat a oruc y pawb onadunt y vynet y en gwlat y ymparottoi erbyn kalan awst. A gorchynyn awnaeth y pawb dyuot yny teruyn hwnnw y porthua dofyf yr llwyf a chychwynau odyno y gyt yn erbyn yr amherawdyr. Ac yna yd anuones arth' ar yr amherawdyr trwy genhadeu y uot ef yn ymparattoi wrth vynet parth a rufein. Ac nyt yr yfydhau y sened rufein. namyn yr kymell arnaduot wy trwy delyet iawn. yr hyn yd oedunt wy trwy anlyet yny erchi idaw ef. A chychwyn awnaeth y brenhined ar tywyssogyon y eu gwlat wrth paratoi eu lluoed mal yd adewssynt yr arthur. B.

⁵⁴⁹ A gwedy gwarandaw o les amherawdyr rufein ateb arthur y gan y kenhadeu. Anuon gwys aoruc ynteu ar vrenhined y dwyrein. o gyghor sened rufein y erchi y pawb onadunt ludydau y gyt ac ef am pen arthur oe darestwg. Ac yna y doethant wrth y wys honno epistropus vrenhin groec. mustensar vrenhin yr affrik. ac eliffant vrenhin yr yspae. a hirtagus vrenhin parth. a boccus vrenhin midiff. a sertorius vrenhin libia. a serer vrenhin ituria. pandrassius vrenhin yr eiff. euader vrenhin ziria. missippia vrenhin babilon. politetes duc bitina. teuser duc frigia. elion vrenhin borth. ipolit brenhin cretta. Ac y am hynny tywyssogyon mawr a leirll a barwnyeit a marchogion urdaw. Ac o urdas sened rufein fles amherawdyr. kadell. meuruc. lepitus. gagiis. mettelus. cocta. quintinus. mistinus. catulus. quntus. karassius. Sef oed eirf eu marchogion. seith mil a phetwar kan mil. B.

⁵⁵⁰ A gwedy bot y rei hynny yn parawt erbyn kalan awst kychoywn awnaethant parth ac ynys prydein. B.

⁵⁵¹ A gwedy kaffel o arthur wybot ybot yndyut gorchymun awnaeth ynteu llewodraeth y teyrnas y vedrawt y nei vab y chwaer. ac i wenhwar vrenhines. Achychwyn awnaeth arth' y gyt ae lu parth a nordhauntwn wrth kychoywn odyno ny lyghes. B.

⁵⁵² Ac ual yd oed yn rywgaw moreod yn damgylchynedic o luosogrwyd anyirf o logeu. mal am hanner nos y dygwddys hun diruawr y thymet ar arthur. Sef y gwelhei trwy y hun arth yn ehedec yn yr awyr. a marmur hwnnw ae odwrn alanwei y traethu o ofyn ae ergenedigyaeth. Ac ody na gwelhei dreic yn ehedec y wrth y gorllewin ac o ehtewenedigrwyd y llygeit ygolhehau y wlat. ac y gwelhei wynt ynknydyu ymlad ryued y ryctunt. Ac or diwed. y gwelhei y dreic yn kyrehu yr arth ac oethanawl anadyf yny losci ac yny vwrw yn llostedic yny dayar. ac ar hynny dyffroi a oruc arthur a datganu y vreydwyt yr gwydda a oed yny kylych. Ac erchi vdunt ydeogyl. Sef mal ydehoglassant. dywedut mae arthur a arudocaei y dreic a doeth y wrth y gorllewin. Ar arth a dywedut a arwyddocaei y ryw aghynuil o gawr a ymladei ac ef. A budugolyaeth y dreic a arwyddocaei y uudugolyaeth a damweinei y arthur. Ac nyt velly y tybygasei arthur bot y dehoglat namyn o achaws y gyuaruot a vei rydaw ac ymherawdyr rufein. A phan oed y wawr dyd trannoeth y golehu y doethant y aber bawerflof y tir llydaw. Ac yny lle hwnnw tynnu eu pebylleu wrth arhos eu llu ygyt. B.

⁵⁵³ Ac val yd ydoednt gwedy disecynu. nachaf kenhaleu o wlat yn menegi y arthur rydyuot kawr en-ryued y veint o iarnhaued yr yspae. a chribdeilau elen nith hywel vab emyr llydaw a dwyn y treis y ar

y cheitweit, a mynet ahi hyt y mynyd mihagel, a mynet pobyl y wlat yny hol. Ac ny degrywys ydunt o dim yn erbyn ef ar vor nac ar tir. Os ar vor yd erlynunt wy ef, llenwi eu longeu o doneu ac eu sodi a wnai, os ar y tir ydellei attaw a ladei. B.

⁵⁵⁴ A gwedy dyuot y nos honno mal am yr eil awr kyuoedi awnaeth arthur a chei a bedwyr ygyt ac ef achyhwyn yn distaw o plith yllu parth ar mynyd yd oed y kawr, a chymeint oed ymdiret arthur yny nerthoed ac na tybgei vot yn reit idaw saethugyaw ylu yr yriw aghyguil hwnnw o gawr. A gwedy eu dyuot yn agos wy a welnyt deu vynydd a thanllwyth ar pob vn ac ethryekin or mor rwg y deu vynyth hyt na ellit mynet onyt mewn llog neu yscraf. A gwedy kaffel ysaraf onadunt anuon bedwyr awnaethant or blaen y geisaw diheurwyd am y kawr. A phan deuth parth a phen y mynyd lleiaf, nachaf y clywei gweigawl gwynuan adrycarueth, sef awnaeth ynteu megys pedrusaw ac ofynhau o tebygus mae y kawr a oed yno. Ac eisoes galw y nerthoed attaw, a chyrehu pen y mynyd, a phan deuth yno: nyt oed yno namyn gwrach vawr yn eisted wrth tanllwyth vawr ac yn wyl yaw ywch pen bed newyd cladu.

⁵⁵⁵ A phan welas hi vedwyr y dywawt dan icuon, awlyyaw, o tydi direttaf or dynyon paryw direidi athue ti yr lle hwn, ny ellir adrawd y saw poen ysud parawt it, yr awr hon y daw yr yscymunedic kawr, yr hwn aduc elen yn lathrut, yr hon cledeis yr awr hon yny bed newyd hwn. Ac am duc inheu ygyt kans y mamyaeth oedwn hyt yma. A gwedy keisaw kydyaw a hi ac nys gallwys a duw a alwaf inheu ym tystol yaeth rydwyn treis o honaw arnaf ac wrth hynny ffo tithewi vyg kareidic i ra ofyn ydyuot ef herwyd y genheauwt ef y gydyaw a miui, ath ordiweis tithewi yny wed hon athreulaw blodeu dyieuenctit ath lad. B.

⁵⁵⁶ A thruanhau awnaeth wrthi o dynyawll annyan ac adaw kanhorthwy idi yn ebrwyd. A dyuot ar y gytymdeithon aoruc a menegi ydunt ar ywleis. B.

⁵⁵⁷ A chwynyaw aoruc arthur yn vawr vawolyaeth y vorwyn ac erchi y gytymdeithon y adu ef or blaen y ymlad ar kawr, ac o gwelynt bot yn reit idaw dyuot o ganhorthwyaw. A phan deuthant parth a phen y mynyd wynt awelynt yr aghyguil kawr a bereideu ogig moch coet gathaw yn eu pobi, ac ny hysu yn lletamrwt. B.

⁵⁵⁸ A gwedy arganuot o honaw y gwr y dyuot yn dirybud brissyaw aoruc y kymryt y ffon. A chymeint oed y ffon ac yd oed anahyd yr deu vilwr dewraf y dychauel y wrth y llawr, a dispeilyaw cledfy aoruc arthur a dychauel y taryan yny clywit sein y dynawt dros wyneb y traetheu, ac yny pylwys clusteu arthur gan y sein. Ac yna ennyu o lit awnaeth arthur a dychauel caletwylch a tharaw dynawt mawr yny tal hyny yttoed ywaet yn llithraw ar hyt y wyneb ac yn tywyllu drem y lygeit. Sef awnaeth ynteu mal baed coet kyrcu yr helw ar hyt yr hychwayw kyrcu arthur ar tor y cledfy ac ymauel ac ef am y wregis ac kemell hynny vu y deulin yr llawr ac eisoes kaffel o arthur yn reduawl ethrelithius lithraw y ganthaw a throii cledfy yny kylych hyny kausas oe holl nerthoed gosot ygwarthaf y pen hyt yr ymhenyd allef adodes y kawr a syrthiaw y lawr megys derwen pan syrthi gan wynt, a chwerthin awnaeth arthur ac erchi y vedwyr llad y pen oe dwyn ym plith y llu yw dangos anryuedawt. B.

⁵⁵⁹ Ac yna ydywawt arthur narygawssei ef eiioet yr eil gwr gan dewret a hwnnw gwedy ymlad o honaw a ruta kawr ym mynyd eryri yr hwn a daroed idaw rywneuth' pilis o varued brenhined, ac wrth hynny erchi y arth' ehunan vlygyaw y varaf yn llwyir wrth y danuon idaw ef, ac am vot arthur yn penhaf or brenhinoed yr enryded y arthur y gadyssei ef lle baraf arthur yn vchaf ar y pilis, ac oyny blygei arthur y varaf iffyd erchi idaw dyuot y ymlad ac ef, ar vn a orffei o nadunt kymerei varaf y llall ae pilis, ac or ymlad y goru arthur a dwyn y varyf ae pilis y arnaw ae lad, a gwedy hwnnw ny rygawssai arthur vn gwr kyn gadarnet ar llall. B.

⁵⁶⁰ Ac odynd ydoethant a phen y kawr ar y llu. A phan welas pawb y pen moli awnaethant y gwr a rathayassei y wlat o ryw ormes hwnnw. Ac eisoes tristau aoruc hywel am ageu y nith, ac erchi gwneuthur eglwys ywch y bed ac o enw y vorwyn y gelwir y mynyd hwnnw ettw, bed elen. B.

⁵⁶¹ A gwedy ymgynnullaw pawb y gyt, kyrcu aoruc arthur odynd parth ar dinas aelwit awgustutunum. A gwedy y dyuot y lan auon wen y dywespyt wrthaw vot yr amherawdyr yn lluestu yn agos. A chymeint olu ganthaw ac nat oed hawd y neb y arhos. A phebyllaw awnaeth arthur ar lan yr auon y lle y gallei lunyaethu y lu or bei reit idaw. B.

⁵⁶² Ac o dya yd anuones ar yr amherawdyr bosso o ryt ychen a gereint garannys a gwalchmei vab gwyar, ac erchi idaw ynyet o teruynneu freinec neu ynteu bot yn barawt y rodi kat ar vaes tarnnoeth y arthur y wybot pwy oreu o ydylyet onadunt ar freinec, ac annoc awnaeth ieueinctit llys arthur y walchmai wneuthur ryw wrthgafwyd yn llys yr ymherawdyr val y bei reit teruyscu ylluodeu o pop parth ran wan-nocet oedynt y gaffel brwydyr a gwyir rufein. B.

⁵⁶³ A gwedy dyuot y kenhadew hyt kar bron yr amherawdyr erchi awnaethant idaw adaw teruynneu freinec y gan arthur neu vot ymparawt trannoeth y rodi kat ar vaes idaw, ac val yd oed yr amherawdyr yn dywedut nat mynet o honai adlylei namyn y amdiffyn, y dywawt gagiws nei yr amherawdyr bot yn vwy bocasach ac orhofter y brytanyeit noc eu gallu, a bot yn hwy y taodeu noc eu cledfyfeu, allidia a oruc gwalchmei am dywedut or gwanc mor trymegedic a hynny wrthaw a dispeilyaw cledfy a llad y pen, ac yn gyflym kaffel y meirch, ac eu hymilit a oruc gwyir rufein y keissaw dial y gwr arnadunt. Sef awnaeth gereint ymchoelut ar y gwr nessaf a oed yny ordiweis ae lad. A chyghoruyndu a oruc bosso amrylad pop vn oe gytymdeithon wr ac ynteu etwa heb lad vn ac ymchoelut awnaeth ynteu ar y gwr nessaf idaw ae vwrw yr llawr ae vrathu yn agheuawl. Sef awnaeth marchell mut ymlit gwalchmei yndi udyawae ac val ydoed yn ymordiweis ac ef ymchoelut aoruc gwalchmei arnaw a llad y pen a gorchymun idaw oed ymgaffel a gaius yn uffern dwedut bot yn hwy cledfyfeu y brytanyeit neu taodeu, ac ymchoelut aoruc y deu gytymdeith a llad y deuwr nessaf udunt. Ac yr bot gwyir rufein oe eu holl diheuyt yny kywarssagu: ny allyssant nac eu llad nac eu dala. B.

⁵⁶⁴ Ac val yd oedynt yn dyuot parth a llwyn coet, nacha wemil or brytanyeit yndyuot yn canhorthwy udunt gwedy ryelybot erlit ar y kenhadew ac yndiannot doddi gawr arnadunt ae kyrcu yndeiissyuit ae kymell ar ffo, ac odynd y erlit gan dala rei a bwrw ereill. B.

⁵⁶⁵ Ac ar hynny y deuth pedrius senedwr a degmil owyr arwawe gantaw yn ganhorthwy y wyr rufein. Ac ar hynny y kymellwyt y brytanyeit ar ffo yr coet y dothoedynt o honaw ac nyt heb wneuthur diruawr collet ywyir rufein. Ac yna y doeth bedwyr vab mut a phumpmil yn porth yr brytanyeit. Sef awnaeth y rei a oed yn dangos y kefnau y ffo, dangos eu dwyuron yn gyflym gan ymchoelut ar y gelynyon. Ac ny didoreu y brytanyeit py danchwein y dagwydynt yndaw gan gaffel clot oe eu milwryaeth doethach oed wyr rufein kans pedrius senedwr oed yny dyscu y wneuthur diruawr gollet or brytanyeit gweithew gan gyrcu gweithew gan gilaw.

⁵⁶⁶ A phan welas bosso o ryt ychen hynny galw attaw y gytymdeithon aoruc a dywedut wrthtunt val hyn. A vnbyn teulu heb ef kans heb wbot yn brenhin y dechreuassam ni yr ymlad hwn reit oed y ninheu ymweglyt karac yn dygyddaw y ran waethaf or ymlad, a chywylyddaw an brenhin. Ac wrth hynny ymlyn-nywn ydyndod gwyir rufein y edrych atto duw yn ae llad pedrius ae dala. B.

³⁴⁷ Ac vfydhu awnaethant wrth ygyghor ef ac o gynhebio vilwryaeth kyrcu y lle yd oed pedrius yn dyseu y getymdeithon a dodi aoruc bosso y law dros vygwyl pedrius ac tynnu gantaw yr llawr. ac ym-pentyrru awnaeth y brytanyeit yn porth y vosso. Ac yna y bu aerua galet o pop parth. yna y bu y kynhwyrf ar lleuein ar gorderi ar ymurathu ar ymsag ar ymdaraw. yna y gwelit pwy oreu adigoneu or araf yd arueri o honaw a diodet ym ymanedus awnaeth y brytanyeit ruther gwyr rufein a dyuot a phedrius yn garcharawr hyt ym perued eu llu. Sef awnaeth gwyr rufein yna gwedy dala eu llywawdyr kymryt eu ffo. Sef awnaeth y brytanyeit y hymlrit, a bwrw rei adaly ereill ac eu llad ac ny diwed gwedy gwnauth' diruawr gollet o wyr rufein. ymchoelut awnaeth ar kycharoryon hyt eu pebylleu gan lewanyd a budugolyaeth. a menegi y arthur argauaroed ac wynt. B.

³⁴⁸ A diolchw awnaeth ynteu hynny vdunt yn vawr gan adaw echwanecau eu enryded am eu gwasanaeth ny apsen. Athraenoeth y rifywt gwyr wrth anuon y karcharoryon parth a pharis tra veit yn kymryt kyghor ymdanunt. ac yna yd erchut y kadwr iarll kernyw a bedwyr pen trullyat a deu dewysawc o ffreinc. borel a richert eu hebrwng hyt yn diogel rac eu ellwg o wyr rufein. B.

³⁴⁹ A gwedy clybot or amherawdyr hynny sef aoruc ynteu ellwg pympthegmlil o wyr aruawc y geisaw gellwg y karcharoryon ac yn tywysogyon amadunt. vlteis senedwr a chedell vleid. a cwinito caricius euander vrenhin siria. a sertiorus vrenhin libia. Ac y kerdwys y nifer hwnnw. hyny kawsant le adas y eu ragot ac ymgudyaw yno ar bore tranoeth kychwyn awnaeth y brytanyeit ar karcharoryon. ac ual y deuthant parth ar lle yd oed y pyt. kyuodi aoruc gwyr rufein ac eu kyrcu ae gwasgarn. B.

³⁵⁰ Ac eisoes kyt kyrcuit y brytanyeit yn drybud ny chat yn diaruot. gosot rei awnaethant wrth eu karcharoryon. a llunyaeueth ereill yn vydinoed wrth ymlad ae gelynyon. ac ymlaen y vydin aod yn kadw y karcharoryon y dodet borel a bedwyr. Ac ny cheiswys gwyr rufein vn reol namyn pawb yn y gyueir keisaw ellwg eu kycharoryon. Ar brytanyeit a gollasei y karcharoryon yn waradwydus pei na delei quitaat tywysawc peitaw a theimril o wyr aruawc gwedy ry gaffel brat gwyr rufein. A gwedy dyuot canhorthwy yr brytanyeit gorthwynebu y gelynyon yn wrawl. B.

³⁵¹ Ac yna y dygwydws borel tewysawc o parth y brytanyeit a llawer y gyt ac ef. Ac eisoes ny allas-ant wyr rufein namyn kymryt eu ffo parth ae pebylleu. A sef awnaeth y brytanyeit eu hymlrit ac eu llad a dala ereill. Ac yna y llas vlteis senedwr. ac euander brenhin syria. A gwedy kaffel or brytanyeit y vudugolyaeth honno. yd anuonasant y karcharoryon hyt ym paris. ac odyna ymchoelut tracheuen gan adaw budugolyaeth y eu brenhin. kans niuer mor uychan a hwnnw a gawsei uudugolyaeth ar y sawl elynyon hynny. B.

³⁵² A gwedy gwelet or amherawdyr meint y gollet ar dechreu y luded tristau aoruc yn vawr a medylaw peidaw ae darpar am ymlad ac arthur. a mynet or lle hwnnw hyt yn afar y aros porth o newyd ataw. B.

³⁵³ A gwedy clybot o arthur hynny. mynet aoruc ynteu hyt nos y eu ragot yr fford y delynt trannoeth. A gwedy y dyuot yno llunyaeueth ywyr a oruc trwy nau bydin. a wegwyr a hweugein a wechant a weimil ym pop bydin. a dodi leg o wyr yg gwersyll erbyn pan vei reit wrthunt. *Dalen ar goll yma.* B.

³⁵⁴ Ac y kymyrth brenhin midif y ar y varch ae dwyn ganthaw hyt y lle yd oed gorff bedwyr. Ac yno y vriaw oll yn drylleu man. B.

³⁵⁵ A gwedy daruot idaw hynny kyrcu awnaeth ym plith y getymdeithon a gyrru grym ac angerd yndunt hyny oed y ofyn yn vawr ar eugelynyon. Ac oe dysc ef ac angerd kymryt grym awnaethant yndunt. A gwnauth' aerua diruawr y meint oe gelynyon. B.

³⁵⁶ Ac o parth gwyr rufein y syrthwys eliffant vrenyn yspaen. A missippia vrenhi babilon a cwuintus mulinus a mar senedwr ac nifer ygyt ac wynt yr hyn ny ellit ruff anadunt. B.

³⁵⁷ Ac o parth y brytanyeit y dygwydws lodgra tewysawc bolwyn. A hotlinus tewysawc rotwyn. A chursalam o gaer geint a gwallawc o amwythie. ac uryen o gaer vadwm. B.

³⁵⁸ Ac o achws hynny y gwanhawys y bydinoed yd oedynt yny llywyaw. A chilyaw trach eu keuen hyt ar vydin yd oed hywel vab emyr llydaw a gwalchmei yny llywyaw. Aphan welas y gwyr hynny eu ketymdeithon yn kiliaw ennynu awnaethant wynteu o lit ac angerd megys flam o tan: a dwyn ruther ym plith eu gelynyon. Ac annoc y ketymdeithon a oed yn kiliaw a chymell ar ffo y gwyr aod yny hymlrit gan eu bwrw ae briwyaw ae llad. Ac ny orffowyswys gwalchmei ac wynt hyny doeth ar vydin yr amherawdyr. B.

³⁵⁹ Ac yna y dygwydws o parth y brytanyeit kynuarch tywysawc tringer a dwy vil ygyt ac ef. B.

³⁶⁰ Ac yna gwedy gwelet o hywel a gwalchmei eu gelynyon nat oed well gwyr noc wynt. Ac aerua gymeint a honno oe eu ketymdeithon: kymryt angerd o newyd yndunt ymlad a bydin yr amherawdyr o pob tu idi megys lluchreit yn llad a gefarfei a hwynt. Ac yn bwrw rei ac yn llad ereill gan annoc eu kedymdeithon. B.

³⁶¹ Ac ar hynny yd ymgauas gwalchmei ar amherawdyr yr hyn yd oed yny damunaw. Ac nyt oed dim well ynteu gan yr amherawdyr noc ymgaffel a marchawc kystal a gwalchmei y gmyell arnaw dangos peth a allei y milwryaeth. kan clywsei nat oed varchawc well no gwalchmei. Ac ymyrbyneit awnaethant yn drut ac yn galet ac yn gadarn mal na welat rwg deu vilwr ymlad agffyflyppei idaw. Ac ar hynny eisoes tewhau aoruc gwyr rufein am eu pen mal y bu reit y wyr llydaw gilyaw tracheuen ar arthur ae vedin. B.

³⁶² A phan welas arthur yr aerua ydoedit yny wneuthur oe wyr. kyrcu aoruc y elynyon gan annoc y wyr y ny wed hon. Py beth awnewchwi wyr. Paha y gedwchwi y gwreigawl wyr hyn y genwch. Koffewch awch deoudeu y rei a darestyngawd deg teyrnas arugein wrth y arglydiaeth i. Koffewch yeh rieni y rei awnaethant wyr rufein yn treth vdunt pan oedynt gadarnach nor awr hon. Koffewch awch boned awch rydit yr hwn y mae yr haner gwyr hyn yn keisaw y dwyn y genwch. nac aet yr vn o nadunt y genwch yn yw. Nac aet. Ac ar hynny gwascaru eu elynyon ae bwrw ae eu llad aoruc. A pho awneynt wynteu radaw ef. megis yffoei anneueileit rac llew creulawn newenawc. Ny differei y aruen neb or a gyfarfei ac ef. B.

³⁶³ A phan welas y brytanyeit eu brenhin yn ymlad yny wed honno. ymgynnullaw awnaethant wynteu yn eu bydinoed. A medillaw mynet tros wyr rufein. Ac eisoes gwrthwynebu yn wechyr aoruc gwyr rufein vdunt. Ac o dysc lles eu hamherawdyr wynteu llauuryaw a thalu aerua elchwyl yr brytanyeit. A chymaint yw yna yr erua o pop parth achyt bei yr awr honno y dechreit yr ymlad. kans or neillparth yd oed yr arderchawc brenhin arth' yn kyrcu ac yn llad y elynyon ac yn annoc y wyr ac or parth arall ydoed lle: amherawdyr rufein y dyscu ywyr ynteu ac yny moli. ac ny orffwysei ynteu namyn ym pop koghol yr llu. kyrcu y elynyon ac eu bwrw ae llad. Ac yna o pop parth y bu aruth' aerua anawd y thraethu hyt nat oed awpei pidiw y damwheinei y vudugolyaeth. B.

³⁶⁴ Ac val yd oedynt yn yr ymphust hwnnw nachaf morud tywysaw kaerloyw yr hwn adywespywt uchot y adaw yn gwersyllt yn kyrcu y elynyon yn deisyuyt. A lleog ordethol ganthaw o wyr aruawc. Ac yna

gyffilm yn eu herchyrnyu. Ac yn mynet drostunt. Ac yna y dygwydys llawer o vilioed onadunt. Ac ym plith y bydinoed y gwant vn a chledyf lles amherawdyr rufein. Ac or dyrnawt hwnnw yndiannot y bu varw. Ac ny dyweith y llyuwr pwy ae lladawd. A chyt bei trwy diruawr laur a goui: y brytanyeit a gauas y vudugolyaeth. Ac yna y gwascarwys gwyr rufein yr koetyd ac yr mynyded. ac yr kestyll pawb val y dycei y tyghetuen. y geisaw nawd ac amdiffyn. Ac eisoes eu hymlit awnaeth y brytanyeit. ac eu daly ac eu llad. ac ereill o nadunt oc eu bod a amrodasant yn garcharoryon. A hynny awnaethpwy o vrawt dwywawl trugared kany eu ryeni wynteu yn enwir engirawl awnaethant gynt yntrethawl vduent y brytanyeit yr hyn yd oedynt wynteu yn heuht yny geisaw oc eu holl ynni. B.

⁵⁸⁵ A gwedy gwastrattau hynny. erchi a oruc arth' gwahanu corffoed y wyr y wrth eu gelynyon. Ac eu kyweiraw o vrenhinawl arwyllan. ac eu hanuon yr manachlogoed a vei ansodedic yny gwladod ydy hanfei pawb o nadunt. Ac yna yd anuonet corff bedwyr hyt ym peitaw. Ac yny vynynt ysyd or parth deheu yr dinas gerllaw y gaer y cladwynt yn enrydedus. A chorff kei aducpwynt hyt yr angiv. Ac y mywn manachloc meudwywyr a oed y mywn forest gerllaw kastell ydeanwm y cladwynt yn anrydedus. Hodlinus tywyssaw rwythin a dudpwynt y dinas tyrnau yn flandruss ac yno y cladwynt ygwyrda ereill lladedigyon ieirill a barwnyeit a marchogyon urdawl a dudpwynt yr manachlogoed nessaf y eu cladu yn anrydedus. Ac ygyt a hynny owarder trugared arthur yd erchis cladu corffoed eu gelynyon yn llwy. Ac anuon korff lles amherawdyr y rufein. Ac erchi menegi vduent na dyliei ef talu teyrnget vduentwy o ynys prydein amgen no honno. B.

⁵⁸⁶ Ac yno y trigwys arth' y gayaf hwnnw. Ac y darystygwys teyrnassoed bwrgrwin idaw. A phan ytyoed yr haf rac wyneb yn dyuot. Ac arth' yn escynnu mynyded mynheu thryt vnyet y orescyn rufein. nachaf genhadeu o ynys prydein yn menegi idaw bot medrawt y nei val y chwaer gwedy rywyscaw coron ynys pdein trwy greulonder a brat. A rygyscu gan wenhwuar vrenhines gan lygru kyfreith dwywawl y neithoreu. B.

⁵⁸⁷ Ac wrth hynny ymchoelut awnaeth arth' tracheuen. Ac ellwg hwel vab embyr llydaw y tagnouedu y gwladod hynny a llu freinc gantaw. A chychwyn a oruc ynteu a gwyr yr ynyssoed gyt ac ef parth ac ynys prydein. B.

⁵⁸⁸ Ac neur daroed yr bradwr yscymun gan vedrawt anuon selinx tewyssawc y saesson hyt yn germania y wawd y nifer mwyaf a allei y gaffell hyt yn ynys pdein yn porth idaw gan rodi vduent or tu traw y humur oll. Ac ychwanec y hynny yr hyn a rodassei wrtheyrn gwrtheneu y hors a hengist yn swyd geint. A gwedy kadarnhau yr amot hwnnw y ryduent. y doeth y tywyssaw hwnnw ac wythcant llong yn llawn o varchogyon paganyeit aruawc ganthaw. A gwrhau y vedrawt megis y vrenhin. Ac yn achwanec y hynny neur daroed yr yscotteit ar fichteit ar gwydyd duunaw ac ef yn erbyn arth' y ewythy. Sef oed erif y llu rwg kristynogyon a phaganyeit petwar vyein mil. B.

⁵⁸⁹ Ac o hynny o niuer ganthaw y doeth yn erbyn arthur hyt yg glan y mor y porth hamo. A rodi brwydyr idaw yn dyuot oc llogheu yr tir. A yna y dagwydassant. arawn vab kynuarch vrenhin yr yscoteit. a gwalchmei val gwyrar nei arthur. Ac ar nyt oed hawd eu rifaw y gyt ac wynt. Ac yn lle arawn vab kynuarch y dodet ywein vab vren yn vrenhin. gwyr a uu glotuawr gwedy hynny yn llawer o volyanneu. Ac eisoes kyt bei trw diruawr lafur: arthur ae lu a gauas yr tir. A gwedy llad llawer o nadunt. kymell medrawt i lu ar ffo. A chyt bei mwy o lawer niuer medrawt. eisoes trwy dysc gwastat a fenydyawl aruer ar ymladeu doethach oed niuer arth' nor lleill. Ac wrth hynny y bu reit vedrawt kymryt eu ffo ef a lu. Ac yny lle eisoes ymgynnullaw awnaethant ar vedrawt y ffoedigyon o pop man. A chlyrchu hyt nos y gaer wynt a chydarnhau y dinas yn eu kylch. B.

⁵⁹⁰ A phan doeth y chwedleu hynny ar wenhwuar vrenhines. Sef awnaeth hitheu anobeithaw yn vawr. a mynet o gaer efrawc hyt yg kaer lllion ar wysc. Ac ymroi yn vynaches ym mynachloc Iulius verthyr a oed yno. Ac yno y bu hyt agheu. B.

⁵⁹¹ Ac ym pen y tryded dyd gwedy cladu y lladedigyon kychwyn awnaeth arth' am pen kaer wynt yn flamychedic o lit am rygolli kymeint oc lu a hynny y gan vedrawt ae lu. A phan wybu vedrawt eu bot ygychylch y dinas bydinaw awnaeth ynteu gan annoc y getymdeithon ac eu moli am eu dewred. achryrchu allan y rodi kat ar vaes yw ewythy. Agwedy dechreu y vrwedyr honno diruawr aerua y las o pop parth. Ac eisoes mwyaf y las parth medrawt. Ac or diwed kymell arnaw adaw y maes a ffo yndybryst. Ac ny handyuwys arthur yna goir wrth gladu y cylaned o achaws rydianc y bratwr y ganthaw y sawl weith hynny. Namyn gan diruawr vrys kymryt y hynt parth a chernyw hyny deud hyt ar auon gamlan y lle yd oed vedrawt yny haros gan vedylaw o honaw bot yn tegach idaw y lad yana neu ynteu a orfei no ffo yn gwylydus o le y le. a vei hwy no hynny. Ac yd oed gantaw oc lu ettwa chwe gwyr a whechant a thiurgeint mil. Ac o hynny y gwnaeth wech bydin a wegwyr a weugein a wechant a wenil ym pop vn o hynny a thywyssogyon ar pop vn o nadunt. Ac or hyn nyt aeth yny bydinoed y gwnaeth llog ordethol y gyt ac ef ehun. A gwedy daruot idaw llunyaethu y vydinoed yny wed hono adaw awnaeth y pawb o nadunt os ef a orfei medyant mawr eur ac aryant meirch ac enryded a cyuoeth. Ac erchi vduent o vn vryt ymlad ygyt ac ef. B.

⁵⁹² Ac or parth arall gossot awnaet arthur y lu ynteu trwy naw bydin. Athywyssogyon doeth neilltud-ededic ar pop rei o nadunt. Ac annoc y pawb awnaeth ynteu llad y pyganeyit yscymun a dugassei y bratwr yscymunedic gan vedrawt attaw. y geissyaw digyuoethi y ewythy. Ac ychwanegu y ymradawl a oruc yny wed honn. wrth y llu a welwchi raco yn awch erbyn o amryuaylon ynyssoed yd henynt. Ac aghyfrwys ynt y ymlad. Ac wrth hynny ny allant wrtheynwebu iwch na seuyll ych erbyn. A gwedy nadunt vduent annoc eu llued o pop parth. A hyt pan ytyoed y rei buw yn ynyuud gan gwynuan y rei meirw mal yd oed truan ac irat a dolurus ysierienu. kany o pop parth y bratheit y gwyr. ac y brethit wynteu. Ac y lladei y gwyr. ac y lledit wynteu. B.

⁵⁹³ Agwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno kyrch awnaeth arthur ae vydin megys llew dywal newawe y vydi y gwydat bot y bratwr twyllwr gan vedrawt escymun. Ac agori fyrd ar gledyfeu udunt. A gwnethur aerua anrugarawc o nadunt. Ac ar y ruth' honno y llas y bratwr twyllwr gan vedrawt. a llawer o vilioed ygyt ac ef. Ac yr hynny eisoes ny ffoes y rei ereill. Namyn kynhal eu brwydyr galetaf or a vu eirioet yn ynys prydein na chynt na chwedyl. hyt pan dygwydassant yr holl thywyssogyon o pop parth ac wynt ac eu bydinoed. Ac o parth medrawt y llas cheldric. ac elaes. ac edbrich. a humys. thywyssogyon y saesson. Gillamwri. a gillaphadric. a gilator. a gilari o gwydyd. yr yscotteit ar y fichteit oc eu holl niuer hayach alas. Ac o parth arthur y llas etbriec brenhin llychlyn. ac echel brenhin denmare. a chadwr llemenic. a chasswallawn a llawer o vilioed y gy ac wynt y rwg y brytanyeit a chenedloed ereill. Ac ygyt a hynny heuht yr arderchawc vrenhin arthur a vrathwynt yn agheawl. ac y dupwynt hyt yn ynys aualach. y iachau y welioed. Ac ny dyweith y llyfyr ymdanaw a uo hispissach no hynny. Coron teyrnas ynys pdein a gymynnwys arth' y gustenin vab kadwyr y gar e hun yn agos. A sef amser oed hwnnw dwy vlyned a deugeint a phump cant gwedy geni mab duw or arglwydes veir vorwyn. y gwrn pnawd ni yr y waet. B.

⁵⁹⁴ A gwedy gwneuthur custenin yn vrenhin. y kyuodes y saesson a deu vab vedrawt gantunt y vynnudaly yny erbyn. Ac ny dygrynocs vduent. Ar neill o veibon medrawt a gauas custenin yn llundein. ar llall ygkaer wynt. Ac y lladawd trwy greulawn agheu elldu. B.

⁵⁹⁵ Ac yn yr amser hwnnw y doeth deinyol sant y orffowis or byt hwn. Ac yna yd etholet theon escob kaer loyw yn archescop yn llundein. Ac ynnyr vn amser hwnnw yd aeth dewi y gwynnydedic archescob kaer lliion ar wysc or byt hwn y orfowys. Ac y mynyw y mywn manachloc aseiliasei ehun y cladwynt. kans padric adaroganasei y lle hwnnw idaw ef. kyn noe eni. Ac yna yd etholet kynawc escob llan padarn yn archescob yg kaer lliion ar wysc yny le ynteu. B.

⁵⁹⁶ Ac erlit y saeson awnaeth custenin megys y dywespwyt uchot. ar neill mab y vedrawt a ordiawad yg kaer wynt gwedy y rhyfio hyt yn eglwys amphibalus. Ac yno rac bron yr allawr y lladawd. ar llall a gauas yn llundein y mywn manachloc a oed yno. ac yno rac bron yr allawr y llas. Ac odyda ym pen y tryded vlywyd yn llas custenin y gan gynan wledic. Ac y cladwynt yg hkor y kewri geirllaw uth' pendragon yn emyl salisberi. B.

⁵⁹⁷ Ac yn nesaf y gustenin y doet kynan wledic yn vrenhin nei y custenhin. Gwas ieuano a oed hwnnw enryued y volyant ae dewred ae daeoni. A hwnnw a gauas llywodraeth yr holl ynys. A theilgw oed ynteu y hynny. pei na chareil teruyse yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac ewythyr idaw heuyt yr hwn a dylsei wledychu gwedy custenhin a ryuelwys arnaw ac ae delis. Ac ae dodes yg karchar. A gwedy llad y deu vab y kymrth ehun llywodraeth yteyrnas. Ac yn yr eil vlywyd yn vrenhinyath y bu varw. B.

⁵⁹⁸ Ac yn nesaf y gynan wledic y doeth gwertheuyr yn vrenhin. Ac yn erbyn hwnnw y kyuodes y saeson. a dwyn eo kenedyl attunt ogermania. Ac eisoes gwedy kreulawn ymlad. goruot awnaeth gwertheuyr arnadunt. A chymryt llewodraeth y teyrnas yny law ehun. A phedeir blyned gan hedwch y kythelis. B.

⁵⁹⁹ Ac yn nesaf y hwnnw y doeth maelgwn gwyned yn vrenhin yn ynys pdein oll. Ac ar vu kyn noc ef tekaf gwas oed vaelgwn. kywarsagawdyr a diwereidwr vu ynteu ar lawer o greulonyon vrenhined. kadarn a dewr oed y vilwryaeth. hael oed am rodyon. Ac ar vn geir: eglurach oed no neb pei nat ymsodei ym pechawt sodoma. Ac o achaws hynny y bu gas gan duw ef. Maelgwn eisoes a gauas coron yteyrnas ae llywodraeth. Ac y gyt a hynny: ef a orescynwys ywhech ynys yn gyntaf brenhin gwedy arth' wrth coron teyrnas ynys pdein. Sef oedynt iwerton. Ac yslont. A gotlont. Ac ore. A llychlyn. A denmarc. A rei hynny trwy greulonyon ymladeu y darystygws. Ac or diwed yd aeth y mywn eglwys geir llaw y gastell ehun. yn deganhwy. Ac yno y bu varw. B.

⁶⁰⁰ Ac yn hessaf y vaelgwn y doeth keredic yn vrenhin Gwr oed hwnnw agarei teruyse ac annundeb yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac wrth hynny y bu gas ynteu gan duw. a chan yteyrnas. A gwedy gwybot or saeson y anwastatwyd ef. Anuon awnaethant ar gotmwnt vrenhin yr afrie hyt yn iwerdon. adothoed a llygher diuawr gantaw y werescyn iwerdon. B.

⁶⁰¹ Ac yna trwy vratt y saeson y doeth gotmwnt yr alban yr tir. A thrugein llong a chant llong gantaw. yny ran honno yd oedynt y saesson. twyllwyr heb vedyd arnadunt. Ac yn y ran arall yd oed priawt genedyl yr ynys. A theruyse ac annundeb y redunt. Agwedy duunaw y saeson a gotmwnt. ymlad awnaethant. a cheredic vrenhin. Agwedy ffo keredic y erlit o dinas pwy gilyd hyt yn circeistir. B.

⁶⁰² Ac yna y doeth ymbret nei y lewis vrenhin freinc. A gwrhau y gotmwnt gan ammot y ganhorthwyaw ynteu or gotmwnt hwnnw wrth werescyn teyrnas ffreinc ar tor y ewythyr. kans herwyd y kadarnhai ef yn aghefreithawl yr list debolissit ef y ymdeith ohono. Ac or diwed gwedy kaffel y dinas ae losci: ymlad kat ar vaes awnaethant. A cheredic vrenhin. Ac gymhell ar ffo trwy hafren hyt yg kymry. Ac ny orffowysswys gotmwnt yna eo dechreudic irlloned o lad a llosgi y dinassoed ar kestyll ar treuyd. hyny daruu idaw dileu holl wyneb y teyrnas hayach or mor y gilyd o yscolheigan a llygion heb trugared o flam a chledyf a distrywei hyt y prid. Ar hyn a diaghei or truan aerua honno a ffloynt y ynnyalwch y geissiaw amdiffynt eo heneiteu. B.

⁶⁰³ Py beth genedyl lese gywarsagedic o diruawr a gorthrwm. puner pechawt a syberywynt y rei a udydent gynt yn wastat yn sychettocau gwaet ac annyndeb a teruyse rwg eo kiwtawryr e hun. y vello genedyl truan ynys prydein y gwenheist ti. kans tytheu kyn nodyn a gylleistei kynnedloed y teyrnasloed pell y wrthyth y darestwg it. Ac weithon megys gwianllan yd wyt tytheu gwedy rymchoelut yn werwed. A cheithweh hyt na elly bellach amdiffyn dy wlat o law dy elynyon. Ac wr hynny truan seberw genedyl. kymr dy penyt. ac ednebyd y geir a dyweit yr arglwyd yn yr yvigil pop ty teyrnas ar hanher ac awahaner yndi ehun. a distrywir ac a diffeithir ar ty sythar y gilyd. Ac wrth hynny kans ymlad ac annaundeb y giwdawt e hun. A mwc teruyse a chyghoryunt a tywyllywys dy vryt ti. kans ty syberwyt ti ny mynwys ufyddhau y vn brenhin. wrth hynny y gwely tytheu y creulonaf paganeyt yn distryw dy wlat. Ac yn bwrw y tai ar tor y gilyd. yr hyn a wyl dy etued ti hyt dyd brawt. kans wynyt a welant estronyon genedloed yn medu eu tai. ar kestyll ar dinassoed. athref eu tat. o rei ymaent deholeddic. y rei onyt duw ae peir ny allant eo kynnyd byth tracheuen. B.

⁶⁰⁴ Agwedy dauot yr creulawn yseymunedic hwnnw a gwyr yr afrie ygyt ac ef anreithaw yr ynys ae llad ae losci or mor y gilyd megys y dywespwyt vchot i y rodes loeyr yr saesson a vo distryw o nadunt arneit. kans trwy eo bratt yr yr dothoed gotmwnt yr ynys. Ac wrth hynny kiliwys atlyblyn y brytanyeyt y emyleu yr ynys y gymry a chernyw. A gwneuthur mynych ryuel o dyno am pen eo gyllynon. B.

⁶⁰⁵ Ac yna gwedy gwelet o teon archescob llundein. ac archescob kaer efrawc yr eglwysseu ar kenueinoed dywyawl ae gwassanaethu gwedy eo distryw hyt y dayar. Sef awnaethant kymryt escryn y seint a ffo ac wynt yr lleod diffeithaf a gawssant yn ynnyalwch eryri. rac ofyn eo distryw yn gwbyl or yseymun diuedyd saesson y sawl ar erif o escryn seint e hentadeu aoed gantunt. A rac kolli hynny o ymrodynt wynteu oc eo bod ymertherlyaeth. Ac ereill onadunt yn llougeu hyt yn llydaw. Ac aruryder yr holl eglwysseu or oedynt yny dwy archescobawt llundein a chaer efrawc. A edewit yn diffeith. B.

⁶⁰⁶ Ac yna trwy lawer o amser y colles y brytanyeyt coron ynys pdein ae theilgytawt. Ar hyn a trigassei gantunt wynteu or ynys nys y dan vn brenhin creulawn yd oed darystygiedic gan vynyh ymanreithaw. Ac yr hynny heuyt yn chauas y saesson y goron. namyn daly dan dri brenhin aorugant. B.

⁶⁰⁷ Ac ynnyr amser hwnnw yd anuones Giryol pap austin y pregethu yr saesson hyt yn ynys prydein. kans y ran yd oedynt or ynys. yr daroed dileu cristonogyaeth o honei yn gwbyl. A chan y brytanyeyt ydoed ffyd gatholic didramgwyr yr yn oes leuterius pap. B.

⁶⁰⁸ A gwedy dyuot austin: y kauas seith escobawt yn gyflawn o preladyeyt credyfus. a manachlogoed lawer yny rei yd oedynt keueinoed dywawl yn talu dywawl wassanaeth herwyd eu hurdas y duw. Ac ymlyth y manachlogoed hynny yd oed vanachloc arbenic yndinas bangor y maelaw. Ac yny vanachloc honno y dywedit bot yngymmeint erif y chwaut o veneich. a gwedy ranhet yn seith ran. y bydei trychant manach ympon ran heb eo pryoret ae swydwyr. A hynny oll yn ymborth o laur y dwylaw. Sef oed enw eu habat dunawt. Gwr enryued y ethrylith ae dysc yny keluedodeu. B.

⁶⁰⁹ Ac yna y keisawys austin gan yr escob darestwg wrt gytlauuryaw ac ef wrth pregethu yr saeson drwg. Ac yna y dangossos dunawt trwy amryualyon awdurdodeu yr yscryth lan hyt na dilynt wy pregethu eu fyth wy y eu gelynyon kanys archesob a oed undunt ehunein. A chenedyl y saeson yn ormes arnadunt. Ac wrth hynny na mynhnt na prgethu yr saeson. na chedymdeithas ac wynt na chyffrannu eu fydd ac wynt mwy noc a chwn. B.

⁶¹⁰ A gwedy gwelet o edelbert brenhin keint y bryttanyeit yn ymwrthot a phregethu yr saeson ygyt ac austin. Sef awnaeth ynteu blyghau. ac anuon hyt ar edelflet brenhin y gogleid. ac ar y brenhined ereill or saeson. y erchi vduint luydyaw am pen dinas bangor y gyt ac ef. ydial ar dunawt ac ar yr ysgolhegon. A tremygassei awstin. ae pregeth yr saeson. A gwedy kynnullaw diruawr lu o nadunt. dyuot awnaethant ar llu hwnnw gantunt hyt yg kaer lleon y lle ydoed brochuael yscithrawc yn eu herbyn. Ac yno yr dothoednt y meneich a chredyfwyr o pop manachloc or aod ynterynas y bryttanyeit. Ac yn vwyaf oll o dinas bangor y wediaw ar duw gyt ae kenedyl. Ac yna gwedy ymgynnullaw y lluoed o pop parth: dechreu ymlad awnaethant ysaaeron ar bryttanyeit. Ac or diwed y bu reit y brochuael adaw ymaes ar dinas. Ac eissoes nyt heb wreuth' diruawr aerua oe elynyon. B.

⁶¹¹ A gwedy kaffel o edelflet y dinas. A gwybot yr achaws yr dothoednt yno y sawl gredyfwyr hynny ymchoelut y arueu awnaeth yny credyfwyr. Ac ynyr yn dyd hwnnw gan goron mertherolyaeth yd ellygwy y wlat nef deucanwr a mil o veneich. B.

⁶¹² Ac odyna megys yd oed y creulawn hwnnw ar saeson y gyt ac ef yn kyrcu dinas bangor. Gwedy clybot or bryttanyeit y greulonder: ymgynnullaw awnaethant holl tywysogyon hyt ym mangor. Ac yna y doeth bledrys tewysawc kernyw. A maredud vrenhin dyuet. katuan vrenhin gwyned. Mab oed hwnnw y iago vab beli vab enyawn vab maelgwn gwyned. A gwedy dechreu y vrwydyr honno: drut a chalet ac aruth vu yr aerua o pop parth. Ac eissoes trwy drugared duw y goruu y bryttanyeit. Ac y brawyt edelflet. ac y kymellwyt ar ffo. adiangassei oy lu ef. Ac heuyt y llas hwech a thriugeint adegmil oe wyr. Ac y dygwydwys bledrys tywysawc kernyw o parth y bryttanyeit. B.

⁶¹³ A gwedy hynny tywysogyon y bryttanyeit a ymkynnullasant hyt ygkaer lleon. ac o kytygghor yna yd urdywt katuan vab iago yn vrenhin arnadunt. Ac yna wedy gwisawc o honaw corou y teyrnas y kymellawd edelflet trwy humyr. Yna yr ymkynnullws yr holl vryttanyeit yn borth i katuan. a chyrcu trwy humyr kan erlit edelflet. Gwedy gwelet o edelflet hynny. sef aoruc kynnull attaw yr holl saeson. a bydinaw yn erbyn y bryttanyeit. B.

⁶¹⁴ A gwedy bot y deu lu yn barawt y gyrcu y gilyd. sef y tagnouedwyt wrh katuan ac edelflet kan kytymdeithon. kan rodi y parth traw y humyr y edelflet. ac adaw lleogyr a chernyw a chymru yn medyant katuan ygyt a choron y deyrnas. B.

⁶¹⁵ A thra yttodeynt evelly yn kynhal tagnoued a chytymdeithas. sef awnaeth edelflet ymwrthawt ae wraic briawt. ac o herwyd y kas oed ganthaw wrthi y dehol aoruc oc y kyuoeth. Ac yna kan vot eisoes yn veichawc. sef y kyrcawd y wreic hyt at katuan y geisaw porth mal y gallei odyna kymodi ac edelflet. ac ny thygwys hynni idi. sef awnaeth hitheu yna trigyaw yn llys katuan. hyt pan eskorei oc y beich-ogi. B.

⁶¹⁶ Ac yna yr amser hwnnw y ganet heuyt mab y katuan oc ei vrenhines. Ac yna y rodet y meibon hynny ar vaeth ygyt yn ol y deawt y dyliei brenhinawl etived. Sef oed enweu y meibon. nyt angen mab katvan aelwyt katwallawn. ac etwin oed enw y llall. Ac yna pan yttodeynt weisyon iueine y rodet wynt ar selyf brenin llydaw. er dyscu udunt. mal y dyscynt yno moesau ac arueu. B.

⁶¹⁷ A selyf a aruolles y meibon yn llawen ac yn anrydedus. ac ymphen yspeit o amser y tyfawd kan selyf y meint kariat udunt hyt nat oed nep yn y ryw gymdeithas ac ef. ar gweisyon hynny ymop achaws a daghosynt y dewred ae eu kampeu molyannus hyt y kerdws oc klot tros y gwlaoded. B.

⁶¹⁸ A gwedy bot euelly talym o amser y buant varw katuan ac edelflet. yna y deuthant katwallawn ac etwin trach y keven y ynys prydein. ac y kymyrth pob un onadunt kyuoeth y tat. kan kynhal y kytymdeithas y rygthint mal kynt. A gwedy lithraw yspeit dwy uylned heibaw erchi aoruc etwin kanhat ygan katwallawn y wisaw koron ohonaw y tu hwnt y hwmyr. ac i gynhal gwyluau yn enryded y seint. mal y gnotaei katwallawn or parth arall. B.

⁶¹⁹ Ac yna oet dyd awnaethant y datleu hynny wrth auon dulas. sef y doethant yno doethion o pob parth en holi yr hyn a dyleyt ygkylych yr achaws hwnnw. ac yd oed katwallawn or neill tu yr auon yn gorwed ae ben ar lin breint hir y nei. A phan yttodeynt yuelly ywlaw aoruc breint hir. ac y dygwydwys y dagreu ar wyneb katwallawn. Ac yna kan tebygu bot gwlaw yn bwrw arnaw drychauel y olwoc aoruc. a gwelet breint hir yn ywlaw. sef y gofynwys y brenhin achosyon y trystyt hwnnw. B.

⁶²⁰ Yna yr atebawd breint hir mawr yw deunydy ywlaw imi ac y kenedyl y bryttanyeit oll rac llaw. kanys hynny aod ragor teilyctawt udunt wy ac y titheu arodeisti. a hyn aod ragor breint ac urdas er oes maelgwn gwyned. kans er hynny ny bu un tywysawc y genedyl y bryttanyeit yn gallu gwrthwynebu gormes y saeson. nae aallei y kadw ar eu hen teilygtawt. ar awr hon yw ymgynhal yr anryded dy vot ti yn godef kolli a lleihau hynny. kan vot yr estrawn genedyl honno yn wastat trwy gnotaeid twyll a brat yn y distrywiaw. ac yr awrhon yn vwyaf oll kan geissaw arueru o wisaw coron brenhiniaeth yn yr ynys hon. A pheie keffynt hynny mwy o syberwyt y gmyerint o vot udunt gynhal urdas brenhinawl. ac er gorchuugu a distrywiaw y bryttanyeit y gwahodynt ereill oc eu kenedyl attadunt trwy y rei y gellynt wreuthur hynny. Ac heuyt anyanawl udunt yw twyll a brat. y rei ny wnaethant erioet kadw amot wrth neb. Ac wrth hynny reitaihu yw eu gwrthlad ae darestwg noc agwanegu oc anryded ac eu medyant. kanys ymdangossawd eu gnotaeid dwyll. pan ladassan yn kenedyl yn amser gwrthethryn. ac wynt aorugant vrat emrys wledic. wynt a vredechassant arthur heuyt trwy dyunaw a medrawt. a chan dwyn gotmwnt yna wynt a deholassant keredic ac a dugant y kyuoeth ygan y dyledogogyn. B.

⁶²¹ A gwedy clybot o Gatwallawn yr ymadrodyon hynny edivar vu ganthaw yr amot awnaethei. ac anuon aoruc at etwin y venegi bot yr hyn a geissyei yn erbyn kyghor ei wydda. panyw deuawt eu hentadeu ydoed nat iawn dal yr ynys tan dwy goron. Ac yna blyghau aoruc etwin ac ymadaw kan vynet parth ar alban. a dywedyt y gwiscei ef coron er gwaethaf i gatwallawn. Ac yd anuones katwallawn a menegi idaw o gwiscei ef coron ynys prydein y lladei enteu y ben ydan y goron. B.

⁶²² A gwedy hynny kynnullaw y llu mwyaf a allei aoruc pob un. ac ymkynuaruot parth traw y humyr. a brwydraw yn dost aorugant. Ac etwin a gymhellawd gatwallawn ar ffo hyt yn iwerdon. ac etwin a oresgynawd gyuoeth katwallawn gan loski y dinassoed a llad y kiwdawtwyr ac anreithiaw y gwlaoded. Ac val yd oed etwin evelly yd oed katwallawn yn keissaw ymchwelyt yw gyuoeth tracheuyn. ac nys gallei. kanys pa le bynhac y keissiei dyuot yr tir yna y bydei etwin yn barawt yw erbyn. kans dothoed dewin goreu or byt attaw or yspaw. sef oed enw hwnnw pellytus. A hwnnw a adwanei ar redeu y ser. Ac ar trwyf escyl yr adar ydamweineu adelhei rac llaw. A hynny a vanagei ynteu i etwin. Ac wrth hynny ny allei katwallawn dyuot ynys pdein. A gwedy gwybot hynny o gatwallawn annobeithaw a oruc o

tebygu na chaffei byd dyuot y ynys prydein. Ac or diwed y kauas yny kyghor mynet hyt yn llydaw megys yw gallei dyuot yw gyuoeth tracheuen. B.

⁶²⁵ A throssi awnaethant eu hwyleu parth a llydaw. Ac ynhyunny kyuoedi gwynt kythrawl gorthwyneb yn eu herbyn. Ac yn deissyuyt gwascaru eu llongeu hyt nat oed vn y gyt ae gilyd. A diruawr ofyn a dygyrchwys llywyd llog y brenhin. Ac ymadaw ar llyw aoruc. Ac yuelly y buant ar nawd yn gyhyt ar nos mal y dydoei y tonneu wynt. Ac yna pan doeth y dyd trannoeth y doethant y ynys vechan. Sef oed y henw garnarrei. A gwedy kaffel y tir onadunt. kleuychu aoruc ybrenhin o wrthrw haint rwg dolur colli y wyr ar tymhestel ar mordwy ar dyfroed ar alltudeoed aoruc arnaw ynteu ehun. A chyntrymet vu y heint ac na lewas na bwynt na diawt teir nos a thri dieu. ar petwered dyd y doeth arnaw blys kik hely. B.

⁶²⁶ A gwedy menegi hyunny o honaw y vrent hir. kymryt bwa a saetheu aoruc breint. a mynet y grwydraw yr ynys y edrych adamweineu idaw caffel y vlys yw arglyd. A gwedy na chaus dim goueileint a gymyrth yndaw yn vawr rac ofyn dyuot agheu yw arglywd am na chaffei yr hynt yd oed yny whenychu. A chany wydat peth awnaei: aruer aoruc o geluydyt nyr clywdieit eirioet nyt amgen no thrychu dryll o gehyr y vordwyt ae dodi ar ver: ae ardymerhu ynda. Ae rodi ar gatwallawn: ae yssu a oruc katwallawn gan tybygu y mae kik eneuell gwyllt oed. a ryuedu awnaeth na rygassei eirioet y ryw chweith a blas y gwyssae ar y golwyth hwnnw: Ac ar hyunny eissoes y dechreuis gymhau y arnyan. ac ar pen y tryded dyd yd oed yn iach. Ac yna dechreu awnaethant kyweiryaw eu llogheu. A drychael hwyleu. Achymryt eu hynt. Ac y gaer gidalet y doethant y tir llydaw. ac odyna yd aethant hyt ar selyf vrenhin llydaw. Ae erbyneit aoruc selyf idaw yn anrydedus. B.

⁶²⁷ A gwedy gwybot o honaw yr achaws yr dothoeddynt yno adaw nerth awnaeth udunt: Adwyedut megys hyn. Dolurus yw genyfui. etholedigyon gwyr ieueinc bot gwlet anhentadeu ni gwedy ygwerescyn o estrawn genedil. A chwithew gwedy awch dehol yn waradwydus. Ae ereill oe awch kenedyl yn gywar-sanedic ydanadunt. Aphob kenedyl yn awch kylch yn amdiffyn eu gwlat yn wrawl. A ryued yw bot gwlat gystal ac ynys pdein na ellwch chwithew amdiffyn hi rac kenedyl satanas sef yw rei hyunny y saesson. Pan yttod awch hentadeu chwi a gwyr y wlat hon yny gwarchadw hi: nyt oed vwy ganthunt nor dim lleihaf y hamdiffyn hi rac kenedyl saesson. A rac pop kenedyl arall ac wynt a vdydynt arglwydi ar yr holl enyssoed yn eu kylch. Ac nac ny bu vn genedyl a llei wrthwynebu vduent eithyr gwyr rufein. wynt a gymhellwyt eissoes ohonei yn waradwydus gwedy llad eu tywysogyon yn llwyr. Ae eissoes yr pan duw vaxen wledic a chynan meriadawc ydyldegogyon ohonei hyt ywlat hon ny bu yno yr hyunny hayach a llei kenedydu oe breint idi tracheuen. Achyt yr ffei heuyt rei agynydeit vduent oe breint o peth: ereill a vei wannach a gollai hyunny eilweith. Ac wrth hyunny dolur yw genyfi awch gwander chwi. kanyas vn genedyl ym. Ac vn yn gelwir megys chwithew brytanyeit. Ar wlat hon y mayn yn amdiffyn eu gwlat rac pawb oe gelynyon yn wrawl. B.

⁶²⁸ A gwedy darnot y selyf dywedut yr ymadrodyon hyn: megys kywlydyaw a oruc katwallawn. ac ateb yr brenhin val hyn. Arglywd vrenhin heb ef duw attallo iti adaw nerth ymi y geissaw yw kyguoeth tracheuen. A minheu ae diochaf yr hynt a dywedei titheu bot yn ryued genhyt lesceit kenedyl ynys prydein: hyt na allasant kynhal breint eu hen tadeu. gwedy dyuot y brytanyeit hyt y wlat hon. Nyt reit ryuedu hyunny herwyd y gnelir imi. Sef achaws yw. dylydegogyon yr holl teyrnas a duca tywysogyon hynt ganthunt hyt ywlat hon. Ar anlydegogion a trigassant yno. A phan gauas yr anlydegogion mediant y gwyr bonhedic: ymdyrchael awnaethant wynteu yg ham ryuug. a cham syberwynt yn vwy noc y kanhadei dylent. Ac o ormdoyon kyuoeth a drych y llwy a golut. ymrodi y odinab megys y dywedei gildas. hyt nat mwy y pechawt hwn: no phop pechawt o uyd ymplith yknedloed. Ac yn penhaf peth a distryw yr holl da: Cassau gwiroed. A charu kelwyd. A thalu drwc dros da. Gredeu enwired dros hegawch. Ac y uelly y gwneynt pop peth yn wrthwyneb yr wirioned. Ac ny cheissynt dim gan vedec yr holl nerthoed. Ac ygyt a hyunny: hyt nat mwy y gwnaei y dynyon y byt hyunny: namyn meneich ar eglwyswyr a chenuein duw ehun. Ac wrth hyunny nyt ryued bot yn gas duw y genedyl y wnelei y ryw distryw weithredoed hyunny: Ac or achaws hwnnw colli o nadunt tref eu tat ac eu gwlat: kanyas a oed yn mynnu dwyn estrawn genedyl y dial arnadunt eu pechodeu. Ae eissoes teilwn oed pei duw ae caahattaei keissaw kenedydu oe breint ae eu teilygdawt. Ac y vwrw gwardwydyt y wrth an priawt genedyl mal na ellit dywedut an bot yn tywysogyon llesc: na gwallus. mal na lauryem y geissaw bwrw gwra-tydyt y wrthym. Ac yn achwanec y hyunny. hyach ehofnach yd archaf y d canhorthwy ti. noc vn arall kanyas vn gorhentat a vu yn andeu. Ac velly dwyn y hach awnaeth yn dec. B.

⁶²⁹ Ac yno y trigwys katwallawn y gayaf hwnnw y gyt a selyf vrenhi llydaw. Ac anvon breint hir i enys prydein aorugant o gytyghor. y arvaethu kaffael o gattei duw idaw kaffael y dewin. yr ydoed yn lludias Katwallawn y dir enys prydein. Ac yna y dothoed breint hir y porth hamwnt yr tir. ac ymwisgaw aoruc megys y reidussyon. ac yn y dull hwnnw ymdeithaw parth a chaer efrawc lle yd oed y dewin yn llys etwin. Sef y kauas yny kyghor gwneuthur bagyl hayarn a blaen tra llym idei ygyt ar hon yr aruaethei llad y dewin o ryghef bod duw idaw mykyuarnot ac ef. A gwedy dyuot yr gaer kytymdeithocean ar reidussyon aoruc breint y rei o herwyd deuawt a eruerynt derbyn eluseni yn porth llys y brenhin. B.

⁶³⁰ A phan oed breint hir yn y lle hwnnw sef y gwlelei ei chwaer a llestryr ganthi yn dyuot allan o llys wrth keissaw dwfyr yr vrenhines. A honno a rydgassei etwin o gaer wyrangon wrth ymchoelut o dyhol katwallawn. A phan welas breint hir y vorwyn yn dyuot yn agaws attaw. ywlaw aoruc. a galw arnei yn isel. Sef awnaeth hitheu derchaelu a golwc gan pedrussaw. A gwedy dyuot attaw ac atnabot y brawt ergrynedigyaeth a gymyrth rac ouyn y damwein oe atnabot gan y elynyon ae daly. A gwedy ymgaredigaw ar vryder trwy amruael ymadrawd hi uenegys idaw ansawd y llys. ac a dangosges y dewin idaw. kanyas ef a dothoed yn ol y aruer yn plith y reidussyon wrth rannu kardawt udunt.

⁶³¹ A gwedy adnabot y dewin. sef a erchis breint yr chwaer. kaffael fford oes gallei y dyuot yn diarwybot o llys attaw hyt yn agaws y hen temhlyd aored gerllaw lle y gwnelei llechu yn y haraws. Ac yna yd aeth breint ygyt ar torf o reidussyon hyt y lle yd oed y dewin yn eu ryoli. A phan rodes y tyghetuen idaw fford y gylfauan. sef y gwant y dewin adan y vron. ac ar dynawt hwnnw y lladawd. Ac yn deissyuyt bwrw y vagyl ymdeith awnaeth breint a mynet ymplith yr aghanogyon ereill hep nep yn y dybyaw. ac yn diannot kyrochu y lechua. B.

⁶³² A phan ydoed breint euelly. y chwaer ynteu gwedy bot trwy y nos yn mynnu o pop ystryw kaffael fford y dyuot allan o llys ac eissoes nis gallei hyunny. kan y kyffraw ar braw aored yn y llys o achaws agheu y dewin. gossot gwilyr aoruc etwin ar y gaer. Ac yna pan atnabu breint hyunny ymadael aoruc ar lle hono. a mynet parth a chaer excestryr. B.

⁶³³ A gwedy dyuot yno dyuynnu attaw y brytanyeit aoruc breint. a dywedut udunt y gylfuan a rywnaethei. yna kadarnhaw y gaer honno awnaeth. a gorchymyn y holl wyrda yr ynys ymgeisyaw y gadw y dinassoed ar kestyll. ac heuyt anuon kenhadu hyt ar katwallawn y erchi idaw ymchwelyt yn diannot a phorth ygan selyf brenhin llydaw y eu kanhorthwyaw. B.

⁶³² A gwedy mynet y chwedyl hwnnw yn hyspys tros ynys prydein. sef aoruc peanda brenhin keint kynnullaw y llu mwylhaf a allei or saesson a mynet hyt yg kaer excestyr a gwarchae y dinas a dechreu ymlad a breint yno. B.

⁶³³ Ac ual yd oed y saesson euell yn gwarchae breint. nachaf katwallawn a degmil o wyr aruawc ygyt ac ef yn dyuot yn ganhorthwy o lydaw. ac yn diskynnu yr tir oc eu llogheu. ac yn gyflym yn kyrcu parth ar gaer honno. A phan oed yn agawys yr lle rannu y varchogyon yn pedeir bydin aoruc. ac yn diannot kyrcu y elynyon. ac eu kymhell ar ffo gan llad niuer mawr onadunt a daly peanda. A phan welas y gwr hwnnw nat oed ffordd idaw gaffael rydyt gwrlhaw aoruc y katwallawn. gan rodi gwystlon ac adaw mynet ygyt ac ef yn erbyn y saesson. B.

⁶³⁴ A gwedy kaffael y uadugolyaeth honno galw attaw y holl wyra awnaeth katwallawn. y rei a vuessynt waskaredigyon er taly m o amser. a mynet yn diannot y ryuelu ar etwin parth ar gogleid. B.

⁶³⁵ A phan gicleu etwin hynny kynnullaw attaw aoruc holl vrenhined y saesson. a dyuot yn erbyn Katwallawn hyt y lle aelwir hetfeld. Ac yno eissoes wedy dechreu y vrwydyr y llas etwin ac holl lu hacach. Ac ygyt ac ef y dygwylws offryt y vab a gotbott brenhin orc. a daethei yn kanhorthwy idaw. B.

⁶³⁶ A gwedy y vudugolyaeth honno kyrcu trwy wladoed y saesson awnaeth katwallawn gan y vath kreulonder hyt na adawei nep yn yvw. namyn lle gwelhei wreic iehiawc. ac gledfyd yd ellygei y beichogei hyt y llawr. ac ewellyt nyt arbettei na gwr na gwreic. na hen nac ieueinc. kan wneuthur kydauian druenus o kenedyl y saesson. kan aruaethu eu diua yn hollawl or ynys hon. B.

⁶³⁷ Ac yn kerdet radcaw ewelly or diwed brwydyr a uu idaw ac offryc. y gwr aod yn dywyssawc ar ol etwin. a hwnnw a las ygyt a deu nei idaw. y rei a oedunt y lywodraethu gwedy ef. Yna y daeth osswallt yn vrenhin yn y gogleid. ac yn erbyn hwnnw y daeth katwallawn ac ae kynhellellaw ar ffo o wlat pwy gilyd hyt y mur a adeilawd seuerws amherawdyr y rwg lloeygr'ar alban. Ac yna anuon peanda aoruc ygyt a ran vwyhaf or llu hyt yn y lle hwnnw y ryuelu arnaw. B.

⁶³⁸ A phan ydoed peanda vn gwarchae osswallt yn y lle aelwir yn saesnech heufelt. ac yn gymraec y maes nevawl. sef awnaeth osswallt yna dechuael croes yr arglwyd. kan erchi ar y gytuarchoegyon oc eu llawn llef dywydelt plygwn an glinyeu a gvelwyn yr holl kyuoethawc duw yn rydhau o dwylaw y brytanyeit dywal. ac ygan yr yscymun tywyssawc peanda. kanyf ef a wyr an bot ni ar yr iawn yn ymlad tros yn kenedyl. Ac yna pawb awnaethant yn ol y orchymyn. a phan dorres y wawr y dyd trannoeth kyrcu eu gelynyon aorugant. a thrwy evyrllit eu ffyd kaffael y uadugolyaeth. B.

⁶³⁹ A gwedi clybot hynny o gatwallawn blyghau aoruc a chynnullaw llu mawr er kyrcu osswallt. ac yna ymlad ac ef aoruc peanda yny lle aelwir bwirne ac y llas. B.

⁶⁴⁰ A gwedy llad osswallt ar ran vwyhaf oc y lu oswi aelwyn y vrawt a uu yn gwledychu ar y ol ef. A hwnnw a gausas tagnoued kan katwallawn trwy wrhaw idaw. a thalu anylder o eur ac ariant. B.

⁶⁴¹ Ac yna yn diannot allfyt mab y oswi ac odwalt y nei vab brawt a gyrodassant yn y erbyn. a chan ny dygrynnoes. udunt hynny wynt a ffoassant ar peanda ac erchi kaffael porth ganthaw y oreskyn kyuoeth oswi aelwyn. B.

⁶⁴² A chan nat allei peanda torri y tagnoued awnaethi katwallawn tros y gwladoed annot hynny aoruc hyt pan kaffei kanhiat kan katwallawn y vrwydwar arnaw. Ac yna tra ydoed katwallawn yn daly llys ar wylieu y sulgwyn yn llundein. ac yn gwiscau coron y deyrnas. sef yd oed yno holl tywyssogyon y saesson eithr osswi aelwyn yn unie. ygyt a holl tywyssogyon y brytanyeit heuyt. Ac yna y daeth peanda ar katwallawn y ouyn y achaws na dathoed oswi yr llys. ar holl tywyssogyon wedy dyuot namyn ef ehun. A chatwallawn a dywawt mae claf oed. Nac ef arglwyd heb ef nytt or achaws hwnnw na doeth. namyn anuon keihaleud awnaeth hyt yn germania yscymun y wawd saesson attaw y geisaw dial y vrat arnafi. athi. ac ygyt a hyunny heb ef y mae yn torri tagneued ynys prydein. kan dihol y deu nyeint allfyt ac odwalt. Ac erchi canbat awnaeth peanda oe lad noe diho o teruynue ynys prydein. B.

⁶⁴³ Ac yna gwedy galw o gatwallawn y gyghorwyr attaw. a medylaw peth awnelhit am hynny. ym plith hynny y rodes mareded vrenhin dyuet y kyghor hwn. Arglwyd heb ef. kanyf holl kenedyl saeson a derpeireit eu dehol yn llwyf or ynys hon. pa achaws na thirgeist titheu ar y medwl hwnnw kanyf ny dylit kadw ffyd wrth y neb nys catwo. Ac wrth hynny dyro canha y peanda y ryuelu ac wynt. ac attuyd ef a lad pop rei o nadunt y gilyd. yr saeson. ac y uelly y dilhehir or ynys hon. B.

⁶⁴⁴ Ac ar hynny y rodes katwallawn ganhyat y peanda ryuelu ar oswi. A gwedy kynnullaw llu mawr. kychwyn a oruc peanda trwy humyr ar torr oswi. A ryuelu yn wychyr a oruc arnaw gan anreithaw y wlat. B.

⁶⁴⁵ A chynnec aoruc oswi lawer o rodyon o eur ac ariant y peanda yr peidaw ae ryuelu. A gwedy na mynnai peanda diim ganthaw. Sef awnaeth kynnozni dau ac ef. A chyn bei llei y niuer noc un peanda y rodi kat ar vaes idaw ar lan yr auon a elwit ganiued. Ac y llas peanda ar y deguet arugeint o tywyssogyon y saeson : a ruyychan oll. A gwedy llad peanda y rodes katwallawn y kyuoeth y ulfrit y vab. Ac y kymyrth ulfrit tywyssogyon mers y ryuelu yn erbyn oswi. Ac eissoes o diwed y kynodi awnaeth katwallawn udunt. B.

⁶⁴⁶ Ac wyth mlyned a deugeint gwedy gromot katwallawn y bu yn gwledychu. Ac ym pen yr wyth mlyned ar deugeint yd aeth or byt hwn y pyntheinet dyd o vis tachelwed. ae gorff a gymyrth y brytanyeit ac ae hirasant ac ireideu gwyrthauwr. Ac y gossodassant y mywn delw edly gwedy diueu ar y lun ehun. o enryued geludyd. Ac y gossodassant y delw ar vach uch pen y porth tu ar gorllewein yn llundein yr aruthyr yr saeson. Ac ydanaw y gnaethpwytt eglwys o enw seint marthin. ac effeireit yganu rac y eneit. Ar gwr hwnnw a vu y marchawc evydwyl ar darwgan myrdyn. B.

⁶⁴⁷ A gwedy daruot hynny y kymyrth katwalawdyr vrendigeit y vab ynteu lewodraeth y teyrnas y law. B.

⁶⁴⁸ Mam katwalawdyr ynteu a oed chwaer untat a pheanda. ae mam hitheu oed wreic vonhedic o dyledygyon ergig ac euas. A honno a gymyrth katwallawn yn wreic idaw gwedy y gymot a pheanda. B.

⁶⁴⁹ A gwedy llywaw o katwalawdyr y teyrnas trwy yspeit deudec mlyned yn vrawl trwy hedwch. yna y cleuchwys o ryw nycthaw. Ac or achaws hwnnw kyuoedi teruysc y rwg y brytanyeit ehunein. ar wlat frwyrlhaw a distrywysant oc eu hyseymun teruysc. ac ygyt a hynny heuyt ryw direidi arall adoeht arnadunt ydial o duw arnadunt oc pychodeu. Ac sef oed hynny diruawr newyn a thymhestyl a marwolyaeth yn pop gwlat dros wyneb ynys prydein yn gyffredin hyt na cheffit na bwyt na diawt namyn ychydig y neb a allei hely yny diffieithweh. ar varwolyaeth aod kymeint ac na allei y rei bu gladu y rei meirw. Ac wrth hynny sef awneynt mynet y wladoed ereill or byt yny cych. Ac adaw eu gwlat eu hun yn diffieith gan wylouein yny wed hon. Arglwyd holl gyuoethawc nef a dayar ti an rodeist ni megys deueit yn vwytt bleiden. ac an gascereist ym plith alltudyon. Ac yn y kyweirywys katwalawdyr ehun lyghes. Ac y kychwymwys parth a llydaw gan achwanegu y ryw gwynuan hon. Gwae ni pechadureit am an pechodeu. trwy y rei y codassam dauw. kany ny chymarassam penyt tra yttodeim yn kaffel yspeit y

penydyaw. wrth hynny hediw y mae duw yn dial arnam ninheu hynny. ac yn dyrru oc an ganedic dayar. kany ny allwys un genedyl or byt an dyrru. tra yttoed duw ygyt a ni. ac wrth na allwys neb an dihol. y mae ynteu ehuon yn dihol ni o tref an tat o achaws an pechoden. Ac wrth hynny ymchwelwch wyr rufein. ymchweylnt yr yscottet ar ffichteit. ymcholeit y bratwyr twyllwyr yscymun saesson. llyma ynys prydein yn difeith uduntwy. Gwedy y difeithaw a var duw. yr hon ny allasant wy oc eu holl gedernyt y difeithaw. B.

⁶⁵⁰ A chan y ryw gwynuan honno y doeth katwalawdyr vendigeit a hynny o gynulleitra ygyt ac ef hyt yn llydaw. A chyrcu awnaethant hyt ar alan brenhin llydaw: nei oed hwnnw y selyf. Ac ynteu ac herbynwys ef yn anrededus. mal yd oed deilwg aruoll brenhin. B.

⁶⁵¹ Ac yna yd edewit ynys prydein yn difeith oc phriawt kiwtawtwyr eithyr echydic a diaghyssei y difeithwch kymry trwy ymborth ar hely ar dechreu y uall newyn honno. Ac aruthyr y uall honno ar y brytanyeit ar saesson trwy yspeit un ulwydyn ardec. Ar ydiagassei or saesson eissioes a anonassant ar eu kenedyl hyt yn germania y venegi udunt bot ynys prydein yn difeith heb neb yn y chyuanhedu oc phriodoryon. A manegi udunt bot yn hawd y chyuanhedu ac gorescyn. B.

⁶⁵² A phan gicleu y saesson hynny ymgynnullaw awnaethant lluosogwyd ac amlyder o niuer gwyr a gwaged. a dyuot yr gogleid yr tir. A dechreu kyuanhedu y gwladod difeit awnaethant or alan hyt yg kernyw. kanyt oed neb ae lludyei nac ae gwarauunei udunt. Ac or amser hwnnw allan y colles y brytanyeit llywodraeth ynys prydein. ac y dechreuis y saesson y chyuanhedu ae gwledychu. B.

⁶⁵³ Ac yna ym pen yspeit gwedy ymgadarnhau or yscymun pobyl honno yn ynys prydein yd archoed katwalawdyr ganhorthwyr ygan alan vrenhin llydaw y dyuot y orescyn yr ynys iarnadunt tracheuyn. Ac yna y daeth llef ygan agel or nef at gatwalawdyr y orchymyn nat elhei ynteu y ynys prydein kan na mynhei duw yr brytanyeit gaffel y llywodraeth hyt na chyfdawnyt yr amser a daroganawd merydyn. Yna y peris yr agel i gatwalawdyr mynet y rufein ar sergiws. ac yna y gymeryt penyt mal y kaffel y riaw ymplit y gwynuydedigyon seint. a trwy euyllyt y ffyd ef y delhei llywodraeth ynys prydein tracheuyn yr brytanyeit. gwedy idaw ef eilenwi yr amser tyghetuenawl. a chaffel dwyn y escryn ef o rufein y ynys prydein. pan geffir dangaws ereill escryn y seint. y rei a gudyessit rac ouyn y paganyeit yscymun. B.

⁶⁵⁴ Yna y daeth katwalawdyr at alan vrenhin llydaw a manegi idaw y geireu adrwedassei yr agel wrthaw. A phan glywes alan hynny. sef y kymyrth ef llyfreu daroganeu myrdyn. a daroganeu yr eryr o gaer septwn. a chanyadeu sibli. a chwilaw y daroganeu hynny oll aoruc er kaffel gwrbot a oedunt yn un ar geireu adrwedassei yr agel. yna y gwesles alan bot y sawl daroganeu hynny ac ymadrodyon yr agel ygyt yn wir. sef yr annoges ynteu i gatwalawdyr y rufein. Ac anuon iuor y vab ac ynyr y nei aoruc alan y ynys prydein y geissaw y cynhal ar y hen deilygtawt o waet a gwir dylet y brytanyeit. B.

⁶⁵⁵ Ac yd aeth katwalawdyr y rufein. ac o karyat duw ef a ymwrthodes a phob peth bydaw. A sergiws bap ae kadarnhaws ef ym plith y seinteu gleinyon. yna y cleuychawd katwalawdyr o orthrwm heint. ac y bu varwyn y deudecut dyd o uei yn yr wythuet vlydyn a phedwar ugeint a seith kant gwedy genu iessu grist or arglwydes veir.—*Mae y diwedd ar goll.* B.

⁶⁵⁶ Yr hyn a ganlyn, tan y nod yma yw diwedd diad llycyr GEOFFREY o VINWY o Vrut y Breninodd, yr hwn sydd yn nghadw dan arwydd.—Cleopatra B. V. yn y British Museum yn Llundain.—A phan aeth katwalawdyr y rufein o lydaw: y doeth iuor vab alan ac ynyr ynei allynges ganthunt hyt yn ynys brydein y ryvelu ar saesson: ac ny dygrynhoes ydunt dim. Canyt adaussei ball a newyn dim haech or brutaneyit yn vew: ar rei hynny ar daroed ev dehol yran kamber or ynys. Ac ny elwyt wynt yn vryttanyeit yna: namyn yn gymre. Ac o hynny allan y goruc y saesson yn diverauc: kynnal tagneued rynthunt ev hynen. A diwyll ytiroed goreu: ac adeiliat kestill. achaeroed. adinessyd. Ac val hynny y byriassant medyant y bruttanyeit iarnadunt: ac o hynny allann y colles y kymry ev breint. ac y bu dir ydunt godef saesson yn bennaf iarnadunt. Ar tywyssogion auant ar gymre gwedy hyn pob eilwers: aorchymyneis ynnuev y garadau o lan garban. vyng kyt oesswr y oed hwnnw. Ac ydaw ef yd edeweis y defnyd y ysgrifennv † brenhined y saesson o hynn allan: affeidyaw or kymre. Canyt ydiw ganthunt y llycyr kymraec yr hwnn a ymchweylws Gwallter archdiagon ryt ychen o ladin yng kymraec. Ac ef ay traethws yn wir ac yn gwbyl o herwyd ystoria y radeywededigeon kymre. A hynny oll adatymchwelleis ynnuev o gymraec yn lladin. Ac velly yteruyna ystorea brutus.—*Wedy hyn y ganlyn Brut y Saesson yn yr un llycyr.*

‡ *Mae gwall yma.*

⁶⁵⁷ Oed Crist pan fu farw Caradoc 1156. Mae er hynny hyd heddyw 457 o flwyddau. *Geiriau ar ymyl y llycyr.* A.

⁶⁵⁸ Ac evelly e tervyna vyngwaith inhen am ddrwc yscrifenu hyn yma: er hwn a gesgleis allan o amravallion lyfreu: o achaws nad oedd un llycyr yn berfaith heb lawer ar goll yn llo, etwa myvi a gavais e cwbyl ymewn pypm o lyfreu hen, deu o honynt o parchment wedi yscrifenu es agos i 500 o vlynyddoedd thri dyst: a thri ereill o hen gopieu. Y neb a'u hysgrifeno nesav govalad am iawn ysgrifenyddiaeth: mwy oedd yr ngoval i am y matter.—*Geiriau ysgrifenydd y llycyr.* A.

Gwybydd y Darlennydd nadoes bwys ar yr enwau a ddoded ar y ddau vrud uchod, sef BRUT TYSILIO a BRUT G. AB ARTHUR, eithyr er gwahaniaeth rhyngddynt.

BRUT Y TYWYSOGION.

PETWAR ugeint mlyned a whechant oed oet Crist pan vu y var6olyaeth ua6r dr6y holl ynys Prydein. Ac o dechreu byt hyt yna yd oed blwydyn eisieu petwar ugeint mlyned ac wyth cant a phum mil. Ac yn y vl6ydyn honno y bu var6 Kad6aladyr uendigeit uab Kadwalla6n uab Catuan brenhin y Brytanyeit yn Rufein y deudecuet dyd o Vei megys y proff6ydassei Vyrddin kyn no hynny 6rth Wrtheyrn G6rthenau. Ac o hynny allan y colles y Brytanyeit goron y teyrnas. ac yd ennillawd y Saeson hi. Ac yn ol Kadwaladyr y g6ledycha6d Iuor uab Alan vrenhin Llydaw. yr honn a elwir Brytaen uechan. Ac nyt megys brenhin namyn megys pen-naeth neu tywyssa6c. A h6nn6 a gynhellis llywodraeth ar y Brytanyeit 6yth mlyned a deugeint. ac yna y bu uar6. Ac yn y ol ynteu y g6ledycha6d Rodri mael6yna6c. Ac yn oes h6nn6 y bu uar6olyaeth yn I6erdon. Ac yna y cryna6d y dayar yn Llyda6. Ac yna y bu y g6la6 gwaet yn ynys Prydein. ac Iwerdon. Deg mlyned a phedwar ugeint a whechant oed oet Crist yna. ac yna yd ymchoela6d y llaeth ar emenyn yn waet. Ar lleuat a ymchoela6d yn waeta6l li6. Seith cant mlyned oed oet Crist pan vu uar6 Elfrytt brenhin y Saeson. Deg mlyned a seithgant oed oet Crist pan vu uar6 Pipin v6yaf brenhin Ffreinc. Ac yna kyn oleuet oed y nos ar dyd. Ac yna y bu uar6 Osbric brenhin y Saeson. ac y kyssegrwyt egl6ys lan Vihagel. Vgein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu yr haf tessa6c. Ac yna y bu uar6 Beli uab Elfn ac y bu vr6ydyr Heilin ygkerny6. a g6eit G6archmaela6c.¹ a chat Pen coet yn Deheubarth ac yn y teir br6ydyr hynny y goruu y Brytanyeit. Deg mlyned ar hugeint a seith cant oed oet Crist pan vu vr6ydyr ym mynyd Carn. Deugeint mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu uar6 Beda offeirrat. Ac yna y bu uar6 Owein brenhin y Pictait. Deg mlyned a

deugeint a seith cant oed oet Crist pan vu y vr6ydyr r6g y Brytanyeit ar Pictait yg g6eith Maes yda6c.¹ Ac y lladawd y Brytanyeit Talargan brenhin y Pictait. Ac yna y bu uar6 Te6d6r uab Beli. ac y bu uar6 Rodri brenhin y Brytanyeit. ac Ecbalt brenhin y Saeson. Trugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu br6ydyr y r6g y Brytanyeit ar Saeson yg gweith Henfford. Ac y bu uar6 Dyfynwal uab Tewd6r. Deg mlyned a thrugein a seith cant oed oet Crist pan symmud6yt pase y Brytanyeit dr6y orchymyn Elbot g6r y Du6. Ac yna y bu uar6 Ffernuaill² uab Idwal. A Chubert abat. Ac yna y bu distry6 y deheubarthwyrgan Offa vrenhin. Pedwar ugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan diffeitha6d Offa vrenhin y Brytanyeit yn amser haf. Deg mlyned a phedwar ugein a seith cant oed oet Crist pan deuth y paganyeit gyntaf y Iwerdon. Ac y bu uar6 Offa vrenhin. a Maredud brenhin Dydet. ac y bu vr6ydyr yn Rudlan. Wyth cant mlyned oed oet Crist pan lada6d y Saeson Garada6c brenhin G6yned. ac yna y bu uar6 Arthen vrenhin Keredigya6n. Ac y bu diffyc ar y heul. Ac y bu uar6 Rei³ vrenhin⁴ a Chadell brenhin Powys. ac Elbot archescob G6yned. Deg mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan dua6d y lleuat du6 nadolyc. ac y lloscet Myny6. ac y bu uar6olyaeth yr anifeileit ar hyt ynys Prydein. Ac y bu uar6 Owein uab Maredud. Ac y lloscet Deganwy o tan myllt. Ac y bu vr6ydyr y r6g Howel a Chynan. a Howel a oruu. Ac yna y bu daran ua6r ac y g6naeth llawer o loscuaeu. Ac y bu uar6 Tryffin⁵ uab Rein.⁶ Ac y llas Griffri uab Kyngen o d6yll Elisise y ura6t. Ac y goruu Howel o ynys Von. Ac y gyrra6d Gynan y ura6t o

¹ Magedawc. P. Maes Edawc Ll. MS.² Ffermael D. P. Ffernael Ll. MS.³ Run. D. P.⁴ Dyfed MS. Ll.⁵ Gruffyth D. P.⁶ Run.¹ Garthmaelawc D. P. MS. LL.

Von ymeith y gan lad llawer oe lu. Ac eilweith y gyrrôyt Howel o Von. Ac y bu uar6 Kynon¹ urenhin. Ac y diffeitha6d y Saeson mynyded Eryri. ac y dugant urenhinyaeth Rywynya6c.² Ac y bu weith Llan Aaes. Ac y diffeitha6d Gen6lf brenhinyaetheu Dyfet. Ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan distrywyt castell Deganwy y gan y Saeson. Ac yna y duc y Saeson urenhinyaeth Powys yn eu med-yant ac y bu uar6 Howel. Deg mlyned ar hugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu diffyc ar y lleuat yr 6ythuet dyd o vis Racuyr. Ac y bu uar6 Satubin³ escob Myny6. Deugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan wledycha6d Meuruc escob ym Myny6. Ac y bu uar6 Idwalla6n. Ac y bu g6eith Ketyll. Ac y bu var6 Merfyn. Ac y bu weith Ffinant. ac y llas lthel brenhin Gwent y gan wyr Brecheina6c. Deg mlyned a deugein ac vyth cant oed oet Crist pan las Meuruc y gan y Saeson. Ac y tagwyt Kyngen y gan y genedloed. Ac y diffeith6yt Mon y gan y keuedloed duon. Ac y bu uar6 Kyngen brenhin Powys yn Rufein. Ac y bu uar6 Ionathal tywyssa6c Aber Geleu. Trugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan yrr6yt kat-6eithieu ymeith.⁴ Ac y bu uar6 Kynan uant nifer.⁵ Ac y diffeithwyt kaer Efra6c ygkat Dubkynt. Deg mlyned a thrugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu kat Cryn Onnen. ac y torret kaer Alclut y gan y paganyeit. Ac y bodes G6ga6n uab Meuruc brenhin Keredigyawn. Ac y bu weith Bangoleu a g6eith Menegydy yn Mon. Ac y bu uar6 Meuruc escob bonhedie. Ac y kymerth L6mbert⁶ escobawt Vyny6. Ac y bodes B6rngarth⁷ urenhin Kerny6. Ac y bu weith du6 Sul ym Mon. ac y llas Rodri a Gwryat y ura6t y gan y Saeson. Ac y bu uar6 aed uab mell. Pedwar ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan vu weith Conwy y dial Rodri o Du6.⁸ Deg mlyned a phedwar ugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu uar6 Subin y doethaf or Yscotteit. ac yn y deuth y Normanyeit duon eilweith y gastell Baldwin. Ac y bu uar6 Heinyth, uab Bledri. ac yna y deuth Anara6t y diffeitha6 Keredigya6n ac Ystrat Tywi. ac yna y diffeitha6d y

Normanyeit Loeger. a Brecheina6c a Morgan6c a G6ent a Buellt G6nll6c. ac yna y diffygya6d h6yt yn Iwerdon kany Pryfet o nef ar weith g6ad a dyg6yda6d a dau dant y bop un.¹ Ar rei hynny a v6yttaod yr holl ymborth. A thr6y unpryd a g6edi y g6rthladvyt. ac yna y bu uar6 Elstan brenhin.² Ac Alvryt urenhin Iwys. Naw cant mlyned oed oet Crist pan deuth Igm6nd y ynys Von. ac y kynhalya6d maes ros Meilon.³ Ac yna y llas mab Meruyn y gan y genedyl. ac y bu uar6 Llywarch uab Hennyth. ac y llas pen Ryderch uab Hennyth duw g6yl Baol. ac y bu weith Dumeirt.⁴ yn yr honn y llas Maela6c cam uab Peredur. ac yna y dile6yt Myny6. ac y bu uar6 Gorch6yl escob. ac y bu uar6 Corua6c⁵ brenhin ac escob holl Iwerdon g6r ma6r y grefyd ae garda6t. Mab y Guleuan.⁶ a las oe vod y my6n br6ydyr. ac y bu uar6 Keruallt⁷ uab Muregan brenhin Langesy⁸ o keugant⁹ diwed ac y bu uar6 asser archescob ynys Prydein a Chadell uab Rodri. Deg mlyned a na6 cant oed oet Crist pan deuth Other y ynys Prydein. ac y bu uar6 Anara6t uab Rodri brenhin y Brytanyeit. ac y diffeith-6yt Iwerdon a Mon y gan bobyl Dulyn. ac y bu uar6 Edelflet vrenhines. ac y llas Clyda6c uab Cadell y gan Ueuruc y ura6t. ac y bu uar6 Uercu¹⁰ escob. ac y bu weith y dinas ne6yd. Ugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan aeth Howel Da vrenhin uab Kadell y Rufein. ac y bu uar6 Elen. Deg mlyned ar hugein a na6 cant oed oet Crist pan las Gruffud ap Owain y gan wyr Keredigya6n. ac y bu ryfel Brun. ac y bu uar6 Hennyth¹¹ uab Clyda6c a Meuryc y ura6t. ac y bu uar6 Edelstan brenhin y Saeson. Deugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan uu uar6 Abloyc vrenhin. a Chadell uab Archuae¹² a gen6yn6yt. ac Ida6l uab Rodri ac Elifed y ura6t a las y gan y Saeson. ac y bu uar6 L6nbert¹³ escob myny6. ac Ussa uab Lla6r. a Morcheis¹⁴ escob Bangor a vuant ueir6. A Chyngen¹⁵ uab Elised a wen6yn6yt. ac

¹ Rufein Ib.² Y Saeson MS. Ll.³ Molerain D. P.⁴ Dinneir. MS. Ll. Dinerth. D. P.⁵ Carmot. D. P.⁶ Gulenan. MS. Ll. Cukeman. D. P.⁷ Kyrnalt. D. P.⁸ Lagmes. D. P.⁹ Kengant. Ll. MS.¹⁰ Nercu MS. Ll.¹¹ Eunyth. D. P.¹² Arthfael MS. Ll. Arthuae. D. P.¹³ Hubert D. P.¹⁴ Moreleis. MS. Ll. Morelais. D. P.¹⁵ Conan. D. P.¹ Conan D. P.² Rhyvonioc D. P.³ Saturbin MS. Ll.⁴ Ymddeith MS. Ll.⁵ Nifer D. P.⁶ Dubert D. P.⁷ Dwngarth Ll. MS. Dungarth D. P.⁸ Ac yna y bu farw Cadweithieu. MS. Ll. ac y bu farw Hywel. yn Rhufein.

Eueurys¹ escob Myny6 a vu uar6. Ystrat Clut a diffeith6yt y gan y Saeson. A Howel Da uab Kadell vrenhin pen a molyant yr holl Frytanyet a vu uar6. a Chad6gan uab Owein a las y gan y Saeson. ac yna y bu weith Carno r6g meibon Howel a meibon Idwal. Deg mlyned a deugein a naw cant oed oet Crist pan diffeitha6d Iago a Ieuf meibon Idwal Dyfet d6yweith. ac yna y bu uar6 Dyfyn6al a Rodri meibon Howel. ac yna y bu ladua ua6r r6g meibon Idwal a meibon Howel yg gweith Con6y yn llan 6rst.² ac y llas Hirma6r ac Anara6t y gan y pobloed. Meibon oed y rei hynny y 6ryat. a g6edi hynny y diffeith6yt Keredigya6n y gan ueibon Idwal, ac y bu uar6 Etwin uab Howel. ac y bodes Hayard6r³ uab Mervyn. ac y llas Congaloch brenhin Iwerdon. a G6ga6n uab G6ryat. ac y bu yr haf tessa6c. ac y bu dirfa6r eira vis Ma6rth. a meibon Idwal yn gwledychu. ac y diffeitha6d meibon Abloec Gaer Gybi a Llyn. Trugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan las Idwal uab Rodri. ac y llas meibon G6ynn ac y diffeith6t y ty Wyn⁴ y gan y pobloed. ac y bu uar6 Meuruc uab Katuan. a Ryderch escob. a Chad6alla6n uab Owein. ac yna y diffeitha6d y Saeson. ac Aluryt yn tywyssa6c udunt vrenhinyaetheu meibon Idwal. ac y llas Rodri uab Idwal. ac y diffeith6yt Aberffra6. a g6edy hynny y dellis⁵ Iago uab Idwal Ieuf uab Idwal y ura6t. ac y carchar6yt Ieuf. a gwedy hynny y croget. Ac yna y diffeithwyt G6hyr y gan Eina6n uab Owein. ac y diffeitha6d Marc uab Herald Benmon. Deg mlyned a thrugein a na6 cant oed oet Crist pan diffeitha6d Gotbric uab Herald Von. ac o ua6r ystry6 y darostyga6d yr holl ynys. ac yna y kynnulla6d Edwart brenhin y Saeson dirua6r lyges hyt ygkaer Llion ar Wysc. ac y g6rthladwyt Iago oe gyfoeth. ac y g6ledycha6d Howel dr6y uudugolyaeth. ac y clefych6yt Meuruc uab Idwal.⁶ ac y bu uar6 Morgan. ac yna y bu uar6 Edgar brenhin y Saeson. ac y daeth Dunwalla6n brenhin Ystrat Clut y Rufein. ac y bu uar6 Idwalla6n uab Eina6n. ac eilweith y diffeitha6d Eina6n 6hyr. ac y diffeithwyt Ll6yn Celyna6c ua6r y gan Howel uab Ieuf ar Saeson. ac yna y delit Iago ac y goru Howel uab Ieuf ac

y gorescynn6ys¹ Iago. ac y llas Idwal. A gwedy hynny y diffeitha6d Custhennin² uab Iago. a Gotbric uab Herald Llyn. a Mon. a gwedy hynny y llas Custenhin uab Iago y gan Howel uab Ieuf yn y vr6ydyr a elwir gweith Hirharth. Pedwar ugein mlyned a na6 cant oed oet Crist. pan diffeitha6d Gotbric uab Herald Dyuet a Myny6. ac y bu weith Llan Wana6c.³ ac yna y diffeithwyt Brecheina6c a holl gyfoeth Eina6n uab Owein y gan y Saeson. ac Aluryt yn dywyssa6c arnunt. A Howel uab Ieuf ac Eina6n a lada6d llawer oe lu. ac yna y llas Einawn uab Owein drwy d6yll gan uchelwyr G6ent. ac y bu uar6 bonhedic escob. ac y llada6d y Saeson Howel uab Ieuf dr6y d6yll. ac y llas Ionaual uab Meuruc a Chadwalla6n uab Ieuf ae llada6d. Kad6alla6n ab Ieuf dr6y uudugolyaeth a oresgynn6ys y gyfoeth nyt amgen noc ynys Von a Meiryonnud a holl wladoed G6yned o diruawr ystry6 a challer a darostyga6d. ac yna ydd yspeilwyt Llywarch ap Owein oe lygeit. ac y diffeithwyt⁴ Gotbric⁵ uab Herald ar llu du ganta6 ac ef ynys⁶ Von. ac y dellit⁷ d6y vil o dynyon. ar dryll arall o nadunt a duc Mareduad uab Owein y gyt ac ef y Geredigya6n a Dyfet. ac yna y bu uar6ol-yaeth ar yr holl⁸ anifeileit yn holl ynys Prydein, ac yna y bu uar6 Ieuf uab Idwal. ac Owein uab Howel. ac y diffeitha6d y kenedloed Lan Badarn. a Myny6 a Llan Ulltud a Llan Garban. a Llan Dydoch. ac yna y llas mab Abloye. ac y tala6d Mareduad yn deyrnget yr kenedloed duon geina6c o bop dyn. ac y bu dirua6r uar6olyaeth ar y dynyon rac newyn. ac y llas Owein uab Dyfnwal. ac y diffeitha6d Mareduad Maes Hyfeid. Deg mlyned a phedwar ugein a na6 cant oed oet Crist pan diffeitha6d Etwin uab Eina6n ac Eelis ua6r tywyssa6c Seis y ar voroed y deheu oll urenhinyaetheu Mareduad nyt amgen Dyfet a Cherediga6n a G6hyr a Chedweli. ac eilweith y kymmerth wystlon or holl gyfoeth ar dryded weith y diffeitha6d Vyny6. A Mareduad a hurya6d y kenedloed a dath-oedynt yn y ewyllys gyt ac ef. ac a diffeitha6d g6lat Uorgan. a Chadwalla6n y uab a vu uar6. ac yna y duc meibon Meuruc kyrch hyt yg G6yned. ac a diffeith6yt ynys Von y gan y kenedloed du6

¹ Eneurys. MS. Ll.² Rwst. MS. Ll.³ Yarthyr. D. P.⁴ Tywyn. MS. Ll.⁵ Delis. MS. Ll.⁶ Ac y bu farw Idwallawn fab Einiawn. MS. Ll.¹ Gorescynnwyt Cyfoeth. MS. Ll.² Custenhin Ddu MS. Ll.³ Wenâwc. MS. Ll.⁴ Sic in MS. Ll.⁵ Gotbric.⁶ Yn ynys MS. Ll.⁷ Delid MS. Ll.⁸ Deest in MS. Ll.

Ieu kyrcchauel. Ac yna y bu dirua6r newyn yg kyfoeth Maredud. ac y bu br6ydyr y r6g meibon Meuruc a Maredud yn ymyl Llan Gwm. ac y gorvu ueibon Meuruc. ac yno y llas Tewdor uab Eina6n. ac yna y diffeith6yt Mana6 y gan Yswein uab Herald. ac y llas Idwal uab Meuruc. ac y diffeith6yt Arthmarcha.¹ ac y lloset ac y diboblet Myny6 y gan y kenedloed. ac y llas Morgeneu escob y gantunt. ac y bu uar6 Maredud uab Owein y clotuorussaf vrenhin y Brytanyeit. Mil o vlynnydoed oed oet Crist pan diffeith6yt Dulyn y gan yr ysgoteit. ac y g6ledycha6d Kynan uab Howel yg Gwyned. ac y diffeitha6d y kenedloed Dyfet. ac y bu uar6 Morgan uab G6yn. ac Iuor Porth Talarthi.² a gwedi hynny y llas kynan uab Howel. ac y dallwyt G6lfac ac Uryat. Mil a deg mlyned oed oet Crist. pan diffeith6yt Myny6 y gan y Saeson nyt amgen y gan Entris ac Ubis. ac y bu uar6 Hayarn Drut Mynach o Enlli. ac yna yd aeth³ Yswain uab Herald y Loeger. ac y gyrra6d Eldryt⁴ uab Etgar oe deyrnas. ac y g6ledycha6d yn y gyfoeth yn yr h6n y bu uar6 yn y vl6ydyr honno. ac yna y kyffroes Brian brenhin holl Iwerdon a M6rchath y uab. a lla6s o vrenhined ereill yn erbyn Dulyn y lle yd oed Sitruc uab Abloec yn vrenhin. ac yn⁵ eu herbyn y deuth gwy'r Largines a Mael Mordaf yn vrenhin arnadunt. ac ymaruoll a orugant yn erhyn Brian vrenhin. ac y hurya6d Sitruc gant yn erbyn Brian vrenhin. ac yna y hurya6d Sitruc llogeu hiryon arua6c yn gyfla6n o wyr lluruga6c. a Derotyr yn tywysac arnadunt. a gwedy bod br6ydyr rygunt a g6neuthur aerua o bob tu y llas Brian ae uab. or neill tu a thywyssa6c y llogeu ae vra6t. a Mael Mordaf vrenhin or tu arall. ac yna y llas Owein uab Dyfynwal. ac yna y gorescynna6d Cnut uab Yswein vrenhinyaeth Loeger a Denmark a Germania. ac yna y llas Aedan uab Blegy6ryt ae bedwar meib y gan Llywelyn uab Seisyll, ac y llas Meuruc uab Arthuael. ac yna y dechymyga6d neb un Yscot yn gel6yd y vot yn uab y Varedud vrenhin. ac y mynna6d y al6 e hun⁶ yn vrenhin. ac y kymerth g6yr y Deheu ef yn Argl6yd. ac y deyrnas a⁷ hen6 yn Rein. ac yn y erbyn y ryfela6d Llywelyn uab Seisyll goruchel⁸ urenhin G6yned. a

phennaf a chlotuorussaf vrenhin or oll Brytanyeit. Yn y amser ef y gnotaei henafyeit y teyrnas dywedut bot y gyfoeth ef or mor py gilyd yn gyfla6n o amyllder da a dynyon hyt na thebygit bot na thla6d nac eissiwedic yn y holl wladoed. na thref 6ac na chyfle diffyc. ac yna y duc Rein Yscot y lu yn dilesc. a her6yd defa6t yr Yscoteit yn valch syber6. annoc a wnaeth y wyr y ymlad. ac yn ymdiriedus ada6 a wnaeth udunt mae ef a orvydei. ac ymgyfaruot a oruc yn ehofyn ae elynyon. ac 6ynteu yn wastat diofyn a aoryssant¹ y ch6ydedic drahaus annog6r h6nn6. ac ynteu yn hy diofyn a gyrcha6d y vr6ydyr. a g6edy g6eitha6 y vr6ydyr a g6neuthur cyffredin aerua o bop tu. a g6astat ymlad dr6y le6der y² G6yndyt. yna y gorvu6yt Rein Yscot ae lu. a her6yd y dywedir yn dihareb. Annoc dy gi ac nac erlit ef a gyrcha6d yn le6 ehofyn. ac a gilya6d yn war anwydus³ o l6ynoga6d defa6t. ar Gwyndyt yn lida6c ae hynlyna6d dr6y lad y lu a diffeitha6 y wlat. ac yspeila6 pob mann ae distry6 hyt y Mars. ac nyt ymdangosses ynteu byth o hynny allan. ar vr6ydyr honno a vu yn Aber G6yli. A gwedy hynny y deuth Eilad y ynys Brydein. ac y diffeith6yt Dyuet ac y torret Myny6. ac yna y bu uar6 Llywelyn uab Seisyll. ac y kynhalya6d Ryderch uab Iestin llywodraeth y deheu. Ac yna y bu uar6 Morgeneu escob. ac y llas Kynan uab Seisyll. Deg mlyned ar hugein a Mil oed oet Crist pan las Ryderch uab Iestin y gan yr Yscoteit. ac yna y kynhalya6d Iago uab Idwal llywodraeth Wyned wedy Llywelyn uab Seisyll. a Howel a Maredud veibon Etwin a gynhalassant llywodraeth y deheu. ac yna y bu weith Hiraeth6y r6g meibon Etwin y gan ueibon Kynan. a Charada6c uab Ryderch y las y gan y Saeson. Ac yna y bu uar6 Cnut uab Yswein brenhin Lloeger⁴ a Denmark a Germania.⁵ a g6edy y uar6 ef y foes Eilat hyt yn Germania. ac yna y delis y kenedloed Ueuruc uab Hywel. ac y llas Iago brenhin G6yned. ac yn y le ynteu y g6ledycha6d Gruffud uab Llywelyn ap Seisyll. a h6nn6 oe dechreu hyt y diwed a ymlida6d y Saeson ar kenedloed ereill ac ae llada6d ac ae diuaa6d ac o luossogr6yd o ymladeu ae goruu. y vr6ydyr gyntaf a wnaeth yn Ryt Groes ar Hafren. ac yno y

¹ Arthmachan. MS. LL.² Talarchi. MS. LL.³ Y doeth. MS. LL.⁴ Etheldryd. MS. LL.⁵ Yna yn. MS. LL.⁶ Alw. MS. LL.⁷ Ae. MS. LL.⁸ Goruchaf. MS. LL.¹ Oryssant. MS. LL.² Or. MS. LL.³ Adwydus.⁴ A Skotland. MS. LL.⁵ Norwayne. ib.

goruu ef.¹ y vlôydyñ honno y dibobles ef Lan Badarn. ac y kynhelis ef llywodraeth Deheubarth. ac y gôrthladaôd Howel uab Etwin oe gyfoeth. ac yno y bu uarô Heurun² escob Mynyô. Ac yna y bu weith Pen Cadeir. ac y goruu Ruffud ar Howel. ac y delis y wreic. ac ae kymmerth yn wreic idaô e hun. Deugein mlyned a mil oed oet Crist pan uu vrôydyr Pôll Dyfach. ac yna y goruu Howel y kenedloed a oed yn diffeithaô Dyfet. Yn y vlôdyn³ y delit Grufud y gan genedloed Dulyñ. ac yna y bu uarô Howel uab Etwin brenhin gôlat Vorgan yn y heneint. ac yna y medylâôd Howel uab Etwin diffeithaô Deheubarth a llyghes o genedyl Iwerdon y gyt ac ef. ac yn y erbyn y gwrthôynebaôd idaô Rufud ap Llywelyn. a gwedy bot creulaôn vrôydyr a dirvaôr aerua ar lu Howel ar Gôydyl yn Aber Tywi y dygôydaôd Howel ac y llas. ac yna⁴ y goruu Rufud. Ac yna y bu uarô Iosef escob Teilaô yn Rufein. ac y bu diruawr dôyll⁵ y gan Ryffud a Rys meibon Ryderch yn erbyn Gruffyd uab Llywelyn. ac yna y dygôydaôd amgylch seith ugeinwyr o teulu Gruffud drôy dôyll gôyr ystrat Tywi. ac y dial y rei hynny y diffeithaôd Gruffyd ystrat Tywi a Dyfet. Ac yna y bu diruawr eira duô kalan Ionaôr. ac y trigyaôd hyt wyl Badric. ac y bu diffeith holl Deheubarth. Deg mlyned a deugein a mil oed oet Crist pan ballawd llyges o Iwerdon yn dyfot y Deheubarth. ac yna y lladaôd Gruffud uab Llywelyn Ruffud uab Ryderch. A gwedy hynno y kyffroes Gruffud ap Llywelyn lu yn erbyn y Saeson. a chôeiraô bydinoed yn Henfford. ac yn y erbyn y kyuodes y Saeson a diruawr lu gantunt a Reinôlf yn dywyssaôc arnunt. ac ymgyfaruot a orugant a chôeiraô bydinoed ac ymbarottoi y ymlad. ae kyrcu a wnaeth Gruffud yn diannot. a bydinoed cyweyr gantaô. a gôedy bot brôydyr chôrôdost ar Saeson heb allel godef cynnôrf y Brytanyeit yd ymchoelassant ar ffo. ac o diruaôr ladua y dygôydassant. ae hymlyt ynlut a wnaeth Gruffud yr Gaer. ac y myôn y doeth a dibobli y gaer a wnaeth ae thorri a llosci y tref.⁶ ac o dyna gyt a diruaôr anreith ac yspeil yr ymchoelaôd y wlat yn hyfryd uudugaôl. ac yna y deuth Magnus uab Heralt brenhin Germania y Loeger. ac y diffeithaôd urenhinyaetheu y Saeson. A

Gruffud vrenhin y Brytanyeit yn tywyssaue ac yn ganhorthwy idaô. Ac yna y bu uarô Owein uab Gruffud. Trugein mlyned a mil oed oet Crist pan dygôydaôd Gruffud ap Llywelyn penn a tharyan ac amdiffynôr y Brytanyeit drôy dôyll y wyr e hun y gôr a uassei annorchfyedic kyn no hynny yr awr hon a edewit y myôn glynneu diffeithon. Wedy diruawron anreitheu a diuessuredigyon udugolyaetheu. ac aneiry oludod eur ac alyant a gemmeu. a phorfforolyn wiscoed. Ac yna y bu uarô Iosef escob Mynyô. ac y bu uarô Donchath uab Brian yn mynet y Rufein. Ac yna y medylâôd Heralt vrenhin Denmare dar-estôg y Saeson yr hôn a gymerth Heralt arall uab Gotwin Iarl a oed vrenhin yna yn Lloeger yn dirybud diaryf. ac o deissyfyt ymlad drôy wladaôl dôyll ae trewis yr llaôr yn y bu uarô. ar Heralt hônno a uassei Iarl yn gyntaf trôy greu-londer gwedy marô Edwart vrenhin a ennillaôd yn andlyedus uchelder teyrnas Loeger. a hônno a yspeilôyt oe teyrnas ae vyôyt y gan Wilim vastard tywyssaôc Normandi. kyt bocsahei or uudugolyaeth kyn no hynny. ar Gwilim hônno drôy diruaôr vrôydyr a amdiffynnaôd teyrnas Loeger o anorchfyedic laô ae unohedickaf lu. Ac yna y bu weith Mechen rôg Bledyn a Ruallon veibon Kynfun. a Maredud ac Ithel veibon Gruffud. ac yna y dygôydaôd meibon Gruffud. Ithel a las yn y vrôydyr. a Maredud a vu uarô o anwyt yn ffo. ac yno y llas Ruallaôn uab Kynuyn. Ac yna y kynhellis Bledyn uab Kynfun Gôyned a Phowys. a Maredud uab Owein uab Etwin a gynhelis Deheubarth. Deg mlyned a thrugein a mil oed oet Crist pan las Maredud uab Owein y gan Garadaôc uab Gruffud uab Ryderch ar Freinc ar lan avon Rymhi. ac yna y llas Macmael Minbo¹ clotuorussaf a chadarnaf urenhin y Gôydyl o deissyfyt vrôydyr y gôr a oed aruthur wrth y elynyon a hynaôs y² giôtaôtwyr. a gôar ôrth pererinyon a di-eithreit. Yna y diffeithaôd y Ffreinc Geredigyaôn. a Dyuet a Mynyô. a Bangor a diffeithôyt y gan y genedloed.³ Ac yna y bu uarô Bleiddut escob Mynyô. ac y kymmerth Iulien yr Escobaôd. yna yr eil-weith y diffeithaôd y Freinc Geredigyaôn. Ac yna y llas Bledyn uab Kynuyn y gan Rys ab Owein drôy dôyll dryc ysprytolyn pennaetheu. ac uchelwyr ystrat Tywi. y gwr a oed gwedy Gruffud y uraôd yn

¹ Yn y. MS. Ll.² Hernun. D. P.³ Honno. M. S. Ll.⁴ Yno. MS. Ll.⁵ Brad. MS. Ll.⁶ Dref. MS. Ll.¹ Nimbo.² Wrth y. MS. Ll.³ Kenedloed. MS. Ll.

Kynnal yn ardercha6c holl deyrnas y Brytanyeit. ac yn y ol ynteu y g6ledych-a6d Trahayarn uab Karada6c y gefynder6 ar deyrnas y G6ndyt. a Rys ab Owein a Ryderch uab Karada6c a gynhalassant Deheubarth. Ac yna yd ymlada6d Gruffud uab Kynan 6yr Iago a Mon. ac y lladawd y G6yndyt Kynwric uab Ruallon. ac yna bu vr6ydyr ygkamd6r r6g Goron6 a Llywelyn meibon Kad6ga6n a Charada6c uab Gruffud gyt ac 6ynt. a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y gyt ar rei hynny hefyt. Yn y vl6ydyn honno y bu vr6ydyr Bron yr Erw rwg Gruffud a Thrahayarn. ac yna y llas Ryderch uab Karada6c y gan Meircha6n uab Rys uab Ryderch y gefyndery6 dr6y d6yll. ac yna y bu vr6dyr G6ennottyll y r6g Llywelyn¹ a meibon Kad6ga6n a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y rei a oruuant eilweith. Ac yna y bu vr6ydyr P6ll G6dyc. ac yna y goruu Trahayarn brenhin G6yned. ac y diala6d g6aet Bledyn uab Kynuyn dr6y rat Du6 yr h6nn a uu waraf a thrugaroccaf or brenhined. ac nyt argy-wedei y neb o ny chodit a phan godit oe anuod y dialei ynteu y godyant. g6ar oed 6rth y gereint. ac amdifyn6r yndiueit a g6eionon a g6ed6on. a chedernyt y doeth.² ac enryded a g6ndwal yr egl6ysseu. a didan6ch y gwladod a hael 6rth ba6p. aruthur yn ryfel a hegar ar hed6ch. ac amdifyn y ba6b. Ac yna y dyg6yda6d holl teulu Rys ac ynteu yn ffoa6dyr. megys kar6 ofna6c ym blaen y milg6n dr6y y perthi ar creigeu. Ac yn diwed y vl6ydyn yllas Rys ap Howel y vra6t y gan Garada6c ap Gruffud. Ac yna yd edewis Sulyen y escoba6t ac y kymeth y Uraham, ac yna y dechreuad6d Rys ab Tewdwr wledychu. ac y diffeith6yt Myny6 yn druan gan y kenedloed. ac y bu uar6 y Vraham escob Myny6. ac y kymeth Sulyen yr escoba6t eilweith oe-anuod. Ac yna y bu vr6ydyr ym mynyd Carn. ac yna y llas Trahayarn uab Karada6c uab Gruffud 6yr Iago. ar Yscotteit gyt ac ef yn ganhorth6y ida6. ac y llas G6rgeneu uab Seisyll dr6y d6yll gan veibon Rys Seis. Ac yna y deuth Gwilim vastard brenhin y Saeson ar Freinc ar Brytanyeit 6rth wedia6 dr6y bererinda6t y Vyny6. Pedwar ugein mlyned a mil oed oet Crist pan edewis Sulyen y escoba6t y dryded weith. ac y kymeth Wilfre. Ac yna y bu uar6 Gwilym Vastar tywysa6c y Normanyeit a brenhin y Saeson ar Brytanyeit ar Albanwyr wedy diga6n o

ogonyant a chlot y lllithredic vyt yma a gwedy gogonedusson uudugolyaethau ac enryded o oluodod.¹ a gwedy ef y g6ledych-a6d Gwilym Goch y uab. ac yna y g6rth-lad6yt Rys uab Te6d6r oe gyfoeth ae teyrnas y gan veibon Bledyn uab Kynuyn nyt amgen Mada6c a Chad6ga6n a Ridit. ac ynteu a gilya6d y Iwerdon. ac yn y lle gwedy hynny y kynhulla6d llyges ac y ymchoela6d drachefyn. ac yna y bu vr6ydyr Llych Crei.² ac y llas meibon Bledyn. ac y rodos Rys ab Te6d6r diruawr S6lit yr Llygheswyr Yscotteit. ar G6ydyll a deuthant yn borth ida6. Ac yna y ducp6yt yserin Dewi yn lledrat or eglwys ac yspail6yt yn ll6yr yn ymyl y dinas. ac yna y cryna6d y dayar yn diruawr yn holl ynys Prydein. ac yna y bu uar6 Sulyen escob Myny6 y doethaf or Brytanyeit ac ardercha6c o grefydsu fuched. Wedy clottuorussaf dyscedigaeth y disgyblon a chraffaf dysc y pl6yfeu y petwar ugeinueth vl6ydyn oe oes. ar unuet eissen o ugein oe gyssegredigaeth nos galan Iona6r. Ac yna y torret Myny6 y gan genedyl yr ynyssed. ac y bu uar6 Kediour uab Goll6yn. a Llywelyn y uab ae vrodyr a waha6dyssant Ruffud uab Maredud. ac yn y erbyn yd ymladawd Rys ab Te6d6r. ac ae gyrra6d ar ffo. ac yn y diwed y llada6d. Deg mlyned a phetwar ugein a mil oed oet Crist pan las Rys ab Te6d6r brenhin Deheubarth y gan y Ffreinc a oed yn press6yla6 Brecheina6c. ac yna y dyg6yda6d teyrnas y Brytanyeit. Ac yna yd yspeila6d Kad6ga6n uab Bledyn Dyuet yr eildyd o Veil. ac odynd deuis wedy hynny amgylch calan Gorffena y deuth y Ffreinc y Dyuet. a Cheredigya6n y rei ae kynhallassant etwa. ac y gadarnhayssant y kestyll, a holl tir y Brytanyeit a achubasant. Ac yna y llas y Moel C6l6m ab D6ncha6th brenhin y Pictait ar Albanyeit y gan y Ffreinc. ac Edwart y uab. ac yna y g6edia6d Margaret urenhines g6reic y Moel C6l6m ar Du6 dr6y ymdiret ynda6 g6edy clybot llad y g6r ae mab hyt na bei vy6 hi yn y var6a6l vuched yma. a g6randaw aoruc Du6 y g6edi kanys erbyn y seithueth dyd y bu uar6. Ac yna yd aeth Gwilim Goch³ yr hwn kyntaf a oruu ar y Saeson o glottuorussaf ryfel hyt yn Normandi y gad6 ac y am diffyn teyrnas Ropert yvra6t yr h6nn a athoed hyt yg Kaerusalem y ymlad ar Sarasinyeit a chenedloed ereill agkyfyeth ac y amdifyn y Cristonogyon. ac y haedu m6y o glot.

¹ Rhwng Gronw a Llywelyn meibon. MS. Ll.

² Doethion. MS. Ll.

¹ Ef a gladyd yn nhref lan yn Normandi. MS. Ll.

² Llechryd. D. P.

³ Brenhin y Brytanieid. MS. Ll.

A Góilim yn trigya6 yn Normandi y góthlada6d y Brytanyeit lywodraeth y Ffreinc heb allel godef eu creulonder. a thorri y kestyl y Góyned. a mynychu anreitha6¹ a lladuaeu arnunt. ac yna y duc y Ffreinc luoed hyt y Góyned. ae kyuerbynyeit a oruc Kad6ga6n uab Bledyn. ae kyrchu a goruot arnunt. ae gyrru ar ffo ae llad o dirua6r ladua. ar vr6ydyr honno a 6naethp6yt yg koet Ysp6ys. ac yn diwed y vl6ydyn honno y torres y Brytanyeit holl gestyll Keredigya6n a Dyuet eithyr deu nyt amgen Penuro a Ryt y Gors. ar bobyl a holl anifeileit Dyuet a dugant gantunt. ac adaw a wnaethant Dyfet a Cheredigya6n yn diffeith. Y vl6ydyn rac 6yneb y diffeitha6d y Ffreinc G6hyr a Chedweli ac ystrat Tywi. ac y trigya6d y g6ladoed yn diffeith. a hanher y cynhaeaf y kyffroes Góilim vrenhin lu yn erbyn y Brytanyeit. a g6edy kymryt or Brytanyeit eu hamdiffyn yn y coetyd ar glynned yd ymchoela6d Gwilim adref yn or6ac heb ennill dim. Y vl6ydyn rac wyneb y bu uar6 Gwilim uab Baldwin yr h6nn a r6ndwala6d gastell Ryt y Gors. ac yna y g6rthlada6d Brytanyeit Brecheina6c a G6ent a G6enll6c argl6ydiaeth y Ffreinc. ac yna y kyffroes y Ffreinc lu y Went. ac yn or6ac heb ennill dim yd ymchoelassant. ac y llas yn ymchoelut drachefyn y gan y Brytanyeit yn y lle a elwir Kelli Carnant. G6edy hynny y Ffreinc a gyffroassant lu y Brytanyeit. a medylia6 diffeitha6 yr holl wlat heb² allu euplau eu med6l yn ymchoelut drachefyn y llas gan veibon Idnerth ab Cad6ga6n Gruffud ac Iuor yn y lle a elwir Aber Llech. ar ki6da6t6yr a drigyassant yn eu tei yn diodef yn diofyn yr bot y kestyl etwa yn gyfan ar kastellwyr yndunt. Yn y vl6ydyn honno y kyrcha6d Uchtrut uab Etwin a Howel uab Goron6 a llawer o bennaethu ereill gyt ac 6ynt. ac ymlad a deulu Kad6ga6n o deulu Kad6ga6n uab Bledyn y gastell Penuro ae hyspeila6 oe holl anifeileit a diffeitha6 yr holl wlat. a chyt a dirua6r anrhaith yd ymchoelassant adref. y vl6ydyn rac 6yneb y diffeitha6d Geralt ystiwart yr h6nn y gorchymynnassit ida6 ysti6ardaeth kastell Penuro teruynau Myny6. ac yna yr eilweith y kyffroes Góilim vrenhin Lloger aneiryf o luoed a dirua6r uedyant a gallu yn erbyn y Brytanyeit. ac yna y gochela6d y Brytanyeiteu cynn6r6f wynt heb obeitha6 yndunt e hunein namyn gan ossot gobeith yn Duw crea6dyr pob peth dr6y ymprydia6 a g6edia6 a rodi

cardodeu a chymryt gar6 bennyf ar eu kyrff. Kan ny leuassei y Ffreinc kyrchu y creigau ar coedyd. namyn g6ibya6 yg g6astadyon veussyd. yn y diwed yn or6ac yd ymchoelassant adref heb ennill dim. ar Brytanyeit yn hyfryt digrynedic a ymdiffynnassant eu g6lat. Y vl6ydyn rac 6yneb y kyffroes y Ffreinc luoed y dryded weith yn erbyn Góyned a deu dywyssa6c yn eu blaen a Hu¹ Iarll Am6ythic yn bennaf arnunt. a phebyllia6 a orugant yn erbyn ynys Von. ar Brytanyeit g6edy kilya6 yr lleod kadarnaf udunt oe gnot-aedic defa6t ac a ga6ssant yn eu kyghor achubeit Mon. a g6aha6d attunt 6rth amdiffyn udunt llyghes ar uor o Iwerdon dr6y gymryt y rodyon ar gobreu y gan y Ffreinc a ddugant y Ffreinc i Fon. ac yna yd edewis Kad6ga6n uab Bledyn a Gruffud uab Kynan ynys Von ac y kilyassant y Iwerdon rac ofyn t6yll y g6r e hunein. Ac yna y deuth y Ffreinc y mywn yr ynys. ac y laddassant rei o wyr yr ynys. ac ual yd oedynt yn trigya6 yn y deuth Magnus brenhin Germania a rei oe logeu ganta6 hyt ym Mon dr6y obeitha6 caffel gorescyn ar wlatod y Brytanyeit. A g6edy clybot o Vagnus brenhin² y Ffreinc yn mynych vedylya6 diffeitha6 yr holl wlat ae d6yn hyt ar dim dyfryssya6 a oruc y eu kyrchu. ac ual yd oedynt yn ymsaetlu y neill rei or mor ar rei ereill or tir y brath6yt Hu iarll yn y 6yneb. ac o law y brenhin e hun yn y vr6ydyr y dig6yda6d. ac yna yd edewis Magnus vrenhin dr6y deisyfyt kyghor teruynau y wlat. A d6yn a oruc y Ffreinc oll a ma6r a bychan hyt ar y Saeson. A g6edy na allei y G6ndyt godef kyfreitheu a barneu a threis y Ffreinc arnunt. kyuodi a orugant eilweith yn eu herbyn. ac Owein uab Edwin yn dywysa6c arnadunt y g6r a dugassei y Ffreinc gynt y Von. Y vl6ydyn gwedy hynny yd ymchoela6d Kadwga6n uab Bledyn a Gruffud uab Kynan o Iwerdon. A gwedy hedychu ar Ffreinc o nadunt ran or wlat a achubassant. Kad6ga6n uab Bledyn a gymertth Keredigya6n a chyfran o Bowys. a Gruffud a gavas Mon. ac yna y llas Llywelyn uab Kad6ga6n y gan wyr Brecheina6c. ac yd aeth Howel mab Ithel y Iwerdon. yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Rythmarch doeth uab Sulyen escob y doethaf o doethyon y Brytanyeit y dryded vl6ydyn a deugein oe oes y g6r ny chyfodod yn yr oessoed cael y gyffelyb kyn noc ef. ac nyt ha6d credu na thebygu cael y gyfry6 g6edy

¹ Anrheithen. MS. Ll.² A heb MS. Ll.¹ Huw.² Frenhin.

ef. ac ni chaſſei dyſc gan arall¹ eiryoet eithyr gan y dat e hun gŵedy adassaf enryded. y genedyl e hun. a gŵedy klotuorussaf ac atuegydussaf ganmaſl y gyfneſſavoyon genedloed nyt amgen Saeson a Ffreinc a chenedloed eraill or tu draſ y uor. a hynny drŵy gyffredin gŵynuan paſb yn dolyryaſ eu callonneu y² bu uarſ. yn y vlŵydyn rac ſyneb y llas Gwylim Goch brenhin y Saeson yr hŵnn a ſnaethpŵyt yn urenhin gŵedy Gŵilim y dat. ac ual yd oed hŵnnſ dydgŵeith yn hela gyt a Henri y braſt ieuaf idaſ. a rei oe marchogyon gyt ac ſynt y brathŵyt a ſaeth y gan Wallter Turel marchaſc idaſ oe anuod pan yttoed yn bŵrſ karſ y medraſd y brenhin ac ae lladaſd. a phan welas Henri y vraſt ynteu hynny gorchymyn a oruc corff y vraſt yr marchogyon a oed yn y lle. ac erchi udunt gwneuthur brenhinaſl arſylant idaſ.³ ac ynteu a gerdaſd hyt yg Kaer wynt yn y lle yd oed Sŵllt y brenhin ae vrenhinolyon oludoed. ac achub y rei hynny a oruc. a galſ⁴attaſ holl tylŵyth y brenhin. a mynet odyſa hyt yn Llundein ae gorescyn. yr honn y ſyd benhaf a choren ar holl vrenhinyaeth Loeger. ac yna kytredaſſant ataſ Ffreinc a Saeson y gyt. ac o vrenhinaſl gor⁴ y goſſodaſſant ef yn vrenhin yn Lloeger. ac yn y lle y kymerth ynteu yn wreic briaſt idaſ Vahallt uerch y Moel Cŵlſm brenhin Prydein⁵ o Vargaret vrenhines y mam. A honno drŵy y phriodi a anſodes ef yn vrenhines. kanyſ Gwylim Goch y vraſt ef yn y vyŵyt a aruerasſei o orderchadeu. ac ſrth hynny y buasſei uarſ heb etiued. Ac yna yd ymchoelaſd Robert y braſt hynaf udunt yn udugaſl o Gaerusalem. ac y bu uarſ Tomas arches-cob Kaer Efraſc. ac yn y ol ynteu ydenes-ſaſd Gerrart a uuaſſei eſcob yn Henfford kyn no hynny. ac y derchafaſd Henri urenhin ef. ar deilygdaſt a oed uch yn arches-cob yg Kaer Efraſc. ac yna y kymerth Anſel arches-cob Keint dracheſyn y arches-cobaſt drŵy Henri urenhin yr hŵnn a adaſſei yn amſer Gŵilim Goch vrenhin o achaſ enſired hŵnnſ ae greu-londer. Kany welei ef hŵnnſ yn gŵneuthur dim yn gyfyaſn o orchymmyneu Duſ. nac o lywodraeth urenhinaſl teilyg-daſt. Blŵydyn gŵedy hynny y bu uarſ Hu Vraſ Iarll Kaer Llion ar Wyſc. ac yn ol y dynnaſd Roger y uab kyt bei bychan y oet. ac eiſſoes y brenhin ae goſſodes yn

lle y dat o achaſ meint y carei y dat. Ac yn y vlŵydyn honno y bu uarſ Goronſ uab Cadŵgaſn ac Owein uab Gruffud. Can mlyned a mil oed oet Criſt¹ pan uu agkyttundeſ rŵg Henri Vrenhin a Robert Iarll amſythic ac Ernſlf y uarſt gŵr a gauas Dyuet yn rann idaſ. ac a wnaeth Gaſtell Penuro yn uaſruryduſ. a phan gŵgleu y brenhin eu bot yn gŵneuthur tŵyll yn y erbyn megys y deuth y chŵedyl arnunt y galſaſd attaſ y wybot gwiryoned am hynny: ac ſynteu heb allel ymdiret yr brenhin a geiſſaſſant achaſ y vŵrſ eſcuſ. a gŵedy gŵybot o nadunt adnabot or brenhin eu tŵyll ac eu brat. ny beidaſſant ymdangoſ ger bron y gendrycholder ef. Achub a orugant eu kedernit a galſ porth o bob tu udunt. a gŵahaſd attunt y Bry-tanyeit a oedynt dareſtygedigyon udunt yn eu medyant. ac eu pennaetheu. nyt amgen Kadŵgaſn. Iorwerth a Mareduſ veibon Bledyn uab Kynuyn yn borth udunt. ac eu haruoll yn vaſrŵrydic enrydeduſ udunt a orugant. ac adaſ llawer o da udunt a rodi rodyon. a llawenhau y gŵlat o rydit. ac ygkyfrŵg hynny kadarnhau eu keſtyll ae kylchynu o fſoſſyd a muroed. a pharat-toi llaſer o ymborth. a chynnullaſ march-ogyon a rodi rodyon udunt. Robert a achubaſd pedwar caſteli. nyt amgen Arſndel. a Blif a Bryg ynbyn² yr hŵnn yd oed yr holl twyll yr hŵn a rŵndwalasſei yn erbyn arch y brenhin. ac Amſythic. Ernſlf a achubaſd Penuro e hun. a gŵedy hynny kynnullaſ lluoed a orugant. a galſ y Brytanyeit y gyt a gŵneuthur yſclŵy-yaetheu. ac ymhoelut yn llawen adref. A phan yttoedit yn gŵneuthur y petheu hynny y medyliaſd Ernſlf hedychu ar Gŵydyſ ac erbyneyit nerth y gantunt. ac anuoſ a wnaeth kenadeu hyt yn Iwerdon. nyt amgen Geralt yſtiwart. a llawer o rei ereill y erchi merch Murtart³ yn briaſd idaſ. a hynny a gauas yn haſd ar kenadeu a deuthant y uerch y gŵlat yn hyfryt. A Murtart a anuoſes y uerch a llawer o logeu aruaſc gyt a hi yn nerth idaw. A gŵedy ymdyrchael or leirll y myſn balehder o achaſ y petheu hynny. ac⁴ ny chymerasſant dim hedŵch y gan y brenhin. Ac yna y kynnullaſd Henri urenhin lluo bob ychydig. ac yn gyntaf kylchynaſd caſteli Arſndel drŵy ymlad a hi. ac odyſa y kymerth caſteli Blif a hyt yg gaſteli Brug. ac ympell y ſrthaſ y peblyllaſd. a

¹ Ddyn arall MS. Ll.² Y am y. MS. Ll.³ Ac e a gladdwyd yn Nghaer Wynt. MS. Ll.⁴ Goron. MS. Ll.⁵ Pictet. ib.¹ Neu o bobtu hynny. MS. Ll.² Yn erbyn MS. Ll.³ Urenhin.⁴ Om. MS. Ll.

chymryt kygor a oruc py vod y darestygei ef y ieirll neu y lladei. neu y gôrthladei or holl deyrnas. Ac o hynny pennaf kyghor a gauas anuon kenadeu at y Brytanyeit ac yn wahanreda6l at Iorwerth uab Bledyn. ae waha6d. ae al6 ger y uroon. ac ada6 môy ida6 noc y gaffei y gan y ieirll. ar kyfran a berthyni y gael o tir y Brytanyeit. Hynny a rodes y brenhin yn ryd y Iorwerth uab Bledyn tra vei vy6 y brenhin heb t6ng a heb tal. Sed oed hynny Powys a Cheredigya6n a hanner Dyuet. kany s hanner arall a rodassit y uab Baldwin a G6hyr a Chedweli. a g6edy mynet Iorwerth uab Bledyn y gastell y brenhin anuon a oruc y anreitha6 cyfoeth Robert y argl6yd. ar anuonhedic lu h6nn6 gan Iorwerth gan gyfe6ni gorchymyn Iorwerth a anreithasant gyfoeth Robert y argl6yd drwy gribdeila6 pob peth y gantunt a diffeitha6 y wlat a chynnulla6 dirua6r anreith gantunt or wlat. kany s iarl kyn no hynny a orchymynassei rodi cret yr Brytanyeit heb debygu caffel g6rth6yneb y gantunt. ac anuon y holl hafodyd ae anifeileit ae oludoed y blith y Brytanyeit heb goffau y sarahedeu a ga6sei y Brytanyeit gynt. y gan Rosser y dat ef a Hu ura6t y dat. a hynny oed gudyedic gan y Brytanyeit yn vyuyr. Kad6ga6n uab Bledyn a Maredud y ura6t a oedynt etwa y gyt ar iarl heb 6ybod dim o hynny. A g6edy clybot o iarl hynny anobeitha6 a oruc a thebygu nat oed dim gallu ganta6 o acha6s mynet Iorwerth y 6rtha6. kany s pennaf oed h6nn6 or Brytanyeit a môyaf y allu. ac erchi kygreir a oruc ual y gallei y neill ae hedychu ar brenhin. ae ada6 y deyrnas o g6byl. Ygkyfr6g y petheu hynny yd athoed Ern6lf ae wyr yn erbyn y wreic ar llyges arua6c a oed yn dyuot yn borth ida6. ac yn hynny y deuth Magnus brenhin Germania eilweith y Von. A g6edy torri llawer o wyd defnyd ymchoelut y Fana6 drachefyn. Ac yna herwyd y dywedir g6neuthur a oruc tri chastell. ae llenwi eilweith oe wyr e hun. yr rei a diffeithassei kyn no hynny. ac erchi merch Môrchath¹ oe uab. kany s pennaf a oed h6nn6 or G6ydyl a hynny a gauas yn llawen. a gossot a oruc ef y mab h6nn6 yn vrenhin ym Mana6. ac yno y trigyaud y gaef h6nn6. A g6edy clybot o Robert Iarl hynny anuon kenadeu a oruc ar Uagnus. ac ny chauas dim oe negesseu. A g6edy² gwelet or iarl y vot yn warchaedic o bob parth ida6. keissau kennat a fford y gan y

brenhin y adaw y deyrnas. Ar brenhin ae kanhata6d. ac ynteu dr6y ada6 peth a vord6ya6d hyt yn Normandi. Ac yna yd anuones y brenhin at Ern6lf y erchi ida6 un or deu peth ae ada6 y deyrnas a mynet yn ol y ura6t ae ynteu a delhei yn y ewyllys ef. A phan gicleu Ern6lf hynny dewissaf uu ganta6 vynet yn ol y ura6t. a rodi y gastell¹ a oruc yr brenhin. ar brenhin a dodes g6ercheitweit ynda6. G6edy hynny hedychu a oruc Iorwerth ae vr6dyr a rannu y kyfoeth y rydynt. A g6edy ychydic o amser y delis Iorwoerth Varedud y ura6t. ac y carchara6d yg karchar y brenhin. A hedychu a wnaeth a Chad6ga6n y ura6t. ac y rodi Keredigya6n a rann o Powys. Ac odyna mynet a wnaeth Iorwoerth at y brenhin. a thebygu yr brenhin cad6 y edewit 6rtha6. ar brenhin heb gad6 amot ac ef a duc y ganta6 Dyfet ac ae rodes y neb un uarcha6c a elwit Saer. ac ystrat Tywi a Chedweli a G6hyr a rodes y Howel a Gron6. ac y kyfr6g h6nn6 y delit Gron6 uab Rys ac y bu ura6 yn y garchar. Yn y vl6ydyd rac 6yneb g6edy dyrchauael o Vagnus vrenhin Germania h6yleu ar ychydic o logeu. a diffeitha6 a oruc tervynneu Prydein. A phan welas y Prydeinwyr hynny megys morgrugyon o dylleu y gogofeu y kyudassant yn gadoed y ymlit eu hanreith. a phan welsant y brenhin ac ychydic o nifer y gyt ac ef kyrechu yn ehofyn a urugant a gossot br6dyr yn y erbyn. a phan welas y brenhin hynny kyweirya6 bydin a oruc heb edrych ar amylder y elynyon a bychanet y nifer ynteu. herwyd moes yr Alban6yr dr6y goffau y aneiryf uudugolyaetheu gynt kyrechu a oruc yn agkyfleus. A g6edy g6neuthur y vr6dyr a llad llawer o bob tu yna o gyfarsagedigaeth lluoed ac amylder niferoed y elynyon y llas y brenhin.² Ac y dosparth6yt y dadleuoed ae negesseu. a phan doeth ef yna yd ymchoela6d yr holl dadleu yn y erbyn e. ac ar hyt y dyd y dadleuwyt ac ef ac yn y diwed y barn6yd yn gamlyrus. a g6edy hynny y barn6yt y garchar y brenhin. nyt her6yd kyfreith. namyn her6yd medyant. ac yna y palla6d y holl obeith ae kedernit³ ae hechyt⁴ a didan6ch yr holl Vrytanyeit. Y vl6ydyd rac 6yneb y bu ura6 Owein uab Etwin dr6y hir glefyt. ac yna yd ystores Rickart uab Baldwin gastell Ryt y Groes. ac y gyrr6yt Howel uab Gron6 ymeith oe

¹ Castell i'r brenhin. MS. Ll.

² Ac yna y gelwit Iorwoerth uab Bledyn y Amwythie drwy dwyll i. cyghor y brenhin. MS. Ll.

³ Gedernid. MS. Ll.

⁴ A Iechyd. MS. Ll.

¹ Mwrthach. MS. Ll.

² Gwybod. MS. Ll.

gyfoeth y gŵr a orchymynnassei Henri vrenhin keitwataeth ystrad Tywi a Ryt y Gors. ac ynteu a gynnullaŵd anreithu drŵy oſci tei a diffeithaŵd hayach yr holl gladoed a llad llaŵer or Ffreinc a oedynt yn ymchoelut adref. ac ynteu a gychwynnaŵd¹ y ŵlat o bob tu. ac ae hachubaŵd ar castell a drigyaŵd yn digyffro ae wercheitweit yndaŵ. Ygkyfrŵg hynny y gŵrthladaŵd Henri vrenhin Saer marchaŵc o Penuro. ac y rodes keitwataeth y kastell ae holl deruyneu y Heralt Ystiwert yr hŵn a oed dan Ernŵlf Ystiwert. Y vlŵdydn honno y llas Howel uab Goronŵ drŵy dŵyll y gan y Ffreinc a oedynt yn kadŵ Ryt y Gors. Gŵgaŵn uab Meuruc y gŵr a oed yn meithryn mab y Howel a wnaeth y urat ual hynn. Galŵ a wnaeth Gŵgaŵn Howel y ty ae wahaŵd. ac anuon yr castell a galŵ y Ffreinc attaŵ. a menegi udunt eu teruynedic le ac aros amser yn y nos. ac wynteu a deuthant amgylch pylgein a chylchynu y dref ar ty yd oed Howel yndaŵ. a dodi gaŵr. ac ar yr aŵr y dyhunaŵd Howel yn dilesc a cheissaŵ y arueu. a duhunaŵ y gedymdeithon. a galw arnunt. ar cledyf a rydaroed idaŵ y dodi ar ben y wely ae wayw is y traet. a rydygassei Gadŵgaŵn.² tra yttoed yn kyseu. a Howel a geissaŵd y gedymdeithon ōrth ymlad a thebygu eu bot yn baraŵt. ac neur daroed udunt ffo ar yr aŵr gyntaf or nos³ ac yna y goruu arnaŵ ynteu ffo. a Gŵgaŵn ae hymlidyad yn graff yn y delis megys y hedewis. a phan deuth kedymdeithon Gwgawn attaŵ tagu Howel a orugant. ar tagedic yn uarŵ haeach a dugant at y Ffreinc. ac gynteu gŵedy llad y benn a ymchoelassant yr kastell. Yn y vlŵdydn honno y gŵelat Seren enryfed y gŵeletyat yn anuon paladry o heni yn ol y chefynt. ac o braffter colofyn y meint⁴ a diruaŵr oleuat idi⁵ yn darogan yr hyn a vei rac llaŵ.⁶ Kanyŵ Henri amheraŵdyr Rufeingŵedydiruaŵryon uudugolyaetheu. a chrefudussaf vuched y Grist a orffŵyssaŵd. ae uab gŵedy ynteu gŵedy cael llaŵer o enryded ae eistedua amherodraeth Rufein a wnaethpŵyt yn amheraŵdyr. Ac yna y danuones Henri urenhin Lloeger marchogyon i darestŵg Normandi. a chyhŵrd ac gŵynt a wnaeth Robert iarll o Vethlem. a gŵedi goruot

arnunt eu gyrru ar ffo. a gŵedy na rymheint dim. anuon a orugant at y brenhin y geissaŵ nerth. ac yna y brenhin e hun gyt ac amylder o uarchogyon a diruaŵr lu a vordŵyaŵd drŵod. ac yna y kyhyrdaŵd ar iarll yn dilesc. ac ef ae ganhorthŵgywyr ac yn gyfarsagedic o dra lluosogrŵyd y kymerth y ffo. ae ymlit or brenhin yny delis ac ef ae wyr. a gŵedy eu dala ae hanuones y Loeger y eu carcharu. a holl Normandi a darestygŵys¹ wrth y vedyant e hun. Yn² y vlŵdydn honno y llas Meuruc a Griffri veibon Trahaearn uab Karadaŵc. ac³ Owein uab Kadŵgaŵn. Y vlŵdydn rac gŵyneb y diegis Maredud uab Bledyn oe garchar ac y deuth y wlat. Ac yna y bu uarŵ Edwart uab y Moel Cŵlŵm. ac yn y le ef y kynhelis Alexander y vraŵt y deyrnas. Y vlŵdydn gŵedy hynny y danuonet neb un genedyl diadnabydus herŵyd kenedlaeth a moesseu yn gŵdyt py le yd ymgudyssynt yn yr ynys dalym o vlŵynyded y gan Henri vrenhin y wlat Dyfet. ar genedyl honna a achubaŵd holl gantref Ros gyr llaŵ aber yr avon a elwir Cledyf gŵedy eu⁴ gŵrthlad o gŵbyl. ar genedyl honno megys y dywedir a hanoed o Fflandrys y gŵlat⁵ yr honn yssyd ossodedic yn nessaf ger llaŵ mor y Brytanyeit. O achas achub or mor a gorescyn eu gŵlat hyt yn y ymchoelet yr holl wlat ar agkrynodeb heb dŵyn dim ffrŵyth gŵedy bŵrŵ o lanŵ or mor diwlw wimon ar tywot yr tir. ac yn y diwed gŵedy na cheffynt le y pressŵylaŵ. kanyŵ y mor a diueuassei ar draŵs yr aruordired ar mnyded yn gyflaŵn o dynyon hyt na allei baŵp bressŵylaŵ yno a achas amylder y dynyon a bychanet y tir y genedyl honno a deissyfaŵd Henri urenhin. ac a adolygassant idaŵ gaffel lle y presswylynt yndaw. ac yd anuonet hyt yn Ros drŵy ŵrthlad odyno y priodolyon giwdaŵtwyr. y rei a gollassant eu priaŵt wlat ae lle yr hynny hyt.⁶ Ygkŵfrŵg hynny Geralt Ystiwart Penuro a rŵndŵalaŵd kastell Kenarch Bychan ac ansodi a wnaeth yno. a llehau yno y holl oludod. ae wreic ae etifedyon ae holl anwylyt. ae gadarnhau a wnaeth o glaŵd a mur. Y vlŵdydn rac wyneb y paratoes Kadŵgaŵn uab Bledyn wled y bennaduryeit y wlat. ac y gŵahodes yr wleda wnathoed Owein y uab o Powys. ar wled honno a wnaeth ef y Nadolic yr enryded y Duw. A gŵedy

¹ Gylchynawdd. MS. Ll.² Gwgawn. MS. Ll.³ Om MS. Ll.⁴ Faint. MS. Ll.⁵ Iddaw. ib.⁶ Ae ychydic amser wedi hynny y gwelod dwy leuad, y naill yn y dwyrein ar llall yn y gorllewin. MS. Ll.¹ Ddodes. MS. Ll.² Niwedd. MS. Ll.³ Gan. MS. Ll.⁴ Om. MS. Ll.⁵ Wlad. MS. Ll.⁶ Heddyw. MS. Ll.

daruot y wled a chlybot o Owein vot Nest uerch Rys ab Te6d6r g6reic Geralt ystiwart yn y dywededic gastell fry. mynet a oruc y ymwelet a hi. ac ychydic o niuer y gyt ac ef megys a chares ida6 ac velly yd oedynt. kanys Kad6ga6n uab Bledyn a G6ladus uerch Ri6alla6n mam Nest a oedynt gefynder6 a chefnither6. kanys Bledyn a Riwalla6n meibon Kynfyn a oedynt urodyr o y Agharat uerch Varedud vrenhin. A g6edy hynny o annoc Du6 y doeth ef nossweith yr kastell ac ychydic o nifer y gyt ac ef val amgylch pedwar gwyr ardec. a g6edy g6neuthur cla6d dan y trotheu yn dirgel heb 6ybot y geitweit y kastell. ac yna y doethant yr castell yd oed Geralt a Nest y wreic yn kysgu yndaw. a dodu ga6r a wnaethant ygkylch y castell. ac ennynu tan yn y tei 6rth y llosgi. a dyhuna6 a oruc Geralt pan gogleu yr a6r. ac yna y dy6a6t Nest 6rtha6. Na dos allan heb hi² yr dros. Kanys³ yno y mae dy elynyon yth aros. namyn dyret ym ol i. a hynny a wnaeth ef. a hi ae har6eda6d ef hyt yg geudy a oed gysyllldedic 6rth y castell. ac yno megys y dywedir y dihegis. a phan 6ybu Nest y diane ef llefein a oruc a dywedut 6rtha6⁴ y g6yr yssyd⁵ allan beth a lefwch yn ofer. nyt yttiwy yma y neb a geiss6ch. neur dihegis. A g6edy y dyuot 6ynteu y my6n. y geissa6 a orugant ym pob mann. a g6edy nas ka6ssant. dala Nest a wnaethant ae deu uab ae merch a mab ida6 ynteu o garatwreic. ac yspeilia6 y castell ae anreitha6. a g6edy llosgi y kastell a chynnulla6 anreith a chytya6 a Nest ymchoelut a wnaeth y wlat. ac nyt yttod Kad6ga6n y dat ef yn gedrycha6l yna yn y wlat. kanys ef a athoed y Powys 6rth hedychu y rei a odynt yn anuhyn ac a athoedynt y 6rth Owein. A phan gogleu Kad6ga6n g6eithret h6nn6 kymryt y⁶ dr6c arna6 gan sorri a oruc ef hynny o acha6s y treis kyt a wnathoedit a Nest uerch Rys. Ac rac ofyn llidya6 o Henri vrenhin am sarhaet y Ystiwart. ac yna ymchoelut a oruc a cheissa6 talu y wreic ae anreith y Eralt ystiwart drachefyn y gan Owein ac nys kauas. Ac yna o ystryw y wreic a oed yn dywedut 6rth Owein ual hynn. O mynny uygkael i yn ffyddla6n ytt am kynnal gyt a thi. hebr6g vym plant att eu tat. ac yna o dra serch a charyat y wreic y gellyga6d y blant yr ystiwart. A phan

gogleu Rickart escob Llundein hynny y g6r a oed yna ystiwart y Henri vrenhin yn Am6ythic. Medylia6 a oruc dial ar Owein sarhaet Geralt ystiwart. A galw atta6 a wnaeth Ithel a Mada6c meibon Ridit uab Bledyn a dywedut 6rth ynt ual hynn. a vynn6ch chwi regi bod y Henri vrenhin a chaffel y garyat ae gedymdeithas yn dragywyda6l. ac ef ach ma6rhaa yn bennach no neb och kyttiroygon. ac a gyghor6ynna 6rthy6ch ych kyt teruynwyr och holl genedyl. ac atdeb a wnaethant mynnwn heb 6ynt. E6ch chwitheu heb ef a del6ch Owein uab Kad6ga6n os gell6ch ac onys gell6ch g6rthled6ch or wlat ef ae dat. kanys ef a wnaeth gam a sarhaet yn erbyn y brenhin. a dirua6r gollet y Eralt ystiwart y wahanreda6l gyfeillt am y wreic ae blant ae gastell. ae yspeil ae anreith. a minheu a rodaf gyt a chwi fydlonyon gedymdeithyon. nyt amgen Llywarch uab Trahaearn y g6r a lada6d Owein y vrodyr. ag Uchtryt uab Etwin. ac 6inteu gwedy credu yr edewidyon hynny a gynnullessant lu. ac a aethant y gyt ac a gyrchassant y wlat. ac Uchtryt a anuones kenadeu yr wlat y venegi yr kiwta6twyr pwy bynnac a gilyei atta6 ef y caffei amdifryn. a rei a gilyassant atta6 ef ereill y Ar6ystli. ereill y Vaelenyd. ereill y ystrat Tywi ar rann v6yaf y Dyuet yd aethant yr lle yd oed Geralt yn vedyanus. A phan yttod ef yn mynnu eu diua 6ynt. ef a dam6eina6d dyuot G6allter ucheluauer kaer Loy6 y g6r a orchymynnassei y brenhin ida6 llywodraeth ac amdifryn Lloeger hyt ygkaer Vyrddin. A phan gogleu ef hynny eu hamdifyn a oruc. a rei o nadut a gilya6d y Ar6ystli. ac y kehyrda6d gwyr Maelenyd ac 6ynt ac y lladassant. ar rei a gilya6d att Uchtryt a dihaassant. ar rei a gilya6d y ystrat Tywi Maredud uab Ryderch ae haruolles yn hegar. Kad6ga6n ac Owein a floassant y log a oed yn Aber Dyfi a dathoed o Iwerdon ychydic kyn no hynny a chyfnewit yndi. Ac yna y deuth Mada6c ac uara6t yn erbyn Uchtrut hyt yn Ryt Cornec.¹ ac yno pebyllia6 a orugant. ac yn y diwed y doeth Uchtrut attunt. a g6edy eu hymgynnulla6 y gyt kerdet hyt nos a orugant a diffeitha6 y g6ladaoed yn y vu dyd. ac yna y dywa6t Uchtrut. o reing² bod y chwi nyt reit hynny. kany dylir tremygu Kad6ga6n ac Owein. kanys gwyr da grymmus ynt a dewron. a medylia6 llawer y maent. ac agatuyd y mae porth udunt hyt nas

¹ Ynddi. MS. Ll.² Om. ib.³ Yng nghylch MS. Ll.⁴ Wrth.⁵ A oeddynt. MS. Ll.⁶ Arall. MS. Ll.¹ Corunec. MS. Ll.² Reig.

gwydam ni. ac 6rth hynny ny 6eda y ni dyuot y deissyfyt am eu pen namyn yn eglur dyd gyt ac urdassa6c gyweirdeb nifer. ac or geireu hynny bop ychydic yd hedych6yt 6ynt ual y gallei dynyon y wlat diane. A thrannoeth y daethant yr wlat. a g6edy y g6elet yn diffeith. ymgerydu¹ e hunein a wnaethant a dywedut llyma wenyeth Uchtrut. a chuhuda6 Uchtrut a wnaethant a dywedut² y neb³ a ymgedymdeithockau⁴ ae ystryw ef. A g6edy g6ibia6 pob lle yn y wlat ny cha6ssant dim namyn gre y Gad6ga6n. a g6edy cael honno a llosgi y tei ar yscuboryeu ar ydeu a wnaethant. ac ymchoelut a orugant y eu pebyllau drachefyn. a diua rei or dynyon a ffoassynt y Lan Badarn. a gadel ereill heb eu diua. A phan yttoedynt uelly clybot a wnaethant bot rei yn trigya6 yn nodua Dewi yn Llan Dewi Breui yn yr egl6ys gyt ar offeirat.⁵ Anuon a wnaethant yno drycysprytolyon agkyweithas⁶ a llygru a wnaethant yr egl6ys ae diffeitha6 o g6byl. A g6edy hynny yn 6r6ac hayach yd ymchoelassant eithyr cael anuolyanus anreith o gyfleoed seint Dewi a Phadarn. A g6edy hynny y mord6ya6d Owein y Iwerdon gyt ac ychydic o gedymdeithon. ar rei yd oed acha6s udunt trigya6 yn y ol kanys buassynt 6rth loscedigaeth y castell. ac y gan M6rchath⁷ y brenhin pennaf yn Iwerdon yd aruollet ef yn hegar. kanys ef a vuassei gynt y gyt ac ef. a chyt ac ef y magyssit yn yr ryuel y diffeith6yt Mon y gan y deu iarll. ac yd anuonyssit y gan y vra6t a rodyon y Murtart. Ac yna yd aeth Kad6ga6n yn dirgel hyt ym Powys. ac anuon kenadeu a wnaeth y geissa6 hedychu a Rickart ystiwart y brenhin. a chael kygreir ganta6 a wnaeth y geissa6 hedychu ar brenhin py 6ed bynnac y gallei. Ae aruoll a oruc y brenhin a gadel ida6 drigya6 my6n tref a ga6ssei y gan wreic oed Ffrages merch Pictot Sage. Ac yna yd achuba6d Mada6c ac Ithel meibon Ridit⁸ ran Gad6ga6n ac Owein y uab o Powys y rei a lywassant yn anvolyanus. ac ny buant hedycha6l rygthunt e hunein. Ygkyfr6g hynny g6edy hedychu o Gad6ga6n y causas y gyuoeth. Nyt amgen keredigya6n g6edy y phrynu y gan y brenhin yr cant punt. A g6edy clybot hynny ymchoelut a wnaeth pa6b or a

wascaryssit kylch o gylch. kanys gorchymyn y brenhin oed na allei neb gynnal neb or rei a oedynt yn press6yla6 Keredigya6n. kyn no hynny na gwr or wlat na gwr dieithyr vei. A rodi a oruc y brenhin y Gad6ga6n drwy yr amot hyn yma. hyt na bei na chedymdeithas na chyfeillach y rygta6 ac Owein y uab. ac na adei ida6 dyuot yr wlat. ac na rodei ida6 na chyghor na nerth. Ac o dyna yd ymchoela6d rei or gwyr a athoed gyt ac Owein yr Iwerdon. a llechu yn dirgeledic a wnaethant heb wneuthur dim arg6ywed¹ a g6edy hynny yd ymchoela6d Owein. ac nyt y Geredigya6n y doeth namyn y Bowys. a cheissa6 anuon kenadeu at y brenhin.² Ygkyfr6g hynny y bu anundeb r6g Mada6c ar Ffreinc. o acha6s y lletradeu yd oed y Saeson yn y wneuthur ar y tir. ac odyo yd oedynt yn g6neuthur cameu yn erbyn y brenhin ac yn dyuot at Vada6c. Ac yna yd anuones Rickert ystiwart at Vada6c y erchi daly³ y gwyr a wnathoed y kam yn erbyn y brenhin. ac ynteu a 6rth6yneba6dy hynny ac nys dalla6d.⁴ Ac yn gamweda6c heb wybod beth a wnei. namyn keissaw kyveillach gan Owein uab Kad6ga6n. a hynny a gauas. a g6neuthur hed6ch r6g a rei a oedynt yn elynyon kyn no hynny. ac ymaruoll uch benn creireu a wnaethant hyt na hedychei un ar brenhin heb y gilyd. ac na vredeychi un o nadunt y gilyd. ac yna y kerdynt y gyt py le bynnac y dykei ytyghetuen⁵ 6ynt. a llosci tref neb un wrda a orugant. a phy beth bynnac a ellynt y dwyn gantunt nac yn veirch nac yn wiscoed 6ynt ae ducant na neb ryw dim arall or a gefynt. Y vl6ydyd nac 6yneb y koffaa6d Henri urenhin garchar Iorwoerth uab Bledyn. ac anuon kenat atta6 y 6ybot beth a rodei yr y ell6g oe garchar. kanys blin yw bot yn hir garchar. Ac ynteu a edewis mwy noc a allei dyuot ida6. a dywedut y rodei pob dim or a archei y brenhin. ac yn gyntaf ynteu a erchis g6ystlon o veibon goreugwyr y wlat. yr eilweith yd erchis Ithel mab Ridit y vra6t a thrychant punt o aryant py fford bynnac y galle dyuot udunt. nac o veirch. nac o ychen nac o neb ryw fford y gallei dyuot udunt. Ac yna y rodet mab Kad6ga6n uab Bledyn yr h6n a anyssit or Ffranges yr h6n a elwit Henri ac y tal6yt can more drosta6. Ac yna y rodet y 6lat ida6 ef. a lla6er a dala6d. Ac

¹ Ymgredu. MS. Ll.² Dyweddi. ib.³ Om. ib.⁴ Ymgydymdeithaw. MS. Ll.⁵ Offeirieth. MS. Ll.⁶ Kyweithas. MS. Ll.⁷ Murtarch. MS. Ll.⁸ Riddid. MS. Ll.¹ Argwywed.² Ac ni lefasawdd neb arwein ei genadwri hyd at y brenhin. MS. Ll.³ Talu. MS. Ll.⁴ Talawdd. ib.⁵ Dyngedfen. MS. Ll.

yna y gellyg6yt mab Kad6ga6n. Ac yg-
kyfr6g y pethu hynny y g6naeth Owein
a Mada6c ac eu Kedymdeithon lla6er o
drygeu yg g6lat y Ffreine ac yn Lloeger.
A pha beth bynnac a gefynt nac o ledrat
nac o dreis. y dir Iorwoerth y dygynt.
Ac yno y press6lynt. Ac yna anuon
kenad6ri a oruc Iorwoerth attunt yn gar-
edic a dywedut 6rthynt ual hynn. Du6
an rodes ni yn lla6 an gelynyon. ac an
darestyga6d ni yn gymeint ac na allem ni
g6neuthur dim or a vei ewyllys gennym.
G6arhadedic yw ynni ba6b or Brytanyeit
hyt na chyffredino neb o honam ni a ch6-
ch6i nac o vwyt nac o dia6t. nac o nerth
nac o ganhorth6y. namyn a6ch keissa6 ach
hela ym pob lle. ach rodi yn y diwed yn
lla6 y brenhin oc a6ch carcharu neu oc
a6ch llad. neu ych dihenydy6 neu yr
hynn a vynnei a ch6i. Ac yn bennaf y
gorchymyn6yt i mi a Chad6ga6n nat ym-
gredem a ch6i. Kany's ni diga6n neb
tebygu na damuna6 tat neu ewythr da y
eu meibon ae nyeint. kany's od ymgedy-
mdeith6n ni a ch6i. neu vynet haeach yn
erbyn gorchymynneu y brenhin. ni a goll6n
an kyfoeth ac an karcherir yn y vom veir6
neu an lledir. Ac 6rth hynny mi a6ch
g6ediaf megys kyueillt. A un¹ a6ch
gorchymynnaf megys argl6yd. Ac ach
eirolaf megis car nad eloch ford ym kyuoeth
i na ford y gyuoeth Kad6ga6n m6y noc y
gyuoeth g6yr ereill yn kylch. Kany's m6y
o anuodedigaeheu a geissyr yn erbyn ni.
noc yn erbyn ereill yn bot yn gylus. A
thremygu hynny y 6naethant a m6yfwy
eu kyuoeth a vynyehynt. a breid y gochel-
ynt kyndrycholder y g6yr e hunein. A
Iorwoerth a geissa6d eu hymlit a chynnull-
a6 lla6er o wyr a oruc ac eu hela. Ac
6ynteu ae gochelassant bob ychydic. Ac
yn un dorof yggt y kyrchassant gyuoeth
Uchtrut hyt ym Meiryonyd. A phan
gigleu veibon Uchtrut hynny ae teulu rei
a ellygassant Uchtrut y amdiffyn y tir.
anuon a orugant y Veiryonyd y beri y
ba6p dyuot attunt y 6rthllad y g6yr oc eu
tir. Kany's yn gyntaf y dathoedynt y
Gyfeila6c yn y lle yd oed meibon Uchtrut.
Ac ny allyssant eu g6rthllad. Ac yna yd
ymgynnulla6d gwyr Meiryonyd heb ohir
ac y deuthant at Veibon Uchtrut. Ac
ual yd oed Owein a Mada6c yn y lletyeu
ygkyfeila6c. Trannoeth y boreu aruaethu
a orugant mynet y Veiryonyd y letya6
heb wneuthur dim dr6c amgen. Ac ual
yd oedynt yn d6yn eu hyn't. nachaf wyr
Meiryonyd ygkyfr6g mynyded ac anyal6ch

¹ Mi.

yn d6yn y bydin gyweir yn kyfaruot. Ac
yn eu ruthra6. ac yn dodi ga6r arnunt. ac
6ynteu heb dybya6 dim 6rthynt ar y kyrc
kyntaf y ffoassant. ac y deuth Owein. A
phan g6elas g6yr Meiryonyd ef yn kyrcu
yn 6ra6l ac yn bara6t y ymlad. ffo yn
deissyfeit a orugant. Ac 6ynteu ae hym-
lidyassant hyt eu gwlat. a diffeitha6 y
wlat a orugant. a llosgi y tei ar ydeu a
llad yr yscrybyl kymeint ac a ga6ssant
heb d6yn dim gantunt. A g6edy hynny
yd aeth Mada6c y Bowys. Ac Owein a
ymchoela6d ef ae wyr y Geredigya6n y lle
yd oed y dat yn g6ledychu ac yn press6yla6.
a thrigya6 a oruc ef ae gedymdeithon yn
y lle y mynna6d. a choffau dyuodyat y dat
kyn no hynny yr kyuoeth. Kany's y ged-
ymdeith oedynt¹ y dyfet y yspeila6 y wlat
ac y dala y dynyon. ac eu d6yn yn r6ym
hyt y llogeu a dathoed gan Owein o Iwerd-
on. Ac yna yd oedynt yn trigya6 yn
tervynneu y wlat. Ac eilweith yd aethant
y gal6 ynyrdyon a ch6anegi eu rif. a
chyrcu dros nos y wlat ae llosgi. a llad
pa6b or a ga6ssant yndi. ac yspeila6 ereill.
a d6yn ereill gantunt ygkarchar. ac eu
g6erthu y eu dynyon neu eu hanuon yn
r6ym yr llogeu. A Gwedy llosgi y tei a
llad cymeint ac a ga6ssant or anifeileit. a
chymeint ac a ga6ssant a dugant gantunt.
ac a ymchoelassant fford y Keredigya6n
6rth letya6 a thrigya6 a mynet a dyuot.
heb edrych dim o ach6ysson Kad6ga6n nac
o wahard y brenhin. A rei o nadunt
dreilgweith a oedynt yn kad6 fford yd oed
hena6f6r or Flemhissieit yn dyuot idi. a
elwit Wiliam o Vreban. ae gyferbynieit
a wnaethant ae lad. Ac yna mynet o
Gad6ga6n gyt a Iorwoerth y lys y brenhin
y vynnu kael ymdidan ac ef. Ac ual y
buant yna nachaf bra6t yr g6r a ladyssit
yn y lle yn menegi yr brenhin ry lad o
Owein ae gedymdeithon y vra6t. Pan gig-
leu y brenhin hynny gofyn a oruc y Gad-
6ga6n beth a dywedy am hynny. nis g6nni
argl6yd heb y Kad6ga6n. Yna y dywa6t
y brenhin kany elly di kad6 dy gyfoeth rac
kedymdeithon dy uab hyt na ladon vyg
gwyr eilweith mi a rodaf dy gyfoeth yr
neb ae katwo. a thitheu a drigy y gyt a
mi dr6y yr amot h6nn yma na sethrych
di dy bria6t wlat. a mi ath borthaf di om
hymborth i yn y gymer6yf gyghor am
danat. A rodi a oruc y brenhin ida6
peunyd yg kyfeir y dreul pedeir ar hugein.
Ac yna y trigya6d heb dodi gefyn arna6.
namyn yn ryd y fford y mynnei eithyr y
wlat e hun. A g6edy clybot o Owein

¹ A aethant. MS. Ll.

yspeila6 y dat oe gynoeth. kyrcu Iwerdon a oruc ef a Mada6c uab Ridit. A g6edy hynny annon a oruc y brenhin at Gilbert uab Rickert yr h6nn a oed de6r molyannus galluus. a chyfeillt yr brenhin a g6r ardercha6c oed yn y holl weithredoed erchi idaw dyuot atta6. ac ynteu a deuth. Ar brenhin a dywawt 6rtha6 yd oedut yn wastat yn keissa6 ran o tir y Brytanyeit y genyf. Mi a rodaf ytt yr a6r honn tir Kad6ga6n dos a goresgyn ef. Ac yna y kymmerth yn llawen ygan y brenhin. Ac yna gan gynulla6 llu gyt ae gedymdeithon y deuth hyt yg Keredigya6n ac y gorescynna6d. Ac yd adeila6d deu gastell yndi. Nyt amgen un gyferbyn a Llan Badarn yn ymyl aber yr auon a elwir Ystwyth. Ar llall geir lla6 Aber Teifi yn y lle a elwir Dingereint. y lle gr6ndwalassei Roger iarl kyn no hynny gastell. A gwedy ychydic o amser yd ymchoela6d Mada6c ab Ridit o Iwerdon heb allel godef andynolyn voesseu y G6ydyl. Ac Owein a drigya6d yno yn y ol dalym o amser. A Mada6c a aeth y Powys. ac nyt arnollet nac yn hegar nac yn drugara6c y gan Iorwoerth y ewythyrrac y gynnal yn gylus y gan y brenhin her6yd kyfreith a drycweithret ot ymggyfredinei ae nei o dim. Ac ynteu yn wibia6dyr a lecha6d h6nt ac yma gan ochel kydrycholder Iorwoerth. Iorwoerth a wnaeth kyfreith hyt na bei a veidei dywedut dim 6rtha6 am Vadawc. na menegi dim am dana6 g6elit na welit. Ygkyfr6g hynny aruaethu a wnaeth Mada6c g6neuthur brat Iorwoerth y ewythyrr. A dala kyfeillach a oruc a Llywarch uab Trahaearn. Ac ymaruoll y gyt a wnaethant yn dirgeledic. ac eissoes yr tervyn h6nn6 yd aethant. Y vl6dydn rac 6yneb y paratoes Mada6c urat Iorwoerth. a cheissaw amser a chyffe a wnaeth y gyflenwi y ewyllys. A phan ymchoela6d Iorwoerth y Gaer Eina6n y kyrcna6d Mada6c a chedymdeithon Llywarch y gyt ac ef yn borth ida6 kyrcn nos am ben Iorwoerth. A dodi ga6r a orugant ygkyleh y ty lle yd oed Iorwoerth. a dyhuna6 a wnaeth Iorwoerth gan yr a6r. a chad6 y ty arna6 ef ae gedymdeithon. a llosgi y ty a wnaeth Mada6c am benn Iorwoerth. a dodi ga6r o orugant. A phan welas kedymdeithon Iorwoerth hynny kyrcu allan a orugant dr6y y tan.¹ Ac ynteu pan welas y ty yn dyg6yda6 keissa6 kyrcu allan a oruc ae elynyd ae kymmerth ar vlaen gwewyr. ac yn atlosgedic y lad. A phan gigueu Henri vrenhin ry lad Iorwo-

erth rodi Powys a wnaeth y Kad6ga6n uab Bledyn.² A hedychu ac Owein y uab. Ac erchi y Gad6ga6n anuon kenadeu yn ol Owein hyt yn Iwerdon. A gwedy g6ybot o Vada6c ar rei a ladyssant Iorwoerth ygyt ac ef rywneuthur agkyfreith o nadunt yn erbyn y brenhin llechu y mywn coedyd a orugant. ac aruaethu g6neuthur brat Kad6ga6n. A Chad6ga6n heb vyny arg6edu y neb megys yd oed uoes ganta6 a doeth hyt yn Trall6g Llywelyn ar vedyr trigya6 yno a phress6yla6 lle yd oed hyrr6yd¹ ac agos y Vada6c. Ac yna anuon yspiwyrr a oruc Mada6c y 6ybot py le y bei Gad6ga6n. Ar rei hynny a doethant drachefyn ac a dywedassant y neb yd oed ynt yn y geissa6. ym pell y mae h6nn6 ae yn agos. Ac ynteu ae wyr yn y lle a gyrcha6d Kad6ga6n. A Chad6ga6n heb tybya6 dim dr6c a ym6naeth yn llese heb vynnu ffo. a heb allel ymlad. weddy ffo y wyr oll ae gael ynteu yn unig ae lad. A gwedy llad Kad6ga6n anuon kenadeu a wnaeth Mada6c at Rickert escob Llundein y g6r a oed yn kynhal lle y brenhin ac yn y lywya6 yn Am6ythic y erchi ida6 ef y tir y g6nathoedit y kyflafaneu hynny ymdana6. A g6edy rac vedylya6 or escob yn gynnil y ach6ysson ef heb rodi messur ar hynny y oedi a oruc. ac nyt yr y garyat ef. namyn adnabot o hona6 deuodeu g6yr y wlat mae llad a 6naei bop un o nadunt y gilyd. Ac gyfran a vuassei ida6 ef ac y Ithel y 6ra6t kyn no hynny a rodes ida6. A phan gigueu Varedud uab Bledyn hynny kyrcu y brenhin a oruc y erchi ida6 tir Iorwoerth uab Bledyn y vra6t. ar brenhin a rodes kad6ryaeth y tir ida6. yn y delei Owein uab Kad6ga6n yr wlat. Ygkyfr6g hynny y deuth Owein ac yd aeth at y brenhin. A chymryt y tir ganta6 tr6y rodi g6ystlon. ac ada6 llawer o aryant. A Mada6c a edewis llawer o aryant a g6ystlon ac amodeu ger bronn y brenhin. A g6edy kymryt nodyeu ymoglyt a oruc pob un rac y gilyd yn y vl6dydn honno hyt y diwed. Yn y vl6dydn rac 6yneb y delit Robert iarl uab Roser o Vedlehem y gan Henri vrenhin. ac y carchar6yt. Ac y ryvela6d y uab yn erbyn y brenhin.

Deg mlyned a chant a mil oed oet Crist pan anuones Maredudd uab Bledyn y teulu y neb un gynh6ryf y tir Llywarch uab Trahaearn y d6yn kyrcn. Yna y damweina6d ual yd oedynt yn d6yn hynt dr6y gyfoeth Maredudd² uab Ridit. Nachaf 6r yn kyuaruot ac 6ynt a dala h6nn6 a orug-

¹ Herwyd. MS. Ll.² Madawc. MS. Ll.¹ Ac adaw Iorwerth y tan MS. Ll.

ant a gofyn ida6 py le yd oed Vada6c uab Ridit y nos honno yn trigfa6. A g6adu yn gyntaf a 6naeth y g6r hyt nas g6ydat ef. Ac odyda g6edy y gystuda6 ae gymell adef a oruc y vot yn agos. A g6edy r6yma6 h6nn6 yspiwy'r a aroyssant yno.¹ a llechu a 6naethant yn y oed oleu dyd dranoeth. A g6edy dyfot y bore o deissyfyf g6nn6ryf y dugant kych ida6. a dala² a orugant a llad lla6er oe wyr. ae d6yn ygkarchar at Maredud. ae gymryt yn lla6en a oruc ae gad6 y my6n gefyneu. Yna y deuth³ Owein ab Kad6ga6n yr h6n nyt yttoed gartref. A phan gigleu Owein hynny ar frys y deuth. ac y rodes Maredud ef yn y la6 ae gymryt yn lla6en a oruc ae dallu. A rannu rygtunt a 6naethant y rann ef o Bowys. Sef oed hynny Kereina6n a thraean Deud6r ac Aber Riw.⁴ Y vl6ydyd rac 6yneb y kyffroes Henri vrenhin llu yn erbyn G6yned. ac yn bennaf y Powys. A g6edy barnu ar Owein gwneuthur agkyfreith y guhuda6 a oruc Gilbert uab Rickert 6rth y brenhin. a dywedut bod g6yr Owein yn g6neuthur lledrateu ar y wyr ef ae tir.⁵ Ar drygeu a 6nelei ereill a dywedut ar 6yr Owein. A chredu a oruc y brenhin bot pob peth ora a dywa6t y kyhud6r yn wir. Ygkyfr6g hynny kyhuda6 a wnaeth mab Hu iarll kaer Llion (ar Wyse) Gruffud uab kynan. a Gron6 uab Owein. Ac aruaethu o gyttundeb mynnu dileu yr holl Vrytanyeit o g6byl hyt na cheffyt Vrytana6l en6 yn dragy6yda6l. Ac 6rth hynny y kynulla6d Henri vrenhin llu or holl ynys o Penryn Peng6aed yn Iwerdon⁶ hyt ym Penryn Blataon⁷ yn y Gogled yn erbyn G6yned a Phowys. A phan gigleu Varedad uab Bledyn hynny mynet a wnaeth y geissa6 kyfeillach y gan y brenhin. A g6edy adnabot hynny o Owein kynulla6 y holl wyr ae holl da a 6naeth a muda6 hyt ym mynydoed Eryri. kanyd kadarnaf lle a diogelaf y gael amdiffyn ynda6 rac y llu oed h6nn6. Ygkyfr6g hynny yd anuones y brenhin tri llu. Un gyt a Gilbert tywyssa6c o Gerny6. a Brytanyeit y Deheu. a Ffreine a Saeson o Dyfet ar Deheu oll. ar llu arall or Gogled ar Alban a deu

tywyssa6c arnunt. Nyt amgen Alexander mab y Moel C6l6m. a mab Hu iarll kaer Llion. Ar trydyd gyt ac ef e hun. Ac yno y deuth y brenhin ae deulu y gyt ac ef. hyt y lle a elwir Mur Gastell. Ac Alexander ar iarll a aethant y Pennaeth¹ Bach6y. Ygkyfr6g hynny yd anuones Owein genadeu at Ruffud ac Owein y uab y erchi udunt g6neuthur kadarn hed6ch y rygtunt yn erbyn y gelynyon y rei yd oed-ynt yn aruaeth y dileu yn g6byl neu y g6archae yn y mor hyt nat enwit Brytana6l en6 yn dragywyda6l. Ac ymaruoll ygkyt a wnaethant hyt na wnelei un heb y gilyd na thagnefed na chyfundeb ae gelynyon. Gwedy hynny y danuones Alexander uab y Moel C6l6m ar iarll gyt ac ef genadeu at Ruffud uab Kynan y erchi ida6 dyfot y hed6ch y brenhin. ac ada6 llawer ida6 ae d6ylla6y gyttuna6 ac 6ynt. Ar brenhin a anuones kenadeu at Owein y erchi ida6 dyfot y hed6ch ac ada6 y g6yr ny aller gaffel na phorth na nerth y gantunt. Ac ny chytsynya6d Owein a hynny. Ac yn y lle nachaf un yn dyfot atta6. ac yn dywedut 6rtha6 byd oualus a g6na yn gall yr hynn a 6nelych. Llyma Ruffud ac Owein y uab g6edy kymryt hed6ch y gan uab y Moel C6l6m ar iarll g6edy rodi ida6 o nadunt kael y tir yn ryd heb na threth na chyllit na chastell ynda6 hyt tra vei vy6 y brenhin. Ac etwa ny chytsynya6d Owein a hynny. Ar eilweith yd arua6th6ys y brenhin anuon kenadeu at Owein. a chyt ac 6ynt Varedud uab Bledyn y ewythy'r yr h6nn pan welas Owein a dywa6t 6rtha6 edrych na h6yrheych dyuot at y brenhin rac racflaenu o ereill kael kedymdeithas y brenhin. ac ynteu a greda6d hynny a dyfot a wnaeth at y brenhin. Ar brenhin ae haruolles yn lla6en dr6y ua6r garyat ac enryded. Ac yna y dywa6t y brenhin 6rth Owein kan deuthost ti attaf i oth vod a chan credaist vygkenadeu minheu ath va6rhaaf di ac ath dyrchafaf yn uchaf ac yn pennaf oth genedel di. A mi a dalaf it yn gymeint ac y kyghorvynno pa6b oth genedyl 6rthyt. A mi a rodaf it dy holl tir yn ryd. A phan gigleu Ruffud hynny anuon kenadeu a oruc at y brenhin y geissa6 hed6ch y ganta6. Ar brenhin ae kymeth ef y hed6ch dr6y dalu o hona6 dreth ua6r ida6. Ac ymchoelut a oruc y brenhin y Loegyr. ac erchi y Owein dyuot y gyt ac ef a dywedut y talei ida6 a vei gyfya6n. a dywedut 6rtha6 hynn a dywedaf yt. Mi a af y Normandi ac o deuy di y gyt a mi. mi a

¹ Anfon yspiwy'r a wnaeth yno. MS. Ll.

² Ae ddaly. Ib.

³ Yn i ddoeth.

⁴ Ac yng nghylch yr amser yma y bu ddaear gryn mawr yn Amwythie o fore hyd hwyr. A hefyd yr amser hwnnw yr ymddangoses seren gyffionnawc ac y bu aiaf caled yn ol hynny, a marwolaeth a phrinder. MS. Ll.

⁵ Dir. Ib.

⁶ Kernyw.

⁷ Blathaon.

¹ Pennant. D. P.

gyweiraf ytt bop peth or a edeweis it. a mi ath wnaf yn uarcha6c urda6l. A chanlyn y brenhin a wnaeth dr6y y mor. Ar brenhin a gywira6d ida6 pob peth or a edewis ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymchoela6d y brenhin o Normandi ac Owein uab Kad6ga6n gyt ac ef. Ac y bu uar6 Ieffrei escob Myny6. ac yn y ol ynteu y deuth g6r o Normandi yr h6nn a elwit Bernart yr h6nn a dyrchaf6yt yn escob yn Myny6 y gan Henri vrenhin o anuod holl yscolheigon y Brytanyeit gan eu tremygu. Ygkyfr6g hynny y deuth Gruffud uab Rys Te6d6r brenhin Deheubarth o Iwerdon¹ yr h6nn a athoed yn y vaba6l oetran y gyt a rei oe gereint hyt yn Iwerdon. Ac yna y trigya6d yn y bu 6r aedvet. Ac yn y diwed g6edy diffyg-ya6 o tra hir alltuded yd ymchoela6d y dref y dat. A h6nn6 a drigya6d amgylch d6y vlyned g6eithau y gyt a Geralt ystiwart castell Penuro y da6 gan y ch6aer. a honno oed Nest uerch Rys uab Te6d6r g6reic Geralt Ystiwart. g6eithau ereill gyt ae gereint. g6eithau yg G6yned.² g6eithau yn absen o le y le. Yn y diwed y cuhudwyt 6rth y brenhin. A dywedut vot med6l pa6b or Brytanyeit gyt ac ef. dr6y y ryuygu o vrenhina6l vedyant Henri vrenhin. A phan gigueu Gruffud y chwedleu hynny aruaethu a wnaeth ar vynet at Ruffud uab Kynan y geissa6 amdiffyn y hoedel. A g6edy anuon kenadeu ef a edewis o deuei atta6 y aruolli yn llawen. A g6edy clybot o Ruffud uab Rys hynny ef a Howel y vra6t a aethant atta6. yr Howel h6nn6 a vuassei ygkarchar Ern6lf uab Roser iarll castell Baldwin yr h6nn y rodassei Wilim Vrenhin ida6 kyfran o gyuoeth Rys uab Te6d6r. Ac yn y diwed y diagassei yr Howel h6nn6 yn annafus g6edy trychu y aelodeu or carchar. Ac yna yd aruollet 6ynt ac ereill gyt ac 6ynt yn hegar y gan Ruffud uab Kynan. Ac ygkyfr6g hynny g6edy clybot or brenhin mynet Gruffud ab Rys at Ruffud ab Kynan anuon kenadeu a wnaeth at Ruffud uab Kynan y erchi ida6 dyuot atta6. Ac ufud uu Ruffud y vynet at y brenhin. Ac megys y mae moes y Ffreinc twylla6 dnyon tr6y edewidyn ada6 lla6er a wnaeth Henri vrenhin ida6 o chymerei arna6 dala Gruffud uab Rys ae anuon yn vy6 atta6 ef. ac ony allei y dala y lad ac anuon y benn ida6. Ac ynteu dr6y ada6 hynny a ymchoela6d y wlat. Ac yn y lle gofyn a wnaeth py le yd oed Ruffud uab Rys yn trigya6. A

menegi a 6naethp6yt y Ruffud uab Rys dyuot Gruffud uab Kynan o lys y brenhin ae geissa6 ynteu yn y ewyllys. Ac yna y dywa6t rei 6rtha6 a oedynt yn trigya6 y gyt ac ef dr6y ewyllys da. gochel y gedrycholder yn y 6yper py fford y kerdo y chwedyl. Ac 6ynteu yn dywedut hynny nachaf un yn dyfot ac yn dywedut. Llyma varchogyon yn dyfot ar vrys. a breid yd athoed ef dros y dr6s nachaf y marchogyon yn dyfot y geissa6. Ac ni alla6d amgen no chyrchu Eglwys Aber Daron arna6d. A g6edy clybot o Rufud uab Kynan y dianc yr eglwys anuon gwyr a oruc y tynnu ef or eglwys allan. Ac ny ada6d escyb a [bieuffynt] beaufyeit¹ y wlat hynny rac llygru na6d yr egl6ys. A g6edy y ell6g or eglwys ef a ffoes yr Deheu. ac a deuth y Ystrat Tywi. A g6edy clybot hynny llawer a ymgynnulla6d atta6 o bop tu. ac ynteu a duc kyrc anhegar aniben² y Ffreinc ar Flemhisseit yn y daruu y vl6ydyn honno. Y vlwydyn rac wyneb y kyrcna6d y Grufud ab Rys a dywedassam ni uchot. yn y vr6ydyr gyntaf y castell oed yn ymyl Arberth ac y llosces. Odyna yd aeth hyt yn Llan ym Dyfri lle yd oed gastell neb un tywyssa6c a elwit Rickert P6ns6n y g6r y rodassei Henri vrenhin ida6 y kantref Bychan. ac y profes y torri ae losgi. ac nys galla6d kanyys ym6rthlad ac ef a wnaeth keitweit y kastell a chyt ac 6ynt Maredud uab Ryderch uab Krada6c y g6r a oed yn kynnal Ystiwerdaeth y dan y dywededic Richert. y rac castell eissoes a losges. A g6edy ymsaethu or t6r ac ef a brathu llawer oe wyr a saetheu. a llad ereill yd ymchoela6d drachefyn. A g6edy hynny y danuones y gedymdeithon y wneuthur kyrc a chynn6r6f ar gastell a oed yn ymyl Aber Tawy. a h6nn6 a bioed iarll a elwit Henri Bem6nd. A g6edy llosgi y rac gastell. ac amdiffyn or keitweit y t6r a llad rei oe wyr yd ymchoela6d drachefyn. A g6edy clybot hynny ac ymgynnulla6d atta6 lla6er o ynydydon ieuine o bob tu wedy y d6ylla6 o chwant anreithu. neu o geissa6 atnewydu Brytana6l teyrnas. Ac ny thal ewyllys³ dim o ny byd Du6 yn borth ida6. G6neuthur a oruc ysclyfaethu ma6r yn y gylch o gylch. Ar Ffreinc yna y gymerassant gyghor a gal6 pennaethu y wlat attunt. Nyt amgen Owein uab Carada6c uab Ryderch y g6r y rodassei Henri vrenhin ida6 rann or Kantref Ma6r. a Maredud uab Ryderch yr h6nn a dywed-

¹ Hennafeid. ib.² Am benn. MS. Ll.³ Dyn. MS. Ll.¹ I Ddyfed. MS. Ll.² Gwydd. MS. Ll.

assam ni vry. A Ryderch uab Te6d6r ae veibon Maredud ac Owein. Mam y rei hynny g6reic Ryderch ab Te6d6r oed Hunyd uerch Bledyn ab Kynvyn y pennaf or Brytanyeit wedy Grufud ab Llywelyn y rei oedynt vrodyr un Vam. Kanys Ygharat uerch Varedud brenhin y Brytanyeit oed y mam ell deu. ac Owein uab Karada6c uab Gwenllian uerch y dywededic Vledyn y rei a llawer o rei ereill a deuthant y gyt. A gofyn a oruc y Ffreinc udunt a oedynt oll ffydlonyon y Henri vrenhin. ac atdeb a wnaethant eu bot. A dywedut a wnaeth y Ffreinc 6rthynt od ydy6ch ual y dywed6ch dagoss6ch ar a6ch g6eithretoed yr hynn yd ytyy6ch yn y ada6 ar a6ch taua6t. reit yw y6ch kad6 kastell Kaer Vyrdir yn h6nn a bie y brenhin. pob un o hona6ch yn y ossodedic amser ual hynn. Cad6 y castell o Owein uab karada6c pythewnos. a Ryderch uab Te6d6r pythewnos arall. a Maredud uab Ryderch ab Tewdwr pythewnos. a Bledri uab Kediur y gorchymynn6yt castell Robert La6gan yn Aber Caf6y.¹ A g6edy ansodi y petheu hynny. Gruffud ab Rys a brydera6d am anuon disg6yleit am torri y kastell neu y losgi. A phan gauas amser adas ual y gallei yn ha6d kyrchu y kastell. Yna y damweina6d vot Owein uab Karada6c yn kad6 ygkylch y castell. Ac yna y duc Gruffud ab Rys kyrch nos am benn y castell. A phan gigleu Owein ae gedymdeithon kynn6r6f y gwyr ae ge6ri yn dyuot. Kyfot yn eb6ryd or ty lle yd oed ef ae gedymdeithon a wnaethant. Ac yn y lle y clywei yr awr ef e hun a gyrcha6d ymblaen y ydin a thebygu bot y gedymdeithon yn y ol. 6ynteu g6edy y ada6 ef e hunan a ffoassant. ac uelly y llas yna. A g6edy llosgi y rac gastell heb vynet y mywn yr t6r yd ymchoela6d ac yspeileu ganta6 yr notaedigyon goedyd. Odyna yd ymgynullasant y ieueinc ynvydyon y 6lat a bop tu atta6 o debygu goruot o hona6 ar bop peth o acha6s y damwein h6nn6. kanys castell a oed yg G6hyr a losges ef o g6byl a llad llawer o wyr ynda6. Ac yna yd edewis G6ilim o Lundein y castell rac y ofyn ae holl aniueileit ae oludoed. A g6edy daruot hynny. megys y dyweit Selyf² drychafel a 6na³ yspryt yn erbyn k6ymp.⁴ Yna yd aruaetha6d yn ch6ydedic o valchder. ac o draha yr anosparthus bobyl ar ynvyt giwta6t kyweira6 ynvydyon⁵ o Dyfet

y Geredigya6n. A chymryt g6rth6ynebed yr gyfa6nder.¹ G6edy gal6 o Gediur ab Gron6. a Howel uab Idnerth. a Thrahaearn ab Ithel. y rei a odynt yn dynessau o gyfnessafr6yd gerennyd a chyfaduab² a dunna6³ argl6ydiaethu⁴ ida6. Ar rei hynny a oedynt gyt ac ef ymblaen holl wyr Keredigya6n. ac nyt oed dim a allei uot yn direitach nor Kediur h6nn6 yr 6lat agkyffredin kyn noc yt ada6 Dyfet yn lla6n o amryuaelon genedloed nyt amgen Fflemhissyeit a Ffreinc a Saeson ae giwta6t genedyl e hun. y rei kyt beynt un genedyl a gwyr Keredigya6n eissoes gelynyon gallonneu oed gantunt o acha6s eu hanesm6ythdra ae hanundeb kyn no hynny. Ac yn vwy no hynny rac ofyn y tremyc a wnathoedynt y Henri vrenhin y g6r a dofhaassei holl bennaduryeit ynys Prydein oe allu ae vedyant. ac a darestygassei llawer o wladoed tramor 6rth y lywodraeth. rei o nerth arueu ereill o aneiryf rodyon eur ac aryant. y g6r nys dica6n neb ymoscryn⁵ ef ac eithyr Du6 e hun y neb a rodes y medyant ida6. A g6edy dyuot Grufud uab Rys yn gyntaf y deuth y is Coet. Ac yna y kyrcha6d lle a elwir blaen Porth Hodnant. yr hwn a adeilassei neb un Fflemiss6r. Ac yno y deuth⁶ y Fflemissyeit y drigya6.⁷ A g6edy ymlad dydgweith ar hyt y dyd. a llad llawer o wyr y dref. a llad un oe wyr ynteu. a llosgi y rann v6yaf or dyf. heb gael dim amgen no hynny yd ymchoela6d drachefyn. Odyna y ruthra6d g6yr y wlat atta6 o dieffic annogedigaeth yngyfun megys yn deissyfyt. Ar Saesson a dugassei Gilbert kyn no hynny y gyflenwi y wlat yr honn kyn no hynny o anamylder pobloed a oed wac valch. a diffeithassant ac a ladassant. ac a yspeilassant. ac a losgassant y tei. Ae hynt ae kynn6ryf a dugant hyt ym Mhenwedie. A chylchynu a orugant gastell Razon Ystiwart a oed ossodedic yn y lle a elwir ystrad Peithill. ac ymlad ac ef a orugant ae orchyfygu. A g6edy llad llawer ynda6 y losgi a wnaethant. A phan deuth y nos pebyllya6 a wnaeth yn y lle a elwir Glasgruc. megys ar villtir y 6rth egl6ys Badarn Anafr6yd⁸ a wnaethant yn yr egl6ys. d6yn yr yscrebyl yn v6yt udunt or egl6ys. Ar bore drannoeth ymaruaethu a wnaethant ar castell a oed yn Aber

¹ Cofwy. Tofwy. ib.² Ddoeth. ib.³ Yr. MS. Ll.⁴ Dyn. ib.⁵ Deithiau. ib.¹ Cyfiawnder. MS. Ll.² Chyfadnabod. MS. Ll. ib.³ Addunaw. ib.⁴ Arglwyddiaethu. ib.⁵ Ymystrin. MS. Ll.⁶ Yd oed. ib.⁷ Yn trigaw. ib.⁸ Anaddasrwydd. ib.

Ystôyth gan debygu y oruot. Ac yna y danuones Razon Ystiwart gôr a oed gastellôr ar y castell hōnnô. Ac a losgyssit y gastell ynteu kyn no hynny. ac y lladyssit y wyr yn gyffroedic o dolur am y wyr ac am y gollet ac yn ergrynedic rac ofyn kenhadeu hyt nos y gastell Ystrad Meuruc yr hōnn a wnathoed Gilbert y arglōyd kyn no hynny y erchi yr castellwyr oed yno dyuot ar ffyse yn borth idaô. A gôercheitweit y kastell a anuonassant attaô kymeint ac a allyssant y gaffel. ac hyt nos y deuthant attaô. Trannoeth y kyuodes Grufud uab Rys a Ryderch uab Teôdôr y ewythyr a Maredud ac Owein y veibon yn ansynôyrus oc eu pebyll heb gyweiraô eu bydin. a heb ossot arôydon oc eu blaen namyn bileinllu. megys cyweithas o giwtaô bobyl digyghor heb lywyaôdyr arnunt y kymerassant eu hynt parth a chastell Aber Ystwyth. yn y lle yd oed Razon Ystiwart ae gymhorthheit gyt ac ef. heb ôybot o nadunt hōy hynny yn y deuthant hyt yn Ystrat Antarron a oed gyfarôyneb ar kastell. Ar castell a oed ossodedic ar benn mynyd a oed yn llithraô hyt yn avon Ystwyth. ac ar yr avon yd oed pont. Ac ual yd oedynt yn seuyll yno megys yn gôneuthur magneleu. ac yn medylyaô pa ffuryf y torrynt y castell y dyd lithraôd haeach yn fy oed prytnaô. Ac yna y danuones y kastellwyr megys y mae moes gan y Ffreinc gôneuthur pob peth drôy ystryô. gyrru saethydyon hyt y bont y vickre ac ôynt megys o delynt hōyyn ansynôyrol dros y bont y gallei uarchogyon llurugaôc eu kyrcu yn deissyfyt ae hachub. A phan welas y Brytanyeit y saethydyon mor leô yn kyrcu yr bont yn ansynôyrus y redassant yn y erbyn gan ryuedu pa ham mor amdiredus y beidynt kyrcu yr bont. Ac ual yd oed y neill rei yn kyrcu ar rei ereill yn saethu. yna y kyrcuaôd marchaôc llurugaôc yn gynhyruus y bont. A rei o wyr Grufud ae kyferbynyaôd ar y bont. Ac ynteu yn aruaethu eu kyrcu ôynteu. Ac yna eissoes y torres y march y vônnygyl. A gôedy brathu y march y dygôydaôd. Ac yna yd aruaethod paôb a gweôyr y lad ynteu. ae luruc ae hamdiffynnaôd yn y doeth neb un or vydin ae thynnu.¹ A phan gyfodes ynteu y ffoes. A phan welas y gedymdeithon ef yn ffo y ffoassant ôynteu holl. Ar Brytanyeit ae hymlydaôd hyt yg gôrthallt² y mynyd. Y doryf ol eissoes nys ymlydaôd. namyn heb geissaô na phont na rhyt kymryt eu ffo a wnaethant. A

phan welas y Ffreinc o benn y mynyd y rei hynny yn ffo kyrcu y doryf vlaen a wnaethant a llad kymeint ac a gaôssant ac yna y gwascarôyt y giwtaô bobyl ar draô y wlat o bop tu. rei ae hanifeileit gantunt rei ereill gôedy adaô pop peth namyn ceissaô amdiffyn eu heneideu yn y edewit yr holl wlat yn diffeith. Ygkyfrôg hynny y danuones Henri vrenhin kenadeu at Owein uab Kadôgaôn y erchi idaô dyuot attaô. Ac ynteu yn y lle y deuth. A phan doeth y dywaô y brenhin ôrthaô. Vygkaredickaf Owein a atwaenost di y lleidryn gan Rufud uab Rys yssyd megys yn ffoedic yn erbyn vyn tywyssogyon i. Achaôa a chanys credaf i dy uot ti yn gywiraf gôr imi. Mi a vynnaf dy uot ti yn dywyssaôc. llu gyt am mab i y ôrthlad Grufud uab Rys. A mi a wnaf Lywarch uab Trahaearn yn gedymdeith yt. kany ynaôch chôi aôch deu yd ymdiredaf i. A phan ymchoelch drachefyn mi a dalaf bôyth it yn deilôg. A llawenhau a oruc Owein or edewidyon hynny. a chynullaô llu a Llywarch gyt ac ef a mynet y gyt hyt yn ystrat Tywi lle y tebygid uot Grufud uab Rys yn trigyaô. kany coetir¹ oed. ac yn anaôd y gerdet ac yn haôd ruthraô gelynyaôn yndaô. A phan deuth² y tervyneu yr wlat. holl wyr³ Owein a mab y brenhin ae kymhorthheit a anuonassant eu bydinoed yr coedyd. paôb dan yr amot hōnn hyt nat arbedei neb y gledyf nac y ôr nac y wreic nac y uab nac y uerch. a phôy bynnag a delynt nas gochelynt heb y lad neu y grogi neu drychu eu aelodeu. A phan gileu giwtaô bobyl y wlat hynny keissaô a wnaethant ffuryf y gellynt gaffel amdiffyn ac uelly y gwasgarôyt ôynt. Rei yn llechu yn y coedyd. ereill yn ffo y wladoed ereill. ereill yn keissaô amdiffyn or kestyl nassaf y dathoedynt o honynt. megys y dywedir y myô Brytanaôl diareb. Y ki a lyha yr aryf y brather ac ef. A gôedy gôasgaru yllu y dan y coedyd. ef a damweinaôd y Owein ac ychydic o nifer gyt ac ef kyrcu y coet o amgylch degwyr a phetwar ugein. Ac yn edrych a welynt oleu dynyon. Nachaf y gwelynt oleu dynyon yn kyrcu parth a chastell kaer Vyrdin lle daroed udunt gôneuthur eu hedôch. Ac eu hymlit a wnaeth hyt yn agos yr castell. A gôedy eu dala yno ymchoelut at y gedymdeithon a oruc. Ygkyfrôg hynny y damweinaôd dyuot llur or Fflemisseit o Ros y Gaer Vyrdin yn

¹ Attunt. MS. Ll.² Nghwr allt. ib.¹ Ynial. ib.² Ddoethant. MS. Ll.³ Lu. ib.

yn erbyn mab y brenhin. a Geralt ystiwert gyt ac 6ynt. Nachaf y rei a diaghyssei yn dyuot dan llef tu ar castell. ac yn menegi y hyspeila6 o Owein uab Kad6ga6n ae hanrheithya6. A phan gigleu y Fflemisseit hynny ennynnu a wnaethant o gassa6l gyghoruynt yn erbyn Owein o achas6s y mynych godyant a wnathoed kedymdeithon Owein udunt kyn no hynny. Ac o anogedigaeith Geralt Ystiwert y g6r y llosgassei Owein y gastell ac a dugassei y dreis Nest y wreic ae anreith. Ymlit a orugant heb debygu bot g6rth6ynebed ida6. Owein a gymerth y hynt yn araf. Ac 6ynteu gan y ymlit ef a doethant yn ebr6yd hyt y lle yd oed ef ar anreith ganta6. A phan welas kedymdeithon Owein dirua6r luossogr6yd yn y ymlit. Dywedut a wnaethant 6rtha6 llyma luossogr6yd yn ymlit heb allel o neb ym 6rthlad ac h6ynt. 'Atteb udunt a wnaeth nac ofynhe6ch heb achas6s. bydinoed y Fflemisseit ynt. A gwedy dywedut hynny o neb un gynn6ryf eu kyrchu a wnaeth. A diodef y kynn6ryf a wnaethant yn 6ra6l. g6edy b6r6 saetheu o bop tu y dyg6yda6d Owein yn vrathedic. A gwedy y dyg6yda6 ef yd ymchoela6d y gedymdeithon ar ffo. A phan gigleu Lywarch ab Trahaearn hynny ymchoelut ef ae wyr drachefyn a wnaeth y wlat. A g6dy y lad ef y kynhala6d y vrodyr y rann ef o Powys eithyr yr hynn a dugassei Owein kyn no hynny gan Maredudd uab Bledyn. nyt amgen kereina6c yr h6nn oed eida6 Mada6c uab Ridit kyn no hynny. Ac enweu y vrodyr yw y rei hynn. Mada6c ab Kad6ga6n o Wenllian uerch Rufud ab Kynan. Ac Eina6n uab Kad6ga6n o Sanan uerch Dyfynwal. ar trydyd oed Wrgan uab Kad6ga6n o Ellyw uerch Kediur uab Gollwyn y g6r a uu bennaf argl6yd ar wlat Dyfet. Petweryd uu Henri uab Kad6ga6n or Ffranges uerch Pictot tywyssa6c or Ffreinc. ac o honno y bu uab arall ida6 a elwit Grufud. Y whechet uu Maredyd o Euron uerch Hoedlyw ab Kad6ga6n ab Elstan. A g6edy hynny yd ymaruollas Eina6n uab Kad6ga6n uab Bledyn. a Grufud uab Maredudd ab Bledyn y gyt y d6yn kyrch am benn kastell Uchtrut uab Etwin a oed gefynder6 y Vledynvr enhin. Kanys Iweryd mam Owein ac Uchtrut veibon Etwin. a Bledyn uab Kynvyn oedynt vra6t a ch6aer un dat ac nyt un vam. Kanys Agharat verch Maredudd uab Owein oed vam Vledyn. a Chynvyn ab Gwerstan oed y tat ell deu. Ar castell rydywedassam ni a oed yn y lle

a elwit Kymer ym Meiryonnyd. Kanys Kad6ga6n uab Bledyn a rodassei Veirionnyd a Chyveila6c y Uchtrut uab Etwin dan amot y uot yn gywir ida6 ac y veibon ac yn ganhorth6y yn erbyn y holl elynyon. Ac ynteu oed 6rth6yneb6r ac ymladgar yn erbyn Kad6ga6n ae veibon. A g6edy colli Owein heb debygu gallu dim o veibon Kad6ga6n a 6naeth ef y dywededic castell. Ac ynteu a dywedassam ni vry dr6y sorr a gychassant y castell. ac ae llosgassant. A g6edy ffo rei or gwercheitweit a dyuot ereill attunt h6ynteu y hed6ch. achub a wnaethant Veirionnyd a Chyfeila6c a Phenllyn ae rannu y rygtunt. Ac y Rufud uab Maredudd y deuth Kefeila6c. A Mada6c¹ a hanner Penllyn. Ar ranner arall y Penllyn y veibon Kad6ga6n uab Bledyn. Ygkyfr6g hynny y tervyna6d y vl6ydyd yn vlin ac yn atcas y gan ba6p. Y vl6ydyd rac 6yneb y bu uar6 Gilbert uab Rickert. A Henri vrenhin a drigya6d yn Normandi o achas6s bot ryuel y rygta6 a brenhin Ffreinc. Ac uelly y tervyna6d y vl6ydyd honno. Y vl6ydyd rac 6yneb y mag6yt anundeb y r6g Howel uab Ithel a oed argl6yd ar Ros a Rywyna6c a meibon Owein uab Edwin. Gron6 a Ridit a Llywarch y² vrodyr y rei ereill. A Howel a anuones kenadeu at Varedud uab Bledyn a meiba6n Kad6ga6n uab Bledyn Mada6c ac Eina6n y ervynieit udunt dyuot yn borth ida6. Kanys oe hamdiffyn 6ynteu ae kanhaledigaeth yd oed ef yn kynhal y gyfran or wlat a dathoed yn rann ida6. Ac 6ynteu pan gly6sant y 6rthrymu ef o veibon Owein a gynullassant eu gwyr ae kedymdeithon y gyt. kymeint ac a ga6ssant yn bara6t ual yn amgylch pedwar can 6r. Ac yd aethant yn y erbyn y Dyffryn Cl6yd yr h6nn a oed wlat udunt h6y. Ac 6ynteu a gynnullassant y gwyr gyt ac Uchtrut eu hewythr. a d6yn y gyt ac 6ynt y Ffreinc o Gaer Llion yn borth udunt. Ac 6ynteu a gyfaruuant a Howel a Maredudd a meibon. Kad6ga6n ae kymhorthheit. a g6edy dechreu br6ydyr ymlad o hop tu a wnaethant yn chwerw. Ac yn y diwed y kymerth meibon Owein ae kedymdeithon. wedy llad Llywarch uab Owein a Iorwoerth uab Nud g6r de6r enwa6c oed. a gwedy llad llawer, a brathu lla6s yd ymchoelassant yn orwac drachefyn. A g6edy brathu Howel yn y vr6ydyr y ducp6yt adref. Ac ym penn y deugeinuet diwarnas6t y bu uar6. Ac yna yd ymchoela6d Maredudd a meibon Kad-

¹ Mawddwy. MS. Ll.² Ae. ib.

6ga6n adref. heb lyuassu gorescyn y wlat rac y Ffreinc kyt kefynt y vudugolyaeth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 M6rcherdarch y brenhin pennaf o Iwerdon yn gyfla6n o luossogr6yd¹ a budugolyaetheu. Y vl6ydyn arall g6edy hynny yd aruaetha6d Henri vrenhin ymchoelut y Loeger wedy hedychu y rygtha6 a brenhin Ffreinc. a gorchymyn a oruc yr mord6ywyr kyw-eira6 llogeu ida6. A g6edy parattoi y llogeu anuon a wnaeth y deu uab yn un or llogeu. un o honunt a anyssit or vrenhines y wreic pria6t. Ac o h6nn6 yd oed y tada6l obeith oe vot yn g6ledychu yn ol y dat. A mab arall o orderch ida6. ae un uerch a llawer o wyr ma6r gyt ac 6ynteu. Ac o wraged arbennic amgylch deucant. y rei a debygunt² eu bot yn deil-ygaf o garyat plant y brenhin. ac ef a roedut udunt y llog oreu a diogelaf a odefei y mor donneu ar morolyon dymhestloed. A gwedy eu mynet yr llog dechreu nos dirua6r gyffroi a oruc y mor donneu dr6y eu kymell o dymhestla6l uord6y a drychdrum. ac yna y kyfaruu y llog a chreiga6l garrec a oed yn dirgel dan y tonneu heb 6ybot yr llogwyr. ac y torres y llog genti yn drylleu. ac y bodes y meibon ar niuer a oed y gyt ac 6ynt hyt na diegis neb o nadunt. Ar brenhin a eskynassei y my6n llog arall yn y hol. A chyt gyffroi o dirrua6ryon dymhestleu y mor donnaeu eissoes ef a diega6d yr tir. A phan gigueu ryfodi y veibon dr6c yd aeth arna6. Ac ygykfr6g hynny y tervyn6ys y vl6ydyn honno. Y vl6ydyn rac 6yneb y priodes Henri vrenhin merch neb un dywyssa6c or Almaen kanys kyn no hynny g6edy mar6 merch y Moel C6l6m y wreic a aruerassei yn wastat o orderchu. A phan doeth yr haf rac wyneb y kyffroes Henri vrenhin dirua6r greula6n lu yn erbyn gwyr Powys. nyt amgen Maredud uab Bledyn ac Eina6n a Mada6c a Morgan meibon Kad6ga6n uab Bledyn. A phan glywsant 6ynteu hynny. anuon kenadeu a orugant at Rufud uab Kynan a oed yn kynal ynys Von y eruyneit ida6 vot yn gyt aruoll ac 6ynt yn erbyn y brenhin. ual y gellynt warchad6 yn diofyn ynal6ch y g6lat. Ac ynteu dr6y gynhal hed6ch ar brenhin. a dywa6t y floynt³ h6y y dervyneu y gyfoeth ef y parei y hyspeila6 ae hanrheitha6 ac y g6rth6ynebei. A phan 6ybu Maredud a meibon Kad6ga6n hynny. kymryt kygor a wnaethant. Ac yn y kygor y ka6ssant.

ada6 tervyneu y g6lat e hunein. a chymryt eu hamdifyn yndunt. Ar brenhin ae luoed a dynessayssant y dervyneu Powys. Ac yna y danuones Maredud uab Bledyn ychydic o saethydyon ieueinc y gyferbynyeit y brenhin my6n g6rthallt goeda6c ynyal fford yd oed yn dyuot. ual y gellynt a saetheu ac ergydyeu wneuthur kynn6ryf ar y llu. Ac ef a damweina6d yn yr a6r y dathoed y g6yr ieueinc hynny yr 6rthallt dyuot yno y brenhin ae lu. Ar gwyr ieueinc hynny a erbynnnyassant yno y brenhin ae lu. dr6y dirua6r gynn6ryf gell6g saetheu ym plith y llu a wnaethant. A g6edy llad llawer a brathu ereill un or g6yr ieueinc a dynna6d y v6a ac a ellyga6d saeth ym plith y llu. A honno dygwyda6d ygkedernit arueu y brenhin gyferbyn ae gallon. heb 6ybot yr g6yr¹ ae byrya6d ac nyt argyweda6d y saeth yr brenhin rac daet yr arueu. Kanys lluruga6c oed namyn treilla6 a oruc y saeth drachefyn yr arueu. Ac ofynhau yn va6r a wnaeth y brenhin. a dirua6r aruthder a gymerth yndaw yn gymeint haeach a pheibrethit tr6yda6. Ac erchi yr lluoed a wnaeth pebyllya6. a gofyn a oruc py rei a oedynt mor ehofyn ae gyrchu ef yn gynlewet a hynny. A dywedut a wnaethp6yt ida6 mae rai o wyr ieueinc a anuonassit y gan Varedud uab Bledyn a wnaethoed hynny. Ac anuon a wnaeth attunt genadeu y erchi udunt dyuot atta6 dr6y gygreir. Ac 6ynteu a doethant. A gofyn a wnaeth udunt p6y ae hanuonassei yno. A dywedut a wnaethant mae Maredud. a gofyn udunt a wnaeth a 6ydynt py le yd oed Varedud yna. Ac atteb a wnaethant y g6ydynt. Ac erchi a wnaeth ynteu y Varedud dyuot y hed6ch. Ac yna y doeth Maredud a meibon Kad6ga6n y hed6ch y brenhin. A g6edy hedychu y rygthunt yd ymchoela6d y brenhin y Loeger dr6y ada6 deg mil o warthec yn dreth ar Powys. Ac velly y tervyna6d y vl6ydyn honno. Ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Gruffud ab Rys ab Te6d6r Ruffud uab Trahaearn. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Eina6n uab Kad6ga6n y g6r a oed yn kynhal rann o Powys a Meirionyd y wlat a dugassei ef y gan Uchtrut uab Etwin. Ac 6rth y agheu y kymynna6d y Varedud uab Bledyn y ewythr. Ac yna y gellygwyt Ithel uab Ridit o garchar Henri vrenhin. A phan doeth y geissawrann o Powys ni chauas dim. A phan gigueu Ruffud ab Kynan ry wrthlad Maredud ab Kadwgawn o Uaredud uab Bled-

¹ Lluod. MS. LL.² Debygid. MS. LL.³ O doynt. ib.¹ Gwr. MS. LL.

yn y ewythyr. Anuon a wnaeth Kadwalladur ac Owein y veibon a diruaf lu gantunt hyt ym Meironnyd. a d6yn a wnaethant holl dynyon y wlat o honei ae holl da gyt ac 6ynt hyt yn Llwyn. Ac odyna kynulla6 llw a wnaethant ac aruaethu allduda6 holl wlat Powys. A heb allu kyfle6ni eu harnedyt yd ymchoelassant drachefyn. Ac yna yd ymaruolles Maredudd uab Bledyn a meibon Kad6ga6n uab Bledyn y gyt ac y diffeithassant y rann v6yaf o gyfoeth Llywarch uab Trahaearn. o achaf6s nerthu o honaf veibon Gruffud ab Kynan ac ymaruoll ac 6ynt. Y vl6ydyn rac 6yneb y llada6d Gruffud uab Maredudd ab Bledyn Ithel ab Riddit ab Bledyn y gefynder6 ygg6yd Maredudd y dat. Ac yn ol ychydic o amser wedy hynny y llada6d Catwalla6n ab Grufud ab Kynan y tri ewythyr. nyt amgen Gron6 a Riddit a Meilyr meibon Owein ab Edwin. Kanyas Agharat uerch Owein ab Edwin a oed wreic Grufud ab Kynan. a honno oed vam Katwalla6n ac Owein a Chatwaladur. a llawer o verchet. Yn y vl6ydyn honno y mag6yt tervysc y rwg Morgan a Maredudd meibon Katwaga6n uab Bledyn. Ac yn y tervysc h6nn6 y llada6d Morgan ae la6 e hunan Varedud y vra6t. Y vl6ydyn rac wyneb yd ymchoela6d Henri vrenhin o Normandi wedy hedychu y rygta6 ar neb y buassei tervysc ac 6ynt kyn no hynny. Y vl6ydyn rac 6yneb y g6rthlad6yt Grufud uab Rys or kyfran o dir a rodassei y brenhin ida6 wedy y gyhuda6 yn wiryon heb y baed o honaf o Ffreinc a oedynt yn kyt bress6yla6 ac ef. Yn diwed y vl6ydyn honno y bu uar6 Daniel uab Iulyen escob Myny6. y g6r a oed gymodred6r y r6g G6yned a Phowys yn y tervysc a oed rygntunt. Ac nyt oed neb a allei gael bei nac aglot arna6. kanyas tagnefedus oed a charedig gan ba6p. Ac archdiagon Powys oed. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Grufud uab Bledyn. Ac yna y delit Llywelyn ab Owein y gan Varedud uab Bledyn y ewythyr ura6t y hendat a h6nn6 ae rodes yn lla6 Blen¹ uab Ieuan y g6r ae hanuones ygkarchar hyt ygkastell Bruch. Yn diwed y vlwydyn y bu uar6 Morgan ab Kad6ga6n yn Cipris yn ymchoelut o Gaerussalem wedy mynet o honaf a chroes y Gaerussalem o achaf6s rylad o honaf kyn no hynny Varedud y vra6t. Y vl6ydyn g6edy hynny y g6rthlad6yt Maredudd uab Llywarch oe wlat. y g6r a lada6d mab Meuruc y gefynder6. Ac a dalla6d meibon

¹ Paine. D. P.

Griffri y deu gefynder6 ereill. A Ieuf uab Owein ae g6rthlada6d. ac yn y diwed ae llada6d. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Iorwoerth uab Llywarch gan Llywelyn uab Owein ym Powys. Ychydic wedy hynny y dyspeil6yt Llywelyn uab Owein oe lygeit ae geilleu y gan Varedud uab Bledyn. Yn y vl6ydyn honno y llas (Kad6ga6n uab Grufud) Ieuf uab Owein y gan veibon Llywarch uab Owein y gefynder6. Yn diwed y vl6ydyn honno y llas Mada6c uab Llywarch y gan Ueuruc y gefnder6 uab Riddit. Yn diwed y vl6ydyn rac 6yneb yd yspeil6yt Meuruc uab Riddit oe deu lygat ae d6y geill. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Iorwoerth uab Owein. Yn y vl6ydyn honno y llas Kad6ga6n¹ uab Grufud ab Kynan y gan Gad6ga6n uab Gron6 ab Owein y gefynder6. ac Eina6n uab Owein. Ychydic wedy hynny y bu uar6 Maredudd ab Bledyn teg6ch a diogel6ch holl Powys ae hamdiffyn wedy kymryt iach6ya6l benyt ar y gorff. a gleindit ediuar6ch yn y yspryt. a chymyn corff Crist. ac ole6 ac aghen. Deg mlyned ar hugein a chant a mil oed oet Crist pan vu bedeir blyned yn un tu heb gahel neb ystoria or a ellit y g6archad6 dan gof. Ar vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Henry uab G6ilim Bastard brenhin Lloeger a Chymry ar holl ynys y am hynny yn Normandi y trydyd dyd o Vis Racur. Ac yn y ol ynteu y kymerth Esteuyn o Blaes y nei goron y deyrnas y dreis. ac y darestyga6d yn 6ra6l ida6 holl Deheu Lloegyr. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Rickert uab Gilbert y gan Vorgan ab Owein. g6edy hynny y kyffroes Owein a Chatwaladur veibon Grufud uab Kynan diruaf6r greu-la6n lu y Geredigya6n y g6yr a oed deg6ch yr holl Vrytanyeit ae diogel6ch ae rydit ae kedernit y g6yr a oedynt deu ardercha6c vrenhin a deu haelon. Deu diofyn deu le6 de6ron Deu detwydyon. Deu huodron. Deu doethon. Diogelwyr yr eglwysseu ae hardemylwyr. Ac amdiffynwyr y tlodyon. llofrudyon y gelynyon. hedychwyr y rei ymladgar. Dofyodron y g6rth6ynebwyr. y diogelaf na6d y ba6p or a ffoei attunt. y g6yr a oedynt yn rac rymbau o nerthoed eneideu a chyrf. Ac yn kyt gynhal yn un holl deyrnas y Brytanyeit. Y rei hynny ar y ruthyr gyntaf a losgassant gastell G6allter. Ac yna wedy kyffroi eu hadaned yd ymladassant a chastell Aber Yst6yth ac y llogassant. A chyt a Howel uab Maredudd a Mada6c uab Idnerth. a deu uab Howel nyt amgen Maredudd a

¹ Cadwallan MS. Ll.

Rys a losgassant gastell Rickert Dylamar. a chastell Dinerth a chastell kaer Wedros. Ac odynd yd ymchoelassant adref. Yn diwed y vlôydynd honno y doethant eilweith y Geredigyaôn. a chyt ac gynt amyllder lu o detholedigyaôn ymladwyr ual amgylch whemil o bedyt aduôyn. A dôy vil o varchogyon llurugaôc. Ac yn borth udunt y deuth Grufud uab Rys a Howel uab Maredud o Vrecheinaôc a Madaôc uab Idnerth. a deu uab Howel uab Maredud. Ar rei hynny oll yn gyfun a gyweirassant y bydinoed y Aber Dyui. Ac yn y herbyn y deuth Ysteuyn gônstabyll a Robert uab Martin. a Meibon Geralt Ystiwert ar holl Fflemisseit. ar holl varchogyon ar holl Ffreinc o Aber Ned hyt yn Aber Dyfi. A gôedy kyrcu y vrôydyr ac ymlad yn greulaôn o bop tu y kymerth y Fflemisseit ar Normanyeit eu ffo herôyd eu harueredic deuaôc. A gôedy llad rei o nadunt. a llosgi ereill. a thyrchu traet meirch ereill. a dôyn ereill ygkeithiwet a bodi y rann vôyaf megys ynvydyon yn yr avon. A gôedy colli amgylch teir mil oe gwyr yn drist aflawen yd ymchoelassant y gôlat. A gôedy hynny yd ymchoelaôd Owein a Chatwaladryr yw gôlat yn hyfryt lawen gôedy kaffel y uudugolyaeth. a chaeldiruaôr amylder o geith¹ ac anreithu a gôiscoed maôrwerthaôc ac aruen. Y vlôydynd rac ôyneb y bu varô Grufud uab Rys. lleuwer a chedernit ac aduôynder y Deheuwyr. Y vlôydynd honno y bu uarô Grufud ab Kynan brenhin a phennadur a thywysaôc ac amdiffynôr a hedychôr holl Gymry. Gwedy llaôcs berigleu mor a thir. Gwedy aneiryf anreithu a budugolyaethu ryueloed. Gwedy goludoed eur ac ariant a dillat maôrwerthaôc. Gwedy kynhullaô Gôyned y briaôc wlat y rei a daroed y gwasgaru kyn no hynny y ymravaelon wlatoed. y gan Normanyeit. Gwedy adeilat llawer o eglôysseu yn y amser ac kyssegru y Duô. Gwedy gôisgaô ymdanaô yn vynach. a chymryt cymun corf Crist. ac oleô. ac aghenn. Yn y vlôydynd honno y bu uarô Ieuan archoffeirat Llan Badarn y gôr a oed doethaf or doethon. Gwedy arwein y vuched yn grefydus heb bechaôc marôaôl hyt agheu yn y trydyd dyd o galan Ebrill. yn y vlôydynd honno hefyd y deuth meibon Grufud ab Kynan y dryded weith y Geredigyaôn. ac y losgassant gastell ystrat Meuruc. A chastell Llan Ystyffan. a chastell kaer Vyrddin. Y vlôydynd rac ôyneb y doeth yr amherodres y Loegyr yr darestôg brenhinyaeth Loegyr y Henri y

mab. Kanys merch oed hi y Henri gyntaf uab Gôilim Vastard. Ac yna y bu diffye ar yr heul y deudecuet dyd o galan Ebrill. Y vlôydynd rac ôwyneb y llas Cynôric ac Owein y gan deulu Madaôc uab Maredud. Y vlôydynd wedy hynny y bu uarô Madaôc uab Idnerth.¹ Ac y llas Maredud uab Howel y gan veibon Bledyn uab Kynuyn Gôyn. Y vlôydynd rac llaô y llas Howel uab Maredud uab Ryderch or Cantref Bychan drôy dychymic Rys uab Howel. ac ef e hun ae lladaôd.

Deugein mlyned a chant a mil oed oet Crist pan las Howel uab Maredud ab Bledyn y gan neb un heb ôybot pôy ae lladaôd. Ac yna y llas Howel ae vraôc meibon Madaôc uab Idnerth. Y vlôydynd wedy hynny y llas Anaraôc uab Grufud gobeith a gogonyant a chedernyt y Deheuwyr y gan deulu Kadwaladryr y gôr yd oedynt yn ymdiret idaô. yn gymeint ac² ofynhaei. A gwedy clybot o Owein y vraôc hynny drôc uu gantaô. Kanys amot a wnathoed rodi y uerch y Anaraôc. A mynnu Kadwaladryr y vraôc a wnaeth. Ac yna yd achubaôd (Owein) Howel uab Owein rann Kadwaladryr o Geinaôn. ac y llosges castell Kadwaladryr a oed yn Aber Ystwyth. Ac yna y llas Mils iarll Henfford a saeth neb un varchaôc idaô e hun a oed yn bôrô karô yn hela y gyt ac ef. Y vlôydynd rac llaô pan welas Catwaladryr uot Owein y vraôc yn y ôrthlad oe holl gyfoeth. kynullaô llyges o Iwerdon a oruc. a dyuot y Abermenei yr tir. Ac yn dywysogyon gyt ac ef yd oed Otter. a mab Turkyll a mab Cherôlf. Ygkyfrôg hynny y kytunaôd Owein a Chatwaladryr megys y gôedei y vrodyr a thrôy gyghor y gôyr da y kymodassant. A phan glyôit hynny y dellis Germanôyr Catwaladryr. Ac ynteu a amodes udunt dôy vil o geith ac velly yd ymrydhaaôd y ôrthuut. A phan gîgleu Owein hynny a bot y vraôc yn ryd terwyssus gynnôryf a wnaeth arnunt ae kyrcu yn diennic a oruc. A gwedy llad rei a dala ereill. ae kaethiwo yn waratôydus y diaghyssant ar ffo hyt yn Dulyn. Y vlôydynd honno y bodes ar vor Groec pererinyon³ yn mynet a chroes y Gaerusalem. Yn y vlôydynd honno yd atgyweiraôd Hu uab Raôlf gastell Gemaron⁴ ac y gorescynnaôd eilweith Vaelenyd. Ac yna yd atgyweirôyt Colwyn.⁵ ac y darestygôyt Eluael yr eilweith yr Ffreinc. Y vlôydynd rac

¹ Iorweth. ib.² Ac nas. MS. LL.³ O Gymru. MS. LL.⁴ Gemaron. ib.⁵ Gastell Colwyn. ib.¹ Gyweith. MS. LL.

gyneb y delis Hu o Mortimer Rys uab Howel ac y carcharôd myôn carchar. wedy llad rei oe wyr a dala ereill. Ac yna y diffeithaôd Howel uab Owein a Chynan y vraôt.¹ A gôedy bot brôdydyr arôdost. a chael o nadunt y vudugolyaeth yd ymchoelassant drachefyn a diruaôr anreith gantunt. Ac yna y deuth Gilbert iarll uab Gilbert arall y Dyfet. Ac y darestyg-aôd y wlat ac yd adeilaôd Gastell Kaer Vyrdin. a chastell arall ym Mab Udrut. Y vlôdydyn rac gyneb y bu uarô Sulyen Richmarch mab y Seint Padarn mab maeth yr eglôys. a gôedy hynny athro arbennic gôr oed aeduet y gelfydyt. ymadroôdôr dros y genedyl. a dadleuôr kymedroôdyr. hedychôr amryuaelon genedloed. adurn o vrodyeu eglôysylyon ar rei bydolyn y decuet dyd o galan Hydref. Gôedy kymryt iachôyaôl benyt ar y gyssegredigaeth² gorff a chymun corff Crist ac oleô ac anghenn.³ Ac yna y llas Meuruc uab Madaôc uab Ridit yr hônn a elwit. Meuruc Tybodyat trôy vrat y gan eu wyr e hun. Ac yna y llas Maredud uab Madaôc uab Idnerth y gan Hu o Mortimer. Y vlôwydyn honno y gorescynaôd Cadell uab Grufud gastell Dinweileir yr hônn a wnathoed Gilbert iarll. Yehydic wedy hynny y goruu ef a Howel ab Owein Gaer Vyrdin drôy gadarn ymrysson wedy llad llawer oe gelynyon a brathu ereill. Yehydig o dydyeu wedy hynny y doeth yn deissyfyt diruaôr luosogrôyd or Ffreinc ar Fflemisseit y ymlad ar castell. Ac yn dywysogyon yn y blaen meibon Geralt Ystiwert. a Gôilim ab Aed. a phan welas Maredud uab Grufud y gôyr y gorchymynassit udunt gadôryaeth y castell ae amdifyn y elynyon yn dyuot mor deissyfyt a hynny gyrru callon yn y gwyr a oruc ae hannoc y ymlad. a bot yn drech gantaô y yryt noe oet. Kanys kyn bei bychan y oet eissoes yd oed gantaô weithret march-aôc ac yn anyngrynedic dywysaôc yn annoc y wyr y ymlad. ac yn kyrcu e hun y elynyon yn arueu.⁴ A phan welas y elynyon bychanet oed y nifer yn amdiffyn o vyôn y castell drychavael yscolyon ôrth y mured a wnaethant. Ac ynteu a odefaôd y elynyon y yskynnu tu ar bylcheu. Ac yn dilesc ef ae wyr a ymchoelassant yr yscolyon yn y syrthaôd y gelynyon yn y claoôd gan yrru ffo ar y rei ereill. ac adaô lliaws o nadunt yn veirô. ar hynn a

dangosses idaô y detwyd dyghetuen rac llaô ar gaffel daôn o honaô. ar wledychu yn y Deheu. Kanys goruu ac ef yn uab ar lawer o wyr profedic yn ymladeu. Ac ynteu ac yehydic o nerth y gyt ac ef. Yn diwed y vlôdydyn honno y bu uarô Run uab Owein yn was ieuane clotuorussaf o genedyl y Brytanyeit. yr hônn a vagyssei uoned y rieni yn arderchaôc. Kanys tec oed o ffurf y drych. a hynaôs o ymadroddyon. a huaôdyr wrth paôp. Rac welaôdyr yn rodyon. Ufud ym plith y dylôyth. Balch ym plith y estronyon. a therôyn garô wrth y elynyon. Digrif ôrth y gyfeillon. hir y dyat.¹ Gôyn y liô. Pengrych melyn y wallt. hir y gyneb. Goleisso. i y lygeit llydanyon a llawenyon. Mynôgyl hir praff. Dôy vronn lydan. Ystlys hir. Mordôdydyr praffyon. Eskeired hiryon. ac oduch y draet yn veinon. Traet hiryon a byssed unyaôn oed idaô. A phan doeth y chôedyl y irat agheu ef at y dat Owein ef a godet ac a distaaôd yn gyneint ac ni allei dim y hyfrytau ef na thegôch teyrnas na digrifôch. na chlaear² didanôch gôyr da nac edrychedigaeth maôrweirthogyon beth-eu namyn Duô rac welaôdyr pob peth a drugaraaôd oe arveredic defaôt a drugar-haaôd ôrth genedyl y Brytanyeit rac y cholli megys llog heb lywyaôdyr arnei a gedwis udunt Owein yn dywysaôc arnunt. Kanys kyn kyrcassei anniodefedic dritsit vedôl y tywysaôc. eissoes ef ae drychafaôd. deissyfyt lewenydr drôy racwledigaeth Duô. Kanys yd oed neb un gastell a elwit yr Wydgruc³ y buessit yn vynyeh yn ymlad ac ef heb dygyaô. A phan doeth gôyr da Owein ae deulu y ymlad ac ef ny allaôd nac anyan y lle nae gedernit ymôrthlad ac ôynt yn y losget y castell ac yn y diffeith-gyt gwedy llad rei or kastellwyr a dala ereill ae carcharu. A phan gigueu Owein yn tywysaôc ni hynny y gellygôyt ef y gan bob dolur a phob medôl kôynvanus ac y doeth yn rymus yr ansaôd a oed arnaô gynt. Y vlôdydyn rac gyneb daeth Lowys vrenhin Ffreinc ac amheraôdyr yr Almaen gyt ac ef a diruaôr luosogrôyd o ieirll a barôneit a thywysogyon gyt ac ôynt a chroes y Gaerussalem. Y vlôdydyn honno y kyffroes Cadell ab Grufud ae vrodyr Maredud a Rys. A Gôilim ab Geralt ae vrodyr gyt ac ôynt lu am benn Castell Gôiff.⁴ A gwedy anobeithaô o honynt yn y nerthoed e hunein. Galô Howel ab

¹ Aberteiff. MS. Ll.² Gyssegredic. ib.³ Angen. ib.⁴ Ag arueu. MS. Ll]¹ Dyfiad. ib.² Chlaer. ib.³ Y Rwydgruc.⁴ Gwiss. MS. Ll.

Owein a orugant yn borth udunt. Kanys gobeitha6 yd oedynt oe de6rle6 luossogr6yd ef parottaf y ymladeu ae doethaf gygor gaffel o nadunt y vudugolyaeth. A Howel megys yd oed ch6anna6c yn wastat y glot a gogonyant a beris gynulla6 llu gle6af a pharottaf yn enryded y hargl6yd. kymryt hynt a oruc tu ar dywededic gastell. A gwedy y aruoll yn enrydedus or dywedeligyon varwneit yno pebyllya6 a wnaeth. A holl negesseu y ryuel a wneit oe gygor ef ae dechymic. Ac uelly yd oed ba6b or o oed yno y oruchel ogonyant a budugolyaeth dr6y oruot ar y castell oe gygor ef gan dirua6r ymrysson ae ymlad. Ac ody yno yd ymchoela6d Howel yn vuduga6l drachefyn. ny bu bell g6edy hynny yn y uu tervysc y r6g Howel a Chynan veibon Owein a Chatwaladyr. Ac ody na yd aeth¹ Howel or neilltu. a Chynan or tu arall hyt ym Meironnyd ae gal6² a wnaethant y la6 gwyr y wlat a gilyassant y noduaeu egl6ysseu gan gad6 ae 6ynt y nodvaeu ac enryded yr egl6ysseu. Ac ody na kyweira6 eu bydin a wnaethant tu a Chynuael castell Cadwaladyr yr hwn a wnathoed Cadwaladyr kyn no hynny yn y lle yd oed Moruran Abat y ty G6yn yn Ystiwert yr h6nn a 6rthodes rodi y 6rogaeth udunt. kyt ys profit weithu dr6y ar6ydon³ vegythyeu. gweithu ereill dr6y aneiryf anregyon a rodyon a gynygyit ida6. Kanys gwell oed ganta6 uar6 yn adu6yn no d6yn y vuched yn d6yllodrus. A phan welas Howel a Chynan hynny d6yn kyrech kynhyruus yr kastell a wnaethant. ae ennill a orugant y dreis. Ac o v Reid y diegis keitweit y castell dr6y nerth y cyfeillon wedy llad rei oe kedymdeithon. a brathu ereill. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Robert iarll uab Henri⁴ g6r a gynhalassei ryuel yn erbyn Estevyn vrenhin deudeg mlyned kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Gilbert iarll. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Uchtrut escob Llan Daf g6r ma6r y volyant ac amdiffyn6r yr egl6ysseu. g6rth6ynebwr y elynyon yn y berffeith heneint. Ac yn y ol ynteu y bu escob Nicol uab G6rgant. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Bernart escob Myny6 yn y drydyd vl6ydyn ar dec ar hugeint oe escoba6t g6r enryued y volyant a dy6a6lder a santeidr6yd oed wedy dirua6rogyon lauuryeu ar vor a thir. 6rth beri y egl6ys Vyny6 y hen rydit. Ac yn y ol ynteu y dynessaa6d yn escob Davyd

uab Geralt archdiaga6n Keredigya6n. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Robert escob Henfford g6r oed her6yd yn barn6ryaeth ni greuydus a chyflawn o weithredoed cardodeu a hegar borthwr y tlodyon. ac arbennic deg6ch yr eglwysseu yn gyfla6n o dydyeu da hyt na lygrit cadeir yr ueint brelat h6nn6 o anheil6g erlynya6dyr. Yna yd urdwyt Gilbert abat Kaer Loyw yn escob yn Henfford. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 var6olyaeth yn ynys Prydein. Y vl6ydyn rac wyneb yd adeila6d Owein uab Grufud ab Kynan gastell yn Ial. Y vl6ydyn honno yd adeila6d Kadwaladyr uab Grufud gastell Llan Rystut o g6byl ac y rodes y rann ef y¹ Geredigya6n a Chad6ga6n y uab. Ygkylch diwed y vlwydyn honno yd adeila6d Mada6c uab Maredu gastell Croes Hysualt. ac y rodes Gyfeila6c y Owein a Meuruc veibyon Grufud uab Maredu y nyeint. Y vlwydyn rac wyneb yd atgyweira6d Cadell ab Grufud gastell Kaer Vyrddin yr teg6ch a chadernit y deyrnas. ac y diffeitha6d Gedweli. Yn y vlwydyn honno y carchara6d Owein vrenhin G6yned Gynan y uab. Yn y vl6ydyn honno y delis Howel uab Owein Gatuan uab Kadwaladyr y gefynderw ae yd achuba6d y tir ae gastell. Ny bu bell wedy hynny yn y doeth meibon Grufud uab Rys. Cadell a Maredu a Rys a llu gantunt y Geredigya6n ae gorescyn hyt yn Aeron. Yn y vlwydyn honno y darpara6d Mada6c uab Maredu vrenhin Powys dr6y nerth Rand6lf iarll Kaer Lleon kyuodi yn erbyn Owein G6yned. A gwedy llad pobyl y ganhorth6ywyd ef yd ymchoela6d y rei ereill y kefyneu y ffo.

Deg mlyned a deugeint a chant a mil oed oet Crist pan duc Cadell a Maredu a Rys veibon Grufud ab Rys Geredigya6n oll y gan Howel ab Owein eithyr un castell a oed yn Pen Gwein yn Llan Vihagel. A gwedy hynny y gorescynnassant gastell Llan Rustut o hir ymlad ac ef. A gwedy hynny y kausas Howel uab Owein y castell h6nn6 y dreis ac y llosges oll. Ny bu hayach wedy hynny pan atgyweira6d Cadell a Maredu veibon Grufud ab Rys gastell ystrat Meuruc. A gwedy hyuny yd edewit Cadell uab Grufud yn lletuarw wedy issiga6 yn greulawn o rei o wyr Dinbych ac ef yn hela. Ac ychydic wedy hynny wedy kynulla6 o Varedud a Rys veibon Grufud ab Rys y kedernit ac yn gyfun y kyrcasant Whyr ae ymlad a wnaethant a chastell Aber Llychwr oe losgi a diffeitha6 y wlat.

¹ Deuth.² A galw. MS. Ll.³ Arwon. ib.⁴ Frenhin. MS. Ll.¹ O. ib.

Yn y vlôydyn honno yd atgyweirasant 6y oll deu gastell Dinweleir ac yd atgyweira6d Howel ab Owein gastell Hwmffre yn nyffryn Clettwr. Yn y vlwydyn rac wyneb yd yspeila6d Owein Gôyned Guneda uab Kadwalla6n y nei uab y vra6t oe lygeit. Yn y vlwydyn honno y llada6d Llywelyn ab Mada6c ab Maredudd Ysteuyn uab Baldwin. Yn y vlwydyn honno y gôrthladyr¹ o ynys Von. ac y bu uar6 Simon archdiagon Keueila6c gôr ma6r y enryded ae deilygda6t. Yn y vlôydyn rac wyneb y kyweira6d Maredudd a Rys veibon Grufud uab Rys y Penwedie. Ac ymlad a wnaethant a chastell Howel ae dorri. Ny bu uar6 g6edy hynny yn y gyrcha6d ueibon Rys gastell Dinbych. a thrôy urat nos wedy torri y porth y gorescynnassant y castell. ac y dodassant ef ygakdwryaeth G6ilim uab Geralt. a g6edy daruot hynny y diffeitha6d Rys uab Grufud a dirua6r lu gyt ac ef gastell ystrat Kyngen. A mis Mei wedy hynny y kyrcha6d Maredudd a Rys veibon Grufud y gyt gastell Aberuyn.² a gwedy llad y castellwyr a llosgi y castell dirua6r anreith ac aneirf oludod a dugant gantunt. odyno eilweith y diffeitha6d Rys Geveila6c drwy uudugolyaeth. Y vlôydyn honno y bu uar6 Davydd mab y Moel C6l6m vrenhin Prydein. Y vlwydyn honno y doeth Henri tywyssa6c y Loeger. Y vlôydyn honno y bu uarw Randwlff iarll Kaer Llôn. Y vlwydyn honno ydaeth Cadell uab Grufud y bererinda6t ac yd edewys y holl uedyant ae allu ygakdôryaeth Maredudd a Rys y vrodyr yn y delei ef. Y vlwydyn honno y bu uarw Ysteuyn vrenhin, y g6r a gynhela6d vrenhiniaeth Loegyr y dreis yn ol Henri uab G6ilim vastard. A gwedy h6nn6 y deuth Henri mab yr amherodres y Loegyr ac y kynhalya6d holl Loeger. Y vlôydyn honno y bu uarw Griffith ab G6ynn. Y vlwydyn rac wyneb y bu nar6 Maredudd uab Grufud ab Rys brenhin Keredigya6n ac ystrat Tywi a Dyuet yn y bumet vlwydyn ar hugeint oe oet g6r a oed dirua6r y drugared wrth dlodyon. Ac ardercha6c y gedernit 6rth y ellynon a chyuoetha6c y gyifa6nder. Y vlôydyn honno y bu uar6 Geffrei escob Llan Daf ar offeren³ iarll Henfford. Y vlwydyn rac wyneb pan gogleu Rys uab Grufud uot Owein Gôyned y ewythyf yn dyuot a llu gantaw y Geredigya6n yn dilesc y kynnulla6d ynteu lu ac y doeth hyt yn Aber Dyfi. ac yno y gortfôysa6d ar uedyr

ymlad a rodi brôydyr y Owein Gôyned ae lu. Ac ny bu bell wedy hynny¹ pan wnaeth yno gastell. Y vlôydyn honno y g6naeth Mada6c uab Maredudd arglôyd Powys gastell yg Kaer Eina6n yn ymyl Kymer. Yn y vlôydyn honno y diegis Meuruc uab Grufud nei yr dywededic Vada6c oe garchar. Ny bu bell wedy hynny yn y gyssegrwyf eglwys Veir ym Meiuot. Y vlwydyn honno y bu uarw Cerdeilach vrenhin Conach. Y vlôydyn rac wyneb y duc Henri mab yr amherodres vrenhin Lloeger. wyr oed h6nn6 y Henri uab G6ilim Bastard dirua6r lu hyt ym maestir Kaer Lleon ar uedyr darestôg ida6 holl wyned. ac yno pebyllia6 a wnaeth. Ac yna gwedy galw² Owein tywyssa6c Gôyned atta6. y ueibon ae nerth ae lu ae allu. pebyllia6 a oruc yn dinas Bassin y dirua6r lu gyt ac ef. Ac yno gossot oet brwydyr ar brenhin a wnaeth. A pheri drychafael clodyeu ar uedyr rodi kat ar uaes yr brenhin. A gwedy clybot or brenhin hynny rannu y lu a oruc. ac anuon ieirll a bar6neit gyt a chadarn luossogrôyd o lu arua6c ar hyt y traeth tu ar lle yd oed Owein. ar brenhin e hun yn diergrynedic ac arua6c vyddinoed parotta6f y ymlad gyt ac ef a gyrchassant drwy y coet a oed y rygntunt ar lle yd oed Owein ae gyferbynyeit a oruc Dauydd a Chynan veibon Owein yn y coet ynyal. a rodi brôydyr ch6er6dost yr brenhin. A gwedy llad llawer oe wyr breid y diegis yr Maestir. A phan gogleu Owein bot y brenhin yn dyuot ida6 or tu dra egefyn a g6elet o hona6 y ieirll or tu arall yn dyneissau a dirua6r lu arua6c gantunt ada6 y lle a oruc. a chilya6 a oruc hyt y lle a elwir Kil Owein. Ac yna kynnullaw a oruc y brenhin y lu y gyt³ yn greula6n.⁴ Ac yna y pebyllia6d Owein yn tal Llwyn Pina. Ac odyno yd argywedei ef y brenhin dyd a nos. A Mada6c uab Maredudd arglôyd Powys a dewissa6d y le y bebyllyaw rôg llu y brenhin a llu Owein ual y gallei erbyniet y kyrcheu kyntaf a wnelei y brenhin. Ygkyfrôg hynny y dyblyga6d llyges y brenhin y Von. A g6edy adaw yn y llogeu y gwyf noethon ar g6assanaethwyr. y kyrcha6d tywyssa6c y llogeu ar penlllogwyr gyt ac ef y ynys Von. ac yspeillaw a wnaethant eglwys Veir ac eglôys Bedyr a llawer o eglôysseu ereill. ac am hynny y gwnaeth Duw dial arrunt. Kanystrannoeth y bu

¹ Gwrthladwyd Cadwaladyr. M. S. Ll.

² Aberavan. D. P.

³ A Rosser. M. S. Ll.

¹ Hyd. ib.

² O. ib.

³ A mynet hyt yn Rhuddlan. MS. Ll.

⁴ Om. ib.

vrôdyd y rygunt a gwyr Mon. Ac yn y vrôdyd honno y kilya6d y Ffreinc herwyd eu gnottaedic deua6t gwedy llad llawer o nadunt a dala ereill a bodi ereill. a breid y diegis ychydic o nadunt yr llogeu wedy llad Henri uab Henri vrenhin a chanm6yaf holl bennafdureyt y llogwyr.¹ A gwedy daruot hynny yd hedycha6d y brenhin ac Owein ac y kauas Katwaladyr y gyfoeth drachefyn. Ac yna yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr. Ac yna yd ymchoela6d Iorwoerth Goch uab Maredud y gastell Ial ac y llosges. Y vl6ydyd rac 6yneb y llas Morgan ab Owein dr6y d6yll y gan wyr Inor uab Meuruc a chyt ac ef y llas y trydyd goreu. a h6nn6 a elwit G6rgant uab Rys. Ac yna y g6ledycha6d Iorwoerth uab Owein ura6t Morgan dir Kaer Llion a holl gyfoeth Owein. A gwedy gwneuthur hed6ch o holl tywysogyon kymry ar brenhin Rys uab Grufud e hunan a darpara6d g6neuthur ryfel ac ef. A duuna6 a wnaeth holl Deheubarth ae holl an6yleit ae holl da gantunt hyt yg coedyd Ystrat Tywi. A phan gogleu y brenhin hynny anuon kenadeu a wnaeth at Rys y venegi ida6 uot yn gryno ida6 vynet y lys y brenhin yn gynt noc y dygei Loegyr a Chymry a Ffreinc am y benn ac nat oed neb eithyr ef e hunan yn ymerbyneyt ar brenhin. A gwedy mynet yn y gygor ef ae wyrda ef a aeth y lys y brenhin. Ac yno y goruu arnaw oe annod hedychu ar brenhin. dan amot ida6 gaffel y Cantref Ma6r a chantref arall or a vynhei y brenhin y rodi idaw yn gyfan heb y wasgaru. Ac ni chynhelis y brenhin ac ef hynny. namyn rodi dryll o dir yg kyfoeth pob bar6n o amryuaelon var6neit. A chyt dyallei Rys y d6yll honno kymryt a wnaeth y ranneu hynny ae kynhal yn hedycha6l. Ac ygkyfr6g hynny kyt dyfryssei Rosser iarll Clar mynet y Geredigya6n. eissoes nys beidei kyn hedychu Rys ar brenhin. A gwedy hynny dydg6eith kyn kalan Mehefin y doeth y ystrat Meuruc. a thrannoeth du6 kalan Mehevin yd ystorres y kastell h6nn6 a chastell H6mfre. a chastell Aber Dyfi. a chastell Dineir. a chastell Llan Rystut. Ygkyfr6g hynny y duc G6allter Clifford anreith o gyfoeth Rys ab Grufud. ac y llada6d oe wyr y wlat nessaf ida6. Kanyes ef bioed kastell Llan ym Dyfri. A gwedy daruot hynny yd danfones Rys genadeu att y brenhin y bery iawn ida6 am hyny.² Ac yna yd ymchoela6d teulu

Rys. Ac y gastell Llan ym Dyfri y doeth Rys attunt. ac y gorescynna6d y castell. yna y kyrcha6d Eina6n uab Anara6t vra6t yr argl6yd Rys. ieuane o oet a g6. 51 o nerth. Ac acha6s g6elet o hona6 bot Rys y ewythyrr yn ryd or amot ac o bop ll6 a rodassei yr brenhin. Ac o acha6s y uot ynteu yn dolyrya6 kyuarsagedigaeth y bria6t genedyl gan d6yll y gelynyon. Yna y kyrcha6d am benn castell Humfre ac y llada6d y marchogyon dewraf a cheitweit y kastell o g6byl. Ac a duc holl anreith y castell ae holl yspeil oll ganta6. Ac yna pan welas Rys uab Grufud na allei ef ga6 dim ganta6 or a rodassei y brenhin ida6 namyn yr hynn a ennillei oe arueu. kyrchu a wnaeth am benn y cestyll a darestygassei yr ieiril ar bar6neit yg Keredigya6n ae llosgi. A gwedy clybot or brenhin hynny kyrchu Deheubarth a wnaeth a llu ganta6. A gwedy mynych 6rth6ynebu o Rys ae wyr ida6 ymchoelud a wnaeth y Loegyr. Ac odyo yd aeth dr6y y mor. Y vl6ydyd rac 6yneb y darestyga6d yr argl6yd Rys uab Grufud y cestyll a wnathoed y Ffreinc ar dra6s Dyfet ac y llosges. Ygkyfr6g hynny yd arweda6d y lu y Gaer Vyrddin ac ymlada6d ac ef. Ac yna y doeth Reinalt uab Henri vrenhin yn y erbyn a chyt ac ef diruawr luossog6ryd o Ffreinc a Normanyeit a Fflemisseit a Saeson a Chymry. Ac ada6 a oruc Rys y castell a chynnulla6 y wyr y gyt hyt ym mynyd kefyn Restyr. Ac yno y pebyllya6d yg kastell Din6eleir. Reinallt iarll Bristei a iarll Clar a deu iarll ereill. a Chatwaladyr uab Grufud. a Howel a Chynan veibon Owein G6yned. a dirua6r lu o varchogyon a phedyt gyt ac gynt a heb veida6 kyrchu y lle yd oed Rys. ymchoelut adref a wnaethant yn llab segur. Odyo cynnic kygreir y Rys a orugant ac ynteu ae kymerth. A chenettau y wyr a wnaeth ymchoelut y g6lat. Y vl6ydyd rac 6yneb y bu uar6 Mada6c uab Maredud argl6yd Powys y g6r a oed dirua6r y volyanr6yd yr h6nn a ffurfa6d Duw o gymmeredid teg6ch. Ac ae kyflanwod o anhybygedic hyder. ac ae hadurna6d o lewder a mole ynarwyd ufud a hegwr a hael 6rth dlodyon-hua6dyr 6rth ufudyon. Gar6 ac ymladgar. 6rth y alon. Gwedy g6neuthur iach6ya6l benyt a chymryt cymmun corff Crist. ac ole6. ac aghenn² ac ym Meiuot yn y lle yd oed y 6yla³ yn egl6ys Tyssilia6 sant y clad6yt yn enrydedus. Ni bu ua6r wedy

¹ Llongeu. MS. Ll.² Ac ni mynnawdd y brenhin beri iawn iddaw am hynny. MS. Ll.¹ Ydd. MS. Ll.² Angeu. ib.³ Wyddfa. MS. Ll.

hynny yn y las Llywelyn y uab. y gŵr a oed unig obeith y holl wyr Powys. Ac yna y delis Kadwallaen uab Madaec uab Idnerth Einaen Clut y vraet ac y danuones ygkarchar Owein Gŵyned. Ac Owein ae rodes yr Ffreinc a thrŵy y gedymdeithon y diegis hyt nos o Wiciew¹ yn ryd.

Truëin mlyned a chant a mil oed oet Crist pan uu varw Agharat gŵreic Grufud uab Kynan. Y vlŵydyn honno y bu uarŵ Meuruc escob Bangor. Yn y vlŵydyn honno y goreskynnaed Howel uab Ieuaf gastell Daualwern yg Cyfeilaec o dŵyll. Ac o achas hynny y syrthaed Owein Gŵyned ygkymeint o dolur ac na allei na thegŵch teyrnas na didanŵch neb ryŵ dim arall y arafbau nae dynnu oe gymmeredic lit. Ac eissoes kyt kyrchei anniodefedic dristit uedŵl Owein deissyfyt lewenyd o racweledigaeth Duw ae kyfodes. Kanys yr un ryw Owein a gyffroes un ryw lu y Arŵystli hyt yn Llan Dinam. a gŵedy kaffel diruaer anreith o nadunt yngynnullaŵ a oruc gwyr Arwystli amgylch try chan ŵr gyt a Howel uab Ieuaf y barglŵyd y ymlit yr anreith. A phan welas Owein y elynyon yn dyuot yn deissyfyt. annoc y wyr y ymlad a oruc. ar gelynyon a ymchoelassant ar fŵ gan y llad o Owein ae wyr yn y bu v Reid y diegis y traean adref ar fŵ. A phan gylleuwis y llewenyd hŵnnŵ vedŵl Owein. Yna yd ymchoelaed ar y gyssevin ansaŵl wedy y rydlau oe gymmeredic dristit. ac atgyweiraw y castell a oruc. Y vlŵydyn rac wyneb y dygŵydaed Caer Offa y gan Owein ab Grufud ab² Owein ab Madaec. a Maredud uab Howel. y vlŵydyn honno y kyffroes Henri vreuhin Lloegyr lu yn erbyn Deheubarth. Ac y doeth hyt ym Penn Cadeir. A gwedy rodi gwystlon o Rys idaw ymchoelut y Loegyr a wnaeth. Ac yna y llas Einaen uab Anaraet yn y gŵsc y gan Wallter ab Llywarch y ŵre hun. ac y llas Cadŵgaen ab Maredud y gan Wallter uab Ridit. Ac yna y kymmerth Rys ab Grufud y cantref maer a chastell Dinefwr. Y vlŵydyn honno y bu uarŵ Kediur uab Daniel archdiagon Keredigraen. Ac yna y bu uarŵ Henri ab Arthen goruchel athro ar holl gyfredin yr holl yscolheigon. Y vlŵydyn rac wyneb wedy gŵeled o Rys ab Grufud nat yttoed y brenhin yn kywiraw dim ŵrthaŵ a a daŵssei. ac na allei ynteu uduchockau³ yn aduŵyn kyrcu a wnaeth yn wrawl am benn cyfoeth Rosser iarll

Clar y gŵr y lladyssit Einaen uab Anaraet y nei oe achas. a thorri castell Aber Rheidawl. a chastell Mabwynyaen ae llosci. ac atorescynn holl Geredigraen a mynychu lladuaeu a lloscuaeu ar y Fflemisseit. a dŵyn mynych anreithu y gantunt. A gwedy hynny yd ymaruolles yr holl Gymry ar ymŵrthlad a cheitwyt y Ffreinc a hynny yn gyfun y gyt. Y vlŵydyn rac wyneb y diffeithaed Dauyd uab Owein Gŵyned Tegigyl. ac y mudaed y dynyon ae hanifeileit y gyt ac ef hyt yn dyffryn Clŵyt. A gwedy tebygu o brenhin y bydei ymlad ar y castell a oed yn thegygyl kyffroi llu a oruc drŵy diruaer vrys a dyuot hyt yn Rudlan a phebyllu yno deirnos. A gwedy hynny ymchoelut y Loegyr. a chynnullaŵ diruaer lu y gyt ac ef a detholedigyon ymladwyr Lloegyr a Normandi a Fflandrys ac Angiw a Gwasgŵin a holl Brydein a dyuot hyt y Groes. Oswallt gan darparu alltudaŵ a difetha yr holl Vrytanyeit. Ac yn y erbyn ynteu y deuth Owein Gŵyned. a Chatwaladyr ueibon Grufud ab Kynan a holl lu Gŵyned y gyt ac ŵynt. Ar arglŵyd Rys ab Grufud a holl Deheubarth y gyt ac ef. ac Owein Keveilaec a Iorwoerth Goch uab Maredud a meibon Madaec uab Maredud a holl Bowys y gyt ac ŵynt. a Deuna¹ Madaec uab Iorwoerth² ac holl gyfoeth y gyt ac ef.³ Ac y gyt yn gyfun diergrynedic y doethant hyt yn Edeirnaen. a phebyllu a wnaethant yn Coruacn. A gwedy trigyaŵ yn hir yn y pebylleu yno heb arueidaw o un gyrchu at y gilyd y ymlad. llydaw a oruc y brenhin yn diruaer. a chyffroi y lu hyt yghoet Dyffryn Keiriaec. a pheri torri y coet as lŵrŵ yr llaer. Ac yno yd ymerbynyaed ac ef yn ŵraŵl ychydic o Gymry etholedigyon y rei ny wydynt odef eu goruot yn aŵsen y tywysogyon. A llawer or rei kadarnaf a dygwyaed o bob tu. Ac yna y pebyllaed y brenhin ar bydinoed. y gyt ac ef. A gwedy trigyaŵ yno ychydic o dydyeu y kyfarsagwyt ef o diruaer dymestyl awyr a thua llyfeireint glaŵgyd. A gŵedy pallu ymborth idaŵ yd ymchoelaed y pebylleu ae lu y vaestir Lloegyr. Ac yn gyflaen o diruaer lit y peris dallu y gŵystlon a vuassei ygkarchar gantaŵ. yr ys talym o amser kyn no hynny. Nyt amgen deu uab Owein Gŵyned Kadwallaen a Chynwric. a Maredud uab yr arglŵyd Rys a rei ereill. A gwedy kymryt kygor y symudaed y lu hyt yg kaer Lleon. ac yno

¹ Wicew Wicwm. ib.

² A. MS. Ll.

³ Ufuddocau. ib.

¹ Deu uab.

² Idnerth.

³ Wynt. MS. Ll.

peblyllya6 a oruc llawer o dydyeu yn y doeth llogeu o Dilyn ac or dinassoed ereill o Iwerdon atta6. A gwedy nat oed diga6n ganta6 hynny o logeu rodi rodyon a oruc y logeu Dilyn ae gell6g drachefyn ac ynteu ae lu a ymchoela6d y Lloegyr. Yn y vl6ydyn honno y kyrcha6d yr argl6yd Rys kaer Aber Teiui ae chastell. ac y torres. ac y llosges. a dirua6r anreith a duc. Ac achub Castell Kil Gerran a oruc. a dala Robert Ysteuyn ae garcharu. Y vl6ydyn honno dr6ygen nat Du6 ac annoc yr Yspryt Glan y doeth koueint o vyneich y Ystrat Ffleur. Ac yna y bu uar6 Llywelyn uab Owein G6yned y g6r a ragores mod pa6b o de6red a doethineb ar doethineb o ymadrod. ar ymadra6d o voessen. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth y Ffreineuc o Benuro ar Fflemisseit y ymlad yn gadarn a chastell Kil Gerran. A g6edy llad llawer oe g6yr yd ymchoelassant adref yn llaw wac. Ac eilweith yd ymladassant a Chilgerran yn over heb gaffel y castell. Y vl6ydyn honno y distrywyt daineis Basin y gan Owein G6yned. Y vl6ydyn honny y g6rthlad6yt Dieruut¹ uab M6rchath oe genedyl ac yd aeth hyt yn Normandi at vrenhin Lloegyr y erunyieit ida6 y dodi yn y gyfoeth drachefyn wedy c6yna6 wrtha6. Ac yn y vl6ydyn honno y g6rthlad6yt Iorwoerth Goch uab Mareduod oe genedyl ac oe gyfoeth ym Mochnant y gan y deu Owein. Ar deu Owein hynny y rannasant Vochnant y rygtunt. ac y deuth Mochnant uch Raeadyr y Owein kefeila6c a Mochnant is Raeadyr y Owein Vychan. Y vl6ydyn rac 6yneb y kyfeira6d Owein a meibon Grufud ab Kynan y Wyned a Rys ab Grufud ab Rys o Deheubarth yn erbyn Owein keueila6c. ac y rodassant y ganta6 Gaer Eina6n. ac y rodassant y Owein Vychan uab Mada6c uab Mareduod. Odyna yd ennillassant Davalwern a honno a rodet yr argl6yd Rys kanyis oe gyfoeth y dyweit² y hanfot. Ny bu uar6 wedy hynny yn y doeth Owein keueila6c a llu or Ffreineuc y gyt ac ef am benn castell kaer Eina6n yr h6n a wnathoed Kymry kyn no hynny. A g6edy ennill y castell y dorri a wnaethant ae losgi a llad yr holl gastellwyr. Yn diwed y vl6ydyn honno y kyrcha6d Owein a Chatwaladyr tywyssogyon G6yned. ar argl6yd Rys tywyssa6c o Deheubarth ae lluoed gyt ac 6ynt am benn castell Rudlan yn Tegeigyl. ac eisted 6rtha6 dri mis a orugant. A gwedy hynny cael y castell ae dorri. ae losgi. a chastell

arall y gyt ac ef yr molyant y Gymry yn hyfryt uuduga6l pa6b y6 g6lat. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas G6rgeneu abat a Llawden y nei y gan Gynan ac Owein. Y vl6ydyn rac 6yneb y rydha6yt Robert nab Ysteuyn o garchar yr argl6yd Rys y gyfeillt. Ac y duc Diernut¹ uab M6rchath² ef hyt yn Iwerdon gyt ac ef. Ac yr tir y doethant y L6ch Garm6n. ac ennill y castell a wnaethant. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Meuruc uab Adam dr6y d6yll yn y g6sc y gan Varedud Bengoch y gefynder6. yn diwed y vl6ydyn honno mis Tachwed y bu uar6 Owein G6yned uab Grufud ab Kynan tywyssa6c G6yned. g6r dirua6r y volyant ac anueidra6l y brudder ae uoned ae gedernit. ae de6red yg kymry.³ wedy aneiryf uudugolyaetheu. heb omed neb ciryoet or arch a geissei. wedy kymryt penyt a chyffe⁴ ac ediuar6ch a chymun rinwedeu corff Crist. ac ole6 ac aghenn.

Deg mlyned a thrugein a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Davyd ab Owein Howel uab Owein y bra6t hynaf ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Thomas archescob g6r ma6r y grefyd ae sancteidr6yd ae gyfya6nder. ae gyghor ac annoc Henri vrenhin Lloegyr y pumhet dyd g6edy du6 Nadolic ger bromm alla6r y drinda6t yn y gapel e hun yg Gheint ae escoba6l wise ymdana6. a del6 y groc yn y la6 y llas⁴ ar diwed yr efferen. Yn y vl6ydyn honno y mord6ya6d Rickert iarll Terstig⁵ uab Gilbert wva kadarn a chadarn varcha6clu gyt ac ef y Iwerdon. Ac yn y kyrch kyntaf y kymmerth Porth Lachi. A gwedy gwneuthur kyfeillach a Dieruut⁶ vrenhin ac erchi y verch yn bri6t. ac o nerth h6nn6 y cauas Dinas Dilyn dr6y wneuthur dirua6r aerua. Ac yn y vl6ydyn honno y bu uarw Ropert uab Llywarch. Ac y bu uarw Dieruut vrenhin Largines. ac y clad6yt yn y dinas a elwit Fferna. Ac yn y vl6ydyn honno y mag6yt teuyse y r6g brenhin Lloegyr a brenhin Ffreinec am lad yr archescob. Kanyis brenhin Lloegyr a rodassei yn veicheu y vrenhin Ffreinec Henri tywyssa6c B6rg6in a Thybawt ieuane y urawt meibon oed y rei hynny yr Tibawt tywyssawc Byrgwin. a iarll Ffandrys a llawer o rei ereill pan wnaeth kymot ar archescob hyt na wnaei argywed ida6 byth. A g6edy clybot o Alexander bap rylad yr archescob anuon llythyreu at

¹ Diermit.² Mwrtach MS. Ll.³ A dewredd y Cymry. MS. Ll.⁴ A chledddyfeu. ib.⁵ Trist. Strifling.⁶ Diermit.¹ Diermit.² Dyweid. MS. Ll.

vrenhin Ffreine a wnaeth. ac at y meicheu ereill. A gorchymun udunt drôy yscymundaŋt kymell brenhin Lloegyr y dyuot y lys Rufein y wneuthur iawn am agheu yr archescob. Ac 6rth hynny anesmôythaŋ a wnaethant o bop aruaeth ar y tremygu ef. A phan welas Henri vrenhin hynny dechreu gôadu a oruc hyt nat ae gyghor ef y llas yr archescob. ac anuon kenadeu at y pab a wnaeth y venegi na allei ef vynet y Rufein drôy yr achôysson hynny. Ykyfrôg hynny y kilyaôd rann uaôr o vlôydynd. A thra yttôedit yn hynny tu draô y mor y kynullaôd yr arglôyd Rys uab Grufud lu am benn Owein Keueilaôc y daô ar uedyr y darestôg. Kanys y genifer gôeith y gallei Owein gôrthwynebu yr arglôyd Rys y gôrthôynebei. A Rys ae kymhellaôd y darestôg idaw. Ac y kymerth seith ôystyl gantaô. Ygkyfrôg hynny ofynhau a wnaeth y brenhin yr ebostolaôl ysgymundaŋt ac adaw gôlôadoed Ffreine ac ymchoelut y Loegyr. a dywedut y mynnai vynet y darestôg Iwerdon. Ac 6rth hynny ymgynnullaô a oruc attaô holl dywyssogyon Lloegyr a Chymry. Ac yna y deuth attaô yr arglôyd Rys. or lle yd oed yn Llwyn Danet amgylch yr wyl y ganet yr arglwydes Veir. Ac ymgyfeillaô a wnaeth ar brenhin drôy adaô drychan meirch. A phedeir mil o ychen a phetwar gwystl ar hugeint. A gwedy hynny y dynessaôd y brenhin y Deheubarth. Ac yn yr hynt honno ar auon Wyse y duc gantaô Iorwoerth uab Owein uab Cradaôc uab Grufud. Ac o achas hynny y distrywaôd Iorwoerth ae deu uab Owein a Howel a anyssit idaô o Agharat uerch Uchtrut escob Llan Daf. A Morgan uab Seisyll uab Dyfynwal. o Agharat uerch Owein chwaer Iorwoerth uab Owein gyt a llawer o rei ereill dref Gaer Llion ac y lloset hyt y castell. ac y diffeithaôd y wlat hayach o gôbyl. Ac yna y deuth y brenhin a diruaôr lu gantaô hyt ym Penuro yr unfet dyd ar dec o galan Hydref. ac y rodes yr arglôyd Rys Geredigyaôn ac Ystrat Tywi ac Ystlwyf ac Euelfre. Ac yn yr haf hônno yd adeilassei yr arglôyd Rys gastell Aber Teiui o vein a mortar yr hônno a distrywassei kyn no hynny pan y duc y ar iarll Clar ac y dileawd Robert uab Ysteuyn o Nest uerch Rys ab Teôdôr. ar Nest honno a oed vodrup y Rys a Robert yn gefynderô idaô. A brodyr Robert oed Dauyd escob Mynyô. a Gôilim Bastard. Meibon oed y rei hynny y Eralt ystiwert. Ac yna yd aeth Rys o gastell Aber Teiui hyt yg kastell Penuro y ymdidan ar bren-

hin y deudecuet dyd o galan Hydref. a duô Sadôrn oed y dyd hônno. Ac yd erchis Rys gynnullaô y meirch oll a adaôssei yr brenhin y Aber Teiui ual y beynt baraôd 6rth eu hanuon yr brenhin. A thrannoeth duô sul yd ymchoeles Rys ac ethol a wnaeth whe meirch a phetwar ugeint 6rth eu hanuon drannoeth yr brenhin. A gwedy dyuot hyt y Ty Gôynn clybot a wnaeth ryuynet y brenhin y Vynyô y bererinaô ac offrymaô a wnaeth y brenhin ym Mynyô deu gappan cor o bali ar vedyr cantoryeit y wasanaethu Duô. Ac offrymaô hefyt a wnaeth dec swllt. Ac eruynneit a oruc Dauyd uab Geralt y gôr a oed escob ym Mynyô yna yr brenhin vôytta y gyt ac ef y dyd hônno. a gôrthot y gôahaôd a oruc y brenhin. o achas gweglyt gormod dreul yr escob. Dyuot eissoes a oruc ef ar escob a thrychanôr gyt ac ôynt y ginaôa. a Rickert iarll gôr a oed o Iwerdon y ymgyeillaô ar brenhin. Kanys o anuod y brenhin y dathoed o Iwerdon. a llawer o rei ereill a ginaôssant oc eu seuyll. Ac yn ebrôyd gwedy kinyaô yd yskynnaôd y brenhin ar y veirch. Glaô maôr oed yn y dyd hônno a duô gôyl Vihael oed. Ac yna yd ymchoelaôd y Benvro. A phan gogleu Rys hynny anuon y meirch yr brenhin a oruc. A gôedy dôyn y meirch rac bronn y brenhin kymryt a wnaeth un ar bymthec ar hugeint a etholes. a dywedut nat y bot yn reit idaô wrthunt y kymerassei ôynt. namyn yr talu diolôch y Rys a vei vôy no chynt. A gôedy regi bod uelly yr brenhin dyuot a oruc Rys at y brenhin. a chael daô¹ a wnaeth gyr bronn y brenhin. a rydha u a oruc y brenin idaô Howel y uab. a vuassei gantaô yn ôystyl yn hir kyn no hynny a rodi oet a oruc y brenhin idaô am y gôystlon ereill a dyliei Rys y dalu yr brenhin. Ac am y dreth a dywetpôyt vry yn y delei y brenhin o Iwerdon. Parattoi llyges a wnaethpôyt ac nyt oed adas y gôynt udunt. Kanys amser nywlaôc. a breid y keit yna yt aeduet yn un lle yg kymry. A gwedy dyuot² Galixtus bap. Erchi a wnaeth y brenhin gyrru y lloeu o borthua yr mor. Ar dyd hônno ysgynnu y lloeu a orugant. Ac etto nyt oed gymmwynassgar y gôynt udunt. Ac achas hynny ymchoelut a wnaeth drachefyn yr tir. ac yehydic o niuer y gyt ac ef. Ar nos gyntaf wedy hynny yd ysgynnawd y logeu gan ôylaô o honaô ef e hun ac o baôb oe wyr. a thrannoeth duô Sul oed yr unuet dyd ar bym-

¹ Ac urdas. MS. Ll.² Dyuot Gwyl. MS. Ll.

thee o galan Racuyr dr6y hyr6yd awel
wynt y dyblyga6d y logeu ar dir Iwerdon.
Y vl6ydyn rac wyneb y bu dirua6r var6ol-
yaeth ar y llu oed gyt ar brenhin yn Iwer-
don o achaf6s newydder y diargrynedigyon
wynoed. ac o achaf6s kyfygd6r o newyn.
Am na allei y lloeu a newidyeu ydunt
vord6ya6 attunt y gayaf. dr6y dymestla6l
gandared mor Iwerdon. Y vl6ydyn honno
y bu uar6 Katwaladyr ab Grufud ab Kynan
vis Ma6rth. Ac yn y vl6ydyn honno yd
ymchoela6d brenhin Lloegyr o Iwerdon.
gan ada6 yno var6neit a marchogyon urd-
olyon drosta6 o achaf6s y kenadeu a dathoed
atta6 y gan y pab a Lowys vrenhin Ffreinc.
A du6 G6ener y Crogliith y doeth ym
Penuro. ac yno y trigya6d y pasc h6nn6.
a du6 Llun Pasc yd ymdidana6d a Rys yn
Talacharn ar y fford. Ac odyo yd aeth
y Loegyr. A gwedy mynet y brenhin o
Gaer Dyf hyt y Kastell Newyd ar
Wysc anuon a wnaeth y erchi y Iorwo-
erth uab Owein dyuot y ymwelet ac
ef. ac y ymdidan am hed6ch. A rodi
kadarn gygreir a oruc ida6 ac oe veib-
on. A phan yttoed Owein uab Ior-
woerth gwas ieuanc grymmus hegar yn
parottoi o gygor y dat ae wyrda y vynet
gyt ae dat y lys y brenhin. y kyfaruu 6r¹
iarll Brista6 ac ef ar y fford yn dyuot a
Gaer Dyf ac y lladyssant. A gwedy y lad
ef yna y diffeitha6d y dat a Howel y vra6t
a llawer o rei ereill heb ymdiret or achaf6s
h6nn6 yr brenhin o neb un mod cyfoeth y
brenhin hylt yn Henfford a Chaer Loyw
dr6y lad a llogi ac anreitha6 heb drugared.
Ac yna heb odric yd aeth y brenhin y
Ffreinc wedy gossot yr argl6yd Rys yn
Iustus yn holl Deheubarth. Ygkyfr6g
hynny y delit Seisyllab Dyfnwal a Ieuan
uab Dyfnwal a Ridit dr6y d6yll y gan
wyr y brenhin. ac y carchar6yt yg kastell
Abergefenni. Y vl6ydyn rac wyneb y bu
dirua6r ar6dmyr ar hinda ar hyt y gayaf
ar g6an6yn a mis mei hyt dyd Ieu kychavell.
Ar dyd h6nn6 y kyuodes dirua6r dymystyl
yn yr awyr o daraneu a myllt a chorwynt
a chwadeu kenllysc. a gla6 y rei a dorres
keigueu y g6yd. ac a vyrya6d y coedyd hyt
y lla6r. a ry6 bryuet a doeth y vl6ydyn
honno y yssu deil y g6yd. yn y diffro6yth-
a6d hayach pob ry6 brenn. Y vl6ydyn
honno ar vl6ydyn kyn no hi y collet lliaf6s
or dnyon ar anieileit ac nyt heb achaf6s.
Kanyys yn y vl6ydyn honno y ganet mab
yr argl6yd Rys o uerch Varedud uab
Grufud y nith uerch y vra6t. Ygkyfr6g
hynny pan yttoed Henri vrenhin hynaf y

tu dra6 yr mor y deuth y uab Henri ieuaf
vrenhin newyd atta6. y ofyn ida6 beth a
dyliei y wenthur. Kanyys kyt bei vren-
hin ef llawer oed ida6 o uarchogyon. ac
nyt oed ganta6 fford y dalu kyuar6sseu a
rodyon yr marchogyon o nys kymerei yn
ech6yn y gan y dat. Ar amser h6nn6 oed
Ra6ys. Ae dat a dywa6t 6rtha6 y rodei
ida6 ugein punt o v6nei y wlat honno
beunyd yn dreul ac na chaffei m6y. Ac
ynteu a dywa6t na chly6ssei ef eiryoet bot
brenhin yn 6r pae ac na hydei ynteu. A
g6edy kymryt or mab gyghor ef a aeth y
dinas T6rs y geissa6 aryan ech6yn y gan
v6rdeisseit y dinas. A phan gigueu y
brenhin hynny. anuon kenadeu a oruc y
brenhin at y b6rdeisseit. y wahard udunt
dan boen y holl da. nat ech6ynynt dim oe
uab ef. A heb ohir anuon a oruc wyr da
y warchad6 y uab rac y vynet odyo yn
dirybud y un lle. A g6edy adnabot or
mab hynny peri a oruc medwi nossweith
y g6ercheitweit a oed arna6 o lys y bren-
hin. A gwedy eu hada6 yn vedwon yn
kysgu diane a wnaeth ac ychydic o nifer y
gyt ac ef hyt yn llys brenhin Ffreinc y
whegr6n. Ygkyfr6g hynny yd anuones
Howel y uab hyt att yr hen vrenhin tu
dra6 yr mor ar vedyr trigya6 yn y llys a
g6assanaethu ar y brenhin a haedu y ged-
ymdeithas o bei vy6.¹ ac ual y gallei y
brenhin ymdiret y Rys o bei vy6.² ar
brenhin a aruolles y mab yn enrydedus. a
dirua6r diolch a wnaeth y Rys. Ac yna
aflonydu a oruc y brenhin ieuanc ar gy-
uoeth y dat dr6y nerth y whegr6n. a Thyb-
a6t iarll B6rg6yn. a iarll Fflandrys. A
thra vyd y brenhin yn ymryson uelly tu
dra6 yr mor y dechreu6d Iorwoerth uab
Owein o Gwynll6g ymlad a Chaer Llion.
y pymthecuet dyd o galan A6st du6
Merchyr. Ac a ostyga6d y dreis oe rym
ae nerth. Du6 Sad6rn wedy hynny. g6edy
dala du6 Gwener y dyd kyn no hynny y
g6yr a oed yn kad6 y baeli. A throstunt
6ynteu drannoeth y rodet y kastell. A
g6edy hynny yr eilweith yr eil dyd o vis
Medi y kyrycha6d Howel uab Iorwoerth
Went is Coet. A thrannoeth du6 G6ener
y darestyga6d yr holl wlat eithyr y kastell.
ac y kymmerth wystlon o uchelwyr y wlat.
Y vl6ydyn honno y goreskynna6d Dauyd
uab Owein G6yned ida6 e hun ynys Von
g6edy dehol o hona6 Uaelg6n uab Owein
y vra6t hyt yn Iwerdon. Y vl6ydyn rac
6yneb y goreskynna6d Dauyd uab Owein
holl 6yned gwedy g6rthlad o hona6 y holl

¹ A fei fwy. MS. Ll. .4² A fei fwy. ib.¹ Wyr. MS. Ll.

vrodyr ae holl ewythred. Y vl6ydyn honno y delis Dauyd uab Owein Vael6n y vra6t ac y carchara6d. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Kynan uab Owein G6yned. Yn y vl6ydyn g6edy hynny y delis Howel ab Iorwoerth o Gaer Llion. heb 6ybot oe dat Owein Penn Car6n y ewythr. A g6edy tynuu y lygeit oe benn y peris y yspadu rac meithrin etifed o hona6 a wledychei¹ Gaer Llion. Ac y gyrrasant ymeith odyno Iorwoerth a Howel y uab. Yn y vl6ydyn honno y hedycha6d Henri vrenhin hynaf. a Henri ieuaf. g6edy diru-a6r distrygedigaeth Normandi ae chyfness-asyeit wledyd. Ac yna y delis Dauyd uab Owein dr6y d6yll Rodri uab Owein y vra6t un uam un dat ac ef. ac y carchar-a6d my6n gefynneu am geissa6 cyfran o dref y dat ganta6. Ac yna y priodes y brenhin Davyd h6nn6 Dam Em ch6aer y vrenhin Lloegyr dr6y debygu gallel o hona6 gaffel y gyuoeth yn llonyd hedycha6l or achas6 h6nn6. Ac yna y diegis Rodri o garchar Dauyd y vra6t. A chyn diwed y vl6ydyn y g6rthlada6d ef Dauyd o Von ac o Wyned. yn y doeth dr6y anon Gon6y. Ac yna yd ymbarattoes yr Argl6yd Rys ab Grufud 6rth uynet y lys y brenhin hyt yg Kaer Loy6. Ac y duc gyt ac ef dr6y gygor y brenhin holl dywyssogyon y Deheu a uessynt yg g6rthwyneb yr brenhin. Nyt angen Katwalla6n uab Mada6c o Vaelenyd y gefyndre6 ac Eina6n Clut o Eluael y da6 gan y uerch. ac Eina6n uab Rys o Werthrynyon y da6 y llall. A Morgan ab Crada6c ab Iestyn o wlat Vorgan o Wladus y chwaer a Iorwoerth uab Owein o Gaer Llion. A Seisyll uab Dyfynwal o Went uch Coet. y g6r a oed yna yn bria6t a G6ladus chwaer yr argl6yd Rys. Hynny oll o dywyssogyon a ymchoelasant yw g6ladocd yn hedycha6l gyt ar argl6yd Rys y g6r a oed garedickaf gyueilt gan y brenhin yn yr amser h6nn6. dr6y ymchoelut Kaer Llion drachefyn y Iorwoerth ab Owein. Yn y lle wedy hynny y llas Seisyll uab Dyfynwal dr6y d6yll argl6yd Brecheina6c a chyt ac ef Rufud y uab a llawer o Bennadureit G6nt. Ac yna y kyrrha6d y Ffreine lys Seisyll uab Dyfynwal. a g6edy dala G6ladus y wreic y lladyssant Gadwaladyr y uab. Ar dyd h6nn6 y bu y druanaf aerua ar wyrda G6ent. A g6edy y gyhoededicka danllywychedic d6yll honno ny beida6d neb or Kymry ymdiret yr Ffreine. Ac yna y bu uar6 Cadell uab Grufud dr6y

orthr6m glefyt. ac y clad6yt yn ystrat Fflur wedy kymryt abit y krefyd ym-dana6. Ac yna y llas Rickert abat Cleryna6t my6n manachla6c yn ymyl Reins¹ y gan neb un anffydla6n uynach o vrath kylllell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Kynan abat y Ty G6ynn a Dauyd escob Myny6. Ac yn y ol y denessa6d Pys yn escob. Ac yna y kynhalya6d yr argl6yd Rys 6led arbennic yn castell Aber Teiui. ac y gyssodes deu ry6 amrassyon un r6g y beird ar prydydyon ar llall r6g telynoryon a chrythoryon a phibydyon ac amrauaelon gerd arwest.² a d6y gadeir a ossodes y uudugolyon yr amrassyoneu. Ar rei hynny a gyuoethoges ef o dirua6ryon rodyon. Ac yna y cauas gwas ieuanc oe lys e hunan y uudugolyaeth o gerd arwest. a gwyr G6yned a gauas y uudugolyaeth o gerd dava6t. A pha6b or kerdoryon ereill a ga6ssant y gan yr argl6yd Rys kymeint ac a archyssant hyt na 6rthlad6yt neb. Ar wled honno a gyhoedet vl6ydyn kyn y g6neuthur ar hyt Kymry a Lloegyr a Phrydein ac Iwerdon a llawer o wladoed ereill. Yn y vl6ydyn honno yn y Gra6ys yd ymgynulla6d kyghor hyt yn Llundein 6rth gadarnhau kyureitheu yr egl6ysseu yno geir bronn cardinal o Rufein a dathoed yno 6rth y neges honno. A g6edy meith-rin cynn6ryf y r6g archescob Keint ac archescob Iore y tervysg6yt y gyghor. Kanys y dyd kyntaf or kygor yd achub-assei archescob Iore eistedua y gadeir or tu deheu yr cardinal yn y lle y dylyer ac y gnottaei archescob Keint eisted. A thrannoeth pan doethant ger bronn y cardinal wedy amrassyon yg g6yd yr holl lys am y teilygdodeu. y deuth y rei or tu drachefyn y archescob Iore ac yd ymchoel-assant y gedeir yn y vyd g6egil yr archescob yr lla6r ar gedeir ar y uchaf ac 6ynteu ar y dra6s ef gan y sathru ae traet. ae ffusta6 ae dyrneu. A breid y diegis yr archescob yn vy6 odyno. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Eina6n Clut. ac y llas Morgan uab Maredud. Ac yna yd adeila6d yr argl6yd Rys gastell Rayadyr G6y. Y vl6ydyn rac 6yneb y ruela6d meibon Kynan yn erbyn yr argl6yd Rys. Ac yna y llas Kadwalla6n. Ac y dechreu6yt coueint y Manachla6c Gaer Llion yr honn a elwir Deuma.

Pedwar ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan uu uar6 Alexander bap. Ac yn y ol ynteu y doeth yn bap Lucius. Ac yna y bu uar6 Adaf escob Llanely6 yn

¹ Ac yna o ddeisyfyd gyrch y gorogyn y Ffreine Gaer Llion. MS. Li.

¹ Remys.

² Genedloedd arwest.

Ryt ychen. ac y cladôyt y myôn manach-
laêc Osnei. Y vlôydyn rac gyneb y llas
Randôlff Depoyr a llawer o varchogyon y
gyt ac ef y gan ieuenetit Cêr Wynt. Y
vlôydyn rac gyneb y bu uarw Henri ieuaf
vrenhin Lloegyr. Ac y bu uar6 Rickert
archescob Keint. Y vlôydyn rac gyneb y
bu uar6 Ryderch abat y Ty Gwynn. A
Meuruc abat y Cwm Hir. Y vlôydyn rac
gyneb amgylch y Garaôys y doeth padri-
arch Gaerussalem hyt yn Lloegyr y eruyn-
ieit nerth y gan y brenhin rac distryw or
Ideôon ar Sarassinyeit holl Gaerussalem.
A chyt ac amyllder o varchogyon a phedit
yd ymchoelaôd drachefyn y Gaerussalem.
Yn y vlôydyn honno duô calan Mei y
symulaôd yr heul y lliô. ac y dywaôst rei
uot erni diffyc. Y vlôydyn honno y bu
uar6 Dauyd abat Ystrat Fflur. Ac y bu
uar6 Howel uab Ieuaf arglôyd Arôystli.
ac y cladôyt yn enrydedus yn Ystrat Fflur.
Ac yna y bu uar6 Einaôn uab Kynan.
Y vlôydyn rac gyneb y bu uar6 Lucius
bap. Ac yn y le yd urdôyt y trydyd
Urbanus yn bap. Yn y vlôydyn honno
amgylch mis Gorffenna yd aeth Cofeint
Ystrat Fflur y Redynaêc Velen yg Gôyned.
Ac yna y bu uar6 Pedyr abat yn dyffryn
Clôyt. Ac yna y llas Katwaladyr uab
Rys yn Dyfet. ac y cladôyt yn y ty Gôynn.
Yn y vlôydyn honno y bu uar6 Ithel abat
Ystrat Marchell. Ac yna y llas Owein
uab Madaêc gôr maôr y uolyant. Kany
cadarn oed a thec. a charedic a hael. ac
adurn o voesseu da y gan deu uab Owein
Kyeilaêc. nyt amgen Gôenôynôyn a
Chatwallaôn. a hynny drôy nossaoî vrat a
thôyll. Ac yna y delit Llywelyn uab
Katwallaôn yn enwir y gan y vrodyr. ac
y tynnôyt y lygeit oe benn. Ac yna y
diffeithaôd ac o llosgaôd Madaêc¹ uab Rys
Dinbych. Y gôr a oed daryn a chedernit
yr holl Deheu. Kany egluraf oed y glot
a thec a charedic oed gan baôp. kyt bei
kymedraôl y veint garw wrth y elynyon.
hegar ôrth y gedymdeithon. paraôst y rod-
yon. budugaôl yn ryuel. Ar holl dywys-
ogyon kyt amhinogyon ac ef ae hergryn-
ynt. kyfelyb y lew yn y weithredoed. Ac
megys keneu lleô aruthr yn y helua. y
gôr a ladaôd llawer or Fflandraswyr ac ae
gyrraôd ar ffo. Y vlôydyn rac gyneb y
doeth y Sarassinyeit ar Ideôon y Gaerus-
salem gan dôyn y groc gantunt duô
Merchur y Lludô a goresgyn Kaerussalem.
a chymaint ac a gaôssant o Gristonogyon
yndi llad rei a wnaethant a dôyn ereill
yg keithiwet. Ac o achaôs hynny y

¹ Maelgwyn.

kymerth Philip brenhin Ffreinc. a Henri
vrenhin Lloegyr. ac archescob Keint ac
aneiryf o luossogryd cristonogyon ac
arôydon croes Crist arnunt. Y vlôydyn
rac wyneb y bu uar6 Henri vrenhin. ac
yn y ol ynteu y coronet Rickert y uab yn
vrenhin y marchaêc goreu a gleôaf. Y
vlôydyn honno y goreskynnaôd yr arglôyd
Rys gastell Seint Cler. ac Aber Coran. a
Llan Yystyffan. Yn y vlôydyn honno y
delit Maelgôn uab Rys y gan y dat drôy
gyghor Rys y uraôst ac y carcharôyt.

Deg mlyned a phedwar ugein a chant a
mil oed oet Crist pan aeth Phylip vrenhin
Ffreinc. a Rickert vrenhin Lloegyr ac
archescob Keint a diruaôr luossogrwyd o
ieirll a barôneit y gynt ac gynt y Gaerussal-
em. Yn y vlôydyn honno yd adeilaôd yr
arglôyd Rys Castell Ketweli. Ac y bu
uar6 Gwenllian uerch Rys vlodeu a thegôch
holl Gymry. Y vlôydyn rac wyneb y bu
uar6 Grufud Maelaôr yr haelaf o holl ty-
wysogyon Kymry. Y vlôydyn honno
heuyt y bu uar6 Gôiaôn escob Bangor
gôr maôr y grefyôd ae euryded ae deilyg-
daôst. Ac y bu diffyc ar yr heul. Y
vlôydyn honno y bu uar6 archescob Keint.
Ac yna y llas Einaôn or Porth y gan y
vraôst. Ac y goresgynnaôd yr arglôyd Rys
gastell Niuer. Ac y bu uar6 Owein uab
Rys yn Ystrat Fflur. Y vlôydyn rac
gyneb y diehegis Madaêc uab Rys o garchar
arglôyd Brecheinaêc. Ac y goresgynnaôd
yr arglôyd Rys gastell Llan y Hadein. Ac
y bu uar6 Grufud uab Cadôgaôn. Y
vlôydyn rac gyneb y delis heb un iarll
Rickert vrehin Lloegyr ac ef yn dyuot o
Gaerussalem. ac y dodet yg karchar yr
amheraôdyr. A thros y ellygdaôst ef y bu
diruaôr dreth dros gyneb holl Loegyr y
gymaint ac nat oed yn helô eglôyswyr na
chrefydwyr nac eur nac aryant hyt yn oet y
carecleu a dodrefyn yr eglôysseu ar ny orffei
y dodi oll ym mediant sôydogyon y brenhin
ar deyrnas ôrth y rodi drostaô. Y vlôydyn
honno y darestygaôd Rodri uab Owein
ynys Von drôy nerth Gôrthrych vrenhin
Manaô. A chyn penn y vlôydyn y gôrth-
ladôyt y gan veibon Kynan uab Owein.
Y vlôydyn honno nos nadolic y doeth
teulu Maelgôn uab Rys a bliuiou gantunt
y dorri castell ystrat Meuruc. ac yd ennill-
assant y kastell. Y vlôydyn honno y
kauas Howel Seis ab yr Arglôyd Rys
gastell Gôis drôy urat. Ac y delis Phylip
uab Gôis keitwat y kastell ae wreic ae deu
uab. A gôedy gôelet or dywededic Howel
na allei ef gadô y kestyll oll heb vôr rei yr
llaôr. ef a ganhadaôd y deulu ac y deulu y

vraet torri castell Llan y Hadein ae distry6. A phan gigleu y Fflandrasseyt hynny kynnulla6 a wnaethant yn dirybud yn erbyn y deu uroder. ae kyrcchu. a llad llawer oe gwyr. ae gyrru ar ffo. Ac yn y lle g6edy hynny ymchoelut a wnaeth y Kymry. ac ymgynnnulla6 ygkyrch y castell. ac 6rthy hewyllys y distry6yt hyt y lla6r. Y vl6ydyn honno y delis Anara6t Vada6c a Howel y vrodyr ac yd yspeila6d 6ynt oc eu llygeit. Y vl6ydyn honno y r6des Maelg6n uab Rys gastell Ystrat Meuruc y vra6t. Ac yd adeila6d yr Argl6yd Rys eilweith gastell Rayadyr G6y. Y vl6ydyn honno y delit yr arglwyd Rys y gan y veibon ac y carcharwyt. Ac y rydhaawd Howel Seis y dat gan dwyllaw Muelgwn uab Rys. Ac yna y torres meibon Kat wallawn gastell Rayadyr Gwy. Ac yd ymchoela6d Rickert vrenhin o Gaerusalem. Ac yna kyfuna6d Llywelyn ab Iorwoerth a Rodri uab Owain a deu uab Kynan ab Owain. yn erbyn Dauyd uab Owain. Ac y g6rthladyssant 6y holl gyfoeth Dafyd eithyr tri chastell. Y vl6ydyn rac 6yneb y deuth Rosser Mortymer a llu ganta6 y Vaelenyd. A g6edy g6rthlad meibon Cadwalla6n yd adeila6d gastell y Gamaron.¹ Ac yna y goreskynna6d Rys a Maredudd meibon yr Argl6yd Rys dr6y d6yll gastell Dinef6r a chastell y Cantref Bychan dr6y gyt synnedigaeth g6yr y kymhydeu.² Ar rei hynny a delit yn y vl6ydyn honno dr6y d6yll y gan y tat yn Ystrat Meuruc ac a garchar6yt. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 escob Bangor. Ac yna y kynnulla6d yr argl6yd Rys lu. ac y kyrccha6d kaer Vyrdin. Ac y llosges hyt y prid eithyr y kastell e hun. Ac od yna y kych6ynna6d a dirua6r lu ganta6 oe wyr e hun ac o wyr argl6ydi ereill a odynt gyfun ac ef y ymlad a chastell Col6yn. ae gymell y ymrodi. A g6edy y gael. ef ae llosges. Ac yn ebr6yd odyno y kych6ynna6d ae lu hyt Maes Hyfeid ae losgi. A g6edy llosgi y dyd h6nn6 yn y dyffryn yn gyfagos y kyweira6d Rosser Mortymer a Hu Dysai yn vydinoed arua6c. o ueirch a llurugeu a helmeu a tharyaneu yn dirybud yn erbyn y Kymry. A phan welas y ma6rvrydus Rys hynny ymwisga6 a wnaeth megys Llew dyfal o gallon a lla6 gadarn a chyrchu y elynyon yn 6ra6l ae hymchoelut ar ffo ae hymlit ae traethu³ yn diel6 kyt bei g6ra6l. yn y g6yna6d y marswyr yn dirua6r yr ormod aerua or rei eidunt. Ac yn y

lle yd ymladada6d a chastell Paen yn Eluael a blifieu a magneleu. Ac y kymella6d y ymrodi. A g6edy y gael y bu gyfundeb y rygta6 a G6ilim Brewys. Ac am hynny yd edewis y kastell h6nn6 yn hed6ch. Yn y vl6ydyn honno yd ymlada6d Henri archescob Keint Iustus holl Loegyr. a hyt ac ef gynnulleitua o ieirll a Bar6neit Lloegyr a holl tywyssoygon G6yned yn erbyn castell G6en6yn6yn yn Trall6g Llywelyn. A g6edy llauuys ymlad ac ef ae amryuaelon peiranneu a dechymgygon ymladeu yn y diwed o enryued gelfydyt 6ynt a ennillassant y kastell dr6y anuon m6yn6yr y gladu y dana6. ac y wneuthur ffossyd dirgeledic y dan y dayar. Ac uelly y kymhell6yt y kastellwyr y ymrodi. Ac cissoes 6ynt a diagysant oll yn ryd ae g6isgoed gantunt ae harueu eithyr un a las. Ac odyana kyn diwed y vl6ydyn honno y kynnulla6d G6en6yn6yn y wyr y gyt ac yd ymlada6d yn 6ra6l ar dywededic gastell ac ae kymhella6d y ymrodi ida6. dr6y amot hefyt rodi rydit yr castellwyr y vynet yn iach ae dillat ae harueu gantunt. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Grufud abat Ystrat Marchell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu dirua6r dymhestyl o uar6olyaeth ar hyt ynys Prydein oll a theruyneu Ffreinc yn y vu var6 aneiryf or bobyl gyffredin. a diuessred y bonedigyon ar tywyssoygon. Ac yn y vl6ydyn dymestla6l honno yd ymdangosses Antropos oe ch6ioryd y rei a el6it gynt yn du6iesseu y tyghetuennod y kyghoruynnus wengynic nerthoed yn erbyn y veint ardercha6c dywysa6c hyt na allei ystoryau Ystas ystoria6r na chathleu Fferyll uard menegy y meint g6ynuan a dolur thrueni a doeth y holl genedyl y Brytanyeit pan dorres agheu yr e melldigedic vl6ydyn honno ol6yn y tyghetuennu y gymryt yr Argl6yd Rys ab Grufud dan y hadaned gan darestygedic nediant agheu y g6r a oed benn a tharyan a chedernit y Deheu a holl Gymry. a gobeith ac amdiffyn holl genedloed y Brytanyeit. Y g6r h6nn6 a hanoed o vonhedickaf lin brenhinoed. Ef a oed eglur o amylder kenedyl. a grymuster y ued6l a gyffelyba6d 6rth y genedyl. Kyghor6r y dyledogyon. ymladgar yn erbyn kedryn. diogel6ch y darestygedigyon. ymlad6r ar geiryd. Kyffro6r yn ryueloed. kyweir6r yn y bydinoed ae reol6r. c6ymp6r y toruoed. ac megys baed¹ neu le6 yn ruthra6 uelly y dywalei y greulonder yn y elynyon. Och am ogonyant yr ymladeu. taryan y marchogyon. ymdiffyn y wlat.

¹ Yng Nghamaron. MS. Ll.

² O bobtu. MS. Ll.

³ Saethu.

¹ Yn wherun. MS. Ll.

tegôch arueu. breich y kedernit. llaô yr haelon. llygat y dosparth. echtygynnôr yr aduôgynder. uchelder maôrurytrôyd. defnyd grymusder. Eil Achelarôy o nerth cledyr y dôyuronn. Nestor o hynaôster. Tideus o leôder. Samson o gedernit. Ector o brudder. Ercôlf o wychter. Paris o vryt. Ulixes o lauar. Selyf o doethineb. Ajax o uedôl. a grôndwal yr holl gampeu.

Gôedy marô yr arglôyd Rys y dynessa-
aôd Grufud y uab yn y ol yn y llywodraeth
y kyfoeth yr hôn n y delis Maelgôn n y
uraôd pan doeth y dywededic Vaelgôn
wedy ryalltudaô kyn no hynny oe gyfoeth
ae wyr y gyt ac ef. a theulu Gôenôynôyn
y gyt ac ôynt hyt yn Aber Ystôyth. A
goresgyn y dref ar castell. a llad llawer oe
boby. a dôyn ereill ygkeithiwet a goreskyn
holl Geredigyaôn ae chestyll. A gôedy
dala Grufud y uraôd yd anuones y garchar
Gôenôynôyn. A hôn n herôyd y ewylls
ae hanuones y garchar Saeson. Ac yna y
goreskynnaôd Gôenôynôyn Arôystli. ac y
delis Llywelyn uab Iorwoerth a Dauyd ab
Owein Gôyned. Y vlôydyn honno y bu
uarô Owein Kefeilaô yn Ystrat Marchell
wedy kymryt abit y crefyd ym danaô. Ac
yna y bu uarô Owein ab Grufud Maelaôr.
ac Owein or Brithdir. a Howel uab Ieuf.
a Maelgôn uab Katwallaôn o Vaelened.
Y vlôydyn honno y delit Trahayarn
Vychan o Vrecheinaôc gôr arderchaôc
bonhedic cadarn. a nith yr arglôydes yn
briaôd idaô pan yttoed yn dyuot drôy Lan
Gors y lys Wilim Brewys y arglôyd ac y
gefynôyt yn greulaôn. Ac yn Aber
Hodni y llusgôyt ôrth raôn Meirch drôy
yr heol yd hyt y crocwyd. ac yno yllas y
benn ac y croget herôyd y draet. ac ar y
crocwyd y bu dridieu. wedy dianc y wreic
ae uab ae uraôd ar ffo. Y vlôydyn rac
ôyneb y gorescynnaôd Maelgôn ab Rys
Aber Teiui. a chastell ystrat Meuruc wedy
mynet Grufud y uraôd yg karchar Saesson.
Ac yna y daeth coueint y Côm Hir y
bressôylaô y Gymer. Y vlôydyn honno y
gorescynnaôd y meibon ieuaf yr arglôyd
Rys gastell Dineôr. Y vlôydyn honno
yd aruaethaôd Gôenôynôyn geissaô talu y
hen delygdaôd yr Kymry. ae hen briodol-
der ae teruynen. A gôedy kytsynyaô ac
et ar hynny holl dywyssogyon Kymry
kynullaô diruaôr lu a oruc. a mynet y
ymlad a chastell Paen. A gôedy bot yn
ymlad ac ef deir ôythnos hayach heb gybot
y damwein rac llaô. A phan ôybu y Saes-
son hynny gellôg a wnaethant Rufud uab
Rys a oed ygkarchar y gantunt a chynullaô
kedernit Lloegyr y gyt ac ef ar uedyr hed-

ychu ar Kymry. Ac yna ny mynnaôd y
Kymry hedôch y gan y Saesson namyn
gôedy caffael y kastell. byggythaô a
wnaethant losgi y dinassoed a dôyn y han-
reitheu. A heb diodef or Saesson hynny
ôynt ae kyrchassant. ac yn y vrôydyr
gyntaf ae kymellassant ar ffo drôy wneuth-
ur diruaôr aerua o nadunt. Ac yna y llas
Anaraôd ab Owein ab Kadwallaôn. a Ridit
ab Iestyn. a Rodri uab Howel. ac y delit
Maredud uab Kynan ac y karcharôyt. Ac
uelly y deuth a Saesson drachefyn drôy
uudugolyaeth wedy y kyuoethogi o yspeil
y Kymry. Y vlôydyn honno y goreskyn-
naôd Grufud uab Rys yn ôraôl y rann oe
gyuoeth y gan Vaelgôn y uraôd eithyr deu
castell nyt amgen Aber Teiui ae Ystrat
Meuruc. Ar neill o nadunt nyt amgen
Aber Teiui a tygaôd Maelgôn uch benn
amryuaelon greireu yg gôyd myneich wedy
kymryt gôystlon y gan Rufud dros hedôch
y rodei y castell. ar gôystlon y gyt yn oet
dyd y Rufud. Ar llô hôn n a dremygaôd
ef heb rodi nar castell nar gôystlon. Dôy-
waôl nerth eissoes a rydhaaôl y gôystlon
o garchar Gôenôynôyn. Y vlôydyn honno
y bu uarô Pyrs escob Mynyô. Y vlôydyn
rac ôyneb y gorescynnaôd Maelgôn uab
Rys gastell Dineirth a adeilassei Grufud
uab Rys. a chymeint ae a gauas yno o wyr
llad rei a wnaeth a charcharu ereill. Ac
yna y gorescynnaôd Grufud ab Rys¹ gastell
Kil Gerran. Y vlôydyn honno ual yd oed
Rickert vrenhin Lloegyr yn ymlad a chas-
tell neb un varôn a oed ôrth ôyneb idaô y
brathôyt a chôarel. ac or brath hôn n y
bu uarô. Ac yna y drychauôyt Ieuan y
uraôd yn vrenhin.

Deucant mlyned a mil oed oet Crist pan
uu uarô Grufud uab Kynan ab Owein² yn
Aber Conôy wedy kymryt abit y crefyd
ymdanaô. Yn vlôydyn honno y gôrthaôd
Maelgôn uab Rys Aber Teiui a llaôed³
holl Gymry yr ychydic werth y Saesson
rac ôfyn ac o gas Grufud y uraôd. Y
vlôydyn honno y grôndwalôyt mnaehlaôc
Lenegwest¹ yn Ial. Y vlôydyn rac ôyneb
y gorescynnaôd Llywelyn uab Iorwoerth
gantref Llyyn wedy gôrthlad Maredud ab
Kynan o achaaô y dôyll. Y vlôydyn honno
nos wyl Sulgôyn yd aeth coueint Ystrat
Pflur yr eglôys newyd a adeilassit o aduô-
ynweith. Ychydic wedy hynny ygkylch
gôyl Bedyr a Phaôl y llas Maredud uab
Rys gôas ieuanc advôyn campus yg Karny
wyllaôn ae gastell ynteu yn Llan ym Dyfri.

¹ Drwy dwyll. MS. LL.

² Gwynedd. ib.

³ Gan allwed.

Ar cantref yd oed ynda6 a oresgynna6d Grufud y ura6t. Ac yn y lle wedy hynny wyl Iago Ebostol y bu uar6 Grufud ab Rys yn Ystrat Fflur. wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. ac yno y clad6yt. Y vl6ydyn honno y cryna6d y dayar yg Kaerussalem. Y vlydyn rac 6yneb y g6rthlad6yt Maredud ab Kynan o Veironnyd y gan Howel ab Grufud y nei ab y ura6t ac yd yspeil6yt yn ll6yr eithyr y uarch. Y vl6ydyn honno yr 6ythuet dyd g6edy Du6 G6yl Bedyr a Pha6l yd ymlada6d y Kymry a chastell G6erthrynya6n a oed eida6 Rosser Mortymer ac y kymhellasant y kastellwyr y rodi y kastell kyn penn yr 6ythnos. ac y losgassant ef hyt y prid. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Veir gyntaf yn y kynhayaf y kyffroes Llywelyn uab Iorwoerth lu o Powys y darest6g G6en6yn6yn ida6 ac y oreskynn y 6lat. Kanys kynn bei agos G6en6yn6yn ida6 o gerennyd. gelyn oed ida6 her6yd g6eithredoed. Ac ar hynt y gelwis atta6 y tywysogyon ereill a oedynt gereint ida6 y ymaruoll ar ryfelu y gyt yn erbyn G6en6yn6yn. A g6edy g6ybot o Elisy ab Madac hynny ym6rthod a wnaeth ar ymaruoll yg g6yd pa6b. Ac oe holl ynni aruaethu a wnaeth wneuthur hed6ch a G6en6yn6yn. Ac am hynny wedy hedychu o egl6ysswyr a chefydwyr y r6g G6en6yn6yn a Llywelyn a digyf-oethet Elisy. Ac yn y diwed y rodet ida6 ygkarda6t y ymborth gastell a seith tref bychein y gyt ac ef. Ac uelly g6edy goresgynn castell y Bala yd ymchoela6d Llywelyn drachefyn yn hyfryt. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Vihangel y goresgynna6d teulu Rys ieuanc ab Grufud ab yr Argl6yd Rys gastell Llan ym Dyfri. Y vl6ydyn rac 6yneb y goresgynna6d Rys ieuanc gastell Llan Egwat. Ac yna y bu uar6 Dauyd ab Owein yn Lloegyr wedy y deol o Lywelyn ab Iorwoerth o Gymry. Y vl6ydyn honno y goresgynna6d G6en6yn6yn a Maelg6n ab Rys dr6y dychymgyon gastell Llan ym Dyfri. a chastell Llan Gada6c. ac y c6pla6yt castell Dineirth. Y vl6ydyn rac 6yneb y brath6yt Howel Seis ab yr argl6yd Rys yg Kemeis dr6y d6yll y gan wyr Maelg6n y ura6t. ac or brath h6nn6 y bu uar6. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. yn unwed a Grufud y ura6t. wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. Y vl6ydyn honno y colles Maelg6n ab Rys allwedeu y holl gyfoeth. Nyt amgen Llan ymdyfri a Dinef6r. Kanys meibon⁴ y ura6t ae hennilla6d arna6 yn 6ra6l. Y vl6ydyn honno y deuth G6ilim Marsgal a

⁴Gruffudd. MS. Ll.

dirua6r lu ganta6 y ymlad a Chil Gerran. ac y goresgynna6d. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Hubert archescob Keint. y g6r a oed lygat yr pab a phen prelat holl Loegyr. Y vl6ydyn honno y peris Maelg6n uab Rys y dyd kyntaf or g6edieu yr haf y neb un 6ydel Abwell lad Kediuor ab Griffri. g6r da adu6yn ae bedwar arderchogyon veibon gyt ac ef a hanoedynt o dylveda6c voned. Kanys y uam oed Susanna uerch Howel. o uerch Mada6c uab Maredud. Y vl6ydyn rac 6yneb y deuth Ieuan gardinal hyt yn Lloegyr. ac y kynnulla6d atta6 holl escyb ac abadeu Lloegyr. ac aneirf o egl6yswyr a chefydwyr 6rth wneuthur sened. Ac yn y sened honno y kadarnhaa6d kyfreith yr egl6ys dr6y yr holl deyrnas. Y vl6ydyn honno y g6naeth Maelg6n ab Rys gastell Aber Eina6n. Ac yna y rodes Duw amylder o bysca6t yn Aber Yst6yth yn gymeint ac na bu y kyfry6 kyn no hynny. Y vl6ydyn rac 6yneb y g6ahard6yt y gristonogaeth y gan y pab yn holl teyrnas Loegyr o achaa6s g6rth6ynebu o Ieuan vrenhin etholedigaeth archescob Keint. Y vl6ydyn honno y g6rthlada6d Ieuan vrenhin Wilim Bre6ys a G6ilim ieuanc y uab ae g6raged ae h6yron o gyghoruunt a chas hyt yn Iwerdon dr6y amarch a chollet ar yr eidunt. Y vl6ydyn honno y delis y brenhin Wen6yn6yn yn Am6ythic. Ac y goresgynna6d Llywel uab Iorwoerth y holl gyfoeth ae gestyll ae llysoed. A phan 6ybu Vaelg6n ab Rys hynny rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth y byrya6d gastell Ystrat Meuruc yr lla6r a llosgi Dineirth ac Aber Yst6yth. Ac nyt edewis eissoes Llywelyn y aruaeth namyn dyuot a wnaeth hyt yn Aber Yst6yth ae hadeilat. a chymryt cantref Penwedec ida6 e hun. a rodi y dryll arall o Geredigyon uch Aeron y veibon Grufud ab Rys y nyeint. Y vl6ydyn honno y goresgynna6d Rys Vychan uab yr argl6yd Rys gastell Llan Gada6c. heb goffau yr amot a wnathoed ae nyeint pan rodyssant ida6 gastell Dinef6r. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymlada6d Rys ac Owein meibon Grufud a chastell Llan Gada6c ac y llosgassant gan lad rei or kastellwyr a charcharu ereill. Y vl6ydyn honno yd aeth Ieuan urenhin a dirua6r lu ganta6 hyt yn Iwerdon. ac y duc y ar ueibon Hu Dylasai y tir ae kestyll. A g6edy kymryt g6rogaeth y gan ba6b o Iwerdon. a dala g6reic Wiliam Brewys a G6ilim ieuanc y uab ae wreic ae uab ae uerch yd ymchoela6d y Loegyr yn enrydedus. Ac yna y llada6d ef Wilim ieuanc ae uam o anrugara6c agheu yg kastell

Windylsor. Y vl6ydyn honno yd adeila6d iarll Kaer Lleon gastell Degan6y yr h6nn a doryssei Lywelyn uab Iorwoerth kyn no hynny rac ofyn y brenhin. Ac yna hefyt yd adeila6d y iarll h6nn6 gastell Terfynna6n. ac y diffeitha6d Llywelyn ab Iorwoerth gyfoeth y iarll h6nn6. Ac yna g6edy hedychu o Rys Gryc ar brenin. dr6y nerth y brenhin y goresgynna6d gastell Llan yndyfri. Kanys y kastellwyr wedy anobeitha6 o bop fford a rodassant y kastell. ac un amws ar bymthech ynda6 Du6 g6yl Veir y Medi dr6y amot cael or kastellwyr y cyriff a phob peth or eidynt yn iach. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Andras y goresgynna6d G6en6yn6yn y gyuoeth drachefyn dr6y nerth Ieuan vrenhin. o lewynyd hynny yd hedycha6d Maelg6n ab Rys ar brenhin a heb goffau y ll6 ar aruoll a unassei y rygta6 a Rys ac Owein meibion Grufud ab Rys y nyent. kynnulla6 dirua6r lu o Ffreinc a Chymry y rygta6 a Phenwedie ac y doeth hyt yg Kil Kennin. ac yno pebylla6 a oruc. Ac yna y kynnulla6d Rys ac Owein meibion Grufud trychan6r o etholedigyon deuluoed a hyt nos kyrcu llu Maelg6n a orugant a llad llawer a dala ereill a gyrru y dryll arall ar ffo. Ac yn y vr6ydyr honno y delit Kynan ab Howel nei Maelg6n. a Grufud ab Kynan pen cygor6r Maelg6n. ac y llas Eina6n ab Crada6c ac aneiryf o rei ereill. Ac yna y diegis Maelg6n ar y draet yn ffo yn warat6ydus. Y vl6ydyn honno y kadarnhaa6d synyscal Kaer Loyw gastell Buellt. wedy llad or Kymry lawer oe wyr kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Mahallt y Brewys mam meibion Grufud uab Rys yn Llan Badarn ua6r. wedy kymryt kymun a chyffes a phenyt ac abit y crefyd ac y clad6yt y gyt ae g6r pria6t yn Ystrat Fflur.

Dec mlyned a deucant a mil oed oet Crist pan duc Llywelyn ab Iorwoerth greulonyon gyrcheu am ben y Saeson. ac am hynny y llidya6d Ieuan vrenhin. ac aruaethu a wnaeth digyuethi Llywelyn o g6byl. A chynnulla6 dirua6r lu a oruc tu a G6yned ar uedyr y distry6 oll. A chyt ae lu ef y dyfynna6d atta6 hyt yg Kaer Lleon hynn o dywysogyon Kymry. G6en6yn6yn o Powys. a Howel ab Grufud ab Kynan. a Mada6c ab Grufud Maela6r. a Maredud ab Rotbert o Gedewein. a Maelg6n a Rys Gryc meibion yr argl6yd Rys. Ac yna y Mada6d Llywelyn ae giwda6t y perued y wlat ae da hyt yn mynyd Eryri. a chiwta6t Von ae da yn un ffynyt. Ac yna y deuth y brenhin ae lu

hyt yg kastell Degan6y. Ac yno y bu kymeint eisseu b6yt ar y llu ac y g6erthit yr 6y yr keina6c a dimei. a g6led uoethus 6ed gantunt gael kie y meirch. Ac am hynny yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr amgylch y Sulg6yn ae neges yn amherffeth. wedy colli yn warat6ydus la6er oe 6yr ac oe da. A g6edy hynny amgylch calan A6st yd ymchoela6d y brenhin y Gymry yn greulonach y ved6l ac yn v6y y lu. Ac adeilat la6er o gestyll yg G6yned a wnaeth. A thr6y auon Gon6y yd aeth tu a mynyd Eryri. Ac annoc rei oe lu y losgi Bangor. Ac yno y delit Rotbert escob Bangor yn y egl6ys. ac y g6erth6yt wedy hynny yr deu cant heba6c. Ac yna heb allel o Lywelyn diodef creulonder y brenhin dr6y gyghor y wyrda yd anuones y wreic at y brenhin yr honn oed verch yr brenhin y wneuthur hed6ch y rygta6 ar brenhin pa ffurf bynnac y gallei. A g6edy caffel o Lywelyn diogelr6yd y vynet att y brenhin ac y dyuot ef a aeth atta6 ac a hedycha6d ac ef. dr6y rodi g6ystlon yr brenhin o vonhedigyon y wlat. ac ugein mil o warthech a deugein emys. a chanhattau hefyt yr brenhin y berued wlat yn dragywyda6l. Ac yna yd hedycha6d ar brenhin holl dywysogyon Kymry. eithyr Rys ac Owein meibion Grufud ab Rys. ac yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr dr6y dirua6r lawenyd yn uuduga6l. Ac yna y gorchymynna6d ef yr tywysogyon hynny gymryt y gyt ac 6ynt holl lu Morgann6c a Dyuet. a Rys Gryc. a Maelg6n ab Rys ae lluoed. a mynet am benn meibion Rys ab Grufud ab Rys y gymell aruunt y dyuot y la6.¹ neu gilya6 ar dehol or holl deyrnas. Ac yna y kymhella6d Synyscal Kaer Dyf. g6r a oed dywysa6c ar y llu. a Rys a Maelg6n meibion yr argl6yd Rys y lluoed ae kedernit a chyrcu Penwedie a wnaethant. A g6edy na allei Rys ac Owein meibion Grufud ymerbynyent ar ueint allu h6nn6. ac nat oed le ryd udunt yg Kymry y gyrchu ida6 anuon kenadeu a orugant att Ffa6c6n y wneuthur y hed6ch. A hedychu ac ef a wnaethant. a chanhattau a wnaethant yr brenhin y kyuoeth r6g Dyfi ac Aeron. ac adeilat a oruc Ffa6c6n gastell yr brenhin yn Aber Yst6yth. Ac yna yd aeth Rys ac Owein meibion Grufud ar g6ndit Ffa6c6nn y lys y brenhin. ae kymryt a oruc y brenhin yn gyfeillon ida6. A thra yttoedynt 6y yn mynet y lys y brenhin. ediuarhau a oruc Maelg6n uab Rys a Rys Gryc y vra6t y hamodeu ar brenhin. a chyrcu a wnaethant am benn y castell

¹ Y brenhin. MS. Ll.

newyd yn Aber Ystôyth ac dorri. A phan doeth Rys ac Owein veibon Grufud ab Rys o lys y brenhin wedy hedychu ac ef kyrcu a wnaethant Is Aeron cyuoeth Maelgôn uab Rys a llad a llosgi ac an-reithla6 y kyuoeth a wnaethant. Ac yno y llas g6as ieuanc da dewr oed h6nn6. Y vl6ydyr rac 6yneb wedy na allei Lywelyn ab Iorwoerth dywyssa6c G6yned diodef y genifer sarhaet a wnaei wyr y brenhin ida6 a edewysit y castell¹ newyd. ymaru-oll a oruc a thywyssogion Kymry nyt amgen G6en6yn6yn a Maelgôn ab Rys. a Mada6c ab Grufud Maela6r. a Maredud ab Robert. a chyuodi a oruc yn erbyn y brenhin. a goresgyn yr holl gestyll a wnathoed yg G6yned eithyr Degan6y a Rudlan Marthauall ym Powys a wnathoed Robert Vep6nt h6nn6 a oresgynnassant. A phan oedynt yn goresgyn h6nn6 y doeth yn brenhin a dirua6r lu y gyt ac ef y g6rthlad ac ef e hun a than ae llosges. Y vl6ydyr honno y croges Robert Vep6nt yn Am6ythic Rys ab Maelgôn a oed yg g6ystyl y gan y brenhin. heb y uot yn seith ml6yd etto. Ac yn y vl6ydyr honno y bu uar6 Robert escob Bangor. Y vl6ydyr rac 6yneb y bu vr6ydyr. yn yr Yspaen y r6g y Cristonogyon ar Sarassinyeit.² yn y vr6ydyr honno y dywedir dyg6yda6 deg mil o wyr a their mil o wraged. Y vl6ydyr honno y croget yn Lloeger trywyr ardercha6c o genedyl a phrif tywyssogion Kymry. Nt amgen Howel ab Katwalla6n. a Mada6c uab Maelgôn. a Meuruc Barach. Y vl6ydyr honno y rydhaa6d Innossens bap y tri thywyssa6c. Nt amgen Llywelyn ab Iorwoerth. a G6en6yn6yn a Maelgôn ab Rys or ll6 ar ffydlonder a rodassynt y vrenhin Lloegyr. A gorchymyn udunt a wnaeth yn uadeueint oe pechodeu dodi goulus garedier6yd y ryuele yn erbyn enwired y brenhin. A g6ahard y Gristnogaeth a baryssei yr ys pump mlyned kyn no hynny yn Lloegyr a Chymry. y rydhaa6d y pab y tri thywyssa6c gyneue oe kyuoethu a pha6b ar a uei un ac 6ynt. Ac 6yntu yn gyfun a gy-uodassant yn erbyn y brenhin. Ac a oresgynnassant yn 6ra6l y arna6 y berued wlat. a dugassei ynteu kyn no hynny y ar Lywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyr rac 6yneb wedy g6eled o Rys ieuanc y uot yn dirraun o gyfoeth anuon kenadeu a oruc att y breuhin y eruymneit ida6 dr6y y nerth ef peri ida6 rann o dref y dat. Ac yna yd anuones y brenhin att Synyscal

Henfford. ac att Ffa6c6n Synyscal Kaer Dyf. a gorchymyn beri y Rys Gryc rodi castell Llan Ymdyfri ar wlat. neu ynteu a gilyei o deruyneu y wlat ar dehol. A g6edy dyfynnu Rys Gryc y atdeb 6rth orchymynneu y brenhin. A dywedut a oruc yn atdeb na rannei ef un er6 a Rys ieuanc. Ac yna llidyda6 a oruc Rys Ieuanc. a chynulla6 dirua6r lu o Vrech-eina6c. a dyuot y dreis a oruc y Ystrat Tywi. a phebyllya6 yn y lle a elwir Trall6c Elgan. wedy yr wythuet dyd o wyl Seint Ilar. A thrannoeth du6 G6ener y doeth atta6 Owein y vra6t. a Pha6c6n synyscal kaerdyf ae lluoed. A thrannoeth kyrcu a orugant gyuoeth Rys Gryc a chyweiryda6 y bydinoed. a dodi Rys ieuanc ae vydin yn y blaen. a Ffa6c6n a6 vydin yn y cana6l. ac Owein ab Grufud ae vydin yn ol. Ac ny bu bell yn y gyfaruu Rys Gryc ac 6ynt. Ac yn y vr6ydyr ar vydin gyntaf y goru6yt ar Rys Gryc ae wyr. ac y kilya6d ar ff6 wedy llad llawer oe wyr o dala ereill. Ac yna yd aeth Rys ieuanc ar uedyr ymlad a chastell Dinef6r. Ac eissoes Rys Gryc ae racu-laena6d ac a gadarnhaa6d y gastell o wyr ac arfeu. A g6edy llosgi Llan Deila6 kilya6 ymeith a oruc Rys Gryc. Ac eissoes Rys ieuanc a g6rcha6d y castell. a thrannoeth dodi peiranneu a dechymgy-ton y ymlad ar castell. A g6neuthur ystolyn 6rth y muroed y wyr y driga6 dros y muroed. ac uelly y goresgynna6d ef y castell oll eithyr un t6r. ac yn h6nn6 yd ymgymmerth y kastellwyr 6rth ymlad ac amdifyn ac ergydyue ac a pheiryanneu ereill. ac o dy allan yd oed saethydyon. ac arblastwyr. a m6ynwyr. a marchogyon yn ymlad ac 6ynt. Ac uelly y kymhell6yt arnunt kyn y prynha6n talu y castell a rodi tri g6ystyl a wnaethant dr6y amot cael y dillat ae harueu ae haelodeu yn iach. Ac uelly y g6naethp6yt. A g6edy cael y castell y kilya6d Rys Gryc ae wreic ae veibon ae deulu att Vaelgôn y ura6t. wedy cadarnhau castell Llan Ymdyfri o wyr ac arueu ac aghenreiteu ereill. Ac eilweith yd aeth Rys ieuanc y Vrecheina6c. Ac yna kynulla6 dirua6r lu a oruc o Gymry a Ffreinc. a chyrchu Llan Ymdyfri. A chyn pebyllu o nadunt ef a rodes y castellwyr y castell ida6 dr6y amot cael y heneideu ae haelodeu yn iach. Y vl6ydyr honno y kymmerth Ieuanc vrenhin benyt am y kameu a wnathoed yn erbyn yr egl6ys. a gal6 drachefyn archescob Keint. ar esgyb ar ysgolheigon a ymrodassant y alltuded o acha6s g6ahard yr egl6ysseu. Ac o acha6s

¹ Cestyll. MS. Ll.² Ac or Sarassinieid. MS. Ll.

y gôrthr6m godyant a wnathod yr egl6ys yd ymr6yma6d ef ae etiedyon ae holl urenhinyaeth Lloegyr ac Iwerdon y Du6 a Phedyr a Pha6l. ar pab ar pabeu ereill yn y ol yn dragywyda6l. Ac ar hynny g6neuthur g6rogaeth gan tygheu talu y ba6p or egl6ysswyr y collet. a thalu mil o vorkeu bob bl6ydyn y egl6ys Rufein. Y vl6ydyn honno g6edy ymada6 o Rys Gryc ar Kymry a mynnu hedychu ac 6ynt eilweith herwyd y dyweit. Yna y delit ef yg Kaer Vyrdin ac y dodet yg karchar y brenhin. Y vl6ydyn honno y darestyga6d Llywelyn uab Iorwoerth gastell Degan6y a chastell Rudlan. Y vl6ydyn rac 6yneb y mord6ya6d Ieuan urenhin ac amylder o ryuelwyr arua6c y gyt ac ef ym Pheita6. Ac ymaruoll ac ef a oruc iarll Fflandrys a Bar a Hena6nt. Ac anuon attunt a wnaeth ieirll Garur y gyt ae vra6t ac aneirf a varehogyon. a g6aha6d atta6 Otho amhera6dyr Rufein y uei. a chyuodi a oruc y ryfelu yn erbyn Phylip brenhin Ffreinc. Ac yna y mag6yt dirua6r ryuel y rygtunt. Otho amhera6dyr Rufein ar iarll o parthret Fflandrys yn refelu. ar Ffreinc a Ieuan urenhin. o parthret Peita6 yn aflonydu. Ac uelly o bop tu yd oedynt yn kymhurtha6 y Ffreinc. Ac yna yd anuones Phylip ardercha6c urenhin Ffreinc Lowys y uab y Peita6 a llw y gyt ac ef y ymerbyneit a brenhin Lloegyr. Ac ynteu e hun ar Ffreinc y gyt ac ef a dyna6d tu a Fflandrys yn erbyn yr amhera6dyr. A phan welas yr amhera6dyr ar iarll hynny bl6g uu gantunt llauassu o vrenhin Ffreinc dynessau attunt. ae gyrcu yn dic a orugant. A g6edy yr ymlad ef a syrthya6d y uudugolyaeth y urenhin Ffreinc. ac a yrr6yt yr amhera6dyr ar ieirll ar ffo o Fflandrys a Bar a Hena6nt. A phan gigleu vrenhin Lloegyr y damwein h6nn6 ofynhau a wnaeth gynhal ryfel a vei v6y. a g6neuthur kygreir seith mlyned a oruc a brenhin Ffreinc. ac ymchoelut y Loegyr. a thalu llawer oe colledu yr egl6ysswyr. Ac yna y bu gyffredin ellygda6t yr egl6ysseu ar hyt Lloegyr a Chymry. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Gefirei escob Myny6. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu teruyse y r6g Ieuan urenhin a Saesson y Gogled. a llawer o ieirll ereill a bar6neit Lloegyr. o acha6s na chatwei Ieuan urenhin ac 6ynt yr henn Gyffreith. a deuodeu da a ga6ssynt gan Etwart a Henri y brenhined kyntaf. a atygassei ynteu yr teyrnas pan rydhaa6d rodi udunt y kyfreitheu hynny. Ar teruyse h6nn6 a gerda6d yn gymeint ac yd ymaruolles holl wydda Lloegyr a holl dy-

wyssogyon Kymry yn erbyn y brenhin. hyt na mynnei neb o nadunt heb y gilyd y gan y brenhin na hed6ch na chyfundeb na chygreir yn y dalei ef yr egl6ysseu y kyfreitheu ae teilygdodeu. a dugassei ef ae rieni kyn no hynny y gantunt ac yn y dalei hefyt y wydda Lloegyr a Chymry y tired ar kestyll a gymmerassei 6rth y ewyllys y gantunt heb na g6ir na chyfreith. A g6edy eu dysgu o archescob Keint ac escyb Lloegyr a ¹ieirll ae bar6neit a gofyn ida6 a rodei yr hen gyfreitheu da yr teyrnas y gomed a oruc a her6yd rydywespyt rac y hofyn 6ynt. kymryt croes a oruc ac ual kynt y kyuodes y Gogledwyr yn y erbyn er neill tu. ar Kymry or tu arall. Ac yn y vrwydyr gyntaf y duc y Gogledwyr y arna6 dinas Llundein. Ac yna y kyrrha6d Llywelyn ab Iorwoerth ar Kymry y Am6ythic. A heb 6rth6ynebed y rodet ida6 y dref ar castell. Ac yna yd anuones Gilis o Brewys mab G6ilim o Brewys Robert y ura6t y Vrecheina6c. Ae gymryt yn enrydedus a wnaeth gwydda Brecheina6c ida6.² A chynn penn y tri dieu y goreskynna6d castell Pen Celli. ac Aber Gefenhi ar castell G6ynn ac ynys Gynwreid. Ar Gilis vry oed escob yn Henfford. ac a uassei un or aruollwyr kyntaf yn erbyn y brenhin. A g6edy hynny yd aeth ynteu Gilis e hun y Vrecheina6c. Ac y goreskynna6d Aber Hodni a Maes Hyfeid ar Gelli. a Blaen Llyfni. a chastell Buellt heb un g6rth6ynebed. Castell Paen. a chastell Colwyn. a chantref Eluael 6rthunt a edewis ef y Wallter uab Eina6n Clut 6rth y goresgynn. A thra yttoedit yn hynny ym Brecheina6c yd hedycha6d Rys ieuanc a Maelg6n uab Rys y ewythr ac y kyrchassant Dyuet y gyt. Ac y goresgynnassant Gymry y Dyuet oll eithyr Kemeis a honno a anreithassant. ar Maen Clocha6c a losgyssant. Ac odyna yd aeth Maelg6n ac Owein ab Grufud y Wyned att Lywelyn ab Iorwoerth. ac y kynnulla6d Rys ieuanc lu dirua6r y veint. ac y goreskynna6d Ketweli a Charnywylia6n. ac y llosges y castell. ac odyno y tyna6d y Whyr. ac yn gyntaf y goreskynna6d gastell Llych6r. Ac odyno yd ymlada6d a chastell Hu. Ac yd aruaetha6d y castellwyr gad6 yn y erbyn. Ac ynteu Rys a gaas y castell y dreis gan ell6g y castellwyr ar castell dr6y dan a haearn. Trannoeth y kyrrha6d tu a Sein Henyd. ac rac y ofyn ef y llosges y castellwyr y dref. Ac 6ynteu heb dori ar

¹ Ae MS. Ll.² Om. MS. Ll.

y haruaeth a gyrchassant gastell Ystum-llwynarth. a phebyllia6 yn y gylch y nos honno a oruc. a thrannoeth y cauas y castell. ac y llosges ef ar dref. Ac erbyn pen y tri dieu y goresgynna6d holl gestyll Gwhyr. Ac uelly yd ymhoela6d drachefyn yn hyfryt uuduga6l. Ac yna y gwydg6yt Rys Gryc o garchar y brenhin gwelly rodi y uab a deu wystyll ereill drosta6. Y vl6ydyn honno y g6naethp6yt Iorwoerth abat Tal y Llycheu yn escob ym Myny6. a Chad6ga6n Llan Dyffei abat y Ty G6ynn yn escob ym Mangor. Yna yd hedycha6d Gilis escob Henfford ar brenhin rac ofyn y pab. ac ar y fford ym mynet att y brenhin y clefycha6d. Ac yg Kaer Loy6 y bu uar6 amgylch g6yl Martin. Ae dref tad ef a gauas Reinold y Brewys y ura6t. A h6nn6 a gymerth yn wreic ida6 merch Llywelyn ab Iorwoerth tywyssa6c G6yned. Y vl6ydyn honno y kynhalya6d y trydyd Innossens bap gyffredin gyghor or holl gristonogaeth hyt yn egl6ys Rufein. Ac yno yd atnewyd6yt kyfreitheu yr egl6ys. ac yd ymgyghoret am rydhau Kaerussalem a daroed yr Sarassinyeit y gywarsagu yr yslawer o amseroed kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kynnulla6d Llywelyn ab Iorwoerth a chyffredin tywyssogyon Kymry dirua6r lu hyt yg Kaer Vyrdin. A chynn penn y pumhet dyd y cauas y castell ac y byrya6d yr lla6r. Ac odyna y torryssant gastell Llan Ystyffan. a Thalacharn a Seint Cler. Ac odyna nos wyl Thomas Ebostol yd aethant y Geredigya6n ac ymlad ar castell a orugant. Ac yna y g6rhaa6d gwyr Kemeis y Lywelyn ab Iorwoerth. ac y rodet ida6 gastell Trefdaeth. A h6nn6 o gyffredin gyghor a yssig6yt. A phan welas castellwyr Aber Teiui na ellynt gynhal y castell y rodi a wnaethant y Lywelyn ab Iorwoerth duw g6yl Ystyffan. A thrannoeth duw g6yl Ieuan ebostol y rodet castell Kil Gerran ida6. Ac odyna yd ymhoela6d Llywelyn ab Iorwoerth. a holl tywyssogyon Kymry a oed y gyt ac ef yn hyfryt lawen y g6latoed drachefyn dr6y uudugolyaeth. A llyma enweu y tywyssogyon a uuant yn yr hynt honno o Wyned. Llywelyn ab Iorwoerth Tywyssa6c G6yned. a Howel ab Grufud ab Kynan. a Llywelyn ab Maredudd ab Kynan. Ac o Powys G6en6yn6yn ab Owein Kyueila6c. a Maredudd ab Rotbert o Gedewein. a theulu Mada6c ab Grufud Mada6c. A deu uab Maelg6n ab Katwalla6n. O Deheubarth Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t. a Rys ieuanc ac Owein usibon Grufud ab Rys. A llyma

enweu y cestyll a oresgynn6yt ar yr hynt honno. Nyt amgen castell Sein Henyd. castell Ketweli Kaer Vyrdin. Llan Ystyffan. Seint Cler. Talacharn. Trefdraeth. Aber Teiui. Kil Gerran. Ac ar yr hynt honno y bu araf hed6ch. a theg6ch hionn y gayaf. hyt na welat eiryoet kyn no hynny y cyfry6 hinda honno. Ac yna y bu cyfran o tir y r6g Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t. a Rys ac Owein meibon Grufud ab Rys. yn Aber Dyfi ger bronn Llywelyn ab Iorwoerth g6edy dyfynnu y gyt holl tywyssogyon Kymry. a holl doethon G6yned. Ac y Uaelg6n uab Rys y doeth tri chantref o Dyuet. Nyt amgen y cantref Gwarthaf. a chantref Kemeis. a chantref Emlyn. a Phelunya6c. a chastell Kil Gerran. ac o ystrat Tywi castell Llan Ymdyfri. a deu gym6t. Nyt amgen Hirfryn a Mallaen a Maena6r Vydfei. Ac o Geredigya6n deu gym6t. G6ynonyd a Mabwynon. Ac y Rys ieuanc ac y Owein y ura6t meibon Grufud ab Rys y deuth castell Aber Teiui. a chastell Nant yr Aryant. a thri chantref o Geredigya6n. Ac y Rys Gryc y doeth y cantref ma6r oll eithyr Mallaen. ar cantref Bychan eithyr Hiruryn a Mydwei. Ac ida6 y deuth Ketweli a Charnywylia6n hefyd. Yn y vl6ydyn honno yd hedycha6d Gwen6yn6yn argl6yd Powys a Ieuan urenhin Lloegyr. wedy tremygu y ll6 ar aruoll a rodassei y dywyssogyon Lloegyr a Chymry. A thorri yr 6rogaeth a roessoed y Lywelyn uab Iorwoerth. a madeu y g6ystlon a rodassei ar hynny. G6edy g6ybot o Lywelyn ab Iorwoerth hynny kymryt arna6 yn 6rthr6m a wnaeth. ac anuon atta6 escyb ac abadeu. a g6yr ereill ma6r y ha6durda6t ar Llythyreu ar Syartrassen gantunt. ac echrestyr¹ yr aruoll ar ammot ar g6roggaeth a wnaethoed yndunt. a llafurya6 o bop med6l a charyat a g6eithret y al6 drachefyn. A g6edy na dygrynoei ida6 hynny o dim. dygynnulla6 llu a oruc. A gal6 canm6yha6 tywyssogyon Kymry y gyt at a6. a chyrchu Powys y ryuelu ar Wen6yn6yn. ae yrru ar ffo hyt yn swyd Kaer Lleon. a goresgynn y kyuoeth oll ida6 e hun. Y vl6ydyn honno y doeth Lowys y mab hynaf y urenhin Ffreine hyt yn Lloegyr gyt a lluosogr6yd ma6r amgylch Sul y Drinda6t. ac ofynhau a oruc Ieuan urenhin y dyuotyat ef. a chad6 a oruc yr aberoed ar porthuaeu a dirua6c gedernit o wyr arua6c gyt ac ef. A phan welas ef llyges Lowys yn dynessau yr tir. kymryt

¹ Chiaster. MS. Ll.

y ffo a oruc tu a Chaer Wynt a dyffryn Hafren. Ac yna y tynnað Lowys tu a Llundain. Ac yna yd aruollet yn enrydedus. a chymryt a oruc gôrogaeth y ieirll ar barôneit ae gôahodassei. a dechreu talu y kyfreitheu y baðp o nadunt. A gôedy ychydic o dydyeu wedy hynny yd aeth tu a Chaer Wynt. A phan ôybu Ieuan urenhin hynny llosgi y dref a oruc. a gôedy cadarnhau y castell kilyað ymeith a wnaeth. Ac ymlad a oruc Lowys ar castell. a chynn penn ychydic o dydyeu y castell a gauas. A chyrchu a oruc Ieuan urenhin ardal Kymry. a dyfot a oruc y Henfford a llaßer o wyr aruaðc gyt ac ef. A galw attað a oruc Reinalt y Brewys a thywyssogyon Kymry y erchi udunt ymaruoll ac ef a hedychu. A gôedy na rymhaei idað hynny kyrchu a wnaeth y Gelli a Maes Hyfeid. a llosgi y trefyd a thorri y cestyll. Ac odyna llosgi Croes Hyswallt ae diffeithað ae distryð. Yn y vlôydyn honno amgylch gôyl Seint Benet y bu uarð y trydyd Innossens bap. Ac yn ol hônno y bu bap y trydyd Honorius. Ac yna ygkylch gôyl Luc euegylðr y bu uarð Ieuan vrenhin. ac y cladôyt yg Kaer Wyragon yn myl bed Dônstan Sant yn enrydedus. Ac yn y lle wedy brenhinað arôylant y drychafôyt Henri y mab hynaf idað mlyned¹ yn urenhin ar lywodraeth y deyrnas. A thrð ganmað rei o wyrda Lloegyr ae hescyb y kyssegraðd escob Bad ef yn urenhin drôy aðdurdað cardinal o Rufein a Legat yr pab. Ac yna y coronet ac y kymerth y groes. Y vlôydyn honno y bu uarð Howel ab Grufud ab Kynan. ac y cladôyt yn Aber Conôy. Y vlôydyn rac ôyneb y bu gyghor yn Ryt Ychen y gan gyt uarchogyon Henri urenhin. Ac yno y traethôyt am hedêch a chygreir y rygtunt a Lowys uab brenhin Ffreinc. a gôyr y Gogled. A gôedy na dygrynoynt dim o hynny. mordôyað a oruc Lowys y Ffreinc y geissað cyghor y gan Phylip y dat am y gôeithretôed a wnelei rac llað yn Lloegyr. Ygkyfrôg hynny y kyuodes gôyr y brenhin yn erbyn y gyt aruollôyr ef. a dôyn llawer o gyrcheu arnunt. Ac odyno dyuot a wnaethant y Gaer Wynt. a chymell y castellôyr y rodi y castell udunt. a gôresgynn y cestyll ereill a rodyssit y Lowys. Ygkyfrôg hynny yd ymchoelaðd Lowys y Loegyr ac ychydic o nifer y gyt ac ef. Ac odyna o achaðs y dyuotyat y bu ehofnach y Gogledwyr ar Ffreinc. a chyrchu dinas Lincol a wnaethant ae oresgyn ac ymlad ar castellwyr. Ac eissoes y kastellwyr a

ymdiffynnassant y castell yn gywir ôraðl ac anuon kenadeu a orugant at Wilim Varscal iarll Penuro y gôr a oed yna hyn aif a phenkygorôr y deyrnas a gôyrda ereill o Loegyr. ac erchi anuon porth udunt. Ar rei hynny o gyt gyghor a gynnullassant holl gedernit Lloegyr y gyt ac ôynt y uynet y nerthoccau y castellwyr. kanys gwell oed gantunt teruynu eu bywyt yn ganmoledic dros rydit eu teyrnas no chyt odef ac aghyfreitheu y Ffreinc. Ac yna tynnu a wnaethant yn aruaðc uarchaðclu tu a Lincol. A cher bronn y pyrth cyweiryað eu bydinoed ae gossot y ymlad ar Gaer. Ac yna y Gogledwyr ar Ffreinc a ymwisgassant y ôrthôynebu udunt. Ac ysgynnu y muroed ac amdiffyn yn ôraðl a wnaethant. A gôedy ymlad yn hir o bop tu. ef a diasgellaðd bydin y ôrth y llu yr honn ydoed iarll Kaer Loyw a Faðcôn Brewys yn y harwein. a thrôy drðs dieithyr ar y castell y deuthant y myôn. a chyrchu y dinas a wnaethant a gôneuthur diruaðr aerua or Ffreinc ar Gogledwyr. Ac ôynteu wedy eu haruthrað a gymerassant eu ffo. ac megys ynuudyon pob un o nadunt a ymgudyei yn y lle kyntaf y kaffeï. Ac yna y kyrchaðd gôyr Henri urenhin y pyrth ac o torrassant ac y deuthant y myôn. Ac ymlit y ffoodron ae llad ae dala ae carcharu. ac yn y vrôydyr honno y delit iarll Caer Wynt a iarll Henfford a Robert ab Gôallter. ac y llas iarll Perffi y bonhedickaf or Ffreinc. a Symôn Dypeffi. a Hu Dyroc. a Gilbert iarll Clar. a Robert Derupel. a Reinald Dy Cressi gônstabyll Kaer Lleon. a Geralt iarll a llawer o rei ereill. Ac aneiryf o nadunt a vodes yn yr auon. ac nelly yd ymchoelaðd gôyr y brenhin yn llaðen drôy uoli Duð y gôra wnaeth rydit yr bobyl. Ac yna yn ôfyn-aðc y peidyaðd Lowys ac ymlad ar castell. ac y brysyyaðd y Lundein. Ac anuon kenadeu a wnaeth y Ffreinc yn ol nerth. Ac yna y kedwis gôyr y brenhin y porthueyd a diruaðr lu gantunt. Ac yna y doeth y Ffreinc y hôylað y moroed a diu-essur lyges gantunt. a chyr bronn Aber auon Temys y bu ymlad llogeu y rôg y Saesson ar Ffreinc. a gôedy llad llawer or Ffreinc y syrthaðd y uudugolyaeth yr Saesson. Ac odyna yn hyfryt yd ymhoelassant drachefyn wedy gôarhae Lowys yn Llundain. Ygkyfrôg hynny o damwein y kymu¹ Reinald y Brewys ar breuhin. A phan welas Rys ieuanc ac Owein meibon Grufud ab Rys y hewythyrr yn mynet yn erbyn yr aruoll a wnathoed ôrth wyrda

¹ O oedran, MS. Ll.¹ Cymododd, MS. Ll.

Lloegyr a Chymry. Kyuodi yn y erbyn a wnaethant a goresgyn Buellt oll y arna6 eithyr y kestyl. Ac yna y llidia6d hefyt Llywelyn ab Iorwoerth yn erbyn Reinald y Brewys, a thorri yr aruoll ac yd aruaetha6d y lu hyt ym Brecheina6c. Ac y cych6ynna6d 6rth ymlad ac Aber Hodni ac aruaethu y distry6 oll. Ac yna yd hedycha6d gwyr y dref a Llywelyn dr6y Rys ieuanc oed gymeredic gymodrod6r y rygtunt gan rodi pum g6ystyl y Lywelyn o uonhedigyon y dref ar dalu can more ida6 kan ny ellynt y 6rth6ynebu. Ac odynd yd arweda6d y lu y Whyr dros y Mynydd Du. yn y lle y perigla6d llawer o S6meru. Ac yna y pebyllia6d yn Llan Gî6c. A g6edy g6elet o Reinald y Brewys y diffeith6ch yd oed Lywelyn yn y wneuthur yn y gyuoeth ef a gymerth whech marcha6c urda6l y gyt ac ef ac a doeth y ymrodi y Lywelyn 6rth y gyghor. Ac ynteu a rodes gastell Sein Henyd ida6 a h6nn6 a orchymynna6d Llywelyn dan gad6ryaeth Rys Gryc. A g6edy trigya6 yno ychydig o dydyeu arwein y uydinoed a oruc rygta6 a Dyfet yn erbyn y Fflandraswyr yn eruyneit hed6ch y ganta6. Ac nyt edewys y tywyssa6c y aruaeth namyn tynu y Ha6lfford a wnaeth. A chyweira6 y vydinoed ygkylch y dref ar uedyr ymlad a hi. Ac yna yd aeth Rys ieuanc a lleg o wyr y Deheu y gyt ac ef yd oed yn y harwein dr6y afon Gledyf. A dynessau tu ar dref a wnaeth ar niuer h6nn6 y gyt ac ef y ymlad yn gyntaf ar dref. Ac yna y doeth Iorwoerth escob Myny6 a llawer o grefydwy ac egl6ysswyr y gyt ac ef yn dyuot att y tywyssa6c. ac yn aruaethu ffurf tagnefed ac ef. A llyma y ffurf. nyt amgen rodi o nadunt yr tywyssa6c ugein o vorkeu erbyn g6yl Vihagel nessaf. neu 6ynteu a 6rheynt ida6 erbyn hynny. ac y kynhelynt y dana6 yn dragwyda6l. A g6edy hynny yd ymchoela6d pa6b y wlat. Ac ygkyfr6g hynny y traeth6yt am dagnefed y r6g Henri urenhin Lloeger a Lowys uab brenin Ffreinc. Ac ual hynn y bu y dagnefed y rygtunt. nyt amgen talu o Henri urenhin y ierll a bar6neit y deyrnas kyfreitheu ae gossodeu y buassei yr afreol oe hacha6s y rygtunt a Ieuau urenhin. a gell6g pa6b or carcharoryon a dalyssit o acha6s y ryuel h6nn6. a thalu dirua6r s6mp o ariant y Lowys uab brenhin Ffreinc. dr6y dyghu o hona6 ynteu deyrnas Loegyr yn dragwyda6l. Ac yna g6edy cael s6mp o ariant ac ell6g sentens ysgymunda6t y mord6ya6d yn Ffreinc. Ac yna y bu cyffredin ellygda6t

o wahardedigaeth yr egl6ysseu dr6y holl deyrnas Loegyr a Chymry ac Iwerdon. Ygkyfr6g hynny yd ymlada6d G6illim Marscal a Chaer Llion. ac y goreskynna6d kany chlytsynyassei y Cymry ar dagnefed uchot gan debygu ebyrgofi y kymot. Ac yna y distry6a6d Rys Gryc gastell Sein Henyd a holl gestyll G6hyr. Ac y deholes y g6ia6t Saesson a oedynt yn y wlat honno oll heb obeitha6 ymchoelut byth drachefyn gan gymryt kymeint ac a fynna6d o da. a dodi Kymry y bress6yla6 yn y tired. Y vl6ydyn rac 6yneb y rydhaa6d y gristonogaeth y wyr y Deheu. ac y rodet Kaer Vyrddin ac Aber Teiui dan gad6ryaeth Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yna yd aeth Rys ieuanc e hunan y lys y brenhin o Deheubarth y wneuthur g6rogaeth ida6. Y vl6ydyn honno yd aeth llawer o groesogyon y Gaerusalem y r6g y rei yd aeth iarll Caer Lleon. a iarll Marscal. a llawer o wyrda ereill o Loegyr. Y vl6ydyn honno y mord6ya6d llud y cristonogyon hyt yn Dametta. Ac yn y blaen yn dywyssogyon yd oed brenhin Caerusalem a Phadriarch Caerusalem. a meistyr y demyl. a meistyr yr yspytty. a thywyssa6c A6stria. ac ymlad ar dref a orugant ae goresgyn. a chastell a oed yg kana6l yr auon wedy adeilat ar logeu. h6nn6 a eskynna6d y pererinya6n ar yscolygon ac ae torrassant wedy llad llawer or Sarassinyeit a dala ereill. Y vl6ydyn rac 6yneb y priodes Rys Gryc uerch iarll Clar. ac y priodes Ion y Brewys uargaret uerch Llywelyn uab Iorwoerth. Y vl6ydyn honno y rodes yr holl gyfoetha6c Du6 dinas Damiet yn yr Eifft a oed ar auon Nilus y lu y cristonogyon a oed wedy blina6 o hir ymlad ar dinas. kany6 d6ywa6l racweledigaeth a beris y ueint uar6olyaeth yn y dinas hyt na allei y rei by6 gladu y rei meir6. Kany6 y dyd y cabat y dinas yd oed m6y no theirmil o gyrff y meir6 ar hyt yr heolyd megys k6n heb y cladu. Ar dyd h6nn6 yr molyant a gogonyant yr crea6dyr y crewyt archescob yn y dinas.

Ugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan dyrchaf6yt corff Thomas Verthyr y gan Ystyffan archescob Keint. a chardinal o Rufein. ac y dodet yn enrydedus y my6n yscrin o gywreinweith eur ac ariant a mein g6erthua6r yn egl6ys y Drinda6t yg Keint. Y vl6ydyn honno y gelwis Llywelyn ab Iorwoerth atta6 ganm6yaf tywyssogyon Kymry oll. a chynulla6 dirua6r lu a oruc am benn Fflandraswyr Ros a Phenuro. am dorri o nadunt yr hed6ch ar gygreir a wnaethoed wyr Lloegyr

y r6g y Saeson ar Kymry. dr6y wneuthur mynych gyrcheu ar y Cymry ac aflonydu arnunt. Ar dyd kyntaf y cyrha6d gastell Arberth yr h6nn a adeillasai y Fflandrass-wyr wedy y distry6 or Cymry kynn no hynny. A chael y castell y dreis a wnaeth ae v6r6 yr lla6r. wedy llad rei or castellwyr a llosgi ereill a charcharu ereill. A thraunoeth y distry6a6d gastell G6is ac y llosges y dref. Y trydyd dyd y doeth y Ha6lfford ac y llosges y dref oll hyt ym porth y castell. Ac uelly y cylchyna6d ef Ros a Deu Gledyf pump diwarna6t dr6y wneuthur dirua6r aerua ar bobyl y wlat. A gwedy g6neuthur kygreir ar Fflandras-wyr hyt Galan Mei yd ymchoela6d drachefyn yn llawen hyfryt. Y vl6ydyn rac 6yneb y mag6yt teruyse y r6g Llywelyn ab Iorwoerth a Grufud y uab o achas cantref Meironnyd a darestygassei Rufud ida6. O achas y sarhaadeu a wnathoed y cantref h6nn6 ida6 ac y wyr. A llidya6c uu Llywelyn am hynny. a chynnulla6 llu a chyrrhu y lle yd oed Rufud dr6y v6g6th y dial yr hynt honno arna6 ac ar y wyr. Ac aros a wnaeth Grufud yn ehofyn dyuotyat y dat wedy kyweirya6 y vydinoed ae lu. Ac yna yd edrycha6d doethon o bop tu meint y perigyl a oed yn dyuot. Ac annoc a wnaethant y Rufud ymrodi ef ae da yn ewyllys y dat. ac annoc hefyt a wnaethant y Llywelyn kymryt y uab yn hed6ch ac yn drugara6c a madeu ida6 g6byl oe lit o ewyllys y gallon. ac uelly y g6naethp6yt. ac yna y duc Llywelyn cantref Meironnyd y ar Rufud. a chym6t Ardud6y. A dechreu adeilat castell ynda6 a wnaeth ida6 e hun. Ygkyfr6g hynny y llidya6d Rys ieuanc 6rth yr argl6yd Llywelyn. ac yd ymedewis ac ef ae yd aeth att Wilim Marscal iarll Penuro. o achas6s rodi o Llywelyn Gaer Vyrddin y Vaelg6n ab Rys. ac na rodei ida6 ynteu Aber Teiui a oed yn y rann pan rann6yt Deheubarth. Ac yna y deuth Llywelyn ae lu hyt yn Aber Yst6yth. Ac y goreskynna6d y castell ar kyuoeth a oed 6rtha6. ac ae dodes dan y argl6ydiaeth e hun. Ac yna y kyrcha6d Rys ieuanc lys y brenhin. a ch6yna6 a oruc 6rth y brenhin am y sarhaet a wnathoed Llywelyn ida6. A duuna6 a wnaeth y brenhin atta6 Llywelyn a ieirll a bar6neit y Mars hyt yn Am6ythic. Ac yn y kyghor h6nn6 y kymodrodet Rys ieuanc a Llywelyn ab Iorwoerth. ac yd edewis Llywelyn ida6 Aber Teiui megys y rodassei Gaer Vyrddin y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno yd aeth llu y cristonogyon Danneit yn yr Eifft tu a Babilon 6rth

ymlad a hi. ac nys gada6d dial Du6. Kany6s lla6a6 a wnaeth auon Nilus ar y fford. ae g6archei r6g d6y auon yn y uodes aneiryf o nadunt. Ac yna y doeth y Sarasinieit uddunt a llad llawer o naddunt. ac yna keithiwaw ereill. Ac yna y goruu arnunt dalu Dannet yr Sarassinyeit drachefyn dros y bowyt ac rydit y keith. a g6neuthur cygreir 6yth mlyned ac 6ynt. Ac odyo y hebryga6d y Sarassinyeit wynt hyt yn Acrys lle ny 6ydit dim y 6rth groes Grist. namyn trugared Du6 e hun ae tal-a6d uduent. Y vl6ydyn honno y kyweira6d Ion y Brewys gastell Sein Henyd dr6y genat a chyghor Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Rys ieuanc. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur g6edy kymryt penyt a chymyn a chyffes ac abit crefyd ymdana6. A g6edy hynny y kauas Owein ab Grufud y un bra6t ran oe gyfoeth. a ran arall a rodes Llywelyn ab Iorwoerth y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno y mord6ya6d G6ilim Varscal iarll Penuro y Iwerdon. Y vl6ydyn rac wyneb y doeth Wilim Varscal o Iwerdon. a luossogr6yd o uarchogyon a phedyt ganta6 a dirua6r lyges yr tir amgylch sul y Blodeu. A du6 Llun y cyrha6d Aber Teiui. ar dyd h6nn6 y rodet y castell ida6. a du6 Merchyr rac 6yneb y tynna6d y Gaer Vyrddin. ac y cauas y castell h6nn6 hefyt. A phan gigleu Llywelyn uab Iorwoerth hynny y g6r yd oed gad6ryaeth y kestyll ganta6 o blegyt y brenhin auon Grufud y uab a oruc a dirua6r luossogr6yd o lu ganta6 y 6rth-6ynebu yr iarll. A phan gigleu Grufud uof bryt yr iarll ar dyuot y Getweli. kyrchu a wnaeth a dyledogyon Kymry y gyt ac ef. A choffau a wnaeth Rys Gryc rac brat y gan y b6rgeisseit. a cheissa6 cyffroi y Kymry y diogel6ch y coedyd. ac nys gadyssant namyn kyrchu y dref a wnaethant. a llosgi y dref ar egl6ys hyt y prid. A phan gigleu y iarll hynny kyrch dr6y Tywi a wnaeth y bont Gaer Vyrddin. Ac aros Grufud ab Llywelyn yn ehofyn a wnaeth. A g6edy hir ymlad y rann v6yaf or dyd ymchoelut a wnaeth pob un or deu lu y 6rth y gilyd y pebylleu wedy llad llawer o bop tu. a brathu ereill. Ac yna rac newyn yd ymchoela6d Grufud ab Llywelyn y wlat drachefyn. Ac yna y cyweira6d y iarll gastell Kaer Vyrddin. Ac y dechreu6d adeilat castell Kil Gerran. Ny bu bell g6edy dechreu y g6eith yn y doeth llythyreu atta6 y gan y brenhin. ac archescob Keint y erchi ida6 dyuot yn y bria6t berson y ateb ger y bron 6ynt6y ac y wneuthur iawn am a wnathoed ac y

gymryt iawn y gan y tywyssa6c am bop cam or a wnaethoed ida6. Ar iarll a ufud-haa6d yr gorchymynneu a mord6ya6 a wnaeth y my6n llog hyt yn Lloeger gyt ac ychydio nifer. ac ada6 y lu ygkil Gerran y gynnal y g6eith dechreuedic ac y nerth-ockau y lle y g6elyn berigyl. Ac ymdangos a wnaethant y gyt yn Ll6tla6 y tywyssa6c ar iarll gyr bronn cyghor y brenhin ar archescob. A g6edy na ellit eu kymot auaethu a wnaeth y iarll dr6y nerth iarll Ffer6r. a Henri Pictot argl6yd Ewas dyuot dr6y gyuoeth y tywyssa6c tu ae wlat. ac nys galla6d. Kanyys Llywelyn ab Iorwoerth a anuonassei Rufud y uab a dirua6r lu y gyt ac ef. a Rys Gryc ae wyr hyt yg Karnywylla6n y ragot y iarll ae wyr. Ac ynteu Lywelyn ae holl allu a deuth hyt ym mab Udrut. Ac yno aros ch6edleu a wnaeth y 6rth y wyr. ac y 6rth dyuotedig-aeth y iarll. Y vl6ydyn rac 6yneb yd aeth Kofeint or Ty G6ynn y bres6yla6 y G6yndir yn Iwerdon. Y vl6ydyn arall rac lla6 y bu uar6 Kediur abat Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac lla6 y bu uar6 Lowys brenhin Ffreinc. Y vl6ydyn rac 6yneby delit Rys Gryc yn Llanarthneu y gan Rys Vychan y uab. a thros gastell Llan Ymdyfri y gellyg6yt. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Maredudd uab yr argl6yd Rys archdiagon Keredigya6n ym Pont Ystyffan. ac y ducp6yt y gorff y Vyny6 ac y clad6yt yn enrydedus y gan Iorwoerth escob Myny6 yn egl6ys gyr lla6 bed yr argl6yd Rys y dat. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth Henri a chedernit Lloegyr y gyt ac ef y Gymry. ac aruaethu darest6g Llywelyn ab Iorwoerth a holl dywysogyon Cymry ida6. Ac yn y lle a elwir Kori¹ y pebyllya6d. ac or tu arall yr coet yd ymgynnulla6d y Kymry y gyt a Llywelyn ab Iorwoerth eu tywyssa6c y 6rth6ynebu y brenhin. Ac yna kyrchu y gelynyon a wnaethant ac ymlad ac 6ynt yn duruig. a g6neuthur dirua6r aerua arnunt. Ac yno y delit G6ilim Bre6ys ieuanc yn urathedic. ac y carcharet. a thros y ellyg-da6t ef y rodet y Llywelyn ab Iorwoerth gastell Buellt ar wlat a dirua6r s6mp o aryant. Ac yna yd ymhoela6d y brenhin y Lloegyr yn ge6ilydus. eithyr cael g6rog-aeth o hona6 y gan y tywysogyon a oed-ynt yno. a ffurua6 tagneued y rygta6 a Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Iorwoerth escob Myny6.

D6g mlyned ar hugeint a deu cant a mil oed Crist pan uord6ya6d Henri urenhin a dirua6r lu arua6c y gyt ac ef y Ffreinc ar

uedyr enill y dylhet o Normandi ar Angi6. a Pheitta6. Ac yn ebr6yd wedy hynny o acha6s tymhestyl a mar6olyaeth dr6y y d6ylla6c oe aruaeth yd ymchoela6d y Lloegyr. Y vl6ydyn honno y bu uar6 G6ilim Cant-a6n¹ o Gemeis. Ac yna y bu uar6 Llywelyn ab Maelg6n ieuanc² y gyuoeth yg G6yned. ac y clad6yt yn Aber Con6y yn enrydedus. Y vl6ydyn honno y croget G6ilim Brewys ieuanc y gan Lywelyn ab Iorwoerth wedy y dala yn ystauell y tywyssa6c gyt a merch Ieuan urenhin g6reic y tywyssa6c. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Maelg6n uab Rys yn Llanerch Aeron. ac y clad6yt yn y cabidyldy yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn honno yd adeil-a6d Henri urenhin gastell Paen yn Eluael. Odyna acha6s teruysc a uuassei y r6g Llywelyn ab Iorwoerth ar brenhin y llosges Llywelyn dref y castell Baldwin a Maes Hyfeid ar Gelli ac Aber Hodni. ac a distrywa6d y kestyll hyt y lla6r. Odyna y tynna6d y Went ac y g6naeth Gaer Llion yn lld6 kyt collit bonedigyon yno. Ac odyna y kych6ynna6d y gestyll Ned a chastell Ketweli ac y byrya6d yr lla6r. Y vl6ydyn honno y llosges Maelg6n ieuanc a Maelg6n ab Rys Aber Teiui hyt ym porth y castell ac y llada6d yr holl v6rgeis-seit. ac a ymchoela6d yn uuduga6l wedy cael dirua6r anreith ac amylder o yspeil. Ac odyna yd ymchoela6d ac y torres pont Aber Teiui. Ac odyna y doeth allt Owein ab Grufud a gwyr Llywelyn ab Iorwoerth y ymlad ar castell. a chyn penn ychydio dydyeu y torrassant y castell a magneleu. Ac y goruu ar y castellwyr ada6 y muroed a rodi y castell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Ion Brewys o greula6n ageu wedy y essiga6c oe uarch. Ac yna y bu uar6 iarll Kaer Llion. Ac y bu uar6 Ybrahim escob Llan El6y. Y vl6ydyn rac 6yneb yd atgyweiryaa6d Rickert iarll Penuro bra6t Henri urenhin gastell Maessyfeid yr h6nn a distry6assei Llywelyn ab Iorwoerth yr ys d6y ulyned kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kyrcha6d Llywelyn ab Iorwoerth Vrecheina6c. ac y distry6a6d holl gestyll a threfyd y wlat. dr6y anreitha6c ac yspeila6c pob lle. Ac ymlad a chastell Aber Hodni vis a wnaeth gyt a blifi6u a magneleu. ac yn y diwed peidya6c dr6y ymchoelnt y dref yn lld6. Ac yna ar y ymhoel y llosges dref Golun6y ac y dar-estya6d Dyffryn Teueitya6c. Ac odyno y cyrcha6d y castell coch ac y byrya6d yr lla6r. Ac y llosges dref Croes Oswallt.

¹ Camtwn.² Yn. MS. Ll.¹ Keri. D. P.,

Y vlôydy honno y bu teruysc rôg Henri urenhin a Rickert Marscal iarll Penuro. Ac yna y cytaruolles y iarll a Llywelyn uab Iorwoerth ac a thywyssogyon Kymry. Ac yn y lle cynullao diruaer lu a oruc ef ac Owein ab Grufud, a chyrcu am benn Aber Mynyô a wnaethant ae losgi a gôneuthur aerua o wyr y brenhin a oedynt yno yn kadô. Odyna yn êbrôyd y goreskynnassant hynn o gestyll. Kaer Dyf. ac Aber Gefenni. Penkelli. Blaenllyfni. Bêlch¹ y dinas. ac ae byrassant oll yr llaer eithyr Kaer Dyf. Y vlôydy honno yd ymgynnullaôd Maelgôn Vychan ab Maelgôn ab Rys. ac Owein ab Grufud ab Rys Gryc ae meibon hÿnteu. a llu Llywelyn ab Iorwoerth. a llu iarll Penuro am benn Kaer Vyrddin. Ac ymlad a hi trimis a gôneuthur pont ar Tywi a orugant. Ac yna y doeth y llogwyr yn aruaer y gyt ar llanô y dorri y bont. A gôdy gûelet or Kymry na ffrôythei y hynt udynt ymchoelut a wnaethant y gôlatoed. Y vlôydy honno y bu uarô Rys Gryc yn Llan Deilaô vaer. ac y cladôyt ym Mynyô yn ymyl bed y dat. Y vlôydy honno y gorfennaôd Maelgôn Vychan adeilat castell Tref Ilan yr hënn a dechreuassei Vaelgôn y dat kyn no hynny. Y vlôydy rac ôyneb y brathôyt Rickert iarll Penuro y myôn brôydyr yn Iwerdon wedy y adaô oe dywyssogyon² yn dôyllodrus. a chyn penn y pythefnos y bu uarô. Y vlôydy honno y gellygôyt Grufud ab Llywelyn ab Iorwoerth wedy y uot ygkarchar whe blynd. Y vlôydy honno y bu uarô Katwallaôn uab Maelgôn o Vaelenyd yn y Côm Hir. Y vlôydy rac ôyneb y bu uarô Owein ab Grufud yn Ystrat Fflur duô merchyr wedy yr ôythuet dyd o Ystôyll. ac y cladôyt y gyt a Rys y uraôyt yg kabidyldy³ y myneich. Y vlôydy honno y priodes Henri urenhin verch iarll Prouins. ac y gônaeth y neithaer yn Llundain y natolic gôedy kynnullaô escyb a chanmôyaf iearll a barôneit Lloegyr y gyt. Y vlôydy rac ôyneb y bu uarô Madaô ab Grufud Maelaer ac y cladôyt yn enrydedus ym Manachlaer Llan Egwystyl yr honn a rôndwalassei kyn no hynny. Y vlôydy honno y bu uarô Owein ab Maredu ab Rotbert o Gedewein. Ac yna y bu uarô escob Llundain. ac escob Caer Wyragon. ac escob Lincol. Ac un nos kyn nos Nadolig y kyuodes diarebus Wynt y torri aneirf o dei ac eglôysseu ac essigaô

y coetyd a llawer o dynyon ac anifeileit. Y vlôydy honno y gellygaôd y naôuet Gregori bap Gadôgaôn escob Bangor oe escobaô. ac y kymerôyt yn enrydedus yn y crefyd gôynn ymanachlaer Dor. ac yno y bu uarô ac y cladôyt. Ac yna y cauas Gilbert iarll Penbris drôy dôyll gastell Morgan ab Howell ym Machein. A gôedy y gadarnhau yd atueraôd drachefyn rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth. Y vlôydy rac ôyneb y bu uarô Giwan uerch Ieuan urenhin gôraic Lywelyn ab Iorwoerth vis Whefraer yn llys Aber. ac y cladôyt myôn Mynwent newyd ar lan y traeth. a gyssegrassei Howel escob Llan Elôy. Ac y henrydded hi yd adeilaôd Llywelyn ab Iorwoerth yno Vanachlaer troetnoeth a elwir Llan Uaes ym Mon. Ac yna y bu uarô Ieuan iarll Kaer Lleon a Chynwric uab yr arglôyd Rys. Y vlôydy honno y deuth attaô gardinal o Rufein y Loegyr yn legat y gan y naôuet Gregori bap. Y vlôydy rac ôyneb trannoeth o duô gôyl Luc eueglyôr y tygaôd holl tywyssogyon Kymry fyddloner y Dauyd ab Llywelyn ab Iorwoerth yn Ystrat Fflur. Ac yna y duc ef y gan y uraô Arôystli a Cheri a Chyfeilaer. a Maôdôy a Mochnant. a Chaer Einaôn. ac ny adaôd idaô dim namyn cantref Llynn e hun. Ac yna y lladaôd Maredu ab Madaô ab Grufud Maelaer Rufud y uraô. Ac yn y lle y digyuoethes Llywelyn ab Iorwoerth ef am hynny. Y vlôydy rac ôyneb y bu uarô Maredu Dall ab yr arglôyd Rys. ac y cladôyt yn y Ty Gôynn. Ac yna y bu uarô escob Kaer Wynt. ac y ganet mab y Henri urenhin a elwit Etwart. ac y delis Dauyd ab Llywelyn Rufud y uraô gan dorri aruoll ac ef. ac y carcharaôd ef ae uab ygrugyeith.

Deugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uarô Llywelyn ab Iorwoerth tywyssaer Kymry gôr a oed anaôd menegi y weithredoed da. ac y cladôyt yn Aber Conôy. wedy kymryt abit crefyd ymdanaô. ac yn y ol ynteu y gôledychaôd Dauyd y uab o Siwan uerch Ieuan urenhin y uam. Mis Mei rac ôyneb yd oeth Dauyd ab Llywelyn a barôneit Kymry y gyt ac ef hyt yg Kaer Loyô y ôrhau yr brenhin¹ y ewythy. ac y gymryt gantaô y gyfoeth yn gyfreithol. Ac yna yd anuones y Saeson Wallter Marscal a llu y gyt ac ef y gadarnhau Aber Teiui. Y vlôydy rac ôyneb yd aeth Otto gardinal o Loegyr. ac y delit ef a llawer o archescyb ac escyb ac abadeu ac eglôyswyr ereill y

¹ Bwch. MS. Ll.² Uarchogyon.³ Senedd-dy. MS. Ll.¹ I Henri frenin. MS. Ll.

gyt ac ef y gan Ffrederic amhera6dyr g6r a oed yn yskymun yn ryuelu yn erbyn Gregori bap. A g6edy mynet y cardinal o Loegyr y cynnulla6d y brenhin lu. ac y doeth y darest6g tywysogyon Kymry. ac y kadarhaa6d gastell y Garrec yn ymyl y Disserth yn Tegeygyl. ac y kymerth 6ystlon y gan Dauyd ab Llywelyn y nei dros Wyned. ar talu o Dauyd y Rufud ab G6en6yn6yn y holl dilyet ym Powys. ac y veibon Maredu ab Kynan y holl dilyet ym Meirionnyd. a chan dyfynnu Dd y Lundein yr c6nsl. a d6yn y gyt ac ef Rufud y ura6t. ar holl garcharoryon a oed y gyt ac ef ygkarchar y brenhin y Lundein. Ac yna y bu uar6 y na6fet Gregori bap. Y vl6dyn rac 6yneb ychydic wedy y pasc y mord6ya6d Henri urenhin y Peita6 y geissa6 gan y¹ Ffreinc y dilyet ar y dired a dugassei urenhin Ffreinc y ganta6 kyn no hynny ac nys cauas y vl6dyn honno. namyn g6edy gell6g y ieirll drachefyn y trigya6d ef ar urenhines ym M6r6y6s. Y vl6dyn honno y kadamha6yt hynn o gestyll yg Kymry. y gan Vaelg6n Vychan Garthrugyn. y gan Ion Myny6 Buellt. y gan Roser Mortymer Maelenyd. Ac y bu uar6 Grufud ab Maredu ab yr argl6yd Rys archdiagon Keredigya6n. Y vl6dyn rac 6yneb yd ymchoela6d Henri urenhin o V6r6y6s. ac y kyfarsag6yt y Kymry a llawer orrei ereill yn agkyfreitha6l. Y vl6dyn rac 6yneb y bu uar6 Rys Mechyll uab Rys Gryc. Y vl6dyn honno y ceissa6d Grufud ab Llywelyn dianc o garchar y brenhin yn Lludein wedy b6r6 raff dr6y ffenestyr y t6r allan a diskynnu ar hyt y raff. a thorri y raff. ae syrtha6 ynteu yn y dorres y 6yn6gyl. Ac yna y llidya6d Danyd ab Llywelyn a dyuynnu a oruc y holl wyrda y gyt. a ruthra6 y elynyon ae holl deruynen eithyr a oedynt y my6n kestyrl. Ac anuon kenadeu a llythyreu a wnaeth a dyuynnu atta6 holl dywysogyon Kymry. a pha6b a gyuna6d ac ef eithyr Grufud ab Mada6c a Grufud ab G6en6yn6yn. a Morgan ab Howel. a llawer o goll-edeu a wnaeth ef yr rei hynny. ae kymell oe hanuod y darest6g ida6. Y vl6dyn honno y bu uar6 Maredu ab Rotbert penn kyghor6r Kymry wedy kymryt abit crefyd yn Ystrat Fflur. Y vl6dyn rac 6yneb y cynnulla6d Henri urenhin geder-nit Lloegyr ac Iwerdon ar uedyr darest6g holl Gymry ida6. ac y doeth hyt yn Tegan6y. A g6edy cadarnhau y castell ac ada6 marchogyon ynda6 yd ymchoela6d y Loegyr gan ada6 aneiryf oe lu yn gelaned

¹ Frenhin. MS. Ll.

heb y cladu wedy llad rei a bodi ereill. Y vl6dyn rac 6yneb y bu uar6 Dauyd ab Llywelyn yn Aber vis Ma6rth. ac y clad-6yt gyt ac dat yn Aber Con6y. A g6edy nat oed etiued o gorff ida6 y g6ledycha6d Owein Goch a Llywelyn y nyeint meibon Grufud ab Llywelyn y ura6t yn y ol. Y rei hynny o gyghor g6yr da a rannasant y kyuoeth yn deu hanner. Y vl6dyn honno yd anuones Henri urenhin Nicolas de Mulus a Maredu ab Rys. a Maredu uab Owein y digyuoethi Maelg6n Vychan. Ac yna y goruuar Vaelg6n ae eida6 ffo hyt yg G6yned. ac Owein a Llywelyn veibon Grufud ab Llywelyn gan ada6 y kyuoeth y estronyon. Ac o achas bot brenhina6l allu yn dyuynnu pa6b or a vei gyfun ar brenhin yn erbyn Owein a Llywelyn. a Maelg6n a Howel ab Maredu o wlat Uorgan a oed yna y gyt ac 6ynt yg G6yned wedy y digyuoethi yn g6byl o iarll Clar. A g6edy G6ybod a nadunt hynny yd ymgadwassant yn y mynydoed ar ynyal6ch. Y vl6dyn honno y bu uar6 Ra6lff Mortymer. ac yn y le y cyuodes Roser y uab. Y vl6dyn rac 6yneb y bu uar6 Howel escob Llan Ely6 yn Ryt Ychen ac yno y clad6yt. Ac yna y bu uar6 escob Myny6. Y vl6dyn honno yr ugeinuet dyd o vis Whefra6r y cryna6d y dayar yn arthur yn gyffredin ar dra6s yr holl deyras. Y vl6dyn rac 6yneb y kymerth ardercha6c urenhin Ffreinc ae dri broder ac aneiryf o luoed Cristonogyon gyt ac 6ynt eu hynt hyt yg Kaerusalem. Ac am diwed y vl6dyn y mord6yssant y mor ma6r. Y vl6dyn honno vis Gorffennaf y g6naeth Grufud abat Ystrat Fflur hed6ch a Henri urenhin am dilyet a dilynt yr Manachla6c yr ys llawer o aniser kyn no hynny gan uadeu yr abat ar cofeint deg more a deugein morc. a thrychan more a dala6d. a thalu y gymeint arall my6n teruynue gos-sodedic her6yd y keffir ynyales y vanach-la6c. Y vl6dyn honno y kauas Owein ab Rotbert Gedewein y dilyet. ac y kauas Rys Vychan ab Rys Mechyll gastell Carrec Kennen drachefyn a rodassei y uam yn d6yllodrus ym medyant y Ffreinc o gas ar y mab. Y vl6dyn honno y kan-atha6d Henri urenhin y abat Ystrat Fflur ac abat Aber Con6y gorff Grufud ab Llywelyn. ac y dugant tantu o Lundein y Aber Con6y yn y lle y mae yn gorwed. Y vl6dyn rac 6yneb yd aeth Lowys urenhin ae dri broder ar urenhines hyt yn dinas Danneta.¹ ac y rodes Du6 ida6 y dinas yn r6yd wedy ada6 or Sarasinyeit. Yr haf

¹ Damieta.

rac 6yneb yd ymchoela6d y dyghetuen yn y gorth6yneb. ac y delit y brenhin y gan y Sarasinyeit wedy llad Robert y ura6t. ac amgylch degmil ar hugeint or Cristonogyon. a thros y ellygda6t ef ae hebrygyat ef ae wyr hyt yn Acris y goruu arna6 rodi Danneta drachefyn yr Sarassinyeit. a g6edy hynny y rodes Du6 ida6 ynteu uudugol-yaeth y dial ar elynyon Crist y sarhaet. Kanys ef a anuones y deu uroder hyt yn Ffreinc y gynnulla6 nerth ida6 o s6llt a g6yr arua6t tra drickyei ynteu ar urenhines yn Acris. Ac odynd yd ennilla6d ef dinas Danneta gan lad anneiryf or Sarassinyeit.

Dec mlyned a deugein a chant a mil oed oet Crist pan uu uar6 brenhin Prydein wedy ada6 y un mab yn etiued ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 G6ladus Du uerch Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yn diwed y vl6ydyn honno y bu uar6 Morgan ab yr argl6yd Rys wedy kymryt abit crefyd ymdana6 yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu gymeint g6res yr heul ac y dissycha6d yr holl dayar gantho hyt na thyfa6d dim ffr6yth ar y coet na maes. ac na chahat pysga6t mor nac auonyd. Ac yn diwed y kynhaya6 y vl6ydyn honno y bu gymeint y gla6ogyd ac y kud-ya6d y llydyfred 6yneb y dayar hyt na allei oe mod sychd6r y dayar lygku y dyfred. Ac y llyfhaa6d yr auonyd yn y dorres y pynt. ar melineu ar tei kyfagos yr afonyd a chribdeila6 y coedyd ar perllanneu a g6neuthur lla6er o golledeu ereill yn yr haf. Y vl6ydyn honno y duc G6ilim ab G6rwaret y g6r a oed Synyscal yr brenhin ar dir Maelg6n ieuanc dr6y orchymynn y brenhin y ar wyr Eluael anreith am eu bot yn keissa6 aruer o borueyd Maelenyd megys o ureint. Y vl6ydyn rac 6yneb y mord6ya6d Henri urenhin y V6r6y6s a dirua6r lu ganta6. a gorchymynn y vrenhinyaeth y Etwart y uab a Rickert iarll Keryn6 y ura6t ar vrenhines. Y vl6ydyn honno y Grawys yd ymchoela6d Thomas escob Myny6 o lys Rufein. Y vl6ydyn ra6 6yneb yd ymchoela6d Lowys urenhin Ffreinc oe bererinda6t wedy y uot whe blyned yn ymlad ar Sarassinyeit. Y vl6ydyn honno yd ymchoela6d Henri vrenhin o Wasg6in g6edy ada6 yno Etwart y uab yn kad6 dirua6r lu y gyt ac ef. Ac yna y bu uar6 G6enllian uerch Vaelg6n ieuanc yn Llan Vihagel Gelynnrot. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Maredu ab Llywelyn o Veironyd. gan ada6 un mab yn etiued ida6 o Wenllian uerch Vaelg6n. Ac yn

ebr6yd g6edy g6yl Ieuan y bu uar6 Rys un mab Maelg6n ieuanc wedy kymryt abit creuyd yn Ystrat Fflur ac yno y clad6yt. Yn y dydyeu hynny o annoc y kythreul y mag6yt teruyse y r6g meibon Grufud ab Llywelyn. nyt amgen Owein Goch a Dauyd or neill tu. a Llywelyn or tu arall. Ac yna yd aruolles Llywelyn ae wyr yn diofyn ym Bryn Der6in dr6y ymdiret y Du6 creula6n dyuotyat y vrodyr a dirua6r lu gantunt. a chyn penn un a6r y delit Owein Goch. ac y ffoes Dauyd wedy llad llawer or llu a dala ereill a ffo y dryll arall. Ac yna y carchar6yt Owein Goch. ac y goreskynna6d Llywelyn gyfoeth Owein a Dauyd. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Mararet uerch Vaelg6n. g6reic Owein ab Rotbert. Ac y pryn6yt y gloch ua6r yn Ystrat Fflur yr trugein a d6y 6orc ar bymthec ar hugeint a d6y uu. Ac yn y lle y drychaf6yt ac y cyssegr6yt y gan escob Bangor. Ac yna amgylch diwed haf y bu uar6 Thomas Walis escob Myny6. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth Etwart uab Henri urenhin iarll Kaer Llion y edrych y gestyll ae dired yg G6yned. Ac yna y doeth dyledogyon Kymry att Lywelyn ab Grufud wedy y hyspeila6 oe rydit ae keithiaw. a menegi yn g6ynuanus bot yn well gantunt y llad yn ryfel dros y rydit. no godef y sathru gan estronyn dr6y geithiwet. A chyffroi a oruc Llywelyn 6rth y dagreuoed. am eu hannoc 6ynt ae kyghor kyrchu y berned-wlat ae goreskynn oll kyn penn yr 6ythnos. a chyt ac ef Maredu ab Rys Gryc. Ac odynd y kymerth Veironnyd ida6 e hun. Ar rann a oed eida6 Etwart o Geredigya6n ef ae rodes y Varedud ab Owein. a Buellt gyt a hynny. A thalu y Varedud ab Rys Gryc y gyfoeth gan 6rthlad Rys y nei oe gyfoeth. a rodi y kyuoeth y Varedud uab Rys heb gynhal dim ida6 e hun or tired goreskynn oll eithyr clot a gobr6y. Ac odynd y goreskynna6d Werthrynyon y gan Roser Mortymyr yn y la6 e hun. Ac yna y kyssegr6yt yr Athro Rys o Gaer Riv¹ y gan y pab yn escob ym Myny6. Y vl6ydyn rac 6yneb y kyrrha6d Llywelyn ab Grufud. a Maredu ab Rys. a Maredu ab Owein. a lla6er o dyledogyon ereill y gyt ac ef y gyuoeth Grufud ab G6en6yn6yn. ac y goreskynna6d oll eithyr castell y Trall6g Garan² o dyffryn Hafren ac ychydic o Gaereina6n. A distry6 a wnaeth gastell Bydydon. Ykyf6g hynny y kynnulla6d Rys Vychan uab Rys Mechyll a oed yn Lloegyrr ar dehol dirua6r borth a chedernit

¹ Riwyn. MS. LL.

² Q. an. a ran.

o varóneit a marchogyon Lloegyr y gyt ac ef. Ac y doeth hyt yg Kaer Vyrddin. Ac odynd yn gythnos y Sulgryn y duc hynt y Dinefor. A góedy dyuot y myón yr castell y delis y castellwyr ef. a chyrchu a wnaethant y llu a dala y baróneit ar marchogyon urdolyon. a llad móy no dóy vil or llu. Ac yna y kyrchaóed y tywyssogyon Dyfet. a distryó a wnaethant gastell Aber Toran.¹ a Llan Ystyffan. ac Arberth. ar Maen Clochaóe. a llosgi y dref ar trefyd. Y vlódynd rac gyneb y goreskynnaóed Llybelyn ab Grufud Gemeis. Ac y kymmodes² Maredudd a Rys Vychan y nei. Ac odynd yn gyfun y kyrchassant Drefdraeth. ac y briwassant y castell. Ac odynd y kymerrassant Varedud ab Owain y gyt ac óynt. Ac y kyrchassant Ros. ac y llosgassant y wlat oll eithyr Haólford. Ac odynd yd hóylasant y wlat Uorgan. A góedy goresgynn a chael castell Llan Geneu yd ymchoelassant adref. wedy llad llawer a dala ereill. Ac yna y bu uaró Maelgón ieuanc ac y cladóyt yn Ystrat Fflur. Y vlódynd honno amgylch góyl Feir yn Aóst y deuth Henri urenhin a llu maór gantaó hyt yn Teganóy. Ac yno y trigyaóed hyt wyl Veir ym Medi. Ac yna yd ymchoelaóed y Loegyr. Yn yr amser hónnó y llosges eglóys Llan Badarn Vaór. Ac y kymydaóed³ Llywelyn ab Grufud a Grufud ab Madaóe. ac y gyrraóed Grufud ab Góenóynóyn ar dehol oe gyfoeth. Y vlódynd rac gyneb y rodes kynnulleitua o dyledogyon ló ffydlonder y Lywelyn ab Grufud gan⁴ boen ysgymundaóed. Ac ny chetwis Maredudd ab Rys y lló hónnó. namyn mynet yn y erbyn yn agkywir. Y vlódynd honno y bu teruyse yn Lloegyr y róg yr estronyon amgylch góyl Ieuau Vedydyór. Y vlódynd honno yd aeth Dauy ab Grufud a Maredudd ab Owain a Rys Vychan. a Rys Mechyll y ymdidan a Maredudd ab Rys. ac a Phadric Dysaes synysgal y brenhin yg Kaer Vyrddin hyt yn Emlyn. pan welas Maredudd a Phadric y góyr ereill torri kygreir a wnaethant ae hachub. Ac yna y llas Padric a llawer o varchogyon a phedyt y gyt ac ef. Yn diwedd y vlódynd honno y móróyaóed Henri urenhin y ymdidan a brenhin Ffreinc.

Trugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan aeth Llywelyn ab Grufud y Vuellt. a dóyn Buellt oll y gan Roser Mortymer eithyr y castell. Ac odynd dróy ymdeith ar draós Deheubarth heb

wneuthur dróe y neb yd ymchoelaóed y Wynedd. Ac yn y lle y cauas góyr Llywelyn o gyrch nos heb un ergyt ymlad gastell Buellt. A góedy dala y castellwyr a chael y meirch ar arueu yr dotrefyn ar yspeil oll y distryóassant y castell. Ac yna y doeth Owain ab Maredudd o Eluael y hedóch yr arglóyd Lywelyn. Y vlódynd rac gyneb y bu uaró Góladus verch Rufud ab Llywelyn gwreic yr arglóyd Rys ab Rys Mechyll. Ac yna am galan gayaf y bu uaró Owain uab Maredudd arglóyd Kedewein. Y vlódynd rac gyneb y bu uaró iarll Clar. Y vlódynd honno amgylch góyl Andras y doeth rei o gyghor góyr Maelenyd yr castell newyó a oed y Roser Mortymer ym Maelenyd. A góedy dyuot y myón drwy dóyll y lladassant y porthoryon. ac y dalyassant Howel ab Meuruc a oed gónstabyl yno. ae wreic ae veibon. ae uerchet. a menegi hyny a wnaethant y synysgal a chónstabyl yr arglóyd Lywelyn. A bryssaó a oruc y rei hyny yno y llosgi y castell. A phan gígley y dywededic Rosser hyny dyuot a wnaeth a diruaór gedernit yn borth idaó hyt y dywededic gastell. a phebyllaó o vyón y mуроed ychydic o dydeu. A phan óybu Llywelyn hyny, kynnullaó llu a oruc a dyuot hyt ym Maelenyd. a chymryt górogaeth góyr Maelenyd. A góedy ennill deu gastell ereill rodi kennat a wnaeth y Roser Mortymer y ymchoelut drachefyn. Ac ynteu dróy arch góyr da Brecheinaóe a aeth y Vrecheinaóe. a góedy kymryt górogaeth y wlat yd ymchoelaóed y Wynedd. Y vlódynd rac gyneb y kyrchaóed Ion Ystrog' ieuanc a oed Vaeli yg castell Baldwin gyrch nos a diruaór lu gantaó ar draós Keri a Chedewein. A góedy kynnullaó diruaór anreith o honaó ymchoelut a oruc drachefyn. A phan gígley y Kymry hyny y ymlit a wnaethant. a llad y dyd hónnó or Saeson móy no deudeg kant y róg ar y meysedd. ac yn yscubaór Aber Miól. Ac yn y lle wedy hyny y llosges Ion Ystrog yr yscubaór achaós y lladua honno. ac ychydic wedy hyny y llas y Kymry yn ymyl Colunóy. Yr amser hónnó yd oed Etwart yn ymdeith ardal Góynedd. ac yn llosgi rei or trefyd. A góedy hyny yd ymchoelaóed y Loeger. Ac yna o annoc y kythreul yd ymedewis Dauy a chedyndeithas Llywelyn y uraóed. Ac yd aeth y Loegyr a rei oe aruollwyr y gyt ac ef. Ar amser hónnó y kyuodes baróneit Lloegyr a rei o ieirll y gyt ar Kymry yn erbyn Etwart ar estronyon. ac aruaethu eu góorthlad oc eu plith ac o holl Loegyr a darestóg y dinassoed

¹ Coran.² Cyfodes. MS. Ll.³ Cymodawdd. ib.⁴ Dan. ib.

kedryn o nadunt o distry6 y kestyl. a llosgi y llysoed. Ac yna y distry6a6d Llywelyn y kestyl a oed yg G6yned yn y gyfoeth. Nyt amgen Degan6y a Chaer Faelan. A Grufud ab G6en6yn6yn a distry6a6d castell yr Wydgruc. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu gofad6y deruys y r6g Henri urenhin ac Etwart y uab. Ac kymhorth6yr or neill tu. Ar ieirll ar bar6neitor tu arall. Ac yn hynny y doeth hyt ym Maes Leos¹ brenhin Lloegyr a brenhin yr Almaen ae deu uab wedy ymaruoll y gyt ar dala y ieirll ar bar6neit a oedynt yn mynnu kyfreitheu a deuodeu da Lloegyr. Ac eissoes y dyghetuen a ymchoela6d yn y g6rth6yneb. Kans y ieirll ar bar6neit a delis yno y brenhined. a deu uab Henri urenhin nyt amgen Etwart ac Etm6nt. a phump ar hugein or bar6neit pennaf a oed y gyt ac 6ynt. a llawer o marchogyon bonhedickaf o nadunt. wedy llad m6y no deg mil o wyr y brenhined. herwyd y dywawt rei or gwyr a uu yn y vr6ydyr. A g6edy hynny o gyghor y gellyga6d y ieirll urenhin Lloegyr gan garcharu y rei ereill. Y vl6ydyn honno y trigya6d y Kymry yn hed6ch y gan y Saeson. a Llywelyn ab Grufud yn dywysa6c ar holl Gymry. Ac yna y bu uar6 Llywelyn ab Rys ab Maelg6n yr 6ythuet dyd or yst6yll. Y vl6ydyn rac 6yneb du6 Ieu kyn g6yl a drinda6t y diegis Etwart uab Henri urenhin o garchar Sim6nt M6nfford o gastell Henfford dr6y ystry6 Roser Mortymer. A g6edy hynny y kynnulla6d Etwart dirua6r lu o ieirll a bar6neit a marchogyon arua6c yn erbyn Sim6nt M6nfford ae gyt aruoll6yr. a du6 Ma6rth nessaf wedy A6st y doethant y gyt hyt ym Maes Efsam. A g6edy bot darest6g y vr6ydyr y rygtunt a llad Hawer o bop tu y dyg6yda6d Sim6nt M6nfford ae uab. a lluosogr6yd o rei ereill. Y vl6ydyn honno vis Ma6rth y bu uar6 Maredu ab Owein yn Llan Badarn Va6r ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. Ac yna y detholet y pedweryd Clemens yn bap. Y vl6ydyn rac 6yneb y dihegis deu uab Sim6nt M6nfford o garchar y brenhin. A g6edy kadarnhau kastell Kelli Wrda o wyr ac arueu ac ymborth mord6ya6 a wnaeth y Ffreinc y geissa6 nerth y gan ykereint ae kedymdeithon. A phan gigneu Henri urenhin hynny kynnulla6 dirua6r lu a oruc o holl Loegyr y ymlad ar castell wedy g6yl Ieuan Veddy6r. Ar castellwyr yn wra6l a gynhalassant y castell hyt nos wyl Thomas ebostol. Ac yna o eissee ymborth y rodassant y

¹ Lewes. MS. Ll.

castell dr6y gael o honunt y heneideu ae haelodeu ae harueu yn ryd. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymaruolles Llywelyn ab Grufud a Iarll Clar. Ac yna y kyrcha6d y iarll Lundein a dirua6r lu ganta6. a thr6y d6yll y b6rgeisseit y goreskynna6d y dref. A phan gigneu Henri urenhin ac Etwart y uab hynny kynnulla6 dirua6r lu a orugant a chyrchu Llundein ac ymlad a hi. a thr6y amodeu kymell y iarll ar b6rgeisseit y ymrodi udunt. A g6edy hynny du6 g6yl Galixto bab y ffurfha6yt hed6ch y r6g Henri urenhin a Llywelyn ab Grufud dr6y Octo Bonus legat y pab yn gymodrod6r y rygtunt yg kastell Baldwin. a thros y kyfundeb h6nn6 yd edewis Llywelyn ab Grufud yr brenhin deg mil ar hugeint o uorceu o ystyrlligot. Ar brenhin a genhataa6d ida6 ynteu g6rogaeth holl var6neit Kymry. ac ymgynhal or bar6neit yr eidunt y dana6 ynteu byth. ac eu gal6 yn dywysogyon Kymry o hynny allan. Ac yn tystiolaeth ar hynny y kynhalya6d y brenhin y siartyr ef y Lywelyn o gytsynnedigaeth ac y etiuedyon yn r6ymedic oe inseil ef. ac inseil y dywededic legat. a hynny a gadarnha6yt o awdurda6t y pab. Yn y vl6ydyn honno y llada6d Charles urenhin Cisil Coradin wyr Ffrederic amhera6dyr a mab Ffrederic y my6n br6ydyr ar Uaes y P6yl. Y vl6ydyn honno y darestya6d S6dan Babilon dinas Antiochia g6edy llad y g6yr ar g6raged a diffetha6 g6lat Armenia ac eu d6yn y geithiwet. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Gron6 ab Eidnyuet a Ioab Abat Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac 6yneb ym mis Racuyr y bu uar6 Grufud ab Mada6c Uyechan y ura6t. ac y clad6yt yn Llan Egwestyl. Deg mlyned a thrugeint a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uar6 Maredu ab Grufud argl6yd Hiruryn trannoeth o du6 g6yl Lucy wryr yg kastell Llan Ymdyfri. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn honno y goresgynna6d Llywelyn ab Grufud gastell Gaer Filu. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Lowys brenhin Ffreinc ae uab. a legat y gyt ac ef ar y fford yn mynet y Gaerus-salem. ar Lowys h6an6 y-syd sant enrydedus yn y nef. Y vl6ydyn rac 6yneb y whechet dyd wedy a6st y bu uar6 Maredu ab Rys Gryc yg kastell y Drysl6yn. ac y clad6yt yn y Ty G6ynn rac bron yr alla6r ua6r. Ym penn teir 6ythnos wedy hynny y bu uar6 Rys ieuanc uab Rys Mechyll yg castell Dinef6r. ac y clad6yt yn Tal y Llycheu. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Henri urenhin du6 g6yl Filie Wryr g6edy g6ledychu 6ythnos a mis ac un vl6ydyn ar

bymthec a deugein. ac y cladôyt yn y Vanachla6c newyd yn Llundein. A g6edy ef y g6ledycha6d y mab hynaf ida6. a g6eithredoed h6nn6 yssyd yscruenedic yn ystoryaeu y brenhined. Y vl6ydyd honno g6yl Sein Denis yd etholet y decuet Gregori bap. Y vl6ydyd rac 6yneb yd atuera6d Owein a Grufud veibon Maredud ab Owein y kym6t perued y Gynan y bra6t amgylch g6yl Veir y canh6yllau. Y vl6ydyd rac 6yneb amgylch y pasc bychan y gof6ya6d Llywelyn ab Grufud gastell Dol Vor6yn. A dyuynnu atta6 a oruc Rufud ab G6en6yn6yn. ac ymlw ac ef am y twyll ar agkywirdeb a wnathoed ida6. a d6yn y arna6. Ar6ystli a their tref ar dec o Gefela6c yssyd tu dra6 y Dyfi yn Riwh Helyc. a dala Owein y mab hynaf ida6 ae d6yn y gyt ac ef hyt yg G6yned. Y vl6ydyd honno y g6naeth y decuet Gregori bap gyffredin g6nsli yn Li6r du6 calan Mei. Y vl6ydyd honno du6 sul g6edy du6 g6yl Veir yn A6st y kyssegr6yt yn Llundein Etwart uab y trydyd Henri yn urenhin yn Lloegyr. Y vl6ydyd honno amgylch g6yl Andras yd anuones Llywelyn genadeu at Rufud ab G6en6yn6yn hyt yg castell y Trall6g. Ac ynteu ae haruolles 6ynt yn llawen ac ae duc yr castell. ac ae porthes yn anh6yl. Ar nos honno yd aeth ef y Am6ythic ac y gorchymynna6d yr castellwyr attal y kenadeu yg karchar. A phan gigueu y tywysa6c hynny kynnulla6d holl G6ymry a wnaeth y ymlad ar castell. A g6edy dyuot yno ae lu y rodes y castellwyr ida6 y castell. A g6edy rydhau o hona6 y castellwyr ar kenadeu y lloges y castell hyt y lla6r. Ac odyna y goresgynna6d holl gyuoeth Grufud ab G6en6yn6yn heb 6rith6ynebed. ac y gossodes y s6ydogyon e hun yn yr holl gyuoeth. Yn y vl6ydyd honno y bu gyfnewit deu gym6t y r6g Kynan a Rys ieuanc. ac y deuth Pennard y Gynan. ar kym6t perued y Rys Vychan. Y vl6ydyd rac 6yneb ychydic ar Ieu Kychafel y gossodes Etwart urenhin g6nsli yn Llundein. Ac yna y gossodes ef gossodeu newyd ar yr holl deyrnas. Yn y vl6ydyd honno yn y pymthecuet dyd o A6st y bu uar6...ab Maredud ab Owein. ac y cladôyt yn Ystrat Fflur geir lla6 y dat. Y vl6ydyd honno amgylch g6yl Veir ym Medi y deuth Etwart urenhin o Lundein hyt yg Kaer Lleon. ac a dyuynna6d atta6 Llywelyn ab Grufud tywysa6c Kymry y wneuthur ida6 g6rogaeth. Ar tywysa6c a dyuynna6d atta6 ynteu holl var6neit Kymry. ac o gyffredin gyghor nyt aeth ef at y brenhin o achas6 uot y brenhin yn kynhal y floodron

ef. nyt amgen Dauyd ab Grufud. a Grufud ab G6en6yn6yn. Ac or achas6 h6nn6 yd ymchoela6d y brenhin yn lli6ya6c y Loegyr. ac yd ymchoela6d Llywelyn y Gymry. Y vl6ydyd honno yr 6ythuet dyd o wyl Veir ym Medi y kryna6d y dayar yg Kymry amgylch a6r ech6yd. Y vl6ydyd honno y mord6ya6d Emri uab Sim6nt M6nford. ac Elianor y chwaer tu a G6yned. Ac ar yr hynt honno y delit 6ynt y gan porthmyn Ha6lfford. Ac y hanuonet yg karchar Etwart urenhin. Ar Elianor honno a gymerassei Lywelyn yn wreic pria6t ida6 dr6y eireu kyndrycha6l. A honno dr6y wedieu ac annoc Innossens bap a bonhedigyon Lloegyr a rydha6yt. Ac yna y g6naethp6yt priodas Llywelyn ac Elianor yg Kaer Wynt. ac Etwart urenhin Lloegyr yn costi y wled ar neitha6r e hun yn ehal-aeth. Ac or Elianor honno y bu y Lywelyn uerch a elwit G6enllian. Ac Elianor a uu uar6 y ar etued. ac y cladôyt yn Llan Vaes ym Mon. Ar dywededic Wenllian wedy mar6 y that a ducp6yt yg keithiwet y Loegyr. a chyn bot yn oet y g6naethp6yt yn uanaches oe hanuod. Ac Emri a rydha6yt o garchar y brenhin. ac a duc hynt y lys Rufein. Y vl6ydyd rac 6yneb yd anuones yr argl6yd Lywelyn mynych genadeu y lys y brenhin 6rth ffurfa6 tagnefed y rygtunt. ac ny rymhaa6d ida6. Ac yn y diwed amgylch gwyl Veir y canh6yllau y gossodes y brenhin g6nsliyg Kaer Wyr-agon. Ac yno yd ansodes trillu yn erbyn Kymry. Un y Gaer Lleon ac ef e hun yn y blaen. arall y gastell Baldwin. ac yn y blaen iarll Lincol. a Roser Mortymer. Y rei hynny a dodes Grufud ab G6en6yn6yn y goreskyn ac gyfoeth a gollassei kyn no hynny gan attal yr brenhin Gedewein a Cheri a G6erthrynyon a Buellt. Ac yna y goreskyna6d iarll Henfford Brecheina6c. Y trydyd llu a anuones y Gaer Yrdin a Chercedigya6n. ac yn y blaen Paen uab Padric Dysa6s. Y vl6ydyd rac 6yneb y kylchyna6d iarll Lincol a Roser Mortymer gastell Dol Vorwyn ac ym penn y pythe6nos y ka6ssant ef o eisseu d6fyr. Yna y kyfuna6d Rys ab Maredud. a Rys Wyn-da6t nei y tywysa6c. a Phaen uab Padric Llywelyn y ura6t a Howel. a Rys Gryc a ada6ssant y kyuoeth ac a aethant y Wyned at Lywelyn. Rys ab Maelg6n a aeth at Roser Mortymer ac a rodes darestygedig-aeth yr brenhin yn lla6 Roser. Ac yn diwethaf oll o Deheubarth y kyfuna6d Grufud a Chynan veibon Maredud ab Owein a Llywelyn ab Owein y nei ar brenhin. Ac uelly y darestyg6yt holl

Deheubarth yr brenhin. Ac yna y dar-
estygaðd Paen uab Padric yr brenhin tri
chynñt o Uch Aeron. Anhunyaðc a
Meuenyd ar kymñt Perued. Ac yd aeth
Rys uab Mareduð. a Rys Wyndaðt. a deu
uab Mareduð ab Owein y lys y brenhin y
hebrðg gðrogaeth a llð kywirðeb idað. Ar
brenhin a oedes gymryt y gðrogaeth hyt y
cðnsli nessaf gan ellðg adref Rys ab Mar-
edud a Grufud ab Mareduð ac attal y gyt
ac ef Gynan ab Mareduð a Rys Wyndaðt.
Ac yna y dodes Paen Lywelyn ab Owein
yn uab yg kadðryaeth o achaðs diffyc oet.
Gðedy hynny yr ðythuet dyd o wyl Ieuan
y gðnaeth Rys ab Maelgðn ar pedwar
barðn vry ðrogaeth yr brenhin yn y kðnsli
yg Kaer Wyragon. Y vlðyðyn honno
wyl Iago Ebostol y deuth Etmðnt braðt y
brenhin a llu gantað hyt yn Llan Badarn.
a dechreu adeilat castell Aber Ystwyth a
wnaeth. Ac yna y deuth y brenhin ac
gedernit gantað yr Beruedwlat. a chadarn-
hau llys a wnaeth yn y Fflint o diruaðr
glodyeu yn y chylech. Oðyno y doeth hyt
yn Rudlan ac chadarnhau hefyt o glodyeu
yn y chylch. a thrigyað yno dalym o amser
a wnaeth. Y vlðyðyn honno duð Sadðrn
wedý Aðst yd enkilyaðd Rys ab Maelgðn
y Wyned at Lywelyn rac ofyn y dala or
Saeson oed yn Llan Badarn. Ac yna y
goresgynnaðd y Saeson y holl gyuoeth. A
chyt ac ef yd enkilyaðd gðyr Geneu yr
Glyn oll y Wyned. ac adað y tir ae hydeu
oll yn diffieith. A nos wyl Vatheu yd
aeth Etmðnt a Phaen y Loegyr. ac adað
Roser Mulus yn gðnstabyl yn Aber Ys-
tðyð ac y warchaðd y wlat. A thrannoeth
gðedy gðyl Seint ynus yd ymchoelaðd Rys
Wyndaðt a Chynan ab Mareduð o lys y
brenhin y eu gwlat. Y vlðyðyn honno
yn dechreu y kynhayaf yd anuones y bren-
hin rann uaðr oe lu y Von y losgi llawer
or wlat a dwyn llawer oe hydeu. A gðedy
hynny y deuth Llywelyn at y brenhin y
Rudlan. ac yd hedychaðd ac ef. Ac yna
y gðahodes y brenhin ef y nadolic y Lun-
dein. ac ynteu a aeth yno. Ac yno y
rodes y wrogaeth yr brenhin. A gðedy y
drigyað pythðnos yn Llundain yd ym-
choelaðd y Gymry. Ac ygkylch gðyl

Andras y gellygðyt Owein Goch ab Grufud
ab Gðenðynðyn o garchar Llywelyn drðy
orchymyn y brenhin. Ac yna o cauas
Owein Goch y gan Lywelyn y uraðt oe
gðbyl uod gantref Llyyn. Y vlðyðyn rac
ðyneb gðyl Etwart urenhin y rodes Etwart
urenhin ac Etwart¹ y uraðt Elianor y
kefnitherð merch Simðnt Mðnford y
Llywelyn ar drðs yr eglðys uaðr yg Kaer
Wyragon. ac yno y priodes. ar nos honno
y gðnaethpðyt y neithaðr. A thrannoeth
yd ymchoelaðd Llywelyn ac Elianor yn
llaðen y Gymry. Y vlðyðyn rac ðyneb y
peris Etwart urenhin flurfað mðnei newyd.
a gðneuthur dimeiot a ffyrlligot yn gryn-
yon. Ac uelly y cðplaðyt prophðytolyaeth
Vyrðin pan dywaðt. Ffuryf y gyfnewit
a holltir. ar hanner a vyd crðn.

Petwar ugein mlyned a deu cant a mil
oed oet Crist pan uu uarð Rickert o Gaer
Rið escob Mynyð duð calan Ebrill. Ac
yn y le ynteu yd urððyt Thomas Bec yn
escob. Y vlðyðyn honno y bu uarð
Phylip Goch y trydyd abat arðec o Ystrat
Fflur. A gðedy ef y bu abat Einaðn Seis.
Ac yn oes lðnnð y llosges y Vanachlaðc.
Gðedy hynny nos gyl Veir y canhðyllieu y
cant escob Mynyð efferen yn Ystrat Fflur.
a honno a uu yr efferen gyntaf y ganaðd
yn yr escobaðt. a Duð gðyl Dewi rac
ðyneb yd eistedaðd yn y gadeir yn eglðys
Vynyð. Y vlðyðyn rac ðyneb y gores-
gynnaðd Dauyð ab Grufud gastell Pen-
hardlech gyl Seint Benet abat. ac y llad-
aðd y castellwyr oll eithyr Rosser Clifort
arglðyd y castell a Phaen Gameis. Y rei
hynny a delis ac a garcharaðd. Y vlðyðyn
rac ðyneb gðyl Veir y Gehyded y gores-
gynnaðd Grufud ab Mareduð. a Rys ab
Maelgðn dref Aber Ystðyð ar castell. ac
y llosgassant y dref ar castell. ac y distryð-
assant y gaer a oed ygkylch y castell ar
dref drðy arbet y heneideu yr castellwyr.
o achaðs dydyeu y diodeueint a oedynt yn
agos. Ar dyd lðnnð y goresgynnaðd Rys
ab Maelgðn gantref Penwedic. a Grufud
ab Mareduð gymñt Meuenyd.

Benedicamus Domino. Deo gratia.

¹ Etmwnt.

*Hyn a gymmerais allan o'r LLYFYR COCH o HERGEST yn y flwyddyn o oed
Crist 1781.*

R. DAVIES.

Diwedd BRUT Y TYWYSOGION, yn ol y Llyfyr Coch o Hergest.

BRUT Y SAESON.¹

YMA Y DECHEREU BREHNINED Y SAESSON.

GWEDY daruod yr anodun vall dymhestylus. ar newyn girat a dywetpwyt vchot. yn oes catwaladyr vendigeit: y doeth y saesson a goresgyn lloegyr or mor pwy gilid. ay chynal adan pypm brenhin. val y buassei gynt yn oes Hors a Hengist pan deholassant Gortheyrn Gortheneu o deru- ynev lloegyr. ac ay rannassant yn pypm ran rynthunt. Ac yna y symudassant henweu y dinessyd. ar trefi. ar randiroed. ar cantrefoed. ar swidev. ar ardaloed: herwyd ev Ieith wynt ehvn. London y galwas- sant caer llud. Ewirwic nev Yorck y galw- assant caer effrauc. ac val hynny holl dinessyd lloegyr a symudasant ev henweu. or rei yd aduerwyd yr hynny hyt hediw onadunt. Hwndrwd y galweint cantref. sire y galweint swyd. Ac y dwyn ar gof yr neb a delei rac llaw: yr arwyd dwill- odrus ysgymun. a uu rynthunt pan ladassant holl Deledogeon ynys brydeyn ar vynynd Ambri. sef oed hynny draweth hawre sexes. Ac am hynny y galwassant y randiroed west sex. estsex swthsex. yr hynny hyd hediw. A llyna val y ranas- sant lloegyr. y rynthunt. y vrenhin kent holl swid geint a dan y thervynev. Ac un esgobot a oed yny gyuoeth. nyt amgen Archesgob keint. ac escob caer raw. Y vrenhyn westsex y doeth wyltessire bar- rocssire sswthsex sswthamtessire. deu- ynssire. a chornwayle. A phym esgobot a oed yny gyuoeth. nyt amgen. esgob salys- burie. ac escob badon a oed yna yn Wellys. Ac escob chichestyr. ac escob winchestyr. ac escob exestyr. yr honn a rannwyd yna yn deu hanner: y naill hanner i Cridin- tone. ar hanner arall y seint german yngherniw. Y vrenhin mers y doeth gloucesterssire. wircesterssire. warwicssire. sstatfortssire. derbissire. chestyrssire. schropssire. herfortssire. oxenfortssire.

bockinghamssire. hontyndonssire. a hanner betfortssire. northamptonssire. leicestyr- ssire. nicolestire. nottinghamssire. A their esgobot oed yn y gyuoeth: nyt amgen. escob caerlleon. ac escob henfford. ac escob caervrangon. Y vrenhin estsex y doeth cantebruggssire. northfolc. southfolc. estsex a hanner. betfortssire. a their escobot a oed yny gyuoeth: nyt amgen escob norwic. ac escob lundein. ac escob eli. Y vrenhin northhumberlond y doeth or tu hwnt i humyr hyt yn mor prydyn. A dwy escob- ot a oed yn y gyuoeth. nyt amgen arches- cob caereffrauc. ac escob durham. Ac val ydoedynt velly yn gwledychu yn hedwch dagnauedus a gwedy peidiaw or dymhestyl.

Ef a doeth iuor vab alan ac ynyr y nei val y dywetpwyd uchod y dir lloegyr ac ev llu git ac wynt. Sef oed hynny: teir blyned a phedwar vgeint a chwechant gwedi geni duw. Ac yn ev herbyn wyn- theu y doeth y saesson: ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon calet. ac yn yr ymlad hwnnw y llas llyuosogrwyd o bop tu. Ac or diwed y goruu ivor: ac y goresgynws kerniw a dyfneint a gwlat yn haf. Ac yna y doeth y saesson gynnnullau. ev nerth- oed attadunt idyuoet am ben iuor: ac yna y doeth gwyrdra rynthunt. ac y tagnaved- wit wynt. Ac yna y cymmyrth ev ethel- burga yn wreica idaw. ac eu a beris gwneuthur freutur y meneich yn glasting- burie. ar y gost y hūn, a hynny drwy llyw- odraeth Adelmus manach sant or ty. hwnnw. ac yn yr eil ulwydyn gwedy dyuot iuor ir ynys honn y bu marwolaeth yn iwerdon. Ac ef a rodes iuor i eglwys caer wynt deng hidys ar ugeint o dir lle gelwir ewerlond yn ynys with. a deng hidys a deugeint yn y lle y gelwir verdinges. Ped- weryd ulwydyn gwedy y dyuot ef ir ynys honn yn crynws y daear yn manaw. Blwydyn gwedy hynny y bu gwlaw gwaet yn ynys brydein. ac yn iwerdon, ar llaeth ar emenyn a drosas yn waedawl liw. Eil

¹ Bibl. Cotton. Cleopatra B. V. P. 136. Plut. XIX. A.

Ar ol Hanes Gruff. ab Arthur y mae fal hynn. yn y llyfyr yma.

ulwydyn gwedy hynny y cochas y lleuat yn waedawl liw. Pan oed oet crist D.CC.I. y bu uarw Wrcardies brenhin kent, ac y gwnaethpwyd edbert yn urenhin yn ei le. D.CC.III. y bu ufarw elvric brenhin y saeson. D.CC.VII. y bu uarw eldred brenhin mers. ac y gwnaethpwyd kenred yn urenhin yn y le. Anno dom. D.CC.VIII. y goleuhaws y nos megys y dyd, ac y bu uarw pipin enrydedusaf brenhin freinc. D.CC.XIII. y bu uarw cenred brenhin mers, ac y gwnaethpwyd Scelered yn ei le yn urenhin. D.CC.XVI. y bu uarw osbrit brenhin y saconiait. D.CC.XVII. y cysegrwydeglwys mihaugel. Anno dom. D.CC.XX. y bu yr haf tesauc. a gwedy gwelet o iuor vab alan nad oed wiiw ymdiried yr byd hwnn. ef a ymedewis, ai holl gyuoeth, ac a gymerasant dillat bydawl amdanadunt ysgeulus ev ai wreic. ac y daethant i ovwyaw duw hyt yn ruvein. Ac ef a wnaeth duw gweledigaeth mawr yr dynt pa ford bynac y cerdeint drwy y treui ar dinesyd. ef a ganeu clych y dinas neur drev heb dodi o neb llaw arnadunt. D.CC.XXI. y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn west sex, ai urenhines ynteu oed frideswida. o honno a rodes i eglwys caer wynt o dref y thad, cantonam, ai gwr ae achawanegws y rod o serch cyuanned. Ac yn y ulwydyn honno y bu uarw beli vab elphin. ac y bu ryuel heil a rhodri malwynawc ynghernyw. ac y bu gwaith garth maelawc a chat pencoet yn deheubarth cymre. ac ymhob or tri chyfranc hynny y goruu y brytanieit. D.CC.XXII. y bu varw scelered brenhin mers. ac y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn ei le. D.CC.XXVIII. y bu ryuel mynyd carno, Anno Dom. D.CC.XXXV. y gwnaethpwyd euthred car ethelardi yn vrenhin yn west sex. Ac ef a rodes i eglwys caer wynt, yn ynys wicht deugeint hidys o dir lle gelwir muleburnam. a phump ar hugeint lle gelwir bone. wadam. a LXVytXXII. yr wippingeham. ar tir a elwir drucham. a'r llys a elwir clera. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw beda effeiriat yr ystoriawr goreu. ar ysgolheic goreu or a vu ynghyd oes ac ef. D.CC.XXXVI. y bu uarw owein brenhin y pictieit. Anno Dom. D.CC.XLIX. y gwnaethpwyd sigelert yn urenhin yn west sex, ac y dyneshaws ei gyuoed attaw ac y vynassant ef oe vrenhiniaeth ac y tagwyd ef gan nebun gwas ychen, yndlawd alltudedic. Anno Dom. DCC.L. y gwnaethpwyd cynewlfus yn urenhin y saconieit a thrwy ei uredychu y bu uarw. Yn y vlwydyn hynno y

bu ymlad rwng y Brytannieit ar pictieit yr hwn a elwir gweith metgadawc. ac yno y llas dalargan brenhin y pictieit. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw tewdwr uab beli. Dcc.liiii. y bu varw rodri maelwynawc. brenhin y brytannieit. Dcc.lvii. y bu uarw edpalt brenhin y saxonieit. Anno dom. Dcc.lx. y bu ymlad rwng y brytanieit ar saeson yr hwnn a elwir gwaith henford, ac y bu varw dyvnnal vab tewdwr. Dcc.lxviii. y symudwyd y pasc y nghymre. ac y emendithiwd elbodii gwr i duw oed. Anno dom. Dcc.lxxiii. y gwnaethpwyd offa yn vrenhin yn mers. a brithrit yn vrenhin yn west sex. ac y bu uarw fermael vab idwal. ar brithrit hwnnw a deholas egbirt or ynys yn ei ieuengetid ac ynteu a aeth i fraine. ac y ymrodes i dysgu marchogaeth. ac ymdwyn arueu. Dcc.lxxv. y bu varw cemoyd brenhin y pictieit. Dcc.lxxv. y bu varw seipt enbert abbat. Dcc.lxxvi. gwyr deheubarth cymre a difeithiasant yr ynys hyd ar offa brenhin mers. Dcc.lxxxiii. yr haf y difeithws y cymre cyuoeth offa. ac yna y peris offa gwneuthur clawd yn deruyn ryingthaw a chymre ual y bei haws ydau gwrthnebu y ruthyr y elynion. a hwnnw a elwir yn glawd offa yr hynny hyd hedyw. Dcc.lxxxv. y daeth paganieit gyntaf y iwerdon ac y difeithwyd rechreyn. Dcc.lxxxvi. y bu varw offa brenhin mers. ac y bu varw maredud brenhin dyued, ac y bu ymlad rudelan. Dcc.lxxxviii. y llas caradawc brenhin gwynedd, y gan y saeson. Anno dom. Dccc. y gwnaethpwyd egbirait yn vrenhin yn west sex, gwedy brithria a dywetpwyd ucho. Ac yna y cynnullws ef llawer or gweison ieuainc dewraf achryvaf. yn eu gyuoeth. ac au gwnaeth yn uarchogion urdolon. ac a dysgws idynt varchogaeth. ac ymdwyn arueu val y dysgasei ynteu gynt yn freinc. ac aruer onadunt ar hedwch. ual y bei vyuyr ganthunt ar ryuel pan vei reit wrthynt. Dcccii. y gwnaethpwyd cenwlws yn vrenhin yn y mers. Dcccvii. y bu varw Arthen brenhin credigion. ac y bu difeic ar yr heul. Dcccviii. y bu varw rein brenhin dyuet. a chadell powys. Dcccix. y bu uarw elvod archesgob gwyned. Dcccx. y duws y lleuat dyw nadolic. ac y llosgas mynyw. ac y bu varwolaeth yr ysgrybyl. drwy holl gymmry. Dcccxi. y bu varw owein vab moredud. ac y llosges deganwy gan dan mell. Dcccxi. y bu ymlad yrwng hywel a chynan. ac y gorfu howel. Dcccxv. y bu y taraneu mawr. ac y gwnaeth llawer a losgeu. Ac y bu varw gruffud vab rein.

ac y llas griffri vab cyngen. o dwyll elisse ei vrawd. ac y goruu howel o ynys von ar cynan ei vrawt : ac ai deholas ef ai lu gan etivarwch mawr. Dcccxvii. y deholet o vanaw ac y bu varw cynan vrenhin. ac y diffeithws y saeson mynyded erryri. ac y dugant brenhiniaeth rywoniawc y ar y cymre. Dcccxviii. y bu ymlad yn mon. yr hwn a elwir gweith llanfaes. y môn. Dcccxix. y diffeithwyd dyuet y gan cernwlfus brenhin mers. Dcccxxiii. y llosgat degannwy y gan y saeson, ac y distrywwyd powys. Dcccxxv. y bu varw hywel brenhin manaw. Dcccxxvi. y gwnaethpwyd cenelm sant yn vrenhin mers. Dcccxxvii. y gwnaethpwyd ceowfus yn vrenhin mers. Dcccxxviii. y gwnaethpwyd cernwlf yn vrenhin mers. a hwnnw a wnaeth gwatwar am egbirt am dysgu ei wyr val y dywetpwyd uchot. ac anfon a oruc ar egbirt y erchi idaw dyuot i wneythur gwryogaeth idaw. neu ynteu erbynnyet adelei attaw. ac yna y cauas egbirt yny gynghor bot y degach ganthaw diodef gloes anghew yngwryt gwyr. no dyborthi hir gethiwet waradwydus. ac yna y gysodet oet dyd idunt yr haf hwnnw i ymlad. yn lle gelwyt elle-done lle mae llys yr awrhon y bryot caerwynt. a gwedi dyuot pawb i'r oed. ni ddoeth y gyt ac egbirt onyt cant marchawc or rei goachul dryc-liwiawc a chyda cernwlf y doeth mil or marchogion adwynaf a theccaf welsei neb. ac ymgyrchu a orugant. ac ymlad yn wychyr creulon. ac ef a oruc duw yn gymeynt yr egbirt. ar gafael o honaw y uudugoliaeth a llad o nadunt hyt na welit y daear. rac celaned. y gwyr ar meirch. ac y goresgynws pynptheg wlat a hanner or rhei a dywetpwyd uchot. ac a dug yn un brenhinyaeth west sex. ar hwn mers. a gwedy cymryt o honaw gwriogaeth y gwyr. auon a oruc edulfus ei uab. ac ef yn ysgolheic a llu y gyt ac ef hyt ynghaint. a hyt yn est sex i erchi idynt ar uyr o amser dyuot i wneuthur gwriogaeth i egbirt. o mynneynt uod yn diboen. Ac ynteu a aeth ac a oresgynws y gwledyd hynny. ac a daeth drachevyn adau goron y dau urenhin hynny yn anrec iw dad. Ac yna y daeth egbirt hyt ynghaer efrawc. ac a oresgynws holl Northumberlond idaw. a dinas caerllion y ar y Bryttannyeit. A gwedy darostwng pob man idaw. ef a doeth hyd ynghaer wynt. a dyuynnu pawb attaw yno o ysgolheigion a lleygion urdaseid or holl ynys. A gwedy dyuot pawb y gyt. o gyt-synnedigaeth hynny o wyrda. y mynws ef ei wneuthur yn urenhin ar gwbyl o ynys

brydein a gwisgaw y goron am ei ben. a galw yr ynys o hynny allan oe henw e hun yn y ieith ef yn eglond. ar ieith yn egliss. ar dyneon yn eglissmen. ac ef cyntaf a dug ynys brydein a dan un brenhin. gwedy yr bruttannyeit gynt. ac ef a rodes i eglwys caerwynt yr er enryded a wnaeth duw yrdaw ynteu. yn ynys wicht lle gelwir cannelburnam tec hide arugeint o dir. ac yn scaldeflet xlii or hydys o dir. a phedeir tref. nit amgen drockensford. wordiam. a weltonham. a bedintonam. Dcccxxxi. y bu dific ar y lluat. viii kl' novemr. ac y bu uarw saturbin esgob mynyw. Dcccxxxvii. y bu varw egbirt vrenhin. ac y glathpwyd ef yn eglwys caer wynt yn enrydedus. ac y doed edulf y uab yn subdiagon yna. ac o eisieu etifed y ducpwyd ef oe yscolheictot y wledychu y lle y dat.

A gwedy gwneuthur edulf yn urenhin. ef a vu idaw pedwar maib. nyt amgen ethelbald. ethelbircht. ethelred. ac aelfryt. yr aelfryt hwnnw a anuones y dat ef hyt ar leo pab pedwryd iw gysegru yn urenhin ar ynys prydein. ac yr ei uod ef yn urenhin cysegredic ym bewyt y dad. cymmeynt oed ei warder ac na vynnei dim or cyuoeth ym mywlyt ei dat uac ym mywlyt un oe vrodyr. Ac yna ydaeth edulf hyt yn ruuein. ac a weles ar y ford o am-rauaelyon genhedloed rei yn noeth. ac ereil a rywmau heyrn arnadunt. yn gwneuthur eu penytr drwy y dinessyd lle bei amlaf y pobloed a mwyaf y cohoed. ac yna cyfroï a oruc ei uryt ar warder a thrugared. a phan doeth ar y pab : ef a ymwnaeth ac ef hyt na phenydit dyn oe deyrnas ef byth yn noeth. nac a rywmen heyrn. nac o dieithyr y wlat e hun. ac yr hynny ef a rodes ceiniawc o bob ty dros wyneb lloegyr unweith pob blwydyn a honno a elwir ceiniawc pedyr. er hynny hyt hedyw. a gwedy ei dyfot o ruuein ef a berys degymmu ei holl gyuoeth a phob decued lloc aradyr o dir ef ae roes i gwuennoed yr eglwyseu drwy ei deyrnas i wasanaethu duw. ac am lloc un aradyr o dir arodasei catuan a chatwallawn i eglwys caerwynt. yn eu hoës hwynt gynt. ac a dugesit i arnei ef a berys y dalu drachevyn. ac a rodes yn chwaneid i'r eglwys tri hide a deugeint a chant. a dwy lys nit amgen birchewellam a wembergam. ac a berys gwneuthur eglwys yn yr hon y clathpwyd ef gwedy hynny. Dcccxli. y cysegrwyd esgob mynyw. Dcccxlii. a bu uarw id-wallawn. Dcccxliiii. y bu gweith ketill. ac y bu uarw merfyn urych. Dcccxlvi. y bu gweith tynnant ac y llas ithel brenhin

gwent y gan wyr brecheyniawc. Decclxli. y llas meuric y gan y saeson. Deccl. y llas cyngen y gan y wyr e hun. Deccllii. y diffeithwyf mon y gan y llu du. Decclliii. y bu uarw cyngen brenhin powys yn ruuein. Decclvi. y bu uarw cemoyth brenhin y pictieit. ac y bu uarw ionathan pennaeth Abergeleu. Decclvii. y bu uarw edwlf brenhin y saeson. ac y cymmyrth y dau uab y gyuoeth yw rannu ryngthynt. nid amgen i ethelbald y doeth west sex. ac i ethelbirt i doeth swydd geint. Decclx. y bu uarw mael talaohen. Decclxii. y bu uarw ethelbald brenhin west sex. ac y cymmyrth ethelbirt ei vrawt y cyuoeth yn gwbyl yn eidaw ei hun. ac a wledychws pypm mlyned ereill. ac yn y ulwydyn honno y bu cat gweithieu. Decclxiii. y diffeithwyf glywysig ac yd alltudwyd hwynt. Decclxv. y bu uarw cynan naut nifer. ac y dyrchauwyf corf saint swithen. Decclxvi. y difeithwyf caer efrawc. ac y bu cat dubgynt. Decclxvii. y bu uarw ethelbirt brenhin lloegyr. ac y cymyrth edredel. y urawt. y renhinaeth yn eidaw e hun. ac y doeth gwyr denmare naw weith yn un ulwydyn y ymlad ac ef. ac ynteu a oruu arnadt. ac a ladawd deu urenhin. nid amgen brenhin gnar. ar hwnn unllam. a phedwar ieirll ar deg. ar pedytgant ny wydynt eu rhif. ac yna y llas seint edmund. brenhin est sex. ac ef a wnaeth duw yn dec ac ethelbirt brenhin lloegyr treigl gweith. Gwedy dyuot oseth brenhin denmare i dir lloegyr. a llu mawr ganthaw. a gossot oet cyfranc yn y lle y gelwir assedone. a gwedy dyuot y deu lu ygyt. ymlad o orugant yn greulon o bob tu yny wahanws y nos y urwydyr. a thranoeth y boreu y trigawd ethelred i wrandaw ei efferen. ac y doeth Aelfryt ei urawt ac a orelwis y llu ynghyt. ac a dechreuws yr ymlad o hir bylgeint yn wychyr creulon. gwyr denmare yn goruod arnadynt. ac anuon a orugant i erchi ir brenhin dyuot i'r ymlad. ac ni deuei ef un cam yny darfu idaw gwarandaw cwbyl o'r efferen. ac yny drwy ewyllys da kyrohu yr ymlad a oruc. a duw a wnaeth oe enryded rodi y uudugoliaeth idaw. ac yn y llas oseth. urenhin denmare ai lu. Decclxix. y bu cat brynn onnen. Anno dom. Decclxx. y torret twr Alclut. Decclxxi. y y bodes gwgann brenhin ceredigiawn. Decclxxii. y bu uarw ethelred. brenhin lloegyr. ac ai clathpwyf yn Winborne.

Ac yna y cymyrth aelfred y urenhinaeth yn eidaw ei hun. yr hwn a goronhaws pab ruuein ym mywyd edulf ei dat. ac eve a beris gwahanu y pedeir awr ar ugeint y

syd yn y dyd yn deir rann. nyt amgen yr wyth awr a dreuliai ef yn ysgrienuu. ac yn darllein. ac yn gwediaw. yr wyth awr ereill y bydei yn yngynghor am deiladaeth y deyrnas. y trydyd wythawr y gorfwysei ei gorf. a gwr a oed yn y cappel yny un gweith yn wastad yn gwneuthur teir cannyll gogymeint beunyrd. un o nadunt a barhæ yn llosgi tra barhæ wythawr. ac yna y daruydei. ac y menegit ir brenhin. ac yna y llosgit canwyll arall. ac ual hynny yn wastad y gwasaneithyd. ae ual y dywetpwyd uchot am wyr denmare. bei mynycha y gwrthnebit ydunt. mynycha y cyrchynt wynteu. ac ef a deliit gurmund brenhin denmare. ac a gwnaethpwyf yn gristion. A hasteng gwr a doeth gyt a gurmund a watwarws fyd grist. ac y cymellws aelfryt ef ar fo o'r ynys honn. ac y daeth ynteu ac a gynullws llynghes decgaf or awelsit. ac y doeth y dinas a elwit llynne. ac ay distrywyawd drwy greulon der a hen bredrycheu. A'r aelfryt hwnnw a drossas cyfreithieu y bruttanyeit yn saes-nec. ac y gelwit wynt yna cyfreithieu aelfryt. a llawer o lyureu a drosses ef yn y mod honno. ac ef a wnaeth i'r hwnndrydeu ar dytangeu y geisiau y lladron. ac ef a beris gwneuthur dwy uanachlog. un i uenyeh yn ethelingham. ac arall iuanach-esau yn schesteburi. ac a wnaeth manach-log mewn mynwent i'r escobty ynghaer wynt. ac ae cyuoethogas o lawer o allu. ac ay rodes i seint grimbald yr trigaw y honaw yn lloegyr. ac ef a rodes i achwanegu cantoreaeth caer wynt tref a elwyf kinctone. Decclxxiii. y bu gweith bangoleu a gweith enegyrd yn môn. ac y bu uarw escob Mynyw. Decclxxiiii. y cymyrth limberth escob Mynyw. Decclxxv. y bodes dun-garth brenhin cernyw. Decclxxvi. y bu gweith duwsul ym môn. Decclxxvii. y llas rodri a gwriat ei urawt y gan y saeson. Decclxxviii. y bu uarw Aed uab Mell. Decclxxx. y bu gweith conwy. yr hwn a elwit dial rhodri. Decclxxxii. y bu cat-gweithieu. Decclxxxv. y bu uarw hywel yn ruuein. Decclxxxvii. y bu varw certull Decclxxxix. y bu uarw cubin y doethaf or ysgottieit. Decclxci. y doeth y nordmanniait. y duon drachevyn hyt ar ciwiwn. Decclxci. y bu varw cenneth vab bledut. Decclxciii. y doeth anarawt i gyt a'r saeson i difeithiaw ceredigiawn. ac ystrat twyi. Decclxciii. y difeithwyf lloeg yr a brecheiniauc. a gwent. a gwynullywc. Decclxcv. y bu difeic bara yn iwerdon: ac y syrthiws pryved o'r awyr megis gwadeu a deu deint ydynt. ac yn yssu yr yttkenn yn

llwyr. ac y cat eu bwrw drwy un pryt a gwedi. Dcccxvii. y bu varw elstan brenhin y saeson. Dcccxciii. y bu uarw albryt. brenhin gynoy. Dcccc. y doeth paganieit i ynys von. ac a gynhelws maes melerian. Dcccxi. y bu uarw aelfryt brenhin lloegyr. ac y clathpwynt yny uanachloc a wnathod e hun ynghaer wynt. ac yny ulwydyn honno y llas merfyn vab rodri y gan ei wyr e hun. ac y bu uarw llywarch vab hyveid. ac y gwnaethpwynt Edward vab aelfryt yn vrenhin yn lloegyr yn lle ei dad.

A gwedy gwneuthur edward yn vrenhin. ef a vu cyn gadarnet hyt na lauasei gwyr Denmarc senghi y gyuoeth oe anvod. ac ef auu idaw. V. meib. a naw merchet. o deir gwraged. a oed idaw. Oe pypm meib: tri onadunt awledychws ol yn ol gwedy ev tat. nyt amgen edelstan ac edmund ac adred. Or naw merchet: teir onadunt a rodet ynghrewyd. nyt amgen afled auu abbasdes yn romesi. a seint edbure yn gaer wynt. ac edit oed dryded. Ac ef a rodes y eglwis caer wynt pedeir llys. nyt amgen husseburnam. wite cherche. ouertonham. ac ystockam leiaf. Anno ix^c.ij. y llas penn rodi vab huueith yn arwystli. Anno. ix^c.iiij. y bu gweith duuneir yn yr hwnn y llas mayauc cam vab peredur. ac y dilewynt mynyw. Ann. ix^c.v. y bu varw Gorchywyl escob. a cormoc vrenhin ac escob holl iwerdon. A gwr mawr y grefyd ay gardawt oed. Culennan alas yn yr ymlad hwnnw. ac y bu varw kynallt vab muregan brenhin luginensi' yn diwed yr ymlad. Anno ix^c.vi. y bu varw asser archescob y bruttanyeit. Anno ix^c.vii. y bu varw cadell vab rodri. Anno dom. ix^c.xi. y doeth other y ynys brydein. Anno. ix^c.xiii. y bu varw anaraut vab rodri brenhin y bruttanyeit. Anno .ix^c.xiv. y diffeithwynt iwerdon ygan wyr dilyn. ac y bu varw eldled vrenhines. Anno .ix^c.xv. y diffeithwynt mon ygan wyr dilyn. Anno .ix^c.xvii. y llas clydawc vab cadell ygan veuric y vraut. Anno .ix^c.xviii. y bu varw nercu escob. Anno .ix^c.xix. y bu gweith y dinas newyd. Anno dom .ix^c.xxiii. y bu varw edward vrenhin ac y clathpwynt ef yny vanachlawc a wnathod y dat ynghaer wynt.

Ac yna y gwnaethpwynt Edesltan vab edward yn vrenhin yn lloegyr. Ac y doeth gwyr denmarc y geisiau goresgyn yr ynys y arnaw. Ac y rodes yntev kyffranc ydunt. ac yny kyffranc hwnnw y llas brenhin yr yscottieit. a phymp brenhin o denmarc. a deudeng ieirll ac ev lluoed. Ac ef

a ystyngawd ydaw holl brenhined kymre: ac aberys ydunt talu teyrnget ydaw megys y talawd brenhin nortwei idaw. Sef oed hwnnw. try chant pvnt o areant. ac vgeint pvnt o eur. a phymp mil o warthee. pob blwydyn. Ac ydaw yd oed chwaer hilde oed y henw a theckaf morwyn or byt oed. Ac y doeth Edulfiairll boloy. o Bancewine iarll flandrys. ac anrec y gan huges brenhin freinc y edelstan brenhin lloegyr hyt yn abyndon. nyt amgen try chant emmys ac ev gwisgoed yn gyweir arnadunt. a chledyf constans amheraudyr ar wein yn eur coeth. ac yn or kethreu auu mewn traet yessu grist pan diodefaut yn gaeyedic yny cledyf. ar gwayw auuassey gan charlemaen vrenhin yn ymlad asarassuneit gynt. a choron seyn moris. a pheth o bren y groc y diodefaut crist mewn maen krissiant yn gayedic. apheet or goron drein auu ar benn crist pan diodefaut. a choron vrenhiniaul o eur coeth a meyn gwyrthuaur o amrauayllion gwyrrhyeu. Ac ef ay derbynnyws yn enrydedus. ac anvones y chwaer y vrenhin freinc yr honn y buassei yny damvnauw ys llawer o amser kyn no hynny. Ac ef a gynhelis yr ynys yn gyn gadarnhet. nei edewyt torch o eur ar fford: na lauassei neb y dwyn y lledrat. Ac ef a rodes y eglwys caer wynt penn seyn justi merthyr. atheir llys. nyt amgen. Chilboldintone. Enedford. ac Eismeres wordham. Ac a rodes llawer y uanachloc malmesburie. Anno .ix^c.xxvi. ydaeth Howel da vab cadell y ruvein. Ac y bu varw Elen. Anno dom. ix^c.xxxiii. y llas Grufud vab Oweyn y gan wyr keredigyawn. Anno .ix^c.xxxv. y bu ymlad y brune. Anno .ix^c.xxxvi. y bu varw hymeith vab clydauc. a meuric. Anno .ix^c.xxxix. y bu varw edelstan vrenhin lloegyr ac y clathpwynt ef yn malmesburie.

Anno dom. ix^c.xl. y gwnaethpwynt Edmund y vraut yn vrenhin. Ac y bu varw abloye brenhin iwerdon. Anno .ix^c.xli. y gwenwinwt cadell vab arthuael. Ac idwal vab rodri ac ellised y vab alas y gan y saesson. Anno .ix^c.xlii. y bu varw limberth escob menyw. Anno .ix^c.xliii. y bu varw vssa vab llaur. A morcheis escop bangor. Anno ix^c.xliiii. y peryglwynt a gwenwyn kyngen vab elisse. Ac y bu varw Eneuris escob myniw. Ac y diffeithwynt stratclut. y gan y saesson. Anno .ix^c.xlv. yd oed Edmund vrenhin yn kynnal gwled yn manachloc seint austyn yngkeint. ac val yd oed yn bwrw golwc ar hyt y neuad: ef a welei lleidyr ar daroed y dehol or ynys kyn no hynny. Ar

brenhin a gyuodes y vyny ac adoethl hyt yn lle yd oed y lleidyr : ac ymavael ac ef ger wallt y ben ay dynnw dros y bwrt. ay daraw ay dorr y vyny adan y draet. Sef awnaeth y lleidyr tynnw kylllell ac yadanaw brathu y brenhin trwydaw yny golles y eneith. Ac y kyuodes y gwyr ac y lladasant y lleidyr. Ac yna y ducpwynt corf y brenhin hyt yn glastingburie ac yno y clathpwynt ef.

Ac yna y gwnaethpwynt Edredus braut Edmund yn vrenhin lloegyr. Ac ef aragores rac paub oe hennaveit o ovynhau duw. Ac am hynny pob peth or adamunei y gan duw : ef ay kaffeil. hedwch a vynnei hedwch agavas. Ac y rodes duw idaw y rat hyt nat argywedunt neb arnaw : namyn paub yny garu yn wahanredaul. A dwy lys agolassei eglwys caer wynt : ac ef aberys ev hatuer drachevyn. nyt amgen no duntunam a husseburnam. Anno .ix°.xlvi. y bu varw howell vab cadell brenhin agogoneant holl kymre. Ac y llas Cadwgon vab Oweyn ygan y saesson. Ac y bu ymlad caerno y rwng meibion howell a meibion idwal. Anno dom. ix°.l. y diffeithwynt dyuet dwy weith y gan veibion Idwal. Iago a Ieuf. ac y llas dungwallaun ygan ev gwyr wynt. Anno ix°.li. y bu varw rodri vab howell. Anno ix°.lii. y bu lladua vaur y rwng meibyon Idwal : a meibion hywel yn lle gelwir Gurgustu. nev gweith conwy hirmaur. ac y llas anaraut vab gwyr. Ac y diffeithwynt keredigiawn ygan veibion idwal. ac y bu varw edwyn vab hywel. Anno ix°.liii. y bodes hayardur vab mervyn. Anno ix°.liiii. y llas Congalach brenhin iwerdon. Anno ix°.lv. y bu varw edredus brenhin lloegyr. ac ef a gigleu seynt dunstan abbat glastingburie llef or nef yn dywedut : yr aur hwnn ymae edred' yn mynet at y arglwynt. ac yna y syrthiawd saint dunstan yny varw lewic. ac y ducpwynt corf edred' hyt yngkaer wynt. ac yno y cladpwynt ef yn enrydedus. yny vlwydyn honno y bu yr haf tessauc. ac y llas Gugaun vab guryat.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwynt Edwinus vab edmund yn vrenhin. A hwnnw a dremygws holl annwydeu edredus y ewithyr. Ac agymyrth ryvic a balchter yndaw heb didorbot nac am duw nac am dyn dym. y dyd y gwnaethpwynt ef yn vrenhin : ef aduc gwreic briaunt yar y gwr priaunt y dreis. am y phryt. ay gwr yn gar idaw. Ac yno ymrodi y odineb ac y ryuelu ac eglwys duw yny uu agos ydaw a diwynaw y dyrnas yn llwyr. Anno ix°.lviii. y diffeithws Oweyn goryu-

yd. Anno ix°.lix. y bu varw edwinus brenhin lloegyr. ac y cladpwynt ef yngkaer wynt. Ac y gwledychaud meibion Idwal drwy nerth diruaur mis maurth. Ac y diffeithwynt caer kybi alleyn ygan veibion abloie.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwynt Edgar vab edmund braut y edwin yn vrenhin ar lloegyr. a hwnnw a ymedewys a holl drwc deuodeu y vraut. ac auu wr da santeid. yny oes ef y kigleu saint Dunstan eglion nef yn canv : ac yn dywedut. hedwch a vyd ac amylder o frwithu yn yr ynys honn. tra vo bew saint Donstan. ac y gwledychu edgar. Ac nyt edewys edgar dros wyneb y deyrnas na manachloc nac eglwys ny wellhaei arnaw : ay o dir a daear. ay o gwerth arall. A gwedy gwelet ohonaw diffyc yr eglwysseu ygan y personyeit. ac yn treulyaw y renti lle bei digryf ganthunt. ac yn gadel yr eglwysseu yn noeth y mewn ac allan. ar vicarieit heb na bwynt na diliat. na gallel ymrysson ac wynt. doluriau yny gallon a oruc. ac anvon ar yr escob ac ar yr archescob y ev kynghori trigaw ar ev renti a gwassanaethu duw megys y dylieint. A gwedy gorchymyn or arch escob ar escob ydunt hynny : yd oed rei anwastad onadunt na wassanaethent y cor vn vlwydyn yr mil o bunnod o eur ydunt. ac o vnoliaeth dywedut na wnaynt amgen noc y gwnaethant gynt. Ac yno y peris y brenhin bwrw llawer onadunt oc ev renti. agyssot meneich yny manachlogoed a bicarieit ywassaneythu duw yn wastat. A gwedy peri o honaw y y Iewan bab xiii. cadarnhau hynny : ef arodes y eglwysseu caer wynt llys aelwynt auitone. ac yn itinstokam. x. hidas. ac yn madanlegam. iii. hidas. ac yn broedunam. xiii. hidas. ac yn aderinges feldam. ii. hida. ac yn derrucam. vii. hidas. Athra uu vew ny bu vlwydyn ny wnelei. ac manachloc ay eglwys yr enryded y duw ar saint. Anno dom. ix°.lx. y llas Idwal vab Rodri. ac y kyssegrwynt adelwald yn escop yngkaer wynt. Anno ix°.lxi. y llas meibeon Gwynn. ac y diffeithwynt y ty wyn. ac y bu varw Meuric vab catvan. ac y daeth meneich kyntaf y vanachloc caer wynt. Anno ix°.lxii. y bu varw ryderch escop. ac y daeth meneich kyntaf y vanachloc yr hyde. Anno ix°.lxiii. y bu varw Catwallawn vab oweyn. Anno ix°.lxv. y diffeithwynt kyuoetheu meibion idwal y gan y saesson. Anno ix°.lxvi. y llas rodri vab idwal. ac y diffeithwynt aberfrav gwedy hynny. Anno ix°.lxvii. y dalpwynt Ieuf vab Idwal y gan Iago y vraut ac y carchar-

wyt ef agevynnev. Anno ix°.lxxviii. y diffeithwyt Gwhyr ygan Eino' vab Oweyn. Anno ix°.lxxix. y diffeithwyt penn mon y gan y paganyeit a mact vab harald. canys canneat agavas gwyr demnarc ar drigaw yn yr ynys honn tra vynnyn y gan edgar vrenhin lloegyr. Ac yna y daethant kyn amlet hyt nat oed na dinas na thref arall dros wyneb lloegyr na bythynt amlach wynt nor saesson. Ac yna ymrodi y yvet aorugant ac y odineb hyt na ellit reol arnadunt. ac yny uu orthrwm gan y brenhin ar dyrnas wynt. ac na alleynt ev gwrthlad rac ev hamlet. Ac yna y dodet hoyleon yny ffiolev yn dogyn diawt gwr: ac nat yfve neb mwynno hynny. onyt wrth vessur: ac o hynny arafhau peth a orugant. Ac y edgar ybu deuvab vn oy wreic briawt a elwyt edward. ac arall o wreic adylwold iarll adugassei rac y gwr hyt yn fforest o warwelle rac ythecket. ar mab hynnw aelwit edelret. Pan oed oet Iessu. ix°.lxx. y diffeithwyt mon ygan gotfrit vab harald ac ay goresgynnawd yn drethawl idaw. Anno ix°.lxxi. y dyrchafwyt corf seint swithan yv dodi yn ysgrin yn enrydedus yngkaer wynt. ac y doeth llynghesseu y gan edgar brenhin lloegyr hyt yngkaer lliion ar wysc. Anno ix°.lxxii. y diholet Iago vab Idwal oe gyvoeth. a Hywel vab Ieuaf ae gwledychws. Meuric vab idwal a dallwyt. a morgant a uu varw. Pan oed oet crist ix°.lxxiii°. y bu varw Edgar brenhin lloegyr. Ac y kyrcrawd Dungwallawn brenhin strat clut ruvein. ac y bu varw Idwallawn vab oweyn. A chorf edgar a glathpwyt ynglasyngburie. A thra uu vev ni bu blwydyn ny wnelei ay manachlauc ay priorde ae eglwys arrall yn enryded y duw ar seint. ac ny allwyt y gerydu onyt vn o dri pheth. am iarll adelwold. ac am duc Andenere. ac am y vanaches a duc oe manachloc rac y thecket. A hynny a ymendahawd ef oll drwy dysg seint Dunstan. A hynny adangosses duw idaw gwedy y varw. canys gwedy ryvot ygorf yny daear dwy vlyned arbymtheac athrugeint mlyned: y doeth yr abat aylward oed y henw amynnv symvdaw ygorf o lle yd oed yn gorwed yle arall. apheri gwneuthur ysgrin o vaen y dodi y gorf yndaw yn enrydedus. A gwedy tynnv y gorf or daear yw dodi yn yr ysgrin yr virr oed yr ysgrin. Ac y perys yr abat torri y aelodev val y genhynt yn yr ysgrin. ac y neidiawd y gwaet o honaw kyn noc aphe bythey ynteu yn yw. Ac yna y syrthws yr abat val dyn adorrei yvynwgyl ac y collas y bwyll. Ac yr aur ydodet ef yn yr ysgrin:

ef arodes gwaret y dall ac y vydar ac yr abat.

Pan oed oet crist naw cant aphyrmtheac athrugeint y gwnaethpwyd Edward vab edgar yn vrenhin ar loegyr. Anno ix°.lxxvi. y diffeithwyt Gwhyr yr eil weith ygan Eionon vab oweyn. Anno ix°.lxxvii. y diffeithwyt lleyn a chelynnauc vaur yr eil weith ygan Hywel vab Ieuaf ar saesson y gyt ac ef. Ac yny vlwydyn honno y doeth Edward vrenhin lloegyr o hely for' ar y lys vam elfride gwreic yr adelwold adywetpwyt vchot ygeissav diawt rac sychet: ac y doeth hi yn rith llewenyd wrthaw ay wasgu rwng y breicheu. ac y doeth nebun diawl creulon ay vrathu achyllell yny gollas y eneit. ac eisswys ef a drewys y varch ac yspardunev ac a ffoas yny syrthws yn varw yr llaur yar y varch ac y ffoas y march ar kyfrwy yn waetlyt arnaw hyt yn edwardestolle. ac yno y mae y kyfrwy ynghadw yr hynny hyt hediw: y dwyn ar gog y verthyroliaeth ef. Ac yntev adrewt wrth y gwaet ry gollassei yny gat yn varw. Ay gorf aducpwyd yn gyntaf hyt yn waram: ac odyo yducpwyd hyt yn saffesburie drwy enrydedu mawr lle y gwnaeth mlynch wyrthiev.

Naw cant mlyned atheir arbymtheac athrugeint oed oet crist pan wnaethpwyd Edelredus braut edward yn vrenhin ar loegyr. Ac yna vlwydyn honno y dalpwyd Iago y gan wyr Hywel vab Ieuaf. ac ef awledychws kyuoeth iago. Anno dom. ix°.lxxix. y llas Idwal. a gwedy hynny y difeithwyt llyn a mon ygan Custennyn vab Iago. a Gotfrit vab Harald. a gwedy hynny ychydie y llas Custennyn ygan Howel vab Ieuaf yny vrwydyr a elwyt Gweith Hirbaruch. Anno dom. ix°.lxxx. y kymyrth Elfride mam edelred' vrenhin goueilieint yndi am ry lad edward vrenhin drwy ythwyl hi: a ry varw adelwold y gwr priaut o lit wrthi. ac yna y perys hitheu gwneuthur manachloc yn warewelle. ac yna y treulaud y buched drwy dirvaur benyt. Ac yna y gwreic-kaws edelredus vrenhyn ac agymyrth Eme verch richart. vab richart. vab willam. vab rolond. y gwr a oed yn medu yna Norwandi. ac ohonei y cauas deu vab nyt amgen noc Elvred. ac Edward. Anno dom. ix°.lxxxii. y difeithwyt. dyvet. a myniw. a llangweithenauc y gan wyr Gotfrit vab Harald. Anno dom. ix°.lxxxiii. y dyfeithwyt Brecheinyauc. a holl kyuoeth Eionon vab Oweyn y gan saesson y duc Alfred a Howel vab ieuaf. ac Eionon aladawt llawer onadunt. Anno dom. ix°.lxxxiii.

y llas Einon vab Oweyn ygan y gwyr goreu o went. Anno dom. ix^o.lxxxiv. y llas Howel vab Ieuf ygan y saesson. ac y llas Ionauall vab Meuric: ygan Catwallawn vab Ieuf. Anno dom. ix^o.lxxxv. y llas Meyc vab Ieuf a Chatwallawn vab Ieuf: y gan Moredud vab Oweyn ac a wledychaut ev kyvoethu. nyt amgen. Gwyned a Mon. ac ay darystyngws wynt yn drethaul idaw. Anno dom. ix^o.lxxxvi. y ducpwy lleur llygeit llywarch vab owein. ac y diffeithwy Mon y gan Gotfrit vab Harald. ac y deliis dwy vil oy gwyr. ar gwedilyon a duc Moredut vab Oweyn ganthaw hyt yngkeredigiawn adyvet. Ac yny vlwydyn honno y bu marwolaeth ar yr ysgrybyl yn holl kymre. A gwedy gwelet o Edeleredus vrenhin amlet gwyr denmare yn lloegyr: ovynehau y saesson a oruc. canys o deudeng iarllaeth arygeint or a oed yn lloegyr: yd oed gwyr denmare yn gwledychu vn ar bymthec onadunt. Ac yno y gorelwys y brenhin attaw holl ieirll lloegyr yn gyfrinachus y gymryt kynghor am wyr denmare: ac yn ev kynghor y caussant llad ev penneu oll yn oet vn dyd ac vn nos. ar neb a attei y vn onadunt diancng: llad pen hwnnw drostaw. Ac yno y llas llawer o vilioed onadunt. ac yna y llas sts' Alfeins yngkeant. Anno dom. ix^o.lxxxvii. y bu varw Ieuf vab Idwal. ac Oweyn vab Howel. Ac y diffeithwy llanpadarn vaur. a Menyw. allan ylltut. allan Garbann. allandydoch. Anno dom. ix^o.lxxxviii. y llas Glumayn vab abloye. a Moredud yn dreth a rodes yr llu dyd keinyauc am bob gwr idaw. yn y vlwydyn honno y bu varwolaeth vaur ar y bobyl o newin. Anno dom. ix^o.lxxxix. mlyned y llas Oweyn vab dyfnaual. Pan oed oet crist deng mlyned a phetwar vgeint anaw cant. Moredud vab ywein a diffeithws maes hyveid. A gwedyr lladva adywetpwy vchot ar wyr denmare: nyt oed o bennaethu lloegyr yr vn agarei y gilid onadunt nac ay krettei: namyn pob vn a chwardei wattwar am gollet y llall onadunt. Anno dom. ix^o.lxc. y diffeithwy kyuoethu Moredud nyt amgen dyvet. kerediaun. gwhyr a chetweli ygan Edwyn vab Eyno' allu saesson y gyt ac ef. ac y diffeithwy mynyw y trydweith. ac yn dyuot o diffeithiav gwlat vorgant y doeth Moredud yn ev ewyllys. ac y bu varw Catwallawn y vab. Anno dom. ix^o.lxcii. digwyl kyvarchavel y diffeithwy ynys von oe holl yt. agwarchadw o veibion meuric gwyned. Anno dom. ix^o.lxciii. y bu newyn yng kyuoeth Moredud. ac y bu ymlad rwng meibion Meuric a Moredud

vab Oweyn. ac y goruu meibion Meuric. ac yno y llas Teudwr vab Eynion. Anno dom. ix^o.lxciv. y diffeithwy Manaw y gan Suein vab Harald. Anno dom. ix^o.lxcv. y llas Idwal vab Meuric. ac y diffeithwy arthmatha ac y llosgat. Anno dom. ix^o.lxcviii. y bu varw Moredud vab Oweyn clotuorussaf brenhin y bryttanyeit. ac y dibobylat mynyw o genedyl anffydlaun. ac y lladassant Morgeneu escop Mynyw. Anno dom. ix^o.lxcix. y diffeithwy dulyn ygan yscottieit. Ac yd oed Kynan vab Howel yn kynnal gwyned. Pan oed oet crist Mil o vlynnyd y diffeithwy dyvet ygan anfydloneon. Anno dom. M^o.i. y bu varw Mor vab Gwyn. ac Ivor Porthalarchi. Anno dom. M^o.iii. y llas Kynan vab Howel. Anno dom. M^o.iiii. y dallwt Gulfach ac vbiat. Anno dom. M^o.v. y bu kyntaf decem nonenalis cicli ii. Anno dom. M^o.xi. y diffeithwy Myniw ygan y Saesson. ac y bu varw vbis haeardur manach o Enlli. Anno dom. M^o.xii. y doeth Swan' vab Harald brenhin denmare a llynghes ganthaw y goresgyn lloegyr. a gyrru edelret vrenhin ar ffo ay wreic ay deu vab hyt yn normandi at Robert braut y wreic.

Ac yna y goresgynaud Swan' holl loegyr drwy dwyll Edrich iarll amhwithic a chaer vyrangon a chaer loew. kany pob kyvrinach or a vei yn llys edelred' vrenhin ef ay hanvonei ar Swan' brenhin denmare. A gwedy goresgyn o honaw lloegyr: kyn penn y vlwydyn y bu varw Swan'. ac y detholes gwyr denmare Chnout y vab yn vrenhin heb gyuarth dim yr saesson. a hagr uu ganthunt hynny.

A gwedy dyrchauel Chnout yn vrenhin y cafas y saesson yn ev kynghor anvon yn ol Edlered' ev brenhin deledauc hyt yn normandi y dyvot attadunt yn oet dyd tervynedic. sef oed crist. Mil. xiii. o vlynnyd. Ac yno y bu kyffro y rwng brian brenhin Iwerdon a mwrchath y vab a brenhined ereill y gyt ac wynt: yn erbyn dulyn a sitruc vab abloie a oed vrenhin yna. a maylmorda ac ev gallu a oed kytt duhyn yn erbyn brian. ac y lloges sitruc llongeidiev o wyr arvauc o ypirateit a brodr dywyssauc arnadunt yn borth vduent. Ac yny kyffranc hwnnw y llas lloussogrwid o bob parth. yno y llas brian ay vab or neill parth: a brodr a maylmorda or parth arall. A gwedy dyuot Edlered' y dir lloegyr: yr ymgynvllawd y saesson attaw. ac arodassant kyffranc y Chnout. ay gymhell ar ffo hyt yn denmare ac adiangys oe lu y gyt ac ef.

A gwedy goresgyn o Edlered' y gyuoeth

drachevyn: ny bu penn y vlwydyn yny glyvychawt o orthrwm heint yn llvndein. A gwedy klywet o Chnout hynny: ef adoeth a llynghes ganthaw y tir lloegyr. ac ay goresgynnawt hyt yn llvndein. A gwedy gwanhau y brenhin ef a rodes y eglwys caer wint. hafynton. a sotton. a hide ahanmer o dir yn lle gelwir celcelhord. a deu bisgotlyn yn brendeford. a dvntvn adugessit dwy weith yrnadunt ef y rodes drachevyn. Ac yna y bu varw Edelred' vrenhin: ac y cladpwyf ef yn seynt y Paulys yn llvndein. Sef oed hynny o oet crist mil ovlwynyded a. xiiii. Ac yna y doeth y saesson ac y detholassant yn vrenhin arnadunt Edmvdn Ireneside mab Edelred o orderch.

A gwedy gwnethur Edmund yn vrenhin ef agymyrth Edrich iarll amwythic yn ystiward idaw canys hynaf gwr oed or saesson. ar mwiaf a wydeat o drwc. A gwedy bod mynych kyffrangeu ryngthunt: y doeth Edrich oy dwll y wneithur tagneved ryngthut. a rannv yr vrenhiniaeth yn deu hanner y ryngthunt a gadel y Edmund y goron. Anno dom. M°.xv. y llas Oweyn vab Dyfnwal. Anno dom. M°.xvi. y llas Aydan vab Blegywryt ay betwar meib y gan Llywelyn vab Seisyl. brenhin gwyned. Anno dom. M°.xvii. yd oedit yn dadnabot twill Edrich yn llys y brenhin. A gwedy gwybot o honaw hynny: ef avynheil ryngthu bod y Chnout. ac a rodes rodeon llawer y vn o wassanaethwyr Edmund yr y vrathu aber haearn ar y hyd y vyny pan elei yr geudy gyntaf. Ac val hynny y collas Edmund y eneit. ac y clathpwyf yn glastyngburie. ac yna y kymyrth Chnout y vrenhiniaeth. canys ny vedylhit am elured nac am edward meibion Edelredus vrenhin. y rei a oed yn trigaw gyt ac ev mam yn normandi.

A gwedy dyrchael Chnout yn vrenhin ar gwyb o loegyr. ef a orchmynnws ar berygyl eneit ac aylodeu na bei neb owyr denmarc awnelei argywed yr saesson. na neb or saesson ydunt wyntheu: namyn bot yn vn genedyl. ac yn gwassaneithu kyvreithieu aeluryt vrenhin. A gwedy gwastattau y vrenhiniaeth o honaw: anvon aoruc hyt ar Richart due normandi. y erbynneit emma yn wreicka idaw. yr honn auuassei wreic briawt gynt y edelred: ay phlant hi yn elynneon ydaw. Argwedy y rodi ydaw mab agafas ohonei Hardechnout oed y enw. Anno dom. M°.xix. y llas Meuric vab arthuael. Anno dom. M°.xx. y doeth nebun yscot kelwydauc a dywedut y vot yn vab y Moredyd vab Oweyn a

Rein oed y henw. ac y kymyrth gwyr ydeheu ef yn bennaf arnadunt. Ac y damunws yntev gwyned yn erbyn Llywelyn vab Seisyll y brenhin clotuorussaf awydit or mor pwy gilid. ac yny oes ef ny bu eissieu da yny gyfoeth. na neb gouudus. nac vn dref wac na diffeith. A gwedy dyuot y lluoed hyt yn aber gweili: y kychws Rein yr ymlad yn valch boesachus gan annoc y wyr. ac yn hynny y goruuyt arnaw ef. ac y ffoas yn llwynogeid ffyrnic. ac y llas y wyr yn olofrud. ac yd anreithwyt yr holl wlat. Gwedy hynny y doeth Eilaf y dir kymmre athorri Myniw. a diffeithiau dyfed. Anno dom. M°.xxi. y bu varw Llywelyn vrenhin vab Seisyl. Ac yna yd oed Ryderch vab Iestin yn kynnal dyleubarth. Anno dom. M°.xxiii. y bu varw Morgynnyd escob. Ac val yd oed Chnout yn kynnal kwnsyli yn llundein. ef adoeth Turkill daneis ac Irici. ac ereill or a uassey ymrat Edmund drwy gynghor Edrich y erchi yr brenhin ev kyuarwyseu. a menegi yr achos. A gwedy menegi ydaw: ef aduc yar Turkill Estsex. ac yar Irici northvmyrlond. ac iar brenhin westsex y gyuoeth yntev. Ac yna y lliadiawd Edrich brenhin Mers. a dywedut vrth y brenhin: ystrwe alauur uu yr einym twillaw yn arglwidid dyledaie. ac ev dwyn yaghen ereill ogareat arnat ti: athitheu yn talu y nynheu yn gyndrwc ahynn. Canys ydwyf yn adef dy dwll heb y brenhin yn gwid kyhoed lloegyr: lledwch y benn abwrywch y gorf yn temys. A hynny awnaethpwyf. a dehol ylleill or ynys. Ac yna y perys y brenhin gwnethur eglwys yn assessdon. y wediaw dros yr eneidev alas ynno gyt ac edmund gint. ac ymphob eglwys or a oed yny gyfoeth ef aberys gwediev drostunt. A thrwy gynghor emme y wreic. ef aberys atkyweiriaw yr holl eglwissev. yny gyfoeth. agwnethur manachloc vch penn corf edmund verthir. a dwyn corf alphegi verthir o lundein hyt yngkeint. Anno dom. M°.xxiii. y bu dece' nouenalis. Anno dom. M°.xxv. bu varw kyanan vab seisyll. Anno dom. M°.xxx. y gorchmynnws Chnout brenhiniaeth denmarc y hardechnout y vab. Anno dom. M°.xxxi. yd aeth Chnout y ruvein. ac y gorchmynnws y gyfoeth y emma y wreic. agorchymyn y baup bot yn hyvyd yr gorchymyn yny delei ef. ac erchi y baub talu y duw yr hwnn adilyhei. nyt amgen alwissenev dros yr ereidyr. a degu' yr aniveilleit y vlwydyn y genit. acheiniauc pedyr. ac aust degum y frwitheu. a gwil Marthin dechreu yr hadeu yr eglwisseu

plwif : yr hwnn aelwyt yn saesnech churche kuth, yny y vlwydyn honno y bu varw Robert brenhin freinc. ac y gwnaethpwyt Henri y vab yn vrenhin yny le. ac y llas Ryderch vab Iestin y gan yr yscotieit. Ac ydoed Iago vab Idwal yn kynnal gwyned gwedy Llywelyn. Ac Edwin a Howel. meibion Moredud dyheubarth. Anno dom. M^o.xxxii. y bu gweith irathuy y rhwng y meibion edwin : a meibion ryderch. Ac y doeth Robert Wiscard or poile. Anno dom. M^o.xxxiii. y llas Moredud vab edwin y gan veibion kynan. ac y llas Caradauc vab ryderch y gan y saeson. ac y doeth Chnout o ruvein. Anno dom. M^o.xxxiiii. y gwnaeth Herlewin manachloc yn lle y gelwyr Herlewines becc. Anno dom. M^o.xxxv. y rodes Chnout y eglwys caer wynt tri hide o dir yn lle y gelwir Hillam. agelor seynt berini escob. a channwillpren maur o alyant gorreureit a chwe breich maur ydaw yr hwnn yssyd yno etawa. a dwy vaner. Anno dom. M^o.xxxvi. y bu varw Chnout ac y clathpwyt ef yngkaer wynt. Ac ydoed Hardechnout y vab dyledauc yna yn trigav yn denmarc. Ac y dyrchafwit Harald Harefot yn vrenhin. canys wynt adywednt bot hwnnw yn vab y Chnout o verch elfelin iarll. a rac y uuanet y gelwit ev velly.

A gwedy kadarnhau Harald yn vrenhin ef a deholas emme vrenhines or ynys. Anno dom. M^o.xxxvii. yr anfydloneon agynhaliasant Meuric vab Hywel. ac yllas Iago vab Idwal brenhin Gwyned : y gan Grufud vab Llywelyn ac a oresgynnws y gyfoeth ac ay gwledychws. ac a oruu ar lawer o kyfrangheu. yn gyntaf yn ryt y groes ar hafren. ac yn llan badarn vaur. ac a oresgynnws deheubarth. ac a deholes howel vab edwin oe gyuoeth. Anno dom. M^o.xxxviii. y bu varw Hermini escob Myniw. Anno dom. M^o.xxxix. y bu gweith pencadeir yn yr hwnn y goruu Grufud ar Hywel. ac agymyrth y wreic ac aylylwiaud hi. Anno dom. M^o.xl. y bu varw Herald brenhin lloegyr. ac y clathpwyt yn eglwys paul yn llyndein. ac yd-aethpwyt y gyrchu Hardechnout hyt yn denmarc. canys nat oed neb yna adywet-tei vn geir am veibion edelred yrei a oed yn normandi. Ac yna y bu gweith pwill dyuach. En yr vn vlwydyn ydeliit Grufud ygan wyr dilyn.

A gwedy dyuot Hardechnout yn vrenhin. ef a anvones yn ol y vam or lle y diholesyt hyt yn normandi. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Godwin iarll yn

bennaf o loygyr a dan y brenhin. Ac y kynghorassant yr brenhin tynnv corf Harald or kyssegyr allad y ben ay vwrw yn themys. y dial yr amharch a wnathoed yw vam. a hynny awnaethpwyt. Anno dom. M^o.xli. y bu varw Hywel vab Oweyn arglwid gwlat vorgant yny heneint. Anno dom. M^o.xliii. y kymyrth hywel vab edwin llynghesseu or gwydil yn borth ydaw : ac y kyuaruu Grufud vab Llywelyn ac wynt yn aber tywi ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon. ac yn yr ymlad hwnnw y goruu Grufud. ac y syrthyws Hywel. Ac y bu varw Gvilfre a Matt' manach. Anno dom. M^o.xliiii. y bu varw Ioseph escob teiliau yn ruvein. Ac y bu lladua vaur y rwng meibion Ryderch Grufud a Rys : a Grufud vab Llywelyn. Ac yno yr anvones Gotwin iarll hyt yn normandi y geisiau elured ac edward meibion edelredi y dyuot y loegyr y gymryt ev dyltet. Ac yno yr anvones Robert ev hewythyrr eluryt y gyt ar twillwyr hyt yn lloegyr a llawer o veibion bonedigeon y gyt ac ef. Ac Edward a ettelihis y gyt ac yntev. Agwedy ev dyvot y borth hamont yr tir. wynt a anvonnassant ar Godwin y venegi ev dyuot. ac yd erchys yntev ydunt kyuaruot ac ef ar vynydd Guldudwn. ac ef adoeth yn ev herbryn hyt yn Guldedeforde ac anvon gwyr arvauc yn ev herbryn. ac erchi ydunt lle gweleint y mynydd vchaf plannv kyff yny daear agyssot y meibion bonhedigion o normandi y eiste yn amgylch y kyff a rwymaw elvredus wrth y kyff yn ev perved. a sevyll or gwyr arvauc yn amgylch y meibion. ac ev cled-yfev noetheon yn ev llaw. a degymmv y meibion allad y decvet tra gellit ev degymmv. Agwedy na ellit : erchi tynnv ev llygeit a llad ev trwynev. ac ev clustiev. ac ev gweussed. ac ev tafodev. ac ev dwylav. ac ev traet. ac ev crogi wyntev. Ac odena dinoethi elured arwymaw ydwyllaw dra ygevyv yam y post. athynnv pennev y goludeon ford y vogel allan. ac ev festinghiaw a hoylion heiern yny kyff. ay droi yntev yn wisc y ystlys yny vyduont y holl coludyon gwedy yr droi yngehylch y kyff megys raf. Ac erchi ydunt na ettyt yr vn dianc onadunt rac ymliw geir bron y brenhin rylad ohonaw yny mod hwnnw y vraut ny didorei yntev yoganv am. y weithret honno. megys tybiaw a wnay na chredit. Ar gwyr creulon a wnaethant o gwybyl : megys yd erchis y creulon arall ydunt. canys y brenhin a oed glaf. A chet ys menechyt ydaw ny allei namyn. tewi rac cadarnhet Gotwin. Ac yn lle gwedy hyny y bu varw Hardechnout yn

lamhiely yn ymyl llundein ac y clatpwyf ef yn yr escopte yngkaer wint. Ac y rodes emme y vam dros y eneit yr escopty llawer o wisgoed maur weirthiauc. ac eur ac areant a mein gwyrt haur. a dwy lys nyt amgen. West Wode a Piper Mvnster. Agwedy marw Hardechnout y rodet gwarchatwedigaeth y vrenhiniaeth y Gotwin yny deholit brenhin arall ogyt synedigaeth yvrenhines ar dyrnas. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Edward vab eluret yn ymdivat yn normandi: canys marw uassei ygenedyl oll eithyr wiliam vap yduc robert a oed yn was ieuanc y gyt abrenhin freinc. Agwedy gwelet pob peth gwedy ryballu ydaw. bwry y eneit yn antur aoruc a chyrrhu lloegyr. adyuot hyt yn llvndein lle yd oed Gotwin yn trigaw yn wastat. Achael ryt ohonaw boregweith ydyuot yr ystauell lle yr oed Gotwin yn neffro. assyrthiaw yn groes ger bron ygwely. ac yylaw gan ywediaw. Ac ykyuodes Gotwin yny eiste agovyn ydaw pwy wyt ti dyrrha dy wyneb agat vi edrech pwy wyt. Arglwyd heb ef nebun tlaut wyf agwas ytt. ac ym mebit ym alltudwyd yn wirion. ac yn dywediaw dithef arglwyd am nawd ym eneit. Agwedy ywelet yn tosturiaw mor dygn ahynny: trugarhau aoruc wrthaw. athynghu y wyneb krist na bydei eneit vadev. kyvot weithon heb ef ac adef pwy wyt. Arglwyd heb ef can gefeis gras ythdeuryd. Edward wyf a mab yeuaf y edelred' vrenhin o emme verch richard duc normandi. Canys edeweis vot yn da wrthyt mynheu a vydaf heb ef. tyng di ybydy vab ymy ac wrth vyngorchymyn: a minheu avydaf dat ytti: ac ath wnaf yn vrenhin ar loegyr. Ac y tynghaud yntev. Dos ti heb ef hyt yngkaer wint ac aro vi yno. ac yntev a aeth agweithiev ybydei yn llys yr escob gweithiev ereill yn llys y vam heb y adnabot o neb. Ac yno y perys Godwin dyvynnyv paub or tywyssogion hyd ygkaer wint vrth dethol brenhin. Agwedy dyvot paub onadunt ygyt hyt yr escopty ger bron y vrenhines: ymdidan aorugant llawer am ydetholedigiaeth. Agwedy daruot y baub dywedut y ewyllis: dodi aoruc Godwin ylaw ar ben y mab adywedut. llyma auch brenhin chwi heb ef. llyma Edward vab edelred vrenhin o Emme vrenhines ywreic awelwch ymma. Ahwn adetholaf vi yn vrenhin: ac awnaf gwriogaeth idaw yn gyntaf dyn ohonawch. Agwedy gwelet onadunt Godwin yn gwneuthur gwriogaeth idaw: y ryngaws bod ybaub hynny. M^o.xliii.

A gwedy kyssegru Edward yn vrenhin: ef a rodes y charter y bop brenhin gwedy ef or agoronheit ynghaer wint nev yngkaer vyranghon nev yn west mvnster. caffel or kovent hanner morc ygan ybrenhin. achant torth o vara symnel. a hanner tynnell owin. ar llythyr hwnnw yssyd yngkadw yn west mvnster. Ac ef agymyrth yn wreika idaw Edith verch Godwin. Ac enrydedu ythat awnay ymlaen paub. Emme y vam nyt maur awnay ymdanei. Anno dom. M^o.xliiii. gwedy clywet yn normandi vot Edward yn vrenhin y doeth llawer oy getmeithion odyo y geissiaw gossymeith ganthaw. ac y doeth ysgolheic robert oed y henw: ac y peris ef y wneithur yn escob yn llvndein yn gyntaf. Ac odyo yn archescob yngkeint. ar hynn aannogei hwnnw y brenhin aygwai. Ac ef a beris dehol Gotwin ay veibion or ynys: a rodi yr eidunt ev gelynnon. Ac ef aberys dwyn iar yvrenhines yholl da byt ay rodi hitheu mewn manachloc Warwelle yngkarchar ac'yehydio o dreul ydi. Ac ef aberys carcharv Alwin' escob caer wint. adywedut vot kytenawt ryngthaw ar vrenhines. A mw y credei ybrenin ef: nogyt yw lygeit ehvn. Ac aberys dwyn yrnaw y holl lleectir odiethyr dinas caer wint. Anno dom. M^o.xlv. y llas o goreu gwyr Grufud vab Llywelyn yn ystrattywi amkan ydeugeint achant. ac yn dial y rei hynny: y diffeithws Grufud dyvet ac ystrattywi. Ac yny vlwydyn honno ybu eiry maur abarhaws o galen yonawr hyt wyl badric. Agwedy bot Aldwin' escob yngkarchar yn hir val y dywetpwyf vchot. Anvon llythyrev a oruc ar esgyb lloegyr y rei aod gedymeithion ydaw y ervynyeit yr brenhin kymryt yganthaw pob gyffryw gwirioned o adamvnei ehvn. hyt na buassei eryoet achwyssiaul or kelwyd a yrwit araw. Ac y casaf y brenhin drwy gynghor robert arch escob peri twymnaw naw llad haearn yn wyn yas: apheri ydunt kerdet naw cam ar y naw llath haearn. ac o galleynt hynny yn diargwyd. gwirion oedynt. Ar profedigiaeth honno awneythpwyf ydunt yn oet dyd tervynedic yn eglwys seint Swithon yngkaer wynt. Ar nos kyn bot y provedigiaeth trannoeth: yducpwyf y vrenhines o warwelle hyt yno. Ac yno ybi hi yn gwiliaw ac yn gwediaw ger bron seyn Swithon y nos honno. Agwedy hanner nos ysyrrthiawt kysgu arney. ac yr ymdangosses seyn Swithon ydi: adywedut wrthi. nev yr giglev duw dy wedi canys wyt wirion. ac nac argys-syrya yr mynet yr provedigiaeth: canys

nyt argyweda arnawch dym. Athran-noeth y doeth holl tywyssogion yr ynys hyt yno dieithyr robert archescob agym-yith arnaw y vot yn glaf yn dofyr. val y gallei fo or ynys. o dienghynt yn di poen or profedigiaeth. Agwedy dyuot pawb ygyt onadunt. wynt adiarchenwyt ac adodet kykyllev ar ev llygeit ac a dywys-swyt nav cam ar hyt yr haearn twym heb argywedw arnadunt. a phob dyn yn wylaw ac yn gwediaw duw amdanadunt. canys ny welsant eryoet kyfriw provedigiaeth ar dyneon a hwnnw. Ac yna y dywat yr escob: arglwydi heb ef paham ydygwch chwi vivi odieithyr yr eglwis pa nyt yn yr eglwis y byd y provedigiaeth. Ac yna y tynnwyth y kykylle ac y dangossat ydau y gwyrthiev. Ac yna yducwyth wynt ger bron y brenhin y dangos ev traet ydau na man-nassei yr haearn arnadunt. Ac yna yssyrthyws y brenhin yn groes ger ev bron. adywedut: Mi abecheis yn duw ac ynoch chwithev auch trugared ynghardaut yd archaf. Ac wynt ay madeuassant idaw. Ac yntev arodes ydunt wyntev ev holl tir adugessit yarnadunt. Ac y rodes y brenhines y eglwis seyn Swithon naw llys yn lle y naw cam a gerdassei ar yr haearn twym. Ac yrodes yr escob nav llys ereill odref y dat ehvn. Ac y rodes y brenhin dwy llys nyt amgen. Meones. a Portland. a. v. hides yn lle gelwit Wrockes Hele. Ac y bu ymrysson rwnge yr escob ar vrenhines pwy mwyaf arodei y eglwis seyn Swithon onadunt orodeon ereill. Agwedy klywet o robart arch escob hynny: ef a edewys yr ynys ac ny doeth byth ydi drachevyn. ac y bu yr archescobaut yn wac yn hir o amseroed. Anno dom. M.xlvi. y cafas Godwin ay veibion comot ar brenhin drwy wediev y vam. ac y rodet ydunt ev holl dyltet val y buassei orev erioet. Anno dom. M.xlvii. y diffeithwyth y dehev oll. ac y bu varw Edwin' escob caer wint. ac yny le y dodet Stigand' yr hwn awnaeth y groc vaur a delw veir. a delw iewan. ac ay gwisgaut o eur ac alyant. ac ay rodes y eglwis caer wint. o rod emme vrenhines. Anno dom. M°.l. y pergilaud llynghes o iwerdon yn dyheubarth. Ac yd atwnaeth edward vrenhin deneguldun yr hwn awnathoed edelred ydat gynt. Anno dom. M.lii. y bu varw emme vrenhines ac y clathpwyth y eglwis seyn Swithon yngkaer wint. Anno dom. M.liii. ar dyd gwyl vchel val ydoed Godwin iarll yn eiste ar neill llaw yr brenhin wrth y uuyt yn

Hodiam. y doeth ybwtler affioleit olyn ydunt. ac yn hynny pallu or neill troet ydau ay achubeit or llall. a gowenv aoruc Godwin. agovyn or brenhin paham y chwardei. mor ehgyr yd achubawt y neill braut yllall heb ef. Rofi aduw heb y brenhin velly ygwney vymbraut ymmy pey gedessit yn vew. Sef awnaeth Godwin etivaru adyvat. athorri tameit bychan o vara. a gwediaw ar duw boet y angheu ef bei hynny o vara odoeth angev yw vraut oe yweithret ef. Ac yr aur ydodes y bara yny enev: ef aaeth kythreul yndaw. ac ny chavas arvot yr byt: onyt ymchweilit ylygeit athagu. Agwedy gwelet or brenhin hynny: ny chyffroas arnaw dim. namyn erchi y dynnw oger y draet ya dan y brwt ymeith. Ahynny a wneithpwyth ac yducwyth ef hyt yngkaer wint ac yno yn yr eglwis vaur y clathpwyth yn enrydedus. Ac y rodes Githa y wreic y eglwis caer wint dwy lys nyt amgen vleodona' a crawcu'ham allawer o rodeon ereill. Ac y eglwyssev ereill hi arodes rodeon llawer. Ac y Harald y rodet ygyvoeth canys oed braut yr vrenhines. Anno dom. M.liii. y lladaut Grufud vab Llywelyn: Grufud vab Ryderch. Agwedy hynny ykyweir-iaud ef y lu ytu ahenford. Ac y kyuoedes anneirif olu saesson a Randwlff yn dywys-sauc arnadunt adyuot yny erbyn aorugant. ac ymlad ac ef y wychyr creulon. allad llawer oboptu. ac or diwed drwy dirvaur dymhestyl ygyrrwyth wynt ar ffo gan ev llad hyt yn henford. athra uuant ar ev bwyth y kyrchassant y gaer ay thorri ay llosgi ay dibobli. a dwyn anreith vaur ganthunt adref. Anno dom. M°.lvi. y doeth Magus vab Harald brenhin denmarc y diffeithiav kyvoethu y saeson drwy nerth Grufud vab Llywelyn tywyssauc kymre. Anno dom. M°.lvii. y bu varw Oweyn vab Grufud. Anno dom. M°.lviii. y bu varw Siward iarll north hwmbyrlond o heint y gallon. ac ef adyvat gwae y yn varchauc druan or gyniver brwydyr ybvm yndi na bvm varw o nerth arvev. rac vi marw val beuch. ac erchi gwisgav y arvev ymdanav val y gallei marw yndunt canny allei amgen. Anno dom. M°.lx. y doeth Harald vab Godwin mewn bat psgot wyr y chware. ac y kyvodes tymhestyl yny mor ac yduc wynt hyt yn pwittif. Ac y deliis iarll pwittif wynt. ac ay hanvones hyt ar William duc normandi keyynderw y Edward vrenhin. Ac yna y tynghaud y kymerei verch William yn wreic briaud ydau. ac nat elei yn vrenhin gwedy Edward byth. A gwedy bu tynghu ohonaw

hynny: y ellwng adref awneythpwy. Anno dom. M^o.lxi. y bu varw Grufud vab Llywelyn eurdorchawc brenhin kymre ac ev hamdiffynnwr gwedy llawer o anreithew a chyffrangkev budugawl ar y elyneon gwedy llawer owledev adigriuwch arodeon maur o eur ac areant adillat maur weirthauc. yr hwn oed cledyf atharean dros wyneb holl kymre. Ac yny vlwydyn honno y bu varw Ioseph escob Myniw. Anno dom. M^o.lxii. y bu pm' dece' nouenal'. Anno dom. M^o.lxiii. yd aeth Vwchath vab Brian y ruvein ac yno y bu varw. Anno dom. M^o.lxvi. y perys Edward vrenhin kyssegru West Mvnster. duw gwil y meibion gwedyr nodolic. A nos ystwyll y bu varw yntev. Aduw ystwyll ydudpwyf ef y Westmvnster yr lle y cladpwy. Ac yn yr vn dyd hwnnw y kyssegrwy Harald vab Godwin yn vrenhin yn erbyn yllw annvdon arodassei kyn no hynny y William duc normandi kefynderw Edward vrenhin. Ar Harald hwnnw ny hanoed o lin brenhined. canys yn Edward ydiffygiawd llin brenhined y saesson. Canys tat Edward oed Edred. vab Edgar. vab Edmwnd. vab Adelstan. vab Edward. vab Alured. vab Edwlf. vab Egbirth y brenhin kyntaf or saesson a oresgynnws teyrnas lloegyr yn vn. Mam Edward oed Emme verch Richard. vab William. vab Rolond. duc normandi.

Agwedy gwneythur Harald vab Godwin yn vrenhin: ef a ymdangosses yn yr awyr llawer o weledigaethev yny vlwydyn honno megys faglew tan: ac ofyn maur ar haub or ay gwelas rac dynot symvdeiaeth ar yr ynys. Acyn y vlwydyn honno y doeth Harald brenhin Norwei. a Tosti' y vraut a chwechant llong ologew maur hyt yn aber tine avon. Ac yny erbyn yntev y doeth Harald brenhin lloegyr ay lu yntev. Ac yna y buwyf yn keissiaf kyngreiriau rynthunt. ac yny gngreir hwnnw y llas brenhin norwei ay vraut ac y gwasgarwyf ev lluoed. Ac yna y collas y rei goreu o lu brenhin lloegyr. Ac yna yd ymwnaeth yn gyn gallet hyt na lavassei neb gwrthnebu yw greulonder ac ny alley neb ymdiriet ydaw ef. Ac odyna y duc ef y llu kyntaf hyt yn ynys wicht yn erbyn William duc normandi. a oed yn keisiaf goresgyn arnaw. Ac yna y ffoas ylu oll ywrthaw: ac y dieithrws yntev yr ymlad. Agwedy gwelet o William ysgaelustra Harald am danaw: kynvllaw llu advoyn aoruc advot hyt yn penenose ydir. ac yno heb olud gwneithur castell yn lle gelwit hastings. Agwedy gwybot o Harald

hynny: dyuot aoruc ac ychydic olu y ymguarvot ac wynt. Ac yn yr ymlad hwnnw y llas Harald ay holl niver. Ac yr anvonet y gorf hyt ar y vam. ac y clathpwyf ef yn waltham. Ac odena ydoeth Aldred archescop caer efrac. ac Wlstan escop caer vrrangon. ac Walter escob henford ar iarll Gadwin. ar iarll Morcard y rei ny buassei yn yr ymrysson ar rei pennaf o lundein yn erbyn y duc William hyt yn berthamstude ac y dugasant ef hyt yn llyndein. ac y rodassant y dinas ydaw. ac y gwnaethant gwriogaeth ydaw. ac y detholassant ef yn vrenhin. ac y kyssegrwit ef ygan Aldred arch escob caer efrac. yn west mvnster ar duw nodolic. a oed ar duw llvn yny vlwydyn honno. Anno dom. M^o.lx^o.vii^o.

Agwedy vrdaw William bastart yn vrenhin: ef a vynei gwisgaw y goron teir gweith yny vlwydyn nyt amgen duw nodolic ynghaer vrranghon. ar pasch ynghaer wynt. ar sulgwyn yn west mvnster yn llyndein. Ac ef aberys gwneithur manachloc yn waltha' lle y buassei y kyffranc yryngthaw a Harald vrenhin. ac yny lle y cat corf Harald y gwnaethpwyf yr allor vaur. Anno dom. M^o.lx^o.viii^o. y duepwyf Matild gwreic nebun duc yn vrenhines ar loegyr ac y kyssegrwit ynghaer wynt. ygan Aldred archescob caer efrac. Ac yny vlwydyn honno ybu ymlad rwng meibion Kynvyn. nyt amgen Bledyn a Riwallawn. a meibion Grufyd: Moredud. ac Ithel. ac yn yr ymlad hwnnw y syrthiawt meibion Grufud. ac y llas Riwallawn vab Kynvyn. Ac y gwledychws Bledyn gwedy wynt. Ac yn gwledychu dyheubarth yd oed Maredud vab Owein ab Edwin. Anno dom. M^o.lx^o.ix^o. y perys tri ieirll nyt amgen. Hereward'. a Morgar. a Siward. ac Agelwin' escob durham kynvllaw ev gallu hyt yn Enry mevn gwern. Ac y kymellwyf wynt ymrodi yr brenhin oll: dieithyr Herewardu' adibenghys yn yr awr honno. Ac odena y duc William y lu y darystwng prydyn. ac y bu dir yr brenhin ymrodi ydaw. Odyno y duc William ylu dros vor hyt yn dinas Cynomannus ac ydarystygws idaw ydinas ar wlat. Anno dom. M^o.lxx^o. y perys William chwillaw yr holl manachlogoed or a oed yny deyrnas or yd adaussei y saeson daoed yndunt yw dwyn idaw ehvn. Ac yny vlwydyn honno y llas Maredud vab Oweyn ygan yfreine ac y gan Caradauc vab Grufud vab Ryderch ar lan rympli avon. Ac y llas Macmael y clotvorusaf ar cadarnaf ar gorev or auu o vrenhin yn iwerdon eryoet. a hynny yn disyvyf. yny

vlwydyn honno yduc Stigandus arch escob keint iar escob caer wint y escobaut. ac y doeth yntev yr kwnssyli hyt yngkaer wint y gwynaw yngwyd y brenhin a holl esgyb lloegr a legat o rvuein a deu effeiriad yr cardinalieid Iean a Pheris. Ac yna y ducpwyf y arch escobaut iarnaw ac y dodet yngharchar yny uu varw. Anno dom. M^o.lxxi^o. y gwnaeth y brenhin cwnssyli yn windessowr ac yno y kynnydws ef y effeirieth. ef arodes archescobaut caer effrauc y Thomas. ac escobaut caer wint y Walkelin. ac escobaut swthsex yr hwnn adrossat y chichestyr a rodes ef y Stigand arall. ac escobawt excestyr yr hwnn adrossat y lincoln arodet y Reinigiu'. ac archescobot keint arodet y abbat Lanfranco. Ac yny vlwydyn honno y diffeithwyf keredigeon a dyvet y gan y freinc. ac y diffeithwyf mynyw a bangor y gan wyr anfydlawn. ac y bu varw Bleudyd escob mynyw: ac y kymyrth Sulyen yr escobot. Anno dom. M^o.lxxii. y diffeithwyf keredigiawn yr eil weith y gan y freinc. Anno dom. M^o.lxxiii^o. y llas Bledyn vab Kynvyn drwy dywll y gan Rys vab Oweyn a gorau gwyr ystrattywi. gwedy y ryvot yn kynnal brenhiniaeth kymry gwedy Grufud y vraut yn rymhus advwyn: Ac yny ol yntev y doeth Trahaearn vab Caradoc y gevinderyw y gynnal gwyned. A Rys vab Owein: a Ryderch vab Caradoc yn kynnal deheubarth kymmre. Grufud hagen nei Iames a oed yn gwarchadw manaw. ac y llas Kynwric vab Riwallawn y gan y gweyndit. yny vlwydyn honno y bu ymlad Camdwr y rwng meibion Cadwgavn nyt amgen Goronw a Llywelyn gyt a Caradauc vab Grufud o neill parth: a Rys vab Oweyn a Ryderch vab Caradauc o parth arall. y rei a oruwyf arnadunt. yny vlwydyn honno y bu ymlad bron yr erw rwng Grufud: a Trahaearn. Anno dom. M^o.lxxiii^o. y llas Ryderch vab Caradauc. y gan y gevinderw Meirchawn vab Rys vab Ryderch o dwyll. Anno dom. M^o.lxxv. y bu ymlad gweun y nygyl rwng meibion Cadwgavn yr eil weith: a Rys vab Oweyn. ac y goruwyf ar Rys yr eil weith. Anno dom. M^o.lxxvi^o. y bu ymlad pwllgudic y rwng Trahaearn brenhin y gweyndyt: a Rys vab Oweyn. ac y goruu Trahaearn. canys duw adoeth yny erbyn y dial gwaet Bledyn vab Kynvyn y gwr gorau ar trugarocka o a uu o vrenhin eryoet. A gwedy llad gwyr Rys y foas yntev val carw gwyllt ofnus. yn diwed y vlwydyn honno y llas Rys a Hywel y vraut. ygan Caradauc vab Grufud. Ac

yny vlwydyn honno yd edewys Sulyen y escobot. ac y kymyrth Abraham hi. Anno dom. M^o.lxxviii^o. y dechreus Rys vab Teudwr gwledychu: Anno dom. M^o.lxxviii. y diboblat mynyw yn druan ygan wyr anfydlon. ac y bu varw Abraham escob mynyw. ac y kymyrth Sulyen eilweith yr escobot yn eidaw. Anno dom. M^o.lxxix. y bu ymlad mynyd carn. ac yno y llas Trahaearn vab Caradauc a meibion Riwallawn: Caradauc a Grufyd. a Meilir. y gan Rys vab Teudwr canys Grufud nei Iago ac yscottieit lliidiauc adoeth yn borth idav. Gwrgenev vab Seisyll alas odwyll: ygan veibion Rys seis: yny vlwydyn honno yd aeth William duc normandi a brenhin lloegyr a chymre y bererindaut hyt yn mynyw. athri meib a uu idaw nyt amgen Robert. a William. a Henri. Anno dom. M^o.lxxx. y dechrewt edeiliat caer dyf. Anno dom. M^o.lxxxi. y bu dece' nouenalis sick. Anno dom. M^o.lxxxiii. yd edewys Sulien y escobaut. ac y kymyrth Gwlfret hay. Anno dom. M^o.lxxxiii. y bu varw Terdelach brenhin yscottieit nev y gwydyf. Anno dom: M^o.lxxxvii^o. y bu varw William bastart duc normandi a brenhin y saesson ar kymre ar yscottieit gwedy llawer o uudugolaethev a gorvodedigaethev yn ymladev calet: a rodeon gwyrtth vaur diamdlavt. yn oetran y deyrnas vn vlwydyn arugeint. y oedran yntev ehvu oed namyn vn vlwydyn trugeint. y gorf yntev agladwyf yn normandi mewn dinas aelwit caine. A gwedy yntev ydoeth Wyllym goch y vab yn vrenhin: Yny vlwydyn honno y diholat Rys vab Teudwr oe gyvoeth hyt yn iwerdon ygan veibion Bledynt vab Kynvyn. Madoc: Cadwgon: a Ririt. Ac yny lle y doeth ef drachevyn allynghes ganthaw ac arodes kyffranc y veibion Kynvyn yny llech ryt. ac yno y llas deu vab y Vledynt vab Kynvyn nyt amgen no Madoc a Ririt. Ac y goruu ar Rys vab Teudwr rodi dreth vaur yr llynghes a dathoed yn borth idaw.

Agwedy gwneithur Willym goch yn vrenhin ny bu vrenhin creulonach noc ef. Anno dom. M^o.lx.xxviii. ydudpwyf kist Dewi o eglwis yn lledrat. ac o dieithyr y dinas y torrat ac yspelywt. Yny vlwydyn honno y krynws y daear yn dirvaur dros wyneb kymre. Ac yny vlwydyn honno y ducpwyf corf seynt Nicholas o dinas Mirrea ac y dodet mewn yserin yn lle y gelwir Barwin. Y nauvet dyd o vis mei. Anno dom. M^o.lx.xxix. ybu varw Sulien escob Myniw dysgiander y kymre amdi-fynnwr yr eglwysev. doethineb y krevyde-

ev. nos calan Ionaur pan oed y oet ran. pedwar vgeint blyned. Ac vn vlwydyn eissiev o vgeint y buassei yn escob. Yny vlwydyn honno y torrat Mynyw ygan gwyr anfyddlon or ynyssod. Ac y bu varw Kediur ab Gollwyn. y veibion yntev Llewelyn ay vrodyr a wahodassant Grufud vab Moredud yn erbyn Rys vab Teudwr. ac yn ymmyl llan dydoch ybu ymlad ryngthunt. ac y goruu Rys arnadunt gan ev hymlit ac ev llad adaly ereill onadunt. Anno dom. M^o.lx.xxx. y divaws Willim goch brenhin lloegyr deudec eglwys adeugeint o vam eglwyssev heb gappellev yny forest newyd yn ymmyl Swtham twne. Anno dom. M^o.lx.xxxi. y llas Rys vab Teudwr brenhin deheubarth y gan y freinc a yttoed yn trigaw yna yn brecheiniauc. ac yna y syrthws brenhiniaeth kymre. Yny vlwydyn honno Cadwgon vab Bledyn a anreithws dyvet ychydic kyn kalan mei. A deu vis gwedy hynny yn cychl kalan gorffennaf y goresgynnws y freinc dyvet a cheredigion. ac y gwledychassant yr hynny hyt hediw. A holl kymre a vedassant 'a gwneithur kestyll yndi a chadarnhav ereill. Yny vlwydyn honno y llas Moelculum vab Dwnchath brenhin y pictieit nev yscottieit. ac Edward y vab. y gan y freinc. A gwedy klywet o Margaret wreic Moelculum y lad ef: gwediaw a oruc ar duw. nac arhoe hi pellach pen yr wythnos yn vew. Ac y gwarandewis duw y gwedi hi: kyn y seithvet dyd ybu varw. Anno dom. M^o.lx.xxx.ii. Willim goch vab William bastart a aeth hyt yn normandi y amdiffyn kyvoeth Robert y vraut. yr hwnn a athoed y Gaervsaleam dros y gristionogaeth y ymlad a sarasynniet. ac a gavas y clot uyaf or byt tra drigws yno. ar lawer o uudugolaethev. Ac yny vlwydyn honno y bv mynych ymgyrchu yrwng y kymre ar freinc a oed yn gwledychu yna keredigion a dyvet. adwyn anreithiev amynych lladauev o bop parth. Ac yn hynny y kyvaruu Cadwgon vab Bledyn ac wynt yngkoet yspes yn mynet am benn Gwyned: ac ymlad ac wynt yn wychyr calet. allad lluosogrwyd onadunt. a chymell yleill ar fo. gan ev hymlit ac ev llad heb drugared. Achyn diwed y vlwydyn ef a oresgynws ev holl kestyll eithyr Penvro a Ryt cors. ac aduc ev hanreithiev yn llwyr ganthaw yu wlat. Anno dom. M^o lx.xxxiii. y diffeithws y freinc gwyr a chetweli ac ystrattywi. Ac y doeth Wyllym goch y loegyr. ac am hanner y kynhayaf yduc ef y lu y gymre. Ac yr amdiffynws y glynnev y kymre: ac y daeth y brenhin adref yn llaw wac. Yny

vlwydyn honno y detholet Ancelin' yn arch escob keint. Anno dom. M^o.lx.xxxiii. y gyssodes y brenhin treth ar y saeson. Ac y bu varw William vab Baldewyn y gwr adechrews castell ryt cors drwy gorchymyn y brenhin. A gwedy y varw yd edewyt y castell yn wac o wercheitweit. Gwyr brecheynave. a gwyr gwent. a gwyr gwenllyve a wrthnebassant gorthrymder y freinc. Ac yna y kyffroas y freinc ev llu hyt yngwent. ac ny chafant vn lles yr hynny namyn llad llawer onadunt yny lle ygelwynt kelli carnawc. Odena yn lleygys gwedy hynny yd aethant ac eu llu hyt yn brecheynyawc ac ny chaussant vn lles yr hynny. namyn ev llad ygan veibion Idnerth vab Cadwgan. nyt amgen Grufud ac Ivor yn lle y gelwir Aberllech. ac ev kestyll aedewit yn gyfan. ac ev tlodeon adrigassant yn ev tei yn ergrynedic. Yny vlwydyn honno y doeth Vchdryt vab Etwin. a Hywel vab Gronw ygwt athwissogean ereill atholwyth Cadogon vab Bledyn ac agyrcassant castell penvro. ac a yspeiliassant yr holl wlat. ac ay hanreithiassant. ac ay diffeithiassant. ac y doethant adref yn iach ac ev llwythe o da ganthunt. Anno dm. Mo.lx.xxxv. y rodet swid castell penvro y Gerald wasanaethwr. ac y diffeithws e₄ tervynev mynyw. Yny vlwydyn honno y dygyvres Willim goch vrenhin annerif o lu yn erbyn y kymry. Ac ymdiret a oruc y kymre yn duw: drwy ev gwediev. ac vn prydiev. ac alwissenev. a phenydiev. a dodi ev gobeith yn duw. Ac aflonydu ar ev gelynnon: hyt na lavassei y freinc mynet yr coedid nac yr anealwch. namyn rodiaw y tiroed rwid yn vlin lludedic. Ac odyno ymchwelut adref yn llaw wac. Ac velly yr amdiffynws y kymre ev gwlat yn he drwy llewenyd. Ac yny vlwydyn honno y bu varw seyn Wlstan escob caer-vrangan: ac y clathpwit yny escopyt ehvn. Ac yny ol yntev y doeth yn escob Henri y vraut y gwr awnaeth kyvreithev da yn lloegyr. Anno dom. M^o.lx.xxx.vi^o. y doeth y freinc y drydeweith allu mawr ganthunt hyt yng Gwyned adeu dywyssauc arnadunt. nyt amgen Hugone Goch iarll amhwythic. a Hugo' vras iarll caerlleon. Agwedy ev dyuot hyt yn gwyned: y kil-iws y gweyndit yr annealwch mal y gnotta-hassant gynt: ac y doethant wyntev hyt yn agos ar y mor kyverbryn a mon. y lle y gelwynt aber lliennauc. ac y gwnaethant gastell yno. A gwedy gwelet or gweyndyt na ellynt ym erbynneit ac wynt: achubeit mon aorugant y geissiauw amdiffyn ygan wyr iwerdon nev herw longhev yar vor.

Agwedy gwybot or freine hynny: kymryt aorugant Oweyn vab Edwyn yn ev blaen y vynet y von. Pan wybu Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan hynny: ovynhau ev twyl aorugant. ac adaw yr ynys achyrchu iwerdon. Ac yna y doeth y freinc y von ac adrigassant yno ac a ladassant rei or kymre a edewit yno. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Magn' brenhin Norwei yn gwiliaw mor ygeisiaw gwassanaethre a llogheu ganthaw. agwelet tir kymre adyuot tu ac ynys von aorugant. Ac yn ev herbyn y doeth y freinc ac ymseithu ac wynt. ac yn yr ymseithu hwnnw y brathwit iarll amwithic nny wyneb olaw brenhin norwei ynny golles y eneit. Ac yna o dissyyt gyghor yr edewys brenhin norwei tervynev yr ynys. Ac yr edewys yr holl freinc ynys von ac y doethant y loegyr at seasson. ac adaw Oweyn vab Etwyn yn dywyssauc y gwr y aduc y freinc y von kynt kyn no hynny. Ac yna ydaeth y gweyndit yr eilweith yn gwrthnebed. can ny ellynt dyborthi kyfreithiev na brodiev na theiris y freinc. Anno dom. M°.lx.xxx.vii°. y doeth Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan o iwerdon ahedychu ar freinc a rodi ran ydunt oc ev kyuoethev. Cadugon agymyrth keredigion aran o bowys. Grufud awerchetwys mon. Llywelyn vab Cadugon a las y gan wyr brecheynauc. Howel vab Ithel a aeth y iwerdon. Ac yny vlvwydyn honno y bu varw Rychemarch vab Sulien escob. y gwr doethaf or kymre. ac ny bu kyn noe ef y gyffelib. eithyr y dat nys dysgws neb ef. ac ynghylch teir blyned adeugeint oed y oetran pan uu farw. Anno dom. M°.lx.xxx.viii°. val ydoed Willim goch brenhin loegyr a Henri y vraut yn mynet y hely yr forest newyd adywetpwyv vchot. allawer o varchogeon ygyt ac wynt. ef arodes y uuha yn law Sir Walter Tirel atheir saeth yw dwyn. agwedy ev dyvot yn forest y kymyrth y brenhin y uuha a dwy or saetheu a seuyll adan bren y aros ergit. a gossot y marchaue vrdaul adan bren aral kyverbyn ar brenhin. a gorchymyn ydau seithv y mwyaf a welei or hyd-gant. A hynny aoruc yntev a saeth y brenhin ehvn: a datlamhv y saeth yar gevyn vn or keiriw nny uu adan vron y brenhin. ac or ergyt annodun honno y bu varw. Agwedy gwelet hynny o Henri y vraut: ef a orchymynws yr gwyr kyweiriav y gorff yn ennydedus vrenhiniaul ay dwyn y gaer wint. ac yntev onerth traet meirch a aeth or blaen. canys yno yd oed swllt y brenhin ay angued. Agwedy

cladu y brenhin yngkaer wint. ef awahodes paub or tywyssogeon gyt ac ef hyt yn llundein canys penna eistedva oed or ynys honno. ac yno ydvrddwyv ef yn vrenhin. canys arver awnaeth Willim goch agorderch wraged heb gaffel vn etived dedvaul.

A gwedy gwneithur Henri yn vrenhin. ef agymyrth Mahalt verch Moelculu. brenhin y pictieit yn vrenhines ydaw o Margaret y mam hithev. Ac ef a dywedit yna bot Robt. y vraut ef yr hynaf yn dyuot o dir carusalem gwedy yr oruot yno onadunt. Ac yny vlvwydyn honno y bu varw Thomas archescob caer efvrauc. Ac yny ol yntev y doeth Gerard' y gwr a uu escob yn henford kyn no hynny. kanys Henri vrenhin avynnei y dyrchauel y vrdas a vei euch noc y buassei gynt. Ac Ancellin' a adaussei archescobot keint rac kreulonder Willim goch: canys ny wnay ef dim nac yr duw nac yr y orchymynnev. Ac yno y perys Henri vrenhin y ansodi drachevyn nny archescobot. Anno dom. M°.lx.xxxix. y bu varw Hyw vras iarll caer lllion. ac y rodes y brenhin y gyvoeth y Rog. y vab kyt bei ieuang o garyat y dat. Ac yna y bu varw Gronw vab Cadugon. a Gwynn vab Grufud. Anno dom. M°.C. y bu dece' nouenal' gyntaf. Ac y kynydws ryvel rwng Henri vrenhin: a Robert iarll amwythic debelem oed y lyssenw ac Ernwlff y vraut yr hwnn y doeth dyvet nny rann o goelbrenn. ac y gwnaeth castell penvro yn gadarn ydaw. A gwedy klywet or brenhin y chwedleu hymn drwe oed ganthaw: ac anvon aoruc y edrych a oed wir hynny. ac y dyfynu y gwyr attaw. Ar gwyr nyt oed da yd ymdiredeint yr brenhin. a cheisiav esgusodi. ac ny vynawit yr esgussot drostunt. Ac yna y killiws y gwyr y ev kedernyt: a gwahaud nerthoed attadunt nyt amgen meibion Bledyn vab Kynvyn. Cadwgon. a Iorwerth. a Moredud, ec ev gallu. Ac a allasant uuaf ar dor hynny or a gymerei da ac enryded yganthunt yr trigaw yn vn ac wynt. Ac yna cadarnhau ev kestyl o muroed asossid aphop ryw kedernit or a wyppit a orugant. Ac yna yd achubaud Robert petwar castell. nyt amgen. Arwandel. Blydense. Brugge. yr hwnn y bu y ryvel oe achos. am y wneythur heb gorchymyn y brenhin. ac amwithic. Y Ernwlff nyt oed onyt castell Penvro ehun. Agwedy kynnullau ev gallu attadunt: kyrchu anreitheu aorugant. adychwelut adref yn llawen hvvryt. Ac yna anvon a oruc Ernwlff: Gerald pafifer a llawer o

kennadeu ereill y gyt ac ef hyt yny Iwerdon. y erynnneit merch Murcard brenhin iwerdon yn wreicka ydaw. Ac y cawas y ervin. Ac yr anvonet llawer o herw logheu agallu maur yndunt yn nerth yv dav gan y verch. ac am hynny ysgeylussach oed ganthunt am hedychu ar brenhin. Agwedy clywet or brenhin hynny yn lleygys kynullaw llu a oruc. dyvot am ben castell Arundel ay gorësgyn. ac odyo y doeth y Blydense ahonno a edewyt ydaw ac y kymyrth yny vediant. ac yna y doeth hyt yn Brugge ac y kymyrth kyghor pa furf ygallei ef gorev daristwng yr iarll ay oy daly. ay y dehol or ynys. Ac yno y cawas yny gyghor anvon y wahaud Iorwerth vab Bledyn yn dirgeledic attaw. ac adaw aneirif o daydaw mwy noc yr edewys yr iarll ydaw. Arodi ydaw yn ryd di-dreth tra vei vew y brenhin: powys a cheredigion a haunar dyvet. Ar hanner arall adoeht y vab Bladwyn git ac ystrattywi achetweli a gwhyr. Ior. vab Bledyn hagen a gyrchws castell y brenhin ay holl anreithieu or a oed ydaw ehvn. a hynny drwy gorchymyn y brenhin. Ac a anvones y wyr y cribdeiliaw kyvoethev Robert iarll amwithie. acy diffeithiaw gan goffau yr angkyfreithiev awnathoed Roger y dat a Hvgyn y vraut yr kymre kyn no hynny. ac ni widiat yr iarll vot neb or kymre yngwrthnebed idaw. Agwedy kynullav yr anreithiev gwympaf ar goludoed mwiaf amynet ymeith ac wynt: yd oed Cadwgawn a Moredud yn vn ar iarll heb wybot dym ohynny. Agwedy clywet or iarll hynny: annobeithiav a oruc yn vaur canys cadarnaf oed Iorwerth or kymry. ac anvon ar y brenhin a oruc y geisiav kyghreir y gantaw: nev yntev gadel ford ydaw y adaw yr ynys. Ac Ernwlff y vraut a aeth yn erbyn y wreic ar nerth a oed gyt ahi o herw logheu. ymplith hynny ydoeth Magnus vrenhin yr eil weith y von. ac a vriwaud adeiliadev prenn: ac adychwelaud y vanaw ac a dechreuawt yno tri chastell. ac a anvones hyt yn Iwerdon y geisiav merch Mwrcardi vrenhin yn wreicka yw vab yntev. A hynny a gavas yn llawen. Ac yno y trigawd Magnus y gayaf honno ac awnaeth y vab yn vrenhin ar vanaw. Pan gicleu Robert iarll hynny: anvon a oruc y geissiaw am-difiyn yno. heb gaffel dim. Agwedy gwelet o honaw y vot yn argaeat aboptu: y rodes y brenhin ydaw kanneat y adaw yr ynys. ac y mordwyau yntev hyt yn Normandi ac adav pob peth. Ac yna anvon or brenhin ar Ernwlff y vraut y

wybot pa vn oed orev ganthaw ay dyvot yn ewyllys y brenhin: ay mynet yn ol y vraut ac adav y gyvoeth. Ac y bu dewis-sach ganthaw mynet yn ol y vraut ac adaw y gyvoeth ay gastell yr brenhin. Ac ydodes y brenhin gwercheitweit yny castell. yn lleigys gwedy hynny y bu tagneved y rwg Iorwerth vab Bledyn ay vrodyr. yn lle gwedy hynny y delhiis Iorwerth Moredud y vraut. ac ay duc ygarchar y brenhin. Cadwgawn hagen awnaeth hedwch ac ef: ac ydaw y rodet keredig-iawn a ran o bowis. Odyna Ior. a gyrchws llys y brenhin o dybygu caffel yr edewidion a edewit ydaw gynt. Agwedy gwelet or brenhin hedwch: ef a dattynnws dyvet ar castell. ac ay rodes y varchauc vrdaul Saher oed y henw. ac ystrattywi a chetweli a gwhyr arodet y Hywel vab Goronw. yn hynny hagen ydalpwynt Goronw vab Rys odwill: ac ay ygarchar y bu varw. Anno dom. M^o.C^o i^o. yd aeth Magn' brenhin g'maynia o vanaw y diffeithiaw tervynev llychlyn. ac y kyuodes y llychlyn wyr yn gyfluhitac ymlit yr anreith ac ymordiwes ac wynt. ac ymlad yn wychyr creulon ac wynt a llad llawer o boptu ac yno y llas Magn' vrenhin ay holl wyr. Ac yno y doeth o y vrth y brenhin. doetheon o eskyb a Iorwerth vab Bledyn hyt yn amwithie yn rith dosparthu negeseu y brenhin. Ac yna galw ar Iorwerth attadunt: a gwedy ydyvot yn ev plith yr holl negesseu adrodet yny erbyn ef. Ac y buwynt yn kynhennv dadlev arnaw hyt y bu yr dyd. ac y barnwit ef yn euawc. ac nyt o gyfreith namyn o gallu. Ac yno y dalpwynt ef ac y ducpwynt y garchar y brenhin. Anno dom. M^o.C^o.ii. Owein vab Edwin o hir nyghtawt ybu varw. Ricard vab Baldwin a ystoreas castell ryt cors Hywel hagen vab Goronw y gwr y gorchymynnassei y brenhin idaw gwarchadwedigiaeth ystrattywi a ryt cors ac ev tervynev: a wrthladwynt ac a anreithiwynt allosgi yr ydev ar tei. ac adaw y tir yn diffeith. ac ymchwelut or freine adref drachevyn heb argywed arnadunt. Ac yntev a droas ynghyleh y wlat hwnt ac ymma ac a achubws y castell heb tygiaw dym ydaw: canys y castellwyr a yttod yn trigaw yny castell yn digyffro. Yn hynny y duc y brenhin y ar Saher castell penvro ar wlat yn gwbyl. ac ay rodes y Gerald y gwr auuassei geitwat yno atan Ernwlff gynt. Anno dom. M^o.C^o.iii. y llas Howel vab Goronw y gan y freine a oed gastellwyr yn ryt cors. Sef mal y llas. Gwgawn vab Meuric a oed tatmaeth mab y Hywel a mwiaf gwr or

byt yd ymdiriedev idaw. a gwahawd a oruc ef Hywel yw dy : ac anvon ar y castellwyr y venegi hynny. A gwedy mynet Hywel y gysgu yn lle adas y tybygassei : y duc Gugawn yn lledrat odiganthaw y gledyf ay waiw ay aruev oll ereill. Aphan oed bylgeint nychaf gawr am ben y ty ar eil ar dryded. Sef aoruc yntev kyuodi yn llym agalw ar y wyr adybygassei ev bot yn barawt y ymlad y git ac ef : ac wynt gwedy yr ffo yr pan glywssant y gaur kyntaf. Ac yno keisiaw y aruev heb gaffel dym : ac yno y foes Hywel ac y hymlynawd Gwgawn ef obell gan ymoralw ay gedymeithion ac nyt ymedewis ac ef yny delhiit. ac yllas y beinn ac y ducpwynt yr castell. Yn y vlwydyn honno yr ymdangosses seren aoed anryved y gwelet. Ac ybu varw Henri amheravdyr ruvein gwedy llawer o uudugolaethu a chrevydus uuched : ac y gwnaethpwit yuab yn amheravdyr yny le. Yny vlwydyn honno yr anvones Henri vrenhin Lloegyr llu ydaristwg normandi idaw. ac yn ev herbryn ydoeth Robert iarl ac Ernwlff y vraut a Robert de belem a William o moretania y gevynderw ac ev kymhel ar fo drachevyn. Agwedy gwybot or brenhin hyny : kynullaw llu a oruc mwiaf or agavas adyvot ehvn y gyt ac wynt hyt yn normandi : ac yn ev herbryn y kyudes yr iarl ac ymlad ac wynt yn wechyr kalet. a rac amlet lluoed y brenhin : y foas yr iarl. ac yny fo hwnnw y delhiit ef a Gwilliam y gevynderw. ac y ducpwit wynt hyt yn lloegyr yngkarchar. ac ydaristynghwit normandi yr brenhin. Yn diwed y vlwydyn honno yllas Meurie. a Grifri. meibion Trahaearn vab Caradoc : y gan Oweyn vab Cadwgon. Anno dom. M^o.C^o.liiii. y dienghis Moredud vab Bledyn oe garchar ac ydaeth yw wlat. Ac y bu varw Herwald escob llandaf : ac y doeth yny le yntev Worgan. Ancellin archescob ay kyssegrws yngkeint. Pan oed oet crist mil achant aplymp mlyned ydoeth yflemisseit oflandres gyntaf hyt ar Henri vrenhin y ervynyeit lle yganthaw ydunt ybresswiliaw yndaw : a menegi idaw ry dyuot or mor tymhestylev y ev gwlat wynttwy a rydiva yr ydev ar frwithev amynet ac ef yr mor. ac am hynny ni alleint ymbresswiliaw yny dymhestlus wlat honno. Ac yna yr anvonet wynt hyt yn Ros. ac yr achubassant y wlat honno yn llwyr. a Dyvet hyt yn aber cledif. a dehol y gweiniet or wlat honno yn llwyr. Ac yna yr adeiliaud Gerald gwassanaethwr yr eil weith castell penvro yn lle y gelwit kengarth vachan ac

aduc yno yholl engued ay wreic ay veibion. ac a wnaeth claud a phalis yn amgylch y lle hwnnw a phort achlo arnav. Anno dom. M^o.C^o.vi^o. ygwnaeth Cadwgon vab Bledyn gwled darparedic yn erbyn nodolic a gwahawd y rei pennaf or wlat a oruc attaw : a gwahawd Oweyn y vab o powys aoruc. Ac y kigleu Oweyn : bot Nest verch Rys vab Tewdwr yn wreic briawt y Gerald wassanaethwrac yngkastell penvro ac yn decaff or gwaged. ac yn gyntaf ydaeth ef yw hedrych ac ychydio o gedymdeithion yggt ac ef yn rith ybot yn gares ydaw. canys Cadwgon vab Bledynt a Gwladus verch Riwallawn mam y Nest a oed kevynderw achyfnitherw. ac wynt ylldeu yn gefynderiw. a Bledynt a Riwallawn yn deu vroder. Agwedy y gyflenwi o gythreulaeth ac o gareat y wreic y doeth ef ynos honno amben y castell a dyuot y mewn yn diarwybot. adodi gawr amben yr ystauell lle ydoed Gerald yn kysgu a Nest y wreic : a dodu tan yny tei. ac yna y deffroes Gerald a Nest heb wybot peth a oed hynny. Ac yna yd erchys Nest y Gerald nat elei yr drws allan namyn dyvot yggt a hi yrgeudy. acynadyrchauel ystyllen y gevdy ay ellwng ford yno allan. Agwedy gwybot ohonei y diang yn diogel : dyvot yr ystavell a oruc a gweidi a dywedut nat oed yno neb onyt hi ay meibion. Ac yna ydoethant ymewn ygeisiaw Gerald heb gaffael dim o honaw. Ac yna y daliassant Nest ay deu vab. ar trydyd mab amerech agat ogaradas. ac y hyspeiliassant y castell yn llwyr ay llosgi ay hanreithiaw a dyuot hyt ympowys ar anreith a orugant. Ac yn lleigys gwedy hynny y doeth Cadwgon hyt ympowys a hedychu rwng y rei oed annvhn rynth unt ac Oweyn y vab. Agwedy klywet o Gadwgon yr anghyfreith awna thoed Oweyn y Gerald : ovyrhau a oruc ybrenhin yn vaur ac erchi edryt y wreic drachevin ar anreith ydaw. Ac yna yd erchys y wreic ydaw edryt y blant yw tat ony wnelei angen no hynny : ahynny aoruc yntev. A hynny o garyat y wreic : anvon y deu vab ay verch ydaw. ac attal ev mam ganthaw yntev. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Richard escob llundein y wassanahwr yr brenhin ny ammwithic. A gwedy klywet o honaw hynny : anvon a oruc y wahaud attaw deu vab Riri^o vab Bledyn. nyt angen Ithel. a Madauc. ac adaw ydunt o enryded mwy nogyt y holl kymre yr keisiaw daly Owein am y kywilid a wnathod yr brenhin ay wassanaethwr. Ac adaw yn ganhorthwy ydunt : Llywarch vab Trahaearn canys Oweyn aladassei y

vraut ef: ac Vchdryt vab Edwin. Ac yna yr ymgredassant ac ef: achynnullaw llu a orugant. Ae anvon a oruc Vchdryt yn dissyuyt yr wlat y erchi y baub or avyn nei y amdifffyn dyvot attaw. A llawer onadunt adoethant hyt yn arwistli. llawer hyt yn meilenyd. ereill hyt yn ys-trattywl. ar ran uuyaf onadunt a foas hyt yn Dyvet lle yd oed Gerald yn mynnv diffeithiav. Ac yna yd erchys y brenhin y Wallter escob caer loyw kymryt saesson gyt ac ef. a mynet yamdiffyn caer vyrdyn. Ac yna y kirschassant arwistli ac y kyuaruant agwyr maylenyd ac y diffeithassant wynt. y rei adoeth ar Vchdryt a dianghassant. y rei a aeth y ystrattywi Maredud vab Ryderch ay derbynnawd yn enrydedus. Cadwgon hagen ac Owein a gausant llong yn aber Dyfi a doythassey o Iwerdon achyfnewidiev ychydic kyn no hynny: ac a gilliassant ymeith. Madawc ay vraut a llywarch ac Vchtryt a doethant hyt yngkastell ryt cornouet. amynnassu kyrcu kyrc nos amben y wlat ac am ben Cadwgon ac Owein. Ac yna y kynghores Vchtryt aros yny vei dyd amynet yr wlat yn reolus: rac bot nerth dirgeledic ganthunt. A hynny aorugant. Athrannoeth pan doethant yr wlat ny chat dym yndi onyt greoed Cadwgon. Ac yna y bu pawb onadunt yn ymgeryd ay gilyd ac yn goganu Vchtryt yn vaur am hynny. Ac yna yllosgassant ytei ar ysguboriev ar ydev ac a dychweiliassant y ev kestyl drachevyn. gwedy diffeithiaw y gwledyd kan mwiaf. a rei or kiwdowntwyr a foas y lan padarn: ereill y dir dewi: ereill adienghys heb ev diffeithiaw. Agwedy klywet onadunt bot rei yn trigaw gyt ac effeirieit yn llan dewi vrevi: wynt ay kyrchassant. ac eu dodi mewn geol drwc yn ev gwlat wynt ev hvn. ac anreithiaw yr eglwissev yn llwyr. lle buessant. A gwedi klywet Owein ay gedymeithion hynny: wynt a aethant hyt yn Iwerdon at Murcard brenhin Iwerdon. ac ef ay derbynnws yn enryded' wynt. Cadwgon a drigws ympowys ac anvon kennadev at y brenhin y geisiaw kigkreir. ac y cavas trigaw mewn tref a gaffei gan y wreic: canys fraghes oed. merch y Piccot de Saii. Ac yn hynny y doeth Madoc ac Ithel meibion Ririt ac achubeit ran Cadwgon ay veibion o bowis. ac y traithassant yn anadwvyn. Ac yn hynny y cavas Cadwgon hedwch yr cant punt o areant ay gyuoeth. adan amot na chaffei Oweyn byth y ganthaw na nerth na chighor na sengi y dir o hynny allan. Ac nat attalie neb or a doethassei y keredig-

iawn kyn no hynny y ev chyvanhedu o ystrawn genediloed: namyn ev gellwng yn ryd. Gwedy klywet o Owein ry gael o Gadwgon y gyvoeth ef a doeth ef ay gedymeithion y dir kymre. ac nyt y keredigion a gyrchws: namyn y bowis. Ac yno keisiaw kennadev y wneith' y hedwch ar brenhin. Ac nyt oet neb ay llavassev. Ac yn yr amser hwnnw ydoed Madoc ap Ririt ac anyhvndeb y ryngthav ar freinc ac ar saesson. Sef achos oed derbynnyeit lledradev y ev gyuoeth awnay ac ev canmawl. A gwedy anvon o Ricard wassan-aethwr attaw y geisiaw y lladron: y nackau ar gwbyl a oruc. Ac am hynny yd oed yn forfeit yn erbyn y brenhyn. Agwedy na wydiat peth a wnay: ymgedymeithiaw a oruc ac Oweyn vab Cadogon. amynet yn vn gar vn esgar ohynny allan. Gwedy ev bot yn elynyon kyn no hynny. Pan oed oyt crist. mil. c. a vii. mlyned y doeth cof y Henri vrenhin carchar Iorwerth vab Bledyn. ac anvon attaw aoruc y wybót ganthaw peth arodei yr y ellwng o garchar. A rac hyt y buassei yngkarchar mwy y hydawei nogyt gallei ef ay holl wyr dyuot ydaw. Sef oed hynny: tri chant punt o areant. nev ev kywerthyth o beth arall. Ac yr hynny y dillyngwynt ef yn ryd. Ac o hynny y rodes y brenhin y vab Cadogon or fraghes a dywetpwynt vchot. Henri oed y henw: cant more. Ac yna y rodet y gyvoeth ydaw: ac y talawd yntev yn lle y vab Cadogon. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Oweyn a Madauc ac ev kedymeithion yn gwneythur llawerodrygev ar y freing ar saesson. A pha drwc bynnac y galleint: y dir Iorwerth ykrycheint ac ef. ac yno ytrigeint ac y treulieint. A gwedy menegi hynny y Ioru': gorthrwm y kymyrth arnaw rac ovyn anvod ybrenhyn. Ac anvon aoruc attadunt y ymgystlwn kerenyd ac wynt: aphregethu ydunt. Ac ervynneit ydunt gochel y gyuoeth ef: ar hwn Cadogon. Canys odeynt yn ewylls y brenhin pan wyppyt seghi o Oweyn neu gedymeith ydaw: tir yr vn onadunt. A gwedy menegi hynny: ydunt mynychach y bydent yno no chynt. Ac yna yd erchys Iorwerth ev gwrthlad oy gyuoeth. ac yd aethant wyntev y gyuoeth Vchtryt hyt yn meirionnyd. A gwedy klywet o veibion Vchtryt hynny: anvon aorugant y erchi ev deholl oc ev tir wynttwy. Ac yna y doethant wyntev gyntaf y kyueiliauc lle yr oed meibion Vchtryt. Ac yn ev hol wyntev y doeth gwyr meirionnyd heb olud. Athrannoeth y kyuaruant ac Oweyn ac

a Madoc ac ev kedymeithon : ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon. Agwedy gwelet o Oweyn a Madoc y gwyr yn ymlad mor wrawl ac wynt : kymryt ev hynt ar fo a orugant. Ac ev hymlit aoruc y gwyr ereill hyt ev kyvanhedev ac yna llosgi y tei ar ydev a llad yr ysgrybyl yn llwyr. Ac yno y trossas Madoc y Bowys. Ac y trosses Oweyn y keredigiawn y gyuoeth ydat heb goffau goruot ar y dat ymbrynv ygan y brenhin ychydic kyn no hynny. Ac hynny oy achos ef. Ac yn yr amser hwnnw ydoeth kedymeithyon Oweyn y vynet y yspeiliaw ac y rywmau y dynneon ac yn ev dwyn ganthunt hyt y llongheu a doethassei gan Owein o Iwerdon kyn no hynny. ac yn trigaw velly yn ymlev y wlat ac yn gwneythur gwaethaf ac ygell-ynt. Odena wynt a alwassant attadunt ynnydeon o keredigeon y amylhau ev rif. ac adoethant hyt nos am ben tref ac a ladassant agaussant vwyaf. ac ereilla yspeiliassant ereill a anreithassant. ereill adugant yw llongheu. A llosgi y dref a llad yr anyveilliet ar ny allasant y dwyn ganthunt hyt ynkeredigion. ac yno ytrigassant heb ganeat Cadogon nac hwn y brenhin. Odyo wynt ydoethant y warchadw ford : ford y deuwei primas oflandrys William Braban oed y henw ay lad aorugant ydaw. Agwedy klyweto Cadogon hynny a Iorwerth y vraut : kyrcu llys y brenhin aorugant y ymdigerydu urthlaw. Ac yno y doeth manac yr brenhyn ry lad o gedymeithion Owein vab Cadogon William de Braban. Agwedy menegi hynny ydaw ymliw aoruc y brenhin a Cadogon yn chwerv. am na allei lludias Oweyn na y gedymeithion yw gyuoeth. Agorchymyn y Cadogon nat elei or llys. adywedut y gwarchatwei ef y gyuoeth rac Owein pryt nas gallei ef. Ac yno y trigawd Cadogon yn llys y brenhin yn digarchar. aphedeir arugeint ydaw bevnud o bwrs y brenhin. a chware ford y mynnei eithyr nat elei y gymre yv gyuoeth ehvn. Agwedy klywet o Owein ry dwyn y gyuoeth y ar y dat : mynet aoruc y Iwerdon gyt a Madoc vab Ririt. Gwedy hynny yn lle anvon aoruc y brenhin yn ol Gilbert vab Richard a oed wr da gallus a chedymeith ydaw. Agwedy ydyvot : ef adyvat wrthav. Ti a ervynneist ym llawer gweith kyn no hyn ran o gymre : ac nys geveist. weitheon my arodaf yt tir Cadogon vab Bledyn. Ac ynteu ay diolochas yn vaur yr brenhin. Achynnullaw llu aorne amynet y oresgyn keredigiawn. A gwneithu deu gastell yndi. vn yn aberystwith kyuerbyn ac eglwis padarn. Ac

arall yn aber teivi lle gelwir dyngereint yr hwn a dechreuaut Rosser iarl. Ac yn lle gwedy hynny y doeth Madoc vab Ririt o Iwerdon. Ac y trigawd Oweyn yno talim o amser gwedy hynny. Ac y doeth Madoc hyt ymphows ar Iorwerth y gevynderw. Ac ydoed yn gyvreith pwybynnac agytvythei ac ef y vot yn anreith odef. Ac am hynny ny dywat Iorwerth wrthaw mwy yr y vot : noc nabei. Ac yna ymgedymeithiaw a oruc Madoc a Llywarch vab Trahayarn y geisiaw bredychu Iorwerth y gevynderw. Pan oed oet crist mil achant ac wyth mlyned y doeth Iorwerth hyt ynkereinawn athrigaw yno nosweith. Ar nos honno ydoeth Madoc gan ganhorthwy Llywarch vab Trahayarn a rodi gawr assyrthiaw am ben y ty : a chan yr awr honno y dyffroas Iorwerth ay gedymeithion a chadw y ty arnadut a orugant yn gadarn. Ac yna y dodet tan yny ty yw losgi : a gwedy gwelet oy gedymeithion hynny : fo a orugant drwy yr tan allan ay adaw yntev yny ty. Aphan wyl y ty yn syrthiaw keisiaw didor drwy yr tan allan a oruc. Ac yna y derbynneit ar waywyr awnaethpwit ay lad yny tan. A gwedy klywet or brenhin ry lad Iorwerth : rodi a oruc powys y Gadogon : ac adaw hedwch y Oweyn y vab. ac erchi y gyrcu adref. A gwedy llad Iorwerth ydaeth Madoc arherw adan goet. ac y geisiaw bredychev ar Gadogon hagen adoeth yn hedycheid heb mynnv argywedut ar neb hyt yn Trallwg Llywelyn a hynafgwyr gyt ac ef or wlat y vynnv edeialit castell yno. ef adoeth Madoc gwedy cael brat arnaw. Ac yntev yn wr prud heb welet yn da heb allei ymlad heb allei fo. agwedy fo y wyr oll y cat ef ehvn ac y llas. Agwedy llad Cadogon anvon a oruc Madoc ar Richart escop livndein adywetpwit vchot yr hwn a oed yn medu yna swid amhwithic. ac erchi ydaw talu pwith idaw y gweithret honno mal y hadawssei gynt. yr escop a vedyliawt am hynny : ac a rodes hedwch ydaw ar kyuoeth a unassei yn eidaw Ithel y vraut kyn no hynny. Ac nyt yr ygaru namyn yr chwenychu ev kyuoeth ac wynt pob vn onadunt yn llad y gild. Agwedi klywet o Maredud vab Bledyn hynny : kyrcu y brenhin aoruc y geisiaw kyuoeth Iorwerth y vraut. Ac y rodes y brenhin ydaw gwarchatwedigaeth y kyuoeth yny delei Oweyn yr wlat. Agwedy dyuot Owein yr wlat dyuot ar y brenhin awnaeth achymryt y dir y ganthaw ac adaw llawer o da ydaw. a dodi gwercheitweit yny gyuoeth. Ac y doeth Madoc vab Ririt y hedychu ar brenhin ac adaw

llawer o da yr hynny. a rodi gwystron am y da. Ac ymogelei ef ehvn rac y genedyl os mynnai.

Pan oed oet crist M.C. a nav mlyned. y peris Henri vrenhin daly Robert iarll vab Roger de Belem ay rodi yngkarchar. Ac y bu anyhndeb rwg y vab ar brenhin am hynny. Ac y bu varw Ancellin' archescob. keint.

Pan oed oet crist mil achant a deng mlyned yd anvones Maredud vab Bledynt ydolwith y aflonydu ar gyuoeth Llywarch vab Trahayarn. Ac y damchweinws kyuaruot onadunt a gwr y Vadoc vab Ririt. Ac y govynnassant ydau pale yd oed Madoc : ac nys managei. Agwedy y gymhel arnaw : ymenegys y vot yn agos attadunt. Ac yna dodi gwiliadwriet arnaw y nos honno. Athrannoeth pan oed dyd : dyuot yn dissuyt am ben allad llawer oy wyr ay daly yntev ay dwyn ar Voredud. Ac y derbynniawd yntev ef yn llawen ac y dodes gevin arnaw. ac y ketwys nny doeth Oweyn vab Cadogon. Ac yna y rodi y Oweyn : allawen uu Oweyn oy gael. ac aberys y dallu. Ar hyn aoed idaw o gyuoeth ymhowys wynt ay rannassant rygthynt. sef oed hynny : kerein-ion. athraen deudwr. ac aberriw.

Pan oed oet crist. M.C.xi. y kyffroas Henri vrenhin y lu y tu a gwyned a phowys. canys nev yr daroed y Gilbert vab Richart kyhudaw Oweyn wrth y brenhin. y vot yn derbynnait lledradev yw gyuoeth o gyuoetheu ereill : ac yn eu kynnal. Ac nev yr daroed y vab Hywe iarll caer llion kyhudaw Grufud vab Kynan. a Goronw vab Oweyn hevyt. Ac yna y manesseynt diva holl kymre hyt na bei atkyuot vduent tragywyd. Ac yna kynullaw llu aoruc y saesson or van eithiaf o Gyrnyw lle gelwir pengwayd : hyt y vann eithiaf o brydyn lle gelwir penblathaon. Achyt tyngkv nat edewit dyn bew yn kymre. A gwedy klywet o Voredud vab Bledyn hynny kyrchu y brenhin a oruc : a dygymot ac ef. Oweyn vab Bledyn ay wyr a aethant hyt yn Erryri. canys hausaf oed vduent yno amdiffyn rac ev gelyneon. Ac yna y gysodas y brenhin tri llu : vn gyt a Gilbert iarll. holl dehev lloegyr a chyrnyw. y vynet y deheubarth kymre. Arall gyt ac Alexander vab Moelkylum. a mab Hywe iarll caer llion a holl prydyn y gyt ac wynt. Trydyd gyt ar brenhyn ehvn. y brenhin a doeth gyt ar deu lu hyt yn lle gelwir mur castell. Alexander ay gedymeith adoethant hyt ym pennant bachwy. Ac anvon ar Grufud y erchi ydau dyvot

y hedweh y brenhin. ac adaw llawer idaw yr dyuot. ac eiswis y sommi oed pei delei. Ar brenhin a anvones ar Owein y erchi idaw dyuot y hedweh ac atdaw y neb ny allei vn amdiffyn ydau. Ac yntev ay nac-kaawd. Ac ar hynny y doeth nebun wr ar Oweyn amenegi yr hedychu Grufud a mab Moelculum ar iarll ac adaw onadunt ydau y holl tir dieithyr y kestyll yn dreth ymywyt y brenhin. ac yr hynny ny chytsynnaiw ef ac wynt. Ac eilweith yr anvones y brenhin ar Owein kennadev a chyt ac wynt Moredud vab Bledyn y gevynderw. ac y dywat yntev wrth Owein na thremycka di kennadwri brenhin lloygyr : namyn achub-di y garyat ymlaen ereill athi ay keffy. Ac yntev a gredawt ydunt ac a doeth gyt ac wynt y lys y brenhin. ac y derbynnwynt wynt yn enrydedus gan ev canmawl. Ac yna ydywat y brenhin wrthaw. Owein heb ef canys doethost attaf oth vod achredu geiriev vygkennadev ii : minnev ath ardyrchavaf rador rac neb oth kenedyl. ac a dalaf y bwith o rodeon teilwg yt. Ac a rodaf yt dy holl tir yn ryd. val y bo kenwigen gan dy genedyl. Agwedy klywet o Grufud yr hedychu Owein ar brenhin : anvon a oruc yntev ar y brenhin ygeisiaw hedweh : ac y cawas gan dirvawr dreth. Ac yna y dychwelawt y brenhin y loygyr. ac y dywat wrth Owein canlyn di vi heb ef. ac a vo teilwg ytti y gaffel my ay rodaf ytt. ac o deuwy gyt ami y normandi : my agyflawnaf pob p eth or a edeweis yt. a hynny a oruc yntev aphaub onadunt auu kywir wrth y gildid.

Pan oed oet crist M.C.xii. y doeth Henri vrenhin y normandi ac Owein gyt ac ef. ac y bu varw Geffrei escop mynyw. ac y perys y brenhin gwneithur yn escop yno Bernard ysgolheic o normandi. bei drwc bei da gan holl ysgolheigion hymre. Yn yr amser hwnnw y gwnaethlupwynt gwas ieuanc Grufud vab Rys vab Teudor yn vrenhin yndeheubarth kymre. ac y peris rei oy genedyl ydau mynet hyt yn Iwerdon yny vei yn oetran. gwedy bot yno yn hir ef adoeth yw wlat. ac y bu ygkylch dwy vlyned gweithev gyt ay genedyl gweithev gyt ay daw Gerald arglwyd penvro canys Nest verch Rys ac yntev oydw chwaer a braut. Ac or diwed y kyhudwit vrth y brenhin. a dywedut bot gobeith holl kymry vrthaw. Ac yna y peris y brenhin y geisiaw. ac y foas yntev hyt ar Grufud vab Kynan o dybygu cael diang y eneit. Ac y doeth kennadev ygan y brenhin y erchi y Grufud vab Kynan dyvot y ymwelet ar brenhin. A hynny agiglew

Grufud vab Rys gyt a Hywel y vraut yr hwn a uassei yngkarchar Ernulf vab Rosser iarl Montgomeri. ac y rodassei Gwiliam vrenhin gynt ydaw ran o gyvoeth Rys. agwedy torri y alodev y ellwg ymeith aoruc. Ac y doeth yntev ar Grufud uab Kynan ac y bu lawen wrthaw. Agwedi dyuot Grufud vab Kynan y lys brenhin llawen uuwyrt vrthaw ac adaw llawer o da idaw yrperi Grufud vab Rys ydaw ay yn vew aaynvarw. Ac yr ymedewysyntev ac wynt. A gwedy y dyvot adref ymoven a oruc am Grufud vab Rys. Ac y cafas yntev yny gyghor kiliaw iadan y olwc yny wyppey pa chwedleu adelei ganthaw or llys. A gwedy amoven amdanaw mor vrysahynny: anvon a oruc ar veirch ac ar draet yw geisiaw. nacha un yn dodi gvaed am gwelet marchogion mor vrys y dyuot. Nacha yntev obreid cael y drws a chyrru eglwys aber daron a chael y nodua oc ev blaen. A gwedy klywet o Grufud vab Kynan y dianc yr eglwys. anvon a oryc y wyr yw dynnw or eglwys ymmeith: ac nys gadawd yr escyb a gwyr yr eglwys. A gwedy y adaw onadunt ef yno: fo aoruc hyt yn ys-trattywi. Ac yna ymgynnullaw llawer attaw a dechreu ryuelu ar y flemisseit ar freinc.

Pan oed oet crist. M.C.xiii. Grufud vab Rys a losgas castell kyverbyn ac arberth. Ac odeno y doeth hyt yn llan ymdyvi achyrru castell Ricard vab Pvnson y geisiaw y thorri ay llogsi. ac y gwrthnebawt y castellwyr gyt a Moredud vab Ryderch vab Caradauc a oed gwrcheitwat ar y wlat honno adan Ricard yna. ac y llogsat y llys ac y brathwyrt llawer allad ereill heb caffel dym or castell. Odena ef a anvones y gedymtheon y geisiaw castell Henri iarl yn aber tawy. ac y llogassant y llys allad rei or gwyr heb cael dym or castell. A gwedy klywet hynny llawer oweision ieueinc ynyrt a doeth yn borth idaw ac anreithiaw yn ev hamgylch yn olofrud. Ac yna yd aeth y freinc yn ev kyghor a galw attadunt tywyssogion ywlat. nyt amgen noc Oweyn vab Ryderch. a Ryderch vab Teudwr ay veibion Moredud ac Oweyn. ev mam wynt oed Hynyd verch Vledynt y mwiaf or kymry gwedy Grufud vab Llywelyn. canys wynt oedynt vrodwr vn vam o Agharat verch Voredud brenhyn kymre. Ac Oweyn vab Caradauc o Wenlliant verch Vledynt adydwetpwyrt vhot. a llawer or rei ereill. Agwedy ev dyuot y gyt: govyn or freinc udunt. a oedynt gywir wynt y Henri vrenhin lloegyr. ac y dywedassant ev bot. Ot ydywch heb yr

wynt: chwi bieu cadw castell caer vyrdyn yr brenhin: A llyna val y ketwir. Oweyn vab Caradauc ay keidiw pethewnos. a Ryderch ay veibion pethewnos arall: a Moredud vab Ryer ch vab Caradauc y trydyd pethewnos. A gorchymyn y Vledyn vab Kediur castell Robert Courtemayn yn aber comnyn. Yn hynny anvon a oruc Grufud vab Rys disgwileit y gaer vyrdyn y edrych o gellit y llogsi nev y thorri. Ac yn ar amser hwnnw yd oed Oweyn vab Caradauc yny gwarchadw. Ac y doeth Grufud ay niver a dodi gaur amben y gaer. Sef a oruc Oweyn bwrw neit achyrru lle klywei yr awr ac ymlad yn wychyr odybygu bot y gymedeithion gyt ac ef: sef a orugant wy. y adaw ef a fo. ac yna y llas Oweyn. ac y llogsat hyt y castell ac ny bu da ydieghis y castell hevty. Odeno y dychweillasant y ev gynottaedic lle gan yspeiliaw y koidyd. ac y syrthiawd attaw anvedred oweision ieuweinc ynyrt or wlat honno. ac y doethant y losgi castell hyt yngwhyr allad llawer owyr aod yndaw. Ac yd edewys William olundein y gastell rac ovyn Grufud. ar wlat ay holl ysgrbyl. dyeithyr y gwyr aedewis y wlat. Ac yno y kyflewnyt adywat Selif. kyn y kwymp y dyrchef yr yspryt. A gwedy gwelet or anosparthus bobyl o dyvet hynny: ymgveirav y Geredigion aorugant dwrwy ganhorthwy Kediur ap Gronow. a Hywel ap Idnerth: a Thrahayarn ap Ithael. y rei a oed gereint agos ydunt: ac am hynny oed well ganthunt pendevigiaeth Grufud no holl wyr keredigion. Ac or kynghor hwnnw yd hanuu wayth holl kymre. canys adaw dyuet awnaethant yn llawn o flemisseit. a freinc. a saesson. a llawer o amrauaylion kenedloed a oed gyt a gwyr keredigion. ac yr hynny yd oed callonniev gelynyaul vrth wyr keredigion am y galanassev awnaythessynt arnadunt gynt. ac ar ev kenedloyd. yr bot hagen Henri vrenhin lloigyr yn darystwg rei oe nerth. ereill ev dehol dros voroed or kymry: ereill o'eur ac areant. ereill o rodeon amrauayleon hyt na wydeat neb ev rif eithyr duw ehvn. nyt argywedawd Grufud dim yr hynny. namyn kyrru keredigion ysgoit aoruc ac ymlad diwyrnavt a lle kadarn a daroed y Gilbert vab Richard ar flemisseit y adeiliat lle gelwyrt blaenporthgwydni. ac or ymlad hwnnw y llas llawer or rei aod y mewn: ac vn or rei allan. ac alosgassant y ran mwyaf or dref ac y darystwngassant y kymmwt ydunt. ac y foas y saesson ac adaw ev hanreithiev ac ev tei yn diffeith: ac y doeth y kymry ac anreithaw y wlat

ay llosgi hyt yn penwedic. ac odena y goruuant ar gastell ystratpeythill a llad llawer yndav ay losgi. o wyr Rys gvas-naithwr. canys efo bioed y castell. Odyna y doythant hyt y Glasgruc lle messurwit castell milltir o lan badarn. ac yno fy gvnaethan an adasrwyd dwyn ysgrybl or eglwis yn bwyllwr ydunt. Athrannoeth yd oed yn ev bryt mynet am benn castell aberystwyth yr hwn a losgessyt gynt a llad y castellwyr. A gwedy klywet o Rys hynny: anvon a oruc o hyt nos hyt yn ystrat meuric y gastell a adeiliasse Gilbert y arglvyd ef. y ervynneit nerth y ganthunt. ac y rodassant yr hynn gorev or a allasant. Trannoeth y doeth Grufud ap Rys. a Ryderch y ewythr ay deu vab Maredud ac Oweyn ac ev llw yn dirool y gyrchu castell aber ystwyth. le yd oed Rys was-snaythwr ay nerth yn diarwibot ydunt. A gwedy ev dyuot hyt ar villtir ywrth y castell lle gelwit ystrat antarron y gymryt ev kyghor y vynet am ben y castell. canys ar ben mynyd yd oed y castell ac ar lan avon ystwyth a phont a oed ar yr avon. Agwedy gwelet or freinc trevlav y dyd ganthunt yn ymgyghor: anvon a orugant seithydeon hyt y bont y ev digiav ac y geisiav ev twyllav ydyvot y ymseithu ac wynt. A gwedy gwelet or kymmre hynny: kyrcu y bont aorugant yn dirool ac ymseithu ac wynt yn wychr calet. ac yn yr ymseithu hynny: y llas march vn or castellwyr. ac yna kyrcu y bont aorugant heb kymmryt kystlwn ganthwnt yny doethant y ben y brynn. A gwedy gwelet or freinc henne ellwng aorugant llw o varchogeon llurugauc ydunt y ev llad yn olofrud. A gwedy gwelet or gwyr ereill hynny: fo a orugant rei ac ev anreithv y wladoed ereill. ereill heb anreithv. Ac y foas Grufud ap Rys hyt yn ystrattywi. canys lle anneal oed hwnnw. A gwedy klywet or brenhyn hynny gvahavd Oweyn ap Cadogon aoruc attaw y ervynneit ydaw ac y Lywarch ap Trahayarn mynet gyt ay vab a llw ganthunt am ben Grufud ab Rys. ac adav talu pwyth ydunt pan deleynt drachevyn. canys mwyafoed y ymdiret ydunt yll deu. ac y hadawsant wyntheu hynny. A gwedy kynullav ev lluoed ygyt wynt a doethant hyt yn ystrattywi: ac agythyghassant nat adaweint na gwr na gvreic na mab na merch heb lad ford y kerdynt. Agvedy klywet or wlat hynny fo a orugant rei yr coydyd. rei y wladoed ereill. rei y gestyll cyfnessa attadunt lle tybygynt kael amdiffyn. Ac yno ydywet-pwyt y diayreb. y ki a lyf y gvayw y llader

ac ef. Agwedy ellwng y llw adan y coet. y doeth Oweyn ac ychydid o tylwith. XC. yr coet ac y cabsant olev dynyon ac ysgrybyl yn fo tu a chaer vyrdyn. ac ev hymlit a oruc ac ev daly yn agos ar y castell ac ev dwyn ar y getymeithion drachevyn. Ac val yd oed yn dyuot nyhaf Gerald wasnaythwr a llw or flemisseit yn dyuot y gaervyrdyn yn erbyn mab y brenhyn. nyhaf vn or foadureon adan weidi mavr: a menegi ry darvot y Oweyn ev daly ac ev hanreithav. a gwedy klywet or flemisseit ynyvt hynny: coffau a orugant yr hen glwifv a wnathoed Oweyn ydunt gynt llosgi y gastell ay anreithaw adwyn y wreic y dreis a medyliaw am hynny a oruc Gerald arglwyd penvro ay lu a dyuot yn direbud am ben Oweyn ar anreith. a thybygu o Oweyn panyw yn borth ydaw y dathoedunt. agwedy eu dyuot y gyt ymseithu a orugant oboptu: ac yno y brathwy Oweyn yny syrthiawt. A gwedy kwyrhav Oweyn ychydic adiangys or a oed gyt ac ef. Agwedy klywet o Lywarch ap Trahayarn ay gedymeithion ry lad Oweyn: ymchwelut y ev gwlat a orugant o achos bot brodyr Oweyn yn kynnal y ran ef o powys deithyr adugassei Oweyn y gan Moredud sef oed hynny kereinion a ran Madoc ap Ririt ab Bledyn. Henwev y vrodyr oed: Madoc ap Cadwgon a gat o Wenlliant verch Grufud ap Kynan. Eynion ap Cadwgon a gat o Sanan verch Dyfnaval. Morgant a gat o Ello verch Kedivor ap Collwyn twyssave dyvet. Henri. a Grufud a gat oy wreic briawt merch y Picot de Sai twyssauc o freinc. Moredud a gat o Euron verch Hoedlyw ap Cadwgon ap Elystan. Oweyn a gat o Iweryd verch Edwyn. Ac yn hynny kytdyhnaw a oruc Eynon ap Cadwgon a Grufud ap Moredud ap Bledyn y vynet am ben castell Vchdryt ap Edwyn yr hwn a oed yng kymer yn meirionnyd. Canys Cadwgon ap Bledyn arodassey meirionnyd a chyueiliau y Vchdryt ay veibion yr bot yn borth ac yn ganorthwy y Cadwgon ay veibion yn erbyn gwrthwynebed or odelei arnadunt. Agwedy llad Oweyn heb achos. gorthwrm oed gan y genedyl hynny: a dyuot am ben y castell ay losgi a fo o rei or castellwyr ac ereill adoeth y hedwch yr gwyr. Ac yna yr achubassant meirionnyd. kyveiliau a phenllyn. ac a rannassant ryngthunt. kyueiliau a machdwy a hanner penllyn y Grufud ap Moredud. a meirionnyd y veibion Cadwgon.

Pan oed oet crist. mil. C.xiii. o vlwyn-dyded y doeth tervyse rwng Henri brenhyn

lloegyr a brenhyn freing am normandi. canys yno yd oed y brenhyn yn trigav. yny wlydyn honno y bu varw Gilbert vab Richard o hir nyctawt.

Pan oed oet crist mil. C.xv. mlyned: y bu rywel rwng Howel ab Ithel yr hwn a oed yn kynnal ros a rywynnyave: a meibion Oweyn ap Edwin. Ririt a Llywarch ac ev brodyr. Ac yna anvon a oruc Howel ap Ithel yn ol Maredud ap Bledyn a meibion Cadwgon yn borth ydaw. canys wynt a oed yn kynnal y rannev hynny or wlat gan yawn. A gwedy menegy ydunt hynny: wynt a doethant ac ev tylwith amkan petwar cant o wyr da gyt ac wynt hyt yn dyffryn klwit canys ywlat honno oed eidunt meibion Oweyn ap Edwyn. A gwedy klywet onadunt bot Howel a Moredud. a meibion Cadwgon yn dyuot: wynt a gynnullasant ev nerthoed wyntev gyt a meibion Vchdryt ev keyvnderw a freyng o gaer lleon. Ac a doethant yn ev herbyn ac ymlad yn wychyr ereulon oboptu a llad llawer: ac or diwed y foas meibion Oweyn ac adienghys or eidunt. Ac y llas Llywarch ap Trahayarn. a Iorwerth ap Nud oed wrda enrydedus a llawer gyt a hynny. Ac ereill avrathwynt ac uuant veiriw or brathev. Howel ap Ithel a vrathwynt ac aduepwynt adref ac ympenn y deugeint diev ybu varw. Moredud a meibion Cadwgon a ymchweilyssant adref heb lyvassel trigav yny wlat rac ovynt y freinc.

Pan oed oyt crist mil. c.xvi. o vlywynd y bu varw Murcherdach brenhyn iwerdon.

Pan oed oyt crist mil. c.xvii. y tagnavedwynt rwng brenhyn lloegyr: a brenhyn freinc. A gwedy ev tagnavedu yd erchys brenhyn lloegyr parattoi y longhev y dyvot y loegyr. ac wynt abarattoet ac adewisswit y gorev o nadunt y dwyn deu vab a merch yr brenhyn drwod gyt a deu cant or rei gorev eithyr y brenhin ehyn owyr a gwraged. A dechrev nos hwylav a orugant yny doethant hyt ynghevynn gweilgi: ac y doeth tympmestel arnadunt ac ev bodi heb diang yr vn onadunt. Ar brenhin oed mewn llong arall heb vynet ywrth y tir hayach. ac adienghys yr tir drachevyn. Agwedy klywet ohonav ry vodi y veibion nyctawt adoed yndaw: yny uu abreid ydaw diang ay eneit.

Pan oed oyt crist mil. c.xviii. mlyned y priodas Henri vrenhyn merch yr duc or Almaen. kyn no hynny ybuaasai merch Moelculum yn orderch ydaw ac y buasai varw. Ar haf hwnnw y duc ef llu mawr yn erbyn Moredud ap Bledyn a meibion

Cadwgon. Einion. Madoc. a Morgant. ac anvon onadunt wyntev ar Grufud ap Kynan arglwid mon y ervynneit ydaw dyvot yamdiffin ev tervynev rac y brenhin. Ac yntev a wnaeth hedwch adan llav ar brenhin ac adaw ev diva wynt o deleynt yw gyuoeth ef. A gwedy klywet onadunt vot y brenhin yn dyvot anvon gveision ieweinc y ymseithu ac wynt allad llawer onadunt a brathu ereill. amedrut y brenhin a saeth a rac daet yr arvev nyt argywedawt arnaw. Ac yna anvon yn ol Moredud a meibion Cadwgon a dyuot ar gret y ymwelet ac ef. ac yna y gwnaethant hedwch ac ef yr. x mil o warthee. Ac yna y dychwelavd y brenhin y lloegyr.

Pan oed oet crist. m. c.xix. hedwch uu y vlywydyn honno. Pan oed oet crist. m. c.xx. y llas Grufud ap Eulhayarn y gan Grufud ap Rys. Pan oed oet crist. m. c.xxi. y bu varw Eynion ap Cadogon. ac y gorchymynnws y Voredud y vraut y ran obowis a meirionnyd yr hwn adugassei y gan Vchdryt. ac y doeth Moredud ap Bledyn y gevynderw. ac Ithel ap Ririt ap Bledyn a ellynghessit o garchar Henri vrenhyn. adwyn y ar Moredud ap Cadogon y randiroed a orchymynnws y vraut ydaw. Agwedy klywet o Grufud ap Kynan ry wrthlad Moredud ap Cadwgon y gevynderw anvon a oruc y deu vab Cadwallawn ac Oweyn allu gantunt ac goresgynasant meirionnyd hyt yn llyn.

Pan oed oet crist. m. c.xxii. y lladawt Moredud ap Bledyn Ithel ap Ririt ap Bledyn y gevynderw. ychydic gwedy hynny y lladawt Cadwallawn ap Grufud ap Kynan y tri ewythyr. Gronw. Ririt. a Meilir. meibion Oweyn ap Edwyn. Canys Angharat e' Owein oed wreic y Grufud ap Kynan a mam y Gatwallawn. Owein. a Chatwaladyr. a llawer o verchet. Yny vlywydyn honno y lladawt Morgant ap Cadogon Moredud y vraut o dwyll.

Pan oed oet crist. m. c.xxiii. y doeth y rei auuassei yn keisiav normandi gynt. a dwyn peth o normandi o vedyant Henri vrenhyn. Pan oyd oet crist. m. c.xxiiii. y kyhudawt y freinc Grufud ap Rys vrth y brenhin. ac yduepwynt y tir aroassei y y brenhin ydaw kyn no hynny iarnaw. Ac yn diwed y vlywydyn ybu varw Daniel vab Sulien escop mynyw y gwr goreu or kymre ac yn archdiagon athagnauedwr gwyned ahowis.

Pan oyd oet crist. m. c.xxv. ybu varw Grufud ap Moredud ap Bledyn. Ac y delhis Llywelyn ap Owein: Moredud ay doddi yn llaw Payn vab Ithon y gadw

yingastell brugge. Yn diwed y vlwydyn ydaeth Morgant ap Cadogon y Gaerusalem am lad o, honaw y vrawt. agwedy y dyvot drachevyn hyt yn cyprys y bu varw.

Pan oyd oet crist. m. c.xxvi. y lladawt Moredud ap Llywarch y gevynderw gan vab Meuric. A deu gevynderw gan meibion Grifri a dynnawt ev llygeit. A Ieuf ap Oweyn a dallawt y dev vroder ac ay deholas or wlat ac y llas wynt. Pan oyd oet crist. m. c.xxvii. y llas Iorwerth ap Llywarch ygan Llywelyn ap Oweyn ym powys. Ac yn lleigys gwedy hynny y tynnwyt llygeit y Llywelyn hwnnw ac y dispadwyt y gan Moredud ap Bledyn. ac y llas Iuaf ap Oweyn ygan y gevynderw. a Llywarch alas a Madoc y vab. y gan Meuric y gevynderw. Pan oyd oet crist. m. c.xxviii. y tynnwyd llygeit Meuric ay geillew. Pan oyd oet crist. m. c.xxix. y llas Iorwerth ap Oweyn. ac y llas Cadwallavn ap Grufud y gan y gevynderw Cadwgon ap Gronw. ac Einion ap Oweyn yn nanhevdwy. ac ybu varw Moredud ap Bledyn amdiffynnwr gwyr powys. Pan oyd oet crist. m. c.xxx. nyt oed dym adyckit ar gof. nar dwy vlyned nessaf gwedy hynny.

Pan oyd oet crist. m. c.xxxiii. y bu varw Robert Courteheyse oyd ylyshenw ynngaerloiw mab William bastart ac yn iarll y normannieit ac y clathpwt ynngaerdyv. Pan oyd oet crist. m. c.xxxiiii. ybu varw Henri vrenhyn Lloegyr. iii. d. noueb'. yn normandi ac y clathpwt yn Redinges.

Ac ydoeth Stevyn uab iarll bloys a nei yr brenhyn oed hwnnw a darystyngaut dehev lloegyr yn wravl. Pan oyd oet crist. m. c.xxxv. y llas Richart a Gilbert y vab ygan Morgant ap Oweyn. Gwedy hynny y due Oweyn a Chatwaladyr tywyssogyon kymre ev llu hyt yngkeredigion. ac alosgassant castell Wallt' de Bec. achastell aberystwyth. gyt a Howel ap Moredud. a Madoc ap Iorwerth. ac alosgassant castell Richart delamar. a chastell dineyrth. a chaerwedros ac odyo dychwelut adref yn hyvryt lawen. Ac yn diwed y vlwydyn y doethant hyt yn kardigan ac amkan y chwe mil o bedyt kant. a dwy vil o wyr meirch arvauc. gyt a nerth Grufud ap Rys. a Howel ap Moredud o vrechinauw. a Madoc ap Ior. a deu vab Howel adugant ev lluoed hyt yn aberteiu: Ac yn ev herbyn wyntev y doeth Stevyn konstabyl y dref a Robert vab Martyn. a meibion Gerald. a William vab: ... a holl flandrysieit a normannieit ac ev marchogeon hyt yn aber dyvi ac ymlad yn wychyr kalet.

ac yn dissyvyt y foas y flandryswyr. ac y llas llawer onadunt: ereill a losgat. ereill a las traet ev meirch ac adalpwyt: ereill a vodas. ereill a dychwelassant yn glaf adref. Agwedy gorut arnadunt y doeth Owein a Chatwaladyr adref ac aneirfy o garcharoreon ac anreithiev a llurugev ac arvev a gwisgoed mawrweirthawc gantunt y hyvryt lawen.

Pan oyd crist. m. c.xxxvi y bu varw Grufud ap Rys arglwid deheubarth. A Grufud ap Kynan tywyssauc gwyned gwedy llawer o weithredoed da. Yn y vlwydyn honno y doeth meibion Grufud eilweith y keredigion ac y llogassant castell ystratmevric. a chastell ystevyn: a chastell sire Humfray a chaervyrdyn.

Anno: m. c.cxxxvii. Ac yna y doeth yr amherodres y darystwg lloigyr y Henri mab hi or amherawdyr. canys merch oed hi y Henri vrenhin kyntaf vab Willam bastart. Ac yny vlwydyn honno y bu diffic ar yr heul. xii. kl'. o ebrill:

Pan oyd oet crist. m. c.cxxxviii. y llas Kynwric ap Owein y gan wyr Madoc ap Moredud. Ac ybu varw Wallter vab Richart y gwr a seilawd gyntaf manachloc tyndyrn. Pan oyd oet crist. m. c.cxxxix. y bu varw Madoc ap Idnerth. ac y llas Moredud ap Howel y gan meibion Bledyn ap Gwynn. Pan oyd oet crist. m.c.xl. y llas Howel ap Moredud ap Ryderch or cantref bychan drwy dwyll. Ac y llas Rys ap Howel. Pan oyd oet crist. m.c.xli. y llas Howel ap Moredud ap Bledyn. ygan yr eidaw ehvn. yn ymryson hagen yllas Howel a Chadogon. meibion Madoc ap Idnerth.

Pan oyd oet crist. m.c.xlii. y delihis Robert iarll caerloyw Stephyn vrenhin yn lincol. iii'. kl' ap'l. Ac y llas Annaravt vab Grufud gobeith achedernyt deheubarth y gan wyr Catwaladyr. A gorthrwm oed gan Owein y vraut hynny canys merch Catwaladyr arodessit ydaw. ac yr hynny Howel ac Owein a dugant ran Catwaladyr o karedigion ay gastell yn aberystwyth alosgas. ac y doeth Miles iarll henford megys karw ay varchogion gyt ac ef. ac y llas o ergyt saeth. A gwedy alltudav Catwaladyr oe gyuoeth ef adoeth a llynghes ganthaw y aber menei or gwydyl Occer vab Occer a mab Turkyll. a mab Cherulf. Ac yno y kymodat rwg Oweyn a Chatwaladyr. A drwe oed gan y Gwydyl hynny canys oed amot ydunt dwy vil o vorkev yr dyvot gyt ac ef. A gwedy nas gavssant: wynt adalyassant llawer ac a dugassant gantunt yn attauel ev da.

Agweddy klywet o Oweyn hynny. ymlad ac wynt a oruc allad llawer a daly ereill. Ac ereill a diengys yn waradwydus hyt yn dilyn. Yn y vlwydyn honno yd aeth pererinion o gymre tu a chaerussalem ac y bodassant yn y mor. Ac yr atkyweirawt Hugyn vab Randwlf castell kymaron. a maelenyd. a chastell colunwy. Ac eluayl agavas y freinc ac ay darystwgassant hi. Ac y bu varw Innocent bab. ii. kl. apl. Anno. iiii°. y delihis sir Hywe Mortymer Rys ap Howel ac y llas rei oy wyr. ac ereill adalywyt. Ac y diffeithwyt aber-teiui ygan Howel ap Owein. a Chynan y vraut. ac y goresgynnassant castell caer vrydyn. ac edeilat castell mab Vchtryt. Anno. v°. y bu varw Sullien vab Richemart mab maeth eglwys llan padarn. ar kyv-iawnaf or kymre. x. kl. octob.' Ac y llas Meuric ap Madoc ap Ririt. a Moredud ap Madoc ap Idnerth. y gan Hyw Mortimer. Yny vlwydyn honno y cavas Cadell vab Grufud castell dinwileyr yr hwn a adeil-awd Gilbert iarll. A chastell caer vrydyn drwy Howel ap Oweyn ar gwy'r a oed yngarchar gyt ac ef. Ac odyna y doeth Cadell ay vrodyr Moredud a Rys y gastell llan ystiphan ac ymlad yn gadarn ac wynt a llad llawer cc ev gelynncon a brathu ereill. Yn lleigys gwedy hynny y freinc ar flandryssieit ac ev tywyssogcon meibion Gerald. a William or hay adoethant yn dissyvyt y ymlad arvn castell hwnnw. Aphan welas Moredud ap Grufud hynny a oed wercheitwat ar y castell kyt bei mab o oetran anroc y wyr y ymlad yn wrawl aoruc. Agweddy gwelet or freinc nat oed namyn nyver bychan yny castell: bwrw ysgolyon amgylch y gaer aorugant. aphan oedynt yn agos ar bylchev: y byrywt wynt yr klawd. ac y llas ereill val ydoed ev tyghetvenev. ac ereill ev kymhell ar fo. Yn diwed y vlwydyn y bu varw Run ap Owein gorev gwr y darper or kymre a theckaf. Ac y cat castell yr wydgruc ac y torrat yn yssic. ac y llas llawer or castellwyr ac ereill adalpwyt vn garcharoreon. Agweddy menegi i Owein hynny hof oed gantaw achyvodi llywenyd yndaw ac ymadaw ay holl dolur ay dristwech am y vab. Anno. vi°. yd aeth Lewys brenhin freinc ac amherawdyr yr almaen. a ierill a baroniet lloossogrwyd y Garusalem. Yny vlwidyn yd aeth Cadell ap Grufud ay vrodyr Moredud a Rys am ben castell y wis. ac anvon yn ol Howel ap Owein yn borth ydunt. A gwedy klywet o Willam vap Geralt ay vrodyr hynny: anvon y wahawd Howel a orugant o barthret y

brenhin ac adaw llawer o da idav yr dyvot yn borth ydunt. ac yntev adoeth ac a ym-diffynnawt y castell oy nerth ef. Ni bu bell gwedy hynny yny tyvawt tervyse rwg meibion Owein Howel a Chynan. a Chad-waladyr eu hewithyr brautev tat. Odena y doeth Howel a Chynan hyt yn meirion-nyd y darystwg y wlat ydunt. ac y gastell kynvayl a adeiliassey Catwaladyr. ac a oed yngeidwadayth Morvran abbat y ty gwyn. Ac ymlad ar castell allad rei abrathu ereill. a dianc ereill yn vew o getmeithas. Yn y vlwydyn honno y bu varw Robert iarll y gwr auu yn kynnal ryvel yn erbyn Stephyen vrenhin. xii. mlyned. Anno. vii. y bu varw Vchdryt escob llandaf gwr da santeid. ac y rodaf yny le Nichol vab Gourgant yn escob. ac y bu varw Bernard escob mynyw gwr da santeid ac y bu escob. xxxiii. Ac yny le yntev y doeth David ap Gerald archdiagon keredigion. Ac y bu varw Robert escob Henford gwr da kredyfus a da wrth tlodeon. Ac yny le yntev y kyssegrywt Gilbert abat caer loyw. ac yny vlwydyn honno y bu maruolaeth mawr yngymre. Anno. viii. y gwnaeth Owein ap Grufud ap Kynan brenhin gwyned castell yn Ial. ac y gwnaeth Cat-awaladyr ap Grufud castell llanrystut ac a rodes y ran o keredigion y Cadwgon y vab. Yn diwed y vlwydyn yd adeilawd Madoc ap Moredud castell Croesoswallt. Ac a rodes yw neynt. Owein. a Meuric meibion Grufud y ran o kyveilyauc Anno. ix°. Cadell ap Grufud a atkyweir-iawt ketweli. Yny vlwydyn honno y delhiis Owein brenhin Gwyned Kynan y vab. Ac y delhiis Howel ap Owein Cat-waladyr y keynderw ac aduc y gyvoeth ay gastell iarnaw. Ac y doeth Cadell a Moredud a Rys meibion Grufud ac ev lluoed y keredigion hyt yn Ayron. Ac y daeth Madoc vab Moredud brenhin Powys yn nerth y Randwlf iarll Caer. yn erbyn Owein Gwyned. Ac y llas llawer oc ev gwyr yn konsyllt. agyrru ereill ar fo. Anno. dom. M.C°.l. Cadell. Moredud. a Rys meibion Grufud aganattassant kered-igion y Howel ap Owein dieithyr castell pengwern. castell llan rystut a gavas o hir ymlad ac alas y castellwyr oll. Ac yr atkyweiriawt Cadell ay vrodyr castell yst'meuric. Ac val yd oed Cadell yn mynychu hely bevnyd y doeth gwyr Dynbych ay guraw yn yssic ay adaw yn lle marw. Ychydig gwedy hynny y cavas Moredud ap Grufud a Rys y vraut Gohyr ac alosgassant castell aberllychwr. ac a adeiliasant castell dinwyleyr. Acid

adeiliaud Howel ap Owein castell vab Gufffrei yn dyffryn calettwyur. Anno .i. Owein ap Grufud a yspeiliaud Cunedu y nei. a Chatwallawn y vraut oy lygeit ay geilliey rac bot etived ydunt. A Madoc ap Moredud a ladawt y Stephen vab Baldwyn. Ac yr alltudwit Catwaladyr o von ygan Owein y vraut. Ac y bu varw Symeon archdiagon kelynnawc gwr da enrydedus. Anno. ii°. y cavas Moredud ap Grufud a Rys y vraut castell penwedic. a chastell dynbych o vrat nos yr hwn arodesyt y gadw y Willam vab Gerald. A chastell aber avyn agafasant allad llawer allosgi adyvot ac anreith dirvaur adref. Ac y doeth Rys ap Grufud a marchoclu mawr ganthaw ac a diffeithawt castell ystrat kyngen. Ac ody na y diffeithawt yr eil weith kyveiliawc. Yny vlwydyn honn y bu varw Daid brenhin ysgottieit. ac y doeth Henri tywyssauc y dir lloygyr. Ac y bu varw Randwlf iarll caer leon. ac ydaeth Cadell ap Grufud y perindawt ac y rodes mediant yv vrodyr Moredud a Rys yny deley drachevyn. Anno. iii. y bu varw Stephvyn brenhin lloygyr y gwr ay kynhelis drwy enwired ac nyt trwy etholodiaeth. ac yny ol yntev ydoeth eilweith Henri mab Geffrei plawntegenet iarll peytw a gat o amherodres rvneyn a oed verch y Henri vrenhin vab Willam bastart. ac a gymyrth Elianor brenhines freinc attaw ac a gynhelis y dyrnas yn gadarn. Yny vlwydyn honno y bu varw. Grufud ap Gwynn. Anno. ii. y bu varw Moredud ap Grufud ap Rys o keredigion ac ystrattywi a dyvet. ac y bu varw Geffrei escob llandaf. ac y bu varw Roger iarll henford. Anno v°. y kiglev Rys ap Grufud bot Owein Gwyned y ewithyr yn dyvot allu maur ganthaw y keredigion. ac ydoeth yntev yny erbyn hyt yn aber dyvi y ymlad ac ef. ac y gwnaeth yno fos a chastell. Yny vlwydyn honno y gwnaeth Madoc ap Moredud tywysauc powys castell yngereinawn kyverbyn kymher. ac y diengys Meuric nei Madoc o garchar. Ac y kyssegrwit eglwys veir yn meivot. Ac y bu varw Terdelach brenhin Connach. Anno. vi°. yduc Henri vrenhin y lu hyt yn morva kaer leon ac yno gossot y bebyllev. ac yn y erbyn yntev ydoeth Owein Gwyned ay lu hyt yn dinas bassig. ac yno mesurav lle castell a dyrchavel klodiev mawr. a gwedy klywet or brenhin dynny anvon tywyssogyon ierll a barwnieit a llu mawr gantunt hyt yno. Ac yn ev herbyn y doeth Daid ap Owein ac ev hymliit hyt yn traeth caer gan ev llad yn

olourud. A gwedy gwelet or brenhin hynny kynnullav y lu ygyt a oruc a mynet ar hyt y traeth hyt yn rudelan. ac ydaeth Owein y tal llwyn pennant y vessurav castell. ac ody na gwneithur codiant yr brenhin ay wyr. ac ody na ydaeth Madoc tywyssauc powys a thalm o lu y brenhin gyt ac ef ar longhev hyt yn aber menei. ac yno cyrchu mon ac yspeiliaw eglwys veir. ac eglwys pedyr. A hynny a dangossas duw ydunt. trannoeth y doeth ieigtyt mon y ymlad ac wynt. ac y foas y freinc ac y llas llawer onadunt. ac ereill a vodas. ac ychydic obreid adienghis yr lloghev. ac yna llas Henri vab y Henri vrenhin a thywyssogyon y llonghev oll. ac yna yr hedychwt rwng y brenhin ac Owein. Ac y cavas Catwaladyr y dir. ac ydaeth y brenhin y loegyr. ac y cavas Ior. Goch ap Moredud castell Ial ac ay lloggas. Anno. vii°. y llas Morgant ab Owein o dwyll y gan wyr Iuor ap Meuric. ac y kymyrth Ior. y vraut caerllion a holl tir Owein yn eidaw ehvn. ac y kynheliis Rys ap Grufud ryvel a brenhin lloegyr gwedy hedychu holl tywyssogyon kymnry ac ef. ac a berys y holl deheubarth mvdaw hyt yn diffeithwch tywy. Agwedy klywet or brenhin hynny. anvon kennadev attaw y erchi ydaw dyvot yv lvs kyn dygyvor kymre a lloegyr a freinc am y ben. ac yny gynghor y cavas kyrchu y llys a hedychu ar brenhin a oruc. Ac yna y rodes y brenhin ydaw^y cantref mawr achantrefoed ereill ymplith kyuoeth-ev barwnyeit ereill. rac torri ac ef rac llaw. Ac y kymmyrth Rys hynny ay gynnal yn hedwch canys o dwyll y gwnaethpwynt ac ef hynny. Yn hynny y doeth Rog' iarll Clar oed wr kadarn a chwannav y gyuoeth-ev yn gymre. ac ervynneit yr brenhin caffel goresgyn ar y kymmre. ac y cavas. Ac y doeth y keredigion a hedychu a Rys. a gwedy hynny ef a doeth hyt yn ystrat meuric ac ystoriav y castell. a chastell hwnfrev ar dyvi. achastell dinwrth. a chastell llan rystud. a oyd eidav Wallt' Cliford. achastell llan ymdyvi. ac a berys kyrchu anraith o gyvoeth Rys. Ac y perys Rys menegi hynny yr brenhin. ac id erchis y brenhin gwneith' iawn y Rys ac nys gwnay. Agwedy gwelet o Rys nachaffei dym: ef a oresgynnavt holl kestyll keredigion o a gadarnhaassey ierll abarwnyeit yno. ac ay hanreithiawt. Agwedy klywet or brenhin hynny. ydoeth yr eilweith y deheubarth kymre a chymryt gwystlon ygan Rys ap Grufud adychwelut y loegyr. ac yn lle ydaeth drwy vor. Anno. viii°. y goresgynnws Rys holl gestyll

dyvet or awnaethassey y freinc ac ay llogas. ac adoeth amben kaervyrdyn. Agwedy klywet o Reinallt vab Henri vrenhin hynny kynullaw a oruc attaw y freing a sayson ar flandryswyr ar kymre ydyuot amben Rys. Ac yna ykiliawd Rys ay wyr ar eidunt hyt yn mynyd kynyn rychtir mein. Agwedy dyuot Reinallt ay iarll brustev a iarll clar a deu iarll ereill a Chatwaladyr ap Grufud. a Howel. a Chynan. meibion Owein a lloed mavr ganthunt hyt yn Dynwylleir. a messuraw castell yno. A gwedy na chafant dim ywrth Rys yd aythant adref yn llaw wac. Agwedy klywet o Rys hynny: ellwng a oruc yntev ywyr adref. Anno. ix.^o. y bu varw Madoc ap Moredud tywyssave powys. ac y clathbwyt y eglwys tysiliav yn meivot. Ac yn lleigys gwedy hynny y llas Llywelyn y vab yn hwn yd oed gobeith holl powys. Ac y dalpwyd Cadwallawn ap Madoc ap Idnerth ygan Einaun Clut y vraut. ac y rodes yntev yngharchar Owein ap Grufud. ac y rodes yntev ef yr freinc. ac y dienghis yntev ohyt nos ogyghor ywyr ay vrodr maeth. Anno. M^c.lx. gwedy marw Adrian y barnwit y goruodedigaeth o freinc a lloegyr y Alexander ac y dyrchafwyt yn bap. Anno. i.^o. y bu varw Agharat wreic Grufud. Ac y bu varw Meuric escob bangor. ac y cavas Howel ap Ieuaf castell walwern yngkyueiliawc drwy dwyll. ac am hynny y kymyrth Owein ap Grufud tristwech yndaw am varw y vam. [hyt na allei dim y digrifhau. Agwedy mynet hynny heibiaw y doeth Owein ay lu hyt yn llandyunan yn Arwystli a chynullav anreith dirvaur. ac y doeth gwyr arwistli gyt ev harglwyd Howel ap Ieuaf ac ymlit yr anreith hyt yngordwr hafren. ac yna ymchwelud o Owein attadunt ac ev hymlit ac ev llad obreid y dienghis ev traen yn vew. Ac yna y doeth gogonyant mewn Owein ac yr atkyweiriawt y gastell drachevyn. Anno. ii.^o. y kessegrwyd Thomas Chaunseler cil Henri vrenhin yn archesgob ygeint. Ac y torrat castell Carregova y gan Owein ap Grufud ac Owein ap Madoc. a Moredud a Howel. Ac ydaeth Henri vrenhin allu dirvaur ganthaw y deheubarth kymre hyt ympencadeir. ac a gymyrth gwestlon gan Rys ap Grufud ac a dychwelavd y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y llas Eynon ap Anaraut ygan wr idaw ehvn Wallt' ap Llywarch yny gwysc. Ac y llas Cadwgon ap Moredud y gan Wallt' vab Richard. Ac y kymyrth Rys ap Grufud y cantref mavr ar tir yn dinefwr yn eidaw ehvn. Ac y

bu varw Kedivor vab Daniel archdiagen keredigion. Ac y bu varw Henri vab Arthen yr ysgolheic gorev or kymre or a oed yn un oes ac ef. Anno. iii.^o. y gwelas Rys ap Grufud nat yttoed y brenhin yn kwplau y edewyt. ac na allei bychedockau val ydoed. rac tlodi. ef a gymyrth tir Rog' iarll clar a hynny o annoc Eynio' y nei ac a oed tywyssauc llu idaw ac alas. Ac a oresgynavt holl keredigiavn yr eilweith. ac a llogas castell ab' reidaul a chastell mabwynnyaun. ac a anreithaut y flandryswyr yn vynyech gan ev llad ac ev llogi. Ac yn lle gwedy hynny y kytdylunavt y kymre. a gwrthot kethiwe't y freinc iar nadunt. Anno. iii.^o. y diffeithawd David ap Owein tegegyl ac aduc y gwyr ac ev holl allu gyt ac ef y dyffryn klwit. A gwedy klywet or brenhin hynny ef adoeth yno a mynnassu gwnieithur castell yno. ac y gymmyrth gwestlon ac ydaeth hyt yn ruelan. ac yno y bu tri diev yn messurav castell ac a dychwelavt y loegyr. Ac eilweith y doeth a dethol ymlad wyr o loegyr. a normandi. aflandrys. ac angiaw. a gasgwyn. a phrydyn. hyt yn croes Oswallt. Ac yny erbyn yntev y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud ap Cynan a llu gwyned. a Rys ap Grufud o deheubarth. ac Owein kyueiliauc. a Iorwerth coch. a meibion Madoc ap Moredud a holl powys. a deu vab Madoc ap Idnerth ac eu holl lloed hyt yn Edeirnon. Ac yno messuraw castell yn Corvayn. Agwedy klywet or brenhin hynny. dic uu ganthaw. a dyuot ay lu amben coet aber keiriauc ay lad hyt y llawr. Ac y doeth yehydic or kymre heb wybot yw tywyssogyon ac ymlad yn wraul allad llawer or rei gorev oboptu. Ac odena ydyc y brenhin y lu hyt yn mynyd berwyn. ac yna pebyllu adyuot glaw arnadunt yny uu veiriw llawer onadunt rei o annwyt ereill o newyn. Ac yno y cavas yny gyghor dychwelut y loegyr. apheri dallu y gwestlon a oed ygkarchar ganthaw y kynt. nyt amgen. deu vab Owein vrenhin. Catwallawn. a Kynwric a Moredud. meibion Rys. a llawer or rei ereill. o lit wrth y kymre. Eilweith y cavas yny gyghor dyvot hyt yngkaer lleon ac yno kyweiriav y castell yny delei llynghes o Dilyn. ac o Iwerdon attaw. Ac ny bu digaun ganthav hynny namyn anvon drachevyn y gyrchu niver avei uuy. ac ydaeth yntev y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y cavas Rys ap Grufud Aberteivi ac a losges y castell ac ay drylliaut ac a duc anreith diruawr odyo. ac a achubaud castell kilgarran ac adelhiis

Robt vab Stephvyn ac a dodes yngharchar. Yny vlwydyn honno ydaeth govent gyntaf ystrat flur. ac y bu varw Llywelyn ap Owein. Anno. v^o. ydoeth y freinc o benvro ar flandrysyr y ymlad a chastell kylgerran ac y llas llawer onadunt adychwelut adref yn llaw wac. Ar eil weith ydoethant ac ny dygrynhoas dim ydunt. Yny vlwydyn honno y distrywiaut Owein ab Grufud dinasbassig. ac yd alltudwit Diermid vab Mwrechad oy vrenhinaeth. ac y doeth yntev hyt yn normandi y gwynav vrth brenhin lloegyr ac y ervynneit idaw y gyvansodi yny gyuoeth drachevyn. Yny vlwydyn honno yd alltudwit Ior' coch oy dir yn mochnant y gan y deu Owein. ac a rannasant rygthunt. Mochnant ewch rayadyr y Owein kyueiliauc. ac is rayadyr y Owein vachan. Anno. vi^o. y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud owyned. a Rys ap Grufud odeheubarth a gyrru fo ar Owein kyueiliauc adwyn kereinavn yarnav. ay gorchymyn y Owein ap Madoc o walwern. Ni bu bell gwedy hynny yny doeth Owein kyueiliauc allu or freinc ganthav ac a dorassant castell kereinavn ac ay llogassant. allad yr holl castellwyr. Yn diwed y vlwydyn honno y doeth Owein a Chatwaladyr tywyssogion gwyned a Rys ap Grufud o deheubarth hyt yn rudelan. ac yno ybuan tri mis yn adeiliat castell gvedy torri y castell y gafsant yno ay llogsi achastell prestattvn ac ymchwelut adref y ev gwlat yn hyvryt lawen. Anno. vii^o. ydoeth Fredric amheraudyr ruvein a llu mawr ganthaw hyt yn ruvein athorri eglwys pedyr agwneithur afrool mawr. ac y dielys yr holl kyuoethauc llad y lu yntev kynmwiaf. Ac y llas nei y Wrgenev abat y gaa Kynan ap Owein. Anno. viii^o. ydill-yghwyf Robt ap Stephyn o garchar Rys. Ac y doeth Diermyt vab Mwrechath a marchauc lu mawr ganthav hyt yn Iwerdon ac y llochgarmon y doeth y dir ac ay gorgesgynnavt. ac yny vlwydyn honno y bu varw Robt iarll leicestyr. Anno. ix^o. y llas Meuric ap Adam o buellt ygan Mor-edud pengoch y gevynderw o dwyll yny gvsc. Ac y bu varw Owein ap Grufud ap Kynan tywyssauc gwyned gvedy llawer o goruodedigaetheu. Anno. dom. M^o.c^o.lxx^o. y llaadat David ap Owein Howel y vraut yr ynaf. Anno. i^o. y pymphet dyd gvedyr nodolic y llas Thomas archescob keint yny escopwisc wrth allor ydrindaud yny eglvys elhn yngkeint achledyfeu ygan Richard Bryton' a Hugos normyrvile. a William Tran. a Reinallt vab yr arth. o annoc

Henri vrenhin lloegyr. am na adei idav trethu yr eglwiscv yn erbyn gvahard y tryded Alexander pab. A yna ygversev hyn. Ann' millen' centen' septuagen'. Prim' erat p'ma' corruiit ense Thomas. Yny vlwydyn honno y daeth Ric' vab Gilbt Stragbow iarll amhwydic Iwerdon ac a gymyrth merch Diermit vrenhin yn wreic briaud idav. ac awnaeth ladva vaur yn dilyn. Ac yn lleigys y bu varw Diermyt ac y glathpwit ef yn ferna. Ac y bu farw Robt ap Llywarch. ac y bu tervysc rwg brenhin freinc abrenhin lloegyr am lad Thos archescob. canys rodassei meichev y vrenhin freinc na chwyvit wrthaw. nyt amgen no Henri duc borgwyn a Theobaldu' y vraut. Agwedy klywet o Alexand pab anvon at brenhin freinc ar meichev. a gorchymyn ydunt kymhell brenhin lloegyr hyt yn ruvein ywneithur iawn am ry lad yr archescob. Ac anvon o brenhin lloegyr hyt yn ruvein y esgussodi drostaw na allei dyvot yna. Yn hynny ydoeth Rys ab Grufud idaristwng Owein kyveiliauc y dav gan y verch ac agymyrth seith or gwistlon ganthav. Yn hynny ydoed ar y brenhin ofyn ysgmunoliaeth o ruvein. Ac yd oed yny vryt vynet ydarystwng Iwerdon. Ac y doeth pavb oy dywyssogyon attav o loegyr achymre. Ac y doeth Rys y ymhedychu ar brenhin ac yaeth yny ewylls o trychan meirch. a. iiii^o. mil o ychen a. xiiii. o wystlon ar hynny. Odyno yd aeth y Gaerllion ar wyse ac aduc ydinas yar Ior. ab Owein ap Caradoc ap Grufud. Am hynny yd aeth Ior. ay deu vab Owein a Hywel. ev mam oed Angharat verch Vchrit escob llandav. a Morgant ap Seisyll ap Dyfynawal o Dudgu verch Owein chwaer yr dywededic Ior. o llawer gyt ac wynt a anreithissant ywlat ac a distriw-assant ydref hyt y castell. Ac y doeth y brenhin a llu maur ganthav y benvro. ac yno ef arodes y Rys keredigion. ac ystrat-tywi. ac arwistli. ac alvael. Ar haf hwnnw Rys a atkyweiriavt castell abteivi yr hwn adristiwasse gynt. pan delhiis Robt. vab Stephyn o Nest verch Rys ap Teudwr. Ac ef aberis kynnullav y meirch a edevssyt yr brenhin ac adoeth y ymwelet ar brenhin hyt ym penvro. ac odeno yd aeth y brenhin hyt yn mynyw y perindot ac arodas yn offrwg deu canteleop o bali a dyrneit o ariant amgilch chweigeint. ac y gvahodes yr escob ef. ac y kymyrth gvahand ac yehydic o niver ygyt ac ef. Ac yna y doeth Richard iarll oywerdon y ymgetmeithiaw ar brenhin: canys oy anuod y daeth y Iwerdon. Agwedi bwit duw

gwyl vihangel ar law mawr y doeth hyt yn penvro. Ac yno y doeth Rys a chwe meirch a phetwar vgein meirch. Ac o hynny ny chymyrth y brenhin namyn vn arbymthec arugeint. gan ev diolch y Rys yn vaur. Agwedy ev dyuot hyt y ty gwin ygyt. ef a rodes y Rys Howel y vab auu-asse y yngwystyl yn hir yn lloegyr. Ac yspeit am y gwystlon a oed yny vryt ev kymryt o newyd. ac am yteyrnet ynny delei o Iwerdon. Ac yna y peris parattoy llynghes y vynet Iwerdon. a duw gwil Calixti pab yd ellynghaud y llu yr llogheu. Ac y doeth gwynt gwprwith ac a yrawt y brenhin yr tir drachevyn. Agwedy ev dyvot Iwerdon y trigassant yno y gayaf heb argyweddu dim ar y gwidyl. Anno. ii^o. y bu marvolayth maur ar lu y brenhin rei o newin. ereill o newyd bwydev. ereill o diffie na ellyt dwyn kyfnewidiev ar vor yn amser gayaf. Yny vlwydyn honno y bu varw Catwaladyr ap Grufud ab Kynan. Ac ydoeth ybrenhin yn wythnos y diodeifein hyt yn penvro ac ychydic o niver gyt ac ef. ac adaw y varwnieit ay varchogeon yn Iwerdon. Ahynny o achos kennadev y pab a rei brenhin freinc. Ac yno ybu duw pasch athrannoeth ac y cafas Rys ymdidan ac ef yn talacharn yn mynet ytu a lloegyr. Agwedy dyvot y loegyr o honaw auon a oruc kennadev at Ior. ap Owein ierchi ydaw dyvot y ymdidan ac ef ac y gadarnhau hedwch rynthunt. Ac ydoeth Owein ap Ior. o arch y dat ydyuot gyt ac ef ylys ybrenhin. ac y doeth gwyr iarl brustov o caer dyf ford y castell newyd ar wysg ac y lladassant ef yn was ievanc klotvaur. A gwedy menegi hynny yw dat ac y Howel y vraut ac yr lleill a oed vn ac wynt. nyt ymdiredassant yr brenin ohynny allan namyn gwneith' gwaethaf ac y gellynt ar gyvoeth ybrenhin olad allosgi ac anreithaw heb drugared. hyt ynkaer low ahyt yn henford. Ac yna y gwnaeth ybrenhin Rys ap Grufud yn vstvs ar deubarth kymre. ac yntev aaeth yfreinc heb olud. Yn hynny mys aust ycavas Seissill a Dyvynwal a Ieuan ap Seissill ap Ririt. castell Aber Govenny odwyll ygan wyr y brenhin. Anno. iii^o. ybu yr hin deegaf yn amser gayaf hyt difiev kyuarchavel ac yna y doeth taranev aglaw achenllysc athorri bric y coet hyt ydaear. ac yssu o bryvet y deil yn llwyr hyt na alley y gwydvilot ymborth. ac y peryglavt llawer or bobyl ac or ysgrybyl. Yny vlwydyn honno y ganet Meuric ap Rys ap Grufud. a mab y verch Moredud y vraut. Ac ydaeth Henri ieuanc vab Henri brenhin

lloegyr dros vor at y dat. agovyn yw dat peth awnay canys nat oed ydaw ymborth onyt agaffei gan ydat. Ac yd erchys y dat rodi ugeint pvnt or monei hwnnw beunyd ydaw. Ac y dywat yntev na chiglev rodi lfreiy y vab brenhin erioet ac nas mynnai yntev. Ac yny gyghor y cavas mynet ydinas twrws a chymryt areant yn echwyn gan y bwrdeisseit ydref. Aphan giglev y brenhin hynny: gvaharth aoruc na rodyt ydaw yvgeiniavc. ac anvon gwyr oy lys ehvn yn daly ay warchadw yny darffei ydaw kymryt kyghor amdanaw. Ac y perys yntev medwi y gweircheitweyt athra uuant yn kysgu. ydaeth ymeith ac ychydic owyr gyt ac ef hyt at brenhin freinc y chwegrwn. Yn hynny yr anvones Rys ap Grufud Howel y vab dros vor at Henri vrenhin yw wassneithu. ac y bu llawen ybrenhin wrthaw a diolch yn vaur y Rys y anvon yno. Yn hynny yd oed Henri ieuanc drwy nerth y chwegrwn a Theobaldus duc bwrgwyn a chyghorwr flandrys yn ewyllyssu gwrthnebu y gyvoethev ydat. Duw m'chergwith. xv. kl. aust y doeth Ior. ap Owain amben Caerllion ac ymlad ardinass ynyw kavass. a daly gwyr y dinass yny gafas y gastell. Odeno ydaeth Howel ap Ior. o hyt nos y gastell gwent. athrannoeth y darystynghavt y wlat idaw dieithyr ycastell. ac agymyrth gwystlon or rei goreu or wlat. ac yna y gyrrawd David ap Owein owyned. Maelgwn y vraut hyt yn Iwerdon ac agymyrth Mon y eidaw ehvn. Anno. iiiii^o. y bu varw Kynan ap Owein. Ac y gwrthladawt Dd. ap Owein y vrodyr ay gevynderiw o wyned ac ay kymyrth yn eidaw ehvn. Ac a garcharawt Maelgwn y vrawt. Anno. v. peris Howel ap Ior. ogaerllion heb wybod yv dat daly Owein y gevynderw athynnv y lygeit ay geillev rac kaffel etived o honaw canys ef oed wir etived ar caerllion. Ac yn dissyvty ydoeth y freinc ac alltudaw Ior. a Howel y vab odeno. Ac y tagnavedwyt rwg Henri vrenhin lloegyr a Henri ieuanc y vab gwedy distrywiaw llawer o Normandi agwladod ereill. Ac y delhiis David ap Owein. Rodri y vraut dro dwill ac ay dodas mewn carchar kyfinc a gevynne arnav. am geisiaw ran o dref y dat iganthaw. Ac yna y kymyrth Dd. ap Owein Emme chwaer yr brenhin yn briawt odybgyu caffel am hynny kynnal y gyvoeth yn hedwch. Ac yn hynny y dienghys Rodri o garchar y vrawt. achyn diwed y vlwydyn ef aduc Mon iarnav a Gwyned ewch Conwy. Duw gwyl Iago apostol ydaeth Rys ap Grufud y Gaerlow yr kwnsili a holl tywys-

sogeon kymre gyt ac ef or a uassei yn erbyn y brenhin. nyt amgen. Catwallawn ap Madoc y gevynderw o vaelenyd. Eynion Clut y daw gan yverch o elvayl. Eynion ap Rys y dav gan y verch o gwerthrynnyon. Morgant y nei ap Gwlad' y chwaer. tat Caradawc ap Iestin owlat vorgant. Grufud y nei vap Nest ychwaer braut Iuor vachan ap Meuric o semhenyd. Ior. ap Owein o gaerllion. a Seissyll ap Dyvynwal o went ewchaf abriodassei Gwladus chwayer y Rys ap Grufud. Agwedy ev dyvot yno y brenhin arodes hedwch ydunt. ac arodes Caerllion y Ior. ap Owein. Ac y llas Seissill ap Dyvynwal o dwill yn gastell ab' gevenni ygan arglwyd brecheynavc. Ac yllas Geffrei y vab a goreugwyr gwent. a Gwlad' y wreic adalpwyt. a Chatwaladyr y mab alas. Agwedyr lladua mordruan ahonno ny allawd kymro ymdiriet y dwyll y freine ohynny allan. Cadell vab Grufud o orthrwm heint gwedy kymryt habit crevyd amdanaw yn ystrat flur y bu varw ac yno y clathpwyt. Ac Richard abat clerval mewn manachloc yn ynyl dinas ramson y doeth manach ay vrathu a chylllell ac or brath hwnnw y bu varw. Anno vi°. y bu varw Kynan abat y ty gwyn. A Daidid escob mynyw. ac yny le yntev y doeth Perys. Ar nodolic hwnnw y gwnaeth Rys ap Grufud y wled vawr yngastell ab' teui. y ymryson pwy orev o gerd tant. nev gerd tavot dros wyneb kymre. a lloegyr. a phrydyn. ac iwerdon. a pheri gwneith' dwy gadeir. vn yr gorev or telynoryon. arall yr gorev or beird. Ac or telynnoryon gorev oed gwas ieuanc or llys. or beird gorev oed rei gwyned. ar wled honno o gyhoydwyd blwydyn kyn y wneith'. Yny vlwydyn honno y gwnaethpwyt kwnsili yn llvndain am hanner y grawys y gadarnhav kyfreithev yr eglwysev. ac y tyfawd ymryson y rwng archescop keint. ac archescop caer efrawc am eistedvaev yngwyd y cardinaeliet o ruvein. kyrchu aoruc archescop keint lle delehe vot. Athrannoeth yd achubawt archescob caer efrawc y lle hwnnw yngwyd y cardinaliet. ac y doeth nebyn or tu drachefyn idaw ay dynnw ef ay gadeir yny uu yn wysg y wegyl yr llaur. ay guraw a dwylaw ac a thrayt yn yssic. abreid uu idaw diang ay eneit. Anno. vii°. yllas Eion clut. A Morgant ap Moredud alas hevyt. Ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell rayadyr gwy. Anno. viii°. meibion Kynan a ryvelassant ar arglwyd Rys. Anno. ix°. y llas Catwallawn. Ac y prypheythwyd Covent yn nant teyrnon. ereill ay geiliw manachloc devma.

ereill manachloc caerllion ar wysg. Anno dom. M°. c.lxxx. ny bu dim or a dyckit ar gof yny vlwydyn honno. Anno. i°. y bu varw Alexander bap. Ac yny le ydetholet Luci'. Ac y bu varw Adaf escob seynt Assaph yn ryt ychen ac y clathpwyt ef yn Osyney. Anno. ii°. y llas Randwl de Poer ac ychydic o varchogeon gyt ac ef. ygan gweission ieuene o went. Anno. iii°. y bu varw Henri vrenhin ievanc trydyd Henri oed hwnnw. yn mywytydat. Ac y bu varw Richard archescob keint. Anno. iii°. y bu varw Ryderch abat y ty gwyn. ac y bu varw Meuric abat y Cumhir. Anno. v°. y doeth y padriarch. o garusalem o loegyr y geisiaw nerth gan Henri brenhin lloegyr. canys daroed yr ldeon a Saracinieit distriw caerusalem yn llwyr. Ac y dychwelavt drachevyn ac amdeler o wyr meirch a phedyt ganthaw. Duw kalanmei y symvdavt yr heul y lliw megys. pan vei diffic arnei. Yny vlwydyn honno. Dd. abat ystrat flur auu varw. A Howel ap Ieuaf arglwyd arwystli. ac Einion ap Kynan. ac y clathpwyt wynt yn ystratflur yn enrydedus. Anno. vi°. y bu varw Luci' bap. ac yny ol ydoeth Vrban' tryded. ac y daeth covent ystrat flur hyt y redynavc velen yngwyned. ac y bu varw Perys abat clervall. ac yllas Catwaladyr ap Rys o dyvet yn lledrat ac y clathpwit yny ty gwyn ar daf. Anno. vii°. y bu varw Ithel abat or trallwng. Ac y llas Owein ap Madoc y gorev or kymre drwy dwyll yn garrec gova nosweith ygan veibion Owein kyveiliawc. Gwen oynwyn a Chaswallawn. Llywelyn ap Catwallawn a dalpwyt ygan y vrodyr ac adynhwyt y lyget. Maelgwn ap Rys o deheubarth adiffeithavd dinas Dynbych ac ay llogas. Ac vegys llew yn hela y doeth llawer or flandryswyr ac y lladavt ef wynt oll. Anno. viii°. y doeth paganieit a saracinieit y Caerusalem dechrev y grawys ac adugant y groc y diodefavt duw arnaw gantwnt. ac yspeiliav ydinas allad llawer or cristonogyon adly ereill yngkarchar. Ac amhyunny ydaeth Philip brenhin freine. a Henri brenhin lloegyr. a Baldewyn archescob keint alluosogrwid o gristonogeon a chroes. Anno. ix°. y bu varw Henri vrenhin.

Ac yny ol yntev y doeth Richard y vab y vrenhin. y marchauc gorev ar devraf. Yny vlwydyn honno y cafas Rys ap Grufud castell seinther. ac abercorran. allan ystyphan. Ac aberys daly Maelgwn y vab ay garcharu y gwyr a oed blodev y marchogeon ac aundiffynnw deheubarth kymre.

Anno dom. M^o.c.xc. ydaeth Phelip brenhin freinc. a Richard brenhin lloegyr. a Baldewyn archescob y Gaerusalem a dirvawr llu ganthunt o ieirll a barwnieit. ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell yn ketweli. Ac y bu varw Wenlliant verch Rys blodev gwraged' kymre otegchw. Anno. i^o. y bu varw Grufud Maylor brenhin Powys yr haylaf or kymre. Ac y bu varw Gwion escob bangor gwr mawr ygrefyd. Ac y bu diffic ar yr heul. Ac y bu varw Baldewyn archescop keint. Ac y llas Einion or porth y gan y vraut. Ac y cavas Rys ap Grufud castell dyneinir. Ac y bu varw Owein ap Grufud yn ystratflur. Anno. ii^o. y dienghis Maelgwn ap Rys o garchar arglwyd Brecheinoc. Ac y cavas Rys ap Grufud castell llanmadein. Ac y bu varw Grufud vab Cadwgon. Anno. iii^o. y dalpwyd Richard vrenhin lloegyr yn dyvot o Gayrusalem ygan nebun iarll ac y rodad yngkarchar yr amherawdyr. yn oruu ar loegyr gwystlaw kareglev y manachlogoed ar eglwyssev ac ev eurllestri yr yellwng or karchar. yny vlwydyn honno y darystyngawd Rodri vab Owein ynys von. a hynny o nerth meibion Godrich. A chyn diwed y vlwydyn y gwrthladwyd ef or ynys y gan veibion Kynan. Ac y cavas gwyr Maelgwn vab Rys castell ystratmevric. yn wrawl nos nodolic drwy ev peiriannev. Ac y cavas Howel seis vab Rys pennaeth deheubarth castell gwsy drwy dwyll. Ac adelhiis Phelip vab Gwis ay wreic ay deu vab. Agwedy gwasgaru a castell kyt dyhunaw a oruc a Maelgwn y vraut y distrywaw castell llannuhadein. Agwedy gossot oet dyd. ydoeth y flandryswyr yr dywededic castell ac ymlad yn diobeith ac wynt a gwneith' lladva dirvaur onadunt. a chymhell ev gwyr ar ffo. Ac ymgynnulla a oruc y kymre am ben ydywededic castell ac ydistriwiwt. Ac y delhiis aranaut y deu vroder. Madoc. a Howel. ac ytynnawt ev llygeit. Anno. iii^o. y rodes Maelgwn vab Rys castell ystrat meuric yr hwn ar-odassei Rys ap Grufud idaw. yntev ay rodes yv vraut dros y wystlon. Ac y gwnaethpwyd yr eilweith castell rayadyrgwy. - Ac y dalptwyd Rys y gan y veibion ac y carcharwyd a Howel seis o dwyll ar Maelgwn y vraut a ellyngawd Rys y dat o garchar. Ac y kymyrth meibion Catwallawn castell de Nyuer yr hwn a oed eidiaw Maelgwn a chastell rayadyrgwy ac ay llogassant. Ac y doeth Richard vrenhin y loegyr o gaerusalem. Llywelyn ap Ior a deu vab Kynan Rodri ac Owein

adugant kyvoeth David ap Owein yrnaw onyt tri chastell ay gymhell yntev ar fo. Anno. v^o. y doeth Rosser y mortimer allu ganthaw hyt yn Maylenyd ac y gwrthladwyd deu vab Catwallawn o gastell kymaron. Ac y cafas deu vab Rys ap Grufud. Rys a Maredud. castell dinefwr o dwyll a chastell y cantref bychan. a gwyr y wlat honno a gytsynawt ac wynt. ac y delhiis ev tat wynt o dwill ac yn ystrat meuric y carcharwit wynt. Anno. vi^o. y bu varw escop bangor. Ac kynvyllaut Rys ap Grufud llu amben caer merdyn ac ay llogas ac ay diffeithawd. Ac odyno ydoeth allu dirvaur amben castell Colvnywy. ac eiste wrthaw ac eu kymhell ev rodi. a gwedy y rodi y llogi ay dystriw a orugant. ac odena y bryssiassant hyt yn radynor ac ay llogassant. ar dyd hwnnw y doeth Rosser Mortimer. a Hvgyn o say. allu diruavr o wyr arvauc ymladgar yn ev bydinev ynbarawt y ymlad. Agwedy gvelet o Rys hynny: kyrchu yelynyon aoruc megys llew ac ev kymhell ar ffo ac ev hymllt yn wraul ac ev eythu gan ev llad yn olfrud. ac ni orfwisawd yny doeth hyt yn chastell paen yn Eluael ac yna eiste wrth y castell a gwneithur ermygyon y ymlad ar castell. Ac y doeth Willyam brewys ac y tagnavedwyd ac ef. Yny vlwydyn honno y doeth Henri archescop keint vstus holl loegyr a chynvllaw tywyssogion kymre y dyvot amben castell wenhwynwyn yny trallwng ac ymlad ac ef obop amriw ymladdev. ac ny thygiawd ydunt dym. canys lad y bwr-ieyn ermygyon y ben y castell ydyuot y mewn: pan deleint hyt y bylchev y bwrit wynt hyt yn waelawt clawd yny dorrynt eu mynyglev ereill bodi. Ac or diwed wynt arodassant y castell gan ev gellwg yn ryd ar eidunt gantunt. a hynny awnaethpwyd. Odena ydoeth Gwenwinwyn ay gynvllaitva oy wyr ac eistev wrth yr vn castell hwnnw. a chymhel ar ycastellwyr rodi y castell gan ev gellwng yn ryd ar eidunt gantunt. Ac y bu varw abat y trallwng. Anno. vii^o. y bu marulaeth maur yn gymre afreync. a hynny or tywyssogion gorev. Ac y bu varw Rys ab Grufud tywyssawc deheubarth kymre blodeu y marchogion ar gorev or auu o genedyl gymre er oet iii. kl. maii. gwedy llawer uudugolaythev. Agwedy marw Rys y gwledychawd yny le Grufud y vab. Ac yny erbyn y doeth Maelgwn y vraut ay wyr agwyr Gwenwynwyn hyt yn ab' ystwyth ac adelhiis Grufud ac aladawt llawer oy wyr acharcharu ereill adarystwng ydaw holl keredigiawn ai gestyll ac anvon

Grufud y garchar Gwenwynwyn. Ac yntev ay rodes yngkarchar saesson. ac adarystyngws idaw holl Arwystli. Ac y delhiis Llywelyn ap Ior. Daudi ap Owein. Yny vlwydyn honno gvedy kymryt habit kefryd amdanav ybu varw Owein kyveiliauc ac y clathpwyd yn ystratmarchell. Ac y bu varw Owein ap Grufud Maelor. Ac Owein or brithtir vab Howel ap Ieuaf. A Maelgwn ap Catwallawn o veili nyd. Yny vlwydyn honno y doeth Trahayrn vychan ovrecheinave gwr da doeth kadarn.

a nith verch chwaer y Rys ap Grufud yn wreic briawt y dadlev yr arglwyd William de breusa hyt yn llancors. ac y dalpwyd et yn greulon ay rwyndhav yn gadarn achadwynev gerit y draet ay luscaw wrth y march kryihaf drwy holl ystrytoed Aberhodni hyt y crogwyd. ac yno llad y ben ay grogi ger y draet. ac y clathpwyd yn..... Ac y dial y vraut ay vab ay wreic. pan yw yny ford greulon y divethawd y gwyrda gwirion hynny y torras Maelgwn vab Rys Aberteivi.

LLYMA

VRUT Y TYWYSOGION,

VAL Y BU RYFELLOEDD, A GWEITHREDOEDD ENSEILIAD, A DIALEDDAU, A RHYFEDDODAU.
GWEDI EU TYNNU O'R HEN GOFION CADWEDIG A'U BLYNYDDU YN
DREFNEDIG GAN GARADAWG LLANCARFAN.

Yr Hanes uchod a gopiwyd o Lyfr George Williams o Aber Pergwm Ysgweier, genyf i Thomas Richards Curad Llan Grallo, yn y flwyddyn 1764. A minnau Iorwerth ab Iorwerth Gwilym ai copiais o Lyfyr y Parchedig Mr. Richards yn flwyddyn 1790. Ac ai dadgopiais ef i Owain Myfyr, yn Mesyryd y flwyddyn 1800.

BRUT Y TYWYSOGION.

Oed Crist 660, y bu farw Cadwallawn ab Cadfan brenhin y Britanniaid ac y daeth ei fab ef Cadwaladr fendigaidd yn Frenhin yn ei le; a gwedi dengmlynedd yn heddwch y daeth y Clefyd mawr a elwir y Fall telen ar holl ynys Prydain, a hynny a ddechreuos pan oedd oed Crist yn 674. Ac achaws y Fall honno ydd aeth Cadwaladr a llawer o bob goreuwyd y Bryttaniaid i Lydaw lle ydd oedd eu cydwladyr wedi gwledychu yn hir o amser cyn no hynny; ac achaws y clefyd nis gellid rhyfelu yn ynys Prydain na llafuriaw daear, ac o hynny y digwyddes newyn mawr oni bu farw niferoedd rhyfeddawl o'r Cymry a'r Saeson; a'r Newyn, a'r Fall, a barheis unmlynedd ar ddeg, onid aethant yn dost eu gormail holl bobloedd ynys Prydain. A gwedi dyfod diwedd ar y dialeddau hynny, fe ddodes Gadwaladr ynys Prydain a'i choron yn nawdd ac adnau Alan Brenin Llydaw, ac a aeth i Ruvain wrth gyngor Angel a welsei efe yn ei lesmair, ac yno y bu efe bum mlynedd ac y bu farw yno, a phan ddol ei esgyrn ef oddiyno yn ol i ynys Prydain y cant y Bryttaniaid eu Braint a'u Coron yn ol y dywaid yr Angel wrth Gadwaladr.

Oed Crist 683, y danfones Alan brenin Llydaw ei fab Ifor ac Ynyr ei Nai a dwy Lynges gadarn i ynys Prydain, a rhyfel a fu ryngddynt a'r Saeson, a gorfod ychydig

arnynt, yna y cymmerth Ifor arnaw Benaduriaeth y Bryttaniaid. A gwedi hynny y daeth y Saeson yn ei erbyn ef a llu cadarn, a chad ar faes a fu ryngddynt lle y gorfu Ifor a'r Bryttaniaid wedi ymladd creulawn. ac ynnill Gwlad Cerniw, a Gwlad yr Haf, a Dyfneint yn gwbl. Ac yna y gwnaeth Ifor y Brodyrdu mawr yn ynys y Fallen er diolch i Dduw am ei gyfnerth yn erbyn y Saeson.

Oed Crist 698, y bu'r glaw gwaedliw yn ynys Prydain, onid aeth y llaeth ar ymenyn a'r caws yn gochliw gwaed; ac Ifor a aeth i Rufain lle y bu farw gwedi cynnal Penadurdawd ar y Bryttaniaid wyth mlynedd ar hugain, yn fawr ei glod ai ddoethineb, efe a ddodes llawer o Dir-oedd at Eglwysi yng Nghymru a Lloegr.

Oed Crist 720, Bu Haf tesawg rhyfeddawl oni bu farw coedydd a llysiau ac ysgrublaidd gan sychder ac angerdd y poethder, ac ym mis Medi yr un flwyddyn y bu'r llifeiriaint disyfed ac y torres Eglwys Lllancarfan, a llawer o'r Tai, ac y boddes aneirif o'r Gwartheg a'r Defaid oni bu dra mawr y colledion, a'r un peth mewn llawer man arall, a'r un amser y bu llanw aruthrawl ym Mor Hafren oni thorres argaeau, ac y collwyd llawer o'r ynysdir ar hyd lan y mor ym Morganwg, a Gwent, a Gwlad yr Haf, a dirfawr y colledau o hynny.

Yr un flwyddyn y doded Rhodri

Molwynawc yn Frenin ar y Brytaniaid, a rhyfel mawr a fu ryngthaw ef a'r Saeson lle trechasant y Bryttaniaid mewn dwy Gadfaes yn anrhydeddus. Yr un flwyddyn y bu Gad Garthmaelawg, ac un arall yng Ngwynedd, a Chad Pencoeed ym Morganwg lle y gorfu'r Bryttaniaid ymbob un'r tair.

Yr un flwyddyn y bu farw Beli ab Elphin, ac y torres y Saeson di gred lawer o Eglwysydd Llandaf, a Mynyw, a Llanbadarn, ac y lladdasant Aidan Escob Llandaf a llawer o ddoethion ei Blwyf.

Oed Crist 728, y bu Cad Mynydd Carno yng Ngwent lle y gorfu'r Bryttaniaid gwedi colled dirfawr ar wŷr, ac y gyrrwyd y Saeson drwy Afon Wysg, lle y boddasant laweroed o honynt, achaws llif oedd yn yr Afon.

Oed Crist 733, Bu Cad Ddefawdan lle gwedi ymladd hir a thra chreulawn y gorfu'r Saeson ar y Bryttaniaid.

Oed Crist 735, y bu waith Henffordd, lle gwedi ymladd tost a chreulawn y gorfu'r Cymry ar y Saeson.

Oed Crist 750, y bu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Molwynawc gwedi gwladychu deng mlynedd ar hugain yn glodfawr am gyfiawnder a gwrlodeb, ac ai claddwyd yng Nghaerllion ar Wysg, a diweddaf o Eppil Brenhinoedd ynys Prydain a gladdwyd yno oedd efe.—Yn yr un flwyddyn y bu waith Mygedawc lle y gorfu'r Bryttaniaid ar y Gwyddyl Ffichti gwedi ymladd creulawn.

Oed Crist 754, y gwnaethpwyd Cynan Tindaethwy yn Frenhin ar Gymru oll o fodd yr holl Frenhinoedd a'r Arglwyddi. Yn yr ail flwyddyn y bu ail waith Henffordd lle y gorfu'r Cymry, ac yno y llas Cyfelach Escob Morganwg.

Oed Crist 755, y symudwyd y Pasg yng Ngwynedd o gyngor Elfod Escob Bangor, ond nis caid hynny gan yr Escobion eraill, ac achaws hynny y daethant y Saeson ar y Cymry yn Neheubarth, lle bu Cad Coed Marchan, a gorfŵyd ar y Saeson yn anrhydeddus.

Oed Crist 757, y bu drydedd waith Henffordd lle y Gorfu Gwyr Deheubarth ar y Saeson, ac y llas Dyfnwal ab Tewdwr y rhyfelwr glewaf o du'r Cymry, wedi iddaw wneuthur yn orchestawl o neb yn y Gad honno.

Oed Crist 765, y diffeithiwyd Tiroedd y Mers gan y Cymry ac y gorfuant ar y Saeson, ac ai hyspeillasant yn ddirfawr, achaws hynny y gwnaeth Offa Brenin y Mers y clawdd mawr a elwir Clawdd Offa

yn derfynfa rhwng Gwlad Gymru ar Mers, fal y mae fyth yn parhau.

Oed Crist 776, y codes Gwyr Gwent a Morganwg ac a aethant am benn y Mers, ac y torrasant Glawdd Offa yn gydwasted a'r ddaear, a gwedi hynny dychwelyd ag yspail fawr.

Oed Crist 777, y symudwyd y pasc yn Neheubarth, ac y bu farw Ferinol fab Eidwar, ac achaws hynny y bu ryfel teiban rhwng y Deheuwyr au Brenin a dinistr-aw mawr arnynt ganthaw, oni orfu arnynt ladd y Brenin am hynny yn amser Hâf, am hynny y gelwir yr haf hwnnw yr haf gwaedlyd, ac ni rodded fyth wedi hynny i Frenin y Deheuwyr ei air yn air ar y wlad.

Oed Crist 784, y diffeithiwyd y Mers gan y Cymry, ac Offa a wnaeth glawdd yr ail waith yn nes attaw, a gadael lle Gwlad rhwng Gwy a Hafren lle mae Llwyth Elystan Glodrydd lle ydd aethant yn un o bum Brenhinllwyth Cymry.

Oed Crist 795 y daeth y Paganiaid duon gyntaf i ynys Prydain o Wlad Denmarc, ac a wnaethant ddrygau mawr yn Lloegr, wedi hynny daethant i Forganwg, ac yno lladd a llosgi llawer, ond o'r diwedd gorfu'r Cymry arnynt au gyrru i'r mor gwedi lladd llawer iawn o honynt, ac yna myned i'r Werddon lle y diffeithiasant Rechreyn a lleoed eraill.

Yr ail flwyddyn y bu gwaith Rhuddlan lle y lladdwyd Meredydd Brenin Dyfed, a Charadawc ab Gwyn ab Collwyn Brenin Gwynedd.

Oed Crist 804, y bu farw Arthen Brenin Ceredigiawn, a Rhydderch Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Teyrnllwg, a elwir yr awr honn Powys.

Oed Crist 809, y bu farw Elford Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg ar yr haul, ac y bu Terfysg mawr ym mhlith y Gwyr Eglwysig achaws y Pasc, canys ni fynnai Escobion Llandaf a mynyw ymroddi dan Archescob Gwynedd lle yr oeddynt eu hunain yn Archescobion hŷn o Frain.

Oed Crist 810, duawdd y lleuad ddyw nadolic ac y llosges y Saeson Mynyw, ac y llosged Teganwy gan dan llychaid gwylltion, ac y bu farwolaeth ddirfawr ar yr anifeiliaid hyd holl ynys Prydain ac y tlododd Brenhiniaeth Vôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegyd Rhyfel a fu rhwng Hywel Fychan a Chynan ei frawd, o gorfu Hywel ynys Fôn.

Oed Crist 814, bu Taranau a lluched ofnadwy dros benn yn torri a llosgi Tai a

choedydd yn aruthr, ac y bu farw Gruffydd ab Cynan achaws Brad Elisse ei frawd.

Yr un flwyddyn y bu ryfel yr ail waith rhwng Hywel a'i frawd Cynan, ac a laddes lawer o'i wyr ef, ac yna Cynan a gynhulles attaw Gad niferawg dros benn, ac am benn ei frawd Hywel y rhuthres, ai yrru o Fôn hyd ym Manaw. Ymhen ychydig wedi hynny bu farw Cynan Tindaethwy Brenin Cymry oll. A merch oedd etifeddes iddaw a briodes a Gwr Pendefig ai enw Merfyn Frych; ei Fam ef Nest ferch Cadell Deyrnllwg fab Brochwel Ysgithrawe.

Oed Crist 815, y llas Griffri ab Cyngen ab Cadell Deyrnllwg.

Oed Crist 818, y dechreuws Merfyn Frych ac Essyllt ei wraig wladych Gwynedd a Phowys, a'i flwyddyn honno y bu waith Llanfaes ym Môn.

Oed Crist 819, y drygwyd Dyfed yn ddirfawr gan Genwlff Brenin Mers.

Oed Crist 823, y diffeithwyd Gwlad Bowys gan y Saeson, gan ddwyn y meibion bychain i gyd oddiar eu mamau a'u meithrin yn Saeson, canys arferid hynny gan y Saeson, a'r un flwyddyn y llosgasant Deganwy.

Oed Crist 829, y dug Egbert Brenin Caerwynt y danaw Bernwlff Brenin y Mers drwy ymladd drydlew, ac yn ebrwydd gwedi hynny y dug efe y danaw y saith Brenhiniaeth Seisnig, a galw Gwlad Loegr yn Ingloht, a galw'r laith Ingles.

Oed Crist 830, y bu diffyg ar y lleuad yr wythfeud dydd o Fis Rhagfyr, -a'r un diwarnod y bu farw Morydd ab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigion.

Oed Crist 831, y daeth Saeson y Mers ar hyd nos yn ddiairwybod, ac a llosgasant Fonachdy Senghenydd, ydd oedd hwnnw yn y man y mae y Castell yn awr, ac oddi yno y daethant hyd yng Nghastell Treoda ac ai llosgasant: a dianc oddiyno dros For Hafren a llawer ganddynt yn lledrad, lle ydd oedd llw cyngrair y pryd hynny rhwng Gwyr Morganwg a Gwent a Saeson y Mers.

Oed Crist 833, y daeth y Paganiaid o Ddenmarc i Loegr, ac a ddifeithiasant lawer o fannau yn yr ynys, ac yn mhen tair blynedd myned i Gymru, ac yn un a'r Cymry ymosod ar y Saeson lle y gorfu'r Saeson arnynt.

Oed Crist 835, bu farw Cadwallon, yr oed efe n wr pendefig mawr ei barch a'i ddoethineb.

Oed Crist 838, Gwaith Cyfeiliawe lle bu ymladd tra thost rhwng y Cymry a Berthwryd Brenin Mers; ac yno y ladd

wyd Merfyn Frych Brenin y Bryttaniaid: ac yn amser Merfyn y gorfu ar y Bryttaniaid ac oedd yn Lloegr yn byw ymroddi yn Saeson neu adael eu Gwlad a'u cartref-oedd ym mhen tri Mis. Yr un flwyddyn y bu waith Fferyllwg rhwng Gwy a Hafren lle bu law ucha'r Cymry.

Oed Crist 840, y bu farw Escob Mynyw, ac y bu ail waith Fferyllwg lle lladdwyd llawer o bob tu, fal nas gellid barnu'r llaw uchaf nac i'r un na'r llall o honynt.

Oed Crist 843, Rhodri Mawr ab Merfyn Frych a ddechreuws wladychu ar y Cymry a gorfod ymddifadu ar Bryttaniaid ac oeddynt yn byw yn Lloegr, a myned yn un a'r Saeson a wnaethant hwy. A rhyfel mynych a mawr a fu rhwng Rhodri a Berthwryd Brenin Mers. Yr hwnn Ferthwryd a fynnwys gynhorthwy gan Ithelwlf ei frawd ac a ddaeth a llu dirfawr i Fôn gan ddifeithiau Gwlad y ffordd y cerddynt, fal y gwnai'r Paganiaid di grêd a bedydd. Myned a wnaeth Rhodri yn eu herbyn a llu dewisawl o'r Cymry gydag ef; ac yn gynhorthwy iddaw y daeth Meuryg ab Hywel Brenin Morganwg a Llu cadarn, a'r Meuryg hwnnw a laddwyd yn y frwydr honno, eithr gyrru ffo ar y Saeson yn y diwedd, gwedi ymladd tost a chreulawn. Ac yna gwnaethpwyd Ithel ab Hywel yn Frenin ar Forganwg a Gwent yn lle ei frawd, ac efe yn myned a Llu cadarn gydag ef i Wynedd yng nghyfneth Rhodri y gosodasant gwyr Brecheiniawe arnaw ac ai lladdasant yn iawn i Ferthwryd am fil o wartheg yspail a gawsant ganthaw am hynny o alanas, ac o hynny y dechreuws y ddiairheb Bradwyr Brycheiniawe.

Oed Crist 850, y bu Gwaith Finant ac y llas Cyngen ab Cadell Deyrnllwg yn Rhufain gan ei wyr ei hun.

Oed Crist 860, bu Cad Wythen lle lladded llawer o Gymry a Saeson fal nas galled y llaw uchaf nac i'r naill na'r llall o honynt, a'r un flwyddyn y daeth y Paganiaid duon i Dir Gwyr ac a'u gyrrwyd ymaith gyda galanasdra mawr.

Oed Crist 865, y lladded Cynan nawdd nifer, y dewraf a'r ardderchoccaf yn ei ddydd o Ryfeiwyr Cymru.

Oed Crist 868, y bu gwaith Brynnonnen, ac y daeth y Paganiaid duon lawer gwaith yn yr un flwyddyn i Gymru a Lloegr, a chael y gwaethaf ym mhob Gossawd.

Oed Crist 870, y torres y Paganiaid duon Gaer Aleud, ac a ddifethasant Llundain a Gwlad y Mers o'i bronn.

Yr un flwyddyn y bu waith Llangollen a lladdfa fawr yno.

Yn yr un flwyddyn y boddos Gwgan ab Morydd ab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigion yn morio dros afon Llychwr yng Ngwyr er gyrru'r Paganiaid duon o'r Wlad honno.

Yn yr un flwyddyn y bu waith Bangor lle y lladdwyd y Saeson wrth y niferoedd a cherrig a dreiglwyd arnynt oddi ar y Brynniau, ac ym mhlith y rhai hynny Escob Bangor.

Oed Crist 871, bu farw Einion Fonheddig Escob Mynyw, ac o gwnaethpwyd Hubert Sais yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 872, y bu Waith Bangolau ym Môn, lle gorfu Rhodri a'r Cymry ar y Paganiaid duon mewn Brwydr galed: a gwedi hynny yr un flwyddyn Gwaith Manegid ym Mon, lle difethwyd y Paganiaid duon.

Oed Crist 873, y bu Waith Dyw Sul ym Môn, ac yn honno y llas Rhodri mawr, a Gwriad ei frawd, a Gweirydd mab Owain Morganwg, gan y Saeson; ac yna yn eu llawn angerdd y cymmerth Gwragedd Môn arfau ac a ruthrasant ar y Saeson au lladd yn greulawn oni orfu arnynt ffo.—Yr un flwyddyn y bu Waith Rhiw Saeson ym Morganwg, lle y gorfu'r Cymry ar y Saeson, au lladd vn aruthrawl.

Rhodri Mawr a ddodes drefn newydd ar Lywodraeth Cymry hyd y cerddai ei fraint ef, nid amgen Ceredigion a Chadell ei fab hynaf a'i cafas, ac iddaw ei Lys yn Nineswr, Gwynedd a ddodes ef i Anarawd ei Fab, ac iddaw ei Lys yn Aberffraw ym Môn, Powys a roddes ef i Ferfyn ei Fab, ac iddaw ei Lys ym Mathrafal, ac ar yr hynaf o honynt Deyrnged i Frenin Llundain, ac i'r hynaf Deyrnged gan y ddau eraill, a'r Tri Thywysawg Taleithiawg eu gelwid am iddynt yn anad fu o'u blaen lwynt wisgaw Taleithiau am eu coronau fal y gwnelai Frenhinoedd yng Ngwledydd eraill, lle cyn no hynny ni wysgynt Frenhinoedd a Thywysogion Cenedl y Cymry namyn huaieu eraid. Ac i'r hynaf o'r Tywysogion Taleithiawc y dodes Rodri'r Unbennaeth, ac arch a gorchymyn arnynt ymddiffyn Gwlad a Chenedl y Cymry rag rhuthr gelynon, a rhag anllywodraeth.

Oed Crist 876, ydd aeth Gadell ab Rhodri mawr yn Frenin Ceredigiawn, ac Anarawd ab Rhodri yn Frenin Gwynedd, a Merfyn ab Rhodri yn Frenin Powys.

Oed Crist 877, y gorfu Gadell ab Rhodri ar Ferfyn ei frawd, a dwyn oddiarnaw ei wlad sef Powys, ac yna efe a wladyches holl Gymry.

Oed Crist 880, y bu waith Conwy rhwng

Anarawd ab Rhodri a'r Saeson, lle cafas y Cymry'r fuddugoliaeth, a lladd llawer o'r Saeson, ac achaws hynny y gelwid y Gadfaes honno Dial Rhodri.

Oed Crist 883, bu farw Cydwithen y gwrolaf a'r doethaf o'r Bryttaniaid, a dirfawr y golled i Wlad Gymru; a'r un flwyddyn y bu farw Cydifor Abad Llanfeithin, gwr doeth a dysgedig oedd efe a mawr ei dduiwldeb. Efe a ddanfonnes chwech o wyr doethion ei gor i ddodi addysc i Wyddelod y Werddon.

Oed Crist 890, y gorfu ar wyr Ystrad Clud ynadael a'u Gwlad, y rhai ni fynnent ymunaw a'r Saeson, a dyfod i Wynedd, ac Anarawd a roddes iddynt gennad i wladychu'r wlad a ddyged oddiarnaw gan y Saeson ni amgen na Maelawr, a Dyffryn Clwyd, a Rhyfoniawg, a Thegeingi, os gyrru ymaith y Saeson a fedrynt, a hynny a wnaethant yn ddihafarch, a'r Saeson a ddaethant yr ail waith achaws hynny yn erbyn Anarawd lle bu waith Cymryd, ac y bu'r Cymry yn fuddugolgyrch ar y Saeson, au gyrru o'r Wlad yn ollawl, ac felly y rhyddhaed Gwynedd oddi wrth y Saeson drwy North Gwyr y Gogledd.

Oed Crist 891, y daeth y Paganiaid duon i Gastell Baldwin, ac a ddiffeithiasant Bowys, ac a feddianasant y goreu o'r tiroedd yno drwy nerth y Saeson a Brad rhai o'r Cymry.—Y flwyddyn honno y bu farw Henydd ab Bledri, gwr hynod o Gymro.

Oed Crist 892, y daeth Narawd Brenin Gwynedd i ddiffeithiaw Ceredigiawn, sef cyfoeth Cadell ei Frawd, ac a losges yr holl dai a'r ydau yn Nyfed ac Ystrad Tywi yn greulawn iawn. Yr un flwyddyn y llas Merfyn Brenin Powys gan ei wyr ei hun. Yr yn flwyddyn y rhuthrasant y Paganiaid duon am ben Caer Wysg ac aladdasant y Saeson: a llawer o'r Bryttaniaid a oeddent yn gwladychu vno a ddaethant at Owain Arglwydd Morganwg, ac a gawsant diroedd a thrigfannau ganthaw, lle arosant hwy a'u heppil. Ac yng Ngwyr y maent yn Seisnigion.

Oed Crist 893, daeth y Paganiaid duon i Gymru dros For Hafren ac a losgasant Lanelltyd Fawr, a Chynffig, a Llangarfan, ac a wnaethant ddrygau mawrion ym Morganwg, a Gwent, a Brecheiniawc, a Buellt, ac ar ei gwaith yn dychwelyd yng Ngwaunllwg, a nhwy yn anrheithiaw Caerllion ar Wysg y daeth Morgan Tywysawg Morganwg a Chad yn eu herbyn, au gyrru tros Fôr i Wlad yr Haf lle y lladdwyd llawer o honynt gan y Saeson a Bryttaniaid y Wlad honno: a'r haf v flwyddyn

honno y gwelwyd pryfed o rywiau dieithron yn y Werddon ar wedd Gwaddod a dau ddaint hirion i bob un o naddynt, a bwyta'r holl ydoedd a wnaethant, a'r holl Bordir, a gwraidd pob Gwellt a gwair onid aeth newyn ar y wlad, a'r Paganiaid aundg yno fal y tybid. ac a fynnent eu dwyn hefyd i ynys Prydain. Ond gwedi dodi Gweddian, at Dduw ac Elusenau i Dylodion, a Theilyngdawd ar fuchedd, fe ddanfonos Duw Rew cadarn, a hithau eisioes hyn hâf, oni buant feirw y pryfed hynny.

Oed Crist 804, y bu farw Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Morganwg yn ei lawn henaint yn Rhufain ym mhen tridiau wedi ei fyned yno, sef ei oed chweugeinmlwydd a phedair.

Oed Crist 895, y bu farw Arthfael hen, ab Rhys Arglwydd Morganwg a Brenin ar h Gantref Gwent, yn chweugeinmlwydd d, ei wraig ef oedd Ceinwen ferch Arthen Brenin Ceredigion, a gwedi myned yn hen ni fynnei efe a wnelai a Theyrnedd, am hynny rhoddi'r frenhiniaeth i Hywel ei frawd.

Oed Crist 900, y daeth Igmwnt ai Baganiaid duon i Fôn, ac yna gwaith Rhos Meilon.—Yn y flwyddyn honno y symudwyd Mynyw, ac y bu farw Llywarch ab Henydd. Yr un flwyddyn y bu farw Cadell ab Rhodri mawr, ac y gwnaethpwyd Hywel ei fab yn Frenin Ceredigion, deu fab arall oedd iddaw sef Meyryg a Chlydawc. Ac yna gwladychawdd Anarawd ar holl Gymru, yn ol y gosodes Rodri Mawr.

Oed Crist 906, y bu farw Asser ddoeth archesgob y Bryttaniaid, ac y daeth Elystan Brenin y Saeson i Gymru, ac a ddug danaw holl Frenhinoedd y Cymry. A'r flwyddyn honno y bu waith Dinerth, a hefyd yr un flwyddyn y diffeithwyd Mynyw gan Uthyr a Rhallt goch, ac y llas Maelawg ab Peredur Gam.

Oed Crist 913, y bu farw Narawd ab Rhodri Mawr Brenin y Bryttaniaid, ac yna Hywel ab Cadell a wladyches holl Gymru, ac Eidwal Foel yn Frenin Aberffraw, ab Narawd ab Rhodri Mawr.

Oed Crist 914, y llas Clydawc ab Cadell gan Feuryg ei frawd, ac y diffeithwyd Mon gan wyr y Werddon, a chyn diwedd yr Haf y cad rhyfel cydgenedl achaws i Feuryg ab Cadell ladd ei Frawd Hywel.

Oed Crist 918, y daeth Edelffleda Brenhines y Mers yn erbyn Morgan Tywysawg Morganwg a Gwent, ac y bu waith y Castell Newydd lle y bu farw Edelffleda ac y ffoes y Saeson.

Oed Crist 926 aeth Hywel Dda fab

Cadell Brenin Cymry oll i Rufain, a chydag ef dri escob, sef oeddynt Martin Escob Mynyw, a Mordaf Escob Bangor, a Marchllys Escob Teilaw, a chydha hwnnw Blygwryd ab Owain Pencyrfeistedd Llandaf, Brawd Morgan Brenin Morganwg, a'r achaws eu myned yno, ymgynghori a Doethion y modd y gwellhëid Cyfreithiau Gwlad Gymru, a gwybod Cyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd eraill, a'r Cyfreithiau a fuaant gan Amherodron Rhufain yn ynys Prydain yn amser eu hunbennaeth hwy, a gwedi caffael gwybodaeth o'r pethau hynny, a chyngor Doethion, dychwelyd i Gymru, lle y galwes Hywel attaw holi Bencenedloedd Gwlad au Teisbanteulaeoedd, a phob Doethion a Dysgedigion o wyr Llên a Llëygion yn Ddygynnull Gorsedd hyd y Ty Gwynn ar Daf yn Nyfed. A gwedi chwiliaw a gaffad o bob Gwlad a Dinas y caed yn oreuon o'r cyfan Cyfreithiau Dyfnwal Moelmud, a thrwy ddygs ac athrawiaethgar ymgais Blegywryd Athraw y trefnwyd y rhai hynny, ac au doded wrth Farn y Dygynnull oni chaed, gan nylnt eglurhâd, a gwellhâd, ac adlanwad ar y rhai hynny, a gwedi myned wrth Farn a Rhaith Gwlad yn y Dygynnull y cadarnhaed y cyfreithiau ac au rhodded yn ddeddfedigawl ar holl wlad Gymru, a gwedi hynny myned i Rufain yr ail waith o Hywel, a chael Barn Doethion yno, a gwybod bod y cyfreithiau hynny yn gyddgerddedogion a Chyfraith Duw ac a chyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd Tiroedd Cred a Bedydd, y daeth yn ei ol i Gymru, ac y dodes ei gyfreithiau wrth farn y Cantrefi, a'r Cymmydau, a Rhaith Gwlad, ac o hynny ydd aethant yn gadarn yn holl Arglwyddiaethau Cymru, ac ym mhob Llys Arglwydd a Chenedl hyd nad oedd a gaeai yn eu herbyn, ag nad oeddent o arall yn un Llys Gwlad ac Arglwydd yng Nghymru, ac achaws daed ei gyfreithiau y gelwir ef Hywel Dda.

Oed Crist 933, y llas Owain fab Gruffydd gan wyr Ceredigion, ac y dug Elystan Brenin y Saeson holl Arglwyddi a Breninoedd Cymru y danaw, ac felly y bu hyd oni bu farw Elystan, a hynny yn oed Crist 940. Ac yna'r Cymry a ynnillasant eu rhyddid a hynny drwy wrolder a doethineb Eidwal Foel, ac Elisieu ei frawd, a Chadell ab Arthfael ab Hywel Arglwydd Morganwg, ac Idwal fab Rhodri mawr, ac achaws hynny hwy a laddwyd gan y Saeson ym Murn a Chynllwyn.

Oed Crist 942, bu farw Ussa fab Llawr, a Lambert Escob Mynyw.

Oed Crist 943, y bu farw Marchlws Escob Llandaf, ac y bu cynddaredd ar y cwn oni orfu lladd y maint ac oedd yn y wlad, ac y bu farw Elen gwraig Hywel Dda, yr un flwyddyn, ac Eidwal Foel ab Narawd wedi marw, y cymmerth Hywel Lywodraeth holl Gymry arnaw.

Y flwyddyn honno y daeth y Saeson hyd vn Ystrad Llyr ac a wnaethant yno y mawr ddrygau, gan ysbeiliaw a diffeith-iaw'r Wlad y ffordd y cerddynt.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd Ystrad Clud gan y Saeson gan ladd yn dost a gaent, yn eu ffordd o'r Bryttaniaid a berthynai ydynt; a'r un flwyddyn y peryglwyd Cynan ab Elisieu a Gwenwyn a roesid iddaw.

Oed Crist 948, y bu farw Hywel Dda fab Cadell Brenin Cymry oll, y doethaf o'r cyfiawnafl o'r holl Dywysogion: efe a garai heddwch a Chyfiawnder ac a ofnai Dduw, ac a lywodraethai yn gydwybodus vmhob iawnder tangnefus, ac efe a gerid vn fawr gan bawb o'r Cymry, a chan lawer o Ddoethion y Saeson a gwledydd ereill, ac achaws hynny y gelwid ef Hywel Dda. Ac yna y cynmerth Owain ei fab Lywodraeth Ceredigiawn.

Oed Crist 949, y llas Cadwgawn ab Owain gan y Saeson, ac y bu waith Carno rhwng meibion Eidwal Foel a meibion Owain ab Hywel Dda, a meibion Eidwal a ddifeithiasant Ddyfed yn filain a thost.

Oed Crist 950, y daeth meibion Eidwal yr ail waith i Ddyfed ac ai hanrheithiasant ac a laddasant Dynwallawn Brenin Dyfed, ac Owain Tywysawg Ceredigiawn a gynhulles gad yn eu herbyn, ac au hynlidies hwynt yn eu hol i Wynedd mor galed oni foddess lawer o honynt yn Afon Dyfi.

Oed Crist 952, y dug Owain ab Hywel Dda Gad hyd yng Ngwynedd, ac yno y bu waith Aberconwy, a lladdfa fawr iawn o oob tu, oni orfu ar bawb droi yn eu hol 'r ddau du, rhag a'u gwanhâd y ddwyblaid yn y frwydr honno.

Oed Crist 953, y boddes Haearddur fab Merfyn ac y diffeithies meibion Eidwal Geredigion, a meibion Hywel Dda a'u gyrrwys yn eu hol gan eu lladd yn dost.

Oed Crist 955, y bu Eira dirfawr ym Mis Mawrth, a llifeiriant aruthrawl oni thorres lawer o'r Tai ac y boddes lawer o 'dynion ac ysgrublaid yng Ngwent, a Gwenllwg, a Morganwg, a lleoedd eraill, ac ar ol hynny bu trathesog yr haf, ac y bu llawnder ydau a phrinder Aswelt, oni orfu ar lawer gloddio gwreiddiau Gweltl a Rhedyn yn ymborth i'r gwartheg a'r Ceff-

yiau, ac y cafwyd gwair wedi hynny ar y tîr yng Ngwylliau Nadolig yn ddirfawr ei gnwd ac yn iachus ei ansawdd, fal y gwar-edwyd y diffyg a'r prinder o ryfeddolder mawr.

Oed Crist 958, y daeth Owain ab Hywel Dda yd yng Ngorwennydd ac ai diffeith-wys yn dra milain, ac oddiyna hyd yn Euas ac Ergin gan ddwyn y gwledydd hynny o drais oddi ar Forgan Mawr Brenin Morganwg, a phan y gwybu Edgar Brenin y Saeson hynny, chwiliaw ansawdd yr amryson a orug, ac o hynny caffael Gwybodaeth a deall mai Iawn oedd i Forgan Mawr y gwledydd hynny can mai yng Nghyfoeth a Theyrnedd Morganwg ydd oeddynt er yn oes oesoedd, ac ym mhlwyf Teilaw Llan Dâf, ac arfaethu Dygynnull a wnaeth Edgar o'r Arglwyddi Cyfoeth, a'r Ieirl, a'r Escobion yng Ngwlad Gymru ar Mers, a gweled eu Barn, a phan wybuwyd hynny, cadarnbau Braint i Forgan ar y Gwledydd hynny dros fyth, a hynny ar Allawr Deilaw yn Llan Dâf, ai osod mewn ysgrieten, a mellidith Duw a'r Saint ar a dorrai nawdd y Ffaint a wnaed felly.

Oed Crist 959, y torres Owain ab Hywel Dda Gor Llan Ildud yng Ngorwenydd achaws cael ynddi Lenogion pendefig o Saeson, a myned oddi yno i Gor Cattwg yn Nant Garfan a orug, ai thorri yn filain.

Oed Crist 960, y llas meibion Gwyn ab Collwyn, ac y bu'r fall fawr ym mis mawrth, a hynny hyd Galan Mai a bu farw llawer iawn o Gymry a Saeson hyd yn y lladdwyd yr haint gan yr Haf a'r Tës.

Oed Crist 961, y daeth Meibion Abloic Brenin y Werddon i Gaer Gybi ac ai diffeithiasant yn gwbl, a dwyn arch Cybi y ganddynt i'r Werddon, lle bu ganmlynedd, ac oddi yno aethant i Wlad Leyn gan ei diffeithiaw yn drathost a hynny a fu o frad meibion Idwal a hwy'n trawswlad-ychu ar y cyfoethu yng Ngwynedd a Phowys.

Yr un flwyddyn y bu farw Padarn Escob Llan Daf, ac y doded Rhodri ab Morgan mawr yn ei Le, a hynny o anffodd y Pab, ac achaws hynny ai gwenwynwyd ef, a doded ar yr offeiriad na phriodynt heb fyned yng nghennad y Pab, ac o hynny y bu Terfysc dirfawr ym mhlwyf Teilaw oni farnwyd yn oreu cennad priodas i'r offeiriad.

Yr un flwyddyn bu farw Rhydderch Escob Dewi, a Chadwallawn ab Owain ab Hywel ab Cadell, ac y gwnaethwyd Monachlog y Rhydau.

Oed Crist 962, y diffeithiwyd Gwynedd gan Edgar Brenin a Saeson, ac y dodes ef Gwŷr Denmarc yn ynys Fôn, lle y gwledychasant er gwaetha Gwyr y Wlad.

Yr un flwyddyn y daeth Edgar hyd yng Nghaerllion ar Wysg, ac y trefniwyd heddwch cadarn rhyngtho a Morgan Tywysawg Morganwg ac ammod i Forgan dalu canmuw gyflith i Edgar bob blwyddyn ac am hynny ymrwymaw i Edgar gyfnerthu Morgan ym Mraint Teyrnedd Morganwg, ac yno y daeth Owain ab Hywel Dda, ac ymrwymaw o honaw dalu ced i Edgar bob blwyddyn yn ol y doded ar Dywysawg Dinefwr yng Nghyfraith Hywel Dda, gwedi hynny myned i Wynedd a chael attaw Iago ab Idwal a gyrru arnaw yn lle Teyrnged a ddylit o hên ddeddf Trichanpen blaidd yn y flwyddyn, a rhydd lle mynnant eu lladd yn holl ynys Prydain ac o hynny y cad heddwch yng Ngwynedd: a'r Deyrnged honno a dalwyd yng Ngwynedd dros bum mlynedd a deugain hyd nas gellid Blaidd yn holl ynys Prydain. Gwedi hynny y troes Brenin y Saeson y Deyrnged yn aur ac ariant a gwartheg fal y buasei gynt.

Oed Crist 966, y lladdwyd Rhodri ab Eidwal y gan Wyddelod Môn, ac achaws hynny y diffeithwys Iago ab Eidwal Aberffraw lle ydd oedd y Gwyddelod yn gwladychu ac ef ai lladdes lwynt yn eu holl anneddfoedd ym Môn, ac nis gallasant fyth wedi hynny ymluyddu yn erbyn y Cymry, gwedi hynny myned hyd yn Arfon, a Lleyn, ac Ardudwy, a gyrru'r Gwyddelod, yn gwbl o'r Gwledydd hynny ac nis gallwyd Cenedl o honynt fyth wedi hynny yng Ngwynedd: a llawer o honynt a ffoasant hyd yng Ngheredigion, a Dyfed, a Gwyr, ac Einion ab Owain ab Hywel Dda a aeth yn eu herbyn, ac au gorchfyges yn aruthrawl, ac a laddes Wyr Denmarc a ddaethant yng Nghyfnierth y Gwyddelod, ac a ddyges Ysbail fawr o'r Gwledydd yng nglann Morddwr Llychwr, ac yn niwedd yr un flwyddyn y daeth ef eilwaith hyd yng Ngwyr, ac y diffeithwys dai a throedd y rhai a roddasant nawdd a gwasgawd i'r Gwyddelod a'r Daeniaid anffyddlawn.

Oed Crist 967, y daeth Einion ab Owain eilwaith i Dir Gwyr dan rith ymlid yr anffyddloniaid, ac ai diffeithwys yn gwbl, ac yna y daeth Owain ab Morgan yn ei erbyn ac ai gyrres yn ffo, ac a ddug holl wyr Gwyr dan ddamdwng iddaw, fal ag ydoedd a hen iawn a braint a phan gylybu Edgar Brenin y Saeson hynny, dyfod a Llynges hyd yng Nghaerllion ar Wysg a

orug, a gyrru Llywodraeth ar Owain ab Hywel Dda, ai ddwyn yn wr damdwng iddaw, a gwedi hynny myned yn heddwch yn ei ol hyd yng Nghaer Odornant.

Yn yr un flwyddyn ydd ethyw cas dirfawr rhwng meibion Idwal, sef Iago ac Ieuau, ac yn ebrwydd wedi hynny y daliodd Iago ei frawd Ieuau ac ai dug yng Ngharchar ac ai dallawdd a hëyrn llosg o dân, ac achaws hynny ydd aeth Hywel ab Ieuaf yn erbyn ei Ewythr Iago ac a ddifeithiodd ei diroedd ac a ddug ysbail ddifawr o iarnaw.

Oed Crist 968, ydd aeth Hywel ab Ieuaf yr ail waith yn erbyn Iago ei ewythr, a chydag ef lu dirfawr o Saeson, a diffeithiaw Lleyn a Môn, a dodi Saeson yn holl diroedd Iago, a chadarnhau y tiroedd hynny iddynt, a hauned gwaeth i ynys Fôn o hynny, can nas galled ei gwared fyth wedi hynny, ac achaws hynny y doded enw Anglisei ar ynys Fôn, sef hynny ynys y Saeson; a gyrru Iago ab Idwal ar ffo a wnaethpwyd, ac y cymmerth Hywel ab Ieuaf y Deyrnedd arnaw, achaws delli ei Dad, ac a ddaliodd Feuryg ei ewythr ac a dynnodd ei lygaid am ei waith yn dallu Ieuaf Tad Hywel.

Yr un flwyddyn y daeth Macht ab Harallt i ynys Fôn ac a ddifeithwys Benmon lle ydoedd decaff cyn no hynny yn holl ynys Fôn, ac ebrwydd wedi hynny y daeth Gotffrid ab Harallt yn erbyn ynys Môn ac ai diffeithes, ac Edgar a roddes gennau i wyr Gotffrid aros ym Môn yn gyfanneddawl ac ymunaw yno a gwyr Edwin a wnaethant yn un ormes, ac nid aethant fyth o honi, ac nis gellid fyth gwedi hynny gwared brad o'r ynys, ac Edgar yn gweled fal ydoedd dyfod a orug a llu dirfawr i Gaerllion Gawr, a myned yn erbyn gwyr Iago au lladd yn greulawn yn holl Gymru.

Oed Crist 972, y bu farw Edgar Brenin y Saeson, yr hwnn a wnaethai Fonachlog Bangor fawr, a llawer o Fonachlogydd eraill yng Nghymru a Lloegr, ac a wnaeth Iawn i Eglwyseu Cymru am a wnaethai efe iddynt o ddwrwg yn ei Ieuencid.

Oed Crist 975, ydd aeth Dunwallawn Brenin Ystrad Clud i Rufain lle y cymmerth Gorun, a'r un flwyddyn y bu farw Idwallawn fab Owain a Brawd Morgan Mawr Tywysawg Morganwg, gwr oedd efe a garai heddwch a Llywodraeth, ac yngneidiaeth gyfiawn, ac a beris adnewyddu trefn a llywodraeth gynnefodawl yn ei wlad, a chys-tal ei ddeall a'i wybodau ai haelioni, fal y bu galar i bob Gwlad yng Nghymru ei farw

Oed Crist 976, y dug Einion fab Owain anraith yr ail waith ar Wlad Gwyr, ai hysbeiliaw ai diffeithiaw yn greulawn onid aeth newyn ar y wlad, ac Ithel ap Morgan Mawr a ddug Lu yn ei erbyn o'i wyr goreuon ai ymlid i ffo a wnaethant, a dwyn ei ysbail oddiarnaw, ai roddi'n rhaid y rhai a ysbeiliwyd ganthaw.

Oed Crist 978, ydd aeth Hywel ap Ieuan waith arall yn erbyn ymddifferyn Iago ei Ewythr, a chydag ef lu mawr o Saeson, ac anrheithiaw Lley'n a Clebyuog fawr a wnaethant, a thorri yr Eglwys yn aruthr, a dilygeidiaw llawer o gymmbleid-yddion Iago, a difeithiaw yn greulawn.

Yr un flwyddyn y dalwyd Iago gan wyr Hywel ei nai, a Hywel a wladychwys ei gyfoetheu; a gwedi hynny y lladdwyd Idwal Fychan ab Idwal Foel, a diffeithiaw Lley'n ac ynys Fôn, a Chystenyn ab Iago ab Idwal a ddaeth i Fôn, a chydag ef lu o'r Daeniaid duon, a chydag ef y codasant y Saeson a'r Daeniaid a wledychynt yr ynys a diffeithiaw'r wlad honno yn dost aruthrawl, a Gotfrid ab Harallt a Chystenyn a aethant oddiyno hyd yn Lley'n, a diffeithiaw'r wlad honno hefyd yn yr un modd, ac yn eu herbryn y daeth Hywel ab Ieuf, a chad dost a fu rhyngddynt, ac yno y llas Cystenyn ddu yng Ngwaith Hirbarth.

Oed Crist 980, y daeth Hywel ab Ieuf a Llu mawr o'r Saeson gydag ef i gyfoetheu Einion ab Owain ab Hywel Dda, ac y bu ymladd tost rhyngthynt ym Mrwydr Llanwenawe, a Gotfrid ab Aarallt yn gweled hynny a ddaeth ai Lu hyd yn Nyfed ac ai difeithiasant, ac a dorasant Eglwys Ddewi Mynyw.

Oed Crist 981, y daeth Hywel ab Ieuan ai Lu, a chydag ef Lu mawr o Saeson i Frecheiniawe, a holl gyfoeth Einion ab Owain, ac a ddifeithiasant y Wlad yn greulawn, ac yn eu herbryn y daeth Einion, ab Owain a gwyr Dyfed ac a laddasant y Saeson a lladdfa dost; ac eraill o honynt a ffoasant, ac yn eu ffo y lladdwyd llawer llawer o honynt.

Oed Crist 892, ydd aeth Einion ab Owain ab Hywel Dda hyd yng Ngorwenydd ac y bu waith Penceod Colwynn, lle y gyrrwyd ffo ar Einion ai wyr hyd yng Nglan y Mor, lle bu Cad yn eu herbryn gan Wŷr Morganwg a Gwent, ac yn honno y llas Einion ab Owain, ac yna ydd aeth y Deyrnedd ar Faredydd ab Owain ab Hywel Dda.

Oed Crist 984, ydd aeth Hywel ab Ieuan i Loegr yn erbyn y Saeson a fuant yn ymladd ym mhlaidd Iago ei Ewythr, ac

yna y llas ef a llawer iawn oi wŷr; ac yna y cymmerth Gadwallawn ab Ieuan arnaw Lywodraeth holl Wynedd, ac yn ei erbyn y daeth y Saeson a'r Gwyr Duon, ac yn eu penn Ionafal ab Meuryg ei gefnder, ac yno y llas Ionafal.

Oed Crist 985, y dug Mareddydd ab Owein ab Hywel Dda Gad fawr ganddaw i Wynedd, a brwydr a fu yno rhyngtho a Chadwallawn ab Ieuan ai Frawd Meuryg, ac yno y llas Gadwallawn, ac y dug Faredydd Wlad Wynedd danaw ac a lywodraethawdd arni, ac a ddodes Lywodraeth ar Fôn, ac Arfon, a Meirionydd, lle nid oed Llywodraeth ddyledus wedi bod er yn hir o amser.

Yn yr un flwyddyn y dug Bleidyddion Ieuf ab Idwal Gotfrid ab Harallt y drydy waith i Fôn, a chydag ef y gosodasant y Cymry a'r Daeniaid ar Lywarch ab Owain, Brawd y Tywysawg Mareddydd, ac ai daliasant a dwy fil o'i wyr, ac a dynasant eu llygaid o'u pennau; a'r flwyddyn honno y bu farw Ieuf ab Idwal yng Ngharchar, lle y bu yn unig llawer blwyddyn wedi ei ddilygeidiaw, a gwedi hynny gorfu ar Faredydd ab Owain ffoi o Wynedd i Geredigiawn lle y bu mawr a thaer ei wroldeb yn amddiffyn ei gyfoeth yn erbyn cyrch y Daeniaid, a'r Saeson, a Gwyr Gwynedd.

Oed Crist 986, y bu farwolaeth fawr ar yr ysgrublaid yn holl Gymru, onid aeth Drudaniaeth mawr ar yr enllyn yn y Wlad: a'r un flwyddyn y llas gwyr Daenmarc gan y Saeson yn un noswaith oni chaed arnyn y llaw uchaf dros hir o amser wedi hynny, a'r flwyddyn honno daeth y Daeniaid duon i For Hafren mewn Llyngeseu, ac a ddaethant i Dir yng Ngherniw a Dyfnaint a Gwlad yr Haf, ac a diriasant yng Ngwyr ac yno llosgi Cor Cennydd ac eraill o'r Eglwysau, ac ysbeiliaw gwŷr y Wlad.

Oed Crist 987, daeth y Daeniaid i foroedd Deheubarth, a dyfod i Dir yng Ngheredigion, a diffeithiaw Llanbadarn, a Llanyddoch, a Llanrhytud, a gwedi hynny myned hyd ym Mynyw a diffeithiaw yr Eglwys a dwyn ei thlysau, ac wedi hynny myned ar hyd for Hafren hyd ym Morganwg a diffeithiaw Cor Ildud, a Chor Cattwg, a Chor Cyngar, a Llan Daf, ac eraill o'r Eglwysi goreu yn y Wlad, a hefyd llosgi ydau a lladd ysgrublaid onid aeth newyn angerddawl ar y Wlad, ac y bu farw llawer o ddynion achaws hynny.

Oed Crist 990, ydd aeth Mareddydd ab Owain i Faeshyfaid a holl gyfoetheu Arglwyddi y Saeson rwng Gwy a Hafren, ag Edwin ab Einion a ddaeth attaw a chydag

ef ydd oedd Llu mawr o Saeson a Daeniaid, ac ymladd a Mareddydd ai yrru ar ffo. Oet Crist 991, y daeth Edwin ab Einion ni wyr, ac yn borth iddaw Adelff Tywysawg o Sais a chydag ef Lu dirfawr, ac anrheithiasant holl diroedd Mareddydd, sef Ceredigian, a Dyfed, a Mynyw, y Gwyr isaf, a Chedweli.

Yr un flwyddyn ac amser ydd oedd Mareddydd yn anrheithiau Cyfoeth Ithel ab Morgan Tywysawg Morganwg, ac yn heddychu rhwng Edwin a Mareddydd a myned i'au holl nerthoedd ac anrheithiau Gwlad Forgan yn aruthrawl, ac yna Hywel ab Morgan brawd Ithel a ddangoses ei ewyllys i wyr y wlad, ac y gofai enai efe hwynt lle bai onid dau a ddelai gydag ef, ac ar hynny ymgynnullasant bobl y wlad attaw yn wyr ac yn wragedd, ac yn feibion ac yn ferched, pob un ag arf a gefid wrth law, ac yn erbyn Mareddydd ac Edwin a gyrru ffo arnynt a dwyn oddi arnynt eu hysbail, a lladd eu gwyr yn dost yng Ngwaith Cors Einion yng Ngwyr, lle y llas Gadwallawn fab Meredydd.

Oed Crist 993, bu newyn mawr yng Nghyfoeth Meredydd, a llawer o farw ar ddynion o haint y Saeson, sef yr haint chwyslyd.

Yr un flwyddyn y daeth y Daeniaid Duon i Ynys Fôn, ac a ddifeithiasant yr holl ynys fal y mynnant, canys nid oedd ar Wynedd yr amser hynny na Phenn na Pherchen, na Llys na Llywodraeth, na neb a safai yn mhlaidd y wlad rhag estron ac anrhaith, am hynny y cymmerasant y Cymry attynt Idwal ab Meuryg, ac ai dodasant yn Dywysawg arnynt, ac y cawsant borth gan Ithel Tywysawg Morganwg, a gyrru ffo a lladdfa fawr ar y Daeniaid a wnaethant, ac Idwal a fu'n Dywysawg clodfawr a chyfiawn, ac a wnaeth lywodraeth ar Wynedd, a threfn a weddai ar heddwch a rhyfel, canys ef a ddysged gan Hywel ab Morgan Mawr, ac efe yn Benn Doethion Cymry yn y Gwybodeu a ddylai Tywysawc eu deall au cynnal, tra fu efe ar ffo yn Llys Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn nawdd Cor Llanfeithin yn Nant Garfan, a mynych y torred y Gor honno yn amcan ei ddal a'i ladd gan Einion ab Owain a Mareddydd ab Owain, a chan y Daeniaid a'r Saeson.

Yn yr un flwyddyn y bu frwydr Llan-gwm, lle ydd amcanai Feredydd ab Owain adynnu Gwynedd, ac Idwal a orfu arnaw, ac yn y frwydr honno y llys Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, nai mab brawd i Faredydd.

Oed Crist 994, y daeth Swaen ab Harallt a'r Daeniaid duon gydag ef i Wynedd lle y bu cad Penmynydd yn Môn, y lle y llas Idwal ab Meuryg Tywysawg Gwynedd. Ac y diffeithwyd Matharn gan y Saeson, ac hwy ai llogasant.

Yr un flwyddyn y bu farw Mareddydd ab Owain ac o hynny y cafwyd gwell byd am heddwch a llywodraeth yng Nghymru.

Yr un flwyddyn y bu farw Ithel Tywysawg Morganwg ac yr aeth Gwrgan ei fab yn ei le, a Thywysawg doeth heddychgar ydoeth efe, ond Iestyn ei fab a garai aflwyodraeth, ac a fynnai ryfel ac anheddwch, ac yn y flwyddyn honno y priodes ef ferch Bleddyn ab Cynfyn Tywysawg Powys ai henw Denis, ac efe a gafas gan Wrgan ei Dad Gwmmwd Tref Essyllt, ac yno y gwnaeth ef Gastell, a doddi arnaw enw Denis Powys, ac a gymmerth attaw Aedd-an ab Blegywryd ab Morgan Mawr, ac a fwrriadasant Ryfel er ynnill Cyfoeth Meredydd ac ymbarottoi Gwyr at hynny, a danfon a wnaethant at y Daeniaid au gwahawdd i Geredigion, ac yno a daethant ac y llogasant Arberth. Ar flwyddyn honno hefyd y priodes Llywelyn ab Seisyllt Arglwydd Maes Essyllt Yngharad ferch Meredydd ab Owain, ac efe yn wr ieuanc nid mwy nac oed pedwar blwydd ar ddeg.

Oed Crist 996, y daeth y Daeniaid i Ddyfed o gyngor a phorth Iestyn fab Gwrgan, ac Aedd-an ab Blegywryd, ac a llogasant Fynyw, ac a laddasant Forgenu Escob Dewi.

Oed Crist 1000, y dug Aedd-an ab Blegywryd Gad hyd yng Ngheredigian, ac ynnill Cyfoeth Meredydd a orug; herwydd nid oedd Llywelyn ab Seisyllt hyd yn hyn yn oed Gwr i gael Baint ar Gyfoeth Yngharad ei Wraig, a myned hyd yng Ngwynedd y mynnai Aedd-an, ac yn ei erbyn ef y daeth Cynan ab Hywel, a bu Cad ar Faes rymthynnt lle gorfu Aedd-an, ac o hynny ynnill Gwlad Wynedd ai Chyfoetheu. Gwedi ynnill o Aedd-an holl Gymru o'r Mor beugilydd, efe a beris drefnu Llywodraeth a Chyfreithiau, ac adgyweiriau Eglwysseu a Chorau a dorresid yn Rhyfel, a chan nad oedd iddaw fab efe a drefnwys yn etifedd iddaw Rydderch fab Iestyn ab Gwrgan.

Oed Crist 1001, bu farw Morgan Mawr Tywysawg Morganwg yn ddifawr ei oedran, nid amgen na chanmlwydd a naw mlwydd ar hugain, a gwedi gadael ei Ffaint yn nwyllaw ei feibion ai wyrion yn hir o flynyddau cyn ei farw achaws henaint ac anallu; efe a gladdwyd dan allawr

Deilaw yn Llan Daf, a chystal ei gariad yn ei wlad a chymmaint ei glod am Ddoethineb fal pan elai yn rhyfel nid oedd a arhosai gartref ac nad elai yn ei Lu nac o wr nac o fab a fedrai afael ar Arfaw, eithr mwy a fynnai gynnal yn heddwch nac yn rhyfel ac eissoes ni chaid o wrol ei wrolach, ac efe a fu lwyddfawr ei orchwyl a doeth ei gynghyd a chyfiawn ei ymgais, a mawr ai carai Edgar Brenin y Saeson, achaws hynny rhai o'r Tywysogion eraill nis cerynt ef, lle nid oedd a wnai well erddynt, nac erddynt Genedl y Cymry, a chymmaint addwynder ei Lys yn ail i Lys Arthur onid aeth hynny ar ddiaarbheion gwlad a chenhedl, ac y dywedir Mwynder Morganwg, ac Addwynder Morganwg.

Oed Crist 1015, a Llywelyn ab Seisyllt yn ei lawn oedran, efe a feddylies ynnill Cyfoeth Dinefwr a ddylyssid o Fraint iddaw ef oi wraig, canys iawn iddi oedd Cyfoeth ei Thad Meredydd ab Owain, ac Aeddan a ddodai hawl ei fod yn etifeddu o hen Frenhinoedd Cymru nid amgen na Bran ab Llur Llediaith ai Welygordd, a rhoddi Cad ar Faes a wnaeth Llywelyn ab Seisyllt, ac yn honno y llas Aeddan ab Blegywryd ai bedwar Nai, ac yna cymmerth Lywelyn ab Seisyllt y Lywodraeth arnaw, ac efe a gerai heddwch a chyfiawnder, ac yn ei amser ef y bu Gwlad Gymru dros ddeuddeg mlynedd yn ddiryfel, ac ydd aethant y Cymry yn gyfoethawg, dros benn a fu arnynt er yn hir o amser ac oesoedd, a gwedi hir Lwyddiant.

Oed Crist 1020, y bwriadawdd Meuryg ab Arthfael ab Blegywryd adynnill Teyrnedd Cymru oddi ar y Tywysawg Llywelyn ab Seisyllt, a rhoi Cad ar Faes, a gorfu Llywelyn, gan ladd Meuryg ab Arthfael ai gledd ei hunan.

Oed Crist 1020, ydd ymddangoses Crwydriad o Ddyn Ysgottyn, a alwai ei hun ar Enw Rhun i wyr Deheubarth gan ddywedyd mai mab Maredydd ab Owain ab Hywel Dda ydoedd ef, a rhai ni cher-ynt Llywelyn ai dodasant yn Dywysawg arnynt, a dodi Cad ar faes a wnaethant, a myned yn ei erbyn a wnaeth Lywelyn, a bu brwydr yn Abergwili, lle gwedi lladdfa drom a dirwaedlyd o bob tu y lladdwyd Rhun. Yna myned i Wynedd a wnaeth Llywelyn, a gosod yn iawn yno, a haeddu cariad ei wlad ai Genedl yn ddirfawr, gwedi hynny daeth i Ddeheubarth lle ydd oedd mawr ei Gariad.

Oed Crist 1021, daeth Eulaff i ynys Prydain gan ddrygu ffordd y cerddai, a dyfod hyd ym Mynyw, a thorri 'r Eglwys

a diffeithiau Dyfed yn greulawn, a Hywel ab Seisyllt, brawd Llywelyn ab Seisyllt a aeth yn eu herbyn, ac efe a lladdwyd yn y frwydr honno. Yna daeth yr Ysgottiaid i Gaerfyrddin a chydag hwynt Hywel a Maredydd meibion Edwin ab Einion a llu mawr o Wyr, ac yn eu herbyn Llywelyn ab Seisyllt a Chynan ab Seisyllt ai feibion, a gyrru ffo ar Auluff, a gwedi hynny y llas yno Llywelyn ab Seisyllt. A mab iddaw a elwid Gruffydd ar ei ol a fu Dywysawg Gwynedd. Gwr oedd Llywelyn ni wnelai Ryfel, nac ymladd namyn yn erbyn ai gwnelai yn ei erbyn.

Gwedi marw Llywelyn ab Seisyllt y cymmerth Rhydderch ab Iestyn attaw lywodraeth Deheubarth megys iawn iddaw, ac efe 'n etifedd Aeddan ab Blegywryd.

Oed Crist 1023, bu farw Morgynnydd Escob Dewi, a Bledri Escob Teilaw Ysgolhaig pennaf Gwlad Gymru, achaws hynny y gelwid ef Bledri ddoeth, a chystal y carai wybodau fal y dodes ar yr offeiriaid gynnal addysg Llyfrau Llên bob un yn ei Eglwys, mal y gwypai bawb a ddylynt parth Duw a dynion.

Yr un flwyddyn y priodes Yngharad gweddw Llywelyn ab Seisyllt a Chynfyn ab Gwerystan Arglwydd Cibwyr.

Oed Crist 1029, daeth yr Ysgottiaid ar hyd y mor i Diroedd Gwrgan ab Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn eu herbyn Gwyr y Wlad, fal au lladdwyd gymmaint yng Ngwaith Toniwlwg onid oedd y gwaed hyd egwyddedau'r meirch ar bychandawd ni laddwyd o honynt a ffoasant hyd Fôr i wlad yr Haf.

Oed Crist 1030, y gwelwyd goleuni rhyfeddawl yn yr wybren hyd nos onid oedd golau fal dydd. Y flwyddyn honno y peris Ioseb Escob Teilaw na wnelid na gwaith na gorchwyl ar y Suliau ar Gwyliau, ag a wnaeth i'r offeiriaid ddysgu darllain yr ysgrythyr lan heb dal heb ged, ac na wnelynt ac ymrysonau.

Yr un flwyddyn y bu farw Gwrgan Tywysawg Morganwg, Gwr doeth heddychgar ydoedd, ac a wnaeth lawer o eluseni, ac a roddes diroedd i'r Tylodion dros fyth, ac a ddodes nawdd a braint i bob gwr a lafuriai dir er dwyn yd a frwythau, sef gair iddynt ymhob cynnadd Gwlad, ac nas gellid swydd arnynt o anfodd, ac efe a gymmerth attaw yn borth iddaw Hywel ab Morgan Hen ei ewythr Brawd Tad gan ei ddoethed fal y gallai yn well o hynny lywodraethu yn heddwch a chyfiawnder. Ac yna wedi marw Gwrgan y cymmerth Hywel y Lywodraeth yn gwbl attaw ei

hun, ac Iestin ab Gwrgan a fynnai hynny, ond nas gallai fedru ar hynny gan anfodd Gwlad, canys cynddrwg ei gampau ydoedd fal nas cerid gan neb a gaid yn wŷr da diargywedd.

Oed Crist 1031, y llas Rydderch ab Iestin gan yr Ysgodogion Gwyddelig a ddygwyd i Ddeheubarth gan Hywel ab Edwin ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, ai frawd Meredydd, felly cawsant Hywel a Meredydd adfeddu Tywysogaeth Deheubarth.

Yn yr un flwyddyn y dodes Iestin ab Gwrgan gad ar faes yn erbyn Hywel a Meredydd ymhlaid meibion Rhydderch ab Iestin ei fab, ac iddynt lawer o geraint yn eu plaid, ac y bu waith Traethwy, lle gyrrwyd ffo ar Iestin a meibion Rhydderch; a'r flwyddyn ar ol hynny y bu waith Machwyl lle y llas Meredydd ab Edwin gan feibion Cynan ab Seisyllt brawd Llywelyn ab Seisyllt, er dial galanas eu hewythr, ac ymhen ychydig wedy hynny y daeth y Saeson i Went, ac yn eu herbyn Caradawe ab Iestin lle y llas ef; yna daethant y Saeson i Forganwg, ac y bu waith Ystradywain lle y lladdasant Gynan ab Seisyllt ai holl feibion, yna daeth Rhotpert ap Seisyllt, Arglwydd Maes Essyllt a brawd Cynan ab Seisyllt, i'r frwydr, ac annog y Cymry drwy son am a wnaethant gynt; yna myned yn erbyn y Saeson, ac yng Ngwaith Llan Cwywan eu lladd yn flin, au gyrru ar ffo o gwasgar, a dwyn yn ysbail oll a feddent, yna heddychwyd rhwng Iestin ab Gwrgan a Rhotpert ab Seisyllt. A merch oedd i Rhotpert ab Seisyllt ai henw Ardden o Efiliau ferch Gwr-geneu gwaig gyntaf Rhotpert, ac unid blentyn o'r wraig honno, ac anwyl iawn ydoedd ganthaw, ac Iestin ai ceisiodd yn wraig iddaw gwedi marw Denis ferch Bleddyn ab Cynfyn ei wraig gyntaf, a hynny nis cai o fodd ei Thad gan ei hyned Iestin; yna gwiliaw wrthi a wnaeth Iestin, ai gordderchu o drais ac anfodd, yn unwedd ac a wnaethai ag eraill o ferched Pendefigion, a blin iawn y bu gan Rhotpert hynny, ac er dial ar Iestin, efe a wahoddes attaw Ruffydd ei nai, ac ai annoges yn erbyn Iestin ab Gwrgan, a chynnull attaw lawer o wyr a wnaeth Gruffydd, ac yng nghyntaf myned yn erbyn Hywel ab Edwin a dodi cad ar faes, ac yn honno y gorfu Ruffydd, ac y ffoes Hywel ab Edwin at Iago ab Idwal Tywysawc Gwynedd, yna myned yn erbyn Iago a orug Gruffydd, a chydag ef 'Lu dirfawr o wyr dewisawl, a brwydr daer a fy ryngddynt, lle y lladd-

wyd Iago, ac y cymmerth Ruffydd attaw Lywodraeth Gwynedd, ac felly ydd aeth ef yn Frenin ar Gymru o For Udd hyd ym Mor Hafren.

Gwedi ynnill o Ruffydd ab Llywelyn Lywodraeth holl Gymru, efe a ymrodde ar ddaioni tuag at ei wlad ai genedl drwy amddiffyn rhag estron a rhag anrhaith ac aflywodraeth, a deddfu a fai deg a chyfiawn, a gwared rhag cam.

Oed Crist 1037. bu Waith Pencadair rhwng Hywel ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn, a gorfu ar Hywel ffoi, a'r un flwyddyn y bu waith Rhyd y Grog ar Hafren, lle y gorfu Ruffydd ar y Saeson au gyrru ar ffo.

Oed Crist 1038, y bu waith Llanbadarn lle y gorfu Ruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt ar Hywel ab Edwin, ac y dug oddi-arnaw ei wraig ac ai cedwis yn ordderch iddaw, a thyna'r unig weithred, o'r holl weithredoedd a wnaeth Ruffydd, a beris anfoddlondeb i'r Doethion.

Oed Crist 1040, y bu waith Pwll Dy-fach rwng Gruffydd a Hywel, canys Hywel a ddaeth y drydedd waith i Ddeheubarth, ac yn ei blaid lawer o'r Daeniaid duon, a Gruffydd yn eu herbyn, a gyrru ffo arnynt, ac yn osgil y rhai hynny y daeth llu arall o Ddaeniaid a Saeson gan ddifeithiau Dyfed yn greulawn, a Hywel ai wyr yn eu ffo a gyfarfuant ag hwynt ac au hymldiasant yn galed gan eu lladd a'u dal, ac eraill a ddianghasant yn ol iddeu llongueu.

Oed Crist 1042, a daeth Cynan ab Iago ab Idwal i Wynedd o'r Werddon a llu mawr ganthaw i Wynedd, a dal y Tywysawc Gruffydd ab Llywelyn, a chodi arfau a wnaeth Gwŷr y Wlad ac achub y Tywysawc o ddwylaw y Gwyddelod, au gyrru'n ol i'r Mor yn fawr eu colled.

Oed Crist 1043, y bu dwyll a brad rwng Hywel ab Edwin a meibion Rhydderch ab Iestin ac a laddasant gant a hanner o wyr ffyddlonion Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt yn Ystrad Tywi yn oreugwyr y Wlad honno.

Yr un flwyddyn y bu Eira dirfawr ar Galen Ionawr, ac ni thoddes dan wyl Badric, ac y colled llawer o'r ysgrublaidd.

Yr un flwyddyn y bu farw Hywel Arglwydd Morganwg yn gant a dengmlwydd ar hugain oed, y gwr doethaf o Dywysawg yng Nghymru oedd efe, a goreu ei gariad gyda phawb oi genedl, ac efe a garai heddwch a phob cyfiawnder, ac yn ei le y doded Iestin ab Gwrgan, a gwaethaf oedd efe a welwyd erioed o Dywysawg yng Nghymru, ac ni charai efe na heddwch na chyfiawn-

der, ac ni wnathoedd erioed nas dygai ormes a chribddail ar ei wlad ai genedl, achaws hynny ni chafas ai cyfnerthai, lle caid a fai yn ei erbyn, o ddoeth a deddfawl.

Yr un flwyddyn y llas Hywel ab Edwin yng Ngwaith Abertywi gan Ruffydd ab Llywelyn gwedi ymladd caled.

Yr un flwyddyn y bu farw Ioseb Escob Teilaw Gwr tra doeth, a duwawl, a dysgedig, efe a wnaeth Drefn dda ar wyliau Mabsant, sef nas caid amgen na gweddiaw Duw, a dangos daioni, a gwneuthur elusenau arnynt, a chynnal cof dyledus am Dduw ai Saint, au gweithred-oedd molediaw.

Oed Crist 1050, y dug Ruffydd ab Llywelyn Lu dirfawr o Gymru a Gwyddelod yn erbyn y Saeson, a dodi cad ar faes yn Henffordd, a gorfu Ruffydd ar y Saeson gwedi ymladd caled, a lladd a llosgi dirfawr.

Yr un flwyddyn y daeth Caradawc a Rhys dau fab Rhydderch ab Iestyn a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn er ynnill oddiarnaw Lywodraeth Deheubarth, a Gruffydd yn eu herbyn, ac ymladd a fy ryngddynt annhebig i a fu erioed namyn y Gad Gamlan, a lladdwyd cymmaint o bob plaid oni orfu ar y ddau Lu ymchwelyd yn eu hol heb a elid ei alw yn ynnill i nac un na'r llall o honynt, a gwaedlytied yr aerfa ryngddynt, a thra buant feibion Rhydderch ab Iestyn yn nghyreh y frwydr honno dyfod a wnaeth y Saeson o Wlad yr Haf a llosgi cestyll Caradawc ab Rhydderch ab Iestyn, sef Dindryfan a Threfufered ym Morganwg, a dwyn ysbail anfeidrawl yn yd, a gwartheg, a defaid, a daoedd o bob rhyw a geffynt, a llosgi a thorri tai, a diffeithiaw yn aruthrawl, yn erbyn heddwch ac oedd drefnedig a chadarn a damdyngedig rwng Tywysawg Morganwg a Brenin ac Ieirll y Saeson.

Yn yr un flwyddyn y daeth Cynan ab Iago a llu dirfawr oi Genedl o'r Werddon ar oddeu Gwynedd, ac ynnill ei gyfoeth oddiar Ruffydd ab Llywelyn, ac fal yr oeddynt ar y mor tua Chymru y daeth gwynnygeu temhestlus oni foddys y llongau ar gwyr gan mwyafl, ac yng nghylch yr un amser y daeth rhai o wyr Gwent a Morganwg i Ystrad Tywi a chael yno rai na charent Ruffydd ab Llywelyn, ac a chwenychent ymddyweddu a Charadawc ab Rhydderch, hwy a laddasant lawer o fyddlonion Gruffydd ab Llywelyn, ac ysbeiliasant ereill yn dost, yna dyfod a wnaeth

Ruffydd yn eu herbyn, a diffeithiaw Dyfed, ac Ystrad Tywi, a Gwyr, yn aruthrawl.

Oed Crist 1056, ydd aeth Rhys ab Llywelyn ab Seisyllt, brawd y Tywysawg Gruffydd i Forganwg a Gwent, gan ladd a diffeithiaw gyfied ac y cerddai, a gwyr y wlad a ddygasant gyrch yn ei erbyn, ai yrru hyd ym min y Mers ai ddal ai fyrhau o benn, a danfon y penn at Edwart brenin y Saeson hyd yng Nghaerloyw lle ydd ydoedd y pryd hynny.

Oed Crist 1057, daeth Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn yn oed gwr ac a gynnulwys lu niferawg iawn, a myned yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn tywysawg Gwynedd a bu cad ar faes ac ymladd trwch a gwaedlyd ac y llas Ruffydd ab Rhydderch.

Yr un flwyddyn cyfunawdd Algar iarll Caerllion Gawr a'r tywysawg Gruffydd ab Llywelyn a rhyngddynt cynnull llu dirfawr a myned yn erbyn y Saeson lle ydd oedd a elwid Rhanwlff yn dywysawg arnynt yn y Mers, ac yn y frwydr honno y gorfu Ruffydd a gyrru ffo ar y Saeson, ai hymlid yn galed hyd yng Nghaer Henffordd, a myned i galon y dref ar eu hol, au lladd yn ddiarbed, onid oedd na cheffid byw o ddyn yn yr holl dref, ac efe a ddug ysbail ddifawr oddiyno, ar goreugwyr arbededig y dug yng ngharchar.

Yr un flwyddyn ydd aeth Edwart frenhin yn erbyn Gruffydd ac Algar hyd yng Ngwynedd lle bu cad ar faes, a gorfu Ruffydd ar y Saeson yn anrhydeddus yna clybu efe am y diffeithiaw yn Neheubarth gan eraill o'r Saeson, a myned yn eu herbyn au gyrru ar ffo cywilyddus.

Oed Crist 1059, daeth Macht ab Harallt i Gymru a llu dirfawr yn ei osgordd, a'r tywysawg Gruffydd a Macht yn ymgyfun eu lloedd a aethant yn erbyn y Saeson, ac a ddiffeithiasant wlad Loegr hyd ym mhell yn ei pherfedd; a dychwelasant yn ol i Gymru ac ysbail fawr ganddynt.

Oed Crist 1060, bu farw Owain ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn oi wenwynaw; yna Caradawc ab Rhydderch ab Iestyn a gyfloges Harallt i ddyfod a llu ganthaw i Ddeheubarth, yna yn un a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent ydd aethant yn erbyn Gruffydd, yr hwn a ddaethai a llu mawr iawn ganthaw o wyr Gwynedd, a Phowys, a Deheubarth, a bu cad ar faes lle ai lladdwyd drwy frad a thwyll Madawc Min escob Bangor, yr un ac a wnaeth y twyll o ba un y lladdwyd ei dad Llywelyn ab Seisyllt. Gwedi lladd

Gruffydd ab Llywelyn ef a dorwyd ei benn ac a dyged yn anreg i Harallt. Oed Crist pan fu hynn oedd 1061; ac fel hynny y colles Ruffydd ei fywyd, ac anrhyddedusaf oedd efe ai dad o'r holl dywysogion a fuant hyd yn eu hamser yng Nghymru; a goreu am wroldeb a rhyfel, ac am heddwch ac am lywodraeth ac am haelioni, a chyfiawnder, ac o'u doethineb au deall y dugasant gyfunbeb ar Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, fal y gadarn y Cymry yn erbyn y Saeson a phob gelynon ac estroniaid, ac ni chaid Morganwg a Gwent yn gyfun a hynny achaws gwehelyth y gwledydd hynny, nid amgen meibion ac wyrion Iestin ab Gwrgan, er yn amser Aeddan ab Blegywryd Hên, ab Owain ab Hywel o wehelyth Bran ab Llyr Llediaith, a hynny fu'r achaws nas gallasant y Cymry ddadynnill teyrnedd ynys Prydain.

Oed Crist 1062, gwedi lladd Gruffydd ab Llywelyn fe ddoded Mareddydd ab Owain ab Edwin yn dywysawg Deheubarth gan Harallt ac Edwart brenhin y Saeson. Brodyr unfam y tywysawg a las, sef Gruffydd ab Llywelyn, a gawsant Wynedd a Phowys; nid amgen Bleddyn ab Cynfyn ab Gwerystan arglwydd Cibion a Rhiwallawn ei frawd hwy a ddoded yn dywysogion Gwynedd a Phowys ym mraint etifeddion tywysogion Dinefwr o Gadell a Rhodri Mawr. Sef etifeddes y dywysogaeth honno ydoedd Yngharad ferch Meredydd ab Owain ab Hywel Dda, a fu'n wraig briod Llywelyn ab Seisyllt; ac wedi lladd Llywelyn hi a briodes Gynfyn ab Gwerystan, Arglwydd Cibwyr yng Ngwent, ap Gwaithfoed, ab Gloddien, ap Gwrydr Hir, ap Caradawc, ap Llew Llawddêawg, ap Ednyfed, ap Gwinau, ap Gwaenoc goch, ap Crydion, ap Corf, ap Cynawg, ap Iorwerth Hirflawdd, ap Tegonwy, ap Tëon, ap Gwineu dda i freuddwyd, ab Bywlew ab Bywdeg, ab Rhun-Rhuddbaladr, ab Llary, ab Casnar Wledig brenin Gwent, ap Gloyw Gwlad Lydan arglwydd Caerloyw, ab Lludd, ab Beli Mawr, ab Manogan brenin ynys Prydain.

Ar brodyr hynn, sef Bleddyn a Rhiwallawn a ddugasant deyrnedd gwlad Bowys o wehelyth Brochwel Ysgithrawe, peth nid oedd iawn ei fod.

Yr amser hynn ydd oedd Cynan ab Iago cyfiawn berchen Gwynedd ar gil yn y Werddon, ac nid oedd a elai yn ei blaid yng Nghymru, canys ni cherit ei wehelyth achaws eu creulonderau yn lladd a dilygeidiau a'u gwrthladdent yn eu hannefodoldeb.

Oed Crist 1066, daeth William Dug Normandi yn ormeswr i Ynys Prydain a bu cad ar faes ryingtho a Harallt; a gwedi ymladd tost a chreulawn, y llas Harallt ac y dug Wiliam y deyrnedd o drais a thrawsfeddiant; ac fal hynny y collasant y Saeson Unbennaeth Ynys Prydain, gwedi bod yn ei dal o drais chwechamlynedd.

Oed Crist 1068, digwyddes anghydfod yng Ngwynedd, sef Meredydd ac Ithel, meibion Gruffydd ab Llywelyn a ddugasant gad ar faes yn erbyn Bleddyn a Rhiwallawn; er dadennill Gwynedd a ddodesid gan y Saeson o drais oddi wrthynt, ac yn eu herbyn y daeth Bleddyn a Rhiwallawn, a chydag wynt lu dirfawr o Saeson, canys ym Mhowys ydd oedd Saeson yn gwladychu yn heddwch y Cymry yn ogydrif a nhwy, ar ffo rhag gormes y Normaniaid, achaws hynny nid oedd, wrth ag oedd Llu Bleddyn a Rhiwallawn, mawr llu gwyr Gwynedd gyda Mareddydd ac Ithel, eithr gwroldeb ai cynhaliai yn erbyn eu deurif, eithr achos twyll a brad colli'r maes a wnaethant, yno y llas Riwallawn o'r naill du, ac Ithel ab Gruffydd o'r tu arall, a gorfu ar Feredydd ffoi, a Bleddyn ai dilyn-wys yn drachaled gan ei yrru i'r mynydd-oedd ynlaf yng Nghymru, lle y bu farw o newyn ac anwyd. A gwedi hynny drwy gyfnerth y Saeson y gwladychawdd Bleddyn ab Cynfyn yn unig frenin Gwynedd a Phowys, a Meredydd ab Owain ab Edwin drwy gyfnerth Saeson yn dywysawg Deheubarth.

Oed Crist 1069, aeth Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, a chydag ef lu cyfnerth o Normaniaid Wiliam Fastardd, yn erbyn Meredydd ab Owain brenin Deheubarth, a chad drom ar faes a fu ryingddynt lle y llas Meredydd, ac yna cael o Garadawc dywysogaeth Deheubarth, a'r frwydr honno a elwir Gwaith, Llanfedwy, ac ar lan afon Elerch y mae'r lle y bu'r gâd.

Yr un flwyddyn daeth y Normaniaid i Ddyfed a Cheredigiawn ac ai diffeithiasant yn filain, a Charadawc ab Rhydderch a ddug lu dewisawl o wŷr Gwent a Morganwg a Gwyr yn eu herbyn, a'u gyrru yn ol i'r llongau, a dwyn oddiarnynt eu hysbail, a hynn o waith gwroldeb a ddug i Garadawc lawer a gariad gwŷr Dyfed a Cheredigiawn y rhai cyn no hynny ni charent wehelyth Caradawc.

Oed Crist 1070, y bu farw Caradawc ab Rhydderch o glefyd y ddaeth arnaw achaws clwyf a gafas yn rhyfel, a Rhydderch ab Caradawc ab Iestin a gymmerth y lywodraeth yn ei le ef.

Yr un flwyddyn y bu farw Bleuddyd Escob Dewi, ac ydd daeth Sulien yn Escob yn ei le ef, a hwnnw a elwid Sulien ddoeth, ac yr oedd ef yn wr duwiawl a golychwyd-awl.

Oed Crist 1071, y daeth y Normaniaid yr ail ossawd i Ddyfed a Cheredigiawn, ac y eu erbyn Rhydderch ab Caradawc, a'u gyrru'n ffoedigion gyda cholled mawr.

Oed Crist 1072, y daeth Rhys ab Owain ab Edwin o Fanaw lle bu ar gil, ac a gynnullwys lu mawr o wyr Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a dod i cad ar faes yn erbyn Bleddyn ab Cynfyn ai ladd, gwedi hynny myned yn erbyn Deheubarth, a danfon cenhadon heddwch yn gyntaf at Rhydderch ab Caradawc, a Rhydderch a gyfarfu ac ef mewn heddwch, a chyttnaw a wnaethpwyd rhoddi cyfran yn Llywodraeth y Dehau i Rys ab Owain, ac o hynny gwared o Ryfel a diffeithiaw gwlad, ac ammod ganddynt i'r olaf ei fywyd y cwbl o'r Dywysogaeth.

Wedy marw Bleddyn ab Cynfyn, Trahaearn, ab Caradawc ei nai, a wladychawdd yng Ngwynedd; ac yn y Deau Rhydderch ab Caradawc ei ewythr ef, a Rhys ab Owain ab Edwin yn cydlywiau'r Wlad yn llonydd ac yn heddwch.

Oed Crist 1074, y llas Rhydderch ab Caradawc gan Feirchiawn ab Rhydderch ei gefnderw o geuŷen a dig am yr ammod rymthaw a Rhys ab Owain, ac am ddwyn Gwŷr y wlad dan 'ddamdwnng yr Ammod a ddodeth rymgthynt er tynghedu'r Lywodraeth i'r hwyaf ei fywyd.

Yr un flwyddyn daeth Goronw a Llywelyn, meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn, a llu ganddynt, a chydag wynt Caradawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin, a Chyfneth cadarn o Forganwg a Gwent er dial galanas eu Tad eu, a chad ar faes a ddodasant, ac yn eu herbyn Rhys ab Owain, a gorfu meibion Cadwgawn a Charadawc ab Gruffydd ar Rhys ab Owain, a buddugoliaeth enrydeddus a fuasai iddynt, eithr Gruffydd ab Cynan ab Iago a ddaeth o'r Werddon a llu cadarn ganthaw, a goresgyn ynys Fôn, a gorfu ar feibion Cadwgawn ymchwelyd i amddiffyn eu cyfoetheu rhag gossawd Gruffydd ab Cynan, ac o hynny ni aflonyddwyd Rhys ab Owain, ychydig ar ol hynny ydd aeth Trahaearn ab Caradawc yn erbyn Gruffydd ab Cynan a gyrru ffo arnaw, a gorfu arnaw fyned yn ei ol i'r Werddon.

Gwedi myned fal hynny meibion Cadwgawn a ddodasant Gad ar Faes yr ail waith yn herbyn Rhys ab Owain, yna

Rhys a ddaeth yn eu herbyn, a brwydr dost a fu rhyngthynt mewn lle a elwir Pwllgwttic, lle gorfu meibion Cadwgawn ar Rys ab Owain, ac efe a ffoes, a Trahaearn ab Caradawc ai dilynes mor galed onis daliwyd ganthaw, a dal hefyd Hywel ei frawd, ac efe au lladdawdd eill dau er dial galanas ei ewythr Bleddyn ab Cynfyn, a gwaith didrugaredd oedd hynny, canys Tywysogion o fraint a chyfiawnder oedd-ynt.

Ynghylch yr un amser ydd ymwrthodes Sulien escob Dewi ai Escobaeth, a dewiswyd yn ei le ef Abram, gwr doeth golychwydawl.

Oed Crist 1077, daeth Rys ab Tewdwr o Lydaw ac a ddodes hawl ar Dywysogaeth Deheubarth megis ettifedd cyfiawn, a llawer iawn o wyr gorau y wlad a gymhleidiasant ag efe, canys mawr oedd y gair iddaw am ddoethineb a gwybodau Llywodraeth, ac efe yn ei lawm henaint ai bwyll a gafawdd ewyllys da goreugwyr y wlad, canys nid oedd a garai Iestin ab Gwrgan ai wehelyth, achaws y cerynt Ryfel yn well na heddwch yn amgen nag a wnelnt eu cyneifiad o'r Welygordd honno, ac yna diogelwyd Rhys yn ei Lywodraeth.

Oed Crist 1079, y diffeithwyd Mynyw gan Saeson lladronaidd, ac y bu farw Abram Escob Dewi, a gyrru yr Escobaeth yr ail waith ar Sulien Ddoeth, canys nid oedd a wyddai gyngor i wlad a chenedl aflonydd gystal ag efe.

Oed Crist 1080, daeth Gruffydd ab Cynan yr ail waith i Gymru, a chydag ef lu mawr o Ysgodogion y Werddon, ac ymunaw a wnaeth efe a Rhys ab Tewdwr a myned yn erbyn Trahaearn ab Caradawc, a chad a fu rhyngthynt, lle lladdwyd Trahaearn, a chydag ef Gruffydd a Meilir meibion Rhiwallawn ab Gwynn ab Collwyn, ac ar Fynydd Carno y bu'r ymladd, a chreulawn a thost y bu, a lladdwyd dros rhif o'u gwŷr y ddwyblaid, a Gwaith Carno y gelwir y frwydr honno, gwedi hynny meddiannu Gwynedd a wnaeth Gruffydd ab Cynan, a Rhys ab Tewdwr a gafas Ddeheubarth, a'r ddau Dywysawg yn ettifeddon cyfiawn y Gwledydd hynny.

Yr un flwyddyn y daeth William Ffartardd i Gymru ym mhererindawd, ac a ddug roddion i'r Eglwysi, ar Esecyb, offeiriad, ac i'r monachlogydd a'r mynaich, a myned hyd ym Mynyw, a Sulien archesawb Dewi a ymwrthodes eilwaith ai escobawd, a Gwillefrid ai cymmerth yn ei le.

Yn yr un flwyddyn daeth Gwŷr Rhys ab Tewdwr am benn Iestin ab Gwrgan ac a dorassant Gastell Denis Powys, a Chastell Llaniltyd, a Chastell Dindryfan, y rhain oeddynt Gestyll Iestin ab Gwrgan, achaws hynny bu Cad ar Faes gan Iestin, a diffeithiau Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a dwyn ysbail fawr, wedi hynny ymroddi a wnaeth ef i adeilad Caer Dyf, ac yny o gwnaeth ef Gastell cadarn, ac o wnaeth Gastell Cynffig, a Chastell Trefufered, yn gadarnach nac a fuant cyn no hynny.

Oed Crist 1985, cyweiriwyd yr heddwech rhwng Iestin ab Gwrgan a'r Brenin Bastardd yn ail ac y bu er yn hir o amser rhwng Tywysogion Morganwg a Brenhin-oedd y Saeson, ai ddodi'n gydgyttwng mewn ysgrifen deg fal y mae yn weledig yn Eglwys Teilaw yn Llandaf.

Oed Crist 1087, bu farw Wiliam Fastardd Tywysawg y Francod a Brenin y Saeson—a'r un flwyddyn y daeth meibion Bledwyn ab Cynfyn, sef Cadwgawn a Madawc a Rhirid a llu mawr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a rhag eu caderned gorfu arnaw ffoi i'r Werddon. Yna Iestin ab Gwrgan a ddiffeithiawdd ei gyfoeth; eithr yn ebrwydd wedi hynny efe a ddaeth a llynges drom ganthaw i Ddeheubarth a dodi Cad ar Faes, a gyrru ffo ar ei elynion, a Gwaith Llechryd y gelwir y Frwydr honno, yno lladdwyd Madawc a Rhirid, a Chadwgawn a ffoes ni wyddit i ba le o'r Byd.

Ynghylch yr un amser y dygwyd ni wyddys gan bwy ysgrin Dewi a'r Trysorau auraid ac arianaid o Eglwys Mynyw.

Yn yr un flwyddyn aeth Iarl I Henffordd ai Luoedd, ac ynghyfun ac ef wyrion Iestin ab Gwrgan au lloedd ac a ddiffeithiasant Gaerwrangon, a Chaerloyw, a'r gwledydd o amgylch gyfled ag y cerddynt, a gyrru ar y Brenin adweddu Rhyddydd a Breiniau i'r gwledydd oll yng Nghymru a Lloegr, fal y bu er yn oes oesoedd.

Oed Crist 1088, bu farw Sulien Escob Dewi, y doethaf a chlodforusaf o'r holl Escyby yng Nghymru, goreu ei gynghor, ai addysg, ai grefydd, ac amddiffynwr pob heddwech ac iawnder.

Yr un flwyddyn y bu daeargryn mawr hyd holl Ynys Prydain, ac ydd yspeiliwyd Eglwys Mynyw yr ail waith o'i thrysoreu gan forherwyr Seisnig, a llosgi i'r dref a wnaethant, a ladd a ddelai yn eu ffyrdd.

Ynghylch yr un amser y bu farw Cadifor ab Collwyn Arglwydd Dyfed, ai feibion ef, sef Llywelyn ac Einion, ai frawd Einion ab Collwyn, a annogasant Ruffydd

ab Maredydd i ddodi cad ar faes yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a dyfod a'u lluoedd ynghyd a wnaethant, a brwydr dost a fu, eithr gorfu Rhys ab Tewdwr arnynt yng Ngwaith Llandydoch, a dalwyd Gruffydd ab Maredydd ac ai byrhawyd o benn, a lladdwyd Llywelyn ac Einion meibion Cadifor, ac Einion ab Collwyn Brawd Cadifor a ffoes at Iestin ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Gwent, yr hwn oedd yn rhyfela yn erbyn Rhys, ac adrawdd ei ansawdd iddaw. Einion a fuassai yn wr swydd yn rhyfela gyda Brenin Lloegr ai Farchogion yn Ffrainc a gwledydd eraill, a charedig mawr rhyngddo a'r Brenin ai Farchogion ac Iestin wedi gwybod hynny a addunedwys i Einion ei Ferch yn briodwraig os efe a ddygai gyfnerth iddaw o Loegr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a chyda y ferch honno yn Gyfoeth Arglwyddiaeth Meisgyn, myned i Lundain a orug Einion, ac ammodi a Rhobert fab Amon Tywysawg y Corbwyl yn Ffrainc a chefniderw y Brenin Coch, i Ddyfod yn gyfnerth i Iestin ym Morganwg; a Rhobert a weithiawdd ar ddeuddeg eraill o Farchogion urddasawl nes eu hynnill oi blaid yn un ansawdd ag yntau; dyfod a wnaethant i Forganwg ar frŷs, ac unaw lluoedd ac Iestin, a myned i wledydd Rhys ab Tewdwr, a ladd a llosgi cyfled a'r Tir a gerddynt, a phan glybu Rhys hynny, myned yn eu herbyn, a chyfarfod y ddau Lu ger llaw Brecheiniog, yn y lle a elwir Hirwaen Wrgan, a brwydr waedlydfawr a fu ryngthynt lle gorfu ar Rys ffoi, ai ymlid a wnaeth Iestin ai ddal yng Nglynn Rhodneu, a ladd ei benn, ac enw y lle y bu hynny *Penn Rhys*, gwedi hynny ymlid ei wyr au ladd yn greulawn, a dal Gronwy mab Rhys, a ladd ei benn ynteu, a mab arall oedd i Rys o'i ordderch a elwid Cynan yn wr dewr a thrachalonog, ac efe yn ymchwelyd tuag Ystrad Tywi wedi ladd ei dad ai wŷr ymlidiwyd ef mor galed a thost oni orfu arnaw amcanu dianc drwy Lyn a elwir Cremlyn, lle y boddes ef a llawer o'i wŷr, ac am hynny Pwll Cynan y gelwir y lle fyth wedi hyny, mab arall i Rys a elwid Gruffydd ac nid oedd ond Plentyn pan las ei dad.

Gwedi hynny ymgynnull a wnaeth Gwyr Rhobert ab Amon ai farchogion au Gwyr ar Dwyn Colwynn lle y talawdd Iestin iddynt eu bodd yn aur coeth, ac o hynny hyd heddyw gelwir y lle y Filtir Aur, ac ymchwelyd yn eu hol a wnaethant tua Llundein, ac Einion ab Colwyn a aeth at

Iestyn i erchi'r ferch iddaw yn wraig a'r cyfoeth a addawsai gyda hi, eithr nacau hynny a wnaeth Iestyn, gan chwerthin am benn Einion, a dywedyd y gwnai efe'n well ai Ferch na'i rhoddi ar enw Bradwr Gwlad ag Arglwydd, yna Einion a lid-iawdd yn ddirfawr, a chan gynddaredd ei ddigofaint myned ar ol Rhobert ab Amon ai osgordd a dangaws iddynt y dirmyg a wnaethai Iestyn arnaw, a dangaws hefyd maint oedd anghariad goreugwyr y wlad honno tuag at Iestyn, o brased y wlad, a hawsed ei hynnill oddi ar Iestyn, yr hwn achaws ei frad a'i dwyll ni chai gyfnerth gan un Tywysawc yng Nghymru. Blasus oedd gan y Dieithraid wrandaw ar Einion, a hawdd y cymmerasant ei gynghor, ac yna myned at Rhotbert ab Seisyllt a orug Einiawn a dangaws iddaw'r cyfan, ac efe a ddug eraill o'r Pendefigion ni charent Iestyn i'r un ansawdd, a gwedi cynnull o'r Pendefigion hynny eu gwyr yng nghŷd ac ymgyfunaw a'r Dieithraid, myned yn erbyn Iestyn, ac yna bu Gwaith y Mynydd Bychan yn myl Caer Dydd, lle gyrrwyd ffo ar Iestyn. Ymhlaid y dieithraid yn erbyn Iestyn daeth Cadifor ap Cedrych ap Gwaithfoed Arglwydd Ceredigiawn, ac efe a fuasai cyn no hynny ym mhlaid Iestyn yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ni chyflawnai Iestyn ammod ac efe yn ol a addunedai Cedrych ap Gwaithfoed Arglwydd Cibwyr a henyw o Forganwg, ac a aeth yn Ngheredigiawn yng ngosgordd Rhydderch ab Iestyn, lle y rhodded iddaw Bendefigaeth a Chyfoeth, ac o garedigrwydd ar Iestyn y daeth efe ai Wŷr i Forganwg, a gwedi gweled ei frad myned yn ei erbyn ac ym mhlaid y dieithraid.

Gwedi gyrru ffo ar Iestyn ai yspeiliaw oi wlad, Rhobert ab Amon ai wyr a gymmerasant yn eiddaw iddynt eu hunain goreuon y Frodir a'r Tiroedd breision, ac i Einion y mynyddir a'r garwaf a'r anffrwythlonaf o'r wlad, ac fal hynny gwledychasant y Ffrancod yn y wlad honno, gan yrru pawb a gaent ym mhlaid Iestyn ar ffo a dwyn eu tiroedd. A llyma enwau y dieithraid Ffreinig a'r lleoedd a gymmerasant iddynt eu hunain.

Rhobert ab Amon yn Dywysawg arnynt a gymmerth iddaw ei hunan y Deyrnedd a Llywodraeth y Wlad oll, a Chastell Caer Dydd, a Chastell Trefufered, a Chastell Cynffig, a'r Tiroedd a berthynai iddynt.

I Wiliam De Lwndwn y doded Aberogwr a'r Tiroedd a bieuffa'r Arglwyddiaeth honno.

I Riccard Grinfil y doded Arglwyddiaeth

Glynn Nedd a Thref freiniawl Castell Nedd ac ai perthynai o diroedd.

I Rhobert De Sancwintin doded Arglwyddiaeth Llan-Fleiddan Fawr, a Thref freiniawl y Bont Faen.

I Riccart Siwart Tal y Fan ai Arglwyddiaeth.

I Gilbert Wmffrefil Arglwyddiaeth Pen Marc.

I Rosser Berelos Arglwyddiaeth Llan Dathan.

I Reinallt Sili y rhodded Arglwyddiaeth Abesili.

I Peter Leswr, Arglwyddiaeth Llanbedr ar Fro.

I Ieuan Ffleming Arglwyddiaeth Llan Ufelwyn.

I Olifer Sainsion Arglwyddiaeth Abernant.

I William Desterlin Arglwyddiaeth Llanwerydd.

I Baen Twrbil y daeth Arglwyddiaeth y Coetty o briod Assar ferch Meuryg ab Gruffydd ab Iestyn ab Gwrgan.

Einion ab Collwyn a gafas Sainghenydd a Meisgyn.

Caradawc ab Iestyn a gafas Aberafan a'r holl diroedd rhwng Nedd ac Afan yn Arglwyddiaeth Rial.

Madawc ab Iestyn a gafas Arglwyddiaeth Rhuthyn.

Hywel ab Iestyn a gafas Llan Tryddyd.

Rhys ab Iestyn a gafas Arglwyddiaeth Soflen rhwng Nedd a Thawy.

Nest Ferch Iestyn a rodded yn Briod i Einion ab Collwyn.

Rotpert ap Seisyllt a gafas Arglwyddiaeth Maes Essyllt.

Wedy gorfod ar Iestyn efe a ffoes dros y Mor i ynys y Fallon, ac oddi yno fe aeth i Gaer Faddon ac oddi yno daeth i Went, lle y bu farw ym Monachlog Llanguens.

Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn a gynnullas Lu mawr o'r Gwŷr a ffoasant rag y Dieithraid, ac amddiffyn Caerllion ar Wysg, a Gwlad Went, ac ymgadarnhau yno yn erbyn y Dieithraid, a Charadawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn yn Dywysawg ar y Cyfoethen yng Ngwent a Gwaen Llwg a'r Cynnal yng Nghaer Llion ar Wysg, lle y buasai cyn no hynny Brifgynnalfa Morganwg a Gwent, parth Teyrnedd a Dygynnull Gwlad.

Yr amser y bu fal hynn ym Morganwg ydd oedd Meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn yn diffeithiau Dyfed a Cheredigiawn, a Huw Iarll Caerllion Gawr yn diffeithiau Tegeingl a Rhyfoniawc hyd Afon Gonwy, ac yn dwyn y Tiroedd ar

Cyfoethu oddiar Wyr y Gwledydd hynny, ac yn dod i'r Ffreinc ynddynt, a'r Huw yma, tra bu Gruffydd ab Cynan yn amcanu Cyfnerth i Rys ab Tewdwr, a ddaeth hyd yn Aberlleiniawc ym Môn ac a wnaeth yno Gastell ac ymgadarnhau ynddau hyd y dydd heddyw, a thrachefnau meibion Cadwgawn ab Bleddyn y dug Iarll y Mwythig y rhannau mwyaf o diroedd Powys a Cheredigiawn, ai fab Arnwlff a ddug lawer o diroedd Dyfed, a Bernard Niwmarc a ymgadarnhäes ym Mrechein-iawc, ac eraill a gymmerasant diroedd mewn parthau ereill o Gymru, ac ym mhob mann yn gwneuthur Cestyll a Dinasoedd cylchwaliedic rhag eu niwedu gan wŷr y Wlad, a'u ffordd dwyn ysail ar un a'i roddi yn obr i arall, ac fal hynny yn obr i arall, ac fal hynny yn twyllaw annoethiaid a'r rhai ni charent eu cenedl a'u Tywysawc, ac o drech dichell na gwroldeb y gweithiasant y Ffrancod yn unwedd ag y gwnai'r Saeson cyn noe wynt yn y rhyw fodd ac y difreinasant y Cymry o'u Llywodraethau, a'u Cyfoethau, a'u Tiroedd, a llygru Gwyr y Wlad a'u Gobr-wyon.

Oed Crist 1090, y dug Rosser Mwn-gwmri Gastell Baldwin ac ai gwnaeth yn drachadarn, ac ai galwawdd ar ei enw ei hunan, sef Mwn-gwmri.

Oed Crist 1091, gwalgylched y Bont Faen, gan Robert Sancwintin, a gwedi hynny y gwnaeth ef Gastell Llanfeiddan, ac yn yr un flwyddyn y gwnaeth Rosser Berelos Gastell Llandathan ac a rannes ei diroedd a Marchell ap Gwyn ap Arthrwys yr hwn a fuasai berchen ar y cyfan o honynt, ac a ddodes fodd i fyw i'r rhai a golledwyd.

Oed Crist 1092, y dechreuwyd adeilad Castell Llanddunwyd, a Threfufered, a Chynffig, yn gadarnbach nag oeddynt o'r blaen, canys a choed cyn no hynny y gwneid Cestyll, a chyn y bu hir wedi hynny y gwnaeth y Ffrancod eu Cestyll ar hyd y wlad er diogelwch iddynt eu hunain, ar amser hynny hefyd y dug eraill o'r Ffrancod y tiroedd goreu yn Nyfed a Cheredigion, ac a wnaethant yno Gestyll a Dinasoedd.

Oed Crist 1093, aeth y Brenin Coch i Ffreinc yn erbyn ei frawd Nghobert, ac ai daliodd ef, ac ai dug yng Ngharchar i Gastell Caerdydd, lle y bu hyd farw.

Yr un flwyddyn y bu prinder yd ac enillyn drwy holl Ynys Prydain, achaws y rhyfeloedd a fuasai dros amryw flynydd-

oedd ym mhob rhan o'r Ynys, a llawer a fuant feirw o newyn.

Oed Crist 1094, y dug y Ffrancod eu lluoedd hyd yn Ngwyr, a Chedweli, ac Ystrad Tywi, ac a ddiffeithiasant y Gwledydd hynny, a Wiliam De Lwmdrys a wnaeth gastell cadarn yng Nghedweli, a thra buant yno codasant Wyr Morganwg a Gwaun Llwg yn un Llu, ac a dorasant Gestyll a Ffrancod, ac a laddasant agos y cyfan o'u Gwyr, a Phaen Twrbil Arglwydd Castell y Coetty yn Dywysawg ar Wyr y Wlad, ac ni fynnai ef ei diroedd namyn ym mraint Assar ei Wraig, yr honn oedd Etifeddes Meuryg ab Gruffydd ab Iestin ac efe a ddug ei luoedd hyd Gaer Dydd, a dechreu torri'r Castell, a phan weles Robert ab Amon hynny, gofyn yr achaws, a Phaen Twrbil ai dangoses, nid amgen nog y mynnai'r Cymry fyned wrth Freiniau a Defodu cysefinion eu Gwlad a Chyfreithiau Hywel Dda, a chael eu Tiroedd yn rhyddion, a chan faint y Llu fe weles Robert yn oreu gwneuthur hynny a fodd-haei'r Cymry, ac yna doded llonyddwch yn y wlad, ac y cafas Baen Twrbil ei diroedd ai Ffaint yng Nghyfiawnder ei wraig, a Gwyr y Wlad eu tiroedd yn rhyddion, a'u breiniau a'u defodau fal y dylit i'r Cymry, fal y buant erioed cyn amser y Ffrancod. A gwedi dod i'r Drefn honno ar Forganwg ai chadarnhau, fe ddaeth llawer o Genedl y Cymry o Ddeheubarth a Gwynedd i Forganwg er diogelach Byd nag a gaent yn y Gwledydd eraill.

Ynghylch yr un amser y dug Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn eu lluoedd i Ddyfed a Cheredigiawn, ac a laddasant lawer o'r Ffrancod, gan nas gallai'r Cymry oddef ym mhellach yr anghyfraith, a'r ammraint, a'r trahäuder, a ddodai'r Ffrancod arnynt, ac yna cafas y wlad lawer o'i Braint a'u Rhyddydd.

Yn hym o amser fe ddanfonos y Ffrancod Lu mawr i ddiffeithiau Gwynedd, a Chadwgawn ab Bleddyn a ddug Lu yn eu herbyn a bu waith Coed Yspys lle gorfu Cadwgawn ar y Ffrancod, a gyrru ffo arnynt, a ladd llawer, a Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn a gyrchasant Loegr, a diffeithiau Henffordd, a'r Mwythig, a Chaer Wrangon, a ladd aneirif o'r Saeson, a phan wybu'r Brenin coch hynny, myned yn fe herbyn, eithr ni bu nes iddaw o hynny, canys y Cymry ai darweinasant i'r mynyddoedd, ac yna, heb gad ar faes, y lladdasant hanner ei wŷr a gorfu arnaw ddychwel yn fawr ei golled ai gywilydd.

Yr un flwyddyn bu farw Gwilym ab

Baldwin cyn gorphen gwalgylchu Castell Rhyd Cors, a'r Cymry a ddaethant yn ddisfyd am benn ei wyr ef ac ai lladdasant, ac a dorrasant y Castell.

Cyn hir wedi hynny yr ymluyddes gwyr Morganwg, a Gwent, a Gwŷr, a Gwaun Llwg yr ail waith, a'r Francod yn eu herbyn, ac yng Ngwaith Celli Darfawc y gorfu'r Cymry arnynt, au lladd yn ddi-drugaredd, a gyrru ffo gwarthus arnynt. Ac ym mhen ychydig ymluyddes y Ffrancod yn erbyn y Cymry, a chydag wynt gyfnerth anfeidrawl o'r Saeson, a'r Cymry a gymmerasant arnynt ffoi o'u blaen i Fynyddoedd Brycheiniawc, yna troi ar eu gelynyon, aulladd yn ddiarbed y rhan fwyaf o honynt, ac ychydig buan eu traed a ffoasant gyda chywilydd a cholled, a'r Cymry yn dychwelyd yn eu hol cyfarfuant yn eu herbyn Iarll Arwndel, ac Iarll Caerloyw, ac Arnallt Harcwt, a Nel Vegwnt, ac eraill o leirll a Thywysogion y Ffrancod yn Gyfnerth i Rhobert ab Amon ai wŷr, a bu cad ar faes, ac yng Ngwaith Celli Gaer y lladdawdd y Cymry bob un o'r leirll hynny a'u gwŷr a lladdfa dest, ac a ddycasant ysbail fawr oddiarnynt, a ffoi'r n ol idden Cestyll y Ffrancod a'u cadarnhau gwedi hynny, ac amcanu myned i Loegr, eithr ofer eu Gwaith, canys Gruffydd a Chydifor meibion Llywelyn Brenn Arglwydd Sainghenydd a ruthrasant a llu yn eu herbyn. Ac au lladdasant gan mwyaf; a'r gweddilliaid, ffoi i Loegr; yna cafas yr hen Drigolion eu Tiroedd a llonyddwch, a rhai o'r Ffrancod a ymgadarnhasant yn eu Cestyll a genbadhaasant i'r Cymry eu cyfiawnder, sef eu Tir yn rhydd, a'u Braint yn rhâd, au Cyfreithieu yn ddefodawl.

Oed Crist 1095, daeth Ychfryd a Hywel meibion Gronw, a meibion Cadwgawn ab Bleddyn hyd yng Ngheredigiawn a Dyfed, a diffeithiaw tiroedd a chestyll y Ffrancod, au lladd lle au ceffid yn ddiarbed; ac yna dychwelyd i Wynedd ag ysbail fawr dros benn; a chyn hir wedi hynny y diffeithiaudd Gerallt Rhaglofydd y Brenin Coch holl derfyneu Mynwy, a'r Cymry yn ei erbyn, a gorfu arnaw ymchwel i Gastell Penfro.

Oed Crist 1096, daeth y Brenin Coch i Gymru er dial y lladd ar ei genedl a wnaethai'r Cymry, eithr y Cymry a weddiasant yn hyderus ar Dduw ac a ddodasant eluseni a chyfiawnder, a myned yn erbyn Llu dirfawr y Brenin ai lladd yn ddiymosgryd oni orfu arnaw ymchwel yn wâg ei law ac yn fawr ei gywilydd.

Yn yr un flwyddyn y troes Pendefigion Môn yn erbyn eu Tywysawc cyfiawn, ac a ddodasant eu hunain yn nawdd Huw Iarll Caerllion ac arglwydd Aberlleiniawc, ac ar eu hol gwyr y wlad a llawer o'r milwyr arfawc, canys brâd a drigawdd yn y wlad hono er amser Edwin Brenin y Saeson. Yna gwyr y wlad a gymmerasant eu Tiroedd gan Huw Iarll, a gorfu ar Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn ffoi i'r Werddon a gadael iddynt. Yna daethant y Ffrancod a'r Saeson i Ynys Fôn, a dodi Owain ab Edwin yn rhith Tywysawg yno er boddhau'r Cymry, a'r Owain hwnw'n benn Brâd yn ail y bu Einion ab Collwyn ym Morganwg, ac efe a ddug y cwbl o luoedd Gruffydd ab Cynan yn un a llu'r Iarll Huw, a chydag wynt yn gyfnerth Huw Goch Iarll y Mwythig, a diffeithiaw'r wlad a wnaethant, a lladd y maint ac oedd o bobl y Wlad yn fyddloniaid Gruffydd eu Tywysawc cyfiawn, yn wryw ac yn fenyw, yn wr ac yn blentyn.

Oed Crist 1097, bu Morlif aruthrawl oni foddas y morfaidur hyd fin Mor Hafren ym Morganwg a Gwent agos y cwbl, ac yn bennaf hynny Glan Mor Gorwenydd, a boddi Castell Llan Dathan a'r Tir lle ydd oedd ei le; a llawer o ddynion, ac ysgrublaidd, ac ydau, a gollwyd; a'r un amser y boddes Morfa Rhianedd yn Arfon, a'r un peth yn Lloegr, a Ffrainc, a Gwerddon.

Oed Crist 1098, daeth Magnus ab Harallt Brenin Denmark ar oddeu adynnill Coron Loegr, a dyfod i dir yn Ynys Fôn efe a ddodas gad ar faes yn erbyn Huw Iarll Caerllion a Huw Goch o'r Mwythig, a saethu Huw Goch yn ei lygad ai ladd, a gyrru ffo ar y Ffrancod a'r Saeson, a dodi Owain ab Edwin yn Dywysawc ar Fôn a Gwynedd, ac yn niwedâ y flwyddyn honno dychwelawdd Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn i Wynedd o'r Werddon, a Gruffydd allu o Ysgotiaid y Werddon ganthaw a ddadynnillwys Fôn; ac adennill Ceredigiawn Cadwgawn, a chydâ hynny Gwlad Arwystli a Meirionydd.

Yr un flwyddyn y llas Llywelyn ab Cadwgan ab Bleddyn gan Wyr Brecheinawc ym mhllaid Bernard Niwmarc, a gorfu ar Hywel ab Ithel o Degeingl ffoi i'r Werddon.

Yn yr un flwyddyn bu farw Rhyddmarch Escob Dewi, (mab oed ef i Sulien ddugeth Escob yr un Eglwys, a doethaf o Genedl y Cymry) heb iddaw nac ail nac eilydd, namyn ei Dâd, am ddyg a doethineb, a dwyfoldeb, a gwedi Rhyddmarch darfu addysg i ddisgyblion yn Mynyw.

Oed Crist 1099, y daeth Harri Bwmwnt i Dir Gwyr yn erbyn meibion Caradawc ab Iestin, ac a ddynnilles lawer o'r tiroedd oddiarnynt, ac a wnaeth Gastell Abertawy, a Chastell Aberlychwr, a Chastell Llan-Rhidian, a Chastell Pen Rhys, yn y man y llas Rhys ab Caradawc ab Iestin, ac ymgadarnhau yno, a dwyn Saeson o wlad yr haf yno lle cawsant diroedd, a mwya gormes o'r holl Ffrancod y bu efe yng Ngwyr.

Yn yr un flwyddyn bu farw Huw Iarll Caerllion, ac y bu gorfoleddu mawr yng Ngwynedd glywed hynny, a'r gorfoledd a beris ddigofaint i Robert ei fab, ac efe a ddaeth a llu i Arllechwedd yn erbyn y Cymry, a nhwy heb neb o'u blaen a'u gyrasant ar ffo gyda cholled a chywilydd.

Yn yr un flwyddyn bu farw y Brenin Coch, ac y dug Harri ei fab y goron, lle nad oedd iawn id'aw hynny, achaws ei frawd Rhobert oedd hynaf, ac ettifedd o iawn a Dyled.

Oed Crist 1100 y llosged o Caerloyw a doddi hynny hefyd ar Ruffydd ab Rhydderch ab Iestin, ar Brenin Harri a ddanfonos Lu yn ei erbyn, ac yn myned dros for o Gaerodornant efe a godes Dymmhestl aruthrawl oni foddos y Llongau ar gwŷr, a gwedi hynny y gwybu'r Brenhin Harri y cam a wnaethpwyd a Gruffydd o ddodi hynny araw.

Yn yr un flwyddyn y daeth llawer o'r Cymry a ffoasant rag y Ffrancod yn ol i Forganwg, ac a gymmerasant Diroedd yn fodd i fyw, a'r Ffrancod a welasant yn oreu gadael iddynt ac ymheddu a nhwy, a'r un amser y troes y Cymry yng Ngwynedd ar y Ffrancod, a mynnu modd i fyw; a gadael iddynt a wnaethpwyd a hynny yn y diwedd a droes yn gadernyd i'r Ffrancod, ac yn wanháad i'r Tywysogion.

Oed Crist 1101, y troes Iorwerth ab Bleddyn ab Cynfyn yn mhlaidd y Brenin Harri, ac yn erbyn y Francod, gan ddi-fleithiau eu tiroedd a'u cestyll a'u gwŷr, a hynny o gynghor y Brenin Harri dan addewidion gobrwyon anrhydeddus, ond y Brenin au twyllawdd, a gwedi cael ei gyfneth yn erbyn Iarll y Mwythig (yr hwn oedd anffyddlon i Harri,) efe a ddodes gwyn yn erbyn Iorwerth ei fod yn bwr-iadu brad a thwyll yn ei erbyn; a bwrw Iorwerth yng Ngharchar yn annhrugarawg ac yn anghyfiawn; a cholled mawr a fu o hynny i'r Cymry. Ynghylch yr un amser bu farw Gronw ab Rhys ab Tewdwr yn Llundain yng ngharchar y Brenin.

Oed Crist 1103, y gwnaed Castell Rhyd

Cors o newydd ac yn gadarnach nag ydoedd o'r blaen, a Rhisiart Baldwin, ai cadwai yn ei feddiant, a yrrwys Hywel ab Gronw oi gyfoeth; yna gwyr y Wlad a fynnasant Hywel yn ei ôl, a myned gydag ef yn erbyn Rhisiart, a lladd ei wŷr, a diffeithiau eu tiroedd, a dwyn eu dâoedd, a pheth nas gallasant ei ddwyn ei losgi, yn yd, ac yn wair, ac yn dai, a phob peth a gymmerai dân a llosg, a dwyn y wlad y danaw a llywodraethu arni.

Yn yr un flwyddyn y bu farw Owain ab Edwin o nychdawd yr ysgyfeiniwst, ac ynghylch yr un amser y bu farw Herwallt archesgob Llan Dâf, ac y gwnaed Gwrfau yn escob yn ei le yr hwn a beris adeilad Eglwys Llan Dâf yn ardderchocach nac y bu erioed o'r blaen, ac a beris godi'r Eglwysydd a dorresd i lawr achaws Rhyfel-oedd Iestin ab Gwrgan.

Oed Crist 1105, gwelwyd seren gynffonog ryfeddawl ei maint ai gosgedd, ac yna bu farw Henri amherawdr Rhufain, a'r un flwyddyn y lladdawdd Owain ab Cadw-gawn ab Bleddyn Feuryg a Gruffydd meib-ion Trahaearn ab Caradawc, a'r un flwyddyn y lladdwyd Hywel ab Gronw gan y Ffrancod o dwyl' Gwgan ab Meuryg ei dad maeth a rhag ofn gwyr y wlad y ffoes Gwgan ab Meuryg at fyr Rhobert ab Amon yr hwn a roddes iddaw wobwr fawr o aur ac arian am ei waith ac ai croges am ei frâd.

Yng nghylch hyn o amser y dihangs Meredydd ab Bleddyn o garchar ac ef a ddadynnilles ei gyfoeth yn ddiwrthred.

Oed Crist 1106, chwythawdd y gwynt oedd y tywod yn aruthrawl dros wyne! Tir Galedin hyd onid aeth yn for dwfn ll-y buassei'r traethau a'r tywynau, a gorfu ar wŷr y Wlad honno fyned lle gallent am fywyd, a llawer o honynt a ddaethant i Loegr, ac a wnaethant drychineb mawr, a'r Brenin Harri au gyrawdd i Gymru lle tiriasant yn Nyfed yn y lle a elwir y Rhws, lle gwledychasant rai flynyddau ac yna diflannu.

Oed Crist 1107, y gwnaeth Cadw-gawn ab Bleddyn ab Cynfyn wledd anrhydeddus, ac a wahoddes attaw Bennaduriaid a Bonheddigion y wlad o bob ardal yng Nghymru iddei Gastell ef yn Aberteifi ac er dangos y goreu o barch i'r gwesteion, efe a wahoddes y Beirdd ar Cerddorion Tafawd a Thant goreu a gaid yn holl Gymru ac a ddodes gadeiriau iddynt a chynadd gorchestion herwydd Defawd Gwleddau y Brenin Arthur, ac yn y wledd honno y dodes ef iddynt ddefodau, a breiniau, a rhoddion anrhydeddus, ac au gollynges yn

obredig o roddion ac yn freiniedig o anrhydedd bob un ar ddychwel i'r lle yr henyw, ac yn y Wledd honno y gwelas Owain ab Cadwgawn Nest ferch Rhys ab Tewdwr yr honn oedd Gwraig Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ac ai serchawdd yn ddirfawr rhag ei theccod o bryd a gwedd, a bonheddicced ei moes; ac ym mhen ychydig efe a gynhullawdd attaw gyfeillion ac a weithiawdd o'u cyfnerth oni chafas ffordd i'r Castell a dwyn Nest o drais ac anfodd, ac i Bowys a hi, ac ai cadwawdd yno er a wnelai ei dād a'r Brenin Harri er ei ddarwedd i roddi'r wraig yn ei hól i Gerallt, ac yn gweled hynny, y Brenin a gyffroes Bendefigion Powys yn erbyn Owain, a hwy ai hymliadasant oi wlad, a hefyd ymlid Cadwgawn ei dād o'i gyfoeth a ddiffeithiaw ei diroedd oni orfu arnaw efe ai fab Owain ffoi i'r Werddon.

Oed Crist 1108, daeth Cadwgawn yn ol o'r Werddon ac a ddodes ei hun yn nawdd y Brenin, ac a ddangoses nad oedd iddaw a wnelai yng ngwaith ei fab Owain, yna heddychu a'r Brenin er canpunt a chael meddiant ar ei gyfoeth.

Cyn pen blwyddyn daeth Owain o'r Werddon i Bowys ac a wnaeth ei ymgais er heddychu a'r Brenin ac nis gallei yna cymmodi a wnai, ef a Madawc ab Rhirid ab Bleddyn, lle'dd oedd cas a gelyniaeth ryingthunt o'r blaen, ac ymdyngedu y naill a'r llall, ac yna diffeithiaw'r Wlad a drygu ffordd y cerddynt, ac nid oedd o gâr na chyngor a gai amgen arnynt.

Oed Crist 1109, y prynawdd Iorwerth ab Bleddyn ac oedd wedi bod yn hir yng ngharchar ei ryddyd ai gyfoeth er trichanpunt, a gwedi dyfod iddei gyfoeth ymlid Owain a Madawc oi Wlad a orug, a ffoi a wnaethant i Geredigion a Dyfed gan ddrygu ag eitha gallu lle'dd elynt, a dwyn y cyfan o'u hanraith i Dir Iorwerth, ac ym mhen ychydig y lladdasant rai o swyddogion y Brenin, ac achaws hynny y digiawdd y Brenin yn fawr wrth Gadwgawn nas gwrthladdei ei fab Owain, a dwyn oddi arnaw ei gyfoeth, a gwahardd ei wlad iddaw, a'r cyfoeth ei roddi i Gilbert ab Rhiccart, a chynnal Cadwgawn yn anrhyddus yn Llundain heb ei ddodi yng Ngharchar, ac nas caffai mewn modd na mesur o'r Byd fyned yn ol i Gymru.

Ymhen ychydig wedi hynny daeth Madawc ab Rhirid o'r Werddon i Gymru a chydag ef ysgymyniaid o Wyr Gwyddelig, ac ym Mhowys y cyttrefasant yng Nghyfoeth Iorwerth ei ewythr, a phan wybu Iorwerth hynny, ymlid Madawc ai wyr

oni orfu arnynt ymguddiaw mewn creigiau gogofawg, a Llywarch ab Trehaearn a gasaai Iorwerth a ymunawdd a hwynt, ac hwy a wiliasant ar Iorwerth lle ai cawsant mewn ty Car iddaw yng Nghaer Einion ac a ddaethant am ei benn ac ai lladdasant, ac a losgasant y Ty a phob peth ynddaw, a phan glybu Henri Frenin hynny, rhoddi Powys i Gadwgawn ai ddodi yn ei wlad ai gyfoeth, ac anfon at Owain i'r Werddon ac ymheddychu ac ef dan ammod iddaw draddodi Madawc ai wyr yn ei ewyllys ef fal y gwnelai gyfraith arnynt, a phan ddealles Fadawc hynny dychymmig Brad yn erbyn Cadwgawn, ac ym mhen ychydig dyfod yn ddarwybod am ei benn ai ladd yn annhrugarawc yna, ydd aeth Owain at y Brenin ac a brynes ei dir ai gyfoeth ganthaw er gwerth canpunt, yn ychen a meirch, yna Madawc a gafas heddych y brenin er gwerth, ac a gafas ei dir ai gyfoeth er gwerth canpunt yn arian.

Oed Crist 1110, daliwyd Madawc ab Rhirid gan Maredydd ab Bleddyn, ac a rodded i Owain ab Cadwgawn yr hwn a dynnawdd ei lygaid ef ac ai gollynges yn rydd, eithr ei gyfoeth ef y dug Owain a Maredydd yn rannedig ryngddynt.

Ynghylch hynny o amser y bu farw Rhobert ab Amon yn ei Castell yn Newsbri o lwyrr Wallgof aruthrawl, yna'r Brenin a roddes ferch Rhobert a elwid Mabli iddei fab Rhobert a gafas ef yn ordderchfab o Nest ferch Rhys ab Tewdwr, un a fu wedi hynny yn wraig Gerallt o Castell Penfro, a'r Rhobert hwn a fynnai yrru Cyfraith y Brenin ar Wlad Forgan, a phan wybu'r Cymry hynny Ifor ab Cedifor, a elwir Ifor Bach, a ddodes i hunan yn eu blaen ac a ruthrasant am benn Castell Caer Dydd ac ai torrasant yn ddisyfyd, a dal Rhobert ai wraig a'u cau yng ngharchar oni ddodes ef yn ol i'r Cymry eu rhyddid a'u breiniau au cyfreithiau, herwydd y buant er amser Hywel Dda, a chael gan y Brenin ymrwymaw ei law ai lw na wnelai efe a Gwlad Forgan namyn caredigrwydd a gadael iddo; a mynnu arnaw na ddoded ar neb o'r Cymry na swydd na gwaith na chymhmorth heb i bob gwr a ddodid hynny arnaw ei dir yn rhydd ai fraint yn ddyledawl modd ac oedd gyfiawn i Genedl y Cymry, a gwedi cael cadarnhâd ar hynny gan Robert a'r Brenin, Ifor ai wyr a ymheddychasant a'r Brenin ac a Rhobert; a phawb adref, a phawb iddei le ai ansawdd.

Oed Crist 1111, cylchwalwys Robert Dinas Caerdyf, a thynny afon am y Dref

ac am y Castell ac ydd adferwyd Cor Iltyd, ac y gwnaeth Rhobert Consyl Arglwydd Morganwg Fonachlog Margan, a Morys De Lwudwn a wnaeth Frodordyr Wenni.

Ynghylch yr un amser y daeth Riccart Grinfil a gawsai Arglwyddiaeth Glynn Nedd yn ol i Gymru wedi bod yn ymwelod a Bedd Crist, ac a wnaeth Monachlog Glynn Nedd, ac a roddes rann fawr o'i diroedd at ei chynnal, a'r rhann arall efe ai rhoddes i a fuant y perchenogion cyfiawn o Genedl y Cymry; ac efe a ddug wr gyda ef o Wlad y Ganon ai enw Lalys, yn wr gorchestol ar Gelfyddyd Saerniaeth ac efe a wnaeth Fonachlogydd a Chestyll ac Eglwys, sef y rhai y soniwyd am danynt, ac a gafas Diroedd yn Llangewydd ac a wnaeth Dref Trelalys, ac a symudes yr Eglwys yno, a gwedi hynny myned i Lundain yn Saerniudd y Brenin Harri, a dysgu'r gelfyddyd i lawer o Gymry a Saeson.

Ynghylch hyn o amser yr oedd Owain ab Cadwgawn yn drygu yn ddiymddarwedd o'i amgylch wedi hir ymarfer a drygan hyd nas gallai ar ei galon amgen; a Gruffydd ab Cynan a fynnai adennill ei gyfiawnder, o ddwyllaw Huw Iarll Caerllion, a phan glybu'r Brenin hynny, cynnull Llu dirfawr o bob ardal o'r ynys a dyfoll yr erbyn y Cymry; yna Gruffydd ab Cynan ag Owain a ddygasant eu gwyr au ddaeddi i Fynyddoedd Eryri; a gwŷr y Brenin o ddilyn arnynt a laddwyd a lladdfa dost, ac nis gellynt niwed i'r Cymry; a phan weles y Brenin hynny danfon Cenhaden at Ruffydd a dodi ammodau heddwch ac ni weles Gruffydd yn iawn yr ammodau ac a wrthneuwawdd, yna Owain gan ofn y Brenin a aeth yn ei heddwch, a phan weles Gruffydd ab Cynan hynny myned a wnaeth yntau yn heddwch, ac ni chaffai gystal gan y Brenin ag a gawsai Owain, canys y mwyaf ei dwyll o Bendeigion y Cymry mwyaf ei ddawn ai anrhydded y ar law y Brenin, a'r Tywysawg Gruffydd a gadarnhääwdd i'r iarll Huw ai wŷr eu tiredd yn Nhegeingl, ac yn Rhyfoniawc, ac ym Môn, fal nas gellid yn ei erbyn fyth gwedi hynny. Gwedi hynny ydd aeth Owain ab Cadwgawn i Lys y Brenin ac ai gwnaed yn Farchawg, a myned gyda'r Brenin i Normandi, a chael anrhyddedd mawr ganddaw fal y gweddai i Fradwr oddiar law Brenin o Sais.

Oed Crist 1112, y daeth Sir Owain ab Cadwgawn yn ol o Normandig yda'r Brenin, ac a ddaeth i Gymry, lle ydd ymofwyawdd y Brenin ac ef yn anrhyddeddus.

Yr un flwyddyn y bu farw Griffri Escob Dewi, ac y gwnaeth y Brenin wr a elwid Berned Norman yn Escob yn ei le heb na chennad na chyfarch ysgolheigion y Cymry; ac yna colles escob Dewi ei fraint ac ai dug escob Caint.

Oed Crist 1113, danfoned am Ruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon ac ai gwnaed yn frenhin Deheubarth, drwy gyfnorth ei gydfrawd Gerallt Arglwydd Castell Penfro ac oedd briawd a Nest ei chwaer ef, a'r Brenin wedi clywed hynny a feddyliaidd ei orfod mawn pryd cyn y gallai ymluyddu, a phan wybu Gruffydd hynny myned yn nawdd Gruffydd ab Cynan a chael rhith anrhyddedd ac addewidion hynaws ganthaw, ac ar fyrr wedi hynny y torres Hywel ab Tewdwr o garchar Arnwlff Iarll yng Nghastell Baldwin a myned at ei frawd yn nawdd Gruffydd ab Cynan, a phan ddaeth hynny i Glyw'r brenin danfon cenhaden anrhyddeddus at Ruffydd a orug, a gosgordd anrhyddeddus i arwain y Tywysawg iddei Lys yn Llundain, a gwedi ei arfolli dros amser yn ardderchawc, a dodi rhoddion anrhyddeddus iddaw yn aur ac yn arian ac ym meini gwyrth, re ddangoses y Brenin ei feddwl i Ruffydd, ac enbytted iddaw ef ac i wlad Wynedd roddi cyfnerth a chefnogaeth i Ruffydd ab Rhys, ac addaw i Ruffydd ei diroedd yn rhydd ai fraint yn ei ewyllys ei hunan, a chyfnerth a fai achaws iddaw os efe a ddanfonai y naill ai Gruffydd ab Rhys yn Garcharor iddaw neu ynteu ei benn ef, a Gruffydd ab Cynan a ymdynghedawdd a'r Brenin y gwnai ef hynny, ac annhrugarocced oedd ei waith, a gwarthused ei wneuthur, ac ef yn ei ddiawd yn Llys y Brenin a ddywedawdd y cyfan yng nghlyw Car i Gerallt ac a ddanfones attaw gennad cyflym, a gwedi dangaws hynny i Nest chwaer Gruffydd ab Rhys hi a ddanfones ghenadon brysfawr at ei brodyr yng Ngwynedd, a hwy a ddodasant eu hunain yn nawdd yr Eglwys, a phan ddaeth Gruffydd ab Cynan yn ol i Wynedd gofyn a orug am Ruffydd ab Rhys ai frawd Hywel, a phan glybu efe eu bod yn nawdd yr Eglwys yn Aberdaron, danfon Llu er eu cyrchu attaw, a'r Eglwyswyr ni adawent i hynny fod, na thorri nawdd Duw a'i Saint, a thra bu felly'r ymdynny rhwng yr Eglwyswyr a swyddwyr y Tywysawg, daeth Llong o Ddyfed hyd yn Enlli, a morwyr a drugarhäent wrth Ruffydd ab Rhys ai dug at y Llong yn Enlli, ac yna diane o Ruffydd ab Rhys ai frawd at ei cenedl yn Ystrad Tywi.

Gwedy dyfod o Ruffydd ab Rhys hyd yn ei wlad, sef Ystrad Tywi, dechreu ymllyddu, a gwŷr ei genedl ac ai carai yn ymnifeiriaw tuag attaw, a chan ossawd ar genedl y Saeson, eu diffeithiaw a'u torri a diffeithiaw terfynueu Dyfed a Cheredigiawn, yna danfones y Brenin Owain ab Caradawc, ac Owain ab Rhydderch, a Rhydderch ab Tewdwr, ac eraill ai carai ac arch iddynt wrthladd Gruffydd ab Rhys, a Gruffydd a aeth yn erbyn Castell Abertawy a wnaethai Harri Bwmwnt ac a losges oi gylch, ac nis gallawdd ei dorri eithr diffeithiaw Tir Gwyr, a dwyn ysbail ddirfawr hyd 'yn Ystrad Tywi, yna myned i'r Cantref Bychan ai diffeithiaw, a gwarchae Castell Llanymddyfri, eithr Meredydd ab Rhydderch ab Caradawc ai differes yn gadarn, ac nis gallai Rys amgen na lladd rhai o'r castellwyr, a llosgi tai, a diffeithiaw tiroedd Richard De Pwys, yna myned yn erbyn Castell Caerfyrddin ai faluriaw a llosgi'r Dref yn ulw, a dwyn ysbail fawr hyd yn Ystrad Tywi.

Yn y flwyddyn honno bu marwolaethau trymion ar y Saeson achaws echryshaint, ac nis gallai'r Brenin gael gwyr wrth ei raid, a haint hefyd ar yr anifeiliaid onid aeth prinder ymborth yn drwm ar Loegr, ac nid felly yng Nghymru, a hynny a fu gyfnerth i Ruffydd ab Rhys, ac yn hynny o amser daeth y Fflandrysiaid yr ail waith i Loegr achaws y Mor yn diffeithiaw eu tiroedd lle y torres Morlif y Tywynieu flynyddau o'r blaen, a'r Brenin ac eisieu gwŷr arnaw yn erbyn rhuthrau Gruffydd ab Rhys, a ddanfones at ei gastellwyr, ai swyddogion, a'r Ffrancod, a'r Cymry, ai carai, ac arch iddynt arfoll y Flandrysiaid a dodi modd i fyw iddynt yn ammod iddynt fod yn wyr cad a gossawd wrth achaws y Brenin ai ffyddloniaid, ac felly y bu, a'r Dieithraid hynny a gawsant y Rhws yng Ngwlad Penfro Dyfed, ac a wledychasant yno yn wyr ffydd i'r Brenin, ac efe a ddodes Saeson yn eu mysg er dysgu iaith y Saeson iddynt a'r awr honn Saeson ydynt, ac yn ormes Dyfed a Deheubarth, achaws eu twyll a'u celwyddocerwydd, yn anad neb a wle lychant o fewn i derfynau Ynys Prydain.

Oed Crist 1114, y dug Ruffydd gastell Cedweli oddiar Wiliam De Lwndwn, ac a ddifeithiawdd ei gyfoeth, ac a ddug ysbail fawr o'r Wlad honno, yna daethant Benedefigion ei genedl attaw o Geredigiawn nid amgen Cadifor ab Gronw, a Hywel ab Idnerth a Thrahaearn ab Ithel, a llawer eraill o wyr dewisawl yn eu gosgorddau, a

thrwyr gyfnerth y rhai hynny yr ennilles Gruffydd ab Rhys lawer o diroedd a chyfoeth ei Dâd, a thorri llawer o gestyll, a dwyn ysbeiliau mawrion, a phan glybu'r Brenin hynny danfon a orug at Owain ab Cadwgawn a elwid yn Neheubarth Owain Fradwr, a Llywarch ab Trehaearn ab Ithel ac addaw rhoddion a breiniau anrhydeddus iddynt am fyned yn erbyn Gruffydd ab Rhys, ac yna myned wrth arch y brenin a wnaeth Owain a Llywarch; a phan wybu Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ddyfod Owain y Geredigiawn daeth ar gof iddaw a wnaethai Owain am Nest ei wraig, a bwriadu dial hynny o Sarhâad, a myned efe ai wyr am benn Owain ai wŷr, a chynnemawr o ossawd y lladdwyd Owain a saeth, ac fal hynny y darfu iddaw am a wnaeth o ddrygau i Genedl y Cymry, fwy nag a wnaethpwyd erioed o'i flaen gan y gwaethaf o fradwr a wybuwyd erioed am danaw: o honaw ef y bu dechreu Gwylliaid Mawddwy, a geffir fyth yn anrheithiaiw gwlad ym mhell ac agos.

Ynghylch hynny o amser cyrchawdd Gruffydd Ceredigiawn ac a dorres Gastell Porth Gwythain ac a laddes y castellwyr, yna goresgyu yr holl wlad o'i amgylch hyd ym Mhenwedec, yna ynnill Castell Ystrad Peithell. Gwedi hynny ymossawd am Gastell Aberystwyth lle lladdwyd llawer o'i wŷr o dwyll, ac y gorfu arnaw ymchwelyd yn ei golled.

Yr un flwyddyn y gwelwyd goleuni rhyfedd yn yr Ogleddwybr ar hyd Nos.

Oed Crist 1115, aeth Rhobert Conсыл yn erbyn Gruffydd ab Rhys a phan ddaethant hyd yn Ystrad Tywi efe a golles agos agoedd yn ei Lu o'r Cymry, y rhai ai gadawsant ef am na fynnent fyned ym mhlaid Estron yn erbyn Gwr o dywysawg cyfiawn o Gymro diledryw, yna Rhobert a ddychweles adref hyd yn Newsbri, ac ni ymddiriedai efe aros yng Nghastell Caerddfd am y gwyddai nas cerid ef yn y wlad honno, achaws y chwennychai newid Defodau Cenedl y Cymry.

Yn yr un flwyddyn y bu ymrysson rhwng Hywel ab Ithel a Rhirid ab Bleddyn, a gynhelynt Rôs a Rhyfoniawc, a Llywarch ab Edwin, a phan nas galled cymmod iddynt anfon a orug Hywel at Feredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn ab Bleddyn am Gyfnerth, a dyfod a wnaethant a phedwar cant o Wyr Meirch hyd yn Nyffryn Clwyd, ac yno y bu ymladdfa dost yn y llas goreuon Gwyr Gwynedd a Phowys, ac o'r cyfnerth a gafas y gorfu Hywel ar ei elyuion, ac yno y llas

Llywarch, a Rhirid a ffoes, a chyn nemawr y bu farw Hywel achaws clwyf a gafas ef yn yr ymladd; yna'r ymchweles meibion Cadwgawn i Wlad Feiriawn, a dwyn ganthyt yn sbail ddirfawr, yn yd a gwartheg.

Oed Crist 1116, y bu llifeiriant aruthrawl yn Loegr am wyl y nadolic ac y boddes llawer o'r ysgrublaid, ac y bu drudaniaeth a'r ymborth mewn llawer mann achaws hyny, ac y daeth Saeson lledragar i ysbellaw Gwlad Gymru.

Oed Crist 1118, daeth Harri Frenin i Bowys a Llu cadarn ganthaw yn erbyn Meredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn, sef y rhai hynny Einion, a Madawc, a Morgan, a phan glybuant, danfon at Ruffydd ab Cynan ac erchi Cyfnerth ganthaw ac nis caent hynny canys ni thorrai Ruffydd heddwch y Brenin, ac ni chaent ei nawdd, a phan wybuant hynny ymgaloni yn gadarn, gan nas gellynt amgen, ac yn erbyn y Brenin a gyrru ffo arnaw a ladd llawer oi wŷr yna, heddychwyd ryngddynt a'r Brenin yr hwnn a ymchwelawdd yn ei ol yn ei golled, ac y casas Bowys lonyddwch dros ychydig amser, ond nid rhy hir.

Oed Crist 1121, bu farw Einion ab Cadwgawn a chymunaw ei dir ai gyfoeth i Faredydd ei Frawd, eithr Meredydd ab Bleddyn ei ewythr, ac Ithel ab Rhirid ab Bleddyn ei gefnder a ddugasant ei Diroedd Cyfoeth oddiarnaw, a phan glybu Gruffydd ab Cynan y modd y bu hynny, danfon Cadwallawn ac Owain ei ddau fab a llu cadarn i Feirion er gyrru cyfiawnder, a dodi yn ol i Feredydd ab Cadwgawn ei Nai ei gyfoeth ai Diroedd, a gorfiant Gadwallawn ac Owain ar Feredydd ab Bleddyn, ac adynnill y wlad i Feredydd ab Cadwgawn, a diffeithiaw Tiroedd Llywarch ab Trehaearn yn greulon am gyfnerthu Meredydd ab Bleddyn.

Yn yr un flwyddyn ymheddychwyd rhwng y Brenin Harri a Gruffydd ab Rhys, a chaniadha'u iddaw ei Gyfiawnder ai Dir yn rhydd, sef Ystrad Tywi, a Chantref Penwedec yng Ngheredigiawn, a Chantrefydd caerwedros a'r Cantref Bychan, a Chaethinawc, a Chaeaw, a Myfennydd, a Thiroedd eraill; eithr y Brenin a weles eu bod y Tiroedd yn ammhennodawl eu terfynau modd y caffai achaws ban fai da ganthaw i achwyn ar a wnelai Ruffydd fal y gwelwyd yn y diwedd.

Oed Crist 1122, y llas Ithel ab Rhirid gan ei ewythr Meredydd ab Bleddyn, a Chadwallawn ab Gruffydd ab Cynan a dynnawdd Lygaid ei ewythredd Gronw, Rhirid a Meilir, meibion Owain ab Edwin,

a gwedi hynny eu dialodi, ac ym mhen ychydig wedi hynny efe au lladdawdd. Ac ynghylch yr un amser y lladdawdd Morgan ab Cadifor Meredydd ei frawd ai law ei hun.

Oed Crist 1124, bu farw Meredydd ab Bleddyn yn ei henaint peth nid mynych y gwelid ar Deulu Bleddyn ab Cynfyn. Yr un flwyddyn carcharwyd Meredydd ab Llywarch yn drachyfiawn gan Owain ab Gruffydd ab Cynan, achaws iddaw dynnu llygaid meibion Griffri, eithr efe a dorres ei garchar ac efe a ddaliwyd ac a dynnwyd ei lygaid gan feibion Meuryg ab Griffri, ac a ddoded ar benn mynydd yniail lle y bu farw o newyn a rhyndod, ac fal hynny y dialwyd arnaw am ei greulonder.

Oed Crist 1125, y tynnawdd Ieuan ab Owain lygaid ei ddau frawd, mal ydd arferid yn Nheuluioedd Gwynedd a Phowys.

Oed Crist 1126, lladdawdd Llywelyn ab Owain Iorwerth ab Llywarch, ac yn ebrwydd wedi hynny y tynnwyd llygaid Llywelyn gan Feredydd ab Rhirid, ac yng nghylch yr un amser y lladdwyd Ieuan ab Owain gan yr un Meredydd, ebrwydd wedi hynny y lladdwyd Llywarch ab Madawc gan Feuryg ei gefnderw, a chynn hir o amser wedi hynny y tynnwyd llygaid Meuryg ac ai dispaddwyd, a hyn herwydd arfer eu Teuluoedd.

Yng nghylch yr un amser Morgan ab Cadwgawn, ac efe wedi bod a llaw gref yn y gwaith o ladd a dilygeidiaw, a gymmeres attaw ei gydwybod, ac yn ei edifeirwch a aeth ym mhererindawd i Gaersalem; ac ar ei ddychwel bu farw yn Ynys Suprys yn Mor Groeg.

Oed Crist 1129, y llas Iorwerth ab Owain gan Gadwallawn ab Gruffydd ab Cynan, yna Einion ab Owain a fynnai ddial angau ei frodyr ar Gadwallawn, ac efe a Chadwgawn ab Gronw ab Idnerth yu gwybod y lle y delai Gadwallawn yn Nanheudwy, a aethant yng nghynllwyn, a phan ddaeth ef y ffordd honno, rhuthraw arnaw ai ladd, ai roddi'n fwyd i Gwn.

Oed Crist 1130, y dodes y Ffrancod gwyn at y Brenin yn erbyn Gruffydd ab Rhys, yna'r Brenin a roddes orchymyn difreiniaw Gruffydd a dwyn ei gyfoeth a'i diroedd oddiarnaw, a phan ddanfonos Gruffydd i wybod achaws y cwyn ni chai efe gan neb ei ddangaws; yna Gruffydd a gynhullawdd ei genedl ai luoedd, ac amddiffyn ei hunan ai wlad, ac yn gyfnerth iddaw yd aeth Hywel ab Meredydd o wlad Frecheiniawc a llu cadarn, a myned yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson a ddaethant i dir Rhys, a gyrru ffo arnynt, ac ni fynnai

Rys lladd lle y gallai amgen, a gwedi gyrru ffo ar ei elynion Gruffydd addanfones genadon anrhydeddus yn nawdd Daniel ab Sulien Escob Dewi i wybod achaws y cwyn a ddodasid arnaw, ac ni chai atteg gan y Brenin, eithr efe a gafas lonydd dros amser wedi hynny.

Oed Crist 1133, bu farw Gwrfan Escob Teilaw yn Llan Dâf, gwr doeth haelionus ydoedd, ac efe a roes feddiannau anrhydeddus i Eglwys Llan Dâf ac i'r Monachlogydd a ddrygesid yn Rhyfel Iestin ab Gwrgan a Rhobert ab Amon. Gwr oedd a waharddai bob drwg-ddefawd ac annwyfoldeb, ac a ddyddiai yn drywyngar ym mhob ymrysonau, ac achaws ei waith felly y cadwed fwy o heddwch yn ei blwyf nac a gaid yn un rhan arall o Gymru. Yn ei amser ef y gwnaethwyd Eglwys Llan Dâf yn fygedicach nac y bu erioed cyn no hynny.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert fab y Brenin Bastardd yng Nghastell Caer Dydd ac ai claddwyd yng nghaerloyw wedi bod yng ngharchar yng Nghaer Dydd un mlynedd ar bymtheg ar hugain, a'r un flwyddyn y llosged y rhan fwyaf o Dref Caerloyw gan wylliaid o Saeson a ysbeiliwyd o'u tiroedd gan y Brenin coch lle y gwnaeth ef y Gelliwig newydd yn Lloegr.

Oed Crist 1134, bu farw Harri Frenin yn Ffrainc ac y gwnaethpwyd Ystyffan ei Nai yn frenin yn ei le, a bu llonyddwch y flwyddyn honno yng Nghymru.

Oed Crist 1135, y Brenin Ystyffan a ddanfones ar Ruffydd ab Rhys i orchymyn iddaw ddyfod attaw yn ddiodor i atteg cwynion a roesid arnaw gan y Ffrancod, a Gruffydd heb wybod achaws cwyn a gynhullawdd ei wŷr, ac ymluyddu, ac yn gyfnerth iddaw daeth Cadwaladr ac Owain meibion Gruffydd ab Cynan, a myned yn ddisfyd yn erbyn ei elynion yng Ngheredigiawn, a lladd aneirif o'r Ffrancod a'r Saeson, a thorri cestyll iddynt, a dwyn ysbail fawr hyd nas gellid bwyd ac ymborth iddynt ymgynnal yn ei erbyn ef, ac attynt y daeth Hywel ab Meredydd a Rhys ab Madawc ab Idnerth a Llu Mawr, yna ydd aeth Gruffydd i Aberystwyth ac a dorres y Castell yn garnedd, a gwedi hynny lladdasant y Ffrancod a'r Saeson a gadwent Geredigiawn a Dyfed, a'u gyrru ar ffo dros for i Loegr, a dodi'r Cymry a ddoded allan o'u Tiroedd gan y Dieithraid yn ol yn eu Trefydd a'u Tiroedd, a'r Ffrancod a'r Saeson ar eu ffo rhag Gruffydd ab Rhys gerllaw Glyn Nedd, a daeth meibion Caradawc ab Iestin yn eu herbyn, ac au lladdawdd dros dair mil o naddynt, a gyrru ffo

ar eraill, ac ychydig o Saeson o ddianghasant i wlad Gwyr lle y cawsant nawdd y Cestyll a wnaethai Harri Bwmwnt yno.

Gwedi adynnill ei diroedd fe wnaeth Gruffydd ab Rhys Wledd anrhydeddus yn Ystrad Tywi; lle y gwahoddes efe attaw bawb a ddeuant yn heddwch o Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, a Morganwg, a'r Mers, a pharottoi pob moethus o fwydydd a diodydd, a phob ymryson Doethineb, a phob diddanwch Cerdd arwest a cherdd dannau, a chroesawi prydyddion, a cherddorion, a chynnal pob chwaraeon hud a lledrith, a phob arddangos, a phob campau gwrolion, ac i'r wledd honno y daeth Gruffydd ab Cynan a'i feibion, a llawer o'r Pendefigion ym mhob Ardal yng Nghymru, a chynnal y Wledd dros ddegain niwarnawd; ac yna gollwng pawb tua'u cartrefi, a dodi rhoddion anrhydeddus i a'u dirperynt o Feirdd, a Cherddorion, a Doethion, a Champusion o bob rhyw.

Gwedi'r Wledd honno fe ymroddes Gruffydd ab Rhys i alw attaw y Gwyr Doethion a'r Ysgolheigion, a myned yn eu cyngor, a dodi Trefn a Chyfraith ar bawb o fewn ei gyfoeth, a threfnu Llys ym mhob Cantref, a Rhaglys ym mhob Cwmwd, a'r un peth a wnaeth Gruffydd ab Cynan yng Ngwynedd, a drwg y bu gan y Ffrancod a'r Saeson weled y pethau hynny, a dodi cwyn yn erbyn y ddau Dywysawg at y Brenin Ystyffan a wnaethant, ac am nas gwyddai Ystyffan a fai oreu ni ddodes ef atteg i'r cwneue.

Oed Crist 1136, bu farw Gruffydd ab Rhys y gwrolaf, a'r doethaf, a'r trugaroccaf, a'r haelionusaf, a'r cyfiawnaf, o'r holl Dywysogion, a mawr y bu'r galar o'i farw, a Rhys ei fab a gymerth ei le, ai fam ef oedd Gwenllian merch Gruffydd ab Cynan.

Yr un flwyddyn bu farw Gruffydd ab Cynan Tywysawg Gwynedd wedi goresgyn o honaw Wynedd tros chwech a deugain o flwynyddoedd, a galarus pawb yng Ngwynedd ar ei ol, can ni chaffad er yn hir o ameserau cyn noc ef ei gystal o Dywysawg yn y wlad honno o'i Genedl, sef Gwehel-yth Rhodri Mawr.

Oed Crist 1137, Owain ab Gruffydd ab Cynan, a elwir Owain Gwynedd, a ddechreuawdd rioli Gwynedd, ac efe a ddug gyrch yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson yng Ngheredigiawn a Dyfed, ac a dorres Gestyll Ystrad-Meuryg, a Castell Pont Ystyffan a wnathai'r Brenin, a Chastell Caerfyrddin, a llosgi'r Dref ai hysbeiliaw, a dwyn anrhaith ddifawr ganthaw i Wynedd.

Oed Crist 1138, y llas Cynfrig ab Owain Gwynedd, gan Fadawc ab Maredydd ab Bleddyn ab Cynfyn.

Yn yr un flwyddyn y bu ymryson rhwng y Brenin Ystyffan a'r Tywysogion Seisnig, a'r Brenin a ddug warchae ar Gaer Lyncol lle yddoeddylt y Tywysogion yn eu llawn gynghyd, yna Rhobert Consyl a ddug Lu Mawr o'r Cymry yn erbyn y Brenin yn gyfnerth iddei chwaer Mawd yr honn oed briawd ac ymmherawdr yr Almaen, a chyddac ef Rhanwlff Iarll Caerllion a llu o wyr Rhyfoniawc a Thegeingl, a Gilbert Iarll y Clâr a llu mawr o Wyr Dyfed, a llawer o Bendeigion Ffrancod a Saeson, a gwarchae ar y Brenin, a'i ddal, a'i ddodi yng Ngharchar, a goreu am wroldeb y gwelwyd y Cymry; ac yn yr ymladdfa yno y cymmerth Iorwerth ab Owain ab Caradawc y blaen ar Iarll y Clâr, a digiaw 'n fawr ei lid a wnaeth yr Iarll, ac efe 'n gweled Iorwerth wrtho i hunan yn ymyl afon yn pysgotta, fe aeth attaw a a roddes iddaw Fonclust, gan ei alw yn Gymro gwladaidd na wyddai fonheddigeiddrwydd, yna Iorwerth a darawawdd yr Iarll ai ddwrn oni bu farw, a phan glybuwyd hynny yng Nghymru myned a wna'i'r Cymry yn erbyn Castell meibion Ychtryd, (lle ydd oedd yr Iarllles wedi ffoi o Gastell Caerfyrddin,) a gyrru ffo ar y Castellwyr, a hwy ai ysbeiliasant ac a'i llosgasant; yna y dug Owain ab Gruffydd holl Geredig-iawn y danaw, ac a fynnes Gêd ganthynt.

Oed Crist 1140, y llas Hywel ab Meredydd ab Rhydderch, Arglwydd y Cantref Bychan, gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un flwyddyn y llas Hywel ab Meredydd ab Bleddyn gan ei genedl ei hun, ac y bu ymryson rhwng Hywel a Chadwgawn meibion Madawc ab Idaerth, ac y laddasant y naill y llall.

Oed Crist 1142, y bu ymryson rhwng Anarawd ab Gruffydd ab Rhys a Chadwaladr ab Gruffydd ab Cynan, Anarawd oedd briawd a merch Cadwaladr, ac efe a fynnai gyfnerthu Rhys ab Gruffydd ei frawd, ac ni fynai Gadwaladr hyny; a geiriau digofus a fu rymgthynt oni wanes Gadwaladr Anarawd yn ei ais ag y bu farw, a phan glybu Owain y Tywysawc hynny, myned yn ei ddig a llu mawr hyd yng Ngheredigion a gyrru ffo ar Gadwaladr dros y mor i'r Werddon, a dwyn Aberystwyth ai holl diroedd; eithr Cadwaladr a dduggyddac ef o'r Werddon Lu dirfawr hyd yn Arfon, a dodi Cad ar Faes yn erbyn Owain, ac ynteu a gynnallawdd ei wŷr, eithr Hywel ab Gruffydd ab Cynan,

yn gweled ei frodyr ar ddarpar ymladd, a aeth rymgddynt, ac a weithiawdd arnynt yn y cyfryw fodd onid ymheddychasant, a phan welai'r Gwyddyl hynny, ac na chant ysbail, dal Cadwaladr, ac nis gollyngynt yn rhydd oni thalawdd ef iddynt ddwyfil o wartheg, a gwedi cael hynny yn heddwoch hwy a ddygasant lawer yn anrhaith, yna myned yn eu herbryn a wna'i Owain, a'u lladd, a dwyn oll a feddynt o'r gwartheg a phob peth arall.

Oed Crist 1143, diffeithiawdd Rhanwlff Iarll Caerllion Faelienydd ac ai dug y danaw, ac a wnaeth Gastell Elfael y Chastell Colunwy.

Oed Crist 1144, y diffeithwyd Aberteifi a Cheredigiawn, ac y lladdwyd llawer o'r Ffrancod a'r Saeson, ac a ddynillwyd y wlad honno gan Hywel a Chynan meibion Owain Gwynedd.

Oed Crist 1145, y cyweiriawdd Iarll y Clâr Gastell Caerfyrddin a Chastell Meibion Uchtryd.

Yr un flwyddyn y bu farw Sulien ab Rhyddmarch mab maeth Eglwys Llanbadarn Fawr, doethaf ei gynghor a dwyfolaf ei ddysg o'r holl Eglwyswyr ym mhlwyf Dewi; a difinai ef waith tra fu byw er attal drwg a chreulonder.

Yn yr un flwyddyn y dynillles Rys ab Gruffydd a Chadell ei frawd Gastell Dinewr, a Chastell Caerfyrddin, ac ni lladdai amgen nag a gaffai yn arfawc yn ei erbyn. Gwedi hynny ynnillawdd ef Gastell Llanstyffan ac a laddes Lu mawr o'r Ffrancod, a'r Saeson, a'r Fflandrysiaid a ddaethant yn ei erbyn. Yna mewn llawn ddigofaint y gelynton a gynnallasant lu dirfawr ac ymossawd ar y Castell yn dra fyfnig, ond Meredydd ab Gruffydd, gwr doeth a chalonnawg a'u gyrrawdd yn eu gwrthol gan eu lladd yn dost, oni orfu arnynt ymollwng o'r Gwarchau.

Yn un flwyddyn y dug Owain Gwynedd Gastell yr Wyddrug ac a laddes luoedd dirfawr o'r Saeson a fynnynt ei gynnal ai amddiffyn, ac efe ai torres i'r llawr, lle nis gallai neb cyn no hynny ei ynnill.

Ynghylch hynn o amser ydd aeth llawer o Saeson, a niferoedd mawrion o'r Cymry ym mhererindawd i Gaer y Salem oni welod diffyg yn fawr o fod hebddynt.

Cylch yr un amser y dodes Robert Consyl fodd i wyr ieuainc ddysgu creffteu a chelfyddydau, ac a ddug Athrawon o Ffrainc, a chyn no hynny crefftwr pob Gwr iddaw ei hunan yng Nghymru namyn y creffteu breiniawl; sef Gofaniaeth saer-naeth, ac ysgolheigiaeth y rhai hynny.

Oed Crist 1146, ynnilled Castell Gwys gan Gadell a Rhys, a Meredydd, meibion Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr, a Hywel ab Owain Gwynedd yn gyfnerth iddynt, ac efe a wnaeth Beiriannau cyrfin a dorrai muriau mewn modd rhyfeddawl, ac a fwriai gerrig mawrion i'r Castell ac o hynny ei ynnill.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd cyfoeth Cadwaladr ab Gruffydd gan ei neieint ac aethant am benn Castell Cynfael a gadwied tros Gadwaladr gan Ferfyn Abad y Ty Gwynn ar Dâf yr hwn ai amdiffynawdd yn wrol, ac ni chaid er na gwerth na gwobr ganthaw ollwng y Castell iddynt, achaws hynny maenu'r Castell oni thorwyd ef i'r llawr, a lladd y Gwŷr oll ac oedd ynddaw namyn Merfyn, a hwnnw ni leddynt gan mai mab maeth Eglwys ydoedd, eithr ei ellwng ar ddianc, yna diffeithiaw tiroedd rhai a fynnynnt eu gwrthladd, a dwyn ysbail fawr.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert Consyl Tywysawg Morganwg ac Iarll Caerloyw, Gwr yn bennaf o neb a gynhelis Ryfel yn erbyn y Brenin Ystyffant, a diffeithiaw ei diroedd, fal nas cafas y Brenin nemmawr o Lonyddwch ganthaw.

Yr un flwyddyn y bu farw Uchtryd Escob Llan Dâf, gwr mawr ei ddysg a'i ddwyfoldeb, efe a wnaeth Drefn ar y Suliau a'r Gwyliau, a Gwyliau Mab Sant, a'u cynnal yn olychwydawl lle nas gwnelid hynny o fodd ac arfer; ac yn ei le ef y gwnaed Nicolas ab Gwrgan yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 1147, y bu farwolaethau mawrion yng Nghymru, achaws haint, a bu farw Berned Escob Dewi, a Dafydd fab Gerallt a wnaed yn Escob yn ei le.

Yr un flwyddyn y bu ymrysonau rhwng wyrion Iestin ab Gwrgan a Wiliam ab Rhobert Consyl, ond heddychwyd rhyngthynt drwy athrywyndeb Nicolas Escob Teilaw, ac y doded braint fair a marchnad ym mhob Arglwyddiaeth; ac nas gellid caeth o Gymro Dyledawg hyd nas profid arnaw gwyn galanas, gwedi hynny ymlonyddu a wnaethant y Cymry, a llawer a ddaethant wedi hynny o Drefn i Forganwg i wladychu achaws diogelwch a gaid yno rhag anghyfraith y Ffrancod yn Nyfed, a Cheredigiawn, a mannau eraill.

Oed Crist 1148, gwnaethpwyd Castell Llan Rhystyd gan Gadwaladr ab Gruffydd, ac y dodes y Castell a chyfoeth atdw i Gadwgawn ei fab, ac ni wnai hwnnw a fai iawn yn ei wlad, achaws ydd aethant ei wyr ef at Hywel ab Owain Gwynedd a

damunaw arnaw gymeryd eu blaen, ac y rhoddent gyfoeth Cadwaladr ar ellwng iddaw, a bu fal hynny.

Oed Crist 1149, cyweiriawdd Cadell ab Gruffydd ab Rhys Gastell Caerfyrddin yn drachadarn, wedi hynny myned yn erbyn Cedweli a diffeithiaw'r wlad, a dwyn ysbail fawr; yna ymgysylltwyd Gwyr ac ymgais ai frodyr Meredydd a Rhys, a myned yng Ngheredigiawn, ac ynnill y Wlad is Aeron a'r holl diroedd a feddai Hywel ab Owain, a gwedi gossawd hir a blin am Gastell Llan Rhystyd ei ynnill a lladd yr holl Gastellwyr ynddaw, ac yna ynnill Castell Ystrad Meuryg ai gyweiriaw a dodi Castellwyr ynddaw, ac yna ymchwyd i Ystrad Tywi a chanddynt ysbail fawr dros benn yn ydoedd, a gwartheg, a da-oedd eraill.

Oed Crist 1150, Cadell ab Gruffydd, ac ynteu yn hely yn Nyfed, a rhai o Saeson Gwyr yn gwybod yr amser y byddai yno, dodasant Gynllwyn er ei ladd, a gwedi dyfod arnaw, a gyrru ffo ar ei gyfeillion, rhuthbrasant yn ei erbyn, eithr efe yn wr glew a chadarn a ymddiffynawdd ei orsaf ac a laddawdd rai o'i elynion, a gyrru ffo ar y lleill, eithr efe a gafas glwyf trwm, a nychu'n flin o'i achaws yn hir o amser, a phan welasant hynny ei frodyr Meredydd a Rhys, cyrchu Gwyr a'u lluoedd, a galw am y cynllwynwyr, a phan nas cânt, ymosawd ar y wlad ai diffeithiaw, a thorri Castell Aber Llychwyd yn garnedd, a llosgi Castell Llan Rhidian, a dwyn ysbail fawr ganthynt i Gastell Dinefwr, a chadarnhau'r Castell hynny, a dodi Castellwyr ffyddlon a gwybodus ynddaw.

Ynghylch yr un amser daeth Rhanwllf Iarll Caerllion a Llu dirfawr o Saeson a Ffrancod i Wynedd, ac Owain ab Gruffydd yn ei erbyn a llu o'r ffyddloniaid, ac yn gyfnerth i'r Iarll Madawc ab Meredydd Tywysawg Powys, a bu Cad ar faes, ac yng Ngwaith Cwnsylvllt y gorfu Owain ar ei elynion, a'u lladd yn aruthrawl, a gyrru ffo ar y rhai a weddillwyd.

Cylch yr un amser y mynnes Nicolas ab Gwrgan, Escob Teilaw, adgyweiriaw nawdd yr Eglwysi a dorred er yn amser Iestin ab Gwrgan, ac y doded yn gywair eu nawdd cyssefin i Eglwysi Llan Daf, a Llan Carfan, a Llan Illtud, a Llan Doche, a Llan Ffagan, a Chaer Llion, a Chaer Went, ac i'r Eglwysi eraill herwydd a fu gynt; ac y deddfwyd Nawdd a weddai i'r Mynachlogydd newyddion, hyd onid aeth Rhan fawr o Blwyf Teilaw yn Nawdd yr Eglwysi, ac y bu achaws hynny lonyddwch

ym Morganwg yn amgen nac un mann arall yng Nghymru, a gwedi hynny adgyweirwyd yr Eglwysi a fwriesid i lawr, ac y gwnaed newyddion lle nad oedd o'r blaen, ac o hynny gwell yn trin eu tiroedd, ac nid cystaltal yn rhyfel, Gwyr Morganwg a Gwent.

Oed Crist 1151, y tynnes Owain Gwynedd lygaid Cunedda fab Cadwallawn, ei Nai fab ei frawd, ac ai dyspyddawdd, a chylch yr un amser y torres Gadwaladr ab Gruffydd ab Cynan y Carchar ai doded ynddaw gan Hywel ab Owain ei Nai, a myned i Fôn, ac efe a ddug rann fawr o'r ynys y danaw, eithr Owain ei Frawd wedi clywed hynny a gynhullawdd lu yn ei erbyn, a chan fyned i Fôn efe ai gyrrawdd ar ffo, ac a ddug yn ôl yr Ynys iddaw ei hun.

Cylch yr un amser yr aeth Meredydd a Rhys, meibion Gruffydd ab Rhys, yn erbyn Castell Penwedig, ac ai ynnillasant oddiar Hywel ab Owain wedi cynnal y gwarchae yn hir ac yn ffin, gwedi hynny ynnillasant Gastell Tinbych yn ddisyfyd, ac a laddasant y Castellwyr, canys i'r Castell hwnnw y ffoesynt y rhai a gynllwynasant er llad Cadell ab Gruffydd eu brawd. A phethau'n myned fal hynn fe ddanfonnes Rhys at Forgan ab Caradawc ab Iestin ei gefnder, (canys Gwladys ferch Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr oedd Gwraig Caradawc, a Mam Morgan.) ac erchi cyfnerth ganthaw ac y gyrrynt y Ffrancod a'r Saeson o bob Gwlad yng Nghymru, a danfon yr un neges at Fadawc ab Meredydd Tywysawg Powys, ac nis caffai hynny ar law un o naddynt; yna ydd aeth Rhys i Gyfeiliawc ac ai diffeithiawdd yn ffin, a dwyn ysbail drom oddiyno; a Meredydd a ddug ei Lu yn erbyn Morgan ab Caradawc i Forganwg, ac ymossawd am ei Gastell yn Aberafan, ai faluriaw, a dwyn ysbail fawr; eithr Morgan ai Wyr a ffoasant, ac a ddodasant eu hunain au Gwŷr yn nawdd yr Eglwysi a'r Monachlogydd, ac yn nawdd Wiliam ab Rhobet Tywysawg Morganwg.

Ynghylch hynn o amser bu farw Einion Mebydd Celynoc Fawr, doethaf o ysgolheicion Gwynedd; efe a gynghorai ddoethineb, a chyfiawnder, a thrugaredd, ond bychan y caffai o'i gynghor yn y Wlad honno.

Oed Crist 1152, bu farw Rhanwlff Iarll Caerllion, gelyn cadarnaf Owain Tywysawg Gwynedd.

Yn yr un flwyddyn y gwnaethpwyd Galffrai ab Arthur (offeiriad Teulu Wiliam ab Rhobert) yn Escob, eithr cyn ei fyned yn ei Ansawdd efe a fu farw yn ei Dy yn

Llan Dâf, ac a cladded yn yr Eglwys yno. Gwr ydoedd ni chaid ei ail am ddysg a gwyboda, a phob campau dwyfawl. Mab Maeth oedd ef i Uchtryd Archescob Llan Daf, a nai mab brawd iddaw, ac am ei ddysg a'i wyboda, y doded arnaw Febyddiaeth yn Eglwys Teilaw yn Llan Daf lle y bu ef yn Athraw llawer o ysgolheigion a phendefigion.

Oed Crist 1154, bu farw y Brenin Ystyffan, a Harri ei gefnder a wnaed yn frenin yn ei le, a elwir Harri yr ail.

Pan oedd Ystyffan yn Frenin fe ddaeth gydag ef laweroedd o'r Ffandrysiad i Ynys Prydain, a'r rhai hynny aiarent, ac efe a ddodai lawer o roddion ac anrhydedd iddynt, canys goreuon o'i Bleidyddion oeddynt, a gwedi dyfod Harri'r ail ni chaent aros yn Lloegr, achaws hynny daeth niferoedd mawrion o honynt i Gymru, a llawer o'r Saeson a gerynt Ystyffan, a'r dieithraid hynn a aethant yn wyr damdwng i Bendefigion y Ffrancod yng Ngheredig-iawn a Dyfed.

Oed Crist 1156, annogawdd Cadwaladr ab Gruffydd a Madawc ab Meredydd y Brenin Harri i ddiffeithiaw Gwynedd, a phan wybu Owain y Tywysawg hynny, ymluyddu yn ei erbyn, ac yng Ngwaith Coed Eulo y llas y Saeson mal eu llebiaw, a gorfu Owain arwynt yn anrhydeddus, lle nid oedd o wyr ganthaw namyn un ym mhen pob deg o Wyr Harri, a thra bu hynny ar waith y dug Iorwerth ab Meredydd Gastell Iâl gan ei faluriaw, yna'r Brenin a ymheddyches a'r Tywysawg, ac y cafas Gadwaladr ei gyfoeth.

Yn yr un flwyddyn y llas Gwrgan ab Rhys ab Iestin gwr dysgedicaf o Brydydd a gaid yn ei amser y can Ifor ab Meuryg o Sainghenydd, a Morgan ab Owain ab Caradawc a fynnai ddial hynny, a myned am benn Ifor ai ladd a dwyn ei diroedd, a'u rhoddi yng Nglyfoeth Iorwerth ab Owain ei frawd Arglwydd Caerllion ar Wysg.

Oed Crist 1157, ymheddychawdd Rhys ab Gruffydd a'r Brenin Harri, a'r Brenin ni chadwai'r heddwoch, eithr danfon Iarll y Clar i ddiffeithiaw Tiroedd Rhys, ac ef a laddwyd llawer o'r Cymry ac ysbeiliaw eu dâoedd; yna ydd aeth Rhys am benn Castell Llanymdyfri ac ai ynnillas, ac Einion ab Anarawd nai Rhys a ynnilles Gastell Wmffrai ac a laddawdd y Castellwyr, ac a ddug oddiyno ysbail fawr yn feirch, ac arfau, a pheiriau maenau. Yna daeth Rhys i Geredig-iawn, ac a ddiffeithiawdd holl diroedd y Ffrancod a'r Saeson, ac a dorrawdd eu holl Gestyll yn falur, ac

a ddug yr holl wlad y danaw a dyfod a wnaeth y Brenin yn ei erbyn, eithr gweled Cenedl y Cymry yn amnifeiriaw yn ddirfawr o bob man at Rys, efe a ddangoses ammodau heddwch, a Rhys a ymwystlawdd a'r Brenin er cynnal heddwch, a dodi gwystlon a wnaeth Rhys, a dodi Cestyll yng ngwystl i Rys a wnaeth y Brenin, ac efe yn myned i oresgyn y Castell hynny y castellwyr nis gellyngynt iddaw, yna cynnull ei luoedd a wnaeth Rhys a diffeithiaw Dyfed, ac efe a dorres y Cestyll yn garneddau. Yna daeth Rheinalt mab y Brenin i Gymru, a chan addaw Deheubarth i Owain Gwynedd efe a gafes ei gyferth, a Chadwaladr brawd Owain, a Hywel a Chynan ei feibion, a ddaethant a'u lluoedd yn erbyn Rhys, eithr efe a droes oddiar eu ffordd, a galw attaw ei luoedd ymbarottoi yn erbyn ei elynion, a phan wybuant hynny ymchwelyd i Wynedd.

Oed Crist 1159, bu farw Madawc ab Meredydd ab Bleddyn Tywysawg Powys, ac y rhanned ei gyfoeth rwng ei feibion, ac yng nghylch yr un amser y daliwyd Cadwallawn ab Madawc ac Idnerth gan Owain Gwynedd, yr hwn ai dodes yng Ngharchar y Brenin yn Llundain.

Oed Crist 1160, bu ymladd a diffeithiaw cydtiroedd rhwng Owain ab Madawc Arglwydd Cyfeiliawc a Hywel ab Cadwgawn Arglwydd Cyfoeth Elystan Glodrydd, heb nemmawr ynnill a gorfod i'r un na'r llall.

Oed Crist 1161, adnewyddwyd Braint ar a lafuriai Dir a Daear ym Morganwg, ac yn ebrwydd wedi hynny y doded yr un Drefn yng Ngwynedd a Deheubarth a Phowys, ac efe a gaid ar y Brenin ei nawdd ar bawb a wnaent hynaf fal nas diffeithid y Tiroedd Ydardd yn rhyfel.

Oed Crist 1162, daeth Harri Frenin yn erbyn rhys ab Gruffydd, a Rhys yn ei erbyn yntau, a dodi Cad ar Faes o'r ddau du, eithr Gŵyr da Gwlad Brecheiniawc a drywanasant rwng Rhys a'r Brenin a dodi Gwystlon o Du Rhys Einion ab Anarawd ei nai, a nai arall iddaw Cadwgawn ab Meredydd ab Gruffydd, a'r Brenin a ymwystles i Rys y Cantref mawr a Dinefwr, eithr Neiaint Rhys a laddwyd, yna gorgesyn y Cantref mawr a Chastell Dinefwr heb a ddodai'n ei erbyn a wnaeth Rhys, a myned yn erbyn Rhosser Dacr Iarll Caerloyw a laddasai ei Neiaint a ddodai'r Brenin yn nawdd y Rhosser hwnnw, a Rhys a ddynnilles Gastell Aber Rheidiawll a'r Cestyll ereill o eiddaw'r Iarll yng

Ngheredigiawn, au Maluriaw; gwedi hynny ynnill Castell Aberteifi a dwyn y Wlad y danaw, a myned yn erbyn y Fflandrisiaid au lladd, a llosgi a feddynt, a dwyn ysbail ddirfawr o'u Gwlad.

Oed Crist 1163, daeth Brenin Lloegr a Llu dirfawr i Gymru, a Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd a aethant yn gydyfnerth yn ei erbyn, a bu Gwaith Berwyn, lle gyrrwyd ffo ar y Brenin, ac yn ei ddig ai lid achaws hynny efe a dynnawdd lgyaid y gwystlon a gawsai er amseroedd yn ol gan Rys ag Owain, sef oeddynt meibion Rhys, Cynwrig a Meredydd; a Meibion Owain Gwynedd, Rhys a Chadwallawn, a dallu hefyd trichant o'r Cymry a ddaliwyd yn Rhyfel, a hynn a wnaeth y Brenin ai law ei hûn.

Oed Crist 1164, daeth Harri Frenin eilwaith yn erbyn y Cymry, a gwedi dyfod hyd yng Nghaerllion gawr, a chlywed bod Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd yn ymluyddu'n gadarn yn ei erbyn er dial a wnaeth ef a'u meibion, efe a ddymchwes yn ei oli Lundain.

Gwedi hynny ydd aeth Rhys ab Gruffydd yn erbyn Cilgeran ai ynnill, a dwyn ysbail, a diffeithiaw tiroedd ei gefnder Rhobert ab Nest ferch Rhys ab Tewdwr a Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro, a'i ddodai yntau yng Ngharchar, a rhoi rhoddai anrhyddedus i'r Castellwyr; ac yn erbyn Rhys daeth Llu mawr o'r Fflandrysiaid a Saeson Dyfed hyd yng Nghil Geran, ac ymossawd am benn y Castell, a Rhys a'u gwrthladdawdd ac a laddes lawer o honynt, a gyrru ffo ar y llail.

Yng nghylch yr un amser y dug Owain Gwynedd Gastell Basing oddi ar y Brenin, a lladd y Castellwyr, a dodi Gŵyr ei hunan ynddaw, a'i gyweiriaw yn gadarn.

Yn yr un flwyddyn y dug Owain ab Madawc ab Meredydd, ac Owain ab Gruffydd ab Meredydd ei gefnderw holl gyfoeth Iorwerth ab Owain, ac ai rhanasant ryngthyn, achaws hynny ydd aeth Owain Gwynedd, a Rhys ab Gruffydd, yn eu herbyn, a'u gorfod, a rhannu goreuon ei gyfoeth ryngddynt; eithr Owain Cyfeiliawc a gafas gyfnerth a Saeson, ac a losgawdd Gastell Caereiniawn i'r llawr.

Oed Crist 1169, bu farw Owain Tywysawg Gwynedd, gwedi gwladychu deuddeglynedd ar hugain, a gwedy hynny ydd aeth amryson rhwng ei feibion am a gai fyned yn ei le, eithr Hywel ab Owain a gymmerth arnaw'r llywodraeth, canys hynaf oedd efe, ei fam oedd Pyfog merch Ar-

glwydd urddasawl o'r Werddon, a gwedi bod yngoresgynaeth y Dywysogaeth dwy flynedd yn heddwrch bu farw ei chwegrwn, ac efe a aeth i'r Werddon i oresgyn y cyfoeth a gawsai yn hawl ei fam ai wraig, canys unig ettiffeddes oedd hi, a thra bu efes yno, Dafydd ab Owain ei Frawd a gynhullawdd genedl ei fam, sef oedd hi Crisiant merch Gronwy ab Owain ab Ednywain, a chyda hynny daeth attaw lawer eraill ni charent Hywel, a phan weles efe gadernyd yn gyfnerth iddaw, cymmerth arnaw'r Llywodraeth, a goresgyn Gwynedd, a Hywel yn clywed hynny, efe a ddaeth yn ebrwydd i Wynedd, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn ei frawd, eithr llawer mwy nifeiriawg Llu Dafydd nag un Hywel, a gwedi ymladd caled gyrrwyd ffo ar Hywel ai Wŷr, ac efe a glwyfiwyd dan ei ais yn fin eithr Rhirid ei frawd ai dug i Long, ac yna i'r Werddon lle y bu Hywel farw ac efe a roddes i Ririd ei frawd ei gyfoeth yno.

Oed Crist 1172, aeth llawer o Bendefigion y Ffrancod a wledychynt Forganwg, a Gwyr, a Dyfed, a Cheredigiawn, i'r Werddon, ac yn blaenu arnynt ydd oedd Richart Iarl I Ystrigyl, a lluoedd mawrion gyda nhwy, ac anffyddlonion y Cymry gan weled llwyddiant Rhys ab Gruffydd a aethant gyda nhwy, a hwy ynnillasant helaethled o'r Werddon, ac ai goresgynasant, a hynn a fu ddaionus i Rys ab Gruffydd a Chenedl y Cymry yn Neheubarth a Morganwg.

Yn nghyfle'r amseroedd hynny ymluyddes Owain Cyfeiliawg yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys a ddodes Gad ar faes yn ei erbyn, a myned hyd yng Nghyfeiliawc lle gorfu ef ar Owain, a Rhys ni ddiffeithiai Diroedd Cenedl y Cymry, eithr dwyn Gwystlon oddiar Owain, a gadael iddaw ei gyfoeth, a dychwelyd i Ystrad Tywi.

Ynghylch yr un amser aeth Harri Frenin i'r Werddon, ac efe yng Nghaer Dydd, fe aeth Rhys heb na gwr na gwas gydag ef yno; ac yn arfoll i'r Brenin erchi iddaw orchymyn a fai raid iddaw o'i gyfoeth ef, a bu garedig hynn gan Brenin, ac efe a gadarnhâawdd i Rys ei holl Diroedd, a Rys a roddes i'r Brenin yr Ossymmaeth iddaw ei hun ai luoedd bedwar cant o wartheg breision, ac yd, a med, a bragawd, a ellid ei gael yn ei gyfoeth, ac a wnaeth wledd anrhydeddus i'r Brenin ai Wŷr Llys yn Aberteifi; ac yna ydd aeth y Brenin i'r Werddon, eithr daeth echrysaint ar ei wŷr, a bu farw llawer o honynt: achaws hynny

gorfu ar y Brenin ymchwelyd yn ei ôl i Ynys Prydain, a Rhys ai orfolles yn anrhydeddus yn Aberteifi, ac a ddodes iddaw roddion a weddai iddaw ar ei ffordd yn cyrchu Llundain.

Yng nghylch yr un amseroedd, a'r Brenin ar ei fyned i'r Werddon, efe a ddug Gaerllion ar Wysg oddi ar Iorwerth ab Owain ab Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, ac a ddodes ei wyr ei hun yn y Castell, eithr Iorwerth a alwes attaw ei genedl, ac ymluyddu yn erbyn Gwŷr y Brenin, ac adynnill y dref a'r castell, a danfon y Castellwyr i'r Werddon at y Brenin: a phan ddaeth y Brenin ar ymchwel o'r Werddon efe a ddanfonas at Iorwerth ab Owain attaw i'r Castell Newydd ar Wysg, a gosod ammodau heddwrch iddaw, ac addaw gwared a diogelwch iddaw ddyfod attaw, a myned yn heddwrch yn erbyn y Brenin a wnaeth Iorwerth, a danfon Owain ei fab ag anrhegion i'r Brenin o'r pethau a weddai iddaw yn ei gerdded; eithr gossawd ar Owain a wnaeth Gwŷr y Brenin ai ladd, a gwedi clywed o Iorwerth hynny nid elai at y Brenin, eithr ymluyddu yn ei erbyn, a gyrru pob enaid o Sais o Wlad Gwent, a lladd llaweroedd o honynt, a chan fyned tros Afon Gwy, diffieithiaw'r Wlad hyd Gaerloyw, a lladd a llosgi ffordd y cerddai, ac oddiyno hyd yn Henffordd, un ei waith, un ei gerdded, a gwedi llosgi'r Dref honno ai hysbeiliaw; dychwelyd i Gaerllion ar Wysg a chadarnhau'r Dref a'r Castell, a dodi Castellwyr fyddlawn ynddaw, ac ynghyfle'r amser hynny y dug Sitsyllt ab Dyfnwal Gastell Abergefeni, a Seisyllt ab Rhirid a ddug Gastell Cerrig Hywel, canys y Brenin a bieuffai'r Cestyll hynny, a lladdwyd y Castellwyr, ac Iorwerth a ddodes ynddynt wŷr ei genedl yn gastellwyr ffyddlonion, a Hywel ab Iorwerth a ddug holl Went is Coed yn ewyllys Iorwerth; ac a ddug yr hyuaf o feibion dengwr ar hugain o uchelwyr y wlad yn wystlon.

Oed Crist 1173, y dodes Dafydd ab Owain Gwynedd ei holl frodyr yng ngharchar, eithr Maelgwn a gadwawdd Ynys Fôn yn ei erbyn dros dair blynedd, gwedi hynny aeth Dafydd a Llu cadarn yn ei erbyn ac ynnill yr Ynys, ac a garcharawdd Maelgwn, yn ebrwydd wedi hynny efe a dorres ei garchar, ac a dorres garcharau ei genedl ai frodyr, a ffoi i Forganwg, rai o naddynt, ac eraill i'r Werddon.

Oed Crist 1176, aeth llawer o Gymry Gwent a Morganwg i'r Werddon lle cawsant diroedd. A chylch yr un amser daeth

Iorwerth ab Owain Gwynedd i Gaerllion ar Wysg at Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn ffo rhag Dafydd ab Owain ei frawd, yna danfones Dafydd at ei frawd ac addaw iddaw Diroedd a weddai iddaw o dodi Neiaint iddaw yng nghadwedigaeth Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn Wystlon er cadarnhau hynny. Gwedi hynny dychwelawdd Iorwerth i Wynedd, ac y cyfiawnhâawd Dafydd ab Owain ac ef yn hynny, a gwedi hynny ei yrru o'i wlad, a Iorwerth a ddodes y Gwystlon yn Nawdd y Brenin, lle nas gallai Ddafydd eu lladd.

Oed Crist 1177, ymheddychawdd Iorwerth ab Owain Arglwydd Caerllion a'r Brenin, ac a gafas ei diroedd yn rhydd, ac yng nghylch yr un amser y llas Seisyllt ab Dyfnwal Arglwydd Gwent uwch Coed o dwyll Wiliam Brews Arglwydd Aberhodni, a chydag ef lladd ei feibion, ai geraint, a thrugain a deg o'i genedl, a thynnu llygaid Hywel Pencarn adodi hynny ar Iorwerth ab Owain o Gaerllion, sef y dianghes Iorwerth o'r Brad hynny, a thorri ffordd ai gloddyf drwy ganol y Cyllwynwyr.

Yr un amser y torres Rhodri ab Owain Gwynedd ei garchar ac a ddynnilles ynys Fôn, a phawb yn ei gyfnerthu, achaws nid oedd a garai Ddafydd ab Owain, a Chadwaladr ab Owain a ddynnilles Nant Conwy a Rhyfoniawc, ac y daeth Maelgwn ab Owain yn ei ol o'r Werddon.

Yng nghylch yr un amser bu farw Cadell ab Gruffydd ab Rhys, a chyleh yr un amser Dafydd ab Gerallt Escob Dewi a fu varw, ac y cynllwynes y Ffrancod y y ffordd y clywynt fyned Einion Clyd Daw Rhys ab Gruffydd, ac ai lladdasant ef, yna ydd aeth Rhys yn eu herbyn ac a ddiffeithiawdd eu tiroedd hwy ym Maelienydd, ac a wnaeth Gastell Rhaiaadr Wy.

Yng nghylch yr un amser Iorwerth ab Owain o Gaerllion a Hywel ei fab a ddiffeithiasant diroedd Wiliam Brews, ac a ddygasant ystail fawr; ac ni arhosai ef yn hwy yng Nghastell Abergefeni, eithr myned i Aberhodni ac ymgadarnhau yno.

Cylch yr un amser daeth meibion Cynan ab Owain Gwynedd yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys yn eu erbyn hwynt a orfu arnynt, a gyrru ffo cywilyddus arnynt.

Oed Crist 1179, y llas Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bach, ac Cydrych, gan y Saeson yng Nghaerloyw. Gwr oedd ef a fu gyda Iorwerth ab Owain yn diffeithiaw'r Wlad amgylch Caerloyw, lle yr ymgampiai

yn wychaf o neb, ac achaws hynny y lladdwyd cyt bod heddwch yr amser hynny a nawdd y Brenin i bawb a ddelynt yn heddwch o Gymry i Loegyr, a'r Cymry a garaint Forgan a aethant le clywaint y byddai Rhanwlff a'i wŷr ar eu ffordd tuag Aberhodni, ac am ei benn ef, ai ladd efe a'i wŷr, canys efe a fynnewdd ladd Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bâch, a'r Brenin a fynnai fyned yn erbyn y Gwenhwyfôn a'u harglwyddi, ond Rhys ab Gruffydd a ddangoses y modd y bu i'r Brenin, ac yna cafwyd ei heddwch.

Oed Crist 1183, y llas Gadwaladr mab Rhys ab Gruffydd gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un amser y llas Owain Fychan gan feibion Owain Cyfeiliawc, ac y dallwyd Llywelyn ab Cadwallawn ab Gruffydd ab Cynan gan ei frodyr ei hun. Ac yng nghylch yr un amser bu farw Nicolas ab Gwrgan Escob Llan Dâf, Gwr a garai'r Cymry ac a ddodai gynghorion ac addysg iddynt a'i ddwyfoldeb mawr, ac yn ei le y doded Wiliam De Salmars.

Oed Crist 1184, bu farw Madawc ab Iddon Brenin Gwent achaws dyrnawd a gafas gan Domas ei frawd yn ei ddiawd, gwr oedd Fadawc a wyddai laweroedd o Gelfyddodeu a Gwybodaau, ac ni chaid ei gystal yn ei amser, a goreu o Brydydd a Damhegydd ar a wyddid am danynt yng Nghymru.

Oed Crist 1186, yddoedd Herwyr o Saeson ym mhob mann yn Ynys Prydain yn ymgadw dan Goeddydd ac yn ysbeiliaw'r Gwledydd, a dyfod i Gymru a wnaethant, ac yn Nyfed ymgynnal yn nawdd y Flan-drysiad, a Maelgwn ab Rhys ab Gruffydd a ymosodes arnynt, ac a losges y Tai lle'dd oeddent hyd y llawr, gwedi hynny eu hymlid hyd yng Ngwyr a'u lladd a'u gyrru tros Fôr i Loegr lle ydd hanoeddynt.

Oed Crist 1189, bu varw Harri Frenin, a Richard Galon Llew ei fab a wnaed yn frenin yn ei le.

Oed Crist 1190, dynnilles Rys ab Gruffydd Gastell Abercorran, a Sain Cler, a Llanystyphan, ac a wnaeth Gastell Cedweli yn deccaf a chadarnaf o'r holl Gestyll, a gwedi hynny dynnilles ef Gastell Dinefwr, yng nghylch yr un amser y bu varw Owain ei fab a Gwenllïan ei fereb, ac yng nghylch yr un amser bu farw Gruffydd Maelawr Arglwydd Maelawr, doethaf a haelaf o Ben-digion ei Wlad.

Yng nghylch yr un amser dynnilles Rhys ab Gruffydd Gastell Llanhuadain, ac a ddug y Wlad honno yn ei ewyllys.

Oed Crist 1192, carcharawdd Rhys ab

Gruffydd ei fab Maelgwn achaws gwallgof oedd arnaw, a chyn hir wedi hynny ef a dorres ei garchar ag a ddug Gastell Ystrad ag ai goresgynnawdd. A chylch yr un amser y dug ei frawd Hywel ab Rhys Gastell Gwys, ac a ddodes y Castellwyr yng ngharchar.

Yng nghylch yr un amser y tynnwyd llygaid Howel a Madawc meibion Rhys gan eu brawd Anarawd, yna Maelgwn ac Anarawd a ddaliasant Rys eu Tâd ac ai dodasant yng Ngharchar, eithr efe a ryddhawyd gan ei Wyr, ac a ddug Gastell Dinefwr oddiar Faelgwn ei fâb, ag yng nghylch yr un amser y goresgynnnes Lywelyn ab Iorwerth ab Owain Gwynedd Dywysogaeth Gwynedd, a difreiniaw ei ewythr Dafydd ab Owain yr hwn nis carid achaws ei greulonder a'i atgasrwydd yn

lladd a thynny llygaid pob un nad elai yn ei ewyllys, yn ail i arfer y Saeson.

Oed Crist 1194, dodes Rhys ab Gruffydd ei feibion anflyddlon yng Ngharchar, ac y dug Gastell Caerfyrddin ac ai maluriawdd i'r ddaear, gwedi hynny efe a ddynnilles Gastell Clunwy gwedi hir amser yn ei ammosawd, ac efe ai maluriawdd i'r ddaear. Gwedi hynny ynnill Castell Maes-hyfaid, wedi ymladd cadarn ai elynion, lle gorfu efe arnynt, gan eu lladd a gyrru ffo cywilyddus arnynt. Gwedy hynny y dug ef Gastell Elfael oddiar Wiliam Brews, ac a ddaeth ynei ol i Ystrad Tywi yn orfoleddus.

Oed Crist 1196, bu varw Rhys ab Gruffydd, y gwrolaf, a'r doethaf, a'r haelionusaf, a'r clodforusaf o'r holl Dywysogion; a Gruffydd ei fab a oresgynnnes y Lywodraeth yn ei le.

AC FELLY TERFYNA BRUT Y TYWYSOGION.

Yr hanes uchod a ysgrifenyddyd o Lyvyr GEORGE WILLIAMS, Esq, o Aberpergwm, *genyf fi* THOMAS RICHARDS Curad Llangrallo, yn y flwyddyn 1764.

A minnau IORWERTH AB IORWERTH *ai hysgrifenaïs o Lyvyr y* PARCHEDIG MR. RICHARDS *yn y flwyddyn* 1790.

BRUT IEUAN BRECHFA.

SEF COF AM DYWYSOGION, A RHYFELAU, A RHYFEDDOLION, O BETHAU, A DIALEDDAU, AC ERAILL O BETHAU COFADWY, A DYNNEWYD O LYFRAU CARADAWC LLANCAR-FAN AC ERAILL O HEN LYFRAU CYFARWYDDYD. A YSGRIFENODD IEUAN BRECHFA.

O Lyfr Rhys Thomas Argraphydd.

CHWECHANT a phedwar ugain a chwech oedd oed Crist pan aeth Gadwaladr Fendigaid i Rufain lle y bu farw, ac yna collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain. Yna daeth Ifor ab Alan Brenin Llydaw i Gymru ac ai gwnaethpwyd yn Dywysawg, ac o hynny ym Maes, Tywysogion a lywynt genedl y Cymry.

Deuddegmlynedd y saith gant oedd oed Crist pan wnaethpwyd Monachlog ynys Afallen gan Ifor ab Alan o Lydaw, yr hwn a fu Dywysawg ar Genedl y Cymry unmlynedd ar bumtheg ar hugain, gwedi hynny efe a aeth i Rufain lle y bu farw.

Ugain mlynedd a saith gant oedd oed Crist pan fu'r Haf Tessawg, ac y bu farw Beli ab Elphin.

Deg a dugain a saith gant pan fu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Brenin y Brutaniaid.

Trigain mlynedd a saith gant pan fu brwydr rhwng y Brutaniaid a'r Saeson yng ngwaith Henffordd, ac y bu farw Dyfnwal ab Tewdwr.

Deg a thrugain a saith gant pan symudwyd Pasc y Brutaniaid, ac y bu farw Ffermael fab Eidwal, ac y bu dystryw ar y Deheuwyr gan ei Brenin eu hunain, ac y gorfu ar y Deheuwyr ladd eu Brenin yn amser haf.

Wythganmlynedd oedd oed Crist pan laddawdd y Saeson Garadawc Brenin Gwynedd yng Ngwaith Morfa Rhuddlan, ac y bu farw Arthen Brenin Ceredigion, a Rhydderch Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Powys, ac Elbod Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg rhyfeddawl ar yr haul.

Wyth cant a deg, duodd y lleuad Diw Nyddolig, ac y llosged Mynyw, ac y bu farwolaeth mawr ar Anifeiliaid, ac y llosged Tyganwy gan dan lluchaid Gwylltion,

ac y bu waith Llan Faes, ac y tloded Brenhiniaeth Fôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegid Rhyfel a fu rhwng Hywel fychan & Chynan ei frawd, ac y goresgynawdd Hywel ynys Fôn gan orfod o hir ymladd arni.

Wythgant ac Ugain pan ddystrywyd Castell Tegenwy gan y Saeson, ac y dugasant Frenhiniaeth Powys oddi ar y Brutaniaid, ac y bu farw Hywel Fychan, ac y laddodd Gwyddelod Mon ac Arfon lawer o'r Cymry.

Wythgant a deg ar hugain bu diffyg ar yr haul yr wythfedydd o Ragfyr, ac y bu farw Morydd ab Llywarch Llwyd Brenhin Ceredigiawn.

Oed Crist wythgant a thrugain pan wledychawdd Meuryg Escob Mynyw, ac y bu Waith Fferyllwg, ac y llas lthel Brenin Gwent gan wyr Brecheinawg, ac y torres Paganiaid o Saeson yr holl Fonachlogydd ag Eglwysi yng Ngwent, a Morgangw, a Dyfed, a Cheredigiawn.

Wythgant a thrugain a deg y Paganiaid duon a dorrasant Gaer Alclud, ac y boddos Gwan fab Morydd fab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigiawn, ac y bu Waith Bangor, ac y bu farw Einiawn Escob Mynyw, ac y lladwys y Saeson Rodri Mawr.

Wythgant a thrugain a deuddeg y rhanwyd Gwlad Gymry yn dair Brenhiniaeth rhwng tri meib Rhodri Mawr, sef Cadell y mab hynaf a gafas Geredigiawn a Dyfed. Anarawd yr ail a gafas Wynedd, a Merfyn y drydydd a gafas Bowys, a gadael rhwng Gwy a Hairen i wehelyth Caradawc Freichfras, a Morganwg a Gwent i wehelyth Morgan Mwynfawr, onid aeth pump Brenhinllwyth ar Wlad a Chenedl y Cymry.

Wythgant a phedwar ugain bu farw

Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Pen rhaith Morganwg yn chweugeinmlwydd oed yn Rhufain gan angerdd y Tes.

Wythgant a phedwar ugain a deg daeth y gwŷr duon i gastell Baldwyn ac ai ynnillasant, ac y bu farw Henydd ab Bledri, ac a daeth Nynawd i ddifeithiaw Ceredigiawn ac ystrad Tywi, ac y diffeithiwyd y gwyr duon yn Lloegyr, a Gwent, a Morganwg, a Gwlad Frychan, ac y diffyg-iawdd bwyd yn y Werddon, canys Pryfed dierth tebig i waddau a ddaethant yno, a dau ddant hirion gan bob un o hanynt, a'r rhai hynny a fwyttâint yr holl Lafur a llysiaur meusydd, a thrwy weddian a theilyngdawd y bobl ef au gwrthladdwyd, ac nis gwelwyd y rhyw bryfaid a'r rhai hynny fyth wedi hynny yno.

Naw cant a thair ar ddeg bu farw Anarawd Tywysawg Gwynedd, a'r amser hwnnw y lladdawdd Meuryg ab Cadell ei frawd Celydawc, ac o'r achaws hynny y bu Rhyfel rwng cydgenedl.

Naw cant a thair a deugain aeth Hywel dda fab Cadell i Rufain a chydac ef dri Escob, sef Marc Escob Bangor, Mordaf Escob Mynyw, a Theibyr Escob Llan Asaff, ac oll Defnydd y Deyrnas gydag ef, sef achaws ei fyned i Rufain ydoedd ymgyngchori a Doethion a Dwyfolion, rhag bod y gyfraith a wnai efe ai Ddoethion yn erbyn Cyfraith Duw a Chyfraith Dinas-oedd eraill, ac o achaws yr ymladdau, a fuaasai o'r blaen rhwng cydgenhedloedd y gwnaeth ef ei gyfreithiau, ac achaws cam arfer yn erbyn Cyfraith Dyfnwal Moel Mud, a chynnull Doethion y Cymry i'r Ty Gwyn ar Daf yn Nyfed a lluniaethu cyfreithiau o farn a chydgyngor y rhai hynny, au dodi yn nawdd Duw a'r saint, ac yn nawdd Gwlad a Llys, a goreu cyfreithiau y cad Cyfreithiau Hywel Dda. Ac agos i'r amser hynny y bu farw Elen Gwraig Hywel Dda, ac am yr un amser y daeth Awlaff o'r Werddon i Gymru a Llu o'r Gwyr duon ac arall o'r Gwyddyl, gydag ef, a daethant i Dir yng Ngwyr, ac yn eu blaen y daethant, a Llywelyn ab Syllt a gyfarfu ac Awlaff, ac ai gyrrodd o'r Wlad i Loegr, a chan ganlyn y gelynyon, fe ddanfonodd at Edmunt Brenin y Saeson am gynhorthwy, ac yna daeth Cad fawr a'r Saeson ym mhlaid Llywelyn ai Gymry, a hwy a yrrasant y Gwyddyl a'r Gwyr duon o'r ynys gyda cholledion mawr: a gwedi addunedu o honaw nas drygai ynys Prydain fyth wedi hynny fe aeth Awlaff i'r Werddon lle ai gwnaethpwyd yn frenin.

Nawcant a phedair a deugain bu farw Idwal ab Rhodri, ac y lladdodd y Saeson Elised ab Rhodri, a Lambert Escob Mynyw, ac ysbeiliwyd Ystrad Lur gan y Saeson, ac yno y tagwyd Edmwnt Brenin y Saeson gan ei wyr ei hūnan, ac am yr amseroedd hynny bu farw Hywel Dda ap Cadell, a Chadwgan ab Owain a laddwyd gan y Saeson, ac y bu Waith Carno rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel Dda.

Oed Crist Nawcant a deuddeg a deugain bu lladdfa fawr rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel dda yng Ngwaith Abercywyn, ar amser hwnnw y diffeithiodd meibion Eidwal Dyfed Geredigiawn.

Nawcant a thrugain y lladdwyd meibion Eidwal ab Rhodri gan y Saeson, ac y bu Haf Tessog, ac y diffeithwyd Caer Gybi gan feibion Eidwal Dyfed, ac y dystryw-yd y Tywyn, ac y bu farw Meuryg ab Cadfan, ac yna ynnillodd y Saeson Arglwyddiaeth meibion Eidwal, ac y lladdwyd Rhodri ab Eidwal, ac y diffeithwyd y Berfraw, a rhyw faint yn ol hynny y dalodd Iago ab Eidwal ei frawd Ifan ac ai rhoddes yng ngharchar a chwedi hynny efe ai crogodd, ac am yr amser hynny rhyfel-oedd Einion ab Owain ac a lladdodd Farc ac Eyrleid.

Nawcant a deuddeg a thrugain y diffeithawdd Catbrig ab Eyrleid Fôn, ac efe a wnaeth drafael dirfawr i'r ynys, ac yna y daeth Etgar Brenin y Saeson a llu dirfawr yn erbyn holl Gymru hyd yng Nghaerllŷon ar Wysg, ac a ddanfonoes ei wyr i ysbeiliau'r Wlad, ac nid arbedynt na Llys na Llann, eithr dwyn dâoedd a thlysau Eglwysi a manachlogydd, ac y gwrthladdodd Iago ab Idwal o'i gyfoeth, ac a roddes Wynedd i Hywel Ddrwg ab Ifan, ac nid oedd drwg o'r Byd nas gwnelai hwnnw o ladd, a thynnu llygaid, ac ys-peiliau, a thwyllaw.

Nawcant a thrugain a phymtheg bu farw Edgar Brenin y Saeson, ac y daliwyd Iago ab Ifan ab Eidwal, ac a gorfu Hywel ab Eidwal, ac y goresgynodd ei gyfoeth, ac yna y lladdwyd Eidwal, ac y gorfu Cystenin ab Iago ar Hywel Ddrwg ab Ifan, am hynny o amser daeth Gotbrig ab Eyrleid i Ddyfed ac i Fynyw ac ai dystrywodd, yna bu Gwaith Llanwenog, ac y diffeithwyd Brecheiniog ai holl gyfoeth gan y Saeson, a hwy a laddasant Hywel ddrwg ab Ifan, ac y goresgynodd Cadwallawn ab Ifan ei gyfoeth ef drwy fuddugoliaeth yn erbyn y Saeson, nid angen ynys Fon, ac Arfon, a Meirionydd, a holl

Wladoedd Gwynedd, a hynny drwy ddeall a synwyr, a'r amser hwnnw y tynnwyd Llygaid Llywarch ab Owain, ac yna daeth Gotbrig ap Eyrleid a'r llu du gydag ef i ynys Fôn ac y daliwyd dwy fil o ddynion, a'r dryll arall a ddug Meredydd ab Owain ganthaw i Geredigiawn ac i Ddyfed, ac y bu farwolaeth fawr ar anifeiliaid yn holl ynys Prydain, ac y bu farw Owain ab Hywel, ac y diffeithiwyd Cenhedlaeth Llanbadarn, a Mynyw, a Llanyltyd, a Llan Garman, a Llan Rhystyd, a Llanydnoch, ac y bu ddirfawr farwolaeth yn ynys Prydain, ac yn yr amser hwnnw y bu drudaniaeth yn holl ynys Prydain, megis y bu farw y bobl gan newyn.

Nawcant a phedwar ugain pan ddifeithiodd Owain ab Einion Frenhiniaeth Meredydd ab Owain, nid amgen Dyfed a Cheredigiawn, a'r amser hwnnw y bu newyn dirfawr yng Nghyfoeth Meredydd, ac y bu frwydr rhwng meibion Meuryg a Meredydd, yn ymyl Llangwm, ac y gorfu meibion Meuryg yn erbyn Meredydd, ac yna lladdwyd Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel dda fab Cadell, a Rhys mab Tewdwr a ffoes i'r Werddon rhag pydoldeb y lleddid ef.

Nawcant a phedwar ugain a deg y diffeithiwyd Môn gan y genedl ddu, bu am yr un amser ryfelu a lladdgarwch mawr rhwng Pendefigion Gwynedd a Phowys, bu rhyfel hefyd rhwng Meredydd ab Owain ac Ithel ab Morgan Brenin Morganwg, achaws anhraith Gwyr Meredydd yn eu newyn, gan ddrudaniaeth, ar amser hwnnw y dechreuwyd bwytta Cregyn y mor yn Neheubarth a Gwyr. Am yr amseroedd hynny y gwnaethpwyd Eidwal ab Meuryg yn Dywysawg gan wŷr Mon lle nid oedd na thywysawg na neb a elai ym mlaen Gwŷr Gwynedd, achaws hynny y diffeithid y Wlad honno gan y genedl ddu yn afrifed, ym mhen ychydig y daeth Suoen ab Eyrleid i Wynedd ac a laddodd Eidwal ab Meredydd, i'r hwn yr oedd mab o Etifedd ai enw Iago. A chyn pen nemmawr y bu farw Meredydd ab Owain heb adael ei ail ar ei ol, a merch iddaw ai henw Angharad a briodes Llywelyn ab Seisyllt. A gwedi marw Llywelyn hi a fu briod a Chynfyn ab Gwerystan, ac o honi hi y bu Bleddyn ab Cynfyn.

Oed Crist un Mil, Aeddan ab Blegwryd a gafas oresgynnaeth ar Wynedd o synwyr a deall, ac efe a lywodraethodd Gwynedd yn dangnefus ddeuddeg mlynedd.

Mil a deg Oed Crist, a Llywelyn ab Sitsyllt wedi cyrhaedd oedran gwr efe a

ddodes hawl ar Lywodraeth Dyfed a Cheredigiawn, ac a gafas oresgynnaeth arni, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn Aeddan ab Blegwryd ac ai lladdodd, yna cafas ef oresgynnaeth ar Lywodraeth Gwynedd, ac efe a ddodes ei frawd Hywel ab Sitsyllt yn Dywysawg ar y wlad honno, ac felly rhyngddynt y llywodraethent holl Gymru yn anrhydeddus a chyfiawn, ac yn yr Amser y buant y bu gyfoethawg y Cymry, a'r ddaiar yn gnydfawr, ar blynddoedd yn rywiawg, a heddwch a chyfraith yn cael eu lle yn y wlad, ac i'r holl deuluoedd eu Tai, ac i'r holl dai eu Teuluoedd: ac i bob Tir ei lafurwr, ac i bob Llafurwr ei dir, fal y daeth Lawnder digonawl i'r Wlad, ac i'r holl wlad ei llawnder digonawl.

Mil a deg, daeth Rhun mab Meredydd ab Owain, o Ysgottes a fu'n ordderch iddaw, i Gymru, ac a fynnai oresgynnaeth ar Dywysogaeth Deheubarth, a Llywlyn ab Sitsyllt a ddodes Gad ar faes, ac yng Ngwaith Glan Gwili y lladdwyd Rhun, a gorfu ar ei wyr ffoi yn golledus, am yr amseroedd y bu hynn daeth Awlaff ym mlaen y Llu du a'r Ysgottiaid Gwyddelig i Ddyfed ac ai diffeithiasant gan dorri Mynyw ac ei ysbeiliaw, a Hywel ab Seisyllt a ddaeth yn eu herbryn a dewisolion o Wyr Gwynedd ac au lladdodd fwy na'u hanner a gyrru ffo ar eraill yn ôl i'r llongau, a dal llawer au dodi yng Ngharchar, a gwedi hyn fe aeth Hywel a Meredydd Meibion Edwin ab Owain ab Hywel Dda yn erbyn Llywelyn ab Sitsyllt, ac efe a laddwyd yn y frwydr honno, gan adael ar ei ol fab a elwid Gruffydd, a chan y cai Hywel a Meredydd edrych o'i hamgylch, gwelid yn eu herbryn Rhydderch ab Iestin ab Gwrgan, a chydag ef Lu afrifed o Wyr Morganwg a Gwent yn Gad ar faes, a gorfu ar Hywel a Meredydd ffoi, yna cafas Rydderch oresgynnaeth ar Lywodraeth Deheubarth.

Mil a deg ar hugain daeth Hywel a Meredydd o'r Werddon i Ddeheubarth a Llu cadarn o'r Ysgottiaid Gwyddelig yn erbyn Rhydderch ab Iestin, ac efe a laddwyd, a'r ddau frodyr megis etifeddion cyfiawn a gawsant oresgynnaeth a'r Dywysogaeth Deheubarth, ar fyrr wedi hynny y lladdodd meibion Cynan ab Seisyllt Meredydd ab Edwin a Hywel ei frawd, ac yna lladdodd y Saeson Cynan ab Seisyllt, ac ar fyrr o amser wedi hynny y cafas Ruffydd ab Llywelyn ab Sitsyllt Lywodraeth y Dehau, ac efe a roddes faes i'r Saeson yn emyl Rhyd y Groes ar Hafren, ac a gafas y fuddugoliaeth, am yr un amser y bu Waith

Pencadair, ac yno y bu brad ddifawr a thwyll afrifed rhwng Gruffydd ab Rhys ab Iestin a meibion Rhydderch ab Iestin yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt, yna lladdwyd amgylch saith ugain o oreugwyr Gruffydd ab Llywelyn, sef o wyr Ystrad Tywi a Dyfed. Am yr amser hynny y bu eira dirfawr ddydd Calan Ionawr, heb doddi hyd Wyl Badric, yn yr amser hwnnw y bu ddiffaith holl Ddeheubarth.

Mil a deugain, bu Waith Pwll Dyfach rhwng meibion Meredydd ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn; ac i Ruffydd y goreu. Ac efe a laddodd a gyrru ffo ar y Cenedloedd Duon a ddaethant i Ddyfed a Cheredigion ar oddau diffeithiaw'r wlad, yna fe aeth meibion Meredydd i Wynedd, ac o dwyll anffyddloniaid feddalwyd Gruffydd ab Llywelyn gan wyr Cynan ab Iago addaethant i Wynedd ar ymgais gorynnill y Dywysogaeth, eithr Gwyr y Wlad wedi clywed hynny a ymgynnullasant ac achubasant Ruffydd o ddwyrlaw Gwyr Cynan, a gyrrwyd ffo arnynt.

Mil a deg a deugain daeth y Llu du o'r Werddon i Ddeheubarth ac add aethon gyda Gruffydd ab Llywelyn ap Seisyllt yn erbyn y Saeson, ac yn Henffordd y bu faes rhyngthynt ac y cafas Gruffydd y fuddugoliaeth, ac yna y bu llawer o ladd a llosgi.

Mil a thrugain bu farw Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt pen, a tharian, ac amddiffynwr yr holl Fruttaniaid; a'r un amser y daeth Wiliam y Bastardd i Loegr a dododd gad ar faes yn erbyn Harolt ac ai lladdodd, ac a ddug oddiar y Saeson Goron y Deyrnas, ail i'r modd y dygai'r Saeson hi oddiar y Cymry gynt. A hynn a wnaeth ef achaws adduned a wnaethai Harolt y cai ef y Goron ar ol Edwart Sant Brenin Lloegr, ac ni chywirai Harolt yr adduned, eithr dwyn y goron iddaw ei hunan gwedi marw Edwart, eithr ni hir lwydd anudon. Am yr amseroedd yma bu anundeb mawr rhwng Bleddyn ab Cynfyn a Rhiwallon ab Cynfyn yn erbyn Meredydd ab Ithel, ac y bu farw Meredydd ab Ithel o anwyd a newyn yn cilio i ynialoedd rhag Bleddyn ab Cynfyn, a gwedi marw Meredydd heddychwyd rhwng Bleddyn a Rhiwallon ab Cynfyn, yna cynhaliodd Bleddyn ab Cynfyn Wynedd a Phowys au cyfoethau yn erbyn Rhiwallon ab Cynfyn; a Meredydd ab Owain ab Edwin yn cynnal Deheubarth, ac yn ol hynny y bu frwydr rhwng Goronwy ab Llywelyn a meibion Cydwgan ab Gruffydd.

Mil a thrugain a deg y bu frwydr Llan-

fedwy ym Morganwg rhwng Meredydd ab Owain ab Edwin brenin Deheubarth a Charadawc a Gruffydd meibion Rhydderch ab Iestin am Dywysogaeth Deheubarth, a Charadawc ai ennillodd ac a laddodd Meredydd, yna goresgynnodd Garadawc y llywodraeth, ac ar fyrr y lladdwyd Bleddyn ab Cynfyn o dwyll Owain ab Edwin, yna Trehaearn ab Caradawc a oresgynnes Wynedd ac ai llywodraethodd, ai frawd Rhydderch ab Caradawc a Rhys ab Owain a oresgynnasant Ddeheubarth, ac am hynn o amser daeth Gruffydd ab Cynan ab Iago i Gymru o'r Werddon a llu mawr gantho ac a ennillodd Fôn, eithr gorfu arno ffoi i'r Werddon cyn nemmawr o wledychu yng Ngwynedd. A gwedi hynny ar fyrr y lladdwyd Rhydderch ab Caradawc ab Iestin o dwyll Meirchion ab Rhys ab Rhydderch ei gefnderw. A Rhys ab Owain ei hunan a gafas Ddeheubarth, eithr cyn amser hir efe a laddwyd gan Drahaearn ab Caradawc ym mrwydr Pwllgwttig.

Mil a thrugain a deg daeth Rys ab Tewdwr o'r Werddon a llu cadarn yn ei blaid ac a ennillodd Ddeheubarth lle'r oedd efe yn difedd cyfiawn i'r dywysogaeth honno, a Rhys a ddanfonodd am Ruffydd ab Cynan yn ol i Gymru o'r Werddon, ac ai cynhorthwyodd yn erbyn Trehaearn ab Caradawc ac ai lladdasant wedi ymladd a cholli gwaed yn afrifed.

Mil a phedwar ugain gorfu ar Rhys ab Tewdwr ffoi rhag lluoedd meibion Bleddyn ab Cynfyn i'r Werddon ond ymhen dwy flynedd efe a ddychwelodd a llu cadarn gydag ef ac a gafas gynhorthwy ai carai, ac a ennillodd dywysogaeth Deheubarth.

Mil a phedwar ugain a deg y bu ymladdau gwaedlyd rhwng Iestin ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Rhys ab Tewdwr; ac Einion fab Collwyn Arglwydd Dyfed ymhlaid Iestin, ac yng ngwaith Rhyd yr Ymladd y cafas Rys ab Tewdwr y goreu ar Einion, yr hwn a orfu arno ffoi at Iestin, ac Iestin ai danfonodd i Lundain i gyflogi cynhorthwy gan y brenin Wiliam goch, ar brenin a ddanfonodd syr Robert fab Hamwn ddeiniog tywysawg y Corbwyrl yr hwn oedd gefnderw iddaw, a chydag ef ddeuddeg o farchogion rhyfelgar a llu mawr o wyr at Iestin yn gynhorthwy yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ym Mrwydr Hirwaun Wrgan y lladdwyd Rhys a goreuon ei Wyr, ac Iestin ni wnai iawn i Einion yn ol ei adduned iddaw, yna troes Einion ai wyr yn ei erbyn ac a ynnillodd ar syr Robert ab Hamwn ai farchogion fal y troesant au gwyr yn erbyn Iestin a chyda

nhwy lawer o bendeigion ac Uchelwyr Morganwg, y rhai a gasaant Iestin am ei dwyll, ai ormes, ai ymrysonusder; ac ym mwydr y Mynydd Bychan wrth Gaerdyf y gwaethwyd Iestin, ac y gorfu arnaw ffoi, a syr Robert fab Hamwn a gymerodd gyfoeth Iestin, ac a roddes diroedd a chyfoethau y rhai a gefnogaint Iestin 'r deu-dddeg marchawg a ddaethant gydag ef: ac i Einion y Blaeneudir; ac fal hynny y diweddodd ar Iestin a fu, efe ai feibion, gyhyd o amser yn ormes Deheubarth a Gwynedd, annhebig i'r hynafiaid a fuant iddaw yn dywysogion a gerynt heddwech, a chyfiawnder, a doethineb. Am hynny o amser y dug Huw iarll Caerllion Gawr goreuon tiroedd Gwynedd a Môn, a Bernart Nywmare a ddug Frecheiniog, ac ym mhen deufis wedi gyrru Iestin o'i wlad a dygodd y Ffrancod Geredigiawn a Dyfed dan ddarostwng iddynt. A'r un haf a dygodd Iarll Arwneid goreuon gwlad Bowys, ac achaws creulonder ymladdgar tywysogion Gwynedd a Phowys, a gormes Iestin ai feibion yn Morganwg, a collasant y Cymry eu breiniau au cyfoethau, yn ail ac y bu achaws a wnai Gwrthéyrn Gwrth-ynen, lle troesant yr holl Fruttaniaid yn Lloegr yn wŷr i dywysogion y Saeson er cael meddiannu eu dâoedd yn heddwech a llonyddwech, a cyfiawnder.

Mil a chant aeth y Cymry yng Ngwyr, a Morganwg, a Gwent, a Brecheiniog yn nyfnder nos am ben gwyr y Ffrancod ac au lladdasant yn eu gwelyau yr un modd ac y lladdodd y Saeson cyn no hynny y Gwyr Duon, ac adoresgyn eu tiroedd a wnaeth llawer o'r Cymry, a thorri rhai o'r Cestyll, yna'r gwyr mawr o'r Ffrancod a ymroddasant i wneuthur cestyll cedyrn ym mhob man lle'r oeddynt yng Nghymru, ac a ddodasant wobrau i bawb o'r Cymry a fyddaint yn wŷr iddynt, ac felly gwanhwyd y tywysogion dyledog yn fawr.

Mil ac ugain a chant y gwnaed eglwys Llandaf, ac eglwys Llanbadarn fawr, ac eglwys Mynyw a'r Ty Gwyn ar Daf yn newyddion lle yddoeddent dorriedig achaws rhyfeloedd a diffeithiaw; yng nghyfnod yr amseroedd hynny yr oedd bradeu a thwyll ymhlith bonheddigion Gwynedd a Phowys yn annog y Ffrancod yn erbyn y tywysog-

ion tiffeddiaethol, a gorfu ar y tywysogion rhoddi rhanneu mawrion o'u tiroedd i'r Ffrancod, ynghyflchau'r amseroedd hynny daeth Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon i Gymry, ac a gafas dywysogaeth Deheubarth, ac a lywodraethawdd yn anrhydeddus. Am hynny o amseroedd yr oedd tywysogion anrheithgar a chreulawn ym Mhowys a brenin y Saeson yn eu cefnogi yn erbyn tywysogion Gwynedd a Deheubarth, ac o achaws hynny yr oedd colli gwaed afrifed yng Nghymru.

Mil a deg ar hugain a chant, priodawdd Owain ab Gruffydd ab Cynan Wyddeles o ferch Arglwydd urddasol o'r Werddon a elwid Pyfog a honno oedd fam Hywel ab Owain Gwynedd ac a ddamchweiniodd yr arglwyddiaeth i Hywel yn ol marwolaeth Ffyfog ei fam, ac yna yr aeth Hywel ab Owain i'r Werddon i oresgyn ei gyfoeth; dyna'r achos y mae'r Bruttaniaid yn dywedyd mae eiddo hwynt llawer o dir y Werddon yn dragwyddol o hynny allan, yng nghyflched hynny o amser bu farw Gruffydd ab Cynan, goreu o dywysogion Gwynedd o hil Rhodri Mawr, ac ar ei ol y bu Owain ei fab yn dywysawg Gwynedd.

Mil a deugain a chant y lladdwyd Hywel ab Meredydd ab Rhydderch, arglwydd y Cantref Bychan, o dwyll a brad Saeson Dyfed, a chyn y bu hir y daeth meibion Owain Gwynedd i Aberteifi yn erbyn y Ffrancod a Saeson Dyfed, ac a gawsant fuddugoliaeth anrhydeddus arnynt.

Agos i'r un amser fe ennillodd Gruffydd ab Rhys gastell Caerfyrddin, a chastell Llanstyphan, ac a waethodd y Ffrancod yn afrifed, a gwedi hynny efe ai feibion a ennillasant gastell Gwys a chastell Cynfael.

Mil a deg a deugain a chant, aeth meibion Gruffydd ab Rhys i Geredigion ac a ennillasant y wlad oddiar Hywel ab Owain Gwynedd, ac a oresgynasant gestyll Ystrad Meuryg, a Llanrhystyd, ac au gwnaethant yn gedyrn, ac a ddodasant ynddynt wyr dewisol am galondid gwrol a gwybodau rhyfel, a chwedi hynny ennillasant gastell Llychwr yng Ngwyr ac ai torrasant, a gwedi hynny ennillasant gastell Penwedic yng Ngheredigion.

O Lyfr IEUAN BRECHFA, gan RHYS THOMAS, Argraffydd, o'r Bont Faen ym

BUCHEDD

NEU

HANES GRUFFUDD AB CYNAN.¹

YN nyddieu Edwart vrenhin Lloegr a Therdellach vrenhin Ywerddon i ganet Gruffudd frenhin Gwynedd yn Iwerddon yn Ninas Dulyn ac yng Cwmwt Colomkell i magwyt, y lle a elwir yng Gwyddeleg Surth Colomcell, a thair milldir yw hynny iwrth y lle yd oedd ei fam ai famfaeth. Ei dad oedd Cynan frenhin Gwynedd, ac fam oedd Raguel verch Awloedd frenin dinas Dulyn a phummet ran Iwerddon, ag wrth hynny bonheddiccaf gŵr oedd y Gruffudd hwnnw o frenhinawl genedl a llynsoedd goruchel, megys i tysta ach a bonedd ei rieni. Canys mab oedd Gruffudd i Gynan frenin mab Iago mab Idwal ab Elised mab Meuric mab Idwal foel,² mab Anarawt, mab Rhodri Mawr, mab Essyllt ferch Cynan o gastell Tindaethwy, mab Idwal Dyre, mab Cadwaladr fendigaidd mab Cadwallawn mab Catvan ap Iago³ ap Beli ap Rhun⁴ ap Maelgwn Gwynedd, mab Caswallawn Lawhir, mab Einiawn Yrth mab Cunedda frenhin, mab Edern, mab Padarn Peissrudd mab Tegit, mab Iago, mab Gwidawg, mab Cein, mab Gwrgein, mab Doli mab Gwrddoli, mab Dwfn mab Gorddwfn, mab Auwerit, mab Onwedd mab Dwywng,⁵ mab Brychwein, mab Ywein, mab Afallach, mab Aflech mab Beli Mawr, &c.

¹ O hên Llyvr Sir Rich. yn eiddo Thomas Pennant Gwynn o Wydyr. Ex per-
vetusto Codice transcript. law, Davydd Jones o
examinat ad Exemplar Drevriw, allan o Llyvr o
Plaswardense Itad. librum waith Huw Roberts o
Guil. Owen Arm. de Nantclwyd, yn y vlywydd-
Porkington. Mae Paladyr yn 1651.

Ach Gruffudd yn ddiiffig- Gwelir mai addasu yr
iol yma; cais yn Llyvr iaith i lavariad gogledd
Achau John Jones. Cymru ydyw yr amryveil-
iad yn y darlenniad, eithr

Yr amryw ddarllen- mewn bell van.
iadau yn cydganlyn a'r
haneshwna dynwyd allan
o Llyvr y parchedig
Richard Davis o Vangor,
yr hwn a ysgrivenasai, yn
y vlywyddyn 1788, o Llyvr
ington.

² Allau yn Ll. Gwydyr.

³ Rhun. Ll. R. D.

⁴ Allau yn rhai ll.

⁵ Diawng. Yn Ll. Pork-

Rhodri mawr oedd mab Merfyn frych
mab Gwryat, mab Elidir mab Sanddef,
mab Alcwn, mab Tagit, mab Gweir¹
mab Diwg, mab Llywarch Hen, mab
Elidir Lydanwyn mab Meirchiawn gul,
mab Gorwst Ledlwn, ab Cenau mab Coel
Godebawc, mab Tegvan gloff, mab De-
heweint,² mab Urban, mab Gradd, mab
Rifedel, mab Rhideyrn, mab Endeyrn, mab
Endigant, mab Enid, mab Endos, mab
Endoleu, mab Afalach, mab Aflech, mab
Beli mawr, mab Manogan, mab Eneit,
mab Cyrwyt, mab Crydon, mab Dyfyn-
farch,³ mab Prydein, mab Aedd mawr,
mab Antonius, mab Seirioel, mab Gwrwst,
mab Rhiwallawn mab Cunedda, mab
Rhegau ferch Llyr,⁴ mab Rhund,⁵ mab
Bleiddud mab Llywelyt, mab Bruttus
Darianlas,⁶ mab Efrog, mab Membyr, mab
Madawc, mab Locrinus mab Bruttus
tywysauc o Rufein⁷ mab Silvius, mab
Ascanius, mab Eneas ysgwyddwyn,⁸ mab
Anchises, mab Capis, mab Assaracus, mab
Trois⁹ mab Hericthonius¹⁰ mab Dardanus,
mab Jubiter mab Sadwrn,¹¹ mab Caelus
mab Cretus mab Siprius, mab Cetyn,
mab¹² Ieuan, mab Japheth, mab Noe hên,
mab Lamech, mab Methusalem, mab Enoc,
mab Jareth, mab Malaleel, mab Cainan
mab Enos, mab Seth mab Addaf, mab
Duw.

Bonhedd Gruffudd o barth ei fam.
Gruffudd frenin fab Rannillt Raonel¹³
Afloed¹⁴ frenin dinas Dulyn a phummet
ran Iwerddon, ac Ynys Fanaw a hanoedd
gynt o deyrnas¹⁵ Prydain, a brenin oedd
ar lawer o nyysoedd eraill, Denmarc a

¹ Gwên.

² Deheufreint.

³ Dyfynarth, Dyfynarch.

⁴ Mab Reget verch.

⁵ Rud.

⁶ Ysgwyddwyn.

⁷ Brutus.

⁸ Ysgwydd dwyn.

⁹ Tros.

¹⁰ Enrichonsius.

¹¹ Saturnus.

¹² Nid yw mewn ersill.

¹³ Racuel verch.

¹⁴ Auloedd.

¹⁵ Neu ynys.

Galwei a Rhenneu a Mon, a Gwynedd yn yr hwn le¹ i gwnaeth Afloedd gastell Cadarn ae tom ae ffos ettwa yn amlwch, ag a elwit Castell. Afloedd frenhin, yng Cymraeg hagen i gelwir Bon y Dom. Afloedd ynteu oedd fab i Swtrig frenin mab Afloedd frenhin Cirian, mab Sutric mab Auloedd frenhin ab Horffagyr vrenhin, mab brenin Denmarc. A bit honneit bod Hæralt Harffagyr ai ddeu froder yn feibion i frenhin Llychlyn, ac Alyn ei vravt oedd vrenhin cyssegrediccaf ac enwoecaf ym plith holl Denmarc, ac a lladdawdd Tur tywyssawc ym brwydr, a thra yttoedd hwnnw yn ei yspeiliaw ac yn tynnu torch fawr o eur i am ei fwnwl mal i gnotta² y brenhinedd ar bonheddigion ei arwain gynt y glynnedd ei dwylaw wrth y dorch ae linieu wrth ei groth; a hwnnw a fu y gwyrt cyntaf a wnaeth. Duw yrddaw ac o hynny allan i cymmerasant yr holl Daenisseit efo yn sant, ac ir anrhydeddasant or dydd hwnnw allan, a llawer o eglwyseu a adeilwyt yn ei enw³ ac yn⁴ ei anrhydedd ef yn Denmarc, ar Mordwywyr a alwant arnaw yn wanredaw⁵ ag a aberthant iddaw, ag a offrymunt iddaw lawer o roddion pan peryglont yn y mor: e tywyssawc ae lladdawdd ynteu a elwit or weithret honno⁶ Thwrciawl, am ladd⁷ o honno y brenhin gwirion.

A bit honneit rygerdded ar for⁸ or tri baoder rhagddywedig hynny⁹ i gyrcu Milwr-iaeth gan frenhinawl lynges, ac yn y diwedd wynt a ddoethant y gyt hyt yn Iwerddon.

Harallt Harffagyr eissioes a gerdasei cyn no hynny¹⁰ a dirfawr lu ganthaw ac ydd amgylchynws¹¹ holl Iwerddon gan greulonder a lladd ei chiwdawt, ac eu¹² ffo, ae gorescyn ar hyt ac ar llet, ac ydd adeilws¹³ ynteu dinas¹⁴ Dilyn a llawer o ddinasoedd ereill a Chestyll a lleoedd cadarn,¹⁵ ag felly cadarnhau a gwastadhau i deyrnas yn ei chylech ogylch¹⁶, ag un oi frodyr a ossodes yn un or dinasoedd a adeilassei yr hon a elwit yn eu hiaith hwy Porthlarg, ae etifedd ynteu a fuant frenhinedd y dinas hwnnw¹⁷ yr hynny hyt heddyw.

Harallt eissioes¹⁸ a wladychwys¹⁹ tros wynep Iwerddon, ac ynysoedd Denmarc

O LYVR R. D.

¹ Yn y lle.² Gweddai i.³ Enw ef.⁴ Yw.⁵ Waredawl.⁶ Gweithret hwnnw.⁷ Ei ladd.⁸ Bit fal yr aethant i'r mor.⁹ Hwnnw¹⁰ Yn gynt no hynny.¹¹ A ymgylchodd.¹² Gan eu hymlid.¹³ Yr adeiliodd.¹⁴ Dinas.¹⁵ Cedryn.¹⁶ Hamgylch.¹⁷ Dinas honno.¹⁸ Ieissys.¹⁹ Wladychodd.

y rhei sydd yn y mor cyfarystlys a thai ynys Prydein, megys i mae ynysedd Sikk-lade¹ y rhwng mor Tyren a Denmark. Eu² trydydd brawt ynteu nid amgen Rodwlff a gerddws³ ae lynges i Ffreinc ac yno i gwastadhaws⁴, ag i gorfu ar y Ffreinc o ymladd, ac i gorescynws⁵ ran fawr o Ffreinc, a elwir yr awron Normandi, kanys⁶ gwyr Norddwei⁷ ae presswylya, sef yw y rhei hynny cenedl o Lychlyn, ar ddaear honno a rannwyd yn ddeuddeg rhan herwydd y Barwnieit ar Tywysogion a ddaethant yn gyntaf i rann o Ffreinc a elwir Brytaen⁸ neu Lydaw, wynt a adeilassant yno ddinassoedd lawer. Rhodwn⁹, nid amgen y gan Rhodwlff frenhin adeil-iawdr a enwyt, megis Rhufain y gan Romulus, a Rhemys y gan Remo, a llawer o ddinassoedd ereill a Chestyll a lleoedd cadarn¹⁰ a orug. O hwnnw ydd¹¹ hen-ynt¹² breninedd¹³ Normandy¹⁴ a¹⁵ ores-cynnasant Loegy, o frwydyr nit amgen, Gwilym brenin ai ddeu fab ynteu y rhei a ddoethant¹⁶ yn ei le, Gwilym Gledddyf-hir a Henri ac Ystyffan ei nei neiaint yr rhei oeddynt gyd oeswyr, ac fegis hynny i bu bonhedd Gruffudd frenhin o barth ei fam herwydd tad ei fam.

Eilweith o barthred ei henfam, nid amgen mam ei fam. Gruffudd frenhin oedd fab Raguel ferch Failcorkre¹⁷ ferch Dim-lwg¹⁸, mab¹⁹ Tethel frenin Lain e pumhet rhan²⁰ Ywerddon. Alam hagen mam Afloedd frenhin oedd ferch i Uien brenhin Muen²¹ dwy ran o Iwerddon. Ac odd yna Gwmlach²² oedd fam Swtric frenin, merch oedd honno i Fwrchath frenin Laine, ac i hwnw i bu dri meisb clotvawr, nid amgen Dwnchath frenhin Muen²³ a Swtric frenin Dinas Dilyn, a Moelchelen frenin Midif. Moel-Mordaf eissioes oedd fab i'r frenhines honno o Fwrchath frenin Laine. I Ruffudd frenin ir oedd ddeu froder unfam, brenhinedd Wlthw, nid amgen Ranallt mab Mathganyn²⁴ yr hwn a en-nillws²⁵ ddwy rann²⁶ Iwerddon yn pythef-nos a mis²⁷ oe ddewredd. Llenhidydd²⁸

O LYVR R. D.

¹ Cyclades.² Y.³ Aeth.⁴ Gwastadhaod.⁵ Goresgynodd.⁶ Sef.⁷ Normandi.⁸ Brydain.⁹ Rhodwn.¹⁰ Cedryn.¹¹ Yr.¹² Henwynt.¹³ Breninoedd.¹⁴ Normandi¹⁵ Ac a.¹⁶ Yr aethant.¹⁷ Failcoxere.¹⁸ Dunlwg.¹⁹ Ferch.²⁰ Pymtheg. rhan.²¹ Innen.²² Gwmlach.²³ Innen.²⁴ Mathgynan.²⁵ Ennilodd.²⁶ Ran or.²⁷ Mewn chwech wyth- [nos.]²⁸ Llambydydd

anrhyfedd oedd, nit oedd or holl Wyddyl a allai na gwrthwynebu, na chyffelybu iddaw yn ei neit. Ae farch ynteu oedd oddidawc yn¹ amrafaelion gampeu o fuan-der. Islimach² oedd ei enw, kymmeint oedd ei neit ef, ac farch tebyccaf oedd i Cynar³ March Achelarw neu i Bucephal March Alexander amperawdyr.

Y Brawt arall i Ruffudd oedd Ethmin-ach Gawyn brenin Wltw.

Can deryw rhifaw bonedd a charant⁴ Gruffudd frenin herwydd byd, rhifwn weithion ei fonedd herwydd Duw, herwydd i dyweit Tad Sant, yn⁵ fonedd ef ac o fonedd pop dyn yn yr un exponyat a wnaeth ar y⁶ wers or sallwyr⁷ Chwi yw⁸ y dwyweu a meibion y goruchelaf yw pawb. Wrth hynny Gruffydd oedd fab i Gynan mab Addaf mab⁹ Duw, wrth hynny yn i bo canmoledig Gruffydd frenin, o fonedd bydawl ac un dwywawl, cerddwn weithian ar ddargon¹⁰ Merddin Fardd y Brutanyeit o honaw. Ef ae daroganws¹¹ Merddin ef in i fal hyn.¹²

Llymminawc lledifer a ddaroganer diarfor¹³ dygosol llygrer¹⁴ i enw llygrawd¹⁵ llawer. Sef yw hynny yn Lladin. Sal-tus ferinus præsagitur cujus nomen corrup-tor, quia multos corrumpet¹⁶.

O garediccaf frodyr Cymry! Coffadwy iawn yw Gruffydd frenin, yr hwn¹⁷ a gan-mawl ei fonedd bydawl a darogan Merddin fal hyn.

A chan¹⁸ deryw hynny bryssiwn iw¹⁹ briodlioni weithredoedd herwydd yr edd-ewit gennym trwy hen gyfarwyddyt a Christ a fo Awdwr a Chynhelwr²⁰ yn hynny, ac nit Diane nac Apollo.

Historia Incipit.

Wrth hynny pan yttoedd Gruffydd etwa yn fab da ei ddefodeu a thrythyll ei fagiat, ac yn yscynnu ar²¹ flyddyddedd ieuencid²² yn nhy ei fam, ac yn troi ym plith ei chenedl: ym plith hynny i manegei²³ iddaw peunydd, pwy a pha ryw wr oedd ei dad, a pha tref tad oedd iddaw, a pha ryw

frenhiniaeth, a pha ryw treissiw oedd yn ei phresswylyaw. A phan gigleu¹ ynteu hynny gorthrwu i cymmyrth, a thrist fu lawer o ddyddieu, ac wrth hynny i cerdd-ws² ynteu i lys Murchath frenin a chwynaw wrthaw ef yn beñnaf, ac wrth³ frenhinoedd Iwerddon⁴ y lleill, bot⁵ es-trawn genedyl yn Arglwyddi⁶ ar ei dad-awl deyrnas, ac adolwyn iddynt yn ysmala roddi cannorthwy iddaw y geissiw tref ei dat, a thruanu⁷ wrthaw a orugant⁸ ac addaw cannorthwy iddaw pan ddelei amser. A phan gigleu⁹ yr ateb, llawen fu adiolwch hynny i Dduw, ac uddunt wynteu.¹⁰ Yn y lle eseynnu¹¹ llong a orug¹² a dyrchafael hwyliu i'r gwynt a cherddet môr parth¹³ a Chymru, a chaffel Porth Abermenei, ac yna ydd¹⁴ oeddynt yn arglwyddiauw yn enwir ag yn erbyn deiliad Trahaearn ap Caradawc a Chynwrig fab Rhiwallawn brenhyn o Bowys, ar¹⁵ holl Wynedd, ac¹⁶ rhannu rhynddynt¹⁷ a ddaroedd¹⁸ eidd-unt.

Ac yna ydd anyones Gruffuda gennadeu ar wyr Mon ag Arfon a thri meib Merwydd o Leyn, Asser a Meiriawn a Gwgawn a gwyrd a eraill i erchi uddunt ddyfod ar frys igyfrwch¹⁹ ag ef, agheb ohir wynteu²⁰ a ddoethant a chyfarch gwell iddaw, a dywedyd wrthaw o ddamuned rhyddoethost;²¹ ena ydd adolygws²² ynteu oe holl ynni²³ uddunt hwy i gynnorthwo i gaffael tref²⁴ ei dad, canys ef²⁵ oedd eu Harglwydd priodawr²⁶ ag wrthladd (y)gyt ag ef yn wych-yr²⁷ eu hampriorion arglwyddi wedi dyfod²⁸ o le arall. Ac yn i bei terfynded y Cyfrwch, a gwahaned y kynghor²⁹, i cerddws³⁰ drachefyn y weilgi parth a chas-tell Rhuddlan hyd at Robert (o) Ruddlan Barwn enwog dewr³¹ o gadernyt, nei i Hu³² Iarl Llall Caer, ae weddiaw a orug am³³ gyn-northwy yn erbyn ei elynion a oeddent ar tref ei dad, a phan gigleu³⁴ ynteu pwy oedd ef ac i ba beth rhyddoethoedd³⁵, a pha

O LYVYR R. D.

¹ Mewn.

² Isliniach.

³ Cinar.

⁴ Ceraint.

⁵ Oi.

⁶ Y.

⁷ Psaltwyrr

⁸ Yn.

⁹ In.

¹⁰ Ddarogan.

¹¹ Daroganodd.

¹² Ym fal yn.

¹³ A wnaeth diarfor.

¹⁴ Llygrwr.

¹⁵ Llygrwyd.

¹⁶ Saltus ferinus præsag-
itur venturus de mari in-
sidiatoris cujus nomen
corruptor, quia multos
corrumpet.

¹⁷ Yr.

¹⁸ Chanys.

¹⁹ Yno.

²⁰ Chynhaliwr.

²¹ Preswyliaw ym.

²² Iefenctid.

²³ I fam.

¹ Glybu.

² Cerddodd.

³ Wrth y llaill o

⁴ Y Werdon.

⁵ Fod.

⁶ Argwlwyddiaethu.

⁷ Thrugarhau.

⁸ Wnaethant.

⁹ Glybu.

¹⁰ Hwytneu.

¹¹ Trefnu.

¹² Wnaethant.

¹³ Tua.

¹⁴ Yr.

¹⁵ A.

¹⁶ Ai.

¹⁷ Y rhynddynt.

¹⁸ Darfod.

¹⁹ Gyfarfod.

²⁰ Chyn hir hwy.

²¹ I ddymunio beth y
daethost.

²² Yr adolygodd.

²³ Yr eiraiwl iawn.

²⁴ Trefi.

²⁵ Efe.

²⁶ Priawd.

²⁷ I gyd yn wrawl.

²⁸ Dyfodiad.

²⁹ Gyngor.

³⁰ Cerddodd.

³¹ A dewr

³² Huw.

³³ Ar fod yn.

³⁴ Glybu.

³⁵ Y daethai.

arch aedd yr eiddaw, ef a erddewis bot¹ yn gynnorthwyr iddaw.

Ac yn hynny y doeth gwraig brudd Tangwystyl y henw, ei gares ei hun, gwreig Lywarch Olbiwch i gyfarch gwell i Ruffydd ei char, ag i ddarogan ei fod² yn frenin rhagllaw, a rhoddi³ iddaw y Crys meinhaf a goreu a phais wedi⁴ ei wneuthur o ysein Gruffudd⁵ frenin mab Llywelyn frenin⁶ mab Seisyll: Canys Llowarch ei gwr hithen oedd wahanredol-af⁷ gwas ystafell⁸ a throssoryer⁹ i Ruffvdd mab¹⁰ Llywelyn.

Odd yna Gruffydd a esgynnws i¹¹ long ag a ymchoeles oe reidwyf¹² hyt yn Abermenei.

Odd yna ydd anfon¹³ ymladdwyr Meibion Merwydd a oeddent yng Celynog¹⁴ ar¹⁵ Noddfa rhag ofn gwyr Powys a oedd yn eu gogyfaddaw a boneddigion ereill oc eu¹⁶ cenedyl a thri ugeinwyr o etholedigion o Degeingyl o gywaeth¹⁷ y Rhobert a enwyf uchod, a phedwar ugeinwyr o Ynys Fon, hyt yng Cantref Lleyl i ymladd a Chynwric frenhinyn eu treisiwr¹⁸: Odd-yna i cerddassant yn¹⁹ ystrywys ag i doethant²⁰ am ei benn yn ddiirybudd ag i lladdassant ef a llawer oe wyr.

Ac yna ydd²¹ oedd Gruffudd yn Abermenei nid amgen y porthloedd²² a ddywedpwyd uchod yn aros pa dynghetfen a ddamweiniau uddunt: ac yna i cerddws²³ or blaen ar frys gwraang²⁴ o Arfon, Ein-iawn oedd ei enw, i fynegi: y chwedyl hyrwydd yn gyntaf, nyt amgen ryladd ei²⁵ orescynnwr, ac erchi yn goelfein enwedig gwraig deg Dylat oedd ei²⁶ henw, gor-dderch i Fleddyn frenin cyn no hynny, megis i doeth gynt nebun wreang²⁷, mab i wr o Amalec ar²⁸ redeg ar Ddafydd hyt y²⁹ Philistim³⁰ or frwydr ryfussai yn Mynydd Gelboe a theyrnwialen a breich-rwy Sawl frenin ganthaw, ar breichrwy a roddes Dafydd iddaw ynteu yn llawen yn i goelfein am ei chwedl llawenydd.

Oddyna i doethant³¹ yn³² ol gan fudd

O LYVYR R. D.

¹ Addawodd fod.

² Fod ef.

³ Ac i roddi.

⁴ Gwedi.

⁵ Ab.

⁶ Ab.

⁷ Wahanredawla.

⁸ I Gastell.

⁹ Thyrsorwr.

¹⁰ Ab.

¹¹ Esgynnodd iw.

¹² Ymchoelodd iw daith.

¹³ Anfonodd.

¹⁴ Nghelynog.

¹⁵ Ar i.

¹⁶ Oi.

¹⁷ Gyfoeth.

¹⁸ I treisiwr.

¹⁹ Hwytneu yn.

²⁰ Daethant.

²¹ Yr.

²² Porthleoedd.

²³ Y cerddodd.

²⁴ Gwr.

²⁵ Ddarfod ladd i.

²⁶ I.

²⁷ Wrianc.

²⁸ Ar i.

²⁹ Yn y

³⁰ Philistia.

³¹ Daethant.

³² Yn i.

ugoliaeth y nifer a anfonessit ir cyrch ac yn y lle ydd¹ annogasant wynteu² iddaw ef cerddet rhagddaw ar³ coel da hwnnw i orescyn Mon ac Arfon a Lleyl ar Cantref-oedd⁴ Cyffnydd i Loegyr, a chymryt gwryogaeth⁵ y gan y gwerin⁶, o cherddet y velly a⁷ gogylchynu⁸ holl Wynedd ei wir⁹ tref tad ef,¹⁰ a roddassei Duw yn eu llaw hwy oe drugaredd ef. Ac yn y¹¹ bei wneuthuredig¹² y pethau hynny oc eu¹³ hannog wy i dyddwg¹⁴ dirfawr lu parth a Chantref Meirionnydd yn y lle ydd¹⁵ oedd¹⁶ Trahaiarn yn ei erbyn ei orescynnwr ef (y llall), a brwydyr a fu y rhyngthunt yng glyn Cyning¹⁷ y lle yn¹⁸ Gymraeg Gwaet-erw, neu y tir Gwaetlyt, o achaws y frwydr a fu yna: a Duw a roddes buddugoliaeth iddaw oe Elynion yn y¹⁹ dydd hwnnw, a llawer o filoedd a ddigwyddasant o barth Trahaiarn, a breidd i diengis²⁰ ynteu yn gwynfannus ag ychydig gyt ac ef or frwydyr. A Gruffudd ac nifer ae hymlynws ynteu²¹ trwy faes tired²², a mynyddedd ar gyffnydd²³ ei wlat ei hun, ac or achos hwnnw i dercheff²⁴ Gruffudd oe obryn²⁵ yn frenin Gwynedd, ac i²⁶ llawenhaws²⁷ ynteu megis Cawr i redeg ei²⁸ ffordd gan rhyddau Gwynedd or Arglwyddi a ddoth-oedd²⁹ iddi o le arall ag³⁰ oeddynt yn ei³¹ gwledychu yn enwir megys ydd³² amddeffynws³³ Judas Macabeus gwlat yr Israel y gan³⁴ y brenhinedd Paganieit, ar cenedl-oedd Cyd-derfyn, a ruthrei yn eu plith yn fynych. A gwedy gwneuthur y felly pob peth, dechreuws Gruffudd gwastattau ei³⁵ deyrnas a lluniaethu ei werin ac eu llyw-iaw yngialen³⁶ haiarnawl yn ogonianshus³⁷ yn yr Arglwydd.

Bellum contra Rhuddlan et Francos.

Ac gwedi llithraw oddyna³⁸ ychydig o amser o annog gwyda³⁹ y wlat i cynnull-

O LYVYR R. D.

¹ Yno yr.

² Hwytneu.

³ Or.

⁴ Cantrefoydd.

⁵ Gwrogaeth.

⁶ Brenin ai werin.

⁷ Ac.

⁸ Amgylchu.

⁹ I iawn.

¹⁰ Nid yw yn Ll. P. P.

¹¹ Oni.

¹² Wneuthur.

¹³ Au.

¹⁴ I ddwyn.

¹⁵ Yr.

¹⁶ I orescynnwr arall ef.

¹⁷ Cyfing. q.

¹⁸ A elwir yn.

¹⁹ Y.

²⁰ Diengodd.

²¹ Ymlidiaodd.

²² Feusydd.

²³ Mynyddoedd hyd ar

derfynau.

²⁴ Derchafodd.

²⁵ Or dydd hwnnw allan

ac i gelwid.

²⁶ Y.

²⁷ Llawenhaodd.

²⁸ Yn rhedeg y.

²⁹ Ddaethai.

³⁰ Ac a.

³¹ Yn.

³² Yr.

³³ Amdddefynnodd.

³⁴ Yn erbyn. [au.

³⁵ Dechreuodd gwastath-

³⁶ Gwerin ac llywaw a

gwialen.

³⁷ Ogoneddus.

³⁸ A chwedi ennyd o

ddyddiau (neu ar ol).

³⁹ Gwydr da.

ws¹ llu mawr ac i cerddws² parth a Chastell Rhuddlan i ymladd a Robert Chastellwr ac ar marchogion ereill dywal o Ffreinc a ddatheoddynt y diwedd³ hwnnw o Loegyr, ag oddyna i doethoeddynt⁴ i wladychu Cyffinydd⁵ Gwynedd. A gwedi byddinaw o honaw a dyrchafael ei arwyddion⁶ y baili ag i lloges, ac i dug anrhaith fawr: llawer o Marchogion llurigawc helmawc o'r Ffreinc a ddigwyddasant i ar⁷ eu Meirch yn ymladd, a llawer o bedyt a breidd i diengis⁸ ychydig o naddunt yn y Twr. A phan gogleu⁹ Brenin Iwerddon ae farwnieit bot mor hyrwydd damwein Gruffudd eu car ac eu¹⁰ mab Maeth, a hynny i llawenhasant¹¹ wynteu yn fawr.

Rebellio et Insurrectio contra Grifinum.

Ac oddyna¹² tri meis Merwydd a holl wyr Llein a ddyunasant¹³ yn erbyn Gruffudd eu Harglwydd priodawr, ag a laddasant hyt y nos yn eu lettyeu yn y wlat or Gwyddyl ddeuddengwyr a deugeint o farchogion Gruffudd ae teulu. A phan gogleu¹⁴ Trahaiarn hynny yn orchfygedic ac yn ffoedic, llawenhau a wnaeth¹⁵. Oddyna yr Annundeb hwnnw (y) rhwng Gruffudd ae wyr, ac yn y lle¹⁶ i cerddws¹⁷ ynteu ar¹⁸ wyr Powys ac annoc uddunt ddyfod ygyt ac ef am ben Gwynedd yn amler torfoedd i ddial arnaddunt Cynwric y gar.

Ac wrth hynny i daeth Gwrgeneu a Seisyll¹⁹ brenin Powys ae nifer y gyt a Trahaiarn ae nifer ynteu o gyt ddyundeb²⁰ i fynnu gorescyn brenhiniaeth Gruffudd frenin.

A phan gogleu²¹ tri meis Merwydd, a gwyrr Llein ac Eifonydd hynny, i bredychassant wynteu Gruffudd frenin eu harglwydd priodawr megys gwyr anudonol anfyddlon, a chynnorthwyaw eu gelynyon a bot yn dywysogion uddunt i²² Cywoeth, a dau froder o Fon Tudur a Gollwyn a wnaethant yn gyffelyb i hynny wedi cymryt eu Cyfarwys²³ yn Colynawc²⁴ fawr y

gan Ruffudd. A phan glybu Ruffudd y brad ar dyundeb a²⁵ oedd yn ei erbyn y²⁶ gan ei wyr ei hun ae elynion i doeth yn eu herbyn a gwyrr Mon ac Arfon ag ychydig o wyr Denmare ar Gwyddyl ganthaw, a brwydr²⁷ ddirlfawr o gyfodes, (ac) aerfu fawr a fu o bob parth, a llawer a ddigwyddasant o lu Gruffudd frenin, a llawer a ddaliasant yn y frwydr, Cerit ei dadmaeth a Farudri²⁸ tywyssawc y Gwyddyl ac arglwydd Cruc Brenan (sef oedd²⁹ hwnnw goruchel fynydd sant Brendan hermidwr enhyfedd a naw cantref yn ei gylch) ac o oreugwyr Mon i digwyddassant dengwyr a thriugeint ac eissioes³⁰ Gruffudd frenin yn eistedd ar ei farch yn y fyddin ae gleddyf llathrait yn medi ei fradwyr ae elynion megys Agamemnon brenin y groegwyr gynt yn ymladd Tro³¹. Ac yna i Cyrchws³² Tudor gwas o Fôn, pen bradychwr³³ Gruffudd, gan ffrydiaw gleif ac i trosses Cyfeiliorn ef iw gyrchu yn ei goryf ol iw gyfrwy, a phan weles Gwynneu³⁴ Barwn o Fon hynny i tynnws³⁵ ef or frwydr ae anfon hyt ei long a oedd yn Abermenei, ac yna³⁶ ydd aethant hyt yn ynys Adron, sef y lle hwnnw (oedd) ynys y Moelrhoniait, oddyna hyt yn Llweh Garmaw yn Iwerddon i cerddasant: ar gyfranc honno³⁷ a elwir Bron yr Erw, neu Erw yr Allt yr hynny hyt heddyw.

Na ryfedded y bobyl hagen³⁸ bot gweithieu gorfot, ac weithiau ffo herwydd damwein, canys brad y sydd yr y dechreu, fal hynny i gwnaeth pobyl yr Israel a fredychassant ac a roddasant eu brenhin dyledawc ac eu³⁹ harglwydd, nit amgen Judas Machabeus i Demetrius frenhin Anfyddlon, ac ynteu eissioes mal ymladdwr Duw, cyffelyb i gawr ac i lew, a ymddialws⁴⁰ ei hun yn dda or ddwy bleit. Ulcassar⁴¹ amperawdyr Rhufein gwedi goresgyn o honaw yr holl fyt ae wastattau o ymladdeu, i lladdawdd seneddwyrr Rhufain ef o frad a phwyntleu ynghabidyldy⁴² Rhufein.

Arthur hefyd Brenhin brenhinedd⁴³ Ynys Prydein, a rhyswr honeit clotfawr a wnaeth ddeuddeg prif ymladd yn erbyn y Saesson ar Fictyeit⁴⁴ ac yn gyntaf o naddunt i bu

O LYVYR R. D.

¹ Cynnullodd. ¹⁵ Or anghyttundeb.

² Cerddodd.

³ O freinc a ddaethant i ¹⁶ Yno y.

ddiwedd. ¹⁷ Gyrrodd.

⁴ Oddiyno y daethant. ¹⁸ At.

⁵ Cyffinyd. ¹⁹ Mab Ithel mab Gwer-

⁶ Arwyddion yr anrheith- ²⁰ ystan. L. Pl. et Pork. et

iodd. ²¹ versio Lat.

⁷ Oddiar. ²² Nid ynt yn Ll. P. P.

⁸ Diengodd. ²³ y geiriau. brenin Powys

⁹ Glybu. ²⁴ ae nifer gyt a Trahaiarn

¹⁰ Ai. ²⁵ ac ynteu o gyt ddyundeb.

¹¹ Yn fawr. ²⁶ Glybu.

¹² Yno. ²⁷ Er.

¹³ Addunasant. ²⁸ Y cyfarfuant.

¹⁴ Glybu. ²⁹ Nghellinawc.

O LYVYR R. D.

²⁵ Adduned.

²⁶ Gan.

²⁷ Brad.

²⁸ Mandri.

²⁹ Sef lle oedd.

³⁰ Fal yr oedd.

³¹ Troea.

³² Cyrodd.

³³ Bradwr.

³⁴ Gwyn, Gwynn.

³⁵ Tynnodd.

³⁶ Oddiyna.

³⁷ Er hynny hyd heddyw.

³⁸ Ormod.

³⁹ Au.

⁴⁰ Ymddialodd.

⁴¹ Julius Caesar.

⁴² Cabidyldy.

⁴³ Ffichtiad.

⁴⁴ Ffoadwr.

orchfygedic a ffoawdr⁴⁵ ef, o achos brat ynghaer Lwyf Coet sef oedd y lle hwnnw Dinas y Llwyn Coet⁴⁶ yn yr ymladdau ereill i bu vuddugawl ynteu, ac i talws⁴⁷ ir Saesson ar Ffictieit⁴⁸ eu ormeswyr cyt bei henwr ef, chwyl⁴⁹ teilwng yn y gwrthwyneb.

Griffini fuga ad Hiberniam.

A gwedi dyfot Gruffudd i Iwerddon⁵⁰ i cwynws⁵¹ yn dost wrth y brenin a'i dywysogion rhag ei fradwyr ae ormesswyr, ac annioddef⁵² fu ganthunt wynteu⁵³ hynny, ae annog o orugant iddaw⁵⁴ ymchwelyt drachefyn yn gyffym a llynges gyweir⁵⁵ o reidwyf⁵⁶ a rheidiau ac ymladdwyr.

Ac wrth hyn ynteu a ymcheolws⁵⁶ parth ae wlat gan rwyaw⁵⁷ dyfn-foroedd a degllong ar hugeint llawn o Wyddyl a gwyr Denmarc, ac yn Abermenei i desgynnasant, ac yna i⁵⁸ cawssant Trahaiarn yn gwledychu yn y wlat. A phan gigleu⁵⁹ Trahaiarn ddyfod y llynges frenhinawl honno, tristau ac ucheneidiaw a oruc⁶⁰, ac ergryn ac ofn ai dygyrchws⁶¹, a mudaw gwyr Llyn ac Ardudwy ac eu da a oruc attaw hyt yng Cantref⁶² Meirionnydd a gafas o naddunt, a Gruffudd ynteu ae lu a ddugant y rhann⁶³ arall o Leyn ac Arfon hyt ym Mon, fal i gellynt bot yno yn ddiogel dan ei amddeffyn ef.

Oddyna i lliidws y Daenysseit ef⁶⁴ a gwyr ei dy ai dylwyth ei hun can ni cheint eu gorddyfneit mal ir addawodd iddunt ac ir aurheithiasant gan mwyaf Môn o⁶⁵ dreis i arnaw ac ymchoelyt i eu⁶⁶ gwlat ac eu llongue yn llawn o ddyonion a golud-oedd⁶⁷ ae ddwyn ynteu ganddynt, ac nit oe fodd⁶⁸. Ac ni bu lei yna⁶⁹ i Ruffudd brat y Daenysseit noc un⁷⁰ Cymry.

Oddyna y tyfawdd⁷¹ llawer o ddrwg a gofid yng Gwynedd.

1. *Invasio Vendotice. i. e. North Wallace per Normannos*⁷².

Ac ym plith hynny wedi ychydig o

O LYVYR R. D.

⁴⁵ Sef oedd.
⁴⁶ Llwyd.
⁴⁷ Tâlodd.
⁴⁸ Ffictiaid.
⁴⁹ Hyd onid aeth ef yn y henwr hwyliad.
⁵⁰ Ir Werddon.
⁵¹ Cwynodd.
⁵² Anoddef fu hynny.
⁵³ Hwytneu.
⁵⁴ Wnaethant i.
⁵⁵ Oreiddwyf, oreiddwyf
⁵⁶ Ymchoelodd.
⁵⁷ Rwygaw.
⁵⁸ Yno y.
⁵⁹ Glybu.
⁶⁰ Ochnedio a wnaeth.

⁶¹ Cyrechodd.
⁶² Gantref.
⁶³ Ran.
⁶⁴ Ac oddiyno y lluddiws
⁶⁵ Danisiaid ef.
⁶⁶ Wrth.
⁶⁷ Arnaw ae ymchwelyd
⁶⁸ iw.
⁶⁹ Golud.
⁷⁰ Oi bodd.
⁷¹ Nid oed hi yno le.
⁷² Oherwydd brad y Danisiaid a y gwaeth na'r.
⁷³ Oddiyno y tyfodd.
⁷⁴ Nid oes y geiriau hyn
na gwahaniaeth yn Ll.
R. D.

amser i cynnullws Hu⁷³ iarll Caer a llawer o dywysogion eraill, nit amgen Rhobert o Ruddlan a Gwarin o Amwythie⁷⁴ a Gwalter iarll Henffordd y llu mwyaf yn y byd o farchogion a phedit ac a ddugant ganthunt Gwrgeneu mab Seissyll a gwyr Powys ac a gerddassant y mynyddedd yn i ddoethant hyt yn Lleyl⁷⁵ ac yn y Cantref hwnnw i luestassant wythnos gan ei ddestryw⁷⁶ beunydd ae anrheithiaw a lladd aerfa fawr o gelanedd a hadawsant.⁷⁷

Ac oddyna i bu ddiffeith⁷⁸ y wlat wyth mlynedd: ac oddyna pobl y wlat⁷⁹ honno a wascarassant yn ddielw ar hyt y byt yn rheidussion, a llawer o naddunt a aethant i alltudedd i wladoedd⁸⁰ eraill, trwy hir flyyddynedd, ac o freidd i doeth o naddunt i eu gwlat⁸¹ a honno fu⁸² y bla gyntaf a dyfodiat agarw⁸³ y Normanyeit yn gyntaf i dddear Wynedd, wedi eu dyfodiad⁸⁴ i Loegr.⁸⁵

Ac yn hynny wedi bot Gruffudd blwyddynedd⁸⁶ yn Iwerddon megis yn trwyddet gyda Diermit⁸⁷ frenin, ag y gyt ar gwyrda eraill, efe a gynnullws llynges vrenhinawl o Borthlarc a roddassei y brenhin iddaw yn llawn oe ddaenysseit⁸⁸ a Gwyddyl a Brytanyeit, a gwedi lledu hwyliu ar y mor, ar gwynt yn hyrwydd oe eu hol, ar mor yn dangnefeddus⁸⁹, ef a ddoeth i Borth Cleis garllaw Archescobty Mynyw.

Ac yna i cerddws Rhys ab Tudur⁹⁰ brenhin Deheubarth Cymru ar Escob ar athrawon ae⁹¹ holl Clas yr Arglwydd Dewi, ac un eglwys Fynyw⁹², hyt y borth a Rhys gyntaf a ymadroddes⁹³ fal hyn a'r Arglwydd Gruffudd. Hanbych well Ruffudd, Brenin brenhinedd⁹⁴ Cymru, attat ti ydd wyf i yn ffo rhac⁹⁵ dy fron i digwyddaf ar dal fyngliniau i erchi dy gynnorthwy ath nerth. Pwy wyt tithau heb y Gruffudd, ac i ba beth rhyddoethost⁹⁶ yma? Rhys wyf i heb ynteu mab Tudur⁹⁷ Arglwydd y Cywaeth hwn o fewn ychydig, ac yr awron yn wrthladdedig ac yn fioedig ac yn ddi-

O LYVYR R. D.

⁷³ Y Cynnullodd Huw.
⁷⁴ Gwarin o Mwythig.
⁷⁵ Mynyddoedd hyd yn
Llyn.
⁷⁶ Llestasant gan i dis-
⁷⁷ Ac i gadawsant.
⁷⁸ O hynny y bu diffait.
⁷⁹ A phobyl y wlat.
⁸⁰ Honynt a aethant yn
alltudedd i wledydd.
⁸¹ Tros hir flynyddoedd
a braidd y daeth neb o
honynt byth iw gwlad.
⁸² A bu.
⁸³ O arw ddyfodiad.
⁸⁴ Dir Gwynedd wedi i
dyfod.
⁸⁵ Nid oes y gwahaniaeth
yn Ll. R. D.
⁸⁶ Flyyddyn.
⁸⁷ Diennic.
⁸⁸ Or danisiaid.
⁸⁹ Hwylus ar mor yn
dawl.
⁹⁰ Ac yna y cerddodd
Rhys ap Theodhr.
⁹¹ Acesgob acathrawona.
⁹² Mynyw.
⁹³ Ymadroddodd.
⁹⁴ Brenhinoedd.
⁹⁵ Ydwyf fi yn ffo gar.
⁹⁶ Y daethost.
⁹⁷ Tewdwr.

lanedig haeach⁹⁸ ydd wyf yn ymddirgelu yn y noddia hon. Pwy ath ffões di heb y Gruffudd? Arglwydd heb ynteu tri brenhin or gwladodd⁹⁹ pennaf o Gymry ac eu lluoedd a ddeseynnassant im Cywoeth y diwedd hwn a pheunydd i maent yn¹⁰⁰ anrheithiaw. Pwy heb y Gruffudd y brenhinedd¹ a gerddant trwy dy wyr di ath gywoeth mor fyddinawc a hynny?² Caradawc mab Gruffudd heb ynteu³ o Went uch Coet ac is Coet ae Wenhwysson a gwyr Morgannwc a llawer o Albrysswyr Normanyeit⁴ ganthaw, Meilir mab Rhiwallon ae Bowyswyr ganthaw, Trahaiarn frenin a gwyr Arwystli. A phan gogleu Gruffudd enw eu⁵ ormesswyr firoeni o gynddaredd a oruc⁶ a gofyn iddaw pa beth a roddei yr ymladd trostaw yn erbyn y gwyr hynny? Dyoeir heb y Rhys, hanner fy nghyfoeth a roddaf yt, ag y gyt a hynny gwryogaeth a wna⁷. A chyfun a hynny a fu Gruffudd⁸.

A gwedi ymddyunaw o naddunt yn y lle honno a bendith⁹ yr Escob, Gruffudd a gerddws yn yr unddyd rhacddaw, ae¹⁰ Ddaenysseyt ae Wyddyl a llawer oe Wyndyt rhifedi wyth ugeinwyr a Chynddelw mab Comos o Fon oc eu¹¹ blaen. Rhys ynteu ac ychydic Ddeheuwyrr, a gerddws gydac hwy¹² yn llawen ganthaw ei fryt oe gynnorthwyr.

Ac wedi cerddet dirfawr ymdeith diwyrnawt yng cylch gosper wynt a ddoethant i Fynydd yn y lle ydd oedd¹³ lluesteu y dywededigion frenhinedd uchod.

Ac yna i dywawt¹⁴ Rhys wrth Ruffudd frenin Arglwydd heb ef, annodwn y frwydyr hyt y foru¹⁵, canys gosper yw yr awr hon, ar dydd sydd yn trengi, awwt di heb Gruffudd dan igian, os¹⁶ mynni, myfi am byddin a ruthraf iddynt wy ac felly i bu: a dechrynu a orugant¹⁷ y brenhinedd eisioes pan welsant y torfoedd buddugawl amrafael, a byddinoedd Gruffudd frenin ae arwyddion yn eu herbyn, a gwyr Denmare

O LYVYR R. D.

⁹⁸ Hefyd.
⁹⁹ Gwledydd.
¹⁰⁰ Cywaeth ac beunydd
 i maent yn i.
¹ Pwy ebr Gruffudd yw'r
 brenhinoedd.
² Byddinawc felly.
³ Ebr yntau.
⁴ Albryswyr a Norman-
 iaid.
⁵ Glywodd Gruffudd hen-
 wau ei.
⁶ A wnaeth.
⁷ Wna⁷ yt.
⁸ Hynny fu Ruffudd.
⁹ Nid oes y gwahaniaeth yn
 Ll. R. D.
¹⁰ Ac wedi cyfrwch hwn-
 nw hwynt a gerddasant i
 eglwys Dewi yn i gweddi;
 yn gymdeithion ffyddlon
 trwy arfoll i creirieu. Ac
 wedi ymddifan yu i fan
 honno o honynt a bendith.
¹¹ Unddyd hwnnw rhag-
 ddaw ef ai.
¹² Conys o Fon oi.
¹³ Ychydic o ddeheuwyrr.
 a gerddodd gyda hwynt.
¹⁴ Fynydd lle ydd oedd.
¹⁵ Yno y dywawt.
¹⁶ Frwydyr y foru.
¹⁷ Darfod, annog di eb
 Gruffudd dy annygonio.
¹⁸ A wnaeth.

ac eu bwyell¹⁸ deufiniawc, ar Gwyddyl gaffachawc, ac eu peleu¹⁹ haiarnawl cyll-
 ellawc, ar Gwyndyt gleifiawc²⁰ tariannawc.

Gruffudd gyntaf ymladdwr a gyrehws²¹ y frwydyr yn gyffelyp i cawr ac i lew heb orphowys o tanu ei wrthwynebwyr o gleddyf²² lluchedennawl: gyrru grym yn ei wyr a orug i ymwrthladd ac eu²³ gelynyon yn wrawl, a hyt na roddynt uddunt eu²⁴ cefneu o nep rhyw fodd; ac yna i bu brwydr ddirfawr, i clyf yr etifedd wedi ei rhyeni gewri yr²⁵ ymladdwyr a ddyrchaf-
 wyt ir awyr, Seiniaw a oruc²⁶ y ddaear gan twryf y meirch ar pedyt, y sein ymladdgar a gylwit ympell: Cynnwryf yr arfeu a seinyon yn fynych, Gwyr Gruffudd yn dwysaw yn wychyr, ac eu²⁷ gelynyon yn darestwng uddunt chwys eu²⁸ llafur a'r gwaet yn gwneuthur ffrydieu rhedegawc, ac yn hynny Trahaiarn a dryllwyt yn y cymherfedd yn i yttoedd ir llawr yn farw ae ddannedd yn²⁹ llyisiau ir, ac yn palfalu ar warthaf ei arfeu, a Gweliaris³⁰ wyddel a wnaeth bacewn o honaw fal o hwch. Ac yn yr un lle hwnnw i³¹ digwyddassant yn ei gylch oe deulu ehun pum marchawc ar hugeint, rhei eraill o naddunt³² a las yn y fyddin gyntaf, llawer o filoedd o honynt a las, ar lleill a roddassant eu cefneu i wyr Gwynedd³³ ac a ymchwelassant ar ffo.

Gruffudd ynteu oe gnottaedic³⁴ ddefawt yn fuddugawl ae hymlynws wynteu³⁵ ef ae nifer trwy y llwyneu ar glynneu ar gwerni ar mynyddedd yn³⁶ hyt y nos honno wrth y lleuath, ac yn hyt³⁷ y dydd drannoeth, a breidd fu o diengis neb o naddunt³⁸ or frwydyr i eu gwlad eu hun.³⁹

Ac wedi darfot y frwydyr ofynhau⁴⁰ brat o barthret Gruffudd a oruc Rhys ymdynnu a dan gel cyfliw gwr llwyn o gytymdeithas,⁴¹ Gruffudd ae wyr, ac nit ymddangoses i neb o naddunt⁴² o hynny allan, ac am hynny i sorres Gruffudd, ac am hynny ydd erchis Gruffudd ae wyr⁴³

O LYVYR R. D.

¹⁸ Ai bwyill.
¹⁹ Ai pelau.
²⁰ Gleiniawg.
²¹ Gyrehodd.
²² Gwyr ac i lew heb or-
 phwys ond tanu i wrth-
 wynebwyr a chleddyf.
²³ A wna⁷ i ymladd ai.
²⁴ Hyd oni throent i.
²⁵ Yno bu frwydr ddir-
 fawr, i clyw'r etifedd
 gwedi i rieni gyfri or.
²⁶ A wnaeth.
²⁷ Pwysaw yn wych ac i.
²⁸ Idynt chwys a.
²⁹ Onid oedd ar lawr yn
 farw yn poriaiddannedyd
 o honynt.
³⁰ Wartha yr arfau. A
 Gwreharci.
³¹ Lle y.
³² Honynt.
³³ Roddasant i wyr Gru-
 fudd.
³⁴ O gnottaedic.
³⁵ Hymldiawdd hwythau
 Mynyddoedd ar.
³⁶ Ar hyd.
³⁷ Braidd a fu o diangodd
 neb o honynt.
³⁸ Iw gwlad i hunan.
³⁹ Ofni.
⁴⁰ A wnaeth Rhys, a
 chilio allan yn ddirgel a
 wnaeth o gymdeithas.
⁴¹ Ymddangosodd i neb
 o honynt.
⁴² Yr archodd iw wyr.

anrheithiau Cywoeth Rhys, ac felly⁷ i darfu. E mynydd hagen i bu y frwydyr ynddaw, a eilaw⁴⁴ ciwdawt y wlat y Mynydd Carn sef yw hynny Mynydd y Garnedd, canys yno i mae dirfawr Garnedd o fein adan⁴⁵ yr hon i claddwyd rhysswr yng cynnoesoedd gynt.

A gwedi gwneuthur⁴⁶ dirfawr bla yno, a llawer o anrheithiau, i cerddws⁴⁷ Gruffudd parth ac Arwystli ac i destrywyws⁴⁸ ac i lladdawdd y gwerin, ac i lloscos y tei, ae gwragedd ae morwynion a ddug yng ceithiwet ac y felly i talws⁴⁹ y chwyli i Drahaiarn.

Oddynd i cerddws⁵⁰ Bowys, yn y lle i dangos⁵¹ ar hynt ei greulonder iw wrthwynebwyd o ddefawt buddugawl, ac nit arbedws kenei yr eglwyssu.⁵²

Ac wedi lladd y felly ei elynion a distryw eu daear yn gwbl, ydd ymchwelws⁵³ iw briodolder a thref ei dad e hun iw meddu ac iw thangnefeddu, ac i bu orphowys yng Gwynedd ychydig o ddiuoedd⁵⁴ ac fal ydd oedd y felly⁵⁵ yn arfer o fwyniant y frenhiniaeth i cyffroet Meiriawn Goch o saeth Diafol ei farwn ei hun, ac i cyhuddws ef wrth Hu iarlwr Caer ac i bredychws⁵⁶ yn y modd hyn. Peri a oruc⁵⁷ y ddeu iarlwr o Ffreinc, nit amgen yr Hu a ddywedpwyt uchot a Hu iarlwr Amwythic⁵⁸ mab Rosser o Gastell Baldwin ddyfot y gyt ac amllder marchogion a phedyt ganthunt hyt yng Cruc yn Edeyrnion⁵⁹ y bradwr hagen ae bredychws ef ar⁶⁰ geiriau hyn. Arglwydd heb ef, i mae deu iarlwr or ardalyth annerch ac yth weddiaw am ddyfot yn ddiogel ti ath wyr diethyr i gyfrwch ac wynt hyt yng Cruc yn⁶¹ Edeyrniawn, a Gruffudd gan gredu yr ymadroddion hynny a aeth hyt yn lle ei deiliadaeth⁶², a phan weles yr Ieirll ef, i daliassant ef ae nifer ac i dodassant ef yng geol Gaer⁶³ y carchar gwaethaf a gefynnau arnaw ddeuddeng mlynedd. Y wyr dieithyr ynteu wedi eu dal, a dorret ei fawt⁶⁴ dehau i law pob un o naddunt⁶⁵, ac fal hynny i gadawssant wy ymdeith⁶⁶, a phan glywyd hynny i gwas-

carasant⁶⁷ y lleill, canys ymadrawdd dwywol a ddywait. Mi a darawaf y Bugail, ar detaid yn genfaint a wascarasant.⁶⁸ Cytymdeithion gwahanredawl Gruffudd a ddywedant ei fod ef yn wr cymmedrawl ei feint, a gwallt melyn arnaw, ac emmenydd gwressawc, ac wyneb crwn da ei liw, a llygeit mawr gweddus, ac aelieu tec, a baryf weddus, a mwnwgyl crwnn, a chnawt gwynn ac aelodeu grymmus a bysdedd hirion ac ysceiriau union a thraet tec, cywreint oedd a hyawdyl yn⁶⁹ amrafaelion ieithoedd; bonheddic oedd ynteu, a thrugarawc wrth ei giwdawt, a chreulawn wrth ei elynion, a gwychraf ym brwydyr.⁷⁰

Secunda Invasio et Servitus deplorabilis Venedotiae post capt. Gr. R.

Ac yn y lle wedi ei ddal ef i doeth Hu⁷¹ iarlwr iw gyfoeth ynteu yn amllder⁷² torfoedd, ac i gwnaeth cestyll a lleoedd cadarn o ddefawt y Ffreinc, a bot yn Arglwydd ar y tir; cestyll a oruc⁷³ ym Mon ac arall yn Arfon yn hen Gaer Custennyn arall⁷⁴ a wnaeth ym Mangor, ac arall ym Meirionydd, ac a ossodes ynddynt marchogion a phedit a saethyddion, a chemaint a wnaethant o ddrwg, ag na wnaethpwyd ei gyfrwy er dechreu byt⁷⁵, a llef y bobyl a escynnws ar yr⁷⁶ Arglwydd, ac ynteu ae gwrandewis wy⁷⁷.

Ac yn hynny i cerddws⁷⁸ heibiau un flwyddyn ar bymthee⁷⁹ ac i rhyddhawyt Gruffudd ogarchar⁸⁰, canys Gureang o Edeyrniawn, Cynuric Hir oedd ei enw, a ddoeth i gaer ac ychydig o gytymdeithion y gyt⁸¹ ac ef i brynu eu hangenrheitieu, a phan weles⁸² ynteu ei frenin yn eflynnawc ym plas y ddinas i cymmyrth ar ei gefyn, ac y duc heb wybod, ac i cerddws ymdeith ef ae gytymdeithion prydawn⁸³ pan ydoedd y bwrgeisseit⁸⁴ yn bwytta ac i porthes yn ei dy e hun ef, rynnawd⁸⁵ o ddyddieu a dan gel.

A gwedi terfynu dieuoedd⁸⁶ a chryfau Gruffudd i duc ef y nos hyt ym Mon, ac

O LYVYR R. D.

O LYVYR R. D.

⁴⁴ Hwnw a eilw. ⁵⁶ Cyhuddodd ef wrth iarlwr caeracai bradychodd. ⁵⁷ A wnaeth. ⁵⁸ Huw iarlwr Caer a Huw iarlwr i Mwythig. ⁵⁹ Rug yn y Deirniawn. ⁶⁰ Bradychodd ef or. ⁶¹ A hwynt hyd Rug yn. ⁶² Yn y brad gyfarfod. ⁶³ Yn geol Caer yn. ⁶⁴ Wedi dal a dorred y fawd. ⁶⁵ O honynt. ⁶⁶ Uddynt ymdaith. ⁴⁵ Gwneud. ⁴⁶ Coddodd. ⁴⁷ Ac y distrywiawdd. ⁴⁸ Igaethiwed. Ac felly y talodd. ⁴⁹ Oddiyna y cerddodd. ⁵⁰ Dangosodd. ⁵¹ Fuddugawl ac nid arbedodd moi heglwyswr. ⁵² Distrywio i daiar o gwbl a ymchwelodd. ⁵³ Ychydig dyddiau. ⁵⁴ Yr oedd felly.

⁶⁷ Y gwasgarodd. ⁶⁸ Defaid a wasgarant. ⁶⁹ Teg, hy a chwyraint oedd mewn. ⁷⁰ A gwyachaf gwr yn y frwydr. ⁷¹ Ac yno wedi ddal ef y daeth Hu. ⁷² Ac amllder. ⁷³ Castell a wnaeth. ⁷⁴ Custenin amrherawdwr fab Costans fawr, ac arall. ⁷⁵ Y cyfryw er dechreu'r byd. ⁷⁶ Ddaeth at yr. ⁷⁷ Gwrandawodd hwynt. ⁷⁸ Yr aeth. ⁷⁹ XVI Blwydd. ⁸⁰ Oi garchar. ⁸¹ Gymdeithion ynghyd. ⁸² Welodd. ⁸³ Ac a gerddodd ymdaith pyrnhawc aigymdeithion. ⁸⁴ Bwrdeisiaid. ⁸⁵ Porthes ef yn ei dy i hun ennyd. ⁸⁶ Ac yn ol ychydig dyddiau.

yna i diwallws⁶⁷ Sandef mab Aere ef yng cudd. Ac oddyna wedi ychydio o ddyddieu ydd eseynws i long⁶⁸ i fynu mynet i Iwerddon; ac eissioes y gwynt ae duc hyt⁶⁹ ym Porth Hodni yn Neheubarth, oddyna i cerddws ir tir⁷⁰ a naw cedymmeith etholedic ganthaw; ar nawfet a las ar hynt. Ciwdawt y wlat honno a ymladdws ag ef teirgweith⁷¹ y dydd hwnnw ar teirgweith hynny i gorfu ef arnaddunt⁷² hwy, ef ai wyth gytymdeith⁷³ a lladd o honaw ynteu ehun un or gweision bonheddicaf a hanoedd or cywaeth hwnnw, ag y felly i diengis y ganthunt⁷⁴.

Oddyna⁷⁵ ar y cerddet hwnnw i doeth hyt yn Ardudwy yn petrus⁷⁶ ganthaw pa le i cerddei⁷⁷ rhac brat y Ffreinc. A phan i gweles⁷⁸ meibion Collwyn⁷⁹ Egnir, Gellan, Merwydd, Ednefed¹, i truanasant wrthaw ac ai diwallasant y a dan gel y mewn gogofeu² diffeith a gwedi diwoedd missoedd i dyunasant³ iddaw wyth ugeinwyr, ac i crwydrasant o le i le yng Gwynedd dan wneuthur colledu⁴ yn oes yr iarll Hu⁵ megis Dafydd frenin fab Isai o Fethlehem yng gwlad Iudea yn oes Saul brenhin. A gwedi gwelet o⁶ Ffreinc a oedd yna yn y cestyll, efo yn afroli felly, ei ymlyn a wnaethant, ac wynt⁷ a chiwlatw y wlat yng coet ac ym maes megis gellgwn neu gallgwn yn hely⁸ ac yn dilyt carw blin. A phan adnabu⁹ ynteu na allai ymddiang y felly ydd¹⁰ aeth yn yscraff y Canhonwyr yn Aberdaron¹¹ ac yn honno a dan rwyf ydd aethant yn Iwerddon¹².

Oddyno eilchwyl ym pen y mis i doeth drachefn ir un¹³ yscraff, ac i casaf aber yr un afon ar¹⁴ lle i cychwynassei, ac oddyno i cerddws¹⁵ eilwaith drachefn hyt Iwerddon¹⁶. Ac oddyno wedi cymmeryd cynghor i cerddws o hwyl a rhwyf hyt yn ynyssedd Denmarc¹⁷ at Grothrei vrenhin

O LYVYR R. D.

⁶⁷ Diwallodd.
⁶⁸ Esgynnodd i'w long.
⁶⁹ Ac gwrthwynt ai dug ef hyd.
⁷⁰ Ac yno y cerddodd i dir.
⁷¹ Ymladdodd ag ef dair gwaith.
⁷² Arnynt.
⁷³ Gedymaith.
⁷⁴ Ac felly y diengodd ganthynt.
⁷⁵ Oddyno.
⁷⁶ Yn arswydus.
⁷⁷ Cyrcbai.
⁷⁸ Canfu.
⁷⁹ Collwyn ef.
¹ Ac Edneved.
² Ac y diwallasant ef dan gel mewn gogoeuau.
³ Ac wedi rhai misoedd y dyfynasant.
⁴ Colledion.
⁵ Huw.
⁶ Ac felly gweled or Ffreinc.
⁷ Ymlid a wnaethant hwyntwy.
⁸ I goed ac i maes megwn neu gallgwn yn hela.
⁹ Wybu.
¹⁰ Ddianc felly yr.
¹¹ I Aberdaron.
¹² Aeth hyd yn y Werddon.
¹³ Yn yr un.
¹⁴ Yn yr un afon or.
¹⁵ Y cerddodd.
¹⁶ Hyd un y Werddon.
¹⁷ Hyd yn Denmarc.

ei gyveill, i adolwyn iddaw llongeu ac eu dodrefyn ac eu rheidiau, canys yna gyntaf rhyddothoedd attaw ymddiriet¹⁸ i geisiaw porth. Ac ynte a gynnorthlwyws iddaw ef, gan gyt ddioddef a chyt ddoluriau ae fynych perygleu ef¹⁹.

Griff. R. redit ap Monum cun auciliis Danicis vel Norweg.

Ag oddyna i cerddws²⁰ Gruffudd a thrugeinllong ganthaw, ac i doeth hyt ym Mon i arfaethu ef a gwyr yr ynyssedd ymladd²¹ a chastell y Ffreinc. A gwyr y wlat a wnaethant gormot llesteir uddunt, ac yua i bu frwydr lidiawe, greulawn galet, or boreu hyt brydnawn, a llawer a ddigwyddasant o pob parth, ar gwyr dewraf yn gyntaf, ac ym plith hynny neidiau a oruc Gruffudd²² or blaen yn y vyddin gyntaf i drychu y Ffreinc lluricawc a helmawc oe fwyall deufiniawc megis Dafydd vrenhin ymmyse y Philistwysson²³ ar nos a wahanws²⁴ y frwydr, y llongeu a gerddassant ir ynyssedd, efo hagen ac unllong ganthaw, a drigws²⁵ yn Ron ynys, nit amgen ynys Dinewyt y mor²⁶ ac aysbeiliwys llong²⁷ yn dyfod o gaer a lladd ei gwerin.

A thrannoeth ir hwyliws parth²⁸ a Lleyn ac a ddoeth i borth Nefyn, a phan gogleu gwyr y cantrefoedd²⁹ dyfot ar frys a orugant³⁰ attaw gwyr Lleyn ac Eifionydd ac Ardudwyac Arfon a Rhos a Dyffryn Clwyd ac arfoll mal i dilyn eu³¹ harglwydd dyledawc, a gwedy cadarnhau Gruffudd o lu mawr yn ei gylch trwy nerth Duw ydd amgylchynws y castell a ddywetpwyt³² uchot a oedd ym Mon, ac a ymladdws³³ ac ef rynnawt³⁴ o ddyddien, ar Ffreinc o eu ceirydd og eu³⁵ cedernyt, oc eu tyroedd³⁶ yn bwrw ergytieu o saethau ag o chwareleu ag a magneleu³⁷ yn gawodau, ac eissioes³⁸ eu gorchfygu a wnaethpwyt o beunyddiawl ymladd y Cymry, eu hystiwart llys a las yr hwn a oedd yn meddu y Castell a phetwar gwr a chweugein gyt³⁹ ac ef.

O LYVYR R. D.

¹⁸ Audodrefnau ai rheid-
¹⁹ Efo a hwyliodd tu.
²⁰ Eiu canys yn gyntaf y
²¹ Gylbu wyr y cantre-
²² daethai attaw gan ym-
²³ dydd.
²⁴ Wnaethant.
²⁵ Ai arfolynti ddilyn ei.
²⁶ Yr ymgylchodd a ddy-
²⁷ wedpwyt.
²⁸ Y cerddodd.
²⁹ Ladd.
³⁰ Gwyr ynyssedd i ym-
³¹ Orfu i Ruffudd.
³² Ymhlith y Philistiaid.
³³ Ffreinc ai ceirydd ai.
³⁴ Ac ai tyroedd.
³⁵ Ac a thafiau a mag-
³⁶ nelau.
³⁷ Ynys y Moel-rhoniaid,
³⁸ Etto.
³⁹ Ynys y Dinewyt.
⁴⁰ Ysbeiliodd long.

Hic Inserenda est historia occisionis Roberti de Rodolento per Griffinum ap Cynan ex Ordrici lib. 8. Vid. Nostrum Chronicum Cambriae ad. p. 120. A^o. 1088.

A gwedi llosgi y Castell a gorfot ar y gelynion, llawenhau a oruc⁴⁰ Gruffudd a cherddet am benn y Cestyll ereill a oedd-ynt yn y lleoedd ereill yn y teyrnas ac ymladd ac wynt, ac eu llosgi ac eu torri⁴¹ a lladd y gwerin ynddynt ymhob lle, rhyddau Gwynedd a oruc oe cestyll a chymmeryt ei gywoeth e hun⁴² a thalu eu chwyll yn teilwng iwr wrthwynebwy'r a heddych a fu i Wynedd yna⁴³ ddwy flynedd.

A choffâ hyn hefyd pan ydoedd Ruffudd yn ymladd yn Aberllienawc ym⁴⁴ Mon ar ei chweugeinfed o wyr, a phedwar ar ddece a feibion ieuenc, losci o honaw ai anrheith-iaw a lladd llawer or Castellwyr ac wedi eu⁴⁵ anrheithiau yn llwyr, ymchwylt o honaw hyt⁴⁶ y tu arall i Fon lle ydd oedd teirllong⁴⁷ iddaw, ar Castellwyr eraill a gwyr Mon ae hymlynasant ynteu yn⁴⁸ hyd y dydd gan frwydraw yn ei ol yn wychyr. Ac fal cynt i cerddasant wynteu⁴⁹ drachef-yn ar anrhaith ac ar Ffreinc ar⁵⁰ Saesson yn rhwym ganthunt ac yn garcharorion ac a llawer oe hymlynwyr⁵¹ a laddasant o'r hir frwydyr. Ac yna i digwyddws⁵² Gellan telynior, pencerdd o barthret Gruffudd yn y llynghes. Padarn er ei gyfarwyddet ae drybelitted a llei mynegi yn llwyr gyfrang-eu⁵³ Gruffudd ae ryfeloedd y rhwng Cy-mru ac Iwerddon ac ynyssedd Denmarc,⁵⁴ ac amrafaelion geneleoedd eraill, Myfi a gyf-addefaf nas dichonaf fi pe byddwn cyn hyawddlet a Thwiliws areithiwr⁵⁵ ym Bros ac a Marw Fardd yn⁵⁶ traethawd Mydyr.

Ac fal ydd oedd Ruffudd y felly⁵⁷ yn rhwydd; weithiau yn afrwydd rhacddaw; ef a gymmyrth wraic, Angharat ei henw, merch Owain yr Edwin yr hon a ddywed-ynt⁵⁸ doethyon i cywoeth i bod yn fon-heddic, hydwwf walltwn lygatvras, osceth-

loyw⁵⁹, a chorf gwalcheidd ac aelodau grymmus, ac esceirieu hydwwf ar traet goreu a bysedd hirion, ag ewinedd teneu, hynaws a hyawdyl, a da o fwyt a llynn⁶⁰ a doeth a chall, a chynghorwraig dda trug-arawc wrth ei chywoeth; chardodus wrth achangion a chyfreithus⁶¹ ymhob peth; ac o honno i bu iddaw meibion a merchet, enw ei meibion a fu Cadwallawn⁶² ac Owain a Chadwaladyr ae ferchet oedd Gwenlliant a Maryret⁶³ a Ranillt⁶⁴ a Sussanna, ac Annett, e fu⁶⁵ meibion a merchet iddaw hefyd⁶⁶ o gariatwragedd.

Guil. Ruffus contra Venedotiam compara seq. cum Sim. Dunelmensi.

A phan gigleu⁶⁷ Gwilym Cleddyf hir bren-in Lloegyr, milwriaeth Gruffudd ae ddywal-der ae greulonder yn erbyn y Ffrainc an-iოდdef⁶⁸ fu ganthaw, a chyffroi a oruc⁶⁹ ei holl teyrnas yn ei herbyn, a dyfot hyt yng Gwynedd yn amlder torfoedd marchogion a phedyt, gan anrheithiau, deleu a dest-ryw⁷⁰ pawb or giwdawt yn llwyr, hyt na bei fyw⁷¹ cymeint a chi, a hefyd a arfaeth-assei⁷² torri y coedydd ar llwynau hyt na bei wascawt⁷³ nac amddeffyn i Gwynedd⁷⁴ o hynny allan, ac wrth hynny i lluestws ac i pebyllws⁷⁵ yn gyntaf ym Mur Castell, a rhei or Cymry yn gyfarwyddyt iddaw.

A phan gigleu Gruffudd hynny i cyn-ullws⁷⁶ ynteu llu ei holl⁷⁷ brenhiniaeth ac i cerddws⁷⁸ yn ei herbyn ef wrth wneuthur rhagotfau iddaw yn⁷⁹ lleoedd cyfyng pan ddsecynnei or mynydd, ofnhau hynny a oruc ynteu, a chyfarchwelyt⁸⁰ ei lu trwy berfedd y wlat yn i ddoeth⁸¹ i Gaer heb wneuthur neb rhyw gollet⁸² yn yr hynt honno i giwdawt⁸³ y wlat, ac ni chafas ei gyfarwyddieit ganthaw, neb cyf-ryw firwyth nac ynnill, namyn un fuch⁸⁴, a cholli rhan fawr o farchogion ac asweir-ieit⁸⁵ a gweission a meirch a llawer o ddaoedd ereill. Ac felly i dielwis⁸⁶ rhyfyg

O LYVYR R. D.

O LYVYR R. D.

⁴⁰ Wnaeth.

⁴¹ Ereill oeddynt yn i deyrnas ai llosgi ai torri.

⁴² Rhuddlan Gwynedd ai chestyll a chymryt i cywaeth iddo i hun.

⁴³ Yn Ngwynedd.

⁴⁴ Yna ymladd ac Aber-llenawwr.

⁴⁵ A chweddi i.

⁴⁶ Ymchwelyd hyd.

⁴⁷ Lle yr oedd tairllong.

⁴⁸ Castellwyr a gwyr

Mon ai hymlidiasar+

yntau ar.

⁴⁹ Hwytthau.

⁵⁰ Ac a Ffreinc ac a.

⁵¹ Allaweroi hymlidwyr.

⁵² Digwyddodd.

⁵³ Padarn i'r gyfar-

wyddyd na allai er i dry-

belitted manegi yn llwyr

holl helyntiau.

⁵⁴ Cymry y Werddon

ynysoedd.

⁵⁵ Medrafi ac nas med-

rnw pei byddwn cyn

ddoethed a Thullius fardd

⁵⁶ Maro fardd mewn.

⁵⁷ Ac felly fal yr oedd

Ruffudd weithiau.

⁵⁸ Ddywedai.

⁵⁹ Osgeddlow.

⁶⁰ Fywyd a llun.

⁶¹ Anghenoga chyfreidus

⁶² Enwau y meibion fu

Caswallawn.

⁶³ Marred.

⁶⁴ Ranwllt.

⁶⁵ Fo fu.

⁶⁶ Hefyd iddaw.

⁶⁷ Glybu.

⁶⁸ Anioeddefus.

⁶⁹ A wnaeth.

⁷⁰ Dulyn a distrywiaw.

⁷¹ Yn fyw.

⁷² Ef hefyd a archassasai.

⁷³ Llwyni fel na bai na

chysgod.

⁷⁴ Gwendid.

⁷⁵ Lluestodd ac y pebyll-

iodd.

⁷⁶ Glybu Ruffudd hynny

⁷⁷ I holl.

⁷⁸ Cerddodd.

⁷⁹ Gan wneuthur rhag-

odfau mewn.

⁸⁰ Ac ofni hynny a wn-

aeth ynteu ac ymchoelyd.

⁸¹ Hyd oni ddaeth.

⁸² I neb golled.

⁸³ O giwawd.

⁸⁴ Ennillodd neb arnaw

ef cymmaint a buchw.

⁸⁵ Esgweiriad.

⁸⁶ Y dialodd.

y Ffreinc hyt ar ddim. Ac yn hynny fyth Gruffudd ae lu ganthaw, ynteu weithiau⁸⁷ or blaen, weithieu yn ol, weithieu ar ddeheu, weithieu ar asswy uddunt, rhag gwneuthur o naddunt⁸⁸ neb rhwy gollet yn ei gyfoeth. A pheir ar wyddai⁸⁹ Ruffudd iw wyr ymgymmyseu ag wynt⁹⁰ ar y llwyneu, diweddaſ dydd fyddei hwnnw i Frenhin Lloegyr, ae Freinc⁹¹: ynteu hagen a arbedws⁹² iddaw megis Dafydd frenin gynt i Sawl.

A gwedi darfot hynny Hu⁹³ iarlſr Caer, yr hun a ddywedpwyd uchod, gwraidd yr holl ddrwg, megis Antiochus gynt gynnullws⁹⁴ llynges a llu dirfawr anrhyfedd ir wlat, gan dristyt a chwynfan a dolur, a choffau y Castellwyr a diwreiddiau ei gestyll, a lladdfa ei farchogion, ac a gyt ddyunws⁹⁵ ac ef Hu⁹⁶ arall iarlſr Amwythic ae lu ynteu fal i delynt y gyt yn gyfun i ddial y colledu rhywnathoedd⁹⁷ Ruffudd uddunt ac wrth hynny i cerddassant ac eu llu⁹⁸ yn eu llynges ar for hyt ynghywaeth Gruffudd, ac Ywein fab Edwin, ac Uchdrut ei frawt oc eu blaen ac eu⁹⁹ gallu.

A phan fu honneit¹ hynny gwyr Gwynedd a Phowys a gyt-ddyunassant i wrthwynebu uddunt heb ddarostwng. Ac wrth hynny i mudassant Arglwyddi Powys, Cadwgan ap Bleddyn a Maredudd ei frawt, ac eu hanneddeu ganthunt hyt ar Ruffudd.²

Ac yna gwedi cymryt cyt gyngor ydd aethant³ hyt ym Mon, ac wynt⁴ a Gruffudd, ac yno ydd⁵ ymddifferassant megis y mewn caer a faei ddamgylchynedic o weilgi. Canys i Ruffudd rhyddoethoedd⁶ unillong ar bymthec o gyfar eu hirion⁷ yn borth iddaw o Iwerddon⁸, ar rhei hynny i frwydraw ar for yn erbyn llynges yr Ieirlſr.

A phan ddoeth hynny at yr Ieirlſr⁹ anfonassant wynteu¹⁰ gennadeu hyt ar y llongeu rhyddoethoedd¹¹ i gynnorthwyaw Gruffudd, i erchi uddunt pallu iddaw pan fei cyfyngaf arnaw, a dyfod attaddunt wynteu¹² er a fynnynt o dda, ag felly y

darfu wedi credu o naddunt¹³ i dwyll y Ffreinc, y tywalldassant yr holl ynys¹⁴ gan dorri eu harfoll wrth Gruffudd, a phan wybu Ruffudd hynny doluriau a chymmraru yn fawr a oruc¹⁵, can ni wyddiat pa gyngor a wnei yn erbyn ei wrthwynebwyr o Ffreinc ar brat-longeu.

Ac yna gwedi mynet yng cyngor ef a Chadwgawn fab Bleddynt ei ddaw, i cerddassant y mewn ysgraff yn y ddoethant hyt yn Ywerddon¹⁶ ac adaw eu ciwdawt ac a oedd eiddunt¹⁷ yn ewyllys Duw ae amddeffyn, yr hwn a nottaa cannorthwyaw¹⁸ i bob dyn pan fo cyfyngaf arnaddunt¹⁹ o anebryfygedic rybuchtet. A phan wybu eu pobyl wynteu hynny ydd²⁰ ymchweassant ar ffo gan ymddirgelu ac ymguddiau yng gogofeu a llwyneu a rhedynossydd ag eilddydd²¹ a diffysseu a chorsydd a dryswch a cherrie ag ymboi rhyw leoedl ereill or y gellynt ymguddiau rhac ofn Iuddewon nid amgen y Ffreinc, a chenedloedd ereill rhyddoethoedd²² yng cyrch uddunt, canys megis i dywait y dwywawl ymadrodd digwyddaw a oruc²³ y bobyl heb tywyssawc. Ac ni bu ohir ir ieirlſr ac eu²⁴ lluoedd, ac eu hemlynassant wynteu yn orawenus²⁵ y dydd hwnnw hyt ucher, ar hyt ac ar let yr ynys, gan eu hanrheithiau a lladd y gwerin a thorri aelodau eraill, ar nos a wastattaws²⁶ yr ymlit, a thrannoeth nachaf²⁷ trwy weledygaeth Duw, llynghes frenhinol yn agos yn ddirybudd yn ymddangos, a phan welet honno²⁸ anhyfrydu a oruc²⁹ y Ffreinc a'r Daenysseyt bratwyr³⁰ a dwyllessynt Ruffudd.

Ac fal ydd oedd fradawc³¹ y Ffreinc eissioes yn wastat ydd anfonassant wynteu a dan gel³² yn y lle rhei or Cymry cyfun a hwynt hyt ar wyr yr ynys i erchi³³ uddunt ddyfot ar frys i dangnefedd, ar hodd³⁴ diogelrwydd uddunt. Canys ofn fu ganthunt gorfod arnaddunt ymladd³⁵ ar Cymry ffoedigion³⁶ or neill parth, ar³⁷ llynges

O LYVYR R. D.

⁸⁷ Ganthaw weithiau. ² Nid amgen Cadwgan a
⁸⁸ Asw rhag wneuthur o Maredudd i frawd meibion
honynt. ³ Bleddyn ab Cynfyn ac ai
⁸⁹ A phan wyddai. ⁴ hanneddau ganthunt hyd
⁹⁰ Yngysgu a hwynt. ⁵ at Ruffudd.
⁹¹ A Ffrance. ⁶ Yr aethant.
⁹² Arbedodd. ⁷ Hwynthwy.
⁹³ Hu. ⁸ Yr.
⁹⁴ Gynnullodd. ⁹ I daethai.
⁹⁵ Gyd tynodd. ¹⁰ Gyfarau hurion.
⁹⁶ Hu. ¹¹ O Werddon.
⁹⁷ A wnaethai. ¹² Ar yr ieirlſr yr.
⁹⁸ Ai llu. ¹³ Hwythau.
⁹⁹ Oc oi blaen ac ae. ¹⁴ A ddaethai.
¹ Son. ¹⁵ Attynt hwy.

¹³ Honynt. ²³ Wnaeth.
¹⁴ Oll hir ynys. ²⁴ Hir ir ieirlſr ai.
¹⁵ Chynnyrfu yn fawr a ²⁵ Nas ymlidiasant hwy-
wnaeth. ²⁶ thau yn rymus.
¹⁶ Wedi iddaw ef a Chad- ²⁷ Wastadhaodd.
wgan fab Bleddyn ym- ²⁸ Yr oedd.
gyngori yreathant mewn ²⁹ Hynny.
ysgraff hyd yn y Wer- ³⁰ Wnaeth.
ddon. ³¹ Danisiaid fradwyr.
¹⁷ Iddynt. ³² Yr oedd frad.
¹⁸ Ddichon gynnorthwy. ³³ Y danfonasant dangel.
¹⁹ Arnynt. ³⁴ Cymry at wyr yr ynys
²⁰ Hwythau hynny yr. ³⁵ a oedd ar ffo ac erchi.
²¹ Mewn ofgydd daiarol ³⁶ Dangnefedd a hwynt
a gwerni a choedydd a ³⁷ a hwythau a roent.
llwynau a rhedynoedd a ³⁸ Orfod ymladd.
gellydd. ³⁹ Ffoedig.
²² A ddaethant. ⁴⁰ Ac ar.

frenhinawl or parth arall, ac felly i darfu, ac felly i twyllws³⁸ y Ffreinc bratwyr, y Cymry o bob parth gwarchaedigion yn yr³⁹ ynys wedi y bla rhywnaethoeddynt a allei ddyfot⁴⁰ ar gof i'r etifedd wedi ei ryeni. E llynges hagen a ry welsynt yn ddeissyfyf, brenin Llychlyn bieuoedd⁴¹ a gyfarwyddassei Duw oe trugaredd i Fon i rhyddhau y bobl warchaedic gan yr anghyfaith⁴², canys galw rhywnaethoeddynt⁴³ ar eu harglwydd yn eu dioddefaint ac eu gofid⁴⁴ a Duw ac eu gwrandawis⁴⁵.

Ac wedi datcanu i'r Brenin trwy ieithydd pa ynys oedd, a phwy oedd eu harglwydd, pa anrheithiaw⁴⁶ a pha ymllynu, pwy yr ymllynwyr⁴⁷ cyt-ddoluriaw a oruc⁴⁸ a lliadiaw a dyneshau i'r tir a their llong, ar Ffreinc hagen yn ofnawe⁴⁹, fal gwragedd pan welsant hynny, a ymladdassant yn llurigawc ac eistedd ar eu meirch oc eu defod a cherddet tu a'r brenhin⁵⁰, a nifer y teirllong, ar brenin yn rhyfygus ae nifer a ymladdws yn eu herbyn wynteu⁵¹, a digwyddaw a oruc⁵² y Ffreinc, i ar eu⁵³ meirch fal firwyth y ffigys i ar y gwydd⁵⁴, rhei yn feirw, rhei yn frathedic o ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin ehun yn ddigyffro or cwrw y blaen i'r llong a frathws a saeth Hu⁵⁵ iarll Amwythie yn ei lygat, ac ynteu a ddigwyddws oe ochrwm i'r ddaear yn friwedie, ddieneit, i ar ei⁵⁶ farch arfawc dan ymfustiatw ar ei arfeu ac or damwein hwnnw ydd ymchwelws⁵⁷ y Ffreinc ar ffo, a rhoddi eu cefneu i ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin ae llynges a hwylyassant oddyna ymdeith⁵⁸, canys ef rhyddoethoedd⁵⁹ a gallu mawr ganthaw⁶⁰ i edrych ynys Prydein ac Iwerddon y rhei sydd oddieithyr y byt, megis i dyfot Fferil bot y Bryttanyet yn ddieithredic yn gwbyl or holl vyt⁶¹.

Ac wrth hynny Hu iarll Caer a'r Ffreinc eraill yn lawen o ymchweliat⁶² Magnus frenhin, a ddugant y ganthunt y

Gwyndyt ar eiddynt oll yn llwyr hyt⁶³ yng Cantref Rhos, rhac ofn dyfodiat Gruffudd awr pob awr⁶⁴, ac yna rhifwyt ysgrubyl pob perchennawc ae anrheith, ac oddyna eu hanneru ag ar hanner i cerddws⁶⁵ ef i Gaer.

Eno hagen hydd oeddynt⁶⁶ a bratwyr anudonol or Daenyssyeit a fredychessynt Ruffudd yn aros yr eddewidion a addawssei Hu uddunt, a cheith⁶⁷ o wyr a gwragedd o weission a morwynion, ac ynteu au talws uddunt hwy megis⁶⁸ fyddllawn i anffyddllawn, yn i cadarnhaei ddwywawl lunyaeth canys neu ryddaroedd iddaw ar ehang, cynnullaw holl wrachiot⁶⁹ mantach, crwm, cloff, unlygeidiawc, gormessawl, diallu, ac eu cynnyg iddunt yn pwyth eu⁷⁰ bratwriaeth; a phan welsant wynteu⁷¹ hynny, gillwng eu llynges a wnaethant a chyrchu y dyfynfor parth ac Iwerddon; y gwr a oedd yn gwledychu yn yr amser hwnnw a beris⁷² anafu rhei o naddunt⁷³, a thorri eu haelodeu, a dehol ereill yn ddybryt oe holl deyrnas.

Adventus Griffini Regis ex Hibernia.

Ac yn yr amser hwnnw nachaf⁷⁴ Ruffudd oe nottaedig ddefot yn dyfot o Iwerddon a y casaf yr holl wlat⁷⁵ yn ddiffeith, ac chiwdawt wedi rhyfynet⁷⁶ i le arall.

Oddyna ydd anfonws⁷⁷ cennadeu hyt ar yr Iarll Hu, ac i tangnefeddws⁷⁸ ac ef ac yn y cantref hwnnw i rhoddet teir tref iddaw ef yno.⁷⁹ Ac yno i dwg ei fuchedd flwyddynedd yn dlawt ofidus⁸⁰ gan obeithiaw wrth weledigaeth Duw rhagllaw.

Ac oddyna wedi cerddet blwyddynedd⁸¹ heibiau i cerddws⁸² i llys Henri frenhin⁸³ yr hwn a fu frenin nessaf⁸⁴ iw frawt, a chan hwnnw⁸⁵ i casaf ef rybuchet a charyat a chyfadnabot eiriawl, a chyfarwyf⁸⁶ erfyn escob Bangor, ag i rhoddes iddaw⁸⁷ gan dangnefedd a charyat Cantref Llleyn ac Eifionydd ac Ardudwy ac Arllechwedd ac wynt ac eu gwerin ac eu hanrheithiodd⁸⁸,

O LYVYR R. D.

O LYVYR R. D.

³⁸ Tywyllawdd.

³⁹ Gwarchaedigion yr.

⁴⁰ Ar y wnaethant allai ddwyn.

⁴¹ Honno a welasant hwy yn dyfod brenin Llychlyn pioedd hi. [iaith.

⁴² Warchaedig anghyf-

⁴³ A wnaethant.

⁴⁴ Ai gofid.

⁴⁵ Ai gwrandawodd.

⁴⁶ Oedd arglwydd pa anrhaith. [erlidwyr.

⁴⁷ Eriid a phwy oedd yr

⁴⁸ Wnaeth.

⁴⁹ Thynnu i'r tir awnaeth a their llong ar Ffreinc oedd yn ofnus.

⁵⁰ Yn eistedd ar i meirch

y deuant tu agat y brenin.

⁵¹ Rhyfygus a ymladdodd yn i herbyn hwythau.

⁵² Wnaeth.

⁵³ Oddiar i.

⁵⁴ Oddiar y ffigwydd.

⁵⁵ Huw.

⁵⁶ Oddiar i.

⁵⁷ Y dymchwelodd.

⁵⁸ Oddyn ymaith.

⁵⁹ A ddaethai.

⁶⁰ Gyt ag ef.

⁶¹ Yn gwbl ddieithra or holl fyd.

⁶² Huw iarll ar Ffreinc oedd lawen o ymchweliad.

⁶³ Oll hyd.

⁶⁴ O awr i awr.

⁶⁵ Y cerddodd.

⁶⁶ Yno hefyd yr oedd.

⁶⁷ Huw iddynt a llawer.

⁶⁸ Talodd iddynt megis.

⁶⁹ Ni ddarfu iddaw gyn-

null mor holl wragedd.

⁷⁰ Ai cynnyg iddynt yn

dal am i.

⁷¹ Hwylthau.

⁷² Barodd.

⁷³ Honynt.

⁷⁴ Yr oedd.

⁷⁵ I holl wlat.

⁷⁶ Mynedd.

⁷⁷ Yr anfonodd.

⁷⁸ Ar yr iarll Huw ac y

tangnefeddodd.

⁷⁹ Teirtref iddaw.

⁸⁰ Dug fuchedd dlawdun

flwyddyn ofidus.

⁸¹ Y flwyddyn.

⁸² Cerddodd.

⁸³ Frenhin Lloegyrr.

⁸⁴ Yn nesaf.

⁸⁵ A chyn hynny.

⁸⁶ Chydabod eiriawl a

chyfarwyddyd.

⁸⁷ I Dduw.

⁸⁸ Hanrheithiau.

ac yn y lle pan ymchwelws⁸⁹ Gruffudd or llys i dug eu Cyfannedd i'r gwladodd hynny, gan diolchw⁹⁰ i Dduw yr hwn a ddiyt⁹¹ y cywaethogion syberw og eu cadeir yr hwn a wna yr achanawc yn arberthawc⁹² yr hwn a ystwg ddyd ac ae drychawf.

Oddyna eissoes pob dryll i rhyddhaws⁹³ pob peth rhac Gruffudd, canys ei obeith oedd yn yr Arglwydd, a pheunydd i lithrynt attaw ereill o Ros ac eu han-reithiau ganthunt heb ganiat Iarlrl Caer, ac aulhau ei bobyl, ac yn y flwyddyn rhag wyneb i cerddws i Fon ae gwerin ganthaw, ag i gwledychws⁹⁴, ac oddyna i'r cymmydd ereill, ac fal hyn⁹⁵ i cafas trachafyn oe grym pob peth yng Gwynedd, megis i gwnaeth Maccabeus mab Matathias gynt yn yr Israel. A dwyn a wnaeth ei holl giwdawt o amrafael alltudedd y rhei a athoeddynt⁹⁶ i alludedd or ymlitfa a ddywedpwynt uchot, ac amlhau daodedd yng Gwynedd gan lewenydd, megys am wlat yr Israel ac eu⁹⁷ hymchweliat o geithiwet Babilon, a molest a gymyrth yr iarll ynddaw oe orescyn⁹⁸ y felly heb y ganyat.

*Henrici 1. mi. prosa indignantis Griff.
Pr. 2. as. Expeditiones ridiculas contra
Venedusque ad mur Castell.*

A phan gogleu⁹⁹ frenhin Lloegyr hynny rhyfeddu a orug¹ ag agori ei dryssor, a rhoddi treul ddidlawd i farchogion a phedyt, a dwyn ganthaw brenhin Ysgotland² ar Yscotieit a gwyr Deau, ag felly i doeth i gywaeth Gruffudd, a phebyllaw ym Mur Castell³. A Gruffudd ynteu o gynnefindra a brwydyr a luestws yn ei erbyn ynteu ym⁴ mrechiau Eryri Eiriawg, ac oddyna ymanfon ar brenin, ac ynteu⁵ trwy ysbeit dieuoedd⁶, a thangnefeddu. Ac oddyna ydd ymchwelws⁷ Henri frenhin i Loegyr, a Gruffudd iw gywaeth.

Ag eilweith wedi rhynnawd⁸ o amser i doeth Henri frenhin drachefyn a fluoedd mawr ganthaw⁹, a phebyllaw a orug¹⁰ yn yr un lle a ddywedpwynt uchot yn y mynydd i arfaethu diwreiddiau cywaeth Gruff.

O LYVIR R. D.

⁸⁹ Ymchwelodd.

⁹⁰ Roi diolch.

⁹¹ Ddarostwng.

⁹² Ansbyr o cadair ac a

ddyrcheff y rhai ufudd
achannawg arberthawg.

⁹³ Rhwyddys.

⁹⁴ Gwledychodd.

⁹⁵ Ac fal hynny.

⁹⁶ Ddoedynt.

⁹⁷ Ai.

⁹⁸ O achub i gywaeth ai
oresgyn.

⁹⁹ Glyb.

¹ Wnaeth.

² Yr Ysgotland.

³ Mur y Castell.

⁴ Luestodd yn i erbyn

ym.

⁵ Ac'or brenhin ag yntau.

⁶ Ennyd o ddyddiau.

⁷ Yr ymchwelodd.

⁸ Ennyd.

⁹ A llu mawr oedd gan-

thaw.

¹⁰ Wnaeth.

udd ae ddestryw¹¹, a lladd a difa ei giwdawt yngeneu y cleddyf. A phan glywynt hynny wedi cynnullaw llu i doeth Gruffudd yn ei erbyn oi nottaedic¹² ddefawd, a gossot eu anheddeu¹³ ae fileinllu ar gwragedd a'r meibion yn dyrysswech mynyddedd Eryri yn y lle ni ddioddefasant un perygl ac wrth hynny i'r ofubaws¹⁴ y brenhin digwyddaw¹⁵ yn llaw Ruffudd oe pydiaw pan ddisgynnei or mynydd, i cerddws drachefyn i Loegyr gan¹⁶ wneuthur tangnefedd ac ef. O wi! o Dduw¹⁷ y gynnifer gweith ydd arfaethassant ierll Caer gwrthwynebu i Ruffudd ac nys gallasant, ar gynnifer gweith gwyr Powys, ac nis gallasant, ar gynifer gweith gwyr Trahaiarn twyllwr, ag nis gallasant eissioes i ddwyn ar gwyblder.

A gwedi hynny i gwledychws Gruffudd¹⁸ llawer o flynyddedd yn hyrwydd gywaethoc gan arafwch a heddwch ac yn¹⁹ arfer o gymmydogaeth y brenhinedd nessaf iddaw yn gyfun, nit amgen Henri frenhin Lloegyr, a Mwrcath frenhin Iwerddon a brenhin nyssedd Denmarc, a honneit amlwg fu, ac yn y teyrnassoedd pell iwrthaw, ac yn y rhei agos²⁰ iddaw, ac oddyna i'r amlhaws pob cyfryw dda yng Gwynedd ac i dechreuassant y ciwdawtwyr adeilat eglwysseu ym mhob cyfeir ynddi, a heu coedydd ac eu²¹ plannu a gwneuthur perllanneu a garddeu, ag eu damgylchynu²², o gaeau a flossydd, a gwneuthur adeiladau murddin ac ymborth o ffrwytheu y ddaear²³ o ddefawt gwyr Rhufein.

A Gruffudd ynteu wnaeth eglwysseu mawr yn y llysssoedd²⁴ pennaf iddaw ehun, ac adeiladoedd y llysssoedd, a gwleddu²⁵ yn wastad yn anrhydeddus. Pa beth hefyd? echtywynnyn a wnei Wynedd yna²⁶ o eglwysseu calcheit²⁷ fal y ffurfafen or fyr²⁸ Llywiau y bobyl a wnei yng gwialen haearnawl gan wneuthur cyundeb²⁹ a thangnefedd ar teyrnassoedd nessaf iddaw ae feibion etwa yn weision ieueinc a ossodes ar y cantrefoedd eithaf iddaw i eu rhagfeddu ac i eu³⁰ cynnal mal mur angcyffroedig³¹ yn erbyn estrawn genedl-

O LYVIR R. D.

¹¹ A distryw.

¹² Arferedic.

¹³ Gosod i anhedu.

¹⁴ Ofnodd.

¹⁵ I ddigwydd.

¹⁶ Drachefyn gan.

¹⁷ A Duw.

¹⁸ Gwledychodd Ruffudd

¹⁹ Gan.

²⁰ A hynny fu amlwg yn

y teyrnassoedd pell oddi-

wrtho ac y rhai nesaf.

²¹ Ai.

²² Ai hamgylchynu.

²³ Ymborth a ffrwythau

i daear.

²⁴ Yn y lusoedd.

²⁵ I lusoedd a gwladau.

²⁶ Chwynychu a wnai

hefyd Wynedd.

²⁷ Calchedig.

²⁸ O ser.

²⁹ Cytundeb.

³⁰ I ragfeddu ac i.

³¹ O gyrff safed.

oedd a rhai angyfieith o darfei³² uddunt meddyliaw cyfodi o newydd yn ei erbyn, ar brenhinedd bychein eraill a gyrhynt ei lys ef ae amddiffyn, i gyrchu eigannorthwy, ae gynghor y gynnyfer gweith i gofuddyei estrawn genedl hwynt³³.

Opera Pietatis Griffini R.

Ac yn y diwedd³⁴ eissioes Gruffudd a hynaws³⁵ a cholli trem eu lygeit a oruc a rhoddi a oruc ynteu y ynni i³⁶ weithred-oedd y trugaredd, wedi meddyliaw o honaw enuill enw tragywyddol o filwriaeth, ef a arfaethws hefyd fynet³⁷ e hun i le dirgel ysgyfala i ddwyn buchedd ddwywawl, a thremygu ei holl Arglwyddiaeth fydwyl yn llwyr. Ac eissioes fal ydd oedd ei derfyn³⁸ i fynet or byt hwn yn nessau, galw ei feibion a oruc³⁹ a lluniaethu ei farwolaeth fal i gwnaeth y brenhin Ezechias weith arall, ac wrth hynny rhannu a oruc⁴⁰ ei holl dda ai gyfiawnder ynteu a bara yn oessoedd⁴¹. Ef a anfonws ugein swllt i eglwys Crist yn Nulun, yn y lle i ganet ac i magwyt, a chymmeint a hynny i holl eglwysseu penaf Iwerddon: ar gymmaint i eglwys Fynyw, ar gymmeint i fanachloc Caer, ar gymmeint i fanachloc Amwythie, a mwyr no hynny i eglwys Fangor, a deg swllt i Gaergybi

O LYVYR R. D.

³² Anghyfiawn a ddarfu. mewn rhan 'a waherddid
³³ Gofidiai estrawn gen-gantant; pan yw Ysgod-
eddoedd hwynt. — Gellir awg oedd yn rhagori ar
chwanegu at weithred-bawb yn y cyfarwod hwnw
oedd Gruffudd ab Cynan, o ganu pib; ac i ba un y
iddo ddiwygiaw brein-rhoddws Gruffudd ab Cyn-
ian a devodau prydydd-an y *Bib Aur*, yn arwydd
ion a cherddorion; ac o ei orchest yn pibianu,
yn ol y drevyn 'a lunics Y cyvreithiau 'a sevydled
ev drwy gyvraith y cyn-yno sydd etto yn paráu,
nallied eisteddvodau yn ac y maent y dydd hwn
Ngwynedd hyd yr oes-yn gyfarwyddid i gerdd-
oedd diweddar. Yn ei orion holl Gymru. Ni
ams r'ev hefyd y bu orcheisiodd Gruffudd ymyru
sedd ardderchawg yn am vrait ar y Deheu-
Nghaerwys; am ba un y barth, gan vod estronion
mae Robert Gruffudd yn wedi cael goresgyn dawd
crybwyll, gan wrthateb yno yn ei amser ev; ac
amryw bynciau, yn Nhr-nis gall chwaith tywysog-
aethawd G. Owain o blaid ion Deheubarth, drwy
vod Cadell yn hynav o gynnal y vath orseddau a
veibion Hywel Dda. Yn chyfarvodaau, holi braint
yr ystyr yma y mae ei yn Ngwynedd, mwyr nog
eiriau: — Dywedwch vod yr holes Gruffudd yn y
tywysawg Deheubarth yn Deheubarth, yn Lloeyr,
perieynnal gorseddau, mal neu yn yr Alban, o ba
yr ydych yn eu camenwi, wledydd cyrchasei amry-
ver braint i gerddorion eilion gerddorion i yr eis-
Cymru. Evely Gruffudd teddvod hono.
ab Cynan, brenhin Gwyn-
edd, a gynnaliodd eistedd-
vod at y cyfryw amean yn
Nghaerwys; i ba le y cyr-
chodd holl gerddorion
Cymru; a rhai hefyd o
Loeyr, ac o yr Alban,
pan y dirmygai y Cymry
ymarver a phibau, ac

ar gymmaint i Benmon, ar gymmaint i Gelynwaw, ar gymmaint i Enlli, ar gymmaint i Feifod, ar gymmeint i Llan Armon, ar gymmeint i Ddineirth, ac i lawer o eglwysseu pennadusaf⁴² ereill. A rhoddws ynteu i escob ac archdiacon offeiriaid ac urddelion, ac awthrawon⁴³ ac i achangog-
yon cristiawn y daeodd hynny a gymmyn-
af⁴⁴ fi i amddeffyn yr Ysbryd Glan yr hwn
a wyr pob peth ac ae hatwen.

Wrth ei ddiwedd ynteu i doethant y gwyr mwyafr a doethaf or holl gywaeth, Dafydd escob Bangor, Symeon archdiacon gwr addfed o oed a doethineb, prior manachloc Caer, a llawer o offeirieic ac yscollheigion yn iraw ei gorph⁴⁵ ac olew cyssgreddic herwydd gorchymmyn Iago Ebostol.

Ei feibion hefyd a oedd yno ym plith hynny, ac ynteu yn eu bendigaw wy ac yn dywedyd, pa ryw wyr fyddynt rhagllaw megis Iago Padriarch yn bendigaw ei feibion gynt yn yr Aipht. A gorchymmyn a oruc uddunt⁴⁶ bot yn wrawl a gwrthwynebu yn wychyr eu gelynnion ar ei gyffelybrwydd⁴⁷ ynteu yn ei ddiwedd-ddyddieu. Yno hefyd ydd oedd Angharat frenhines ei wreic briawt ynteu ac iddi i rhoddws ynteu hanner ei dda a dwy randir, a phorthloedd Abermenei. Eno ydd oedd-
ynt ei ferchet a rhai oi neieint⁴⁸ ac i bawb or rhei hynny hefyd i rhoddws⁴⁹ rhan or eiddau yn ymborth uddunt wedi ei ddydd ef, Cymry a Gwyddyl a gwyr Denmarc ynteu⁵⁰ a ddrygyferthassant⁵¹ o ddigwyddedigaeth Gruffudd frenin fegis cwynfon yr Iuddewon am Ioswe fab Nun.

Dwy vlyned⁵² a phedwar ugeint oedd Ruffudd, ac yna i bu farw, ac ym Mangor⁵³ i claddwyt y mewn yscrin⁵⁴ yn y parth asswy ir allawr fawr yn yr eglwys. A gweddiwn ninneuhyt pan orffwysso ei eneit ynteu yn yr un peth, nit amgen yn Nuw, y gyf a brenhinedd da ereill yn oes oessoedd⁵⁵.

AMEN.

Examinat. ad exemplar. Plaswardense, transcrip. per Edw. Thelwall, Armiger. Ann. Don. 1574. It. exam. ad Codicum Guil. Owen, Arm. de Porkington, Britannice Brogentyn.

O LYVYR R. D.

⁴² Pennaf.	⁵⁰ Hwytbau.
⁴³ Urddolion athrawon.	⁵¹ Ddrycerfaethasant.
⁴⁴ Daeodd a gymynnaf.	⁵² Flwydd.
⁴⁵ Gorff ef.	⁵³ Yn eglwys Bangor.
⁴⁶ Rhagllaw a gorchymyn	⁵⁴ O fewn ysgrin.
a wnaeth iddynt.	⁵⁵ Ynghyd ag eneidiau
⁴⁷ Gyffelyb.	brenhinoedd da ereill yn
⁴⁸ Rhai naiaint.	oes oessoedd.
⁴⁹ Hynny i rhoddws.	

*¶ Dalier sylw: Nid yw yr Hanes ddim wedi ei rannu yn bennodau; ac nid oes chwaith gymmwyss-
iadau Lladin y pennodau, yn Llyvyr y parchedig
Richard Davies.*

PARTHAU CYMRU.

LLYMA y modd i mesurwyd¹ ac i rhanwyd Cantrewydd a Chymydau holl Gymru, yn amser Llywelyn ab Grufudd y Tywysawg diweddav o'r Cymry. Tair talaith a fu yn Nghymru; un yn Aberfraw yn Môn; a'r ail yn Nineswr² yn Neheubarth; a'r drydedd³ yn Mathraval, yn Mhowys; ac wrth Aberfraw i rhoed xv. Cantref Gwynedd, nid amgen.

Cantrewydd Gwynedd a'i Chymydau.

Môn.

1. CANTREV Aberfraw.

Cwmwd Llivon.

Malldraeth

Cemmaes.⁴

Talebolion.

Y Twr Celyn.

2. Cantref Rhosyr.

Tindaethwy.

Menai.

Caer yn Arfon.

1. Cantref Aber.

y Llechwedd Uchav.

y Llechwedd Isav.

Nant Conwy.

2. Cantref Arvon.

Uwch Gwyrvai.

Is Gwyrvai.

3. Cantref Dunodig.

Ardudwy.

Eivionydd.

4. Cantref Llyn.

Maen.⁵

Finllaen.⁶

Caelogion.⁷

Meirionydd.

Cantref Meirion.

Tal y bont.

Pennal.

Ystum anner.⁸

Cantref Arwystli.

Uwch Coed.

Is Coed.

Gwarareinion.⁹

Cantref Penllyn.

Uwch Meloch.

Is Meloch.

Mignaint.

Y Berveddwlad

Cantref Ystrad.¹⁰

Uwch Aled.

Is Aled.

Cantref Rhuvoniog.¹¹

Hiraethog.

Cevn Meirch.¹²

Cantref Rhos.

Uwch Dulas.

Is Dulas.

y Creuddyn.

Cantref Dyfryn Clwyd.

Cwmwd y Golygion.¹³

Llanerch.¹⁴

Rhuthyn.¹⁵

Cantref Tregeingyl.

Cwnsalit.¹⁶

Prystatyn.

Rhuddlan.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono, xv.

Cantref. a xxxviii.¹⁷ o Gymydau.

Ac wrth Dalaeth Mathraval i rhoed y Cantrewydd a'r Cymydau sydd yn canlyn.

Powys Vadawc.

Cantref Barwn.

Cwmwd y Dinmael.

Edeyrnion.

Glyn Dyfdrwy.

Cantref y Rhiw.

Cwmwd Ial.

Ystrad Alun:

yr Hôb.¹⁸

¹ Rhanwyd ac i mesurwyd, ac i rhivwyd.

² Yn Mathraval.

³ Yn Nineswr.

⁴ Yn Ll. H. Y. Cantref yw Cemais, yn Cynwys C. Talybolion, a Twrcelyn.

⁵ Cymyrtmaen.

⁶ Tinllaen.

⁷ Gafalogion, y Canologion.

⁸ Ystymofir. Ystymaner.

⁹ Gwerthrynion.

¹⁰ Rhyvoniawg.

¹¹ Ystrad.

¹² Crymeirch.

¹³ Coleion, Coelogion,

Colyan.

¹⁴ Llan Arch, Llannarth.

¹⁵ Ruthyn; hevyd Cwmwd Dogveilin.

¹⁶ Cwnsyllt.

¹⁷ xxxix.

¹⁸ Yr Hoben.

- Cantrev** Uwch Nant.
Merford.
Maelor Gymraeg.
Maelor Saesneg.¹⁹
- Cantrev** Trevred.
Croes Vain.²⁰
Trev y Waur.
Croes Oswa.²¹
- Cantrev** Rhaiadyr.
Mochnant Is Raiadyr.
Cynllaith.
Nanthudwy.

Hevyd o vewn Powys Vadawg i rhoed swydd y Drevwen gynt: ac felly y dyl yd etto.

*Powys Wenwynwy.*²²

- Cantrev y Vurnwy.**²³
Mochnant Uwch Rhaiadyr.
Mechain Is Coed
Llanerch Hudol.
- Cantref** Ystrad.²⁴
Deuddwr.
Gorddwr Isaf.
Ystrad Marchell
- Cantrev** Llyswynav.
Caer Einion.
Mechain Uwch Coed
- Cantrev** Cedewain.
Cynan.²⁵
Cyveiliog.²⁶
Mawddwy.²⁷

Rhwng Gwy a Hwren.

- Cantrev** Maellenydd.²⁸
Ceri.²⁹
Swydd Grev.³⁰
Rhiwlallt.³¹
Glyn Ieithon.³²
- Cantrev** Elvael.
Uwch Mynydd.³³
Is Mynydd.
Llech Ddyvnog.³⁴
- Cantrev y Clawdd.**
Teveidiat.³⁵
Swyddinogion.³⁶
Penallt.³⁷
- Cantrev** Buellt.
Swydd y Van.³⁸

¹⁹ Seisnig.
²⁰ Faen.
²¹ Trefywen, Trevowain,
Lib. Herg. Trefwen.
²² Wenwynwyn.
²³ Vyrnwy.
²⁴ Ystlllys.
²⁵ Uwch Hanes, ac Is
Hanes.
²⁶ Hawren.
²⁷ Cantrev Cynan C.
Cyveiliawg C. Mawddwy.
O. L. H. Y.—Ac velly y
cad yn y Dalaeth hon xiv.
cantrev; ac yn y cantrev.
ydd hynny i mae xl.
Cwmwd.
²⁸ Melienydd.
²⁹ Allan mewn Ll. ereill.
³⁰ Fuddugre, Swydd
Ddygre.
³¹ Rhiwlallt, Traillallt.
³² Swydd Dineithon.
³³ C. Elvael Uwchmyn-
ydd. C. Elfael Ismynydd.
³⁴ Dyvynawg.
³⁵ Dyfryn Tyveidiad.
³⁶ Swydhynogion.
³⁷ Penwellt.
³⁸ Dinan, y wain.

- Cantrev** Swydd Drevlys.
Is Irwon.³⁹

Ac velly i cad yn y dalaeth, bedwar cantrev ar Ddeg; ac yn y cantrevydd i mae deugain cwmwd.

Ac wrth Dalaeth Dinevwr i rhoed y Cantrefydd llyn.

- Cantref** Penwedig.
Geneu y Glyn.
Pervedd.
Creuddyn.

- Cantrev** Canawl.
Mevenydd.
Anhunaw.⁴⁰
Penardd.⁴¹

- Cantrev** Castell.⁴
Caerwedros.

- Cantrev** Hirwen.⁴³
Gwinionydd.
Is Coed.

Caerfyrddin.

- Cantref** Ffyniog.
Hirvryn.
Pervedd.
Is Cynnen.⁴⁴

- Cantrev y Geiniog.**⁴⁵
Gwyr.
Cydweli.
Carnwyllon.⁴⁶

- Cantrev** Bychan.
Mallaen.
Caeo.⁴⁷
Maenor Deilo.⁴⁸

- Cantrev** Mawr.
Certhiniog.⁴⁹
Mab Elvyw.⁵⁰
Mab Uchtryd.⁵¹
Widigada.

Brecheiniog.

- Cantrev** Selyv.
Selyv.
Tirhaiarn.⁵²
Canawl.⁵³
Talgarth.
Ystrad Yw Uchaf.
Eglwys Iail.⁵⁴

- Cantrev** Mawr.
Tir Rawf.⁵⁵
Lliwel.⁵⁶

³⁹ Irron.
⁴⁰ Anhinog
⁴¹ Penuth.
⁴² Cantrevwynion, Wyn-
ion.—Mal hyn yn Ll. H.
Y. Cantrev Cadell Cwm-
wd Mabwnion C. Caerwed-
ros C. Gwinionydd.
⁴³ Seirwen.
⁴⁴ Iskenen.
⁴⁵ Cantrev Eginog. [ion.
⁴⁶ Carnwallan, Carnwyll-
Caer.
⁴⁷ Deivi.
⁴⁸ Cethinog
⁴⁹ Elvyllh.
⁵⁰ Ychdryd.
⁵¹ Trahaiarn.
⁵² Cantrev Canawl, Cwm-
wd Talgarth, C. Ystrad
yw, C. Eglwys Iail.
⁵³ C. Ystrad yw isaf.
⁵⁴ Ralph.
⁵⁵ Cantrev Lliwel, C. Tir
Rawlf, C. Lliwel, C. Crug
Hywel.

Morganwg.

- Cantrev Gro Nedd.⁵⁷
rhwng Nedd ac Avan.
Tir yr Hwndrwd.⁵⁸
Tir yr Iarll.⁵⁹
Glyn Ogwr.⁶⁰
Cantrev Pen y Nen.⁶¹
y Van.⁶²
Maenor Rhuthyn.⁶³
Meisgyn.
Glyn Rhoddu.⁶⁴
Cantrev Brenhinawl.
Cibwr.⁶⁵
Seinghenydd.⁶⁶
Uwch Cayach.⁶⁷
Is Cayach.
Cantrev Gwaunllwg.⁶⁸
yr Haidd.
Canawl.
Eithias Elogion.⁶⁹
y Mynydd.⁷⁰

Gwent.

- Cantrev Gwent Uwch Coed.
Mynwy.⁷¹
Isroed.
Llevenydd.⁷²
Trev y Grug.
Cantrev Iscoeil.⁷³
Bryn Buga.⁷⁴
Uwchcoed.
y Teirtrev.
Erging.⁷⁵
Bach.⁷⁶

Santrev Cochion yw y seithfed Cantrev o Vorganwg, a hwnw a vesurwyd, o Vynwy hyd yn Mhont Caerloeuw; neu

cantrev Coch yn y Ddena, hyd Gaerloeuw.

Dyfed.

- Cantrev Emlyn.
Uwch Cuch.
Is Cuch.
Evellythyr.⁷⁷
Cantrev Arberth.
Penrhyn ar Elan.⁷⁸
Escyrogev.⁷⁹
Talacharn.
Cantrev Daugleddyv.
Amgoed.
Pennant.
y Velvre.⁸⁰
Cantrev y Coed.
Llanhuadain.⁸¹
Castell Gwis.
Cantrev Penvro.
y Coed.⁸²
Cantrev Rhos.
Hwlfordd.
Castell Gwa'chmai.
y Garn.
Cantrev Pebidiog.
Mynyw.⁸³
Pencaer.
Cantrev Cemmaes.⁸⁴
Cwmwd Uwch Nyver.⁸⁵
Is Nyver.
Trevdraeth.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono chwech cantrev ar hugain; ac yn y Cantrevydd hyn y mae lxxxviii o Gymydau. Ac felly tervyna henwau a rhanau y Gymydau a'r Cantrevydd yn holl Gymru i gyd Ac velly mae yn y Llyvyr Coch yn Hergest.

PARTHAU CYMRU.

Cantrev Tegeingyl.

- CWMWD Cwmseled.
Prestan.
Rhuddlan.

Cantrev Dyffryn Clwyd. 2.

- Colian.
Llannerch.
Ystrad.

Cantrev Rhyvoniawg. 3.

- Ruthyn.
Uch Aleth.
Is Aleth.

⁵⁷ Cronarth.
⁵⁸ Rhwng Nedd a Thawy.
⁵⁹ Cwmwd arall yw hwn yn Ll. H. Y.
⁶⁰ Y Coetty.
⁶¹ Maenawr Ogwr, Maen-
⁶² Glynogwr.
⁶³ Penychen.
⁶⁴ Maenor Dal y Vann.
⁶⁵ Rhythun.
⁶⁶ Rhoddu, Rhoddu.
⁶⁷ Cibwrn.
⁶⁸ Saint Henydd.
⁶⁹ Caerach.
⁷⁰ Gwentllwch.
⁷¹ Eithav Edlygion, Ed-
lygion, Fdlygion.
⁷² Allan yn Ll. H. Y.
⁷³ Y Mynydd, Uwch
Mynydd.
⁷⁴ Llevnydd, Llevynydd.
⁷⁵ Iscoeil Gwent.
⁷⁶ Brynbygaf.
⁷⁷ Erging ac Ewas.
⁷⁸ Allan yn Ll. H. Y.

⁷⁹ Elved, Llefethyr.
⁸⁰ Ar Deivi, ar Elyas.
⁸¹ Esterolef.
⁸² Evelore.
⁸³ Llanhaden.
⁸⁴ Cwmwd Coed yr Hav,
C. Maenor Byr, Caldey yw
Ymys Pyr, o'r Pyr hwnw
i cavas Castell Maenawr
Pyr ei henw, C. Penvro.
⁸⁵ Cwmwd. (Cantrev)
Miniw; Cwmwd (Can-
tre) Pencaer, Cantrev
Pebidiog.
⁸⁶ Cemmasa'i Chantrev
Never.

Cantrev Rhos. 4.

Uch Dulas.
Is Dulas.
y Creuddyn.

Môn. 5.

Llanfaes.
Cemmais.
Talebolion.
Aberfraw.
Penrhos.
Rhosyr.

Cantrev Arllechwedd. 6.

Trevriw.
Aber.

Cantrev Arvon. 7.

Uch Conwy.
Is Conwy.

Cantrev Dinodwn. 8

Privnot.
Ardudwy.

Cantrev Llyn.

Dinmael.
Is Clogyon.
Cuandiman.¹

Cantrev Meirionydd.

Estumanner.
Tal y Bont.

Cantrev

Cyvelawch.
Maden.

Cantrev Eryri.

Uch Meloch.
Is Meloch.

Cantrev.

Llangonwy.
Dinmael.
Glyndyfrdwy.
Swmp Cantrewydd.
Gwynedd xv.
A swmp ei Chymydau
xxxvi.

*Powys.**Powys Vadawc.**Cantrev.*

Iail.
Ystrad Alun.
yr Hôp.

Cantrev.

Berford.
Uncuan.²
Croes Oswallt.
y Treuddyn.

¹ Ctandiman.² Uchnant.*Cantrev.*

Nant Odyn.
Cevn Blaidd.
Uch Rhaiadyr.

*Powys Wenwynwyn.**Cantrev.*

Is Rhaiadyr.
Deuddwyr.
Llannerch Hudwl.

Cantrev.

Ystrad Marchell.
Mechain.
Caereinion.

Cantrev.

Uch Affes.
Is Affes.

Cantrev.

Uchcoet.
Is coet.
Swmp Cantrewydd Powys.
viii.

*Swmp y Cymydau. xxi**Maellienydd.**Cantrev*

eri.

*Gwerth ryniaw**Cantrev.*

Swydd Fuddugre.
Swydd Ieithon.
Llythyvwr.

*Buellt.**Cantrev.*

Cymwd, Pen Vuellt.
Swyddinan.

Cantrev.

Trevlys.
Is Iivon.

*Elwael.**Cantrev.*

Uch Mynydd.
Is Mynydd.

*Brecheiniog.**Cantrev.*

Brwynllys.
Talgarth.

Cantrev Tewdos.

Dyfryn Hodni.
Llywel.
Iir Rawf.

Cantrev Ida.

Ystrad Yw.

Cymwd Crug Llywel.
Euas.
Ystrad Tywi.
Cantrev Bychan.
Hirvryn.
Pervedd.
Is Cennen.
Cantrev Eginawg.
Cydweli.
Carn y Williawn.
Gwyr.
Cantrev Mawr.
Mallaen.
Caeaw.
Maenawr Deilaw.
Cetheiniawg.
Mab Elvyw.
Mab Utryd.
Widigada.
Ceredigion.
Cantrev Gwarthaw.
Genau y Glyn.
Pervedd.
Creuddyn.
Cantrev Mabwyniawn.
Mevenydd.
Anhuiawg.
Pennardd.
Cantrev Caer Wedros.
Winionydd.
Iscoed.
Emlyn.
Cantrev.
Cymwd Uch Cuch.
Is Cuch.
Cantrev Warthaw.
Cantrev Dyved.
Cymwd Elvod.
Derllys.
Penryn.
Estylrwyv.
Talacharn.
Amgoed.
Peliniawg.
y Velvre.
Dau Gledlyv.
Cantrev.
Llanhuadain.
Castell Hu.
Penvro.
Cantrev.
Coet Raff.
Maenor Birr.
Penvro.

Pebidianwg.
Cantrev.
Pencaer
Mynyw.
Rhos.
Cantrev.
Hawlfordd.
Castell Gwalchmai.
Morganwg.¹
Cantrev Gorvynydd.
Cymwd rhwng Nedd a Thawy.
Tir yr Hwndrwd.
Rhwng Nedd ac Avyn.
y Coetty:

¹ Saith Cantrev Morgan6c oc e C6ta civar6it.

G6ibeted pobyl Breteinieid, pani6 seith Cantrev essit e Morgan6c, eni argl6itiaeth ai escobaeth.

E cintav i6 e Cantrev Bichan; er ail Cantrev i6 Gwir a Ched6eli; tridet i6 Gor6onit; ped6erit i6 Cantrev Penuchen; pummed i6 G6aenll6c ac Edeligion; e 6eched Cantrev i6 G6ent-is-coed; e seithved Cantrev i6 G6ent-uch-coed, Estrad E6, ac Euas: er rai a el6id en d6i la6es Gwentuchcoed; ac hevid Erging ac Anergung, mal e mae e c6bil tervineu en Llevir Teilo.

Pan etoet Edgar vrenhin en Lloegir, a He6el Da vab Cadell de6isa6c D6eubarth Cimru: sev oet heni e dridet dalaeth, et oet i Vorgan Hen oll Vorgan6c en tangnevetus, hit pan geisiot He6el Da i dreisia6 am Estred E6 ac Euas.

Pan glebu Edgar heni, ev a devenoet ato Ae6el Da, a Morgan Hen, ac E6ein e vab hit ei lys ev in Llundain. Ac ev a 6rande6is estir er emrison a oet retint. Sev a dervin6it, tr6i givreithla6n varn i lis, a pani6 He6el Da a dreisiot en andledus, tr6i gam6et, Morgan Hen, ac E6ein e vab; ac am heni divreinia6 He6el Da a orugant o Estrad E6 ac Euas en dragi6it.

Ac en ol heni Edgar vrenin a ganiataot, ac a roes i E6ein vab Morgant Hen, Estrad E6 ac Euas, o ve6n escobaeth Llandav, a chadarn6u heni tr6i 6eithredot ito, ac i6 etivetion vith, o getfinedigaeth a thestiol-aeth holl archescib, escib, ieirll, a bar6n-ieid Lloegir a Chymru, dan roi eu melltith ir neb a divreinia6i blwiv Teilo, ac argl6id iaeth Morgan6c or g6ledit hin: a hevid bendigedic vai ae cad6ai mal i delai en dragi6it.

Ar goeithred a 6naeth Edgar ar hin en tresordi Llandav i mae engcad6.

Cynawd Tir yr Iarll.
Maenawr Glynogwr.
Cantrev Penychen.

Cymwd Meisgyn.
Glyn Rhoddni.
Tal y Van.
Rhuthyn.
Cantrev Breiniawl.
Is Caeth.
Uch Caeth.
Cantrev Gwaanllug.
Cibwr.

Cymwd yr Haidd.
Y Drev Bervedd.
Edelygion.
Eithav.
y Mynydd.
Iscoed Gwent.
Iscoed.
Lle Mynydd.
Cantrev Gwent Uch Coed.
Trev Grug.
Uch Coed.
Felly Tervyna

HENWAU PLWYVAU CYMRU

Bellach soniwn am y Tair swydd ar âdeg
yn holl Gymru, a'u Trevydd, Dinasodd,
Cymydau, a'u heglwysydd Plwyv.

SWYDD VON.

Cwmwd Malliraceth.

- 1 Llangadwaladyr.
- 2 Aberfraw.
- 3 P. Feirian.
- 4 Llan Trevdraeth
- 5 Llan Gwyven.
- 6 Llan Gristiolus.
- 7 Llan Geinwen.
- 8 Llan Hen Eglwys.

Cwmwd Menai

- 9 Llanddwyn.
- 10 Mio borth.
- 11 Llangeinwen.
- 12 Llangafo.
- 13 Llanidan.
- 14 Llan Edwen.
- 15 Llan Ddeinioel y Bloeg.
- 16 Plwyv Gredivel.

Yn Mhen Mynydd; ac yn hwnw ydd
oedd brivlys Owain ab Maredudd ab
Tudur Vychan o Von, hendad y Brenin
Harri y Seithved; ac yno y mae Llys
Bennynydd.

- 17 Llan Finan.
- 18 Llanvihangel Ysgeifog.
- 19 Llangevni.
- 20 Trev Gayan. Ac i mae Amlawdd
Gwmwd Menai yn Ynys Gybi.
- 21 Llanvaen yn Nglyn Rhos.
- 22 Llanvair.

Cwmwd Llŷon.

- 23 Llan Gwyllog.
- 24 Llan Drygan.
- 25 Llech Gynarwy.
- 26 Llan y Tisaint.

- 27 Bod Edeyrn.
- 28 Llan Llŷbio.
- 29 Llanvair yn Neubwl.
- 30 Llanvihangel yn Nhywyn.
- 31 Llan Maclog.
- 32 Llechylched.
- 33 Llan Beulan.
- 34 Trev Walchmai.
- 35 Bodwrog.

Cwmwd Taleboion.

- 36 Caer Gybi.
- 37 Llan Babo.
- 38 Llan Vwrog.
- 39 Llan Vachraith.
- 40 Llan Vaethlu.
- 41 Llan Rhuddlad.
- 42 Llan Flewyn.
- 43 Llan Vugail.
- 44 Llan y Ddeusant
- 45 Llanvair yn Nghornwv.
- 46 Llan Rhwydys.
- 47 Llan Vechell.
- 48 Llan Badrig.

Cwmwd Twr celyn.

- 49 Llan Eleth¹ Vrenin.
- 50 Llan Elian.
- 51 Rhos Beirio.
- 52 Llawn Llwyvo
- 53 P. Dyvrydog.
- 54 Coed Dane.²
- 55 Tal y Llyn.
- 56 Llanvihangel Trev y Bardd;
- 57 Llanvihangel yn Mhen-Rhos.
- 58 Llan Allgo.
- 59 Llan Eigrad.

Cwmwd Tindaethwy.

- 60 Llanvair yn Mathavarn Eithav.
- 61 Llan Teystyr.

¹ Elaeth.

² Coed Ane.

- 62 Llan Ddyvnan.
  - 63 P. y Pentraeth.
  - 64 Llan Sadwrn.
  - 65 Llanddona.
  - 66 Llanvihangel Glyn Sulwch.
  - 67 Llan Iestin.
  - 68 Llanseirioel.
  - 69 Llan y Saint.
  - 70 St. Catrin.
  - 71 Llandegvan: ac yn y Plwyf hwnw i mae y Dref Swydd a elwir y Byw Mares; ac yno i mae Dinas Marchnad bob Dyw Sadwrn.
  - 72 Llan Vair yn Mhwl Gwinbill.
  - 73 Llan Dysilio.
- Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae o Blwyfau Driugain a Deg.

SWYDD GAER YN AIFON.

- 1 Llan Gynvran.
  - 2 Llan Gwstennyn.
  - 3 Llan Gyfin.
  - 4 P. yr Eglwys Rhos.
  - 5 Llan Dudno uwch Conwy.
  - 6 Llan Vair o Aber Conwy: ac yno i mae Marchnad.
  - 7 Caer Rhun.
  - 8 Llan Bedyr y Cennin.
  - 9 Llan Ddwy Gyfylchi.¹
  - 10 Llan Vair Vechan.
  - 11 Abergwyngregyn.
  - 12 Llan Llechid.
  - 13 Llan Ddygai: ac yn y Plwyf hwnw y mae y Penrhyn; Gwreiddyn bonedd-igeiddrwydd Cymru.
  - 14 Bangor Vawr yn Ngwynedd.
  - 15 Llan Gedol.
  - 16 Llan Beris.
  - 17 Llan Ddeiniolen.
  - 18 Llanvihangel yn Ryg.
  - 19 Llan Vair is Caer.
  - 20 Llan Beblie: ac yn y Plwyf hwnw i mae Trev Gaer yn Arvon, a marchnad ynddi bob Sadwrn.
  - 21 Bettws Garmon, yn Nhal y Llech.
  - 22 Llan Wnda.
  - 23 Llan Vaglan.
  - 24 Llan Dwrog.
  - 25 Llan Llyvni.
  - 26 Llan Cylynog yn Aifon.
- Cwmwd Eivionydd.*
- 27 Plwyf Aelhaiarn.
  - 28 Bedd Gelert.
  - 29 Llanvihangel y Pennant.
  - 30 Penmorva.
  - 31 Dol Benmaen.
  - 32 Cruccaith.
  - 33 Llan Gynhaiarn.

- 34 Trevlys.
- 35 Llan Ystumdwy.
- 36 Llanarmon.
- 37 Llan Gybi.

Tri Chwmwd Lley.

- 38 Abererch, ereill ai geilw Llan Gawrda.
- 39 Carn Guvch.
- 40 P. y Pistyll.
- 41 Neryn.
- 42 Llan Edeyn.
- 43 Llan Geirio.
- 44 P. Tudwe iog.
- 45 P. y Rhiw.
- 46 Llan y Pedwrsaint.
- 47 Penllech.
- 48 Llan Iestin.
- 49 Llan Gian.
- 50 Llan Egingon Vrenin.
- 51 Llan Bedrog.
- 52 Llanvihangel.
- 53 Pen Rhos.
- 54 Llan Vair yn Lley.
- 55 Bodvayarn.
- 56 Meldeyrn.
- 57 Bryn Croes.
- 58 Llan Gwynoedl.
- 59 Bod Vrenin.
- 60 Aber Daron.
- 61 P. Denio, yn yr hwn i mae Trev Bwl Heli.
- 62 P. Vaelrys.
- 63 Llan Dudwen.
- 64 Bod Wnnog.

Cwmwd Nant Conwy.

- 65 Pen Machno.
- 66 Dolwyddelen.
- 67 Llanvihangel y Bettws
- 68 Llan Rhychwyn.
- 69 Trevriw.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae triugain ac wyth o Blwyfau.

SWYDD VEIRIONYDD.

Cwmwd Arddudwy.

- 1 Festiniog.
- 2 Llanvrothen.
- 3 Maen Twrog.
- 4 Llan Deccwyn.
- 5 Llanvihangel y Traethau.
- 6 Llan Danwg.
- 7 Llan Vair.
- 8 Llan Bedyr.
- 9 Llan Enddwy.¹
- 10 Llan Ddwywau.
- 11 Llan Aber.
- 12 Llan Uldud.⁶
- 13 Trawsvynydd.

¹ Ddygyfylchi.

¹ Enddwyn.

⁶ Eltyd.

Cwmwd Tal y Bont ar Ddysyni.

- 14 Llan Vachraith.
- 15 Ysppyty Gwanas.
- 16 Dolgellau.
- 17 Llan Gelynin.
- 18 Llan Egryn.

Cwmwd Ystum Anner.

- 19 Llanvihangel y Pennant.
- 20 Tal y llyn.
- 21 Tywyn Meirionydd.
- 22 Pennal.

Cwmwd Mawddwy.

- 23 Mallwyd.
- 24 Llan yn Mawddwy.

Cwmwd Penllyn.

- 25 Llan-uwch-Llyn.
- 26 Llan Gywair.
- 27 Llan-y-Cil.
- 28 Llanvor yn Mhenllyn
- 29 Llan Ddervel.

Cwmwd Edeyrnion.

- 30 Llandrillo.
- 31 Llan Gar.
- 32 Corwen.
- 33 Llan Silyn.
- 34 Llansanfraidd yn Nglyn Nyvrdwy.
- 35 Gwyddelwern.
- 36 Aelhaiarn.
- 37 Bettws Gweirvyl Goch.
- 38 Llanvihangel Llyn Myvyr.¹

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae 37 o blwyvau.

SWYDD DDINBYCH.

- 1 Trev Ddinbych: ac yno mae March-
nad bob Merchyr.
- 2 Llan Ddyvnoc.
- 3 Nant Glyn.
- 4 Henllan.
- 5 .....
- 6 Llangwm Ddinmael.
- 7 Ceryg y Druidion.
- 8 Ysbytty Ieuan.
- 9 Llanrwst.
- 10 Llan Ddaged.
- 11 Eglwys Vach.
- 12 Llan Drillo.
- 13 Llan Elian.
- 14 Llansanfraidd.
- 15 Y Bettws.
- 16 Llan Ddulas.
- 17 Rhuddlan.
- 18 Abergelau.
- 19 Llan Sain Sior.
- 20 Llan Nevydd.
- 21 Llan Vair Talhaiarn
- 22 Llan Gernyw.

¹ Glyn y Myvyr.

- 23 Gwytherin: ac yno i mae Monwent y
Santes; ac yn y vonwent hono i mael
Capel Gwenvrewi; ac yn y Capel
hwnw i mae ei bedd hi, lle i cladd-
wyd y Santes vendigaid.
- 24 Llansannan.

Cantref Dyfryn Clwyd.

- 25 Llan Ynys.
- 26 Llan Gyfylliog.
- 27 Trillo Caenog.
- 28 Y Dderwen Anial.
- 29 Llan Elidan.
- 30 Llan Vair yn Nyfryn Clwyd.
- 31 Y Venechdid.
- 32 Llan Vwrog.
- 33 Rhuthyn: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Llun.
- 34 Llan Bedyr.
- 35 Llan Gynhafal.
- 36 Llan Hychan.
- 37 Llan Gwyven.
- 38 Llan Dyrnog.

Cwmwd Ial.

- 39 Llan Verrys.
- 40 Llan Armon.
- 41 Llan Degla.
- 42 Bryn Eglwys.
- 43 Llan Dysilio.

Cwmwd Swydd y Waun.

- 44 Llangollen.
- 45 Llan Vair o'r Waun isaf.
- 46 Llansanfraidd y Glyn.
- 47 Llan Armon Mynydd mawr.
- 48 Llan Rhaiadyr ym Mochnant.
- 49 Llan Gedwyn.
- 50 Llan Silyn Cynllaith.
- 51 Llan Gadwaladyr.

Cwmwd Maelor Gymraeg.

- 52 Rhiw Vabon.
- 53 Y Bistog.
- 54 Y Marchwial.
- 55 Gwrecsam: ac yna i mae marchnad
bob Diviau.
- 56 Y Gresfordd.
- 57 Yr Holt.

Tervyn ar y Swydd hono: ac i mae
ynddi ddau ar bymtheg a deugain o
blwyvau.

SWYDD Y FLINT.

- 1 Llan Elwy.
- 2 Rhuddlan.
- 3 Y Ddiserth
- 4 Gallt Melydyr.
- 5 Hasa.
- 6 Y Chwithfordd.
- 7 Rhiw Lownwyd.
- 8 Gwaun Esgar.

- 9 Din Meirchion.
- 10 Bodfari.
- 11 Caerwys.
- 12 Ysgeiviog.
- 13 Nannerch.
- 14 Cil Cein.
- 15 Trev Fynon.
- 16 Helygen.
- 17 Flint.
- 18 Llan Eurgain.
- 19 Penarlag.

Cwmwd Ystrad Alun.

- 20 Y Wyddgrug.
- 21 Y Nercwys.
- 22 Y Treuddyn.

Cwmwd yr Hob.

- 23 Plwyv Cyngar.

Cwmwd Maelor Saesneg.

- 24 Plwyv Bangor.
- 25 Y Gwrddymp.
- 26 Hangmer.
- 27 P. Wrtyn Vadoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae saith ar hugain o blwyvau.

SWYDD DREFALDWIN.

Cwmwd Cyveiliog.

- 1 Machynllaith: ac yno i mae Trev
Varchnad bob Merchyr.
- 2 Y Wirn.
- 3 Cemmaes.
- 4 Darowen.
- 5 Penegos.
- 6 Llan Bryn Mair.

Cwmwd Arwystli.

- 7 Plwyv Carno.
- 8 Trev Eglwys.
- 9 Llan Idloes: ag yno i mae Marchnad
bob Sadwrn.
- 10 Llan Gurig.
- 11 Llan Wnnog.
- 12 Llan Ddinam.

Cwmwd Ceri.

- 13 P. Bochdrev.
- 14 Llanvihangel yn Ngheri.

Cwmwd Cydewain.

- 15 Llan Ddysul.¹
- 16 Llan yr Ewig.
- 17 Llan Llwhaiarn.
- 18 Y Drev Newydd: ac yn y Drev hono
mae Marchnad bob dydd Mawrth.
- 19 Aberhavesb.
- 20 P. y Cedwg.
- 21 Llandie Gynon.
- 22 Llan Wyddelan.

¹ Llandysul.

- 23 Llan Lligan.
- 24 Manavon.
- 25 Aberiw.

Cwmwd Caereinion.

- 26 Llan Vair.
- 27 Llan Eryyl.
- 28 Llan Gadvan.
- 29 Garth beibio.
- 30 Llan Gynyw.

Cwmwd Mechain yn Mochnant.

- 31 Meivod.
- 32 Llanvihangel yn Ngwynva.
- 33 Llanwddyn.
- 34 Pennant Melangell.
- 35 Llangynog.
- 36 Llan Hirnant.
- 37 Llan Vyllin.
- 38 Llanarmon yn Mechain.
- 39 Llansanfraidd yn Mechain.

Cwmwd Ystrad Deuddwr.

- 40 Llan Drinio.
- 41 Llan Dysilio.

Arglwyddiaeth Marchell.

- 42 Cegidva.
- 43 Y Trallwng: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Llun.
- 44 Llan Fynhonnwen.
- 45 Trevaldwin.
- 46 Yr Ystoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae saith a deugain o blwyvau.

SWYDD FAES HYVEIDD.

- 1 Plwyv Llan Badarn vawr yn Maelien-
ydd.
- 2 Llan Badarn vynydd.
- 3 Llan Anno.
- 4 Llan Bister.
- 5 Llanvihangel y Bugeil Du.
- 6 Llan Ddewi Hiob.
- 7 P. St. Edward yn Nhref y Clawdd: ac
yno i mae Marchnad bob Diviau.
- 8 Llan Ddewi yn Hwytyn.
- 9 Llan Bryn Hir.
- 10 P. Mair o Bilalai.
- 11 Llan Degla.
- 12 Llan Gynllo.
- 13 Llanvihangel.
- 14 Rhydieithion.
- 15 Llan Ddewi Ystrad Ynni.
- 16 Llanvihangel Cevyn Llys.

Cwmwd Gwrtheyrnion.

- 17 P. Nant Mël.
- 18 Llanvihangel Vach.
- 19 Llan Llyr yn Rhos.
- 20 Rhaiadyr ar Wy.
- 21 St. Armon.

Cwmwd Deuddwr.

22 P. St. Fraid.

Elvael uwch Mynydd.

23 Y Ddiserth yn Elvael.

24 Llan Varraith.

25 Aber Edwy.

26 Llanbadarn y Gareg.

27 Ceryg Runa.

28 Rhiwlen.

29 Glasgwm.

30 P. St. Fraid.

31 P. Y Bettws.

Elvael is Mynydd.

32 Llan Deilo.

33 Llan Ystyphan.

34 Llan Bedyr.

36 Llan Ddewi vach.

36 Castell Păun.

37 Llanvihangel y Bryn Gwyn.

38 Llan Newydd.

39 Llanvihangel y Dyfryn.

40 Y Bettws.

41 Llowes.

42 Cleirwy.

43 Y Clas ar Wy.

44 Bochrwyd.

45 Llanvihangel Nant Melan.

46 Trev Vaes Hyvaidd; yno i mae Marchnad bob dydd Mawrth.

47 Llan Llwythyvvg, neu Llanvair Llwythvvg.

48 Y Pencraig.

49 Casgob.

50 Llan Andreas ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.

51 Plwyv Bleddvach.

52 Nortyn.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith a deugain o blwyvau.

SWYDD ABERTEIVI.

Y Parth uchav i Aeron.

1 Llangynvelyn.

2 Llanvihangel Genau y Glyn.

3 Llanbadarn Vawr.

4 Llan Llwehhaearn.

5 Llan Ilar.

6 Llanvihangel y Creuddyn.

7 Llan Avan o'r Trawsgoed.

8 Ysbytty Rhiw Ystwyth.

9 Ysbytty Cynvyn.

10 Llan Wnws.

11 Ystrad Meurig.

12 Llanvihangel Lledrod.

13 Llanvihangel Rhos Deian.

14 Llan y Gweryddon.

15 Aberystwyth: Marchnad bob dydd Iau.

16 Llan Ddeinioel.

17 Llan Rhystyd.

18 Llan St. Fraid.

19 Llan Ddewi Aber Arth.

20 Llan Badarn.

21 Cil y Cennin.

22 Tal y Sarn Grin.

23 Llan Gynllo.

24 Llan Geitho.

25 Llan Badarn Odyn.

Is Aeron.

26 Trev Garon: ac yn y Plwyv hwnw i mae Marchnad bob dydd Llŷn.

27 Llan Ddewi Vrevi.

28 Llanvair Cludogau.

29 Cellan.

30 Llan Bedyr Pont Ystyphan.

31 Y Bettws.

32 Plwyv Silian.

33 Llan Gybi.

34 Yr Ystrad.

35 Ciliau Aeron.

36 Hen Vynyw.

37 Llanarth.

38 Llan Ina.

39 Llan Llwehhaearn.

40 Llan Dysilio.

41 Llan Garanog.

42 Y Penbryn.

43 Bettws Ieuan.

44 Y Bryn Gwyn

45 Blaen y Porth.

46 Aler y Porth.

47 Trev Main.

48 Plwyv y Grog o'r Mwnt.

49 Plwyv y Verwig.

50 Aberteivi: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.

51 Llan Gledmor.

52 Llan Ddygwy.

53 Trev Deyrn.

54 Llanvair Trev Lygen.

55 Llan Gynllo.

56 Plwyv Dyvnog.

57 Henllan ar Deivi.

58 Bangor.

59 Llan Vair o'r Llwyn.

60 Llan Dysul.

61 Llanwenog.

62 Llanwinnon.

Tervyn ar y Swydd hono: i mae ynddi driugein a phledwar plwyv.

Ni ellais i, a bod yn ovalus, gael onid dau a thriugain o blwyvau ar lawr yn yr ysgriven o ba un y tynais i hyn o beth.

Iolo Morganwg.

SWYDD BENVRO.

Cwmwd Cemaes.

- 1 Llan Dydoch.
- 2 Cil Garan.
- 3 Y Briddell.
- 4 Llan Twyd.
- 5 Trev Wyddel.
- 6 Y Paisyl.
- 7 Eglwys Wrw.
- 8 Y Melinau.
- 9 Y Nant Gwyn.
- 10 Yr Eglwys Wenn.
- 11 Nanhyver.
- 12 Y Cilgwyn.
- 13 Trevdraeth.
- 14 Y Ddinas.
- 15 Aber Gwain.
- 16 Llan a Chaer.
- 17 Y Bout Vaen.
- 18 Llan Llawen.
- 19 Llan ach Lwydo.
- 20 Y Castell Gwyn.
- 21 Y Castell Newydd.
- 22 Y Castell.
- 23 Castell Mâl.
- 24 Castell y Vuwch.
- 25 Castell Henri.
- 26 Y Maen Colchau.
- 27 Y Morvil.
- 28 Llan Golman.
- 29 Y Vanachlog Ddu.
- 30 Y Clydau.
- 31 Penrydd.
- 32 Y Castellau.
- 33 Llanvihangel Penbedw.
- 34 Maenor Dewi.

Swydd Cil y Maen Llwyd.

- 35 Llan Dysilio yn Nyved.
- 36 Llan y Cevyn.
- 37 Llan Egyrmwnt.
- 38 Castell Dyran.
- 39 Llan Valide.
- 40 Llan Ddewi y Velvre.
- 41 Yr Eglwys Llwyd.
- 42 Arberth.
- 43 Rhobestown.
- 44 Marthau Tywi.
- 45 Mynwer.
- 46 Llawr Ynni.
- 47 Illbastown.
- 48 Siafretown.
- 49 Bugeli.
- 50 Yliverstown.
- 51 St. Dyved.
- 52 Caer yw.
- 53 Costerstown.
- 54 Llampha.
- 55 Amarth.

- 56 Croyn Wydd.
- 57 Gwnphreyestown.
- 58 Mair o Ddinbych y Pysgod: ac yno i mae Marchnad bob dydd Merchyr.
- 59 St. Flowrens.
- 60 Celde.
- 61 Ystan pwell.
- 62 St. Pedrog.
- 63 St. Dwned.
- 64 Y Waran.
- 65 Castell Marthin.
- 66 Nan Gel.
- 67 Rhos Gylyddwr.
- 68 Pwll y Crochan.
- 69 Hordstown.
- 70 Maenor Byr.
- 71 Pennal.
- 72 St. Deiniel.
- 73 P. Penvro: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.

Tir Rhos yn Swydd Penvro.

- 74 Bwrtown.
- 75 Ros Marked.
- 76 Llanystudwal.
- 77 Ystaintwn.
- 78 Hobrystwn.
- 79 Hasgad.
- 80 Y Dduadl.
- 81 Morlas.
- 82 Llausan Fraid.
- 83 Llan Isbel.
- 84 Waltown.
- 85 Dôl Beini.
- 86 Harstwn.
- 87 Nolstwn.
- 88 Roeds.
- 89 Camros.
- 90 Rhobestown.
- 91 Bitwal.
- 92 Ystrawgad.
- 93 St. Dogwel.
- 94 Wala sbadl.
- 95 Fraistr gam.
- 96 Lamstwn.

Swydd Llanhuadain.

- 97 Robrstwn.
- 98 Trev Amlod.
- 99 Trawgad.
- 100 Trev Rina.
- 101 Flimstwn.
- 102 Bolstwn.
- 103 Ysblaist.
- 104 Pictwn.
- 105 Llanhuadain.
- 106 Y Drev Velen.
- 107 Maner Ieuan.
- 108 Llys y Viân.
- 109 Y Môt.

- 110 Trev Hwlfordd.
- 111 Marthin.
- 112 P. Mair.
- 113 St. Thomas.

A'r tri phlwyf diwedddav sydd yn Hwlfordd: ac yno bob dydd Sadwrn Varchnad.

Tir Dewi yn Swydd Benfro

- 114 P. Dewi yn Mynyw.
- 115 P. y Groes.
- 116 Llan Riain.
- 117 Marthri.
- 118 St. Cattrin.
- 119 Nicolas.
- 120 Llanwnda.
- 121 Mawr Nawn.
- 122 Trevrgan.
- 123 Llanystinan.
- 124 Llanvair Nant y Gov.
- 125 Trev Letert.
- 126 Hunlle Ddewi.
- 127 St. Lorns.
- 128 Castell yr Haidd.
- 129 Breudeth.
- 130 Llan Eilvyw.
- 131 Llan Hywel.
- 132 Llan Dylwyv.
- 133 Llan Reithion.
- 134 Trev Iwerdon.
- 135 P. y Garn.
- 136 Ioltwn.

Teavyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith ugain a dau o blwyvau.

SWYDD GAER VYRDDIN.

Swydd Lacharn.

- 1 Marcroes.
- 2 Cyfic.
- 3 Pendyn.
- 4 Eglwys Gymmun.
- 5 Llansadyrnin.
- 6 Llacharn
- 7 Llan Ddawg.
- 8 Llanymddywy.

Cantrev Derllys

- 9 L'anvihangel Aber Cywyn.
- 10 Meidrym.
- 11 Llan Ystyfan.
- 12 Llan Vair y Byri.
- 13 Llan Gynog.
- 14 Llan Deilo.
- 15 Llan Gain.
- 16 St. Cler.
- 17 Llan Gynin a'i Weison.
- 18 Llan Wnio.
- 19 Mair a Churig.
- 20 Llan Gan.
- 21 P. Ddewi o Henllan.

- 22 Llanvaldeg.
- 23 P. Dysilio yn Nyved.
- 24 Cil y Maen Llwyd.

Cantrev Elved.

- 25 Ebyr Nant.
- 26 Trev Wlech.
- 27 Y Bettws.
- 28 Cynwyl Elved.
- 29 Merthyr.
- 30 Llan Llwh.
- 31 Caervyrdin: y Drev, ac yno Marchnad bob Merchyr, a bob Sadwrn.
- 32 P. wyv yr Eglwys Newydd.
- 33 Llan y Pumsant.
- 34 Llan Llawddog.

Emlyn uwch Cuch.

- 35 Cenarth.
- 36 Castell Newydd yn Emlyn.
- 37 Pen Beyr.
- 38 Llan Geler.
- 39 Cil Redyn.
- 40 Llanvihangel Iorwerth.
- 41 Llan Llwni.
- 42 Llan y Byddar.
- 43 Careg.
- 44 Aber Gwyliv.¹
- 45 Llanvihangel vechan uwch Cothi.
- 46 Llan Egwad vawr.
- 47 Llanvynydd.
- 48 Llanvihangel.
- 49 Llan Dyvei Sant.
- 50 Llanvihangel.
- 51 Llansathes.
- 52 Llan Deilo vawr.
- 53 Llan Gadog vawr.
- 54 Llan y Ddeusant.
- 55 Llanvihangel yn Myddvai.
- 56 Llan yn Myddvai: marchnad bob Sadwrn.
- 57 Llanvair y Bryn.
- 58 Llanvihangel Cil y Cwm.
- 59 Llanwrda.
- 60 Llansadwrn.
- 61 Tal y Llychau.
- 62 Llanvihangel y Llychau.
- 63 Cynwyl Gaeo.
- 64 Llan y Pumsant.
- 65 Llan y Crwys.
- 66 Llanvihangel Cil y Cornel.
- 67 Brechfa Cothi.
- 68 Llansawel.

Swydd Gydwell.

- 69 Llan Ismael.
- 70 Llan y Saint.
- 71 Llandyvaelog.

¹ Aber Gwili Ieuan.

- 72 Llan Gynheiddon.
- 73 Llan Gyndeyrn.
- 74 Llan Hyddgen.
- 75 Llan Ddarog.
- 76 Llan Gwnwr.
- 78 Llan Arthne.
- 79 Llanvihangel Aber Bysych.
- 80 Llandie.
- 81 Llan Onn.¹
- 82 Llanedi.
- 83 Penbre.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae pedwar ugein a phump o
blwyvau.

Y mae Llanymddyvri a Llanelli, dwy
Drev varchnad wedi eu gadael allan
yn y rhestyr uchod, lle nid oes
namyn 83 o blwyvau.

Iolo Morganwg.

SWYDD VRYCHEINIOG.

Cantref Buellt.

- 1 Llan Wrthwl.
- 2 Llanvihangel Bryn Pab Ieuan.
- 3 Llan Avan vawr.
- 4 Aber Gwesyn.
- 5 Llan Ddewi Aber Gwesyn.
- 6 Llan Wrtyd.
- 7 Llan Gammarch.
- 8 Llan Ynys.
- 9 Llan Avan Fechan.
- 10 Llan Ddewi Maes Mynys.
- 11 Llan Ganten.
- 12 Llan Llawenvel.
- 13 Llanvair yn Muellt: ac yno i mae
Marchnad bob dydd Llun.
- 14 Llan Ddewi y Cwm.
- 15 Gallt Mawr.

Cwmwd Cantref Selyv.

- 16 Craig Cadarn.
- 17 Gwenoldwr.
- 18 Llan Dyvalle.
- 19 Llys Wenn.
- 20 Brwynllys.

Cwmwd Talgarth.

- 21 Llan Tilo.
- 22 Talachddu.
- 23 Talgarth.
- 24 Llan Elwy.
- 25 Lan Eingion.
- 26 Trev y Gelli: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Iau.

Cwmwd Ystrad Yw uchaf.

- 27 Llan Vair a Chynedr.
- 28 Eglwys Iail.
- 29 Llanvihangel Cwm du.

¹ Nonn.

Cwmwd Ystrad Yw isaf.

- 30 P. Partrissw.
- 31 Creig Hywel St. Edmond.
- 32 Llanbedyr Ystrad Yw.
- 33 Llan Geneu.
- 34 Llan Gattwg Crug Hywel.
- 35 Llan Elli.

Cwmwd Pen Celli.

- 36 Llan Ddetty:
- 37 Llan Veugan.
- 38 Llan Vrynach.
- 39 P. y Cantrev.

Cwmwd Tir yr Hawlf.

- 40 P. Maenor Wino.
- 41 Pen y deryn.
- 42 Ystrad Vellde.
- 43 Ystrad Gynlais.
- 44 Ystrad Walltwn.
- 45 Y Ddu Vynog.

Cwmwd Lliwel.

- 46 P. Lliwel.
- 47 Llan Deilo'r vaen.
- 48 Llanvihangel Nant Bran.
- 49 Merthyr Cynog.
- 50 Llandyvaelog.
- 51 Garth Brengi.
- 52 Aber Esgair.
- 53 Llan Ddwy.
- 54 Y Bettel.
- 55 Llanyspyddaid.
- 56 Llan vaes.
- 57 Y Trallwng.
- 58 Aber Hodni: ac yno y mae Marchnad
bob Merchyr a phob Sadwrn.
- 59 Llan Ammwlech.
- 60 Llan Y Wern.
- 61 Llan Gors.
- 62 Llanvihangel Gythedin.
- 63 Llansainfraidd.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae triugain a deg o blwyvau.

*Os felly, y mae yma yn eisieu saith.
Plwyv. Y Vaenor sydd un o honynt.
Iolo Morganwg.*

SWYDD VORGANWG.

Cantrev Breiniol.

Cwmwd Cibwyr.

- 1 Ieuan Fedyddwr, } o Gaerdŷdd: ac
- 2 Llan vair, } yno mae March-
- nad bob Merchyr, a Sadwrn.
- 3 Y Rhath.¹
- 4 Yr Eglwys Newydd.
- 5 Llan Isan.
- 6 Llys Vaen.
- 7 Llan Edeyrn.

¹ Y Rhaff.

- 8 Y Rhydri.
9 Llanvedwy.

Swydd Seingh nydd.

- 10 Eglwys Ilan.
11 Llan Vabon.
12 Celli Gaer.
13 Merthyr Tudvyl.
14 Aber Dâr.
15 Llan Wynno.

Glyn Rhodni.

- 16†Ystrad Dyvodwg.

Cwmwd Glyn Ogwr.

- 17 Llandyvodwg.
18 Llan Geinwyr.
 Y mae y plwyfau o hyn allan blith draphlith, dwyrain a gorllewin, deau a gogledd.

Iolo Morganwg.

- 19 Llantrisant yn Meisgyn.
20 Llan Uildud o'r Faerdref.
21 Penttyrch.
22†Llan Elldeyrn.
23 Yr Adyr.
24 Llan Dav.
25 Llan Sant Fagan.
26 Llanvihangel Sant Fagan.
27 Llanvihangel y Pwll.
28 Y Caerau.
29 St. Iorys.
30 Llansainfraid ar Lai.
31†Llanbedyr ar Fra.¹
32 Pendaulwyn.
33 Llanddunwyd.
34 Ystrad Owain.
35 Llan Hari.
36 Llan Haran.
37 Llansannwr.
38†Llanvrych.²
39 Llan Ganna.
40 Eglwys Vair y Mynydd.
41 Llan Ultud a Churig.³
42 Llan Grallo.
43†Llanbedyr ar Vynydd.
44 Y Coetty.
45 Llansanfraid ar Ogwr.
46 Llan Ysbyttel.⁴
47 Llan Gwynwyd Vawr.
48 Glyn Corwg.
49 Llan Gattwg Glyn Nedd.
50 Cil y Bebyll.
51 Llan Giwg.
52 Castell Nedd.
53 Llan Ultud Nedd.⁵
54†Llan Isawel.
55 Llan Vaglan.⁶

¹ Fro. ² Penllin.

³ Llan Ildid a Churig.—

⁴ Y Bettws Tir Iarll.

⁵ Nedd Vach.

⁶ Moglan.

- 56 Llanvihangel Ynys Avan.
57 Aber Avan.
58 Margam.
59 Y Pil.
60 Llan Fai.¹
61†Llan Vawdlen, neu Cynfig.
62 Trev Newydd yn Notais.
63 Llandudwg.
64 Y Merthyr Mawr.
65 Trev Lales.
66 Castell Ogwr.²
67 Hen Gastell.³
68 Y Wenn.⁴
69 Llansanfraid Vawr.⁴
70 Y Wig Vawr.
71 Yr Aes Vawr.
72†Yr Aes Vach.
73 Marcroes.
74 Sain Dunwyd.
75 Llan Dwf.
76 Llys Ronydd.
77 Trev Golwyn.
78 Llanvleiddan Vawr.
79 Y Bontvaen.
80 Sant Hilari.
81 Llan Doche y Bont vaen.
82†Llanvihangel y Bont vaen.
83 Llan Vair y Bewpyr.
84 Llan Vaes.
85 Eglwys Browys.⁵
86 Llan Dathan.⁶
87 Y Flemin Melyn.
88 Silstwn.
89 Penmarc.
90 Porth Ceri.⁷
91 Aberddawon.⁸
92 Sili.
93 Llywernog.⁹
94 Cogan.¹⁰
95 Pen Arth.
96 Llan Doche vach.
97†Llanvihangel Legwydd.
98 St. Andras.
99†Llanvleiddan Vach.
100†Uchel Olau.
101 Merthyr Dyvar.
102†Aber Barri.
103 Gwenvo.¹¹
104 Crinstwn.¹²
105 Sain Nicolas.
106 Llan Garvan.
107 Llan Treuddyd.
108 Trevsimmwn.

¹ Neu Llan Andras Vech-
an. *I. M.*

² Cas Newydd. Ogwr

neu Cas Newydd Pen y

³ Pen y Bont. [Bont.

⁴ St. Brid.

⁵ Bowys.

⁶ St. Tathan.

⁷ Curic.

⁸ Nid plwyf. *I. M.*

⁹ St. Lowrens.

¹⁰ Y Cock.

¹¹ Genvo.

¹² Nid plwyf. *I. M.*

Tir Gwyn.

- 109 Llan Giwg.¹
- 110 Llangyvelach.
- 111 Llandeilo Tal y bont.
- 112 Castell Llychwr.
- 113 Llan Rhidian.
- 114 Llan Dimwr.²
- 115 Llan Madog.
- 116 Llan Gennydd.
- 117 Rhos Sili.
- 118 Porth Einion.
- 119 Ogsmids.
- 120 Pen Rhys.
- 121 Llan Ddewi.
- 122 Cinaston.³
- 123 Nicolaston.
- 124 Llan Deilo Verwallt.
- 125 Penarth.
- 126+Renolston.
- 127+Nelston.
- 128+Ilston.⁴
- 129 Pan Main.
- 130 Ystym Llwynarth.
- 131 Abertawy.⁵
- 132 Abertawy.⁶
- 133+ Cheriton.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi
mae saith ugain plwyf.

Mae yma gamsyniadau mawrion; Cant
ac wyth arhugain yw rhivedi plwyvau
Morganwg: y rhai a nodir fal hyn +
a chwanegais i: gadawer y plwyvau,
a'r manau ereill, a nodir velly, allan,
ac ev a gair gwir ady-griv o'r Llyvyr
o ba un y tynais i hyn.

Iolb Morgunwg.

Sydd Vynwy.

- 1 Trev Vynwy: yno i mae Marchnad
bob Sadwrn.
- 2 Llanwarwg.
- 3 Llan Iau.
- 4 Penall.
- 5 Trelech.⁷
- 6 Cwm Carvan.
- 7 Pen y Clawdd.
- 8 Llan Govain.
- 9 Llan Irwydd.
- 10 Llanvihangel Tor y Mynydd.
- 11 Llanwnnell.
- 12 Llan y Cwm Uchav.
- 13 Llan Isav.
- 14 Llan Soe.
- 15 Llan y Trisaint.
- 16 Llan Giwg.
- 17 Cil Gwrwg.

¹ Nid yn Ngwyr. *I. M.*

² Nid plwyf, yn awr o
leiaf.

³ Nid plwyf.

⁴ Llan Ulltud Gwyr. *I. M.*

⁵ Eglwys Ieuan.

⁶ Eglwys Vair.

⁷ Tryleg.

- 18 Eglwys Newydd ar y Cevn.
- 19 Dinteyrn Uchav.
- 20 Dinteyrn Isav.
- 21 Porth Caseg.
- 22 Yr Hywig vach.
- 23 Y Carn.
- 24 Castell Gwent: ac yno y mae March-
nad bob Sadwrn.
- 25 Matharn.
- 26 P. Iftwn.
- 27 Porth Ysgewydd.
- 28 Caldicot.
- 29 Y Drev Newydd Gelli varch.
- 30 Llan Ddeinioel.
- 31 Caer Went.
- 32 Llanvair is y Coed.
- 33 Llan Vaches.
- 34 Pen Hw.
- 35 St. Pŷr.
- 36 Llan varthin.
- 37 Llanvihangel.
- 38 St. y Brid.
- 39 Gwndi.
- 40 Magwyr.
- 41 Y Voelgrug.
- 42 Redwig.
- 43 Withons.
- 44 Galt Eurin.¹
- 45 Tre'r Onnen.
- 46 Trev Escob.
- 47 Llan Wern.
- 48 Eglwys y Drindod.
- 49 Cemmais.
- 50 Rhogied.
- 51 Caerllion ar Wysg: ac yno mae
Marchnad bob dydd Iau.
- 52 Sudbrwg.
- 53 Castell Newydd: ac yno i mae March-
nad bob Sadwrn.
- 54 Bassaleg.
- 55 Coed Cernyw.
- 56 Llansanfraid.
- 57 Llanbedyr Gwaunllwg.
- 58 Mechain.
- 59 Tredelerch.
- 60 Bedwes.
- 61 P. Tudur ab Hywel.
- 62 Bodwellty.
- 63 Blaenau Gwent.
- 64 Llan Hyledd.
- 65 Trev Ddyn.
- 66 Rhiscav.
- 67 Henllys.
- 68 Malpas.
- 69 Llanvihangel tan y Groes.
- 70 Llan Vrechfa.
- 71 Llan Ddewi.
- 72 Llan Degvedd.

¹ Galt Cliff.

73 Pant Teg.	102 Llan Deilo Berth Oleu.
74 Llanvihangel Cil Coegen.	103 Llan Wenarth.
75 Llan Hynwg.	104 Llanvihangel Cil y Cornau.
76 Trev Rhedynog.	105 Cwm Iou.
77 Llangybi.	106 Y Grismwnt.
78 Llan Badog.	107 Llan Gŵrn.
79 Mam Hilad.	108 Ysgynvraith.
80 Y Goettrev.	109 Llan Gattwg Meib Ionavel.
81 Llanvair Cil Gydyn.	110 Llan Ferin.
82 Llan Ovor.	111 Llan Ddewi Ysgyryd.
83 Llan Elen.	112 Llan Ddewi Rhydderch.
84 Llan Fwyst.	113 Llan Vablu.
85 Bryn Buga : ac yno a mae Marchnad bob dydd Llun.	114 Llan Ddeilo Groes Ynyr.
86 Y Trostrev.	115 Llanvihangel Troddi.
87 Y Bettws Newydd.	116 Llan Gadwg Lenig.
88 Cemmais Cwmmaurddwr.	117 Llanvair Cilgoed.
89 P. Gwerin Evni.	118 Llan Rhyddol.
90 Llan Gyfe.	119 Llan Vrechva.
91 Llan Hywel.	120 Yr Hocfild.
92 Llan Denvi.	121 Llan Ingad.
93 Castell Rhaglan.	122 Meiryn.
94 Tre'r Gaer.	123 Llan Leirwg.
95 Pen Rhos.	Ac velly tervyna : ac yn Swydd Fynwy y mae cant a phump o blwyvau.
96 Y Bryn Gwyn.	Ac velly Cyvrv Plwyvau Cymru, y Tair Swydd ar Ddeg; a'u rhifedi i gyd ydyw naw cant a phedwar ar ddeg ar hugain.
97 Llan Arth.	<i>Mi Iolo Morganwg ai dadysgrifennaiis o</i> <i>Lyvyr</i> PAUL PANTON <i>Yswain, y 6ed o Awst,</i> 1799.
98 Llanvihangel y Govion.	
99 Llansanfraid.	
100 Llan Gattwg Dyfryn Wysg.	
101 Trev Venni : ac yno a mae Marchnad bob Mawrth a Gwener.	

A COLLECTION

OF

APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS, LEGISLATIVE
TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

DIVISION III.—PROSE.

“Tri dyben addysg a chôr: gwybyddu, diwallu, a dyddanu.”

*“The three objects of instruction and record: to convey knowledge, to supply defects
and to give pleasure.”*

DEDICATED TO

THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER, EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME,
AND BARON PARKER OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE
MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS
AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL
USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS
FORWARDING OUR PLAN OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

THE PREFACE.

[THIS DIVISION FORMED THE THIRD VOLUME OF THE ORIGINAL WORK.]

THE following summary of the various remains of ancient lore comprehended in the third volume of the *Archaiology of Wales* is necessary to be introduced here, with a view that those persons into whose libraries the book may find its way should have a general idea of the materials therein, so as to create in them an inducement for its preservation, and for exciting the curious in such researches to investigate its contents.

The first division includes the various moral aphorisms of Catoc the Wise, originally copied from the valuable collection of transcripts made in or about the period between 1670 and 1680, by Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Glamorganshire; and the title of which particular work he gives in these words:—

3 D

“The Book of the Bard of intellectual knowledge, composed by Catoc the Wise, son of Gwynlliw, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg; that is to say, Catoc abbot of Llanveithin in Llancarvan, Glamorganshire.”

The indefatigable collector, who well deserves to be remembered by posterity, has introduced some memorials of Catoc, from which the following extracts are translated:—

“Kind reader: I here present to thee the book of Catoc the Wise, who is likewise called Saint Catoc, which has been for a long period celebrated in our country for the wisdom contained therein. Thou wilt find in it profound maxims, which were greatly revered heretofore, by the ancient poets, and by every other writer:

and that procured for their author the appellation of Catoc the Wise."

"It is thus recorded of him in old books: Saint Catoc, abbot of Llancarvan, son of Gwynlliw, lord of Gwynllwg, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg. Gwynllwg was one of the lordships of the ancient Morganoc, and extended from the river Tâv to the river Wysg. Catoc was the eldest son; but he would not accept of the dominion; he chose to be a man of learning and piety. In his time there was a great schism in religion in our island, owing to the delusion and heretical opinions of one of our own countrymen, called in Latin Pelagius, and in Welsh Morgan. This gave an occasion for the few who had gone astray to send for a pious and learned man from beyond the sea, whose name was Saint Garmon. He came to our country, and preached the Gospel in its purity; and in order to instruct others in the things necessary to form teachers of the truth, he erected good schools in sundry places. The chief of them were those of Caer Llion on Wysg, Llancarvan, and Llanilltud the great. The name of the first person placed by Garmon over the school of Llancarvan was Saint Dyvrig. Afterwards Dyvrig was made bishop of London; and thereupon Catoc was appointed the principal of the monâstery of Llancarvan, by Saint Garmon. The name of the monâstery was Llanveithin; and it has been so called ever since. It is said that Catoc lived there till he was a hundred and twenty years old, most highly celebrated for his learning, wisdom, and piety; and it was in his monâstery that many of the most learned men of the age were educated. So greatly did Dyvrig consider the acquisition of his talents, that he used to make him his companion every where, and upon every occasion that required advice and assistance. Catoc was one of the best

poets of his time, and so high was his fame for wisdom, insomuch that his councils and his maxims, his proverbs and his wise sayings, became established as the oracular tradition of the country far and near; so that every thing of that kind in the Welsh language became attributed to his name; and thus the fame of Catoc swallowed up that of every one else: and on that account it is not very clear at this day, whether it may be Catoc or some others that must be considered as having given currency to many things which are to be seen in this book, under his name. And, besides, what I found in the original book of Catoc, I have collected together here whatever I found under his name scattered through other ancient manuscripts.¹

Following the wisdom of Catoc are inserted the Didactics of Geraint Vardd Glâs, or Geraint the Blue Bard; who is also called Bardd Glâs, the Blue Bard, and Bardd Glâs o'r Gadair, or the Blue Bard of the Chair. He was cotemporary with Alfred, and is supposed to be the same person with Asserius Menevensis.²

A series of other highly interesting papers will also be found in the following order:—

A series of maxims and old sayings, by various authors.

A collection of triads of the laws of poetry, triads and triplet verses of morality.

An alphabetical collection of proverbs, originally formed by Old Cyrys o Iâl, some time in the 12th century, as it is supposed; and in after times copied successively by Gruffydd Hiraethoc the poet, about the year 1500, the Rev. Dr. J. Davies, about 1580, by Mr. W. Maurice of Llansilin, in 1675, and by the Rev. Evan Evans in 1775.

¹ Some additional notices are given by the collector, and which may be also seen in the *Cambrian Biography*.

² See the *Cambrian Biography*.

A series of triads, the 24 games, and the nine diversions of the chase, from the Macclesfield collection.

The triads of the bards of the isle of Britain, in various classes, mostly copied from the manuscripts of Thomas ab Ievan of Tre Bryn, before quoted.

Several classes of triads of the institutes of the laws of Dyvnwal Moelmud, which are uncommonly interesting and curious; and at the conclusion is this notice: "I, Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Morgannoc, copied these from the old books of Sir Edward Mansel of Margam, in the year of Christ our Lord, 1685."

Triads, commentaries, and various things, which elucidate the ancient laws of Wales. These are extracted from a manuscript of the laws of Hywel Dda, written about the year 1400; and which book was among that part of the Sebright collection, which was sold on April 12th, 1807.

A complete copy of the laws of Hywel Dda, from a manuscript of the 12th century, belonging to the Welsh School in London.

Various particulars on the science of music, from various books; and also some music in a curious and obsolete notation, from the book of Rice Jones, of Blaenau, near Dolgellau.

A collection of ancient British Music in the same obsolete notation, being a complete copy of a manuscript in the Welsh School in London, which manuscript was transcribed by a harper of the name of Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the time of Charles I. from the original by W. Penllyn, a harper who lived in the reign of Henry VIII.

The principal body of materials, which remains to be the object of the further attention of the editors, for continuing this work, consists of old romantic tales and poetry.

The romantic tales, as it is supposed, may be contained in a separate volume by themselves.

The collection of poetry already inserted comprehends all that the editors have been able to discover of the works of the bards who flourished from the earliest times to the conclusion of the thirteenth century, or thereabout. If this subject were to be continued regularly on the same plan to the close of the sixteenth century, as observed in the first volume, the department assigned in the *Archæology* for this period would thus become more extended than might be thought necessary towards gratifying any interest that could be felt for productions so modern; for this reason we must be contented to condense what shall be selected from such a mass of the effusion of genius into the compass of the next volume.

Nothing further of any moment seems necessary to be stated at present of the past or of the future plans of the editors. But it is incumbent on them, before they conclude, to express the many obligations they feel themselves under for the liberal access they have had to various manuscripts, in the prosecution of their labours hitherto; and they feel highly gratified in having their future applications for similar favours anticipated, by receiving unsolicited promises of them, from Sir Watkin Williams Wynne, baronet, and from Colonel Griffith Howel Vaughan. There may still remain other collections not examined by the editors, from their not having had the opportunities of applying for that purpose; but when their plan and their wishes shall be made known, they do not doubt of meeting with the same liberality from the possessors of those collections, at some future period.

DOETHINEB CENEDYL Y CYMRY;

SEV Y GWYDDFARDD CYVARWYDD, TRIODD MOES A DEVAWD, DIARHEBION, TRIODD
BEIRDD YNYS PRYDAIN, TRIODD DYVNWAL MOELMUD, HEN GYVREITHIAU,
CADWEDIGAETH CERDD DANT, A GORCHESTION EREILL.

“*Tair sail doethineb: ystyriaeth, gwybodaau, ac ymgais.*”

LLYMA DDOETHINEB CATWG DDOETH O LANCARVAN,

AB GWYNLLIW AB GLYWIS AB TEGID AB CADELL DEYRNLLWG, AC EV A ELWIR
CATWG SANT.¹

AT Y DARLLENYDD HAWDDGAR O GYMRO.

Y CYMRO CAREDIG,

DYMA itti Lyvyr Catwg Ddoeth, a elwir hevyd Catwg Sant, y mae wedi bod er hir o amser yn hynod yn ein Gwlad ni am y doethineb sydd ynddo. Ymadroddion call á gai ynddo; mawr y perchid y rhai hyn gynt gan yr hen Brydyddion, a phob hen awdur arall, a hyny á beris iddeu hawdur gael yr enw Catwg Ddoeth.

Y mae y son am dano val hyn yn yr hen lyfrau achau: Catwg Sant Abad Lllancarvan, ab Gwynlliw arglwydd Gwyn-

¹ Myvi Iolo Morganwg ai ysgrivenais allan o Lyvyr Mr. Siams Thomas o y Maerdy Newydd yn Morganwg. 1799. Dalier sylw: Lle gwelir y pyncynon bychain hyn... dan air yn yr ysgriven, ve ei hargrafid yn lletbeilythy, val y mae *Masnacho*; arwydd a chofadwriaeth yw imi ddal sulw manol ar y gair cyn ei ysgrivenu a'i silliadu vel ag y mae yno; ac er vy mod yn meddwl ei vod yn gamsyniadol yno, etto dewisais ei adael val ag y cevais i ev yn yr ysgriv, o ba un y tynais yr adysgriv hwn; gan veddwl mai galledig yw vod y gair yn y modd hyny yn arwain at ei wir dadogaeth, ac y gallai mai nid camysgriv yw y cyfryw eiriau ymhob man; yn enwedig yn y rhai annilys eu tadogaeth, ymhlith pa rai gellir cyvriv y gair *Masnach*. Ve welir ambell waith arall yr hen sillyddiaeth neu lythiriaeth ar air neu vwy mewn hen bethau; y mae hyn mewn rhan yn canatáu barn vod y peth á gynnwys y cyvryw yn ledhenaidd, ac er yr amser pan arverid y cyvryw lythiriad neu silliaedaeth; ac heblaw y cyvan, dengys y cyvryw eiriau nodiedig mai nid o wallsyniad y maent lle eu gwelir, eithyr imi gymmeryd peth goval yn y gwaith.
Iolo Morganwg.

llwg, ab Glywis, ab Tegid, ab Cadell Deyrnllwg. Yddoedd Gwynllwg yn un o Bendevigaethau yr hen Vorganwg, ac yn myned o avon Tav hyd avon Wysg. Catwg oedd y mab hynav, ond ni vynai eve y Bendevigaeth; dewisai eve vod yn wr o ddysg a duwioldeb. Yn yr amseroedd hyny yddoedd cyveiliorn mawr ar Grevydd yn ein Ynys ni, achos hud a thwyllvarn un o'n gwlad ein hunain á elwid *Polagius* yn Lladin, ac yn Gymraeg *Morgan*. Bu hyn yn achos i rai o'r ychydig nad aethant ar gyveiliorn ddanvon am wr duwiol a dysgedig o'r tu draw i'r mor, á elwid *Garmon Sant*. Eve á ddaeth i'n gwlad ni ac á bregethws yr evengyl yn ei phurdeb, ac er dysgu ereill yn y pethau angenrheidiol iddeu gwneuthur yn ddysgodron Gwirionedd, eve á ddodwys Ysgolion da i vynydd mewn llawer man. Y penav o honynt oedd rhai Caerllion ar Wysg, a Lllancarvan, a Llanilltud vawr. Enw y gwr cyntaf á ddodwys *Garmon* ar ysgol *Lllancarvan* oedd *Dyvrig Sant*. Ve wedir mai yn y *Garnllwyd* ydd oedd e'n byw; ac y mae fynon yno vyth á elwir *Fynon Ddyrigrig*. Wedi hyny gwnaethpwyd *DYVRIG* yn esgob *Llandav*, ac ar hyny dodwyd *Catwg* yn ben ar *Vonachlog Lllancarvan* gan *St. Garmon*. Enw y von-

achlog oedd *Llanveithin*, a'r enw hyn y sy vyth ar y lle. Ve wedir i *Catwg* vyw yno nes doedd yn gant ac ugain oed; yn hynod dros ben am ei ddysg a'i ddoethineb a'i dduwioldeb. Ac yn ei vonachlog ev y cawas lawer o'r gwyr mwyaf dysgedig o'r oes eu dwyn i vynydd; cystal oedd gan *Ddyfrig* esgob *Llandav* am dano val y cymmerai ev gydag ev i bob man, ac ar bob achos y bai eisieu cyngor a chyn-northwy, ac o achos hyn nid ai i vyw o'r *Garnllwyd*. Yddoedd *Catwg* yn un o'r Prydyddion goreu yn ei amser, a chym-maint ei glod am ei ddoethineb val ag ydd aeth ei gynghorion, a'i ymadroddion, a'i ddiarhebbion, a'i wediadau doethion, ar gov a thavod yr holl wlad yn agos ac yn mhell, hyd yn oed iddo gael ar ei enw bob ymad-rodd, a diarheb, a gwediad, a gair doeth, yn yr iaith Gymraeg, hyd oni lyncwys glod *Catwg* eiddo pob un arall; am hyn nid amlwg iawn ini y dydd heddyw p'un ai *Catwg* ai rhyw un arall à ddywaid ambell peth o'r hyn à welir yn hyn o lyvyr dan ei enw. Y mae ynddo gennyv, heb law hen lyvyr *Catwg*, y maint à welais i ar ei enw ev ar wasgar mewn llyvrau ereill o hen waith llaw. Y mae llawer o bethau yn cael eu gwedyd yn yr hen lyvrau am *Catwg* Sant: un peth yw i'r Brenin *Arthur* ei wneuthur ev yn un o'i bedwar marchog ar hugain, canys val hyn y gwedir am dano:

Tri chyviawn varchogion Llys *Arthur* à vuant yn ben ynaid iddo; cyntav, *Catwg* Sant, ab *Gwynlliw* *Vilwr* arglwydd *Gwynllwg* yn *Morganwg*; ail, *Blas* iarll *Lychlyn*; trydydd, *Padrogyl* *Baladrddellt* iarll *Cerni*; cystal oeddynt eu cynneddfau a chymmaint eu gwybodau a'u doethineb val na wnelai un o honynt ond à vai drugar a chyviawn, ac ymroddi á wnaethant i ymddifyn pob un à gai cam ac anghyvraith, a phob ymddivaid, a gweddwon, a gwer-yddon, a dieithraid, rhag trais a gorddwy: *Blas* drwy *Gyvraith* *Vyd*, *Padrogyl* drwy *Gyvraith* *Arvau*, a *Chatwg* drwy *Gyvraith* *Duw* a'i *Eglwys*.

Bu *Catwg* hevyd yn un o driphen cyngor *Arthur*: val hyn y gwedir am dano:

Tri doethion Pencynghor *Arthur*; cyn-tav, *Catwg* Sant *Abad* *Llancarvan*, ab *Gwynlliw* *Vilwr*; ail, *Arawn* ab *Cynvarch*; trydydd, *Cynon* ab *Cludno* *Eiddin*. Cystal oeddynt eu cynneddvau a'u deall a'u hys-tyriaeth, val nas caid amgen no llwydd erioed o wneuthur eu cyngor, nag av-lywydd o beidio ei wneuthur.

Ac yn yr un hen lyvyr y mae val hyn. Tri doethion *Beirdd* *Llys* *Arthur*; *Catwg* Sant vab *Gwynlliw* *Vilwr*, *Taliesin* ben *Beirdd*, a *Llywarch* Hen vab *Elidir* *Lyd-anwyn*. Cystal oeddynt eu cynneddvau val na ddodynt amgen no gwir a doeth yn eu cerddi

Tua diwedd oes *Catwg* ve ddarvu i rai o'r duwiolion vwriadu myned i *Ynys* *Enlli*, val y gallent vod oddi ar fyrdd y tervysg ag oedd yr amser hyn yn ein gwlad, o achos brad a gwrthryfel y *Saeson*. *Dymunasant* gael cyngor *Catwg* ar yr achos hyn, ac eve ai rhoddes iddynt ar vesur cerdd: sev a ganlyn.

Pan oedd *Saint* *senedd* *Vrevi*
Yn ol gwiw bregeth *Dewi*
Wrth arch prfwn prophwydi
Yn myned i *Ynys* *Enlli*,
Er ymwared o bob rhwystri
A hir gymhell cymhelri:
Yna dywedes *Gybi*
Pa vvd á geir yn ngweilgi,
Pa vwyd yn ymborth ini
Yn nghanol y mor heli?

Catwg á ddywaid wrth *Ddewi*
Val y gwnai y prophwyd *Eli*,
Duw á ro gyngor ichwi
Ar vorodd a daieri,
Goddevwch bob caledi
Nid ellir lles o ddiogi,
Trech doethineb no gwegi,
Trech llavur no direidi,
Dirwest a chred a gweddi
A orvydd ar bob cyvngi,
Mil canhaws gan *Dduw* roddi
No chan ddyn diddim erchi,
O chedir llyvyr *Generi*,
Yr hwn à wiria ini
Ni chafas ddyn ei eni
Heb gael gan *Dduw* ei borthi,
Gwellwell *Duw* o'i addoli,
Gwaethwaeth y diawl o'i berchi.
Nag ovnwch à ddaw ichwi
Vwy no'r vwyalech yn nghelli
Nid ardd nid erddir iddi,
Nid llawenach neb no hi.
Archwn bawb i *Dduw* *Celi*
Arglwydd yr holl arglwyddi
Er *Iesu* a'i bum weli
Ein dwyn drwy bob cyfrwystri,
A'i gael yn ganllaw ini
Ac ni bydd raid i neb ovni.

Catwg Sant ai *Cant*.

Mi allwn wedyd llawer mwy no hyn o'r hen lyvrau am *Catwg*, ond vy mod yn dymuno na wedwn ond à ddichon fod yn wir. Y mae y *Pabyddion* wedi gwedyd

pethau am dano y rhai nid oes y gronyn lleiaf o gred iddynt, canys val y dywaid Catwg ei hunan,

Nid gwir yw pob rhyfeddod, ond rhyfeddod yw pob gwir.

Y mae'r lle goreu'n y byd i ni gredu mai celwyddau y Monachod pabaid yw y pethau rhyfeddol y gwedir am Gatwg: Twyllhanesion i gyd; ond amser á fu arnom y Cymry, val ar genedloedd ereill, pan y credid yr holl bethau anwireddus y sonir am dano. Y Pabyddion á ddodasant lawer peth ar enw Catwg na ddaeth erioed nag yn nag am ei ben ev; a chym-maint ag oedd yn amlwg i'm deall i o'r pethau hyny mi á ymwrthodais á hwynt; ond ve all vod yma rai pethau nas gellir yn hawdd wybod p'un ai Catwg ai rhyw un arall a'u dywaid; canys fal y gwedais o'r blaen, pob peth cyfelyb iddei eiddo ef á ddodid arno; ac nid oes genyv ond gad-ael i'r darllenydd hawddgar ei varn a'i veddwl am ambell peth; ac yn wir am y peth á vyno, á welo ar lawr yma. Arver y byd yw dod i ar ddoeth ac ar annoeth vwy nog y sydd yn ddyw iddynt: nid gwaeth i ti'r Cymro caredig o ben pwy daethant á weli yma, ac nid oes nag yn well nag yn waeth i neb beth ydynt, nag o bwy ydynt, ond eu bod yn ddoethineb ac yn wirioneddau. Digon i ti eu bod velly. Dilyn di y' cynghorion da; ystyr di yr addysg ddoeth; cadw di ar dy gov y gwirioneddau tra mawr eu pwys á gai yn hyn o lyvyr, a Duw a'u bendithio nhwy itti, ac i bawb o genedyl vy ngwlad, ac i bob un o'r byd: ac os cai di les a gwelláad buchedd o honynt, diolch i Dduw am hyny: Cadw enw y gwr sydd wrthynt ar dy gov gyda pharch; rho'th ail ddiolch i Gatwg, er nad wyt yn addolwr saint; ac

yn ddiweddav na varn yn angaredig arnav vinau, os dygwydd itti welod yma ryw bethau na vot lwyrr voddlon iddynt; minnau á ddymunav hevyd i Dduw dy ven-dithio yn mhob peth; a hyny o lwyrr ewylls vy nghalon.

Yr eiddot yn mhob amcan dda

THOMAS AB IEVAN.

Tre Bryn, Dydd Calan, 1685.

GWEDDI Y BADER: SEV GAIR DUW YN UCHAV.

EIN Tad hollalluog gwiredgar a thirion Sy'n trigo'n y lleoedd a'r pethau nevolion, Glan ydyd a santaidd, dy enw mawr sant-eiddier

Hyd eitha'r holl endid lle treigla'th hynaws-der.

Deued arnom dy Deyrnas a bydded dy wyllys,

Val y mae yn y nev, ar y ddaiar yn ddilys: Rho dad i ni beunydd ein bara beunyddiol Boed ini vyth yn nod ymddiried yn hollol.

Rho di'r un vaddeuant i bawb o blant dynion,

Ac y rhoddwn ni'n ddiwyll i'n lliديو elynion.

Bydd drugarog i'n gwared rhag hud ein pechodau,

Rhag a'n ennyg ar gam, rhag pob anian o ddrygau.

Ti Vrenin gogoned yw perchen y Deyrnas, A'r nerth, a'r gwir glod, a phawb mawl itti'n addas,

Bydd di'n amddifynwr, a'n deddwr, a'n llywydd,

Hyd oesoedd didervyn, hyd vyth, yn dragywydd.

Amen.

LLYMA Y LLYVYR A ELWIR Y GWYDDVARDD CYVARWYDD,

A GANT CATWG DDOETH, AB GWYNLLIW, AB GLYWIS, AB TEGID, AB CADEL
DEYRNLLWG, SEV CATWG SANT ABAD LLANVEITHIN YN LLAN-
CARVAN YN MORGANWG.

1.

A VYNO gynghor govyned i'r doethav,
A vedro gannol canmoled y penav,
A eirch olud arched i'r cyvoethocav,
A eirch ieched arched i'r meddyg mwyav,
A gais a vo da govyned i'r haelaf,
A gais.nodded govyned i'r un cadarnav,

A gais drugaredd arched i'r mawr trugaraf,
A gyvarcho cyvarched i Dduw'n benaf.

2. CARGYVLWYN CATWG DDOETH.

Y daith ni vydd pellachergwrandaw oferen,
Nid prinach vydd heiniar er rhoddi elusen.
Nid llawnach yr enaid er trallenwi rhumen,

Nid casach gan Ddovydd yr ynvyd na'r
cymmen,
Ni wyr perchen enaid ba beth vydd ei
ddien.
Nid clodvawr y gardod o'i rhoddi'n av-
lawen,
Nid gwala gan gybydd meddiannu y ddai-
aren,
Nid isel ond balch be bai gyvuwch a'r
haulwen.
Nid caredig ond gwar, nid gwybodus ond
hylan,
Nid gwynvyd ond heddwch, nid gwledd
ond gorawen,
Nid doeth pob areithgar, nid fol pob
anghymmen,
Nid trist pob galarus, nid dyddan pob
llawen.
Ni edrych yr angou pwy decav ei dalcen.
Nid caredig gan Dduw un à ddalio gen-
figen,
Nid hygar gan Grist na vo drugar wrth
angen.
Nid cymhwys i'r nev na vo trech ar ai
gordden,
Nid call arwain awydd at unpeth an-
mherchen,
Nid cellwair a dim à vo cynglyn ag asgen.
Nid folineb ond cred ar à ellir yn amgen.
Nid doeth gwerthu nevodd er benthgy
elvydden.

Catwg Ddoeth ai cant.

3.

O gadw dy air y cedwi dy wyneb,
O gadw dy gov y cedwi ddoethineb,
O gadw dy ddwrn ti á gedwi dy dda,
O chedwi dy glod cadw heddwch ai gwna.
O gadw dy ddydd ti á gedwi dy ddawn,
O gadw'th gydwybod ti á gedwi pob iawn.

Catwg Ddoeth ai cant.

4. GWIREDDAU CATWG DDOETH.

Ni ddigia Duw Dad er erchi cyviawnder,
Nid tlotach Dovydd er rhoddi bob amser,
Nid á neb i'r nev er bonedd a dewrder,
Nid nes y gwynvyd er maint y bo y
gwychedr,
Ni thry y doeth o'r iawn er maint yr an-
hawsder.
Nid ingach Nev er à el iddo o niver,
Ni chadwo yr ychydig ni ddaw vyth i
lawer,
Ni chair y melus heb wybod i'r chwerw-
der,
Nid melus iechyd ond yn wysg y clavder,
Nid yn yr arav y bydd vwyav y mwynder,
Nid o chwai davod y daw mwyav doeth-
der,

Nid yn y chwerthin y bydd mwyav yr
ysgawnder,
Ni cheir breniniaeth er meddyliau over.
Nid mwyav tloidi y bydd mwyav prinder,
Ni vydd hawdd esgus ar vynydd Goleuver,
Pan welir Cydwybod yn ei holl noethder,
Yn ngwydd Duw Ddovydd a lluoedd uchel-
der,
A Christ yn barnu yn ngolau Cyviawnder.
Catwg Ddoeth ai cant.

5. CYNGHORION CATWG DDOETH.

Na vid esgud dy law ar lw anudon,
Na vid ddrwg rhyngnod a'th gymydogion,
Na cherdda y nos heb achosion,
Na ddydd enw Duw mewn geiriau gor-
weigion,
Na chyfro ar lid y gwrid o'th galon,
Na thor nawdd Duw Ner a'i orchymynion,
Na ro le i'r digder yn dy feddylon,
Na choela na chas na chelwyddon,
Na chyrch ar grair dy air yn greulon
Nag am dda nag am ddawn dynion.
Na ddymuna o'r byd ond dy ddigon,
Na wrthladd y varn a vernir yn gyvion.
Na rwystra y fordd i'r gwan a'r tlodion,
Na chymhell ar neb ond à ddichon,
Na vydd anhrugeth wrth euogion,
Na vydd gyvair i veileh ynfydion,
Na vydd ddiymdawr am dy gyd-ddynion,
Na vydd galed anwyn wrth ddieth ac
estron.
Na ddangos dy wyneb lle bo'r meddwon.
Nag ymddiried yn vawr i'th elynion,
Na vydd wrth un byw o'r byd yn an-
nibirion,
Na char ond à garo Dduw a'i veibion,
Na chyrch o'th vodd lle byddo'r ymryson,
Na chwennych ymgynnadlu á digllon,
Na vid overwyr dy gyveillion.
Na vydd ddiog yn trin d'orchwylion,
Na vydd anbael wrth reidusion,
Na ddywed air hagr am drugarogion,
Na chais gyvymbyll ond a'r doethion,
Na wna gyvvinach heb achos union,
Na ad yn ddibarch y dyn gwirion,
Na wna gyveillach ond a deddvolion,
Na chyrch gwleddau yr annwyvolion,
Na ro dy vryd ar loddestion,
Na ddatrin rin dy gyttevigion,
Na ymrwma ond a'r rhai cyvion,
Na chais amgen nog á vo Duw yn danvon.
A phynag y bo bydd di voddion.

Catwg Ddoeth ai cant.

6. CYNGHORION EREILL.

Nag ymddiried i'r neb a'th fygythio,
Na chred i'r neb a'th wenieitho,
Na chais roesaw dan wg,

Na chais ymgystlwn a'r drwg.
 Na chais lawenydd heb wen,
 Na chais chware â chlwyvus hen.
 Na chais les o ddiogi,
 Na chais bwyll yn ngorwégi.
 Na chais elw o elusendod,
 Na chais lwyddiant o esgeulusdod,
 Na chais heddwch o anuvydd-dod,
 Na chais iawn ond o gymmod.
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais ond â vo mewn llestyr gwag.
 Na chais barch am ddrygoesau,
 Na chais ddiogelwch o gamweddau.
 Na chais gariad o valchedd,
 Na chais urddas o faswedd.
 Na chais gellwair a'th gaseion,
 Na chais glod o hir ymryson.
 Na chais ddiwedd da o hir drais,
 Na chais fyniant lle na bo ai cais.
 Na chais ymryson a'th well,
 Na chais wir gan wr o bell.
 Na chais hir ddilyn neges ar galed av-
 rywiog,
 Na chais mewn cyvyngder gyveillach ag
 ovnog,
 Na chais ond o iawnder i'th enaid la-
 wenydd,
 Na chais yn dy vyw ond bodd Duw
 Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

7. CYNGHORION ETTO.

O MYNI vod yn ddoeth dywed ychydig,
 Yn serchog, yn arav, ac yn bwyllig.
 Na ddos i'r cyngor oni'th alwer yno,
 A chyn llevaru cymmer amser i wrando;
 A phan levarot bydd di'n ddivriv,
 Ac nag yngan air hagyr er un cyvriw.
 Nag yngan ond â gair wedd i'r amser,
 Er heddwch, er cariad a chyviawnder;
 Nag yngan ond er helaethu gwybodaeth
 A phob deddfoldeb ar lywodraeth,
 A chais di ddangos ar bob achosion
 Yn gyntaf bodd Duw, yn ail bodd dynion;
 Gwna di'n ystyriol yn ol hyn o gyngor,
 Ac ymblith y doethion rhoddir itti'th
 rador.

Catwg Doeth ai cant.

8. DEIVREGAWD CATWG DDOETH.

NA vydd anystyriol ban rodder it gy-
 nghor,
 Cau â daint ar dy davod, dy glustiau
 boent egor,
 Bydd addwyn a gwar nid val blaidd i'th
 ymgor,
 Na vydd di vwythus lle galler dy hebgor,
 Na vydd segur o'th fodd ond arail pob
 tymhor,

Na hir ddilyn pechawd o gryd hyd elor,
 Na vydd ddioval oni lenwych dy ysgubor;
 Na chwsg Vehevin rhag rhew mis Ionor,
 Na chymhell ar ynvyd na dysg na chy-
 nghor,
 Na ddyr dy roddion i hen Gybydd angor,
 Na chytgam â 'sgymmun na ddos iddei
 oror,
 Na ddigia er gweled i arall ei rador,
 Na chred na ymddiried i wylliaid tramor;
 Na yneg i leidyrr pa le mae dy drysor,
 Nag amharcha 'th riant na bugelydd
 allor;
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor.
 Na anobeithia dy vwyd o vynydd a
 dyvor,¹
 Na ymddiried ond i Dduw ar bob tymhor.
 Nid cynt neb i'r nev er mawredd a
 thrysor,
 Ni pheirch yr angeu na sidan na phor-
 phor,
 Gwna vodd dy Dduw a hyny'n ddiymdor,
 A phyrth y nev wen â gai'n eu llawn
 egor.

Catwg Ddoeth ai cant.

LLYMA YR UN DDEIVREGAWD O LYVYR
 ARALL YN AMRYVEL EI VODD MEWN
 LLAWER MAN.

Na ddywed i leidyrr ba le mae'th drysor,
 Na vawr ymddiried i wylliaid tramor,
 Na vydd ddioval oni lenwych d'ysgubor,
 Na chwsg Vehefin rag rhew vis Ionor,
 Na vydd gwythus lle gellir dy hebgor,
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor,
 Na ro glust yn ormod i chwedlau pob
 goror,
 Na vydd gynfonwas lle gellych dy rador,
 Na wna gyveillach ond a'th gyveisor,
 Na thebyg mai doeth y ceir pob cerddor,
 Na vydd segur o'th fodd ar un tymhor,
 Na vydd vleiddig i'th dy a'th ymgor,
 Na ddirmyg wr bychan a ovyn dy gy-
 nghor,
 Na ovna wr mawr na vydd yn ei atgor,²
 Na amharcha'th Dad na bugail yr allor,
 Na ddod vwyd a lletty i hen gybydd
 angor,
 Na chais vyned i'r nev wrth gyvoeth a
 thrysor,
 Na yuvida wrth neb â vytho dy rador,
 Nag anobeithia luniaeth o vynydd a
 dyvnvor,
 Nag ymddiried i neb ond i Dduw dy Iôr.
 Catwg Ddoeth ai Cant.
 Ystyfan Vardd Teilo ai Cant
 Medd llyfrau eraill.

¹ Dyvnvor.

² Asgor.

9. GWIREDDAU.

Y CYWIR á geidw ei air ar bob achosion,
 Y doeth a ry gynghor ac nid ymryson,
 Y call a wna ei ran ac á vydd voddlon,
 Y cyviawn a wna ei swydd er bygythion,
 Y dewr á à'n ei vlaen er gwaethaf gelynon,
 Y gwir á vyn ei le er ymlid y trawsion,
 Y tangnevgar a gerir gan bob dynion,
 Y gwar a gant barch b'le bynag y bython'.
 Y tawgar a vernir yn ddoethaf o'r doeth-
 ion,

Yr hael a voliennir ar gerddi prydyddion,
 Y celvydd a vyddant vyw lle'dd á ereill yn
 feirwon,

Y diwyd a gyvyd i radd pendefigion,
 Y deddvol a geif le ymhlith blaenorion,
 Y diysgog a ovrir a phawb yn úvyddion,
 Y diysgog a gerir gan bob gwrolion,
 Y chwilgar a geif ei hun ymhlith dysged-
 igion,

Yr addwyn a geif nawdd gan vrodor ac
 estron,

Yr heddych a geif ei enwi yn un o'r
 engylion,

Y llawen a vydd yn ysgawn ei galon,
 Y dwyvol á geif ei ran ymhlith nevolion.

Catwg Ddoeth ai Cant.

10. GWIREDDAU.

NID oes air gwir heb voliant i Dduw
 Dád,

Nid oes air celwydd heb ynddo dwyll a
 brad.

Nid oes weithred dda heb dal yn barod,

Nid oes weithred ddrwg heb ddial yn ei
 orvod.

Nid oes valchder heb iddaw ostyngiad,

Nid oes ddivaleh heb iddo dderchaviad.

Nid oes rwysgus heb iddo warth o'r di-
 wedd,

Nid oes un gwar heb iddo anrhydedd.

Nid oes gyviawn heb lawenydd didranc,

Nid oes anghyviawn rhag cosp yn diane.

Nid oes gywir heb iddo ddiogelwch,

Nid oes euawg na syrth i lwyr dristwch.

Nid oes haelionus heb wynvyd cydwybod,

Nid oes gybydd heb ei lwyth o drallod.

Nid oes diwydrwydd heb ar ei ben goron,

Nid oes ddiogi heb vil o helbulon.

Nid oes ddedwydd heb rād Duw arno,

Nid oes ddireidi heb awlwydd iddo.

Mid oes uvyddod heb iddo ardderchog-
 rwydd,

Nid oes rodres heb iddo ymawr dramewydd.

Nid oes wirionedd heb oruchaviaeth,

Nid oes anwiredd heb wradwydd ac alaeth.

Nid oes iawn heb iawnder o'i gylchyn.

Nid oes gam heb gami'n ei ddilyn.

Nid oes bwyll na chyrrhaedd ragoriaeth,

Nid oes amhwyll heb waethu waethwaeth.

Nid oes ond dwyvol à wel yn y diwedd

Y nev yn dâl am bob dâ mewn buchedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

11. CASBETHAU CATWG DDOETH.

Cas bethau Catwg,
 Llyma 'nhwy'n amlwg:

Y gwr na charo

Y wlad ai maco;

Milwr llawn dygnedd,

Ni chais dangnevedd;

Ynad annhrugar,

Prydydd avlavar;

Pencenedyl anghall,

Canllaw diddeall.

Gwerin anghyvraith,

Divrawd ac anrhaith;

Cevnogi gwydiau,

Attal gwybodau.

Gwrth ac ymryson

Rhwng cydvrodorion.

Gwr rhaith ariangar,

Bardd yn ymladdgar.

Maelawr heb goedydd,

Cenedyl heb grevydd

Cenad anfyddlon,

Cybydd diddigon.

Ty heb drigiannydd,

Tir heb ddiwyllydd.

Meusydd heb ydau,

Gosgordd heb drevnau.

Canllowi trawsedd,

Rhwystro gwirionedd.

Amharchu rhiaint,

Cynhen rhwng ceraint.

Gwlad heb ei gosgordd,

Addysg ddiarfordd.

Dosparth anhysbys,

Llwybrawd annilys,

Teulu digynneddv,

Dadleuon goleddv.

Cynllwyn a bradau,

Fug yn ngorseddau.

Araith ddiymbwyll,

Aneglur grybwyll.

Gwr heb gelvyddyd,

Meiwyr heb ryddydd.

Cyrch yn ddigynghor,

Bod heb egwyddor.

Geudyst yn nghyngaws,

Barnu'n anhynaws,

Amharchu doethion,

Mawraû cybyddion.

Chwedlau diaddysg

Gymysg trachymysg.

Gwybod heb awen,

Pleidiwr anghymmen.

Dirmygu gwirion,

Gwlad heb athrawon.
Arver o veddwod,
Gwr heb gydwybod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

12.

Nid iawn i wr doeth ymdravod â chynhen,
Nid cynnydd y da ond llygad y perchen,
Nid anfod i wr ond gwraig o vudrogen,
Ni ddaw iddo lwydd ni chydvydd a'i awen,
Nid clodvawr y rodd o'i rhoddi'n awlawen,
Nid cas ger bron Dovydd ond caled wrth angen,
Nid hysbys i neb b'le bydd ei dywarchen,
Ni wybydd un perchen cnawd beth vydd ai dien,
Nid casach gan Dduw y diddeall na'r cymmen,
Nid llawnach yr enaid er llenwi y benygen,
Nid cythraul ond gwr â faco genvigen,
Nid dawnus y pwyll na vytho disgywen,
Na chymmer mewn llaw nas gallot ei orphen,
Na wna ddim o'r byd heb ystyr ei ddyben.

Catwg Ddoeth ai Cant.

13.

Na chais gynghor gan lwyr ac ovnog,
Na ddywed â wyddost wrth wr geuog,
Na ro ateb i ddyn dau davodiog,
Na chais ymlid neges ar galed avrywiog,
Nac adrodd â glywaist rhag ei fod yn gelwyddog,
Na vydd yn lle dedyrdd y tavod rhedegog.
Ni chair da o'r peth a geisir yn chwanog,
Ni ddaw i neb lwyddiant â vo ry wagelog.
Nid rhwydd yn ei vyd ond diwyd calonog,
Nid gwell yn y bedd boneddig no thaiog.

Catwg Ddoeth ai Cant.

14. TREMYNION CATWG DDOETH.

NERTH Dryw, ei chelvyddyd,
Nerth gwalch, ei gynghyd,
Nerth gwenynen, ei hamynedd,
Nerth ysguthan, ei hadanedd,
Nerth morgrugyn, ei ddiwydrwydd.
Nerth maban, ei ddiniweidrwydd.
Nerth merch, ei phryd a'i gwedd,
Nerth cryv, ei drugaredd,
Nerth mab, ei ddysg a'i ddoniau,
Nerth athraw, ei wybodau,
Nerth ieuangc, ei uvydddawd,
Nerth hen, ei gynghor parawd.
Nerth doeth, ei ystyriaeth,
Nerth blaenor, ei ddarbodaeth,
Nerth call yn ei ymddwyn,
Nerth boneddig, ei voes addwyn,

Nerth feryllt yn ei law,
Nerth ystrywgar yn ei daw,
Nerth glew yn ei galon,
Nerth glwth, ei ddaint llymion,
Nerth tantor yn ei vys,
Nerth llwrr, ei droed hyvrys,
Nerth penteulu yn ei ymdawr,
Nerth anwr, ei frost vawr,
Nerth bardd, yn ei awen,
Nerth clerwr, tavod cymmen,
Nerth cymmen, athrylith rwydd,
Nerth llen, ei ystigrwydd,
Nerth ysgolaig, ei fwrriad,
Nerth ynvyd, ei chwerthiniaid,
Nerth estron, ymddwyn diriad,
Nerth swyddog, meddwl gwastad,
Nerth gwan, ei syberwyd,
Nerth celvydd, ei ddiheuyd,
Nerth awenydd, ei vvyvrdod,
Nerth â vyn barch, firwyn tavod,
Nerth deddwr, cariad ei wlad,
Nerth ynad, ei bwyll mad,
Nerth dwyvol, ei ddaionusder,
Nerth brenin ei gyviawnder,
Nerth cadarn yn ei orddod,
Nerth gwirgar, ei gydwybod,
Nerth gwr, ei ddealltwriaeth,
Nerth deall maint ei wybodaeth,

Catwg Ddoeth ai Cant.

15. TREMYNION CATWG DDOETH MEWN MODD ARALL.

NERTH Llwynog yn ei ddichell,
Nerth Ci yn ei ddant,
Nerth Algar yn ei gorn,
Nerth Hwrdd yn ei ben,
Nerth Sarph yn ei chloren,
Nerth Pysg yn ei ysgyvaint,
Nerth Eryr yn ei ylvin,
Nerth Arth yn ei breichiau,
Nerth Tarw yn ei ddwyvron,
Nerth Twrch yn ei avlach,
Nerth March yn ei garn,
Nerth Ysguthan yn ei hadanedd,
Nerth Câth yn ei gwinedd,
Nerth Ab yn ei balv,
Nerth Cigvran yn ei froen,
Nerth Clyren, ei chyvlymder,
Nerth Cybydd yn ei ystryw,
Nerth Abwy yn ei ddredod,
Nerth Gwraig yn ei Thavod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

16. EREILL UNRHYW.

NERTH glwth yn ei ddant.
Nerth tantor ei vys,
Nerth meddwyn ei lwngc,
Nerth anwr ei frost,
Nerth ynvyd ei chwerthin,

Nerth celwyddog ei ddigywilydddra,
 Nerth Sais ei ddichell,
 Nerth Gwyddyl ei gelwydd,
 Nerth Estron ei uvydddawd,
 Nerth Cymro ei ddispyll,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

17. EREILL ETTO.

NERTH Plentyn ei ddiniweidrwydd,
 Nerth Mab ei ddysg,
 Nerth Merch ei thegwch,
 Nerth Call yn ei daw,
 Nerth Doeth ei ystyriaeth,
 Nerth Athraw ei ddosparth,
 Nerth Bardd ei awen,
 Nerth Blaenor ei wybodau,
 Nerth Llên yn ei bwyll,
 Nerth Feryllt yn ei law,
 Nerth Glew yn ei galon,
 Nerth Cymmen eonder,
 Nerth Celwydd ei ddihefyd,
 Nerth Deddvol ei amynedd,
 Nerth Dwyvawl ei gred a'i obaith,
 Nerth Gobaith bod ar y gwir,
 Nerth Gwirgar ei gydwybod,
 Nerth Cydwybod gweled a vo cyviawn,
 Nerth à vo Cyviawn ei Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

18. EREILL ETTO.

NERTH Synwyrol ei Amynedd,
 Nerth Myvyr Llonyddwch corf a meddwl,
 Nerth Gwlad ei Gwybodau,
 Nerth Gwybodau Heddwch,
 Nerth Cenedyl Cyvraith,
 Nerth Cyvraith Yngneidiaeth,
 Nerth Ynad ei Gyviawnder,
 Nerth Brenin ei Drugaredd,
 Nerth Gwr ei Ddeall,
 Nerth Deall Ymgais,
 Nerth Ymgais bod ar y Iawn ymhob
 peth.

19. EREILL ETTO.

NERTH Llwtv yn ei droed,
 Nerth Glew ei galonidid,
 Nerth Hen ei gynghor,
 Nerth Gwan ei uvydddawd,
 Nerth Cryv ei drugaredd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

20. ATHRONDDYSG CATWG DDOETH A
ELWIR NIDIAU CATWG DDOETH.

Nid Gwir ond yr hyn nis gellir ei amgen,
 Nid Cyviawn ond yr hyn nis gellir ei
 hebgor,
 Nid Da ond yr hyn nis gellir ei wellâu,
 Nid Drwg ond yr hyn nis gellir ei waeth,

Nid Gwaethaf ond yr hyn nis gellir un
 da o hono,
 Nid Cymhwys ond yr hyn nis gellir ei
 gamu,
 Nid Cam ond yr hyn nis gellir ei gym-
 hwyso,
 Nid Cyvlawn ond yr hyn nis gellir difyg
 ynddo,
 Nid Difyg ond yr hyn nis gellir un lles o
 hano,
 Nid Lles ond lle nis gellir gwrth,
 Nis gellir gwrth ond ar y drwg,
 Nid Gwrth ar y drwg ond Duw,
 Nid Duw ond yr hyn nis gellir ei well,
 Nid nis gellir ei well ond gwell na'r
 cyvan,
 Nid gwell na'r cyvan, ond cariad,
 Nid Cariad ond Duw, nid Duw ond
 Cariad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

21. ATHRONDDYSG ARALL.

Nid hawdd ond gweled gwirionedd,
 Nid anhawdd ond cael gwirionedd,
 Nid doeth ond caru gwirionedd,
 Nid gwybodus ond à wyr wirionedd,
 Nid dewr ond o wedyd gwirionedd,
 Nid câr ond à ddengys wirionedd,
 Nid gelyn ond am lynu wrth wirionedd,
 Nid rhyvedd ond uvyddâu i'r gwirionedd,
 Nid amlach no chanmol gwirionedd,
 Nid anamlach no cheisio gwirionedd,
 Nid rhyvedd ond clywed gwirionedd,
 Nid pen ar bob peth ond gwirionedd,
 Nid ynnill ond cafael gwirionedd,
 Nid golud ond gavael ar wirionedd,
 Nid ymgais dda ond chwilio am wirion-
 edd,
 Nid heddwch ond o gynnal gwirionedd,
 Nid diwedd da ond gwirionedd,
 Nid bodd Duw ond gwirionedd,

Catwg Ddoeth ai Cant.

22. ARALL.

Nid agos ond yr hyn nis gellir ei gyr-
 haedd, sev hunan.
 Nid amyl ond yr hyn nis gwelir mewn un
 man, sev gwirionedd.
 Nid mawr ond hyn nis gwelir yn y byd
 gan ei leied, sev cyviawnder.
 Nid gwaeddan ond yr hyn ni chlyw neb
 ei lais, sev cydwybod.
 Nid iawn ond a geir ar gam gan bob un,
 sev gwybodaeth.
 Nid ar gais pob un ond yr hyn nad oes
 neb yn ymodyn am dano, sev doethineb.
 Nid goleuni ond à welir yn dywyll yn
 mhob dyn, sev deall.

Nid ymhob man ond yr hyn nis gwel
nemawr yn un man, sev Duw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

23. ARALL.

Nid call ond à welo'i hun yn fôl,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun,
Nid cadarn ond à vo drech no'i hunan,
Nid gwybodus ond a wyr ei gamsynied,
Nid doeth ond à ddeall ei annoethineb,
Nid gwyliadwrus ond à wilio arno ei hun-
an,
Nid gochelgar ond à ochel à gais ei chwant,
Nid dall ond na welo'i vai ei hunan,
Nid deallus ond à ddeall ei wall ei hunan,
Nid cryv ond à orvydd ar ei wendidau.
Catwg Ddoeth ai Cant.

24. EREILL.

Nid trais ond twyll,
Nid eiddo ond rhyddyd,
Nid goleuni ond deall,
Nid gwybod ond à vo iawn,
Nid cymwynas ond haelioni,
Nid gwneuthur ond o vodd ac ewyllys,
Nid didal à vo dros dal,
Nid llygad ond pwyll,
Nid cyngor ond cydwybod,
Nid cydwybod ond dyoddev,
Nid dyoddev ond dros y cyviawn,
Nid cyviawn ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

25. EREILL.

Nid cwyn ond tost,
Nid tost ond caled,
Nid caled ond cosp,
Nid cosp ond dyoddev o anvodd,
Nid dyoddef o anvodd ond dros y drwg,
Nid drwg ond à vo tost a chaled dyoddev
drosto,
Nid caled dyoddev dros unpeth ond dros
yr hyn à ddylid ei gospi.

Catwg Ddoeth ai Cant.

26. EREILL.

Nid rhy hir aros daioni,
Nid rhybrid unpeth er daioni,
Nid caled un dyoddev dros ddaioni,
Nid o ddarvodus y mae daioni,
Nid annarvodus ond Duw,
Nid oes eithyr o Dduw un daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

27. EREILL.

Nid golwg ond bodd ac ewyllys,
Nid dall ond trais ac anvodd,
Nid cariad ond rhydd a dewis,
Nid cās ond caethiwed a gorvod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

28. EREILL.

Nid bodd ond esmwyth,
Nid esmwyth ond diogel,
Nid diogel ond gwybod,
Nid gwybod ond cov,
Nid cov ond gweled,
Nid gweled ond goleuni,
Nid goleuni ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

29. EREILL.

Nid gweled ond ystyr,
Nid ystyr ond glewineb,
Nid glewineb ond gloewineb,
Nid gloewineb ond goleuni,
Nid goleuni ond deall,
Nid deall ond cydwybod,
Nid cydwybod ond llygad Duw yn enaid
dyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

30. EREILL.

Nid Da ond Dwyvol,
Nid Dwyvol ond Crevyddus,
Nid Crevydd ond Cred,
Nid Cred ond Gwir,
Nid Gwir ond Amlwg,
Nid Amlwg ond Goleuni,
Nid Goleuni ond Duw.

Am hyny nid da ond goleuni, nid dwy-
voldeb ond goleuni, nid crevydd ond
goleuni, nid cred ond goleuni, nid
gwir ond goleuni, nid amlwg ond
goleuni, nid goleuni ond gweled Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

31. EREILL.

Nid llawen ond call,
Nid call ond diniwed,
Nid diniwed ond serchog,
Nid serchog ond trugar,
Nid trugar ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond ymedrychgar,
Nid ymedrychgar ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond awenawl,
Nid awenawl ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond dwyvawl.

Ac am hyny nid llawen ond dwyvawl,
ac nid dwyvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

32. ARALL, UNRHYW.

Nid llawen ond boddlawnd,
Nid boddlawnd ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond deallus,
Nid deallus ond meddylgar,
Nid meddylgar ond llonydd,
Nid llonydd ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond cariadgar,

Nid cariadgar ond anianawl,
 Nid anianawl ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond awengar,
 Nid awengar ond goleugar,
 Nid goleugar ond gwirgar,
 Nid gwirgar ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond dwyvawl,
 Nid dwyvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

33. ARALL.

Nid gwr heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb haelioni,
 Nid haelioni heb gariad,
 Nid cariad heb dangnev,
 Nid tangnev heb ddwyvolder,
 Nid dwyvolder heb gyviawnder,
 Nid cyviawnder heb ymddwyn ag anallu,
 Nid ymddwyn ag anallu ond dyndawd,
 Nid dyndawd ond o vodd Duw,
 Nid bodd Duw ond er daioni,
 Nid daioni o Dduw ond yn eithavodd
 doethineb,

Nid eithavodd doethineb Dyn ond ymu-
 vyddhau i Dduw ymhob peth, a'i garu
 ymhob peth.

Catwg Ddoeth ai Cant.

34. ARALL.

Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid gwybodaeth ond awen,
 Nid awen ond deall,
 Nid deall ond pwyll,
 Nid pwyll ond amynedd,
 Nid amynedd ond ystyr,
 Nid ystyr ond dyben da,
 Nid dyben da ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

35. ARALL.

Nid rhybell cyrch cyvraid,
 Nid rhy hir aros daioni,
 Nid rhyvawr a wneir tros Dduw,
 Nid rhy vach ydd ymddiriedir i'r Byd,
 Nid rhy uchel iddei gyrhaedd gwybodaeth,
 Nid rhy vynyeh y gwneir a vo cyviawn,
 Nid rhy amyl y gwneir trugaredd,
 Nid rhy gadarn y glynir wrth wirionedd,
 Nid rhy awyddus y gwneir daioni,
 Nid rhy ochelgar y gwylier rhag balch-
 der,

Nid rhy ovalus ydd ymgedwir rhag tra-
 chwant,
 Nid rhy galed marw dros bob gwir a
 chyviawn,

Nid rhy hwyr ydd uvuddêir i Dduw.

Catwg Ddoeth ai cant.

36. ARALL.

Nid Dwyvoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod,

Nid doethineb ond ymwrthod â bydoldeb,
 Nid hapusder ond pwyll ac iechyd,
 Nid cariad ond cyviawnder,
 Nid cyfiawnder ond a vynid ei gael gan
 arall,

Nid gwirionedd ond a wyper heb ei glywed
 gan arall,

Nid celwydd ond a wypai ei hunan nad
 gwir vyddai,

Nid folineb ond credu ac anghredu'n ben-
 dant â weto arall,

Nid llawenydd ond cydwybod aneuog,
 Nid call ond a wyr ymgynnal o hono ei
 hunan,

Nid haelioni ond dyoddev pob caled er
 daioni i ereill,

Nid dedwyddwch ond pwyllgarwch,
 Nid pwyllgarwch ond dwyvoldeb,

Nid dwyvoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod.

Catwg Ddoeth ai cant.

37. ARALL.

Nid drwg ond â dybio ei hun yn dda,

Nid fol ond â dybio ei hun yn gall,

Nid bach ond â dybio ei hun yn vawr,

Nid annoeth ond â dybio ei hun yn ddoeth,

Nid anwybodus ond â dybio ei vod yn
 gwybod y cyvan,

Nid celwyddwr ond bostiwr,

Nid lleidyr ond â ddwg oddiarno ei hun
 ei holl eiddo, sev cybydd,

Nid gormes ond anair nas haedder,

Nid briw ond briw calon,

Nid carchar ond cydwybod euog,

Nid tost ond cosp am ddrygioni,

Nid eisieu ond eisieu deall,

Nid da ond â vo da i arall,

Nid da ond â ymgais vod yn well,¹

Nid gwybod ond gwneuthur daioni,

Nid doeth ond â athraw annoeth,

Nid dyn ond â vo da'i gynneddvaau.

Catwg Ddoeth ai cant.

38. ARALL.

Nid drwg â wnelo arall yn well,

Nid annoeth â wnelo arall yn ddoethach,

Nid tlawd â wnelo arall yn verthocach,

Nid annysgedig â wyr ddysgu da i arall,

Nid annedwydd â wnelo arall yn dded-
 wydd,

Nid da ni bo arall well erddo,

Nid rhybell cyrchu daioni,

Nid rhy hwyr cafael daioni,

Nid rhy hir aros daioni,

Nid rhy brid y prynir daioni,

Nid rhy vawr y boen¹ à gymmer er daioni.
 Nid anodus à gafo ddaioni'n y diwedd.
 Nid goddev ond am à vo drwg,
 Nid llawenydd ond cydwybod lân,
 Nid cydwybod ond deall,
 Nid deall ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond pwyll,
 Nid pwyll ond awenolder,
 Nid awenolder ond athrylith,
 Nid athrylith ond addysg.
 Nid addysg ond à sercher,
 Nid serch ond à ganper,
 Nid a ganper ond à ddangoser,
 Nid dangos ond o gariad,
 Nid cariad ond Tad,
 Nid Tâd ond Duw,
 Nid Duw yn Dâd ond i ddwyvawl.

Catwg ddoeth ai Cant.

39. ARALL.

Nid cadernyd heb gevndyr,
 Nid lliosogrwydd heb gyvyrdyr,
 Nid bygwyl heb wyr,
 Nid tegwch heb wragedd,
 Nid hoewder heb gleddyv,
 Nid brwydyr heb wewyr,
 Nid bicre heb vwa,
 Nid ymladd heb ddagyr,
 Nid esmwythder heb dy,
 Nid arglwydd heb drugaredd,
 Nid gwr heb gydwybod,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid gwasanaethwr heb ovn,
 Nid ofeiriad heb lân,
 Nid esgob heb ddysg,
 Nid ynad heb gyviaunder,
 Nid brenin heb gyvraith,
 Nid llavuriaeth heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verched,
 Nid hyder heb vrawd,
 Nid argelwch heb chwaer,
 Nid ymgeledd heb vâm,
 Nid cystlwng heb dâd,
 Nid tâd ond Duw.

Ac o veddu Duw yn Dâd y ceir mam, a
 brawd, a chwaer, a mab, a merch, a
 chevndyr, a chyvyrdyr, a phob ceraint
 a chynghor a chynnorthwy ac ymgel-
 edd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

40. ARALL.

Ni wyr ni wyl,
 Ni wyl ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond à ato ei garu,
 Ni ad ei garu ond divilain,

¹ Poen.

Nid divilain ond uvydd,
 Nid uvydd ond doeth,
 Nid doeth ond tawedog,
 Nid tawedog ond goddevus,
 Nid goddevus ond synwyrus,
 Nid synwyrus ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,
 Nid llavar ond ymddyddangar,
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

41. ARALL.

Nid cynghor ond¹ tad,
 Nid gweddi heb² vam,
 Nid ymgeledd heb³ chwaer,
 Nid cadernid heb vrawd,
 Nid galluog heb gevnder,
 Nid cenedlog heb gyvyrdyr,
 Nid ymgynnal heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verch,
 Nid ty heb wr,
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwr heb gelyddydd,
 Nid annedd heb gymodogaeth,
 Nid cenedyl heb vrait,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid llywodraeth heb gyviaunder,
 Nid cyfiawnder heb heddwch,
 Nid heddwch heb gariad,
 Nid gwerin heb wybodau,
 Nid gwybodau heb addysg,
 Nid addysg heb ddosparth,
 Nid dosparth heb syberwyd,
 Nid syberwyd ond cynneddvau da,
 Nid tân heb gyf,
 Nid hyder ond bwa,
 Nid hoewder ond cleddyv,
 Nid brwydyr ond gwewyr,
 Nid lladd ond dagyr,
 Nid tylodi ond cleddyd,
 Nid envydrwydd ond cariad,
 Nid gwall synwyr ond ymryson,
 Nid methiant ond musgrelli,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid diogi ond syrthni,
 Nid pechod ond amdden,
 Nid amdden ond syrth,
 Nid anghenus ond nas cymmer,
 Nid gelyn ond athrodwr,
 Nid lleidyr ond cybydd.
 Nid taiog ond carl,
 Nid cerlyn ond afrywiog,
 Nid avrywiog ond iangwr,
 Nid iangwr ond o arver,

¹ Heb.

² Ond.

³ Ond.

Nid arver ond camp,
 Nid camp ond à vo da,
 Nid da ond rhadlondeb,
 Nid rhadlondeb ond deall,
 Nid deall ond rhyw,
 Nid rhyw ond rhyvedd,
 Nid rhyvedd ond nad adnebydd dyn ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

42. ARALL.

Nid gwresog ond yr haul,
 Nid oer ond y lleuad,
 Nid amllder ond y ser,
 Nid buan ond y gwynt,
 Nid arav ond y gwlaw,
 Nid cyvlym ond golenni,
 Nid ysborth ond milgi,
 Nid sionc ond gwraig,
 Nid llawenydd ond merch,
 Nid digrivwch ond gweilch,
 Nid cywir ond ei,
 Nid esgeulus ond gweinidog,
 Nid anymddriedus ond diriaid¹
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyd,
 Nid diddrwg ond dibechod,
 Nid dibechod ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod am y byd,
 Nid diwybod am y byd ond à vo marw cyn ei lev geni.

Catwg Ddoeth ai cant.

43. ARALL.

Nid dedwydd ond diddrwg,
 Nid diddrwg ond dibech,
 Nid dibech ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond ynvyd,
 Nid ynvyd ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond di serch,
 Nid can Dduw ynvyd na chymmen,
 Nid rhyvedd dim à vyno Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

44. ARALL.

Nid hudoliaeth ond ieuengetid,
 Nid ieuengetid ond enyd awr,
 Nid twyll ond y byd,
 Nid cyvoeth ond iechyd,
 Nid pruddder ond marwolaeth,
 Nid dyvrydwch² ond ufern,
 Nid llawenydd ond y nev,
 Nid hyvryd ond gyda Duw,
 Nid gyda Duw ond cariadgar,
 Nid cariadgar ond tangnevgar,
 Nid tangnevgar ond mab i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant,

¹ Bradwr.

² Dihvrydwch

45. ARALL.

Nid moliannus ond cyttundeb,
 Nid cyttundeb ond syberwyd,
 Nid syberwyd ond llonyddwch,
 Nid llonydd ond goreugar,
 Nid goreu ond athrylith,
 Nid athrylith ond llawen,
 Nid llawen ond divalch,
 Nid divalch ond boneddig,
 Nid boneddig ond trugarog,
 Nid trugarog ond deddvawl,
 Nid deddvawl ond doeth,
 Nid doeth ymryson¹,
 Nid diymryson ond cyttundeb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

46. ARALL.

Nid yspail ond gwynt.
 Nid gortrech ond tân,
 Nid rhuthyr ond dŵr,
 Nid diddim ond trist,
 Nid athrywaith ond llawen,
 Nid celvydd ond divriv,
 Nid pruddder ond eisiau,
 Nid helaethrwydd heb ddigon,
 Nid amheuthun llawer,
 Nid chwannog ond mab,
 Nid moethus ond merch,
 Nid cadarn ond gwr,
 Nid gwr ymladd heb fon,
 Nid marchog heb waew,
 Nid ovnog ond digasog,
 Nid digasog heb achos
 Nid achos ond heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid gwenwynig ond cath,
 Nid fyrnig ond ei,
 Nid creulon ond llew,
 Nid cyvrwys ond ab,
 Nid dichellgar ond llwynog,
 Nid ystrywgar ond ysgyvarnog,
 Nid athrylith ond batheiad,
 Nid brwnt ond fwlbart,
 Nid moethus ond bele,
 Nid bywiog ond gwiwair,
 Nid esgud ond dyvrgi,
 Nid esmwyth ond pathew,
 Nid difaith ond ystum,
 Nid boneddig ond hydd,
 Nid rhywiog ond march²,
 Nid gwar ond yeh,
 Nid taioog ond eidon,
 Nid rhadlawn ond davad,
 Nid addwyn ond oen,
 Nid llyseuwraig ond gavyr,

¹ Qu. ? ond diymryson. I. M.

² Nid addwyn ond march

Nid teg ond paun,
 Nid hagr ond llyfant,
 Nid tomlyd ond bwch,
 Nid syw ond y bi,
 Nid sionc ond dryw,
 Nid balch ond alarch,
 Nid coelvain ond côg,¹
 Nid cantor ond mwyalch,
 Nid serchog ond êos,
 Nid rhyvygus ond bronfraith.
 Nid cyvannedd ond ceiliog,²
 Nid avradlon ond iâr,
 Nid ynvyd ond gwydd,
 Nid budyr ond hwyad,
 Nid llechiad ond cyflog,
 Nid anllad ond aderyn y to,
 Nid musgrell ond ceilioggydd,
 Nid glwth ond mulvran,
 Nid anferth ond garan,
 Nid ammaeth ond ych,
 Nid cares ond buwch,
 Nid chwârêus ond colwyn,
 Nid trythyll ond myn,
 Nid glan ond pysg,
 Nid eidiog ond brithyll.
 Nid syber ond gleisiad,
 Nid godech ond llysywen,
 Nid mwth ond gwenol,
 Nid rheipus ond barcut,
 Nid llygotwraig ond dylluan.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid ysbail ond gwynt,
 Nid trais ond ton,
 Nid rhwystyr ond dŵr,
 Nid gortrech ond tân,
 Nid trwm ond daiar,
 Nid ysgawn ond awyr,
 Nid caled ond maen,
 Nid arv ond dur.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

48. ARALL.

Nid dewr ond gwŷr,
 Nid ovnus ond gwragedd,
 Nid gwenieithus ond merch,
 Nid cynnorthwy ond mab,
 Nid goval ond mam,
 Nid nawdd ond tad,
 Nid cariad ond plant,
 Nid carennydd³ ond wyron,⁴
 Nid tylwyth ond neiaint,
 Nid hiliogaeth ond gorwyr,
 Nid eppil ond goresgynydd,
 Nid hofder ond etivedd,

¹ Nid mwynaidd ond côg² Nid gwrol ond ceiliog ty³ Etiveddion⁴ Neiaint

Nid amddiried ond cydymaith,
 Nid cyvrinach ond rhwng dau,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

49. ARALL.

Ni wyr ni weles,
 Nid gwybodus ond à ddeall,
 Nid hysbys ond à ymovyno,
 Nid cyvarwydd ond a wypo,
 Nid dysg heb synwyr,
 Nid call ond à gatwo yn ei gôv,
 Nid calonog ond à gyreho,
 Nid diarswyd ond à rho,
 Nid ovnog ond à vo,
 Nid dyoddevgar ond doeth,
 Nid milain ond taig,
 Nid llwvyr ond à becho,
 Nid euog ond à lecho,
 Nid gau ond anwiredgar,
 Nid enbyd ond un ni bu enbyd arno,
 Nid gallus ond call,
 Nid iach ond à vo marw,
 Nid trevtad anrhydedd arglwydd,
 Nid gair ond o ben à gredir,
 Nid anvad ond anvoes,
 Nid blaidd ond y bugail,
 Nid cyfredin ond cerdd,
 Nid cerdd ond cân,
 Nid cân ond y gan¹ hofedd,
 Nid hofedd ond a sercher,
 Nid oll ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond dim,
 Nid dim ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

50. ARALL.

Ni weles ni wyr,
 Ni wyr ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond ystyriawl,
 Nid ystyriawl ond astud,
 Nid astud ond athrylithgar,
 Nid athrylithgar ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond addwyn,
 Nid addwyn ond anvilaidd²,
 Nid anvilaidd³ ond uvydd,
 Nid uvydd ond doeth,
 Nid doeth ond tawedog,
 Nid tawedog ond goddevus,
 Nid goddevus ond deallus,
 Nid deallus ond synwyrrol,
 Nid synwyrrol ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,

¹ Qu.? a gân. I. M.² Divilain.³ Divilain.

Nid llavar ond ymddyddan,
Nid ymddyddan ond am Dduw.

Mewn llyvyr arall val hyn.

Nid serchog ond amyneddgar,
Nid amyneddgar ond cerddgar,
Nid cerddgar ond llawen,
Nid llawen ond llavar,
Nid llavar ond ymddyddan¹.

Catwg Ddoeth ai Cant.

51. ARALL.

Nid cartrev ond annedd,
Nid annedd ond ty,
Nid ty heb wr,
Nid gwely heb wraig,
Nid teulu ond plant,
Nid etivedd ond mab,
Nid eppil ond wyr,
Nid hiliogaeth ond orwyr,
Nid cenedyl ond goresgynydd,
Nid gwlad ond cenedyl,
Nid cenedyl heb lywodraeth,
Nid llywodraeth heb addwynder,
Nid addwynder ond gwybodau,
Nid gwybodau ond celvyddyddau,
Nid celvyddyddau heb dangnev.
Nid tangnev ond cariad,
Nid cariad ond pwyll,
Nid pwyll ond deall,
Nid deall ond addysg,
Nid addysg ond athraw,
Nid athraw heb urddas,
Nid urddas ond braint,
Nid braint ond teilyngdawd,
Nid teilyngdawd ond daioni,
Nid daioni ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

52. ARALL.

Nid ovnog ond digasog,
Nid digasog heb achos,
Nid dyoddevgar ond doeth,
Nid doeth à ymryson,
Nid mwynder ond merch,
Nid mabgar ond divilain,
Nid milain ond taiog,
Nid taiog ond carl,
Nid cerlyn ond avrywiog,
Nid avrywiog ond iangwr,
Nid iangwr ond nid ymgais à doeth,
Nid doeth ond tawedog,
Nid tawedog ond adnabyddus,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

53. ARALL.

Nid gwynvyd ond llawenydd,
Nid doethineb ond teui,
Nid gwledd ond boddlonedd,

¹ Ut supra.

3 E

Nid helaethrwydd heb ddigon,
Nid amheuthyn llawer,
Nid siomedigaeth ond gwraig,
Nid llawenydd ond merch,
Nid hofder ond mab,
Nid cares ond buwch,
Nid cyvoeth ond davad,
Nid digrivwch ond gwalch,
Nid hyder ond march,
Nid asborth ond milgi.
Nid cyvarwydd ond à gerddoedd¹.
Nid hysbys ond à weloedd.
Nid gwybodus ond à ymarveroedd.
Nid celvydd ond à ymdrechoedd.
Nid deallus ond à ymchwilioedd.
Nid pwyllus ond à ystyrioedd.
Nid ystyrioedd ond dedwydd.
Nid dedwydd ond cydwybodus.
Nid cydwybodus ond adnabyddus.
Nid adnabod ond adnabod ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

54. ARALL.

Nid gwr ond a drawo.
Nid govalus ond à laddo.
Nid trist ond cybydd.
Nid llawen ond hael.
Nid hael ond ai cymmero.
Nid ai cymmero ond dedwydd.
Nid dedwydd ond deallgar.
Nid deallgar ond gwybodus.
Nid gwybodus ond ymgeisgar.
Nid ymgeisgar ond cywir.
Nid cywir ond deddvawl.
Nid deddvawl ond dwyvawl.
Nid dwyvawl ond à garo Dduw.
Nid à garo Dduw ond a garo ei gymdog.
Nid cymdog ond a ellir cymwynas iddo.

Catwg Ddoeth ai Cant.

55. ARALL.

Nid anneall ond anynad.
Nid gau ond y geuawg.
Nid anudon ymchwelyd er da².
Nid dedwydd ni ddyfo pwyll.
Nid cov ond pwyll ymddwyn.
Nid eiddun dedwydd dyhedd.
Nid dev devin namyn devawd.
Nid hyvrydwch ond gyda Duw.
Nid da y blaidd nid da'i gawl.
Nid hybarch rhy gynnevin.
Nid lleidyr ond a ddyco ei eiddo'i hun.
Nid cyweithas heb vrawd.
Nid cov gan lwth ei grach.
Nid rhy dda neb i wasanaethu ei hun.
Nid edrych newyn y tecav.
Nid hawdd blingo callestren.

¹ Gredodd, mewn llyvyr arall.

² Ar y da. Ll. arall.

Nid moes gwrthod.

Nid anverth ond ansyberwyd.

Nid melus ond a wahardder.

Nid moesog morwyn ni chlŵ lev ceiliog
ei thad.

Nid cyvun hun a haint.

Nid hawdd hardd heb gymhar.

Nid hir aros daioni.

Nid eglur edrych trwy dywyll.

Nid adwna Duw a wnaeth.

Nid o rym corf y cenir telyn.

Nid uniaith eos a brân.

Nid gwell rhwy no digon.

Nid â bwyall y mae canu crwth.

Nid da rhy o ddim.

Nid ei veddwl sydd oreu i ddŷn.

Nid hir barâus cymhell.

Nid drwg ond a gefir drwg o hono.

Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.

Nid rhyvel ond gwynt.

Nid gormes ond dwr.

Nid dinistyr ond tân.

Nid glân ond glân ei galon.

Nid llai y cyreher llaith no'r cyvarwys.

Nid gwaeth cywir er ei chwilio.

Nid o gywilydd ond val ai cymmerer.

Nid hawdd chwythu tân â blawd yn
ngenau.

Nid eglur edrych yn nhywyll.

Nid call ond call weithiau.

Nid a lawch mab ai câr.

Nid etifeddiaeth gwasanaeth.

Nid call Cymro oni chollo.

Nid gwradydd ymwellaû.

Catwg Ddoeth ai Cant.

56. ARALL.

Nid gwlad heb genedyl,

Nid cenedyl heb wr,

Nid gwr heb urddas,

Nid urddas heb vonedd,

Nid bonedd heb vrait,

Nid braint heb wybodau,

Nid gwybodau heb ddysg,

Nid dysg heb voes,

Nid moes heb hawddgarwch,

Nid hawddgarwch heb syberwyd,

Nid syberwyd heb haelioni,

Nid haelioni heb gariad,

Nid cariad heb gyvawnder,

Nid cyvawnder heb dangnev,

Nid tangnev ond Duw.

Heb dangnev, heb gyvawnder, heb
gariad, heb haelioni, heb syberwyd,
heb hawddgarwch, heb voes, heb
ddysg, heb wybodau, heb vrait, heb
vonedd, heb urddas, heb wrhydri, heb
genedyl, heb wlad, heb Dduw, ac
heb ddim.

57. ARALL.

Nid gwr heb genedyl,

Nid cenedyl heb wlad,

Nid gwlad heb lywodraeth,

Nid llywodraeth heb gyvraith,

Nid cyvraith heb gyvawnder,

Nid cyvawnder heb gydvrant,

Nid cydvraint ond cydvryd,

Nid cydvryd ond cydbwyll,

Nid cydbwyll ond cydwybodoldeb,

Nid cydwybodoldeb ond cydddysg,

Nid cydddysg ond cydgariad,

Nid cydgariad ond cydtangnev,

Nid cydtangnev ond cydddwyloldeb,

Nid cydddwyloldeb ond o Dduw, am hyny

Nid gwr ond o Dduw.

58. ARALL.

Nid bywyd heb ryddyd,

Nid rhyddyd heb lywodraeth,

Nid llywodraeth heb ddoethineb,

Nid doethineb heb gyvawnder,

Nid cyvawnder heb trugaredd,

Nid trugaredd heb gariad,

Nid cariad heb haelioni,

Nid haelioni heb ystyr,

Nid ystyr heb ddeall,

Nid deall heb awen,

Nid awen heb bwyll,

Nid pwyll heb athrylith,

Nid athrylith ond anian,

Nid anian ond crevydd,

Nid crevydd ond gwirionedd,

Nid gwirionedd ond gwybodaeth,

Nid gwybodaeth ond crêd,

Nid crêd heb dystiolaeth,

Nid tystiolaeth ond praww,

Nid praww ond ymgais, am hyny ymgais
y cyvan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

59. ARALL.

Nid bôd ond yr hyn nis gellir dadvod arno,
sev Duw.

Nid bon ond anmon, sev Duw.

Nid byw ond yr hyn nis gellir anmuw
arno, sev Duw.

Nid gallu ond yr hyn nis gellir anallu
arno, sev Duw.

Nid mawr ond yr hyn nis gellir ei fwy,
sev Duw.

Nid cadarn ond yr hyn nis gellir ei yrthio,
sev Duw.

Nid gwir ond yr hyn nis gellir ei amgenu,
sev Duw.

Nid âng ond yr hyn nis gellir ing arno,
sev Duw.

Nid cyvawn ond yr hyn nis gellir anghy-
vawn o hono, sev Duw.

Nid cenedlydd ond yr hwn nis gellir ei
vod o genedliad, sev Duw.

Nid gwneuthurwr ond yr hwn nis gwnaeth-
pwyd, sev Duw.

Nid berth ond yr hyn nis gellir anmerth
arno, sev Duw.

Nid goludog ond yr un a biau y cyvan.
sev Duw.

Nid meddiant ond nas gellir diveddiant
arno, sev Duw.

Nid piau ond nas gellir nad eve a biau y
cyvan, sev Duw.

Nid gwybod ond lle nas gellir amgen no
gwybod, sev Duw.

Nid da ond yr hyn nis gellir ei gystal, sev
Duw.

Nid gwynvyd ond yr hwn nis gellir advyd
ynddo, sev Duw.

Nid goleuni ond yr hyn nis gellir ynddo
dywyll, sev Duw.

Nid uniawn ond yr hyn nis gellir cam
ynddo, sev Duw.

Nid parâus ond yr hyn nis gellir diwedd
iddo, sev Duw.

Nid diogel ond yn nis gellir anniogelwch,
sev Duw.

Nid dedwydd ond lle nis gellir amgen no
dedwydd, sev Duw.

Nid pen ond yr hwn nis gellir pen arno,
sev Duw.

Nid brenin ond nas gellir brenin arno, sev
Duw.

Nid arglwydd ond nas gellir arglwydd
arno, sev Duw.

Nid cariad ond yr hwn nis gellir anghar-
iad ynddo, sev Duw.

Nid un ond yr hwn nis gellir ail iddo, sev
Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

60. ARALL. BONEDD DOETHINEB.

Nid doethineb ond awen,

Nid awen ond arver,

Nid arver ond cymhell,

Nid cymhell ond cariad,¹

Nid cariad ond dewis,

Nid dewis ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyriaeth,

Nid ystyriaeth ond daioni,

Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid doethineb ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

61. ARALL. BONEDD AWEN.

Nid Awen ond doethineb,

Nid doethineb ond o arver,

Nid arver ond ymgais,

Nid ymgais ond pwyll,

¹ Serch. ll. arall.

Nid pwyll ond deall,
Nid deall ond ystyr,
Nid ystyr ond cymhell,
Nid cymhell ond serch,
Nid serch ond ar ddaioni,
Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid Awen ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

62. ARALL. BONEDD GWYBODAETH.

Nid gwybodaeth ond celvyddyd,

Nid celvyddyd ond trevn,

Nid trevn ond deall,

Nid deall ond ymgais,

Nid ymgais ond ymovyn,

Nid ymovyn ond achos,

Nid achos ond eisiwed,

Nid eisiwed ond angen,

Nid angen ond o Dduw.

Am nyny nid Gwybodaeth ond o
Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

63. ARALL.

Nid rhinwedd ond serch,

Nid serch ond hofder,

Nid hofder ond bodd,

Nid bodd ond arwedd,

Nid arwedd ond addas,

Nid addas ond rhyw,

Nid rhyw ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyr,

Nid ystyr ond er lles,¹

Nid lles ond daioni,

Nid daioni ond Duw,

Am hyny nid Rhinwedd ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

64. ARALL.

Nid cymodog ond cyweithas,

Nid cyweithas ond teuluaidd,

Nid teuluaidd ond syber,

Nid syber ond hawddgar,

Nid hawddgar ond divalch,

Nid divalch ond trugarawg,

Nid trugarawg ond deddvawl,

Nid deddvawl ond dedwydd,

Nid dedwydd ond diddrwg,

Nid diddrwg ond santaidd,

Nid santaidd ond cariadgar,

Nid cariadgar ond tangnevgar,

Nid tangnevgar ond pwyllgar,

Nid pwyllgar ond dwyvawl,¹

Nid dwyvawl ond gyda Duw,

Nid gyda Duw ond gyda phob daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

65. ARALL.

Nid dedwydd ond diddrwg,

Nid diddrwg ond saintaidd,
 Nid saintaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond diserch,
 Nid diserch ond didrachwant,
 Nid didrachwant ond boddlon,
 Nid boddlon ond a vo wrth vodd Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

66. ARALL.

NID Gwr ond Cymro,
 Nid gwladwr ond llavurwr,
 Nid gweinydd ond ammaeth,
 Nid cynnorthywy ond creftwr,
 Nid addysg ond ysgolaig,
 Nid athraw ond doeth,
 Nid doeth ond dwyvwyl.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

67. ARALL.

NID gormes ond gwr boneddig,
 Nid twyll ond mynaich,
 Nid anrhaith ond ofeiriad,
 Nid diva ond milwr,
 Nid hud ond arglwyth,
 Nid dall ond cyvraith,
 Nid cadarn ond cenedyl,
 Nid cenedyl ond cyngyd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

68. ARALL.

NID hudoliaeth ond ieuencid,
 Nid gwallgov ond balchder,
 Nid ynvydrwydd ond cariad,
 Nid folineb ond meddwdawd,
 Nid annoethder ond lliid,
 Nid fyrnig ond dialgar,
 Nid gelyn ond athrawd,
 Nid gwall synwyr ond ymryson,
 Nid gwag ond chwedleugar,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid doeth ond dyoddevgar,
 Nid dyoddevgar ond doeth,
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyid,
 Nid call ond cywir,
 Nid lledrad ond moethusder,
 Nid dinistyr ond diogi,
 Nid twyll ond y byd,
 Nid siomedigaeth ond gwraig,
 Nid cyngor ond gadael iddo.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

69. ARALL.

NID ysbail ond gwynt,
 Nid trais ond tân,¹
 Nid anrhaith ond dwr,²
 Nid ysgawn ond dwr,

¹Nid anrhaith, &c. Ll. ar.²Nid gormes ond dwr. Ll. ar.

Nid trwm ond daiar,
 Nid caled ond maen,
 Nid buan ond mellt.
 Nid bygwyl ond taran.
 Nid llwnc ond môr.¹
 Nid rhwystyr ond coedydd.
 Nid anhawsder ond mynydd.
 Nid attal ond cors.
 Nid magyl ond avon.
 Nid cadarn ond rhew.
 Nid ludd ond eira.
 Nid gwresawg ond haul.
 Nid oer ond lleuad.
 Nid amlder ond ser.
 Nid arddwl ond gwlaw.
 Nid serchawg ond tes.
 Nid nidri ond niwl.
 Nid gortrech ond gauav.
 Nid rhwyddineb ond hâv.
 Nid gobaith ond gwanwyn.
 Nid llawenydd ond cynhauav.
 Nid newid ond tymhor.
 Nid gorvod ond amser.

Catwg Ddoeth ai Cant.

70. ARALL.

NID bywyd heb gyvoeth.
 Nid cyvoeth ond tir.
 Nid golud ond tchyd.
 Nid haint ond tloidi.
 Nid tloidi ond clevyd.
 Nid clevyd ond pechod.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

71. ARALL.

NID da cynnal gwr anwadal.
 Nid hawdd cydvod â diwybod.
 Nid mawr urddas anghyweithas.
 Nid edmygir dyn anghywir.
 Nid o vradwr y ceir gwladwr.
 Nid buchedd gwr ond cyvarwr.
 Nid o westlaidd y ceir prestlaidd.
 Nid uchel mur gwr ni lavur.
 Nid ymgeledd ond tangnevedd.
 Nid digonedd ond boddlonedd.²
 Nid byw mewn gwledd ond amynedd.
 Nid anurddas ond moes atgas.
 Nid anhylwydd ond y celwydd.
 Nid anrhydedd ond byw mewn hedd.
 Nid oes â wedd ond gwirionedd.
 Nid llwyr anfawd ond o bechawd.
 Nid hyvrydwch ond dedwyddwch.
 Nid bychander ond hunander.
 Nid uniondeb ond fyddlondeb.
 Nid mab llengar ond awengar.
 Nid da crybwyll ond gwr hybwyll.
 Nid myvyriaeth ond ystyriaeth.
 Nid dwyvoldeb ond boddoldeb.

¹Nid divethaawl, &c. Ll. ar.

Nid da greddvawl na no deddvawl.
 Nid gwybodawl ond devodawl.
 Nid meistrolaeth heb reolaeth.
 Nid da ymddwyn ag anaddwyn.
 Nid da gwaith cledd na vo dros hedd,
 Nid amyl dedwydd gwr anghelyvdydd,
 Nid amyl trugar gwr moetheugar,
 Nid amyl iachus gwr minvelus,
 Nid mawr deall gwr amyl ei wall,
 Nid amyl dwyvol gwr¹ direol,
 Nid mawr awen gwr avlawen,
 Nid mynych gwâr dyn chwedleugar,
 Nid mynych gwr mawr ymeiriwr,
 Nid mynych call a varn arall,
 Nid mynych mād uchel alwad,
 Nid mynych doeth mawr ei gyvoeth,
 Nid mynych iawn heb ddysg heb ddawn,
 Nid mynych gwir oll a glywir,
 Nid ymddiried ond cymmyred,
 Nid mawr ond mād nid glyw ond gwlad,
 Nid twn ond twyll nid pen ond pwyll,
 Nid bod ond byw nid da ond Duw,
 Nid Duw ond ev a wnaeth y nev.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Ac felly tervyna y Nidiau.

72. GODDEGAU CATWG DDOETH, A ELWIR
 NIAU CATWG DDOETH.

Ni thal dim lle nad ymddywynyco ynddo
 ryw grynodeb,
 Ni thal dim y lle y cydymdeithiocer yndo
 bawb a wnel ar gyhoedd,
 Ni thal dim y llavur nid ennillir o hono
 na thal na gwobrwys²,
 Ni thal dim cariad dyn ar y llall y lleiaer
 ei dda o hano,
 Ni thal dim y tegwch heb ryw voliant
 yndo neu gydag ev.
 Ni thal dim gwraig a gymdeithioca gyda
 phob gwr,
 Ni thal dim y ci à ganlyno bob dyn,
 Ni thal dim gwasanaeth nid ennillir neb
 rhyw. vudd o hano,
 Ni thal dim cellweiriaw gwasanaeth ar-
 glwydd y del colled o hano,
 Ni thal dim y gorvod y dygynnullir dolur-
 iau o hano,
 Ni thal dim yr anrhydedd y cydseinio
 cariad twyllodrus ag ev,
 Ni thal dim neb rhyw ddyn ni bo fyddlon
 ei air,
 Ni thal dim seithydd na vedro gymmed-
 roli ei ergyd,³
 Ni thal dim cynghorvynt canys o lavuriaw
 drwyddo y mae'n orwag y llavur,
 Ni thal dim y vyddin y llywio pob dyn
 drwyddo ei hun,

¹ Dyn.

² Na budd, &c. Ll. ar.

³ Ei anc. Ll. ar.

Ni thal dim y meddiant y delo pob eisiwed
 o hano,
 Ni thal dim breniniaeth nid uvyddâo i'r
 gyvraith,
 Ni thal dim i neb sori val nad arbeto
 ddim o'i eiriau,
 Ni thal dim neb tylawd a wrthoto gry-
 nodeb,
 Ni thal dim ainc heb awen a phwyll,
 Ni thal dim y gobaith lle nad ymgeisier,
 Ni thal dim à wneler oni wneler o ym-
 bwyll,
 Ni thal dim à varner oni varner o gyd-
 wybod,
 Ni thal dim à gafer oni chafer gydag ev
 dangnev,
 Ni thal dim a vyvryier oni bydd yn nawdd
 cydwybod lân,
 Ni thal dim Dim heb Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

73. ARALL, AMRYVEL.

Ni ludd bonedd i vethu,
 Ni ludd anrhydedd i henu,
 Ni ludd golud angau,
 Ni ludd doethineb pechawd,
 Ni ludd diweirdeb fawd,
 Ni ludd anniweirdeb anfadw,
 Ni ludd cyvoeth gybyddiaeth,
 Ni ludd tylodi haelioni,
 Ni ludd buchedd dda angau dybryd
 Ni ludd dysg elyniaeth,
 Ni ludd nerth aviechyd,
 Ni ludd llawenydd dristwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

74. ARALL.

Ni bydd hybarch dyn lle y mynych
 gyrho,
 Ni ddigia Duw er erchi cyviawnder,
 Ni edrych angau pwy decav,
 Ni pharch diriaid ei well,
 Ni levair doeth na vo perthynas,
 Ni ymgais diog am à byrth ei ddiogi,
 Ni phis boneddig yn ei ddillad,
 Ni chach call yn ei gap ei hunan,
 Ni wyr bol llawn ba lev bol gwag,
 Ni welwys ni wyr,
 Ni ddifyg arv ar wās gwyech,
 Ni ddawr newynawg pa ys,
 Ni vysyna y maen à dreiglo,
 Ni chred y moel oni wel ei menydd,
 Ni ryberchir rhyvoddawg,
 Ni chais ddewis ei gam gwr yn fo,
 Ni lwydd cell gwarseddwrraig,
 Ni lwyddes ond à dramewyddes,
 Ni moch wna da dyn diawg,
 Ni phery cig brās yn wastad,
 Ni thyr pen er dywedyd yn dæg,

Ni wna y gwynt waeth no chwythu,
 Ni wyl hawdd vod yn hawdd onid ei
   hawdd yn anhawdd,
 Ni nawd gymmydd tarw â drych¹,
 Ni elwir cywrain ni gynnydd,
 Ni eing mewn llestyr ond â vo yndo²,
 Ni ddifyg modd be bai myn,
 Ni ddifyg fon ar ynydd,
 Ni elwir coed unpren,
 Ni chymmydd dedwydd â dadyl,
 Ni chwsg dedwydd hun vore,
 Ni chlyw y cadno ei ddrewdod ei hunan,
 Ni cheir y melus heb y chwerw,
 Ni cheir ond ei groen ar gadno,
 Ni ad annoeth ei orvod,
 Ni bydd chwedyl heb ystlys iddi,
 Ni bydd allt heb waered,
 Ni bydd cyvoethawg rhygall,
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin,
 Ni ryberchir rhyanvoddawg,
 Ni char gwaith nis gorddyvno,
 Ni ellir gwr o wâs,
 Ni ellir hên ben ar gorf ieuanc,
 Ni chaif dda ni oddevo y drwg,
 Ni chaif lês nad el yn namwain,³
 Ni chymmydd diawl â dwyvawl,
 Ni eill Duw dda i ddiriaid,
 Ni châr dovydd diobaith,
 Ni chwsg Duw ban rydd wared.
   Catwg Ddoeth ai Cant.

75. GWARDDIADAU CATWG DDOETH.

Na chais nev o'th anudon,
 Na chais ddim lle nas dylech,
 Na chais hyder o falchder,
 Na chais ymdderchu'n uchel rhag dyvod
   yn is,
 Na chais gyrhaedd goruch ymgyrhaedd-
   wch,
 Na chais ddilyn neges ar galed,
 Na chais gyvrinach am â wypo lawer,
 Na chais lês o wagvost,
 Na chais vwrw coel ar dy gelwydd,
 Na chais dwymder dan iâ,
 Na chais ymwrthio⁴ a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r un a'th vygythio,
 Na chais groesaw dan wg,
 Na chais lawenydd heb wên.
 Na chais chware â chlwyvus hên,
 Na chais lês o vewyd,
 Na chais elw o esgeulusdra,
 Na chais gellwair a'th gâs,
 Na chabla neb â vo arnat ei ovn,

¹ Blaidd â drych. Ll. ar.² Ei lonaid. Ll. ar.³ Ni chaif dd. Ll. ar.⁴ Ymwrthio. Ll. ar.

Na veia ar neb am y bai vo arnat dy
   hunan.
 Nag ymladd ag ynydd,
 Na threulia y geiniog onis cefych,
 Na werth nev er daiar,
 Na sav ar gteulonder,
 Na ymgynghora ond â doeth,
 Na ymdeithia onid â dedwydd,
   Catwg Ddoeth ai Cant.

76. ARALL, UNRHYW.

Na chais esmwythder o ddigder,
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais chware a'th gâs,
 Na chais barch am ddyrgvoes,
 Na chais ddiwedd da o hir draâusder,
 Na chais urddas o valchder,¹
 Na chais gellwair a'th elyn,
 Na chais viciere² a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r neb a'th vygythio,
 Na chais hyder yn malchder,
 Na chais ymdderchu'n rhy uchel rhag dy
   fwrw yn isel,
 Na chais ddilyn neges ar avrywiawg,
 Na chais gyvrinach am â wypo lawer,
 Na chais les o'th wagvost,
 Na chais dwymder dan iâv,
 Na chais lawenydd gan glâv,
 Na chais dwrn da o'th vygwth,
 Na chais ddillad lledrad o myni ddiwarth-
   rwydd,
 Na chais ynnill paradwys o draha,
 Na chais vyned i nev er bod yn chwerw,
 Na chais ymweled a'r Drindawd onis cei o
   undawd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

77. LLYMA DRAETHAWD Y NERTHODD YN
AMGEN O VODD NOG O'R BLAEN.

NERTH Eryr yn ei ylvyn,
 NERTH Sarf yn ei chlören,
 NERTH Gellgarw yn ei gorn,
 NERTH Tarw yn ei ben,
 NERTH Arth yn ei breichiau,
 NERTH March yn ei ddwyvron,
 NERTH Ci yn ei ddaint,³
 NERTH Twrch yn ei avlach,
 NERTH Ysguthan yn ei hadanedd,
 NERTH Gwenynen ei harogl,
 NERTH Cath yn ei phalv,
 NERTH Arglwydd ei gyviawnder,
 NERTH Gwr yn ei bwyll,
 NERTH Gwraig yn ei thavawd.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Na chais hyder. Ll. ar.² Na chais ymgyvuwch. Ll. ar.³ Ei froen. Ll. ar.

78. LLYMA NIDIAU AMGEN NOG A DDANG-
OSWYD OC Y BLAEN.

Nid llawen ond hael,
 Nid trist ond cybydd,
 Nid hysbys ond ymofynwr,
 Nid llednais ond à daw,
 Nid dewr ond à dery,
 Nid gofalus ond a laddes,
 Nid cyvoethawg ond ai cymmero,
 Nid ai cymmero ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond diddwr,
 Nid diddwr ond à gar Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

79. EREILL.¹

Nid cais ond gwerthvawr,
 Nid gwerthvawr ond mād,
 Nid mād ond meuedd,
 Nid meuedd ond gwynvyd,
 Nid gwynvyd ond gwybod,
 Nid gwybod ond newydd,
 Nid newydd ond newid,
 Nid newid ond er llēs,
 Nid llēs ond hardd,
 Nid hardd ond iawn,²
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

80. ARALL, AMGEN NOG YR UN O'R BLAEN.

Nid anfawd ond anvodd,
 Nid anvodd ond i ni ŵyr,
 Ni ŵyr ni wrendy,
 Ni wrendy ond ni ddysg,
 Ni ddysg ni ddeall,
 Ni ddeall ond ystyrgar,
 Nid ystyrgar ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond hygar,
 Nid hygar ond addwyn,
 Nid addwyn ond uvydd,
 Nid uvydd ond tawedawg,
 Nid tawedawg ond goddevus,
 Nid goddevus ond call,
 Nid call ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchawg,
 Nid serchawg ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond ymddyddangar,
 Nid ymddyddan ond am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

81. EREILL.

Nid dyn ond daioni,
 Nid daioni ond bodd Duw,

Nid bodd Duw ond cariad,
 Nid cariad ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond anian,
 Nid anian ond awydd,
 Nid awydd ond gwybod,
 Nid gwybod ond cōv,
 Nid cōv ond cyvun,
 Nid cyvun ond oll,
 Nid oll ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

82. ARALL.

Nid dirgel ond dim,
 Nid dim ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond Duw,
 Nid Duw ond dim,
 Nid dim ond dirgel,
 Nid dirgel ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

83. ARALL. MYNEGAW CATWG DDOETH.

Nid myn ond myn Duw.
 Nid mād ond myn Duw.
 Nid mawr ond myn Duw.
 Nid hardd ond myn Duw.
 Nid parod ond myn Duw.
 Nid blaeniad ond myn Duw.
 Nid esgud ond myn Duw.
 Nid buan ond myn Duw.
 Nid cadarn ond myn Duw.
 Nid nerth ond myn Duw.
 Nid galledig ond myn Duw.
 Nid gorvod ond myn Duw.
 Nid gorchymyn ond myn Duw.
 Nid diogel ond myn Duw.
 Nid trevn ond myn Duw.
 Nid cariad ond myn Duw.
 Nid cyviawn ond myn Duw.
 Nid doethineb ond myn Duw.
 Nid didranc ond myn Duw.
 Nid hanvod ond myn Duw.
 Nid gwynvyd ond myn Duw.
 Nid ufyddod ond i vyn Duw.
 Nid parch ond i vyn Duw.

Nid Duw ond myn,
 Nid myn ond bōd,
 Nid bōd ond Duw,
 A vyno Duw á vydd,
 Rid myn ond myn Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

84. CASBETHAU CATWG DDOETH.

Yn amgen o rodd nog o'r blaen.

TYLAWD balch,
 Cyvoethawg trahâus,
 Golychwyd heb ei llusen,
 Mab heb ddysg,
 Merch heb syberwyd,
 Gwraig heb veistrolaeth arni,

¹ Gwersi y Gwyddoniaid. Ll. Sion. I. M.² Cyviawn. Ll. ar.

Gwr heb ystyriaeth,
 Ieuaine heb ostyngyddrwydd,
 Henddyn heb ddwyvoldeb,
 Benyw heb ddiweirdeb,
 Gwasanaethydd heb uvyddod,
 Cymydogaeth heb gariad,
 Aberthawg heb roi cardawd,
 Blaenawr heb bwyll,
 Marchog heb brovedigaeth,
 Arglwydd heb gynghor,
 Escob heb ddysgeidiaeth,
 Cyfredin heb gyvraith,
 Brenin heb ddoethineb,
 Doeth heb weithredoedd da,
 Ynad heb gyviawnder,
 Gwlad heb heddwch,
 Gwerin heb gynneddvau,
 Cenedyl heb wybodau,
 Athraw heb amynedd,
 Gwybodaeth heb voesau,
 Rhyfel heb drugaredd,
 Llwydd heb wellâd,
 Dysg heb ddeddvolder,
 Teulu heb gydvod,
 Arvaeth heb gelvyddyd,
 Celvyddyd heb arvaeth,
 Cynneddv heb lesoldeb,
 Bardd heb ddosparth,
 Ysgolâig heb lyfrau,
 Llanc heb gampau,
 Camp na vo da,
 Dyn heb iddo Dduw, a
 Barnu bod Duw heb anveidrawl ddaioni.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

85. CASDDYNION CATWG DDOETH.

DYN na wypo dda ei hun ac ni chais
 addysg gan arall.
 DYN à ddyco'n echwyn vwy nog à allo
 vyth ei dalu.
 DYN à vydd mor hael ag ni cheidw à vo
 raid iddo ei hun.
 DYN à addawo bob peth ac ni rydd dim.
 DYN à dyngo ac nis crêd neb.
 DYN à vygythio bawb ac na vo ar neb ei
 ofn.
 DYN à weto gymmaint ag y bo blin ei
 wrandaw.
 DYN à geisio bob peth ac ni cheif ddim à
 geisio.
 DYN à addevo 'i rîn iddei gâs a'i elyn.
 DYN à elo i anurddas er urddas i arall.
 DYN heb dda ganto ac ni phaid â masnach
 pob peth.
 DYN yn prynu pob peth ac heb ynnill ar
 ddim.
 DYN à wnelo mewn un dydd val nas gallo
 drannoeth ddim.

DYN a ogano arall am y beiau vo arno ev
 ei hunan.
 DYN à dybio ei vod yn well no neb ac
 yntau yn waethav o bawb oll.
 DYN na vedd ai gwasanaetho ac nas gwas-
 anaetha ei hunan.
 DYN à vo ryvelwr llesg ac ni chais heddwch
 yn hytrach no rhyfel.
 DYN a veddianno lawer ac ni roddo ddim:
 DYN à ymddirieto i bawb ac ni chair neb
 a eill ymddiried iddo ev.¹
 DYN à ymrysono a'i gadarnach onid el
 iddei vedd.
 DYN à ymddirieto i beth ni bo trigiedig.
 DYN à ymddirieto i rodd.
 DYN à gais orvod o falchder a rhodres.
 DYN à gais avles ei hun er avles iddei
 gymodawg.
 DYN à gafo'i ddewis ac â ddewis y gwaeth-
 av.
 DYN na wnelo ddaioni ac nis gad i arall ei
 wneuthur.
 DYN à ymgadarnâo mewn peth à vo drwg
 yr olwg arno.
 DYN à dybio ei hun yn gall ac yntau'n
 anghall.
 DYN à ddysgo lawer ac ni wypo ddim yn
 gyvlawn.
 DYN adawo ei gâr cyvlwyn heb achos yn y
 byd.
 DYN a wnelo ddrygioni ac ni bo edivar
 gantho.
 DYN tlawd à wrthyd grynodeb.
 DYN à wrthddadla yn erbyn ei Dduw.
 DYN à vo'n fêl ac à gymmero arno vod yn
 folach.
 DYN à greto i bawb er nas adnapo.
 DYN à wnel gyvrinach â dieithyr.
 DYN à ymyr â phob peth heb achos.
 DYN à gasâo bawb a phawb yntau.
 DYN na chreto neb na neb yntau.
 DYN à weto lawer ac ni wrendy ar a weto
 arall.
 DYN à welo lawer o voesau a chelvyddyddau
 ac ni ddysgo ddim o honynt.
 DYN à fesneich bob peth ac heb brynu
 dim.²
 DYN à dybio ei vod yn ddoeth ac yntau yn
 annoeth.
 DYN à dybio ei vod yn well no neb ar bob
 peth, ac yntau'n waethav o'r cwbyl oll
 yn mhob peth.
 DYN à wypo'i lês ac à wnelo ei avles.
 DYN à gais lonyddwch ac nis rhydd.
 DYN à ymfrostio o'i gwilydd ei hunan.
 DYN à wnelo vrâd yn mhob peth.

¹ Idde yntau. Ll. ar.

² Unpeth.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchymynion, ac a ddadla yn eu herbyn er gwobrwyr.

Dyn à ddirmycio Dduw a dyn.

Dyn à ddysgwyd ar yr iawn ac nis gwna.

Dyn à achwyno ar bob achos ar na vo gwir achos cwynaw.

Dyn à ymroddo i vod yn avlawen lle na bo achos.

Dyn à gâr ymgeintach â phawb ac ar bob achos.

Dyn à ddyweto'n vawr ac à wnelo'n vychan.

Dyn glwth à sonia'n wastadawl am fwyd a diawd.

Dyn à wŷr ei vai ac nas diwygia.

Dyn à froma wrth à ddengys iddo ei vai.

Dyn à gellwair â phawb ac ni oddev gellwair gan neb.

Dyn à holo gymmaint ag nas gellir ei atteleb.

Dyn ni thawr ba beth à wnel nag à levair.

Dyn à drevyd yn ddiofyn iddo yr hyn na pherthyn iddo.

Dyn à ymdristäa lle bo pob un arall yn llawen.

Dyn à ymlawenäo wrth à wnelo bob un arall yn drist.

Dyn à edrydd o'i wir vodd yn amgen nog à glywes.

Dyn à watwar y gwybodau nas gwypo ei hunan.

Dyn ni chymmer ei gynghori onid êl yn ryhwyr.

Dyn à welo'i gâr mewn difyg ac nas cynnorthwya.

Dyn ag iddo swydd ac nas gwnel yn gywir.

Dyn à wŷr vod yn raid iddo varw ac na veddwl am vyd arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

86. CASDDYNION CATWG DDOETH, MEWN MODD AMGEN.

Dyn à wypo y da ac nas dysgo.

Dyn ni bo ai gwasanaetho ac ni wasanaetha ei hun.

Dyn y del iddo lawer o bethau ac ni roddo ddim.

Dyn à ymladd a'i arglwydd onid el i'w bwl.

Dyn o ddiau heddwch à ddymuno ryvel ac yntau yn ryvelwr llesg.

Dyn à ogano arall am y beiau à vo arno ev ei hun yn amlwg.

Dyn a debŷg ei vod yn well no neb ar bob peth, ac yntau'n waeth no neb ymhob peth.

Dyn à echwyno o dda gymmaint ag na bo ar ei helw ai talo.

Dyn à roddo à vo o'i eiddo ac ai gato ei hun heb ddim.

Dyn à addawo bob peth ac heb gywiro dim.

Dyn à wasgnacho bob peth a heb brynu dim.

Dyn à vygythio bawb ac ni bo ar neb ei oŷn.

Dyn à ddyweto lawer ac nis gwrandawo neb.

Dyn à dyngo llw anudon hyd nes creto neb ev.

Dyn à addevo ei rin i fol, neu i elyn, neu i'r neb à wypo nas cel.¹

Dyn à archo bob peth ar à welo ac ni chafio ddim.

Dyn à roddo ei hunan mewn anurddas er urddas un arall.

Dyn à welo lawer o voesau a chelvyddydau, ac ni ddysgo ddim.

Dyn à bryno bob peth heb ynnill dim.

Dyn à gasao pawb a phawb yntau.

Dyn ni chreto neb na neb yntau.

Dyn à veio ac yntau'n veius.

Dyn à amryo à phob peth heb achos.²

Dyn à geisio yn ddirgel gan ddyn dieithyr.

Dyn à greto i bawb heb ei adnabod.

Dyn à ymddirieto i rodd.

Dyn à wnelo yn un dydd val na allo wneuthur dim dranoeth.

Dyn à veddylio dwyll a hoced.

Dyn à gafo ddewis ac a ddewiso y gwaethav.

Dyn à debyco orvod o valchder a rhodres.

Dyn à gasao ei lês er awles i'w gymodog.

Dyn ni wnel dda ac nas gato i arall ei wneuthur.

Dyn à ymgadarnhao mewn drwg olwg.

Dyn à debyco ei vod yn gall ac yntau yn anghall.

Dyn à ddysgo lawer ac ni wypo ddim.

Dyn à adawo ei gydymaith heb achos.

Dyn à wnelo ddrwg ni bo edivar ganto.

Dyn tylwat a wrthoto grynodeb.

Dyn a watwaro ddysg a gwybodau daionus.

Dyn heb arno ryw gamp à vo da.

Dyn na vo dewr yn mhlaid ei gâr, a'i wirionedd.

Dyn à vostio ei gywilydd ei hun.

Dyn à e geuluso Duw a dyn.

Dyn na vo eiddo iddo ac nid ymgais â chreft neu gelvyddyd.

Dyn à vo gâs wrth arall heb ddangos paham.

Dyn anwadal nas gellir ymddiried iddo ddim yn y byd.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchymyn-

¹ Y gwypo.

² Ar bob.

ion, ac a ddadleua yn eu herbyn er gwobrwy.

Dyn na veddwl ba vo y daw yn y diwedd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

87. Y SAITH HOLION A DDODES CATWG
DDOETH I SAITH O WYR DOETHION O'I
GOR YN LLANVEITHIN, AC ATTEB Y
GWYR HYN.

Hawl. Pa ddaioni sydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Cyfiawnder.

Talhaiarn vardd ai dywawd.

Hawl. Pa ddoethineb y sydd oruchav ar ddyn?

Atteb. Gallu drwg i arall ac heb ei wneuthur.

Teilo Sant ai dywawd.

Hawl. Pa ddireidi sy vwyav ar ddyn?

Atteb. Anniweirdeb.

Arawn ab Cynvarch ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chreto gymmeryd ei eiddo ei hun.

Taliesin Ben Beirdd ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwennycho ddim o eiddo arall.

Gildas y Coed Aur ai dywawd.

Hawl. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Clydno Eiddin ai dywawd.

Hawl. Pa ynvydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg i arall heb allu ei wneuthur.

Ystyfarc fardd Teilo ai dywawd.

88. LLYMA Y SAITH HOLION MEWN MODD
AMGEN IERWYDD LLYVYR ARALL.

1. Pa ddoethineb vwyav ar ddyn?

Atteb. Gallu drwg ac heb ei wneuthur.

Teilo Sant.

2. Pa ddaioni goruchav ar ddyn?

Atteb. Cyfiawnder.

Talhaiarn.

3. Pa ddireidi vwyav ar ddyn?

Atteb. Celwydd.

Taliesin Ben Beirdd.

4. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Cludno Eiddin.

5. Pa ynvydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg cyd nas gallo.

Ystyfan vardd Teilo.

6. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chymmer o'i eiddo ei hunan.

Arawn ab Cynvarch.

7. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwennycho ddim o eiddo arall.

Gildas y Coed Aur

Ac velly tervyna.

89. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A vyno ei berchi bid gadarn,

A vyno vodd Duw bid iawn ei varn.

A vyno iechyd bid lawen,

A vyno ei wrandaw bid gymmen.

A vyno ei garu bid uvydd,

A vyno lwyddiant gwyped ai lludd.

A vyno lonyddwech bid dangnevgar,

A vyno vlaenori bid wybodgar.

A vyno ei vodd porthed amynedd,

A vyno glod eled i'r bedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

90. GEIRIAU GWIR CATWG DDOETH.

LAWER gwan da ei araith,

Llawer cryv drwg ei artaith.

Llawer têt drwg ei ddeunydd,

Llawer hagar hygar vydd.

Llawer gwir drwg ei ddywedyd,

Llawer eiddi! da'i gyngyd.

Llawer gwych drwg ei ymarwedd,

Llawer noeth da ei vuchedd.

Llawer berthawg dan ovalon,

Llawer tlawd a wel ei ddigon.

Llawer clwyvus da'i amynedd,

Llawer iach llawn cynddaredd.

Llawer gobaith a â yn over,

Llawer a ddaw yn mhen ei amser.

Catwg Ddoeth ai Cant.

91. HODDION CATWG DDOETH.

HAWDD bodloni dedwydd,

Hawdd digio diriaid,

Hawdd annog dewr,

Hawdd ovni ovnawg,

Hawdd cynghori awenawl,

Hawdd dysgu athrylithaidd,

Hawdd clwyvaw bala,

Hawdd fromi balch,

Hawdd sori boneddig tom,

Hawdd rhadloni serchawg,

Hawdd hudaw baban,

Hawdd twyllaw didwyll,

Hawdd eiriold ar haelionus,

Hawdd lladd brwynen,

Hawdd tynu cleddyv byr o wain,

Hawdd cwympaw clof,

Hawdd diriaw bwyd ar newynawg,

Hawdd ynnill ar anghenoctid,

Hawdd y ceir gwên ar vinbryd llawen,
 Hawdd dal march dall,
 Hawdd croni¹ frwd pisodyn,
 Hawdd gwedyd castell,
 Hawdd gwrandaw, crêdu, gadael iddo,
 Hawdd rhydio cornant,
 Haws gwedyd mawr no gwneuthur bychan,
 Haws gwneuthur da no drwg,
 Haws bod yn gall nog yn anghall,
 Haws bodloni Duw no diawl,
 Haws myned i nev nog i ufern,
 Haws gweled pob iawn nog ymddallu yn ei erbyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

92. HEBAU CATWG DDOETH.

HEB serch heb synwyr,
 Heb synwyr heb ddeall,
 Heb ddeall heb ystyr,
 Heb ystyr heb wybod,
 Heb wybod heb bwyll,
 Heb bwyll heb ddysg,
 Heb ddysg heb ddawn,
 Heb ddawn heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

93. CYLCH BYD A BYWYD.

TLODI á bair ymgais,
 Ymgais á bair llwyddiant,
 Llwyddiant á bair cyvoeth,
 Cyvoeth á bair balchder,
 Balchder á bair cynhen,
 Cynhen á bair rhyvel,
 Rhyvel á bair tlodi,
 Tlodi á bair heddwch,
 Heddwch tlodi á bair ymgais,
 Ymgais á dreigla yr un cylch ag o'r blaen.

Catwg Ddoeth ai Cant.

94. GOREU CATWG DDOETH.

GOREU ar wr, gwybodau,²
 Goreu ar ieuanc, gwylder,
 Goreu ar hên, arawch,
 Goreu ar bob dyn, cydwybod,
 Goreu chwedyl, gwirionedd.
 Goreu celwydd, celwydd amlwg,
 Goreu gorchwyl, gwneuthur daioni.
 Goreu devawd, ymwellâu.
 Goreu cynneddyr, cadw moes.
 Goreu arver, doethineb.
 Goreu ymddiried, ymddiried i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

95. GOREUAU.

GOREU un bwyd, bara.

¹ Attal. Ll. ar.

² Wryd. Ll. ar.

Goreu un enllyn, halen.
 Goreu un llyn, gwin.
 Goreu un llaeth, llêvrith.
 Goreu diod, diod o ddwr.
 Goreu neges, ymweled â gŵr yn ngharchar.
 Goreu hael, hael ofeiriad.
 Goreu taith, cyrch golychwyd.
 Goreu ymryd, gochel moethusder.
 Goreu haelioni, rhoddi cardawd.
 Goreu cardawd, rhoi lletty.
 Goreu parodrwydd, bathawd.
 Goreu cydymaith, ceiniawg.
 Goreu barn, cyviawnder.
 Goreu cyvraith, ammod.
 Goreu ammod, cyviawnder.
 Goreu gwaith, gwneuthur daioni.
 Goreu celvyddyd, deall gwirionedd.
 Goreu ymladd, ymladd â dryganwydau.
 Goreu heddwch, heddwch cydwybod.
 Goreu nawdd, nawdd Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

96. GOREUAU.

GOREU gorchwyl undyn, gwarchadw tŷ yn dda.¹
 Goreu un gair, mi biau.
 Goreu i bawb, â ddichon ev ei hunan.
 Goreu camwri, cadbyd.
 Goreu barn, cyviawnder.
 Goreu cyviawnder, trugaredd.
 Goreu lle, â ellir ei gyrchu.
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu cyfes, talu iawn.
 Goreu taith, golychwyd.
 Goreu cyvaill, cydwybod lân.
 Goreu canwyll, pwyll.
 Goreu devawd, daioni.
 Goreu i ddyn, ei Dduw.
 Goreu Duw, Duw y goreuon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

97. GOREUAU.

GOREU un dyn, gŵr.
 Goreu un tlws, gwraig.
 Goreu un mil, march.
 Goreu un anivel, buwch.
 Goreu un ysgrubyl, davad.
 Goreu yngogiaid, geivyr.
 Goreu amgyving, moch.
 Goreu lluyddion,² gwenyn.
 Goreu etivedd, pren plan.
 Goreu masnach, prynu tir.
 Goreu câr, erw o dir.
 Goreu parodrwydd, arian.
 Goreu deaint, daioni.
 Goreu diwedd, diwedd da.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn ddiwyd. Ll. ar.

² Llwyddiant. Ll. ar.

98. GOREUAU.

GOREU eu, mi biau.
 Goreu cyvaill, bathodyn,¹
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu llwyn, un a'm cysgoto.
 Goreu march, un a'm dyco
 Goreu cwd, un â blawd ynddo.
 Goreu bwyall, á bieufwyv,
 Goreu rhan o'r deisien, rhan à gafwyv.
 Goreu peth, peth à veddwv,
 Goreu bach, bach gwair,
 Goreu mawr, mawr vodlondeb,
 Goreu y goreu o bob rhyw,
 Goreu tynged, diwedd da,

Catwg Ddoeth ai Cant.

99. GOREUAU.

GOREU lledvegin, davad,
 Goreu o'r devaid, y moelion,
 Goreu o'r gwartheg, y brithion,
 Goreu o'r meirch, y mwynav,
 Goreu o'r moch, y tewav,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu o'r gwyr, y doethav,
 Goreu o'r gwragedd, y disymlav,
 Goreu o'r meibion, y breisgav,
 Goreu o'r merched, y meinav,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meinav,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r ceirch, y breisgav,
 Goreu o'r haid, y byrav,
 Goreu etiveddion, coed plan,
 Goreu cyvnewid, cyvnewid ar dir,
 Goreu un arv, cylllell,
 Goreu un tudedd, mantell,
 Goreu ar bob peth, y goreu,
 Goreu o'r drygau, y lleiav.

Catwg Ddoeth ai cant.

100. GOREUAU.

GOREU un bwyd, bara,
 Goreu enllyn, halen,
 Goreu llyn, gwin,
 Goreu diod, dwr,
 Goreu cyvedd, medd,
 Goreu gosymaeth, cwrw,
 Goreu meddyginiaeth, llaeth,
 Goreu helgig, hydd,
 Goreu ág¹ ysgrubyl, mollt,
 Goreu pysgod mor, llythi,
 Goreu pysgod dwr croew, brithyll,
 Goreu aeron, avalau,
 Goreu anwyn, bresych,²
 Goreu gwaith, arddu tîr,

¹ Cig.² Cenin. Ll. ar.

Goreu chware, llawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

101. GOREUAU.

GOREU gweinyddiaeth, llavuriaw tir,
 Goreu llavur, gwenith,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r haid, y byrav,
 Goreu o'r ceirch, y brasav,
 Goreu o'r avalau, y lleiav,
 Goreu o'r llysiau, bresych,
 Goreu o'r gwýg, fa,
 Goreu arlwyad, ammaeth,
 Goreu lledvegin, davad,
 Goreu llawnder, buwch,
 Goreu ynghyving, moch,
 Goreu yngnogiaid geivyr,
 Goreu hiliadaeth, gre o gesyg,
 Goreu golud, gwartheg,
 Goreu llaeth, llevrith,¹
 Goreu ymborth, blith,²
 Goreu anwyn, perllan,
 Goreu heiliad, gardd,
 Goreu llwyddiant, gwynyn,
 Goreu etivedd, pren plan,
 Goreu gallu, tir,³
 Goreu rhysgwydd, ty annedd,
 Goreu gwaith teulu, rhod a chribau,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meinav,
 Goreu o'r caws, y satav,
 Goreu o'r menyn, y melynaf,
 Goreu anivel, march,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r meirch, y mwyav,
 Goreu o'r pridd, y cochav,⁴
 Goreu o'r gwartheg, gwineuon,
 Goreu o'r moch, y gwynion,
 Goreu o'r devaid, y moelion,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu trev, trev tad,
 Goreu gwlad, gwlad geni,
 Goreu arv, cylllell,
 Goreu tudeddyn, mantell,
 Goreu meddiant, cartrev,
 Goreu gwaith un dyn, gwarchadw ty,
 Goreu urddas, bonedd cynhenid,
 Goreu cymmyred, gwybodaeth,
 Goreu trysor, celyddydd,⁵
 Goreu cymodawg, tal pentan,
 Goreu dyddanweh, mab,
 Goreu careiddwch, merch,
 Goreu tlws, gwaig dda,
 Goreu cafaeliad, enw da.⁶

¹ Llaeth buwch. Ll. ar.² Goreu moethynon. Ll. ar.³ Goreu cyvoeth, tir. Ll. ar.
Gwineuav. Ll. ar.⁴ Crefft. Ll. ar.⁵ Gair da. Ll. ar.

Goreu arlwydd, cydwybod.

Catwg Ddoeth ai cant.

102. GOREUAU.

GOREU o'r gwy, y doethav.
 Goreu o'r gwagedd, y disymlav.
 Goreu o'r meibion, yr uvyddav.
 Goreu o'r merched, y syberwaw.
 Goreu o'r gweision, y fyddlonav.
 Goreu o'r cymodogion, y divalchav.
 Goreu o'r gweithwyr, y medrusav.
 Goreu cerddedydd, gau.
 Goreu cynghor, gwas diawg.
 Goreu cydymaith, ceiniawg.
 Goreu neges, myned â chroesaw.
 Goreu hael, hael ofeiriad.
 Goreu canwyll, pwyll i ddyn.
 Goreu camwri, cedwid¹
 Goreu meddyg, meddyg enaid.
 Goreu cynneddau, cadw moes.
 Goreu devawd, daioni.
 Goreu rhan, rhoddi cynnwys.
 Goreu i bawb, â ddichon ei hun.
 Goreu un gair, mi a biau.
 Goreu arv, dwrn moel.
 Goreu un tudedd, mantell.
 Goreu y gware, tra ater.
 Goreu gwrthwyneb, gwrthwyneb cwys.
 Goreu ediveirwch, ediveirwch gwerthu.
 Goreu llawenydd, canu'n iach i gamp
 ddrwg.
 Goreu doethineb, tewi.
 Goreu rhyrindawd,² cyrchu golychwyd.
 Goreu newyn, newyn ariant.
 Goreu cyvoeth, boddlondeb.
 Goreu adnabod, adnabod ei hun.
 Goreu arlwydd, cydwybod.
 Goreu dysg, ystyriaeth.
 Goreu meddwl, meddwl am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

103. GOREUAU.

GOREU arv gwroldeb.
 Goreu gwroldeb, ystyr cyn taraw.
 Goreu taraw, taraw hoel ar ei phen.
 Goreu pen, pen ar y gynhen.
 Goreu cynhen, â vo mwyav edivar am
 dani.

Catwg Ddoeth ai Cant.

104. GOREUAU.

Goreu prinder, prinder geiriau,
 Goreu amyl, amyl gardawd,
 Goreu mawr, mawr ymgais,
 Goreu bach, bach gwair,
 Goreu gwryd, heddwch,
 Goreu doethineb, anwybodaeth am ddrwg,

¹ Cadbyd. Ll. ar.

² Pererindawd. Ll. ar.

Goreu heddychyd, gwir,
 Goreu glewder, gochel cynhen,
 Goreu synwyr, synwyr prŷn,
 Goreu pwyll, ymbellâu,
 Goreu eisiau, eisiau cyvoeth,
 Goreu sant, sant o bell,
 Goreu bardd, nas adnaper,
 Goreu gwr, y gwr goreu,⁴
 Goreu golud, goleuder,
 Goreu crair, anghyngrrhair,
 Goreu brawd, brawd fydd,
 Goreu cynghor, gochel ei eisiau,
 Goreu boddio, boddio Duw,
 Goreu encil, golychwyd,
 Goreu câr, câr a'm cerydd,
 Goreu crefft, â wypwyv,
 Goreu rhad Duw, cydwybod iach,
 Goreu tlws, a bieufwyv,
 Goreu bwyd, â heliwyv vy hun,
 Goreu mantell, un â veddwyv,
 Goreu o'r adar, â ddaliwyv,
 Goreu o'r main, â allwyv ei ddwyn,
 Goreu athraw, caledi,
 Goreu llyvyr, myvyrdawd,
 Goreu o'r campau, bod yn llonydd,
 Goreu o'r chwerthin, un nas clywer,
 Goreu o'r cyvedd, bod ymhell oddiwrtho,
 Goreu anwylyd, y gwanav,
 Goreu cymmwynas, dangos bai,
 Goreu caredigrwydd, ceryddu pechawd,
 Goreu cystlwn, gado'n llonydd,
 Goreu mawl, fy nghredu,
 Goreu cyvaille, callineb,
 Goreu cymodawg, y callav,
 Goreu arglwydd, y folav,
 Goreu celvyddyd, medrusder,¹
 Goreu ar hen, ei gynghor,
 Goreu cynghor, tâd,
 Goreu cyvrinach, mām,
 Goreu ymgeledd, chwaer,
 Goreu cynnorthwy, brawd,
 Goreu cyveillach, gwraig,
 Goreu cymodawg, heddychwr,
 Goreu gelyn, a'm ovno,
 Goreu ovni, ovni Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

GNODIAU CATWG DDOETH.

GNAWD i euawg hir oval,
 Gnawd i ddiawg hir adwyth,
 Gnawd i lythig hir angen,
 Gnawd i greulawn hir gâs,
 Gnawd i leidyrr ei hir ymlid,
 Gnawd i lwyr ei hir watwar,
 Gnawd i gelwyddawg hir warthrudd,
 Gnawd i over hir anmharch,
 Gnawd i drachwantus hir ddygnedd,¹

¹ Y goreu ei gampau. Ll. ar.

Gnawd i ddiriaid hir alar,
Gnawd i ddedwydd hir dangnev,
Gnawd i dangnevgar tadoldeb Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

105. GOREUAU. DEUNAW CAMPAU
DAWNUS CATWG DDOETH.

- 1 GOREU moes, evylldawd.
- 2 Goreu ymarver, diwydrwydd.
- 3 Goreu o gynneddv, gwirionedd.
- 4 Goreu o awen, pwyll.
- 5 Goreu o serch, trugaredd.
- 6 Goreu ystyriaeth, adnabod ei hunan.
- 7 Goreu o swydd, dyddiaw.¹
- 8 Goreu goval, bod yn gyviawn.
- 9 Goreu ymgais, gwybodaeth.
- 10 Goreu athrylith, haelioni.
- 11 Goreu trachwant, trachwant heddwch.
- 12 Goreu dewis, gwneuthur daioni.
- 13 Goreu o vodd i yvw, creft.
- 14 Goreu addysg, llên.²
- 15 Goreu galar, galar am bechawd,
- 16 Goreu dyddanwch, llawenydd cydwybod.
- 17 Goreu ymryson, pwy oreu ei vuchedd.
- 18 Goreu myvyrdawd, am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Hen vardd á ganodd val hyn :—
Deunaw o gampau dawnus,
A roed ar Wgawn ab Rhys,
Ac ungamp ddrwg ar Wgawn
Yn diwynamw'r deunaw dawn.³

106. HEN VARDD A ELWID YSTUDVACH
A VUASAI YN VARDD CYSTENIN VENGIGAI
A WELES DEUNAW CAMPAU
DAWNUS A GANT CATWG DDOETH, AC
YNA Y CANT YNTAU VAL HYN.

Deunaw campau dawnus Ystudvach,
Bardd Gwrthefyr Vendigaid.

- 1 GLEW mewn trin a thrallawd.
- 2 Amyneddgar yn dyoddev.
- 3 Cadarn ei gyngyd.
- 4 Doeth yn ei ddadyl.
- 5 Dirodres yn ei glod a'i lwyddiant.
- 6 Uvydd yn ei voes.
- 7 Syber ei gampau.
- 8 Llawurus yn ei orchwyl a'i ymgais.
- 9 Awyddus am wybodau.
- 10 Haelionus gair, gweithred, a meddwl.
- 11 Athrywyngar mewn ymryson.
- 12 Addwyn ei ymddugiad.
- 13 Croesawus yn ei dy.
- 14 Heddgarg yn ei gymodogaeth.
- 15 Diwair o gorf a meddwl.

¹ Heddych. Ll. ar.

² Goreu o ddysg. Ll. ar.

³ Pa gamp ddrwg oedd hono? Ai o'n oedd?
Iolo Morganwg.

- 16 Cywir ei air a'i weithred.
- 17 Cyviawn ei vuchedd.
- 18 Trugar wrth dlawd a thrallodus.

Tydi dy wala, ebai Catwg, ti á ennill-aist y goreu arnav —Nage, ebai Ystudvach, nid velly, mi á geisiais ragoriaeth arnat ti, a thi á ddangosaist uvydddawd, am hyny doethav tydi, ac itti y mae y goreu, a myned a'wnaeth y varn mai doethav o'r doethion oedd Catwg, a Chatwg á vynai ddodi hyny o air ar Ystudvach.

107. GWELLAU CATWG DDOETH.

GWELL gwr o'i berchi,
Gwell gwraig o'i chanmawl,
Gwell benthgog nog eisiau,
Gwell gwir no chelwydd,
Gwell cyvoeth nog angen,
Gwell angen no chywilydd,
Gwell dyn drwg o'i gopsi,
Gwell synwyr no chyvoeth,
Gwell pwyll nog aur,
Gwell tewi no drwgwedyd,
Gwell ceiniawg no brawd,
Gwell goddev no goval,
Gwell byw no marw,¹
Gwell cerdd o'i breiniaw,
Gwell cywir tylawd no hodedus² cyvoethawg,
Gwell bonedd no thaiogrwyyd,
Gwell chware nog ymladd,
Gwell bygwth no tharaw,³
Gwell taraw⁴ no lladd,
Gwell ychydig trwy rad no llawer drwyavrad,
Gwell bodd pob dyn no'i anvodd,
Gwell trugaredd no chreulonder,
Gwell bendith y tlawd no meistrolaeth y cadarn,
Gwell haelioni no chybyddiaeth,
Gwell car mewn llys nog aur ar vys,
Gwell nag no gau eddwid,
Gwell rhan o'n no rhan caru,
Gwell cadw nog olrhain,
Gwell dau ben nog un,
Gwell y drwg á wyddys no'r drwg na gwyddys,
Gwell nerth dwy gath nog un,
Gwell rhy draws no rhy druawr,
Gwell bedd no buchedd anghenawg,
Gwell celvyddyd no thrysor,
Gwell creft no threvadaeth,
Gwell ymroddwr no dialwr,
Gwell ychydig yn laeth no llawer ynenwyn,

¹ Gwell byw nog y marw. Ll. ar.

² Twyllgar. Ll. ar.

³ Fystio. Ll. ar.

⁴ Fystio.

Gwell deuwaie vi nog un gwae ni,
 Gwell moes no bonedd,
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tan â diriaid,
 Gwell goreu no da iawn,
 Gwell unpen no chanpen, gwell deuben
 nog un.

Gwell câr llaw no châr tavawd,
 Gwell yn y crochan nog yn y tân,
 Gwell bach mewn llaw no mawr gerllaw,
 Gwell â ddaliwyv nog â alwyv,
 Gwell un dewch no dau ewch,
 Gwell un gair gwir no chant gair tég,
 Gwell cysgod brwynen no bod hebddi,
 Gwell ei â gyvartho no chi â gnotho,
 Gwell anfaidd o'i gael nog o'i ovni,
 Gwell dryw mewn llaw no gwydd ar
 adain,
 Gwell aderyn mewn llaw no dau yn y
 llwyn,

Gwell dysg no golud, gwell awen no dysg,
 Gwell cydwylbod nog awen, gwell Duw no
 dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

108. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A vo doeth ev â wrendy'n wâr,
 A vo dewr ev â dery 'mhlaid ei gâr.
 A vo clay eve â orwedd,
 A vo dioval ev â gwsg mewn hedd.
 A vo ysgawn galon ev â gân,
 A vo dedwydd ev â vuchedda 'n lân.
 A vo hael ev â drugarâ,
 A vo santaidd ev â gâr â vo dâ.
 A vo pryderus ev â veddylia,
 A vo celvydd ev â ystyria,
 A vo tlawd ev â gymhortha,
 A vo cyvoethawg ev â lecha.
 A vo diwyd ev â weithia,
 A vo gwestwr ev â gerdda.
 A vo llonydd ev â vydd pena',
 A vo twyllodrus Duw ai casâa.

Catwg Ddoeth ai Cant.

109. EREILL.

A VYNO gyvoeth govyned genad ei wraig,
 A vyno vyw 'n gyviawn govyned genad
 ei arlwydd,
 A vyno yvw 'n heddychlawn govyned
 genad ei vrenin,
 A vyno vyw 'n ddwyvawl govyned genad
 ei ofeiriad,
 A vyno wybodaeth govyned genad ei
 geraint a'i gymodogion,
 A vyno urddas govyned genad ei gampan,
 A vyno vod yn ddivalchder govyned genad
 ei vam,
 A vyno vod yn ddoeth govyned genad ei
 serchiadau,

A vyno vod yn ddioval govyned genad ei
 blant,
 A vyno lwyddiant govyned genad y diogi,
 A vyno ei ewyllys govyned genad ei
 Dduw,
 Ac o gael hyny y mae iddo â vyno o bob
 daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

110. SAITH DYN A YRANT Y BYD YN YMRYGOLL.

GWR heb gôv.
 Gwraig heb gywilydd.
 Mâb heb ddysg,
 Feiriad heb ddwyvolder.
 Swyddawg heb gydwylbod.
 Arglwydd heb gyviawnder.
 Brenin heb drugaredd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

111. SYNIADAU CATWG DDOETH.

YMHOB dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae y naill ai drwg ai
 da,
 Ymhob drwg y mae angau,
 Ymhob da y mae bywyd,
 Ymhob bywyd y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

112. SYNIADAU AMRYVEILION.

DEUPARTH bywyd yw gwybod,
 Deuparth gwybod yw deall,
 Deuparth deall yw awen,
 Deuparth awen yw ymarver,
 Deuparth ymarver yw serch,
 Deuparth serch yw synwyr,

Catwg Ddoeth ai Cant.

113. EREILL UNRHYW.

DEUPARTH awen yw moliant,
 Deuparth cerdd ei gwrandaw,
 Deuparth bonedd yw dysg,
 Deuparth dysg yw hyder,
 Deuparth clod yw cynneddv,
 Deuparth pryd yw trwsiad,
 Deuparth iechyd ymrwysaw,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gwledd yw groesaw,
 Deuparth doethineb ystyriaw,
 Deuparth golud boddlondeb,
 Deuparth celvyddyd ei rhiniau,
 Deuparth llywodraeth heddwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

114. EREILL AMRYVEILRYW.

CRYV pob gwybodus,
 Call pob cyviawn,
 Doeth pob geirwir,

Da pob cariadgar,
 Mawr pob medrus,
 Cyvoethawg pob boddlon,
 Tylawd pob grwgnachlyd,
 Dwyvawl pob cydwybodus,
 Moesawl pob uvydd,
 Hael pob trugarawg,
 Fyddlawn pob cywir,
 Cadarn pob amyneddus,
 Glew pob gwirgar,
 Serchawg pob addvwyn,
 Dedwydd pob deddvawl,
 Caredig pob tangnevgar,
 Pwyllvawr pob tawedawg,
 Llwyddiannus pob ymgeisgar,
 Gwynvydig pob glan ei vuchedd,
 Llawen pob daionus,

Catwg Ddoeth ai Cant.

115. EREILL CYVUNVATH.

FOL pob balch,
 Diwybod pob diymgais,
 Avlwyddus pob diwybod,
 Diriaid pob diserch,
 Trachwantus pob diriaid,
 Llovrudd pob lleidyr,
 Lleidyr pob drwg dybus,
 Newyn pob awydd,
 Digllon pob newynawg,
 Gelyn pob digllon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

116. AC MEWN MODD AMRYVAL VAL HYN.

TRAIS pob cwm,
 Ynvyd pob treisiedig,
 Gelyn pob ynvyd,
 Pob gelyn heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

117. MODD ARALL.

DIGLLON pob newynawg,
 Newyn pob dialgarwch¹,
 Ynvyd pob dialgar,
 Dialgar pob gelyn,
 Gelyn pob treisiedig.

Catwg Ddoeth ai Cant.

118 LLYMA GYNHORION A RODDES CATWG DDOETH I DALIESIN BEN BEIRDD, PAN OEDD YN YSGOLAIG IDDO.

Meddylia cyn y gwetych.

1. Yn gyntav, beth y gwetych.
2. Yn ail, paham y gwetych.
3. Yn drydy', wrth bwy y gwetych.
4. Yn bedwerydd, am bwy y gwetych.
5. Yn bummed, beth á ddaw o'r peth a wetych.

¹ Newynawg pob dialgar. Ll. ar.

6. Yn chwechved, pa'les o'r peth á wetych.
7. Yn seithved, pwy á vo'n gwrandaw ar á wetych.

Dod dy air ar ben dy vys cyn ei gwetych,
 A threigla ev y saith fordd hyn cyn ai gwetych,

Ac ni ddaw drwg vyth o'r hyn á wetych.
 Catwg Ddoeth ai Cant, wrth Daliesin
 Ben Beirdd yn dodi arno ei vendith.

119. LLYMA DDEWIS BETHAU GWR.

*A Chatwg Ddoeth a'u cant wrth ei dad
 Gwynlliw Vihw, ab Glywis ab Tegid ab
 Cadell Deyrnllwg.*

Ei dy yn ddiddos,
 Ei dyddyn yn grwn,
 Ei dir yn dirion,
 Ei wely yn esmwyth,
 Ei wraig yn ddiwair,
 Ei vwyd yn iachus,
 Ei ddiod yn vain vywus,
 Ei dân yn oleu,
 Ei ddillad yn glydion,
 Ei gymodogaeth yn heddychlawn,
 Ei was yn ddiwyd,
 Ei vorwyn yn syw,
 Ei vâb yn gywir,
 Ei verch yn syber,
 Ei gâr yn fyddlawn,
 Ei gyvaill yn ddiwyll,
 Ei varch yn wâr,
 Ei vilgi yn vuan,
 Ei hebawg yn chwannawg,
 Ei ychain yn gryvion,
 Ei wartheg yn lliwiawg¹,
 Ei ddevaid yn rhywiawg,
 Ei voch yn hirion,
 Ei dylwyth yn gynneddvus,
 Ei gartrev yn drevnus,
 Ei vardd yn ddysgedig,
 Ei delynwr yn addwyn,
 Ei velin yn agos,
 Ei eglwys yn mhell,
 Ei arglwydd yn gadarn,
 Ei vrenin yn gyviawn,
 Ei dad ysbrydawl yn gáll,
 A'i Dduw yn drugarawg.

Catwg Ddoeth ai Cant.

120. HEBAU AMGEN NOG O'R BLAEN.

HEB athraw heb ddysg,
 Heb ddysg heb wybodau,
 Heb wybodau heb ddoethineb,
 Heb ddoethineb heb ddwyvoldeb,
 Heb ddwyvoldeb heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn unlliawg. Ll. ar.

121. PEDWAR GWYD Y SYDD O BRIF-ANSAWDD.

CYNTAY, lliid.—Ail, trachwant.—Trydydd, diogi.—Pedwerydd, ovyn.

A'r lle y bytho y naill na'r llall o honynt y ceir pob drwg arall, canys o honynt y tyv yn angerddawl pob drygau ereill ar veddwl a gweithred.

Catwg Ddoeth ai Cant.

322. GORDDODAU CATWG DDOETH.

O DEIMLAW teimla'th galon a'th gydwybod,
O ddisgwyl disgwyl ar y daionus,
O wrandaw gwrandaw gwyn tlawd ac anghenus,
O vlasu blasa ddoethineb,
O rogli rhogla ddiniweidrwydd,
O geisiaw cais wybodaeth,
O gyrrhaedd cais gyrrhaedd deall,
O ddychymmyg cais ddychymmyg à vo pwyll,
O wneuthur gwna'th ddyledswydd,
O gasâu casâa y drwg o bob rhyw,
O adnabod adnebydd dy hun,
O wybod gwybydd orchymynion Dovydd,
O ystyriaw ystyria dy ddiwedd,
O ovni ovna'th anwydau,
O ddywedyd dywed à vo gwir,
O varnu barna yn dy gydwybod,
O vwriadu bwriada wellâu dy vuchedd,
O anturiaw anturia 'mhlaid pob iawn,
O garu câr tangnevedd,
O lawenâu lawenâa am ddyoddev dros y gwir,
O alaru galara am dy bechawd,
O ymbil ymbil ar Dduw am ei radverth-
weh,
O ymhyvrydu ymhyvryda mewn dyhewyd ddwyvawl,
O ddiolch am à gevaist diolch i Dduw yn benav,
O ymddiried ymddiried i'th Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

123. ARALL UNRHYW.

O DEIMLAW teimla'th wendid synwyr,
O weled gwêl dy vai,
O wrandaw gwrandaw gynghor y doeth,
O geisiaw cais heddwch â phawb a rhwng pawb,
O gredu crêd na wyddost ddim,
O vlasu blasa bereiddder deddvoldeb,
O arogl arogl a fieddtra pechawd,
O ddeall deall beth wyd,
O wneuthur gwna gyviawnder,
O gasâu casâa y byd a'i bethau,
O adnabod adnebydd dy galon dy hunan,
O wybod gwybydd mai dyn wyd,

3 F

O goviaw covia mai marw à vyddi,
O ystyriaw ystyria y varn ddiwedddav,
O ovni ovna dwyll dy galon,
O ddywedyd dywed wirionedd yn benav dim,
O varnu barna varn gyviawn,¹
O vwriadu bwriada wellâu dy vywyd,
O ymroddi ymrô i wneuthur daioni,
O anturiaw anturia dros heddwch a thangnev,
O ymddiried ymddiried i'r un à wyr dy raid,
O uvyddâu uvyddâa i'r un a roddes itti vyw a bôd,
O ymhewydu ymhewyda ddwyvoldeb,
O garu câr dy Dduw, ac yn Nuw caru pob perchen bôd a bywyd.²

Catwg Ddoeth ai Cant.

124. PEIBYL CATWG DDOETH.

- 1 PEI gwisgid goron am ben pob fôl ni á vyddem bawb yn vreninodd.
- 2 PEI bai cloch am vwnwgyl pob ynvyd ni chaid nebun vyth mewn eglwys ond ofeiriad a'u cydglochyddion.
- 3 PEI bai pob anghall yn marw ni chleddid neb eisiau gwr yn vyw i agor bedd.
- 4 PEI bai cynn ar ben pob fôl ve geid arian yn dda am ddangos gwr moel.
- 5 PEI bai gwilydd pob un yn ysgrivenedig yn ei dalcen, prid iawn y byddai deunydd mygydau.
- 6 PEI cyn gynted ar draed ag ar davawd y byddai gwraig, hi á ddaliai ddigon o luced i gynu tân y boreu.
- 7 PEI ni thraethai un tavawd amgen no gwirionedd a doethineb rhyvedd y byddai riv y mudion.
- 8 PEI gwelai chwedleugar annoethineb ei ddadwrdd ev á gadwai ei davawd i oeri ei gawl.
- 9 PEI gwelai gwersau overdawd ei gamp ev ai gadawai rag cywilydd.
- 10 PEI glywai gybydd ddrygsawr ei galon byddai varw gan ddrewdawd
- 11 PEI gwelai ddiawg y drwg ai ery ev á ymosgreiniau o'i lesgedd rag ovyn a chywilydd.
- 12 PEI gwelai serch ei wendid ev á drengai gan ovyn.
- 13 PEI gwelai valch ei galon ve gollai ei holl synwyrâu gan arswyd.
- 14 PEI gwelai bob un galon y llall ev á vyddai yn llawnoed i bawb foi rhag diawlaid.
- 15 PEI gwelai genvigen ei ddiwch eve á ymgrogai rag cywilydd Duw a dyn.

¹ Gyviawn varn. Ll. ar.

² Câd dy gymodawg val tidy hunan. Ll. ar.

- 16 Pei gwelai bwyll ei anmhwyl ev á guddiai ei wyneb gan gywilydd.
- 17 Pei gwelai vedddwawd ei feiddra ev á ymguddiai dan y domen.
- 18 Pei gwelai gelwydd ei wydoldeb ev á gollai ei hunan gan gynddaredd.
- 19 Pei cai dwyll vlas ar ei vrynti eve á chwydai ei beredd allan.
- 20 Pei cai drachwant olwg ar ei wrthuni cynnevin iddo y byddai pryd a gwedd cythraul.
- 21 Pei gwelai athraw à ddaw o'i waith, ev á welai y cyvan yn diweddu ar ei ben ei hunan.
- 22 Pei gwelai ddichell ei vudredd ev á ymdichellai i ddianc ragddo.
- 23 Pei gwelai lid ei fyrnigrwydd eve á ymlidiai yn fyrnig wrtho ei hunan am dano.
- 24 Pei gwelai ddialgarwch ei ddiaulgrwydd eve á elai i ddiaul yn hytrach nog ymroi iddo.
- 25 Pei gwelai y cribddeiliwr agwedd ei gydwybod eve á grochleuai, gwae vi mi á welais gythraul o eithavodd ufern.
- 26 Pei gwelai ragrith ei aflendid eve á ymddychrynai o'i bwyll.
- 27 Pei gwelai odineb ei halogrwydd eve á feiddiai y tir y cerddai.¹
- 28 Pei gwelai ryvelgar ei greulondeb eve á ovnai i bob mymryn yn mhelydr yr haul ei wân á chledd.
- 29 Pei gwelai anwybodaeth ei anharddwch, eve á genvigenai weled hardded y llyfant ragddo.
- 30 Pei gwelai haerllydrwydd ei ynvyted, eve á wingai gan gynddaredd o'i vod yn ynvytach no neb.
- 31 Pei gwelai annwyvoldeb ei ddiwedd eve á vyddai varw gan ddychryn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

125. HWFTIAU CATWG DDOETH.

Hwft o'r wybodaeth à wna ddyn yn annoeth,
 Hwft o'r serchiadau à wna ddyn yn benboeth,
 Hwft o'r llawenydd à ddiwedd yn alar,
 Hwft lludded hir am à dderydd yn gynnar.
 Hwft o'r gwyllt-vrydus nad ystyr un dyben,
 Hwft o'r gelvyddyd na cherddo yn fyrrd awen.
 Hwft o'r gwagvonedd à droedied â balchder,
 Hwft o'r mawr gudd ar ni thâl ond o'i arver.

¹ A gerddai. Ll. ar.

Hwft o'r mawr vost lle bo bach y gwybodau,
 Hwft o'r coegddwyvawl anneddawl ei gampau.
 Hwft o'r twylladdysg na ddysgo y gwirionedd,
 Hwft o'r ystyriaeth nad ystyr ei ddiwedd.
 Hwft o'r carngybydd na chymmer o'i eiddo,
 Hwft ni châr heddwch ymhob man lle bytho.
 Hwft o'r wael awen à gais bob overdod,
 Hwft o bob arver ni thardd o gydwybod.
 Hwft o bob gweithred yn erbyn cyviawnder,
 Hwft o'r cythreulig à garo greulonder.
 Hwft o'r caled à vo'n annhrugarawg,
 Hwft i bob un ni bo syber a serchawg.
 Hwft o'r un penllwyd à dreulwys ei vuchedd,
 Heb Dduw'n ei gydwybod, heb gov am ei ddiwedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

126. PYNCIAU GWIRIONEDD¹ CATWG DDOETH.

- 1 Duw pob iawn, Diawl pob cam.
  - 2 Duw pob haelioni, Diawl pob anghawrdeb.
  - 3 Duw pob cariad, Diawl pob eás.
  - 4 Duw pob heddwch, Diawl pob rhyvel.
  - 5 Duw pob llawen, Diawl pob trist.
  - 6 Duw pob serchawg, Diawl pob atgas.
  - 7 Duw pob ymbwyll, Diawl pob anmhwyl.
  - 8 Duw pob dedwydd, Diawl pob diriaid.
  - 9 Duw pob mwyn, Diawl pob anwyn.
  - 10 Duw pob teg, Diawl pob hagr.
  - 11 Duw pob gwir, Diawl pob celwydd.
  - 12 Duw pob llês, Diawl pob avles.
  - 13 Duw pob rhaith, Diawl pob anrhaith.
  - 14 Duw pob mād, Diawl pob anvad.
  - 15 Duw pob pur, Diawl pob anmhur.
  - 16 Duw pob cywir, Diawl pob twyll.
  - 17 Duw pob trugar, Diawl pob creulawn.
  - 18 Duw pob glân, Diawl pob avlan.
  - 19 Duw pob llād, Diawl pob anllad.
  - 20 Duw pob goleu, Diawl pob tywyll.
  - 21 Duw pob menwyd, Diawl pob anfawd.
  - 22 Duw pob deall, Diawl pob anneall.
  - 23 Duw pob trevyn, Diawl pob annhrevyn.
  - 24 Duw pob bywyd, Diawl pob marwoldeb.
- Cafael Duw cafael oll,
 Colli Duw, colli y cyvan.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Gordlodau. Ll. ar.

127. UNODD YN MHEN CANODD CATWG DDOETH.

- 1 Un drwg dybus ymhen cant llovrudd.
  - 2 Un meddyg ymhen cant cigydd.¹
  - 3 Un twyllwr ymhen cant anrhaith.
  - 4 Un bradwr ymhen cant gelyn.
  - 5 Un saig vras ymhen cant saig wenwyn.
  - 6 Un awr gloddestymhencantawrnnewyn.
  - 7 Un diogi ymhen cant divrawd.
  - 8 Un diymdawr ymhen cant divëydd.
  - 9 Un athrodwr ymhen cant cynllwyn.
  - 10 Un gwastraf ymhen cant goddaith.
  - 11 Un truth ymhen cant athrawd.
  - 12 Un avrad ymhen cant yspail.
  - 13 Un anvoddlondeb ymhen cant anghen.
  - 14 Un gormodedd ymhen cant eisiwed.
  - 15 Un celwydd ymhen cant gosawd.
  - 16 Un rhagrith ymhen cant celwydd.
  - 17 Un anudonwr ymhen cant cythraul.
  - 18 Un cybydd ymhen cant lleidyr.
  - 19 Un tavawd gwraig ymhen cant taran.
  - 20 Un budrogen ymhen cant hwch.
  - 21 Un mursen ymhen cant puten.
  - 22 Un ofeiriad ymhen cant twyllwr.
  - 23 Un hyd ymhen cant anudon.
  - 24 Un cyvreithiwr ymhen cant gwylliad.
  - 25 Un gweniaith ymhen cant dirieidi.
  - 26 Un diriaid² ymhen cant ysgar.
  - 27 Un ysgar ymhen cant gormes.
  - 28 Un gormes ymhen can haint.
  - 29 Un haint ymhen cant newyn.
  - 30 Un annevawd ymhen cant haint.
  - 31 Un drygarlwydd ymhen cantannevawd.
  - 32 Un camraith ymhen cant drygarlwydd.
- Catwg Ddoeth ai Cant.³

128. GWRTHYDDIAID CATWG DDOETH.

- 1 Pob fol á wna ofeiriad, rhaid call i wneuthur ysgolâig.
- 2 Pob gŵydd á wna fermwr, rhaid synwyrwl i vod yn greftwr.
- 3 Pob cythraul á wna vilwr, rhaid dyn da i vod yn heddychwyr.
- 4 Pob dihiryn á wna gyvreithwr, rhaid doeth i vod yn reithwr.
- 5 Pob diriaid á wna bencerdd, rhaid dedwydd i vod yn athraw.
- 6 Pob lleidyr á wna oludawg, rhaid cynneddvawl i vod yn wr boneddig.
- 7 Pob coegvalch á wna rodresgar, rhaid addwyn i vod yn vlaenor.
- 8 Pob croesan á wna ydrwr, rhaid dysgedig i vod yn vardd.
- 9 Pob llyfan á wna gybydd, rhaid na vo gwaeth no lleidyr i wneuthur dyn.

¹ Cr. gwr. Ll ar.² Diriaidi.³ Ystudvach Vardd. medd Ll. ar.

- 10 Pob ynvyd á wna chwedleugar, rhaid gwr doeth i dewi.¹
  - 11 Pob diwybod á wna veiwr, rhaid gwr deallus i vod yn varnwr.
  - 12 Pob crwydryn á wna ymsenwr, rhaid pwyllawg i vod yn gynghorwr.
  - 13 Pob ci á wna geryddwr, rhaid dwyvawl i vod yn ddiwygiwr.
  - 14 Pob twrch á ddadredd, rhaid perchen deall i ddattawd.
  - 15 Pob ovnus á baid ag á welo yn ddrwg, rhaid hyderus glew i wneuthur daioni.
  - 16 Pob dyn i ddiawl á wna y da á welo'n dda iddo ei hun yn unig, rhaid dyn i Dduw i wneuthur á vo da i arall er avles iddo ei hun.
  - 17 Pob trachwantus á ynnill aur ac arian, rhaid dedwydd i ynnill golud.
  - 18 Pob ystrywus á ynnill vodd y byd, rhaid cywircariadusi ynnill bodd Duw.
- Catwg Ddoeth ai cant.

120. LLYMA DDEUDDEG GOVYNION A DDODES CATWG DDOETH AR I VEBINIAID.

1. Pwy sy ddoeth?
Atteb. Y neb ni ddigia er ei oganu, ac ni ymvalchïa er ei ganmawl.
2. Pwy sy gall?
Atteb. Y neb a ystyr yn dda cyn y gweto ei veddwl.
3. Pwy sy gryv?
Atteb. Y neb á allo veistroli ei anwydau.
4. Pwy sy gadarn?
Atteb. Y neb á allo guddio ei dylodi.
5. Pwy sy ddifaith?
Atteb. Y neb ni chelo ei gyvrinach ei hunan.
6. Pwy sy gymmeradwy yn mysg y bobyl?
Atteb. Y neb á allo ymgynnal arno ei hunan.
7. Pwy sy lawen?
Atteb. Y neb ni chlywo ei gydwybod yn ei geryddu.
8. Pwy sy rydd?
Atteb. Perchen creft a chelvyddyd, á vedyr ymgynnal arni yn y man o'r byd y myno.
9. Pwy sy dda ei arver?
Atteb. Y neb á vedyr ymoddev á dyn lliidiawg drygarverus á vo gydag ev.
10. Pwy sy ddaionus?
Atteb. Y neb á gospo ei hun er lles i arall.
11. Pwy sy ddedwydd?
Atteb. Y neb y bo ynddo gâs o gynneddyv at y drwg,² a serch o gynneddyv at á vo da.

¹ I vod yn dawgar. Ll. ar.² A vo drwg. Ll. ar

12. Pwy sy ddwyvawl?

Atteb. Y neb à grêd yn Nuw ac ai caro,
ac à wêl mai goreu ar bob dim
ei ewyllys a'i weithred ev.

Ac velly tervyna pynciau doethineb
Catwg Ddoeth.

130. CYNGHORION PARTH IECHYD AC
EINIOES.

- 1 A CHWENNYCHO v'w'n hir chwareued
hyd ugain, llavuried hyd ddeugain, a
gorphwysed hyd olaith.
- 2 Coded gyda'r hedydd, caned gyda yr
hedydd, ac aed i gysgu gyda'r hedydd.
- 3 Bwytaed pan vo arno chwant, yved
pan vo arno syched, a gorphwysed
pan vo arno vlino.
- 4 Gocheled vwyd rhy voethus, a diod
rhy gadarn, a gwaith rhy drwm a
thraferthus.
- 5 Gocheled gormodd o vwyd, a gormodd
ddiod, a gormodd o lavurwaith.
- 6 Gocheled ymryson, cared heddweh, a
bydded di vawrovalon.
- 7 Bydded lawen, bydded hael, a bydded
gyviawn.
- 8 Bydded wrth un wraig, yn gadarn yn
ei fydd, ac yn lân ei gydwybod.
- 9 Bid vvyrgar y bore, gweithgar yn
nawnddydd, achyveillgar yn echwydd.
- 10 Bid dyddan ei vvyrdawd, diuiwed ei
gampau, a'i awyr yn iachus.
- 11 Bydded nid hên ei wisg, yn lanber ei
gylched, ac yn vodlon i'r byd à vo.
- 12 Bydded ysgawn ei wisg, ysgawn ei
ymborth, ac ysgawn ei galon.
- 13 Bydded serchawg ei vryd, a bywiawg
ei awen, ac yn amyl ei gyveillion.
- 14 Cadwed gyvraith ei wlad, a rheawl ei
alwad, a gorchymynion ei Dduw.
- 15 Ac o wneuthur val hyn, bydd iachus
ei gorf ac esmwyth ei veddwl, a glân
ei gydwybod.
- 16 Bydd hir ei einioes, a'i ddiweddd yn
wynvyd, a'i Dduw yn ei garu.

Catwg Ddoeth ai Cant.

131. MYVYRDODAU CATWG DDOETH.

Nid oes dim heb ryw rinwedd arno,
Nid ellir drwg heb ryw dda o hano,
Nid rhaid i ddedydd nac ach nac eiddo,
Ni ellir i ddeddawwl well nog y sydd
ynddo,
Nid iawn i undyn ond ai digono,
Nid cyviawn bwyd ond i à lavurio,
Nid oes doethineb ond i ai dysgo,
Nid oes gariad ond i à garo,
Nid oes i'r cybydd ond à gymmero,
Nid oes ar neb wneuthur y peth nas gallo.

Nid oes o Dduw i neb ond à veddo,
Nid iawn i undyn bob peth à vyno,
Nid hardd ar undyn ond hyn a'i gweddo,
Ni ddifyg gwybodaeth ar a'i ceisio,
Ni wiw clod ond i a'i dirpero,
Ni veth digonedd i à wnel am dano,
Nid oes o'r ymryson well na'i ado,
Nid oes o gyvoeth i neb ond a'i boddllono,
Ni chedwis Duw rag neb à vai da iddo,
Nid tynged i neb ond à ganlyno.

Catwg Ddoeth ai Cant.

132. NIDIAU.

Nid penaeth ond à vo pen arno ei hun,
Nid cadarn ond à vo drech na'i hun,
Nid gwaithvuddyg ond à orchvygo ei hun,
Nid gorchest ond i wr lywodraethu ei hun,
Nid athraw y gwr na ddysgo dda iddo ei
hun,
Nid deallus ond à ddeallo ei hun,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun,
Nid gwybodus ond à wybydd ei vai ei hun,
Nid celydd ond à vedro wellhau ei hun,
Nid call ond à wêl folineb ei hun,
Nid gwilgar ond à wilio arno ei hun,
Nid doeth ond à ddiwygio ei hun,
Nid glew ond à wrthladd ei hun,
Nid cyvarwydd ond à w'yr ymsyrth ei hun,
Nid cyfrwydd onda wyr awrwydddeb ei hun,
Nid caeth ond à ymostwng iddo ei hun,
Nid rhydd ond na vo ryw wrtho ei hun,
Nid ymgais ond à ymgais ddiveiaw ei hun,
Nid fôl ond à veddwl yn dda am dano ei
hun,
Nid perchenawg ond perchen arno ei hun,
Nid gwr'ond à barcho ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

133. CASDDYNION CATWG DDOETH.

- 1 Hen heb grevydd.
- 2 Ieuanec heb ddysg.
- 3 Gwasanaethwr heb ovr.
- 4 Gwraig heb gwylydd.
- 5 Mâb heb voes.
- 6 Merch heb syberwyd.
- 7 Hên godinebus.
- 8 Doeth heb weithredoedd da.
- 9 Tylawd balch.
- 10 Cyvoethawg gormesgar.
- 11 Esgob heb ddeall.
- 12 Brodyr heb gariad.
- 13 Trevgordd heb gyviawnder.
- 14 Plwyv heb addysg.
- 15 Goludawg heb elusen.
- 16 Athraw heb amynedd.
- 17 Bardd heb ddosbarth.
- 18 Teulu heb drevyn.
- 19 Cenedyl heb wybodau.
- 20 Gwlad heb gyvraith.

- 21 Cyvraith heb ddeddvdolder.
- 22 Cymodogaeth heb heddwch.
- 23 Plant heb uvydddawd.
- 24 Gwerin heb gariad.
- 25 Llys heb haelioni.
- 26 Gwledd heb gerddau.
- 27 Cynnadyl heb arweddau.
- 28 Ysgolâig heb awen.
- 29 Creft heb vreiniau.
- 30 Dieithyr heb roesawau.
- 31 Dinas heb bendodau.
- 32 Cyvar heb atgorau.
- 33 Gorsedd heb arverau.
- 34 Gwr heb gampau.
- 35 Ty heb olau.
- 36 Perllan heb avalau.
- 37 Gardd heb lysiau.
- 38 Cyvaill heb gynneddvau.
- 39 Call heb gymhwyllau.
- 40 Gosgordd heb dyngedau.
- 41 Araeth heb ymbwylliadau.
- 42 Barn heb ddangosau.
- 43 Gwr heb rinweddau.
- 45 Doethineb heb huolder, yr hyn sydd
sydd yn debyg i gleddyv yn llaw dyn
clav o'r parlys.
- 46 Huolder heb ddoethineb, y sydd debyg
i gleddyv yn llaw dyn ynvyd.

Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai Cant.

134. LLYMA GYNHORION Y RHODDES CAT-
WG DDOETH I ARAWN VAB CYNVARCH
BRENIN Y GOGLEDD PAN AI GOLLYNGES
EV O'I VEBINDAWD.

Tro y clust byddar at bob drygiaith,
Tro dy gevn ar bob drygwaiht.
Tro y llygad caud at bob anverth,
Tro'th olwg a'th galon at bob prydverth.
Tro dy law egor at bob tylodi,
Tro dy veddwl at bob haelioni.
Tro dy bwyll at gynghorau doethion,
Tro dy serch at bethau dwyvolion.
Tro'th ddyhewyd ar bob daioni,
Tro'th holl awen ar ymragori.
Tro dy ddeall i ddeall dy hunan.
Tro'th holl wybodau y'ngyngyd anian.
Tro'th holl gynneddvau ar à vo dedwydd,
Tro'th galondid a'th nerthoedd oll ar
Dduw Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

135. LLYMA SYNIADAU CATWG DDOETH.

Pa hynav y dyn gwaethav ei gampau,
Pa vwyav y gallu lleiav y bydd gwyllys,
Pa vwyav y brys mwyav y rhwystyr,
Pa vwyav y cas mwyav y cywilydd,
Pa uchav y dring enbytav y cwmp,
Pa decav y bore hacrav yr ucher,

Pa vwyav y frost mwyav y celwydd,
Pa decav y dŷn mwyav y pyd a'i erys,
Pa ddyvnav yr avon lleiav oll ei thrwst,
Pa isav y galon uchav y bydd i'r enaid,
Pa ddoethav y dyn uvyddav ei gamp,
Pa dylotav dwyvvawl goreu vydd ei gyn-
neddyv,

Pa gallav y dyn anamlav ei eiriau,
Pa decav y chware goreu vyth ei adael,
Pa haelav y rhoddwr mwyav vyth ei
ynnill,

Pa vwyav y gwir mwyav oll y bydd ei dâl,
Pa iawnnav y gwaith iawnnav i gyd y dyw-
edd.¹

Pa gyvyngav gan ddyn ehengav gan Dduw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

136. CYNHORION A RODDES CATWG DDOETH
I ASSWR VAB CYNHAIARN.

Na vydd debyg i'r ei yn dy gyves,
Na vydd debyg i vwch² yn dy vuches.
Na vydd debyg i lyfant yn dy loches,
Na vydd debyg i vlaid wrth dy gyvnes.
Na vydd debyg i gath yn dy anwes,
Na vydd debyg i hwch yn dy wales.
Na vydd debyg i'r mor yn dy vnywes,
Na vydd debyg i wraig yn dy hanes.

Catwg Ddoeth ai Cant.

137. CYNHORION EREILL A RODDES CATWG
DDOETH I'R UN GWR.

CYHUDDA dy hun ac nid arall,
Darostwg dy hun ac nid arall,
Addysga dy hun cyn y dysgot arall,
Adnebydd dy hun er adnab arall,
Cerydd dy hun na cherydd arall,
Gwna les i dy hun o gwnei les i arall,
O weled dy hun yn folach nog arall
Y dichyn itti vyned yn ddoethach nog
arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

138. CYNHORION EREILL CATWG DDOETH
I'R UN GWR.

Na vydd swrth na diawg segurllwyd,
Na châr veddwi val y gwna ynvyd.
Na châr verched anllad eu campau,
'Mogel dyngu a phob bras eiriau.
Bydd haelionus y lle bo achos,
Gwna ddaioni, a gwna'n ddiaros.
Na wna gam, na chymmer ormod,
A'th gymodogion bydd mewn cymmod.
Cais vyth ymgynnal yn ddiwedi,
Yn mhob trova tra vych ynddi.
Ymro i Dduw yn y cwbyl o'th vuchedd,
A meddwl ba vodd y daw'n y diwedd.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Diwedd.

² Vuwch. I. M.

139. LLYMA Y GORDDAU A DDANGOSES
CATWG DDOETH I DALIESIN PEN BEIRDD,
YN YMOLLWNG AG EV.

TAWEDIGRWYDD yw mam pob callineb,
Amynedd yw mam pob doethineb.
Pwyll yw mam pob gwybodau,
Trevyn yw mam pob darbodau.
Angen yw mam pob celvyddyd,
Rhinwedd yw mam pob dedwyddyd.
Ymgais yw mam pob rhagoriaeth,
Awen yw mam pob cerddoriaeth.
Ystyr yw mam pob deallau,
Anystyr yw mam pob gwallau.
Arver yw mam pob meistrolaeth,
Cadernyd yw mam pob buddugoliaeth.
Cydwylbod yw mam pob deddvoldeb,
Cariad yw mam pob dwyvoldeb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

140. EREILL I'R UN GWR, SEF Y CAMPAU
A VYDDANT AR WR.

- 1 Bod yn ddoeth yn ei ddadyl.
- 2 Bod yn oen yn ei ystavell.
- 3 Bod yn lew yn nhrin a brwydyr.
- 4 Bod yn baen ar yr hëol.
- 5 Bod yn vardd ar ei leithig.
- 6 Bod yn athraw yn ei deulu.
- 7 Bod yn gynghor yn ei genedyl.
- 8 Bod yn ddyddiwr yn ei gwmwd.
- 9 Bod yn veudwy yn ei lan.
- 10 Bod yn ddeddvr yn ei wlad.
- 11 Bod yn gydwylbodawl yn ei weithred.
- 12 Bod yn ddedwydd yn ei vywyd.
- 13 Bod yn ddiwyd yn ei dyddyn.
- 14 Bod yn gyviawn yn a wnelo.
- 15 Bod a wnelo wrth vodd Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

141. NERTHODD CATWG DDOETH.

NERTH dysg ei ymgais,
Nerth athraw ei ddosparth,
Nerth doeth ei bwyll,
Nerth call ei ystyriaeth,
Nerth celvydd ei wybodau,
Nerth glew ei galonddid,
Nerth gwestwr ei syberwyd,
Nerth alldud ei heddlonder,
Nerth bardd ei awen,
Nerth teuluawg ei ddiwydrwydd,
Nerth cyviawn ei gydwylbod,
Nerth dedwydd ei amynedd,
Nerth dwyfvawl ei Dduw.

Catwg Ddoeth ai cant.

142. ANSODDAU CATWG DDOETH.

Ni ludd cyviawnder tangnev,
Ni ludd cerydd serch,
Ni ludd barn cariad,
Ni ludd cariad pwyll,

Ni ludd glewder drugaredd,
Ni ludd dwyvoldeb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

143. NIDIAU.

NID nerth ond rhyddyd,
Nid rhydd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond deall,
Nid deall ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd.
Nid cadernyd ond anghyvnnewidiawl,
Nid anghyvnnewidiawl ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

144. MODD ARALL AR YR UN.

NID nerth ond rhyddyd,
Nid rhyddyd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond deall,
Nid deall ond ystyr,
Nid ystyr ond canvod,
Nid canvod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd,
Nid cadernyd ond anghyvnnewidiawl,
Nid anghyvnnewidiawl ond Duw,
Nid Duw ond nerth, &c., &c.¹

Catwg Ddoeth ai Can t.

145. NIDIAU EREILL.

NID bôd ond byw,
Nid byw ond cartrev,
Nid cartrev ond teulu,
Nid teulu ond ymgynnal,
Nid ymgynnal ond meddiant,
Nid meddiant ond eiddo,
Nid eiddo ond eiddo Duw,
Nid eiddo Duw a water,
Nid eiddo Duw ond er ai govyn,
Nid ai govyn ond angen,
Nid angen ond anian,
Nid anian ond daioni,¹
Nid daioni ond bodd Duw,
Nid bodd Duw ond cyviawn,
Nid cyviawn ond cariad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

146. EREILL.

NID gwlad heb genedyl,
Nid gwlad heb gyvraith,
Nid gwlad heb vraint,
Nid gwlad heb ammaeth,
Nid gwlad heb fyd,
Nid gwlad heb gelvyddydau,
Nid gwlad heb ddoethion,

¹ Ut supra.

Nid gwlâd heb athrawon,
 Nid gwlâd heb nawdd,
 Nid gwlâd heb grevydd,
 Nid gwlâd heb ddwyvoldeb,
 Nid gwlad heb Dduw yn ben.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

147. EREILL.

Nid cadernyd ond cyvraith,
 Nid cyvraith ond cynghor,
 Nid cynghor ond doethion,
 Nid doethion ond addysg,
 Nid addysg ond deallau,
 Nid deall ond â vo iawn,
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond nas gellir ei orvod.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

148. EREILL.

Nid byw heb veddiant,
 Nid meddiant heb wlad,
 Nid gwlâd heb gartrev,
 Nid cartrev heb deulu,
 Nid teulu heb wraig,
 Nid gwraig heb blant.
 Nid plant heb uvydddawd,
 Nid uvydddawd heb addysg,
 Nid addysg heb athraw,
 Nid athraw ond tad,
 Nid tad ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond doeth,
 Nid doeth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

149. EREILL.

Nid bonedd ond gwybodaeth,
 Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid doethineb ond gwybodaeth,
 Nid urddas ond gwybodaeth,
 Nid anrhydedd ond gwybodaeth,
 Nid nerth ond gwybodaeth,
 Nid câr ond gwybodaeth,
 Nid cyvaill ond gwybodaeth,
 Nid harddwch ond gwybodaeth,
 Nid clôd ond gwybodaeth,
 Nid meddiant ond gwybodaeth,
 Nid deall ond gwybodaeth,
 Nid rhwydd ond gwybodaeth,
 Nid braint ond gwybodaeth,
 Nid addwyn ond gwybodaeth,
 Nid deddvawl ond gwybodaeth,
 Nid cyviawn ond gwybodaeth,
 Nid dedwydd ond gwybodaeth,
 Nid cadarn ond gwybodaeth,
 Nid daioni ond gwybodaeth,
 Nid gorvod ond gwybodaeth.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

150. NIDIAU BRODYRDDDE.

Nid gwlâd ond gwerin,
 Nid gwerin ond brodyrddde,
 Nid cadarn ond brodyrddde,
 Nid amug ond brodyrddde,
 Nid edmug ond brodyrddde,
 Nid cystlwn ond brodyrddde,
 Nid cyvawd ond brodyrddde,
 Nid cynnadyll ond brodyrddde,
 Nid corawd ond brodyrddde,
 Nid cynnal ond brodyrddde,
 Nid cyvraid ond brodyrddde,
 Nid cysswyn ond brodyrddde,
 Nid cyttrev ond brodyrddde,
 Nid cyssulw ond brodyrddde,
 Nid cywaith ond brodyrddde,
 Nid cywaeth ond brodyrddde,
 Nid cytrym ond brodyrddde,
 Nid cymyn ond brodyrddde,
 Nid cymhwyll ond brodyrddde,
 Nid cychwedyl ond brodyrddde,
 Nid cydnerth ond brodyrddde,
 Nid cyvnerth ond brodyrddde,
 Nid cyvar ond brodyrddde,
 Nid cydvod ond brodyrddde,
 Nid cydwedd ond brodyrddde,
 Nid cyvun ond brodyrddde,
 Nid cymmraint ond brodyrddde,
 Nid cymmrawd ond brodyrddde,
 Nid cov ond brodyrddde,
 Nid cyvannedd ond brodyrddde,
 Nid cymmyred ond brodyrddde,
 Nid cymhrein ond brodyrddde,
 Nid cyvurdd ond brodyrddde,
 Nid cyvoeth ond brodyrddde,
 Nid cymmod ond brodyrddde,
 Nid cymmedyr ond brodyrddde,
 Nid cymhorth ond brodyrddde,
 Nid cywir ond brodyrddde,
 Nid cysgordd ond brodyrddde,
 Nid cyvraith ond brodyrddde,
 Nid cenedyl ond brodyrddde,
 Nid Cymry ond brodyrddde.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

151. NIDIAU EREILL.

Nid hawdd dangaws annoeth,
 Nid hawdd dysgu anwar,
 Nid hawdd deddvoli anwir,
 Nid hawdd cadarnâu gormes,
 Nid hawdd ysgog serch,
 Nid hawdd gorvod ar athrylith,
 Nid hawdd gwrthladd angen,
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd dileaw cariad,
 Nid hawdd cymmod â châs,
 Nid hawdd gochel drygioni,
 Nid hawdd drwg o ddaioni,

Nid hawdd gwarthruddiaw cyviawn,
 Nid hawdd hudaw call,
 Nid hawdd llygru cywir,
 Nid hawdd digiaw dedwydd,
 Nid hawdd rhadloni lliidiog,
 Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd hyder ar llwyr,
 Nid hawdd darbwyll anwybodus,
 Nid hawdd deall dichell,
 Nid hawdd addwynâu balch,
 Nid hawdd cau yn erbyn â ŵyr pawb,
 Nid hawdd ynnill gelyn,
 Nid hawdd ammeu gwirionedd,
 Nid hawdd rhadloni cenvigen,
 Nid hawdd taw ar gydwybod,
 Nid hawdd gorthaw ar y gwir,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd gwarau anynad,
 Nid hawdd llygru dedwydd,
 Nid hawdd gyru â vyner ar ddoeth,
 Nid hawdd ond ymvodau ar ddaioni,
 Nid hawdd ond uvyddau i Dduw,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

152. ARALL UNRHYW.

Nid hawdd gwybod y cyvan,
 Nid hawdd ammeu gwirionedd,
 Nid hawdd cadarnau celwydd,
 Nid hawdd difrwythaw cyviawnder,
 Nid hawdd gweled y pell,
 Nid hawdd canvod â vydd,
 Nid hawdd casau pechawd cynnwynawl,
 Nid hawdd boddloni pawb,
 Nid hawdd galw doe yn ôl,
 Nid hawdd cydymddwyn â gormes,
 Nid hawdd attal amser,
 Nid hawdd diwreiddiaw serch,
 Nid hawdd dilêaw cariad,
 Nid hawdd ysgog fyddlondeb,
 Nid hawdd llygru cywirdeb,
 Nid hawdd rhadloni trachwant,
 Nid hawdd gostegu cenvigen,
 Nid hawdd gyru pwyll ar valch,
 Nid hawdd darbwyll annoeth,
 Nid hawdd darwedd anwybodus,
 Nid hawdd dea'll dichell,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd annog llwyr,
 Nid hawdd dyspwyllaw anwar,
 Nid hawdd gwerinaw diriaid,
 Nid hawdd dygnu dedwydd,
 Nid hawdd arail annysg,
 Nid hawdd dangaws anneallus,
 Nid hawdd gorvod ar ddoeth,
 Nid hawdd dattawd athrylith.
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd gwrthladd angen,

Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd cymmod â châs,
 Nid hawdd cywilyddiaw deddvawl,
 Nid hawdd gwad ar â ŵyr pawb,
 Nid hawdd cau yn erbyn cydwybod,
 Nid hawdd gwarthruddiaw daioni,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd ond gwneuthur daioni,
 Nid hawdd ond boddiaw Duw,
 Nid hawdd dianc o ddrwg,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

153. EREILL.

Nid anvodd ond prid,
 Nid prid ond prid o anvodd,
 Nid prid o anvodd ond ediveirwch,
 Nid edivar awr angau ond anvoddiaw
 Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

154. EREILL.

Nid gwladwr heb urddas,
 Nid urddas heb vonedd,
 Nid bonedd heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb ddeddvoldeb,
 Nid ddeddvoldeb heb gyfiawnder,
 Nid cyviawnder heb uvyddâad,
 Nid uvydddawd heb ddwyvoldeb,
 Nid dwyvoldeb heb gariad,
 Nid cariad ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

155. EREILL.

Nid divyr ond cyweithas,
 Nid cyweithas ond syber,
 Nid syber ond trwsiadus,
 Nid trwsiadus ond gweddusder,
 Nid gweddusder ond uvydddawd,
 Nid uvydddawd ond anmalchineb,
 Nid anmalchineb ond cariad.
 Nid cariad ond â vo gas gantho boen i un
 byw a bod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

156. EREILL.

Nid gwybod heb weled,
 Nid gweled heb awen,
 Nid awen heb ei harver,
 Nid arver heb serch,
 Nid serch ond o bwyll,
 Nid pwyll ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond ar ddaioni,
 Nid dim¹ ond o Dduw, am hyny
 Nid gwybod ond o Dduw,
 Nid awen ond o Dduw,
 Nid pwyll ond o Dduw,

¹ Nid ond o Dduw. Ll.

Nid daioni ond o Dduw,
Nid dim ond y sydd o Dduw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

157. EREILL.

Nid call ond à wrendy gynghor,
Nid pwyll ond à wyr gynghor,
Nid doeth ond à gais gynghor,
Nid deall ond à ystyr gynghor,
Nid hawdd dodi cynghor,
Nid cwbyl nemawr o gynghor,
Nid amyl y gwedd un cynghor,
Nid trahäus ond ni pheirch gynghor.
Catwg Ddoeth ai Cant.

158. EREILL.

Nid bôd ond Duw,
Nid byw ond Duw,
Nid da ond Duw,
Nid doeth ond Duw,
Nid gwybod ond Duw,
Nid gallu ond Duw,
Nid cariad ond Duw,
Nid cyviawn ond Duw,
Nid hollwybedydd ond Duw,
Nid cadarn ond Duw,
Nid diddarvod ond Duw,
Nid barn ond barn Duw,
Nid arglwydd ond Duw,
Nid tragwydd ond Duw,
Nid anveidrawl ond Duw,
Nid hollawl ond Duw,
Nid digon ond Duw,
Nid dim ond Duw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

159. EREILL.

Nid nerth ond Duw,
Nid bywyd ond Duw,
Nid cyvnerth ond Duw,
Nid cynneiliawdyr ond Duw,
Nid cywyl ond Duw,
Nid câr ond Duw,
Nid cyvaill ond Duw,
Nid ceidwad ond Duw,
Nid agos ond Duw,
Nid yn mhob man ond Duw,
Nid à wyr y cyvan ond Duw,
Nid à varn yn gyviawn ond Duw,
Nid à wna à vyno ond Duw,
Nid cael ond cael Duw,
Nid gobaith ond yn Duw,
Nid gwared ond Duw,
Nid dim ond yn Duw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

160. EREILL.

Nid hawdd symud awen,

Nid hawdd newid nawtur,
Nid hawdd gorvod ar athrylith,
Nid hawdd dihenu anian,
Nid hawdd gorthaw ar gydwybod,
Nid hawdd ammeu y gwir,
Nid hawdd cynnal celyydd,
Nid hawdd ovni glew,
Nid hawdd annog llwvr,
Nid hawdd darbwyl anwybodus,
Nid hawdd gwrthladd à wyr pawb,
Nid hawdd rhadloni cenvigen,
Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
Nid hawdd llygru dedwydd,
Nid hawdd dirywo rhyw,
Nid hawdd divenwi serch,
Nid hawdd gwrthol ar gariad,
Nid hawdd lluddio cyviawnder,
Nid hawdd trechu ar gelvyddyd,
Nid hawdd difawd gwybodau,
Nid hawdd galw y drwg yn ôl,
Nid hawdd attal daioni,
Nid hawdd rhadverth o drachwant,
Nid hawdd trymysg ar gall,
Nid hawdd dangos balch,
Nid hawdd cywilyddio deddwawl,
Nid hawdd meflu dwyfwal,
Nid hawdd à vner i ddoeth,
Nid hawdd dyspwyll ar annoeth,
Nid hawdd celwyddu synwyrâu,
Nid hawdd cuddiaw rhag amser,
Nid hawdd dianc rhag awr ddiwedd,
Nid hawdd gwâd ar bechodau,
Nid hawdd gochel barn,
Nid hawdd twyllaw Duw,
Catwg Ddoeth ai Cant.

161. EREILL.

Nid glew ond à orvydd arno ei hunan,
Nid cadarn ond à vo drech no ei hunan,
Nid gwybedydd ond à edwyn ei hunan,
Nid llyw and à lywio ei hunan,
Nid gwiliedydd ond à wilio arno ei hunan,
Ni ochel ond à ochelo ei hunan,
Ni orvydd ond à orfo arno ei hunan,
Ni ymgeidw ond à ymgeidw rhag ei hunan,
Nid deallus ond à ddeallo ei hunan,
Nid doeth ond à wyl folineb ei hunan,
Nid call ond à ystyr ei hunan,
Nid athraw ni addysg ei hunan,
Nid câr ond à vo gâr iddei hunan,
Nid gelyn neb ond ei hunan,
Nid gwall ond à ato iddei hunan,
Nid gwybod ond cydwobod dyn ei hunan,
Nid trevyn ond à drevno arno ei hunan,
Nid iawn ond à iawnäo arno ei hunan,
Nid dim o vlaen Duw ond à vo dyn ei hunan.
Catwg Ddoeth ai cant.

162. EREILL

NID iawn ond cyviawn,
 Nid da ond cyviawn,
 Nid hardd ond cyviawn,
 Nid cadarn ond cyviawn,
 Nid paräus ond cyviawn,
 Nid cywir ond cyviawn,
 Nid llwydd ond cyviawn,
 Nid braint ond cyviawn,
 Nid rhydd ond cyviawn,
 Nid hawl ond cyviawn,
 Nid deddyv ond cyviawn,
 Nid diddarvod ond cyviawn,
 Nid digon ond cyviawn,
 Nid pen ar bob peth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

163. EREILL.

NID goludawg ond ä ddonio Duw,
 Nid diogel ond ä nawdd Duw.
 Nid tlawd ond ä vo gäs gan Dduw,
 Nid dawn ond rhadverthwch Duw,
 Nid doeth ond o addysg Duw,
 Nid dedwydd ond ä vo tros Dduw,
 Nid ynnill ond bodd Duw,
 Nid digon ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

164. LLWYRAU.

LLWYRAV gallu gallu Duw,
 Llwyrav gwybod gwybod Duw,
 Llwyrav gwyllys gwyllys Duw,
 Llwyrav nawdd nawdd Duw,
 Llwyrav cariad cariad Duw,
 Llwyrav gwaith gwaith Duw,
 Llwyrav dig dig Duw,
 Llwyrav dyrnawd dyrnawd Duw,
 Llwyrav barn barn Duw,
 Llwyrav dial dial Duw,
 Llwyrav gobrwy gobrwy Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

165. TRECHAU.

TRECH gwir no chadarn,
 Trech ammod no chyvraith,
 Trech ä gais nog ä geidw,
 Trech ä gâr nog ä gäs,
 Trech traha no thrais,
 Trech anian nog addysg,
 Trech awen nog athraw,
 Trech athrylith no phwyll,
 Trech pwyll no chäd,
 Trech arglwydd gwan no gwäs cadarn,
 Trech gwläd nog arglwydd,
 Trech serch no chawr,
 Trech ymgais nog ymddiried,
 Trech tynged nog arwaeth,

Trech Duw no drwg obaith.

Catwg Ddoeth ai Cant.

166. TRECHAU EREILL.

TRECH clöd no chynneddyv,
 Trech pwyll no dichell,
 Trech awen nog ystyr,
 Trech nawtur no dysg,
 Trech dygwydd no deall,
 Trech arver nog arfaeth,
 Trech diwydrwydd no golud,
 Trech celvyddyd no llu brenin,
 Trech glew no gwläd,
 Trech pwyll no glew,
 Trech serch no chawr,
 Trech llavur no direidi,
 Trech rhaid no dewis,
 Trech ymgais no chyvoeth,
 Trech bryd no nerth,
 Trech gwir no chadarn,
 Trech cyvawnder no thrais,
 Trech Duw no dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

167. SYNIADAU.

ADVYD ä ddod addysg,
 Addysg ä ddod wybodaeth,
 Gwybodaeth ä ddod ddoethineb,
 Doethineb ä ddod varn,
 Barn ä ddod gydwybod,
 Cydwybod ä ddod ddaioni,
 Daioni ä ddod ddwyoldeb,
 Dwyoldeb ä ddod vywyd tragywydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

168. DEUPARTHAU.

DEUPARTH gwaith ei ddechreu,
 Deuparth taith ymbarotöi,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gorchest ymgais,
 Deuparth llwyddiant diwydrwydd,
 Deuparth dwyoldeb dedwyddyd,
 Deuparth dedwyddyd uvydddawd,
 Deuparth trev eu harverau,
 Deuparth clöd myned yn mhell,
 Deuparth awen moliant,
 Deuparth parch arver,
 Deuparth pryd ymdrwsiaw,
 Deuparth bonedd dysg,
 Deuparth dysg hyder,
 Deuparth dawn ewyllys,
 Deuparth rhodd syberwyd,
 Deuparth cerdd datgan,
 Deuparth anrhydedd moes,
 Deuparth celvyddyd ei rhin,
 Deuparth athrylith arver,
 Deuparth daioni cariad,
 Deuparth fydd yn nghalon,

Catwg Ddoeth ai Cant.

169. YMHOBAU CATWG DDOETH.

YMHOBAU daioni y mae ai gobrwy,
 Ymhob drwg y mae ai cysb,
 Ymhob dig y mae pechawd,
 Ymhob nwyv y mae trythyllwg,
 Ymhob dyn y mae awen,
 Ymhob awen y mae rhagor,
 Ymhob cās y mae gelyniaeth,
 Ymhob gormodd y mae traha,
 Ymhob avraid y mae direidi,
 Ymhob trachwant y mae lledrad,
 Ymhob coel y mae celwydd,
 Ymhob gwybod y mae gwir,
 Ymhob cyfredin y mae iawn,
 Ymhob cēl y mae cywilydd,
 Ymhob taw y mae doethineb,
 Ymhob dewis y mae cyvyngder,
 Ymhob cyvyngder y mae addysg,
 Ymhob crefft y mae celvyddyd,
 Ymhob celvyddyd y mae rhin,
 Ymhob clwyv y mae pyd,
 Ymhob rhyvel y mae goval,
 Ymhob pechod y mae foledd,
 Ymhob twyll y mae cynllwyn,
 Ymhob llid y mae murn,
 Ymhob cudd y mae twyll,
 Ymhob traha y mae pechawd,
 Ymhob gwlad y megir glew,
 Ymhob maddeu y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

170. EREILL UNRHYW.

YMHOBAU dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae rhyw ddrwg neu
 dda,
 Ymhob gorchest y mae ymgais,
 Ymhob ymgais y mae diwydrwydd,
 Ymhob diwydrwydd y mae ennill,
 Ymhob ennill y mae anrhydedd,
 Ymhob anrhydedd y mae urddas,
 Ymhob urddas y mae braint,
 Ymhob braint y mae dyledswydd,
 Ymhob dyledswydd y mae gwared,
 Ymhob gwared y mae daioni,
 Ymhob daioni y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

171. GOREUAU.

GOREU o'r galluan synwyrâu,
 Goreu o'r synwyrâu deall,
 Goreu o'r deall pwyll,
 Goreu o'r pwyll dewis,
 Goreu o'r dewis cyvoeth,
 Goreu o'r cyvoeth doethineb,
 Goreu o'r doethineb daioni,

Goreu daioni cariad,
 Goreu cariad tangnev,
 Goreu tangnev tangnev Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

172. NAMYNAU.

NAMYN Duw nid oes à wŷr,
 Namyn Duw nid oes gallu,
 Namyn Duw nid oes cyvianw,
 Namyn Duw nid oes gariad,
 Namyn Duw nid oes gadarn,
 Namyn Duw nid oes myn,
 Namyn Duw nid oes gwylls,
 Namyn Duw nid oes handid,
 Namyn Duw nid oes ymmod,
 Namyn Duw nid oes nawdd,
 Namyn Duw nid oes gobaith,
 Namyn Duw nid oes ymddried,
 Namyn Duw nid oes gyvnerth,
 Namyn Duw nid oes wared,
 Namyn Duw nid oes bywyd,
 Namyn Duw nid oes dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

173. TRIODD CATWG DDOETH.

- 1 TRI dyn anhawdd eu credu, rhodiad-
 ur o bell, darllenwr llyvyr anghyv-
 iaith, ac à vo hŷn no'i gymodogion.
- 2 Tri ovn á gadarnâa galon dyn, ovni
 gwedyd y cyvan á glywo gan arall,
 ovni trallwyddiant, ac ovni digiaw
 Duw.
- 3 Tri ovn á wanâa galon dyn, ovni dy-
 wedyd¹ y gwir, ovni tylodi advyd-
 ig, ac ovni diawl.
- 4 Tripheth á gaif dedwydd, cariad per-
 faith, bywyd heddychlawn, a lla-
 wenydd nevawl.
- 5 Tair breniniaeth dedwydd, gair da y
 byd, cydwybod lawen, a gobaith
 cadarn am y byd à ddaw.
- 6 Tripheth á gaif y drwg annedwydd,
 tlodi, gair drwg, a phoen cydwy-
 bod.
- 7 Tripheth á gaif y gwallus, cywilydd,
 colled, a gwatwar.
- 8 Tripheth á gaif y divalch, amllder,
 llawenydd, a chariad ei gymod-
 ogion.
- 9 Tripheth á gair o godi yn fore, iechyd,
 cyvoeth, a santeiddrwydd.
- 10 Tripheth á gaif y cysgadur, cywilydd,
 aviechyd, ac advyd.
- 11 Tripheth á gaif y cywir, dawn, parch,
 a fyniant.
- 12 Tripheth á gaif anghywir, byd drwg,
 gair drwg, a diwedd drwg.

¹ Gwedyd.

- 13 Tripheth á gaif dyoddevus, cariad, heddwch, a'i wynvyd ar bob gwrthwynebiad.
- 14 Tripheth á gaif cynhenus, cynhen, cywilydd, ac ammharch.
- 15 Tripheth á gaif trugarawg, dawn, cariad, a thrugaredd Duw.
- 16 Tripheth á gair o hir ddilyn drwg, newyn, carchar, ac ufern.
- 17 Tripheth á gaif dwyvawl, digonedd bydawl, heddwch cydwybodawl, a llawenydd newawl.
- 18 Tripheth á ddylid eu hystyr gan bob dyn, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd á.
- 19 Tri chydymaith y diawl, balchedd, cenvigen, a thrais.
- 20 Tri anghyvartal byd, berthedd, cariad, ac angen.
- 21 Tri glŵth byd, mor, arglwydd, a dinas.
- 22 Tri dyn á ddygant eu dadleuon i ben yn hawdd, hael, doeth, a chyvoethawg.
- 23 Tri ardymyr einioes dŷn, gobaith, cariad, a llawenydd.
- 24 Tri magwriaeth traha, rhyvyg, cyvoeth, a rhysiant.
- 25 Tri buddugoliaeth doeth, urddas, greddv, a chanmawl.¹
- 26 Tripheth over iawn, hustyng á byddar, hiraethu am varw, a chynghori gwraig yn erbyn ei gwyllys.
- 27 Tripheth ni wêl dyn hanner ei ddigon o honynt, einioes, iechyd, a chyvoeth.
- 28 Tri rhyw o dda y sydd ac nis byddir gwell erddynt, à gafer o anudon, à gafer o ddadlau anghywir ac yn erbyn cywir, ac à gafer am drev-tadaeth oni phrynr tir o honynt neu gost mab mewn ysgol.
- 29 Tripheth á yspeilant lle delont, dwr, tan, a melldith Duw.
- 30 Tri chas á drig vyth, rhwng priawd a'i lysblant, rhwng cwn a moch, a rhwng Cymry a Saeson.
- 31 Tripheth rhaid aros yn hir cyn a'u cefir, cywirdeb o drachwant, doethineb o valchder, a chyvoeth o ddiogi.
- 32 Tri sail doethineb, synwyr i ddysgu, cōv i gadw, a chymhendawd i adrawdd.
- 33 Tair gormes doeth, gwraig, diawd, a dryganian.
- 34 Tair bōst fōl, bostiaw maswedd, bostiaw cyvoeth, a bostiaw bonedd.
- 35 Tri chwerthin fōl, am ben y da, am ben y drwg, ac am bennas gwyr beth.
- 36 Tripheth nid call iawn ei gwneuthur, canu cloch i vyddar, pisaw yn erbyn y gwynt, ac addysgu henddyn.¹
- 37 Tripheth á gaif pob diymgaïs a'i ddyled, tlodi, ammharch, a chydwybod vlin.
- 38 Tripheth à gaif gwr o dlodi, iechyd, addysg, a nawdd Duw.
- 39 Tripheth a ynnill gwr o ynnill cyvoeth, cās rhyngtho a dŷn, cās rhyngtho a'i hun, a chās rhyngtho a Duw.
- 40 Tri dyn y sydd, dyn i ddyn, dyn i Dduw, a dyn i ddiawl: dyn i ddyn a wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, dyn i Dduw a wna dda dros drwg, dyn i ddiawl a wna ddrwg dros dda.
- 41 Tri cholled y corf a bair ynnill i'r enaid, colli cār, colli iechyd, a cholli cyvoeth.
- 42 Tri rhyw gelwydd y sydd: celwydd ar air, à bair i arall wedyd na vo gwir; celwydd ar weithred, à bair i arall weithredu yn erbyn y gwir; a chelwydd arddangos, neu o ymddwyn, à bair i arall veddwl a chredu y peth na vo gwir.
- 43 Tri dyn melltigedig y sydd, à doro orchymyn Duw yn ddietivar: ni wypo ddim o dda ac ni chais ei ddysgu, ac à wypo lawer ac nas dangoso i neb arall.
- 44 Tripheth nis gellir bod hebddynt, tudded, trwydded, a gwasgawd.
- 45 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddy, a synwyr.
- 46 Tripheth à ddylai gristion eu gwneuthur, ovni Duw yn vwy no dim, gwasanaethu Duw o vlaen neb arall, a charu Duw uwchlaw pob dim.
- 47 Tripheth angenrheidiawl i bechadur eu gwneuthur, cydnabod ei bechodau, ymgais à daioni, ac ymochel ag ai denai at ddrwg.
- 48 Tri gelyn enaid cristion, y byd, y cnawd, a'r cythraul.
- 49 Tri meddyg enaid, ympryd, gweddi, a chardawd.
- 50 Tripheth nis gellir ddim o dda hebddynt, gwir, heddwch, ac haelioni.
- 51 Tri ychydig à bair colli llawer, ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o anghyviawnder.

¹ Urddas, goddev, a chanmawl. Ll. ar.¹ A throi meddwl henddyn. Ll. ar.

- 52 Tri chynghor Lasar, câr dy Dduw, canys eve a'th wnaeth; gobeithia yn Nuw, canys eve a'th gynnal; ac ovna Dduw, canys eve a'th varn.
- 53 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn santaidd.
- 54 Tripheth a ddylly gristion eu coviaw yn wastad rhag pechu yn varwawl, gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau ufern.
- 55 Tripheth sy'n arwyddocau vod dŷn yn gadwedig, casau pob drwg, caru pob daionus, ac ymgais â Duw ar weddiau.
- 56 Tripheth y sydd ar Dduw yn arbenigion, bod yn hollalluawg, yn ollgyvoethawg, ac yn olldrugarawg.
57. Tripheth â ynnill gariad Duw, fydd lân, gobaith cryv, a chariad diysgawg.
58. Tripheth a gymhellant i weddio ar Dduw, hir glevyd, hir advyd, a hir dristyd.
- 59 Tripheth sydd yn gwaethygu y byd, seguryd, balchder, ac avraid.
60. Tripheth y sy'n trallodi y byd, cenvigen, llid, a thrachwant.
- 61 Tripheth y sydd ac nid dim hebddynt, nerth Duw hollalluawg, cariad Duw holldrugarawg, a doethineb Duw hollwybodawl.
- 62 Tripheth â ddysg dyn o vod yn segur, meddwl drwg, dywedyd yn ddrwg, a gwneuthur drwg.
- 63 Tripheth anhawdd i wir gristion eu gwneuthur, caru drwg, balchïaw yn ei ddâ, ac esgeulusaw ei ddyled i Dduw a dŷn.
- 64 Tripheth â ganlyn seguryd, campau drwg, gair drwg, a diwedd drwg.
- 65 Tripheth daionus i ddŷn, meddwl yn dda, gwedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.
- 66 Tripheth ni all dŷn eu cuddiaw, cariad mawr, câs mawr, a chyvoeth mawr.¹
- 67 Tripheth â arwain ddyn i dlodi, chwareuon, glythineb, a phuteindra.
- 68 Tripheth â gaif dŷn wrth ymgvfreithïaw, cost, goval, a thraferth.
- 69 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchvygueichwant, a chadw ei rin.
- 70 Tripheth cyntav â dwyllant ddyn, geiriau têt, chwant ynnill, ac anwybodaeth.
- 71 Tripheth gwerthfawrocav i ddŷn, iechyd, rhyddyd, a rhinwedd.¹
- 72 Tripheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl, casâu folineb, caru rhinwedd, ac ymgais am ddysg yn wastad.
- 73 Tripheth sydd raid i gristion ryvela yn eu herbyn, y byd, y enawd, a'r cythraul.
- 74 Tripheth sy raid wrthynt i wneuthur pob gwaith, gwybodaeth y modd ai gwnair, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei ddwyn i ben.
- 75 Tripheth â geidw gwr mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.²
- 76 Tripheth da pan vôt gymmesur, a drwg pan vôt anghymmesur, dŵr, tân, a gwynt.
- 77 Tripheth gwrthwyneb gan ŵr ymadael â hwynt, gwlâd lle ai ganed ac ai maged, ceraint â gavoedd yn gywir iddo, a chyvoeth â gasgloedd drwy lavur ei ddwylaw ei hûn.
- 78 Tripheth sydd yn cadw trevyn a dosparth ar bob peth o'r byd, rhiv, pwys, a mesur.
- 79 Tripheth â ddaw ar ddyn heb yn wybod iddo, cwsg, pechawd, a henaunt.
- 80 Tri sylvaen doethineb, ieuenctid mabawl i ddysgu, ceudawd i gadw â ddysger, a synwyr call yn ymarver a gwybodau.
- 81 Tripheth â ddylai ddyn bryderu yn ddiysgog eu gwneuthur, gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymddangos yn wybodus.
- 82 Tripheth â ennillant enw da i ddyn, gwedyd ychydig, gwneuthur daioni, ac ymlavuriaw.
- 83 Tair cynneddyd, ddrwg ar ddŷn, balchedd heb haelioni, trachwant heb gyviawnder, a llid heb drugaredd.
- 84 Tri modd y sydd i, adnabod dŷn, ei ymadrawdd, ei ymddygiad, a'i arverion.
- 85 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur, oeri y tân, sychu y dwr, a boddloni y bŷd.
- 86 Tripheth â wna wr yn vlaenawr ar ei gymodogion, bod yn ddoeth, bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.
- 87 Tripheth â bair i wr gariadeigymodogion, bod yn heddychwyr, bod yn gynnorthwywr, a bod yn hyforddwr.³

¹ A chydwybod lan. Ll. ar.² Trafael u cymmedrawl. Ll. ar.³ Bod yn athrywynwr. Ll. ar.¹ A synwyr mawr. Ll. ar.

- 88 Tair cynneddyv anweddus ar ddŷn, bod yn daer ei gais, yn galed i roi, ac yn ddrwg ei dyb.
- 89 Tripheth canmoladwy ar ŵr, bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyviawn ei weithredodd, ac yn gochel pob gormodd.
- 90 Tripheth rhyvedd sydd yn y byd gan vod cymmaint o wahaniaeth rhyngthynt, wynebaw dynion, llaverydd dynion, ac ysgriveniadau dynion.
- 91 Tripheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dŷn, y galon yn gweithiaw, yr anadyl yn goreiliaw, a'r enaid yn meddwl.
- 92 Tri rhyw oddynion anhawddeu cael yn yr un meddwl, y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r twyllwr.¹
- 93 Tri rhyw o ddynion â gollant eu har awch yn debyg i rai allan o'u pwyll, helwyr, corelwyr, ac ymladdwyr.
- 94 Tri rhyw o ddynion y sydd heb bris am â vo iawn a chywir, meddwyr, anudonwyr, a bradwyr.
- 95 Tri rhyw o ddynion y sydd heb ovni Duw, bradwyr, treiswyr, a chybyddion.
- 96 Tri rhyw o ddynion cythreulig y sydd, bradwyr, cynllwynwyr, ac athrodwyr.
- 97 Tri dyn ni ddylid eu gwawdd i dŷ, twyllwr gwenieithus, testunwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.
- 98 Tripheth nid hawdd eu cael pan vyner, benthyg arian gan oerwr yn ddilog, pleidiaw dadyl mewn llys cyvraith yn ddiwobrwy, a chiniaw moethus-vwyd mewn ty cybydd.
- 99 Tri chās gan Dduw a chan ddyn, celwyddwr, cynhenwr, a chybydd angawr.
- 100 Tripheth angenrhaid i ddyn â elo i davarn, pen cadarn, bola gwydyn, a chôd drom.
- 101 Tripheth â geif dyn mewn tavar, divyrwch ai gwna'n dlawd, digriv-wch ai gwna'n bechadur, a llawenydd ai gwna'n drist.
- 102 Tripheth â bair amlâu gwahoddiadau i ddŷn, gwedyd ychydig, a'r hyn â weto'n gall ac athrawaidd; llawenydd tawel heb vawr ymdravad arno; ac ymddwyn anormesgar yn mhob peth.
- 103 Tripheth â bair i ddyn golli gwahoddedigaeth, bwyta gormodd, gwedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.
- 104 Tair ymgais hardd a chanmoladwy ar ŵr, llavuriaw ei dir, amlâu ei wybodau, a chynnyddu mewn rhinwedd.
- 105 Tripheth â wna ysgrivenydd da, cov tragwyddawl am bob ardderchawg o gamp a gweithred, rhoi addysg dangosawl i'r oesodd ar ei ôl, a pheri cofâad a mawl iddei enw dros vyth.
- 106 Tripheth y gâd prydydd da ar ei ol, cov am voliannus, dyddanwech i'r meddwl, ac addysg i'r gwybodaethgar.
- 107 Tripheth â erys ar ôl pob dyn da rhinweddavwr, gair ac enw da iddo ei hun; addysg dda i'r etiveddion a'r lle y bu; ac amgerddediad da ar bob peth â dravodes ev ar ymddwyn a gweithred.
- 108 Tripheth gwell no golud y gâd dedwydd iddei blant a'u hetiveddion, addysg o bwyll, addysg arddangos, ac annogiad i wneuthur val y gwnaeth yntau, achos y parch a'r clôd â gefir iddo.
- 109 Tripheth â wna ddyn dedwydd, ymwellaû beunydd yn ei vuchedd, ymwoddloni yn wastadawl i'r peth â vo, ac uvyddâu yn ddibaid i orchymynion Duw.
- 110 Tripheth ni vydd gwell yr etiveddion o honynt, golud cybydd angawr, clod cyveillion tavarn, a gorchestion chwaryddiaeth.¹
- 111 Tripheth nid gwr un dyn hebddynt, gwraig, cartrev, a chelyyddyd.²
- 112 Tripheth hofaidd i wr eu meddu, gwraig rinweddus, ty trevnus, a thir cyvanneddus.
- 113 Tripheth â nerthant wr i ymgyvoethogi gwraig yn casglu, tylwyth divrad, ac yntau'n lavuriad.
- 114 Tripheth â wnant wr yn hoenus, ei ei wraig yn ei garu, ei ymgais yn fynu, a'i gydwybod yn esmwyth.
- 115 Tripheth a welir ar ddedydd, ei dylwyth yn ei garu, ei dda'n cynnyddu, a'i Dduw yn ei nerthu.
- 116 Tripheth canmoladwy ar wraig, ei hwyneb yn ddawnus, ei hymadroddion yn synwyrus, a'i harverion yn ddaionus.
- 117 Tripheth â barant gymmeriad mawr i ŵr, ei wraig yn dda ei champau, ei dir yn driniedig, a'i gynneddvau'n rinweddus.³

¹ A gair am orchestion, &c. Ll. ar.² Creft. Ll. ar.³ Ac yntau'n ddedydd, Ll. ar.

- 118 Tripheth à geif gwr o vod ei wraig yn rinweddus a da ei champau, ei dylwyth yn uvyddion o gariad arno, ei blant yn voneddig eu moesau, a pharch gan ei gymdogion.
- 119 Tripheth gweddus i ŵr eu bod yn ei dŷ, ei wraig yn ddiwair, ei dylwyth yn ddianair, a'i delyn yn ei chywair.
- 120 Tripheth cysurvawr i ŵr eu bod gantho, ei wraig yn ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei gôd.
- 121 Tripheth à wnant ŵr yn voddlon iddei giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla'n iachus.
- 122 Tripheth hofaidd i ŵr ar ei giniaw, cylllell awchus, pwyned flaenllm, ac alawr glân.
- 123 Tripheth hof mewn teulu, trevyn dda, gwybodau daionus, a llawnder digonawl.
- 124 Tripheth à wnant annhrevnusder mewn tŷ a theulu, y gŵr yn vedd-wyn, y wraig yn ysgymun, a'r plant yn anhydyn.
- 125 Tripheth à bair i wraig gael tyb ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam â gwyr a gweision, bod yn chwannawg i amheuthynion, a gwedyd yn ddrwg am wragedd ei chymdogion.
- 126 Tripheth à wnant wraig yn anniwair, tegwch ei phryd, folineb yn ei phen, a balelder yn ei chalon.
- 127 Tripheth à wnant wr yn angenus, ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac yntau'n avradus.
- 128 Tripheth ni ddygant i ŵr gymmeriad mawr, ei wraig yn veistres, ei dy'n anghynhes, a'i dir yn ores.
- 129 Tripheth anesmwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdaeru, ei gronglwyd yn dyveru, a'i sawell yn mygu.
- 130 Tripheth gwell i ŵr ei grogi no 'u meddu, tylwyth anghywir, plant anuvyddion, a gwraig veddw.
- 131 Tripheth y fydd â gwyn ei vyd y dyn a'u cafo, iechyd corforawl, gwraig rinweddawl, a rhadverthweh Duw.

Ac velly terfyna.

174. LLYMA DRIOEDD Y WRAIG DDA.

Gwraig dda a ddylai vod—

- 1 Yn gywilyddgar, yn ddiystryw, ac yn uvydd.
- 2 Yn ddianllad ei meddwl, yn ddiavrad, ac yn gywiawn ei bwriad.
- 3 Y naill law'n casglu, y llall yn cyvrannu, a'i phen yn pryderu.

- 4 Yn dda ei chydwybod, yn radlawn ei thavawd, ac yn gywir iddei phriawd.
- 5 Yn ddivalch ei chalon, yn hardd ei harverion, ac yn drugarawg wrth dlodion.
- 6 Ei gorchwyl yn gryno, yn vedrus ei dwylaw, ac ar Dduw yn gweddiaw.
- 7 Ei hymddyddan yn serchus, ei gwisg yn weddus, a'i thy yn drevnus.
- 8 Yn gyvlym ei llaw, yn gyvlym ei llygad, ac yn gyvlym ei deall.
- 9 Ei chorff yn lluniaidd, ei hymddwyn yn hofaidd, a'i chalon yn bur.
- 10 Ei hwynebpryd yn ddawnus, ei phen yn ddeallus, ac yn wybodus.
- 11 Yn gymdogiaidd, yn ddivalch, ac yn haelionus ei meddwl.
- 12 Yn hyforddi'n gall, yn gwiliaw rhag gwall, ac yn meithrin ei phlant yn famawl.
- 13 Yn caru ei gwr, yn caru heddwch, ac yn caru Duw.
- 14 Yn voddlon i'r byd à vo, yn cynnal mesurroldeb ymbob peth, ac yn govalu am vod yn gyviawn.
- 15 Yn amcanu y goreu, yn gwarchadw rhag y gwaethav, ac yn gweled â vo reitav.
- 16 Yn rhoi bwyd yn ei bryd, yn gorwedd gyda'r ddavad, ac yn cwnu gyda'r hedydd.
- 17 Yn amyneddus, yn dangneveddus, ac yn rinweddus.
- 18 Yn voneddig ei moesau, yn roesawgar ei geiriau, ac yn gristionogaidd ei devodau.
- 19 Yn gymmedrawl ei geiriau, yn deall amserau, ac yn deuluaid ei gwybodau.
- 20 Yn ddoeth ei llawenydd, yn wellêugar ei cherydd, ac yn gydwylbodlawn ei chrevydd.
- 21 Yn vaddeugar, yn gymodgar, ac yn wirioneddgar.
- 22 Yn warcheidwad ei meddiant, yn athraw iddei phlant, ac yn veddyges ei theulu.
- 23 Yn difawd cynhenau, yn gwasgar gwybodau, ac yn rhoi y blaen i bob goreu.
- 24 Yn cywilyddiaw diriaid, yn llawenâu dedwydd, ac yn boddâu Duw.

A'r wraig à vytho, val hyn á gerir gan ei gwr a'i theulu, a chan bawb ai hadnapo, a chan Dduw: a gwyn ei vyd y gwr ai mêdd.

Er hyny—

Khyw wraig á gar myned lle myno, a a chael crêd ar á weto, a chafael á geisio,

a gwneuthur val y chwennycho, a gwar-
eded Duw bob dyn rag hono.

A rhy amyl y gwelir y cyvryw wragedd.
Ac velly tervyna.

175.

Da vyddai genyv wybod mwy nog à wn
am danat : dywed imi ba vath ydwyd o
ddyn, ebai Daliesin wrth Gatwg, ac yn
atted iddo y dywed Catwg, gwell y
dylit ti wybod am danav no mi vy hun,
cany's ti á glywi drach vy nghevyn y
peth na ddaeth erioed i'm clust i am
danav, a gwlád á biau barnu, ac nid mi
no neb arall á wŷr yr holl wir am dano
ei hunan.

176. TRIODD EREILL CATWG DDOETH.

- 1 Tair camp ddwyvawl ar ddŷn, maddeu
y cam à wnelir iddo, gwelláu pob
peth à allo, ac ymwrthod á phob
anghyviawn o ddyn ac o gamp.
- 2 Mewn tripheth ydd ymdebyga ddyn i
Dduw, cyviawnder, gwybodau, a
thrugaredd.
- 3 Tripheth nis gellir hâr arnynt, amser,
chengder, a gwirionedd.
- 4 Tri y sydd ac nis gellir vyth iddynt eu
llawn dâl, rhieni, athraw da, a Duw
Dad.
- 5 Tripheth goreu yn ein meddiant y dwg
y balchder oddiarnom, ein arian, ein
amser, a'n cydwybod.
- 6 Tair priv anvadgamp dŷn, llesgedd,
twyll, a balchder.
- 7 Tair priv vadgamp dyn, diwydrwydd,
cywirdeb, a gostyngeddwydd.
- 8 Tair priv ddwyvolgamp dyn, haelioni,
cariad, a maddeu y cam à gafo.
- 9 Tripheth à gâr Duw, tég o rîv, tég o
bwys, a thég o vesur.
- 10 Tri adnabod anhebgor doeth, ei Dduw,
ei hunan, a thwyll y bŷd.
- 11 Tripheth y dylai bob dyn eu hystyried,
o ba le y daeth i'r byd, at ba ddy-
ben y daeth i'r bŷd, ac i ba le ydd á
o'r byd nis gwyr ba awr neu winedd.
- 12 Tripheth y sydd, a buan yr un à allo
gydgerdded ag wynt, llucheden,
meddwl dyn, a chynnorthwy Duw¹.
- 13 Tripheth nis gellir eu cael, tlodi o roi
cardawd, golud o ledrad, a doethineb
o lwyddiant.
- 14 Tri dyn à vyddant wrth vodd Duw,
athraw cywir, llavurwr da, a dydd-
iwr rhwng ymyronau.
- 15 Tripheth dwyvawl yn mysg dynion,
creft, llavuriaeth, ac ysgoliedawd.

¹Ac ewyllys da. Ll. ar.

- 16 Tripheth annwyvawl i ddyn ymyryd
ag wynt, swydd arglwydd, ocrydd-
iaeth, a rhyvel.
- 17 Tripheth ni chair heb i bob un ei gyv-
aill, dydd heb nos, diogi heb newyn,
a doethineb heb barch.
- 18 Tripheth y sydd, cynghor, colled, a
chwylydd, na chymmer o'r cyntav,
á geif y ddau ereill.
- 19 Tripheth nid hawdd eu rhivo, banynau
y goleuni, geiriau benyw siaradus, a
a dichellion cybydd.
- 20 Tripheth à dywant ynghyd, oedran,
pechawd, a govid.
- 21 Tripheth y sydd ac wrthynt y bernir
ar ddŷn, ei olwg, ei ymmod, a'i
lavar.
- 22 Tripheth ydynt lai no dim, benyw heb
ddiweirdeb, gŵr heb wybodau, ac
athraw heb amynedd.
- 23 Tripheth yw rhan y goludawg, mwy-
vwy y trachwant, vwy y goval, a
lleilai yr ymwyndad.
- 24 Tripheth goreu yn y byd er llês dyn,
tlodi, clewyd, a phlant; canys o'u
meddu y cair gwybod llawer gwir
nis gellid hebddynt.
- 25 Tri meddyg annifygiawl i bob clwyf a
chlewyd, anian, amser, ac amynedd.
- 26 Tripheth à geir o dylodi, iechyd, pwyll,
a santeiddrwydd.
- 27 Tripheth nid gwell eu cael no'u colli,
trallwydd, trachlod, a thraurddas.
- 28 Tri anverth byd, ieuanc heb voes,
gwraig heb gywilydd, a gŵr heb
gydwybod.
- 29 Tri gwynvyd gwr doeth, tir rhyw-
iawg, gwraig ddiwair, a mab add-
wyn.
- 30 Tripheth ni waeth bod hebddynt no'u
meddu, llygad dall, cell heb vwyd,
a cheudawd heb ddysg¹.
- 31 Tripheth o reddd á ddygant eu perch-
enogion ar gyveiliorn, ieuencid,
llwyddiant, ac anwybodaeth.
- 32 Tri chydvod doethineb, haelioni a go-
lud, gwybodau ac anmalchineb, a
dewrder a thrugaredd, ac nid na
doeth na gwr lle nis cefir yn nghyd-
vod y pethau hyn.
- 33 Tripheth à ddygant wr drwy y byd,
iechyd, creft, a champau da.
- 34 Tripheth à geif cybydd o'i gyvoeth,
poen yn casglu, goval yn cadw, ac
ovyn colli.
- 35 Tripheth à ddygant eu cyrch ar y
gwanav, gelyn, cyvoeth, a balchder.
- 36 Tripheth na chreder dros yr hanner á

¹A cheudawd heb wybodaeth. Ll. ar

- vostier o honynt, am olud, am ddeall, ac am ddaioni.
- 37 Tripheth na ddangos i neb y cyvan o honynt, à vo yn dy gîst, à vo yn dy ddeall, ac à vo yn dy veddwl, canys o veddu, a deall, a meddwl vwy ac yn angen nog arall y bernir mawredd arnat.
- 38 Tripheth ni ddengys gwr à vo call, gwaelawd ei gôd, gwaelawd ei wybodaeth, a gwaelawd ei galon.
- 39 Tripheth à ddylid eu frwynaw'n dda, march ieuanc nwyvus, merch ieuanc ammhwyllus, a thavawd siaradus.
40. Tripheth tebyg y naill i'r llall, ysgubawr dëg heb yd, fiol dëg heb ddiawd, a merch dëg heb ei gair da.
- 41 Tripheth ys dir cael o honynt gant govid am un dyddanwch, helwriaeth, rhyvel, a serch ar venyw.
- 42 Tripheth à yr gwr¹ o'i dy, cronglwyd ddyverllyd, sawell vyglyd, a gwraig geintachlyd.
- 43 Tripheth nid da y cyvan o honynt, gwneuthur y cyvan à chwennycho lid, credu y cyvan à weto ben gwlad, a dangos y cyvan à wyper.
- 44 Tripheth mawr o ymchwydd ymborth ar waed, gele, horen, a rhyvelwr.
- 45 Tri da iawn yn weision, a drwg iawn yn veistri, tân, dŵr, a gwynt.
- 46 Tripheth er cael beunydd á geisiant yn ddiorphwys, môr, meddwyn, a chybydd.
- 47 Tripheth a droant y byd wyneb i waered, pendodaeth gwraig, digywilyddra merch, ac anwybodaeth mab.
- 48 Tripheth à wnant briodas hapus, cydoedran, cydvonedd, a chydveddiant.
- 49 Tri dyn nid call eu credu, diert h am ei vonedd, hen yn canmawl y dydd à vu gynt, a gwr à vostio ei ddoethineb.
- 50 Tripheth ni welir ymgais arnynt ond mewn eisieu mawr, Duw, hen gefyl dall, a chachdy.
- 51 Tripheth gogryval a'u gilydd, cerdded ar ben a dwylaw, llyvu y baw oddiar din arall, a bod yn valch rodresgar yn ceisiau mawredd byd.
- 52 Tripheth cyfelyb iddeu gilydd, cleddyv gloew à ryda o'i hir gadw yn ei wain, dŵr gloew à ddrewa o hir sevyll yn llonydd, a doethineb à vydd varw o'i hir anarver.
- 53 Trichardawd i'r oes à ddêl, planu coed, gwellâu celvyddyd, a magu plant yn ddeddvolion.
- 54 Tripheth à wnant lawnder mewn gwlad, planu coed, llavuriaw tir, a chribaw a nyddu.
- 55 Tripheth a ddylid sylwi'n bën av ar bob peth, anian, agwedd, a gweithred.¹
- 56 Tripheth à bair iechyd, gwaith cymmedrawl, ymborth cymmedrawl, a llawenydd cymmedrawl.
- 57 Tri ymborth dyn à barant iechyd, hiroes, a synwyr gloew, ydvwyd, blithvwyd, a garddvwyd.
- 58 Tri ymborth à barant aviechyd, byroes, a synwyr pwl, cigvwyd, cyveithvwyd, a gwyrawdvwyd.
- 59 Tair cynneddvgamp ar ddyn ai parant yn iachus a hiroedawg, gwaith o lavuriaw'n gymmedrawl, codi'n fore, a llawenydd diniwed.²
- 60 Tair cynneddvgamp ar ddyn à barant vyroes ac aviechyd, trallavur, trachwsg bore, ac anynadrwydd.³
- 61 Tri newid mynych à barant hiroed, newid bwyd, newid gwaith, a newid dyddanwch.
- 62 Tripheth o'u hadver à estynant einioes dŷn, y wlad ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r divyrwch ai dyddanwys yn blentyn.
- 63 Tri ychydig ar y pryd à wnant lês mawr, ychydig o vwyta ac yved, ychydig o oval, ac ychydig o davawd.
- 64 Tripheth da i ŵr a garo iechyd, digon o gwsg y gwanwyn, digon o vwyd yr hâv, a digon o dân y gauav.
Ac velly tervyna hyn o driodd Catwg Ddoeth.

177. TRIODD EREILL.

- 1 Tri anrhydedd bydawl goruch pob un arall, aredig trev tâd, arddadlu hawl yn dda, a dwyn plant ar vonedd.
- 2 Tripheth nid oes namyn dedwydd neu ddoeth à veidyr ymochel ar wynt, godineb, medlwdawd, ac overedd.
- 3 Tri dyn iawn rhoddi bwyd iddynt, ymdeithydd, golychwydwr, a llavurwr.
- 4 Tri charelyn dyn, tân, dŵr, ac arglwydd.
- 5 Tri gorvoledd dedwydd, dirwest, tangnevedd, a gwadaledd.
- 6 Tri gorvoledd diriaid, glythineb, ymladd, ac anwadalwch.
- 7 Tri bendith ni adant ar ddyn na ne-

¹ Anianoldeb, agweddoldeb, a gweithredoldeb.
Ll. Twm Sion ab Evan.

² Llavur cymmedrawl. Ll. ar.

³ Anghymmedrolwaith, sev y naill ai rhywaith ai rhyddiogi, hirgwsg bore, ac anvoddlondeb. Ll. ar.

- wyn na noethni, bendith ei dad fydd, bendith ei arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- Tri bendith arall y sydd well no'r cyvan, bendith tad a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dyn adwydig.
- 9 Tripheth à ardderchavael gŵr, gwraig ddiwair ddiwyd, arglwydd diwyd diwith, a difleisedd.
- 10 Tripheth à ddarostwng gŵr, tir drwg, gwraig ddrwg, ac arglwydd tir drwg.
- 11 Tri rhyvel yn heddwch, gwraig ddrwg, tir drwg, a drwg arlwydd.
- 12 Tri ymborth gŵr, hela, aru tir, a chynnewid.
- 13 Tri thywysogaeth dedwydd, bod yn dda ei wasanaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach: a hyny ni chyingain namyn a chrevyddus neu voneddig.
- 14 Tri glŵth byd, brenin, môr, a dinas.
- 15 Tripheth à syrth ar ddyn heb yn wybod iddo, cwsg, henaint, a phechawd.
- 16 Tri melus byd, methu, fynu, a phechu.
- 17 Tri chadarn byd, arglwydd, drud, a diddim.
- 18 Tripheth ni ellir yn iawn hebddynt er maint à wnelont o ddrwg, tan, dwr, a brenin.
- 19 Tri merthyrolaeth heb ladd, haelder tylawd, diweirdeb dyn ieuanc, a chaingynnal heb gyvoeth.
- 20 Tripheth nid hawdd eu hofi, milgi hwyr, bardd annigriv, a gwraig hagr.
- 21 Tri dyn à ddylid bod yn drugar wrthynt, alltud, gweddw, ac amddivad.
- 22 Tripheth à ddylid eu diolch, gan hawsedd hyny o dal am danynt, gwa-hawdd, anrheg, a rhybudd.
- 23 Tripheth à gynnal hir ddireidi ar ddyn, drygioni, dryganian, a glythineb.
- 24 Tri chadernyd dedwyddyd ar ddyn, cynneddvau daionus, hawddgarwch, a goddevuser.
- 25 Tri rhwydd hynt, golychwyd, ciniaw, a chydymaith da.
- 26 Tri awrwydd hynt, diaspad, dryghin, ac ymladd.
- 27 Tri gogyvlawnder dedwyddyd, caingynnal¹ arno ei hun, dadlau syniannus, ac ymoddev yn gadarn.
- 28 Tripheth hardd ar ddyn, gwybodaeth, campau da, ac addvwynder.
- 29 Tripheth cās ar ddŷn, anwybodaeth, dryggampau, ac atgasrwydd.
- 30 Tri anhebgor gwybodaeth, calon yn meddwl, iaith i ddadgan, a cheudawd i gadw.
- 31 Tri chyw o'r un nyth, fermwr tavawd,¹ bardd dosparth, a dwyvawl cyfes.
- 32 Tripheth à gywirant eu gair yn ddiffuant, angen, dial Duw, ac ediveirwch.
- 33 Tripheth ni oddevant gellwair, iechyd, llwyddiant, ac amser.²
- 34 Tripheth ni ellir santeiddrwydd lle bythont, gloddest, balchder, a thrachwant.
- 35 Tri nōd santeiddrwydd, cariad perfaith, uvydddawd gwrawl, a thawedig-rwydd serchawg.
- 36 Tri nōd lleidyr, tavawd holgar, llygad chwilgar, ac wynebpryd brawychus.
- 37 Tripheth à ddengys gywiriad, genau tawedawg, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.
- 38 Tripheth anhebgor tuag at wneuthur pob peth, gwybodaeth, gallu, ac ewyllys.
- 39 Tripheth à geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 40 Tripheth à geif diriaid, casineb, cystrin, a thristwch.
- 41 Tripheth gwrawl uvyddâu iddynt, i'r gwir, i'r byd à ddêl, ac i'r ceiliawg pylgain.
- 42 Tri chās Duw a dyn, golwg ymladdgar, tavawd twyllodrus, ac asbri dryg-ionus.
- 43 Tripheth nid da myned yn eu cylch mewn brys, rhyvela, gwleddoca, a dadlaethu.
- 44 Tri nōd doethineb, cartrefgarwch, ymgais, ac amynedd.
- 45 Tripheth goreu gadael iddynt, ei dieithyr, lliv disyved, a doeth yn ei olwg ei hun.
- 46 Tri harddwch gwlad, ysgubawr, evail, ac ysgol.
- 47 Tripheth, er eu dryced, gwell eu meddu no bod hebddynt, ofeiriad, brenin, a gwraig.
- 48 Tri anfaŵd llavurwr, gwas diawg, hād lledryw, a thir tragolwg.
- 49 Tripheth anghysurus, ty heb wraig, cell heb vwyd, a chorff heb iechyd.
- 50 Tripheth ar ddyn sy'n boddâu Duw, cyviawnder, trugaredd, ac uvydddawd.

Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Creffwr tavawd. Ll. ar.

² Ac oedran. Ll. ar.

178. LLYMA ETTO DRIODD CATWG DDOETH.

- 1 Triodd Catwg ab Gwynlliw â ddysgant dripheth, boddâu Duw, llesâu dŷn, a gwellau gwybodau a syberwyd.
- 2 Tri chyverddonau dyn, deall, cariad, a goluch.
- 3 Tri ardymyr einioes dyn, gobaith, cariad, a llawenydd.
- 4 Tripheth â geif dyn goddevus, cariad dynion da, bodd ei gydwybod ei hunan, a rhadverthi Duw.
- 5 Tripheth â geif tyn trugarawg, cariad y byd, tangnev calon a meddwl, a bôdd Duw.
- 6 Tri chosp y sydd am bechawd, cosp cyvraith gwlad, cosp cydwybod, a chosp Duw.
- 7 Tripheth â geif dyn o gredu yn Nuw, digonedd bydawl, tangnev cydwybodawl, a llawenydd nevawl.
- 8 Tripheth sy'n dallu y byd, twyll, goruchaviaeth, a thraserch ar ddyn a dynolion.
- 9 Tripheth sy'n arwain y byd ar ddiro, addewidion arglwyddi, gwisgodd myneich, a syberwyd merch.
- 10 Tripheth â drallodant y byd, cenvigen, anwiredd, a thrachwant
- 11 Tri phriv lygredigaeth y byd, balchder, glythineb, a seguryd.
- 12 Tripheth â nerthant ddyn i sevyll yn erbyn yr holl vyd, gweled ansawdd a phrydverthwch gwirionedd, gweled dan bais y celwydd, a gweled y modd y mae y gwir a'r celwydd yn diweddu.
- 13 Tripheth â geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 14 Tripheth angenrhaid i bechadur, cydnabod ei bechodau, edivarâu, ac ymegniaw daioni yn iawn am danynt.
- 15 Tripheth y sydd a'r naill yn debyg i'r llai o honynt, hen varch dall yn canu telyn a'i garnau, hwch mewn sidanwisg, ac annhrugarawg yn ymddadwrdd am ddwyvolder.
- 16 Tri addysg y rhydd seguryd, i veddwl yn ddrwg, i wedyd yn ddrwg, ac i weithredu'n ddrwg.
- 17 Tair ysgol doeth, cydwybod, pwyll, ac addysg.
- 18 Tair ysgol annoeth, cosp cyvraith, dygwydd drwg yn mywyd, ac ufern yn y byd â ddaw.
- 19 Tri chadernyd doethineb, cov, ystyr, ac arver.
- 20 Tripheth anwedus ar ddyn, tybied ei hunan yn ddoeth, tybied arall yn annoeth, a thybied y gwedd iddo â vyno.
- 21 Tri ychydig â ddangosant lawer o ddoethineb, ychydig balchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedl-eua.
- 22 Tripheth serchawg ar ddŷn, tangnevedd, doethineb, a charedigrwydd.
- 23 Tripheth ni waeth eu colli na'u cadw, cyvoeth, ieuenctyd, a chariad y byd.
- 24 Tripheth y sydd a gwae a'u collo, gwybodau doethineb, cydwybod lân, a chariad Duw.
- 25 Tripheth y sydd a melltigedig y neb a'u symuto, fin tir, hynt dwr, ac arwydd ffordd ac arllwybyr.
- 26 Tripheth â wnânt ŵr yn vlaenawr ar ei gymdodogion, meddiannau, gwybodau, a haelioni.
- 27 Tripheth â geif dyn diwyd, blaenor-iaeth, cyvoeth, a chlôd gan ddoethion.
- 28 Tripheth â geif dyn cywir, dawn, a pharch, a fyniant.
- 29 Tri ynnill dyn dedwydd, cariad ei wlad, heddwch dioval, a llawenydd nevawl.
- 30 Tri ynnill dyn dyoddevgar, cariad, llonyddwch, a chynnorthwy.
- 31 Tri hardd byd, dwyvawl, celwydd, a syber.
- 32 Tri pheth ar un â vydd, ac anhawdd yw cael ar arall eu cyvunwedd, wyneb, llavar, a deall.
- 33 Tair fynon gwybodaeth y sydd, pwyll, ansawdd, a gorvod.
- 34 Tripheth a ddylai ddyn â vynai addysg, gwrandaw yn graf, golygu yn graf, a thewi yn ddidoriant.
- 35 Tri dyn gwahanryw y sydd, dyn i Dduw â wna dda dros ddrwg, dyn i ddyn â wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dyn i ddiawl â wna ddrwg dros dda.
- 36 Tripheth y sydd ac nid hawdd ynnill dyn oddiarnynt, ei gred, ei awen, a'i genedyl.
- 37 Tripheth â geif gŵr o deithiaw i wlad estrawn, newyn, anwyd, a gwatwar.
- 38 Tair llathvesur pob dŷn, ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.
- 39 Tripheth â gair o ddilyn drwg; cywfl-ydd, colled, a chosp.
- 40 Tripheth â ddylai â gafo gymwynas, ei ddiolch, ei goviau, a thalu y pwyth.
- 41 Tripheth â ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw'n uvydd, ateb yn gall, a barnu'n hynaws.
- 42 Tair camp â ddangosant ddoethineb,

- dyoddev yn gall, meddeu y cam, ac ymgais am wybodau.
- 43 Tripheth â ennilliant enw da, gwedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavuriaw am gynnalïaeth.
- 44 Tair fordd yr adnebydd dyn, ei ymaddroddion, ei arverion, a'i gyveillion.
- 45 Tripheth sy'n cadw y byd mewn trewyn, rhiv, pwys, a mesur.
- 46 Tair cynneddyv anweddus ar ddên, taerni cais, caled i roi, a drwg dybiaw.
- 47 Tripheth â gadwant gorf a meddwl mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a llawenydd cydwybodawl.
- 48 Tair faifeth cynghor, dwyn ewyllys da, rhyddydd lavar, a gwybodaeth parth ac at yr achos.
- 49 Tri athrawon ynïau ddên, synwyr awenaidd o reddv ac anïan, pwyll o ystyriaeth a chydwybod, a damweinoldeb cylech einïoes, ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawn.
- 50 Tripheth anhawdd eu cael; tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddwawl.¹
- 51 Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched â thân, sychu y gwlyb â dwr, a boddloni y byd.
- 52 Tripheth ni adant ddyn mewn newyn a noethni, bendith tylawd a thrallodus, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- 53 Tripheth ardderchawg ar ddyn; gwroldeb, dysg, a phwyll.
- 54 Tripheth o'u tra arver â vyrâant einïoes dyn, cigwvyd, medddwawd, a thrachyd â gwraig.
- 55 Tripheth o'u hadver â estynant einïoes dyn, y wlâd ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r myvyrdawd ai dyddanwys yn blentyn.
- 56 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddydd, a phwyll.
- 57 Tripheth â gryvâant y meddwl a'r deall, gweled llawer, ystyried llawer, a dyoddev llawer.
- 58 Tripheth a gryvâant y corf, gorwedd ar wely caled, wybren oerllyd, a bwyd sych.
- 59 Tripheth â ddichonant bob peth, ac hebddynt nis gellir dim, nerth corf a a meddwl, gwybodaeth, a serch awenbwyll.
- 60 Tripheth nis gellir deddvoldeb o Dduw hebddynt, maddeu gelyn a chamwedd, haelïoni barn a gweithred, a glynu wrth â vo cyviawn deled â ddelo.
- 61 Tripheth â geif dyn cywir, fyniant, anrhydedd, a diwedd da.
- 62 Tripheth â geif ddên twyllodrus, drygydd, drygair, a drwg ddiwedd.
- 63 Tripheth â geif ddên deddwawl, iechyd, llwyddiant, ac anrhydedd.
- 64 Tripheth â geif dyn o godi'n fore, iechyd corforawl, cyvoeth bydawl, a bywyd tragwyddawl.
- 65 Tair bost fôl, ei gyvoeth, ei vonedd, a'i oferedd.¹
- 66 Tripheth â vostier ar ddoeth, ei ddeall, ei gelvyddydd, a'i gynneddvau dâ.
- 67 Tri chwerthin fôl, am ben y drwg, am ben y dâ, ac am ben nis gŵyr beth.
- 68 Tripheth â geif dyn govalus, parch, amledd, a boddlonedd,
- 69 Tripheth a geif dyn gwallus, cywilydd, eisiwedd, a galar.
- 70 Tripheth fy'n harddu meddwl, casau folineb, rhinwedd hylaw, ac awydd dysgu.
- 71 Tripheth ardderchawg ar ddyn, caru gwybodaeth, gwneuthur daioni, a bod yn gyviawn yn yr hyn â wnelo.
- 72 Tri thwyll ddên, gair têt, chwant ynnill, ac anwybodaeth.
- 73 Tri ddên ymgadwer rhagddynt: yr avlawen, y testunwr, ac â chwaddo am ben y drwg.
- 74 Tri gevellod cyntavanedig y cythraul, balchedd, anwiredd, a chenfigen.
- 75 Tripheth â geif dyn divalech, esmwythder meddwl, cïariad ei gymodogion, ac awenbwyll ddwyvawl.
- 76 Tripheth â geif ddên dedwydd, llwyddiant, anrhydedd, a thangnef cydwybod.
- 77 Tripheth y ceif ddyn annedwydd, dirmyg, avlwyddiant, a phoen meddwl.
- 78 Tripheth â gair o dlodi, iechyd, pwyll, a nerth Duw.
- 79 Tripheth â geif ddên dwyvawl, gair dâ, byd dâ, a diwedd dâ.
- 80 Tri ddên nid call credu gormodd iddynt, rhodiadur o bell, darllenwr llyvrau anghyviaith, a gwr hÿn no'i gymodogion.
- 81 Tri cholled y corf â bair ennill i'r enaid, colli golud a meddiant, colli iechyd corforawl, a cholli câr a chyvaille.

¹ Dwyvawl. Ll. ar.¹ A'i vaswedd. Ll. ar.

- 82 Tri chynghor Lasar, car dy Dduw a'th wnaeth o ddim, ymgais a Duw a'th brynwys a gwaed ei Vab Iesu Grist, ac uvyddâa i Dduw a'th varn drwy air ei Vab Iesu Grist.
- 83 Tri athraw dŷn, un yw dichwain, sev addysg o weled a chlywed; ail yw deall, a hwnw â ddaw o ytsyr ac ymbwyll; trydydd yw awen yniawl o ddawn Duw yn radverthwch cynhenid.
- 84 Tair priv ddyledswydd dŷn parth gwlad a theulu, ynnill meddiant drwy ddiwydrwydd a chywirdeb; llesau ei wlad a'i genedyl ymhob gorchwyl â wnelo; a gy'u addysg deddvoldeb ar bob un lle ydd elo.
- 85 Tri ovyn â gadarnâant galon dŷn, ovni credu y cyvan â glywo gan arall, ovni llwyddiant bydawl, ac ovni anvoddau Duw.¹
- 86 Tri ovyn â wanâant galon dŷn, ovni gwedyd y gwir, ovni advydigrwydd, ac ovni diawl.
- 87 Tair sylvaen deddyv a chynneddyv, trevn, cyviawnder, a thangnev.
- 88 Tripheth canmoladwy ar ŵr, ymadrawdd doeth, trevnu 'n hardd, a gweithredu 'n gyvawn.
- 89 Tri diogelder dyn, iechyd, rhyddyd, a chydwybod dda.
- 90 Tripheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchygu ei chwantau, a chadw ei rin.
- 91 Tripheth â gynnaill gŵr ymhob peth â wnelo, serch ar â wnelo, gwybod y modd ai gwneled, a bod cyviawn yn marn cydwybod ai gwnelo.
- 92 Tripheth â geif gŵr o'i gyvoeth trais, cas rhyngtho a dyn, cas rhyngtho a'i hun, a chas rhyngtho a Duw.
- 93 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn ddwyvawl.
- 94 Tripheth â ellir o gyvoeth cyviawn, digonedd bydawl, llusendawd brawdawl, a dâioni gwladawl, ac o'r tri hyn bodd Duw nevawl.
- 95 Tripheth â eilw fôl yn anmhwyl, ceisio gwybodaeth dōed â ddêl, rhoddi cardawd heb veddwl am â ddêl, a dyoddev dros wir a chyviawn heb ovni am â ddêl.
- 96 Tripheth ni ellir cudd arnynt, cariad, câs, ac awenbwyll.
- 97 Tripheth hawdd eu gweled lle bont, cyvoeth, gwybodaeth, a gwroldeb.
- 98 Tri chelwydd y sydd, celwydd ar air â bair i arall wedyd y peth na vo gwir, celwydd ar weithred â bair i arall weithredu o grêd yn erbyn â vo gwir, a chelwydd ymddwyn â rhith, â bair i arall veddwl a barnu yn wrthwyneb i'r gwir.
- 99 Tripheth â wnant ŵr yn hoenus, ei wraig yn ei garu, ei orchwyl yn llwyddaw, a'i gydwybod wrth vodd Duw.
- 100 Tripheth y dylai ddyn eu cadw yn wastadawl o vlaen ei lygaid, ei ddyledswydd bydawl, ei gydwybod, a deddvau Duw.

Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

179. TRIODD ETTO AMRYVAL.

- 1 TRIPHETH nid hawdd eu hattal, frwd rhaiadyr, saeth o vwa, a thavawd ynydd.
- 2 Tripheth ni hir barâant, tês Mawrth, bwa y gwlaw, a pharch cellweirgar.
- 3 Tri nôd crision, caru gelyn, celu â wna o ddaioni, a chymodi rhwng caseion.
- 4 Tair athrawiaeth nid call a'u crêd, â rotho gŵr yn mhlail â vo ar ei lês a'i lwyddiant ei hun, â rotho ag ynddi gâs at arall, ac â rotho gŵr doeth yn ei olwg ei hun.
- 5 Tri dyn nyw mawr gerir, balch, llwvyr, ac achwyngar.
- 6 Tri dyn hawdd eu hebgor, na wnelo lês i neb, na pharo lawenydd i neb, ac nas gadawo lonyddwch i neb.
- 7 Tair priv gynneddyv y sydd ar ddyn i ddiawl, balchder cenvigenus, cybydd-dra trachwantus, a gweniaith dwyllodrus.
- 8 Tri chynghor yr aderyn melyn, na vawr alara am â ddarfo, na chrêd yr hyn na allo vod, ac na chwenych na allech ei gael.
- 9 Tripheth â yrant ŵr allan o'i dŷ, mwg, to anniddos, a gwraig anynad.
- 10 Tripheth sy 'n dyvethu y bŷd, brenin fôl ei gynghor, ynad heb gydwylbod, a mab heb ovyn.
- 11 Tri nôd cywir y sydd ar ddŷn i ddiawl, ac nis gall ymddyhebu ag wynt, ei air, ei olwg, a'i ymmod.

¹ Digiaw Duw. Ll. ar.² Santaidd. Ll. ar.

- 12 Tri gwreiddyn pob drwg, trachwant, celwydd, a balchder.
- 13 Tair cynneddyv y sydd yn nglyn a dyn i ddiawl, trachwant, cenvigen, a balchder.
- 14 Tripheth ebrwydd y darvyddant, rhyv- yg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a golud heb gyvawnder.
- 15 Tri nodau cywirion ar ddyn à ddangosant beth ydyw, gair, gowg, ac ymddwyn.
- 16 Tri chynghor à roddes Branwen verch Llyr, na ddwg alar am a dderydd, na chrêd yr hyn na ddychyn vod, ac na chais nas gallot ei gael.
- 17 Tripheth à ddifeithiant y byd, brenin fôl heb gynghor, barnwr heb gyvawnder, a gwas heb ovyn.
- 18 Tripheth ni hir barâant, rhwysg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a pharch heb haeddiant.
- 19 Tri dyn ni vyddant wryrnigion vyth, à wreicão wrth gynghor ei gnawd, à wleddo wrth gynghor ei vlys, ac ac à ymladdo wrth gynghor ei wŷn.
- 20 Tri dedwyddwch teulu, gwarcheidwad cywir, bugail govalus, a negeswr doeth.
- 21 Tair dedwyddgamp gŵr, bôd yn llawen yn ei dŷ, bod yn dda yn ei eglwys, a bod yn ddyddiwr rhwng ei gymodogion.
- 22 Tripheth nid hawdd eu gweled, balch yn hael, ieuanc yn ddoeth, a hên yn voesgar.
- 23 Tripheth ni wnant avles i neb, celu drygvoes, rheoli drygnaws, a difawd drwg veddwl.
- 24 Tripheth à geif gŵr deddvawl, digonedd bydawl, heddwch ysbrydawl, a llawenydd nevawl.
- 25 Tripheth à wnant ddyn yn ddiawl, balchder, cnfigen, a lledrad.
- 26 Tripheth ni cheir ddyn à welo 'n ddi gon o honynt er à gafo, iechyd, hoedyl, a chyvoeth.
- 27 Tri dyn à gerir gan Dduw, cadarn cyvaw, dewr trugarawg, a hael diedivar.
- 28 Tripheth à ŵyrant varn gyvaw, cariad cyveillion, ovyn cedyrn, a chwant da bydawl.
- 29 Tri glŵth byd, mor, dinas, ac arlwydd.
- 30 Tripheth ni mad-ddiwedd a'u hymddirieto, iechyd yn henaint, hindda y gauav, a gwynfyd o bethau y byd.
- 31 Tripheth à dwyllant à ymddirieto iddynt, addewid gordderchwr, fyddlondeb taiawg, ac amser ieuencyd.
- 32 Tripheth nid oes ond y twyll o hon- ynt, serch trythyll, diniweidrwydd arglwyddiaeth, a dwyvoldeb clâw gwelyvawg.
- 33 Tripheth ni ddylid eu credu, breuddwyd hên wrach, llw gordderch, a chwedyl heb warant.
- 33 Tripheth à geif cybydd angawr, poen yn casglu, goval yn cadw, a thristwch yn colli.
- 35 Tair sail doethineb, dysg yn ieuenc- tid, cov yn cadw, a synwyr yn deall.
- 36 Tripheth ni dderyddant vyth, car- dawd vlodeuawg, enaid dyn, a chariad perfaith.
- 37 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gŵyr, dechreu pob peth, achos pob peth, a diwedd pob peth.
- 38 Tri gavael y sydd ar Dduw, deall pwyllgar, cariad goddevgar, a chydwybod ystyrgar.
- 39 Tri phriv roddedigion Duw, awen, deall, a rhadverthwch.
- 40 Tripheth à ddygant ddyn at Dduw, amynedd, cariad, a chydwybod.
- 41 Tair priv gynneddyv dwyvoldeb, de- all yn gyvaw, cariad perfaith, a goddev cadarn.
- 42 Tri chyverlyniaid doethineb, awen, ystyr, ac ymgais.
- 42 Tri chyverddonau doethineb, gwarâu gwylltovaint, mwyâu tangnev, a gwellau deddvau.
- 44 Tri rhagweinyddiaid doethineb; addysg ddeddvawl, arver weithred- awl, a serch awenawl.
- 45 Tri arddangos awen o Dduw, ym- ddwyn doeth, ymgais er gwell, ac ymddal ar bwyll.
- 46 Tri arddangos doethineb, ymddal ar bwyll, ymddal ar awen, ac ymddal ar welliedigaeth.
- 47 Tripheth à ddyvydd o dangnev, aml- âad meddiannau, gwellâad moesau, a mwyâad gwybodau.
- 48 Tripheth ni waeth bychodedd no gor- modedd ouaddynt, gwleddoldeb, goludoldeb, a boddoldeb.
- 49 Tri dyn goreu pa bellav y bont, gwen- ieithwr truthgar, athrodwr cyn- hengar, a chwedleuwr celwyddgar.
- 50 Tri chydgyveillion prifordd y nevodd, tlawd amyneddgar, doeth ymbwyll- gar, a gwelliedydd goddevgar.

- 51 Tri dyn ni welir amgen iddynt no chas yn vvw a chlôd yn varw, doeth tangnevgar, athraw gwired-dgar, a chyvaill cywir ceryddgar.
- 52 Tri arddangos dynoldeb, haelioni serchus, ymddwyn cariadus, a gwybodau moliannus.
- 53 Tripheth ni lwydd â el yn eu herbyn, anianoldeb, govnoldeb, a darwein- ioldeb.
- 54 Tri rhyvedd byd, caru rhyvel yn vwy no heddwch, caru gormes yn vwy no chymmes, a charu gau yn vwy no gwir.
- 55 Tripheth â ddylid eu dambwyll ar bob dyn, nertholdeb, tueddoldeb, a devnyddioldeb.
- 56 Tri gwrthgevyddion daioni, balch- der, llid, a thrachwant.
- 57 Tri chyvodolion¹ doethineb; deall, ystyriaeth, ac addysg.
- 58 Tri rhagvodolion doethineb; deddvol- deb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.
- 59 Tri chyvystyr doethineb; rheidioldeb, moddoldeb, a buddioldeb.
- 60 Tripheth â gau yn erbyn doethineb, balchder, trachwant, ac ovnoc- rwydd.
- 61 Tri harddwch gwlad, llavuriaeth dde- allus, cymydogion cydryddus, a llywodraeth gydwybodus.
- 62 Tripheth â bair llwyddiant a golud, gwneuthur o ŵr â vo raid iddo ei hunan yn lle ymddiried i arall ei wneuthur, gwneuthur â ellir hedd- yw yn lle oedi hyd y voru, a gwneuthur devnydd pwyll ac ystyr o bob peth â ddelo ger bron synwyr a deall.
- 63 Tri phwyll y sydd dros dewi, rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.
- 64 Tri phwyll y sydd dros ddywedyd a deued â ddél, addysg rhag anwy- bodaeth, cynghor rhag amryson, a gwirionedd rhag celwydd argy- weddus.
- 65 Tripheth nis gall namyn Duw yn unig, gwneuthur yr hyn na vu er- ioed o'r blaen, gwybod â ddaw, a barnu ar gydwybod.
- 66 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gŵyr, dechreu, cynnal, a diwedd.
- 67 Tripheth goreu eu gadael i Dduw, barn, gobrwy, a dial; canys nid oes ond eve â ŵyr â ddylid o un nac arall o'r tri.

¹ Tri chynvodolion.

- 68 O dripheth y gwybyddir a vu, y sydd, ac a vydd; yn gyntav, o vwy mor gyviawn, o barth ymgais â Duw; yn ail, o vod mor rhydd oddiwrth a gaethai arnat â Duw; yn dryd- ydd, o *garu* a *chasâu* yr un pethau ag a wnai Duw: ac o hyn y gweli pob gwirionedd, a phob hardd, a phob iawn, a phob dyled, a phob hygar, a phob addas, yn un an- sawdd ag a'u gwél Duw; ac y gwyb- yddi di ba bethau a ddygyddant yn ddiymball; canys nis dichyn am- gen nog y myn Duw bob peth yn ei amser herwydd y soniwyd am eu noturiaethau a'u cynneddvau; canys yn Nuw y mae nerth a'u dichon, a gwybodaeth a ŵyr eu medru, a chariad at bob iawn a'u myn, ac nas goddev amgen.

Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

180. TRAETHAWD LAS CATWG DDOETH.

- GWNA ddaioni unwaith ti ai gwnai yr ail waith rhag cywilydd, a'r drydydd waith o voddlondeb, a'r bedwerydd waith o serch, a chwedi y delo serch atto ti ai gwnai dros vyth; canys nis gellir diwedd serch cynneddvawl: nid oes na varw namyn serch.
- A gafo air da unwaith ev á chwennych ei gadw a'i gynnal, o cheif yr ail waith eve á lawenáa o'i achos, o cheif y teir- gwaith eve ai serch, ac o'i serchu, eve á ymgadarnáa yn ai dirper; a chadaru o serch cadarn tragwydd.
- O chwennychi troi dyn oddiwrth ei vai rho iddo air da, ac etto ac etto, han- pid gwell gŵr o'i ganmawl, haupid gwaeth a woganer, a gollo a'i bôdd yn unpeth ai cais yn arall, a gafo ai bôdd yn unpeth, bynag y bo, eve ai iccidw gyhyd ag y bo galladwy iddo; canys dyn á ymgais ai bôdd; canys nid byw ond bôdd, ac addwyn i bob un ai bôdd.
- A elwir yn gall á gais vod yn gall, ac o chais ev á lwydd, ac o lwydd ev á chwennych, ac o chwennych ev á serch, ac o serch eve á ymgadarnáa ynddo.
- A vernir yn gall á ymgais i vod yn gall, o ymgais cael, o gael gobaith, o obaith adymgais, o adymgais pwyll, o bwyll cyvlwydd; ac ni ddifyg nerth a llwydd lle a'u hymgyrch gobaith, pwyll, ac ymgais.

Lle chwennycher gyru daioni moler ev:
 mawl á gyfry ystyr, ystyr á bair
 bwyll, pwyll á bair serch, serch á bair
 egni, egni á lwydd, llwydd á ddwg
 lawenydd, llawenydd á gyrch ei ad-
 gael, adgael á gyrch lwybrau y cael,
 ac yn un naws á hyn yr hen ddiar-
 hebawd.

Nid daioni ond gallu,
 Nid gallu ond cyfraw,
 Nid cyfraw ond serch,
 Nid serch ond mawl,
 Nid mawl ond daioni.

Mawl a wna dripheth, nid amgen,
 Y gobaith yn gadarn,
 Y pwyll yn ddychymygavawr,
 A'r gorchwyl yn hawdd.

Ac wrth hyn bid weledig modd y dylai
 athraw parth ei ddarymgais, er dysgu
 a dangos gwybodau daionus, a phob
 gwir, a phob gorau, a phob rhyw a
 rhith, ar ddaioni, sev y dylai eve—

- 1 Dangos rhyw a rhin,
- 2 Moli daioni,
- 3 Cyfroi serch.
- 4 Cadarnáu gobaith.
- 5 Amlygu llës.
- 6 Dychymyg moddoldeb.
- 7 Frwythloni deall.
- 8 Cevnogi-pwyll.
- 9 Dangos cyviawn ac anghyviawn.
- 10 Arwain ystyr.
- 11 Hawddáu gorchwyl.
- 12 Cadarnáu gwirionedd.
- 13 Datrin twyll.
- 14 Deall ei ddigon a'i vodd ar y pethau
hyn.
- 15 A bod â eirch ar arall ymhob cyfur.

Ac velly tervyna'r draethawd lās:
 Catwg Ddoeth ai Cant.

181. OSAU CATWG DDOETH.

Os dyls o dyst dy wybodaeth fyrv, na
 ddawr a'th amheuant.
 Os call pob ymgais ag amcanwyd, na
 ddawr a'th watwarant.
 Os doeth o lwyr ystyrbwyll dy varn, na
 ddawr ai gwrthvarnant.
 Os cyviawn a phwyllgar dy vuchedd, na
 ddawr a'th oganant.
 Os iawn a'th geir bob gair a gweithred na
 ddawr a'th ryveiant.
 Os dedwydd o ddevawd a'th welir, na
 ddawr a'th ddivriant.
 Os bydd á vo cyvraid yn dy gell, na ddawr
 â loddestant.
 Os gwir á vydd ar vlaen dy davawd, na
 ddawr a'th gelwyddant.

Os parch a'th ddyvydd am iawnder o gamp,
 na ddawr a'th enllibant.
 Os tlawd o wneuthur elusen a phwyll, na
 ddawr a'th ddibrisant.
 Os dyoddev er mwyn boddáu dy Dduw, na
 ddawr a'th ddirmygant.
 Os wyd o gorf a chydwybod yn iach, na
 ddawr a'th wrthenwant.
 Os gwell o'th gymhleegy y gwelir y byd,
 na ddawr a'th wrthvynant.
 Os rhodiwr hyd fyrdd cyviawnder wyd, na
 ddawr a'th wrthgyrchant.
 Os drwg á syrth yn ddirym dan dy draed,
 na ddawr â deyrnasant.
 Os perchir dy gampau gan deulu nev, na
 ddawr a'th annharchant.
 Os cynnull awenddyg a'th holl nerth wyd,
 na ddawr a'th wrthbwyllant.
 Os cyvaille cydwybod dangnevgar lân, na
 ddawr a'th adawant.
 Os gobaith a'th gysur i'th ddydd a'th awr,
 na ddawr a'th ryvlinant.
 Os llawen dy galon wrth vodd Duw ner,
 na ddawr a'th rywestlant.
 Os mawr wyd yn ngolwg Duw dovydd
 dad, na ddawr a'th vychanant.
 Os engyl a'th nawdd yn nydd a nos, na
 ddawr a'th erlidiant.
 Os Duw yn mhob amcwydd a saiv o'th
 blaid, na ddawr a'th erbyniant.
 Os cef'n y diwedd wlâd nev i'th rân, na
 ddawr a'th ysbeiliant.

Catwg Ddoeth ai Cant.

182. LLYMA OREUAW A DDODER AR GATWG DDOETH MEWN RHAI LYVRAU, AC AR GEDIVOR VARD D MEWN UN LLYVYR ARALL: CHWILLIED A GAFO LE.

GOREU ar gardawd ei rhoi yn y dirgel,
 Goreu ar venyw ei drwg yn ddiymgel.
 Goreu y chwareuon ymwrthod a'r cyvan,
 Goreu pob ynnill adynnill dy hunan.
 Goreu o'r gwyr yr hawddgarav ei ddev-
 awd,
 Goreu o'r gwragedd y byrav ei thavawd.
 Goreu ar lencyn ymgynghor a'i athraw,
 Goreu ar lances o ddevawd yn ddistaw.
 Goreu o'r campwyr y lleiav ei draferth,
 Goreu moesgarwech ymarwedd yn bryd-
 verth,
 Goreu pob chwareuon yw gado y croen gar-
 trev.
 Goreu ar wlâdwr ei gael yn ei addev,
 Goreu cymodawg cymodawg didervysg,
 Goreu ar athraw cydvyne l a'i addysg.
 Goreu gwaith criston ymroi ar gyviawn-
 der,
 Goreu athrylith athrylith o vwynder.

Goreu boneddig boneddig gwareddawg,
 Goreu ar antur anturiaw'n galonawg.
 Goreu divyrwch cân adar boreuddydd,
 Goreu cyveillach ymgyvrin â dedwydd.
 Goreu creftwriaeth llavuriaw tòn daiar,
 Goreu doethineb doethineb avlavar.
 Goreu gwaith undydd rhoi bwyd i newyn-
 awg,
 Goreu cyverddawn hynawsder trugarawg.
 Goreu gwaith celvydd ymarbwyll a'i am-
 can,
 Goreu adnabod ymnabod dy hunan.
 Goreu gweithredon gweithredon trugaredd,
 Goreu gwaith ystyr iawn ystyr y diwedd.
 Goreu pob meddiant meddiannu llaw gelv-
 ydd,
 Goreu trysorau trysorau gwybedydd.
 Goreu pob cynnull yw cynnull gwybodau,
 Goreu gwaith ymbwyll deddvoli cynnedd-
 au.

Goreu gwroldeb darostwng ei valchder,
 Goreu pob ymddwyn ymddwyn yn ddi-
 drawsder.

Goreu gorchestion gorchestu tangnevedd,
 Goreu pob deall yw deall gwirionedd.
 Goreu pob awen cywirdeb cynneddvawl,
 Goreu diwydrwydd ymvydio'n ddarbod-
 awl.

Goreu gwaith synwyr ymddyspwyll difu-
 ant,

Goreu pob dirwest ymddirwest rhag tra-
 chwant.

Goreu pob gochel yw gochel cybydddawd,
 Goreu pob golud yw golud cydwybod.

Goreu deddvoldeb deddvoldeb o grevydd,
 Goreu y goreuon, boddloni Duw ddovydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

183. NIDIAU ODLEDIGION.

Nid gallu ond nerth i'w arver,
 Nid da un peth nas cymmerer.
 Nid doethineb heb ddarwybod,
 Nid gwybodaeth heb ddangos nôd.
 Nid dewr ond un â darawo,
 Nid doeth ond dewr â beidio.
 Nid addysg heb ddoethineb,
 Nid callder ond cywirdeb.
 Nid ymgynnal heb ddarbod,
 Nid crevydd ond cydwybod.
 Nid darbod ond cyviawnder,
 Nid cydwybod ond daionusder.
 Nid daionusder ond o friad,
 Nid bwriadus ond o gariad.
 Nid cariad ond uvydddawd rhad,
 Nid uvydddawd ond i Dduw dovydd dâd.
 Nid caru Duw ond cadw ei orchymyn,
 Nid gwir gwir ond ei gredu a'i ganlyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

184. HARDD BETHAU CATWG DDOETH.

HARDDWCH mab ei addwynder,
 Harddwch merch ei gwylder.
 Harddwch gŵr ei ddoethineb,
 Harddwch gwraig ei fyddlondeb.
 Harddwch teulu syberwyd,
 Hardd ar bob gŵr celvyddyd.
 Hardd ar hên ei wybodau,
 Hardd ar ieuanc glân gampau.
 Hardd ar vlaenor ystyriaeth,
 Hardd ar athraw dysgeidiaeth.
 Harddwch llavar gwâr oslev,
 Hardd ar bawb byw yn nghartrev.
 Hardd ar gyvaill cywirdeb,
 Hardd ar gymodogaeth undeb.
 Harddwch cerdd ei gwirionedd,
 Hardd ar ddwyvawl glân vuchedd.
 Hardd ar arglwydd haelioni,
 Hardd ar bob dyn daioni.
 Hardd ar vrenin cyviawnder,
 Hardd ar wladwr gwrolder.
 Harddwch eglwys ei rhiniau,
 Harddwch llys lles gorddodau.
 Harddwch gwlad glân arverion,
 Harddwch cenedyl ei doethion.
 Harddwch dinas ei moesau,
 Harddwch dysg gloew ddosparthau.
 Harddwch dedwydd santeiddrwydd,
 Hardd ar bob tlawd boddlonrwydd.
 Harddwch awen ei hasbri,
 Harddwch pob peth ei deithi.
 Harddwch doeth ei amynedd,
 Hardd ar bob hardd tangnevedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

185. LLENWYDDION CATWG DDOETH.

1.

AWENGAR a leinw ei ddeall â gwybodau,
 Celvydd a leinw ei gov â dosparthau,
 Anianus â leinw ei chwant a'i serchiadau,
 Gloddestgar â leinw ei vol â phob moeth-
 au,

Diwyd a leinw ag yd ei ysguboriau.
 Darbodus â leinw ei gell â chyvrediaid,
 Haelionus a leinw newynawg â bwydau.
 Deddvol â leinw ei bwyll â rhinweddau.

2.

Drygionus â leinw ei vro ag anvawl pob
 doethion,
 Daionus â leinw y bŷd a'i glôd o gylchon.
 Doeth â leinw ei vryd a phwyll fyddlawn,
 Tangnevgar â leinw ei vro a deddvolion,
 Cybydd â leinw ei gist ag aur ddigon,
 Diawl a leinw ufern â chybyddion.
 Dedwydd â phob daioni a leinw ei galon,
 Duw â leinw ei nevodd â dedwyddon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

186. DAMUNEDAU CATWG DDOETH.

1.

BYDDED imi wŷr drygion,
A phob enaid anghriston,
Hyd olaith yn elynion.

2.

Na vydded ryngwyv dangnev
A gelynnion brenin nev,
Ac nas carant ei saint ev.

3.

Nam bydded le bwyv i'm traill,
Mâb diriaid imi'n gyvaill,
Addwyn a'u bodd bawb eraill.

4.

Bwyv gâr i bob cynneddvawl,
Ar wedd sant, canys Duw a'u mawl,
Boed ev i mi gâr dwyvawl.

5.

O'm cyrch doeth dwyvawl vuchedd,
Yn mygyr ovwy tangneredd,
Bwyv a'i ervyll mal ai gwedd.

6.

Brenin a thad ac athraw,
Boed imi a'm parch iddaw,
A vo dwyvawl i'm cyviaw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

187. ENGLYNION A GANT CATWG DDOETH.

1.

UN ansawdd lle bo'n lledrad,
Cudyn gwlan a'r holl ddavad,
Drwg yw Drwg yn mhob tyviad.

2.

Un achreth ar groen y tân,
Bid mawr eirias bid bychan,
Drwg yw drwg yn mhob anian.

3.

Un angydd á ddaw o haint,
Ai bach ai mawr gwynovaint,
Drwg yw drwg, drwg yn mhobmaint.

4.

Ni ddaw'r ai dyfo'n anghlod,
Ai mawr ai bach y pechod,
Drwg yw drwg yn mhob travod.

5.

Ni vawr bwys parth argywedd,
Ai mawr ai bach y caredd,
Drwg yw drwg yn mhob agwedd.

6.

Na ystyr maint y pechawd,
Ystyr maint anuvydddawd,
Dod bob peth ar ei waelawd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

188. DEIVREGAWD A GANT CATWG DDOETH.

NI omedd yr haul ei dês i'r ynvyd â boer
yn ei wyneb,
NI omedd Duw nêr ei lês i'r diriaid er
maint ei gasineb,
NI adawodd Duw neb heb nerth â weryd
o bob folineb,
NI ettail Duw dad ei nawdd i'r dedwydd
à garo doethineb,
NI ddiane dros vyth rag cosb y drygwr â
wna drawsineb,
NI ddifyg ond aros y dydd aurhydedd i bob
gwarineb,
NI waeth pan ddêl awr ddiwedd ar ddyn
ai dyvu'n groesineb,
NI veth ar ai cais oleuni Duw yn eithav
gloewineb.
Catwg Ddoeth ai Cant.

189. NIDIAU ODLEDIGION.

NID hir y pery yr abwy lle bo llawerodd¹
o vrain,
NID melus bydd erddigan lle bo gormod-
edd o sain,
NID hawdd yw cysgu'n esmwyth lle bo
gormodedd o chwain,
NID mawr y cerir gorwedd lle bo gormod-
edd o ddrain,
NID hyvryd rhodiau llwybrau lle bo gor-
modedd o vain,
NID mawr synwyrâu geneth lle gormod o'i
phrid yn gain,
NID mawr moesgarwch llances ni wisg am
ei thavawd wain,
NID call undyn o'i wybod â ddymgais ag
un o'r rhai'n.

Catwg Ddoeth ai Cant.

190. GWASGAREDD CATWG DDOETH.

1.

DIRIAID á glud i ddedydd,
O vorodd ac o vynydd,
O gwell daiar alavon,
Ac o eigion avonydd.

2.

Eiry mynydd bydd ar vai,
Bei canfai bawb ai dyddysgai,
Ni chefid annysg yn neb rhai.

¹ Gormodedd.

3.

Cain cynwre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gymwv,¹
Gwae ni chein à vo dawn dwyv.

4.

Ar bob bôd ac ar bob byw,
Yn mhob rhith ac yn mhob rhyw,
Gorev tangnev tangnev Duw.

5.

Cyrchid diriaid yn abell,
Cyrchid doeth ei ystavell,
Gwae à syrth mefyl o'i avell.³

6.

Cyrchid dedwydd ei adail,
Cyrchid diriaid y dan ddail,
Gwae à syrth mefyl o'i gesail.

7.

Gwell enw nôd no nerth unben,
Gwell dysg no golud cyvrben,
Gwell awen no dysg cymhen,
Gwell cydwybod nog awen.

8.

Cais ddedydd yn ei addev,
Cais ddiriaid pob anghartrev,
Doeth ni ysgar a'i ystrev.

9.

Gnawd i lwrw ei ladd yn fo,
Gnawd i ddewr ddianc o daro,³
Gnawd i wâs gwych à vyno.

10.

Godidawg wyneb o gâr cu,
Gyda mynych athrevu,
Gwae ev ni wêl gâr o'i du.

11.

Ni chyll un dedwydd ei swydd,
Ni chyll iawn yngais ei lwydd,
Ni chyll ymbwyll ei amrwydd,

12.

Cyd bo dy lwybr dan wasgawd,
Nith ddyvu pwys pob gosawd,
Na cherydd a'i dêl anfawd.

13.

Gwilia ba gyrch dy fwriad,
Iawn i ddoeth wiliaw'n wastad,
Ni wyl dyn a'i dyddaw'n vrad.

14.

Gwilia dro dy droed beunydd,
Anamlwg yt a'th orvydd,
Gwell angen no chywilydd.

¹ Ai gynwv?² Ai asell?³ Wrth daro.

15.

Gwilia verw dy vryd beunoeth,
Gwell pwyll i ddyn nog aur coeth,
Gwell angeu no byw annoeth.

16.

Gwilia bwyll dy ben beuawr,
Anmhwyl o'th bell nid nemawr,
Gwell bedd no bywyd gwydvawr.

17.

Gwilia'th davawd ac à wnêl,
Ond llavar nid diymgel,
Pob un á glyw lle nas gwêl.

18.

Gwilia wrth dy Dduw beunydd,
Na ddifygia di'n dy fydd,
Gwell no byd buchedd dedwydd.

19.

Tavawd ni chêl ei yni,
Gwaethav dysg ymdavodi,
Nid hwyr lle hawdd dirieidi.

20.

Ystyr pob gair a'i ddiwedd,
Dir tâl i bob amynedd,
Ac ni thwyll pwyll pen a'i medd.

21.

Yn mhob gwall yn mhob blinder,
Amynedd a'th vudd lawer,
Rhag pob clwyv eli amser.

22.

Ystyr a'th vydd o bob tu,
Na ddidawr naws o'th neilltu,
Nid rhy hên neb i ddysgu.

23.

Dod ddarbod à veddylych,
Ar dy law a'i lwyr edrych,
Gwybydd pan cyn y gwnelych.

24.

Dig, bid dawn Duw er cerydd,
Ac er dangos barn Dovydd,
Hawdd y diwedd dig dedwydd.

25.

Edrych dy gamp a bydd gall,
Cymmer hyn ar dy ddeall,
Cas gan ddrwg drwg yn arall.

26.

A golles air am dano,
Da o gamp á gaid arno,
A golles nas bu'n eiddo.

27.

Gwna y goreu yn mhob angen,
O'r peth à vo'n dy berchen,
Gwell no dim gwasgawd brwynen.

28.

Cymmer à vo'n dy veddiant,
A thitmwya dy fawrchwant,
Haws no'u cadw cynnull ariant.

29.

Gwilia gyfroi dy galon,
Ac nas cef'n vall i'th vron,
Gwaeth no chledd cerydd doethion.

30.

Gwybydd droion dy veddwl,
Yn mhob aine yn ing arddwl,
Ni hawdd baid pechawd â chlwl.

31.

Yn mhob rhwy, yn mhob rhyvel,
A welir hawdd ei ochel,
Nid drwg ond drwg yn ymgel.

32.

Ni mad ddiwedd trythyllwg,
Cyd nas cafer yn ngolwg,
Gwaethav gelyn calon ddrwg.

33.

A wnêl ormes o drawsedd,
A thrais, a thrai tangnevedd,
Ovned ev na ovno vedd.

34.

A wnêl drwch o'i greulonder,
Yn ngwlad, a phob difeithder,
Ovned na ovn ond Duw nêr.

35.

A wnêl anneddyv ar gampau,
A phob anrhaith, a phob gau,
Ovned pob diovn angau.

36.

Cynghor á roes mab Morvryn,
I arglwydd mawr drwg o ddyn,
Ovna na ovn un gelyn.

37.

Cynghor á roes Cadeiriaith,
I ddiriaid á wna'n anrhaith,
Ovna na ovn ei olaith.

38.

Cynghor gan Vâb Duw á gaid,
Ac ev o'i bèn ai dywaid,
Ovner ev à ladd enaid.

Catwg Ddoeth ai Cant.

191. CHWEDLAU Y VRAN.

1.

BRÂN á gant chwedyl yn nyfryn,
Wrth chwiliaw am ei gronyn:
Nid dysg dysg heb ei ddilyn.

2.

Brân à gant chwedyl ar uchder
Derwen, uch deufrwd aber:
Trech deall no grymusder.

3.

Brân á gant chwedyl yn ngelltydd,
Man y cafaï awr lonydd:
Digon Duw da i ddedwydd.

4.

Brân á gant chwedyl o vrig dâr,
Man ai clywai yr holl adar:
Ni chenir cloch i vyddar.

5.

Brân á gant chwedyl gan wawr,
Wrth ai holai'n ei hattawr:
Doeth ni threvyd nyw ymdawr.

6.

Brân á gant chwedyl yn mlaen traeth,
Wrth nas gellynt ymarvaeth:
Nid meddiant ond gwybodaeth.

7.

Brân á gant chwedyl yn nidrain,
Ac o bell clywid ei sain:
Gorvydd dewr ar bob dichwain.

8.

Brân á gant yn ngelliau,
Lle 'ddoedd beilchion yn nadlau:
Un gyvlwr pawb yn angau.

9.

Brân á gant o vrig gwydd,
Yn nghlyw holl adar coedydd:
Doeth á ymdwng á Dovydd.

10.

Brân á gant chwedyl yn nghilvach,
Wrth à gâed yn nghyveddach:
Nid pyd ond drwg gyveillach.

11.

Brân á gant chwedyl o vrig òn,
Wrth adar o gybyddion:
Tlawd pawb nyw gwel eu digon.

12.

Brân á gant chwedyl yn nifaith,
Wrth ag oedd ei chydymaith:
Ys gwynvyd bodd heb obaith.

13.

Brân á gant chwedyl yn gall,
Wrth nad elynt gan ddeall.
Gwledd nid gwledd ar barth arall.

14.

Brân á gant chwedyl wrth ei chyw,
Am ydd elynt yn nghydvyyw:
Pob peth a gar ei gyvryw.

15.

Brân á gant chwedyl gan bwyll:
Wrth à gafai'n annarbwyll:
Wrth ddall ni wiiw dal canwyll.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Ac velly tervyna llyvyr cyntav y GWYDDVARD D CYVARWYDD, ac yn canlyn (ar ol Athrawiaeth y BARD D GLAS ac ereill) y mae yr ail lyvyr, a hwnnw gwalystawd y Diarhebion Cymreig yn ddosparthus o lythyr, herwydd trevyn y llythyrenau Cymreig, pob diarheb yn ngwalystawd ei llythyren gyssevin, mal y bai hawdd ei chael; a'r cwbyl wedi ei dynu o'r hen lyvrau doethineb lle 'ddoedd à gant CATWG DDOETH yn nghymysg a phethau ereill cynnotur a'r pethau à geir yma; dan obaith y bydd hyn er llês a chynnydd gwybodaeth a doethineb i'm gwlad a'm cenedyl, y rhov ddiolch a chlod i Dduw am yr ewylllys a'r nerth á gevais gantho i orphen à gymerais mewn llaw.

THOMAS AB IEVAN.

ATHRAWIAETH GERAINT VARD D GLAS.

LLYMA GYNGHORION Y BARDD GLAS O'R
GADAIR I BOB GWR DOETH A DDYMNUNAI
RENGU BODD DUW A DYNION YN Y BYD
YMA AC YN Y BYD ARALL: SEV YDYNT.

- 1 Car dy Dduw yn vwy no dim, canys
eve á wyr bob peth, a wêl y sydd yn
mhob calon, ac yn mhob cydwybod,
ac nid oes dim yn nghudd ragddo, ac
ar bob gweithred, a gair, a myvyr-
dawl, a meddwl, eve a ddod varn
gywir a chyviawn.
- 2 Car dy gymodawg yn gymmaint a thi
dy hunan, a gwna erddo à ddymunit
iddo ev ei wneuthur i tithau; ac o
hyny y cai di dy Dduw itti yn gym-
odawg agos i'th gynnorthwy ar bob
achos, yn ddiawdwl ac yn ddiaddoed.
- 3 Car dy enaid yn vwy no'th dri gelyn,
nid amgen y byd, y cnawd, a'r cy-
thraul, canys pa lês ai oddi wrth
amgen à garot, os â'th enaid ar goll
o'th anghariad tuag atto?
- 4 Car di bawb a'th garo dithau, bid gas
genyd à vo'n casau Duw: Duw a
eirch it garu'th gymodawg yn ail i'th
hunan, Duw ai gorchymyn itti, ac
nid car ti i Dduw os tydi na wnei oll
o'i orchymynion ev; ac na wrthot ti
y neb a'th garo, canys Duw ni writhyd
y neb ai car; eithyr gwrthyd yr hwn
na wnelo, yn y bo gallu, val y gwna
ev, canys ni char hwnw Dduw, *onis*
na gwarthäer ac nas anuvyddäer y
neb à garer.
- 5 Whechryw gariad y sydd yn y byd,
nid amgen, un yw cariad nevawl,
ail yw cariad ufernawl, trydydd,
cariad noturiawl, pedwerydd, cariad
gorchymynawl, pummed, cariad corf-
orawl, chweched, cariad gymydael:
sev hyny cariad nevawl, caru Daw a'i
saint, a phob santaidd, a phob daioni
a daionus, a phob hardd a gweddus, a
phob annrygionus; cariad ufernawl
yw caru pob pechawd, canys cas yw
pechawd gan Dduw er lleied y bo, a
gelyn hevyd i ddyn, er bychaned y bo;
cariad noturiawl yw i ddyn garu-ei

rieni, a'i briawd, a'i blant, a'i vrod-
yrdde, a'i genedyl, a'i gymdeithion;
cariad gorchymynawl yw i ddyn garu
ei dad a'i vam, a'i gymrawd, a'i dad
ysbrydawl, a'r estron, a'r tlawd, a'i
gymodawg, a'i elyn. Ac yn y cariad
hynny y car ev Dduw, canys nid llai
no charu a wneir à wneler ei orchym-
ynion yn uvyddäawl; cariad corfor-
awl yw i ddyn garu ei gymhar cyv-
reithlawn, a'i dda byd hyd y bo cyv-
iawn, a'i eppil, a'i geraint, a'i o genedl
ai amgen; cariad ysbrydawl yw i
ddyn garu ei enaid ei hunan, ac enaid
pob Cristion fyddlawn, a phob daioni,
a phob gwirionedd, a phob iawn, a'i
Dduw, a'r dyn à garo ymhob cariad
yn fyddlawn ys dir y cerir ev gan
Dduw; a llwyraev cariad cariad Duw;
ac o vodd arall yn ddiaherb, namyn
Duw nid oes gariad; ac arall a ddy-
wed, namyn cariad nid oes Duw; ac
un arall, namyn cariad nid oes gwyn-
vyd; ac etton, namyn cariad nid oes
nev; a namyn cas nid oes gythraul;
namyn cas nid oes ufern.

Sev ai dywawd Y Bardd Glas
o'r Gadair.

LLYMA EREILL O GYNGHORION Y BARDD
GLAS O'R GADAIR.

Na ddos i'r cynghor na'th elwir iddo yn
gyntav, canys divlas gan bob un yr hyn
à gynygir heb ei ovyn.

Arver dy hun ar gampau daionus a chan-
moladwy, canys o hyny y cei vodd Duw
a dyn, ac o hir ymarver ag wynt, ys dir
y greddvant ynot, val nas gelli amgen
no champau à wnant vodd dy gymodawg
a bodd dy Dduw.

Bydded itti gyvalleu o wraig briawd gyf-
reithlawn, val nas whenychot odineb, a
mal y gwypot y cariad à ddylyt at briawd
a phlant, ac ydd ymarverot ag ev, canys
heb ymarver à phob cariad ni elli wybod
pob daioni, ac heb wybod daioni o bob
rhyw nis gelli ymddarbod yn griston
fyddlawn a pherfaith, na gwneuthur

bodd Duw; ac heb vodd Duw nis gelli
vyned i deyrnas nev.

Dysg dy blant ar ddaioni, ac i wybod ac i
wneuthur à vo gyviawn a thrugar, ac i
ddeall goynion cariad o bob rhyw;
cansys diarheb á ddywed, gwell i blentyn
heb ei eni no heb ddyg, cansys am bob
daioni à wnelo dyn y mae Duw yn ben-
dithiaw ei dád, a'i vam, a'r sawl ai
dysgwys; ac am bob gweithred ddrwg à
wnelo, y mae Duw yn melltithiaw ei
ei dád a'i vam, ac a'i dysgwys, am vagu
tivedd a dyn heb ddyg; a phob daioni
à wnelo ddyn, o ddyg y gwna ev hwynt;
a phob drwg à wnelo, difyg dysg yr
achos; ac eithyr dysg nis gellir daioni,
val y dywed diarhebydd, a phynag heb
ddyg à wneler yn dwyn rhith daioni o
ansawdd anivel y daw, yr hwn ni ŵyr
na drwg na da, achos hyny nis dylit yn
dál iddo.

Na vynycha oddigartrev, cansys yn nghar-
trev pob un y mae ei ddyn a'i dda; a
diarhebion á ddywedant, gormes pob
anghartrev, a goreu trev yw cartrev; a
gvedi treiglaw pob trev hawddvdyd i
gartrev; ac medd ereill, cais ddedwydd
yn ei gartrev; ac elwaith cais ddoeth yn
ei dyddyn; ac etton, cais annoeth yn
mhob man eithyr yn ngartrev; a hevyd,
cais ddiriaid ni wyddys yn mha le; ac
arall, na dyn na da ni lwyddant i
anghartrevawg; ac arall hevyd á ddywed,
na charo ei gartrev yn y byd hyn, ni
cheif gartrev yn y byd á ddaw; ac arall,
ni charo ei drev ni cheif y nev: cansys o
gartrevogion y ceir gwlad a chenedyl,
ac o anghartrevogion, herwyr, a diravd,
a gormes, ac ymdrin, ac arverion gwydd-
elig.

Na ddyro echwyn heb edrych i bwy: os i
ddyn cywir ti á gai dripheth, nid angen,
clôd, a chariad yr anghenus, a'th ven-
dithiaw i'th drachevyn fordd y clywer
am danat; ac o hynz cariad dy wlad a
diolch tragywyddawl gan Dduw: os i
anghywir, ti á gai dripheth arall, nid
angen, côst, a blinder, a digovaint am
eu ceisiau, heb itti ronyn o ddiolch gan
na Duw na dyn.

Bydd gywir i'th arglwydd cyvoeth, ac na
ddos gantho yn à vyno cyn y gwypot ai
iawn ai amgen y bo; dos yn ei gyviawn-
der, ac na ddos yn ei ymdrin lle na bo
govynion gwlad, ac na ddos yn gartrev-
awg yn nghyvoeth brenin amgen, lle na
bo cynw gormes, a lle bo dos yn nghy-
nghor dy wlad a'th genedyl, hyd y bo'th
gymrawd; cansys diarheb á ddywed,

gweddw barn un, cadarn barn llawer; a
threch gwlad nog arglwydd; a'r cyviawn
á geif ei le; a'r gwir á ddaw'n wir; ac
un arall, tég a ddaw'n dæg yn y di-
wedd.

Trin dy dir, ac na thrin dir arall yn llôg.
Saved pob un ar ei draed ei hunan, val
y mae diarheb, na vydd ormes ar neb am
à vo'th raid, lle na bot hên a than dy
nam; a diarheb arall a ddywed, Duw a
gâr à garo ei hunan, ac nis câr ei hunan
nas caro yr iawn. Covia ddiaarheb arall,
goreu cyvlog gwás à vo gwás iddo ei
hunan. Gwybydd dri pheth, gwneuthur
dy dŷ, dy arad, a dy lyvyr: a'r neb na
wypo y tripheth hyn, ni wybydd ei
raid o gelvyddydau gwlad. Na vydd
ddiauw, hedyn pob drwg yw diogi: nid
tlawd ond diauw; nid goludawg ond di-
wyd; nid rheithgar ond gweithgar; nid
doeth na vo doeth drosto ei hunan; nid
call ond call er ei lês ei hunan: llês
hunan llês gwlad, llês gwlad llês byd.

Na'th weler mewn un drwg, ac nag aros
lle bytho; bid arnat vraw ac ymswyn ei
wled, a chlywed am dano. O myni
wybod mesurlath drwg, ti ai gwybyddi
wrth à vynit ac wrth nas mynit i arall
wneuthur itti: yn hyny hevyd y cefi
vesurlath daioni; a llyna briv bwne
gwybodaeth à ddodes Crist yn addysg i
bob criston, ac ai dodes yn brivorchym-
yn.

Na watwar neb, na dyn clâv, na dolurus,
na dyn clôf, nac à vo dall, na byddar, na
hagyr, nac à vo dan un nam corforawl,
nac à vo difyg synwyr arno, nac à vo
dlawd, nac à vo anverth a drwg ei
gampau, na neb oblegid bai ac anav à
vo arno; eithyr cysura di y clav a'r
dolurus, a'r anavus, a'r clwyvus, ac à vo
vlinderus, a phortha y tlawd, a chyn-
northwya y gwân a dod addysg ar y
drwg ac anverth ei gamp, a dangos iddo
dy gynghor, a rhybuddia ef yn hybwyll,
ac na watwar neb o'r rhai à ddangosed,
cansys gnawd yw i'r neb ai gwnef syrth-
iaw yn yr unrhyw, naill ai yn y byd
hwn ai yn y byd tragywyddawl.

Na ryarver à gormodd ymgryeilliaw á neb
ryw o ddyn; cansys goreu gan bob dyn
ei hunan, ac ni châr ev ryhir ymgrych
ag ev; cansys o hyny ni vydd iddo ev ei
hunan, modd yw gorhof gantho; a di-
vlas y bydd ar ba bynag o ddyn, na vo
hamdden iddo herwydd à garai, ac à
ddymunai; ac ni hir gâr ev y neb nas
gedy yn ei ansawdd, ac nid rhyw i neb
eithyr ei ansawdd; mal y mae diarheb,

a diarheb arall, nid dwyn oddiar neb ond ei ddwyn oddiarno ei hunan; nid lledrad ond oddiar à vo serch; nid anrhaith ond divuddiaw i wr ei hunan; ac etton, nid rhwym ond rhwymaw awen; ac arall, nid anghyvaill ond rhgyvaill; nid yspail ond yspeiliaw amser.

Gochel dramwy gormodd i davarn, canys tripheth a geif dyn o'i hir ddilyn; nid amgen, colled da byd, colled iechyd corf, a cholled enaid, ac o'r tricholl, colli Duw a'i saint.

Gochel drwg-wragedd, canys nis gellir llês oddiwrthynt, eithyr y mawr avles. Tri enw y sydd ar wraig ddrwg, nid amgen, porth ufern, rhwyd y cythreuliaid, a'r gwenwyn melus; a diarheb arall à ddywed, gwraig ddrwg yw y drycav o bob drwg, a gwraig ddrwg yw y llwybyr i bob drwg arall; ac o ddal pwyll ar à welir yn myd, odid o vil un drwg nad gwraig ddrwg a vu yn achos iddo, y naill ai o gynhyrviad ai o gynnaliad: bys ymhob drwg yw gwraig ddrwg.

Na vawr ogana ddyn canmoledig er maint à vo dy gás arno, ac er maint y bo ei gas ev arnat ti; canys ni choelir ei gas ar neb; val y mae diarheb, ac arall, cas ni ddywed à vo gwir ar ei gas; ac arall, ni choelir neb ar ei gas; ac arall, ni chydvydd cas a gwirionedd.

Na vawr gannola ddyn goganedig, er maint y bo dy gariad arno; canys ni chredir y dyn hyny yn erbyn llawer o ddynion; canys à ddyweto bob un gwir yw; ac arall o ddiaarheb, ni ellir camsyniad ar bawb; ac arall, celwydd o ben un, gwir o benau pawb.

Na haedd velltithion dynion y ddaiar; canys Crist ei hun a ddywed, à velltigir ar y ddaiar, minnau ai melltigav yn y nêv, hyd pan ddelynt i'r iawn, nid amgen treisvyr, a lladron, a chyhuddvyr, ac anudonwyr, a godinebwyr, a murnwyr, a chybyddion, ac nas parchont y suliau, a meddwon, a gloddestwyr, a'r diawg, a'r lliidiawg, a'r twyllwyr o bob rhyw, a'r athrodwyr, a'r cynhenogion, a'r beilchion, a phob trahäus; canys Duw nis gad yn rhydd yn y nêv à vont ar y drygau hyny, ac nis gellir yn y nêv amgen no bodd Duw.

Na ymddiried yn ormodd i olud bydawl; canys tripheth nis gellir craf a gavael arnynt, amser, gwynt, a golud bydawl; canys nid golud trysor nas travoder, ac à dravoder ni wyddys ei helynt, ai yn ei ôl, ai amgen y daw.

No vostia yd ddim, canys nid oes itti na

byd, na iechyd, na chyvoeth, na gallu o'r byd, ond benthgynniogel, ac am hyny cam y dywedi di vod itti veddiant ar y peth à ellir ei ddwyn rhagod pan y mynir gan Dduw.

Cydneydd di dy hun, achos tri goruchavion doethineb y rhoddes Duw i ddên, nid amgen, adnabod ei Dduw ai gwnaeth, adnabod ei hun, sev o galon a deall a chydwybod, ac adnabod ei dda ei hun oddiwrth dda arall, ac à vo da iddo ei hun yn amgen nog à vo da i arall, ac o'r gwybodau hyn y mae doethineb.

Na chrêd yn ormodd gyhudded dy wraig ar neb; gnawd yw i'r wraig ethrawd y y neb à vo ei gwr yn ei garu vwyav; canys ni char gwraig à garo ei gwr, nag à garo ev; a lle bo hael y gwr, gnawd y wraig yn anhael; canys tripheth ni châr gwraig, cariad ei gwr at arall, gwybod o'i gwr à wnelo hi, a dangos cyvrinach.

Gwna ddaioni a' th olud bydawl tra bych yn meddu arnynt, val y bo it dal a gobrwy erbyn y pan elych yn maes o' th veddiant, val y dywaid Io oludawg, "Dyro tau tra vo tan, wedi tau nid ti a biau," canys nid tlawd tragwyddawl ond cybydd chwanawg, canys ni chymmer hwnw hanner digon yn y byd yma, ni cheif yntau ddim yn y byd arall pan el oddyma. Rhodd i dlawd rhodd i Grist, ac eve ai tal itti ddydd brawd; val y mae diarheb, à roddir i dlawd a delir dydd brawd.

'Mogel pan voch ddedwydd rhag syrthiaw yn nirieidi, canys gwrthwyneb yw gweled dedwydd yn myned yn ddiriaid, val y dywaid y ddiaarheb, pa dyna y llinyn cyntav y tyr; a hof gweled diriad yn myned yn ddedwydd, neu bechadur yn myned yn santaidd, neu gybydd yn myned yn hael, neu ynydd yn myned yn ddoeth, neu valch yn myned yn war, neu wyddelig yn myned yn addwyn; a diarheb arall, nid gwaradwydd ymwellau; nid gogoniant ymwaethu; a diarheb arall, gorau gorchwyl ymwellau, gwaeth no phob gwaethav ymwaethu.

Dod mawr ddiolch i Dduw beth bynag y rhotho ev itti; canys am dri achos dyledig dyn i ddiolch i Dduw ei roddion: cyntav, nid yw Duw dan ddyled i neb, a phawb dan ei ddyled ev; ail yw, ni ellir cymhell arno roddi ond à vno ev ei hun y rhydd; trydydd, ni ddery Duw i neb ond à vo er llês iddo, ai golud ai tlodi y bytho; ac am hyny, iawn yw rhoi diolch i Dduw am beth bynag y rhotho: ac ni rydd y cythraul dda i neb

ond er drwg iddo; a phob golud cybydd, a phob mawredd beilchion, a phob cafael o dwyll, a phob elwch gloddest, a meddwdawd, a godineb, cythraul a'u rhydd er dinstyr i enaid dyn. Canys nid o Dduw y daw i neb o ddyn à vo er awles, nac iddo ei hun nac i arall. Rhodd Duw i ddedwydd rhodd i bawb, rhodd diawl i ddiriaid nid rhodd i neb; eithyr addawd à ddwg oddiar ai rhothor yn ngavael ac oddiar oll à wnelo a hi ac ai perthyn.

Parcha bawb, a phawb a'th barchant dithau; ac yn enwedig rho barch i'r neb à vo gwell no thi ger bron Duw, a Duw a'th barch dithau. Parcha bawb à vo'th well ger bron dyn rhag cael cas ac ammharch oddiwrtho; parch y neb à vo is no thi, er cael clôd gan ddyinion a gobrwy gan Dduw, canys Duw ei hun a ddywaid, lle hytho cariad perfaith rhwng dau y byddai yntau yn drydydd.

Car di'th dygystal er cael ei vodd a'i gymdeithas, ac or gwnai di velly, ti a gai garedigrwydd a gair da gan bawb; car na vo'th dygystal er boddau Duw, a chael bendith y neb cyvryw à garot; a lle rhotho dlawd ei vendith Duw ai rhy hevyd, ac a ry atto yn gadarn a thra mesur hyd nas gellir na hyd na lled arno; car hevyd dy well, a diogelwch a gai yn dy wlad a'th gyvystred; ac y mae dydd yn aros y goreu ac ys dir y daw, y bydd da iddo gariad ei waeth ac à vo'i oris, ac yna eve a'th gymmer yn oddygystal ag eve ei hunan: sev o garu pob rhyw; ev a'th gerir dithau gan bob rhyw, ac o gael cariad pob rhyw y daw itti glôd, a phârch ac ynnill, a chydwybod lân ac ymadverthwch Duw.

Na vydd lidiawg, na balch, nac ystyvnig, na diriaid, gnawd drwg ddiwedd i à vont velly; ond bydd di addwyn, a gwar, a mwyn, a charedig, a maddeugar, canys gnawd yw i à vo velly gael goruchaviaeth, val y dywed Crist, "dyodd-evus a orvydd ar bob peth," a llid ysydd vab i valchedd, a balchedd yn vab i ddiawl, a gwrthwyneb i Dduw, a gelyn dyn, ac eginyn pob drygioni, ac nis gellir a gymmaint ei ddrwg yn y byd a balchedd: nid oes ond y drwg o bob rhyw herwydd y bo achos iddo, ac ai cynnail, ac nid llai iddo ei waith no chynnal pob drwg, anhebgor iddo hyny o gyvymwaith ag ai cynnail yn ei ansawdd.

Na sôra wrth Dduw er bychaned o'i dda bydaw i rotho ev itti yn y byd hwn;

canys po leiaf vo y meddiant lleiaf vydd y cyvryw, a pho leiaf vo y cyvryw lleiaf vydd y goval, a pho leiaf y goval, mwyav vydd y llawenydd; canys pan vo raid itti atdeb am bob gwerth âs ar à vu ar dy helw erioed, pa vodd y cev-aist, ai yn ddrwg ai yn dda, yna y gelli ddywedyd mae gwyn ei vyd yr hwn à vu leiaf iddo o dda byd, ac y gweli'n oreu ar y neb à vu leiaf ei veddiant yn y byd yma, lle nas gosodes ev a vu o dda bydaw i ar dda, ac er llês y neb na chawsant gan Dduw ond y bychandawd a'r tlodi. Yna y dychon dyn ddywedyd mae gwae ev pan aned, pan fo y cyvryw yn vawr, ar llaw yn ddiddim; y varn yn agos, a'r brawdwr yn gyviawn, a'r holwr yn llwyr, gan wybod y cyvan, a'r gydwybod yn euawg, a'r carchar yn barawd; ac yna y gwelir yn amlwg mae goreu yw i ddyw y maint à ddanvono Duw iddo yn ddi-bechawd, ac nid à ddymunai y corf ei gael, ac à vynai y trachwant yn ei avel; canys pwy bynag à ddilyno ei wyllys, a chwant y corf, yn y byd yma, ve gyll gwylls yr enaid yn y byd arall; canys à lavurio yn gywir, ac à gymedrola yn hybwyll, ac a drugarao 'n haelionus, ac à weddio yn deilwng, ac à vucheddo yn gyviawn, ac à vo mewn cariad perfaith, ev a ddenryn Duw iddo ai gwasanaetho yn y byd yma yn ddibechawd, ac a rydd iddo wynnyd a golud tragwyddawl yn y byd à ddaw: a phoed gwir hyny gan bawb yn y byd yma.

A phoed velly y bo.

Sev y Bardd Glas o'r gadair ai dywed.

LLYMA DDEWISBETHAU Y BARDD GLAS
O'R GADAIR.

BORE tawelgain,
Ac adar cydsain;
A meillion yn vrith,
Gan ddeveni byrwlith;
Digwmwl wybren,
A maeslawr addien;
A gwawrgan hedydd,
A mwyalech ar wydd;
Crechwengerdd eos,
O gilgoed agos;
Crychnant raianllawr,
Blodeuawg ambawr;
Llaverydd adar,
Hin heulaidd glaiar;
Iachusber wybyr,
A charw ar frith lwybyr;
Cyðgerdd bytheiaid,
Llais wyn a devaid;

Cyweirben delyn,
 Nwyvuser ynglyn;
 Caniadaeth traserch,
 O bervin gwenverch;
 Medrusverch lawen,
 Frwythlonder awen;
 Glaslwyn caruaid,
 Geiriau serchogaidd;
 Cyveillach addwyn,
 Gweled camp drylwyn;
 Hen vedd blasuser,
 Cynneddvawl vwynder;
 Rhian dlos berfaith,
 A doethgain araith;
 Llwybrvrys cynnevin,
 Celu pob cyfrin;
 Mwythusber gilwg,
 Serch heb drythyllwg;
 Cusanu gwenverch,
 Ar lawr glâs lanerch;
 Llatai cywirgall,
 Cyvaill da'i ddeall;
 Parabyl caredig,
 Casâu hên eiddig;
 Rhodle dirgelvan,
 I garu meingan;
 Caru a'm caro,
 Call a'm cynghoro;
 Cartre'u'n ael nant,
 Sychbridd areulbant;
 Ty bychan cynhes,
 Gerwyneb gwyndes;
 Llyvyr doeth awenbwyll,
 Deallus gymhwyll;
 Govwy prydyddion,
 Groesawu doethion;
 Cynnadledd cerddau,
 Cywreinber chwedlau;
 Cael vy nghyveillon,
 O bryfwnt beirddion;
 Cael vy nghariadverch,
 Yn rhwymau traserch;
 Ac o'i chael bun gu,
 I'm byw ei chelu.

Y Bardd glâs o'r Gadair ai Cant.

CASDDYNION Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

- 1 DYN heb grevydd a rhinwedd dda.
- 2 Mâb heb ddysg a chelvyddyd.
- 3 Merch neu wraig heb gywilydd.
- 4 Gwâs heb ovn ac uvyddawd.
- 5 Tylawd rhyvalch.
- 6 Balch ar ei gampau drwg.
- 7 A ymfrostia'n à vo cywilydd iddo.
- 8 Cyvoethawg o ledrad a gormes.
- 9 Bardd annivyr annevodus.
- 10 Esgob heb wybodau daionus.
- 11 Gwr na charo ei garennnydd.
- 12 Plwyg heb oferiad.

- 13 Oerwr digydwbybod.
- 14 Brenin cribddeilgar.
- 15 Brawdwr heb gyviannder trugarawg.
- 16 Doeth heb weithredoedd da.
- 17 A chwadd am ben pob peth heb ystyr-
iaw paham.
- 18 A froma'n ddiachos.
- 19 A gavas ddysg heb ymwellâu'n ei
fywyd.
- 20 Ni welwys ac ni vyn weled.
- 21 Cadarn yn erbyn pob ymbwyll.
- 22 Ovnus ymhob peth.
- 23 Celwyddawg cynneddvawl.
- 24 A ddywed ië gyda phob un.
- 25 A ddadyl yn erbyn pob un.
- 26 A ddywed ei veddwl lle nas ceisier.
- 27 A ery'n ôl ymhob rhwystri.
- 28 Athrodwr cynwynawl.
- 29 Gwenieithwr wrth bawb.
- 30 A garo drin ac ymladd heb achos.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ABER i longau,
 Ysgol i lyvrau,
 Tolvordd i lwau,
 Gorsedd i ddadlau,
 Melin i gydau,
 Llys i seigiau,
 Marchnad i gynnewidiau,
 Arwyl i weddïau,
 Neithior i gerddau,
 Cadlas i warëau,
 Deall i wybodau,
 Cydwybod i rinweddau.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GORDDODAU.

PERCHI gwr er ei wawed,
 Prynu bwyd er ei brieded,
 Eiriach llyn er ei iached,
 Treulo yr aur er ei gysdled,
 Ovni clâv er ei lesged,
 Cosbi y corf er ei vryted,¹
 Cablu y byd er ei gryved,
 Aru y tîr er ei leied,
 Cau y buarth er ei gwaced,
 Erlyn taith er ei meithed.
 Gorphen gwaith er anhawsed,
 Ymlid gâl er ei ddewred,
 Rhoi elusen er ei thloted,
 Gwneuthur iawn er ei doded,
 Arvoll tlawd er ei waeled,
 Caru y gwir er ai cydred,
 Gochel diawl rhag ei ddryced,
 Caru Duw gan ei ddâed.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

LLAWER cryv drwg ei arlaith,²

¹ Vrynted. Ll.'ar.

² Artaith. Ll. ar.

Llawer gwan da ei araith.
 Llawer gwir drwg ei wedyd,
 Llawer doeth dwys ei advyd.
 Llawer tég drwg ei ddeunydd,
 Llawer hagyr hygar y bydd.
 Llawer tlawd mād¹ ei vuchedd,
 Llawer berthawg drwg ymarwedd.
 Llawer llên drwg ei wyddor,
 Llawer mul mād ei gynghor,
 Llawer diriaid ar ei varch,
 Llawer dedwydd mewn dir annharch.
 Llawer cam yn dwyn enw barn,
 Llawer cyfiawnder dan draed yn sarn.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

ADVDYD á rydd addysg,
 Addysg á bair gwybodaeth,
 Gwybodaeth á ddyry ddoethineb,
 Doethineb á gais ddaioni,
 Daioni á dry'n ddwyvoldeb,
 Dwyvoldeb á gyrch wynvydoldeb.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

ATHRONDDYSG Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

YN y talcen y mae y deall,
 Yn y gwegil y mae y côv,
 Yn y iâd y mae y dosparth,
 Yn y deall, a'r cov, a'r dosparth, yn un, y
 mae y pwyll,
 Yn yr ysgyvaint y mae yr anadyl,
 Yn y ddwyvron y mae y chwant,
 Yn yr avu y mae y gwrês,
 Yn y gwythi y mae y gwaed,
 Yn y bustyl y mae y digofaint,
 Yn y dduég y mae y llawenydd,
 Yn y galon y mae y cariad,
 Yn y rhai hyn i gyd y mae y serch,
 Yn y serch y mae yr enaid,
 Yn yr enaid y mae y meddwl,
 Yn y meddwl y mae y fydd,
 Yn y fydd y mae Mâb Duw,
 Ym Mâb Duw y mae y bywyd didranc,
 Yn mywyd didranc y mae y gwynvyd.

Anorphen, a gwyn ei vyd â wnelo yn
 iawn a'r yniau â ddodas Duw ynddo,
 er cyrhaeddyd gwynvyd anorphen hyd
 vyth bythoedd. Amen.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

SAITH DEUNYDD DYN.

- 1 DAIAR, ac o hano y mae y corf.
- 2 DWR, ac o hano y mae y gwaed a'r llynor.
- 3 HAUL, ac o hano y mae y gwrês a'r goleuni.
- 4 AWYR, ac o hano y mae yr anadyl a'r ymmod.

¹ Da, LL. ar.

- 5 Nwyvre, ac o hano y mae y teimlad a'r serch.
- 6 Ysbryd glân, ac o hano y mae y pwyll a'r deall.
- 7 DUW, ac o hano y mae y bywyd trwydd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

LLYMA SAITH GYNNEVNYDDION BYD.

- 1 CYNTAV, daiar, ac o hano pob corf a chaled, a phob saw cadarn.
- 2 AIL, dwr, ac o hano pob llyn ac îr.
- 3 TRYDYDD, awyr, ac o hano pob anadyl ac ymmod.
- 4 PEDWERYDD, haul, ac o hano pob gwrês a goleuni.
- 5 PUMMED, nwyvre, ac o hano pob teimlad, a serch, ac ymnwyr.
- 6 CHWECHED, ysbryd glân, ac o hano pob deall, a phwyll, ac awen, a gwybodau.
- 7 SEITHVED, Duw, ac o hano pob bywyd, a chadernyd, a chynnal hyd vyth bythodd.

Ac o'r saith cynnevyddion y mae pob bôd a byw: a phoed ar drevyn Duw y cyvan oll. Amen.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

SAITH RHODDION YR YSBRYD GLAN.

- 1 DEALL, yn yr enaid, i rynu.
- 2 Pwyll, i ddosparthu.
- 3 Synwyrâu, i weithredu,
- 4 Nerthodd corforawl, i allu.
- 5 Cariad, i serchu y da, a chasâu y drwg.
- 6 Awen, i ddychymyg a myvyriaw gwybodau.
- 7 Cydwybod, i varnu ar bob daioni a drygioni: ac o'r rhai hyn y tardd pob gwybodau a chelvyd lyd, a phob llawenydd, a dyddanwech, a gwynvyd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

LLYMA YR UN PETH YN AMGEN O DDOS- PARTH.

- 1 DEALL, yn y meddwl, yn rhynu.
- 2 Pwyll, yn y deall, yn dosparthu.
- 3 Gwybodau, o bwyll, yn arail barn.
- 4 Nerthodd corforawl, yn gweithredu yn ol y bo barn.
- 5 Serch, o nerthodd synwyrâu, yn caru yr iawn, ac yn casâu y cam.
- 6 Cynneddvau daionus, yn dyvod o wneuthur â vo iawn, herwydd barn o bwyll a deall, a herwydd serch corforawl.
- 7 Cydwybod, yn trevnu rhag myned ar gam yn â wneler, ac o hyn y bydd boddâu Duw, ac ymgynnal yn ei ysbryd ev.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O RYNIAD y pen y tardd y pwyll,
 O ymdawr y pwyll y tardd yr ystyr,
 O dravodion yr ystyr y tardd y deall,
 O dravodion y deall y tardd y meddwl,
 O gadernyd y meddwl y tardd gwyllys,
 O chwantau yr wyllys y tardd yr ymgais.
 O arverion yr ymgais y tardd y prawv,
 O graf y prawv y tardd y gwybodau,
 O ganvod y gwybodau y tardd y serch,
 O irder y serch y tardd y cariad,
 O ansawdd cariad y tardd pob daioni.
 Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O YNIAU y corf y tardd y synwyrâu,
 O ynïau yr enaid y tardd y pwyll,
 O brawv pwyll a synwyrâu y tardd y deall,
 O lavur y deall y tardd y gwybodau,
 O nwyv y galon y tardd yr awen,
 O ansawdd yr awen y tardd y serch,
 O ymddwyn y serch y tardd yr athrylith,
 O ansawdd yr athrylith y tardd y cyn-
 neddvau,
 O ddarwain y cynneddvau y tardd y camp-
 au,
 O afaith y campau y tardd pob drwg a da,
 O ystyr pob afaith y tardd barn.
 O ddysbwyll barn y tardd y gwybodau,
 O gynghor gwybodau y tardd cydwybod,
 O gydwybod y tardd y dyledau,
 O wneuthur à vo dyled y boddëir Duw,
 O voddâu Duw y ceir gwynvyd tragywydd.
 Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O DDIRDER angen y daw yr ystyr,
 O'r ystyr y daw y pwyll,
 O'r pwyll y daw y deall,
 O'r deall y daw y meddwl,
 O'r meddwl y daw y serch,
 O'r serch y daw yr awen,
 O'r awen y daw yr ymgais,
 O'r ymgais y daw y gwybodau,
 O'r gwybodau y daw y barn,
 O'r barn y daw cydwybod,
 O'r cydwybod y daw y dewis,
 O'r dewis y daw y weithred,
 O'r weithred y daw pob drwg a da.
 Bardd Glâs y Gadair ai Cant.

EREILL.

Nid gŵr heb ddysg,
 Nid dysg heb ddawn,
 Nid dawn heb awen,
 Nid awen heb serch,
 Nid serch heb ymgais,
 Nid ymgais heb lwydd,

Nid llwydd ond o ddaioni,
 Nid daioni ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond uvyddawd,
 Nid uvyddawd ond i Dduw.
 Bardd Glâs y Gadair ai dywed.¹

O MYNI gadw dy vudd cadw dy gartrev,
 O myni gadw dy gartrev cadw dy vrait,
 O myni gadw dy vrait cadw dy vro,
 O myni gadw dy vro cadw dy dda,
 O myni gadw dy dda cadw dy ddwrn,
 O myni gadw dy ddwrn cadw dy wyneb,
 O myni gadw dy wyneb cadw dy air,
 O myni gadw dy air cadw dy gôv,
 O myni gadw dy gôv cadw dy bwyll,
 O myni gadw dy bwyll cadw dy awen,
 O myni gadw dy awen cadw dy gydwytod,
 O myni gadw dy gydwytod cadw gorchy-
 mynion Duw, ac o gadw y rhai hyny, ti
 â gedwi y cyfan.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GOLUDAWG pob gweithgar,
 Doeth pob pwyllgar,
 Llwyddiannus pob ymgeisgar,
 Hybarch pob cariadgar,
 Diogel pob tangnevgar,
 Call pob ystyrgar,
 Addwyn pob meddylgar,
 Dysgedig pob awengar,
 Awnaidd pob aniangar,
 Dihavarch pob celvyddgar,
 Cadarn pob gwybodgar,
 Gwybodus pob cerddgar,
 Cerddolion pob cydwytodgar,
 Cydwytodgar pob dwyvawl,
 Dwyvawl pob ambwyllgar.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

BEILCHION Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

BALCH geivyr ar y rhew,
 Balch hwyaid ar y gwlaw,
 Balch hedydd ar y tês,
 Balch mychiad ar wynt,
 Balch costog ar ei domen,
 Balch baw ar bèn pren,
 Balch Sais ar ei anrhaith,
 Balch Cymro ar ei wlad.
 Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

HOF pob newydd,
 Diddestyl pob hên,
 Rhyvedd pob anghynnevin,
 Doeth pob dieithyr,
 Call pob hyfordd,
 Dall pob anghyvarwydd,
 Rhwydd pob parawd,
 Da pob gwellâd,

¹ Gwel Llyvyr Catwg.

Mawr pob daioni,
 Hawdd pob galledig,
 Hylaw pob medyr,
 Cryv pob gwybodus,
 Gwân pob anallu,
 Nerth pob gallu,
 Hardd pob trevnus,
 Llwyddus pob diwydrwydd,
 Braint pob gwybodaeth,
 Cyvoeth pob creft,
 Moliannus pob ymgais,
 Digon pob boddlondeb,
 Diogel pob dedwydd,
 Cadarn pob cyviawn,
 Llawen pob serchawg,
 Hygar pob awenaidd,
 Nwyvus pob gobaith,
 Glew pob dwywawl.
 Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

LLYMA GYVORDDODAU Y BARDD GLAS O'R
 GADAIR.

1.

Gair á bair iaith,
 Iaith á bair ddangos,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á bair addysg,
 Addysg á bair ymbwyll,
 Ymbwyll á bair ddeall,
 Deall á bair wybod,
 Gwybod á bair ymgais,
 Ymgais á bair gallu,
 Gallu á bair gwyllys,
 Gwyllys á bair gwneuthur,
 Gwneuthur á bair celvyddyd,
 Celvyddyd á bair dosparth,
 Dosparth á bair iawn ar bob peth,
 Iawn ar bob peth a bair bodd Duw,
 Bodd Duw á bair bywyd tragywydd.
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn yn mhob peth ond bywyd,
 Nid bywyd o iawn ar bob peth ond yn
 Nuw,
 Nid byw ond à vo iawn ymhob peth,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn yn mhob
 peth,
 Nid yn nechreu ond gair Duw,
 Nid yn niwedd ond yn Nuw.

2.

Gair á wna iaith,
 Iaith á ddengys,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á ddysg,
 Dysg á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod á ymgais,
 Ymgais á eill,
 Gallu á wyllys,
 Gwyllys á wna,
 Gwneuthur á gelvydd,
 Celvydd á ddosparth,
 Dosparth á wna iawn,
 Iawn á â yn vywyd,
 Bywyd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd á byw tragywydd,
 Byw tragywydd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
 Bôd yn iawn bôd yn nosparth,
 Bôd yn nosparth bôd yn nghelvydd,
 Bôd yn nghelvyddyd bôd yn ngweithred,
 Bôd yn ngweithred bôd yn ngwyllys,
 Bôd yn ngwyllys bôd yn ngallu,
 Bôd yn ngallu bôd yn ymgais,
 Bôd yn ymgais bôd yn ngwybod,
 Bôd yn ngwybod bôd yn neall,
 Bôd yn neall bôd yn mhwyll,
 Bôd yn mhwyll bôd yn nysg,
 Bôd yn nysg bôd yn ystyr,
 Bôd yn ystyr bôd yn nangos,
 Bôd yn nangos wrth à levair,
 Bôd wrth à levair bôd ar air cyviawn,
 Bôd gair yn gyviawn bôd wrth wir,
 Bôd wrth wir bôd yn Nuw.

3.

Gair cyviawn gwir,
 Gair anghyviawn celwydd,
 Nid gwir cadarn ond gair cyviawn,
 Nid celwydd cadarn ond gair anghyviawn,
 Nid cadarn ar bob cadarn ond gwir,
 Nid gwir cadarn heb ei wybod,
 Nid gwybod ond o'i ddangos yn gyviawn,
 Nid dangos cyviawn ar wir ond o iaith
 gyviawn.
 Nid celwydd ond iaith anghyviawn.

4.

Nid cyviawn ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond yn Nuw,
 Nid bywyd ond yn Nuw,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn ymhob peth.

5.

Gair á levair,
 Llawar á ddengys,
 Dangos á ystyr,
 Ystyr á ddysg,
 Dysg á veddwl,
 Meddwl á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod á ymgais,
 Ymgais á eill,
 Gallu á wyllys,
 Gwyllys á wna,
 Gwneuthur a gyrch dyben,
 Dyben pob peth iawn,
 Iawn ymhob peth bywyd,
 Bywyd o iawn bywyd tragwyddawl,
 Bywyd tragwyddawl bôd yn ngwir,
 Bôd yn ngwir bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
 Bôd yn iawn bôd wrth air Duw,
 Nid gair ond gair Duw,
 Nid llavar ond gair Duw,
 Nid dangos ond gair Duw,
 Nid ystyr ond gair Duw,
 Nid dysg ond gair Duw,
 Nid meddwl ond gair Duw,
 Nid pwyll ond gair Duw,
 Nid deall ond gair Duw,
 Nid gwybod ond gair Duw,
 Nid ymgais ond gair Duw,
 Nid gallu ond gair Duw,
 Nid gwyllys ond gair Duw,
 Nid gwneuthur ond gair Duw,
 Nid dyben ond gair Duw,
 Nid iawn ond gair Duw,
 Nid bywyd ond gair Duw,
 Nid gair Duw ond gwir,
 Nid gwir ond cyviawn ar air a llavar,
 Nid gair ond cyviawn o air,
 Nid gair ar bob gair ond gair Duw.

6.

Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ond o allu,
 Nid gallu ond o wybod,
 Nid gwybod ond o ddeall,
 Nid deall ond o bwyll,
 Nid pwyll ond ystyr,
 Nid ystyr ond o addysg,
 Nid addysg ond o ddangos,
 Nid dangos ond gair,
 Nid gair ond gair cyviawn,
 Nid gair cyviawn ond gair Duw,
 Am hyny nid gair ond gair Duw.

7.

Gair à levair bob peth,
 Llavar à ddengys bob peth,
 Dangosedig à ystyr bob peth,
 Ystyr à ddysg bob peth,
 Dysg à bwyll bob peth,
 Pwyll à ddeall bob peth,
 Deall à wybydd bob peth,
 Gwybod à ymgais bob peth,
 Ymgais à ennill bob peth,
 Ennill pob peth ennill à vo iawn yn mhob
 peth,

Ennill à vo iawn ymhob peth ennill bywyd
 tragwyddawl,
 Ennill bywyd tragwyddawl ennill y cyvan.

8.

Heb air nis gellir iaith,
 Heb iaith nis gellir dangos,
 Heb ddangos nis gellir ystyr,
 Heb ystyr nis gellir addysg,
 Heb addysg nis gellir pwyll,
 Heb bwyll nis gellir deall,
 Heb ddeall nis gellir gwybod,
 Heb wybod nis gellir gallu,
 Heb allu nis gellir gwyllys,
 Heb wyllys nis gellir ymgais,
 Heb ymgais nis gellir gweithred,
 Heb weithred nis gellir iawn,
 Heb iawn nis gellir bywyd,
 Heb vywyd nis gellir bod.

9.

Gair yn nghan iaith yn nghan,
 Iaith yn nghan dangos yn nghan,
 Dangos yn nghan ystyr yn nghan,
 Ystyr yn nghan addysg yn nghan,
 Addysg yn nghan pwyll yn nghan,
 Pwyll yn nghan gwybod yn nghan,
 Gwybod yn nghan, ymgais yn nghan,
 Ymgais yn nghan, gallu yn nghan,
 Gallu yn nghan, gwyllys yn nghan,
 Gwyllys yn nghan, gweithred yn nghan,
 Gweithred yn nghan, pob peth yn nghan,
 Pob peth yn nghan, marw,
 Marw, na vytho yn Nuw,
 Na vytho yn Nuw, ni vydd yn môd.

10.

Gair cyviawn, iaith gyviawn,
 Iaith gyviawn, dangos cyviawn,
 Dangos cyviawn, ystyr cyviawn,
 Ystyr cyviawn, addysg gyviawn,
 Addysg gyviawn, pwyll gyviawn,
 Pwyll cyviawn, deall cyviawn,
 Deall cyviawn, gwybod cyviawn,
 Gwybod cyviawn, ymgais cyviawn,
 Ymgais cyviawn, gallu cyviawn,
 Gallu cyviawn, gwyllys cyviawn,
 Gwyllys cyfiawn, gweithred gyviawn,
 Gweithred gyviawn, pob peth yn gyviawn,
 Pob peth yn gyviawn, bywyd cyviawn,
 Bywyd cyviawn, bywyd yn Nuw,
 Bywyd yn Nuw, bywyd tragwydd.

Ac velly tervyna Cyvarddodau y Bardd
 Glâs o'r Gadair.

AMRYW BETHAU GWIW EU DAL AR GOV.

Pump peth nid doeth ymddiried iddynt:

I gi dieithyr, i gefyl llôg, i wraig siar-
 adus, i wâs balch, ac i gorbwl avon.

Pedwar peth ni ddylai neb eu rhwystro:—

Un à vyno briodi yn gyvreithlawn, un yn myned i ysgol, un à vo yn gynnorthwyr anghenus, ac un yn amcanu ymadael â'i ddrwgvuchedd.

Pedwar peth nid da myned yn eu cylch mewn gormod brys:—

Rhyfel neu ymladd, gwlêdd heb wahoddiad, ymgymhwyl â fol, a phriodi gwraig.

Pedwar peth à yrant ŵr tu hwnt w bwyll:—

Newyn taer, serch gwyllt, trachwant rheipus, a llid cynddeiriog.

Tri dyn nid call credu y cyvan à ddywedant:—

Darllenwr llyvyr anghyviaith, rhodiedydd o bell, a gwr hŷn no'i gymodogion.

Saith peth câs ar verched:—

Bwyta gormod mewn gwledd, yved gwin lle bo iechyd, siarad o'r neilldu â gwyr a gweision, derchavu golygon mewn eglwys, edrych yn hir drwy y fenestri, myned allan o'u tai heb eu gwŷr, a goganu gwragedd eu cymodogion.

Chwec casbeth gan Dduw, a'r seithved casach no'r cyvan:—

Llygad ymladdgar, tavawd twyllodrus, llawenâu gweled drwg, ymgvyelliaw ag anghynneddvawl, tyst anudonaid, ac athrodwr ymhlith brodyr a chymodogion.

Pump dirgel goreu gadael iddynt:—

Pa vodd y mae ar arall, amcanion arglwydd mawr neu vrenin, bwyd y pysgod, newidiadau y byd, a dirgelion Duw.

Pedair fordd lithrig ac anyl y syrthier arnynt:—

Lle bo ia, addewidion tēg, wyneb glanverch, a blys cyvoeth.

Pedwar peth hanpid gwaeth o'u gormodau:—

Esmwythder, iechyd, cyvoeth, parch, neu anrhydedd.

Pedwar gwyn à gair, a'r bummed yn ddysglair:—

Blodau y drain, eira Ionawr, tēs hâv, a chalon lân iselvryd.

Tri gwyn a'r bedwerydd à dywyn:—

Gwyn à gafer ar elyn, gwyn serch, gwyn llawenydd o bell, a gwyn calon à vaco gydwybod lân.

Tri pheth anghyfredin:—

Ieuane heb lawenydd, hēn ysgubawr heb lygod, a hēn ddyn anghybyddgais.

Pedwar peth nid amyl eu gwelir:—

Dyn glwth yn iachus, dŷn balch yn ddoeth, dyn cysgadur yn ddysgedig, a dyn o gybydd yn gywir.

Pedwar peth à ddylent vod gartrev yn wastadawl:—

Tavlawd iair, sawell dân, cāth, a gwraig dda.

Naw casbeth llavurwr:—

Iair na ddodwant, hwch heb vychain, gweithiwr diawg, gwas anghywir, morwyn dew, cath gysgadur, merch buteinaid, plant anuvyddion, tir annhirion, a gosgod heb arian.

Tri pheth raid chwiliaw yn hir cyn a'u cefir:—

Arian yn nhy yr avradlon, cyvoeth gan meistyr ysgol, a synwyr mewn bol bras.

Chwec peth nid da gwaint rhyngddynt:—

Cyvaill da à llawenydd, merch ddigywilydd à flangell, foadur à fordd dēg, ysgolaig â'i lyvrau, baban à brônau llaethawg, a lleidyr à chrogbren.

Chwec peth à ddigalonant wr:—

Tir drwg, arglwydd caled, gwraig anvedrus, merch anniwair, mab gwrthnysig, a chymodawg wrth vii y gyvraith:

Naw peth ni chyttunant ynghyd:—

Llyvryn a rhyvel, gweithiwr da ag un nas talo iddo am ei waith, gwr sychedig â fiol vechan, cwn a chathau mewn cegin, garddwr a goivyr, cofwrn mawr a thylodi, hēn ŵr a gwraig ieuanc, hael a chybydd, a gwr doeth a dyn coegvalch tavodrydd.

Pedwar peth anesmwyth lle bont:—

Ty dyverllyd, sawell vyglyd, gwraig geintachlyd, a chymodawg cynhenllyd.

Chwec peth gwareded Duw bobun rhagddynt:

Cenedyl anwybodus, cyvaill o drachwant, gelyn o genvigen, teulu anneddvawl, cyvraith anghyviawn, a chydwybod euawg.

Ac velly y tervyna.

LLYMA DRIODD AM A WEDDANT VOD AR DDYN AC AR DDOETHINEB.

TRIPHETH anhawdd eu cael, tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvawl.

Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched â thân, sychu y gwlyb â dwr, a boddloni y byd.

Tripheth goreu eu gadael i'r sawl a'u carol chwaryddiaeth, gloddest, ac ymrysonau.

Tripheth nid da gadael iddynt, llong o flaen y gwynt, gwraig yn ei gwŷn, a mab yn ei anwybodaeth.

Tripheth à wnant wr yn hoenus, ei

wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyau, a Duw yn ei nerthu.

Tripheth canmoledig ar wr, ymadrawdd doeth, gweithredodd cyviawn, ac heb ddwydd na gwneuthur gormodd.

Tripheth canmoledig ar wraig, wyneb dawnus, ymadrawdd synwyrus, ac arverion daionus.

Tri dyn nis dylid eu gwahawdd i dŷ, twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a Bradwr cenvigenus.

Tripheth hof i'w cael, gwraig rinweddus, ty trevnus, a thir cyvanneddus.

Tripheth à wnant wr yn gyvoethawg, ei wraig yn gasglai, ei dylwyth yn ddivrad, ac yntau yn llavuriad.

Tripheth à wnant wr yn voddllon i'w giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla yn iachus.

Tripheth anesmwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdaeru, ei aelwyd yn mygu, a'i dy yn dyveru.

Tripheth sy yn cadw y byd mewn trevn, rhif, pwys, a mesur.

Tripheth ynghyd rhaid yw eu cael cyn y bo un da o honynt, meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tair fordd sy yn arwain i dlodi, chware, glythineb, a phuteindra.

Tri dyn à gollant eu haravwch val o'u pwyll, helwyr, corelwyr, ac ymladdwyr.

Tripheth anhawdd i ddŷn, adnabod ei hun, gorvodd ar ei chwant, a chadw ei rin.

Tripheth anhawdd eu cuddiaw, cariad, cās, a balchder.

Tripheth gwerthvawrocav i ddyn, iechyd, rhyddydd, a rhinwedd.

Tair fordd y sydd i adnabod dyn, wrth ei arverion, ei ymadroddion, a'i gyveillion.

Tripheth à gadwant wr mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.

Tripheth à ennill enw da i ddyn, dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a diwydrwydd yn ei alwad.

Tripheth adderchwag ar ddyn, caru rhinwedd, casâu folineb, a dysgu yn wastadawl.

Tripheth à ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymgaïs am wybodaeth.

Tripheth à ddylai à gafo gymwynas, ei goviaw, ei ddiolch, a thalu y pwyth i'r cyntaf à vo ei raid wrtho.

Tripheth sydd well no chyvoeth, iechyd, rhyddydd, a synwyr.

Tripheth à geif dyn divalch, amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tripheth à geif dyn o gyvodi y bore, iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tripheth à geif dyn cysgadur, cywilydd, aviechyd, a thlodi.

Tripheth à geif dyn cywir, dawn, a pharch, a fyniant.

Tripheth à geif dyn twyllgar, drygair, drygydd, a drwg ddiwedd.

Tripheth à geif dyn dyoddevus, cariad, parch, a chynnorthwy.

Tripheth à geif dyn anynad, cās, cywilydd, a gadael iddo yn ei angen.

Tripheth à geif dyn diwyd, clôd, blaenoriaeth, a chyvoeth.

Tripheth à geif dyn gwallus, cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tripheth à geif dyn dedwydd, cariad perfaith, bywyd heddychawl, a llawenydd newawl.

Tripheth à geif dyn diriaid, cās, gelyniaeth, a phoen calon.

Tripheth à geif dyn trugarawg, cydwytbod lân, bodd doethion, a thrugaredd gan Dduw.

Tripheth à geif dyn creulawn, cydwytbod ddirboenus, anghlod doethion, a digofaint Duw.

Tripheth à geir o ddilyn daioni deddwawl, cariad yr holl vyd o ddoethion, digonoldeb bydawl, a thâl gan Dduw yn y byd à ddaw.

Tripheth à geir o hirdilyn hirdrwyg, carchar, eisiwed, a phoen tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn dwyvawl, digonedd boddawwl, heddwch cydwytbod, a gobrwyau newawl.

Tripheth à geif dyn pechodgar, difygion bydawl, poen cydwytbod, a chosp tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn doeth, llwyddiant, urddas, a llawenydd.

Tripheth à geif dyn annoeth, avlwyddiant, gwarthrudd, a thristwch.

Tripheth à ddylai dyn eu hystyried, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd a yn y diwedd.

Tri gelyn enaid dyn, y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn, gweddi, dirwest, a chardawd.

Tri ychydig a wnant golli llawer, ychydig o wall, ychydig o dwyll, ac ychydig o anwyddau drwg.

Tri chydymaith diavol, cenvigen, trais, a balchder.

Tripheth sy'n arwyddaw bod dyn yn gadwedig, caru y daionus, casau y drygionus, a buchedd haelionus.

Tripheth à wnant wr yn vlaenawr ar ei

gymodogion, cyvoeth, haelioni, a doethineb.

Tripheth sy yn gwaethygu y byd, balchder, llid, a thrachwant.

Tripheth à ddiweddant yn ddrwg, celwydd, cenvigen, a dichell.

Tripheth à geif cybydd, poen yn casglu, goval yn cadw, a cholli y cyvan yn y diwedd.

Tripheth à gant gariad Duw, fydd, cariad, a gobaith.

Tripheth à geif hael ei galon, llawenydd o'i ennill, gwynvyd yn rhoddi, ac ennill anveidrawl yn y diwedd.

Tripheth ni ellir drwg lle bont ynghyd, deddvoldeb, gwybodaeth, a chariad.

Tair rhinwedd arbenig doethineb, haelioni, diwydrwydd, a phwyll.

O dripheth y cyrhaedder doethineb, awen, addysg, ac ystyriaeth.

Velly y tervyna.

O Lyvyr Edward Lewys, yswain, o Ben Llin, yn Morganwg.

LLYMA RAI TRIODD EREILL O'R UN LLYVYR.

TRIPHETH à wnant wraig yn anniwair, wyneb têt, pen fol, a chalon valch.

Tripheth à wnant i wraig gael meddwl yn ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam à gwyr a gweision, caru ammheuthynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.

Tripheth à barant i wraig briawd gael cas yn lle cariad, bod yn anynad, chwenych blaenori, a bod yn dda wrth ei bola ei hunan.

Tripheth ar wraig briawd à bair iddi gariad gan ei gwr, serchusder ymadrawdd, uvuddawd yn ei hymddwyn, a diwydrwydd yn ei gorchwyl.

Tripheth ar wraig à wnant ei gwr yn flaenawr ar ei gymodogion, medrusder, diwydrwydd, a doethineb.

Tripheth ar wraig à dyn arni anmharch y byd a chas ei gwr, bod yn hir ei bore, bod yn warseddgar, a bod yn vudrogen.

Tair anurddas gwraig, bod yn chwedleugar, bod yn achwyngar, a bod yn athrodgar.

Tripheth à ddygant urddas i wraig, ymadroddion pwyllgar, boddlondeb i'r byd à vo arni, a bod yn heddychgar ymhlith ei chymodogion.

Y mae ereill ar goll, achos briaw y llyvyr.

TRIPHETH à attaliant wahoddedigaeth i wr, bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.

Tair cynnedd anwedus ar wr, taerni

yn ceisiaw, caled yn rhoi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tripheth à ddangosant wr yn ddoeth, dywedyd ychydig, gwneuthur llawer drwy ddiwydrwydd, a bod yn haelionus ei varn.

Tri achos y sydd i wr ddywedyd celwydd yn esgusedig, i gadw bywyd dyn diniwed, i gadw heddwch cymodogion, ac i gadw gwraig yn voddlon.

Tripheth à wnant wahoddiad mynych i ddyn, ymddwyn serchawg, llawenydd syber, a gochel gormesu.

Tripheth à ennilliant gariad i wr ba le bynag ydd elo, cyfarwyddyd, tangnevoldeb, a syberwyd.

Tripheth à ddygant barch i wr ymhlith ei gymodogion, byw arno ei hunan, bod yn ddoeth ei gynghor, a bod yn gymmwynasgar.

Ac ni wyddys ba vaint ragor ar goll achos y briw yn y llyvyr.

Tripheth à wnant wr yn ddysgedig, addysg ar lyvyr, pwyll yn ystriaw, a deall craf.

Tripheth à wna ysgrivenydd da, cofadwriaeth dragwyddawl am wyr a gweithredodd ardderchogion, rhoi dangosiad i'r do à ddel, a gwneuthur ei enw ei hun yn barchedig dros byth.

A'r cyvan à ganlyn ar goll.

Tripheth amryvel o fyrdd eu gochelir: benyw o'i blaen, march o'i ôl, ac ofeiriad o bob tu.

Tri chelwyddawg y sydd ag nid oes eu cymheiriaid: arglwydd dros ei vaint, ofeiriad dros ei swydd, a merch dros vab à garo.

LLYMA Y NAW CELVYDDYD WLADAIDD.

GARDORIAETH,
Govaniaeth,
Saerniaeth,
Barddoniaeth,
Telynoriaeth,
Gwehyddiaeth,
Llywyddiaeth,
Meddyginiaeth,
Newidyddiaeth,

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arver gan yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinasodd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELVYDDYD DINESIC.

LLYTHRYDDIAETH,
Rhivyddiaeth,
Meidryddiaeth,
Seryddiaeth,
Pleidyddiaeth,

Ieithyddiaeth,
Milwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngneidiaeth,

Y rhai hyn á ddychymygydd gwedi
ymgyviaw o'r Cymry mewn trevi a
dinasodd, a gwneuthur dosparth ar
deyrnedd a chelvyddydau breiniawl.

O Lyvyr y parch. Evan Evans.

LLYMA DDEWIS BETHAU BARD D IVOR
HAEL.

(O Lyvyr Mr. Cobb o Gaer Dydd.)

BOREGWAITH hâw tawelglaer,
Byrwlith ar veillion,
Berwserch awengerdd,
Perfeithdlos iain,
Wybrsygn digwmwl,
Coedgeirw ar frithlwybr,
Cytgerdd bytheiaid,
Doethveirdd eiriaw cerdd,
Llatai gywirgall,
Cusanu mygrverch,
Casâu eiddig,
Celu cyvrinchwedl,
Llatai cywirgall,
Cywydd carueiddserch,
Telyn gyweirber,
Teuluwr digrivgall,
Can cymmhriawdlew,
Cilwg mwythusdlws,
Cyvaill cywir,
Lliverydd adar mân,
Crechwengerdd eos,
Llais cerygnant raianloyw,
Llev mordon,
Llwybrvrys gynnevin,
Llawenverch vedrus,
Meidrol gariadwiw,
Modryb serchawgbwyth,¹
Parabl caredigber,
Crychddwr graianwyn,
Cywraint ehawngall,
Perllan gaeaderth,
Deildy caerddberth,
Cael vy nghariadverch, a'i chelu i'm
bywyd—

Cariad i'r vriad ar vorwyn liwgalch,
Lunieiddvalch lôn addwyn,
Hiraeth am winvaeth wenvwyn
Y sydd am y dydd i'm dwyn.

Davydd Morganwg, Bardd Ivor Hael
a'i cant; sev oedd hwnw *Davydd ab*
Gwilym.

Ac val hyny y cevais hwn yn Llyvyr Mr.
Cobb; llyvyr á ysgrifenydd yn swydd
Vrecheiniawg ynghylch y vlywyddyn

¹ Modrwy serchawglwys.

1600. Davydd Maelienydd a'i cant
medd ereill: ve gasgloedd Davydd Mael-
ienydd, sev Davydd Bâch ab Madawg
Gwladaidd, lawer o'r cyvryw bethau yn
nghyd; ond pwy mewn gwirionedd á
gant yr un uchod nis gwn; mi a'i gwel-
ais yn Ngwynedd dan enw Dewisbethau
Mabwaith Hengrys o Iâl; Dewisbethau
Talesin, mewn llyvyr arall; Dewis-
bethau serchawg yw enw arall á gair
arno mewn rhai llyfrau.

Iolo Morganwg.

CASBETHAU BARD D IVOR HAEI.

(Llyvyr Mr. Cobb, o Gaer Dydd.)

BOREU tywyll niwlog,
A brasbigawg oerwlaw,
A chapán dollvriw,
A theneuwynt rhynchwyth,
Ac hosanau byrion,
A chunog surlyld,
A bara caledlwyd,
A llymru y nôs,
A hên chwedleu y dydd.
A havod heb laeth,
A barynllŷs heb win,
A gwynt drwy bared,
Ac adwy ddreiniawg vudr,
A chwerwrith lasdwr,
A chig mynyglau geivr,
A gorwedd ar oerlawr,
A chrechwen piod,
A chwn yn ymladd,
A gwrysgwern wleib,
Ac ysgol ddamchwelgar,
A negeswr anghywir,
A gwraig gul ymgeingar,
A bardd gwlaideiddgamp anghyvarwydd,
A cherdd heb awen,
A bwyd heb halen,
A gwledd heb lawenydd.

Davydd Morganwg a'i dywawd.

CASBETHAU OWAIN CYVEILLIAWG.¹

(O Lyvyr Mr. Cobb.)

CRYNWAS heb gamp,
Crynvarch heb ryggyng,
Crynavon heb bont,
Bardd annigriv,
Cyvarwydd gwladaidd,
Syberwyd anghyvarwydd,
Dysgedig amhenigamp,
Hen avallen ber heb frwyth,
Hen arglwyddes weddw,
Hen varch Sais,
Hen fch Cymro,
Henswrth deulüwr,

¹ Ieuan Gyflog, medd Llyvyr Mr. Cobb o Gaer
Dyv: Cyfoled ag Ieuan Gyflog, meddant yn Mor-
ganwg.

Hen esgid crydd,
 Hen hosanau gwraig y taeliwr,
 Havod heb laeth,
 Hendrev heb vara,
 Dyn bach cul dolevgar,
 Dyn mawr achwyngar,
 Gwraig ymgeingar,
 Mammaeth vrasnoeth.
 Adwy vudr ddreiniawg,
 Fordd arw gerygawg,¹
 Gordderchwraig serth,
 Priawd anniwair orlderchiaith.²
 Newyn gwedi bwyd,
 Gwynt oer drwy bared,
 Milgi bychan anghraf,
 Gwraig gul gedorhir,
 Hirnos heb chwedlau talpentan,
 Hen chwedlau liw dydd,
 Siarad mewn gwely,
 A chorddi mewn castell.

Owain Cyveiliawg a'i cant.

Ac ereill o lyvrau á ddywedant mai Davydd Maelienydd a'i cant, yr hwn á elwid Bâch Buddygre, a Davydd Bâch o Vuddygre, a Davydd Bâch ab Madawg Gwladaidd, ac yn mhlwyv Llanystyphan yn Muddygre Maelienydd ydd oedd eve yn byw. *Velly Llyvyr Mr. Cobb.*
 Chwilied yn mhellach â welo yn addas, ac o bwys.

Iolo Morganwg.

DEWISBETHAU YR HEN VARDD LLWYD O VORGANWG.

TYDDYN bâch rhywiawg;
 Pell pob cyvoethawg;
 Heddgar gymodawg;
 Gwraig ddiwair serchawg;
 Mab â gâr wybod;
 Merch glof ar davod;
 Gwâs diwyd fyddlawn;
 Morwyn syw radlawn;
 Cywledd heb veilchion;
 Llŷs heb anudon;
 Ymddal â doethion;
 Gochel ymryson;
 Mawrygu gwirion;
 Coledd pob gweinion;
 Haeddu parth calon
 Bôdd Duw a dynion;
 Gochel pob travod
 A vag anghydvod;
 Gochel llawenydd
 A'm daw'n gywilydd;
 Gochel pob awydd
 A'm gwna'n ry gybydd;
 Gochel pob devnydd

¹ Fyrrd graianawg.

² Priawd anwadal gordderchveddwl.

Drygserch annedwydd;
 Boddlonder beunydd
 I'r traill a'm dyvydd;
 Cyvaill a'm cerydd
 Lle bwyv anvebydd;
 Myvyrgil didrain,
 Ymddadl â chywrair;
 Pabell gaeadwerdd,
 Awen edlingerdd;
 Areulgwm sychbant
 Am loew garegnant;
 Annedd dirgelvan
 O dŷ gwyn bychan;
 Llwybrau llonyddgyrch
 Hyd wyrddion lenyreh;
 Cefyl carngadarn,
 Anvnych davarn;
 Negeswr didwyll,
 Cynghorwr trybwyll;
 Cyvarch mwneiddlais,
 Moliannus yngais;
 Cyvedd heb veddwi,
 Cerydd heb sori;
 Ymddwyn cynneddvawl,
 Syber anianawl;
 Campus gelvyddyd,
 Teuluwaeth ddiwyd,
 Awengerdd bwyllber,
 Cartrevgamp syber,
 Llyvyr doeth cyweithas,
 Coviaw cymmwynas;
 Eglwysgor cyvlith,
 Haelioni trylith;
 Enllynwyd o vlith,
 A bara gwenith;
 Graianddwr ddiod,
 Dirwest oddevod;
 Trevnus ymddarbod,
 Gorchwyl yn barod;
 Doethbell vyvrydd
 Ar bob madwybod;
 Corf iachus gwisgi,
 Bryd ar ddaioni;
 Perllan gaeadberth;
 Gerwyneb anterth;
 Amgall ymadverth,
 Cyveillion prydiverth;
 Boreuwawr godi,
 Ymdawr diwegi;
 Mynych wyddeli,
 Anvnych drevi;
 Dangos deddvoldeb,
 Gwrthladd folineb;
 Arail amynedd,
 Casâu pob trawsedd;
 Arwedd pob ystawd
 Wrth vodd y Duwdawd;
 A glân gydwbyd
 I'r bedd yn barod.

*Yr Hên Vardd Llwyd o Vorganwg a'i
cant; sev oedd hwnw Rhys Llwyd
Brydydd ab Rhys ab Rhicart, o Vlaen
Cynllau; tâd Lewys Morganwg.*

Mi á welais yr un uchod dan enw Thomas
Llywelyn o Regoes.

Iolo Morganwg.

DEWISBETHAU GWR DOETH, NID AMGEN
NOG

Ei vrenin yn gyviawn,
Ei arglwydd yn gadarn,
Ei wraig yn ddiwair,
Ei vorwyn yn syw,
Ei wâs yn ddiwyd,
Ei gyvaill yn gywir,
Ei gâr yn garedig,
Ei vâb yn wrolgamp,
Ei verch yn addwyn,
Ei gymodog yn ddiwyll,
Ei dîr yn dirion,
Ei dŷ yn ddiddos,
Ei ychain yn gryvion,
Ei ddevoid yn rywiawg,
Ei vâch yn hirion,
Ei varch yn vawr,
Ei vilgi yn vuan,
Ei hebog yn chwannawg,
Ei vwyd yn iachus,
Ei ddiod yn vain,
Ei ddillad yn glydion,
Ei wely yn esmwyth,
Ei ystavell yn lân,
Ei dân yn oleu,
Ei deuluwr yn ddoeth
Ei saer yn gelvydd,
Ei ôv yn feryllt,
Ei osb yn vardd,
Ei vugail yn fyddlawn,
Ei arwr yn wybrydd,
Ei dylwyth yn syber,
Ei ddosparth yn gall,
Ei dravod yn ei amser,
Ei drevn yn ymddwyn,
Ei velin yn agos,
Ei eglwys yn ngobell,
Ei wlâd yn heddweh,
Ei dâd ysbrydol yn ddedwydd,
Ei gydwybod yn lân,
A'i Dduw yn drugarawg.

Ac velly terryna.

(O Lyvyr Edward Sanders o Lansanfraid
Vawr.)

DEVISAV GWR TALIESIN.

GWR â vo yn athraw yn ei dŷ,
Yn oen yn ei ystaveil,
Yn vardd ar ei vwrdd,
Yn ddoeth yn ei ddadyl,
Yn walch ar yr hêol,

Yn llew yn y drîn,
Yn iwrch ar y maes,
Yn varch yn ei wely.

Llyvyr y Bardd Coch o Von.

DEWIS BETHAU HYWEL BWR BACH.
(*Llyvyr Mr. Sanders.*)

EISYDDYN gwasdadlawr,
Rhywiocdir meillionawg,
Caeadberth ysbyddaid,
Fynonddwr iachusdardd,
Tewgoed eosgyrch,
Trevedlawr araul,
Tŷ cynhes calcheidwyn,
Perllan yn ngwynoed,
Gardd lyseuber,
Yttardd tymhorgael,
Rhywiogion o wartheg,
Sidanwisg ddevoid,
Bychain o gefylau,
Esmwythwyn duthvarch,
Gweinyddwas fyddlawn,
Gweinyddes sywdeg,
Erylgi da,
Llawengerdd medel,
Tân da yn y gauav,
Cymodawg llonyddgar,
Cyvaill cywir,
Cynghorbwyll serchawg,
Mwysgerdd adar,
Llais telyn o bell,
Agos melin a marchnad,
Cynhauavdeg ŷd a gwair,
Rhodva ddirgelfordd,
Llyvyr doeth,
Teuluaeth dawgar,
Annhaw cerygnant,
Gwraig serchawg ddiweirgall,
Mab gwybodgar,
Merch uvyddgamp,
Iach corf a meddwl,
Byw yn ddedwydd,
A marw mewn heddweh â Duw.
Duw i'm oes da yw i mi,
Duw enwaf er daioni,
Duw 'mhob modd i'n rhynoddi,
Da yw o nêr Duw i ni;
Duw Nav á vynav enwi'n ddfynwr,
Duw i eiddilwr da i addoli.

Hywel Bwr Bach a'i cant.

DEWIS BETHAU DEIO MAELIENYDD.

BOREU tawelglaer,
Tewwlith ar veillion,
Gwawrgan ehedydd,
Crechwenber eos.
Crychnant raianllawr,
Cylched serchoglawr,
Lleverydd adar

Llwr dywyllgoed,
 Carw ar frithlwybr,
 Cydgerdd bytheiaid,
 Nwyvusbwr gywydd,
 Cyweirber delyn,
 Caruaid lasvedd,
 Medrus lawenverch,
 Serchiaith ganiad,
 Perfeithdlos riain,
 Doethion vydreiriau,
 Cilwg mwythusdlws,
 Celu cyvrinach,
 Llwybrvrys cynnevin,
 Cusanu glanverch,
 Llatai gywirgall,
 Caredigber barabl,
 Casâu eiddig,
 Dirgelvan garu,
 Caru a'm caro,
 A chael vy nghariadverch a'i chelu i'm
 bywyd.

Cariad hir vwriad ar vorwyn—liw calch,
 Lunieiddvalch lôn addwyn,
 Hiraeth am wenaeth winwyn
 Y sydd nôs a dydd i'm dwyn.
 Dwyn serch at lwsverch edlaesvain—yr wyv
 Er oed unrugain,
 Glasgorf yn dwyn pryd glwysgain,
 Ail Enid valch, 'Luned vain.

*Deio Maelienydd a'i cant (Llyvyr
 Mr. Sanders)*

Y mae hwn mewn llawer hên lyvyr yn
 Morganwg ac o amgylch yn cael ei
 dadogi ar Ddavydd ab Gwilym; a gellir
 barnu yn ddigon hybwyll nad oedd
 Davydd Maelienydd amgen yn y byd na
 chynnulludd y cyvryw bethau â hwn
 yma.

CASBETHAU SION GOCH O'R HENDREV.

LLYSEIRIAU coegnith,
 Chwerthin heb achos,
 Mursen o daiogaeth,
 Wylaw heb alar,
 Cellwair â henddyn,
 Dirmygu doeth,
 Holî overedd,
 Chwedl heb ei govyn,
 Celwydd heb achos,
 Gwir heb alw am dano,
 Llawenydd yn anmhryd,
 Ysmalâwch henddyn,
 Pruddder ieuanc,
 Anghovio câr a chyvaill.
 Cyveillach ag ynvyd,
 Rhoi arv i elyn,
 Hofî distadledd,
 Anmerchi rhagorder,

Gormod chwedleua,
 Divannu o serch,
 Rhyadrawd â glywer,
 Llavar wrth dawedawg.
 Gormodd ar drevn,
 Dosparth ryvanylvaith,
 Beio ar y bwyd a'i vwyta,
 Beio ar waith Duw,
 Pendrondod Cymro,
 Mydryddiaeth Sais,
 Doethineb Gwaenllwg,
 A chwaryddiaeth Llundain.

*Sion Goch o'r Hendrevargod a'i cant.
 (Llyvyr Sanders.)*

CASBETHAU HEN GOCH Y DANT.

CYVAILL meddw,
 Mab trythyll,
 Gwas diawg anghywir,
 Cymodawg anynad,
 Glwth bolvras,
 Cybydd anghawr,
 Anwr ovnog yn bostio gwroldeb,
 Cynghorwr byrbwyll,
 Drwg ar gamp o ddevawd,
 Chwerinthar ar bob achos,
 Ieuanc mewn swydd,
 Hen mewn advyd,
 Deddvol mewn eisiwed,
 Teulu heb syberwyd,
 Gwr heb gelvyddyd,
 Goludog heb haelioni,
 Anwadal o varn,
 Na chreter ei air yn ei wlâd,
 A vo aml ei elynion o'i genedl ei hun,
 Cardotyn o Sais,
 Ac anghartrevawg o Gymro.
 Doethineb Da yw'th enau—yn siarad
 Dy seirian orddodau,
 Boed yn reddv dy gynneddvau
 O ynni mad yn y mau.

Iolo Morganwg a'i cant.

DEWIS BETHAU SION CWM TRIDWR.

(Ll. Sanders.)

MYVYR encilgoed,
 Trem serchawg,
 Wynebpryd siriol,
 Boddlondeb i'r byd â vo,
 Cov am gâr a chyvaill,
 Hofî rhagorgamp,
 Blasv y bwyd â vo,
 Ymddwyn syber,
 Hunander hybwyll,
 Hunanovnocrwydd,
 Cyvanred ymgais,
 Ymorheula pen mynydd,
 Ymwervela caeadlwyn,

Gwrthruthraw rhuthr.
Teuluwr gwybodbell,
Canmoliaeth cydwybod,
Caru à garo,
Maddeu à gasão,
A Duw yn maddeu i bawb.

Sioni Cwm Taidwr a'i cant.

Dywedai llyvyr Sion Bradford mai Sion y Cent oedd Sioni Cwm Tridwr; mai hynod am awen a deall oedd yn vachgen; ond (vel ag y bu erioed, ac y bydd byth) ei gymodogion á genvigenent wrtho ac a'i anmharchent yn anghyvion, ac yntau yn vachgenyn tylawd wedi colli tãd a mam, nid oedd gantho vodd yn y byd i vyw ond à ennillai wrth weithio gyda fermwyr ac ereill. Un diwarnod oer iawn yr oedd eve yn bugeila'r brain ac ve ddaeth i dy ei veistr i ymdwymo: govynwyd iddo pam y delei oddiar y maes a gadael y brain ar yr fãd? Y mae y brain, ebai ve, yn ddiogel yn nghastell Caerfili. Yn nghastell Caerfili? ebai ei veistr, ac a'i pwyodd yn greulawn gan ei droi i maes o'r tã. Y bachgen á gymmerwys ei fordd tua phen uchav Gwent, ac ni welwyd ev mwyach yno. Ei veistr á aeth i maes yn mhen ychydig, a thua'r cae gwenith, lle nid nid oedd gymmaint á brân iddei gweled: rhyveddu yn vawr; ond o du á Chaerfili clywed grawg a lleuau anghyfredin gan vrain; myned tuag yno, a gweled y brain wrth y milodd mewn gwirionedd; ac er nad oedd na drws na fenestr yn nghaead, nis gallai gymmaint ag un o'r brain ddianc i maes; myned i mewn a cheisio eu gyru i maes o'r twr; ond yn lle myned i maes ymgrynôl am ei ben ev a phigo ei lygaid o'i ben; yna daeth ar gov iddo y sarâed a'r anmharch à wnaeth ev ar y bachgen tylawd, à alwai eve Sioni Cwm Tridwr, a danvon i chwilio am dano; ond nid oedd neb à wyddai ronyn am dano.

Sioni, bydded à vyno, á aeth yn y blaen tua gwlad Went, ac i blwyv Cent, à elwir yn Saesoneg Censiestr; ac yno mewn tã gwr mawr ve gavas le gwas mewn ystabl, i edrych ar y cefylau a'u bwydo; eve á orweddaï bob nôs dan y preseb; ac mor ovalus oedd ev am y cefylau, val y dalwys y gwr boneddig sulw nid bychan arno; ac eve á roddai rywvaint o arian ar brydiau iddo; ac á'r arian hyny y prynai y glasvachgen lyvr-au a phapur ac á ysgrifenai ryw beth neu i gilydd yn vynyeh. Daliwyd sulw ar hyn, a gwelwyd y gallai y bachgen

vod yn wasanaethus mewn fordd amgenach yn y teulu na bod yn yr ystabl; ac anaml iawn yr oes hòno y ceid neb à vedrai ddarllen, ac ysgrivenu, yn mysq uwch o radd no'r bachgen tylawd; cymmerwyd ev i'r tã a holwyd ev, a deallwyd y medrai Ladin: derbynwyd ev i barch, a rhoddwyd iddo swydd a chyvlog à weddai i ysgolâig; a phan ddaeth i'r oedran govynedig, urddwyd ev yn ofeir-iad. Bu dros rywvaint o amser yn ngwasanaeth yr eglwys yn Emlyn; ond yn mhen tro ve gavas eglwys plwyv Cent, yn ngwasanaeth pa un y bu hyd varw; ac yno y claddwyd ev dan wâl y ganghell, nid yn yr eglwys nac i maes o heni, yn ol ei ddymuniad. Yr oedd yn wr hên iawn yn marw; ydd oedd ev yn gweled y mawr lygredigaethau agoeddent wedi ymlusgo i mewn i'r eglwys; ac yn dwyn ei dystiolaeth yn vawr yn eu herbyn; am hyny cyvrivid ev yn un o'r Loleriaid. Yr oedd yn byw yn nghyleh yr un amser á Davydd ab Gwilym; ac ve allai ychydig ar ei ol ev, yr hyn sy debyg wrth yr ymryson rhyngtho á Rhys Goch o Eryri y nghyleh drwg ymarwedd-iad beirdd yr amser hyny. Hyn yw sylwedd hanes Sion Bradford. Dywedir chwedl y brain am Gattwg Llan Carvan, yn gystal ag am Sion Cent; ac un o overgoelion yr oes dywell hòno yw hi.

Iolo Morganwg.

DEWIS BETHAU YR HEN GAP DU.

(Llyvyr Sanders.)

MYVYR yn nirgel,
Llyvyr doeth,
Ysgriven deg,
Memrwn cywaith,
Digon o daw,
Hinin taweldes,
Canwyll vawr,
Tan da y gauav,
Awenvardd gwybodgar,
Cyvarwyddyd amlwg,
Hanes wirioneddol,
Cywair ar gywir,
Cyviawn o ddiareb,
Doeth awengerdd,
Iaith gyviawn,
Ymadrawdd gall,
Parabl ddilediaith,
Mâb dystaw gwrandaawgar,
Gwylverch ddiwair,
Tã cynnesgld,
Ymdaith ar draed,
Cwnnu yn voreu,

Ceiniog mewn llaw,
Synwyr yn mhen,
Ynni yn y galon,
Doeth heb olud,
A gwraig heb davod,
Wiliam Cap Du a'i cant.

LLYMA Y NAW CELVYDDYD WLADAIDD.

GARDDORIAETH,
Govaniaeth,
Saerniaeth,
Barddoniaeth,
Telynorïaeth,
Gwehyddiaeth,
Llywyddiaeth,
Meddyginiaeth,
Newidyddiaeth.

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arver gan
yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinas-
oedd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELFYDDYD DINESIG.

LLYTHRYDDIAETH,
Rhivyddiaeth,
Meidryddiaeth,
Seryddiaeth,
Pleidyddiaeth,
Ieithyddiaeth,
Morwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngneidiaeth.

Y rhai hyn â ddychymygyd gwedi ym-
gyviaw o'r Cymry mewn trevi a dinas-
odd, a gwneuthur dosparth ar deyrnedd
a chelvyddydau breiniol.

O Lyvyr y Parch. Evan Evans.

NAW LLAWENYDD Y NEF.

(O Lyvyr Brith y Coed Sion Bradford.)

DYDD heb nôs, sev goleuni heb dywyllwch;
Heddwch heb ryvel, sev cariad heb gâs;
Iechyd heb glevyd, sev hyvrydwch heb
vlinder;
Llawenydd heb dristwch, sev bodd heb
anvodd;
Golud heb drythyllwch, sev meddiant heb
bechod;
Deall heb anneall, sev gwybodaeth heb
anwybodaeth;
Urddas heb warthrudd, sev parch heb
anmharch;
Rhyddid heb gaethiwed, sev à vyner heb
vod ar gam;
Bywyd heb angau, sev Duw a digon.

Amen, a phoed velly y bo.

HEBAU.

HEB ystyr heb bwyll;
Heb bwyll heb ddysg;

Heb ddysg heb Dduw;
Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb ystyr heb
ddim; gan hyny priv erddyl pob dŷn
ymarver ag ystyr, ac o ystyr pwyll, ac o
bwyll dysg, ac o ddysg Duw a phob
daioni.

O'r un Llyvyr.

(Modd arall, o'r un Llyvyr.)

HEB bwyll heb ddysg,
Heb ddysg heb Dduw,
Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb bwyll heb
ddim, gan hyny priv ddyledigaeth dyn
ymarver a phwyll, ac o bwyll y bydd
dysg, ac o ddysg ydd adnebyddir Duw,
ac o adnabod Duw pob daioni.

TRYWIAU.

TRYW i vâb iâr ddarogan,
Tryw i hwch dyrvu,
Tryw i lwynog ei ddichell,
Tryw i wadd dywyllwch,
Tryw i eidion bori meillion,
Tryw i daiawg ddiriedi,
Tryw i ddoeth dedwyddyd,
Tryw i ddedwydd dwyvoldeb,
Tryw dwyvoldeb i Dduw,
Tryw i Dduw eithavedd daioni,
Catwg Ddoeth a'i dywawd.

O Lyvyr Harri Sion o Bont y Pwl.

Bu cariad a'i drawiad o dryw,
Rhyngo i'n sail a'r ddŷn syw oreu 'i
serch,

Ail Elen lon lanav o liw,

Dyn ddivai vwyna 'n vyw veinwen
verch.

Davydd Lewys o Verthyr Tudvyl a'i
cant, 1760.

Ai nid *Rhyw* à ddylai vod yn lle *Tryw*?
Dichon mai Tryw yw yr iawn; bydd-
ed à vyno, gwreiddyn *Ystryw*, *Tryw-*
edd, ac ereill ydyw; a'i ystyr yw ve
allai, *Anian*, *Ansawdd*, *Tueddiad*,
Anwyd, mal yr arverir y gair etwa ar
gyfinau Morganwg a Brecheiniawg.

Iolo Morganwg.

CYNGHORION Y DRYW O'R LLWYN GLAS.

O lyvyr Mr. Cobb o Gaer Dy.

BYDD ddwyvol a golychwydgar;
Bydd gyviawn a gwirgar;
Bydd ddewr a doeth ymbleidgar;
Bydd wastad a dosparthgar;
Bydd hybwyll a gochelgar;
Bydd gwybodawl a barngar;
Bydd drugarawg a llusengar;
Bydd gadarn ac ymgeisgar;

Bydd ddeddvawl ac amcangar;
 Bydd ddaionus ac iawngar;
 Bydd gan addysg yn wybodgar;
 Bydd hywaith a gorchwylgar;
 Bydd gywir a chyveillgar;
 Bydd vyvyr ac ymdawgar;
 Bydd uvydd ac ymchwilgar;
 Bydd fyddlawn a chymwynasgar;
 Bydd ddedddvol a dyoddevgar;
 Bydd ddiwair a sywydgar;
 Bydd ddiwyd ac ymbwyllgar;
 Bydd arav ac ystyrgar;
 Bydd hywedd a devodgar;
 Bydd gynneddvol a moesgar;
 Bydd hael ac ewyllysgar;
 Bydd gòrawg ac ymroddgar;
 Bydd eorth a meddylgar;
 Bydd ddoeth ac ymovyngar;
 Bydd gelvydd ac awengar;
 Bydd dadawl a chartrevgar;
 Bydd weddaidd ac arosgar;
 Bydd wrth gynghor a gwrandawgar;
 Bydd drevnus a rheolgar;
 Bydd voneddig a hawddgar;
 Bydd hynaws ac amyneddgar;
 Bydd o Dduw yn vaddeugar;
 Bydd gymodog heddychgar;
 Bydd benteulu llywodraethgar;
 Bydd wladwr ymdrechgar;
 Bydd i'th geraint yn ymddiriedgar;
 Bydd i'th elyn yn annialgar;
 Bydd dawel a thangevgar;
 Bydd o vuchedd dda yn obeithgar;
 Bydd i'th wlad yn gyvlesgar;
 Bydd i'th blwyv yn wellëugar;
 Bydd i'th dyddyn yn dravodgar;
 Bydd i'th deulu yn athrawiaethgar;
 Bydd i'th lŷ yn gyvnerthgar;
 Bydd gan nawdd Duw yn ymnoddgar;
 Bydd rhag anraith yn ddialgar;
 Bydd i'r iawn yn gyvnerthgar;
 Bydd val Duw yn gariadgar.

Ac velly y tervyna.

LLYMA GYNGHORION GWAS Y DRYW.

(O'r un llyvyr.)

1.

CAIS addysg a chynghor, a gwna val y bo
 pwyll.

2.

Nac ymddiried i neb ond i Dduw, a'r nerth
 a roddes eve iti.

3.

Goreu gallu, gallu o bwyll; gallu o bwyll,
 gallu o Dduw.

4.

Goreu dysg, dysg awen.

5.

Goreu cyvaill, cydwybod lân.

6.

Gwrolav o bob gweithred, ymwellaû.

7.

Bydd yn oll o honot dy hunan, yn nawdd
 a nerth Duw, ac nid o ddŷn nac o dda,
 nac o ddeddv nac o ddyoddev, amgen
 no chydwybod lân, ac à vynai Duw.

Ac velly tervyna.

ARVOLLION.

(O'r un llyvyr.)

ARVOLL câr â doethineb;
 Arvoll dierth â gwlêdd;
 Arvoll benyw â syberwyd;
 Arvoll boneddig â gwrolder;
 Arvoll balch â gweniaith;
 Arvoll dysgedig â thawedigaeth;
 Arvoll ieuanc â chân a serchogrwydd;
 Arvoll hên â hawddgarwch;
 Arvoll dedwydd â dwyvoldeb;
 Arvoll Duw â dedwyddyd.

Ac velly tervyna.

YR WYTH BRIVWYD.

CRIBDDAIL neu dwyll,
 Lledrad,
 Balchder,
 Godineb,
 Diogi,
 Glythineb,
 Cenvigen,
 Creulonder.

Ac yn eu gwrth y mae wyth weithred
 y Drugaredd; nid amgen,

Gwirionedd,
 Cywirdeb,
 Ymgais,
 Hawddgarwch,
 Diweirdeb,
 Cymmedroldeb,
 Cariad,
 Heddwch.

(O'r un llyvyr.)

WYTH DEFNYDD DYN.

(O'r un llyvyr.)

O'r ddaiar y cnawd,
 O'r dwr y gwaed,
 O'r awyr yr anadl,
 O'r calas yr esgyrn,
 O'r halen y teimlad,
 O'r haul, sev y tân, ei gynhyrviad,
 O'r gwirionedd ei ddeall,
 O'r ysbryd glân, sev Duw, ei enaid, sev y
 bywyd.

TRIODD.

(O Llyvyr Iago ab Dewi.)

1 Tri pheth à edrych dŷn am danynt, a goreu ganto nas gwelo: gwadn ei esgid yn codi, prŷv ar ei ysgwydd wedi cribo ei ben, ac un arall yn caru ei wraig.

2 Tri dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeilad trev ei dād, a dwyn ei ddadl i ben.

3 Tri goreugamp gwreng: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddeddvol yn ei eglwys, a dyddio rhwng cymodogion.

4 Tri anharddwch gwledd: pwyned ry-ver, cylllell vinbwl, a'r saig yn rybell.

5 Tri pheth milain eu natur: meddyg, eiddig, a phorthor.

6 Tri pheth, medd Selyv Ddoeth, à yr y gwr allan o'r tŷ à drico ynddo; mwg, devni drwy'r tô, a gwaig anynad.

7 Tri anwybod dŷn: gyru mud yn llatai, ymweled â dall, ac ymhustyng â byddar.

8 Tri pheth ni wella ar neb o'r diwedd: hyder lledrad, haelder tylodi, a dewrder o reddwdawd.

9 Tri pheth anhawdd eu cael: taeliwr diorwag, melinydd cywir, a thavarnwraig ddidrachwant.

10 Tri pheth nid boddlon Duw iddynt: dŷn ni welláo ei vuchedd yn y grawys, ni vwyáo ei boen yn y cynhauav, ac ni welláo ei vwyd y nadolig.

11 Tri anurddas gwr mewn gwledd: pesychu yn ei ddiod, briwo ei law gan gyllell, a cholli ei bottes.

12 Tri anwedduwydd gwledd: tòri o bob pen i'r saig, rhoi yn y pen gymmaint ar unwaith val nad allo ateb ei gydymaith, ac yved a'i damaid yn ei savn: a phedwerdd anwedduder goganu y bwyda'i vwyta.

13 Tri pheth y dylai bawb ddiolch lle a'u ceifr: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

14 Tri pheth ni vaddeu Duw i ddŷn: ei oganu, ei anghredu, a'i anobeithio.

15 Tri pheth à ddyvetha'r byd: brenin ynvyd heb gynghor, ynad heb gydwybod, a gwas heb ovn.

16 Tri dŷn ni hydd gwyrenig byth: gwr à wreico wrth gynghor ei gnawd, à lewo wrth gynghor ei vól, ac à addawo wrth gynghor ei wraig.

17 Tri pheth y ceif dŷn dyoddeus: cariad, parch, a chanmoliaeth.

18 Tri pheth à geif dŷn cyndyn: cynhen, cywilydd, ac annharch.

19 Tri pheth à geif dŷn divalch: amllder bydol, esmwythder cydwybod, a llawenydd nevol yn dragywydd.

20 Tair priv gynneidf y sydd ar ddiawl: balchder cenvigenus, cybydddra trachwantus, a chelwydd twyllodrus.¹

21 Tri nodau diawl: gair, golwg, a gweithred; ac nis geill eu gochel.

22 Tri mab sydd yn yr ysbryd: mab i Dduw, mab i ddŷn, a mab i ddiawl; mab i Dduw á wna dda dros ddrwg, mab i ddŷn á wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, mab i ddiawl á wna ddrwg dros ddrwg a drwg dros dda.

23 Tri pheth ni hir baráant: rhyvyg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a phechod heb ediveirwch.

24 Tri chynghor yr Aderyn melyn: na alara am à ddarfo, na chred beth na alla bod, ac na chais na allech ei gael.

25 Tri lle y tywynoedd goleuni ac ni thywyna byth mwy: eigion y môr pan oedd Moesen yn foi rhag llu Pharaon, llawr yr Iorddonen pan oedd Iesu yn myned i gael ei vedyddio gan Ieuan Vedyddwr, a phyrth ufern pan aeth Crist i gyrcu allan eneidiau yr etholedigion.

26 Tri gwreiddyn pob drwg: celwydd, trachwant, a balchder.

*Ac velly tervyna.**O Llyvyr yn Llan Bryn Mair, medd Iago ab Dewi.*

TRIODD.

1 Tri pheth à gâr Cymro: tân, halen, a diodydd da.

2 Tri pheth à gâr Sais: bwyd, a thir, a masnach pob peth.

3 Tri pheth à gâr Gwyddel: trais, a thwyll, a cherdded.²

4 Tri pheth à gâr Scot: pysgod, gwybodau, a gwledydd pellenigion.³

5 Tri pheth à gâr Franc: gwaig, march, ac arvau llivedig.⁴

6 Tri pheth nid hawdd eu dal: carw ar vynydd, llwynog y'ngloed, a cheiniog cybydd anghawr.

7 Tri annedwyddwch teulu: cadw mur-sen, drygwas diog, a llettyva ofeiriad.

8 Tri pheth nid gwell y byd o ddim ag à wnant, er maint eu sôn am ddoethineb, a chelvyddyd, a dwyvoldeb: cybydd anghawr, bardd gorchest, ac ofeiriad teulu.

9 Tri pheth y bydd gwr yn ceisio eu

¹ Neu val hyn, mewn llyvyr arall:—

Tri chynnedd à wnant ddiawl: cenvigen o valchder, dichell er twyll, a chybydddra o drachwant.

Neu o vodd arall:—

Tair priv gynddes à wnant ddiawl cyvlywr: balchder cenvigenus, cybyddiaeth o drachwant, a thwyll-dichell er gwaethygu arall.

² Cherddi, Triodd Gwynedd.

³ Nid yw yn Triodd Gwynedd.

⁴ Llivedig. Tdd. Gwynedd.

gweled beunydd, ac ni vyn eu gweled byth: twll yn ei esgid, adwy yn ei gae, ac arall yn bod gan ei wraig.

10 Tri dŷn â ynant eu tamaid yn vrâs ac yn voethus: coges, gordderchwraig, ac ofeiriad teulu.

(*Llyvyr Twm Robert.*)

Ac velly tervyna.

TRIODD CERDD.

O lyvyr y Plâs Gwyn, yr hwn yloedd adysgriviad o lyvyr Rhobert Vychan o Hengwrt, gan Evan Evans.

1 Tair cainc y sydd ar Gerdd Davawd: clerwriaeth, teuluwriaeth, a phrydyddiaeth.

2 Tair cainc â berthynant ar glerwriaeth: ymsennu, dyvalu gair tra gair, a danwarded.

3 Tair cainc â berthynant ar deuluwriaeth: sev, testuniaw, a dyvalu gwers tra gwers yn deuluaidd arav, a gordderchgerdd deuluaidd drwy eiriau ymwys.

4 Tair cainc â berthynant ar brydyddiaeth: cywyddau, ynglynion, ac odlau cerddwraidd anhawdd eu caniad a'u dychymyg.

5 Tair enaid cerdd y sydd: mesur, synwyr, a chynghanedd.

6 Tri thwyll y sydd ar gerdd: twyll gynghanedd, twyll awdl, a thwyll gymmeriad.

7 Tri bai cyfredin ar gerdd: tŵr mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawdd.

8 Tri thŵr mesur y sydd: hir, byr, a thwyll yn yr awdl.

9 Tri rhyw ddrwg ystyr y sydd: cam ddychymyg, amherthynas, ac eisieu enaid.

10 Tri cham ymadrawdd y sydd: unig a lliosog ynghyd, gwryw a banyw ynghyd, a gwydd ac absen ynghyd.

11 Tri amherthynas cerdd: moliant a gogan ynghyd, rhwy ac eisieu ynghyd, ac eisieu berv.

12 Tri rhân ymadrawdd y sydd: enw, a rhagenw, a berv.

13 Tri rhyw ymadrawdd y sydd: ymadrawdd perfaith, cyviawn, ac addurnedig.

14 Tri rhân prydyddiaeth y sydd: sillaw, gair, ac ymadrawdd.

15 Tri bai gwahanredawl y sydd ar gerdd davawd: prost ac unodl yn gyd, lleddw a thalgron yn gyd, a thrwm ac ysgavn yn gyd.

16 Tri bai gwahanredawl ereill y sydd ar englyn unawdl: carn-ymorddiwes, tin ab, a drygosodiad; sev yr achos y gelwir yn wahanredawl, neu yn wahanedig, am eu bod yn rhyw vânu yn veiau, ac mewn mânau ereill heb vod.

17 Tri pheth â berthyn ar wr wrth gerdd davawd: cerdd, a chôv, a chyvarwyddyd.

18 Tair cainc y sydd ar gerdd davawd: cywyddau, ynglynion, ac odlau.

19 Tri chov y sydd: achau, arvau, a rhandirodd.

20 Tri chyvarwyddyd y sydd: hengerdd, ystorïau, a barddoniaeth.

21 Tri pheth â berthynant ar glerwriaeth: goganu, ymbil, a gwarthruddiau.

22 Tri pheth â berthynant ar deuluwriaeth: haelion, digrivwch, ac emynhaedd, neu ervyn da yn deuluaidd.

23 Tri pheth â berthynant ar brydydd: clodvori, digrivâu, a gwrthwynebu gogan-gerdd.

24 Tri pheth a hofant gerdd: dyvnder ystyr, godidawg veddwl, ac awdurdawd y prydydd.

25 Tri pheth a anhofant gerdd: baster ystyr, sathredig ddychymyg, ac anurddas y prydydd.

26 Tri pheth â gyweiriant gerdd: addurn-gyvansoddiad ymadroddion, amlder Cymraeg, â dychymygvawr gerddwriaeth.

27 Tri pheth â urddant gerdd: deheurwydd, neu hyawdledd parabl, awdurdawd y prydydd, â chyvarwyddiaid â wyppont varnu.

28 Tri pheth a anurddant gerdd: ei datganu yn anamser heb ei govyn, ei chanu yn amherthynas i'r neb nas dylai, ac eisieu cerddwyr â wyppont varnu ar gerdd.

29 Tri pheth â amlâant awen cerdd: hengerdd, barddoniaeth, ac ystorïau.

30 Tri pheth â bylant awen: anghyvarwyddyd, angherddwriaeth, ac anghanmawl.

31 Tri pheth â lwgyr awen oll: tra meddwdawd, tra godineb, a thra ysgymyndawd.

32 Tri pheth â ddyly cerddawr eu gochel: llyna, nei ddiota, puteinio, a disio, neu dablara.

33 Tri pheth â ddyly cerddawr eu canmawl: haelder, a digrivwch, a cherddwriaeth.

34 Tri pheth a ddistrywia gerddawr: noethi, ac anghydnabod ac anghanmawl.

35 Tri pheth â vawrâant gerddawr: gwisgodd, cydnabod, a chanmawl.

36 Tri pheth ni chyingain mewn cerddawr: anwadwlwch, ysmalâwch, ac angherddwriaeth.

37 Tri gwarant cerdd: cerddwriaeth, hengerdd, a meddwl da.

38 Tri pheth y cau cerdd arnynt heb vyned yn eu herbyn: hengerdd yr hên gerddorion, dychymygvawr gywreindeb y

prydydd newydd, a chelvyddydd o gerddwr-iaeth ni aller mynel yn ei herbyn.

39 Tri pheth ni ddily cerddawr eu credu yn hawdd: gogan clêr lle pryto prydyddion, cam-ganu o bencerddi can-moledig, a pheth ni allo bod herwydd y doethion.

40 Tri pheth à ddily cerddawr eu gwneuthur: iawn ganu, iawn ddysgu, ac iawn varnu.

41 Tri pheth ni ddily cerddawr eu gwneuthur o'i vodd: cam-ddysgu, cam-varnu, a goganu yn ddiachos.

42 Tri pheth à lawenycha cerddawr: ei ganmawl, gwrandaw ei gerdd yn ganmol-edig, a rhoi rhoddion iddo.

43 Tri pheth à goddant gerddawr ac a'i tristâant: ei anmherchi, goganu ei gerdd, a'i nacâu.

44 Tri gwarthrudd cerdd: ei anghredu, ei goganu, a'i cham-varnu.

45 Tri anhebgor cerdd: eglur barabl, hyder ÷ovn, a cherddwriaeth.

46 Tri pheth à gyweiriant gerdd ac a'i teilyngant: deheurwydd parabl, cywreindeb synwyr, ac anianawl ddeall.

47 Tri pheth a anghyweiriant gerdd, neu ymadrawdd: pwl ddatgeiniad, ac anghywraint synwyr, ac anystyriol ddeall y parablwyrr.

48 Tri pheth ni ddily cerddawr eu cyvaddev: cyvrinach, cywilydd cydymaith, a chelwydd argyweddig.

49 Tri pheth ni ddily cerddawr eu celu: barn unawn ar gerdd, a gwir diwaradwydd, a chlôd dyledus.

50 Tri pheth anweddus ar gerddawr: frost, gogangerdd, a chroesanaeth.

51 Tri pheth à ganmolant gerddawr: haelder, digrivwech, a devodau da.

52 Tri pheth à waradwyddant gerddawr: cybyddiaeth, gwladdeiddrwydd, a drygdddevodau.

53 Tri pheth à ganiedir i gerddawr: clodvori pawb, barn gyviawn, a dyddanwech.

54 Tri pheth à bair caru cerddawr: cyttundeb, cynnilrwydd, a chlodvori dynion da.

55 Tri pheth à bair casâu cerddawr: anghyttundeb, anghynnilrwydd, a goganu dynion da.

56 Tri frwythlawn gerddawr: prydydd, bardd, ac ystoriawr.

57 Tri over gerddawr: clerwr, bardd y blawd, a hudol.

58 Tri pheth à wna frwythlawngerdd: dyddanu meddwl, gwellâu cōv ac athrylith, a distrywio dryg-veddyliau.

59 Tri pheth à wna over-gerdd: methu, llygru synwyr, a mwyaŷ pechod.

60 Tri sylvaen doethineb: ieuencetid i ddysgu, cōv i gadw, a synwyr i ddeall.

61 Tri chyweingorn cadwedig cerdd dawawd: calon i veddyliau, ceudawd i gadw, a thavawd i draethu.

62 Tri pheth à ddily vod ar voliant gwr: clôd, gweddi, a chynghor.

63 Tri pheth à ddily vod ar ovyngerdd: deisyv, dyvalu, a diolch.

64 Tri pheth à ddily vod ar varwnad: argyllaeth, cwynvan, a dadolwech.

65 Tri pheth à ddily vod ar ogangerdd, pei perthyn i gerddawr eu gwneuthur: edliw, divenwi, a rhegu.

66 Tri pheth à ddily vod ar rieingerdd: moliant, serchawgrwydd, a chariad.

67 Tri rhyw brivgerdd y sydd: cerdd dawawd, a cherdd dant, a cherdd vegin.

68 Tair privgerdd dawawd y sydd: prydu, datganu, a chanu gan dant.

69 Tair privgerdd prydyddiaeth y sydd: gwengerdd, rheingerdd, ac unbengerdd.

70 Tair rhân cerdd y sydd: sillav, gair, ac ymadrawdd.

71 Tair rhân sillav y sydd: llythyren, amser, ac accen.

72 Tair rhân gair y sydd: llythyren, sillav, ac amser.

73 Tair rhyw llythyren y sydd: bogail, llythyren vud, a llythyren dawdd.

74 Tri rheolaeth sillav: ei hÿd, ei phwys, a'i natur.

75 Tri pheth à berthyn ar gynghanedd groes: cydatteb, cyvnewid, a gorphwysva.

76 Tair rhân iaith y sydd: rhân veddyliedig, rhân ddywededig, a rhân ysgriv, ênedig.

77 Tair gwarant ymadrawdd y sydd: llythyr, lliaws, ac arver: ac nid gwarant camarver.

78 Tri baint y sydd i bennill o gywydd: pencerddaidd, disgyblaidd, ac iselradd, neu dincerddaidd.

Triodd ereil o gorf yr un Gramadeg.

Tri rhyw gynghanedd lysg y sydd: llusg levn, llusg o gyswllt, a llusg ddwbl gyswllt:—

1. *Levn*:—"Odid i'n gael dy haelach."

2. *O gyswllt*:—"Ni a dyn gall dan alldud."

3. *Ddwbl gyswllt*:—"Y gwr cadrvaich paladr-vriw."

Tri rhyw sain y sydd:—

1. *Sain levn*:—"Llyr i gadw gwyr gydag ev."

2. *Gadwynawg*:—"Pab Rhuvain bro Eurgain braf."

3. *O gyswllt*:—"Vy ngerdd am y ddager ddu."

Tri rhyw groes gyswllt:—

1. *Cyvan gyswllt*, val y mae:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr."
2. *Haner cyswllt*:—"Gwinllanau Fraine yn llawn frwyth."
A "Dug voliant i Gyveiliog."
3. *Dwbl gyswllt*:—"Drwy'r gweydr a'i aur goler."

Tri rhyw groes-gynghanedd y sydd:—

1. *Croes-rywiawg*:—"Cu adardy coed irdeg."
"Coed irdeg cu adardy."
2. *O gyswllt*:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr."
3. *Dysgyniedig*:—"Pwy ni'th gâr penae'th gwrol."

Tri rhyw gymmeriad llythyrênol, cynghaneddol, a synwrol:—

1. *Llythyrênol*:—
"Calon dynion dwy Wynedd,
Credo'r beirdd o'r cryd i'r bedd."
2. *Cynghaneddol*:—
"Canu bum yn Mryn Cunallt;
Cwyno'r wyv accw'n yr allt."
3. *Synwrol*:—
"Ni ddwg neb yn ddigon abl
Bleth vanaur heb lwyth venabl."

Y gynghanedd bengoll á ddeolwyd ac á gaethwyd yn y sevyddiad diweddav á vu ar gynghaneddion a mesurau, yn amser yr awdur ariandlysawg Davydd ab Edmwnd; eithr mewn paladr englyn unawdl union, ac yn y cyfle hwnw y gadawyd hi yn gymmeradwy. Gynt yr oeddidi yn arver o gynghanedd braidd gyfwrdd; a hðno á vydd pan vo un c'lo cyngban neu ddau yn nghanol braich o gerdd, a'r deupen yn colli, val hyn:—

"Y gwr hael o hil Rhodri."

A hðno hevyd á ddeolwyd yr un amser, neu cynt.

Cynghanedd groes rywiawg N goll, y cyntav á vydd val hyn:—

"Ond treulio da trwy lid oll."
"Ni thynir byth hwn i'r byd."
"Nid yw hawdd ei dihuddaw."

Rhydebyg á vydd pan vo yr orphwysva gynghaneddol ar awdl mewn accen ddisgynedig, ac yn debyg bob un i'w gilydd; o achos na bydd ond un gydsain neu ddwy yn ei diweddidiad yn ei llestair i gydodli yn gwbl, val hyn:—

"Ieuan vy nghariad ieuanc."
"LLAWER diwtnod LLAWEN."
"Rhydeg vu yr anrhydedd."

O bydd y vath beth yn yr accen dderchavedig, ni ellir dim mo'i alw yn rhydebyg: ac nid yw vai; val y canoedd Davydd ab Edmwnd i verch, herwydd ei gwallt:—

"I mae a pheth am ei phen,
Yr hâv val y Rhiw Velen."

Ymsathr odlau, á vydd pan vo yr orphwysva gynghanedd, neu rân o'r sillav hðno yn ymsathr ar awdl, val hyn:—

"Y Gwr o Gaerlleon Gawr."

Canys balch yw'r awdl, ac hi yn llygad y gerdd; ac am hyny ni oddev ddim i'w briwo:—

"Y mab rhy hydr y'mhob brwydr."

Weithiau ereill y bydd ymsathr odlau, pan sathrer dau bennill neu dri mewn cywydd wrth eu gilydd yn unawdl, val hyn:—

"Goreu gwr a deddvwr da,
Gwir ammod yw'r gwr yma;
A goreu un a gara,
A goreu dim yw gwr da."

Weithiau y cenir unawdl cyrch yn brovest cyrch, val hyn:—

"Nerth yw dy ran wrth dy rym:
Aeth yn dy rás a'th wayw'n drwm;
Aethost iawnlwyth Ystanlai,
Lle nad ai y llew na dim."

Ynglyn o'r hên ganiad ynglyn garhir, ynglyn milwr, ac ynglyn cildwrn, overvesurau ynt, ac nid ydynt yn y pedwar mesur ar ugain.

TRIODD TALIESIN.

(O Gell Gymysg O. Myvyr.)

Tri pheth á ddifeithia y byd: brenin fól heb gynghor, ynad heb gydwybod, a gwas heb ovn.

Tri pheth ni hir barâa: rhyvyg heb urddas, cadernid heb gydwybod, a hir bechawd heb ediveirwch.

Tri dŷn ni bydd gynllwyniog byth: y gwr á wreica wrth gynghor ei gnawd, y gwr á vwyta wrth gynghor ei vol, a gwr á ymladdo wrth gynghor ei wraig.

Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

Tri pheth á ddyly pawb ddiolch lle y caiai: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

Tri phecawd ni chyvaddevir: ovn ar elyn, poen serch, a drwg dyb eiddig am ei wraig.

Tri chodiad serch: anerch, cael, a chusan.

Tri ymlyniad serch: cywydd, englyn, a llatai.

Tri rhwydddeb serchog: noswaith dywell, tylwyth cysgiadur, a dôr dawedawg.

Tri awrwydddeb serchog: noswaith vèr wlawiawg, gwrach anhunawg, a chi tom llavarddrud.

Tri ymlyniad serchog: digrivwch, haelioni, a syberwyd.

Tri llavarwch serchog: havdy, côg, a llatai.

Tri avlavarwch serchog: cornant, eiddig, a chyfylog.

Tri anmhorth serchog: yspeilwynt hydrev, brawd pregethwr, a chi.

Tri dŷn sy noturiawl i dri pheth: melinydd i ladrata, brawd pregethwr i gardota, a broliwr i ddywedyd celwydd.

Tri pheth ni cheif dŷn ddigon er â gafo: iechyd, hoedl, a chyvoeth.

Tair sail doethineb: ieuencid i ddysgu, côw i gadw, a synwyr i ddeall.

Tri pheth ni ddyleir eu credu: breuddwyd gwrach, a llw gordderchwraig, a chwedl heb warant.

Tri pheth sy dda gan gybydd: twca carnavras, esgidiau uchel clytiawg, a goganu hael.

Tri pheth ni hwyrach iddeu sorâu eu perchenog â wneler yn dda am danynt: gwraig, march, a chi.

Tri pheth â geif dŷn dedwydd: cariad perfaith, bywyd heddychlawn, a llawenydd newawl.

Tri pheth â geif dŷn drwg annedwydd: tylodi, awlyddiant, a phoenau.

Tri pheth â geif dŷn gwallus: cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tri pheth â geif dŷn am godi y bore: iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth nid hawdd eu coeliaw: llw porthmon, addewid gordderchwyr, a gair heliwr am ei gi.

Tair dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeiliad trev ei dâd, a dwyn ei ddadl i ben.

Tair dedwyddgamp gwr a gwraig: bod yn llawen yn eu tŷ, bod yn dda yn eu heglwys, a bod yn ddyddiwr eu cymydogion.

Tri avraid byd: crib i wr moel, drych i wr dall, a bwedl i wr unllawiawg.

Tri pheth ni hir bery: llestr pridd i wraig veddw, llestr gwydr i veddyg from, a hoelion cocos melinydd anghywraint.

Tri pheth sy gystal â'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, pais wen rhag anwyd, a mab gwreng ar adwyr.

Tri pheth a vâg iechyd i ddŷn: digon o dân vis Mawith, digon o gysgu vis Mai, a digon o vwyd vis Gorphenav.

Tri pheth â geif dŷn cysgadur: cywilydd, aviechyd, a methiant.

Tri pheth â geif dŷn cywir: dawn, parch, a chanmawl.

Tri pheth â geif dŷn fals: drygvyd, drygair, a drygweddi.

Tri pheth a gaif dŷn goddevus, cariad, parch, a fyniant.

Tri pheth â geif dŷn trugarawg: dawn, cariad, a thrugaredd.

Tri pheth â geif dŷn o ddylyn hirddrwg:

carchar cystuddiawl, newyn penydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth â geif dŷn deddwawl: digonedd bydawl, heddwch corforawl, a llawenydd newawl.

Tri pheth â ddyly dŷn eu hystyried: o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac ovni pa le yr â.

Tri pheth ni ellir eu divlanu byth: cyvoeth Frainc, porvadir Cymru, a falsder Lloegyr.

Tri chydymaith sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a lledrad.

LLYMA ENGLYNION CAIN CYNNWYRE.

(O *Llyvyr* Joseph Iones.)

Cain cynnwyre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gynnwyv:
Gwae ni chein â vo dawn Dwyv.

Cain cynnwyre gwawl hyd vŷr,
Gnawd pwyll yn y bo myvyr:
Gwae ni chlyw air a'i cynghyr.

Cain cynnwyre gwynt am lwyn,
Gnawd cudd yn ni bo ymddwyn:
Nid glew â bair mwyav cwyn.

Cain cynnwyre gwynt am ddâr,
Gnawd diogel pysg yn nhonniar:
Nid ar dawawd llavar câr.

Cain cynnwyre tarth am vôr,
Gnawd cadarn llong wrth angor:
Namyn Duw nid oes gynghor.

Cain cynnwyre llwyd tdnau,
Hygoll dôs yn nghydverau:
Nid mawr y câr doeth chwedlau.

Cain cynnwyre amlwg baint,
Gnawd cwsg yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg nid rhyvaint.

Cain cynnwyre gwlith ar ddrain,
Gnawd cre yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg ni ryvain.

Cain cynnwyre gwlith am berth,
Gnawd anghais y cyd bei nerth:
Nid rhwydd yd na bo yn merth.

Cain cynnwyre cânwel brith,
Yd geisynt buain braenar ith:
Anfawd a gych yn mhob rhith.

Cain cynnwyre esgud mîl,
Gnawd yn mherth eaws hywil:
Gwawd ebrwydd neud obryn gîl.

Cain cynnwyre tarthawg byrn,
Esgudnaid ceirw tros ebyrn:
Gnawd aml ei amcwydd trachwyrn.

Cain cynnwyre gwynt ar led,
Gnawd diogelder yn nhrevred:
Ni ddaw mād mynych dreigled.

Cain cynnwyre pluv hyd vaes,
Nid aml i ddigared waes:
Namyn iawnder ni enwir aes.

Cain cynnwyre amlwg hoeth,
Ceisyd mab megin ys maeth:
Nid goreu golud cyvoeth.

Cain cynnwyre caled llêch,
Blaidd ar vaen ni vedr odech:
Ni aned ni wyddiad bêch.

Cain cynnwyre gwynhawg bâl,
Gnawd i euawg hîr oval:
Gwell cyviawnder neg aur mâl.

Cain cynnwyre yn ngholais,
Trengid maran yn mlaen bais:
Ni ddifyg gallt o bei cais.

Cain cynnwyre hydd yn ngwâl,
Anrheithid rhywynt annal:
Gnawd i ddiawg hîr oval.

Cain cynnwyre gwawl am lân,
Dwyn ais yn na bo gwaeddvân:
Namyn Duw nid oes wyddan.

Cain cynnwyre gwynt am gawn,
Gorhofid rhîedd rhwysg llawn:
Namyn Duw nid oes uniawn.

Cain cynnwyre lluwch ar vâ, n,
Cyrch ar uchel gan daran:
Nid mawredd sydd oreu rhan.

Cain cynnwyre pwl pill sêr,
Gorchwythid gwynt uwch aber:
Trwch â ddaw er â wneler.

Cain cynnwyre glâs addail,
Llawen aethnen o'i gwynddail:
Pob dedwydd Duw a'i arail.

Cain cynnwyre gwae berchen tâl
Yn y bo hawl ac attal:
Ys dir am y gwŷd dial.

Cain cynnwyre croch tŷn drên,
Cyrchid carw dan vrig derwen:
Edwyn anfawd ei pherchen.

Cain cynnwyre, fug yn nghawdd,
Gnawd gwrn y bo a'i amlawdd:
Chwedl â dŷv yn ei hadrawdd.

Cain cynnwyre amlwg mall,
Bid diogel dryw yn ei ball:
Ys nid goreu gwynvyd gall.

Cain cynnwyre rhancus brân,
Gnawd gwynt yn gwasgar lluwch mân:
Gwae eiddil rhag cis baran.

Cain cynnwyre llwyd ceinon,
Tawgar o'i dynder avon:
Nid mawr serch lle mawr y sôn:

Ystyfan Bardd Teilaw a'i cant.

CERDD Y BARDD GLAS O'R GADAI, O LYVYR
JOSEPH JONES O GAER DYV, A YSGRIV-
ENWYD Y'NGHYLCH Y VLWYDDYN, 1590.

DEG gormes caredvorian
A ddiväant y byd o'i vron,
Lle y bont gwae hwy 'r dynion !
Trais y cedyrn a'u hymdrin
Ar y llavurgar werin,
Gwae a'u teiml; gwae dysgethrin !
Esgeulusder esgobion
Yn ceryddu drwg ddynion,
Gwae wynt ddydd brawd ger bron Huon !

Chwant, o gribddail ac oer noeth,
Ennill döodd a chyvoeth,
Gwae wynt yn mrawd, wyr annoeth !

Anudon digywilydd
Ymhlith cenedl annedwydd,
Gwae wynt yn mrawd ger Dovydd !

Gorwagedd brwysg y'ngwisgodd,
Yn ngwrth doethion hen oesodd,
Gwae a'u nawdd rhag Nêr nevodd !

Llyvreiddra cenedl werin
Yn ovni egor y mîn,
Gwae wyntwy 'n nydd cyvrwysdrin !

Oervel ymhlith cerennydd
Yn difawd cariad gwledydd,
Gwae y rhai'n gan rhwysg tre'sydd !

Meddwdawd a phob glythineb,
Hyd nas cyll neb ei wyneb,
Gwae wynt rhag eu folineb !

Godinebau cyhoeddus,
Heb neb a'u beirn yn veius,
Gwae wynt rai annosparthus !

Trin cyvraith yn anghyviawn,
Heb ovalu am uniawn,
Gwae a'u gwnel rhag a'u cyvrddawn !

Gwae wynt wy, medd y Bardd Glâs,
A warchetwis ei addas,
Gwae a'u bont rhag anurddas !

Gwae wynt wy âl y gethern
A wladychant oer vigwern,
Gwae wynt rhag a'u cysb, ufern !

Amboed anymgoll vywyd,
Nam boed ymgydrin a gwŷd,
Ac a'm dawn Duw am gweryd.

Amboed anhylwgr vuchedd,
Yn ystyriaw vy niwedd,
Ys mau nawdd Ner tangnevedd.

Amboed hybwyll vyvyrdawd
Yn ymysgar â phechawd,
Ys Duw a'm nawdd yn nydd brawd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair a'i cant.

Yr oedd y Bardd Glâs o'r Gadair yn byw
yn anser Alfred brenin Lloegyr; ac â

aeth at y brenin hwnw yn *Vardd Teliaw*
iddo, medd Edward Davydd o Vargam.
—*Pa beth yw Bardd Teliaw?*

LLYMA ENGLYNION A VUANT RHWNG CAR-
ADAWG LLANCARVAN A GWGAN VARV-
AWG O LANDATHAN.

(*O lyfyr Ioseph Iones o Guer Dye, 1590.*)

GWGAN Varvawc, hanpyll gwell,
A'm rothwy eb ryvawr gymhell
Eiriau cynghor a'm cywell.

Ai da gan Dduw garu merch,
Ac arail amddi draserch?
Am bo'th addysg i'm annerch.

Gwgan mwyav gwybedydd
Er â welais yn ngwledydd,
Ai da cân a llawenydd?

Gwgan gwybedydd cyvrgain,
Mygr fawd myvyrdawd mirain,
Ai da canu mawl rhiain?

Gwgan gwybedydd cyfrigall,
Mycrav ys gwn ei ddeall,
Ai da gadael i anghall?

Gwgan gelvyddyd barddas,
Gwr ni rygyll ei urddas?
Ai da gogan, ai addas?

Gwgan briv âwen gytgerdd,
Ail eos barddes dól werdd,
Ai da i Ddovydd gwengerdd?

Gwgan gelvyddyd gyvlawn,
Gwr â geidw y'mhob uniawn,
Ai da dysg lle na bo dawn?

Caradawc Lllancarvan a'i cant.

ATEB GWGAN VARVAWG.

HANPYLL gwell, ti Garadawg
Awen-viniad ceirvoddawg,
Wyd gyvaill Gwgan Varvawg.

Llyma vy nghyngor iti,
Can nid teg imi dewi,
Cyt y gwyddost gwell no mi.

Duw â wnaeth merch yn nghyntav
O asswyn assen Addav,
Mal a'i carai'n anwylav.

Ac am hyn, wr cerddgyvrain,
Man y bo beirdd cyvurddain,
Bodd Duw caru gwenriain.

Duw â wnaeth cân ac awen,
Er peri nev yn llawen;
Ac am hyn da cerdd gymhen.

O adael anghall â wna
Heb addysg a'i dyspwylla,
Nid ymchwel vyth ar y da.

Duw â wnaeth dŷn o'r ddaiar,
Ac a'i pyth yn athrugar,
Ev ai mawl am hyn a'i câr.

Caradawg ymbwyll dyddan,
Gwr ni lithr yn ei amcan,
I bob drwg addas gogan.

Caradawg ymbwyll cyviawn,
Ys gyrid dyn yn mhob iawn,
Lle bytho dysg ys dir dawn.

*Gwgan Bardd Iestin a'i cant; sev
Gwgan Varvawg o Landathan.*

Y DIARHEBION CYMRAEG,

A GASGLOEDD YR HEN GYRYS O IAL, AC A ARGRAFED YMA YN OL ADYSGRIVIAD Y
PARCH. EVAN EVANS, YN 1775, O LYVYR A YSGRIVENOEDD GWILYM MAURICE
O LANSILIN, YN 1675, O GASGLIAD Y PARCH. DR. JOHN DAVIES,
O VALLWYD.

AT YR HAWDDGAR GYMRO.

DYMA i ti, y Cymro anwyl, weddillion
doethineb yr hen Gymry gynt; sev yw
DIARHEBION DY WLAD, yn gywirach, ac
yn amlach nog y printiwyd hwynt o'r blaen.

Y rhai à ddodwyd yma yn anghwaneg
sy â serenod o'u blaen, val hyn*. Ac y
mae ambell un o honynt yn o dywyll; a'r
rhaf hyny â nodir val hyn G.

Y casgyl cyntav o'r Diarhebion hyn á
elwid gynt *Madwaith Hên Gyrys o Iâl*; o
herwydd val hyn y mae wedi eu hysgrifenu
o'u blaen hwynt yn yr hen lyfrau—*Mad-*
waith Hên Gyrys o Iâl, yr hwn á elwid

Bâch Buddygre, a Gwyddvarch Gyvar-
wydd; a'r hên wyrda gynt á ddywawd y
Diarhebion hyn val y buent gadwedig gwedi
hwynt i roddi addysg i'r neb á syniai
arnynt.

Pa amser yr oedd yr *Hên Gyrys* yma
nis gwn i. Cymmer di addysg a gwybod-
aeth oddiwrth y Diarhebion hyn; ac velly
y teli di iddo ev bwyth ei lavur yn eu
casglu hwynt, ac i minnau bwyth vy llavur
yn eu taclu, ac yn eu gosod allan er dy
vwyn di—A bydd wych,

JOHN DAVIES.

DIARHEBION.

A ACHWYNO heb achos, gwneler achos iddo.
A addev rydau.
A aeth ynghyd aeth o'r byd.
A arbedoedd ei lwyn á golloedd ei vwyn.
A arbeto ei vach arbeted ei gynnogyn.
Abl i bawb a'i bodlono.
Abl i bawb a'i gweinyddo.
Abl i bawb ei gydradd.
Abl yw soeg i rôch.
Ac yna mi á ddefroais.
Achles calon cwrwv.
Achos bychan y daw blinder.
Achos heb achos o hono.
Achos i'r bysen vod ar y Barth.
Achub maes mawr á dryg-varch.
Achub yr adeg.
Achwyn rhag achwyn rhagddo.
Adail dedwydd yn ddiddos.
Advyd pob hir dristweh.
Adneu cyhyryn gan gath.
Adneu gan berchen.
A Duw yn y (o'r) blaen.
A gair Duw yn uchav.
Adwaen laeth can nis dyvnwyv.
Adwaen mâb a'i llawch.
Adwyawg cae anhwsmon.

Addas i bawb ei gydradd.
Adwyth diriad heb achos.
Addaw mab addaw vaen.
Addaw mâch ac addaw mâb.
Addaw mawr a rhodd vechan.
Addaw y môr a'r mynydd.
Addaw tég á wna ynvyd yn llawen.
Addev yw tewi.
Addved angy i hên.
Addug yr hydd i'r llyn.
Addug yr hydd i'r maes mawr.
Adduned herwr hirnôs.
A ddwg angau nid adver.
A ddwg da drwg gynghor?
A ddyvo can-car á ddyvydd can-nos.
A ddyvo i dorth ai dyhaith,
Ev á ddyvydd á wnel ei waith.
A ddygo y gôd ymborthed o honi.
A ddygo yr wy á ddwg á vo mwy.
A ddyssger i'th vâb ddywsul ev a'i gwybydd
ddywllun.
Aed lew i gynhwrv câd Duw a'i ddifer.
A êl i lys heb neges doed a'i neges ganto.
A êl i'r gware adawed ei groen gartrev.
Aelwyd a gymhell.
Aerwy cyn buwch.

A esgyno yn hwyr ebrwydd y disgyn.
 Aeth ynghyd aeth o'r byd.
 Aviach pob trwm galon.
 Avieuthus pob mammaeth.
 Avlan dwylaw diawgswrth.
 Avlan genau anudonawl.
 Avlednais pob gwyllt.
 A vo a'i vryd ar ddebed (gerdded)
 Ni wna dda cyn ei vyned.
 A vo aml ei vara,
 Tan ganu aed i laetha.
 A vo aml ei veibion,
 Bid wâg ei goluddion.
 A vo aml ei vâl rhoed yn ei uwed.
 A vo caled yn nghyngaws,
 Dadleued ar bob achaws.
 A vo dda gan Dduw ys dir.
 A vo digywilydd á vydd digolled.
 A vo diried ar vôr diried vydd ar dir.
 A vo goreu i ryvel goreu i heddwch.
 A vo hên arched weddi.
 A vo hyborth hywir vydd.
 A vo marw ni ymogelir.
 A vo marw er ei vygwith a'i vaw y cym-
 muner.
 A vo nesav i'r eglwys
 Vydd pellav oddiwrth baradwys.
 A vo pen bid pont.
 A vo trechav treisied,
 A vo gwanav gweiddied.
 Avrad yw gwrthod.
 Avrad pob avraid.
 Avrwydd pob dyrys.
 A vu ben cwd aeth yn din cwd.
 A vu ddyn aeth yn adyn.
 A vyno barch bid gadarn.
 A vyno glôd bid varw.
 A vyno Duw dervid.
 A vyno ddrwg i'w gymydog iddo ei hun y
 daw.
 A vyno gymhell bid glâv.
 A vyno iechyd bid lawen.
 A fôl nid doeth ymryson.
 A gavas y carn á gavas y llavn.
 A gavo ddyrnod y bore hyd ucher ydd âa
 ag ev.
 A gair Duw yn uchav.
 A Duw o'r blaen.
 A garo ei vam cared ei elltrewyn.
 A garo ei gilydd nid adnebydd ei gabl.
 A garo ei gilydd nis dirmyg.
 A garo yr iau, cared ei waryau.
 A garo ei gwr, cared ei chwegr.
 A gasgler ar varch Malen tan ei dôr ydd
 âa.
 A gatwer á geir wrth raid.
 A grawn cybydd á ys glwth.
 A grëa y vrân vawr á grëa y vrân vechan.
 A gwyn cwyn bychan,

Cwyn mawr á ddarogan.
 A gwyn rwy ni rygwynvan.
 A gyvodes á golles ei le.
 A gymmero ddysg cadwed.
 Alwysen tam o garw.
 A'i wregys ar dro.
 A lygrwys Duw á lygrwys dyn.
 Allan o olwg allan o veddwl.
 Allwedd calon cwrwv da.
 Amaerwy adnabod amynedd.
 Amaerwy direidi drwg anian.
 Amcan cyn gwneuthur.
 Amcan á vydd gan bawb.
 A'm caro i cared vy nghi.
 Amgeledd y ci am y cwd halen.
 Am gwymp hên y chwardd ieuanc.
 Am gwymp hên y chwardd gwên gwas.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 Aml tro ar veddwl serchog.
 Amlav cwrwv tra hitler.
 Amlav y mêl tra hitler.
 Aml bai lle ni charer.
 Amlwg cas a chariad.
 Amlwg gwaed ar ben crâch.
 Amlwg gwaed ar varch gwelw.
 Ammau pob anwybod.
 Ammheuthun pob dieithrwyd.
 Ammod á dyr ddeddv.
 Amser i vwyd amser i olochwyl.
 Amser sydd i bob peth.
 Anavus pob drygvoesawg.
 Anav yn ngiau angau yn ngwythi.
 Aneglur genad yw ceudawd.
 Anfawd i'r dyn a'm twylloedd ddwywaith.
 Anfawd i minnau o'm twylla y drydedd
 waith.
 Aneirian pob diriad.
 Anmharawd pob anallu.
 Anmraint pob tôr devod.
 Angau angen dyhewyn dir.
 Angau á ddyvrys.
 Angau garw drud a'i heirch.
 Angel pen fordd a diawl pen tân.
 Angen á bair i hên wrâch duthio.
 Angen á bryn ac á wrth.
 Angen á dyr ddeddv.
 Angen á ddysg hên i redeg.
 Anghall mall dall á dwyllir.
 Anghariadus pob diriad.
 Anghenawg pob tylawd.
 Anghwbl pob eisiau.
 Anghymmen pob fôl.
 Anghynhes pob oer.
 Anghwanecid mevl mawrair.
 Anghyvarwydd á dyr ei dân yn cachu.
 Anhael pob cybydd.
 Anhapus pob trwch.
 Anhawdd i weniaith
 Dwyllaw ond unwaith.

Anhawdd chwythu tân â blawd yn ngenau.
Anhawdd gwreica a fynu yn yr un
vlywyddyn.

Anhawdd rhedeg oni ellir cerdded.

Anhyderus pob ovnawg.

Anhydyn pob avrywiawg.

A noddo Duw rhynoddir.

Annoeth llithrig ei davawd.

Annog gi ac na ddos gantho.

Annos ei i gell agored

Anrhaith gyvludwydd (gyvludd vydd)

Taiawg yn nhy ei gilydd.

Anwadal barn pob ehud.

Anwar vu (vu i) Velyn ei vaint.

Anwydawg chwannawg i dân.

Anwyl gan bawb â gân.

A oddevo á orvydd.

A oddev rydau.

A ogano á ogenir.

Arav dân á wna vrâg melyn.

Araith doeth a drud ni ddygymmydd.

A rano i liaws rhâned yn hynaws.

Arbed geisiaw ac arbed gael.

Arbed law ac arbed droed.

Ar bob da Duw sydd athraw.

Ardd cyd byth, ardd cyn ni bych.

Ar ddiwedd y mae barnu.

Arv á geidw leddwch.

Arver á wna meistri.

Arvawg á gafo rybudd.

Arv doeth yw pwyll.

Arglwydd á gymbell.

Arglwydd biau á wrthoter.

Arglwydd gwan gwae ei was.

Arglwydd pawb ar ei eiddo.

Ar' gwellaiv y llas y weirglawdd.

Ar hindda mae gweithio

Rhag newyn pan ddolo.

Ar hindda y mae cynuta,

Rhag anwyd y gaua,

Arian á bryn ac á werth.

Ar ni allo trais twylled.

Ar ni ochelo y mwg ni ochel ei ddrwg.

Ar nid yw pwyll pyd yw.

Ar ni oddevo gwas bid was iddo ei hun.

Ar ni phortho ei gath porthed ei lygod.

Ar ni roddo á garo ni cheif á ddamuno.

Ar ni wano yn ddraen ni wan yn gipyll.

Aroyn drwg rugel.

Ar ol gwlaw tês a ddaw.

Ar ol cymmylau

Yr ar' wybren yn olau.

Arwaesav á ddifydd ddifaith.

Arwaesav ar leidyrr ei ddal. (vynag)

Arwydd drwg mwg yn nifaith.

Arwydd nad cig bwch.

Aseth ni phlyco nid da.

Asglodyn gwern yn mhen cath.

Asgre lân diogel ei pherchen.

Asgwrn yr hên yn yr angen.

Astrus pob anav.

Atvai gell i gi mynych ydd áa iddi.

Atgas direid-ddyn.

Atteb arnav gan ddysgedig.

Athraw pawb yn ei dy.

Athrodwaith o genvigen.

Aur gan bawb á chwennych.

A wahanoedd cnawd gwahanoedd ddolur.

Awchus arv á eillio.

Awdur cerdd a'i gwnel.

Awgrym pawb nis gwybydd.

A wnel drwg aröed y llall.

A wnel drwg ymogeled.

A wnel dyn Duw a'i barn.

A wnel Duw nid áa yn adwaith.

A wneler yn rhin nant

Ev a'i gwybydd cant.

A wnel mäd mäd á ddyly.

A wnel mawr-ddrwg á rydd mawr llw.

A wnel dwyll ev á dwyllir.

Awr ddrwg cafaeliad falswr.

A wreiddio mewn drygioni,

Anhawdd vydd ei gynghori.

Awydd á dyr ei wddyv.

A yvo lawer bid veddw.

A ymgwyweirioedd á gychwynoedd.

A yso dam y mäs ysed ei vevyl gantho.

Bai ar wrach dðri ei chlun.

Bai ar varch dðri ei droed.

Balchder heb droed.

Balchder a'i gydymraith

A gavas gwyp ar unwaith.

Balchder o bell.

Bara ac ymenyn yw un tamaid.

Barv nid ardd ni chwadd ei chlas.

Bäs pan wahëner hyny.

Basav dwvr yn yd levair.

Bawddyn wrth ei grybwyll.

Be á bawd y gweuid gwë.

Be casai bawb á vynai,

Ni byddai hiraethawg neb rhai.

Bellach, bellach, val chwedl y barcud.

Pendith i'r hwch biau y bloneg.

Berwid calon llew (glew, lew).

Bid anian dedwydd.

Bid anniwair diveriawg (deueiriawg).

Bid anwadal ehud.

Bid aha byddar.

Bid ddrwg gwraig o vynych warth.

Bid ddiriad ddryganianus.

Bid ehud drud er chwerthin.

Bid evain alltud.

Bid gwrndaw glau wrth awr.

Bid gyva ran rybuchir.

Bid hyvagl gwyar ar on.

Bid lās lluarth.

Bid lawen iach.

Bid lawen meddw.
 Bid lŷn dy baderau,
 Bid rydlyd dy arvau.
 Bid nych cwŷn clâv.
 Bid reiniad yn nghyvarch.
 Bid reniad yn nghyvarth.
 Bid trist pob galarus.
 Bid wagelawg lleidr.
 Bid wâr antur glew wrth awr.
 Bid wastad gwraig o'i mynych warth.
 Bid wraig ddrwg o'i mynych warth.
 Bid wyw gwr heb vagwriaeth.
 Bid wyw (vyw) march â gnith wellt mai.
 Blaengar ymadrawdd pob fôl.
 Blawd yn y gist.
 Blingaw y gâth hyd ei llosgwrn.
 Blodau cyn mai, mal pei (gorau) na bai.
 Blys pob peth vydd ar wan.
 Bo amlav y bleiddiaid,
 Gwaethav vydd i'r deवाद.
 Bob eilwers y rhêd y cwn.
 Bod yn glâv a marw eisys.
 Bo hynav y dyn gwaethav vydd ei bwyll.
 Bo hynav vo y rhyg tebyceav vydd i'w dâd.
 Boloch ovnawg vydd daw.
 Boloch vydd daw.
 Bonedd â dwys, dillad â gynnwys.
 Bore brwynawg bradawg ieir.
 Bore coch a mawredd gwraig.
 Bore i bawb pan goto.
 Bo tynav y llinyn cyntav y tyr.
 Braith ei gôd â gynnnull.
 Brawd i vud pob anghyviaith.
 Brawd i sevyll ar adwy.
 Brawd yw celwyddawg i leidr.
 Brawd yw cymwynas i ddiereidi.
 Brawd yw mygu i dagu.
 Brenin vydd unllgygeidiawg yn mys g y deilliad.
 Brenin y bwyd yw y bara.
 Breuddwyd gwrâch wrth ei hewyllys.
 Brodyr pob cerddorion.
 Buan barn pob ehud.
 Buan y saetha ynvyd ei vollt.
 Budd cyn tymp.
 Bu mor edivar ganddo a'r gwr â laddoedd ei vilgi.
 Bu well i'r gwr â grwydrws nog â vu varw rhag newyn.
 Bwrw a'th unllaw, cais a'th ddwyllaw.
 Bwrw câth (caeth) i gythraul.
 Bwrw ceir dros gyfion.
 Bwrw dwyvyr am ben gwr marw.
 Bwrw gwyddiv ar ol yr hwyaid.
 Bwrw heli yn y môr.
 Bwrw nôs dros benben.
 Bwystlawn genau callawr.
 Bwyta y mêl o'r cwch.

Bwyta divyn val y rhuddo. *Sevarlechynpobi.*
 Bychan vydd mam y cynvyl.
 Bychodedd minialed.
 Bydd vyw march a'th vi wellt mai.
 Byddar â geif gyfelyb.
 Byr ddryganian â wna hir oval.
 Byr veddwl â wna hir oval.
 Byr-ddydd ni ddervydd cyngor.
 Byrhoedlawg digasawg saint.
 Byw ar gara y mae Dyddgu.

Cadarnach yw yr edau yn gvvrodedd nog yn ungorn.
 Cadw dy lin ev-âa yn eurllin.
 Cadw dy wlân ev âa yn eurwlân.
 Cawas dda ni chavas ddrwg.
 Cafad malu cafad ei werth.
 Cais varchawg da dan droed ei varch.
 Cais yn y rawlwg.
 Caledach glew no maen.
 Calon ni gynnnydd cysgid.
 Calon y Sais (estron) wrth Gymro.
 Cân grwth na chân.
 Can ddiened ag ysu o'r llygod y cwllytr.
 Can ebrwydded yn y varchnad
 Croen yr oen â chroen y ddavad.
 Can boethed a'r tân.
 Can veddwed a'r dwsel.
 Can velysed a'r mêl.
 Can gynted a'r gwynt.
 Can iached a'r brithyll.
 Can iached a'r glain.
 Can loywed a'r dwvyr.
 Can oered a'r iâ.
 Can wyned a'r eira.
 Can wired a'r evengyl.
 Can rewydd ni bydd pell rîn.
 Càn-car sydd i ddyn a chan-esgar.
 Can ehud ni ddaw'r pa faig.
 Canymdaith ei ei losgwrn.
 Càn mil gwraig.
 Canmoled pawb y rhyd mal y cafo.
 Cant mwyn mab yn y tŷ.
 Càn pen càn synwyr.
 Canu heb gywydd.
 Càn wst gan henaint.
 Cared chwaer ddiriad.
 Câr cywir yn yr ing y gwelir.
 Carth gwaclawd y bellen.
 Câr y wraig aed i'r gell,
 Câr y gwr aed ymhell.
 Cās dyn yma cās Duw vry.
 Cās vydd â oreilitio.
 Cās vydd y neb â geisio.
 Cās myharen mwyrer.
 Cās gwirionedd lle ni charer.
 Caseg glôf clôf ei hebawl.
 Castell pawb ei dŷ.
 Cau y drws wedi myned y devaid allan.

Cau tîn wedi bramu.
 Ceinmygyr pob newydd.
 Ceisied asgre ei vam â gollo.
 Ceisied pawb ddwyvyr i'w long.
 Ceisiaw diriad yn ei dyddyn.
 Ceisiaw bod yn Lleucu cyn bod yn Vabli.
 Ceisiaw ei vam yn y vorwyn ieuane.
 Celvydd celed ei arvaeth.
 Cell arglwydd y weilgi.
 Cell havodwr ei vuarth.
 Ceneu milgi a morwyn ni cheif eu mwyn
 a'u maco.
 Ceneu yn ei wâl a gâst lem.
 Cenvigen â ladd ei pherchen.
 Cenvigen wrth well.
 Cenmyl gwraig mawrdda.
 Cènad vud drud a'i cretwy.
 Cènad hwyr drwg ei neges.
 Cerddwys â rwynwys.
 Cerid chwair ddiriad can ni charer.
 Ceugant yw angau.
 Ci chwynnawg halawg ei bais.
 Ci â helio bob llwdyn ni bydd da ar yr un.
 Clwm anghenawg ar y geiniawg.
 Clwm gwrâch ar ei dimai.
 Clwm eiddil moch ellwng.
 Clywir corn can ni weler.
 Clywitor corn can ni weler.
 Cnu y ddavad varw.
 Coel cân-hadain.
 Coel gwrâch o'i heistedd.
 Coeliaw llai clust no golwg.
 Coes yn lle morddwyd.
 Côv â lithra, llythyr â geidw.
 Côv gan bawb â gâr.
 Côv pob diwedday.
 Covyl gwâs diawg.
 Cofa dy dîn pan entrewych.
 Cogor iâr yn ydian.
 Coll, medd y vrân pan gafo ddigon.
 Colled â hofed.
 Colles dy lad cystal i'r vuwch.
 Colles ei glydwr â gyrchoedd ty i adwr.
 Côsp ar ben iâr.
 Cospî yr arth yn ngwydd y llew.
 Côs dîn taiawg ev a gâch yn dy ddwrn.
 Crâf ei, caledach asgwrn.
 Crâf vydd llygad y gwestwr.
 Crafach no'r evail.
 Crechwen yn ngenau ynvyd.
 Crevydd iâr wrth ei gylvin.
 Croesaw dwvyr i long.
 Cryd ar hên angeu ys dir.
 Crynu val y vorwialen.
 Crywyn cyn môch, môch â ddamwain.
 Cuall cleddyv byr o wain.
 Cu annair wedi praidd (buwch).
 Cwypump ar galedlawr.
 Cwypump y gwr yn y rhych.

Cwyn bychod ceiliawg yn aerwy.
 Cyd boed da nid gwîr dda:
 Cyd boed da nid Mordav.
 Cyd boed doeth diriad ys drud.
 Cyd boed hir hav-ddydd dybydd ucher.
 Cyd celer naw-nos, ni chelir naw-mis.
 Cydwyta â mab arglwydd, ac na chyd-
 chwara.
 Cyd gwichio y ven hi â ddwg ei llwyth.
 Cydles i bawb galw yr ychain.
 Cyd yso gîg march, bid ar gîg ebawl.
 Cyva ran rhybuchir.
 Cyvaill blaidd bugel diawg.
 Cyvareddion gwrâch waethwaeth.
 Cyvarwydd dwvyr yn ei ddyvrlle:
 Cyvarwydd llaw lle y doto.
 Cyvled mantell ar ei gwrthwyneb ag ar ei
 gwyneb.
 Cyvled mantell, mewn celli,
 Gwrthwyneb a'i hwyneb hi;
 Ac nid cyvled gweled gwîr
 Ar ei wyneb ar anwir.

Ior Vynghwyd.

Cyvnewid â hael,
 Cyvoed vydd da â dedwydd.
 Cyvoethawg i werthu, tylawd i brynu.
 Cyvrin pen â chalon.
 Cyfes pob rhwydd.
 Cymmwythach corach a simach.
 Cymmwedd Corach a Sinach.
 Cymmyrid haiarn hoedyl dyn.
 Cynddrwg a'r Vad Velen.
 Cynghusedd wedi brawd.
 Cynghor hên nith attwg (addwg).
 Cynghor iâch i glâv.
 Cynghori'm gwâs yn hên.
 Cynghori diriad nid hawdd.
 Cynghor y gobenydd.
 Cynnadyl taiawg yn ei dî.
 Cynnelw cinyn gan gadechyn.
 Cynt y llysg yr odyd no'r ysgubawr.
 Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.
 Cyrch cabrytai.
 Cyrched vryn â ddysgwylio.
 Cyrch ei ar y vreuan.
 Cysgu val y pathew.
 Cyssul hên nith addwg.
 Cystal ar draed â marchogaeth fôn.
 Cystal Hywel â Hwlyn.
 Cystal modvedd o léd â modvedd o hîd.
 Cystal y march a'i advarchwerth.
 Cywala gwedd gwraig unben.
 Cywrys am vwyd, carant am ovid.
 Chwannawg annoeth i ymliw.
 Chwannawg trwch i dîn.
 Chwannawg mab i hynt,
 Chwannawg adrev â vo cynt.
 Chwara ac na rriw, cellwair ac na chywil
 yddia.

Chware broch yn nghôd.
Chware hên gi a chenau.
Chware hwch a pharchell.
Chwareid mab noeth, ni chwery mab new-
ynawg.

Chwareus yn awr, nid chwareus yn
mlwyddyn.

Chwarddiad dwyvr dan iâ.
Chwedlau y gwreigedd yn y velin.
Chwevrawr chwyth neidyr o'i (i'w) nyth.
Chwêg medd, chwerw pan daler.
Hoyw vydd gwîn gloyw gan glêr,
Chwerw, poen dielw, pan daler.

D. ab Gwilym.

Chwegach bwyd cybydd (cilydd).
Chwerddid bryd wrth â garer.
Chwerthin â wna ynvyd yn boddi.

*Moody madness, laughing wild,
Amid severest woe.—GRAY.*

Chweirys, gnawd o anianawd (anynewd).
Chwil gan nôs.

Da angau ar eidiawg (eiddiawg).
Da daint rhag tavawd.
Da daint rhag tavawd, daw dydd,
Yn nghilvach savn anghelvydd.

Iolo Goch.

Dadlau gwedi barn.
Dadlau mawr mynych ac engi ar lygoden.
Da gwaith Duw roi cynn byrion i'r vuwch
à hwylio.

Da gweddai y bêr i'r golwyth.
Da gwr val pawb.
Da hil ceirch gan ddrwg gynnogyn.
Daint y ci wrth yr hwch.
Dala dy dŷ am y vo,
A diovryd à atvo.

Dala llyswen erbyn ei llyw.
Dall vyddar pob trwch.
Dall pob anghyvarwydd.
Dall yn barnu ar liwiau.
Da mab y gôv.
Damwain pob hely.
Dangos llwyr i gyvarwyre.
Dangos diriaid i gwn.
Dangos dy vys i valawg yntau ai heirch
yn llwyr.

Dangos llwybr i gyvarwydd.
Dangos nêv i bechadur.
Dangos y llo ac na ddangos y llaeth.
Dau bryd newynawg â wna y trydydd yn
lwth.

Dau waith â vydd gan gywraint.
Dawn y dydd ydyw y borau.
Da y cynnydda meddwl gwr da.
Da y gwelsoch gwell y dêl.
Da yw à saiv ac ni waner.
Da yw côv mab.
Da yw Duw, a hîr yw byth.

Da yw y maen gyda'r evengyl.
Da yw y sant y creter iddo.
Dechreu blaen carai o voly.
Dedwydd â gâr dadolwch.
Dedwydd â geif ddraen yn ei uwd.
Dedwydd i'r ai gwyl ai câr.
Dedwydd Dovydd ai rhydd rád.
Devnyddvawr pob anghywraint.
Dellis da yn yd vu.
Delor a ddwg drwg i'w nyth.
Deuid (devod) y ci wrth yr hwch.
Deuparth clôd yn mhenglog.
Deuparth fordd ei gwybod.
Deuparth fydd y'ngâlôn.
Departh gwaith ei ddechreu.
Deuparth parch yw arver.
Deuparth pryd ymdrwsio.
Deuparth bonedd yw dysg.
Deuparth dysg yw hyder.
Deuparth taith ymbarotoi.
Deuparth trev eu harverau.
Deuparth cerdd ei gwrandaew.
Deuparth rhôdd yw ewyllys.
Deuwch brydnawn.
Dewin pob eiddig.
Dewin pob diawg.
Dewis ai yr iau ai y vwyall.
Dewis o'r ddwy vach ddu hwch.
Dewis pawb o'i giniaw.
Diane ar Glwyd a boddi ar Gonwy.
Diau gynnadl taiawg o'i dŷ.
Dibech vywyd gwyn ei vyd.
Diddrwg didda megys hengi.
Diengid gwan, erlid rhygadarn.
Difaith llyfant dan iâ.
Diferwy Duw ddiawg.
Dig pawb rhag ai câr.
Digawn Crist trist yn llawen.
Digawn da diwyd gënad.
Digon Duw da i unig.
Digon o grwth a thelyn.
Digawn yw chwareu rhynawd.
Digon yw digon o vél.
Digriv gan bob aderyn ei lais.
Digu pawb o anadyl y pibydd.
Dihuniad à brydero.
Dillad à gynnwys.
Dillyn ieuanc carpiawg hên.
Dillyn yn llaw henvab.
Dinas a ddifydd ddifaith.
Dir yw gadael peth o'r dwyvr heibio.
Diriaid a gabl ei orau.
Diriaid a geif ddraen yn ei uwd.
Diriaid a glud i ddedwydd
Ac o vôr ac o vynydd.
Diriaid ni vyn wrandaew.
Diriaid ni hawddvaidd heddwch.
Dirmygir ni welir.
Dirwest odyn.

Dirwest a chred a gweddi
 A orvydd bob caledi.
 Disymmwth vydd dryglaw i anmhwyl.
 Diwedd hên cadw deवाद.
 Diwyl yw angau,
 Diwylach à edau.
 Diwytaf i Vleiddan ei gènad ei hunan.
 Dyled ar bawb ei addaw.
 Dod dy law ar dy gâlôn.
 Dod venthyg i noeth
 Nis cei dranoeth.
 Doeth â dwyllir deirgwaith;
 Ni thwyllir drud ond unwaith.
 Doeth pawb tra tawo.
 Dogyn sydd ar bob peth.
 Dolurus câlôn dolurwawr
 Drud à dal dau cyvled.
 Drud à dŷb wrth ei vam.
 Drud i ddal, doeth i estwng.
 Drud ganu deulw.
 Drwg à drevn wrth ei drwyddedawg.
 Drwg o lŷs ni ater gwâd.
 Drwg pawb o'i wybod.
 Drwg pawl ni savo vlwyddyn.
 Drwg pechod o'i hîr erlid.
 Drwg wrth dranoeth.
 Drwg un drwg arall.
 Drug y ceidw diawl ei wâs.
 Drwg yw y deg ewin.
 Drwg yw y drwg, a gwaeth yw y gwaethaf.
 Drwg yw y fordd ni cherdder ond unwaith.
 Drwg yw y drygwas, a gwaeth yw bod
 hebddo.
 Drwg yw peth ni thâl ei ovyn.
 Drwg y swydd nis tâl ei gwasanaethu.
 Drych i bawb ei gymydawg.
 Drygwaith dwywaith y gwneir.
 Drythyll pob digraid (diriaid).
 Drythyll maen yn llaw esgud.
 Drythyllwg drwg ei ddichwain.
 Duw â vedd, dyn à levair.
 Duw a ranoedd, nêv a gavoedd.
 Duw a ran yr anwyd val y rhan y dillad.
 Duw biau gwnenthur.
 Duw cadarn à varn bob iawn.
 Dwrdd gan deulu.
 Dybydd hinon gwedi gwlaw.
 Dwyn oddiar draed y saint.
 Dwyn y carth o'r pared.
 Dybydd rew i lyfant.
 Dycer ni weler ei ran.
 Dycid anmhwyl ei ran.
 Dycid chwant dros beiriant.
 Dycid Duw dafar o law.
 Dychyverydd trwch â thrîn.
 Dyddaw drwg, hanbyddir gwell.
 Dyval à dyr y gareg.
 Dyvydd dihirwaith aros.
 Dihirwaith aros.

Dygas gwaith erlyn.
 Dygyn yw addaw à garawr.
 Dygymmyrid haiarn hoedyl dyn.
 Dygystudd deurudd dagrau.
 Dyly mâch ni ddylly ddim.
 Dylyn hael onid êl yn gi.
 Dylluan yn llaw henvab.
 Dyrnod gwâs hir yw ei gâs.
 Dyro lyn i ddoeth ev a vydd ddoethach.
 Dyrys wys y garthen.
 Dysg ddedwydd â gair; dysg ddiriaid â
 gwiall.
 Dysg gan ynvyd ymogelyd,
 A chan y doeth dysg wneuthyd.
 Dysgu grâdd i henvarch.
 Dywed llavar ni wypo.
 Dywal dir vydd ei laith.
 Dyweddi o wnc, galanas o bell.

Ebawl yr ebawl i Dduw.
 Ebrill garw parchell marw.
 Echwyn yw nag.
 Edivar cybydd am draul.
 Edwyn pawb adain.
 Edrych dannedd march rhodd.
 Eddewid gwreigedd daueiriawg.
 Eddewid gwraig odid yw.
 Eddewid nis gwneler nid yw.
 Eddyw (ethyw) corn heb ysgyvarn.
 Edwyn hengath levrith.
 Ev a aeth ar gyrn a phibau.
 Ev a baroedd ei ran yn egin.
 Ev a ddaw hâv i gi.
 Ev a vydd am y maidd, ac ni bu am y
 caws.
 Ev a geif dyn ddysg o'i vebyd hyd ei
 henaint.
 Ev a gair cynghor gan ynvyd.
 Ev a gair gwall ar y callav.
 Ev a gws galarus,
 Ac ni chwsg govalus.
 Ev a wyr dyn pen êl,
 Ac ni wyr pan ddêl.
 Ev a wyr y gâth pa varv a lŷv.
 E vu ddewr ond ve ddarvu.
 Ev y molir pawb wrth ei waith.
 E vynai y gâth a'r ddwy gynfon.
 E vynai y gynai bysgod, ond ni vynai
 wlychu ei thraed.
 Egor dy gwd pan gaech barchell.
 Ehang yw y byd i bawb.
 Ehegyr vydd dryglaw i anmhwyl.
 Eidduned herwr hirmos.
 Eilvam modryb dda.
 Eiriach law, nag eiriach droed.
 Eiriawl ni garawr ni gyngain.
 Eithyr gallu nid oes dim.
 E las a gavas rybudd, ac ni las a'i cym-
 myrth.

Elid bryd yn ol breuddwyd.
 Elid ei i gell agored.
 Elid gwraig yn ol ei henllib.
 Elid llaw gan droed.
 Elid rhyw ar barth pa yw.
 Elid un i gant; elid cant i un.
 Elid ysgubor gan ddrygdorth.
 Elid y wrâch i'r vreuan
 Er ei genau ei hunan.
 Elusen tam o garw.
 Enw heb senw.
 Enwawg meichiad o'i vôch.
 Enwir divenwir ei blant.
 Erchi i ynvyd redeg.
 Ergryn llwyr lliaws addoed.
 Ergyd ar gâis
 Ergyd yn llwyn cyssul heb erchi.
 Er heddwch nac er rhyvel
 Gwenynen varw ni chasgla vél.
 Esgud drygvab yn nhŷ arall.
 Esmwyth gwaith yw gwranda.
 Esmwyth gwaith yw methu.
 Esmwythdra o'i ddilyn â ddianc; o'i ochel
 a ddaw attad.
 Ewyllys y gwyngam am ei lawdyr.
 Ewyn dwr eddewid gwâs.
 Fawd pawb yn ei dal.
 Flwring i dlawd ei geinog.
 Fol pob tylawd.
 Fordd bell i wr o Benllyn.
 Fordd Llan Vaglan yr eir i'r nev.
 Fordd Llan Vechan ydd ai y wenynen yn
 ei phreseb.
 Fo rhac drycdir, ac na fo rhag drwg
 arglwydd.

Gadu gwraig un revyl a'i chymmeryd â
 dwy.
 Gadu y nos waethav yn olav.
 Gair dannod yw am un â vethoedd.
 Gair drwg anianol
 A lysg drwg yn ei ol.
 Gair gwraig val gwynt yn vaweidiau.
 Gair gwraig gwneler.
 Gair gwraig val gwynt yn cychwyn.
 Gair gwraig val gwynt yn ngwden.
 Gair gwr o gastell.
 Gair gwr yn gwreica.
 Galanas o bell, dyweddi o agos.
 Gedweh le i'm modryb i neidiaw.
 Gelyn gan gerlyn ei gar.
 Gelyn i ddyn ei ddynion (ddamwain)
 Gollwng drygwr i ysgubor gwrda.
 Genau mwyalch ag arch blaidd.
 Gënid rhybyched rhwng llaw a llawes.
 Gënid i'm wfs yn uhy Duw.
 Geuawg ni gafo gopinod.
 Glân y gwyl yr avyr ei myn,

Bid ev ddu, bid ev wyn.
 Glew a vydd llew hyd yn llwyd.
 Gnawd adnen yn llan.
 Gnawd aelwyd difydd yn ddaifath.
 Gnawd avlwydd gan ddiriaid.
 Gnawd à vo dogyn diovryd.
 Gnawd am annereh un arall.
 Gnawd am air serth un arall.
 Gnawd anav ar ddiriaid.
 Gnawd ar eiddil ovalon.
 Gnawd a'i tyr gan orchmyn.
 Gnawd bod anav ar annoeth.
 Gnawd brônrain balch.
 Gnawd buan o vain.
 Gnawd buan o vras.
 Gnawd gorfawg o vain.
 Gnawd cyssul dedwydd yn ddoeth.
 Gnawd dial anghwbl gan anghelvydd.
 Gnawd divrawd ar blant enwir.
 Gnawd digarad yn llys.
 Gnawd dyn atgas heb olud.
 Gnawd eddewid gwraig gwaith ryphall.
 Gnawd fo ar fraeth.
 Gnawd gan rewydd rychwerthin.
 Gnawd gorphwysva lle bo croes.
 Gnawd gwarth o vynyth gswyn.
 Gnawd gwedi llyn liedvrydedd.
 Gnawd gwin yn llaw gwledig.
 Gnawd i veddw addev ei veddwl.
 Gnawd i wraig dda vod yn arav yn ei
 chell a'i chlôd yn mhell.
 Gnawd lledrad yn ddiymgel.
 Gnawd dwyr lle bo brwyn.
 Gnawd llwyr dal llwyr dwng.
 Gnawd mab tâer yn vilain.
 Gnawd mân ar rân cyniviad.
 Gnawd merydd yn mro.
 Gnawd mynych awn i vechdaith.
 Gnawd o ben drythyll draha.
 Gnawd o egin meithrin das.
 Gnawd osb er nas gwahodder.
 Gnawd pob dedwydd yn niddos.
 Gnawd rhiau eu rhadau yn wasgarawg.
 Gnawd rhygas gwedi rhyserch.
 Gnawd seithug ar lwyr.
 Gnawd serchawg ymlyniad.
 Gnawd syn syml anghyviaith.
 Gnawd tawel yn delaid.
 Gnawd uch pen dedwydd diddos.
 Gnawd gwedi rhedeg attregweh.
 Gnawd gwedi traha tramgwydd.
 Gnawd gwedi traha tranc hir.
 Gnawd gwedi traha attregweh.
 Gnawd y ceir colled o vraw.
 Gnawd yn ol dryc-hin hindda.
 Gnawd y bo cydwyr y bydd cyrch.
 Gnawd y bo dwrvyr y bydd brwyn.
 Gnawd yw dyanc glew o ing.
 Gnotav cyrch gan vore.

Gnotav cwymp o'r uchelder.
 Gochel davaru ac na ochel ildio.
 Godroid buwch o'i phen.
 Goval dyn Duw a'i gweryd.
 Govyn i man a wyv vi leidyf.
 Goganu y bwyd a'i vwyf.
 Gogyveirch pawb ar ni wyped.
 Goleu vreuddwyd a welir liw dydd.
 Golwg Duw ar adyn.
 Golwg dyn ar a'i dyhudd.
 Golwg pawb ar a'i caro.
 Golwg serchawg syberw vydd.
 Golwg yn yd gwyl yd gâr.
 Golwg y perchen yw cynnydd y da.
 Gorddiweddidd hwyr vuan.
 Gorau anghenogiaid geivyr.
 Gorau barn cyviaunder.
 Gorau canwri cedwid.
 Gorau canwyll pwyll i ddyn.
 Gorau cardawd rhoi lletty.
 Gorau clof clof aradyr.
 Gorau cydymaith ceiniog.
 Gorau cyfnewid cyfnewid o dir.
 Gorau cyvraith ammod.
 Gorau ammod cyviaunder.
 Gorau cynghawg gwâs diawg.
 Gorau cynghor a gadwyd.
 Gorau cynneddvau cadw moes.
 Gorau devawd daioni.
 Gorau ediveirwch ediveirwch gwerthu.
 Gorau enw mi biau.
 Gorau gan vy mam ei lladd.
 Gorau gwaith diwrnod dal dyn wrth ved-
 ydd.
 Gorau gwaith undyn gwarchadw y ty.
 Gorau gwrthwyneb gwrthwyneb cwys.
 Gorau hael hael ofeir.ad.
 Gorau haelioni rhoddi cardawd.
 Gorau i bawb ei ddigon.
 Gorau i bawb mi biau.
 Gorau llaeth llewrith.
 Gorau llwyddant gwenyn.
 Gorau llyn gwin.
 Gorau meddyg meddyg enaid.
 Gorau meistyr a vu wâs.
 Gorau newyn un arian.
 Gorau neges myned a chroes.
 Gorau o'r brethyn y cochav.
 Gorau o'r ceirch y breisgav.
 Gorad o'r cwn y cyntav.
 Gorau o'r gwenith y moelav.
 Goren o'r gwyr y doethav.
 Gorau o'r gwreigedd y ddisymlav.
 Gorau o'r lliain y meinav.
 Gorau o'r moch y tewav.
 Gorau o'r meirch y mwyav.
 Gorau perodrzydd arian.
 Gorau peddestyr yw gau.
 Gorau pererindawd, cyrchu oferen sul.

Gorau rhan rhoddi cynnwys.
 Gorau un anivel buwch.
 Gorau un arv cylllell.
 Gorau un bwyd bara.
 Gorau un dyn gwr.
 Gorau un ddiod o ddwvr.
 Gorau un enllyn helyn.
 Gorau un gair mi biau.
 Gorau un mil march.
 Gorau un tlws gwraig.
 Goren un tudedd mantell.
 Gorau y celid peth nis gwypid.
 Gorau ymryd ymryd Wener.
 Gorau yw y gwareu tra ater.
 Gorau ysgrubl devaid.
 Gorllyvnu pen ei tra eler heibio.
 Gormes y taiawg ar ei gilydd.
 Gormodd bw ar ebol.
 Gormodd iaith yw twt ar varch.
 Gorug ei waith a vâch vachdaith.
 Gosymdaith dyn Duw ai rhan.
 Goiaen a wêl yn gyving.
 Grawn cybydd a ys glwth.
 Gwaddawd gwythlonedd gair blwng.
 Gwae a arô ei giniaw
 O din davad gwedi gwlaw.
 Gwae a drôo o glun i glun,
 Ac na veddo beth ei hun.
 Gwae a ddyco ei henwas i lfs.
 Gwae a vo a'i vevl yn ei vynwes.
 Gwae a vyn vevl er bychod.
 Gwae a gawdd Duw ac nis crêd.
 Gwae a gâr ac ni garer.
 Gwae a gafo ddrygair yn ieuanc.
 Gwae a wnel dda i ddiawg,
 Gwae a wyl ei arglwydd beunydd.
 Gwae ddigariad llys.
 Gwaedlyd wrth vaint dy drachywedd.
 Gwae vyrwr (overwr) ynghynhauav.
 Gwae glâv a'i clyw anvoddawg.
 Gwae hên a gollo ei ymgor.
 Gwae ieuanc a eiddun henaint.
 Gwae ieuanc ni wnêl gynghor.
 Gwae ni wna da a'i dyvydd.
 Gwae y mil ni wêl ei berchen.
 Gwaethav anav anvoes.
 Gwaethav gwir yw gwradwydd.
 Gwaethav i'r yd rhyvel teisban.
 Gwaethav ystor o verch.
 Gwaeth un blaidd clof no dau iach.
 Gwaewaeth chwedl Wilmot,
 Gwaethwaeth vaensaer,
 Gwellwell brensaer.
 Gwaeth val mab gavyr.
 Gwaethwaeth y rhed y cwn.
 Gwae un dyn a wnel gant yn drist.
 Gwae wr a gafo ddrygwraig.
 Gwae wrraig a gafo ddrygwr.
 Gwag ty heb vab.

Gwaith celvydd celu rhîn.
 Gwaith y nôs dydd a'i dengys.
 Gwaith gylvin iâr.
 Gwaith ysgawn ymogleyd.
 Gwala gweddw gwraig nuben.
 Gwall ar nis mynych welir.
 Gwallt bouwyn a gwyn estronion.
 Gwan dy bawl yn Havren.
 Havren vydd hi val cynt.
 Gwareu gweli fr.
 Gwareu hengi a cholwyn.
 Gwareu mi trêch.
 Gwarth g arall yn adnau.
 Pan vo chwehav ni bydd tau.
 Gwareid mab noeth, ni chwery mab new-
 ynwag.
 Gwâs da a geif ei le.
 Gwâs da bronwala ei arglwydd.
 Gwâs i wâs chwibanwr.
 Gwasgu haidd cyn ei cherdded.
 Gwas gwraidd cyn noi gerdded.
 Gwatwar y dydd am waith y nôs.
 Gweddill mab iach.
 Gweddw crefft heb ei dawn.
 Gweddw pwyll heb amynedd.
 Gweini fawd heb vrawd ys dir
 Gweithred llary llywiaw niver.
 Gwelius nid diddodur.
 Gweled deubeth o'r un.
 Gweled ei glust a'i lygad.
 Gwell cdrawg no chybydd.
 Gwell egor na chynuwys.
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tân â dimaid.
 Gwell anghanawg môr nog anghanawg
 mynydd.
 Gwell arver nog athraw.
 Gwell aros no mevl gerdded.
 Gwell aros o alltudedd, Nog aros o vedd.
 Gwell asgell yr hedydd No choif y bareut.
 Gwell bêdd no buchedd anghauwl.
 Gwell benthg noc eisieu.
 Gwell bendith y tylawd no meistrolaeth y
 cadarn.
 Gwell bod yn ben ar yr hyddod
 Nog yn din ar yr iyrchod.
 Gwell bodd pawb no'i anvodd.
 Gwell bonedd no thaiogrwydd.
 Gwell buarth hysp nog un gwâg.
 Gwell yw bwrw ty i lawr drwy gynghor
 no'i adeilad heb gynghor.
 Gwell buchod y'ngbôd no chôd wâg.
 Gwell byr eistedd no byr sevyll.
 Gwell byw no marw.
 Gwell cadw nog olrhain.
 Gwell catael nodwydd no cnoli y cwelltyr.
 Gwell can muw i gannyn
 Noc un muw i undyn.
 Gwell câr peil no châr pennill.

Gwell câr yn llŷs noc aur ar vys.
 Gwell ceiniog no brawd.
 Gwell celvydd no thrysor.
 Gwell cerdd o'i breiniau.
 Gwell ci â rodio no chi â eisteddo
 Gwell clwt no thwll.
 Gwell ceginiaeth no breniniaeth.
 Gwell creft no golud.
 Gwell cul cyva no byr anghyva.
 Gwell cybydd lle y bo
 No hael lle ni bo.
 Gwell cymydog yn agos
 No char o bell.
 Gwell cynghor hên no'i vaeddu.
 Gwell yw cynnwys got nog un lleidy.
 Gwell chwareu noc ymladd.
 Gwell drygsaer no drygov.
 Gwell drygsaer no drygdaeliwr.
 Gwell Duw no dim.
 Gwell Duw no drwgobaith.
 Gwell Duw wrth ei volawd.
 Gwell Duw yn gâr no llu y ddaiar.
 Gwell dwylaw y cigydd
 No dwylaw y sebonydd.
 Gwell dychymygwr no goruwchwiliwr.
 Gwell dyrod yn hwyr noc na ddeler byth.
 Gwell dyhuddo no rhyssedda.
 Gwell dyn drwg o'i gospi.
 Gwell dynoliaeth no drych.
 Gwell ediveirwech gwerth noc ediveirwech
 prynu.
 Gwell edrych ar ddyn yn cachu
 Noc yn cymmynu.
 Gwell eidion gwerth noc un prŷn.
 Gwell eistedd ar y gwellt noc ar y llawr.
 Gwell erlid arglwydd no'i ragod.
 Gwell ganu hwyr no chanu boro.
 Gwell gochel mevl no'i ddial.
 Gwell goddev no goval.
 Gwell goval no golaith.
 Gwell golaith no govid.
 Gwell golud no rhyseidd
 Gwell gorne golchi
 Noc un glythni.
 Gwell gwae vi no gwae ni.
 Gwell gwelil câr no gwyneb estron.
 Gwell gwestai gwr noc un gwraig.
 Gwell gwichio'r coludd
 No chochi'r ddeurudd.
 Gwell gwr â ddaeth y'mhen y vlwyddyn
 no'r gwr ni ddaeth byth
 Gwell gwir no chelwydd.
 Gwell gwr no gwyr.
 Gwell gwr no'i rân.
 Gwell gwr o'i barchi.
 Gwell hanner hâd no hanner hâv.
 Gwell hên hawl no hên alanas.
 Gwell hir bwyll no thraba.
 Gwell hîr weddwawd no drwg brîawd.

Gwell hygarwch no phryd.
 Gwell i ddyn y drwg a wyr no'r drwg nis
 gŵyr.
 Gwell iddo à ddonier
 Noc à vonedder.
 Gwell i'r gâth nad elid i havota.
 Gwell i'r gwr aeth i'r vaneg i yta noc i'r
 fetan.
 Gwell y march à vo yn ei vorddwyd
 Noc à vo yn ei breseb
 Gwell i wraig y pysgodwr
 Noc i wraig y gwynvydwr.
 Gwell maen garw a'm attalio
 No maen llyvn a'm gollyngo.
 Gwell mam godawg no thâd i hieddawg.
 Gwell marchwr gwerthu noc un prynu.
 Gwell marw no hir nychdawd.
 Gwell marw no mynych ddivrawd.
 Gwell mawredd gwr noc un gwraig.
 Gwell mevl vod no mevl gerdded.
 Gwell migwrn o wr no mynydd o wraig.
 Gwell moes law no voes vam.
 Gwell nag no gau addewid.
 Gwell nerth dwy wrâch noc un.
 Gwell peidiaw noc ymdireidiaw.
 Gwell penloyn mewn llaw noc hwyad yn
 awyr.
 Gwell pren cyhuddiad no dyn cyhuddgar.
 Gwell pwyll noc aur.
 Gwell rhan ovi no rhan cariad.
 Gwell rhan ovi no rhan lyncu.
 Gwell rhydraws no rhydruan.
 Gwell synwyr no chyvoeth.
 Gwell tewi no drwg ddywedyd.
 Gwell toliaw no huriau.
 Gwell trwch noc arovuniad.
 Gwell un blaidd clof no dau iâch.
 Gwell un ceidwad no dau ymlyniad
 Gwell un crywyn no dau vuddelw.
 Gwell un dynrawd a'r ordd no dau a'r
 mwrthwyl.
 Gwell un gair y'mlaen no dau ar ôl.
 Gwell un hwda no dau addaw.
 Gwellwell hyd varv, gwaethwaeth hyd
 varw.
 Gwellwell pob fynedig.
 Gwell wyneb no gwala.
 Gwell ychydig gan råd
 No llawer gan avrad.
 Gwell y nghysgod y gawnen no bod dim
 Gwell y lle y foes Wilmot no'r lle y llâs.
 Gwell y llysg dau etewyn noc un.
 Gwell y'mlaen iyrchod
 Noc yn ol yr yddod.
 Gwell y tyn merch no rhâf.
 Gwell y wialen à blygo
 No'r hon à doro.
 Gwell yw y ddirwy no'r anrhaitn.
 Gwenwyn ar levrith.

Gwerthvawr pob godidawg.
 Gwg o bell, gwraig o agos.
 Gwerthu cig hwch a phrynu cig môch.
 Gwir á ddywed Gwion Gwd.
 Gwir á ddywed gwraig Davydd Dew am
 danat ti.
 Gwirion pawb ar ei air hun.
 Gwisg orau merch yw gwylder.
 Gwiw aur i a'i dirper.
 Gwlana ar yr avyr.
 Gwna dda dros ddrwg,
 Ufern ni'th ddwg.
 Gwnelid anghelyydd annerth
 Gwnelid serch saeth i syberw.
 Gwnelid da diwyd ganad.
 Gwneuthur deuddrwg o'r un.
 Gwneuthur ei vin yn dân.
 Gwrâch á vydd marw etto yn Rhiw
 Vabon.
 Gwraig ddiawg á wna verch esgud.
 Gwr ni'th gâr ni'th gydvydd.
 Gwr pawb yn hâv.
 Gwr llys i bob llys á vydd.
 Gwrthawd gwahawdd a myned i wêst.
 Gwyl yw hanes.
 Gwynt á llyv dda gwraig weddw!
 Gwynvyd herwr yw hirnôs.
 Gwyw calon gan hiraeth.
 Gyda'r ci y cerdd ei gynfon.
 Gyr vâb cai nag.
 Gyriawg yr fêch llôg.
 Gyru brân i geisio tîr.
 Gyru hael oni el yn gi.
 Gyru y cŷn à gerddo.

Haeddu annerch yw caru.
 Haeddu ar nyth y cacwn.
 Hael byrllawiawg.
 Hael Owain (Hywel) o bwrs y wlâd.
 Hael pob colledig achenawg.
 Hâv hyd galan, gauav hyd vai.
 Hai gyda'r ci, hai gyda'r ysgyvarnog.
 Hanbid gwaeth y ddryc-câth o dori ei
 hewinedd.
 Hanbid gwell y ci varw y llall.
 Hanes ty hanes coed.
 Hanbydd ychwaneg y môr o bisodyn y
 dryw.
 Hanner y wlêdd hofedd yw.
 Hap Duw ddewryn.
 Hawdd pob newydd.
 Hawdd cymmod lle bo cariad.
 Hawdd cynnu tân yn hên aelwyd
 Hawdd cysgu mewn croen cyva.
 Hawdd dyddio rhwng fals a chwannawg
 Hawdd eiriawl ar à garer.
 Hawdd nawdd y'ngwasgawd gorwydd.
 Hawdd peri i vingam wylaw.
 Hawdd peri i voneddig sori.

Hawdd talu fug i fôl,
 Hawdd tynu gwaed o bèn crâch.
 Hawdd yw a wyl ei wely.
 Hawdd yw clwyvaw clâv.
 Hawdd yw digiaw dig.
 Hawdd yw tynu carai hir o groen un
 arall.
 Hawdd yw tynu cleddyv byr o wain.
 Haws barnu no saethu saeth.
 Haws cau â bys noc â dwrn.
 Haws dadlu o goed noc o gastell.
 Haws dieneidiau no dinaturiauw.
 Haws dringaw no disgyn.
 Haws dywedyd mynydd no myned drosto.
 Haws gan hwy'r no chan bore.
 Haws gwneuthur hebog o varcut no march-
 awg o daiawg.
 Haws llenwi bol no llygad.
 Haws llosgi ty no'i adeilad.
 Haws twyllaw maban no thwyllaw gwrach-
 an.
 Heb Dduw heb ddim, Duw a digon.
 Hên bechod â wna gywilydd newydd.
 Hên hawdd gorvod arno.
 Hir ammod nid â i dda.
 Hir chwedl anghenawg.
 Hiraeth am varw ni weryd.
 Hir addewid i nag.
 Hirdydd merydd mall.
 Hir ei gôv ni mynych rydd
 Hir ei hedeu gwraig eiddil.
 Hir eistedd i ogan (ddiogi).
 Hir lygad a wrthgriv.
 Hirvrydig a yw ei holl dda.
 Hir vydd i gybydd ei gabl.
 Hir gniv heb esgor lludded.
 Hir hun Maelgwn yn eglwys Rhôs.
 Hir hynt a chyrchu llawgar.
 Hir ledrad i grôg.
 Hir lyngeswriaeth i vawdd.
 Hir nych i angau.
 Hir pob aros.
 Hir sevyll i drwm.
 Hir weddwdawd i vevyl.
 Hir wyniau i ddireidi.
 Hir y bydd blewyn yn myned yn nhin y
 blaidd.
 Hir y bydd chwerw hên alanas.
 Hir y bydd enderig fêch drygwr.
 Hir y byddir yn cnoi tamaid chwerw.
 Hir y byddir yn magu Ofeiriad.
 Hir y bydd march bach yn ebol.
 Hir y bydd y mud yn mhorth y byddar.
 Hir yw'r mab yn y ceubren.
 Hoedl dyn ni chanlyn y da.
 Hoedl dyn nid gelyn a'i rhan.
 Hôf ynmenyn Trathan.
 Hôf gan anghenawg ei goeliaw
 Hôf gan bawb â bryno.

Hôf gan bob edn ei lais.
 Hôf gan vadyd ei vaw ei hun.
 Hôf gan bob ynydd ei gnwpa.
 Hôf tam mab ni charer.
 Hun yr aderyn.
 Hun yr êos.
 Hwch o bob heledd.
 Hwr hên hawdd ei orddiwes.
 Hwyl clôd no golud.
 Hwyl clôd no hoedyl.
 Hwyl y bydd dyn o'r dyniewed du.
 Hwyl dial dial Duw.
 Hwylwaith i anfyndedig.
 Hydr gwr o'i gymydogaeith.
 Hydr pob costawg ar ei dom ei hun.
 Hydr waedd gwaedd wrth vro.
 Hyd tra vych na vydd over.
 Hyd yn oed yr undydd yr â y crochan ar
 y tân.
 Hyvryd meichiad pan vo gwynt.
 Hygar pawb wrth â garo.
 Hu pawb ar ei vabsant.
 Hu pawb yn absen ovn.

Iâch rydd, rhyvedd pa gwyn.
 Iâch yn ymovyn meddyg.
 Iawnchwedlawg mab.
 Iawn i bawb ei gadw ei hun.
 Iro blonegen.
 Iro tîn hwch â bloneg.
 I'r pant y rhêd y dwr.

Lladd gwaed a'i ddwyllaw ac a'i draed.
 Lladd y gwadyn val y bo'r troed.
 Llais maen yn oerddwr.
 Llaw â estyn a gymmer.
 Llanw mewn llu.
 Llaw ddiriaid a ddidawl ei pherchen.
 Llawen meichiad pan vo gwynt.
 Llaw vrys llaw gywraint.
 Llaw mab yn llawes ei dâd.
 Llaw lân diogel ei pherchen.
 Llaw lliaws ar waith.
 Llaw pawb ar ei anaele.
 Llawer un a ddwg newyn,
 Ond er hyn gwraig a vyn.
 Llawer a weddill o veddwl chwannog.
 Llawer câr baw ymdeg.
 Llawer gair yn wynt a â heibio.
 Llawer dyn â wna cynnyg drwg dros dda.
 Llawer gwir drwg ei ddywedyd.
 Llawer dyn mawr ei eisiau
 A eilw ei gi gydag ev.
 Llawer math sydd o'r ynydrwydd.
 Llawer o'r dwr a â heibio heb wybod i'r
 melinydd.
 Llawer rhwng byw a digon.
 Llawer tég drwg ei ddevnydd.
 Llawer hagr hygar vydd.

Llawn i bobi golwyth.
 Lle y bo dolur y bydd y llaw.
 Llechu ar gevn y gist.
 Lle da i bawb lle y carer.
 Lledvryd lladd ei gydymaith.
 Lledled rydau.
 Lleddid mollt ni ddyvydd.
 Lleilai llymed gauav.
 Lle ni bo dysg ni bydd dawn.
 Lle ymgreinio y march y gedu beth o'i vlew.
 Llës pawb pan veddyger.
 Lletâv vydd y lislewyllyn o'i sathru.
 Llewid bydd ni bo beichiawg.
 Llewid cywestach.
 Lle byddo da y rhoir ac y tycia.
 Lle y caffo Cymro cais.
 Lle y syrthio y fon.
 Lliaws ei anav ni garer.
 Llidiawg lliosawg.
 Lliv yn avon hinon vydd.
 Llôn colwyn ar arfed ei veistres.
 Llôn costog ar ei domen ei hun.
 Llôn vydd y llygoden pan na bo y gâth
 gartrev.
 Llôn llygod lle ni bo câth.
 Llwr lladd ei gydymaith.
 Llwm o vam a tham o dorth.
 Llwm tir ni phoro davad.
 Llwyd ac ynydd ni ddygynmydd.
 Llwyd pob hên.
 Llwyd yw y varechnad.
 Llwyra dial dial Duw.
 Llwyth gwr ei gorwg.
 Llyvid y ci y gwayw y brather ag ev.
 Llygad Duw ar adneu.
 Llygad cŵrtaint yn mhen anghywraint.
 Llymav vydd y gwayw yn ei vlaen.
 Llymav y maes llymav yr ysgyvarnog.
 Llywodraeth gwyr sy anhaws
 Nog aniveiliaid ar gevn rhôs.

Mâb côv gwr a'i côv.
 Mâb Gwenlliant esgeulus.
 Mâb heb ddysg tŷ a lysg.
 Mâb rhyvech rhyvênid.
 Mae baw yn y caws.
 Mae cloch wrth bob daint iddo.
 Maeddu y dylluan wrth y maen.
 Magu chwiler yn mynwes.
 Mai oer a wna ysgubawr gynhes.
 Mal adain i walch.
 Malaen a ddyly ei daith.
 Mal bydd hely.
 Mal ci â baw ar ei ben.
 Mal cogail gwraig vusgrell.
 Mal cwn gan gyvreion.
 Mal dall yn tavlu ei fon.
 Mal dau eurych.
 Mal drwg voneddig a'i vaich.

Mal dyrnawd pen.
 Mal aderyn ar y gainc.
 Mal eiry mawrth ar y maen.
 Mal fon Hywel ab Goronwy.
 Mal gwaith Emrys.
 Mal llwyth maen Cetti.
 Mal llygad yn mhen.
 Mal llyn melin ar drai.
 Mal llyvu mel oddiar ddrain.
 Mal mursen nôs nadolig.
 Mal moel rhwng dwy leithig.
 Mal myn magawd.
 Mal rhaw yn miswail.
 Mal rhybudd hyd Wem.
 Mal tynu bâch trwy goed.
 Mal un yn ieud Grygunan.
 Mal y mollt yr ieud Grygunan.
 Mal wy ar drosol.
 Mal bo y dyn y bydd ei ldwyn.
 Mal y cant y gwr.
 Mal y cerych dy vawl.
 Mal y ci a'r hwch.
 Mal y cwn am y môch.
 Mal achenawg am ei geiniawg.
 Mal y gath am y pysgod.
 Mal y gwalch tros vîn yr ellyn.
 Mal y Gwyddel am ei yru allan.
 Mal y Gwyddel am y faling.
 Mal y iar a'i baw i mewn, a'i hwy allan.
 Mal y llin ar y maen.
 Mal y llwynog am yr ogvaen.
 Mal y llyfant dan yr ôg.
 Mal y llygoden dan balv y gath.
 Mal y môch am y fawydd.
 Mal y neidyr gribawg.
 Mal y peilliant ymdeg.
 Mal y peilliaid i Indeg.
 Mal y pysg am y dwvr.
 Mal yr ab am ei chenau.
 Mal yr aran am ei ddwy goes.
 Mal yr eddi am y garvan.
 Mal y rhig am y piên.
 Mal yr hwch dan y vgyall.
 Mal yr hydd a'r blaidd.
 Mal y saeth i'r llinyn.
 Mal y tan yn y carth.
 Mal y tan yn yr aelwyd.
 Mal y try y ddôr ar ei cholyn y try y
 diawg yn ei wely.
 Mam esgud a wna verch ddiawg.
 Mam vechan a ddivanw ei phlant.
 Man yd vydd trwyn yd vydd trew.
 March a syrth oddiar ei bedwar carn.
 Marchawg a vydd gwedi gwyl.
 March a wyl yr fâd ac ni wyl y cae.
 March i ddiawg, ci i lwth.
 Mawr arth oddiallan.
 Mawredig pendevig castell.
 Mawrth a ladd Ebrill a vling.

Mawr yw toraeth yr awlwydd.
 Mecid llwyr llawer addoed.
 Mecid llwyr llawer cynghor.
 Mecid tristyd lledvryd l'wyr.
 Meddiant bychan i ewyllys drwg.
 Mevyl ar dy varv.
 Mevyl i'r côg ni lyvo ei law.
 Mevyl i'r llygoden untwll.
 Mevyl ys gnawd o weddwdawd hir.
 Mehevin heulawg
 A wna vedel mochddwyreawg.
 Meithrin chwileryn.
 Mèl a'i gôl.
 Melina tlawd ei gwynos.
 Melys bys pan losgo.
 Melys geirda am à garer.
 Melysav vydd y cig pan vo nesav i'r
 asgwrn.
 Melys pan gaer, chwerw pan daler.
 Mi adwaen iwrch er nas daliwyv.
 Mi á gawn à vai gan vy mam.
 Moch barn pob ehud.
 Moch dysg nawv mab hwyad.
 Moes pob tud yn ei dud.
 Moled pawb y rhyd mal y cafo.
 Moliant gwedi marw.
 Mor edivar gantho a'r gwr à laddoedd ei
 vilgi.
 Mor esgud a'r gâth rhwng y tŷ a'r ysgub-
 awr.
 Morwyn ieuanc mab yn arfed.
 Mud arynaig y llavar.
 Mursen vydd o wr mal o wraig.
 Mursen nôs nadolig.
 Mwy llygad no bol.
 Mwy no breuan dinvoel.
 Mwy nog un bwa yw yn nghaer.
 Mwy nog un ci am cyvarthoedd.
 Mwy nog y bydd da y blaidd ni bydd da ei
 isgell.
 Mwy no'r avyr er dangos ei thîn.
 Mwy no'r bêl dan yr humog.
 Mwy no'r cyvrwy i'r hweh.
 Mwy no'r-rhegen yn y rhych.
 Myned â gogyr i'r avon.
 Mynych heb raid bod ar wall.
 Mynych i'r praidd bod ar wall pan vo
 tywysawg yr enderig.
 Mynych y daw drwg vugail.
 Mynych y syrth mevyl o gesail.
 Na bele i vèl na gwraig i selsig.
 Nag i'r wadyn hanbydd waeth.
 Nag untrew na dau
 Ni nawdd rhag angau.
 Nag ymddiried i estron.
 Na choll dy henfordd er dy fordd new-
 ydd.
 Na chred vyth verch dy chwegrwn.

Na ddal dy dŷ wrth gynghor dy drwydd-
 edawg.
 Na ddefraw y ci à vo yn cysgu.
 Naddiad dy voch na ad yn rhwy.
 Na ddivanw dy b.riglawn.
 Na ddos à gwr wrth ei vaint.
 Na varn ddyn na'th ran hyd yn mhen-
 y vlwyddyn.
 Na vid dy elyn dy gymydog.
 Na vid dy wraig dy gyvrin.
 Na vrâm oni'th wthier.
 Na vydd vrâd vugail i'r a'th greto.
 Na vydd oreisteddgar yn ystavell.
 Na vydd ryvwtthus lle galler dy hebgor.
 Na vydd ry hy ar rywawg.
 Na vynyeh gur lwyr
 Naill ai llwynog ai llwyn rhedyn.
 Namyn Duw nid oes dewin.
 Natur yr hwch vydd yn y porchell.
 Nawv maen hyd waelawd.
 Na werth nev er benthg y byd.
 Na wreica ond yn agos.
 Na wrthawd dy barch pan y cynnycier.
 Neges pendevig yn rhâd.
 Nesav i bawb ei nesav
 Nês imi vy nghrys no'm pais.
 Nesnes y llevain i'r drev.
 Nes no choel.
 Nes penelin nog arddwrn.
 Neuadd pob diddos.
 Neur vegaist a'th ddirprwy.
 Newydd bènig yn henvon.
 Newid y gwewyr.
 Newid y penweig.
 Ni ad annoeth ei orvod.
 Ni ad diriaid ei garu.
 Ni ad môr hyd ei wregys.
 Ni ad môr marwolus yuddo.
 Ni aing yn mro ni bydd wrth wir.
 Ni baidd llwyr llam ehelaeth.
 Ni bu Arthur ond tra vu.
 Ni bu ddrwg i un na bai dda i arall.
 Ni bu eiddil hén yn was.
 Ni bu esgynu gorwydd oddiar gefyl.
 Ni bu rygu na bai rygas.
 Ni butra llaw dyn
 Er gwneyd da iddo ei hun.
 Ni butra llynwyn.
 Ni byddav na thoryn dwyn na chapau
 gwlaw.
 Ni bydd allt heb waered.
 Ni bydd atglav o glawwr.
 Ni bydd brawd heb ei hadvrawd.
 Ni bydd budd o ychydig
 Ni bydd bual o losgwrn y ci.
 Ni byd i byw cyw heb à lyw.
 Ni bydd cymmen neb oni bydd ynvyd
 gysevin.
 Ni bydd chwedyl heb ystlys iddo.

Ni bydd dal tŷ heb vynach yt.
 Ni bydd dialwr diovn.
 Ni bydd gywaethawg rygall.
 Ni bydd diriaid heb hawl.
 Ni bydd doeth ni ddarlênno.
 Ni bydd doeth yn hîr mewn lliid.
 Ni bydd dyun dau Gymro.
 Ni bydd dyun hun a haint.
 Ni bydd ehovn noeth yn ysgall.
 Ni bydd gwan heb ei gadarn.
 Ni bydd gwr wrth ddim.
 Ni bydd hunawg serchawg byth.
 Ni bydd marw march ar unnos.
 Ni bydd moesawg merch â glywo geiliog
 ei thâd.
 Ni bydd mynyglwen gwraig drygwr.
 Ni bydd mysoglawg maen o'i vynyeh
 dravawd.
 Ni bydd nag namyn un vlywyddyn.
 Ni bydd neb llynn heb ei anav.
 Ni bydd preswyl pasc.
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin.
 Ni bydd uchenaïd heb ei deigyrr.
 Ni bydd y dryw heb ei lyw.
 Ni chavoedd ddrwg mae yn ei aros.
 Ni cheif chwedyl nid êl o'i del.
 Ni cheif rhy anvoddawg rhybarch.
 Ni cheif y mud arynaig.
 Ni châr buwch hesp lo.
 Ni châr Dovydd diobaith.
 Ni châr fol a'i cynghoro.
 Ni châr gwaith nis gorddyvno.
 Ni châr gwilliaid hîr gynghrair.
 Ni châr morwyn mab o'i threv.
 Ni charawdd Crîst a'i croges.
 Ni charo ei vam cared ei lysvam.
 Ni chefir da heb prid.
 Ni chefir hoedyl hîr er ymgeledd.
 Ni chefir gwastad i bêl.
 Ni chefir gwaith gwr gan wâs.
 Ni cheif mwy no chôd gan wrâch.
 Ni cheif dda ni oddevo ddrwg.
 Ni cheif dda nid êl yn namwain.
 Ni cheif ei ddewis gam â foô.
 Ni cheif bwyll nis pryno.
 Ni cheidw Cymro oni gollo.
 Ni cheidw diriaid ei dda.
 Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.
 Ni chein sywedydd yn unvron.
 Ni cheir aval pêr ar bren sur.
 Ni cheir bwyaid â fo.
 Ni cheir bwyd taiawg yn rhad.
 Ni cheir da o hîr gyssu.
 Ni cheir geirda heb prid.
 Ni cheir gan y llwynog ond ei groen.
 Ni cheir gwlan rhywiawg ar glyn gavyr.
 Ni cheir y melys heb y chwerw.
 Ni chêl drygdir ei egin.
 Ni chêl grudd gystudd calon.

Ni chêl ynvyd ei veddwl.
 Ni cherir newynawg.
 Ni cherir yn llwyr oni ddol'r wyr.
 Ni chlyw madyn ei ddyrgsawr ei hun.
 Ni chlyw Wilcyn beth nis myn.
 Ni choelir dyn ar ddigrain.
 Ni choelir y moel oni welir ei ymmen-
 nydd.
 Ni chovia y chwegr pan vu waudd.
 Ni cholles mam anmynedd.
 Ni cholles ei gyvriw â ddechreuis.
 Ni chrêd eiddig er â dynger.
 Ni chryn llaw ar vâb dysg.
 Ni chwennych morwyn vynach baglawg.
 Ni chwery câth dros ei blwydd.
 Ni chwsig dedwydd hun vore.
 Ni chwsig Duw pan rydd wared.
 Ni chwsig govalus, ac i gwsig galarus.
 Ni chwsig gwag voly.
 Ni chwyn ci er ei daraw ag asgwrn.
 Ni chwyn yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni chyveirch angen ei borthi.
 Ni chyll yr iâr ei hirnos.
 Ni chyll ni ddyvydd.
 Ni chymmerai gogyl am ei gâr.
 Ni chymmero ei barch
 Cymmered ei anmharch.
 Ni chymmer llu ceid (raid) ar fo.
 Ni chymmydd dedwydd â dadlau.
 Ni chymmydd diawl â dwyrawl.
 Ni chyingain gan gêndal gywilydd.
 Ni chyingain gwarthol gan ddewis.
 Ny chynny gweinid arall.
 Ni ddaliav ddilys o ddyn.
 Ni ddaw gov i lwth ei grâch.
 Ni ddaw doe byth.
 Ni ddaw drwg i un na ddaw da i arall.
 Ni ddawr croesan pa gabl.
 Ni ddawr puten pa gnuch.
 Ni ddawr yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni ddeil yr eryr ednogyn.
 Ni ddeil (nid ellir) coed o unpren
 Ni dderyydd cynghor.
 Ni ddichon gwan ond gwaeddi.
 Ni ddyddawr newynawg pa yso.
 Ni ddifyg arv ar wâs gwyeh.
 Ni ddifyg esgus ar wraig.
 Ni ddifyg fon ar ynvyd.
 Ni ddiylch angen ei borthi.
 Ni ddwg newyn man weision.
 Ni ddychwennig budd pydi.
 Ni ddygymmydd mêdd â chybydd.
 Ni ddyly cyvraith nis gwnel.
 Ni ddyly drygvolu namyn drwg ysu.
 Ni ddyrlydd hael ar ni bo.
 Ni eill barnu ni wrandawo.
 Ni eill Duw dda i ddiriaid.
 Nid eill dyn ochel tynged.
 Ni erch gwrâch gwared ei phen.

Ni eill neb namyn ei allu.
 Ni eing deuvras yn unsach.
 Ni eing mewn llestyr ond ei lonaid
 Ni elwir daw hyd tranoeith.
 Ni elwir cywrain ni gynnwydd.
 Ni ellir yn euawg onis geirydd.
 Ni ellir cwbl o anghwbl.
 Ni ellir lliaws o undyn.
 Ni ellir o bell â hanfo o agos.
 Ni erchyll enaid ni ddiwyg.
 Ni varn dyn â charn hyd y'mhen y
 vlwyddyn.
 Ni vawr ddiolchir rhodd gymhell.
 Ni vawraa neges ni ragwyl ei lês
 Ni vawrêir tra oganer.
 Ni bydd uchenaid heb ei ddeigyr.
 Ni vyn drygwraig ddal ei chwd.
 Ni vyno Duw ni lwydd.
 Ni vyn y sant mo'r caws.
 Ni heuir ni vedir.
 Ni hena ceudawd.
 Ni hena eiddigedd.
 Ni hena hawl er ei hoedi.
 Ni hena meddwl.
 Ni haedd diriaid ei garu.
 Ni ladd cawod mal y dygynnull.
 Ni ladd gogyvaddaw.
 Ni las cenad erioed.
 Ni ludd anmraint fawd.
 Ni ludd bendith ddifeithwch.
 Ni lwgr y da ar y llall,
 Ni lwydd bendith ni haedder.
 Ni lwydd cell goreistedd wraig.
 Ni lwydd golud â wader.
 Ni lwydd gwenyn i geiliog.
 Ni lwydd hil corf anniwair.
 Ni lwydd rheuvedd i ddiriaid.
 Ni lwyddoedd ond â dramgwyddoedd.
 Ni mād newid ni cheif elw.
 Ni moch ddial mevl nerydd.
 Ni moch wna da dyn segur.
 Ni nawdd eing llyvrder rhag llaith.
 Ni nawd caledi rhag bychodedd.
 Ni nawd divenwir cywraint.
 Ni nawd gymmydd blaidd â drych.
 Ni nawd uchenaid rhag gwael.
 Ni orddyvnwys câth cebystyr.
 Ni phara cywydd namyn un vlwyddyn.
 Ni phell anrhegir tylawd.
 Ni phell ddygwydd aval o avall.
 Ni phella yr ehegr neb tylawd.
 Ni phery cig brâs yn wastad.
 Ni phis boneddig ei hun.
 Ni phrynav gâth yn fetan;
 Ni phyrth newyn neb cywilydd.
 Ni roddir gwlâd i vud.
 Ni rown erddo seren bren.
 Ni rydd hi ei baw i'r ei.
 Ni rydd Duw dda i ddiriaid.

Ni rygelir dryglam.
 Ni saiv gwlaw ar geiliogwydd.
 Ni saiv gogan ar gadarn.
 Ni sengis yr ych du ar dy droed.
 Ni thâg namyn wy.
 Ni thâl dim cenad.
 Ni thâl dim drwg ymrêad.
 Ni thangnev gwynnawn â goddaith.
 Ni thawdd dyled er ei haros.
 Ni thebyg drud ei drengi.
 Ni thelir gweli tavawd namyn i arglwydd.
 Ni thelir saeth i ebawl.
 Ni thôres Arthur nawdd gwraig.
 Ni thrig diriaid ar dda.
 Ni throav yn vy ammwch.
 Ni thycia rhybudd i drwch.
 Ni thyv egin yn marchnad.
 Ni thynav ddraen o droed yr un
 A'i ddodi yn vy nbroed vy hun.
 Ni thyr pen er dywedyd yn dêg.
 Ni thyr llestyr ni bo llawn.
 Ni wedd deu-vras yn un-sach.
 Ni welais lam rhwydd i ewig.
 Ni weles da yn nhy ei dād âhofes dda yn
 nhy ei chwegrwn.
 Ni wich ci er ei daraw ag asgwrn.
 Ni wisg cain ni wisg lai.
 Ni wnaeth ddrwg a'i diwygioedd.
 Ni wna y llygoden ei nyth yn llogswrn y
 gâth.
 Ni wna y môr waeth no boddi.
 Ni wnêl gynghor ei vam
 Gwnaed gynghor ei lysvam.
 Ni wyddis eisio y fynnon onid êl yn hesp.
 Ni wyl mab am beth ni wyl.
 Ni wyl diriaid arno vai.
 Ni wyl dyn a'i pyrch.
 Ni wyr dyn ddolur y llall.
 Ni wyl dyn nid êl o'i dy.
 Ni wyr hawdd vod yn hawdd
 Onid el hawdd yn anhawdd.
 Ni wyr neb pa esgid ddiweddav â wisg.
 Ni wyr ni weloedd, ni veidyr ni ddysg.
 Ni wyr ond â wrandawo.
 Ni wyr pryder nis prydero ac nis pryno.
 Ni wyr yn llwyr namyn llyvyr.
 Ni wyr yr hwch lawn pa wich y wâg.
 Ni wyr yr iâr nesav i'r ceiliog.
 Nid â bawd yd ddyvnir llâth hir.
 Nid aeth rhyhir i goed.
 Nid â cosp ar ynvyd.
 Nid â cynnyg arglwydd i lawr.
 Nid adchwelawg gair.
 Nid adwna Duw â wnaeth.
 Nid â drwg val y dêl.
 Nid adwyth rhêg ni haedder.
 Nid â gair i adwedd.
 Nid â gwayw yn ngronyn.
 Nid ammwys â wnel gwarth:

Nid anghov brodyrdd.
 Nid anudon ymchwelyd ar y da.
 Ni â y post ar ynvyd,
 A'r ynvyd â ddaw ar y pôst.
 Nid â red â geif y budd.
 Nid a ar vôr nid ymlevair.
 Nid ar redeg y mae aredig.
 Nid ar unwaith y caed Herbin.
 Nid asgyr â gafo trevgordd.
 Nid a'th garwys a'th anvonwys yma.
 Nid â swllt yn ddiebryd.
 Nid â untrew a dau i angau.
 Nid â wyl dyn a'i pyrth.
 Nid benthg ni haufo gwaeth.
 Nid bwrn nid baich.
 Nid bwyd gwenynen i geiliog.
 Nid bwyd rhyvedd i ddiriaid.
 Nid cadarn ond diniwaid.
 Nid cau fau ar lwynog.
 Nid côv gan yr ofeiriad ei vod yn glochydd.
 Nid cur llavur wrth ddim da.
 Nid cywoethawg ond a'i cymmero.
 Nid cymmaint Bleddyn a'i drwst.
 Nid cymmen neb oni bo ynvyd cyssevin.
 Nid cynnevin brân â chanu.
 Nid cynnevin cath â chebystyr.
 Nid cyttun hun â haint.
 Nid cyweithas ond brawd.
 Nid chwareu â vo erchyll.
 Nid chwareu chwareu â thân.
 Nid da rhy o ddim.
 Nid da yr awr waethav ar neb.
 Nid dedwydd ni ddyvo pwyll.
 Nid digon heb weddill.
 Nid diswrth neb diawg.
 Nid diwyd heb nai.
 Nid diwyg rhag drwg weithred
 Ymattreg wedi y darfo;
 Ni ddychwennig budd pydi,
 Ys gwell delli wrth â vo,
 Ac ymganlyn a dedwydd,
 A diovryd â atvo;
 Ni lwydd rheuvedd i ddiriaid,
 Ni cheir bwyaid ar fo;
 Ni nawdd uchenaid rhag gwael,
 Ni ddryllydd hael ar ni bo.
 Nid drwg arglwydd namyn drwg was.
 Nid drwg dim â wneler drwy gynghor.
 Nid drygwr wrth ddrygwraig.
 Nid edrychir yn llygad march rhodd.
 Nid ev enir pawb yn ddoeth.
 Nid eglur edrych yn nhywyll.
 Nid ei arvaeth â byrth dyn,
 Namyn ei dynged a'i herlyn.
 Nid ev â byrth dyn ei debyg.
 Nid ev â ddiwyg dyn ei ddrwg amynedd.
 Nid ev â geif pawb â vyn.
 Nid ev lwn y mis nis gwn.
 Nid eiddo Duw â water.

Nid eiddun dedwydd dyhedd.
 Nid eir â bwyd taiawg yn rhad.
 Nid ellir coed o unpren.
 Nid erchis bwyd ond ei brovi.
 Nid erchis yr Hen Gyrys ond â vai rhwng
 y newidiau.
 Nid ergyd ni gywirer.
 Ni erys Malledraeth am Owain.
 Nid esmwyth ymgyvlogi.
 Nid gair alltud ar Gymro.
 Nid gnawd dialwr diovn.
 Nid gwaeth cywir er ei chwiliaw.
 Nid gwaeth gan Dduw enaid y fôl no'r
 cymmen.
 Nid gwaeth geilwad anghraf no rhent.
 Nid gwaeth i'r ymladd dig no glew.
 Nid gwradowydd gwellâu.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwell can-muw i'r can-nyn
 Noc un-muw i'r un-dyn.
 Nid gwell dim no digon.
 Nid gwell gormodd no rhyvychan.
 Nid gwell got no lleidyr.
 Nid gwell i'r rhoddwr noc i'r lleidyr.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid gwiw gwylder rhag eisien.
 Nid gwr namyn gwrthmuni.
 Nid lawdd blingaw ag elestren.
 Nid hawdd chwythu tân â blawd yn
 ngenau.
 Nid hawdd deuddaw o'r unverch.
 Nid hawdd divenwi cywraint.
 Nid hawdd gwllana ar yr avyr.
 Nid hawdd lledrata oddiar leidy.
 Nid hawdd tynu mêr o bôst.
 Nid hofedd meuedd bro.
 Nid hwyrach yn y varchnad
 Croen yr oen no chroen y ddavad.
 Nid iach ond â vo marw.
 Nid iangwr neb ar Verwyn.
 Nid llavurus llaw gywraint.
 Nid lai gwerth mevl no gwerth fawd.
 Nid llu â dyr namyn Duw.
 Nid llai y cyrch dyn ei laith no'i gyvar-
 wys.
 Nid llywawdyr namyn Duw.
 Nid mawr i'th gerid
 Os rhwy â erchid.
 Nid mal aur da ydd â'r dyn.
 Nid mi, nid ti,
 Llewad cig y ei.
 Nid moel gwr yn aros gwallt.
 Nid moesawg merch â glyw lev ceiliog ei
 thâd.
 Nid mwy gwaith no chanu.
 Nid mynechdid maeroni.
 Nid myn d â ddel eilwaith.
 Nid neges heb varch.
 Nid newid heb voch.

Nid oedd hōf can ni ddivenwid.
 Nid oes ar ufer'n ond eisieu ei threvnu.
 Nid oes cambren ond cam ran.
 Nid oes gantho na chwyr na phabwyr.
 Nid oes cywilydd rhag govid.
 Nid oes gantho'r iâr i gravu'r barth.
 Nid oes gantho'r ewinedd i ymgravu.
 Nid oes dogyn ar gardawd.
 Nid oes drygair namyn drygwraig.
 Nid oes drygwraig namyn drygwr.
 Nid oes gwyl rhag elusen.
 Nid oes nawdd rhag tyngedven.
 Nid oes neb heb ei vai.
 Nid oes neb can ddalled
 A'r neb ni vyno weled.
 Nid oes o ddim ond val y cymmerer.
 Nid oes rhodd namyn o vodd.
 Nid oes wâd dros waesav.
 Nid oes wyledd rhag anverthedd.
 Nid o'i gorf ydd ymre gwybedyn.
 Nid prophwyd neb yn ei wlad ei hun.
 Nid rhaid cymhell ond ar glâw.
 Nid rhaid dangos diriaid i gwn.
 Nid rhaid dodi cloch am vwnwgyl yr
 ynvyd.
 Nid rhaid dodi cloch wrth vursen.
 Nid rhaid i ddedwydd ond ei eni,
 A'i vwrw i'r berth vieri.
 Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.
 Nid sant neb yn ei vater ei hun.
 Nid sôri ar dy vam.
 Nid tân heb eirias.
 Nid tebyg neb i Nêst.
 Nid trevtad anrhydedd arglwydd.
 Nid trymach y blewyn llwyd no'r gwyn.
 Nid twyll twyllo twyllwr.
 Nid un anian iâch a chlâw.
 Nid unaws gwyras a gwern.
 Nid unvryl ynvyd a chall.
 Nid uniaith bronvraith a brân.
 Nid wrth bryd yd gerid gwreigedd.
 Nid wrth ei big y mae prynu cyfylog.
 Nid y borau y mae canmawl diwrnod
 tég.
 Nid ei vam á ddywed ar bawb.
 Nid ydyw y byd ond bychydig.
 Nid ymgais diriaid á da.
 Nid ymgar y llateion.
 Nid ymgel cariad lle y bo.
 Nid ymgel drwg lle y bo.
 Nid ymweis á vo parch.
 Nid yn undydd yr adeilwyd Rhuvain.
 Nid ysgar anghenawg ag anhychvryd.
 Nid ysgar dimaid ag anhysedd.
 Nid ystyn llaw ni rybuch calon.
 Nid ystyr cariad cywilydd.
 Noswyl iâr gwae a'i câr.
 Ni wyr ni ddysg;
 Ni ddysg ni wrendy;

Ni wrendy ond astud;
 Nid astud ond dedwydd;
 Nid dedwydd ond á ato ei garu;
 Ni âd ei garu ond divilain;
 Nid divilain ond uvydd;
 Nid uvydd ond tawedawg;
 Nid tawedawg ond goddevus;
 Nid goddevus ond synwyrwl;
 Nid synwyrwl ond cydwybodus;
 Nid cydwybodus ond cywir;
 Nid cywir ond meddylgar;
 Nid meddylgar ond serchawg;
 Nid serchawg ond cerddgar;
 Nid cerddgar ond ymddyddangar;
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Nid cynghor ond tâd.
 Nid gweddi ond mam.
 Nid ymgeledd ond chwaer.
 Nid cadernid ond brodyr.
 Nid galluawg ond cevndyr.
 Nid cenedlawg ond cyvyrdyr.
 Nid hoywder ond cleddyv.
 Nid amddifyn ond tarian.
 Nid hyder ond bwa.
 Nid brwydyr ond gwewyr.
 Nid lladd ond dager.
 Nid tŷ heb wr.
 Nid tân heb gyf.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid ynvydrwydd ond cariad.
 Nid folineb ond meddwadawd.
 Nid tylodi ond clevyd.
 Nid gwall synwyr ond ymryson.
 Nid methiant ond musgrelli.
 Nid doethineb ond tewi.
 Nid diogi ond syrthui.
 Nid syrthui ond pechawd.
 Nid pechawd ond temtasiwn.
 Nid tylawd ond nas cymmer.
 Nid cyvoethawg ond syber.
 Nid gwresawg ond yr haul.
 Nid oer ond y lleuad.
 Nid amllder ond sêr.
 Nid buan ond gwynt.
 Nid moliannus ond cyttundeb.
 Nid cyvoeth ond iechyd.
 Nid yspail ond gwynt.
 Nid pruddder ond marwolaeth.
 Nid llawenydd ond nêv.
 Nid anhyvryd ond ufer'n.
 Nid hyvrydwch ond gyda Duw.
 Nid athrylith ond llawen.
 Nid diddim ond trist.
 Nid dedwydd ond diddrwg.
 Nid diddrwg ond dibechawd.
 Nid santaidd ond diwybod.
 Nid diwybod ond disynwyr.
 Nid hudoliaeth ond ieuenetid.
 Nid ieuenetid ond ennyd awr.

Nid twyll ond y byd.
 Nid pruddder ond eisieu.
 Nid helaethrwydd heb ddigon.
 Nid amheuthun llawer.
 Nid somedigaeth ond gwraig.
 Nid divyrwch ond milgi.
 Nid llawenydd ond march.
 Nid digrivwch ond gwalch.
 Nid ovnawg ond digasawg.
 Nid digasawg heb achos.
 Nid dyoddevgar ond doeth.
 Nid doeth à ymryson.
 Nid mwynder ond merch.
 Nid mabgar ond divilain.
 Nid milain ond taiawg.
 Nid taiawg ond cerlyn.
 Nid cerlyn ond avrywiawg.
 Nid avrywiawg ond iangwr.
 Nid iangwr ond o arverau.
 Nid hawddgar ond divalech.
 Nid divalech ond trugarawg.
 Nid trugarawg ond deddvawl.
 Nid marchawg heb fon.
 Nid peddestyr heb vwa.
 Nid chwannawg ond mab.
 Nid esgeulus ond gweinidawg.
 Nid cywir ond ci.
 Nid melys ond pechawd.
 Nid chwerw ond penyd.
 Nid ymddiried ond cydymaith.
 Nid hofder ond etivedd.
 Nid glân ond y pysg.
 Nid cyvrinach ond rhwng dau.
 Ni wyr ond à weles.
 Nid hysbys ond à ymovyno.
 Nid cyvarwydd ond à wypo.
 Nid call ond à gatwo yn ei gôv.
 Nid dysg heb synwyr.
 Nid gwenieithus ond merch.
 Nid avienthus ond dioval.
 Nid gwenwynig ond cath.
 Nid fyrnig ond ci.
 Nid creulawn ond llew.
 Nid cyvrwys ond epa.
 Nid dichellgar ond llwynog.
 Nid ethrylithgar ond bytheiad.
 Nid diswrth ond byrhwh.
 Nid brwnt ond fwlbart.
 Nid mwythus ond bele.
 Nid bwyiawg ond gwiwair.
 Nid esgyd ond dyvrgi.
 Nid esmwyth ond pathew.
 Nid difaith ond ystlym.
 Nid boneddig ond hydd.
 Nid rhywiawg ond march.
 Nid gwâr ond fêh.
 Nid taiawg ond eidion.
 Nid rhadlawn ond davad.
 Nid llysieuawg ond gavyr.

Nid tomlyd ond bwch.
 Nid tég ond paun.
 Nid rhyvygus ond bronvraith.
 Nid serchawg ond éos.
 Nid balch ond alarch.
 Nid syw ond y bi.
 Nid sionc ond y dryw.
 Nid cyvannedd ond ceiliog.
 Nid avradlawn ond iâr.
 Nid ynvyd ond gwydd.
 Nid budyr ond hwyad.
 Nid gwrawl ond ceiliog du.
 Nid mwynaidd ond éog.
 Nid llechiad ond cyfylog.
 Nid anllad ond aderyn y tô.
 Nid musgrell ond ceiliogwydd.
 Nid glwth ond mulvran.
 Nid anverth ond garan.
 Nid trais ond tân.
 Nid rhwystyr ond dwvyr.
 Nid ysgavn ond wybyr.
 Nid trwm ond daïar.
 Nid dewr ond gwyr.
 Nid calônawg ond à gyrcho.
 Nid diarswyd ond à arô.
 Nid ovnawg ond à föo.
 Nid llwvr ond à lecho.
 Nid anveidrawl ond dim.
 Nid dim ond Duw.
 Nerth eryr yn ei ylvîn.
 Nerth unicorn yn ei gorn.
 Nerth sarf yn ei chlören.
 Nerth hwrdd yn ei ben.
 Nerth arth yn ei breichiau.
 Nerth tarw yn ei ddwyvron.
 Nerth ci yn ei ddant.
 Nerth trwrh yn ei avlach.
 Nerth ysguthan yn ei hadanedd.
 Nerth gwraig yn ei thavawd.
 No drygddyn ys gwell ei dda.

O achos y vammaeth y cusenir y mab.
 O bob ceinmyged cyfes orau.
 O bob fordd o'r awyr ydd ymchwelo y
 gwynt y daw gwlaw.
 O bob trwm trymav henaint.
 O bychyddig y daw llawer.
 O bydd cell i gi mynych ydd â iddi.
 O bydd gwlan gan vursen
 Ve vydd am bob brwyn.
 O bydd llawen y bugail llawen vydd y
 tylwyth.
 O bydd neb ar ôl bid y bawav.
 O bydd uwch bawd no sawdl.
 O cheri di ni'th garo
 Collaist à geraist yno.
 Och wyr nad aethant yn wreigedd.
 O chyrhaedd vry ni ddaw obry.
 O daw ymenyn doed.

Odid à ardd.
 Odid à rydd atdeb.
 Odid à gatwo ei wyneb o eisiwed.
 Odid archoll heb waed.
 Odid da diwaravun.
 Odid divro diwyd.
 Odidawg à vo didwyll.
 Odid dyn diriaid di hawl.
 Odid dyn tég dianav.
 Odid eddewid à ddel.
 Odid elw heb antur.
 Odid o'r cant cydymaith.
 O down ni ni á ddown.
 O down ni er pedwar ar ddeg
     Ni ddown er pymtheg.
 Oed á ardd.
 Oed á rydd atdeb.
 Oedran dyn ni chanlyn y da.
 Oedd rhaid deall i alltud.
 O eisieu gwrda y dodir bawddyn ar y
     bwrdd.
 O englyn ni ddaliav haid.
 Oer pob gwlyb.
 Oer yw isgell yr alanas.
 Oer yw y cariad à ddifydd er un chwa o
     wynt.
 O vlewyn i vlewyn ydd á y pen yn voel.
 Ovni ei gysgawd.
 O vôr ac o vynydd
     Ac o waelawd avonydd
     I denwyn Duw dda i ddedydd.
 Oferen pawb yn ei galon.
 Ogvaenen yn ngenau henhwhch.
 O gywirdeb y galon
     Y dywaid y gwirion.
 O hir ddyled ni ddylir dim.
 O hoenyn i hoenyn ydd á'r march yn
     gwta.
 O lymaid i lymaid y darvu y cawl.
 O lladd y gâth llygodyn
     Ar vrys hi a'i hys ei hun.
 O myni nodi iwrc'h, ti á vwri naid amgen;
     o myni vod yn iyrechgi, ti á vwri naid à
     vo mwy.
 Oni byddi cyvarwydd cyvarch.
 Oni byddi gryv bydd gyvrwys.
 Oni byddi wrth gynghor dy vam,
     Bydd wrth gynghor dy lysvam.
 Oni chefi gennin dwg vresych.
 Oni heïr ni vedir.
 Onid march ys caseg.
 O ovrys ni wys cw dda.
 O ddeuddrwg gorau yw y lleiav.
 O'r bore hyd ucher y newid yr amser.
 Os gwr mawr cawr, os gwr bychan còr.
 O sul i sul ydd á y vorwyn yn wrâch.

Pa ham y bydd cul y bareut? Am ys-
glyviad.

Pa ham y llyv y ci y maen? Am nas gall
     ei ysu.
 Pa le yn y vuddai y mae yr enwyn.
 Pan bwyser arnad
     Tyn dy droed attad.
 Pan dywyso y dall ddall arall, y ddau á
     ddygydd i'r pwll.
 Pan dywyso yr enderig ei braidd, ni bydd
     da i'r ysgrubl y dydd hwnw.
 Pan él lladron i ymgyhuddaw y ceif cywir-
     iaid eu da.
 Pan vo addoed ar y geivyr y bychod a
     ridiir.
 Pan vo gwlân gan vursen
     Y bydd pais i bob brwynen.
 Pan vo ingav gan ddyn, ehangav vydd
     gan Dduw.
 Pan vo culav yr ých, gorau vydd yn y
     gwaith.
 Pan vo meilierydd ar ben maluria
     Y bydd esgud asgell gwipia.
 Pan vo mwyav dy galedi,
     Gobeithia y gorvyddi.
 Pan vo tecav y chwareu gorau vydd peid-
     iaw.
 Pan gair mihi, ni chair miha.
 Pan laddo Duw y lladd dyn.
 Pan laddo Duw y lladd yn drwm.
 Pan gysgo pawb ar gylched
     Ni chwsg Duw pan rydd wared.
 Pan wypo dyn ladd ci, cynddaredd á yr
     arno.
 Pan yrer y Gwyddel allan, ynvyd ydd
     haerir ei vod.
 Pan yrer y Gwyddel i maes, ennaint á
     gyrch yntau.
 Pa waeth y dring y gâth o dðri ei hewin
     edd?
 Pawb á chwennych anrhydedd.
 Pawb á drais yn mhais ei dád.
 Pawb á gâr ei gywala.
 Pawb á gnith gedor ynvyd.
 Pawb a'i chwedl cantho.
 Pawb yn llosgwrn ei henvon.
 Pawb yn y gorphen.
 Pei dywetai davawd á wypai geudawd,
     Ni byddai gymydawg neb rhai.
 Pei y gâth á vyddai gartrev gwaeth á
     vyddai ichwi.
 Pen carw ar ysgyvarnog.
 Pen ci ar voreu gwanwyn.
 Pen punt a llosgwrn dimai.
 Pen saer pob perchênawg.
 Pen tros bawb lle ni charer.
 Perchi gwr er ei vawed.
 Petwn dewin ni vwytäwn vurgyn.
 Pieuvo y vuwch aed yn ei llosgwrn.
 Pieuvo yr henvon,
     Ymavled yn ei chynfon.

Pilio yr wy cyn ei bobî.
 Pystolwyn i'r a'lt.
 Pob cadarn gwan ei ddiwedd.
 Po cyvyngav gan ddyn, ehangav gan Dduw.
 Pob cyfelyb á ymgais.
 Pob darogan dydderpid.
 Pob diarheb gwir, pob coel celwydd.
 Pob dryll ydd á'r aing yn y pren.
 Pob edn á edwyn ei gymhar.
 Pob enwir divenwir ei blant.
 Pob gwlâd yn ei harver.
 Pob llwybr newn ceunant
   I'r unfordd á redant.
 Pob llwrv llemitior arno.
 Pob peth yn ei anser.
 Pob traha yn y gorphen.
 Po dyvnav y môr, diogelav vydd i'r llong.
 Po hynav vo y Cymro yvvytav vydd.
 Po hynav vo yr fâd tebycav vydd i vyd.
 Po mwyav vo y brys mwyav vydd y
   rhwystyr.
 Po mwyav vo y dravod mwyav vydd
   y gorvod.
 Po mwyav vo y llanw mwyav vydd y trai.
 Po tecav vo y chwareu gorau vydd peid-
   iaw.
 Po tynav vo y llinyn cyntav y tyr.
 Pren yn nghoed arall biau.
 Prydnawn côch a mawredd gwraig.
 Pryn hên pryn eilwaith.
 Pryn tra vlingych.
 Pryn fâd e vydd drud;
 Pryn vlawd ti á ei yn dylawd.
 Pwy bynag sydd heb wraig sy heb ym-
   ryson.
 Pwyll á ddyly padell.
 Pwy wyr tranc mâb wrth veithrin?
 Pysgota yn mlaen y rhwyd.

Rhag anwyd ni weryd canwyll
 Rhag bod y sul heb siglaw.
 Rhag myned un llôg o'r tŷ.
 Rhag newyn nid oes wyledd
 Rhagnythed iâr cyn dodwy.
 Rhag trymwyd ochid achenawg.
 Rhaid i'r vuweh wrth ei llosgwrn.
 Rhaid vydd nithiaw ni bo pur.
 Rhaid i segur beth i'w wneuthur.
 Rhaid wrth aumhwyll bwyll parawd.
 Rhaid yw cropian cyn cerdded.
 Rhaid yw genau glân i oganu.
 Rhan druan i'ban draian.
 Rhan gorwydd o dâd.
 Rhan y gwas o gig yr iar.
 Rhâu rhwng y boly a'r cevn.
 Rhetid càr gan orwaered.
 Rhetid maen oni gafu wastad.
 Rhew i lyfant.
 Rhewydd pob rhyveddawd.

Rhieddawg achenawg yn fo.
 Rhin tridyn kannyn a'i clyw,
 Rhôdd ac adrawdd rhôdd bachgen,
 Rhodd Ivor ar ei gapan,
 Rhodd gwyr Erging,
 Rhodd i hên nag adolwg,
 Rhoi y càr o vlaen y march,
 Rhoi yr ordd dan y celynllyn,
 Rhuthyr ei o gribardd,
 Rhuthyr enderig i'r allt,
 Rhuthyr mammaeth,
 Rhwng y ddwy ystol ydd a'r dân i lawr,
 Rhwng y rhisg a'r pren,
 Rhwy vu rhyvychod gynnen,
 Rhwydd ni bo dyrys,
 Rhybrynwys rhy erchis,
 Rhybrynawdd barvawg à eirch,
 Rhybued baw gares,
 Rhybued drygvab i'w vam,
 Rhybudd ovnawg a dal y ci,
 Rhybudd i ddedwydd,
 Rhy dyn á dyr,
 Rhy lawn á gyll,
 Rhy uchel á syrth,
 Rhydd i wraig ei thavawd,
 Rhyvoddawg rhy vavr á wyl.
 Rhygâs rhywelir.
 Rhygu pob rhyvychod.
 Rhyw i vâb iwrech lâmu.

Saith mlynedd y darogenir delli.
 Sev á ladd á gyhudd.
 Sev á lwydd i'vel ei chelu.
 Sev yw y blaid y bugail.
 Siarad cymmaint â mab Saith Gudyn.
 Siarad cymmaint â Merddin ar bawl.
 Sicrav yw yr hyn sicrav.
 Siefrai piau y troed, Siefrai biau y vwyall.
 Somi Duw á mynach marw.
 Son am Awst wyliau y nadolig.
 Swrth pob diawg.
 Sychu trwyn y swch.
 Symudaw addeu rhag drwg.
 Syrthid march oddiar ei bedwar carn.
 Syrthid mevl o gesail.

Tabler i lyvau, tavaru i chwedlau.
 Tavawd á dyr yr asgwrn.
 Tavawd aur yn mhen dedwydd.
 Tavawd gelyn ar ddannedd,
   Ni chytsain ar wirionedd.
 Tavl a'th unllaw, cais a'th ddwyllaw.
 Talwys à ryveichwys.
 Tawedawg tew ei ddrwg.
 Tebyg oedd cwd i gyvryw.
 Tebyg oedd hwch i garegyl.
 Têg pob dianav.
 Têg pob hardd.
 Têg tân pob tympt.

Têg pob chwedyl ni bo gwrthwyneb iddo.
Tengwaith y dywaid mursen, bendith
Dduw yn y tŷ.

Teir-gwers gwraig rewydd.

Telitor gwedi halawglw.

Temyl glwth ei gegin.

Tervyn cywirav cyngwystyl.

Toll vawr á wna doll fechan.

Töriad hên daeliwr.

Töri divyn ar y dorth,

Ni wna wala e wna warth.

Töst á vydd mwg coll.

Tra voy borva yn tyvu y bydd marw y march.

Tra vo y ci yn maesa ydd á'r ysgyvarnog
i'r coed.

Traferth fch hyd echwydd.

Traha a threisiaw y gweinion

A ddiva yr etiveddion.

Tranoeth wedi y dygwyl.

Tra rheto yr ôg rheted y fraean.

Tra rheto yr ôg rheted y ddraenglwyd.

Trech ammod no gwir.

Trech à gais noc à geidw.

Trech anian noc addysg.

Trech blaidd no'i gënad.

Trech Duw no drwg obaith.

Trech gwan arglwydd no chadarn was.

Trech gwlâd noc arglwydd.

Trech llavur no direidi.

Trech tynged noc arvaeth.

Trech y tyn merch no rhâf.

Treigyl maen hyd wastad.

Trengid golud, ni threing molud.

Trengis à vremis.

Tricid can ni wahodder.

Tricid gwr wrth ei barch, ni thrig wrth ei
gyfarwys.

Trist pob galarus.

Troi y gâth yn yr haul.

Trychni nid hawdd ei ochel.

Trydydd troed i hên ei fon.

Ty ni vyno Duw ni lwydd.

Tw! varch benthg.

Twyll drwy ymddiried.

Twyllid rhyvegid rhyvygiaid.

Twyllwr yw gwobyrr.

Twymo y dwr a'i vwrw allan.

Tyvid ebawl o hyd gâr.

Tyvid enderig o'i ddr.

Tyvid maban, ni thyv ei gadachan.

Tyngedven gwraig.

Tynu bâch trwy goed.

Tyn y cwyr o'th glustiau.

Tyst yw y chwedyl i'r englyn.

Tywyll boly byd pan levair.

Tywyll vydd gau, golau gwir.

Tywynaid graienyn ei ran.

Uchenaid at ddoeth.

Uchenaid gwrâch ar ol ei huwd.

Ucher á ddaw gan ddryc-hin.

Un arfed á vâg i gant.

Un cam diogi á wna ddau a thri.

Un dyn á ddryga ar gant.

Unllaw ar wlañ canllaw ar wlañ.

Unllawiwg vydd mammaeth.

Unllygeidiawg vydd brenin yn ngwlad y
deilliaid.

Un geiniog á ddyly cant.

Un o blant Angharad segur.

Unpryd yr iâr yn yr ysgubor.

Untrew o garchar.

Unwaith yr aeth yr arglwyddes i noviaw
hi a voddoddd

Utgorn yw cwrw da.

Uwch pen no dwy ysgwydd.

Uwch yw y brâg no'r gwenith.

Wylid ni wyl ei berchen.

Wyneb trist drwg á ery.

Wythnos y llwynog.

Y bendro wibwrn.

Y bol á bil y cevn.

Y budd á ludd y lludded.

Y car cywir yn yr ing y gwelir.

Ychydig laeth ac hyny yn enwyn.

Ychydig yn anl á wna llawer.

Y ci á vynir ei grogi á ddywedir ei vod yn
lladd de vaid.

Y cŷn á gerdio á yrir.

Y cyntav á ddelo i'r velin maler iddo yn
gyntav.

Y cyntav a'i clybu dan ei dîn y darvu.

Y dasyñ á dyll y gareg, nid o gryvder ond
mynych syrthiaw.

Y diweddav á oddiwedder ar y vreuan ar
hwnw y dielir.

Ydyw corn heb ysgyvarn.

Y vevl á wneler yn rhân nant

Hi á dywynyg yn ngwydd cant.

Y velin á val a vyn ddwyrr.

Y verch á ddol i'w phrovi,

Hwyr y del i'w phriodi,

Y gath á vo dda ei chroen á vlinger.

Y gwr yn ceisio ei gaseg, a'i gaseg dano,

Y llaw á rydd á gynnull,

Y march á vydd marw tra bo y gwellt yn
tyvu,

Y march á vram á ddwg y pwn,

Y march á wich ys ev á ladd,

Ymbell amheuthyn á wna mevl,

Ymchwel yma, na ddymchwela; nid oes
o'r byd ond ymchwelyd,

Ymchwelid Duw ei law yn ngauavnos,

Ymganlyn á dedwydd,

Ymgeledd ci am y cwd halen,

Ymguddiaw ar gevn y glist,

Yn mhob daioni y mae gobrwy.
 Yn mhob drygioni y mae pechawd.
 Yn mhob creft y mae falsder.
 Yn mhob dewis y mae cyvyngder.
 Yn mhob clwyv y mae perygl.
 Yn mhob gwlad y megir glew.
 Yn mhob dyn y mae enaid.
 Yn mhob enaid y mae deall.
 Yn mhob deall y mae meddwl.
 Yn mhob meddwl y mae naill ai drwg ai da.
 Yn mhob rhith y daw angau.
 Yn mhob rhyvel y mae goval.
 Yn mhob pechawd y mae foledd.
 Ymryson a'r gôv yn ei evail.
 Ymryson a doeth ti â vyddi ddoethach.
 Y mud a ddywed y gwir.
 Y mud á vynaig i'r llavar.
 Y naill vlwyddyn á vydd vam i ddyn, a'r llall ei elldrewyn.
 Y naill wenwyn a ladd y llall.
 Yn ceisiaw y blewyn glas y boddododd y gaseg.
 Yn ceisiaw y cyrn colli y clustiau.
 Y neb â saetho ar adrybedd a gyll ei saeth.
 Y neb á vo a march ganddo a geif varch yn menthyg.
 Ynvvd a gabl ei wrthban.
 Yn y croen y ganer y blaidd y bydd marw.
 Yn y lle y bo y da y rhoir ac y tycia.

Yn yr ing gorau yw y car.
 Y parchell byw bid vau.
 Yr aderyn â vacer yn ufern yn ufern y myn drigaw.
 Yr avyr ddu a las.
 Yr hai a laddododd yr hwch.
 Yr hwch a dau a vwyty y soeg.
 Yr oen yn dysgu i'r ddavad bori.
 Yr un asgwrn a dal.
 Ys da velin â balloedd.
 Ys dir angau i eidiawg.
 Ys dir drwg rhag drwg arall.
 Ys dir i hael â roddo.
 Ys dir lladd y gwadyn wrth revedd y troed.
 Ys dir nithiaw ni bo pur.
 Ys drwg y deg ewin
     Ni bortho i'r un gylvin.
 Ys ev vy nghâr â orvo.
 Ysgavnlwyth á glud coed.
 Ysgavn y daeth, ysgavn yr aeth.
 Ys gwell can mesur no chan trwch.
 Ys gwell deli wrth á vo.
 Ys id ar bawb ei bryder.
 Ysid bwyd drygwr heb ei ddiolch.
 Ysbys pawb pan ddarvo.
 Ysu bwyd yr ynvvd yn y blaen.
 Ys marw á vo diobaith.
 Ys mevl iddo ni ddyto ei vâch.
 Ystum llawgar yn r'hàn.

EREILL DDARHEBION A CHWANEGED ALLAN O AMRYW GASGLIADAU.

A vo ar ei gerdded
     Ni wna dda cyn ei vyned.
 A ddyco'r nodwydd,
     A ddwg y crogwydd.
 Anhawdd dwyn dyn oddiar eu dylwyth.
 A ddywaid y peth á vyno,
     A glyw y peth nis myno.
 Amlav ei gwys amlav ei ysgub.
 Amser á á heibio,
     Wrth chwareu ac wrth weithio.
 A vo byw yn dduwviol á vydd marw yn ddedwydd.
 Adar o'r unlliaw a ymgasglant i'r unlle.
 Am y novio vo, ni waeth ganddo pwy á voddo.
 Aml ddyrnod á dyr y gareg.
 A varchoco y march pedoled.
 A gano yn ei wely á gria cyn cysgu.
 Anivel a vydd yr eidion pei tòrid ei gynfon.
 Amgen no nhwy, pedvai amgenach no'u gilydd.
 Arglwydd, eb y naill arglwydd wrth y

llall, Beth a wnawn am vlawd potes:
     Ai codi melin i valu pecaid? Adeilio
     melin i valu mesur?
 A ddyweto y gwir tòir ei ben.
 A ddigio heb achos cymmodd heb iawn.
 A vlwyddiannus pob diriaid.
 A gavoedd y dyn a gavoedd y da.
 A garo y byd, aed i'r bont.
 Amravaelus pob ymladdgar.
 Amlwg tom ar varch gwyn.
 Anhawdd tynu henvarch o rygyng.
 A garer neu gasêir a welir o bell.
 Ar ol rhodio pob lle, hawddvyd i gartre'.
 Ail i chwedyl chwiliais.
 A bryn dir a bryn geryg.
 A bryn vlawd a bryn eisin.
 A bryn gîg a bryn esgyrn.
 Addaw gyda mab, a thalu gyda merch.
 A chwynnycho ddrwg i arall, iddo ei hun y daw.
 A eistedd yn dlawd, a ymdwym yn gyy-oethawg.

Allwedd arian a egyr bob clo.
 A geir yn rhodd a gerdd yn rhwydd.
 Arwydd ddrwg ar ddyn gweled ei ber-
 vedd.
 A vu ddyn aeth yn adyn.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 A recho ar y bryn
 A rech lle nas myn.
 A recho yn y nant,
 A rech yn ngwydd cant.
 Ammod a dyr gyvraith.
 Ar ni roddo à garo,
 Ni cheif à ddymuno.
 Angen à yr hên i redeg.
 A vo dda gan Dduw ystyr gar vydd.
 Addewid ni weler nid yw.
 Advyd a ddwg wybodaeth, a gwybodaeth
 ddoethineb.
 Advyd a bair i rai edrych o'u deutu.
 A garo Duw a gospa.
 A gadwo Duw cadwedig vydd.
 A losgo ei odyd a vyn i arall losgi.
 Anhardd pob drwg voesawg.
 Antur hir ledred heb ddial.
 Ar ni allo drais twyll.
 Ar ol yved syched sydd.
 A rhinweddau da gorthrechir drwg.
 A ymoreuro ymoreured â'r gorau.
 A eiriach ei wialen,
 A ddivwyna ei vachgen.

Berwi y dwvr a'i davlu allan.
 Bachgen diriaid a wna wr da.
 Blewyn i gi a'i brathoedd.
 Brau dîn brau davawd.
 Blingo hwch â chylllell bren.
 Bara gwyn sych.
 Bara gwyn a chig moch a chwrrw, a bair i
 wr werthu ei dir.
 Berwant yn eu hisgell eu hunain.
 Bwyd yr ynvytav a wytir gyntav.
 Bid gwrn biw, bid llwyd blaidd.
 Bid rhwng y din a'r wialen.
 Brith yn ieuanc, carpiawg hên.
 Byr ei hun, hir ei hoedyl.
 Bwyta llymru â mynawyd.
 Bwrw dwvr i Havren.
 Bydded y gerdd yn ol y testyn.
 Bwrw ergyd ar gais.
 Beth gwedi celwydd? cernawd.
 Boddi y melinydd.
 Balch yw geivyr ar y rhew.
 Balch yw hwyaid ar y gwlaw.
 Bawddyn wrth ei grybwyll.

Can valched o'i gwd ag yntau o'i sách.
 Can wionied à diawl ddywylwydd.
 Can galled ag Ieuan Cydewain.
 Can lased a'r genninen.

Can gyvrwysed â barcud vis gorphenav.
 Ceir gweniaith gan bob un.
 Ceir y drwg ymhob man.
 Can wyned a'r cân.
 Can ddued a'r vrân.
 Can haeled â Nudd.
 Can goched a'r gwaed.
 Can gryned a'r bêl.
 Can valched â chribau y bleiddiau.
 Cochwallt y gwaethav o'r holl ddynion.
 Cwrrw yn mol twrv yn mhen.
 Cysgu val y pathew.
 Cystadl yved o'r cawl â bwyta o'r cig.
 Cwyn rhugl rhag cynw rhagddo.
 Cwrrw Aber Conwy goreu pei pellav.
 Cyvri'r cywion cyn eu dëor.
 Cyhyd ag ystol ufern.
 Cywir yn ing y gwelir.
 Cywain y cwbl i'r bol val y gigvran.
 Cynt i'r gell nog allan.
 Cymmerwech y mynydd o'i ben e ddervydd.
 Cynt meddwl no gweithred.
 Cyvathrach i wryta, cenedl i ymladd.
 Cyvathrach o agos, galanas o bell.
 Cyvrwy i hwch.
 Cyvrwy i vuwch.
 Cyving ac ehang yw dewis.
 Coel gwrâch yn y lludw.
 Cydwybod lân diogel ei pherchen.
 Cäs gan ynydd a'i cyngoro.
 Canys ve vethws ebai y ddylluan.
 Cäs gan y gâth y ci a'i bratho.
 Ceir pob peth am arian.
 Cöw pob diweddav.
 Cynt i'r dorth nog i'r cauad pobi.
 Cystal â llwybyr aradyr.
 Cyngor yn ôl.
 Cyvoethawg pob dedwydd.
 Cymmer dy barch a gwrthod dy anmharch.
 Cyvuwch a'r sêr.
 Chwynwch eich gardd eich hun yn gyntav.
 Cadw peth val carth rhag tân.
 Cardota Gwyddelwern.
 Colli y clustiau cyn cael y cyrn.
 Can esgor i ieuanc.
 Castell pob dyn yw ei dÿ.
 Canmawl dy vro a thrig yno.
 Cadarn ovyn a wna gadarn nacâu.
 Cadarn wrth gadarn.
 Cadw ei a chyvarth vy hun.
 Cwlwm oediawg a ddetyd.
 Chwannawg mab i'w hynt,
 A Chwannawg adrev à vo cynt.
 Chwi a'i cewch â fônod ar eich cevn.
 Cosyn glân o gawsellt budyr.
 Chwi piau y byd, cechwch ynddo.
 Clâv o'r un clwyv.
 Crâch a ddywed crâch gyntav.
 Cneua mewn brwyn.

Cadw dy avraid, ti a'i cei wrth dy raid.
Ceisiau swllt yn ngwalva blaidd.
Cnoi awel.
Côv a lithyr, llythyr a geidw.
Col, med y vran fan gafu hi ddigon.
Chwareu plant yn y pistyll.
Chwareu am bob peth ac ymladd am y
bwyd.

Câr a glyw, bid varw bid vyw.
Cerid yr avyr ei myn,
Bid o ddu bid o wyn.
Câs gweled a geisio.
Cariad a orchvyga bob peth.
Ceintach wedi brawd.
Cymmaint ar y werthyd ag ar y bellen:
Cludo heli i'r môr.
Cneivier wedi praidd.
Cneuan yn ngenau hen-hwch.
Cymydawg da ydyw clawdd.
Curaw ei chwch wrth y graig.
Curaw un o dwll ac o draves.
Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.

Digon o dân er llosgi Llundain.
Duw gatwo pawb rhag meddwl ei vam.
Da cael us gan ddrwg dalwr.
Da cyngbor gwraig heb ei ovin.
Drwg y dialoedd ei gam, a vwyaoedd ei
oval.
Dilyn hael hyd varw.
Dwy wedd i'r llech, ac un i'r pobty.
Dysgu rhygyng i henvarch.
Dwyn ei ion oddiar ddewr.
Da cael ynys mewn môr mawr.
Diane rhag y mwg i'r dawlod.
Diane rhag y mwg a syrthiaw i'r tân.
Dal canwyll i'r vall.
Dal y llygoden a'i bwyta.
Da dal crothell mewn cawell cregyn.
Da i gyrchu angau i wr boneddig.
Da yr edwyn hen gath levrith.
Da i gyrchu angau at wr clav.
Dioval a vydd diovyn.
Dioval yw dim.
Drwg yw y chwareu ni ennillo neb.
Dod i gadarn ei ran, neu ve a'i myn.
Dotiedig pob anghovus.
Dysgu oferen i ofeiriad.
Diddestl pob hen.
Dedwydd pob fyddlawn.
Dawn dedwydd yn ngo'wg.
Divlas vydd barn heb ei govyn.
Da cyfelyba y byddar os clyw o beth.
Da gan y nai l gi grogi y llall.
Da ydyw dyn â gwddw hir a hwp yn ei
chwedyl.
Darvu y pen darvu yr ammod.
Digon i bawb â gafu.
Diboen i ddyn dybio'n dda.

Dim anair i wyr yr eolwys.
Drwg ei hun a debyg arall.
Dioval a gân yn ei wely
Duw piau gwneyd etivedd.
Da ysgavn â dwysga.
Dwyn dwr tros avon.
Dywsul y pŷs.
Dala y gath erbyn ei chynfon.
Da cyunydd medel gwida.
Delis da yn yd vu.
Dewin pob diawg.
Diddrg didda, megis hen gi.
Dyvydd dihir-waith aros.
Dysg gan yr ynvyd ymogelyd,
A chan y doeth dysg wneuthyd.
Dig pob colledig.
Diddig pawb wrth â garo.
Dyced chwant dros ben.
Dyn a gerir lawer gwaith
Er mwyn ei gydymaith.

Edrych val gavyr wyllt ar daranau.
E ddaw drygddyn wrth ei grybwyll.
Eli i bob dolur yw amynedd.
Eli calon cwrw da.
Edrych y naid cyn ei neidiaw.
Ev a wnâai y peth ni wnâai.
Egor y varchnad cyn cauu y gloch.
Ev aeth glastwr yn ei glustiau.
Er maint vo'r dryc-hin,
Hi a â o'r diwedd yn sych-hin.
Er na wnei ddrwg na wna debyg.
Ev a dyv y draen a'i vlaen arno.
Elid bryd yn ol breuddwyd.
Ewyllys heb allu.
Ennill y gronyn a cholli dau cymmaint.
Ennill nodwydd ddur a cholli y trosol
haiarn.
Ev a gair cyngbor gan ynvyd.
E ddaeth y caws o'r un cawsellt.
Ev a ddaw haid i gwch.
Ev a wnâai ddrwg rhwng cardotyn a'i
gwd.
Eddewid gwraig odid yw.
Enw heb senw.
Esmwyth gwaith gwranda.

Velly vinnau, chwedyl y mochyn.

Foi rhag yr hwrdd i gorlan y deवाद.
Fordd Buallt i Henfordd.

Gormod caws mewn maidd.
Gormod gormes bendith Dduw'n tŷ.
Gyda'r nos y cyvyd malwen.
Gwasgu y mê cyn ei dyru.
Gwlad i gymmen yw pob gwlad.
Gwell yw i'r ymarôwr nog i'r dialwr.
Gcehel ymladd â thridyn: ofeiriad, gwraig,
ac ynvyd.

Gorau cyvrwysdra gonestrwydd.
 Gwr ar vwrdd a llanc ar vaes.
 Gair i gall.
 Gogana dy vro a thrig yno.
 Gwae y vo à wertho ei wrthban.
 Goren cytlys, cytlys pentan.
 Gwr dyeithyr yw vory.
 Gnawd i ddyn ddwyllaw.
 Gwaethav i ddyn ei ddyn ei hun.
 Gwell yw dau ben nog un.
 Gwae à vo yn brudd rhag ovn brâd.
 Goddev van gamau.
 Gyru halen i'r Heledd.
 Gauav glâs á wna vynwent vras.
 Gorau y gwna gwas da ei hun.
 Gwaethav byriau byriau hwch.
 Gwaethav blŷs blŷs eisieu.
 Gwan ei galon a gyll, gwnaed orau gallo.
 Gyru y swch yn swmbwl.
 Gyru y llettam i'r ystol.
 Gwell cariad y ci no'i gas.
 Gwell piso y ddavad no thòm y vuweh.
 Gwynvyd hwyaid Plas y Ward.
 Gormodd o ddim nid yw dda.
 Gwag gwely heb wraig.
 Gormod awydd a dyr ei wddv.
 Gorau cyvoeth yw iechyd.
 Gwaeth no'r vad velen.
 Gwayw yn nghalon gan hiraeth.
 Gwell yr heddwch gwaethav no'r rhyvel gorau.
 Gwnaed pawb y peth à vedro, ebai Coch y Cefylau.
 Gwyn y gwel y vran ei chyw.
 Gyru yr hwyaid i gyrchu y gwyddau o'r dwr.
 Gloyw pob glân.
 Gwyddau yn pencawna.
 Gwna gynghor dy hen gyvaill.
 Gynt, gynt, i'w dechreu pob hen chwedyl.
 Gwell awr o lawenydd no dwy o bruddder.
 Gwell rhinwedd cardoty'n no mawredd brenin.
 Gwell no da dienbyd.
 Gwell un à welláo no dau à waethygo.
 Gwell drwg ordderchu no drwg briodi.
 Gwên dêg á gwenwyn dani.
 Gwyl gwna dy orau.
 Gwell y gwyr Sion oddi wrth gyweiriaw swch.
 Gwyliaw croes wylvor.
 Gwell ychydig gan râd no llawer gan avrad.
 Gwyn pob newydd, llwyd pob hên.
 Gwenhwyvar, verch Ogyrvan Gawr,
 Drwg yn vechan, gwaeth yn vawr.
 Gweithiaw castell ar ben cawnen.
 Gorau cam, cam cyntav.
 Gwell angau no chywydd.

Gwin coch, mër moch, a mwg,
 Ynt dri gelyn i'r golwg.
 Gwartheg Huw Conwy Vychan,
 Diawl a ddro ar eich rhedeg.
 Gobaith a yvw, diobaith a varw.
 Gwir a ddywed y vrân,
 Odid o drachwant galon lân.
 Gorau y gwineuwallt ar bawb.
 Gan Dduw y ceir pob daioni os ceisir.
 Gwallt du, gwallt dewr.
 Gwae à wêl ac ni wêl ei hunan.
 Gwae ni adwaen ei hunan.
 Gwae à wnel ac ni wyr paham.
 Gwae à greto i bob chwedyl á glywo.
 Gwae y verch ni vedro vod gan ei hunan.
 Gwisgi pob troed at y drwg.
 Gorau i bawb ei bieusawd;
 Gorau pieufawd deall.
 Gorau deall doethineb;
 Gorau doethineb iawnder;
 Gorau iawnder eiaradoldeb;
 Gorau ar garu Duw caru ei blant.

Hy pob ceiliog ar ei domen.
 Hy y gall un vramu wrth ei dân ei hun.
 Hir ddarogan dervydd.
 Hawdd addaw, ond anhawdd cywiraw.
 Haws cadw nog olrhain.
 Hir yw byth a da yw Duw.
 Hiroed anniolch.
 Hanner gair i gall.
 Hawdd pobi yn ymyl blawd.
 Hof gan bob bwch ei ddigrivwch.
 Heddyw yn ddyn a vory yn adyn.
 Hesbin yw pob davad hyd na ddelo.
 Hof gan bawb ei gariad.
 Hwyl byddis yn arovyn gwaith da no'i wneuthur.
 Hindda gwyr Môn
 Yw gwynt Iwerddon.
 Hywav yn y bŷd aeth bellav i'r coed.
 Heb na thŷ nag ymgor.
 Hên arver, hon a orvydd.
 Hên a wyr ieuane à debyg.
 Hawdd yw ovni ovnawg.
 Hawdd cael drwg ac anhawdd myned oddi wrtho.
 Hên hwyr hawdd ei orddiwes.
 Hir y byddis yn llenwi llestry à ollyngo.
 Hir vydd bys gwden gwanwr.
 Hwi! cwn y drev; hai! ein ci ninnau.
 Hof pob newydd.
 Hy pawb ar ei eiddo:
 Hirbryd a wna wawrbryd, a mawrbryd a wna'r mawr gywilydd.
 Hun yr eos.
 Hwi! gyda'r ci; hai gyda'r geinach.
 Hawdd cysgu mewn croen cyva.
 Haws llenwi bol no llygad.

I ti yr heddyw; i bwy y vory?

Lladd maer Caer ar Gevn Cerwyni.
Llong i longwr, a melin i velinydd.
Lledled rydau, waethwaeth ddeddvau.
Llawer a ddyvynwyd, ychydig a ddewis-
wyd.

Llathen o'r un brethyn.
Lleiaf rhan rhan y rhanwr.
Lladd yr iâr a cholli y cywion.
Llawer o waith a wna llawer o ddwyllaw.
Llawer a sieryd llawer o wragedd.
Llawer ammau diau vydd.
Llawer o dda a wna llawer o ddynion.
Lle yr ydych ddicav rhowch eich twca.
Llywelyn pob lle weithiau gartrev.
Lluchiaf cwn â cheryg.
Llygaid segur a wilia.
Llygriad y peth gorau yw y llygriad
gwaethaf.

Lle crava'r iâr e biga'r cyw.
Llygaid diawl tan gareg.
Lladd y gwirion yn nghysgawd yr euawg.
Lle clyd i vethu,
Lle oer i fynu.
Llew yn avon hindda vydd.

Mae dwy fordd i'r coed.
Mae achos i'r iâr bigo'r bysgen.
Mae modvedd yn llawer yn nhrwyn gwr,
Mae pwll y'mhob drws weithiau,
Manwl pob rhan, hardd pob cyvan,
Mwth y rhydd yr hyn ni'm addug.
Meddylia dy ymadrawd cyn ei draethu,
Mae dau vaw ci yn Nghaer,
Mae brân i vrân y vron,
Mal baedd cyndderiawg,
Mae mêl yn ngallt Ddygai; ond pwy sy
well er ei vod?

Mae yn rhyhwyr cynnilaw pan eir i dîn y
y cwd.

Melys yw eig lledrad.

Mynych y daw benydd, val ynvydion
Cyveiliog.

Mae sawyr y cennin ar y cewyll.
Mor glaiar â llyn llevrith.
Mae dechreu i bob peth; ond nid oes
diwedd ond i rywbeth.
Meddyg i bawb ei lygaid.
Modrwy aur yn nhrwyn hwch.
Mae yn rhaid i'r gwyachav gachu.
Mae yn rhaid i'r adar mân gael bwyd.
Mae newid gwaith gystal a gorphwysaw.
Magu cynrhonyn mewn cig.
Mae dau olwg ar varch gwyn.
Mae achos i'r gath lyvu'r pentan.
Mae modd i ladd ci heb ei grogi.
Mal côv gwrach.
Mae vo ar y gwir,

A minnau ar y tir.

Mal pais Caradawg.
Mal dannedd i genawon.
Mal ysgubor ofeiriad.
Manwl gyvrii â wna hir gyveddach.
Mesur pawb wrth ei lathen ei hun.
Mwy y twrw no'r taraw.
Mwy y braw no'r briw.
Mor ddiles a halen i'r iâr.
Mi adwaen lwynog er nas goddiweddwyr.
Mwyav poen yw poen methu.
Mud pob anghyviaith.
Myvi yn cael yr enw, ac ereill yn cael yr
ennill.

Mal y bwytaes y cannwr y can myharen.
Mal gwydd am guddiaf ei hwyau.
Mwyav clod lleiaf ddyweto.
Mae yn dangos ar eich barv pa saig a vu
ar eich bwrdd.
Mae modvedd yn ddigon er dianc.
Mi wn chwedyl yr ysguthan wrth y bi.
Mae brân i vrân, a gwalch i walches,
A dyluan i'w chymhares.
Mal gwib mammaeth.
Mab synwyrwl a wna dad llawen.
Mwy no'r dwr ar gevn ceiliogwydd.
Mynych y barn pob ehud.

Ni chwythoedd na bai da i rywun.
Na vyny ch dramwy lle bo mwyav dy
groesaw.
Na hir ddilyn hirdrwr.
Newid y penwag yn Nevyn.
Nid gwell rhwy no digon.
Nid o nerth braich ac ysgwydd y mae
canu crwth.

Nos â yr y brain adrev.
Nid da rhy o ddim.
Ni verchyg varch, ni châr verch, ni chan-
lyn vilgi.

Ni wyr y gôg ond yr ungaine.

Nid marw y tad vo tradoeth,

A vo byw dewr ei vâb doeth.

L. Gl. Cothi.

Ni ercha bwyd ond ei brovi.
Na chabla neb y gorfo arnat ei ovn.
Ni bu lanw na bai drai.
Ni bu wala na bai weddill.
Naill ai mammaeth ai gwraig o'i chov. *!*
Ni bydd arno niwed.
Nerth cath yn ei chynfon.
Na sav yn dy greulonder.
Ni wiw galw doe yn ol.
Ni bydd gwr gwyllt heb ei wae.
Ni ddeler hen adar âg us.
Ni wna geiriau tég hau y tir.
Ni waeth ganddo o ba du i'r tŷ yr hauer
y cywarch.

Ni vedd ev ewin i ymgravu.
 Naill ai rhydraws ai rhydruan.
 Ni ddisgyn brân ond unwaith ar y braen-
 ar.
 Nuglaw gan y cawn.
 Ni chyll cybydd mo'i lês er ei gywilydd.
 Ni bu draha na bai gyhydiad.
 Nid oes mwy o goel arno nog ar din dyn
 bach.
 Ni châr hen vuwch ddiniawed.
 Ni thrig march er unnos.
 Ni thâl y swydd i'w gwasanaethu.
 Nid tebyg din bod heb ddim.
 Nid â rhinwedd i'r bedd byth.
 Ni wna na byw na marw.
 Ni wybod pwy sydd iâr na phwy sydd
 geiliog.
 Ni waeth teui no siarad.
 Ni thâl cam bach mo'i wrthawd.
 Ni chair gan ddrwg dalwr ond drwg dav-
 awd.
 Nid pob dyn cryv a vedr ganu telyn.
 Ni bu erioed y vath beth yn Ynys y
 Cedryn.
 Ni wiw i'r llygoden ymryson piso â
 chaseg.
 Ni adnapo amnaid yr iâr bid heb wy i'w
 swpper.
 Ni dderydd cynghor.
 Ni ddilid a'i cynghor,
 Eve geif a'i cospo.
 Ni chwery hengi â chenau.
 Nid eglur y drych yn y tywyllwch.
 Nid ei veddwl y geif dyn.
 Nid hwyrach yr ammau no'r diau.
 Nid hir barâus beth cymhellus.
 Nis gwyr ar ba droed y sang.
 Nis gwyr pa elin i'w gosi.
 Nid etiveddiaeth yw gwasanaeth.
 Ni ddaw henaint ei hunan.
 Na werth mo'th iâr ar y gwlaw.
 Ni vyn â gafo, nis ceif â ddymuno.
 Ni ludd parawd ei gymmeryd.
 Ni wella gwas drwg er ei oganu.
 Ni wneir dyn o'r eidion du.
 Ni thyv gwellt ar fordd vawr.
 Ni vynag haelav pan gaer.
 Na ymddiried i'r glwth am dy ginlaw.
 Na ymddiried i'r trythyll am dy wraig.
 Novio val y gareg.
 Ni thyr gwlaw un asgwrn.
 Ni sai barn ar gadarn.
 Ni ddelir hen gefyl âg us.
 Ni waeth pa liw ar y bol am y dalio vo y
 bwyd.
 Ni chytal goval â chân.
 Ni vagoedd sychder erioed ddrudaniaeth.
 Ni vu erioed ddigon na byddai beth yn ol.
 Ni cheir y dyn ond val y bo,

Gwnewch iddo'r tro a vyno.
 Ni bu ddrwg erioed o hirymaros.
 Ni thyr calon er rhoi ochenaid.
 Ni wyddoch o ba le y daw haid i hwch.
 Ni hyna meddwl henwr.
 Ni ddaw gair drwg yn ol.
 Ni ddeil y crochan pridd mo'i daraw wrth
 y pres.
 Nid oes mwy dolch nog i'r avyr am ei
 godro.
 Ni newid ev y bysen am y fâen.
 Nid amheuthyn caws i wyr Trawsvynydd.
 Nid call Cymro oni chollo.
 Nid drwg ond y ceir drwg oddi wrtho.
 Nid oes neb na ddaw wrth ddywedwyd
 hwdâ.
 Ni châr y gôg ond â ganoedd.
 Nid cyvarwydd ond â gerddo.
 Nid oes am y peth a aeth heibio
 Ond teui sôn a gadael iddo.
 Nid rhyvel ond gwynt.
 Niwl y gauav gwasarn eira.
 Niwl y gwanwyn gwasarn ir-vrwyn.
 Ni wiw myned i brynu dwr gan lyswen.
 Ni bu drwg erioed heb verch yn rhywben.
 Nid eiddo ond a'i cymmero.
 Ni ddry ev vaw i gi, pe câai gareg i roi
 arno.
 Nid glân ond glân ei galon.
 Ni thwyllwyd â rybuddiwyd.
 Ni waeth itti hyny no phregeth.
 Ni ddygymydd ynvyd a'i geiniog.

O'r aeron gorau yw yr eirin.
 O ddau ddrwg gorau y lleiav.
 O ddau dda gorau y mwyav.
 Os ei yn was i eurych rhaid itti gario ei
 gôd.
 O wir waith goddau.
 O cheif yr avyr vynyed i'r eglwys, hi âa i'r
 allor.
 Odid hir gynydd ar gam.
 Odid venthyg na bo gwaeth.
 Odid vâb cystal a'i dad.
 O lygad y colloedd y bachgen y bunt.
 Os saiv dim saved y bara a'r llaeth.
 Oni chedwir y ddimai, nid âa hi byth yn
 geiniog.
 O geiniog i geiniog ve âa'r arian yn bunt.
 Os cybydd a vydd evo,
 E gyll gwnaed orau gallo.
 O gwmpas yw y fordd nesav.
 O pryni gaws pryn van gaws.

Piso yn y môr.
 Pam y pigar iâr y badell? Eisiau tavawd
 i'w llyvu.
 Pan vo y gâth oddicartre',
 Ceif y llygod le i chware.

Pob peth yn anmhorth i wan.
 Po llyvnav vo y dwvr, dyvnav vydd y
 rhŷd.
 Pan vo marw y sarf bydd marw ei
 cholyn.
 Po mwyav gafoch, mwyav geisiwch.
 Pan doddo'r vrân
 Ve ryna'r baban.
 Parchell o'i hwch ei hun.
 Pan ddel tro ar y geivyr,
 Yr avyr glof a vydd o'r blaen.
 Pan vo y bol yn llawn y myn yr esgyrn
 orphwys.
 Pawb drosto ei hunan.
 Pen ci yn y crochan.
 Pob sorod i'r gôd ag ev.
 Po mwyav o ddevaid drutav vydd y
 gwlan.
 Po hynav vydd y dyn gwaethav ei bwyll.
 Pwn i'r odyd a baich i'r velin.
 Pryn yn y drev, a gwerth gartrev.
 Priodas yr iâr a'r ceiliog: provi cyn
 priodi.
 Pan ddicav vo'r ceiliog uchav y cân.
 Pe dywedwn gyhyd a chywydd.
 Pan bellav gwaetha'r gwerth.
 Po glanav vo'r verch blinav vydd ei
 thynged.
 Pawb â'i vys ar ei ddolur.
 Pob cynnevin dichwith.
 Prynu câth mewn cwd.
 Prawv dy gymydog cyn bo raid.
 Pob peth o hir arovyn a ddervydd.
 Pan gollir y gwlaw
 O'r dwyrain y daw.
 Pan gollir yr hindda
 O'r gogledd y daw gynta'.
 Pan soniwyv i am gefyl,
 Soniwch chwithau am gaseg.
 Petai y mynydd yn ymenyn, e wneid pen
 ag evo.
 Poeri am ben ei gadach ei hun.
 Pryn vara, ti a ei i gardota.

Rhaid i'r dryw gael ei lyw.
 Rhoi y pwn trymav ar y march gwanav.
 Rhaid enllyn da gyda bara llwyd.
 Rhaid côv da i ddywedyd celwydd.
 Rhaid i bob ceg gael bwyd.
 Rhan ddrwg rhan o draian.
 Rhaid gwerthu lle bo prynu.
 Rhyhwyr cynnilo pan eir i dân y cwd.
 Rhewi'r carth yn y pared.

Son am Awst ddydd calan-gauav.
 Saeth i bob nôd.
 Synwyr y vawd.
 Sawyr y cennin ar y cewyll.
 Sâl y ci ni thâl chwibanu arno.

Saved pob llestyr ar ei waelod ei hun.
 Swch heb gwllyt.
 Sadia'r mur po garwa'r gareg.
 Siglo'r ddor rhag bod yn segur.
 Soniwch am ddiawl, ac ve ymddengys.
 Sion piau'r meirch, Sion piau'r ceirch.

Têg y dywedir am vab o bell.
 Tôst vydd ar ddyn pan gafo ei ddevis.
 Trech dwy wrâch nog un.
 Troi'r gwn i daro'r gawnen.
 Tinddu, ebai'r vrân wrth y wylan.
 Tanllwyth y llwynog am y pentwr ceryg.
 Tynu llaw hyd ben ci drwg.
 Tranoeth gwedi'r dyddgwyl.
 Troi dalen newydd.
 Trymav baich baich o bechod.
 Tôst a vydd mwg coll.
 Taw wrth ynvyd.
 Taclau gwraig weddw.
 Taer yw'r gwir am y golau.
 Truan teyrn heb ei ddeiliaid.
 Târio val yr abad am y cwvaint.
 Tyngu nad oes ceryg yn Nghornattun.
 Têg pob chwedl heb wrthwyneb.
 Tra bo'r cythraul yn ufern y mae lle i
 waethygu.
 Tlws pob peth bychan.
 Trwy bwyll y mae dirwyn y bellen.

Un wennol ni wna wanwyn.
 Unwaith am ganwaith i'r gwr.
 Uvyddod i gyvoeth, a balchder i dylodi.
 Un drwg a lwgr ar gant.
 Un peth yw addaw, peth arall yw cy-
 wiraw.
 Uvydd ac anmharod.
 Un awr o ddiogi a wna ddwy o wylov-
 ain.
 Un trwyn budyr a wna gant trwyn glân.

Wyneb llawen llawn ei dŷ.
 Wrth ovregedd y ceir drwg.
 Wrth hir ymgeisio da'r ymgawsoch.
 Wedi novio y llyn yn mân y lân boddi.

Yn y gwîn y ceir y gwir.
 Y llaw â estyn a gymhell; diymwared
 galed a gyll.
 Ychydig yw mam y gynnen.
 Y genedl a ymgasâa
 Duw a'i dîva.
 Yn arav deg yr â gwr ymhell.
 Ymhob pen y mae piniwn.
 Ystig diog yn nhy ei gymydog.
 Ymryson â diawl am gudyn o wellt.
 Yn yr adwy galetav y tyr y garwden.
 Yr un ddiod â chefylau Syr Rossier.

Ymgynghora â doeth.
 Ymgymdeithasa â dedwydd.
 Yr adar a vyn rodio
 Yr un vath er ei wn vo.
 Y maen â dreigla ni vwsogla.
 Y dillad yw'r dyn ar dyn ydyw'r truan.

Y ci olav piau'r asgwrn.
 Y gneuen goeg sy galetav.
 Ymwrthod a'r diriaid.
 Ymolertha a'r glew.
 Ymchwedd a'r hael.
 Ys dir angau i'r eiddawg.

ADYSGRIVIAD A RALL

o

DRIODD MOES,

O LYVYR A ELWIR "Y CASGLIAD DIDREVN," EIDDO IARLL MACCLESFIELD.

Tri pheth nid ymguddiant: gwelltyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyra.

Tri dyn nid call rhygoellaw iddynt: hyn no'i gymydogion, rhodiadur o bell, ac â vo vaen dros iaen.

Tri amryson â ddygwydd ar varwolaeth cadarn cyvoethawg: cythreuliaid am ei enaid, perthynasau am ei eiddo, a phryved am ei abwy.

Tri math ar ddyn â sy velltgedig: â doro orchymynion Duw ac na bo edivar ganto, a'r hwn na wypo ddim o dda ac na cheisio ei ddysgu, a'r dyn â wypo lawer o ddysg ac nas dangoso i neb.

Tri pheth ni all dyn yw hebddynt: tudded, a thrwydded, a gwasgod.

Tri pheth â sydd well no chyvoeth: iechyd, a rhyddid, a synwyr.

Tri pheth â ddylai crïstion daïonus eu gwneuthur: caru Duw yn vwy no neb, ovni Duw yn vwy no neb, a gwasanaethu Duw yn vwy no neb.

Tri pheth sydd angenrhaid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, edivarâu am ei bechodau, a deisyv madd-euant am ei bechodau.

Tri pheth â geif dyn dedwydd: cariad perfaeth, a bywyd heddychlawn, a llawenydd nevawl.

Tri pheth â geif dyn drwg annedwydd: tylodi, ac avlwyddiant, a phoeni.

Tri pheth â geif dyn divalch: amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tri pheth â geif dyn gwallus: cywilydd, a gwatwar, a cholled.

Tri pheth â geif dyn o gyvodi y bore: iechyd, a chyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth â geif dyn cysgiadur: cywil-ydd, ac aviechyd, a methiant.

Tri pheth â geif dyn cywir: dawn, a pharch, a fyniant.

Tri pheth â geif dyn falst: drygvyd, a drygair, a drygddiwedd.

Tri pheth â geif dyn dyoddevus: cariad, a pharch, a chanmoliaeth.

Tri pheth â geif dyn trugarawg: dawn, a chariad, a thrugaredd.

Tri pheth a geif dyn o ddylun hir-ddrwg: carchar cystuddiawl, a newyn poenydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth â geif dyn dwyvawl: digonedd bydawl, a heddwch corforawl, a llawenydd nevawl.

Tri pheth â ddily dyn eu hystyried: o ba le ei daeth, a gwybod pa le y mae, ac ovni pa le ydd âa.

Tri gelyn enaid crïstion y sydd: y byd, a'r enawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn y sydd: ympryd, a gweddi, a chardawd.

Tri ychydig â wna golli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o ledrad.

Tri gair o gynghor â roddes Lasar i ddyn: nid amgen, câr dy Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th wnaeth di; gweddïa ar Dduw, canys ev a'th brynoedd di; ac ovna Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th varna di.

Tri pheth serchawg ei gweled: diriad yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn sant-aidd.

Tri pheth â ddaw ar ddyn heb wybod iddo: cysgu, pechawd, a henaint.

Tri chydymdaith à sydd i'r diawl: balchedd, a chenvigen, a lledrad.

Tri pheth sydd yn arwyddocâu bod dyn yn gadwedig: casâu pethau drygionus, caru pethau daionus, a gweddiaw yn ddi-wallus.

Tri pheth à ddyly Cristion eu coviaw yn wastad, rhag pechu yn varwawl: gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau ufern.

Tri pheth a wna gwr yn vlaenor ar ei gymodigion: bod yn ddoeth, a bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.

Tri pheth à wna gwraig yn anniwair: tegwch yn ei hwyneb, folineb yn ei phen, a balchedd yn ei chalon.

Tri pheth ni ddiolchant eu harbed: ni ddiolch pren arbed ei ddiri, ni ddiolch gwraig arbed myned arni, ni ddiolch lleidyf arbed ei gopsi.

Tri pheth à bair i ddyn golli gwahodd: iaeth: bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.

Tair cynvedd anwedus ar ddyn: bod yn daer i geisiaw, bod yn galed i roi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tri pheth à bair i wraig gael tybied yn ddrwg am dani: bod yn chwannawg i gytgam â gwyr a gweision, a bod yn chwannawg i ymoethynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodigion.

Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dyn: y bladyr (bledr) yn sugnaw, yr anadyl yn cerdded, a'r enaid yn meddylid.

Tri pheth à sydd, ac nid dim hebddynt: Duw Dâd Hollalluawg, Duw Vâb Holl-drugarawg, Duw Ysbryd Glân Hollgyvoethawg.¹

Tri phriv achaws y sydd i ddyn garu Duw: am i Dduw Dâd ei greu, am i Dduw Vâb ei brynu, am i Dduw Ysbryd Glân ei lywodraethu.

Tri pheth à ennill gariad Duw: fydd lân ddivrychau, a gobaith cryv diveiau, a chariad perfaeth dieisieu.

Tri pheth à gymhell ddyn i weddiaw ar Dduw: hir glevyd, hir adryd, a hir dristyd.

Tri pheth à sydd yn gwaethygu y byd: seguryd divyr, balchedd diystyr, ac avrad divesur.

Tri pheth à sydd yn trallodi y byd: cenvigen wenwynig, a llid cythreulig, a thrachwant baiedig.

Tri achaws y sydd i ddyn ddywedyd yn esgusedig: i gadw bywyd ei gyd-gristion, i

¹Nid wyf yn coeliaw fod personau y Drindawd yn dri pheth.

Iago ab Dewi.

heddychu ei gymodigion, ac i gadw e wraig yn vodlon.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur: oeri y tân, sychu y dwr, a bodloni y byd.

Tri pheth à ddysg dyn o vod yn segur: dysgu meddwl yn ddrwg, dysgu gwneuthur yn ddrwg, a dysgu dywedyd yn ddrwg.

Tri pheth à geidw gwraig yn vodlon: ei cheiliogi pan vyno, ei thrwsiad val y ceisio, a'i chadw rhag digiaw.

Tri pheth à wna wr yn hoenus: gweled ei wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyâu, a Duw yn ei nerthu.

Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyvawn ei weithredoedd; ac heb wneuthur dim gormodd.

Tri pheth canmoledig ar wraig: ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddiddan yn synwyrus, a'i harveron yn ddaionus.

Tri pheth rheidiawl i ddyn wrthynt wrth vynych vyned i davaru: ei ben yn gryv, ei vol yn gadarn, a'i bwrs yn drwm.

Tri pheth à geif dyn mewn tavaru: divyrwch i bechu, divyrwch i vethu, a divyrwch i ymwaehtu.

Tri dyn ni ddylai wr eu gwahawdd i'w ciniau: twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a Bradwr cenvigenus.

Tri pheth hofaid i wr eu bod gantho: ei wraig yn rhinwedus, ei dŷ yn drevnus, a'i dir yn gyfannedus.

Tri pheth à nertha gwr i vod yn gyvoethawg: ei wraig yn gasglad, ei dylwyth yn ddiavrad, ac yntau yn llavuriad.

Tri pheth à wna wr yn anghenus: ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac yntau yn avradus.

Tri pheth ni ddygant wr i gymmeriad mawr: ei wraig yn veistres, ei gefyl yn llymes, a'i dir yn ores.

Tri pheth gweddus i wr eu bod yn ei dy: ei wraig yn ddiwair, ei glustog yn ei gadair, a'i delyn yn gywair.

Tri pheth rheidiawl i ddyn eu bod gantho: ei wraig ar ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei bwrs.

Tri pheth à wna i wr vod yn vodlon i'w giniau: ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla yn iachus.

Tri pheth anesmwythav ar wr yn ei dŷ: ei wraig yn ymdaeru, ei sinnai yn mygu, a'i dŷ yn dyveru.

Tri pheth nis ceif dyn yn ddifael wrth ei angen: benthg arian gan ocrwr yn ddi lóg, pledo ei vatter yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi fys, a'i giniau o vwyd

moethus yn nhŷ cybydd angawr yn ddi rybudd.

Tri rhyw o ddynion anhawdd eu cael yn yr un meddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidyr.

Tri pheth y sydd yn cadw y byd mewn trevyn: rhiv, a phwys, a mesur.

Tri pheth â geif dyn wrth ymgyvreith- iaw: côst, a goval, a thrawael.

Tri rhyw o ddynion â gyll eu harawch yn debyg i rai allan o'u pwyll: helwyr, dawnswyr, ac ymladdwyr.

Tri rhyw o ddynion y sydd heb brisiaiw eu gonestrwydd: meddwyr, anudonwyr, a bradwyr.

Tri rhyw o ddynion â sydd heb ovni Duw: traeturiad, cynllwynwyr, a threis- wyr.

Tri pheth â sy ddaionus i ddyn: meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tri pheth â arwain ddyn i dylodi: aviachus chware, glothineb, a phuteindra.

Tri pheth ni all dyn eu cuddiau: cyv- oeth mawr, cariad mawr, a châs mawr.

Tri pheth â sy raid i gristion da ryvelu yn eu herbyn: y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri pheth â sy raid wrthynt wrth wneuthur pob gwaith: gwybodaeth pa vodd ei gwnelir, a gallu i'w wneuthur, ac ewyllys i'w ddwyn i ben.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwbl: adnabod ei hunan, gorchvygu ei chwânt, a chadw ei rîm.

Tri pheth da pan vont yn gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: y tân, y dŵr, a'r gwynt.

Tri pheth gwerthvawrocav i ddyn: iechyd, a rhyddid, a rhinwedd.

Tri chynwedd ddrwg eu bod ar ddyn: balchedd heb haelioni, trachwant heb gyv- iawnder, a llid heb drugaredd.

Tair môd y sydd i adnabod dyn: ei ymadrawdd, ei ymddygiad, a'i arveron.

Tri pheth cyntav â dwylla ddyn: geir- iau tēg, chwânt ennill, ac eisieu gwybydd- iaeth.

Tri pheth â geidw wr mewn iechyd: ymborth yn vesurawl, trawaelu yn gym- medrawl, a chadw ei wres yn naturiawl.

Tri pheth gwrthwynebus gan wr i ym- adael ag hwynt: y wlad lle y ganed ac ei maged, y cyvoeth yr hwn â gasgloedd ev ei hun, a'i gyveillion y rhai â oedd ev gwedi eu provi yn gywir iddo.

Tri pheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

Tri pheth â ennill enw da i ddyn: dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavurio.

Tri pheth â wna ysgrivenydd da: tra gwyddawl gofedigaeth am wyr ardderch- awg, a rhoi dangosiad i'r etiveddion ar eu hol, a gwneuthur i'w enw ei hun barâu byth.

Tri pheth â ddyly dyn bryderu eu gwneuthur: gwrandaŵ yn uvydd, ateb yn gall, a dangaws ei hunan yn wybodus.

Tri pheth rhyvedd â sydd yn y byd gan gymaint o wahaniaeth y sy rhyngddynt: wynebaw dynion, dywediad dynion, ac ysgrivenadau dynion.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG I VODDAU EI GWR, AC I'W GWNEUTHUR YN WELL NO GODDOL.

Bod yn gywilyddgar, bod yn ddystawgar, a bod yn uvyddgar.

Ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddau yn vedrus, a'i llun yn weddus.

Meddwl di anllad, buchedd ddi avrad, a chyviawn vriad.

Ar Dduw yn gweddiaw, yn sywon e dwylaw, a'i gorchwyl yn gryno.

Ei phryd yn hofaidd, ei chorf yn llun- iaidd, a'i chalon yn buraidd.

Y lleill law yn casglu, a'r llall yn rhànu, a'i phen yn pryderu.

Yn dda ei chydwybod, yn rhadlawn ei thavawd, yn gywir i'w phriawd.

Yn ddivalech ei chalon, yn lân ei harver- ion, yn drugarawg i dylodion.

Yn caru Duw yn hyvryd, yn ovni Duw hevyd, yn gwasanaethu Duw yn ddiwyd.

Er hyny rhyw wraig a gâr cael myned lle myno, credu â ddywedo, a chael â geisio.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG RHAG CWCWALLTU EI GWR O HONI, O BYDD YN GORVOD ARNO VOD YN VYN- YCH ODDI GARTREV.

Ei sodlau yn ibawg, ei thraed yn agawg, a'i cherddediad yn fallachawg.

Ei choesau yn vreisgon, ei morddwyd- ydd yn veinion, a'i gliniau yn gulion.

Yn llaesion ei brônau, yn geimion ei breichiau, a'i dwylaw yn gigweiniau.

Ei dannedd yn hirion, ei gweflau yn vyrion, a'i llygaid yn drawsion.

Ei haelau yn vlewawg, ei hwyneb yn ddosawg, a'i mín yn drevlawg.

Ei chlustiau yn llydain, ei deurudd yn druain, a'i lliw val ysgevain.

Ei llais yn gryg, ei thavawd yn vloesg, a'i geiriau yn chwerwon.

LLYMA DRIODD CERDD.

Tri bai cyfredin à sydd ar gerdd: tòr mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawd.

Tri thòr mesur à sydd ar gerdd: hir, a byr, a thwyll yn yr awdl.

Tri rhyw ystyr drwg à sydd: cam ddychymyg, anmherthynas, ac eisiau enaid.

Tri cham ymadrawd à sydd: unig a lliosawg i gyd, gwrryw a benyw i gyd, a gwydd ac absen i gyd.

Tri anmherthynas cerdd: moliant a gogan i gyd, rhy ac eisiau i gyd, ac eisiau beryv.

Tri rhan ymadrawd à sydd: enw, a rhagenw, a beryv.

Tri rhyw ymadrawd y sydd: ymadrawd berfaeth, ymadrawd gyviawn, ac ymadrawd addurn.

Tri rhyw sillav à sydd: sillav dalgron, sillav ledyv, a sillav dipton.

Tair rhyw sillav dalgron à sydd: dipton dalgron, a dipton ledyv, a dipton wib.

Tair dipton gymmeriad à sydd: dipton dalgronledyv, a dipton bengamledyv, a dipton dawddledyv.

Tair rhyvedd ddipton à sydd: dipton ddiath, a dipton losgyrnawg, a dipton wib.

Tair dipton odidawg ganiad à sydd: dipton dalgronledyv, a dipton losgyrnawg, a dipton gadarnledyv.

Tair sillav gadarnledyv ganiad à sydd: tromledyv, byddarledyv, a chadarnledyv.

Tair sillav ysgavn ganiad à sydd: sillav dalgron, a sillav bengamledyv, a sillav vud.

Tair dipton à sydd ni cheir proest yn eu herbyn: dipton dawddledyv, a dipton dalgron, a dipton wib.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar gerdd: nid amgen, ar broest englyn, ac unodl trwm ac ysgawn, a lledyv a thalgron.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar englyn unodl: carn-ymorddiwes, a thîn âb, a drwg osodiad ar odlau.

Tri pheth à gydvreiniant ymadrawd, ac ei teilyngant: ehudrwydd parabl, a chywreindeb synwyr, ac anianawl ddeall y datganiad.

Tri pheth à anghywiriant ymadrawd:

pwl ddatganiad, ac anghywirdeb synwyr, ac anystyriawl ddeall y parablwr.

Tri rhydd cerdd dawawd à sydd: clerwriaeth, teuluwriaeth, prydyddiaeth.

Tri pheth à berthynant ar glerwr: goganu, ac ymbil, a gwarthruddiaw.

Tri pheth à berthynant ar deuluwriaeth: haelioni, a digrivwch, ac erbyniad â da heb ymbil am danynt.

Tri pheth à berthynant ar brydydd: clodvori, a digrivâu, a gwrthwynebu gogangerdd.

Tri un pen cerdd à sydd: prydu, a chanu englynion, a chyvrwyddyd.

Tri pheth à anurddant gerdd: ei datganu mewn anamser, heb ei govyn; a chanu yn anmherthynas, nid amgen, i'r neb nas dylai; ac eisieu cerddwr i'w barnu.

Tri pheth à urddant gerdd: ehudrwydd ac eoinder parabl, ac ethrylithr y datgeiniad, ac awdurdawd y prydydd.

Tri pheth à hofant gerdd: dynder synwyr ac ystyr, odidawg ddychymyg, ac awdurdawd y prydydd.

Tri pheth à anhofant gerdd: brasder synwyr, a sathredig ddychymyg, ac anurddas y prydydd.

Tri pheth à gywreiniant ar gerdd gywraint: cyvansoddiad ymadroddion, ac amllder Gymraeg wrth ei chyvansoddi, a dychymygwr y gerddwriaeth wrth gyvansoddi y gerdd.

Tri pheth à anghywiriant gerdd: eisiau modd i gyvansoddi ymadroddion, ac anamlder Gymraeg, ac angherddwriaeth.

Tri pheth à amlânt mewn cerddwr: hen gerdd, a barddoniaeth, ac historïau.

Tri pheth à bylant awen cerddwr: anghyvrwyddyd, angherddwriaeth, ac anganmawl.

Tri pheth à lygrant o gwbyl awen cerddwr: tra meddwdawd, a thra godineb, ac ysgymmyndawd.

Tri pheth a ddyly eu gochel: llynau, a pluteiniaw, a chlerwriaeth.

Tri pheth à ddyly cerddwr eu canmawl: haelioni, a digrivwch, a cherddwriaeth.

Tri pheth à vawraa gerddwr: gwisgodd, a chydabod, a chanmawl.

Tri pheth â ddistrywiant gerddwr: noethi, ac anghydnabod, ac anghanmawl.

Tri pheth ni chynghan mewn cerdd: anwadalwch, ac ysmalâwch, ac angherddwriaeth.

Tri pheth y cae cerdd arno heb vnyed yn eu herbyn: hên gerdd yr hên brydyddion, a dychymygawl awdurdawd y prydyddion newydd, a chelwyddyd y gerddwriaeth.

Tri rhyw broest â sydd: proest dalgron, proest gadwynawg, a lleddyv broest.

Tri rhyw unodl â sydd: unodl union, unodl cyrch, ac unodl crwca.

Tri pheth ni ddily cerddwr eu credu: gogan clerwr lle prydo prydydd, a chanu angherdd o brydydd canmoledig ag awdurdawd iddo, a dywedyd celwydd yn ystig a gogan yn ddiachaws.

Tri pheth â lawenâa cerddwr: ei berchi, a chanmawl ei gerdd, a rhoddion gwyr da.

Tri pheth â goddant gerddwr ac ei

tristâ: ei amherchi, ac anghanmawl ei gerdd, a'i nacâu.

Tri pheth â warthrudd cerddwr: ei anghredu, ei anghanmawl, a cham varn.

Tri anhebgor cerdd â sydd: eglurder parabl, ac eonder, a cherddwriaeth.

Tri pheth â ddily cerddwr eu haddev: cyvrinach, a chywilydd cydymddaith, a chelwydd argywedus.

Tri pheth ni ddily cerddwr eu celu: gwirionedd diargywedd, a barnu ar gerddwriaeth, a chlod dyledus y dynion da.

Tri pheth â waharddir i gerddwr: camvarnu ar gerddwriaeth, a goganu heb ei haeddu, a chroesangerdd.

Tri pheth â ganmolant gerddwr: haelder, a digrivwch mawl, a devodau da.

Tri pheth â wradwyddant gerddwr: cybyddiaeth, a devodau drwg, a thrachynnilddeb.

Tri pheth â barant garu cerddwr: cyvundeb, a haelioni, a rhywiogrwydd.

Ac velly tervyna.

Y PEDAIR CAMP AR UGAIN,

A'R ACHOS Y GWNAETHBWYD HWYNT.

AMRYVEILION lawenydd ydoedd gynt yn mhlith cenedl y Cymru pan oeddynt â Phrydeiniaeth naturiawl davodau eiganedig wlâd yn ddigymysg ganthynt, a breninawl allu ganthynt, a llywodraeth teyrnasoedd ganthynt. Ac velly y dengys eu tri arbenig ragoriaeth arver, nid amgen, bywiogrwydd, nerth, a synwyr, yr henwed yn ddewisawl ac y graddwyd pedair camp ar ugain yn âmser yr amherawdyr Arthur, ac â vuant arveredig yn hir o amser, oni ddifygioedd meddiant tywysogion Cymru; ac yna gwedi hyny val ciwdawd heb lawenydd, ni vawr arverwyd o'r campau hyny, onid aethant dros gôv haiachen, val nad oes nemmor o ddyn yn Nghymru â wyr henwau y pedair camp ar ugain, chwaethach eu gwneuthur; a phan glywir eu henwi ni wyddys beth yw llawer o naddynt; ac am eu bod mor ddyeithyr â hyny â wnaeth i mi ysgrifenu yn y llyvyr yman, am nad adwaen le mor addas i veddiannu cadwedigawl gofadwriaeth yr hen Brydeiniaid, ac i'ch meddiant chwi, ac â dybiais drwy ddarlenn amryveilion bethau y cadw-

ech yn well yn eich côv ych ganedig naturiawl wlâd, yr hon ych dyco y Goruchav Dduw chwi iddi wrth vodd eich calon eich hun. Amen.

HENWAU Y PEDAIR CAMP AR UGAIN.

Cryvder.

Ymavael.

Rhedeg.

Neidiau.

Noviauw.

Marchogaeth.

Saethu.

Chwareu cledd a bwled.

Chwareu â chledd deuddwrn.

Cwareu â fon ddwybig.

Hely â milgi.

Hely pysg.

Hely adar.

Barddoniaeth.

Canu telyn.

Darlenn Cymraeg.

Canu cywydd gan dant.

Canu cywydd pedwar ac acenu.

Portreiauw.

Herodiaeth.
Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
A chyweiriaw telyn.

DOSBARTH Y CAMPAU UCHOD.

O'r pedair camp ar ugain, deg gwrolgamp y sydd, nid amgen, o hyny chwech o rym corf, val hyn:

Cryvder.
Rhedeg.
Neidiaw.
Noviaw.
Ymavael.
Marchogaeth.

A phedwar o rym arwau, nid amgen:

Saethu.
Chwareu â chledd deuddwrn.
Chwareu â chledd a bwled.
Chwareu â fôn ddwybig.

A deg mabolgamp y sydd, ac o hyny tair helwriaeth, nid amgen;

Hela á milgi.
Hela pysg.
Hely ederyn.

Saith teuluaidd o'r mabolgampau sydd, sev ynt;

Barddoniaeth.
Canu telyn.
Darllen Cymraeg.
Canu cywydd gan dant.
Canu cywydd pedwar ac acenu.
Portreiaw.
Herodiaeth.

Pedair o'r campau sydd val hyn;

Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
Cyweiriaw telyn.

O'r pedair camp ar ugain uchod pedair sydd benav, ac á elwir tadogion gampau, nid amgen;

Rhedeg.
Neidiaw.
Ymavaelyd.
Noviaw.

Yr achos y gelwir hwynt yn benav, ac yn dadogion, am nad rhaid devnydd yn y byd i wneuthur yr un o honynt, eithyr val y gwnaed dyn o'r pedwar devnydd sydd yn mhob dyn, ac wele val dyna yr achos.

Y NAW HELWRIAETH.

O'r naw Helwriaeth, tair helva gyfredin sydd; 1. Carw. 2. Haid wenyn. 3. Gleisiad: A thair helva gyvarthva: 1. Arth. 2. Dringedydd. 3. A cheiliog coed: A thair helva ddolev, 1. Llwynog. 2. Ysgyarnog. 3. Iwrch. Y Carw á ddywedir ei vod yn un o'r tair helva gyfredin; yn gyntav, am ei vod yn wychav ac yn wrolav anivel y mae helwriaeth arno á bytheiaid ac á milgwn; yn ail, am ei vod yn rhanog rhwng pawb á ddél atto wedi ei ládd, cyn tynu y croen oddiamdano: oblegid, os bydd gŵr ar ei daith yn dyvod heibio yr amser hwnw, ev á geif ran o hono wrth gyvraith, cystal a'r neb a'i lladdo. Haid wenyn sy helva gyfredin, oblegid pwy bynag a'i cafo ar ei dir ei hun, neu ar dir arall, y mae yn rhanog pawb o honi ar á ddél atti cyn rhoi o hono wystl, sev yw hyny rhoi nód wrthi i ddangos mai eve a'i cavas gyntav; ac onis gwna, pawb á ddelo yno á geif ran o honi, ond bod iiiid yn myned i berchenog y tir. Gleisiad a

elwir yn helva gyfredin, oblegid pan vydder yn ei hely á rhwyd, neu á thryver, neu mewn modd arall, pwy bynag á ddél atto cyn ei ranu, y mae iddo ran o hono cystal a'r neb a'i dalio, os bydd mewn dŵr cyfredin.

Yr Arth sy helva gyvarthva, am ei bod yn gig hely o'r penav, ac am na bydd vawr ymlid arni, am nas gall gerdded ond yn arav, ac ni bydd ond ei baeddu, a'i chyv-arth, a'i lládd.

Dringedydd yw pob peth á ddringo i vrig pren i'w amddifyn ei hun. Ac ni ddyly heliwr ddywedyd Bele, neu Gáth goed, neu Wiwair neu Fwlbart, ond eu galw dringedydd llwyd, dringedydd du, dringedydd cóch. Ac am nas gall dringedydd ddaiac yn mhell, ond dringo i'r pren, ac yno ei vaeddu a'i gyvarth á wneir.

Ceiliog coed á elwir yn helva gyvarthva, oblegid pan ddél y bytheiaid ar ei hynt ev, ei ymlid á wnánt oni gymmero bren, ac yno ei gyvarth a'i vaeddu á wneir.

Y Cadnaw sydd helva ddolev, oblegid er maint vo'r gwaeddi a'r canu cyn ar ei ôl, ev á gynnal ei helynt oni vlino.

Ysgyvarnog sydd helva ddolev am ei bod yn cadw ei helynt er maint vo'r ymlid arni.

Yr Iwrch á elwir yn helva ddolev oblegid yr un achos.

Penav cig hely yw Carw, ac Ysgyvarnog, a Baedd gwýllt, ac Arth.

Os gollyngir milgwn i garw, neu anivel arall, a'i ymlid o'r milgwn dros vryn, allan o olwg, a'i lâdd, y milgi blaenav yn y golwg diweddav biau'r croen. Ond ni cheif miliast groen er ei ennill, oni bydd hi yn dorog o vilgi à ennilloedd groen, ac yna hi a'i ceif.

Am Ysgyvarnog, pa beth bynag a'i lladdo, y ei neu'r peth arall a'i coto o'i gwál a'i piau os ei cheisio y byddir i'w hymlid.

Y naw helwriaeth á ddyly bawb eu gwybod ar à ddyco gorn. Ac oni veidr roi ateb amdanynt, ev á gyll ei gorn. Ac os daw neb i hely a'i gynllyvan amdano, oni veidr roi ateb am y naw helwriaeth,

ev á gyll ei gynllyvan. Ond ev á all vod a'i gynllyvan am ei vraich yn ddiddial.

Ni all neb illwng na milgi na miliast i un anivel pan vo'r bytheiaid yn ei ymlid, oni bydd iddo yntau vytheiaid yn ei ymlid; ac oni bydd, ve all y neb à vo yn canlyn y bytheiaid dori llinyn gar ei vilgi, os eve a'i gillwng.

Nid rhýdd i neb saethu anivel y bo helwriaeth arno, pan vo yn ei esmwythdra, tan boen colli ei vwa a'i saeth i arglwydd y tir. Ond eve á geif ei saethu, a'i lâdd, os gall, pan vo'r huaid ar ei ôl; ond na cheif saethu yn mysg y cwn.

Os á neb i hely, a gillwng ar anivel, a chyvarvod o gwn segur ag ev, a'i lâdd, y cwn cyntav bieuvydd, onid cwn y brenin vydd y rhai segur.

Yr anivel à helier vydd ar arddelw yr heliwr cyntav, hyd oni ymchwelo ei wyneb parth a'i gartrev, a'i gevn ar yr hely. Ond o bydd ei gwn ev yn hely, ac yntau wedi ymadael á'i gwn, ni ddyly ev ddim cyd lladdo y cwn segur ev, ond perchènog y cwn segur bieuvydd.

Velly yr oedd y gyvraith hely gynt.

LLYMA

LYVYR TRIODD BEIRDD YNYS PRYDAIN,

A GASGLWYD O AMRYVEILION HEN LYVRAU YSGRIVEN,

GAN IOLO MORGANWG, B.B.D. 1796.

Llyma Lyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, à gasglwyd genyv vi, THOMAS AP IEVAN, o Dre Bryn, yn Morganwg, 1680.

Y CYMRO CAREDIG,

DYMA Lyvyr o hên Driodd; llawer o arver á vu gynt ar y cyvryw bethau, ac ydd wyv yn covio imi weled mewn tŷ hên garwr imi, pan oeddwn yn vachgen, amryw gopïau o Driodd, wedi eu doddi y'nglud ar welydd ei neuadd. Peth cyfredin oedd hyn, meddai ev, yn yr hên amseroedd; ni deallwn wrth hyn vod ein hên deidiau yn caru doethineb yn well o lawer no'u heppil. Pwy ynawr á ry'nglud ar wâl ei barth unpeth á vo nag yn dysgu, nag yn arwyddo doethineb? neb ar á wn i. Gweled amryw bethau o'r vath hyn, yn enwedig Triodd Llelo Llawdrwm o'r Coettŷ, ar wal fenestr neuadd vy hên garwr, á dynoedd vy serch i gyntav at ddarllen hên iaith vy ngwlad, a chwilio ei hen ysgrivëniadau; ac ni bu vychan y dyddanwch á gevais yn yr hên lyvrau Cymreig. Yr wyv yn credu hyn yn vy nghalon, pe bai rhai pethau o'r

natur hyn mewn print i'w doddi ar welydd mewn tai, y tynai hyny sylw llawer dyn ieuanc at bethau gwell nog y sydd yn awr vynyachav yn cael eu gosod o'u blaen; ac nid cywilydd y byddai i ambell hên ddyn pengaled, a phengaled y gwelav i pob hên ddynion, ystyried ei bod hi'n llawnoed bellach iddo ve neu hithau ymarver ychydig á doethineb: Medd hên Driodd Cerdd—

“Tri Thriodd á vuant gynt ar gov a gwybod yn Nghymru, Triodd Cerdd, Triodd Cyvarwyddyd, a Thrïodd Doethineb.

Nev i eneidiau yr hên ddynion da gynt á vuant yn dwyn ar gov a gwybod y cyvryw bethau; ond os o hyny y bu név iddynt, y mae arnav o'n mawr ni welant vyth vawr o'u heppil yn y lle y mae nhwy.—Bydd wych, bydd iach, a bydd ddoeth! a Duw vo gyda thi, a'i nev i'th enaid!

THOMAS AB IVAN.

CYNNWYSIAD Y LLYVYR HWN.

1. 2. 3. 4. 5. TRIODD DOETHINEB.
6. TRIODD LLELO LLAWDRWM.
7. TRIODD Y GWRAGEDD.
8. TRIODD Y GWRAGEDD PRIOD.
9. TRIODD Y CYBYDD.
10. TRIODD MAB Y CRINWAS.
11. TRIODD Y MEDDWIN.

12. TRIODD Y CYMRO.
13. TRIODD Y SAIS.
14. TRIODD GWILYM HIR SAER.
15. ——— EREILL A'U HANES.
16. TRIODD GWIW EU GWYBOD A'U COVIO, ER ADDYSG DOETHINEB.

1. TRIODD DOETHINEB, O LYVYR MR. LEWYS O BEN LLIN, YN MORGANWG; UN O LYVRAU TRE BRYN.

1. Tair sail doethineb y sydd: ystyriaeth, gwybodau, ac ymgais.

2. Tri pheth à ddangosant ddoethineb lle y bytho: llavar, câmp, ac anwydau.

3. Tri anheggor doethineb: deall cadarn, awen lathraidd, a chydwybod lân.

4. Tri pheth à welir lle bo doethineb: trevn brydverth ar bob travod, cyviawnder yn mhob ymgais, a thangnef yn mhob ymarweddiad.

5. Tri pheth hawdd vydd adnabod dyn wrthynt: wrth à gâr, wrth a'i câr, ac wrth nas câr y naill a'r llall.

6. Tri pheth à ddangosant beth yw dyn: ei ddyddanwech, ei gâs, ac ni welir ar ymdawr gantho.

7. Tri theyrnedd gwybodau: gwellâu moes à devawd, diwallu pob eisiwed, a dyddanu meddwl.

8. Tair privddyledswydd gâr: dwyn plant i vynydd ar ddyg ac yn ddeddvawl, dangos daioni ar ei weithredoedd, a dangos gwybodaeth i'r diwybod.

9. Tri pheth à wna gwr deddvawl: ynnill cariad a pharch ei genedl a'i wlad, ynnill boddlondeb a llawenydd iddei hunan, a gadael côv anrhydeddus ar ei ôl.

10. Tri chyveillion goreu dyn, lle byddont dda, a gwaethav lle y byddont ddrwg: ei serch, ei ddeall, a'i gydwybod.

11. Tair privddyledswydd y sydd: dwyvawl, gwladawl, a theuluawl.

12. Tri pheth à gadwant drevn ar bob peth: nerth, cosp, a gobrwy.

13. Tri pheth cyntav à ddylid eu hystyried y'mhob gorchwyl a thravod: y lle, y pryd, a'r dyben.

14. Tri pheth yn ail à ddylid eu hystyried cyn ydd eler y'ngyhlec un gorchwyl ba bynag ei ryw: trevn, moddion, a galluldeb.

15. Tri pheth anheggor i bob gorchwyl: modd, medr, a myn.

16. Tri pheth yn gyvun a'u gilydd à lwyrr amddifynant, ac nis gellir eu gortrech: cyviawnder, deall, a chariad.

17. Tri pheth à geir o iawn ddeall ar dravodau bywyd: golud, nerth, ac anrhydedd.

18. Tri pheth à ddangosant arlywodraeth: y crŷf yn gormesu'r gwan, y celwydd yn drech no'r gwir, a gloddest yn drech nog arbedoldeb.

19. Tri pheth à amddifynant wladoldeb: cariad, ovn, ac ynnill.

20. Tri pheth à ddyvethant wladoldeb:

creulondeb yn lle cosp, diymdawr o bwyll yn lle trugaredd, a gwastraf yn lle gwobrwon.

21. Tri pheth y dylai bob doeth ymarver ag wynt yn ei dŷ, a'i deulu, a'i gymmodogaeth: tangnevoldeb, ynadoldeb, a thadoldeb; sev o'r deddvau hyn y bydd heddwch, a chariad, a chynghorion doethion a daionus; a donioldeb haelionus a govalus bob un tuag at y lleill; ac o hyny cymmodogaeth dda; ac heb hyny nis gellir na bydoldeb, na chydvoldeb, val y bo iawn a daionus herwydd dymunoldeb doethion.

22. Tri pheth anheggor ar bob pencynghor: bod yn ystyrgar, yn iawngar, ac yn ystrywgar i chwilio i maes à vo twyll ar wirionedd.

23. Tri goreuon menwydoldeb: iechyd, boddlondeb, a heddwch.

24. Tri syrth y sydd ar bob travod: agweddoldeb, cylchiadoldeb, a damweinioldeb.

25. Tri chyflwr y sydd ar bob peth: ynniawl, cylchiadawl, a galledigawl.

26. Tri pheth nis gellir neb yn ddedwydd hebddynt, pei bei onid ev ei hun yn byw ac yn bod: iechyd, caredigrwydd, a gwybodau.

27. Wrth dri pheth y dylid o iawn ystyried pob peth: ei ansawdd, ei le, a'i amser.

28. Tri pheth y dylid eu hystyried yn byhyrbwyll deirgwaith bob dydd: deddvau cariad haelionus, dyled teulueiddrwydd, a govynion Duw; a myned yn ôl y tri govynion dyled hyn.

29. Tri drwg y sydd ac nis gellir eu cyn-ddrwg: murn cynllwyn, godineb, a meddw-dawd; canys mâmau ydynt i bob drwg arall.

30. Tair elusen y sydd yn bènnav ar bob elusen: nawdd, ymborth, a chynghor da.

31. Tri arwyddion à welir ar bob dyn, ac wrth y rhai hyny ei adnabod: ei ddi-vyrwch, ei gâs, a'i gyveillion.

32. Tair gormes gwlad: anymgais, cyb-ydddawd, a glythineb.

33. Tair gormes teulu: gwr anwybodus, gwraig anynad, a phlant anuvydd.

34. Tair gormes teyrnedd: anmrawd, anrhaith, ac anymdawr.

35. Tair gormes ymgais: difyg oferyndawd, difyg gwybodaeth, a difyg tâl a gobrwy.

36. Tair gormes gwybodaeth: celvyddyd annoeth, dosparth anghywir, ac iaith aneg-lur; ac ni ddylid ymarver ag un o naddynt.

37. Tair gormes celvyddyd: iaith gyving aneg-lur, dosparth annhrevnus, ac avreidioldeb.

38. Tair gormes awen: difyg addysg a gwybodau, eisiwed corforawl, ac anghyd-nabyddiaeth.

39. Tair gormes doethineb: cymmod-awg geuawg diriaid, arglwydd cyvoeth anghyviawn, a gwraig anynad vlysig.

40. Tair gormes cymmodogaeth: treig-law chwedlau, tavarndŷ annosparthus, a chybydd anghawr.

41. Tri pheth nis dylid eu govyn: ced ac elusen gan gybydd anghawr, cynghor gan annoeth, a nawdd gan anwr.

42. Tri drygddyn y sydd ac nis gellir eu gwaeth: cybydd, enllibwr, a gwenieithwr.

43. Tri rhagoriaeth daioni: addvwynder, daioni, a phwyllgarwch.

44. Tri pheth à ddielir ag ammenwedigrwydd: cribddail, anudon, a chreulondeb.

45. Tri pheth à ddylid eu frwynaw yn gadarn: llaw, tavawd, a blŷs.

46. Tri chyflawnder doethineb: serchogrwydd, pwyll, a chywirdeb.

47. Tri arwyddion amwybodaeth: ymddwyn anvoesus, iaith anghyviawn, a holi dirgelion y cymmudogion.

48. Tri chyttundeb à wnânt wr yn gyvoethawg: cyttundeb à gair Duw, cyttundeb â'i wraig a'i deulu, a chyttundeb a'i gymmudogion.

49. Tri pheth y sydd, ac hebddynt nis gellir à wnânt wladwr: boredd, celvyddydd, a daionusder.

50. Tri pheth nis dylid eu credu: gair gwr o bell drosto ei hunan, addewid mab i verch with gael y llaw uchav arni, ac à ddyweto ddiriaid am arall.

51. Tair arwydd tangnevgarwch ar ddyn: trugaredd at ei ysgrubl, caru cartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

52. Tair arwydd bonedd o gwnad ar ddŷn: haelioni, cyvarch lawddgar, a gwybodau deddvolion.

53. Tri arwyddion creulonder: tarvu anivel yn ddiraid, briwa coed a llysiau yn ddiachos, a bod yn daer am gymmwynas.

54. Tri arwyddion trugaredd: syniadu cwyn plentyn, troi oddiar fordd anivel gorweddawg, ac ymddwyn serchawg tuag at ddierth ac estron.

55. Tri arwyddion anian ddrwg mewn dyn: rhoi cynghor cyn a'i ceisier gantho, à wnelo na bo rhaid nag achos iddo, ac à sôn na à welo ar ei gymmudogion.

56. Tri pheth à ddiweddan yn ddrwg vynyachav, am hyny goreu yw eu gadael: cyveddach, ymryson, a chwilio helynt dŷn arall.

57. Am dri pheth ni cherir neb gan

ei gallach: caswir heb achos cyviawn drosto, cynghor ni ovynr, ac athrodion.

58. (Gwel riv 42). Tri dyn y sydd ac nis gellir cythraul eu gwaeth: enllibwr, rhagrithwr, a chybydd.

59. Tri pheth à ddylid eu diolch: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

60. Tri thywysogaeth serchog: digriv-wech, haelioni, a syberwyd.

61. Tair gormes doethineb: medddawd, godineb, a dryganian.

62. Tair sail doethineb: ieuenetid mabawl i ddysgu, côv awengar i gadw dysg, a synwyr oedran i ddatganu.

63. Tri gwreiddyn doethineb: gwirionedd, dysg, a chydwybod.

64. Tri pheth à gadarnäa gynnevawd: addvwynder, awdurdawd, o doethineb.

65. Tri pheth anhardd ar bob rhyw o ddŷn, beth bynag, pa le bynag, a phryd bynag y bo: dioglydrwydd, surlydrwydd, ac annysg herwydd ei rádd.

66. Tri pheth hardd ar ddŷn y'mhob lle, ac ar bob amser, ac y'mhob gradd a chywlr, ac à ennillant barch ac anrhyddedd iddo: caredigrwydd, diwydrwydd, a gwybodau molianus.

67. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, a phwyll.

68. Tri pheth à gau yn erbyn doethineb: celwydd, llid, a rhyodres.

69. Tri argae awen: gwybodau, haelioni, a diwydrwydd.

70. Tri pheth à gau yn erbyn awen: diawgswrth o gamp, cyhydddawd, ac anwybodaeth.

71. Tri chyvrwym gwybodaeth: llythyr, dosparth gyviawn, a lles gwlâd a chenedl.

72. Tri ymglywed doeth a deddvol: ymglywed â'r gwirionedd, ymglywed â'i serch, ac ymglywed â'i nerth.

73. Tri pheth à lanwant wagder: dadwrd diddysg y'mhen gwâg, crochwerthin diystyr y'ngalon wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg.

74. Tri pheth à geif dŷn trugarog: cariad ei gymmudogion, parch doethion, a thrugaredd Duw.

75. Tri pheth à geif gwr deddvol: digonedd bydawl, heddwch cydwybod, a bodd Duw.

76. Tri pheth à geir o hir ddilyn drwg: cosp cyvraith ei wlâd, ei gasâu gan bawb, a digovaint Duw.

77. Tri dyn y mae Duw yn eu caru: cadarn cyviawn, dewr trugarawg, a haol diedivar.

78. Tri dŷn à vyddant noturiol i dri pheth: melinydd i ladrata, eglwyswr i ragrithaw, a chlerwr i gelyyddu.

79 Tri ynnill cybydd: poen yn casglu, goval yn cadw, a thristwch yn colli.

80. Tri pheth à geif dyn dyoddeus: cariad a'i adnapo, fyniant yn ei dravodion, a rhâd Duw ar a wnelo.

81. Tri pheth à geif dedwydd: cariad pob doeth a deddvol, bywyd heddychlaw, a llawenydd nevol.

82. Tri pheth à geif diriaid: ei gasau gan a'i adnapo, byw mewn oŵn, a chosb yn y byd ar ol hwn.

83. Tair dedwyddgamp gwr: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddiwyd yn ei orchwyl, ac yn ddyddiwr rhwng ei gymmodogion.

84. Tri pheth sy'n dyvethu'r byd: brenin fol heb gynghor, barnwr heb gyvianwnder, a gwas heb uvydddawd.

85. Tri pheth a geir o godi yn vore: iechyd corf, ysgawnder deall, a chyvoeth bydol.

86. Tri menwydigion teulu: pendawd govalus, bugail cywir, a negeswr doeth brysgar.

87. Tri anfawd teulu: gorichwiliwr dioval, bugail anghywir, a chênad annoeth na ddolo yn ôl o'i neges.

88. Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

89. Tri pheth nid iawn ymddiried iddyn: iechyd henaint, hinon gauav, a dini-weidrwydd arglwydd.

90. Tri pheth nid callach credu y naill no'r lleill: llw gordderchwyr, breuddwyd gwrâch, a chwedl heb warant.

91. Tri pheth anhebgor i ddoeth: gwrandaw, gweled, a thewli.

92. Tri pheth ar ddyn à bair hofi ei gyveillach: syberwyd, pwyll, a daioni.

93. Tri pheth byr eu parâad: rhyvedd-oldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuengetid.

94. Tri dyn à ddywedant y gwir: plentyn, fôl, a dioval.

95. Tri pheth di glwyv di glevyd à vawr gystuddiant a'u harwain: cariad, cas, a galar.

96. Tri pheth à frwythlonant ddoethineb: gwybod am à vu, ystyr am y sydd, o phryderu am o ddaw.

97. Tri pheth à arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

98. Tri pheth ni wna ddyn doeth: myned ar hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vined heibio heb wneuthur daioni.

99. Tri pheth à bair cywreinrwydd: galluogrwydd, awen ewyllysgar, a gwybodaeth o gelvyddgarwch.

100. Tri pheth cythreulig ar ddyn: cen-rigen, trachwant, a balchder.

101. Tri pheth à barant hawddvyd iech-

yd corf, meddiant ddiangen, a chydwybod lân.

102. Tri pheth à geir o ymgynneddvy yn dda: parch ac anrhydedd y bŷd, boddlondeb meddwl a chydwybod, a derbyn da gan Dduw.

103. Tri pheth à bair i wr glôd a chymmeriad caredig: dywedyd yn dëg yn wyneb, rhoi gair da y'nghevn, a fyddlondeb cyveillach.

104. Tri pheth annivyr eu gweled: cyvoethog hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y dŷn doeth ymbwyllgar.

105. Tri à vyddant oreu'r byd arnynt lle nas adnaper: celwyddogion, bradon, a lladron.

106. Tri pheth fôl eu gwneuthur: gweiddi hoi ô! cyn ynnill y gamp, cyrriv a bwrw ar ddydd cyn y delo, a barnu cyn gweled y diwedd.

107. Tri pheth à hir gynnaill ddirieidi ar ddyn: meddwdawd, godineb, ac ymladdgarwch.

108. Tri pheth ni wna ddoeth: dysgwyl am analladwy, tristau am anadveradwy, ac oŵni anocheladwy.

109. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, colwyn ar arfed ei weinyddes, a chrachswyddwr yn ei ansawdd.

110. Tair camp ganmawledig: haelioni Cymro, syberwyd Franc, a hyder Sais.

111. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddeus, parodrwydd i roddi, a llawen o gynneddv.

112. Tri pheth ni wrandawant ar gynghor ba cystal bynag y bo: brys, dig, a thrachwant.

113. Tri pheth iawn i wr ymladd yn eu plaid: ei wlad, ei gâr, a'i vywyd ei hunan.

114. Tri anhebgor priodas, er gwynvyd-igrwydd o honi: cyttundeb diddig, cariad cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

115. Tri pheth hardd eu gweled: cyttundeb rhwng brodyr, cymmwynasgarwch rhwng cymmodogion, a chariad fyddlon rhwng gwr a gwraig.

116. Tri pheth, lle bo a'u percheno, nid rhaid mwy: tir rhywiog da ei drinaeth, gwraig dda ei champau, a deall da ynddo ei hunan.

117. Tair privgamp rhagrithwr: tystiolaeth yn wrthwyneb i air Duw, cyhuddaw yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawd.

118. Tri pheth anwadal dros ben: cymmeriad gwŷr mawr neu arlwyddi, cariad merch, a llygedyn o haul mis Ionawr.

119. Tri dyn nid call rhygoelio i'r naill no'r lleill o honynt: hŷn no'i gymmydogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyfrau anghyviaith.¹

120. Tri pheth a gydgerddant â phob daioni â wneler: ynnill bydawl, anrhydded a pharch gan ddoethion, a llawenydd cydwybod.

121. Tri pheth nid call ymyryd â nhwy: llywodraeth tŷ arall, cynghori pendevigion goludawg, a chwilio dirgelion Duw.

122. Tri pheth â ddiogelant i wr wasanaeth o gywirdeb: cariad a'i gwasanaetho, a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad; ynnill a budd, ac o'i roddi y diogelir cywir o wasanaeth; a chymmyred, â ddengys gymmeradwy ar â wneler yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir ar wasanaeth.

123. Tair camp canmoladwy ar verch: tawedocrwydd, lledneisrwydd, a diweirdeb.

124. Tri dyn gwynvydig pei gwelent eu bod velly: gwr diangen, gwr di ddyled, a gwr di wraig.

125. Tri amryson â ddygwydd ar varwolaeth traws cadarn: ei gynneseiviaid am ei olud bydawl, pryvaidd am ei gorf abwyawg, a chythreuliaid am ei enaid anvarwol.

126. Tri bendith â ddygant vendith Duw ar a'u cafo: bendith tad a mam, bendith y tlawd, a bendith bardd llinolin-gerdd.

127. Tri pheth anhawdd eu cuddio: menyn mewn cawl pŷs, mynawyd mewn cwd, a mursen mewn cell.

128. Tri rhyfel yn heddwch, ac nid ebrwydd y darvyddant: tir drwg, arglwydd drwg, a gwraig ddrwg.

129. Tri gair cynghor Teilo Sant: gwybydd dy allu, gwybydd dy wybodaeth, a gwybydd dy amser; ac o wybod y tri hyn cais ymwybod a'r deddvau y sydd arnad, y gan Dduw, a chan ddŷn, a chan ddosparthau doethineb.

130. Tri pheth â ddylid eu hystyried cyn gwedyd: y modd, y man, a'r amser.

131. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dyn oddiarnynt: ei varn, ei awen, a'i genedl.

132. Tri phen byd: dedwydd, celvydd, a diwyd.

133. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei genedl a'i gymmodogion: golud, doethineb, a haelioni.

134. Tri chael mwyav yn y byd: gwybodau doethineb, cydwybod lân, a chariad Duw.

135. Tri cholled, a rhagddynt nid colled dim arall: colli pwyll ac ystyr, colli cydwybod lân, a cholli cariad Duw.

136. Tri pheth anhawdd eu cafael: tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvol.

137. Tri pheth rhydd i bob dyn: ei vyvyrdawd, ei varn, a'i lavar; achos heb hyny nis gellir na gwellâd na dangos ar wybodau daionus.

138. Tri diogelwch dŷn: iechyd, rhyddyd, a chalon lân.

139. Tri pheth sy'n gyru'r byd ar gyveiliorn: addewidion arglwyddi, gwisgodd brawd llwyd, a syberwyd rhieinverch.

140. Tri ovn a waethygant galon dyn: ovni gwedyd y gwîr, ovni tylodi, ac ovni diawl.

141. Tri ovn â wellâant galon dŷn: ovni credu pob peth â glywer, ovni da y Byd, ac ovni Duw.

Ac velly tervyna hyn o Driodd.

2. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL O'R UN LLYVYR.

1. Tair cainc y sydd ar ddoethineb: doethineb parth ag at Dduw, doethineb parth ag at bob cyd-ddyn, a doethineb parth ag at ddyn ei hunan.

2. Tri adnabyddiaeth â barant ddoethineb: adnabod Duw, adnabod calon dyn, ac adnabod calon ei hunan.

3. Tri anheggor doethineb: awen, gwybodau, a dosparth.

4. Tri chadernyd doethineb: iawn, prydverth, a galledig.

5. Tri pheth â geir o ddoethineb: da'r byd, dyddanwech meddwl, a chariad Duw.

6. Mewn tri pheth ydd ymddengys doethineb: awen, gwybodau, ac ymddwyn (ymarwedd).

7. Tair ymgais doethineb: deall anian o awen, gweled gwirionedd o'i ymbwyllaw, ac ymarver â chariad a thangnevedd.

8. Tri pheth ar ddyn a'i gwnant yn ddoeth ac yn dda: cynneddvau, gwybodau, a gallüau.

9. Tri pheth nis gellir doethineb lle byddont: trachwant, gloddest, a balchder.

10. Tri pheth nis gellir doethineb hebddynt: haelioni, dirwest, a rhadverthwech.

11. Tri nôd cywirddyn: genau tawedog, llygad digildrem, a gwynebpryd divraw; sev a'r tri yn un.

12. Tri nôd lleidyr: tavawd holgar, llygad chwilgar, a gwyneb brawychus gocheldrem; sev a'r tri yn un.

13. Tri chynneiliad doethineb: calon yn ymsynwyraw, iaith i ddadgan, a chôv i gadw.

¹ Neu. ac a vo vaen dros iaen. Llyvyr arall.

14. Tair ffordd ydd edrycher am à vo dyn: yn y peth nas gwypo, y pryd nas gwypo, a'r màn nas gwypo.

15. Tri pheth à ddylid eu selwi gyntav ar ddyn: tavod, defod, ac ymmod: can mai o'i anian a'i athrylith y tyvant.

16. Tri pheth ebrwydd yn ymddangos ar ddyn: pwyll, serch, a chās.

17. Tri pheth nid hawdd i ddyn eu cuddiau ynddo ei hunan: llawenydd, tristwch, ac asbri.

18. Tair ffordd ydd adnebyddir dyn: wrth ei ymadrawdd, wrth ei ymarwedd, ac wrth varn ei gymmodogion am dano.

19. Tri pheth à barant anmhwyl: edludd awen, gormes anoddeviadawl, a gwrthladd cydwybod.

20. Tair llwybr doethineb: llwybr ymgais, llwybr gwybodau, a llwybr cydwybod.

21. Tair priv gamp doethineb: edrych ar bob peth, dyoddev wrth achos pob peth, ac ymgadaw yn rydd oddiwrth bob peth.

22. O dri pheth y mae barn gyviawn: o wybod y gwir, o ganvodd angen, ac o gariad haelionus.

23. Tri phriv athraw dŷn: synwyr o anian yn dirnad, pwyll o ymgais yn ystyried, a chydwybod o achreth yn barnu; ac nis gellir cyvlawn a chyviawn ar wybodau doethineb heb addysg y tri hyn.

24. Tri pheth nid ydynt ond un o gysevin ymdardd: gwirionedd, cyviawnder, a thrugaredd; sev o'r un cariad y daw y tri hyn; sev yw cariad y cwbl ar ddoethineb.

25. Tair sail deall: gwybod pwys a gwrthbwys, gwybod dygwydd a gwrthddygydd, a gwybod barn a gwrtharn; ac o'r rhai hyn deall; sev yw deall medru ar vod a gwrthvod, herwydd dichonoldeb.

26. Tri pheth à rwym ddaioni ar ddŷn: ei wneuthur unwaith ei hun, ei ovynt unwaith gan arall, a'i ganmawl unwaith yn arall, neu yn nghlyw arall.

27. Tair ffordd y mae gyru daioni ar ddŷn: canmawl daioni à wnaeth ev yn nghlyw arall o ddaionus, gwnethur daioni yn ei wŷdd ev, a thewi ar vai à vo arno ev.

28. O dri chynghor ynghyd y cefir un cynghor da: cynghor câr, cynghor gelyn, a chynghor ei gydwybod ei hun.

29. O dair iaith y ceir iaith gwirionedd: iaith anian, iaith ymbwyll, ac iaith cydwybod.

30. Tridevnydd pobdeddvoldeb: addysg, pwyll, a chydwybod.

31. Tri pheth à wnânt varn a beirniad cywir: ystyriaeth, ymoddev, a medru ar à êl wrth varn.

32. Tri bânogion doethineb: pwyll, cyviawnder, a thangnev o garedigrwydd.

33. Tri phriv gynneddvau daioni: dywedyd y gwir er gwaethav oll, caru pob daioni, a dyoddev yn lew dros pob gwir a daioni.

34. Tri pheth nid rhaid goval nas ceir o garu'r iawn yn mhob peth a'i wneuthur: cariad, clôd, a chyvoeth.

35. O dripheth y mae celvyddyd: deall, cov, ac arver.

36. Tri pheth à wedant yn well no thavawd beth à vo mewn dyn: ei law, ei lygad, a'i ymdawr.

37. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y dyweter à vo'n gelwydd: synwyrbwyll cadarn i ddychymyg, cov da rhag gwrthddywedyd à ddywetpwyd yn ôl llaw, a fol i wrandaw ar à ddyweder.

38. Tri pheth trwsgl y sydd, a lle a'u gweler trwsgl pob peth arall ar gorf a meddwl: troed, llaw, a llavar.

39. Tri pheth à gydgerddant â phob daioni à wneler: ennill bydawl, parch ac anrhydedd gan ddoethion, a llawenydd cydwybod.

40. Tair caine dyledswydd dŷn: ymgyfarchwel â Duw, llesâu dŷn, a gwellhau gwybodau.

41. Tri chyvarwel deall: iawn, hardd, a llesawl.

42. Tri pheth, nid gwlâd lle nas cafer: llavuriaeth, cyvraith, a chrevydd, sev golychwyd.

43. Tri pheth à wnant ddŷn yn anneddvol: ovynt, chwannocwrwydd, ac anwybodaeth.

44. Tri pheth anhawdd eu gorchygyu: glewder, cariad, a chydwybod.

45. Tri pheth ni vawr brisier am danynt onid elo yn ry hwy: cynghor câr, rhybudd oedran, a barn cydwybod.

46. Tri pheth er cael beunydd yn ddi-baid â geisiant ragor: môr, meddwyn, a chybydd.

47. Tri pheth à ddylid eu cadw vyth yn egored: clust, llygad, o deall.

48. Tri pheth gorau vydd eu cadw y'nghaued oni bo achos cyviawn: dwrn, genau, a meddwl.

49. Tri pheth à wnant ddyn yn waeth nog anivel: caru'r bol, caru golud, a charu clôd dynion yn vwy no bodd Duw.

50. Tri pheth à wnant ddyn yn ogyvuwch ag angel: caru pob daioni, caru ymgardodi, a charu boddâu Duw.

51. Tri pheth er cael y cyvan ni welant vyth eu digon : môr, corffan, ac arglwydd.

52. Tri pheth o'u dirmygu à dynant ddial : cynghor gweledydd, barn pwylllog, a chwyn tylawd.

53. Tri chynghor y dylid yn bènau eu gwrandaw, can nas buant erioed amgen no da : cynghor tymmor, cynghor oedran, a chynghor cydwybod.

54. Tri chynghor nid mynych y byddant ar gam : cynghor cyvamwain, cynghor doeth bucheddol, a chynghor gwr ni wrandawoedd erioed ar un cynghor.

55. Tri pheth meltigedig eu symmud : fin tîr, hynt dwr, ac arwydd fordd ac arllwybr.

56. Tri phriv gyverthi doethineb : cariad, gwirionedd, a gwrhydri.

57. Tri pheth nis gellir vyth eu gweled yn ngwirvodd eu llawnvaint : sev cynneddvau da, cynneddvau drwg, a chynneddvau awenbwyll.

58. Wrth dripheth y bydd oll à wnelo dyn : wrth ryddyd, wrth gosp, ac wrth obrwy : ac nis gellir à vo amgen ar à wnelo dyn yn ei iawn bwyll.

59. Mewn tri pheth y gwelir privgynneddvau enaid dyn : yn à vo yn ei ovni, à vyno ei gelu, ac à vyno ei ddangos.

60. Tri gweddus y sydd, ac ni bydd llawer yn anweddus lle a'u gweler ac a'u cafer : iaith weddus, dillad gweddus, ac ymmod gweddus.

61. Tri pheth sy'n dangos gallu dŷn : nas gall vod hebddo, nas gall ei guddio, ac nas gall na ei garu na ei gasâu.

62. Tair llath vesur pob dŷn : ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.

63. Tri ymgysfarwel gwybodaeth : awen, pwyll, ac egni.

64. Tri pheth à geir ynghyd yn ddiamgen : ymgais, ymgar, ac ymgael.

65. Tri pheth ni ddifyg vyth eu cael : peth golud o ddiwydrwydd mawr, peth anrhydedd lle a'i dirperer yn vawr, a pheth gwybodaeth lle a'i ceisier yn vawr.

66. Tri ymgael à gadarnâant ymgais : bôdd dyn, bôdd cydwybod, a bôdd Duw.

67. Tri pheth ni ddifyg iddynt eu mawl : haelioni, cyviawnder, a gwybodau.

68. Tri pheth moladwy ar ieuanc : tawedigrwydd, diwydrwydd, a boneddigeiddrwydd.

69. Tri pheth moladwy ar hên : cynghori yn serchawgwyn, haelioni dwyvolgamp, a doethineb diymged.

70. Tri pheth ni saiv dim o'u blaen a'u gwrthwynepon : pwyll, amynedd, a gwirionedd.

71. Tri pheth ni ddifyg llwydd iddynt lle y bont gyviawn : pwyll, ymgais, a gobaith.

72. Tri pheth y gwna mawl dyledus ac haelionus : y gorchwyl yn hawdd, yr ymbwyll yn ddychymygawr, a'r gobaith yn gadarn.

73. Tri pheth da iawn eu meddu : cartrev o drev tâd, crefft o gelvyddyd, a braint o vonedd cynhenid.

74. Tri pheth gwell no'r rhai hyny : corf iachus, gwybodau a chynneddvau molianus, a rhyddyd o hawl.

75. Tri pheth gwell no'r cwbl : pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

76. Tri arddangos llesioldeb gwybodau : doethineb, dwyvoldeb, a thangnevoldeb.

77. Tri dyn nid call rhygoelio yn vawr à ddywetont : gwr o bell, gwr hŷn no'i gymmydogion, ac à vo vaen dros iaen.

78. Tri pheth y sydd ar wirionedd ni waeth beth à vo ev à ddyld ei ddywedyd, ni waeth pryd na lle nag achos a'i dyweter, ac ni waeth beth à ganlyn o'i ddywedyd.

79. Tri phrif anghudd dŷn, ac wrthynt a'i adwaenir : trem ei olwg, achaniad ei lavar, a'r modd ydd ymchwyv.

80. Tri pheth ni cheir o'u caru a'u chwennych yn ormodd : canmoliaeth, hawddvyd, a golud.

81. Tri pheth à ddivlanant o'u covleid-iaw gormodd : hawddvyd, clôd, a da'r bŷd.¹

82. Tri pheth ni châr Duw à garo eu gweled : gweled ymladd, gweled anghenvil, a gweled rhodres balchder.

83. Tri pheth y sydd a chyda'r trydydd nis gellir hebgor y ddau gyntav : sev à ddichon, à ddylai, ac à vynai.

84. Tri pheth à ddyld eu hystyried cyn y gweter ambell peth : y môdd, y mân, a'r amser.

85. Tri dyn o garu tri pheth à garant à ddylaint : gorddyar y gwynt, baran,² y tŷnau, ac angerdd y daran.

86. Tri pheth na chared neb a'u hangharo : rhogleu y meillion, blâs llaeth, a chân adar.

87. Tri thebygaeth dŷn i ddiawl : ovni plentyn, maglu'r fordd, a chwerthin am ben y drwg.³

88. Tri dyn y dylai pawb edrych yn serchog arnynt : sev à edrych yn serchog ar bryd a gwedd y ddaiar, ac ar blant bychain, ac ar ymbwyll celvydd.⁴

¹ Tri pheth à gollir o'u mawrygu.

² Qu. Baranilev? I M.

³ Mewn llyeyr arall val hyn : mewn tri pheth y bydd tebyg dyn i ddiawl, &c.

⁴ Llyeyr arall val hyn : Ar wyneb y ddaiar, ac ar blant bychain, ac ar gelvyddwaith ragorgamp.

89. Tri dyn ni câr ei wlâd: a garo ei vol, â garo gyfoeth, ac a garo esmwythder corforawl.¹

90. Tri pheth nid call eu canmawl, neu eu hanghanmawl: ymborth, gwlad, a cheraint.

91. Wrth dri pheth ydd adnebyddir dŷn yn ebrwydd: wrth â gâr, wrth nas câr, ac wrth a'i câr, neu a'i anghar.²

92. Tri nôd dwyvolder: gwneuthur cyviaunder, hofi trugaredd, ac ymddwyn yn uvydd.

93. Tri ovn gŵr: ovni digio Duw, ovni gwneuthur trais ac anghariad, ac ovni camddarwedd ar ei gynneddvau.

94. Tri ovn anwr: ovni dŷn, ovni diawl, ac ofni tylodi.

95. Tri pheth â wnant ŵr: glewder, cyviaunder, ac hynawsder.

96. Tri pheth byr eu parâad: rhyveddoldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuencfid.

97. Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt: bânau celvyddydd a gwybodaeth, treiglâd awen ac athrylith, a thervynau doethineb: can nis gwelir ac nis gellir craf ar hyd, a lled, a dyvnder, ac uwchder y pethau hyn.

98. Tri pheth â barant gywreindeb: gallu corforawl, medrusder celvyddydd, ac awen ewyllysgar.

99. Tri pheth nid hawdd ac ev â ddylid deddv a dosparth arnynt: parch, llawenydd, ac arveroldeb.

100. Tri pheth ni vyddant hardd heb arnynt ddeddf a dosbarth: syberwyd, gwroldeb, ac addysg.

101. Tri pheth nis gellir na deddv na dosbarth gadarn arnynt: serch, awen, ac angen.

102. Tri chyvreidiau doethineb: awen, dysg, ac ymddwyn.

103. Tri pheth â lanwant wagder: dadwrdd anghall y'mhen gwâg, chwerthin anghall o galon wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg; sev doethineb â yr i maes y dadwrdd, a syberwyd cynneddvola yr i maes y chwerthin, a dwr gloywfrwd â yr i maes y llaid.

104. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn: ymgaloni mewn advyd, ymwarâu mewn llwyddiant, ac ymddwyvoli y'mhob un o'r ddau.

105. Tri phriv athraw dŷn: awenserch ymgais pwyll ystyrgar, a chydwybod ddeddvola; ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawn ar ddim; sev ydynt y tri athraw anianawl.

106. Tri athraw dwyvolion dŷn: avlwyddiant bydawl, nychdawd corforawl, a gelyniaeth anhaeddiannawl; ac nid oes namyn Duw yn wared rhagddynt.

107. Tri pheth gorau eu cadw yn nghauad: genau, dwrn, a meddwl.

108. Tri pheth gorau eu cadw yn egored: clust, llygad, a deall.

109. Tri chydymaith y sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a thrais (a thrachwant.)

110. Tri bânogion daioni: doethineb, gwroldeb, a chariad; a lle ni byddant y tri y'ng hyd ni cheir cynneddvau daionus.

111. Tri pheth â ddadanhuddant athrylith a chynneddvau anianawl dŷn; ei olwg, ei lavar, a'i ymmodiadau.

112. Tri pheth â barant i ddŷn ymddoethâu: advyd, aviechyd, a gelynion.

113. A thri pheth y dyldid amcanu pob gweithiau a gwybodau daionus: â'r holl serch, â'r holl ddeall, ac â'r holl allu.

114. Tri pheth â ddangosant liw meddwl dŷn: â geisio ei gelu, â chwennocho ei ddangos yn amlwg, ac â ovno'n vawr.

115. O dri pheth y ceir gwybodaeth gyviawn ar bob peth: gweled, clywed, a theimlaw; ac o'r tri hyn y mae'r deall; ac hebddynt nis gellir na phwyll, na deall, na gwybod ar ddim yn iawn.

116. Tair barn â vydd ar bob peth, a heb y tair y'ng hyd nis gellir barn gyviawn ar ddim: barn câr, barn gelyn, a barn cydwybod.

117. Tri thŷb anwedus ac anghyviawn ar bob dŷn o'r bŷd: tybied ei hun yn ddoeth, tybied pawb ereill yn annoeth, a thybied y gwedd arno bob peth â vyno.

118. O dri pheth y ceir crêd ar wirionedd: o greda pob peth, o anghredu pob peth, ac o gredu ni waeth beth.

119. Tri pheth o'u deall yn iawn â barant heddwch a thangnev: syrth anian, hawl cyviaunder, a llavar gwirionedd.

120. Tri pheth â gynnal addysg: synwyr, ymgais, a dichwain.

121. Tri ymwrdd annoethineb: ymwrdd rhyvel, arv tros arv, neu ladd tros ladd; ymwrdd cyvraith, cosp dros gosp; ac ymwrdd casineb, gogan tra gogan.

122. Tri ymwrdd doethineb: addysg tros addysg, pwyll dros bwyll,¹ a chariad tra chariad.

123. Tri pheth hawdd ag un llygad hanner egored eu gweled: syrth anian, deddvau cyviaunder, a govynion cariad: a'r un modd mor hawdd gweled eu

¹ *Llyfyr arall va' hyn*: Tri dyn ni câr na'i wlâd, na'i Dduw, &c.

² *Llyfyr arall*: Wrth â gâr, wrth â gasâa, ac wrth a'i câr neu a'i casâa

¹ *Llyfyr arall*: pwyll tra phwyll, a chymmwynas tros gymmwynas.

gwrthyddion; sev ydynt dirieidi, câs, ac anwiredd (anghyviauwrder).

124. Tri lleverydd gwirionedd: gair, gweithred, ac awendawr; a chanddynt y ceir à vo gwir; a lle y bo'r tri yn un y ceir diogel ar wirionedd.

125. Tri anbebyddor-cynghor da: dwyn ewyllys, da, rhyddyd ymadrawdd, a deall yr achaws.

126. Tri pheth nid rhaid pryder nas cefir: peth llwyddiant lle bo mawr a'i hymgaib, peth parch lle bo mawr a'i dirper, a pheth doethineb, lle bo mawr a'i myvyria.¹

127. Tri pheth à welant yn y tywyll: cariad, crebwyll, a chydwybod.²

128. Tri pheth ni welant ddim, er maint y goleuni: trachwant, trachas, a diogi.

129. Tri pheth à wneir yn y tywyll o rôdd a dewis; à wneler gan drais, à wneler gan drachwant, ac à wneler gan anwr.

130. A welo dri pheth ni wel ddim arall: balchder yn hardd, tragolud yn vuddiol, a diogi yn wynvyd.

131. Tair sail celvyddyd: pwyll, ansawdd, a gorvod; ac o'r tri hyn y daw pob dosparth ar wybodau a chelvyddydau; ac nid oes à êl yn eu herbyn.

132. Tair cors anwybodaeth, ac a lyno ynddynt ni vawr wybydd à ddylai: balchder, trachwant, ac annarbodrwydd.

133. Tair pont y sydd dros y corsydd hyn: addvwynder, haelioni, a diwydrwydd.³

134. Tri pheth à ddirwynant awen a gwybodau: ysmalâwch, ovnocrwydd, ac anynadrwydd.

135. Tri anghydvodogion doethineb: balchder à gwynvyd, gloddest ag iechyd, ac ysmalâwch à llawenydd o gallineb.⁴

136. Tri pheth analledig eu bod yn wastadawl gydag un dŷn ba bynag: nerth, gwynvyd, a challineb.

137. Tri pheth y dylai pob dŷn sôn am danynt yn wahanol: llawer am à gâr ac am à gafo'n gymmwynas, ychydig am a'i anghâr, ac à gafo'n anghymmwynas, a dim am à wnelo ei hunan yn gymmwynas i gâr, neu yn anghymmwynas i elyn, neu i a'i hanghar.

138. Tair gweithred ddwyvol y sydd; cynnorthwyaw gwàn a thlawd, cymmwynas i elyn, a dyoddev yn galênog y'mhlaid pob iawn.

139. Tri pheth à ddylid eu traselwi ar bob dŷn: y son am dano, yr olwg arno, a'i sôn ei hunan am ereill ac am bethau.

140. Tri achosolion pob peth o gyntevigaeth: angen, dewis, a dygwydd; ac o un o honynt y daw ac y gwneir pob peth.

141. Tri chyntevigaeth deall: serch, egwyddawr, a gwrthddrych.

142. Tri chyntevigaeth gallu: bryd, ymgais, a threvn.

143. Tri chyntevigaeth gwybod: syniaw, deall, ac ewyllys.

144. Tri chyntevigaeth bodoldeb hanedigawl: devnydd, ansawdd, ac ymmod.

145. Tri chyntevigaeth hanvod, sev ydynt tri angeneddyl Duw, nid amgen; nerth, gwybod, a chariad; ac o gynghyd y tri bodoldeb a hanvodoldeb.

146. Tri angeneddyl bodoldeb Duw: sylwedd, bywyd, ac ymmod; ac o'r rhai hyn pob sylwedd, a bywyd, ac ymmod, yn dreigledig o hân; sev o Dduw a'i ddevnyddion y mae pob peth.

147. Tri angeneddyl bywyd; gni, gwybodoldeb, ac ymmod.

148. Tri pheth à ddylid eu deall yn gyviawn ar bob celvyddyd: bânogion, advânogion, ac annânogion; ac heb eu deall a'u gwybod yn gyviawn nis gellir na dysg na dosparth ar unrhyw gelvyddyd ba bynag.

149. O dripheth y ceir llwydd a bendith: bôdd arglwydd priodawr, bôdd golychwydwr neu ofeiriad fydd, a bôdd bardd llinolingerdd.

150. O dri bendith y ceir bendith Duw: bendith tâd a mam, bendith clâw a chlwyvus, a bendith estron advydg.¹

151. Tri thryvydolion gwybodaeth, ac nid gwybodaeth gyviawn lle nis cefir hwynt: heddwch, gwirionedd, a threvn; a'r tri hyn à wnânt gyviawnder, ac o hyny gwybodau yn lle dichellion.

152. Tair sylvaen doethineb: ieuencidid i ddysgu, côv i gadw à ddysger, a deall i ymarver yn gyviawn a'r gwybodau à ddysged, a'u trevnydu er lles ac anrhydedd a'u gwypo.

Ac velly y tervyna hyn o Driodd Doethineb, à gevais i o Lyvyr Thomas Lewys o Lechau.

(Ebai Thomas ab Iwan o Dre Bryn.)

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL, à gasglwyd o Lyvrau amryvaelion Rhisiart Torwerth, a Davydd Benwyn, a Watkin Powel, a Syr Sion Gruffydd o Langrallo,

¹ *Llyvyr arall:* bendith tâd a mam, bendith tlawd a chlâw, &c.

¹ *Llyvyr arall:* Lle bo mawr a'i ymchwil.

² *Llyvyr arall:* Cariad, awen, a chydwybod.

³ *Llyvyr arall:* gwarineb, haelioni, ac ymgais ddiwyd.

⁴ *Llyvyr arall:* Tri anghydvodogion gan ddoethineb, &c.

a Morys Davydd o Ben y Bont ar Ogwr, genyv vi Thomas ab Iwan o Dre Bryn, yn y vlydydyn 1679.

1. TRI RHYW doethineb y dylai bob dŷn eu hystyried, a'u gwybod, a myned yn eu hól: parth ag at Dduw, parth ag at ei gyd ddŷn, a pharth ag at ei hunau.

2. Tri ardderchogion doethineb: heddgargweh, cyviawnder, a gwybodau moliannus.

3. Tri ymleveryddiaid doethineb: awen, deall, a chydwybod.

4. Tri blaenoriaid doethineb: ystyriaeth awengyrch, prawf o ddiwydrwydd ymgais, a serch ar wybodau daionus.

5. Tri deivnogaeth doethineb: ystyriaeth, gwybodaeth, a chynneddvau meddwl serchogaidd.

6. Tri anhebgorion doethineb: serch, ymgais, a gweithred.¹

7. Tri pheth o'u cael y'ng hyd â wnânt ddoethineb: deall ystyrgar, diwydrwydd ymgeisgar, ac addvwynder tangnevgar.²

8. Tri anhebgorion ystyriaeth: gwybodaeth parth ag at â ystyrier, serch dewisgyrch at yr hyn a ystyrier, a rheidioldeb er lles y peth â vyther yn ei ystyried.

9. Tri anhebgorion diwydrwydd ymgais: gallu corforawl, deall digonawl, a serch awenawl.

10. Tri devnyddion anhebgor addvwynder: tangnevgargweh, llawenydd serchogaidd, ac uvyddawd gwylderus.

11. Tri pheth ar ddŷn y dylai bob doeth eu hystyried yn ddyvnbwyll: nwyddoldeb golwg, a chaniad llavar, ac arwyddoldeb ymmod.

12. Tri pheth nis gellir doethineb cyfiawn hebddynt: awen leuwerlawn, ymgais egniawl, ac athrawiaeth ddeddvawl.

13. Tri pheth â wnânt lwybrau doethineb yn ddirwystrau: meithriniad bucheddawl gan rieni, addysg ar ddedddoldeb cyviawn gan athrawon, ac ymgyveillachu â doethion cynneddvawl yn unig.

14. Tri phriv athraw doethineb: pwyll deallgar, addysg ar wybodau moliannus, a chydwybod ochelgar.

15. Tri chadernyd doethineb: côv i gadw, ystyriaeth awenserch, ac ymarver cynneddvawl.

16. Tri pheth a yrantaddysg a gwybodau ar ddoeth: ystyrbwyll, syniadu yn awen gyrch, ac ynniau cydwybod.

17. Tri athraw annoeth: anfodion o ddrwg ymddwyn, cyvraith gwlad, a dialon Duw.

18. Tri angeneddyl doethineb: anrhyddedd gan ddynion, llawenydd meddwl, a bôdd Duw.

19. Tri angeneddyl annoethineb: câs ac ymlid annharchus gan ddynion, tristwch cywylddvwur meddwl, a digovaint Duw.

20. Tair gobyr doethineb: ennill bydawl, meddwl heddychawl, a llawenydd tragwyddawl.

21. Tair gobyr annoethineb: colledion bydawl, meddwl cystuddiawl, a gweled pob iawn pan y bo'n ry hwy'r mewn coll tragwyddawl.

22. O dripheth y ceir doethineb: ystyried syrth ac anian, ymovyn am wirionedd, a goddev dros bob iawn a phrydverth.

23. Tri pheth â ddangosant ddoethineb: medru ar y celwydd lle cyfyrdder ag ev, caru ac ymarver â gwirionedd, a gochelyd pob peth â ovyn cêl a chudd.

24. Tri ychydig a ddangosant lawer o ddoethineb: ychydig valchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedleia.

25. Tri pheth ni wna na doeth na dwyawl: dysgwyl ag un llygad, gwrandaw ag un glust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

26. Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt: bânau celvyddyd a gwybodaeth, treigladd awen, a thervynau doethineb; can nis gellir gweled hyd, a llel, ac uwchder, a dyvnder y pethau hyn, ac nid oes ond Duw â'u gwyr.

27. Tri pheth nid oes â saiv o'u blaen ac â'u gwrthrym: gwirionedd, pwyll, ac amynedd.

28. Tri phriv wrthyddion y sydd: mawr a bach, oer a thwym, a goleu a thywyll; ac o addasder neu anaddasder trevn ar y pethau hyn y bydd cyviawnder neu anghyviawnder.

29. Tri phrivynnïau'r enaid: serch, deall, ac ewyllys.¹

30. Tri rhagynnïau'r enaid: pwyll, cydwybod, a gwaith,² sew gweithred; sev â'u bernir yn ragynnïau am nas byddant ond o dadogaeth a pheiriad y tri phrivynnïau.

31. Tair privweithred deall dŷn: ystyr, dewis, a gwnethur.³

32. Tri pheth â darddant o iawn ymarver ag ynnïau yr enaid: gwybodau, gallïau, a chynneddvau da.

33. Tri athrawon ynnïau dyn: synwyr o reddw awenawl, cydwybod o varn ystyrgar gan ddeall, a dichwain bywyd; ac o'r tri hyn y mae gwybodau.

¹ *Llyvyr arall*: awen, ymgais, a chynneddvau moliannus.

² Deall, diwydrwydd ac addvwynder.

¹ *Llyvyr arall*: serch, deall, a myn.

² *Llyvyr arall*: pwyll, cydwybod, a gweithred.

³ *Llyvyr arall*: ystyr, dewis, ac ymarver.

34. Tri pheth da eu syniadau ar bob peth : agweddoldeb, peiriadoldeb, a chynghlynadoldeb.

35. Tri oferyndawd pob gweithred : serch, câs, ac ymbrawv.

36. Tair sylvaen deddv a chynneddv : cyviawnder o ymbwyll, cydwybod o drugaredd, a threvn o ddeall ar well a gwaeth.

37. Tair sail gwynvydigrwydd : boddlondeb, haelioni, a deall.

38. O dri pheth y mae deall gwahanredawl : selw ar agweddoldeb, ymoddev â gweithredoldeb, ac o hyny barnu ar lesioldeb.

39. Tri dawn penav Duw i ddŷn : llavar, deall, a serch.

40. Tri rhagorau daionusder : addwynnder, haelioni, a phwyllgarwch.

41. Tri achos pob anneddvoldeb : hunanoldeb, anystyriaeth, a llerwineb diymdavr.

42. Tri pheth à wedant beth à geir y'mhob dŷn : tavawd, llaw, a llygad;¹ sev o syniadu yn vanolddoeth ar bob un o'r tri.

43. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn : bod yn gywir, bod yn wrol, a bod yn gelvlydd.

44. Tri pheth à ddangosant ddoethineb dŷn : ei vod yn govus o'i wybodaeth, yn gyvarwydd yn ei orchwyl, ac yn ystyr-iaethus yn ei amcan.

45. Tri pheth a ddywedant yn dda am ddŷn : bod yn syniadus, bod yn gyveillgar, a bod yn heddgar.

46. Tri pheth à ddylynt vod ar bob câr a chyvaill : cywirdeb, deddvoldeb, a gwroldeb.²

47. Tri pheth à wnânt ddŷn yn ddaionus : gwyllys, gwybodaeth, a moddion; ac nis gellir nemmawr o ddaioni yn nifyg un o'r tri hyn.

48. Tri pheth y'nghyd à wnânt olud : deall, daionusder, a da'r byd; ac o iawn ymwneuthur â'r tri hyn y ceir bendith a bodd Duw.

49. Tair lllathvesur pob dŷn; ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.

50. Tri pheth anwedus ac anverth ar bob dŷn : traserch diymbwyll, trachas diachos, a bod yn ddiymdavr â phob peth.³

51. Tri pheth o'u deall à barant heddwch a thangnevoldeb : syrth anian, hawl cyviawnder, a llavar gwirionedd.

52. Tri pheth à wnânt gyviawnder : gwirionedd, pwyll, a thrugaredd.

¹ *Llyvyr arall*—Llavar, llaw, a llygad.

² *Llyvyr arall*—Cywirdeb, gwroldeb, a thangnevoldeb.

³ *Llyvyr arall*—A bod heb na serch na chas at ddim yn y byd.

53. Tri pheth à wnânt ddwyvoldeb : cariad, cyviawnder, ac uvuddawd.

54. Tri pheth y sydd ac ni châr Duw a'u caro : gweled ymladd, gweled anghynvil, a gweled rhoïres balchder.

55. Tri pheth y dylai ddŷn à vynai addysg : gwrandaw, gweled, a thewi.

56. Tri fordd y chwilir calon dŷn : sev yn y peth nas gwypo, y modd nas gwypo, a'r pryd nas gwypo.¹

57. Tri sylvaen dedwyddyd : cyviawnder gweithredawl, gwirionedd gwybodedig, a thrugaredd ynniawl.

58. Tair fordd y daw crêd ar bob peth : sev o gredu pob peth yni wyper amgenach, o anghredu pob peth yni wyper pabam ac ydd adnaper y tystion, ac o gredu ni waeth beth lle bo a'i tystia yn gredadwy.

59. Tair fynon gwybodaeth y sydd : pwyll, ansawdd, a gorvod.

60. Am dri achos y ceisir gwybodaeth : budd, prydverthwch, a dyledswydd.

61. Tri pheth serchog ar ddŷn : haelioni, doethineb, a thangnevoldeb.

62. Tri pheth y sydd na chared neb a'u hangharo : blâs laeth, sawyr meillion, a chân adar y coed.

63. Tri chyvreidioldeb daioni : gwybod-aeth, ystyriaeth, a chariadoldeb.

64. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dŷn oddi arnynt : ei varn, ei serch, a'i genedl.²

65. Tri pheth à ddylid eu syniadau ar bob peth : ei hynodrwydd, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.³

66. Tri pheth y sydd iddeu hystyried cyn gwedyd : y modd, y mân, a'r amser.

67. Tri pheth à lygrant gynueddvau dŷn yn gwbl : tra meddwdawd, tra godineb, a thra ysgymmyndawd.

68. O dri pheth y mae gwybodaeth gyviawn : awen, pwyll, a gwirionedd gwybodedig.

69. O dri pheth y mae pwyll : serch, ovn, ac ymbrawv.⁴

70. Tri anhebgorion cynghor : gwyll-ysgarwch, gwybodaeth, a rhyddydd llavar.

71. Tri thyb anwedus ar ddŷn : tybied ei hun yn ddoeth, tybied arall yn fôl, a thybied y gwedd iddo à vyno.

72. Thri thywysogaeth serchog : digrivwch, haelioni, a syberwyd.

¹ *Llyvyr arall*—Yn y peth nas tybio, y modd nas tybio, a'r pryd nas tybio.

² *Llyvyr arall*—¹ri perchenog y sydd ar bob dŷn, ac nid hawdd ei ddwyn oddi ar un o honynt : ei serch, ei varn, a'i genedl.

³ *Llyvyr arall*—Ei nodoldeb, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.

⁴ *Llyvyr arall*—Serch, ovn, a buddioldeb.

73. Tri thywysogaeth pwyllgar: mwyn-der, arawwch, a chadernyd.

74. Tri thywysogaeth doeth: gwybod-aeth, heddwch, a golud bydawl.

75. Tri thywysogaeth dedwydd: gwybod gwirionedd, gwneuthur daioni, a goddev yn amyneddgar.

76. Tri thywysogaeth awen: myvyr-dawd, llwyddymgaïs, a bodd doethion.

77. Tri pheth â wnânt wroldeb: cyv-iawnder, haelioni, a chadernyd meddwl.

78. Tri pheth anverth ar bob dŷn: gloddest, dichell, a llid; a hwy a'i dyfethant ev yn y diwedd.

79. Tri pheth anverth eu clywed: serthedd neu vrynti, celwydd, ac athrawd; ac nid gwell a'u gwrandawr nog a'u gweto.

80. Tri pheth fiaidd ar bob dŷn a'u harwedd: bod yn gelwyddgar, bod yn ddialgar, a bod yn ariangar.

81. Tri pheth diserch ar ddyn: rhos-pusder, anynadrwydd, a bod yn ogangar.

82. Tair camp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.¹

83. Tri pheth sy'n ymborth ar dwyll: serch, oŵn, a diogi.

84. Tri pheth y ceif diwydrwydd: llwyddiant bydawl, iechyd corforawl, ac anrhydedd gwladawl.

85. Tri pheth y ceif deddvawl: anrhydedd gan ddoethion, baint gwladawl, a llawenydd meddwl.

86. Tri pheth â wna gwybodaeth: gor-uchaviaeth gwladawl, ynnill bydawl, a dyddanwch cydwybodawl.

87. Tri pheth y ceif dedwydd: câs pob diriaid, cariad pob doeth, a gwynvyd nevawl yn dragwydd.

88. Tri pheth anghall i ddyn eu gwneuthur: ymladd dwrn moel â haiarn gwynias, llochi pen ci cyndeiriawg, a chellwair ag anghall gwladaidd.

89. Tri anghallder call: dadlu ag anghall, ymgyvrinaw ag anghall, a cheisiau gyru syberwyd a moesgarwch ar anghall.

90. Tri pheth nid rhaid oŵni nas cafer: peth llwyddiant o vawr ymgaïs, peth parch i'r neb a'i dirper yn vawr, a pheth doeth-ineb lle a'i myvyrier o serch mawr parth ag atto.

91. Tri pheth â welant yn y tywyll: cariad, crebyll awen, a chydwybod lân yn canvod gwirionedd ac iawnder.

92. Tri pheth ni welant y gwir a'r iawn er cymmaint vo'r goleuni: trachwant, balchder, a gelyniaeth.

93. Tri pheth o'u gweled ni welir un
Llyvyr arall—Trais, cenvigen, a balchder.

peth arall: balchder yn hardd, tragolud yn vudd, a diogi yn wynvyd.

94. Tri pheth â wneir yn y tywyll: â wnelo trais, â wnelo trachwant, ac â wnelo cenvigen.

95. Tri dŷn y sydd ac nis gellir o gythraul eu gwaeth: cybydd, rhagrithwr, ac enllibwr.¹

96. Tri chyttundeb â wnânt wr yn dda ei vyd: cyttundeb â gair Duw, cyttundeb â'i wraig a'i deulu, a chyttundeb â'i gymmodogion.

97. Tri pheth y dylid uvyddau iddynt: gorchymynion Duw, cyvraith gwlad, a gorynion cydwybod.

98. Tri pheth y dylid yn llwyr eu hys-tyried cyn gwneuthur â veddylier: syrth amser, syrth gwlad a chenedl, a syrth anian.

99. Tri pheth nis gellir awen ddeallus hebddynt: addysg o athraw, gossymaith rhag newyn, a dyddanwch meddwl.

100. Tri pheth nis gellir bôd iddynt heb awen ddeallus: celwyddyd gyfawn, cyn-neddva dauionus, a dyddanwch diargwydd.

101. Am dri rhyw ymadrawd ni cherir neb gan ei gallach: caswir o'i le a'i amser, cynghor heb ei oŵn, ac athrawd.

102. Tri pheth â wnânt ddŷn yn wybodawl: bod yn ymovyngar, yn ymweledgar, ac yn ymbwyllgar.

103. Tair prif dyledswydd dŷn y sydd ac y dylid myned ganthynt yn mhob peth â welir: ennill meddiant bydawl drwy gywirdeb a diniweidrwydd, llês ei wlad a'i genedl hyd eithav deall a gallu, a hyd y galler gyru deddvoldeb o Dduw ac o ddyn ar bawb lle ydd elo tra vo yn y byd.

104. Tri pheth â ddiwedant yn ddrwg vynyachav, am hyny goreu yw eu gadael a'u gochel: ymrysonau, cyveddau, a chwan-nogrwydd i wybod helynt ac â wnelo arall.

105. Tri pheth y sydd a'r dŷn deddvawl a'u canlyn ac a'u cais hyd vedd: lles a lluniaeth ei deulu, lles a llwyddiant ei genedl cywlad, a mwyáu gwybodaeth ar wirionedd.

106. Tri pheth y sydd, a'r dŷn â wnelo un o honynt â wna'r lleill: bychanu eiddo arall, trachwantu eiddo arall, a dwyn yn lledrad eiddo arall.

107. Tri pheth nis gellir â vo deddvawl a dwyvvawl hebddynt: maddeu cam a gelyn, bod yn haelionus meddwl ac ymddwyn, a bod yn gywir a chyviawn tuag at bob byw a bôd.

108. Tri phrivymmod bywydolon: ym-ganvod, ymbwyll, ac ymgaïs.

¹ *Llyvyr arall*—Cybydd, lledrithwr, ac enllibwr.

109. Tri pheth, sev gloddest, gwên, a diogi, à wnant dri pheth arall, sev diva'r meddiant, tywyllu'r deall, a byrau'r einioes.

110. Tri arwydd anwybodaeth: anvoes ymddwyn, iaith anghyviawn, a holi dirgelion y cymmodogion.

111. Tri arwyddon bonedd: haelioni, cyvareh hawddgar, a gwybodaeth deddawl.

112. Tri arwyddon awen: llygad llym, golwg serchog, a chyviawnder ymadrawd.

113. Tri arwyddon trugaredd: troi oddiar fordd ysgrubl yn gorwedd, syniadau cwyn plentyn bach, a pharchu henaint.

114. Tri arwyddon tangnevoldeb ar ddyn: trugaredd tuag at ei ysgrubl, chwannog i aros yn ei gartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

115. Tri arwyddon dryganian: à roddo gynghor cyn a'i govyner, à wnelo na bo raid, ac à sieryd am ei gymmodogion.

116. Tri arwyddon creulondeb: tarvu anivel lle na bo raid, briwa coed a llysiau yn ddiachos, a bod yn daer ei ovyn.¹

117. Tri pheth da iawn eu meddu: cartrev o drev tân, creft o gelyddydd, a braint o vonedd cynhenid.

118. Tri pheth gwell no'r rhai hyny: corfiachus, gwybodau moliannus, a rhyddydd o hawl diymdwng.

119. Tri pheth gwell no'r cwbl: pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

120. Tri pheth à ddylai vod gan bob gwr iddo ei hunan: ei wraig ei hunan, ei gartrev ei hunan, a'i varn ei hunan.

121. Tri pheth lle nas gwylter arnynt à syrthiant yn hawdd i dwyllansawdd: synwrau corf a meddwl, athrylith awen, a dosbarth celvyddydd.

122. Tri pheth nid hawdd eu gweled yn amlwg mewn arall, ac am hyny nid iawn rhyvarnu arnynt: tuedd a syrth awen, ymgais deall, a barn cydwybod; ac nid oes namyn Duw a'u gwyr ac a'u barn yn gyviawn.

123. Am dri achos y casglwyd y Triodd hyn o'r hên ysgriveniadau Cymreig genyv vi, Thomas ab Ivan o Dre Bryn yn Morgangwg, yn y vlwyddyn 1679: yn gyntav, er cov a chadw ar hên ddoethineb ein cenedl ni y Cymry, yn yr hên amseroedd; yn ail, er dyddanweh, a chwanegiad gwybodaeth ac ystyriaeth rinweddol i'r hunan; yn drydydd, er addysg rinweddol i'r oesodd à ddél.

Ac velly tervyna.

¹ *Llyvyr arall*—A bod yn daer am ei gardawd.

4. LLYMA DRIODD DOETHINEB ETTO, o *Llyvyr Cwrt Colman*, à ysgrivenwyd genyv vi, Thomas ab Ivan o Dre Bryn, yn y vlwyddyn 1679: (*o'r un Llyvyr.*)

1. Tri pheth nis gellir eu gweled yn eu llawnder o gynneddv: cynneddvau molianus, cynneddvau drygionus, a chynneddvau awenbwyll.

2. Tair colovn daioni: calondid, cariad, a doethineb; a lle ni bo y tri yn un nis gellir amgen no difyg.

3. Tri arwvdd dŷn dà: ymovyn am wirionedd, gwneuthur cyviawnder, ac ymarver à thrugaredd.

4. Tri pheth y sydd ac erynt y cadarn-êir gwirionedd o'i ganlyn: er maint yr anhawsder, er maint y colled, ac er maint y cosp a'r poen.

5. Tri cholled à bair ynnill yn y diwedd: colli à vo mwy no rhaid, colli iechyd, a cholli à vo pen iddo ev a'i collo ar bob peth; canys yn hwnw y bydd mwyav o'i bechodoldeb ev.¹

6. Tri pheth y dylai bob dyn ymstwng iddynt: ei allu corforawl, ei ddymbwyll deall, a'i gydwybod ei hunan, bynagobeth ei govynton.

7. Tri phriv cynnysgaeth gwybodaeth dŷn: à ddengys ei synwyr ei hun iddo, à ddysgo ei gyvmbwyll ei hun iddo. ac à ovyn ei gydwybod ei hun gantho.²

8. Tri pheth nis gellir na threchant yn y diwedd: cariad, gwirionedd, a gwynvyd.³

9. Tri pheth anhebor i ddoeth: gwrاندaw, gweled, a thewi à sôn.

10. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddevus, parodrwydd rhoddi, a llawen o gynneddv.

11. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cen-vigen, trachwant, a balehder.

12. Tri pheth ar ddŷn à barant hofi ei gyveillach; pwyll, syberwyd, a haelioni.

13. Tri pheth y dylid eu cadw dan llaw: chwant y cnawd, rhwysg y tavawd, a gwên digovaint.

14. Tri nôd annoethineb: ymolygu yn vawr, ymchwantu yn vawr, ac ymchwedl-eua yn vawr.

15. Tri nod creulondeb: niwedugwirion, anymdawr ag à weler, ac ymgellwair à thrallodus.

16. Tri pheth à geir o gampau molianus: dysg, dawn, a llawenydd.

¹ *Llyvyr arall*—Tri cholled i dŷn à bair iddo ennill yn y diwedd: colli à vo'n ormodd gantho, colli iechyd rhodregamp, a cholli à vo nesav at ei galon, canys yn hwnw y bydd mwyav ei bechawd ev.

² *Llyvyr arall*—ac a orchymyn ei gydwybod ei hun iddo.

³ *Llyvyr arall*—Daioni, gwybodaeth, a gwynvyd.

17. Tri pheth à geir o godi'n vore: iechyd, golud, a doethineb.¹

18. Tri pheth anhawdd i anghall eu gwneuthur: attal ei serch, attal ei lîd, ac attal ei davawd.

19. Tri pheth a ddangosant ddoethineb mawr ar ddŷn: dydddev cam yn amyneddgar, rheoli chwant yn ddeddwawl, a chadw ei veddwl yn ystyriawl.

20. Tri chyntevigaeth pob peth: deall, nerth, a chariad.

21. Tri anveidrolion y sydd, ac nis gellir amgen no phob peth bodiadawl ynddynt: ehangder, tragwyddoldeb, a Duw. Can nis gellir amgen no eu bod yn mhob mân, ac yn mhob amser, ar unwaith heb ymysmud.

22. Tri pheth nis gellir o bwyll bod ar y tri anveidrolion: dechreu, diwedd, a chanol.

23. Tri pheth nis gallant vod heb eu gwrthyddion: gwynvyd, gwirionedd, a gwybodaeth.²

24. Tri pheth nid ydynt ond un: gwirionedd, gwybodaeth, a goleuni.

25. Tri govynion dwyvoldeb a'i holl berthynasau: eitha'r ymgais, eitha'r deall, ac eitha'r serch.

26. Tri armerth à ennillant gariad Duw o'u rhoddi yn llwyr o galon er Duw a daioni bŷd: ymgais o gorf a deall, cydwybod, a bywyd lle bo achos.³

27. Tri pheth à ddangosant ynnïoldeb dŷn yn o gwbl: y tri pheth cyntav y tery olwg arnynt, y tri dasmal cyntav, a'r tri-pheth cyntav y sôn ev am danynt.

28. Tri anhebgor byd: gwybodaeth, trevn, a diwydrwydd.

29. Tri anhebgor gwlad a chenedl: tēyrnedd, cyvraith, a golychwyd.⁴

30. Tri anhebgor tēyrnedd: awdurdawd, cyviawnder, a doethineb.

31. Tair priv golovn tēyrnedd: arglwydd, rhaith, ac ynad.

32. Tri anhebgor cyviawnder: gwir, hardd, a chyvlesawl.

33. Tri pheth à geir o ymgynneddvy yn ddâ: parch ac anrhydedd y byd, boddlondeb meddwl, a derbyn da gan Dduw.

34. Tri pheth à frwythlonant ddoethineb: gwybod am à vu, ystyr am y sydd, a phryderu am à ddaw.

35. Tri pheth à barant hawddvyd: iechyd corf, meddiant ddiangen, a chydwybod lân.

36. Tri pheth hardd eu gweled: cyttun-

deb rhwng brodyr, cymmwynasgarwch rhwng cymmydogion, a chariad fyddlon rhwng gwr a gwraig.

37. Tri anhebgor priodas er gwynvydigrwydd o heni: cyttundeb diddig, cariad cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

38. Tair camp ganmoladwy: haelioni Cymro, syberwyd Franc, a hyder Sais.¹

39. Tri pheth à bair i wr glôd a chymmeriad caredig yn ei wlad: gwedyd yn dēg yn wyneb, rhoi gair da y'nghevn, a fyddlondeb cyveillach.

40. Tri pheth a ddiogelant i wr wasanaeth o gywirdeb: cariad a'i gwasanaetho, a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad; ynnill, neu elw a buddioldeb, ac o'i roddi y diogelir cywir o wasanaeth; a chymmyred à ddengys gymmeradwy ar à wneler yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir ar wasanaeth.

41. Tri pheth annyddan eu gweled: cyvoethawg hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a devodau gwlad a chenedl yn myned yn waethwaeth.²

42. Tri rhyw o ddynion à vyddant yn oreuron hyd yn y man y bont ac a'u hadnaper: cywiriad deddvolion, goludogion haelionus, a gwybodolion dedwyddgamp.

43. Tri dynion à vyddant yn oreu'r bŷd arnynt lle nas adnaper: celwyddogion, bradon, a lladron.

44. Tri pheth byr eu parâad: rhyvedd-oldeb, gwagogoniant, a thegwech ieuengctid.

45. Tri pheth fôl iawn eu gwneuthur: gweiddi ho! wi! cyn ynnill y gamp, cyvriw a bwrw ar ddydd cyn y delo, a barnu cyn cyn gweled y diwedd.

46. Tri pheth ni wnâ un dŷn doeth: dysgwyl am analladwy, tristâu am anadveradwy, ac ovni anocheladwy.

47. Tair priv gamp rhagrithwr: tystiol-aethu yn wrthwyneb i air Duw, cyhuddaw yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawd.

48. Tri pheth à hir gynnail ddirieidi ar ddŷn: meddwdawd, godineb, ac ymladdgarwch.

49. Tair cyvarmerth dedwydd: yn erbyni anfodion, yn erbyn pechodau, ac yn erbyn marwolaeth.

50. Tri arwyddoldeb dedwydd: rhadlondeb, rhywiogrwydd, a gwiliadoldeb.

51. Tri arwyddoldeb diriaid: avradlondeb, avrywiogrwydd, ac ysgeulusdawd.

¹ *Llywyr arall*—Tair camp ganmoledig, &c.

² *Llywyr arall*—Tri pheth annyddan eu gweled:

cyvoethog hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y doeth ymbwyllgar.

¹ *Llywyr arall*—Iechyd, dysg, a chyvoeth.

² *Llywyr arall*—Daioni, cariad, a gallu.

³ *Llywyr arall*—Tair aberth, &c.

Llywyr arall—addysg ar ddoethineb daionus.

52. Tri pheth goreu yn y bŷd: iechyd, rhyddyd, a synwyr.

53. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, corgi ar arfed ei veistres, a chrach swyddwr yn ei ansawdd.

54. Tri pheth di glwyv di glevyd à vawr gystuddiant a'i harweinio: cariad, câs, a galar.¹

55. Tri pheth ni wna un gwr doeth: myned hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vyned heibio heb wneuthur rhyw ddaioni.

56. Tair camp ganmoladwy ar verch: tawedocrwydd, lledneisrwydd, a diweirdeb.

57. Tri pheth anhawdd eu tawelu: tŷnau'r môr, rhygyr gwynt, a thavawd gwraig anynad grintachlyd.

58. Tri chasbeth Cattwg Ddoeth: gwr heb wraig, mab heb ddyg, a theulu heb drevnau.

59. Tri pheth casach no'r cwbl: bardd heb ddoethineb, ofeiriad heb gydwybod, a barnwr heb gyviawnder.

60. Tri pheth dyddan gan wr eu gweled: tanwyd o dân, yr aelwyd yn lân, a'r wraig yn llawen.

61. Tri pheth digon annyddan: cell wâg, bwyd heb halen, a thy heb olau.

62. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon call: dwl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fôl à gredwys.

63. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon anghall: divalech à wŷr ei ddifyg, awengar yn vawr ei ymchwil, a phwyllgar yn ovni y gwaethav o ddifyg canvod y goreu.

64. Tri dyn ni waeth gadael iddynt no'u dangos a'u cynghori: avradlawn blysig, trachwantus cybyddlyd, a doeth yn ei olwg ei hun.

65. Tri dyn goreu vydd eu gadael ar eu bwyd eu hunain: ansyber, annysgedig, ac anymgeisgar.

66. Tri dŷn goreu pa vwyav o dir vo ryngthynt à phawb: anynad, anwireddus, ac anwybodus.

67. Tri pheth hardd eu gweled: parchu dŷeithar ac estron, gwrol trugarawg, a heddwch mewn teulu.²

68. Tri dŷn er maint à wneir iddeu boddloni á anvoddlonant bawb: cyhydd, merch dêg, a brenin.

69. Tri pheth ni ddylai neb o ddŷn ymvalchïo arnynt: ei wybodau, ei ddwyv-oldeb, ac à wnel o gymmwynas; am nas gŷwr ac nas gwna vyth ei ddigon.

¹ *Llywyr arall*—Cariad, galar, a chenvigen.

² *Llywyr arall*—mewn teulu a chymmydogaeth.

70. Tri phwyll y sydd dros dewi: rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.

71. Tri pheth y dylid eu diolch: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

72. Tri pheth à ddylai vod gan wr cyn ydd elo i ryvela: achos cyviawn, cleddyv cywir, a chariad ei wlâd a'i genedl.

73. Tri pheth anhebgor i wr cyn myned i ymgyvreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon gareg.¹

74. Tri pheth iawn i ddŷn ymladd tros-tynt er eu hamddiffyn: ei wlâd, ei gâr, a'i vywyd ei hun.

75. Tri pheth y ceif dŷn o dreiglo ymhell o'i wlâd: newyn, anwyd, ac am-mharch.

76. Tri pheth y dylai bob dŷn eu gwy-bod: devodau ei wlâd a'i genedl, dosparthau doethineb, a chelvyddyd y gallo ev ymgyn-nal ganthi.

77. Tri pheth ni wrandawant ar gynghor ba cystal bynag y bo: brŷs, llid, a thra-chwant.

78. Tri pheth nid call ymyryd â nhwy: llywodraeth tŷ gwr arall, cynghori pen-devigion goludog, a chwilio dirgelion.

79. Tri pheth tu hwnt i bob deall dŷn: eithavodd maintioli, eithavodd bychander, a dirgelion Duw.

80. Tri gwall cadarn à ddygwydd ar ddŷn: gwall ovn, gwall llid, a gwall serch.

81. Tri angerdd à barant wallgov a gwallbwyll ar ddŷn: angerdd ovn, angerdd llid, ac angerdd serch.

82. Tri dŷn y dylid eu gochel: à weto ië gyda phob dŷn, ac ar bob achos, à ochelo varnu nag y'mhlaid nag yn erbyn un dŷn ba bynag, ac à wrthepo bob dŷn, achos neu heb achos.

83. Tri pheth y gŷwr pob dŷn diwydgall eu gwneuthur: ei arad, ei lywyr, a'i vara.

84. Tri moddion ymborth dŷn: hela, cyvnewidiaeth, ac aru daiar.

85. Tri pheth o'u hadver a estynant einioes dŷn: y wlâd a'i magwys yn blentyn, yr ymborth a'i maethwys yn blentyn, a'r myvyrdawd a'i dyddanwys yn blentyn.²

86. Tri pheth anwadal: cymmeriad neu garedigrwydd gwŷr mawr, cariad merch, a llygedyn o haul vis Ionawr.³

87. Tri dŷn nid call rhygoelio iddynt: hŷn no'i gymmodogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyfrau aghyviaith.⁴

¹ *Llywyr arall*—ddŷr.

² *Llywyr arall*—Ei wlâd gynhenid, ei ymborth gynhenid, a'i vyvyrdawd gynhenid.

³ *Llywyr arall*—cymmeriad ariwyddi, &c.

⁴ *Llywyr arall*—ac a vo vaen dros iaen.

88. Tri ymryson à ddygwydd ar varwolaeth goludawg cadarn draws: cyvneseiv-iaid am ei dda bydawl, pryvaid am ei gorf abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

89. Tri pheth sy'n cynnal y byd: cariad, diwydrwydd, a chyvraith gyviawn.

90. Tri pheth ar ddŷn à gauant ar bob daioni arall: dwyvoldeb, tangnevoldeb, a gwroldeb.

91. Tri areiliaid gwybodaeth: golwg, clyw, a deall.¹

92. Tri pheth goreu o bob peth i bob dŷn: awen ddeallgar, iechyd corf, a chydywydod lân.

93. Tair camp ar ddŷn a'i gwnant yn debyg i gythraul: twyll, cynhen, ac enllib.

94. Tri pheth anverth eu gweled: teulu heb wybodaeth, gwlâd heb gyvraith, a chelwydd heb gyviawn o ddosparth.

95. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cybydddra, balchder, a chreulonder.

96. Tri gwrthred pob drwg: dirwest, amynedd, a haelioni.²

97. Tri amysgre pob peth: amser, lle, a rhyw.³

98. Tri pheth à gynnalant hir dylodi ar ddŷn: glythineb, ymryson, a balchder.

99. Tri pheth ni hawdd ortrecher ar-nynt: serthedd, cariad, ac angau.

100. Tri pheth à wna y gwâs yn well no'i veistyr: mynych ymgais â dysg, ym-synwyrw yn ddoeth ei awen, ac ymgyn-neddvu yn dda, ebai'r Bardd Glâs o'r Gadair.

101. Tair dedwyddgamp gŵr: aru trev ei dâd,⁴ cwnu plant ar vonedd, ac ymgadw rhag ymrysonau.

102. Tri pheth y dylai bob dŷn eu hys-tyried yn ddivrivawl: o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd â.

103. Tri pheth à geif pob doeth ded-wydd: digonedd bydwyl, llawenydd cyd-wybod, a gwynvyd new yn dragwydd.

104. Tri pheth over dros bèn: amnaid ar ddall, ymgyvrinaw â byddar, a gyru fol i neges.

105. Tri pheth à wnant droedled gadarn i ddoethineb: ieuencid i ddysgu, synwyr i ddeall, a cheudawd i gadw.

106. Tri pheth nid call ymddiried iddynt: iechyd henddyn, hinon gauav, a diniweidrwydd arglwydd cyvoeth.

107. Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd cyvoeth.

108. Tri pheth à ddifeithiant y bŷd:

brenin fol heb gynghor, ynad heb gydwy-bod, a gwerin heb uvyddawd.

109. Tri anhebgor gwlâd a chenedl: priodasau, cyvodaau dosparthus,¹ a chyvar-wyddyd; canys heb y pethau hyn nis gellir cyvrwym ar wlad a chenedl.

110. Tri chael à gar pob cybydd eu cael: cael clôd lle y dirper anghlod, cael ei wyn ar bob hael à welo yn myned yn dlawd, a chael y dorth a chadw ei geiniog hevyd.

111. Tri madvanogion bŷd: bardd, fer-yllt, a llavurwr. Sev bardd yn athraw gwybodaau, deall, a doethineb; feryllt yn cynnal celwyddydaau llaw ac oferyndodaau daionus; a llavurwr yn aru daiar er ym-borth dŷn ac anivel.

112. Tri anvad vanogion bŷd: tŷrn, cyvnewidydd, a chybydd. Sev drwg o bwyll ac ansawdd ac amcanion eu cyvlyrau y byddant, ac â wnânt ddaioni o ansawdd anghyvednaws; tŷrn yn gwarogi dirieidi ac yn gwerinaw anwar; cyvnewidydd yn diwall eisiwed; a chybydd yn cyvoethogir to à ddêl; a drwg o ansawdd cyvednaws ydynt; sev y bydd tŷrn yn anghyviawn gan olud a galluoerwydd, cyvnewidydd â wna dwyll ac avrad ac avraid o drachwant a blys anghyvednaws, a chybydd â newyna ei dylwyth a'i deulu a phawb o'r byd hyd y gallo er ynnill golud, ac ni wna ddaioni o'i vodd, sev daioni cyvednaws, oni newyno ev ei hunan o'r byd.

113. Tri pheth y dylai pob dŷn synwyr-awl eu gwneuthur: darllen er gwybod, ystyr er addysg, a choviaur er daioni iddo ei hun ac i bawb ereill.

Ac velly terryna.

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL.
O Hen Llyvyr mawr Margam. (o'r un Llyvyr.)

1. Tri pheth gwrol uvyddâu iddynt: i'r gwir, i gynghor da, ac i'r ceiliog pylgain.

2. Tri dŷn atgas: tylawd balch, cyvoeth-awg celwyddawg, a hên godinebus.

3. Tri pheth ni ddylent vod un orig vechan ar anghov: gorchymynion Duw; cafaeliad trwn da; a'r marw; gan ganlyn neu ymwrthod, val y to govynt, à ddywed-asant ac à wnaethant hwy.

4. Tri pheth ni vyddant anmrycheulyd: dwylaw y crochenydd, olwyn mên, a'r un à ganlyno ddrwg gyveillach.

5. O dri pheth y daw cynghor da, sev pan gyvymgydiant y tri: gwybodaeth, ewyllys da, a rhyddyd ymadrawdd.

6. Tri pheth à ddylent vod bob amser gartrev: y gâth, y funell, a'r wraig.

¹ *Llyvyr arall*—Cyvundodaau dosparthus, &c.

¹ *Llyvyr arall*—Tri areiliant, &c.

² *Llyvyr arall*—Tri gwrthrediaid, &c.

³ *Llyvyr arall*—Tri amysgre, &c.

⁴ *Llyvyr arall*—aru tir tatterv, &c.

7. Tri pheth annaturiawl: marchnattrev heb ladron, hên gybydd heb arian, a merch lân heb garwr.

8. Tri pheth nid call myned yn eu cylch mewn brÿs: rhyvel, gwleddoerwydd, ac ymddadlu.

9. Tri pheth nid call iawn eu bostio: cwrw da, gwraig lân, a phwrs llawn.¹

10. Tri pheth nid hawdd gan neb eu benthyca: ei varch, ei arvau, a'i wraig.

11. Tri pheth hardd ger bron Duw a dÿn: cyttundeb rhwng brodyr a chwirydd, cariad rhwng cymmodogion, a gwr a gwraig yn cadw eu fydd mewn cyttundeb.

12. Tri pheth sy raid byw hebddynt os mynir heddwch: golud, arvau, a gwraig.

13. Tri dÿn â vydd ddiogel a diangol ba le bynag ydd elont, ai heddwch ai rhyvel y bo: benyw, gwr cyn barv, a gwr heb arv; ac nis dylid niwed corforawl iddynt.

14. Tri chasbeth Duw a dÿn: golwg ymladdgar, tavod twyllodrus, ac asbri drygonus.

15. Tri pheth puteinaidd eu lliw ar venyw: bod yn voethus, yn chwerthinus, ac yn chwannog i ymdrwsiadu yn wych a chostus.

16. Tri pheth sydd o ddiawl: peri anghydvod rhwng brodyr a chyveillion, anudoniaeth, sev gau dystiolaeth, a chwannocerwydd i dywallt gwaed.

17. Tri nôd anwr: dal gormod sylw ar â vo distadl, drwgdybio yn ddiachos, ac heb ynddo draserch â nebun o'r byd.

18. Tri nôd bradwr: chwannocerwydd i ymgyswllt â'r drwg, tavawd gwenieithus, a serch ar bob newydd.

19. Tri nôd gwroldeb: treiglyddiaeth mynych gartrevgyrch, anvoethusder, ac annalchineb.

20. Tri nôd callineb: bod yn ymgeisgar, bod yn amyneddgar, a bod yn gartrevgar.

21. Tair camp â vydd ar wraig odinebus: chwedleua llawer am ei chymmodogion, myned oddigartrev heb ei gwr, ac edrych llawer drwy'r fenestri.

22. Tri pheth anhardd anweddus ar verch neu wraig: chwedleua llawer lle a'i gwahodder, siarad o'r neilldu â gwyr a gweision, a siarad am ei chymmodogion amgen nog â vo da am danynt.

23. Tri arwydd rhagrith: beio arall yn vawr, codi llygaid yn y llan, ac ymddwyn gochelgar.

24. Tair prîvgamp dÿn fôl: glythineb, chwaryddiaeth, ac ymddadlu ag un â vo llai nog ev ei hun mewn gwybodaeth.

25. Tri pheth ni ddylid ymddiried gor-

¹ *Llywyrr arall*—Ac arian mewn côd.

mod, iddynt: i gefyl cyvlog, i was balch, ac i wraig â sonio lawer am ei threvnid-aeth.

26. Tri pheth goreu gadael iddynt: ei dierth, lliv disymmwth, a doeth yn ei olwg ei hun.

27. Tri pheth melltigedig eu rhwystraw: priodas gyvreithlawn, cynnorthwyaw'r anghenus, a thiöedigaeth at vuchedd gwell.

28. Tri dÿn ni ddylint gerydd: plentyn yn llevian am dad neu vam, dÿn yn myned yn dlawd drwy gynnul gwybodaeth, a dÿn yn ymdrallodi mewn serch.

29. Tair bôst gwr: merch â briodawdd, bywyd â waredawdd, â chamsyniad â iawn-häawdd.

30. Tair bôst anwr: merch â dwyllawdd, maint a laddawdd, a'r eshwyn â roddawdd.¹

31. Tri harddwch gwlâd: ysgubawr, eglwys, ac ysgol.²

32. Tri phall melltigedig: pallu bwyd i'r newynog, pallu lletty i ddiertth ac estron, a phallu addysg i'r un a'i govyno.

33. Tri pheth er eu dryced gwell bod â nhwy no bod hebddynt: brenin, ofeiriad, a gwraig.

34. Tair llwybr, na ddoder avrwyddiant arnynt: llwybr plentyn i ysgol, llwybr diertth i bèn ei daith, a llwybr meddyg at y clâw.³

35. Tri pheth ni ddylid yn vawr ymchwilio iddynt: bywioliaeth y cymmodogion, cyvrinach serchogion, a dirgelion Duw.

36. Tri anfawd maeronydd: gwâs twyllodrus, morwyn dew, a gwraig valch.

37. Tri anfawd llavurwr: gweithiwr diög, had lledryw, a thir tragolwg.

38. Tri phrivanmhorth llavurwr: tir drwg, arglwydd drwg, a gwraig ddrwg.

39. Tri gwrthwynebrwydd gŵr: plant gwrthnysig, gwraig buteinllyd, ac anair ei gymmodogion.

40. Tri pheth anghysurus: corf heb ieched, tÿ heb wraig, a phwrs heb arian.

41. Tri pheth ni wnant voddlondeb i neb: tÿ heb olau, aelwyd heb wrês, a bwyd heb halen.

42. Tri pheth ni wnant wr yn oludawg: gwraig gysgadur, merch buteinllyd, a mab tringar.

43. Tri pheth anhawdd eu gweled: hên vwech heb varv, hên ysgubawr heb lygod, a hên ddÿn heb drachwant.

44. Tri deuodd anhawdd eu cael ynghÿd:

¹ *Llywyrr arall*—A dirieidi â wnaeth.

² *Llywyrr arall*—Arad, evail, ac ysgol. Hevyd,—*Llywyrr arall*—Ysgubawr, evail, ac Ysgol.

³ *Llywyrr arall*—Llwybr ysgol, llwybr priodas, a llwybr golychwyd.

doethineb a chyvoeth, awengamp a bôl brâs, ac anrhydedd ac anneddvoldeb.

45. Tri pheth over chwiliaw am danynt : aur y'mhwrs prydydd, iechyd y'nghorf meddwyn, a doethineb mewn meddwl balch.

46. Tri pheth ereill over chwiliaw am danynt : callineb mewn pên chwaldodog, diwydrwydd mewn cyvingder, a fyddlondeb mewn calon ariangar.

47. Tri chais doeth : gwraig dawedog o blith ei gymmodogion, boddlondeb yn ei gartrev ei hun, a santeiddrwydd yn ei gydwylbod.

48. Tri breninoldeb gwr : dodrewn tŷ a thir o'i wneuthuriad ei hun, ymdaith o'i drevdir ei hûn, a doethineb o'i awenbwyll ei hun.¹

49. Tri pheth ni weled hyd yn hyn yn y bŷd : glwth iachus, cysgadur celvydd, a balch anrhydeddus.

50. Tri pheth over dysgwyl am danynt : gwirionedd mewn rhagreithwr, cywirdeb mewn gwenieithwr, a chyviawnder gan gyvreithwr.

51. Tri pheth gwrthun eu gweled : ieuanc heb lawenydd, hir addysg heb gelyddydd, a chlâv heb grevydd.

52. Tri pheth anverth eu gweled : cymmodogaeth heb gymmwynasau, athraw ansyber, a phenteulu digrevydd.

53. Tri pheth gwradrwyddus mewn gwlad : bardd heb urddas, llandrev heb ysgol, a chenedl heb gywilydd.

54. Tri pheth ni oddeuant ymgellwair ag ŵynt : iechyd, llwyddiant, ac oedran.

55. Tri anhebgor doethineb : calon yn meddwl, iaith i ddatgan, a cheudawd i gadw.²

56. Tair cynneddv anwedus ar ddŷn : bod yn daer ei gais, yn galed ei rôdd, ac yn ddrwg ei dŷb.

57. Tri pheth y ceif dŷn dwyvawl : digonedd bydawl, heddwch cydwylbodawl, a llawenydd nevawl.

58. Tri pheth y ceif dyn trugarawg : cariad y byd, bôdd ei galon ei hun, a bôdd Duw.

59. Tri pheth y ceif dyn goddeus : llonyddwch, cariad, a'r goreu ar ei gaseion.

60. Tri pheth y ceif dŷn dedwydd : cariad y bŷd, bywyd heddychlawn, a gwynvyd yn y byd â ddaw.

61. Tri pheth y ceif diriaid : câs y bŷd, avlwyddiant, a digovaint Duw.

62. Tri pheth y ceif dyn divalech : amledd

da'r bŷd, llawenydd cyveillgar, ac esmwythder yn ei ansawdd.

63. Tri pheth y ceif dyn balch : câs ei gymmodogion, colled beunyddiawl, ac anesmwythder gwastadawl.

64. Tri pheth y ceif dyn diwyd : clôd, cyvoeth, a blaenoriaeth.

65. Tri pheth y ceif dyn gwallus : coll-edion mynych, tristwch calon, a chywilydd.

66. Tri pheth y ceif dyn gofalus : llwyddiant ar ei amcanion, boddlondeb meddwl, a pharch anrhydeddus.

67. Tri pheth y ceif dŷn cywir : dawn, cariad, a gair da, gan bawb a'i adnapo.

68. Tri pheth y ceif dyn twyllodrus : pawb yn ymwrthod ag ev, 'drygvyd anesgorawl, a diwedd drwg.

69. Tri pheth a geir o hirddilyn drwg : bod yn ddrwg ei barch, yn ddrwg ei vŷd, ac yn ddrwg ei ddiwedd.

70. Tri gair cynghor y Bardd Glâs : câr dy Dduw yn vwy no dim, canys eve a'th wnaeth, ac â ddarmerthes erod ; gweddïa ar Dduw yn bēnav o ddim, canys eve a'th wared ac a'th geidw ; ac ovna Dduw yn fwy no dim, canys eve a'th varn.

71. Tri arwydd ar ddŷn ei vod yn gadwedig gan Dduw : casâu pethau drygionus, caru pob pethau daionus, ac ymolychwyd-aw yn ddiwall ovalus.

72. Tri pheth â geir o godi yn vore : iechyd, golud, a dedwyddydd.

73. Tri pheth â geir o hirgwsg y bore : aviechyl, tylodi, a dirieidi meddwl.

74. Tri pheth ar ddŷn â bair i'r diawl ei garu : balchder, cenvigen, a thrais.

75. Tri pheth y dily cristion eu coviaw bob awr ac orig rhag pechu yn varwawl : gorchymynion Duw, llawenydd y nêv, a phoenau ufern.

76. Tri pheth â ddaw ar ddŷn heb yn wybod iddo : cwsg, henaint, a phechawd.

77. Tri gelyn enaid cristion : y bŷd, y cnawd, a'r cythraul.

78. Tri meddyg enaid dŷn : dirwest, trugaredd, a chyviawnder.

79. Tri pheth serchog iddeu gweled : diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn sântaidd.

80. Tri dyn melltigedig y sydd : á dòro orchymynion Duw heb vod yn edivar gantho, na wypo ddim o ddaioni ac nas cais ei ddygu, ac â wypo lawer ac nas dengys i neb, na gwneuthur yn ol ei wybodaeth.

81. Tri pheth y dylai cristion daionus eu gwneuthur : caru Duw yn vwy no dim, ovni Duw yn vwy no dim. a gwasanaethu Duw o vlaen pob peth.

¹ *Llyvyr arall*—Dodorewn o'i vedrusder ei hûn, &c. &c.

² *Llyvyr arall*—A chòv i gadw.

82. Tri pheth sydd anghenraid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, ymwellâu ac ymiawnâu yn ei vuchedd, a deisyf maddeuant gan Dduw.

83. Tri pheth y dylai bob dyn eu hys-tyried: o ba le y daeth, y'mha le y mae, ac i ba le ydd â ev.

84. Tri pheth y dylai bob crïstion eu gwneuthur: iawn ystyried â vu, iawn ddevnyddïaw y sydd, ac iawn ovni a gwiliad â vydd.

85. Tri pheth â gymhellant weddi ar Dduw: hir-glevyd, hir-advyd, a hir-drïstydy; ac i'r neb â weddiö ni ddifyg ymwared.

86. Tri rhyw o ddynion nid ovnant Dduw: bradwyr, murnwyr, a threiswyr.

87. Tri rhyw o ddynion ni phrisiant vawr am onestrwydd: anudonwyr, medd-won, a chribdeilwyr.

88. Tri pheth iawn i ddynion meddwl am danynt a'u gwneuthur: cyvïawnder, heddwch, a charïad.

89. Tri daioni ar ddŷn â gauant ar bob daioni arall: meddwl yn dda, dywedyd yn dda, ac o'i holl egni amcanu yn dda.

90. Tri pheth sydd raid i bob crïstion bucheddawl ryvela yn eu herbyn: twyll y byd, twyll y cnawd, a thwyll y cythraul.¹

91. Tri pheth os cefir ni waeth beth arall â gollir: gair da doethion, heddwch cydwybod, a bôdd Duw.

92. Tri pheth â ennïllant gariad Duw: fydd lân ddivrychau, gobaith cariad diam-mheuau, a charïad diwallau.

93. Tri achos y dylai bob dŷn garu Duw: ain ei grëedigaeth, am ei waredigaeth, ac am vod Duw yn llywodraethu arno.

94. Tri rhyw ddŷn y sydd: dŷn i Dduw, dŷn i ddŷn, a dŷn i ddiawl; dŷn i Dduw â wna dda dros ddrwg, dŷn i ddŷn â wnâ dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dŷn i ddiawl â wnâ ddrwg dros dda.

95. Tri pheth a gywirant eu gair yn ddifuant: angeu, dial Duw, ac ediveirwch.

96. Tri pheth ni eilir santeiddrwydd lle byddant: gloddest, balchder, a thrachwant.

97. Tri nôd santeiddrwydd: cariad perffaith, uvyddawd gwrol, a thawedigrwydd serchawg.

98. Tair sylvaen doethineb: mab-ieuenctid i ddysgu, côv i gadw dysg, ac aml synwyrâu i drevnidaethu â ddyrger.

99. Tri pheth bardd ar ddŷn: gwybyddiaeth, llywodraeth, a dwyvolaeth.

100. Tri pheth sy'n gwaethygu'r byd: seguryd, balchder, ac avradlondeb.

101. Tri pheth sydd yn trallodi'r byd: cenvigen, twyll, a thrachwant.

102. Tri pheth y dysg ddŷn o vod yn segur: dywedyd celwydd, cyvrinach di-chellion, a chelvyddydau lladron.

103. Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyvïawn ei weithred, ac yn gymmedrawl ei vuchedd.

104. Tri pheth sydd well no chyvoeth: iechyd, rhyddyd, a synwyr.

105. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei gymmodogion: bod yn hael, bod yn ddoeth, a bod yn gyvoethawg.

106. Tri ychydig â bair colli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o dwyll (o ledrad.)

107. Tri pheth â ddwg ar ddysg i ddŷn yr hyn â wna lês iddo: ei synwyrâu, ei synïadau, a'i ddygwyddïadau.

108. Tri pheth anhawdd i ddyn: llwyr-adnabod ei hunan, gorchvygu chwant naturïawl, a chadw ei rin.

109. Tri pheth gwerthvawrocav yn y byd i ddŷn: iechyd, rhyddyd, a rhin-wedd.

110. Tri pheth â ennïllant enw da i ddŷn: dywedyd ychydig, dangos cym-mwynasgarwch, a diwydrwydd.¹

111. Tri pheth ardderehawg ymhlith pethau ceudodawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

112. Tair cynvodd ddrwg ar ddŷn: balchder heb haelioni, thrachwant heb gyvïawnder, a digovaint heb drugaredd.

113. Tri modd y sydd i adnabod dŷn: ei ymadroddion, ei ymddygiad, a barn ei gymmodogion am dano.

114. Tri pheth â vawr dwyllant ddŷn: geiriau têt, chwant elw ac ennïll, ac eisieu gwybyddiaeth.

115. Tri pheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur: oeri'r tân, sychu'r dwr, a boddloni'r byd.

116. Tri pheth â gadwant wr mewu iechyd: ymborth mesurawl, trawaelu cym-medrawl, a chadw gwrês naturïawl.

117. Tri pheth â arweiniant ddŷn i dylodi: chwareu aviachus, glythineb, a phuteindra.

118. Tri pheth ni all dŷn eu cuddïaw: cyvoeth mawr, cariad mawr, a châs mawr.

119. Tri pheth gwrthwyneb gan wr ymadael â nhwy: y vlad lle ei ganed ac a'i ma wyd, cyvoeth â gasgloedd eve ei hun, a chyveillion ei ieuenctid a brovoedd eve eu bod yn gywir iddo.²

¹ *Llygyr arall*—Twyll b d, chwant y cnawd, a dichell y cythraul.

¹ *Llygyr arall*—Dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, ac ymlavuriaw yn ei alwad.

² *Llygyr arall*—a brovwyd yn gywir iddo.

120. Tri pheth anwylav gan ddŷn yn hyn o vŷd; ei wlad enedigawl, ei gyveillion fyddlawn, a'i eppil gweinion.

121. Tri achos esgusedig i ddŷn ddywedyd celwydd: i gadw bywyd ei gydgristion, i heddychu cymmodogion, ac i gadw ei wraig yn voddlon.

122. Tri pheth sy'n cadw y byd mewn trevn: rhiv, pwys, a mesur.

123. Tri pheth anhebgor i wneuthur pob peth: gwybodaeth pa vodd a'i gwneir, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei wneuthur.

124. Tri pheth y sydd ac hebddynt nis gellir dwyn un peth o'r byd i bèn: modd, medr, a myn.

125. Tri pheth da pan vont gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: tân, dwr, a gwynt.¹

126. Tri chyw o'r un nŷth: creftwr tavawd, bardd dosbarth, a dwyvol cyfes.²

127. Tri pheth ni all nebun vyw hebddynt: trwydded, gwisg, a gwasgawd.

128. Tri nôd lleidr: tavawd holiadgar, llygad gwiliadus, ac wynebpryd brawychus.

129. Tri pheth à ddangosant gywirdyn: genau tawedog, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.

130. Tri pheth à geif dŷn wrth ymgyvreitha: côst, goval a thraferth.

131. Tri rhyw o ddynion à gollant eu haravwch yn debyg i ddynion allan o bwyll a chôv: corelwyr, helyddion, ac ymladdwyr.

132. Tri rhyw o ddynion anhawdd vydd eu cael yn yr un voddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidr.

133. Tri ynydrwydd mawr ar ddŷn: bwyta wrth gynghor ei vola, gwreica wrth gynghor ei gnawd, ac ymladd wrth gynghor ei lid.

134. Tri rhyvedd bŷd: hên heb dra-chwant, gwraig heb wagedd, a dŷn da heb iddo elynion.

135. Tri dŷn ni ddylai neb eu gwa-hawdd iddei g'niaw: twyllwr gwenieithus, tystyniwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

136. Tri pheth à bair i ddŷn golli gwa-hoddiad: yved gormodd, dywedyd gormodd, ac aros gormodd.

137. Tri pheth à geir o vyned yn vynyeh i davarn: colli golud, colli iechyd, a cholli deall a phell.

138. Tri pheth da iawn eu meddu lle ydd êir yn vynyeh i davarn: bola gwydn, pèn cadarn, a phwrs trwm.

¹ *Llygyr arall*—Tri brenin byd: tân, dwr, a gwynt; canys hwy a wnant a vynant lle nas cauer yn eu herbyn.

² *Llygyr arall*—celvydd tavawd, &c.

139. Tri pheth à geir yn rwydd o vyned yn vynyeh i davarn: diod à vyner tra phery yr arian, pechu à vyner tra bydder yn y byd, ac edivaru à vyner yn y byd nesav.¹

140. Tri pheth nis ceif un dŷn yn ddi-fael wrth ei angen: benthg arian gan ocrwr yn ddi lôg, pleidio ei hawl yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi dwnc, a chiniaw moethuswyd yn ddirybudd yn nhŷ cybydd anghawr.

141. Tri pheth y dylai bob dŷn bryderu yn wastadawl eu gwneuthur: gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymddwyn yn serchog.

142. Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dŷn: yr anadl yn cerdded, y gwaed yn rhedeg, a'r enaid yn meddyl-ied.²

143. Tri pheth à wnânt wraig yn anni-wair: tegwch ei hwyneb, folineb ei phen, a balchder ei chalon.

144. Tri dedwyddwch teulu: pènor de-allus, bugail govalus, a negeswr cywir.

145. Tri annedydd teulu: llettya ofeiriad, cadw murseu, a drygwas diog.

146. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, gwisg lwyd rhag anwyd, a mab gwreng ar adwy.

147. Tri ansawdd y sydd ar bob peth: amser, lle, a chynneiryd.

148. Tri chynryw y sydd ar bob peth corforawl: lliw, llùn, a sylwedd.

149. Tri pheth hyvryd i'r clyw: telyn gyweirber, newyddion dâ, a llais dŷn à gerir.

150. Tri pheth hyvryd i'r olwg: goleu o dywyllwch, gorchwyl gyweirdeg, ac wyneb dŷn a gerir.

151. Tri pheth hyvryd eu teimlaw: arogl, blâs, ac ardymyr gwres ac oerfel.⁴

152. Tri pheth hyvryd i'r deall: gwir, hardd, a rhyw.

153. Tri pheth à wnant wr yn voddlon iddei vyd: tŷ trevnus, tŷr cyvanneddus, a gwraig rinweddus.

154. Tri pheth y dylai à gafai gym-mwynas: ei ddiolch, ei goviaw, a thalu y pwyth lle bo galw.

155. Tri difeithwch trev: lliv, tân, ac ymrysonau.

156. Tri llawenydd gwr ar gyveiliorn:

¹ *Llygyr arall*—ac edivaru à vyner pan bo'n ry hwyr.

² *Llygyr arall*—a'r bledren yn sugno. — *hevyd arall*: y bledren yn sugno, yr anadl yn ymrwyllo, a'r enaid yn meddylio.

³ *Llygyr arall*—a pherthynas. *Arall*: amser, lle, a chywymwain.

⁴ *Llygyr arall*—a merch a gerir wrth ystlys yn y gwely.

lliw tân, ei yn cyvarth, a mab bychan yn gweiddi

157. Tair elusen à vydd bènau o bob eluseni: ymborth, nawdd, a chynghor da.¹

158. Tri pheth melltigidig y dŷn a'u symmuto: fin tîr, pont ar avon, a maen gobath.

159. Tri pheth y dylai bob Cymro tiriog eu cadw a'u cynnal: gwraig briod, gwr wrth arv lle nas dyco arv ei hunan, ac athraw teuluaid.

160. Tri pheth sy'n llygru'r bŷd: balchder, avradlondeb, a segurawd.

161. Tri pheth ar ddŷn a'i gwna yn bechadur: ovnau, trachwant, ac anwybod-aeth (anystyriaeth.)

162. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ymladd, ac anwadalwch.

163. Mewn tri pheth y bydd dŷn yn debyg i ddiawl: maglu y fordd, ovni plentyn bach yn ddiachos, a chwerthin am bèn y drwg.

164. Tri phriv dremynt corforawl dŷn: gweled, clywed, a theimlaw.

165. Tri phriv dremynt enaid dŷn: cariad, cās, a deall.

166. Tri chelwydd y sydd: celwydd o wedyd, celwydd o dewi, a chelwydd o ymddwyn; sev y pair pob un o'r tri i arall gredu y peth nas dylai.

167. Tri pheth sy'n gwbl o Dduw: gwirionedd, tangnevedd, a gwybodau mol-iannus.

168. Tri pheth sy'n gwbl o gythraul: anwiredd, tringarwch, ac anwybodaeth.

169. Tri amryson dwyvawl: pwyll dros anhwyll, dawn dros annawn, a chariad dros gās.

170. Tri amryson annwyvawl: rhyvel dros ryvel, cyvraith dros gyvraith, a gwarth dros warth.

171. Tri devnyddion barn gywir: deddv o gyvianwnder, trugaredd o gariad, a chydwybod o iawn bwyll a deall ar y ddau gytav.

172. Tri pheth nis gellir o ddŷn barn gyvianw arnynt: syrth awen, ymgais deall, a barn y gydwybod; am nad oes namyn Duw a'u gwyr.

173. Tri pheth ni wêdd ar ddwyvawl dedwydd: edrych ag un llygad, gwrandaw ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

174. Tri anhegbor deddv a chynneddv: trevn hardd, cyvianwnder, a thrugaredd o gariad perfaith.

175. Tri pheth à ddygant ar gôv i ddŷn ei ddyled i Dduw a dŷn: elusen, unpryd, a gweiddi.

¹ *Llyvyr arall*—Gosymaith, lletty, a rhybudd.

176. Tri pheth à wnânt gyvianw ddwyv-oldeb: cariad tuag at Dduw, cariad tuag at bob byw, a chariad tuag at bob gwir a chyvianw.

177. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, ac awenbwyll.

178. Tri pheth à gauant yn erbyn doethineb: trachwant, trablys, a thrafull.¹

179. Tri ennill à geir yn golled yn y diwedd: ennill clôd am argywedddus o gamp a gweithred, ennill golud o gribddail a phob anghyviauwr, ac ennill y goreu mewn drwg ymryson.

180. Tri cholled à dry yn ennill mawr yn y diwedd: colli da'r byd o rod-di car-dawd, colli clôd a pharch y byd am ddedwydd o gamp a gweithred a chynneddv, a cholli bywyd dros wir a chyvianw.

181. Tri gwrthrym pob gwybodaeth a chelvyddyd: anymgais, gorymgais, a dall-ymgais.

182. Tri pheth rhyvedd sydd yn y byd, gan gymmaint y gwahaniaeth y sy rhynddynt: wynebaw dynion, llavarlais dynion, ac ysgriveniadau dynion; can nis ceir ar un o'r tri ddau yn gynhebyg y naill i'r llall

183. Tri pheth ni ddarvyddant vyth: cerdd o awen vlodeuawg, enaid dŷn, a chariad perffaith.

184. Tri pheth à wna ysgrivenydd da, nid amgen: tragwyddoli côv ar weithred ardderchawg, gadael addysg gadarn i'r oesoedd à ddelont, a phery clôd à bery dros vyth iddei enw ei hunan.

Ac velly terryna.

5. LLYMA DRIODD LLELO LLAWDRWM O'R COETTY.

O'r un Llyvyr.

1. Tri pheth nyw moler am eu gwaith: iâr am ganu, casag am redeg ymaith, a gwraig am ymladd.

2. Tri dŷn à vyddant mor hên ar fordd vawr cyn y moler: celwyddog, avrywiog, a chybudd.

3. Tri dŷn a fydd a gwae à 'orfo arno aros yn ufern nes cafont air dâ: gwraig veddw, gwr diog, ac athrodwr.

4. Tri dyn cās gan bawb am danynt: trachwantus, gwenieithus, a balch.

5. Tri dŷn à vyddant gasach nô diawl gan bawb: ymgynhenwr, anudonwr, a bradwr.

6. Tri brodyr unbarch â mochi: glwth, meddwyn, a diogyn.

7. Tri pheth over eu dodi, gan nas gwneir lles yn y byd ag hwynt: drych o

¹ *Llyvyr arall*—trachwant, lliid, a thraull.

vlaen dall, cleddyv yn llaw baban, a dysg y'mhen balch.

8. Tri dŷn nid doeth ymddiried iddynt: nad ymwelâ chelvydd, nad ymgais â cherdd, ac nag ymgar â'i blant.

9. Tri dŷn goreu y lleiaf o'u cymdeithas: na chatwo gyvrinach, na charo benyw, ac na wypo gelvyddyd ddaionus.

10. Tri dŷn y chwadd pawb am eu pênau: hunandybus, dŷn anwadal, ac â ovno ei gysgod ei hun.

11. Tri dŷn nid hawdd y cant â gâr eu gwrandaw: achwyngar, seugar, a doeth yn ei olwg ei hun.¹

12. Tri anfawd cymmodogaeth: tŷ cwrw, gyr o helgwn, a gwarsedd-dy benywod.

13. Tri rhyw o ddynion nid rhaid ond myned i ufern i gael â vyner o honynt: mawrion pên tomen, penaethiaid trawsion, ac ofeiriad meddwn.

14. Tri pheth â wnant wr mor gyvoethawg a'r Sais â werthwyd gan ei dād i'r diawl: gwraig amheuthyngar, merched â ymbincio, a meibion segurlyd.

15. Tri dŷn â dōrant eu gyddygau eisieu edrych dan eu traed: balch trwyn uchel, awyddus poethvryd, ac anarbodus penchwiw.

16. Tri anfawd cymmodogaeth: privavon, monachlog dlawd, a rhyvel castell; am nas symmudant vyth o'r llëodd y byddant.

17. Tri pheth â wnant wlād yn dlawd: cnwd mawr o ofeiriad, graddu llawer o brydyddion, a rhyvel pendevigion.

18. Tri chymmmodogion goreu yn y bŷd: dedwydd, celvydd, a chybydd crogedig.²

19. Tri pheth prydverth eu gweled: dedwydd yn ei gartref, celvydd yn ei orchwyl, a chybydd ar y grogbren.

20. Tri pheth nid ydynt ond rhith a lledrith: diweirdeb merch binc drwsiadgar, crevydd ofeiriad, a gwybodaeth arglwyddi cyvoeth.

21. Tri pheth â ddangosant buten: min moethus, gwisgodd teganlyd, a thavawd rhedegawg.

22. Tri pheth ni waeth pa mor bell y byddys oddiwrthynt: gwragedd chwedleugar, ofeiriad meddwn, a chwn cynddeirigion.

23. Tri ennill â gavas y gwr a losged ei dŷ: gwared llygod o'i gell, gwared chwain o'i wely, a gwaredu gwraig ddrwg; sev y llosged y tri ar unwaith gyda'r tŷ.

24. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y

dyweder â vo'n gelwydd: synwyrbwyll cadarn i lyvelu, fol i wrandaw, a chōv da rhag ei wrthddywedyd yn ol llaw.

25. Tri pheth ni thalant vawr ond tra vent yn y tŷ: y gath, y sawell, a'r wraig.

26. Tri pheth â vyddant o'u pânau yn dda: brethyn llwyd, pysgodyn hallt, a gwas diog.

27. Tri dŷn ni thalant eu cwnu oddi ar y dōmen: gloddestwr, ymbinciwr, a chrochwerthinwr.

28. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog hallt, het wleb, a chybydd.

29. Tri chymmmodog goreu yn y bŷd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a chadarn gybydd yn ngrhōg.

30. Tri pheth â gâr cybydd: goganu hael, gormesu tlawd, adwyn eiddo ei hunan.

31. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw ar vynydd, cadno mewn coed, a cheiniog cybydd anghawr.

32. Tri dewisbeth y Bardd Glās o'r Gadair: tân heb vwg, fordd heb laid, a gwraig heb davawd.

33. Tri pheth â wnant arglwydd cyvoeth crystal a'r goreu: cynfon llo, post elwyd, a chi crogiedig.

34. Tri pheth y dylai gwr eu meddu cyn ydd elo i ymgvyreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon ddŷr.

35. Tri pheth ni wnant ddaioni ond tra eu gwylier yn graf: tân, dwr, a benyw; can nad oes o honynt eu hunain â wna ddaioni.

36. Tri pheth goreu ar vrys eu gwneuthur: dal chwain, troi oddiar fordd ei cynddeiriog, a gochel ymryson.

37. Tri pheth fol eu gwneuthur: piso yn erbyn y gwynt, ceisio dal llucheden, a cheisio attal tavawd gwraig.

38. Tri pheth nis gwelir yn ebrwydd: glendid mewn hwch, moesgarwch mewn Sais, a doethineb mewn Cymro.

39. Tri pheth ni châr nemmor o ddŷn eu cael: bwyd mab marw, goleu lluched i'r nos, a chariad Sais.

40. Tri pheth ni chywirir vyth: breuddwyd gormwyth, gobaith ynvyd, ac addewid Sais.

41. Tair cenedl amravael eu divyrwch: Cymro, cerdd a thelyn; Franc, minddu-mandell; a Sais, meddwi.

42. Tri pheth ni wyr neb pa bryd nac yn mha le y ceir eu gweled: mantell Tegau Eurvron, llŷs Gwyn ab Nudd, a syberwyd Sais.

43. Tri pheth nid aml a'u clywer: cân y vōrvorwyn, gwahoddiad i wledd gan gybydd, a doethineb o ben Sais.

¹ Llyvyr arall—yn ei veddwl ei hun.

² Gwel riv 26.

44. Tri pheth ni waeth pa leiav y clywer o honynt: cân hwch ar wynt, cnec hên wrach, a phregeth brawd llwyd.

45. Tri pheth annhebyg iawn y naill i un o'r lleill o honynt: dŷn, bram hên wrach, a chybydd.

46. Tri pheth nid rhaid eu casach: llyfant ar vynwes merch dêg, cybydd y man y bo dynion, a diriaid y man y bo doethion dedwydd.

47. Tri pheth anesmwyth iawn iddeu perchenogion: gwely chweiniog, ystôl gygnog, a gwraig oludog, lle na bo golud o du'r gwr.

48. Tri dŷn digon da eu cyvlyrau pei gwelent hyny: diangen, diddyled, a diwraig.

49. Tri pheth ni hawdd eu digoni: bol gwraig maerwr, balchder gwraig brenin, a .... merch tavarnwr.

50. Tri pheth ni hawdd ymguddiant: gwellyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyrva.

51. Tri pheth o châr gwraig weled y ddau cyntav, hi á gâr weled y trydydd: wyneb ei hun mewn drych, cevn ei gwr o bell, a gordderchwr wrth ei gwely.

52. Tri pheth ni rydant rŷth: cledddyw gwas gwyh, pedolau cefyl melinydd, a thavod gwraig.

53. Tri pheth ni wnant les iddeu perchenogion: gwybodau diriaid, trythgwd cybydd a thavod gwraig.

54. Tri pheth ni hir-barânt: llestr pridd gwraig veddw, tân asglodyn, a morwyn-dawd merch drwsiadgar.¹

55. Tri pheth à ddeuant a'r vrŷs: diawl at ei wâs, ei at olwyth, a phuten at . . .

56. Tri pheth ni hawdd welir: tân heb wrês, avon heb geulan, a benyw heb avrad.

57. Tri pheth à newid yn vynyeh: ceillog gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

58. Tri nôd budrog o gwbl: bod yn ddigywilydd yn ei budrogaeth, bod yn haerllyd yn ei amddiffyn ac eiste yn esmwyth yn ei ganol.

59. Tri dŷn o vod yn ddrwg goreu pa waethav: brenin, ofeiriad, a gwraig; sev goreu eu bod cynnryced ag nas gellir eu caru mwyach.

60. Tri pheth anaml eu gweled: crŷn daiar, difyg o gwbl ar yr haul, a gwraig gall.

61. Tri hên ni ŵyr neb o ddŷn eu di-chell; hen vilwr, hen gadno, a hen buten.

62. Tri hên niw mawr berchir: hen gyhuddwr anudonllyd, hen gybydd à

¹ *Llyvyr arall*—crochan pridd, &c.

ysbeiliwyd o'i gist, a hen gyfoden ben-llwyd.

63. Tri pheth à arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

64. Tri chynghor y sydd a gwae y neb a'u gwne'o: cynghor llid, chynghor bôl, a chynghor . . .¹

65. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvyg balch, a digoni trachwant cybydd

66. Tri dŷn nid doeth ymladd ag ŵynt: fol geni, ofeiriad, a gwraig.²

67. Tri dŷn y sydd ni wyddys yn iawn pa un gyntav o honynt á i ddiawl: twyll-odrus, balch, a chybydd anghawr.

68. Tri thincwd a dybiant eu hunain yn bencwd: cyvoethawg o ledrad a chrib-ddail, gwybodus ar ddichellion dihir-dawd, a mab à gredwys y cyvan à ddywed ei vam am dano.

69. Tri pheth à dybiant eu hunain yn ben ar bob peth: costog tom ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a chybydd anghawr.

70. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: pais wen rhag anwyd, mab gwreng ar adwy, a gwr hanner call yn ofeiriad.

71. Tri pheth er llyncu y cyvan ni welant vyth eu digon: mor, mynwent, ac arglwydd cyvoeth.³

72. Tri pheth nid oes ar y byd vawr o'u heisieu: cwn cynddeiriog, breninodd, ac ofeiriad.

73. Tri pheth llocher eu penau wrth vyned heibio iddynt: ci cynddeiriog, brenin, ac ofeiriad.

74. Tri dŷn medrus iawn ar y gelvyddyd o ymdavodi yn dda: hên edwicwr crib-ddeilgar, hên davarnwr segurilyd, a hên buten havog.

75. Tri pheth goreu yr hynav o bob un o honynt: hên gwrw, hên glêdd, a hên gyvaille.⁴

76. Tri pheth gwaethav vydd yr hynav o bob un o honynt: hen varch, hen gath, a hen vrenin.⁵

77. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon call: dwl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fôl à gredwys.

78. Tri pheth à lygrant ac à bylant awen prydydd: cynganedd orchestawl, a gradd-oliaeth eisteddvod, a mawl rhai dynion.

¹ *Llyvyr arall*—tri chynghor nis dylid eu gwrandaw: cynghor llid, cynghor bôl, a chynghor cnawd.

² *Llyvyr arall*—nid gwol ymladd ag wynt, &c.

³ *Llyvyr arall*—môr, mynwent, a brenin.

⁴ *Llyvyr arall*—hên vëdd, hên glëdd, a hên gyvaille. Hevyd, *Llyvyr arall*—hên gwrw, hên vamwydd, a hên gyvaille.

⁵ *Llyvyr arall*—Hên vara llwyd, hên bais dyllog, a hên arglwydd cyvoeth.

79. Tri ymryson à ddygwydd ar varw-
olaeth cadarndraws goludog: cyvneseiviaid
am ei dda bydawl, pryvaidd am ei gorf
abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

80. Tri pheth anhawdd eu hattal, ac nid
haws lludd ar y pedwerydd: merch ieuanc
winglyd am a'i gorddercho, lldiauwg am
ddial, a thrasychedig rhag yved y ddiod à
ddoder o'i vlaen; pedwerydd yw dadwrdd
yr annuoeth, mwy anhawdd no'r cwbl ei
attal.

*Ac velly tervyna Triodd Lle'o Llawdrwm
o'r Coetty: ac eve á elwid velly achaws
y dyvelid ei ymadroddion ev i law
drom yn ergydau yn galed a'i holl
nerth; ac nid arbedai ev y nebun o
ddyn à welai ev yn ddrwg ei ddevod-
au, ac yn ansyber ei gampau.*

6. TRIODD Y GWRAGEDD.

(O'r un Llyvyr)

1. Tri pheth canmoledig ar wraig: ei
hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddan yn
synwyrus, a'i harferion yn ddaionus.

2. Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn dda am dani: ei gwr a'i phlant yn
lân olchedig eu dillad, ei dodrevn yn lân a
threvnus, a'i bod yn ymgadw gartrev.

3. *Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn ddrwg am dani: bod yn chwannog
i gytgam á gwŷr a gweision, yn ammheu-
thungar, a dywedyd yn ddrwg am ei chym-
modogion.¹

4. Tri pheth à wnant wraig yn dda ei
chymmeriad: sywder yn ei gwisgodd,
gwylder yn ei hymadroddion, a rhadlondeb
yn ei hymarweddiad.

5. Tri pheth à ddangosant wraig yn an-
niwair: bod yn chwerthingar heb wybod
pam, yn valch ar ei phryd a'i gwedd, ac yn
achwyngar ar ei gŵr.

6. Tri pheth hofaidd gan wr eu gweled
ar ei wraig: ei bod yn rinweddus, yn cadw
ei thŷ yn drevnus, ac yn ei gorchwyl yn
vedrus.

7. Tri pheth à ennillant barch i wr o'u
bod ar ei wraig: yn dda ei chynneddvau,
yn anaml ei geirian, ac yn aml ei gwybodau.

8. Tri pheth à wnant wr yn oludog: ei
hunan yn ddiwyd, ei wraig yn lywodraeth-
us, a'i dylwyth yn fyddlawn iddo.

9. Tri pheth à wnant wr yn hoenus: ei
dda byd yn mwyáu, ei wraig yn ei garu, a'i
Dduw yn ei nerthu.

10. Tri pheth à wnant wr yn anghenus:
tylwyth gwallus, gwraig voethus, ac yntau
yn avradus,

¹ *Llyvyr arall*—ei chymmodogesau.

14. Tri pheth gweddus i wr eu bod yn
ei dŷ: ei glustog yn ei gadair, ei delyn yn
iawn gywir, a'i wraig yn ddiwair.

12. Tri pheth anghysurus i wr fod heb-
ddynt: tân yn ei aelwyd, arian yn ei bwrs,
a gwraig yn ei wely.

13. Tri pheth à wnant wr yn voddllawn
iddei ginio: ei gylla yn iachus, ei vwyd yn
voethus, a'i wraig yn vedrus.

14. Tri pheth à barant i wr hofi car-
trev: ei deulu yn ddosparthus, ei orchwyl-
ion yn llwyddiannus a'i wraig yn gariadus.

15. Tri pheth à wnant wr yn llôn ei
wynebpryd: ei dir yn dirion, ei berllan yn
frwythlon, a'i wraig yn radlon.

16. Tri pheth à wnant i wr cwnu ei
galon: ei gâr yn ymweled ag ev, ei gwrw
yn hoenus, a'i wraig yn llawen.

17. Tri pheth anesmwyth i wr yn ei
dŷ: ei funell yn mygu, ei gronglwyd yn
dyveru a'i wraig yn ymdaeru.

18. Tri pheth serchog ar wraig: bod yn
dawl ei nwydau, yn hawddgar ei hymad-
rawdd, ac yn hael ei chalon.

19. Tri pheth prydverth ar wraig: bod
yn voneddigaidd ei champau, yn volian-
nus ei chynneddvau, ac yn ddwyvawl ei
meddyliau.

20. Tri pheth hyvryd gan wr eu gweled:
ei wartheg yn rhywiog, ei âr yn frwyth-
lawn, a'i wraig yn ddiwyd.

21. Tri pheth à wnant wr yn hawdd-
vydig: ei dŷ yn llawn, ei wraig yn syber,
a'i blant yn brydverth ar gorf a meddwl.

22. Tair camp lân ar wraig: groesewi
yn hawddgar, diwallu yn wyllysgar, ac
arlwyaw yn avlavar.

23. Tri pheth y dylai gwraig briod eu
caru uwchlaw pob peth arall yn hyn o vŷd:
ei gwr, ei phlant, a'i chartrev.

24. Tri pheth à ddylid i bob gwraig ddâ
gan ei gwr: cariad fyddlon, ymgeledd
tirion, a bôdd ei chalon.

Ac velly tervyna.

7. LLYMA DRIODD Y GWRAGEDD PRIOD:
*yn dangos y campau, a'r cynneddvau,
a'r cyverddonau, à ddylai vod ar bob
gwraig, val y boddllono hi ei gŵr, ac y
cafo air da gan ei chymmodogion, a
pharch ac anrhydedd yn ei gwlad, gan
bob dyn doeth a deddvol.*

(O'r un Llyvyr.)

Y pethau à ddylaint vod ar bob gwraig
er boddloni ei gwr ydynt val hyn, nid
amgen—

1. Ei phryd a'i gwedd yn ddawnus, ei
hymadrawdd yn serchus, a'i chynneddvau
yn volianus.

2. Yn dawel ei hysbryd, yn serchog ei hwynebpryd, a'i dwylaw yn ddiwyd.

3. Ti thŷ yn drevnus, yn ei gorchwyl yn vedrus, a'i phlant yn vagwriaethus.

4. Ei deall yn llathraidd, ei gwybodaau yn deuluaidd, a'i moesau yn voneddigaid.

5. Yn brydverth ei hystavell, yn syw yn ei chell, ac yn trevnu yn ddigymhell.

6. Yn gyvianw ei bwriad, a meddwl ananllad, a buchedd diavrad.

7. Uvyddod rhywiog, genau tawedog, a gwylr serchog.

8. Yn hoyw yn ei thro, yn sywion ei dwylo, a'i gorchwyl yn gryno.

9. Yn ddwyvol ei devod, yn lân ei chydwybod, ac yn gywir iddei phriod.

10. Ei llavar yn rhadlon, yn hael ei chalon, ac yn gweled ei digon.

11. Yn bur ei buchedd, yn ddoeth ei hymarwedd, ac yn caru tangnevedd.

12. Ei thrwsiad yn syber, yn garuaidd ei mwyrder, ac yn gall ei hyder.

13. Unllaw yn casglu, llaw arall yn rhannu, a'i phen yn pryderu.

14. Yn gywair ei fydd, a'i champau yn ddedwydd, ac yn ddoeth ei llawenydd.

15. Yn brydverth ei hymddwyn, yn erchi yn addwyn, ac yn gwrandaw ar bob cwyn.

16. Yn dda i'r cymmodogion, yn drugarog wrth dylodion, ac yn coled estron.

17. Ei theulu yn ei chanmol, ei deddau yn rinweddol, a'i phlant yn eu hysgol.

18. Ei saig yn vlasus, ei hannerch yn weddus, a'i derbyn yn serchus.

19. Yn cael parch doethion, a chlod ei chymmodogion, a bendith y tylodion.

20. Yn dda yn ei heglwys, yn dysgu yn ddiorphwys, ac ar Dduw yn ymbwys.

21. Yn ovni Duw beunydd, yn caru Duw'n ddedwydd, ac yn gweddio'n burfydd.

Ac velly tervyna.

8. LLYMA DRIODD Y CYBYDD.

(O'r un Llyvyr.)

Pwy bynag o ddŷn â vytho yn gybydd ni vydd ev heb y saith bechod marwawl, oni bydd tra hên, ac er ei hened ni ymedy ev â phechod nes i'r pechod ei adael ev yn gyntav; a hyn â vydd mewn dau vodd; un o'r ddau, yw rhâd yr *Ysbryd Glan* yn ei orddiwes, ac yn rhagberi ar â wnelo ac â veddyllo; a lle bo velly, *Nev i'r Enaid*; ail yw colli gan henaint, neu haint, pob galluogrwydd pechu, ac nid diolch hyny i neb, ac nid gobaith amgen noc ufern i'r cyvryw.

1. TAIR camp a vydd ar gybydd, nid

amgen; ovni cadarn, casâu tylawd, a by-gwth gwan.

2. Tair cynneddv â vydd ar gybydd, nid amgen; caru arwyllion, casâu genedigaethau, a chwynnyn tir arall.

3. Tri chās gan gybydd: tavarn, cerddawr, a neithiawr.

4. Tri pheth nis ceif cybydd vyth: bendith y gwan, clôd doethion, a rhâd Duw arno yn myned o'r bŷd.

5. Tri pheth ni wedd i gybydd: parch gan haelion, credu â ddyweto, a diolch gan â gafo'r meddiant ar ei ôl.

6. Tri pheth y cyll cybydd yn dragywyddawl: ei dda bydawl, cariad y da rhinweddawl, a rhoddion gan Dduw.

7. Tri pheth â wna'r dyn â elo yn gybydd: rhoddi ar ei ol lle na bo raid wrth-ynt, colli pob rhinwedd ddâ â allai vod arno, a thybied ei hunan yn ddoeth cyd y bo ev yr annoethav o bob annoethav o bob annoeth.

8. Tri pheth y mae dŷn yn ymadael ag wynt pan ydd elo yn gybydd: ei glôd bydawl, ei gywilydd, a'i gydwybod.

9. Tri pheth a lawenâ y cybydd: ei vrynyn walawdd, ei anvynyn ovwy, a chafael tylawd dan ei gravanc.

10. Tri pheth ereill â wnant gybydd yn llawen: goganu hael, colledu tylawd, a thwyllaw cyvianw.

11. Tri pheth â wnânt gybydd yn drist: mynych weled ceisiaid, colli gwaith, a rhyvel pendevigion.

12. Tri pheth â wnant gybydd yn glâv: cardoteion aml, newid ar y marchnadodd, a dyddanwech cerddau.

13. Tri pheth â wnant gybydd yn iach: aruthr o waith gan ei wasanaethyddion, ei wala yn ddi' gost, a drudaniaeth yn y marchnadodd.

14. Tri pheth anwyl gan gybydd: cafaeliad yn lledrad, ei wraig yn tynu o' vlaen yr ychain, a'i blant yn marw.

15. Tri pheth nid cywilydd gan gybydd eu gweled: llau ar ei ddillad, gwan yn ei regi, a doeth yn ymswyn rhagddo.

16. Tri pheth ni hawdd gefir gan gybydd: bwyd yn rhâd, gair da i gymmodogion, a chynghor er daioni.

17. Tri pheth â ddeuant ar gybydd pan y bo'n ry hwy: deall, cydwybod, a thi-veirwech.

18. Tri pheth ni ymadawant vyth â'r cybydd: y cythraul, canys hwnnw yw y pechod, mældith y tylawd, sev yw hyny eisiau tragwyddawl, a chov cydwybod yn y byd â ddaw.

19. Tri pheth â wnant i gybydd ymyn-

vydu: moliannu hael, goganu trachwant, a godyn rhoddion gantho.

20. Tri pheth y mae y cybydd yn eu hennill: mellidith y tylodion, drygair y byd, a digovaint Duw.

21. Tri thâl y ceif y cybydd yn y byd hwn am ei ddâ: traferth yn eu casglu, goval yn eu cadw, a thristwch am orvod ymadael ag wynt a'u colli.

22. Tri brodyr cyweithas y sydd: brawd llwyd, bradwr, a chybydd.

23. Tri dŷn sy'n troi y byd wyneb i waered: celwyddawg, balch, a chybydd.

24. Tri phriv-gampau y cybydd: cribddeiliaw, gormesu, a dwyn yn lledrad ei eiddo ei hunan.

25. Tri dŷn â vyddant yn hên eu gwala cyn y cafont air da y byd: celwyddawg, avrywiawg, a chybydd.

26. Tri dŷn y sydd, ac â garo eu cyveillach, aed i ufern ac eve á geif ei wala wen o honynt: cyhuddwyr anudonllyd, ofeiriad godinebgar, a chybyddion.

27. Tri pheth ymgadwed pob dŷn rhagddynt: ei cynddeiriog, athrodwr celwyddawg, a chybydd.

28. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw gwyllt ar ben mynydd, llwynog mewn creigle coediog, a cheiniog cybydd ang-hawr.

29. Tri pheth nid mynych y cefir eu clywed: cân adar Rhianon, cân ddoethineb o ben Sais, a gwahoddiad i wledd gan gybydd.

30. Tri pheth yr un mor anhebyg y naill a'r llall o'honynt i ddŷn: cnech hen wrach-an, chwyd llyfant, a chybydd.

31. Tri pheth â dybiant eu hunain yn ben ar y byd: costog ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a hen gybydd.

32. Tri divrawd bŷd: celwyddawg, athrodgar, a chybydd; a'r cybydd yn bob un o'r tri; sev, o vod yn gybydd nis gellir amgen na bod yn bob un o'r ddau ereill.

33. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvig balchder, a digoni trachwant cybydd.

34. Tri dŷn nis gwyddys yn iawn pa un y dwg y diawl gyntav: twyllodrus, balch, a chybydd.

35. Tri pheth ni wnant les idden perchenogion: gwybodau diriaid, tavawd gwraig, a thrythgwd cybydd.

36. Tri thâl am ei olud y ceif cybydd mewn byd ar ol hwn: bod lle nis gall ymgyvoethogi, bod lle mae pob ceudodawl yn canvod eithavodd ei ddirieidi, a gorvod edrych o bell ar bob hael mewn gwynvyd heb dranc heb orphan.

37. Tri chymmydog goreu yn y byd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a cybydd ar y grogbren.

38. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog hallt, het wleb, a chybydd.

39. Treth â gâr cybydd yn ei galon: gweled hael yn myned yn dlawd, gweled tŷ cymmmodog ar dân, a gweled rhyw ddarwall i gael craf yn lledrad ar eiddo arall.

40. Tri pheth hawdd eu cyvriv: rhoddion gwr wrth gerdd yn ngwledd Sais, cynneddvau da crachvoneddig, a'r maint cybyddion â geir yn y nev.

41. Tri pheth gweddied pob dŷn nad elo vyth: yn ngrôg, yn valch, nac yn gybydd. Poed velly y bo vyth.

Ac velly teroyna Triodd y Cybydd.

9. TRIODD MAB Y CRINWAS.

(O'r un Llyvyr.)

1. TRI chyving bŷd: crau nodwydd ddûr, carn Sais ar gelfaint, a drws cell mab y crinwas.

2. Tri chaled byd: dur naw gwynias, maen cellt, a chalon mab y crinwas.

3. Tri pheth ni wyddys ba le y maent: cydwybod anudonwr, diweirdeb merch tavarnwr, a gonestrwydd mab y crinwas.

4. Tri pheth nid hawdd eu dattod: creigiau'r Eryri, cwlwm cariad cywir, a chlo cist mab y crinwas.

5. Tri thrwm bŷd: Maen Cetti, llwyth yr Ychain Banawg, a golwg mab y crinwas.

6. Tri oer bŷd: trwyn milgi, clöen iâ, ac aelwyd mab y crinwas.

7. Tri llwm bŷd: maen calas, cevn anghenog yn nhir Sais, a bwrdd mab y crinwas.

8. Tri lle y bydd mawr newyn dŷn: yn ymlid meirch gwylltion ar vynydd, gwersyll pen hwyl, a gwedi ei ginio yn nhŷ mab y crinwas.

9. Tri lle y bydd prudd calon dŷn: yn nghyvedd Sais, myned iddei grogi, ac ar uchel wyl yn nhŷ mab y crinwas.

10. Tri pheth ni wyr neb o'r bŷd pa liw y sydd arnynt: rhawn paun yn castellu, mantell Tegau Eurvron, a cheiniog mab y crinwas.

11. Tri pheth nis gellir eu gwacach: masgell dedwydd, bwmbwl ar y dwr, a llaw mab y crinwas.

12. Tri pheth goreu foi ymhell oddi wrthynt: llong dyllog ar vôr, cwn cyn-ddeiriogion, a chyveillach mab y crinwss.

13. Tri pheth ni waeth i dŷn ychydig no llawer o'honynt: bara oferan, nawdd y creiriau, a rhoddion mab y crinwas.

14. Tri lle y bydd mawr anwyd dŷn: pen Banuwchdëni, marchogaeth caseg eira, a rhwng y vaine a'r tân yn nhŷ mab y crinwas.

15. Tri atgas bŷd: meddw yn chwydu ar ei vwyd, balchder ofeiriad, ac ymarwedd mab y crinwas.

16. Tri pheth ni bydd gwell dŷn er â gafo ev o honynt: mellidith tad a mam, dwr swvn, a chymdeithas mab y crinwas.

17. Tri fannhirion bŷd: blaidd rheipus newynllyd, tönau Caswënan, ac anian mab y crinwas.

18. Tri lle nid mawr y chwennyechir bod ynddynt: ogov Wyth ac Annwyth,¹ fau dreigiau Faraon, a neuadd mab y crinwas.

19. Tri pheth over meddwl am danynt: cerdded ar ben, nyddu rhaf o dywod, ac ymddiried i vab y crinwas.

20. Tri pheth anhawdd eu gwneuthur, dispyddu y môr, symmud mynydd yn gyvan, a gwr da o vab y crinwas.

21. Tri pheth lleiaf yn y bŷd: synwyr-bwyll etiveddes deg oludog, tangnevoldeb gwr llys, a haelioni mab y crinwas.

22. Tri pheth ni wyddys pa vodd a'u gwneir: seilio tŷ ar ei nenbren, rhewi dwr y'ngghanol tawdd poeth, a chynghori mab y crinwas.

23. Tri pheth nis gellir gweled eu maint: cyvlediad goleuni, y wlad draw i'r wybren, a thrachwant mab y crinwas.

24. Tri pheth nid oes namyn yn mherredd ufern le iddynt: twyll y Saeson, celwydd y Francod, ac enaid mab y crinwas.

25. Tri pheth nid ebrwydd a'u gwneir: arllwys pwll ufern, rhivo gronynau y mwg, a gwellâu calon mab y crinwas.

26. Tri pheth a aethant dros y byd: goleu y dydd, bawdd llyn llion, ac anghlod mab y crinwas.

*Ac velly tervyna; sev a'u dywed,
Davydd ab Gwilym.*²

10. LLYMA DRIODD Y MEDDWIN.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri anivel avlan dros ben: hwch yn ymloi mewn drewdod, ei yn ymloddestu ar abwy pryvedlawn, a meddwin uwch ben ei ddiod.

2. Tri lledvegin mwyav disynwyr yn y byd: ysgerbwd o gybydd ni chymmer o'i eiddo ei hun, hen geiliacwydd dall, a meddwin.²

3. Tri palch ar ei campau: lleidyr gor-

¹ Oeth ac Annoeth. *Triodd Ynys Prydain.*

² Neu, a mochyn o veddwin.

wlad, ymladdwr pen fair, a bwystvil o veddwin.

4. Tri pheth gwrthun gan ddoeth: ymddyddan â hen wrachïod eissingrug, ymgystlwn â diriaid cyvaddev, ac ymgyveillachu â meddwin.

5. Tri dŷn a ostyngant eu gwarau val lladdgwn deवाद: hên odinebwr yn gwân o buteindy, gwibleidr yn nyvnder nos lle gwelo eilun dŷn o bell, a meddwin lle cyvarfo â dŷn ymarweddgall.

6. Tri dŷn diriaid hawdd iawn eu hebgor ymhob cymmudogaeth: cybydd lledradgar, anudonwr cyvlog, a dihiryn meddw.

7. Tri pheth fiaidd yr olwg arnynt: hwch yn bwyta ei gwared, ei yn ymborth ar ei chwydion, a bwystvil o veddwin yn glavoerio uwch ben ei ddïod.

8. Tri pheth y bydd meddwin bob amser: mochynaidd ar ei gorf, ynvydfol yn ei veddwl, a chythraul yn ei gynneddv.¹

9. Tri pheth anfaledig ar veddwin: gweniaith twyllodrus, dichellion hocedgar, a chenvigen at bob un â ovno ei vod yn brydverthach noc eve ei hunan.

10. Tri lletty cyfredin meddwin: bol clawda, gwalva cwn, a thwlc môch.

11. Tri pheth ymrwysgus dros bèn: ynvyd a'i fon yn bygwth lle na bo neb yn gweled noc yn clywed drwy wybod iddo, taiog yn ei ddillad newydd ddyw sul, a meddwin yn ei davarn tra bo grôd yn ei valleg.²

12. Tair bost digriv dros ben eu clywed: Sais yn bostio ei radlondeb, cybydd yn bostio ei haelioni, a meddwin yn bostio ei synwyr pen.

13. Tri pheth o'i dda bydawl y cyll meddwin yn llwyr: ei olud, ei iechyd, a'i ymbwyll.

14. Tri pheth o'i dda tragwyddawl y cyll meddwin yn llwyr: ceudawd gwybodawl, awen gysevin, a bodd Duw.³

15. Tri pheth ydd â'r dŷn goreu yn y byd pan elo yn veddwin: yn gelwyddwr, yn vradwr, ac yn lleidr.

16. Tri pheth naturiawl i veddwin: caru y cwrw yn vwy no'i blant anghenus, caru y celwydd yn vwy no'r gwir, ac angharu, cymmaint â bod heb gwrw, pob un na vytho yn gydveddwin iddo.

17. Tri pheth ni waeth gan veddwin

¹ *Llyvyr arall*—Tri pheth y gwna y meddwin: ymddeodi yn voehynaidd, ymchwedleu yn vwystvilaid, ac ymgynneddvu yn gythreulaid.

² *Llyvyr arall*—Tri ymrwysgwr gwych dros ben yn eu meddyliau eu hunain; Ynvyd a'i fon yn mys plant a benwyd, mab gweng yn ei ddillad sul, a meddwin yn ei davarn tra chafio echwyn.

³ *Llyvyr arall*—Ymbwyll ceudodawl, awen naturiawl, a chariad Duw.

ronyn o'u tòri yn y lle bo gantho: gair da pob dŷn na vo mor ddiriaid a'i hunan, addewid à wnelo dan dwng ac adduned, a gorchymynion Duw heb ronyn yn talmu arno.

18. Tri lle ni châr veddwyn vod ynddynt vwy noc y câr y tân ar ei groen: ei gartrev ei hun, cyveillach dynion prydverth, a man lle na bo digon o gwrw y naill ai yn llâd neu yn lledrad.

19. Tri dirieidi a gydgerddant yn anesgorawl â meddwdawd: puteindra, lledrad, a llovruddiaeth.

20. Tri pheth serch eu crogi ni wna y meddwyn: talu am â gafo, perchi deddvaldeb, ac arbed o'r bola y gronyn lleiaf i'r cevn.

24. Tri chyveillion meddwyn: puteiniaid, bradwyr, a lladron.

22. Tri chorn enllib ac athrawd: puten pen fordd, bardd yspyddaid, a meddwyn.

23. Tri pheth à welir yn wastadawl ar veddwyn: tylodi mawr, aviechyd mawr, a mawr dros ben o bob dirieidi.

24. Tri pheth anverth eu clywed: hogi lliv, brevoriad asyn, a dadwrdd meddwyn mewn tawrn.

25. Tair camp à vyddant yn eu trevn ar veddwyn: ymserthu yn avlan, enllibaw yn gelwyddgar, ac ymorphwyllaw yn gyn-ddeiriog

26. Tri pheth à geir gan veddwyn am volaid dda o gwrw: gwedyd y celwydd à vyner, dangos yr anvoes à vyner, agwneuthur y gyvlavan à vyner.

27. Tri pheth cyvarwydd arnynt y bydd pob meddwyn: enllib i bob dŷn dosbarthus, meginaw cynhenau, ac ymddichellu i gael cwrw ei wala heb na thal na diolch.

28. Tri pheth a wna pob meddwyn heb ronyn yn talmu ar ei gydwybod: gwedyd i'e gyda phob dŷn a'i portho à chwrrw ai ar wir ai ar gelwydd y gweto, gwaradwyddaw pob un na roddo ddiod iddo, a chenvigenu wrth bob un na vytho gynnryced ag ev ei hunan.¹

29. Tri thal à vydd i veddwyn am ei veddwdawd: ei gasâu gan bob doeth a deddvol, ei ovni gan blant a benywod, ac am hyny cael curo ei ben yn ddiogel ac yn dda gan bob arall, a chan bob un y trotho ev davawd yn ei ben yn eu herbyn.

30. Tri pheth y dylid eu pwyaw yn dda: gwenith ar y llawr dyrnu, brethyn mewn pandy, a chlopa meddwyn pa le bynag y bytho.

¹ *Llywyr arall*—Gwedyd i'e gyda phòb un o vlaen ei wyneb, gwedyd yn erbyn pob dŷn drach ei gevn, a gwedyd cynnwag ag a'i dysgo'r diawl am bob da ei gynneddvaun.

31. Tri châs gan veddwyn: gwedyd y gwir, ymarver à syberwyd, a thalu i bawb ei eiddo.

32. Tri pheth ni wawr ymarver meddwyn ag wynt: rhadlondeb, tangnevgarwch, a gwybodau daionus.

33. Tri pheth ynghylch meddwyn à ddrewant yn flaidd: ei ddillad, ei anadl, a'i ymadroddion.

34. Tri pheth sy'n drewi yn velennydd ymhob mân: clôd coegyn tringar, mawl cybydd goludvalch, ac enw meddwyn.

35. Tri pheth echrys eu drygsawr: hên gadno bras mewn prysgle, morvil marw ar y veisdon, a mochyn o veddwyn.

36. Tri pheth y bydd meddwyn: cyvaill gwâl cwn a moch, rhyswr puteiniaid, a gwarthruddwr pob dŷn bucheddawl.

37. Tri dŷn à vyddant bob amser yn yr un-groen à meddwyn: dihiryn twyllvawr, anrheithwr, ac anudonwr.

38. Tair privgamp meddwyn: chwydu ar ei vwyd, piso yn ei eistedd, ac ymdomi yn ei wâl.¹

39. Tri hofder meddwyn: divriaw y mwyav a'i câr ac a'i coled, ymgyvrinaw à phob dihiryn à roddo iddo gwrw, a meddwi yn orchestawl.

40. Tri gormes cymmmodogaeth: melinydd lladronig, cybydd anghawr, a rheipusdwrch o veddwyn, am nad diogel i neb ei eiddo ei hunan lle bytho un neu arall o honynt.

41. Tri pheth à welir amlav ar veddwyn: ymvydiaw yn vochyn, ymvucheddu yn gythraul, ac ymorvoleddu yn ei ddihirwch.

42. Tri pheth à welir ar veddwyn, a moled a'u molô: ei syberwyd parth ag at ddyeithriaid, ei gyvianwnder parth ag at y dylai ev yn vwyav eu caru, a'i wroldeb lle cafo y vuddugoliaeth ar blant bychain a benywod egwan.

43. Tri dŷn y sydd ni waeth peidiaw na'u cynghori: ysgotyn o gybydd anghawr, dŷn celwyddawg anudonllyd, a meddwyn.

44. Tri pheth ni waeth i verch gael ei chrogi wrth ei sodlau no'u cael: cariad mab arglwydd, gair da gan garnbuten, a gwr o veddwyn.

45. Tri gweision pênav y diawl yn hyn o vŷd: godinebwyr, anudonwr, a meddwyn; canys blaenoriaid pob divrawd ac anrhaith ydynt.

46. Tri dihiryn anynad y sydd, ac nid teilwng y diawlicav o'r diawlaid i ddala canwyll iddynt, nae i'r naill neu'r llall o honynt: cybydd, hocedydd, a meddwyn;

¹ *Llywyr arall*—Piso yn y gwely, a gwneuthur ei raid yn ei vrecan.

a phencreft ar bob drwg yw pob un o'r tri.

47. Tri phrivorchest meddwyn: gwedyd celwydd a goreuwyr y greft, darllaw twyll a chadeiriogion y celvyddyd, a thravlyncu diod ag un avanc à vu erioed.¹

48. Tri pheth rhy avlan i ymgyfwrdd â nhwy: ysgarthion geudy, abwy mewn clawdd, a meddwyn mewn tawarn.

49. Tri pheth ymswyned pob dyn rhag ei vnyed: yn anudonwr, yn gybydd, ac yn veddwyn; canys o vod yn un o'r cyvryw ddyrgwyr, y bydd arno bob drwg arall yn anesgorawl.

50. Tri pheth cadwed Duw bob dyn rhagddynt: meddwl gwallgovus, gwall-obaith anghenawl, a chyveillach meddwyn.
Ac velly terwynna.

11. LLYMA DRIODD Y CYMRO.

Y rhai hyn y dylai bob Cymro eu gwybod a'u hystyried yn drybyyll, a gwneuthur yn eu hôl, rhag dwyn gwaradwydd arno ev ei hunan, ac ar ei wlad, a'i genedl.

(O'r un Llywy.)

1. Tri pheth y dylai bob Cymro vod val nas gwaradwyddo na'i hun, na'i wlad, na'i genedl: yn hael, yn ddewr, ac yn drugarawg.

2. Tri pheth sy glodvawr i Gymro eu diwyllio: ei dattrev, ei deulu, a'i varn.²

3. Tri pheth y dylai Gymro vod er ennill cariad ei wlad a'i genedl: yn ddi-valch, yn ddidrachwant, ac yn ddiniwed.

4. Tri ymddwyn à ddylid ar Gymro parth ag at a'i anmharcho, a hyn i gyd yn yr un amrant: ymwrth, maddeu, ac anghov-iaw.

5. Tri pheth y dylai bob Cymro eu covio yn ddi ddr, rhag eu hanmharchu o hano: ei dād, ei wlad, a'i enw o Gymro.

6. Tri pheth y dylai bob Cymro eu cadw yn ei veddwl ac ar ei gov yn wastad: ei ddyled, a'i dylai, ac à ddylir gymmain un; a bydded ei ddyled à ddylir, ac yna iawn a mād a'i dylai.

7. Tri pheth y dylai Cymro eu cadw a'u hamddifyn hyd varw: ei gledd, ei gyvrin, a'i gyvaill.

8. Tri pheth y dylai Cymro varw yn eu plaid: ei wlad, ei air da, a'r gwirionedd ba bynag y bo.

9. Tair cynnedd gynhenid Cymro y dylai ev eu gwellâu: rhy lew, rhy laryaid, a rhy lawen.

10. Tri pheth dan bwyll a rhîol à vydd-

ant hardd ar Gymro: glewder, llaryeidd-der, a llawenydd.

11. Tri pheth y dylai Gymro eu caru o vlaen dim: cenedl y Cymry, devodau a moesau y Cymry, ac iaith y Cymry.

12. Tri pheth à ddylaint vod bob amser ar gov pob Cymro cynhenid: ei Dduw, ei ddyn, a'i ddyled.

13. Tri pheth y câr pob Cymro cywir: iaith ei wlad, doethineb ei wlad, ac ymborth ei wlad.

14. Tri anrhydedd Cymro: ymarver â champau yr hên Gymry, myvyriaw gwellâu y campau sydd yn awr, a chwilio'r byd am gampau daionus nas gwybuwyd am danynt hyd-yn-hyn.

15. Tair camp waradwyddus ar Gymro: edrych ag un llygad, gwrandaŵ ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

16. Tri pheth y dylai bob Cymro cyn-neddvol eu gwneuthur: ei arad, ei lyvyr, a'i gyvraith.

17. Tri pheth anrhydeddus eu bod ar bob Cymro, mal y bo gyvungamp â'r hên Gymry gynt: bod yn hael, bod yn wrawl, a bod yn hawddgar.

18. Tri pheth o'u bod ar ddyn tynger mai nid Cymro ydyw: cybyddiaeth, llyvredd, a sarugrwydd.

19. Tri pheth na choelied un Cymro: à weto ddiethr, à weter yn erbyn diethr, ac à weter yn erbyn a ddylai vod.

20. Tri gair y dylai bob Cymro eu hys-tyried yn llwyr, ac ymddarbod yn gyviawn a'u pwyll a'u hystyr: Duw, Dyn, a Chymro.

21. Tri pheth à weddant yn oreu i Gymro o'u cael o'i genedl a'i wlad ei hunan: brenin, gwraig, a chyvaill.

22. Tri pheth diethr ac estrawn y dylai Gymro lwyr ymwrthod ag wynt: iaith, devawd, a chyvrin.

23. Tri pheth à gadwant yr enw o Gymro rhag dirywiaeth: cynnal o Gymro hawl ac anrhydedd ei genedl, byw arno ei hunan, a byw val y dylai parth ag at Dduw a Dyn.

24. Tri pheth y sydd o genedl y Gymry yn oreuron o'u rhyw yn y bŷd: barddas, rhaith, a cherdd dant.

25. Tri pheth à anrhydeddant Gymro: cadernyd tangnevus, doethineb haelionus, a llawenydd o gallineb.

26. Tri pheth clodvawr eu bod ar Gymro: gwybodau doethineb, devodau rhad-londeb, ac ymbwyll ystyrgar.

27. Tri pheth à urddant Gymro o iawn ymarver ag wynt: divyrwech ei genedl, bon-eddgamp ei genedl, a nwyvusder ei genedl.

¹ Llywy arall—ag un morvil, &c.

² Llywy arall—ei dir, ei dylwyth, a'i varn.

28. Tri chyn-tevigaeth Cymro ar bob cenedl arall yn Ynys Prydain: cyntevig o briodawr, cyntevig o vrodoriaeth, a chyn-tevig o Gristionogaeth.

29. Tri pheth anheggor i Gymro val nas gwarthrudder ei wlad a'i genedl: ymddarbod yn ddoeth, ymfydiau yn gall, ac ym-vucheddu yn lân.

Hopgin Twm Philip o'r Gelli Vid a'u dywed. Ac velly tervyna.

12. TRIODD Y SAIS.

(O'r un Llyvyr.)

1. TAIR cenedl ormes Ynys Prydain: y Gwyddyl Fichti, cywdawd y Coraniaid, a chenedl y Sais.

2. Tri dinystr byd: trachwant cyvoeth, ymgais am rwysg, a brâd Sais

3. Tri pheth nis gellir eu chwilo i maes: dirgelion Duw, y devnyn cyntaf o'r môr, a dichellion Sais.

4. Tri pheth â gyrhaeddant bedryvan bŷd: goleu yr haul, clôd gwas gwŷch, a frost Sais.

5. Tri pheth goreu pa bellaf y bônt: cwn cyndeirogion, melltith Duw, a Sais.

6. Tri pheth gocheled pawb val tân ar ei groen: benyw newyddiongar, llochi pen neidr, a chyveillach Sais.

7. Tri pheth hawdd eu gweled: haul ganol-dydd tesog, dwr yn môr Havren, a gwylltvilledd Sais.

8. Tri pheth anhawdd eu cael: aur gan gybydd, cariad gan ddiawl, a moesgarwch gan Sais.

9. Tri pheth anwadad: lleuad newydd, ceiliog gwynt, a fyddlondeb Sais.

10. Tri pheth nid oes eu caletach: maen cellt, torth haidd cybydd, a chalon Sais.

11. Tri pheth goreu pa leiaf o honynt yn Nghymru: tylodi, cynneddvau drwg, ac eppil Sais.

12. Tri enw hyd yn mhedryvan byd y rhoddir ar â ddyco eiddo arall, anrheithwr, carn-leidr, a Sais.

13. Tri lle ni vyddant heb lawer o waed: bola horen, lladdva cigydd, a gwareuva Sais.

14. Tri pheth y sy yn ymborth ar waed: chwanen, rhyvelwr cyvlog, a Sais.

15. Tri gormail mawr ar Gymro: bod yn nghrog gervydd ei sodlau, gorwedd ar varwor bywlog, a bod yn ngwlâd Sais.

16. Tri gelyn penav Cymro: ei galon hygred ei hân, cythraul adeiniog o ufern, a charn Sais.

17. Tri pheth ni vawr gysger lle bônt: gwrach ymgeintachgar, cathau catherig, a dadwrdd Sais.

18. Tri pheth anverth i glust Cymro: rhinc lliv yn ei hogi, bonllev ysbryd Mallt y Cwd, a chwaldodach Sais.

19. Tri llais â gydgynganeddant yn gywair dros ben: ystgwrlwgach drain dan grochan, llais maendwr braen yn syrthio, ac iaith y Sais.

20. Tri pheth tragerwin a thrwsgl eu saïn: llew iâr â vyddis yn ngavael â'i chynfon, mên olwynog yn treiglo carnedd a chlogwyn, ac ymadroddiaeth Sais.

21. Tri pheth â wnant gân gytgerdd o'r vath ag y bo: dannedd ysgyrnyglyd, llew paen yn darogan gwlaw, a llavar Sais.

22. Tri pheth ni chodir o'r tân iddeu clywed: dwr yn difod marwor, hên wrach yn brâmu, a chywydd Sais.

23. Tri pheth â vyddant oreu lle nas clywer: crochwerthiniaid hên verchetach, ubain cwn ganol nôs, a pharablaeth Sais.

24. Tri pheth anheggor mewn cân i ddiawl: gwich hŵch pan a'i lladdar, ofeiriad rheglyd, a brygawthen Sais.

25. Tri pheth cared a'u caro: ofeiriad bolvras yn canu oferen, llew enaid gan ddiawl, a charol Sais.

26. Tri pheth anhydrewn eu devnydd: nyth ysguthan, cernydd Moel Maen Llwyd, ac iaith y Sais.

27. Tri pheth nid oes daw arnynt: clap y velin, bwmbwr y môr, a chelwydd Sais.

28. Tri pheth â wnant leidr: newyn anlloesiadwy, anmhwyl geni, a chymdeithas Sais.

29. Tri pheth goreu ganddynt eu hunain: twrch, llyfan, a Sais.

30. Tri phêll bŷd: pen eithav taith y gwynt, caeraw y gorllewydd, ac eithavodd twyll Sais.

31. Tri pheth â vyddant oreu pan a'u croger: gleisiad hallt, het wlêb, a charn Sais.

32. Tri pheth annigriv â barant ddigriv-wch: merch binvalch yn brâmu yn y corelwi, meddw yn ymladd a phost, ac ymfrost gwag Sais.

33. Tri pheth â vyddant yn hir cyn a'u gorphener: dispyddu y Morwerydd, tringo ar hyd ysgwl i'r haul, a dadvileiniaw Sais.

34. Tri garw anhawdd ei llyvnu: creigiau Glyn Tornant, friw cybydd, a moesau Sais.

35. Tri pheth ni vydd difyg canu iddynt pan a'u gweler: môr yn sych, haul yn codi yn y llywynydd, a serchogrwydd gan Sais.

36. Tri pheth hawdd iawn eu heggor: tân ar groen, cynghorion cybydd, a syberwyd Sais.

37. Tri pheth ni vydd neb well o'u cael: chwain yn ei wely, drain yn ei iŵd, a chymmwynason Sais.

38. Tri pheth ni vawr ymddiriedir iddynt: mur crinwellt rhag tân, cleddyw brwynen rhag gelyn, ac addewidion Sais.

39. Tri pheth ni welir yn ebrwydd: môr dros Vâuuwchdeni, medi gwenith ar wyneb Morwerydd, a gwirionedd gan Sais.

40. Tri pheth ni wnant lês i wlad Gymru: mawr dês yn Ebrill, mawr wlaw yn y cynhauav, a thavod têt Sais.

41. Tri dŷn ni vawr hofant eu cyvlwr: cybydd lle bo traul arian, gwr call yn mhlith cenvaint o veddwon, a Chymro yn nhir Sais.

42. Tri anheggor ufern: rhingyll, brawd llwyd, a Sais.

43. Tri pheth goreu i Gymro po leiaf y gwypo am danynt: y cywyn du, mellith Duw, a chyvrwysder Sais.

44. Tri pheth ni ddygant osod ond ar eu gwànach: cath, morvran, a Sais.

45. Tri pheth ni vydd da eu damwain: cath yn ufern, cyw colomen lle bo cyrch barcutod, a Chymro yn nghyveillach Sais.

46. Tri pheth ni mawr gytunant: cwn â moch, cybydd â hael, a Chymro â Sais.

47. Tri pheth anaml eu cael: y sêr â syrthiant o'r wybren, aur o law cybydd, a diogelwch i Gymro yn nghartref Sais.

48. Tri pheth anhawdd eu cael: nyth eog yn mhen derwen, cist cybydd heb glô, a thegwech gan Sais.

49. Tri pheth ni wyddis pa bryd a'u gwrthreder: bollt y daran, trenlliv Bwlch Harren, ac anrhaith Sais.

50. Tri pheth ni waeth genyv weled un noc arall o honynt: crogi vy nhâd, vy nghartref a'm teulu ynddo ar dân, a llawenydd Sais.

51. Tri pheth â gâr vy nghalon eu gweled: mêl ar vy mrechedan, wyneb y verch â garav, a chebystr am wddwg Sais.

52. Tri dŷn â vawr gerir gan Gymro: bardd wrth vrait a devod yr hen Gymry, deiwiwr barv cybydd, a chrogwr Sais.

Ac velly terryna Triodd y Sais; sef ydynt rhiv wythnosau y vlywyddyn. Hopgin Twm Philip o'r Gelli Vid a'u cant, ger bron cadair wrth gerdd davawd Tir Iarll, y bynthege vlywyddyn o goroniad y Vrenines Esbed; sef gwyliau y Sulgwyn, 1572.

[Hyd yma o lyvyr Thomas ab Ivan; y mae genyv gyvysgriv arall o Driodd y Sais a Thriodd y Cymro, o lyvyr Sion Philip o Dreôs, â ysgrivenwyd, wrth bob tebyg-

aeth, ynghylch yr amser y bu Oliver Cromwell yn ei rwysg.]

IOLO MORGANWG.]

Yn gymmaint â bod Triodd y Cymro a Thriodd y Sais yn myned dan enw Hopgin Thomas Philip o'r *Gelli Vid* ve welir rhywvaint o gyvathrach rhwng â ganlyn â'i enw ev. O'r Llyvyr Coch o Hergest y tynwyd y cyvysgriv cyntaf, a'r ail o hên ysgrivlyvyr y diweddar Ivan Wiliam o'r Ferm yn mhlwyf Llanvleiddan gerllaw y Bont Vaen yn Morganwg.

IOLO MORGANWG.

(*O'r Llyvyr Coch o Hergest.*¹)

LLYMA DRIODD GWILYM HIR, SAER HOPGIN AB THOMAS AB PHILIP.

1. Tri chasbeth Gwilym Hir Saer: eferen sul, dadleu, a marchnad.

2. Tri pheth arall sydd gas gantho: nid amgen, tavernau, a cherddau, a chreiriau.

3. Tri pheth y sydd gasach gantho no'r cwbl: efeiriad, a phrydydd, a chlerwr.

[Y mae Edward Llwyd (Arch. Brit. p. 264.) yn sôn am y Triodd hyn a'u bod yn y Llyvyr Coch o Hergest, yn mhlith Triodd ereill. IOLO MORGANWG.]

Ysgriv, o lyvyr Ivan Wiliam o'r Ferm; a'u hanes, val y canlyn:—

Hopgin Thomas Philip oedd yn byw yn y *Gelli Vid* yn mhlwyf *Glyn Ogwr*, yn berchen ar y lle, ac eve â wnaeth dŷ newydd yno: wedi ei gwblâu eve â roes wahoddia i lawer o brydyddion y wlâd i ddwydd yno i giniawa ac i ganu. Nid oedd na threvnus na gweddus, ar hyny o bryd ac achos, i neb ond bardd vynes i mewn i'r neuadd; ond un *Gwilym Hir*, gwr o *Saer*, ag oedd yno ar hyny o amser yn gweithio, â aeth i mewn; a chan y gwyddid mai dŷn synwryol, deallus, ac ysmala iawn oedd ev, ve archwyd iddo eiste i lawr; hyny â wnaeth ev, gan wrandaw yn ddivlin iawn ar y cerddau â ganai rai ac â ddatganai ereill yno. Yn mhlith y prydyddion ydd oedd un yn ofeiriad y *Rhath*; un a vuasai, nid yn hir cyn hyny, ar dreigl *Clera* ar hyd y wlâd; hyny yw yn canu cerdd ac yn chwareu y crwth, wrth ganu o dŷ beugilydd, ac ar ben fair a marchnad, yr hyn nid oedd yn beth yn ei le herwydd arver y prydyddion dysgedig.

Ve hapiwys vod yno ddadlu tyn yn eu plith am greiriau, llw, a thwng, yr hen veirdd Cymreig: a chanu am y varchnad ag oedd Hopgin Thomas Philip wedi ei

¹ Mewn llaw diweddarach no chorff y llyvyr neu o leiaf mi â debygwn hyny—

sevyllu yn *Nglynogwr*. Ac am y tavaru newydd yno a'i gwrw da; a rhai o'r ofeir-iaid o brydyddion á vynaint ddadlu yn dyn ac yn daer yn mhlaid y grevydd o Ruvain, ac eferen ar bob sul a gwyl: O'r diwedd, gwedi datgan cerdd, a rhywvaint o driodd gan un ag arall o honynt, govynwyd i *Wilym Hir* am ryw beth ar gerdd, neu am ryw ddoethineb ar un neu arall o geinciau cerdd dawwd. Chwi á gewch ryw beth, ebai ve; ac os rhy anmrwd y bydd, nid oes i chwi ond ei bobi ev. Yna eve á ddywed y triodd hyn yn sên i'r dadleu ag oedd ganddynt am greiriau, ac eferen sul, a'r tavaru, a'r varchnad dlawd á vuwyd yn canu iddi, val hyn:—

1. Tri chasbeth *Gwilym Hir Saer*: eferen sul, a dadlau, a marchnad dlawd.

2. Tri pheth arall sy gâs gantho: nid amgen, tavaru, a cherddau, a chreiriau.

3. Tri pheth sydd gasach gantho no'r cwbl: efeiriad, a chybydd, a chlerwr.

Ac yna eve a'u dywed ar vesur triban, val hyn:—

Tri pheth sy gâs avrived:

Dadleuon dyn pengaled,

Sain di lês eferen sul,

A marchnad gul heb drwydded.

Câs havyd tri pheth arall:

Y creiriau á gâr anghall,

Tavaru lle mae'r drwg a'i dardd,

A cherddau bardd diddeall.

Tri pheth mwy câs no'r cyvan:

Ofeiriad balch ei anian,

Prydydd pwl yn vardd y blawd,

A chlerwr tlawd ei driban.

Gwilym Hir Saer a'i cant.

Wrth yr hanesan uchod gwelir vod yr arver o brydu Triodd wedi paráu ymhlith y prydyddion Cymreig hyd yn lled-ddiweddar; gwelir hyn hevyd wrth yr hanes á roddir am Driodd y Cymro a'r Sais; ac am Dribanau *Gwilym Hir*, nid aml, yr wyv yn meddwl, y ceir eu henach, yn enwedig yn y modd a'u cenir ganthoev; sev yw hyny, ynyrun moddag y cenir Triban Morganwg hyd y dydd heddyw; sev ar accen a chorvânau cyv-lavar, a'r breichiau yn gydwestad, ac nid ar gorrânau amryveilion eu pwys a'u haccenion, val y cenid yr *Hên Driban Cyrch*, o ba un y mae Triban Morganwg yn deilliaw, ac i ba un y mae Llywelyn Sion ac ereill yn rhoi enw Triban Morganwg.

IOLO MORGANOG.

14. TRIODD GWIW EU GWYBOD AC EU COVIO, ER ADDYSG DOETHINEB, AC ER YMDDEY-ODI YN LAN AC YN VOLIANNUS.

(*O Lyvyr Sion Philip o Dreôs.*)

1. Tri unben cerdd: prydu, canu telyn, a chyvarwyddyd.

2. Tri fyniant gwr: aredig trev tâd, arddadlu ei hawl yn dda, a dwyn ei blant ar vonedd.

3. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ymladd, ac anwadalwch.

4. Tri bendith ni advant dŷn nac i newyn nac i noethni: bendith ei beriglawr, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd linolingerdd.

5. Tri bendith y sydd well no'r tri bendith hyn: bendith tâd a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dŷn advydig.

6. Tri pheth ni vedr namyn doeth neu ddedwydd ymgadw yn amserawl rhag-ddynt: godineb, meddwdawd, ac overedd.

7. Tri ymborth gwr: hela, a chyvnewid, ac aredig.

8. Tri rhyvel yn heddwch: drygwraig, dryg-dir, a dryg-arglwydd.

9. Tri thywysogaeth dedwydd: bod yn dda ei wasanaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach; a hyny ni chyngain namyn a chrevyddes neu voneddig.

10. Tri dŷn y mae iawn rhoddi bŵyd iddynt: ymdeithydd, golychwydwr, a llav-urwr.

11. Tri charelyn dŷn: tân, dŵr, ac arglwydd cyvoeth.

12. Tri pheth á ddarestwng gwr: gwraig ddrwg, trevn ddrwg, a gair drwg amdano.

13. Tri pheth a arddyrchavael gwr: gwraig ddyun ddiwair, arglwydd diwyd diwith, a diflais heddwch.

14. Tri anghyvartal byd: berthawg, a charu, ac angau.

15. Tri glwth byd: brenin, môr, a dinas.

16. Tri pheth ni ellir bod hebddynt er maint o ddrwg á wnelont: tân, dŵr, a thywysawg

17. Tri chyfredin bŷd: gwraig, clawr tawlbwrdd, a thelyn.

18. Tri pheth á syrth ar ddŷn heb yn wybod iddo: hun, henaint, a phechawd.

19. Tri merthyrolaeth heb ladd dŷn: haelder yn nhlodi, diweirdeb yn ieuenctid, a chaingynnal heb gyvoeth.

20. Tri melys byd: methu, a synu, a phechu.

21. Tri chadarn byd: arglwydd, a dryd, a diddim.

22. Tri ystyr y sydd i hustyng: meddiant, a thwyll, a gwylder.

23. Tri chasbeth doethion Rhuvain: milgi hwy, bardd annigriv, a gwraig hagr.

24. Tri rhwydd hynt: eferen, a chiniaw, a chydymaith da.

25. Tri avrwydd hynt: diaspad, dryc-hin, ac ymlid.

26. Tri dŷn y mae yn iawn bod yn dda wrthynt: gweddw, ac alltud, ac amddivad.

27. Tri pheth y sydd hawdd eu diolch i ddŷn: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

28. Tri dŷn yn hawl a braint ceraint: gweddw, alltud, ac amddivad.

29. Tri pheth ni wêl dŷn ei ddigon o honynt: hoedl, iechyd, a chyvoeth.

30. Tri pheth á gynnal hir ddirieidi ar ddŷn: drygioni, dryganian, a glythineb.

31. Tri gogyvlawnder gwr yn myned y'ngghyrch a gorsedd dadlau: fyniant yn ceisio da, dawn yn ei gafael, a dedwyddyd yn ymgynnal ynddo wedi ei cafer.

32. Tri chaingynnal dedwydd: nawdd, elusenau, a dyddanwch.

Ac velly tervyna.

15. TRIODD Y DOETHION.

Sev cynghorion er daioni yr enaid, a lles bywyd corforawl, o Lyfyr Gwilym Tew Brydydd.

(O'r un Llyfyr.)

1. Tri madgael y sydd, ac a'u cafo nid rhaid iddo ychwaneg: câr cywir, cydwybod lân, a deall ar iawn a gwirionedd.

2. Tri pheth â barant hir iechyd ac einioes: gweithgarwch cymmesurawl, myvyrdawd awenaidd, a thangnef meddwl.

3. Tri pheth goreu y byd hyn: iechyd corf, pwyllgarwch meddwl, a chydwybod dangneveddus.

4. Tri pheth â wnant ddedwydd: gwyrbodau daionus, devodau moliannus a thangnef cydwybod; ac a'u medd nid rhaid iddo mwy.

5. Tri pheth goreu vydd eu gochelyd â holl nerth traed ac ymbwyll: neidyr ddu, merch gnawdgar, a phechawd amlwg.

6. Tri pheth, bod hebddynt, bod heb y cwbl â wedd ar ddŷn eu meddu: heb gywilydd, heb wybodaeth, a heb gywirdeb.

7. Tri pheth ni chywelyvant vyth: cwsg mawr â gwybodau, golud â haelder, a fydd yn Nuw â bydoldeb.

8. Tri pheth nid call rhwy ymddiried iddynt: gwyntodd gwanwyn, breuddwyd meddwyn, a llwyddiant bydawl.

9. Tri pheth ni chydvyddant byth: dwy wraig yn yr un tŷ, dwy gâth am yr un lygoden, a dau vab am yr un verch.¹

¹ Gwel riv 132.

10. Tri pheth â gydgerddant â serch ar verchaid: traferth corf, colli cwsg, a gwall ymswyn.

11. Tri pheth nid call eu bostio: blas dy gwrw, tegwch dy wraig, a rhiv yr arian yn dy bwrs.

12. Tri pheth nid raid addysg arnynt: cysgu, chwerthin, a charu.

13. Tri anghysur gwr yn ei dŷ: sawell vyglyd, tô dyverllyd, a gwraig grintachlyd.

14. Tri choll â vyddant goll dros byth: coll morwyndawd, coll amser, a choll gair da.

15. Tri chlwyv nis gellir eu meddyg: poethni gwynovaint, cariad rhieinverch, a chnôad cydwybod.

16. Tri pheth goreu pa bellaw oddi wrthynt: ci cynddeiriog, merch anllad, a gwr gwenieithus.

17. Tri pheth iachus eu harver: rhodio yn vywus, llavaru yn soniarus, ac ymborth lywodraethus.

18. Tri anhebgor travaelwr: march da, bathgod lawn, a chyvaill cywir.

19. Tri anhebgor meddyg: llaw rhieinverch, llygad hebog, a chalon llew.

20. Tri anhebgor celwyddwr: côv da, wyneb cadarn, a fol i wrandaw.

21. Tri pheth â welir ar y paen: gwisg angel, rhodiad lleidyr, a llew cythraul.

22. Tri anghudd pob llysewyn: ei vlâs, ei vloteuaeth, a'i addon.

23. Tri pheth anverth eu gweled: mab diddysg, merch drythyll, ac ofeiriad ymladdgar.

24. Tri dŷn y chwerddir am eu pênau: hên wrach yn ymbincio, hên wr yn neidio, a hen ofeiriad meddw.

25. Tri pheth nid hawdd eu cael: cywirdeb mewn gweniaith, pwyll mewn bôl brâs, a dysg ar dda mewn cyveillach ddrwg.

26. Tri pheth da clustveinio arnynt: cyngor doeth, llavar gwirionedd, a'r ceiliog pylgain.

27. Tri overwaith bŷd: cyrchu dwr mewn gwagyr, rhybuddiau serchawg, a cyngori henddyn.

28. Tri anhawsder bŷd: dadwallgovi balchder, dadblygu calon cybydd, a dattroi meddwl henddyn.

29. Tri pheth â vrathant yn dôst: hen gostog tom, hen neidyr dan sawdl, a chydwybod euog.

30. Tri pheth â wnant oludog yn dylawd: gwraig valch, tŷ mawr, a gwâs anghywir.

31. Tri pheth â barant yn ddrwg y neb y bont arno: anwydaeth, balchder, a thrachwant.

32. Tri pheth arall hanpid gwaeth à vontarno: glythineb, ysmalāwech, agodineb.

33. Tri arwydd fol ac annoeth: digio yn ddiachos, chwerthin heb achos, a rhagu ar arall y beiau vont arno ev ei hûn.

34. Tri fôl pendavad: cynghorwr merch winglyd, rhybuddiwr mab diodgar, ac à ddoto addysg o vlaen à dybio ei hunan yn gall.

35. Tri dŷn y sydd, a gwae à ddelo dan eu cravangau: cyfeswr o vrawd llwyd, llogwr arian, ac arglwydd tir o gostog-lwyth.

36. Tri pheth sy yn cadw y bŷd yn ei le: cosp, gobrwy, a rhyddid.

37. Tri pheth à ddettry y bŷd yn ei wrthwyneb: cosb anghyviawn, gobrwy anheilwng, a rhyddid i bechu.

38. Tri pheth à ddengys corawg: rhoi yn llawen, rhoi yn ddiattreg, a chadw yn rhin à roddwyd.

39. Tri pheth à ddengys anghawr: rhoi yn drist avlawen, rhoi yn hwyr gan hir ymattreg, a dadgan ar gyhoedd à roddwyd.

40. Tri pheth à vyddant gyda dŷn dros byth: ei serch, ei gâs, a'i gydwybod, a'r drydedd yn barnu byth ar y ddau ereill.

41. Tri pheth lle nas deddvoler à barant wae yn y diwedd: serch, câs, a chydwybod.

42. Tri pheth à lynant dros byth wrth bob dŷn: ei awen, ei ryniad, a'i gydwybod.

43. Tri gorchymyn à ddodwys Duw ar ddŷn: ymgais à gwybodau molianus, gwneuthur à ellir o ddaioni, a chenedlu plant o briodas gyviawn; canys o'r tri hyn y cedwir y bŷd yn ei le.

44. Tri pheth gydag amser anianawl à dyvant hyd addôn yn ddiymfael: yr hâd à ddoder yn naiar, y daioni à wneler o gydwybod, a'r drwg à wneir o ddirieidi.

45. Tri pheth à gâr diriaid: anwybodaeth yn arall, anwireddu ymhob peth à weto ac à wnelo, ac argyweddu y fordd y cerddo.

46. Tri pheth à gâr dedwydd eu gwneuthur: ymwellau o gydwybod, llesau arall, a gwyliaw rhag argyweddu.

47. Tri ymattal dedwydd: ei dawawd, ei ddwrn, a'i vlysigrwydd.

48. Tri ymattal diriaid: ei bwyll, ei barch, a'i lês tragrwydd.

49. Tri goruchaviaeth dedwydd: bod yn deallus mewn daioni, yn serchog tuag at bob daioni, ac yn llwyddianus yn mhob daioni.

50. Tri goruchaviaith diriaid: deallus

mewn drwg, serch at bob drwg, a llwydd yn mhob drwg.

51. Tri pheth ni chydwydd à dedwydd: rhacraf, rhagrith, a rhagraith.¹

52. Tri pheth ni chydwydd à diriaid: rhagddarbod, rhagddeall, a rhagddangos.

53. Tri pheth y gwna dedwydd: ymgais à gwybodau gan arall, ymarver a'i wybodau ei hunan, a dangos gwybodau i arall.

54. Tri pheth y gwna diriaid: gwaradwyddau gwybodau yn arall, ymvodloni yn anwybodaeth ei hunan, a chuddiaw à wŷr o wybodau rhag arall.

55. Tri arwydd dedwydd: gwneuthur daioni, gochel niweddu, a myvyriaw dwyvoldeb.

56. Tri arwydd diriaid: ymwynvyddu mewn drwg, ymegniaw i niweddu, a myvyriaw cythreuligrwydd o bob rhyw a rhith.

57. Tri bânogion dedwydd: uvyddawd, diweirdeb, a dirwest.

58. Tri bânogion dirieidi: gwrthneud, anlladrwydd, a gloddest.

59. Tri gwynvyd dedwydd: ei ddiwydrwydd, ei wybodau, a'i ddeddvoldeb.

60. Tri gwynvyd diriaid: ei ddiogi, ei ddichell, a'i anrhaith.

61. Tri ymwithod dedwydd: ymwrthod a'i rynwŷ, ymwrthod ag anneddvoldeb, ac ymwrthod à bydoldeb.

62. Tri ymwrthod diriaid: ymwrthod à phob dirwest, ymwrthod à phob deddvoldeb, ac ymwrthod à Duw.

63. Tri pheth hôf gan ddedydd eu bod ar ei law eu gwneuthur: gwirioneddu ar varn, gyru addysg ar wybodau, ac amwellau ar wybodau a cynneddvau.

64. Tri pheth hôf gan ddiriaid eu cael ar ei law a'u gwneuthur: anwireddu ar air a gweithred, argyweddu gwybodau, a gwaethyg pob devodau a chynneddvau daionus.

65. Tri thywysogaeth dedwydd: diwydrwydd, galledigaeth, a chyviawnder.

66. Tri thywysogaeth diriaid: overedd, trais, a dichellion.

67. Tri pheth y pwys dedwydd arnynt: ar ei ddiwydrwydd, ar ei wybodau molianus, ac ar ei Dduw.

68. Tri pheth y pwys diriaid arnynt: ar à gafu yn râd, ar ei ddichell, ac ar ni ddaw byth i ben.

69. Tri pheth à wna ddiriaid: lle nas gallo ddichell murn, lle nas gallo ei obaith lledrad, lle nas cafo ddawn ymgrogi.

70. Tri anfawd cymmodogaeth: diriaid ysgymyn, cybydd anghawr, a gwâs i ragwas arglwydd.

¹ Sev yw hyny rhagvarn. I. M.

71. Tri pheth a vlaenlymant y pwyll a'r deall: bodd cydwybod, budd corforawl, a chlôd doethion.

72. Tri pheth à gynhyrvant awen: gobaith, serch, a llawenydd.

73. Tri pheth à ddivenwant awen: anobaith, cês, a thristwech.

74. Tri phrivgyferddawn enaid: serch, pwyll, a chydwybod.

75. Tri gwrthuniaid bŷd: oer a thwym, mawr a bach, a thwyll a goleu.

76. Tair sail camp a gweithred: barn doeth, arver gwlad, a serch cydwybod.

77. Tri pheth à barant lwydd ar awen a deall: cynneddvau daionus, digonedd bydawl, a myvyrdodau doethion.

78. Tri pheth à ddwyvolant awen: cariad perfaith, pwyll gwybodgar, a chalondid haelionus.

79. Tri anhardd ar ddŷn: glythni, diogi, a diglonedd.

80. Tri pheth à yrant bob peth ar wâllymsawdd: byrbwylltra, trachwant, a balchder.

81. Tri pheth à geif glwth: cywilydd, arviechyd, a digovaint Duw.

82. Tri hollawd à ddylit yn mhob ymgais: yr holl serch, yr holl ddeall, a'r holl allu.

83. O dri pheth y ceir gwybodau: cōv er yn oes oesodd, ymgafaeliad pwyll, ac addysg athraw dysgedig.

84. Tri overion bŷd: ceisiau attal y gwynt, croywâu y môr, a gyru addysg ar ddiriad.

85. Tri arwydd doethineb: devodau daionus, uvyddawd rhag athraw, a threvnu yn ddosparthus.

86. Tri pheth à geir o vvyrdawd gyv-iawn: gwybodau, boddlondeb, a pharch doethion.

87. Tri pheth à ennillant barch i ŵr: gwybodau moliannus, cynneddvau daionus, a chaingyrral dosparthus.

88. Tri pheth a ddangosant wybodaeth: ymddwyn haelionus, buchedd gynneddvus, ac ymgynnal yn anrhydeddus.

89. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: twyll, cynnen, ac enllib.

90. Tri pheth ni ddifyg ar neb i ddiert h o bydd haelionus: tywarchen orphwys, dwr rhag syched, a glangyvarch cariadus.

91. Tri dŷn nid oes gan Dduw à wnel ag wynt: à ymvalchïo yn ei ddrwg, a ym-voddloho yn ei anwybodaeth, ac à ymddar-ostyngo dan bob dihiryn dryglawn er ennill bydawl.

92. Tri dŷn da eu gochelyd: clavr, cyn-ddeiriawg, a thavodrydd.

93. Tair merch gocheler eu priodi: merch bengoch, merch chwedleugar, a merch vudrogled.

94. Tri pheth à wnant ddŷn yn ddiawl parod: gloddest, balchder, a chreulondeb.

95. Tri dŷn y dylid gadael yn rhydd y fordd iddynt: oedranus, dolurus, a llwythog.

96. Tri pheth cystal y naill a'r lleill o honynt: seren bren, march brwynen, a bardd annysgedig.

97. Tri pheth byr eu parâad: cariad crotyn, tân asglodyn, a lliv cornant.

98. Tri pheth moladwy ar wraig: aravwech, tawedocrydd, a sywder.

99. Tri goreuron bywyd: iechyd, boddlondeb, a chydwybod lân.

100. Tri pheth à barant ddyddanwech anhygoll: ymbwys ar à ellir o hunan, ymbwys ar ddaioni, ac ymbwys ar Dduw.

101. Tri pheth nis gellir dyddan o honynt: ymbwys ar à ddysgwyler gan arall, ymbwys ar ddrwg, ac ymbwys ar wagobaith.

102. Tri sylwedd ystyriaeth: à vo hardd, à vo daionus, ac à ellir ei ddwyn i ben.

103. Tri sylwedd gwallystyr: overedd ansyber, argyweddus o ansawdd, a'r hyn nis gellir ei ddwyn i ben.

104. Tri pheth ni ddaw ond à vo drwg o honynt: à wneir yn vyrbwyll, à wneir gan ovn, ac à wneir gan ddiogi neu lesgyngais.

105. Tri dŷn ni waeth ba leiaf à ymwneler âg wynt: ovnus, anystywallt, a byrbwyll.

106. Tri pheth à ddangosant ddŷn yn gythraul cyvlwyr: balchder ar ddrwg, twyll diynnill, a drygu diniwed.

107. Tri dangos y sydd ar bob peth: yr enw arno, y mân y bo, a'r ansawdd; a'r gair à gamddengys, ys gwaethav o gelwydd hwnw.

108. Tri pheth ni ddifyg arnynt vaddeuant am bechawd a chamwedd: maddeu cam, cariad haelionus, a diwygiaw à wnaed o gam i arall.

109. Tair cynneddv ddwyvawl ar ddŷn: bod yn drugar, bod yn wirgar, a bod yn wybodgar.

110. Tri uferiolion bŷd: enllibwr, ymladdwr, a lleidyr.

111. Tri phrivanraith bŷd: enllib, à ddwg à vo iawn ac eiddo arall o'i glod a'i air da; godineb, à ddwg à vo iawn ac eiddo i arall o'i briawdserch a'i vrait o etiveddiaeth; a thrachwant, à ddwg o ledrad, a chribddail, a thwyll, à vo iawn, ac eiddo i

arall o ddäodd bŷd a meddiannau gwlad-awl.

112. Tri chynghor y llavurwr iddei vâb: bydd ddeallus y gwanwyn, bydd lavurgar y cynhauw, a bydd ystrywgar¹ bob amser.

113. Tri llavar y marw o'r bedd: gwyddost beth oeddwn, gwel beth ydwyv, a chovia beth vyddi.

114. Tri chyveirnod ymgais a diwydrwydd: byw glân, gwybodau doethineb, a chynneddvoldeb dwyvawl.

115. Tair fordd ddaionus y ceir golud: ymlavuriaw yn ddiwyd drwy gyvianwnder, o ddoethineb gwellêugar ar wybodau a chelvyddydau, ac o ddawn cywiriad o geraint a chyveillion.

116. Tair deddv sy benav i bawb: gobrwy i'r daionus, cosp i'r drwg, a llonydd a gadael i bawb ereill yn y wyper eu hawsawdd parth camp ac athrylith.

117. Tri chyspwyll teyrnedd: nawdd cywiriad, cosp dihiriad, a chyviawnder i bawb.

118. Tri anhebgor gwybodaeth: cywirdeb meddwl, awen anianawl, a diwydrwydd tryserch.

119. Tri chyvrwym gwybodaeth: ysgolêgdod llythyr a llyvrau, athrawn trwyddedigion, a chŵw gwlad a chenedl.

120. Tri anhebgor ysgolêgdod: awydd diwydgais, pwyll awenvryd, a llyvrau cyvraith.

121. Tri anhebgor pwyll: nwyv, arawwch, a gwybodau.

122. Tri pheth à wnant ddoethineb: gwybodau, pwyll, ac awen.

123. Tri chyverddawn doethineb: digonedd bydawl, dyddanwech meddwl, a gwynvyd trgywyddawl.

124. Tri pheth à barant wynvyd calon i ddŷn: iechyd corf, llwyddiant bydawl, a bôdd cydwybod.

125. Tri pheth à geir o vvw yn vras ac yn voethus: aviechyd corf, pylder deall, ac anwydau pechadurus.

126. Tri pheth à geir o vvw ar lysiau y ddaiar: doethineb, iechyd, ac einioes hir dawelvdyd.

127. Tri pheth à wnant wr yn ben ar y bŷd: bod yn ddiwyd yn ei orchwyl, yn ddoeth ei ymddwyn, ac yn gywir ei gynneddau.

128. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: bara drwyddo rhag newyn, dwr fynon rhag syched, a phais lwyd rhag anwyd.

129. Tri pheth à vyddant gystal a'u hamgen: dwr brwnt i ddifod tân, gwraig hagr i wr dall, a chleddyv pren i wr llwvr.

¹ Neu, ystrygar.

130. Tri pheth nid rhaid eu gwell yn hyn o vŷd: iechyd i weithio, gwybodaeth i wneuthur gwaith, a gwaith iddei wneuthur.

131. Tri pheth ni ddylaint vod byth oddi gartrev: câth, sawell, a gwraig y tŷ.

132. Tri dau ni vawr ymgyttanaut: dau gi am yr un asgwrn, dwy wraig yn yr un tŷ, a dau vab am yr un verch.

133. Tri pheth ni waeth gadael iddynt no cheisiaw tro arnynt: ei cynddeiriog, trenlliv avon, a doeth yn ei olwg ei hun.

134. Tri ansyberwyd gwledd: trachwerthin, ymrysonau anghysbwyll, a meddw-dawd.

135. Tri pheth canmoladwy ar ŵr: hyder, arawwch, a diwydrwydd.

136. Tri pheth serchog ar ddŷn: haelioni, llawenydd, ac awen.

137. Tri pheth ar ddŷn à ennillant anmharch iddo: bod yn daer am ei gardawd, yn vyr ei gymmwynas, ac yn hir ei eistedd lle ydd elo.

138. Tri pheth ar ddŷn à ennillant iddo barch a chymmeriad: gwylder yn govyn, parod ei gymmwynas, a gochelyd gormes.

139. Tri anhebgor celvyddyd: awen gynhenid, addysg gynuwysbwyll, ac ymgais diymball.

140. Tri chadernyd celvyddyd: ansawdd gwirbwyll, dosbarth gyweirglaer, a llesioldeb cyfredin.

141. Tri chyvles celvyddyd: trevnu gwybodau, hawddâu gorchwyl, a mwyaû deall.

142. Tri chyvrwym celvyddyd: cywirdeb, galluoldeb, a buddioldeb.

143. Tri chyvrwym cenedl: teyrnedd, rhaith, a braint.

144. Tri chyvrwym teulu: pendawd, dosparth gwair, a chariadoldeb.

145. Tri chyvrwym cyveillach: llawenydd, cymmwynas, a syberwyd.

146. Tri chyvrwym teyrnedd: cadernyd, cyviawnder, a thrugaredd.

147. Tri chyvrwym gwybodau: cyviaith, cyvnorth, a chyvarwyddyd.

148. Tri chyvrwym dosbarth: gloywder, hawsder, a chyviawnder.

149. Tri chyvrwym doethineb: awen anianawl, gwybodau gloywon, a chynneddau cyviawnbwyll.

150. Tri chyvrwym cyviawnder: deall, gwirionedd, a chariad.

151. Tri chyvrwym dwyvoldeb: crêd, serch, a gobaith.

152. Tri chyvrwym crêd: tyst, galled-igrwydd, a goreuder.

153. Tri chyvrwym deddwyddyd: dwyv-oldeb, goddevoldeb, a chadernyd.

154. Tair colovn cyvawnder : *gwarineb*, sev ymattal rhag ymddarsang ar arall mewn na gair, na gweithred, nac ymddwyn ; *car-edigrwydd*, a hyny ni wna yr hyn à boeno neu à vlino arall ar na gair, na gweithred, nac ymddwyn ; a *haelioni*, yr hyn ni ettail rhag arall à fo cyvawn iddo, ai meddiant, ai meddwl, ai cymmyred y bo

155. Tair colovn anghyviawnder y sydd : *balchder*, yr hyn à ddamsaing arall ac a'i gormeilïa ar air, a gweithred, ac ymddwyn ; *creulondeb*, yr hwn à bair i arall boen a blinder corf a meddwl yn amgen noc à ddylit iddo o gosp gyvawn ; a *chribddail*, yr hyn drwy ledrad à thwyll ac ymball, à ddiuddia yn anghyviawn arall o'i dda bŷd, ac o'i barch, ac o'i veddwl cyvawn.

156. Tri pheth y sydd lai no dim : benyw heb ddiweirdeb, gwr heb ddoethineb, ac athraw heb amynedd.

157. Tri pheth y rhoddes Duw ar bob dŷn à ddanvonwyd i'r byd : ymgais à gwybodaau doethineb, ymarver à chyviawnder, a gwneuthur trugaredd hyd eithav gallu.

158. Tri pheth à ddygant ddŷn yn bensch drwy'r byd : iechyd, celwyddyd, a gair da.

159. Tri pheth à wnant wr yn voddlawnd iddei vyd : gwraig rinweddawl, llwyddiant ar ei ymgais, a chydwybod ddiargywedd.

160. Tri pheth nis gellir dedwydd heb-ddynt : uvyddawd, cyvawnder, a chariad.

161. Tri chyvarlludd dedwydd : trachwant awyddus, gwynïau avreolus, a choegwybodaau twyllodrus.

162. Tri chyvarlludd daioni : gwendid corf, anwybodaeth, a chwantau anosparthus.

163. Tri chyvarlludd awen : trachwant bydawl, gwalladdysg, a thrallesgedd.

164. Tri chyvarlludd doethineb : cybyddra, glythineb, ac overgampau.

165. Tri chyvarlludd llwyddiant : anwybodaeth, anniwydrwydd, ac anneddvoldeb, neu anghywirdeb.

166. Tri chyvedliw doethineb : trachwant, dichell, ac ovn ; a phênnav ydynt ar à ellir yn folineb.

167. Tri chyvergyr doethineb : gwerinaw gwlad a chenedl, tangnevoli meddwl a chynneddv, a medru ar wynvyd tragwydd, sev hyny boddâu Duw.

168. Tri chyvnerth awen : cyvarwyddyd, côv, a llwyddiant.

169. Tri chyvergyr awen : harddwch, deall, a llesioldeb.

170. Tri chadernyd deall : darbod, côv, a dosparth.

171. Tri chyvnerth deall : trevnusder, ystyr, a chyssulw.

172. Tri amgyfred deall : amser, lle, a dichwain.

173. Tri chyvarfordd anesgorol dŷn fordd ydd elo drwy y byd : haint, colled, a phecawd.

174. Tri ardymmyr enaid dŷn : serch, cov, a deall ; ac o'r tri hyn y tardd yr holl wybodaau ar celvyddydau ; ac heb y lleill ni vydd y naill ond difrwyth ; a difrwyth y llail heb y naill.

175. Tri ardymmyr gwybodaeth : ceudawd, cynneddv, a dosbarth.

176. Tri ardymmyr ceudawd : cav, deall, ac awen.

177. Tri chyvnywydd ceudawd : dychymygu, diongli, a chyvarwyddaw.

178. Tri dafarolion ceudawd : amlygu gwirionedd, amlañu gwybodaau, a threvnu dosparthau cedeirn.

179. Tri chadernyd ceudawd : awen, côv, a gwybodaau dosparthus.

180. Tri chyviawnder ceudawd : gwirionedd, lleuerawd, a dedwyddyd.

181. Tri ardymyr dedwyddyd : doethineb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.

182. Tri pheth y cyvymbwys dedwyddyd arnynt : ar ddiwydrwydd cynneddvawl, ar wybodaau mad-ddafarolion, ac ar gydwybod lân.

183. Tri pheth ydd ymegnia dedwydd eu gochel : trachwant cybyddaidd, gelyniaeth fyrnig, a balchder amrwysgus.

184. Tri pheth y fy dedwydd oddiwrthynt : ymrysonau cynnenllyd, trythyllwg annoeth, a gweithredoedd argywedus.

185. Tri pheth ni châr dedwydd : distadledd, anwiredd, a sarugrwydd.

186. Tri pheth ni chymmer dedwydd : cynghor diriaid, rhodd diriaid, a gair diriaid.

187. Tri chås gan ddedwydd : dychymygion over, rhynewyv corforawl, a champau anneddvolion.

188. Tri gorvod dedwydd : ar ei drachwant, ar ei drythyllwg, ac ar ei ddigllonedd.

189. Tri pheth ni levair dedwydd : annoethineb, rhin arall, a gwir argywedus.

190. Tri dŷn ni ymgais dedwydd ag ŵynt : tragoludawg, anneddawl, a doeth yn ei olwg ei hun.

191. Tri dŷn ni ymgyvrin dedwydd ag ŵynt : gwenieithwr, dichellgar, a gwraig gwr arall.

192. Tri myvyrdawd gwastadawl dedwydd : doethineb dwyvawl, uvyddawd cynneddvawl, a daioni anveidrawl.

193. Tri pheth y câr dedwydd yn ddiymbaidd: arverion daionus, doethineb cynnyddiawl, a phob peth yn ei ryw cyvianw a noturiawl.

194. Tri pheth ni ddifyg ar ddedwydd: hiriechyd ac einioes, da bŷd digonawl, a pharch doethion.

195. Tri pheth y ceif dedwydd yn anfaeliadawl ac yn gadarn eu gorfodoldeb: anrhydedd didervyn, a dyddanwch cydwibod annarvodiadawl, a gwynvyd nevawl gan Dduw yn dragwydd heb dranc heb orphen.

196. Tri pheth gwastadawl ar ddedwydd ac ni vethant arno: deddvoldeb, tangnevoldeb, a chariadoldeb; sev y tri hyn ac nid amgen o geinmyged â wnant ddwyvoldeb, ac nid dwyvoldeb ond dedwyddyd, ac nid deddwyddyd ond dwyvoldeb.

197. Tri chadernyd dedwyddyd: diniweidrwydd o gariad perfaith, diwydrwydd madweithredgar, a thangnevoldeb o gyviawnder trugar.

198. Tri chadernyd dedwyddyd: boddlondeb meddwl a chydwybod, cariad trugareddbell, a dwyvoldeb awenbwyll.

199. Tri anhebgor dwyvoldeb: gwybodaeth, cariad ymbwyllgar, a chyviawnder trugareddbwyll; ac heb y tri hyn ynghŷd nis gellir dwyvoldeb ansoddawl.

200. Tri chyvliwiau dwyvoldeb a dedwyddyd: doethineb gwybodgar, ymbwyll gwirioneddgar, a chyviawnder trugareddgar.

201. Tri enw cymmherthynas â ddoded ar un daioni cysevin: doethineb, dedwyddyd, a dwyvoldeb; can nas gellir un heb y llail o'r tri pheth hyn.

202. Tri dysgleirdeb doethineb: awen, haelioni, a thangnev.

203. Tri anhebgor cardawd gyvianw: haelioni llawen, mwynder divalch, a chydwybod drugareddgar.

204. Tri phriv golovnu cardawd: nawdd i ddieth ac estron, ymborth i newynog a sychedig, a dangos anwybodus:

205. Tri dihiryn â ddygant gyrch a gosod ar y gwânar, ac â föant â'u cynfonau yn llusgo y llawr rhag y cryvav: gwr balch, gwr cyvoethawg, a lleidyrr pen fordd.

206. Tri pheth y gwel gwr o bell: ei gâr, ei gâs, a'i ovyntwr.

207. Tri achos clefyd: gormodd, seguryd, a thristwch.

208. Tri anesgor clefyd: gwanâu y corf, pylu y deall, a byrau yr einioes.

209. Tri chadernyd iechyd: ymborth iachus a chymmedrawl, gweithgarwch neu ymdravod cymmedrawl, a lawenydd o voddlondeb meddwl a chydwybod.¹

210. Tri pheth nid hawdd gwr o honynt: llostwrn câth, mochyn marw, a chybydd anghawr.

211. Tri pheth sydd raid eu porthi yn vynyeh: cywion mân, plant bychain, a chwant gwraig ievanc.¹

212. Tri dŷn â vyddant hir oesawg: ârrwr sychdir, havotwr mynydd, a physgotwr môr.

213. Tri ychydig â vyddant well no llawer ar y pryd: ychydig o vwyta, ychydig o yved, ac ychydig o chwedleua.

214. Tri pheth daionus â vagant bob daioni arall: cariad priodas, cymmwynasgarwch cymmodogion, a heddwch gwlad.

215. Tri llavarwch syberwyd: llaw, llygad, a llais.

216. Tri pheth ansyber ar wr yn ei dŷ ei hunan: ymfistrain² â'i dylwyth lle gwypo ei westeion, ymsyllu ar â welo arnynt a chanthynt, a bod yn ddiymarbod parth ag attynt.

217. Tri anverthwch gwledd: meddwod, ymrysonau, a chrochwerthin am ben bychanigion o chewinau.

218. Tri harddwch gwledd: haelioni graesawgar, ymddyddan doethineb, a chywirdeb ymgyvrin.

219. Tri chyvrwym gwybodaeth: cymmwynasau, cadernyd devodau, a gwybodau gwladolion.

220. Tri chyvrwym gwybodaeth: athraw gwarantedig, dosparth gywair, a chôv llythyr cyvianw.

221. Tri cheinmyged gwybodaeth: gwirionedd, buddioldeb, a dyddanwch.

222. Tri cheinmyged dosparth: rhwyddâu deall, cyweiriaw côv, a llwybreiddiau addysg.

223. Tri cheinmyged celvyddyd: mwyaâu galluodd, lleiaâu traferth, a chyweiriaw deall.

224. Tri pheth anverth eu gweled: celvyddyd heb ddosparth gywair, teulu heb wybodau bucheddawl, â gwlad heb arverau daionus.

225. Tri pheth nis gellir gwlad hebddynt: gwybodau bucheddawl, cyvraith gyvianw, ac athrawon gwarantedig.

226. Tri ynnioldeb pob peth: plaid, gwrth, a chynghyd.

227. Tri harddwch gwlad: ysgubawr dêg, eglwys lawn, a llŷs heb hawl.

228. Tri harddwch tŷ a'igylch: aelwyd lân, celvi gloywon, a chaeadgylch trefnusdeg.

229. Tair arwydd cymmodog da; diwyd-

¹ Llyvyr arall—a gwing gwraig ivanc.

² Ymsisial.

rwydd llawen, syberwyd moesau, a chyvarch hawddgar.

230. Tair arwydd gwr doeth: gair da cymmudogion, boddlondeb i'r byd à vo, a diwydrwydd yn ei alwad.

231. Tair arwydd gwraig dda: ei thŷ yn drevnus, ei phlant yn drwsiadus, a'i gwr yn gartrevgar.

232. Tri pheth da iawn yn weision a drwg iawn yn veistri: tân, dwr, a gwynt.

233. Tri pheth à wnant lewndid mewn gwlad, a golud mewn teulu: llavuriaw tir, planu coed, a gwaith rhôd a chribau.

234. Tri pheth serchus am gylch tŷ: gardd lysiulawn, perllan driniedig, a fyrdd sychion.

235. Tri phriv anverthwch dŷn: diogi, celwydd, a thrachwant; ac o honynt y tŷv pob peth arall à vo yn anverth.

236. Tri pheth ni vyddant byth yn wahaniaid: tavod hîr, pwyll byr, ac awen bôl.

237. Tri pheth ni waeth eu colli no'u cael: cell heb vwyd, tŷ heb gronglwyd, a dŷn heb iddo aîr da.

238. Tri pheth à gymmerant vwy no'u rhan gyvian: meddwyn, cybydd, a chist melinydd.

239. Tri pheth à drôant y bŷd wyneb i waered: digywilyddra merch, anwybod-aeth mab, a phendodaeth gwraig.

240. Tri pheth ni chefir yn hawdd: dydd heb nôs, avon heb geulan, a gwraig heb arad.

241. Tri chynhebygion y naill i'r lleill o henynt: ysgubawr dêg heb fŷd, fiol dêg heb ddiod, a merch dêg heb rinweddau da.

242. Tri pheth à ddiflanant yn ebrwydd: ewyn ar ddwr, niwl bore tesog, a charedigrwydd gwr goludog.

243. Tri pheth nid hawdd eu gweled: tân gwlyb, dwr sych, a benyw dawgar.

244. Tri haelion bŷd: haul, môr, a chwsg.

245. Tri phriv gyvnerth dŷn: pwyll, amynedd, a chydwybod lân.

246. Tri pheth o'u cael ni waeth beth amgen nas ceir: bodd pwyll, bodd cydwybod, a bodd Duw.

247. Tri pheth y sydd a gwyn ei vŷd a'u cafo: cyvaill cywir, llonyddwch cartrevawl, a bodd ei gydwybod ei hunan.

248. Tri pheth à wnant vywyd dŷn yn gysurus: gwraig dda, câr fyddlawn, a chymdog tangnevgar.

249. Tri nid call eu coelio: dierth yn bostio ei vonedd, hên yn canmawl à ru gynt, ac à vostio ei ddoethineb ei hunan.

250. Tri pheth à newidiant yn vynyeh: y gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

251. Tri pheth'er cael beunydd à geisiant vwy yn ddiorphwys: môr, meddwyn, a chybydd.

252. Tri pheth ni rydant byth: arian haelion, pedolau cefyl melinydd, a thavawd gwraig.

253. Tri dŷn ni vawr welir yn ddaioni arnynt: ymladdgar, ymfrostgar, a godinebgar.

254. Tri dŷn hawdd eu nabod: glwth, trachwantus, ac anwybodus.

255. Tri pheth goreu yn y bŷd: cydwybod lân, gwybod y gwîr, ac iechyd corf a meddwl.

256. Tri pheth nis gellir yn iawn heb wybodau: cymmydio yn dangnevus, amddifyn bywyd, a deall cyviannder.

257. Tri pheth nid addev hebddynt: cartrev ddosparthus, baint o genedl, a chyvarwys yn warantedig.

258. Tri pheth ni hawdd gefir: pren mawr heb un golven gam arno, avon heb un tro ynddi, a chenedl heb ynddi ryw un neu gilydd à champ gywilyddus arno.

259. Tair colovn dedwyddyd: dwyvoldeb, doethineb, a syberwyd.

260. Tri pheth y dylai bob dŷn gadw yn graf gydag ev bob amser: ei gôv, ei gywilydd, a'i gydwybod.

261. Tri chynoriaid doethineb: dispaid, dispwyll, a dosparth.

262. Tri cheinmyged myvyrdawd pob doeth dedwydd: bodd Duw, llês dŷn, a syrth anian.

263. Tri phriv ddiawligrwydd dŷn: balchder, cybyddiaeth, a chelwydd; canys o'r tri hyn y tardd pob drwg arall.

264. Tri pheth y bydd pob dŷn da: gweithgar, hedddgar, ac elusengar.

265. O dri digon y mae pob annigon ac eisiwed: digon o gyvoeth bydawl, digon o iechyd enawdawl, a digon o esmwythder corforawl.

266. Tair arwydd cydwybod lân: doethineb, caredigrwydd, a llawenydd.

267. Tair arwydd cydwybod wallbwyll ac avlan: annoethineb, ovnusder, ac anynadrwydd.

268. Tri y sydd ac ni wyddys pa un waethav o naddynt: gwr creulawn annhru-garawg, celwyddog anudongar, a'r cythraul mawr ei hunan.

269. Tri pheth y bydd meddwyn: mochyn yn ei gampau, ei cynddeiriog yn wŷn, a blaidd yn ei ddadwrdd; ac o'r tri hyn y bydd cythraul yn ei gynneddvd.

270. Tair camp ar ddŷn à barant ar

bawb ei lwy'r gasáu: bod yn enllibgar, yn gafaelgar, ac yn ddoethach no neb yn ei veddwl ei hun.

271. Tri pheth atgas ar ddŷn: meddw-dawd, glythineb, a diogi; ac nis gellir glân o gamp ar â vo yn ymarver a'r bryntion hyn o gampau.

272. Tri chydvaeth doethineb: iechyd corf, llawenydd meddwl, a pharch pob da cynneddvawl.

273. Tri chydvaeth dirieidi: aviechyd corf, avlawen veddwl, a gwarthrudd gan bob daionus o vyw a bôd.

274. Tri chydvaeth gwybodau: doethineb hunanbwyll, llwyddiant bydawwl, ac urddas yn ngwlâd gan anrhyddedd.

275. Tri chyvargoll dirieidi: awen gysevin, iechyd corf, a dyddanwch meddwl.

276. Tri pheth anghyfredin: ieuanc heb lawenydd, ysgubawr heb lygod, a lôn ddŷn digybyddra.

277. Tri chymmediwiau trevn a dos-parth; rhiv, pwys, a mesur.

278. Tri argyfred pob peth: llun, lliw, a sylwedd.

279. Tri goreuon gwybodau doethineb: i ddŷn adnabod ei hunan, ac adnabod Duw a'i ddaioni, a gyru ar ei gydwybod wneuthur â ddangosant y privwybodau hyn.

280. Tri goreuon gwybodau celvyddydd: llên, ferylltaeth, ac araduriaeth.

281. Tri goreuon gwybodau llawenydd: cerdd arwest deuluaid, ymgorelwi, a chwedlau divyrbwyll; sev y dichon pob dŷn ymgwyngyd a'r pethau hyn, er iechyd corf a dyddanwch meddwl.

282. Tri pheth ni wneir yn hawdd: tòri syched â thân, sychu'r gwlyb â dŵr, a boddioni pawb yn mhob peth â wnelir.

283. Tri pheth y dylai ddŷn vod bob amser yn ddiymattal yn eu gwneuthur: gweithredodd daionus, dysgu gwybodau, a darostwng ei wyniau; canys er maint â wnelo eve o'r pethau hyn, ni wna eve byth ei ddigon, ac â ddylai.

284. Tri pheth ni wyr neb y myrddiynved rhan o'u maint yn eu heithavodd: llês doethineb, nerth celvyddyddau, a dyddanwch cydwybod lân.

285. Tair gwobyrr diwydrwydd: digonoldeb o vodd i vyw, blaenoriaeth ar ereill, a chanmoliaeth doethion.

286. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei gymmodogion: haelioni, doethineb, a chelvyddyddau.

287. Tri dŷn â wnant ddaioni yn y byd: arwr hywaith, bardd awenddysg, a dwyvvawl cariadgar.

288. O dri pheth y tardd gwybodau:

angen yn ymddiwallu, côv yn ymgyvlun-iaw, a hofder dyddanwch.

289. Tri pheth y sydd ar bob ceinmyged: dechreu, canawl, a diwedd; a lle bo da y diwedd, da pob un o'r ddau ereill; a lle bo drwg y diwedd, ni ellir un da o'r lleill.

290. Tri pheth y dylai bob un ei wneuthur yn ddwysbwyll â gafo gynghorion da: eu coviaw yn grâf, eu hystyried yn ddiwyd, a gwneuthur ar eu hol yn ddiymbaid.

Ac velly tervyna Triodd y Doethion: a phoed i bawb eu coviaw, a'u hystyriaw, a'u dyllyn!

16. LLYMA DRIODD Y BRODYR.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri brodyr doethineb: â wrendy, â edrych, ac â daw.

2. Tri brodyr folineb: diymdawr, geneurwrth, a chwerthinus.

3. Tri brodyr callineb: arav, ymbwyllgar, a diwyd.

4. Tri brodyr casineb: anynad neu vyrbwyll, trachwantus, a diawg.

5. Tri brodyr cyvenrhaith: hael, tangnevus, ac ewyllysgar.¹

6. Tri brodyr cyveillach: cyvarchgar, uvydd, a chelvydd.

7. Tri brodyr cyviaunder: deddvawl, trugar, a serchawg.

8. Tri brodyr tangnev: gwirioneddus, tawedawg, a maddeugar.

9. Tri brodyr cynhwrv a thervysg: tringar, cribddeilgar, a chelwyddawg.

10. Tri brodyr prydverthweh: glân o gamp, syber, a syw.

11. Tri brodyr fielddra: budr o gorf, ansyber ei voes, ac amhrydverth ei gamp.

12. Tri brodyr celvyddbwyll: cerddgar, myvyrgar, ac anvalch.

13. Tri brodyr cerddoriaeth: penigamp, ymchwelawg, a boneddig.

14. Tri brodyr anrhyddedd: doeth, moesgar, a gwrawl.

15. Tri brodyr gwarth a gwaradwydd: annoeth, anwr, ac anvoesgar.

16. Tri brodyr braint ac urddas: buddygawl, difyngar, a diwyllgar.

17. Tri brodyr anmrain: foadur, anniwyll, a bradwr.

18. Tri brodyr cyvannedd: bardd, feryllt, a thelynwr.

19. Tri brodyr ferylltawd: gôv, maensaer, a phrensaer.

20. Tri brodyr teuluaeth: prydydd, ysgolydd, ac yspeinydd.²

¹ Enraith yw cyvaill, yn Morganwg. I. M.

² Pa beth yw yspeinydd? I. M.

21. Tri brodyr cyweithas: deddvw'r, llavurwr, a gwēydd.

22. Tri brodyr anghyweithas: ynad, milwr, a masnachwr.

23. Tri brodyr gwroldeb: cydwybodawl, cartrevawg, a gweithgar.

24. Tri brodyr gwladolder: meddianawg, heddgar, a gwybodus.

25. Tri brodyr cadernyd: gwladog, trasog, a boddog.

26. Tri brodyr trevogaeth: dewr, tirion, ac amyneddgar.

27. Tri brodyr cymmod: cyvymbraww, tostur, ac anvalch.

28. Tri brodyr boddlondeb: haelionus, anvoethus, ac avrwysgus.

29. Tri brodyr cyvoeth: gwâr, cywir, a hyddysg.

30. Tri brodyr tylodi: gwrthnysig, diddysg, ac anghywir.

31. Tri brodyr gwirionedd: glew, cymmedrawl, a chydwybodawl.

32. Tri brodyr harddwch: rhadverthus, cyviawn, a chariadus.

33. Tri brodyr rhadverthwch: trevnus, gochelgar, ac awengar.

34. Tri brodyr deall: ymgeisgar, gwybodgar, a phroviadawl.

35. Tri brodyr dysg: awen, athraw, ac ymgais.

36. Tri brodyr awen: selgar, chwilgar, a gavaelgar.

37. Tri brodyr gwybodaeth: côv, trevn, ac ystyriaeth.

38. Tri brodyr cyvundeb: deallus, hywedd, a dwyvawl.

39. Tri brodyr cyvrinach: bardd, brenin, a gwrol.

40. Tri brodyr blaenoriaeth: medrus, addwyn, a fyddlawn.

41. Tri brodyr cymmyred: cyweithas, teledi, a dyledgar.

42. Tri brodyr fydd: cyvrin, cywir, ac à garer.

43. Tri brodyr dwyvolder: dyoddevgar, cariadgar, a gwirioneddgar.

44. Tri brodyr llwyddiant: goval, hyder, a diwydrwydd.

45. Tri brodyr cymmodogaeth: cymmwynasgar, trywyngar, a chynneddawl.

46. Tri brodyr gwladoldeb: teuluawg, llonyddgar, a gwellugar.

47. Tri brodyr dyddanwch: cerddgar, cyvarwydd, a divyr:

48. Tri brodyr celvyddyd: covus, anghenus, a myyrr.

49. Tri brodyr teuluaeth: syberwyd, sywder, a serchogrwydd.

50. Tri brodyr dedwyddyd: cariad, cywirdeb, ac iselvryd calon.

Ac velly tervynant.

Rhisiart Iorwerth a'u cant.

17. LLYMA EREILL O DRIODD Y BRODYR.

1. Tri brodyr cân a chwiban: iâch, digonawl, ac à ddwg air da.

2. Tri brodyr chwaryddiaeth: hawddvydig, llawen anianawl, a chyveillgar.

3. Tri brodyr overwaith: gormeddawg, diswydd, ac ynvyd.

4. Tri brodyr llawenydd: nwyvus, buddugawl, a chlodgael.

5. Tri brodyr cyveddach: prydydd, pibydd, ac ofeiriad.

6. Tri brodyr gwallgov: chwareugar, diodgar, a phuteingar.

7. Tri brodyr celwydd: gwr llên, heddyn, a theithiwr o bell.

8. Tri brodyr cynnen: arglwydd cyvoeth, rhingyll, a gwr diawg.

9. Tri brodyr brâd a chynllwyn: tlawd, trachwantus, a gorthrymedig.

10. Tri brodyr cyvathrach: anudonwr, bradwr, a brawd llwyd.

11. Tri brodyr cyveilin: cybydd, tollwr, a chythraul o ufern.

12. Tri brodyr benywiaeth: trwsiadgar, cellweigar, a gwenieithgar.

13. Tri brodyr mursendod: minvoethus, chwedleugar, ac anwybodus.

14. Tri brodyr camwaith: arianog, didrev, a diglod.

15. Tri brodyr gosmeilgarwch: anneddawl, anneallus, ac anvoneddig.

16. Tri brodyr tringarwch: swyddog llŷs, eglwyswr, ac anfodus.

17. Tri brodyr gormes: meddwyn, masnachwr, a llogwr arian.

18. Tri brodyr abwyaid: celwyddawg, ymfrostiawg, ac anghalonawg.

19. Tri brodyr diawl: creulawn, dau-eiriawg, a chenvigenus.

20. Tri brodyr syrddandod: carwr nwyvwyllt, campiwr awenboeth, a hên wr cilpentan.

21. Tri brodyr divyrwch: dideulu, diymgais, a mab ei vam.

22. Tri brodyr pen tai: maensaer, prensaer, a datgeiniad.

23. Tri brodyr pen mynydd: havodwr, heliwr, a myvyrgar.

24. Tri brodyr diovalwch: di arglwydd, di wraig, a diddyled.

Ac velly tervyna Triodd y Brodyr¹: a

¹ Triodd ar gyhoedd á gaid, yr addysg

Gan wiwddoeth hynaviad;

Dysg inni yn dës cânaid,

Doethineb byw, rhyw, a rhaid.

Iolo Morganwg a'i cant.

Rhisiart Iorwerth *a'u cant yrhain hevyd, gerbron Twmpath Prydyddion Tir Iarll.*

18. LLYMA DRIODD YR ARGWYDD WILLIAM HERBERT, IARLL RHAGLAN.

(*Llyvyr Thomas ab Ivan o Dre Bryn.*)

TRIODD Y PEDAIR CENEDL.

1. Tri pheth hynod ar Gymro: awen, haelioni, a llawenydd.

2. Tri pheth hynod ar Sais: aravwch, hyder, a diwydrwydd.

3. Tri pheth hynod ar Franc; gwychedr, syberwyd, ac anwadalwch.

4. Tri pheth hynod ar Wyddel: truth, dichell, a frost.

5. Tri pheth à wnant yn hynod am ddoethineb y neb y bont arno: awen Cymro, syberwyd Franc, a diwydrwydd Sais.

6. Tri pheth à wnant gymmodog da: haelioni Cymro, aravwch Sais, a syberwyd Franc.

7. Tri pheth à wnant gyvaill cyvedd cystal ar goreu: llawenydd Cymro, hyder Sais, a syberwyd Franc.

8. Tri pheth à wnant ordderchwr cadeir-iog: haelioni Cymro, gwychedr Franc, a thruth Gwyddel.

9. Tri pheth à wnant vradwr drwyddo draw: aravwch Sais, truth Gwyddel, ac awen Cymro.

10. Tri pheth à wnant dwyllwr gorchestol: gwychedr Franc, dichell Gwyddel, a diwydrwydd Sais.

11. Tri pheth à wnant ddŷn ynvyd: llawenydd Cymro, anwadalwch Franc, a frost Gwyddel.

12. Tri pheth à wnant ddiawl cybened ag a vagwyd erioed yn ufern: hyder Sais, dichell Gwyddel, ac awen Cymro.

13. Tri pheth à wnant ddŷn a chwardd bawb am ei ben: gwychedr Franc, frost Gwyddel, a llawenydd Cymro.

14. Tri pheth nis gwelir yn ebrwydd ar yr un dŷn: haelioni Cymro, diwydrwydd Sais, a syberwyd Franc.

Ac velly terfyna Triodd y Pedair Cenedl; a'r Argwydd William Herbert Iarll Rhaglan a'u gwnaeth.

19. TRIODD Y GWRAGEDD.

(*O Lyvyr Sion Philip o Dre Os.*)

1. TAIR rhagorgamp benyw: addwyn-der, diweirdeb, a gloywlander yn ei gorchwyl a'i gwisg.

2. Am dri pheth y cerir benyw: harddwch corforawl, serchogrwydd meddwl, a threvnuder teuluaid.

3. Tri pheth canmoliadawl ar venyw: gwylder ymarwedd, cynnildeb llaw ac amcan, a diwydrwydd teuluaid.

4. Tri pheth hawddgar ar venyw: addwyn o ddevawd, gwisg drevnusloyw, a llavar serchogaidd.

5. Tri pheth molianuss ar venyw: caru bod yn nghartrev, na bo yn rylavargar, a bod yn drugarawg parth ag at a'i govyno; sev wrth dlawd, a chlaw, a dyeithr; a hynyr mwy Duw a'i nawdd.

6. Tair dyledswydd gartrevawl benyw: goval trevnus am ei thŷ a'i thylwyth, bod yn roesawgar wrth ei gwesteion, a bod yn garedig iddei gwr.

7. Tri pheth y canmolir benyw am danynt: glendid camp a devawd, glendid trevnusleg ei thŷ, a hawddgarwch ei hymddwyn.

8. Tri pheth ar venyw à ennillant gariad ei gwr: uvydddawd serchogaidd, cynnigamp ar orchwyl, a govalu yn wareheid wadawl am ei meddiant ac a vo dan ei llaw.

9. Tri pheth à ennillant air da i venyw: ei chell yn brŷdd, ei thŷ yn loyw, a'i thylwyth yn drwsiadus.

10. Tri pheth dwyvawl ar venyw: bod yn vaddeugar, yn elusengar, ac yn anvøethus.

11. Tri pheth ni ddylai gwraig eu rhoddi i neb ond iddei gwr: ei serch, ei chorf, a'i chyvriach.

12. Tri pheth à ddangosant wraig dda: ei gwr yn drevnuslan ei wisg, dwyn ei phlant ar wybodau boneddig, a bod gair da iddi gan ei chymmogion.

13. Tri pheth à ddengys ddoethineb gwraig: ei gweinyddesi yn aros yn hir yn ei gwasanaeth, ei gwr yn caru bod ynghartrev, a boreuder ei theulu.

14. Tri pheth hardd ar vorwynverch: gwylder, addvwynder, a deddvan boneddigion.

15. Tri pheth anverth ar vorwynverch: bod yn drachwerthinawg, yn drachweddeugar, ac yn drasengar.

16. Tair arwydd gwraig ddrwg: bostio ei champ a'i gweithred ei hunan, beio ar ei chymmogogesau, ac ymdynu am y trechav.

17. Tri govynion benyw: gossymmaeth, gwisgodd, a charedigrwydd.

18. Tri pheth à wnant wr yn vodlon iddei wraig: glân a chyvan yn ei gwisg, serchog ei hymddwyn, a threvnu yn lân yn ei thŷ.

19. Tri pheth à vyddant lle bo cariad rhwng benyw a'i gŵr: golud, anrhydedd, a gwynvyd.

¹ Prydd, very good, rich, substantial. Glamorgan.

20. Tri pheth hardd mewn teulu: gwr doeth deddvol, gwraig lanwaith serchogaidd, a phlant addwyingamp gwybodgar.

21. Tri pheth y dylai gwraig ddwyn ei phlant arnynt: dwyvoldeb, deddvoldeb, ac addwynder bonedd cenedyl y Cymry.

22. Tri anrhydedd gwraig: ei thŷ yn lân ac yn drevnus, ei gwr yn llwyddiannus, a'i phlant yn wybodus.

23. Tri pheth ffeiddvrwnt ar wraig: avlendid corf a dodrevn, sengarwch, a diogyddyd.

24. Tair gorhofgamp gwraig: iaith groyw, synwyr croyw, a chynneddvau croywon.

25. Tair anhofgamp gwraig: twyll-wy-bodau, twyll-gynneddvau, a thwyll-ymddangos ar ei thŷ a'i dodrevn.

26. Tri thwyll ar wraig à vyddant bènau o'r holl dwyllau, ac yn unrhyw y byddant ar bob dyn arall: twyll-ddwyvoldeb, twyll-gywirdeb, a thwyll-gariad; a lle to un neu arall o'r tri hyn, bydd ar gydvod pob twyll arall yn y bŷd.

27. Tri pheth ar wraig, (ac ar bob dyn arall,) a'i dengys yn ddwyvawl: anvalch yn hawddvyd, avlorv mewn advyd, ac yn ddiachwyn ar bob gwaith Duw.

28. Tri pheth à weddant ar bob gwraig dda: llawenydd diargywedd, sywder tlysaidd ar ddillad, a mwythusder didwyll iaith ac ymadrawdd.

29. Tri pheth y dylai bob gwr eu gwneuthur parth ag at ei wraig: ei charu yn ddiidwyll, ei chynnal yn ddiddifig yn ol y bŷd à vo arno, a gadael iddi yn à berthyn i drevn ei thŷ, a'i thylwyth, a'i gorchwyl.

30. Tri pheth y dylai gwr ddwyn ei blant arnynt: dysgeidiaeth ar lyvyr, celvyddydau anrhydeddus, a chelvyddydau cartrevawl.

31. Tair celvyddyd anrhydeddus y dylai bob gwr ddwyn ei veibion arnynt: milwriaeth, rheithyddiaeth, a llyvryddiaeth.

32. Tair celvyddyd anrhydeddus y dylai ddwyn ei verched arnynt: syberwyd bonedd y Cymry, dosbarth y Gymraeg a'i darllen yn gyviawn, a cherdd dawawd ac arwest.

33. Tair celvyddyd gartrevawl y dylai ddwyn ei veibion arnynt: trîn tîr ac ysgrublaidd, saerniaeth, a meddyginiaeth.

34. Tair celvyddyd gartrevawl y dylai ddwyn ei verchaid arnynt: coginiaeth, gwŷyddiaeth, a gwiniaduriaeth.

35. Tair celvyddyd ddinesig à weddant ar veibion boneddigion: nid amgen, ysgol-êigiaeth, ferylltaeth, a chynnewidiaeth.

36. Tair celvyddyd wrolion à weddant

ar verchaid: barddoniaeth, meddyginiaeth, ac ysgolyddiaeth.

37. Tri pheth y dylai y meibion eu gwneuthur parth ag at y merchaid: ymgyveillach garedig, anrhegion gweddeiddbarch, ac ymddwyn syberwydbywll.

38. Tri pheth à wedd ar verchaid parth ag at y meibion: gywlder serchogaidd, caredigrwydd parodbywll, a syberwyd benywaidd gweddeiddbarch.

Ac velly tervyna Triodd y Gwragedd.

20. TRIODD ADDWYNDER.

(Llyvyr Tre Bryn.)

1. TAIR colovn addwynder: cyvarch parchus herwydd moes a devod, derbyniad serchogaidd a groesawus, ac ymddwyn syberwrth vodd à barcher.

2. Tri enaid addwynder: parch, haelioni, a dyddanwech.

3. Tri anhebgor addwynder: groesaw, nawdd, a syberwyd cynneddvawl.

4. Tri hawddgarwch addwynder: cerdd dawawd, cerdd dant, a chyvarwyddyd, herwydd doethineb a dyddanwech.

5. Tri harddwch addwynder: doethineb, gwybyddiaeth, a serchogrwydd.

6. Tri chyvarch addwynder: llysaïr, govyn hynt a helynt y dŷn a'i dylwyth, a gwahawdd ymarvöll.

7. Tri chyvarch cyvarvod à ddylit gan addwynder: sev ydynt rhâd Duw arnoch, neu ar eich gwaith a'ch gorchwyl; pryd bynnag y bo o'r dydd yn dda i chwi; a Duw vo gyda chwi.

8. Tri chyvarch ymadael: Duw vo gyda chwi; y dydd, herwydd ei bryd, yn dda i chwi; a hanpych well, neu hanpo gwell y boch.

9. Tri phriv roddion addwynder: ymborth, nawdd, a chyvarwyddyd.

10. Tri chyfredinion llettyaeth herwydd addwynder: bwyd, gwely, a thelyn.

11. Tri rhyw ymdeithydd y dylit gerdded yn ymravael gydag wynt, herwydd moes a devod addwynder, a devod bonedd cenedyl y Cymry: ar ôl à vo gogynnevin a'i fordd, o vlaen à vo anghynnevin a'r fordd, a gadael ar ddeheulaw à gerddo gydag ev, neu à ymgysvrydd ag ev ar y fordd, gan vyned heibio iddo yn gyvarchus gan syberwyd.

12. Tair devawd voneddig y sydd gan addwynder: ymgytgerdd, ymgyspwyll, ac ymgychwedl.

13. Tri pheth herwydd addwynder nis dylit eu govyn i à lettyer: o ba yr henyw, ei helynt bydawll, a'i vynediad.

14. Tair hawl addwynder, a hyny o'r

gwahoddiad diweddav gan a'i llettyo: nawdd tridiau, gossymmaeth, a charedig-rwydd.

15. Tri rhagorion addwynder: moethau, llawenydd, ac anrhegion.

16. Tri ennill addwynder: cariad, anrhydedd, a nawdd rhag y bo achaws.

17. Tair gobrwy rhagorion addwynder: bodd Duw, bodd dŷn, a bodd calon a chydwybod a'i dafair.

18. Tri ynniau addwynder: cariad, llawenydd, ac haelioni.

19. Tri arddelwyddion addwynder: estron, rhagorgamp, a chyveiliornus ei fordd.

20. Tri dyledogion addwynder: tylawd, gwàn, a benyw.

21. Tri blaenoriaid addwynder: advydig, benyw, ac estron.

22. Tri à vlaenorant o vlaenoriaid addwynder: y gwànav, y tylotav, a'r anghyviaith.

23. Tair cynnosparth addwynder: lletty, cywirdeb, a chariad.

24. Tri holiadolion addwynder: pènaeth, benyw, a dyleithr cymmradd.

25. Tri breiniedigion addwynder: gwr llên, crevyddwr, a phlentyn.

26. Tri govnion er mwyn, nis gellir gan addwynder eu nacâu: er mwyn Duw a'i dangnev, er mwyn a'i govin, ac er mwyn à ddichon, dygwydd a damwain.

27. Tri dŷn y dylit addwynder parth ag attynt yn mraint syberwyd: boneddig o barch ac anrhydedd iddo, benyw o hawddgarwch a nawdd iddi, a phlentyn o nawdd ac addysg iddo.

28. Tair braint bonedd y sydd gan addwynder cenedyl y Cymry: braint gynhenid, llên a gwyboda, a gorchestolion molianus er gwlâd a chenedyl.

29. Tri brâd addwynder: cyhuddaw ar y llettyedig, datgan ei rîn, à thôr nawdd tridiau: sev y bydd y nawdd hòno o'r pryd y derbynier hyd ymhen y tridiau, ac o hyn y hyd ymhen y trigeinawr wedi pryd y gwetawr Duw yn rhwydd i chwi, neu Duw à vo gyda chwi, neu hanpo gwell gan Dduw erddoch.

30. Tair braint gyfredin addwynder: nawdd Duw a'i dangnev, trugaredd anianawl, a syberwyd o vonedd cenedyl y Cymry.

31. Tair braint wahanredawl addwynder: lawddgarwch o serchogrwydd, mal y bydd parth ag at venyw; addysg, mal y bydd i blentyn, ac arall o anwybodus; ac arbenieder parch, mal a'i dylit i gelvyddgar a gorchestolgamp voliannus; megis y bydd milwr yn wnelo yn orchestwaith, a doeth celvydd yn gwellâu gwyboda.

32. Tri pheth gan addwynder y dylit parth à gwesteion: derbyniad serchawgvwyn, diwalliad parawdlwys, acymddyddan cyveillgar.

33. Tri pheth y dylai gwesteion vod wrth ymadael: yn ddiwallaid o vwyd a llyn, yn forddiadol eu hymdaith, ac yn gynnerchiadol o barch a syberwyd.

34. Tri y dylai gwr eu rhoddi ar vwyd a chyveillach gyda ei westeion: ei wraig, ei vab hynav, a'i verch hynav, neu à vythor o henynt; ac eve ei hun yn goreiliaw.

35. Tair devawd gyntav lle delo gwesteion: dwr i olchi traed, cyvarch groesaw gan bendodiaid y teulu, a chadair ger aelwyd.

36. Tri pheth nesaf at y rhain: ei arvau i'r gwestwr, ymborth o vwyd a diod, a dangaws ei wely, val y gallor gymmyrd y gorphwys y bo'r corf yn govin.

37. Tri pheth hardd ar westwr a gwestai: bod yn addvwn, bod yn dawedawg, a bod yn ddiovn.

38. Tri nawdd gwesteiaeth: nawdd Duw a'i dangnev, nawdd iawn a chariadoldeb, a nawdd devodau syberwyd ac addwynder cenedyl y Cymry.

39. Tri chyvarch bendith gwestwr a gwestai: wrth ddyvod i mewn, bendith Duw yn y tŷ; tra vythor ynddo, am bob dawn a chymmwynas, bendith Duw i chwi, neu Duw a'ch bendithio; ac wrth ymadael, dewch a bendith Duw i chwi, yn wahoddiad dros bob addwynder.

40. Tri atebion bendith: bendith Duw arnoch, bendith Duw yn rhad i chwi, ac ewch à bendith Duw gyda chwi.

41. Tri devawd arveriadawl gwesteion: cyvarch yn nawdd Duw a'i dangnev, ymddiosg à'u harvau a'u hestyn yn llaw ei osb, a dangos rhaid ac achaws mal y gwyper à wnelor iddo ac erddo.

42. Tri pheth boneddgar ar west a gwestai eu rhoddi lle delawr: ei arvau, ei enw, a'i hanvod; a lle gwnelo iawn iddo dri nawdd gwesteion, a'i brodor a'i estron y bo.

43. Tri phriv syberwyd groesaw gan addwynder: dangos caredigrwydd haelionus, dangos à ddiwallawr yn ymborth a gorphwys yn y bo achaws a rhaid, ac arvau yn ôl yn llaw a'u pieufo.

44. Tair camp addwynder herwydd parai y dylit aroll gwesteion: trugaredd haelionus, deddvoldeb trevnus gan syberwyd, a llawenydd gweddus a diargyweddd.

45. Tri harddwch gwesteiaeth ac addwynder: aravwch, trevnusder teulüaid, ac ymddwyn cysbwyllus.

46. Tri anhardd gwesteiaeth: bod yn rwyholgar, yn loddestgar, ac yn athrodgar.

47. Tair urddas gwesteiaeth: rhywiog-rwydd devodau a moesau herwydd à ovynd syberwyd, gwybodau molianus ac urddasawl, a llavariaeth gyviawn heb ledryw ar bwyll a cheinmyged y Gymraeg a'i hymadroddion.

48. Tri pheth anhardd ac anaddwyn ar bob rhyw a gradd o ddŷn, beth bynag, a pha le bynag, a phŷrd bynag y bo: sev dioglydrwydd, surlydrwydd, ac annysg herwydd ei rádd a'i ansawdd.

49. Tair camp anverth, anaddwyn, ac ansyber: tynglydrwydd anudonllyd, celwyddgarweh, ac athraw enllibgar.

50. Tri anaddwynder ni waeth cythraul noc a'u gwnelo: datrin cyvrinach, ansyberwyd parth ag at à rotho letty a groesaw yn ddosparthus gan syberwyd haelionus ac addwynder devodawl, ac anniolch lle delawr yn y tro atto ar westeiaeth.

51. Tri ansyberwyd à wrthladdant addwynder yn gyvlwyr: ansyberwyd parth ag at venyw, ansyberwyd parth ag at ddoeth a gwybodus cyhoeddglod, ac ansyberwyd parth ag at gwr wrth grevydd a dwyvoldeb.

52. Tri mygedigion cyntav pob cyvarch syberwyd ac addwynder: benyw, gwr wrth ddysg a gwybodau, a gwr wrth vrait ac urddas gwlad.

53. Tri rhyw y sydd o ddynion wrth vrait ac urddas gwlad a chenedyl addwyn: gwŷr wrth deyrnedd, megis y bydd arglwydd cyvoeth a'i wŷr swydd dosparthus a gwarantedig; gwŷr wrth grevydd a dwyvoldeb dosparthus; ac athrawon celvyddyddau a gwybodau gwladolion, lle bont warrantedig o vrait a swydd; sev heb y tri hyn, nis gellir addwynder ar wlad a chenedyl.

54. Tri anmharch ac anurddas tŷwr gan syberwyd ac addwynder, o'u gweled liw dydd a'i funon yn mygu: ei cyvarthgar yn y baili, drain ar ei gymmad, neu borth yn nghaead, ac anatteb cyvarch drws.

55. Tri pheth anverth ar lavar gan westeiaeth: celwyddau, budreddair, a beiaw neu achwyn ar arall, lle nas govyner gan wr na chan achaws dosparthus a gorvod o gyspwyllad.

56. Tri anaddwynder anverth ar bob dŷn, ac a'i dyvethant yn y diwedd: dichell, llid, a glythineb ar vwyd a diod, rhag anmoneddiced y cynneddvau hyny.

57. Tri pheth anwedus ar vwyd: rhychwedleua, mursendod, a chanmawl neu veiaw y bwyd; can y dylit ei gymmeryd mal y dangvono Duw ev.

58. Tri pheth à vawr weddant eu bod ar west a gwesteiwr: glander corfa gwisg, glander ymadrawdd, a glander moes a devawd; can nis gellir addwynder a syberwyd hebddynt y cynneddvau hyn.

59. Tri pheth ni ddylai neb gymmeryd tál gan ddyeithr, neu ddŷn ar ymdaith, a'u govynd: llaeth, halen, a bara; ac am angen o bethau gwerth nid anaddwyn derbyn tál lle a'u govyner dros dâl.

60. Tri pheth à ddylit yn rhydd heb na thál na gwobr i bob gwr ar ymdaith lle ydd elo: dwr, tân, a gwasgawd rhag drych-hin.

61. Tair rhodd elusen à ddylit i bob diert h ac anghenus: ymborth, nawdd, a dangaws.

62. Tair anaddwyngamp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.

63. Tri pheth à ddylit o addwynder eu diolch gan syberwyd: gwahawdd, budd, ac annerch.

64. Tri pheth y dylit parth ag at gwesteion yn barch arnynt: eu haroll o bell yn gareddig lle gwyper eu dyvod, eu groesawu yn voneddigaidd ac yn anrhydeddus gyda phob llawenydd ac haelioni tra'dd arosont, a'u hebrwng yn gareddig a pharchusbwyl y pryd ydd elont.

Ac velly terryyna Triodd Addwynder: a'r rhain à dynwyd o lyvyr yr hên Syr Edward Stradlin o Gastell Sandunwyd, gen y vi, THOMAS AB IVAN O Dre Bryn.

21. LLYMA DRIODD DYFNWAL MOELMUD, A ELWIR TRIODD Y CLUDAU, A THRIODD Y CARGLUDAU.

(Llyvyr Tre Bryn.)

1. TAIR Clud gyvarwedd y sydd: barddoniaeth, govaniaeth, a thelynoriaeth. Neu val hyn, tair clud gyvannedd y sydd yn mraint devodau cenedyl y Cymry; bardd, feryllt, a thelynior.

2. Tri pheth à wnant glud-gartrev: cenedyl, brain, a rhyvel.

3. Tri chartrevoldeb y sydd: cyviaith, cyvar, a chyvarv.

4. Tair clud arvoll y sydd: cynghaws, cyvathrach, a difyn; sev nawdd a chyvnawdd.

5. Tair clud gyvnawdd y sydd: dinau-clud, mesori, a chyvar; sev yw dyled i bawb ei law yn à vetro.

6. Tair clud udcorn y sydd: dygynnull gwlad gan riaint a phencenedlodd, corn cynhauar, a chorn cād a rhyvel rhag gormes gorwlad ac estron.

7. Tair clud gyvarv y sydd: rhag estron

a gormes gorwlad, rhag à doront vrait a chyvraith, a rhag gwyllt vilod rheipus.

8. Tair clud gymhorth y sydd: beirdd yn eu cylch clera, dymchwel o ryvel, ac eillion yn nawdd cenedyl y Cymry.

9. Tair clud ddychwel y sydd: iaith, braint, a chenedyl. Neu, o vodd arall, ceraint, cyvar, a chyviaith; sev nis gellir carddychwel yn ddiormes oni bydd un o'r tri dros hyny.

10. Tair clud ormes y sydd: symmud câr heb vrait heb gênad, cyrch gosgordd estron heb rybudd heb ammod, a barn heb wlad heb ynad, neu heb wlad ac arglwyddi rhiaint.

11. Tair clud varlin y sydd: cenedyl gysevin yn ngorsedd gwlad a rhiaint, ynad a'i bleidorian yn myned gan varn a chyvraith, a thywysawg a'i osgordd yn myned yn rhyvel gorwlad. Sev yw barlin, rhiaint a phencenedlodd, neu beneiviaid cenedyl a chynghaws.

12. Tair clud y sydd, ac ar y lle delont eu cynnal a'u porthi: a vont yn mraint barlin, à vont yn mraint beirdd, ac à vont yn mraint amddivad.

13. Tair clud addwyn y sydd: beirdd yn darogan heddwch, cyrch cynhauav, a phriodas.

14. Tair clud gymmrawd y sydd: dygynnull gwlad a rhiaint yn dosbarth cyvreithiau a barn cywlad, beirdd yn athrawon gwybodau lle cyrchont yn ngorsedd, a chydgyvarch cenedyl yn nghyrch golychwyd, ar y prîwyliau arbëigion.

15. Tair clud vargad y sydd: cyrch gelyn gorwlad; llev, neu gorn murn a chynllwyn; a threv ar dân; sev y dylit gynnorthwy gan bawb.

16. Tri chorn cynhlud y sydd: corn cynhauav, corn dadlau, a chorn golychwyd.

17. Tair clud gynhwr y sydd: corn gwlad, llongau o wlad estron yn medru tîr, ac annychwel cênad gwlad a rhiaint o wlad estron.

18. Tair clud gyvarch y sydd: aredig, gwylgampau, a goddeithio coedydd; sev o gyvarch nis dylit eu hattal.

19. Tri chyvarch gwlad: corn cychwyn, gwaedd yn llŷs, a gosteg golychwyd.

20. Tair clud anghyvarch y sydd: helwriaeth, ydgyrch, a chlawdd haiarn; sev nid rhaid cyvarch o a'u cyrchont. Neu, o vodd arall, nid rhaid cyvarch eu cyrchu.

21. Tair clud ymlid y sydd: blaid, gwilliaid, a chi cynddeiriog; a phawb à glywont y gwaedd à ddylynt ymgydgyrch.

22. Tair dinauclud y sydd: cyrch estron

yn anghyvarch, anrhaith gorwlad, a chnud bleiddiau.

23. Tair clud vreiniawl y sydd: cylch brenin, neu riain yn eu cyvoethau, cyrch beirdd yn ngorsedd gyvally, a chyrch dwyvolion yn ngolychwyd; ac yn rhai llyvrau val hyn, Cyrch yngneidiaeth, cyrch beirdd a chlêr, a chyrch golychwyd.

24. Tair cludgyrch vreiniawl o addwyn-der gwarantedig cenedyl y Cymry y sydd, ac ni ddylit à elai yn eu herbyn: cyrch cênad gorwlad, cyrch beirdd gorwlad yn ngorsedd wrth vrait a devawd beirdd Ynys Prydain, a chyrch eillion yn heddw ac yn nawdd Duw a'i dangnev.

25. Tair clud gychwyn gyfredin y sydd: serch, budd, a gochel cosp ac anmraint.

26. Tair clud ddeol y sydd: murn a chynllwyn; brâd teyrnedd, sev brâd gwlad a chenedyl; ac anrhaithledrad anwyllyn-iawg; sev y dylai bawb yn nghlyw y corn fordd y cerdder vnyed yn nghyrch y dëol hyny, bob rhyw ac oedran, a chynnal cyvarth gan gwn yn ydd eler hyd rhoddi ar vôr, ac ydd elo à ddëoler driugeinawr o'r golwg.

27. Tair clud gymmhill y sydd, a govyn cynghlud ar bob dyledawg cynhwynawl: cyrch yn ngorseddau gwlad a chenedyl, cyrch rhyvel gorwlad, a chyrch carllawedrog; sev yw carllawedrawg, un à vo braint a symmud ei gâr neu ei vwd, pan y myno.

28. Tri charllawedrawg y sydd: anghyd-vrawd, ac anghyttir, ac à vo wrth vrait o bencenedyl; sev yw carllawedrawg, à vo braint iddo symmud ei gâr lle y myno, neu symmud i arall o vân heb golli braint a brodoriaeth yn y lle yfysymmut o hano, tra nad elo yn ngwlad gelyn ac estron; sev yw gwlad estron amgen o briv cenedyl, a gorwlad amgen o gyvoeth o'r un briv cenedyl.

29. Tair clud gyvattal y sydd: pencenedyl, priodasawg, ac à vo wrth swydd gwlad a chyvoeth; a charyvattal, a'u gelwir, am nis gellir eu hebgor yn ngwlad a chenedyl.

30. Tair clud vânwag y sydd: pencenedyl a'i osgordd, beirdd a'u noddedigion o awenyddion, ac ynad a'i wŷr llŷs; sev yn mân y bont y bydd eu braint a'u trwydded.

31. Tair clud gyvran y sydd: braint clud varlin, âr gysevin, a helwriaeth; sev y bydd i'r rhai hyn hawl a chyvran yn y vrodoriaeth wrth hyn o bethau pan y myner.

32. Tair clud angen y sydd: newyn yn ngwlad, daiardor neu liveiriant, a gortrech estron; sev rhagddynt y dervydd braint a brodoriaeth yn ngwlad, a myned o'r cenedyl

ar encil ac yno dechreu o'r newydd yn nghymmrawd y genedyl.

33. Tair caethglud y sydd: gelyn gorvodedig, a gwilliaid cywlad, a chychwyn anghenad; sev â symmudo ei gar neu ei wvd heb vrait heb genad; a'r tri rhyw hyn o ddynion â ddoder yn nghaethglud, ac yn eillion hyd yn mhen y nawved ach.

34. Tair clud gynniwair y sydd: bugeiliaid trevgordd yn arail eu preiddiau, ymlid gwylltivilod rheipus gan gorn gwlad, a beirdd yn darogan wrth raid gwlad a chenedyl.

Ac velly terryna.

A. THRIODD Y CARGLUDAU a'u gelwir; a DYFNWAL MOELMUD, brenin y Cymry a'u cadarnâes er dangos â vai iawn a chyvraith mewn gwlad a chenedyl; a goreu deddwr â vu eirioed oedd Dyfnwal Moelmud; a goreu am vrait a nawdd i vrodor ac aillt, rhag bod neb â wnelai yn nghan am yn anghyvraith. A gwedy hyny HYWEL DDA brenin Cymru oll a'u cadarnâes yn gauedig yn erbyn a'u gwrthreithiai ac a'u gwrthvreiniai.

22. LLYMA EREILL O DRIODD DYFNWAL MOELMUD,

à elwir TRIODD GWLADOLDEB A CHYWLADOLDEB; sev ydynt hên driodd breiniau a devodau cenedyl y Cymry, cyn colli eu baint a'u coron, o drais a thwyll a brad y Saeson.

1. TAIR sail gwladoldeb: baint, meddiant, a chyvraith.

2. Tair sail cyvraith: amddifyn, cosp, ac anrhydedd, parth ag at â wneler er llës gwlad a chenedyl.

3. Tri nawdd ac amddifyn gwladoldeb: nawdd bywyd a chorf, nawdd meddiant ac addev, a nawdd baint gynhenid.

4. Tri pheth â ddifynant wladoldeb: cariad, ovn, a chymmudd.

5. Tri pheth â gadarnâant wladoldeb: nawdd gadarn i bob dŷn a'i eiddo, cosp gyviawn lle a'i dylit, a thrugaredd o gyviawnder lle a'i gweler yn ovyniadawl gan achaws gyviawn.

6. Tri pheth â ddyvethant wladoldeb: creulonder yn lle cosp; trugaredd, o gariad a pharch, yn gwyraw cyviawnder; a thwyllgymmradd, lle nas cafer nawdd gynneddvwyl i bob dŷn, a'i brodor a'i aillt y bo.

7. Tair colovn gwladoldeb: teyrnedd, rhaith gwlad, ac yngneidiaeth.

8. Tri pheth â ddylit ar bob un o'r tair colovn hyn: iawn i bawb, nawdd ac amddifyn i bawb, a dosbarthau hydrevn er

addysg a gwybodaeth a chôv i bawb o'r vrodoriaeth.

9. Tri pheth â gadarnâant ar wladoldeb: nerth, nawdd, a chosp o gyviawnder cyvraith gynneddvwyl.

10. Tri devnydd cyvraith: gwybodaeth, iawn cynhenid, a chydwybod.

11. Tri thlws gwladoldeb: ysgolaig dysgedig, feryllt celvydd, ac ynad cyviawn.

12. Tri phrawv ynad: gwybod y gyvraith, gwybod devodau gwlad na chawo cyvraith yn eu herbyn, a gwybod syrth ei amserau a'u dichweiniau.

13. Tri pheth y dylai ynad ymarver ag wynt yn wastad: gwirionedd cynneddvwyl, trugaredd cydwybodawl, a gwybodau cedeirnbwyll.

14. Tri pheth â ddylai vod ar ynad mal y gallo wybod ac ymgwydybodi yn gyviawn â phob hawl a dadl â ddelawr ger ei vrôn: bod yn ystyrgar i ymrynu yn geudodawl â'r gwirionedd, a'i chwilio i maes o'i bwyll cysevin ei hunan; bod yn ymovyngar, er cafael gwybod gan arall o ddŷn a thrwy arall o ddichwain â vytho yn wirionedd; a bod yn ystrywgar i chwilio a chafael i maes â vythawr yn dwyll parth ag at â vo dadl yn ei lŷs ev, a phef cafarwr yn ei ansawdd, â guddiai neu â dywyllai wirionedd, ac â barai dwyll ar varn â roddai eve, cyd y bai cydwybodawl; canys ynad â ddylai wybod drwy bervedd â ddelai ger ei vrôn cyn y gallai varn â vai cyviawn a chydwybodawl.

15. Tair priv ddyledswydd teyrnedd: cainymgynnal; cadarnau addysg ar wybodau gwladolion, mal y gallor ymgynnal gan raith a chyvraith, a chan wlad a theyrnedd; a chadarnau nawdd cywiriad y genedyl a'r vrodor aeth a'r nawdd â ddylit i eillion yn nawdd y vrodoriaeth.

16. Tair gormes teyrnedd: ammradd, sev gwallymnawdd parth ag at gywiriad a'u daodd; anrhaith, sev lledrad, a murn, a chynllwyn, a chadernyd anghyvraith yn cau yn erbyn gwlad a chyvraith; ac anymdawr, sev yw hyny gwallymbwyll ar syrth amserau a dichweiniau, ac ereill orvodau, lle caont yn erbyn cyvraith; ac nis gellir eu gwared namyn o raith gwlad a theyrnedd i weled ac i ymwybodi a buadau, ac i wellâu ac amnewyddu â vo achaws gorvodaig yn darogan.

17. Tri phriv geinmyged teyrnedd: nawdd cywiriad, cosp a gwared dihiriad, a gwared anwybodaeth iwnig cywir a chywir a gyru barn gyviawn y rhyngddynt.

18. Tri chadernyd cyvraith: ynad dysgedig, tyst cywir, a rhaith gydwybodawl.

19. Tair cosp gadarn y sydd: bod yn eneid-vaddeu, toraelawd, a deol yn aeth-wlad gan waedd a chyrch gwlad a chyvarth; ac i'r brenin yr un à vyno.

20. Tair cosp eneidvaddeu y sydd: byrâu o bèn, crogi, a llosgi; ac i'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, ei ddewis yr un à vyno.

21. Tair cosp ormail y sydd: dwyn gavael meddiant, carchar, a cholli baint; sev pan goller baint y syrthier i ansawdd aillt hyd yn mhen y nawved âch.

22. Tair cosp gamlwrw y sydd: dwyn gavael lle nas taler yn hawl, gyru swydd a gorchwyl ar à gosper hyd onis gwaretor o dalu y saraad, a cherydd gwlad; sev hyny cyhoeddi gan gorn a gwaedd gwlad yn mhob llŷs, a llàn, a fair, a marchnad, ac ymhob tyrva ddosparthus, y peth à vo ar à gerydder yn vai cospiadawl; sev nis gellir eu gwared un o'r tri hyn namyn o dalu camlwrw cyvreithawl.

23. Tri chyswynbwyll y sydd dros gwared llŷs ac ynad ar gosp gadarn: mam yn gwared ei phlant, mab cyn barv, ac estron anghyviaith à wnelo yn erbyn cyvraith a brodoriaeth.

24. Tair asswyn y sydd yn nghyvrraith dros gwared cosp gadarn: anallu, anwybod, ac eisiwdd angheuawl; a'r tri pheth hyn a asswynaut rag cosp gadarn, ac a'u gwaredant.

25. Tri dŷn nis dylit eu cospi: mud a byddar geni, a phlentyn cyn deall, ac ynvyd cynhynawl; sev y dywedir, *nid à cosp ar ynvyd*; eithr rhybudd gwlad yn ysgriven ar bŷst neu veini y brenin, yn waedd gadarn er i bawb ymochel â'r ynvyd, ac a'r mud byddar geni; a'u dodi dan eu nodau gan gorn a gwaedd gwlad a chywlad; achaws hyny y dywedir, *ynvyd á á ar y post*.

26. Tri chyvrwym gwlad a chenedyl: tadoldeb, maboldeb, a brawdoldeb. Sev tadoldeb, teyrnedd yn govalu, ac yn llun-iaethu, ac yn diwallu, er caingynnal bro-doriaeth; maboldeb, yn uvyddâu i'r tadoldeb, er trevn a dosbarth gyviawn; a'r brawdoldeb, yn ogydbwyll â'r ddau ereill yn eu llëodd yn ymgynnorthwyaw er cadarnâu cymmrawd ar wlad a chenedyl a theyrnedd ddosparthus.

27. Tri chyvrwym brodoriaeth a chenedyl: trwydded warranted, breiniau cyd-gynneddy, a chyviawnder cyvreithiau.

28. Tri phrydverthwch brodoriaeth: gwybodau doethineb, celvyddyddau gwaredawl, a syberwyd addwynbwyll.

29. Tri chadernyd gwybodau a chelvydd-

yddau: addysg o athrawon wrth vraint a thrwydded; breinioldeb gwybodau a chelvyddyddau ar a'u gwypon; a gobrau gwarantedig o gyvraith, am à wneler yn ddosparthus, o arch ac ammod, gan wybedyddion a chelvyddiaid.

30. Tair sail gadarn cywladoldeb: cymhwyll amlwg a thrywel, nas gellid à elai o bwyll yn ei erbyn; baint gadarn, nas gellid gan gyviawnder ei gwrthrym; a brawd gadarn, nas gellid godidawg o vraint a swydd a'i divrodai.

31. Tri pheth à ddivrodant wladoldeb a chywladoldeb: breiniau gormeslawn, anghyviawn o varn cyvraith, a gwallymar-bod yn peri annosparth ar drevnau gwlad a chenedyl.

32. Tri pheth ni savant yn gadarn ond tra bont ar y tair sail gadarn: cyvraith, meddiannau, a thangneve cenedyl.

33. Tri pheth à ddylnt vod yn ddevnyddion pob cyvraith gyvrwym: cadernyd, iawn, a chydwybod.

34. Tri deivnogiaeth barn gyviawn: pwyll ystyrbell, deddoldeb gymmrawd ar gyvreithiau, a chydwybodawl raith ynad a theyrnedd.

35. Tri deivnogion teyrnedd: angen gwlad a chywlad, pwyll doethion, a dedvryd rhraith gwlad a chymmrawd.

36. Tri anheggor gwladoldeb: arglwydd yn vrenin, rhraith gwlad, ac yngneidiaeth.

37. Tri anheggor cywladoldeb: teyrnedd benadur, rhraith gymmrawd, a barn dygynnull cywlad yn mraint a'i govynai, ai gwr gwlad ai gwr gorwlad, y byddai.

38. Tri anheggor pob un o'r tri hyny: pwyll o gymmhrawv dichweiniau, cyviawnder o gydwybod, a chariad brawdol rhwng gwlad a chywlad: a rhwng gwr a gwlad, a rhwng gwr a gwr; a lle nas byddont nid hawdd gwared rhag anweledig o anmrawd ac anghyviawnder.

39. Tri deivnogion cywladoldeb: cydamddifyn, cyvnawdd gwybodau a chelvyddyddau, a chadarnâu cynneddvau ac arverau tangnevgar.

40. Tri pheth nis gellir cadernyd a chynnal arnynt heb gywladoldeb: llavuriaeth daiar, celvyddyddau, ac ereill wybodau brein-iawl, a thangnevedd dosparthus.

41. Tri pheth à gadarnâant dangnev cywlad: breiniau cymmrawd, gwladoldeb gymmraint, a gwybodau doethineb, dan gyvnawdd cywlad o vrawd ac o vraint gynhenid.

42. Tri chynghlwm cywladoldeb: cyv-iaith, cymmrawd, a chymmraint; ac heb-dynt nis gellir cywladoldeb gadarn.

43. Tri phrydverthwch cywladoldeb : gwybodau molianus, syberwyd cariadus, a chymmrawd ddosparthus.

44. Tri pheth à wnant wlad : ceraint, iaith, a breiniau ; a thri chyvrwym gwlad a'u gelwir.

45. Tri chynghlwm gwladoldeb : cyv-nawdd, cyvar, a chyvraith ; ac hebddynt nis gellir gwlad a brodoriaeth.

46. Tri pheth nid gwlad lle nas byddont : cyviaith, cyvraith, a chyvardir ; canys heb y rhai hyn nis gellir ymgynnal yn hëdd a chymmrawd

47. Tri phriv gynneddvau gwladoldeb gadarn : celvyddydau breinawl, gwybodau doethineb, ac arddoriaeth ; canys o'r tri hyn y teirdd pob cynneddvau ereill ar wladoldeb ; a chyn privgynneddvau nis gellir adgynneddvau ; achaws hyny anheggorion gwladoldeb yw cadarnau yn vreiniedig a dosbarthus y tri phriv gynneddvau.

48. Tri pheth nid da gwlad lle nas cafer : coed, ceryg, a fynonau dwvr.

49. Tri chyfredinion gwlad a chenedyl : mesgoed, helwriaeth, a chlawdd haiarn ; ac nis dylit perchenogaeth wahanredawl ar nac un nac arall o henynt.

50. Tri phriodolion gwahanredawl à vyddant i wr o'r tri chyfredinion gwlad a chenedyl : nid amgen, cig hely wedi y tyner y croen oddiamdano, mesgasgl, a haiarn cloddiedig.

51. Tri phriodolion gwahanredawl gwr gwlad a chymmrawd ; sev hwnw Cymro cynhenid o gysevindawd braint : tŷ, buarth, ac ydarth.

52. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ai aillt ai Cymro y bo : gwraig, plant, a da cychwynawl.

53. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ac nis gellir eu rhannu ag arall, ac nis telir yn nghamlwrw : gwraig, plant, ac argyvreu ; sev yw argyvreu, gwisg, ac arvau, a pheiriannau celvyddyd vreiniawl ; canys hebddynt nis gellir ei gyvriawn ansawdd i ŵr ; ac nid iawn i gyvraith anwriaw gwr, neu anghelvyddu celvyddyd.

54. Tri thlws cenedyl : llyvyr, telyn, a chleddyv ; ac nis dygir yn ngavael gan ddedyd llŷs a chyvraith.

55. Tri thrwyddedawg teulu, ac ni vyddant wrth lavur a gorchwyl a swydd : baban, oedranus, ac athraw teuluaid ; sev nis byddant law ar gledd, nac ar gorn, nac ar arad.

56. Tri dŷn breiniawl ni bydd noeth arv yn eu herbyn : bardd, pencenedyl, a chènad gorwlad.

57. Tri dŷn cyfredin ni bydd noeth arv

yn eu herbyn : gwr di arv, gwr cyn barv, a benyw.

58. Tri lle breiniawl ni bydd arv yn erbynu : gorsedd gwlad ac arglwydd ; gorsedd cynghyd cynnal, sev yw hōno gorsedd ddygynnull ; a gorsedd beirdd.

59. Tair gorsedd vreiniawl Ynys Prydain yn nawdd cenedyl y Cymry : gorsedd beirdd, a hōno yn hynav ei bonedd ; gorsedd gwlad ac arglwydd, sev hōno llŷs cyvraith ac yngneidiaeth o ddygynnull yngnaid a brawdwr rhaith ; a gorsedd cynghyd cynnal, sev hōno gorsedd ddygynnull gwlad a gorwlad gan wŷr teyrnedd, a phencenedlodd, a doethion gwlad a gorwlad, er deddvu cymmrawd a chyvraith yn ngwlad a chywlad, a rhwng gwlad a gorwlad, o gymhwyll a chymmrawd a chymmod gwlad a gwlad, a thŷyrn a thŷyrn, a rhaith a rhaith, er iawn a thangnev, a braint à ddylit yn ngwlad a chywlad : ac nis dylit noethi arv rhag y rhyw orseddau o vewn eu swyddau, na rhag eu hamserodd.

60. Tair gorsedd vreiniawl y sydd, ac iawn iddynt wàrogaeth y gan y neb à vythont parth nawdd, neu swydd, neu urddas, neu dda wrth gelvyddyd a gwybodau, yn mraint a brawd un ac arall o'r gorseddau hyny, ar wàrogaeth á vydd herwydd braint, ac a ddylit i'r orsedd yn nghysbwyll : gorsedd beirdd Ynys Prydain, ac wrth ei barn y bydd pob un o wàrogaeth à geisio dda wrth gerdd a chelvyddyd barddoniaeth, a phawb à vythont yn nawdd yr orsedd hōno dan dervynau ei swydd a'i breiniau ; gorsedd breinin, neu arglwydd cyvoeth, a'i vrawdwr, a'i yngnaid, a brŷyriaid, sev hyny pob Cymro tiriawg, er cynnal llŷs a dadlau cyvraith ; a gorsedd cynghyd cynnal, sev gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad ; ac i hon y dylyd wàrogaeth y ddwy ereill, ac à vont yn eu braint ; canys cyd y bo hynav yn monedd gorsedd beirdd, o ba un y henyw pob gwybodau, eisoes hynav yn mraint rhaid a gorvod, gan bwyll a gallu cenedyl, yw gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chywlad, er trevnu a chadarnau iawn a nawdd ac amddifyn gwlad a chywlad, a chenedlodd cymmrawd, a'u gwahanredolion yn gywiriad gwlad a chyvoeth ; ac hebddi, sev gorsedd cynghyd cynnal, nis gellid braint na chadarn ar un o'r ddwy orsedd ereill ; canys o dri pheth y mae gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl ; nid amgen, pwyll, nerth, ac ewyllys gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl, er gwneuthur, a gwellâu, a chadarnau cyvraith a chymmrawd ; a chadarnau iawn a braint i vrod-

orion gwlad a chywlad a'u gwahanredolion, ai *Aillt* ai *Cymro*, gan gyspwyll hyd a lle nad eler yn erbyn y cŵd cyvoll; canys gorsedd ddygynnull cywlad á gau yn erbyn pob arall o vrait, a gallu, a chyvraith, ac awdurdawd, na vont gymmrawd á hi. Ac yn nawdd gorsedd cynghyd cynnal y cawsant gyntav eu baint a'u cadernid gorseddau arglwydd cyvoeth a'i wlad, a gorseddau beirdd; ac yn amgen nid oes ac nid oedd baint yn y byd, namyn syberwyd gwlad a chenedyl iddynt.

61. Tair gorsedd yn mraint gwlad a chenedyl y Cymry y sydd: cyntav, gorsedd beirdd Ynys Prydain, a'u bonedd a'u baint á vydd o bwyll, ansawdd, a gorvod; neu herwydd ereill athrawon a doethion, o bwyll, ansawdd, a dichwain. A'u baint a'u swydd, noddedigion gorsedd beirdd, yw cynnal a chadw a dodi addysg warantedig ar wybodau dwyvoldeb, a doethineb, a syberwyd; a chŵv a chadw ar bob moliannus ar wr a chenedyl; a phob dichwain amserau; a phob rhyveddawd anianawl; a rhyvelodd; a dosparthau gwlad a chenedyl; a dialeddau; a gorfodaethau moliannus; a chadw cŵv gwarantedig ar achau, a phriodasau, a bonedd, a breiniau, a devodau cenedyl y Cymry: a bod wrth raid gorseddau ereill yn darogan á orfer ac á ddylawr dan osteg a rhybudd cyvreithawl. Ac amgen na hyn nid oes nac o swydd nac o vrait ar orsedd beirdd; sev ydynt y beirdd athrawon gwarantedig gwlad a chenedyl y Cymry; a thrwydded iddynt yn warantedig o'u swydd yn amgen noc á ddylaint yn Gymry cynhwynawl; sev i bob un ei bumerwi rhyddion, a moddion celvyddyd yn warantedig i bob un.

Ail, gorsedd gwlad a chyvoeth; sev gorsedd yngneidiaeth a brawd cyvraith, er iawn a nawdd gwlad a chenedyl, a'u noddedigion, a'u heillion; sev y gwnant y gorseddau hyn, nid amgen gorsedd cynghyd cynnal á wna gyvraith lle bo achaws, ac a'i cadarnâa yn ngwlad a chywlad; ac nid rhydd i wlad heb gwlad hyny. Gorsedd brawd ac yngneidiaeth á varn ar á wnelo yn anghyvrith ac a'i cysp: a gorsedd beirdd á ddysg wybodau moliannus ac á varn arnynt, ac á geidw bob covion cenedyl yn ddosparthau a gwarantedig; ac nid iawn i un o'r gorseddau ymwneuthur á chyspwyll un o'r ddwy ereill, namyn eu cadarnâu a'u cyvnoddi yn gynneddawl.

Trydedd orsedd, sev cynghyd cynnal, ei phwyll cysevin a thervynedig yw gwneuthur á vo raid o newydd ac o wellâd ar gyvreithiau gwlad a chywlad gan raith

cywlad o bencenedlodd, a doethion, a theyrnedd benadur; sev yw teyrnedd benadur, neu deyrnedd benraith, yr hynav ei oresgyn o'r breninodd a'r tywysogion cywlad; ac ar hwnw bydd y cyfraw cadarn; a gair ei air ev ar bob gair arall yn nghyfraw gwlad.

62. Tair gorsedd anghyvarch y sydd: swyddawg gwarantedig o gyvraith yn dafar lluniaeth yn nghyvoeth ei arglwydd, er dyspwyllaw barn, neu gynhenau, neu amrawd, megis symmud neu wrthladd cyvreithiau y brenin; sev y bydd y dafar hyny er cynnal gorsedd wahanredawl neu ddygynnull gwlad a chenedyl yn rhaith, lle bo galw ac achaws; ac ni ddyl gwlad erbynu y swyddawg á wnelo y dafar; canys nid baint i neb ond i arglwydd wneuthur cyvraith; ac nid baint hyny iddo yntau namyn o ddyundeb ei wlad a'i genedyl yn nygynnull; ac nis gellir dygynnull heb luniaeth o le, ac amser, ac amcan, a bwyd, a llyn, a gwasgawd, a gorphwys, a than, a chynnorthwyon.

Ail, gorsedd rhaith gwlad gan bencenedyl, o gwyn amrawd ac anghyvrith y gan y brenin a'i yngnaid; neu lle nas cefir cyvraith á wnelo iawn amlwg a chadarn; a lle bo hyny iawn i bob Cymro cynhwynawl ei raith; ac ar ei bencenedyl y bydd y cyfraw teyrnedd, a lluniaethu gan gymhorth a chynnorthwy ei genedyl a'i ddoethion; ac ni ddylai gwlad ei herbynu; canys baint i bencenedyl cyfraw teyrnedd, ac i bob Cymro cynhwynawl hyny yn nawdd baint ei bencenedyl; a llw trichannyn o wŷr cyvraith, sev dyledogion o dirogion á gadarnâa á wnelawr gan raith gwlad o gyfraw gwr o Gymro cynhwynawl, yn nawdd a baint ei bencenedyl. Sev iawn yw i bob Cymro ei lavar, a'i gwyn, a'i hawl, o bwyll anianawl, yn nawdd a baint ei bencenedyl; ac iawn i bob pencenedyl ei wlad a'i raith; a lle govyner, iawn i bob rhaith ei theyrnedd; ac iawn i bob teyrnedd ei chywlad yn rhaith ddygynnull, rhag gadael i á gauai yn erbyn cyvraith a baint gymmrawd; ac yn hyn o nawdd, baint i bob Cymro cynhwynawl ei wlad, a'i raith, a'i deyrnedd, a'i gwlad, yn nygynnull.

Trydydd vydd er dyspwyll teil yngdawd dwy gyvraith, neu vwy, lle bo gosodedig y naill yn ogvuwch â'r llall, ac o ddichweiniau amserau, a newidiau byd, a bywyd, a chyvlwîw; tyviannus anghyviawnder ar un yn amgen noc ar y llall; ac nis gellir iawn cyn adnabod y cam; ac nis dylit iawnâu heb yn wybod i wlad ac arglwydd; ac nis dylai arglwydd a'i wlad hyny, ond o

wybod a dyundeb ei gwlad yn ddevodawl. Achaws y pwyllau hyn, iawn dan osteg a rhybudd cyvreithawl undydd o blwyddyn, cynnal gorsedd raith drwy wybod i wlad a chenedyl, er ymgyspyll â'r à vytho yn nghan, ac er ei iawnau gan gymmrawd deilwng, a threiglau y cyfraw hyd y bo achaws gyvianu ac anghenawl; a lle symmuter cyvraith rhaid vydd rhybuddiauw gwlad a chenedyl yn deilwng, mal y gallont adnabod â ddoter yn lle à symmutawr.

63.¹ Tri pheth nis dylit eu gwneuthur ond o ddyundeb gwlad a chywlad a chenedyl benbaladr: symmud cyvraith y brenin, diarglwyddiaethu y brenin, a dysgu gwybodau newyddion yn ngorsedd beirdd; canys nis dylit hyny cyn y gwypo wlad a chenedyl eu rhywiau, a'u cynneddvau, a'u dosparthau, o varn a dangos cyvreithawl dysgedigion a doethion o athrawon gwarantedig yn ngorsedd gyvallywy beirdd Ynys Prydain yn ngwlad a chywlad. A lle ydd eler yn erbyn hyny o bwyll a chysbwyll, overion y gelwir y gwybodau hyny; ac nis dylit baint a da wrth gelvyddyd arnynt; ac nid oes i na chyvraith, na dosparth, na chelvyddyd, nac i unrhyw bwyll ar wybodau, vrait yn y byd onis cafawr ar ddangaws ac addysg; ac o hyny barn athrawon a doethion gwarantedig o ddysg, a gwybodau, ac awdurdawd, yn mraint dosparthau gwlad a chenedyl. Ac o ddiarglwyddiaethu brenin, nis dylit hyny namyn gan raith gwlad a chywlad; sev o gywlad y bydd llw trichannyn yn rhaith yn mhob cyvoeth arglwydd breiniauwl gorseddawg y dan y brenin penraith; a'r trechaw, sev y mwyaw o riv cyvoethau, yn cadarnau à wneler yn rhaith. Sev yw brenin penraith, brenin neu dywysawg y bo hynaw ei oresgyn o'r breninodd cywlad.

64. Tri dyundeb cadarn à ddylit ar wlad a chenedyl y Cymry: dyundeb gwlad a chenedyl, sev cymro y bydd Cymro yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, a chyvu a chyvuuch ei vrait cymmrawd yn un cyvoeth ag yn arall, pa un bynag; cyd y bo iddo ei vrait wahanredawl ar dir yn nghyvoeth ei arglwydd llŷs a henyw o heni.

Ail yw dyundeb teyrnedd; sev nis dylit namyn un brenin Cymru oll; a hwn wydd yr hynaw ei oresgyn o'r tywysogion cywlad, a gair ei air ev ar bob tywysawg arall; sev hyny yn nygynnull cywlad, ac nid yn amgen; canys yn mhob amgen, gair ei air ev tywysawg ac arglwydd cyvoeth llŷs a gorsedd arall yn Nghymru o vewn ei

wlad a'i gyvoeth ei hun dan ei thervynau; a'r hynaw ei oresgyn à elwir brenin Cymru oll, a brenin Cymru benbaladr: sev yw Cymry penbaladr, holl grynsyrth cenedyl y Cymry yn eu holl gyvoethau dan eu thervynau, gymmraint a chymmrawd, un ac arall, yn mhob un, ac yn mhob arall o'r cyvoethau; namyn daodd a breiniau priodolion a gwahanredawl anghychwynawl; mal y bydd tîr, a swydd gwlad a llŷs; achaws hyny diarheb yw "Rhydd i Gymro pob gwlad yn Nghymru." Ac ar y brenin penraith y mae cyfraw a lluniaethu rhaith cywlad, à elwir gorsedd ddygynnull, a gorsedd cywlad, a gorsedd cynghyd cynnal, a gorsedd benbaladr, a rhaith Cymry benbaladr. Ac nis gellir ar un yn wahanredawl, ai gwr ai gwlad y bo, à ddylit ar oll o baladr ac yn benbaladr.

Trydydd, dyundeb cyvraith, a baint, a brawd: sev yr un gyvraith à ddylit yn mhob gwlad yn Nghymru; a chymmraint, a chymmrawd, a Chymro pob cynhwynawl o genedyl y Cymry, yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, un gystal ac arall; sev gwlad i bob Cymro pob gwlad yn Nghymru, heb yn amgen dim, namyn priodolion gwahanredawl anghychwynawl; am hyny y dywedir gwlad Gymru benbaladr, a chenedyl Gymry benbaladr, a baint Cymry benbaladr.

65. Tair baint gynhenid pob Cymro cynhwynawl; ac eisoes dan enw Cymro y cauir ar Gymraes: cyvarwys a thrwydded pumerwi rhyddion yn mraint ei hân o Gymro cynhenid; ac epil aillt ac estron a'i câant ar y pedwerygwr o briodasau teilngion; sev yn ngrâdd goresgynydd; baint arvau difyniadawl, a'u harwyddion, sev nas dylit hyny namyn i Gymro cynhwynawl o vonedd gwarantedig; a baint rhaith yn nawdd ei bencenedyl, ac yn oed barv a'u dodir ar Gymro, ac ar Gymraes ban wr^o.

66. Tri thailawg y sydd, ac nis cyrchant vonedd a baint Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawwed âch: cyntav yw cyswynvab y bo mab à water yn gyvreithawl gan ei dâd; neu o rôdd arall, herwydd cyvraith, achaws nas ganed o briodas deilwng a dosparthus; neu yn amgen o rôdd, yn erbyn cyvraith a baint gwlad a chenedyl; ail, gwr à gollo drev ei dâd a'i vrait, yn gomp am ddyrgweithred, à vo eneidvaddeu, neu arall o ddrwg cospiadawl a'i govyn; ac aillt, neu estron à wladychu yn Nghymru: ac ni chyrch un o naddynt vrait a bonedd Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawwed âch. A'r drevn hon à ddoded yn nghyvraith am dri achos. Sev—

¹ Mae gwall yn hwn.

67. Tri achaws taiogaeth y sydd ar wyr annosparthus na bont yn wŷr cyvaith a a chymmrawd: rhagvlaenu brâd gan estronion a'u cyswyniaid; rhag cafael o alltudion tirodd y Cymry cynhwynawl; a rhag anmhriodasau, a geni plant yn annosparthus ac yn anghyvreithus o gyswyn godineb ac ymorddech llwyn a pherth. Sev gan y rhyw gyspwyllau, bernir yn eillion estron a'u hepil; cyswynab â water a'i epil, a drygwyr cywlad a'u hepil, hyd yn mhen y nawved âch: ac ar bob aillt a thaiawg y mae bod yn wr twng a damdwn arglwydd y cyvoeth, a'i arglwydd priodawr; sev ei briodawr un a'i cymmero yn ei nawdd, ac â ddoto iddo dir yn daiawdrev: ac wrth ewyllys a chênad hwnw y bydd mab aillt, oni chyrcho vonedd a baint Cymro cynhwynawl; sev y gellir hyny ar ei bedwerygwr o'i epil o briodasau teilyngion â Chymraesi cynhwynawl. A llyma y modd y dosparther y priodasau hyny, nid amgen—

Mâb Aillt, yn wr twng i arglwydd y cyvoeth, â brioto Gymraes gynhwynawl o vodd ei chenedyl, â vydd o'r briodas hõno yn mraint yr ail râdd âch a bonedd; ar eu meibion hwy ve saiv baint y drydedd râdd; ac un o'r rhai hyny o ymbrïodi â Chymraes o waed teilwng â gyrch y bedwared râdd; mab o'r briodas hõno â saiv yn mraint y bummed râdd; sev yw hwnw wŷr y mab aillt cysevin; a'r mab hwn o ymbrïodi â Chymraes gynhwynawl, â esgyn hyd yn mraint y chweched râdd achau; a mab i'r briodas hõno, sev orwyr y mab aillt cysevin, â vydd o'r seithved râdd; ac o ymbrïodi â Chymraes gynhwynawl eve â gyrch yr wythved radd yn mraint ei wraig; canys baint i bob Cymraes gynhwynawl yru grâd ar ei gwr o vâb aillt â ymbrïoto hi ag ev; a mab i'r orwyr hwn, o'r briodas gyvryw, â gyrch hyd yn mraint y nawved âch; ac am hyny a'i gelwir ev GORESGYN-YDD; canys goresgyn ei dir â wna; sev ei drwydded o bumerwi rhyddion, a'i gyvarwys, a'i vrait o bencenedyl, a phob cymmrawd arall â ddylit i Gymro cynhwynawl; a chyf cenedyl y bydd ev; sev y saiv yn mraint pencenedyl iddei epil, a hevyd iddei hyneiviaid; canys y neb â vo byw o naddynt, megis tâd, neu hendad, neu orhendad, ac nid tros hwnw yn mhellach, â gafant yn eu goresgynydd baint Cymry cynhwynolion; ac nid mab ei dâd a'i gelwir ev yn nghyvrâith, gan hawl a dadlau tîr, eithr ei oresgynydd; a goresgynydd ei hendad yw ev, a hevyd goresgynydd ei orhendad, a goresgynydd ei ewythredd, a'i

gevnderwydd, a'i gyverddyron, lle bont un ac arall o briodasau teilyngion; a'r goresgynydd â vydd bencenedyl iddynt oll, wedi dyvod o hono hyd yn nghyvlawnoed gŵr; a gŵr a châr pob un o henynt hwy iddo ev; a gair ei air ev arnynt un ac arall; ac nis dylit gyru twng a damdwn arno; sev cyd y cyrchont genedyl y goresgynydd, a'u breiniau yn rhyddion yn nawdd a baint eu pencenedyl, ni chafant eu tirodd namyn â gyrchont yn wahanredawl grâd neu vrait y nawved âch, sev goresgynydd.

68. Tair celvyddydd vreiniawl y sydd, a baint trwydded, nid amgen no phumerwi rhyddion tîr a chyvarwys i bob un o naddynt; sev i bob gwr a'u gwypont yn warantedig, ac a'u gwasanaethont, yn wahanred, ac yn amgen no'r tîr â ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl: sev ydynt barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth, neu lyvryddiaeth; sev y dylit iddo ei bumerwi rhyddion yn mraint y gelvyddydd i bob un â vytho yn ansawdd ac yn ngwasanaeth un neu arall o'r celvyddyddau hyny yn warantedig o athraw a gwybodau; ac ni ddylai un gwr ymarver â dwy gelvyddydd; ac o gwna ev hyny, nid iawn iddo vrait trwydded ar amgen noc un o'r ddwy; ac nis gallawr un â wasanaetha ddwy gelvyddydd, neu ddwy swydd ar unwaith, yn gyviawn a dosparthus.

69. Tair celvyddydd ni ddylai meibion aillt eu dysgu heb gênad eu harglwyddi priodawr, ac arglwydd y cyvoeth: nid amgen y tair celvyddydd vreiniawl, sev barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth; ac o goddev ei arglwydd priodawr a'r brenin i vâb aillt ddyysgu un o'r tair celvyddydd hyn, a goddev hevyd i un neu arall vynydd yn ansawdd ac yn ngwasanaeth y celvyddyddau hyny, ac yn eu baint yn warantedig o wybodau, ni ddylit herwydd cyvrâith eu hattal, namyn gadael iddynt, a rhyddion tra vytho byw pob gwr yn mraint celvyddydd vreiniawl, a rhydd iddo yn mraint ei gelvyddydd drwydded o bumerwi rhyddion; canys baint bonedd â ddoded ar gelvyddyddau a gwybodau moliannus er yn oes oesodd, er cyvanneddu a gwerinaw gwlad a chenedyl, ac er cynneddvoli moesau ac arverau syberwyd a doethineb, a'u dysgu yn ddosparthus, ac er cynawdd yn nhangnev a chymmrawd i wlad a chenedyl a'u cywiriaid; can nis gellir cyvanneddu a gwerindawd tangnevis heb gelvyddyddau a gwybodau moliannus; ac ernynt nis gellir cadernid heb vrait boneddwr a'u gwasanaethwynt. Achaws hyny barn cyvrâith a chymmrawd yw nas dylit nac attal, na

gwahardd, na divreiniaw celvyddyd nac ychwaith y neb a'i gwasanaetho.

70. Tri mab rhydd o gaeth y sydd: nid amgen, bardd, feryllt, a gwr llên, o veibion eillion; sev cyd y bo caeth y tād, a mab aillt neu daiawg, rhydd vydd y mab à ddyel yn ansawdd, a gwasanaeth, a braint o swydd un neu arall o'r tair celvyddyd vreiniolion; a rhydd tra bo byw; ac iawn iddo yn mraint ei gelvyddyd ei bumerwi rhyddion; sev nis dylit na chaeth na di-vraint à wypo, ac à vedro wasanaethu celvyddyd yn warantedig o wybodau. Eisioes, cyd y bont ryddion y cyvryw wŷr wrth gelvyddyd, caethion a meibion aillt vydd eu meibion hwy; ac ev a'u gelwir tri mab caeth o rŷdd; ac eillion vyddant oni chyrcher grâdd goresgynydd ar âch a bonedd, ac o hyny braint Cymro cynhwynawl. Eisioes doethion á ddywedant y dylit grâdd angholladwy ar gelvyddyd vreiniawl; achaws hyny barn yw mai nes vydd yr hiliogaeth i rádd goresgynydd o gafaeliad braint celvyddyd; a lle nis gellir namyn ar y pedwerygwr braint goresgynydd o âch ac epil a phriodasau, ev á ellir hyny ar y trydygwr yn mraint celvyddyd; canys pob gwasanaeth celvyddyd vreiniawl á ddyddwg ei grâdd yn nês at oresgynaeth gynhwynawl no phef heb hyny y bythawr; canys iawn i gelvyddyd vreiniawl ei grâdd yn nhreigl bonedd hyd oresgynaeth; sev y dywedir, o chaniatâa yr arglwydd priodawr, a'r brenin, i vâb y mab rhydd o gaeth vyned yn ansawdd, a gwasanaeth, a braint un o'r celvyddydau breiniolion, a bod gyda hyny priodasau yn deilyngion, nis gellir caeth ar un o'r epil wedi hyny. Ac val hyn, sev yn nawdd a braint celvyddyd vreiniawl, y cyrch cenedyl eillion oresgynaeth a braint Cymry cynhwynawl ar y trydygwr: sev iawn i gelvyddyd ei braint a'i thrwydded o bumerwi rhyddion yn wahanred á braint âch a bonedd o waed cynhwynawl. A grâdd à ennillawr o gelvyddyd vreiniawl, ni syrther o heni, ac ni ddygwydd hi oddiar y genedyl.

71. Tair cangen celvyddyd barddoniaeth: cyntav, privvardd, neu vardd trwyddedawg o vraint, ac iddo ei rádd a'i vraint, o drovedgaeth gan athraw gwarantedig o vardd gorseddawg; ac arno y mae pob côv celvyddyd a gwybodau hyd y bont yn ei swydd ev o vardd gwarantedig o rádd a braint; a hevyd pob cov a chadw gwlâd a chenedyl ar briodasau, ac achau, ac arvau, a rhandiroad, a breiniau gwlâd a chenedyl y Cymry.

Ail, ovydd, a'i rádd iddo yn mraint

awen a gwybodau moliannus à ddangoso yn warantedig, ac ydd atepo am danynt yn brawvedig ger brôn gorsedd beirdd ddevodawl a theilyng, neu llen a bo hòno, eisteddvod gyvreithawl warantedig o rōdd cenedlad arglwydd y cyvoeth, neu ddeuddeg o'i yngnaid llŷs ev, neu ddeuddeg brawdwr llŷs yn y bo devodawl hyny; ac nis go-vyner trovedigaeth arno, nac amgen yn hawl na gwybodau gwarantedig; a hyn er cyvnawdd gwybodau rhag nas cefid athrawon devodolion, ac o hyny myned gwybodau a chelvyddyd côv a doethineb ar gyvargoll, o ddfyfg athrawon a throvedigion dosparthus; ac eisioes er gwellâu a mwyaŷu gwybodau celvyddyd, o ddodi pob newydd arnaddynt, wrth varn athrawon a doethion, ac o hyny eu cadarnâu a'u breiniau yn warantedig, a hevyd rhag cau yn erbyn gwybodau doethineb à ddelawr o syrth anianawl awen ac athrylith reddvawl.

Trydydd, derwyddvardd, a hwnw á vydd o vardd gorseddog graddedig a gwarantedig o ddoethineb, a gwybodau, ac o davawd i ddangaws barn a phwyll ar wybodau; a'i swydd á vydd yn mraint rhodd o bwyll a chenedlad gorsedd ddevodawl yn warantedig o raith gorsedd gan goelbren; a'i swydd dodi addysg, a dangaws gwybodau doethineb a dwyvoldeb, yn ngorsedd beirdd, ac yn llŷs, ac yn llân, ac yn y teulu y bytho ynnod ei swydd yn drwyddedawg. Ac iawn a chyvraith i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint ei swydd celvyddyd yn wahanredawl rhag à ddyllit iddo yn amgen yn mraint Cymro cynhwynawl; sev ni ddfydd braint cynhwynawl un celvyddyd; nac un celvyddyd y gynhwynawl.

72. Tair cangen llenoriaeth y sydd: nid amgen tavodawg cyvraith, sev hyny á vytho yn davodawg y rwng Cymro ac alltud anghyviaith; à vetro arwyddaw arvau a gweithredodd moliannus, a dichweiniau rhyveddolion yn a'u dealler gan a'u gwelont; ac ev á elwir y rhyw un á hwnw, arwyddvardd; ac yn drydydd, à vetro ar lyvyr a llythyr, ac ysgrivènu a darllen y Gymraeg yn gyviawn, a dodi addysg ar hyny, a chadw côv llythyr ar dri chôv beirdd Ynys Prydain; sev dynt achau bonedd o briodasau, a rhandiroad, a gweithredodd a gwybodau moliannus. A braint i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint a nawdd ei gelvyddyd, yn amgen noc á gafo yn mraint Cymro cynhwynawl; ac eve á vydd yn wr llŷs gwlâd ac arglwydd, ac yn ewyllys y llŷs a'i hyngnaid a'i brawdwy, yn nyddiau llŷs a gor-

sedd, gan ddosparth cyvraith; ac am addysg à ddotawr, iawn yw trwydded a rhoddion yn mraint ammod yn wahanredawl.

73. Tair cangen ferylltaeth y sydd o brivgeinciau: nid amgen, gôf, maensaer, a phrensaer; neu o vodd arall, govaniaeth, saerniaeth coed, a saerniaeth cêryg; a go-gymmrant y tri; ac iawn i bob un à wasanaetho un o'r tair celvyddyd hyn ei drwydded cyfarwys o bumerwi rhyddion, yn amgen noc à ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl, a bod yn ngwyllys yr arglwydd cyvoeth i ddodi addysg ar eillion y brenin, neu yr arglwydd, ac ar à vynawr o'i daigion dan dervynau cyvraith; sev yn nawdd nas doder glâd celvyddyd ar nebawr o naddynt, namyn drwy gènad yr arglwydd priodawr a'r brenin.

74. Tri rhyw y sydd ar gelvyddydau cynhwynawl cenedyl y Cymry: celvyddydau doethineb, ac ar veirdd gorseddogion y côf a'r cadw ar addysg gan athrawon gwarantedig o swydd wrth gelvyddyd barddoniaeth; celvyddydau ferylltaeth, ac ar ferylltiaid y cadw a'r addysg gan athrawon gwarantedig o swydd; a chelvyddydau teuluaid, ac ar y pencenedlodd lluniaethu a gyru addysg gan benteulodd dan dervynau cenedyl hyd y nawved âch, a grâdd carenydd.

75. Tair celvyddyd deuluaid o brivgeinciau y sydd: llavuriaeth, sev aru tîr, maeronaeth, a gwëyddiaeth; ac ar y pencenedlodd gyru addysg arnynt, ac ateb o hyny yn llŷs ac yn llân, ac yn mhob cyrch golychwyd.

76. Tair celvyddyd llŷs y sydd: yngneidiaeth; cyvarwyddyd ar ddosparthau a threvnau gwlad a chyvraith a chôf cadwedig arnynt; a chènadwriaeth gorwlad.

77. Tair celvyddyd ddinesig y sydd: meddyginiaeth, cyvnewidiaeth, a llongwriaeth; a baint dinas wahanredawl i bob un o henynt; sev y bydd baint dinas o rodd cenedlad arglwydd y cyvoeth yn warrantedig o yngneidiaeth, ac yn wahanred rhag breiniau cyfredinion gwlad a chenedyl, er cyvnewdd cyvnewidiadau dosparthus yn mraint cyviauwer.

78. Tair baint gyfredin dinasodd: nas gyrrer swydd ar a'u cyvanneddion amgen noc à ddylit arnynt yn mraint a than dervynau eu dinasdrevydd; nawdd nas gormeser ac nas argywedder alltudion anghyviaith à gyrechont y dinasodd er cyvnewidiadau; ac nas dylit marchnadodd breinolion namyn yn y dinasdrevydd teilngion.

79. Tair celvyddyd voneddig y sydd:

arvau, marchogaeth, a helwriaeth; ac nid rhydd namyn i Gymro cynhwynawl un o'r rhai hyny.

80. Tair priv vrait pob Cymro cynhwynawl: goresgynaeth ar bumerwi rhyddion yn nhrwydded; baint cyfraw rhaith gwlad yn nawdd ac yn mraint ei bencenedyl; a baint clud cywlad, sev yw hyny ymsymmud i'r mân y myno yn nghywlad heb goll baint a brawd, oni bydd swydd gwlad a llŷs arno, a lle bo, deddv arno ei gwasanaethu, ac nas dylit ei hebgor yn ngwlad.

81. Tri pheth y dylai pob Cymro tir-iawg eu cadw a'u cynnal: gwraig briawd, gwr arwag lle nas dyco arv ei hunan, ac athraw teuluaid.

82. Tri pheth nid iawn y naill heb y lleill o honynt: glyw, glew, a gwlad; sev o'r tri y bydd nawdd, nerth, a meddiant yn ddosparthus a chadarn.

83. Tri chyvarwys Cymro cynhwynawl: pumerwi rhyddion, cyvar gobaith, a helwriaeth.

84. Tri chyfredinion cywlad a gorwlad: priv avon, priv fordd, a chyrch golychwyd; ac yn nawdd Duw a'i dangnev y byddant y rhai hyny, cyd nas noether arv gan a'u cyrechont yn erbyn à gyvarvyddont; ac à wnelo hyny ai brodor ai estron y bo, hawl galanas gan gwyn arno gan arglwydd y cyvoeth.

85. Tri breiniawl gorwlad: bardd, golychwydwr, a phencenedyl; ac nis dylit baint cénad gorwlad namyn i un o'r tri hyn; ac nis dylit arv noeth yn erbyn un nac arall o'r tri hyn, ai yn rhyvel ai yn heddwech y byddai gwledydd a chenedlodd y breiniolion hyny; canys heb vrait a nawdd ar ddoethineb, a dwyvoldeb, a gwybodaau gwladawl, nis gellir tangnevu cenedlodd yn rhyvel; achaws hyny, anhebor gwlad a gorwlad yw nawdd a baint i genadon gorwlad ymgrych yn hedd a diogelwech, cyd y bont warrantedig o swydd herwydd devodaau cynghrair.

86. Tri chyfredinion gwlad: cammawn, dadlau, a golychwyd; canys gwŷs á saiv ar bawb iddynt o Gymry cynhwynawl; sev a'u gelwir y tri chyrch cyfredin.

87. Tri chyvanneddrwydd gwlad: plant bychain, cwn, a cheiliogau; a lle a'u cafer y tri hyn, iawn yw i'r lle hyny vrait llŷs a llân; ac o hyny holl vreiniau gwlad gyvannedd.

88. Tri anhebor cenedyl: ei phencenedyl, ei dialwr, a'i theisbantyle. Pencenedyl a vydd hynav o wr cywallly yn y genedyl hyd y nawved âch; a'i vrait a'i

swydd yw cyfraw gwlâd a llŷs yn rhaid ei wr; a thavodawg ei genedyl yw ev yn rhaith ddygynnull gwlâd a chywlad, a deddv ar bob gwr o'r genedyl ei wrandaw ev, ac iddo ev wrandaw ei wr. Dialwr cenedyl a'i dwg yn nghâd a rhyvel yn y bo achaws, ac â ymlid ddyrgweithredwyr, ac a'u dwg ger bron llŷs, ac a'u cysp wrth varn llys a brawd gwlâd. Teisbantyle, sev yw hwnw gwr cyvrwg yn llŷs, ac yn llân, ac yn nghammawn, ac yn mhob pell-enigaeth; ev â vydd o ddoethion y genedyl gan raith penteuluodd y genedyl, ac yn gydgyvarail a'r pencenedyl yn mhob rhaith a dygynnull gwlâd; a'i vreiniaw gan raith ei genedyl hyd nawved âch, y gan goelbren, sev hyny rhaith avlavar.

89. Tair cyvlavan â bair i vâb un a'i gwnelo golli ei drev tâd, a syrthiaw i radd ac anmraint alltud hyd yn mher y nawved âch, neu gyrcu ar ei bedwerygwr grâdd goresgynydd o briodasau teilyngion; lladd ei bencenedyl, lladd ei arglwydd, a lladd ei deisbantyle; rhag trymed y galanasau hyny.

90. O dri pheth y cyll Cymro vraint ei wlâd a'i genedyl: cwbl gargychwyn i wlâd estron, cwbl gvyindanc ag estron â vo yn rhyvel â chenedyl y Cymry, a chwbl ymrodd i lu gortrech gorwlad ar genedyl y Cymry; sev yw hyny brâd gwlâd ac arglwydd.

91. O dri pheth ydd ennill Cymro vraint ei wlâd a'i genedyl â golles eve: cwbl garddychwel o wlâd estron dan ddamdngw a gwyystlon hyd yn ngrâdd goresgynydd; ac yna difydd gwystleidiaeth; cwbl gargoll dros Gymry a Chymro lle bytho yn ngwlad estron; a chwbl ymwrthladd â llu gortrech lle gallesid iddo ddawn a baint o lwyr a chwbl ymgyvladd ag wynt.

92. Tair hawl goresgyn gyfredin ar dir y sydd: hawl etivedd gwarantedig o gôv a chadw llŷs a llên yn warrantedig; hawl mâb aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl; a hawl prd cyvreithawl gan varn llŷs ac ynad i wr damdngw y brenin, neu i Gymro cynhwynawl.

93. Tair hawl goresgyn wahanredawl y sydd ar dir: hawl etivedd cyvreithawl yn attychwel o wlâd estron neu alltudedd, lle a'i barnwyd yn ngholl gan varwolaeth, a chael o arall ei dir o varn llŷs a brawd; a hawl gwrthriviad, sev hwnw etivedd cysevin â wrthbrito dir ei genedyl â brided dan gôv a chadw a chlyw gwlâd, lle dangoso ei vonedd yn warrantedig, a dodi y gwrthbrid yn llaw ynad y llŷs y bo ynddi yr

hawl a'r ddadl; ac o hyny cyvraith â ddywed iawn iddo ei dir, a'r ynad â ddyrydd dros hyny y gwrthbrid i ai dylai; a hawl mâb aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl, sev yw hyny goresgynydd cyvraith o briodasau teilyngion, ac eve â ddylai dir trwydded yn rhydd ac yn mraint cymrawd y gan yr arglwydd â vo brenin y tîr a'r llŷs a'i barn, ac a'i dod iddo dan dervynau.

94. Tair dadl am dir â ddylyt eu barnu gan wlâd yn rhaith tri channyn, lle a'u gwrthrymer: dadl mâb aillt ar ei bedwerygwr o briodasau cynhwynolion yn hawl ei bumerwi rhyddion; dadl carddychwel o wlâd estron yn dangaws dau dyst yn warrantedig ei bentanvaen, neu ei esgynvaen, neu ei vaen tervyn; a hyny yn warrantedig o gôv, a chadw, a chlyw gwlâd, a gwybyddiaid coeladwy; a dadl gwrthriviad; sev yw gwrthriviad, etivedd cysevin â ddoto yn llaw ynad, neu ger bron llŷs brawd a chyvraith, y gwrthbrid i â brynes tîr ei genedyl dan gôv gwarantedig, sev oes gwrthriviad â vydd gan â bryno dir ar y goresgyn, a hyny â vydd yn y delo y gwrthriviad yn warrantedig o etiveddiaeth, a dodi cyviawn wrthbrid i â ddalio y tîr ar y pentanvaen, neu ar esgynvaen, neu ar vaen tervyn y tîr, neu ar y maen gwyn nesav â gefir i'r lle, neu yn llaw ynad llŷs y cwmwd, neu ar glawr ger bron y llŷs; a lle gwnelo hyny, gwlâd â ddywed y dylit iddo ei dir, ac i'r gwrthrym y gwrthbrid.

95. Tair dadl y dylit eu barnu gan ddedryd a rhaith gwlâd yn erbyn haerllydrwydd: dadl am wystleidiaeth lle ydd ymwystler â'r brenin; dadl y bo ymddifyn neu wâd am dir ynddi; a dadl o wrthrym brenin yn erbyn cyvraith; a'r cyfraw ar bencenedyl gwr â ddyco yr hawl, yn llŷs ac yn llân, ac ar ostep a rhybudd cyvreithawl undydd a blwyddyn.

96. Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhybsys, ateb anghwbl, a chôv anghyttyst.

97. Tri gwared y sydd rhag y tri chyveiliorn: cadw a chynnal côv dosparthus ar âch a bonedd gan briodasau teilyngion; ac ar randirodd a'u perthynasau, ac ateb cwbl, a chan dŷst gwarantedig, a chan â gatwawr y côv yn warrantedig, ai o vvw ai o varw y bo; a rhaith gwlâd gan gyfraw pencenedyl y neb â ddyco yr hawl yn llŷs. Sev achaws anhybsysder hawl y dosparthwyd ac y cadarnâwyd ar veirdd, gwarantedig o vraint a gradd gorsedd, yn wahanredawl y cadw ar âch a bonedd, ac ar randirodd; ac wrth hyny côv meini pentan, a

thervynvain, ac esgynvain, ac am a'u symmtai yn anghyvarch llŷs ac yngnaid.

98. Tri anghydwibod cyvraith: tervynu yn gwbl cyn ymovyn yn drychwil am wirionedd; barnu ar draws anian a syrth anesgorawl dichweiniau ac amserau; a chymhell dŷn er ei avles lle na bo na chyvraith na chyviawu yn gyvlavar â'r varn â gymbhellawr.

99. Tri pheth â gadwant gôv tîr a thyle, ac â savant yn mraint tystadon: pentaen-vaen, meini odyn, ac esgynvaen; canys nod y genedyl â vydd ernynt; a hawl lledrad vydd ar a'u symmuto heb gènad arglwydd y cyvoeth, gan varn llŷs a chyvraith; achaws tystion cedeirn dydynt, ac enaidvaddeu pob un â ddinystrio dystiol-aeth gadarn.

100. Tri maen arall y sydd â hawl lledrad ar a'u symmuto; maen tervyn, maen gwyn gorsedd, a maen gobaith; ac enaidvaddeu â wnelo hyny.

101. Tri pheth ni ddylit heb gènad arglwydd a'i lŷs: adeilad yn ngobaith, aredig yn ngobaith, a digodiau tir gwyllt yn ngobaith; a hawl lledrad ar a'u gwnelo; canys gwlâd a chenedyl yn gyfredin bieufynt pob gwyllt a gobaith; ac nid iawn meddiant wahanred i nebun ar vawr na bychan o'r cyvryw dirodd.

102. Tri pheth rhydd i bob dŷn, ai brodor ai estron y bo, ac nid iawn herwydd cyvraith eu hattal: dwr o fynon, neu o nant, neu avon; tanwydd o geubren; a maen na vo yn ngwaith.

103. Tri pheth ni ddylit eu dwyn i wlad estron heb gènad gwlad ac arglwydd: aur, llyfrau, a gwenith.

104. Tri pheth nis dyl mab aillt eu gwerthu heb gènad ei arglwydd priodawr, rhag y prynai eve hwynt gantho: gwenith, mêl, a meirch; a lle nas pryno ei arglwydd wynt, rhydd iddo eu gwerthu lle y myno, cyd nas gwertho i wlad estron.

105. Tri dŷn â dalant alanas ac ni chant rân o alanas: gwraig, ysgolaig, a dŷn ni thalo geiniog baladyr.

106. Tri dŷn y dylit eu cadw rhag arvau: caeth, mab cyn pedwar ar ddeg oed, ac ynvyd cyhoedd ar byst gwlad ac arglwydd.

107. Tri dŷn nis dylit gyru arvau arnynt: bardd gorseddawg, ysgolaig llŷs a llân ac ynad; gan nas gellir eu hebgor yn eu hansasdd a'u swyddau, ac am nas dylit arv yn llaw â vytho yn mraint Duw a'i dangnev gan gelvyddyd a gwybodau dwyvolion, a chan swydd yn rhaid gwlad a chenedyl.

108. Tri dŷn â gadwant vraint llŷs ar y

tŷ neu y lle bynag y bwynt yn ngwrthwydd y brenin neu arglwydd y llys: ynad llŷs, golychwydwr llys, a'r rhaglaw; sev bynag o van neu dŷ y bwynt y tri ynghyd, braint llŷs ar y lle hyny, cyd na bai cyttrych y brenin.

109. Tri dŷn nid â cyvraith arnynt: meddw, llai na phedwar ar ddeg oed, ac â gymbhellawr o'i anvodd i wneuthur anghyvraith.

110. Tri dŷn ni ellir canlyn cwynau ernynt yn unig ac yn odidogion: gwraig heb ei gwr, mab dioedran heb ei dâd, a mab aillt heb ei arglwydd priodawr.

111. Tri dŷn nid gair eu gair ar ddim yn y byd: golychwydwr gwedi y tîro ei gynghair; tyst â gavwyd yn anudon â ddywed yn llŷs, neu yn arall o van, ar grair; a lleidr cynnevodig cyhoeddgwbl.

112. Tri dŷn nid oes sarâd iddynt: c'avr, ynvyd cynhwynol, ac alltud na vytho yn wr priawd Cymraes gynhwynawl; sev eisioes y bydd gwerth cyvraith ar bob un onadyynt, a dirwyawg â wnelo gam ag wynt, ac a'u drygont yn nghorf a meddiant.

113. Tri enw rhybuddiwr gwlad: garwgychwedyl, gwaedd gwlad, a rhingyll; a rhydd i hwnw fordd a diarfordd ddydd a nôs ba le bynag ydd elo yn ei swydd, cyd y bo yn ei law ei gorn dan nôd arglwydd y cyvoeth.

114. Tair gorsav arv y sydd, sev nas dycer yn llaw neu yn noeth: un yw cyrch golychwyd yn mraint beirdd Ynys Prydain dan nawdd Duw a'i dangnev; ail yw yn ngorsedd gwlad, a llŷs gwlad ac arglwydd; trydydd, arv gwestai yn ei lletty dan nawdd Duw a'r brenin.¹

115. Tri rhyw wr y sydd: alltud cynhwynawl, sev hwnw estron o gysevin hanvod, neu vab, neu ŵyr iddo, a phob un o vamau estronion; mab aillt mamwysawl, sev â vo ei vam yn Gymraes gynhwynawl, ac eillion yn mraint mamwys a'u gelwir y cyvryw; a brodorion, sev yw brodorion Cymry cynhwynawl, heb gaeth, heb alltud, heb ledach, yn y gwaed, ac ar y pedwerygwr y saiv braint brodor neu Gymro cynhwynawl ar aillt o vamwys cynhwynawl.

116. Tair gwraig y dylai eu meibion vamwys herwydd cyvraith: mab gwraig â rother i alltud o vodd ei chenedyl, mab gwraig â wystler yn ngwlad anghyviaith o beichioger hi yno, gan ei gwystlaw o'i chenedl a'i harglwydd; a gwraig y dyco alltud drais erni; sev y dylit i veibion y

¹ Gwel Driodd Addwynder.

gwragedd hyny drev eu mamau, ac nis dylit ei oedi hyd y nawvedydd, drev ei vam i un o'r meibion hyny.

117. Tri cheidwadaeth tîr y sydd: arglwydd â geidw y tîr â ddisgyno iddo o varwolaeth perchenawg ni adnaper ei etiveddion, hyd oni ddolo etivedd gwarant-edig iddei ovyn; a thîr Cymro cynhwynawl â gollo ei dîr a'i vraint hyd yn mhen y nawved âch; a thîr mab dioedran yn y delo i oedran goresgyn.

118. Tri gwad cyswynblant: tād, os byw, ar ei lw ei hunan; lle bo marw y tād, pencenedyl a seithlw cenedyl gantho a'u cymmer ac a'u gwād; lle na bo pencenedyl llw dengwr a deugain o'r genedyl a'u gwād; a chyswynvab â wedir, mab aillt a chaeth a'i bernir hyd ei bedwerygwr, neu hyd oresgyn nawvedydd.

119. O dri pheth ni ellir gwadu mab o genedyl: ei eni yn y gwely cyvreithawl a'i vagu undydd a blwyddyn heb wād; rhoi gwerth er ei vagu cyd bo mab llwyn a pherth; a'i gymmeryd ar osteg; a gwedi un o'r tri hyn nis gall y tād ei wadu.

120. Tri chymmeriad â vydd ar vâb: un yw ei dād, a'i lw ev ei hunan a'i gwad neu a'i cymmer; ail yw lle na bo byw y tād, pencenedyl ar ei seithved o wŷr twng o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; trydydd, oni bydd pencenedyl, un gwr ar hugain o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; sev saith yn lle y tād, a saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl, ac nid rhaid tyngu drwy beredd a phervedd, namyn hyd eithav rhyn pwyll a chydwybod. Alle a'i cymmerir, val hyn a'i gwneir; sev y pencenedyl a'i cymmer gervydd ei law ddehau â'i law ddehau, ac a'i rhydd yn llaw y gwr hynav o'r seithwyr; ac velly o hynav i hynav hyd yn mhen y seithved gwr; ac nid oes na nôd na dinod ar y gwŷr hyny, namyn eu bod yn henuriaid y genedyl, ac nas dylnt rannu tîr ag ev, ac yn ogydgerdded ag a'i cymmerir ac a'i gwedir.

121. Tair fordd y dialltuder dŷn: tād ar ei lw ei hunan, lle bo y tād hwnw yn vrodor o Gymro cynhwynawl; pencenedyl ar ei seithwyr cyttwng; ac ar â ddywetont dengwr cenedyl a deugain ar lw gan rŷn pwyll a chydwybod; ac yna brodorawg vydd.

122. Tri llw gwared: llw pencenedyl a'i saith henuriaid cynghenedyl; llw henuriaid cynghenedyl yn dri seithwyr; a llw gwlad yn ddengwr a deugaint; a lle nis gellir y cyntav, rhaid vydd yr ail; a lle na bo yr ail, yna y trydydd.

123. Tri phrawv dŷn ar ei lw ei hunan:

gwraig am drais gwr, hwrdd a chyrch anghyvarch ar ddŷn, a thād yn gwadu neu yn cymmeryd mab, sev cyswynvab.

124. Tri etivedd y sydd: mab o brïodas gynhwynawl; mab cyswyn â gymmero y tād ar ei lw er cael etivedd, sev ni saiv hawl a dadl ar vonedd cyswynvab â gymmerawr ar lw tād; a mab o genedyl lle na bo na mab prïodas na chyswynvab.

125. Tair merched ni thalant amobrau: merch brenin neu arglwydd cyvoeth, merch edlin, a merch pencenedyl.

126. Tair breniniaeth y sydd: tywysawg hynav ei oresgyn yn benteyrnedd; arglwydd cyvoeth gorseddawg yn vrenin yn ei lŷs; a phencenedyl yn rheol a chynawdd ei genedyl a'i geraint; a baint cyfraw gwlad i bob un o'r tri brenin hyny; sev yw cyfraw gwlad, lluniaethu rhaith lle nis gellir iawn yn nghyvraith yn amgen o vodd.

127. Tair pla cenedyl: magu mab arglwydd, dwyn mab yn nghan i genedyl, a gwarchadw penrhaith.

128. Tri sarâad gwr: cyvlavan arno, bod gan ei wraig, a thôri ei nawdd gwedi y rhotho.

129. Tri sarâad brenin: tòri ei nawdd, cyrch cyvlavan yn ei wŷdd, a bod gan ei wraig.

130. Tri gwasanaeth ysgolâig neu wr llen lŷs: cadw dadl ar lythyr yn y bo tervyn, dilêu llythyr gwedi tervyn, a bod bob amser yn ei swydd wrth ewyllys arglwydd y lŷs a'i yngnaid.

131. Tri chyfredin cenedyl: pencenedyl, teisbantyle, a mab gwraig â rother o vodd cenedyl i estron; sev y cafant bob un o'r tri eu trwydded o creidr y genedyl: sev i'r pencenedyl yn mraint ei riawd, y teisbantyle yn mraint ei swydd a'i ansawdd, a'r mab yn mraint namwys.

132. Tair aelwyd â ddily wneuthur iawn tros na bo arglwyddoddev: tād, brawd hynav, a chwegrwn.

133. Tair baint wahanredawl pencenedyl: baint carchar, baint amddifynblaid i ateb gwrthrym, a baint nawdd mab aillt â gafer gan ei genedyl, val nas cafo gam a thasg nas dylit o gyvraith a chydwybod.

134. Tri rheni dŷn: tād, hendad, a gorhendad.

135. Tri chydetiveddion gwr: brawd, cevnderw, a chyverdderw.

136. Tri dŷn â vyddant enaidvaddeu, ac nis gellir eu prynu: bradwr gwlad a chen-edyl, â latho arall o fyrnicder, a lleidyr provedig am werth mwy no phedair bygant.

137. Tri lleidydr ni vyddant enaidvaddeu: gwraig o gyddledrad â'i gwr, mab dioedran, a rheidus am ymborth lledrad wedi cerdded o hano dair trev, a naw tŷ yn mhob trev, heb gael rhodd er ei govyn.

138. Tri lleidydr camlwrw: lleidydr ci, lleidr llysiau gerddi, a lleidydr anivel gwyllt o dir dinllan.

139. Tri lledrad y sydd: cymmeryd yn lledrad, attal yn lledrad, a lladd da bywydawl yn lledrad; ac eneidvaddeu pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu.

140. Tri lledrad prŷn y sydd: lledrad o dwyll, lledrad o gribddail, a lledrad o gudd dichweiniau, a'u prynu dros eu gwerth cyvreithiawl dair gwaith.

141. Tri phriodolder y sydd ar bob dŷn: etiveddiaeth, baint, a rhyw; etiveddiaeth â vydd herwydd baint, a baint herwydd rhyw; rhyw, val y mae benyw a gwyw, brodor ac aillt, a hen ac ieuanc.

142. Tri rhydd cenedyl a'i heillion yn mraint mamwys; coed adeilad o goed gwyllt, helwriaeth yn nhŷr gwyllt, a mesori tŷr gwyllt.

143. Tri phriv davodogion llŷs: arglwydd, brawdwr, a mâch.

144. Tri attavodogion llŷs: plaid, tyst, a gwaedd gwlad.

145. Tri thawedogion llŷs: arglwydd yn gwrandaw ar yngnaid a brawdwr, yngnaid a brawdwr yn gwrandaw hawlwr ac amddifynwyr, a phawb o naddynt yn gwrandaw tystiaden hyd yn y tawont eu hunain; sev cyvraith â ddywed ni ddylit yru taw ar dyst rhag difawd y gwirionedd.

146. Tri chanol cyvraith: arglwydd i gadarnâu cyviawnder, mâch neu wystyl i gadw cywirdeb, ac yngnaid neu vrawdwr cyviawn i amlycâu gwirionedd.

147. Tri dŷn â ddinystriant wlad a chenedyl: arglwydd twyllgar, ynad anghyviawn, a chyhuddwr cyfog.

148. Tri dŷn â vyddant anrhaithoddev: un na savo wrth varu cyvraith, ac na safo yn wyneb llŷs, ac â latho ei gywlad; sev goddevadwy cyrch anraith arnynt; sev yw cyrch anraith, dwyn yn ngavael y maint â gafer o'u dâodd cynhwynawl, heb werth heb dwng arnynt, ac eneidvaddeu â latho.

149. Tri chās cyhoedd cenedyl: â latho ddŷn o'i gydgenedyl, lleidydr, a thwyllwr; sev a'u gelwir vely am y bydd iawn i ddialwr y genedyl eu cyhoeddi gan gorn gwlad yn llys, ac yn llàn, ac yn mhob tyrva ddosparthus, ac ar byst ynyddion y brenin.

150. Tri achaws gosod cyvraith: addysg

er gochel anghyvraith, gwared anghyvraith o darfawr ei gwneuthur, ac er cospi anghyvraith yn ol y bai ag y dylit.

151. Tair ceinmyged cyvraith: gwared rhag anraith, cospi drygwaith, a chadarn-âu iawn am anghyvraith, er cynnal iawn a thangnev cymmrawd ar wlad a chenedyl, o'r tri pheth hyn.

152. Tri bonedd cyvraith: devod gwlad a chenedyl cyn côv, dosparth gwlad a chenedyl ac arglwydd yn rhaith dygynnull gwlad a chenedyl benbaladryr, a chyviawnder wrth bwyll, ac ansawdd, a gorvod: neu val hyn y dywed ereill o ddoethion, wrth bwyll gwirionedd, wrth syrth dichweiniau, ac wrth rŷn cydwybod; sev y bydd herwydd â ddywedaint.

153. Tri chyviawnder cyvraith: gwirionedd, gwybodaeth, a chydwybod; a lle na chyvleddont y tri hyn yn gyvanian ni ddylit i gyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn, cydwybod yw gwreiddyn cyvryngiad, a gwybodaeth yw gwreiddyn cynhebryngiad a threigl hyd yn nhervyn, gan hawl ac amddifyn a dadlau a thystiadon.

154. Tair colovn cynghaws: naw afaith galanas, naw afaith lledrad, a naw afaith tân.

155. Tair colovn cyvraith: devod cyn côv a chlyw, brenin drwy gyvraith warantedig, a gwlad yn marn ganraith lle ni bo na devod na chyvraith.

156. Tri pheth nid oes namyn rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl benbaladryr gan gyfraw penteyrnedd â biau eu tŷri, neu eu symmud: cyvraith warantedig o dŷrnedd; devawd cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl nas prover argyweddi erni ac o heni, sev ei bod yn erbyn cyviawnder; ac ammod gydgyvaddev.

157. Tri thôr cyvraith anesgorawl: ammod warantedig o dystiaden, devawd gyviawn cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl, ac anghenocder anesgorawl.

158. Tri thôr ammod cyvreithawl: angau arglwydd lle nas cafed tervyn llŷs erni o bydd tragwydd, clefyd yn attal cywiraw, ac anghenocdiid anesgorawl.

159. Tri pheth ni ddily llŷs ac yngnaid varnu arnynt yn angen no chlo tervyn; pryn cyviawn ar dir herwydd cyvraith gymmrawd, arglwydd yn ymlid gwirionedd rhwng gwr a gwr, a hiroddev gwlad; sev gwlad a chenedol benbaladryr yn rhaith ddygynnull â biau barnu, ac nid amgen.

160. Tri pheth â gadarnâa gynneddva: ei haddwynder, ei galledicder er lles gwlad a chenedyl, a'i hawdurdawd o

vonedd a hawl nad elo yn erbyn cyvraith; a lle bo felly hi á gau yn erbyn cyvraith.

161. Tri phrivachos rhaith gwlád: gwneuthur neu symmud cyvraith; barnu lle nis gellir o gyvraith parth difyg, neu ddichwain, ac angen; a baint gwlád a chenedyl yn gwarchadw rhag anghyvraith drwy gau yn erbyn a'i gwneilo.

162. Tri gwyr rhaith cenedyl: ei phen-cenedyl, ei saith henadur yn nghyvnerth ei phen-cenedyl, a'i theisbantyle; sev yw hwnw gwr o'r genedyl á ddewiser am ei ddoethineb a'i wybodau llên: a'i ddewis gan goelbren neu raith avlavar henaduriaid y genedyl.

163. Tri pheth o byddant ar wr eve á wedd iddo vod yn bencenedyl: á ddyweto gyda ei gâr ac á wrandawer, á ymladdo gyda ei gâr ac á ovner, ac á vechnïo gyda ei gâr ac á gymmerer.

164. Tri phriv anhebgwr gwr rhaith: bod yn Gymro cyhuwynawl, sev yw hyny heb anach heb ledach parth bonedd; bod yn wr cyvallwy; a bod yn benteulu; sev yw hyny, yn wr gwraig a phlant o briod; sev heb y rhai hyny nis gellir teulu yn nghyvraith; sev ni wda wr yn anmraint ac yn anmrawd á vo perchen teulu, can ys erddynt ev á wna gydwybod.

165. Tri anhebgwr pencenedyl: bod yn wr cyvallwy, a bod yn hynav o wyr cyvallwy ei genedyl hyd yn mhen y nawwed âch, a bod yn benteulu, sev yn wr gwraig a phlant o briodas deilwng; a phob un o'r genedyl á vydd yn wr ac yn gar iddo, a gair ei air ev ar air pob un o'r genedyl.

166. Tri anhebgwr teisbantyle: gwr cyvallwy o Gymro cynhwynawl; gwr gwarantedig o ddoethineb awenbwyll, a gwybodau anrbydeddus gwladolion; ac yn wr teulu o briodas deilwng, yn berchen gwraig a phlant. Ac o raith avlavar doethion y genedyl ai breinier ev yn nawdd a baint pencenedyl, ac eve á vydd dros y genedyl, ac yn eu plaid, yn wr llŷs a llân, ac yn wr penraith gan ddoethineb a gwybodau, ac yn wr pell ac agos yn nhravodau a dichweiniau y genedyl, a baint iddo drwydded paladyr o'i genedyl, yn un a'r pencenedyl; ac yn mhob tyrva cenedyl athraw a chynghor y bydd, ac yn gydgyv-arail â'r pencenedyl.

167. Tri achaws breiniaw teisbantyle: dirprwyaw yn nhra nas gallai y pencenedyl; addysg doethineb i'r genedyl; ac achub doethineb cenedyl a gwlád a chy-wlad drwy ddywain priv doethion cenedl-odd y Cymry yn wŷr llŷs a barn yn ngor-sedd ddygynnull Cymru benbaladyr, a

hevyd yn nygynnull arglwydd cyvoeth a'i wlad; ac yn mhob rhaith wahanredawl gwlad a chenedyl, ac nis gellir hyn yn amgen o vodd no baint i ddoethion; can nas dylit na deddv na dir ar ddoethion; ac eisioes nis dylit dygynnull heb ddoethion, can ys goreu barn barn doethion; sev nis gellir gwarantu doethineb ar bencenedyl; achaws hyny, baint ac angen i bob cenedyl ei theisbantyle.

168. Tri pheth á wnant gyvallwy: cyv-lawn a pherfaith y synwyrâu corforawl; sev yn arbëngion, y clyw, a'r olwg, a'r ymmod; sev y dywed cyvraith tri chyvallwy corf, clyw, golwg, ac ymmod; synwyr-bwyll meddwl a deall, o reddv ac athrylith, a chadernyd; sev y tri á wnant gyvallwy ar geudawd, a gwybodau gwladolion gwarantedig o athraw a dangaws, neu o raith avlavar dengwyr a deugain o Gymry cynhwynawl o'i genedyl ei hun.

169. Tair fordd y cadarnæar ac y breinier pob deddvedigaeth ar wlad a chenedyl: gorsedd ddygynnull Cymru benbaladyr; sev hyny holl wladodd, a chyvoethau, a theyrneddau, a chorvenau cenedyl y Cymry, gan bencenedlodd, a theisbantylëodd, a gwyr rhaith, yn gydgywmrawd yn ngor-sedd ddygynnull gwlad a chy-wlad, a chenedyl a chydgenedyl. CAN NID OES NAMYN UN GWLAD AC UN GENEDYL AR GYMRU BENBALADYR: ac yn yr orsedd hño gwneuthur neu symmud neu wellâu cyvreithiau yn ol y bo achos, a'u deddvu yn warrantedig o gymhwyll, a chymmrawd, a chydswynwyr y dygynnull. Ail fordd, baint gorsedd gyvallwy gwlad a chy-wlad, nid amgen, llŷs teyrnedd gwlad a chy-wlad, ac ynddi deddvu á vo gofyn ar newydd, neu ar wellâu, neu ar symmud hên o gyvraith a chymmrawd; a dodi a wneler ar osteg a rhybudd y llys-odd yn holl gyvoethau gwlad a chenedyl Cymry benbaladyr, er gwellâu, neu gadarn-âu, neu wrthryn a gwrthod, val y barnawr yn achaws gan bwyll a chyviawnder; a a chynnal y cerdded val hyn nwy wyper barn y genedyl, ac y cafer cymmrawd y gan yr holl lysodd heb wrthryn heb wrthneu; a phan a'i cafer, dodi hyny ar osteg a rhybudd y gorseddau a'r llysodd oll hyd yn mhen y tair blynedd; a chymmrawd gorsedd pen y tair blynedd á elwir gorsedd gyvallwy, a'i threiglaw drwy yr holl gyv-oethau; a hño á dderchaiv ar á ddeddver baint dygynnull gwlad a chenedyl Cymru benbaladyr. Trydydd fordd y dodder neu y symmuder cyvraith yn warrantedig o awdurdawd gwlad a chenedyl á vydd dan osteg a rhybudd hyd yn nghyvallwy; sev

dodi à vyner ei ddeddau yn gadarn, ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn, gan waedd gwlad a chywlad, yn mhob llŷs ac yn mhob llàn, a phob fair a marchnad, a phob arall o dyrra ddosparthus gwlad a chywlad, hyd oni chafer barn y gwladodd a'r llysoedd, a gwellad a chyweiriad ar à geinmygawr wrth vodd gwlad a chywlad, a gwybod nad oes na gair na gwrthryn yn ei erbyn; a phan wyper hyny, doddi hyny ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad, val o'r blaen, hyd yn nghyfallwy, sev hyd yn ngwbl gwaedd y tair blynedd; ac yna cadarn o gymmrawd Cymru benbaladyr y bydd; a chyvraith gan bob gwlad a chyvoeth, a phob teyrnedd, a phob llŷs a llàn gwlad a chywlad; a gogyvuwch a gozyvurdd à gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad y bydd à wneler val hyn; ac nid rhaid cyrchu rhaith cywlad ar gyvraith à wneler velly; canys cyvraith à ddywed, *cavas vodd a chymmravod Cymru benbaladyr heb wrthryn heb wrthair, am hyny cadarn*; can ys onis cyrcer rhaith ar à wneler val hyn cyn pen y tair blynedd a'r trinydd traphen, bernir bodd gwlad a chywlad, a chenedyl a chydenedyl, ar à ddeddwyd; can nis gellir llai no bod gwybodus i bawb à wnaethpwyd gan waedd gwlad yn gyvreithawl o leodd ac amser, dan goron neu vrait y deyrnedd neu y cyvoeth wahanredawl y buad, gan roddi lle a llwydd i bob gwrthneu, a gwrthair, a gwrthryn galledig o bwyll ac achaws yn geinmygiadawl.

170. Tair colovn rhaith gwlad o ba ryw bynag y bo: teyrn cywlad neu arglwydd cyvoeth; pencenedlodd; a henaduriaid cenedyl a doethion gwlad, sev teisbantylëodd, yn warantedig o vrait, gan raith avlavar cenedyl, sev gan goelbren ddosparthus henadur ar henadur.

171. Tri chyvraw gwlad, ai yn rhaith ai yn amgen y bo: teyrn neu arglwydd cyvoeth, pencenedyl, a theisbantyle; sev o davawd neu air un neu arall o'r tri hyn y cyfroer gwlad a chywlad, gan waedd gwlad yn ddosparthus gan ddevawd a chyvraith.

172. Tair gorsedd gwlad y sydd: gorsedd ddygynnull gwlad ac arglwydd, gorsedd neu lys barn a chyvraith gan yngnaid, a gorsedd beirdd wrth vrait a devawd beirdd Ynys Prydain.

173. Tair nawdd gyfredin y sydd: nawdd gorsedd neu lŷs gwlad, nawdd golychwyd, a nawdd arad ac atgor yn ngwaith.

174. Tri pheth anhebgor ar orsedd neu lŷs gyvallwy: ei bod yn warantedig o

vrait ac awdurdawd a'i lluniaetho ac a'i cynnalio; ei bod dan nawdd gosteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad yn gyvreithawl. a threiglau hyd ymhen y tair blynedd a thridiau traphen, a'i bod yn warantedig o le ac amser ai cynnelir; sev hyny egored lle ac amser yn ddevodawl, a lle bo velly nid rhaid amgen ar osteg a rhybudd; a deddvedig vydd à wneler gan varn hyd gyvallwy yn mhob llŷs a gorsedd gwlad a chywlad, hyd y cerddo swydd a brait yr orsedd a'r llŷs a'i gwneio.

175. Tair rhaith cyvraith y sydd: rhaith ddygynnull teyrnedd a chenedyl gwlad a chywlad er deddau, gan wneuthur, neu symmud, neu wellâu cyvraith, ac à elwir rhaith teyrnedd a chywlad; ail, rhaith gwlad, à elwir rhaith trichannyn; trydydd, rhaith llŷs, a hōno à vydd gan vrawdwy neu henuriaid gwlad neu genedyl yn nawdd ac yn mrait llŷs a'i doto, o seithnyn hyd yn nengwyr a deugain.

176. Tair llŷs cyvraith y sydd: llŷs cantrev a chymmwd, llŷs benadur, sev llŷs arglwydd neu vrenin a'i gyvoeth, a llŷs ddygynnull teyrnedd a chywlad, a hōno yn ben ar y ddwy ereill.

177. Tri awdurdawd devodau llŷs a chyvraith: llŷs benadur y brenin, cyvraith gwlad, ac arver o bob un onaddynt.

178. O dri pheth y mae cyvraith: anghenion dichweiniau, deall cyvryn y doethion, a chyvundeb cenedyl a theyrnedd yn rhaith.

179. Tri anhebgor gorsedd a chyvraith: rhwym devodau, cōv cyvarwyddyd, a dadlleuon.

180. Tri pheth à gau yn erbyn cyvraith: hir oddev gwlad a chenedyl, cyvnewidiau amser a dichweiniau yn difrwythaw cyvraith a devawd, ac ammod warantedig o dystiadon cyvreithawl.

181. Tri gwrthryn devawd; bonedd angheugant, ei gorthrymder, ac anghraith ddrwg: a lle bo un o'r tri petrus vydd, a lle bo y tri yn nghyd cauedig vydd yn ei herbyn.

182. Tri phetrus cyvraith: twyll, cêl, a chamvarn, gwedi llithraw amser arnynt; ac yna nis gellir na dēail na diwyg ar un o'r tri, rhag annilyrwydd yr hawl.

183. Tri pheth nid oes ar nebun atdeb drostynt: abredig nad elo yn erbyn cyvraith, gweithred nas gellir dangaws argyweddo heni, a chafaeliad cyll ni wypo neb yn ngwladipwy a'i colles; ac nid oes ar neb atdeb yn nghyvraith am y tri pheth hyn, namyn hawl arddangaws; a lle nas galler hyny, tervyn.

184. Tair tystiolaeth gadarn: llw drwy bervedd, cydgyvaddev, a dichweiniau anesgorawl nas gellir petrusder ernynt.

185. Tri pheth à drechant ar gyvraith: à wnelo y brenin, i ddilyd gwir a chlyviawn; ac i wneuthur cydwybod a thrugar-edd; braint, lle nis gellir à elo yn ei herbyn; ac ammod gydgyvaddev yn warantedig o dystiadon.

186. Tri gwrandaŵ llŷs ac ynad: ewyn, deisyv, ac ateb; a braint rhaith gwlad gan gyfraw ei bencenedyl i na chafo ei wrandaŵ.

187. Tri datgan llŷs ac ynad: hawl, ateb, a barn.

188. Tri pheth yn bendivaddeu y dylai teyrnedd ac yngneidiaeth eu cynnal, a'u cyvnaidd, a'u cadarnau yn ngwlad a chenedyl: gwirionedd, cyviafnder, a thangnev. Sev y dywed ereill, gwirionedd, gwybodau, a thangnev.

189. Tri devnydd hawl: golwg, gair, a gweithred.

190. Tri diwyneb gwlad y sydd: brenin, golychwydwr gorseddawg, a chyvraith; sev lle bont y tri nid rhaid gwyneb gwlad.

191. Tri difer rhag gwŷs gorsedd neu llŷs y sydd: lliwodd yn avonydd, heb bynt, heb geubalau, gwaedd gwlad rhag llu gorwlad yn nghlyw yr udgyrn, a chlewyd anesgorawl yn gorvod.

192. Tri avlavar anianawl: maban cyn oed pedwar ar ddeg; clâv a dolurus gorweddawg; a mud cysevin, neu vud o ddi-chwain na wypo ar lythyr.

193. Tri rhyw brodorion y sydd: cynhwynolion anianawl, gwŷr llŷs, a gwyr llên; sev y cyntav o'r tri â elwir llëygion, ac iddynt y mae braint lle ar dir a chyvarwys; ac i'r ail y bydd braint swydd herwydd à ddyweto cyvraith; ac i'r trydyddion, sev y gwŷr llên, y mae braint athrawon; sev dogn iddo o bob arad o wevn y swydd y bo ynddi yn warantedig yn athraw; a'i dir braint yn rhydd iddo, a'i drwydded yn mraint ei wybodau.

194. Tair braint gyvreithawl y sydd: braint anianawl, braint tîr, a braint swydd; ac yn nawdd gwlad a chenedyl yn rhaith y doded pob braint, a'r cyfraw ar bencenedlodd.

195. Tair swydd y sydd ar athrawon gwlad a chenedyl o wŷr llên: doddi addysg i'r lleygion, yn eu teuluodd, ac yn ngolychwyd, ac yn llysodd y cyvoeth, ac yn ngorseddau gwarantedig o le ac amser; ail, cadw côv gwarantedig ar vreiniau, a devodau, a gwelygorddau, ac achau bonedd, gan briodasau teilyngion, ac ar weithredodd

amrhydeddus, ac ar bob goreuau gwlad a chenedyl, ac ar à wneler yn llŷs ac yn llân, ac yn heddwch, ac yn rhyvel; trydydd, dylent vod yn barod bob lle ac amser gwarantedig wrth raid gwlad a chenedyl, ac à wasanaethont dan obr a thrwydded, i ddodi addysg a chynghor a gwybod ar geinmygedau, ac i ddatgan côv gwarantedig, ac i ddangos cyvarwyddyd, ac i yru cyvarwyddyd ar à vo rhaid a govyn gan achaws gwlad a chenedyl; megis y bydd negyddiaethau¹ gwlad a gorwlad, a llŷs a llân; ac i drevnu gostegau, a rhybuddiau, yn warantedig o gyvraith ac awdurdawd, a'u doddi yn mhen gwaedd gwlad, ac i lyvraw à ddoter gan varn a devawd ar gov llyvyr a llythyr; ac amgen no hyn o swyddau nis dylit eu gyru ar athrawon gwlad o wŷr llên a llythyr a gwybodau ceudawd a doethineb, rhag nas gellynt eu gwasanaethu a gneuthur à ddylent parth eu swyddau o athrawon gwarantedig.

196. Tri chyvrwym gwladoldeb: gwybodau, brawd, a llavuriaeth.

197. Tri thrwyddedawg gorseddawg y sydd: bardd, ynad, a theisbantyle.

198. Tri thrwyddedawg dichwain y sydd: celvydd anianawl à wnelo nid llai no gorchest ar gelvyddyd er lles brodor-iaeth; anghyviaith à ddihangawr o long a ddro yn môr; a brŷdd, sev à wareto Gymro yn mhyd anghueawl.

199. Tri thrwyddedawg bydavawg y sydd: oedranus; maban, sev plentyn, ai gwr ai gwraig y bo; ac estron anghyviaith; sev yw bydavawg, un na vytho arno na swydd na gorchwyl, a'i drwydded yn rhad gan gyswyn paladyr

200. O dri pheth y cafant drwyddedogion eu cyvarwys: pumerwi rhyddion; a lle nis gellir hyny gan ddichwaint, ceiniog arad; a lle nis gellir hyny, ceiniog baladyr, neu gyswyn paladyr; sev hyny dogned gymmedr ac achaws gan bob teuluawg o'r genedyl.

201. Tair palvawd ni ddiwygir: un tād ar ei vâb yn ei geryddu er addysg, neu am ei vai; un pencenedyl ar ei gâr er cosp am ei wall ac er côv a chynghor; ac un arglwydd ar ei wr yn nydd cad a brwydyr yn ei reoli

202. Tair dynrawd arglwydd ar ei wŷr yn ei reoli: un â'i vrysyl, sev ei swyddwialen; un â phaeled ei gledd; ac un â phaeled ei law; ac nid oes sarâd ar un o'r tri hyny, namyn addysg, a dangaws, a rhybudd rhag à ddrycai.

203. Tair gorsav cynnewawd: cynnal

¹ Negesyddiaethau, ond odid.

dydd devodawl i ddechreu gorsedd a dadl a barn; lle hōnaid gwybodedig yn ngolwg a chlyw gwlad a chenedyl, mal y gwypo bob un y man a'r lle, megis y gwy'r yr amser a'r dydd; a baint cyrch yn hedd a thangnev gan ddevawd gadarn gwlad a chenedyl, ac na bo noeth arv yn erbyn neb-un à gyrchai yr orsedd; ac heb y cyvryw vraint nis gellir cynnal gorsedd deilwng er dosparth, a barn, ac addysg gwlad a chenedyl, mal a'i govyn cyviawnder, a thangnev, ac anghenion, a dichweiniau gwlad a chywlad, ac mal y gweddai ar wlad adwyn yn arail trevnau, a gwybodau daionus ac anrhydeddus.

204. Tri anhebbgor llŷs: arglwydd yn trevnu gwaraned, ysgolâig neu lēn yn gov a datgan, ac yngnaid neu vrawdwr i varnu; ac hebddynt nis gellir llŷs cyvreithawl.

205. Tri anhebbgor cyvraith: baint sev gwarant, ac ynad, a thyst; sev y bydd anghyfrw pob cyvraith hebddynt.

206. O dri pheth y mae tyst cyvreithawl: gwr cyvallwy, gwr fydd, a gwr cymmrawd.

207. O dri pheth y mae barn yn mraint cyvraith: tyst, dichwain, a chydwybod; ac nis dylit ar gyvraith, ac à varnai cyvraith, namyn cydwybod yn nesav ac à aller herwydd tyst a gwirionedd gan gyviawnder.

208. Tair rhagswydd llŷs: cynghellawr, canllaw neu bleidiwr, a rhingyll; sev rhagovygnion llŷs a'u gelwir, can y gellir llŷs hebddynt.

209. Tri dŷn à ddylynt gan y brenin, neu arglwydd llŷs, davodogion drostynt yn llŷs: gwraig neu venyw, avlavar anianawl, ac alltud anghyviaith; ac i'r alltud hevyd y dylit nawdd ac ymborth gan ddogned paladyr; sev hyny dawn gwlad ac arglwydd, rhag ei varw o newyn ac anwyd yn a'i doter yn ei ansawdd parth gwlad a chenedyl.

210. Tri mud gorsedd: un arglwydd, neu vrenin, sev nid iawn iddo ev vod yn raglavar, namyn gwrandaw, a gwedi clywed à glywawr, llevaru à welo yn raid ac yn mhwyll cyvraith, a herwydd barn à ddylit gan gyvraith; ynad, ac nid iawn iddo ev ei lavar onis dospartho ei varn herwydd à ddangoser yn ei lŷs gan varant a thyst, ac à ddywetont y brawdwr, a mäch, sev nid rhwym iddo atdeb namyn i'r ynad neu y brawdwr.

211. Tair dadl nis dylit ond ger bron yngnaid a brawdwr cyweithas: cymmeryd dŷn i genedyl, neu ei wrthladd o genedyl, neu varnu goresgynaeth i vab aillt o vam-wys ar ei bedwerygwr, neu i Gymro

carddychwel; ail, dadl tir a daiar; trydded, tangnevu rhwng gwledydd a chenedlodd yn rhyvel a galanasau; sev nis dylit tragwyddoli y dadlau hyny, onid yn oes yr arglwydd, neu à ddoto yn ei le.

212. Tri pheth y sydd ar ynad eu gwneuthur yn llŷs: dillwng cyvarechau wrth raid y brenin neu raid gwlad a chenedyl; datgan a dosparthu dadleuodd a chynhenau o vewn ei lŷs; a chadarnâu ar ei air cyvraith, à varnont y brawdwr; a hyny dan wystleidiaeth lle a'i govyno cyvraith.

213. Tri rhyw ynad y sydd: ynad llŷs benadur, un; a hwnw á vydd yn ben cynghor ac yn ben cymmrawd teyrnedd y cyvoeth, a3 á ddily vod yn ddiymbaid gyda'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, yn gov cyvraith iddo, er iawn varnu à ddelo ger bron¹—a'i swydd o vrawdwr yr holl deyrnas dan ei thervynau; ail, ynad cwm-mwd, ac arno y mae cynnal llŷs, a chòv cyvraith, a'i datgan, a llŷs y cwmwd à vydd man y bythawr yn nghwyn ac yn hawl, ac yno y cynnail yr ynad hi, a chynnal dadleuau; canys cyvraith á ddywed, goreu a'i barnawr man a'i gwelawr; trydydd ynad, brawdwr baint, sev hwnw tiriog, ac eve á vydd wr llŷs yn rhaith, ac yn nghymmrawd llŷs cymmwd a chantrev, yn Nyved a Morganwg a Gwent; canys brawdwr pob tiriog cyvallwy herwydd devawd y gwledydd hyny; ac ar varn nis dylit llai no saith o'r cyvryw vrawdwr, ac o hyny hyd yn neugwr a deugain; a'u barn a'u brawd hwy á elwir rhaith llŷs.

214. Tri dŷn ni ddylit yngneidiaeth iddynt: dŷn anghyvallwy, sev byddar, neu ddall, neu evrydd, neu glavr, neu orphwyll-og, neu vud, neu à vo ag attal anianawl ar ei lavar; ail yw alltud, neu vâb aillt cyn goresgynaeth; sev cyn y cyrcho vraint gynghwynawl; sev baint nawved âch: ac ni ddylai vâb aillt oruchavu ar briorion cynghwynawl; trydydd, gwranysgedig yn nghyvrith a gwybodau gwladolion, sev lleygwr na wypo gyvraith a devodau gwlad a chenedyl, na barnu ar vraint tir, neu ar vraint swydd, neu ar afeithiau galanasau, ac ereill o bethau yn nghyvrith, am nas cavas ei athrawiaethu yn ddosparthus, ac ni ddylai anwybodus ac annysgedig varnu ar un peth o'r byd mewn cyvraith ba bynag y bo; can nis gellir ar hwnw na phwyll na synwyr namyn o wyndau anianolion, ar ba rai nis gellir cydwybodus cyviawn.

215. Tri anghyviawnder barn a brawd: barnu ar na vytho ger bron llŷs yn clywed

¹ Mae rhyw wall yma.

ac nas gwyswyd yn warantedig mal y gallai amddifyn; ail, barnu ar à vo ger bron yn ngwrthrym cyvraith, gan vrenin neu arglwydd y llŷs, neu gan vrawdwr llŷs, neu arall o wr llŷs, à wyrai gyvraith; trydydd, barnwr annosparthus heb warant ar ei swydd; sef a'i gelwir ynad neu varnwr annheilwng; a lle ydd elo gyvryw varn ar nebun o Gymro cynhwynawl, rhydd iddo ei raith gwlad yn nawdd a baint cyfraw ei bencenedyl: ac i vâb aillt y bydd ei briodawr; ac i hwnw braint rhaith à ddylit i Gymro cynhwynawl er diwygiaw cam ei wr o vâb aillt; ac i vâb aillt yn mraint mamwys y bydd cyviawn nawdd pencenedyl; canys iawn i bob Cymrâes gynhwynawl nawdd ei phencenedyl. Ac os arglwydd priodawr mâb aillt ei hunan à wna yn nghan ag ev, ac yn anghyvrraith, nawdd arglwydd y cyvoeth iddo, neu y brenin; ac os gwr brenin neu arglwydd cyvoeth y bydd à wnelo ag ev yn nghan, nawdd brenin neu arglwydd cywlad iddo, ac i hwnw varnu herwydd cyvraith, ac nis dylit corn gwlad ar vâb aillt yn fo.

216. O dri choll y bydd trais: colli dŷn, colli tîr, a cholli da cychwynawl; a lle dyco y brenin neu arglwydd cyvoeth un o'r tri yn amgen nog a'i rhotho cyvraith, rhydd i a'u collo ei raith, a'r un a'u dyco a'u tâl, ac a'i diwygia, a lle a'i dyco arall, hawl à ddylit yn nghyvrraith ar a'i gwnelo.

217. Tri chollod nis gellir damdwng arnynt: blawd, gwenyn, ac arian bath; canys llwyr gynhebyg a chyfelyb á vydd iddynt; ac nis gellir hawl, namyn o dyst neu gyvaddev, ar a'u dyco yn ledrad.

218. Tri dŷn à ddylent ymwytlaw â'r brenin neu arglwydd y cyvoeth rhag cam y ganddynt, ac er diogelweh gwlad a gwerin; cwyn o'n bywyd ac aelawd arall drwydwng ar grair, neu ar gydwybod yn nawdd Duw a'i wirionedd, achaws bygwith; ail, à wrthoto iawn cyvraith am argyweddd à gafai; a gorseddwr à vo hwy no thri diwarnod mewn gwlad ac na rotho warogaeth yn gyvreithawl i arglwydd y cyvoeth, neu i vrehyr, a hyny rhag gwnethur cam ohano, cyd na bo cwyn arno; sef yw brehyr, cynhwynawl tiriawg o benteulu yn mraint brawdwr llŷs.

219. Tri chrair twng y sydd: brysyll golychwydwr, enw Duw, a llaw yn llaw à dynger iddo; a llawgreiriau a'u gelwir. Tri thwng arall y sydd, nid amgen, gair ar gydwybod, gair yn wyneb haul, a chadarnâu yn nawdd Duw a'i wirionedd. Gwedi hyny dodder y dengair deddv, ac evengyl leuan, a'r groes vendigaid.

220. Tri pheth nis gellir addev hebddynt: cartrev ddosparthus, baint gwlad a chenedyl, a chyvarwys yn warantedig o gymmrawd.

221. Tri dŷn y sydd, a'u baint nas byddant wrth gorn gwlad na llaw ar gledd; sef hyny nid ânt yn rhyvel: bardd, feryllt, a gwr llŷs; sef nis gellir hebgor un nac arall o'r tri.

222. Tri arv cyvraith y sydd: cleddyv, gwayw, a bwa a deuddeg saeth yn nghawell; ac ar bob gwr teulu eu cadw yn barawdgyrch, rhag llu gorwlad ac estron, ac ereill o wyr anrhaith; ac nis dylit arvau i amgen no Chymro cynhwynawl, neu aillt ar ei drydygwr, er gwarchadw rhag brâda chynllwyn.

223. Tri pherchenogaeth tîr: âr gyntevig heb wahardd hyd yn nghwbl y trydedd âr, pentan gyntevig, a brodoriaeth gyntevig; sef yw hyny rhoddi y vrawd gyntav yn llys yn mraint à berchenocai y tîr hyny o Gymro cynhwynawl, a bod praww o hyny hyd gylch rhieni; sef yw rhieni gwr, ei dâd, ei hendad, a'i orhendad; ac o hyny hyd y nawved âch ac edryd, gerni a'u gelwir.

224. Tri argae tervyn y sydd: cynwarchadw, baint, a phriodolder. Sef y dywed llyvyr arall yn hyn o vodd: Tri argae tervyn, RHYW, sef yw hyny DARLIN o gysevin hawl, neu o gysevin genedyl; BRAINT, sef yw à rodded o rodd cenedyl i wr am à wnaeth drostynt ac erddynt; a GWARANT, sef rhodd gwlad ac arglwydd yn ngorsedd am à ddylai gyviawnder gan BRID, neu i BEDRORION ALLTUDION yn mraint mamwys, neu unrhyw beth arall ba ryw bynag y barnwr gwarant llŷs a gorsedd; sef a'i dywawd cyvraith Dyvnwal Moelmud; a goreu deddvwr o genedyl y Cymry ydoedd ev.

225. Tri chôv cenedyl y sydd: côv llŷs cyvraith; côv pencenedyl ar ei saith henadur, a chôv barddas: côv llŷs cyvraith á saiv ar yngnaid, côv pencenedyl á saiv ar ei saith henadur, nid amgen na breiniau a dichweiniau eu cenedyl, ac ar y saith henadur ei dreiglaw i'r pencenedyl à vydd wedi yr un à vo marw: a chôv barddas á saiv ar veirdd gwarantedig o athrawon a baint gorsedd. Sef y gelwir y trichov hyn, tri chôv gwarantedig gwlad a chenedyl; ac arnynt y mae gwarantu pob âch bonedd, a phob baint arvau; canys o vraint tîr y mae baint arvau; a lle cefir baint arvau yn warantedig o gôv ac arwydd, tŷst vydd hyny y'mhob dadl tîr a daiar.

226. Tri thywys côv llŷs: côv cyvundeb dwyblaid; côv tervyn dadl o daw cyng-haws, a'i wadu o'r naill, a'i haeru o'r llall; a chôv anghyvrraith â wnel arglwydd a'i ddŷn yn ei lŷs.

227. Tri marwyst y sydd am dîr: tystiolaeth etiveddion hyd eu gorwyron neu dra hyny â gredir yn llŷs am â glywsant gan eu rhieni â vu gynt, a'r rhai hyny â elwir gwybyddiaid côv a chydwybod; ail, henaduriaid gwlad a chenedyl am â wyddant parth âch ac edryd; a thrydydd, pentanvaen tād y gofynwr, neu un ei hendad, neu un ei orhendad, neu ereill o'i genedyl, neu le adail ei rieni ar y tîr; a phrovi hyny wrth nôd, a gair cenedyl a gwlad; y rhai hyn â savant yn lle tystiaden lle nis gellir mwy o bwys ar a'u gwrthrym ac a'u gwrthair, o vnyed gwrth-yn-ngwrth ger bron llŷs cyvrraith neu raith gwlad.

228. Tair cynnevawd gadadwy y sydd: cynnevawd a erlid gyvrraith, cynnevawd â ragvlaena gyvrraith gan gyvriawnder lle bo iddi awdurdawd o varn llŷs brenin o arver a dewawd cyn côv, ac nid iawn iddi namyn dan dervynau y man a'i cafer yn warantedig o arver; trydydd, un â ragvlaena gyvrraith o ddichwain anianawl, a hòno ni chymhell nac yn mhlaid nac yn ngwrth, namyn difawd cwyn a chanlyn, a dodi rhaith gwlad arni, nid amgen no llw dengwyr o deugain o henaduriaid cenedyl; a lle a'i cadarnâer o hyny, ni vydd wedi hyny â gau yn ei herbyn; sev y dywedir, cyvrraith yw, a chôv a chadw llŷs arni.

229. O dri achaws y cyll gwr drev ei dād: rhybuddiaid gorwlad rhag eddyl arglwydd a'i genedyl, brād arglwydd neu ynad; a lladd dŷn o vurn a chynllwyn; ac eneidvaddeu vydd pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu, a chenedyl o epil pob un o'r tri â vyddant eillion yn un ansawdd ag ereill o feibion eillion cyn baint o vam-wys.

230. Tri anhebbgor cyvrraith: braint gwarantig o wlad ac arglwydd; gwyrr llŷs, sev yngnaid a brawdwr; a chôv cyv-arwyddyd.

231. Tri chôv cyvarwyddyd: cerdd dawawd, llyvyr llŷs, a gwybedydd o lin cerdd, sev bardd gwarantig o athraw a chôv gwybodau.¹

232. Tri dyben addysg a chôv: gwybyddu, diwallu, a dyddanu.

233. Tri anhebbgor athraw o vardd:

awen o Dduw; addysg o athraw; a'i swydd yn warantedig o varn gorsedd.

234. Tri thlwstrevgordd: llyvyr, Athraw o lin cerdd, a gov geveiliawg.

235. Tri anhebbgor hendrev: tanwydd, dwr croyw, a bugail trevgordd.

236. Tri anhebbgor havodwr: bôd, bugeilgi, a chylllell.

237. Tri anhebbgor bôd havodwr: nenbren, nenfyreh, a bangor; a rhydd iddo eu tîr yn nghoed gwyllt â vynu.

238. Tri phren nid rhydd eu tîr heb genad gwlad ac arglwydd: mesbren, sev derwen, a bedwen, a rhavawyddden.

239. Tri anhebbgor boneddig cynhwynawl: breacan, telyn, a challawr; ac yn ddognd paladyr iddo.

240. Tri anhebbgor taiawg: pentan, glaiv, a chavn; ac iddo o ddognd paladyr.

241. Tri pheth ni rênir ag arall: cledd, cylllell, a breacan; sev a'u pieusont a'u ceidw o iawn cyvrraith.

242. Tri arlludd tîr: hawl yn llŷs, tôr arad, a llosgi tŷ ar y tîr.

243. Tri chadarn bŷd: arglwydd, ynvyd, a diddim.

244. Tri ni vyddant garddychwel o ddir a gorvod, sev nid iawn gyru swydd ar un o henynt: gwraig, bardd, ac annhiriog; sev nid iawn gyru ar ur/o henynt na swydd gwlad, na llaw ar gledd, ac ni vyddant wrth gorn a gwaedd gwlad; sev ar vardd y mae baint Duw a'i dangnef, a'i swydd wrth gerdd, ac nis dylit gwasanaethu dwy swydd; ac ar wraig y mae gwr, a baint arglwydd priodawr iddo erni, ac nid iawn dwyn oddiar arall ei briawd o ddŷn nac o dda; ac ar annhiriog nis dylit gyru llaw ar gledd, achaws nid oes gantho dîr iddei golli, ac nid iawn iddo golli bywyd ac aelawd tros arall; namyn gadael iddo ei serch a'i gynghyd, a lle ydd elo llaw ar gledd, brŷd a'i gelwir, a baint brŷd â ddylit iddo.

245. O dri pheth y cyll Cymro cynhwynawl dîr ei dād, a baint ei genedyl: cwbl gargychwyn i wlad estron; cwbl ymdanc â llu estron yn rhyvel â chenedyl o Gymry; a chwbl ymrodd i lu estron gortrech, o vōdd, lle y gallai ddianc.

246. O dri pheth ydd ennil Cymro vrait ei genedyl, a'i dîr yn rhydd gwedi a'i collo: cwbl garddychwel o wlad estron, cwbl gargoll dros Gymru a Chymro, a chwbl ymwrthvyn â llu estron gortrech lle gallasai vrait a thirodd y ganddynt yn warantedig, o ymgyvladd ag wynt.

247. Tri chargychwyn heb atychwel y sydd: gwraig briawd, sev ydd aeth ei baint

¹ Mae gwall yn hwn : gwybedydd o lin cerdd mewn amgen eiriau yw cerdd dawawd. Côv pencenedyl a'i henuriaid â ddiwygiasai y gwall.

oddiwrth ei chenedyl, ac yn nghenedyl ei gwr priodawr, a hyny yn mraint a bodd cyvraith, ac ni ddylai ddychwelyd drachevn yn mraint ei chenedyl hi, sev ni adwna cyvraith à wnelo unwaith yn ngwybod; trevtadawg wedi bod yn hir yn alltudedd yn ngwlad estron, a dychwelyd wedi hyny iddei wlâd ei hun, a' chafael ei dir; od â ev eilwaith yn ddilys yn alltudedd, nid ymchwel drachevn o iawnder, ac o gwna, ni roddir iddo drev ei dâd; yr arglwydd cyvoeth a'i piau yn ngwarchadw yny wypo pwy arall o'r genedyl a'i dylw, ac yna ei roddi i hwnw; a chyswynvab à gymmerer neu à water gan y genedyl, pa un bynag à wnelawr ni ddylit ei adwneuthur; sev yw cyswynvab, mab i arall, neu vâb llwyn a pherth, à gymmerawr yn gyvreithawl er cael mab o etivedd.

248. Tair llys gwlad a chyvraith amryval eu cynnal, parth gorddawd ac ansawdd gwyr llŷs a'i swyddwyr: un Bowys; un Gaerllion ar Wysg, sev un Morganwg a Deheubarth; ac un Gwynedd. Eisioes yr un cyf cymmrawd y sydd ar y tair gwlad hyny, nid amgen gorsedd dygynnull gwlad a chwyld yn rhaith; ac yn amgen o vodd nid rhydd gwneuthur cyvreithiau yn Nghymru; sev nid braint o iawn cyvraith a chymmrawd i un neu arall o'r gwledydd wneuthur cyvraith namyn yn nghyswyn y rhai ereill.

Sev yw arver Powys, maer, canghellawr, un brawdwr o ynad swydd, ofeiriad i ysgrivenu dadleuodd, a rhingyll; ac yn hōno nid oes amgen o wyr llŷs a swyddau herwydd arver cyn cōv a chlyw y wlâd a'r genedyl yn Mhowys.

Llŷs gwlad a chyvraith yn Ngwynedd â vydd yn hyn o vodd; nid amgen, arglwydd y cwmmwd, oni bydd yno y tywysawg ei hunan; maer, canghellawr, un ynad swydd, ofeiriad Clydawg, neu un Bangor, neu un Penmon, i ysgrivenu dadleuodd; a rhingyll.

Llŷs Deheubarth, sev hōno cysevin llŷs Caerllion ar Wysg; tywysawg neu vrenin, ac ei le ev, pan nas bytho, arglwydd y cantrev neu y cwmmwd; a chydag ev maer, a changhellawr, ac ysgolâig llŷs i ysgrivenu dadlau a chov llŷs; a rhingyll, a lliaws brawdwr, neu yngnaid; sev brawdwr neu ynad pob tiriawg o benteulu cyvreithiawl yn Neheubarth, a Morganwg, a Gwent; a'r lliaws brawdwr o saith i bedwar ar ddeg, ac o hyny hyd un ar ugain, ac o hyny yn nengwyr a deugain; a'u barn â elwir *Rhaith Llŷs*.

Sev yn Mhowys a Gwynedd un brawdwr

swydd, ac yn ngwledydd Deheubarth, nid amgen, Ceredigion, a Dyved, a Morganwg, a Gwent, lliaws brawdwr braint; sev hyny o vraint tîr a theulu, ac nis dylit yno vrawdwr neu ynad swydd; sev y bydd y brawdwr wrth raith avlavar henaduriaid a phencenedyl. Sev y dywedir y gellir llŷs yn Neheubarth o'r tri hyn, nid amgen, brenin, neu arglwydd cwmmwd yn ei le; canghellwr o ysgolâig; a lliaws brawdwr; ac un neu arall o'r brawdwr â wna swydd rhingyll yn y llŷs, neu'r cinghellawr a'i gwna.

Ag velly tervyna Triodd Dyvnwal Moel-mud, à elwir Triodd Gwladoldeb a Chywladoldeb: a phob prydydd ac achwr à vynai wybod breiniau a devodau gwlad a chenedyl y Cymry benbaladyr; a braint bonedd, a'i rhyw o gyviawnder; a braint arvau parth bonedd a rhandirodd, a braint ac amraint ar eillion; â ddylai wybod y triodd hyn, cyn y bo iawn iddo radd warantedig yn ngorsedd wrth gerdd dawd, wrth vraint o devawd beirdd yr hên Gymry.

A myvi Thomas ab Ivan o Drev Bryn yn Morganwg a'i ysgrivenodd o hen lyfrau Syr Edward Mawnsel o Vargam, pan oedd oedran Crist ein Harglwydd ni 1685.

TRIODD CYVRAITH.

Sev y triodd canlynawl â dynwyd o gyvysgriv ar groen o Gyvreithiau Hywel Dda, yr hwn lywyd â brynoedd O. Iones yn Llundain, Ebrill y 12. 1807. pan werthwyd y rhan oedd ar ol o ysgrivlyfrau Edward Llwyd, yn meddiant Sir John Sebright.

Triodd Braint Etiveddiaeth.

TAIR etiveddiaeth cyvraith y sydd à drigiant yn ddilys yr etiveddion: un yw etiveddiaeth trwy ddylyed o blaid rhieni; ail yw etiveddiaeth à gafer trwy ammod cyvreithiawl y gan y perchenawg er gwerth; trydydd yw etiveddiaeth à gafer trwy ammod cyvreithiawl o vodd y perchenawg, a heb werth.

Tair gwaith y rhênir yr un trev tâd rhwng tair gradd cenedyl: yn gyntav, rhwng brodyr; ail waith, rhwng cevndyrw; trydedd waith, rhwng cyverdyrw: oddyna nid oes priawd ran arni.

Tri rhyw brid y sydd ar dir: un yw gobyr gwarchadw; ail yw yr hyn à rodder i chwaneâu tir neu vraint; trydydd yw

llavur cyvreithawl à wneler ar y tîr, y bo gwell y tîr o'i blegid.

O dri modd ydd holi'r tîr: o gamoresgyn; ac o ddadenhudd, trwy veddiant tâd neu vam; ac o âch ac edryd: can ni thycio gofyn tîr o'r modd cyntaf nac o'r ail, ni bydd hwyrach no chynt y cesir o'r trydydd.

Tri chamoresgyn y sydd: goresgyn yn erbyn y perchenawg o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy y perchenawg, ac yn erbyn ei etivedd o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy warchweidwad, ac yn erbyn y iawn dylyedawg, o'i anvodd, a heb vrawd. Perchenawg yw y neb à vo yn meddu y ddyled dilyn; gwarcheidwad yw y neb à gynnalio neu a warchatwo ddyled dyn arall.

O dri modd y dospertthir dadyl dadenhudd, rhwng etiveddion; nid angen, trwy vrait anianawl: cyntaf yw brait oed, rhwng hynaf a ieuaf; ail yw brait priodawl, rhwng etivedd cyvreithawl ac un anghyvreithawl, (cany y cyvreithawl â'i ceif oll;) trydydd yw brait dylyed rhwng dylyedawg ac annilyedawg. Os tadau y rhai hyny hagen á gynnalasant yr un tîr, wers tra gwers hyd aneu, os eu meibion á ddaw i erchi dadenhudd, mab y dylyedawg á geif ddadenhudd o gwyl, py bryd bynag y dêl. Or doant etiveddion un radd ygyd, ac yn yr un amser, i ovyn dadenhudd, megis brodyr, o drev eu tâd, neu geindyrw, neu gyverdyr, o dir eu tadau, yr hwn á gynnalio eu tadau yn ddiran, wers tra gwers, hyd varw, ni ddichawn un o honynt wrthladd ei gilydd na ei oedi; namyn pob un á geif ran dadenhudd.

Tri rhyw vrait y sydd: brait anianawl, a brait tîr, a brait swydd.

Tri phriodolder y sydd i bob dyn: rhyw, a brait, ac etiveddiaeth: etiveddiaeth hagen herwydd brait, brait herwydd rhyw, rhyw herwydd y gwahan à vydd rhwng dynion herwydd cyvraith; megis y gwahan brenin a breyr, breyr a bilain, gwr a gwraig, hynaf a ieuaf.

Triodd Brawdwr.

Tri pheth á berthyn wrth vrawdwr: un yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; ail yw datganu a dosparthu cynhenau y mywn llŷs; trydydd yw yr hyn à ddospartho trwy varn ei gadarnau trwy wystyl a brawdlyvyr, or ymwystlir ag ev, neu os gofyn y brenin iddo heb ymwystlaw ag ev.

Tri amheu brawd y sydd: un yw bod

amryson rhwng hawlwr ac amddifynwyr am varn à rodded iddynt, ac yna y dosparth a â ar y brawdwr à roddasai y varn: ail yw bod amryson rhwng hawlwr a brawdwr, ac ymwystlaw; trydydd yw bod ymwystlaw rhwng amddifynwyr a brawdwr am ei vrawd, ac am y ddau ymwystlaw: hyny yd vydd y dosparth ar awdurdawd lythyrawl; canys dileddyv gyfredin vydd awdurdawd; sev vydd hyny brawd lyvyr DEWI BREVI.

Tri rhyw vrawdwr y sydd yn Nghymru, herwydd cyvraith Hywel Dda: brawdwr llŷs beunyddiawl, herwydd swydd, gyda brenin Dinevwr, neu Aberfraw, yn wastad; ac un brawdwr cymwd, neu gantrev, herwydd swydd, yn mhob llŷs o ddadlau Gwynedd a Phowys; a brawdwr o vrait tîr, yn mhob llŷs, cymwd, neu gantrev_6 Ddeheubarth.

Pan ddygwydd brawdwr, swyddawg llŷs, neu gymwd, neu gantrev, yn ngwerth ei davawd, tri pheth a gyll yna: cyntaf y cyll ei swydd; oddyna y cyll vrait brawdwr, o eisieu swydd; trydydd, gwerth ei davawd.

O dri modd y dospertthir brawd gyngaws: cyntaf yw trwy oddev; canys goddev a dyr bob cynglaw; (os brawdwr a oddev rodde gwystyl yn erbyn ei vrawd yn dangneveddus, heb rodde gwystl yna i gadarnau ei vrawd, dygwyddedig vydd ei varn;) ail yw brawdlyvyr rhwng dau wystl; sev yw hyny gwystyl à rodde yn erbyn brawd, a gwystl arall à rodde gyda y vrawd heno; trydydd yw, brawdwr biau ddosparth rhwng deuddyn yn nghyngaws am y varn à roddasai iddynt, heb ymwystlaw ag ev.

Tri dyn ni allant ymwystlaw yn erbyn brawd, o gyvraith: un yw brenin; can ni ddichawn, o gyvraith, sevyll y mywn dadyl ger bron brawdwr, i holi neu i ateb, trwy vrait anianawl, neu vrait tîr, mal breyr, neu arall; ail yw dyn eglwysig rhwymedig yn urddau cyssegredig; trydydd yw dyn eglwysig rhwymedig yn nghreivydd; can ni ddichawn neb, herwydd cyvraith, rodde gwystyl yn erbyn brawd, onid dau berygl gwerth tavawd, ac nad oes werth gosodedig yn nghyvreith Hywel ar aelawd, a gwaed, a sarâed dyn eglwysig; ac wrth hyny, ni eill neb o honynt rodde gwystyl yn erbyn brawd, na chyda brawd. Holl argyweddegyrlyd à wneler i ddyn eglwysig a ddilyr ei dalu iddo yn senedd herwydd cyvraith eglwysig.

Tri pheth á ddyli pob brawdwr ei wrandaw y gan y dadleuwyr, cyn barnu

neb o honynt i ennill nag i golled: nid amgen, cwyn, a devnydd, ac ateb.

Tri rhyw varn drebyg y sydd: un yw barn à rodder yn erbyn dyn nis clywo, pan ddatganer gyntav yn y llŷs, nac yn mhell y bo yna, nac yn agaws; os yn agaws y bai, y rhingyll a ddyl ei alw, mal y clywo y varn à roddid arno; os yn mhell y bai, ei araws a ddylid, hyd pan ymddangosai yn y llŷs, or gellid ei gafel yn amserawl wrth gyvraith; ail yw barn à rodder ar ddyn cyndrychawl trwy wrthdrymder o blaid y brenin, neu y brawdwr, neu wyr y llŷs; trydydd yw barn brawdwr anheilwng.

Tri dyn ni eill un o honynt vod yn vrawdwr teilwng o gyvraith: un yw dyn anavus, megis dall, neu vyddar, neu glawwr, neu ddyn gorbwyllig (sev yw hwnw dyn à orfo ei rwymaw unwaith am ei yn-vydrwydd), neu ddyn ni allo ddywedyd yn iawn, megis cryg anianawl; ail yw dyn eglwysig, rhwymedig wrth urddau cys-gredig, neu wrth grevydd; trydydd yw lleys, heb allu o gyvraith iddo varnu o vraint tŷr, neu o vraint swydd.

O dair fordd y gellir gwrthawd brawdwr teilwng: un yw o'i vod yn anghyfredin rhwng y pleidiau yn llys cyn barn; ail yw o'i vod yn gyvranawg ar yr hyn y bo y ddadyl am dano, pei gellid ei ennill trwy varn; trydydd yw cymeryd gobyr am y ddadyl, ar ni bo gosodedig yn y gyvraith o'r brawdwr.

Amryveilion Driodd Cynghawsaeth.

Tri pheth à ddyly gwarant diball eu gwneuthur: un yw gwrtheb yn ddiohir drosto ehunan, a thros y da cynhenus, a thros amddifynwyr y da; ail yw sevyll wrth gyvraith, a barnu tros yr holl ddadyl, trwy ddedryd gwlad; trydydd yw gwneuthur cwbyl dros yr holl ddadyl mal y barner iddo.

Tri oed cyvraith i ddial celain rhwng dwy genedyl ni hanfoni o'r un wlad: un yw ennyn hawl yn y dydd cyntav o'r wythnos gyntav gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y pythevnos, cyvraith yn rhyddâu dial; ail yw, or byddant y ddwy genedyl yn un cantrev, ennyn hawl yn y trydydd dydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb pen y nawveddydd, cyvraith à ryddâ dial; trydydd yw, os yn un cymwd y byddant, ennyn hawl yn y trydydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y chweched dydd, cyvraith a ryddâ dial, o herwydd na ddaeth ateb.

Tair dirwy brenin ynt, dirwy ymladd cyvaddev, a dirwy trais, a dirwy lledrad. Divwyn dirwy ymladd, deuddeg mu; divwyn² dirwy trais morwyn yw gwialen arian, a fiol aur, a chlawr aur, val y dywesbyd am eu mesurau yn divwyn sarâd y brenin; divwyn dirwy lledrad yw cyswynaw lledrad ar y dyn, a gwadu o hono yn dda ar ei davawd, a gosawd rhaith arno a'i phallu.

Tri phedwar y sydd. Cyntav ynt, pedwar achaws ydd ymchwelir brawd: olyn gwr cadarn, a châs galon, a chariad cyveillon, a serch da. Ail pedwar, pedair tarian à ânt rhwng dynion a rhaith gwlad rhag hawl lledrad: un yw cadw gwestai yn gyvreithawl; nid amgen, ei gadw o bryd gorchyvaerwy hyd y bore, a dodi ei law drosto o'i gwely tair gwaith y nôs hōno, a hyny tyngu o ddynion y tŷ ganto; ail yw geni a meithrin, tyngu o'r perchenawg ar ei drydydd o wyr un vraint ag ev, geni a meithrin yr anivel ar ei helw, heb ei vyned tair nôs i wrtho, nac o werth, nac o rodd; trydydd yw gwarant, nid oes warant namyn ar dair llaw, a'r trydydd amddifyned trwy gyvraith; pedwerydd yw cadw cyn coll, a hyny yw gwneuthur o'r dyn ar ei drydydd o wyr un vraint ag ev, cyn colli o'r llall ei dda, bod y da hyny ar ei helw ev. Trydydd pedwar yw pedwar dyn nid oes nawdd iddynt, nac yn llŷs, nac yn llan, gan y brenin: un yw dyn à dōro nawdd y brenin, yn un o'r tair gwyl arbenig, yn y llŷs; ail yw dyn à wystler o vod i'r brenin; trydydd yw ei gwynosawg, dyn à ddylo ei borthi y nôs hono, ac nas portho; pedwerydd yw ei gaeth.

Tri thawedawg gorsedd: arglwydd gwir yn gwrandaw ar ei wyrda yn barnu eu cyvreithiau; ac yngnad yn gwrandaw hawlwr, ac amddifynwyr yn ateb; a mäch yn gwrandaw hawlwr, a thalawdyr yn ymateb.

Tri gwanas gwaew cyvreithiawl yn nadlau: un yw gwân ei arllust yn y ddaier ag un llaw, oni vo abraidd ei dynu à dwy law; ail yw gwân y pen y mywn twyn oni guddio y mwn; trydydd yw ei ddodi ar llwyn à vo cyvuweh â gwr; ac oni bydd y gwaew yn un o'r tair gwanas hyny, a myned dyn arno a'i varw, traian ei alanas a ddygwydd ar berchen y gwaew.

Tri over ymadrawdd à ddywedir yn llŷs, ac ni fynant: gwâd cyn dedryd; a llŷs cyn amser; a chynghaws gwedi brawd.

Tair sarâd ni ddiwygir, or cefir trwy veddawd; sarâd yr ofeiriad teulu, a'r yngnad llŷs, a'r meddyg teulu; can ni

wyddant wy py amser y bo raid i'r brenin wrthynt; ni ddilyant wyntau vod yn veddw byth.

Tair gwragodd à ddily eu meibion trev eu mam: gwraig à rodder yn ngwystyl tros ei thâd, a chafel mab o heni yn ei gwystl-oriaeth; a gwraig à rodder o rodd cenedyl i alltud; a gwraig à ladder gwr o'i chenendyl, a dial o'i mab hwnw, ni ddilyir ei oedi am drev ei vam, nac awraws nawveddydd yn ei erbyn.

Tri meib ni ddilyant gyvran o dîr gan eu brodyr un vam ac un dâd ag hwynt: un yw mab à gafer yn llwyn ac yn mherth, ac yn anneddawl, a gwedi hyny cymeryd mam y mab o hono o rodd cenedyl, a chafel mab arall o honynt, ni ddily hwnw gyvranu tir â'r mab à gâd cyn nog ev, yn llwyn ac yn mherth; ail yw cymeryd o ysgolaig wraig o rodd cenedyl, a chafel mab o honei, ac oddyna cymeryd o'r ddau ofeiriadaeth, ac oddyna cafel o'r ofeiriad vâb o'r unwraig, ni ddily y mab à gâd cyn nog ev gyvranu tir â hwnw; trydydd yw nud, can ni roddir gwlad i vud, can ni ddily dîr nid atebod drostod.

Tri pheth ni âd cyvraith eu damdwng: brawd, a gwenyn, ac arian; canys cyfelyb a gefir iddynt.

Tri phren rhydd yn forest y brenin: pren crib eglwys; a phren peleidyrr à elont yn rhaid y brenin; a phren elawr.

Tri cheheryn canastyr y sydd: un yw lledrad fodd y cerddo cyvran o'r hono, canys naw afaith y sydd iddo; ail yw hydd brenin i neb a'i cylllo; trydydd yw abo blaidd i neb à wnel cam amdano.

Tri edyn ni ddilyr eu lladd ar dîr dyn arall, heb ei gënad: eryr, a garan, a chigvran. Y neb à laddo un o honynt, taled ddeg a deugaint i berchenawg y tîr.

Tri pheth or cefir ar fodd nid rhaid ateb i neb o honynt: pedol, a nodwydd, a cheinawg.

Tri dyn ni ddily y brenin eu gwerthu: lleidyrr gwedi barner i grog, a chynllwynwr, a bradwr arglwydd.

Tri ergyd ni ddiwygir: i garw yn yd, ac i gi yn yd, ac i ebawl gwyllt yn yd.

Tair nodwydd gyvreithiawl y sydd: nodwydd gweinigawl y vrenines, a nodwydd meddyg llys i wniaw gweliodd, a nodwydd y pencynydd i wniaw y cwn rhwygedig. Pedair ceinawg cyvraith a dâl pob un o honynt.

Tair sarâed celain ynt, pan lladder, pan yspeiler, pan wthier yn ei gorwedd o'i sevyll.

Tair gwarthrudd celain ynt, govyn, Pwy

a laddawdd hyn? piau yr elawr hon? piau y bedd newydd hwn?

Tri pheth ni thelir, can coller yn rhaid tî: cylllell, a chleddyrr, a llawdyr.

Tair gavel nid adverir: un dros ledrad, ac un ar vâch ni chymhellow, ac un dros alanas.

Tri rhyw dâl y sydd i gwynwr: gau dwng, neu adwerth, neu edvryd

Tri ymddillwng o rwym hawl y sydd: gwir dwng, neu waesav, neu ynvydrwydd.

Tri chargychwel heb attychwel: un yw gwraig gwedi ydd ysgaro â'i gwr yn gyvreithawl; a chyswynvab gwedi gwater o genedyl yn gyvreithawl; a threftadawg gwedi dêl yn ddilys; gwedi y bo yn arglwyddiaeth arall, o iawnder nid ymchwel drachevyn.

O dri achaws y gosoded cyvraith: cyntav yw i geisav dysg rhag gwneuthur anghyvrith; ail yw gwared anghyvrith, or dar-fai ei gwneuthur; trydydd yw er cospi y neb à wnelai anghyvrith, trwy ddirwy, a chamlwrw, a'r cyvryw à ddilyai.

Tri da nid rhaid mâch arnynt: da à roddo arglwydd i wr, a chymyn à ddêl i ofeiriad y gan y marw, a da à ddêl i veddyg y gan y clav.

Tair marw-dystiolaeth y sydd am dîr, ac a savant yn nghyvrith a barn: un yw, or cyfroir dadyl am dîr yn llîs, a'i ther-vynu yn ngwydd gwyr y llîs, gwedi bo marw y rhai hyny oll, tystiolaeth eu hetiveddion hyd eu gorwyron, neu achwaneg, a gredir am yr hyn à vu gynt, ac à glywsant gan eu rhieni o'r ddadyl hîno, a'r rhai hyny a elwir gwybyddiaid am dîr; ail yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd rhwng cenedyl a charant y dyn à ovyno dîr trwy âch ac edryd, o nawveddydd mai neu ragvyr; trydydd yw pan weler pentanvaen tâd y dyn à ovyno dîr, neu ei hendad, neu ei or-hendad, neu ereill o'r genedyl, neu le adail, neu dîr ei rieni, y rhai hyny a savant yn lle tystion ar ei ddilyed iddo.

Tri thorllwyth y sydd un werth ag eu mam, nac un à vo na lliaws, or dygir yn lledrad: torllwyth gellast, a thorllwyth hwch ar eu thyleu, a nyth hebawg.

Tri llwdyn unwerth yn y genvain bob amser: baedd cenvain, ac arbenig y moch, a hwch a gatwer yn nghyver gwestva arglwydd.

Tri rhyw wybyddiaid y sydd am dîr: un yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd, i ddwyn dyn ar ddilyed o dîr gyd â'i geraint; ail yw ambiniogion tîr, nid amgen, gwr o bob rhandir o'r drev, i wybod

rhànau a finiau rhwng y welygordd; trydydd yw meiri, a chynghellorion, a rhingyllaid, i gadw tervynau y cymydau, canys y brenin a biau y tervynau hyny.

Tri pheth à geidw gôv, ac à saiv yn lle tystion i ddyn ar ddylyed o dîr: lle hên ody, neu bentanvaen, neu esgynvaen.

Tri dyn y telir gweli tavawd iddynt: i'r brenin, pan ddyweter gair hagyr wrtho; ac i'r brawdwr, pan ymwystler ag ev am ei iawn vrawd; ac i ofeiriad yn ei eglwys, yn y tair gwyll arbenig, neu yn darllen llythyr rhag bron y brenin, neu yn ei wneuthur.

Tri chowyllawg llŷs: cerwyn vedd, a bragawd, a chathyl cyn ei dangaws i'r brenin.

Tair hela rydd y sydd yn mhob gwlád ar dir dyn arall: hela iwroch, a hela cadno, a hela dyvrgi.

Tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred.

Tair golwg à ddygir yn nghyvraith: golwg tysto'i dystiolaeth, a golwg mynegiad o'i vynag, a golwg llygadrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd amdano; a gwallawgair yn llŷs; a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri rhyw gwallawgair y sydd: gair gwall yn holi, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn amddifyn, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntav y cyll hawlwr ei hawl o'r à berthyno wrth y gair, or dygir tystion yn eu herbyn, ac ni chyll gamlwrw, can nid oes cam gwyn celus yn nghyvraith eithyr tri; o'r ail, neu o'r trydydd, y cyll amddifynwr gamlwrw, a di-vwyn yr hawl o'r à berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall.

Tri thervyn hawl y sydd: gwadu, neu brovi, neu lysu tyston.

Tri pheth ni chynghain yn nghyvraith: praww ar weithred, eithyr tri; gwád dros waesav; a chôv gwedi brawd.

Tri gweithred y sydd ar braww llavur cyvreithawl neu anghyvreithawl ar dir, y megys tòri fin, neu wneuthur fin, neu lavur arall, a gweithred llwdyn yn lladd y llall yn ngwydd bugel trevgordd, tystiolaeth y bugel à saiv am hyny; a gweithred cydleidyrr lleidyrr a grocer am ledrad, tystiolaeth hwnw ar ei gydleidyrr á saiv; tystiolaeth gwybyddiaid hevyd á saiv am dîr.

Tri gwaesaf y sydd: arddelw, neu warant, neu amddifyn heb warant.

Tri chôv gwedi brawd y sydd: goddev o vrawdwr roddi gwystyl yn erbyn ei

vrawd, heb roddi gwystyl, yna ei chadarn-âu, a gwedi hyny cynnyg ei wystyl, ni ddylyir ei erbyniaw o gyvraith, onid barn dremyg vydd; neu roddi gwystyl yn erbyn brawd gwedi y goddev; neu addaw ymadrawdd yn wallus ar gyvraith a barn, a gwedi barn, ceisaw gwared gwall nis dily.

Tri lle y tywys côv llŷs: am gyvundebleidiau; ac am dervyn dadyl, or daw cynghaws un yn dywedyd ei thervynu, a'r llall yn dywedyd na thervynwyd; ac am anghyvraith à wnel arglwydd á'i wr yn ei llŷs.

Tair tystiolaeth ddilys y sydd: tystiolaeth llâs yn dwyn i gôv; a thystiolaeth y gwybyddiaid à gredir pob un yn y gyvraith ar wahan, megis tád rhwng ei ddau vâb, neu yn lliosawg am dîr; a thystiolaeth y gwrthdyston.

Tair tystoliaeth marwawl y sydd: tystu ar ddyn cyn ei holi o'r hyn y tyster; neu tystu ar ddyn na wadwys, neu nad amddifynwys erbyn à ddaroedd iddo ei wadu, neu ei amddifyn; neu tystu ar ddyn ddywedyd yr hyn nis dywed y llŷs, a'r brawdwr á'i clywo á ddylyant ei ddwyn yn varwawl, trwy arch yr amddifynwr, os cofa. A llyna y tri lle y mae trech gwybyddiaid no thyston.

Tri gwahan y sydd rhwng gwybyddiaid a thyston: gwybyddiaid am yr hyn à vu cyn ymhawl yn y llŷs y dygant eu tystiolaeth, ac nid ev y dwg tyston; ail yw, gwybyddiaid biau dedryd eu gwybod yn ngyvraith tyston, can ni rydyster iddynt, ac nis piau tyston; trydydd yw, gwybyddiaid biau ddwyn eu tystiolaeth yn erbyn gwád ac amddifyn, sev yw hyny, gwybyddiaid biau brovi gwír gwedi gau, ac nis piau tyston.

O dair fordd y mae cadarnach gwybyddiaid no thyston: un yw gallu dwyn lliaws o wybyddiaid am un peth yn y gyvraith, neu un gwybyddiaid, megis mâch, ac ni ellir dwyn na mwy no llai no dau o'r tyston; ail yw gallu dirwyaw dyn, neu ei werthu, trwy wybyddiaid, ac ni ellir trwy dyston, o gyvraith; trydydd yw gallu o wybyddiaid brovi yn erbyn gwád ac amddifyn, ac nis dichawn tyston. Pan dysto tyst yn ei dystoliaeth beth yn gyvreithawl ereill yn erbyn amddifynwr, neu pan dysto amddifynwr beth yn gyvreithawl yn erbyn tyston, y rhai hyny á elwir gwrthdyston yn nghyvraith, ac ni ellir eu llysu.

Tair tystoliaeth y sydd ar air, ac ni ddygir i gair: tystoliaeth lleidyrr ar ei gydleidyrr wrth y grog; a thystoliaeth nid eler yn ei herbyn pan ddycer ar air: a

thystoliaeth y gwrthdyston. Gwybyddiaid, yn mhob dadyl, grym tyston á gynnaliant; a chystal á allant yn mhob dadyl ag á ddichawn tyston. DEWI BREVI.

O tri modd y telir dirwy trais: un yw pan ballo ei amddifyn i amddifynwr yn erbyn dyn: ail yw pan ballo ei raith i ddyn yn gwadu trais; trydydd yw pan ballo ei warant i ddyn á'i galwo yn nadyl trais.

O dri modd y cyll dadyl trais ei braint mwyav: na wneler ei theithi; ac o dystoliaeth vywawl yn nadyl trais; ac o gwynaw o'r hawlwr ddwyn o'r eiddo ev yr hyn á ddychwyd i drais rhag arall, ac nid y ganto ev. Nid mwy hagen y rhaith yn y tri phwnc hyny no llw tri dyn; ac nid mwy y dial no thri buyn camlwrw, oni ellir ei wadu neu ei amddifyn.

Un o dri pheth á gyll y neb á dreiser: ei ddyn; neu ei dir neu ei dda arall cychwynawl, neu ei vraint.

Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw nad ateper yn anamserawl er gofyn; ail yw amddifyn val nad ateper byth er gofyn; trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim ar yr hawl.

Tri pheth nid rhaid ateb i neb o honynt: un yw peth ni bo diebredig yn erbyn cyvraith; ail yw gweithred y galler dangaws ei argyweddd, or gwneir, ac ni ddangoser; trydydd yw colled ni wypo gwlad neb rhyw hysbysrwydd i'r hawlwr ei golli.

Tri rhyw ddiebryd y sydd: un yw dwyn peth ac nad adverer trachevyn; ail yw addaw argyweddd ar ddyn, neu ar yr eiddo, heb wneuthur iawn na heddwch amdano; trydydd yw diebryd dyn o'r dylyed dros amser edryd.

O dri modd y caua cyvraith rhwng hawlwr ac amddifynwr: un yw, o golli ei amser, a hwnw á ddamweina o lawer modd; ail yw, o hawl heb berchen; trydydd yw, o dervynu ei ddadyl cyn no hyny.

Tri thervyn hawl cyvreithawl y sydd: un yw tervyn o gyvundeb pleidiau; ail yw tervyn gosodedig rhwng pleidiau trwy gymrodeddwyr; trydydd yw tervyn trwy varn.

Tair dadyl á ddilyant eu hiacháu ac eu barnu trwy ddedryd gwlad yn erbyn haerllugedd: un yw dadyl am venfyg neu wystyl, neu avel y sydd un gyvraith; ail yw dadyl y bo amddifyn ynddi, nid amgen gwád am dir; trydydd yw dadyl o wrthrymder brenin yn erbyn cyvraith.

Tair cynnevawd y sydd: cynnevawd a erlid gyvraith, a hōno y sydd gynnalidwyr; cynnevawd á ragvlaena gyvraith, or

bydd iddi awdurdawd breniniaeth, cynnalidwyr yw; cynnevawd a lwgyr gyvraith, ac yna y dyly ei chymhell.

Tri pheth á gadarnâa ddevawd: awdurdawd, a gallu, ac addwynder.

Tri pheth á wânâa gynnevawd: gwrthrymder, anghaugant vonedd, a drygan-graith.

O dri modd y cyll brawdwr gamlwrw o varnu, ac ni chyll gwerth ei davawd: un yw, pan ddivarno cyvryw á varnasai ev gynt, trwy y cyfelybion achwyson; ail yw, pan êl ar gyveilorn yn datganu dadyl, or cadarnâa mwy neu lai yn ei ddadyl nog a vu o eiriau grym; trydydd yw, na roddo gwystyl gyd á'i varn, pan rodder gwystyl arall yn ei herbyn. O'r modd cyntav y varn gamav á ddilêir; o'r ail y datganu á iawnêir; o'r trydydd y varn hevyd á ddilêir yna, can boed iawn, canys cadarnâwys y brawdwr hi yn amserawl trwy wystyl. Os y dadleuwr á ebrvyca ymwystlaw á brawdwr, nid amgen pan y datgano gyntav iddo, ni cheif ymwystlaw ag ev am y varn hōno byth gwedi hyny, cyd boed cam ei varn. Yn gyfelyb i hyny, od ymwystlaw ev yn amserawl, ac nad ymwystlaw y brawdwr ag ev, ei varn hevyd á ddygywydd.

Tri rhyw vynag y sydd, ac am bob un o honynt y gosodir rhaith gwlad ar ddyn am ledrad: un yw, dyvod y colledwr a'r mynegwr gyd ag ev, á dyngo yn erbyn arall, clybod a gwybod arno y lledrad; ail yw, tyngu o'i mynegwr, gweled a gwybod arno y lledrad, a hwnw yw lliw; trydydd yw, lluddias rhag dyn ceisaw ei dda yn y lle y tebycai ei vod. Ni ddily neb roddi rhaith gwlad am ledrad, heb un o'r mynegau hyny yn ei erbyn, onid pallu o lw gweilydd á wna i'r colledig. O'r palla, nid rhaid mynag arno, eithyr hyny, i gymhell rhaith gwlad arno.

Tri rhyw dwng y sydd: cadarnâu gwir, gan dyngu trwyddo bervedd; ail yw gwadu gau, gan dyngu trwyddo bervedd; trydydd yw tyngu peth petrus, o herwydd cydwytod. Sev yw peth petrus, yr hyn ni wyper beth vo, ai gwir, ai gau.

Tair gosodedigaeth y sydd o herwydd cyvraith i gwblâu y gyvraith a'i harverodd yn bryfaith, hyd na aller eu cablu, o eiseu, neu o ormodedd, neu o bethau annheilwng: cyntav yw o'r cyfelybion, cyfelyb varn á roddir; ail yw o'r ddwy gyvraith ysgrivenedig erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un peth; yr un á vo deilyngach no'r llall á gynnelir; trydydd yw pob rhyw gyvraith ysgrivenedig, ar ni bo gwrthwyneb iddi yn

ysgrivenedig, á ddylir ei chadw, hyd go-
ynont y pendevig a'i wlad i ddilëu hòno,
gan osawd arall à vo teilyngach.

Tri rhyw gamddosparth y sydd y cefir
ymodwared amdanynt, herwydd cyvraith,
heb vod yn rhaid nac yn berthynasawl
ymwystlaw á brawdwr, ac ni chyll amser
yn nghyvrraith i amheu y ddosparth o blaid
goddev, hyd pan vo llithredig un dydd a
blwyddyn o ddydd y camddosparth, nac
yn erbyn ei etivedd, os am dir y tyv y
gynhen; ac or damweina carcharu cyv-
raith o blaid arglwydd, er hyd y bo heb
iawn, ni chyll amser y gyvraith o amheu,
onid gan wallocâu canlyn gwedi caniatâer
cyvraith iddo, hyd pan lithro undydd a
blwyddyn; ac ni chyll amser yn nghyv-
raith hevyd i'r neb à ddechreuo gynhebrwng
dadyl; or damweina rhyvel cyn tervynu y
gynhen, onid gan ebyrgovi undydd a
blwyddyn gwedi gwastatâer heddwch, ac
adnabod yr arglwydd à wledycho. Cyntav
yw rhoddi barn o ddyn yn erbyn plaid,
heb allu iddo ei varnu o vrait tîr, neu o
vrait swydd, neu rwymedig yn urddau
cysgredig, neu ddyn anavus, neu veius,
neu ddyn o glevyd anianawl, a'r pyncau
hyny yn deor iddo deilyngdawd ei vod yn
vrawdwr o gyvraith; neu vrawdwr á
ddôtid yn ei erbyn lysiant cyvreithawl, neu
wrthnead cyvreithawl, heb dervynu á rhai
yn yr achaws; neu gwedi darfai ei vod yn
yr achaws roddi barn; neu roddi barn o
vrawdwr cyn agau ar y ddadyl, a deisyv
o bob parth; neu cyn dodi o blaid arglwydd
yn ol deisyv o bob parth; neu roddi barn
o vrawdwr yn ddisyved cyn cyvarech dyun-
deb ei gydvrawdwr; neu roddi barn o
vrawdwr ar ddyn yn erbyn cyvraith, drwy
gymhell o blaid arglwydd, neu geisaw
mwynant dosparth yn lluniaeth barn, neu
gymrodedd am berchenogaeth tîr á ddo-
perthid oddieithyr gweithred gorsedd gyv-
reithawl; ond yn y lle y damchweinai i
arglwydd o'i dir ehun estynu perchenog-
aeth i wr iddo, ai yn nghyvarws, ai yn
rhybued arall: llyna yr un lle y gellir
cadarnáu perchenogaeth i ddyn ar dîr a
daiar oddieithyr gweithred gorsedd gyv-
reithawl. Ail dosparth yw gallu dodi yn
erbyn brawdwr, neu roi o'i gydvrawdwr
un o'r pedwar achaws ydd ymchwelir
brawd; nid amgen, cás o blaid gelyniaeth;
sev yw hyny, gallu provi ar vrawdwr roddi
cam varn, neu gadarnáu gau, ai ev ai rhai
o'i gydvrawdwr, mewn cov neu ddedryd
yn erbyn dyn, a hyny o gás o achaws gelyn-
iaeth; neu brovi ar vrawdwr o vrait tîr,
neu rai o'i gydvrawdwr, erbyniaw gwerth

neu obyr neu eddewid arno; neu vrawdwr
swyddawg, eithyr yr hyn à osoded yn
nghyvrraith, iddo drosvarnu, ac o'r achaws
hwnw barnu cam, neu gadarnáu gau, drwy
gôv neu ddedryd, yn erbyn plaid, a hyny
o serch da; neu allu dodi yn erbyn
brawdwr, neu rai o'i gydvrawdwr, dyun-
deb drwy rwym ac eddewid; nid amgen,
rhoddi hovnder i blaid, drwy gadernid py
ddadyl bynag y dangoso yr hawlwr, neu
amddifynwr, yn y goddevydd yn vrawdwr
cadarnáu ei ewyllys iddo, neu ddosparth ar
y pwnc hwnw à eilw cyvraith yn gariad
cyveillen; neu allu provi yn erbyn brawd-
wr, neu rai o'i gydvrawdwr, gosawd
bygwth arnadynt, megis argyweddu corf
dyn, neu ei eiddo, hyd na lyvasai roddi
tervyn ar y pwnc hwnw à eilw cyvraith yn
ovn gwyr cedeirn: sev modd y dylir provi
hyny, trwy ddedryd gwlad, eithyr y lle y
damchweino ac y perthyno ei orchwiraw i
gôv llfs. Pwybynag á gynhebringo yn
nghyvrraith gorsedd ar vrawdwr ei golledu
drwy ryw un o'r pyncau à ddywesbwyd
uchod, ev á ddily gafel côv neu ddedryd
yn ddiohir rhyngto a'r brawdwr, neu rai
o'i gydvrawdwr, y gosoter yr achaws yn
ei erbyn; ac os côv neu ddedryd á amlycâa
bod yn wir à ddywed y neb y sydd yn provi
yn erbyn y brawdwr, neu ei gydvrawdwr,
cosper y neb à orddiwedder yn achwysawl
i'r anghyvrraith, yn y modd y dyweto cyv-
raith oreu, a gwnel tervyn o newydd am
y gynhen, trwy gyvraith a chyviawnder.
Trydydd yw lle gorfo ar y neb y perthyno
arwain cynhen ymryson rhag bron canon-
wyr; nid amgen, pan vo dwy gyfraith ys-
grivenedig erbyn yn erbyn yn dosparth yr
un peth, ac nad adnapo y brawdwr o'r
ddwy gyvraith pwy deilyngav onaddynt;
neu od amheu hawlwr, neu amddifynwr, y
dosparth à wnel y brawdwr cyvrwng y
ddwy gyvraith hyny; neu or dervydd i'r
hawlwr neu i'r amddifynwr amheu y dos-
parth à wnel gwyasawdyr á voynt alwedig-
ion o blaid y brenin i ddosparth cynhen
amryson cyvrwng gwystyl a gwrthwystyl
erbyn yn erbyn, á rodder yn llaw y brenin,
neu alwedigaeth barn á rodder ar ddyn ni
allo herwydd cyvraith roddi gwystyl yn
erbyn barn; yna y dyly y brenin arwain y
gynhen hòno, a'i chaderiaiw yn rhwymedig
yn oed y dydd gosodedig yn nghyvrraith,
ger bron canonwyr, i wneuthur dileddyv
dderbyn tragwyddawl, drwy ddeall ei gan-
onwyr; a chyd gwnel plaid amheu, a galw
ar y dosparth à wnel canonwyr, nid erbyn-
ir, ac ni wrandewir herwydd cyvraith.
Canys Hywel Dda vrenin Cymru, o gyng-

hor ei ddoethon awdurdodwyr á osodes yn ei gyvraith ev, gorvod a pherthynu erbyn-iaw deall ei ganonwyr, i ddosparth perygl a phetrusder herwydd synwyr canon di-leddyv; a hyny lle nid adnepid gallu o'i awdurdodwyr ev wneuthur tervyn teilwng, dyledus, herwydd ei gyvraith ev yn y lle-odd dywededigion tragwyddolion.

Tair gorsedd ddygynnull á osoded yn nghyvraith Hywel Dda, mal na bai neb rhyw ddfyf yw y gyvraith, na neb rhyw eiseu o deilyngdawd na chyviauwr; ac ni roddid braint brawdwy i neb o'r gwyr dygynnull hyny o herwydd na braint tir na braint swydd; canys pan ddarfa i wyr y llŷs hòno ragreithaw còv, a chadarnâu y dull, trwy dwng henuriaid, am yr hyn à osodid arnaddynt, yna y dyly y brawdwr à osoter o blaid y brenin roddi barn rhwng y cynhenusion, herwydd dull gwyr y llŷs hòno, y rhai à voynt oddevedigion o bob parth, heb na'u llysu, na'u gwrthneu: sev yw hyny, pan ddamweinio bod amryson am dir cyvrwng amryveilion arglwyddiaethau, megis cymmydau, neu gantrevodd, na barwniaid eu hunaint bieufynt, nac arglwyddi ereill, lleygawl neu eglwysig, y rhai à gyn-nelynt eu harglwydd diweddav dan arglwyddiaeth y brenin, y rhyw orsedd hòno à gynnelir o blegid y brenin; canys wrth vrait y brenin y gosoded ynddi gyfraw y rhyw lŷs hòno, herwydd cyvraith; sev fordd yw hyny, arglwydd yw y brenin ar bawb o'i deyrnas, ac nad arglwydd neb o'r arglwyddi ereill ar eu cilydd; ac wrth hyny y deallwyd, herwydd y gyvraith, na allai neb gynnal y rhyw lŷs hòno, eithyr y brenin; ac wrth hyny y dylir, o blaid y brenin, gymhell o wys a rhybudd hên awduriaid a doethon o'r cynghelloriaethau o bob parth, o'r rhai cymhenav, i'r lle am-rysonawl; a hyny yn nyddiau y gyvraith, a'i boedau, megis ydd amlycêid mewn cyn-hen amryson cyvrwng llŷs a llan, a chym- ydau a chantrevodd. Neu vod neb un yn cynnal tir trwy weithred gan y brenin, ac iddo ehun, ai i un o'i rieni, a dyvod neb un arall i ganlyn am y tîr hwnw; nac ag ev y dyweto, nac ag un o'i rieni, mai trwy orthrymder y gwahanwyd, ac anghyvraith; neu ddyvod un i ovyn y tîr o blaid gweith- red à gefid gan arglwydd y tîr, ai y neb à vai canlyn ar un o'i rieni, y cafi y tîr ac y tyvai yr iawn iddo yntau o'i blegid, a bod neb yn cynnal y tîr hwnw trwy oresgyn o ryw vodd arall y delai hyny, hevyd á ddy- lyir eu cynnal yn llŷs dygynnull, ac eu tervynu; canys ni osoded y neb ag à vai yn cynnal tîr, trwy weithred o blaid ar-

glwydd, pa fodd bynag y cafi, ai ar werth, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, ateb yn llŷs a dadlau cymwd neu gantrev, trwy na chòv na dedryd, megis breyr neu arall; can ni osoded yn nghyvraith tervynu iawn arglwydd yn y llŷs hòno. Os y llŷs dygynnull á amlycêa gwneuthur gorth- rymder, megis y dywesbwyd vry, y brenin á ddyly yn ddiohir gwared yr anghyvraith; can ni ddyly neb, herwydd cyvraith, gyn- nal gweithred à wnelid yn anghyvreith- awl. Or dervydd na allo goresgynwr anghyvreithloni y gweithred, ac amhen iawn yr arglwydd y cavad y tîr ganto, y brawdwr á ddyly varnu y tîr i berchen y gweithred, val y dyweto ei weithred oreu, ac à orddiwedd ar y tîr o dda cyfraw a'i pieuvydd yn ddily. Ail yw, na ellir can- lyn cwyn galanas, eithyr ger bron y brenin, neu y neb à gynnal yn lle y brenin; canys ni osoded gallu o neb gymhell cwbyl dâl tros alanas, eithyr y neb à vai arglwydd ar bawb; sev yw hwnw y brenin; canys ni chynghain o gyvraith cwynaw o orsedd i orsedd, i ganlyn am yr un devnydd; am hyny y gynhen hòno yn llŷs dygynnull y gosoded i'r brenin draian o bob galanas ar y gymhelo y lle cosp, dros gymhell i'r rhan arall i'r genedyl, megis y rhan cyvraith rhyngtynt. Trydedd orsedd ddygynnull yn y lle y bo amryson cyvrwng awdurdod- wyr am ddeall dwy gyvraith erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un peth, heb vod un o honynt yn coelaw deall ei gilydd; neu na wpynt pwy deilyngav o'r ddwy gyvraith hyny; yna y dylir, o blaid y brenin, cymhell o wys rhybuddiawl, can- onwyr, na gwyr o grevydd voynt, nac eglwyswyr ereill, i dervynu y gynhen hòno, trwy ddeall canon diledidyv, gan gadarnâu drwy dwng, or bydd à dybio; ac yna y dyly brawdwr, o blaid y brenin, roddi barn, herwydd dull ei ganonwyr. DEWI BREVI.

Tri rhyw dremyg cyndrychawl y sydd: un yw rhoddi barn ar ddyn y perthyno iddo ysbaid un dydd a blwyddyn o'i ham- heu; sev yw hyny lluddiaw o wyr y llŷs, neu y brawdwy, neu ereill, i ddyn roddi gwystyl diohir, neu ballu o blaid y bren- hin, neu yr arglwydd bieufai y llŷs, o er- byniaw gwystyl; ac wrth hyny ni chyll ev ei amser hyd pan vo llithredig un dydd a blwyddyn o'r pan ganiatâer cyvraith gyntav iddo; ac ev á gynghelaini vod y varn yn dda ac yn briodawl yn ei devnydd, herwydd dadlwriaeth ei dadyl. Ail trem- yg cyndrychawl yw barnu rhwym an- mherthynawl ar amddifynblaid cywiad, i

wrandaw côv a barn gwedi cadeiriaw dadyl, yn ol deisyv o bob parth; a'r tremyg hwnw sydd yn pwysaw ar yr hawlblaid; canys o gyvraith, amser brawdwr barn gwedi deisyv o bob parth. Trydydd tremyg cyndrychawl yw rhoi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled neu ennill cyn cadeiriaw dadyl. Dau ryw dremyg absen y sydd: un yw diveddiannu dyn o'i dir cyn bod yn aeddved amser yn nghyvraith; canys hyd yna y dylir ei araws ev; ail tremyg absen yw rhoddi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled tragwyddawl cyn cadeiriaw dadyl. Y tremyg cyntav o'r ddau â ddeallir o an- amserolder; a'r ail â ddeallir oblegid amserolder cymysgedig eu devnydd; can ni alleramheu y varnogwbylolaidd devnydd, oddieithyr cyvladd yr amser; pei gwedi cadeiriaw dadyl ni byddai varn absen; canys y deisyv â gofa y cyndrycholder, i dremygu y varn. Pob rhyw wall dadlwr- iaeth ni chyvladdo â grym dadyl, ei devn- ydd o gwbyl â beir goll i'r ddadyl, heb goll tragwyddawl; ac am hyny y mae cenatâ- edig cyrchu cyvraith o newydd. Pob rhyw wall dadlwr iaeth â gyvladdo â grym dadyl a'i devnydd o gwbyl, hyd na bo yn pwysaw ar vodd dadyl, arver dadlwr iaeth â gyng- hain ei disgynu yn golled tragwyddawl, oddieithyr dadleuodd â osoded tervynau hysbys o gyvraith iddynt; megis mewn hawl drablwyddyn a'i chfelyb; a hyny argauedigaeth ennill yw hyd ar dervyn gosodedig. DEWI BREVI, *ora, ora.*

Canys tri rhyw argauedigaeth dadyl ynt: un onadyynt yw pei damchweinai i ddyn govynt tîr i arall, trwy gwyn a hawl, gan arwain iawn disgynedig hyd ato ehun, neu neb un o'i rieni, neu ystlysiion, oblegid cyd- etivedd, can ni hanfai y tîr o iawn rieni; a gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn yr hawl- wr, gwahanu yr iawn â hwynt drwy gyv- raith ddilys, a'i ddyvod drwy gyvraith ddi- lys i un o'i rieni yntau, y gallo yntau ar- wain iawn difoddedig hyd ato ev ehun, neu gydetivedd iddo, cyd bai gwr dyvod iddo ehun, neu estrawn y cafai y tîr ganto; megis y gallai ddadleu yn eu hiawn neu amser i ymwystlaw â barn. Ail argaue- digaeth yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr â arddelwo iawn o blaid rhieni, neu o'i ansawdd ehun, neu pa un bynag arall â vai difoddedig yr iawn, trwy ddadlwr iaeth dadyl anianawl, a barn yn mherson y neb a'i harddelwo iawn o'i blegid; neu ei gyd- etivedd, trwy orddiws neb un o'i rieni yn gamoresgynwr; neu allu o'r atebwr gadarn- âu perchenogaeth hwy no'i ansawdd yr hwn ag â geiser ei wneuthur yn gamoresgynwr;

neu vwrw arddelw cyvreithawl yn erbyn yr hawlwr, megis pei damchweinai i ddyn erbyniaw perchenogaeth ar dir; sev yw hyny drwy estyn arglwydd; a gwedi hyny dyvod neb un arall yn abser hwnw i'r orsedd, ac erbyniaw estyn anallu ar yr un tîr o law y gorseddawg, a thrwy hyny rhedeg yn y gor- esgyn hwnw; y cyntav â ddichawn ei vwrw y maes pan y myno, o vewn un dydd a blwyddyn; a chyd cwyno y llall rhagddo am y camoresgyn hwnw, nid ennill dded- ryd arno; canys trech yw pob goresgyn cymysgedig yn yr iawn, no goresgyn oddi- eithyr yr iawn, a bod cyvraith yn deallu bod ansawdd yr hynav, yn llwrw perchen- ogaeth, yn iawnav, hyd pan ddifodder drwy gyvraith a barn; a hðno yn argauedigaeth dragwyddawl y cynnelir, megis y rhai uchod, am ddamchweinaw perchenogaeth drwy ddadlwr iaeth wyneb yn wyneb, yr hawlblaid ar yr amddifynblaid, trwy gyv- raith a barn; neu allu dodi yn erbyn hawlwr argauedigaeth oesodd rhieni, o vewn un orsedd cymwd neu gantrev; canys pwy bynag â vo yn cynnal, na dyn dirgeledig o'r gwaed y tyvo yr ia wn, oblegid ei hir- oddev, nac estrawn a'i herbyno, gwedi bo ennilledig yr iawn drwy amserodd y teir- oes; canys i hwnw y mae dirgeledig y gyv- raith; megis i'r neb â hanfai o'r gwaed; oni bai allu provi ei vod yn gamoresgynwr ar y neb y tyvai yr iawn iddo o'i blegid; a'r ddadlwr iaeth hðno nid perthynawl yn erbyn y camoresgynwr hwnw, onid lle y rheto un o'r hen ddyledogion ar ei oresgyn, gan ddywedyd yn ei amddifyn, na ddam- chweinawdd etiveddiaeth iddo ev gan y neb â arddelwo, ac yn y modd hwnw amheu ei berchenogaeth yn gwbyl, yn lle pallo iddo arwain iawn ar gyfelybion. DEWI BREVI *yn gannorthwy.* Trydydd argauedigaeth dadyl yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr goddev ohono ehun hawl dra blwyddyn; neu ovyn dylved cychwynawl yn y dyddiau deddon; neu ovyn tîr a daiar o âch ac edryd yn amser cauedig cyvraith am dir a daiar; neu ddechre cyvraith gwedi hanner dydd provedig hysbys, a'r cyfelybion; a'r gyvryw argauedigaeth hðno, a'i chfelyb, â gynnelir yn argauedigaeth amserodd; a'r ddwy ereill, a'u cyfelybion, tragwyddolion ynt; a hyny o achaws eu bod yn tervynu ar yr iawn. GWENOC, *helpa!*

Grym argauedigaeth yw dðor rhag dyn y rhwym a'r cadernid â ddotto i orwraw ymadrawdd; megis côv llÿs, neu ddedryd gwlâd, am ddadyl tîr a daiar, neu vechnî- aeth ar gyvnewid, neu wybyddiaid, neu

ammodwyr ar ammod, à arddelwer ni boynt gynghainawl; sev yw hyny am dda cychwynedig, gan drosi i ddadlwriaeth ai devnydd ai deall cyvraith dileddyv. Yn mhob lle y dichawn dyn govyn iawn anianawl o blaid rhieni, a'i eunill, lle ni aller dod i yn ei erbyn ddfioddi yr iawn mewn gweithred y gyvraith; a hyn i gadw amser. Pedwar rhwym dadyl ynt, Pwy à holych; beth à holych; py vaint à holych; a pha amser y holych. Sev modd yw hyny, mynegi yn gyntav enw priawd yr hawlwr, ac enw priawd yr amddifynwyr, a hevyd py at y bo dy gwyn; megis wrth y cynghellawr, neu swyddogion yr orsedd hño. Ail yw, pa beth à holych; sev yw hyny, pa ffordd yth wahanwyd o'th dda, ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarech, ai o lög, ai o adneuaeth, ai o ventyg, ai by argywedd bynag à wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda voynt, ai aniveilaid, ai aur, ai ariant, ai dylyedogaeth o dir a daiar, trwy un o'r dadenhuddau, ai o gamoresgyn, ai by un o'r tri, ai trwy ách ac edryd; os llög, neu o adneuaeth, neu o venthyg, enwi pa ryw gadernid y sydd ar eu cafel drachen; neu, os trwy gyvnewid, neu ammod, neu luniaeth arall, enwi pa ryw gadernid à vo arnynt. Trydydd yw mynegi pa vaint à holych; sev yw hyny, mynegi pa rivedi o aniveilaid, neu aur, neu ariant, a pha deithi à voynt; os argywedd, pa vaint vo, a pha vaint vo yr hawlwr; os am dir, enwi pa rivedi o erwydd, a pha beth à ddylir dros yr eiddo; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed, a pha beth à ddylir dros yr argywedd, herwydd cyvraith, ai arian cyvraith, ai arian cwtäon. Pedwerydd yw, py amser y holych; sev yw hyny, mynegi y dydd a'r vlwyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth, a pha le; os cyvnewid, pa ddydd y bu; neu lög, neu adneuaeth, neu venthyg, pa ddydd, a pha vlwyddyn, y dylyd ei gael drachen, neu dalu dros ei gyvnewid; os tîr, pa ddydd yth oresgynwyd, a pha le y mae y tîr, a pha vaint y sydd iddo, a mynegi pa un o'r tri diebryd yth ddioberwyd o'th eiddo, neu yth argyweddwyd, a mynegi pa bersonoliaeth vo yr hawlwr, neu yr amddifynwyr, yr amser y gwnaethbwyd anghyvraith à thi. Pwy bynag à adawo un o'r pedwar rhwym rhagddywededig heb ddywedyd, y mae anhysbysrwydd yn ei hawl; ac ni ddylir ateb o'i hawl, oddieithyr amser, megis yn blaid atebawl. Ac o dywedir peth o bob un o'r pedwar rhwym, heb ddywedyd cwbyl, megis na

ddeisyvier dros yr eiddo onid mwy neu lai nog à ddylir drosto herwydd cyvraith, gwallawgair yw, val y dyly yr hawlwr golli ei hawl, val y perthyno wrth y gwallawgair; ac ni ddylir ateb, ond gan golli o'r hawlwr yn y modd y dywesbwyd vry: a llyna y gwahan y sydd rhwng gwallawgair ac anhysbysrwydd; ac oni ellir cadarnáu bod yn wir un o'r pedwar rhwym rhagddywedig, ni ddylir ateb vyth i'r hawl. DEWI DNYFRWR, ora pro nobis!

Tri dyn à gynnail dir, ac á'i herbryn o vewn llŷs cymwd neu gantrev, ac ni ddylant vod yn bleidiau i ateb i neb, o'u tîr edd, yn llwrw cwynau, na bod yn vrawd wyr ynghaid o vaint tîr, megis brëyrion: nid amgen, dyn eglwysig y rhoddo y brenin dir iddo drwy weithred, a hyny o'i dir dilys ei hun; ail yw lleyg y rhoddo y brenin dir iddo, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, yn y cyfelybion vodd; trydydd yw dyn à gynnalo berchenogaeth o daiawgdir dan y brenin. Y cyntav a'r ail rhag; bron y brawdwr pënav y dylant ateb, or bydd á'i govyno, ac nid y llŷs vrëyrawl; y trydydd yn llŷs y daiawgdrev y dyly ateb, ac nid y llŷs uchod.

Tair dadyl y sydd anghynnwysedig yn nghyvraith; un yw dadyl o blaid hawlwr à ddisgyno ar wallawgair, neu anhysbysrwydd, neu lithraw amser; ail yw dadyl o blaid amddifynwyr, o'r gyfelyb vodd; trydydd yw lle y gwnel dyn arddelw mewn dadyl à vo anghynnwysedig yn nghyvraith herwydd amheu dadlwriaeth dadyl.

Tri rhyw warcheidwad y sydd ar dir herwydd cyvraith: un yw arglwydd, à vydd warcheidwad ar dir à ddisgyno yn ei law o varwolaeth perchenawg yw ddel i'r iawn ddyledawg ei ovyn; ail yw cydeti. vedd, à warchatwo ddylid ei gydetiveddion yny ddelont i gyneryd eu hiawn a dylwed, meis brodyr, neu gevndyrw, neu gyverdyrw; canys y rhai hyny y sydd gydetiveddion; trydydd yw dyn y rhoddo perchenawg gwarcheidwadaeth iddo o'i dir, trwy ammod gafel ei dir a'i vaint pan y myno drachevyn.

Tri chwynawdyr celus y sydd à ddylir eu poeni am eu cwynaw hwy eu hunain: cyntav yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn barn à aller ei chadarnáu o wrthwystyl, trwy awdurdawd ysgrivenedig o gyvraith—hwnw à gyll gwerth ei dawawd; ail yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn gwystyl à rodder ar ddyn arall amgen nog arno ev ei hun—a hwnw à ddylir ei boeni drwy gamlwrw; trydydd yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn barn ar na bo braint iddo ymwystlaw

â barn, megis efeirad, neu ddyn arall crev-yddus; cenatedig hagen yw i'r cyfelyb ddyn hwnw gwrthwynebu i'r varn drwy awdur-dawd y gyvraith; ac os yr awdur-dawd â balla iddo, camlwrw â gyll. Ni chyll neb mwy no chamlwrw y lle ni bo ymwystlaw drwy rodd gwystyl a gwrthwystyl.

Tri lle y sydd o rhoddir meichau ni ellir ei wadu: un yw yn nghyhoedd plwyv; ail yw yn ngorsedd gyvreithawl; trydydd yw yn nghyndrychholder arglwydd: wrth vod y tri lle hyn yn dri chyhoedd gyvraith; ac nad oes dim or â wnaled yn gyhoedd-awg â aller ei wadu yn nghyvraith; a chan na ddlylo yr amddifynwr wadu meichau, nid ydyw cyvraith yno yn cadarn-âu na ddlylo y mâch wadu ei vynes yn vâch, yn erbyn gyr y rhingyll; canys cyvraith â ddywed, pan wato mâch ei vechni-aeth yn erbyn gyr y rhingyll, rhodded lw ar ei chweched o wyr un vrait ag ev; can ni ddly gwrthdwng vod eithyr ar vâch am gynddylled; eithyr mâch â el yn nghyhoedd, gwaded drwy ddedryd gwlad, eithyr lle y perthyno cōv llŷs.

Tair uchel lŷs y sydd yn Nghymru: nid amgen, llŷs Aberfraw, a llŷs Dinevwr a llŷs Mathravael. Pob arglwydd, o arglwyddi Gwynedd a'r Deheu, â ddylyant ateb yn y llŷs nesav ei gyvoeth ei hun, o'r tair uchel lŷs uchod, o bob hawl a govyn or vai arno. Cyd gallo arglwydd vod yn hawlwr yn ei lŷs ehun ar y neb â vyno, ni ddly ev, herwydd cyvraith, vod yn amddifynwr yn ei lŷs ei hun, o neb rhyw ovyn or â vo arno; can ni ddly ev sevyll gar bron brawdwr o'i lŷs ehun; ac ni ddylir ei ovyn yntau yn ei lŷs ehun o neb rhyw hawl ag vo arno. Ni ddly un brawdwr hevyd, herwydd cyvraith, roddi barn, heb dair plaid cyndrychawl, val y dywesbwyd vry: nid amgen, hawlwr sevydlawg, yn holi ac yn cynhebrwng; ac amddifynwr sevydlawg, yn amddifyn; ac arglwydd gwir cyfredin, yn gwrandaew.

Tri mâch y sydd ni cheif un o honynt ddwyn mechni ar ei lw ei hun, cyd gwato ran ac addev rhan arall o'r vechni: un yw dyn â el yn vâch yn ngwydd llŷs; a mâch diebredig; a mâch cynnogyn. Peth bynag â ddyco y cyntav yn y llŷs â ddyly dyngu gydag ev, neu yn ei erbyn. Ail, neu y drydedd yw, beth bynag â ddyco, ar ei seithved o'i gvneseiviaid o wyr y twng; canys talawdyr, o gyvraith, vydd pob un o honynt yn amser cynnocnaeth. A llyma y gwahan y sydd rhwng mâch diebredig a mâch cynnogyn. Mâch diebredig y geilw cyvraith mâch â ballo y mechni-aeth gyda

hawlwr, gan rybuddiau yn nyddiau gorsedd. Mâch cynnogyn, o gyvraith, y gelwir y neb â el yn vâch dros ddyn ni allo sevyll wrth gyvraith, o blegid tylodi: ac yn y lle hwnw y cymhell y blaid y mâch yn gynnogyn. Dau ryw balledigaeth â gynghain ar vâch i sevyll wrth gyvraith. Un onaddynt yw tylodi o eiseu tri thudd-edyd, megis y gallai dalu dau bob amser, a chynnal y trydydd iddo ehun. Amser y rhyw dâl hwnw yw o wyth niwrnawd i gilydd, o'r pan enniller y da; ac yn y dydd y difycio y cynnogyn, taled y mâch gwbyl ag oedd yn ol heb dalu: a llyma vechni-aeth â bara dros oed dydd tâl. Ail yw o adaw y wlâd o'r cynnogyn cyn oed dydd tâl; ymo taled y mâch hanner y ddyled, a pharâed ei vechni-aeth ar yr hanner arall, hyd ar dervyn un dydd a blwyddyn; ac yna taled y mâch gwbyl ag â vo yn ol, oni seiv y cynnogyn wrth gyvraith; a bid i'r mâch ovyn y cynnogyn pan fy myno. Os gwedi yr oed dydd tâl, edrycher ai o wall yr hwlblaid am gyrchu amserawl, ai nad ev. Amser y gyvraith yw gwneuthur cyfraw o vewn i dervyn naw niwrnawd, gan rivo oed y dydd tâl, wrth nad perfaith rhoddi amser â vo byrach no hyn, rhag damchweinaw dyled hwlblaid yn amryv-eilon leodd: ac onys cyfry, drwy gyvraith gorsedd, achwyn, bid llithredig amser rhwym y vechni-aeth yn llwybr ymddillwng, yn un modd â pheidi darfai i'r govynawdyr roddi oed i'r cynnogyn yn absen y mâch, gwedi oed dydd tâl.

Tri pheth nis dichawn mâch ei gafel dros blaid estronawl: un yw amddifyn orwym; ail yw oed dydd cōv; trydydd, dadleu yn nghyvraith y blaid nis dyl.

Tri meib y sydd ni ddylyant gafel rhan o drev eu tadau, herwydd cyvraith: nid amgen, mab efeirad â enniller gwedi ymrwymaw mewn urddau efeiradaeth; ail yw mab clavwr â enniller gwedi gwahaner y wrth ei bobyl oblegid elevri; trydydd yw mab â dalo ei dād ei dîr dros gelain yn waettir, er heddwch i'r mab val i'r tâd.

Tri rhyw wrogaeth y sydd: cledren waesavwr, ac aswynwr, ac adlamwr.

Tri pheth ni ddyly tavodiawg eu dadleu dros neb un arall: un yw rhoddi gwystyl yn erbyn barn; ail yw dadleu dros warant arall; trydydd yw dadleu dros ddyn yn mherygl enaid ac aelodau.

Tri chwyn goruchel y sydd: un yw cwyn am dîr o âch ac edryd; ail yw cwyn i ymwystlaw â barn; trydydd yw cwyn galanas.

Tri rhyw berchenogaeth y sydd ar dîr herwydd cyvraith: un yw estyn heb oresgyn; ail yw goresgyn heb estyn; trydydd yw goresgyn ac estyn.

O dair fordd ydd â cogail yn mraint paladyr: un yw o'i oddev, canys goddev â dyr bob cynghaws; ail yw o eiseu etivedd cyvreithawl o wr; trydydd yw o brynu, canys drydedd etiveddiaeth gyvreithawlyw.

Tri argau tervyn y sydd: rhyw, a braint, a chynghwarchadw.

Tri aelawd â ddyly gwneuthur iawn dros ddyn, a'i gymeryd, er na bo i arglwydd oddev iddo: tâd, a brawd hynav, a chwegwrn.

Tair dadyl nid oes oed i vrawdwr am eu barnu: un yw dadyl y bo ymdystu ynddi; ail yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; trydydd yw barnu dadenhudd i ddyn a'i dylyo o gyvraith.

Tri dyn â gynnal dir yn llŷs y brenin, ac a'i herbyn gan y brenin, os herwydd iawn etiveddiaeth y disgyn iddynt y tîr, ac ni ddylyant wneuthur i'r arglwydd un o'r tri rhyw wasanaeth y sydd ar dîr, eithyr talu ei rent a'i westva iddo: gwraig weddw, a mab dioedran, ac ysgolâig rhwymedig wrth urddau cysegredig. Sev achaws i wr wraig, a'r mab o eiseu awdurdawd synwyr a chorfolaeith, ac ysgolâig am nad oes werth ar ei davawd yn nghyvrraith, ac na ddichawn neb varnu eithyr dan berygl gwerth ei davawd.

Tri dyn â ddyly y brenin, neu ei swyddogion, vynu meichau gantynt er diogelrwydd i bawb o'i werin ev, rhag gwneuthur cam o honynt, er na bo na chwyn na chanlyn arnynt gan neb: un yw gorseddwr â vyno breswylaw mewn gwlad heb roddi gwrogaeth i'r brenin, nac i un nchelwr; ail yw dyn â vgytho arall yn ei absen yn ngwydd yr arglwydd, neu ei swyddogion; trydydd yw dyn â ymwrthoto â chyvrraith yn y llŷs, neu yn un o'r tri chyhoedd, gan ddywedyd y mynai ei ewyllys, oddieithyr canlyn cyvrraith neu gwynau. Pob rhyw ddyn â gwyno gwyn bygwth enaid a chorff, neu aelodau, neu dda, rhag arall, trwy dwng ar grair, ev â ddyly cafel meichau ar ddiogelrwydd iddo.

Tri dyn ni ddyly un o honynt sevyll mewn barn: un onaddynt yw dyn gorphwylawg o ynnydrwydd, ac â orfo ei rwymaw neu ei gadw weithiau; ail yw dyn â ambryno o ledrad cyvaddev unwaith, neu â orddiwedder yn lleidyrr ar gyhoedd heddwch; trydydd yw dyn â ddygwyddo yn ngwerth ei davawd unwaith o blegid cam vrawd â roddasai cyn no hyny.

Tri chyfredin gwlad y sydd: cyman, dadlau, ac eglwys.

Tri chenawl y sydd yn nghyvrraith: un yw cenawl i gadarnau cyviauwr; ail yw cenawl i gadw cywirdeb; trydydd yw cenawl i eglurau gwirionedd: sev ynt y tri hyny, arglwydd, a mâch, a brawdwr teilwng rhwng pleidau.

Tri pheth y sydd uwch no chyvrraith, ac â dyr ar gyvrraith, pan gyfarfont â hi: arglwydd yn lle y gwnel well no chyvrraith i ddilid gwirionedd, neu wneuthur trugaredd; a braint ni aller provi yn ei erbyn; ac ammod addevedig.

Tri phwng y sydd iawn eu gwađu yn y sarâed: na wnaethodd na sarâed, na mefyl, nac iddo, nac o'i arglwydd, nac o'i genedyl. Sev achaws y gwedir i'r arglwydd rhag ei dirwy; sev achaws y gwedir i'r genedyl rhag ei dial o honynt; canys gwaradwydd yw i'r genedyl sarâu eu câr; ac oni thelir, neu oni wedir, cyvreithawl ei dial; o telir iddo yntau ei sarâed, neu or gwedir, diwaradwydd vydd y genedyl; a'r lle ni bo gwaradwydd ni bydd hawl.

Tri goddev y sydd yn cydgerdded â chyvrraith, hyd ar amser; ac nid ynt gor-gyvuuch â chyvrraith: ac ni ddylir mwyniant o honynt herwydd cyvrraith; sev yw hyny dangaws yr achwyson. Un yw goddev o ddyn orthrymder gan swyddawg arglwydd yn gwneuthur anghyvrraith arno yn lle cyvrraith; a hwnw â eilw cyvrraith yn anrhaith oddev. Ail yw goddev o ddyn ddyn cybydd, neu anghydnaws, â vai yn cynghwarchadw swydd, neu ddiddysg ddi-dda; a'r rhai hyny â eilw cyvrraith yn anheilwng oddev; a herwydd cyvrraith ni ddylir mwyniant o un goddev anheilwng, namyn ei ddiwrwyhaw. Trydydd yw goddev o ddyn i arglwydd ei gymhell ar ei awles yn ngwydd y llŷs; a hwnw â eilw cyvrraith yn dwyll anianawl yn ngwydd yr yngneidwyr; a hwnw â ddyllir ei adver, herwydd y dywed cyvrraith, val y hadverir trais; canys cospadwy yw llys y brenin i roddi cynghor i neb, pryd nas govyno; ac er yr anghyvrraith hōno ymddwared â wna cyvrraith iddo pan y govyno.

Tri chwyn â ddiwydd bob cwyn, pan gyfarfont yn y llys: un yw y cyntav â gafer gwasanaeth yn y llys arno; ail yw cwyn dyledawg; trydydd yw cwyn gorthrymder.

Tri pheth nid ateb cyvrraith ddilys dros-tynt: un yw barnu yn drugarawg; ail yw esgynu dyn cyn ateb; trydydd yw crogi dyn am bedair ceiniawg cyvrraith, ac ni ellir ond crogi am gant punt.

Tri anghydwibod cyvraith y sydd: un yw dwyn tervyn yn gwbyl cyn ymovyn gwir; ail yw barnu ar draws angen; trydydd yw cymhell dyn ar ei avles.

Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhysbys, ac ateb anghwbyl, a chôv anghydnun.

Tri anghyvraith y sydd: un yw govedd iawn i arall yn lle cyvraith; ail yw dwyn anivel yn un o'r tair gavael rhydd, mwy no'r deuparth a'r traian!; trydydd yw dwyn tervyn i ddyn mwy no mesur ei hawl.

Tri pheth y sydd vwy no chyvraith: sev yw y tri hyny, gwir brid ar dir, yn lle y galler ei brovi, ac ni aller myned yn ei erbyn; ac arglwydd yn erlid gwirionedd rhwng deuur; a hir oddev gwlad à vo yn lle cyvraith. Ac yn y tri lle hyny ni ddily brawdwr varnu, can ni henydd o gyvraith, ac na ddily yntau varnu namyn cyvraith: gwlad ac arglwydd hagen á ddily varnu yna.

Ni ddilyr herwydd cyvraith gredu tystoliaeth gwr ar wraig, ac un gwraig ar wr; canys traianawg yw pob gwraig ar wr; ni ddily ei chredu hithau arno ev, can ni ddily y traian ei gredu ar y ddeuparth. Tystoliaeth á ellir ar air ac ar weithred, ac ni ellir ar veddwl calon; ac yna y tervyna y ddwy gyvraith, cyvraith eglwysig a chyvraith Hywel, can eu braint. Onid y tri lle yma, cystal amhriodawl á phriodawl: un yw yn y braint y ganer; ail, yn ei lw; trydydd yw lle ni aller dangaws o'r corf un dyn teilyngach nog ev; canys cyvraith á ddywed na bydd amhriodawl yr etivedd hwnw, pei un o'r dynion gwarhaddedig vai; canys ev á biau holl ovynion ei dád, a'i holl amddifynion. Cyvraith á ddywed y dichawn y brenin roi tîr y deyrnas i'r neb à wasanaetho drosto, ac yntau yn barawd i roi yr anghenion: yna dywed cyvraith un lle y perthyn barn ar draws anghenion: ni chynghain un esgus i'r neb allo ei wiriaw, neu arall drosto: cyvraith á ddywed, y neb á döro ei gorchymynau á ddwg eu poenau.

Tri dyn á geif dda cyfroedig a ddilyed cyfroedig varwolaeth y perchen o gyvraith etiveddion, ac ni ellir cymhell un o'honynt yn blaid i dalu yn nghyvraith etiveddion: nid amgen, aillt brenin neu vreyr, yr hwn á eilw cyvraith yn aillt priodawl, yr hwn á drico gyda ei arglwydd yn ddisymud hyd y pedwerydd dyn o bob parth; ail yw brenin pan ddamchweino etiveddiaeth iddo o dda ei vâb aillt à vo marw heb etivedd o'i gorf; trydydd yw pan ddamchweino i vreyr ddisgyn yn nghyvraith etivedd yn y

gyfelyb vodd i vâb aillt à vo marw heb etivedd o'i gorf. Ni ellir cymhell neb yn blaid i dalu dilyed dros arall yn nghyvraith etivedd neu gydetivedd, oni bydd disgynedig neu dreigledig yr etivedd neu gydetivedd iawn anianawl oblegid ei rieni neu gydetivedd; ac wrth hyny ni thâl mâb alltud, yr hwn á elwir yn vâb aillt, ddilyed ei rieni, neu gydetiveddion, wrth na cheif yntau anianolder o'u plegid hwyntau, o iawn disgynedig neu dreigledig: ni ellir cymhell neb yn dalawdyr dros ddyn á vo marw cyn talu dilyed, oddieithyr tri dyn, nid amgen, etivedd á gafo anianolder oblegid tât; ail yw mâch; trydydd yw cydetivedd á gafo anianolder oblegid cydetivedd arall.

Tri dyn á saiv tavodiawg absen drostynt: un yw dyn à vo mewn pererindawd tu â Rhuvain, neu at vedd Crist; a dyn à vo clav gorweiddiawg, o vriw, neu vrâth, neu gleyd anianawl arall, hyd na allai ddwyod, nac ar varch, nac ar draed; a dyn à vo mewn caethiwed carchar: a hevyd dyn à vo mewn llyudd arglwydd; canys penav gwasanaeth tîr yw mewn llyudd, o raid neu uvylldawd; a hwnw y sydd bedwerydd achaws. DEWI BREVI.

Tri etivedd cyvreithawl y sydd yn nghyvraith nid ynt gywiw yn ngwasanaeth y brenin, ac ni ddilyant gynnal tîr dan y brenin gwedi eu tadau: nid amgen, dall, a byddar, ac evrydd; o achaws na allant gwblâu gwasanaeth perthynawl i'r brenin o'i dir; a hyny o ddiffyg nerth corforawl, mewn dadlau, a llyuddau, a llawer o leodd ereill. Y dianav o'u clustau, a'u traed, a'u llygaid, er eu bod hwynt anghyv-reithawl, tîr eu tadau, gwedi eu tadan, à ennillant, herwydd cyvraith, gan y brenin yn hollawl, ac a'i cynnaliant yn berthynawl iddynt eu hunain, oni bydd i'r rhai anavus hyny etiveddion o'u cyrf. Or cyll perchen tîr ei lygaid, megis na welo, a'i glustau, megis na chlywo, neu ei draed, megis y bo evrydd, ni ddily ev gynnal tîr dan y brenin gwedi hyny, namyn o bydd etivedd iddo, neu gydetiveddion tîr, megis brodyr neu ereill, rhag difygiaw gwasanaeth i'r brenin o'i dir. Pwy bynag á gymero ddyled dyn anavus o dir, pryderu y dyn anavus á orvydd arno tra vo byw o vwyd a dillad tra vo byw.

Tri dyn á ellir eu llysu o'r unrhyw achwyson, nid amgen no galanasdra, a thirda, a gwreidra: tyst, gwybyddiad, a lliwad cyvreithawl.

Tri pheth y sydd y dichon dyn golli ei ddadyl o'honynt, er daed vo y devnydd o

wir a chyvraith; sev ynt y tri hyny, llys cyn amser, a thyst ar vâch, a chadw gwedi gwrthawd.

Tri brodyr y dyly un o honynt drev ei dâd ac nis dyly y ddau ereill, ac yn ei hun-vam ac yn ei hun-dad o'r un gwr priâwd, ac o'r un wraig briâwd: sev yw yr un â'i ceif, dianav; sev yw o'r ddau ereill mud, arall yw clâv gwahan; sev fordd y diferir y clâv gwahan, am na henyw o'r byd; trydydd yw mud, canys anghwbyl yw o davawd, ac ni ddily yntau vod yn vrawd-wr; canys ni ellir cwbyl o anghwbyl, ac wrth hyny nid dyn yntau; ac am nad dyn ev, ni ddily vod yn vrawdwr.

Tri gwreiddyn anianawl y sydd i'r un gair cyvraith: gwirionedd, cydwybod, a dysg. Oni chyvladd y rhai hyny ni cheif cyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn; cydwybod yw gwreiddyn cyvraniad; dysg yw gwreiddyn cynhebyrniad dadyl, a'i herbyniad annhervynadwy yw pob cyng-haws ni thervyner drwy y gwreiddyn hyny.

Tri perchenogaeth y sydd ar dîr hyd ar amser, ac â vyddant gargychwyn, ac oes-odd y sydd iddynt: oes adeilad ar dîr dyn arall undydd a blwyddyn a thri niwrnawd nawdd; oes estynawl hyd pan roddo ei vrait a'i ansawdd o'i law; oes gwrthriviad hyd pan y cymhelo yr arglwydd i wellâu ei vrait a'i ansawdd: ac os gwrthyd, cauedig vydd cyvraith rhyngto ag ev yn un o'r moddion y mae i ddilyedawg golli ei dîr. Sev yw gwrthriviad etivedd cysevin i gafel dadenbudd.

Tri goresgyn y sydd ni ddylir cafel mwynant o honynt: un yw goresgyn o anvod; ail yw goresgyn heb wybod; trydydd yw goresgyn y bo ymrwym a phoen arno er hyd y bo ynddo, megis rhwymiad,¹ neu ysgriven arall. Ni chyll dyledawg ei dîr er myned rhivedi o ddyn-ion dros ben nawved âch, pei gallai wir-iaw vod llew treisig yn ol ar yr amserodd cyvreithawl; canys nid â hawl yn llwrw gwyddwaledd yn erbyn dilyedawg nes tervynu yr achwyson uchod.

Ni chynghain cwyn sevydlawg namyn o dri modd: sev yw y rhai hyny: o der-vydd i hawlwr ddevnyddiaw cwyn at swyddogion yr orsedd, ac yn y dydd cyntav galw plaid, ac na ddyl yr hawlwr wrth ei alw; ac yno deisyv o'r amddifynwr varn o ryddid, a'i varnu iddo; ac ar hyny yr hawlwr yn dyvod i'r orsedd, ac yn achwyn wrth yr arglwydd a'i swyddogion, vod yr iawn a dilyed yn dioberu o gyvraith cyn lithraw y dydd â rosedd y brenin i roddi

¹ "Obligation."

cyvraith; canys diodor yw pob peth ar gymaint ag y gwallocaodd yr hawlwr ei vyned dan ei gamlwrw; ac wrth hyny y dichawn yr hawlwr dystu i'r arglwydd nad ydyw yr amddifynwr yn gwadu; ac yna y dichawn gwynaw yn sevydlawg. Ail modd y cynghain cwyn sevydlawg: o dervydd i hawlwr holi yn y llys dygygnull, a gwr y brenin yn eiste ar y llys hwnw, nid oes oed iddo i ateb; y dydd hwnw y dervydd y gwallgyvreithau a'r camddevodau, a gwan-gymydau; ac nid oes i amddifynwr; canys mwy yw y dystoliaeth hõno nog oed. Trydydd lle y cynghain cwyn sevydlawg yw, pan adawo swyddawg ei wialen swydd yn y lle hwnw, ni osoded oed yn y gyv-raith hõno; canys y brenin â ddily ddang-aws gwialen ei swydd yn ddigam i bawb. DEWI BREV I C.

Tair cyvlavan nid oes sarâed ynddynt: un yw dyrnawd mab cyn oed cyvreithawl pedair blwydd ar ddeg, a dyrnawd o eiddigedd cyvreithawl, a dyrnawd o an-voddau: y gwaed ar weli, â ddylir, a'r asgwrn twm, o byd.

Tair diasban uwch advan y sydd: un yw dilyedawg am dîr, gwedi bo yn ngwlad arall hyd yn mhen y nawved âch, a dawed o hono at yr arglwydd, a dodi diasbad ger ei vron am ei iawn a'i ddilyed, a govyn o'r arglwydd i'r hen awduriaid a'i tyngant ei âch; canys y dilyedawg biau ddwyn ei âch yn eu blaen â henawduriaid, gwedi yntau ei dyngu. Ac onis gwybyddant ar ddilyedawg yn govyn i'r arglwydd gwedi pallo i'r henawduriaid o dyngu ei âch, ac yntau yn dwyn ei âch i'r tîr a'r ddaiair ac i'r drev y henyw o heni, arglwydd â ddily roddi y tîr iddo, can ni thyngo yr henaw-duriaid ei âch, gwedi y bo y rhyw ddyn hwnw y maes o'i wlad hyd yn mhen y nawved âch, ai ev o ddeol, ai o alanas, ai o vâr arglwydd, ai o wylstoriaeth; a'r nawved dyn hwn yn myned o briodawr yn anmhrîodawr, yna y gyvraith yn mynu ei gynnwys ar ei ddilyed: sev yw hyny, cymaint â'r gwr mwyaf â warchatwo yn yr oes y dêl ev i'r tîr: a hwnw â elwir yn ddiabwad uwch advan; ac ni wrandewir dyn o'r nawved âch allan. Ail yw mab uchelwr am ei alltudion, pan ymadawant ag ev heb wneuthur iawn iddo. Trydydd yw gwaig am ei gwr; can ni ddily cen-edyl gymeryd dilysdawd heb ei chênad gwedi gwra.

Tri pheth ni chain: hoded mewn llw, esgus yn nghyfes, ac ymddiried i hireinoes.

Tri dyn â ddiane heb vod yn eneid-vaddeu am ledrad cyvaddev: ysgolâig

coronawg, ni ddylir am ei ledrad cyntav namyn ei ddiurddaw a'i ellwng yn lleyg; ail yw mab cyn ei vuned yn bedair blwydd ar ddeg; trydydd yw dyn anghyviaith, ni wypo gyvraith wlad a'i devawd, hyd yn mhen tridiau a theirnos. DEWI BREVI.

Tri dygyn goll cenedyl: cyntav yw o honynt, bei darfa'i vod mab ar arddelw y tād yn vāb dyoddev, a lladd dyn o hono gelain, a meichau o genedyl y tād hwnw ar yr alanas drosto; a gwedi hyny ei ddwyn o'i vam i dād arall, a dawed o'r genedyl à ryladder eu cār i ovyn ei alanas i'r genedyl à ryveichiasai ar yr alanas; a dywedyd o'r genedyl rhydwngadoedd y llovydd ohonei, ac na ddilyant hwy dalu galanas, namyn dros gār iddynt; ac nad oedd gār hwnw iddynt hwy, y gwr à ddywbwyd o'u plaid; ac oddyna dyvodd y genedyl i ovyn galanas i'r lle y dathoedd y llovydd, a dywedyd o'r genedyl, na wnaeth ev ddim cam, er pan oedd ev gār iddynt hwy; ac na ddilynt hwy wneuthur dim iawn, namyn dros y cam à wnêl ev yn gār iddynt hwy; ac yna herwydd y ddau acco y dywed cyvraith, talwys à vechniwyys: sev yw hyny, talu o'r neb à ryvechniwyys yn gwbyl, cyd boynt gwirion am ei veichau a'i dāl. Yr ail yw, bei darfa'i damchweinaw meichau ar alanas dros y llovydd, a bod un geinawg yn ôl heb dalu, ac am hyny lladd y llovydd, cyvraith á ddywed, na ddylir nac edryd yr alanas drachevyn, na dim amdano yntau; can ni thaloedd ev gwbyl; ac ni ellir cwbyl o anghwbyl. Trydydd yw, bei darfa'i cyswynaw dyn o ladd arall, ac nad ymarddelwo yntau o wād ar y llwon y dylai, ac esgaelysu ei genedyl, a bocsachu am y gyvlavan; cyvraith a ddywed, o hyny allan na ddilyd cymeryd gwād ganto; can ni ddechreuwyys gymeryd arddelw ar wād: sev oedd hyny anvon at ei genedyl, ac at yr arglwydd: ac am golli da y gelwir yn ddygyn goll cenedyl.

Tri gwarthrudd celain: cyntav yw lladd celain; a'r ail ysbeilaw; a'r drydedd govyn py gelain yw hon, a gwlān gwth ynddi. Am y tri hyny y telir sarâed. Am y cyntav sarâed heb ddyrchavel; ac am y ddau ereill y dygwydd y traian i'r llawr: sev achaws yw na ddylir arddyrchavel ar y sarâed gyntav, wrth na liwir er à sarâd dros waith y cyntav; a llyma yr achaws y gostwng y ddwy sarâed gyntav, wrth vod yn llai gwarthrudd y marw no'r byw.

Tri argau gwaed: gwaed hyd ran, a gwaed hyd gwl, a gwaed hyd lawr; sev yw hyny, gwaed hyd wyneb, gwaed hyd

ddillad, a gwaed à rêto hyd lawr. Am y gwaed diwedda, can ni chwyner amdano, yr arglwydd á ddyly ymherw, wrth waedlydu ei dir a'i ddaiar; ac sev yw maint cosp am hyny, pedair ar hugaint am y gwaed, a phunt am waedlydiaw y tîr.

Tri gwaed ni ddiwycir: gwaed o ben crach, gwaed trwyn, a gwaed o graith tra vo agored. Sev achaws na ddiwygir y gwaedau hyny, wrth vod yn anianawl gantynt redeg bob amser.

Tair craith ogyvarch: craith ar wyneb, ac ar law, ac ar droed. Am y gyntav, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch dair gwaith; am yr ail, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch ddwy waith; am y drydedd, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch un waith. Sev achaws y rhagora cosp am y gyntav, yn vwy nog am yr ail; am yr ail, yn vwy nog am y drydedd; canys, amlycach, ac anurddedicav, yw craith ar wyneb, nog ar law; ar law, nog ar droed; ac wrth hyny y dyrchaiv yr hon rhag y llall.

O dri modd y sarêir pob dyn: o gyvlavan arno, a bod gan ei wraig, a thòri nawdd gwedi as rhoddo. Sev achaws y diwygir sarâed gwr o vod gan ei wraig, yn vwy nog arall, am ei hanfod o alanasdra.

Tri mab ni ddyly drev tād: mab efeiriad, mab clavwr, a mab gwr à daler ei dir yn waed-dir. A llyna yr achaws nas dily mab y clavwr, wrth ddarvod i Dduw ei ddethol, a gwahanu ei vaint i wrth iachweddawl. Sev val y mae hyny o vāb à gafu clavwr gwedi y bo barnedig i glavdy; a mab à gafu efeiriad gwedi ydd urdder yn efeiriad.

Tri argau tervyn: baint, a chyngwarchadw, a phriodolder. Sev val y mae hyny, baint breiniawg a'i hargaua rhag anvreiniawg ei dervyn; can ni ddyly anvreiniawg dervynu ar ddr dyn á baint iddo; a hevyd priodawr, can ni ddyly dervynu arno; ac hevyd hên warchadw á argaua dervyn, rhag un à vo iau nog ev. Cyd boed dau briodawr o gymeriad, a chyhyd eu gwarchadw ag unrhyw briodorian, ac na wypo henuriaid gwlān iawn dervyn rhyngtynt, rhàn yn ddau hanner á ddylir, herwydd cyvraith cyhydedd.

Tair gorsedd gyvreithawl y sydd: gorsedd arglwydd, a gorsedd hon esgob, a hon abad: a'r tair hyny gwrogaeth gwyr; ac ni ddyly gwr o un o honynt gwneuthur iawn, namyn yn ei orsedd ev ehun; oni bai ddamechweinaw i wr yr esgob wneuthur cam i'r arglwydd, neu wr yr arglwydd, yn ngorsedd yr esgob; neu wr yr abad yn un

o'r ddwy ereill. Pob un o'r rhai hyn y gwnaed iawn lle gwneid y cam.

Tair gwanas gwystyl y sydd: llaw, a braich, ac ysgwydd. Sev achaws y gelwir y rhai hyn yn wanas gwystyl, can ni ddylir ar ni aller ei arwain yn un o'r tri lle hyn; onid yr hawlwr a'i myn, onid un peth, bod y ddylyed yn gymmaint ag na ellid gwystlaw amdano namyn peth mawr. Sev achaws na ddylir hyn, wrth na ddylir peth anghyvodedyn am ddylyed cychwyn.

Tri gwystyl gogymeriaid y sydd: o law mâch, ac o law cynnogyn, ac o arglwydd, neu wasanaethwr, am ddylyed addevedig, heb vâch arnei; a heb gadarn vâch, ac eisoes ei vod yn addevedig.

Tri gwystyl nid rhaid meichau ar eu dilyrwydd: gwystyl o law mâch, a gwystyl â ddyco yr hawlwr ar y mâch or na vyno gwasanaethu ei vechniâeth, a gwystyl o law arglwydd, neu wasanaethwr. Sev achaws yw nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl o law mâch, neu o law yr arglwydd, can ni wata hyn o ddynion rywystlaw oc eu llaw, nac er chwant da, nac er peth arall: bei gwedynt gwystlaw hwnw, hwynt â ddylynt gwystlaw un arall. A llyna yr achaws nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl a ddyceir i ar vâch, canys o'i anvodd y dygir; ac os rhydd yntau o'i vodd, cymmered yr hawlwr vâch ganto ar ei ddilyrwydd, rhag gwadu ohono nas rhoddes.

Tri pheth nid rhaid mâch ar eu dilyrwydd: cynnysgaeth gan wraig, ac ennill meddyg gan glâv, a chyvarws gwr gan ei arglwydd.

Tri rhyw ddadenhudd y sydd, a'r tri hyn ni ddylir eu barnu namyn i'r mâb yn lle y tâd: dadenhudd â'r ac eredig, a dadenhudd bwrn a baich, a dadenhudd cardd. Pwybyneg y barner dadenhudd o â'r ac eredig iddo, ev â ddyly eiste yn ddi-dwryv, dieniwed, heb ateb i neb, oni vo â'i gevin ar ei ddâs, ac yna ateb. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tâd yn cyvanneddu, a march a châr ganto, ev â ddyly vod yn ddieniwed hyd yn mhen y nawved-dydd heb ateb, ac yn mhen y nawved-dydd cyvraith. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tâd yn gyvreithawl â bwrn ac â baich ganto yn cyvanneddu, a dyly vod yn ddi-dwryv, ddieniwed, hyd yn mhen y trydydd ffd heb ateb; ac yn mhen y trydydd ffd cyvraith.

Tri châr gychwyn heb ad-ddychwel: mâb â wato ei dâd unwaith, neu â gymmero unwaith; pa un byneg â wnel, ni

ddyly ei adwneuthur; a'r ail yw dyn â êl unwaith yn gyvreithawl o briodolder, ni ddyly byth ddyvod drachevyn; a'r drydedd yw gwraig â el unwaith ei baint oddiwrth ei chenedyl yn gyvreithawl, ni ddyly ymchwelyd byth drachen yn mraint ei chenedyl. Sev achaws yw hyn, wrth nad adwna cyvraith â wnel; ac na ddylir gwneuthur un o'r tri hyn namyn yn gyvreithawl.

Tri gorsav gwraig: cyntav, lle cysger genthi, hi â ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd; ail yw, lle desgaro ei gwr â hi, hi â ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd, i edrych a'i gyvreithawl ydd esgarwyd â hi, ac i vod yno ar ol y geinawg ddiwedddav or â eiddiai; trydydd yw gwraig y bo marw ei gwr, hi â ddyly vod yno uwch ben ei haelwyd hyd yn mhen y nawved-dydd, ac oddyna ar ol y geinawg ddiwedddav or â eiddiai.

Tair rhwyd brenin ynt, ei deulu, ac aswellt ei veirch, a'i re. Sev achaws yw, carcharawr â ddalo ei deulu, brenin bieu-vydd; ac anivel â ddaler ar aswellt ei veirch, pedair ceinawg cyvraith o hono; ac velly march â ddaler ar ei re, ev a ddyly pedair ceinawg cyvraith o hono.

Tair rhwyd mab uchelwr: aswellt ei veirch, a'i genvaint voch, a'i re. Ac o cheif anivel ni bo ei eiddo yn aswellt ei veirch, neu ar ei re, neu ar genvaint ei voch, unrhyw gosp y sydd iddo ag â vo i'r brenin.

Tair rhwyd mab aillt: ei braidd wartheg, a'i voch, a'i hendrev. O cheif anivel ni bo eiddo ei hun ar ei braidd wartheg, ev a geif bedair ceinawg gota o hono; ac anivel â gafai yn ei hendrev, neu yn mhlith ei voch, ev a ddyly bedair ceinawg gota o hono.

Tri chynghawawg cyvraith: rhaniad galanas, a gwerth tai a dodrevyn, a dadyl mâch a chynnogyn. Sev achaws y gelwir y tri hyn yn gynghawawg cyvraith, rhag anhawsed eu dwyn ar gov ac ethrylith.

Tri mud gorsedd: mâch, ac ynad, ac arglwydd; sev achaws y gelwir hwynt yn rudson gorsedd, wrth vod amser i bob un onaddynt y dylai vod yn vud: mâch, o'r pan eler yn nghyvraith am ei vechni ni ddyly ateb, namyn gwedi govyno yr ynad ai mâch ai nad mâch; a'r ynad hevyd, nid rhaid iddo ateb oni vo rhaid iddo ados-parthu o'i ben; ac arglwydd hevyd, nid rhaid iddo vod yn rhaglavar: ac wrth hyn y gelwir yn dri mud gorsedd.

Tri aryv gyvreithawl, cleddyv, a'gwaew, a bwa â deuddeg saeth. Gwerth cleddyv

gwynsaid pedair ar ugaint; or bydd breulif un ar bymtheg; o bydd grymsaid deuddeg ceinawg; gwerth pob un o'r ddau ereill pedair ceinawg.

Tair helynt rydd y sydd: llewynawg, a dyvrgi, a haid wenyn. Sev achaws y mae y tri hyny yn rhydd, wrth eu bod yn dri treilledig enivel ac na wastadant yn un lle rhagor ar ei gilydd.

Tair asgavaeth milgi: ysgyvarnawg, iwrch, a llewynawg. Sev achaws y gelwir y rhai hyny yn asgavaethau milgi, canys y cyntav a'u coto bieuvydd; onid un peth, cyvarvod cwn y brenin neu gwn yr arglwydd â'r llwdyn â gyvotai gwn mab uchelwr: pwybynag hagen â gyvodai un o'r tri enivel a'i asgyvaetha o'i vilgi, ev a'i pieuwydd.

Tri enivel cymmaint gwerth eu troed a'u henaidd: march, a hebawg, a milgi. Sev achaws yw hyny, canys hydroed yw pob un o honynt; ac enivel diwryn ac allo bydd gwedi na aller arver o honynt; ac arver o bob un o honynt y sydd o'i draed; ac wrth hyny y mae cymmaint gwerth troed pob un o honynt â gwerth ei enaid, pob un o'r tri hyny.

Tair sarâd ni ddiwygir: hon â gafo mab gan ei dâd, a'r hon â gafo gwraig gan ei gwr am un o'r tri achaws cyvreithawl, a sarâd gwr gan ei arglwydd.

Tri achaws y sydd y dyly gwr vaeddu ei wraig: o unaw mefyl ar ei varyv, ac am gyvlavanu arno, ac am gafel gwr arall genthi. Os maedd yntau amgen no hyny, can cymerth ei ddwyn yn ei law ev ei hun ni ddily iawn.

Tri lle y rhan cyvraith yn ddeuhanner: cyntav, o damchweinai vod dylyed a mâch arno, a gadaw o'r cynnogyn ei wlâd, y mâch â ddily dalu hanner y ddilyed, cyd bo gwirion, am heri o hono i'r hawlwr ei gredu; a'r ail yw, o damchweinai amryson am dervyn ar wyr yn unrhyw briodorian braint gwarchadw, ac na wypai henuriaid gwlad yr iawn dervyn rhyngthynt, rhânu yn ddeuhanner y ddilyed rhyngthynt; a'r trydydd yw, o damchweinai vod ynys rhwng dwy avon, ac na bai nes yr un no ei gilydd, eu rhânu yn ddeuhanner a ddilyant. Velly y mae cyvraith cyhydedd; sev yw cyhydedd, pob dadlau â hebringer yn gyhyd ac yn gystal.

Tair dirwy y sydd: dirwy ymladd, dirwy drais, dirwy ledrad. Am bob gweithred â wnel dyn ni hanfo o'r tri hyny, camlwrw a dâl amdano. Sev yw cosp am bob un o'r tri uchod tair punt; a mesur camlwrw yw naw ugaint.

Tair over groes: croes risg pren, a chroes â waharddo lwybyr, a chroes ni hebringer â llaw. Am yr un o'r tair hyny ni ddilyr na diwryn na dial.

O dri achaws y dilyr amobyri wraig: o gywelogaeth cyhoeddawg, ar ni bo na rhodd nac estyn; ac o veichogi ac o rodd ac estyn, can ni bo cywelogaeth; llathruddiaeth hevyd ev â ddilyr amobyri; ac eisoes ni henyw o un o'r tri achaws; sev achaws yw wrth ei hanvod o bob un o'r ddau, o rodd ac o gywelogaeth; canys pan aeth hi gan y gwr yn llathrudd, yna ydd ymroes hi ei hun i'r gwr: o hyny ydd henyw llathruddiaeth o rodd ac estyn: o gywelogaeth cyhoeddawg pan henyw; canys cyvraith â ddywed, can ni chysgo gwr gan wraig â ddyco yn llathrudd, oni chymer gwr y tŷ vâch ganto ar ei hamobyri, taled ev ei hun yr amobyri.

Tri dyn â ddily dalu amobyri: y neb â vo roddiad arnei, a hithau ei hun, a'r hyn a ddywedasad ni uchod.

Tri dygiad a vydd ar vâb: un ei vam ar ei llowydd: a dygiad tâd neu genedyl yn y vameglwys; a'r trydydd ev ei hun, oni orddiwedd ei vam yn vwy, o gorddiweddasai ei vam yntau ei ddwyn, a'i vod yntau yn amheuedig, cyvraith a ddywed, na ddily ev ymddwyn, na chenedyl ei gymeryd; canys cyvraith a gydsynioedd gwybod o heni nad oedd vab y mab hwnw i'r tâd y tybygai ev ei vod yn vâb iddo; canys dug ei vam iddo, a hi yn gweled ei vod yn amheuedig.

Tri chymeriad a vydd ar vâb: un tavawd a'i gwata ac a'i cymer, ei dad ei hun yw hwnw; a'r ail yw, oni bydd byw y tâd, pencenedyl ar ei seithved o wyr, yn lle y tâd, gydag ev o'r genedyl; a'r trydydd yw, oni bai na thâd na phai pencenedyl, un gwr ar ugaint o'r genedyl a'i gwata ac a'i cymer; saith yn lle y tâd, saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl: sev yw val y mae ei gymeryd o'r pencenedyl yn ei law, a'i roddi yn llaw y gwr hynav o'r gwyr; ac velly o hynav i hynav hyd ymhen y seithved gwr hyny: nid oes nodiad arnaddynt, namyn eu bod yn genedyl or ni ddilynt ranu daiar ag ev. Un ansawdd â hyny y cymer: ac ynad a ddily varnu yr hwn a wnelont na'i wadu na'i gymeryd. Ac velly y mae cymeryd mab neu ei wadu. O darfai bod mab ar arddelw y tâd yn dyoddev, ac yn mywyd y tâd hwnw nas dyco ei vam iddo; cyvraith a ddywed na ddily y genedyl na'i gymeryd na'i wadu; canys gollyngwys hi yr amser y dylai ei ddwyn, os mynai; ac am hyny

y dywed cyvraith, na ellir dwyn mab i varw; namyn gallu ei ddwyn o'i vam i dād arall, os myn; can ni ddug hwnw o'r blaen. Os hithau a'i dygasai hwnw, na da na drwg vai y tād, cyvraith a ddywed, na ddily ev gafel tād byth gwedi hyny, namyn hwnw; ac am hyny y dywed cyvraith, na ellir dwyn mab i varw.

Tair celvyddyd ni ddily mab taiawg eu dysgu, heb genad ei arglwydd: ysgoleig-dawd, a govaniaeth, a barddoniaeth. O damchweinau i vab taiawg ddyysgu un o'r tair hyny heb genad ei arglwydd, cyvraith a ddywed, na bydd ryddach no chynt; canys yn anghyvreithawl y dysgwys; ac nad oes anghyvreith a ddilyo ddwyod yn gyvraith; ac na ddilyant hwyntau wrth ddilyed mab uchelwr ymryddau namyn o arddelw cyvreithawl; a phwybynag ni chafu arddelw cyvreithawl i ymryddau, bid gaeth wal cynt.

Tri pheth ni ddily taiawg eu gwerthu o bydd ar ei helw, mêl, a môch, a march ceillawg, heb genad ei arglwydd. Rhai a ddywed, os gwerth, y dily o'r gyvnewid ddwyod drachevyn, can nid oedd gyvreithawl y gwerthu; ac nad oedd ychydig dim a wnelid yn anghyvreithawl; eisoes mwyav a gadarnâa, na ddily ddwyod drachevyn, namyn o gwnathoedd y mab aillt gam, y dilyai ei arglwydd arno os mynai.

Tri phriv raniad a vydd ar dir: rhan rhwng brodyr, adran rhwng cevndyrw, a chyhydedd rhwng cyverdyr. Ni ddily na nai nac ewythr na rhānu nac adrānu na chyhydeddu; sev achaws yw hyny, or na orddiweddoedd ev ail rhan, ac na ddaeth ato yntau y rhan arall. Sev fordd oedd oedd hyny; os nai vab brawd vai ev i'r ewythr hwnw ni orddiweddoedd ev ei ran gyntav; sev oedd hōno rhan brodyr; ac na ddaeth ato yntau ran arall, oedd hōno adran cevnderw; ac velly y divernir y nai vab cevnderw, neu nai vab cyverderw. Ni ddily cafael ateb, namyn cyttir cenedyl, yr hyn a ddywedasam ni uchod a ddilyir o dir or a vai rhan gynt arno; tîr rhydd hagen ev a ellir ei rānu a nai ac ewythr, ac ewythr a nai. O dervydd i ddyn mynu adran ag arall or a ddilyed, ev a ddily ddwyn yr avel a vu yn llaw y tād, bei damchweinau colli peth o wir a chyvraith o hyny; ac o achaws ei ddwyod yn annily ato, ac na wypai ei vod yn annily pan ddathoedd ato.

Tair marw dystoliaeth y sydd: cyntav yw o honynt, o damchweinau i ddyn holi tîr o âch ac edryd, o fordd arall, a dod yn mhen tyston barnu o gyvreithau tād, neu

hendad, neu orhendad, a na bai a watai ei ddwyn ar y crair a vo yn llaw ynad ryataw oc y tadau gantynt hwy barnu cyvraith rhieni i neb y sydd yn holi y tîr hwnw, neu o âch ac edryd ydd hawl, a'i ddodi yn mhen y tyston, yr unrhyw lw a ddaw ar y rhai hyny ag ar y rhai ereill uchod; ail yw odyd; trydydd yw rhych neu fos. O dervydd bod dyn a ryveddo cymeryd dedryd gan dyst yr hyd a welo, cyvraith a ddywed yn y lleodd hyny y dylir; canys peth trawgyddawl yw: ac wrth hyny y dily vrawd gyvreithawl barāu yn hwy no'r neb a'i barno; wrth hyny y mwynêir tyston o edryd y neb a'i rhywelai; ac wrth nad er yr hyn a welsant eu hun a atebant, namyn yr hyn a ddewis y gwyr a vu varw gantynt; wrth hyny y gelwir yn farw dystoliaeth.

Tri llysiant y sydd ar dyston: tîdra, galanasdra, a charennnydd nês. Gweicdra y sydd lîs; ac wrth ei hanvod o genedlaeth galanasdra, ni rivir namyn tri. Pwybynag a vyno lysu tyst o garennnydd nês, ev a ddily ddwyn tyston cydgenedyl; can ni ddily estrawn ddwyn câr i neb, ac ni ddily ddwyn ei garennnydd.

Tri pheth a â rhwng dyn a thalu damdwng: cadw cyn coll, a geni a meithrin, ac arwaesav. Sev val y mae cadw cyn coll, gwedi adwaeno y colledig yr amser y colles yr eiddo, cafel o'r amddifynwr ceidwaid ar vod y da hwnw ganto ev yn ei berchenogaeth ev cyn no'r amser hwnw: sev yw hyny cymodawg uwchlaw y drws, ac arall islaw y drws; or cefir hyny, digawn yw; ac oni chefir, advered i'r perchen yr eiddo.

Tri pheth ni ddylir eu damdwng: cîg heb groen, ac ariant heb lestyr, ac fîd or a el i ar ysgub. Sev val y mae hyny, o chollai ddyn enivel byw, ac na orddiwedda i dyn lle bai ei dyb, namyn cîg heb groen, cyvraith a ddywed na ddily dyn ddamdwng anivel gwelw. A'r ail yw ariant heb lestyr a gollo dyn, ni ddily ei ddamdwng; canys unrhyw vydd pob ariant a'i gilydd: os collai yntau yn y llestyr, herwydd braint y llestyr y dily ddamdwng. Trydydd yw bei collai ddyn fîd ar ei golovyn, cyvraith a ddywed, na ddily ev ei ddamdwng, namyn ei gyvryw ag a gollo.

Tri chanlyn diwall y sydd: canlyn cwyn hyd ar rwym, canlyn rhwym hyd ar varn, canlyn barn hyd ar dervyn. Deuryw ddfyg canlyn y sydd: un na chanlyner ddim; ail yw amryveilu o'r canlyn i'r llall.

Tri dyn herwydd cyvraith ni savant

wrth à wnelont : un yw dyn meddw ; ail yw mab cyn ei bedair blwydd ar ddeg ; trydydd yw dyn à gymheller o'i anvodd.

Tri baint y sydd i gynghellawr : baint castell, a baint amddifynblaid ; a baint dyn disgyvraith. Sev achaws y mae baint castell iddo ev, carcharu à ddyco pan y myno ; sev achaws y mae baint amddifynblaid iddo, am orvod arno ateb i orthrymder ; sev achaws y mae baint dyn disgyvraith iddo ev, am nad oes i neb dasgu arno.

Tri dyn ni advwynêir dim or à ddywetont mewn llys : dall, a meddw, a byddar. Sev achaws yw, am nad gwneuthuredig dim or à wnelont yn nghyvraith.

Tri dyn à ddyly sarâed, ac ni ddylant galanas : un yw, o dervydd tybiaw ar ddyn ladd arall, ac nas gwato, cyd boed gwirion, ac am hyny ei sarâu, ev à ddyly dâl sarâed, a pheï lleddid ni chai ddim ; ail yw, o dervydd i ddyn dalu cwbyl o alanas, namyn un geinawg, ac am hyny ei sarâu, ev à ddyly dâl sarâed, a pheï lleddid ni chai ddim ; trydydd yw caeth, nid oes alanas iddo, namyn talu ei werth, iddei arglwydd, mal gwerth llwdyn.

DOSPARTH CYVRAITH,

à dynwyd oc yr un llyvyr o Gyvreithiau Hywel Dda.

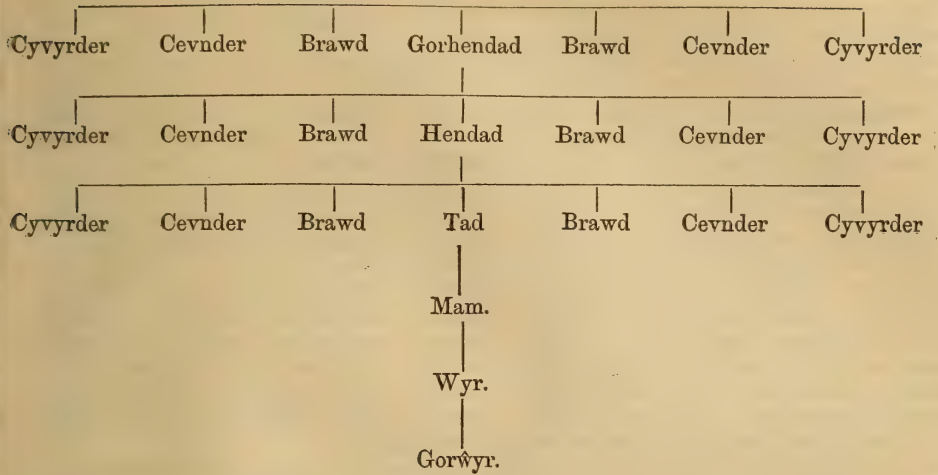
Pwybyneg à wnel avles iddo ei hun, neu ei etivedd, am dda cyfröedig, neu anghyfröedig, megis tîr a daiar, tra vo mab o vewn pedair blwydd ar ddeg, neu ddyn meddw, neu ddyn clâv, ni saiv neb rhyw amddifyn yn eu herbyn, pan ddelont, yn eu synwyr perfaith, i adovyn y ddadyl hòno ger bron brawdwr ; neu yn erbyn eu hetiveddion, os am dir y byddai y gynhen. Canys dau ryw oed à vydd ar y gyvryw vâb hwnw ; pan vo yn saith mlwydd o vewn yr oed hwnw, ni vydd plaid atebawl i neb, namyn o dair dadyl : o goddiant à wnel ev i arall, oddieithyr sarâed ; ac o dir à ennillo ev iddo ehun o le arall ; ac o dir à holer iddo o ddadenhudd, ac o âch ac edryd ; a hyny gan vod arfedawg fyddlawn, à roddo arglwydd iddo gwedi bo marw ei dâd : ac yna gyntav y dichawn dyngu : oed arall y sydd ar vâb, pan vo pedair blwydd ar ddeg ; ac yno gyntav y dichawn roddi a gwerthu da cyvodedig ac anghyvodedig, ac y bydd dyn oed cwbyl iddo i sevyll yn nghyvraith gorsedd a barn, herwydd cyvraith gyfredin Cymru. DEWI BREVI.

Pedair allwedd yngneidiaeth y sydd : un yw mynych ovyn dy ddydg, ail yw cadw genyd dy ddydg à gefych ; trydydd yw caru

ac ovni dy athraw ; pedwerydd yw caru cywirdeb, a chasâu cam ; a hyny er cariad Duw a'i ovn, a thremygu yr oes, o bydd heddyw, ni wyddost à vyddi evory ; a hevyd cyvraith à ddywed, pan vo y tavawd yn barnu y bydd yr enaid yn crynu ; ac wrth hyny, dau beth y sydd doethineb o gyvraith ynghyd ; nid amgen, dysg a doethineb anianawl ; ac wrth hyny y dywedir, ni bydd ynad neb er dysg, ac ni bydd ynad neb heb ddysg : sev yw hyny, er à ddysgo dyn, ni bydd ynad ev, oni bydd doethineb yn ei galon ; ac er maint vo y doethineb anianawl, ni bydd ev ynad heb ddysg. DEWI BREVI.

Mae yn nghyvraith Hywel hawl, a gwrthhawl, ac arhawl, ac arabhawl. Sev yw deall hyny, megis pei damchweinai i i ddyn werthu march i arall, trwy vechni, erbyn diwrnawd, ar gafel tâl, a chwynaw am ei werth ; a dodî o'r amddifynwyr yn erbyn yr hawlwr, am y march à brynasai, un o'r pyncau hyn, ai y ddera, ai y llynveirch, ai y du ysgyvaint, a bod yn llywygus ; a dywedyd y dylai iddo yr hyn à varnai gyvraith iddo am yr hyn à ddotai yn ei erbyn o'r pyncau hyny ; cyvraith à ddywed, na ddylir ylwyrw iddo yr ateb hwnw ; sev achaws, am ei bod yn withawl, a bod cyvraith yn dywedyd, na ddylir dodî gwrthhawl yn erbyn hawl. Sev yw deall arhawl, or damchweinai i ddyn venthyciaw march, neu beth arall, gan ddyn, a chyn dawed y march adrev at ei berchen, cyvodi hawl o arall ar y march yn llaw benthyciwr, a gwneuthur rhyw dâl o dda i'r neb à i holai ; ai rhoddi meichau ar y march i'r neb à holai, mewn diwrnawd, oni chafai warant amdano ; a gwedi hyny dawed at y neb à i benfygiawdd iddo, a ceisiaw ganto ddawed i warantu y march iddo, neu dalu y da i'r benfygiwr à daliesai i'r neb a holsai y march iddo, ni ddylir y neb à roes y march i venthyg vyned i warantu iddo, na thalu neb rhyw dda i'r benfygiwr, am luniaeth na masnach à wnelai benfygiwr yn absen y neb à roddasai y march yn menthyg ; canys bod hyny yn arhawl ar y benthyg, a bod cyvraith yn dywedyd, pwybyneg à venthycio enivel, na dim arall, y dylir ddawed adrev heb hawl a heb arhawl drachevyn arnynt. Deall arabhawl yw, pei damchweinai i ddyn govyn a holi peth à ddarfai ei dderbynu yn y blaen drwy dervyn cyvreithawl, ni ddylir ; canys arabedd mawr a gwatwar y geilw cyvraith gwynaw am y rhyw hawl hòno mwyr, ac ni wrandewir byth. DEWI BREVI.

Y fugyr uchod á ddengys i ddyn wybod dosbarth a synwyr ar ei rieni, a'i gydetiveddion, a'i blant : canys rhieni dyn yw ei dád, a'i hendad, a'i orhendad; cydetiveddion ynt brëdyr, a chevndyr, a chyvyrdr; etiveddion i ddyn yw y rhai á hanfo o'i gorf; megis mab, a gwyr, a gorwyr. Ac os cyvrwys vydd y dyn á vyro y fugyr enwedig uchod, pan vo marw dyn o un o'r tair ách o gorf y cyf cynnalawdyr yn ddietivedd o'i gorf, ev á wyr pwy a ddyl cafael tîr hwnw herwydd cyvraith; canys hyd y drydedd ách y mae priawd ran ar dîr, yn llys cymwd neu gantrev, ac y gellir ei holi yn y gyvryw llys hòno; ac ni ellir canlyn cwyn ách ac edryd y maes o llys dygynnull, lle bo brawdwr penadur o blaid y brenin yn eiste ac yn rhoi cyvraith, trwy vrait penaduriaeth y llys oruchel, heb neb rhyw ddifyg yn y gyvraith hòno, na neb rhyw eisieu teilyngdawd na chyviawnder; canys serthain o bynciau á berthyn ar y llys oruchel i dervynu o'r rhai á gefir eu gweled rhag llaw yn ysgrivenedig yn amlycach; ac ni ellir eu tervynu yn llys cymwd neu gantrev, o herwydd amryeilon achwyson, val y cefir ei weled rhag llaw, o herwydd na ddylir tervynu nac arver o un rhan o awdurdawd y gyvraith yn ei gilydd, ond ei gadael megis y gosoded o'r dechreu; ac o herwydd hyny y mae yn rhaid i ddyn ddysgu a manoli ar ddosparth pob rhan o'r awdurdawd, val y tystiolaethir rhag llaw.

Pwybyneg á vyno gwybod beth yw cyvraith, ac ei rhànau, ac adnabod devnydd hawl, a pha wedd yr atepir i hawl a hyny ar ddeall a grym tair testyn o'r brawd-

lyvyr; nid amgen, tair rhan awdurdawd cyvraith, ac ar dri devnydd hawl, ac ar dri rhyw ateb y sydd yn y gyvraith; a'r llyvyr hwn á elwir gwyddor cyvraith Hywel Dda —Pwybyneg á vyno ddysgu cyvraith, rhaid vydd iddo wybod beth yw cyvraith. Canys cyvraith y sydd osodedigaeth gyv-iawn, wneuthuredig o gyvundeb y brenin a ei deyrnas, a deall y doethon i ddosparth cynhênau amryson cyvrwng hawlwr ac amddifynwr, trwy gyvarnodedigaeth ped-war peth: arglwydd cyfredin, yngnad cadeiriawg, a dwy blaid gyndrychawl, ac yn nesav y gellid i wirionedd.

Gwedi gwypo dyn beth yw cyvraith, a phy sawl rhan awdurdawd y sydd, val y gallo ddeall pob rhan ar neilltu, a pheth á berthyn ar bob rhan; canys tair rhan yw yr awdurdawd; nid amgen, cyvraith llys benadur y brenin, a chyvraith y wlâd, ac arver o bob un ohonynt—

Ar y rhan gyntav y perthyn amlycâu braint y brenin a'r vrenines, a'u hetiveddion, a holl swyddogion y llys benadur, a thervynu pynciau ni ellir eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev oddieithyr pynciau á osoded i'r llys dygynnull; nid amgen, un pwnge ar bymtheg, yr hwn á gefir yn lle arall, yn Lladin, val y mae haws ei goelaw a'i weled yn ysgrivenedig.

Hysbys yw mai yn y llys benadur y tervynir amryson rhwng gwystyl a gwrth-wystyl, neu osodedigaeth barn, hyd pan dderchaver ger bron canonwyr; ac yna llys dygynnull biau, a thir gweithred, a rhybuchedd, a chyvarws; a phob tîr á vo dan vrait y llys benadur, llys benadur á'i tervyna.

Llawer o bethau a ellid eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev, od unir yn y llys benadur am danynt, nid yw cyvraith yn cadw, hyd na aller tervynu yn y llŷs benadur, or cwynir yno am danynt; oddi-eithyr peth myriedig â orfo herwydd deall cyvraith ei ddwyn i'r llys i hanfo. Hevyd, tîr à holer o âch ac edryd o'r priawd ran allan a ddylir ei dervynu yn y llys benadur. Ac hyd y drydedd âch ev a ddylir holi tîr yn yr orsedd y hanfo y tîr; megis rhwng brodyr a chevnderw a chyverderw; canys pob un o'r rhai hyny a wŷr ei ran briawdyr à ddylŷo ei gafel, o herwydd cyvraith: o hyny allan nid oes briawd ran ar dir, cyd bont briodorian; am hyny y soded herwydd cyvraith y rhyw ddadyl hño wrth y llys benadur; canys cwyn goruchel y gelwir hwnw, o herwydd deall y doethon.

Llyma yr achaws na ellir tervynu cwyn âch ac edryd, o'r drydedd âch allan, yn llys cymwd neu gantrev; am na ellir canlyn cwyn âch ac edryd, eithyr ar welygordd o gydgeraint, i'r neb à holo y tîr, ac à vont yn cynnal y tîr hwnw trwy yr un rhyw gyf cynnalawdyr y bo yntau yn holi rhan gyda hwy o'i blegid, ac yn gallel arwain ei âch yn ddiddifoddedig, trwy dwng henuriaid gwlad hyd ato, ac nad el tair gwaith ar gogail. A rhag damchweinaw y rhyw dir hwnw mewn amryveilon gynghelloriaethau gwedi rhannu rhwng y welygordd, a dyvodd rhan rhai o'r welygordd mewn rhyw rai o'r cynghelloriaethau, a rhan ereill mewn rhyw rai ereill o'r cynghelloriaethau, val na ellid eu cafel dan lŷs cymwd neu gantrev, y gosoded y rhyw ddadyl hño wrth y llys benadur; mal y gellir cymhell pawb o'r welygordd drwy rym un cwyn cysylltedig i gyd-ateb i'r neb a'u holai; can ni cyngbain cwynaw o orsedd i orsedd am un devnydd; na chwynaw rhag un dyn, neu ddau, neu dri, cwyn âch ac edryd o'r drydedd âch allan, gan vod mwy o'r welygordd yn cynnal y tîr yn eu herbyn. Sev achaws yw hyny, ev ddamchweinai vod etiveddiaeth o dir gwedi disgy'n mewn mân rannau rhwng deugaint neu driugaint o gyd-ddilyedogion, a bod un o'r welygordd, ev a'i dâd, a'i hendad, a'i orhendad, y maes o'r wlad heb gafel rhan, os hwnw a ddelai a holi un o'r welygordd ar neilltu, od ennillai ev ddim, yno ev a gafai gystal â hwnw, er maint à vai yn ei law; canys, lle ni bo priawd ran ar dir, ni ddily priodwr ragor â'i gilydd; ac velly yr ai ev ehunan yn yr hanner o'r holl etiveddiaeth, lle ni ddilyai ev, o herwydd cyvraith, namyn cymmaint ag un o'r cyvrivedi à vai

yn cynnal y tîr yn ei erbyn; ac wrth hyny y gosoded yr hawl hño wrth y llys benadur, lle y gellir cymhell pawb i gyd ateb. Ac os ennill a wnelai ev, yno rhoddi cynnwys iddo ev gyda hwynt; sev vyddai hyny cymmeint ag un o'r cyvrivedi à vai yn cynnal y tîr yn ei erbyn. Eithyr o darfai i un wneuthur adail neu lavur arall cyvreithawl, na chychwynai erddo oddiarno, o dichawn ddangaws tu athal iddo yn lle arall cystal â'i le yntau, ped vai heb y llavur cyvreithawl arno; ac onis dichawn, rhaid vydd ei gynnwys yno, eithyr gwneuthur iawn am yr adail a'r llavur à wnathoddid ar y tîr o'r blaen; canys y trydydd pridd ar dir yw llavur cyvreithawl à wneler ar dir, y bo gwell y tîr erddo; a hyny a ddily ev ei dalu, o cheif ei ran heb gwyn, megis y dyly dalu gobyr gwarchadw.

O dervydd tybgygu gallael o vrawd, neu gevnderw, neu gyverderw, neu gyd-ddilyedawg arall, holi cyvran o dir o'i gyd-ddilyedawg, trwy gamoresgyn, nis dichawn o herwydd cyvraith. Sev achaws, am na ellir, trwy gamoresgyn, eithyr ennill cwbyl, neu golli cwbyl, eithyr yn un lle, pan ddisgyno anddilyedawg yn briodwr ar dir, a dyvodd dilyedawg diddifoddedig ei briodolder i holi hwnw, ni ellir gwrthladd y priodwr o'i ddilyed; am na ddifoddes ei briodolder; na gyru y llall y maes, am ei ddisgyn yn briodwr: a llyna yr un lle y cefir cyvran trwy gwyn camoresgyn. Os y dilyedawg a oddev yr anddilyedawg i gynnal tîr yn ei erbyn, drwy dair oes rhieni o bob parth, yn un orsedd cymwd neu gantrev ag ev, ni wrandewir y dilyedawg gwedi hyny; canys argauedigaeth dragwyddawl yw. Os yntau a vydd mewn gwlad arall, o achwyson cyvreithawl, pa amser bynag y dêl, o wevn y nawwed dyn, ev a wrandewir, ac a roddir cynnwys iddo, val y dywesbwyd o'r blaen.

A llyna dalym o bynciau à berthyn ar y rhan gytav o awdurdawd cyvraith.

Ar yr ail rhan o'r awdurdawd yr amlycêir y gyvraith osodedig à osoded rhwng y brenin a gwyr y deyrnas, a rhwng pob rhai o'r rhai hyny a'u cilydd; ac yn hño y mae tair colovyn cyvraith; a gwerth gwyllt à dôv, y rhai y harvero dynion o honynt, a chyvraith tîr a daiar, a theithi mâch a chynnogyn, a devodau cyvreithawl, a llawer o bynciau ereill, val y mae y brawdlyvyr yn eu dangaws; a'r rhai hyny oll a orvydd eu gwybod, a'u deallu yn llwyr, ac yn vanol, cyn bo teilwng dyn yn vrawdwr mewn cyvraith.

Yn y drydedd ran o'r awdurdawd y mae rhan o bob un o'r ddwy gyvraith; o gyvraith y llys ac o gyvraith y wlad, yr hwn a elwir yn arver cyvraith. Ac yn y rhan hõno y mae amser i ddechreu amryveilon holion; val nawded dydd mai neu ragvyr, am dir a daiar o'ach ac edryd; neu at ovin dadyl ebrvygedig; a chynnal amser i dystu, neu i alw gwybyddiaid, neu eu llysu, neu eu gwrthneu; neu amser ymwystlaw a barn. A'r rhan hõno a ddengys cadw modd pob dadyl rhag gwallawgair, neu anhysbysrwydd, neu lithraw amser; a hyn drwy ymhawl, val y dewiso gwyr y llŷs a'r brawdwy, a'u gair tra gair, a'u gwers tra gwers.

Gwedi y gwelo dyn bob rhan o hwn ar neilltu, a phob testyn yn mhob rhan, a phob gair yn mhob testyn, haws vydd iddo ddeallu cyvraith; canys ni wyr cyvraith onid y neb à wypo ei deallu. Gwedi gwypo ev hyny oll, yna y mae iddo ev wybod gwneuthur hawl ac ateb.

Pwybyneg à vyno gwneuthur hawl, rhaid vydd iddo wybod by sawl devnydd hawl y sydd. Canys tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred. Er bod golwg a gair a gweithred yn dri devnydd hawl, nid ydyw cyvraith yn dywedyd vod pob golwg a phob gair a pob gweithred yn ddevnydd hawl; wrth hyny rhaid yw gwybod pa rai y sydd ddevnydd hawl, a pha rai nid ydyw.

Ac yn gyntav am yr olwg y mynegir, val y mae yn y brawdlyvyr yn dywedyd, tair golwg a ddygir yn nghyvraith: golwg tyst o'i dystoliaeth, a golwg mynegwr o'i vynag, a golwg llygatrwydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad. Sev modd y deallir hyny: pan holo dyn beth i arall trwy wybyddiaid, y gwybyddiaid hyny a eilw cyvraith yn dyston yn y lle hwnw; canys pwybyneg a allo ddwyn tystoliaeth, iawn yw ei alw yn dyst; a chyvraith a ddywed y dichawn gwybyddiaid ddwyn tystoliaeth yn erbyn gwad ac amddifyn; ac y dichawn ddwyn tystoliaeth am à vu cyn ymhawl; a chyda hyny, y dichawn ddwyn tystoliaeth yn llawer lle; ac wrth hyny y gellir eu galw hwyntau yn dyston. A phan dyngo y rhyw dyst hwnw, rhaid vydd iddo dyngu gwybod a gweled yr hyn à dyngo, val y dywed cyvraith; canys llw gwybyddiad yw tyngu gwybod a gweled yr hwn à dyngo. A llyna ollwng tyst o'i dystoliaeth; achaws trwy ei dystoliaeth ev am yr hyn à welas y dylynir yr hawl hõno; velly y dywed cyvraith vod yn ddevnydd hawl ei olwg ev o'i dystoliaeth.

Llw tyst arall, megis tyst ar wallawgair, yw tystu iddo gynt yr hyn y bo yn ei dyngu.

Ail yw golwg mynagiad o'i vynag; sev modd y deallir hyny: o dygir da yn lledrad rhag dyn, a'i wadu o'r llovydd, a dyvod y colledig a mynagwr ganto, a lliwaw ar y llovydd y lledrad; llw y mynagwr hwnw yw tyngu gwybod a gweled ar y llovydd y lledrad; a hwnw yw golwg mynagiad o'i vynag; ac o rym yr olwg hõno y dylynir yr hawl ar y llovydd, ac y gyrrir dan raith gwlad; ac am hyny y gelwir yn ddevnydd hawl; a hõno yw yr ail olwg à ddygir yn nghyvraith.

Trydydd yw golwg llygatrwydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o dervydd i ddyn vod yn afeithiwr, drwy lygatrwyddiaeth; megis gweled lladd dyn, gan ei oddev, devnydd hawl vydd i rieni y lladdedig hwnw, a'i gydetiveddion, ar yr afeithwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithian, a gwad am lovyddiaeth hevyd; ac iddynt, ac i'r genedyl, os holant, a chanlwrw i'r arglwydd; can nid oes am afaeth, heb weithred llaw neu droed, i'r arglwydd namyn camlwrw.

Ail devnydd hawl yw gair; canys tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd am dano, a gwallawgair mewn llŷs, a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Sev modd yw hyny: or dywed un gair hagyr wrth vrenin, devnydd hawl i'r brenin a vydd arno; canys ev ddyly talu camlwrw yn ddeuddyblyg iddo; neu or dywed un gair hagyr wrth efeiriad brenin, yn un o'i dair gwyl arbenig, neu yn darllen llythyr, neu yn ysgrivenu rhag bron y brenin; ac i'r vrawdwr, pan ymwystler yn ei erbyn am ei iawn varn, os ev a'i cadarnâa; devnydd hawl vydd i'r brawdwr arno; canys ev a ddyly dalu sarâed iddo: hevyd ev a ddywedir y dyl y brenin gosb am air hagyr à ddyweto dyn parth a'r llall mewn eglwys, mewn mynwent, ac mewn gorsedd gyvreithawl; devnydd hawl vydd i'r brenin arno o gamlwrw, cyd ni chafu y neb y dyweter wrtho ddim iawn.

Ail gair celus yw gwallawgair mewn llŷs; a hyny vydd o'r tri modd hyn: gair gwall yn holi, o'r rhwyv neu eiseu; gair gwall yn amddifyn o'r rhwyv neu eiseu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntav y cyll hawlwr ei hawl o'r à berthyno wrth y gair, or dygir tyston yn ei erbyn, ac ni chyll gamlwrw; can nid oes gwynau celus eithyr tri: o'r ail neu o'r trydydd y cyll amddifynwr gamlwrw, a diwyn yr hawl or à

berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall; a devnydd hawl à vydd i'r brenin o gamlwrw arno. Sev yw deall gair rhwyv, dywedyd mwy no mesur y gyvraith; deall gair eiseu yw dywedyd llai no mesur y gyvraith.

Trydydd gair celus yw tavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o dervydd i ddyn, drwy gysynied, vynegi i'r llovrydd ba le bai y dyn à leddid, a'i gyfelybion yntau, devnydd hawl a vydd i rieni y lladdedig hwnw, a'i gydetiveddion, ar yr afeithiwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithau, a gwâd am lovryddiaeth hevyd iddynt, ac i'r genedyl hevyd, os holant. Rhai a ddywed, na ddyly cenedyl dâl dros afeithau; canys na ddyly cenedyl namyn tâl galanas a thâl sarâed; ac na henyw arian diwad o un o'r rhai hyny: cyvraith a ddywed, mai i rieni a chydetiveddion y lladdedig y telir tâl am afeithau à voynt gyvaddev: hevyd, cyvraith a ddywed, holl afeithau gweithred, o afeithau galanas, neu losg, neu ledrad, dirwyus vydd pob un o honynt: tavodryddiaeth, a llygadryddiaeth, heb weithred llaw neu droed, camlyrys vydd y neb à'u gwnel. Tâl dros afeithau galanas addevedig, i rieni a chydetiveddion y lladdedig y telir o gyvraith, or cwynant amdano. Ac iddynt hwy, ac i'r genedyl hevyd, y dylir talu y rhait i wadu llovryddiaeth, neu dalu galanas iddynt.

Trydydd devnydd hawl yw gweithred; ac er bod cyvraith yn dywedyd vod gweithred yn ddevnydd hawl, nid ydyw cyvraith yn gallel dangaws na mynegi by sawl gweithred y sydd devnydd hawl; namyn pob gweithred à wneler yn erbyn cyvraith, devnydd hawl yw i'r neb y gwneler gweithred iddo ar y neb a'i gwnelo; megis trais, lledrad, ac anghyvarch, a'r cyfelybion; oddieithyr gweithred ei cynddeiriawg, a'i gyfelybion. Hevyd y mae tri gweithred ar brawv i'r neb à'i dyllo, megis y dywed cyvraith yn y brawdlyvyr am lavur cyvreithawl, neu anghyvreithawl, à wneler am dîr, a'i gyfelybion.

Gwedi gwypo dyn by sawl devnydd hawl y sydd, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr holir, a pha vodd yr atebir; canys o bedwar gair a'u perthynasau y holir, ac o dri gair yr atebir. Sev ynt y pedwar gair y holir, nid amgen: Pwy à holych, beth à holych, pa vaint à holych, a pha amser y holych. Gwedi gwypo dyn hyny, rhaid vydd iddo wybod beth a berthyn wrth bob gair ar neilltu. Wrth y gair cyntav, nid amgen, Pwy à holych, y perthyn hen-

wi henw priodawl yr hawlwr, a henw priodawl yr amddifynwyr. Hevyd py at y bod dy gwyn; megis wrth swyddogion yr orsedd hòno, neu wrth gynghellawr; megis hyn, Namyn Ithel ab Cyvnerth, cyn-drychawl yn canlyn ewyn wrth swyddogion yr orsedd hon; (ac o myn dywedyd, yn bēnav swyddawg, wrth y cynghellawr, neu wrth y dystain, os yn y llŷs dygynnull y bydd; ac onis myn, nid oes na gwall nac eiseu, er na ddyweter) rhag Tudyr ab Gronwyn ynghyfleu amddifynblaid. Hyny a berthyn wrth y gair cyntav o'r hawl; wrth yr ail gair, nid amgen, Beth à holych, y perthyn henwi pa fordd yth wahanwyd o'th da: ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarch, ai o lôg, ai o adneuaeth, ai o venfyg, ai by argywedd bynag à wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda wynt; ai aniveilaid, ai aur, ai arian, ai dyledog-aeth o dîr a daiar drwy un o'r dadenhuddiau, neu o gamoresgyn o un o'r tri, ai trwy ach ac edryd; os o lôg, neu adneu, neu venfyg, henwi pa ryw gadernid y sydd ar ei gafel drachevyn; neu os drwy gyvnewid, neu ammod, neu luniaeth arall, henwi pa ryw gadernid y sydd arnynt; megis, hyn: Drwg ddevnydd ac achaws, nid amgen fodd vu, noc i'r Tudyr ddwyn march coch yn anghyvarch arno ev. A hyny a berthyn wrth yr ail gair. Wrth y trydydd gair y perthyn, nid amgen, Pa vaint à holych; sev yw hyny, os aniveilaid, mynegi pa rivedi à voynt, a pha deithi arnynt; os march, neu eidon, cyn ei gyvlawn deithi, mynegi ei oedran; os aur, neu arian, mynegi pa rivedi voynt; os argywedd, pa vaint, a pha vaint vo yr hawlwr; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed voynt, ai derw, ai cyll, ai drain, ai pob un o honynt, ai coed ereill, os tîr a daiar, henwi pa rivedi o erwydd; a pha beth a ddyllir dros yr eiddo, neu dros yr argywedd, ai arian cyvraith, ai arian cwtäon; megis hyn: Yr hwn varch oedd gyvlawn deithiawl, yr hwn a eilw cyvraith yn varch tom, ac a gywerthyddiai driugaint o'r ceinogau cwtäon. A hyny a berthyn wrth y trydydd gair. Wrth y pedwerydd gair, nid amgen, Pa amser y holych, y perthyn mynegi y dydd a'r vlwyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth; neu os cyvnewid, pa ddydd, a pha le y bu; neu os llôg, neu adneu, neu venfyg, pa ddydd, a pha vlwyddyn y dylesid ei gafel drachevyn, neu dalu dros ei gyvnewid; os tîr, pa ddydd yth oresgynwyd ohono, a pha le y mae y tîr, a pha vaint y sydd iddo;

a mynegi pa un o'r tri diebryd yth dioberwyd o'th eiddo, neu yth argyweddwyd; a mynegi py ryw bersonoliaeth vo i'r hawlwr, neu i'r amddifynwyr, yr amser y gwnaethbwyd yr anghyvrraith. A hyny a berthyn wrth y pedwerydd gair o'r hawl; megis hyn, henw y dydd a'r vlwyddyn y gwnaeth ev yr anghyvarch: Dydd mawrth nesav gwyl Luc diweddav à lithroedd yn y vlwyddyn hon, lle yr oedd y march, pan ddyebwyd dan vrait gwialen y gynghelloriaeth hon, ac à elwir Glan Marlais, a bod Ithel yn berson cyvreithawl i ovyn, a Thudyr yn berson cyvreithawl i ateb; a bod cyvarch arno ev ar ddydd mawrth nesav yn ol calangauav, à lithroedd yn y vlwyddyn hon; a negydd vu, ac herwydd y negyddiaeth ei vod ev yn tynu yn un o'r tri diebryd, nid amgen, dwyn peth ar ddyn heb adver, a deisyv gwrtheb; ac o bydd heb ryveddo gosawd dydd cyvarch ar yr hawl, heb ei vod yn berthynas i un o'r pedwar gair rhwym, rhaid yw ei enwi; canys ni byddai diebrydig nes ei vod yn annegydd, ac na ddoed brawd ar negyddiaeth, nes ei gyvarch; ac nad oes achaws hawl heb ddiebryd; ac wrth hyny, rhaid yw henwi y dydd cyvarch.

Gwedi y gwypo dyn pa vodd y holir, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr atebir; canys o dri gair yr atebir, o wâd, neu addev, neu amddifyn.

Am y gwâd cyntav y treithir. Tri rhyw wâd y sydd: gwadu oll y ddadyl à ddoter ar ddyn; a hõno à wedir drwy raith osodedig, heb na mw y na llai. Ail yw addev rhan o ddadyl y ddyrgweithred, a a gwadu cwbl o'r gweithred; a hõno a wedir gan chwanecâu rhaith osodedig; megis yn ngholovnu cyvraith am llovyddiaeth, hyn y dyngai degwyr a deugaint, gan wadu llovyddiaeth a'i hafeithau yn hollawl; yna y twng cant, neu ddeucant, neu drichant, gan wadu llovyddiaeth, ac addev afaeth: sev modd y gellir hyny, anhaws vydd credu y neb à addevo ran o ddadyl y ddyrgweithred, no'r neb à wado y ddadyl oll; ac wrth hyny y chwanecêir à vo wrth vrait yr hwn à addevo. Trydydd yw addev rhan, a gwadu rhan arall, heb weithred ynddo; a hõno a wedir gan leiâu rhaith osodedig; megis mewn mechni, llw mach ar seithved o'r dynion nesav i werth, gan wadu y vechni oll; yna y twng ev ehun, gan wadu rhan ac addev rhan arall o'i vechni; sev modd y deallir hyny: haws vydd ei gredu herwydd iddo addev rhan o'i vechni, no pheigwatai y cwbyl; canys rhag talu y gwedir; ac am hyny y

lleieir rhaith arno; ac herwydd nad oes drygweithred ynddi; cyfelyb i hyny, megis pei holai ddyn bunt i arall, ac addev o hono y lleill chweugaint, a gwadu chweugaint arall; yna y gwedir gan leiâu rhaith osodedig; lle tyngai wythwyr a deugaint gan wadu punt, hanner y rhaith vydd eiseu am yr hyn à addevoedd; can nid oes gynghaws gan addev. Ac velly pob gwâd a vydd cwbyl wrtheb i'r neb a'i harddelwo, tan dalu cwbyl raith, ac à berthyno wrth vrait yr hyn à holer, na llw un dyn, na llw lliaws. Lle bo un tavawd yn gyru, ac arall yn gwadu, llw-un dyn y sydd ddi-gawn i wadu hyny, ar amser gwrthdwng, lle perthyno; rhaith osodedig a'i gwata. Od enwir bangor ar yr hawl yn gadernid ei harchwiriaw, megis briduw, neu vechniaeth, neu wybyddiaid, ammodwyr, a'u cyfelybion; y rhai hyny oll drwy raith osodedig y gwedir pob un o honynt; a hyny herwydd braint y bangor à osoter i archwiraw yr hawl; ac nid o herwydd maint y ddyled yn y lle hwnw.

Ail gwrtheb yw amddifyn. Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw, na wrtheber yn anamserawl i'r govyn. Sev modd y deallir hyny, nid amgen, cadw amser; megis y gallo archwiraw i ddedyrd gwlad; eithyr lle perthyno côv llfs, nad oedd gollamser yr amser ei hamddifynwys, neu y gwadwys, neu y gwrthebwys yr hawl, megis na wrtheper cyn ei holi, neu na thalai wâd yn oed y gyvraith, neu nad amddifynai, cyn ateb i'r devnydd, neu na lysai, neu na wrthneu, neu nad ymwystlai yn amserawl, a'r cyfelybion; megis y dywed cyvraith yn ei harveron; canys cyvraith a ddywed vod yn rhaid cadw amser yn mhob peth. Ail yw amddifyn mal nad atepo byth i'r hawl; sev modd y deallir hyny, megis bei damchweinai wrtheb i hawl, gan allu provi, drwy un o'r tervynau uchod, vod gwall dadlwriaeth, à vai yn cyvladd â grym a devnydd y ddadyl o gwbyl, hyd na bai yn pwysaw ar vod dadyl nac arver dadlwriaeth, megis gwyddwaledd cywlad, neu arab hawl, neu hawl heb berchen, neu golli amser, megis y bai yn argauedigaeth dragwyddawl, a'i chyfelybion. Trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim o yr hawl. Deall hyny yw, pan wrthepai amddifynwyr gan dystu gwallawgair neu anhysbysrwydd ar hawlwr, oddieithyr colled dragwyddawl, neu dystu hawl dra blwyddyn, neu wrthhawl yn erbyn hawl, neu ovyn dylyed cychwynawl yn y dyddiau deddvon, neu ovyn tîr a daiar yn amser caeth cyvraith, yr hyn a ddisgyn yn

argauedigaethau amserodd; ac yna y mae cenatâedig cyrchu cyvraith o newydd.

Ni chawu cyvraith rhwng dyn a'i dir dylydd yn llai ysbaid no thair oes rhieni o bob parth; a hyny yn dangneveddus. Sev yw tair oes rhieni, naw ugaint mlynedd; triugaint mlynedd yn mhob oes.

Amryveilion bethau gwiwgov oc yr un llyvyr.

Saith esgobdy y sydd yn Nyved: un yw Mynyw, yn eisteddva arbëinig yn Nghymru; ail yw Llan Ismael; trydydd yw Llan Degeman; pedwerydd yw Llan Ussyllt; pymmed yw Llan Teilaw; chweched yw Llan Teulydawg; seithved, Llan Ceneu. Abadau Teilaw a Theulydawg, ac Ismael, a Degeman, a ddylyant vod yn llythyrawl urddon. Ebediw pob un o'r pedwar hyn, deuddeg punt; ac i arglwydd Dyved y telir; a'r neb à ddel yn eu lle â'i tâl. Mynyw a ddyly vod yn rhydd o bob dylydd. Llan Ceneu, a Llan Ussyllt, a ddylyant eu bod yn rhydd o ebediw, can nid oes tîr iddynt. Y neb à wnel gwaed ar un o abadau yr eisteddvâau arbëinig vry, taled iddo saith bunt, a golchydde o'r genedyl, er gwaradwydd i'r genedyl, ac er cadw côv am y dial.

Pan symudawdd Hywel Dda gyvreithiau cyfredin Cymru o ddull Dyvnwal, tri llyvyr a osodes: un wrth ei llys beunyddiawl breswyl iddo ei hun; a'r ail yn Ninevwr, o vrait Deheubarth; y trydydd yn Aberfraw, o vrait Gwynedd a Phowys. Amryval vreinnau a osodes i amryveilon lyvrau: a hevyd, yn Ngwynedd a Phowys un brawdwr swyddawg, a chyvraith pencenedyl, a chyvraith..... ac alltudion, a'r dadenhuddau byrion, a phrawv i hawlwr, a dadyl ymwrthrym, ac oed wrth borth: ac ni osodes ev yn llyvrau Deheubarth un o hyny byncau dywededigion: ac ev a wahanawdd amryveilon vreinnau i amryveilon dreydd, a chymydau, a chantrevodd rhagddywededigion. DEWI BREVI.

Pan adnewyddawdd Hywel Dda, brenin Cymru, gyvreithau Cymru yn hollawl, ev a gadarnâodd amryveilon vreinnau i amryveilon ddynion o'i deyrnas ev. Ac yn gyntav i bob arglwydd eglwysig, megis archesgob Mynyw, neu esgob, neu abad, y cenatâodd baint breninawl i gynnal dadleuodd ar eu lleygion, trwy gyvraith gyfredin Cymru. Gwedi hyny ev a genatâodd i bob pënaeth or à vai iddo gymwd, neu achwaneg, gynnal breninawl

lys peunyddiawl o swyddogion breiniawl yn y rhivedi y myno, megis iddo ei hunan; a baint i gynnal breninawl llys o ddadleuodd yn ei wlad ar ei uchelwr. A gwedi hyny ev a genatâodd i bob uchelwr or à vo yn cynnal ei dir priodawl, dan ei arglwydd, vrait ei dir, ac arglwyddiaw ei vileinad, herwydd cydwedd ammodawl yn Neheubarth, a chaethiwed tragwyddawl yn Ngwynedd: taiogau y brenin a ddylir eu cynnal herwydd baint a chyvraith y daiawgdrev y boynt yn preswyliaw ynddi; a hyny herwydd gwasanaeth y daiawgdrev. A gwedi hyny ev a genatâodd i bob dyn or à vai heb swydd vreninawl, neu vrait tîr iddo, y baint anianawl y ganed ynddo.

Llyma lyvyr o gyvraith à wnaeth Hywel Dda, yn y Tŷ Gwyn ar Dav yn Nyved, yr hwn y daeth yno o wys Hywel chwegwyr doethav o bob cymwd yn Nghymru o leygion; a saith ugaint baglawg, o archesgyb, ac esgyb, ac abadau, a phrioriaid; o ddoethion Cymru oll ev a wnaethbwyd y deuddeg doethav ar neilltu, i wneuthur y gyvraith; a'r un ysgolaig hynotav o Gymru oll i ysgrivenu y gyvraith, ac i edrych rhag gwneuthur dim yn erbyn cyvraith eglwys na chyvraith yr amherawdyr. Llyma henwau y gwyr lleygion hyny.

Morgeneu Ynad.
Cynverth, ei vâb.
Gweiri vâb Cyvriawn.
Gronwy vâb Moriddig.
Rhewydd Ynad.
Iddig Ynad.
Gwiberi Hen o Iscenain.
Gwrnerth Llwyd, ei vâb.
Meddwon ail Cerisg.
Gwgawn Dyved.
Bledrws vâb Bleiddyd.
Gwyn Vaer, y gwr oedd

berchenawg ar Lantavwin bioedd y tŷ y gwnaethbwyd y gyvraith ynddo. A Blegewryd archdiagon Llandav a oedd yr ysgolaig; a doctor yn nghyvraith yr amherawdyr ac yn nghyvraith yr eglwys oedd ev.

Gwedi darvod gwneuthur y gyvraith oll, a'i hysgrivenu yn gwbyl, ev a aeth Hywel Dda, a theyrnedd o Gymru gydag ev, a Lambert esgob Mynyw, a Mordav esgob Bangor, a Chebur esgob Saint Assaph, a Blegewryd archdiagon Llandav, hyd at Anastacius hyd yn Rhuvain, i ddarllen y gyvraith, ac i edrych a oedd dim yn erbyn cyvraith Duw ohonei; ac am nad oedd

dim yn gwrthwynebu iddi, hi a deilyng-
wyd, ac a elwid yn gyvraith Hywel Dda
o hyny allan.

Oedran yr Arglwydd Iesu Grist yr am-
ser hwnw, naw cant mlynedd a phedair ar
ddeg. A llyma y gwersau a wnaeth Bleg-
ewryd yn dystiolaeth ar hyny:

Explicit editus legib; liber bene fenit;
Qu'e regi scribeit Blaugoridus et quoq; fuit
Hweli turbe doctor' tunc legis in urbe
Cornando tunc iudice cotidiano

Rex dabat ad p'tem dexteram
Nam sum'at artem.

T. D. 282.

Sev oedd oed Crist pan aeth Hywel Dda
vrenin i Ruvain i gadarnâu ei gyvreithiau,
drwy.....awl veddiant, xliii a lx c.
mlynedd. Oed Crist xl a lx c. mlynedd
pan vu varw Hywel Dda penav moliant yr
holl Brydeiniaid.

T. D. 258.

CYVREITHIAU HYWEL DDA

YN OL

HEN GYFYSGRIF

O EIDDO

YSGOL Y CYMRY YN LLUNDAIN.

In nomine Trino hoc opus incipio. Amen. Amen Amen.

HYGWEL DA MAB CADEL, ty-
gysaeg CYBRU ol, a g6eles y Cybry yn
camarmeru o'r cyvreithiau ac y dyvyn6s ato
c6eg6yr o pob cymod yn y ty6ysogaet; y
ped6ar yn leygion, a'r dau yn yscol6igion.
Sev aca6s y dyvyn6yd yr yscol6igion rac
gosa6d o'r leygion dim a bai yn erpyn yr
yscrytyr glân. Sev amser y daetant yno y
gara6ys; sev aca6s y daetant y gara6ys 6rt
dylyu o pa6b bod yn ia6n yn yr amser
glân h6n6, ac na g6nelynt cam yn amser
gleindid. Ac o cyd cycor a cydsyniedig-
aet y doetion a daetant yno, yr hen cyv-
reitiau a ystyriasant; a rai onadynt a
gada6sant i redeg, a rai a emend6asant, ac
ereil yn c6byl a dileasant, ac ereil o ne6yd
a gosodasant.

A g6edi honi onadynt y cyvreithiau a
barnasant eu cad6, Hyg6el a rodes ei a6-
durda6d idynt, ac a gorcymyn6s eu cad6
yn craf. A Hyg6el a'r doetion a buant y
cyd ag ev a gosodasant eu hebenitit a'r hon
Cybry ol ar y neb ni cad6ai y cyvreithiau;
ac a gosodasant eu hebenitit ar yr ygnad a
cymerai diobryd bra6d, ac ar yr arcl6yd a
ei rodai ido ar ni g6ypai tair colovyn cyv-
rait, a gw6ert g6ylt a dov, a pob pet or a
pertyn arnadynt or y mae raid i dynion
armer onadynt.

A'R LYS a cymyrt decreu, ac a gosodes
ped6arg6yr ar ugain o g6asanaetg6yr
yn l6s.

S6ydg6yr y Brenin.

Penteulu
Efeiriad
Dystain

Penhebogyd
Bra6dg6i'l6s
Peng6astra6d

G6as ystavel	Medyg
Bard teulu	Truliad
Gostegg6r	Drysa6r
Pencynydd	C6g
Medyd	Cang6ylyd

S6ydgwyr y brenines.

Dystain y brenines
Efeiriad y brenines
Peng6astra6d y brenines
G6as ystavel y brenines
La6mor6yn
Drysa6r y brenines
Cog y brenines
Cang6ylyd y brenines

Y s6ydogion a rivasam ni uc6d di6edav
ar b6yd ynt.

Teirg6ait yn y bl6ydynd y dylyant y
ped6ar s6yda6g ar ugaint ucod cafael
her6yd cyvrait eu bretyng6isg y can y
brenin, ac eu lieing6isg y can y brenines:
nadolig, a pasc, a sulg6yn.

Y brenin a dyly rodi i'r brenines
traian a cafo o ennil o tir a daiar; ac y
mely g6asanaetg6yr y brenin a dylyant
traianu a g6asanaetg6yr y brenines.

G6ert y brenin y6 ei saræd teirg6ait.
Tair ford y g6neir saræd i'r brenin. Un
y6 pan torer ei na6d, pan rodo na6d i d6yn
a'i lad; aral y6, pan del dau brenin ar eu
cyd tervyn o aca6s ymarmol, ac yn g6yd y
dau brenin a'r deulu lad o g6r i'r nail g6r
i'r lal; trydyd y6 camarmeru o'i g6raig, a
hono a dercevir ar bod i hanner yn m6y.

Saræd brenin Aber Fra6, mal hyn y
telir: can bu6 6rt pob cantrev yn ei ar-
cl6ydiaet, a g6ialen aur cyhyd ag ev ehun,

a can brased â'i bys y bycan, a claër aur cyvled â'i gôyneb, a can tebed ag ebin amaet a bo amaet sait blyned.

Ni telir aur namyn i brenin Aber Fraë.

Tair ford y sarëir y brenines: Un y6 tori y na6d a rodo; aral y6 ei tara6; y trydyd y6 cribdeilia6 pet a'i la6. A tryderan sarâed y brenin a telir idi hi am ei sarâed; a hyny heb aur heb ariant.

Y brenin a dyly bod yn ei cydymteitas un dyn ar pymteg ar ugain yn marcogaet: y pedëar sôyda6g ar ugain, a'r deudeg gwestai, heb ei teulu, a'i gôyrda, a'i gôeision, a'i cerdorion, a'i acanogion; a hyny a gelëir goscord y brenin.

Edlig y6 yr h6n â dyly gôledycu gôedi y brenin; ac a dyly bod yn anrydedusav gôedi y brenin a'r brenines. Ev a dyly bod yn mab, neu yn nai i'r brenin. Ei le yn y lÿs y r6g yr osb a'r penhebogyd, yn c6ecedg6r ar saig y brenin. Ei lety yn y neuad, a'r macôyaid y cyd ag ev; a'r cynnutai yn cynneu tân, ac yn cau y drysau; a'i ancôyn yn dimesur ar bôyd a lyn, a'i hol traul o covrys y brenin, hyd yn oed ei fr6yn, a'i meir, a'i c6n, a'i modrôyau, a'i tlysau, y can y brenin; a'i arrau hevyd. Ni dyly yntau rodi dim o hyny heb caniad y brenin. A pan bo mar6 yr edlig ev a dyly gada6 ei meir a'i c6n i'r brenin, can ni dyly ev talu ebedi6, namyn h6n6. Sev aca6s nas dyly 6rt ei bod yn aela6d i'r brenin. Sev y6 aelodau y brenin ei meibion, a'i neiaint, a'i cevndyr6. Rai a dyg6ed bod yn edlig pob un o'r rai hyny. Ereil a dyg6ed nad edlig neb namyn y neb y rodo y brenin ido gopait a g6rtdryciad. Trydydyn y6 â dyly cyndal cymedac yn lÿs; a'r g6asanaetg6yr a dylyant seyl rac ei bron yn ei g6asanaet, megis rac bron y brenin. Ni dyly myned un nôs i 6rt y brenin, os myn.

G6ert edlig y6 traian g6ert y brenin. Ei sarâed y6 traian sarâed y brenin, heb aur. Na6d yr edlig y6 d6yn dÿn hyd yn diocel. Ebran ei marc y6 dimesur. Ei c6n un g6ert â c6n y brenin. Yr edlig, a'r rai rydyg6edasam ni ucod a bydant ar y baint h6n6 yny cafont tÿr; a gôedi hyny 6rt baint y tÿr â cafont yd â eu baint 6yntau, eityr hyn: O derbyd idynt cafael bileintir, baint y tÿr â dercaiv yny bo tÿr ryd. Yn y tair g6yl arpenig nid oes dylyed i neb g6asanaetu arno ev; ac evo a dyly cafael ei g6asanaet yn rád.

PEDWAR g6yr ar deg y syd yn y lÿs: pedëar onadynt îs corv, a deg uc corv.

CYNTAV y6 y brenin, â dyly eisted yn

nesav i'r celvi; ac y nesav ido yntau y cycela6r; a g6edi hyny yr osb; a g6edi hyny yr edlig; a g6edi hyny y penhebogyd, a'r troedia6g i am y dysgyl ag ev; a'r medyg yn bon y colovyn, i am y tân ag ev; yn nesav i'r celvi aral yr efeiriad teulu 6rt bendiga6 y bôyd a canu y pader; a'r colovyn u6c ei pen y dyly y gostegg6r ei maedu; yn nesav ido yntau yr ynadlÿs; yn nesav ido yntau y bard cadeiria6g; y gov lÿs yn pen y mainc r6g deuglin yr efeiriad; y penteulu a dyly eisted ar y tal isav i'r neuad, a'i la6 as6 ar y taldr6s; a'r hyn â myno o'r teulu y cyd ag ev; a'r rai ereil o'r part aral i'r dr6s; y bard teulu ar neilla6 y penteulu; y peng6astra6d i am y celvi â'r brenin; y pencynynd i am y celvi a'r efeiriad.

Penteulu a dyly bod yn mab i'r brenin, neu yn nai, neu yn cyvuc g6r ag y galer penteulu o hano. Ni dyly mab ucelg6r bod yn penteulu; sev aca6s nas dyly, 6rt myned ei baint 6rt y brenin, ac nad â un mab ucelg6r. Wrt hyny y ôyg g6yr G6yned y penteulu o riv y pedëar sôyda6g ar ugain i a tan y dystain. Ei g6ert y6 traian g6ert y brenin. Ei sarâed y6 traian ei sarâed, eityr yr aur. Ei na6d y6 d6yn dÿn hyd yn y diocel, g6edi g6nel y cam. Ei le y6 â'i la6 as6 ar y dr6s. Ev a dyly dod y telyn yn la6 y bard teulu yn y tair g6yl arpenig. Ei lety y6 y tÿ m6yav yn y trev, a cypermedav; ac y cyd ag ev y rai â myno o'r teulu, a'r leil y cyle ei lety yntau yny bo prydbert ido ei g6neutur ei raid. Yr eilsaig anrydedusav yn y lÿs a dyly ei cafael; a hyny yn cyntav g6edi y brenin. Ei ancôyn yw tair saig, a tri cornaid o'r lyn goreu â bo yn y lÿs. Traian â g6neler îs y cynted o cefir dir6y amtanu ev a'i dyly. O derbyd i dyn g6neutur cam u6c y cynted, a'i daly o hano ev, neu o un o'r teulu yn fo, traian y dir6y a dyly y penteulu. Ev a dyly g6isg y brenin yn y teirg6yl arpenig; a'i meir yn g6astad, a'u c6n, a'i hebogau, a'i arrau; ac yn ung6ert ei c6n â c6n y brenin, a'i hebogau; a d6yran i'6 marc o'r ebran; a'i lieing6isg y can y brenines; a pedair pedol ac eu tô hoelion ung6ait yn y blôydyn y can y gov lÿs; tair punt pob blôydyn y can y brenin yn ei cyvar6ys; ac ugaint o pob punt â del i'r brenin am dadlau tÿr a daiar; ac ugaint y can pob g6r ar teulu y blôydyn cyntav y marcoco. Od â g6r ar teulu y can y brenin o aca6s irolned ev a dyly ei g6aha6d 6rt ei g6yd a'i cybodi â'r brenin. Pan bo raid myned y teulu i anreitia6, neu i neges aral, ev a dyly etol y rai â myno;

ac ni dylir ei gomed. Ev a dily cyvan-nedu y neuad lieb y brenin; a'r sdydg6yr a dilyant g6asanaetu arno ev mal ar y brenin. Ni dilyant y teulu rodi eu dilad onid can caniad y penteulu. Ev a dily bod yn pob le yn eu blien; ac na g6nel-gynt dim namyn can ei cychor ev. Ev a dily ran dau g6r o yr anreithiau à dycer eityr y g6lâd; ac o traian y brenin ev a dily traian. Ev y6 y trydydyn à dily traianu â'r brenin: y dau ereil y6 y brenines a'r penhebogyd. Ev a dily tri corn-aid: un y can y brenin, a'r ail y can y brenines, a'r trydyd y can y dystain: a'r rai hyny a dily bodar eianc6yn. Ev a dily cerdy can y bard teulu pan myno. Ev a dily medyginiat rad pan myno, eityr ei g6aed-dilad; onid un o'r tair g6eli arperygyl byd: sev y6 y rai hyny, dyrna6d yn pen hyd yr emenyd, dyrna6d hyd yr ymyscar, neu tori un o'r pedair colovyn. Ev a dily cyle y can y brenin g6edi g6ahano ag ev y nadolig, ev a'r teulu: A tair ran a dily bod; yr henran, a'r ran permed, a'r ran ieuaine; a pob eilg6ers y dily bod y cyd ag 6ynt: a'r ran y bo ev y cyd ag 6ynt a dily de6is y t6. A hyd tra bo ev ar y cyle h6n6 y dily bod sdydg6yr ido, a drys-a6r, a cog, a sdydg6yr b6yd. A'r rai hyny a dilyant cr6yn yr aniveiliaid a lader idynt h6y; a'r cogau a dily y g6êr, a'r dihynton, a'r ymyscar. A g6edi darfo y cyle h6n6, deued ar y brenin, a triced y cyd ag ev hyd yn pen y bl6ydyn: ac ni dily myned y canto hyd i pen y bl6ydyn, onid i'6 negesau ev. A lyna yr aca6s; canys trydyd an-hebeor brenin y6 y penteulu: y dau ereil efeiriad teulu, ac ynad l6s. Pan bo mar6 y penteulu, y brenin a dily ei marc, a'i arvau, a'i c6n, a'i heba6g: a hyny yn le ei ebedi6; can ni dylir ebedi6 i aela6d y brenin, namyn ei hernais.

Yr ail y6 efeiriad teulu. H6n6 a dily ei tir yn ryd, a'i g6isg teirg6ait yn y bl6ydyn; ei liain y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ei le yn y neuad i am y tân â'r brenin, yn nesav i'r celvi 6rt bendiga6 b6yd a canu pader. Ei lety yn t6 y cloeyd, a'r yscol6igion y cyd ag ev. Ei sarâed y6 her6yd bra6d sened. A'i anc6yn y6 saig a cornaid l6n. Ev a dily ofr6m y brenin, a pa6b or y rodo ev ofrom ido yn y tair g6yl arpenig. Ev a dily traian deg6m y brenin. Ev a dily deg6m y teulu. Ev a dily à del yn eu daered. Ev a dily pedair ceinia6g am pob insail agored à roder am tîr a daiar, a negesau ereil ma6r. Ev a dily ofr6m y brenin peunyd ar oferen; ac ofrom y

sdydg6yr aclan; a traian g6eini a'r deu-part i'r le pan hanfo; a pob pet à pertyno part a'r l6s o'r hol dynion, ev piau traian eu g6asanaet. Ev a dily y dilad à bo am y brenin tra bo yn ei gara6ys. Ev a dily bod yn g6astad y cyd â'r brenin; canys trydyd anhebeor y6. Ev a dily cafael ei marc mal y treulio y can y brenin. Ni dily escob personi neb ar sapelau y brenin heb ei caniad.

Trydyd y6 y dystain. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl, a'i g6isg teirg6ait yn y bl6ydyn: sev y6 hyny ei bretyng6isg y can y brenin, a'i lieing6isg y can y brenines. Ei sarâed y6 na6bu6 a na6ugaint. ariant. Ei g6ert y6 na6bu6 na6ugeinbu6. Ev a dily g6isg y penteulu yn y tair g6yl arpenig. Ev a dily ranu y letyau: ido ehun yn nesav i'r l6s, a'r hol sdydg6yr y cyd ag ev. Ev y sy pen ar yr hol sdydg6yr. Ev a dily pedair ar ugaint y can pob un o'r sdydg6yr, pan estyner s6yd ido. Cr6yn y g6arteg à lader yn y cegin i'r sdydg6yr a'r dystain yd ânt, ac i'r dystain y d6yran onadynt, eityr g6arteg y maer. Y c6g a'r dystain piau cr6yn y manys-crubyl: sev y6 y rai hyny, deवाद, a'r 6yn, a'r mynau, a'r yre, a'r alaned, a pob anivel mân à del ei croen i'r cegin amtano. Ev a dily deg ceinia6g o pob punt à del i'r brenin, am dadlau tîr a daiar. Ev a dily traian dir6y a caml6r6 y sdydg6yr. Ev a dily traian dir6y à g6neler u6c cynted. O derbyd i dyn g6oneutur cam is corv, a f6 o hano u6c corv, a'i daly ev cyn cafael na6d, traian y dir6y a dily y distain. Ei na6d y6 d6yn y dyn à g6nel y cam hyd ar y penteulu; ac yntau hyd yn diocel. Y dystain a dily medu yn g6astad y b6yd yn y cegin, a'r lyn yn y medcel. Ereil a dyg6ed y mai hyn y6 ei na6d: or pan decreuo sevyd yn ei s6yd yny el y dyn di6edav i cysgu, d6yn y dyn. Y dystain a dily g6asanaetu ar c6edyn ar b6yd, a'r seitmed ar lyn: Sev y6 y rai hyny, y brenin, a'i hynaiv, a'i osb, a'i edlig, a'i penhebogyd, a'i troedia6g, a'i peng6astra6d yn seitmed ar lyn; canys can ni dilyo cydb6yta aga ev, ev a dily cydyved. Ev a dily gosa6d na6d, a tystu g6irodau P6ypynag à toro y na6d cyfredin à gosoto ev, nid oes i h6n6 un na6d. Ev à dily dau ebran i'6 marc, a pedair pedol ac eu t6 o hoelion ung6ait yn y bl6ydyn y can y gov l6s. Ev a dily h6yedig heba6g y can y penhebogyd pob g6yl Mihagel. Ev a dily y can y cynyd-ion, o hanner c6evra6r hyd yn di6ed y g6âant6yn croen e6ig pan mynoynt; o'r dyd h6n6 hyd hanner hydrev, croen hyd;

canys yn y tymporiau hyny yd heliir. Ev a dyly cad6 ran y brenin o'r anrait à del o gorgôlad, yny myno y brenin ei devnydia6. A pan myno y brenin ei traian, y dystain a dyly de6is ei eidion o traian, y brenin. Y dystain a dyly tygu tros y brenin. Y dystain a dyly ranu ariant y c6ynnos. Mal hyn y renir ariant y c6ynnos: sev y6 hyny pedair ar ugaint o pob g6led y bo med arnei; ac o hyny unarpymteg i s6ydg6yr y brenin, ac 6yt i s6ydg6yr y brenines; o'r unarpymteg à da6 i s6ydg6yr y brenin, 6yt i'r dystain a'r cogau; a'r dystain a dyly d6yran, ac un i'r cogau; a pedair i'r g6eision ystevyl; d6y i drysa6r y neuad; un i drysa6r yr ystavel; un i'r cang6ylyd. O'r 6yt à pertyn ar s6ydg6yr y brenines, pedair i'r dystain a'r cogau: a'r d6yran i'r dystain; un i'r g6as ystavel; un i'r la6-mor6yn; un i'r drysa6r; un i'r cang6ylyd.

Ped6eryd y6 y penhebogyd. Ev a dyly ei marc pres6yl, a'i tîr yn ryd. Ei le yn y l6s y6 ped6aryg6r nesav i'r brenin, ar ei saig. Ei let6 y6 yscuba6r y brenin, rac daly m6g ar ei adar. Ev a dyly d6yn lestyr i'r l6s i dodi g6ira6d yndo: can ni dyly ev namyn t6ri ei syced; sev aca6s y6 hyny rac g6ander i'6 adar. Ev a dyly dyrnbed o cang6yl c6yr y can y dystain i ab6yda6 ei adar ac i g6neutur ei g6ely. Ni dyly talu ariant y peng6astra6d; canys y brenin a'i gwasanaeta, yn trile: pan elygo ei heba6g, daly ei marc; sev mal y dyly daly ei marc, tra discyno, a pan escyno, daly ei g6artavyl, a daly ei marc pan 6l i'6 agen edyl. Ev a dyly cal6nau yr aniveilliaid à lader yn y cegin, a'r yscyvain, i porti ei hebogau. Ev a dyly davad hesb, neu pedair ceinia6g y can bileiniad y brenin.

Ung6ait yn y bl6ydyd y dyly cyle ar y bileiniad. Ev a dyly traian dir6y yr hebogydion, ac amgobyr eu merced. Ev a dyly croen hyd yn hydrev, a'r g6aant6yn croen e6ig i g6neutur menyf i arg6ain ei heba6g, ac i g6neutur tavlhualau. Ev a dyly ei anrydedu o tair anreg y dyd y lado ei heba6g un o tri aderyn: ai b6n, ai garan, ai cryhyr. Ev a dyly mantel y brenin y marcoco yn y tair g6yl arpenig. Ei na6d y6 hyd ar y brenines. Ereil a dyg6ed pany6 hyd y le di6edav yd elygo ei heba6g ar ederyn. Ev a dyly yr h6yed-igion, ac ev a dyly nytod yr hebogau a'r lamystenod à bo yn daiar y brenin. Or pan doto ei heba6g yn mud yny6 tyno alan ni dyly ateb neb, namyn un o'r cyds6ydogion. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant, can eu hardercavael. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can eu hardercavael.

Pummed y6 yr ygnad l6s. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ei le y6 i am y tân a'r brenin, yn nesav i'r efeiriad teulu. Ei lety y6 ystavel y brenin, yr hon y bo yn cysgu yndi; a'i clusta6g y can y brenines, a lenliain, a'r gopenyd yr eisted y brenin arno y dyd a tano yntau y nôs. Ereil a dyg6ed na dyly ev ei lety o'r neuad. Ei marc a dyly bod r6g marc y brenin a'r pared, a'i d6yran ido o'r ebran. Ev a dyly ta6lb6rd o asc6rn mormil y can y brenines, ac aral y can y bard teulu; a'r overtylsau hyny ni dyly ev nac eu g6ertu nac eu rodi tra bo by6. Ev a dyly ran g6r y cyd a'r s6ydg6yr. Ev a dyly y can y peng6astra6d dig6alu ei marc o'r hoel cyntav hyd y di6edav, a'i ystarnu a'i d6yn ido i escynu arno pan marcoco. Ev a dyly can y porta6r agori y port ma6r ido yn dybod i'r l6s, ac i myned i me6n ac alan; ac nas elygo byt yr 6iced nac yn myned nac yn dybod. Ev a dyly rang6r o ariant y g6astrodion. Ev a dyly o'r anrait à g6nel y teulu yn gorg6lad, g6edi del i'r brenin ei traian, yr eidion à de6iso. Ev a dyly am pob dadlau tîr a daiar pedair ar ugaint y rygto a'r ygnaid, a d6yran ido ev. Ev a dyly barnu ar y l6s, ac ar y teulu, ac à pertyno arnynt. Ev a dyly lamysten cyvr6ys neu h6yedig heba6g y can y penhebogyd. Ev y syd trydyd anhebor ar-cl6yd. Ev a dyly pedair ar ugaint y can pob ynad à provo ev. Ac yn y le y bo yn cydbarnu bra6d y cyd ag ynaid ereil, ev a dyly ran deug6r. Ei na6d y6 hyd ar y brenines. P6ypynag à cyreo na6d ato ev, ev a ceif na6d o'r pan decreuo dospart y dadleu cyntav yny darfo y di6edav yn y dyd h6n6. O derbyd i dyn ymg6ystla6g ynad l6s, neu ag aral, o geil y dyn h6n6 provi bod yn cam y bra6d à barn6s yr ynad, coled yr ynad ei tava6d, neu yntau ai pryno y can y brenin er ei g6ert cyvrait. Os yntau a gorbyd, taled ido ei saræd: sev y6 ei saræd c6ebu6 a c6eugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

C6eced y peng6astra6d. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin, a'i marc pres6yl. Ei le y6 i am y celvi a'r brenin. Ei let6 y6 y t6y nesav i'r yscuba6r, 6rt dylyu o hano ev rân yr ebran. Ev a dyly d6yran o'r ebran y6 marc ev. Ev a dyly pedair ceinia6g am pob marc a rodo y brenin, eityr i tri dyn: sev y6 y rai hyny, yr escob, a'r penhebogyd, a'r croesan: sev aca6s nas dyly y can yr escob, 6rt ei b6r

yn periglaŵr i'r brenin, a cybodi raedo, ac eisted yn ei ol, a daly ei leŵys tra ymolco: sev acaŵs nas dyly i'r penhebogyd, 6rt dylyu o'r brenin ei gŵasanaet ev, o'r tri acaŵs y dygŵedir nas dyly y brenin: nis dyly i'r croesan; sev acaŵs nas dyly, canys ev a dyly rŵymaŵ y cebystyr am ei ceiliau, yr un à bo yn pen y marc à roder ido, tra el o'r lŵs. Ac o'r acŵysion hyny ni dylyant talu ariant y gŵastrodion. Ev a'r gŵastrodion a dylyant yr ebolion hyd yn dŵyblŵyd o traian y brenin o'r anrait. Ev a dyly capanau gŵlaŵ y brenin, a'i hen cyvrŵyau liŵ eu pren, a'i hen frŵynau dyls, a'i hen yspardunau dyls i ymdŵyn arvau y brenin. Ev a dyly croen ŷc y gauav, a croen buŵc yr hav. Ni dyly neb dim o'r gŵadaŵd, namyn y pengŵastraŵd. Ev a dyly dyrnbed y rŵg lŵn a gŵadaŵd; a crŵyn i gŵneutur cebystrau. Ev a dyly coesau y gŵarteg à lader yn y cegin. Ei naŵd yŵ hyd y parŵo talym y marc cyntav. Ev a dyly traian dirŵy y gŵastrodion, ac eu camlŵrŵ, ac amgobyr eu merced. Ev a dyly cornaid lŵn y can y brenin, ac aral y can y brenines, ac aral y can y dystain: a'r rai hyny a dylyant bod ar ei anŵcŵyn, a saig o bŵyd. Ei sarŵed yŵ cŵebuŵ a cŵeugaint o ariant. Ei gŵert yŵ cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ, can ei ardercavael: a'i sarŵed a ardercevir.

Seitmed yŵ gŵas ystavel. Ev a dyly ei tŵr yn ryd, a'i marc presŵyl; a'i lieingŵisg y can y brenines, a'i bretyngŵisg y can y brenin. Ev a dyly bod ei lety yn ystavel y brenin. Ev a dyly cadŵ yr ystavel, a gŵneutur gŵely y brenin, a gŵneutur negesau y rŵg y neuad a'r ystavel. Ev a dyly ran o ariant y cŵynnos. Ev a dyly hen ddilad gŵely y brenin. Ev a dyly bŵyta yn yr ystavel. Ev a dyly gŵalau ar y brenin, eityr y teirgŵyl arpenig. Ei naŵd yŵ o'r pan el un i ceisiau baic gŵelt a tan y brenin, a gŵneutur ei gŵely, a tanu y dilad arno, yny tyno tranoet, dŵyn y dyn heb erlid heb ragod. Ev piau cadŵ trysaŵr y brenin, ei fiolau, a'i cyrn, a'i modrŵyau, a cerydu ido à colo. Ei sarŵed yŵ cŵebuŵ a cŵeugaint o ariant. Ei gŵert yŵ cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ, can ei ardercavael.

Wytmed yŵ bard teulu. Ev a dyly ei tŵr yn ryd, a'i marc presŵyl; a'i lieingŵisg y can y brenines, a'i bretyngŵisg y can y brenin. Ev a dyly eisted yn nesav i'r penteulu yn y teirgŵyl 6rt rodi ei telyn yn ei laŵ. Ev a dyly dilad y dystain yn y teirgŵyl. Pan myner canu cerd, y bard cadeiriaŵg a decreu; a'r canu cyntav o Duŵ, a'r ail o'r brenin pieuŵ y lŵs: neu oni hyd ido ev à caner, caned o brenin aral. Gŵedi

y bard cadeiriaŵg y bard teulu piau canu tri canu o cerd amcen. O derbyd i'r brenines mynu cerd, aed y bard teulu i canu idi cerd yn dimesur: a hyny yn isel, mal nad avlonydo y neuad canto. Ev a dyly buŵc neu ŷc o'r anrait à gŵnel y teulu yn gor-gŵlad, gŵedi yd el i'r brenin y traian. Yntau a dyly pan ranoent yr anrait canu Unpeniaet Prydyn. Ev a dyly i'r brenin taŵlbŵrd o mormil, a modrŵy i'r brenines. Ei lety y cyd a'r penteulu. Ei naŵd yŵ hyd ar y penteulu. Yn y cerdo y cyd à beird ereil, ev a dyly ran deugŵr. Ei sarŵed yŵ cŵebuŵ a cŵeugaint o ariant. Ei gŵert yŵ cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ.

Naŵmed yŵ gosteggŵr. Ev a dyly ei tŵr yn ryd, a'i marc presŵyl; a'i lieingŵisg y can y brenines, a'i bretyngŵisg y can y brenin; Ev a dyly ran gŵr y can y sŵyd-gŵyr. Ev a dyly pedair ceiniaŵg o pob buŵc a del yn dirŵy o'r à pertyno ar y lŵs. Ev a dyly medu bŵyd a lŵn atan y dystain. Ev a dyly gŵasanaetu, a gostegu, a taraŵ y post, uc pen yr efeiriad. Ev a dyly seŵyl yn gŵasanaet y brenin yn ei absen. Ev a dyly triugaint y can pob maer bisŵail, pan dŵer yn maer. Ev a dyly o'r pan dioter y maer yny dŵer aral, gŵarcadŵ y lŵs. Ev a dyly syniaŵ 6rt y dotrevyn, ac 6rt da brenin yn y lŵs, o'r pan el yr un à bo yndi yny del aral idi. Ev a dyly cyndulaŵ tŵg y brenin. Ei lety yŵ y cyd a'r dystain. Ei naŵd yŵ o'r gosteg cyntav hyd y diŵed-av, dŵyn y dyn à gŵnel y cam. Ei sarŵed yŵ cŵebuŵ a cŵeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gŵert yŵ cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ, can ei ardercavael ungŵait.

Degmed yŵ y pencynd. Ev a dyly ei tŵr yn ryd, a'i marc presŵyl; a'i lieingŵisg y can y brenines, a'i bretyngŵisg y can y brenin. Ei le yn y lŵs i am y celvi à'r efeiriad teulu, ac y cyd ag ev y cynydion. Ei lety yŵ yr oŵyn. Ei anŵcŵyn yŵ tri cornaid lŵn a saig: un o'r corneidiau lŵn y can y brenin, ac aral y can y brenines, a'r trydyd y can y penteulu. Ev a dyly dirŵy y cynydion, ac amgobyr eu merced. Ev a dyly pedair ar ugain y can pob un yd estyner sŵyd ido. Ev a dyly o'r nadolig hyd mis cŵevraŵr bod y cyd à'r brenin pan myno; ac o gŵtnos o mis cŵevraŵr ev a dyly cymeryd ei cŵn a'i cyrn, a'i cynlyvanau, a a myned i hely eŵged. A'i corn oed yn bueilyn; a'i gŵert yŵ punt. Ac o hyny hyd gŵyl Ieuan hanner hav hely eŵged: ac yn hyny o yspaid ni dyly ev gŵneutur iaŵn i neb o'r haŵl à bo arno, onid i un o'i cydsŵydogion. Rai a dygŵed na dyly ev tygu namyn i'ŵ corn a'i cynlyvanau. Ev

a dyly croen ffe y gauav, i gôneutur cynlyvanau; a croen buoc yr hav, i gôneutur cêaranau. Tranoet gôedi gôyl Ieuan hanner hav y dyly myned i hely ceir6. Ac oni cefir cyn ei cyvodi i ar ei gôely a gôisga6 ei cêaranau, ni dyly gôneutur ia6n i neb, o'r ha6l à gomynyr ido. Ac yn hyny o yspaid hyd calangauav y dyly bod deudeg golôyt cyvreitia6l yn yr hydod: ac ôrt hyny yd helyir hyd calangauav; a na6-meddyd calangauav y mae ia6n ido myned i hely moc coed; ac o hyny y dyly bod yn eu hely hyd calan mis tacg6ed: ac y cyhyd â hyny o amser ni dyly ev ateb i nebonid i un o'r cydsôydigion. Ac o hyny hyd calan mis tacg6ed yd helyir moc coed; a calan mis tacg6ed y dyly ev rân y crôyn, a talu i pa6b o'r cydsôydigion, o'r rai â dylyo ran ido; ac yna ateb; a gôedi hyny rân y crôyn yn deupart a traian; a'r deupart i'r cynydion, a'r traian i'r brenin; o deupart y cynydion, dôyrân i cynyd gelci, ac un i cynyd milci: a'r pencynyd a dyly dôyrân y can y cynydion gelcôn, a dôyrân y can cynydion milcôn; ac o traian y brenin o'r crôyn ev a dyly traian: ac ev y syd trydydyn â dyly traianu a'r brenin. Ac gôedi hyny y pencynyd a dyly dagos y côn a'r cyn a'r cynlyvanau i'r brenin; a gôedi as dagoso, myned i cymeryd cyle ar bilieiniaid y brenin; ac o hyny hyd nadolig bynt ar eu cyle; ac erpyn y nadolig deuent ar y brenin, eu braint ac eu le yn y lfs. Un gôert y6 côn y pencynyd â côn y brenin. Pôppynag à bo pet y rygto a'r brenin, na'r pencynyd nac aral bo h6n6, a dyly rân, a'r brenin deôis. Na6d y pencynyd y6 dôyn y dyn à gônol y cam hyd yny bo abraid cly6ed lev ei corn. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêugaint o ariant, dan ei ardercavael ung6ait. Ei gôert y6 cêebu6 a cêugeinbu6, can ei ardercavael ung6ait.

Unmedardeg y6 medyd. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i lieingôisg y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin yn y teirgôyl arpenig. Ni dyly ev le dedra6l yn y lfs. Yn y neuad ei lety y cyd â'r dystain. Ei na6d y6 o'r pan decreuo gôneutur cerôyn med yny rôymo ei h6yl am ei pen, dôyn y dyn à gônol y cam. Ev a dyly yr h6yl à bo ar y cerôyn, neu pedair ceinia6g; a hyny yn deôis y neb pieufo y gôled. Ev a dyly traian y côyr, neu pedair ceinia6g yn ei le, y can y dystain, neu arecnad à talo pedair ceinia6g. Côyr y gôled y mal hyn y rênir; y traian i'r medyd gysevin, a'r deupart yn tri traian; y traian i'r ystavel, a'r deupart i'r neuad. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêugaint

ariant, can ei ardercavael ung6ait. Ei gôert y6 cêebu6 a cêugeinbu6, can ei ardercavael.

Deudegmed y6 y medyg. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ei le yn y neuad yn fon y post à bo y cyd a'r celvi y bo y brenin yn eisted yn ei emyl. Ei lety y cyd a'r penteulu. Ei na6d y6 o'r pan arco y brenin ido myned ôrt dyn arcoledig, nac yn y lfs y bo nac eityr y lfs, yny del i ôrto, dôyn y dyn à gônol y cam. Ev a dyly medyginaet râd i'r à bo yn y lfs, ac i'r penteulu, eityr eu gôaeddilad: onid un o'r tri perygl; sev y6 y rai hyny, dyrna6d yn pen hyd yr emenyd, a dyrna6d yn corf hyd yr ymyscar, a tori un o'r pedêar post; am pob un o'r tri perygl hyny y dyly y medyg na6 ugaint a'i b6yd, neu punt heb ei b6yd, a hevyd ei gôaeddilad. Y medyg a dyly yny doto goret pedair ar ugaint. Medyginaet rudeli deudeg ceinia6g; 'medyginaet lysiau' ôyt ceinia6g. Gôert padel medyg ceinia6g. Medyg a dyly cymryd tylg6ed y can cenedyl yr arcoledig, o byd mar6 o'r medyginaet à gônol ev; ac onis cymer ev, gôrtebed tros y gôeitred. Ev a dyly nad el o'r lfs yn gôastad, onid can caniad y brenin. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gôert y6 cêebu6 a cêugeinbu6.

Trydydardeg y6 y truliad. Ev a dyly ei tîr yn ryd; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin, a'i marc presôyl. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dyly gôarcad6 y medcel, a canto y fiolau. Ev a dyly yr h6yl à bo ar y cerôyn med, neu pedair ceinia6g, a hyny yn deôis percen y gôled. Ev a dyly gôira6d o pob gôled y bo med arnei. Ev a dyly trulia6 y l'n a rodi i pa6b cymaint a'u cilyd. Ev a dyly dig6alu y medcel, ac à bo yndi. Mesur gôira6d cyvreitia6l y6 lonaid y lestri y gôalovier yndynt, o côryv, ac eu hanner o braga6d, ac eu traian o med. Ev a dyly b6yta y cyd a'r sôydgôyr. Ei lety y6 y cyd a'r dystain. Ei na6d y6 o'r pan decreuo lestyr yn l'n yny darfo y cymedac y nos h6no, dôyn y dyn à gônol y cam. Ev a dyly ei gôleuad yn dimesur y can y dystain, ôrt ei gôasanaet. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêugaint ariant can ei ardercavael. Ei gôert yw cêebu6 a cêugeinbu6, can ei ardercavael.

Pedôrydardeg y6 y drysa6r. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl, a'i bretyn y can y brenin, a'i liain y can y brenines. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dyly gôira6d cyvreitia6l. Ev a dyly arg6ain

pob neges or à dydgeter 6rto, o'r port hyd y neuad, neu hyd yn le aral y bo y brenin. Ev a dyly dilad y bard teulu yn y teirgŷyl arpenig. Ev a dyly ei lety y cyd a'r porta6r. Ev a dyly b6yta y cyd a'r s6ydg6yr. Ev a dyly adnabod s6ydogion y lŷs, ac nas attalio yr un onadynt yn y port; ac os etteil, taled caml6r6 i'r brenin; ac os un byd o'r pens6ydogion, taled ido ei g6ynebg6ert; os un byd o'r leil, pedair ceinia6g. Ei na6d y6 d6yn y dyn à g6nel y cam hyd ar y porta6r; ac a dyly ei cad6 ev yny el y penteulu tr6y y port; ac yntau hyd yn diocel. Ev a dyly cornaid lyn y can y dystain, a saig; a hyny yn ei anc6yn. Ev a dyly r6ydâu y ford i'r brenin a'i byrlysc; a pa dyn pyntag à tara6o i ar y ford hyd ei braic a'i byrlysc, cyd gomyno ia6n ido ni dyly ei cafael. Ev a dyly, oedi b6yta, gyru à bo ia6n ei yru o'r neuad. Ev a dyly, y cyd a'r s6ydg6yr, ran a ariant y cr6yn. Ni ddyly eisted yn y neuad, namyn ar tal ei deuglin i g6neutur negesau 6rt y brenin. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Pymtegmed y6 c6g. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; y can y brenines ei liain, y can y brenin ei bretyn. Ev a dyly cyvannedu y cegin; ac a dyly cafael ei reidiau y can y dystain a'r maer bis6ail. Ev a dyly cr6yn y manyscrubyl ol or a del i'r cegin à cr6yn amtanadynt: sev mal y dyly; y traian ido ev, a'r deupart i'r dystain. Ev a dyly decreu pob anreg or a ar-tympero ev. Ev a dyly y dihyinion a'r g66r. Ev a dyly dybod â'r anreg di6edav a'i gosa6d rac bron y brenin: ac yna y dyly y brenin ei anregu ev o b6yd a dia6d. Ei na6d y6 o'r pan decreuo cyg6eiria6 yr anreg cyntav yny dyco y di6edav rac bron y brenin, d6yn y dyn à g6nel y cam. Y dystain a dyly ei dig6alu o hol lysiened, i am pypr y lysienuod ereil. Ev a dyly b6yta cyd â'r s6ydg6yr. Ei lety y cyd â'r dystain. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Unmed ar pymteg y cang6ylyd. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dyly daly cang6yl rac bron y brenin i am y dysgyl ag ev, tra bo yn b6yta: y bri6bara a'r divynion à el tros y dysgyl, ev a'u dyly. Ev a dyly dyrnbed o'r cang6yl à bo yn ei la6. Ev a dyly ennynu y cang6ylau yn y lŷs, ac à tyno â'i danted o

penau y cang6ylau yn y lŷs a dyly. Ev a dyly à g6edilio o'r cang6ylau, pan el y brenin yn ei ystavel. Ev a dyly y can y dystain ei traul yn dimesur o cang6ylau. Ei na6d y6 d6yn y dyn à g6nel y cam, heb erlid heb ragod, o'r pan ennyner y cang6yl cyntav yny difoder y di6edav. Pan el y brenin i'r ystavel, ev a dyly myned à cang6yl canto o'i blaen. Ev a dyly b6yta y cyd â'r s6ydg6yr. Ei lety y6 y cyd â'r dystain. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

UCOD y traet6yd o baint a dylyed yr un s6yda6g ar pymteg à pertyn ar y brenin; yma y decreu6n ni traetu o'r 6yt à pertyn ar y brenines.

CYNTAV y6 onadynt y dystain. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ev a dyly medu b6yd a lyn yr ystavel. Ev a dyly g6asanaetu ar y brenines ar b6yd a lyn. Ev a dyly traian dir6y s6ydg6yr y brenines. Ei lety y6 cyd à dystain y brenin. Ni dyly eisted yn yr ystavel, namyn g6asanaetu o'r ystavel hyd y cegin. Ei na6d y6 d6yn y dyn à g6nel y cam hyd ar dystain y brenin, ac yntau hyd y diocel. Ev a dyly traian y can s6ydg6yr y brenin y rygto a'i cydymteition, a d6yran ido ev. Ev a dyly pedair ceinia6g o ariant y c6ynnos, y rygto a'r cogau, a'r d6yran ido ev. Ev a dyly ei hol raid y can dystain y brenin, yn dimesur. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Ail y6 ei hefeiriad. Ev a dyly ei tîr yn ryd, ei marc; a'i liain, a'i bretyn, y can y brenines a'r brenin. Ev a dyly traian deg6n y brenines, ac à pertyn ar hyd ystavel. Ev a dyly pedair ceinia6g o pob insail agored à rodo y brenines. Ev a dyly ofrom pa6b à pertyno atei hi. Ev a dyly dilad y brenines ei hun y penytio yndo erpyn y pasc. Ev a dyly bendiga6 à del o b6yd a lyn i'r ystavel. Ei lety y cyd ag efeiriad y brenin yn tŷ y cloeyd. Ei na6d y6 hyd yr egl6ys nesav. Ei sarâed her6yd bra6d sened. Ei g6ert her6yd baint ei cenedyl: ac ymely pob gradg6r.

Trydyd y6 ei peng6astra6d. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ev a dyly pedair ceinia6g o pob marc à rodo y brenines; yntau a dyly rodi cebys-tyr can pob un. Ei lety y cyd à peng6astra6d y brenin. Ei na6d y6 hyd ar peng6astra6d y brenin. Ereil a dyg6ed pany6 hyd tra parâo redeg y marc cyntav i'r

brenines, d6yn y dyn à g6nel y cam. Ev a dyly traian yr ebolion, hyd yn d6ybl6yd, o'r anrait, a'r deupart i peng6astra6d y brenin. Ei sarâed yw c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Ped6eryd y6 ei g6as ystavel. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dyly g6neurur negesau y r6g yr ystavel a'r neuad. Ev a dyly g6asanaetu ar y brenines, eityr y teirg6yl arpenig, ar b6yd a lyn. Ev a dyly cad6 cloau cofrys y brenines, a dig6alu yr ystavel, a g6neurur y g6ely. Ei lety y6 ystavel y brenines; a'i g6ely yn y ceuty, 6rt bod yn para6d i g6neurur negesau y brenines. Un na6d y6, ac un sarâed, ac un g6ert, à g6as ystavel y brenin.

Pummed y6 ei la6mor6yn. Hi a dyly ei marc pres6yl, a hendilad y brenines, a'i hen crysau, a'i hen lenlieiniau, a'i hen fr6ynau, a'i hen esgidiau. Hi a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ei na6d y6 o'r pan tano y dilad ar y g6ely yny6 tyno tranoet. Ei g6ely yn yr ystavel, mal y cly6o y gair leiaf à dyg6eto y brenines.

C6eced y6 ei drysa6r. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly d6yn y g6ira6d pan bo med. Ni dyly ev eiste yn yr ystavel, namyn g6asanaetu o'i sevyf. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ei lety y cyd à drysa6r y brenin yn t6 y porta6r. Un na6d y6 à drysa6r y brenin. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Seitmed y6 ei cog. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ei dig6alu o'r dystain, o'i cyvreidiau yn y cegin. Ev a dyly decreu pob ferym or à cyg6eirio ev. Ei na6d y6 un na6d à cog y brenin. Ei lety y cyd à dystain y brenin. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Wytmed y6 ei cang6ylyd. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dyly dyrnbed o pob cang6yl à dalio yn ei d6rn. Ev a dyly pen y caint; y cang6ylau à tyno a'i danted. Ev a dyly g6edil y cang6ylau ol. Ev a dyly y bri6bara a'r bri6divynion à el tros dysgyl y brenines. Un na6d, ac un lety, ac un sarâed, ac un g6ert, à cang6ylyd y brenin.

UCOV rytraetasam ni o'r ped6ar s6yd-a6g ar ugain à pertyn ar y l6s; yman y traet6n ni o'r s6ydogion armer a deva6d à byd yn l6s.

CYNTAV y6 o'r rai hyny, g6astra6d av6yn, yr ail y6 troedia6g, y trydyd maer bis6ail, ped6eryd rigyl, pummed porta6r, c6eced g6ylg6r, seitmed cynnutai, 6ytmed poburies, na6med gov l6s, degmed pencer.

Cyntav y6 g6astra6d av6yn. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc, a'i dilad. Ev a dyly capanau g6la6 y brenin y marcoco yndynt, a'i hen fr6ynau, a'i hen hosanau, a'i hen yspardunau, a'i hen cyvr6yau eurcalc, a'i hol ystarnau. Ev a dyly bod yn pobleyn ei absen tros y peng6astra6d. Ev a dyly daly g6artavyl y brenin, pan escyno a pan discyno, a d6yn ei marc i'6 lety, a tranoet ei d6yn ido. Ev a dyly cerded yn cyvaga6s i'r brenin, 6rt ei g6asanaetu pan bo raid. Ev a dyly cyvr6ya6 marc yr ynad l6s, a'i d6yn ido 6rt escynno arno: yntau piau barnu ei baint a'i dyled yn râd. Ei na6d y6 o'r pan decreuo y g6v l6s g6neurur pedair pedol ac eu t6 hoelion, ac ido yntau eu doddi a tan marc y brenin, d6yn y dyn à g6nel y cam. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Yr ail y6 troedia6g. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i liain, a'i bretyn, a'i marc pres6yl. A'r s6yd h6no a da6 o baint tîr ido. Ev a dyly daly traed y brenin yn ei arfed, o'r pan decreuo eisted yn cymedad nny el i cysgu: ac a dyly cosi y brenin; ac yn cyhyd à hyny o yspaid ev a dyly g6ylia6 y brenin rac pob g6al. Ei na6d y6 o'r pan doto y brenin ei traed yn ei arfed nny el i'6 ystavel, d6yn y dyn. Ev a dyly b6yta ar un dysgyl à'r brenin, a'i cevyn ar y tân. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Trydyd y6 maer bis6ail. Ev a dyly g6arcad6 y l6s g6edi yr ysty6art l6s yn penav. Ev a dyly cymryd à rodo y maer a'r cycela6r ato o da, a daly y l6s. Ev piau peri yr âr, a hol reidiau y l6s. Ev a dyly dir6y a caml6r6 y maertrev. Ev a dyly ebedi6 g6yr y maertrev, ac amgobyr eu merced. Yn y bo dadleu r6g deug6r o'r maertrev am tîr, ev a dyly pedair ar ugaint; neu am ymlad, neu am ledrad. Ev a dyly tygu tros tîr y l6s. Ev a dyly triugaint o pob carcara6r or à el yn ei geol. Ev a dyly g6estmâau ar g6yr y maertrev. Y g6arteg à bo yn ei g6arcad6 ev teirnos cyn eu lad evo piau eu cr6yn.

Ni dily neb cr6yn g6arteg y maer bis6ail namyn ev ehun, na'r brenin à bo yn y lfs nac ev ni bo. Ei na6d y6 d6yn dyn tros tervyn tîr y lfs. Ei lety y6 y b6ydy. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Ped6eryd y6 y rigyl. Ev a dily ei tîr yn ryd; a pan bo y brenin yn y lfs, ev a dily b6yt saig. Ev a dily sevyd y r6g y deupost à g6ialen yn ei la6, rac losgi y tî tra bo y brenin yn b6yta ac yved y cyd a'r s6ydg6yr; ac ni dily eisted tra bo y brenin yn y neuad. Ni dily taraw y post y part y bo y brenin. Ev a dily lonaid y lestri y g6alovier yndynt y c6ryv, ac eu hanner o braga6d, ac eu traian o med; ac a dily coesau ycan a g6arteg a cafer o'i cyhud ev cyvu6c a'u ufarnau; a na6meddyd calangauv, pais, a crys, a la6dyr, heb tenliv. Yhyd y dily ei dilad à c6lym ei la6dyr. Calangauv y dily cafael capan, a calan ma6rt neu c6evra6r mantel. Y rigyl a ran rog y brenin a'r maer a'r cycela6r. Ev a dily o'r mar6ty cîg b6lc, a'r emenyn b6lc, a'r maen isav i'r breuan, a'r lyn glâs, a'r g6anav isav o'r f6d, a'r ieir, a'r catau, a'r b6yal a'r talar, o byd yn y daiar, ac oni byd talar, yr eirionynau. O pob tî yd el ar neges y brenin, tort a'i henlyn. Tair cyvelin yn hyd ei g6ae6; d6y tra ei cevyn, ac un racdo. O'r anrait à dycer eityr y g6lâd, ev a dily tar6, neu anivel nid el a tan g6ed, neu cynblit. Pan bo marw rigyl y brenin, ev a dily cafael ei da ol. O ser-êir y rigyl yn ei eiste, tra g6neler y dadlau, ni dily cafael namyn gograid ceirc a plis-gyn 6y. Ei sarâed, y6, her6yd, cymaint à sarâed y neb pieufo y tîr y sarâer arno; y med ereil, tair bu6 a triugaint ariant. Ei g6ert, teirbu6 a triugeinbu6.

Pummed y6 y porta6r. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i tî o nen y port. Ev a dily ei ymport o'r lfs yn g6astad, a saig pan bo y brenin. Ev a dily o pob anreg a el tr6y y port dynbed. Ev a dily o pob p6n cynnud à el tr6y y port, yseyren à tyno yn dilestair i'r marc, a'i la6 ar y port. Ev a dily pedair ceinia6g y can pob carcara6r y cauer y port arno. Ev a dily tynu cr6yn yr aniveiliaid à lader yn y lfs, yntau a dily ceinia6g o pob un onadynt h6y. Ev a dily o'r anrait o moc a del tr6y y port h6c à alo ev erpyr ei g6ryc ei dercavael à'i un la6 yny bo cyvu6c ei traed à tal ei deuglin; a lodyn c6ta a del i'r port ev pieubyd. Ev a dily bod yn rigyl ar y maertrev. Ev a dily pedair ceinia6g o pob amgobyr à del o honei. Ev a dily g6ysia6 g6yr y

maertrev i'r g6ait. Ev a dily o pob dir6y a caml6r6 à dycer y arnadynt gobyr. Ev a dily negesau yn ryd yn y lfs; ac a dily cadit y ca6s à popo. Ev a dily arl6ya6 y lfs y am peri g6elta, a peri cynneu y tân. Ei na6d y6 cad6 y dyn à g6ndl y cam yny del y penteulu i'6 lety tr6y y port, a'r hyd y diocel. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

C6eced y6 y g6ylg6r. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i b6yd pres6yl, a'i arcenad, a tort a'i heulyn yn boreb6yd. Ni dily g6ylia6 namyn o'r pan eler i cysgu hyd y dyd; yntau a dily cysgu y dyd; ac na g6nel dim namyn ar ei g6byr. Rai a dyg6ed y dily lygaid yr aniveiliaid à lader yn y lfs; ac a dily ei dilad, y an capan a hosanau. O cefir ev yn cysgu yn yr amser y dily g6ylia6, cyd maeder ni dig6ygir ido; ac oni meidir a'i cafael yn cysgu, taled caml6r6 i'r brenin. Ei na6d y6 o'r pan decreuo ev canu ei corn, pan el i g6ylia6 yny agorer y port tranoeit. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Seitmed y6 y cynnutai. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i b6yd pres6yl, a'i saig pan bo y brenin, a'i arcenad. Ev a dily à bo raid 6rt cynnuta yn y lfs; ac o cyl yntau dim o hyny, ev a dily ei talu. Ev a dily cad6 marc y cynnud, a cymryd ebran ido peunoet o'r lfs, a marcogaet arno yn myned i'r coed; ac o cyl ev ar ei g6arcad6 ev, ev a dily ei talu. Ni dily ev manylu y cynnud o'r ansa6d y doto ar y marc, g6edi y del atrev. Ev a dily y gydvaer yr yserubyl à lader yn y lfs; sev aca6s y6 hyny 6rt ei escyrnygu ar y cynnud a'i b6yeil ev. Ei na6d y6 hyd y galo ev b6ria6 à'i b6yal, neu à'i g6dyv. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Wytmed y6 y poburies. Hi a dily ei b6yd o'r lfs, a'i dilad, a'i saig, pan bo y brenin, a'i teisen di6ed pobi o pob amry6 bla6d à popo; a'i g6ely yn y b6ydy. Ni dily cyvodi rac neb tra bo yn pobi. Ei na6d y6 hyd y b6rio à'i cravel. Ei sarâed y6 traian sarâed ei g6r; oni byd g6r, hanner sarâed ei bra6d. Ei g6ert y6, na hi à bo g6ed6 na hi na bo, hanner g6ert ei bra6d.

Na6med y6 y g6v lfs. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i b6yd pres6yl, a'i saig pan bo y brenin. Ev a dily g6neutur reidiau y lfs yn râd, cityr triplet: sev y6 y rai hyny, g6artavyl, a cant cala6r, a cyl c6ltyr; a tedyv, b6yal cynnud, a pen g6ae6; o pob

un o'r tripet hyny, ev a dily tal i la6r. Ev a dily i s6ydogion y l6s g6neutur eu reidiau yn r6d; 6yntau a dilyant ei anregu ev am pob lavur. Ev piau amgobrau merced y govaint ereil. Ev a dily y ceinion: sev y6 y ceinion, y g6ira6d cyntav 6 del i'r neuad. Ei le y6 yn y l6s yn tal y maig, yn emyl yr efeiriad teulu. Ei na6d y6 o'r pan decreuo ei g6ait y bore yny darfo y nos. Ei sar6ed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Degmed y6 y pencerd. Ev a dily ei t6r yn ryd: a'i le y6 ar neilla6 yr ynad l6s. Ev a dily decreu o Du6, a'r ail o'r brenin pieufu y l6s, neu o aral. Ni dily erci namyn pencerd, ac o'i cyd 6i cydymteition, d6yran ido ev. Ev a dily cafael can pob cerda6r, g6edi yd ymada6o 6i dysg, pedair ar ugain. Ev a dily pedair ceinia6g y can pob g6raig 6 cysgo g6yr centi cynt. Ev a dily amgobyr merced y cerdorion ereil. Y cyd 6r edlig y dily cysgu. Ei na6d y6 o'r pan decreuo canu yn y l6s hyd pan terwyno y canu di6edav. Ei sar6ed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Unmedardeg yr olcuries. Hi a dily ei b6yd o'r l6s, a'i saig pan bo y brenin, a'i dilad; ac a dily y dyd y golco i'r brenines anreg y centi. Ei na6d hyd y b6rio 6i golcpren. Un sar6ed ac un g6ert y6 6r poburies.

UCOV rytraetasam ni o'r s6ydogion 6 pertyn ar y l6s; a'r rai cyvreitia6la'r rai armer; ac eu braint, ac eu dylyded; yman y traet6n ni o petau ereil.

TRI anhebcor brenin y6, ei efeiriad 6rt bendiga6 ei b6yd a canu eferen, a'r ynad l6s 6rt dospart pob pet pedrus, a'i teulu 6rt ei negesau.

Tri anhebcor g6rda, ei telyn, a'i brycan, a'i cala6r.

Tri anhebcor taia6g, ei cavyn, a'i tr6y-de6, a'i pentan.

Tri pet ni dily brenin eu cyvran, ei s6lt, a'i heba6g, a'i leidyrr.

Tri r6yd brenin, ei meirc, a'i moc a'i g6arteg: o cyl dyn anivel, a'i cafael yn plit aniveiliaid y brenin, ev a dily pedair ceinia6g o pob un onadynt.

Tri r6yd g6rda, ei meirc, a'i g6arteg, a'i moc: yny cafo dyn anivel yn eu plit h6y, taled pedair ceinia6g.

Tair r6yd taia6g, ei moc, a'i g6arteg, a'i gauavty o calanmai hyd a6st: o ceif anivel ar cyveiliorn yndo, ev a dily pedair ceinia6g.

Tri pet ni geil taia6g eu g6ertu, heb caniad ei arcl6yd, am6s, a m6l, a moc: ac os g6ert bid dir6ya6g, mal cynt; ac onys pryn ei arcl6yd, g6erted ev y ford y myno.

Tair celvydyd ni dily m6b taia6g, heb caniad ei arcl6yd; a cyd as dysgo ev a dily eu d6yn tracevyn; onyd yscolaig 6edi cymero urdau: sev yw hyny yscoleicia6d, a govantaet, a bardoni.

Wyt pynmarc brenin, m6r, difait, acan-a6g g6l6d aral, leidyrr, m6r6 o anmab, mar6 yny cafo ebedi6, a camcylus y cafer dir6y, a caml6r6.

P6ypynag 6 dyg6eto gair ang6ar i'r brenin, taled caml6r6 deudyplyg ido.

Pa le pynag yd ymcafoynt yr efeiriad a'r dystain a'r ynad, yna y byd braint l6s.

Ni dily y brenin myned 6i lu i gorg6lad namyn ung6ait pob bl6ydyd. Wyntau a dilyant myned yn ei cyvoetau pan myno. Y brenin a dily o pob bileintrev, dyn, a marc, a b6yal i g6neutur luestau; ac 6yntau ar ei cost ev.

Na6ty 6 dily bileiniaid y brenin eu g6neutur ido: neuad, ystavel, b6ydyt, ystabyll, cynortf, yscuba6r, odyd, trevyn becan, cerner.

Pob da heb percena6g ido, difait brenin.

Tri pet ni dily y brenin eu ranu ag aral, aur ac ariant, a cyrn bual, a g6isg y bo 6rlys aur idi.

P6ypynag 6 g6nel cam i mameglwys, taled pedair punt ar deg; yr hanner i'r abad, o byd d6y6a6l lytyrg6r, a'r lal y r6g yr efeiriad a'r clas. O g6neir cam yn y myn6ent seiptunt yn dauhanner mal y leil. P6ypynag 6 g6nel cam i egl6ys aral, taled seiptunt; y nail hanner i'r efeiriad, a'r lal i'r person.

LYMA Y DECREU CYVREITIAU Y GWLAD.

CYNTAV y6 na6 tavodia6g. S6v y6 y rai hyny, arcl6yd y r6g ei deug6as, efeiriad y r6g ei deumynac, t6d y r6g ei deumab. O byd un o'r rai rydyg6edasam ni ucod ni myno dodi ei pen i tritavodia6g, a'r lal yn ei mynu, cyvrait a eirc ei dodi. Ped6eryd, ynad ar ei bra6d; o derbyd i dyn o'r d6yplaid y bu y cyvrait y rygtynt g6adu y bra6d, a'r lal yn ei hadev, gair y6 gair yr ynad yna ar ei bra6d. Pumed y6 mac ar ei mecniaet, o derbyd ei adev; a'r nail yn dyg6edyd bod y mecniaet ar pet ma6r, a'r lal ar pet bycan; can adev6yd y mac credad6y y6, pa ar y roed; a can y dyg6ed ev ni gelir ei g6adu. C6eced y6 rodiaid ar ei rod; sev mal y mae; o derbyd i dyn

rodi pet, a deudyn yn dyggedyd: I mi y roed: Nac ev, heb y lal, I mi: gair y6 ei gair, pady6 y rodes. Seitmed y6 mor6yn ar ei mor6ynda6d: o derbyd i g6r d6yn mor6yn latlud, a g6edi yd el i'r difait â hi, a cyn bod aca6s ido â hi, a gomyn ido, pet â rodi ti imi am hyn? a rodi ohano ev pet idi hi; a g6edi hyny bod yn etivar canto ev, cyd as g6ato ev, os adev hi, gair y6 ei gair hi yna. Wytmed y6 bugail trevcord: o derbyd lad l6dyn i dyn o yscrubyl percenogion ereil, am hyny gair y6 gair y bugail, pa eidion a'i lada6d. Na6med y6 leidydr 6rt y crog ar ei cydladron: o derbyd ido ev dyggedyd bod dyn yn cydleidydr ag ev am y ledrad y dienydiir a'i cadarnâu ohano yr acau y aty6 ido, ac y mae yntau yn myned, gair y6 ei gair ev yna.

LYMA Y DECREU CYVREITHIAU Y GWRAGED.

O DERBYD i g6raig bod rodiaid idi, a tan ei hag6edi y dyl bod hyd yn pen y sait blyned, ac yscar onadynt, rãnent yn dau hanner pob pet â bo idynt. Y g6raig piau ranu, y g6r piau de6isa6. Y moc i'r g6r, a'r devaid i'r g6raig; oni byd namyn y nail onadynt, rãnu yn dau hanner; ac os devaid a geivyr a byd, y devaid i'r g6r, a'r geivyr i'r g6raig; oni byd namyn y nail, eu rãnu. O'r meibion, d6yran i'r tãd, ac un i'r mam; yr hynav a'r ieuav i'r tãd, a'r perved i'r mam. Y dotrevyn, mal hyn y renir: hol lestri y laet, eityr un payol, i'r g6raig yd â; yr hol dysglau, eityr un dysgyl, i'r g6raig yd â; a'r dau hyny i'r g6r yd â; y g6raig a dily y cãr a iau i d6yn y dotrevyn o'r tã; y g6r a dily hol lestri y lyn; y g6r a dily y ridyl, a'r g6raig y gogyr mân; y g6r a dily y maen ucav i'r breuan, a'r g6raig yr isav; y dilad â bo arnadynt y g6raig piau; yr hyn â bo atandadynt y g6r piau yny g6reicão, a g6edi y g6reicão, el6g y dilad i'r g6raig; ac os g6raig aral a c6sg ar y dilad, taled ei g6ynebg6ert; y g6r piau y cala6r, a'r brycan, a gopenyd y tra6style, a'r c6ltyr, a'r b6yal cynnudd, a'r taradyr, a'r pergig, a'r crymanau ol, eityr un cryman, a h6n6 i'r g6raig; y g6raig piau y padel, a'r tryped, a'r b6yal lydan, a'r g6dyv, a'r s6c, a'r llin aelan, a'r linad, a'r g6lan, a'r tryte6d ac â bo yndo, eityr aur neu arian, a hyny o byd ei rãnu: sev y6 y tryte6d y la6c6d. O byd g66au, eu ranu; y pel6nau i'r meibion, o bydant; ac oni bydant, eu rãnu. Y g6r a dily yr yscuba6r, ac â bo uc daiar ac îs daiar o fãd. Y g6r a dily yr ieir ol, ac un cat, a'r leil i'r g6raig. Y b6yd mal hyn y renir; y g6raig piau y c6g yn ei heli, a'r

ca6s yn ei heli; a g6edi y crocer y g6r piau; y g6raig piau y lestri emenyn b6le, a'r ca6s b6lc; y g6raig piau â galo ei d6yn o bla6d y r6g nert ei d6yla6 a'i deuglin o'r cel hyd y tã. Pob un onadynt piau ei dilad, eityr eu mentyl, a'r mentyl eu rãnu. Os y g6r a byd breintia6l, dagosed ei baint cyn ei ran; a g6edi y cafo ev ei baint, rãner, mal y dyg6edasam ni ucod. Eu dilyedion talent yn dau hanner. Os cyn y seitmed bl6ydyn yd yscarant, taler idi ei hag6edi, a'i hareyvrau, a'i c6fyl. Os yn mor6yn y roder, yr hyn â bo ar ei carn o'r petau hyny a dily. Ac os cyn y seitmed bl6ydyn yd gedeu hi ei g6r, c6blyl o hyny a cyl, eityr ei c6fyl a'i g6ynebg6ert am ei got6yn. Os y g6r yntau a byd clavyr, neu anaddre6edig, neu na galo ymrain; os o aca6s un o'r tri pet hyny y gedeu, hi a dily cafael c6blyl o'r eidi. Os o mar6 y g6ahanant, hi a dily p6b pet yn dauhanner, eityr yr fãd: ni dily g6raig yn y byd cafael dim yr fãd, onid g6raig p6ys. Ac os o mar6 a by6 yd yscarant, raned y clãv a'i perigla6r y cyd ag ev, a de6ised yr iac. Ni dily y clãv cymynu dim namyn daered i'r egl6ys a'r arel6yd, a'i dilyedion: a cyd as cymynu, y mab a geil tori ei cymyn: a h6n6 a gel6ir mab ang6ar. P6ypynag â toro cymyn; nid amcen ai daered, ai dilyedion, yscymyn byd. Os o by6 y g6ahanant, triced hi a'r eidi yn y tã hyd yn pen y na6dian a na6nos, a g6ybod ai cyvreitia6l y g6ahan; ac os ia6n y g6ahan, o pen y na6meddyd, aed; ei da hi o'r blaen, ac ar ol y ceinia6g di6edav, aed ehun.

Sarãed g6raig g6ria6g 6rt baint ei g6r; nid amcen, sarãed y g6r; cyn noi rodi i g6r 6rt baint sarãed ei bra6d: nid amcen, hanner sarãed ei bra6d. Ei galanas, na hi a bo g6riawg na hi ni bo, hanner galanas ei bra6d.

O myn g6r g6raig aral goedi yd yscaro â'r cyntav, ryd byd y cyntav. O derbyd i g6r yscar â g6raig, a mynu o h6no g6r aral, a bod yn etivar can y g6r cyntav ryyscarai â'i g6raig, a godi6es o hano hi â'r neiltroed yn y g6ely a'r lal eityr y g6ely, y g6r cyntav a dily cafael y g6raig.

O derbyd i g6raig g6ria6g g6neutur cyvlavan dypryd; ai rodi cusan i g6r, ai gadael ei gobysia6 â'i hymrain, sarãed i'r g6r y6 hyny. Os ei hymrain a derbyd y sarãed h6no a dercevir, ar bod i hanner yn m6y; canys o cenedyl gelyniaet yd heny6. Os ei gobysia6 a derbyd, taler ido y sarãed h6no heb ei hardercavael. Os cusan, ni telir namyn deupart y sarãed, can nid g6eitred c6blyl. Os g6adu â g6na y g6r ei cafael y

rôg ei deumordôyd, roded l6 deggôyr a deugaint, a'r gôraig l6 deggôraged a deugaint. Os gôadu ei gobysiaô à gôna y gôr, l6 pedôar gôyr ar deg a ryd, a'r gôraig l6 pedair gôraged ar deg; a hyny oc eu ceraint. Os rodi cusan à gôata, roded l6 seigtôyr, a'r gôraig l6 seigtôraged: a'r rain hyny oc eu cyvneseiviaid, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i côioryd.

Pôypynag à dyco morôyn yn latlud, a cyn bod acaôs â hi, gomyn pet à roi ti imi a mein ni holi ohano ev y maint à rôai, a hyny ar ei crêd; can ceisio ev gôedi hyny ei gôadu, os hi a'i gyr arno ev yn cyvreitiaiôl, yna y mae gair ei gair hi; canys dyg ev hyhi yn y le nad oed neitiaôrgôyr.

O rodîr morôyn i gôr a'i cafael yngôraig, a'i dyodev o'r gôr yn ei gôely hyd tranoet, ni geil ev dôyn dim o'i dylwed hi: ys ev â gôna ev gôedi as cafo hi yn lygredig, cyvodi ar ei neitiaôrgôyr â'i caly yny sevy l a tystu idynt hôy ei cafael hi yn lygredig; ac na cysgo canto hyd tranoet, ni dyl hi dim tranoet y canto ev. O derbyd dybod brônau a cedor arnei, a'i blodêuaô, yna y dygôed y cyvrait na gôyr neb pet yô hi, ai morôyn ai gôraig, o acaôs rydybod arnei argôyd mab; ac ôrt hyny y gad y cyvrait ei diheuraô hi, o l6 seitdyn, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i côioryd. Os hitau ni myn ei deheuraô, lader ei crys yn cyvuôc â'i gôerdyr, a roder dinaôed blôyd yn ei laô, gôedi iraô ei loscôrni; ac o geil hi cyndal hônô, cymered er ran o'r arcyvrâu; ac oni geil, bid heb dim.

Pôypynag à rodô gôraig i gôr, ev piau talu ei hamgobyr, neu yntau a cymero meiciau y centi hi ar ei talu; ac os hitau a ymryd, taled ei hamgobyr; canys hi ehun a bu rodîad arnei.

O dyg dyn gôraig yn latlud a dybod â hi i tŷ mab ucelgôr i cysgu, nac na cymero y gôr mac ar ei hamgobyr, taled ehun.

O derbyd i dyn dôyn gôraig latlud, bid yn pen y seitblyned ar trêidion cyhyd eu corn ag eu hyscyvarn; a can coles yna ei braint, bid ar y braint hônô hyd yn pen y seitblyned. O byd arcyvrâu idi, bid hônô yn ditraul hyd yn pen y seitblyned. Os hitau a canîata ei treuliaô ev, ni digôygir dim idi o traul daint ac ystlys. Yn pen y seitblyned, o ceif teirnos o'r ôytmed, ranu deuhammer â hi, megis â gôraig â rodîad idi; canys ni para gôraig, nac o latlud nac o rod, ar braint ei hagôedi, namyn hyd yn pen y seitblyned; ac nad agôediaiôl hitau o pen y seitblyned alan; ôrt hyny rânent deuhammer.

Pôypynag à cysgo teirnos can gôraig o'r

pan enhuder y tân hyd pan dadenhuder tranoet, a mynu ohano yscar, taled idi eidion à talo ugaint, ac aral à talo deg ar ugaint, ac aral à talo triugaint; ac os dyg ar tŷ ac anloed, a'i bod y cyd ag ev hyd yn pen y seitblyned, rânû â hi, megis â gôraig â rodîad idi.

Tair agôedi cyvreitiaiôl y syd: agôedi merc brenin pedair punt ar ugaint, ac ôyt-punt ei coôyl; agôedi merc gôrda teirpunt, a punt ei coôyl; agôedi merc mab ailt punt, a'i coôyl pedair ar ugaint.

O derbyd i dyn beiciogi gôraig o lôyn a pert, ev a dyl y gosymteitiaô ei mab; canys y cyvrait a dygôed na dyl hi cafael coled o acaôs ei gôr; can ni cafo môyniant; ac ôrt hyny y dyl yntau meitrin ei mab.

O derbyd i gôr yscar â gôraig, a hitau yn beiciaôg pan yscarer â hi, gater idi, o'r pan yscarer â hi yny ago, yn cyvair hanner blôydyn o meitrin ei mab; a gôedi ganer ei mab hitau piau ei meitrin ev hyd yn pen y blôydyn, myno na myno er da y can ei gôr: sev yô mesur ei da, buôc laetaôg, a pais à talo pedair ceiniaôg, a padel à talo ceiniaôg, a càraid o'r ôd goreu ar trev ei tad; a hyny hyd yn pen y blôydyn idi er ei meitrin; hitau gôedi hyny hanner blôydyn; ac o hyny alan ni gelir cypel arnei hi ei meitrin, namyn ei ran ehun, onis myn; ac o hyny hyd yn pen y pedair blyned ar deg, y deupart ar ei tâd o'r meitrin, a'r traian ar ei mam; ac yn pen y pedair blyned ar deg, y mae iaôn i'r tâd ei dôyn ar yr arelôyd, ac ido yntau gôrâu; ac o hyny alan bid ôrt gosymtait ei arelôyd.

O derbyd i gôraig dygôedyd ar gôr dôyn trais arnei, a gôadu o'r gôr, roder l6 deggôyr a deugaint, heb altud heb gôr nôd. O derbyd idi hitau gyru yn cyvreitiaiôl, cymered ei caly yn ei laô asô a'r laô deheu ar y crair a tyged hi er ryymrain a'r caly hônô i trais i arnei hi, a rygôneutur mevyl a sarâed ohano idi hi, ac i'ô cenedyl, ac i'ô harclôyd. Rai o'r ynaid ni gad gôad yn erpyn hyny; nynt eisioes a gadôn gôad, mal y dygôedasam ni ucod.

O derbyd i gôr dôyn trais ar gôraig, ac adev o hano, taled deudeg buô yn dirôy i'r arelôyd, a'i hamgobyr i'r arelôyd; ac os morôyn byd, ei coôyl, a'i hagôedi yn y maint môyav y dylô, a'i gôynebgôert, a'i dilysrôyd; ac os gôraig gôriaôg byd, ei sarâed can ei ardercavael ar mod ei hanner.

O derbyd i gôr dôyn morôyn yn latlud, ei harclôyd a'i cenedyl a dyl ei dôyn y canto ev, can boed drôg canto. Ac o bu cynt can gôr, ni gelir ei dôyn y can y gôr a'i dôg yn latlud, onid ehun a'i myn.

Tri privraid gôraig, ei cofyl, a'i gomôyn, a'i sarâed. Sev acaôs y gelôir yn tri privraid, ôrt eu bod yn tri priaôd gôraig, ac na gelir eu dôyn o neb acaôs y centi. Sev y6 ei cofyl, yr hyn â cafo am ei gôgerindaôd; sev y6 ei sarâed, pob pet â gônol ei gôr arnei, namyn am tripet, sarâed y6 idi; sev y6 y tripet hyny, ei maedu am rodi pet ni dylyo ei rodi, ac am ei cafael can gôr, ac am unaô mefyl ar ei baryv: ac os am ei cafael can gôr ei maed, ni dyly dimôyn namyn hyny; can ni dylyir dimôyn a dial am un cyvlavan. Sev y6 ei gomôyn, o ceif hi ei gôr can gôraig aral, taled ei gôr idi hi cêugaint y treigyl cyntav; am yr eilgâit punt; os ceif y tryded gâit, yscar a geil heb coli dim o'r eidi; a'r da â cafo hi am y tripet hyny a dyly bod yn gôahanedig i ôrt ei gôr.

Gôraig y brenin a geil rodi, heb câniad y brenin, traian â del o dovd i'r brenin.

Gôraig mab ucelgôr a geil rodi ei mantel, a'i crys, a'i hesgidiau, a'i penliain, a'i bôyd, a'i diaôd, a craôn ei cel, a benfygiaô ei hol dotrevyn.

Gôraig taiaôg ni geil rodi dim, namyn benfygiaô ei gogyr, mal y clyôer ei lev y ar y dom, a rodi ei pencuôc tri gorsav.

Gôraig pan cysger centi, ni dyly cycôyn odyo hyd yn pen y naômed dyd; a pan yscarô a'i gôr, ni dyly cycôyn hyd yn pen y naômed dyd, ac yna yn ol y ceiniaôc diôedav; a pan bo marô ei gôr, ni dyly cycôyn o'r tŷ hyd yn pen y naômed dyd, ac yna ar ol y ceiniaôg diôedav.

O tri mod y dylyir amgobyr i gôraig: o rod ac estyn, can ni cysger centi; yr ail, o cygôellogac honaid, can ni bo rod; y trydyd, o beiciogi.

Amgobyr merc maer cycelaôr, punt. Amgobyr merc maer, cêugaint. Amgobyr merc pencenedyl, cêugaint a punt. Amgobyr merc ucelgôr, cêugaint. Amgobyr merc mab ailt, pedêarugaint. Amgobyr merc altud, pedair ar ugaint. Amgobyr pob pen sôydaôg, herôyd rai, punt; herôyd ereil, cêugaint. Amgobyr sôydogion ereil, herôyd rai, cêugaint; herôyd ereil, triugaint. Amgobyr caet o gôraig, deudeg ceiniaôg.

O derbyd beiciogi gôeinidaôg a caet, y neb a'i beicoco a dyly rodi gôeinidaôg aral i gôasanaetu yn ei le yny ago, a meitrin ei mab gôedi ago yn dilestair i'r neb pieufo y dyn; ac o byd marô yn egi, talu ei gôert cyvrait i'ô harclôyd, ac ebediô ystavelaôg o'i gôraig, xiii.

O derbyd i altud o gôraig myned trôy gôlâd, ac yn hyny ei marô, taled i'r neb

pieufo y tîr unarpymteg am ei marôtywarcen.

O derbyd i gôr mynu yscar â'i gôraig, a mynu o hano gôraig aral, dilys y6 y cyntav, can ni dyly un gôr bod ido dôy gôraged.

Pob gôraig a dyly myned y ford y myno yn ryd, can ni dyly bod i cârdocel, ac na dylyir idi dim, namyn ei hamgobyr; a hyny un amgobyr; can nid oes i gôraig ebediô, namyn ei hamgobyr; ôrt hyny megis na dyly gôr talu namyn un ebediô; i megis hyny ni dyly gôraig talu namyn un amgobyr; can nid oes idi edediô, namyn ei hamgobyr.

Nicycain gôraig yn mac nacyn tystar gôr.

O derbyd gôeled gôraig yn dybod o'r part hôn i'r lôyn, a'r gôr o'r part aral, neu yn dybod o gôacty, neu a tan un mantel; os gôadu â gônant, l6 deg gôraged a deugaint ar y gôraig, a'r cymaint ar y gôr o gôyr.

O derbyd rodi Cybraes i altud, ôrt i baint ei gôr yd â ei sarâed yny bo marô yr altud, a gôedi bo marô yr altud yny myno y gôraig gôr aral; can nid ymcôel tra ei cevyn ar y cenedyl.

O derbyd rodi Cybraes i altud, a bod plant meibion idynt, y plant a dyly trev tâd o mamôys, eityr na dylyant ran o tydyn breintiaôl, hyd y trydyd dyn; eityr mab altud o penaet; hônô a dyly ran o côbyl. Meibion y ryô gôraged hyny y telir gôarteg deuac noadynt: sev acaôs y gelôir y gôarteg hyny yn gôarteg deuac, can nid oes cenedyl tâd a'u talo, namyn cenedyl y mam.

Ni dyly gôraig na prynu na gôertu, oni byd priaôd; ac o byd priaôd, hi a dyly prynu a gôertu.

Tair gôraged y dyly eu meibion mamôys: mab Cybraes i roder i altud; a mab gôraig â gôystler yn gôlâd ancyviait, o ceif beiciogi, a'i gôystlaô hitau o'i cenedyl a'i harclôyd; a gôraig â dyco altud trais y arnei.

O derbyd roi morôyn i gôr, ac na hônner ei cofyl cyn no cyvodi tranoet; ni dyly ev ateb idi hi o hyny alan.

O derbyd i morôyn na dygôeto ei cofyl cyn ei cybodi y ar ei gôely, ni dyly ei cofyl o hyny alan, bod namyn yn cyfredin y rygtynt.

Ni dyly merc o da ei tâd namyn cymaint â hanner â cafo ei braôd; ac ni dyly talu o galanas namyn cymaint â hanner â talo ei braôd; a hyny tros ei plant; ac oni byd plant idi, a tygu ohanei na bo byt, ni dyly talu dim; ac o byd, ac eu myned yn oed cyvreitiaôl, talent ehun trostynt o hyny alan.

Ni dyly gôraig yn y byd talu ceinia6g paladyr na hen na euag.

O derbyd, o aca6s mynu yscar, dyg6ed-6yd na galo ei g6r ymrain, cyvrait a eirc provi: sev mal y provir, tanu lenliain g6en a tanadynt ne6yd golci, a myned y g6r idi ar h6no i bod centi: a pan del ei c6yls, ei gel6g ar y lenliain; ac o geil hyny mal y g6eler ar y lenlieiniau dogyn y6 ido: ac gedi hyny ni geil hi, o'r aca6s h6n6, yscar ag ev, na myned â'r eidi yn c6byl.

O dyg6ed mor6yn ar g6r d6yn trais y arnei, â'r g6r yn g6adu; a dyg6edyd o'r mor6yn, oni dyg ev trais y arnei hi, ei bod yn mor6yn, y cyvrait a dyg6ed bod yn ia6n provi ai mor6yn ai nid mor6yn; canys ei bod yn mor6yn y6 ei hardel6: ac ysev â dyly ei provi yr edlig; ac os ceif yn mor6yn ryd byd y g6r, i dyg6ed6yd arno y trais, a hitau heb coli ei braint.

O dygir trais ar gôraig g6ria6g, ni dylyir talu ei hamgobyrr; canys tal6s pan g6r-â6s.

O derbyd i gôraig d6yn mab yn cyvreit-ia6l i g6r, cyd as g6ato y g6r, ni a dyg6ed-6n na dyly hi, g6edi as dyco ido ev ungait, ei d6yn byt i aral; can ni byd câr dyce6el y g6r y neb y dycp6yd cyntav.

O derbyd roi gôraig i g6r, ac en6i ei da, a cafael c6byl, hyd yn oed un ceinia6g, ac na cafer h6no, nyny a dyg6ed6n y geil y g6r yscar â hi, ac na cafo dim o'r eidi: a h6no y6 yr un ceinia6g â d6g cant.

Nid raid mac ar dilysr6yd da can gôraig, yn canyscaet.

Gôraig a dyly traian sarâed ei g6r, nac o lad y sarâer nac o pet aral.

Ni dyly reitg6raged i gôraig, nac am ledrad, nac am galanas, nac am mac; namyn rait o g6yr.

Cyvrait a dyg6ed na dyly gôraig c6yl gedi blodeuo, onis diheura hi cyvnesaviaid, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i c6ior- yd; a hyny yny bo seiddyn: sev y dyly blodeuo o'i pedair bl6yd ar deg alan: ac o hyny hyd yn pen y deugaint blyned y dyly meitrin: sev y6 hyny, pedair blyned ar deg a deugaint y dyly bod yn ei hieugetid; a g6edi hynd peidia6 ag ymd6yn.

O derbyd rodi mor6yn i g6r, a heb cysgu centi, cafael cam o honci, 6rt braint ei g6r yd â, ac y dig6ygir idi, ac nid 6rt braint ei bra6d; a h6no a gel6ir mor6yngôraig. Ac o dygir trais arnei, ev a dylyir talu ei c6yl idi.

O derbyd enlibia6 g6r ar gôraig, y treigyl cyntav, l6 seitg6raged; yr ail treigyl, l6 pedair g6raged ar deg; o hyny alan am pob enlib, l6 deg g6raged a deugaint.

O derbyd i gôraig lad dyn, hi a dyly cafael ceinia6g paladyr: a h6n6 y6 y dyn a'i cymer, ac nis tâl.

Pob arel6ydes a dyly amgobyrr g6raged ei cyvoet.

Pob maer bis6ail a dyly amgobyrr ei maertrev.

Nid oes braint i puten: cyd dycer trais y arnei, ni dyly cafael ia6n. O sarâer hitau, taler ei sarâed 6rt braint ei bra6d; a'i galanas, o ledir.

Pob ancyvlavan â g6nel gôraig, taled ei cenedyl trosti, mal tros y g6r, oni byd g6ria6g; os g6ria6g byd, taled hi a'i g6r ei caml6r6 a'i dir6y.

G6aesar, ac adlamg6r, ac as6yng6r. Od â g6aesar y 6rt ei g6aesar, c6eugaint a tâl; adlamg6r, triugaint a tâl; as6yng6r, deg ar ugaint a tâl.

(YMAN y las Elidyr M6ynma6r g6r o'r Gocled; a g6edi ei lad y daet g6yr y Gocled yma i'6 dial. Sev g6yr â daetant yn tyg6ysogion idynt, Clydno Eidyn, a Nud Hael mab Senylt, a Mortav Hael mab Servari, a Rydere Hael mab Tuda6al Tut- clyd; ac a daetant Armon. Ac 6rt lad Elidyr yn Aber Me6edus yn Armon, y losgasant Armon yn ragor dial. Ac o dyna y luydâ6s Run mab Maele6n, a g6yr G6yned canto, ac y daetant hyd yn glan G6eryd yn y Gocled; ac yna y buant yn hir yn amryson p6y â dylyai myned yn y blaen tr6y avon G6eryd. Ac yna yd elyg6s Run cenad hyd yn G6yned i g6ybod pieuvai y blaen. Rai a dyg6ed, pany6 Maeltav Hynav, pentevig Pengard, a'i barn6s i g6yr Armôn; Iorg6ert mab Mad- a6g, tr6y a6durda6d y cyvarg6yddid, a'i cadarnâa; pany6 Idno Hen i g6yr y pyst pendu; ac yna yd aetant g6yr Armon yn y blaen, ac y buant da yno: ac y cant Tal- iesin—

Cyclu 6rt g6res eu lavnau

Can Run yn ruder bydinau

G6yr Armon rudion y6 rydihau.

Ac yna, rac hyd y trigasant yn y luyd, y cysg6s eu g6raged can eu g6eision caet; ac am hyny y rodes Run idynt ped6ar braint ar deg.—

Cyntav y6, ragor rac gôraig; sev y6 ragor, y meire dov, a'i moc, a'i g6ydau, a câr, a dau ycaïn â myno ar ei g6arteg, a lonaid y câr o'r dotrevyn â myno.

Yr ail y6, blaen G6yned yn luydau.

Trydyd y6, na tâl i'6 anivel.

Ped6eryd y6, tervynu ar y g6ladod â cyvarboent ar Armon.

Pummed y6, o byd amryson y r6g d6y

maena6l, o'r na6 maena6l y syd yn Armon, eu diamrysoni o'r sait y d6y, heb neb o le aral.

C6eced, na byd rigyl yndi.

Seitmed, bod yn ryd pysgota ar y tair avon y syd yndi yn cyfredin.

Wytmed .....

Na6med, na bont breuan hy ec6g.

Degmed, nad yvoynt letca6d.

Unmed ar deg, nad oes daly ar eu cyca6sed hyd y trydyd gair.

Deuddegmed, na taler meire g6esteion, na g6yr ar cyle.

Trydyd ar deg, na dilyant myned i lety aral o'r neuad.

Ped6eryd ar deg, p6ypynag a eistedo yndi un dyd a bl6ydyd, o byd g6r anloed a6g, ei bod yn un baint â g6r o'r g6lâd.

Ac o byd â ampeuo un o'r breintiau hyny, clas Bancor a rai Beuno a'u ceid6.)

O derbyd i dyn t6ri troed anivel dyn aral, neu ei mord6yd, neu g6neutur bri6 y del nyeda6d i'r anivel ohano, a bod yr anivel yn glan, mal y galer ysu ei cig, ia6n y6 i'r dyn a'i bri6o cymryd yr anivel o'i medyginaet yny bo iac; can ni dyli percena6g yr anivel lavuria6 tros g6eitred y neb ry g6naet cam ido. Ac os anivel blit â t6res ei troed, neu ei mord6yd, neu 6c â ardo, roer i'6 percena6g cyvry6 cystal ag ev, i g6neutur unr6y m6yniant ag â g6nel ar yr eido ehun. Ac os mar6 byd yr anivel, triged yr arg6ystyl yn dilys yn ei le; ac os by6 byd, a'i g6eled yn iac teledi6, cymered pa6b yr eido, mal cynt. O derbyd mar6 yr anivel yn y le pan bri6id, cyndyeier i'r neb â'i bri6is; ac onis myn, devnydied y percena6g ev. Os yntau a dyg6eto, m6ynâa ev, a mi a'i talav mal y dyg6eto y cyvrait: sev â g6yl y cyvrait, o g6yl Ieuan hyd y calan, talu y cig a'r croen, yn le y deupart, a'r traian ar yr enaid; canys yna y mae ia6n amser taeg6ed; o'r calan eilg6ait hyd g6yl Ieuan, y deupart ar yr enaid, a'r traian ar y cig a'r croen; canys buria byd pob anivel yn yr amser h6n6. O derbyd i'r dyn rybri6asai g6rta6d y l6dyn mar6 ato, g6naed y percena6g ei eg6yllys o hano; ac y cyd â hyny c6byl o cyvrait a ceif.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, ia6n y6 ido rydâu y mac. O un o tri aca6s y byd ryd mac: ai o talu trosto, ai o g6ystla6, ai o g6adu mac. Os ei g6adu â myn, mal hyn y g6edir: dybod ar yr ynad; a'r ynad piau ceisia6 y can y d6yplaid, ai mac y g6r, ai nid mac? Heb yr ha6lg6r, mac: Heb y cyndogyn, na mac. Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn, â 6yt mac di?

Wyv, heb y mac. C6bylg6ad, heb y cyndogyn, nad 6yt mac ti y cenyv i, nac ar hyny, nac ar dim. Dioer, heb y mac, mal y mae goreu y dily mac hebr6g ei bod i bod yn mac, yd hebrygav mi my bod yn mac. Dioer, heb y cyndogyn, mal y mae goreu y dily mac ei g6adu; mitau a'i g6adav. Yna y mae ia6n i'r ynad etryc pa del6 y dily ev ei g6adu. Sev a g6yl y cyvrait yna: Can nid oes namyn i un tava6d ev yn gyru arno, na dily namyn un tava6d y cyndogyn ei g6adu. I6, heb y cyndogyn, mitau a'i g6adav ev. Yna y mae ia6n i'r ygnad cymryd y crair yn ei la6, a dyg6ed6yd 6rt y cyndogyn, na6d Du6 ragot, a na6d pâb Ruvain, a na6d dy arcl6yd, na dos yn l6 cam. Od â yntau i'r l6, tyged i Du6 yn y blaen, ac i'r crair syd yn ei la6 i'r ynad, hyd nad mac ev y canto ev, nac ar â dyg6a6d, nac ar dim. Oni g6rtt6g y mac arno, bid ryd y cyndogyn o'r ha6l, a taled y mac c6byl i'r ha6lg6r. Os ev a g6na y mac g6rtt6g ar y cyndogyn, g6rttyged tra bo y cyndogyn yn rodi ei genau ar y crair, g6edi y tygo. A sev mal y g6rtt6g: Myn y crair y syd yna, mac 6yv mi y cenyt ti ar yr hyn â dyg6edassam ni; a mi a mynav barnu bra6d imi o'r ynad. Ac yna y mae ia6n i'r ynad myned alan i barnu bra6d: a sev a g6yl y cyvrait yna, l6 y cyndogyn ar ei seitmed i g6adu ei meeni; c6eg6yr, ac yntau seitmed; ped6ar onadynt o part ei tâd, a dau o part ei mam, ac ev ehun yn seitmed. Ac ys ev y6 nesed y dilyant y g6yr hyny bod ido ag y dilyoent talu galanas, a'i cymryd y cyd ag ev: a sev y6 oed y rait h6no, 6ytnos o'r sul nesav; a sev le y roder y rait h6no ido ev, yn y lan y g6ranta6o ev eferen; a sev aca6s y cymerir hi yno, can y benti6is ar y le byd eferen. Ac o ceif yntau ei rait, dogyn y6 ido; oni ceif yntau ei rait, taled ev yr ha6l: ac o myn yr arcl6yd erlid cyvrait anudon arno ev, erlyned.

Pa mac pynag â g6rttygo ar y cyndogyn, ryd byd o'r ha6l, ac o'r meeni; canys g6naet teiti mac. Pa mac pynag ni g6rttygo, taled ehun yr ha6l; can ni g6naet teiti mac. A'r hyn â dilyai mac, pan adevo 6rt yr ynad ei bod yn mac, ia6n y6 i'r ha6lg6r tystu y ryadev ohano, rac cilia6 ohano eilg6ait.

O derbyd i dyn cymryd mac ar pet y can aral, ia6n y6 ido dodi oed ar y pet â dilyo; a pan del ei oed, ia6n y6 ido ehun gomyn y cyndogyn cysevin; ac os negyd byd y cyndogyn ido, deued ar y mac, a holed y mac, a dyg6eded bod y cyndogyn yn negyd ido. Os ev a dyg6ed y mac, hyd

nad mac, deued hyd ar yr ynad, a holed yr haol rac bron yr ynad; ac os ev a myn y mac gôadu, ac na gôrtygo y cyndogyn arno, bid ryd y mac o'r haol, am y gôad â digones. Os ev â gôna y cyndogyn gôrtyg ar y mac, a galb ar yr ynad am braed 6rt y gôrtyg â digones, iaen yô i'r ynad ar y mac barnu ei l6 ar ei seitmed, yn unfurw ag y dygôedasam ni ucod.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a dybod y dôyplaid y cyd, a'r haol-gôr, a'r cyndogyn. a'r mac, a holi o'r haol-gôr y mac, a dygôedôyd ei bod yn mac ar pet maôr; ac ateb o'r cyndogyn, a dygôedôyd ei bod yn mac ar pet bycan, a heb gôadu ei meeni, iaen yô i'r ynad yna barnu, bod yn dedbryd y mac, pahar y mae mac, ai ar pet maôr ai ar pet bycan; a hyny 6rt l6 y mac; canys mac adevedig yô.

O derbyd i dyn cymryd laêr o meician ar pet, a mynu ei gôadu o'r cyndogyn: cymaint ag â dygôedasam ni ucod i gôadu mac, a daô i gôadu pob un onadynt 6yntau, herôyd mal y traetasam ni ucod i gôadu mac. Rai a dygôed, ag un seitgôyr gôadu, cyd yd boent pedôar meic ar ugaint; nyini a dygôed6n hyd nad iaen.

O derbyd i dyn tebygu bod yn ryd mac o'i meeni, o talu pet o'r dylwed, a heb talu c6byl; nyini a dygôed6n, hyd na byd ryd; a dylu ohano bod yn mac ar y ceinia6g diôedav, mal ar y cyntav.

O derbyd bod mac adevedig, a bod negydiaet am talu, iaen yô i'r mac roi gôystyl cyvreitiaôl darbod; y traian yn g6el no'r tal.

O derbyd ludias rodi gôystyl, y mac piau hebr6g y gôystyl y cyd â'r haol-gôr hyd yn diocel; ac a dyl y cymryd y fônaôd cyntav, o byd ymlad: ac oni gôna hyny, taled ehun y dylwed.

O derbyd i mac ceisia6 d6yn gôystyl heb y cyndogyn, heb cyfroi ar y cyndogyn yr haol, ni dyl ev d6yn gôystyl.

Ni dyl mac d6yn gôystyl y cyndogyn, oni byd negydiaet cyndrycaol yn ei gôyd. O g6eles yntau negydiaet yn erpyr yr haol-gôr cyn no hyny, yntau a geil roi gôystyl y cyndogyn i'r haol-gôr yn ei absen.

O cànata y cyndogyn i'r mac roi gôystyl punt yn le un ceinia6g, a cyn yr oed gôystyl, coli y gôystyl, ni dygôed y cyvrait dylu ohano tra ei cevyn, namyn dimai; canys hyny y6 traian y ceinia6g cyvrait.

O derbyd i dyn rodi cygôertyd punt yn le un ceinia6g, a dycôyda6 y gôystyl, ni bernir i'r cyndogyn cymaint â dim; canys ev ehun a lygr6s braint y gôystyl.

Pôppynag a gôystlo gôystyl adevedig, a

tebygu ohano ev, 6rt nad oed mac arno, bod y gôystyl yn andilys; nyini a dygôed6n dycôyda6 h6n6, a'i bod yn dyls.

O derbyd i'r mac roi gôystyl o pet maôr am pet bycan, cyvreitiaôl yô i'r haol-gôr cymryd y pet a roder ido yn gôystyl. A can colo h6n6 cyn yr oed, ni digôyg ev namyn traian tracevyn i'r mac â'i rodes ato; y mac a'i digôyg yn c6byl i'r cyndogyn; canys ancyvreitiaôl y d6g.

O derbyd bod mac ar deudeg ceinia6g, a dybod oed y deudeg ceinia6g, ac nad oed ar hel6 y cyndogyn namyn marc deg punt, a dybod yr haol-gôr a'r mac i cecypel y deudeg; ceinia6g, a dygôedôyd o'r cyndogyn, nid oes cenvv i â tal6yv ic6i, namyn my marc, a h6n6 nis talav ic6i, ac nis gôystlav; ac ni dyl yr haol-gôr d6yn gôystyl y mac, namyn cyreu el deuod ar yr arelôyd; a mynegi i'r arelôyd, nad oes rac6 namyn pet maôr; ac na dyl yr d6yn pet maôr yn gôystyl am pet bycan; ac yna y mae iaen i'r arelôyd rodi cànaiad i'r mac i rodi gôystyl maôr yn le pet bycan, rac bod yn coledig yr haol-gôr.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, a g6edi rodi y mac, myned i naôd rac dylwed; nyini a dygôed6n, na dyl ev naôd rac hyny; ac y dyl y mac rodi gôystyl i'r haol-gôr; neu yntau a g6ato ei meeni.

Ni dyl neb cymryd mac yn undydia6g; canys onis haol yn y dyd h6n6, neud ety6 ar amser nad oes mac ido.

Ni dyl dyn cymryd mac cyndogyn; canys dau ardolo ynt; ac na ceif yntau namyn deôis ei ardel6. Os o meeni yd ardel6, nid oes cyndogyn; os cyndogyn, nid oes mac. Ac 6rt hyny ni geil undyn sevel yn mac cyndogyn.

Ni dyl mac d6yn gôystyl y ar y cyndogyn, ac ev yn ei negesau ehun, neu yn g6ân, neu yn negesau ei arelôyd; ac ni dyl yr haol-gôr d6yn gôystyl y mac yn cyhyd â hyny o yspaid.

O derbyd i dyn cymryd mac ar da, a g6edi hyny deol y cyndogyn, ai o aca6s galanas, ai o aca6s ledrad, ai o aca6s na dylu bod yn ei gôlâd; a mynu o'r haol-gôr ei da y can y mac; sev a gôyl y cyvrait, bod yn iaen rân y rygtynt yn deuhanner y coled; talu o'r mac y nail hanner, a'r cyndogyn y lal; canys hagyr yô talu o'r mac c6byl, ac ev yn gôirion; a hagyr coli o'r haol-gôr c6byl, er credu ohano ev y mac. A lyn a trydyd le y ran cyvrait yn cyvreitiaôl. O derbyd dybod y cyndogyn i'r gôlâd tra ei cevyn 6edi hyny, 6yntau a dilyant cypel eu da arno ev; ac yna y mae iaen cafael o'r mac hanner o'r da h6n6. A

lyna y le y byd cypelgŵr y mac ar da ido ehun.

O derbyd bod mac ar dylwed, a cyn no dybod oed y dylwed, marô y mac, a gadaô, mab o hano, y mab a dyl sevyll yn dylwedion ei tâd. Rai a dygôed, o myn y mab hônô gôadu ei meeni, panyô uc pen bed ei tâd y dylwir y gôad ar cyvrait: Nyni a dygôedôn, na dylwir; canys y doetion a dygôedant, nad erlid cyvrait yn y byd un dyn, nac i nev yd el, nac iufern; namyn nny el ev yn y daiar: sev acaôs yô, cyd boed cyvrait rôg dyn a'i cilyd ar y daiar, nid oes cyvrait y rôg diavôl a'i cilyd, nac y rôg egyl a'i cilyd, namyn egôyls Duô; ac ôrt hyny dyn â el y ar y daiar hon, nid oes ido yntau cyvrait, namyn cydbod y nail rai onadynt hôy; ac ôrt hyny y mae iaôn i mab y mac marô hônô gôasanaetu cyvrait tros ei tâd, mal y gôasanaetai yntau, pei byô: ac oni byd mab ido, yr arclôyd a dyl bod yn mab ido; ac o byd raid cypel, ev a dyl cypel mal y dylwai y mac, pei byô.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a cyn dybod oed y dylwed, marô y cyndogyn, y mac â dyl cypel mab y cyndogyn. O derbyd na bo mab ido, saved yr arclôyd yn ei le, a taled trosto. Ac os gôadu â myn, gôaded ehun, mal y gôatai y gôr yd aet yn mab ido er ei da; can bu gôel canto ev myned yn mab i'r gôr racô er ei da, no bod yn arclôyd; bid yntau yn baint y gôr yd aet yn mab ido, a gôated yntau ei meeni ar ei seithmed: a'r gôyr hyny ni dylant hanbod o cenedyl y mac, namyn o cenedyl y brenin; canys ni deiryd cenedyl y mac i'r brenin. Cyd gôato y brenin y mac, nny dygôato gôad mal meeni ei tâd, ni dyl neb o cenedyl ei mam gôadu dim tros ei tâd ev.

Tair over meeni y syd. Pan pryno dyn y can aral er ariant, a cymryd mac arno; ac na cymered mac ar yr ariant; a bod yn etivar can percen yr ariant ei cyneôid; can ni myn ev môynâu y mac y syd ido ar y pet y cymyrt; ac nad oes mac i'r lal, â cypelo ido ei cyvneôid; ôrt hyny y mae over y mac o'r neiltu; can ni myn y percenaôg ev. O derbyd i dyn rodi mac i aral ar andilys yn ryd dyls, a dybod y percenaôg i da o'i andilysu, iaôn yô cafael o'r percenaôg er ei adaô, cyd roer mac ar y pet ni dylwir ei roi; ac nid iaôn ei cycôyn o'r laô y mae yndi, oni del argôystyl cystal ag ev y can yr argôaesav. O derbyd i'r argôaesav dygôedôyd na dyl talu, namyn cymaint ag â cawas ev er ei marc: nyni a dygôedôn dyluo o hano ev talu gôert cyvrait y marc, pa ryô marc pynag ho; ac ôrt

na geil y mac cyndal ei cynegni yd aet yn mac arnei: am hyny y gelôir yn over mac. Y da andilys rydygôedasam ni yma, pôypynag â tygo yn cam am cycôynedigaet y da hônô, bid i'r arclôyd yn ei ol. Trydyd yô, nid mac mac gôraig; sev yô hyny, ni dyl gôraig bod yn mac; can ni dyl gôraged gôadu mac; ac na dyl rait o gôyr o'u gôadu. Nitau a dygôedôn bod yn ryd mac ar dylsrôyd y centi; a bod yn mac y mac â rôdo hi; canys gôr â gôata hi, gôyr a dyl y cyd â hi i gôadu y mac.

O derbyd i gôraig rodi briduô ar pet a'i gôadu o honel yn cyvreitiaôl; nyni a dygôedôn mai gôraged a'i gôata y cyd â hi. Rai a dygôed, na dycôyd gôystyl o laô mac, hyd yn pen undyd a blôydyn; nyni a dygôedôn, y dycôyd gôystyl o laô tridyn, yn ei oed; sev yô y tridyn hyny, mac, ac arclôyd, a percenaôg y da. Sev acaôs; canys yr arclôyd a byd mac ar pob da adevedig; ôrt hyny y dycôyd o'i laô yntau y gôystyl, neu o laô ei gôasanaetgôr. O laô arclôyd, nac o laô mac, nid raid mac ar dylsrôyd gôystyl; can ni gôadant hôy ei roi; ac ôyntau a dylant bod yn meiciau ar dylsrôyd y gôstyl hônô byt. Yr arclôyd y syd mac ar pob da adevedig, or ni bo mac arno. Y can percen da y dylwir cymryd mac ar dylsrôyd y gôystyl, rac ei gôadu ohono ev, ai er ebant y da, ai er pet aral, nas rodasai.

Ni dyl neb dygôedôyd na del yn mac tros ei cilyd, o byd cyvryô gôr ag y dyluo myned yn mac. Laôer o cyvryô dynion ni dyl myned yn mac, na rodi mac; sev acaôs yô hyny, can ni dylant hôy gôadu mac, ni dylant hôy rodi mac; nid amcen no mynac, hermidgôr, a dyn ancyvrait, ac yscôlaig yscôl, a pob dyn ni galo dybod heb câniad aral i gôasanaetu cyvrait.

O derbyd i dyn rodi mac ar dylwed, a dycôydiaô yr oed yn un o'r tair gôyl arpenig, y pasc, a'r sulgôyn, a'r nadolic, er ei holi ohano, ni cyl onid ei annod. Os dyô nadolic y cyfry ei haôl, ni ceif ei haôl nac ateb hyd tranoet gôedi y calan; os y pasc byd, tranoet ôedi dyô pasc bycan; os y sulgôyn byd, tranoet ôedi y sul nesav i'r sulgôyn: a'r tair ôyntos hyny a gelôir o eu baint yn undyd dydon.

Nid raid cymryd mac ar dylsrôyd ariant, nac ar tlysau treigledig, cae, a cylel, a gôregys, nac arôyau hevyd.

O derbyd i mac a cyndogyn cyvarbod ar pont unpren, ni dyl bod yn negyd heb gôneutur un o tripet, ai talu, ai gôystlaô, ai cyreu cyvrait; ac ni dyl cycôyn ei baôd hyd ei saôdyl heb gôneutur un o'r tri hyny. O byd negyd ev o un o'r tripet hyny, roded

y mac ei gŷstyl yntau i'r haŷlgŷr. O byd gŷel canto yntau, cyrceod cyvrait dian-nod.

Ni dyluir rodi oed 6rt port am haŷl mac a cyndogyn; canys diannod y dylu bod.

O derbyd i'r haŷlgŷr gŷrta6d cyvrait rac deuglin yr ynad, bid ryd y mac, a bid col-edig yntau o'i haŷl; canys ni parâa ei haŷl namyn tra parâo y mac.

Os cyndogyn a gŷrtyd cyvrait, boed y mac yn mac adevedig, a'r haŷl yn i'r a cypel o'r mac i'r haŷlgŷr ei dylwed.

O damgŷeinia i dau dyn bod cyvrait y rygtant, a'r nail onadynt yn gal6 ar mac ar cyvrait, a'r lal yn dygŷed6yd na dylu ev rodi mac, namyn dylu o hano ev oed 6rt ei port, dygŷed6yd o'r haŷlgŷr, dioer mac a dylav mi; ni dylu mac ni dylu dim. Di-oer, eb y lal, nid mac ar ni bo mac ar dim; ac imi ni dyluir dim; canys adevedig cenyt ti, na dylu ti dim imi. Nyni a dygŷed6n, na dylu ev mac ar cyvrait; can ardel6s o oed 6rt port, ac nad oes oed yn haŷl mac a cyndogyn.

O derbyd i dyn rodi bridu6 ar pet, taled neu gŷated, mal y dylu cyvrait; sev a dygŷed y cyvrait, oni gŷrtt6g arno, bod yn dogyn ei l6 ehun. Os gŷrtt6g a byd arno, gal6ed yntau am bra6d; sev y barn y cyvrait ei l6 ar ei seitmed i'6 gŷadu: ped6ar o part ei tâd, a dau o part ei mam, ac ehun yn seitmed. Oed ei rait pytevnos o'r sul rac gŷyneb; o cefir ei rait, dogyn y6. O dycŷyd yn ei rait, ei caml6r6 i'r brenin a'r eglŷs, bid yn ei ol, a taled ei dylwed yn c6byl.

O derbyd i dyn cymryd bridu6 y can aral, a dygŷed6yd, pany6 ar pedair ar ugaint y mae; a'r lal yn adev bod bridu6 ar ceinia6g; sev a dygŷed y cyvrait, dylu ohano ev bod yn admergŷr ei bridu6 ev, ai ar pedair ar ugain, ai ar ceinia6g; can nid ydy6 yn gŷadu bridu6. Nyni a dygŷed6n, nad bridu6 yny cyvarfo y teirlav y cyd, ac nad mac, ac nad gorboda6g, yn y cyvarfo y teirlav y cyd.

Yr eglŷs a'r brenin a dylu cypel bridu6; canys Du6 a cymer6yd yn le mac. Yr eglŷs pian y gŷahard am bridu6, a'r brenin i cypel. Canys y can pob dyn â bed-ydier y dyluir cymryd bridu6; ac y can gŷr, ai can gŷraig. Wrt hyny y dylu gŷr a gŷraig rodi bridu6, hyd yn oed mab seit-bl6yd, â el tan la6 perigla6r.

Pŷpynag â gŷnel ambod dedva6l a'i cilyd, doed y dau ambodgŷyr y cyd, a dygŷetent eu hambod, mal y mynoent ei gŷneutur; a rodent 6yntau yn la6 yr am-

bodgŷyr cad6 yr ambod ar y lun y dygŷed-asant.

O derbyd i dyn gn6eutur ambod, ac na myno ei cad6, ac na gŷato yr ambod, yr arel6yd pian cypel ei cad6, mal y hadmero i'r ambodgŷyr.

O derbyd i dyn mynu gŷadu ambod, ac aral yn gyru arno ambod, ac yntau yn gŷadu h6n6; y cyvrait a dygŷed, nad â arno ev namyn ei l6 ehun o'i gŷadu, oni byd gŷrtt6g arno. Os gŷrtt6g a byd arno, gal6ed yr haŷlgŷr am bra6d: ac ys ev a bernir ido ei l6 ar ei seitmed i gŷadu; a hyny mal y gŷedir mac; a'r oed â bo ar rait mac i bod ar h6no. O derbyd yna mynu lysu un o'r reitgŷyr hyny, nid oes lys arno, namyn na hanfo o'i cenedyl, mal na dylu bod yn reitgŷr. A sev a dylant bod yn reitgŷyr ido yn cynesed ag y talo-ent galanas y cyd ag ev, ac y cymeront; ac 6rt l6 y reitgŷyr bod yn gŷir ei cer-entyd.

O derbyd i dyn a'i cilyd gŷneutur ambod, heb ambodgŷyr a'r la6 yn ei cilyd, a'r nail onadynt yn mynu gŷadu, ni da6 arno namyn ei l6 ehun o'i gŷadu.

O derbyd i dyn ymada6 ag aral am pet yn gŷyd tystion, a mynu eilgŷait ei gŷadu; nyni a dygŷed6n, na dylu ev ei gŷadu, oni palo y tystion.

O derbyd i dyn ymada6 ag aral heb tystion, nid ambod h6n6; a can nid ambod, gŷaded o'i l6 ehun.

Ni dylu neb gŷneutur ambod tros ei cilyd; canys ni para ambod namyn yn oes y dyn a'i gŷnel.

Ni geil y tâd ada6 ambod ar y mâb, namyn can ei câniad; ac ni geil y mâb gŷneutur ambod ar t6r y tâd, a'r tâd yn by6.

Ambod â tyr dedyv: cyd gŷneler ambod yn erpyn cyvrait, dir y6 ei gŷadu.

Pŷpynag â cymero aral ar gorbodogaet, dycŷeded ev yn pob ceryd or â bo ar y dyn â cymyrt ato. O myn yntau ei dieis6a6 o'r dyn â cymyrt ev trosto, cymered yntau meiciau y can y dyn ar ei amrycol. Ac onis cymer, cyd dylu ev gŷneutur ia6n tros ei gorbodogaet, ni dylu y dyn gŷneutur ia6n ido ev; can nid ymede6is ag ev. Os y gorboda6g a cymer meiciau y can y lovrudd ar ei dieis6a6, ni byd na6d ido yn-au rac y meiciau hyny.

O derbyd i dyn cymryd aral ar ei gorbodogaet, ac oed arno; a cyn yr oed dilysu o'r lovrudd y gorboda6g, taled y gorboda6g trosto c6byl.

O derbyd i dyn ada6 gorbod pet i aral y canto, yn ei pen ehun yd â, pa pet â gorbo

arno, ai bycan ai laêr; canys ev ehun a credôyd.

Tripet ni dylyir naôd racdynt, can eu bod yn cyvadevedig: gorbodogaet, a mecniact, a gorescyn.

O derbyd i personau yr eglôys dygôed-ôyd galu onadynt hōy rodi naôd yn erpyn un o'r tripet hyny, bid yn pen y brenin y gôr à rodes idynt hōy y nodma yn ei dedbryd pa delô y roes ev idynt hōy y nodma hōno. Ac o roes ev yn ei erpyn ehun, cadôent hōyntau yr hyn à rodo ev idynt hōy.

Pob percenaôg tîr lan a dylyant dybod ar pob brenin neôyd à del, i datcanu ido ev eu baint, ac eu dyled. A sev acaôs y datcanant ido ev, rac tōylaô y brenin. A gôedi y dateanoynt ido ev, o gōyl y brenin bod yn iaôn eu baint, estyned y brenin idynt eu nodma ac eu baint.

O derbyd i dyn gōneutur ancyvrait, a rac yr ancyvrait yno cyrcu naôd; ac ev ar naôd yno, cyvodi haôl arno, ni dyly yr abbadau na'r efeiriad ei hebrôg ev, yni gōnel iaôn am yr ancyvrait cysevin. O derbyd na cyfrîo haôl arno ev, hebrygent ôyntau evo hyd yn y le y dylyoent ei hebrôg.

O derbyd i dyn gōneutur cam, eygôert ceiniaôg y ar ei nodma, a cyvodi haôl arno am yr ancyvrait rydigones y ar ei nodma, ni dyly ei amdifyn o'r naôd y gōnaet cam arno; onis adneôyda o naôd aral o'i neôd, yn lan aral.

Pôypynag à cymero naôd, ev a dyly ymtait yn y mynôent a'r corflan, heb creiriau arno, a'i yscrubyl y cyd ag yscrubyl y clas a'r abbadau, hyd y dylyôynt pelav, ac yd erecyôynt eu buces tracevyn.

O derbyd i dyn bod creiriau arno, a gōneutur cam ohano tan y creiriau, ni dyly ei amdifyn o'r creiriau hyny, can nis haedôs.

Mesur y corflan erô cyvreitiaôl yn hyd, a'i pen ar y mynôent, a hyny yn cyle y mynôent a dyly bod yn cōmpas.

O derbyd bod eglôys à dygôeto dylu cyndal dyn ar ei nodma sait blyned, heb gōneutur iaôn, neu ysbaid à bo hōy, a bod yr arelôyd à bo ar y gôlâd yn gôrtgōynebu idi hyny, a dygôedôyd nad ydyô y canto ev idi y baint hōnô; raid yô i'r eglôys bod à catôo idi y baint hōnô o tystion dedvaôl; ac os ceif, gater idi yn digôaravun ei baint; ac onis ceif hitau, hebryged yr eglôys ev, mal y dylyo goreu; neu yntau gōnaed iaôn o'r ancyvrait rydigones.

DAU amser y byd agored cyvrait am tîr a daiar, a dau y byd caud. O naômed

dyd calangauav y byd agored, hyd naômeddyd cōevraôr. O naômeddyd cōevraôr y byd caud cyvrait, hyd y naômeddyd o mai. O'r naômeddyd o mai y byd agored cyvrait hyd y naômeddyd gôedi aôst. O naômeddyd o aôst y byd caud y cyvrait, hyd y naômeddyd gôedi calangauav. Sev acaôs y byd caud cyvrait y cynhauav a'r gôaantôyn, ôrt digôyliaô y daiar yn y dau amser hyny; rac lesteiriaô eredig y gôaantôyn, a rac lesteiriaô y medi y cynhauav. Sev acaôs y mae naôdiau gôedi calangauav yn caud o'r cyvrait, a naôdiau gôedi gôyl Sanfraid yn agored y cyvrait, rac cau y cyvrait yn undydiaôg; ac unfynd à hyny naôdiau gôedi calanmai yn caud, a naôdiau gôedi aôst yn agored, rac agori cyvrait yn undydiaôg.

Pôypynag à myno cyfroî haôl am tîr a daiar, cyfroed pan myno, o naômeddyd calangauav alan, neu o naômeddyd mai; canys yr amserod hyny y byd agored cyvrait am tîr a daiar.

O derbyd i'r haôlgôr mynu holi tîr yn yr amserod hyny, deued ar yr arelôyd i erci dyd i gôarantaô ei haôl, a hyny ar y tîr; yn y dyd hōnô dadcaned ei haôl. Ni dyly y dôtôn hōnô cafael ateb; canys haôl disyvyd yô ar y gôarceidôaid; ac ôrt hyny y gôarceidôaid a dilyant oed ôrt port. Iaôn yô i'r haôlgôr ei ludias idynt, onid y cyvrait a dygôed y dylu; ac yna y mae i'r ynaid eu gôarantaô, a gomyn pa le y mae eu port. O dygôedant bod eu port yn eu cymôd ehun, roi oed tridiau idynt; o byd yn yr ail cymôd, naô diau; o byd yn y trydyd, neu bod lanô a trai y rygtynt ag eu port, os cyn hanner dyd y bernir yr oed, pyternos o'r dyd hōnô y byd yr oed; os gôedi hanner dyd pyternos o tranoet: ac ysev acaôs yô hyny can nid oes dyd cōbyl, ac nad iaôn talu dryl dyd yn le dyd. Ac yn yr oed barnedig hōnô y mae iaôn dybod ar y tîr ag ôynt ac eu port; ac yna y mae iaôn gōneutur dōyplaid ac eisted yn cyvreitiaôl.

Sev mal yd eistedir yn cyvreitiaôl; eisted o'r brenin, neu o'r neb à bo yn ei le, a'i cevyn ar haul, neu ar yr hîn, rac avlon-ydu yr hîn o'i gōyneb ev; a'r ynad lŷs, neu ygnad y cymôd, yr hōn hynav à bo yn eisted rac ei bron ev; ac ar y laô asô i hōnô yr ynad aral à bo yn y maes; ac ar y laô deheu ido yr efeiriad, neu yr efeiriad; ac y cyle yr arelôyd ei dau hynaiv, a'i gôyrda o hyny alan, o pob tu ido; odynd ford yr ynaid cyvargōyneb ag eu darymred i eu braôdle, eycasô yr haôlgôr ar laô asô ido, ar y ford, a'r haôlgôr yn nesav ido yn y

perved, a'i canla6 ar y la6 aral ido, a'r rigyl yn sevl tracevyn y cyca6s; a'r amdifyng6r ar la6 deheu ar y ford, a'i cyca6s yn nesav ido yn y perved, a'i canla6 o'r tu aral ido, a'r rigyl tra i cevyn yntau.

G6edi darbo eisted y mely, cymerer mac ar cyvrait; sev meiciau à byd ar tîr a daiar, g6ystlon o dynion, deudyn, neu a bo

m6y, o pob plaid; a'r g6ystlon hyny, yn mediant yr arcl6yd yd ânt.

Odyna, g6edi hyny y dodir tylg6ed; sev y6 hyny gosteg ar y maes. P6ypynag à toro y tylg6ed h6no, teirbu6 caml6r6 a tâl, neu na6 ugaint. A'r gair à dyg6eter g6edi yr gosteg, bod h6n6 yn dim6yniant i'r neb à'i dyg6eto, ac i'r cyca6s y dyg6eter yn port ido.

G6yrda	Hynav	Brenin	Hynav	G6yrda
	Efeiriad	Ynad	Ynad	
Rigyl	Amdifyn- g6r		Cyca6s	Rigyl
	Cyca6s		Ha6lg6r	
	Canla6		Canla6	

G6edi darbo eisted yn cyvreitia6l, mal y y dyg6edasam ni ucod, yna y mae ia6n dyg6ed6yd 6rt y d6yplaid, Ymdyg6ed6c o cyvrait g6eition.

Ac yna ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, P6y dy cyca6s ti, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r eu hen6i. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, A dodi ti coli a cafael yn eu pen 6yntau? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r, Dodav, heb ev. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'6 canla6, a savant h6y ido ev, yn yr hyn y mae ev yn ei dodi arnadynt h6y? Ac yna y mae ia6n idynt 6yntau dyg6edyd, Sav6n.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r, P6y dy cyca6s titau, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n ido yntau eu hen6i. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn ido yntau, a dyd ev coli a cafael yn eu pen h6y? Ac yna y mae ia6n ido yntau dyg6ed6yd, Dodav, heb ev. Ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd 6rt yr ha6lg6r, Ha6l ti g6eition dy ha6l. Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r decreu.

Lyma y syd ia6n i'r ha6lg6r ei dyg6ed6yd, mynegi ei bod ev yn prioda6r ar y tîr h6n yma, a'r daiar; ac o byd a'i ampeuo ido ev ei bod yn prioda6r; bod canto yntau à cat6o ei priodolder, o ach ac edryv, er y mae dica6n yn y cyvrait, a rygyru yn ancyvreitia6l y ar ei priodolder; ac o syd à'i ampeuo, y mae ido ev à'i gyr, er rygyru yn ancyvreitia6l; ac y sev y mae yntau yn dodi ar y cyvrait dylu dybod yn cyvreitia6l tra i cevyn i'r le y rygyr6yd yn ancyvreitia6l ohano.

O derbyd bod rai à dyg6eto bod yn raid

dodi ceid6aid a g6ybydiaid o'r unplaid; nyni a dyg6ed6n, y gelir yny g6ranta6er ateb yr amdifyng6r.

Heb yr amdifyng6r, Mymi y syd prioda6r o ach ac edryv; a sev yd 6yf yn g6ar cad6 my priodolder, mal y mae goreu y dylav ei g6ar cad6. Ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi à ceid6 dica6n bod yn g6ir à dyg6edav. A titau, o buost ti yma, ti a aetost yn cyvreitia6l odyma; ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi dica6n à'i g6yr.

Nyni a dyg6ed6n, cyd darfo i'r amdifyng6r roi ateb cyn o'i holi ev o'r ha6lg6r, bod yn anglo yr ateb yny g6ranta6o ev yr ha6l; ac odyna atebed.

A g6edi darfo idynt eu d6y cyceusaet, malydyg6edasam ni ucod, gomyned yr ynad idynt, à dica6n yr hyn à dyg6edasant? a gomyned idynt, à mynant g6elâu eu cyceusaet? Ac o byd à'i myno, gater ido; ac oni byd à'i myno, cymered yr ynad eu d6y cyceusaet, à dadcaned h6y; a g6edi as dadcano, aent yr ynaid alan, a'r efeiriad y cyd ag 6y, a'r rigyl y cyd ag 6y, i eu cad6 rac dybod dynion i g6aranta6 arnadynt 6yntau. O derbyd i dyn dybod i g6aranta6 arnadynt 6yntau, ev a dylu talu teirbu6 caml6r6 i'r brenin; ac o byd y brenin yn y maes, ev a dylu talu caml6r6 deudyplyg am hyny. Ac yna g6edi yd eistedont h6y, y mae ia6n i'r efeiriad g6edia6 Du6, i dagos o Du6 yr ia6n idynt, a canu onadynt 6yntau eu pader; a g6edi y pader y mae ia6n i'r ynad dadcanu eu d6y cyca6saet eilg6ait.

Ac o derbyd bod yn raid idynt 6rt gair cyvare, gelyger dau onadynt i'6 gomyn; sev y6 gair cyvare, pan gomyno yr ynad pa le y bo yr arg6aesav, neu ei port.

Ac o byd raid i'r plaid y gomyn y gair cyvare idi 6rt cymryd cycor, aent 6y can caniad yr ynad i eu cycor. Ac ysev yd 6nt y niver y buant yn eu cya6saet, heb 6 bo m6y, a g6as yr arcl6yd y cyd ag 6ynt, i eu cad6 rac dybod neb i eu cycori y cyd ag 6ynt. Ac o da6 neb atadynt 6'u cycoro, taled ev caml6r6 i'r brenin, a bid angolo y cycor. Odyne deuent y dau hyny ar yr ygnaid, a dadcanant i'r ygnaid eu cycor.

I' O derbyd na bo raid 6rt gair cycor, ia6n y6 gadael idynt eu hardel6, a gyru dan i gomyn p6y eu g6ybydiaid ac eu ceid6aid, a pa le y maent. O dyg6edant eu bod yn y maes, m6yn6r 6ynt; o dyg6edant eu bod yn un cym6d ag 6ynt, roder oed tridiau idynt; o dyg6edant eu bod yn yr ail cym6d, roder oed na6diau idynt; o dyg6edant eu bod yn gl6ad aral, neu bod lan6 a trai y rygtynt 6 h6y, oed pytevnos o'r dyd h6n6, os cyn hanner dyd y byd; os g6edi hanner dyd, pytevnos o tranoet, a'r dyd h6n6 yn dyd col neu cafael, a bod y g6ystlon yn carcar y brenin hyd y dyd h6n6; ac erci i pa6b dybod ag eu devnydiau cantynt hyd ar y tîr. Can ni bo dyun r6g y d6yplaid hyny, neud edy6 yn dyd barnedig i cyvrait.

Yn y trydyd dyd g6edi y deler g6yneb yn g6yneb, ia6n y6 i pa6b eisted yn ei le, mal yd eisted6s y dyd cynt. Ac o byd meir6 rai o'r g6yr 6 bu yn y cya6saet gynt, doter ereil yn eu le. A g6edi yd eisteder, yna y mae ia6n i'r ha6lg6r cyndyg ei tystion, a'i ceid6aid, a'u devnydiau, a dyg6ed6yd ei bod ev yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yr ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r g6rteb; ac ysev ateb 6 dyry, dyg6ed6yd ei bod yntau yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yd ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r brenin erci dagos y g6ystlon yn y maes; canys 6ynt y syd meiciau. Ac yna, g6edi dagoser y g6ystlon, erci i'r rigyl dodi gosteg ar y maes: ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd cosb er angosteg: ysev y6 hyny, teirbu6 caml6r6, neu na6 ugaint o ariant; a bod yn angolo y gair 6 dyg6eter.

Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dodi yn pen yr ygnaid, pany6 evo a ade6is yn cyntav ei tystion, a'i ceid6aid, a dylyu ohano yntau eu m6yn6u h6y yn cyntav. Ac yna y mae ia6n i'r ygnaid erci ido yntau eu d6yn h6y yn ei cyle ev, ac eu dagos. Ysev rai 6 degis y dyd cynt. Ni dyly yr amdifyng6r yna lysu yr un onadynt, cyn g6ybod pet 6 dyg6et-oent; can ni g6yr na bo da ido 6 dyg6et-oent; a'r h6n 6 lyso cyn g6ybod pet 6 dyg6eto, bid savedig h6n6. A'r amdifyn-

g6r a geil gomyn 6 oes o braint i'r rai hyny, mal y dylyoent bod yn tystion; ac o byd, deuent racdynt. Ysev aca6s y geil ev gomyn hyny, 6rt na geil altud bod yn g6ybydiad ar Cybro trevtada6g, ac na geil g6raig ar g6r; ac y cyd 6 hyny, ni geil la6er o dynion bod yn g6ybydiaid her6yd baint; ac 6rt hyny ni l6gyr ar yr amdifng6r dyg6ed6yd hyny.

O derbyd i'r amdifyng6r ryada6 tystion 6 bo g6el no'r rai ryade6is yr ha6lg6r, ai o bod yn g6el eu braint, ai oc eu bod 6yntau yn amlac, a mynu ohano cyndal o hyny, ia6n y6 eu dagos; a g6edi dagoso ev ei tystion, nid ia6n i'r ha6lg6r eu lysu h6yntau yna. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, Mae braint dy tystion ti? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dyg6ed6yd baint ei tystion, ai h6ynt yn meiri, ai yn cycelorion, ai 6yntau yn mynaic, neu yn atra6on, ai 6yntau yn efeiriaid, neu yn yscoll6gion, ai 6yntau yn leygion breint-ia6l. G6edi dar6o i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r baint ei tystion, yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r baint ei tystion. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r dyg6ed6yd y baint goreu 6 bo i'6 tystion. Yna y mae ia6n i'r ynad dadcanu y dau baint rydyg6a6d y d6y plaid rac6 i eu tystion.

Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r g6ybydiaid, 6 savant h6y yn yr hyn yd ydys yn dodi yn eu pen h6y. Lyma pa6b o'r g6ybydiaid yn dyg6ed6yd, y savant.

Lyma pa6b o'r d6yplaid yn ampan g6ybydiaid eu cilyd nas dygant i'r dygyn, cyd as dyg6etoent ar eu tava6dleveryd, ia6n y6 i'r ynaid yna eu creir6u; a g6edi 6s creir6ont y mae ia6n idynt myned alan ac edryc yr hyn ia6nav 6 g6eloent 6rt 6 cly6sant; ac o g6elant bod yn g6el tystion y nail no eu cilyd dibarnent 6y y g6aetav ei tystion. O derbyd bod yn cystal eu tystion, dibarnar yr amdifyng6r; canys ede6is ev tystion 6 bai g6el nog 6 oed can y lal, ac nis cavas. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid barnu 6dybod yr ha6lg6r ar y tîr ar y baint y daet pan cye6yn6s yn ancyvreitia6l y arno.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynaid provi y ceid6aid, i edryc 6 d6g pob rai onadynt h6y bod yn prioda6r y plaid y maent yn ei cyuhel6; a dyg6ed6yd o ceid6aid pob rai eu bod yn prioda6r; ac o'r ampeuir 6yntau, ia6n y6 eu creir6u; a'r neb 6 cilio ei ceid6aid onadynt y 6rt eu l6, coled ei tîr.

O saiv eu ceid6aid o'r d6yplaid, cyhyded y6; a'r le y bo cyhyded, deuhanner byd.

Cyd barnar ido dybod i'r tîr, ni cye6yn y g6r 6 oed yn ei mediant cynt erdo, o geil

cafael tu a tal ido yn yr un le, ac yn cystal y deutir 6rt na b6riir odyndev; ac ni dylyir talu t6r anbreintia6l yn le t6r 6r braint ohano; mal cyceloriaet, neu maeroni, neu rydid. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid dybod tracevyn i eu bra6dle, ac yna y mae ia6n idynt cymryd cadernid ar bod 6rt y bra6d; a cymryd mae ar eu gobyr; ac yna y dylyant yr ynaid dadcanu y d6y cyceusaet; a g6edi hyny dadcanu eu bra6d; ac yna y brenin a dyly ryd6u y g6ystlon o eu carcar.

Mesur gobyr ynaid am t6r a daiar, pedair ar ugain; ac o hyny d6yran i'r ynad l6s; ac ni dyly m6y, nac ev 6r bo yn y le, nac ev ni bo.

O derbyd i anprioda6r bod ceid6aid canto, ar ei bod yn g6arcad6 t6r yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn ei holi, 6r ceid6aid ido ar priodolder; yr anprioda6r a cyc6yn racdo. O derbyd ido yntau holi o bod yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn eisted yn ei erpyn, ni cyc6yn y prioda6r erdo yar y t6r. Prioda6r a cyc6yn trydyg6r; trydyg6r a cyc6yn trevtada6g: ysev trevtada6g, m6b 6r cada6o ei t6d g6edi ev. Trevtada6g a cyc6yn g6r dybod: sev y6 y g6r dybod, dyn 6r del tr6ydo ehun ar t6r, ac ni bo neb o'i cenedyl cyn nog ev arno. Ac ymely y cerda eu braint her6yd y bo eu cyng6arcad6.

Gobyr cyvreitia6l y brenin o t6r ni bo s6yd ohano, c6eugaint; o t6r y bo s6yd ohano, mal penhebogydiaet, neu dysteiniaet, neu cyceloriaet, neu lumenydiaet, neu maeroni, punt; o t6r y bo d6ys6yd ohano, c6eugaint, a punt: sev y6 hyny o mesur rantir.

Penteulu a dyly ugaint o pob punt 6r del i'r brenin, am dadlau t6r a daiar, a hyny o ran y brenin; a deg ceinia6g i'r dystain o pob punt ymely, am dadlau t6r a daiar.

G6edi barner t6r a daiar i dyn, ni gelir ludias cyvran ido o hyny alan pan myno; na cauedig bo yr amser nac ev ni bo, cyvreitia6l y6 ido ev cyvran pob amser. Ac ni dyly cymryd t6r cynnyv yn le priodolder; ac o cymer a'i coli ohano yn cyvreitia6l, ni dylyir ei ennill ido; can cymyrt andilys yn le d6lys.

Ni dyly cydtiria6g talu o'i cilyd t6r ni bo s6yd ohano, yn le t6r y bo s6yd ohano, onid ehun a'i myn; ac os cymer, coled ei braint.

Pa ha6lg6r pyng 6r dercavo tystion yn dyd coli a cafael, a dercavael ereil o'r amdifyg6r yn ei erpyn; sev 6r dyg6ed y cyvrait yna, na dylyir d6yn ei ard6l y can neb onadynt oni palo; ac yna y mae ia6n gomyn idynt, p6y y6 eu tystion, a pa le y

maent: ac onid ydynt yn y maes, roder oed idynt her6yd y le y bont yndo, mal y dyg6ed y cyvrait; ac od ydynt yn y maes, m6yn6er rai yr ha6lg6r; ac onid ydynt rai yr ha6lg6r, m6yn6er rai yr amdifyg6r; sev aca6s y6, can ni dylyir annod parodr6yd 6rt anparodr6yd. Os rai yr ha6lg6r a byd yn y maes, ia6n y6 eu dagos i'r ynaid, ac eu neiltua6; ac yna y mae ia6n i'r ynaid cymryd y tystiolaet cyntav 6r doded yn eu pen 6rt ei m6yn6u, a gomyn ido, ai g6ir 6r dyg6ed yr ha6lg6r, ai nid g6ir; a rodi na6d Du6 racdo na dyg6eto camtystiolaet? A dyg6ed6yd ohano yntau tros hyny, bod yn g6ir 6r dyg6ed yr ha6lg6r. Medylled yr amdifyg6r yna pahon y myno, distry6 ei tystion, ai oc eu lysu, ai o bod canto yntau rai y syd adm6ynac a ha6s eu credu. Os eu lysu 6r de6is, ac eu diag atan ei lys, ni dylyir m6yn6u ei tystion ev g6edi hyny, namyn m6yn6u y rai d6lys. Os o bod yn g6el ei tystion y de6is, m6yn6er y rai goreu; ac yn ol y goreu barner. Os cystal bydant, barner i'r ha6lg6r yr ha6l; can ade6is yr amdifyg6r, bod yn g6el ei tystion o'r leil. Pe eu cystal 6r ada6ai, cyhyded oed, a r6nu deuhanner.

Os lysu y tystion 6r myn yr amdifyg6r, lysed mal hyn: Pan dyg6eto y tyst ei eg6yls, g6edi as gomyno yr ynad ido, dyg6eded yntau, Cyd as dyg6etyc ar dy tava6d leveryd nis dygi i'r dygyn; ac yna os d6g y tyst i'r dygyn, a'i tygu, g6rttyged yntau arno er ei tygu anudon: ac y cyd 6r hyny, Nid gair dy gair arnav. Ac yna y mae ia6n ido dodi yn ei erpyn un o tri pet cyvreitia6l y syd, ai d6dra, ai galanas, ai cerentyd nes i'r ha6lg6r nog ido ev. Ac oni g6ata y tyst 6r gyrrer arno, bid lysesiedig; ac os g6ata, bid savedig, onid yr amdifyg6r, tr6y tystion ereil, a pra6v arno y lys h6n6; a'r tystion hyny yn y maes; ac oni bydant yn y maes, bid savedig tystion yr ha6lg6r; can ni dylyir oed i tyst ar tyst aral. Ac o ceif yr ha6lg6r ai deutyst ai tri savedig, ai 6r bo m6y, mal y dyg6edasam ni ucod, barner yr ha6l ido. Rai a dyg6ed y mai g6reicdra y syd ped6ared lysiant; y cyvrait eisioes a dyg6ed y mai o cenedyl gelyniaet yd heny6, a'i bod yn tryded hi.

O derbyd i'r d6yplaid dodi eu hard6l6 yn pen tystion, ac na lyso neb tystion ei cilyd, y goreu eu braint ac adm6ynac, barner yn ol y rai hyny. O derbyd eu bod yn gocystal, r6ner deuhanner yr amryson: a h6no y6 cyvrait cyhyded.

Ceid6aid a dilyant tygu unry6 l6 ag 6r tygo lovrd, yn eu blaen yn pob p6g: ac a dilyant tygu nad er c6s, nad er dycased,

nad er gobyr, nad er gŵert, nad er dim, namyn er ei cad6 yn gŵir.

Ni dylir lysu ceid6ad: can ni gyr ev un dr6g ar neb, namyn cad6 can y perena6g yr eido.

Tyst a dily tygu, bod yn gŵir yr hyn à cadarnâo, ac nad er cās, nad er dycased y tyg. Ac 6rt gyru dr6g o tyst ar dyn, y geil dyn ei lysu yntau.

Reitg6r nôd a dily tygu, bod yn glan l6 y dyn à tygo y cyd ag ev. Ac o pala ung6r o'r gŵyr nôd, paledig byd y rait ol.

Reitg6r a dily tygu, bod yn tebycav canto bod yn gŵir yr hyn à tyg; a cyd palo y rait cyfedin, yn ol y deupart y dylir barnu.

Od ada6 dyn cyvrivedi o tystion, cy6eiried, neu paled. Od ada6 yntau à bo dogyn yn y cyvrait, dica6n yo dau, neu tri, cyd boed g6el à bo m6y.

Nid tystiolaet tystiolaet un dyn.

O derbyd i dyn, yn dyd coli neu cafael, ceisia6 annod, a bod ei arg6aesav, neu eu tystion, yn clav, neu yn agenau ereil, cyvrait a dyg6ed, na grymia ido hyny; can ni cavas y pet à ade6is.

O derbyd dyc6yda6 dyd col neu cafael yn amser caud cyvrait am tŵr a daiar, neu yn amser dydon, rai a dyg6ed dilyu ei adne6ydu yn amser ryd eilg6ait; y cyvrait eisioes a dyg6ed, nad oes dim à annoto dyd col neu cafael amyn un pet; sev y6 hyny, na del c6v i'r ynad ei bra6d amtano; ac od ampeuir, creirâer ev; ac yna y rodio oed na6 diau i'r ynad, i ymcofaû ac i ymdydan à gŵyr à bo hyn eu p6yl nog ev; ac yn "y na6med dyd" en6edig dadcaner eu bra6d i'r d6yplaid, a'r rai hyny yn dicyceusaet.

O derbyd lesteiria6 yr oed, ai o mar6 yr ynad, ai o tygedmen aral, ai o tremyg yr ha6lg6r na daet i g6aranta6 ei bra6d, bid yr amdifyng6r yn y g6arcad6 o hyny alan.

O derbyd i dyn, pan holer yn dadlau am tŵr a daiar, dyg6ed6yd na g6nel ia6n, a tystu o'r ha6lg6r i'r arcl6yd, a'i ynaid, a'i gŵyrdia, na g6ad6s yr ha6l, a'i bod yn treisg6r, a gal6 am bra6d; yna y mae ia6n, o godev i bra6d yn y mae arno, ei dibarnu yn tracgy6yda6l o'i g6arcad6.

Os gac6a6 y maes à g6na yn ancyvreitia6l, ei dibarnu yn oes yr arcl6yd pieubo yr gorsed h6no; canys ni ein yn bro ni r6o gŵir.

Pa amdifyng6r pynag y savo canto cyc6as a canla6, ac ev ehun yn trydyd, a ceisia6 oed 6rt port ohano, ni dily ei cafael; canys hyny o dynion y6 ei port cyvreitia6l.

Ni dily cyc6as na canla6 sevyd y cyd à

neb am ha6l a bo lai no cyg6ertyd tri' ugaint, neu am tŵr a daiar, a marc ac eidion'.

Ryd y6 pob amser tervynu. Nid cauedig cyvrait am tŵr egl6ys un amser y rygtynt ehun; can ni heny6 oc an cyvrait ni. O holant h6yntau nyini, neu nitau 6yntau, cauedig byd.

Ryd byd rânû tir pob amser, oni g6edir dilyu ei rânû, er bod yr amser yn cauedig.

Mal hyn y dily brodyr rânû tir a daiar y rygtynt: pedair er6 6rt pob tydyn. A g6edi hyny y symud6ys Bledynt mab Cynmyn, deudeg er6 i'r mab ucelg6r; ac 6yt i'r mab ailt; a pedair i'r gotaia6g. Ac eisioes cadarnav y6 y mai pedair y6 y tydyn.

Mesur er6 cyvreitia6l: ped6ar troedbed yn y beriau; 6yt yn yr eiliau; deudeg yn y ceseiliau; unarpynteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd à h6no yn la6 y geil6ad, a'r la6 aral ar yr yse6r perved i'r iau, a hyd yr arhaedo à h6no o pob part ido y6 led yr er6, a'i deg ar ugain yn ei hyd. Ereil a dyg6ed y mai g6ialen cyhyd a'r gŵr h6yav à bo yn y trev, a'i la6 uc ei pen, ac unry6 cerded ar h6no ag ar y lal.

Oni byd tai, y mab ieuav a dily rânû hol trev tâd, a'r hynav de6isa6; ac o hynav i hynav ymely hyd ar yr ieuav. Os tai a byd, y bra6d ail ieuav a dily rânû y tydynau; canys dilyrpen byd yntau yna, a'r ieuav de6isa6 ar y tydynau; ac yntau 6edi hyny hol trev tâd; ac o hynav i hynav de6isa6, hyd ar yr ieuav. A'r rânûad h6n6 a parâa yn oes y brodyr; a g6edi bo mar6 y brodyr, y ceyndyr6 cystadlant, o mynant. Sev y dilyant etived y bra6d ieuav cystadlân, ac etived yr hynav de6isa6; ac ymely o hynav i hynav hyd ar yr ieuav; a'r cyvran h6no a dily bod y rygtynt yn eu hoes. Ac oni byd da can y ceyndyr6 y cyvran à bu r6g eu tâd, 6yntau a galant cymeintia6, mal y ceyndyr6; a g6edi y rân h6no, ni dily neb na cyvran na cymeintia6.

Tŵr cylidus hagen ni dilyr ei rânû her6yd brodyr, namyn maer a cycela6r a dilyant rânû, a rodi i pa6b cystal a'i cilyd yn y trev. Ac 6rt hyny y gel6ir yn tŵr cyvrviv. Ac ni byd er6 difodedig yn tŵr cyvrviv; namyn o byd yr er6 h6no yndo, ei rânû o'r maer a'r cycela6r yn cyfedin i pa6b cystal a'i cilyd. Ac ni dily neb cyc6yn o'i tydyn cyvreitia6l, o geil cafael cyhyded amtano o tŵr aral.

Ac mal y dyg6edasam ni ucod am y lal, ymely y dily y maer bis6al g6neutur am tŵr y maertrev, can gadael pa6b yn ei tydyn, her6yd y galo goreu.

Ni dily un tîr bod yn dibrenin. O byd abbadtir, ev a dily idynt, o bydant leygion, dirôy, a camlôrô, ac amgobyr, ac ebediô, a luyd, a ledrad. O byd escobtir, ev a dily luyd a ledrad. O byd yspytir, ev a dily ledrad. Ac ôrt hyny nid oes un tîr hebdo.

Pan bo marô yr êscob y brenin piau ei da ol; canys difait brenin yô pob da heb percenaôg ido: eityr gôisgod yr eglôys, a'i tlysau, ac â pertyno atei.

Tair gorsedma y syd â galant gôneutur eu cabidol ehun yn y le na lesteirioent cyvrait y brenin; sev yô y rai hyny, abbad, ac escob, ac yspytir.

TRI ryô dadenhud y syd: dadenhud âr ac eredig, a dadenhud câr, a dadenhud bôrn a baic. A'r dadenhudiau hyny ni dilyir eu dadenhudaô, namyn o'r mab yn le y bu y tât cynt, neu yn le y bu ei rieni ehun cynt; can ni dilyir dadenhud o ach ac edryv.

Pôppynag y barner ido dadenhud o âr ac eredig, ev a dily eisted yno oni ymcêlo ei cevyn ar y dâs; a hyny heb ateb; ac yna ateb; a naômeddyd y calanguauv hônô cyvrait.

Pôppynag y barner ido dadenhud câr, a'i rybod â'i câr, a'i cyvanned, ac â'iaelôyd ido ehun, neu o'i tât cyn nog ev, ar y tîr hônô, ev a dily bod yno yn diateb hyd y naômeddyd, ac yna rodi ateb; ac yn yr ail naômeddyd cyvrait.

Pôppynag y barner ido dadenhud bôrn a baic, o'i rybod â'i bôrn ac â'i baic, a'i tât, ai ehun ai ei tad cyn nog ev, yn cyvannedu aelôyd ar y tîr, ev a dily bod yno yn diateb teirnos a tridiau, ac yna rodi ateb, ac yn pen y naômeddyd cyvrait.

A'r dadenhudiau hyny, ni dilyir eu barnu i neb, oni byd rod ac estyn, y can yr arelôyd, ido cynt ar y tîr.

Pôppynag ynte â myno holi tîr o ac ach edryv, dagosed ei ac hyd y cyf yd henô ohano; ac od ydyô ev yna yn pedgarygôr, priodaôr yô; canys yn pedgarygôr yd â dyn yn priodaôr. Ac nid ymely y discyn dyn o'i priodolder, oni bo yn altud; canys y cyvrait a dygôed, o derbyd i dyn bod yn gôlâd aral, ai o acaôs diol, ai o galanas, ai o agenau ereil, mal na galo cafael ei gôlâd yn prydbert, na difryd ei priodolder ev, hyd y naômeddyn, pa amser pynag y del i'ô gomyn, ac oni byd ereil ar y tîr 6edi or hescynu yn priodorian; dilyu yn cêbyl or â gedegis. Ac o byd ereil yn priodorian, yn eu herpyn dilyu cyvrait cyhyded y rygtynt, a'i cyvran; can ni dily priodaôr cycôyn rac ei cilyd.

Os naômeddyn a daô i gomyn tîr, difod-edig yô ei priodolder; a hônô a dyd diaspad, am ei bod o priodaôr yn myned yn anpriodaôr; ac yna y gôrenteû y cyvrait y diaspad hônô, ac y ryd cyndôys ido; sev yô hyny cymaint ag un o'r cyvrivedi y buant ar y tîr yn eisted yn ei erpyn: a'r diaspad hônô a gelôir diaspad uôc andôvyn. A cyd doter y diaspad hônô o hyny alan, ni gôranteôir byt. Ac ereil a dygôed, na dily y naômeddyn dodi y diaspad, namyn ei myned o priodaôr yn anpriodaôr.

Ni dilyir gôrantaô yr un o'r tair haôl, am tîr a daiar, yn amser caet cyvrait; sev yô y rai hyny, haôl priodolder, a haôl dadenhud, ac ymgôrtryn.

HERWYD gôyr Gôyned, ni dily gôraig trev tâd; can ni dily dau braint o un laô; sev yô hyny, trev tâd ei gôr a'r eidi ehun. A can ni dily hi trev tâd, ni dilyir ei rodi hitau namyn yn le y dilyo ei meibion trev tâd.

Rai a dygôed, na dily meibion un gôraig trev tâd o mamôys, namyn meibion un gôraig, sev yô hônô, gôraig â rodo ei tad a'i brodyr i altud; ereil a dygôed, cyd rodo ei cenedyl hi, onis ryd hyny o dynion, na dily ei meibion trev tâd; y cyvrait eisioes a dygôed, bod tair gôraged â dily eu meibion trev tâd. Un onadynt yô gôraig â rodo ei cenedyl yn cyvreitiaôl i altud; yr ail yô gôraig a dyco altud trais y arnei yn hônaid, ac o'r trais hônô cael mab: y cyvrait a dygôed, can ni coles hi ei braint, na cyl ei mab hitau ei dylyed o mamôys; trydyd yô gôraig â rodo ei cenedyl yn gôystyl altuded, ac yn yr gôystlyriaet hônô cael mab o honei o altud, hônô a dily trev tâd o mamôys. Nid oes un gôraig ynte â ym-rodo ehun i altud â dilyo ei meibion mamôys.

Rai a dygôed am meibion y ryô gôraged hyny, cyd boent trevtadogion, nad ynt priodorian; y cyvrait a dygôed, na cycôyn priodaôr rac anpriodaôr, ac y cycôyn priodaôr rac y ryô rai hyny, ai ar cêbyl, ai ar pet; ac ôrt hyny y gad y cyvrait y rai hyny yn priodorian. A'r cyvrait eisioes a dygôed, o byd sôyd neu braint o'r tîr hônô, na ceif ev dim o hônô hyd y trydyd gôr; canys gôel yô braint priodaôr â cyngôarcatô tîr, nogyd un nefyd dybod.

Candôynaôl Pôôys ni dily mamôys yn Gôyned, nac o Gôyned yn Pôôys; ac ymely yn Deheupart.

Ni dily y tât devnydiaô dylyed y mab am tîr a daiar, namyn yn ei oes ehun; nogyd â dily y mab treisiaô ei tad yn ei oes am tîr; ymely ni dily y tât treisiaô y

mâb; a cyd as treisio, ev a dycôyd tra i cevyn; eityr un pet, oni bo dyundeb tâd, a brodyr, a cevnydyr, a cyvyrdyr, ac arclôyd, am talu tîr yn gôaetîr, hônô ni geil y mâb ei dôyn tracevyn; canys i'r mâb y prynôyd edôig o hônô, mal i'r tâd; canys hyny o dynion yô y gradau ni dylîr devnydiaf tîr heb eu câniad. A can ni bô tîr i'r ryô dyn hônô, ni byd altud, namyn bonedig candôynaôl byd.

Bonedig candôynaôl yô dyn â bo cyvlaôn o boned yn Cybru, o mam ac o tâd.

Y cyvrait a dygôed eilgôait, na dyly un mâb trev tâd, namyn y mâb hynav i'r tâd o'r gôraig priaôd; cyvrait Hygôel a'i barn i'r mâb ieuav, megis yr hynav; ac a barn na doter pecaôd na cyvrait yn erpyn y mâb am trev ei tâd.

Nid dilyys i dyn dybodiad i tîr, namyn o braôd y cyvrait, neu o estyn arclôyd.

Rai a dygôed, o ledîr dyn am tîr, dyllyu hônô yn gôaetîr o'i etived Gedi hyny; y cyvrait a dygôed, nad gôaetîr yr un, namyn tîr lovrud, â taler yn cyvreitiaôl, Gedi na bo dim ar helô y lovrud, nac o ceiniaôg paladyr, nac o dim aral; ac a barn na dylîr lad un dyn namyn lovrud na gônol cêblyl; a'r tîr hônô a dylîr ei rânu y rygtynt, mal y dylîr rânu ei galanas.

Pôypynag â dyodevo môynâu ei tîr undyd a blôydyn, heb tôryv heb eniôed, ac yn un gôlôd ag ev, ac eisted arno, y cyvrait a dygôed, na dyly hônô ateb o'r tîr hônô, namyn ei bod yn gôarcaetîr, ac yn haôl trablôydyn. Sev yô tôryv ac eniôed, losgi tai a tôri aradyr.

Pôypynag pieufô tîr yn glân traet, ev pieubîd cyvled â'r tîr o'r traet; a gônaed cored, neu petau ereil, os myn; eityr o bôrô y mor petau i'r tîr, neu i'r traet, hônô pieubîd y brenin; canys pynmarc y brenin yô.

Tri tlôs cenedyl y gelôir melin, a cored, a perlan; a'r tri hyny ni dylîr eu rânu, nac eu cycôyn, namyn ranu eu frôytau i'r neb â'i dyllo.

Tîr cordlan ni dylîr ei rânu herôyd tydynau, namyn herôyd gardau; ac o byd tai arno, ni dylly y mab ieuav hônô, môy no'r hynav, namyn ei rânu herôyd ystevyl.

Ni dylly neb attal gardau canto yn herôyd braint tail, namyn un blôydyn; canys pob blôydyn y dylîr eu teilaô.

Brynar, dôy blyned y dylîr ei eredig; brantail gôyr emely; buarttail, tair blyned y dylîr ei eredig; cartail, pedair blyned y dylîr ei eredig; tîr coed gôyr emely; brynartail, pedair blyned hevdy.

Ni dylly braôd bod yn coedgôr i'r braôd aral, namyn taled ido coed cystal â'r hôn

â diosges ev; ac oni ceif ei cystal, taled ido o'i henmaes cymaint â'r coed; ac oni ceif o henmaes, arded yr hôn dyodes o'r coed pedair blyned ev; ac odyngaded i'ô braôd, cystal ag ido ehun o hano.

Ni dylly neb gôertu tîr na ei pridaô heb caniad arclôyd; namyn loced pob blôydyn, os myn.

Gôyr â bo a tan abbadau, a gôyr a bo a tan escyb, ôynt a galant pridaô eu tîr can caniad y rai hyny, os mynant.

Y cyvrait a dygôed, y dylly y meibion ucelgôyr cadô arclôydiaet, ar eu haltudion, mal y dylly y brenin cadô yr arclôydiaet ar ei altudion ôyntau. Ac mal yd â altudion y brenin yn priodorian yn pedôarygôr gôedi y doter ar difait brenin ôynt; ymely yd âant altudion meibion ucelgôyr yn priodorian yn y pedôarygôr, o bydant yn gôarcadô tîr atanadynt cyhyd â hyny. Ac o hyny alan ni dylant myned y ôrt y meibion ucelgôyr; canys priodorian ynt atanadynt; ac na dylant ôyntau dôyn eu priodolder ôy, priodolder yn y gôlad yd hanoedynt ohonei, ac aral yman. Gôedi bôynt yn priodorian eu tydynau a gedîr idynt herôyd â dylloent; ac eu tîr namyn hyny yn tîr sôc a cêltyr y rygtynt.

O myn yr altudion myned y ôrt eu harclôyd cyn nog eu bod yn priodorian, ôynt a dylant gadaô hanner idynt. Ac os o'r ynys hon yd henynt ni dylant trigaô yn un le y tu yma i claôd Ofa. Ac os tra mor yd henynt, ni dylant trigaô yma, namyn ar y gôynt cyntav y cafoent mynet i eu gôlôd. Ac o trigant, ymcyvgôylent ag ev caetîed mal cynt. Ereil a dygôed, na dylant myned hyd ar y trydygôynt. Os y mâb ucelgôyr ag eu gyr ôyntau oc eu hanbod, cyn nog eu bod yn priodorian, ni dylly hônô idynt oc eu da dim.

CYN no dôyn coron Luntain a tegyrngôialen, o Saeson. Dyvngôal Moelmud oed brenin ar yr ynys hon; a mâb oed hônô i iarl Cernyô, o merc brenin Loegy. A gôedi difodi tadôys y breniniaet y cavas yntau hyhi o cogail, ôrt ei bod yn ôyr i'r brenin. A'r gôr hônô a oed gôr aôdurdodus doet; a'r gôr hônô a gosodes cyvreitiau da yn yr ynys hon. A'r cyvreitiau hyny a parâasant hyd yn oes Hygôel Da. Hygôel gôedi hyny a gônaet cyvreitiau nefôd, ac a divaôs rai Dyvngôal. Ac ni symudôs Hygôel mesuriau y tired yr ynys hon, namyn mal eu gedêis Dyvngôal; canys goreu mesurgôr oed ev.

Ev a mesurôs yr ynys hon o Penryn Blataon yn Prydaîd hyd yn Penryn Pen-gaed yn Cernyô; sev yô hyny naô cant

miltir; a hyny yô hyd yr ynys hon; ac, o Crigyl yn Môn hyd yn Soram yn glan y môr, pum cant miltir, a hyny yô led yr ynys hon.

Sev y mesurôs ev hyhi er gôybod ei mal, a'i miltirau, a'i hymteitiau yn ei cyvoet.

A'r mesur hônô a mesurôs Dyvngôal ôrt y gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; tri troedbed yn y cam; tri cam yn y naid; tri naid yn y tîr: sev yô y tîr, o Cybraeg neôyd, grôn; a mil o'r tîr yô miltir.

Ac o'r mesur hônô yd ys yn armeru etôa, ac y gônaent mesur erô cyvreitiaôl o gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; pedôar troedbed yn yr iau; ac ôyt yn y meiliau; a deudeg yn y ceseiliau; unarpymteg yn yr hiriau; a gôialen cyhyd â hônô yn laô y geilôad, ac yscor perved yr iau hônô yn y laô aral i'r geilôad; a deg ar ugaint o hônô yô hyd yr erô; a pedair erô o hônô yn pob tydyn, a dyl bod; pedôar tydyn yn pob rantir; pedair rantir yn pob gavael; pedair gavael yn pob trev; pedair trev yn pob maenaôl; a deudeg maenaôl a dôy trev yn pob cymôd: Y dôy trev a dyl bod yn raid brenin; un onadynt a dyl bod yn tîr maertrev, a'r leil yn difait brenin, ac yn havodtîr ido. A cymaint ag a dygêdasam ni ucod ol a byd yn y cymôd aral; sev yô hyny o eiriv, pym ugain trev; a hyny yô y cantrev yn iaôn. Deg deggôait a dyl bod yn pob cant; ac nid â riv pelac deg.

Hyn yô riv o erôl â byd yn y cantrev: pedair erô cyvar yn pob tydyn; unarpymteg yn pob rantir; pedairardeg ar ugaint yn pob gavael; unarpymteg a deugaint a deucant yn y trev; pedair ar ugain a mil o erôl yn pob maenaôl; tair a pedôar ugain a deucant a deudeg mil o erôl yn y deudeg maenaôl; yn y dôy trev â pertyn ar y lÿs y dyl bod deudeg erôa pymcant. Sev yô hyny, gôedi del ol y cyd, o erôl yn y cymôd, ôyt cant a deudeg mil; a cymaint â hyny ol yn y cymôd aral; sev yô hyny o eiriv erôl yn y cantrev, cêecant a pym mil ar ugaint, nid môy nid lai.

O'r deudeg maenaôl â dyl bod yn y cymôd, pedair a byd o meibion eilion i porti côn a meire, a cyle, a dovret, ac un eyceloriaet, ac un maeroni; a'r leil yn meibion ucelgôyr rydion. Ac o'r ôyt hyny y dyl y brenin gôestma pob blôydyn; sev yô hyny, punt o pob un onadynt; a hônô â rênrir, triugaint ar pob trev, o'r pedair â

byd yn y maenaôl; ac ymely o pedôareran pôcelyd y rênrir yny el ar pob erô o'r cydyn ei ran: a hônô a gelôir y punt tôg. A'r gosteggôr a dyl ei cypel pob blôydyn; a cymaint â hyny o'r cymôd aral; ac ymely y byd cyvlaôn y cantrev.

Meirydion a cycelorian a dilyant cyvreitiaô eu gôlôd, a gôneutur ei dadlau; ac a dilyant hanner o pob pet yn erpyn y brenin, eityr o tripet: gôert tîr, a gôert leidy, a gôert celain.

Cycelaôr a dyl rânu y rygto a'r brenin, a deôis i'r brenin; maer y rygto a'r cycelaôr.

Y maer a'r cycelaôr a dilyant bod deu-gôas cantynt i gôneutur eu negesau; a dau ereil i'r brenin; ac a dilyant dôyn cyle ar eu pedôeryd ar meibion eilion y brenin dôygôait yn y blôydyn; a hanner ebediô meibion eilion, a hanner amgobyr eu merced a dilyant.

Maer a cycelaôr a dilyant cygôeiriao meibion eilion ar eu tîr cyvtriv, pan bo marô un onadynt; ac a dilyant cadô difait brenin; a tygu trosto, pan bo raid; ac o devnydia ev, ôynt a dilyant eu sôyd arno.

Ni dyl na maer na cycelaôr bod yn pencenedyl, namyn o ucelgôyr eu gôlôd.

Ni dilyr pencenedlaet o mamôys. Pencenedyl a dyl pedair ar ugaint can pob gôr â myno cares ido; canys hitau ehun a tâl ei hamgobyr. Ac a dyl pedair ar ugaint y can pob mâb â cymero ei cenedyl. Ac a dyl ymgryu y cyd â'i câr yn pob raid â del arno.

Nid oes gobyr môriedig i mâb ucelgôr yn dadlau, namyn herôyd y myno yr ar-clôyd ei rodi ido.

Y maenaôl y taler tôg ohonei ni dyl na ei mêl, na ei pysgod; canys med a telir ohonei, ac y cyd â'r med pedair ar ugaint o pob maenaôl a telir; a hônô a gelôir ariant y côynnos. Ac mal y rênrir y punt tôg y rênrir hônô.

Ni dilyr gosaôd ar y maenolau ryd, na maer, na cycelaôr; na cyle, na dovret, na dim, namyn â dygêdasam ni ucod; eityr cyle maer i'r teulu y gauav.

Ni dyl y brenin dôyn luyd o'r gôlôd alan, namyn ungôait pob blôydyn; ac ni dyl bod yn hônô, namyn pytevnos a mis. Yn ei gôlôd ehun ryd yô ido luyd pan myno.

Paôb a dyl gôneutur gôait cestyl y brenin, pan myno y brenin, eityr gôyr y maertrev.

Ni dyl meibion eilion y brenin ei porti, na porti ei teulu; a can ni dilyant ôyntau

porti, ni dylyant gyntau nac eu mêl, nac eu pysgod, namyn i lŷs y brenin; ac ev a dyly, o myn, gŵneutur coredau ar eu dyvrau, a lad bydavau.

Un o'r meibion eilion a dyly bod yn maer bisgail.

Wynt a dylyant roi pynmeire i'r brenin i'r luydau; ac a dylyant anrystedu yr arclŷdes ungŵait pob blŷdyn ar bŷd a diaôd; ac a dylyant porti y cŵn, a'r cynnydion, a'r hebogydion, a'r macŷyaid, pob un onadyn ungŵait pob blŷdyn.

Ac o byd altudion glôlad aral i'r brenin, ai yn gŷyr ido, ai yn aros gŷynt, ai am petau ereil, ev a dyly, os myn, eu gosaôd yn dovret ar y meibion eilion, herŷd eu galu. A'r altudion hyny a dylyant à dagoŷent o da i'r mâb ailt, pan deloynt i'r tŷ, ei cafael ol, pan eloynt ohano; ac o cyl, ei talu idynt: eityr tripet a dylyant eu cadŷ cantynt ehun nos a dyd; sev yŷ hyny eu lodrau, ac eu cledyvau, ac eu menyg: ac ni dylyant eigiaôd namyn y nos cyntav, o câant bara ac un enlyn.

Meibion eilion y brenin a dylyant gŵneutur sait tai i'r brenin: sev yŷ y rai hyny, y neuad, a'r bŷdyty, a cegin, a hunty, a marcety, a tŷ bycan.

Y brenin a dyly o pob bileintrev, gŷr à bŷyal, i gŵneutur luestau yn y luyd.

Maer bisgail, ni dyly daly dadlau, namyn ar gŷyr y maertrev, namyn erpyniaôd da y brenin y can y meirydion a'r cycelorion; ac ev a dyly rodi pedair ar ugaint i'r gos-teggŷr, pan estyner maeroni ido.

Gŷasanaetgŷyr y maer a'r cycelaôr a dylyant hebrŷg y da ar y maer bisgail.

Y maer bisgail a dyly cygŷeiriaôd lŷs y brenin, o'i meôd, ac à pertyno atei; mal eredig, a heu, ac arail yscrubyl y brenin, a'i havodyd, a petau ereil à bo raid; ac ev a dyly cospi gŷyr y maertrev am eu hancyvreithiau; ac eu dirŷg, ac eu camlŷrô, ac eu hebediô, ev a'u dyly; ac amgobyr eu merced, ei gŷraig a'i dyly. Y portaôr a dyly cypel amgobyr, ac ebediô y rai hyny; a pedair ceiniaôg ido o pob un onadynt.

Y maer bisgail a dyly pedair ar ugaint y can y portaôr, pan estyner ei sŷdyd ido; ac ev a dyly tygu tros tŷr bŷrd y lŷs, a'i havodtŷr, o byd raid eu hamdifyn, ac ŷy ac à pertyno arnadynt.

Gŷyr y maertrev a dyly gŵneutur odyd ac yscubaôr i'r brenin; ac eu digŷalu, pan bo raid. Wynt a dylyant talu tŷg eu tŷr yn laô y maer bisgail; ac a dylyant ei porti dŷggŵait yn y blŷdyn. Wynt a dylyant dŷrnu, a crafu, a medi, a lyvnu, a lad gŷair, o ceisiaô gŷelt, a cynnud, y cyniver

gŷait y del y brenin i'r lŷs. Ac ŷynt a dylyant anrystedu y brenin pan del i'r lŷs, herŷd eu galu, ai yn devaid, ai yn ŷyn, ai yn mynau, ai ar caôd, ai ar emenyn, ai ar laet.

O dyryd mâb ucelgŷr ei mâb ar mâb ailt arelŷd ar meitrin, can ei câniad, neu can ei dyodev, undyd a blŷdyn ohano, hŷnôd a dyly ran mâb o tŷr y mab ailt, ac o'i da gŷedi hyny.

O pob maenaôl ryd y brenin a dyly cerŷyn med naô dŷrnbéd yn ei hyd yn amrosŷoeô; ac oni cefir y med, dŷy o bragaôd; ac oni cefir y bragaôd, pedair o cŷryv.

Ni dyly bod erô difodedig yn tŷr cyvrv.

Pŷppynag à tŷro tervyn y rŷg dŷytrev o'i eredig, y brenin a dyly yr ycaïn à'i hardo, a'r gŷyd, a'r heieirn, a gŷert y troed deheu i'r amaet, a gŷert y laô aôd i'r geilôad, a pedair ceiniaôg i'r neb pieufo y tŷr, a cygŷeiriaô y tervyn mal cynt.

Pŷppynag à ardo tŷr yn ancyvarc, taled pedair ceiniaôg i'r neb pieufo y tŷr, a ceiniaôg am pob cŷys à arder, a'r ancyvarc i'r brenin.

O derbyd ymtervynu y rŷg deugŷr cybraint am tŷr, a'r neilrai yn tervynu hyd racô, a'r leil hyd yma, a tygu o pob rai, yna y mae iaôd i'r cyvrait rânu deuhanner.

Pŷppynag à dyco maen tervyn y rŷg dŷytrev, taled un ugain ar deg i'rcen y tŷr, a camlŷrô i'r brenin; ac ymely am ford a catŷo y tervyn can emyl y ford.

Mesur gŷestma y brenin yn amser gauvau o maenaôl ryd; sev yŷ hyny pŷn marc o'r blaôd goreu à tyvo ar y tŷr, a buôc neu ŷc, a dogyn cerŷyn o med, naô dŷrnbéd yn ei hyd yn amrosŷoeô, a'r cymaint aral yn ei led, a sait dreva o ceirc unrŷym yn ebran, a hŷc teirblŷdyd, ac enhorob halt a led tribys yn ei teôed, a lestyr emenyn tri dŷrnbéd yn ei hyd heb ei moel, a tri yn ei led: ac oni gelir cafael hyny, punt amtanei, a hŷno yŷ y punt tŷg. A pedair ar ugaint i gŷasanaetgŷyr y brenin: oni gelir cafael hyny, dŷy o bragaôd; oni gelir y bragaôd, pedair o cŷryv. Sev mal y renir y punt hŷno, cŷeugaint i'r bara, a triugaint i'r lyn, a triugaint i'r enlyn.

O'r maenolyd caet y dylyir dau daôd bŷdyd pob blŷdyn.

Y gauvau hoc teirblŷdyd, a lestyr emenyn, tri dŷrnbéd hyd a tri led, a dogyn cerŷyn o brag y bo naô dŷrnbéd yn amrosŷoeô, a dreva o fŷd unrŷym yn ebran, a cŷetort 'ar ugaint' o bara goreu à tyvo ar y tŷr: o byd gŷenittir, cŷec onadynt yn peiliaid; oni byd gŷenittir, cŷec yn rŷnyon; pedair, onadynt

part â'r neuad, a dŷ part â'r ystavel; ac yn cyvled ag o elin hyd ar y dôrn, ac yn cytefed ag na plycai er ei daly erpyn ei dau emyl; a dyn â cynneuo tân yn y neuad yn y nos hŵn, neu ceiniaeg i dyn â'i cynneuo trosto.

Mesur daŵnbôdyd yr hav, molt teirblôyd, a marnad emenyn cyvled â'r dysgyl letav â bo yn y trev, a cytefed ag y bo dau o moeldyrnbed yndo; a cŷetort ar ugain o'r ryô bara â dygôedasam ni ucod; ceulaô laet â bo o lŵdyn blit yn y trev y cyd ag eu godro ungôait yn y dyd, ac na godrôer namyn yr ungôait hŵno; y cosyn â gôneler o'r laet hŵnô, heb brag, heb ebran, heb dyn i cynneu tân.

Maer a cycelaôr a dylyant cyle dŷygôait yn y blêydyn, a deugôas can pob un, ac i'r cycelaôrdeis y tŷ: ac ni dylyant cyle yr hav.

RAI y syd arpedrus am beiciogi gôraig, o lygrir, pa pet a dylyir amtano, ai gŷyneb-gôert, ai ynte galanas. Cyvrait a dygôed, panyô galanas â dylyir amtano; a lyna yô yr acaôs: yn y trimis cyntav y byd gŷyn ev, ac yna y byd traian galanas arno; yn yr ail trimis y byd rud ev, ac y byd deupart galanas arno; ac yn y trimis diôedav y byd cyvlaôn ev o'i aelodau, ac o enaid, ac y byd galanas cŷbyl arno.

Rai a dygôed, nad iaônac talu galanas gŷr no galanas gôraig, can ni gŷys pet yô ev, ai gŷr ai gôraig. Y cyvrait a dygôed, bod yn iaônav barnu yn ol y pet, a bod galanas gŷr arno, a hyny oni bedydier; a lyna yr acaôs: pob dyn â holer ei galanas a dylyir ei enô erpyn ei enô, na gŷr bo, na gôraig; ac na gelir enô neb erpyn ei enô oni bedydier; ac ôrt hyny y mae dir ei bod yntau ar baint gŷr oni bedydier. O hyny oni bo seithblôyd y dyly ei tâd tygu a talu trosto; eityr na dyly talu na dirôy na camlôrô i'r brenin trosto; can ni dyly y brenin na dirôy na camlôrô am ambodau nac am gŷeitred dyn ynbyd, ac nad oes pŷyl canto yntau. Ev a dyly hagen dieis-iaô y coledig o'r eido. O pen y sait blyned alan, ev ehun a dyly tygu tros ei gŷeitred, a'i tâd piau talu; canys yna yd â atan laô ei periglaôr, ac y cymer gôedau arno.

O'r pan ganer mab oni bo pedair blôyd ar deg y dyly bod ôrt noe ei tâd, a'i tâd yn arclôyd arno; ac ni dyly cosp arno, namyn un ei tâd; ac ni dyly medu un ceiniaôg yn hyny o amser, namyn â medo ei tâd; ac ni dylyir marôty, can oed marô, namyn bod yn eido ei tâd ei da, â bo yn ei gôar-cadô; ei tâd yn hyny o amser a dyly ateb trosto.

O byd marô ei tâd y blêydyn cyntav y ganer y mab, ev ehun a â yn baint ei tâd.

Ni dylyir talu ebediô mab ni bo pedair blôyd ar deg, a'i tâd yn byô: gôedi yd elai yn baint ei tâd, ev â'i tâl.

Yn pen y pedôared ar deg blêydyn y dyly y tâd dŷyn ei mab ar yr arclôyd a'i gŷcymyn ido; ac yna y dyly yntau gôrau ido, a bod ôrt baint ei arclôyd; ac ehun piau ateb trosto o pob haôl â gomynher ido; ac ehun piau medu ei da; ac ni dyly ei tâd ei maedu mŷy nog estraôn; ac os maed, can cŷynaô o'r mab racdo, ev a byd dirôy-aôg, ac a gôna iaôn ido o'i sarâed.

O byd marô mab o pedair blôyd ar deg alan, ac na bo etived ido, ei arclôyd pieu-byd ei da yn cŷbyl, ac a dyly bod yn le mab ido, a marôty byd ei tŷ. Ac o'r oed hŵnô alan y byd unbaint a bonedig candŷynaôl; can nid oes baint ido namyn ei boned; ac nad escyn yntau i baint ei tâd, oni bo marô ei tâd: ac na byd marcaôg neb oni escyno.

Gôert bonedig cyndŷynaôl yô teirbuô a triugeinbuô o gôarteg. Ei sarâed yô teirbuô a triugaint o ariant. Os gŷr ar tŷulu byd yntau, ei gôert yô pedair buô a pedôarugeinbuô. Ei sarâed yô pedair buô a pedôarugain ariant.

Merc gôedi bedydier oni bo seithblôyd ni dyly myned yn lŵ. O'r pan ganer oni bo deudeg blôyd y dyly bod ôrt noe ei tâd. O'i deudeg blôyd alan y daô brônau a cedor arnei, ac y blodeua; ac yna y byd oed ei rodi i gŷr. Ac o hyny alan, can ni cafo gŷr, y dyly medu yr eidi; ac ni dyly bod ôrt noe ei tâd, onid ev â'i myn. Ac ni dyly y tâd talu amgobyr tros ei merc, onid ehun â byd rodiaid arnei: Canys pob rodiaid ar gôraig a dyly talu ei hamgobyr; neu ynte â cymero cypendaôd y can y gôraig â roder i gŷr.

O derbyd dŷyn gôraig latglud o tŷ ei tâd hyd yn tŷ aral, ac yno cysgu centi; gŷr y tŷ hŵnô a dylu talu yr amgobyr, oni cymer mac y can y gŷr â'i dŷg yn latglud, ar ei talu.

Yn ei deudeg blôyd y dyly gôraig blod-euaô, megis y dygôedasam ni ucod; ac o'i deudeg blôyd hyd ei pedairardeg y dyly bod heb beiciogi; ac o pedairardeg hyd yn deugaint y dyly ymdŷyn; ac o hyny alan nid â galanas arnei; ac nid â lŵ arnei na bo plant idi, canys diau na byd byt.

Pŷypynag â myno gôadu mab yn cyvreitiaôl, nid raid ido ei gôadu, oni dycer ido yn cyvreitiaôl cysevin; can nid raid i neb ateb yn angolo; canys angolo yô pob pet ni bo cyvreitiaôl.

Pa gôraig pynag à myno dōyn mab yn cyvreitiaŋl, mal hyn y mae idi ei dōyn: dybod hi a'r mab hyd yr eglōys y bo ei gōydma yndi, a dybod hyd yr alaŋr, a dodi ei laŋ deheu ar yr alaŋr a'r creiriau, a'r laŋ asŋ ar pen y mab, ac ymely tygu i Duŋ yn y blaen, ac i'r alaŋr hōno, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i bedyd y mab, nas ry creŋs tād yn calon mam y mab hōn yman, namyn y gŋr a'r gŋr erpyn ei henŋ i'm calon i. Mal hyn y dylyir dōyn mab i Cybro. Ac mal hyn y dylyir dōyn mab i altud: dybod i'r eglōys y cymero dōvyr sōyn a'i bara eferen; ac yna ei dōyn ido, megis y dygŋedbōyd ucod. Yna y mae iaŋn i'r tād gōneutur un o deupet, ai cymryd y mab yn cyvreitiaŋl, ai ei gōadu yn cyvreitiaŋl. Os ei gōadu a myn, iaŋn yŋ ido dybod hyd yr eglōys rydygŋedasam ni ucod, a dodi ei laŋ deheu ar yr alaŋr a'r creiriau à bo arnei, a'r laŋ asŋ ar pen y mab, ac ymely tygu i Duŋ yn y blaen, ac i'r alaŋr hōno, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i'r gŋr à'i gōahanŋs ev o crēedig-aet tād a mam, nas creŋs ev y mab hōnŋ yn ŋalon gōraig erioed, ac nad oes dāvn o'i gŋaed ev yndo, onid o Adav. O derbyd ido yntau ceisiaŋ oed am ei lŋ, nis dyly, namyn hyd tranoet. O derbyd idi hitau ceisiaŋ oed i ceisiaŋ creiriau, ni dyly hi oed namyn tridiaŋ; can ni dyly hi ceisiaŋ creiriau, namyn yn y cymŋd hōnŋ

O derbyd i tād gōadu mab o cenedyl, gŋedi dycer ido, ni geil hōnŋ cafael tād byt gŋedi hyny. Sev acaŋs yŋ, ei mam a'i dōg ev yn cyvreitiaŋl i'r tād à'i gŋadŋs; ac ŋrt hyny ni geil hitau ei dōyn ev i tād aral eilgŋait byt. Y tād rygŋadŋs yn cyvreitiaŋl, ni byd cardyŋŋel yntau ar hōnŋ byt traicevyn; can nid adgŋnay cyvrait àgōnel.

Y mab hōnŋ gŋeition ŋrt cenedyl ei mam yd à ei braint. Ac o lad ev dyn, cenedyl ei mam a'i tāl; y deupart i'r galanas arno yntau yn lovrud. Ac o ledir yntau, ŋynt a dylant deupart ei galanas ev: a hōnŋ a gelŋir yn un o 'tri' dygyncol cenedyl; aral yŋ, pei darfai i gŋr lad gŋr aral, a meiciau o cenedyl y lovrud ar yr galanas, a cyn talu yr galanas, dōyn o'i mam y lovrud i tād aral; y cyvrait a dygŋed, panyŋ y cenedyl à meiciaŋs ar yr galanaspiāu ei talu, o dau acaŋs; o gōneutur ei cyvlāvan hyd tra bu ev ar eu braint ŋy, ac o dylu talu o'r neb à meiciaŋs; trydyd yŋ, o rodi Cybraes i altud, a bod mab ŋidi o'r altud, a lad o hōnŋ dyn, deupart yr galanas a daŋ ar cenedyl ei mam, y traian ar y lovrud, a hyny ŋrt nad oes cenedyl tād à'i talo: a hōnŋ a gelŋir yn gŋarteg dimac, ŋrt bod yn

dir dimeiciaŋ ar y gŋarteg hyny; canys ar gŋarteg y telid pob tāl cynt.

Y deumab rydygŋedasam ni ucod, un braint ac un sarāed ac un gŋert ynt à bonedig candŋynaŋl. Mab doolev a byd, a mab dyodev. Sev yŋ mab doolev, mab à dygŋeto gōraig ar ei tavaŋdleveryd ei bod yn mab i gŋr, ac nas dyco i'r dygyn; hōnŋ a gelir ei gōadu pan myner.

Mab dyodev yŋ mab à dyco gōraig i gŋr yn cyvreitiaŋl, a dyodev o'r gŋr heb ei gōadu undyd a blōdydn; ni geil ei gōadu o hyny alan yn yr ig byt. Ac o derbyd i hōnŋ gōneutur cyvlāvan, ni gelir ei gōadu yn yr ig, can ni gŋadōyd ar yr ig, ŋrt ei bod yn mab dyodev.

Cyd boed braint ei tād i mab altudes, a ei gōadu o hono, altud byd y mab.

Cyd boed altud à myno gōadu mab Cybraes, bonedig cyndŋynaŋl byd y mab: canys ŋrt braint ei mam y byd o hyny alan.

Tād a geil gōadu ei mab tranoet gŋedi y digŋyco ei cyvlāvan trosto, os myn.

O derbyd i tād rodi da er meitrin mab, ni dyly ei gōadu o hyny alan.

O derbyd marŋ y tād, pencenedyl a geil ei gōadu ar ei seitmed o'i cenedyl, mal y gŋadai y tād, ac yn yr un eglōys, à seitgŋyr o goreugŋyr ei cenedyl, can eu lŋ ŋyntau bod yn glān ei lŋ ev. Oni byd pencenedyl, un gŋr ar ugaint o goreugŋyr ei cenedyl o'i gōadu. Cyvrait gŋyr Poŋys, deg a deugaint i gōadu mab o cenedyl.

Ni geil neb à dycŋydo tŋr y mab yn ei laŋ ei gōadu.

Ni geil braŋd gōadu ei cilyd; ac oni byd braŋd, ni geil cevynŋerŋ; ac oni byd cevynŋerŋ, ni geil cyvrynŋerŋ, rac ei gōadu er yr eido onadynt: ac ni dyly neb or à dylŋo trev ei tād ev; gŋedi y gŋater, ni dylant ei gōadu.

O derbyd bod rai o cenedyl mab yn ei gōadu, ac ereil yn ei cymryd; iaŋnav yŋ credu i'r neb y syd yn ei cymryd, can eu lŋ, nad er goŋyr nad er gŋert y maent yn ei cymryd: canys gnotav yŋ gōadu mab er trev ei tād.

Pob braŋd a geil gōadu ei cŋaer, onid yn un le; sev yŋ hyny, pan rāner da ei mam, neu ei tād, o ceis ei gōadu hitau er ei ran o'r da, ni gelir.

Ac ymely, pob altud a geil gōadu ei braŋd, neu ei cŋaer, onid rac cyvran da ag ŋynt, eu tād neu eu mam, neu rac dimŋyn eu cyvlāvan.

Mal hyn y dylyir cymryd mab yn cenedyl; y tād ei ehun a geil ei cymryd, gŋedi as dyco ei mam ido; oni byd ei tād, y pencenedyl, ar ei seitmed, a geil ei cymryd, o goreu-

gŷr ei cenedyl; y pencenedyl piau cymryd dŷla6 y mab y rŷg ei dŷla6 yntau, a roi cusan ido; canys cusan y6 argŷd cerentyd; a gŷedi hyny roi la6 deheu y mab yn la6 yr hynav o'r gŷr ereil, a roi o hŷn6 cusan ido; ac ymely o la6 i la6 hyd y gŷr di6ed-av. Oni byd pencenedyl, un gŷr ar ugaint o goreugŷr y cenedyl, a cymryd y mab o'r gŷr a bo yn le yr arclŷd erpyn ei la6 deheu, a'i roi yn la6 yr hynav o'r gŷr, a roi o'r hynav yn la6 yr ail hynav; ac ymely o la6 i la6 hyd y gŷr di6edav. Herŷd gŷr Poŷs deg, a deugaint a'i cymer ac a'i gŷata.

[LLYVR PRAWV.]

Rhagllith.

[Hewel da vap Kadell tewyssavc Kemry a devŷnnvs attav chwegwyr o pob kantref eg Kemry oll hyt e Ty Gwyn ar Daf en Dyv6t a henny or gwyr doethaf en ekev-oeth e pedwar onadvnt en lleegyon ar dev en escolhegyyon. Sef achavs e dwcpwyt 6r escolhegyyon rac dody or lleegyon pethev a vey en erbyn er escrethvr glan. Ac e sef amser e doethant eno pethevnos a mys or garawys ac esef achavs e doethant eno egarawys vrth na dely nep na dewedwyt kam nay gwnevrthvr en 6r amser gleyndyt hvnnv.

Ac ena ededrychassant e kyvreythyev ar hon a vey re trom y chosp o nadvnt y hescavynhav ar hon a vey re eskavyn onadvnt y hachwanegv: peth or kyvreythyev a adassant val edoeidynt peth arall a vynnassant y emendav ereyll a dyleassant en kvbyl ac ereyll o newdy a ossodassant.

Ac ena e dodassant Hewel da a henny o doethyon ev hemendyth ar nep a kam arverey or kyvreythyev henny ac ar er arglwyd ay semvtey yr vn onadvnt namyn kan dvvndep kynnvilleytva kymeynt ac awu eno. 6r eyl emendyth a dodassant ar er arglwyd ay rodey ac ar e dyn ay kymerey arna6 teylygdavt egneydyaeth ar ny gwpyey teyr kolovyn kyvreyth a gwerth gwyllt a dof ac aperthyn attadvnt.

Agŷedŷ gŷneuthur o honunt y kyfreith-eu ual y tebygynt eu bot yn deilŷg, yd aeth Howel da ac escob Myny6, ac escob Assaf, ac escob Bangor ac y am hynny yny vu ar y drydyd ardec o athra6on adoeithon ereill o leygyon ac yd aethant hyt yn Ruuein y gymryt a6durda6t pab Ruuein y gyfreitheu Howel. Ac yna y darllewyt kyfreitheu Howel rac bro6n pab Ruuein, ac y bu uodla6n y pab udunt ac y rodey y a6dur-da6t udunt; ac y doeth Howel ae gedym-deithon adref. Ac yr hynny hyt hedi6 yd ydys yn daly o gyfreitheu Ho6el da.

KYFREITH AM YNGNEIDIAETHEU TNAT.

Pwy bynnac avynho kymryt egneydyaeth arna6 val hyn emae yavn yda6 gwybot e llyvyr hvn val e bo teylvng yda6 kymryt egneydyaeth a phan gwelo y athro y vot en teylvng ellyget ar er 6gnat llys ef ar 6gnat llys pyev y provy ac os gwyl en teylvng entev pyev y ellvng ef ar 6r arglwyd ar arglwyd pyev estynnŷ ydav entev egneydyaeth ac en varnedyc e vravt a varnho entev o henny allan: ac entev pyev rody pedeyr arvgeint yr 6gnat llys eny obyr. O dervyd ydav entev barnv kam vravt o henny allan ny dely entev y tavavt onys pryn yr y werth kyvreyth. O dervyd em wystlav ac entev ae vot entev ar er yavn ef a dely wynepwârth y gan e nep a emwystlo ac ef a chamlvrv yr arglwyd. Ny dely 6gnat kymryt gwystyl onys myn ehvn gwedy del oe vravt le ac ny dely kymryt y gan leyc onyt kam adav bravt avo gwel y gan 6gnat arall nor hon a varnv ef.

Ar llyvyr hvn a gynvllvs Yorwerth vap Madavc o lyvyr Kyvnerth vap Morgenev ac o lyvyr Gweyr vap Rvuavn ac o lyvyr Goronwy vap Morydyc a hen lyfr y Ty Gwyn: ac ygyt a henny or llyvrev gorev a kavas hevvt eg Gwyned a Phowys a Dehevparth. Ar llyvyr hvn a elwyr e llyvyr prav sef ew henny teyr kolovyn kyvreyth a gwerth gŷyllt adof ac a berthyn ar hynny.]

NAW afeit galanas. Cyntav y6 onadvnt mynegi y dyn a lader i'r dyn a'i lado: a hŷn6 a gelŷir yn tava6drud, Yr ail y6, rodi cycor o'i lad. Y trydyd y6, cysynia6 a'i lad. Am pob un o'r tri afeit hyny, o gŷedir, l6 cantgŷr a'i gŷata; os ei adev a gŷna, taled na6ugaint. Pedŷeryd y6 bod yn etryciad. Pymmed y6 cygŷeitas a'r lorvud. Cŷeced y6 myned i'r trev y bo y dyn a lader yndi y cyd a'r lorvud. I gŷadu pob un o hyny l6 deucantgŷr, neu deuna6 ugaint, od adevir. Seitmed y6 bod yn portgordŷ. Wytmed y6 daly y dyn oni del y lorvud i'r lad. Na6med y6 gŷeled ei lad yn ei gŷyd, ac nas difero. Am pob un o'r tri hyny, o gŷedir, l6 tricantgŷr o'i gŷadu, neu trina6 ugaint ariant, od adevir.

Rai a dygŷed dylu o'r cenedyl y da hŷn6 a'r gŷad yn gŷad y cyd ag 6v. Sev aca6s y6 6rt dylu onadvnt hŷy bod yn aca6s yr afeitiod hyny i lad eu câr 6y, dylu onadvnt hŷyntau hyny o da; ac i gŷadu gŷaed, a gŷeli, a lad eu câr, dylu onadvnt y rait rydygŷedasam ni ucod; y cyvravit eisioes a dygŷed, na dylu neb y gŷad ar da, ac nas dylant hŷyntau y gŷad

h6n6 ar da; can ni dily y cenedyl namyn sarâed eu câr, a'i galanas; ac nad oes yn hyny na dercav, na gosa6d, na g6aed, na g6eli, na col enaid; a'r le ni bo hyny nid oes na sarâed, na galanas; ac 6rt hyny ni dily ei cenedyl dim. Cam y6 g6neutur yr afeitiod ucod; ac 6rt hyny yr arcl6yd a dily caml6r6 amtanadynt, her6yd maint yr afait: un yn undyplyg; aral yn deudyplyg; aral yn tridyplyg; can ni bu ymlad yno; pei ymlad â bai yno, dir6y i'r arcl6yd a bydai. Sev oed ei mesur, tair punt, neu deudeg bu6; mesur caml6r6, tair bu6, neu na6ugaint ariant.

P6ypynag â bo lovrud, galanas c6byl a dyc6yd arno.

Ac mal hyn y renir galanas: traian ar y lovrud, ac ar y tâd a'r mam y cyd ag ev, o bydant by6; ac o hyny y deupart arno ev, a'r traian ar y tâd a'r mam; o'r traian â da6 ar y tâd, d6y ceinia6g ar y tâd, ac un ar y mam. O derbyd bod plant i'r lovrud, a bod oed arnadynt, y dylyoent talu; cymaint a dily ev ei talu â dau onadynt h6y; a d6y ceinia6g ar y bra6d, ac un ar y c6aer. O'r deupart a â ar ei cenedyl, y traian ar cenedyl mam y lovrud, a'r deupart ar cenedyl y tâd. Ac ymely y cerda yr galanas, o mam6ys i mam6ys, hyd y seitmed mam6ys: canys plant y mam cyntav a byd brodyr; a plant yr henmam a byd cevyndyr6; a plant yr gorhenmam a byd cyvyrdyr6: plant y ped6ared mam a byd ceivnaint; plant y pymmed mam a byd gorceivnaint; plant y c6eced mam a byd gorca6; plant y seitmed mam a byd neiaint meibion gorca6. Ac nid â galanas pelac hyny; can ni g6yper namyn d6y neu tair cenedyl y b6rier yr galanas arnadynt: ac ar ni el arnadynt h6y, raner ar y g6ely-au yd hanbo y tâd onadynt h6y; a dodi d6yran ar y cyf.

O nai m6b gorca6 alan yd â ceinia6g paladyr; ac ysev yd â h6no i cyport y lovrud. A sev mal y cypelir h6no: cymryd o'r lovrud g6as yr arcl6yd y cyd ag ev, a crair canto; ac oni cyvarfo ag ev dyn o'r seitmed dyn alan, cymered l6 na heny6 o'r pedair cenedyl yd heny6 ev onadynt; ac onis dyry, taled ceinia6g paladyr; ac o dyry ei l6, peidier ag ev.

Ni tâl g6raig ceinia6g paladyr, can nid oes paladyr idi, namyn cogail; ac nis tâl yscolêigion. Ac ni tâl g6raig galanas, o ryd ei l6 na byd meibion idi; ac nis tâl yscolêigion hevyd; ac nis tâl m6b ni bo pedair bl6yd ar deg.

Mal hyn y cypelir galanas: y traian cyntav i'r arcl6yd er cypel, a'r ail traian

i'r tâd a'r mam ac eu plant; ac o hyny d6yran i'r tâd, ac un i'r mam; ac o'r hyn â trig i'r plant, o bai plant i'r lovrud, d6yran arnynt. Y m6b hynav piau mynegi etived ei tâd, a'i g6ely, a bod y cyd â g6asanaetg6yr yr arcl6yd yn cymryd yr galanas.

Oed galanas y6 pytevnos 6rt pob arcl6yd-iaet y bo y cenedlod yndynt, 6rt eu g6ysia6 y cyd i cyp6nu y tâl; a'r cyhyd aral 6rt cypel y tâl, ac i eu d6yn y cyd o'i talu. Yn triced y mae ia6n talu galanas; ac yn tri traian: dau oed i cenedyl y tâd, ac un i cenedyl y mam; canys dau traian a byd ar cenedyl y tâd. Yn yr oed cyntav â bo i cenedyl y tad i talu un oc eu traianau, y dylyant l6 cantg6r o goreug6yr y cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn yr ail oed y taloent traian y dylyant l6 cantg6r ereil o'r cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn y trydyd oed y dyly cenedyl y mam talu eu traian, ac yna y dylyant 6yntau y can y cenedyl aral l6 cantg6r, ar bod yn madeuedig eu câr, a cybod tracyg6yda6l a dily bod y rygtynt y dyd h6n6, a tylg6ed tracyg6yda6l y rygtynt.

L6 tricantg6r a da6 o cenedyl i g6adu lovrudiaet g6aed, a g6eli, a lad dyn; ac 6rt hyny y mae ia6n l6 tricantg6r o'i madeu yntau. Ac yn tylg6ed y r6g y cenedlod rydyg6edasam ni ucov. I g6adu lad o fyrnigr6yd, l6 c6ecantg6r o'i g6adu; canys deudyplyg y6 ei galanas a'i penyd; 6rt hyny y byd deudyplyg ei g6âd.

Pan lader dyn y serêir, a'r sarâed h6no ni dercaiv; ac 6rt hyny y mae ia6n talu y sarâed h6no yn cynt no'r galanas. Ac os g6reigia6g byd y g6r, roer traian y sarâed idi, a'r deupart i'r brodyr a'r cevyndyr6, a'r cyvyrdyr6; ac o byd by6 ei tâd, cymaint ido ag i dau brodyr; ac o byd by6 ei mam, cymaint idi ag i d6y c6ioered. A h6n6 y6 y dul goreu; canys cymaint â hyny o dynion a dily talu sarâed y cyd ag ev, pei sarâai ev dyn aral. Ereil a dyg6ed, g6edi y del y traian i'r g6raig, dylyu cymysgu y deupart a'r galanas, a'i ranu i'r cenedyl.

Yr arcl6yd a dily traian cypel y sarâedau, mal traian y galanasau.

Ni dily yr yscolêigion na'r g6raged ran o galanas; can nid ynt dialg6yr. Wynt a dylyant ei talu tros y plant, neu 6yntau a g6atoent na bo plant idynt byt.

Rai o'r ynaid a gad ei talu y cyd a'r lovrud, ei mam, ei tad, a'i brodyr, a'i c6ioeryd, ac eu hetived; canys hyny o dynion a ceif traian ei galanas ev. Wrt hyny y

talant traian galanas y cyd ag ev; ac o hyny y da6 ar y lovrud deucymaint ag ar y tād; a'r tād a dyly talu deucymaint ag ar mab ido; ac ar y mam y da6 cymaint ag ar mab idi; ac ar y bra6d cymaint ag ar y dōy cōioed; ac o'r hyn a el ar y lovrud y tāl yntau cymaint ā deumab ido. A hyny y6 cyvrait Hygōel.

Ni tāl gōraig anmab galanas; ac nis tal gēdi nad ymdyco.

Galanas brenin Aber Fra6 y6 ei sarāed teirgōait. Galanas gōraig y brenin, a'i mab, a'i edlig, a'i nai, a'i penteulu, traian galanas y brenin; ac eu sarāed traian sarāed y brenin. Galanas merc y brenin hanner galanas ei bra6d; a'i sarāed ymely cyn nō'i gōra.

Galanas dystain, a pencenedyl, a cycel-a6r, na6bu6 a na6ugeinbu6, can eu harder-cavael ungōait; ac eu sarāed y6 na6bu6 a na6ugaint o ariant.

Galanas pob un o sōydgōyr y lŷs, cōebu6 a cōeugeinbu6, can ei ardercavael ungōait; ac eu sarāed y6 cōebu6 a cōeugaint ariant.

Galanas maer a mab ucelgōr cymaint ā galanas dau o'r sōydgōyr; ac eu sarāed ymely.

Galanas gōr ar teulu, pedeirbu6 a pedgarugeinbu6; ei sarāed pedeirbu6 a pedgarugaint ariant.

Galanas bonedig candōyna6l, ac altud brenin, teirbu6 a triugeinbu6; eu sarāed y6 teirbu6 a triugaint ariant.

Gōert caet, os o'r ynys hon, punt; os tra mōr cōeugaint a punt.

Sarāed caet deudeg ceinia6g: cōec er pais, a tair er la6dyr, ac un er tudleheu, ac un y cryman, ac un er raf; o byd yn coed, roed er bōyal ceinia6g y cryman.

O sarāa caet ryd, lader y la6 deheu, onis pryn ei arelōyd. Cymaint y6 gōert la6 y caet ā gōert la6 y brenin.

NAW afait ledrad. Cyntav y6, mynegi y ledrad. Yr ail y6, cysynia6 a'r ledrad. Trydyd y6, rodi bōylōr i'r leidydr. Pedgeryd y6, myned yn ei cygōeitas, ac argōain y bōylōr. Pymmed y6, myned y cyd ag ev a tōri y le y bo y ledrad yndo. Cōeced y6, bod yn godgōr a'i erpynia6 ato. Seitmed y6, ymtait dyd neu nōs y cyd ā'r leidydr. Wytmed y6, cymryd ran o'r ledrad. Na6med y6, cymryd gōert y cah y leidydr er celu arno.

Am pob un o hyny dirōy a da6 od adevir. Sev y6 eu dirōy deudeg bu6 neu tair punt, a hyny i'r arelōyd.

Ni dilyant talu i'r neb pieufo y da, can nid ynt lovrudiaid. Oni galant cafael eu dirōy, yr arelōyd a geil eu dehol amanei.

Yntau a geil cymryd tair ceinia6g yn le y teirpunt, ac yn teg y cyvrait. O galant gyntau cafael y tāl, ni dilyant bod yn deholgōyr, nac yn anreitgodev.

O gōedir yr afeitiod ucod, cymaint y6 eu gōād ā gōad lovrud.

Mal hyn y gōedir ledrad yn cyvrait Hygōel: l6 deudeggōyr am marc, a triugaint ariant; canys hōn6 leiav marc ei gōert o cyvrait: a hanner hyny yn gōyr nōd, a'r hanner aral yn gōyr dinod; a'r deupart o cenedyl y tād, a'r traian o cenedyl y mam; ac yn cynesed ag y dylyoent talu ei galanas, a'i cymryd. I gōadu eidion, cōegōyr, ac ehun yn seitmed; ac eu hanner yn gōyr nōd. I gōadu hōc, neu davad, neu baic cevyn, l6 pymmp gōyr, a'r nail hanner yn gōyr nōd, a'r lal o gōyr dinod, ac ehun yn pymmed; ac yna y byd deuhanner y rait y rōg y dōy cenedyl, can ni gelir traianu pedgargōyr.

Y reitiod hyny nid ā namyn yn ol gyr cyvreitia6l. Sev y6 gyr cyvreitia6l, l6 y percena6g ar ei bod yn gōir ar y dyn rac6 y ledrad. Can nid gyr namyn gyr percena6g.

Cyd dygōeto percena6g ledrad ar ei tava6dleveryd ar aral, ac nas dyco i'r dygyn, ni barnōn ni namyn l6 yr amdifyngōr.

Cyd gyro dyn ni bo percena6g ledrad ar aral, ni dilyir namyn l6 yr amdifyngōr o'i gōadu; can ni dyly namyn percena6g gyru ledrad.

XIX. [E' Geythyon yd edys en devody am pob lledrat a maur a bychan ll6 deudegōyr ac eu hanner en gōyr not.]

Cyd palo rait dyn y bo un o'r afeitiod ucod arno, ni dycōyd namyn yn dirōy, oni mynir erlid cyvrait anudon arno.

Cyd palo rait y lovrud, er maint y ledrad ā dygōeter arno, nid eneidmadeu o tāl seitpunt; a can nas talo, ni dyly namyn ei dehol.

Ni dilyir dienydu neb ni cafer dim yn ei la6.

Ereil a dygōed, ei bod yn eneidmadeu, oni ceif ei gōert.

Pōypynag ā deholier o bra6d y cyvrait, ia6n y6 ido bod yn gōr cycōyn tranoet; ac o hyny alan diōrna6d ērt pob cantrev ā bo i'r arelōyd ā'i deholo: a hōn6 y6 oed deholgōr.

Pōypynag ā dalio leidydr ā ledrad yn ei la6, a'i elōg, ai er cerentyd ai er gōert, os adev, taled seitpunt; canys can bo eneidmadeu y leidydr, ni byd eneidmadeu ev. Oni geil talu, deholer yntau mal leidydr.

Pa dyn pynag à deholier o braed y cyvrait, a'i cafael yn y gôlad tros yr oed à roer ido, bid eneidmadeu, oni ceifa'i pryno; can ni dily ev ei gôlad yn oes yr arclôyd à'i deholio, onid can dycybod ag ev.

Pôpynag y cafer ol leidyr yn dybod i'6 tŷ, ac na galo ei hebrôl y ôrto, bid anreit-godev; ac oni byd anrait deholier.

Pôpynag y cafer ledrad yn ei tŷ, can bod ei cyvanned yndo, cyd bo ido ev à catô ei corf rac y ledrad, evo eisioes pian cadô ei tŷ; ac ôrt hyny y barnôn ni y tŷ hônô yn halaôcty, ac à bo cyd ag ev, eityr adneu: can ni dily percenaôg yr adneu cadô tŷ aral rac ledrad, ni byd coledig yntau o'r eido.

Nid oes y cyvrait le y dilyer anrait cribdail, namyn am lad celain.

Pôpynag à myno gôneutur dogyn mynag, aed ar yr arclôyd, a dyggeded ry-gôneutur ledrad o dyn ni levais ei dyggedôyd arno, ai rac ei boned, ai rac ei mediant; yna y mae iaôn i'r arclôyd dymynu yr efeiriad ato, a dyggeded ôrto yr hyn rydyggedôpôyd ôrto yntau, ac elôg yr efeiriad y cyd ag ev hyd ar drôs yr eglôys, a croesed racdo na tygo anudon; ac o myn tygu, tyged yn cyntav ar drôs yr eglôys, a'r ail ar y cancel, a'r trydyd ar yr alaôr. Ac o dyna doed yr efeiriad ar yr arclôyd, a dyggeded cafael y cêbyl; a'r arclôyd a dily tygu rycafael dogyn mynag, pan holo y dyn yn dadlau; ac yn erpyn hyny ni gelir dim. Ni byd eneidmadeu ev er hyny, namyn leidyr gôert. Oni geil cafael ei gôert, deholier, mal leidyr. Ereil a myn gadu gôad ido er gyr yr arclôyd, mal er gyr percenaôg: a hônô môyav y coelia gôyr Gôyned ido.

O derbyd i dyn cafael eîg anivel ni bo eido, ai can côn, ai yn cudma aral, a'i cymryd ohano heb câniad, dirôy a byd, hyd yd el, nac o rod, nac o gôadaôl, nac o prynu, hyd y canmed laô: ac ôrt hyny y gelôir ev cyhyryn cantastyr; ac nid â pelac y canmed laô.

Pôpynag à myno daly ledrad yn laô aral, deued uc pen y pet à dalio, a gomyned, pôy a gôerceidô hôn? Oni byd neb à'i gôarcatô, cymered ev câniad i cymryd yr eido; a gôedi y cafo câniad aed i ford ar yr ynad, ac mal y mynaco yr ynad ido, cymered ev, a damtyger. O derbyd ido, yn daly yr eido, dybod gôarceidôad, a gôrt-gôynebu ido; gomyned yntau, pôy a gôarceidô hôn? iaôn yô i'r gôarceidôad dyggedôyd, panyô ev a'i gôarceidô. Ac yna y mae iaôn i'r haôlgôr dyggedôyd, cam yô i ti gôarcadô y meumi. Ac yna y mae iaôn

i'r amdifyngôr dyggedôyd cêbylgôad, nad oes dim o'r tau ti cenyv i; ac y cyd ag nad oes, pet à't gôahanô ti à't coled, a pa amser; sev acaôg y mae iaôn gôybod hyny.

Cêford yd â da dyn y canto; ac o'r tair y gelir damtôg; ac o'r tair ereil ni gelir. Sev yô y tair ni gelir, adneu, a benfyg, a lôg a cymôynas; cans nid iaôn holi y le y mae, a holi y neb yd aet ato. Y tair ereil y syd iaôn damtôg arnadynt, un onadynt ledrad, a'r ail coled o lesged, a'r trydyd yô ancyvare; sev acaôg y dilyir eu damtôg, ôrt nas erpyniôg laô aral o'i laô ev; ôrt hyny y geil yntau damtôg yr eido yn y le y gôelo.

Pôpynag à myno damtôg yr eido, mal hyn y mae ido ei damtôg: Os pet marôal à damtôg, damtyged à'i laô asô ar y le y myno ido. Os anivel a damtôg, damtyged à'i laô asô ar y clust deheu i'r anivel, a'r laô deheu ar y creiriau; a'r laô deheu i'r amdifyngôr ar y clust asô i'r anivel; ac ymely tyged yr haôlgôr nad oed percenaôg à dilyai na'i prynu na'i gôertu, namyn evo; ac y cyd â hyny nad aet y canto, nac yn rod, nac i benfyg, nac yn adneu, na ei gôertu, namyn ei dôyn o ledrad y canto, neu o ancyvare, neu o coli, ac enôl y dyd yn yr ôytnos a'r ôytnos, yn y mis a'r mis, yn y tympor a'r tympor, yn y blôydyn.

I anivel y cefir tri ardêlô, geni a meitrin, a cadô cyn col, ac argôaesav.

Os o geni a meitrin y ceif ei ardêlô, gônaed mal hyn: doded yn pen ceidôaid, bod yn eido ei mam, a'i geni a'i meitrin canto, ac nad aet y canto er pan ganed ar ei percenogaet hyd y dyd hônô. Sev y ryô ceidôaid a dily bod ido, cymydaôg uc laô ac aral îs laô; nid amcen, gôr uc ei baint ac aral îs ei baint; ac o ceif hyny dogyn yô ido.

Os o cadô cyn col y deôis ei ardêlô, damtyged ar lun rydyggedasam ni uod; a gôedi as damtygo, dyggeded yntau ei bod canto, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt no can y lal, a bod ido ev à'i ceidô o ceidôaid cyvreitiaôl, ei bod ar ei helô, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt nogyd y coles ev yr eido; ac o ceif hyny, dogyn yô.

Os o argôaesav yd ardêlô, dyggeded, pôy à ardêlô, neu à argôaesav hôn? O byd yn y maes cymered ei ardêlô atan y ledrad, a byd ryd yntau. Ac o derbyd i'r argôaesav ei cymryd, damtyged yn ei laô ev, ac yntau pian, os myn, ceisiaô ei argôaesav aral, net dycôyded ehun.

daly a damtvg namyn arwayssaf nev kadv kyn koll nev eny a meythryn.

xxxix. O dervyd daly lledrat kan dyn ac entev en dewedwyt y vot en wryon or lledrat eithyr y wurv oy anvod attav o dyn arall a daly eny law ar dyn eyssyoes en dywedwyt y vot en lledrat yavn ew ena barnv reyth arnav am henny a llyna er vn lle e bernyr reyth en ol daly a damtvg.]

Ac ymely y geil ledrad cerded o la6 i la6, hyd tra cafo yn y maes à'i cymero y canto.

O ceif yn y maes à'i cymero y canto, ac ardel6 ohano arg6aesav yn le aral, roder oed ido i ceisia6 ei arg6aesav; nid amcen tridiau yn un cym6d, pytevnos yn g6lâd aral; ac ymely y cerda hyd y trydyd la6; ac o'r tryded la6 cyvrait diannod. Ac os y trydela6 a ceif à'i cymero ohonei, gadael idi; eityr nad oes annod.

P6ypynag à doto arg6aesav yn pen aral, a palu ei arg6aesav ido, bid ehun leidyf cyvadev; a hyny her6yd maint y ladrad à dalier canto.

Yn cyvrait Hyg6el y mae hyd yn pedair ceinia6g i bod yn leidyf g6ert; ac o hyny alan yn eneidmadeu. Ereil a dyg6ed, o pob anivel ped6artroedia6g "a dycer yn ledrad," ei bod yn eneidmadeu; eisioes, diocelav y6 hyd yn pedair ceinia6g.

Y leidyf à g6erter, seitpunt y6 ei g6ert. Yr h6n à bo eneidmadeu, ni dylir dim o'i da; can ni dylir dim6yn a dial, eityr talu i'r coledig yr eido. Sev aca6s, 6rt na dylu gada6 arno un dylyed.

Yn cyvrait Hyg6el y bu tâl am ledrad, a'r ail tâl; ac y symud6s Bledyn mab Cynmyn, talu i dyn ei coled 6rt ei damt6g. Ei da y ford y cymyno aed, oni byd plant ido. O byd plant ni dylu cymynu, eityr ei dylyedion, a daered yr egl6ys.

Ni dylu arcl6yd ebedi6 dyn à dienydio. O dienydier yn g6lâd aral, yr arcl6yd a dylu ei ebedi6.

Ni byd galanas am leidyf; ac ni byd lÿs y r6g d6y cenedyl ei rydienydu.

G6yng6yr o g6lâd aral à traiano ag arcl6yd, o deliir eu bod yn ladron g6ert; ac o ledir dylu galanas amtanadynt.

Bradg6yr arcl6yd, a fyrrnigg6yr, a pob dyn à bo eneidmadeu o bra6d y cyvrait, ni dylir galanas amtanant.

Fyrrnigg6yr, o g6adant eu fyrrnigr6yd, g6âd a dylyant deudyplyg.

Sev y6 fyrrnigr6yd, dim6yna6 y da ido ehun, ac i'6 percena6g.

Sev y6 ledrad pob pet à g6ater, or à dycer.

Sev y6 ancyvarc, pob pet à dycer yn amsent, ac ni g6ater.

Sev y6 trais, pob pet à dycer yn g6yd o anbod.

Sev y6 angodeu, pob pet à dycer yn rit aral. Ni dylir am angodeu namyn dieisia6g y dyn o'i da.

Ni dylir dienydu dyn caet, os pryn ei arcl6yd; ac oni cefir dim yn ei la6, ei arcl6yd a geil ei diheura6; ac o aca6s hyny yd ys yn devodi i eu harcl6ydi diheura6 eu haltudion.

Altudion tros mor, neu o g6lad aral ancyvriait, ni dylir, nac am b6yd, nac am dim aral eu dienydu, namyn i'r neb pieufo y da eu dieisia6g hyd yn pen y teirnos a'r tridiau.

Am ci, neu ederyn, ni dylir na dir6y na dihenyd, namyn caml6r6, a'i da i'r percena6g.

NAW afait tân. Cyntav y6, rodi cycor i losgi y tÿ. Yr ail y6 cysynia6 à'i losgi. Trydyd y6, myned o aca6s ei losgi. Ped6eryd y6 ymd6yn à b6yl6r. Pymmed y6, lad tân. C6eced y6, ceisia6 goseymon. Seitmed, cynneu y tân oni ennyon. Wytmed y6 rodi y tân ar y neb à'i losgo. Na6med y6, g6eled ei losgi.

P6ypynag à myno g6adu yr un o'r rai hyny, roded l6 degg6yr a deugaint; ac os yn ledrad y gyrir arno, y nail hanner o g6yr nôd, a'r leil o g6yr dinod, neu taled yn c6byl.

[xii. Ereill adyweit nat m6y reith yny byt am ledrat no deudegwyr ac ymae deudegwyr a watta lledrat ar neill hanner yn wyr not ar llall en wyr dynot ac y mae uelly y g6edir lledrat lloce kanys m6y y6 breint y lledrat no breint y lloce.]

P6ypynag à losgo tÿ, a losgi o h6n6 tÿ aral, taled y tÿ à enny6s; ac ymely o tÿ i tÿ hyd y cerdo.

P6ypynag à rodo tân ar aral i losgi ag ev, can ei adev, taled y traian.

P6ypynag à cynneuo tân yn tÿ ni bo eido, hyd yn pen y teirnos a'r tridiau gorbyd arno ei g6eitred.

P6ypynag à cynneuo tân yn odyd, can oed can aral y losgo, ac na cymero cred y can y neb à craso 6edi ev, taled traian ei g6eitred.

P6ypynag à dyco tân yn ancyvarc, taled ehun ei g6eitred, a'i ancyvarc.

P6ypynag à arco tân, a'i rodi ido, ev piau talu ei g6eitred.

P6ypynag à arco benfyg tân, deued heb ha6l heb arha6l arno.

Tri tân ni digôygir: tân godait maôrt, a tân gevail trevcord â bo sait gôryd y rygti a'r tai, a hitau yn peitynto neu yn tyglys; a tân ennaint trevcord â bo sait gôryd y ôrt y tai ereil.

Pôppynag â cymero pet yn adneu ato, taled ei ry losgi, mal cynt.

O derbyd'ennynu tŷ y meôn trev, taled ev y deutŷ nesav â'i herpyniôs ato; ac o hyny alan o nesav i nesav.

Galanas nid â yn ol tân, namyn yn ol la6 â'i losgo.

Pa dyn pythag â losgo godeitiau, namyn maôrt, ev a'u tâl.

Gôedesau â cymero atynt gôeau, neu pelenau ereil atynt, ac eu losgi, ôynt a dylant eu talu; canys dylant eu cad6 rac pob coled.

Nid oes cyvlavan â gônol tân dyn ar ena6d dyn aral â digôycer, heb gôeitred dyn y cyd ag ev.

O derbyd dybod moc i tŷ, a gôasgaru y tân yny losgo y tŷ, a diag y moc, taled percena6g y moc eu gôeitred. Os y moc a lysg, cyhyded y6, canys dau meredig ynt; ac ôrt hyny, yn y bo cyhyded yn cyvrait, ni digôygir, namyn eu bod erpyn yn erpyn.

Na dyced neb tân heb câniad; ac os d6g, taled camlôr6, can ni gônol dim ag ev.

Na roded neb tân heb gôybod pet â gôneler ag ev; ac os ryd, taled traian y gôeitred.

O derbyd i dyn yn d6yn tân o tŷ aral ehedeg tân y canto, taled ei gôeitred, oni geil ar y tân b6r6 ran ohano.

O derbyd i dyn myned i crasu i odyd aral, hyd yn pen y teirnos a'r tridiau gorbyd arno.

Ni byd eneidmadeu neb er trais; sev aca6s y6, sarâed y6 i'r neb â treisir; canys ei da a dygir yny byd, a herôyd ei baint y digôygir ido ei sarâed a'i da, ac i'r ar-clôyd y dirôy.

CYVEBŴWYD caseg, pedair ceinia6g hyd yn pen y ped6arydyd ar deg g6edi y ganer; tranoet pedair ar ugain. Ac os ar ŷd y cefir, cymaint y6 ei dim6yn ag un ei mam. Ac ymely y trig hyd yn pen y blôydyn; ac o ceif undyd o'r ail blôydyn, pedair ar ugain ereil, yny bo ôyt a deu-gaint; ac ymely hyd y tryded blôydyn, ac yna yd â yn triugaint; ac y dylly bod yn frôyndov; ac yna y mae ia6n gônentur y digôyl arno â dyllo, nac amôs, na palfrai bo, na g6einidmarc.

Amôs yn tri tympor ni cyl na'i g6ert na'i baint er pori alan: o hanner ebril hyd hanner mai, a mis hydrev ar ei hyd; ac

odyna can ni bo namyn teirnos a tridiau yn pennil, punt a tâl.

Palfrai c6eugaint a tâl.

R6nsi, neu s6ermarc, c6eugaint a tâl. G6einidmarc, triugaint.

ix. [Ereyll a dyweyt am ebavl panyw pedeyr keynnyave kyvreyth ew y werth or pan anher hyt Awst: o Awst hyt kalan gayaf vyth keynnyave: o kalan gayaf hyt wyl Sanfreyt devdec keynnyave: o wyl Sanfreyt hyt kalan Mey vn ar pymthec keynnyauc: o kalan Mey hyt Avst vgeynt keynnyauc: o Avst hyt kalan gayaf pedeyr ar vgeynt keynnyauc: o kalan kayaf hyt gwyl Sanfreyt vyth arvgeynt: Avst en e trydyd vlwydyn vyth keynnyave kyvreyth, a dyrcheyff arnav: a chalan gayaf e kymeynt arall: a gwyl Sanfreyt e kymeynt arall: a Chalamey e kymeynt arall: ac ena e byd ..... blwyd entev ac e ..... kvbyl y werth.

x. Ar dyd e dalyer ac edel llaw eny pen e dyrcheyf arnav vgeynt eny vo henny en vn ar pymthec a phym vgeynt; ac e velly etryc eny eny vo frwyn eny pen ar dyd e frwyner edyrcheyf arnav pedeyr keynnyave hep arderchavael; a chwevgeynt a tal.]

Marc g6ylt, triugaint.

Ystal6yn, cymaint y6 g6ert ei d6y cail â d6y caseg, ac arno ehun y trydyd; sev y6 hyny na6ugaint.

Atan tri haint y dyllyr bod am teiti marc: rac y deri trigôlyd, a rac du yscyvaint teirloer, a rac y lynmeire blôydyn. Ac atan l6yg yni marcocer yn tyrua dynion a meire; ac oni l6yca yna byd ryd y neb â'i g6erto; ac o l6yca admerer y traian-g6ert.

G6ert troed marc ei g6ert yn c6byl; a'i traiang6ert ar ei lygad, a'r traian ar y lygad aral.

Am pob anav ar marc traian ei g6ert a admerir, i am ei clust a'i coloren.

Pôppynag â lado ra6n marc, roded marc aral yn ei le i'6 percena6g, a cad6ed yntau h6n6 yny tyvo ei ra6n mal cynt.

M6g marc ung6ert â'i frôyn y6; a'i cebystyr ung6ert â'i talcudyn.

Pôppynag â benfycio marc i aral, a g6ynnovi y ble6 i ar ei cevyn, pedair ceinia6g a tâl; o tyr y croen hyd y cîg, ôyt ceinia6g a tâl; o tyr y cîg hyd yr asc6rn, unarpymteg a tâl.

Pôppynag â dyco marc yn ancyvare, pedair ceinia6g escyn, a pedair ceinia6g o pob rantir or â marcoco. Ni dyllyr dim am discynnu; canys ia6n y6 discynnu, can

escynôyd: a hyny i percenaôg y marc; a'r camlôrd i'r arclôyd. Cyd boed marô canto, ni dyl namyn ei l6 ehun rygôneutur ido cystal ag yr eido ehun; os ei losgi à gôna, a taler ido ei log.

O derbyd i dyn logi marc hyd yn le, ac os tros hyny yd â, taled traian yr elô i percenaôg y marc; ac ymely os da aral; a'r ancyvarc i'r arclôyd.

O derbyd clofi marc yn benfyg, neu cafael briô aral, roder marc aral yn ei le yny bo iac y marc; ac oni byd iac, triced canto hôn6.

Pedair pedol ac eu to hoelion, d6y ceiniaôg.

O g6ertir marc â t6yl yndo, o na bo dycityr ei croen, ni digôygir, oni byd un o'r tri haint, namyn ei l6 nas g6ydiad.

G6ert eboles, pedair ceiniaôg hyd y pedgarydyd ar deg; ac o hyny hyd yn pen y blôydn unarpynteg; o hyny hyd yn pen y d6yblýned, deudeg ar ugaint; ac yn ei teirblôyd, triugaint; ac yna g6eini arnei. G6ertei m6g un g6ert â'i celystyr, ceiniaôg. Ei teiti, tynu càr yn galt ac yn g6aered, a bod yn eboliaôg; ac oni byd ymely, ei traiang6ert admerer.

Am lo, o'r nos y ganer hyd calangauav, pedair ceiniaôg; o calangauav alan, d6y ceiniaôg, pob tympor hyd yr aôst y dyl ei hymol; a naômeddyd yr aôst hôn6 y dercaiv arnei pedair ceiniaôg am ei lo; ac o hyny alan, d6y ceiniaôg pob tympor, hyd naômeddyd mai; a'r dyd hôn6 galô, a deugain byd ei g6ert; a'i lo a dyl ymtait naô cam, a dytlu groesyn o'i pedair tet. G6ert ei lo, pedair ceiniaôg, hyd calangauav; ac o hyny alan ung6ert byd â pob lo. Unarpynteg ar ei laet; a pedair ceiniaôg am ei lo. O hanner hav alan y dyl ei hymol; a g6edi yd ymbolier y dercaiv pedair ceiniaôg yn y dyd hôn6; ac o hyny alan d6y ceiniaôg pob tympor, hyd hanner maôrt, neu hyd hanner ebril; ac yna y dyl galô, a dyc6ydaô ei hariant dot6v arnei yny bo c6byl ei g6ert; ac yna y byd triugaint; ac ymely hyd ei pymmed lo; a hyd hyny y trig yn ei telediôrôyd; ac o hyny alan damt6g. Mesur ei laet, tair modbed yn ei g6aelaôd, a c6ec yn permed y lestyr, a naô yn ei hyd yn amrosgoeô: sev baôd à dyl mesuraô y lestyr, baôd yr yr ynad. G6ert ei clust, a'i corn, a'i lygad, pedair ceiniaôg; g6ertei tet, pedair ceiniaôg; pob blôydn; neu davad a'i hoen, ag à galo cudiaô ei hoen â'i g6lân rac caôad mai; a hyny ung6ait. O byd ryterig, deg ar ugaint pob blôydn tra bo byô. O byd cynten am ei laet, ei d6yn y naômeddyd

mai yn le cyvieôin ni el un l6dyn yn ei blaen, a gadu i'r neb pieufo ei godro, a heb gadael diin i'r lo, a dodi yn lestyr mesur y godro; ac o byd laôn d6yg6ait yn y dyd, dogyn yô; ac oni byd, ei dieisiaôa o blaôd ceire hyd g6yl Cyric; ac o hyny hyd g6yl Mihagel, o blaôd haid; o hyny hyd calangauav, o blaôd ryg.

[Ereyl a dyweyt panyw kymeynt yô ac a vo eyssyev or llestyr or laeth y vrthvryt o werth e laeth yr nep pryeffo e wuch, os hanner e laeth hanner e gwerth os trayan e laeth trayan e gwerth a hvnnv ew e dvl gorev.]

[Messur ellaeth [yô] teyr modued en [llet] yguaylaut a chuech em peruet elles-ter [a nau ene eneu] a nau enyhyd en amrescoeu: sef baut adele messurau elles-ter baud erenat.]

O derbyd prynu buôc cyvlo, a colli ei cyvlodaôd, raid yô ido rodi l6 y bucaill a'r g6raig â'i godrôo, nad evo ei coles.

Dynaôed g6ryô, un cerded yô â dynaôed banyô; pan doter atan pen yr iaô, y dyl dercavael arno; a naômeddyd c6evraôr y dercaiv arno pedair ceiniaôg; ac o hyny hyd yn pen y blôydn, d6y ceiniaôg pob tympor, a dercaiv arno; ac ar hyny y trig hyd yn c6ecedg6ait; ac o hyny alan damt6g, ac yn cyvg6ait i dodi yn aradyr; ac od ard o'r bore hyd ec6yd naômeddyd c6evraôr, byd ryd y neb à g6erto; ac onid ard yn erpyn ei cyvoed cymaint, deg ar ugaint a dylir ei talu yn ei teiti; ac os y neiltu yd ard, taled pymteg pob blôydn.

Losc6rn lo y blôydn cyntav, un ceiniaôg, yr ail d6y, a'r tryded tair, a'r pedgared pedair, ac ymely y byd.

P6ypynag à g6erto dynaôed, [iaôn yô ido ei gorbod rac tri haint y g6arteg; a rac clavri yn ragor: rac clavri hyd g6yl Padric. Y neb â'i pryno a dyl eu cad6 yn le iac, ac yn tŷ ni rybo clavri yndo sait blyned cynt.

G6ert porcel, o'r nos y ganer hyd yny el yn tonmo, un ceiniaôg; tra bo yn dynu d6y ceiniaôg; sev yô hyny tri mis; ac o hyny yny el y moc i'r coed banô byd, a pedair ceiniaôg byd ei g6ert; ac o g6yl Ieuan hyd y calan, pymteg; o'r calan hyd g6yl Ieuan c6eceiniaôg eilg6ait; ac yna yd â yn deg ar ugain, mal ei mam.

Teiti h6c, na bo baed redegaôg, ac nad yso ei Percyll, a'i gorbod teirnos a tridiau rac y mynyglaôg; ac os ymely y byd, admerer traian ei g6ert. Cymaint yô g6ert y baed à g6ert tair o'r moc.

Am oen, o'r nos y ganer hyd calangauav, un ceiniaôg a tâl; o calangauav hyd yn pen y blôdyd, dôy ceiniaôg a tâl; ac yna y tâl pedair ceiniaôg.

Teiti davad, blit, ac oen, a'i gorbod hyd calanmai rac yr auad, yny cafo ei teirgôaly o'r tavaôl neôyd. Am ei teiti, tair ceiniaôg, neu davad hesp: dôy am ei hoen, ac un am ei laet. Ei lygad, a'i clust, a'i corn, a'i loscôrn, a'i tet, un ceiniaôg am pob un onadynt.

Myharen, tair davad yô ei gôert: un ar pob cail, ac un ar ei corf.

Ac ymely y geivyr; eityr nad oes i hespin namyn ei bod yn hespin; ac evyrnig yô un blit; sev yô ei teiti ceiniaôg a-dimai.

Gôert cat pedair ceiniaôg. Ei teiti, gôeled, a clybod, a lad lygod, ac na bo ton ei heôined, a meitrin, ac nad yso ei cenâon. Ac o byd un yny eisieu, edmryd traian ei gôert.

Pob anivel glan ei hanner gôert yô ei teiti; pob anivel budyr ei traiangôert.

Gôert gôyd, un ceiniaôg. Gôert ceiliaôggôyd, cymaint â gôert dôy gôyd. Gôert gôyd gor, cymaint â gôert ei nyt: sev y dyly bod yn ei nyt pedôar cyô ar ugaint; gôert pob un onadynt dimai, neu yscub haid; a hyny yny dodôont; a gôedi y dodôont, un ceiniaôg: a sev a tâl yr gôyd gor, deudeg ceiniaôg.

Iâr, un ceiniaôg a tâl. Ceiliaôg, dôy iâr a tâl. Pob cyô, yscub ceiro, neu fyrdlig yny escyno; gôedi hyny dimai yny dodôo; a gôedi hyny ceiniaôg a tâl.

Gelci brenin, punt yn cyvrôys; cêugaint yn ancyvrôys; triugaint yn ei blôyd; deg ar ugaint yn ei cynlôst; pymteg or an ganer yny agoro ei lygaid.

Milci brenin, o byd cyvrôys, cêugaint; yn ancyvrôys, triugaint; yn ei blôyd, deg ar ugaint; yn ei cynlôst, pymteg; o'r pan ganer yny agoro ei lygaid, sait a dimai.

Colôyn brenin, punt a tâl; colôyn gôr ryd cêugaint; colôyn mab ailt, pedair ceiniaôg; un gôert a'i costaôg tom.

Gelci mab ucelgôr, un gôert â milci y brenin.

Pa ci pynag â bo i mab ailt, un cerded yô â'i costaôg tom. Pôypynag pieufo costaôg tom, pedair ceiniaôg a tâl.

Buceilei â el y bore yn blaen yr yscrubyl, ac â del y nos yn eu hol, yr eidion teledicav a tâl.

Nyt hebaôg, punt a tâl; ei cyô rud, cêugaint; goedi bo mudair a gôen, punt os brenin pieubyd; os mab ucelgôr, cêugaint o byd mudair; os cyô rud, triugaint; hôyedig, o byd hebaôg, pedair ar ugaint.

Nyt lamysten, pedair ar ugaint; cyn ei myned yn mud, deudeg ceiniaôg; gôedi yd el yn mud, pedair ar ugaint.

Pa ederyn pynag â bo i taiaôg ungôert byd â iâr.

Gôert henleu, pedair ar ugaint; gôert cynthaid, unarpynteg; tarôhaid, deudeg ceiniaôg; haid y cynthaid deudeg ceiniaôg; haid y tarôhaid, ôyt ceiniaôg. O derbyd heidiaôg haid ôedi aôst, pedair ceiniaôg a tâl; a hôno a gelôir ascelhaid. Gôert modrydav gôenyn, pedair ar ugaint; ac ymely hyd calangauav; o calangauav alan henleu byd, a pedair ar ugaint a tâl. Ascelhaid nid â yn henleu hyd calanmai; ac yna pedair ar ugaint a tâl.

Trydyd hely ryd, haid gôenyn ar gôrys-gen.

Gôert hyd, o calangauav hyd gôyl Ieuan triugaint a tal; a naôugaint camlôrô am-tano. Ac o gôyl Ieuan hyd y calan deudeg golôyt cyvreitiaôl y syd yndo, a triugaint ar pob un onadynt; sev yô y golôytion, ei dôy gôaneg a'i deucorn, a'i tavaôd, a'i laôron, a'i calon, a'i herôst, a'i au, a'i dôylevyn, a'i tumon, a'i hydeylen, a'i colvôyden; am pob un camlôrô. Sev yô eiriv hyny. IXL o gôarteg.

O derbyd dybod côn y brenin yn ol hyd a'i lad, pôypynag pieufo y tir cymered y côn a'r hyd, a cadôed hyd hanner dyd heb ei bligiaô, os y bore byd; ac oni daô y cynydion, bligied yr hyd, a cadôed y cîg a'r croen, a litied y côn, a dyced canto atrev; os hanner dyd, cadôed hyd naôn; os naôn, cadôed hyd ôedi gosper; os ôedi gosper, cadôed hyd y bore, a tanu mantel arno. Oni deuant tranôet, devnydied y cîg a cadôed y croen, a'r hydeylen i'r cynydion. O deuant cyn devnydiaô y cîg, roder cêartaôr i'r neb pieufo y tîr: y cêartaôr dylôr i pob percen penygen, a'r cêartaôr rac i pob percen cyala.

O derbyd elôg ar hyd, pieufo pynag y côn, percenaôg y tîr piau y cêartaôr dylôr.

Pôypynag â cafo lôdyn glân yn marô ar tîr, ev piau cêartaôr; a'r neb pieufo y tîr piau namyn hyny.

Pôypynag â cafo lôdyn marô o byd budyr ar tîr aral, ceiniaôg a caif, a'r lôdyn i'r neb pieufo y tîr, ac ni cefir o'r man aniveilliaid gôylt namyn hyny.

Pôypynag â cafo bydav, ceiniaôg a dyly, neu y côyr, a'r bydav i'r neb pieufo y tîr.

Pôypynag â tyno annel ar tîr aral heb ei câniad, pedair ceiniaôg am agori ei tîr, a pedair ceiniaôg am ei cau, ac â bo yn yr annel, a camlôrô i'r brenin.

Ungëert y6 i6rc â b6c, a gavyr ag iyrcel, ac elain â myn.

Croen fe, 6yt ceinia6g; croen hyd, viii; croen b6c, vii; croen e6ig, vii; croen davad, i; croen gavyr, i; croen i6rc, i; croen ly6yna6g, viii; croen dyvyrci, viii; croen blaid, viii; croen beleu, xxiv; croen lostlydan, cxx.

G6ert der6en, cxx; o byd d6ycainc, lx am pob un onadynt, o bydant cybrased a can ni b6ynt cybrased, o bydant o unt6v; g6ert tra6scainc â cyreo calon y pren xxx; ac amyn hyny brig byd, ac nid oes g6ert arno, eityr caml6r6 i'r brenin; am g6nentur t6l arnei, xxiv, a hyny i percena6g y coed, a'r caml6r6 i'r brenin. G6ert cygynder6en, ni del fr6yt arnei, iv; g6ert coll6yn, xxiv; o tynir un colen o'r coll6yn, iv; pob pren â arg6edo fr6yt un g6ert â coll6yn y6, eityr der6 ac aval; imp, iv c. hyd galan-gauav rac g6yneb g6edi yd impier; o hyny alan ii pob tympor yny arg6edo fr6yt; ac yna triugaint a tâl; ac 6rt hyny y mae un cerded â lo bu6c. Avalen sur iv a tâl yny del fr6yt arnei, a g6edi y del fr6yt, xxx; pob pren â planer yn g6asca6dg6yd, xxiv â tâl; pob pren ni fr6yto, iv; eityr y6en; pob cainc o'r mang6yd, i a tâl. G6ert y g6yd, i eu percenogion yd ânt.

Am y g6enyn. G6ert henleu, xxiv; g6ert cynthaid, xvi; g6ert tar6haid, xii; y tryded haid, viii; yr haid cyntav â del o'r cynthaid, xii; yr haid cyntav â del o'r tar6haid, viii; yr haid cyntav â del o'r tryded haid, iv, heb dercavael; h6no a gel6ir ascelhaid; ac ni dyly heidia6 hyd 6edi a6st.

G6ert modrydav g6enyn xxiv; ac ymely y byd hyd calanguav; o calanguav alan henleu byd pob un, a xxiv eu g6ert; eityr ascelhaid ni byd henleu hyd calan-mai; can ni g6ys yna a byd by6.

LYMA y g6eles Ior6ert ab Mada6g bod yn cryno yscriveu g6ert y tai a'r dotrevyn, a'r cyvar, a'r l6gyr f6d.

Cyntav y6, p6ypynag â distry6io neuad y brenin, taled deugaint o pob gavael â cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn; ped6ar ugaint ar y nen, a c6eugaint ar y gotai.

Neuad mab ucelg6r ugaint ar pob gavael â cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn, a'r deg ar ugaint ar pob un o'r gotai.

Tf mab ailt, deg ar pob gavael â cyndalio ei nen, a deg ar ugaint ar pob un o'r gotai; havtf, pedair ceinia6g; cynhauavty, 6yt ceinia6g.

P6ypynag â b6rio tai yn ancyvreitai6l,

taled pedair ceinia6g am pob pren bras, i am y dorau a'r emhiniogau, iv; am talait, iv; am y trotau, iv; am y pentan, iv; am pob pa6l, a g6ialen, a cledren, i; y polion syvag, a'r ceibrau, i; g6asg pren, i; aset, i; t6 tf, a'i ac6re, traian g6ert y tf a byd arnadynt; a traian y t6 a byd ar yr ac6re.

Lyma g6ert y dotrevyn. "Brycan y brenin c6eugaint a tâl; gopenyd, pedair ar ugaint; ei pair, c6eugaint; ei cigg6ain, pedair ar ugaint; [v. Y bergin ch6eugeint keynyauc. vi. Ecallaur trugeint (keynyauc) vii. E kycheuyn (e kallavr) deu-dec keinha6c.] ei telyn, c6eugaint; ei cyg6eircorn, pedair ar ugaint. Telyn pencer, c6eugaint; ei cyg6eircorn, pedair ar ugaint; ei ta6lb6rd, c6eugaint. Corn yd yvo y brenin, punt a tâl; a'i corn cyg6eitas, punt a tâl; corn y pencynynd, punt: y tri corn hyny a dylyant bod yn buelin. Pob tl6s brenin, i am ei fiolau, a'i modr6yau, a'i cyrn, punt a talant, can ni dyly ev damt6g.

Brycan mab ucelg6r, lx; ei gopenyd, xxiv; ei cala6r, lx; ei cigg6ain, xii; ei telyn, lx; ei cyg6eircorn, xii; ei ta6lb6rd, o byd asc6rn mormil, lx; o byd blaen corn hyd, xxiv; o byd corn eidion, xii; o byd pren, iv.

Cer6yn ystyla6d, o byd y brenin pieu-byd, xxiv; o byd mab ucelg6r, xii; o byd mab ailt, vi; pob cer6yn unpren, iv.

Sac a nitlen, iv ar pob un; budai, ii; [xxxiv. Gren due keynnyauc; xxxv. K6-man keinioe;] cel6rn, i; menai, i; cavyn traed, i; padel haiarn, i; fiol pren â el yn lyn, iv; paulo y6, iv; hesgyn y6, ii; paulo helig, ii; hesgyn helig, i; paulo g6yn, i; b6yal lydan, iv; b6yal cynnud, ii; b6yal becan, i; r6mp, ii; taradry permed, i; epil, dimai; cryman, i; g6elau, i; ra6, i; caib, i; g6dyv, i; gylv, i; rasgyl, dimai; croper, dimai; tr6yde6, dimai; cang6yr, i; ser, dimai; [Klo hayarn un keynnyauc. lxxv. Klo pren dymey;] fiol d6vyr, fyrilig; c6ynogyl, fyrilig; saet, fyrilig; turnen, fyrilig; g6ertyd, fyrilig; cygladur, fyrilig; ystyla6d dir6yn, fyrilig; fust, fyrilig; creuenlyn, fyrilig; ord6yn, fyrilig; yspodol, fyrilig; ra6 pren, fyrilig; forc, fyrilig; cribyn, fyrilig; yscub ceirc, fyrilig; dul lin, fyrilig; cy6 iâr, fyrilig; bur6y, fyrilig; ly6iadur, fyrilig; ly6eroen, fyrilig; dryc, fyrilig; ryssen, fyrilig; gevel pren, fyrilig; mail, fyrilig; cist, damt6g; evyden, damt6g; tryped, damt6g; gradel, damt6g; yscraf ac â pertyn arnei, damt6g; tunel, damt6g; mort6yl, damt6g; byteiad, damt6g; eidion g6edi yd ymgada6o â'i teledir6yd, damt6g; pob pet ni bo

gôert cyvrait damtôg a byd arno; cigdysgyl, ii; dysgyl aral, i; gogyr, i; ridyl, i; crib, i; cabolmaen, dimai; noe, i; cla6r pobi, i; raf ble6 deudeg cyvelin, ii; raf l6yv deudeg cyvelin, i; torc milci brenin, viii; torc milci gôrda, iv; cynlyvan milci brenin, "iv;" cynlyvan "milci" gôrda, ii; cynlyvan olread, viii; tom tŷ, iv; ca6el teila6, i; berva, i; ysten prid, damtôg; costrel, damtôg; honfest, xxiv; gevyn, xxiv; gleisiadeg, xxiv; penlôydeg, viii; [Gaulawec uyth keynnyauc.], balegrôyd, iv; gleisiad, ii; câr, ii; ystrodrud, i; ysta6l, ii; breccavyn, ii; preniâl gôedes, xxiv; y peitynen a'r clorion, viii; y rôylau, viii; y carvanau, a'r troelau, a'r troedlasau, viii; ofer gov, cxx; einia6n ma6r, lx; einia6n cyria6g, viii; megiau, viii; gevel gov, iv; ord, a cameg, a cetra6r, a c6ynsyl, a trooryd, a carnly6, [Hayarnllyf pedeyr keynnyauc. Breuanllyf am pop vn ohenne pedeyr keynnyauc.], am pob un o hyny, iv.

Gôert breuanti, punt; triugaint ar pob maen ido; a triugaint ar yr heieirn, triugaint ar y gôyd, ar y tŷ, xxx. Breuan, iv; y maen ucav, ii; y maen isav, ii; ar y breuanbôt, iv.

G6ae6, iv; b6a a deudeg saet, iv; b6yal-aryv, ii; cledyv, o byd breuliv, xii; o byd g6rymsaid, xvi; o byd g6ynsaid, xxiv. Tarian, viii; o byd calclasar, neu eurcale, xxiv; Luryg, damtôg; penfestin, damtôg; pyrc6yn, damtôg.

Cyvr6y, viii; fr6yn euraid, viii; fr6yn ariantaid, vi; fr6yn ystaenaid a dulys ac evydaid, iv; yspardunau euraid, iv; yspardunau ariantaid, ii; yspardunau dulys, ac ystaenaid, ac evydaid, i. Rai a gadant ôrt braint y cyvr6y y d6y g6artavyl a'r tair cegyl; ereil a gadant gôert cyvrait arnadynt: sev y6 hyny, g6artavylau, o bydant euraid, viii; o bydant ariantaid, iv; o bydant evydaid, neu dulys, neu ystaenaid, iv. Broncegyll un cerded ag un g6artavyl; y d6y torcegyll, ii; suder, iv; panel cynn6gyl, i; panel liain, i; can6yl, i.

Hosanau ma6r, viii; d6y hoseoa6s, vi; d6y ysy6os, iv; botysau cynnygla6g, iv; esgidiau careia6g, ii; g6intysau, i; g6regys, o byd aur neu ariant, damtôg; oni byd, i; modr6y, damtôg; cae, damtôg; cylel clun, i; cylel cel, i; honsas, i; [Agalaen g6regys un keynnyauc], rôyl, i; g6regys la6dyr, i; breicr6y, damtôg; cla6r ta6lbôrd, damtôg.

Dreva ceirc, iv; dreva amyd, viii; hual haiarn, i; hual pren, fyrllig; hesta6r, fyrllig; cogail, fyrllig; corn canu, pieufu pynag, ii.

Rai a dyg6ed am dilad, pany6 damtôg y syd arnadynt; ereil a dyg6ed, pany6 y dul h6n6 y syd arnadynt; sev y6 hyny, mantel g6rym, xxiv; pob mantel dinesig, xxiv; pob capan dinesig, xxiv; [Pheis dinesic pedeir arhugaint pob vn], pob tudedyn pentan, viii; crys a la6dyr, xxiv; cynhugyl, damtôg; teispau, viii; lenliain, viii; penliain, viii; funen, iv; pencu6e, i; yscin, o byd eido y brenin, punt; o byd eidi y brenines, punt; o byd eido ucelg6r, neu ei g6raig, cxx; ru6c mabailt, neu ei yscin, lx; ru6c taja6g, xxx; rustog, iv.

Cy6air, y gauav, ii; cy6air, y g6aant6yn, i; penfest aradyr, i; ol6ynau, ii; prop6ylau a'r racarna6d, i; [S6ch d6y geiniog], pob iau a'i pystyliau, i; [Arna6t keinia6c kyfreith: C6lldyr iii. keinia6c kyfreith], pystyl, fyrllig; [Carthgl6yt keinia6c kyfreith], cartpren, i; irai, i; og, i; draenclôyd, i; [Pob peth arall ene byt or ny bo guerth kyureyth arnau damdug a uyd am dana6.

Llyma daruot gôerth g6yllt ador].

Gôert y na6 aela6d goeyvurd y6 hyn: ar pob un o'r dentreod, c6ebu6 a c6eugaint ariant; ar pob un o'r d6yla6, c6ebu6 a c6eugaint ariant; ar y deulygad, c6ebu6 a c6eugaint ariant; ar y d6y g6eus c6ebu6 a c6eugaint ariant; ar pob un onadynt, c6ebu6 a c6eugaint ariant. Gôert clust, o ledir, d6ybu6 a triugaint ariant; o cau mal na cly6o, c6ebu6 a c6eugaint ariant. Gôert y d6ycail cymaint â gôert y na6 aela6d goeyvurd. Gôert y tava6d cymaint ag eu gôert 6yntau ol; canys ev ag eu hamdifyn. Gôert bys troed, bu6c ac ugaint ariant; gôert y ba6d, d6ybu6 a triugaint ariant; gôert bys bycan, bu6c ac ugaint ariant; gôert ei e6in deg ar ugaint; gôert y cogyn ucav o'r bys, unarpymteg ar ugaint a dimai a traian dimai; gôert y cogyn perved, triardeg ar ugaint a deupart dimai; y c6gyn isav, ped6ar ugaint: a hyny y6 gôert y bys. Gôert pob un o'r danted bu6c ac ugaint; gôert pob un o'r yscitred, d6ybu6 a deugaint ariant; canys bucaul y danted ynt. A cymaint â hyny ol ar y cyf ehun: sev y6 y cyf, y pen, a'r corf, a'r caly; canys yn hyny y geil yr enaid bod; ôrt hyny y mae, ungôert yntau â hyny ol.

Tri arperygyl dyn: dyrna6d yn pen hyd ei emenyd, a dyrna6d yn corf hyd yr emyscar, a tori un o'r ped6ar post. Teirpunt a ceif y neb â arcoler y can y neb a'i harcolo. Sev y6 mesur ei medyginaet y can y neb a'i harcolo, punt, heb ei bôyd; neu na6 ugaint can ei bôyd, a'i g6aeddilad.

Medyginiaet goret, xxiv; medyginiaet rudeli, xii; medyginiaet lysiau, iv; ei bôyd peunoet i'r medyg, i a tâl. ei goleuad pob nos, i a tâl. Tair crait goeyvarc y syd: un ar gôyneb, ac aral ar troed, ac aral ar la6; xxx ar troed; lx ar la6; cxx ar gôyneb. Pob crait cudedig, iv. Creuan, pob ascôrn t6n, xx, oni byd amryson am ei bycaned, cymered y medyg ca6g, a doded pen ei elin ar y la6r, a'i la6 uc pen y ca6g, ac o clyôir ei sain, iv; oni clyôir, ni dylyir dim.

Gôert gôalt bonedig, i am pob bys a d6y am y ba6d "à el yndo."

Gôert gôaed ryd, xxiv; gôert gôaed caet, xvi. Sarâed pob dyn, herôyd ei braint y telir ido; a tri gôaed ni digôygir: gôaed daint, a gôaed crac, a gôaed tr6yn: i'r arcl6yd y telir dir6y amtano; ac ni telir i'r neb pieufo y gôaed; canys coledig ynt; eu sarâed hagen a telir.

PWYPYNAG à g6nel cyvar â'i cilyd, ia6n y6 ido rodi bod ôrto, a cyvarbod y la6 â'i cilyd: a g6edi g6neloynt hyny ei cad6 yny darfo y magyl: sev y6 y magyl deudeg er6; sev y6 mesur yr er6, trihyd gronyn haid yn y modbed; trihyd modbed yn y palyv; trihyd y palyv yn y troedbed; pedair troedbed yn y beriau; 6yt troedbed yn yr eiliau; deudeg troedbed yn y ceseiliau; unarpynteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd à h6no yn la6 y geilôad; a'r geilôad yn blaen yr ycaïn, ac ysc6r yr hiriau yn ei la6, a hyd y cyrhaedo o hyd braic a hyd y g6ialen, mal y cyrhaedo dau eirionyn y tir. Yr er6 cyntaf i'r amaet, a'r ail i'r heieirn, y tryded i'r eitevig tyvare, y ped-gared i'r eitevig g6elt, rac tori yr iau, a'r pummed i'r geilôad; ac ymely y cerda yr er6i o goreu i goreu yr ycaïn, eityr na tôrir yr iau y rygtynt hyd y di6edav; a g6edi hyny er6 y g6yd; a h6no a gelôir y casnad; a hyny ungôait yn y blôydyd.

O derbyd idynt mynu gôahanu, g6edi darfo y magyl, 6ynt a galant os mynant gôahanu, oni byd ambod a'u r6ym.

O derbyd cau dôl ar ycaïn a mar6 un onadynt, pa adoeđ pynag â'u dyco, ia6n y6 cafael ei er6 ohano. Od ampeuir y percena6g na ry cafo yr 6c cam y canto ev, creirâer hyd na daet ei cam ev ôrto ev, nac am ei b6yd, nac am ei g6asanaet: a h6no a gelôir er6 yr 6c du.

Cy g6neler cyvar ag 6c, ac na del ev i'r lavur, a cau dôl arno, ac na darfo na cyle na dau, ni dyly cafael dim.

O derbyd bod 6c yn clav, ai o bri6 ai o pet aral, ia6n y6 o'i percena6g cyndal pen yr iau.

O derbyd i dyn mynu g6ertu 6c o'r cyvar rycyvarer, ni dyly ei g6ertu oni darfo y cyvar, na'i trevnidia6; ac os g6na cyvoed undyd cyn cafael ei er6, coli ei er6; ac os g6edi cafael ei er6, cyndal pen yr iau ohano.

Pa6b piau d6yn eu devnydiau i eredig, nac 6c na heieirn na petau ereil à bo ido. G6edi y del pob pet atadynt, yr amaet a'r geilôad piau cad6 y rain hyny yn dig6al, a g6neutur ido cystal ag i'r eidun ehun. Y geilôad a dyly cau arnynt, mal na bo rycyvig, ac na bo ryëag, a gal6 mal na toroent eu calonau; ac o derbyd drôg idynt yn hyny o mesur ev a'i tâl, neu ynte ei l6 na g6naet ido g6aet nog i'r eido ehun.

Yr amaet ni dyly talu yr ycaïn onis bri6, ac os bri6, taled, neu g6aded. Yr amaet a dyly cyport y geilôad o daly yr ycaïn; ac ni dyly el6g namyn dau byrieu-gys.

G6edi y darfo y cyvar, pa6b piau cyrcu ei devnydiau ato atrev.

Cartg6r, na marc lyvnu, ni heny6 o'r cyvrait.

Ni dyly neb dodi gorysc6r ar 6c ei cilyd heb ei caniad, onid ambod byd.

O derbyd bod amryson am dryg-ar, edrycer er6 yr amaet, a dyvned ei hâr, a'i led; ac ôrt h6no g6neler i pa6b cystal â'i cilyd.

O derbyd bod amryson r6g dau cyvar-g6r, am tir g6ylt ac aral faet, a'r nail yn mynu eredig y g6yd, a'r lal heb ei mynu, onid ambod â'i d6g raddo, ia6n y6 ido eredig i'r lal y tir a bo canto.

O derbyd bod amryson am eredig, a'r nail yn mynu eredig yn pel a'r lal yn agos, nyni a dyg6ed6n na dilyant myned namyn mal y galont yr ycaïn cyrhaedu eu budel6, ac eu g6ed yn g6an mal yn cadarn yn eu cym6d.

Ni a dyg6ed6n na gelir cymynu 6c à bo yn cyvar, heb caniad y cyvarg6yr; can ni dyly neb cymynu namyn y pet a medo; ac ni med yntau ar h6n6.

Nyni a dyg6ed6n na dylyir i ycaïn à bo yn cyvar nac eu g6ystla6, nac eu hadgav-aela; can ni dyly g6ystla6 namyn à bo yn ei mediant; a h6n6 nid ydy6.

Pôypynag à g6nel cyvar, a g6edi hyny cyvaru ag aral, nyni a dyg6ed6n dylyu bod yr ycaïn hyny yn y cyvar cyntaf; a can g6nel cant cyvar g6edi hyny, ev a dyly cyndal pen yr iau yn pob le y g6nel.

Pôypynag à g6nel cyvar, ac na del na dyd na dau i eredig, nyni a dyg6ed6n, nac o bod nac o cypel y del, hyd na dyly ev dim o'r à arder hebdo.

Ni dyllyr doddi na meirc na cesyg na buſc yn aradyr; ac o dodir hŵy, cyd ertylo a cesyg a gŵarteg, ni digŵygir; ac y cyd â hyny ni dygŵed y cyvrait, onid ambodir idynt, dyllyu un erŵ.

O derbyd i dyn cyvaru ſc, a dŵyn yr ſc yn ledrad, nyni a dygŵedŵn, na dylly daly pen yr iau, ac na dylly caſael ei erŵ.

O derbyd i dyn cyvaru ſc, a bod yn gŵel canto doddi aral yn ei le, nyni a dygŵedŵn na dylly ei ſymudaŵ heb caniad ei cyvar-gŵyr.

Ni dyllyr ſymudaŵ ſc â cyvarer yn ryc ar y gŵelt, heb cànïad y cyvargŵyr.

Ni dylly neb cymryd amaet oni gŵybyd gŵneutur aradyr, a'i hŵyliaŵ; canys ev a dylly ei gŵneutur yn cŵbyl.

Pŵypynag pieuſo yr heieirn, cygŵeiriŵd gŵynt yn dileſtair i'r geilŵad ac i'r amaet; ac ni dyllyant un cyport.

Y geilŵad a dylly digŵalu y pŵſtyliau, a'r ieugŵydon, a'r gŵdŵyn; ac os hirgŵed byd, y torŵau bycain a gŵdŵyn y dolau.

AM lŵgyr ſŵd. Pob percen ſŵd piau cadŵ ei ſŵd; a pob percen yſcrubyl cadŵ ei yſcrubyl; ac ŵrt hyny y mae iaŵn i paŵb daly ar ei ſŵd; ac y ſev y mae iaŵn daly ar y gauavar ariant hyd gŵyl Sanfraid; ac o hyny alan dimŵyn; y gŵāantŵynar o gŵyl Sanfraid hyd calanmai ariantal; o calanmai alan dimŵyn y lŵgyr.

Yn pob amſer y dilŵg yſcrubyl o carcar ni dyllyr namyn ariant; ſev mal y dyllyr talu ariant: ceiniaŵg o marc, a dimai o eidion, ebaŵl, neu eboles, o pen y pedŵar-ydyd ar deg alan, gŵedi y ganer, ceiniaŵg amtano; lo o'r pan ganer hyd calangauav, ei gŵarcae o'r pryd pŵcilyd, neu tra bŵynt yn dynu eu gŵarcae o'r pryd pŵcilyd, neu eu cymyſgu ag eu mam; ſev hyd y dyllyant dynu, hyd calanmai; ac o hyny alan un brait ag eu mam ynt; y moc, a'r devaid, a'r geivyr, a'r gŵydau, a'r ieir, ail deŵis onadynt a dyllyr; y percyl bycain, o'r pan ymcŵeloent biŵŵeilyn a'u trŵyn, un cyvrait a'u mam.

Yn y cyvrait y bu hŵc o'r moc ac un o'r manyſcrubyl; can ni bai namyn tri lŵdyn onadynt. ſev acaŵs oed hyny, moc a āai i'r neb pieuſoent, a hŵc a trigai i percenaŵg yr ſŵd. Ni dyllyr hŵc o dŵyhŵc; can nid āai y moc i'r percenaŵg o trigai ymely. O dŵyna y ſymudŵd o'r pynteg lŵdyn moc, un; ac o'r deg lŵdyn ar ugaint o'r devaid, davad; ac o'r geivyr, a'r ieir, a'r gŵydau, un o'r deg ar ugaint ymely. O derbyd na caſer cyvniverŵc â hyny ar yr ſŵd o'r moc, herŵyd rai, iv o'r pym lŵdyn moc; ereil a dygŵed, panyŵ ceiniaŵg o pob un o'r moc â

dyllyr; ac o pob pym lŵdyn o'r devaid a'r geivyr, i; a hevyd o'r gŵydau a'r ieir, oni ceſir cŵmaint ag y dyllyr un onadynt, ŵy o pob un onadynt. Ac ni dyllyr dal ieir ar ſŵd, namyn y pytevnoſcyntav yd heuer; ac o hyny yny del graŵn ni dyllyr; ac o'r pan del graŵn y dyllyr gŵedi hyny.

Pob gogaŵr o'r yd ymgogorio dyn ag ev, cadŵed paŵb ei gogaŵr, bid ryd yr yſcrubyl. ſev yŵ gogaŵr, ſŵd gŵedi cygŵeiriŵr i ar y tŵr y tyvo arno; a perlan, a bresyc, a lin gŵedi ei medi, neu yn gard heb medi, a gŵair ſyc, a tŵ tai, ac eu hacŵre, a centin, a pob pet â bo pertynas i gard ag ev: gŵnaed yntau ei gard yn can cadarned ag na galo yſcrubyl ei tori; a can tŵrer, ni digŵygir ido ev, eityr ieir, a gŵydau; ſev acaŵs yŵ, can ni gelir cau racdynt; canys ehedeg a galant: a'r yſcuboriau a dyllyant eu bod yn agored o'r pan el yr yſcub cyntav yndynt i elŵg gŵynt yndynt hyd calangauav: ac o lygrir yn hyny o amſer, digŵyſer ido. O calangauav alan cauſer yr yſcuboriau mal y dyllyr; ſev mal y dyllyr eu cau, doddi tair bancor ar y logail, a plaid ar y drŵs, a tri rŵym arno; dau ar ei gŵegil, ac un recdi; ac o tŵrir digŵyſer, a'r ſŵd, a'r yſcubaŵr: ſev y digŵygir, yſcub iac yn le y clav.

O derbyd i dyn caſael yſcrubyl ar ſŵd, a bod amryſon hyd na caſed, gater yn lŵ y deilad.

O derbyd lygru ſŵd, ac na godiŵeder yr yſcrubyl ar yr ſŵd, bid yn lŵ y percenaŵg eu glanāu; can ni gelir tystiolaet ar anivel; cyd as dygŵeto paŵb eu gŵeled, ni grymia. Ni dyllyr lŵ gŵeilyd amtanadynt, can ni grymia cyd adever, os y percenaŵg a'u diheura.

O derbyd cael marc tros cae yn yſu ſŵd, nid iaŵn ei daly, namyn dimŵyn lŵgyr, oni diheuir.

O derbyd caſael na marc nac anivel aral, a'i deutroed blaen ar yr ſŵd, ni dyllyr ei daly; can ni bu yn cŵbyl ar yr yd: ac ni gelir cŵbyl o ancŵbyl: oni glanŵir digŵyſer y lŵgyr.

O derbyd i dyn tidaŵ ei caſeg yn emyl ſŵd, a'i ebaŵl yn lygru yr ſŵd, ac na caſer ei daly, cymereſ y caſeg o'r le y bo yndo, a dycer i'r tŵ, a dalier yr ebaŵl yn y tŵ, a dycer y caſeg i'ŵ le, mal cynt: a lyna y gŵylt a deily y dov: ac nid ymcŵel yn ancyvrait arno.

Loi, ac gŵyn, a mynau, nid raid i'r deiliad eu helŵg tros ei egŵyls o'r pryd pŵcilyd; can ni byd marŵ un lŵdyn er ei gŵarcae o'r pryd pŵcilyd.

Y teirŵ o hanner hav hyd aŵst, ni dyllyr

eu daly, nac ar fyd nac ar gŵelt; canys yn yr amser hŵn y byd terfyn y gŵarteg provadwy. Nid iaŵn daly y teirŵ o aŵst hyd gŵyl Mair cyntaf; canys yna y byd terfyn y cynblited. Nid iaŵn daly tarŵ un amser yn ol buŵc terfyn yd.

Nid iaŵn daly baed un amser yn mocyrta.

Ni dylir daly y meheryn, a'r bycan, o gŵyl Mihagel hyd calangauav.

Ni dylir yr ystalŵniaid o hanner ebril hyd hanner mehevin.

Ni dylir ebaŵl ar ol ei mam : a hŵn a gelŵir saetebaŵl.

Ni dylir daly moc ar yd, oni cefir yn yscubaŵr, neu ar gŵerclaŵd, o gŵyl Ieuaŵn hyd y calan.

Pŵpynag a myno gŵerclaŵd, cadŵed o gŵyl Padric hyd calangauav : sev yŵ gŵerclaŵd tŵr dimŵyniant namyn i gŵair, a claŵd yn ei cŵlc : sev paham y cedŵir hyd calangauav, ŵrt dylu ei lad dŵygŵait. Pŵpynag a caŵ yscrubyl ar y ryŵ gŵerclaŵd hŵno, cymered ohonei mal o'r fyd. O derbyd ido eu cafael arnei, ac nis godiŵaŵd arnei, cyd aŵver, "ni dylir" dimŵyn lŵgyr am gŵelt.

Pŵpynag a gŵnel cae yn cŵlc fyd, dalied ar y gŵelt a bo yndo, mal ar yr fyd; can ni dylir gŵeltpaŵr yna.

Ni dylr neb gŵelt cadŵ, amcen a dau gŵelt : cae a gŵerclaŵd. Ac os myn yn cadŵ, cymered croes y can yr arelŵyd, a cadŵed hŵno ev.

Mal hyn y dylir daly yscrubyl ar fyd : o bydant gŵylt, yn buart alan; ac yscrubyl dŵr, eu gŵarcae y meŵn ac alan; ac o byd yscrubyl i dau dyn, na cymysger; ac o byd amryŵ, na cymysger; ac o dodir yn-cyd rŵmyr pob rai onadynt. Y moc nid iaŵn eu rŵmaŵ, namyn eu daly. Yr iŵir, a'r gŵydau, iaŵn yŵ eu rŵmaŵ yn eu daly.

O derbyd i dyn erci gŵystyl am fyd ar oed gŵystyl, ni dylr ei roi namyn ar gŵystyl fyd; a gŵystyl fyd ni dŵcyd, hyd calangauav.

Pŵpynag a dalio fyd ar mac, ai o lŵgyr yscrubyl y cynhauav, ai o prynu, ac nas gomyno hyd calangauav, nis dylr : sev acaŵs nas dylr, ŵrt myned y tympor nad iaŵn ei gomyn; can nid iaŵn gomyn y blŵdyn yn ei cilyd.

Pŵpynag a dalio yscrubyl, ac yn ei daly ev gŵneutur cyvlavan, pa cyvlavan pynag a gŵneloynt, y deiliad piau ei dylr; canys dylr yr yscrubyl dybod heb haŵl, heb arhaŵl, namyn talu i'r deiliad yr eido.

Pa dyn pynag a dalio yscrubyl, cyd as elygo i pori, ni cyl ei baint er gŵneutur gŵel no'r iaŵn.

"Pŵpynag a dalio yscrubyl, ac eu ditor hyd atrev, ni dylir dim idynt; can ni dylir dau daly am un lŵgyr."

"Pŵpynag a dalio yscrubyl, a gŵrtaŵd gŵystyl cyvreitiaŵl, er mynu ariant, o byd mawr yr yscrubyl, ev a'i tŵl."

"Pŵpynag a dalio yscrubyl laŵer, ac attal un, ar medŵl ei dylu tros eu gŵeitred yn cŵbyl, ac elŵg y leil i cerded, ni dylr namyn a del ar yr un lŵdyn hŵnŵ."

"Pŵpynag a caŵ manyscrubyl, ai gavyr, ai davad, ai hŵc, deŵised y deiliad ai cyvriv yny del y lŵdyn ehun, ai ynte ceiniaŵg o'r davad, neu o'r gavyr, gŵedi dalier pymgŵait; a ceiniaŵg o'r hŵc pan dalier, neu araŵs cyvriv yny del ei lŵdyn yn cŵbyl."

"Pŵpynag a del i elŵg yscrubyl tros ereil, iaŵn i'r deiliad gomyn ido ev a saiv yn pob pet trostynt; ac oni saiv, ni dylr ev ei elŵg ido ev. A cyd bŵynt marŵ yr yscrubyl canto ev ymely, ni telir. Os yntau a saiv yn pob pet, cymerer gŵystyl y canto, a mac ar ei dilyrŵyd; ac o derbyd dybod percenaŵg i andilysu y gŵystyl, ev a dylr o'r eido ev dybod yn ei le ei cystal cyn myned y lal y canto."

"Y gŵystyl a gŵystlo y gŵraig, ni dylr ei gŵr ei andilysu; na'r gŵraig gŵystyl y gŵr ymely."

"Pŵpynag a bo lŵgyr maŵr ar ei fyd, a cafael yscrubyl arno, a mynu ohano can yr yscrubyl hyn dimŵyn cŵbyl, ni dylr namyn talu ido ŵrt lŵ percenaŵg yr yscrubyl a'i lygrŵs, na maŵr na bycan bo; a hyn a dylr bod yn un ryŵ y dau tŵr, ac yn un oed eu har: a hŵn a gelŵir yn dimŵyn lŵgyr. Sev y dylir ei gomyn, cyn calangauav."

"Pŵpynag a symudo fyd i ar y sŵyl hyd ar y gŵyntŵn, a gŵneutur y dŵs ar y gŵyntŵn, cyd lycrer yna ev, ni digŵygir."

"Un cyvrait yŵ y lin a bo eityr gardau a'r fyd."

"Nid oes un dyn herŵyd baint a dylr o na digŵyco lŵgyr."

"Ni dylr nŵb godro yscrubyl blit ac ŵynt yn daly, heb caniad y deiliad, cyd bŵynt eido."

"Ni dylr y deiliad ceisiaŵ percenaŵg yr yscrubyl; ac ni dylr yntau eu celu hŵy; ac os cel, taled o bydant marŵ, neu o colant o'i gŵal ev."

"O DERBYD i dyn ynbyd bratu dyn aral ag aryd, ac o'r brat hŵn ei bod yn hir yn gorgŵed, a dybod agau ido, nis digŵyg cenedyl yr ynbyd y dyn; canys o annoyd hir haint y coles y dyn ei enaid."

"O derbyd i dyn tanu rŵyd ar ei avon,

neu y môr, a myned gŷydau, ai aniveiliaid ereil, yn y rŷyd, a briŷiaŷ y rŷyd can yr aniveiliaid, a'u marŷ gŷntau o acaŷs y rŷyd, nis digŷyg yr un onadynt i'ŷ cilyd. Or derbyd i eidion, neu anivel aral, myned y meŷn y rŷyd, a briŷiaŷ y rŷyd, a dianc yr anivel, iaŷn yŷ dimŷyn y rŷyd; canys iaŷn yŷ tanu rŷyd."

O derbyd "dylu" da i dyn, ac am y da hŷnŷ roi oed ido, a cyn yr oed cafael o'r cyndogyn y tal, a cyndyg ido, a dygŷedŷyd na dylŷ gŷrtaŷd; can ni bu raid yr oed, namyn er ceisiaŷ y da. Pŷppynag à roder oed ido, neud eido yr oed; gŷnaed yntau à myno, ai araŷs yr oed, ai talu cyn no'r oed.

Pa anivel pynag a lado dyn bonedig, a ceisiaŷ o'r cenedyl dodi galanas amtano, nis dylant, cyd adever; sev acaŷs nas dylant, can ni geil un dyn talu galanas; ac na dylant talu i cenedyl gŷeitred anivel eu câr. Ac ŷrt hyny y mae y le y telir y lovrud yn le y gŷeitred.

Pŷppynag a dylŷo da i aral, a ceisiaŷ ohano talu da ancyvodedyn, neu cymryd da ancyvodedyn, nac yn tâl, nac yn gŷystyl, onyd na bo ar ei helŷ, namyn hyny. Sev yŷ da ancyvodedyn, da ni galo y dyn y taler ido ei cyŷŷynŷ canto y ford y myno.

O derbyd i dyn myned i hely, a decreu hely, ac elŷg ar anivel, pa anivel pynag po, a cyvarvod cŷn segur ag ev a'i lad; y cŷn cyntav a'i cyŷŷynŷ pieubyd, onid cŷn y brenin bydant y rai segur. A lyna hyd y dylŷ yr helgŷr cyntav bod yr anivel ar ei helŷ, oni ymcŷelo ei gŷyneb part ag atrev, a'i cyŷŷyn i ar yr hely; a cyd boed y cŷn yn hely, ac yntau gŷedi ymgadaŷ a'i cŷn, ni dylŷ dim; cyd lado cŷn segur ev, y rain hyny pieubyd.

O derbyd i fordaŷl i ar y ford gŷeled anivel, a bŷrŷ eryd, ai â maen, ai â saet, i ar y ford, a'i erlid yn godiŷedo, a'i dylŷ oŷ medyr; ac nid iaŷn ido ei saetu, na'i erlid, onis medyr, i ar y ford.

Pŷppynag à myno hely pysgod, a cyvodi pysg ohano, a'i ymlid, ac ar ei ymlid ev, myned y pysg yn rŷyd aral; o cyvrait, y cyntav a'i cyvodes pieubyd.

O derbyd i dynion gŷneutur ambod am hely pysgod—heb y nail, Y pysg cyntav à lader i mi heb y lal, y diŷeder à lader i mitau; ac ni la namyn un; y cyvrait a dygŷed yny bo cyhyded dylŷu rānu dau hanner.

O derbyd i dynion hely pysgod, ac yn eu hely dybod dynion ŷrt eu lad, a mynu ran o'r pysgod, gŷynt a'u dylant, oni derbyd eu dodi ar gŷden, neu ar bacau: o derbyd hyny ni dylant dim.

TAIR gorsed breintiaŷl y syd: gorsed arclŷyd, a gorsed escob, a gorsed abbad. Pob un onadynt a dylŷ cadŷ ei gorsed trŷdo ehun.

O derbyd i gŷr un onadynt gŷneutur cam i gŷr y lal, ni dylŷ neb onadynt gŷneutur iaŷn namyn i gorsed ei arclŷyd ehun.

O derbyd i gŷr yr arclŷyd gŷneutur cam i gorsed yr escob, nac aed ohonei heb gŷneutur iaŷn; ac ymely gŷr yr escob yn gorsed yr arclŷyd.

Yr arclŷyd pan bo marŷ yr escob a dylŷ ei da, eityr gŷisg yr eglŷs, a'i lyvrau, a'i tŷr; a sev acaŷs yŷ hyny, pob da heb perŷenaŷg, difait brenin yŷ. Yr abbad hagen ni dylŷir namyn ei ebediŷ; canys cyd boed marŷ yr abbad, y clas a'r canongŷyr a dylŷ ei da ev. Pob dadyl à bo rygtynt ehun, ynaid a dylŷ o'r clas barnu idynt. Pob dadyl a bo rŷg abbad ac arclŷyd, ynaid yr arclŷyd a dylŷ barnu y cyd ag ŷy.

O byd dau arclŷyd a lu can pob un onadynt yn y gŷlad, a dybod dyn i erci estyn ido ar pet ancyvodedyn ar tŷr, nid rod eu rod, ac nid estyn eu hestyn, yny gŷyper pieufo y gŷlād onadynt.

O derbyd i ucelgŷr roi ei māb ar māb ailt arclŷyd, a'i dyodev un dyd a blŷdydn, neu a bo mŷy, ei māb maet yntau pieubyd y tŷr gŷedi bo marŷ, oni byd plant; ac o byd plant, ev a dylŷ ran braŷd.

O derbyd roi Cybraes i altud, māb hòno a dylŷ ran o trev tâd, ac ni dylŷ ran o'r tydyn breintiaŷg hyd y trydydyn, oni byd yr altud yn gŷahaliaet Sais, neu yn Gŷydel; a hŷnŷ a'i ceif yn diannod; ac o hŷnŷ y telir gŷarteg dimac: sev yŷ gŷarteg dimac ran y tâd i dodi ar y cenedyl; can nid oes cenedyl tâd a'u talo.

O derbyd roi pet yn pŷyt, ac nas gomyno tranŷet, nis dylŷ hyd yn oed undyd a blŷdydn; ac yna dŷyn gŷystyl, mal am da aral.

Ebediŷ maer cycelaŷr punt; ebediŷ maer cŷeugaint; ebediŷ cycelaŷr cŷeugaint; ebediŷ ucelgŷr triugaint; ebediŷ mab ailt, o byd eglŷs ar y tŷr, cŷeugaint; ac oni byd pedŷar ugaint; ebediŷ altud, pedair ar ugaint; ebediŷ gŷr ystavelaŷg pedair ar ugaint; ebediŷ ystavelaŷg o gŷraig un ar pymteg. Nid â ebediŷ yn ol tŷr cyniv.

O derbyd gŷahanu dyn à tŷr yn ei byŷyd, a'i marŷ ev gŷedi hyny, nid â yr ebediŷ yn ol y tŷr namyn yn ol y da; ac oni byd dim da, nid â ebediŷ, namyn ei difodi; neu bod māb ido, a hŷnŷ a'i tâl.

Ni dylŷ na brodyr na cevndyrŷ talu ebediŷ ar tŷr difodedig; can ni cafant hŷy evo heb ei prynu.

Ebediô pob sôydaôg â bo yn lŷs pedôar ugaint; ebediô bonedig candôynaôl a mab ucelgôr a gôr cyvarôysaôg; ebediô a dilyir idynt, can ni bo tir yn eulaô. Sev y dily ei talu ôrt braint y tîr yd henyô ohano: ac ni tâl y tâd tros y mab y cyvryô hônô.

O byd gôr â dau arelôyd, a tîr ido a tan pob un onadynt, yntau a dily talu ebediô i pob un onadynt.

O byd gôr â deutir a tan arelôyd, yntau a dily talu o'r tîr môyav ei dilyed ohano ebediô.

O derbyd i cerdedgôr altud i clevyau ar ford, a'i marô, pa tîr bynag y bo marô, ev a tâl pedair ar ugaint ebediô; a'i da, namyn hyny, i'r brenin; o byd gôraig, unarpymteg.

Ebediô merced y ryô gôyr rydygôedasam ni ucov cymaint ag eu hebediô.

Ni tâl gôraig byt namyn un amgobyr o cyvrait; a sev y tal hônô ôrt braint y tîr yd henyô ohano: ac ni dily neb talu trosti, namyn ehun; ac oni byd i roi, ai o'r tâd, ai o'r brodyr, ai o'r cenedyl, ac na cymero mac ar yr amgobyr, ev ehun a dily ei talu.

Pôypynag â treisio gôraig, taled ei hamgobyr; canys ni tâl gôraig namyn un amgobyr, ôrt braint arelôyd y tîr hônô, bid nac ôrt braint y cenedyl, namyn ôrt braint y gôr yd aet ido.

O tri acaôs y telir amgobyr: un onadynt e rod ac estyn, can ni bo cygôeloga. O cygôeloga cyhoedaôg, can ni bo rod ac estyn.

Tair merced ni dilyir amgobyr: mere dlig, a mere brenin, a mere penteulu; can ni dilyir ebediô i'ô eu tadau, namyn eu hemys, ac eu hanôyl-côn, ac eu hebogau, ac eu harvau. Mere ni dilyir; can nid oes â'i gomyno; ni dily yntau amgobyr ei mere ehun.

Ni dilyir i un gôhaliaet ebediô yn herôyd ei dilyed vaôr; y byd ryd yntau o pob

dilyed becan; onid hyn â derbyd ido: cymryd tîr ohano, a myned yn braint mab ucelgôr, er caeted hagen y tîr â cafo, ev a byd can ryded â tîr mab ucelgôr; ac o hyny alan, amgobyr ac ebediô a tâl yntau, mal y talo mab ucelgôr: cyn no hyny ni talai namyn â talai yr edlig.

Amgobyr mere pencenedyl, a dystain, a maer cycelaôr, punt o pob un onadynt.

Pob cyvryô dyn or y dilyer amgobyr ido, cymaint yô amgobyr ei mere â'i ebediô.

Amgobyr mere pob pencerd, a'i ebediô, or â estyno arelôyd penceirdiaet ido yô cêu-gaint. Pob cerdaôr aral yny byd herôyd ei dilyed ehun, nac altud bo, na trevtad-aôg: ymely y tal ei amgobyr a'i ebediô.

Pob pencerd ar â estyno arelôyd penceirdiaet ido, y brenin piau ceisiaô ofer ido; nid amcen no telyn i un, a crôt i aral, a pibau i'r trydyd. Ac ôyntau a dilyant pan boent marô eu gadaô i'r brenin.

Pob pencerd telyn a dily y can y cerdorian telyn gôedi yd ymgadaôent â telyn raôn, a mynu bod yn cerdaôr cygôeitas; a bod yn eirciad, pedair ar ugaint ei gobyr; ac â dily o pob dovod or â cafoent, nac o erci, nac o cyvarôys neitiaôr, ran deugôr, can ni bo yn y le, os gomyn: sev yô cyvarôys neitiaôr, pedair ar ugaint, a hineir beird; ac yntau a dily ei gôasanaet mal gôr mediantus arnadynt.

Rai a dygôed panyô dyn amdivenhedlig yô cyvare cyfyl; ereil a dygôed, panyô derôen a lader yn ancyvare ar trev t d, priodaôr a dily dodi mantel arno o'i cudiaô rac ei gôeled a bod yn gôaradgôyd i'r trevtadaôg ei gôeled. Iorgôert mab Mad-aôg eisioes a dygôed, panyô hôn yô cyvare cyfyl yn iaôn: sev yô hyny pan bo câr yn cyf i'r lovrud o'i ran o'r galanas, ac yn gomyn mac: mal hyn y rênr galanas gôas-garaôg—

xiv.
TAD

vii.
MAM

X a dimai
Braôd

X a dimai
Braôd

LOVRUD

xxxii. Cevynderô
xvi. Cyvyrderô
viii. Ceivyn
iv. Y gorceivyn
ii. Y gorcaô
i. Y nai mab
gorcaô

Traian y lovrud yô nyn a'r mam a'r tâd a'r brodyr a'r cêoriyd y cyd ag ev; sev yô hyny lxxv.: mal hyn y rênr; un ar ugaint ar y lovrud, a'i plant, o bydant ido, ac o hyny traian

Cevynderô
Cyvyrderô
Ceivyn
Gorceivyn
Gorcaô
Nai mab gorcaô

ar y lovrud, a'r deupart ar y plant; oni byd plant, taled ehun, a'r traian ar y tâd a'r mam; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny y deupart ar y tâd, a'r traian ar y mam; y trydyd traian ar y brodyr a'r c6orioryd; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny d6y ar y bra6d, ac un ar y c6aer; y cyf y g6ehenais y a tŷ; yna mae yn raid i'r lovrud mynegi ido y cyf mal y mae ei cerentyd, her6yd rydyg6edasam ni ucov; ac y cyd â hyny bod ido o cyd-carant â bo diga6n i cad6 bod yn g6ir â dyg6ed y lovrud. Sev aca6s y mae da cyd-carant: can ni dylyant yr est-tonion na d6yn dyn yn cerentyd, na ei g6abanu â'i cerentyd.

O derbyd i dyn lad aral â g6en6yn, galanas deu-dyplwyg a tâl; canys fyrnig y6, neu yntau yn eneidmadeu, am y nail galanas; a'i dihenyd ev yn eg6yllys yr ar-cl6yd, na ei crogi na ei losgi â myno. Os g6adu â g6na, roed g6ad lad celain yn deu-dyplwyg; sev y6 hyny l6 c6ecantg6yr.

Y dynion â g6nel g6en6yn er lad ereil ag ev, de6is i'r arcl6yd idynt ai eu deol ai eu di-enhydu. Os g6adant, roent l6 c6ecantg6yr.

P6ypynag â holo pet, a dybod i'r maes, ac yn y maes cilia6 ohono, a bod yn g6el canto te6i no holi; y cyvrait a gad ido te6i; canys ydy6 yn ei de6is, ai holi ai na holo, cyd galo yr amddifyng6r gal6 am bra6d; ac o aca6s ei bod ev yn cilia6, mynu ei dybarnu o'r da, ni g6yl y cyvrait bod yn ia6n ei dybarnu o'r eido, nac o'i ha6l; uamyn can g6rtodes yr oed i myned heb un oed o'r maes; os ev a derbyd roi mac ar â barno y cyvrait, ac eiste yn ei plaid, a decreu holi a g6aranta6 ateb; a g6edi hyny ceisia6 oed 6rt port, a dyg6ed6yd y dylyu: canys ymde6is yd 6yv. Ac yna y dyg6ed-6yd o'r amddifyng6r, cyd ryvo yt de6is nid ydy6; can ni cycain g6artal can de6is; ac neu de6isaist titau holi; ac 6rt hyny y dodav mitau ar y cyvrait, na dyly titau cilia6; sev y g6yl y cyvrait yna nad oes annod ido, namyn g6neutur cyvrait dyl6. Ac os ev a g6na yr ha6lg6r gada6 y maes, doter croes raeo nad el; ac od â, gal6ed yr amddifyng6r am bra6d; ac yna y g6yl y cyvrait ei bod heb ha6l yn oes yr arcl6yd h6n6; a teir bu6 caml6r6 i'r brenin. A her6yd ereil, yn deu-dyplwyg.

Am mor6yng6raig, g6edi roder i g6r, a hitau yn mor6yn, a heb cysgu centi, od darfai d6yn trais arnei, rhai a dyg6ed na dylai co6yl; ereil a dyg6ed y dylai; nyny eisioes a dyg6ed6n, p6ypynag â t6ro mor-6ynda6d g6raig, dylyu ohano talu idi ei co6yl.

P6ypynag â beicioco g6raig o l6yn a pert, namyn yny ago na gorfo arnei ei meitrin, namyn ei ca6iau; sev aca6s y6, can ni cavas hi grym ei g6r, na g6yl y cyvrait dylyu o honei hitau bod yn eisi6-edig o'i aca6s ev.

Rai a dyg6ed nad mac mac g6raig; nyny a dyg6ed6n, bod yn mac y mac a rodo g6raig, can ni galer mac o g6raig, Pan g6ato g6raig mac, sev y g6ata â g6yr y cyd â hi; canys g6r a g6ata, pa dyn pynag y bo ha6l arno, a gomed ohano, dybo i g6neutur ia6n am yr ha6l yn pob dadlau y be gomededig ev ohano, heb caml6r6 a tâl. O derbyd ei dybod yntau i'r dadlau, ac gada6 ohano y dâdlau yn ancyvreitia6l, a gal6 o'r ha6lg6r am bra6t o cyvrait; sev a g6yl y cyvrait y cyvlavan yd aet yr ha6l amtauei, i barnu i'r ha6lg6r, a caml6r6 ar yr amddifyng6r am gada6 y maes yn ancyvreitia6l, ac yn oes yr arcl6yd pieufo y maes y dyd h6n6, na cafo ia6n amtano. O derbyd ido yntau dybod i'r maes, a dygodev ha6l ac ateb ohano, a barnu o cyvrait ei bod yn coledig, h6no a cyl yn tracyg6yd-a6l.

P6ypynag â myno g6neutur cyvrait â'i cilyd, cyntav y6 o honei roi mac ar cyvrait, a g6edi hyny eisted yn cyvreitia6l; sev mal yd eistedir yn cyvreitia6l, eisted o'r brenin â'i cevyn ar yr haul, neu ar y drychin, mal na bo ei g6yneb ar y drychin; a'i dau hynaiv un o pob tu ido; ac odyne y g6yrda yn ei cyle; a'i ynad lŷs rac ei bron; ac ynad y cym6d ar y neiltu ido; a'r efeiriaid o'r tu aral ido; a neol cyvar-g6yneb ag ev, i myned i'6 bra6dle, ac i dybod; a'r d6yplaid o pob tu i'r ford; a'r dau cya6s y nesav i'r ford, o pob tu idi; a'r dau percena6g ha6l yn y perved; a'r d6y canla6 yn eitav; a plaid yr amddifyng6r â'i la6 deheu ar y ford; a plaid yr ha6lg6r â'i la6 as6 ar y ford; a'r dau rigyl yn sevluc pen y dau cya6s.

GWYRDA.—HYNAIV

BRENIN. HYNAIV.—GWYRDA.

EFEIRIAD.—YNAD.

YNAD.

CANLAW.—AMDIFYNGWR.—CYCAWS.

CYCAWS.—HAWLGWR.—CANLAW.

RIGYL.

RIGYL.

Ac yna gomyn i'r amdifyngŵr, Pŵy dy cycaŵs? pŵy dy canlaŵ? Ac yna enŵi pŵy ynt hŵy; ac yna gomyn er ido, a dyd ev coli neu cafael yn eu pen hŵy? Ac yna dygŵded yntau ei dodi. A gŵedi hyny gomyn i'r haŵlgŵr, a dyd yntau yn pen ei plaid y syd y cyd ag ev? Ac yna y mae iaŵn ido yntau dygŵdedŵyd, Dodav coli a cafael. Ac yna y mae iaŵn cymryd y cantynt bod ŵrt coli neu cafael am yr hyn rydygŵedasam ni ucod: a hŵno a gelŵir yn tylgŵed. Ac ody na cycaŵsed; ac ody na cymered yr ynad, a'r eŵeiriad, a'r rigyl y dŵy cycaŵsed à dadcanent, ac aent alan a barnent herŵyd y dŵy cyceusaet. Ac o byd raid gair cyvarc, anmonent cŵnad i gomyn i meŵn; a gŵedi hyny doed yntau i meŵn, a cymered bod ŵrt braŵd, a mac ar gobyr; a gŵedi hyny dadcaned y braŵd; ac ody na byd dilys yr haŵl hŵno byt.

O derbyd dodi gosteg yn y maes, ac ody na angostegu o un yn y maes, tair buŵ camlŵrŵ arno, a bod yn angolo y gair hŵnŵ, ac ido ev, ac i'r cycaŵs.

O derbyd i dyn rodi ariant neu yscrubyl ar aral, ac o'r da hŵnŵ cywnŵdiaŵ ac elŵa o'r neb y daet ato; a ceisiaŵ o'r neb pieuŵo yr ariant yr elŵ; nyni a dygŵedŵn, na dylir, onid ambod à'i dug ido; canys nid à sŵlt amtan diebryd; ac ŵrt hyny, ni dylir nodyn yr hyn à roes ar y lal.

O derbyd i dyn dybod yn trŵyded dyn aral, ac yscrubyl canto, neu à da aral; pan el ymtait ni dylir myned canto nac epil, na tail, na cludair, na dim, namyn cymaint ag à daet canto o byd; onid ambod à'i dug ido.

O derbyd dŵyn hŵc i dyn yn ledraŵ, a meitrin o hŵnei epil can y dyn à'i dŵg, a gŵybod o'r percenaŵg yn le y bo, a ceisiaŵ ai hi ai hepil; nis dylir namyn hi ehun, o byd; ac oni byd, ni dylir dim; canys nid à sŵlt atan diebryd.

Pŵypynag à gŵrtoto iaŵn o acaŵs tebygu ei bod yn arelŵyd ar haŵl, a dylir holi pan myno; gater ido yntau peidiaŵ; ac o paid undyd a blŵydyn, bid ei haŵl yn haŵl tra blŵydyn; a hŵno ni dylir iaŵn byt amtanei.

O derbyd i dyn dŵyn adgavael yn ancyvreitiaŵ tra ei ceryn, a'r haŵl yn i'r; ev a dygŵedir, na dylir cyvrait nyŵ gŵnel, am yr hyn r gŵnaet ev ancyvrait amtano ev ryadmerŵyd tracevyn, a'r haŵl yn i'r mal cynt.

O derbyd i dyn myned yn mac, a cyn tervynu yr haŵl ei myned yn clavgŵr, neu yn mynac, neu yn tyŵyl, ni tylyco ev dylir ohano ateb; nyni a dygŵedŵn dylir ohano cygŵiraŵ à edeŵis tra bo byŵ. Ac un o'r leod ni dylir y mab bod yn le y tād:

sev acaŵs nas dylir; can nid edeŵis dim o'i da ido, nam ei gŵyls; ni dylir yntau sevyl trosto o dim, namyn ei egŵyls.

O derbyd i dyn holi cyn oed na coli na cafael, er hyny hyd ei oed ni derbyd ido.

O derbyd i dyn yn dydiau dydon na coli na cafael ni byd i'r hyny, oni byd dodi oed coli a cafael yndynt; ac os hyny à dodir, cŵyl a colir; ac ymely am tŵr a daiar yn amserod y dylir eu carcaru.

O derbyd i morŵyn dygŵedŵyd ar gŵr dŵyn trais y arnei, a'r gŵr yn gŵadu, a dygŵedŵyd ohonei hitau yn ateb. Oni dygost ti trais y arnav mi, morŵyn gŵv mi etŵa; sev y barn y cyvrait ei hetryc; sev à'i hetryc yr edlig. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn gŵraig, ni geil y lal ei gŵadu; yna taled y gŵr y dygŵaŵd hi arno ei treisiaŵ, ei cŵyl, a'i gŵynebgŵgart idi hi, a'i hamgobyr i'ŵ harelŵyd, y a'i dilysrŵyd. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn morŵyn, bid hitau a baint morŵyn, ac na coled ei baint er hyny; nid amcen er ei provi.

O derbyd dŵyn trais i ar morŵyn, ac yn y trais hŵno cafael beiciaŵ, ac na gŵypo hitau pŵy y tād, a'r arelŵyd yn mynu amgobyr, a hitau yn dygŵedŵyd na dylir idi; canys trais a ducŵyd y arnei, ac na dylir i un gŵraig à dycer trais y arnei talu amgobyr; sev a dygŵed y cyvrait yna difodi yr amgobyr i'r arelŵyd; can ni galŵs ei cadŵ rac trais, ac ev yn dylir ei cadŵ. Cyd ampeuer hitau am hyny, ni cefir y centi namyn ei lŵ ehun ar bod yn gŵir à dygŵed. Sev y bernir mab y ryŵ gŵraig hŵno ŵrt cenedyl ei mam ei baint yny gŵypo pŵy bo ei tād.

O derbyd i gŵr dygŵedŵyd bod gŵraig yn beiciaŵg, a'r gŵraig yn gŵadu, a'r gŵr yn adev, a'r arelŵyd yn mynu yr amgobyr, taled y gŵr y syd yn adev; can nid oes gŵad tros gŵaesav.

O derbyd damtŵg pet à gŵert arno o cyvrait, a bod yn mŵy y damtŵg no yr gŵert cyvrait; yr ynaid a dylant etryc ai cam y damtygŵyd; ac os cam, gŵneler arno cyvrait anudon: sev yŵ hyny naŵ ugaint camlŵrŵ, a'r eglŵys yn ei ol.

O derbyd i dyn gyru pet ar aral i creiriaŵ, a gŵedi y gyr ei diheuraŵ, hŵnŵ a gelŵir yn cyvrait anudon; can ni geil na bo anudon y nail lŵ onadynt.

O derbyd i dyn gyru braŵ ar aral, ac o'r braŵ hŵnŵ coli ei enaid o'r dyn; etrycer o pa herŵyd y gyrŵyd y braŵ, ai yn herŵyd braŵ, ai yn herŵyd pet aral; ac os yn herŵyd aral y byd marŵ, ni digŵygir; os herŵyd y dyn à gorug y braŵ y coles y lal ei enaid, taler ei galanas.

Pŷpynag a dyco creiriau i dadlau, ac eu ceisiaf o'r plaid aral à oed yn erbyn y creiriau à daet canto ev; nyni a dyggedon, na dyly ev y creiriau hyny yny darfo y dadlau hyny alan: cyfredin byd y creiriau i paŷb yn y maes.

Nid raid creiriau yn dadlau à gñeuer y meŷn mynŷent, can yŷ plas y creiriau.

O derbyd bod cyvrait yn dadlau, ac na bo creiriau yn y maes; nyni a dyggedon, na dylyir oed i ceisiaf y creiriau, namyn tra catŷo yr ynad y braŷdle, a hyny yn egŷyls yr ynad.

O derbyd i ynad barnu cam, a'i ampeu amtanei, ac na cyndycier gŷstyl yn ei erpyn cyn cyvodi o'i braŷdle, onis myn, ni dyly ei cymryd byt ŷedi hyny.

Tri cadarn byd, arclŷyd, a drud, a di-

dym: sev acaŷs yŷ, maen tros iaen yŷ arclŷyd: sev yŷ drud, dyn ynbyd; ac ynbyd ni gelir cypel dim namyn ei egŷyls: sev yŷ dyn didym, dyn heb da ido; ac ŷrt hyny, ni gelir cypel da yn le ni bo.

Tair provedigaet à gelir ar anivel: un yŷ, pŷpynag y lader ei ci; o dygged ei bod yn bugeilo, ev a dyly ei provi; yr ail yŷ, o derbyd i dyn lad ci o acaŷs ei bod yn cyndeiriaŷg, a gŷrtgŷynebu ido o percen-aŷg y ci, a dyggedŷyd nad oed cyndeiriaŷg, y dyn a'i ladaŷd a dyly ei provi: sev mal y dyly; ei rygŷeled ev yn ymlad à cŷn ac à dynion; neu ei rygŷeled gŷedi ryysu ei tavaŷd; trydyd yŷ ci cyndevodig, o ledir, ev a dylyir provi arno ei bod yn cyndevodig ar bratu dynion, neu ar gŷneutur cyvlavanau ereil.

Mae elle enheueret etelir sarhaet id heudin heruet eubrein canaheuer nam uret eneile Pan torer naut ebrenin sarhaet eu idau ahono atelir idau heruet iuerain. Aoes unlhe ebar no enad braut eniuaratdele niddeleher emustalau ac eef oes ene lhe emae naut taudauc enad anbraut. Mae elle etal estraun o alanas kemint abraut enelle enucier aralanas maab ad duco iuami kenedel aralle ikan eneb aueicus drostau Pa trie derin gŷillt nidele neb eŷllat heb kaniat ardir arall ac olletyr mae edial sef eu etri hene kicuaran acgaran ac erer sef euu edi al am bobun camlure ac ir neb bieufo etir deugein. Aoes gurt teir punt oleddrat gandamtuc kefreisial arnau nidelcher na dirue na dihenid Mae edeu adeteleir iddale pale benac eker aetdunehet ereglues ac ena ihellhug mab doolef adiuco tat keflauan dorstau hunu eŷe Bei darfei eillau pen den ac ef en kesku ac na ŷetut mae edial adeleir am danau hun eŷ edial diru emlad ae sarhet irgur caguerht itrecullte sef eŷhene pederarugent Aoes ungaet auo mue iuerht noffederarugent os gŷaet kein deluat.

P R E F A C E

TO THE

TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWEL DDA.

This Preface is taken almost entirely from the excellent Preface to the "*Ancient Laws and Institutes of Wales, &c., &c., &c., with an English translation of the Welsh text,*" by Mr. ANEURIN OWEN, of Egryn, near Denbigh. "Printed by command of King William IV., under the direction of the Commissioners on the Public Records of the Kingdom." Permission was kindly granted to Mr. Gee by the Commissioners, in 1868, to publish Mr. Owen's translation of the "*VENEDOTIAN CODE*" in this edition of the *Myfyrion Archaeology*."

Mr. Aneurin Owen was the son of Dr. WILLIAM OWEN PUGHE—one of the editors of this work.—ED.

IN 1822, an address was presented to king George the Fourth by the House of Commons, representing "that the editions of the works of the ancient historians of Britain were incorrect, and defective: that many of their writings still remain in manuscript, and in some cases in a single copy only; and that an uniform and convenient edition of the whole, published under his majesty's royal sanction, would be an undertaking honourable to his majesty's reign, and conducive to the advancements of historical and constitutional knowledge;" and praying, that "his majesty would be graciously pleased to give such directions as his majesty in his wisdom might think fit for the publication of a complete edition of the ancient historians of the realm."

His majesty accordingly directed the then existing body of Commissioners on the Public Records to take steps for carrying into effect the recommendations of the address.

As a component part of the plan determined upon by the Commissioners, it was resolved to publish separately such documents as related solely to the Principality of Wales; and the conduct of this department was entrusted to the late Humphries Parry, Esquire, whose decease occurred before any progress had been made by him in the collection of the materials.

The task then devolved upon the present editor, accompanied with instructions to ascertain—what manuscripts remained,—which of them were available,—but, primarily, those treating upon the ancient Laws.

The mist of obscurity envelopes all accounts of the ancient institutions of the island of Britain. .... We know only that the British institutions resembled those of Gaul, and continued without innovation until the time when Claudius made considerable progress in the subjugation of the Britons, and introduced with the Roman arms the Roman jurisprudence. This must necessarily have exercised great influence in the amelioration of the island customs, and contributed to their assimilation with those of their continental rulers. In the southern districts the greatest impression was made, and the acceptance by Cogidubnus of the office of legate evinces the preponderance thus acquired, which must have been strengthened by the efforts of Hadrian and Caracalla to render the laws uniform throughout the vast extent of the Roman empire. After their departure, merciless inroads and devastations must have nearly obliterated the traces of civilization; various customs were locally established, and the reconstruction of legal ordinances from time to time was rendered imperative by the evils arising from strife and anarchy.

Little has descended to us of the usage in early ages: but the establishment of some system of administration of laws, not widely different from those attributed to Howel Dda, is attested by concessions of privileges,—one to the men of Arvon by Run, in the sixth century,—another, in imitation of the former, to the inhabitants of Powys by Cadwallon, in the seventh; which privileges consist of exemptions from the operation of particular laws found to have been in force, and embodied in the codes subsequently regulated at the great assembly at the White House.

About the commencement of the tenth century we find Howel Dda, or Howel the Good, a conspicuous king in South Wales, in the government of which he succeeded his father Cadell. He inherited from his mother Elen possessions in Powys, and his influence appears to have been powerful throughout North Wales.

To him are we indebted for the collections of laws which pass under the name of the Laws of Howel Dda, and which constitute the chief contents of this volume.

The measures he adopted for the amendment of the laws of Wales are briefly set out in the prefaces or prologues which commence the several versions of them printed in the following pages. Perceiving the laws and customs of the country to be violated with impunity, and to be falling into desuetude, he caused them to be examined, that so what was wholesome and beneficial might be retained, what was ambiguous might be expounded, and what was superfluous or prejudicial might be abrogated.

Having summoned the archbishop of Menevia, other bishops and the chief of the clergy, the nobles of Wales, and six persons (four laymen and two clerks) from each comot, to meet at a place called Y Ty

Gwyn ar Daf, or the White House on the river Taf¹, he repaired thither in person; and having spent all the Lent in prayer and fasting, he selected from the whole assembly twelve of the most experienced persons, and added to their number a clerk or doctor of laws, named Blegywryd. To these thirteen was confided the task of examining, retaining, expounding and abrogating.

The compilation of laws, which resulted from their labours, was, when completed, read through, allowed, and proclaimed; and Howel caused three copies of them to be written, one of which was to accompany the court for daily use, another was deposited in the court at Aberfraw, and a third at Dinevwr.

That nothing might be wanting to strengthen the observance of these laws, sentence of excommunication was denounced again stall transgressors: and soon after Howel went to Rome, attended by the archbishop of St. David's, the bishops of Bangor and St. Asaph, and thirteen other personages. The laws were recited before the Pope, and confirmed by his authority; upon which Howel and his companions returned home.

This numerous convocation, consisting of about 170 prelates and of about 836 deputies from the comots, was convened to obtain the necessary information for the guidance of those intrusted with the compilation of the code. In the comots the lowest courts of judicature were held, and their proceedings might be more anomalous than those of the higher courts; and it was necessary, from the experience and information of the deputies, to ascertain their governing principles, what reforms were required, and in what manner they could be best effected. Subsequently Venedotia and Powys, on account of their local customs, which could not be abrogated, required one code, and South Wales and Gwent another, with suitable modifications adapted to each district.

It is not easy to reconcile the various dates assigned by commentators for the meeting of the congress at the White House. Camden and William Salisbury supposed it to be 914, in conformity with the manuscript preserved at Jesus College, Oxford. Spelman quotes a manuscript which fixes 926 as the date; but he prefers 940, the time assigned in the History of Wales; and to the latter opinion E. Llwyd subscribes. Taylor supposes that it was not held before 942. Dr. Wotton himself appears to have considered that these laws were instituted previous to the time that Howel succeeded to the sovereignty over all Wales. In Dr. Clarke's preface to Dr. Wotton's *Leges Wallice*, 943 is conjectured to have been the date, and is thus obtained:—It is recorded in Powell's edition of Caradoc of Llancarvan that Howel's Laws were enacted after Anlaf, king of the Danes, had embraced Christianity, and before the expulsion of the Danes from Northumberland. Now, according to the Saxon Chronicle, Edmund expelled the Danes in 944, which was the second year after Anlaf's baptism. Consequently the *mesne* period will be 943.

There appear to be no conclusive reasons adduced by the foregoing authorities for setting aside the accounts given in the earlier existing Chronicles relating to these occurrences. Some confusion arises from the events of a decade being detailed without intervening yearly dates, in some of the Manuscript Chronicles, which in others are supplied; but their relations are nearly uniform, and none of them assign so late a period as 940 for Howel's journey to Rome.² The arguments of the various writers on the subject, epitomised above, apply to the History of Wales by Powell, &c., in which information from other sources is interspersed in the text. The cause of the supremacy ascribed to Howel over Wales in the prefaces to the Laws has not been detailed; we are therefore ignorant of the extent of it, and the manner in which it was enforced. William of Malmesbury says,—“*Æthelstanus Ludwalum, regem omnium Walensium, et Constantinum, regem Scottorum, cedere regnis compulsi*,”—which implies a supremacy to have been generally acknowledged. The Venedotian preface styles Howel Prince of all Cymru, or Wales; the Dimetian also has King of all Cymru; the Gwentian enumerates his territories as Cymru in its bounds, to wit, three-score and four cantrevs (corruptly, apparently, for one score) in South Wales, eighteen cantrevs of Gwynedd, three-score trevs beyond the Cyrcheil (constituting the cantrev of Maelienydd), and three-score trevs of Buallt (comprising the cantrev of Buallt). This excludes Gwent from being under his domination; yet Blegywryd, the scribe selected to arrange the laws, is in a Dimetian preface styled Archdeacon of Llandav, and Morgeneu and Cynverth, the compilers of the Gwentian Code, are stated to have been present at the assembly.

So memorable an epoch could not well be greatly mis-stated in any accounts nearly cotemporaneous with the occurrence.

There is in the Harleian collection of the British Museum a manuscript, marked 3859, which has every appearance of having been written in Dimetia during the sway of Owain son of Howel Dda, or a transcript of one of that date. It contains, among other matter, a chronicle of events from A. D. 444 to A. D. 954, where the register terminates.

Howel's death, which occurred about 948, was greatly regretted by his people; to whom he had endeared himself by persevering in the same wise course, which had procured his elevation to sovereign power.

Subsequently Bleddyn, about 1080, made extensive innovations in the laws of the Northern portion of the Principality. He altered the quantities of land assigned to each at the various divisions among heirs. He remodelled the ordinances as to theft, by instituting full satisfaction instead of the fines obtaining in the time of Howel. So considerable were the alterations effected that litigants were allowed to choose by which institutions they would be judged; those of Bleddyn, or those of Howel. Grufudd ab Cynan shortly after reformed the canons which regulated the bards and minstrels, but is not said to have interfered with the law courts. Owen Gwynedd, his son, who succeeded about 1137, admitted the consecration of the bishops of St. Asaph by the archbishop of Canterbury. In South Wales, Rys, about the same period, with the consent of the country, increased the prices imposed upon cattle in the laws, and extended the valuations to animals upon which hitherto no legal price had been assessed. He also accepted the office of justiciary of South Wales from Henry II. After the death of Owen Gwynedd, his son David, who succeeded to his authority, studied to introduce the Norman laws, to which his connexion with the English court by his marriage with Emma, sister of Henry II., may have contributed. Under the remaining independent Welsh princes the assimilation of the jurisprudence of the two countries continued, and some causes in the reigns of John and Henry III., in which persons connected with the Principality were parties, were tried according to the Norman laws.

The duty of recording the struggles of the early inhabitants of Wales to live independently of the domination of the Romans, and in later times the successes and reverses attendant upon the endeavour to recover lost rights, or to retain the remnant of former dominion, the editor will leave to the historian of Wales.

¹ Near the site of Whitland Abbey, in Caermarthenshire. The White House derived its name from being constructed of white rods, and was a hunting lodge of Howel's.

² See the Manuscript Annals, and the Dimetian prefaces.

The annexation of Wales to England, as an integral part of the latter, in 1282, ensued upon the death of Llewelyn, its last king, in the reign of king Edward the First; and soon after various changes were produced in its laws and customs by the enactment of the Statute of Rothelan.

The VENEDOTIAN CODE, said to be the compilation of Iorwerth, son of Madog, son of Raawd, contains allusions to alterations of the laws of Howel Dda by Bleddyn, Prince of North Wales, about 1080. Moreover, as originally drawn, the laws of Howel were classified as the laws of the court, the laws of the country, and the administration of both: but as the line of demarcation between these classes is sometimes scarcely traceable, and as we find frequent interpolations, the relevancy of which to the context is not clear, we may unhesitatingly affirm that Howel's laws have undergone numerous amendments. In this Code are included local customs, such as privileges peculiar to Arvon; the nomination of judges exclusively by the prince; perpetual state of bondage of the villains; and other matters which a perusal of this code, in connexion with the explanation given in later laws, will exemplify.

There are several manuscripts of the VENEDOTIAN, or NORTH WALES CODE, of the Laws of Howel Dda, in existence. The copy from which the Welsh text which appears in this work was taken was at one time the property of a person in Llanfair Talhaiarn, in the County of Denbigh. It was afterwards deposited at the Welsh School in London, where it now remains. It is apparently a work translated about the middle of the thirteenth century. It was copied from another copy in the Hengwrt Collection, and which is attributed to the early part of the twelfth century. This latter copy is endorsed by Rt. Vaughan, "Llyvr du o Waen," (The Black Book of Chirk), probably from its being produced from thence.

The following pages contain a translation by Mr. Aneurin Owen of the latter copy of these Laws. A few differences appear between the Welsh text which is given in this edition, and the English translation which follows. In the Welsh text here given (page 973), there appears a paragraph which follows the heading "LYMA Y DEGREU CYVREITIAU Y GWLAD," (THE LAWS OF THE COUNTRY). There are several laws also in the last pages, from the words, "O derbyd idyn ynbyd bratu dyn aral ag arwy," to the end, neither of which appear in the Hengwrt copy, nor in Mr. Owen's translation. On the other hand, the Hengwrt copy contains a short preface, and "The law of the functions of a judge," which will be found immediately following BOOK III. in the translation, neither of which appear in the first edition of this work, as they were not in the copy from which it was taken. Mr. Owen, however, in his preface to his translation makes the following remarks upon this copy:—"This Manuscript is complete, with the exception of one leaf near the middle of the book, and has conveniently supplied the text where parts of the Hengwrt copy have been lost." Such being the case, the parts above referred to have been added to the Welsh text in this edition from the Hengwrt copy, as well as a few other paragraphs which appear in other parts of the text between brackets—the source from whence they are taken being acknowledged in a note at the foot of the column. This Welsh copy therefore in its present state now forms the most complete copy of these Laws.

In conclusion, I will quote the following remarks which Mr. Owen makes in his preface upon the orthography of the ancient Welsh Manuscripts, and upon the spirit of the Laws of Howel Dda:—

"Soon after, or about 1250, we find the letter *g* to have been introduced in lieu of *v*, *u*, or *w*, which generally obtained until about 160¹, when *w* again became prevalent; *f* and *v* were indiscriminately used until the letter *v* was represented by *f*, and *f* by *ff*, which continue to the present time. In the older manuscripts the radical letters only are generally given; the inflections, for which distinct characters are now in use, were implied by the reader's knowledge of the language. When the *g* became general, a more regular system becomes perceptible, although radical letters mostly obtain.

"To advert, even cursorily, to the leading topics which swell this volume would lead to exceeding the limits usually assigned to a preface. In justice, however, to that race whose spirits and whose laws have alike slumbered for so many ages, the editor cannot fail to observe, that the manner in which the exercise of sovereign power has been guarded and controlled; the careful distinction between the legislative and executive authority; the wise caution shown in confiding as little as possible to magisterial discretion; the exact delineation of the rights and duties of the governor and governed, husband and wife, parent and child, master and servant; the enlightened provision made for upholding the arts and sciences; the generous care testified for the ministers of religion; the esteem and privileges awarded to learned and scientific persons; the acquaintance with political institutions; the concern shown for the interests of commerce; the accurate definition of crimes and offences, and the just adaptation of penalties and punishments to them;—all these, and many more points, mingled, it is true, with many imperfections, evince a degree of refinement which would be matter of surprise for so early an age, did we not know that the primitive Britons had Roman preceptors, and that their institutes had been partially purified in the stream of time from the barbarism that has always distinguished the infancy of those states which have not been planted by a nation already civilized.

"Numerous Welsh terms have occurred, the full meaning of which it was difficult to convey in English, except in a circumlocutory way. Other words and phrases have been rendered into English, indeed, but the justness of the interpretation is not free from doubt. For the purpose of explaining the former, and to afford the Welsh linguist an opportunity to examine the latter, a short GLOSSARY has been added."

This Glossary will be found immediately after the translation.

THE EDITOR.

THE

LAWS OF HOWEL DDA,

ACCORDING TO

THE 'VENEDOTIAN CODE.

P R E F A C E.

HOWEL the Good, 'the son of Cadell, prince of all' ^b'Cymru,' seeing the 'Cymry' perverting the laws, summoned to him six men, from each ^c'cymwd' in the principality, the wisest in his dominion, to the ^dWhite House on the Tav; four of them laics, and two clerks. The clerks were summoned lest the laics should ordain any thing contrary to the holy scripture. The time when they assembled together was Lent, and the reason they assembled in Lent was, because every one should be pure at that holy time, and should do no wrong at a time of purity. And with mutual counsel and deliberation the wise men there assembled examined the ancient laws; some of which they suffered to continue unaltered, some they amended, others they entirely abrogated; and some new laws they enacted.

And after promulgating the laws which they had decided to establish, Howel sanctioned them with his authority, and strictly commanded them to be scrupulously observed. And Howel and the wise men who were with him denounced their malediction, and that of all the Cymry, upon him who should not obey the laws; and they denounced their malediction upon the judge who might undertake a judicial function, and upon the ^elord who might confer it upon him, without knowing the 'three columns of law, and the worth of wild and tame animals; and every thing pertaining to them necessary and customary in a community

BOOK THE FIRST.

[THE LAWS OF THE COURT.]

[I. *Of the officers of the court.*]

1. He began with the court; and appointed twenty-four servants in the court; namely,

^aGwynedd, or Venedotia, contained the greater part of what is now called North Wales.

^b'Cymru' signifies Wales, and 'Cymry' the Welsh nation.

^c'Cymwd' is a territorial division, of which two generally form a 'cantrev,' though it sometimes contains more.

^dThe White House stood near the site of Whitland Abbey in Caermarthenshire.

^eThe superior chief of a district.

^fWhich in Book III., are described to be such as relate to murder, arson, and theft.

1. Chief of the household.
2. Priest of the household.
3. Steward.
4. Chief falconer.
5. Judge of the court.
6. Chief groom.
7. Page of the chamber.
8. Bard of the household.
9. Silentiary.
10. Chief huntsman.
11. Mead brewer.
12. Mediciner.
13. Butler.
14. Door-ward.
15. Cook.
16. Candle-bearer.

2. These are the officers of the queen.

1. Steward to the queen.
2. Priest to the queen.
3. Chief groom to the queen.
4. Page of the chamber to the queen.
5. Handmaid to the queen.
6. Door-ward to the queen.
7. Cook to the queen.
8. Candle-bearer to the queen.

3. The officers whom we have enumerated above are last at table.

4. Three times in the year the above twenty-four officers are entitled to receive, according to law, their woollen garments from the king, and their linen garments from the queen; namely, at Christmas, Easter, and Whitsuntide.

5. The king is to give the queen a third of the produce of his landed property; and in like manner the servants of the king are to give a third to the servants of the queen.

[II. *Of the king.*]

1. The ^a'worth' of the king is his ^b'saraad' three-fold.

2. In three ways saraad is done to the king: one is, by the violation of his protection, when he shall give protection to any one and he is killed: another is, when two kings meet

^a'Worth' is used, in the laws, for the mulct payable on the violent death of a person, or for bodily injuries inflicted upon him; the amount was regulated by the magnitude of the injury and condition in life of the sufferer.

^b'Saraad' is 'injury,' and in a secondary sense, as in this place, the fine due for injuring a person.

together upon their common boundary for a conference, and in the presence of the two kings, and of the two hosts, a man belonging to the one kills a man belonging to the other: the third is, the seduction of his wife; the saraad for which shall be augmented by a half.

3. The saraad of the king of ^aAberfraw is to be paid thus: an hundred cows for each ^b'cantref' in his dominion, and a white bull with red ears to every hundred cows; and a rod of gold equal in length to himself, and as thick as his little finger; and a plate of gold as broad as his face, and as thick as the nail of a ploughman who has been a ploughman for seven years. Gold is paid only to the king of Aberfraw.

III. [Of the queen.]

1. In three ways saraad is done to the queen: one is, by violating the protection which she may give; another is, by striking her with any thing; a third is, by snatching any thing out of her hand: and the saraad paid to her is one third of the saraad of the king; and that without gold and without silver.

IV. [Of the king's retinue.]

1. The king is to have thirty-six horsemen in attendance; that is, the twenty-four officers, and the twelve ^c'gwestai,' besides his household, and his ^d'gwyrdai,' his servants, his minstrels, and his almsmen; and these are called the king's train.

V. [Of the edling.]

1. The heir apparent, that is, the 'edling,' is he who is to reign after the king; and he is to be the most honourable in the palace after the king and queen.

2. He ought to be son or nephew to the king.
3. His seat in the palace is between the ^e'osb' and the chief falconer; the sixth man at mess with the king.

4. His lodging is in the hall; and the ^f'youths' along with him; and the woodman, to light the fire, and to shut the doors.

5. His allowance of meat and drink is without measure; and all his expenditure is to be defrayed from the king's coffers; as, for his bridle and his horses, his dogs, his rings, and his ornaments; his arms likewise are supplied by the king; but he is not to part with any of these, without the permission of the king. When the edling dies, he is to leave his horses and his dogs to the king, for that is the only ^g'ebediw' he is to render: and the reason why he ought to render no other, is, because he is a near relation of the king. The king's near relations are his sons, his nephews, and his first cousins. Some say that every one of these is an edling; others say, that no one is an edling, except that person to whom the king shall give hope of succession and designation.

6. He is the third person who is to preside

Aberfraw: now a village, is on the W. coast of Anglesey.

^b'Cantref' literally 'a hundred townships,' a territorial division of which Wales contained about fifty-five.

^c'Guests' by the number twelve being specified, probably the persons who brought the ^h'gwestai,' or 'entertainment dues,' from each ⁱ'maenol,' or 'manor,' to the lord.

^d'Good men,' or persons above the state of villenage.

^e'Osob' hospes—apparently signifies a visitor.

^f'Youths' the sons of tenants holding under a lord, who, at the age of fourteen, were at his disposal.

^g'A render in the nature of an heriot.'

at the banquet in the palace; and the servants are to wait upon him as though in presence of the king.

7. He is not to go away from the king for a single night, if it be his will.

8. The worth of the edling is a third of the worth of the king.

9. His saraad is a third of the saraad of the king, without gold.

10. The ^h'protection' of the edling is, to convey a person offending to a place of security.

11. The provender of his horse is without measure. His dogs are of the same worth as the dogs of the king.

12. The edling, and those whom we have above mentioned, shall possess that privilege until they obtain land: after that, their privilege shall be identified with the privilege of the land they obtain, except they obtain land in villenage; in that case the privilege of the land shall augment until it become free.

13. No person has claim upon him, at the three principal festivals, for his clothes: they are to be disposed of in such manner as the king may please. No servant has a claim upon him for service; for he is to be served gratuitously.

VI. [Of appropriate places.]

1. There are fourteen persons who sit on chairs in the palace; four of them in the lower portion, and ten in the upper portion. The first is the king; he is to sit next the screen: next to him the ⁱ'canghellor,' then the ^j'osb,' then the edling; then the chief falconer; the foot-holder on the side opposite to the king's dish; and the mediciner, at the base of the pillar opposite to him, on the other side of the fire. Next to the other screen, the priest of the household, to bless the food and chaunt the ^k'Pater'; the silentiary is to strike the pillar above his head: next to him the judge of the court; next to him the chaired bard; the smith of the court on the end of the bench, before the priest. The chief of the household is to sit at the lower end of the hall, with his left hand to the front door; and those he may choose of the household with him; and the rest on the other side of the door. The bard of the household is to sit on one hand of the chief of the household; the chief groom next to the king, separated by the screen; and the chief huntsman next to the priest of the household, separated by the screen.

VII. [Of the chief of the household.]

1. The chief of the household is to be a son of the king, or his nephew, or one of rank competent to become a chief of the household. An ^l'uchelwr' cannot become a chief of the household; and the reason why he cannot is, because the privilege of the chief of the household is identified with that of the king, which is not the case with an uchelwr. On that account the

^m'Protection,' implies a power of granting temporary asylum, incidental to the officers of the palace, but limited by the rank of the person affording it.

ⁿThe hall, it would appear, contained six pillars for the support of the roof; the fire-place occupied a space between two of these pillars, and screens, which extended from these pillars to the side walls, divided the hall into two parts; in the dais, or upper portion, the king and nine of his officers were seated, in the nether portion were allotted seats for the other four officers, and places for the rest of the household.

^oAn officer in each comot, attendant upon the king when in his district.

^pLiterally, a 'high-maz.'

men of 'Gwynedd' take away the chief of the household from the number of the twenty-four officers below the steward.

2. His worth is one-third of that of the king.

3. His saraad is one-third of the saraad of the king, excepting the gold.

4. His protection is, to convey an offender to a place of security.

5. His seat in the palace is with his left hand to the door of the hall.

6. He is to place the harp in the hands of the bard of the household on the three principal festivals.

7. His lodging is, the largest and more central house in the town, and with him such as he may please of the household; the rest around his lodging, so as to be at hand to minister to his service.

8. He is to have the second most honourable mess in the palace; and that next after the king.

9. His allowance is three messes and three hornfuls of the best liquor that may be in the palace.

10. If any act be done below the entrance for which a 'dirwy' is paid, he claims a third of it. And if any person commit an offence above the entrance, and shall be seized in his flight by himself, or by any of the household, the chief of the household is to have a third of his dirwy.

11. He is to have the garment of the king at the three principal festivals; and his horses at all times, and his dogs, his hawks, and his arms; and his dogs and his hawks are of the same worth as those of the king; and two shares of provender for his horse; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and four horse-shoes, with their complement of nails, once a year from the smith of the palace.

12. He is to have a gift of three pounds yearly from the king, and twenty pence out of every pound received by the king for suits respecting landed property; and twenty-four pence from each man of the household the first year he shall ride on horseback.

13. Should any one of the household withdraw from the king in consequence of anger, the chief of the household is to invite him to his table, and reconcile him to the king.

14. When it may be necessary for the household to go to foray, or upon any other service, he is to select such as he may please to accompany him, and he is not to be disobeyed.

15. He is to occupy the hall in the absence of the king; and the servants are to attend upon him like as upon the king.

16. The household are not to give away their clothes but with the permission of the chief of the household.

17. He is to be at their head in every place, that they may do nothing but with his advice.

18. He is intitled to two men's portion of the

^a An entrance into the hall is here alluded to, which admitted of a passage, through the side wall, to that part where the screens and fire-place divided the hall into two portions: consequently offences committed 'below the entrance' occurred in that part where the chief of the household was assigned a place: 'above the entrance' was the station occupied by the king, and his principal officers.

^b A 'dirwy' fine, in general, was twelve kine, or three pounds, which was the amount exacted from those who were amenable to the law without the palace; but for offences within the king's palace this fine was doubled.

spoils acquired out of the country; and of the king's third he is to have a third. He is the third person who is to have a third with the king: the other two are the queen and the chief falconer.

19. He is to have three hornfuls of liquor; one from the king, the second from the queen, and the third from the steward: and these form his allowance.

20. He is to have a song from the bard of the household whenever he may desire it.

21. He is to have medicaments from the mediciner of the household, who is to receive nothing from him except his bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds: these are, a stroke on the head penetrating to the brain; a stroke in the body penetrating to the bowels; or the breaking of one of the four limbs.

22. He is to have a progress assigned by the king, after separating from him at Christmas, himself and the household. The household is to consist of three parties: the elder party, the middle party, and the younger party; and alternately he is to be with each: and the party he is with is to choose its house. And so long as he shall be on that progress he is to have servants, a door-ward, and a cook, and servants of the table. And these are to have the skins of the animals which are slaughtered; and the cooks are to have the tallow, the fragments, and the entrails. After that progress is finished, he is to return to the king, and remain with him to the end of the year; and he is not to leave him except upon his service: and the reason is this, because the household is the third indispensable about the king: the other two are the priest of the household, and the judge of the court.

23. When the chief of the household shall die, the king is to have his horse, his arms, his dogs, and his hawk; and these are in lieu of his ebediwy; for no ebediwy is payable from a near relation of the king except his harness.

VIII. [Of the priest of the household.]

1. The second is the priest of the household.

2. He is to have his land free; his clothing three times in the year; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place in the hall is opposite to the king, on the opposite side of the fire, next to the screen, to say grace, and to chaunt the 'Pater.'

4. His lodging is in the house of the chaplain, and the clerks with him.

5. His saraad is according to the decision of the synod.

6. His allowance is a mess of meat, with a hornful of liquor.

7. He is entitled to an offering from the king, and from every one to whom the king shall give an offering at the three principal festivals.

8. He is to have a third of the king's tithe.

9. He is to have the tithe of the household, and he is entitled to their 'daered.'

10. He is to have four pence fee for every

^c The word 'clochydd,' literally, 'bellman,' at the present denotes a parish clerk: it is here rendered 'chaplain,' because two ancient Latin mss. have 'domus capellani,' and some Welsh mss. have 'caplan.'

^d Perhaps 'mortuary.'

patent seal that is given respecting landed property, and other important transactions.

11. He is entitled to a daily offering from the king at mass, and the offering of all the servants: *also a third of their 'gweini,' and the two parts from the place whence they originate. And in every thing pertaining to the court from all persons, he is intitled to a third of their service.

12. He is to have the dress worn by the king during Lent.

13. He is to be constantly with the king, for he is the third indispensable person.

14. He is to have a fresh horse, when necessary, from the king.

15. The bishop is not to present any one to the king's chapels, without the permission of the priest of the household, except by the advice of the king.

IX. [Of the steward.]

1. The third is the steward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing three times in the year, like the rest; that is, his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. His worth is nine score and nine kine ^b augmented.

4. His saraad is nine kine and nine score of silver.

5. He is to have the garments of the chief of the household at the three principal festivals.

6. He is to apportion the lodgings; his own the nearest to the palace, and all the servants with him.

7. He is the chief over all the servants.

8. He is to have twenty-four pence from each servant, when an office is given to him.

9. The skins of the cattle which are slaughtered in the kitchen go to the servants and the steward; to the steward two shares of them; the cattle of the 'land maer' excepted.

10. To the cook and the steward belong the skins of the smaller animals, such as sheep, lambs, kids, roebucks, fawns, and every small animal that is brought into the kitchen with its skin on, even to the smallest eel.

11. He is to have ten pence of every pound which the king receives for causes respecting landed property.

12. He is to have a third of the dirwy and 'camlwrw' of the servants.

13. He is to have a third of the dirwy and camlwrw for an offence committed above the entrance.

14. If a person shall have committed an offence in the nether division of the hall, and flee to the higher division, and is there seized before he has obtained protection, the steward is to have a third of his dirwy.

15. His protection is, to convey an offender

* This appears to signify that the priest of the household had a third of the servants' 'gweini' or 'dues,' and the priest resident where the servants' revenues originated the other two thirds.

^b The payment for fines, in certain cases, underwent an augmentation; this, in some instances, was threefold; the first augmentation was an addition to the fine of one third of the original mulct, the second an addition of one third of the prior combined sum; the third, a similar augmentation of the last mulct.

^c The 'land maer' was an officer who superintended the 'maer-trev' or demesne land of the king.

^d A 'camlwrw' was a fine of three kine, or nine score pence.

to the chief of the household; and he, to a place of security.

16. Others say that this is his protection: from the time he shall commence officiating, until the last person goes to sleep, to convey him who commits an offence to a place of security.

17. The steward is always to have the care of the victuals in the kitchen, and of the liquor in the mead cellar.

18. The steward is to serve six persons with food and liquor, and the seventh with liquor. These are the king, his 'henaiv,' his guest, his edling, his chief falconer, his foot-holder; and the chief groom, the seventh, with liquor; for though he is not to eat with them, he is to drink with them.

19. He is to proclaim protection, and attest the liquors; and whoever shall violate the protection he shall proclaim is not entitled to any protection.

20. He is to have two shares of provender for his horse; and four shoes, with their complement of nails, once a year, from the smith of the palace.

21. He is to have a male hawk from the chief falconer every feast of St. Michael.

22. He is to have from the huntsmen, from the middle of February to the end of the spring, the skin of a hind, when they will; from thence to the middle of October, the skin of a hart: for during those times they are hunted.

23. He is to take care of the king's share of the spoil which is brought from a border country, until the king may wish to make use of it: and when the king selects his third, the steward is to choose whichever steer he will from the king's third.

24. The steward is to swear for the king.

25. The steward is to apportion the supper silver. The supper silver is thus divided: the supper silver is twenty-four pence from every feast in which mead is drank; of these sixteen belong to the servants of the king, and eight to the servants of the queen. Of the sixteen which the king's servants receive, eight go to the steward and the cooks: the steward is to have two shares, and the cooks one; four pence to the servants of the chambers, and two pence to the door-ward of the hall, one penny to the door-ward of the chamber, and one penny to the candle-bearer. Of the eight which pertain to the chamber, four pence go to the steward and the cooks, of which the steward has two shares: one penny to the page of the chamber, one penny to the handmaid, one penny to the door-ward, and one penny to the candle-bearer.

X. [Of the chief falconer.]

1. The fourth is the chief falconer

2. He is to have his horse in attendance; and his clothing three times in the year; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen; and his land free.

3. His place in the palace is that of the fourth man from the king, at mess with him.

4. His lodging is the king's barn, lest smoke should affect his birds.

5. He is to bring a vessel to the palace, to

^e 'Elder.' The chief men who assisted in trying causes were styled elders; of whom the king chose one to sit near him.

^f A payment of twenty-four pence for each free maenol.

hold his liquor; for he ought only to quench his thirst while in the palace, lest his birds should be injured by neglect.

6. He is to have a hand-breadth of wax candle from the steward, feeding his birds and making his bed.

7. He is not to pay silver to the chief groom, for the king serves him on three occasions, when he flies his hawk, by holding his horse: the time he is to hold his horse is, when he alights, and when he mounts to hold the stirrup; and to hold his horse while he performs his necessary duty.

8. He is to have the hearts and lungs of the wild animals killed in the kitchen, to feed his hawks.

9. He is to have a crone, or four pence, from the king's villains. Once a year he is to have a progress among the villains.

10. He is to have a third of the dirwy of the falconers, and the "amobyr" of their daughters.

11. He is to have the skin of a hart in autumn, and the skin of a hind in the spring, to make gloves for bearing his hawks, and for making jesses.

12. He is to be honoured with three presents the day his hawk shall kill one of the three birds; a bittern, a heron, or a crane.

13. He is to have the mantle in which the king shall ride, at the three principal festivals.

14. His protection is, unto the queen. Others say, that it is unto the farthest place where he shall fly his hawk at a bird.

15. He is to have the male hawks, and the nests of the falcons and of the sparrow-hawks, that are on the king's demesne.

16. From the time he shall place his hawk in the mew until he shall take it out, he is not to answer any claim, except it be to one of his fellow officers.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, subject to augmentation.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XI. [*Of the judge of the court.*]

1. The fifth is the judge of the court.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place is opposite to the king, on the other side of the fire, next to the priest of the household.

4. His lodging is the chamber in which the king sleeps: he is to have a pillow and bed-linen from the queen, and the cushion whereon the king sits, during the day, shall be under his head at night. Others say that he is not to lodge out of the hall.

5. His horse is to be between the king's horse and the wall, and is to have two shares of provender.

6. He is to have a ^b'throw-board' of the bone of a sea-animal from the king, and a gold ring from the queen, and another from the bard of the household; and these trinkets he is neither to sell nor give away whilst he lives.

7. He is to have one man's share with the servants.

^a 'Amobyr,' or 'maiden fee,' payable to the lord on the marriage of a female.

^b The game of throw-board was played with a black king and eight black men against sixteen white men.

8. He is to have from the chief groom his horse, complete from the first nail to the last, and saddled, and brought to him when he rides.

9. The porter is to open the great gate for him when coming to the palace, both in going in and out: and he is never to let him through the wicket, either in going or coming.

10. He is to have one man's share of the groom's silver.

11. He is to have from the spoil made by the household of the king in a border-country, after the king has had his third, the ox he may choose.

12. He is to have for all causes of landed property twenty-four pence, between him and the other judges, of which two shares belong to him.

13. He is to administer justice to the court, the household, and to whoever pertains to them, without fee.

14. He is to have a trained sparrow-hawk, or a male hawk, from the chief falconer.

15. He is the third indispensable man to the king.

16. He is to have twenty-four pence from every judge whom he may examine: and where he may administer justice in conjunction with other judges, he is to have the share of two men.

17. His protection is into the queen. Whoever may apply to him for protection shall obtain it, from the time he shall commence the summary of the first cause, until he shall finish the last for that day.

18. If a man enter into mutual pledges with the judge of the court, or with another judge; if that person can prove that the judge has pronounced a wrong sentence, let the judge lose his tongue, or otherwise let him redeem it of the king for its legal worth: but if the judge shall be in the right, let the party pay him his saraad.

19. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

20. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XII. [*Of the chief groom.*]

1. The sixth is the chief groom.

2. He is to have his land free; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. His seat is on the other side of the screen, next to the king.

4. His lodging is the house nearest to the barn, as his duty is to distribute the provender.

5. He is to have two shares of provender for his horse.

6. He is to have four pence for every horse which the king may give, except from three persons; these are, the bishop, the chief falconer, and the jester. The reason he receives nothing from the bishop is, because he is the king's confessor, to whom the king is to rise and to sit down after him, and to hold his sleeves whilst he shall wash himself: the reason he receives nothing from the chief falconer is, because the king is to serve him on the three privileged occasions: the reason he receives nothing from the jester is, because he is to tie the halter, which is on the horse's head given to him, around his testicles, as he goes from the

palace: for these reasons they are not to pay the grooms silver.

7. He and the other grooms are to have the wild colts, up to two years old, from the king's third of the spoil.

8. He is entitled to the king's rain-caps, his old saddles of unpainted wood, his old cast-off bridles, and his old cast-off spurs.

9. He is to carry the arms of the king.

10. He is to have an ox hide in winter, and a cow hide in summer, from the steward, to make halters.

11. No one is to have any of the lees, but the chief groom is to have a hand-breadth between liquor and lees.

12. ^a Skins to make halters.

13. He is to have the legs of the cattle slaughtered in the kitchen.

14. His protection is, during a course of the swiftest horse at the court of the king.

15. He is to have a third of the dirwy and camlwrw imposed upon the grooms, and the amobyr of their daughters.

16. He is to have a hornful of liquor from the king, another from the queen, and another from the steward, and these are to be his allowance, with a mess of meat.

17. His saraad is six kine, and six score of silver.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented: and his saraad is to be augmented.

XIII. [*Of the page of the chamber.*]

1. The seventh is the page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His lodging is to be in the chamber wherein the king sleeps.

4. He is to take care of the chamber, make the king's bed, and carry his messages between the hall and the chamber.

5. He is to have one man's share of the supper silver.

6. He is to have the king's old bedclothes.

7. He is to eat in the chamber.

8. He is always to act as cupbearer to the king, except at the three principal festivals.

9. His protection is, from the time one goes to get a burden of straw to put under the king, and upon his return make his bed, and spread the clothes thereon at night, until he shall take them off on the morrow, to convey away an offender, without pursuit, without opposition.

10. To him belongs the custody of the king's treasure; that is, his vessels, his horns, and his rings; and he is to be punished for what he may lose.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score kine and six kine, to be augmented.

XIV. [*Of the bard of the household, his privilege, his office, and his duty, this treats.*]

1. The eighth is the bard of the household.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

^a The section in A. and E. is evidently a misposition of the latter part of section x.

3. He is to sit next the chief of the household, at the three principal festivals, who is to place the harp in his hand.

4. He is to have the clothes of the steward, at the three principal festivals.

5. When a song is desired, the chaired bard is to begin; the first song of God, and the second of the king who shall own the palace; or, if there be none, let him sing of another king. After the chaired bard, the bard of the household is to sing three songs, on various subjects.

6. If the queen desire a song, let the bard of the household go to sing to her without limitation, in a low voice, so that the hall may not be disturbed by him.

7. He is to have a cow, or an ox, from the booty obtained by the household from a border-country, after a third has gone to the king; and he is, when they share the spoil, to sing the 'Monarchy of Britain' to them.

8. He is to have a throw-board, of the bone of a sea animal from the king, and a gold ring from the queen.

9. His lodging is with the chief of the household.

10. His protection is, to convey an offender to the chief of the household. Others say, it is from the first song to the last.

11. When he shall go with other bards, he is to have the share of two.

12. His saraad is six kine, and six score of silver.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

XV. [*Of the silentiary, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The ninth is the silentiary.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have the share of one man from the servants.

4. He is to have four pence for every cow which comes as a dirwy from any one pertaining to the palace.

5. He is to superintend the meat and drink, under the steward.

6. He is to serve, and keep silence, and strike the pillar above the head of the priest of the household.

7. He is to perform his duty in the service of the king although absent.

8. He is to have sixty pence from every land maer when he becomes maer.

9. From the time that one maer is displaced, until another is appointed, he is to take charge of the palace.

10. He is to look after the furniture, and the property of the king in the palace, from the time that the person who is maer departs until another come.

11. He is to collect the king's 'tunc.'^b

12. His lodging is with the steward.

13. His protection is, from his first proclamation of silence unto the last, to convey away an offender.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

^b A payment of one pound from each free maenol.

XVI. *[Of the chief huntsman, his office, his privilege, and his duty, this treats.]*

1. The tenth is the chief huntsman.
2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.
3. His seat in the palace is on the other side of the screen, next to the priest of the household, and the huntsmen with him.
4. His lodging is in the kiln.
5. His allowance is three hornsfull of liquor, and a mess of meat; one of the hornsfull of liquor from the king, another from the queen, and the third from the chief of the household.
6. He is to have a third of the dirwy of the huntsmen, and the amoyr of their daughters.
7. He is to have twenty-four pence from every one of the huntsmen when office is given to him.
8. He is to be from Christmas until the month of February with the king, when he shall desire it: and from the first week of the month of February he is to take his dogs, his horns, and his leashes, and go to hunt the hinds: and his horn is to be of the buffalo, and its worth is a pound. And from that time to the feast of St. John, at midsummer, he is to hunt the hinds; and during that time he is not to answer any one in any claim upon him, unless it be one of his fellow officers: and some say that he is only to swear by his horn and his leashes.
9. He is to have the skin of an ox, in winter, to make leashes; and the skin of a cow, in summer to make boots.
10. On the morrow after the feast of St. John, at midsummer, he is to go to hunt stags: and unless he be taken before he has risen from his bed and put on his boots, he is not obliged to answer any one who may have a claim upon him. From that time to the calends of winter there are twelve lawful pieces in the harts; and for that reason they are to be hunted until the calends of winter. And the ninth day of the calends of winter he ought to go to hunt wild swine; and from that time he is to hunt them until the calends of November: and during that time he is not to answer any one's claim, unless it be to one of his fellow officers, and that to the calends of the month of November, when the wild swine are hunted, if he be cited before he puts on his boots.
11. And on the calends of November he is to share the skins, and pay all his fellow officers who have a right to a share: and then answer. And after that, the skins are to be divided into two portions and a third; the two portions to the huntsmen, and the third to the king. Of the two portions of the huntsmen, the huntsmen with the covert hounds are to have two shares, and the huntsmen with the greyhounds one share. And the chief huntsman is to have two shares of the skins from the huntsmen with the covert hounds, and two shares from the huntsmen with the greyhounds. And from the king's third of the skins he is to have a third: and he is the third man who shares in the king's third. After all this is completed, the chief huntsman is to show the dogs, his skins, the horns, and the leashes to the king: and after he has shown them, he takes his progress among

* All the MSS. here err apparently in reading November in place of December.

the king's villains; and from that time unto Christmas they are to be on the progress: at Christmas they must return to the king, to take their privilege and seat in the palace.

12. The dogs of the chief huntsman are of like worth with those of the king.
13. Whoever shall have anything to share with the king, whether he be the chief huntsman or another; that person is to divide and the king is to choose.
14. The protection of the chief huntsman is, to convey an offender so far, that the sound of his horn can scarcely be heard.
15. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.
16. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVII. *[Of the mead brewer, his office, his privilege, and his duty, this treats.]*

1. The eleventh is the mead brewer.
2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and that at the three principal festivals.
3. He has no appointed seat in the palace.
4. His lodging is in the hall, with the steward.
5. His protection is, from the time he shall begin to make a vat of mead until he shall tie the covering over it, to convey away an offender.
6. He is entitled to the covering of the mead vat, or four pence; and that at the option of him who may own the feast.
7. He is to have a third of the wax, or four pence in lieu of it, from the steward, or buskins to the value of four pence. The wax of the feast is divided as follows: to the mead brewer in the first place a third; and the two parts are to be divided into three, one third to the chamber, and two thirds to the hall.
8. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.
9. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVIII. *[Of the mediciner of the household, his office, his privilege, and his duty, this treats.]*

1. The twelfth is the mediciner of the household.
2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.
3. His seat in the hall within the palace is at the base of the pillar to which the screen is attached, near which the king sits.
4. His lodging is with the chief of the household.
5. His protection is, from the time the king shall command him to visit a wounded or sick person, whether the person be in the palace or out of it, until he quit him, to convey away an offender.
6. He is to administer medicine gratuitously to all within the palace, and to the chief of the household; and he is to have nothing from them except their bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds, as mentioned before; these are, a stroke on the head unto the brain, a stroke in the body unto the bowels, and the breaking of one of the four limbs. For every one of these three dangerous wounds the mediciner is to have nine score

pence and his food, or one pound without his food, and also the bloody clothes.

7. The mediciner is to have, when he shall apply a tent, twenty-four pence.

8. For an application of red ointment, twelve pence.

9. For an application of herbs to a swelling, four legal pence.

10. For letting blood, four pence.

11. His food daily is worth one penny half-penny.

12. His light every night is worth one legal penny.

13. The worth of a medical pan is one penny.

14. The mediciner is to take an indemnification from the kindred of the wounded person, in case he die from the remedy he may use: and if he do not take it, let him answer for the deed.

15. He is to accompany the armies.

16. He is never to leave the palace, but with the king's permission.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XIX. [*Of the butler.*]

1. The thirteenth is the butler.

2. He is to have his land free; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to take care of the mead cellar, and of the vessels, and to keep the keys.

5. He is to have the covering of the mead vat, or four pence, at the option of the master of the feast.

6. He is to have liquor from every feast where mead is used.

7. He is to serve the liquor, and give to every one alike.

8. He is to supply the mead cellar, and every thing in it.

9. The lawful measure of liquor is, the fill of the vessels which are used of ale, their half of bragot, and their third of mead.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. His protection is, from the time he shall begin to put a vessel into the liquor until the computation shall cease for that night, to convey away an offender.

13. He is to have his light without measure, from the steward, for his service.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XX. [*Of the door-ward.*]

1. The fourteenth is the door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have lawful liquor.

5. He is to carry all messages which are told him, from the gate to the hall, or to any other place where the king may be.

6. He is to have the clothes of the bard of the household at the three principal festivals.

7. He is to lodge with the porter.

8. He is to eat with the servants.

9. He ought to know all the officers of the court, that he may not stop them on their passage at the gate; and if he should stop any of them, let him pay a camlwrw to the king; and, if it should be one of the chief officers, let him pay him his "gwynebwarth": if it should be one of the others four legal pence.

10. His protection is, to convey an offender to the porter, who is to keep him until the chief of the household shall pass through the gate, and place him under his protection, who is to convey him to a place of security.

11. He is to have a hornfull of liquor from the steward, and a mess of meat, for his allowance.

12. He is to clear the way for the king, with his truncheon: and whomsoever he may thrust out of the way, at the length of his arm with his truncheon, though he may seek compensation from him, he is not to obtain it.

13. He is, after meal time, to send out those it is right to send from the hall.

14. He is to have, with the servants, a share of the hide silver.

15. He is not to sit in the hall, but on his knees to deliver the message to the king.

16. His saraad is six kine, and six score of silver.

17. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXI. [*Of the cook.*]

1. The fifteenth is the cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to inhabit the kitchen; and he is to have his necessities from the steward and the land maer.

4. He is to have skins of all the small animals which come to the kitchen with their skins on; that is to say, he is to have one-third, and the steward two-thirds.

5. He is to taste each dish that he shall season.

6. He is to have the fragments, and the tallow, and the entrails.

7. He is himself to bring the last dish, and place it before the king; and then the king is to present him with meat and drink.

8. His protection is, from the time he shall begin to prepare the first dish until he shall place the last before the king, to convey an offender away.

9. The steward is to supply him with all herbs to season his dishes; such as pepper, and other herbs.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. He is to have one share of the supper silver.

13. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

14. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXII. [*Of the candle-bearer.*]

1. The sixteenth is the candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his linen from the queen, and his woollen from the king.

* Literally 'face-shame.'

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to hold a candle before the king, opposite his dish, whilst he is eating.

5. The broken bread and fragments, which fall over the dish, are his.

6. He is to have a hand-breadth of the candle which he shall hold in his hand.

7. He is to light all the wax candles in the palace; and the wax he may bite off the tops of the candles in the palace belongs to him.

8. He is to have the remains of the candles, when the king retires to his chamber.

9. He is to have a supply of candles, without measure, from the steward.

10. His protection is, to convey away an offender, from the time the first candle is lighted until the last is extinguished, without pursuit, without impediment: and in like manner the rest possess their right, without pursuit, and without impediment.

11. When the king retires to the chamber, he is to go before him with a candle.

12. He is to eat with the servants.

13. His lodging is with the steward.

14. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

The privilege and duty of the sixteen officers pertaining to the king are treated of above.

Here we proceed to treat of the eight officers who pertain to the queen.

XXIII. *[Of the queen's steward.]*

1. The first of them is the queen's steward.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is always to superintend the meat and drink in the chamber.

4. He is to serve the queen with meat and drink.

5. He is to have a third of the dirwy from the queen's servants.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. He is not to sit in the chamber, but to serve from the chamber to the kitchen.

8. His protection is, to convey an offender to the king's steward; and he, to a place of safety.

9. He and his fellows are to have a third from all the king's servants, and of that two shares are for himself.

10. He and his fellows, that is, the cooks, are to have four pence from the supper silver, and two shares of it belong to him.

11. He is to receive all his necessaries from the steward of the king, without measure.

12. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXIV. *[Of the priest of the queen, this treats.]*

1. The second is the queen's priest.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen and woollen from the queen and the king.

3. He is to have a third of the queen's tithe; and of what may pertain to the chamber.

4. He is to have four legal pence for every patent seal which the queen shall give.

5. He is to have her offering, and that of every one pertaining to her.

6. He is to have the clothes in which the queen shall do penance during Lent against Easter.

7. He is to bless the meat and drink which are brought to the chamber.

8. His lodging is with the king's priest, in the house of the chaplain.

9. His protection is, to accompany an offender to the nearest church.

10. His saraad is according to the decision of the synod.

11. His worth is according to the privilege of his kindred: and so of every graduate.

XXV. *[Of the chief groom of the queen, his office, his privilege, and his duty, this treats.]*

1. The third is the queen's chief groom.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have four pence for every horse given by the queen; he is to give a halter with every one of the horses.

4. His lodging is the house nearest to the barn, with the chief groom of the king.

5. His protection, some say, is to the king's chief groom: others say, that it is during a course of the swiftest horse belonging to the queen, to convey away an offender.

6. He is to have one third of the colts up to two years old, taken in pillage; and the two portions belong to the chief groom of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVI. *[Of the queen's page of the chamber, his office, his duty, and his privilege, this treats.]*

1. The fourth is the queen's page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and the queen's old cap; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to convey the queen's message between the chamber and the hall.

5. He is to serve the queen, except at the three principal festivals, with meat and drink.

6. He is to keep the keys of the queen's coffers, and supply the chamber, and make the queen's bed.

7. His lodging is the queen's chamber, and his bed is in the closet, that he may be ready to perform the commands of the king and queen.

8. His protection, his saraad, and his worth are the same as those of the king's page of the chamber.

9. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

10. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVII. *[Of the handmaid, her office, her privilege, and her duty, this treats.]*

1. The fifth is the handmaid.

2. She is to have her horse in attendance; and the queen's old clothes.

3. She is to have her old shifts, her old bed-linen, her old bands, her old bridles, her old shoes, and her old saddles.

4. She is to have one share of the supper silver.

5. Her protection is, from the time she shall spread the clothes on the queen's bed until she shall take them off the following day.

6. She is to have her bed in the chamber, that she may hear the least word spoken by the queen.

7. Her worth and saraad are according to her privilege.

8. Her saraad, if she be married, is a third of the saraad of her husband; if she be not married, half the saraad of her brother.

9. Her worth, whether single or married, is half the worth of her brother. And so for every woman.

XXVIII. [*Of the queen's door-ward, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The sixth is the queen's door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to take liquor when there shall be need.

4. He is not to sit in the chamber, but to do his duty standing.

5. He is to have one share of the supper silver.

6. His lodging is with the king's door-ward, in the porter's house.

7. His protection is as that of the king's door-ward.

8. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

9. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXIX. [*Of the queen's cook, this treats.*]

1. The seventh is her cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to be supplied by the steward with all his necessaries for the kitchen.

4. He is to taste each dish that he may prepare.

5. His protection is the same as that of the king's cook.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXX. [*Of the queen's 'candle-bearer, his office, and his privilege, this treats.*]

1. The eighth is the queen's candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have a hand-breadth of every candle he shall hold in his hand.

5. He is to have the tops he shall bite off the candles.

6. He is to have the remains of all the candles.

7. He is to have the broken bread and

broken fragments that fall over the queen's dish.

8. His protection, lodging, saraad, and worth, are the same as those of the candle-bearer of the king.

Above we have treated of the twenty-four officers that pertain to the court,

XXXI. [*Here we treat of the officers in the court by custom and usage.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. The second is the footholder.

3. The third is the land maer.

4. The fourth is the apparitor.

5. The fifth is the porter.

6. The sixth is the watchman.

7. The seventh is the woodman.

8. The eighth is the baking-woman.

9. The ninth is the smith of the court.

10. The tenth is the chief of song.

11. The eleventh is the laundress.

XXXII. [*Of the groom of the rein, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. He is to have the king's rain-caps in which he shall ride; his old bridles; his old hose; his spurs; his brass-mounted saddles; and all his horse equipage.

4. He is to officiate in the absence of the chief groom.

5. He is to hold the king's stirrup when he mounts and when he alights, and lead his horse to the stable, and bring it to him the following day.

6. He is always to walk near the king, that he may serve him when necessary.

7. He is to shoe the king's horse.

8. His lodging is with the chief groom.

9. He is to saddle the horse of the judge of the court, and bring it to him to mount; the judge in consequence is to determine causes concerning his privilege and duty gratuitously. Others say the chief groom is to do this.

10. His protection is, from the time the smith of the court shall begin to make four horse-shoes, with their complement of nails, until he places them under the feet of the king's horse, to convey away an offender.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score and six kine, to be.

XXXIII. [*Of the foot-holder.*]

1. The second is the foot-holder.

2. He is to have his land free; and his linen, and his woollen; and his horse in attendance.

3. And this office descends to him by privilege of land.

4. He is to hold the king's feet in his lap, from the time he shall begin to sit at the banquet, until he goes to sleep; and he is to rub the king; and during that space of time, he is to guard the king against every mischance.

5. His protection is, from the time the king shall put his feet in his lap until he goes to his chamber, to convey away an offender.

6. He is to eat from the same dish with the king, with his back towards the fire.

7. His saraad is six kine and six score of silver.

8. His wörth is six score and six kine, to be augmented.

XXXIV. [*Of the land maer.*]

1. The third is the land maer.
2. He is to have his land free.
3. He is to superintend the court, under the steward of the court.
4. He is to receive the things brought to him by the 'maer' and the 'canghellor' for the supply of the court.
5. He is to order the ploughing; and all the necessities for the court.
6. He is to have the whole dirwy and camlwrw of the 'maer-trev.'
7. He is to have the ebediw of the tenants of the maer-trev; and his wife the amobyr of their daughters.
8. If there arise suits between two of the tenants of the maer-trev, he is to have twenty-four pence, if they should be concerning land, fighting, or theft.
9. He is to swear for the land of the table of the palace.
10. He is to have three score pence from every prisoner that enters his gaol.
11. He is entitled to 'gwestva' from the men of the maer-trev.
12. The skins of the cattle which may be in his keeping for three nights before they are slaughtered belong to him.
13. No person is to have the skins of the cattle of the land maer but himself, whether the king be in the palace or absent.
14. His protection is, to convey an offender over the boundary of the land of the palace.
15. His lodging is in the buttry.
16. His saraad is six kine, and six score of silver.
17. His wörth is six score and six kine, to be augmented.

XXXV. [*Of the apparitor.*]

1. The fourth is the apparitor.
2. He is to have his land free.
3. And, when the king is in the palace, he is to have a mess of meat.
4. He is to stand between the two pillars, with a rod in his hand, and watch, lest the house should be burned, whilst the king is at meat.
5. He is to drink with the servants, and he is not to sit while the king shall be eating and drinking in the hall; and he is not to strike the pillar on the side where the king shall be.
6. Of the vessels used in the serving, he is to have the fill of ale, and the half of bragot, and the third of mead.
7. And he is to have the legs of the oxen and kine obtained by his information, to make boots to the height of his ankles; and on the ninth day of the calends of winter, he shall have a coat, a 'shirt, and trousers without 'a'tenliv.' His clothes are to reach to the knot of his trousers. On the calends of winter, he is to have a cap; and a mantle on the calends of March, or February

^a Each comot had a 'maer' who superintended it, and received the dues to the lord; and a 'canghellor' to determine causes.

^b The 'maer-trev' was one township, out of the fifty townships composing a comot, set apart as demesne land for the lord.

^c 'Entertainment.'

^d Literally 'stiffening'; and here may, perhaps, signify lining.

8. The apparitor is to divide between the king and the canghellor.

9. He is to have from a house in which a death has taken place, the meat in cut, the butter in cut, the lowest stone of the quern, the green flax, the lowest layer of corn, the hens, the cats, the fuel axe, and the headland of corn uncut in the field, or the skirts if there be no headland.

10. From every house to which he goes on the business of the king, he is to have a loaf and its 'enllyn.'

11. Three cubits are to be the length of his spear; two behind him, and one before him.

12. Of the booty obtained out of the country, he is to have a bull, or an animal that has not been under the yoke, or a milch heifer.

13. When the apparitor dies, the king is to have all his goods.

14. If the apparitor be sitting, and is insulted whilst causes are trying, he is to have no other compensation than a sieve of oats and an egg shell.

15. His saraad, in every case, according to some, is equal to the saraad payable to the person upon whose land he may be insulted. And in like manner his 'galanas.' Others say his saraad is three kine, and three score of silver.

16. His wörth is three score and three kine.

XXXVI. [*Of the porter.*]

1. The fifth is the porter.
2. He is to have his land free; and his dwelling in the gate-way.
3. He is to have his food always from the palace; and a mess, when the king is present.
4. He is to have a handfull of every gift that goes through the gate; that is of fruit, eggs, and herrings, and such small things.
5. He is to have from every burden of fuel that comes through the gate, the billet he may be able to take, without impeding the horse, with his hand on the gate.
6. He is to have four pence from every prisoner upon whom the gate shall be shut.
7. He is to spread the skins of the animals, that is, the cattle, which are slaughtered in the palace; and to keep them until they are shared: and he is to have a penny for each of them.
8. He is to have, of the swine, taken in pillage that pass through the gate, the sow which he shall be able, with one hand, to lift by her bristles until her feet are as high as his knees.
9. The animal that comes through the gate without a tail belongs to him.
10. He is to act as apparitor over the maer-trev: and he is to have four pence from every amobyr that comes therefrom.
11. He is to summon the tenants of the maer-trev to work: and he is to have four pence, of every dirwy and camlwrw levied upon them, as fee.
12. He is to perform errands throughout the palace gratuitously: and he is to have the remains of the cheese he may toast.
13. He is to get ready the palace, by ordering a supply of straw, and lighting the fire.
14. His protection is, to keep an offender until the chief of the household passes through the gate to his lodging; and the chief of the household is to convey him to a place of safety.
15. His saraad is six kine, and six score of silver.

^e Whatever is eaten with bread except flesh.

^f Literally 'murder'; and in the secondary sense the compensation for murder.

16. His worth is six score and six kine.

XXXVII. [*Of the watchman.*]

1. The sixth is the watchman.
2. He is to have his land free: his food in ordinary: and his buskins: and a loaf, with its enlln for his morning meal.
3. He is to watch only from the time of going to sleep until day: he is to sleep in the day time, and is to do nothing without a reward.
4. Some say that he is to have the eyes of the animals slaughtered in the palace: and to have his clothes, including his cap and hose.
5. If he be found sleeping during the time he is to watch, though he be beaten, he is not to be compensated; and, if he be not beaten by the person who finds him asleep, let him pay a cam-lwrw to the king.
6. His protection is, from the time he shall begin to blow his horn, when he goes to watch at night, until the gate shall be opened on the following morning.
7. His saraad is six kine, and six score of silver.
8. His worth is six score and six kine.

XXXVIII. [*Of the woodman.*]

1. The seventh is the woodman.
2. He is to have his land free; and his food in ordinary; and a mess, when the king is present; and his buskins.
3. He is to have whatever may be necessary for collecting fuel for the palace; and if he lose aught thereof, he is to make it good.
4. He is to take care of the horse that carries the fuel, to receive provender for it nightly from the palace, and to ride upon it in going to the wood to collect fuel; and if he should lose it while under his charge, he is to pay for it.
5. He is not to trim the fuel, otherwise than as he may put it on the horse, after it is brought home.
6. He is to have the necks of the animals that shall be slaughtered in the palace; the reason of which is, that they are chopped with his fuel axe.
7. His protection is, as far as he can throw his axe, or his bill.
8. His saraad is six kine, and six score of silver.
9. His worth is six score and six kine.

XXXIX. [*Of the baking-woman.*]

1. The eighth is the baking-woman.
2. She is to have her food from the palace; and her clothes; and a mess, when the king is present; and a cake, at the conclusion of baking, of every kind of flour she may bake; and her bed in the buttery.
3. She is not to rise to any one while making bread.
4. Her protection is, as far as she can throw her peel.
5. Her saraad, if she be married, is one third of the saraad of her husband, of her and every wife; and if she be not married, one half of the saraad of her brother.
6. Her worth, whether single or otherwise, is half the worth of her brother.

XL. [*Of the smith of the court.*]

1. The ninth is the smith of the court.
2. He is to have his land free; his food in ordinary; and a mess, when the king is present.

3. He is to make all the necessaries of the palace gratuitously, except three things: these are, the suspension irons of the rim of a cauldron, the blade of a coultter, and the socket of a fuel axe, and the head of a spear; for each of these three things he is to be paid the value of his labour.^a

4. He is to do what is wanted by the officers of the palace gratuitously; they are to present him with clothes for each piece of work.

5. The amoyr of the daughters of the other smiths belong to him.

6. He is entitled to the 'ceinion;' the ceinion imply the first liquor that comes into the hall.

7. His seat in the palace is on the end of the bench, near the priest of the household.

8. His protection is, from the time he shall begin his work in the morning until he shall finish at night.

9. His saraad is six kine, and six score of silver.

10. His worth is six score and six kine.

XXI. [*Of the chief of song.*]

1. The tenth is the chief of song.
2. He is to have his land free.
3. His seat is on one side of the judge of the court.
4. He is to begin with a song of the Deity; and next of the king who shall own the palace, or of another.
5. The chief of song only is to be solicited; and of the common gains of himself and companions he is to have two shares.
6. He is to have twenty-four pence from every minstrel, when he may have finished his instruction.
7. He is to have twenty-four pence from every woman on marriage, if he have not received it from her before.
8. He is to have the amoyr of the daughters of the minstrels.
9. He is to lodge with the edling.
10. His protection is from the time he shall begin the first song in the palace, until he shall finish the last song.
11. His saraad is six kine, and six score of silver.
12. His worth is six score and six kine.

XLII. [*Of the laundress.*]

1. The eleventh is the laundress.
2. She is to have her food from the palace; a mess, when the king is present; and her clothes; and she is to have, on the day she shall wash for the queen, a gift from her.
3. Her protection is, as far as she can throw her washing beetle.
4. Her saraad, and her worth are as those of the baking-woman.

Above we have treated of the officers pertaining to the court, both legal and customary; and their privilege and their duty.

XLIII. [*Here we treat of other things.*]

1. The three indispensables to a king are, his priest to say grace and sing mass; the judge of the court, to elucidate every thing doubtful; and his household for his commands.

2. The three indispensables to a 'gwrda,' his harp, his cloak, and his cauldron.

^a The text here seems corrupt, and the various readings are too anomalous to render it restorable.

^b Apparently to solicit a largess, or permission to address a poem to a patron.

^c Literally 'good-man.'

3. The three indispensables to a 'taeog,' his feet trough, his auger, and his backfire-stone.

4. Three things which the king is not to share with any person; his treasure, his hawk, and his thief.

5. The three 'nets' of the king; the pasture of his horses, his herd of swine, and his herd of cattle: if a person lose an animal, and it be found among the animals of the king, he is to have four pence for every one so found.

6. The three nets of a gwrda; his horses, his herd of cattle, and his herd of swine: if a person find an animal among them, let him pay four pence.

7. The three nets of a taeog; his herd of swine, his herd of cattle, and his summer-house, from the calends of May unto August: if he find an animal astray, among them, he is to have four pence reward for discovery; for by law the tenth of the thing discovered is the reward for discovery.

8. The king has three horns of assemblage, which are to be of buffalo horn, and of equal worth: the horn the king drinks out of, his horn of assembling, and the horn of the chief huntsman; the worth of each of them is one pound.

9. There are three legal harps: the king's harp, the harp of a chief of song, and the harp of a gwrda; the worth of the first two, each six score pence, and their tuning keys twenty-four pence; the harp of a gwrda is worth three score pence, and the tuning key twelve pence.

10. Three things which a taeog is not to sell, without the permission of his lord: a stallion, honey, and swine; and, if he should sell them, let him be subject to dirwy, and the bargain be void; and, if his lord do not purchase them, he may sell them in whatever way he may please.

11. Three arts which the son of a taeog is not to learn, without the permission of his lord; and, if he should learn them, he must not exercise them, except a scholar, after he has taken holy orders: these are, scholarship, smithcraft, and bardism.

12. The eight 'packhorses' of the king: the sea, a waste, an indigent person from another country, a thief, a person dying suddenly, a childless person, a death whereby he obtains an ebediwy, a criminal from whom he obtains a dirwy or a camlwrw.

13. Whoever shall use rude language to the king; let him pay a double camlwrw to the king.

14. Wherever the priest of the household, the steward, and the judge of the court meet together; that place has the privilege of the court.

15. The king is not to go with his host out of the country, except once a year: but they are to attend the king in his own dominions whenever he shall please. The king is to have, from every 'villain-trev,' a man, a horse, and an axe to form encampments, at his own cost.

16. Nine buildings which the villains of the king are to erect for him: a hall, a chamber, a buttery, a stable, a dog-house, a barn, a kiln, a privy, and a dormitory.

17. All chattels without an owner are the king's waste.

18. Three things which the king is not to share with another, if obtained by spoil in another country: gold and silver treasure, buffalo

horns, and a dress which has a gold border to it.

19. A double camlwrw is to be in the palace and in the church, and so a dirwy.

20. Whoever shall do a wrong in a mother church, let him pay to it fourteen pounds: one half to the abbot, if he be a divinity scholar; and the other half between the priest and the community. If a wrong be committed in a church-yard, seven pounds; to be divided in two halves like the other.

21. Whoever shall do a wrong in another church, let him pay seven pounds: the one half to the priest, and the other to the parson.

And so ends the book of the court.

BOOK THE SECOND.

[THE LAWS OF THE COUNTRY.]

I. Here begin the laws of the women.

1. The first of them is: if a woman be given in marriage, she is to abide by her 'agweddi' unto the end of the seventh year; and if there be three nights wanting of the seventh current year, and they separate, let them share into two portions every thing belonging to them.

2. The wife is to share, the husband is to choose of the things which the law shall not share between them. The swine to the husband, and the sheep to the wife; if there be only one kind, they are to be shared: and if there be sheep and goats, the sheep to the husband, and the goats to the wife; if there be only one kind, they are to be shared.

3. Of the children, two shares to the father, and one to the mother; the oldest and the youngest to the father, and the middlemost to the mother.

4. The household furniture is to be thus shared: all the milking vessels, except one pail, go to the wife; all the dishes, except one dish, go to the wife; and those two go to the husband: the wife is to have the car and the yoke to convey her furniture from the house. The husband is to have all the drinking vessels; the husband is to have the riddle; the wife is to have the small sieve. The husband is to have the upper stone of the quern; and the wife the lower. The clothes that are over them belong to the wife; the clothes that are under them belong to the husband, until he marries again; and after he marries, the clothes are to be given up to the wife; and if another wife sleep upon the clothes, let her pay 'wyneb-werth' to the other. To the husband belong the kettle, the bed coverlet, the bolster of the dormitory, the couler, the fuel axe, the auger, the settle, and all the hooks, except one; and that to the wife. To the wife belong the pan, the trivet, the broad axe, the hedge bill, the plough share, all the flax, the linseed, the wool, the house-bag, with its contents, except gold and silver; which, if there be any, are to be shared: the house-bag is the hand-bag. If there be webs, they are to be shared; the yarn balls to the children if there be any, if not they are to be shared. The husband is to have the barn, and all the corn above ground and under ground: the husband is to

* A villain.

o Four out of the twelve maenols in each comot were 'villain-treves,' or 'villain townships.'

a 'Dower.

b Literally 'face-worth.' Another M.S.S. has 'wyneb-warth'—'face-shame.'

5. The provisions are to be thus shared: to the wife belong the meat in the brine, and the cheese in the brine; and after they are hung up they belong to the husband: to the wife belong the vessels of butter in cut, the meat in cut, and the cheese in cut: to the wife belongs as much of meal as she can carry, between her arms and knees, from the store-room into the house.

6. To each of them belong their clothes, except their mantles; the mantles are to be shared.

7. If the husband be privileged, let him show his privilege before the sharing; and after he shall have obtained his privilege; let there be a sharing, as we have said above.

8. Their debts let them pay in equal shares.

9. And if they separate before the seventh year, let there be paid to her her agweddi, her *argyvren*,^a and her *cowyll*,^b and if she was given when a maid, whatever of those things remain she shall have: and if she leave her husband before the seventh year, she loses all these, except her *cowyll*, and her *wyneb-werth* for his *gowyn*.^c

10. Should her husband be leprous, or have fetid breath, or be incapable of marital duties; if on account of one of these three things she leave her husband, she is to have the whole of her property.

11. If by dying they part, she is to have every thing in two portions, except the corn: no wife in the world is to have a share of the corn, but an espoused wife.

12. If by dying and living they separate, let the sick, aided by the confessor, share, and let the healthy choose.

13. The sick is not to bequeath aught, except a daered to the church, and an ebediwl to the lord, and his debts: and, should he bequeath, the son can break the bequest; and such a one is called the uncourteous son. Whoever therefore shall break a legal bequest, whether daered or debts, shall be excommunicated, as a publican or pagan.

14. If living they separate, let her and her property remain in the house to the end of nine days and nine nights, to ascertain whether the separation be legal; and if the separation be right, at the end of the ninth day, let her property go before, and, after the last penny, let her go herself.

15. The saraad of a married woman is according to the privilege of the husband; that is, a third of her husband's saraad; before she is betrothed to a man, it is according to the privilege of her brother's saraad; that is, half the saraad of her brother.

16. Her galanas, whether married or not, is half the galanas of her brother.

17. If the husband take another wife, after he shall have parted from the first wife; the first is free.

18. If a man part from his wife, and she be minded to take another husband, and the first husband should repent having parted from his wife, and overtake her with one foot in the bed and the other outside the bed, the prior husband is to have the woman.

19. If a married woman commit any heinous

^a Paraphernalia.

^b Maiden-fee.

^c 'Concupiscence' the term is used for a fine due to the wife from the husband for connexion with another female.

crime, either by giving a kiss to another man, vel præbendo se palpandam, vel stuprandam; those are saraad to her husband.

20. Si coitus factus fuerit, the saraad shall be increased by one half; because it is productive of family enmity.

21. Si palpatio facta fuerit, let there be paid to him his saraad, and that without augmentation.

22. If it be giving a kiss, only two parts of the saraad are to be paid, since there is not a complete act.

23. If the man deny se deprehensum fuisse inter femora ejus, let him give the oaths of fifty men; and the woman the oaths of fifty women.

24. If the man deny se eam palpavisse; he is to give the oaths of fourteen men; and the woman the oaths of fourteen women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

25. If he deny giving a kiss; let the man give the oaths of seven men; and the woman the oaths of seven women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

26. Whoever shall take away a maid clandestinely, and before connexion between them, the maid ask: 'What wilt thou give me?' and he minutely inquire the amount he is to give her, and that upon his faith; if, after this, he attempt to deny it, and she urge her claim legally against him, she is to be credited: for there her word is conclusive as to her purity; since he took her to a place where there were no wedding guests.

27. If a maid be given to a man, and she be found by the man to be deflowered, and he allow her to remain in his bed until the following morning; he cannot, on the morrow, take away any of her due: sed si, postquam illam vitiatam deprehenderit, surrexerit ad pronubos, pene erecto, et testaretur eis se illam vitiatam invenisse, et non concubuerit cum illa ad crastinum usque; nihil ab eo in crastinum habebit. Si mammae et crines et menses apparuerint, tunc lex pronuntiat neminem posse certo scire num virgo sit necne, propter hæc signa; and then the law allows her to be exculpated by the oaths of seven persons, including her mother, her father, her brothers, and sisters. If she will not be exculpated, let her shift be cut off as high as her hip; and let a yearling steer be put in her hand, having his tail greased with tallow; and if she can hold him by his tail, let her take him in lieu of her share of the argyvren; and, if she cannot hold him, let her be without any thing.

28. Whoever shall give a woman to a man, must pay her amobyrr, or take sureties from her for its payment: but if she dispose of herself, let her pay her amobyrr herself; because she has been her own disposer.

29. If a man take away a woman clandestinely, and bring her to an house of uchelwr, to sleep with her, and the gwrd do not take security for her amobyrr, let him pay it himself.

30. If a man take a woman clandestinely, let her be, until the end of the seventh year, upon three steers whose horn and ear are of equal length; and since she herself lost her own privilege, let her be on that privilege to the end of the seventh year: and if she have argyvren, let that remain entire until the end of the seventh year; if she permit it to be made use of, no compensation shall be made to her for

what is consumed for food and clothes. ^a From the end of the seventh year, if she reach within three nights of the seventh year, a sharing is to be made with her in halves, as a betrothed wife: because a wife, whether abducted, or betrothed, continues on the privilege of her agweddi only unto the end of the seventh year; and she is not subject to agweddi after the expiration of the seven years; therefore let them share in halves.

31. Whoever shall sleep three nights with a woman, from the time the fire is covered until it be uncovered the following morning, and after that willet to separate, let him give her an ox that shall be worth twenty pence, another worth thirty pence, and another worth sixty pence; and, if he take her to house and home, and she live with him unto the end of seven years, thenceforwards he is to share with her, as with a betrothed wife.

32. There are three legal agweddi: the agweddi of a king's daughter, twenty-four pounds; the cowyll of a king's daughter, eight pounds; the agweddi of a gwrda's daughter, three pounds; and her cowyll one pound; the agweddi of an ^b 'aillt's' daughter, one pound; and her cowyll six score pence.

33. If a man cause a female of grove and bush to become pregnant, he must wholly maintain the child; for the law enacts that she ought not to suffer loss on account of the man, since she received no benefit from him, and therefore he is to rear the child.

34. If a man part from his wife, and she be pregnant at the time of separation, let her be allowed, from that period unto the time of parturition, what would suffice to rear the babe for half a year; and after the child is born, she is to rear it unto the end of the year; willing or unwilling, she is to rear it, for an allowance from the husband. The measure of the allowance is, a milch cow, a coat worth four pence, a pan worth a penny, and a car load of the best corn that shall grow upon his patrimony, and these unto the end of the year, towards rearing the child. And she herself must afterwards rear it for half a year; and thenceforward she cannot be compelled to rear it beyond her own proportion, unless it be her will; and from thence unto the end of the fourteenth year, two thirds of the rearing fall on the father, and one third on the mother; and, at the expiration of the fourteen years, it is right for the father to take him to his lord, to become a man to him: and from that time forward he is to be supported by his lord.

35. If a woman say that a man has committed a rape upon her, and the man deny it, let him give the oaths of fifty men, without an all-tud, without a ^c 'gwr nod.'

36. If she legally urge her plaint, prebendat penem ejus manu sinistra, et dextra reliquis imposita, juret super istas, eum ipsam stupravisse isto pene per vim, causing shame and saraad to herself, to her kindred, and to her lord. Some of the judges will not admit a denial against this; we however admit a denial, as we have previously said.

37. If a man acknowledge the commission of a rape upon a woman, let him pay twelve kine

as a dirwy to the lord, and her amobyrr to the lord; and, if she be a maid, her cowyll, and her agweddi, to the utmost amount of her due; and her wyneb-werth, and her ^a 'dylsrywdd;' and, if she be a married woman, her saraad, augmented by one half, to her husband.

38. If a man take away a maid clandestinely, her lord and her kindred are to take her away from him, though it may annoy him: and, if she had previously been with another man, she cannot after that be taken from the man who took her clandestinely, unless it be her will.

39. The three peculiars of a woman: her cowyll, her gowyn, and her saraad: the reason these three are called three peculiars is, because they are three proprieties of a woman, and cannot be taken from her for any cause: her cowyll is what she receives for her maidenhood; her saraad is, for every beating given to her by her husband, except for three things; and those three, for which she may be beaten, are, for giving any thing which she ought not to give; for being detected with another man in a covert; and for wishing drivel upon his beard; and, if for being found with another man he chastise her, he is not to have any satisfaction besides that; for there ought not to be both satisfaction and vengeance for the same crime: her gowyn is, if she detect her husband with another woman; let him pay her six score pence for the first offence, for the second one pound; if she detect him a third time, she can separate from him, without losing any thing that belongs to her: and the property she may obtain for the above three things is to be apart from her husband; and, if she endure, without separation, after the third offence, she is not entitled to any satisfaction. The wife of the king may give, without the king's permission, the third of what shall come of ^b 'dovod' to the king. The wife of an uchelwr may give her mantle, her shift, her shoes, her head linen, her meat and drink, and the contents of her store-room, and may lend all her furniture. The wife of a taeog can give nothing but her head gear; and lend only her sieve, and that as far as her voice can be heard, from the dunghill, requesting its return.

40. The three holds of a wife: the first is, when she is slept with, she is not to move from thence until the end of the ninth day; and when she shall separate from her husband, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny of her property; and when her husband shall die, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny, let her go.

41. In three modes an amobyrr accrues to a woman: one is, by gift and delivery before she be slept with; the second is, by open cohabitation, though there may be no gift nor delivery; the third is, by her pregnancy.

42. The amobyrr of the daughter of a maer canghellor, one pound.

43. The amobyrr of the daughter of a maer, six score pence.

44. The amobyrr of the daughter of a chief of a kindred, six score pence and one pound.

45. The amobyrr of the daughter of an uchelwr, six score pence.

^a See Sect. 1.

^b 'An alien.'

^c Literally 'a marked man,' a slave.

^a 'Assurance.'

^b The term 'dovod' appears to comprehend those things which were for domestic uses.

46. The amobyrr of the daughter of an alltud, four score pence.

47. The amobyrr of the daughter of an ^aalltud, twenty-four pence.

48. The amobyrr of the daughter of every chief officer, according to some, a pound, according to others, six score pence.

49. The amobyrr of the daughters of each of the other officers, according to some, six score pence, according to others, three score pence.

50. The amobyrr of the daughter of a slave, twelve pence.

51. If a household slave become pregnant, he who is the cause of her pregnancy is to provide another woman equal to her, to serve in her room, until her delivery, and is to rear the child after it is born, without let to the owner of the person; and, if she die in delivery, he is to pay her legal worth to her lord.

52. The ebiedw of a female having a cell, sixteen pence.

53. If a female alltud, in passing through a country, die; let sixteen pence be paid to the proprietor of the soil for her death clod.

54. If a man willet to separate from his wife, and after he shall have separated, willet another wife; the first, that has been divorced is free: for no man is to have two wives.

55. Every woman is to go the way she willet, freely, for she is not to be revenant; and nothing is due from her, except her amobyrr, and only one amobyrr; for a woman owes no ebiedw, only her amobyrr; therefore, as a man is to pay only one ebiedw, in like manner a woman is to pay only one amobyrr; for there is no ebiedw from her, only her amobyrr.

56. A woman cannot be admitted as surety or witness concerning a man.

57. If a woman be seen coming from one part of a grove, and a man from the other part, or coming out of an empty house, or under one mantle; if they deny; the oaths of fifty women on the woman, and the same number of men on the man.

58. If a Welsh female be given to an alltud, her sarâad shall be according to the privilege of her husband, until the alltud shall die; and, after the death of the alltud, until she take another husband; since she is not to revert to the privilege of her kindred.

59. If a Welsh female be given to an alltud, and they have male children, the children are entitled to inheritance by maternity; but they are not to have a share of the privileged farm, until the third generation; excepting the son of an alltud chieftain; and he is to have a share of the whole without delay: the sons of such women are to pay cattle without surety; and the reason that such cattle are called cattle without surety is, because there is no kindred of the father to pay them, but the mother's kindred alone.^b

60. A woman ought neither to buy nor sell without consent of the husband unless she be married; if she be married however, she may buy and sell.

61. Three women whose sons are to have the privilege of maternity according to law: the son

^a A foreigner.

^b The kindred of the mother was amerced in the entire mulct for murder committed by such sons, because the father's kindred was beyond the jurisdiction of the lord; and the mother's kindred, if they were murdered, received the whole mulct.

of a Welsh female given to an alltud; the son of a woman given as an hostage to a foreign country, if she become pregnant, being given as an hostage by her kindred and her lord; and of a woman upon whom an alltud shall have committed a rape.

62. If a maid be given in marriage to a man, and her cowyll be not specified before she rise from her bed in the morning, he is not answerable to her for it thenceforward.

63. If a maid declare not her cowyll before she rise from her bed in the morning, the cowyll is to be thenceforward in common between them.

64. A daughter is to have, of her father's property, only half the share a brother shall have; and she is to pay for galanas only the half of what a brother shall pay; and that for her children: and, if she have no children, and she swear that there never will be any, she is to pay nothing; and if there be children arrived at legal age, let them pay on their own account thenceforward.

65. No woman in the world, old or young, is to pay the ^aspear penny.

66. Si femina, ob desiderium se sejungendi, diceret quod vir non potest copulare, lex requirit id probari hoc modo: linteamen album recens lotum sub illis expandi, et virum in illud ire pro re venerea, et iurgente libidine eam super linteamen projicere; et si fiat vel conspiciatur in linteamen, satis est ei, et illa postea non potest ob istam causam se sejungere ab eo: et si non possit, potest se sejungere ab eo, et abire cum omnibus rebus suis.

67. If a maid assert that a man has committed a rape upon her, and the man deny it; and the maid say, that, if he has not violated her, she is a virgin: the law declares it to be right to prove whether she be a virgin or not, since her being a virgin is her ^b'arddelw; and he who is to prove the fact is the edling: if he find her a virgin, the man shall be free from the charge against him, and she, without losing her privilege.

68. If a rape be committed on a married woman, no amobyrr is to be paid for her; because she herself paid it, when she married.

69. If a woman take a child legally to a man, though the man disown it, we say that she is not, after once taking it to him legally, ever to take it to another; for it cannot revert from the person to whom it was first taken.

70. If a woman be given to a man, and her property specified, and the whole of the property had, except one penny, and that be not had, we say that the man may separate from her on that account, and she cannot reclaim any of her property: and that is the single penny that takes away a hundred.

71. Surety is not requisite for the dilyrswydd of property which a woman brings as her portion.

72. A woman is entitled to the third of the sarâad of her husband, whether from his homicide, or from any other cause.

73. A ^c'raith' of women is not to go with a woman, either for theft, or for murder, or for surety, but araith of men.

^a So termed from being collected by the criminal from males, distantly related to him who refused taking an oath of non-consanguinity.

^b 'Voucher.'

^c 'A compurgation jury.'

74. The law enacts that a woman is not to have a cowyll after the appearance of the menses, unless her next of kin, including her mother, her father, her brothers, and her sisters, as far as seven persons, shall exculpate her. The menses ought to appear at her fourteenth year; and from thence until the end of forty years she is to rear children; that is to say, fifty-four years she continues in her youth; and after that to cease to bear.

75. If a maid be given to a man, and the marriage being unconsummated, she receive an injury; according to the privilege of her husband she is rated, and is to be compensated, and not according to the privilege of her brother; and she is called a maiden wife: and if a rape be committed upon her, she is to be paid her cowyll.

76. If a woman be slandered on account of a man; the first time, the oaths of seven women exculpate her; the second time, the oaths of fourteen women; the third time, the oaths of fifty women; and thence onward, for every slander, the oaths of fifty women.

77. If a woman kill a man, she is to have the spear penny: and this is the person who receives, but does not pay.

78. Every lady is entitled to the amobyry of the women of her domain.

79. Every land maer is to have the amobyry of the women of the maer-trev.

80. A common prostitute has no privilege; though a rape be committed upon her, she is not to obtain compensation: if she be insulted, let her saraad be paid according to the privilege of her brother, and her galanas, if she be killed.

81. For every offence that a woman may commit, let her kindred pay for her, as for a man, unless she be married; but if she be married, let her and her husband pay her camlwrw and her dirwy.

82. A ^agwaesavwr, an ^aadlamwr, and an ^aaswynwr.

If a gwaesavwr leave his ^agwaesav, he shall pay six score pence: an adlamwr shall pay three score pence: an aswynwr shall pay thirty pence.

II. [The privileges of Arvon.]

1. Here ^aElidyr the courteous, a man from the North, was slain, and after his death the men of the North came here to avenge him. The chiefs, their leaders, were ^bClydno Eiddin; Nudd the generous, son of Senyllt; Mordav the generous, son of Servari; and ^cRydderch the generous, son of Tudwal Tuddglyd; and they came to Arvon: and because Elidyr was slain at

^a The superior of a district in her own right.

^b A person under the protection of a landed proprietor.

^c A person who leaves a landed proprietor after remaining with him for a year.

^d A person who returns to his own patrimony after remaining with a landed proprietor for a year.

^e A landed proprietor who affords his 'protection.'

^f The part of the present Caernarvonshire which extends from Bangor to Celynog.

^g Who is stated to have married Eurgain the daughter of Maelgwn. Maelgwn died about the year 547; and it is conjectured this expedition was undertaken with the view of asserting the claim of Elidyr to the sovereignty of Gwynedd; Run, son of Maelgwn, according to some genealogies, being illegitimate.

^h Lord of a district about the present Edinburgh.

ⁱ Lord of Strath Clyde.

^a Aber Mewydus in Arvon, they burned Arvon as a further revenge. And then Run, son of Maelgwn, and the men of Gwynedd, assembled in arms, and proceeded to the banks of the ^bGweryd in the North; and there they were long disputing who should take the lead through the river Gweryd. Then Run dispatched a messenger to Gwynedd, to ascertain who were entitled to the lead: some say, that Maeldav the elder, the lord of ^cPenardd, adjudged it to the men of Arvon; Iorwerth the son of Madog, on the authority of his own information, affirms that Idno the aged assigned it to the men of the black-headed shafts. And thereupon the men of Arvon advanced in the van, and were valorous there: and Taliesin sang—

Behold! from the ardency of their blades,
With Run the reddener of armies,

The men of Arvon with their ruddy lances

And then on account of the length of time they remained in arms, their wives slept with their bond servants: and on that account Run granted them fourteen privileges.

1. The first is, precedence of a wife; and the precedence is, as to tame horses, his swine, his geese, and a car, and any two oxen he may please of the herd; and the car full of such furniture as he may please.
2. The second is, the van of Gwynedd in the hosts.
3. The third is, that he pay not for his beast.
4. The fourth is, to settle the limits of the districts bordering upon Arvon.
5. The fifth is, that if there be a dispute between any two maenols of the nine maenols which are in Arvon, that the seven terminate the dispute of the two, without any person from another place.
6. Sixth, that there shall be no apparitor therein.
7. Seventh, common right of fishing on the ^dthree rivers therein.
8. Eighth.....
9. Ninth, that they be not quern restricted.*
10. Tenth, that they drink not 'stinted measure.
11. Eleventh, that there is no hold on their pleading unto the third word.
12. Twelfth, that there shall be no payment for horses of guests, or for men on progress.
13. Thirteenth, that they are not to go from the hall to another lodging.
14. Fourteenth, whoever shall reside in Arvon a year and a day, if he be a man of substance, he acquires the same privilege as a man of the country.

2. And if there be who shall doubt one of

^a The efflux of the Mewydus, a rivulet, now called 'Cadnant' or 'battle-brook,' which flows by the town of Caernarvon into the Menai: the place where Elidyr fell has preserved the name of 'Elidyr bank.' A principal residence of Maelgwn was Caer Seiont, or Segontium, near Caernarvon.

^b Perhaps the river Wear.

^c The ground on the west side of the river Seiont, opposite the town of Caernarvon.

^d These three rivers are, the Seiont, the Gwyrval, and the Llyvni.

^e This passage is doubtful, but apparently signifies that they were not bound to the lord's mill, but might claim, as the burgesses of Rhuddlan did, 'habere molas manuales.'

^f Literally 'annoyance.' This measure was the depth of the nail joint of the middle finger.

these privileges, the community at Bangor, and that of Beuno," shall uphold them.

III. [*Triads.*]

1. The three exclusives of a man; his horse and arms; and what shall come to him as daered of his land; and what shall come to him as wynebwerth from his wife, for her cowyll: he is not to share any of these with his wife.

2. The three exclusives of a woman are her three peculiars: and those she is not to share with her husband.

And thus concludes the law of the women.

IV. [*Of the nine tavodiogs.*]

1. Here begin the laws of the country.

2. First, are the nine 'tavodiogs:' these are,

3. A lord, between his two servants:

4. A priest, between his two monks:

5. A father, between his two sons.

If one of those we have mentioned above does not will to submit to the decision of the three tavodiogs, and the other wills it, the law requires submission to their decision.

6. The fourth is a judge, respecting his judgment.

If one of two parties between whom a lawsuit has taken place deny the judgment, and the other acknowledge it, the statement of the judge is, in that case, final respecting his judgment.

7. The fifth is a surety, respecting his suretyship.

If he be acknowledged, and the one party should say that the suretyship is for a great matter, and the other that it is for a small matter since the surety has been acknowledged, he is to be believed as to what it has been given for; and what he says cannot be denied.

8. The sixth is a giver, respecting his gift; which is thus:—

If a man should give a thing, and one of two men should say, 'It was given to me;' and the other say, 'No: to me it was given;' his word is decisive, in what manner he gave it, and in what manner he did not give it.

9. The seventh is a maid, respecting her maidenhood; which is thus:—

If a man should take away a maid clandestinely, and after conducting her to a lonely place, and before connexion with her, she should ask him, 'What wilt thou give to me for this?' and he minutely question her how much he shall give; and afterwards repent it: though he should deny it, if she confess it, her evidence there is decisive.

10. The eighth is the herdsman of a hamlet.

If a beast belonging to any person be killed by the animals of other owners, and it be enquired into, the testimony of the herdsman is decisive, as to which ox killed the other.

11. The ninth is a thief, at the gallows, respecting his fellow thieves.

If he should assert that another person was an accessory with him in the robbery for which he is about to suffer; and he should persist in his assertion unto the state God went to, and he is going to; his word is there decisive, and cannot be gainsayed: nevertheless his fellow thief shall not be executed, but is a saleable thief; for no person is to be executed on the word of another, if nothing be found on his person.

^a At Celynog.

^b Literally 'having tongue.'

V. [*Of wounding an animal.*]

1. If a person break the leg or thigh of an animal belonging to another, or so wound it that the animal pine away in consequence; and the animal be clean, so that its flesh may be eaten; it is right for the person who shall wound it to take it under his care, until it be cured: because the owner of the animal is not to work for the act of the person who caused the injury to it.

2. And if it be a milch animal, whose leg or thigh be broken, or a working ox, let there be given to the owner a similar animal, equal to it, that he may derive the same advantage from it as from his own beast. And if the animal die, let the other animal, given as a pledge in its stead, replace it. And, if the animal live and be completely restored, let each person take his own again, as before.

3. Others say, that the owner is only to view his sick animal, to learn how he shall claim, whether as to a maim or a mischance; and, if for its maim and wound he claims let an indemnity be given for the life; and let him be paid for its loss and its wound, according to appraisalment; and that because there is no legal worth thereon. And for every thing that has not a legal worth, appraisalment is to take place.

4. If the animal die on the spot when wounded, let it be offered to the person who wounded it; and, if he will not accept it, let the owner dispose of it, and do what he pleases with it; and he is likewise to have its full worth. If the other say: 'Do thou make use of it, and I will pay thee for it, as fully as the law may provide;' in that case, the law provides, that, from the feast of St. John unto the first of January, two parts are to be paid for the flesh and the skin, and the third for the life; because then is the prime season: again, from the first of January unto the feast of St. John, two parts for the life, and the third for the flesh and skin; because every animal is carrion during that period.

5. If the person who shall have wounded the animal refuse to take the carcase, let the owner do as he will respecting it; and, in addition, he shall obtain the full legal value.

VI. [*Of the claim of surety and debtor, this treats.*]

1. If a person give surety to another for any thing, it is right for him to release the surety, by one of the three means which release a surety: either by paying for him, or by giving pledge, or by denying surety.

2. If he willet to deny, a surety is to be thus denied: let the two parties, and the surety, come before the judge; and the judge is to seek from both parties an acknowledgment whether 'Yonder man be a surety, or not a surety?' 'A surety, God knows,' says the creditor: 'Not a surety, God knows,' says the debtor. Then it is right for the judge to ask the surety, 'Art thou a surety?' 'I am,' replies the surety. 'It is wholly denied,' says the debtor: 'thou art not surety for me; neither for that, nor for any thing.' 'God knows,' says the surety, 'in the best manner a surety is to insist that he is a surety, do I insist on my being surety.' 'God knows,' says the debtor, 'in the best manner a debtor is to deny surety, I will deny it.' Then it is right for the judge to ascertain in what

manner he is to deny it. Now the law in this case provides, since there is only his own evidence in the matter prosecuting it, there is to be only the evidence of the debtor to deny it. 'Yes,' says the debtor, 'I will deny him.' Then it is right for the judge to take the relic in his hand, and say to the debtor: 'The protection of God prevent thee! and the protection of the Pope of Rome! and the protection of thy lord! do not take a false oath.' If he will then take the oath, let him swear to God, in the first place, and to the relic that is in the hand of the judge, that he is not surety for him; neither for what he asserts, nor for any thing. If the surety do not counter-swear, let the debtor be free from the claim on account of his denial, and let the surety pay the creditor his full demand. If the surety counter-swear to the debtor, let him counter-swear whilst the debtor is putting his lips to the relic, after he has sworn; and thus he shall counter-swear: 'By the relic that is there, I am surety for thee in the matter we have mentioned; and thou has perjured thyself; and by the counter-oath I have sworn against thee, I will have the judgment of the judge.' And then it is right for the judge to go out, to give judgment; and the law requires in that case the oath of the debtor, one of seven, to deny his suretyship: six men, and himself the seventh; four of them of kin to his father, and two of kin to his mother, and himself the seventh: and these persons are to be so nearly related to him, as to participate in paying galanas, and in receiving it along with him.

3. The period of that raith is a week from the following Sunday; and the place where that raith is to be given is the church wherein he shall hear mass; and the time for receiving that raith is between the 'Benedicamus,' and distributing the sacramental bread. And if he obtain that raith, it is sufficient for him; but if he be unable to obtain it, let him pay the claim: and, if the lord be minded to prosecute him for perjury, let him proceed.

4. Whatsoever surety shall counter-swear against a debtor, shall be free from the claim and the suretyship; because he has fulfilled the requisites of a surety.

5. Whatsoever surety shall not counter-swear against the debtor, let him pay the due and claim himself: for he has not performed the requisites of a surety which a surety should fulfil.

6. When a surety shall acknowledge to the judge that he is a surety, it is right for the creditor then to attest his acknowledgment, lest he should recede from it another time.

7. If a person take surety for a thing from another, it is right for him to set a time for the thing due; and when that time arrives, it is right for him himself to apply to the original debtor; and, if the debtor deny it, let him come upon the surety, and claim his surety, and say that the debtor denies it. If the surety say that he is not surety, let him come to the judge, and let him prosecute the claim before the judge; and if the surety deny his being surety, and the debtor will not counter-swear against him, let the surety be free from the claim, and from the suretyship, because of the denial he has made. And, if the debtor counter-swear against the surety, and call upon the judge for judgment, according to the counter-oath which he has made against the surety, it is right for the judge to

sentence the surety to produce the oath and the denial of seven persons; and so nearly related ought those men to be to him, as to be required to pay galanas with him, and receive it: in like form as we have mentioned above.

8. If a person take surety from another for any thing, and the parties come together, the creditor, the debtor, and the surety; and the creditor interrogate the surety, and say he is surety for a great matter, and the debtor answer, and say he is surety for a small matter, not denying his suretyship; there, it is right for the judge to decide that it is requisite for the surety to say for what he is surety, whether for a great or small matter, and that on the oath of the surety, since he is an acknowledged surety.

9. If a person take many sureties for a thing, and the debtor willet to deny them; all we have said above, to deny a surety, is requisite to deny each of these likewise: some of the judges allow one seven to deny them, though there may be twenty-four sureties; we say that it is not right and not meet.

10. If a person suppose a surety is freed from his suretyship, by paying part of the debt, and not paying the whole, we say that he shall not be free, and that he is surety for the last penny as well as for the first.

11. If there be an acknowledged surety for a thing, and there be a denial on the part of the debtor as to payment, it is right for the surety to give a legal pledge to the plaintiff: a legal pledge is a third more than the demand.

12. If there be an obstruction to giving a pledge, the surety must accompany the pledge, together with the creditor, to a place of safety; and he is himself to receive the first stick-blow, if there be fighting; and if he do not thus, let him pay the debt himself.

13. If a surety endeavour to take a pledge without the debtor, without urging the claim on the debtor, he is not to take away the pledge. A surety is not to take away a pledge without the debtor, unless there be a denial, face to face, in his presence.

14. If he has seen a prior denial against the creditor, he then may give a lawful pledge belonging to the debtor, to the creditor, in his absence.

15. If the debtor permit the surety to give a pledge of one pound in lieu of one penny, and before the time of the pledge, the pledge be lost, the law does not require him to pay back more than a halfpenny; for that is the third of a legal penny.

16. If a person give the value of a pound in lieu of one penny in pledge, and the pledge lapse, nothing whatever is adjudged to the debtor; for he himself debased the privilege of his pledge.

17. Whoever shall give an acknowledged pledge, and imagine, because there is no surety for it, that the pledge is insecure, we say that that pledge lapses, and that is secure.

18. If the surety give a great matter in pledge for a small matter, it is lawful for the creditor to receive what is given to him, whatever its amount, in pledge; and, although he may lose it before the time, he is to restore only a third to the surety, who deposited it with him; nevertheless the surety must fully indemnify the debtor, because he took it unlawfully.

19. If there be surety for twelve pence, and

the time of the twelve pence arrive, and the debtor have nothing, except a horse worth one pound, or ten pounds; and the creditor, with the surety, come to demand the twelve pence, and the debtor say: 'I have not wherewith to pay you, except my horse; and that I will neither give to you, nor pledge;' in that case the surety is not to take the pledge from him; and the creditor is not to take the pledge of the surety; but both parties are to proceed to the lord, and declare to him: 'There is yonder only a great matter; and a great matter is not to be taken in pledge for a small matter;' then it is right for the lord to give permission to the surety to give a great pledge in lieu of the small matter, lest the creditor suffer loss.

20. If a person give surety to another for a debt, and after giving the surety flee to sanctuary, to avoid paying the debt; we say, that he is not to have sanctuary against that; and that the surety is to give a pledge to the creditor, or otherwise deny his suretyship.

21. No person is to take a surety for one day; for, if he does not claim on that day, has not the time arrived when he has no surety?

22. A man is not to take a debtor as surety, for they are two arddelw, and he shall only choose his arddelw; if of suretyship he choose his arddelw, there is no debtor; if of debtor he choose, there is no surety: on that account no individual can be both surety and debtor.

23. A surety is not to take a hold or pledge from the debtor while engaged in his lord's business or his own, or while ill; and the creditor is not to take a pledge from the surety during such time.

24. Three times the surety is to seek the debtor at his resort before taking his hold: and if thereby he do not find him, it is free for him to give his hold to the creditor.

25. If a person take surety for property from another, and after that the debtor be banished, either on account of murder, or for theft, or for any other illegal acts, so that he ought not to be in the country, and the creditor demand the property from the surety; then the law sees that it is right for them to divide the loss equally between them; that is, the surety to pay one half to the creditor: for it is hard for the surety to pay the whole, and he innocent; and hard for the creditor to lose the whole, by relying upon the surety. And here is one of the three instances where the law shares property according to the law of Howel.

26. If the debtor afterwards return to the country, they are to enforce the repayment of their property from him; and then it is right for the surety to receive the half of that property. And here is the instance of the surety being the enforcer of property to himself.

27. If there be surety for a debt, and before the time of payment the surety die, and leave a son, the son ought to be responsible for the father's debts. Some say, if that son willeth to deny his suretyship; over the grave of his father the legal denial is to be given: we say it ought not to be; for the learned say, that the law of this world can affect a person, whether he be gone to heaven or to hell, only until he goes to this earth. The cause is, that, though there be law between man and man upon this earth, there is no law between devil and devil, and there is no law between angel and angel, only

the will of God; and therefore, a person that leaves this earth cannot be affected by law; but the others who remain are to act together: and therefore, it is right for the son of that surety who is dead to stand legally for the father, as the father must have stood, if living: and, if he have no son, the lord is to act as a son to him; and, if it be necessary to compel him, he is to be compelled, as the surety ought to be, if living.

28. If a person take surety from another for any thing, and before the time of payment comes, the debtor die, the surety is to compel the son of the debtor, in the same manner as the debtor, if living. If he have no son, let the lord stand in his place, and pay for him, or deny it: and if he willeth to deny it, let him deny it, as the man would himself, to whom he became a son for his property; and, since he preferred becoming a son to that man, on account of his property, to being a lord, let him be in the privilege the man to whom he became a son, on account of his property, and deny the suretyship one of seven; and those persons are not to be of kin to the debtor, but of kin to the king; for the family of the debtor is not related to the king though the king may deny the surety.

29. Where a denial by the son may occur of his father's suretyship, no person of his mother's kindred is to deny anything for his father.

30. There are three useless suretyships: the first of them is, when a person shall purchase any thing from another, for money, and take surety for it, and surety be not taken for the money; and the owner of the money repent of his bargain, as he willeth not to avail himself of the surety, which he has for the thing he purchased; and the other has no surety for the money, to bind him to his bargain; therefore the surety is useless on either side, since the purchaser wills not the bargain to stand.

31. The second is; if a person give a surety to another on a thing insecure, as a thing secure, and the owner of the property come to claim it, it is right for the owner to obtain his property; though a surety has been given for the thing, it ought not to have been given; and it is not right that the purchaser should part with it until an equivalent pledge be received from the "arwaesav." If the arwaesav say, that he is to pay only so much as he obtained for the horse; we say, that he is to pay the legal worth of the horse, whatever sort of horse it may be: and because the surety cannot perform his suretyship, on that account it is called an useless surety. As to the questionable property we have here mentioned, whoever shall be in fault as to its removal, let the lord prosecute him.

32. The third is, a female surety is no surety; that is to say, a woman is not to be a surety, because women cannot deny a surety; nor is she to have a raith of men to deny it. The law, however, says that surety given by a woman is a surety; because whoever can inquire into the right to property, the law enacts it to be legal for that person to warrant it; and since a woman can inquire into the right to property, we say that it is indispensable to take surety for dylsyrwydd from her also; and that the surety she may give is a surety: for since a man can deny her, she is also to have men with her to deny a surety.

* A guarantee.

33. If a woman give her *'briduw'* for any thing, and she deny it legally; we say that women shall deny it with her.

34. Some say, that a pledge does not lapse from the hand of a surety until the end of a year and a day: we say that the pledge lapses from the hands of three persons at its maturity; and those three persons are, a surety, a lord, and the owner of the property. The cause is, because the lord is surety for all acknowledged property for which there is no surety; and therefore, the pledge lapses from his hand, or from the hands of his servants.

35. Neither from the hand of the lord, nor from the hand of a surety, nor from the hand of his servant, is there a necessity for *dylsyrwydd* of a pledge; since they do not deny its being given, they are sureties for the *dylsyrwydd* of that pledge for ever.

36. The lord is the surety for every acknowledged property, for which there is no surety.

37. From the owner of property surety is to be taken for the *dylsyrwydd* of the pledge, lest he deny it another time, from coveting either the property, or any other thing he had not given.

38. No one is to say that he will not become surety for another, if he be such a person as ought to become surety.

39. Many persons are not to become surety, or to give a surety; and the cause for that is, since they are not to deny a surety they are not to give a surety; such are, a monk, an eremite, a foreigner, a scholar of a school, and every person who cannot come without the permission of another to attend the courts.

40. If a person give surety for a debt for a time, and the time fall upon one of the three principal festivals, Easter, Whitsuntide, or Christmas, though he claim it, he shall lose nothing but his time. If he urge his claim on Christmas day, he shall not obtain an answer until the morning after the calends; if he urge it upon Easter day, on the Tuesday next after little Easter day he shall have an answer; if on Whitsunday, on Tuesday next after the Sunday following Whitsunday there shall be an answer given to him: and those three weeks, on account of their privilege, are called blank days.

41. It is not necessary to take a surety for the *dylsyrwydd* of money, nor transferable trinkets, such as a bandlet, a knife a girdle, nor yet for arms.

42. If a surety and a debtor meet upon a bridge formed of one tree, the latter ought not to refuse doing one of three things; either to pay, to give a pledge, or to go to law; and he is not to move his foot, without doing one of these three things: if he refuse to do any one of those three things, let the surety then deliver his pledge to the creditor: if the other prefer it, let him apply to the law without delay.

43. There is to be no time granted for aid in a suit between surety and debtor, for it is to be without delay.

44. If the creditor decline law before the judge, the surety is free, and the other loses his claim; for the claim exists only while there is a surety. If the debtor decline law, and the surety is an acknowledged surety, and the claim pending; the surety is to enforce full payment to the creditor.

45. If it happen that two persons have a law-suit between them, and one of them require surety in law, and the other say that he ought not to give surety in law, but that he ought to have time for aid; and the creditor say: 'God knows, I am entitled to surety; he owes a surety who owes nothing.' 'God knows,' says the other, 'he is no surety who is surety for nothing; and I owe thee nothing; for it is acknowledged by thyself, that I owe thee nothing, and nothing is no debt. We say, that he is not entitled to surety in law; since the other has avouched by time for aid, and if he were to give surety, law without delay would be proper; and there is no time in a suit of surety and debtor.

46. There are three denials of delusive suretyships: the first is, if a person happen to buy a thing from another, and call for surety for *dylsyrwydd*; and he who sold it say: 'I will give it,' and extend his hand towards his surety, without the hand of either of them meeting, and the surety put his hand in the hand of the creditor; though the creditor be entitled to a reply from the surety he has accepted legally, the debtor is not to reply to the creditor as to any thing, for he legally accepted the suretyship from his hand.

47. The second is, if a person make a promise for another and give surety thereon, and he for whom the surety is given will not abide by the suretyship so given for him; he may recede from his bargain, for he has made no promise of anything; and, nevertheless, he who gave the surety must abide by his undertaking and his promise: and that sort of suretyship is called delusive, on account of his having promised for a person he could not bring to fulfil it.

48. The third is, if a person happen to demand a surety, and the debtor extend his hand towards the surety, and the surety towards the creditor, and the hand of neither come into the hand of the other; the debtor is not to answer for any thing to the surety, nor the surety to the creditor; since neither of them has lawfully accepted the other: on that account it is called a delusive suretyship.

VII. [Concerning a *briduw* this treats.]

1. If a person give his *briduw* to another for any thing, let him either pay or deny, as the law shall say: the law says, unless he be counter-sworn against, that his own oath is sufficient to deny it; but, if there be a counter-oath against him, let him then call for judgment; and the law requires from him the oaths of seven to deny it; four of kin to his father, and two of kin to his mother, and he himself the seventh. The time for that raith is a week from the Sunday following; and if the raith be obtained, it is sufficient: if he fail in his raith; his *camlwrw* to the king, and let the church proceed against him, and let him pay the debt in full.

2. This is concerning *briduw*. If a person give a *briduw*, or accept a *briduw* from another, and say, that the *briduw* is for twenty-four pence, and the other say and confess that there is a *briduw* for six pence; the law says that it is incumbent upon him to make a declaration as to what his *briduw* is for, whether for twenty-four pence, or for six pence, since he does not deny his *briduw*; and that by his oath upon the relic.

* A solemn asseveration.

3. Though it should be said to be a briduw, we say it is not a briduw, unless the three hands meet; and there is no surety nor a "gorvodog" unless the three hands shall meet.

4. The church and the king are to enforce the briduw, for God has been taken instead of a surety. And therefore the church is to forbid the briduw being broken; and the king is to enforce it; because, from every person who has been baptised the briduw is to be taken, as well man as woman. Therefore both man and woman are to give briduw, from a child of the age of seven years, which shall go under the hand of the confessor.

VIII. [*Of briduw has been treated above; and this is of contract.*]

1. Whoever shall make a legal contract, let the two contractors come together, and declare thir contract in the manner they will it to be performed; and let them empower the contract-men to enforce the contract in the form they shall have mentioned.

2. If a person make a contract, and he willesh not to keep it, yet will not deny the contract; the lord is to compel him to keep it, as the contract-men shall declare.

3. If a person willesh to deny his contract, and another press the contract upon him, and he himself deny it; the law says, that he is only to be put to his own oath to deny it, unless there be a counter-oath against him: if there be a counter-oath, let the claimant call for judgment; and then there are required the oaths of seven to deny it, in the manner that surety is denied; and the time for a raith for a surety is fitting in this case.

4. If then one of those raith-men be objected to, he is not to be rejected, except for not being of the family, so that he ought not to be a raith-man for the party; and to be a raith-man for him, he must be so near of kin as to pay the galanas with him, and receive it for him; and the oath of the raith-man is to verify what is asserted by him and his kindred.

5. If a person make a contract with another, without contract-men being present, only by mutually pledging of hands, and one of them be minded to deny it; his own oath only is required to deny it.

6. If a person bind himself for any thing by promise to another, in the presence of witnesses, and subsequently willesh to deny it; we say that he is not to deny it, unless the other's witnesses shall fail.

7. If a person make a promise to another, concerning a thing, without witnesses present, that is no contract; and since no contract, let him deny on his own oath.

8. No person is to make a contract for another, because a contract only continues during the life of the person who makes it.

9. The father cannot make a contract for the son, but by the permission of the son; neither can the son make a contract to affect the father, and the father yet living.

10. A contract breaks a custom.

11. Although a contract be made contrary to the law, it must be kept.

IX. [*Of "gorvodogaeth" this treats.*]

1. Whoever shall take another upon his gor-

^a A surety for a person accused of crime.

^b Arbitrators chosen to witness a contract.

^c In general, suretyship for a person accused of crime.

vodogaeth, let him be liable to every punishment which may be on the person he took to him.

2. If he willesh to be borne harmless by the person for whom he has engaged to answer, let him take sureties from that person for the peril; and unless he so take, although he is to do right as to his gorvodogaeth for the person, the person is not to do him any right, since he made him no promise. If the gorvodog take sureties from the homicide for the peril and for being borne harmless, there shall be no protection for him against those sureties.

3. If a person take another upon his gorvodogaeth for a time, and before the time the gorvodog is disavowed by the homicide; let the gorvodog pay for him in full.

4. If a person promise to secure a thing to another, it is for himself to declare what he shall secure, whether little or much; since he himself was credited.

X. [*Of church protection.*]

1. Three things against which there is no protection, if they be acknowledged: gorvodogaeth, and suretyship, and "goresgyn."

2. If the persons of the church say, that they are capable of granting protection against any one of those three things; it is the prerogative of the king, who gave them that sanctuary, to determine in what manner he gave them such sanctuary; and if he gave it to his own detriment, let them keep what he may have given them.

3. All possessors of church land are to come to every new king who succeeds, to declare to him their privilege and their obligation; and the cause why they shall declare them to him is, lest the king be deceived: and after they may have declared to him their privilege, if the king see their privilege to be right, let the king continue to them their sanctuary and their privilege.

4. If a person do an illegal act, and, on account of that illegal act, seek protection, and, while under that protection, a suit arise against him; neither the abbots nor the priests are to conduct him until he do right for that first illegal act; if no suit be commenced against him, let them conduct him to the place to which they ought to conduct him.

5. If a person do a wrong, to the value of a penny, from out the sanctuary, and a suit arise against him for the illegal act he committed from out the sanctuary; he is not to be defended by the abbots by the protection under which he did the wrong, unless he obtain another protection anew in another church.

6. Whoever shall take protection, is to walk about within the church-yard and the burial-ground, without relics upon him; and his cattle are to be with the cattle of the community and the abbots to the furthest limits they go and return to their cow-lair again.

7. If a person have relics upon him, and does an illegal act under the relics, he is not to have protection nor defence through those relics; for he has not deserved it.

8. The measure of the burying-ground is a legal "erw" in length, with its end to the church-yard; and that, circling the church-yard, is to be its compass.

^a Literally 'to super-ascend,' a term used for taking possession of land to which a person is entitled.

^b The 'erw' appears to have contained about 4,320 square yards.

9. If any church should declare, that it can keep a person in its sanctuary for seven years, without his doing right, or for a longer period; and the lord of the country oppose this declaration, and say, that no such privilege originated from him to it; it is necessary for the church to have that privilege secured by respectable customary witnesses: if it can do so, let its privilege be preserved undisturbed; and if it fail, let the church conduct him as it best may, or let him do right for the illegal act which he committed.

XI. [*Here begin the laws concerning landed property, and the form of pleading in respect thereto.*]

1. Twice the law shall be open for landed property, and twice it shall be closed.

2. From the ninth of the calends of winter it shall be open until the ninth day of February.

3. From the ninth day of February the law shall be closed until the ninth day of May.

4. From the ninth day of May the law shall be open until the ninth day of August.

5. From the ninth day of August the law shall be closed until the ninth day of the calends of winter.

6. The reason why the law shall be closed in autumn and spring, is, because the land is cultivated during those two periods; lest ploughing in the spring and reaping in autumn be impeded.

7. The cause why it is right for the law to be closed for nine days after the calends of winter, and nine days after the feast of St. Bridget to be open; is to avoid closing the law on one day; and in the same manner, nine days after the calends of May to be closed, and nine days after ^aAugust to be open; to avoid opening the law on one day likewise.

8. Whoever willet to institute a suit for landed property, let him do it when he will, from the ninth of the calends of winter forwards, or from the ninth of May; because those are the times the law is open for landed property.

9. If a plaintiff willet to claim land at those times, let him appear before the lord, to request a day for hearing his claim; and that upon the land: on that day, let him state his claim; but he is not to have an answer on that day, because it is a sudden claim upon the guardians, and therefore the guardians are to have time for aid: it is right for the plaintiff to oppose their obtaining it, if he can do so; unless the law say that they are to have it. Then it is right for the

judge to hear them, and to ask them where are their aids; if they say that their aids are in their own cymwd, three days are allowed them; if in the adjoining cymwd, nine days; if in the third cymwd, or if flood and ebb be between them and their aid, if before mid-day the time be fixed, a fortnight from that day is the time; if after mid-day the time be fixed, a fortnight from the morrow following: the cause of that is, because it is not an entire day, and that it is not right to compute part of a day for a whole day.

10. And at the time appointed it is right for every person to come upon that land, they and their aid; and then it is right to form two parties, and sit legally. The legal form of sitting is as follows: first, the king, or his representative, with his back to the sun or to the weather, lest the weather incommode his face; and the judge of the court, or the judge of the cymwd, whoever is the oldest, is to sit before him; and at that person's left hand, the other judge that may be in the field, or the judges; and upon his right hand, the priest or priests, if there be any in the field; and next the lord, or his representative, the two elders, and then his gwrda in succession on each side of him: then a passage for the judges, opposite them, to pass and repass to their judgment-seat: then the ^apleader for the plaintiff, with his left hand to the passage; next to him, in the middle, the plaintiff, and his guider on the other hand; and an apparitor standing behind the pleader: and the other party on the other side of the passage; nearest to the passage the pleader for the defendant, with his right hand to the passage; and the defendant next to him, in the middle, and his guider on the other side of him; and an apparitor behind him.

11. After sitting thus, let surety in law be taken: that is, the sureties for landed property are living persons, as pledges, two or more persons for each party; and those pledges shall go into the custody of the lord.

12. Then stillness is to be proclaimed on the field, that is, silence, in the field: whoever shall break that stillness shall pay a camlwrw of three cows, or nine score of silver: and the word spoken, after that proclamation of silence, shall be unavailable to the person who may speak it, and to the pleader for whose assistance it was said.

13. In this manner sits the king, with his officers around him:—

GWRDA.—GWRDA.—ELDER.—KING.—ELDER.—GWRDA.—GWRDA.

PRIEST.—JUDGE OF THE COMOT.

JUDGE OF THE COURT.—PRIEST.

GUIDER.—DEFENDANT.—PLEADER.

PLEADER.—PLAINTIFF.—GUIDER.

APPARITOR.

APPARITOR.

14. After sitting legally, as we have said above, then it is right for the judge to say to both parties: 'Do you now mutually speak of law.'

15. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for the plaintiff to name them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Wilt thou put to lose and to gain in their hands?' And then it is right for the plaintiff to say: 'I will.' Then

it is right for the judge to ask the pleader and guider, whether they will stand by him in what he is entrusting to them; and then it is right for them to say: 'We will.'

16. After that it is right for the judge to ask the defendant: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for him to name them. Then it is right for the judge to ask him whether he will put to lose and to gain in their

^a The calends of August.

^a The 'cynghaws' and 'canllaw,' here literally rendered pleader and guider, appear to have performed the functions of counsel and attorney in modern courts.

hands; and then it is right for him to say: 'I will.' Then it is right for the judge to say to the plaintiff: 'State now thy cause;' and then it is right for the plaintiff to begin pleading.

17. Here is that which it is right for the plaintiff to say: stating that he is the true proprietor of the land here, and of the soil: and, if there be who shall doubt his being the true proprietor of this land and soil, that he has those who can support his title, by kin and descent, sufficient in law; and that he has been unlawfully ejected from his propriety: and if there be who shall doubt it, that he has enow who know of his having been unlawfully ejected from his propriety; and that he is therefore appealing to the law, that he is entitled to come lawfully back to the place from which he has been unlawfully ejected.

18. If there be any who shall say, it is necessary that ^a guardians and ^b evidences be produced by the same party; we say that may be done, until the reply of the defendant shall be heard.

19. 'God knows,' says the defendant, 'I am the true proprietor by kin and descent, and therefore I am guarding my estate and my propriety in the best manner I ought to guard it; and, if there be who shall doubt that, I have enow to prove what I say to be true: and thou, if thou hast been here, thou hast gone lawfully from hence; and should there be who shall doubt that, I have enow who know it.'

20. We say, although the defendant shall have given an answer before he has been questioned by the plaintiff, the answer is nugatory until he hear the claim; and then let him answer.

21. And after they have finished their two pleadings, in the manner we have said above, let the judge ask them, whether that which they have said will suffice; and let him ask them whether they will to amend their pleadings; and if there be who should will it, let him be permitted; and if no one will it, let the judge take their two pleadings, and state them; and after he shall have stated them, let the judges go out, and the priests or the priest along with them, and an apparitor with them, to prevent other persons from coming to listen to them. If a person come to listen to them, he is to pay three kine as camlwrw to the king; and if the king be in the place, or in the field, he is to pay a double camlwrw. Then, after they shall be seated in their judgment-place, it is right for the priest to pray to God, that God may shew them the right, and for them to chaunt their Pater; and after the Pater it is right for the judge to state the two pleadings a second time.

22. And, if it should be necessary for them to ^cinterrogate, let two of them be deputed to question. And if it should be necessary for the party interrogated to consult, let them go, with the permission of the judges, to their consultation; and the number to go are those taking part in the pleadings, and no more, with a servant sent by the lord with them, to prevent any person from taking a part in the consultation with them; and if any person come and should counsel them, let him pay a camlwrw to the king, and the counsel be nugatory; and the distance they

are to go to take counsel is to be as far as the judges go to settle their decision. And, after the consultation shall be ended, let those two come to the judges and state to them the consultation.

23. If no interrogation be necessary, it is right to permit them their arddelw; and to send two men to inquire who are their evidences and their guardians, and where they are: if they say that they are in the field, let them be brought forward; if they say that they are in the same cymwd with them, let a period of three days be given them; if they say, that they are in the next cymwd, let a period of nine days be granted them; if they say that they are in another country, or that they are separated from them by flood and ebb, a period of a fortnight from that day, if it be before mid-day; if after mid-day, a fortnight from the morrow following; and that day a day to lose and gain: and the pledges to be in the king's prison until that day; and every one ordered to come prepared with all their requisites on that day to the field: whether the two parties be assenting or not, is it not a day for legal decision?

24. On the third day after coming face to face, it is right for every body to sit in his place, in the same manner as he sat on the former day: and if any of the persons be dead who attended the pleadings at their commencement, others are to be put in their places. And after they are so seated, it is then right for the plaintiff to tender his requisites, including his witnesses, and his guardians, and say, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the defendant to reply; and the answer he is to give is, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the king to order the pledges to be shewn in the field, for they are the sureties. And then, after the pledges are shewn, it is right for the king to order the apparitor to proclaim silence in the field: and then it is right for the judge to announce the punishment for breach of silence, that is, three kine as camlwrw, or nine score of silver, and the word spoken to be nugatory. And then it is right for the plaintiff to remind the judges, that it is he who first promised his witnesses and his guardians; and that he is entitled to examine them first. Then it is right for the judges to order him to produce his guardians and his witnesses to be examined; and then it is right for him to bring them near him and show them; and those he promised are such as he named on the first day. The defendant is not then to object to any of them before hearing their evidence; because he knows not but what they may say may be advantageous to him; and whichever of them he may object to, before knowing what he may say; let such one stand. The defendant, however, may ask, whether they have privilege, so that they ought to be witnesses; and if they have, let them come forward: and the cause why he may ask that is, that an alltud cannot be an evidence concerning an hereditary ^a'Cymro'; and neither can a woman concerning a man: and, in addition to that, there are many persons who cannot be evidences, nor guardians, on account of privilege; and therefore it can be no detriment to the defendant to say that.

25. If the defendant promised witnesses better than those promised by the plaintiff; either

^a Persons cognizant of the right of the party.

^b Persons cognizant of the ejection of the party.

^c Which is explained in an ancient M.S. to mean an inquiry by the judge for the guarantee or aid.

from their privilege being higher, or from their being more numerous; and he willet^h to support that point, it is right for him to shew them; and after he shall have shewn the witnesses, it is not right for the plaintiff then to object to them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'What is the privilege of thy witnesses?' Then it is right for the plaintiff to state the privilege of his witnesses, whether maers, or canghellors, whether monks, or teachers, whether priests or scholars, or privileged laymen. After the judge has asked the plaintiff the privilege of his witnesses, it is right for the judge to ask the defendant the privilege of his witnesses; and then it is right for the defendant to state the best privilege of his witnesses. Then it is right for the judge to recapitulate the privilege ascribed by the two parties to their witnesses.

26. Then it is right for the judge to ask the evidences, will they abide by what is required at their hands. Here all the evidences say, they will. Here all of the two parties doubt the evidences of each other, that they will not carry it to the extremity, though they may so speak: then it is right for the judges to put them to the relics; and after they shall have put them to the relics, it is right for them to withdraw, and decide upon what they deem most right from what they have heard. And if they see that the witnesses of one party are better than those of the other, let them decide against him who has the worst witnesses: if their witnesses be equal, let it be decided against the defendant; for he promised witnesses which should be better than the other's, and he failed. And then it is right for the judges to decide for the plaintiff to take the land, in the condition it was in, when he was unlawfully ejected from it. If the defendant had promised equal witnesses, and they had been found equal, it would have been an equality, and it should have been shared.

27. After that it is right for the judges to prove the guardians, to ascertain whether all of them affirm that the party they uphold be a proprietor; and if the guardians of both parties affirm that each is a proprietor, and they be doubted, it is right to put them to the relic; and let the party whose guardians shall recede lose the land.

28. If the guardians of both parties stand, it is an equality; and where there shall be an equality it is shared.

29. Although he be adjudged to have the land, the person who was in prior possession is not to quit on his account, if he can obtain a house with a gable in the same place, and the two lands equal, to prevent his being ejected from thence: and he is not to give unprivileged land, instead of land having privilege; such as that of the office of a canghellor; or of a maer, or other franchise.

30. Then it is right for the judges to return to their judgment place; and then it is right for them to take security from the two parties, to abide by the judgment; and take surety for their fee. Then the judges are to state the two pleadings, and after that state their judgment; and then the king is to liberate the pledges from their prison.

31. The measure of the fee of the judges for land and soil, is twenty-four of silver; and of

that two shares to the judge of the court; and he is not to have more, whether he be present or not.

32. If a non-proprietor have guardians to prove his occupation of land and soil as the second, or third man; and a proprietor, with guardians to prove his propriety, sue him, the non-proprietor is to relinquish possession. If he sue as second or third man against a proprietor in possession, the proprietor is not to move on his account from the land. A proprietor will oust a third man: a third man will oust an inheritor, an inheritor is the son whom a father shall leave after him upon the land: an inheritor will oust a new settler, a new settler is a person who comes of himself upon the land, without any one of his kin possessing it before him. And in that manner their privilege proceeds, as their pre-occupation may be. Others say, that a proprietor cannot oust a proprietor, and that one non-proprietor cannot oust another, and therefore, that a third man cannot oust an inheritor, nor an inheritor oust a new settler: for that none of them are proprietors until the fourth man, and so one non-proprietor cannot oust another.

33. The legal fee of the king, from land without service, six score pence. The legal fee of the king, from land with service; as the office of a chief falconer, or of a steward, or of a canghellor, or of a standard-bearer, or of a maer, one pound. From land with two services attached to it, six score pence, and one pound; that is of the measure of a 'randir.'

34. The chief of the household is to have twenty pence out of every pound that comes to the king, from causes respecting landed property, and that out of the king's share; and ten-pence to the steward, out of every pound, in like manner, from causes respecting landed property.

35. After landed property is adjudged to a person, he cannot be prevented from having a share thenceforth, whenever he will; whether the court be closed or not, it is lawful for him to have a share at any time. And no one is to take debateable land in lieu of propriety; and, if he take it, and lawfully lose it, it shall not be recovered for him; because he accepted of an insecurity instead of a security.

36. A joint-proprietor is not to give to another land to which no service is attached, in lieu of land to which services is attached, unless it be his own will; and if he take it, let him lose his privilege.

37. What plaintiff soever shall produce witnesses or guardians for land and soil, on the day to lose or gain, and the defendant produces others against him; then the law says, that his arddelw is not to be taken, nor that of any one of them, until the arddelw shall fail him. And then it is right to ask them, who are their arddelw and their witnesses, and where they are; and, if they be not in the field, let time be given to produce them, according to the place they may be in, as the law says. If they be in the field, let those of the plaintiff be first examined; and if those of the plaintiff be not in the field, those for the defendant are to be examined: the reason for that is, that preparedness is not to be obstructed by unpreparedness. If those of the plaintiff be in the field, it is right to show them to the judges, and to set them apart: and then it is right for the judges to take the testi-

^a A scite for his building at the gable end of the existing house, or on either side of it.

^a Land of which the possessors have not become proprietors.

mony of the first that is presented to them to be examined, and to ask him: 'Is it true what the plaintiff says, or not true?' and warn him by the protection of God not to give false testimony; and if he nevertheless say, that what the plaintiff said is true, let the defendant then consider by what means he purposes to nullify the witnesses; whether by objecting to them, or by producing others more respectable and more credible. If he choose to object to them, and they escape his objection, his own witnesses are not to be made use of after that; only the absolved ones. If he choose, by better witnesses, let the best be accepted; and according to the best, let judgment be given. If they be equal, let judgment be given for the plaintiff, because the defendant promised to produce better witnesses: had he promised them to be as good, it would have been an equality, and the property shared.

38. If to object to the witnesses be the will of the defendant, let him object in this manner. When the witness has spoken his mind, after being questioned by the judge, let him say: 'Though thou hast so spoken, thou wilt not carry it to the extremity.' If then the witness shall say: 'To the extremity,' and swear it; let the other counter-swear against him, that he has sworn falsely; and in addition to that: 'Thy word is not to be taken against me:' and then it is right for him to bring against him one of the three legal things; either land-detention, or galanas, or nearer affinity to the plaintiff than to him; and, except the witness deny that, to wit, what is urged against him, let him be rejected; and, if he deny, let him stand; unless the defendant urge, by other witnesses, that that objection is valid against him, and those witnesses in the field, and if they be not in the field, let the witnesses for the plaintiff stand; for no time is due to one witness against another. And if the plaintiff can produce either two, or three, or more unimpeached witnesses, as we have said before, let the cause be adjudged for him. Some say, that adultery is a fourth objection; the law, however, says, that this relates to family enmity, and that it is of the third.

39. If the two parties commit their arddelw to the witnesses, and neither object to the witnesses of the other; let those that are of the best privilege, most respectable and most numerous, influence the judgment. If the witnesses be equally efficient, let the matter in dispute be shared: and that is the law of equality.

40. This is concerning the raiths. The first of them is the oath of the guardians.

Guardians are to swear the same kind of oath as the criminal shall swear before them, in every point; and they are to swear neither through hatred, nor enmity, nor for reward, nor for worth, nor for anything, but to guard the truth.

41. There is no objecting to a guardian.

A guardian is not to be objected to, if he be privileged: for he causes no injury to any one; but guards the property for the owner.

42. This is the oath of a witness.

A witness is to swear, that what he affirms is true; and that it is not through hatred, nor through enmity, that he swears; and therefore, since a witness may cause injury to a person, he can be objected to by that person.

43. This is the oath of a "nód" raithman.

* A marked raith-man, or compurgator, a slave.

A nód raith-man is to swear, that he considers the oath of the person with whom he shall swear to be pure; and if one nód man fail, the whole raith fails.

44. This is the oath of another raith-man.

Another raith-man is to swear, that what is sworn by the criminal is most likely to be true; and though a third of the common raith should fail, according to the two parts judgment is to be pronounced.

45. If a person promise a stated number of witnesses, let him fulfil, or fail. If he promise a sufficiency in law; two or three will suffice, though a greater number would be better.

46. The testimony of one person is no testimony.

47. If a person, on the day to lose or gain, seek delay, on account of his arwaesav or his witnesses being sick, or other obstacles; the law says, that will not avail him, since he did not fulfil the thing which he promised.

48. If the day to lose or gain happen at a time when the court is closed for landed property, or during the blank days; some say that proceedings must be re-commenced at a time when the court is again open: the law, however, says, that there is nothing that should put off the day to lose or gain, except one thing; and that is, when the judge does not recollect the judgment concerning it: and if it be doubted, let him be put to the relic; and then a period of nine days is granted for the judge to recollect, and to confer with men who may be of longer experience than himself: and on the ninth day, let the judgment be stated to both parties, and that without pleading.

49. If the period be delayed, either by the death of the judge, or by any other occurrence, or by the contumacy of the plaintiff, who came not to hear the judgment, let the defendant have possession from that time forward.

50. If a person, when sued in a cause respecting landed property, should say, that he will not do right; and the plaintiff attest to the lord, his judges, and his gwrddas, that he has not denied the claim, and that he is an oppressor; and call for judgment: then it is right, if he allow judgment to be passed, in the field, against him, to deprive him of his possession for ever.

51. If he quit the field unlawfully, he is to be dispossessed during the life of the lord who is supreme over the court on that day: for he shall not be comprehended within a district who will not do justice.

52. Whatever defendant, with whom a pleader and guider shall stand, and he himself the third, may seek for delay for aid, he is not to obtain it; for those persons are his legal aid.

53. No pleader nor guider is to stand with any one in a cause of less value than three score pence, or for landed property, a horse, or an ox. Others say, that no one is to have pleader and guider in a suit respecting silver and animals.

54. It is free at any time to determine boundaries.

55. The law is not closed for church land at any time among themselves; for it did not emanate from our law: if the clergy sue us, or we them, it is closed.

56. Land may be shared at any time, unless it be denied that the share is due though the courts be closed.

XII. [*The law of brothers for land.*]

1. Thus brothers are to share land between them: four erwys to every ^a'tyddyn.' Bleddyn, ^bson of Cynvyn, altered it to twelve erwys to the uchelwr, and eight to the ailft, and four to the ^c'godaeg;' yet nevertheless, it is most usual that four erwys be the tyddyn.

2. The measure of the legal ^derw is, four feet in the length of the short yoke, and eight in the length of the second yoke, and twelve in the length of the lateral yoke, and sixteen in the long yoke; and a rod as long as that, in the hand of the driver, with his other hand upon the middle spike of the long yoke, and as far as he can reach with that rod on each side of him, is the breadth of the erw; and thirty times that is the length. Others say, that it is to be a rod as long as the tallest man in the ^e'trev,' with his hand above his head, and proceeding in a similar manner as in the other.

3. If there be no buildings on the land, the youngest son is to divide all the patrimony, and the eldest is to choose; and each, in seniority, choose, unto the youngest. If there be buildings, the youngest brother but one is to divide the tyddyns, for in that case he is the meter; and the youngest to have his choice of the tyddyns: and after that he is to divide all the patrimony; and, by seniority they are to choose unto the youngest: and that division is to continue during the lives of the brothers.

4. And after the brothers are dead, the first cousins are to equalize, if they will it; and thus they are to do: the heir of the youngest brother is to equalize, and the heir of the eldest brother is to choose, and so by seniority unto the youngest: and that distribution is to continue is to continue between them during their lives.

5. And if the second cousins should dislike the distribution which took place between their parents, they also may coequate in the same manner as the first cousins; and after that division no one is either to distribute or to coequate. Hereditary land is to be treated as we have above stated.

6. ^fGeldable land, however, is not to be divided between brothers, but the maer and canghellor are to share it equally between all in the trev; and on that account it is called register land: and there is to be no ^gextinguished erw in the register land; but if there should be an erw of that description in it, the maer and canghellor are to share it in common among all; to one as well as to another. And no one is to remove from his legal tyddyn, if an equivalent can be obtained for it of other land.

7. And, as we have said above respecting the other, so the maer is to proceed as to the land of the maer-trev, leaving every one in his tyddyn, according as he best may.

8. No land is to be without a king. If it be abbey land, he is to have, if they be laics, di-rwy, and camlwrw, and amobyr, and ebediwr, and hosts, and theft. If it be bishop land, he is

to have hosts and theft. If it be hospital land, he is to have theft and fighting. And, therefore, there is no land without him.

9. When the bishop dies, all his property belongs to the king; for every property without an owner is waif to the king, except vestments and ornaments of the church, and what shall pertain to it.

10. There are three superiorities that can make their capital regulations themselves, and by their own law, where they shall not contravene the law of the king: these are, an abbot, a bishop in his own jurisdiction, and the master of an hospital: each in his jurisdiction.

XIII. [*The law of ^a'dadenhudd' for land and soil.*]

1. There are three kinds of dadenhudds of land; and those dadenhudds are, a dadenhudd by tilth and ploughing, a dadenhudd by car, and a dadenhudd by bundle and burden.

2. And these dadenhudds are not to be prosecuted except by the son, in the place where his father was theretofore, or in the place where his parents were formerly; for a dadenhudd is not to be sued by kin and descent.

3. Whoever is to prosecute, dadenhudd by tilth and ploughing, is to remain upon the land, without answering, until he may turn his back on the stack of the forthcoming harvest, and that without answering to any one, and then answer; and the ninth day from the following calends of winter, law.

4. Whoever is to prosecute dadenhudd by car, by having been with his car and his household and his hearth, belonging to himself, or to his father before him, upon that land, is to be there, without answering, until the ninth day, and then give an answer; and at the end of the second ninth day proceed to law.

5. Whoever is to prosecute dadenhudd by bundle and burden, by having been, with his bundle and his burden, and his fire, himself, and his father before him, using a hearth, upon the land, is to be there, without answering, three nights and three days, and then give an answer; and at the end of the ninth day, law.

6. And these dadenhudds are not to be adjudged to any one, unless there shall have been a grant and delivery of the land to him previously by the lord.

XIV. [*Thus land is to be sued for by kin and descent.*]

1. Whosoever then shall claim land and soil by kin and descent, let him show his kin to and descent from the stock from whence he is derived; and if he be a fourth man, he is a proprietor, because a fourth man become a proprietor: but a person does not in the same manner lapse from his propriety until he become an alltud; for the law says, if a person remain in another country, whether on account of being banished, or for murder, or other urgencies, so that he cannot revisit his country freely, the law says, that his title is not extinguished until the ninth man, at what time soever he may come to claim it; and unless there be others occupying the land, grown into proprietors, in opposition to him possessing the land, he is entitled to all that he left: and if there be others risen to be proprietors, in opposition to them, the law of

^a Literally 'uncovery': a suit by which a son sought to recover land heretofore occupied by his parents.

^a A tenement.

^b Prince of Gwynedd and Powys from An. 1060 to 1073.

^c Literally an 'under tæog' or 'villain.'

^d If the 'erw' was thirty times the length of the long yoke, it contained about 1,440 square yards: but the probability is, that thirty times the breadth of the erw is to be understood, and thus the contents would be about 4,320 square yards.

^e A township.

^f Bond maenols which were subject to supply the king.

^g No erw in the 'register land' escheats to the lord.

equality and distribution is to take place between them; because one proprietor is not to be ousted by another.

2. If the ninth man come to claim land, his title is extinguished: and that person is to raise an outcry, that, from being a proprietor, he is becoming a non-proprietor; and then the law listens to that outcry, and assigns to him a shelter; that is, as much as to one of the number that were on the land, in opposition to him: and that outcry is called an outcry over the abyss: and though that outcry should be raised thereafter, it is never to be listened to. And others say that the ninth man is not to raise that outcry, but to descend from being a proprietor to be a non-proprietor.

3. None of the three claims for land and soil are to be heard in the time of closed law: those are, a claim of propriety; a claim of *dadenudd*; and a claim of resistance.

XV. *[A woman is not to have patrimony according to the men of Gwynedd.]*

1. According to the men of Gwynedd a woman is not to have patrimony, because two rights are not to centre in the same person; those are, the patrimony of the husband, and her own: and since she is not to have patrimony, she is not to be given in marriage, except where her sons can obtain patrimony: and if she be given, her sons are not to have maternity.

2. Some say, that the sons of no woman are to have an inheritance by maternity, except the sons of one woman; and that one is, a woman whom her father and her brothers shall give legally in marriage to an alltud. Others say, that though her relations shall give her in marriage to an alltud; yet, if she be not given by those above named, her sons are not to have patrimony.

3. The law, nevertheless, says, that there are three women, whose sons are to have property by maternity: one of them is, a woman whom her family shall give legally to an alltud: the second is, a woman openly violated by an alltud, and, in consequence of that violation, having a son by the alltud; the law says, that since she has not lost her privilege, her son does not lose his right by maternity: the third is, a woman whom her family shall give as an hostage to a foreign country, and, in that condition of an hostage, she bear a son by an alltud; that son is entitled to inheritance by maternity.

4. There is no woman, however, who gives herself up to an alltud, whose sons can have a right by maternity.

5. Some say, concerning the sons of such women, that, though they be inheritors they are not proprietors; the law, however, says, that a proprietor is not to be ousted by a non-proprietor; and that a proprietor is to be ousted by the sons of such women as those, either from the whole, or from a part: and therefore the law allows them to be proprietors.

6. And the law moreover says, if that land have either service or privilege attached to it, that no part of it is to be possessed by the claimant, until the third man: for the privilege of a proprietor who has had pre-occupation is better than that of a new comer: and, to the third man it will be a sufficient occupation; unless this might occur, that a Welshwoman should legally have a son by an alltud chieftain; then

the law allows to such a one his service and his privilege immediately.

7. A native of Powys is not entitled to maternity in Gwynedd, nor of Gwynedd in Powys; and in like manner in South Wales.

8. The father is not to deteriorate, nor dispose of the rights of his son for land and soil, except during his own life; neither is the son to deprive his father, during his life, of land and soil; in like manner, the father is not to deprive the son of land; and though he may deprive him, it will be recoverable, except in one case: where there shall be an agreement between father, brothers, cousins, second cousins, and the lord, to yield the land as blood-land; and that the son cannot recover; for peace was bought to the son by that as well as to the father: for those persons are the grades, without whose consent land cannot be assigned. And, though such a person have no land, he is not an alltud nevertheless, but an innate ^a 'boneddig.'

XVI. *[An innate boneddig.]*

1. An innate boneddig is a person who shall be complete as to origin in Wales, both by the mother and by the father.

2. The ecclesiastical law says again, that no son is to have the patrimony, but the eldest born to the father by the married wife: the law of Howel, however, adjudges it to the youngest son as well as to the oldest; and decides that sin of the father, or his illegal act, is not to be brought against the son, as to his patrimony.

3. A person is not secure in taking possession of land, but by the sentence of the law, or by delivery of a lord.

4. Some say, that if a person shall be murdered on account of land, that that land is to be blood-land to his heirs ever afterwards. The law says, that no land is blood-land, except the land of a murderer, that is lawfully yielded, after there shall be nothing left belonging to the murderer, neither spear penny, nor any thing else; and it decides, that no person is to be put to death but the murderer who does not pay the whole of the *galanas*. And that land is to be shared between the parties, in the same manner as the *galanas* is shared.

5. Whoever shall suffer his land to remain shared a year and a day, without disturbance, without injury, and be in the same country with him who is in possession of it; the law says, that that person is not to answer for that land afterwards; but the suit is barred, and is a claim beyond the year. Disturbance, and injury, are, to burn houses, and to break ploughs.

6. Whoever possesses land upon the margin of the shore, owns as much of the beach as the breadth of his land; and he may make a wear, or other things, thereon, if he will; but if the sea throw any things upon the land, or upon that beach, they belong to the king: for the sea is a packhorse to the king.

7. A mill and a wear and an orchard are called the three ornaments of a kindred; and those three things are not to be shared, nor removed, but their produce shared between those who may have a right to it.

8. Land of a ^b 'corddlan' is not to be shared as *tyddyns*, but as gardens; and if there be buildings thereon, the youngest son is not more

^a A term used for a free-born person.

^b Literally a 'nucleus': it appears to signify a hamlet,

entitled to them than the eldest, but they are to be shared as chambers.

9. No one is to retain gardens in his possession, on account of having manured them, for more than one year; for they are to be manured every year.

10. A fallow, two years it is to be ploughed.

11. "Rotten-dung, truly the same.

12. Ley-land, truly the same.

13. Yard-dung, three years it is to be ploughed.

14. Car-dung, four years it is to be ploughed.

15. Wood-land, truly the same.

16. Manured fallow, four years also.

17. No brother is to clear woods belonging to another brother, without yielding him wood equal to that cleared by him; and, if he cannot obtain as good, let him yield of old field as much as the wood; and, if he cannot obtain old field, let him till the wood, which he cleared, for four years; and thenceforth let his brother have equal with himself from it.

18. No one is to sell land, or engage it, without the permission of a lord; but he may let it annually, if he will.

19. Men who are under abbots, and men who are under bishops, may engage their lands, with the consent of those persons, if they will.

20. The law says that uchelwrs are to exercise dominion over their alltuds, as the king is to exercise dominion over his alltuds.

21. And, as the alltuds of the king become proprietors in the fourth man after they shall have been placed upon the king's waste, so the alltuds of the uchelwrs become proprietors in the fourth man, if they have occupied the same land under them for so long a time: and, from thenceforward, they are not to go from the uchelwrs, for they are proprietors under them; and they are not to take their propriety, one propriety in the land from whence they originate, and another here.

22. After they are become proprietors, their tyddyns on the land, and land to them also, they are to have; and their land, excepting such, to be plough land among them.

23. If the alltuds will to go away from their lords before they become proprietors, they are to leave half their goods to them.

24. And, if they be natives of this island, they are not to dwell in any place on this side of Offa's dyke.

25. And, if they come from beyond sea, they are not to remain here, except until they can obtain the first favourable wind to go to their country; and, if they remain, let them return to their bondage, as before. Others say, that they are not obliged to depart until the third fair wind.

26. And if the uchelwr expel them against their will before they are proprietors, he is not in that case entitled to any of their goods.

XVII. [Of the laws of ^b Dyvnwal Moel Mud, and of Measure.]

Above we have treated of pleas of land and soil, and the dadenhudds, and other things..... to them;.....now.....measure of erw, the

^a A gloss in a M.S. explains this to be, 'land where cattle are accustomed to lie without folding.

^b Dyvnwal, according to the Chronicle of the Kings in the book of Basingwerke, a Welsh version of Geoffrey of Monmouth's compilation flourished from A.D. B.C. 694 to 697

tyddyns, the trevs, the maenols, the cymwds, and the cantrevs, their privileges, and their dues.

1. Before this, and before the crown of London, and the supremacy of this island, were seized by the Saxons, Dyvnwal Moel Mud, son of Clydno, was king over this island, who was son to the earl of "Cernyw," by a daughter of the king of "Lloegyr." And after the male line of succession to the kingdom was become extinct, he obtained it by the distaff, on account of his being grandson to the king. And he was a very honourable and wise man; and it was he who first established good laws in this island; and those laws continued in force until the time of Howel the Good, son of Cadell.

2. After that, Howel the Good enacted new laws, and abrogated those of Dyvnwal: yet Howel did not, however, alter the measurements of the lands in this island, but continued them as they were left by Dyvnwal; because he was the best measurer.

3. He measured this island from the promontory of "Blathäon" in "Prydain" to the promontory of "Penwaed" in Cernyw; and that is nine hundred miles, the length of this island; and from "Crigyll" in Môn to Soram on the shore of the "Môr Udd," which is five hundred miles; and that is the breadth of this island.

4. The cause of his measuring the island was, that he might know the tribute of this island, the number of the miles, and its journeys in days.

5. And that measure Dyvnwal measured by a barley corn: three lengths of a barley corn in the inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; three feet in the pace; three paces in the leap; three leaps in a land—the land, in modern Welsh, is called a ridge—and a thousand of the lands is a ^b mile. And that measure we still use here.

6. And then they made the measure of the legal erw by the barley corn: three lengths of a barley corn in an inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; four feet in the short yoke; and eight in the field yoke; and twelve in the lateral yoke; and sixteen in the long yoke: and a rod, equal in length to that long yoke, in the hand of the driver, with the middle spike of that long yoke in the other hand of the driver, and as far as he can reach with that rod, stretching out his arm, are the two skirts of the erw, that is to say, the breadth of a legal erw; and thirty of that is the length of the erw.

7. Four such erw, are to be in every tyddyn.

8. Four tyddyns in every "randir."

9. Four randirs in every "gavael."

10. Four gavaels in every trev.

11. Four trevs in every maenol.

12. And twelve maenols and two trevs in every cymwd. The two trevs are for the use of the king; one of them to be maer-trev land for

^a Cornwall.

^b England.

^c Some copies of the Chronicle of the Kings, in which a similar passage occurs, read 'Bladon,' others 'Caithness.'

^d Britain.

^e Now Penwith in Cornwall.

^f On the west coast of Anglesey.

^g Literally 'Lord Sea;' the British Channel.

^h By this computation the Welsh mile contained three miles six furlongs twenty-seven poles and a yard and a half of present measure.

ⁱ A shareland.

^j A holding.

him; and the other to be the king's waste and summer pasture; and as much as we have said above is to be in the other cymwd; that is in number five score trevs; and that is the cantrev rightly: ten times ten is to be in every hundred; and numeration goes no further than ten.

13. This is the number of erws in the cantrev: four legal erws of tillage in every tyddyn; sixteen in every randir; sixty-four in every gavael; two hundred and fifty-six in the trev; one thousand and twenty-four in every maenol; twelve thousand two hundred and eighty-eight in the twelve maenols. In the two trevs which pertain to the court there are to be five hundred and twelve erws: the whole of that, when summed up, is twelve thousand and eight hundred erws in the cymwd; and the same number in the other cymwd: that is, the number of erws in the cantrev is twenty-five thousand and six hundred, neither more nor less.

14. Of the twelve maenols, which are to be in the cymwd, four are assigned to aillts to support dogs and horses, and for progress and 'dovraeth,' and one for canghellor-ship; and one other for maer-ship; and the rest for free uchelwrs.

15. And from those eight the king is to have a gwestva every year; that is, a pound yearly from each of them: three-score pence is charged on each trev of the four that are in a maenol, and so subdivided into quarters in succession, until each erw of the tyddyn be assessed: and that is called the tunc pound; and the silentiary is to collect it annually: and a similar payment in full from the other cymwd: and thus the cantrev is complete.

XVIII. [Of the duties of the maers and the canghellors, and their service.]

1. Maers and canghellors are to regulate their district, and to form the courts: and they are to have half of every thing received by the king, three things excepted; that is, the worth of land; the worth of a thief; and the worth of a dead body.

2. The canghellor is to share between the king and himself, and the king to choose.

3. The maer is to share between the canghellor and himself, and the canghellor to choose his ringyll.

4. The maer and the canghellor are to have two servants with them to execute their commands; and two others for the king.

5. And they are to make a progress, in parties of four, among the king's aillts, twice in the year.

6. And they are to have half of the ebediwl of the aillts, and half of the amobyrr of their daughters.

7. The maer and canghellor are to regulate the king's aillts upon their register land, when any one of them shall die; and they are to keep the king's waste; and to swear for him when it is necessary; and if the king dispose of that waste, they are to have their service thereon.

8. Neither a maer nor a canghellor is to be a chief of a kindred; but an uchelwr of the country.

9. The chief-ship of a kindred is not to be by maternity.

XIX. [Of the service of a chief of a kindred, and his privilege, and his due, this is.]

1. A chief of a kindred is to have twenty-four

* Quarters.

pence from every man who shall will a kinswoman to him; for she herself shall pay her amobyrr.

2. And he is to have twenty-four pence from every youth that he shall admit to his tribe.

3. And he is to act in concert with his kinsman and kinswoman in every circumstance.

4. There is no fixed reward to an uchelwr in courts; only what the lord may will to give him.

5. From the maenol out of which tunc is paid, the lord is not to have the honey nor the fish, because it furnishes mead; and, along with the mead, every maenol pays twenty-four of silver; and that is called the supper money: and this is to be shared in the same manner as the tunc pound is shared.

6. Neither maer nor canghellor is to be imposed upon a free maenol, nor progress, nor dovraeth, nor youths, nor anything besides what we have said above; except the great progress of the household in the winter.

7. The king is not to lead hosts out of the country, except once every year; and then, not to continue more than six weeks. In his own country he is free to have hosts when he will.

8. All are to work on the castles, whenever the king may will it, except the men of the maer-trev.

9. The aillts of the king are not to support him, nor to support his household; and since they are not to support him, they are not to retain their honey nor their fish, but are to send them to the king's court; and he may, if he will, make wears upon their waters, and take their hives.

10. One of the aillts is to be the king's land maer.

11. They are to furnish pack-horses to the king, for the hosts; and they are to present the queen, once every year, with meat and drink; and they are to support the dogs, the huntsmen, the falconers, and the youths, all of them, once every year.

12. And if there be alltuds from another country in the king's realm, either as his men, or waiting a wind, or for other matters; if he will, he is to place them on dovraeth upon his aillts according to their abilities.

13. And those alltuds are to show their propriety to the aillt, when they enter the house; and they are to have it entire, when they leave it. And if any thing be lost, it is to be made good to them, except three things which they are to keep in their own custody, night and day: these are, their trowers, their swords, and their gloves; and they are to remain only the first night, if they obtain bread and one enllyn.

XX. [Of work on the king's buildings.]

1. The aillts of the king are to erect seven buildings for the king: these are, the hall, and the buttery, and kitchen, and dormitory, and stable, and dog-house, and little-house.

2. The king is to have a hatchet-man from every villain-trev, to form encampments, in his hosts.

3. The land maer is not to hold courts, except upon the men of the maer-trev; but to receive the property of the king from the maers and canghellors: and he is to give twenty-four pence to the silentiary when a maer-ship is given to him.

4. The servants of the maer and of the canghellor are to bring the property to the land maer.

5. The land maer is to regulate the king's palace, and what may pertain to it; such as ploughing, sowing, tending the king's cattle, his summer pastures, and other things which may be necessary; and, he is to punish the men of the maer-trev for their illegal acts; and he is to have their dirwy and their camlwrw and their ebediw, and the amobyf of their daughters belongs to his wife.

6. The porter is to exact the amobyf and the ebediw of those persons; and he is to have four-pence from each of them.

7. The land maer is to have twenty-four pence from the porter, when he is invested with his office.

8. And he is to swear for the purveyance land of the court, and its summer pasture, if it be necessary to defend them, and the things which may pertain to them.

9. The men of the maer-trev are to make a kiln and a barn for the king; and to supply them, when it may be necessary. They are to pay the tunc of their land into the hand of the land maer; and they are to support him twice in the year. They are to thresh, to kiln-dry, to reap, to harrow, and to mow hay, and to provide straw, and fuel for the fire, as often as the king visits the court; and when the king comes to the court, they are to present the king, according to their ability, either with sheep, or lambs, or kids, or cheese, or butter, or milk.

10. If an uchelwr place his son to be reared with the aillt of a lord, by the permission or by the sufferance of the lord, for a year and a day; that son is to have a son's share of the aillt's land, and ultimately of his property.

XXI. [*The tunc of a free maenol.*]

1. From every free maenol, the king is to have a vat of mead, nine hand-breadths in length diagonally; if mead be not obtained, two of bragot; and, if bragot be not obtained, four of ale.

2. There is not to be an extinguished erw in register land.

XXII. [*Of meer breach this is.*]

1. Whoever shall destroy a meer between two trevs, by ploughing it; the king is to have the eight oxen that ploughed it, and the plough and the irons, and the worth of the ploughman's right foot, and the worth of the driver's left hand; and four-pence to the owner of the land: and the meer to be restored to its former state.

XXIII. [*Of ploughing land surreptitiously.*]

1. Whoever shall plough land surreptitiously, let him pay four-pence to the owner of the land, and a penny for every furrow that is ploughed; and surreption-fine to the king.

XXIV. [*Of defining of meers this is.*]

1. If a meer is to be defined between two men of equal rank, in respect to land and soil, and one party set out the meer there, and the other here; and each party swear thereto: then it is right for the law to share.

XXV. [*Of removing a public meer stone.*]

1. Whoever shall remove a public meer stone between two trevs, let him pay eleven score

pence to the owner of the land, and a camlwrw to the king; and so for a road, which may preserve a meer with the side of the road.

XXVI. [*This is the measure of the king's gwestva from a free maenol.*]

1. The measure of the king's gwestva in winter, from a free maenol: that is to say, a horse-load of the best flour that shall grow on the land; the carcase of a cow or an ox; a full vat of mead, nine hand-breadths in its length diagonally, and as much again in breadth; and seven thraves of oats, of one band, for provender; a three year old swine; a salted fitch of three finger-breadths in thickness; and a vessel of butter, three hand-breadths in depth, not heaped, and three in breadth; and if these cannot be obtained, a pound is to be paid in lieu of them; and that is the tunc pound; and twenty-four pence to the king's servants. If that quantity of mead cannot be obtained, two of bragot; if bragot be not obtained, then four of ale. And that shall come to the king from every free maenol.

2. The manner in which that pound shall be shared is, six score for bread; three score for liquor; and three score for enllyn.

XXVII. [*From bond maenols the amount due is as follows.*]

1. From the bond maenols two "dawnbwyds" are due yearly.

2. The winter: a three year old swine; a vessel of butter, three hand-breadths in depth, and three in breadth; a full vat of bragot, nine hand-breadths in length diagonally a thrave of oats, of one band, for provender; twenty-six loaves of the best bread that shall grow on the land; if it be wheat land, six of them of fine flour; if it be not wheat land, six of them of groats; four of them for the hall, and two for the chamber; they are to be as broad as from the elbow to the wrist, and so thick as not to bend in holding them by the edges; and a man to kindle a fire in the hall that night, or a penny to the person who shall kindle it for him.

3. The measure of the summer dawnbwyd is, a three year old wether; a dish of butter as broad as the broadest dish in the trev, and two hand-breaths in thickness; twenty-six loaves of such bread as we have mentioned before; and to collect what there may be of milch animals possessed by all within the trev, and to milk them once in the day, and only that once; the cheese made from that milk; without malt; without provender; without a person to kindle a fire.

4. The maer and canghellor are to have a progress once in the year, upon the king's aillts, each attended by two servants; and the canghellor to choose his house: and they are not to have a progress in the summer.

XXVIII. [*Of the fetus of a woman, if injured, this treats.*]

1. Some are doubtful with respect to the fetus of a woman, if injured, as to what is due for it; whether gwyneb-werth or galanas. The law says, that galanas is due for it; and for this cause: during the first three months, it is white, and then the third of a galanas is to be on it; during the second three months, it is ruddy, and then two parts of a galanas are to be on it; and

* Literally 'a virtual render.'

during the last three months, it is perfect in its members and life, and then a full galanas is to be on it.

2. Some say, that it is not more right to pay the galanas of a man than that of a woman for it, since it is not known what it is, whether male, or female; the law says, that it is most right to decide from the higher subject, and that the galanas of a man is to be on it; and that until it be baptized; and this is the cause: every person, whose galanas is required, is to be named, whether male or female; and no one can be called by name until baptized; and therefore it is conclusive that it should have the privilege of a male, until baptized.

3. From that time onward, until he be seven years of age, his father is to swear and pay for him; except the payment of dirwy, or camlwrw, for him, to the king; because the king is not to have any dirwy, or camlwrw, for an error, nor for the act of an idiot, and he is not endowed with reason: he must, however, indemnify the sufferer for his property.

4. At the end of seven years, he himself is to swear for his acts, and his father is to pay; for then he shall come under the hand of his confessor, and shall take duties upon himself.

5. From the time when a boy is born, until he shall be fourteen years of age, he is to be at his father's platter, and his father lord over him, and he is to receive no punishment but that of his father; and he is not to possess one penny of his property during that time, only in common with his father; and no "marw-dy" accrues by his dying within that period; for his father owns all his property which may be in his custody; since his father during that time is to be responsible for him for every thing.

6. If the father die in the first year after the boy is born, he succeeds to the privilege of his father.

7. No ebediwl is to be paid for a boy under fourteen years of age, his father being alive: after he succeeds to the privilege of his father, he shall pay it.

8. At the end of the fourteen years, the father is to bring his son to the lord, and commend him to his charge; and then the youth is to become his man, and to be on the privilege of his lord: and he is himself to answer to every claim that may be made on him; and is to possess his own property: thenceforward his father is not to correct him, more than a stranger; and, if he should correct him, upon complaint made by the son against him, he is subject to dirwy, and is to do him right for the saraad.

9. If the son die after fourteen years of age, and leave no heir; his lord is to possess all his property, and to be in the place of a son to him, and his house becomes a marw-dy. Others say, that there is no marw-dy, but that of a person who dies of sudden death, without an heir, and without being able to bequeath the property. From that age onward, he is of the same privilege with an innate boneddig; for he has no privilege, excepting his descent, as he ascends not to the privilege of his father until his father's death: and no one is a b'marchog until he shall ascend.

^a Literally 'a dead-house' by which is understood the goods of a person dying without heirs, or intestate; which goods became the property of the lord.

^b A horseman.

XXIX. *[Of the worth of an innate boneddig this is.]*

1. The worth of an innate boneddig is three score and three kine.

2. His saraad is three kine, and three score of silver.

3. If he have a family, his worth is four score and four kine.

4. His saraad is four kine, and four score of silver.

XXX. *[Of the law of a daughter and her rights this is.]*

1. From the time a girl is baptized, until she shall attain the age of seven years, she is not to be put to her oath.

2. From the time of her birth, until she be twelve years of age, she is to be at her father's platter.

3. From her twelfth year onward, mammæt et crines et menses apparebunt; and then she is become of age to be given to a husband: and, from that time forward, if she have not had a husband, she is to possess her own property, and is not to remain at her father's platter, unless he shall will it: and the father is not to pay amobyr for his daughter, unless he himself gave her away; because every giver of a woman is to pay her amobyr; or else receive satisfaction from the woman that is given to a man.

4. If a man take away a woman clandestinely from her father's house to another house, and there sleep with her, the owner of that house is to pay the amobyr; unless he take surety from the man, who brought her away clandestinely, for paying it.

5. In her twelfth year a woman ought to menstruate, as we have said above; and from her twelfth unto her fourteenth year, she ought to continue without pregnancy; from her fourteenth year unto her fortieth year she ought to bear children; and, from that time forward, she is not liable to galanas; and she is not to be put to her oath that she shall not have any more children; for it is certain that she never will.

XXXI. *[Of denying and receiving a son this is.]*

1. Whoever may will to deny a son lawfully, is not required so to do, unless he be first lawfully affiliated to him; since it is not necessary to answer a nullity: for every thing is a nullity that is not lawful.

2. Whatsoever woman intends lawfully to affiliate a child, thus it is right for her to do: to come with the child to the church wherein her burying place is, and approach the altar, and place her right hand upon the altar and the relics, and her left hand upon the head of the child, and so swear—to God first, and by that altar, and by the sacred relics thereon, and by the baptism of the child—that no father has formed in the womb of its mother this present child, but such and such a man, naming him, in her womb. In this manner is a child to be affiliated to a Cymro.

3. And thus is a child to be affiliated to an alltud: to come to the church in which he shall take the holy water and the sacramental bread, and there affiliate it to him, like as it has been said above. And then it is right for the father to do one of two things; either to receive the child lawfully, or else to deny him lawfully.

4. If he will to deny him, it is right for him

to come to the church we have already mentioned, and there place his right hand upon the altar and the relics thereon, and his left hand upon the head of the boy, and so swear, to God first, and by that altar, and by the sacred relics upon it, and by the Being who formed him by the agency of father and mother, that he never procreated that child in the womb of that woman, and that there is not one drop of his blood in him, except from Adam.

5. If he seek for time for his oath, he is not to have it, except until the morrow.

6. If the woman seek time to fetch relics, she is to be allowed only three days; for she is not to seek relics except in that cymwd.

7. If a father deny a child to be of his kindred, after he has been affiliated to him; such child can never after, by law, obtain a father. The cause is, that his mother has lawfully affiliated him to a father, who also has lawfully denied him; and therefore, she can never affiliate him a second time to another father; and he cannot revert to the father who has already denied him lawfully: for, the law will not do again what it has done.

8. That boy shall then rank, as to his privilege, with the kindred of his mother: and if he kill a person, the kindred of his mother must pay two parts of the galanas, and the third be on himself, as a homicide; and if he be killed, his mother's kindred are to have two parts of his galanas. And that is called one of the three severe losses of a kindred.

9. Another is, if a man kill another man, with sureties from the kindred of the murderer for the galanas, and before the kindred shall have paid the galanas, the mother of the murderer affiliates him to a distinct father; the law says, that the kindred that gave surety for the payment of the galanas are bound to pay it, for two causes: his committing the crime whilst he remained on their privilege; and because they are bound to pay who have given surety.

10. The third is, if a Welsh female be given to an alltud, and she should have a son by the alltud, and that son kill a person; two parts of the galanas come upon the kindred of his mother; and one third on the murderer; and that because there is no kindred of the father to pay it. And that is called cattle surety; because cattle are given as sureties: for with cattle every payment was formerly made.

11. The two sons, whom we have spoken of above, have the same privilege, the same saraad, and are of the same worth, as an innate boneddig, if their mother be a Welshwoman. If their mother be an alltud, they are also alltuds.

12. There is a son by declaration, and a son by sufferance. A son by declaration is a son whom the mother affirms, orally, to be the offspring of a man, but without bringing it to the test: such is called a son by declaration, and may be denied at any time.

13. A son by sufferance is a son whom a woman lawfully affiliates to a man, and is suffered by the man to remain a year and a day undenied; from thenceforward, he cannot, in a strait, ever deny him. And if that son commit a crime before the end of the year after he is affiliated, he cannot be denied in the strait, since he was not denied openly, until the crime shall be redressed, as being a son by sufferance.

14. Though there might be privilege belong-

ing to the father of the son of a female alltud, yet by his being denied by the father, that son is an alltud thenceforward.

15. Though it might be that an alltud should will to deny the son of a Welshwoman; upon denial the son becomes an innate boneddig thenceforward: for every son, after being denied, ranks according to the privilege of his mother.

16. A father may deny his son by sufferance, on the morrow after he has made amends for his crime, if so minded, until the end of the year after he is affiliated to him.

17. If a father give property for rearing a son, he is not to deny him thenceforward: for, one of the three acknowledgments of a child is giving property for his rearing.

18. If the father die, the chief of the kindred may deny him, with six of his kindred, in the same manner as the father might deny him, if living, and in the same church, having seven of the best men of his kindred to swear that his oath is pure.

19. If there be not a chief of the kindred, twenty-one of the best men of his kindred are to deny him.

20. According to the law of the men of Powys, fifty men are to deny a son to be of the kindred.

21. No one, into whose hand the land of the son would fall, can deny him, to oust him therefrom: and a brother cannot deny another, lest he deny him for his erw of it: and, if there be no brother, a first cousin cannot deny another, for his erw: and no one to whom his land would fall is to deny him, lest he deny him for his erw of it: and, if there be no first cousins, a second cousin cannot deny another, lest he deny him for the property: and no one is to deny another, who might succeed to the property in consequence of such denial.

22. If there be some of the kindred of a son denying him, and others receiving him, it is most right to believe those receiving him, if they swear that it is not for reward nor for worth that they receive him: because it is most common to deny a son for his patrimony.

23. Every brother may deny a sister, except in one case; that is, when the property of the mother, or of the father, is to be shared. If, on account of her share of the property, he attempt to deny her, to prevent sharing the property of the mother and father with her, it cannot be done.

24. In like manner, every alltud may deny his brother, or his sister, if he will; except on account of sharing in the property of their father, or of their mother, or making amends for their crime.

25. Thus a son is to be received as of kin: the father himself may receive him, after he is lawfully affiliated to him by his mother; if the father be not alive, the chief of the kindred, with six, may receive him, and those of the best men of his kindred. And, thus he is to be received: the chief of the kindred is to take the hands of the child between his own hands, and give him a kiss; for a kiss is a sign of affinity; and then to place the right hand of the child in the hand of the oldest of the other men, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man. If there be no chief of the kindred twenty-one of the best men of the kindred; and the man who shall be in the place of the lord, is to take the boy by his right

hand, and put it into the hand of the oldest of those men, who is to give him a kiss; and that man is to take the child in his right hand, and give him into the hand of the next in seniority, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man.

26. According to the men of Powys, if there be neither father nor chief of the kindred, fifty men are to receive, and deny a child.

[And so terminate the laws of the country.]

BOOK THE THIRD.

[PROOF BOOK.—PREFACE.]

Howel the good, son of Cadell, prince of Cymru, summoned to him six men from every cantrev in all Cymru, to the White House on the Tav, in Dyved, and those of the wisest men in his dominion; four of them laics, and two clerks. The cause for bringing the clerks was, lest the laics should introduce what might be contrary to the Holy Scripture. And the time of their assembling there was the six weeks of Lent; and the cause for their coming there in Lent was, that no one ought to speak or to do wrong at that time of purity.

And then they examined the laws: such of them as might be too severe in punishment, to mitigate; and such as might be too lenient, to render more rigorous. Some of the laws they suffered to remain unaltered; others they willed to amend; others they abrogated entirely; and they enacted some new laws.

And then Howel the good and those wise men denounced their malediction upon such as should pervert those laws; and upon the lord who should change any one of them, except with the consent of an assembly as large as that which met there. Another malediction they denounced upon the only person who should undertake judicial authority, without knowing the three columns of law; and the worth of wild and tame animals, and whatever pertains to them.

And after they had constituted the laws as they considered to be fitting, Howel the good, and the bishop of Menevia, the bishop of Asaph, and the bishop of Bangor, together with others, making thirteen in number, of teachers and of other wise men, of the laity, went to Rome to obtain the authority of the pope of Rome for the laws of Howel. And there were read the laws of Howel in the presence of the pope of Rome, and the pope was satisfied with them, and gave them his authority; and Howel, with his companions, returned home. And from that time until the present day the laws of Howel the Good are in force

The Law of the functions of a Judge.

Whosoever may will to undertake judiciary functions, it is right for him to understand this book, so that it may be fitting for him to accept judicial functions; and when his teacher shall find him to be competent, let him commend him to the judge of the court; and the judge of the court is to prove him, and if he find him competent is to recommend him to the lord; and the lord is to invest him with judicial functions; and thenceforth his decisions are to be of authority: and he is to pay twenty-four pence to

the judge of the court as his fee. If, from thenceforth, he should pronounce an unjust sentence, he is not entitled to his tongue, unless he redeem it for its worth in law. Should a party enter into a mutual pledge with him, and he be found in the right, he is to have gwyneb-warth from the person who shall have so mutually pledged with him; and a camlwrw to the lord. A judge is not to receive a pledge after quitting his judgment seat, unless he himself will it; and he is not to receive one from a laic, unless promising a more correct decision by another judge, than that pronounced by him.

And this book Iorwerth, son of Madog, collected from the book of Cyvnerth, son of Morgenau, and from the book of Gwair, son of Ruon, and from the book of Goronwy, son of Moreiddig, and the old book of the White House: and, in addition to those, from the best books that he found likewise in Gwynedd, and Powys, and South Wales. And this book is called the Proof book; that is, of the three columns of law; the worth of wild and tame animals; and what pertains thereto.

I. Of the nine accessories of Galanas this treats.

1. The nine accessories of galanas.
  2. The first is, to point out the person to be murdered to the person who is to murder him: and that person is called a bloody-tongue.
  3. The second is, to counsel the murderer to kill the other.
  4. The third is, to consent to the murder.
- For each of those three accessories, if denied, the oaths of one hundred men are to deny it: if he confess it, let him pay nine score of silver.
5. The fourth is, to be a spy.
  6. The fifth is, association with the murderer.
  7. The sixth is, to go to the trev, wherein the person is who is to be killed, with the murderer.

To deny each of those three, the oaths of two hundred men are required: or twice nine score of silver, if acknowledged.

8. The seventh is, to be aiding.
9. The eighth is, to hold the person to be killed, until the murderer come to kill him.
10. The ninth is, to see the person murdered in his presence, without rescuing him.

For each of those three, if denied, the oaths of three hundred men are required: or thrice nine score of silver, if acknowledged.

11. Some say, that the kindred are to have that money, together with the denial; because those accessories being the cause of the murder of their relation, they are to have that money; and to deny blood, and wound and killing of their relation, they are to have the raith which we have mentioned above. The law, however, says, that no one is to have both the denial and the money; and that they are not to have that denial and the money; since the kindred are only to have the saraad and galanas of their relation; and that in such instance there is neither assault, nor battery, nor blood, nor wound, nor loss of life; and where such do not occur, there is neither saraad nor galanas; and therefore the kindred are to have nothing from the accessories aforesaid. It is wrong to commit those accessories aforesaid, and therefore the lord is to have a camlwrw for them, according to the degree of the accessories; one singly, another twofold, another three-fold, since no fighting took

place there; and, if there had been fighting, there would have been a dirwy to the lord. The amount of a dirwy is three pounds, or twelve kine: the amount of a camlwrw is three kine, or nine score of silver.

12. Whoever is a murderer, the full galanas falls upon him. And thus the galanas is to be shared: one third upon the murderer, and upon his father and mother, if they be living; and of that, two parts upon himself, and the third upon his father and mother; and of the third which falls upon the parents, two pence upon the father, and one upon the mother.

If the murderer have children, and they be of age liable to pay, he is to pay as much as two of them; two pence upon the brother, and one on the sister. Of the two parts that fall upon his kindred, the third upon the kindred of the murderer's mother, and the two parts upon the kindred of his father: and so the galanas proceeds from maternity to maternity unto the seventh descent, or the seventh maternity: for the children of the first mother are brothers; and the children of the grandmother are first cousins; and the children of the great-grandmother are second cousins; and the children of the mother in the fourth degree are third cousins; and the children of the mother in the fifth degree are fourth cousins; and the children of the mother in the sixth degree are fifth cousins; and the children of the mother in the seventh degree are sixth cousins; and galanas goes no further than that. Though only two or three of the degrees should be ascertained, let the galanas be cast upon them; and that which falls not upon them, is to be shared upon the families from whom the father is descended, rating two shares upon the stock.

13. Upon the kindred after the sixth cousin, the spear penny is to be assessed; and that goes to assist the murderer. The manner it is exacted is, the murderer is to take a servant of the lord, carrying with him a relic; and wherever he shall meet with a person beyond the seventh degree of kindred, let such person take his oath that he is not descended from any of the four kindreds from which the other is descended; and unless he take that oath, let him pay a spear penny; and if he take the oath, he is to be exempted.

14. A woman does not pay a spear penny, for she has not a spear, but her distaff only; neither do clerks pay it; and a woman does not pay galanas, if she make oath that she shall have no children; neither do clerks pay it: and it is not paid by a boy under fourteen years of age.

15. The law of galanas.

Thus the galanas fine is to be exacted:—The first third to the lord for exacting it; and the second third to the father and mother and their children; out of that, two shares to the father, and one to the mother: and of that which shall come to the father and the mother, two pence to the father, and one to the mother: and of what remains for the children, if there be children of the murdered man, two shares to them. And the two parts which go to the kindred are to be divided into three shares; and of that one third to the kindred of the mother, and the two parts to the kindred of the father. And so galanas is shared, and received, from third to third: and so the thirds are received, in every one of the trials, between the lord and the kin-

dred. The eldest son is to point out the offspring of his father, and his family; and attend the servants of the lord in collecting the galanas.

16. The period for galanas is a fortnight, after being summoned, for each lordship wherein they live, to apportion the payment; and twice that time for exacting the payment, and to assemble them to pay it. And every lord is to have the exacting third in his own lordship. At three periods, and in three thirds, the galanas is to be paid; two periods for the kindred of the father, and one for the kindred of the mother; because two thirds fall upon the kindred of the father; and therefore they are to have two periods. At the first period for the kindred of the father to pay one of their thirds, they are to have the oaths of one hundred of the best men of the other kindred, that their relation is forgiven; and at the second period, on their paying their second third, they are also to have the oaths of another hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven; and those of the best men of the tribe; and at the third period, the kindred of the mother are to pay their third; and then they are to have the oaths of a hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven: and everlasting concord is to be established on that day, and perpetual amnesty between them.

17. The oaths of three hundred men of a kindred are required to deny murder, blood, and wound, and the killing of a person; and therefore it is right to give the oaths of three hundred men to release him; and for amnesty between the kindreds, the raith we have mentioned above.

18. To deny the killing of a person with savage violence, the oaths of six hundred men are required; for the galanas and its penance being double, so the denial also is to be double.

19. When a person is killed, saraad is done to him in the first instance, and that saraad does not augment; and, therefore, it is right to pay that saraad before the galanas; and if the man have a wife, let the third of the saraad be given to her, and the two parts be shared among the brothers, the cousins, and the second cousins; and if his father be alive, he is to have as much as two of the brothers; and if his mother be alive, she is to have as much as two sisters: and that is the best form; for they are the several persons who are to pay saraad with him, if he were to do saraad to another. Others say, that after one third is given to the wife, the other two parts are to be mixed with the galanas, and shared among the kindred.

20. The lord is to have the exacting third of the saraads, as of the galanas.

21. Neither clerks nor women are to have a share of the galanas, since they are not avengers: however, they are to pay for their children; or make an oath that they shall never have any.

22. Some of the judges suffer the mother, father, brothers, sisters, and their offspring, to pay, with the murderer; for those persons would obtain one third of his galanas, if he were killed; so they likewise are to pay one third of galanas with him; and of that the murderer is to pay twice as much as the father; and the father is to pay twice as much as the son; and the mother is to pay as much as her son; and the brother pays as much as his two sisters; and of the murderer's

proportion, the murderer himself is to pay as much as two of his sons. And that is the law of Howel.

23. A childless woman pays no galanas; and neither does she pay, who has ceased to bear children.

24. The galanas of the king of Aberfraw is his saraad threefold.

25. The galanas of the king's wife, his son, his edling, his nephew, and his chief of the household, is one third of the king's galanas: and their saraad is one third of the king's saraad.

26. The galanas of the king's daughter is half the galanas of her brother: and her saraad is in the same proportion, before she marries.

27. The galanas of a steward, a chief of a kindred, a canghellor, and a chief huntsman, is nine score and nine kine, once augmented: and their saraad is nine kine, and nine score of silver once augmented.

28. The galanas of each of the servants of the court is six score and six kine, once augmented: and their saraad is six kine, and six score of silver.

29. The galanas of a maer, and an uchelwr, is as much as the galanas of two of the servants: and their saraad in the same proportion.

30. The galanas of a man with a family is four score and four kine, augmented: his saraad is four kine, and four score of silver, augmented.

31. The galanas of an innate boneddig, and of the king's alltud, is three score and three kine: their saraad is three kine, and three score of silver.

32. The galanas of the alltud of an uchelwr, is half the galanas of the king's alltud: and his saraad in the same proportion.

33. The worth of a bondman, if of this island, is one pound; if from beyond sea, one pound and six score pence. The saraad of a bondman is twelve pence: six for a coat for him, three for trousers, one for buskins, one for a hook, and one for a rope; and if he be a woodman, let the hook penny be for an axe.

34. If a bondman do saraad to a free man, let his right hand be cut off, unless the lord redeem it. The hand of a bondman is of the same worth as the king's hand.

II. Of the nine accessories of theft this treats.

1. Of the nine accessories of theft.

2. The first of them is, to point out the thing to be stolen.

3. The second is, to consent to the theft.

4. The third is, to give provision to the thief.

5. The fourth is, to go in his society and carry the provision.

6. The fifth is, to accompany him, and to break into the place whence the property is to be stolen.

7. The sixth is, to be an adviser to the thief, and a receiver of the stolen property.

8. The seventh is, to travel, by day or night, along with the thief.

9. The eighth is, to receive a share of the stolen property.

10. The ninth is, to receive worth from the thief for secrecy.

11. For each of those accessories, a dirwy is to be imposed, if acknowledged, having been previously concealed: the amount of the dirwy is twelve kine, or three pounds, to be paid to

the lord. They are not to pay anything to the owner of the property, as they are not murderers. If they cannot pay the dirwy, the lord may banish them on account of it: he may, however, receive three pence in lieu of the three pounds, if he will, without infringing the law. If they be able to obtain the payment, they are not to be exiled, nor their property confiscated; nor to be executed.

12. If any of the accessories, which we have mentioned above, be denied, their denial is the same as the denial of a murderer. Others say, in respect to that raith, that five men, without alltuds, without nód-men, shall deny it: and that is correctly the law of Howel.

13. Thus theft is to be denied in the law of Howel:—the oaths of twelve men, for a horse, or three score of silver; for that is the lowest value of a horse, in law: the half nód-men, and the other half not nód-men; and two parts of them are to be kin to the father, and one third of kin to the mother, and their relationship so near to the accused, as to pay or to receive his galanas.

14. To deny a horse-load, or an ox, for a horse may carry an ox; the oaths of six men, and himself the seventh, and the half to be nód-men.

15. To deny a swine, or a sheep, or a backburthen; the oaths of five men, the half nód-men, the other half not nód-men, and himself the fifth; and then the raith is to be equally taken from the two kindreds; since there cannot be a third of four persons.

16. Those raiths are not required except to rebut a legal prosecution: a legal prosecution is the oath of the owner that the person in question really stole the goods; for there cannot be a prosecution, except by the owner.

17. Though the owner of goods should say, orally, that a person has stolen them; yet if he bring it not to the test, we decide that the oath of the defendant alone is required to deny it.

18. Though a person who is not the owner of the relics prosecute another for theft, the oath of the defendant alone is sufficient to clear him: because no one but the owner is to prosecute for theft.

19. At present it is customary to require for every theft, whether great or small, the oaths of twelve men; and the half of them nód-men.

20. Though the raith of a person, concerned as an accessory, fail; he shall only be liable to dirwy; unless it be minded to prosecute him for perjury.

21. Of a raith.

Though the raith for a criminal fail, whatever the amount of the theft he shall be accused of, he is not to be executed if he pay seven pounds; and if he cannot pay, he is not to be executed, only exiled: for no one is to be put to death, upon whom nothing is found. Others say, that he is to lose his life, unless he obtain his worth.

22. Whoever is exiled by the sentence of the law, is to set out on his departure the following morning; and, from that time forward, a day is allowed for passing through each cantrev belonging to the lord who shall exile him: and that is the delay for an exile.

23. Whoever shall catch a thief, with stolen goods in his possession, and let him go, either for relationship or for worth, if he confess, let

him pay seven pounds; for, though the thief forfeit his life, he does not. If he be unable to pay seven pounds, let him be banished as a thief.

24. Whoever is exiled by the sentence of the law, and is found in the country beyond the time assigned for remaining in the country, let him lose his life, unless he find some one to buy him; for he is not to return to the country during the life of the lord who exiled him, unless by being pardoned.

25. The law concerning theft.

Any person soever, to whose house the track of a thief leads, and he shall be unable legally to trace it further, let his property be confiscated; and if he have no property, let him be exiled.

26. Any person soever, in whose house, or in the purlieus of the house wherein he is resident, stolen goods shall be found, though he may not be personally concerned in the theft; he ought nevertheless to prevent his house being a receptacle for the theft; and therefore we judge that house, with all in it, a deposit excepted, to be a "halog-dy," for the owner of the deposit is not to guard another house from receiving theft, therefore he is not to lose his property.

27. There is in the law but one case wherein harrying confiscation occurs; and that case is, for homicide.

28. Whoever may will to make a full information, let him go to the lord and say, that a person, whom he dare not mention, either on account of his rank, or of his property, has committed a theft: then it is right for the lord to summon the priest to him, and state to him what had been imparted to him, and send the priest along with the informant to the church door, and let him charge him to beware of being guilty of perjury. Then, if he willet to swear, let him swear first at the church door; secondly, in the chancel; and thirdly, at the altar. And from thence, let the priest return to the lord, and say, that he has had the whole; and the lord is to swear to having had full information, when he shall examine the person, in the courts; and against this nothing can be done. Still, he is not to lose his life for that, but is to be a saleable thief; and unless he can obtain his worth, let him be exiled as a thief. Other of the laws allow him a denial against the prosecution by the lord, in the same manner as in a prosecution by the owner: and that form is mostly preferred by the men of Gwynedd.

29. If a person find the flesh of an animal that is not his own, whether killed by dogs, or hidden, and take it away without permission; a dirwy is payable for it, whether obtained by gift, or endowment, or purchase, even unto the hundredth hand: and therefore, it is called the piece of a hundred perplexities: and beyond the hundredth hand it is not cognizable.

30. Whoever may will to detain stolen property in the hand of another, let him go to the thing he would detain, and ask: 'Who owns this?' If there be no one who shall own it, let him have permission to take the property; and after he shall have obtained permission, let him go to the judge; and according as the judge shall direct, let him take it, and swear to it.

* 'Halog-dy,' a polluted house: in consequence of which it became a forfeiture, with all therein, to the lord.

31. If whilst detaining the property, an owner come and oppose him, let him ask: 'Who owns this?' Then it is right for the owner to say, that it is owned by him. And then it is right for the plaintiff to say: 'It is wrong for thee to own what is mine.' And then it is right for the defendant to reply: 'It is altogether denied; for nothing of thine have I: and, since I have not, by what means did thy loss happen, and at what time didst thou lose it?'

32. It is right to ask and know this, because there are six ways in which a person may lose his property: and in three of those cases he can swear to it; and in the other three he cannot. The three cases wherein he cannot swear are, a deposit and loan, and hire, and favour; for it is not right to enquire where these are, or to enquire to whom they are gone. The other three, which it is right to swear to, are, first, theft; the second, loss by negligence; and the third is, surreption: they are to be sworn to, because they were not received by another hand from his hand; therefore he can swear to the property, wherever he may see it.

33. Whosoever may will to swear to the property, is to do it in this manner. If he swear to what is inanimate, let him swear to it, with his left hand upon any part thereof. If it be a living animal, let him swear to it, with his left hand upon the right ear of the animal, and his right hand upon the relics: and let the defendant place his right hand upon the left ear of the animal; and so let him swear to the plaintiff, that there was no owner to it, who ought either to purchase or to sell it, excepting himself, by right; and moreover, that he did not part with it, either by gift, or loan, or deposit, or sell it; but that, either by theft, or surreption, or straying, he lost it; naming the day or night in the week, and naming the week in the month, and naming the month in the season, and naming the season in the year, when it was missing.

34. There are three ardelwys to an animal:—birth and rearing; possession before loss; and arwaesav. To inanimate things there are only two: possession before loss, and arwaesav.

35. If a person seek his ardelw on birth and rearing, let him proceed thus:—let him have guardians to speak to the mother's being his property, and that the animal was born and bred in his possession, and was not out of his possession since its birth until that day. The guardians to be produced by him are, a neighbour above his hand, and another below his hand; that is, a man above his rank, and another below his rank; and, if he can obtain those, it will be sufficient for him.

36. If he choose his ardelw on possession before loss, let him swear to it, according to the form we have previously mentioned. After he has sworn to it, let him say that the animal was in his possession, either a week, or a month, or two, or a season, before the other had it; and that he has guardians lawfully to prove its being in his possession, whether a week, or a fortnight, or a month, or a season, before he lost it: if he can do this, it is sufficient for him.

37. If his ardelw is by arwaesav, let him say:—Who will ardelw or arwaesav this? And if one be in the field, let his arwaesav take upon himself the theft; and let the other be free. If the arwaesav take it, let the claimant swear to it in his hand; and he is, if so minded, to seek

another arwaesav, or another lawful arddelw; or let him fail in the cause.

33. It is not right that there should be a raith, after detention and swearing—only arwaesav, or custody before loss, or birth and rearing.

39. If a theft be found upon a person, and he assert that he is innocent of the theft, but that it was left with him against his will by another person, and so he had it in his hand, and the person say that it was stolen property; it is then right to adjudge him to produce a raith on that account: and this is the single case where a raith is adjudged after detention and swearing. And thus the theft may go from hand to hand, while there shall be found in the field one to own it.

40. If he find in the field one who will own it, with an arddelw of an arwaesav in another place, let time be given him to obtain his arwaesav; that is, three days, if in the same cymwd; if in the next cymwd, nine days; a fortnight, if in another country; and so it proceeds to the third hand; and after the third hand, the law admits of no delay: and if the third hand find in the field a person that will own it, it is right to allow it; yet there is to be no delay, but immediate law.

41. Whosoever shall fix his arwaesav upon another, and his arwaesav fail him, let him be himself an acknowledged thief; and that according to the amount of the theft found upon him.

42. By the law of Howel, for theft to the value of four-pence, the thief is saleable; and for a greater amount forfeits his life. Others say, that for every four-footed animal that is stolen, either a lamb, a kid, or a pig, the thief forfeits his life: nevertheless, it is safest to restrict it to four-pence.

43. Seven pounds is the worth of a thief who is to be sold.

44. He who forfeits life is not to lose any of his property; because, both reparation and punishment are not to be exacted, only payment of the property to the loser; and he is to pay the loser, because he ought not to leave a claim upon him unsatisfied.

45. In the law of Howel, there was a payment for theft, and a second payment; and then Bleddyn, son of Cynvyn, altered this rule, because it suffices to pay a person for his loss according to his oath. The property of the criminal is to go in the way he may bequeath it, unless he have children; but, if he have children, then he is to bequeath nothing, except his debts, and daered to the church.

46. Concerning ebediw.

The lord is not to have the ebediw of a person he may himself execute: if executed in another country, the lord is to have his ebediw.

47. There is to be no galanas for a thief; neither is there to be feud between two kindreds, on account of his execution.

48. The law says, in respect to 'gwynwyr' from another country who go thirds with their own lord; that, if caught, they are saleable thieves; and if killed, that galanas is due for them.

49. Traitors to a lord, ferocious men, and every person who forfeits his life by the

sentence of the law; no galanas is due for them.

50. Ferocious men, if they deny their savage violence, are to make a denial doubly.

51. Savage violence is, rendering property useless either to the perpetrator, or the owner.

52. Theft is, every thing that is denied of what shall be taken.

53. Surreption is, every thing taken in absence, and not denied.

54. Violence is, every thing taken in presence, and against consent.

55. Error is, every thing that is taken instead of another. Neither a dirwy or camlwrw is payable for error, nor any thing; except compensation to the person for his property.

56. A bondman is not to be put to death, if his lord will redeem him; and, unless any thing be found in his hand, his lord may exculpate him; and for that cause it is customary to allow lords to exculpate their alltud servants.

57. Alltuds from beyond sea, or from another country, and speaking a different language, are not to be put to death, either for victuals or any other thing, during three nights and three days; but they are to indemnify the owner for his property.

58. For a dog, or for a bird, or for any thing of that kind, there is neither dirwy, nor forfeiture of life; but camlwrw to the lord, and amends to the owner of the property.

III. *Of the nine accessories of fire this treats.*

1. Of the nine accessories of fire

2. The first is, giving counsel to burn the house.

3. The second is, consenting to burn it.

4. The third is, going for the purpose of burning it.

5. The fourth is, carrying the fuel.

6. The fifth is, striking fire.

7. The sixth is, procuring tinder.

8. The seventh is, fanning the fire until it shall kindle.

9. The eighth is, giving the fire to the person who shall burn with it.

10. The ninth is, seeing it burning.

11. Whoever may will to deny any one of these, let him give the oaths of fifty men, to deny it; and if it shall be proceeded with as theft, the one half nód-men, and the rest not nód-men; or let him pay for the whole.

12. Others say that no greater raith is required for theft, than twelve men; and that twelve men will deny theft, the one half nód-men, and the other not nód-men; and that burning for theft is thus denied, because the theft is a greater crime than the burning.

13. Whoever shall burn a house, and that house burn another, let him pay for the house he set fire to: and thus let payment be made, from house to house, as far as the fire shall extend.

14. Whoever shall give fire to another to burn therewith, and he confess it, let him pay one third of the damage.

15. Whoever shall kindle a fire in a house that is not his own, is to be answerable for any damage that may occur, to the end of three nights and three days, from his act.

16. Whoever shall kindle a fire in a kiln, though it may be burned by another person, and shall not take security from the person that

* This term appears to signify 'religious,' or 'procurators,' who wandered about the country under the pretext of collecting alms for religious purposes.

makes use of it after him; let him pay one third of the damage occasioned by that fire.

17. Whoever shall take fire surreptitiously from a house; let him pay for his act, and his surreption.

18. Whoever shall ask for fire from a house, and it be given to him; he must pay for the damage it may do.

19. Whoever shall ask to borrow fire; let it come to him without any claim against the lender.

20. Three fires for which no indemnity is to be made: burning of heath, in March; the fire of a smithy, in a hamlet, that is seven fathoms distant from the nearest houses, and which is covered with shingles, or tiles, or sods; and the fire of a bath, in a hamlet, that shall be seven fathoms from the other houses.

21. Whoever shall take a thing under his care as a deposit, or promise to keep it secure; let him pay for it, although burned, as before.

22. If a house in a town take fire, through carelessness, let the owner pay for the two nearest houses that shall take fire; and thence onward, let them pay, from next to next, as they are bound to do.

23. Galanas does not follow fire, but the act of the hand itself that shall cause the fire.

24. Whatsoever person shall burn heath at any other time than in the month of March, is to pay for the damage.

25. Weaving-women who shall take webs or other balls under their care, if they should be burnt, they are to pay for them; because they are to keep them against every loss.

26. No injury caused by fire belonging to one person to the body of another person is to be compensated; unless accompanied by the act of that person.

27. If swine enter a house and scatter the fire about, so as to burn the house, and the swine escape; let the owner of the swine pay for their act. If the swine be burned, it is an equation between them; as being two irrational things: and therefore, where there is an equation by law, there is to be nothing redressed, but one is to be set against another.

28. Let no one take away fire without leave; and, if he should do so, let him pay a camlwrw, though he do no damage with it.

29. Let no one give fire, without knowing what is to be done with it; and, if he should do so, let him pay one third of any damage.

30. If a person, in carrying fire from the house of another, should occasion sparks to fly about; let him pay for his act, unless he can impute part of it to the fire.

31. If a person should go to dry corn upon the kiln of another person; he must answer for any damage that may arise, unto the end of three nights and three days.

32. No person is to forfeit life for violence, because it is saraad to the person injured; for his property is taken before his face; and according to his privilege the saraad is to be compensated, and his property restored; and a dmsy to the lord.

And so terminate the three columns of law, and that which pertains to them.

IV. *And of the worth of wild and tame animals this treats.*

1. The first of them is: the foal of a mare is

four pence in value, until the end of the fourteenth day after he is foaled.

2. The next day he is twenty-four pence in value: and if he be found in corn, the amends are to be equal to that for his mother; and thus he continues unto the end of the year.

3. If he attain the age of one year and a day, another twenty-four pence is added, and so he is worth forty-eight pence; and thus he continues until the third year.

4. And then he proceeds to three score pence; and then he is to be broken in, and it is right to prepare him for the use to be made of him, whether as a stallion, a palfrey, or a working horse.

5. A stallion in three seasons neither loses his worth nor privilege for grazing out; and those are, from the middle of April unto the middle of May, and the whole of the month of October; and thence onward, though he may be in a stall only three nights and three days, he is worth a pound.

6. A palfrey is six score pence in value.

7. A runcy or a sumpter-horse is six score pence in value.

8. A working horse, that shall draw a car and a harrow, is worth three score pence.

9. Others say, in respect to a colt, that four legal pence is his worth, from the time he is foaled until August: from August to the calends of winter, eight pence: from the calends of winter until the feast of St. Bride, twelve pence: from the feast of St. Bride to the first of May, sixteen pence: from the calends of May until August, twenty pence: from August until the calends of winter, twenty-four pence: from the calends of winter to the feast of St. Bride, twenty-eight pence: in August, in the third year, an increase of eight legal pence takes place: and on the calends of winter, another similar increase: and on the calends of May, another similar increase: and then he is [three] years old, and [is] of full worth.

10. And on the day he is caught, and handled, an increase of twenty pence takes place, when the whole is five score and sixteen pence; and so he remains until a bridle be put in his mouth; and when he is bridled, there is to be an increase of four pence upon him, without augmentation; and he is worth six score pence.

11. A wild horse is worth three score pence.

12. The testicles of a stallion are equal in worth to two mares, and himself is of the value of a third mare; that is, nine score pence.

13. A horse is to be warranted against three disorders: against the staggers, for three dew-falls; against the black ^bstrangles, for three moons; and against the ^bfarcy, for one year: also, as to restiveness, until he shall be ridden three times, amidst a concourse of men and horses; and if he be not then restive, he that shall sell him is free. But if he be restive, one third of his worth is to be returned, and the bargain stands as before; for it is not right to make a new bargain; and to the end of three nights and three days he may remain without being ridden, but without longer delay.

^a This has been literally translated 'black strangles,' as the latter term is, at present, the appellation for that distemper: with the epithet 'black' annexed it may mean the glanders.

^b The original 'llynmeirch' appears to signify some disorder accompanied with sanious humours.

14. The worth of a horse's foot is his full worth.

15. And a third of his worth is an eye; and the worth of the other eye is another third.

16. For every blemish in a horse, one third of his worth is to be returned; his ears and tail included.

17. Whoever shall cut off the tail hair of a horse, let him put the horse in a place where he shall not be seen, and let him give another horse in lieu of it to the owner; and let him keep that horse until the tail of his own horse shall have grown as well as ever, it remaining idle.

18. The mane of a horse is of the same worth as his bridle; that is, four legal pence.

19. Of equal worth is his forelock and halter; that is, a legal penny.

20. The law of borrowing a horse.

Whoever shall borrow a horse of another, and shall fret the hair on his back, is to pay four legal pence.

21. If the skin be broken to the flesh; he is to pay eight legal pence.

22. If the skin and the flesh be broken to the bone; he is to pay sixteen pence.

23. Whoever shall take a horse surreptitiously, let him pay four pence for mounting; and four pence for every randir, over which he shall go: nothing is to be paid for dismounting; for it is right to dismount, since he was mounted; and that is to the owner of the horse; and the cam-lwrw to the lord.

24. Whoever shall hire a horse, though the horse should die in his possession; nothing is required but his own oath that he treated him as well as if he had been his own, while he hired him; and the hire shall be paid.

25. If a person hire a horse, and mention where he is to go with him; if he go beyond that, let him pay one third of the profit to the owner of the horse: and the like as to other property; and surreption-fine to the lord.

26. If a horse become lame, while on hire, or shall be otherwise hurt by accident; let a horse equal to him be given in his stead, until he recover; and if he do not recover, let that remain. If he recover, let him take back his property.

27. Four horse shoes, with their complement of nails, are two pence in value.

28. If a horse be sold, in which there is a fault, but not visible on the skin; it is not to be compensated, unless it be one of the three natural disorders: but an oath is to be made of its not being known. According to the men of Gwynedd the oath of three—the owner, and two others.

V. *Of the worth of a mare, and her "teithi," this is.*

1. The worth of a filly is four pence, until the fourteenth day after she is foaled:

2. And thence onward unto the end of the year, sixteen pence.

3. From thence to the end of two years, thirty-two pence is her worth.

4. And in her third year, she is worth three score pence: and then it is time for her to work.

5. The worth of her mane is the same as her halter; that is, one legal penny.

* Qualities; the term is used for those qualities which distinguish an animal in its prime, and for the compensation to be made for the want or loss of them.

6. Her teithi are, to draw a car up hill and down hill, and to carry a burden, and to breed colts: and, if she have not those teithi, if bought, one third of her worth is to be returned.

VI. *Of the worth of a cow, and her teithi, this is.*

1. A she calf, from the time she is calved until the calends of winter, is worth four legal pence.

2. From the calends of winter onward, an increase of two pence every season is added, until August, when she takes the bull; and the ninth day of that August, an increase of four pence is added, without augmentation, for her calf:

3. And thence onward, an increase of two pence every season is added until the ninth day of May:

4. And on that day she ought to calve, and two score pence is her worth; and the calf ought to be able to walk nine paces on that day, and to draw milk from her four teats.

5. The worth of her calf is four pence, without augmentation, until the calends of winter; and thence onward it is of the same worth as every other calf, sixteen pence for the milk, and four pence for the calf; and from the middle of summer forward she ought to take the bull; and after she has taken the bull, an increase of four legal pence is added to her on that day:

6. And thence onward, an increase of two legal pence every season is added, until the middle of March, or until the middle of April; and then she ought to calve, and her milch silver occurs, so that she becomes of full worth, and then she is worth three score pence; and so she is to remain until her fifth calf, and during that time she continues in her prime; and thence onward, appraisement.

7. The worth of her ear, her horn, her eye, and her tail, is four legal pence for each of them.

8. The worth of her teat is four pence, every year while she lives, or a white sheep with a white lamb, that can with her fleece protect her lamb between her four feet from a May shower; and that once.

9. If the cow be always bulling, thirty pence every year while the cow lives in his possession is to be paid.

10. If there be a dispute concerning her milk, she is to be taken, on the ninth day of May, to a luxuriant place, wherein no animal has been before her, and the owner is to milk her, without leaving any for the calf, and put the milk in the measure vessel; and if it be full twice a day, that is sufficient; and if it be not, the deficiency is to be compensated by oatmeal, until the feast of St. Curig; thence until the feast of St. Michael, by barley meal; and from thence until the calends of winter, by rye meal.

Others say that the worth of the milk deficient in the measure is to be returned to the possessor of the cow:—if half the milk be deficient, half the worth; if a third of the milk, a third of the worth; and that is the best mode.

11. The measure for her milk is, three inches at the bottom, six in the middle of the vessel, and nine at the top, and nine in its length diagonally: and the inch, whereby the vessel is to be measured, is the breadth of the judge's thumb.

12. If a person buy a cow in calf, and she slip

her calf, and he willeth to seek amends; he is to give the oath of the herdman, and the oath of the woman who shall have milked her, that it did not happen while with him.

VII. *Of the worth of an ox, and his teithi, this treats.*

1. A steer sixteen pence; and the same advance as a heifer: as it is right to augment her value until she take the bull; so increase is added to him from his birth, until he is placed under the yoke, the ninth day of February; when an increase of four legal pence is added to him.

2. And from thence unto the end of the year two pence each season, until the ninth day of February, and then an increase is added to him of four pence.

3. And from thence, until his third work-year, two legal pence, each season, are added, and then he is of full legal worth: and so he remains, in his prime, until the sixth work-year; and then his worth is three score pence: and thence onward, appraisement.

4. And he is to be put to plough the first time on the ninth day of February; and if he plough from the morning to evening, let the person who shall have sold him be free; and if he do not plough equal to his comrade of the same age, thirty pence is to be paid for his teithi: his comrade is one of the same age placed with him. And so for the second work-year. And the third work-year to put him in the plough on the ninth day of February; and if he plough until mid-day with his comrade, it is sufficient; and if he do not plough, let his teithi be paid: and if a third of the co-tillage be not ploughed, a third of his teithi shall be paid; if he fail in the whole, thirty pence shall be paid; and that every year he may live and cannot plough. And he is to be proved on the ninth day of February in every year, both in the furrow and on the land; and if he plough on one side only, either in the furrow or on the land, and shall not plough on the other side, let fifteen pence be paid; and so every year he may live.

5. The tail of a calf, the first year after its birth, is worth one penny; the second year, two pence; the third year, three pence; the fourth year, four pence: and so it remains.

6. Whosoever shall sell a steer to another, it is right for him to be answerable for the three disorders incident to cattle; and further, for the mange, until the feast of St. Patrick: the person who shall buy it is to keep it in pasture, and in a healthy place, and in a building, wherein no mange has previously occurred for seven years: and for the staggers, three dew-falls.

VIII. *Of the worth of swine, and their teithi, this treats.*

1. The worth of a pig, from the night it is farrowed until it dung, is one legal penny:

2. Whilst it continues sucking, which is three months, two legal pence:

3. And thence onward, until the swine go to the wood, it is a hog, and four legal pence is its worth.

4. From the feast of St. John, when the swine go to the wood, unto the calends of January, fifteen pence is its worth.

5. From the calends of January until the return of the feast of St. John, six legal pence on

it; and then, thirty pence, under the wood, the same as its mother.

6. The teithi of a sow are, that she be not always brimming, and that she do not devour her pigs; and to be warranted three nights and three days against the 'quinsey: if she devour her pigs, or be always brimming, the third of her worth is to be returned, and the bargain stands as before: according to others, the half of her worth; as the worth of her litter is equal to that of herself, though there be but one pig.

7. The worth of the boar is equal to the worth of three sows: if he be gelded and die, his two testicles are worth two sows; and his carcase equal to another.

IX. *Of the worth of sheep, and their teithi, this treats.*

1. A lamb, from the night it is yeaned unto the first day of winter, one legal penny is its value:

2. From the calends of winter onward, unto the end of the year, two legal pence is its value:

3. And then, four legal pence is its value.

4. The teithi of a sheep are, to give milk, and to bear lambs; and she is to be warranted against the rot until the calends of May, when she shall have satiated herself three times with the new herbage.

5. For her teithi, three legal pence, or a crone; two pence for her lamb, and one for her milk.

6. For her eye, her ear, her horn, her tail, and her teat, one legal penny for each of them.

7. A ram is worth two ewes: if he be gelded and die, three ewes are his worth; one for each of his testicles, and one for his body.

X. *Of the worth of goats, and their teithi, this treats.*

1. A kid, from the night it is yeaned until the calends of winter, is worth a legal penny:

2. From the calends of winter unto the end of the year, it is worth two legal pence:

3. And then, four legal pence.

4. Her teithi are half her worth.

5. The teithi of a yearling she-goat, a penny and a halfpenny.

XI. *The worth of a cat, and her teithi, this is.*

1. The worth of a kitten, from the night it is kitted until it shall open its eyes, is a legal penny:

2. And from that time, until it shall kill mice, two legal pence:

3. And after it shall kill mice, four legal pence; and so it always remains.

4. Her teithi are, to see, to hear, to kill mice, to have her claws entire, to rear and not to devour her kittens; and if she be bought, and be deficient in any one of those teithi; let one third of her worth be returned.

5. The teithi of every clean animal in the world are half its worth.

6. The teithi of every unclean animal are one third of its worth; because its milk is useless.

XII. *Of the worth of geese and other birds.*

1. The worth of a goose, one legal penny.

2. The worth of a gander is equal to the worth of two geese.

^a This has been translated 'quinsey;' the original signifying some disorder affecting the throat.

3. The worth a brood-goose is as much as the worth of her nest; and there ought to be in her nest twenty-four goslings.

4. The worth of each gosling is a halfpenny, or a sheaf of barley; and that until they lay; and after they lay, each is one legal penny in value: thus a brood-goose is twelve pence in value.

XIII. *Of the worth of fowls.*

1. A hen is one penny in value.
2. A cock is two hens in value.
3. Every chicken is a sheaf of oats or a farthing in value, until it shall roost:
4. After that a halfpenny, until it shall lay, or until it shall crow, is its value:
5. And after that, its value is a legal penny.

XIV. *[The worth of dogs.]*

1. The worth of the king's buck-hound is one pound, when trained:
2. Six score pence, untrained:
3. Three score pence, when a year old:
4. Thirty pence, when a whelp in the kennel:
5. Fifteen pence, from its birth until it shall open its eyes, is its worth.
6. The worth of the king's greyhound, if trained, six score pence:
7. If untrained, three score pence:
8. When a year old, thirty pence:
9. A whelp in the kennel, fifteen pence:
10. From its birth until it shall open its eyes, seven pence halfpenny.
11. The spaniel of the king, is a pound in value.
12. The spaniel of an uchelwr, a pound.
13. The spaniel of a free-man, is six score pence in value.
14. The spaniel of an aillt, four pence: the same worth as his cur.
15. The worth of the buck-hound of an uchelwr is the same as that of the king's greyhound.
16. The worth of the greyhound of an uchelwr is equal to half the worth of the king's greyhound.
17. Whatsoever dog belongs to an aillt is of the same value as his cur.
18. Whosoever may possess a cur, though it be the king, its value is four pence.
19. A herd-dog, that goes before the herd in the morning, and follows them home at night, is worth the best ox.

XV. *[The worth of hawks.]*

1. The eyrie of the king's hawk, is a pound in value.
2. A red eyass, six score pence:
3. After mewing, and becoming white, a pound, if it belong to the king.
4. If it belong to an uchelwr, it is six score pence in value.
5. If mewed, if a red eyass, it is three score pence in value.
6. A male, if it be a hawk, is twenty-four pence in value.
7. The eyrie of a sparrow-hawk, is twenty-four pence in value.
8. A sparrow-hawk, before mewing, twelve pence:
9. And after mewing, twenty-four pence.
10. Whatever bird may belong to a taeg, is of the same worth as his hen; one penny in value.

XVI. *Of the bees.*

1. The worth of an old stock, twenty-four pence.
2. The worth of a first swarm, sixteen pence.
3. The worth of a bull-swarm, twelve pence.
4. The third swarm is eight pence, in value.
5. A swarm from the first swarm is twelve pence, in value.
6. A swarm from the bull-swarm, eight pence.
7. If a hive swarm after ^aAugust, it is four pence in value; and that is called a wing-swarm.
8. And so they continue until the calends of winter.
9. From the calends of winter onward, each is an old stock; and is twenty-four pence in value: only a wing-swarm does not become an old stock until the calends of May; and then it is twenty-four pence in value.
10. The worth of an alveary, twenty-four pence.
11. The three free hunts are, a swarm of bees on a branch; and a fox; and an otter: they are free because they are always on the move; for they have no haunts.

XVII. *Of the worth of a hart.*

1. The worth of a hart from the calends of winter to the feast of St. John is three score pence; and nine score camlwrw for it.
2. And from the feast of St. John onward, unto the calends of winter following, there are twelve legal pieces in it; and three score pence for each of them.
3. The pieces are; his two chaps as well as his two horns; his tongue; his breast; his heart; his rectum; his liver; his two loins; his haunch; his paunch; and his chine: for each of these a camlwrw is to be paid, the amount of which is four kine less than forty.

XVIII. *Of the king's hunting.*

1. If the king's dogs follow a hart, and kill it upon the land of another person, let whoever may own the land take the dogs and the hart; and let him keep the hart until mid-day, if it be morning, without flaying it; and, if the huntsmen do not come by that time, let him flay the hart, and keep the flesh and the skin; and lure the dogs, and take them home with him. If it be killed at mid-day, let him keep it until after noon, without flaying it; if after noon, let him keep it until after vespers; if after vespers, let him keep it until the morning, spreading his mantle over it that night; and if the huntsmen do not come on the morrow, let him appropriate the flesh, and lure the dogs; and let him keep the skin and the paunch for the huntsmen. If they come before the flesh be appropriated, let a quarter be given to the owner of the land, and let them appropriate the flesh in the way they will: the hind quarter to the owner of a noble, and the owner of the land; and the fore quarter to each owner of a stomach.
2. If dogs be slipped at a stag, and it be killed; to whomsoever the dogs may belong, the owner of the land is to have the hind quarter.
3. Whoever may find a clean animal dead, upon the land of another person, is to have one quarter; and the owner of the land is to have the flesh, that excepted.

^a That is, after August commences.

4. Whoever may find a dead animal, if it be unclean, upon the land of another person, is to have a penny; and the owner of the land is to have the animal: and that is not to be had excepting for the small wild animals.

5. Whoever shall find a swarm of wild bees is to have a penny, or the wax; and the owner of the land is to have the swarm.

6. Whoever shall lay a snare upon the land of another person, without his permission, let him pay to him four legal pence for opening the land, and four pence for filling it up; and whatever may be in the snare; and a camlwrw to the king.

7. Of the same worth are a roebuck, and a buck; and a goat, and a roe; and a fawn, and a kid.

XIX. *Of skins this treats.*

1. The skin of an ox is eight pence in value.
2. The skin of a hart, eight pence.
3. The skin of a cow, seven legal pence.
4. The skin of a hind, seven pence.
5. The skin of a sheep, one penny.
6. The skin of a goat, one legal penny.
7. The skin of a roebuck, one penny.
8. The skin of a fox, eight pence.
9. The skin of an otter, eight pence.
10. The skin of a wolf, eight pence.
11. The skin of a marten, twenty-four pence.
12. The skin of a beaver, six score pence.

XX. *Of the worth of trees this treats.*

1. The worth of an oak, six score pence.

2. If it have two boles, three score pence for each of them, if they be of equal thickness; and though they be not of equal thickness, if they be of the same growth.

3. The worth of a side branch, that shall reach the heart of the tree, thirty pence; and, excepting that, it is top, and there is no legal worth thereon, but a camlwrw to the king for it.

4. For perforating an oak, twenty-four pence; all of which goes to the owner of the wood, and a camlwrw to the king.

5. The worth of a knurled oak, on which there is no fruit, four legal pence.

6. The worth of a hazel grove, twenty-four pence.

7. If one hazel be taken from the grove, four legal pence.

8. Every tree that shall bear fruit is of the same worth as the entire hazel grove; excepting the oak, and the apple tree.

9. A graft, four pence, without augmentation, until the calends of winter after it is grafted:

10. And thence onward, an increase of two pence is added every season, until it shall bear fruit; and then it is three score pence in value; and so it graduates in value in like manner as a cow's calf.

11. A sour crab tree is four pence in value, until it bear fruit.

12. And after it bears fruit, it is thirty pence in value.

13. Every tree planted for shelter, is twenty-four pence in value to its owner; whether planted within a garden, or as a shelter to his house.

14. Every tree that shall bear no fruit, the yew excepted, such as ash, or alder, or willow, is four legal pence in value.

15. Every limb that shall reach the heart

of the tree, of the inferior wood above mentioned, is one penny in value.

16. The worth of those trees goes to the owner of the wood.

17. The worth of a yew, thirty pence
And so terminates the proof book.

HERE IORWERTH, SON OF MADOG, SON OF RAAWD, SAW IT TO BE EXPEDIENT TO WRITE THE WORTH OF THE BUILDINGS; AND THE FURNITURE; CO-TILLAGE; AND CORN DAMAGE; TOGETHER WITH THE PROOF BOOK.

XXI. *The first of these is a hall.*

1. Whoever shall destroy the hall of the king, whether by fire, or in any other way; let him pay to him two score pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; with four score pence for the roof; that is a pound and four score pence; and six score pence for every penthouse adjoining thereto.

2. The hall of an uchelwr; twenty pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; and two score pence for the roof; that is eight score pence; and thirty pence upon each of the penthouses.

3. The house of an allt; ten legal pence for each tye which shall support the roof; that is, six columns; and twenty pence for the roof; that is four score pence; and thirty pence for each of the penthouses: those are, his chamber, his cow-house, his barn, his kiln, the sheeppcote, the pigstye, his summer house, and his autumn house.

4. A summer house is worth four legal pence.

5. An autumn house, eight legal pence.

6. Whosoever shall damage a house unlawfully, is thus to redress it: let him pay four legal pence for every large timber that may be therein; for the doors, four legal pence; for the door frames, four legal pence; for the rafters, four legal pence; for the beams, four legal pence; for the thresholds, four legal pence; for the fire back stone, four legal pence; for every pole, rod, and rail, a legal penny; for the weather poles, and the spars, a legal penny each of them; a binder, a legal penny; a springle, a legal penny; for each of them is a rod: the roof of the house and its fence are equal in worth to one third of the house; and a third of the worth of the roof is set upon the fence.

XXII. *Here is the worth of the furniture.*

1. The plaid of the king is six score pence in value.

2. His pillow is twenty-four pence in value.

3. His boiler, six score pence.

4. The flesh-fork of his boiler, twenty-four pence.

5. His 'perging,' six score pence.

6. His cauldron, three score pence.

7. The flesh-fork of his cauldron, twelve pence.

8. His harp, six score pence.

9. His tuning-key, twenty-four pence.

10. The harp of the chief of song, six score pence.

11. His tuning-key, twenty-four pence.

12. The king's throw-board, six score pence.

13. The horn out of which the king drinks, its value is a pound.

^a Uncertain: it may be the perch, or brandrith, for the boiler.

14. And his horn of march, that is always in his suit, a pound likewise.

15. The horn of the chief huntsman, a pound likewise.

Those three horns ought to be of the buffalo.

16. Every trinket belonging to the king, including his vessels, his rings, and his horns, a pound is the value of each; as he is not to appraise them.

17. The plaid of an uchelwr, three score pence.

18. His pillow, twenty-four pence is its worth.

19. His cauldron, three score pence.

20. His flesh-fork, twelve pence.

21. His harp, three score pence.

22. His tuning-key, twelve pence.

23. His throw-board, if it be of the bone of a sea animal, three score pence.

24. If it be of the tip of the horn of a hart, twenty-four pence.

25. If it be of the horn of an ox, twelve pence.

26. If it be a wooden throw-board, four pence.

27. A mash-tub made of staves, if it belong to the king, twenty-four pence.

28. If to an uchelwr, twelve pence.

29. If to an aillt, six pence.

30. Every mash-tub of one piece, four pence.

31. A sack, four pence.

32. A winnowing cloth, four pence.

33. A churn, two pence.

34. A vat, two pence.

35. A tub, a penny.

36. A cooler, one penny.

37. A trough, one penny, without augmentation, because it has not a cover.

38. A foot-trough, one legal penny.

39. An iron pan, one legal penny.

40. A wooden can for taking up liquor, four pence.

41. A yew pail, four legal pence.

42. A yew cruck, two pence.

43. A willow pail, two pence.

44. A willow cruck, one penny

45. A white pail, one penny.

46. A broad axe, four pence.

47. A fuel axe, two pence.

48. A small axe, one legal penny.

49. A large auger, two legal pence.

50. A middle-sized auger, one penny.

51. A wimble, a halfpenny.

52. A reaping hook, one legal penny

53. Shears, one legal penny.

54. An iron spade, one legal penny.

55. A pickaxe, two pence.

56. A bill-hook, one penny.

57. An adze, one legal penny.

58. A 'gylyv,' one penny.

59. A draw-knife, a halfpenny.

60. A chisel, a halfpenny.

61. A pannel-awl, a halfpenny.

62. A plane, one penny.

63. A bolt, a halfpenny.

64. An iron lock, one penny.

65. A wooden lock, a halfpenny.

66. A water can, one farthing.

67. A weeding-hook, a farthing.

68. An arrow, a farthing.

69. A turning wheel, a farthing.

70. A spindle, a farthing.

71. A reel, a farthing.

* A large crooked knife: called, in Scotland, a 'gully.'

72. A yarn-winder, a farthing.

73. A flail, a farthing.

74. A skimmer, a farthing.

75. A mallet, a farthing.

76. A spud, a farthing.

77. A wooden shovel, a farthing.

78. A fork, a farthing.

79. A rake, a farthing.

80. A sheaf of oats, a farthing.

81. A flax hackle, a farthing

82. A chicken, a farthing.

83. A cow-fetter, a farthing.

84. A palm-iron, a farthing.

85. A guiding-thong, a farthing.

86. A mirror, a farthing.

87. A platter, a farthing.

88. Wooden nippers, a farthing

89. A cup, a farthing.

90. A chest, appraisement.

91. A brass pan, appraisement.

92. A trivet, appraisement.

93. A baking-girdle, appraisement.

94. A craft, with what pertains to it, appraisement.

95. A tun, appraisement.

96. A hammer, appraisement.

97. A harrier, appraisement.

98. An ox, after it has passed its prime, appraisement.

99. Every thing, the worth of which is not fixed by law, is to be appraised.

100. A bag, two legal pence.

101. A flesh-dish, one penny.

102. Another dish, one legal penny.

103. A sieve, one penny.

104. A riddle, one legal penny.

105. A comb, one legal penny.

106. A polishing stone, a halfpenny.

107. A bowl, one penny.

108. A baking-board, one legal penny.

109. A hair rope, of twelve cubits, is one legal penny in value.

110. An elm-bark rope, of twelve cubits, is one curt penny in value.

111. The collar of the king's greyhound, eight pence.

112. The collar of a gwrda's greyhound, four pence.

113. The leash of the king's greyhound, four pence.

114. The leash of a gwrda's greyhound, two pence.

115. The leash of a tracker, eight pence.

116. A dunghill, four pence.

117. A manuring pannier, one legal penny.

118. A barrow, one legal penny.

119. An earthen pitcher, appraisement.

120. A barrel, appraisement.

121. A bottle, appraisement.

122. A tunic, twenty-four pence

123. Gyves, twenty-four pence.

124. A salmon net, twenty-four pence.

125. A greyling net, sixteen pence.

126. A snail net, eight pence

127. A bow net, four pence.

128. A salmon, two pence.

129. A car, two pence.

130. A pack-saddle, one penny.

131. A stool, two pence.

132. A wort-vat, two pence.

133. A weaver's loom, twenty-four pence:

134. The reeds and the beam, six pence;

135. The harnesses, six pence;

136. The warping-trough, six pence;
137. The rollers and the wheels, and the treadles, six pence, and the third on the wheels.
138. The tools of a smith, six score pence;
139. The large anvil, three score pence;
140. The bickorne anvil, twelve pence;
141. The bellows, eight pence;
142. The smith's pincers, four pence;
143. The smith's sledge, four pence;
144. A parer, four pence;
145. A bore, four pence;
146. A groover, four pence;
147. A vice, four pence;
148. A hoof-rasp, four pence;
149. An iron saw, four pence;
150. A grindstone, four pence.*
151. The worth of a mill, one pound;
152. Three score pence for each stone;
153. Three score pence for the irons;
154. Thirty pence for the timber;
155. For the house, thirty pence.
156. A quern, four pence;
157. For the upper stone, two pence;
158. For the nether stone, two pence.
159. For the kiln rods, one penny.
160. For the quern shed, four pence.
161. A spear, four pence.
162. A bow and twelve arrows, four pence.
163. A battle-axe, two pence.
164. A sword, if it be rough-ground, twelve pence.
165. If it be round-hilted, sixteen pence.
166. If it be white-hilted, twenty-four pence.
167. A shield, eight pence.
168. If it be enamelled blue, or gold, twenty-four pence.
169. A hauberk, appraisement.
170. A basnet, appraisement.
171. A helm, appraisement.
172. A crest, appraisement.
173. The worth of a saddle, eight pence.
174. A bridle, gilt, eight pence.
175. A bridle, silvered, six pence.
176. Other bridles, stained, black, or lackered, four pence.
177. Spurs, gilt, four pence.
178. Spurs, silvered, two pence.
179. Spurs, black, stained, or lackered, one penny.
180. Some rank with the saddle the two stirrups, and the three girths; others allow a legal worth upon them; and that is,
181. Stirrups, if they be gilt, eight legal pence;
182. If they be silvered, six legal pence;
183. If they be lackered, or black, or stained, four legal pence.
184. A breast-girth is of the same class with one stirrup.
185. The two belly-girths, two legal pence.
186. A horse-cloth, four legal pence.
187. A wadded pannel, one penny.
188. A linen pannel, one legal penny.
189. A blinker, one legal penny.
190. Trunk-hose, eight legal pence.
191. A pair of hose, six legal pence.
192. A pair of 'ystywaws,' four legal pence.
193. Wadded boots, four legal pence.
194. Shoes with thongs, two legal pence.
195. Buskins, one legal penny.
196. A girdle, if it be ornamented with gold or silver, appraisement.
197. If it be not, one legal penny.
198. A ring, appraisement.
199. A wreath, appraisement.
200. A skene, one penny.
201. A house knife, one legal penny.
202. A short sword, one penny.
203. A girdle-buckle, one penny.
204. A cresset, one penny.
205. A girdle for trousers, one legal penny.
206. A bracelet, appraisement.
207. A throw-board table, appraisement.
208. The worth of a thrave of oats, four legal pence.
209. The worth of two fold-hurdles, a legal penny.
210. The worth of a thrave of meslin, eight legal pence.
211. An iron fetter, one penny.
212. A wooden fetter, a farthing.
213. A 'hester,' a farthing.
214. A distaff, a farthing.
215. A blowing horn, whoever may be the owner, two pence.
216. Some say that the wearing apparel are to be appraised: others say that they have their respective prices: that is,
217. Every mantle of a rich dark colour, twenty-four pence.
218. Every town-made mantle, twenty-four pence.
219. Every town-made cap, twenty-four pence.
220. A town-made coat, twenty-four pence each.
221. Every home-made covering, eight pence.
222. A shirt and trowsers, twenty-four pence.
223. A 'cynnygl,' appraisement.
224. A cushion, eight legal pence.
225. A sheet, eight pence.
226. A head-cloth, eight legal pence.
227. A band, four legal pence.
228. A bonnet, one legal penny.
229. A robe, if it belong to the king, a pound.
230. If it belong to the queen, a pound.
231. If it belong to an uchelwr, or his wife, it is six score pence in value.
232. The rug of an aillt, or his robe, three score pence.
233. The rug of his wife, two score pence.
234. The rug of a taeog, or of his wife, is thirty pence in value.
235. A pillow, four pence.
236. Winter-tilth of a 'cyvar, two legal pence.
237. Spring-tilth of a cyvar, one legal penny.
238. A plough-head, one legal penny.
239. Wheels, two legal pence.
240. Bars and stilt, one legal penny.
241. A sock, two pence.
242. Every yoke and its bows, one legal penny.
243. A beam, a legal penny.
244. A coulter, four legal pence.
245. A bow, a farthing.
246. A cleansing-hurdle, a legal penny.
247. A cleansing-spud, one legal penny.
248. A goad, one penny.

* A 'hester' is at present a corn measure containing two bushels.

b Literally 'wadded,' perhaps, a gambeson.

* There appears to be some error in these numerals, as they do not collectively amount to six score.

b Literally 'stays,' perhaps, jambs.

* A 'cyvar' at present, in Anglesey and Caernarvonshire, contains 3,240 square yards, in Meirionyddshire and Montgomeryshire, 2,430 square yards.

249. A harrow, one legal penny.

250. A thorn-harrow, one penny.

251. Every other thing whatsoever, upon which there is no legal worth, is to be appraised.

Here ends the worth of wild and tame.

XXIII. *Now of the members of the human body.*

1. Of the worth of the nine co-ordinate members this is.

For each of the feet, six kine, and six score of silver; for each of the hands, six kine, and six score of silver; for each of the eyes, six kine, and six score of silver; for each of the lips, six kine, and six score of silver; for each separately, six kine, and six score of silver; and for the nose itself, six kine, and six score of silver, separately.

2. The worth of the ear, if it be cut off, two kine, and two score of silver, separately. If injured, so as to cause deafness, six kine, and six score of silver.

3. The worth of the two testicles is the same as the worth of the nine co-ordinate members.

4. The worth of the tongue itself is equal to the worth of all the other members, because it defends them.

5. The worth of one of the toes, a cow, and one score of silver.

6. The worth of the great toe, two kine and two score of silver.

7. The worth of a finger, a cow, and one score of silver.

8. The worth of the thumb, two kine, and two score of silver.

9. The worth of its nail, thirty pence.

10. The worth of the upper joint of the finger, twenty-six pence and a halfpenny and a third of a halfpenny.

11. The worth of the middle joint, thirty-three pence and two parts of a halfpenny.

12. The worth of the lowest joint, four score pence; and that is the worth of the finger.

13. The worth of each of the teeth, a cow, and one score of silver.

14. The worth of each of the fang-teeth, two kine, and two score of silver; because they are the guards of the teeth.

15. The trunk itself is in worth equal to all those together; the trunk consists of the head, the body, and the penis; for it is therein that the life may be; therefore it is equal in worth to them all.

16. Of the three imminent dangers to a man this is.

The three imminent dangers to a man are: a stroke on the head, unto the brain; a stroke in the body, unto the bowels; and the breaking of one of the four limbs of the body.

17. The compensation for the medicaments is this.

For each, the person wounded is to receive three pounds from the one who shall have so wounded him; the amount likewise due from the person who shall wound him, for his medical treatment, is a pound, without food; or nine score pence, with his food, and the bloody clothes.

18. A tent.

An application of a tent, twenty-four pence.

19. Red salve.

A medicament of red salve, twelve pence.

20. A medicament of herbs, four pence.

21. Of the amount of the food of the mediciner this is.

His food daily to the mediciner is one penny in value.

22. His light, every night, a penny likewise in value.

23. Of the three conspicuous scars this is.

There are three conspicuous scars; one upon the face; another upon the foot; and another upon the hand: thirty pence on the foot; three score pence on the hand; six score pence on the face.

24. Every unexposed scar, four pence.

25. The cranium, four pence.

For every broken bone, twenty pence; unless there be a dispute as to its diminutiveness; and if there be a dispute as to its size let the mediciner take a brass basin, and let him place his elbow upon the ground, and his hand over the basin, and if its sound be heard, let four legal pence be paid; and if it not be heard, nothing is due.

26. Of the worth of hair plucked from the roots, and the compensation.

The worth of hair plucked from the roots; a penny for every finger used in plucking it out, and two pence for the thumb; and two pence for the hair.

27. Of the worth of blood of free and bond.

The worth of the blood of a freeman, twenty-four pence.

28. The worth of the blood of a bondman, sixteen pence.

29. The saraad of every person is to be paid according to his privilege.

30. There are three effusions of blood not to be compensated: blood from the teeth; blood from a scab; and blood from the nose; to the lord, however, a dirwy is to be paid for it; but nothing is paid to him whose blood is drawn, for it is apt to flow; his saraad, however, is to be paid to him.

XXIV. *Of co-tillage this treats.*

1. Whoever shall engage in co-tillage with another, it is right for them to give surety for performance, and mutually join hands; and, after they have done that, to keep it until the tye be completed: the tye is twelve erws.

2. The measure of the erw, has it not been before set forth?

3. The first erw belongs to the ploughman; the second to the irons; the third to the exterior sod ox; the fourth to the exterior sward ox, lest the yoke should be broken; and the fifth to the driver: and so the erws are appropriated, from best to best, to the oxen, thence onward, unless the yoke be stopped between them, unto the last; and after that the plough erw, which is called the plough-bote cyvar; and that once in the year.

4. If they will to separate, after the tye shall be completed; they may if they will so separate, unless a contract bind them.

5. If the oxen be put in the yoke, and one of them die, by whatever disorder he may be taken off; it is right that he should have his erw.

6. Should the owner doubt, that the ox may not have received injury from him, let him be sworn, that the injury did not originate with him, either as to its food or its service: and that is called the erw of the black ox.

7. Though co-tillage be formed with an ox; if it come not to the labour, is not yoked, and shall not do a turn or two; nothing is to be had on its account.

8. If an ox become ill, whether from a wound, or any other thing, it is right for its owner to support the yoke.

9. If a person will to sell an ox out of the co-tillage in which it is put, he is not to sell it until the co-tillage be ended, nor to exchange it; and if he separate it but one day, before he has obtained his erw, he loses his erw; and, if after obtaining his erw, he is to support the yoke.

10. Every one is to bring his requisites to the ploughing, whether ox, or irons, or other things pertaining to him; and, after every thing is brought to them, the ploughman and the driver are to keep the whole safely, and use them as well as they would their own.

11. The driver is to yoke in the oxen carefully, so that they be not too tight, nor too loose; and drive them so as not to break their hearts; and if damage happen to them on that occasion, he is to make it good; or else swear that he used them not worse than his own.

12. The ploughman is not to pay for the oxen unless they be bruised by him; and if he bruise either one or the whole, let him pay, or exonerate himself. The ploughman is to assist the driver in yoking the oxen; but he is to loosen only the two short-yoked.

13. After the co-tillage shall be completed, every one is to take his requisites with him home.

14. Neither a cleanser, nor a horse for harrowing, is comprised by law in co-tillage.

15. No one is to place a restraint upon the ox of another without his leave, unless there be an agreement, or assent.

16. If there should be a dispute about bad tillage between two co-tillers, let the erw of the ploughman be examined, as to the depth, length, and breadth of the furrow, and let every one's be completed alike.

17. If a dispute arise between two co-tillers, as to rough bushy land, and to other clear; the one willing to plough the bushy land, and the other not willing; unless there be an agreement to the contrary, it is right for him to plough for the other such land as he may have.

18. If a dispute arise about ploughing, between two co-tillers, one willing to plough far off, and the other near; we say, that they are to go to such place only as that the oxen may reach their stalls, and their work, the weak as well as the strong, within their own cymwd.

19. We say, that an ox engaged in co-tillage is not to be bequeathed, without the consent of the co-tillers; since any one is to bequeath only that which he shall have in possession; and that ox is not then in his possession, while engaged in the co-tillage.

20. We say, that oxen engaged in co-tillage are neither to be pledged, nor to be distrained; since no one is to pledge but what is in his possession; and that is not.

21. Whoever shall engage in co-tillage, and after that make a similar agreement with another; we say, that those oxen are bound to the first co-tillage; and should he engage in a hundred such co-tillages after that, he is to support the yoke wherever he may engage to do so.

22. Whoever shall engage in co-tillage, and does not come orderly to the ploughing; whether he be a day or two without coming; we say, that whether he come willingly, or by compulsion, he

is to have nothing of what shall be ploughed without him.

23. Neither horses, mares, nor cows, are to be put to the plough; and if they should be put, and abortion should ensue to either mares, or cattle, or the horses be injured, it is not to be compensated; and besides this the law does not say, that they are entitled to an erw, unless it be covenanted for them.

24. If a person engage an ox in co-tillage, and bring a stolen ox; we say, that the owner of the ox is not bound to support the yoke, nor is he to obtain an erw.

25. If a person engage an ox in ploughing, and afterwards wish to substitute another; we say, he is not to change it without the consent of the co-tillers.

26. An ox engaged in co-tillage is not to be moved from the furrow to the sward without the consent of the co-tillers, who are the owners of the cattle.

27. No one is to undertake the work of a ploughman, unless he know how to make a plough, and nail it; for he ought to make it wholly, from the first nail to the last, or from the smallest to the largest.

28. Whoever shall own the irons is to keep them in order, that the ploughman and driver be not impeded; and they are to have no assistance.

29. The driver is to furnish the bows of the yokes with wythes; and, if it be a long team, the small rings, and pegs of the bows.

XXV. *Of corn damage this treats.*

1. Every owner of corn is to mind his corn; and every owner of an animal is to mind his animal, within and without; and, therefore, it is right for every person to take upon his corn. Thus it is right to take for winter-tilth; money payment for it until the feast of St. Bride; and thence onward, reparation for damage: for spring-tilth; from the feast of St. Bride until the calends of May, money payment; from the calends of May onward, reparation for damage.

2. At all times to release an animal impounded, money payment only is due: and it is thus that money is to be paid; a penny for a horse, a halfpenny for a bullock.

3. For a colt or filly, from the fourteenth day onward after it is foaled, a penny, like as for its mother.

4. A calf, from the time of its birth until the calends of winter, is to be impounded from one meal-time to another.

5. Lambs and kids, while they are sucking, are to be impounded from one meal-time to another; or else to be mixed with their dams: the period during which they suck is until the calends of May; and thence onward, for trespass upon corn, they rank with their dams.

6. The swine, the sheep, the goats, the geese, and the hens; the second choice of them is due.

7. The pigs, from the time they turn up the cow-dung with their snouts, are subject to the same law as their mother, for trespass upon corn.

8. ^a In the law it was one from the swine, and one from the small animals, which we have mentioned above, though there might be only three of them; the cause was, the swine returned to the person who owned them, and one remained

^a A later MS., not collated, has, 'In the law of Howel.'

with the owner of the corn; but one is not to be taken of two swine, for the swine could not return to the owner of the swine, if it remained so. Then it was altered to one of every fifteen of the pigs; and one of every thirty sheep; and from the goats, the poultry, and the geese, one of every thirty, in like manner. If so many of the swine should not be found upon the corn, according to some of the judges, four pence for every five swine: others say, that a penny is due for each of the swine; and for every five animals, of the sheep and the goats, a penny; and also, of the geese, and the poultry, if the number, for which one is due, be not found upon the corn, an egg is due for each.

9. Poultry are not to be taken upon corn, except during the first fortnight after the corn is sown, before it springs; from that time until it shoot into ear, they are not to be taken; but from the time when the grain is formed, they are.

10. Every crop that a person shall harvest, he is to look after; and the cattle are free. By the crop is understood, corn after it is severed from the land whereon it grew; the produce of an orchard; cabbage; flax, after it is cut, or in a garden uncut; tedded hay; thatch for houses; and their fence; leeks; and every thing that pertains to a garden. Let him fence so strong about his garden, that beasts cannot break into it; and if he do not, and it should be broken into, he is not to be compensated; except for the trespass of poultry and geese; because it is not possible to fence so as to exclude them, since they can fly.

11. The barns are to be open from the time the first sheaf is brought into them, until the calends of winter, to admit the air; and, if the corn be damaged during that period, the owner is to be compensated.

12. From the calends of winter onward, the barns shall be closed in the manner required; they are to be closed by three eatherings on the sill, and a wattle upon the door-way with three bands thereon, two on the back, and one on the front; and, if that be broken, the corn and the barn are to be compensated; the corn in the barn, by giving a whole sheaf for every damaged sheaf.

13. If a person find an animal upon his corn, and it be disputed whether he found it there; let it be determined by the oath of the taker.

14. If corn be damaged, and the animals be not overtaken upon the corn, let the oath of the owner exonerate them; for there can be no testimony as to an animal; for, if all shall assert that they saw them, it will not avail.

15. A voluntary oath is not to be taken concerning them, since it will not avail, though acknowledged, if the owner shall exculpate them.

16. If a horse be found stretching his neck over a hedge eating the corn, it is not right to take him, but to obtain compensation for the damage; unless he be exculpated.

17. If either a horse or other animal be found with its two fore-feet upon the corn, it is not to be taken, since it was not wholly upon the corn; and part is not the whole: and, if it be not cleared, the damage is to be compensated.

18. If a person tether his mare by the side of corn, and her colt damage the corn, and cannot be caught; let the mare be taken from the place

she is in, and brought to the house; and let the colt be detained in the house, and the mare taken back to her former place; and here the wild is caught by the tame: and that does not constitute an illegal act.

19. Calves, lambs, and kids need not be loosed by the taker, but at his will, between meal-times; for no animal will die by being impounded from one meal-time to another.

20. The bulls are not to be taken from Midsummer until August, for trespassing upon corn or grass; for at that period the milch cattle become tuffy. It is not right to take bulls, from August unto the first feast of the Virgin; for then the heifers become tuffy.

21. It is not right to take a bull at any time, that is following a tuffy cow.

22. It is not right to take a boar at any time, when following a brimming sow.

23. It is not right to take the rams, nor the he-goats, from the feast of St. Michael unto the calends of winter.

24. Stallions are not to be taken from the middle of April unto the middle of June.

25. A foal following its mother is not to be taken, and that is called a darting foal.

26. Swine are not to be taken for trespassing upon corn, from the feast of St. John unto the calends of January; unless they be found in a barn, or in a meadow.

27. Whoever shall will to preserve a meadow, let him keep it, from the feast of St. Patrick unto the calends of winter: a meadow is land appropriated for hay only, and enclosed by a fence. It is to be preserved unto the calends of winter, because it is mowed twice in the year.

28. Whoever shall find an animal trespassing upon such a meadow, let him take thereon as upon corn. If he chance to find them thereon, and cannot overtake them, though confessed, damage to grass is not to be compensated.

29. Whoever makes a fence about his corn, let him take animals found upon the grass that may be therein, as well as upon the corn; because nothing is to depasture there.

30. No one, except a lord, is to have more than two reserves of grass, a field, and a meadow; and, if he will to keep it, let him obtain a cross from the lord, and under the sanction of that let him keep it.

31. Thus animals trespassing upon corn are to be impounded:—If they be wild, they are to be taken and placed out in a yard; if they be tame animals, they may be impounded, in or out, at pleasure. If there be animals belonging to two different persons, they are not to be mixed together; and if they be animals of different species, they are not to be mixed; but, if they be placed together, every one of them is to be tied. It is not right to tie swine—only to take them. It is right to tie poultry and geese, in taking them.

32. If a person require a pledge for his corn, with the time of a pledge which shall lapse, no one is to give it, except for the time of a corn-pledge; and a corn-pledge does not lapse until the calends of winter.

33. Whoever is entitled to corn, either by surety, or for damage done by cattle in the harvest, or by purchase, and shall not demand it before the calends of winter, he is not afterwards entitled to it; because he has suffered the proper period for urging his claim to elapse: for

it is not right to claim corn from one year to another.

34. Whoever in taking cattle shall injure them, whatever the nature of the injury, the taker is to pay for it; for the animals are to return home without claim, without suit, except payment to the taker of the property.

35. Whatsoever person shall impound an animal, and suffer it to graze; he is not to lose his claim, for doing more than right.

36. Whoever shall take animals, and they break out and get home, nothing is due for them; for it is not right that there should be two takings for one trespass.

37. Whoever shall impound an animal, and refuse a lawful pledge, requiring money; if the animal die, he is to pay for it.

38. Whoever shall take many animals, and detain one of them apart, for the act of the whole, and suffer the others to go away; he is only to receive what shall fall on that one animal.

39. Whoever shall find a small animal upon his corn, whether a sheep, a goat, or a swine; it is at the option of the taker, either to keep account of them, until one animal be due; or else a penny for a sheep, or a goat, after it shall have been taken five times; and a penny for the swine when taken, or reckon until a swine be wholly due.

40. Whoever comes to liberate animals for others, it is right for the taker to ask him, whether he will be responsible for them; and, if he will not be responsible, he is not to deliver them to him: and, should they so die in his pound, not one is to be paid for. If the other engage to be responsible for them in all things, let a

pledge be taken from him, with a surety for its dylsyrwydd: and, if another owner should come to claim that pledge, he must produce, of his owner property, one equally good, before the other is to go from him.

41. The pledge that is given by a wife, the husband is not to nullify; and the pledge given by a husband is not to be nullified by the wife.

42. Whoever shall have had his corn greatly damaged by trespass, and find animals upon it, and demand from the owner of those animals compensation for all the damage; he is not entitled to more than the owner of the cattle, on his oath, may pay him as their damage; whether that be much or little: and that is to be of the same kind of land, in the course of tillage: and that is called compensation for damage: and it is to be claimed before the calends of winter.

43. Whoever shall remove his corn from the stubble to the ley, and make his rick upon the ley; if it be damaged there, he is not to receive compensation. And flax, not in a garden, is subject to the same law as such corn.

44. There is no person, whatever may be his privilege, that is exempt from compensating damage.

45. No person is to milk, or to make any use of cattle that are impounded, though he may be the owner of them; without the permission of the captor.

46. The taker is not to seek the owner of the cattle he may take; neither is he to conceal them; and if he should conceal them, and they die, or be lost, through his negligence; let him pay for them.

And so terminates concerning corn damage.

GLOSSARY

TO

WELSH AND OTHER TERMS WHICH OCCUR IN THE
ENGLISH VERSION

OF THE

LAWS OF HOWEL DDA

A.

Aberfraw (aber-Fraw), *efflux of the Fraw*.—The princely seat of Venedotia was situated where the brook Fraw flows into the sea.

Abo.—A carcase of an animal killed by a wolf or other beast of prey.

Achwire (ach-gwre), *near belt*.—An enclosure of wattles or thorns surrounding a building at such a distance as to prevent cattle reaching and damaging the thatch.

Adalmwr (ad-lam-gwr), *one returning*.—A proprietor who for some cause entered the service of another proprietor without agreement; if he left him after the expiration of a year and a day, he was liable to the payment of thirty pence to his patron.

Agweddi (ag-gwedd), *conjunction*.—A portion given with a female upon her marriage.

Aillt (aill), *other*.—A villain.

Alltud (all-tud), *other land*.—A person, either from foreign parts or from another part of the island, in villenage under the king or a freeholder.

Ambiniogau tir, *land borderers*.—Witnesses in a cause for landed property whose lands bordered on that in dispute.

Ammodwr (am-bod-wr), *a compactor*.—One before whom a compact is made, and so admissible as a witness to prove the terms of it.

Amobr (am-gobr), *fee*.—The fee paid to a lord by the person subject to that payment on the marriage of a female.

Amrygoll (am-rhy-coll), *total loss*.—Loss of property, perditio.

Ancwyn (an-cwyn).—A stated allowance of provision allotted to the officers of the court in their lodgings: the term appears to be put in apposition to *cwynos*, *cœna*, or supper, as being a privileged private allowance for that meal; the *cwynos* being the public evening meal. *Ancwyn* is translated 'cœna' in some Latin copies.

Anghyvarch (an-cyvarch), *unquestionable*.—A term used for the articles which were exclusively the property of a man or woman, and not subject to division upon a separation ensuing. Generally a fine for committing various actions without permission.

Anrhaith (an-rhaith), *lawless*.—Spoil.

Anrhaith-oddeu, *spoliation sufferance*.—A term used when a person's goods were confiscated and seized by the lord.

Anrhaith-gribddail, *pilfering spoliation*.—A term for the graver spoliation to be exercised towards a homicide.

Ar ac aredig, *tith and ploughing*.—A term for husbandry labours.

Arddelw (ar-delw).—A vouchee of various natures in defence.

Arddyrchavael (ar-dyrch-gavael), *an elevated hold*.—The augmentation of fines.

Arglwydd (ar-clwydd), *superior*.—A lord, a proprietor.

Argyvreu (ar-cyv-rhau), *special ornaments*.—That portion of a maiden's dower which consisted of the paraphernalia.

Ariant (argentum), *silver*.—Promiscuously used with *ceiniog*, or penny, for the silver money in use.

Arwaesav (ar-gwaesav), *support*.—The person, or authority, a defendant avouches to be the guarantee of the right to property with which he is charged to be unlawfully possessed.

Aswynwr (a-swyn-wr), *a fealty man*.—A proprietor who became a liege man to another proprietor; if, after remaining with him a year and a day, he returned to his own property, he was to pay three score pence to his patron.

Aur (aurum).—Gold.

Awst (aws), *vigour*.—August.

B.

Bidwoseb (bid-gwo-ys-eb), *in readiness*.—A term for the horse at the command of such officer of the household as was entitled to the privilege. In the Venedotian Code the term is 'preswyl.'

Boneddig (bon-eddig), *lineage*.—*Boneddig* canhwynawl, one of innate lineage, is the term used for a free Welshman of indigenous descent.

Braint (brain), *lofty*.—The term for privilege or dignity. This word is extensively used, applied to the particular tenures of land and degrees of personal liberty.

Breyr (bre-yr), *mote-man*.—A term applied in the laws of South Wales to those freemen who in North Wales were denominated *uchelwyr*.

Briduw (bri-Duw), *dignity of God*.—The term used for a solemn asseveration to the truth of a thing by a person on his faith.

C.

Caeth, *bond*.—A bondman, a villein.

Camllurw (cam-llurw), *mult for wrong*.—A fine

of three kine or nine score pence, sometimes doubled and tripled.

Cammin (cam-min), *crooked beak*.—A species of hawk so called.

Canghellor (can-cell-or), *possessor of a room*.—An officer in every canghellorship, who held pleas to determine disputes among the king's villeins, and secured his waste. He was entitled to specific fees for these services.

Canllaw (can-llaw), *at hand*.—A term used for an assistant to a party engaged in law. He appears to have performed the duties of a procurator or attorney.

Cantrev (cant-trev), *hundred trevs*.—The largest fixed division of a district; it was to comprise two cymwds, but often contained more, and to consist, according to the definition given of measures, of 25,600 erwes.

Carddychwel (car-dychwel), *car-returning*.—Applied to such who were obliged to return to their lords or families.

Cardotir (cardawd-tir), *charity land*.—Land given to an eleemosynary establishment in franklmeigne.

Cargychwyn (car-cychwyn), *car-moving*.—A term for those who irreversibly departed from their kindred or land; also, for those at liberty to reside where they pleased.

Carllawedrawg (car-llawed-awg), *car-shattered*.—A term for those who left their lords; also, for such who, not being bound by any particular tie, removed at will.

Ceidwad (cadw-ad), *a guardian*.—A term taken in an extensive sense. In suits for land, guardians and evidences were produced, the distinction between them being slight. A guardian swears to the thing in dispute, to his certain knowledge, being the property of the person he names; an evidence that a certain person was dispossessed by another. A guardian charges no one with wrong doing; an evidence speaks to the outrage. The guardian proves the matter of action; the evidence the cause of action.

Ceinio (cain-iog), *fair*.—A denarius or penny. No coins have been found which can be attributed to any Welsh prince, although large deposits of Roman coins (principally of the Lower Empire) have been occasionally discovered. From the frequent mention of payments in silver some medium of circulation would seem to have been required, for which purpose the Saxon and Norman mintages, with, possibly, some worn Roman coins, might have served. The common, or curt penny, is meant generally when penny is mentioned; the legal penny was one third higher in value; the halfpenny, or dimai, was half the curt, one third of the legal penny. It is possible that this enumeration of two descriptions of pennies might have had its origin from the existence and use of the two species of denarii common during the Lower Empire, of the same relative proportions. The number of pence in the pound was 240.

Ceinio baladr, *spear penny*.—The mulet of one penny, so called, collected from each male whom the homicide asserted to be related to him within the seventh degree, and who refused to take his oath of nonconsanguinity, by the lord's officer, towards the discharge of galanas or man-bote. A female was entitled to collect this impost if amenable to the payment of murder fine, but no female was required to pay a spear penny, as it is said she had only a distaff.

Ceinion (cain), *delicate*.—The first drawing of liquor, the perquisite of the smith of the palace.

Celvi (celv), *work of art*.—The screen which divided the hall into two portions.

Cenedl (can) *aggregate*.—Clan, tribe. Cenedl y Cymry, the Welsh nation.

Chevravr (chevr-awr), *severity*.—February.

Cledren gwaesawr, *pale of a protector*.—If a

proprietor extended his protection to another proprietor who built and tilled upon his land, and afterwards left it, the sum of sixscore pence was to be paid by him to his patron, which was termed 'cledren gwaesawr.'

Clochydd, *bell-man*.

Corddall (cordd-llan), *collective enclosure*.—A hamlet.

Corphlan (corph-llan), *body enclosure*.—A cemetery.

Cow, record.

Cow llys, *record of court*.

Cowyll (co-wyll) *covered*.—The gift given by a bridegroom to the bride the morning succeeding the nuptials.

Croes (cro), *a cross*.—A cross is frequently mentioned in the later series of the Welsh Laws, applied as a token that the place where it was erected was the subject of litigation, and awaited the lord's sentence. In the laws of Howel Dda a surety was to enforce his suretyship by seizing the debtor's goods and delivering them to the creditor; afterwards it was enacted that suretyship should be enforced by procuring a cross from the lord, affixing it at the place in question, and then awaiting the legal determination of the suit. If either party disrespected the cross by any illegal proceedings, erecting any buildings, removal of goods, &c. on land in dispute, they became liable to the fine called camlwrw. These crosses seem to have been occasionally made of wood or laths, sometimes to have been cut or marked upon the object in question.

Cwyn, *plaint*.

Cwynnos (cyn-gos), *cæna*.—The evening meal. On progress the lord was entitled to this meal from particular tenants, the default of which supply was punishable by fine.

Cyhyrryn cant astyr, *strip of a hundred contingences*.—So said of flesh of an animal stolen or hidden by a person, and sold or distributed by him; this might be traced to each receiver unto the hundredth hand, and a fine was payable for unlawful possession: beyond the hundredth hand it was not cognizable.

Cylch, *a circle*.—A progress for entertainment among the vassals. Various persons were thus privileged: the queen, the royal family, various officers of the household, the masr and canghellor, &c. This became oppressive; and we find various districts had exemptions granted to them of particular services of this nature. Gradually, they were commuted for money payments. Many of them continued in practice up to the time of Queen Elizabeth, and at various periods were extinguished by heavy payments for exoneration from them.

Cymwd (cy-mwd), *co-mote*.—Perhaps so stiled from the circumstance of a court being organized in every cymwd, this being the general and lowest medium of judicature in which most causes were commenced and determined, an appeal in certain cases lying to the court of the cantrev and to that of the lord. Strictly the cymwd was to comprise fifty trevs or 12,800 erwes, and two cymwds formed a cantrev: this arrangement appears only to have obtained in Anglesey and some other districts most capable of tillage; in the generality of instances we find three or more cymwds in a cantrev. The most consistent account of the number of these respective territorial divisions in Wales occurs in the "*Myvyrian Archaeology*," which is given in the following first and fourth columns; the second and fifth columns contain an enumeration found in the Llyvr Coch Hergest, a manuscript of the early part of the fifteenth century, rather carelessly transcribed, and therefore not free from errors; the number of cantreys in the third column is taken from Geraldus Cambrensis, whose transcribers corrupted his numerals, as the total given by him proves; in the enumeration for Powys Geraldus appears to have included only one of the divisions.

	Cantreys			Cymwds.	
Gwynedd	15	15	12	38	36
Powys Vadog	5	8	6	40	40
Powys Wenwynwyn	9	8			
Deheubarth	26	19	29	78	64
	55	50	44	156	140

Cynghaws (cy-caws), *co-nexate*.—An advocate employed in a cause. We generally find a 'cynghaws' and a 'canllaw,' a pleader and a guider, mentioned as the legal assistance of plaintiff and defendant in a suit.

Cynhasedd (cy-tas-edd), *co-tie*.—An investiture fee payable to a lord upon receiving possession of land, the payment of which exonerated his successor from render of ebediw.

Cywar (cyv-ar), *co-ration*.—A term for the partnership in tillage to which each person connected with it furnished an ox or two. A measure of land consisting of 3,240 yards in Caernarvonshire and Anglesey, and of 2,430 in Merioneth.

Cyraith (cyv-rraith), *compact*.—Law in its extended sense.

D.

Dadenhudd (dad-an-hudd), *re-uncover*.—A term for a peculiar suit at law for the recovery of patrimony, formerly in the possession of an ancestor of the claimant, founded on the circumstance of the custom of covering the fire previous to retiring to rest, generally in modern times with a large turf, by which a smouldering fire is kept up, and uncovering it in the morning. Metaphorically, the suitor claims to rekindle or re-uncover the fire of his ancestor's hearth. A chapter in each code is devoted to the recapitulation of these modes of action.

Dadlau (dadl), *debate*.—It is a common term for the pleas held in the courts.

Daered (daer), *closing*.—A term for revenue, applicable for the fixed dues payable to the lord.

Daiar (dai-ar) *fair surface*.—Soil.

Dawnbwyd (dawn-bwyd), *donative food*.—The payments in kind which were rendered by the lord's vassals; the contributions from free villis were denominated 'gwestva.'

Difaeth (di-faeth), *unfecund*.—Unfertile land, and consequently generally waste.

Difaith (di-faith), *unappropriated*.—Waste lands, uncertain casual receipts, wrecks, all goods without an owner, &c., are so termed, and belonged to the lord.

Dilysdawd (di-llys-dawd), *unobjectionable*.—Applied to a female who has been divorced, and free from any claim by the former husband.

Dilyrwydd (di-llys-rhwydd), *unobjection*.—A warranty by a seller of property that no claim can be substantiated to the ownership of the property other than his own.

Dimai (dimidium), *a halfpenny*.—The half of the curt penny, one third of the legal penny.

Dineuwr (din-e-bwr), *hill fort*.—The seat of the Dimetan princes near Llandilo Fawr in the vale of Tywi. Some remains of the castle are visible.

Diovyrd (di-go-bryd), *mentally fixed*.—A term applied to those under vows of refraint from marriage, flesh, and equitation.

Dirwy (dir), *force*.—There were two kinds of fine imposed upon offenders. The dirwy was twelve kine, or three pounds; the other, or camlwrw, three kine, or nine score pence. Dirwy signifies sometimes, but rarely, various amounts of fine.

Dorod (dov), *appropriated*.—A term for property of any kind casually found; if no owner appeared for it after three public proclamations of the event, it then lapsed to the prince.

Dowraeth (dovr), *domesticity*.—The quarters which the vassals were to afford to the lord's retainers.

Dyddiau dyddon, *days of days*.—The weekly periods succeeding Christmas, Easter, and Whitsuntide.

E.

Ebediw (obitu), *a heriot*.—A relief payable to the superior lord in most cases by the heir of a defunct vassal. Where the person in his lifetime had paid a cynhasedd, or investiture fee, it absolved the successor from the payment of ebediw.

Ebrill (eb-rhill), *vegetation*.—April.

Eddyl (e-dyl), *duty*.—Angen eddyl, necessary duty; eddyl arglwydd, duty to a lord, &c., occur in the Laws.

Edling (ed-ling), *next in line*.—The appellation of the 'ætheling,' or nearest heir, to the sovereignty.

Entlyn (en-lyn), *liquid*.—Companagium, or accompaniments to bread of any kind.

Erw (ar-w), *what has been tilled*.—A measure applied exclusively to arable lands; it appears to have contained about 4,320 yards.

Erw difoddedig, *eschated erw*.—So said of land that for want of an heir escheated to the king.

In the trev gyrriv, or register vill, any such land was equally divided among the remaining occupiers; hence no land therein escheated to the lord.

Erw y gwydd, *plough erw*.—An erw of the cottillage set apart as plough-bote, the produce of which was to defray the expenses incidental to the making and repairing the plough.

Erw yr uch du, *erw of the black ox*.—An erw of corn allotted to an individual whose ox might die during the period of co-ration, towards compensating his loss.

Etrivedd (e-ti-medd), *possession*.—An heir

F.

Ferm (ffeofm), *a mess*.—Sometimes used for 'saig,' a word of the same import.

Fyrnigrywdd (fwrn-ig-rhwydd), *ferocity*.—Act of theft accompanied by brutal violence, as burning the house whence the goods were stolen, or mutilating animals through malice, and similar acts, are said to be ferocious, and the punishment for them thereby enhanced generally twofold.

G.

Gair, *a word*.—Used in various significations:—An enquiry, an order; as, 'Gair yw ei air ev ar bawb,' his word is paramount to that of every one; testimony, as, 'Gair yw ei gair hi yna:' her word is there conclusive.

Gair coileid, *a losing word*.—Signifying a wrong phrase introduced in a plea.

Gair cywarch, *a word of enquiry*.—Used when the judges dispatched one of their number to interrogate either party to a suit what vouchers they had to substantiate their pleas.

Galanas (gal-an-as), *homicide*.—This term is often applied to the sum assessed upon the criminal and his relatives as the retribution for murder, as well as for the crime itself.

Galanas wasgarawg, *distributive galanas*.—So said of the murder-fine to be imposed in specific proportions upon the several grades of kindred related to the criminal; the proportions in which it was receivable by similar grades of kindred to the murdered person being the same as the liabilities to the charge.

Galanasdra (galanas-tra), *galanas-feud*.—It was matter of objection to a witness in a cause if he had not paid his proportion of a homicide fine for the murder of a relative of the objector, one of the parties to a suit.

Gauavdy (gauav-ty), *a winter house*.—Otherwise called 'hendrev,' old vill, an appellation very common in Wales for residences in the vallies. The bothy, or residence in the hills, was styled the 'havotty,' or summer house.

Gavael (gav), *a hold*.—In one sense a division of land containing four rhandirs, or 64 erw; a post supporting the roof of a building; a pledge.

Gellgi (vell-ci), *covert dog*.—The covert hound and

the greyhound are the two species of dogs enumerated in the laws as used in hunting. In the time of Howel Dda it is stated that beagles were unknown.

Gobr, a fee.—This term is frequently and extensively used.

Gobr cynraith, fee for law.—The fee due to the judge or judges who decided a cause.

Gobr gwarthadu, fee for custody.—A fee of six score pence paid by a person, returning after long absence in foreign parts, for participation in his ancestors' landed property, to the relations in possession.

Gobr manag, fee for discovery.—The tenth penny of the value of any thing, due to the person who pointed out where a stolen article might be found.

Gobr merch, maiden fee.

Gobr ystyn, investiture fee.—Paid by a person when invested by the rod with landed property by a lord. This fee exonerated his heirs from the charge of cbediaw upon his demise.

Godaeog (go-tae-og), sub-commoner.—A villein of inferior degree.

Goddadith (go-daith), partial spread.—Applied to clearing the stubbles or the furze and heather upon the hills, to improve the pasturage, by fire. This operation was restricted, under a penalty, to the month of March.

Golwyth (go-glwyth), a delicacy.—A stag in season was accounted to contain twelve legal golwyths or collops, for each of which a fine of three score pence was imposed upon the unprivileged person who might kill such a stag.

Gorogsyn (gor-es-own), to super-ascend.—Applied to the progeny of a villein or alien which, after the ninth generation, or four successive contracts of marriage with native Welshwomen, by which each child gained an additional degree in rank, was entitled to the enjoyment of five erws of land from the lord; such became accounted a native Welshman, and was styled 'goresgynydd,' superascendant, or acquirer of privilege.

Gorphenav (gor-pen-bav), end of the flush.—July; so called, from the flush of the growth of grass being then ended.

Gorvodog (gorvod-og), constrained.—A surety for any person accused of crime; as 'mach' signified a surety for debt or compact.

Gorvottrev (gorvod-trev), extra vill.—This term occurs only in Gwent, where the divisions of land differed from the other districts. In each maenol in Gwent thirteen trevs were computed, one of which was the gorvottrev or supernumerary trev.

Gorsav (gor-sav), firm stay.

Gorsav arv, deposit of a weapon.—Armed persons resorting to church or court were to place their weapons in certain specified places, where, if a mischance happened to any person from them, no blame attached to the owner; whereas if left in another place they were answerable for any accidental wound inflicted by them.

Gorsav gwaig, stay of a wife.—So said when a woman separated from her husband; after the division of the property, she was to remain at the house until the ninth day to superintend the final transport of all articles belonging to her; also, in case of his death, she was entitled to a division of the goods and a similar period for preparing to depart.

Gorsedd (gor-sedd) supreme session.—This term is used for any extraordinary or paramount session presided over by a lord.

Gorwlad (gor-gwlad) outer country.—The bordering regions to the one in question.

Gosgordd (gos-cordd) collection.—The king's retinue, being his officers, minstrels, &c.

Gosteg (gos-teg) to make clear.

Gosteg ar y maes, silence in the field.—The court in pleas for landed property being held on the land in dispute, the proclamation of silence in the field was appropriate.

Gre, a herd.—Generally of horses, a stud of which consisted of fifty mares and a stallion. Some appellations of hills have 'gre' in their composition, as, 'Moel greon,' hill of the stud; 'Moel y greonion,' hill of the stud keepers. They were entitled to a progress among the lord's villaines. 'Conigre,' or a rabbit warren, seems derived from this root.

Gwaialaeth (gwa-alaeth), Jeffspring.—A chief, not an edling nor head of a family.

Gwaddol (gwadd), a settlement.—A portion given with a female.

Gwaesav (gwaes-av), support.—A pledge or guarantee.

Gwaesawr.—See *Cledren Gwaesawr*.

Gwaettir (gwaed-tir), blood land.—Land given up as compensation for homicide.

Gwallawgair (gwallawg-gair), a losing word.—A faulty word in pleading.

Gwarant (gwar-ant), extreme.—A guarantee.

Gwartheidwad (gwar-cadw-ad), custodier.—One who preserves landed property for the right owner.

Gwarthawl, something to boot, to make equivalent.

Gwartheg diwach (di-vach), cattle without surety.—So it has been rendered by Wotton, and in the former part of this edition. Upon further consideration, in the Latin copies it has been glossed 'stemmatis defecti,' as if the word 'diwach' was compounded of *di-ach*, extinct lineage. The fine for homicide, committed by the son of a Welshwoman by an alien father, to which the term refers, was to be paid solely by the relations of the mother, there being no lineage on the father's side to be found in Wales. The cattle payment of the whole fine by the female side would therefore very appropriately be styled, cattle of defective lineage.

Gwarthrudd (gwarth-grudd), shame of face.

Gwayw, pain.—A spear.

Gweirglawld (gwaiv-clawld), hay enclosure.

Gweli (gwal), open.—A wound.

Gweli tarod, a tongue-wound.—Slander, so styled.

Gwely (gwal) a couch.—A term used for a householder.

Gwelygordd (gwely-cordd), aggregate household.—A tribe derived from one common ancestor.

Gwerth, worth.—Used for the price of a thing; also, state, condition.

Gwerth tarod, tongue-worth.—The term for a fine payable by a judge for a wrong decision.

Gwestra (gwest-ma), entertainment place.—A term used for the provision, or money payment in lieu of it, due to the lord from the uchelwyr, or freeholders.

Gwir, truth.—Gwir a chyvraith, justice and law.

Gwiraidd (gwir-awd) purity.—Liquor, comprising mead, bragot, and ale.

Gwiraidd yr ebyst, liquor of the apostles.—Liquor distributed on feast days of the apostles.

Gwir (vir), a man.

Gur addwyn, a respectable man

Gur ar deulu, a family man.

Gur ar gylch, a wanderer.

Gurda (gwr-da), a good man.—A freeholder.

Gur dinod, a man without note or mark.—Some passages in the Laws would seem to imply the *gwr dinod* to have been a freeman.

Gur dywod, an adventurer.—One who took possession of land upon which none of his progenitors resided; a squatter.

Gur nód, a man of note or mark.—It is difficult to discover the precise definition of this term. Where one manuscript has 'Heb gaeth, heb alltud' (without bondman, without alien), another reads, 'Heb alltudion, heb wŷr nód' (without aliens, without a nód man); thus making *nód* men synonymous with bond men. Compurgators are often to be one half nód men, the other half such as can be had. In some instances the *nód* men would appear to signify persons known to belong to the clan. 'Nód y genedl (mark of the tribe), is used for some distinguishing mark inscribed upon boundary stones,

&c. 'Nôd is synonymous in signification with 'notus.'

Gwraigtra (gwraig-tra), *woman-feud*.—When a witness was about to give testimony in a cause, if the opponent could prove he lived in adultery with his wife, it was a ground of objection to the receipt of his evidence.

Gwraig (gwr-aig), *woman*.—A married woman is usually implied. It sometimes signifies a violated maiden.

Gwraig byys, *a woman regularly married*.

Gwraig llwyn a pherth, *a female of bush and brake*.

Gwraig weddw, *a widow*.

Gwybyddiad (gwy-bydd-iaid), *one knowing*.—Translated an evidence, to distinguish the peculiar acceptance of the term from guardian, witness, &c. The evidence was one who testified to a fact from his own knowledge.

Gwyddhuch (gwydd-hwch), *wood swine*.

Gwyddhwn (gwydd-llwbn), *wood beast*.—A wild beast.

Gwyddwaled (gwydd-gwal-edd), *thicket-holm*.—It is a term applied when a person has neglected to prosecute a suit, whereby a thicket or impediment has arisen between him and his claim.

Gŵyl, *a vigil*.

Gŵyl arbenig, *a principal feast*.

Gŵyl Badrig, *feast of St. Patrick*.—March 17.

Gŵyl Gurig, *feast of St. Curig*.—June 16.

Gŵyl Ieuan y moch, *feast of St. John of the swine*.

—Aug. 29; at which time it was lawful for the swine to commence pannage.

Gŵyl San Fraid, *feast of St. Bride*.—Feb. 1.

Gŵyl Martin, *feast of St. Martin*.—Nov. 11.

Gwynebwarth (gwyneb-gwarth), *face-shame*.

Gwynebwerth (gwyneb-gwerth), *face-worth*.

These two terms are indiscriminately used for the fine payable for insult.

Gwysd, *a pledge*.

II.

Halawg (hal-awg), *contaminated*.

Halawgy (hal-awg-ty), *polluted house*.—The house of a person implicated in a robbery was so termed.

Halawglŵ (hal-awg-llŵ), *polluted oath*.—A false oath.

Harnais (harnois).—Arms or harness; and also horses, dogs, and hawks seem to be comprehended in this term, which lapsed to the king upon the death of one of his family or chief officers, in lieu of obedi.

Hawl, *claim*.

Hawl diswydd, *sudden claim*.

Hawl drabhwyddyn, *claim beyond the year*.

Hawl ddeynyddiawl, *real action*.

Hawl ir, *pending claim*.

Hawl wywedig, *defunct claim*.

Henaduriaid (hen-ad-ur-iaid), *elders*.—They were to consider the respective statements of plaintiff and defendant in a suit for landed property, and report to the judge their opinion as to which deserved the most credence. Their functions seem to be similar to those of a jury.

Hendrev (hen-trev), *old vill*.—The winter or permanent residence in the low land was so termed.

Henevydd (hen-ev-ydd), *senior*.—The king, when seated at table, was to place a respectable senior on his left hand.

Henuriaid, *elders*. See *Henaduriaid*.

Hyddrev (hydd-brev), *hart-bellow*.—October so called, being the rutting season of deer.

Hynav, *senior*.

Hynaviad cantrev, *elders of a cantrev*.

I.

Iar, *a narrow strip, a goad*.—One of the twelve legal collops in the stag, being the chine, so called from its resemblance, when cut out, to a goad.

Iau, *a yoke*.—Four kinds of yoking are enumerated in the Laws: the short yoke, four Welsh feet, the field yoke, eight feet; the lateral yoke, twelve feet; and the long yoke, sixteen feet.

Iawn, *right*.—Equity, sometimes put in apposition to law.

Iawn a dylyed, *right and due*.

Iawn anianol, *natural right*.

Ionawr (ion-awr), *commencement*.—January.

Is corv, *below the screen*.—The fire-place being nearly in the centre of the hall, the lower part, separated at the fire-place by a screen from the upper part, was devoted to the reception of the inferior officers and domestics.

L

Llad, *to cut*.—Extensively used; as, to kill, to cut corn or grass, to strike fire, &c.

Llathud (llath-glud), *to entice*.—The seduction of a female.

Llathrudd (llath-rhudd), *virga rubens*.—Violation of a female.

Llaw, *a hand*.—Sometimes put for the person.

Lledrad (lled-rhad), *cheaply got*.—Theft.

Lledrad fyrnig, *theft accompanied with ferocious acts*.

Lledvegin (lled-mag-in), *partly reared*.—An animal artificially reared; as, a deer, a sheep, a goat, and the like.

Lleidr, *a thief*.

Lleidr camlyryus, *a thief subject to a camlwrw fine*.

Lleidr crogadwy, *a thief to be hung*.

Lleidr cyraddew, *a confessed thief*.

Lleidr dirwyus, *a thief subject to a dirwy fine*.

Lleidr gwerth, *a thief to be sold*.

Llith, *enticement*.—So said of an oath sworn by the inducement of another.

Llŵ, *color*.—A term used for the view of theft in the possession of the thief, sworn to by the informer.

Llogwydd (lloc-gwydd), *view of rest*.—Extremity; death-bed. Lloc (locus) is frequently used as a term for heaven by the poets.

Llovrudd (llaw-rhudd), *red hand*.—A murderer. It is sometimes applied to any criminal.

Llovruddiaeth, *murder*.—Occasionally it is used to express felony.

Lludd, *impediment*.

Llw, *an oath*.

Llw diadnabod, *oath of irrecognition*.

Llw gweilydd, *spare oath*.—A term used in a case where a person suspects another of a crime, and producing a relic, requires him to take an oath upon that relic of his innocence.

Llw i gloch heb darod, *oath upon a bell without a clapper*.—An oath so given by a man when charged with seduction by a prostitute whom he has abandoned.

Llygadrudd (llygad-rhudd), *red eye*.—The denunciation of one who stands by and sees a murder or felony committed without interfering.

Llymysden (llyn-gws-en), *an agile move*.—The sparrow-hawk.

Llynmeirch (llyn-meirch), *ichor of horses*.—The farcy.

Llys, *a separation*.—The palace, and especially the hall of judicature.

Llys.—Objection to a witness as incompetent from some legal impediment.

M

Mab, *a son*.—Often abbreviated to 'ab' and 'ap.'

Mab, *a youth under age*.

Mab, *a man*.—Hence, 'mab aillt,' an aillt; 'mab alltud,' an alien; 'mab bardd,' a bard.

Mab aillt, *son of a villen*.

Mab alltud, *son of an alien*.

Mab anwar, a wicked son.—A son who, having it in his power, defeats his father's will.

Mab dyodder, permissive son.—A bastard duly affiliated to a person, which he does not legally disown.

Mab dyolew, a declared son.—One asserted to belong to a particular person by the mother, but not legally affiliated.

Mab llwyn a pherth, son of bush and brake.—A bastard.

Mab uchelwr, a high man.—A freeman.

Mach, a surety.—A bail for debts.

Mach cynnogn, a debtor surety.—A debtor who is his own bail.

Mach diebrydig, a procrustinating surety.

Mach gorwog, a surety for the appearance of a person.

Macwy (mag), rearing.—A youth. Each tenant under the prince was bound to present his son to the prince upon attaining the age of fourteen, at which period he became independent of his father. These youths were under the superintendence of the chief of the household, and passed their time in perambulating the country and marauding in the Marches. Geraldus particularly describes their manner of life. They are styled also 'gweision bychain,' young lads, in the South Wales Codes. Archbishop Peckham, in a letter to Edward I., advises, 'La maniere de vivre de weision bychen fait oublier de tout.' He found the irregularities committed by these youths required a total abolition of the custom.

Maenol, stony.—Perhaps from boundary stone limits. A territorial division, consisting of four trevs or 1,024 erwys. It seems analogous to a manor.

Maenawr.—Same as 'maenol.'

Maer, a bailiff.—An officer in every cymwd, who regulated the villeins and their concerns.

Maer drev, maer vill.—The demesne.

Maer y biswail, bailiff of the cow dung.—The person who received the cattle purveyed for the lord, and superintended the demesne lands.

Maes, a field.—The court for determining causes for landed property was often so denominated, from its being held on the land in dispute.

Mai (ma), champain.—May.

Mamwys (mam-gwys), maternity.—Heirship through the female line so styled.

Managur (manag-gwr), an informer.

Managur diofrydawg, recluse informer.—Information, given to an ecclesiastic upon solemn oath, of theft committed by a person whose station or influence the informer dreaded might be exercised to his disadvantage. Upon receipt of this testimony, so delivered, the ecclesiastic denounced the criminal, upon his oath, without divulging the name of the informant.

Marchogaeth (march-og-aeth), equitation. Some recuses abjured marriage, equitation, and use of linen.

Marwody (marw-ty), dead house.—The term where a deceased person's property escheated to the lord, the apparitor regulating the disposition of it.

Marwdystiolaeth, testimony of the dead.—Testimony by descendants of the dead of the information by them imparted to them during their lifetime.

Marwdywarthen, death-cloth.—A term used for the relief paid to the lord for a stranger in his district.

Mathraval.—The seat of the Powysian princes, situated at the upper part of the Vale of Meivod, near the junction of the two streams which form the river Ewyrnwy.

Mawrth (mawr), Mars, martial.—March

Medd, mead.

Medi (med), maturity.—September.

Modrydav (mod-rhydav), a concentration.—A bee stock.

Moel, bare. 'Eidion moel,' an ox without horns.

Morc, a marc of money.

Morwyn (mor-gwyn), a virgin.

Morwynwaig, a maiden wife.—One betrothed to a man, but whose nuptials are not consummated.

Mud (muta), a mew for hawks.

Muriaw (mur-iaw), to determine.—Cyvraith muriedig, fixed law.

Mydowydd (myd-go-gwydd), becoming conspicuous.—Said of milch cattals whose udders begin to swell with milk.

Myhevin (my-hav-in), growth time.—June.

Mynwent.—See Corphan

N.

Nawdd, protection.

Nawdd y brenin, protection of the king.

Nawdd y swyddogion, protection afforded by the king's officers.

Nôd (notus), mark.

Nos, night.—The computation of time is generally expressed by nights: as 'wythnos,' eight nights, a week; 'pythevnos,' fifteen nights, a fortnight.

O.

Odyn, a kiln.—For drying corn, particularly oats, which are placed on a kiln for some time preparatory to being hulled and ground for oatmeal. The old way of preparing these kilns was by placing slight rafters over the vacuity near the fire place, laying straw evenly over them, and then spreading the oats upon the straw: the rafters and straw are now often superseded by tiles purposely manufactured with eyelets in them. The fuel used is charcoal, wood, or furze. Two kinds of kilns are enumerated, one with a pipe or flue to convey the heat, the other bare, without one. The former was one third or one half higher in value than the latter.

Oed, period.—Mature time for decision.

Oed wrth borth, time to seek aid.

Oergwynp galanas, sad incident of homicide.—If murder was imputed to a person, and either from pride or inattention he neglected to purge himself, and he should be killed by any relative to the deceased, no murder-fine was payable for him, but the one homicide was balanced by the other.

Oesvoddog (oes-bodd-og), during life.—An office tenable during the lifetime of the grantee.

Ornest (orn), impulse.—A duel, of which mention is sometimes made. A man was liable to this ordeal from the age of twenty-one until sixty-three. Twins were to be accounted as a single champion.

Osb (hospes), a guest.

Overdylsau (over-tlws-au), superfluous trinkets.—Ornaments bestowed on judges and other official persons.

Overhela (over-hela), random hunting.—Of dogs previous to discipline.

Overllaeth (over-llaeth), useless milk.—Such as that of cats, &c.

P.

Pencenedl (pen-cenedl), head of a clan.—The chief of the senior family of the clan.

Penllwydd (pen-llwyd), grey-head.—The sea trout. This has been inadvertently translated greying in the text, which term being appropriated to a species of river trout is therefore improperly used.

Penrhaih (pen-raih), head of the purgation.—The principal juror on an inquest of this kind.

Pentanvaen (pentan-vaen), fire-back stone.—The fire being upon the hearth, a large and durable stone was selected for that purpose, and a similar one for a back stone, which generally would outlast the destruction of a fragile building, and if pointed out, would be proof that a claimant's ancestors formerly resided there.

Penteulu (pen-teulu), head of a household.

officer who, next to the king, arranged and superintended the affairs of the household.

Porth, aid.

Porth orddwy, aid to violence.—One of the accessories to homicide.

Praidd, a herd.—Twenty-four cows and a bull constituted a legal herd of cattle.

Preiddin (praidd), booty.—A prey of cattle, or other animals.

Preswyl (pres-gwyl), present.—March preswyl, a horse in readiness.

Preswylvoddog (preswyl-boddog), constant abiding.

Priawd (pri-awd), property.—Gwr priawd, a married man.

Prid, price.—The price given to the lord for the tenure of a land.

Priodawr (priawd), a proprietor

Priodolder (priawd), full possession

Prydain, Britain.

Prydyn, Caledonia.

Punt (pun), equal.—Pondus, a pound, containing 240 pence.

Punt dwng (punt-twng), fealty pound.—The sum due from each free maenor to the lord, in default of providing the stipulated supplies in kind. This source of revenue, upon the Conquest, vested in the English Crown, and is still collected in parts of North Wales under the name of tunc rents.

Pynvarch (pwn-march), horse-load.—Some sources of revenue to the prince were so called, in allusion to the common use of sumpter-horses for conveying loads.

R.

Rhaglaw (rhag-llaw), a deputy.—The vice comes deputed to represent the king.

Rhagvyr (rhag-vyr), short before.—December.

Rhaith, verdict.—There were various kinds of raiths, composed of from 5 to 300 compurgators.

Rhaith gwlad, verdict of country.—Consisting of fifty compurgators, freemen under the prince, and summoned by him.

Rhan, a share.—Said of allotment of landed property among heirs.

Rhandir (rhan-tir), share land.—A territorial division containing four tyddyns or 16 erwys.

Rhandy (rhan-ty), sharehouse.—The place where guests were lodged.

Rhannwydden (rhavn-gwydd-en).—Has been translated the witch elm: it may signify the rowan tree or mountain ash, which grows to great perfection in South Wales.

Rhiegylch (rhian-cylch), lady progress.—The progress to which the females of a lord's family were entitled among the vassals.

Rhingyll (rhing-yll), a noise.—The appellation of the crier or summoner of a court; translated apparitor, which does not accurately represent the definition of the office.

Rhisen (rhig-en), bark.—A vessel to hold butter, made of bark of trees. It was to be three palms in breadth, and three in depth.

Rhodd ac estyn, gift and investiture.

S.

Saeth ebol, darting colt.—One under two years old, or accompanying its dam. Called a darting colt, probably from its peculiar playful sudden courses to and fro.

Saraad (sar-a-ad), disgrace.—Put also for the fine for insult.

Segrllud (segr-llyd), sacrilegious.—As, 'argywedd segrllyd,' sacrilegious injury.

Swll (solidus), a shilling.

Swydd, office.—As, 'tir swyddog,' land with office attached; 'tir heb swydd,' land without office. The office of justice was attached to freehold land in South Wales.

Swyddog (swydd-og), an officer.—One having an office. A term for the higher officials of the court.

Swyddwr (swydd-wr), office man.—An inferior domestic of the court.

T.

Tachwedd (tach-gwedd), closing view.—The month of November so called. 'Iawn amser tachwedd,' right time for closing—a phrase applied to signify beasts fit for slaughter; the pasture at that period decreasing, the winter store of cattle was then provided.

Tadwys (tad-wys), paternity.—A term for derivation of title to land by the parental lineage.

Taeog (tae-og) a churl.—The taeog seems to have been of the same condition as the Saxon churl and the Norman villen. The taeogs were husbandmen, and were bound to furnish the lord with certain victual renders, and to lodge and provision various official persons and allies of the prince while quartered in the country.

Taeogtrev, villein-trev.

Talbenig (tal-pen-ig), standard value.—'Eidion a dalo xxx. yw buyn talbenig.'—Sev yw hynygwartheg heb ddrychavael gyd ag wynt o ariant mydowydd. 'A standard animal is an ox of the value of thirty pence.—Standard cattle are those without the augmentation of milch silver.'

Talddrws (tal-drws), an end door.

Talgell (tal-cell), an aisle, a lean to.

Talpentan (tal-pentan), by the fire side.—'Brethyn gwyn talpentan,' home-made undyed cloth. Cloth made in factories was called 'brethyn dinesig,' town-made cloth.

Tân, fire.

Tân gwyllt, wild fire.—Uncontrollable fire, fire which has spread beyond the house on each side of the one wherein it originated. The person who caused the conflagration was to reimburse the owners of each house adjoining his, but no others.

Tarian (tar-ian), clasher.—A round buckler. Hence, metaphorically, certain defences a person may make to a suit are called his tarians or shields.

Tavodiog (tavod-iog), tongued.—An advocate. Nine persons are said to be advocates themselves, as being definitive umpires as to their determination in the matters submitted to them.

Tavodrudd (tavod-rhudd), bloody tongue.—One who informs the homicide where the person is he may intend to murder. He was accounted an accessory.

Tawlburdd (tawl-bwrdd), throw-board.—This game was played with sixteen white men against a black king with eight black men. The nature of their disposition upon the board and their moves appear to be unknown.

Teisban tyle, bolster of a dormitory.—It is also used as a denomination of the individual chosen to assist the chief of the family, especially if he were incapacitated by natural infirmities from acting.

Teith (taith), qualities.—As, 'teithi dyn,' qualities of a man; 'teithi mach,' qualities of a surety; 'teithi buwch,' qualities of a cow, &c.

Telediwi (tel-ed-iw), compact.—'Ych telediwi,' a fair ox; 'buwch delediwi,' a perfect cow.

Tellwedd (tell-gwedd), covered guise.—An amnesty accorded to the relatives of a homicide upon payment of the murder-fine to the kindred of the slain. The indemnity assured to a mediciner undertaking the cure of a wounded or sick person as to the result of his treatment.

Tir, land.—'Tir a daiar,' land and soil.

Tir burdd, bord land.—Demesne land.

Tir cyd, joint land.—Land held by co-tenants.

Tir cynnw, strife land.—The same as 'tir cynnydd.'

Tir cynnydd, increasing land.—Land possessed by an allot, or alien, whose progeny was increasing to the privilege of freemen in the ninth descent.

Tir cywriw, register land.—Land in base tenure,

which was equally divided among the tenants. The third part of a *cymwd* was thus held, the two thirds were in freer tenure.

Tir difoddedig, *escheated land*.

Tir gwelyawg, *family land*.—Free land to be shared among relations.

Tir gwydd, *ley land*.

Tir y vaerdrev, *demesne land*.

Tir dra (*tir-tra*), *land-feud*.—A legal objection to the reception of the testimony of a witness was land-feud, an unsettled dispute about the title to land between the witness and the objector.

Trais, *violence*.

Trais morwyn, *rape of a maiden*.

Trev, *a vill*.—A territorial division of land containing four gavaels, or 256 *erws*.

Trev gordd (*trev-cordd*), *trev collection*.—A hamlet

Trev tad (*trev-tad*), *patrimony*.

Twng.—See *Punt dwng*.

Twrw ac eniwed, *disturbance and injury*.—Burn ing buildings and breaking ploughs, by which a claimant of land forced the possessor of it to submit his title to a court of judicature.

Twyllmorwyn (*twyll-morwyn*), *deceitful maiden*.

A newly married female so styled if betrothed as a virgin and found to be otherwise.

Ty a thal, *house and gable*.—A person with whom land was shared was to erect his buildings at the end or side of the other's land.

Tyddyn (*twdd*), *a tenement*.—It consisted of 4 *erws*, and was the least territorial division.

Tymhor (*tymp*), *a season*.—Sometimes expresses a month, or less; sometimes three months.

U.

Uchelwr (*uchel-wr*), *a high man*.—Variously styled

'*gwr rhydd*,' a free man; '*gwrda*,' a good man; and '*breyr*,' a mote man, in different parts of Wales.

Undydd dyddon, *one day of days*.

Undydd a blwyddyn, *one day and a year*.—A frequent phrase in the Laws.

Untroeddiog (*un-troed-iog*), *one-footed*.—Said of such animals which, when one foot has been rendered useless, are incapable of further service.

W.

Wrllys (*urles*), *trimmings*.

Wynebwarth.—See *Gwynebwarth*.

Wynebwerth.—See *Gwynebwerth*.

Wythnos (*wyth-nos*), *eight nights*.—A week.

Y.

Ymladd (*ym-ladd*), *to mutually fell*.—Fighting, defined to be attack, onset, blood, and wound

Ynad, *a judge*.

Yngad (*ynng*), *a judge*.—This seems derived from '*yngan*,' to speak.

Ysbail, *spoil*.

Ysbail allor, *altar spoil*.—Donations left upon the altar.

Ysbydwriaeth, *mastership of a hospital*.

Ysdarn (*ys-tarn*), *a saddle*.

Ysdavell (*ys-tav-ell*), *a room*.

Ysgolaig (*scholasticus*), *a scholar*.

Ysgubor (*ys-cub-or*), *a place for sheaves of corn*.—A barn.

Ysgevarnllynig (*ys-cyv-arn-llynig*), *coloured ears*.

—The native breed of cattle are white, with red or black coloured ears. Many such are to be observed in various parts of the country at the present time.

Ystyn (*ys-tyn*), *to extend*.—Investiture.

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.

Llyma y priv dyniadau.

Y TYNIAD croes a'r hirvys tros y tannau a'r bys yn ei le ei hun, a'r graenvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach yn ei le, a'r tant lleddyv uchav a chrasdant y vawd, a'r graenvys a'r hirvys tros y tannau.

Ond weithiau bydd rhai o'r cyweirdannau uchod yn dyniadau, ac weithiau bydd rhai o'r tyniadau uchod yn gyweirdannau..... amser pan ddel mewn cerdd. Cyrchiadau sydd yn cyflenwi rhwng cyweirdannau a thyniadau; ac weithiau lle savo y bys y cyvrvir tolciau, neu dolciadau à sydd yn gwasaneuthu yn lle bwyadau; a phlethiadau sydd yn tegâu rhwng cyweirdannau a thyniadau, ac yn amryveilu pob un ar ei gilydd.

Dywedwn bellach am y cyweirdannau, y tagiadau, y tyniadau, y cysylltiadau; y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, bob un o honynt yn amryfael.

Rhaid yw son bellach am y cyweiriau, y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, yn amryfael, ac sydd a'u perthynas yn wahanedig oddi wrth eu cilydd.

Pum cywair y sydd yn savedig ac yn warantedig; ac o'r rhai hyny gellir gwneuthur à vyner o gyweiriau.

Un bys i grythor a geidw dri chywair: nid amgen isgywair, crasgywair, a lleddygywair; a hyn y mae yr hirvys yn ei gadw.

Y mynagvys sydd yn cadw y gogywair a'r bragodgywair. Ac wele, dyma y pum cywair privedig.

Bawd i grythor sydd yn gwasaneuthu ac yn amryfael yn mhob cywair yn nghyver y pedwar bys ereill. Y graenvys, a'r bys bach sydd yn gwasaneuthu ac yn amryfael yn mhob cywair yn eu rhan eu huain.

Pob bys sydd yn cadw arno y bragodgywair, o'r achaws y mae yn cael ei enw; o blegid vod peth o bob cywair yn ei vysg; ac o herwydd hyny y gelwir ev y bragodgywair.

PEDWAR RHYW DANNAU LLEDDVON SYDD: SEV,

Tannau lleddvon y bragodgywair.

Tannau lleddvon y gogywair.

Tannau lleddvon isgywair.

Tannau lleddvon y lleddvgywair, o'r hwn y mae yn cael ei enw.

O blegid yr hwn a wypo yr hysbysrwydd heb ddysg celfyddyd, ni bydd ef athraw, namyn tebygrwr cerdd.

Govyniad.—Pa sawl gwaith y dichon cwlwm cydgerdd vod mewn caine? “Dwywaith, o bydd byr y mesur; pedair gwaith, o bydd hir y mesur; heb na mwy na llai: ac o bydd mwy na llai, camvesur yw. Wyth o dyniadau a chyweirdannau á savant bob un yn lle ei gilydd, heb na mwy na llai.”—*Casgliad Didrevn.*

Atteb.—Ni ddichon bod athraw cerdd heb y mesurau hyn.¹ O lyvyr yr athraw Thomas Kelli o Retelgarwys.²

¹ Neu, A phwy bynag à wypo hyn yn ddigon myvyr, ni phalla o'i gelvyddyd un amser, nac o ateb drosti yn gvvreithlawn. Ac velly y tervyna y dosbarth à elwir, Llaw a throed a chlust cyvarwydd cerdd dant. *Casgliad Didrevn.*

² Gwel y pethau à ddyl y pencerdd eu gwybod yn Llyvyr Gram. S. D. Rhys T. D. 298.

Yn yr un Llyvyr y mae 24 Mesur yn henwedig; ac yr hanes canly nawl am danynt.

Llyma y 24 mesur o gerdd dannau wrth reol vesur oll, val ag y cyvansoddwyd mewn eisteddvod o vlaen llawer o athrawon celvyddyd, o Gymry cywraint yn y gelvyddyd, ac ereill o Wyddelod, yn amser Gruffydd ab Cynan: ac â ddodwyd ar lyvrau, drwy orchymyn yn yr amser, ac a adysgrivwyd oddyno yr unved dydd ar ddeg o vis mai yn y vlwyddyn un mil, &c.¹

*Amryw Glymau ar y Crâs Gywair, ni soniodd y Dr. I. Davies
am danynt, o'r Casgliad Didrevn.*

Alban Bensin	Divr Mac a Delgi
Alban Voelvin	Divr Corfynywg
Alban Rhydderch	Divr Carlidan
Alban Erun	Divr Trwsgyl
Alban Du	Divr Cordilethach
Divr Carsin	Divr arall ar y Carsin
Divr Grastolawg	Divr Fawran
Divr Gwrgan	Divr Cantudlon
Divr arall ar Alban Rhydderch	Divr Alvach
Divr Flamgwrsen	Divr Brud Odidawg
Divr Gwrgod	Divr Tudyr Bach
Divr Macmon Hir	Divr Macmon Byr
Divr Toddyv	Divr Cerswch o Ddeheubars.

Oc yr un Llyvyr y Canly nawl.

Alvarch	...	...	...	0000.0000.11111111
Macmon Hir	...	...	...	00.111110111110011.
Brath yr Ysgol	...	...	...	10100100101101001011.
Gwrgan	...	...	...	1101011001011010011.
Gorsiniwr	...	...	...	1100101111001011.
Hwyrwyn Gowri	...	...	...	011110001111.
Mac y Mynvaen	...	...	...	110000.
Tutyr	...	...	...	1100100.
Brud	...	...	...	0010001011011101.
Dewis Hywel	...	...	...	11110100.
Odid à'i gwypo	...	...	...	010100101011.
Cwlwm Gruffydd Grythor	...	...	...	110101101.
Fwrain	...	...	...	110101101.
Cwlwm Brido	..	...	...	1111001110110.
Trwsgyl	...	...	...	0000111100001011.
Trwsgyl Trwyngi	...	...	...	01001011.
Alban Rhydderch	...	...	...	0110110001.
Cwrsi	...	...	...	1000101110001011.
Cercyrt	...	...	...	1001100010011101.
Gochel Geibio	...	...	...	.....
Cell Ieuan fab y Gov	...	...	...	10101111.
Mac y Delgi	..	...	...	.....
Toddyv	...	...	...	011110.
Cenedlon	...	...	...	1000111010.
Tresial	...	...	...	1000111010.

Y Pedwar Mesur ar ugain Cerdd Dant, Oc y Casgliad Didrevn.

				+	k
Alvarch	...	...	...	iii	iii
				+	k + k + k + k +
Mac y Mwn Hir	...	...	...	iii	iii i i iii iii i i ii.

¹ Gwel ychwaneg am hyn yn Ngramadeg S. D. Rhys, t.d. 303.

Cotititlas	...	...	k + k + k + k i ii ii iii i ii iii.
Coral dan	...	...	k + k + k + k iii i i ii i iii i
Corsinsan	...	...	k + k + k i i ii i ii
Carsi	...	...	k + k + k i iii i i ii.
Cwrlog	...	...	k + k + k + k i ii i i ii i ii.
Wicsach	..	...	k + k iii iii ii.
Toddyv	...	...	+ k + k i ii iii ii.
Mac y Delgi	...	...	+ k + k + k + k + k + k iii i i iii i ii i iii i ii.
Calchan	...	...	k + k + k ii ii iii i i
Rhinart	...	...	k + k + k + k i i ii iii ii ii.
Macamwn Byr...	...	...	k + k ii ii iii.
Mangler Gwrgan	...	...	k + k + k + k + k + k i i iii i ii ii ii ii.
Brath yn ¹	...	...	k + k + k + k + k + k + k + k i i ii i i ii i i ii i i i i.
Macamwnvaen	...	...	+ k + k + k ii ii iii ii ii iii.
* * * * Bach	...	...	k + k + k ii ii ii ii.
* * * *	...	...	+ k + k ii ii i ii.
Brud Odidog	...	...	k + + k + k + k + k ii ii iii i i ii i iii i i
* * * *	...	...	k + k + k + k + k + k ii ii i i iii ii i i ii.
Alban Rhydderch	...	...	k + k + k + k + k + k i i ii i i iii i ii i i ii.
Trwsgyl Mawr	...	...	+ k + k + k + k iii iii iii i i ii.
Corsgolovn	...	...	k + k + k + k ii i ii ii i i ii.
Tresi Heli	...	...	k + k + k i iii iii iii ii.

Tyniad yn rhol y Crythor yw Cyweirdant yn rhol y Telynior.

Hyn gan Gruffydd Hiraethog, yn ei lyvyr, 1522.

Cor Alun.	Suran Wdan.
Psalm Wgan.	Ymryson Flamengoesgrech.
Cwlwm Serchog.	Cor Tinpan.
Cwlwm Llywelyn Vychan.	Marwnad yr Athraw o Vedd.
Cwlwm Hen ar Dro'r Tant.	Cor Elvyw.
Trimwehl Was Mair.	Fowran Newydd.
Aen Badarn.	Cwlwm Davydd Athraw.
Cadarn yn Nghadair.	Cor Elvan.
Alban Hyvaidd.	Dau gwllwm ar Anghywair.

¹ Enwau allan yn y mânau hyn.

Alban Hwleyn.	Cleddeu Cerdd.
Alban Hyddig.	Cor Careg.
Alban Dyn.	Cor Elvydd arall.
Alban Bridi.	Cwlwm Gw. ab Ll. Ddu.
Alban Benverth.	Cwlwm Ieuan Pwrs.
Alban Rutwr.	Cwlwm Hir ar Vragod Gywair.
Corgwth Varv Helm.	Cwlwm Hir ar y Leddv Gywair.
Corswth Deheubarth.	Cartyged Gwydn.
Dinam y Gad.	Corcholovn
Cor. . . .	Saeth Ym.
Dilacht Dwd.	Cwlwm y Vrechdan.
Cwlwm y Sant.	Tri Mechl Odidog.
Cardyget Trahaiarn.	Cwlwm y Sais.
Cwlwm Byr ar Vacmwn.	Boly y Tyvyni.
Almachalia.	

Y canlynaul o Lyvyr Robert ab Huw.

Colonau ar y Crasgywair. iiii

Ymryson Flam y Chwysgyrch	...	...	...	Corsiniwr
Saeth y Malach	...	...	...	Corsiniwr (Carsi)
Croch Olon	...	...	...	Trwsgyl Mawr
Colon gerdd gadyr Gwdun	...	...	...	Trwsgyl Mawr
Cadeiriau iv	...	...	...	
Cwlwm Gwilym Ll. Ddu	...	...	...	Macmwn Hir
Cleddeu Cerdd	...	...	...	Trwsgyl Mawr
Cwlwm Hir ar y Bragod Gywair...	...	...	...	Macmwn Hir
Cadarn yn Nghader	...	...	...	Macmwn Byr
Y Bragod gywair.				
Cwlwm D. Athraw	...	...	...	Corsiniwr
C. ar Gaine y Gwyddyl: tut. bach wsgw	...	...	...	Trwsgyl Mawr
Anrheg yr Iesu	...	...	...	Macmwn Byr: Hir, Trwsg: Tudyr Bach
C: Ivan y Pwrs	...	...	...	Trwsgyl Mawr
Cor Elvyw	...	...	...	Corsiniwr: Mac. Byr: Tudyr Bach
Yr Hen Gwlwm ar y Gogywair	...	...	...	Trwsgyl Mawr
C. Gwyn ab y Gov	...	...	...	Corsiniwr
C. Mawr ar y Gogywair	...	...	...	Corsiniwr: Macmwn Byr: Tudyr Bach
Cwlwm Bach ar y Gogywair	...	...	...	Trwsgyl Mawr
C. Alban Hyvedyr	...	...	...	Macmwn Byr: Tudyr Bach
Halban Ben Porth	...	...	...	Mac. Byr: Tudyr Bach
Halban Cilmaen	...	...	...	Sic a delsi
Cwl. y Wevus	...	...	...	Alban Hyvaidd
Cor Delsi	...	...	...	Flamgwr Gwrgan
Salm Wgan	...	...	...	Trwsgyl Mawr
C. Rydderch	...	...	...	Corsiniwr
Cor Cilic	...	...	...	Flamgwr
Cor Meili	...	...	...	Macmwn Hir
Alban Rodir	...	...	...	Macmwn Hir
Cor Careg	...	...	...	Corsgoloth
Marwnad Llwyddeg	...	...	...	Corsiniwr: Tudur Bach
Halban Hwleyn	...	...	...	Flamgwr
Cor Elvaen	...	...	...	Flamgwr
C. y Sant	...	...	...	Macmwn Byr: Mac. Hir: Tudyr Bach
Cwl. Dau Hanner	...	...	...	Macmwn: Tytyr Bach: a Trwsgyl
Tri Mwlech Odidawg	...	...	...	Macmwn Hir
Cwl. ar gywair yn nghywair Edward	...	...	...	Flamgwr Gwrgan
Cwl. ar Gywair yr Athraw Vedd	...	...	...	Corvinvaen

C. Cor Elvaen ...	...	Flamgwr Gwrgan
C. Dirgelwch Ivan ab y Gov ...	...	Macmwn Hir
C. Tri Mwlch Newydd ...	...	Corsiniwr
C. ar y Cywair Chwith ...	...	
C. Alban Henri ...	...	
C. Cor Allon ...	...	Macmwn Byr
C. Cor Elsin ...	...	Corvinvaen
Corarthan ...	...	Corsiniwr, a Thityr Bach
C. Crych ar y Golon...	...	Mac. Byr: Trwsgyl Mawr
C. Croch Olon Bach ar yr Hen Gwlwm ...	...	Ar y Cras Gywair..Trwsgyl..Trwy.
Cw. Marwnad Lewis ...	...	Corsinwr, a Thutyr Bach
C. Forchawg ar y Cras Gywair ...	...	Corsiniwr: Tutytr Bach
Cwlwm Almach y Ledd ...	...	Macmwn Byr
Cwlwm Almach y Lli ...	...	Brath yn Ysgol
C. Alban Mawan ...	...	Macmwn Hir
C. y Wevyl ar y Cras Gywair ...	...	Corsiniwr, a Thitur Bach
C. Dinam y Gat ...	...	Cordiotutlach
C. Hen ar Dro Tant ...	...	Corsiniwr
C. Byr ar y Bragod Gywair ...	...	
Sarnwdan ...	...	Trwsgyl Mawr
C. Corswch Deheubarth ...	...	Tytyr Bach
Cwl. Coraethno ...	...	Trwsgyl Mawr
Cor. Tympan ...	...	Corsiniwr: Mac y Mynvaen
C. Bach y Wevus ...	...	Mac mwn Byr, a Thityr Bach
Fowran Newydd ...	...	Fowran Newydd ydyw ei vesur
Y C. Mawr ar y Lleddyv Gywair ...	...	Corsiniwr
Y C. Hir ar Leddyv Gywair ...	...	Mac Mwnvaen
C. Anrheg Rhys ...	...	Mac. Byr a Thwsgyl Mawr
Corswch Vardd Helyn ...	...	Trwsgyl Mawr
Anrheg Dewi ...	...	Tityr Bach, neu Trw
Adda ab Hildir ...	...	Mac Mynvaen
Cwlwm Ll. Vychan ...	...	Macmwn Byr
Cwl. Dyeithyr ar y Cras Gywair..	...	Corsiniwr
Cwlwm ar y Cywair Deuhanner ...	...	Flamgwr Gwrgan
Cwlwm Anrheg Elsin: Isgywair..		
Cwl. Anrheg Rhys ab Tewdwr: Isgywair		
Cwl. Cor Melach: Bragod Gywair		
Cwl. Ymryson Flam Achalch		
Cwl. y Cleddeu ar Isgywair		

Hyny sydd gan i Robert ab Huw, o Ddivrau wedi eu priciaw.¹

HENWAU BAGAD O GANIADAU SYDD GENYF GWEDI EU PRICIAW YN Y LLYVYR YMA, AC MEWN LLYVYR ARALL HEYD. *Robert ab Huw.*

Caniad Ystavell	C. Gwenvrewi
C. Beuno ar y Gogywair	C. Yr Evail, neu y Wevus
C. Gronw Bach o Gevyn Rhos	C. Suwsana
C. Marwnad Rhydderch	C. Ll. ab Ivan ab y Gov
C. Pibau Morvudd	C. Cadwgan
C. Llywelyn Delynior	C. y Sant
C. Bach ar y Gogywair	C. Crych
C. Cynwrig Bencerdd	C. yr Hen Vragod Gywair
C. Marwnad Sion Eos	C. y Tro Tant
C. Marwnad Ivan ab y Gov	C. San Silin
C. Hun Gwenlliant	C. y Gwyn Bibydd.

¹ Gwel ereill yn Ngramadeg S. D. Rhys, 293-300.

LLYMA Y XXIV. MESUR CERDD DANT.

Mac y Mwn Hir	111100001010111100001011
Corsiniwr	11001011.11001011
Corsgolef	11011001011
Rhiniart	10011.10011 ¹
Coraldan	111010010001
Tresi Heli	10001110001011
Wnsach	11110001
Cor dia Tutlach	10110001001111 ²
Corvinvaen	10110111011011
Corwrgog	1001011011
Carsi	10001011.10001011
Brath yn Ysgol	10110100101101001011
Flamgwr Gwrgan	1011101100110011
Mac y Mwn Byr	11001111
Calchan	1100111101
Bryt Odidawg	0010:0010:1101:1101 ³ .
Trwsgyl Mawr	0000111100001011
Tutyr bach	00110011
Mac y Mynvaen	00)1100:0011001111
Toddyv	01100011
Hatyr	001011.001011
Mac y Delgi	0111011
Alban Hyvaidd	1011010001001011
Alvarch	0000.0000.1111.1111

CYWAIR ITHEL.

$\overline{a}$
 $g \quad g$
 $f \overline{c}$
 $e \quad f$
 $d \overline{d}$
 $c \quad c$
 $b \overline{a}$
 $a \quad b$
 $g \overline{g}$
 e

CRAS GYWAIR.

$\overline{d} \quad \overline{d}$
 $\overline{c} \overline{e}$
 $\overline{b} \quad \overline{a}$
 $\overline{a} \overline{a}$
 $\overline{g} \quad \overline{g}$
 $f_1 \overline{e}_1$
 $e_1 \quad e_1$
 $d \overline{d}_1$
 $c_1 \quad c_1$
 $b_1 \quad a_1$
 $a_1 \quad a_1$
 $g \overline{g}_1$

¹ Gwel t.d. 10. ....1011.1011.² Gwel t.d. 11. ....1001100010111. Gwel t.d. 20. ....10011000100111.³ Ond gwel t.d. 14. ....

CYWAIR GWYDELIG DYEITHR.

LLEDDYF GYWAIR GWYDDYL.

$\bar{c}$
 $\bar{c} - \bar{b}$
 $\bar{b}$ $\bar{a}$
 $\bar{a} - \bar{g}$
 $\bar{g}$ f'
 $f' - e'$
 e' d'
 $d' - c'$
 c' b'
 $b' - b'$
 a' a'
 $g' - g'$
 ff'

$\bar{d}$ $\bar{d}$
 $\bar{c} - \bar{c}$
 $\bar{b}$ $\bar{b}$
 $\bar{a} - \bar{a}$
 $\bar{g}$ $\bar{g}$
 $f - g$
 e' e'
 $d' - d'$
 c' c'
 $b' - b'$
 a' a'
 $g' - g'$

CYWAIR CHWITH. CYWAIR DYEITHR.

CYWAIR YN NGHYWAIR EDWARD.

$\bar{d}$ $\bar{c}$
 $\bar{c} - \bar{d}$
 $\bar{b}$ $\bar{a}$
 $\bar{a} - \bar{b}$
 $\bar{g}$ f'
 $f' - g$
 e' d'
 $d' - e'$
 c' b'
 $b' - c'$
 a' g'
 $g' - a'$

$\bar{c}$
 $\bar{b}$
 $\bar{a} - \bar{g}$
 $\bar{g}$ $\bar{a}$
 $f' - f'$
 e' d'
 $d' - e'$
 c' c'
 b' b'
 $a' - g'$
 g' a'

CYWAIR YR ATHRAW VEDD.

$\bar{d}$ $\bar{b}$
 $\bar{c} - \bar{c}$
 $\bar{b}$ $\bar{a}$
 $\bar{a} - f'$
 $\bar{g}$ $\bar{g}$
 $f' - e'$
 e' d'
 $d' - b'$
 c' c'
 $b' - a'$
 a' ff'
 $g' - g'$

Cainc Ystfwl	0100101101001011 0011000011001111
Cainc y Verch o Drysglwyn	1100101111001011
Y Ddigan Tro Tant	11001011 11001011
Y Ddigan Hun Gwenlliant	101 :1011
Y Gainc Ver	10111011
Y Ddigan Betsain	11001111 11001111
Y Gainc Ddu o'r Werddon	11011001011

Y LLEDDYF GYWAIR GWYDDYL.

<i>g</i> l	<i>a</i> l	<i>b</i> l	<i>c</i> l	<i>d</i> l	<i>e</i> l	<i>f</i> l	<i>g</i> [̄]	} <i>a. b. c.</i> ac velly o hyd.
<i>g</i>	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	

CYWAIR YN NGHYWAIR Y WRACH.

<i>g</i> ^l	<i>a</i>	<i>b</i> l	<i>c</i> l	<i>d</i> l	<i>e</i> l	<i>f</i> l	<i>g</i> [̄]	<i>a</i> [̄]	<i>b</i> [̄]	<i>c</i> [̄]	<i>d</i>	} o hyd.
<i>g</i> ^l	<i>b</i> l	<i>a</i>	<i>c</i> l	<i>d</i> l	<i>f</i> l	<i>f</i> ^l	<i>g</i> [̄]	<i>b</i> [̄]	<i>a</i> [̄]	<i>c</i> [̄]	<i>d</i>	

LLYMA HENWAU CLYMAU Y CYWEIRIAU SY GAN I WEDI EU PRICIAW.

Cwlwm yn Nghywair Edward: Flamgwr ei vesur
Cwlwm ar y Cywair Deuhanner
Cwlwm ar y Cywair Chwith
Cwlwm ar y Lleddyv Gywair
Cwlwm ar Gywair yn Nghywair y Wrach.
Cwlwm ar Gywair dyeithr
Cwlwm ar Gywair yr Athraw Vedd.

Yma y terfyna hyny a ysgrifenasai Robert ab Huw o Vod Wigan.

xv.

00116011.

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

e	f	e	f	e	f	e	f	e	f
d	d	d	e	e	e	d	c	d	d
b	c	d	c	b	a	g	g	b	b
						g	g		a

<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>c</i>
<i>a</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>c</i>	<i>d</i>			<i>e</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	
	<i>g</i>	<i>g</i>		<i>g</i>							<i>g</i>	

 <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> <div style="text-align: center;"> f e d </div> <div style="text-align: center;"> e d c </div> <div style="text-align: center;"> $\diagdown$ e d </div> <div style="text-align: center;"> $\vdots$ c c </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> <div style="text-align: center;"> b a b </div> <div style="text-align: center;"> $\frac{3}{c }$ g </div> </div>	 <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> <div style="text-align: center;"> $\bar{d}$ $\bar{b}$ </div> <div style="text-align: center;"> $\diagdown$ $\bar{d}$ $\bar{c}$ </div> <div style="text-align: center;"> $+$ $\bar{d}$ $\bar{c}$ </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> <div style="text-align: center;"> d b </div> </div>	 <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> <div style="text-align: center;"> $\bar{c}$ b </div> <div style="text-align: center;"> $\diagdown$ f d </div> <div style="text-align: center;"> $+$ f e </div> <div style="text-align: center;"> $\bar{c}$ c </div> <div style="text-align: center;"> d b </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> <div style="text-align: center;"> e d c c </div> <div style="text-align: center;"> $\frac{3}{c }$ g </div> </div>
---	--	--

The image shows a page from a musical manuscript, likely a score for a string quartet. It features a large staff with multiple systems of music. The notation includes various musical symbols such as clefs, notes, rests, and dynamic markings. The text is written in a formal, historical style, with some words in italics. The page is numbered '1' in the top right corner. The notation is dense and covers most of the page, with some blank space at the bottom.

[illegible]

$\begin{array}{cccccccccccc} \overline{d} & \overline{e} & \overline{d} & \overline{e} & \overline{d} & \overline{c} & \overline{d} & \overline{c} & \overline{c} & \overline{c} & \overline{c} \\ \overline{c} & \overline{d} & \overline{c} & \overline{d} & \overline{c} & \overline{b} & \overline{b} & \overline{d} & \overline{g} & \overline{g} & \overline{c} \\ \hline c | & c | & \overline{b} & \overline{c} & \overline{b} & \overline{a} & \overline{g} & d | & c | & c | & \text{Bys} \\ g | & & & & & & & b | & g | & g | & \text{dechre.} \end{array}$

d				$\bar{i}$					
c				$\bar{d}$		$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$
				$\bar{b}$		$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	e	d	c	c		d	c
				b		g		b	g
						f			

$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$		$\bar{d}$	$\bar{e}$		$\bar{d}$
b	a	a		c	b		b
d	c	g	VII.	e	c	VIII.	d
b	g	b		b	c		c

<p><i>c</i> <i>b</i></p> <p><i>e</i> <i>g</i> <i>c</i> <i>c</i> </p>	<p>Fordd.</p>	<p><i>a</i> · <i>a</i> · <i>a</i> · <i>g</i> · <i>g</i> · <i>g</i> · <i>g</i> · <i>f</i> ·</p> <p><i>d</i> <i>e</i> <i>d</i> <i>c</i> <i>c</i> </p> <p><i>b</i> </p>
---	---------------	--

$\begin{array}{c} \text{i} \\ \parallel \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	<p>x. xi. yn yr un vath ond ysmudaw.</p>	$\begin{array}{c} \bar{d} \quad \bar{e} \quad \bar{e} \quad + \\ \bar{d} \quad \bar{e} \quad \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \quad + \quad \bar{f} \\ \bar{e} \quad \bar{e} \quad \bar{e} \end{array}$
$\begin{array}{c} e \mid \quad d \mid \quad c \mid \quad \bar{c} \mid \end{array}$		$\begin{array}{c} \bar{b} \quad c \mid \\ \bar{g} \quad \diagup \\ d \mid \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{b} \quad c \mid \\ \bar{g} \quad \diagup \\ d \mid \end{array}$

$\frac{f}{e}$ $\frac{g}{e}$ $\frac{f}{e}$ $\frac{f}{e}$ $\frac{f}{e}$ $\frac{g}{e}$ $\frac{a}{e}$ $\frac{g}{e}$ $\frac{a}{e}$ $\frac{g}{e}$ $\frac{f}{e}$ $\frac{g}{e}$ $\frac{a}{e}$ $\frac{g}{e}$

<i>f</i> <i>f̄</i> <i>ē</i> <i>c̄</i>	Bys dechre.	<i>g</i> · / \ \ \ \ /	<i>f</i> <i>e</i> <i>d</i> <i>e</i> <i>d</i> <i>c</i> <i>d</i>	Tervyn cwlwm bach ar y gogywair.
<i>ē</i> <i>c</i>		<i>e</i> <i>f̄</i> <i>d</i> <i>c</i> <i>d</i> <i>c</i> <i>c</i> <i>c</i>		
<i>g</i> · /		<i>c</i> <i>c</i> <i>b</i> <i>ḡ</i> <i>g</i>		
<i>e</i> \		<i>g</i> <i>d</i> · <i>c</i>		
		<i>e</i> \		

$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$+$	$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$+$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$+$	$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$+$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\neq$	$\frac{f}{d}$		$\frac{\bar{d}}{b}$	$\frac{\bar{e}}{b}$	$\frac{\bar{d}}{b}$	
$\frac{f}{b}$		$\frac{f}{c}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{c}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{b}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{b}$	a

$\bar{c}$	c	b	$\sharp d$	b	e	f	$\bar{g}$	f	e	d							
a	$\bar{d}$	a	$\bar{g}$	d	$g\cdot$	$e \mid$	$d \mid$	$f\cdot$	e	$\bar{g}$	$f\cdot$	$f\cdot$	e	e	d	d	$c \mid$
				$g\cdot$	$g \mid$	$c \mid$		d	e	d	c						

			Bys dechre.										
<i>d</i>		<i>d</i>			<i>g</i>	<i>f</i>			<i>f</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i> 3
<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>			<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>		<i>e</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>
		<i>g</i>		<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>c</i>
<i>g</i>		<i>g</i>		<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>d</i>			<i>d</i>	<i>c</i>	
<i>g</i>	<i>g</i>	<i>g</i>		<i>g</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>g</i>	<i>b</i>			<i>c</i>	<i>g</i>	

$\overline{b}.$	$\overline{d}.$	$\overline{a}.$		$\overline{g}.$	$\overline{g}.$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$
$a.$	$b.$	d		$\overline{e}$	f	d	a	$\overline{c}$	d	b	c
$g.$	$a.$	$b.$		$c $	$\overline{e}$	d	$c $	$\overline{c}$	d	$\overline{b}$	c
d	$\overline{d}$	$c.$	Bis.	$c $	$\overline{e}$	d	$c $	$\overline{c}$	d	$\overline{b}$	c
b		$g $									

$\overline{a}.$	a	$\overline{a}$	$a.$	$\overline{g}.$	$\overline{g}.$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	d	d	d
$\overline{f}$	$g.$	$\overline{f}$	$g.$	$\overline{e}$	f	d	e	$\overline{c}$	d	b	c	b	c
$d.$	$\overline{f}$	$d.$	$\overline{f}$	$c $	$\overline{e}$	d	$c $	$\overline{c}$	d	$\overline{b}$	c	b	c
f		$d.$											
b		$g $											

$\overline{d}$	$\overline{c}$	c	$\overline{d}$	$\overline{b}$	c	c	b	e	d		$\overline{a}.$	$\overline{a}.$	$g.$
$\overline{f}$	g	$\overline{f}$	g	$\overline{b}$	c	c	b	e	d		$\overline{f}$	g	e
g	$c $	g	c	g	g	f				Fordd.	d	$\overline{f}$	$c $
b		g		f	$g $	d	b				f	$c $	
				b		b							

$\overline{g}.$	f	$\overline{f}$	f	$\overline{f}$	$\overline{g}.$	$\overline{g}.$	$\overline{f}$	f	$\overline{e}$	e	d
f	d	e	d	e	$\overline{e}$	f	d	e	$\overline{c}$	d	b
$\overline{e}$		d	b								
$\overline{e}$		d	b								

$\overline{d}$	d	$\overline{b}$	d	$\overline{b}$	c	c	b	e	d		$\overline{f}$	$\overline{f}$	$g.$
c	c	c	c	$\overline{b}$	c	c	b	e	d		e	f	e
$\overline{b}$	$g.$	$\overline{b}$	g	g	g	f				Fordd.	$f $	$a.$	
$c $	g	$c $	c	f	$g $	d	b				$d.$		
				b		b					$g.$		

f		f		f		f		f		f		f		f	
a.	g.	f	e	f	g.	a.	f	d	e	f	g.	f	e		
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
f	a.		f	a		f	a	e	a	e			a		
d.			d.			d.		c		c					
g.			g.			g.		g		g					

e		e		e		e		e		e		e		e	
d	c	d	d	d	d	d	d	a.	a.	a	a	Bis	b.	a.	b.
g	e	a	e	a	d.	f	d	f	g.	d		Ponk.	g.	a.	a.
e			c		f							Fordd.	d		
g			g										g	a	

c.		d.		c.		b		f		g.		f		e	
a.	a	a	a	a	a	a	a	d	e	d	d	e	a.	g.	f
g								b	c	b	c	b	c	b	
d								g		g		g		g	
g								d		d		d		d	

e		e		e		e		e		e		e		e	
d	c	d	d	d	d	d	c	c	d	d	d	d	c	a.	a.
c									c	c	c	d		f	g.
									g						
									e						

a.		a		Tervyn yr		a.		a.		a.		a.		a.	
f	g.			hên		f	f	f	f	f	f	e	e	e	
d				Gwlwm		d	d	d	d	d	d	c	c	c	
				ar y		a	a	a	a	a	a	a	a	a	
				gogywair.		f	f	f	f	f	f	e	e	e	
						d	d	d	d	d	d	a	a		

CLYMAU CYDGERDD YN DECHRE.

YMA CANLYN Y PEDWAR CWLWM CYDGERDD AR UGAIN, WEDI EU PRICIO ALLAN
O LYVYR WILLIAM PENLLYN. MAL Y DYWED LLYVYR MR. MEURIG. EBAI
L. MORRIS.

111100001010111100001011.

I. MAC MWN HIR.	$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$	
	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
	e		e		e		e		f		f		f		f	
	c		c		c		c		d		d		d		d	
	g		g		g		g		b		b		b		b	

$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\bar{b}$
$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
e		f		e		f		e		e		e		f
c		d		c		d		c		c		c		d
g		b		g		b		g		g		g		b

$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
f		f		f		e		f		e		e		f		f
d		d		d		c		d		c		c		d		d
b		b		b		g		b		g		g		b		b

$\frac{f}{d}$		Tervyn y gaine gyntav.	II. CORFINIWR. 11001011.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$
$\bar{c}$	$\bar{b}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
e				e		e		e		e		e	f		f		f
c				c		c		c		c		c	d		d		d
g				g		g		g		g		g	b		b		b

$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f $			$e $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		$e $	
$d $			$c $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$c $	
$b $			$g $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$
$e $		$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		
$c $		$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		
$g $		$b $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		

$\bar{f}$ $\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$ $\bar{f}$	$\bar{f}$ $\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	III. CORSGOLOF. 11011001011.		$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $
							$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$	
				$e $			$c $		$c $		$c $		$c $	
				$g $			$g $		$g $		$g $		$g $	

$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $
$f $		$f $		$f $		$f $		$\bar{g}$		$f $		$\bar{g}$	
$b $		$b $		$b $		$b $		$c $		$b $		$c $	
								$g $				$g $	

$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $
$f $		$\bar{g}$		$\bar{g}$		g		g		$f $		$f $	
$b $		$c $		$c $		$c $		$c $		$b $		$b $	
		$g $		$g $		$g $		$g $					

$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $f $ $d $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $	$\swarrow$ $e $ $d $	$\searrow$ $d $ $c $
$f $		$f $		$\bar{g}$		$b $		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$	
$b $		$b $		$c $		$f $		$c $		$c $		$c $	
				$g $				$g $				$g $	

III. RHINIART. 1011.1011.	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagup}{a}$					$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagup}{a}$		
	$e $	$e $	$e $	$e $	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$e $	$\bar{a}$	$e $	$\bar{a}$
	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$d $
	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	$f $	$f $	$f $	$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$	$f $
	$c $	$c $	$c $	$c $	$b $	b	$b $	$b $	$c $	$b $	$c $	$b $
	$g $	$g $	$g $	$g $					$g $		$g $	

$\frac{\text{e}}{\bar{a}}$	$\frac{\text{e}}{\bar{a}}$	$\frac{\text{e}}{\bar{a}}$	$\frac{\text{e}}{\bar{a}}$			$\frac{\text{e}}{\bar{a}}$		$\frac{\text{e}}{\bar{a}}$				$\frac{\text{e}}{\bar{a}}$		
e	e	e	e	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	e	$\bar{a}$	$\bar{e}$	e	$\bar{d}$	e	
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	$\bar{e}$	d	$\bar{d}$	$\bar{c}$	d
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f	f	f	f	$\bar{g}$	f	c	$\bar{c}$	$\bar{b}$	c	$\bar{c}$
c	c	c	c	b	b	b	b	c	b	g			g	
g	g	g	g					g						

[illegible]

$\frac{\overline{g}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{a}}$
f_1				e_1	f_1			e_1	f_1			e_1	e_1		
d_1				c_1	d_1			c_1	d_1			c_1	c_1		
b_1				g_1	b			g_1	b_1			g_1	g_1		

$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\overline{g}$		$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\overline{g}$		$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\overline{g}$		$\frac{\overline{c}}{c}$	
$e $			$e $				$f $			$f $			$f $				$f $			$f $		$e $
$c $			$c $				$d $			$d $			$d $				$d $			$d $		$c $
$g $			$g $				$b $			$b $			$b $				$b $			$b $		$g $

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$
$c $	$e $	$c $	$e $	$d $	$f $	$d $	$f $	$d $	$f $	$c $	$e $	$d $	$f $
$g $		$g $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $	

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
$c $	$e $	$d $	$f $	$c $	$e $	$c $	$e $	$c $	$e $	$c $	$e $	$d $	$f $	$d $
$g $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $

$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$f $	$d $	$f $	$d $	$f $	$c $	$e $	$d $	$f $	$c $	$e $	$c $	$e $	
	$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		

Y nawfed gainc
â ganir val yr
VIII. ond codi
2 dant o'r llaw
uchav.

X.	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
CORDIA TYTLACH.	$e $		$e $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $	
1001100010111.	$c $		$c $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $	
	$g $		$g $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $	

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
$f $			$e $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$d $			$c $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
$b $			$g $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $	

$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
$e $			$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $	
$c $			$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $	
$g $			$b $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $	

$\frac{\overline{b}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{c}}$	Yr unved gainc ar ddeg á ganir val y ddegved, ond codi dau dant ar y llaw uchav: a'r ddeu-ddegved á ganir val hithau ond crychu y vawd uchav.	XIII. COR VINVAEN. 1011011.1011011.	$\frac{e}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{e}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{e}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$
$e $					$e $		$e $		$e $	
$c $					$c $		$c $		$c $	
$g $					$g $		$g $		$g $	

$\frac{e}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$
$e $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $
$c $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $
$g $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $

$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$
	$f $	$f $	$e $		$e $		$e $		$e $		$f $	$f $	
	$d $	$d $	$c $		$c $		$c $		$c $		$d $	$d $	
	$b $	$b $	$g $		$g $		$g $		$g $		$b $	$b $	

$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{f}}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{g'}{e}$	Yr bedwaredd ar ddeg á ganir val y drydedd ar ddeg, ond codi tri thant ar y vawd uchav.
$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$c $		
$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		
$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		

XV. CORWRGOG. 1001C11011.	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$
	$e $		$e $		$e $		$e $		$e $		$f $	
	$c $		$c $		$c $		$c $		$c $		$d $	
	$g $		$g $		$g $		$g $		$g $		$b $	

$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{g}$
	$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
	$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
	$b $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $	

$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
		$f $				$e $				$e $				$e $		$e $
		$d $				$c $				$c $				$c $		$c $
		$b $				$g $				$g $				$g $		$g $

$\frac{\bar{b}}{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\bar{g}$
f_1			f_1			f_1			e_1			f_1	
d_1			d_1			d_1			c_1			d_1	
b_1			b_1			b_1			g_1			b_1	

$\overline{d}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\overline{g}$	Yr xvi. á ganir vd bithau, ond codd 2 dant ar y vawd uchav.	XVII.	$\frac{\overline{b}}{a}$ e.	$\frac{\overline{b}}{a}$ e.
							g.	b.	g.
e			e				e		e
c			c				c		c
g			g				g		g

$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{e}} \\ \text{\textcircled{b}} \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{e}} \\ \text{\textcircled{b}} \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{a}} \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{a}} \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{a}} \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{a}} \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{e}} \\ \text{\textcircled{b}} \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{a}} \end{smallmatrix}$
e	e	d	d	d	d	e	d
b	g	b	f	a	f	a	f
e	e	f	f	f	f	e	f
e	e	d	d	d	d	e	d
g	g	b	b	b	b	g	b

$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$				$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$				$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$				$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$			
$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$		$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$		$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$		$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$		$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$		$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$		$\begin{matrix} \text{\textcircled{d}} \\ \text{\textcircled{e}} \end{matrix}$			
g	b	f	a	g	b	g	b	g	b	g	b	f	a		
e		f		e		e		e		e		f			
e		d		e		e		e		e		d			
g		b		g		g		g		g		b			

$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ d \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ d \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ d \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{e}} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{d}} \\ d \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{e}} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \text{\textcircled{e}} \\ e \end{smallmatrix}$
$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	g	g
a	a	a	b	a	b	b
$f $	$f $	$f $	$e $	$f $	$e $	$e $
$d $	$d $	$d $	$c $	$d $	$c $	$c $
$b $	$b $	$b $	$g $	$b $	$g $	$g $

XVIII. BRATH YN YSGOL. 101101001011.	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	d
	$e $			$e $			$e $			$f $		
	$c $			$c $			$c $			$d $		
	$g $			$g $			$g $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$f $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$g $			$b $		

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $			$f $			$e $			$e $			$e $		
$c $			$d $			$e $			$c $			$c $		
$g $			$b $			$g $			$g $			$g $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$f $			$f $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$b $			$g $			$b $		

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	XIX. FLAMGWR GWRGAN. 1011.101100110011.						$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $			$e $									$e $			$e $	
$c $			$c $									$c $			$c $	
$g $			$g $									$g $			$g $	

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
$e $			$e $			$f $			$f $			$f $			$f $	
$c $			$c $			$d $			$d $			$d $			$d $	
$g $			$g $			$b $			$b $			$b $			$b $	

e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$
$e $	$f $			$e $	$f $			$e $	$e $		
$c $	$d $			$c $	$d $			$c $	$c $		
$g $	$b $			$g $	$b $			$g $	$g $		

e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$
$e $	$e $		$f $		$f $			$f $			$f $		
$c $	$c $		$d $		$d $			$d $			$d $		
$g $	$g $		$b $		$b $			$b $			$b $		

e	d	c	b	e	d	c	e	XX.	$\bar{e}$	$\bar{f}$
$e $	$f $			$e $	$e $			MACMWN BYR.	$e $	
$c $	$d $			$c $	$c $			11001111.	$c $	
$g $	$b $			$g $	$g $				$g $	

$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$e $	$e $		$e $		$e $		$f $		$f $			$f $			$f $		
$c $	$c $		$c $		$c $		$d $		$d $			$d $			$d $		
$g $	$g $		$g $		$g $		$b $		$b $			$b $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°
$f $			$e $			$f $			$e $			$f $			$e $		
$d $			$c $			$d $			$c $			$d $			$c $		
$b $			$g $			$b $			$g $			$b $			$g $		

$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$e $	$e $		$e $			$f $			$f $			$f $			$f $		
$c $	$c $		$c $			$d $			$d $			$d $			$d $		
$g $	$g $		$g $			$b $			$b $			$b $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g'	f	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g'	$\bar{c}$	$\bar{f}$	g	XXI. CALCHAN. 1100111101.	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$f $			$e $			$f $			$e $			$e $				$e $		
$d $			$e $			$d $			$e $			$e $				$e $		
$b $			$g $			$b $			$g $			$g $				$g $		

g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$e $			$e $			$e $			$f $			$f $			$f $		
$e $			$e $			$e $			$d $			$d $			$d $		
$g $			$g $			$g $			$b $			$b $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$e $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$e $			$d $			$e $			$d $		
$b $			$g $			$b $			$g $			$b $		

g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$e $			$e $			$e $			$e $			$f $			$f $	
$e $			$e $			$e $			$e $			$d $			$d $	
$g $			$g $			$g $			$g $			$b $			$b $	

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$f $			$f $			$e $			$f $			$e $			$e $		
$d $			$d $			$e $			$d $			$e $			$e $		
$b $			$b $			$g $			$b $			$g $			$g $		

XXII. BRYT ODIDAWG. 0010.C010.1101.1101.	g'	a'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	a'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
	$e $			$e $			$e $			$e $		
	$e $			$e $			$e $			$e $		
	$g $			$g $			$g $			$g $		

$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$
$f $			$f $			$f $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$d $		
b			b			b			b		

$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$e \downarrow$			$f \downarrow$			$e \downarrow$			$e \downarrow$			$e \downarrow$	
$e \downarrow$			$d \downarrow$			$e \downarrow$			$e \downarrow$			$e \downarrow$	
$g \downarrow$			$b \downarrow$			$g \downarrow$			$g \downarrow$			$g \downarrow$	

a'	g'	$\bar{f}$	a'	g'	$\bar{f}$	a'	g'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	a'	g'	$\bar{f}$
$f $			$f $			$f $			$e $		$f $		
$d $			$d $			$d $			$e $		$d $		
b			b			$b $			$g $		$b $		

g'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
e		e			e		e		
c		c			c		c		
g		g			g		g		

$a^{\cdot}$		$g^{\cdot}$		$g^{\cdot}$		$g^{\cdot}$		$g^{\cdot}$		$a^{\cdot}$		$g^{\cdot}$	
$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$
$e \downarrow$		$f \downarrow$		$f \downarrow$		$f \downarrow$		$f \downarrow$		$e \downarrow$		$f \downarrow$	
$c \downarrow$		$d \downarrow$		$d \downarrow$		$d \downarrow$		$d \downarrow$		$c \downarrow$		$d \downarrow$	
$g \downarrow$		$b \downarrow$		$b \downarrow$		$b \downarrow$		$b \downarrow$		$g \downarrow$		$b \downarrow$	

a'		g'		a'		a'		a'		g'	
$\bar{e}$	g'	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{e}$	g'	$\bar{e}$	g'	$\bar{d}$	$\bar{f}$
$e \downarrow$		$f \downarrow$		$e \downarrow$		$e \downarrow$		$e \downarrow$		$f \downarrow$	
$c \downarrow$		$d \downarrow$		$c \downarrow$		$c \downarrow$		$c \downarrow$		$d \downarrow$	
$g \downarrow$		b		$g \downarrow$		$g \downarrow$		$g \downarrow$		b	

<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>a</i> ·		<i>g</i> ·		<i>a</i> ·		<i>a</i> ·	
$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	<i>g</i> ·	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	<i>g</i> ·	$\bar{e}$	<i>g</i> ·
<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i>		<i>g</i> !		<i>b</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !	

Y bedwaredd ar ugain á ganir val y drydedd ar ugain, ond codi dau dant ar y vawd uchaf,
a'r bys nesav ati.

DIWEDD Y CWLWM CYDGERDD SYDD AR VESUR MACMWN IIR.

MACMWN BYR YN DECHRE.

I.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	<i>a</i> ·	$\bar{f}$	<i>a</i> ·	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !
	<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !

II.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
	<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !	

III.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>f</i> !	<i>e</i> !	<i>f</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !
	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>d</i> !	<i>d</i> !	<i>d</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !
	<i>g</i>		<i>g</i>		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>	
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
	<i>g</i> !		<i>g</i> !						<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !	

III.								V.					
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	e_1		e_1			
c_1	c_1	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		c_1			
g_1	g_1			g	g_1	g_1	g_1	g_1		g_1			

$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
f_1		f_1		e_1		e_1		e_1		e_1			
d_1		d_1		c_1		c_1		c_1		c_1			
b		b_1		g_1		g_1		g_1		g_1			

$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	Y vi. gaine á ganir val y bumed, ond codi dau dant ar y vawd uchav.				$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$
e_1			VII.				e_1		a	e_1		a	d_1	d_1	d_1	d_1
c_1							c_1		e_1	c_1		b	c_1	b_1	c_1	
g_1							g_1		g_1	g_1						

$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$
$\bar{g}$		$\bar{c}$	$\bar{g}$		$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{a}$			$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$
e_1		a	e_1		a	e_1		a	e_1		e			c_1	e_1	c_1
c_1			c_1			c_1			c_1					g_1		g_1
g_1			g_1			g_1			g_1							

$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	Y ix. gaine á ganir val yr wythved, ond codi dau dant ar y llaw uchav.		
d_1	f_1	d_1	c_1	e_1	c_1	e_1	c_1	e_1	c_1	e_1	c_1	e_1	c_1			
b	b_1		g_1		g_1		g_1		g_1		g_1		g_1			

$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	Yr xi. á ganir val y ddegved, ond codi dau dant ar y llaw uchav; ar xii. val yr unved ar ddeg.	
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$		
e_1		e_1		f_1		f_1		e_1		c_1		c_1		c_1			
c_1		c_1		d_1		d_1		c_1		c_1		c_1		c_1			
g_1		g_1		b_1		b_1		g_1		g_1		g_1		g			

XIII.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$
	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$
	$e $			$e $			$f $			$f $			$e $		
	$e $			$e $			$d $			$d $			$e $		
	$g $			$g $			$b $			$b $			$g $		

$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	Y xiv. á ganir val y drydedd ar ddeg, ond codi tri thant ar y vawd uchav.	XV.	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$
$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$			$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$
$e $			$e $			$e $					$e $		
$e $			$e $			$e $					$e $		
$g $			$g $			$g $					$g $		

$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$
$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$
$e $			$f $			$f $			$e $			$e $			$e $
$e $			$d $			$d $			$e $			$e $			$e $
$g $			$b $			$b $			g			$g $			$g $

$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	Y xvi. á ganir val y bymtheg- ved, ond codi dau dant ar y vawd uchav.	XVII.	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$			$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
		$e $					$e $		$e $		$f $		$f $	
		$e $					$e $		$e $		$d $		$d $	
		$g $					$g $		$g $		b		b	

$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	XVIII.	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$		$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $		$e $		$e $		$e $			$e $			$e $		
$e $		$e $		$e $		$e $			$e $			$e $		
$g $		$g $		$g $		$g $			$g $			$g $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$f $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $		$e $	
$d $		$d $		$e $		$e $		$e $		$e $		$e $	
b		b		$g $		$g $		$g $		$g $		$g $	

XIX.	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
		$\bar{c}$		$\bar{c}$		$\bar{c}$		$\bar{c}$		$\bar{d}$
	$e $		$e $		$f $		$f $		$e $	
	$c $		$c $		$d $		$d $		$c $	
	$g $		$g $		b		b		$g $	

e	d	e	d	e	d	XX.	$\bar{e}$	f	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$
	$\bar{c}$		c		c					e	
$e $		e		e			$e $			$e $	
$c $		$c $		c			$c $			$c $	
$g $		g		g			$g $			$g $	

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	f	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$
						$\bar{e}$		$\bar{e}$		$\bar{e}$		$\bar{e}$	
$f $			$f $			$e $		$e $		$e $		$e $	
$d $			$d $			$c $		$c $		$c $		$c $	
$b $			$b $			$g $		$g $		$g $		$g $	

XXI.	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
							$f $			$f $			$e $		
	$e $			$e $			$d $			$d $			$c $		
	$c $			$c $			b			$b $			$g $		

$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	XXII.	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$
										$g^{\cdot}$	$f^{\cdot}$					
$e $			$e $			$e $				$e $				$f $		
$c $			$c $			$c $				$c $				$d $		
$g $			$g $			$g $				$g $				b		

$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$f $			$e $		$e $		$e $		$e $			
$d $			$c $		$c $		$c $		$c $			
b			$g $		$g $		$g $		$g $			

[illegible]

$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	Y vi. gainc â gainir val y bummed, ond codi dau dant ar y vawd uchav.
		$e $			$e $			$f $			$e $			$e $			
		$c $			$c $			$d $			$c $			$c $			
		$g $			$g $			$b $			$g $			$g $			

[illegible]

	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{g}$	e	$\bar{c}$ $\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$ $\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$ $\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$ $\bar{g}$	$\bar{e}$ $\bar{g}$	Codwch ddau dant ar y llaw uchav i'r nawed.
VIII.	$d \mid f \mid$		$c \mid e \mid$		$c \mid e \mid$			$c \mid e \mid$		$d \mid f \mid$		$c \mid e$		e	
	$b \mid$		$g \mid$		$g \mid$			$g \mid$		$b \mid$		$g \mid$		g	

[illegible]

XIII.	$\bar{d}$	$\frac{a'}{f}$						$\bar{d}$	$\frac{a'}{f}$			$\bar{e}$	g'		$\frac{g'}{e}$	Y xiv. á ganin val y xiii. ond codi tri thant ar y vawd uchav.
			c	e	c	e	c	e					c			
	f		e		e		e		f		e		e			
	d		c		c		c		d		c		c			
	b		g		g		g		b		g		g			

xv.	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
	$\bar{a}$			$\bar{a}$			$\bar{a}$						$\bar{a}$		
	f			e			e			e			f		
	d			e			e			e			d		
	b			g			g			g			b		

$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	Y xvi. á ganir val y bym- thegved, ond codi dau dant ar y vawd uchav.	xvii.	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$
$\bar{a}$			$\bar{a}$					$\bar{f}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
e			e					f		e		e	e		
e			e					d		e		e	e		
g			g					b		g		g	g		

$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	xviii.	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$\bar{f}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$			$\bar{f}$								
f		e		e			f			e		e			
d		e		e			d			e		e			
b		g		g			b			g		g			

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	xix.	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$
													$\bar{f}$		
e			f			e		e					f		
e			d			e		e					d		
g			b			g		g					b		

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
e			e			e			f			e			e		
e			e			e			d			e			e		
g			g			g			b			g			g		

xx.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
	f			e			e			e			f		
	d			e			e			e			d		
	b			g			g			g			b		

hyn.

$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$		$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
						XXI.								
$e $			$e $				$f $			$e $			$e $	
$c $			$c $				$d $			$c $			$c $	
$g $			$g $				b			$g $			$g $	

$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	XXII.	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$
						hyn.									
$e $			$f $			$e $			$e $				$f $		
$c $			$d $			$c $			$c $				$d $		
$g $			$b $			$g $			$g $				b		

$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $		
$c $		$c $		$c $		$d $		$c $		$c $		
$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $		

XXIII.	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$
	$f $			$e $		$e $		$e $		$f $		$e $	
	$d $			$c $		$c $		$c $		$d $		$c $	
	$b $			$g $		$g $		$g $		$b $		$g $	

$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$
$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{d}$	$a^{\cdot}$	$\bar{e}$	$b^{\cdot}$
$e $		$f $		$e $	$e $
$c $		$d $		$c $	$c $
$g $		$b $		$g $	$g $

$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	Tervyn	DECHRE MESUR	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
$\bar{e}$	$b^{\cdot}$			Mac y Delg.	MAC Y MYNVAEN.	$\bar{b}$		$\bar{b}$		$\bar{c}$	
$e $		$e $				$f $		$f $		$e $	
$c $		$c $				$d $		$d $		$c $	
$g $		$g $				$b $		b		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$e $		$f $		$f $		$e $	
$c $		$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$c $		$d $		$d $		$c $	
$g $		b		b		$b $		b		$g $		$g $		$b $		$b $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{d}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{f}$ $\bar{d}$	g' f	$\bar{d}$	$\bar{c}$	Tityr	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Bys: yr un gainc, ond ei chanu ar vesur Tityr Bach. 00110011.
$e $		$e $						$e $	Bach.	$f $		$f $		$e $		$e $		
$c $		$c $						$c $		$d $		$d $		$c $		$c $		
$g $		$g $						$g $		$b $		$b $		$g $		$g $		

TRWSGWL MAWR.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$
0000111100001011.	$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $		$e $
	$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$c $		$c $		$c $		$c $
	b		b		$b $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $		$g $

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Tervyn Trwsgwl Mawr.
$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		
$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		
$b $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		

CORSGOLEF.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
11011001011.	$e $		$e $		$f $		$e $		$e $		$f $		$f $	
	$c $		$c $		$d $		$c $		$c $		$d $		$d $	
	$g $		$g $		b		$g $		$g $		$b $		$b $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Tervyn	CORFINIWR.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$e $		$e $				$e $		$e $	
$c $		$d $		$c $		$c $				$c $		$c $	
$g $		$b $		$g $		$g $				$g $		$g $	

										Bys.							
$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	CORALDAN.		$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
$f $	$f $	$e $	$f $	$e $	$e $	111010010001.		$e $	$e $			$e $	$e $			$e $	$e $
$d $	$d $	$e $	$d $	$e $	$e $			$e $	$e $			$e $	$e $			$e $	$e $
$b $	$b $	$g $	$b $	$g $	$g $			$g $	$g $			$g $	$g $			$g $	$g $

$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
e_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1	
c_1		d_1		c_1		d_1		d_1		c_1		d_1		d_1		c_1	
g_1		b		g_1		b_1		b		g_1		b_1		b		g_1	

														By:		
CARSL.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
	e_1		f_1		f_1		f_1		e_1		f_1		e_1		e_1	
10001011.10001011.	c_1		d_1		d_1		d_1		c_1		d_1		c_1		c_1	
	g_1		b_1		b_1		b_1		g_1		b_1		g_1		g_1	

COR DIA TUTLACH.	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
10011000100111.	$e \mid$		$f \mid$		$f \mid$		$e \mid$		$e \mid$		$f \mid$		$f \mid$	
	$e \mid$		$d \mid$		$d \mid$		$e \mid$		$e \mid$		$d \mid$		$d \mid$	
	$g \mid$		$b \mid$		$b \mid$		$g \mid$		$g \mid$		$b \mid$		$b \mid$	

$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	ALVARCH.	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
f_1		e_1		f_1		f_1		e_1		e_1		e_1		0000.0000.1111.1111.	f_1	
d_1		c_1		d_1		d_1		c_1		c_1		c_1			d_1	
b		g_1		b_1		b_1		g_1		g_1		g			b_1	

[illegible]

$\frac{g'}{e}$	g'	$\frac{g'}{e}$	g'	$\frac{g'}{e}$	g'	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	CORVINVAEN.		$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$
$e $		$e $		$e $		$e $		$e $		$e $		$e $		1011011.1011011.		$e $	
$c $		$c $		$c $		$c $		$c $		$c $		$c $				$c $	
$g $		$g $		$g $		$g $		$g $		$g $		$g $				$g $	

$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
$f $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $		$e $		$f $	
$d $		$c $		$c $		$d $		$c $		$c $		$c $		$d $	
b		$g $		$g $		b		g		$g $		$g $		$b $	

$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	e	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	CORWRGOG.		$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
$e $		$e $		$f $		$e $		$e $		1001011011.		$e $		$f $	
$c $		$c $		$d $		$c $		$c $				$c $		$d $	
$g $		$g $		$b $		$g $		$g $				$g $		$b $	

$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	e	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	e	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$d $		$c $		$c $	
$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $	

CALCHAN.		$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$
1100111101.		$e $		$e $		$f $		$f $		$e $		$e $		$e $	
		$c $		$c $		$d $		$d $		$c $		$c $		$c $	
		$g $		$g $		b		b		$g $		$g $		$g $	

$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	Toddyv.		$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
$e $		$f $		$e $		01100011.		$f $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$d $		$c $				$d $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$b $		$g $				b		$g $		$g $		$b $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	TRESI HELI.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
$f $		$f $		$e $		$e $		10001110001011.	$e $		$f $		$f $	
$d $		$d $		$c $		$c $			$c $		$d $		$d $	
$b $		$b $		$g $		$g $			$g $		$b $		$b $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $		$f $		$e $	
$d $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $		$d $		$c $	
$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $		$b $		$g $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	BRATH YN YSGOL.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f $		$e $		$e $		10110100101101001011.	$e $		$f $		$e $	
$d $		$c $		$c $			$c $		$d $		$c $	
$b $		$g $		$g $			$g $		$b $		$g $	

hyn.				Bys.											
$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$e $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $	
$c $		$d $		$c $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $	
$g $		$b $		$g $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $	

HATUR BACH.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
001011001011.	$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		$f $	
	$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$d $	
	$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		$b $	

										hyn.					
$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	FLAMGWR GWRGAN.		$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$
$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		1011.101100110011.		$e $		$f $	
$d $		$c $		$d $		$c $		$c $				$c $		$d $	
$b $		$g $		$b $		$g $		$g $				$g $		$b $	

Bys.				hyn.				Bys.				Tervyn Flamgwr Gwrgan.
$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	
$e\downarrow$		$e\downarrow$		f		$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		
$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		
$g\downarrow$		$g\downarrow$		b		$b\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		

RHINIART. 10011.10011.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
	$e\downarrow$		$f\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$f\downarrow$	
	$c\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$	
	$g\downarrow$		$b\downarrow$		b		$g\downarrow$		g		$g\downarrow$		$b\downarrow$	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	WNSACH. 11110001.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$			$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$	
$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$			$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$	
$b\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$			$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	BRYT ODIDAWG. 0010.0010.1101.1101.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	hyn.	
$f\downarrow$		$f\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$			$f\downarrow$		$f\downarrow$		$f\downarrow$	
$d\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$			$d\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$	
$b\downarrow$		b		b		$g\downarrow$			b		b		b	

Bys.				hyn.				Bys.			
$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$	
$c\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$	
$g\downarrow$		$b\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$b\downarrow$		g	

MACMWN HIR. 111100001010111100001011.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
	$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$f\downarrow$		$f\downarrow$	
	$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$	
	$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		b		$b\downarrow$	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	e $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$
$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
b		b		$g $		$b $		$g $		b		$g $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d
$e $		$e $		$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $	
$c $		$c $		$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $	
$g $		$g $		$b $		$b $		b		$b $		$g $		$b $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	MAC Y DELGI.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d
$e $		$e $		0111011.	$f $		$e $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$c $			$d $		$c $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$g $			$b $		$g $		$g $		$g $		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	MAC MWN BYR.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$e $		11001111.	$e $		$e $		$f $		$f $		$e $	
$c $		$c $			$c $		$c $		$d $		$d $		$c $	
$g $		$g $			$g $		$g $		b		$b $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	ALBAN HYVAIDD.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
$e $		$e $		$e $		10110100.01001011.	$e $		$f $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$c $		$c $			$c $		$d $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$g $		$g $			$g $		$b $		$g $		$g $		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$f $		$e $	
$c $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$d $		$c $	
$g $		b		b		b		$g $		b		$g $		b		$g $	

Tervyn y pedwar mesur ar ugain : yr un gainc ar bob mesur, gan mwyav.—Mi á briciais yn gyntav Macmwn hir, a Macmwn byr, a Mac y Delgi, a phedair cainc ar ugain yn mhob un o honynt ; ac wedi hyny y pedwar mesur ar ugain o'r un gainc, ond newidiaw y mesur val y gwelwch.

GOGWYDDAWR I DDYSGU Y PRICIAD.

GOGWYDDAWR PRICIAD ARALL.

Tagiad y vawd	ϕ $\frac{a}{g}$	
Y Plethiad byr	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y pedwarbys	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y bys bach	$\frac{a}{g}$	
Craviad dwbyl	$\frac{a}{g}$	
Craviad sengyl	$\frac{a}{g}$	
Hanner Craviad	$\frac{a}{g}$	
Tavliad y bys	$\frac{a}{g}$	
Plethiad dwbyl	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y wenynen	$\frac{a}{g}$	
Crychu y vawd	$\frac{a}{g}$	
Ysgwyd y bys	$\frac{a}{g}$	
Tagiad dwbyl	$\frac{a}{g}$	

Tagiad forchawg	...	...	...	...	$\frac{\Psi}{b}$ g	
Cevyn ewin	...	...	...	...	$\frac{1}{g}$ g	
Ysbonc...	...	...	...	...	$\frac{-}{g^1}$	
Plethiad mawr...	...	...	...	...	$\frac{/}{a}$ g	

Nid yw y Nodau diweddar ond dyvaliad L. MORRIS.

DECHRE GOSTEG DAVYDD ATHRAW.

11001011.

[illegible]

+	/	+	/	$\frac{a}{\parallel}$	/	$\frac{\Delta}{\parallel}$	$\frac{\parallel}{\parallel}$	$\frac{\parallel}{\parallel}$	<i>Bys y gainc</i> ac yno y diwedd yma sy ar ol pob cainc.	$\frac{\parallel}{\parallel}$	$\frac{\parallel}{\parallel}$	$\frac{\parallel}{\parallel}$	$\frac{\parallel}{\parallel}$	$\frac{\parallel}{\parallel}$
<i>g</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>c</i>	<i>d</i>		<i>g</i>	<i>d</i>	<i>g</i>	<i>c</i>	<i>b</i>
<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>b</i>	<i>c</i>		<i>g</i>	<i>d</i>	<i>g</i>	<i>c</i>	<i>b</i>
<i>g</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>c</i>	<i>g</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>c</i>	<i>g</i>		<i>c</i>	<i>g</i>	<i>c</i>	<i>g</i>	<i>b</i>
	<i>dd</i>		<i>cc</i>		<i>dd</i>		<i>cc</i>	<i>cc</i>		<i>cc</i>		<i>cc</i>	<i>dd</i>	

$\frac{f}{d}$	$\bar{b}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{b}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\frac{f}{d}}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{g}$	$\frac{\frac{f}{d}}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{b}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{b}$	$\frac{f}{d}$
g	b	g	c	g	b	g	c	g	c	g	c	g	c	g	b	g	b	g
	dd		cc		dd		cc		cc		cc		cc		dd		dd	

$\frac{a}{d}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{c}{c}$	Tervyn y gaine, a'i chanu yr ail tro yn y modd yma.	$\frac{g}{f}$	a	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	a	$\frac{g}{f}$
$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$		g	f	g	$\bar{f}$	g	$\bar{g}$
c	g	c		c	g	b	g	c	g
cc		cc		cc	g^1	dd	dd	cc	cc

$g^{\cdot}$	$\frac{g^{\cdot}}{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\frac{g^{\cdot}}{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\frac{g^{\cdot}}{f}$	$\frac{a^{\cdot}}{f}$	$g^{\cdot}$	$\frac{\bar{a}^{\cdot}}{f}$
$e $	g	$e $	$g $	$e $	$g $	$e $	$g $	$b $	$g $	$b $	$g $	$e $	$g $	$b $	$g $
ee		ee		ee		ee	$g $	dd		dd		ee		dd	

			III.														
Δ	$\parallel$	$\equiv$		$\diagup$	$+$	$\diagup$	$+$	$\parallel$	$+$	$\diagdown$	$+$	$\diagdown$	$+$	$\diagup$	$+$	$\diagdown$	$\times$
$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	
$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	Yr un diwedd.	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	
$e $	$g $	$e $		$e $	g	$e $	g	$b $	g	$b $	g	$e $	$g $	$e $	$g $		
cc		cc		cc		cc		dd		dd		cc		cc			

$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ a' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ a' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f' \\ \hline e \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g' \\ \hline e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f' \\ \hline e \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ f' \\ \hline e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d' \\ \hline f \end{array}$
e_1	g	e_1	g_1	e_1	g_1	e_1	g_1	b_1	g_1	b_1	g_1	e_1	g_1	b_1	g_1
cc		cc		cc		cc		dd		dd		cc		dd	

$\frac{a}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	Bys a'r un diwedd.	v.	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	a	a	$\frac{g}{c}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	g	g	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	a	a	$\frac{g}{c}$
c	g	c			c	g	c	g				b	g	b	g	c	g	c		g
cc		cc			cc		cc					dd		dd		cc		cc		

$\frac{g'}{c}$	$\frac{g'}{c}$	a'	a'	$\frac{g'}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{g'}{c}$	a'	a'	$\frac{g'}{c}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{f}{d}$	g'	g'	$\frac{\bar{f}}{d}$
c_1	g_1	c_1		g_1	c_1	g_1	c_1		g_1	b_1	g_1	b		g_1
cc		cc			cc		cc			$d\bar{d}$		dd		

$\begin{array}{c} \diagup \\ \overline{g'} \\ \overline{f} \end{array}$							$\begin{array}{c} \diagup \\ \overline{a'} \\ \overline{f} \end{array}$							$\begin{array}{c} \smile \\ \overline{g'} \end{array}$							$\begin{array}{c} \diagdown \\ \overline{d} \\ \overline{f} \end{array}$							$\begin{array}{c} \Delta \\ \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$							$\begin{array}{c} \diagdown \\ \overline{c} \\ \overline{b} \end{array}$							$\begin{array}{c} \diagdown \\ \overline{d} \\ \overline{c} \end{array}$							Bys a'r un diwedd.														VI.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
$\overline{c}$							$\overline{g'}$							a'							a'							a'							$\smile$							$\overline{d}$							$\overline{f}$							$\overline{g'}$							$\overline{g'}$							$\overline{g}$							$\smile$							$\overline{f}$																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
c							g							b							g							c							g							c							c							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g							c							g						

$\overline{c}$	$\diagup$ $\overline{g'}$ $\overline{f}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\smile$ $\overline{g'}$		$\overline{c}$	$\diagup$ $\overline{g'}$ $\overline{f}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\smile$ $\overline{g'}$		$\overline{c}$	$\diagup$ $\overline{g'}$ $\overline{f}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\smile$ $\overline{g'}$
c		g		c	g		c		g	c	g		c		g	c	g	c	g
cc				cc			cc			cc		cc		cc				cc	

														ByS		VII.			
$\overline{d}$	$\overline{f}$	g	$\overline{g}$	g	$\overline{f}$		$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\smile$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	a'r un		a	$\overline{a}$	a	g
$b $		g		$b $	$g $		$c $	$g $	b	$g $	$c $	$g $	$c $	diwedd.		$c $		$g $	
dd				dd			cc		dd		cc		cc			cc			

$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{f}$		$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{f}$		$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{f}$
c		g		b		g		b		g		c		g		b		g	
cc				dd				dd				cc				dd			

$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{g'}$	$\overline{f}$
c		g		c		g		c		g		c		g		b		g
cc				cc				cc				cc				dd		

$\diagup$ $\overline{g'}$ $\overline{f}$	$\overline{a'}$ $\overline{f}$	$\smile$ $\overline{g'}$	$\diagdown$ $\overline{d}$ $\overline{f}$	Δ $\overline{e}$ $\overline{d}$	$\diagdown$ $\overline{c}$ $\overline{b}$	$\diagdown$ $\overline{d}$ $\overline{c}$		Bys a'r un diwedd.		VIII.	$\overline{c'}$	$\overline{b'}$	$\overline{a'}$	$\overline{b'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$	$\overline{f}$
c	g	b	g	c	g	c				c	g	c		g		g		b	g
cc		dd		cc		cc				cc		cc						dd	

$\oplus$	$\overline{f}$	$\overline{g'}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$		$\overline{g'}$	$\overline{f}$	$\overline{g'}$	$\overline{a'}$		$\overline{a'}$	$\overline{b'}$	$\overline{a'}$	$\overline{b'}$	$\overline{a'}$	$\overline{g'}$		Bys hyd y marc.
	b			g		c	g	b	g		c	g	c		g		g	
	dd					cc		dd			cc		cc					

[illegible]

$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{a}}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{a}}$	$\frac{+}{\overline{c}}$	$\frac{-}{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\frac{-}{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\overline{b}$	$\overline{d}$	$\frac{\overline{g'}}{\overline{f'}}$	$\frac{\overline{g'}}{\overline{f'}}$	$\frac{\overline{g'}}{\overline{f'}}$	Foord yr un mesur.
$\overline{b}$	g	$\overline{c}$	g	$\overline{d}$	g	$\overline{c}$	g	$\overline{b}$	g	$\overline{b}$	g	$\overline{b}$	g	$\overline{c}$	g	$\overline{b}$	
dd		cc		cc		cc		cc		dd		dd		cc		dd	

Y x. yr un vath a'r gyntaf, ond dyblu plethiad y pedwarbys yn mhob man, a chadw yr un mesur a'r llaw isaf.

TERVYN GOSTEG DAVIDD ATHRAW.—CORSINIWR.

DECHRE GOSTEG YR HALEN.

[illegible][illegible]

											III.					
$\frac{g}{c}$	g	$\bar{e}$	$\frac{g}{c}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\frac{a}{c}$	b	g		
											Bys hyd y mare, a'r un diwedd.			$\frac{a}{c}$	b	g
$\bar{g}$	cc		$\bar{g}$	f	$\bar{f}$		f	f	$\bar{f}$	f		f	$\bar{f}$			
c			c	c			c	c		c		c				
g			g	a			a	a		a		a				

$\frac{a}{c}$	a	$\bar{f}$	$\frac{g}{c}$	a	$\bar{f}$	$\frac{g}{c}$	g	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g	$\bar{d}$	$\bar{f}$	f	$\bar{c}$	$\bar{f}$	g	$\bar{d}$
f	$\bar{f}$		$\bar{g}$	cc		$\bar{g}$	cc		f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$	
c			c			c			c			c			c		
a			g			g			a			a			a		

			III.														
$\frac{\bar{f}}{a}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	Bys y gainc hyd y mare, a'r un diwedd.	$\frac{a}{c}$	c	g	$\frac{a}{c}$	a	$\bar{f}$	$\frac{g}{c}$	a	$\bar{f}$	$\frac{g}{c}$	g	g	$\bar{e}$	
f	$\bar{f}$			f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$		$\bar{g}$	cc		$\bar{g}$	cc			
c				c			c			c			c		c		
a				a			a			g			g		g		

									V.		
$\bar{f}$	g	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	g	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$
f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$	
c			c			c			c		
a			a			a			g		

			Bys hyd y mare, a'r un diwedd.			V.		
$\frac{a}{c}$	a	$\bar{f}$	$\frac{a}{c}$	a	$\bar{f}$	$\frac{a}{c}$	a	$\bar{f}$
f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$		$\bar{g}$	cc	
c			c			c		
a			a			g		

$\frac{g}{c}$	a	$\bar{f}$	g	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	g	e	$\bar{f}$	$\bar{c}$	Bys hyd y mare, a'r un diwedd.	
$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	e	$\bar{f}$	$\bar{c}$		
c	cc		c	cc	f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$	f	$\bar{f}$		f	$\bar{f}$		
g			g		a			a		a			a			

VI.

//				//				//				//				Bys hyd y marc, a'r un diwedd.
a.				g.				f.				f.				
g.	§			f.	§			e.	§			e.	§			
f.	a.	a.	f.	e.	g.	g.	e.	d.	f.	f.	d.	d.	f.	f.	c.	
f	f	f	f	g	cc	g	cc	f	f	f	f	f	f	f	f	
c		c		c		c		c		c		c		c		
a		a		g		g		a		a		a		a		

VII.

//				//				//				//			
c.	d.			b.	c.			a.	b.			a.	b.		
b.	c.	b.		a.	b.	a.		g.	a.			a.	g.	g.	
a.	b.		c.	a.	g.	a.		f.	g.	g.		a.	f.		
f	f		f	f	g	cc		g	cc	f	f		f	f	
c		c		c		c		c		c		c		c	
a		a		g		g		a		a		a		a	

VIII.

		//				//		o //				//							
a.	f	Bys hyd y marc, yr un diw- edd.				c.		b.		a.		a.							
						b.	§	a.	§	g.	§	g.	§						
						a.	c.	c.	a.	g.	b.	b.	g.	f	a.	a.	f	g.	§
														f	a.	a.	f	f	a.
f	f	f	f	f	f	g	cc	g	cc	f	f	f	f	f	f				
c		c		c		c		c		c		c		c					
a		a		a		g		g		a		a		a					

IX.

				Bys i'r marc: yr un diwedd.												
a.	f.	a.	b.			g.	a.	g.	f.	g.	a.	f.	g.	a.	f.	g.
		e.					e.		e.		e.		e.		e.	
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
c		c		c		c		c		c		c		c		
a		a		a		a		a		a		a		a		

f.	e.	f.	g.	d.	f.	e.	f.	g.	f.	a.	f.	a.	e.	g.	d.
a.		a.			a.		a.		a.		a.		a.		a.
f	cc	f	cc		f	cc		f	f	f	g	cc	g	cc	g
c		c			c			c		c		c		c	
a		a			a			a		a		g		g	

$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\bar{c}$	Bys taivyn y gaine.	Y diwedd yma sy ar ol pob caine.	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$		$\frac{\bar{y}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{y}}{\bar{e}}$		$\frac{\bar{y}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{y}}{\bar{c}}$
$\bar{f}$	$\bar{c}$			$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$\bar{f}$	$\bar{c}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{g}$	$\bar{a}$		
$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$		$\bar{c}$	$\bar{c}$		
$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{g}$	$\bar{a}$		
$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$		

[illegible][illegible]

										III.			
$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ e \end{array}$	$\bar{f}$	g			$\begin{array}{c} // \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{f} \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\bar{e}$	f	$\begin{array}{c} // \\ \bar{f} \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\bar{e}$	f	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ c \end{array}$
$f $	$f $			$f $	$f $	$f $	$f $			$f $	$f $	$f $	$f $
$c $	$c $			$c $	$c $	$c $	$c $			$c $	$c $	$c $	$c $
$a $	$a $			$a $	$a $	$a $	$a $			$a $	$a $	$a $	$a $
$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$

				VII.				// $\frac{f}{e} \setminus$							
$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$		$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$
f	f		Bys yr un diwedd.	a				a	a			g		g	
c	c			c				c	c			c^1		c^1	
a	a			a				a	a			g^1		g^1	
f'	f'			f'				f'	f'						

//								//				//				//													
$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	Bys yr un diwedd.		
g				f				f						f	f			f											
c				c				c						c	c			c											
g				a				a						a	a			a											
				f				f						f	f			f											

VIII.												/ ψ /			
c	a	b	d	c	d	c	a	b	g	c	a	d	c	b	g
a	a			a				g	a		g		g	a	g
c	c			c				c^1	c^1		c^1		c	c^1	c
a	a^1			a				g	a		g^1		g^1	a	f^1
f'	f'			f'					f'					f'	

												IX.					
+	/	r					/	+									
c.	c	d					a.	a.	c.	c.	c.	c.	c.	b.			
a.	b.	b.	c.	a.	g.	g.	g.	f.	g	f.	d	Bys yr un diwedd.	d.	a.	b.	b.	
a	a			f	f			f			f	a	a			a	
c ¹ ₂	c			c ₁	c			c			c	c ₁	c ₁			c	
a	b			a ₁	a			a			a	a ₁	a ₁			a	
f'	f'			f'	f'			f'			f'	f'	f'			f'	

/ + / + \						/ + / + / +													
c.	c.	c.	c.	c.	b.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.							
d	g.	b.	b	b.	b.	g.	b.	f	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	f	e	e	g.
g	a			g	g	f	f	f	f							f	f		
c	c			c	c	c	c	c	c	c	c	c	c			c	c		
g	a			g	g	a	a	a	a	a	a	a	a			a	a		
	f					f	f	f	f	f	f	f	f			f	f		

				X.															
				f				f				f				f			
$\bar{c}$	$\bar{f}$	c		$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
f	f			a		a		a		a		g		a		g		g	
c	c			c		c		c		c		c		c		c		c	
e	e			a		a		a		a		g		a		g		g	
f	f			f		f		f		f		f				f		f	

[illegible][illegible][illegible]

$\begin{array}{c} \diagdown \\ + \\ d \cdot d \cdot b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ + \\ d \cdot d \cdot b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ + \\ c \cdot c \cdot b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g \cdot f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \bar{e} \end{array}$
$d \cdot c \cdot c \cdot a$	$d \cdot c \cdot c \cdot a$	$c \cdot b \cdot b \cdot a$	$a \cdot \bar{f} \cdot g \cdot \bar{d}$	$\bar{d} \cdot \bar{e} \cdot \bar{f} \cdot g \cdot \bar{d}$
$\bar{b} \quad c_1 \quad b$	$\bar{c} \quad c_1 \quad \bar{g}$	$\bar{e} \quad c_1 \quad \bar{g}$	$\bar{b} \quad c_1 \quad \bar{g}$	$\bar{b} \quad c_1 \quad \bar{g}$
$g \quad d_1$	$g \quad d_1$	e_1	e_1	d_1

[illegible]

$\begin{array}{c} \diagup \\ e \\ g \cdot \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ g \cdot \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{a} \end{array}$	x1.	$\begin{array}{c} \diagup + \diagup + \diagup + \\ d \cdot d \cdot d \cdot d \cdot \\ c \cdot c \cdot c \cdot c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup + \diagup + \diagup + \\ d \cdot d \cdot d \cdot d \cdot \\ c \cdot c \cdot c \cdot c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \\ b \end{array}$
$\begin{array}{c} \bar{c} \\ c \mid \\ g \\ e \mid \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{c} \\ c \mid \\ g \\ e \mid \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{c} \\ c \mid \\ g \\ e \mid \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{c} \\ c \mid \\ g \\ e \mid \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{b} \\ c \mid \\ g \\ d \mid \end{array}$		$\begin{array}{c} \bar{b} \\ c \mid \\ g \\ d \mid \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{b} \\ c \mid \\ g \\ d \mid \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{b} \\ c \mid \\ g \\ d \mid \end{array}$

+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	\	\	\	
e	e	e	e	e	d	d	d	d	d	d	e	e	a	g	f	Fordd'r
b	b	b	b	b	d	e	e	e	e	e	e	b	b	g	a	gaine y
e		e		e	b		e		b		e		e		c	blaen o'r
	g			g				g			g			g		grossall-
	e			d				d			e			e		au.

XII.	/ + \hwn.			/ + \		
	$\frac{g'}{\bar{f}}$	$\frac{g'}{\bar{f}}$	$\frac{e}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{f}}$	$\frac{g'}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{e}$
	-----			-----		
	$\bar{b}$	e	$\bar{e}$	$\bar{b}$	e	$\bar{e}$
	g		g	g		g
	d		d	d		e

[illegible]

[illegible]

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$	Bys dechre; fordd.	VI.	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			b	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$
f^1	g	f^1	e^1	a^1	g^1	a^1	g^1	g^1	g^1	g^1			$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	g	f^1	g
a^1	g^1	a^1	g^1										g^1	a^1	g^1	g^1	a	

[illegible][illegible]

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{B} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$	Bys dechre; fordd.	VIII.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$	$\diagdown$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$	$\diagdown$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \end{array}$	$\diagdown$		
$\begin{array}{c} f \\ \bar{g} \end{array}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$
a	g	g				$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$		$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$
						g	a	g		g	a	g	a		
												a	g	g	

[illegible]

[illegible]

$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$									$\frac{\diagup}{a}$					
$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	Bys;	x.	$\frac{g^1}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{g}}{g^1}$	$\frac{g^1}{\bar{d}}$	a^1	b^1	a^1	$\frac{g^1}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{g}}{a^1}$	$\frac{a^1}{g^1}$	b^1	a^1
f^1	e^1	a^1	g^1	a^1	g^1		g^1			fordd.		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$				$\bar{g}$	f^1			
a^1	g^1											g^1	g^1	g^1				g^1	a^1			

$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{a'}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$	g'	d'	e'	b'	a'	$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{a'}{g'}$	$\frac{g'}{\bar{f}}$	$\frac{a'}{g'}$	$\frac{\bar{c}}{g'}$	a'	Dyma y diwedd.
$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$							g^1	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$		
g^1	a^1	g^1	g^1							g^1	a^1	g^1	a^1	g^1	g^1		

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \text{\textcircled{g}} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{\textcircled{f}} \end{array}$		$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{\textcircled{g}} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{\textcircled{g}} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$		$\begin{array}{c} \text{\textcircled{g}} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a \end{array}$						
$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} f \end{array}$		$\begin{array}{c} \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$		$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$	$\begin{array}{c} b \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$		
$\begin{array}{c} f \end{array}$		$\begin{array}{c} f \end{array}$				$\begin{array}{c} e \end{array}$		$\begin{array}{c} e \end{array}$		$\begin{array}{c} f \end{array}$	$\begin{array}{c} e \end{array}$	$\begin{array}{c} f \end{array}$	$\begin{array}{c} f \end{array}$			$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$	$\begin{array}{c} b \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$			
$\begin{array}{c} a \end{array}$		$\begin{array}{c} a \end{array}$				$\begin{array}{c} g \end{array}$		$\begin{array}{c} g \end{array}$		$\begin{array}{c} a \end{array}$	$\begin{array}{c} g \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$	$\begin{array}{c} a \end{array}$										

[illegible]

				/				/				/				Bys hyn.
$\bar{a} \quad d_1$				$\bar{a}$				$\bar{a}$				$\bar{a}$				
e $\bar{c}$ $\bar{a} \quad d_1$				e d_1 e $\bar{c}$				e $\bar{d}$ $\bar{a} \quad d_1$								
$\bar{g} \quad g_1$	$\bar{g}$	a f a f a	f	$g_1 \quad \bar{g} \quad g_1$	$\bar{g} \quad a f a f $			$g_1 \quad \bar{g} \quad g_1$	$\bar{g} \quad g_1$	g_1						

$\frac{\text{a}}{\text{e}}$	$\bar{\text{c}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{d}}$	$\frac{\text{a}}{\text{e}}$	$\bar{\text{d}}$	$\frac{\text{a}}{\text{e}}$	$\bar{\text{c}}$	$\frac{\text{a}}{\text{e}}$	$\bar{\text{d}}$	a	$\bar{\text{d}}$
a	f	a	f	a	f	g	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{g}}$	a	f

$\frac{\text{a}}{\text{e}}$	$\bar{\text{c}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{d}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{b}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{b}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\bar{\text{f}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\bar{\text{f}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\bar{\text{g}}$
a	f	a	f	a	f	g	a	b	g	a	b	a	g	a	d	e	d	a	d	d
															g	g	g	g	g	g

$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	XII.	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	f	$\bar{d}$	$\bar{e}$
d	a	$\frac{\bar{f}}{g}$	d		$\bar{g}$	g	g	g		f	g	f	g	f	g	f	g	d	d	
g	g	d	g		d		d	d	d	a	a	a	a	a	a	a	a	b	b	

Bys.

$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{c}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{c}}$	f	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{e}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{e}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{g}}$	f	f	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{c}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{d}}$	f
g	f	g	d	a	$\bar{\text{g}}$	g	$\bar{\text{g}}$	g	d	a	f	g	f	g	f	g	d	a	g

$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{e}}$	$\bar{\text{d}}$	g	$\bar{\text{c}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{c}}$	f	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{e}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{e}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{g}}$	f	f	$\bar{\text{d}}$
$\bar{\text{g}}$	g	f	g	d	a	$\bar{\text{g}}$	g	$\bar{\text{g}}$	g	$\bar{\text{g}}$	g	d	b	d	f	g	d
d																	

$\bar{\text{c}}$	$\bar{\text{d}}$	$\bar{\text{c}}$	f	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{b}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{b}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{a}}$	Fordd val diwedd y llall.
f	g	g	a	a	b	g	a	b	a	g	a	a	
d													

Tervyn Caniad Ystavell; ac ei ganu ar y Bragawd Gywair.

CANIAD CADWGAN.

										Bys.							
$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{g}$	f	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ f	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{d}$	$\bar{e}$
f	f	f	g	g	g	f	e	f	f	f	f	e	e	e	a	e	a
e		e		e	e	e	e	e		e							
a		g		a	g	a	g	a		a							
$\bar{f}$		ee		$\bar{f}$	ee	$\bar{f}$	ee	$\bar{f}$		$\bar{f}$							

Y diwedd
bellach.

II.

$\backslash$ $\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	a	$\bar{g}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
e				e					e	a		b		e				b		
g				a				g												
ee				$\bar{f}$				ee												

$\bar{g}$	f	$\bar{f}$	$\bar{g}$	f	e	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$
a					g	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{f}$		e		e		e			
						$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{f}$		a		g		a			
											$\bar{f}$		ee		$\bar{f}$			

$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{g}$	f	e	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	f	$\bar{f}$	f	Fordd yr un diwedd.	
e				e			e	e	e	e	e		e		e			
g				a			g	a	g	a	a		g		a			
ee				$\bar{f}$			ee	$\bar{f}$	ee	$\bar{f}$	$\bar{f}$		ee		$\bar{f}$			

III.		$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\bar{c}$	$\backslash$ $\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\bar{f}$
		f	f	f	g	g	e	a	b	c	b	a	a	b	a	g		f	f	f	g
		e		e		e		e					e				e	e		e	
		a		g		a		g					a				g	a		g	
		$\bar{f}$		ee		$\bar{f}$		ee					$\bar{f}$				ee	$\bar{f}$		ee	

Bys.											Ac yna yr un diwedd.	IV.	<div><div><div>$\frac{\diagup}{g}$ $\frac{\diagdown}{g}$</div><div>$\frac{\diagup}{f}$ $\frac{\diagdown}{f}$</div></div><div><div><div>$\frac{\diagup}{g}$ $\frac{\diagdown}{g}$</div><div>$\frac{\diagup}{f}$ $\frac{\diagdown}{f}$</div></div><div><div><div>$\frac{\diagup}{g}$ $\frac{\diagdown}{g}$</div><div>$\frac{\diagup}{f}$ $\frac{\diagdown}{f}$</div></div></div></div></div>					
$\frac{\diagup}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{c}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{b}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$ $\frac{\diagdown}{g}$			$\frac{\diagup}{c}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$ $\frac{\diagdown}{g}$		
c	c				c				c		c		c					
a		a				g			a		g		a					
f		f				cc			f		cc		f					

[illegible]

			Bys dechre.															
$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{a}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	f	f	$\overline{d}$	$\overline{c}$
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
g	a	g	a	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g	a
cc	ff	cc	ff	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	ff	cc	ff	cc

[illegible]

$\overline{a}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	VII.						Fordd yr un vath.	VIII.					
$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{a}$	$\overline{c}$		$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$
f^1	f^1	f^1	g	g	g	g	g	g		f^1	f^1	f^1	g	g	g
c			c^1	c^1	c		e			c		e^1		c	
a			a	g^1	a		g			a		g^1		a	
f			f	cc	f		cc			f		cc		f	

$\frac{\overline{a}}{g}$	$\frac{\overline{f}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{d}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\frac{\overline{g}}{f}$	$\frac{\overline{f}}{f}$	$\frac{\overline{g}}{g}$	$\frac{\overline{f}}{f}$	$\frac{\overline{g}}{g}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{a}}{g}$	$\frac{\overline{f}}{g}$	$\frac{\overline{a}}{g}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{a}$
c	c									c	c	c	c	c	c	c	c	c	c				c		
a	g									g	a	g	a	a	g								a		
ff	cc									cc	ff	cc	ff	ff	ff	ff	ff	ff					cc		

[illegible]

X.	f							f	Bys.								Fydd yr un vath a'r llall.		
	f	f	c	a	b	a	g		f	g	g	e	e	f	e	d		d	e
c			c				c	c	c					c				c	
a			a				a	a	a					a				a	
f			f				f	f	f					cc				cc	

XI.	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagup}{c}$									Bys.	Fodd yr un vath a'r lleill.	XII.	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{a}$		
	f	g	a	b	c	$\frac{\diagdown}{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$			$\frac{\diagdown}{g}$	f	$\frac{\diagdown}{g}$	f
	e				e	e				e				c			c			
	a				a	g				a				g			a			
	f				f	cc				f				cc			f			

[illegible]

Tervyn Cenedl Cadwgan.

CANIAD BACH AR Y COGYWAIR.

[illegible]

[illegible]

Bys.																				
$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$c $	$d $	$e $	$c $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$d $	$\bar{g}$	$\frac{g}{g}$	$\bar{g}$
$\frac{c}{c}$							$d $	$e $	$c $	$\bar{c} $	$c $	$\bar{c} $	$c $	$\bar{c} $	$c $	$\bar{c} $	$\bar{c} $	$c $	$\bar{g}$	$c $

[illegible][illegible]

$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	d_1	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$		$\bar{g}$		$\bar{g}_1$
c_1	c_1		c_1				

Bys dechre;
fordd yr un
diwedd.

v.

$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{d}}$
a	$\bar{a}$	d_1	$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$
g	g		$\bar{g}$		g_1	f_1	
c_1	c_1		c_1				b_1

$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{f} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	Bys dechre; y diwedd yr un vath a'r gainc ond ei vod yn dechre yn y tyniadau.	VI.	$\begin{array}{c} \nearrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ a' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ a' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ g' \\ f \end{array}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$d $	$\bar{a}$	g						$\bar{a}$	$\bar{a}$	$d $	$\bar{a}$	$\bar{g}$		
$g $	$f $	d	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$g $						g	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$g $		
	$b $	c	$c $	$c $	$c $	$c $	$c $						$c $	$c $	$e $				

$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ g' \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ g' \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	Bys yr un diwedd a'r 4 ond ei ganu i vyny lle mae y gainc.	VII.	$\begin{array}{c} \nearrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ a' \\ f \end{array}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$d $	$\bar{a}$	$\bar{g}$						$\bar{a}$	$\bar{a}$	$d $	
$f $	$g $	$f $	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$g $						g	$\bar{g}$	$\bar{g}$	
$b $		$c $	$a $	$c $	$c $	$c $	$c $	$c $						$c $	$c $		

$\begin{array}{c} \nearrow \\ b' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ a' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ g' \\ f \end{array}$	Fordd yr un vath a'r bummed ond ei chanu lle dechreuais. Diwedd hon val y bummed ond ei ganu i vyny.	VIII.	$\begin{array}{c} c' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} b' \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} f' \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{d} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{d} \\ \bar{b} \end{array}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$				$\bar{a}$	$\bar{a}$	d	a	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	
g	$g $				$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$g $	$f $	$g $	$f $	$c $	
$c $					$c $	c	$c $	$c $		$b $	$b $			

$\begin{array}{c} g' \\ \bar{e} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{f} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{d} \\ \bar{e} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \nearrow \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	Bys; y diwedd yr un vath a'r gainc ond dechre yn y tyniadau val y lleill.	IX.	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$
a	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$d $	$\bar{a}$	$\bar{g}$					$\bar{a}$		
g	$g $	$f $	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$g $					g		
$c $		$b $		$c $	$c $	$c $	$c $						$c $		

$\begin{array}{c} b' \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{a} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{g} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$
$\bar{a}$	$d $	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	a	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	$\bar{a}$						
g	$g $	$\bar{g}$	$g $	$f $	$g $	f	$c $	$\bar{g}$	$g $	$f $	$d $	g							
$c $		c		$b $	$b $	$b $	$c $	$c $		$b $	$b $	$c $	$c $						

$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{f}$	$\frac{\diagdown}{g}$	Bys dechre fordd.	III.	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{b}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{b}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{b}$	
f^1	f^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	f^1			$\frac{\diagup}{b}$	$\frac{\diagup}{b}$	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagup}{b}$	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagup}{b}$	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagdown}{a}$
c		c	c	c	c		c			f^1		e^1		f	e^1		f	f		
a		a	g	a	g		a			e^1		c^1		c	e^1		e^1	c		
f		f	dd	f	dd		f	a^1		g^1		a	g		a^1	a				
								f		dd		f	dd		f	f				

[illegible]

$\diagdown$ $\overline{g}$ f	$\diagdown$ $\overline{g}$ e	$\diagdown$ $\overline{g}$ f	$\diagdown$ $\overline{g}$ e	$\diagdown$ $\overline{g}$ f	$\mathbb{E}$ $\overline{g}$ f	Bys dechre fordd.	v.	$\diagup$ $\overline{c}$ b	$\diagup$ $\overline{c}$ b	$\diagdown$ $\overline{d}$ b	$\diagup$ $\overline{d}$ b	$\mathbb{E}$ $\overline{c}$ b	$\diagdown$ $\overline{d}$ b	$\mathbb{E}$ $\overline{c}$ b	$\diagdown$ $\overline{c}$ b	$\diagdown$ $\overline{b}$ a	$\parallel$ $\overline{e}$ c	$\parallel$ $\overline{e}$ e	
c	c	c	c	c	c			f	e	f	e	f	f	e	e	e	e	e	e
a	g	a	g	a	a			c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	g	c
f	dd	f	dd	f	f			a	g	a	g	a	a	a	a	a	a	g	g
								f	dd	f	dd	f	f	f	f	dd	dd	dd	

[illegible][illegible]

$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	Bys dechre diwedd i vyny sydd i'r 6: a'r 7:
f	f		e	f		e	e	f	f	c	f	e	f	
c	c		c	c		c	c	c	c	c	c	c	c	
a	a		g	a		g	g	a	a	g	a	g	a	
ff	ff		dd	ff		dd	dd	ff	ff	dd	ff	dd	ff	

IX.	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$
	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$
	f	f	e	f	e	f	f	e	e	f	e	f	e	e	e	f
	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
	a	a	g	a	g	a	a	g	g	a	g	a	g	g	g	a
	ff	ff	dd	ff	dd	ff	ff	dd	dd	ff	dd	ff	cc	cc	cc	ff

$\frac{g}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$
a	a	g	f	f	g	f	f	f	f	g	g	g	f	g	f
e	f	f	e	f	e	e	e	f	f	e	f	e	f	e	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
g	a	a	g	a	g	g	g	a	a	g	a	g	a	g	a
cc	ff	ff	cc	ff	cc	ee	ff	ff	ff	cc	ff	ec	ff	ec	ff

$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff

$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff

$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagup}{e}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{e}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$
$\frac{\diagdown}{g}$	f	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	f	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	f	f	f	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	f	e	f	f	f	f	f
e	f		e		f	f	f	e	f			c	c	c	c	c	c	c				c	
c			c					c				a	g	a	g	a	g	a				a	
g			g					a				f	c	c	f	cc	f	cc	f			f	

Tervyn Caniad Cynwrig bencerdd, ar y Bragod Gywair.

DECHRE CANIAD LLYWELYN AB IVAN AB Y GOV.

[illegible]

$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	g'	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	f	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$
$d $	$f $	$d $	$f $	$c $	$f $	$d $	$f $	$c $	$f $	$c $	$f $	$c $
$b $		$b $	$b $	$g $	$g $	$b $	$b $	$g $	$b $	$g $		$g $

II.	Bys.								Diwedd.						
	$\bar{b}$		$\bar{d}$		$\bar{c}$		$\bar{d}$		$\bar{d}$		$\bar{c}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{a}}$	$\bar{d}$
	$\bar{g}$	g^*	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	g^*	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
	d_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	d_1	f	
	g_1		g_1		g_1		g_1		g_1		g_1		b_1		

$\frac{c}{g}$	$\frac{\bar{d}}{b}$		$\frac{\bar{b}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{a}$		$\frac{\bar{f}}{g}$	$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{c}}{g}$		$\frac{\bar{c}}{a}$
g'	g'	Fordd.	g'	a'	III.	g'	a'	g'	a'	g'
c'	f'		d'	f'		d'	f'	d'	f'	c'
g'	b'		g'	g'		g'	g'	g'	g'	g'

		/		/		/		/		/		Ffordd yr unvatha'r lleill.
$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	
$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		
f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		
a_1		a_1		a_1		a_1		a_1		a_1		

IX.													/
	$\bar{f}$	$c^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$\bar{f}$	$c^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	
	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		
	f_1		f_1		f_1		f_1		d_1		f_1		
	a_1		a_1		a_1		a_1		g_1		a_1		

X.													Ffordd diwedd bach.	X.			/
	$\bar{d}$	$a^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{f}$	$d^{\cdot}$	
	$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$							$\bar{a}$		
	d_1		d_1		f_1	f_1	d_1	d_1							f_1		
	g_1		g_1		a_1	a_1	g_1	g_1							a_1		

													Ffordd yr unvath a'r lleill.
	$\bar{f}$	$d^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	
	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		
	f_1		f_1		d_1		f_1		d_1		f_1		
	a_1		a_1		g_1		a_1		g_1		a_1		

XI.													$\bar{f}$ $\bar{f}$
	$a^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	
	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		
	f_1		f_1		f_1		f_1		d_1		f_1		
	a_1		a_1		a_1		a_1		g_1		a_1		

Diwedd.

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
b_1	b_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	b_1	g	g_1	d_1	d_1	g	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	Tervyn Caniad Llywelyn ab Ivan y Gov.
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	
c_1	c_1	d_1	d_1	e_1	e_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	

CANIAD SUWSANA.

$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$
$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$
d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1
g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	g_1	b_1	b_1

Bys hyd y marc.

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$
$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
d_1	f_1	c_1	f_1	d_1	f_1	a_1	f_1	g_1	d_1	f_1	c_1	d_1	c_1	d_1	d_1
b_1	g_1	g_1	b	b_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	g_1	b_1	g_1	b	b_1	b_1

$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
c_1	g_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	d_1	f_1
c_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	b_1

												</							

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{e}$	Bys.	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	$+$	$\frac{\diagdown}{\bar{e}}$	$+$	$\frac{\diagdown}{\bar{e}}$	$+$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	$+$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	g'
d_1									f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1			

[illegible][illegible]

ERDDIGAN Y DROELL.

[illegible]

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \end{array}$
$c \mid$	$c \mid$	$d \mid$	$d \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$d \mid$	$d \mid$	$c \mid$	$a \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$c \mid$
$a \mid$	$f \mid$	$b \mid$	$b \mid$	$f \mid$	$a \mid$	$b \mid$	$g \mid$	$a \mid$	$f \mid$	$g \mid$	$g \mid$	$f \mid$	$f \mid$	$f \mid$	$f \mid$	$f \mid$
$f \mid$				$f \mid$	$g \mid$			$f \mid$		cc	cc					

[illegible]

CAINC DAVYDD BROFWYD.

$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{d}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{d}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{d}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	Bys.	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	g	f	e	d
$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{d}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{d}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{d}$	$\frac{\bar{c}}{g}$		e_1					d_1
										c_1					g_1
										g_1					
										cc					

$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	Bys.
$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	
g						

PROVIAD YR EAWS BRIDO.

[illegible]

[illegible]

$\frac{1}{c}$	Bys y cwbyl.	+	∥						∥	∥	∥	∥	∥	
		$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$
		$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$
$\bar{g}$			$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	
			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$

[illegible][illegible]

$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$
$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$
$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$

[illegible]

$\begin{array}{c c c} a \cdot & \frac{g'}{e} & g \cdot \frac{\bar{f}}{\bar{d}} \\ \hline \bar{g} & \bar{a} & f \end{array}$			$\begin{array}{c c c} a \cdot & \frac{g'}{c} & g \cdot \frac{\bar{f}}{\bar{d}} \\ \hline \bar{a} & \bar{b} & f \end{array}$			$\begin{array}{c c c} \frac{g'}{f} & \frac{\bar{f}}{e} & \frac{\bar{f}}{f} \\ \hline \bar{b} & f \mid d & \bar{b} \end{array}$			$\begin{array}{c c c} \frac{\Delta}{\bar{e}} & \frac{\backslash}{c} & \frac{\backslash}{\bar{d}} \\ \hline \bar{d} & \bar{b} & c \end{array}$			Bys o'r Groes.
$\begin{array}{c c c} e \mid & f \mid & d \mid \\ \hline c \mid & d \mid & b \mid \end{array}$			$\begin{array}{c c c} g & f \mid d \mid c \mid & \\ \hline d \mid & d \mid b \mid d \mid & d \mid c \mid \end{array}$			$\begin{array}{c c c} d \mid & d \mid b \mid d \mid & d \mid c \mid \\ \hline b \mid & b \mid & g \mid \end{array}$						

$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{+}{g}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{+}{g}$		$\frac{+}{f}$	$\frac{+}{c}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{g}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{g}{c}$
$f $	$f $					$f $		$c $	$d $	$\frac{f}{\bar{d}} $	$f $	$\frac{\bar{d}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{c}$		$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{\bar{b}}{d}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{c}$
$e $	$e $					$f $		$f $	b	$\frac{f}{\bar{b}} $	$d $	$\frac{\bar{d}}{g}$	$c $			$c $	$d $	$c $	$c $
$f $	$f $												$c $				$b $	a	a

$a.$	$g.$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$g.$	$\bar{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{g}{c}$	$c.$	$b.$	$\left \frac{\bar{f}}{\bar{d}} \right.$	$\frac{d}{\bar{d}}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{\bar{d}}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\left. \right $
		$\bar{b}$		$\bar{b}$			$\bar{a}$		$\bar{a}$			$\bar{b}$	$\bar{b}$		$\bar{c}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	
		$d \mid$		$d \mid$			$c \mid$		$c \mid$			$d \mid$	$d \mid$		$c \mid$	$d \mid$		$c \mid$	$c \mid$	
		$b \mid$		$b \mid$			$a \mid$		$a \mid$			$b \mid$	$b \mid$		$a \mid$	$b \mid$		$a \mid$	a	

$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\psi}{f}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1			c_1	c_1	d_1	c_1	c_1
b_1	b_1	b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1			a_1	a_1	b_1	a_1	a_1

[illegible]

PROVIAD FORCHAWG.

$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1
b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1

oo

$\bar{b} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1
a_1	a_1	b_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1

										c.		o	
$\nearrow$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\nearrow$	$\nearrow$	$\nearrow$	$\frac{g'}{c}$	$\bar{c}$	$\frac{b'}{d}$	$\frac{g'}{c}$	a'	$\frac{g'}{c}$	$\frac{b'}{d}$	$\frac{b'}{d}$
$b \cdot$	$c \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$c \cdot$	$b \cdot$	$c \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$
$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1
b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1

$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	Yr un Fordd a'r gyntav. Fordd.	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{c} \cdot$ $\bar{c}$	Fordd yr un Fordd a'r gyntav.	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{b} \cdot$ $\bar{d}$	$\bar{d} \cdot$ $\bar{d}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1	a_1

$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$	$\bar{g} \cdot$ $\bar{f}$
$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$
d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1
b_1	a_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1

$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	Brido: Proviad Forchawg Ivan ab y Gov. Fordd.	PROVIAD Y BOTWM.	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$			c	a	g	c	g	g
$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$			$\bar{a}$	$\bar{b}$	d	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
d_1	d_1			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	f_1	g_1
b_1	b_1			c_1	c_1	c_1		d_1	
								b_1	

[illegible]

$\begin{array}{cc cc} \text{♯} & \text{♭} & \text{♯} & \text{♭} \\ c & a & c & g \end{array}$				$\begin{array}{cccccc cc} & & & & & & & & & \\ \text{♯} & \text{♭} & & & & & & & \text{♯} & \text{♭} \\ f & g & \bar{d} & \bar{d} & \bar{d} & \bar{d} & \bar{c} & c & g \end{array}$						$\begin{array}{cc cc} \text{♯} & \text{♭} & \text{♯} & \text{♭} \\ c & a & c & g \end{array}$			
$\begin{array}{cc cc} \bar{a} & \bar{b} & \bar{a} & \bar{g} \\ \bar{g} & \bar{g} & \bar{g} & g \end{array}$				$\begin{array}{cccccc cc} f & \bar{g} & f & f & a & \bar{g} & f & f \\ d & g & d & d & g & g & d & d \\ b & & b & b & c & & b & c \end{array}$						$\begin{array}{cc cc} \bar{a} & \bar{g} & \bar{a} & \bar{g} \\ \bar{g} & \bar{g} & \bar{g} & g \end{array}$			

$\frac{\sharp}{g}$	$\frac{\flat}{d}$	$\frac{\sharp}{f}$	$\frac{\flat}{c}$	$\frac{\sharp}{d}$	$\frac{\flat}{b}$	$\frac{\sharp}{c}$	$\frac{\flat}{g}$	$\frac{\sharp}{a}$	$\frac{\flat}{a}$	$\frac{\sharp}{b}$	$\frac{\flat}{b}$	$\frac{\sharp}{c}$	$\frac{\flat}{c}$	$\frac{\sharp}{d}$	$\frac{\flat}{c}$
$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{d}$
$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$				$\frac{b}{b}$			$\frac{b}{b}$

[illegible]

						oo					
$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{g'}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{g'}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	a'	g'	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$
d_1	$\frac{\bar{c}}{d_1}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{a}$				$\bar{b}$
b_1	$\bar{c}$	b_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$		d_1	e_1				d_1
			c_1	c_1		b_1	a_1				b_1

[illegible]

oo																Byso'r Groes.
$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{e}{f}$	$\frac{g}{d}$ $\frac{d}{c}$	$\frac{g}{d}$ $\frac{d}{c}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$	$\frac{g}{d}$ $\frac{d}{c}$	$\frac{g}{d}$ $\frac{d}{c}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$	$\frac{g}{d}$ $\frac{d}{c}$	$\frac{g}{d}$ $\frac{d}{c}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$			
e1	e1	e1	f1	f1	e1	e1	f1	f1	f1	f1	f1	f1	f1			
e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1	e1			
g1	g1	g1	a1	a1	g1	g1	a1	a1	a1	a1	a1	a1	a1			
ee	ee	ee	ff	ff	ee	ee	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff			

$\frac{a'}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{5}}{\bar{f}}$	$\frac{a'}{\bar{a}}$	$\frac{g'}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{5}}{\bar{e}}$	$\frac{g'}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{f}}{f_1}$	$\frac{\bar{5}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{f_1}$	$\frac{\bar{f}}{f_1}$	$\frac{\bar{5}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{f_1}$	$\frac{g'}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{5}}{\bar{e}}$	$\frac{g'}{\bar{g}}$
f_1		f_1	e_1		e_1	c_1			c_1		c_1		c_1	e_1		e_1
c_1		c_1	c_1		c_1	a_1			a_1		a_1		a_1	c_1		c_1
a_1		a_1	g_1		g_1	$\bar{f}$			$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$	g_1		g_1
$\bar{f}$		$\bar{f}$	ee		ee									ee		ee

$\frac{a'}{a}$	$\frac{\bar{a}}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{g'}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{g'}{g}$	$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	$\frac{\bar{f}}{f}$
$f $		$f $	$e $		$e $	$e $		$e $	$f $		$f $	$f $		$f $
$e $		$e $	$e $		$e $	$e $		$e $	$e $		$e $	$e $		$e $
$a $		$a $	$g $		$g $	$g $		$g $	$a $		$a $	$a $		$a $
$\bar{f}$		$\bar{f}$	cc		cc	cc		cc	$\bar{f}$		$\bar{f}$	$\bar{f}$		$\bar{f}$

[illegible][illegible][illegible]

$\begin{array}{c} \nearrow \\ b \cdot \\ a \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \psi \\ b \cdot \\ g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ b \cdot \\ a \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} d \cdot \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} d \cdot \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} d \cdot \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} d \cdot \\ \bar{d} \end{array}$	Bys.		
$f \mid$	$\bar{g}$	$f \mid$	$f \mid$	$\bar{g}$	$g \mid$	$f \mid$		$\bar{g}$	$g \mid$
$d \mid$	$d \mid$	$d \mid$	$f \mid$	$\bar{g}$	$g \mid$	$f \mid$		$\bar{g}$	$g \mid$
$a \mid$	$g \mid$	$a \mid$							
dd		dd							

$\begin{array}{c} \circ \\ \diagup \\ + \end{array} \begin{array}{c} a. \\ g. \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a. \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b. \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b. \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a. \\ g. \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a. \\ g. \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g. \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g. \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b. \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f. \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f. \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$
f_1				f_1	f_1	e_1			e_1	e_1		f_1	f_1	e_1	e_1
d_1				d_1	d_1	c_1			c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1
a_1				a_1	a_1	g_1			g_1	g_1		a_1	a_1	g_1	g_1
dd				dd	dd	cc			cc	cc		dd	dd	cc	cc

$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	Bys o'r Groes. dechre.	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	II.	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$
$\frac{g}{g}$			$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$			$\frac{g}{g}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$							
$\frac{c}{c}$			$\frac{g}{g}$		$\frac{a}{a}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$			$\frac{c}{c}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{a}{a}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$							
			$\frac{c}{c}$									$\frac{c}{c}$											

$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{a}}$	Fordd Gwrthwynebu i'r diwedd.	III.	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	Crychu y diwedd val hyn: Fordd.	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	Fordd.
$\frac{g}{g}$					$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$										
$\frac{g}{g}$					$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$									

IV.	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	Diwedd Cyntav. Fordd.	V.	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	Fordd.
	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{d}{d}$									
	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{c}{c}$								
			$\frac{b}{b}$				$\frac{c}{c}$										

VI.	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	Fordd.	VII.	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	Bys.	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$
						$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{d}{d}$		$\frac{\bar{a}}{\bar{a}}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$				$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$
						$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{a}{a}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$			$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$
							$\frac{b}{b}$				$\frac{c}{c}$													

$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	Fordd.	VIII.	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{g}{\bar{f}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	Fordd.	IX.	$\frac{g}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	Fordd.	X.	$\frac{g}{\bar{e}}$	$\frac{g}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{d}{\bar{e}}$	$\frac{c}{\bar{e}}$	$\frac{b}{\bar{e}}$	
$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$			$\frac{b}{d}$	$\frac{g}{e}$			$\frac{g}{e}$		$\frac{g}{e}$			$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$			$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{a}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{b}{e}$
					$\frac{c}{e}$																			

$\begin{array}{cccc} & & \parallel & \\ c \cdot & & c \cdot & \\ b \cdot & d \cdot & c \cdot & c \cdot \end{array}$				Fordd.	x1.	$\begin{array}{cccc} & & \parallel & \\ c \cdot & & d \cdot & d \cdot \\ c \cdot & d \cdot & c \cdot & c \cdot \end{array}$				Fordd.	XII. Ar vesur Flangwr Gwrgan. 1011.1011.00110011.
$\begin{array}{cc} f \mid & \bar{g} \\ d \mid & c \mid \end{array}$						$\begin{array}{cc} \bar{b} \mid d \mid & \bar{a} \\ \bar{g} \mid & a \mid \end{array}$					

[illegible]

5 e	Foord.	XIII.	+	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{d}$	$\frac{g'}{d}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	+
			$\frac{e}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{g'}{b}$	$\frac{g'}{b}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$
			$\frac{e}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{b}$	$\frac{g'}{b}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$
			$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	
			$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$	
					$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$	

[illegible]

Caniad y Wevyl neu yr Efail. Tervyn.

CANIAD TRO TANT.

$\frac{\backslash}{g}$	$\mathbb{B}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\mathbb{B}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\mathbb{B}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{c_1}$	$\mathbb{B}$	$\frac{\backslash}{c_1}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\mathbb{B}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\mathbb{B}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{c_1}$	$\mathbb{B}$
f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	d_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1
d_1		d_1	c_1		c_1	d_1		d_1	b_1		b_1	c_1		c_1	d_1		d_1	b_1	
b_1		b_1	a_1		a_1	b_1		b_1	g_1		g_1	a_1		a_1	b_1		b_1	g_1	
g_1		g_1				g		g							g		g		

[illegible]

			$\bar{i}$ $\bar{b}$ $\bar{d}$ b_1 c_1		II.	$\backslash$ $\backslash$ $g^\cdot$ $\mathbb{H}$ $g^\cdot$ f_1 f_1 f_1		$\backslash$ $\backslash$ $\backslash$ $\bar{b}$ $\mathbb{H}$ $\bar{b}$ $\bar{g}$ $\mathbb{H}$ $\bar{g}$ $\bar{a}$ $\bar{a}$ $\bar{a}$ f_1 f_1 f_1		Ystlysgaine.	
f_1 f_1 f_1			$\mathbb{H}$ f_1			d_1 d_1		c_1 c_1 d_1		d_1 b_1	
f_1			b_1			b_1		a_1 a_1 b_1		b_1 $\mathbb{H}$	
$\mathbb{H}$			$\mathbb{H}$			$\mathbb{H}$		$\mathbb{H}$		$\mathbb{H}$	

[illegible]

IV.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ f_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$
	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	b_1	b_1	b_1
	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1
	f'	f'			f'	f'	f'	f'			f'	f'			f'	f'			f'

[illegible]

XI.							Fordd.	XII.										
	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ b \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ d \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$			$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ e \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ d \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ b \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ b \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ b \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ g \cdot \end{smallmatrix}$
	d_1		d_1	c_1		c_1			d_1		d_1	c_1		c_1	d_1		d_1	d_1
	b_1		b_1	a_1		a_1			b_1		b_1	a_1		a_1	b_1		b_1	b_1
	f		f						f		f			f		f	f	f

Foord.			XIII.			Bys o'r Groes.			Tervyn Caniad Tro Tant. 1613.		
	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ g \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$
	d_1			b_1			a	b_1		b_1	b_1
	b_1			f_1			f_1	f_1		f_1	f_1
	f			d_1			c_1	d_1		d_1	c_1

Bys o'r Groes.			Tervyn Caniad Tro Tant. 1613.		
	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ f \cdot \end{smallmatrix}$
	b_1			b_1	
	f_1			c_1	
	d_1			b_1	

CANIAD SANT SILIN.

COR VINVAEN.....1011011.1011011.

Bys dechre.			Bys Cwbyl.			Bys dechre.		
	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ a \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ a \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ a \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$
	c_1	d_1		f_1	e_1		f_1	d_1

Bys Cwbyl.			Bys dechre.			Bys dechre.		
	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ a \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ a \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$		$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ a \cdot \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagdown \\ c \cdot \end{smallmatrix}$
	c_1	d_1		f_1	e_1		f_1	d_1

$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$				$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$
$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$				Bys dechre diweddadiad.		$\bar{c}$				$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$

$\frac{1}{g}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$
$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$	

$\frac{1}{g}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$
$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$	

$\frac{1}{g}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$
$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$	

$\frac{1}{g}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$
$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$	

$\frac{1}{g}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$
$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$		$\bar{c}$		$c!$	

$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{a}$	Bys Fordd Diweddadiad.	viii.	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\Delta}{a}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{f}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$
$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$			$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$
$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$			$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$

$\frac{\Delta}{e}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\Delta}{c}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\Delta}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{f}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\Delta}{c}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\Delta}{b}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\Delta}{a}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\Delta}{g}$
$\frac{f}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$

$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{g}{g}$	Bys Fordd Diweddadiad.	ix.	$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{\Delta}{a}$	$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{g}{g}$	Fordd.	x.	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	g	$\frac{f}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\diagdown}{f}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$
$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$			$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{e}}{e}$			$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$
$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{e}}{e}$			$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$			$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$
$\frac{c}{c}$				$\frac{c}{c}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$			$\frac{c}{c}$			$\frac{d}{d}$			$\frac{c}{c}$		

$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\Delta}{e}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{b}$	Bys dechre.	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$
$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$

$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\Delta}{b}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\Delta}{a}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\Delta}{g}$	Bys Fordd.	xi.	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$
$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$			$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$			$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$

$\frac{\Delta}{a}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\Delta}{g}$	$\frac{\backslash}{d}$	Bys dechre.	$\frac{\Delta}{a}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\Delta}{d}$	$\frac{\backslash}{e}$
$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{c}$
$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{c}$

$\frac{\backslash}{a}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{a}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{a}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{a}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{a}$ $\frac{\backslash}{g}$												
					I.	$\frac{\backslash}{\bar{b}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{a}}$	$\frac{\backslash}{\bar{b}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{a}}$	$\frac{\backslash}{\bar{b}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{d}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{b}}$	$\frac{e}{\bar{b}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{a}}$					
						$\frac{\backslash}{\bar{c}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{c}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$ $\frac{\mathbb{E}}{\bar{c}}$						
$\frac{\backslash}{g}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{c}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{d}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{c}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{d}$ $\frac{\backslash}{g}$												
						$\frac{\backslash}{f}$ $\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{g}$ $\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{a}$ $\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{g}$ $\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{f}$ $\frac{\backslash}{a}$						
$\frac{\backslash}{g}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{c}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{d}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{c}$ $\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{d}$ $\frac{\backslash}{g}$												

[illegible][illegible]

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	Bys dechre.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\bar{d}$	$\frac{\varphi}{\bar{c}}$	$\mathbb{E}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\frac{\equiv}{\bar{b}}$	$\mathbb{E}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\frac{\vdots}{\bar{d}}$	$\frac{\equiv}{\bar{a}}$
$\bar{f}$	$\bar{g}$		$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$
d	g		c	d	c	d	c	a	b	a	b	a	b	a	b	a

IV.	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{\bar{d}}}{d}$	$\frac{\bar{\bar{\bar{d}}}}{c}$	g	$\frac{\bar{\bar{f}}}{f}$	$\frac{\bar{\bar{\bar{f}}}}{e}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{\bar{d}}}{c}$	$\frac{\bar{\bar{\bar{d}}}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{\bar{d}}}{c}$	$\frac{\bar{\bar{\bar{d}}}}{c}$	g	$\frac{\bar{\bar{f}}}{f}$	$\frac{\bar{\bar{\bar{f}}}}{e}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{\bar{d}}}{c}$	$\frac{\bar{\bar{\bar{d}}}}{c}$
	f_1	$\bar{g}$			f_1	$\bar{g}$		f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$		$\bar{b}$		d_1		$\bar{g}$	
	b_1	g_1			d_1	d_1		c_1		g			g				c_1	
					b_1	b_1							c_1					

[illegible][illegible][illegible]

$g \cdot \quad a \cdot \quad g \cdot \quad \bar{d} \quad \bar{c}$					$g \cdot \quad g \cdot \quad g \cdot \quad a \cdot \quad \bar{f} \quad g \cdot \quad \bar{f} \quad g \cdot \quad \bar{f} \quad \bar{d} \quad \bar{c}$					$\bar{f} \quad \bar{f} \quad +$ $\bar{e} \quad \bar{e}$ $\bar{c} \quad \bar{c}$		
$f \mid$ $d \mid$ $c \mid$					$\bar{g} \quad \bar{b} \quad d \mid \quad \bar{g}$ $c \mid \quad \bar{g} \quad c \mid$ c					$\bar{a}$ $f \mid$ $d \mid$ $a \mid$		

$\frac{g}{f}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{+}{b}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{+}{c}$	Bys cwbyl: dechne.	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$
$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	g_1		c_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	
f_1	d_1	d_1	c_1		$\bar{g}$	g_1								
d_1	b_1	b_1			c_1									
a_1														

$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	XIII.	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{f}{f}$
d_1	f_1	c_1		$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1			f_1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	c_1	g_1	f_1
				f_1	c_1	d_1			d_1	c_1	g_1				
				e_1	g_1	b_1			c_1						
				a_1											

$\frac{+}{g}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{+}{a}$	Fordd.	XIV.	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{d}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$					f_1	$\bar{g}$	f_1	d_1	b_1
c_1	g_1	f_1	d_1	a_1	a_1							d_1	g_1	d_1		
												b				

$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{g}{e}$	Bys dechne.	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$
$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$		c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1
d_1	c_1					g_1	c_1	g_1								
b_1						c_1										

$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	Bys cwbyl.	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	Fordd.	XV.	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{e}$
c_1	$\bar{g}$		c_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	d_1	f_1	c_1			f	$\bar{g}$	g_1		
												d_1				
												b_1				

$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{e}$	Bys dechre.	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	Ferd.
f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$					$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$		$\bar{g}$		c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	
d_1		d_1	c_1					$\bar{g}$	c_1			g_1						
b_1		b_1						c_1										

XVI.	$\begin{array}{c} + \\ \bar{d} \quad \bar{d} \quad \bar{e} \quad \bar{e} \end{array}$				$\begin{array}{c} / \\ g' \quad \bar{e} \quad \bar{e} \quad \quad g' \quad \bar{e} \quad \bar{d} \quad \quad \bar{e} \quad \bar{e} \quad \bar{f} \quad \bar{f} \quad a' \quad \bar{f} \quad \bar{d} \quad \bar{f} \end{array}$			
	$\begin{array}{c} \bar{b} \quad c \quad \bar{c} \quad c \end{array}$				$\begin{array}{c} \bar{b} \quad \bar{c} \quad \bar{b} \quad c \quad \bar{c} \quad c \quad \bar{b} \quad c \quad \bar{c} \quad c \end{array}$			
	$\begin{array}{c} \bar{g} \quad \bar{g} \end{array}$				$\begin{array}{c} g \quad \bar{g} \quad \bar{g} \quad \bar{g} \end{array}$			
	$\begin{array}{c} d \quad e \end{array}$				$\begin{array}{c} d \quad d \quad e \quad e \end{array}$			

[illegible]

Teivyn Caniad Marwnad Ivan ab y Gôv.

Y CANIAD CRYCH AR Y BRAGAWD GYWAIR.

[illegible]

$\frac{\overline{f}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\overline{d}$	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	Bys cwbyl.	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$
f_1	$\overline{g}$	f_1	$\overline{a}$		$\overline{g}$	d_1	$\overline{a}$	f_1	$\overline{g}$		f_1	$\overline{g}$		f_1		d_1	f_1
d_1	d_1	$\overline{g}$			c_1		a_1	d_1	g_1		d_1	g_1		d_1		d_1	d_1
b_1	c_1	c_1									b_1			b_1		b_1	b_1

$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{\bar{c}}$	$\bar{\bar{e}}$ $\bar{c}$ $\bar{b}$	$\bar{\bar{b}}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{\bar{d}}$	$\bar{\bar{d}}$ $\bar{c}$	$\bar{\bar{b}}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	d	$\bar{a}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{g}$	c		a	d	g	d	g	d	g	g	a	d	g	b				
c									b									

$\backslash$ $\bar{b}$	$\swarrow$ $\bar{b}$	$\searrow$ $\bar{b}$	Bys.	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$ $\bar{b}$	$\bar{c}$ $\bar{b}$	$\bar{b}$	$\swarrow$ $\bar{b}$	$\searrow$ $\bar{b}$	$\swarrow$ $\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$ $\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$
$f $	$\bar{g}$	$d $		$\bar{a}$	$\bar{g}$	$d $	$\bar{a}$	$f $	$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$	$f $	$d $	$\bar{g}$	$d $	$\bar{g}$	$d $
	$\bar{g}$			$\bar{g}$	$c $		$a $	$d $	$g $				$d $	$g $			
				$c $									$b $				$b $

[illegible]

$\frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$		
$\frac{\bar{g}}{c_1}$	$\frac{d_1}{\diagup}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{c_1}$	$\frac{d_1}{\diagup}$	$\frac{\bar{g}}{g_1}$	f_1	$\frac{\bar{g}}{g_1}$	f_1	$\frac{\bar{g}}{d_1}$	f_1	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{c_1}$	$\frac{d_1}{\diagup}$	$\frac{\bar{g}}{g_1}$	f_1	$\frac{\bar{g}}{d_1}$	f_1
c_1		c_1		c_1		b_1		b_1		c_1	c_1				b_1	c_1	

		$\frac{g}{\bar{d}}$		$\frac{f}{\bar{d}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{g}{\bar{c}}$		$\frac{f}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$		$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$		$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	
$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	g_1	f_1	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	d_1	$\bar{g}$	f_1	d_1	$\bar{b}_1$
$\bar{d}_1$	b_1	g_1	d_1	d_1	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1

$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1
$\bar{d}_1$	b_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1

$\frac{f}{\bar{c}}$		$\frac{f}{\bar{e}}$		$\frac{g}{\bar{e}}$		$\frac{f}{\bar{e}}$		$\frac{g}{\bar{e}}$		$\frac{f}{\bar{e}}$		$\frac{g}{\bar{e}}$		$\frac{f}{\bar{e}}$		$\frac{g}{\bar{e}}$		$\frac{f}{\bar{e}}$		$\frac{g}{\bar{e}}$	
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1
d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1

$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$		$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$	
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1
d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1	d_1	b_1

$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{b}}{b}$	$\frac{\bar{b}}{b}$	$\frac{\bar{b}}{b}$	$\frac{\bar{b}}{b}$
$c \mid$	g	$f \mid$	g	$f \mid$	g	$f \mid$	a	b	$d \mid$	
				$d \mid$		$d \mid$	$a \mid$	$f \mid$	g	
				$b \mid$		$b \mid$		$d \mid$	$g \mid$	

$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ e \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ c \\ b \end{array}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \\ b \end{array}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b \end{array}$	g	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ e \end{array}$	$\bar{c}$
f^1	$\bar{g}$		f^1	f^1		$\bar{a}$	$\bar{g}$	d^1	$\bar{a}$	f	$\bar{g}$		f^1	$\bar{g}$
$\bar{d}^1$	g^1		$\bar{d}^1$	$\bar{d}^1$		$\bar{g}$	c^1		a^1	$\bar{d}^1$	g^1		$\bar{d}^1$	g^1
$\bar{b}^1$			$\bar{b}^1$	c^1		c^1							$\bar{b}^1$	

$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{d}}$	$\overline{\overline{\overline{d}}}$	$\overline{\overline{d}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{c}}$	Bys.	$\frac{\$}{c}$	Dechre unwaith.
f_1	g	f_1	g	a	f_1	g	d_1					
d_1	g_1	d_1	g_1									
b_1		b_1										

V.	$\frac{g}{e} \cdot \frac{d}{c} + \frac{g}{f} \cdot \frac{g}{f}$		$\frac{f}{e} \cdot \frac{g}{e} + \frac{f}{e} \cdot \frac{g}{e} + \frac{f}{e} \cdot \frac{g}{e}$				Fordd nesav.	$\frac{a}{e} \cdot \frac{d}{c} + \frac{a}{g} \cdot \frac{g}{f}$		VI.	$\frac{a}{e} \cdot \frac{d}{c} + \frac{a}{g} \cdot \frac{g}{f}$	
	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{b}$
	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g^1	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$
	c^1	c^1	c^1	c^1	c^1		d^1	a^1	c^1		c^1	c^1

[illegible]

$\bar{c}$	g	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	Bys yr ail waith crychu.	a	$\bar{f}$	$\bar{c}$	a	$\bar{f}$	$\bar{c}$	g	c
$\bar{a}$			$\bar{b}$	$\bar{d}^1$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}^1$	$\bar{g}$			$\bar{a}$		$\bar{g}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$		
g			g	g	c^1	g^1					f^1	d^1	f^1	f^1		f^1		
c^1			c^1		c^1						d^1	g^1	d^1	d^1		d^1		
											a^1		a^1		a^1			

[illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible]

$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{\bar{d}}{b}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$
g'																
g'	f'	$\bar{g}$	$\bar{f}$	f'	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{d}$			$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$
	$\bar{d}$	g'	$\bar{d}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{g}$		$\bar{g}$	g'		$\bar{b}$					$\bar{d}$
	$\bar{b}$		$\bar{b}$	e'	e'	e'		e'								

CANIAD HUN GWENLLIAN.

$\bar{b}$ f	$\bar{b}$ a	$\bar{a}$ g		$\bar{g}$		$\bar{b}$ f	$\bar{b}$ a	$\bar{b}$ a	$\bar{a}$ g	$\bar{a}$ g	$\bar{g}$ f		$\bar{b}$ f	$\bar{b}$ a
e	d	d	f	d	e	e	d	d	f	d	e	d	e	d
			a		g				a		g			

$\bar{b}$ a	$\bar{b}$ a	$\bar{b}$ a	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$ g	$\bar{g}$		$\bar{b}$ a	$\bar{b}$ a	$\bar{a}$ g	$\bar{b}$ a	$\bar{b}$ a	$\bar{a}$ g	$\bar{a}$ g	$\bar{b}$ a
					f	d	e	e	d	e	d	e	d	e	d
					a		g			a		g		a	

$\overline{\overline{a}}$	$\overline{\overline{b}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{d}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{e}}$	$\overline{\overline{g}}$	Bys	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{e}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{e}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{d}}$	$\overline{\overline{c}}$	$\overline{\overline{b}}$	$\overline{\overline{a}}$	$\overline{\overline{g}}$		
$\overline{a}$	$\overline{b}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{g}$		$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	
d	d			c		e	dechre.	e	d	e	d	e	d	e	d	c	b	a	g
b	e			g				g											

$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{g^*}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{g^*}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
$e \mid$	$d \mid$	$e \mid$	$d \mid$	$e \mid$	$d \mid$	$e \mid$	$b \mid$	$a \mid$	$g \mid$	$c \mid$	$d \mid$	$b \mid$	$d \mid$	$d \mid$	$c \mid$	$b \mid$	$d \mid$
$g \mid$																	

$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	Bys cwbyl.	II.	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	
f_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1										
c_1	e	b_1	d_1	a_1	c_1	g_1			e_1	d_1	$\bar{d}$	f_1	d_1	e_1	e_1	d_1
		$\parallel$		$\parallel$		$\parallel$				$\bar{d}$	a_1		g_1			

[illegible]

$\backslash$ $\bar{c}$	$\swarrow$ $\bar{c}$	Fodd nesav.	v.	$\swarrow$ b	$\swarrow$ $\bar{d}$	$\swarrow$ a	$\swarrow$ $\bar{e}$	$\swarrow$ g	$\swarrow$ d	$\swarrow$ $\bar{e}$	$\swarrow$ e	$\swarrow$ $\bar{d}$	$\swarrow$ c	$\swarrow$ $\bar{d}$	$\swarrow$ e	$\swarrow$ $\bar{d}$	Bys o'r Groes.	
$\bar{e}$	c			$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$		$\bar{d}$
e	c			f	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f		$\bar{g}$
				d	d	$\bar{g}$	g	d	d	$\bar{g}$	g	d	d	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$		$\bar{e}$
		b		c		b				c		b						

$c^{\cdot}$			$c^{\cdot}$			$c^{\cdot}$			$b^{\cdot}$			$g^{\cdot}$							
$\frac{g^{\cdot}}{c}$	$\frac{b^{\cdot}}{d}$		$\frac{a^{\cdot}}{c}$	$\frac{b^{\cdot}}{d}$		$\frac{g^{\cdot}}{c}$	$a^{\cdot}$	$\frac{g^{\cdot}}{c}$	$\frac{g^{\cdot}}{c}$	$a^{\cdot}$	$\frac{g^{\cdot}}{c}$	$\frac{f^{\cdot}}{b}$	$g^{\cdot}$	$\frac{f^{\cdot}}{b}$	$\frac{g^{\cdot}}{c}$	$\frac{g^{\cdot}}{c}$	$a^{\cdot}$	e	
$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$		$\bar{g}$	$\bar{a}$		$\bar{g}$	f_1		f_1	$\bar{a}$		$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$/$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$/$	$\bar{g}$	g_1	$\bar{g}$		g_1	d_1		d_1	d_1	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$/$	$\bar{g}$
c_1	c_1		c_1	c_1		c_1		c_1				b_1			c_1		c_1	$/$	c_1

$g \cdot \bar{c}$	Bys dechre.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{B} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{B} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \diagup \end{array}$
$\bar{g}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{a}$		$\bar{g}$		f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{c}$	$\bar{g}$
g^1		$\bar{g}$		g^1		$\bar{d}^1$		d^1	$\bar{g}$		g^1		d^1		d^1	c^1	
		c^1				b^1			c^1				b^1				

[illegible]

$\frac{b}{b}$	b	a	b	$\frac{c}{c}$	a	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$
$\bar{d}$			f	$\bar{a}$		$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	f	e			$\bar{a}$	$\bar{b}$	d
b			d	$\bar{g}$		g	d	g	d	d		d		$\bar{g}$	$\bar{g}$	d
				e			b		b		e			e	e	

$\frac{c}{c}$	a	$\frac{c}{c}$	a	$\frac{b}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	a	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{c}$	Fordd.
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	d	d	d	
$\bar{g}$	g	$\bar{g}$	g	d	d	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d	$\bar{g}$	g	d	d	b	d	d	
e		e		b		e	e	e	e	e	e	e	b	b	b	

VII.	$\frac{b}{a}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$
	f	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	d	g
	d	d	$\bar{g}$	g	d	d	g	g	d	d	g	g	d	d	g	g	d	d	d	d
	b		e		b		e		b		e		b		e		b		b	b

$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	a	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	a	$\frac{g}{e}$	a	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{c}$	a
f		$\bar{a}$	$\bar{b}$	d	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d	$\bar{a}$	g	$\bar{a}$	g	f	$\bar{g}$	f	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d
d		g	g	d	g	g	d	g	g	g	g	d	d	g	g	g	d
		e	e		e	e		e		e		b		e		e	e

$\frac{e}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{c}$	Bys.	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{g}$	Fordd.	VIII.	$\frac{f}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{g}{g}$
$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{c}$	$\bar{g}$			f		$\bar{b}$	e		$\bar{a}$	f		$\bar{g}$
$\bar{g}$		g		e				d			e			d		
e								b			a			b		

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$ $\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$ $\bar{g}$	Bys dechre.
f_1	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		f_1	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	
d_1			$\bar{g}$			d_1		$\bar{g}$			$\bar{g}$		$\bar{g}$		
b_1			c_1			b_1		c_1				c_1			

$\bar{g}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{g}$ $\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{c}$	$\bar{d}$ $\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	IX.	$\bar{d}$ $\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	a_1	d_1	g_1			f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1
$\bar{g}$	g_1			d_1	d_1		$\bar{g}$		c_1	c_1						d_1	g_1	d_1	d_1
c_1				b_1			c_1									b_1		b_1	

$\bar{f}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$ $\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$ $\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$ $\bar{d}$	$\bar{d}$
$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	g_1	f_1	f_1		$\bar{a}$	
$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	b_1	b_1		$\bar{g}$	
c_1	c_1		c_1				b_1		b_1		b_1		b_1	b_1	b_1		c_1	

$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	$\frac{\bar{g}}{f}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{d}}$	Bys Cwbyl.	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{c}$
$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$f^\dagger$	$f^\dagger$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$g^\dagger$	g	$g^\dagger$	$d^\dagger$	$d^\dagger$	g	g	g	g	g	g	g	g	$g^\dagger$	$c^\dagger$		$g^\dagger$		
	$c^\dagger$		$b^\dagger$		$c^\dagger$	$c^\dagger$	$c^\dagger$	$c^\dagger$	$c^\dagger$	$c^\dagger$	$c^\dagger$	$c^\dagger$	$c^\dagger$					

$\bar{f}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$	$\bar{a}$ $\bar{f}$	$\bar{a}$ $\bar{e}$	$\bar{g}$ $\bar{e}$	$\bar{g}$ $\bar{f}$	$\bar{e}$ $\bar{e}$	$\bar{a}$ $\bar{e}$	$\bar{g}$ $\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	Fodd.	Llall crychu y vawd uchav. x. Fodd.		
f_1	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	f_1									
d_1	d_1	c_1	g_1	b_1	d_1									
b_1														

XI.	$\frac{b}{f} \frac{b}{b}$	$\frac{b}{f} \frac{b}{b}$	$\frac{a}{f} \frac{a}{b}$	$\frac{a}{g} \frac{a}{c}$	$\frac{b}{f} \frac{b}{b}$	$\frac{b}{f} \frac{b}{b}$	$\frac{b}{f} \frac{b}{b}$	$\frac{b}{f} \frac{b}{b}$	$\frac{a}{g} \frac{a}{c}$
	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$
	f	f	$\bar{a}$	$\bar{a}$	f	f	$\bar{g}$	f	f
	d	d	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d	d	g	d	d
	b	b	c	c	b	b	b	b	c

[illegible][illegible]

c	c	e	b	b	d	b	b	d	c	c	e	b	b
$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1
$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1
c_1	c_1		b_1	b_1		b_1	b_1		c_1	c_1		b_1	b_1

[illegible]

VI.	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \\ \bar{d} \\ c \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \sharp \\ // \\ g' \\ f \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g' \\ f \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{---} \\ f \\ g' \\ f \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$				
	$\begin{array}{c} f \\ d \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{g} \\ g \\ \end{array}$	$\begin{array}{c} f \\ d \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{g} \\ g \end{array}$					
Fordd									
VII.	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g' \\ f \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ e \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \sharp \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$
	$\begin{array}{c} f \\ d \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{g} \\ g \\ \end{array}$	$\begin{array}{c} f \\ d \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{g} \\ g \\ \end{array}$	$\begin{array}{c} f \\ d \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{g} \\ g \end{array}$		$\begin{array}{c} f \\ d \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} f \\ d \\ b \end{array}$

$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\mathbb{B} \quad d$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{e}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\mathbb{B} \quad e$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\mathbb{B} \quad d$	$\frac{c}{d}$
$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1		$\bar{g}$	f_1	g_1		f_1	f_1			$\bar{g}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$		c_1	g_1	d_1	g_1	d_1		g_1	d_1	g_1		d_1	d_1			c_1
e_1	e_1				e_1				b_1		b_1			b_1			b_1	b_1			

$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{+}{f}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{+}{f}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$
$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{\bar{b}}{g}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{\bar{b}}{g}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{g}}{g}$
$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{g}{c}$

$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g	$\bar{f}$	a	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
f	g		f	g			f			f	f		g	c	g	d	a	a
d	g		d	g			d			d	c		c					
b			b				b			b					c			

[illegible]

/	+	/	+	\		/	+	/	/	\		/	+	/	+	\	+
e.	e.	e.	e.	e.	d.	d.	d.	d.	d.	c.		f.	f.	f.	f.	f.	e.
c.	d.	d.	d.	d.	c.	b.	c.	c.	c.	c.	b.	d.	e.	e.	e.	e.	d.
$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$f^{\dagger}$	$\bar{g}$	$f^{\dagger}$	$\bar{g}$	$f^{\dagger}$	$\bar{g}$	$f^{\dagger}$	$\bar{g}$	$f^{\dagger}$	$\bar{g}$	$f^{\dagger}$	$f^{\dagger}$	
c ₁	$\bar{g}$	c ₁	g ₁		d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	d ₁	
	c ₁				b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		

$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$														
c ₁	$\bar{g}$	c ₁															
	c ₁																
e.	e.	f.	d.	$\bar{g}$	c.	Bys o'r groes.											
$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$			d ₁	d.	e.	c.	f.	b.	d.	d.	e.	c.	f.	b.
c ₁	$\bar{g}$	c ₁				f ₁	$\bar{g}$		f ₁	$\bar{g}$		f ₁	$\bar{g}$		f ₁	$\bar{g}$	
	c ₁					d ₁	g ₁		d ₁		d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	d ₁	b ₁
						b ₁			b ₁		b ₁		b ₁				

$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$					
c ₁	$\bar{g}$	c ₁		g ₁	c ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$	c ₁	g ₁	c ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	b ₁		
	c ₁			c ₁		c ₁		c ₁		c ₁							
e.	d.	e.	f.	d.	e.	c.	d.	b.	c.	a.	d.	b.	e.	d.	c.	g.	f.
$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f.	a.	g.	b.	
c ₁	$\bar{g}$	c ₁		g ₁	c ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$	c ₁	g ₁	c ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	b ₁		
	c ₁			c ₁		c ₁		c ₁		c ₁							

$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	
c ₁	$\bar{g}$	c ₁		g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	
	c ₁			c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁	
a.	c.	g.	b.	a.	f.	g.	b.	a.	c.	a.	f.	e.	g.	f.	a.	g.	c.
f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$
d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁
b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁	

$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	
c ₁	$\bar{g}$	c ₁		g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	
	c ₁			c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁	
g.	e.	f.	a.	g.	c.	g.	e.	d.	f.	e.	g.	f.	a.	e.	g.	f.	d.
$\bar{g}$	$\bar{b}$	d ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	f ₁	$\bar{g}$	
c ₁	$\bar{g}$	c ₁		g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	
	c ₁			c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁	

[illegible][illegible]

$ \begin{array}{c} g^{\cdot} \quad \bar{d} \quad \frac{\bar{f}}{\bar{b}} \quad \frac{\bar{d}}{\bar{c}} \quad \bigg \quad \frac{g^{\cdot}}{\bar{e}} \quad \ddagger \\ \hline \bar{g} \quad f \mid \bar{g} \quad \bar{g} \quad \quad b \mid \quad \bar{g} \quad \bar{g} \quad \bar{g} \\ g^{\cdot} \quad d \mid g \mid c \mid \quad \bar{g} \quad c \mid g \mid c \mid \\ \quad \quad b \mid \quad \quad c \mid \end{array} $	Forddy Bummed Gainc.	$ \begin{array}{c} \frac{f}{\bar{d}} \quad \frac{\bar{d}}{\bar{c}} \quad \frac{\bar{f}}{\bar{b}} \quad \frac{\bar{d}}{\bar{c}} \quad \bigg \quad \frac{g^{\cdot}}{\bar{e}} \quad \ddagger \\ \hline \bar{g} \quad f \mid \bar{g} \quad \bar{g} \quad \quad b \mid \quad \bar{g} \quad \bar{g} \quad \bar{g} \\ g^{\cdot} \quad d \mid g \mid c \mid \quad \bar{g} \quad c \mid g \mid c \mid \\ \quad \quad b \mid \quad \quad c \mid \end{array} $	Fordd.
	XIV.		XV.

Tervyn Caniad Pibau Morvudd.

CANIAD LLYWELYN DELYNIOR.

$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	Bys.	$\frac{c}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{c}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{c}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{c}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$

II.											Foord.	III.												
			//				//																	
	a.	g.	a.	d.			c.	b.					b.			a.			a.	c.	c.			
	g.	g.	g.	b.	c.	d.	b.	a.	b.	c.			a.			g.	g.	g.	b.	b.				
	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f			f	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d				$\bar{g}$	c					$\bar{g}$	$\bar{g}$	f	f		
c	g	d			d	c	$\bar{g}$										c	g	d	d				
				b																				

[illegible]

$\begin{array}{ccc} \diagup & + & \diagdown \\ c & d & e \\ b & b & b \end{array}$	Fordd.	$\begin{array}{ccc} \diagup & & \diagdown \\ e & & d \\ d & & c \\ c & d & e \end{array}$	V.	$\begin{array}{ccc} \overline{g} & \overline{g} & f \\ c & g & d \\ b & & \end{array}$	Fordd.	$\begin{array}{ccc} \diagup & & \diagdown \\ e & & d \\ d & & c \\ c & d & e \end{array}$	VI.	$\begin{array}{ccc} \overline{g} & \overline{g} & \\ c & g & \end{array}$
--	--------	---	----	--	--------	---	-----	---

[illegible][illegible]

$\bar{c}$	$\bar{c}^{\cdot}$		$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	
$\bar{g}$	$\bar{e}$	Bys.	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$							Bys.
$c^{\cdot}$			$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$\bar{g}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$							
			$b^{\cdot}$		$b^{\cdot}$					$c^{\cdot}$									

$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$			$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	
$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	Fordd.	IX.	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$						
$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$			$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$						
$b^{\cdot}$		$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$					$b^{\cdot}$				$c^{\cdot}$						

$\bar{c}$	$\bar{c}^{\cdot}$	$\bar{c}$	$\bar{c}^{\cdot}$		$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$		$\bar{c}^{\cdot}$	$\bar{g}^{\cdot}$	$\bar{g}^{\cdot}$	
$\bar{g}$	$\bar{g}$			Bys.	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$					Fordd.	$\bar{g}$	$\bar{g}$		X.
$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$				$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$						$c^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$\bar{c}$	
					$b^{\cdot}$		$b^{\cdot}$									$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{c}$	

$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$		$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	
$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		Bys.	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		Bys o'r groes.
$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$\bar{g}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$			$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$\bar{g}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$		
$b^{\cdot}$		$b^{\cdot}$		$c^{\cdot}$						$b^{\cdot}$		$b^{\cdot}$				$c^{\cdot}$					

$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$		$\bar{c}^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{c}^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	
$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	Fordd.	XI.	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$				Bys.
$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$			$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$				
$b^{\cdot}$		$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$					$b^{\cdot}$				$c^{\cdot}$						

$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	Fordd.	XII.	$\overbrace{g^{\cdot} \quad a^{\cdot} \quad g^{\cdot} \quad e^{\cdot}}$	$\overbrace{f^{\cdot} \quad g^{\cdot} \quad f^{\cdot} \quad d^{\cdot}}$	$\overbrace{e^{\cdot} \quad c^{\cdot} \quad f^{\cdot} \quad a^{\cdot}}$				
$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$c^{\cdot}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d^{\cdot}$
$f^{\cdot}$	$\bar{g}$	$f^{\cdot}$	$f^{\cdot}$			$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$\bar{g}$	c
$d^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$d^{\cdot}$			$b^{\cdot}$						
$b^{\cdot}$		$b^{\cdot}$										

	Bys.								
$\overline{g}$		$f $	$\overline{g}$	$f $	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $	$\overline{g}$	$\overline{g}$
$c $		$d $	$g $	$d $	$d $	$c $	$g $	$c $	$g $
$g $		$b $	$b $		$c $				

$\overline{d}$	f	$\overline{e}$	g'	$\overline{f}$	a'	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{c}$	g'	$\overline{c}$	$\overline{d}$	g'	Fordd. XIII.	a'	$\overline{f}$	$\overline{e}$	g'	$\overline{f}$	$\overline{e}$
$f $	$\overline{g}$	$f $	$f $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $							$\overline{g}$	$\overline{g}$	$f $			
$d $	$g $	$d $	$d $	$c $	$c $	$\overline{g}$	$c $							$c $	$g $	$d $			
$b $		$b $	$c $			$c $										$b-$			

$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	Bys.	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$
$f $	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$f $	$f $	$\overline{g}$		$f $	$\overline{g}$	$f $	$f $	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	
$d $	$c $	$\overline{g}$	$c $	$g $	$g $	$d $	$d $	$c $		$d $	$g $	$d $	$d $	$c $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	
			$c $			$b $		$b $		$b $		$b $			$b $						

$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	g'	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	g'	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	g'	Fordd.	xiv.	g'	$\overline{e}$	$\overline{c}$	g'	$\overline{e}$	$\overline{c}$	
$\overline{g}$	$f $	$\overline{g}$	$f $	$f $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $	$\overline{g}$	$\overline{g}$			$c $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$g $	$\overline{g}$	$\overline{c}$
$g $	$d $	$g $	$d $	$d $	$c $	$c $	$c $	$c $	$c $	$c $	$c $	$c $	$g $										
	$b $		$b $	$c $																			

g'	$\overline{d}$	$\overline{b}$	g'	$\overline{d}$	$\overline{b}$	g'	$\overline{e}$	$\overline{c}$	g'	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	Bys.	g'	$\overline{d}$	$\overline{b}$	g'	$\overline{d}$	$\overline{b}$
$f $	$f $	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$c $	$g $	$f $	$\overline{g}$	$f $	$f $	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $		$f $	$\overline{g}$	$f $	$f $	$\overline{g}$	$\overline{b}$
$d $	$d $	$c $	$\overline{g}$	$c $	$g $	$g $			$d $	$g $	$d $	$d $	$c $	$\overline{g}$	$\overline{g}$		$d $	$g $	$d $	$d $	$\overline{g}$	$\overline{b}$
$b $				$c $													$b $		$b $			

$\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	Bys o'r groes.	g'	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	g'
$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $	$\overline{g}$	$\overline{g}$							$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{b}$	$d $				
$c $	$g $	$c $	$g $	$c $	$g $						$c $	$c $	$g $	$c $	$g $	$c $		

AMRYW BERTHYNASAU I GERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.¹

O lyvyr eiddo SYR W. W. WYN.

LLYMA lyvyr a elwir Cadwedigaeth Cerdd Dant, nid amgen telyn a chrwth, o vewn tair talaeth Cymru; yr hwn à dynwyd o'r Miwsig, wrth ddymuniad pedwar pencerdd o delyn o chrwth, a meddwl ac athrylith pob un o honynt at ei gilydd, i wneuthur cerdd ac i'w chadw yn nghov, ac i'w chanu yn ei lle, ac i'w dosbarthu. A henwau y pedwar pencerdd yw Allon y Cenau, Rhydderch Voel, Matholwch Wyddel, ac Olav Gerddawr;² ac yr oedd yn gwrandaw Henri Gyvenrhydd,³ a Charsi Delynior, a llawer ereill a'u cynghor ac o'u celyyddyd gyda hwynt. A thrwy gynghor yr athrawon hyny, a chelyyddyd y doctor o'r Miwsig, a'r pedwar athraw a'u celyyddyd, o gydgynghor pob un at ei gilydd, y gwnaed y pedwar mesur ar hugain; ac i sicrâu y rhai hyny y gwnaed y pedwar Deivr ar ugain. O dri achaws y gwnaed hwynt: y cyntaf, i wneuthur cerdd; yr ail, i adnabod cerdd; a'r trydydd, i ddal cerdd mewn cov, val y mae eu henwau rhagllaw yn iaith Werddonig. A Mwrchan Wyddel oedd yn arglwydd yn y Werddon⁴ yr amser hwnw, ac a'u confirmioedd yn y man a elwir Glyn Achlach, drwy ei holl allu a'i swyddau, a gorchymyn ar bawb eu swcerio.

Ac yn wir o bydd neb a wypo ddsbarth y pedwar mesur ar ugain yn ddilys ac yn ddidramgwydd, a dosbarthu gamwth bob

un at ei gilydd, nid dieithrach iddo glywed cam mewn cerdd dant, noc i ddarllawr da adael llythyren allan o'r sildav, neu air o'r rheswm; ac velly mae yn dangaws, vod mewn cwlwm a chaniad cyweirdannau a thyniadau. Onaddynt rhai sydd gedeirn, rhai sy weiniaid. Pedwar cyweirdant gwan à wna un cadarn; ac yr un modd am y tyniadau cedeirn. Ac o'r rhai hyny y gwneir pynciau; ac o'r pynciau y gwneir mesurau; ac o'r mesurau, proviadau, gostegion, ceinciau, clymau, a chaniadau.

Dyweder bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chyssylltiadau, a thagiadau,⁵ ac ystopiadau. Llyma yr achosion y mae y cysylltiadau yn cael eu henw: o achaws eu bod yn cysylltu cywair dannau a thyniadau. Llyma yr achaws y cawas tagiad ei henw; o herwydd ei vod yn ystopiaw cyweirdant a thyniad ryw amser, pan ddol mewn cerdd. Crychiadau sydd yn cyllawni rhwng cyweirdant a thyniad, a lle savo y bŵs y cyvrvir. Y toleciadau⁶ sydd yn gwasanaethu yn lle bwyadau; a'r plethiadau⁷ yn tegâu rhwng tyniadau a cheirdannau, ac yn amryveiliaw bob un â'i gilydd; ac yn dosbarthu.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYVYR YSGRIV.

Fa ryw vesur yw yr Ogwyddawr? O'r Tutyr, neu o Drwsgyl Mawr?

Os Tutyr à ydd, dau gyweirdant a dau dyniad. Os Trwsgyl Mawr, rhaid bod pedwar cyweirdant a phedwar tyniad.

Fa ryw Ddivr y mae Gosteg Ieremiah ab y Gov?

Gosteg Ieremiah yn dyvodd allan o'r macmwn byr; Gosteg Davydd Athraw, Corfiniwr: trosiggin Pibau Morvudd, yn dyvodd allan o drwsgyl bach.

⁵ A tholiadau.

⁶ Toliadau.

⁷ Crychiadau.

¹ Cadwadaeth Cerdd Dannau, nid amgen telynau, a chrythau, o vewn tair talaeth Cymru; y rhai hyn à dynwyd allan o'r music, drwy ddeall a dychymyg doctor o gelyyddyd; ac wrth ddymuniad pedwar pencerdd o delyn a chrwth.—*Casgliad Didrevn eiddo Iarll Macclesfield.*

² Albon ab Cynan, Rhyddy Voel, Mytholwch Wyddel, Alov Gerddwr.—*Casgliad Didrevn.*

³ Henri Gruf, neu Henri Gevn rhydd.—*Casgliad Didrevn.*

⁴ Cloch Voel, a Henri Gevnrhudd, a Marchan Wyddel, a'u disgyblion, yn amser Cwysen vab Carsi o Dyn Achlach yn Iwerddon.—*Crowa. O. Myvyr.*

⁵ Mwrthan Wyddel oedd Arglwydd Penav y pryd hyny.—*Casgliad Didrevn.*

Am grychiadau, a phlethiadau, a thagiadau, a bwyadau, a tholciadau, ac ystopiadau.—Wyth o dyniadau a chywair.

Pedair colovyn cerdd sydd yn sevyll pob un yn lle ei gilydd: Corchgolovyn, Cardyged gwdan, Ymryson Flam, a Choust strych, saethu Malach. Cwlwm Hir ar y Lleddyv Gywair, Cwlwm o'r Gogywair, Cwlwm y tri mwchwl odidawg.

Allan o lyvyr arall y mae y canlynawl: sev, Athrawiaeth i ganu Crwth.

Llyma ddosbarth cerdd dannau, a'i chyvarwyddyd, yn y modd y mae yn dangaws mewn clymau a chaniadau; nid amgen cyweirdannau a thyniadau.

Rhai o'honynt sydd weinïon; ereill o'honynt sydd gedeirn. Wyth gyweirdant priv gychwynawl y sydd: a phedwar cyweirdant gwan i wneuthur un cyweirdant cadarn. Ac o'r rhai hyny y gwneir y pynciau; ac o'r pynciau y gwneir y mesurau; ac o'r mesurau y gwneir y proviadau, y gostegion, y caniadau, a'r clymau.

Dywedav bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chysylltiadau, tagiadau, bwyadau, tolciadau, ystopiadau.

Bellach, dyma yr achaws y mae y cysylltiadau yn cael eu henwau. O herwydd eu bod yn cysylltu cyweirdannau a thyniadau.

Dyma yr achaws y cavas tagiadau eu henwau arnynt; o herwydd eu bod yn attal rhwng cyweirdannau a thyniadau, o glymau caniad: O bydd byr y mesur ddwywaith; o bydd hir y mesur bedair gwaith, heb na mwy na llai; ac os bydd na mwy na llai, camvesur y sydd.

Pedwar ar ugain sydd o glymau cydgerdd: nid amgen cwlwm ar bob mesur o'r 24 mesur: a'r clymau hyny a ganir ar y crasgywair cymmain un. Ac o'r clymau cydgerdd ymryson yn dyvod ar y caniadau, y rhai sy yn dyvod o'r mesurau ereill: ac ychydig o ddysg a bair i'r neb a vo a'r mesurau ganddo, i ganu wrth y mesur, megys ag y mae yn dilyn ar ol yma.

Wyth o gyweirdannau a thyniadau sydd yn lle eu cilydd, heb na mwy na llai.

Llyma ddangaws y modd y cenir yr 8 gyweirdant, a'r 8 dyniad, priv gychwynawl.

Cyweirdannau priv, a ddechreuir â'r mynegvys yn y bragodgywair, a chyweirdant y vawd â'r graenvys yn ei le ei hun, a'r hirvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach dan vwrddwn y cyweirdant isav, ar y cildant canol a'r cildant uchav.

ANCIENT BRITONS.

The characters used are those of the ancient Bardic Alphabet; and it is very evident that *chords were struck*, for three and four letters are placed perpendicularly one above another. The history of the above runs thus : This M.S. purports to have been transcribed by Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the reign of Charles I., from a M.S. of William Penllyn, a celebrated minstrel of the preceding century. And it is stated in a note, that the M.S. comprises 'The music of Britain, as settled by a congress or meeting of chief musicians, by order of Gruffydd ab Cynan, prince of North Wales, about A.D. 1040, with some of the most ancient pieces of the Britons, supposed to be handed down to us by the ancient bards.' Accompanying the manuscript are transcripts from another old writing, in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, Bart., entitled, *The Repository of String Music within the three principalities of Wales*, having, apparently, reference to the twelfth century. It contains an explanation of several of the terms used in Welsh music, which are extremely complex. There are, besides, extracts from other old manuscripts of a similar nature, and relating, it would appear, to the same period. Such is the claim to antiquity which the document under notice bears on the face of it; and, if it may safely be granted, the evidence it supplies must be considered of singular value with reference to the subject before us. And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any other now known. Dr. Burney describes this notation as one 'by letters of the alphabet, somewhat resembling the tablature of the lute, but without lines, except a single one to separate the treble from the bass.' Since Dr. Burney's time, the whole of this specimen was submitted, by the erudite Dr. William Owen Pughe, to Bartholomon, the celebrated violinist. Bartholomon succeeded in deciphering most, if not all, of it : adopting, as the basis of his experiment, the notation of the ancient Spanish lute, as in use during the sixteenth century, which agrees with what Dr. Burney says of the conformity of the Welsh notation, with the tablature of that instrument. It is extremely probable that the clue afforded by Bartholomon might have led to most successful

results; but, unfortunately, only one of the tunes, as described by him, has been preserved, and that was inserted in the first volume of *Welsh Melodies*, published in 1809. This was, by a fortunate accident, transcribed by Dr. Pughe, or no instance of Bartholomew's success might now have remained; for, at his death, in 1808, his manuscripts were dispersed, if not destroyed. This one¹ comprises notations illustrative of the twenty-four canons of music, together with twenty-nine ancient tunes, and a catalogue of more than one hundred and fifty others, which may supply some idea of the musical treasures formerly possessed by the *Cymry*.

The deciphering of these would certainly tend, in some degree, to make us acquainted with the general proficiency anciently attained by the Welsh in the art of music."

I shall now proceed to make a few comments upon one of the statements made in the above quotation, which is as follows:—"And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any now known." It is well known, amongst those learned in such matters, in the present day, that from the time of the Greeks, the notes of the scale have been expressed by the letters of the alphabet; and that up to the time of St. Ambrose, in the fourth century, the only change that had taken place, was the substitution of the Roman for the Greek alphabet. The following scheme represents the ecclesiastical modes or tones, in the time of St. Ambrose—

d	e	f	g
c	d	e	f
b	c	d	e
a	b	c	d
G	a	b	c
F	G	a	b
E	F	G	a
D	E	F	G

These modes continued in vogue up to the days of St. Gregory the Great; and I shall now quote from Sir John Hawkins' *History of Music*, to show what improvements were made at that time:—

"The several improvements of music hereinbefore enumerated, regarded chiefly the theory of the science; those that followed were for the most part confined to practice. Among the latter, none have a greater title to our attention than those made about the end of the sixth century by St. Gregory the Great, the first pope of that name: a man not more remarkable for his virtues than for his learning and profound skill in the science of music.

¹ i. e., The Welsh M.S.

The first improvement of music made by this father consisted in the invention of that kind of notation by the Roman letters, which is used at this day. It is true that before his time the use of the Greek characters had been rejected; and as the enharmonic and chromatic genera, with all the various species of the latter, had given way to the diatonic genus, the first fifteen letters of the Roman alphabet had even before the time of Boetius (A.D. 476) been found sufficient to denote all the several sounds in the perfect system; and accordingly, we find in his treatise, *De Musica*, all the sounds from Proslambanomenos to Nete hyperboleon, characterised by the Roman letters, from A to P inclusive. But Gregory, reflecting that the sounds after Lychanos Meson were but a repetition of those before it, and that every septenary in progression was precisely the same, reduced the number of letters to seven, which were A, B, C, D, E, F, G; but, to distinguish the second septenary from the first, the second was denoted by the small, and not the capital, Roman letters; and when it became necessary to extend the system farther, the small letters were doubled, thus:—

aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg."

On comparing St. Gregory's system of notation with the Welsh manuscript in question, it will be perceived how very closely they resemble each other:—

ST. GREGORY'S NOTATION.

A, B, C, D, E, F, G, a, b, c, d, e, f, g.
aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg.

NOTATION IN THE WELSH MANUSCRIPT.

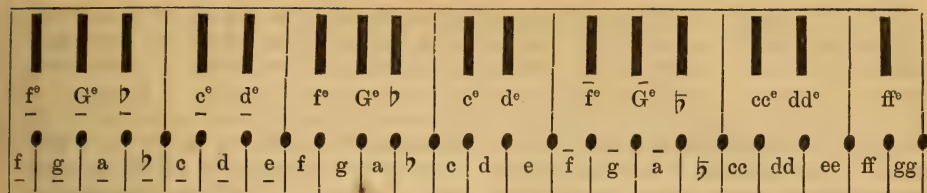
cc, dd, ee, ff, g | a | b | c | d | e | f |
g | a | b | c | d | e | f |
g · a · b · c · d · e · f ·

However, I had the good fortune to find a little book at Florence, last winter, containing a scale resembling the notation in the Welsh manuscript still more closely, inasmuch as it has some of the very same marks to distinguish the different octaves. The title of the work is—"Musurgia sen praxis musical. Illius primo quae Instrumentis agitur certatio ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argentorati opud Ionnem Schottum, anno Christi, 1536."¹ The following is a facsimile of the specimen alluded to, as applied to the keys of the organ (which instrument was invented about the middle of the seventh century), with additional marks for the flats and sharps, in keeping with the rest of the notation:—

¹ Ottomaro Luscinio was a Benedictine Monk, and a native of Strasburg. He was a man of considerable learning, and an elegant writer.

The above work is in two parts: the first containing a description of the Musical Instruments in his time, and the other the rudiments of the science. To these are added two commentaries, containing the precepts of polyphonus music.

Dr. Burney, Bartholomon, and Sir John Hawkins, were under the impression that the Welsh system of notation was taken from the tablature of the Spanish lute, the *viol du braccia*, and the *viol da gamba*; whereas it is much more reasonable to suppose that the letters of the notation were merely placed on the finger-board of those instruments, so as to render it easier to read compositions written in that notation. However that may be, the idea enabled Dr. Burney and Bartholomon to decipher a very small portion of that part of the Welsh manuscript which happened to be in the key of C. It may be as well

to introduce Dr. Burney's specimens, with some remarks of his 'own, which precede them:—

"Many of the bases, or accompaniments to the melodies begin with the chord of C inverted:

e!

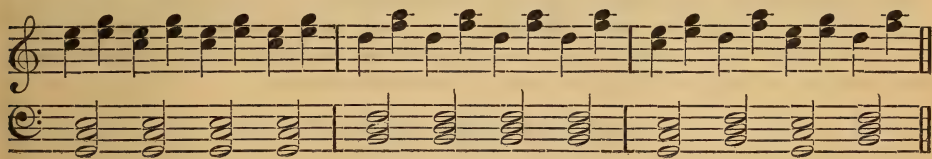
e! These chords and melodies are lessons for g!

young practitioners on the harp; and are said to be the exercises and trial-pieces which were required to be performed by the candidates for musical degrees, and for the silver harp. Among the first twenty-four lessons of this kind, some few are easy to decipher, as No. XI. and XVII., which I shall give here as specimens of this notation, explained in modern musical characters:—

No. XI.

COR VINVAEN.—1011011.1011011.

e	g	e	g	e	g	a	a	a	a	e	g	a	e	a
e	e	e	e	e	e	d	f	d	f	d	f	d	f	d
e!	e!	e!	e!	f!	f!	f!	f!	e!	f!	e!	f!			
g!	g!	g!	g!	d!	d!	d!	d!	g!	d!	g!	d!			
g!	g!	g!	g!	b!	b!	b!	b!	g!	b!	g!	b!			

No. XVII.

e	e	e	e	f	f	f	f
d	d	d	d	e	e	e	e
e!	e!	e!	e!	f!	f!	f!	f!
g!	g!	g!	g!	d!	d!	d!	d!
g!	g!	g!	g!	b!	b!	b!	b!

The only mistake Dr. Burney appears to have made in deciphering the above specimens has been to write the treble notes an octave too high; as the octave they are written in, according to the notation, is the one immediately above the bass notes. It is true that it is the custom to write guitar music an octave higher than its real diapason, even at the present day; and this may have been Dr. Burney's reason for doing so; but in that case, he should have transposed both bass and treble together. Further on he continues thus:—

“The counterpoint, however artless it may seem, is too modern for such remote antiquity as is given to it. The false 5th from B to F, in the first example, has not been long allowed in harmony; and the prepared 7th, from B to A, in the second example, is a crudity that has been very lately tolerated.”

The only way to account for the chords being in an inverted position, is by a conviction I have long felt—that the greater part, if not all, of the music contained in the Welsh manuscript, is written, not for the harp, as supposed by Dr. Burney, and others, but for the *crwth*—an instrument which, according to Venantius Fortunatus, bishop of Poictier, was, in A.D. 609, considered the national instrument of Britain, as is shown by the following couplet of his:—

“Romanus lyrâ, plaudit tibi barbarus harpâ
Graecus Achilliâ—*Crotta Britannia canit.*”

If this music had been intended for the harp, it is but reasonable to conclude that the chief fundamental notes would have been added to the chords in the bass;

more especially as the finger that would have played them on that instrument would have been at liberty. A still more convincing proof remains to be given:—the names of the different marks used in the notation, which are to be found in page 1114 of this volume, and which are translated as follows:—The Thumb Choke (*Tagiad y Vawd*), Short Shake (*Y Plethiad Byr*), Shake of the Four Fingers (*Plethiad y Pedwarbys*), Shake of the Little Finger (*Plethiad y Bys Bach*), Double Scrape (*Craviad Dwbyl*), Single Scrape (*Craviad Sengyl*), Half Scrape (*Hanner Craviad*), Throw of the Finger (*Tavliad y Bys*), Double Shake (*Plethiad Dwbyl*), Shake of the Bee (*Plethiad y Wenynen*), Trill of the Thumb (*Crychu y Vawd*), Slide of the Finger (*Ysgwyd y Bys*), Double Choke (*Tagiad Dwbyl*), Forked Choke (*Tagiad Forchawg*), Back of the Nail (*Cevyn Ewin*), Jerk (*Ysbonc*), Great Shake (*Plethiad mawr*).

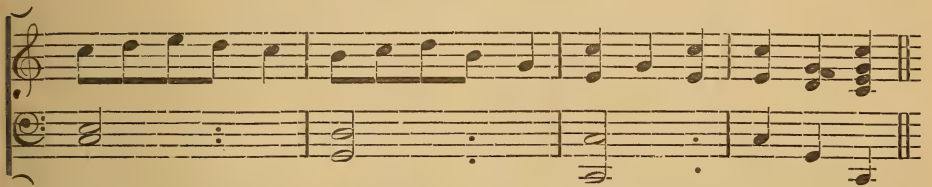
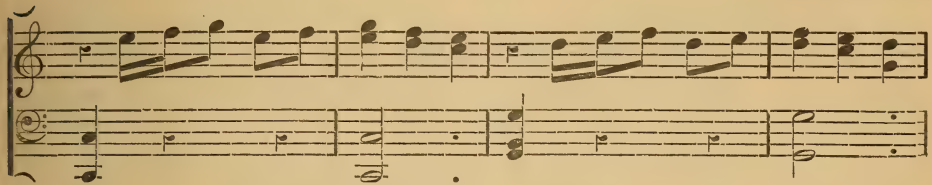
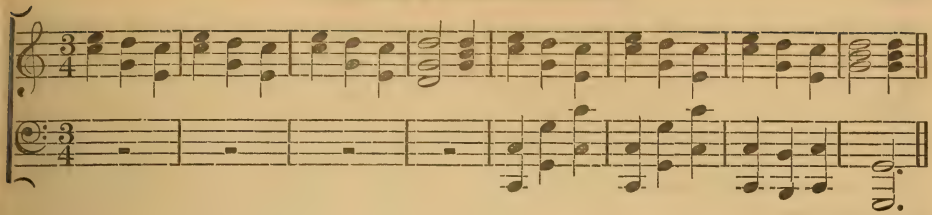
It would be quite impossible for any one acquainted with the harp to apply any of the above terms, either to the manner of playing upon that instrument, or to any music ever written for it. On the other hand, I am decidedly of opinion that they directly refer to the *crwth*. Further on, I purpose enlarging upon this subject, by giving a description of the *crwth*, in order to prove more clearly the intimate connection of that instrument with the Welsh manuscript.

I shall now proceed to examine the specimen deciphered by Bartholomon, which follows:—

CAINC DAVYDD BROFWYD.

$\overline{e}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{e}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{e}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$ g	$\overline{d}$ $\overline{f}$
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----------------------------------

Bartholomon has so embellished upon the original in his deciphering of the above, that I feel it my duty to insert a literal transcription of my own, in order

to be able to demonstrate more clearly that it was written for the *crwth*, and not for the harp, as the added basses in the above would lead one to infer.

I have now to allude to the specimen of the ancient notation introduced by John Parry (*Bardd Alaw*), in his account of the document, and to express my regret that so thorough a patriot, and generally so reliable an authority, should not have investigated the matter a little more closely before giving it to the world; for I have carefully gone through the old manuscript, and cannot find a single passage in any way resembling his specimen. The only way to account for so much inaccuracy is,

by supposing that he commissioned another to make the transcription for him; as there is not a single portion written in the Ancient Bardic Alphabet, as asserted by him. The same amount of incorrectness is displayed in the statement that "the notation occupies about *seventy pages* of the third volume of the *Myvyrian Archaeology of Wales*; whereas, it occupies nearly *two hundred pages*, from page 440 to 624.

As before stated, the above specimens are all in the key of C; but it is not to be

supposed, on that account, that the whole of the manuscript is written in the same key. This has evidently been the great obstacle standing in the way of the deciphering of the whole of it; for there are no marks, either at the beginning, or elsewhere, to denote the keys. Indeed, it is believed that up to the time of Guido D'Arezzo, by whom the scale and the stave, with its cleffs, were invented, none existed; and as such great improvements formed an era in the history of music, I shall here quote, from Sir John Hawkins, an account of Guido and his improvements, as a means of throwing light upon the subject under discussion:—

“It has been related that the method of notation among the Greeks was by the letters of the alphabet; as also that the Latins in their stead made use of the Roman capital letters, A, B, C, D, E, F, G, and so on to P, as is mentioned by Boetius, in his fourth book; and that afterwards Gregory rejected all but the first seven, which he made to serve for the whole scale, distinguishing the grave series by the capitals, and the acute by the small letters. Their manner of singing was from A to B, a tone; from B to C, a semitone; from C to D, a tone; from D to E, a tone; from E to F, a semitone; from F to G, a tone; so that, to speak of the diapason only, the seven capital letters served to express, ascending and descending, either gradually or by leaps, the seven notes. But so difficult was it, according to this method, to know and to hit precisely the place of the two semitones, that before the pupils were able to acquire a knowledge of the *Canto Fermo*, ten years were usually consumed. Guido studied with great diligence to remove this obstruction; and the current account of the invention is, that being at Vespers, and singing the hymn to St. John, *Ut queant laxis*, it by chance came into his head to apply, as being of easy pronunciation, certain syllables of that hymn to as many sounds in a regular succession, and thereby he removed those difficulties that had so long retarded the improvements of practical music.”

UT queant laxis REsonare fibris
Mira gestorum FAMuli tuorum
SOLve polluti LABii reatum.

Sancte Joannes.

We must suppose that the converting the tetrachords into hexachords had been the subject of frequent contemplation with Guido, and that a method of discriminating the tones and semitones was the one thing wanting to complete his invention. During the performance of the hymn, he remarked the iteration of the words, and the frequent returns of *Ut, re, mi fa, sol, la*. He observed likewise a dissimilarity between the closeness of the syllable *mi*, and the broad open sound of *fa*, which he thought could not fail to impress upon the mind a lasting idea of their congruity, and immediately conceived a thought of applying the six syllables to his new formed hexachord.

Struck by the discovery, he retired to his study; and having perfected his system, began

to introduce it into practice. The persons to whom he communicated it were the brethren of his own monastery, from whom it met with but a cold reception, which, in the epistle to his friend above-mentioned, he ascribes, undoubtedly, to its true cause, envy. However, his interest with the abbot, and his employment in the chapel, gave him an opportunity of trying the efficacy of his method on the boys who were training up for the choral service, and it exceeded the most sanguine expectation.

The fame of Guido's invention soon spread abroad, and his method of instruction was adopted by the clergy of other countries. We are told by Kircher, that Hermannus, bishop of Hamburg, and Elvericus, bishop of Osnaburg, made use of it; and by the authors of the *Histoire Littéraire de la France*, that it was received in that country, and taught in all the monasteries in the kingdom. It is certain that the reputation of his great skill in music had excited in the pope a desire to see and converse with him; of which, and of his going to Rome for that purpose, and the reception he met with from the pontiff, himself has given a circumstantial account of in the epistle before cited.¹

The particulars of this relation are very curious; and as we have his own authority, there is no room to doubt the truth of it. It seems that John xx., or, as some writers compute, the nineteenth pope of that name, having heard of the fame of Guido's school, and conceiving a desire to see him, sent three messengers to invite him to Rome. Upon their arrival, it was resolved by the brethren of the monastery, that he should go thither, attended by Grimaldo, the abbot, and Peter, the chief of the canons of the church of Arezzo. Arriving at Rome, he was presented to the holy father, and by him received with great kindness. The pope had several conversations with him, in all which he interrogated him as to his knowledge in music; and upon sight of an antiphony which Guido had brought with him, marked with the syllables agreeable to his new invention, the pope looked on it as a kind of prodigy, and ruminating on the doctrines delivered by Guido, would not stir from his seat till he had learned perfectly to sing off a verse: upon which he declared that he could not have believed the efficacy of the method, if he had not been convinced by the experiment he had himself made of it. The pope would have detained him at Rome, but labouring under a bodily disorder, and fearing an injury to his health from the air of the place, and the heat of the summer, which was then approaching, Guido left that city upon a promise to re-visit it, and explain to his holiness the principles of his new system.”

The following scheme will show the

¹ The *Micrologus*, his chief work on Music, supposed to have been written at the Monastery of Pomposo, near Ferrara, on his return from Rome, and in the thirty-fourth year of his age. There is a small volume of MSS. in the British Museum, which contains fifteen of the twenty chapters of Guido's *Micrologus*; a short tract, *De Constitutionibus in Musica*, which seems to belong to that in which the famous passage occurs that was so severe on the singers of his time, and which has since been often quoted with pleasure, as applicable to their successors:—*Temporibus nostris super omnes homines Fatui sunt Cantores.*

reformed scale of Guido, the situation of the notes on the lines and spaces, and the

relation which the hexachords bear each to the others:—

[illegible]

Having now arrived at a period almost coeval with the supposed date of the ancient Welsh manuscript, and having endeavoured, by collateral evidence, to throw light upon the origin of the system of notation contained in it, and thereby proving its antiquity, by showing that it was the very notation in use for hundreds of years previous to that time, we will now compare it with the scale as improved by Guido, so as to enable us to decipher the

manuscript with greater facility. But first of all, I wish to call attention to a peculiarity in Guido's scale: namely, the absence of the leading-note. My object in doing this is to point out that the national music of Ireland possesses, to a great extent, this peculiarity to the present day, and which, indeed, is one of its chief characteristics, as will be seen by the following tune, taken from *Walker's Irish Bards*, and supposed to be very ancient:—

SPEIC SEOACH.

SPRING SEASON.

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

398

399

400

401

402

403

404

405

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

418

419

420

421

422

423

424

425

426

427

428

429

430

431

432

433

434

435

436

437

438

439

440

441

442

443

444

445

446

447

448

449

450

451

452

453

454

455

456

457

458

459

460

461

462

463

464

465

466

467

468

469

470

471

472

473

474

475

476

477

478

479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

490

491

492

493

494

495

496

This peculiarity does not exist in Welsh music, as each scale has its leading-note; a fact, which, in a musical point of view, constitutes the superiority of the national music of Wales over that of any other country.

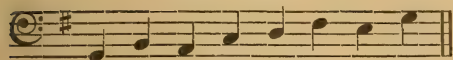
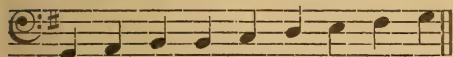
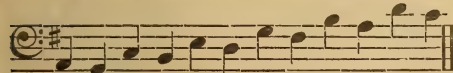
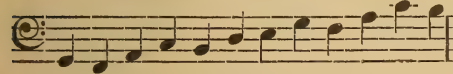
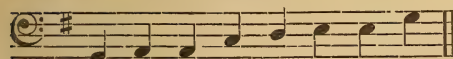
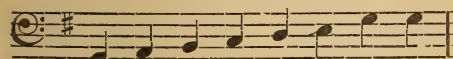
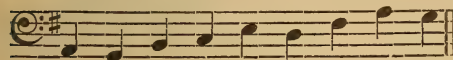
Dr. Crotch, in the first volume of his *Specimens of various Styles of Music*, re-

ferred to in his course of lectures, writes as follows:—

“British and Welsh national music may be considered as one, since the original British music was, with the inhabitants, driven into Wales. It must be owned, that the regular measure and diatonic scale of the Welsh music is more congenial to the English taste in general, and appears at first more natural to experienced

*Cywair Ithel.**Cywair Gwyddelig dyeithr.**Cywair Chwith—Cywair dyeithr.**Cywair yr Athraw Vedd.**Cras-gywair.**Lledv-gywair Gwyddyl.**Cywair yn Nghywair Edward.*

In order to show the individuality of each, they have been written, in the page above alluded to, with the letters of the regular diatonic scale on one side, and the letters which constitute the difference of the other scale on the opposite side. My chief object in noticing them is to call special attention to the *lines* that connect the letters in the different parts of the scale. It will be observed that there are six of those lines, and that they are attached, on the left side, to the letters

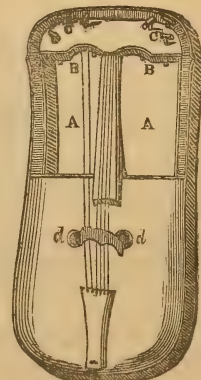
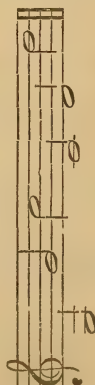
g | *b* | *d* | *f* | *a* and *c*, thus:—
d —
c —
b —
a —
g —
f | —
e | —
d | —
c | —
b | —
a | —
g | —

This being the case in each instance, I am strongly impressed with the conviction that the lines represent the strings of the *crwth*, and that the letters give a clue to the manner of tuning that instrument. I am aware that another method of tuning the *crwth* has been recorded; but it is so unlike the manner of tuning any of the instruments of that kind, and apparently so unpractical, that the matter has hitherto been involved in the greatest uncertainty.

Sir John Hawkins, in his *History of Music*, has written of the *crwth* as follows:—

“The instrument here spoken of is of the fidicinal kind, somewhat resembling a violin, twenty-two inches in length, and an inch and a half in thickness. It has six strings, supported by a bridge, and is played on with a bow. The bridge differs from that of a violin in that it is flat, and not convex, on the top; a circumstance from which it is to be inferred that the strings are to be struck at the same time, so as to afford a succession of concords. The bridge is not placed at right angles with the sides of the instrument, but in an oblique direction; and, which is farther to be remarked, one of the feet of the bridge goes through one of the sound-holes, which are circular, and rests on the inside of the back; the other foot, which is proportionably shorter, resting on the belly before the other sound-hole.

Of the strings, the four first are conducted from the bridge down the finger-board, as those of a violin; but the fifth and sixth, which are about an inch longer than the others, leave the small end of the neck about an inch to the right. The whole six are wound up either by wooden pegs in the form of the letter T, or by iron pins, which are turned with a wrest like those of a harp or spinnet. The figure, together with the tuning of this singular instrument, is here given:—

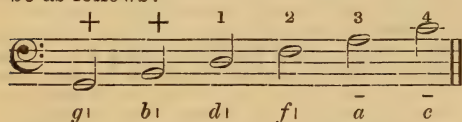
A A The apertures for the hand.
 B B The strings conducted under the end board.
 c c The pegs.
 d d The sound-holes.

Of the tuning, it is to be remarked, that the sixth and fifth strings are the unison and octave of G, the fourth and third the same of C, and the second and first the same of D; so that the second pair of strings are a fourth, and the third a fifth to the first.

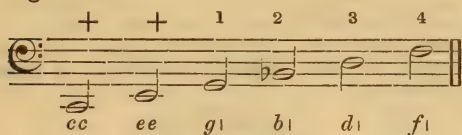
At page 1071 of this volume will be found the following :—

“The second finger of the *crwth* governs three keys: viz., the low key of C (*is-gywair*) the sharp key of G (*cras-gywair*), and the flat key of F (*lleddv-gywair*). The first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gywair*), and the key with a minor third (*go-gywair*). And these are the five chief keys.”¹

In tuning the *crwth* according to the lines, as well as the letters by which they are connected in the scales in page 1076, I find the result to correspond with the above in every respect. For example: suppose the *crwth* to be tuned in the key of G (*cras-gywair*), the six strings would be as follows:—

The instrument being in the key of G, it is with the *second* finger that the F sharp would be made; therefore, it is clearly *that* finger which governs the key. For the other two keys which are said to be governed by the second finger, it is necessary that the *crwth* should be tuned in what is called the low key of C (*is-gywair*), which has that letter for its lowest note, and consequently the whole six strings tuned a fifth lower, but in the same order, which would be in the following manner:—

Here, again, the second finger governs the key of C and F by making the B either natural or flat. Returning once more to the tuning of the instrument in the key of G (*cras-gywair*), as above, we find that the first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gywair*), by making E flat on the D string, which would be the key of C minor; and also the key with a minor third (*go-gywair*), which, with the exception of E flat, is the same as C major. It is evident that the mixed or minor key (*bragod-gywair*) admits of

being used as the relative minor of the three major keys, C, F, and G; which would be A, D, and E minor. The same might be said of the key with a minor third (*go-gywair*) with the mere alteration of that interval.

In applying the above theory to the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which Dr. Burney so strongly objected, on account of their inverted positions, as being at variance with the antiquity attributed to the manuscript, the cause appears fully accounted for; as it is evident that their inverted positions were adopted, in the first place, for the greater convenience of their being played, as much as possible, on the open strings of the *crwth*; and in the second, because the notes of that instrument did not descend lower than G, when tuned in the key of G (*cras-gywair*), in which key, as stated on the last leaf of the manuscript, are written the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which I now purpose devoting my attention.

The portion of the manuscript that has excited the greatest amount of curiosity, and has been most written about, is that of the twenty-four measures of instrumental music; to be found at pages 1073 and 1076, represented by two different kinds of marks; and also at 1089, in the ordinary notation, in which the whole of the manuscript is written. At page 1072, will be found an account of the same in the Welsh language, of which the following is a translation:—

“These are the twenty-four measures of instrumental music, all conformable to the laws of metre, as they were settled in a congress, by many professors skilful in that science, Welsh and Irish, in the reign of Gruffydd ab Cynan, and written in books, by command, at the time, and copied from thence the eleventh day of May, in the year one thousand,” &c.

Another account of the same will be found at page 1205, taken from an ancient document in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, translated as follows:—

“This book is called the *Preservation of Instrumental Music*; that is to say, the harp and *crwth*, within the three provinces of Wales, formed of the science of music, through the knowledge and invention of a doctor of music, assisted by four chief professors of the harp and *crwth*, and the good-will and ability of each being consonant to one another towards forming a song, to preserve it in memory, to perform, and to explain it with correctness. The names

¹ Edward Jones (*Bardd y Brenin*) in a note upon the above, remarks:—“This hint might help a zealous investigator of antiquity to unravel the mystery, and might lead to the finding out of the ancient notes of the *crwth*; but, unfortunately, I have been deprived of mine by a fire, as well as other irreparable losses of manuscripts (A.D. 1794).”

of the four chief musicians were *Allon y Cynau* (Allon ab Cynan), *Rhydderch Voel* (Rhydderch the Bald), *Matholwch Wyddel* (Matholwch the Irishman), and *Olav Gerddawr* (Olav the Minstrel). The audience were *Henri Gyvenrhydd* (Henry Redback), and *Carsi Delyniôr* (Carsi the Harper), and many others assisting by their advice and scientific knowledge; and by the counsel of those learned men, the skill of the doctor of music, and the four professors of the art, and by the unanimous agreement of all, were made the twenty-four measures; and to give stability to those, the twenty four strains (*Deivr*), or variations, were formed. They were made for three reasons: the first, for composing a piece; the second, for knowing the merits of it; and the third, for the preserving it in memory, as their names follow further on in the Hibernian language. And *Mwrchan Wyddel* (of Ireland) was chief Lord in Ireland at that time; by whom they were confirmed in a place called *Glyn Achlach*, with all his power and

offices; and he further decreed that every person should support them.¹

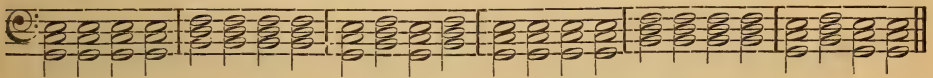
And, indeed, if there be any one who thoroughly understands, and can properly classify the twenty-four measures, it would be no more strange in him to be able to detect an error in a musical composition, than for a good reader to discover that a letter had been omitted in a syllable, or a word in a phrase."

k +

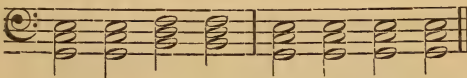
The marks at page 1073—i, i—as well as those in page 1076—l, 0—in my opinion, merely signify the *tonic* and *dominant*; and the whole twenty-four measures are constructed with them—one measure differing from another according to the number of times that the above chords are repeated in succession, as will be seen by the following sketch:—

THE TWENTY-FOUR MEASURES OF INSTRUMENTAL MUSIC, WITH THEIR CHORDS OF ACCOMPANIMENT.

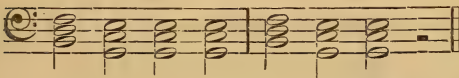
1. *Mac y Mwn Hir*.—111100001010111100001011.—^{k + k+k+ k + k+k}iiii iiii iiii iiii iiii iiii.

2. *Mac y Mwn Byr*.—11001111.—^{k + k}ii ii iiii.

3. *Mac y Delgi*.—0111011.—^{+k +k}i iiii ii.

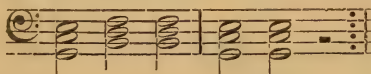
4. *Corfiniwr*.—11001011.11001011.—^{k + k+k k + k+k}iiiiiii. iiii.

5. *Corsgolef*.—11011001011.—^{k +k + k+k}iiiiiii.

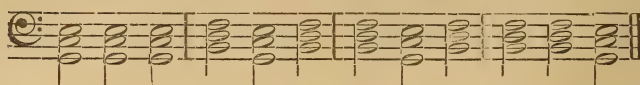

6. *Rhiniart*.—10011.10011.—^{k+ k k+ k}iiii. iiii.

¹Gruffydd ab Cynan and Cadwgan ab Bleddyn retreated to Ireland in 1096; Hugh, Earl of Chester, and Owen ab Edwyn, having taken possession of their lands, and of the Isle of Anglesey.—*Jones' Welsh Bards*.

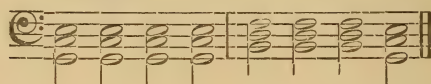
7. *Coraldan*.—111010010001.—^{k +k+ k+ k}iiiiiiiiiii.

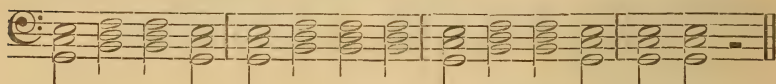
8. *Tresi Heli*.—10001110001011.—^{k+ k + k+k}iiiiiiiiiii.

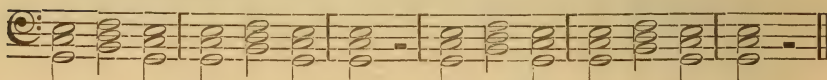
9. *Wnsach*.—11110001.—^{k + k}iiiiiii.

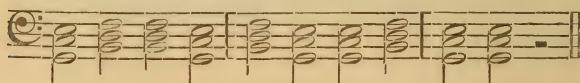
10. *Cor dia Tutlach*.—10011000100111.—^{k+ k + k+ k}iiiiiiiiiii.

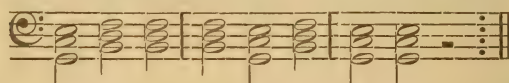
11. *Corvinvaen*.—1011011.1011011.—^{k+k +k k+k +k}iiiiiii.iiiiiii.

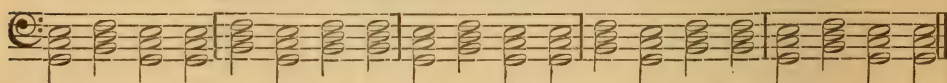
12. *Corwrog*.—1001011011.—^{k+ k+k +k}iiiiiiiiiii.

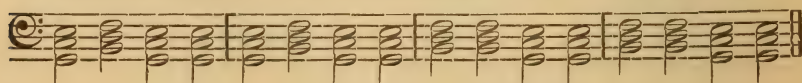
13. *Carsi*.—10001011.10001011.—^{k+ k+k k+ k+k}iiiiiii.iiiiiii.

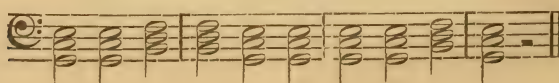
14. *Bruth yr Ysgol*.—10110100101101001011.—^{k+k +k+ k+k +k+ k+k}iiiiiiiiiii.

15. *Flamgwr Gwrgan*.—1011.101100110011.—^{k+k k+k + k + k}iiii.iiiiiiiiiii.

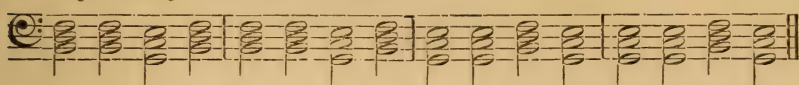

16. *Calchan*.—1100111101.—^{k + k +k}iiiiiiii.

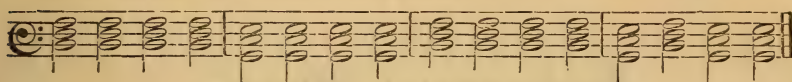

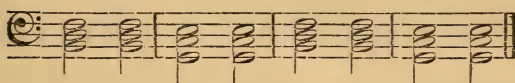
17. *Bryt Odidog*.—0010.0010.1101.1101.—^{+ k+ + k+ k +k k +k}iiii . iiii . iiii . iiii.

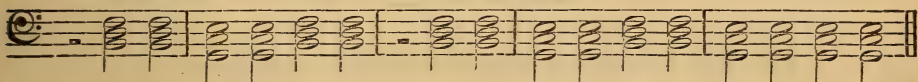
18. *Trwsyl Mawr*.—00001111100001011.—^{+ k + k+k}iiiiiiiiiiiiiiiiiii.

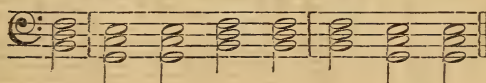
19. *Tutyr Bach*.—00110011.—^{+ k + k}iiiiiii.

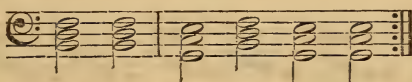
20. *Mac y Mynvaen*.—00)1100:0011001111.—^{+ k + + k + k}i) iiii : iiii iiii.

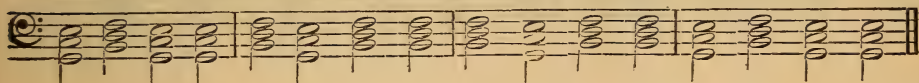
21.—*Toddyv*.—01100011.—^{+k + k}iiiiiii.

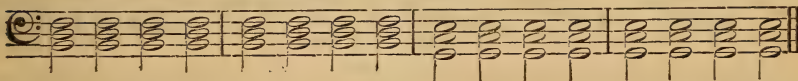
22. *Hatyr Bach*.—001011.001011.—^{+ k+k + k+k}iiiiii . iiii.

23. *Alban Hyvaid*.—1011010001001011.—^{k+k +k+ k+ k+k}iiiiiiiiiiiiiiiiiii.

24. *Alvarch*.—0000.0000.1111.1111.—^{+ k}iii . iiii . iiii . iiii.

To give an idea of the importance that was attached to the knowledge of the twenty-four measures, I give the following translation from the original Welsh in the last page of the manuscript, upon the subject:—

“No master of music can do without knowing these measures; and whoever is sufficiently acquainted with them, will never fail to answer

for himself in his profession. And thus ends the class called the hand, the foot, and ear knowledge of instrumental music.”

I shall here insert the twenty-four measures of instrumental music, with their chords of accompaniment (*clymaru cydgerdd*), and twenty-four strains, or variations (*a phedair cainc ar ugain*), applicable to each measure, as deciphered by myself.

THE
TWENTY-FOUR MEASURES
OF
Instrumental Music,

WITH THEIR CHORDS OF ACCOMPANIMENT,

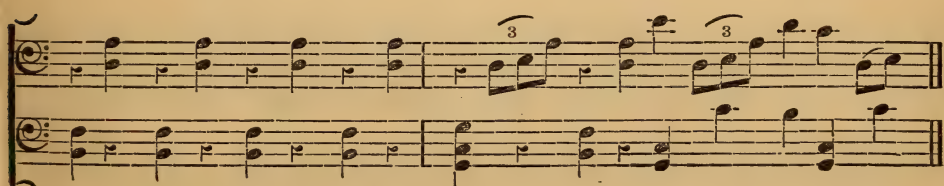
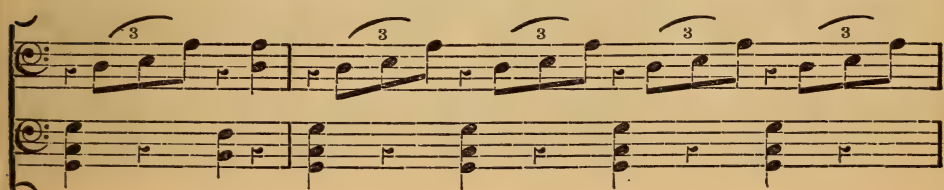
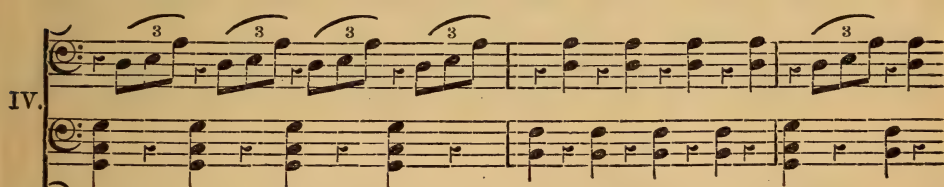
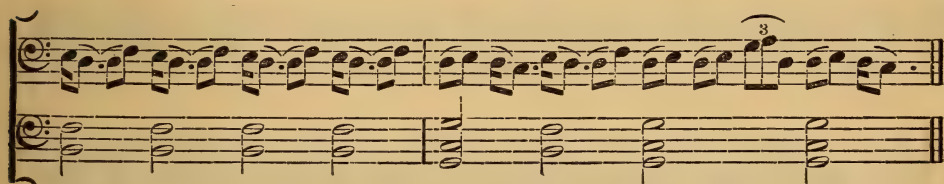
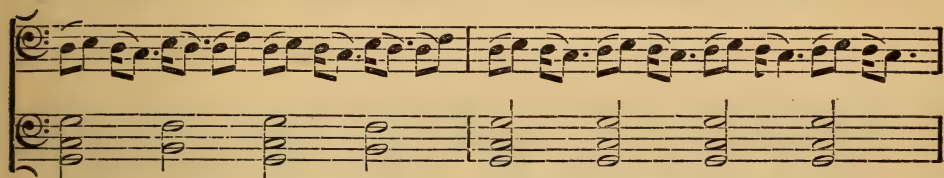
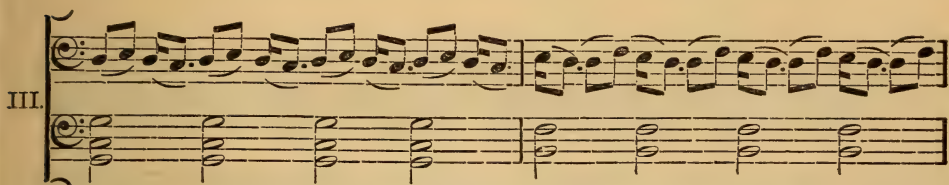
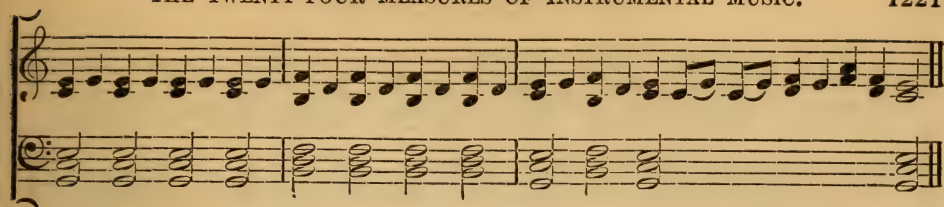
AND TWENTY-FOUR STRAINS, OR VARIATIONS, APPLICABLE TO EACH MEASURE.

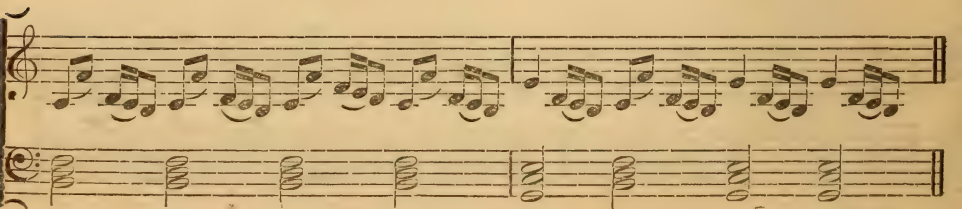
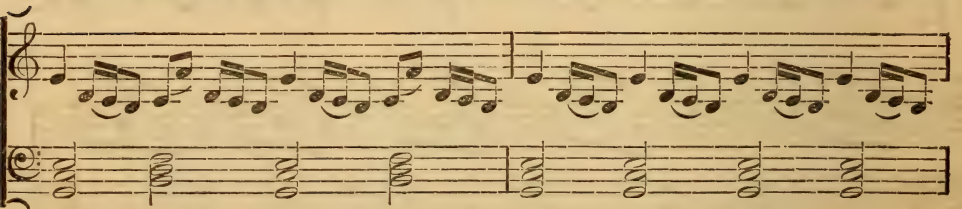
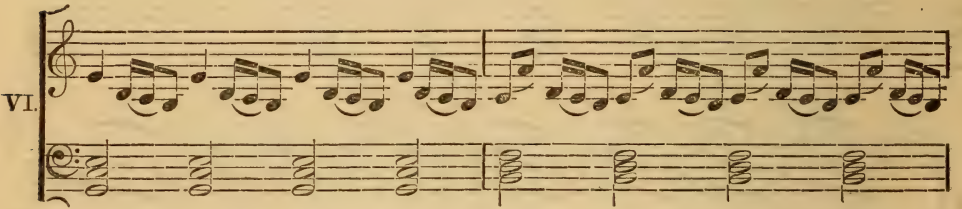
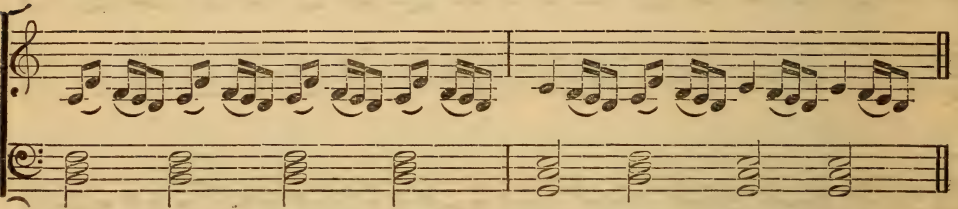
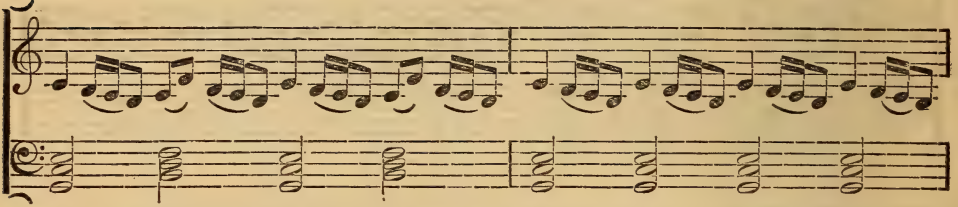
MAC MWN HIR.—111100001010111100001011.—*Cras Gywair.*

I.

II.

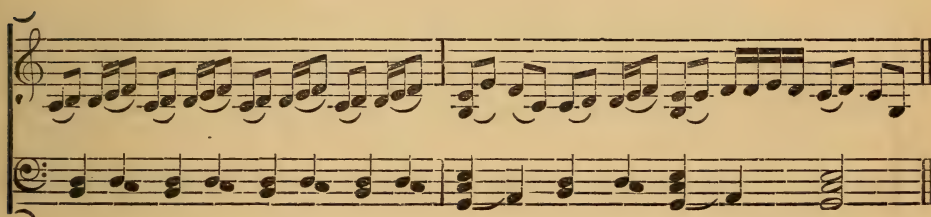
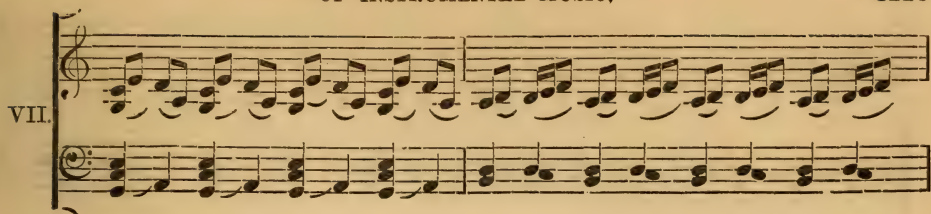

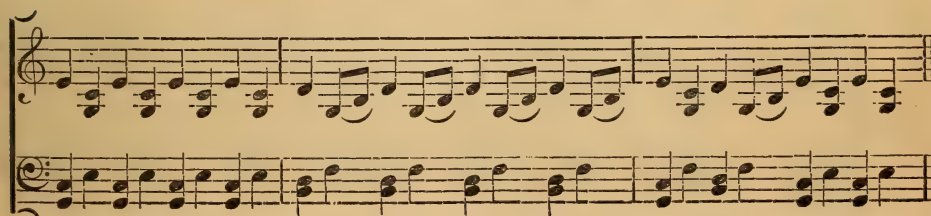
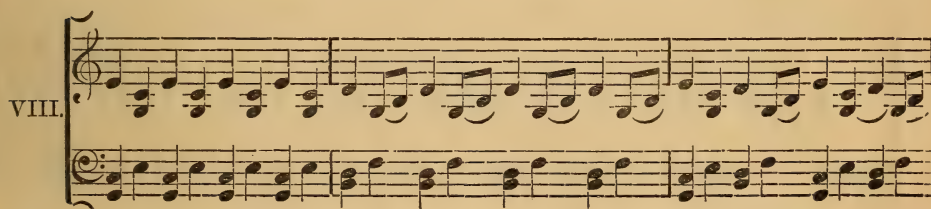

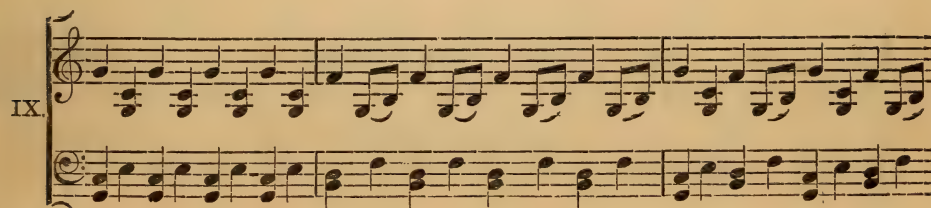
VII.

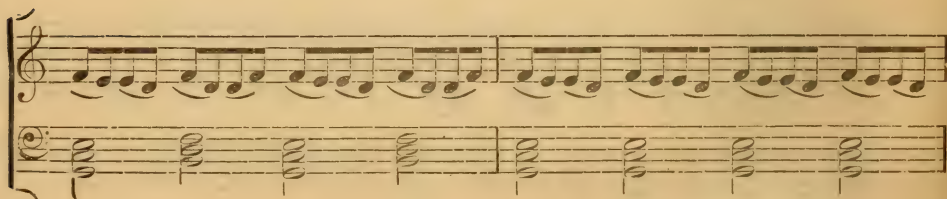
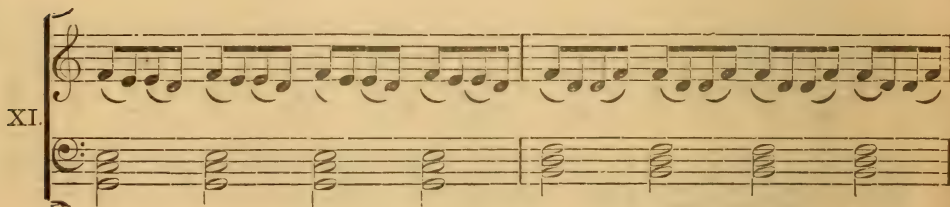
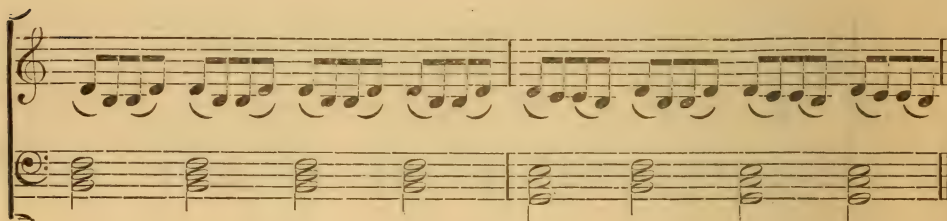
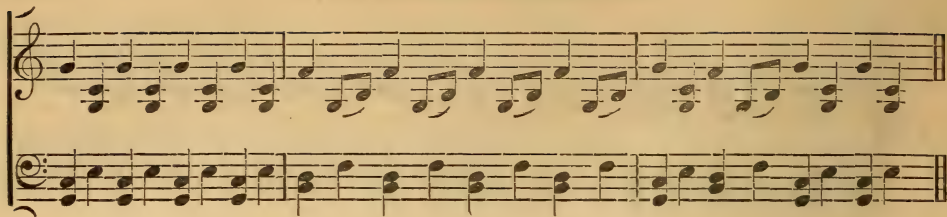

VIII.

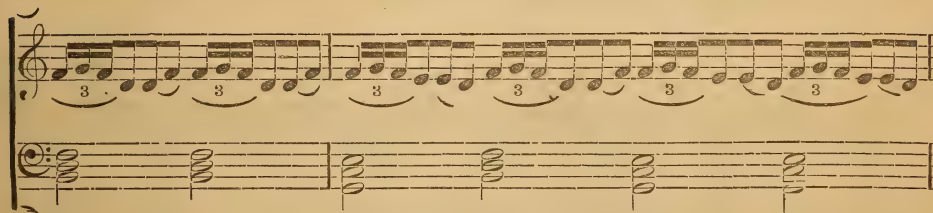
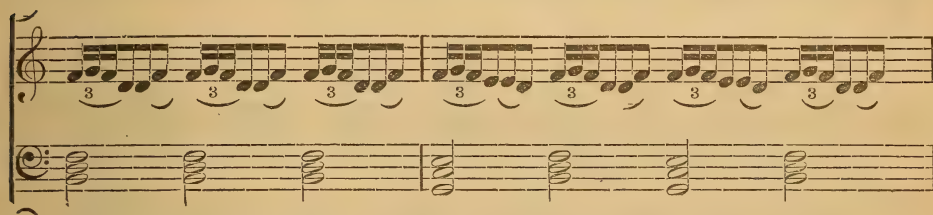
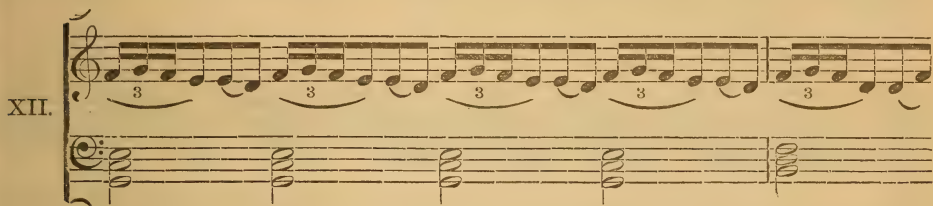
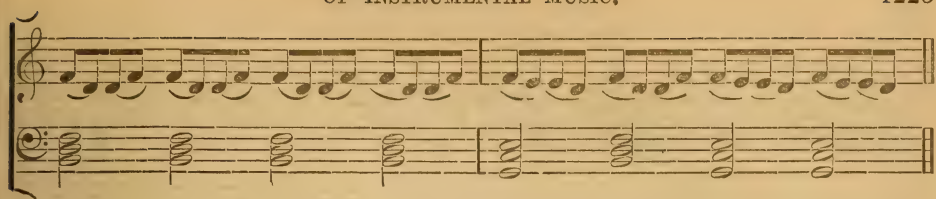

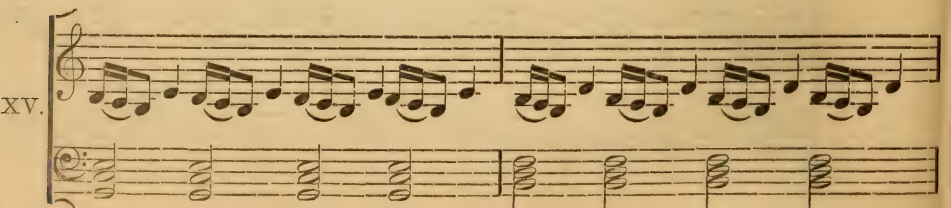
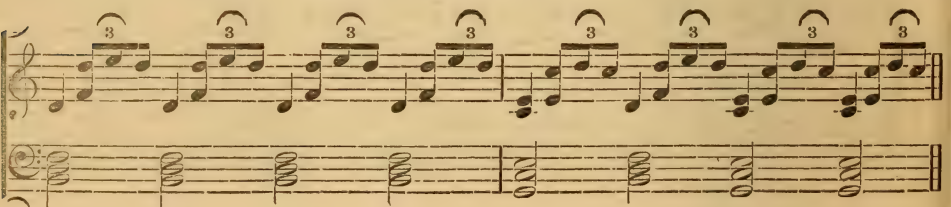
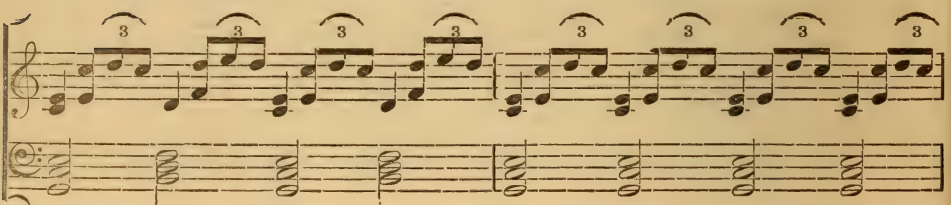
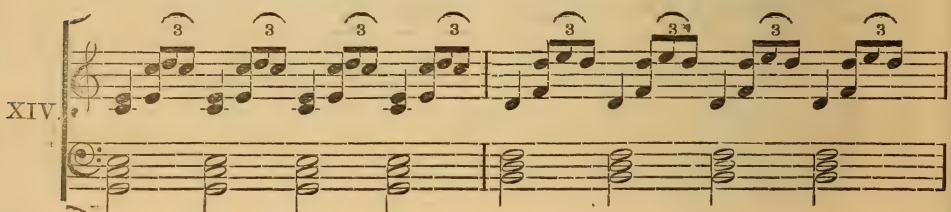
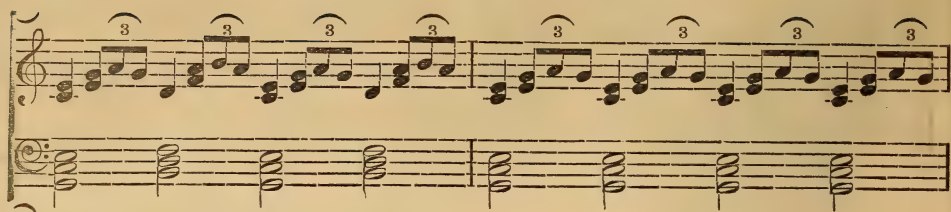
IX.

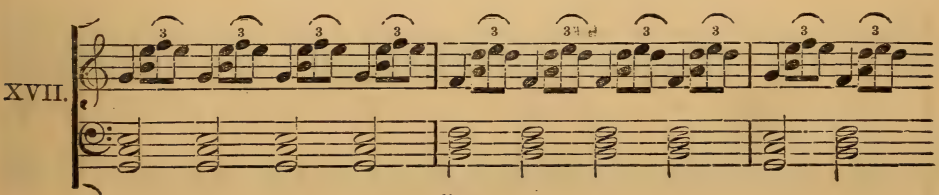
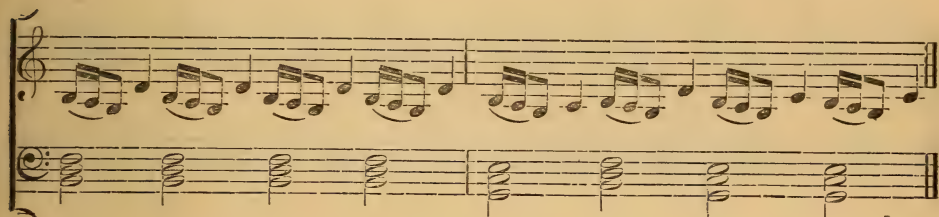
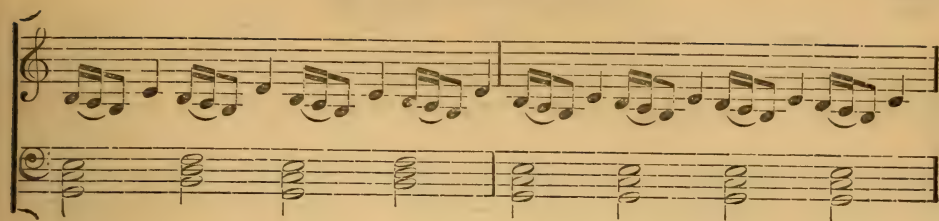

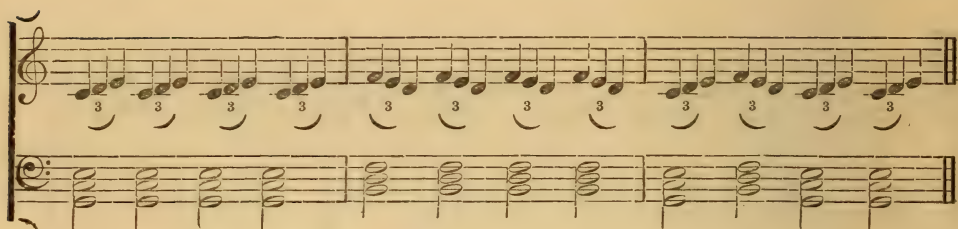
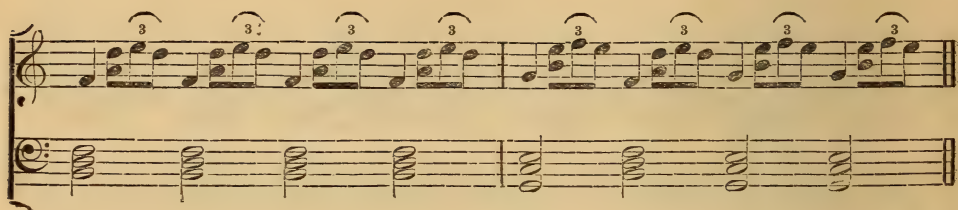

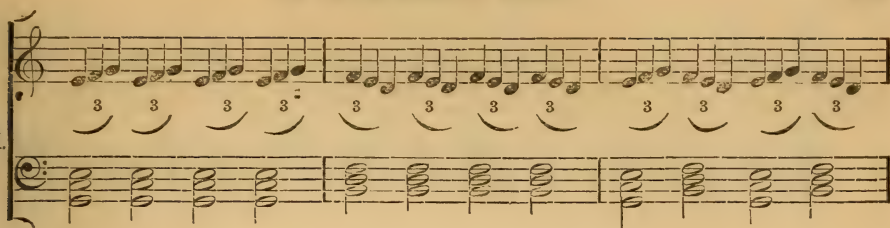

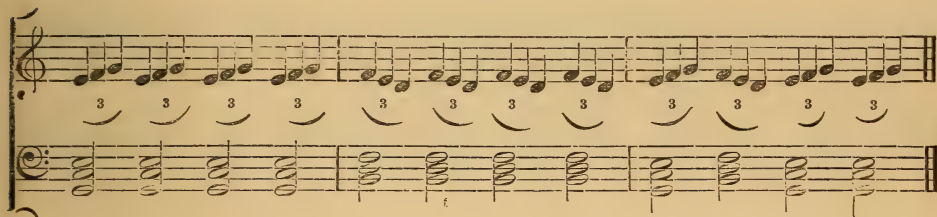

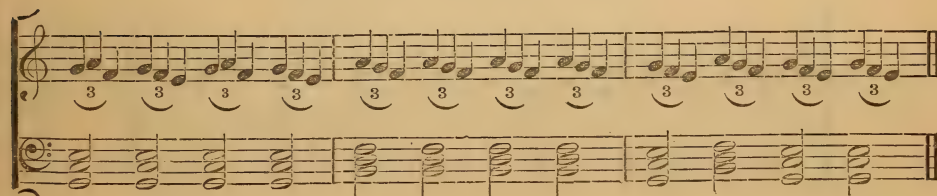
XX.

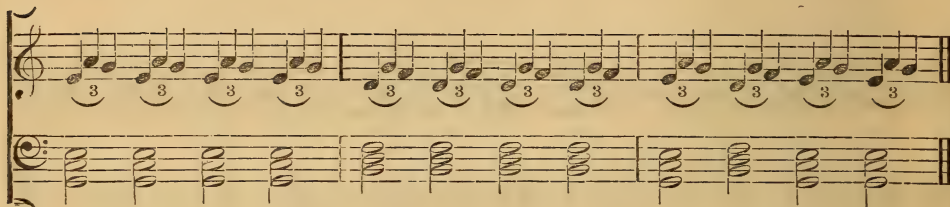
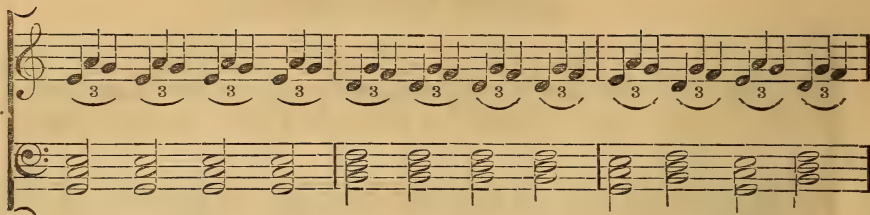
XXI.

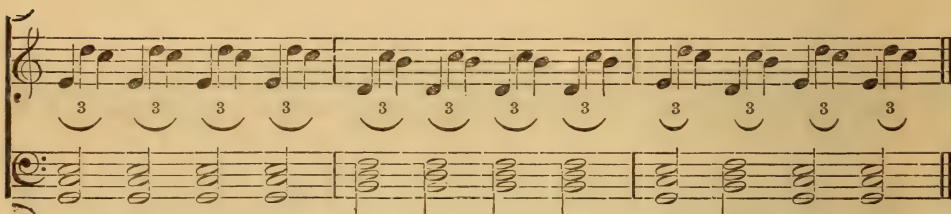
XXII.

XXIII.

XXIV.

End of the Chords of Accompaniment on the Measure MAC MWN HIR.

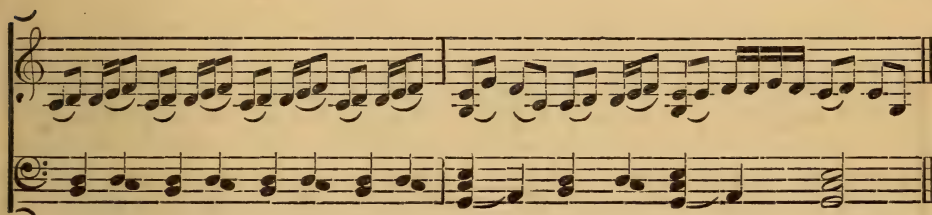
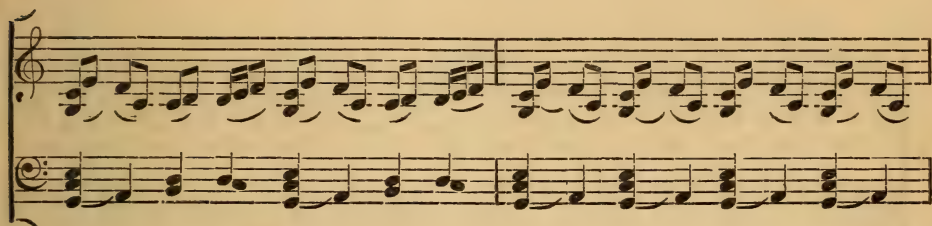
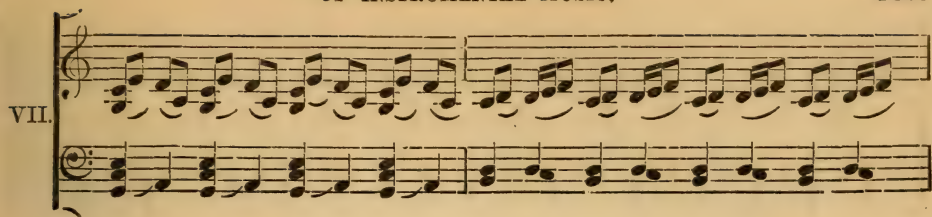
THE FOLLOWING ARE THE REMAINING
THREE-AND-TWENTY MEASURES WRITTEN TO ONE STRAIN.

2. *Mac y Mwn Byr.*—11001111.

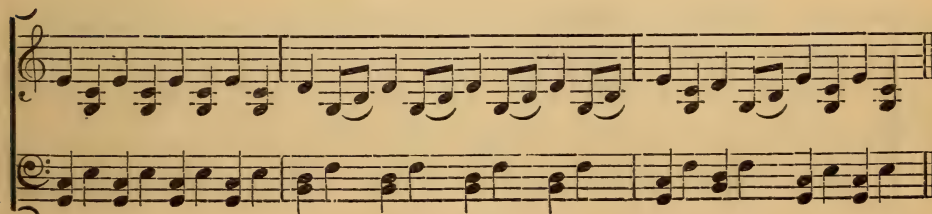
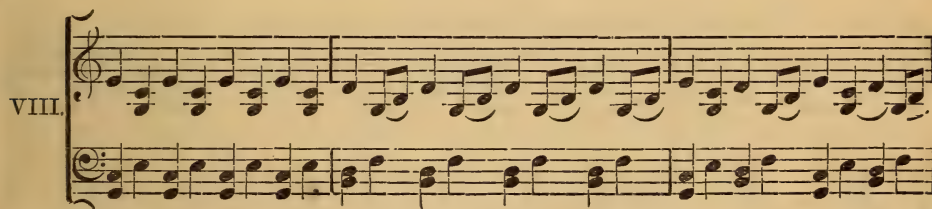

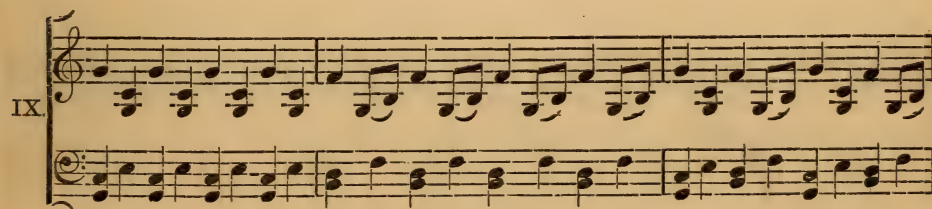
VII.

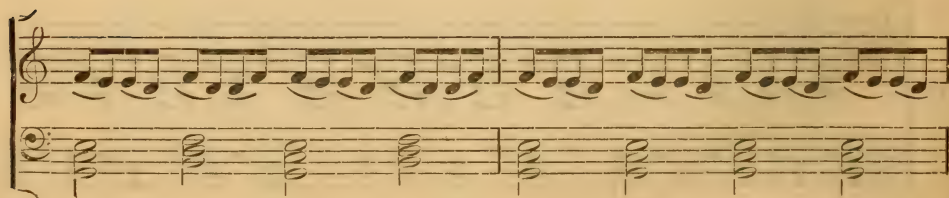
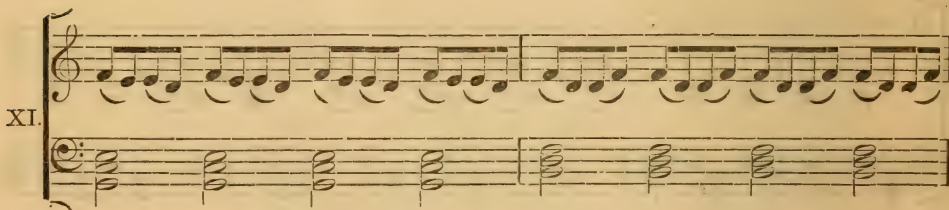
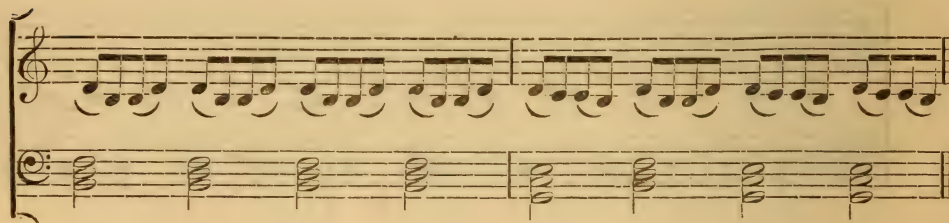
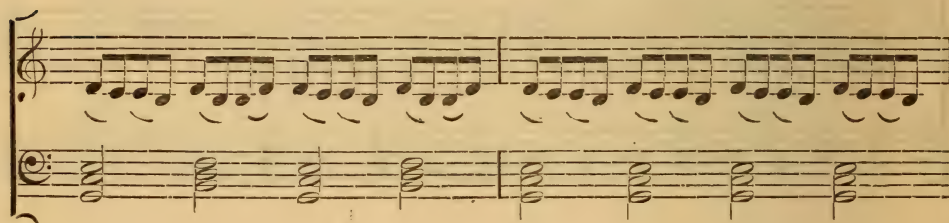
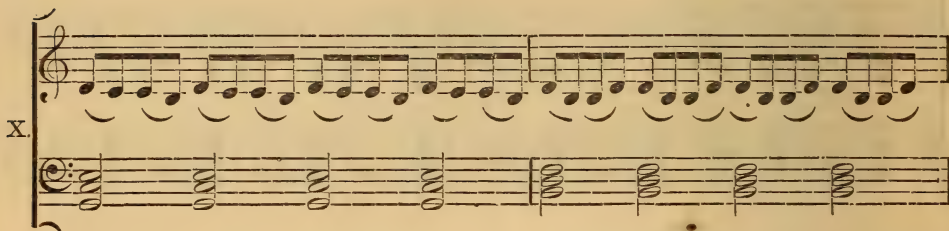
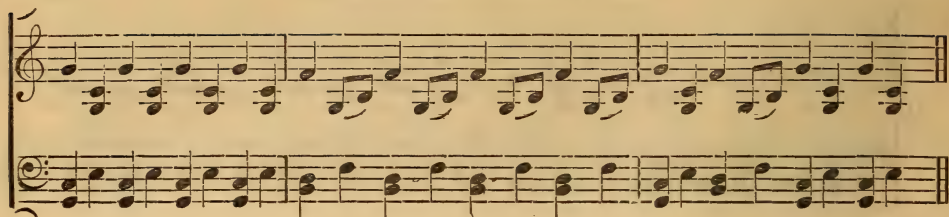

VIII.

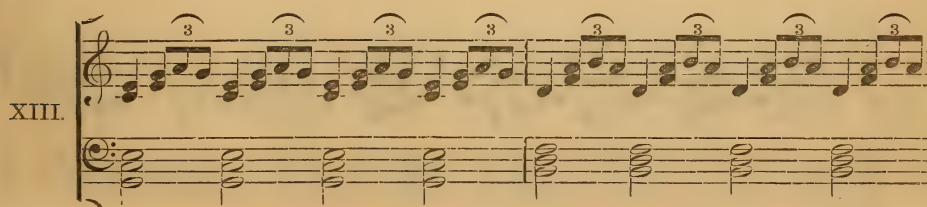
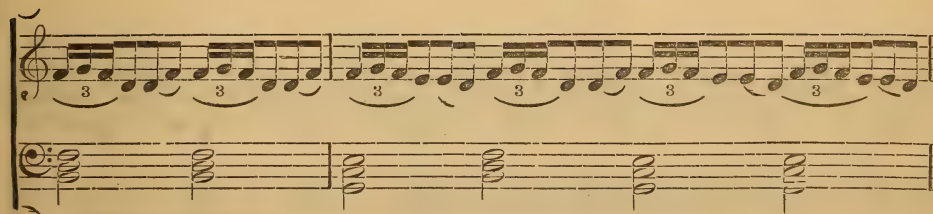
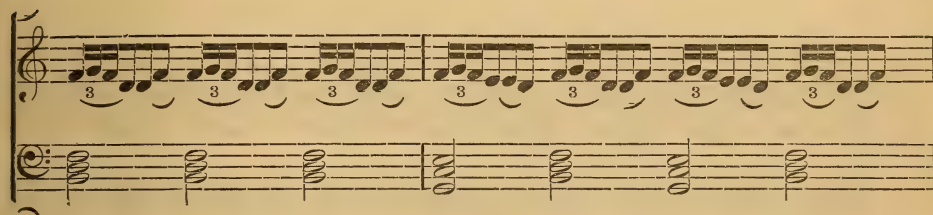
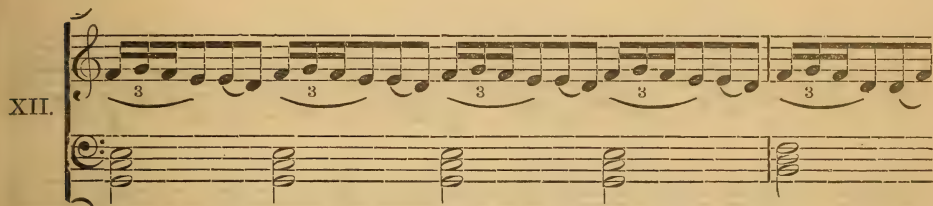
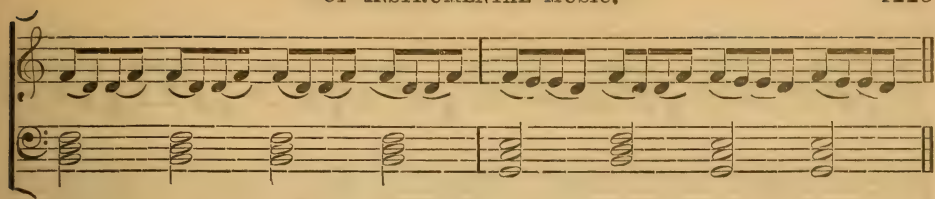

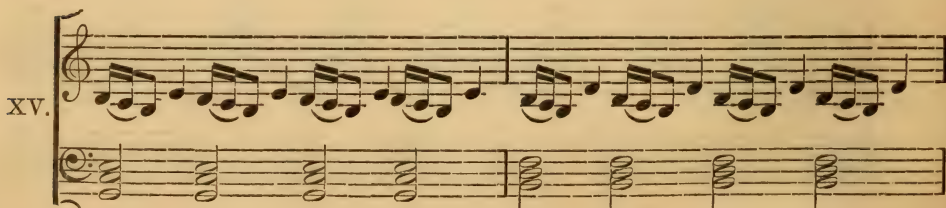
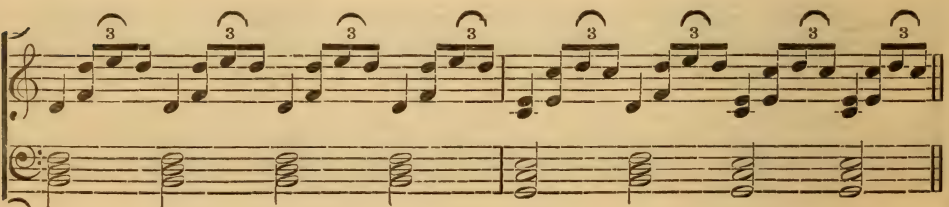
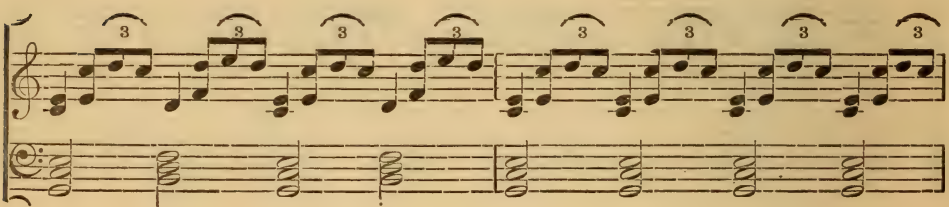
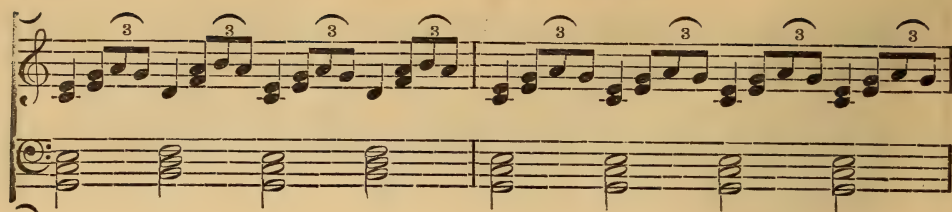
IX.

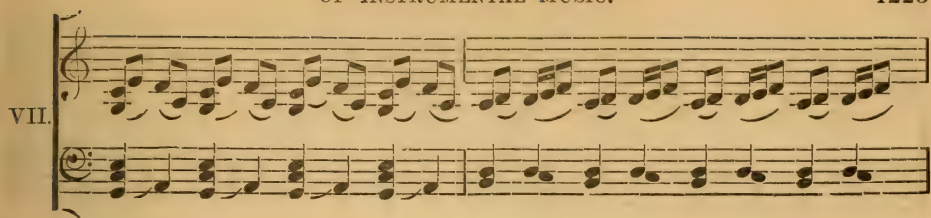

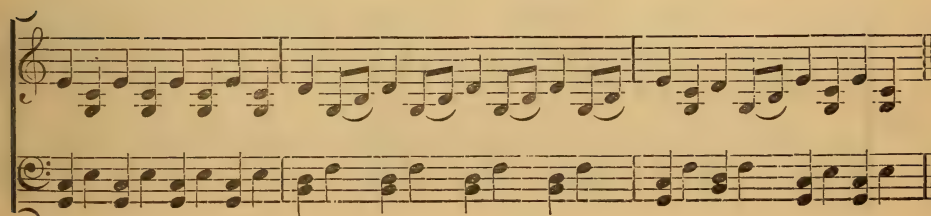
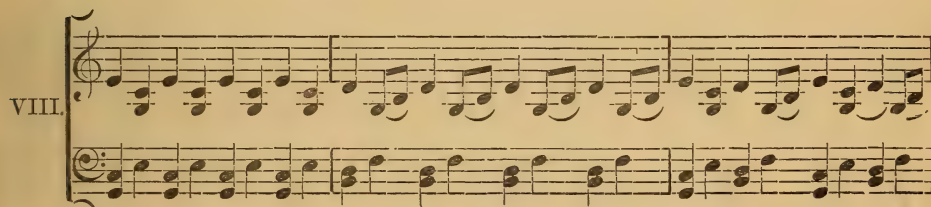

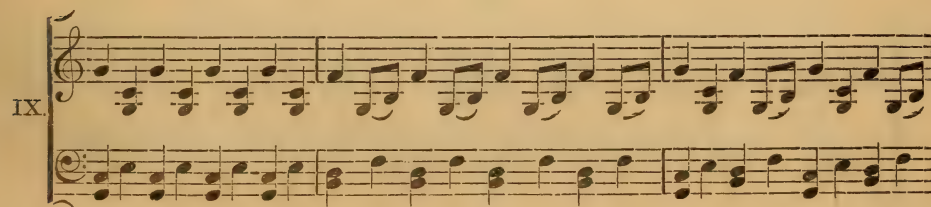
VII.

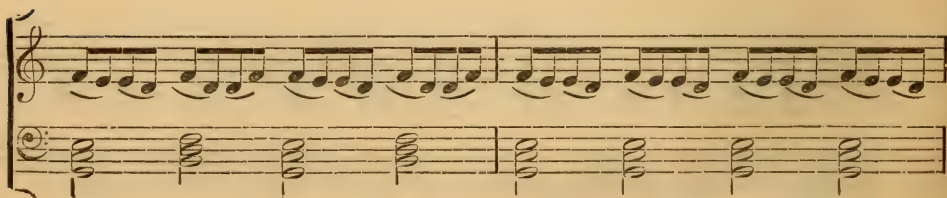
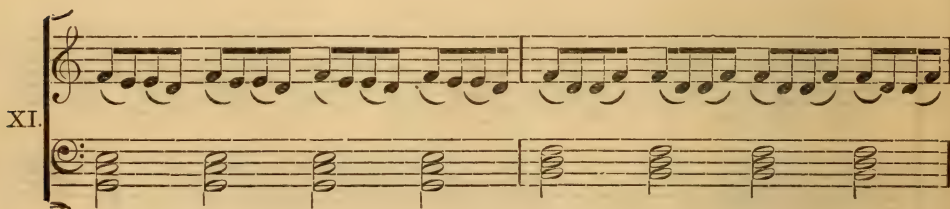
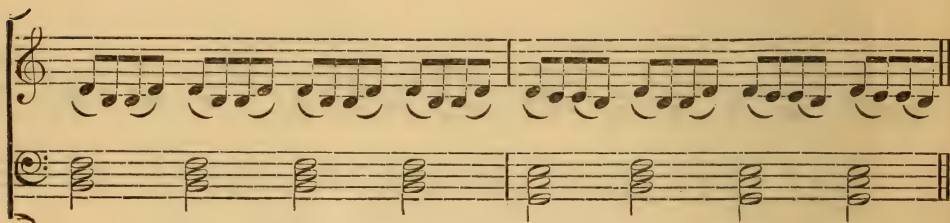
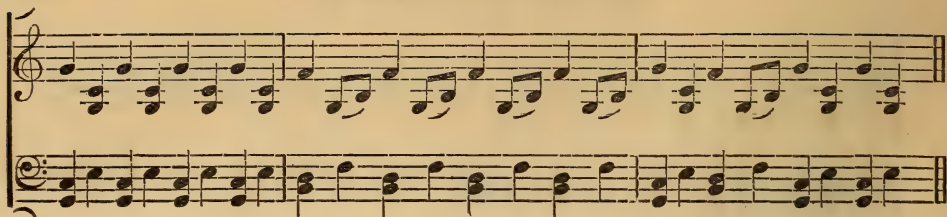

VIII.

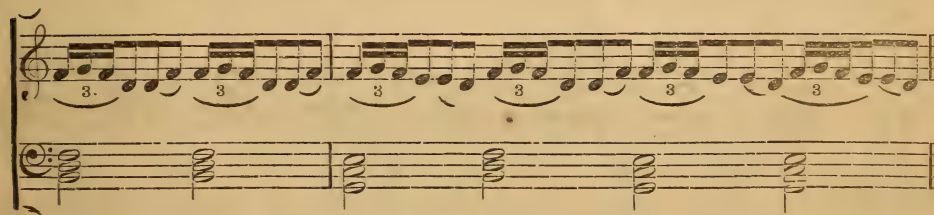
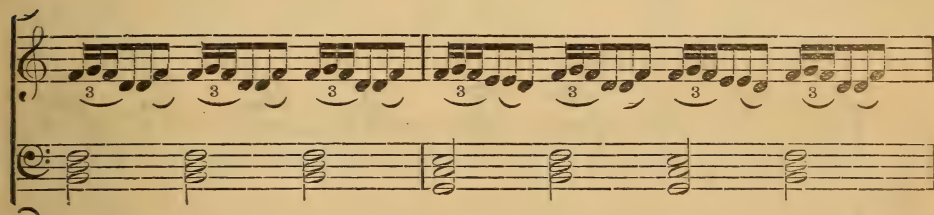
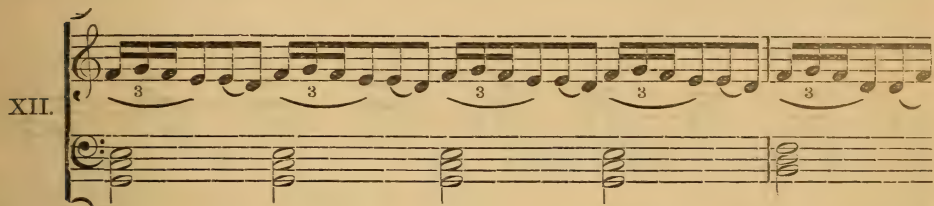
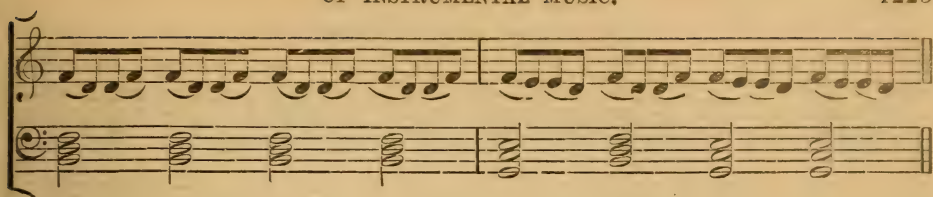

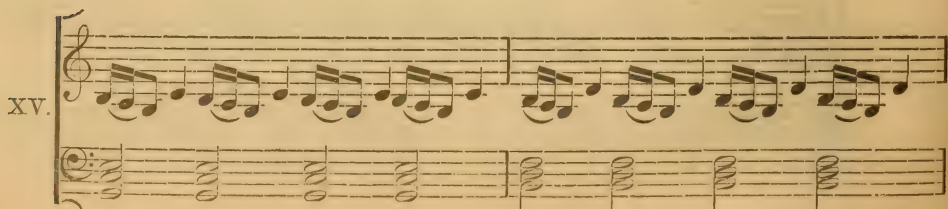
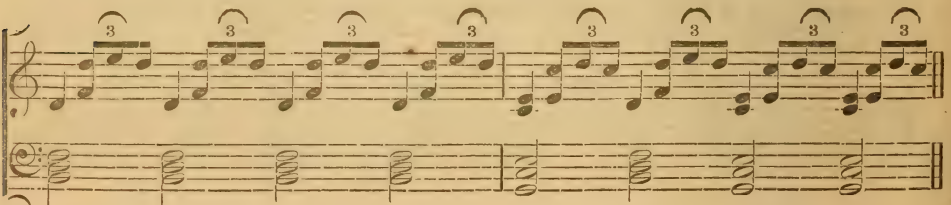
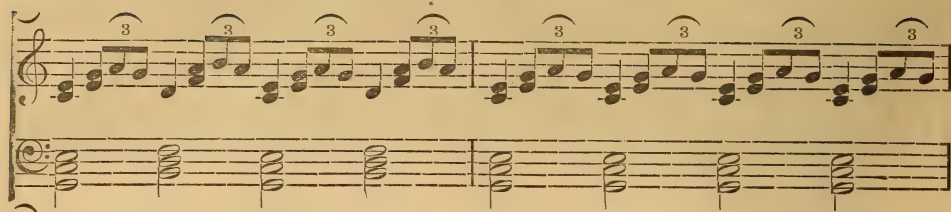
IX.

tion entitled, *Gosteg yr Halen* (The Prelude to the Salt); and at the end (page 1122) the following interesting account concerning it:—"Here ends *Gosteg yr Halen*, which used to be performed before the Knights of King Arthur when the Salter was placed upon the Table." Now, as one part of the manuscript must be considered

as authentic as another, the above composition takes us as far back as the middle of the sixth century—the time when king Arthur flourished—and the composition is written in one of the twenty-four measures—*Mac Munn Byr*—as may be seen in the copy which I have deciphered, and which I here insert:—

GOSTEG YR HALEN (THE PRELUDE TO THE SALT),

WHICH USED TO BE PERFORMED BEFORE THE KNIGHTS OF KING ARTHUR, WHEN THE
SALTER WAS PLACED UPON THE TABLE.

In the flat key of F (lleddv-gywair), *on the low key of C* (is-gywair). *Measure*—Mac Mwn Byr.

I.

First system of the musical score, featuring a treble and bass staff. The treble staff includes a key signature of one flat and a 3/4 time signature. The bass staff includes a key signature of two flats and a 3/4 time signature. The system concludes with a repeat sign.

II.

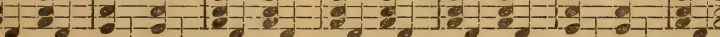

III.

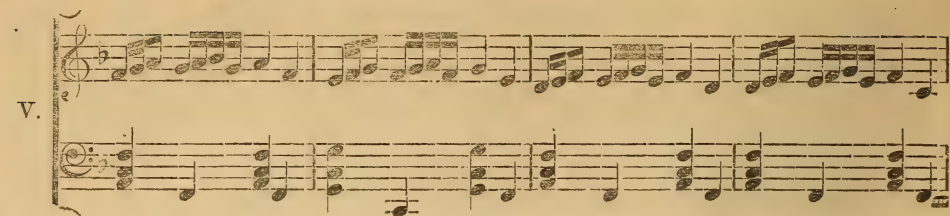

The third system of the musical score, labeled 'III.', consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a series of eighth and sixteenth notes, with some notes beamed together. The lower staff is in bass clef and contains a series of eighth and sixteenth notes, also with some beaming. The system concludes with a double bar line.

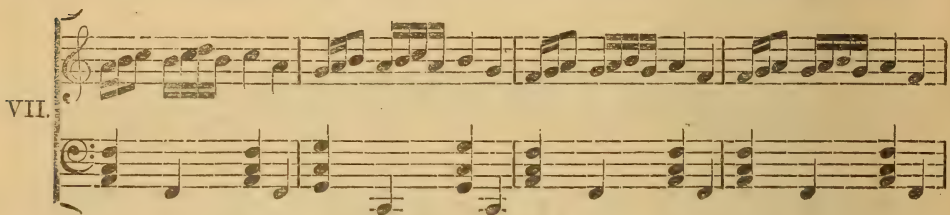
IV.

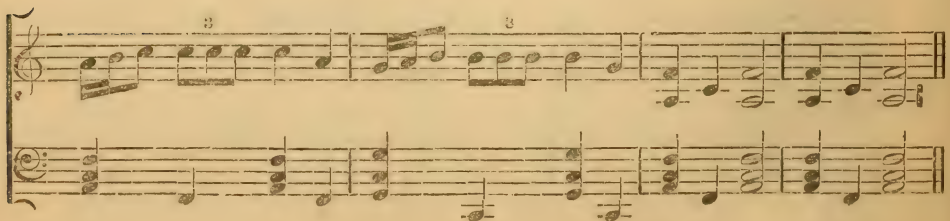
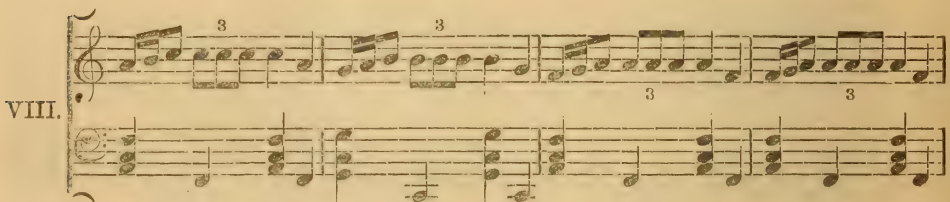
V.

VII.

VIII.

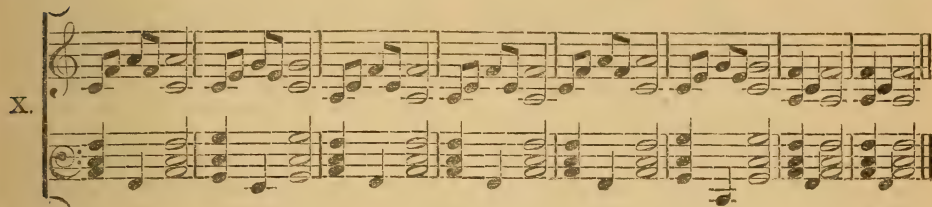

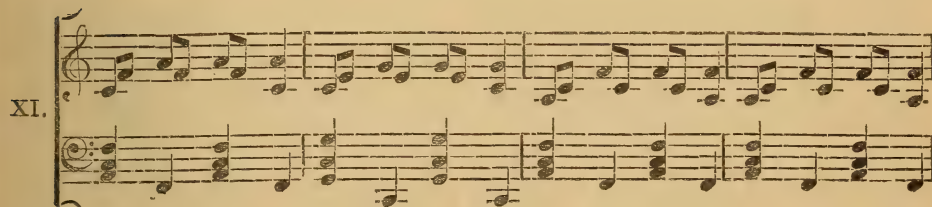
IX.

X.

XI.

XII.

It was a prerogative peculiar to the ancient kings of Britain to preside at an *Eisteddvod*, or Congress of the Bards. The following curious circumstance, which happened about the middle of the seventh century, is mentioned by Dr. John David Rhys, as well as by John Rhydderch:—"King Cadwaladr sat in an *Eisteddvod*, assembled for the purpose of regulating the bards, taking into consideration their productions and performance, and giving new laws to music and poetry. A bard, who played on the harp in the presence of this illustrious assembly in a key called *is-gyvwair*, *ar y bragod dannau*, which displeased them much, and was censured for the inharmonious effect he produced, because that was of the sound of *Pibau Morvydd* (i.e., "*Caniad Pibau Morvydd sydd ar y bragod-gyvwair*" = the Song of Morvydd's Pipes is in the minor key)—it was then ordered, under great penalties, whenever he came before persons skilful in the art, to adopt that of *Mwynen Gwynedd*, the pleasing melody of North Wales, which the royal associates first gave out, and preferred. They even decreed, that none could sing with true harmony but with *Mwynen Gwynedd*, because that was in a key which consisted of notes that formed perfect concords, and the other was of a mixed nature."

It is also asserted that even the keys used in Welsh music were brought over from Ireland at the same time as the twenty-four measures. As before stated, there are five keys in Welsh music; and one of them is the *bragod-gyvwair* (the mixed or minor key) mentioned above, as the key in which *Pibau Morvydd* (Morvydd's Pipes) is written; therefore, it is hoped that the insertion of the above historical note will be considered a conclusive reply to such a statement.

One fact appears to have been entirely lost sight of, which is the following:—That the Congress held by Gruffydd ab Cynan, consisted of Welsh as well as Irish professors of music; therefore, as the twenty-four measures of music existed in Wales long before the Congress alluded to, as shown by the manuscript in question, the only thing the Irish can lay claim to is, that some of their musicians were present at that congress, and assisted "by the unanimous agreement of all," in reforming the twenty-four measures, and in "writing them into books at the time."

The chief object of the construction of the musical measures appears to have been for the guidance of performers on the harp and *crwth*, when they played together, which was evidently frequently the case; for the *crwth* is mentioned as a bass accompaniment to the harp, as appears from the music written for it, and from its compass, which, when tuned in the low key of C (*is-gyvwair*) was as low as the violoncello of the present day.

I find that this subject has already been written upon, about the middle of the last century, by Lewis Morris (who appears to have been the possessor of the ancient Welsh manuscript in question, in those days), in a publication entitled, *Ancient British Music*; and as it is most interesting, I shall leave him to speak for himself:—

"There were some regulations made in the keys of music, in king Cadwaladr's time, which might be about the year 700; and Dr. John David Rhys names some keys and tunes.¹

We read of no remarkable alterations in our music, or instruments, after this till about A.D. 1100, when Gruffydd ab Cynan, Prince of North Wales (as Caradoc tells us)² reformed the disorders of the Welsh minstrels, by a statute made for that purpose. Dr. Powell, in his notes on Caradoc, informs us what this reformation was:—it prescribed their behaviour, rewards, and punishments. But the Dr. says further, that the music, for the *most part*, in Wales, in his time (not the instruments), either came over from Ireland, with the said prince and his Irish musicians, or was composed by them afterwards.

Mr. Wynne, the late editor of Caradoc's history, hath mixed all the *notes* with the *text* through the whole book, as well as in this place; and mistaking the sense of this passage in Dr. Powell, by not distinguishing between instrumental music and musical instruments (i.e., between a minuet and a fiddle), hath misled all his readers ever since, in saying that the harp and *crowd* (as he calls it) came from Ireland. Our Druids, upon the Roman Conquest, having retired to Ireland and the Isle of Man (places that the Roman sword could not then reach) it is said the theory of the British music moved along with them, and settled in Ireland particularly, which, no doubt, was the seat of philosophy and politeness for many ages, till wars and dissensions buried almost all in oblivion.

As to Dr. Powell's note on Caradoc, before-mentioned, where he argues from the Irish names of the tunes in our ancient books of music, that *most part* of our British music was had from the Irish:—if so, it was but paying what was borrowed before. But it seems the Dr. had no great knowledge in that art, or had not seen many books of music. A good antiquarian may be a bad musician. It seems to turn out quite otherwise to what he says; for most of the terms of art, names of tunes, keys,

¹ Dr. J. D. Rhys' *Grammar*, p. 303.

² Carad. *Chron. in Vit.*—Gruffydd ab Cynan.

&c., in our old British books (of which I have seen many) are either British, or derivable from the Greek, as a great part of the language by its analogy seems to be,¹ or else are so very obscure, that neither the British nor Irish can account for them; and these, for ought we know, may be the antiquated terms of the Druids.²

The enumeration of two particular keys being Irish, described in our old books of British music, as *Y Cywair Gwyddelig Dyeithr*, and *Y Lleddv Gywair Gwyddyl*; i.e., the strange Irish key, and the flat Irish key, plainly show all the other keys (flat and sharp) are British; and some pieces of music attributed to the Irish, or that bear Irish names, which are but few, as *Y Gaingc Ddu o'r Werddon*; i.e., the black tune from Ireland, &c., demonstrate the same.

But what clears all up, in regard to the above passage, is the following account I find in an old manuscript of British music. After several examples of the measures of music in composition, after the manner of the Britons, says he:—

'Llyma'r pedwar mesur ap hugain cerdd dant, yn ol rheol Jesus oll, fal y cyfansoddwyd mewn Eisteddfod,' &c., i.e., these are the twenty-four measures of instrumental music, all according to the rule of measure, as they were composed in a congress before many doctors of the science, of Britons, curious in that art, and others of Irish, in the time of Gruffydd ap Cynan, and were wrote in books by order of both parties: viz., the British and the Irish, principal and royal, of that time, and copied from thence,³ &c.

Hence, it appears that Prince Gruffydd ap Cynan only brought some of the chief Irish musicians with him, who joined with the Britons in regulating the art of composition; and, whether the Irish had kept their music in greater perfection than the North Wales men, or not, this prince, having been born and bred in the city of Dublin, and thereby having imbibed a natural affection for the Irish music, he, at least, thought so, which occasioned the above mentioned congress.

It is to be supposed that the wars and distractions in Britain (which are never friends of learning) drove what little knowledge was left here into the mountains of Wales, as the most safe retirements; and there remains to this day, among those simple well-meaning Britons, for all that the Romans, Picts, Scots, Saxons, Danes, and Normans, could do. The peculiar air of their music, the method of singing, plainly shows it, even at this distance of time."

With regard to the source from which the Welsh first derived their notation, as contained in the ancient manuscript, I am strongly of opinion that it was brought over from Italy at a very early period; and I think I shall be supported in this opinion by the following interesting quotation from Sir John Hawkins' "*History of Music*:"—

¹ See Pezron's "*Antiq. of Nations*," and Lhwyl's "*Archæologia Britannica*."

² *Abaris* (which our critics pronounce *Ap Rhys*) was a noted British Druid, in the time of Pythagoras, and is mentioned by Roman authors.

³ A literal translation.

"The history of the conversion of the Saxon inhabitants of this island to Christianity in the year 585, is related by all our historians, particularly by Bede, whose account of it, as exhibiting a very natural representation of the simplicity of manners which then prevailed, is here inserted:—"It is reported that merchants arriving at Rome, when on a certain day many things were to be sold in the market place, abundance of people resorted thither to buy; and 'Gregory himself with the rest, where, among other things, boys were set to sale for slaves, their bodies white, their countenance beautiful, and their hair very fine. Having viewed them, he asked, as is said, from what country or nation they were brought; and was told from the island of Britain, whose inhabitants were of such a presence. He again enquired whether those islanders were Christians, or still involved in the errors of paganism; and was informed that they were pagans. Then fetching deep sighs from the bottom of his heart, 'Alas! what a pity,' said he, 'that the author of darkness is possessed of men of such fair countenances, and that being remarkable for such graceful aspects, their minds should be void of inward grace.' He therefore again asked what was the name of that nation; and was answered that they were called Angles. 'Right,' said he, 'for they have an angelic face; and it becomes such to be co-heirs with the angels in heaven.' 'What is the name,' proceeded he, 'of the province from which they are brought?' It was replied that the natives of that province were called *Deiri*. 'Truly *Deiri*,' said he, 'withdrawn from wrath, and called to the mercy of Christ. How is the king of that province called?' They told him his name was *Ælla*; and he, alluding to the name, said, 'Hallelujah, the praise of God the Creator must be sung in those parts.' Then repairing to the bishop of the Roman and apostolical see (for he was not himself then made Pope), he entreated him to send some minister of the word into Britain, to the nation of the English, by whom it might be converted to Christ."

The sight of these children, and the knowledge which Gregory thereby acquired of this country and its inhabitants, were the motives for sending Augustine, the monk, hither; with whom, as we are expressly told by Johannes Diaconus, who wrote the life of St. Gregory, *singers* were also sent (Augustine then going to Britain), and afterwards dispersed through the west, who thoroughly instructed the barbarians in the Roman institution. The same author proceeds to relate that after the death of these men the modulation of the western churches became very corrupt, and continued so till Pope Vitalianus the First, who introduced the organ into the choral service, sent John, a famous Roman singer, together with Theodore, afterwards archbishop of Canterbury, by the way of France into Britain, who corrected the abuses that had crept into the church service of this, as it should seem, favourite people."

It is more than probable, therefore, that the system of notation in the Welsh manuscript was brought over here by the

¹ Bed. "*Hist. Ecclesiast.*," lib. II. cap. i.

singers whom Gregory sent to Britain with Augustine. This would account for the great similarity between the notation and Gregory's own, with all his improvements, to which I have called attention earlier in this article. Further evidence in favor of the above supposition is afforded by the frequent recurrence in the manuscript of a purely Italian word—*bis*—which signifies, in that language, to repeat; and whenever a phrase is to be repeated, this word is used; therefore, it is highly probable that it was adopted by the Welsh at the same time as the notation itself.

Dante and Galileo both assert that Italy derived the harp from Ireland; thereby showing that there was frequent intercourse between Italy and the west. It is true that, if this was the case, it appears strange that no specimen of the harp with *two rows* of strings (which was the one in use in Italy at the time mentioned) should have been handed down to the present time in Ireland, instead of the primitive, wire-strung, single-stringed instrument, which is the only one we are acquainted with in connection with that country. However, in Galileo's "*Dissertation on Ancient and Modern Music*," printed in Florence in 1581, we have his own words for it; and the following is a translation from the original, in the library of Jesus' College, Oxford, as given in Bunting's "*Ancient Music of Ireland*."

"Among the stringed instruments now in use in Italy, the first is the harp, which is only an ancient *cithera*, so far altered in form by the artificers of those days as to adapt it to the additional number and the tension of the strings, containing, from the lowest to the highest note, more than three octaves. This most ancient instrument was brought to us from *Ireland* (as Dante says¹) where they are excellently made, and in great numbers; the inhabitants of that island having practiced on it for *many and many ages*: nay, they even place it in the arms of the kingdom, and paint it on their public buildings, and stamp it on their coin, giving as the reason their being descended from the royal prophet David. The harps which these people use are considerably larger than ours, and have generally the strings of brass, and a few of steel for the highest notes, as in the *clavichord*. The musicians who perform on it keep the nails of their fingers long, forming them with care in the shape of the quills which strike the strings of the spinnet. The number of the strings is fifty-four, fifty-six, and even sixty; though we do not find that among the Jews, those of the prophets, *cithera*, or psaltery, exceeded ten. I had a few months since (by the civility of an *Irish* gentleman) an opportunity of seeing one of their

harps; and after having minutely examined the arrangement of its strings, I found it was the same which, with double the number, was introduced into Italy a few years ago, though some people here (against every shadow of reason) pretend *they* have invented it, and endeavour to make the ignorant believe that none but themselves know how to tune and play on it. And they value this art so highly, that they ungratefully refuse to teach anyone.

But to return to the tuning of the harp. I will, to assist those who wish for information on the subject, give the following instructions:—I begin by saying, that the compass of the fifty-eight strings which are stretched on it, comprehend four octaves and one tone, not major and minor, as some have imagined; but, as I have said before, in the manner of keyed instruments. To proceed: the lowest string, both for B natural and B flat, is double C in the bass; and the highest is D in alt. Wishing now to tune for B flat, the sixteen lowest strings on the left hand are to be distributed according to the common *diatonic scale*, and the *fourteen opposite to them* on the right hand side (leaving aside, however, the unisons D and A) are to be of the *chromatic scale*, conformable in its nature to the said *diatonic*. The fifteen ascending strings that follow these are to be tuned to the *diatonic scale*, according to the manner of the sixteen lowest notes on the left side; and thirteen that follow next above the first sixteen perform the office of the lowest ones on the right side.¹

When it is desired to play on B natural, the flat B's of each diatonic are to be taken away and put in both the chromatics in the places of B naturals, and these are to be put in the places of the diatonic, both on the left and right side.

This method was recommended by the inventor for the convenience and facility which it gives to the fingers of both hands, particularly in performing diminutions and extensions. We find among the above mentioned strings, five times C, 5 D, 4 E, 4 F, 4 G, 4 A, 4 B flat, 4 B natural, four unisons of D, and four of A, four diesis of C, four diesis of F, four diesis of G, and four flats of E, which make in all fifty-eight strings. There are besides wanting for the perfections of the various harmonies, the four diesis of D, the four flats of A, for which, in those airs that require them, we make use of their unisons among the chromatic strings, which unisons greatly increase the facility of the diminutions, as clearly appears in practice, a facility that is chiefly produced by the distribution already explained."

"The harp is so like the *epigonium* and *simicon*, that we may reasonably assert that it is one of them. Nor do I think that those who affirm that the strings were stretched in the same manner and proportion on them as on it were far wrong. Now, these instruments were not introduced till after people had begun to play in concert, and this method of placing the strings is more ancient. If any doubt should arise in your mind whether the harp may be tuned like the lute, or like keyed instruments, the recollection of what I have said upon that subject, will, undoubtedly, remove it. I will

¹ Dante lived about A.D. 1300.

¹ See the diagram on the next page.

TEMPERAMENTO DELL' ARPA.

Acuto.

Grave.

not pass over in silence the fault some have attempted to find with the lute, when, without any reason, they say that a keyed instrument is more perfect (in its harmonies) than any other kind, and consequently than the lute. How far this is from the truth may be clearly understood from what has been said in relation to the tuning of the intervals to the invention and origin of modern instruments. I say that *from the harp*, considering its resemblance in name, in form, and in numbers, disposition, and materials of its strings (though the professors of that instrument in Italy say that *they* have invented it), the *harpsichord* probably had its rise, an instrument from which were formed almost all the other keyed instruments.¹

According to Galileo's scale of the harp with two rows of strings, it was played with the *right* hand in the treble, and the *left* hand in the bass; as the diatonic row of strings in the treble is on the *right* side down to the centre of the instrument, and continued from that point on the *left* side in the bass, the notes of the scale on the opposite side being the accidentals.

The invention of the Welsh triple harp, with three rows of strings, naturally followed; for, as music advanced, the inconvenience of being circumscribed within the limited compass of the diatonic scale on either side of the instrument (as seen in Guido's diagram of the harp, with two rows of strings) would soon be felt; therefore, the diatonic scale was extended on each side to the full extent of the harp, with a centre row of accidentals, accessible from either side. The ample resources thus attained by the invention of the triple harp, as being so far in advance of any other instrument hitherto known, gave a powerful impetus to the progress of music in the Principality, and may go far to account for the superior beauty, in an artistic point of view, of the national music of Wales over that of any other country.² However, the science of music having so rapidly advanced within the last century, rendered it absolutely necessary

that still further improvements should be made in the harp, in order to admit of modern music being played upon it. The difficulty of playing upon the inner row of strings of the triple harp in rapid passages, gave rise to the invention of the pedal harp, which was an immense improvement, in a musical sense, upon any former invention; as it admits of the most rapid modulation into every key, and enables the performer to execute passages and combinations that would not have been dreamt of previously. Another remarkable advantage has been attained by this invention: namely, the reduction in the number of strings to one row, which not only enables the performer to keep the instrument in better tune, but to use a thicker string, and thus attain a quality of tone, which, for mellowness and richness, may be compared with that of any other instrument in existence.

Having explained, to the full extent of my power, the nature of the contents of the ancient Welsh manuscript, I now conclude, with the insertion of a transcription of another of the tunes contained in it (page 1115)—*Gosteg Davydd Athraw*—on account of its great singularity and evident antiquity. It is composed in one of the twenty-four measures—*Corfiniwr*; and I may as well state that these measures do not appear anywhere in the music of Wales after the date to which the manuscript alludes (A.D. 1100)—a circumstance which I consider most fortunate; for, although most ingeniously contrived, and well adapted to the purpose for which they were intended, at that early period, nevertheless, had such rules remained in force, they would have had the effect of rendering our national music intensely monotonous and uninteresting, and would have thoroughly destroyed all freedom of imagination in musical composition. Instead of which, the national music of Wales is remarkable for its beauty of melody, richness of harmony, and regularity of construction, as well as for its variety of expression, such as pastoral simplicity, touching plaintiveness, and warlike boldness—the latter being, perhaps, its most characteristic feature.

JOHN THOMAS

(PENCERDD GWALIA).

London, 1869.

¹ *Vincenzio Galileo* (Galilei) was a noble Florentine, and father of the great Galileo, and a proficient in music, being an excellent performer on the lute.

² British history mentions one, *Bleggywryt*, a king of Britain, about one hundred and ninety-nine years before Christ, who was a great master of instrumental music, and upon that account called the *God of Harmony*. *Amianus Marcellinus*, who flourished about three hundred and eighty years after Christ, tells us that the tribe of Britons, called *bards*, sung in well-made compositions to the *lyra* (commonly translated a *harp*) the heroic acts of their great men.—*Anc. Brit. Mus.*

GOSTEG DAVYDD ATHRAW.

CORVINIWR.—11001011.—*Is-gywair.*

Moderato.

I.

First system of music for part I, measures 1-4. The music is in 4/2 time, featuring a treble and bass staff. The melody in the treble staff consists of eighth notes, while the bass staff provides a simple accompaniment of quarter notes.

Second system of music for part I, measures 5-8. Measures 5-7 continue the eighth-note melody. Measure 8 contains a triplet of eighth notes in the treble staff, marked with a '3' and an accent (>). The bass staff continues with quarter notes.

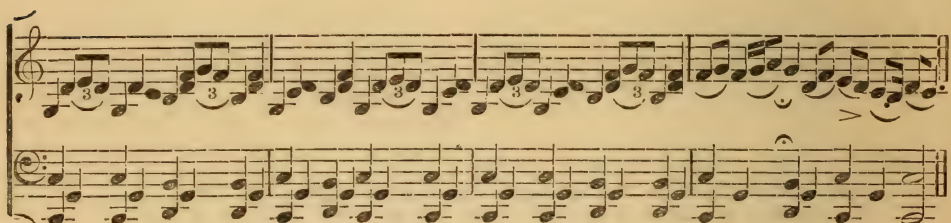
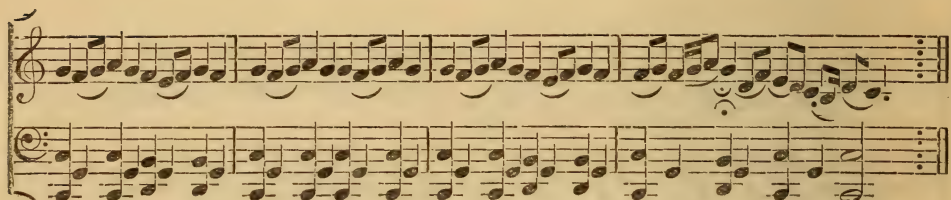
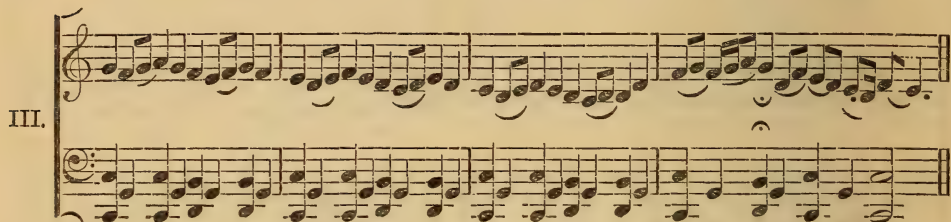
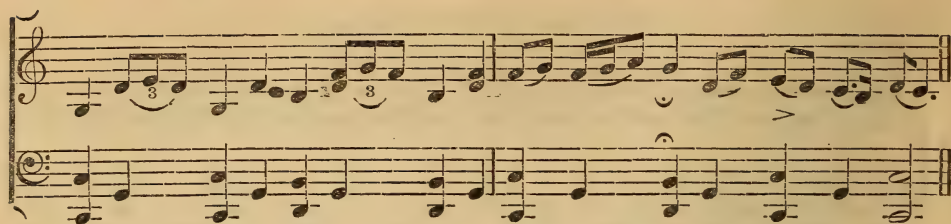
Third system of music for part I, measures 9-12. Measures 9-11 feature a triplet of eighth notes in the treble staff, marked with a '3'. Measure 12 continues the melody with an eighth note and a quarter note. The bass staff continues with quarter notes.

II.

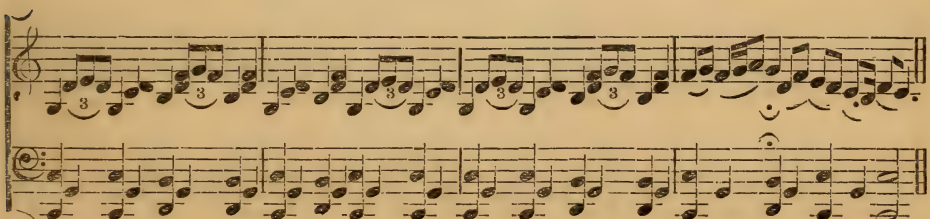
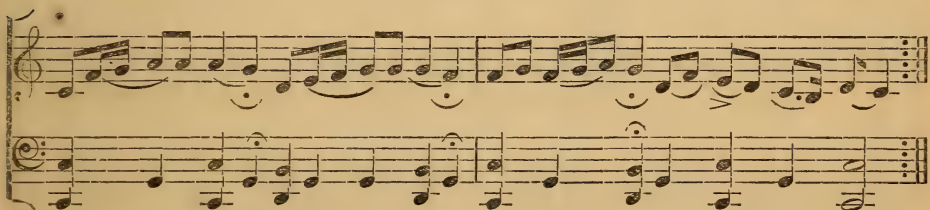
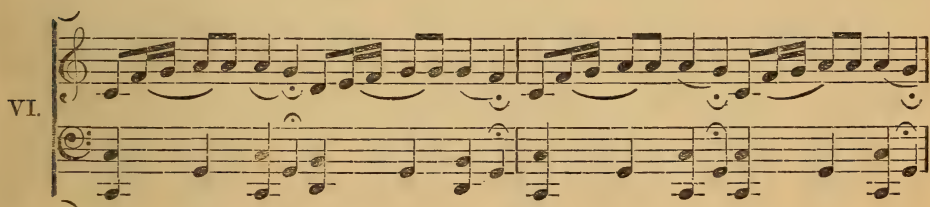
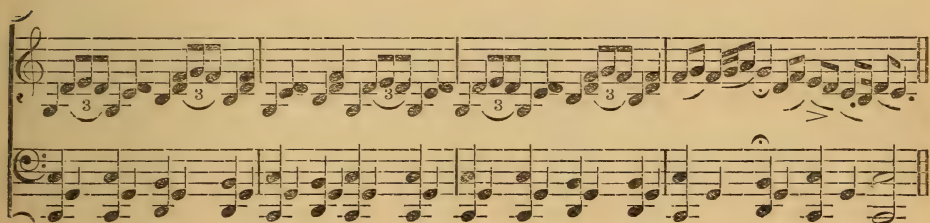
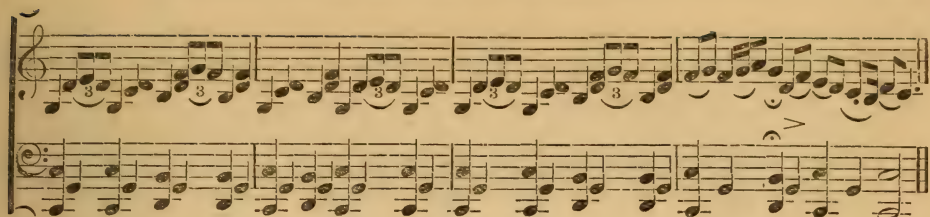
Fourth system of music for part II, measures 1-4. The music is in 4/2 time, featuring a treble and bass staff. The melody in the treble staff consists of eighth notes, while the bass staff provides a simple accompaniment of quarter notes.

Fifth system of music for part II, measures 5-8. Measures 5-7 continue the eighth-note melody. Measure 8 contains a triplet of eighth notes in the treble staff, marked with a '3' and an accent (>). The bass staff continues with quarter notes.

Sixth system of music for part II, measures 9-12. Measures 9-11 feature a triplet of eighth notes in the treble staff, marked with a '3'. Measure 12 continues the melody with an eighth note and a quarter note. The bass staff continues with quarter notes.

VII.

First system of musical notation for VII. It consists of a treble and a bass staff. The treble staff contains a continuous eighth-note melody. The bass staff contains a continuous eighth-note accompaniment.

Second system of musical notation for VII. It consists of a treble and a bass staff. The treble staff contains a continuous eighth-note melody. The bass staff contains a continuous eighth-note accompaniment.

Third system of musical notation for VII. It consists of a treble and a bass staff. The treble staff contains a continuous eighth-note melody with triplets. The bass staff contains a continuous eighth-note accompaniment.

VIII.

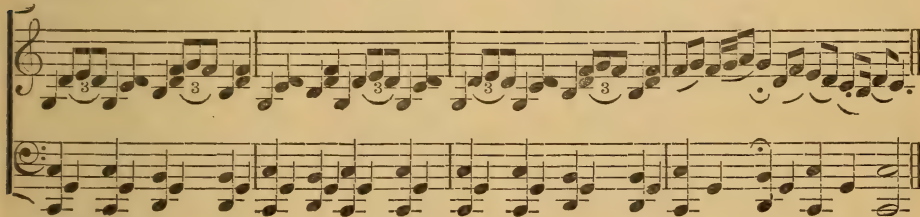
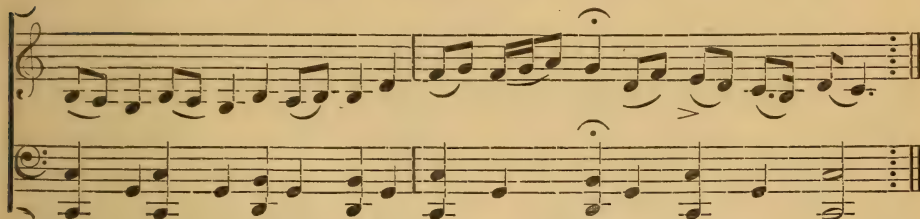
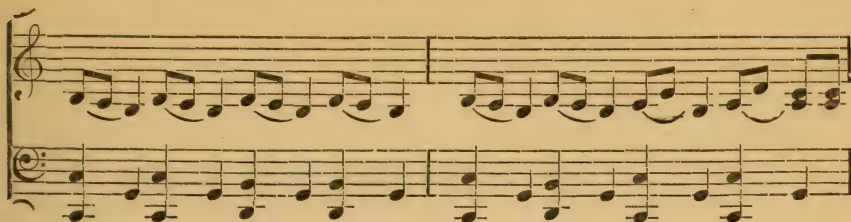
First system of musical notation for VIII. It consists of a treble and a bass staff. The treble staff contains a continuous eighth-note melody with triplets. The bass staff contains a continuous eighth-note accompaniment.

Second system of musical notation for VIII. It consists of a treble and a bass staff. The treble staff contains a continuous eighth-note melody with triplets. The bass staff contains a continuous eighth-note accompaniment.

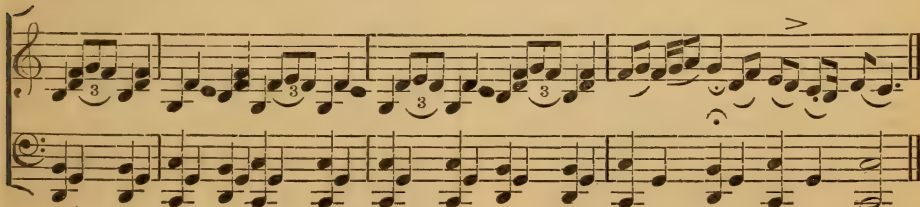
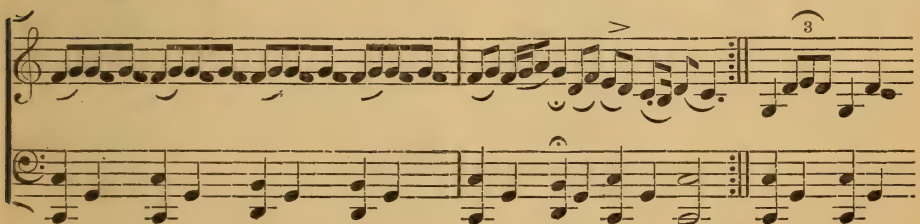
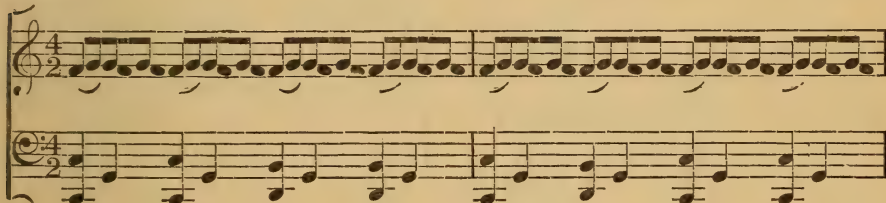
Third system of musical notation for VIII. It consists of a treble and a bass staff. The treble staff contains a continuous eighth-note melody with triplets. The bass staff contains a continuous eighth-note accompaniment.

IX.

Moderato.

X.

ERRATA.

For Bartholomon, read Barthelemon.

PAGE 1208.—“*Musurgia seu praxes musicae. Illius primo quæ Instrumentis agitur certa ratio, ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argentorati apud Ioannem Schottum, Anno Christi, 1536.*”

PAGE 1209.—Viol da Braccia.

A LIST OF SUBSCRIBERS' NAMES.

"Andreas o Fôn," Mold.

Bain, James, Esq., 1 Haymarket, London, S.W.
Banks, R. W., Esq., Ridgebourne, Kington, Herefordshire.

Bebb, Mr. Evan, Llanfair, Welshpool.
Bell, Mr. Edward M., Manager of Tin-plate Works, Coatbridge.

Bennet, Nicholas, Esq., Glan'rafon, Trefeglwys, Montgomeryshire.

Bevan, Thomas, Esq. (*Curadawc*), Abergavenny.
Bowen, Rev. H. P., Grove villa, Brentwood, Essex.
Bowen, H., Esq., Menai street house, Beaumaris.
Breece, Edward, Esq., solicitor, Portmadoc.
Breese, Mr. John, tailor, Dolfach, Llanbrynmair.

Caleb, Mr. D., Milestone house, Merthyr Tydfil.
Cartwright, Mr. Edward, 4 South Castle street, Cardiff.

Chambres, P. H., Esq., Llysmeirchion, Denbigh.
Cooper, A., Esq., 181 Fleet street, London.

Colendy, Rev. Derwent, Hamwell Rectory, Middlesex.

Conway, W., Esq., 11 Chapel Walks, Manchester.

Davies, Edward, Esq., Dolcaradog, Machynlleth.
Davies, Robert, Esq., surgeon, Llanfairtalhaiarn.
Davies, J., Esq., H. M. Office of Works, Whitehall place, London.

Davies, D., Esq., Maesffynnon, Aberdare.
Davies, Jesse Conway, Esq., M.D., Holywell.

Dawkins, —, Esq., Pont y pridd.
Davies, D., Esq., 2 Queen's square, Bristol.

Davies, W., Esq., sculptor, 208 Euston Road, London.

Davies, D., Esq., Ystrad, Pont y pridd.

Davies, Rev. J., Independent minister, Cardiff.

Davies, Mr. W., (*Teilo*), Medical Hall, Llandilo.

Davies, E. W., Esq., 21 Trafalgar Road North, Egremont, Birkenhead.

Davies, Rev. John, Henry's Mount, Haverfordwest.
Davies, Mr. J. J., (*Ievan Ddu*), Alltwen, Pontardawe.

Davies, Rev. E. T., Independent minister, Abergelle.
Davies, Mr. Evan (*Myfyr Morganwg*), Pont-y-pridd.

Davies, Mr. Thomas, (*Dewi Wyn o Eysyllt*), Dinas Powis, Cardiff.

Davies, Mr. D., Pen y fynydd, Llangeler, Carmarthen.

Davies, Rev. D., Independent minister, Horeb, Morriston.

Davies, D., Esq., Wenallt, Llangeitho.

Davies, Mr. Thomas, weaver, Cynwyd, Corwen.

Davies, Mr. D. R., bookseller, Eaton Town, Swansea.

Davies, Mr. Griffith, bookseller, Ystalyfera.

Davies, Mr. William, bookseller, Aberdare.

Davies, Mr. David, bookseller, Machynlleth.

Davies, Mr. William, Bethel, near Bala.

Davies, Mr. Eleazar, Gellifor, near Ruthin.

Davies, Mr. Thomas, Dyserth, near Rhyl.

Davies, David E., Esq., Portland street, Aberystwyth.

Davies, Rev. John, High street, Aberdare.

Davies, Mr. W., printer, Dean street, ditto.

Evans, Rev. Owen, Calvinistic Methodist Minister, Mostyn, Holywell.

Edisbury, Mr. J. T., chemist, Wrexham.

Edwards, Joseph, Esq., 40 Robert street, Hampstead Road, London.

Edwards, Thomas, Esq., Prenbrigog, Argoed, near Mold.

Edwards, Rev. J. C., Ingoldswell Rectory, Lincolnshire.

Edwards, Rev. Thomas Wynne, vicar of Rhuddlan.

Edwards, Mr. Edward H., draper, Abergelle.

Edmonds, Mr. Thomas, at 24 Old Haymarket, Liverpool.

Edwards, Mr. Thomas, Darrenlas, Mountain Ash, Aberdare.

Edwards, Rev. G., Llangadfan Rectory, Welshpool.

Edwards, Mr. Edward, bookseller, Aberystwyth.

Elias, John R., Esq., Pentraeth, Anglesea.

Ellis, Robert, Esq., Cae coch, near Carnarvon.

Evans, Mr. William, schoolmaster, St. George, St. Asaph.

Evans, Mr. Ellis, Ebenezer, near Caernarvon.

Evans, Mr. T. T. (*Lluestwr*), Aberarth, Aberaeron.

Evans, Mr. Oliver, Bont uchel, Ruthin.

Evans, Mr. John, "Prince of Wales," Kenfig hill.

Evans, Mr. D., tanner, Machynlleth.

Evans, Rev. D., Llansantffraid, Corwen.

Evans, Mr. Thomas P., Ystrad, Caerphilly, Cardiff.

Evans, Thomas, Esq., 252 Falkner street, Windsor, Liverpool.

Evans, —, Esq., Mansion house, Brecon.

Evans, Rev. J., Talgarth, Breconshire.

Evans, Rev. J., Pen y sarn, New Quay, Cardigan-shire.

Evans, Mr. Ebenezer, Nantglyn, Denbigh.

Evans, Mrs. M. A., Upper Wharf, Brecon.

Evans, Mr. Philip, bookseller, Cwmdar, Aberdare.

Evans, Mr. Edward, bookseller, Rhymney.

Evans, Mr. Evan, flannel merchant, Dolobran, Dinas Mawddwy.

Evans, Mr. David, Stamp Office, Bala.

Evans, Mr. Humphrey, Llanrhaiadr, Oswestry.

Evans, Mr. William, 8 Sun street, Exmouth street, Birkenhead.

Evans, Mr. Thomas, 45 Lord street, Liverpool.

Evans, Mr. Francis, bookseller, Pwllheli.

Evans, Rev. Thomas, Rock, Blackwood.

Everett, Mr. Samuel Lloyd, Golden Eagle Establishment, Mold.

Evans, Rev. D., the Rectory, Bala.

Foulkes, Mr. Robert, Vale street, Denbigh.

Foulkes, Rev. John, Ruthin.

Freeman, Mr. John, Nant-y-glo, Tredegar.

Games, Mr. Walter, bookseller, Hopkinstown, Pontypridd.

Griffiths, Mr. John, Pen y caeau, Aberdaron, Pwllheli.

Griffith, Mr. John LL, Stanley house, Holyhead.

Griffith, Mr. E., Templeton, Narberth.

Griffith, John, Esq., Church street, Egremont, near Birkenhead.

Griffith, Mr. John, Plastirion, Llanberis, near Carnarvon.

Griffiths, Mr. H. (*Glan Afon*), Cwmavon.

Names of Subscribers.

Griffiths, Thomas Taylor, Esq., F.R.C.S., Wrexham.
 Griffiths, Griffith, Esq., Portmadoc.
 Griffith, H. Davies, Esq., Caerhŷn, Conway.
 Griffith, Mr. Daniel, ironmonger, Aberdare.
 Griffiths, Rev. D., Bethel, Port Dinorwic, Bangor.
 Griffiths, Mr. Daniel (*Brythofryn*), Swansea.
 Griffiths, Mr. John, New street, Mold.
 Griffith, Mr. David, bookseller, Cwmafon, Taibach.
 Griffith, Mr. E., printer, High street, Swansea.
 Griffith, Mr. William, stationer, Carnarvon.
 Griffith, Mr. John O., (*Iwan Arfon*), Carnarvon.

Hamer, Mr. Thomas, Llanidloes, Montgomeryshire.
 Hamer, Mr. Edward, School house, Talywaen, Pontypool.
 Hammer, Sir John, M. P., Bettisfield Park, Whitchurch, Salop.
 Harries, Mr. D., Caeronwy, Taliaris, Llandilo.
 Harries, Thomas, Esq., Llanelly.
 Harries, Mr. John, Wiston, Narberth.
 Harries, W., Esq., Gwendraeth, Llanelly.
 Hayman, Mr. A., bookseller, Neath.
 Heaton, Rev. H. C., M.A., vicar of Bettws yn rhos, Abergale.
 Henry, Rev. D. (*Myrddin Wylt*), Pen y groes, Llandilo.
 Henry, Thomas, Esq., Neath.
 Heywood, Higginbottom, Smith & Co., Messrs., Hyde road, Manchester.
 Howell, D., Esq., solicitor, Machynlleth.
 Howells, Mr. Daniel, Pontardawe, Swansea.
 Hughes, Thomas, Esq., Ystrad, Denbigh.
 Hughes, W., Esq., 1 Castle street, Conway.
 Hughes, Mr. Benjamin, ironmonger, Aberystwyth.
 Hughes, Mr. W., 10 Albert street, Castlefields, Shrewsbury.
 Hughes, Mr. Josiah, 237 High street, Bangor.
 Hughes, Mr. J., (*Idanfryn*), British school, Amlwch.
 Hughes, Mr. Rowland, bookseller, Ebenezer, near Carnarvon.
 Hughes, Rev. David, B.A., Tredegar.
 Hughes, Mr. Hugh O., Hafod, near Carnarvon.
 Hughes, Mr. Robert, Rhydyddan, Pentrevoelas, Llanrwst.
 Hughes, J. G., Esq., 120 Breck road, Liverpool.
 Hughes, J., Esq., 33 King street, Chester.
 Humphreys, R. J., Esq., L. & N. W. R. Engineer's Office, Crewe.
 Hughes, Mr. R., Mountain Battery, Holyhead.
 Hughes, Rev. J., Gwernafield, Holywell.
 Hughes, Mr. John (*Iwan Cernyw*), Llangerniew, Llanrwst.
 Hughes, Mr. T., 53 Netherfield road, Liverpool.
 Hughes, Mrs. Bodarboth, Portdinorwic.
 Hughes, Mr. Thomas, bookseller, Dinas, Pont-y-pridd.
 Huws, Mr. J. W., Llanfaelog, Anglesea.

Isaac, Rev. D. LL, rector of Llangathan, Llandilo.
 James, Rev. D., Panteg Rectory, Pont-y-pool.
 James, J. Esq., Pentre-mawr, Llanrhystyd, Aberystwyth.
 James, Rev. T. (*Llallawg*), Netherthong, Huddersfield.
 Jarret, G., Esq., Glasfryn, Harrow-on-the-hill.
 Jenkins, Josiah R., Esq., M. D., Ruthin.
 Jenkins, J. D., Esq., Rhydy-banau, Lampeter.
 John, Mr. N. P., Pont-y-pridd.
 John, Mr. Thomas, Ty pica, Pentyrech, Cardiff.
 John, Esq., Dolaucothly, Llandilo.

Jones, Robert, Esq., 11 Wansley road, London.
 Jones, Mr. W. B., 254 Broadway.
 Jones, Mr. Benjamin, chemist, Wickenham.
 Jones, J. M., Esq., Banc Llugwy, Llanrwst.
 Jones, Rev. J. L., Machen, Newport.
 Jones, Mr. John, draper, &c., Prestatyn.
 Jones, Rev. O., B. A., Bethesda, Merioneth.
 Jones, Mr., Cambrian house, Bala.
 Jones, Mr. Thomas, Geraian, Morriston.
 Jones, Rev. E., Corris.
 Jones, Mr. Edward, 146 Price street, head.
 Jones, Ellis, Esq., 6 Park View, Manchester.
 Jones, John, Esq., Todmorden.
 Jones, Edward, Esq., Heaton house, Birmingham.
 Jones, Mr. D., miner, Llanwrin.
 Jones, Erasmus, Esq., 15 Angel street, London.
 Jones, R. G., Esq., Bethesda, Merioneth.
 Jones, J. G., Esq., Llansantffraid, Oswestry.
 Jones, Mr. W., Cardigan Arms, Carmarthen.
 Jones, Rev. Owen, Calvinistic Methodist, Llandudno.
 Jones, Rev. D. C., Abergwili, Carmarthenshire.
 Jones, J. J., Esq., Treceynon, Aberdare.
 Jones, Daniel, Esq., Croes Fawr, Mostyn.
 Jones, Rev. B. Rhys, Prestatyn, Rhyl.
 Jones, Rev. Edwin, 40 High street, Aberystwyth.
 Jones, Mr. N. M., Highland Place, Aberystwyth.
 Jones, Rev. R. Llystyn, Brynau Alma, Bangor.
 Jones, D. M., Esq., 6 Alma Terrace, Tydvil.
 Jones, Mr. G., Cefn-ger-y-grug, Aberhoson.
 Jones, Mr. John, Talhaiarn Cottage, Aberystwyth.
 Jones, Rev. N. A., 3 Crescent, Taunton, Somersetshire.
 Jones, Mr. Robert, printer, Bala.
 Jones, Mr. T. G., Nant-y-ffin, Ystradgynlais, Swansea.
 Jones, Rev. J. LL, Penclawdd, Glamorgan.
 Jones, Rev. Francis, Calvinistic Methodist, Aberdovey.
 Jones, Rev. O., Vicarage, Pentre-mawr.
 Jones, Rev. R., B. D., Llangan.
 Jones, Rev. W., Cae-llwyd, Pen-y-bryn.
 Jones, S., Esq., Tan-y-bwlch, Llanfyllter.
 Jones, Mr. Isaac, Camrau, Carmarthen.
 Jones, Mr. N., Derwen Fawr, Bontuallt.
 Jones, Mr. J. C. (*Caradog o Faldwyn*), Bontuallt.
 Jones, J. D., Esq., A. R. C. P. S., Ruthin.
 Jones, W., Esq., Llangollen.
 Jones, Mr. Owen, Rhiptyn-llwyd, Llanfyllter.
 Jones, Mr. D. W., stationer, Llandilo.
 Jones, Mr. John, bookseller, Cwm-twrch, Swansea.
 Jones, Mr. Robert, grocer, Shrewsbury.
 Jones, Mr. John, bookseller, Aberayron.
 Jones, Mr. Henry, druggist, Llanfechell.
 Jones, Mr. Hugh, printer, Mold.
 Jones, Mr. John, bookseller, Carneddi.
 Jones, Mr. Robert, bookseller, Bethesda.
 Jones, Mr. John, 88 High street, Cardiff.
 Jones, Mr. John, 23, High street, Cardiff.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Waelnawr, Carnarvon.
 draper, Llangollen.
 Old Meeting, Mill street, Aber-
 Galtfoel, Llanberis.
 Kersal view, Pendleton, Manches-
 ward, Wrexham.
 , British School, Glyn Dyfrdwy,
 lan-y-bwlch, Llangetho.
 lawddwy, Bagillt.
 Owen, Bryn Owen, Borth, Cardi-
 Esq., Cambria Cottage, Smethwick,
 J. W., Llanbrynmair.
 George, 41 Union street, Liverpool.
 Thomas, Morriston, Swansea.
 Llanrhystyd.
 Esq., Victoria Iron Works, Mon-
 E., Graig fach, Trefforest, Pont-y-
 Petrys bach, Gwaethfa Wlan, Pont-
 Llanelly.
 John, (*Iwan Myrwy*), Tregaron.
 David, bookseller, Stone street, Llan-
 Rees, bookseller, Merthyr Tydvil.
 Owen, joiner, Newborough.
 Owen, Market Place, Llangefni.
 v. R., Egremont, Birkenhead.
 Rev. W. P., Llangynwyd Vicarage,
 Mr. J. D., Harp Inn, Mountain Ash,
 ve.
 Morgan, Esq., barrister-at-law, 43 Chester
 London, S. W.
 Ambrose, Esq., Rhyl.
 ward, Esq., 184 Falkner street, Liver-
 (*Eos Clwyd*), Ystalyfera, Swansea.
 er, Gwladgarwr Office, Aberdare.
 Wesley, 30 Mount Pleasant,
 Wolverhampton.
 New Tredegar, Bedwellty, Mon-
 Esq., 11 Milner Terrace, Upper
 ler, 12 Tithebarn street, Liver-
 John Whiteford, Esq., F. S. A., Scot.
 N. A., Copenhagen, 16 Royal Circus,
 gh.
 John, Esq., Aberystwyth.
 Capt., 2 Cavendish Terrace, Stanwix,
 Carlisle.
 Minshall, Mr. Isaac, 12 Grosvenor Square, All Saints,
 Manchester.
 Morgan, Rev. H. A., Jesus College, Cambridge.
 Morgan, Mr. Thomas, (*Llyfwy*), Llangynwyd.
 Morgan, Mr. John, Rupert Lane, Everton, Liver-
 ol.
 hward, Dyffryn, Merionethshire.
 Railway Station, Conway.
 Aberdare.
 Aber-

Morgan, Mr. Morgan, Aman Iron Works, Llanelly.
 Morris, Mr. H., jun. (*Avon Eryri*), Llanberis.
 Morgans, Mr. Thomas, cashier, Brymbo iron works
 Wrexham.
 Morris, Evan, Esq., Cadwgan Place, Aberayron.
 Morris, Mr. E. R., N. & S. Wales Coal and Lime
 Office, Welshpool.
 Morris, William Williams, Esq. (*Afaon*), Llanberis.
 Morgan, Thomas Owen, Esq., Aberystwyth.
 Nash, D. W., Esq., Brandon Villa, Cheltenham.
 Nicholas, Rev. Thomas, M. A., PH. D., F. G. S.,
 London.
 O'Brien, J. Greeves, Esq., Ystrad Rhondda, Gla-
 morganshire.
 O'Donnatan, W. S., Esq., Foxcroft House, Portar-
 lington.
 Oliver, Mr. John, Llanfynydd, Carmarthen.
 Oliver, Rev. H., B. A., Pont-y-pridd.
 Owen, B. J., Esq., 2 Cornwallis street, Liverpool.
 Owen, Rev. R. H., The Parsonage, Llanerchymedd.
 Owen, Rev. W. Hicks, Rhyllon, St. Asaph.
 Owen, J., Esq., Glogue Slate Quarry, New Castle
 Emlyn.
 Owen, Rev. John, Thrussington, Leicester.
 Owen, Mr. R., British School, Oswestry.
 Owen, Mr. O., Tan'rallt, Carnarvon.
 Owen, Rev. R. Llwgwy, Acrfair, Ruabon.
 Owen, Rev. Philip, Ceryg y druiddion, Corwen.
 Parry, Mr. Robert, Blueperis, near Carnarvon.
 Parry, Rev. Henry, Bylchau, near Denbigh.
 Parry, Rev. John, Calvin, Methodist College, Bala.
 Parry, Mr. Thomas, Faenol Bropor, St. Asaph.
 Parry, Mr. R., 19 Prospect Villa, Abergavenny.
 Parry, Rev. Richard (*Gwalchmai*), Llandudno.
 Parry, Mr. Robert, bookseller, Festiniog.
 Peters, Rev. John, Independent College, Bala.
 Peers, Joseph, Esq., Ruthin.
 Phillips, Rev. G., Baptist Minister, Builth.
 Phillips, Sir Thomas, Cheltenham.
 Phillips, Rev. Morgan (*Apeiros*), Aberaman, Aber-
 dare.
 Phillips, Mr. P. D., Church street, Merthyr
 Tydvil.
 Pierce, Mr. Ellis, (*Mis o'r Nant*), Dolyddelen.
 Prichard, Rev. John, D. D., Llangollen.
 Price, W., Esq., Glantwrch, Swansea Vale.
 Price, Mr. R., jun., Gwastad-goed, Cemaes,
 Machynlleth.
 Price, W., Esq., 4 Castle street, Abergavenny.
 Price, Mr. J., Blaenau, Llangernyw.
 Pierce, William, Esq., Ty'n y coed, Towyn, near
 Abergele.
 Price, Mr. William, bookseller, Blaenau, Mon-
 mouthshire.
 Pritchard, O., Esq., Tregaian, Anglesea.
 Pughe, Mr. Evan R., Townyn, Merionethshire.
 Pryse, W., Esq., Prospect House, Pembroke Dock.
 Pryse, Mr. Robert John, Cae Lleppa, Bangor.
 Rees, Rev. Thomas, D. D., Swansea.
 Rees, Mr. William, 50 King street, Carmarthen.
 Rees, Mr. D. R., Talbot, Aberayron.
 Rees, Mr. Josuah, Llwyn Dafydd, near New Quay.
 Rees, John, Esq., Meugod, Caerphilly, Cardiff.
 Rees, Mr. R. L., Ffosdiariad, near Lampeter.
 Rees, Mr. D. (*ab Tudur*), Aberaeron.
 Rees, H., Esq., Plas Tudno, Llandudno.
 Richards, Mr. John, Brogynin.
 Ridgway, Mr. W., 169 Piccadilly, London.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Roberts, Edward, Esq., Solicitor, St. Asaph.
 Roberts, Mr. D., Bacheirig, Llanbedr, Ruthin.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Leg's street, Oswestry.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Taliesin.
 Roberts, Mr. H. T., Rhiwbrydir, Festiniog.
 Roberts, Mrs. Catherine, Bethesda.
 Roberts, Mr. W. Wilson, Nefyn.
 Roberts, Mr. H., Brynrhys, Llansantffraid.
 Roberts, Mr. John, draper, Henllan, Denbigh.
 Rogers, D., Esq., Ystalyfera, Swansea.
 Rowland, Rev. L. J., Dolcaerau, Llangeitho.
 Rowlands, Mr. J. H., Haisau, Glandinorwic Slate Works, Clwt y bont, Carnarvon.
 Rowlands, Mr. J. H., Dinas Mawddwy.
 Rowlands, John, Esq. (*Hasan*), Dinorwic, Carnarvon.
 Roberts, Rev. R., Fron, Carneddi, Bethesda.
 Roberts, Mr. D., Heol Spencer, Coity, Bridgend.
 Roberts, Mr. N., schoolmaster, Clawdd-newydd, Ruthin.
 Roberts, Rev. R., Plas yn Bonwm, Corwen.
 Roberts, Mr. Rhys, bookseller, Morriston, Swansea.
 Roberts, Mr. John, Tir Llannerch, Llansantffraid, Corwen.
 Roberts, Rev. J., Independent Minister, Neath.
 Roberts, Mr. W. J., (*Gwilym Cowlyd*), Llanrwst.
 Roberts, Mr. R. P., Rhyd-y-ven, Corwen.

Sattler, Dr. Ernest, Fluntern, near Zurich, Switzerland.
 Saunders, Rev. D., Abercarn, Newport, Monmouthshire.
 Spurrel, Mr. William, bookseller, Carmarthen.
 Stephens, Thomas, Esq., Merthyr Tydvil.

Taylor, Henry, Esq., The Chestnuts, Sparkbrook, near Birmingham.
 Thomas, Rev. D. R., Cefn Rectory, St. Asaph.
 Thomas, Rev. Thomas, D. D., The College, Pont y pool.
 Thomas, John, Esq. (*Pencerdd Gwalia*), London.
 Thomas, Robert, Esq., at 17 Back Garm, Liverpool.
 Thomas, Mr. W., Manager of Cwmaman Collieries, Aberdare.
 Thomas, J. E., Esq., 11 Park street, Westminster.
 Thomas, Rev. W. H., Fochriw, Pontlloftyn, Tredegar.
 Thomas, Mr. David, relieving officer, Carnarvon.
 Thomas, Mr. Hugh, Bruntuch, near Carnarvon.
 Thomas, Mr. R. P., 3 Ormsby Terrace, Criccieth, near Portmadoc.
 Thomas, Thomas, Esq., Ffos-y-ffin, Gelliwen, near St. Clears.
 Thomas, Robert, Esq., Penrhiwgaled, near Aberayron.
 Thomas, Mr. John, bookseller, Tredegar.
 Thomas, Mr. Robert, bookseller, Bethania, Festiniog.
 Thomas, J. W., Esq., Napllwyd, Cwmaman.
 Thomas, Rev. W., Independent Minister, Mold.
 Thomas, Mr. W., Manchester House, Llandyssul.
 Thomas, Rev. W. Independent Minister, Gwynfe, Llangadock.
 Thomas, Mr. Isaac, stonemason, Henllan, near Denbigh.
 Thomas, Mr. David, Tabernacle Row, Landore, Swansea.
 Thomas, Rev. D., Llandysilio, Narberth.
 Thomas, E., Esq., 72 Great Crosshall street, Liverpool.
 Thomas, Mr. Evan, tea dealer, Aberavon, Taibach.

Timmins, Samuel, Esq., F.R.S.L., Elvetham Lodge, Birmingham.
 Tregellis, S. Prideaux, Esq., Ll. D., 6 Portland Square, Plymouth.
 Vaughan, Mr. Jenkin, Aberffwrdd, Aberystwyth.
 Victoria House Library, 47 London Road, Liverpool.
 Vine, James B., Esq., School House, Rhyl.
 Waymouth, Fred., Esq., PH. D., Plas yn Llysfaen, Abergel.
 Williams, John, Esq., Mayor of Beaumaris.
 Williams, Watkin, Esq., M. P., 8, Fig-tree Court, London.
 Williams, Ignatius, Esq., The Grove, Bodfarry, 2 copies.
 Williams, Mr. W. Rees, Bodelwyddan, St. Asaph.
 Williams, Mr. Isaac, Vale street, Denbigh.
 Williams, Mr. D. (*Dewi Glan Llyfawr*), Maesteg.
 Williams, Mr. Howell, Pont-rhyd-yr-oen.
 Williams, G., Esq., Great George street, Liverpool.
 Williams, Lewis, Esq., barrister, 4, Mitford street, Everton, Liverpool.
 Williams, D., Esq., Hamilton road, Everton, Liverpool.
 Williams, Rev. R., D. D., Broad Chalks Vicarage, Salisbury.
 Williams, W., Esq., solicitor, Bala.
 Williams, W., Esq., Llwyn-y-bettws, Tremadoc.
 Williams, R., Esq., Havelock terrace, Welshpool.
 Williams, Rev. James, Quimper, Finisterre, France.
 Williams, Mr. W., Taibach, Glamorganshire.
 Williams, Mr. W., Great North Parade, Milford Haven.
 Williams, Rev. R., (*Trebor Mai*), Llanrwst.
 Williams, Mr. W., (*Carw Coch*), Stag Inn, Tre-cynon, Aberdare.
 Williams, Mr. Thomas, Tŷ ucha'r llyn, Corwen.
 Williams, Rev. W. C., Groeswen, Pont-y-pridd.
 Williams, Mr. W., (*Creuddynfab*), Llandudno.
 Williams, Rev. J. H., Llangadwaladr, Anglesea.
 Williams, Rev. R. (*Hwfa Môn*), London.
 Williams, Mr. Howell, Pantygerdinar, Aberdare.
 Williams, Mr. D., Blare street, Bala.
 Williams, Rev. R., Rhyd-y-croessau Vicarage, Oswestry.
 Williams, Rev. W. W., Menai-fron, Carnarvon.
 Williams, Lewis, Esq., Pont-y-behen, Llanelly.
 Williams, Rev. H. C. (*Hywel Cernyw*), Baptist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. R., Tan-y-fron, Llansannan.
 Williams, Rev. W., Calvinistic Methodist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. Thomas, Neuadd, Treleach, Carmarthen.
 Williams, Mr. D., stationer, High street, Cardigan.
 Williams, Mr. John, bookseller, Montpelier Terrace, Neath.
 Williams, Mr. Thomas, Rock, Alltwen, Swansea.
 Williams, Mr. Phillip, bookseller, Aberystwyth.
 Williams, Mr. David, Tŷ Ddewi, Dinorwic.
 Williams, Rev. Griffith, Tal-y-sarnau, Merioneth.
 Williams, Mr. William, shoemaker, Ysppyty.
 Williams, Mr. W. Cwmceiliog, near Llandilo.
 Williams, Rev. D., Dylife Parsonage, Llanbryn-mair.
 Williams, Mr. Benjamin, schoolmaster, Llangeitho, Cardiganshire.
 Williams, Edward, Esq., M.D., Wrexham.
 Wynne, Brownlow Wynne, Esq., Garthewin, Abergele.

Published in Two Volumes, Cloth boards, price £1 13s. 6d.; half calf, price £1 17s. 0d.; and in full calf, price £1 19s. 0d.

AN

ENGLISH AND WELSH DICTIONARY,

ADAPTED TO THE PRESENT STATE OF SCIENCE AND LITERATURE;

IN WHICH

THE ENGLISH WORDS ARE DEDUCED FROM THEIR ORIGINALS, AND EXPLAINED
BY THEIR SYNONYMS IN THE WELSH LANGUAGE.

By DANIEL SILVAN EVANS, RECTOR OF LLANYMAWDDWY.

THE English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. EVANS, has now reached its sixth part, and maintains its place, as it well deserves, in public estimation. The scientific terms are rendered into Welsh in this work with far greater care and skill than has been hitherto attempted, and a large portion of them are altogether new. We have no doubt that Mr. Evans' Work will be considered one of our standard works of reference.—*Archæologia Cambrensis*.

We have no hesitation in saying that if the forthcoming parts will be equal to the first and second, will be far superior to any similar work in our language. We are aware that this is strong language but an attentive comparison of a few pages of its contents with those of the best works we have will fully satisfy the most incredulous that we are not saying too much. The getting up is highly creditable, Mr. Gee. We wish the undertaking the most abundant success.—*Principality*.

The English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. Evans, is a work that is everywhere well spoken of.—*Carnarvon Herald*.

In the Press, and will be published in Two Volumes, price £1 8s. 0d. in boards to Subscribers.

THE

NATIONAL DICTIONARY

OF THE

WELSH LANGUAGE,

WITH ENGLISH AND WELSH EQUIVALENTS:

TO WHICH WILL BE PREFIXED

A GRAMMAR OF THE WELSH LANGUAGE.

BY W. OWEN PUGHE, D.C.L., F.A.S.

THE THIRD EDITION, EDITED AND ENLARGED BY ROBERT JOHN PRYSE.

THE late Dr. WILLIAM OWEN PUGHE spent twenty years of his life in reading over old Welsh Manuscripts, and compiling the first edition of this valuable work; and which contained 80,000 words, and 12,000 quotations selected from the oldest and best Welsh Authors. In the second edition some thousands more were added, and the work was carefully revised by the talented author, and published in 2 vols. royal 8vo., price £3. This edition again became so scarce that another was found necessary.

The principal object of the present editor has been to embody all the words which are in the writings of our best Welsh authors from Aneurin Gwawdrydd down to Ieuan Glyn Geirionydd. The work therefore contains, not only all the words which appeared in the last edition of Dr. Pughe's large Dictionary, but many thousands also which are not found in his or in any other Welsh and English Dictionary. In working out this principle, it was found necessary by the editor to include a great number of obsolete words, and of doubtful propriety; but as they are used by eminent writers, many will naturally wish to have an explanation of them. The initials of the authors' names are generally added to such words, in order that the student may see who used them. The derivations and explanations given by Dr. Pughe are adopted, as far as they go, and are deemed correct. Great care has been taken to note every obsolete, low, or doubtful word. A full explanation of the words is given in Welsh also, as well as in English, which gives the work an entirely new phase.

LIBRARY OF CONGRESS

0 003 125 733 5